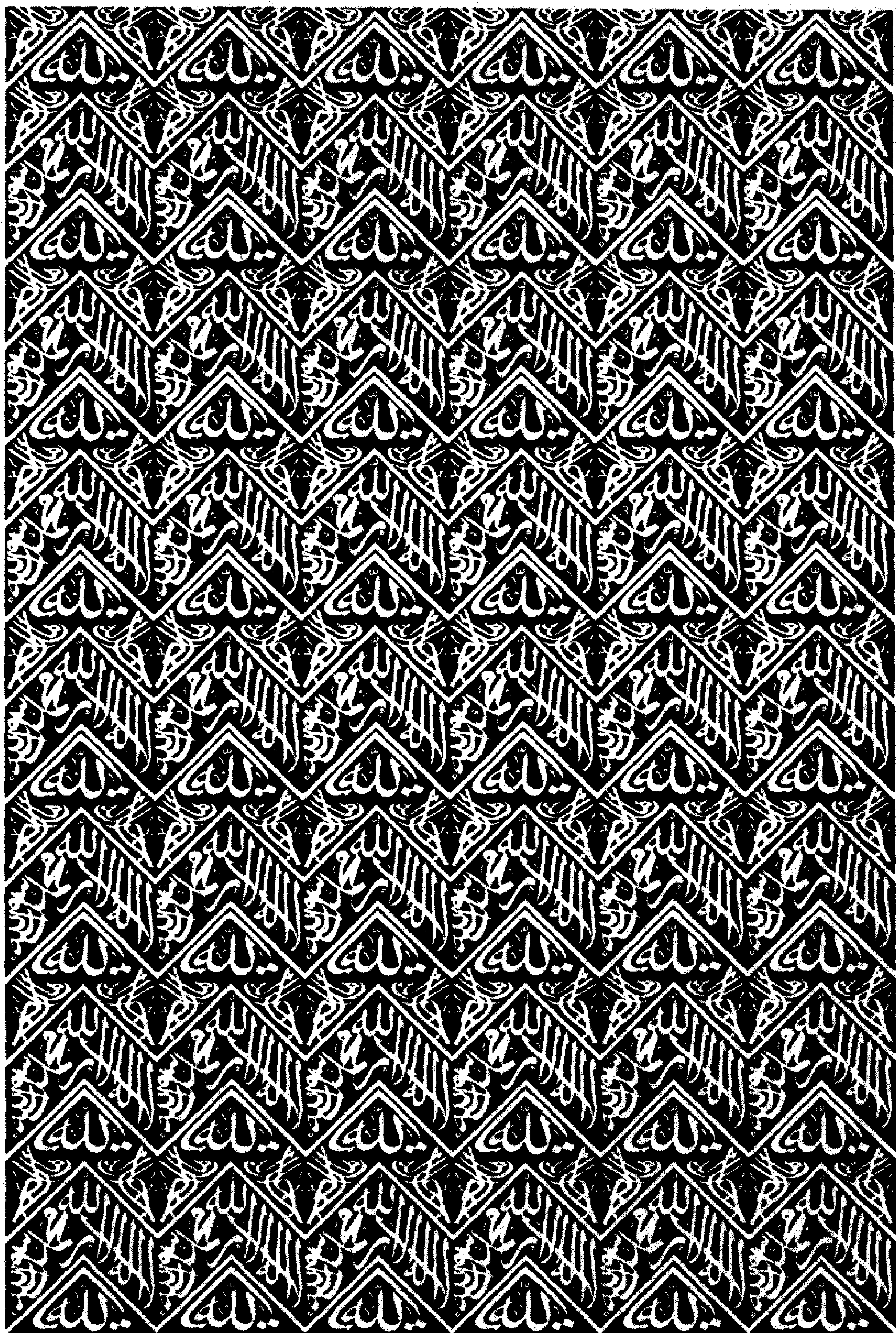
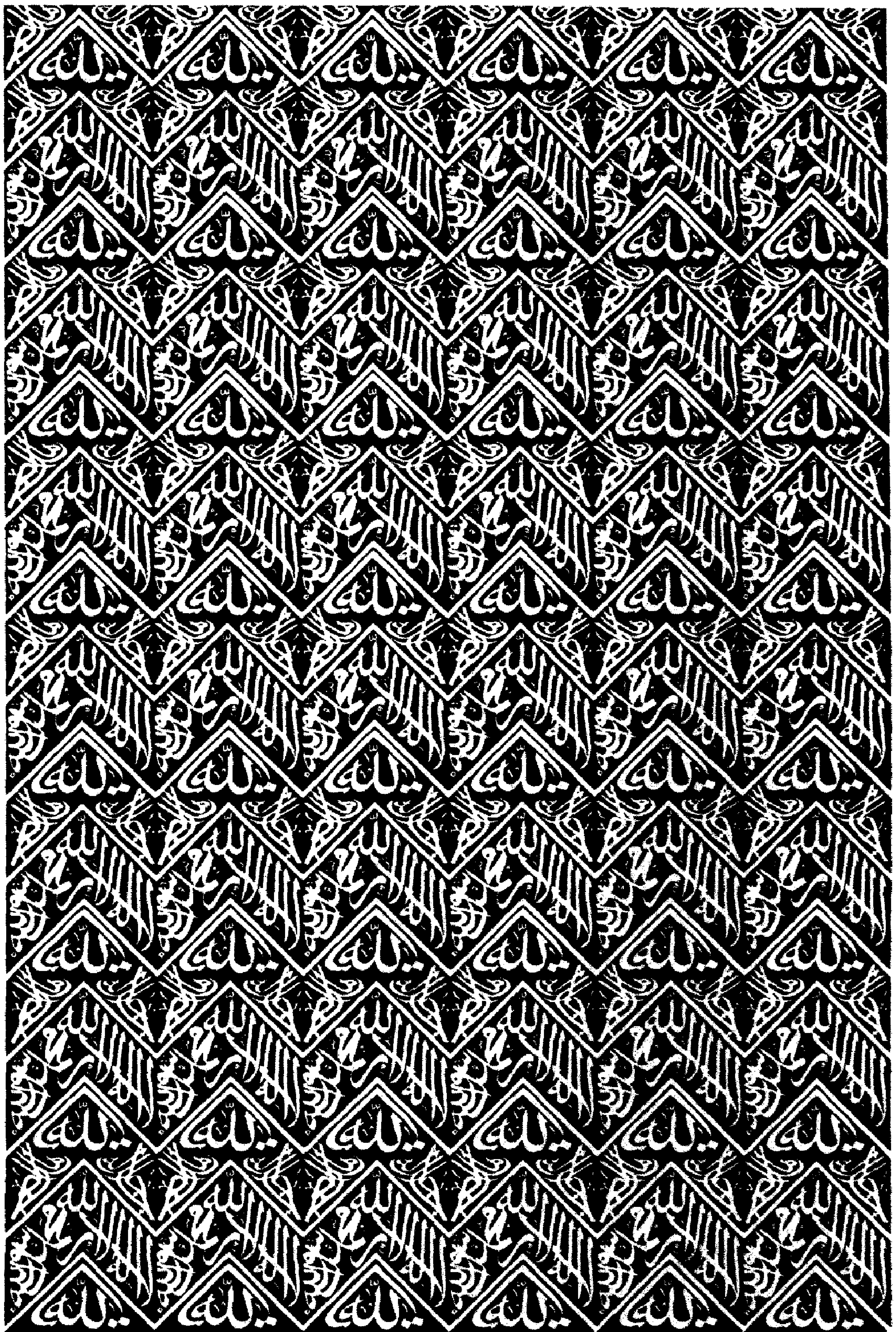
القرآن الكريم

وترجمة معانيه وتفسيره
إلى لغة البشتو

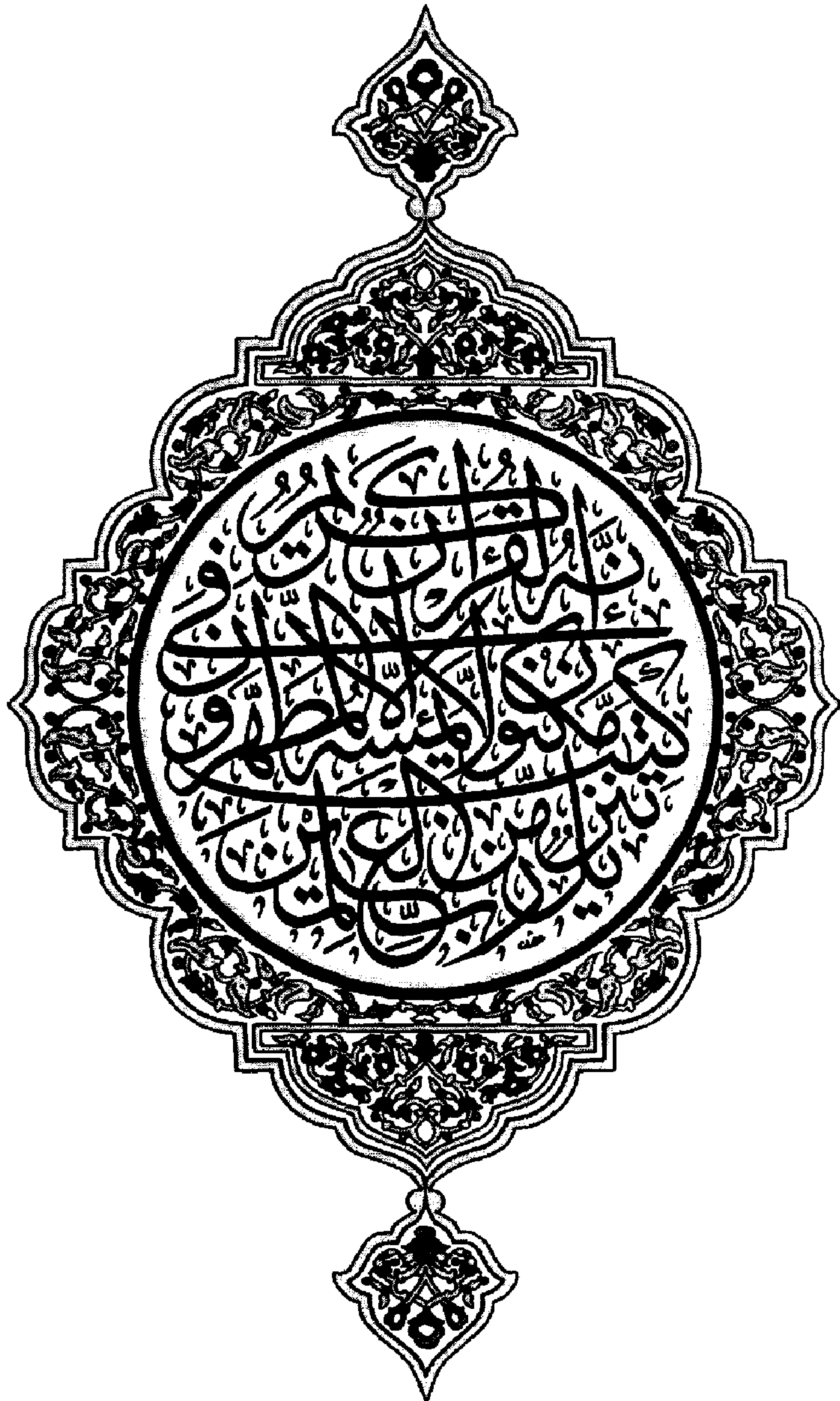
المجلد الأول

من الجزء
(١) إلى (١٥)

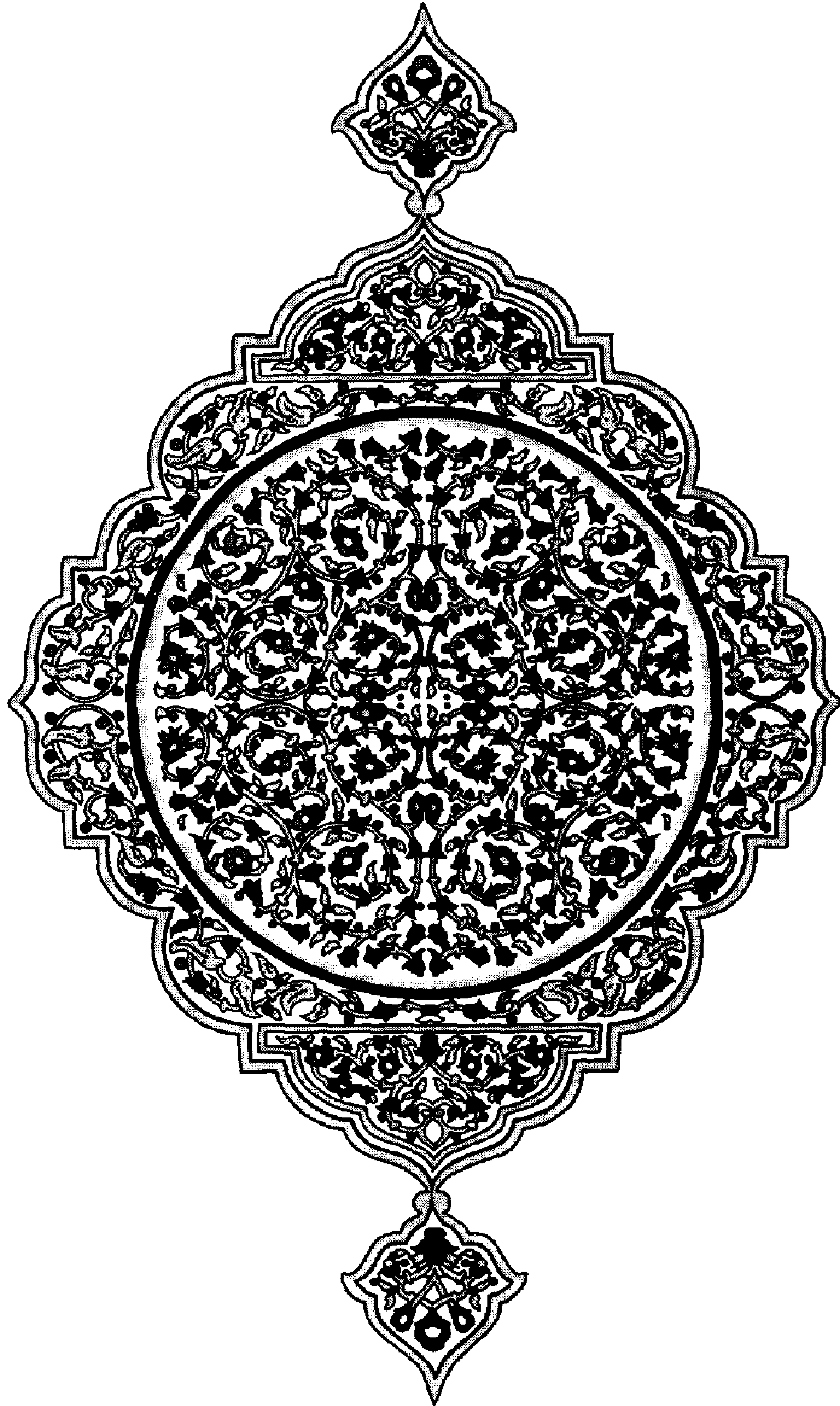

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ

تشرف بالأمر بطباعة هذا المصحف الشريف وترجمة معانيه وتفسيره
خادم الحرمين الشريفين الملك فهد بن عبد العزيز آل سعود
ملك المملكة العربية السعودية

هذا المُصْحَفُ الشَّرِيفُ وَتَرْجَمَةُ مَعَانِيهِ وَتَفْسِيرِه
هَدِيَّةٌ مِن خَادِمِ الحَرَمَيْنِ الشَّرِيفَيْنِ الملكِ فَهْدِ بنِ عَبْدِ العَزِيزِ آلِ سُعُود
وَقْفٌ لِلّهِ تَعَالَى لَا يَجُوزُ بَيْعُهُ

دا قرآن کریم سره د پښتو ترجمې او تفسیر د سعودی عرب پادشاه
او د حرمینو شریفینو خادم شاه فهد بن عبدالعزیز آل سعود له خوا هدیه ده،
د الله تعالیٰ دپاره وقف دے او خرڅویی منع دی.

القرآن الكريم

وترجمة معانيه وتفسيره
الى لغة البشتو

المجلد الأول من الجزء (١) إلى (١٥)

د

قرآن کریم

ترجمه او تفسیر
په پښتو ژبه کښې

ومبی جلد له (١) تر (١٥) پارې پورې

دد قرآن حکیم او دد پښتو ترجمې او تفسیر د چاپ
دامر کولو سعادت د حرمینو شریفینو خادم پادشاه
فهد بن عبدالعزیز آل سعود د سعودی عرب
پادشاه ته حاصل شو

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ)

الحمد لله رب العلمين القائل (أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُوا۟ فِيهِ ٱخْتِلَٰفًا كَثِيرًا) .

والصلوٰة والسلام على سيدنا محمد القائل (خيركم من تعلم القرءان وعلمه) والذي ثبت عنه عليه الصلوٰة والسلام انه قال (اقرؤوا القرءان فإنه يأتي شفيعا لأصحابه يوم القيامة) وعلى آله وأصحابه ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين .. وبعد :

فإنفاذا لأوامر خادم الحرمين الشريفين وناشر كتاب الله المجيد الملك فهد بن عبد العزيز - حفظه الله - في العناية بكتاب الله الكريم توثيقا وطباعة . والعمل على تيسير نشره وتوزيعه بين المسلمين وتفسير معانيه وترجمتها إلى اللغات المختلفة واعتبار تلك التوجيهات من أسمى الغايات والأهداف المرسومة لمجمع خادم الحرمين الشريفين الملك فهد لطباعة المصحف الشريف بالمدينة المنورة.

وبناء على التعاون القائم بين كل من الأمانة العامة للمجمع بالمدينة المنورة والأمانة العامة لرابطة العالم الإسلامي بمكة المكرمة في كل ما من شأنه خدمة كتاب الله الكريم ترجمة وطباعة ونشرا في جميع أنحاء العالم .

وإيمانا من الجميع بضرورة ترجمة معاني كتاب الله تعالى إلى جميع اللغات الفاعلة تحقيقا لمبدأ البلاغ والدعوة بالحكمة والموعظة الحسنة وتحقيقا لقوله تعالى (وَتَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ) وخدمة لإخواننا الناطقين بلغة البشتو فإنه يطيب لرابطة العالم الإسلامي أن تقدم للقارئ الكريم هذا المصحف الشريف مع ترجمة معانيه وتفسيره إلى لغة البشتو المسماة اصطلاحا بتفسير "كابل" والتي قام بترجمتها باللغة الأردية فضيلة الشيخ محمود الحسن وتفسير فضيلة الشيخ شبير أحمد عثماني - يرحمهما الله - وقام بتحويلها إلى لغة البشتو هيئة من علماء أفغانستان ، ونظرا لوجود كلمات صعبة وقديمة الاستعمال ، فقد اعتمدت الرابطة الشيخ / سيد عبيد الله شاه - أحد علماء الباكستان الناطقين بهذه اللغة- لتوضيح تلك الكلمات بمايرادفها من الكلمات السهلة والمفهومة لدى عامة متكلمي لغة البشتو في أفغانستان وباكستان وقد أقرت الترجمة وتمت المراجعة تحت إشراف رابطة العالم الإسلامي .

وإننا إذ نحمد الله تعالى أن وفقنا إلى إنجاز هذا العمل وتقديمه إلى الإخوة المسلمين الناطقين بلغة البشتو لنرجو أن يستلهم منه قراؤه نور الهدى والتقى بما يقوي إيمانهم ويثبت إسلامهم ويصلح أحوالهم في الدنيا والآخرة .

والرابطة إذ تقدم هذا الجهد بالتعاون مع المجمع لتعلم بأن الترجمات مهما بلغت دقتها لايمكن أن تصل إلى المقاصد العظيمة لنص القرآن الكريم المعجز وأن التفسير المذكور إنما هو حصيلة مابلغه علم المترجم في فهم كتاب الله الكريم ويعتريه مايتصف به البشر من نقص ، والكمال المطلق لله وحده .

لذا فيرجى من كل قارئ لهذه الترجمة إسداء النصح وتدوين الملاحظات العلمية الموثقة والمقترحات حولها وإرسالها إلى الأمانة العامة للمجمع أو لرابطة العالم الإسلامي للاستفادة منها في الطبعات القادمة إن شاء الله تعالى .

والله الموفق وهو الهادي إلى سواء السبيل ...

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ)

الحمد لله رب العٰلمين القائل (أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُوا۟ فِيهِ ٱخْتِلَٰفًا كَثِيرًا) .

والصلوٰة والسلام على سيدنا محمد القائل (خيركم من تعلم القرءان وعلمه) وعلىٰ آله وصحبه أجمعين .

د حرمينو شريفينو خادم د كتاب الله ناشر او د سعودى عرب بادشاه فهد بن عبد العزيز د قرآن كريم د طباعت او په مختلفو ژبو كښى د دے د ترجمو د چاپ كولو او تقسيمولو احكام جارى كړى دى. او د دے غرض دپاره ئى په مدينه منوره كښى د « مجمع خادم الحرمين الشريفين » په نوم د قرآن مجيد د طباعت دپاره يوه عظيم الشانه چاپ خانه جوړه كړے ده د دے پښتو تفسير د چاپ كار په دغه ستره مطبعه كښى سر ته ورسيد.

رابطه عالم اسلامى په دے خبره د خوشحالى اظهار كوى چه د خادم الحرمين الشريفين د احكاماتو په رڼا كښى د «مجمع» په تعاون سره د پښتو ژبے لوستونكو ته دا ترجمه او تفسير وړاندى كوى چه په پښتنو كښى د «تفسير كابلى» په نوم شهرت لرى او دا تفسير د پاک و هند دؤو سترو عالمانو شيخ الهند مولانا محمود حسن ديوبندى او علامه شبير احمد عثمانى په اردو ژبه كښى ليكلے، او بيا د افغانستان د سترو عالمانو يو ټولگى پښتو ژبے ته اړولے دے.

په دے پښتو ترجمه كښى بعضے تكى گران او زاړه وو ، چه موجوده وخت كښى ئے استعمال كم شوے وو، نو په دے غرض رابطه عالم اسلامى مكة المكرمة د پاكستان يو عالم دين او د پښتو ژبے ماهر مولانا سيد عبيد الله شاه ته دا كار وسپاره چه هغه دى په دے تفسير كښى د گرانو تكو سره خوا په خوا په قوسينو كښى د هغے مترادف الفاظ وليكى چه د پاكستان او افغانستان د عامو لوستونكو دپاره آسان شى. د ترجمے او نظرثانى دا ټول كار د الله په فضل د «رابطے» د نگرانى لاندى سر ته ورسيد.

«رابطه» د «مجمع» په تعاون دا هديه پښتنو مسلمانانو ته دے احساس سره وړاندى كوى چه ترجمه كه هر څومره په كوشش سره وكړے شى خو بيا هم د قرآن كريم د اصل معجزانه عبارت بدل هيچرى نشى كيدے . دا فقط د مترجم د پوهے مطابق د كتاب الله ترجمانى ده او انسان د نقص نه خالى نه دے . نو په دے وجه مونږ ټولو لوستونكو ته خواست كوو چه هغوى د دے ترجمے او تفسير د مزيد ښه كولو دپاره خپل آراء او مستند علمى تجاويز رابطه عالم اسلامى ته راؤليږى چه په راتلونكى چاپ كښى د هغے نه استفاده وكړے شى.

والله الموفق وهوالهادي إلى سواء السبيل

المجلد الأول من الجزء (١) إلى (١٥)

رومبی جلد له (۱) تر (۱۵) پارې پورې

چاپ خانه د حرمینو شریفینو د خادم
پادشاه فهد د قرآن کریم د طباعت لپاره

اول جزء اول منزل
(سورة «الفاتحة» مكية وهی سبع آيات)
(نزلت بعد (المدثر) رقمها (۱) تسلسلهاحسب النزول (۵)
(د «الفاتحة» سورت مکی دی (۷) آیتونه لری)
(د «المدثر» سورت نه وروسته نازل شوی دی. په تلاوت کښی
(۱) او په نزول کښی (۵) سورت دی او (۱) رکوع لری)

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ○

(شروع کوم) په نامه د الله چه ډیر زیات مهربان او رحم لرونکی دی.

تفسیر: «**رحمٰن**» او «**رحیم**» دواړه د مبالغی صیغی دی، مګر په «رحمٰن» کښی له «رحیم» څخه مبالغه زیاته ده، په دغه ترجمه کښی د دغو تولو نکتو لحاظ شوی دی.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ

تولی ستاینی (صفتونه) خاص الله لره دی.

تفسیر: تر تولو ښی او غوره ستاینی (صفتونه) چه له اوله تر آخره پوری شوی دی، یا کیدونکی دی هغه واړه خاص الله تعالیٰ لره ښایی، ځکه چه الله تعالیٰ د هر نعمت او هر شی پیدا کوونکی او ښوونکی دی او ښېنه ئی عامه ده که بی واسطی وی او که په واسطه سره وی لکه څوک چه د لمر له رڼا (رڼرا) او تودوالی څخه ګته (فائده) اخلی نو دغه ګته (فائده) په حقیقت کښی د لمر فیض دی نه د رڼا (رڼرا) او تودوالی.
خدای سره نسبت لری چیری چه ستاینه (صفت) ده هر څوک چه ستایلی شی هم د رب ستاینه (صفت) ده د ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ ترجمه یوازی په دی جملی سره چه هر ډول (طریقه) ستاینه (صفت) الله تعالیٰ لره ده لنده او نیمګړی ده چه پوهان د دی جملی په تقصیر اعتراف لری ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ خورا (ډیره) ښه ترجمه هم دغه ده چه په اوله کښی ولیکل شوه. او عام فهمه ترجمه ئی دغه ده؛ «تولی ثناوی له هر چا، په هر څه، په هر وخت، په هر ځای کښی خاص الله تعالیٰ لره دی» ځکه د هر شی تقدیر د ده له لوری دی.
تنبیه : په فاتحه الکتاب کښی الله تعالیٰ د (۷) شیانو یادونه کری ده؛
(۱) د نعمت یادونه لکه چه فرمایی؛

رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٢﴾

چه پالونکی د عالمیانو (د خپل لوی حکمت له مخه)

تفسیر: د مخلوقاتو مجموعی ته «عالم» وایی، نو له دی کبله (له وجی) د جمعی په شکل نه راوړل کیږی مگر په دی آیت کښی د عالم د هر جنس د ښودلو دپاره د جمعی په شکل راغلی لکه د ملائکو عالم د انسانانو عالم، د پیریانو عالم او نور ترڅو چه دا خبره ښه روښانه شی چه د عالم ټول افراد د الله تعالیٰ مخلوق دی.

(۲) د ښو ښو شیانو د ورکولو او ښېلو تمه او هیله (امید) لکه چی فرمایی؛

الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴿٣﴾

دیر زیات مهربان پوره رحم لرونکی

تفسیر: یعنی ټولی ستاینی (صفتونه) خاص الله تعالیٰ لره دی چه د ټولو مخلوقاتو پالونکی او روزونکی (تربیت کونکی) دی او دیر زیات مهربان دی چه هر ساکښ (ذی روح) ته د روغ، بدن او رزق ورکوونکی دی، او پوره رحم لرونکی دی چه یوازی مؤمنانو ته د اجر او ثواب، د جنت د نعمتونو او خپلی رضا او دیدار ښېونکی دی.

(۳) د رب العزت **(جل شانه واعظم برهانه)** په عظمت او قدرت کښی فکر کول لکه چه فرمایی؛

مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ ﴿٤﴾

څښتن (مالک) (د ټولو امورو) د ورځی د جزا دی

تفسیر: د جزا د ورځی (قیامت) د تخصیص اوله وجه دا ده چه په هغه ورځ به داسی لویی او ویروونکی پیښی (حادثی) واقع شی چه د هغو په شان به نه پخوا تیری شوی وی او نه به وروسته راشی بله وجه ئی دا ده چه په هغه ورځ به د الله تعالیٰ د پاک ذات له حقیقی حکومت څخه پرته (علاوه) د بل هیچا کوم ظاهری او مجازی واک (اختیار) او حکومت هم هیڅ نه وی.

﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ . (۲ رکوع سورت المؤمن).

(٤) په عبادت کښی اخلاص لرل لکه چه فرمایی؛

إِيَّاكَ نَعْبُدُ

خاص تاته عبادت کوو

تفسير: د هغه ذات له ذکره وروسته چه د تولو ستاينو (صفتونو) ور (لائق) دی علم او پوهه په يو معلوم او معين پوری متعلق او خطاب د هغه سره وکړ شو يعنی ای هغه ذاته! چه ستا لوړ او پاک شان دغسی لوی، هسک (اوچت) او پورته دی مونږ يوازی ستا عبادت کوو او خاص له تا څخه مرسته (مدد) غواړو، ښکاره ده چه دغسی خطاب پر اختصاص ډير ښه دلالت کوی، او له برهانه عيان ته د ترقی خورا ښه (ډيرښه) وسيله ګرځی، او له غيب نه شهود ته د انتقال ډيره ښه ذريعه کيږی نو ګواکی (ګويا که) معلوم عيان او معقول مشهود وګرځيد، او خبره له غيبت څخه خطاب ته واوښته چه دغه ته التفات ويل کيږی، ړومبی د کلام شروع په داسی شيانو سره وشوه چه د عارفانو د حال مبادی دی چه هغه د پالونکی خدای (جل جلاله) په نومونو، صفتونو، انعامونو، او د ده په مخلوقاتو، موجوداتو مصنوعاتو، او په ښکاره سلطان قوی برهان، لوی شان او عام احسان کښی ئی غور فکر او تأمل کول دی. بيا وروسته د کلام د هغی برخی يادونه وشوه چه هغه د دوی د حال منتهی ده ترڅو چه متفکرين پند آخستونکی او د بصيرت خاوندان د وصول ژورو برخو ته ورننوځی، او ځانونه د اولوالالباب، او د بصيرت، مشاهدی، پوهی او هوښياری له خاوندانو څخه وګرځوی، او د خپل زړه په سترګو پاک خدای (جل جلاله) ښکاره وګوری او په ډير اخلاص او ادب مخامخ ورته ودريږی، او په ډيره عاجزی او زاری ورته داسی عرض وکړی چه ياالله؛ ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴾ الآية.

(٥) د مرستی (مدد) غوښتنه لکه چی فرمايی؛

وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ۝

او خاص له تا څخه مرسته (مدد) غواړو

تفسير: له دی آيت شريف څخه معلوميږی چه بی د الله تعالیٰ له پاک ذات نه له بل چا څخنی حقيقی مرسته (مدد) غوښتل بيخی روا نه دی، مګر که څوک کوم ښه او مقبول بنده محض د الله تعالیٰ د رحمت وسيله او غير مستقل وګڼی، او يوازی په ظاهری او غير حقيقی ډول (طريقه) سره ورڅخه مرسته (مدد) يعنی که ورته ووائی ماته دعا وکړه نو باک نه لری ځکه چه دغه ډول (طريقه) مرسته (مدد) غوښتل هم په حقيقت کښی د الله تعالیٰ څخه مرسته (مدد) غوښتل دی.

(٦) د هغی سمی او روښانی لاری د ښودلو غوښتنه چه مقصود ته رسوونکی ده لکه چه فرمايی؛

اِهۡدِنَا الصِّرَاطَ الۡمُسۡتَقِيۡمَ ۙ﴿۶﴾ صِرَاطَ الَّذِيۡنَ اَنۡعَمۡتَ عَلَيۡهِمۡ ۙ

وښیه مونږ ته لاره سمه لاره د هغو کسانو چه انعام کړی تا پر هغو باندی

تفسیر: پر هغو کسانو چه انعام شوی دی څلور طایفی دی
(۱) نبیین (۲): صدیقین (۳): شهداء (٤): صالحین. د دغه څلورو طایفو تصریح د پاک قرآن په بل ځای کښی شوی ده، ځینو علماؤ ویلی دی چه له ﴿ الۡمَغۡضُوۡبِ عَلَيۡهِمۡ ﴾ څخه «یهود» او له ﴿ الضَّآلِّيۡنَ ﴾ څخه «نصاریٰ» مراد دی چه د دی مطلب د تائیدولو لپاره ډیر آیتونه او روایتونه شاهد دی. له ﴿ الصِّرَاطَ الۡمُسۡتَقِيۡمَ ﴾ یعنی له مستقیمی لاری څخه پاتی کسان دوه ډوله (قسمه) دی یو هغه کسان دی چه په ناپوهی سره له سمی لاری څخه محروم او بیرته پاتی دی. بل هغه کسان دی چه دوی سره له پوهی قصداً سرکشی غوره کړی ده، پخوانی او وروستنی ګمراهان له دغو دوه ؤ طایفو څخه وتلی نشی، «نصاریٰ» په اوله او «یهود» په دوهمه طایفه کښی داخل دی.
(۷) له خرابو او ناوړو (غلطو) کارونو څخه د ځان ساتلو غوښتنه او د پاکی او عصمت امید لکه چه فرمایی

غَيۡرِ الۡمَغۡضُوۡبِ عَلَيۡهِمۡ وَلَا الضَّآلِّيۡنَ ﴿۷﴾

نه «لاره د هغو بدو کسانو چه» غضب کړی شوی پر هغو باندی او نه «لاره د هغو بدو کسانو چه» ګمراهان دی

تفسیر: (یعنی مونږ ته د هغو کسانو سمه او صافه لاره وښیه چه په هغو باندی انعام شوی دی او د هغو کسانو له کږو وږو لارو څخه مو چه پری غضب شوی او ګمراهان دی چپ (بچ) کړه او د بدانو له متابعت څخه مو وساته).
الله تعالیٰ دغه سورت د خپلو بندګانو له ژبو څخه فرمایلی دی یعنی کله چه تاسی زمونږ دربار ته حاضریږی نو له مونږ څخه دا رنګه سوال وکړی، نوځکه د دی سورت یو نوم «**تعلیم المسئلة** یعنی د غوښتلو ښودنه» هم دی.
د دی سورت په اوله برخه کښی د الله تعالیٰ ثنا او صفت دی، دوهمه برخه ئی د بندګانو د دعا لپاره ده.
«**فائده**»: ﴿ غَيۡرِ الۡمَغۡضُوۡبِ ﴾ **الآیة** ـــ د ﴿ الَّذِيۡنَ ﴾ بدل ـــ یا د هغه صفت دی، نو ځکه ترجمه ئی هم په هماغه تناسب سره شوی ده، په ځینو دهلوی تراجمو کښی دغه ترجمه هسی شوی ده، چه د ترکیب او مقصود نه مخالفه ده.

«سورة «البقرة»، مدنية الاآية «۲۸۱» فنزلت بمنى فیحجة الوداع»
«وهی مائتان وست وثمانون آية واربعون رکوعا»
«نزلت بعد «المطففين» رقمها (۲) تسلسلهاحسب النزول (۸۷)»
«د «البقرة» سورت مدنی دی پرته (علاوه) د (۲۸۱) آية نه چه د حجة الوداع په کال په منیٰ کښې نازل شوی دی»
«دوه سوه شپږاتیا (۲۸٦) آیتونه او څلویښت (٤٠) رکوع لری»
«د «المطففين» له سورت څخه وروسته نازل شوی دی. په تلاوت کښې (۲) او په نزول کښې (۸۷) سورت دی»

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

(شروع کوم) په نامه د الله چه ډير زيات مهربان پوره رحم لرونکی دی

الٓمّٓ ①

تفسير: دغو حروفو ته «مقطعات» وایی، د دغو حروفو په اصلی معنی باندی پرته (علاوه) له الله تعالیٰ څخه بل هیڅوک نه شی پوهیدی، او د الله تعالیٰ یوه پټه خبره او پټ راز دی، څوک وایی دغه حروف د الله تعالیٰ او د ده د رسول صلی الله علیه وسلم په مینځ کښې مخصوص رموز دی چه مونږ ته د ځینو مصالحو او حکمتونو لامله (له وجی) نه دی راښکاره شوی او هغه معناګانی چه د ځینو لویانو له خوا د دغو حروفو په نسبت نقل شوی دی تش یو تمثیل تنبیه او د مقصود آسانتیا ده نه دا چه یوازی همغه د الله تعالیٰ مراد کیدی شی، نو هغو ته شخصی رأی ویل، او بیا ئی غلط ښودل یوازی هغه شخصی رأی ده چه په تحقیق سره د عالمانو د منلو وړ (لائق) نه ده.

ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ ۛۚ فِيْهِ ۛۚ

دا کتاب نشته هیڅ شک په ده کښې (چه د الله تعالیٰ له لوری نازل شوی دی)

تفسير: یعنی په دی خبره کښې هیڅ شک او شبهه نشته چه قرآن د الله تعالیٰ کلام دی او تول مضامین ئی رښتینی او واقعی دی.

تنبيه: په کوم کلام کښې چه اشتباه لیدل کیږی هغه به له دوه ؤ لارو څخه وی یا به په هغه کلام کښې کومه غلطی او خرابی وی، یا به د اوریدونکی په پوهه کښې څه فساد او خلل وی. په

اول صورت کښی د ﴿رَيۡبَ﴾ محل، دغه کلام دی، او په دوهم صورت کښی د ﴿رَيۡبَ﴾ محل په حقیقت کښی د پوهیدونکی پوهه ده دغه کلام «قرآن» خو بالکل حق دی، که څه هم ناپوهانو ته د دوی د ناپوهی لامله (له وجی) شک او شبهه پکښی پیدا کیږی، نو په دی مبارک آیت کښی ئی د ﴿رَيۡبَ﴾ د اول صورت نفی وفرمایله نو دا «شبهه» او ﴿رَيۡبَ﴾ (چه کافرانو په قرآن کښی ﴿رَيۡبَ﴾ کړی او ترینه انکار لری چه دا کلام د الله تعالیٰ کلام نه دی نو بیا د دی نفی معنی څه ده؟) بالکل له مینځه وواته، پاتی شو دوهم صورت چه د هغه نفی له دی نه وروسته په ﴿وَإِن كُنتُمۡ فِي رَيۡبٖ مِّمَّا نَزَّلۡنَا عَلَىٰ عَبۡدِنَا﴾ **الآية** – کښی راځی.

هُدٗى لِّلۡمُتَّقِينَ ۝٢

(دغه کتاب) لارښوونکی دی لپاره د پرهیزګارانو.

تفسیر: له دغه ځایه د عظیم الشان قرآن تر آخره پوری د ﴿ اِهۡدِنَا الصِّرَاطَ الۡمُسۡتَقِيمَ ﴾ ځواب دی چه د بندګانو له خوا غوښتل شوی ؤ.

یعنی دغه کتاب هغو بندګانو ته لار ښیی چه له الله تعالیٰ څخه ویره لری ځکه هغه څوک چه د الله تعالیٰ څخه ویریږی هغه به هرومرو (خامخا) د ښو او بدو امورو «طاعت او معصیت» غوښتنه او پلټنه (لټون) کوی، او د چا په زړه کښی چه د الله تعالیٰ ویره نه وی نو هغه به له طاعت سره څه علاقه او له معصیت ځنی به څه اندیښنه ولری ؟.

الَّذِينَ يُؤۡمِنُونَ بِالۡغَيۡبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَوٰةَ وَمِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ يُنفِقُونَ ۝٣

هغه کسان چه ایمان (باور) لرونکی دی په غیب باندی او قائموی دوی (سم ادا کوی سره د ټولو حقوقو) لمونځ او ځینی له هغو شیانو چه ورکړی مونږ دوی ته صرفوی ئی (د الله تعالیٰ د رضا لپاره).

تفسیر : یعنی هغه شیان چه د هغوی له عقولو او حواسو څخه پټ دی لکه وحدانیت رسالت، حشر، نشر، قیامت، حساب، کتاب، ملائک، جنت، دوزخ، او نور دغه واړه د الله تعالیٰ او د هغه د رسول صلی الله علیه وسلم له ارشاد سره سم حق او یقینی ګڼی له دی څخه دا راښکاره شوه چه د دغو غایبو او پټو شیانو منکران د هدایت له فیضه محروم او بی برخی دی.

د صلوٰة له اقامت څخه مطلب دا دی چه هغه تل د خپلو ټولو حقوقو او آدابو په مراعات کولو سره په ټاکلو (مقررو) وختونو کښی اداء کړی شی.

د ټولو عباداتو اصل دری شیان دی.

(۱) هغه امور چه د زړه سره تعلق او اړه لري.
(۲) هغه امور چه په بدن پورې متعلق او تړلي وي.
(۳) هغه امور چه په مال پورې مربوط وي.
په دې مبارک آیت کښې دا درې واړه اصول په ترتیب سره یاد شوي دي.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿۴﴾

او هغه کسان چه ایمان لري (دوی) په هغه (کتاب) چه نازل کړی شوی دی تاته او (په) هغو (کتابونو) چه نازل کړی شوي دي. له مخه د تا او په آخرت دوی یقین کوي (چه ضرور راتلونکی دی).

تفسیر: په تیر آیت کښې د هغو کسانو یادونه وه چه له شرک نه وتلي او مسلمانان شوي دي، لکه د مکې خلق، او په دغه آیت کښې هغه کسان یاد شوي دي چه اهل کتاب ؤ او په اسلام مشرف شوي دي لکه «یهود» او «نصارىٰ»

أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿۵﴾

دغه (ستایل شوي) کسان (دي) په هدایت له (جانبه) د رب خپل او دغه (ستایل شوي) کسان دي هم دوی په مراد رسیدلي (یا) او دغه (ستایل شوي) کسان هم دوی په مراد رسیدلي دي.

تفسیر: یعنې د ایماندارانو دغو دواړو دلو ته چه پاس یادې شوې په دنیا کښې دوی ته هدایت ورپه برخه شو او په آخرت کښې خپلو مرادونو ته رسیږي له دې څخه معلوم شو چه هر هغه څوک چه د ایمان له نعمت او له ښو اعمالو څخه محروم او بې برخې دي. د هغه دنیا او آخرت دواړه برباد او ابته (خراب) کیږي اوس د مؤمنانو د دغو دوه ؤ دلو له یادونې څخه وروسته د کافرانو د حالاتو یادونه کیږي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۶﴾

بیشکه هغه (خاص) کسان چه کافران شوی دی برابر دی په دوی ویرول ستا دوی لره او نه ویرول ستا دوی لره دوی ایمان نه راوړی (یا دا خبره) که وویروی ته هغوی یا که ته نه ویروی هغوی ایمان نه راوړی.

تفسیر: له دی کفارو ځنځه خاص هغه خلق مراد دی چه هغوی ته کفر مقرر شوی دی، او د ایمان له دولت ځنځه تل بی برخی دی (لکه ابوجهل، ابولهب او نور) که نه، نو ښکاره ده چه ډیر کسان له هغو خلقو ځنی چه کافران وو په اسلام مشرف شوی دی، او وروسته له دی نه هم مسلمانیږی.

خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ۭ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۡ وَّلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۷

مهر لګولی دی الله پر زړونو د دوی او پر غوږونو د دوی او پر سترګو د دوی. (یوه ځانته) پرده ده او دی دوی لره عذاب ډیر لوی.

تفسیر: د هغوی پر زړونو باندی مهر لګول شوی دی (یعنی د حق پر خبرو باندی نه پوهیږی) او پر غوږونو باندی ئی مهر لګولی شوی دی (یعنی رښتیا خبرو ته په غور سره غوږونه نه ږدی) او پر سترګو باندی ئی پرده ده (یعنی د حق لاره نه وینی). د کفارو بیان هم ختم شو، اوس په دغو وروستیو دیارلسو آیتونو کښی د منافقانو حالات راځی.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ ۸

او ځینی له خلقو هغه څوک دی چه وایی ایمان راوړی دی مونږ په الله او په ورځ وروستۍ (چه قیامت او د جزا وخت دی). حال دا چه نه دی دوی مؤمنان

تفسیر: یعنی د زړه له کومی (منځ) ئی ایمان نه دی راوړی چه هغه ته حقیقی ایمان ویلی شی، یواځی په ژبی سره د مسلمانانو د تیر ایستلو دپاره د ایمان اظهار کوی.

يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۚ وَمَا يَخْدَعُوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ۝٩

تگی کوی دوی (په خپل گمان) له الله سره او له هغو کسانو سره چه ایمان ئی راوړی دی حال دا چه نه کوی تگی دوی مگر له ځانو خپلو سره حال دا چه نه لری شعور دوی (او نه پوهیږی چه ضرر ئی هم دوی ته رسیږی).

تفسیر: یعنی د دوی دا تیرایستل نه په الله تعالیٰ باندی چلیږی چه عالم الغیب دی، او نه په مؤمنانو باندی څه اثر اچولی شی، ځکه چه هغوی د خپل رسول صلی الله علیه وسلم په ژبه او د نورو دلایلو او قراینو په وسیله د دوی له فریبکاری او دغابازی څخه خبریږی بلکه د دی فریب وبال او د هغی خرابی په حقیقت کښی هم دوی ته بیرته ورگرځی خو سره له دی دوی د خپل غفلت، گناه او جهالت له امله (وجی) په غور سره ورته نه گوری او د هغی په نقصان او زیان نه پوهیږی، که دوی غور او فکر وکړی نو وبه پوهیږی چه له دی فریبکاری څخه مسلمانانو ته هیڅ یو زیان نه رسیږی، او تل د هغی خرابه نتیجه په خپله هم دغو منافقانو ته رسیدونکی ده.
دا د حضرت شاه عبدالقادر صاحب (قدس سره) د پوهی نزاکت دی چه دلته ئی د ﴿وَمَا يَشْعُرُوْنَ﴾ له ښکاره ترجمی (نه لری شعور دوی) څخه سترگی اړولی او په نه پوهیدلو او نه غور کولو سره ئی ترجمه فرمایلی ده
«او دغه منافقان د خپل ځان په ضرر او نقصان ځکه نه پوهیږی چه»

فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ ۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا ۚ

په زړونو د دوی کښی مرض (د شک او نفاق) دی نو زیات کړ دوی لره الله مرض

تفسیر: د هغوی په زړونو کښی د نفاق او د اسلام له دین څخه د نفرت او له مسلمانانو سره د کینی او عناد مرض لا له پخوا موجود ؤ، اوس د قرآن له نزوله او د اسلام د شوکت له ظهوره او د مسلمانانو د ترقی، نصرت او لوړتیا (وچت والی) له کبله (وجی) د دوی هغه ناروغتیا لا سخته او درنه شوه.

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۢ بِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ ۝١٠

او (مقرر) دی دوی ته عذاب ډیر دردناک په سبب د دی چه وو دوی چه دروغ به ئی ویل (په اظهار د ایمان سره)

تفسیر: له دی دروغ ویلو څخه همغه د اسلام دروغ دعوی چه ویل به ئی ﴿ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ﴾ مراد ده چه پاس تیره شوه یعنی ﴿ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴾ په حقیقت کښی د دوی د نفاق سزا ده نه د مطلقو دروغ ویلو.
حضرت شاه رحمة الله علیه د دی باریک فرق د ښکاره کولو له امله (وجی) د «یکذبون» ترجمه د دروغ ویلو په ځای په دعوی د دروغو سره کړی ده **فجزاه الله ما ادق نظره.**

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ⑪

او کله چه وویلی شی دی منافقانو ته : فساد مکوئ په ځمکه کښی نو وایی دوی بیشکه هم دا خبره ده چه مونږ هم دغه اصلاح کوونکی یو

تفسیر: لنده دا چه منافقانو به ډول ډول (قسم قسم) فسادونه خپرول (خورول)
(۱) په نفسانی خواهشونو کښی غرق او د شرعی احکامو له منلو څخه نفرت کوونکی او سستی کوونکی وو.
(۲) له مسلمانانو او کافرانو (دواړو) سره به ئی تګ او راتګ درلود (لرلو) د خپل قدر او منزلت د لوړتیا (ترقی) لپاره به ئی د مسلمانانو خبری کافرانو او د کافرانو به ئی مسلمانانو ته رسولی او یو بل ته به ئی چغلی او شیطانی کوله.
(۳) له کافرانو سره ئی په ډیر دار او مدار سره ګډون، ملاقات او معاملی کولی او له دین څخه په مخالفو کارونو کښی به ئی په کافرانو هیڅ غرض نه کاوه او که به کافرانو د دین پر مسئلو کوم اعتراض یا شبهه کوله هغه قصی به دوی مسلمانانو ته ښکاره او مخامخ کولی څو چه ضعیف الاعتقاده او کم فهمه مسلمانان په شرعی احکامو کښی شکمن او حیران کړی اوکه چا به دوی له فسادونو څخه منع کول نو ویل به ئی مونږ اصلاح کوونکی یو او غواړو چه د پخوانی زمانی په شان د خلقو په مینځ کښی یووالی او دوستی پیدا شی او هغه مخالفت چه د نوی دین له امله (وجی) اوس مینځ ته راغلی دی بالکل ورک شی لکه چه په هر وخت او هره زمانه کښی ماده پرست او نفاق روزونکی (تربیت کونکی) خلق هم داسی خبری او اتری کوی.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ ⑫

خبردار اوسی بیشکه دوی دی هم دوی فساد کوونکی مگر نه لری شعور دوی (پخپل فساد)

تفسیر: اصلاح په حقیقت کښې دا ده چه حق دین په نورو تولو ادیانو غالب شي او له تولو دنیوی منافعو او اغراضو څخه د شرعی احکامو زیات مراعات وشي او د دین په لاره کښې د هیچا د مخالفت یا موافقې پروا او لحاظ ونه کړی شي.

(د «شهاب» په شانې وله شیطان تل ▪ د غلیم په سترگو خاوره پاشه تل)

هغه چاری چه منافقان ئې د مصلحت او صلح په بهانه او پلمه (خیال) سره کوی هغه تولی په حقیقت کښې فساد او نفاق دی مگر دوی نه پری پوهیږی او شعور نه لری.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ ۗ

او کله چه وویلی شي دوی ته چه ایمان راوړی لکه چه ایمان راوړی دی نورو خلقو نو وایی دوی آیا ایمان راوړو مونږ لکه چه ایمان راوړی دی ناپوهانو؟

تفسیر: دا خبری به ئې په خپلو زړونو کښې راگرځولی، یا به ئې یو له بل سره کولی یا به ئې له هغو ضعیفو مسلمانانو سره یادولی چه په کومه وجه له دوی سره په پټو خبرو کښې شریک وو، دا کسان چه د منافقانو په نظر «**سفهاء**» ورځی په حقیقت کښې داسی رښتینی مسلمانان دی چه د الله تعالیٰ په احکامو باندی خپل ځانونه جاروی (قربانوی) او د خلقو له مخالفت څخه هیڅ اندیښنه او پروا نه کوی او د زمانی د انقلاب له ضرره او د بدو پیښو له خرابو نتیجو څخه نه ویریږی او په عکس سره ئې منافقان وو چه هغوی به له مسلمانانو او کافرانو سره تل ظاهرداری کوله او خپلی شپی او ورځی به ئې په غولولو او تیرایستلو سره تیرولی او د نفسانی اغراضو له امله (وجی) به ئې د آخرت هیڅ فکر او اندیښنه نه کوله، دنیوی مصالحو ته کتلو او دورځی چلولو په دوی باندی دومره تاثیر او غلبه کړی وه. چه ایمان او د شریعت احکامو ته غاړه ایښودل ورته یو زیاتی کار ښکاره کیده او احتیاج یی نه ورته حس (احساس) کاوه کله به چه مجبور شول نو یوازی په خوله به یی د مسلمانی دعوی کوله او د ځینو ضروری احکامو په ادا کولو به یی اکتفا کوله.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ⑬

خبردار اوسئ بیشکه دوی دی هم دوی ناپوهان نه پوهیږی دوی (په ناپوهی ـ خپله)

تفسیر: په حقیقت کښی هم دا منافقان ناپوهان دی چه د دنیوی بی ثباته او فنا کیدونکی اغراضو او گټو (فائدو) له امله (وجی) یی آخرت تر شاکړی او ورځخه بی پروا شوی دی د فانی شی غوره کول او د باقی شی پریښودل څومره حماقت دی؟ له هغه مخلوق څخه ویریدل چه له هغه څخه په هر ډول (طریقه) سری ځان ساتلی شی، او له هغه ﴿ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴾ څخه نه ویریدل چه هغه د ټول جهان څښتن (خاوند). په ښکاره او پټو شیانو عالم او په هیڅ چل او ول سره د د ه په مقابل کښی له حقیقت څخه کوم مخالف کار وراندی نه شی تلی په څه اندازه جهالت دی؟ دا به څرنگه عمومی اصلاح وی چه په هغی کښی له ﴿ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴾ او د هغه له مقبولو بندگانو سره مخالفت کیږی؟ خو منافقان تر دی درجی پوری ناپوهان دی چه په دی ښکاره حقیقت هم نه پوهیږی.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا ۚ وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ ⑭

او کله چه ملاقات وکړی (منافقان) له هغو کسانو سره چه ایمان ئی راوړی دی نو وایی دوی ایمان مو راوړی دی او کله چه یوازی شی له شیطانانو (مشرانو) خپلو سره نو وایی دوی بیشکه مونږ له تاسو سره یو. بیشکه هم دا خبره ده چه مونږ مسخری کوونکی یو (په مؤمنانو پوری).

تفسیر: له شیاطینو (شریرانو) څخه یا هغه کفار مراد دی چه ټولو خلقو ته به ئی خپل کفر ښکاراوه یا هغه منافقین مراد دی چه د منافقانو غټان او رئیسان گڼل کیدل، یعنی منافقانو به خپلو مشرانو ته ویل چه په کفر او نورو دینی معتقداتو کښی مؤنږ بیخی له تاسو سره یو او له تاسی څخه هیڅکله نه شو جلا (جدا) کیدی او زمونږ دغه ظاهری موافقت چه له مسلمانانو سره ئی کوو داسی ونه گڼئ چه گوندی مونږ په رښتیا له هغو سره موافق یو، مونږ خو پر دوی ملندی (خندا) وهو او مسخری پری کوو او د هغو ناپوهی نورو ته ورښکاره کوو سره له دی چه زمونږ ځینی افعال زمونږ له اقوالو څخه مخالف او جلا (جدا) دی خو دا ناپوهان پری نه پوهیږی او یوازی زمونږ پر خبرو باندی غولیږی او زمونږ د خولی په تشو ویناؤ سره مونږ مسلمانان گڼی، مال او اولاد ته مو لاس نه راغځوی، د غنیمت په مال کښی مو شریکوی، د خپلو اولادو نکاح راتړی او هم د هغوی په پټو خبرو ځانونه خبروو، کله چه د کار خبری اتری آورو نو په منده ئی

تاسو ته دررسوو، حال دا چه دوی زمونږ په دی فریب کاری او چالاکی هیڅ نه پوهیږی.

اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾

الله جزا ورکوی دوی ته د مسخرو د دوی او مهلت (ترقی) ورکوی دوی ته په سرکشی د دوی کښی حال دا چه دوی حیران دی (په خپل کارکښی)

تفسیر: خرنگه چه الله تعالیٰ مؤمنانو ته فرمایلی دی چه له منافقانو سره هم د مسلمانانو په شان معامله وکړئ! او د هغوی له مال او ځان سره څه غرض ونکړئ! نو ځکه منافقانو د خپلی ناپوهی له امله (وجی) داسی گمان وکړ چه د ایمان له راوړلو څخه هغه فائدی چه مسلمانانو ته وررسیږی همغه گردی (تولی) مونږ ته هم د خولی په تشو خبرو رارسیږی او د اسلام په ظاهری اظهار سره بیخی داده او هوسا (مطمئن) شوی یو حال دا چه دا کار په پای (آخر) کښی منافقین په یوه سخته بلا اخته کوی او د هغوی انجام ور خرابوی نو اوس انصاف وکړئ چه په حقیقت کښی دا تمسخر پر مسلمانانو دی که په منافقانو؟ یا د دی تمسخر مطلب دا دی چه الله تعالیٰ د تمسخر جزا هرومرو (خامخا) دوی ته ورکوی. او د الله تعالیٰ له خوا هغوی ته مهلت (ترقی) او تال ورکړی شوی دی، چه په خپلو بغاوتونو او سرکشیو کښی ښه ترقی وکړی او داسی وغولیږی، چه د خاتمی او انجام په فکر کښی هیڅ ونه لویږی او خوښ اوسی چه مونږ پر مسلمانانو توکی او مسخری کوو، حال دا چه معامله بیخی بالعکس ده.

تنبیه: په دی آیت کښی ﴿فِي طُغْيَانِهِمْ﴾ د ﴿وَيَمُدُّهُمْ﴾ له فعل سره متعلق دی، مگر په ځینو نویو دیلوی ترجمو کښی له ﴿يَعْمَهُونَ﴾ سره ترلی شوی دی چه له هغه څخه معنی خرابه او د معتزله ؤ له مسلک سره موافقه او د سنیانو له اصولو او د عربو له استعماله بیخی مخالفه او غلطه ده چه پوهان پری ښه پوهیږی.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

دا هغه کسان دی چه پیرودلی اخستلی غوره کړی ئی ده گمراهی په هدایت سره نو هیڅ گټه (فائده) ونه کړه سوداگری د دوی (بلکه زیان ئی وکړ) او نه وو دوی لارموندونکی(حق ته)

تفسیر: له تجارت څخه مراد همغه د هدایت په ځای د گمراهی او ضلالت غوره کول دی چه

اوس ئې ذکر وشو، یعنې منافقانو په ښکاره دول (طریقه) ایمان ومانه او په زړه کښې ئې کفر غوره کړ چه د هغه له امله (وجې) په آخرت کښې خوار او په دنیا کښې داسې بې اعتباره شول چه حق تعالیٰ په خپل کلام کښې د هغو له احوالو ټخه تولو ته خبر ورکړ، که دوی په ایمان مشرف شوی وی نو په دواړو دارینو کښې به لوړ (وچت) شوی وو خو اوس دوی د خپل دغه تجارت ټخه هیڅ یوه ګټه (فائده) وانه خیسته، د دارینو په نقصان کښې اخته شول او په دی هیڅ ونه پوهیدل، چه د ژبې تش ایمان ئې کافی او نافع وګانه نو په دی خرابی او رسوایی کښې ګرفتار شول، وروسته د دی حال په مناسبت دوه مثالونه بیان فرمایی

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا ۚ فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾

مثال د منافقانو (په نفاق کښې) په شان د مثال د هغه چا دی چه بل کړی ئې وی اور (په تپو (تورو) تیارو کښې) نو کله چه روښانه کړی دغه (اور) هغه ځایونه چه چاپیر د هغه دی نو مړه کړی الله د رڼا (رڼرا) (اور) د دوی او پریږدی دوی په تیارو کښې په دی حال کښې چه هیڅ نه وینی.

تفسیر: د منافقانو حال داسی دی. لکه چه څوک په یوه تپه (توره) تیاره شپه کښې د لاری موندلو او له ضررناکو شیانو ټخه د ځان په امن کولو له امله (وجی)، اور بل کړی او په لوی بیابان کښې یوه نری لاره ځانته پیدا کړی، کله چه په رڼا (رڼرا) کښې لار ورښکاره شی، نو الله تعالیٰ هغه رڼا (رڼرا) تری مړه کړی او هغه په همغه توره تیاره شپه او ډاګ میدان کښې وچ کلک ولاړ وی او هیڅ شی الله نه ورښکاروی، هم داسی منافقانو هم د مسلمانانو له ویری د شهادت د کلمی له رڼا (رڼرا) ځنی غوښته چه کار واخلی، خو سم د لاسه ئې لږ ټه فایده (لکه د ځان او مال ساتنه) تری واخیسته چه د شهادت د کلمی رڼا (رڼرا) او نور منافع ګرد ورک شول، نو وروسته له مړکیدلو ټخه په دردناک عذاب اخته شول.

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾

(دوی) کانه دی ګونګیان دی ړانده دی نو بیرته نه راګرځی دوی (له ګمراهی نه)

تفسیر: یعنی کانه دی چه رښتیا او حقه خبره نه شی اوریدی، ګونګیان دی د حق له اقراره او

رښتیا ویلو، پرانده دي د حق له لیدلو او د خپلې ګټې (فائدې) او تاوان له کتلو نه چه څوک کوڼ هم وي ګونګي هم وي، نو هغه به په څه ډول (طریقه) په لار راشي؟ هو! که یواځې ړوند وي، نو یا به ئې چاته غږ کاوه یا به ئې د کوم سرې خبره اوریده، پس له دوی څخنی هیڅ هیله او توقع نه کیږي چه له ګمراهۍ او بې لارتوب څخنی مخ واړوي او په سمه لاره راشي.

اَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَآءِ فِيهِ ظُلُمٰتٌ وَّرَعْدٌ وَّبَرْقٌ ۚ يَجْعَلُوْنَ اَصَابِعَهُمْ فِيْٓ اٰذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ۭ وَاللّٰهُ مُحِيْطٌۢ بِالْكٰفِرِيْنَ ﴿١٩﴾

یا (مثال د دوی) په شان د صاحبانو د زورور غټ څاڅکي باران دي (چه اوري) له طرفه د آسمانه چه وي په دې کښې تیاري او تندر او بریښنا نو ننه باسي دوی ګوتې خپلې په غوږو خپلو کښې له امله (وجې) د سخت آواز د تندرونو له ویرې د مرګه. او الله احاطه کوونکي دي په کافرانو (په علم او قدرت خپل)

تفسیر: دوهم مثال د دغو منافقانو په شان د هغو کسانو دی. چه پر دوی له آسمانه په ډیر شدت سره باران اوري او څو ډوله (قسمه) تیاري هم په هغه کښې وي.
مثلاً اوریدنه، لړ په لړ ډیرې غلیظې او کثیفې وریځې هم وي او د باران څاڅکي هم په ډیر شدت او کثرت او هجوم سره اوري او شپه هم زښته توره تیاره وي او په دې سخته توره تیاره کښې یو ناڅاپه بریښنا او برق هم په ډیر شدت او سختۍ سره په درزې او کړنګهار شي او سخته تکه او تندر او تنهار (چرق) ولویږي او داسې یوه زیاته ویره او خوف پیدا شي چه ټول خلق د مرګ له خوفه پخپلو غوږو کښې خپلې ګوتې ومندي او د هغه غږ له ویرې د ډیرو خلقو سا وخیژي، هم داسې منافقان هم له یو لورې د خپلو دنیوي اغراضو او مصالحو له امله (وجې) په یوه عجیبه پریشانۍ، ویره او کشمکش کښې اخته دي او پخپلو چټي (بیکاره) تدبیرونو سره د خپلو ځانونو ژغورل (ساتل) غواړي مګر د الله تعالیٰ قدرت له هر لورې کافران چار چاپیر نیولي او احاطه کړي ئې دي او د هغه له نیولو او له عذابه په هیڅ ډول (طریقه) نشي خلاصیدې.

يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْ ۭ كُلَّمَآ اَضَاۤءَ لَهُمْ مَّشَوْا فِيْهِ ۙ وَاِذَآ اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ

قَامُوا ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

نژدې ده چه برېښنا په چابکۍ سره يوسي (نور) د سترګو د دوی کله چه رڼا (رڼرا) کړی (برېښنا) دوی ته لاره نو روان شي دوی پکښې او کله چه تياره کړی په دوی نو ودرېږی (ترهور) او که اراده کړی وی الله (د دوی د کنوالي او ړوندوالی) نو خامخا زائل کړی به ئې ؤ (ظاهری قوت) د اوريدلو د دوی او (ظاهری قوت) د ليدلو د دوی بېشکه الله پر هر شی (چه اراده وفرمايې) ښه قادر دی (چه ځينې ئې کڼول او ړندول دی)

تفسير: حاصل ئې دا چه منافقان پخپل ضلالت او ظلماتی خيالاتو کښې مبتلا دی، خو کله چه د اسلام د نور غلبې او د قوت ناکو معجزو ظهور ته ګوری او شرعی تهديد او تاکيد آوری نو لږ څه متنبه او په ښکاره ډول (طريقه) د «**صراط مستقيم**» په لوری متوجه کيږی او هر کله چه څه دنيوی اذيت او مشقت په نظر ورشي نو په خپل کفر باندی ټينګيږی، لکه چه د باران په شدت او په تيه (توره) تياره کښې د برېښنا له برېښيدلو سره په تللو باندی شروع کوی او بيا بيرته وچ کلک درېږی، مګر څرنګه چه الله تعالیٰ په هر شي باندی پوه او عليم دی او هيڅ شي د هغه له قدرت څخه د باندی نه دی نو دوی ته له داسی هيلو (بهانو) او تدبيرونو څخه هيڅ يوه ګټه (فائده) نه ور رسيږی.

(فائده): د دی سورت له شروع څخه تر دی ځايه پوری ئې د دريو ډلو ذکر وفرمايه اول د مؤمنانو دوهم د کافرانو چه د هغوی پر زړونو باندی داسی مهر لګول شوی دی چه هيڅکله به ايمان رانه وړی دريم د منافقانو چه په ظاهره لکه مسلمانان ښکاری مګر د هغوی زړونه په هيڅ يو لوری نه دی.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾
الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ
الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

ای خلقو! عبادت وکړئ د رب خپل هغه (رب چه) پیدا کړی ئی ئی تاسی او (پیدا کړی ئی دی) هغه کسان چه وو پخوا له تاسی څخه دپاره د دی چه تاسی ځان وساتی (له عذابه د الله) هغه (رب) چه ګرځولی ئی ده تاسو ته ځمکه فرش او (ګرځولی ئی دی) آسمان چت او نازلی کړی ئی دی له (طرفه) د آسمانه اوبه پس راویی ایستی په دی (اوبو) سره له هر دول (قسم) میوو څخه روزی تاسی ته نو مه ګرځوی له الله تعالیٰ سره شریکان حال دا چه تاسی پوهیږی (چه الله شریک نه لری).

تفسیر: اوس خپلو بندګانو ته اعم له دی چه مؤمنان وی یا کافران یا منافقان خطاب فرمایی او د حضرت باری په توحید ئی پوهوی چه ایمان د اصولو اصل دی، خلاصه دا ده چه الله تعالیٰ تاسی او نور تول هغه خلق پیدا کړی دی چه له تاسی څخه پخوا وو او ستاسی تول ضروریات او ګردی (تولی) منافع ئی پیدا کړی دی نو له داسی الله تعالیٰ څخنی مخ اړول او نور هسی شیان خپل معبودان ګرځول چه تاسو ته نه نفع رسولی شی او نه مو له ضرره ژغورلی (ساتلی) شی لکه بتان او نور څومره ناپوهی او جهالت دی؟ حال دا چه تاسی په دی خبری هم ښه پوهیږی چه هغه لوی ذات «**وحده لاشریک له**» یو، او بی ملګری دی.

وَإِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ

او که چیری ئی تاسی په شک کښی له هغه قرآنه چه نوته توته نازل کړی دی مونږ په بنده خپل (محمد باندی) نو راوړئ تاسی یو سورت په شان د ده!

تفسیر: دا خبره پخوا تیره شوی ده چه د یوه کلام په نسبت شبهه یا له دی جهته کیدی شی چه څه شک خلل او ریب په کښی وی، نو د هغه دفعه ئی په ﴿ ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ ﴾ سره وفرمایله، یا ئی دا صورت کیدی شی چه د چا په زړه کښی د پوهی له لږوالی یا د عناد د زیاتوالی له امله (وجی) څه شک او شبهه پیدا کیږی، نو ځرنګه چه دا صورت ممکن بلکه موجود ؤ نو د دی د لری کولو عمده او آسان صورت ئی بیان وفرمایه چه که تاسی د دی کلام په نسبت داسی خیال لرئ چه د بشر کلام دی نو تاسی هم د دی پاک قرآن د یوه سورت د دری آیتونو په اندازه هم داسی فصیح او بلیغ یو سورت جوړ او ورسره ئی مقابل کړئ! کله چه تاسی سره له ډیر فصاحت او بلاغت، د پاک قرآن د یوه وړوکی صورت له مقابلی څخه عاجز یئ نو باور وکړئ چه دا د الله تعالیٰ کلام دی او د هیڅ کوم بنده خبره نه ده په دی آیت کښی د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم نبوت لا ښه ځرګند او مدلل شو.

وَادْعُوْا شُهَدَآءَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٢٣﴾

او را وبولئ (ای مشرکانو!) مددګاران خپل بې له الله څخه که یئ تاسې رښتیا ویونکي (په دې دعوی کښې چه دا د انسان کلام دی).

تفسیر: یعنی که تاسې په دې دعوی کښې رښتینی یئ چه دا د بنده خبره ده نو هومره پوهان، عالمان، شاعران، فصحاء او بلغاء چه موجود دی پرته (علاوه) له الله تعالیٰ له تولو څخنی مدد او کومک (امداد) وغواړئ! او معاونت ترې واخلئ! او په دې سره ئې ولمسوی چه تول سره کینې او یو لنډ سورت د قرآن د څو آیتونو په شان جوړ کړئ! یا ئې دا مطلب چه له الله تعالیٰ نه په غیر ستاسې هومره معبودان چه دی له تولو څخنی په ډیره تضرع او زاری او په دعاګانو سره غوښتنه وکړئ! چه په دې مشکل کښې له تاسو سره مدد وکړی او څه آسانتیا درورسوی!

فَاِنْ لَّمْ تَفْعَلُوْا وَلَنْ تَفْعَلُوْا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِيْ وَقُوْدُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ۖ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ ﴿٢٤﴾

پس که ونه کړی شو تاسو (دا کار) او له سره به یې ونه کړی شئ پس وساتئ تاسې (ځانونه) له هغه اوره چه خس (خشاک) د هغه بنیادمان او تیږی (ګټی) دی، چه تیار کړی شوی دی (دا اور) لپاره د کافرانو.

تفسیر: که بیا مو هم ونشو کړی چه داسې یو سورت جوړ کړئ او دا خبره یقینی ده چه له سره ئې نشئ جوړولی نو وویریږئ له هغه اور څخه چه له ګردو (تولو) اورو څخنی زیات تیز او سوځوونکی دی او نوم ئې دوزخ او خس (خشاک) ئې کافران او هغه تیږی (ګټی) دی چه تاسو ئې په عبادت کښې مشغول ئې. او دا اور خاص د هغو کافرانو لپاره تیار کړی شوی دی چه عظیم الشان قرآن نه منی او په حضرت محمد صلی الله علیه وسلم باندی ایمان نه راوړی او دروغجن ئې بولی د خلاصی او نجات هم دا یو صورت شته چه تاسې د حضرت باری جل جلاله په پاک کلام ایمان راوړئ.

وَبَشِّرِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۖ كُلَّمَا

رُزِقُوْا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِّزْقًا ۙ قَالُوْا هٰذَا الَّذِيْ رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَاُتُوْا بِهٖ مُتَشَابِهًا ؕ

او زیری ورکړه (ای محمده) هغو کسانو ته چه ایمان ئې راوړی دی (په تولو مؤمن به شیانو) او کړی ئې دی ښه (عملونه) په دی چه بیشکه دوی ته جنتونه دی چه بهیږی لاندی (تر مانیو او ونو) د هغو وبالی هرکله چه روزی ورکړه شی دغو (جنتیانو) ته له جنتو څخه میوه لپاره د خوړلو نو وایی دا (جنتیان) دا همغسی میوه ده چه راکړی شوی وه مونږ ته پخوا له دی نه او رابه وړه شی دوی ته میوه هم رنګه (او په خوند کښی سره بیله).

تفسیر: د جنت میوی به د دنیا له میوو سره مشابه وی چه په شکل او صورت کښی به عیناً بیخی همغسی ښکاری مگر په خوند، مزه، رائحه، خوږوالی، لطافت او نزاکت کښی به ډیر زیات فرق سره لری او د دی دواړو په مینځ کښی به د ځمکی او آسمان توپیر (فرق) وی نو کله چه جنتیان کومه یوه میوه ووینی وایی به چه دا همغه ډوله (قسمه) میوه ده چه پخوا له دی نه مو خوړلی وه څه مهال (وخت) ئې چه وڅکی او ویې خوری نو ډیر خوند او لذت به تری مومی او داسی به وایی چه بیشکه د دی په شان می نه په دنیا او نه په جنت کښی پخوا تر دی څه میوه خوړلی ده.

وَلَهُمْ فِيْهَآ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۙ وَّهُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۵﴾

او وی به دوی ته په دغو (جنتو) کښی ښځی ښی پاکی ستره او دوی به وی په دغو (جنتو) کښی همیشه.

تفسیر: د جنت ښځی به له ظاهری او باطنی نجاساتو (او رذیله ؤ اخلاقو) ځنی تولی پاکی، صافی وی.

(فائده): تر دی ځایه پوری ئې د دری شیانو ذکر وفرمایه چه په هغو پوهیدل ضروری وو!

اول: «مبدأ» یعنی چه مونږ له کومه راغلی یو؟ او تر دی پخوا څه شی وو؟

دوهم: «معیشت» چه څه خورو او چیری اوسو؟.

دریم: «معاد» چه زمونږ پای او انجام به څه کیږی؟.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَّضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوْضَةً فَمَا فَوْقَهَا ؕ

بیشکه الله نه پریږدی (دا خبره) چه بیان کړی یو مثال (له مثالو څخه) په

میاشی سره یا چه پورته وی تری

تفسیر: په دی آیت کښی د هغی معارضی ځواب ورکړی شوی دی چه د کفارو له لوری د پرومبنی آیت په مقابل کښی شوی ده، خلاصه ئی دا ده کله چه د یو وړوکی سورت جوړول هم د دی پاک کلام په شان د دوی له لاسه ونه شو او تول سره تری عاجزان شول نو کفارو وویل چه «مونږ په بل دلیل سره د دی خبری شهادت وړاندی کوو چه دا د الله کلام نه بلکه د بنده وینا ده، او هغه دا دی چه یو لوی عظیم الشان سړی تل پخپلو خبرو او اترو کښی د ذلیلو او حقیرو شیانو له یادولو څخنی ځان ساتی او له سره ژبه نه پری خوځوی نو حق تعالیٰ چه له تولو لویانو څخنی اعلیٰ، اعظم او اکبر دی څرنګه به خپل پاک کلام کښی د میاشی یا له هغه څخنی د کومی لویی خوځندی (حشرات الارض) لکه مچ او غنی (جولاګی) مثال بیانوی ځکه چه له «مثال» نه د «ممثل له» توضیح او تفصیل مطلوب وی او په هغه کښی د حقارت او عظمت څه خبره او مباحثه نه وی او دا مطلوب به هلته حاصلیږی چه د «مثال» او د «ممثل له» په مینځ کښی پوره مطابقت وی که «ممثل له» حقیر وی شائی چه د هغه «مثال» هم حقیر وی که نه هغه «تمثیل» بیکاره ګانه کیږی. هو! که په تمثیل کښی دا خبره هم ضروری وی چه د مثال او مثال ورکوونکی په منځ کښی پوره موافقت وی نو د دی ناپوهانو دغه اعتراض به لږ څه د اوریدلو وړ (لائق) ؤ، مګر د دی خبری ویونکی به هیڅ احمق او ناپوه هم نه وی او په توریت، انجیل او د حکماؤ او سلاطینو په کلام کښی داسی ډیر مثالونه شته، د دی خبری اظهار هسی مخالفت او د کفارو د نادانی او ناپوهی او عناد نتیجه ده او بس، د ﴿فَمَا فَوْقَهَا﴾ معنی داسی هم کیدی شی چه له میاشی څخنی په حقارت او صغارت کښی زیات وی لکه چه په ځینو احادیثو کښی د دنیا تمثال د میاشی د وزرو سره کړی شوی دی.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ ۖ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا ۚ

پس هر څه هغه کسان چه مؤمنان دی پس پوهیږی (په یقین سره) چه بیشکه دا مثال حق دی له ربه د دوی څخه او هر څه هغه کسان چه کافران شوی دی نو وایی (له ډیری ناپوهی او عناد نه) چه د څه څیز اراده کړی ده الله په دی مثال سره (داسی اراده کړی ده الله چه) ګمراه کوی په دی مثال سره ډیر خلق او سمه لاره ښیی (د حق) په دی سره ډیرو خلقو ته

تفسیر: یعنی مؤمنان داسی مثالونه حق او مفید ګڼی او کافران د حقارت په ډول (طریقه) وایی چه له داسی حقیرو او سپکو مثالو ځنی الله تعالیٰ څه مطلب او اراده لری؟ ځواب ورکړی شوی دی چه دغه کلام له سره تر پایه پوری هدایت دی خو د ده نه اوریدلو څخه ډیر خلق د ګمراهی په کنده کښی لویږی او ډیر خلق د هغه په مرسته (مدد) د هدایت په سمه لاره درومی، یعنی له دی څخه د حق د طرفدارانو او د باطل د هوا خواهانو پوره تمیز بیلوالی او جلا والی (جداوالی) مقصود دی چه هغه خورا (ډیر) مفید او ضروری شی دی.

وَمَا يُضِلُّ بِهِۦٓ إِلَّا ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٦﴾ ٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ ٱللَّهِ
مِنۢ بَعْدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقْطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ
وَيُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٢٧﴾

او نه ګمراه کوی (الله) په دی مثال سره مګر فاسقان هغوی چه ماتوی دوی عهد د الله وروسته د محکموالی د هغه عهد او پری کوی هغه چه حکم کړی دی الله په هغه سره چه پیوند دی کړی شی او فساد کوی دوی په ځمکه کښی او دغه کسان هم دوی دی زیان کاران (په دنیا او عقبیٰ کښی).

تفسیر: د ﴿مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ﴾ قطع لکه قطع الرحم، له انبیاؤ، علماؤ، واعظانو، مؤمنانو لمونځونو او نورو خیریه ؤ امورو نه مخ اړول چه د الله تعالیٰ د مرضی په خلاف دی. له فساد نه مراد دا دی، چه خلق به ئی له ایمان ځنی زړه توری کول او د هغه نفرت او کرکه به ئی د هغوی په زړونو کښی وراچوله او د اسلام مخالفان به ئی په دی باندی تیزول چه له مسلمانانو سره مقاتله وکړی او د مؤمنانو مقاتلی ته ملا وتړی او د لویو اصحابو او د امت د صلحاؤ عیوب ولټوی یا ئی پری وتړی او بیا ئی مشهور کړی چه د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم او د محمدی دین بی وقعتی او بی احترامی د خلقو په زړونو کښی کینی او راز راز (قسم قسم) رسوم او بدعتونه به ئی خپرول (خورؤل) او د اسلام په مخالفت کښی به ئی زیار (زور) لګاوه.
مطلب دا دی چه د دی نامناسبو حرکاتو له امله (وجی) خپلو ځانونو ته زیان رسوی چه له هغو ځنی نه د اسلام توهین او نه د امت د صلحاؤ څه تحقیر کیدای شی.

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَٰتًا فَأَحْيَٰكُمْ ۖ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۲۸﴾

څرنګه کافران کیږی په الله باندی حال دا چه وی تاسی مړه بیا (الله) ژوندی کړی تاسی (د روح په درکولو سره) بیا به (الله) مړه کړی تاسی بیا به (الله) ژوندی کړی تاسی (په بعث سره) بیا به خاص هم ده ته وروستی شی. (د خپلو اعمالو د جزا لپاره).

تفسیر: یعنی په اوله کښی تاسی بی ځانه اجسام وی. چه حس او حرکت در کښی نه ؤ ړومبی عناصر وی وروسته د مور او پلار خواړه او غذا شوی، او بیا نطفه او وربسی کلکه وینه او بیا یوه ټوټه غوښه شوی، له ړومبنیو حالاتو څخه وروسته په تاسی کښی روح (سا) پوکړه شوه، چه د هغی له امله (وجی) اول د مور په رحم او بیا په دنیا کښی ژوند کوی، کله چه په دنیا کښی د مرګ وخت راشی او مړه شئ بیا به په قیامت کښی ژوندی کیږی چه حساب ورکړی او خپلی عمل نامی واخلی یعنی له قبرونو څخه به ووځئ او د الله تعالیٰ په حضور کښی به د حساب او کتاب لپاره ودرولی شی، نو اوس تاسی په خپله انصاف وکړئ هر کله چه تاسی له اوله تر آخره پوری د الله تعالیٰ د احساناتو او فائدو ګرو ئی او په هر حالت او حاجت کښی ورته محتاج ئی او هم ده ته امید او هیله (طمعه) لری نو په سر د هغه کفر غوره کول او د پاک خدای جل جلاله نافرمانی ته ملا تړل څومره د تعجب، افسوس او حیرانی خبره ده.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۲۹﴾ ع

الله هغه ذات دی چه پیدا کړی ئی دی تاسی ته هغه شیان چه په ځمکه کښی دی ټول، بیا ئی قصد وکړ آسمان ته (د پیدا کولو) نو برابر ئی کړل دوی اووه آسمانونه او دی په هر څه باندی ښه عالم دی.

تفسیر: په دی آیت کښی ئی د بل نعمت بیان وفرمایه، یعنی الله تعالیٰ تاسی پیدا کړی یئ او ستاسی د بقاء او ګټی لپاره ئی په ځمکه کښی هر ډول (قسم) شیان خورا (ډیر) زیات پیدا کړل لکه د خوړلو، څکلو او آغوستلو شیان هو د هر شی لپاره ئی جلا جلا (جدا جدا) سامانونه او وسیلی، او وروسته له هغه ئی متعدد آسمانونه پیدا کړل چه په هغو کښی تاسی ته راز راز (قسم قسم) منافع او ګټی (نفعی) شته دی.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وویل پروردګار ستا پرښتو ته چه بیشکه زه ګرځوونکی یم په ځمکه کښی د یوه خلیفه

تفسیر: اوس د یوه لوی نعمت ذکر فرمایی چه پر ګردو (تولو) بنیادمانو ئی کړی دی او هغه د حضرت آدم علیٰ نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام د پیدایښت قصه ده چه په تفصیل سره بیان شوی ده او هغه ئی «خلیفة الله» مقرر کړی دی که له پخوانی آیت ﴿ خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ﴾ څخه څوک انکار وکړی نو د آدم علیه السلام له قصی نه د هغه ځواب هم په ښه ډول (طریقه) سره ورکاوه شی.

قَالُوٓا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

نو وویل پرښتو آیا ګرځوی ته په ځمکه کښی هغه څوک چه فساد به کوی په دی کښی او تویوی به (په ناحقه سره) وینی، حال دا چه مونږ تسبیح وایو سره د ثنا ستا او نسبت د پاکی کوو تاته

تفسیر: ملائکو ته دا تعجب، فکر او اندیښنه د دی له امله (وجی) پیدا شوه چه د داسی مخلوق د پیدایښت څه ضرورت دی چه په دوی کښی به مفسدین او وینی تویوونکی هم وی. حال دا چه مونږ د الله تعالیٰ ډیر مطیع او فرمان وړونکی بندګان یو نو زمونږ له وجود سره به د دی خلیفه پیدا کولو ته څه اړه (احتیاج) او ضرورت وی؟ نو د تعجب او استفادی په طریقه نه د کوم اعتراض لپاره ئی دا پوښتنه وکړه پاتی شوه دا خبره چه پرښتو ته د بنیادمانو احوال څرنګه څرګند شوی وو؟ په دی کښی ډیر احتمالات شته، یا به ئی په پیریانو باندی قیاس کړی وی یابه الله تعالیٰ پوهولی وی یا به ئی دا خبری په لوح محفوظ کښی لوستی وی یا به پوهیدلی وی چه خلیفه ته خو هلته ضرورت پیښیږی چه ظلم، فساد او تجاوز موجود وی یا به د حضرت آدم علیٰ نبینا وعلیه السلام د قیافی د لیدلو ځنی په دی خبره پوهیدلی وی لکه چه ابلیس د آدم علیه السلام د لیدلو په وخت کښی وویل چه «دا سړی به ډیر غولیږی» لکه چه وروسته له هغه همغسی ولیدل شو.

قَالَ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٣٠﴾

وویل (الله) بیشکه زه پوهیږم په هغو اسرارو چه تاسی پری نه پوهیږئ.

تفسیر: پرښتو ته سمدلاسه په اجمالی طور داسی ځواب ورکړ شو چه مونږ په هغو حکمتونو او مصلحتونو دیر ښه پوهیږو چه د ده په پیدا کولو کښی شته، څرنګه چه تاسو ته اوس هغه مصالح او حکمتونه نه دی ښکاره نو ځکه د هغه د خلافت او فضیلت په نسبت تعجب کوئ.

وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلۡأَسۡمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمۡ عَلَى ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِي بِأَسۡمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ لَا عِلۡمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمۡتَنَآۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٣٢﴾

او وښودل (الله) آدم ته نومونه ټول (د پاسنیو او ځمکنیو شیانو) بیا ئی وروړاندی کړل هغه ټول شیان پرښتو ته نو وویل خبر راکړئ تاسی ماته په نومونو د دی شیانو سره که یئ تاسی رښتیا ویونکی (پخپله دعوه وینا کښی) وویل پرښتو نسبت د پاکی کوو تاته (له ټولو عیبونو او اعتراضونو) نشته هیڅ علم مونږ لره مګر په هغه شی چه ښودلی دی تا مونږ ته بیشکه ته هم دا ته ښه عالم او ښه د حکمت خاوند ئی.

تفسیر: لنده ئی دا چه حق تعالیٰ آدم علیه السلام ته د هر شی نوم او د هغه حقیقت او خاصیت، ګټه (فائده) او تاوان وروښود او دا علم ئی بی د کلام له واسطی د القاء په توګه (طریقه) ورپه زړه کړه ځکه چه بی له علمی کمال څخه خلافت او په دنیا باندی حکومت امکان نه درلود (لرلو). وروسته له دی، د دی لپاره چه د هغه خاص حکمت او اساسی مصلحت پرښتو ته څرګند شی د دغو پاسنیو یاد شوو شیانو پوښتنه ئی له پرښتو څخه وفرمایله چه «که تاسی په دی خبره کښی رښتینی یئ چه د خلافت د کار په پای (آخر) ته رسولو کښی وړ (لائق) ئی نو د دی شیانو خواص او نومونه راوښیئ!» مګر هغوی په ځواب کښی پخپل عجز او قصور اعتراف وکړ او ښی وپوهیدلی چه بی له دی عمومی معلوماتو څخه هیڅوک پر ځمکه خلافت نشی کولی که څه هم مونږ لږ څه عمومی معلومات لرو مګر دا زمونږ جزی معلومات د دی خبری وړ (لائق) نه دی چه د خلافت مدعیانی شو، د دی خبری له پوهیدلو څخه وروسته ټولو په یوه غږ وویل «**یااله العالمینه!** ستا علم او حکمت ته هیڅوک نشی رسیدی!»

قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ ۖ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسْمَآئِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّىٓ أَعْلَمُ غَيْبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

وویل (الله) ای آدمه! خبر کړه دوی په نومونو د دی شیانو، نو کله چه آدم خبر ورکړ دوی ته په نومونو د هغو شیانو وویل (الله) آیا نه ؤ ویلی ما تاسو ته چه بیشکه زه پوهیږم په پټو شیانو د آسمانونو او د ځمکی او پوهیږم پر هغو شیانو چه ښکاره کوئ ئی تاسی په (ژبه) او په هغو شیانو چه یئ تاسی چه پټوئ ئی (په زړونو کښی).

تفسیر: وروسته له دی د آدم علیه السلام څخه د عالم د ټولو شیانو په نسبت سوال وشو «خلیفة الله» ژر تر ژره هغه ټول ملائکو ته وربیان او ټولی پرښتی ئی داسی متعجبی او حیرانی کړی چه د ده په علمی احاطه ئی تحسین او آفرین وویل، نو دلته الله تعالیٰ ملائکو ته وفرمایل «آیا تاسو ته مو نه ؤ ویلی چه بیشکه زه ښه پوهیږم په پټو شیانو د آسمانونو او د ځمکی او ښه خبر یم په هغه شیانو چه ئی څرګندوئ، او پټ ئی ساتئ په خپلو زړونو کښی».

(فائده): له دی څخه پر عبادت باندی د علم فضیلت ثابت شو وګورئ چه په عبادت کښی پرښتی دی حد ته رسیدلی دی چه معصومی دی مګر څرنګه چه په علم کښی د انسان څخه کمی دی نو ځکه ئی د خلافت مرتبه انسان ته داسی ورکړه چه پرښتی هم ورته تسلیمی شوی او ښایی چه هم داسی هم کیده ځکه چه عبادت د مخلوقاتو خاصه ده او د پاک الله صفت نه دی، او علم د الله تعالیٰ له لویو صفاتو څخه دی نو د دی له امله (وجی) حضرت آدم علیه السلام د خلافت وړ (لائق) وګرځید او د علم لوی صفت ځکه ورپه برخه شو چه په هر خلیفه کښی د خپل «مستخلف عنه» د کمال وجود یو ضروری امر دی.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ ط

او (یاد کړه ای محمده!) کله چه وویل مونږ پرښتو ته چه سجده وکړئ آدم ته (د تحیی) پس سجده وکړه دوی (ټولو) مګر (سجده ونکړه) ابلیس

تفسیر: کله چه د آدم علیه السلام خلافت مسلم شو نو پرښتو او پیریانو ته امر وشو چه د آدم

علیه السلام په لوری د تحیی (تعظیمی) سجده وکړئ او هغه د خپلی سجدی قبله وګرځوئ د دی امر د منلو له امله (وجی) ټولی پرښتی په سجده ولویدی مګر یواځی (ابلیس) له سجدی کولو څخه سر وغړاوه چه په اصل کښی له پیریانو څخه ؤ او پرښتو سره ګډ او خلط شوی ؤ، د دی غاړی غړولو او سرکشی سبب دا ؤ چه پیریان څو زره کاله پر ځمکه متصرف وو او آسمانونو ته به هم ختل کله چه د هغوی عصیان او فساد ډیر شو او په وینو تویولو کښی ئی ډیر زیادت وکړ نو له دغو پیریانو څخه ځینی د پاک الله په امر د پرښتو له خوا ووژل شول او ځینی وتښتیدل په دښتو (بیابانونو) او ځنګلو او د غرونو په درو او جزیرو کښی پټ، تیت او پرک (خواه واره) شول (ابلیس) چه د دی پیریانو یو لوی عالم او عابد ؤ د پیریانو په فساد کښی ئی خپل پردیتوب (بیګانتوب) او بی ګناهی ښکاره کړه او د پرښتو په سپارښتنه له هم دوی سره محفوظ پاتی شو او په دی هیله (امید) او تمه چه وروسته له دی نه به د ټولو شړل شوو پیریانو په ځای زه د ټولی ځمکی والی او متصرف وټاکل (مقرر) شم په عبادت او ریاضت کښی ئی ډیر زیار (کوشش) او زحمت ایست او پرله پسی به د ځمکی د خلافت په چرت (خیال) کښی ډوب تللی ؤ، کله چه د الله تعالیٰ اراده دآدم علیه السلام د خلافت په نسبت ظاهره شوه نو (ابلیس) مایوس شو او د خپل ریائی عبادت په بی ځایه تللو له اندازی زیات خپه شو او د حسد او کینی په جوش کښی ئی هغه کارونه وکړل چه په توان کښی ئی وو او په نتیجه کښی ملعون شو.

أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾

منع ئی راوړه (له سجدی نه) او لوئی ئی وکړه او ؤ دی (لا له پخوا څخه په علم د الله کښی) له کافرانو څخه.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په علم کښی له اوله دی کافر ؤ مګر نورو ته اوس د هغه عصیان او کفر ورښکاره شو، یا ئی داسی وبوله چه اوس کافر شو ځکه چه د پاک الله امر ئی د تکبر او لویی له امله (وجی) ونه مانه او د الله جل جلاله حکم ئی له مصلحت او حکمت څخه مخالف او د ننګ او عار موجب وګانه او یوازی له دی جهته کافر نه شو چه سجده ئی ونکره.

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾

او وویل مونږ ای آدمه! واوسیږه! ته او ښځه ستا په جنت کښی او خورئ! له میوو د جنته (څه چه مو زړه غواړی) پریمانه هر چیرته مو چه خوښه وی او

مه نژدی کیږئ دی ونی ته (د میوی خوړلو دپاره) (که نژدی شوئ) نو شئ به له ظالمانو څخه.

تفسیر: مشهوره ده چه هغه د غنمو ونه وه یا د ځینو په وینا د انګورو یا انځرو یا ترنجو یا د بل شی ونه وه والله اعلم.

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَٰنُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ

پس وښویول دوی دواړو لره شیطان له جنته (د ونی د نژدیوالی په واسطه) نو ویی ایستل دواړه له هغه (عزت او راحت) څخه چه وو دوی په هغو کښی.

تفسیر: وایی چه آدم او حواء علیهما السلام په جنت کښی هستوګنه لرله شیطان چه خپل هغه د عزت ځای د آدم علیه السلام د مخالفت له امله (وجی) له لاسه ورکړی ؤ لا د حسد او رخی (کینی) د سیند په ګرداب کښی لاهو شو تر دی چه له مار او طاؤس سره یو ځای جنت ته ننوت او بی‌بی حواء ئی په یو ډول (قسم) سره وښویوله او له لاری ئی وویستله او له هغی ونی څخه ئی څه شی وخوړ او په آدم علیه السلام باندی ئی هم وخوړ او داسی اطمینان او ډاډګیرنه ئی ورکړه چه د دی ونی د میوی خوړلو څخنی سری تل په جنت کښی پاتی او د الله تعالیٰ د نورو مهربانیو مورد هم ګرځی او لا ورته مقرب او نژدی کیږی او د الله تعالیٰ د هغه ممانعت توجیه ئی هم په خپل فکر سره بل ډول (قسم) ورجوړه کړه، وروسته دا قصه په مفصل ډول (طریقه) سره راځی.

وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

او وویل مونږ چه کوز شئ (له جنته ځمکی ته) حال دا چه ځینی ستاسی به له ځینو نورو سره دښمنان وی.

تفسیر: د دی تیروتلو په سزا آدم او حواء علیهما السلام او د هغوی تولی اولادی ته هم دا امر صادر شو چه د جنت څخه راکوز شئ! او په ځمکه کښی هستوګنه وکړئ! تاسی به یو له بله سره دښمنی کوئ! چه د هغی له امله (وجی) به تاسی ته ډیر زیات تکلیفونه او ربړونه (تکلیفونو) درپیښیږی ځکه چه جنت د سرکشی او دښمنی ځای نه دی د دی کارونو لپاره دنیا ډیر مناسبت لری چه د بندګانو د امتحان لپاره جوړه شوی ده.

وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَّمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾

او شته تاسی ته په ځمکه کښی ځای د هستوګنی او اسباب د ګټی (فائدی) اخستلو تر یوه وخته پوری (چه اجل یا قیامت دی).

تفسیر: یعنی په دنیا کښی به تل نه اوسیږئ! بلکه تر یوی تاکلی (مقرری) مودی پوری به هلته اوسیږئ! او د هغه ځای له شیانو څخه به ګټه (فائده) اخلئ! بیا به له ما سره مخامخ کیږئ! او هغه تاکلی (مقرر) وخت هر چا لره د مړینی وخت دی او ټولو مخلوقاتو ته په مجموعی دول (طور) د قیامت ورځ ده.

فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

پس زده کړی آدم له پروردګار خپل څخه څو کلمی پس رجوع وکړه (الله) په هغه باندی (په رحمت سره) بیشکه هم دی دی ښه توبه قبلوونکی ښه مهربانی کوونکی.

تفسیر: کله چه حضرت آدم علیه السلام د الله تعالیٰ دا عتاب واورید او له جنت نه ووت نو د ندامت او پشیمانی په حالت کښی په ژړا او واویلا او په زاری مشغول شو، په دی وخت کښی حق تعالیٰ په خپل فضل او مرحمت سره ده ته څو کلمی د القاء او الهام په توګه (طریقه) ور زده کړی چه د هغو په لوستلو د ده توبه قبوله شوه هغه کلمی دا دی

﴿ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾
(د «الأعراف» اوله رکوع)

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا ۖ

(بیا) وویل مونږ چه کوز شئ له جنته ټول

تفسیر: مطلب دا دی چه حق تعالیٰ د آدم علیه السلام توبه قبوله کړه خو جنت ته ئی سمدلاسه د ورتګ امر ورنکړ بلکه امر ئی پری وکړ چه په دنیا کښی هستوګنه وکړئ. ځکه چه د هغه د حکمت او مصلحت اقتضاء هم داسی وه. ښکاره خبره ده چه دی ئی د ځمکی لپاره «خلیفه» تاکلی (مقرر کړی) و، نه د جنت لپاره او الله تعالیٰ هم داسی فرمایلی دی هر هغه چه زما تابع او منونکی وی نو هغه ته به د دنیا هستوګنه هیڅ ضرر نه رسوی بلکه ګټه (فائده) ورته لری.

هو! نافرمانو خلقو ته دوزخ دی، د دغو دوه ؤ متضادو عنصرو د بیلوالی او امتحان لپاره هم دا دنیا مناسب ځای دی.

فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾

پس که راغی تاسی ته له ما ځنی کوم هدایت پس هر څوک چه پیروی وکړی د هدایت زما پس نه به وی هیڅ قسم ویره پر دوی باندی او نه به وی دوی (هیچیری) چه خپه کیږی (او جنت ته به ځی).

تفسیر: هغه صدمه او اندیښنه چه چاته د کوم مصیبت د وقوع نه پخوا پیښیږی هغی ته خوف وایی، هغه غم او خپګان چه انسان ته له مصیبته وروسته رسیږی، هغه ته حزن وایی مثلاً هغه کیفیت ته چه د یوه مریض د مړ کیدلو له تصور نه چاته وررسیږی خوف او هغه کیفیت ته چه د هغه له مړ کیدلو څخه وروسته پیدا کیږی حزن وایی مثلاً د هغه خوف او حزن نفی چه په دی آیت کښی شوی ده، که له هغه څخه دنیوی «خوف» او «حزن» مراد شی، نو د هغه معنی به داسی کیږی هغه کسان چه زما له هدایته سره سم تګ کوی نو دوی ته هیڅ د دی اندیښنی ځای نشته چه دا به حق هدایت نه وی، او د شیطان له لوری به فریب او مغالطه وی، او نه به دوی د دی له امله (وجی) غمجن وی چه اوس خو د دوی له پلار څخه جنت اخیستی شوی دی، ځکه د هدایت لار موندونکی ژر تر ژره جنت ته ور رسیږی، او که اخروی «خوف» او «حزن» مراد وی، نو به ئی مطلب داسی وی چه په قیامت کښی به د هدایت خاوندانو ته نه «خوف» وی او نه «حزن» مګر د «حزن» په نشتوالی کښی خو هیڅ د شک او شبهی ځای نشته، ځکه د «خوف» له نفی څخه دا اندیښنه په زړه کښی رالویږی چه د جزا په ورځ کښی تر انبیاؤ علیهم السلام پوری به هم په «خوف» او ویره کښی وی او هیڅ څوک به بی ویری نه وی، خبره دا ده چه «خوف» دوه ډوله (قسمه) دی کله د خوف باعث او مرجع په ویریدونکی کښی لیدله کیږی لکه چه باچاهی مجرم له باچا ځنی ویریږی، نو د «خوف» موجب جرم دی چه نسبت ئی ورته کیږی او کله د خوف منشأ «مخوف منه» وی، یعنی لکه چه یو بی ګناه شخص چه د بادشاه یا د زمری له هیبت څخه ویریږی، نو د دی ویری سبب دا نه دی چه ګواکی دغه شخص د باچا یا د زمری په مقابل کښی کومه ګناه کړی ده بلکه د باچا قهر او جلال، یا د زمری سبعیت، غضب او هیبت، د دغه خوف موجب ګرځیدلی دی چه منشأ ئی د پاچا جلال یا د زمری هیبت دی. نو په دی آیت کښی ئی اول قسم «خوف» نفی کړ نه دوهم قسم دا شبهه خو هلته واردیدله چه د ﴿ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ ﴾ په ځای ئی **(لاخوف فیهم)** یا ﴿ لَا يَخَافُونَ ﴾ فرمایلی وی.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾
يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ
بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾

او هغه کسان چه کافران شوی دی او دروغ گڼی آیاتونه زمونږ هم دغه کسان صاحبان د اور (دوزخ) دی هم دوی به په هغه (اور د دوزخ) کښی همیشه وی. ای بنی اسرائیلو! (اولادی د یعقوبه!) یاد کړئ! نعمت زما هغه چه انعام می کړی دی پر تاسی او وفا وکړئ په عهد زما (په متابعت د نبی) چه زه هم وفا وکړم په عهد ستاسی (په دخول د جنت) او خاص له مانه پس ووېرېږئ (له مناهیو ځان وساتئ او د دنیوی منافعو له لاس وتلو څخه مه ویرېږئ!)

تفسیر: اول ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا ﴾ عام خطاب ؤ، او په هغه کښی د هغو نعمتونو ذکر ؤ چه گردو بنیادمانو ته په عمومی ډول (طریقه) ورکړی شوی وو، مثلاً د ځمکی، آسمان او نورو گردو شیانو پیدایښت، بیا د آدم علیه السلام د پیدایښت، او د هغه د خلافت او جنت ته د ادخال او نورو یادونه وشوه. اوس له بنیادمانو څخه خاص بنی اسرائیلو ته خطاب کړی شوی دی، او هغه خاص نعمتونه ئی ورپه یاد کړی دی چه وخت په وخت او پښت په پښت (پشت په پشت) ئی پر دوی انعام کړی دی، او هغه ناشکری چه دوی د نعمتونو په مقابل کښی کړی دی، د هغو گردو (تولو) یادونه په مفصل ډول (طریقه) سره کوله شی ځکه چه بنی اسرائیل د بنیادمانو په تولو فرقو کښی ممتاز وو، د علم خاوندان د آسمانی کتابونو، انبیاؤ او د نبوت پیژندونکی او لرونکی وو ځکه چه د حضرت یعقوب علیه السلام له پیری څخه د حضرت عیسیٰ علیه السلام تر پیری پوری څلور زره انبیاء په دوی کښی مبعوث شوی دی او د گردو (تولو) عربو سترگکی دهغوی په لوری وی چه آیا بنی اسرائیل زمونږ د پیغمبر حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د رسالت تصدیق کوی که نه؟ نو له دی امله (وجی) ئی د انعاماتو او خرابیو یادونه په تفصیل سره فرمایلی ده.

چه دوی ښه پری متأثر شی او د خجالتی په سبب ایمان راوړی او که نه نور خلق خو به په دی وسیله د دوی له دی حرکاتو څخه واقف شی او بیا به د هغوی په نورو خبرو باور نه کوی اسرائیل د یعقوب علیه السلام نوم دی چه معنی ئی بناه د الله یعنی عبدالله دی. ﴿ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ ﴾ الآیه - یاد کړئ ای بنی اسرائیلو نعمت زما هغه چه انعام می کړی دی پر تاسی) چه په

زرگونو انبیاء ئې په دوی کښې مبعوث کړی دی (توریت) او نور کتابونه ئې پر دوی نازل فرمایلی دی، دوی ئې د فرعون له عذابه ژغورلی (ساتلی) دی، د دوی تصرف او تسلط ئې د شام پر هیواد (ملک) قایم کړی دی، پر دوی ئې د«من» او «سلویٰ» خواړه نازل کړی دی له یوی تیرې (گټې) څخه ئې د اوبو دوولس چینې دوی ته بهولی دی او هسې نعمتونه او د عاداتو خوارق ئې ورپه برخه کړی دی چه د نورو خلقو په برخه نه دی شوی ﴿وَأَوۡفُواْ بِعَهۡدِيٓ﴾ الآیه ـ او وفا وکړئ په عهد زما په متابعت د نبی چه زه هم وفا وکړم په عهد ستاسی په دخول د جنت په «توریت» کښې هسی امر شوی ؤ چه تاسی د «توریت» پر احکامو ټینګ اوسئ! او پر هر نبی علیه السلام باندی چه در ویی لیږم ایمان راوړئ! او له هغه سره ملګرتیا وکړئ! چه د (شام) هیواد (ملک) ستاسو په قبضه کښې پاتی شی بنی اسرائیلو دا ګردی (تولی) خبری منلی وی مګر بیا دوی په خپلو دغو وعدو ونه دریدل په بدنیتی ئې پیل (ابتدا) وکړ ـ په رشوتونو باندی ئې خبری او مسئلی اړولی او غلطی ئې ورښوولی ـ او حق به ئې پټاوه ـ وروسته له دی چه خپل ریاست ئې قائم کړ د انبیاؤ له اطاعت څخه ئې سر وغړاوه، بلکه د ځینو په وژلو ئې هم لاس پوری کړ. د «توریت» په هر ځای کښې چه د حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم صفتونه او ستاینې وی هغه ئې بدلی کړی نو د دی شیانو له امله (وجې) ګمراهان شول.

وَءَامِنُواْ بِمَآ أَنزَلۡتُ مُصَدِّقٗا لِّمَا مَعَكُمۡ وَلَا تَكُونُوٓاْ أَوَّلَ كَافِرِۭ بِهِۦۖ وَلَا تَشۡتَرُواْ بِـَٔايَٰتِي ثَمَنٗا قَلِيلٗا وَإِيَّٰيَ فَٱتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلۡبِسُواْ ٱلۡحَقَّ بِٱلۡبَٰطِلِ وَتَكۡتُمُواْ ٱلۡحَقَّ وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿٤٢﴾

او ایمان راوړئ! په هغه کتاب چه نازل کړی دی ما حال دا چه (تصدیق کوونکی دی د هغه کتاب) چه تاسی سره دی او مه کیږئ! اول کافر (نه منونکی) په دی (قرآن) باندی او مه پیرئ (مه آخلی) په آیتونو زما قیمت لږ او خاص له مانه پس وویریږئ! (دا کار مه کوئ!) او مه ګدوئ حق له باطل سره (خپل دروغ له رښتیا د (توریت سره) او (مه) پټوئ! حق حال دا چه تاسی پوهیږئ (په دی خلط او پټولو سره)

تفسیر: په «توریت» کښې لیکل شوی ؤ هغه پیغمبر چه د «توریت» تصدیق وکړی هغه صادق دی نو تاسی ئې ومنئ او که توریت ونه منی دروغ وایی.

(تنبیه): قرآنی احکام په اوامرو، نواهیو او د انبیاؤ په عقایدو، سوانحو، اخبارو او د آخرت په احوالو، او نورو شیانو کښې له «توریت» او نورو پخوانیو کتابونو سره سم او موافق دی هو! د

هغوی ځینی اوامر او نواهي منسوخ شوی هم دی مګر هغه د تصدیق ځنی مخالف نه دی. د تصدیق مخالف تکذیب دی او د الله جل جلاله د کتابونو تکذیب بیخي کفر دی. ځینی قرآنی آیتونه هم منسوخ شوی دی مګر (**نعوذبالله**) هغه ته څوک تکذیب نه وایی ځکه چه نسخ په انشاء او تکذیب په اخبار کښی راځی.

﴿ وَلَا تَكُونُوٓا۟ أَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهِۦ ﴾ الآیه ـ او مه کیږئ اول کافر نه منونکی په دی قرآن باندی). یعنی تاسی سره له پوهی ږومبنی تکذیب کوونکی مه شئ! چه تر قیامته پوری به د منکرانو ګناه ستاسو په غاړه کښی لویږی، که د مکی مشرکان تکذیب او انکار کوی خو هغه د دوی له جهل او بی خبری ځنی دی او په قصد سره نه دی، نو سره له پوهي اول منکران تاسو یئ! او دا کفر له ږومبنی کفر څخه ډیر سخت دی.

که جاهل وکړی ګناه، شي به معذوره ▪ پوهنده عاصي به وی له عذره دوره
نابینا که شي اړتاو ملامت نه دی ▪ که په غتو ګوری وی خو په زړه کوره

﴿ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱرْكَعُوا۟ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ﴾

او سم قائموئ (په ښه ترتیب سره ادا کوئ) لمونځ! او ورکوئ زکات! او رکوع وکړئ! سره له رکوع کوونکو (لمونځ کوونکو مسلمانانو).

تفسیر: یعنی په جماعت سره تل لمونځ وکړئ! له دی نه پخوا په هیڅ یوه دین کښی په جماعت سره لمونځ نه کیده او د یهودانو په لمانځه کښی رکوع نه وه نو د دی آیت خلاصه دا ده چه یوازی دا ذکر شوی شیان ستاسی د نجات دپاره کافی نه دی، بلکه په ګردو (تولو) اصولو کښی د آخرالزمان نبی صلی الله علیه وسلم پیروی وکړئ! او لمونځ هم د هغه په طریقه اداء کړئ! چه په هغه کښی جماعت او رکوع دواړه شته!

﴿ أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ ﴾

آیا امر کوئ تاسی نورو خلقو ته په نیکی سره او هیروئ ځانونه خپل؟ حال دا چه تاسی لولئ کتاب (چه په کښی د قول او عمل په نه سمون (برابری) وعید دی) آیا نو تاسی نه پوهیږئ (د خپلو افعالو په بدی)

تفسير: د يهودانو ځينو عالمانو به داسې کمال کاوه چه نورو خلقو ته به ئې ويل چه «د اسلام دين ښه دی او دوی به په خپله نه مسلمانيدل» دی يهودي پوهانو او نورو ظاهربينو خلقو ته به په دغسې مواردو کښې داسې شبهې پيدا کيدی «کله چه مونږ د شريعت د احکامو په تعليم کښې قصور نه کوو او حقه خبره نه پټوو نو دی ته به څه ضرورت پاتې وی چه مونږ به خپله هم پرې عمل وکړو، کله چه زمونږ له هدايت سره سم ډير خلق شرعی احکام ادا کوی نو د «**الدال علی الخير کفاعله**» په حکم سره د دوی عملونه زمونږ دی. نو په دی آيت کښې د دی دواړو مفکورو بطلان فرمايل شوی دی. د دی آيت مطلب دا دی چه واعظ ته ښايي چه په خپل وعظ باندی خامخا عمل وکړی او دا غرض نه دی چه فاسق دی چاته نصيحت نه کوی.

وَاسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ؕ وَاِنَّهَا لَكَبِيْرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخٰشِعِيْنَ ﴿۴۵﴾
الَّذِيْنَ يَظُنُّوْنَ اَنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ اِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ ﴿۴۶﴾

او مدد وغواړئ (په هره سختی کښې له الله) په صبر او لمانځه سره او په تحقيق دا لمونځ خامخا ډير دروند دی مگر (نه دی دروند) په عاجزی کوونکو (خوند آخستونکو له طاعته) هغو کسان چه يقين کوی چه بيشکه دوی مخامخ کيدونکی دی له پروردگار خپل سره او په تحقيق دوی هم ده ته (په آخرت کښې) بيرته ورتلونکی دی

تفسير: د اهل کتاب عالمانو چه د حقانيت له څرگنديدلو نه وروسته ئې هم په محمد صلی الله عليه وسلم ايمان نه راووړ د هغه لوی سبب د مال او جاه مينه او محبت ؤ چه الله تعالىٰ د دی دواړو علاج دلته ورښودلی دی، د صبر کولو په سبب د مال مينه او حرص له مينځه ځی او د لمونځ کولو په اثر عبوديت او تذلل پيدا کيږی او د لويوالی مينه کميږی او په تحقيق لمونځ ډير دروند دی مگر نه دی دروند په عاجزی کوونکو خوند اخستونکو له طاعته يعنی صبر او د زړه په حضور لمونځ کول ډير دروند او سخت کار دی. مگر دا سخت کار يوازی په هغه چا آسان دی چه عاجزی کوی او له الله تعالىٰ نه ويريږی او د دوی خيال او فکر په هم دی لوری وی چه مونږ خامخا له الله تعالىٰ سره مخامخ او د هغه الله په لوری ورتلونکی يو يعنی په لمانځه کښې د الله تعالىٰ تقرب حاصليږی. گواکی (گوياکی) له هغه سره کتنه ده. يا به په قيامت کښې د حساب او کتاب لپاره ور وړاندی کيدونکی يو.

يٰبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اذْكُرُوْا نِعْمَتِيَ الَّتِيْٓ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّيْ فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۴۷﴾

ای بنی اسرائیلو (د یعقوب اولادئ!) یاد کړئ نعمت زما هغه چه انعام می کړی دی په تاسی او (بل دا یاد کړئ! چه) بیشکه ما غوره کړی یئ تاسی (نیکونه ستاسی) په خلقو (د زمانی خپلی).

تفسير: څرنګه چه د تقوىٰ او کامل ایمان حاصلول د صبر، حضور او په عبادت کښی د غرق کیدلو په وسیله سخت وو نو آسانه لاره ئی ښیی چه هغه شکر دی، نو ځکه حق تعالىٰ خپل هغه انعامات او احسانات وربه یادوی چه وخت په وخت ئی په دوی باندی کړی دی او هم د دوی د ناوړو (ناراوۋ) کارونو ذکر کوی دا یوه فطری مسئله ده چه نه یوازی انسان بلکه حیوانات هم د خپل منعم سره مینه لری او د هغه پیروی کوی هم دغه مضمون په څو رکوع ګانو کښی په مفصل دول (طریقه) بیان شوی دی.

(فائده): په عالمیانو باندی د بنی اسرائیلو له فضیلت څخه مطلب دا دی چه دوی د پیدایښت له ابتدا څخه د دی خطاب تر نازلیدلو پوری په نورو ګردو (تولو) فرقو فضیلت درلود (لرلو) او هیڅوک د دوی ساری (سیال) نه ؤ کله چه هغوی د پاک قرآن او د آخری زمانی د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په مقابل کښی ودریدل نو د دوی فضیلت له منځه ولاړ او د ﴿الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ﴾ او ﴿الضَّآلِّيْنَ﴾ لقب وربه برخه شو او د حضرت محمد صلی الله علیه وعلی آله واصحابه وسلم پیروانو (تابعدارانو) ته د ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ﴾ خلعت ورکړ شو.

وَاتَّقُوْا يَوْمًا لَّا تَجْزِيْ نَفْسٌ عَنْ نَّفْسٍ شَيْـًٔا وَّلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَّلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَّلَا هُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿۴۸﴾

او وویریږئ (له عذابه) د هغی ورځی چه لری کولی به نه شی هیڅ نفس له هیڅ (کافر) نفس څخه هیڅ شی (له عذابه) او نه به منل کیده شی له دغه نفس څخه شفاعت (سپارښت د هیچا) او وابه نه خیستی شی له دغه نفس څخه بدل (فدیه) او نه به له دوی سره مدد وکړی شی (په دفع د عذاب کښی).

تفسير: کله چه څوک په کومه بلا اخته کیږی نو د هغه دوستان زیاتره له دی وسیلو څخه کار اخلی ړومبی د هغه د حق د ادا کولو له پاره زیار (محنت) کوی که په دی وسیله کار ونه شو

نو د سپارښت په وسیله زیار (محنت) کوی چه هغه له دی بلا نه وژغوری (وساتی)، که ئی په دی سره هم څه له لاسه ونشوه، نو خپل دوستان او مرستیالان سره تولوی څو د هغه د ژغورلو (ساتلو) لپاره څه تدبیر جوړ کړی که په دی توګه (طریقه) هم څه کار ونه شو نو بیا څه تاوان او فدیه ورورواندی کوی چه خپل عزیز له هغی بلا نه خلاص کړی، که په دی څلورو طریقو هم څه ونه شي نو خپل مرستیالان (مدد ګاران) راټولوی څو چه د متو په زور او قوت سره هغه وژغوری (وساتی) حق تعالیٰ هم له پورتنی ترتیب سره سم دلته ارشاد فرمایی چه کوم سړی که په هره اندازه د الله تعالیٰ دښمنان دی له څلور ګونو صورتونو څخه په هیڅ یو صورت څه ګټه (فائده) نشي رسولی بنی اسرائیلو به ویل که مونږ هر څومره زیاته ګناه هم وکړو الله تعالیٰ په مونږ عذاب نه نازلوی او نه له مونږ څخه پوښتنه کوی ځکه چه زمونږ پلرونه او نیکونه انبیاء تیر شوی دی هغوی له الله تعالیٰ څخه زمونږ مغفرت او برائت حاصلوی نو الله تعالیٰ فرمایی چه ستاسی دا خیال غلط دی د دی آیت په سبب له هغه شفاعت څخه انکار نه کیږی چه په هغه باندی مونږ «اهل السنت والجماعت» قائل یو لکه چه په نورو آیتونو کښ مذکور دی دغه آیت سره د ظاهری تعمیم او نور قرآنی آیتونه د ﴿ فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ ﴾ په اساس یوازی په کفارو پوری تخصیص لری.

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه نجات درکړی وو مونږ (نیکونو) د تاسی ته له عملی د فرعون څخه چه رساوه به ئی تاسی ته سخت عذاب چه ذبح کول به ئی ځامن د تاسی او ژوندی به ئی پریښودی (د خدمت دپاره) ښځی (لونی) د تاسی او په دی (حلالولو یا خلاصولو یا تولو کښی مصیبت یا نعمت یا ...) امتحان ؤ له (طرفه) د پروردګار د تاسی ډیر لوی.

تفسیر: فرعون خوب ولید او نجومیانو د هغه د خوب تعبیر داسی وکړ چه په بنی اسرائیلو کښی داسی یو سړی پیدا کیږی چه ستا دین او دا شهنشاهی به خرابوی، فرعون امر وکړ چه په بنی اسرائیلو کښی وروسته له دی نه هر هلک چه پیدا شی، هغه دی ووژل شی! او د هغو نجونی (جینکی) دی د خدمت لپاره ژوندی وساتلی شی خو سره له دی سخت امر او کلکی کتنی حق تعالیٰ موسیٰ علیه السلام پیدا او هغه ئی ژوندی وساته! ﴿بَلَاءٌ﴾ څو معنی ګانی لری، که د ﴿ذَٰلِكُم﴾ اشاره د ذبحی په لوری واخیسته شی نو معنی به ئی «مصیبت» وی، که نجات ته اشاره وی نو د ﴿بَلَاءٌ﴾ معنی به «نعمت» وی. او که د ذبحی او نجات د دواړو په لوری اشاره وی نو له ﴿بَلَاءٌ﴾ څخه به مطلب «امتحان» او ازموینه وی.

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٠﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه خیری کړ مونږ د تاسی لپاره بحر نو نجات درکړ مونږ تاسی ته او غرق کړل مونږ عمله د فرعون (سره له فرعون) حال دا چه تاسی ورته کتل.

تفسیر: یعنی ای بنی اسرائیلو یاد کړئ هغه لوی نعمت چه ستاسی پلرونه او نیکونه د فرعون له ویری څخه وتښتیدل او داسی یو ځای ته ورسیدل چه وړاندی مخامخ دوی ته لوی دریاب او وروسته په دوی پسی د فرعون لوی لښکر راته چه هغوی راچاپیر او تول سره ګیر او په لوی عذاب او ویر کښی اخته کړی، نو مونږ تاسی ته نجات او خلاصی درکړه او د فرعون لښکر مو تول ډوب کړ. دا قصه وروسته په تفصیل سره راځی.

وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه وعده کړی وه مونږ له موسیٰ سره څلویښت شپی بیا ونیوه تاسی خوسی (سخی) (معبود) پس له (تللو) د موسیٰ (طور ته) او وئ تاسی (په دی کار کښی په خپلو نفسونو) ظالمان.

تفسیر: دا قصه او احسان هم د یادولو وړ (لائق) دی چه مونږ له موسیٰ علیه السلام سره د (توریت) د ورکولو وعده څلویښت شپی او ورځی کیښوده وروسته له دی چه موسیٰ د (طور) غره ته تشریف یووړ بنی اسرائیل د خوسی (سخی) په عبادت مشغول او لګیا شول، نو تاسی ډیر بی انصاف یئ چه خوسی (سخی) مو په خپلی خدایی وتاکه (ونیوه) دا قصه هم په تفصیل سره راځی.

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾

بیا عفوه وکړه مونږ له تاسی نه وروسته له دغه (د خوسی (سخی) د عبادت کولو نه) دپاره د دی چه تاسی شکرګذار شئ.

تفسير: مطلب دا چه مونږ ستاسی له دی شکاره شرکه سره بیا هم ستاسی له دی گناه نه تیر شوو او ستاسی توبه مو ومنله او تاسی مو سمد لاسه لکه د فرعونیانو په شان ونه وژلئ که څه هم د هغوی گناه نسبت تاسو ته لږ هم وه خو هلاک مو کړل چه تاسی ئی شکر ادا کړئ او زما احسان ومنئ!.

وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه ورکړی وو مونږ موسیٰ ته کتاب (توریت) او بیلوونکی (د حق او باطل) دپاره د دی چه تاسی سمه لاره ومومئ (په توریت سره).

تفسير: کتاب خو «توریت» دی. له (فرقان) نه هغه شرعیه احکام مراد دی چه د هغوی له مخی جائزی او ناجائزی مسئلی راڅرگندیږی، یا له (فرقان) نه مقصد د حضرت موسیٰ علیه السلام معجزی دی چه د هغوی له مخی به د رښتیا او دروغو او د مؤمن او کافر تمیز کیده. یا به (فرقان) د همغه کتاب (توریت) بدل وی چه په هغه سره هم حق او ناحق جلا (جدا) کیږی.

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه وویل موسیٰ قوم خپل ته

تفسير: له قوم نه خاص همغه خلق مراد دی چه هغوی خوسی (سخی) ته سجدی کولی.

يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا
إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ط

ای قومه زما! بیشکه تاسی (چه یئ) ظلم کړی دی تاسی پر ځانو خپلو په سبب د نیولو د تاسی خوسی (سخی) لره (په خدایی سره) پس توبه وباسئ (تول) خالق د تاسی ته نو ووژنئ ځانونه خپل؛

تفسير: يعنى هغه كسان چه خوسى (سخى) ته ئى سجده نه ده ايښى، هغوى دى هغه كسان ووژنى چه خوسى (سخى) ئى خداى گڼلى او سجده ئى ورته كړى وه، ځينى وايى چه بنى اسرائيل په دريو برخو ويشلى شوى وو

(۱) : هغه ډله چه هم ئى خوسى (سخى) ته سجده ونه كړه او هم ئى نورو ته وويل چه خوسى (سخى) ته سجده مه كوئ.

(۲) : هغه ډله چه په خپله دوى خوسى (سخى) ته سجده ونه كړه مگر نور ئى د خوسى (سخى) له سجدى نه منع نه كړل.

(۳) : هغه ډله چه په خپله دوى خوسى (سخى) ته سجده وكړه. په دريمه ډله امر وشو چه تول دى ووژل شى «دوهمى ډلى ته وويل شول» چه تاسى هغوى ووژنئ چه دا ستاسى د چوپ (چپ) پاتى كيدلو توبه شى او اولى ډلى په دى كښى له سره شركت ونه كړ ځكه چه هغوى ته د دى توبى هيڅ ضرورت نه ؤ پاتى چه له سره گناه ئى نه وه كړى.

ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ ؕ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ؕ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿۵۴﴾

دغه (ځان وژل) ستاسى بهتر دى تاسى ته په نزد د خالق د تاسى پس قبوله ئى كړه توبه ستاسى! بيشكه الله هم دى ښه توبه قبلوونكى ښه مهربان دى (په توبه كوونكو).

تفسير: عالمان په دى خبره كښى سره اختلاف لرى چه آيا هم دا وژل كيدل توبه وه؟ اوكه د توبى تتمه وه؟ لكه چه زمونږ په «محمدى شريعت» كښى د عمد د قاتل د توبى د مقبوليت لپاره دا خبره هم ضرورى ده چه قاتل دى د مقتول د ورثى په لاس كښى وسپارلى شى! د مقتول وارثان واک او اختيار لرى چه هغه قاتل وژنى، كه ئى بخښى.

وَاِذْ قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ الصّٰعِقَةُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ﴿۵۵﴾ ثُمَّ بَعَثْنٰكُمْ مِّنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۵۶﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه وویل تاسی ای موسیٰ له سره به باور ونه کړو
مونږ په خبره ستا تر هغه پوری چه په خپله ووینو الله ښکاره پس ونیولئ تاسی
تندر (اور) حال دا چه تاسی (ورته) کتل پس له هغه بیا ژوندی کړئ مونږ
تاسی پس له مرګه د تاسی دپاره د دی چه تاسی شکرګذار شئ.

تفسیر: هغه وخت هم ضرور یاد کړئ! چه سره له دومره احسانونو او ښیګنو (فائدو) تاسی موسیٰ علیه السلام ته وویل چه «مونږ ستا په دی خبره تر هغه پوری باور نشو کولی چه دا د پاک الله خبری دی، ترڅو مونږ پخپلو سترګو الله تعالیٰ ونه وینو» ستاسی د هم دی غوښتنی په سبب ؤ چه د بریښنا په وسیله ووژلی شوئ! بیا د موسیٰ علیه السلام په دعا سره بیرته ژوندی شوئ! دا د هغه وخت قصه ده چه موسیٰ علیه السلام اویا تنه غوره سری له ځانه سره د (طور) غره ته بیولی وو چه د الله تعالیٰ کلام واوری. کله چه دوی په خپلو غوږونو د پاک الله خبری واوریدلی نو د بنی اسرائیلو هم دی اویا تنو منتخبو سړیو وویل چه مونږ په داسی خبرو باندی چه ویونکی ئی نه راښکاری او نه ئی وینو، باور نشو کولی مونږ ته الله تعالیٰ راوښیه! چه په خپلو سترګو ئی په عین المشاهده ووینو او په غوږو سره د هغه خبری واورو د دی غوښتنی له امله (وجی) ؤ چه وربااندی تکه (تندر) ولویده او د تندر له اثره ټول سره مړه شول.

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَىٰ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ
مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه سوری ګرځولی وه مونږ په تاسی وریځ (د تیه
په میدان کښی) او نازل کړی وو مونږ په تاسی من (ترنجبین) او سلویٰ
(مرغان) وخورئ! له پاکیزؤ د هغو شیانو نه چه روزی درکړی ده مونږ تاسی
ته او ظلم نه ؤکړی دوی پر مونږ باندی (هیڅ په دغه عصیان سره) او لیکن
وو دوی چه په ځانو خپلو به ئی ظلم کاوه (په کفران او عصیان سره).

تفسیر: کله چه فرعون ډوب شو او بنی اسرائیل د الله تعالیٰ په امر سره له (مصر) نه د (شام) په لوری رهی (روان) شول په یوه سپیره ډاګ (صفا میدان) کښی د هغوی خیمی وشلیدی او دوی د لمر له تودوالی نه سخت په عذاب شول، دلته د الله تعالیٰ په فضل سره دوی باندی د وریځی سوری وشو، څرنګه چه دوی ته د خوړلو لپاره څه شی نه پیدا کیده د پاک الله له لوری د دوی د خوړلو لپاره «من» او «سلویٰ» ورنازل شول. «من» لکه نبات یو ډیر خواږه خواړه وو، او دانی به ئی ترنجبین (د ځوزو ګوړی) ته ورته وی، کله چه دوی د شپی له مخی ویده کیدل سحر

(ګهيځ) به د دی لښکر په شاوخوا کښي د «من» انبارونه پراته وو چه هر چا به له هغه څخه له خپل حاجت سره سم اخيسته. «سلویٰ» يو مرغه دی چه مونږ ورته مرغ وايو چه هر ماښام به د دی مرغانو په زرهاؤ دانی سره توليدلي چه د لږ څه تياری څخه وروسته به هر سړی له هغو څخني له خپل ضرورت سره سم نيول، وريتول او خوړل به ئی، تر ډيری مودی پوری د دوی خواړه هم دا «من» او «سلویٰ» وه.

﴿ كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ﴾ - خورئ تاسی له پاکيزه د هغو شيانو څخه چه روزی درکړی ده مونږ تاسی ته) يعني په دی لطيفي او خوندوری غذا باندی اکتفاء وکړئ او په ډيره خوښی سره ئی وخورئ او د بلی ورځی لپاره ئی د ذخيری (زيرمی) په ډول (طريقه) مه ساتئ! او له نورو سره د هغه د مبادلی غوښتنه مه کوئ!.

﴿ وَمَا ظَلَمُونَا ﴾ الآيه - او ظلم نه ؤکړی دوی پر مونږ باندی هيڅ په دغه عصيان سره ليکن دوی په خپلو ځانو باندی ظلم کوی په کفران او عصيان سره اول ئی داسی ظلم وکړه چه د دی په زيرمه (ذخيره) کولو ئی پيل (شروع) وکړ چه هغه به ورستيده، تعفن (بدبوئی) (ډدوزی) به ئی ختلی، دوهم ئی د هغی د مبادلی غوښتنه وکړه چه نسک، هوږه، پياز او نوری غلی او ترکاری (ترکودی) راکړی شی، چه د دی له امله (وجی) په راز راز (قسم قسم) ربړونو (تکليفونو) اخته شول.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ ۚ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾

او ياد کړئ!) هغه وخت چه وويل (مونږ بنی اسرائيلو ته د موسیٰ په ژبه) چه ننوځئ! دغی قريې (اريحا) ته پس خورئ! له (ميوو) د ده څخه هر چيرته چه مو خوښه وی (څه چه مو زړه غواړی) پريمانه او ننوځئ! په دروازه (د دی ښار) کښي سجده کوونکی او ووائ! (ای ربه وبخښه زمونږ ګناهونه!) چه وبخښو تاسی ته ګناهونه د تاسی. او ژر ده چه زيات به کړو نيکانو ته (اجر).

تفسير: کله چه بنی اسرائيل په دی پاس داګ کښي له ډيرو ګرځيدلو څخه تنګ شول او د ډير «من» او «سلویٰ» له خوړلو ستړی شول، نو پر دوی امر وشو چه په هغه ښار کښي ننوځئ! چه نوم ئی (اريحا) ؤ، او په هغه کښي د «عمالقه» قوم چه د (عاد) له قومه څخه وو هستوګنه

درلوده (لرله)، ځینې وایي چه دا ښار بیت المقدس ؤ.

﴿ وَّادۡخُلُوا الۡبَابَ سُجَّدًا ﴾ او ننوځئ په دروازه د دی ښار کښې سجده کوونکی (یعنی) د دی ښار په دروازه کښې د شکر سجده وکړئ! او بیا پکښې ننوځئ! دا خو بدنی شکر شو. ځینې وایي چه د تواضع او عاجزی له امله (وجې) خپلې ملاوی لږ څه کږی کړئ!. او په ژبه سره د خپلو ګناهونو بخښنه وغواړئ! دا خو لسانی شکر شو. هر هغه څوک چه دا دواړه کارونه کوی د هغه ګردی (تولی) خطاوی بخښلی کیږی او د نیکو بندګانو ثوابونه ورزیاتوو.

فَبَدَّلَ الَّذِيۡنَ ظَلَمُوۡا قَوۡلًا غَيۡرَ الَّذِىۡ قِيۡلَ لَهُمۡ فَاَنۡزَلۡنَا عَلَى الَّذِيۡنَ ظَلَمُوۡا رِجۡزًا مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوۡا يَفۡسُقُوۡنَ ﴿۵۹﴾

پس بدله کړه هغو کسانو چه ظلم ئې کړی وو (په خپلو ځانو) خبره په بل شان له هغې خبرې څخه چه ویلې شوی وه دوی ته پس نازل کړ مونږ پر هغو کسانو چه ظلم ئې کړی ؤ عذاب له (طرفه) د آسمانه په سبب د دی چه وو دوی چه سر به ئې غړاوه (د الله له فرمانه).

تفسیر: داسی تبدیلی ئې پکښې وکړه چه د «حطة» په ځای ئې د توکو او مسخرو په دول (طریقه) (حنطة) وویل(چه معنی ئې غنم دی) او د سجدی په ځای به په خپلو کوناتیو ښوئیدل، کله چه هغه ښار ته ورسیدل، نو په هغوی کښې طاعون ورګډ شو او په یوه ماسپښین کښې اویا زره یهودان مره شول.

وَاِذِ اسۡتَسۡقٰى مُوۡسٰى لِقَوۡمِهٖ فَقُلۡنَا اضۡرِبْ بِّعَصَاكَ الۡحَجَرَ‌ؕ فَانۡفَجَرَتۡ مِنۡهُ اثۡنَتَا عَشۡرَةَ عَيۡنًا‌ؕ

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه اوبه وغوښتې موسٰی خپل قوم ته (په میدان د تیه) پس وویل مونږ (موسٰی ته) چه ووهه په همسا خپلې سره تیږه (ګټه) (نو چه ویې وهله تیږه) (ګټه) پس وخوټیدلی (روانی شوی) له هغې تیږی (ګټې) څخه دوولس چینې

تفسیر: دا قصه هم د هغه میدان ده، کله چه هغوی اوبه ونه میندلی، نو موسٰی علیه السلام پر

یوه تیره (ګټه) باندی خپله همسا ووهله، نو دوولس چینی وبهیدی، حال دا چه د بنی اسرائیلو قبیلی هم دوولس دی، د ځینو قبیلو سری زیات او د ځینو قبیلو سری لږ وو، د هر قوم په تناسب یوه چینه وه. او د پیژندګلوی نښه ئی هم دغه موافقت ؤ یا داسی تاکلی (مقرر) شوی وه چه د دی تیږی (ګټی) له فلانی خوا څخه چه په فلانی لوری کومی اوبه بهیږی، هغه به د فلانی قوم اوبه وی، هغه لنډ نظره چه له هسی معجزاتو ځنی انکار کوی نو (سړی نه دی دوی دی چپ له سریتوبه) وګوریځ! چه «مقناطیس» په څه ډول (طریقه) سره اوسپنه خپل لوری ته کشوی (راکاږی) نو دی تیږی (ګټی) ته هم الله تعالیٰ هسی یو قوت وربښلی ؤ چه له هر لوری ځنی به ئی اوبه ځان ته کشولی (راښکلی) او بیا به ئی خپلو شاوخواوو ته بهولی.

قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾

په تحقیق سره وپیژانده هر قوم ځای د اوبو څښلو خپلو (وویل مونږ) خوریځ! او څښئ! له (خاص) روزی د الله څخه (بی له واسطی د اسبابو) او مه تیریږئ له حده په ځمکه کښی حال دا چه ورانی کوونکی اوسئ تاسی (په خپلو فساد اچولو سره)

تفسیر: یعنی بیا الله تعالیٰ وفرمایل چه له «من» او «سلویٰ» ځنی خوریځ! او د دغو چینو له اوبو ځنی څښئ! او په جهان کښی فساد مه اچوئ!

چه له غیبه نه دررسی خواږه ډیر ▪ هوښیار اوسه چه له میچه نه شی تیر
په ګناه سره بندیږی نعمتونه ▪ په ګناه سره زیاتیږی زحمتونه

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنبِتُ الْأَرْضُ مِن بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۖ

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه وویل تاسی ای موسیٰ! هیڅکله صبر نشو کولی

مونږ پر طعام یو (قسم د من او سلوی) باندی پس وغواړه زمونږ لپاره له خپل
پروردگار نه چه راوباسی مونږ ته له هغو شیانو څخه چه زرغونوی ئی ځمکه له
سابو (ساګو) د دی او له بادرنګو (ترو) د دی او له هوږی (یا غنمو یا
نخودو) د دی او له نسکو د دی او له پیازو د دی

تفسیر: دا قصه هم د همغه میدان ده، بنی اسرائیلو چه د هغو غیبی طعامو له خوړلو څخه ماړه شول نو ئی په داسی وینا سره شروع وکړه «مونږ په یوه راز (قسم) خوړو صبر نشو کولی، مونږ ته له ځمکی څنی پیدا شوی شیان لکه غلی، دانی، ترکاری سابه او نور شیان په کار دی».

قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ۚ

نو وویل (موسیٰ) آیا بدلوئ! (آخلئ!) تاسی هغه شی چه هغه ناکاره دی په
هغه شی چه هغه ډیر غوره دی.

تفسیر: یعنی هغه (من ـ ترنجبین) او (سلویٰ ـ مرغان) چه له هره حیثه تاسی ته ښه دی په هوږو پیازو او نورو سره ئی ولی بدلوئ؟

اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ ۗ

(کله چه مو داسی وکړل نو) کوز شئ (د شام له تیه نه) یوه ښار ته پس
بیشکه تاسی ته دی هغه شی چه غواړئ ئی

تفسیر: که ستاسی زړه هم داسی شیانو ته کیږی نو کوم ښار ته لاړ شئ چه ستاسی دا مطلوبه شیان ټول درورسیږی لکه چه بیا هم داسی وشول.

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ۗ

او مقرر کړی شو پر دوی (د نعمت د کفران او په خپل قسمت د نارضایئ په
سبب) ذلت او محتاجئ او اخته شول دوئ په غضب له (جانبه د) الله

تفسیر: ذلت او خواری هم دا ده چه یهودان تل د مسلمانانو او نصاری ۇ رعیت او محکوم دی، که څه هم له دوی سره ډیر مال وی، خو د پت او عزت خاوندان نه بلل کیږی نو دا مال د هغو

د خوارئ سبب او د دوی د ځان وبال ګرځي، یهودان له حکومت او خپلواکۍ ځني چه د پت او عزت سبب دی بیخي بې برخي دی او په مالي حیثیت کښی هم دوی اول د مال په قلت کښی اخته دی، که یو نیم سری ئې مال هم لری نو دی د نورو له ویری هغه نه شي ښرګندولی او تل خپل ځان مفلس او حاجتمند ښکاره کوی، د ډیر حرص او بخل له امله (وجی) له محتاجانو څخه بدتر په نظر راځي، ځکه چه اصلي غنا د زړه غنا ده، کله چه الله تعالیٰ د زړه قناعت او غنا له دوی څخه اخیستی ده نو ځکه دوی خوار او محتاج ښکاری، ولی چه دوی له هغه عظمت او عزت څخه چه الله تعالیٰ دوی ته وربخښلي ؤ مخونه واړول او رجوع ئې تری وکړه، نو د الله تعالیٰ په دی قهر او غضب اخته شول.

چه د خدائ په نعمت خوک شي نارضا
ګنج به ئې درومي رنځ به مومي شي اخته په غم بلا

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۗ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

دا (خواری او عاجزی) په سبب د دی وه چه بیشکه دوی وو کافران (منکران) په آیتونو (احکامو) د الله او وژل به ئې انبیاء (لکه شعیب، زکریا او یحییٰ) په ناحقه سره دا (کفر او قتل) په دی سبب ؤ چه سرکشي ئې کوله (له احکامو د الله نه) او وو دوی چه له حدودو به تیریدل (د عصیان په سبب).

تفسیر: یعنی د دی ذلت او مسکنت او د الٰهی غضب باعث د دوی کفر او د انبیاؤ علیهم السلام وژل وو او د کفر او قتل باعث، الله تعالیٰ د احکامو مخالفت او نافرمانی او شریعت له حدودو څخه وتل وو.

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالنَّصٰرٰى وَالصّٰبِـِٕيْنَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦٢﴾

بیشکه هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او هغه کسان چه یهودان شوی دی او نصرانیان او بی دینان هر هغه چا (له دوی څخنی) چه ایمان راوړی دی په الله او په ورځ د قیامت باندی او عمل ئی کړی دی د نیکو (سم له محمدی شریعت سره) نو وی به دوی ته ثواب د دوی په نزد د رب د دوی او نه به وی (هیڅ قسم) ویره په دوی باندی او نه به دوی هیچیری خپه کیږی (په وخت د جزا کښی).

تفسیر: یعنی دا عنایت په کومی خاصی فرقی پوری موقوف نه دی، یقین راوړل شرط دی، نیک عمل چه د هر چا په برخه شو همغه ثواب به مومی، نو ځکه ئی وفرمایل چه بنی اسرائیل په دی خبره مغرور وو چه «مونږ د انبیاؤ اولاده یو مونږ له هره خوا الله تعالیٰ ته نژدی او ښه یو».
(فائده): د حضرت موسیٰ علیه السلام امت ته (جهود) یا (یهود) او د حضرت عیسیٰ علیه السلام امت ته (نصاریٰ) یا (ترسا) وایی. «صابئین» داسی یوه فرقه ده چه هغوی په خپل گمان سره ښه ښه شیان له هره دینه خپلو ځانو ته غوره کړی دی. لکه چه دوی حضرت ابراهیم علیه السلام منی، د پرښتو عبادت کوی، زبور لولی، د کعبی شریفی په لوری لمونځ کوی.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُم بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه واخیست مونږ محکم عهد ستاسی څخه او پورته کړ مونږ په سر ستاسی د طور (غر) واخلئ هغه څه (احکام) چه درکړی دی مونږ تاسی ته په ښه کوښښ سره او یاد کړئ هغه (احکام) چه په هغه کښی دی دپاره د دی چه تاسی ځانونه وساتئ (له گناهونو څخه).

تفسیر: وایی کله چه «توریت» نازل شو نو بنی اسرائیلو له شرارته وویل د «توریت» حکم درونډ او مشکل دی، د هغه تعمیل زمونږ له لاسه نه دی پوره د دی وینا له امله (وحی) الله تعالیٰ یوه غره ته امر وکړ چه د دوی په سرونو باندی راتیت شی، نو په شاوخوا کښی ئی اورونه بل شول او دوی ته هیڅ یو داسی فرصت او موقع پاتی نه شوه چه د (توریت) له منلو نه سر وغړوی نو ئی مجبوراً د هغه احکامو ته غاړه کښیښوده، پاتی شوه دا شبهه چه د «توریت» په منلو کښی د هغوی په سر باندی د غره ځړیدل څرگنده اکراه او اجبار دی چه د ﴿ لَآ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ﴾ له آیت څخه چپ او د تکلیف له قاعدی نه بیخی خلاف دی، ځکه چه د تکلیف بناء خو په

اختیار باندی ده او اکراه له اختیار سره مناقضه ده. نو د دی شبهی ځواب دا دی چه بنی اسرائیلو د موسیٰ علیه السلام دین لا له پخوا څخه منلی ؤ او څو څو ځلی ئی له حضرت موسیٰ علیه السلام څخنی غوښتنه کړی وه چه «کوم هسی آسمانی کتاب مونږ ته راوړئ چه مونږ د هغه په احکامو عمل وکړو!» او پر دی باندی ئی معاهده سره کړی وه، نو کله چه «توریت» راغی او هغوی ته ور وسپارل شو، عهد ماتولو ته ئی ملاوی وتړلی، دلته پر دوی باندی د غره تعلیق د وعده خلافی له امله (وجی) وشو نه د موسیٰ علیه السلام د دین د نه منلو له سببه.

ثُمَّ تَوَلَّيۡتُم مِّنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَۖ فَلَوۡلَا فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَرَحۡمَتُهُۥ لَكُنتُم مِّنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٦٤﴾

بیا شا کړه تاسی (د الله له فرمانه وګرځیدئ) پس له دغه عهده نو که چیری نه وی فضل د الله پر تاسی او رحمت (مهربانی) د ده (د توبی په قبلولو او یا تاسی ته د محمد په درلیږلو) نو هرومرو (خامخا) به شوی وئ تاسی له زیانکارانو څخه.

تفسیر: یعنی وروسته له عهد او میثاقه بیا له خپلو خبرو نه واوښتئ، که د الله تعالیٰ فضل په تاسی باندی نه وی شوی نو بیخی به پنا کیدئ یعنی په همغه وخت کښی به هلاکیدئ یا دا چه سره له توبی او استغفاره او د آخرالزمان نبی صلی الله علیه وسلم له متابعته سره به مو هم هغه ګناهونه نه معافیدل.

وَلَقَدۡ عَلِمۡتُمُ ٱلَّذِينَ ٱعۡتَدَوۡاْ مِنكُمۡ فِي ٱلسَّبۡتِ فَقُلۡنَا لَهُمۡ كُونُواْ قِرَدَةً خَٰسِـِٔينَ ﴿٦٥﴾

او خامخا په تحقیق سره ښه پیژندلی دی تاسی هغه کسان چه تجاوز ئی کړی وو له تاسی څخه (د ماهیانو په ښکار) په (ورځی د) شنبی کښی نو وویل مونږ دوی ته چه شئ! بیزوګان ذلیلان (خوار شوی).

تفسیر: بنی اسرائیلو ته په «توریت» کښی حکم شوی ؤ چه «د شنبی ورځ عبادت ته مقرره ده، په دی ورځ کښی د ماهی (کب) ښکار مه کوئ، !» دی خلقو په چل او فریب سره د شنبی په

ورځ هم ښکار کاوه، نو الله تعالیٰ دوی مسخ کړل او د هغوی صورتونه ئی د بیزوګانو په شان واړول، په دوی کښی که څه هم انسانی پوهه او شعور ؤ او یوه به بل ته کتل، مګر خبری ئی نه شوی سره کولی او ژړل به ئی، له دری ورځو وروسته تول مره شول، دا واقعه د داؤد علیه السلام په زمانه کښی شوی وه، د دی پیښی تفصیل د «الأعراف» په سورت کښی راځی.

فَجَعَلْنٰهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿۶۶﴾

نو وګرځاوه مونږ دا، (عقوبت او مسخه) عبرت پند دپاره د هغو خلقو چه حاضر وو (د دی عقوبت په زمانه کښی) او دپاره د هغو خلقو چه وروسته له دی (عقوبت څخه تر قیامته راځی) او پند دپاره د پرهیزګارانو.

تفسیر: یعنی دا واقعه او عقوبت مو د خوف، ویری او د عبرت باعث وګرځاوه چه تول وړاندنی او وروستنی خلق تری پند واخلی «یعنی هغه کسان چه دا واقعه ئی په خپله لیدلی ده، یا ئی وروسته آوری» یا دا عبرت د هغو خلقو له پاره دی چه ښار ته مخامخ یا ئی شاته پراته دی.

وَإِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖۤ إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوْا بَقَرَةً ؕ

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وویل موسیٰ قوم خپل ته چه بیشکه الله امر کوی تاسی ته چه حلاله کړئ یوه غوا (چه قاتل درمعلوم شی)

تفسیر: یعنی یاد کړئ هغه وخت چه په بنی اسرائیلو کښی یو سری (عامیل) نومی ووژل شو او د هغه وژونکی نه ؤ معلوم او دوی هغه یو په بل باندی سره اړاوه نو له حضرت موسیٰ علیه السلام څخه ئی غوښتنه وکړه چه د ده قاتل رامعلوم کړه! نو حضرت موسیٰ علیه السلام وفرمایل «د الله تعالیٰ دا امر دی چه یوه غوا حلاله کړئ او د هغی یوه توته په هغه مړی ووهئ! نو دا مړی به ژوندی شی او خپل قاتل به په خپله دروښیی». الله تعالیٰ په هم دی دول (طریقه) هغه مړی ژوندی کړ او هغه خپل قاتل چه وارث ئی ؤ وروښود چه د ده د مال په طمع ئی وژلی ؤ په نتیجه کښی قاتل په قصاص ورسید او ورثه ئی له میراثه محروم شول.

قَالُوْٓا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ؕ

وویل (بنی اسرائیلو) آیا ګرځوی ته مونږ مسخره؟

تفسیر: یعنی له مونږ سره مسخری کوی؟ ځکه چه په حلالولو د غوا کله قاتل معلومیږی او مونږ دا نه لیدلی دی او نه مو آوریدلی دی چه د غوا د غوښی د یوی توټی له وهلو شخه به مړی ژوندی کیږی.

قَالَ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ﴿۶۷﴾

وویل (موسیٰ) پنا غواړم په الله له دی نه چه شم له ناپوهانو (مسخره کوونکو شخه).

تفسیر: یعنی توکی او مسخری کول د ناپوهانو او جاهلانو کار دی په تیره بیا دا کار په شرعی احکامو کښی نشته او له (نبی) شخه هیڅکله کیدونکی نه وی.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ ؕ

وویل (بنی اسرائیلو) چه وغواړه دپاره زمونږ له پروردګار خپل چه بیان کړی مونږ ته چه شنګه ده هغه غوا

تفسیر: یعنی شرنګه ده هغه غوا چه مړی پری ژوندی کیږی، یعنی د هغی عمر شومره دی؟ او د هغی حالات شرنګه دی؟ زړه ده که وړه ده؟ او په شه ډول (طریقه) ئی ومومو؟

قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ وَّلَا بِكْرٌ ؕ
عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ ؕ فَافْعَلُوْا مَا تُؤْمَرُوْنَ ﴿۶۸﴾ قَالُوا

وویل (موسیٰ) چه بیشکه الله وایی بیشکه هغه یوه غوا ده چه نه ډیره زړه ده او نه ډیره وړه ده میانه حاله ده په منځ د دغو (زوړوالی او وړوکوالی) کښی پس وکړئ هغه شه چه پری مامور شوی یئ! بیا وویل

تفسیر: یعنی هغه غوا حلاله کړئ.

ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا لَوْنُهَا ۚ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ
إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِيَ

(بنی اسرائیلو) چه وغواړه (ای موسیٰ) دپاره زمونږ له پروردګار خپل چه بیان کړی مونږ ته چه څرنګه دی رنګ ئی وویل (موسیٰ) چه بیشکه الله وایی بیشکه هغه یوه غوا ده زیړه چه تک زیړ دی رنګ ئی چه خوشالوی (زړونه د) لیدونکو وویل (بنی اسرائیلو) چه وغواړه دپاره زمونږ له پروردګار خپل چه بیان کړی مونږ ته چه څه قسم ده دغه غوا؟ (کارکوونکی ده که صحرایی ده؟)

تفسیر: یعنی په ښکاره ډول (طریقه) سره ئی راوښیی چه هغه غوا څه قسم ده او د څه کار دپاره ده.

إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ

بیشکه غوا شبهه اچولی پر مونږ (ځکه زیړی او ځوانی غواګانی ډیری دی) او بیشکه مونږ که اراده وکړی الله هرومرو (خامخا) لارموندونکی یو. وویل (موسیٰ) بیشکه الله

تفسیر: یعنی د دغی غوا یا قاتل موندونکی یو. په حدیث کښی راغلی دی چه که «انشاء الله» ئی نه وی ویلی، نو هیچیری به ئی دغه غوا نه وه موندلی.

که «استثنا» دوی نه وی کړی په دی وار ▪ همیشه به «تشابه» وه په دوی بار
ولیکن د «استثناء» په برکت ▪ لار موندونکی کړل مقصود ته کردګار

يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا

وایي بیشکه دا یوه غوا ده چه نه ربړ (تکلیف) ایستونکی ده چه قلبه کوی ځمکه او نه اوبه کوی (په ارټ سره) کښت، (فصل) ساتلی شوی ده (له کارونو، عیبونو یا له نورو رنګونو) نشته هیڅ یو داغ په رنګ د دی کښې.

تفسیر: یعنی په اعضاؤ کښې ئی هیڅ نقصان نشته او په رنګ کښې ئی د بل کوم رنګ هیڅ یو داغ او خال نشته، بلکه تکه زیړه ده.

قَالُوا الْـٰٔنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ۚ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿۷۱﴾

وویل (بنی اسرائیلو موسٰی ته چه) اوس دی راوړه روښانه خبره نو حلاله کړه دوی هغه غوا او نه وو نژدی دوی (دی خبری ته) چه دا کار به ئی کړی وی. (د قیمت له ډیر والی یا د قاتل د پیدا کیدلو له شرمه).

تفسیر: دا غوا د داسی یوه نیکبخت سړی وه چه د خپلی مور خدمت به ئی زیات کاوه خلقو هغه غوا له ده نه په دومره سرو زرو سره واخیسته چه د هغی غوا په پوستکی کښې ځائیدل او بیا ئی حلاله کړه، دوی داسی نه ګڼل چه دا غوا به په دومره ګران قیمت سره په لاس راځی او که پوهیدلی وی نو نژدی وو چه لاس ئی ترینه اخیستی وی.

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا ۖ وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿۷۲﴾

(او یاد کړئ!) هغه وخت چه مړ کړ (پلرونو) ستاسی یو سړی نو په جګړه شوئ په هغه (مقتول) کښې او الله ښکاره کوونکی دی د هغه شی چه وئ تاسی چه پټاوه به مو هغه (قتل)

تفسیر: یعنی ستاسی پلرونو (عامیل) وژلی ؤ، بیا ئی د هغه وژل یو په بل اړول او هغه شی چه تاسی پټاوه یعنی ایمانی ضعف یا د وژونکی احوال الله تعالیٰ درښکاره کړ.

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا ۚ

نو وویل مونږ چه ووهئ دا مړی په یوی بوټی د غوا (بیا ژوندی شو هغه مقتول)

تفسير: يعنى كله چه ئى د هغى غوا يوه توته غوښه په هغه مړى ووهله هغه مړى د پاک الله په حکم ژوندى شو او وينى د هغه له پرهارو څخه وبهيدى او د خپل وژونکى نوم ئى وروښود چه د هم دغه مقتول وريرونه وو، او د خپل تره د مال او ميراث په تمه ئى په بيديا (صحرا) کښى هغه وژلى وو وروسته له هغه چه ژوندى شو او خپل قاتلان ئى وښودل، بيرته ولويد او مړ شو.

كَذَٰلِكَ يُحْيِ اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾

هم داسى (لکه چه عاميل ئى ژوندى کړ) ژوندى کوى الله مړى (په قيامت کښى) او درښيى تاسى ته آيتونه د (قدرت) خپل لپاره د دى چه تاسى غور وکړئ!

تفسير: يعنى هم داسى چه هغه مقتول ئى ژوندى کړ، الله تعالىٰ په خپل کامل قدرت د قيامت په ورځ کښى تول خلق هم ژوندى کوى او د خپل کامل قدرت آيتونه تاسى ته درښيى څو تاسى غور وکړئ او وپوهيږئ چه پاک الله مړى هم ژوندى کولى شى.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ

بيا سخت شول زړونه ستاسى پس له دغه (ژوندى کولو د مړى)

تفسير: يعنى «عاميل» له ژوندى پاځيدلو نه وروسته، مطلب دا دى چه د قدرت د هسى آياتو له ليدلو څخه وروسته هم ستاسى زړونه پاسته نشول.

فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ۚ وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

نو دغه (زړونه) په مثل د تيږى (ګټى) دى (په سختوالى کښى) بلکه ډير زيات دى په سختوالى کښى. او بيشکه چه له ځينو تيږو (ګټو) ځنى خامخا

هغه دی چه خوتیری (بهیری) له هغو شخه لویی لویی ویالی او په تحقیق سره ځینی له دی تیرو (ګتو) شخه خامخا هغه دی چه چوی نو راوځی له هغو شخه اوبه او بیشکه ځینی له دی تیرو (ګتو) شخه خامخا هغه دی چه رارغړی (د غره له سره) له ویری د الله او نه دی الله بی خبر له هغه شه چه کوئ ئی تاسی (ای یهودانو!).

تفسیر: یعنی له ځینو تیرو (ګتو) شخه ډیری ګټی (فائدی) رسیږی چه ډیری اوبه او ویالی ور شخه وځی او له ځینو تیرو (ګتو) شخه لږ اوبه وځی او د هغه ړومبنی قسم په نسبت لږی فائده ورشخه اخیسته کیږی که شه هم له ځینو تیرو (ګتو) شخه چاته شه فائده نه رسیږی خو په هغو کښی یو ځانته اثر او تأثر موجود وی، مګر د دوی زړونه له دی دری ډولو (قسمه) تیرو (ګتو) شخه سخت دی. نه په هغو کښی شه فائده او نه پکښی د خیر کومه خبره شته. ای یهودانو! الله تعالیٰ ستاسی له اعمالو شخه هیڅکله بی خبر نه دی.

أَفَتَطْمَعُونَ أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

آیا نو تمه کوئ تاسی (ای مسلمانانو) چه ایمان به راوړی دوی (په وینا ستاسو او بیشکه چه وه یوه ډله (د پخوانیو) له دوی چه اوریده به ئی کلام د الله بیا به ئی اړوله هغه خبره وروسته له هغه چه پوه به شول په هغی حال دا چه دوی به پوهیدل (په دی تحریف او افتراء)

تفسیر: له فریق شخه هغه خلق مراد دی چه د طور غره ته له موسیٰ علیه السلام سره د الله تعالیٰ د خبرو د اوریدلو له پاره تللی و، هغوی د طور شخه د بیرته راتګ په وخت کښی له ځانه داسی خبری تحریف او جوړی کړی او وویل «شه چه مو له لاسه کیږی هغه وکړئ! او په شه چه مو وس نه رسیږی د هغه پریښودل ستاسی په اختیار کښی دی.» ځینی وایی چه د الله تعالیٰ د کلام شخه مراد «توریت» دی. او له تحریف شخه دا مراد دی چه د هغه په آیاتو کښی ئی لفظی او معنوی تحریفونه کول کله به ئی د رسول الله صلی الله علیه وسلم نعت بدلاوه کله به ئی د رجم او نور آیتونه له منځه ایستل.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

او کله چه ملاقات وکړی (یهودان) له هغو کسانو سره چه مؤمنان دی وایی چه ایمان راوړی دی مونږ او کله چه یوازی شی ځینی د دوی له ځینو نورو سره نو وایی دوی آیا خبروئ تاسی (ای یهودانو) مؤمنان په هغه شی چه پرانستلی دی الله په تاسی (په توریت کښی) د دی لپاره چه جګړه وکړی له تاسی سره مؤمنان په هغه سره په نزد د پروردګار ستاسی آیا نو نه پوهیږی؟ (په دی چه دښمن ته حجت ورښیئ)

تفسیر: د یهودانو منافقانو به د خوشامند په توګه (طور) د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هغه خبری چه د دوی په مذهبی کتاب کښی وی، مسلمانانو ته ویلی، نورو یهودانو به دوی ملامتول چه «د خپل کتاب سند ولی د نورو په لاسو کښی ورکوئ؟ آیا تاسی په دی نه پوهیږئ چه مسلمانان به ستاسی د پروردګار په مخ کښی په هم دی خبرو پر تاسی الزام اړوی چه یهودان سره له دی چه ګرد سره آخرالزمان رسول الله صلی الله علیه وسلم پیژنی، خو بیا هم ایمان نه راوړی، نو دلته تاسی بی ځوابه کیږئ.»

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾

آیا نه پوهیږی دغه (یهودان) چه بیشکه الله عالم دی په هغه څه (کفر او نفاق) چه پټوی ئی دوی او په هغه څه (ایمان) چه ښکاره کوی ئی.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ ته د دوی ټول ظاهری او باطنی احوال معلوم دی او د دوی د کتاب له ګردو حجتو څخه خبر ورکوی او وخت په وخت هغوی پری پوهوی، د رجم آیت اهل کتابو له مسلمانانو څخه پټ کړی ۇ خو الله تعالیٰ هغه مسلمانانو ته ورښکاره او دوی ئی رسوا کړل. دا د هغوی د پوهانو او عالمانو حال ۇ چه له ټولو نه پوه او د کتاب د لوستلو مدعیان وو.

که څوک پټ کړی خپل عمل یایی ښکاره خدای خبر دی هم په پټ هم په ښکاره

وَ مِنْهُمْ اُمِّيُّوْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ الْكِتٰبَ اِلَّآ اَمَانِيَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّوْنَ ﴿٧٨﴾

او ځيني له دغو (يهودانو) څخه آميان دي چه نه پوهيږي په كتاب (توريت) باندي مگر خو (پوهيږي) په هيلو (آرزوگانو) د خپلو نفسونو او نه دي دوی مگر خو بي دليله گمان كوي.

تفسير: او هغه كسان چه جاهلان دي هغوی خو په هيڅ نه پوهيږي چه په «توريت» كښي څه شي ليكل شوي دي؟ مگر په هغو څو آرزوگانو خبر دي چه له خپلو پوهانو څخه ئي په دروغو اوريدلي ده لكه چه وايي جنت ته به بي له يهودانو بل څوک نه ورننوځي زمونږ پلرونه او نيكونه هرومرو (خامخا) زمونږ له پاره مغفرت غواړي. دا د هغوی هسي بي اصله خيالات دي چه هيڅ دليل ورته نه لري.

فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ يَكْتُبُوْنَ الْكِتٰبَ بِاَيْدِيْهِمْ ثُمَّ يَقُوْلُوْنَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ لِيَشْتَرُوْا بِهٖ ثَمَنًا قَلِيْلًا فَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا كَتَبَتْ اَيْدِيْهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا يَكْسِبُوْنَ ﴿٧٩﴾

نو عذاب (هلاک او خرابي) دي له پاره د هغو كسانو چه ليكي كتاب (له خپله ځانه) په لاسو خپلو بيا وايي دغه (محرفين خلقو ته) چه دا (ليكل شوي) له نزده د الله دي له پاره د دي چه واخلي په دغه كتاب (اړولي) ليک قيمت لږ نو (عذاب هلاک او) خرابي ده دوی ته له سببه د هغه شي چه ليكلي دي لاسو د دوی او بيا خرابي ده دوی ته له سببه د هغه كار چه كوي ئي (چه رشوت اخيستل دي)

تفسير: دا هغه كسان دي چه هغوی د عوامو جاهلانو په مذاق او خوښه سره سمي خبري له خپل لوري جوړي او ليكي ئي او الله تعالیٰ ته ئي نسبت كوي مثلاً په «توريت» كښي ليكلي ؤ چه آخرالزمان رسول صلی الله عليه وسلم ښكلي مخ، تكي نوري گڼي ولول تاو شوي ښني، توري سترگي، ميانه قد، غنم رنگ لري.» دوی هغه خبري واړولي او داسي ئي وليكل چه «قد ئي اوږد، سترگي ئي شني او ښني ئي ساده، سمي او ځوړندي او زيري دي» چه عوام الناس د دوی

تصدیق ونه کړی او د هغوی په دنیوی منافعو کښې څه نقصان پیدا نه شي.

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً ۚ

او وایی دوی (یعنی یهودان) هیڅیری به ونه رسیږی مونږ ته اور د (دوزخ) مگر څو ورځې شمیرلی شوی (لږی)

تفسیر: ځینی وایی اوه ورځې او ځینی څلویښت ورځې هومره ورځې چه دوی د خوسی (سخی) په عبادت کښې بوخت وو. او ځینی څلویښت کاله هومره وخت چه دوی د تیه په میدان کښې سرگردان وو ځینی وایی هر یوه ته دومره وخت اور رسیږی چه په دنیا کښې ئې ژوند کړی وی.

قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ ۖ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

ووایه ته (ای محمده! دوی ته) آیا اخیستی دی تاسی له نزد د الله عهد (چه عذاب به نه درکوی؟) نو له سره مخالفت نه کوی الله له عهد خپل یا وایئ (او جوړوئ) په الله هغه (دروغ) خبره چه نه پری پوهیږئ (بلکه داسی نه دی لکه چه تاسی وایئ)

تفسیر: یعنی دا خبره بیخی غلطه ده چه یهودان به تل په دوزخ کښې نه پاتی کیږی ځکه د «**خلودفي النار**» او د«**خلود في الجنة**» هغه کلیه قاعده چه وروسته له دی څخه ئې بیان فرمایی له ټولو سره به سم له هغې قاعدی سره معامله کیږی او یهودان له دغې عمومی قاعدی څخه نه شي وتلی.

بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ

بلکه (رسیږی تاسی ته دائمی اور) هر چا چه کسب کړه بدی او چاپیره شوه پر ده گناه د ده (چه تر مرگه پوری کفر دی)

تفسیر: د گناه احاطه کول یا له چا څخنی چار چاپیر گناه تاویدل دا معنی لری چه گناه په هغه

داسی غلبه وکړی چه هیڅ خوا ئی داسی نه وی چه گناه هلته انبار نه وی تر دی که یوازی د چا په زړه کښی د ایمان او تصدیق لږ اثر وی، هم گناه په هغه احاطه نه کوی نو دا صورت یوازی په کافرانو صادق کیدی شی او بس.

فَأُولَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٨١﴾ وَٱلَّذِينَ
ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِۖ هُمۡ
فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذۡ أَخَذۡنَا مِيثَٰقَ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ
لَا تَعۡبُدُونَ إِلَّا ٱللَّهَ وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ إِحۡسَانٗا وَذِي
ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡيَتَٰمَىٰ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَقُولُواْ لِلنَّاسِ
حُسۡنٗا وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ ثُمَّ
تَوَلَّيۡتُمۡ إِلَّا قَلِيلٗا مِّنكُمۡ وَأَنتُم مُّعۡرِضُونَ ﴿٨٣﴾

نو هم دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دی، دوی به په هغه اور (د دوزخ) کښی تل وی او هغه کسان چه مؤمنان دی او عملونه کړی دی دوی د نیکی هم دغه کسان صاحبان د جنت دی دوی به په هغه جنت کښی تل وی او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه واخیست مونږ عهد محکم له بنی اسرائیلو (اولاده د یعقوب او وویل مونږ دوی ته) چه عبادت مه کوئ! مگر یوازی د الله او (نیکی کوئ) سره له مور او پلار نیکی! او له خاوندانو د خپلوی سره! او له یتیمانو (پلار مړو) سره! او له مسکینانو سره! او ووایی خلقو ته (ښی خوږی) شایسته خبری او سم قائموئ لمونځ! (ادا کوئ ئی د تولو مقرراتو له رعایت سره) او ورکوئ زکوة بیا وگرځیدئ تاسی (له دی عهده) مگر (ونه گرځیدل) لږ له تاسی څخه حال دا چه هم دا تاسی مخ گرځوونکی یئ (له الهی احکامو نه)

تفسیر: یعنی د الٰهی احکامو څخه اعراض او مخ اړول، ستاسی عادت بلکه په طبیعت کښی داخل شوی دی.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنفُسَكُم مِّن دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ۝٨٤

او (یاد کړئ ای بنی اسرائیلو) هغه وخت چه واخیست مونږ عهد محکم له (پلرونو) ستاسی (په توریت) چه مه تویوئ وینی تاسی او مه باسئ ځانونه خپل (یعنی یو بل په ظلم سره) له کورو ستاسی بیا عهد وکړ (پلرونو) ستاسی حال دا چه تاسی شاهدان یئ.
په خپلو نفسونو په دی چه عهد تړلی ؤ پلرونو ستاسی او هم دا مو دین دی.

تفسیر: یعنی مه خپل قوم وژنئ او مه ئی له وطنه د باندی شری.

ثُمَّ أَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنكُم مِّن دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ط

پس (له دی عهده) تاسی هغه کسان یئ چه وژنئ ځانونه خپل (یو بل سره یا وژنئ غریبان اقربا خپل) او باسئو تاسی یوه ډله خپله (چه مغلوبه شی) له کورو د دوی څخه مرسته (مدد) کوئ یو له بل سره پر دوی باندی په گناه او ظلم

تفسیر: په مدینه منوره کښی د یهودانو دوی فرقی وی اوله بنی قریظه دوهمه بنی نضیر دوی یو له بل سره جنگیدلی. د مشرکانو هم هلته دوی ډلی وی. اوله (اوس) دوهمه (خزرج) دی دواړو به هم په خپلو منځو کښی شخری (جگړی) کولی. د بنی قریظه ملگری د اوس تبر ؤ او د بنی نضیر ملگری د خزرج تبر ؤ. د جنگ او جگړی په وخت کښی هره یوه ډله د بلی موافقی ډلی مرستی (مدد) ته ورتله او د هغی اعانت او حمایت به ئی کاوه. کله به چه یوی ډلی پر بلی ډلی نصرت او بری وموند، نو هغه مغلوبه ډله به ئی له وطنه د باندی شړله او د هغو کورونه به ئی لوټل. که کوم سړی به دوی ته په دی جگړو کښی په لاس ورته او بندی کیده به، نو د هغه ملگرو به پیسی سره تولولی او بسپنه (فدیه) به ئی کوله او هغه به ئی له بنده خلاصاوه لکه چه د دی کیفیت او چاری په نسبت په لاندنی آیت کښی څه اشاره راځی.

وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسٰرٰى تُفٰدُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتٰبِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ

او كه راشي دوى تاسي ته بنديان نو فديه وركوئ تاسي د دوى په ځاى شان دا چه حرام كړى شوى دى پر تاسي ايستل د هغو ايا پس (منئ او) ايمان راوړئ تاسي پر ځينو (احكامو د) كتاب (چه فديه ده) او كافران كيږئ په ځينو نورو (احكامو د كتاب چه بى گناه وژنئ په گناه سره مرسته (مدد) كوئ د دوى مغلوبيان له وطنه شړئ).

تفسير: يعني كه د بل تبر او قوم په لاس كښي بندى شئ نو د هغه په خلاصولو كښي په ډيره ميرانه (بهادرى) تول سره ولاړيږئ او ملاوى تړئ، مگر په خپله د هغه د وينى د څښښلو او مرى غخولو لپاره شنه ناست يئ نو كه غواړئ چه د الله تعالىٰ په احكامو باندى عمل او تگ وكړئ ښايي چه په دواړو ځايو كښى له هغه سره معاونت او مرحمت وكړئ او د هغه له اعانت او حمايت څخه سر ونه غړوئ!.

فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ إِلٰى أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۸۵﴾

پس نه ده سزا د هغه چا چه كوى دا (كارونه) له تاسي څخه مگر خو رسوايي ده په ژوند د دنيا كښي او په ورځ د قيامت كښي گرځول كيږى دوى ډير سخت عذاب د (دوزخ) ته او نه دى الله غافل له هغه څه چه كوئ ئى تاسي (اى يهودانو !).

تفسير: يعني داسي كوئ چه ځينى احكام منئ او له ځينو څخه انكار كوئ نو د دى لپاره چه د ايمان تجزيه ممكنه نه ده نو ځكه د ځينو احكامو منكر هم مطلق كافر گڼل شي او د ځينو احكامو په منلو باندى چاته هيڅ ايمان نه په برخه كيږى. له دى مبارك آيت څخه په ښكاره ډول (طريقه) معلومه شوه كه كوم سړى ځينى شرعى احكام منى او په متابعت كښى ئى بوخت وى مگر د ځينو هغو احكامو له منلو څخه چه د ده له طبيعت يا عادت يا مقاصدو څخه مخالف وى

انکار کوی نو د هغو ځینو احکامو متابعت ده ته څه فائده نه شی رسولی.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۖ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾

دا هغه کسان دی چه آخستی دی دوی ژوند د دنیا په (بی انتها نعمتو د) آخرت سپک به نه کړی شی له دوی څخه (دنیوی او اخروی) عذاب او نه به له دوی سره مرسته (مدد) وکړه شی (په دفع د عذاب کښی).

تفسیر: یعنی دنیوی ګټه (فائده) ئی د آخرت په مقابل کښی غوره کړه او هغه ئی په دغه بدله کړه، نو له کومو خلقو سره ئی چه تعهد کړی ؤ هغه ئی د دنیوی ګټی له پاره پای (آخر) ته ورساوه او د الله تعالیٰ د احکامو ئی څه پروا ونه کړه، نو د داسی کسانو حمایت او سپارښتنه به د الله تعالیٰ په دربار کښی څوک وکړی شی.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ ۖ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ

او خامخا، بیشکه ورکړی وو مونږ موسیٰ ته کتاب (توریت) او پر له پسی استولی وو مونږ پس له موسیٰ نور رسولان (لکه یوشع، داؤد، سلیمان، یحییٰ او زکریا) او ورکړی وی مونږ عیسیٰ زوی د مریمی ته (معجزی) ښکاره او قوی کړی وو مونږ عیسیٰ په روح پاک سره (چه جبریل یا انجیل یا اسم اعظم یا عیسوی روح دی).

تفسیر: د مړی ژوندی کول ـ د اکمه او ابرص او د نورو رنځورانو روغول ـ او د پټو خبرو ښوول، د عیسیٰ علیه السلام له ښکاره ؤ معجزو څخه دی له «روح القدس» څخه به حضرت جبرئیل علیه السلام مراد وی چه تل به له مسیح علیه السلام سره ؤ یا به «اسم اعظم» وی چه د هغه په برکت به ئی مړی ژوندی کول.

أَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُكُمُ ٱسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ

آیا نو هر کله چه را به غی تاسی ته کوم رسول په هغو احکامو سره چه نه به خوښول نفسونو د تاسی نو تکبر (لوئی) کوله تاسی (له منلو د هغو احکامو) نو د انبیاؤ یوه ډله مو دروغجنه وبلله تاسی (لکه محمد، عیسیٰ او موسیٰ)

تفسیر: لکه چه دوی «حضرت محمد رسول الله ـ حضرت عیسیٰ روح الله او حضرت موسیٰ کلیم الله علیهم الصلوٰة والسلام دروغجن وبلل».

وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

او بله ډله (د انبیاؤ) ووژله تاسی (لکه زکریا، یحییٰ او شعیب).

تفسیر: لکه چه دوی «حضرت زکریا، یحییٰ او شعیب علیهم السلام ووژل.»

وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا غُلْفٌۢ ۚ بَل لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

او وایی (تمسخراً) زړونه مو په پردو کښې دی (وینا پری اثر نه کوی داسی نه ده) بلکه لعنت کړی دی پر دوی الله په سبب د کفر د دوی نو ډیر لږ (له دوی ځنی) ایمان راوړی.

تفسیر: یهودانو د خپلو نفسونو د ستایلو په وخت کښې داسی ویل چه زمونږ زړونه په غلافو او کڅوړو کښې ساتلي شوی دی او پرته (علاوه) زمونږ له خپل دین څخه بل کوم دین پکښې نشی ننوتلی او نه بله کومه خبره څه اثر ورباندی اچولی شی مونږ د بل چا په چاپلوسی، سحر بیانی او کرشمی نه غولیږو او نه ئې تابعداری کولی شو حق تعالیٰ فرمایی «دوی بیخی دروغ وینونکی دی» ځکه چه دوی د خپل کفر په سبب د الله تعالیٰ له خوا ملعون او د ده له رحمته شړلی شوی دی نو له دی امله (وجی) په هیڅ ډول (طریقه) د حق دین منونکی نه دی او له دوی څخه ډیر لږ کسان د ایمان په دولت مشرف کیږی.

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتٰبٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ ۙ وَكَانُوْا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُوْنَ عَلَى الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۚ فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَّا عَرَفُوْا كَفَرُوْا بِهٖ ۚ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿۸۹﴾

او هر كله چه راغي دوى ته (اهل كتابو ته) كتاب (قرآن) له نزده د الله چه مصدق دى د هغه كتاب چه له دوى سره دى حال دا چه وو دوى پخوا له دى چه فتح به ئى غوښته (له الله په قرآن او محمد سره) په هغو كسانو چه كافران وو نو كله چه راغى دوى ته هغه رسول چه پيژندلى ؤ دوى (هغه رسول د توريت په ستايلو سره) كافران شول پرى نو لعنت د الله دى په كافرانو (چه حق ئى پټ او باطل ئى څرګند كړ).

تفسير: هغه كتاب چه نازل شوى دى قرآن دى او هغه كتاب چه له دوى سره پخوا له دى نه موجود ؤ (توريت) دى د عظيم الشان قرآن له نزوله پخوا كله به چه يهودان د كافرانو په مقابل كښى مغلوبيدل نو دعا به ئى كوله او ويل به ئى اى خدايه! د آخرالزمان نبى صلى الله عليه وسلم او د هغه پاک قرآن په بركت چه پر ده به نازليږى، مونږ ته په كافرانو برى او فتح راكړه، كله چه حضرت محمد صلى الله عليه وسلم مبعوث شو او د هغه د رسالت تولى نښى ئى وليدلى نو ترى منكر او ملعون شول.

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَّكْفُرُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُّنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ

بد دى هغه څه چه پلورلى (خرڅ كړى) دى دوى په هغه سره ځانونه خپل (او هغه دا دى) چه كافران كيږى په هغه قرآن چه نازل كړى دى الله (دا كفر) په سبب د دى حسد او كينى دى چه (ولى) نازلوى الله له فضله خپله په هغه چا چه اراده وكړى له بندګانو خپلو

تفسير: يعنى هغه شى چه دوى د هغه په بدل كښى خپل ځانونه پلورى (خرڅوى) هغه د سپيڅلى

پاک قرآن په مقابل کښې د کفر او انکار غوره کول دي حال دا چه د دوی دا کفر او انکار هم یوازې د دوی له ضد ـ کینې او حسد نه پیدا شوی دی.

فَبَآءُوْ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ ؕ

نو اخته شول په یوه غضب (چه کفر دی په محمد او قرآن) د پاسه د بل غضب (چه کفر دی په عیسیٰ او انجیل).

تفسیر: یعنی یو غضب دا چه نه یوازې په قرآن، بلکه په خپل کتاب هم سره کافران او منکران شول. او بل غضب دا چه یوازې د حسد او ضد له امله (وجی) ئې د هغه وخت له رسول سره مخالفت وکړ او ورځنې وګرځیدل.

وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۝٩٠

او (مقرر) دی لپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: له دې څخه معلومیږي چه هر عذاب د ذلت له پاره نه وي بلکه هغه عذاب چه مسلمانانو ته ورکول کیږي، هغه د دوی د ګناهونو له امله (وجی) دی چه تری پاک شي، نه د سپکتیا او تذلیل له پاره یوازې هغه عذاب چه کفارو ته ورکول کیږي هغه د تذلیل عذاب دی.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا نُؤْمِنُ بِمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُوْنَ بِمَا وَرَآءَهٗ ۚ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ ؕ

او کله چه وویل شي دوی ته چه ایمان راوړئ په هغو (کتابو) چه نازل کړي دي الله وایي دوی ایمان راوړو مونږ په هغه (کتاب) چه نازل کړی شوی دی پر مونږ (یعنی تورات) حال دا چه کافران کیږي په هغه کتاب چه بې له هغه دی یعنی (انجیل او قرآن) حال دا چه دا (نور کتابونه هم) حق دی مصدق دی د هغه کتاب چه له دوی سره دی (چه د الله تعالیٰ له خوا نازل شوی دی)

تفسیر: هغه کتاب چه بې له هغه دی یعنی «انجیل» او «قرآن» او هغه چه نازل شوی دی پر

مونږ يعنى «توريت» مطلب دا چه پرته (علاوه) له «توريت» څخه له نورو كتابو څخه په ښكاره ډول (طريقه) منكران دى «د قرآن» او «انجيل» منونكى نه دى. حال دا چه دا كتابونه هم رښتيا حق او د «توريت» تصديق كوونكى دى.

قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنۢبِيَآءَ ٱللَّهِ مِن قَبْلُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾

ووايه (اى محمده ! دغو يهودانو ته) نو ولى به وژل تاسى انبياء د الله (لكه شعيب زكريا او يحيىٰ) پخوا (له دى څخه) كه چيرى وئ تاسى ايمان راوړونكى (په توريت).

تفسير: يعنى يهودانو ته ووايه «كه تاسى په توريت ايمان لرونكى يئ نو بيا مو ولى انبياء ووژل؟ ځكه چه په «توريت» كښى داسى حكم شته ـ هر هغه نبى چه د «توريت» تصديق وكړى، تاسى له هغه سره مرسته (مدد) وكړئ او خامخا وربانندى ايمان راوړئ!» او هغه انبياء مو وژلى دى چه پخوا له دى څخه تير شوى دى لكه حضرت زكريا او حضرت يحيىٰ عليهما السلام چه د (توريت) په احكامو ئى عمل كاوه او د (توريت) د ترويج او تاكيد له پاره راليږل شوى وو. په دى خبره كښى هيڅ ناپوه ته كومه انديښنه او شك نه پيدا كيږى چه دى پيغمبرانو د توريت تصديق كاوه.

وَلَقَدْ جَآءَكُم مُّوسَىٰ بِٱلْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿٩٢﴾

او خامخا په تحقيق سره راوړى وى تاسى ته موسىٰ ښكاره (معجزى) بيا ونيوه تاسى خوسى (سخى) (په خدايى سره) پس د تللو د موسىٰ (د طور غره ته) حال دا چه تاسى وئ ظالمان (پر ځانو خپلو په دى معبود نيولو د خوسى)

تفسير: يعنى په خپله حضرت موسىٰ عليه السلام چه تاسى د هغه په شريعت باندى قائم يئ او د هغه شريعت له امله (وجى) د نورو شرائعو او حقه ؤ اديانو څخه انكار كوئ تاسو ته ئى ديرى ښكاره نښى او معجزى دروښودى لكه همساء، يدبيضاء، د سيند څيرول او نور مگر كله چه موسىٰ عليه السلام د څو ورځو له پاره د طور غره ته لاړ نو تاسى د هغه په غياب كښى خوسى (سخى) خپل معبود وټاكه (مقرر كه)، حال دا چه موسىٰ عليه السلام ژوندى او د نبوت خاوند ؤ، نو په هغه وخت كښى پر موسىٰ عليه السلام او د هغه په شريعت ستاسى ايمان چيرى ؤ چه نن

د آخرالزمان رسول صلی الله علیه وسلم د بغض، حسد له امله (وجی) تاسی موسوی شریعت داسی تینګ نیولی دی چه د الله تعالیٰ احکامو ته هم غوږ نه ږدی، بیشکه چه تاسی ظالمان یئ او ستاسی پلرونه او نیکه ګان هم ظالمان وو دا ؤ د بنی اسرائیلو احوال د حضرت موسیٰ علیه السلام سره وروسته له دی د (توریت) په نسبت د هغوی د ایمان حالت بیانوی

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا ۖ قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ ۚ

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه واخیست مونږ عهد محکم د تاسی (په منلو د توریت) او پورته کړ مونږ پاس په (سرو) د تاسی د طور (غر) واخلئ هغه (احکام) چه درکړی دی مونږ تاسی ته په ښه کوښښ او واورئ (په تدبر سره) وویل (یهودانو) اوریدلی ده مونږ (ستا خبره) او نه دی منلی مونږ (ستا حکم) او ورڅښلی (څکلی) شوی وه په زړونو د دوی کښی (مینه د) خوسی (سخی) په سبب د کفر د دوی

تفسیر: یعنی د توریت د احکامو په نسبت چه کوم احکام درکړی شوی دی هغه په پوره همت او استقلال سره تینګ ونیسئ! څرنګه چه غر مو په سر ځوړند ؤ، نو د خپل ځان له ویری خو مو تش په ژبه یا په هغه وخت کښی وویل ﴿سَمِعْنَا﴾ یعنی د (توریت) احکام مو واوریدل. او په زړه کښی یا وروسته له هغه مو ویل ﴿عَصَيْنَا﴾ یعنی هغه احکام مو ونه منل. د دی غاړه غړولو بله وجه دا وه چه د صورت خوښولو او ښکاره کتلو مینی د هغوی په زړونو کښی کلک ځای نیولی ؤ او د دوی د کفر له سببه هغه زنګ چه د هغوی په زړونو کښی ؤ، لا داسی تینګ شو چه بیرته کیدو ئی هیڅ امکان نه درلود (لرلو) بلکه ورځ په ورځ لا پسی زیاتیده.

قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾
قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بد دی هغه شی چه امر کوی تاسی ته په هغه (چه کفر دی په محمد او قرآن) ایمان ستاسی که چیری یئ تاسی ایمان راوړونکي. ووایه (ای محمده ! دوی ته) که چیری وی تاسی ته دار آخرنی په نزد د الله په خلوص (او خصوص سره یوازی) بی له (نورو) خلقو نو هیله (تمنا) وکړئ د مرگ که چیری یئ تاسی صادقان (په دعوی د خالصوالی د جنت کښی خپلو ځانو ته).

تفسیر: یهودانو به ویل «پرته (علاوه) له مونږ نه به په جنت کښی بل هیڅ څوک نه داخلیږی او مونږ ته هیڅ یو رېږ (تکلیف) او عذاب نشته» الله تعالیٰ فرمایی که په رښتیا سره تاسی جنتیان یئ نو له مرینی څخه ولی ویریږی؟»

څوک چه شمیری ځان رښتیا اهل د جنت ـ خوښ به ئی نه وی دنیا یئ چرچی راحت
دا کسان چه په دنیا کښی بی پروا دی ـ دوی هرگوره په عقبیٰ وینی زحمت

وَلَنْ يَّتَمَنَّوْهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِالظّٰلِمِيْنَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ ۚ وَ مِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا ۚ يَوَدُّ اَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ ۚ وَ مَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهٖ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُّعَمَّرَ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩٦﴾

او له سره به هیله (امید) ونه کړی د مرگ هیڅ کله په سبب د هغو عملونو چه وړاندی لیږلی دی لاسونو د دوی (لکه د انبیاؤ او نورو قتل او تکذیب) او الله ښه عالم دی په (احوالو) د ظالمانو او خامخا به مومی ته هرومرو (خامخا) دوی ډیر حرصناک د خلقو نه په ژوندانه باندی او (ډیر حارصان) له هغو کسانو څخنی (هم) چه مشرکان دی، خوښوی هر یو د هغوی (یهودانو) که عمر ورکړ شی (او اوږد شی عمر ئی) زر کاله، او نه دی دا کس خلاصوونکی د ده له عذابه دا چه ډیر عمر ورکړ شی او الله ښه لیدونکی (عالم) دی په هر څه چه دوی (ئی) کوی.

تفسیر: یعنی یهودانو داسې خراب کارونه کړی دی چه له مرګه ډیر لری تښتی او ویریږی چه وروسته له مرینې مونږ ته هیڅ یوه ګټه (فائده) نه رسیږی تر دی حده پورې چه له مشرکانو څخه هم دوی ډیر په ژوندی پاتې کیدلو باندی حریصان دی. په دی سره د هغوی د دعوی تغلیط په ښه دول (طریقه) سره وشو.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُۥ نَزَّلَهُۥ
عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى
وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَ
رُسُلِهِۦ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَىٰلَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَٰفِرِينَ ﴿٩٨﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) هر څوک چه وی دښمن د جبریل (نو دوی مری له قهره!) ځکه بیشکه هغه (جبریل) نازل کړی دی قرآن په زړه ستا په اذن (او حکم) د الله حال دا چه مصدق دی (دا کتاب) د هغو کتابونو چه پخوا له ده دی (لکه توریت او انجیل) او لارښوونکی دی او زیری ورکوونکی دی مؤمنانو ته (په جنت او د الله په لقاء سره) هر څوک چه وی دښمن د الله او د ملائکو د ده او د رسولانو د ده او (خصوصاً) د جبریل او د میکائیل پس بیشکه الله دښمن دی له پاره د کافرانو.

تفسیر: یهودانو به ویل «هغه پرښته جبریئل علیه السلام چه پر (حضرت محمد صلی الله علیه وسلم) باندی وحی راوړی له مونږ سره دښمنی لری او زمونږ پلرونو ته د ده له لاسه لوی ربړونه (تکلیفونو) پیښ شوی دی که پرته (علاوه) له جبرئیل علیه السلام بلی کومی پرښتی دوی ته وحی راوړی وی، نو مونږ به په (محمد صلی الله علیه وسلم) ایمان راوړی وی» نو د دوی د دی وینا په نسبت الله تعالیٰ داسی فرمایی «ګردی پرښتی همغه شیان کوی چه د پاک الله له لوری دوی پری ماموری شوی وی او له خپله ځانه هیڅ شی نه کوی نو هغه کسان چه له دوی سره دښمنی کوی بیشکه چه الله تعالیٰ د هغوی دښمن دی».

وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ۖ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ إِلَّا

الْفٰسِقُوْنَ ﴿۹۹﴾ اَوَكُلَّمَا عٰهَدُوْا عَهْدًا نَّبَذَهٗ فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ ؕ
بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۰۰﴾

او هرومرو (خامخا) په تحقیق نازل کړی دی مونږ تاته آیتونه روښانه او نه کافران کیږی په دی باندی مګر فاسقان (چه د الله له فرمانه وتونکی دی).
آیا هر کله چه وبه کاوه دوی یو عهد نو غورځاوه (هیراوه او ماتوه) دا عهد یوی ډلی له دوی څخه بلکه اکثره د دوی ایمان نه راوړی (په مؤمن به شیانو).

تفسیر: یعنی دا د هغوی پخوانی عادت دی کله چه دوی له الله تعالیٰ یا رسول الله صلی الله علیه وسلم یا له بل چا سره عهد او پیمان وتړی، نو بیا یوه ډله له دوی څخه له هغه عهد نه سترګی پټوی او تر شایی غورځوی بلکه ډیر داسی یهودان هم شته چه په «توریت» باندی ئی هم لا ایمان نه دی راوړی نو داسی کسانو ته عهد ماتول او په خپلو خبرو باندی نه دریدل، کومه سخته خبره نه ده.

وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُوْلٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيْقٌ مِّنَ
الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ ۙ كِتٰبَ اللّٰهِ وَرَآءَ ظُهُوْرِهِمْ كَاَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۰۱﴾

او هر کله چه راغی دوی ته رسول (محمد) له طرفه د الله چه مصدق دی د هغه کتاب (توریت) چه له دوی سره دی نو وغورځاوه یوی ډلی له هغو کسانو چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، کتاب د الله لره وروسته د شاوو د دوی (او هیڅ عمل ئی پری ونه کړ) لکه چه دوی نه پوهیږی (چه دغه کتاب او رسول له جانبه د الله راغلی دی یا په هغه کښی څه صفت دی د محمد).

تفسیر: له «رسول» څخه حضرت محمد صلی الله علیه وسلم مراد دی او له «مامعهم» مخنی مطلب «توریت» او له «کتاب الله» نه مقصد هم دا «توریت» دی، یعنی کله چه رسول الله صلی الله علیه وعلی اله واصحابه وسلم تشریف راوړ، نو دوی د«توریت» او نورو آسمانی کتابونو تصدیق کوونکی ؤ. نو د یهودانو یوی ډلی په خپله «توریت» خپلو شاوو ته داسی وغورځاوه لکه چه

بیخی ئی نه وی لیدلی او هیڅ ورنه خبر نه وی چه آیا هغه هم کوم کتاب دی که نه؟ او څه اوامر او نواهی هم پکښی شته که نه؟ کله چه دوی په خپل کتاب عقیده او ایمان نه لری، نو له هغوی څخه د نورو الٰهی احکامو په نسبت څه امید کول په کار دی؟

وَاتَّبَعُوْا مَا تَتْلُوا الشَّيٰطِيْنُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ ۚ وَمَا
كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيٰطِيْنَ كَفَرُوْا يُعَلِّمُوْنَ النَّاسَ
السِّحْرَ ۗ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوْتَ وَمَارُوْتَ ۭ
وَمَا يُعَلِّمٰنِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُوْلَآ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا
تَكْفُرْ ۭ فَيَتَعَلَّمُوْنَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُوْنَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ
زَوْجِهٖ ۭ وَمَا هُمْ بِضَاۗرِّيْنَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۭ
وَيَتَعَلَّمُوْنَ مَا يَضُرُّھُمْ وَلَا يَنْفَعُھُمْ ۭ وَلَقَدْ عَلِمُوْا
لَمَنِ اشْتَرٰىهُ مَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ڜ وَلَبِئْسَ
مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَھُمْ ۭ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ۝۱۰۲ وَلَوْ اَنَّھُمْ
اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَمَثُوْبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ ۭ لَوْ كَانُوْا
يَعْلَمُوْنَ ۝۱۰۳ ع

او متابعت وکړ یهودانو د هغه څه چه لوست به شیطانانو (پیریانو) په (زمانه د) باچاهی د سلیمان کښی (چه دی احمقانو کتاب الله تر شا وغورځاوه او سحر ئی زده او په متابعت ئی لګیا شول) او نه ؤ کافر شوی سلیمان (د سحر د عمل په تحلیل سره) ولیکن شیطانان کافران شوی وو حال دا چه ښود به ئی خلقو ته سحر او (متابعت به ئی کاوه) د هغه شی چه نازل کړی شوی ؤ په دوو پرښتو په (ښار د) بابل کښی (چه نوم د یوی) هاروت او (د بلی) ماروت (دی)؛ او نه به کوله ښودنه دوی دواړو هیڅچا ته تر هغه پوری چه وبه ویل دواړو بیشکه هم دا خبره ده چه مونږ آزموینه (ازمیښت) یو (له جانبه د الله) نو مه کافر کیږه (په زده کولو د سحر چه د عمل پر جواز ئی معتقد

اوسی) نو زده کاوه به هغوی له دوی دوارو نه هغه شی چه بیلتون به ئی کاوه په هغه سره په منځ د میره (خاوند) او ښځی د هغه کښې؛ او نه وو دوی ضرر رسوونکی په دغه سحر سره هیچا ته مګر په اذن (حکم) د الله سره؛ او زده کوی دوی (یعنی یهودان) هغه څه چه ضرر رسوی دوی ته او نفع نه رسوی دوی ته؛ او هرومرو (خامخا) په تحقیق پوهیدل دوی چه خامخا هغه څوک چه پیری (اخلی) (زده کوی په اعتقاد د جواز) سحر نشته ده لره په آخرت کښې هیڅ برخه (د نیکی)؛ او هرومرو (خامخا) ډیر بد دی هغه شی چه پلورلی (اخستی) دی دوی په هغه شی سره (حصه د) ځانو خپلو که چیری وی دوی چه پوهیدلی (په بد انجام د سحر نو نه به ئی زده کاوه). او که په تحقیق دوی ایمان راوړی وی او پرهیز ئی کړی وی (له سحره او له یهودیته) نو هرومرو (خامخا) ثواب له طرفه د الله څخه ډیر غوره دی (له دی سحر او رشوت د توریت په تحریف)
که وی دوی چه پوهیدلی (په بهتری د«توریت» نو سحر به ئی نه زده کاوه او له پاک الله څنی به ویریدل او له مناهیو به لری ګرځیدل).

تفسیر: لنډه ئی دا چه یهودانو دین او کتاب پریښود او د سحر ـ جادو او کوډو تابع شول. او جادو له دوو خواؤ په خلقو کښې خپور (خور) شو.

(۱): د حضرت سلیمان علیه السلام په زمانه کښې په دی سبب چه پیریانو او انسانانو ناسته او ولاړه سره درلوده، (لرله) نو بنیادمانو له شیطانانو څنی کوډی زده کولی او دا به ئی حضرت سلیمان علیه السلام ته منسوبولی چه دا کوډی مونږ ته له ده څنی رارسیدلی دی او ده د هم دی کوډو په زور پر خلقو حکمونه چلول. نو ځکه الله تعالیٰ فرمایی چه «دا کار کفر دی او د سلیمان نه دی».

(۲): د (هاروت) او (ماروت) له پلوه (طرفه) ئی تعمیم وموند چه دا دوی پرښتی د (بابل) په ښار کښې د بنیادمانو په صورت اوسیدلی او دوی ته د سحر او جادو علم ښه معلوم ؤ. د سحر هر طالب به چه دوی ته ورته، نو دوی به هغه ته نصیحت کاوه چه «سحر مه زده کوه! چه د سحر د جائز ګڼلو له امله (وجی) سړی کافر او ایمان ته ئی زوال وررسیږی» که سره له دغه نصیحته به دا د سحر طالب د سحر له زده کولو څخه لاس نه آخیست، نو ئی ورښود. پاک الله د هاروت او ماروت) په ذریعه د خپلو بندګانو آزموینه کوله. نو ځکه فرمایی چه له هسی علومو څنی آخرت ته هیڅ یوه ګټه (فائده) نه رسیږی، بلکه ډیر نقصان رسوونکی دی او په دنیا او آخرت کښې پرته (علاوه) له نقصانه بل څه ګټه (فائده) په لاس نه تری راځی او بی د الله تعالیٰ له حکم او ارادی هیڅ اثر نه پری مرتبیږی که دوی د دین علم او د کتاب علم زده کاوه، نو د دواړو دارینو اجر او ثواب به ئی په برخه کیده کله چه دین او کتاب ئی پریښود ﴿خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ﴾

شول.

چه په سود او په خپل زيان څوک نه پوهيږي ـ هغه کله خپل مقصود وته رسيږي

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقُوْلُوْا رَاعِنَا وَقُوْلُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوْا ؕ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۰۴﴾

اى هغو كسانو چه ايمان ئى راوړى دى (يعنى اى مؤمنانو) مه وايئ تاسى (لفظ د) راعنا (رسول الله ته) او ووايئ (په ځاى د راعنا لفظ د) انظرنا او واورئ تاسى (حق د زړه په غوږو). او شته دى لپاره د كافرانو عذاب دردناک (د دوزخ).

تفسير: يهودان به د رسول الله مبارک په مجلس كښي كيناستل او د دوى خبرى به ئى اوريدلى، په ځينو خبرو به چه ښه نه پوهيدل، يا به ئى نه اوريدلى؛ د هغو تحقيق به ئى بيا په تكرار سره كاوه او ويل به ئى «راعنا» يعنى زمونږ په لورى توجه وفرمايئ! او رعايت مو وكړئ! د دى كلمى د اوريدلو په اثر به كله كله مسلمانانو هم داسى ويل. نو پاک الله منع كوى چه داسى مه وايئ! اوكه وايئ هم نو ﴿انْظُرْنَا﴾ ووايئ! چه د هغه معنى هم همغه ده او د خبرو د شروع څخه پوره متوجه اوسئ! چه بيا پوښتنى ته اړ (محتاج) نه شئ! يهودانو دا خبره د فريب او بدنيتى له امله (وجى) ويله او دا كلمه به ئى په داسى ژوولى ژبه ادا كوله چه د «راعينا» تورى به هم ترى خوت چه معنى ئى اى زمونږ شپونه! ده برسيره په دى د يهودانو په نزد ﴿رَاعِنَا﴾ د احمق او ناپوه معنى هم وركوى.

مَا يَوَدُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ وَلَا الْمُشْرِكِيْنَ اَنْ يُّنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ خَيْرٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ﴿۱۰۵﴾

نه خوښوى (دوست نه ګڼى) هغه كسان چه كافران شوى دى له اهل كتابو څخه او (نه) له مشركانو څخه دا (خبره) چه نازله كړه شى پر تاسى كومه ښه خبره (لكه وحى، نصرت) له ربه ستاسى (د حسد او رخى (كينى) له

مخی) او الله خاصوی په رحمت خپل سره هغه څوک چه اراده (ئی) وکړی (د تخصیص په رحمت سره) او الله څښتن (خاوند) د فضل ډیر لوی دی.

تفسیر: یعنی کفار یهودان دی که د مکی مشرکان په دی نه دی خوشال چه پاک قرآن په تاسی باندی نازل شوی دی. بلکه یهودانو داسی غوښتل او هیله (امید) ئی درلوده (لرلو) چه وروستی نبی صلی الله علیه وسلم په (بنی اسرائیلو) کښی مبعوث شی. او د مکی د مشرکانو خوښه دا وه چه د دوی له تبره دی وی. مگر دا خو د الله تعالیٰ لوی فضل او مرحمت دی چه وروستی نبی صلی الله علیه وسلم ئی د تاسی د امیانو په تبر کښی پیدا کړ.

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ اَوْ مِثْلِهَا ۗ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٠٦﴾

هغه چه منسوخ کوو مونږ له کوم آیته یا هیروو ئی (له زړونو) د مؤمنانو څخه نو راليږو بهتر له هغه (پخوانی څخه په سهولت او کثرت د اجر کښی) یا په مثل د هغه (په تکلیف او ثواب کښی)؛ آیا نه پوهیږی ته چه بیشکه الله په هر څه ښه قادر دی (نو رالیږی بهتر له منسوخه یا د هغه په مثل).

تفسیر: دا هم د یهودانو پیغور دی کله چه ستاسی په کتاب کښی ځینی آیتونه منسوخ کیږی نو وایی که دا کتاب په رښتیا د پاک الله له لوری وی، نو کله چه الله تعالیٰ د هغی نسخی له سببه چه مونږ او تاسی اوس پری خبریږو لا له پخوا څخه خبر ؤ نو ولی به ئی یو داسی آیت لیږه؟ نو الله تعالیٰ فرمایی چه نه په لمړنی خبره کښی څه عیب ؤ او نه په وروستی خبره کښی کوم عیب شته، خو ﴿ اَحْكَمُ الْحٰكِمِيْنَ ﴾ د وخت په تناسب اول هغه حکم مناسب وګانه. او بیا ئی دغه حکم لازم وباله (وګڼه).

اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿١٠٧﴾

آیا نه پوهیږی ته چه بیشکه الله (چه دی) هم ده لره دی سلطنت (او باچاهی) د آسمانو او د ځمکی (سره له آسمانو او ځمکی او مافیهما ملکاً

خلقاً وعبيداً) او نشته تاسی ته غیر له الله نه هیڅ دوست (چه ومو ساتی له بلیاتو) او نه مددگار (چه له نازله عذاب مو خلاص کړی)

تفسیر: یعنی دلته خو د الله تعالیٰ قدرت او ملکیت په گردو (تولو) باندی شامل دی او هلته په خپلو بندگانو اعلیٰ درجه عنایت او مرحمت لری، نو اوس د بندگانو په منافعو او مصالحو باندی غیر د ده له ذاته بل څوک پوهیدی شی او څوک د ده په اندازه بندگانو ته منافع او ښیگنی (نفعی) رسولی شی؟

أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ ۗ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾

آیا اراده لرئ تاسی چه سوال وکړئ له رسول خپله (محمد ﷺ) لکه چه سوال کړی شوی ؤ له موسیٰ څخه پخوا له دی (په راز راز (قسم قسم) نامناسبو طریقو) او هر څوک چه بدلوی (او غوره کوی) کفر په ایمان (چه ایمان ورکوی او کفر آخلی) نو په تحقیق ورکه ئی کړه سمه لار (او له حقی لاری څخه چپ او بی لاری شو).

تفسیر: یعنی د یهودانو په خبره باندی له سره باور او اعتماد مه کوئ؟ هر چا ته چه د یهودانو د شبهی او تردد اچولو له امله (وجی) څه شک او شبهه پیدا شوی وی. هغه کافر دی له دی کار څخه خپل ځانونه وژغورئ! (وساتی) او د یهودانو په وینا تاسی د خپل نبی په نسبت هیڅ شک او شبهه مه کوئ! لکه چه دوی به د خپلو انبیاؤ په نسبت هسی شبهی کولی.

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۖ

خوښوی (او دوست گنی) ډیر له اهل د کتاب څخه (دا) چه وگرځوی دوی تاسی پس له ایمان راوړلو ستاسی کافران د حسد (له سببه) چه له (خبیثو) نفسونو د دوی (پیدا شوی) دی (نه له بل سببه) وروسته له هغه چه ښکاره شو دوی ته حق (چه رسول قرآن او د اسلام دین دی).

تفسیر: یعني ډیر یهودان دا هیله (امید) او آرزو لري څو په هر ډول (هر قسم) چه وکولی شي تاسي له مسلماني څخني واړوي او په کفر او نفاق کښي مو داخل کړي. حال دا چه دوی ته دا خبره ښه ښکاره ده چه د مسلمانانو دین، قرآن او وروستی نبي صلی الله علیه وسلم تول حق او رښتیا دي.

فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِأَمْرِهٖ

نو عفو وکړئ! (دوی ته او جهاد مه کوئ) او مخ تري وګرځوئ! (او جزا مه ورکوئ!) تر هغه پوري چه راولیږي الله امر خپل (په جهاد د دوی یا په جزیه اخیستلو له دوی نه)؛

تفسیر: یعني تر هغه پوري تاسو د یهودانو دي خبري ته غوږ کیږدئ! او صبر او تحمل وکړئ! چه زمونږ له لوري تاسو ته کوم حکم راشي، لکه چه په پائ (آخر) کښي محمد صلی الله علیه وسلم ته داسي حکم راغي چه تول یهودان د مدیني منوري له چار چاپیر څخني وشړئ.

اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۰۹﴾

بیشکه چه الله په هر شي ښه قادر دی (نو هرومرو (خامخا) له دوی نه انتقام آخلي).

تفسیر: یعني د خپل ضعف له امله (وجي) اندیښنه او تردد مه کوئ! څکه چه پاک الله په خپل قدرت سره تاسي غالب او عزیز او یهودان مغلوب او ذلیل کوي. یا دا چه ډیل او تعطیل د عجز له امله (وجي) نه دي.

وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ۭ وَمَا تُقَدِّمُوْا لِاَنْفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوْهُ عِنْدَ اللّٰهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿۱۱۰﴾

او سم دروئ (ادا کوئ له تولو حقوقو سره) لمونځ او ورکوئ زکوة؛ او هغه شي چه مخ کښي لیږئ لپاره د څانو خپلو له نیکی (لکه صله او صدقه) وبه

مومځ (ثواب د) هغه په نزد د الله؛ بیشکه چه الله په هغه شي چه کوئ ئی تاسي ښه لیدونکی دی (نو نه ضایع کیږی اعمال ستاسی او جزا ئی درکوی)

تفسیر: یعني د هغوی په ضرر او ایذاء باندی صبر وکړئ او په عباداتو کښې بوخت (مشغول) او لګیا اوسئ! ځکه چه الله تعالیٰ ستاسی له کارونو څخه هیڅکله غافل او بې خبر نه دی ستاسی هیڅ یو ښه کار نه شي ضایع کیدی.

وَقَالُوا لَن يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ

او وایی (اهل کتاب) له سره به نه ننوځي جنت ته مګر هغه څوک (به ننوځي) چه وی یهود یا نصرانی؛

تفسیر: یعني یهودان خو وایی چه پرته (علاوه) له مونږ بل هیڅوک جنت ته نشي ننوتلی او نصرانیان وایی چه پرته (علاوه) له مونږ بل هیڅوک جنت ته نشي ننوتلی.

تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ
صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ
أَجْرُهُ عِندَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

دا نفساني غوښتنې د دوی دی، ووایه (ای محمده! دوی ته) راوړئ دلیل خپل (پر دی خبره) که چیری یئ صادقان (په دی وینا کښې نه ده داسي) بلکه (غیر له دوی هم داخلیږی) هر څوک چه وسپاری ځان خپل الله ته حال دا چه دی نیکوکار وی نو دی ده لره اجر د ده په نزد د رب د ده ـ او نه به وی هیڅ (قسم) ویره په دوی باندی او نه به دوی (هیڅیری) خفه کیږی (د جزا په وخت کښې).

تفسیر: یعني چا چه د الله تعالیٰ احکام ومنل او د هغو متابعت ئی وکړ، که څه هم دا احکام د هر نبي له لوری ورته رسیدلی وی او پخپل قومیت او اصولو باندی ئی د یهودانو په شان تعصب ونکړ نو هغوی لره ښه اجر دی او نه په هغوی کښې داسي کومه خبره شته چه د هغې له امله (وجې) به دوی په ویره کښې وی او نه به دوی غمجن وی.

وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ لَيْسَتِ النَّصٰرٰى عَلٰى شَيْءٍ ۖ وَّقَالَتِ النَّصٰرٰى لَيْسَتِ الْيَهُوْدُ عَلٰى شَيْءٍ ۙ وَّهُمْ يَتْلُوْنَ الْكِتٰبَ ؕ

او وايي يهودان چه نه دی نصرانيان په هيڅ شی (له حق دين څخه) او وايي نصرانيان چه نه دی يهودان په هيڅ شی (له حق دين څخه) حال دا چه دغه (يهودان او نصرانيان) لولی دوی کتاب (د الله)؛

تفسير: يعنی کله چه يهودانو په (توريت) کښی ولوستل چه نصرانيان، عيسیٰ عليه السلام د خدای جل جلاله زوی بولی نو په دی مسئله ښه پوه شول چه دوی بيشکه کافران دی. او نصرانيان د (انجيل) له لوستلو څخنی په دی ښه وپوهيدل چه يهودان د عيسیٰ عليه السلام د نبوت د نه منلو له امله (وجی) کافران شول.

كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ﴿۱۱۳﴾

هم دا رنګه ويل هغو کسانو چه نه پوهيدل (لکه مجوسيان او مشرکان) په شان د ويلو د دغو (کتابيانو) نو الله به حکم وکړی په منځ د دوی کښی په ورځ د قيامت په هغه شی کښی چه وو دوی چه په هغه کښی به ئی اختلاف (او جګړی) کولی.

تفسير: له دی جاهلانو څخه د عربو مشرکين او بت پرستان مراد دی؛ يعنی همغسی چه يهود او نصاریٰ يو بل کافر او ګمراه ګڼی، هم داسی بت پرستان هم پرته (علاوه) له خپلو ځانو نور ټول ګمراهان او بی دينان بولی نو دوی دی په دنيا کښی هسی خبری کوی. په قيامت کښی به د هغو په نسبت فيصله وشی.

(فائده): دلته داسی يوه شبهه پيدا کيږی کله چه ئی ﴿كَذٰلِكَ﴾ وفرمايل نو بيا د ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ فرمايلو ته څه حاجت ؤ؟ ځينی وايی مفسران هسی ځواب وايی چه ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ د ﴿كَذٰلِكَ﴾ توضيح او تاکيد دی. او ځينی وايی چه دلته جلا جلا (جدا جدا) دوی تشبيه ګانی دی نو ځکه ئی دوه لفظونه وفرمايل له يوی تشبيه څخه دا غرض دی چه د دوی او د دوی د وينا په منځ کښی مشابهت سره شته يعنی څرنګه چه دوی نورو ته ګمراه وايی دوی په خپله هم

گمراهان دی. او له بلی تشبیه څنی دا غرض دی لکه چه کتابیانو دا بی دلیله دعوی د خپلو نفسانی اغراضو او عداوتونو له امله (وجی) کوله هم داسی بت پرستان هم بی دلیله یوازی د نفسانی غوښتنو له امله (وجی) داسی دعوی کوی.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَّنَعَ مَسٰجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُّذْكَرَ فِيْهَا اسْمُهٗ وَسَعٰى فِىْ خَرَابِهَا ؕ

او څوک دی لوی ظالم (بلکه نشته) له هغه چا شخه چه بندوی مسجدونه د الله له دی چه یادکړی شی په هغو کښی نوم د الله او کوښښ کوی په ورانولو (او شاړولو) د هغو کښی؛

تفسیر: که څه هم د دی آیت د نزول سبب نصارىٰ دی چه دوی له یهودانو سره مقاتله وکړه، (توریت) ئی وسوځاوه او بیت المقدس ئی خراب کړ. یا د مکی مشرکان دی چه هغوی د بغض، عناد او تعصب له کبله (وجی) مسلمانان په (حدیبیه) کښی ستانه (صفت) کړل او د بیت الله له زیارت نه ئی محروم وګرځول. مګر هغه کسان چه کوم مسجد ورانوی نو هغوی هم په دی حکم کښی داخل دی.

اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَّدْخُلُوْهَآ اِلَّا خَآئِفِيْنَ ؕ

دغه کسان نه دی لائق دوی ته دا چه ننوځی دغو مسجدونو ته مګر ویریدونکی (له مؤمنانو شخه)؛

تفسیر: یعنی له دی کفارو سره خو لائق داسی وو چه د الله تعالىٰ مساجدو ته سره له ویری او تواضع، ادب او تعظیم ورننوتلی، نو دا خو ښکاره ظلم دی، چه کفارو هلته بی حرمتی وکړه یا ئی مطلب دا دی چه په عزت او حکومت سره دوی په دی ملک کښی د اوسیدلو وړ (لائق) نه دی. لکه چه هم داسی هم وشول چه د الله تعالىٰ له لوری مکه معظمه او (شام) مسلمانانو ته ورکړل شول.

لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ

دوی ته په دنیا کښی ذلت دی.

تفسیر: یعني په دنیا کښی مغلوب شول او په قید کښی ولویدل او مسلمانانو ته به ئی جزیه ورکوله.

وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ ۚ

او (شته) دوی ته په آخرت کښی عذاب ډیر لوی (په سبب د کفر او ظلم د دوی). او خاص الله لره دی مشرق او مغرب نو هر لوری ته چه مخ وګرځوئ (په لمانځه کښی) نو هم دغه لوری د طاعت د الله دی.

تفسیر: دا هم د یهودانو او نصرانیانو جګړی وی چه له ذوی څخه هر یوه خپله قبله ښه بلله الله تعالیٰ فرمایی چه الله تعالیٰ په کوم مخصوص ډول (طریقه) سره په هیڅ لوری کښی نشته، بلکه له تولو امکنه ؤ او جهاتو څخنی منزه دی او له یوی څندی څخه تر بلی څندی پوری ټوله ځمکه ده لره ده البته د هغه له حکم سره سم هر لوری ته چه تاسی مخ کوی الله تعالیٰ مو وینی او ستاسی عبادت قبلوی ځینی وایی چه په سفر کښی په سورلو باندی د نوافلو د ادا کولو په نسبت، یا کله چه په سفر کښی قبله مشتبه شوی وه دا آیت نازل شوی ؤ.

إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

بیشکه چه الله پراخ دی (رحمت د ده) ښه عالم دی.

تفسیر: یعني د هغه رحمت هر چیری عام دی، تر یوه ځای پوری څه اختصاص نه لری. د دوی له نیتونو، مصالحو او اعمالو څخنی په ښه ډول (طریقه) خبر دی او ښه پوهیږی چه د بندګانو په حق کښی کوم شی مفید او کوم شی مضر دی؟ او سم له هغو سره حکم صادروی. هر څوک چه سم له هغه سره عمل کوی هغه ته ښه جزاء او هر څوک چه له هغه څخنی مخالف تګ کوی هغه ته بده سزا ورکوی.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ۙ سُبْحٰنَهٗ ۭ بَلْ لَّهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ ۭ كُلٌّ لَّهٗ قٰنِتُوْنَ ﴿۱۱۶﴾ بَدِيْعُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ
وَ اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۱۱۷﴾

او وائی (کفار ـ یهودان او نصرانیان داسی چه) نیولی دی الله زوی پاکی ده ده لره (له زوی څخه)؛ بلکه دی ده لره هر هغه شیونه چه په آسمانو او ځمکی کښی دی (سره له آسمانو او ځمکی ملکاً، خلقاً وعبیداً)؛ تول ده لره حکم منونکی (او مغلوب) دی. نوی (بی له نمونی) پیداکوونکی د آسمانو او د ځمکی دی؛ او هر کله چه اراده وکړی د یوه کار نو بیشکه هم دغه خبره ده چه وایی هغه کار ته چه وشه! نو هغه وشی.

تفسیر: یهودانو حضرت عزیر علیه السلام ته او نصرانیانو حضرت عیسیٰ علیه السلام ته د الله تعالیٰ زوی ویل. الله تعالیٰ فرمایی چه د ده ذات له تولو هسی خبرو څخنی پاک او منزه دی. بلکه تول موجودات بیخی د ده مملوک او مخلوق او مطیع دی.

وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ تَاْتِيْنَآ اٰيَةٌ ۭ

او وایی هغه کسان چه دوی نه پوهیږی (یا ځان نه پوهوی) ولی خبری نه کوی له مونږ سره الله (پخپله) یا ولی نه راځی مونږ ته یو آیت (د قدرت په صدق ستا)

تفسیر: یعنی هغه جاهلان یا متجاهلان چه په کتابیانو او بت پرستانو کښی دی هغوی تول سره وایی چه الله تعالیٰ ولی بی له وسیلی له مونږ سره خبری نه کوی؟ یا کومه یوه داسی نښه نه راښیی چه مونږ د هغی له اوریدلو یا لیدلو څخنی ستا د رسالت تصدیق وکړو.

كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّثْلَ قَوْلِهِمْ ۭ
تَشَابَهَتْ قُلُوْبُهُمْ ۭ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ﴿۱۱۸﴾

هم دا رنګه به ویل هغو کسانو (چه وو) پخوا له دوی ځنی په شان د خبری د دوی؛ یو رنګ شوی دی زړونه د دوی؛ په تحقیق بیانی کړی دی مونږ معجزی (نښی د وحدت او نبوت) هغو خلقو ته چه دوی یقین کوی (او هیڅ شبهه او عناد په دوی کښی نشته)

تفسیر: الله تعالیٰ فرمایی چه پخوانیو خلقو هم داسی د جهالت خبری کولی دا کومی نوی خبری نه دی او هغو کسانو ته چه یقین او باور کوونکی دی مونږ د برحقه نبی نښی بیان فرمایلی دی او هغه کسان چه په خپل ضد او عداوت باندی ټینګ ولاړ دی او انکار کوی نو دا یوازی حسد او عناد دی.

إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۖ وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ أَصْحَٰبِ ٱلْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

بیشکه مونږ لیږلی ئی ته (ای محمده !) په حقه سره زیری ورکوونکی (په نعیم) او ویروونکی (له جحیم). او ته به نه پوښتیدل کیږی له صاحبانو د دوزخ څخه.

تفسیر: یعنی پر تاسی باندی د دی خبری هیڅ الزام نشته چه هغوی مو ولی په اسلام سره نه دی مشرف کړی.

وَلَن تَرْضَىٰ عَنكَ ٱلْيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ۗ

او هیڅ کله به راضی نه شی له تانه (ای محمده !) یهودان او نه نصرانیان تر هغه پوری چه متابعت وکړی ته د دین د دوی؛

تفسیر: یعنی یهودان او نصرانیان د حق خبری له منلو سره هیڅ یوه علاقه او کار نه لری دوی په خپل ضد باندی کلک ولاړ دی او له سره ستاسی دین نه منی، که بالفرض تاسی د هغوی تابع شئ نو خوښیږی او دا ممکنه او کیدونکی خبره نه ده نو اوس دی د هغوی د موافقت امیدونه کړی شی.

قُلْ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلْهُدَىٰ ۗ

ووايه (اى محمده! دوى ته چه) بيشكه هدايت د الله (اسلام) هم دغه هدايت دى (او بس)؛

تفسير: يعنى په هره زمانه كښې همغه دين معتبر او هدايت ؤ چه د هغه وخت نبى به د هغه هدايت كاوه او اوس هغه دين، د اسلام پاكه طريقه ده، نه د يهودانو او نصرانيانو دود (رواج) او دستور.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ بَعْدَ الَّذِىْ جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿١٢٠﴾

او قسم دى كه چيرى پيروى وكړى ته د آرزوګانو د دوى وروسته له هغه چه راغلى دى تاته له علمه نو نه به وى تا لره له (عذابه د) الله هيڅ دوست (ساتونكى له بلياتو) او مددګار (خلاصوونكى له نازله ؤ عذابو).

تفسير: دا يوه فرضى خبره ده يعنى كه بالفرض تاسى داسى وكړئ نو له الٰهى قهره هيڅوک خپل ځان نه شى ژغورلى (بچ كولى) يا ئى منظور د امت تنبيه ده چه كه كوم سړى مسلمان شى او په قرآنى احكامو پوهيږى او بيا له اسلامه مخ واړوى نو هيڅوک دى له عذابه نشى ژغورلى (ساتلى).

اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَتْلُوْنَهٗ حَقَّ تِلَاوَتِهٖ اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُوْنَ
بِهٖ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿١٢١﴾

هغه كسان چه وركړى دى مونږ دوى ته كتاب لولى (دغه د اهل كتاب مؤمنان) دا كتاب د حق په لوستلو د هغه سره؛ هم دغه كسان ايمان راوړى په دغه (كتاب پرته (علاوه) له محرفينو)؛ او هغه څوک چه كافر شى په ده نو دغه كسان هم دوى دى زيانكاران (چه ايمان په كفر بدلوى).

تفسير: په يهودانو كښې لږ كسان منصفان هم ؤ چه خپل كتابونه ئى داسى لوستلى او پرى پوهيدلى وو چه په الفاظو كښې ئى تحريف نه كاوه په معنى د هغه كښې ئى فكر چلاوه او په

مقتضاء ئی عمل کاوه او په پاک قرآن ئی ایمان راوړی ؤ لکه حضرت عبدالله بن سلام رضی الله تعالیٰ عنه او د هغه ملګری یا د(جعفر طیار رضی الله تعالیٰ عنه هغه ملګری چه ورسره له حبشی راغلی وو) دا آیت د هغو په باره کښې دی یعنی دوی «توریت» په غور سره لوست او هم دوی ته ایمان په برخه شو او هغه کسان چه له خپل کتاب ځنی ئی انکار وکړ او په هغو کښې ئی ګوتی ووهلی او سره وایی ړاوه او تحریف ئی وکړ، نو دوی زیانکاران ـ خائنان او خاسران شول.

يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتِىَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿۱۲۲﴾ وَٱتَّقُوا۟ يَوْمًا لَّا تَجْزِى نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنفَعُهَا شَفَٰعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿۱۲۳﴾

ای بنی اسرائیلو (اولاده د یعقوبه!) یاد کړئ نعمت زما هغه چه انعام کړی دی ما پر تاسی (او بل دا یاد کړئ چه) بیشکه ما غوره کړی یئ تاسی (یعنی نیکونه ستاسی) پر خلقو (د زمانی ستاسی) او وویریږی، له (عذابه د) هغی ورځی چه لری کولی به نه شی هیڅ نفس له هیڅ (کافر) نفس ځنی هیڅ شی (له عذابه) او نه به شی قبلولی له دغه نفس ځنی بدل (فدیه) او نه به نفع رسوی ده ته شفاعت (سپارښت د هیچا) او نه به له دوی سره مدد وکړی شی (په دفع د عذاب کښې).

تفسیر: د هغو خبرو یادونه چه په شروع کښې بنی اسرائیلو ته شوی وه، اوس بیا د هغو تولو حالاتو د یادولو ځنی وروسته بیا هم د همغو یادونه د تاکید او تنبیه او ویښولو له امله (وجی) کړی شوی ده چه ښه ئی په زړه شی او د هدایت په لوری واوړی او لا ښه خرګنده شی چه له دی قصی ځنی اصلی مقصد هم دا دی.

وَإِذِ ٱبْتَلَىٰٓ إِبْرَٰهِۦمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٍ فَأَتَمَّهُنَّ

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وازمایه ابراهیم لره پروردګار د ده په څو خبرو نو ده پوره کړی هغه (خبری).

تفسیر: لکه اوامر ـ نواهی او سنن ـ د حج افعال ـ ختنه ـ سر بیلول (د سر لار ایستل) مسواک او نور چه حضرت ابراهیم علیه السلام د الله تعالیٰ د احکامو سره سم هغه تول په ډیر اخلاص

سره په ځای راوړی دی او ټول ئی په ډیر ښه دول (طریقه) سره ادا او پای (انتها) ته رسولی دی او له هم دی امله (وجی) د خلقو امام او پیشوا گرځول شوی دی.

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ۖ

وویل (الله) چه بیشکه زه گرځوونکی د تا یم لپاره د خلقو مقتدا (په دین کښی)

تفسیر: یعنی ټول (راتلونکی) انبیاء به ستاسی په متابعت باندی تګ وکړی.

قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِي ۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٤﴾

وویل (ابراهیم) او له اولادی می هم (مقتدایان وګرځوه) نو وفرمایل (الله) نه رسیږی عهد (امانت زما) کافرانو ته.

تفسیر: «بنی اسرائیل» په دی ډیر مغرور وو چه مونږ د حضرت ابراهیم علیه السلام اولاد یو او الله تعالیٰ له حضرت ابراهیم علیه السلام سره وعده فرمایلی ده چه نبوت او لویی به ستا په اولاده او ځوځات (نسل) کښی پاتی وی او مونږ د «حضرت ابراهیم» په دین باندی یو او ګرد د هغه دین منو. اوس پاک الله دوی پوهوی چه د الله تعالیٰ هغه وعده له هغو کسانو سره وه چه د نیکی پر لار ئی تګ کاوه. حضرت ابراهیم علیه السلام دوه زامن درلودل (لرلو). تر یوی مودی پوری د حضرت اسحاق علیه السلام په اولاده کښی لویی او نبوت ؤ، اوس د حضرت اسمٰعیل علیه السلام خیلخانی او اولادی ته رسیدلی دی ځکه چه ده د خپلو دواړو زامنو په نسبت دعا کړی ده او فرمایلی ئی دی چه د اسلام دین تل یو دی، ښایی چه ټول رسولان او امتیان په همغی یوی لاری لاړ شی او هغه دا ده کوم حکم چه پاک الله د رسولانو په وسیله رالیږی، ومانه شی چه اوس په دغه دین باندی یوازی مسلمانان تګ کوی او تاسی له دی طریقی ځنی مخ اړولی دی. په ړومبنیو آیاتو کښی ئی خپلی ښیګنی (فائدو) او انعامات راوښوول ـ اوس د هغوی هغه شبهه لری او دفع کوی چه بنی اسرائیل خپل ځانونه د ټول عالم امام او متبوع او له ټولو ځنی ښه او افضل ګڼل، نو ځکه د بل هیچا متابعت ئی نه کاوه.

(فائده): د بنی اسرائیلو په واقعاتو کښی ئی د حضرت ابراهیم علیه السلام ذکر او منقبت وفرمایل، اوس د هغه په ضمن کښی د بیت الله د حالاتو او فضائلو ذکر فرمایی او د دی تذکر په منځ کښی په یهودانو او نصرانیانو باندی الزامات هم شته. لکه چه مفسران ئی ذکر کوی.

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وګرځوله مونږ کعبه ځای د ثواب (او اجتماع) خلقو ته او ځای د امن

تفسیر: یعنی هرکال د حج له پاره خلق هلته سره راټولیږی او هلته د حج ارکان ادا کوی ـ نو دا خلق د دوزخ له عذابه ساتلی او مأمون کیږی. یا هلته په بل هیڅچا څه تجاوز او تیری نه کیږی.

وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَٰهِـۧمَ مُصَلًّى

او ونیسئ (ای مؤمنانو!) له ځای د (دریدلو د) ابراهیم څخنی ځای د لمانځه (طواف او دعا).

تفسیر: مقام ابراهیم علیه السلام هغه تیږه (ګټه) ده چه حضرت ابراهیم علیه السلام د کعبی شریفی د ودانولو په وخت کښی پری دریده. په دی تیږی (ګټی) باندی د حضرت ابراهیم علیه السلام د پښو نښی دی او دی په هم دی تیږی (ګټی) باندی د حج د دعوت له پاره دریدلی ؤ او دا تیږه (ګټه) هم لکه (حجرالاسود) له جنت څخنی راوړی شوی ده، اوس حکم دی چه له دی تیږی (ګټی) سره دی نژدی لمونځ وکړ شی او دا حکم استحبابی دی.

وَعَهِدْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَالْعَٰكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

او حکم کړی وو مونږ ابراهیم ته او اسمٰعیل ته (دوی دواړو پلار او زوی ته) چه پاک کړئ! (او پاک وساتئ! تاسی دواړه پلار او زوی) کور (د عبادت) زما لپاره د طواف کوونکو او معتکفینو (یا د مسافرانو او مقیمانو) او (له پاره د) رکوع کوونکو سجده کوونکو (لمونځ کونکو).

تفسیر: یعنی دلته دی خلق خراب کارونه ونه کړی! او د هغه په چپ چاپیر (چار چاپیره) کښی دی ناولی ونه ګرځی او طواف دی په طهارت سره وکړی! او له تولو چتلیو (ګندګو) څخنی دی بیت الله شریف پاک، صفا وساتل شی!.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا ءَامِنًا

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چه وویل ابراهیم ای ربه زما وګرځوه دا ښار (چه کعبه می په کښې ودانه کړی ده) ځای د امن.

تفسیر: د کعبې شریفې د ودانولو په وخت کښې حضرت ابراهیم علیه السلام داسې دعا کړې وه چه دا میدان دې ودان او مأمون ښار وی! لکه چه هم داسې هم وشول.

وَٱرْزُقْ أَهْلَهُۥ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ مَنْ ءَامَنَ مِنْهُم بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ

او روزی ورکړه اوسیدونکو ته ئی له هر راز (قسم) میوو نه هر هغه چا لره چه ایمان ئی راوړی دی له دوی ځنی په الله او په ورځ آخره باندې (چه د قیامت ورځ ده).

تفسیر: یعنې د دې ځای هغو اوسیدونکو ته چه مسلمانان وی، رزق او روزی ور ورسوه ! او میوې ور دیرې کړه ! او کافرانو ته ئی دعا ونه فرمایله چه هغه پاک ځایځ د کفارو له لوث (پلیتیځ) او ګندګیځ ځخه پاک او صاف پاتې وی.

قَالَ وَمَن كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُۥ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُۥٓ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلنَّارِ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

وفرمایل (الله) او هر څوک چه کافر شو نو فائده به ورکړم هغه ته لږه بیا به په زور (او خواری) بوځم دی عذاب د اور (د دوزخ) ته، او بد ځای د ورتلو دی (هغه اور).

تفسیر: حق تعالیٰ فرمایی چه په دنیا کښې کفارو ته هم رزق ورکاوه شی او د رزق حال لکه «امامت» داسې نه دی چه هغه ماسواء له ایمان لرونکی بل چاته نه وررسیږی.

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَٰهِيمُ ٱلْقَوَاعِدَ مِنَ ٱلْبَيْتِ وَإِسْمَٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ

إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه پورته کړل ابراهیم تادوونه (بنیادونه) د کعبې او اسمٰعیل (هم او دواړو به ویل) ای ربه زمونږ ته قبول کړه (دا کار) له مونږ څخه، بیشکه ته چه ئې هم دا ته ښه اوریدونکی ښه پوهیدونکی ئې.

تفسیر: یعني دا کار مو ته په خپل دربار کښې قبول کړه! (چه د کعبې ودانول دی) ته د تولو دعاوی آوری! او د دوی په نیتونو باندی پوهیږی!.

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّكَ أَنتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

ای ربه زمونږه او وګرځوه مونږه حکم منونکی ستا او (وګرځوه) له اولادی زمونږ یوه دله حکم منونکی ستا او وښیه مونږ ته احکام د حج زمونږ او قبوله کړه توبه زمونږ، بیشکه ته هم دا ته چه ئې ښه توبه قبلوونکی ښه مهربان ئې. ای ربه زمونږ! پیدا کړه (ولیږه) په دوی کښې یو رسول له دوی څخنې چه دی لولی پر دوی باندی آیتونه ستا (چه د وحدت او نبوت دلایل دی). او ښیی دوی ته کتاب (یعنی قرآن) او حکمت (شرعی احکام) او پاک کړی دوی (له ګناهونو)، بیشکه ته هم دا ته ئې ښه غالب د حکمت خاوند (په خپل کار کښې).

تفسیر: دا دعا حضرت ابرهیم او د ده زوی حضرت اسمٰعیل علیهما السلام دواړو کړی ده چه زمونږ په څوځاتو (نسل) کښې یوه حکم منونکی دله پیدا کړه! او یو داسی رسول په دوی کښې ولیږه! چه هغو ته کتاب او حکمت وښیی! نو داسی یو نبی چه د دوی دواړو له اولاد څخه دی برته (علاوه) د حضرت ختم المرسلین محمد صلی الله علیه وسلم څخه بل څوک نه دی، نو د دی

له امله (وحی) د یهودانو د پخوانیو خیالاتو پوره تردید وشو له «علم الکتاب» ځنی هغه ضروری مطالب او معانی مراد دی چه له عبارت څخه واضح او ښکاره کیږی او له «حکمت» څخه مخفیه اسرار او لطیفه رموز مراد دی.

وَمَنْ يَّرْغَبُ عَنْ مِّلَّةِ إِبْرٰهٖمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهٗ ۚ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنٰهُ فِى الدُّنْيَا ۚ وَإِنَّهٗ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهٗ رَبُّهٗٓ أَسْلِمْ ۙ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٣١﴾ وَوَصّٰى بِهَآ إِبْرٰهٖمُ بَنِيْهِ وَيَعْقُوْبُ ۚ يٰبَنِىَّ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّيْنَ فَلَا تَمُوْتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿١٣٢﴾

او څوک دی چه مخ گرځوی له دینه د ابراهیم څخه (هیڅوک ئی نه گرځوی) مگر هغه څوک چه احمق گرځولی وی ده ځان خپل، او البته په تحقیق غوره کړی ؤ مونږ ابراهیم په دنیا کښی (په نبوت او خلت او د بیت الله په تعمیر سره)؛ او بیشکه دی په آخرت کښی له (خاصو) نیکانو څخه دی. او (یاد کړه) کله چه وویل ابراهیم ته رب د ده چه غاړه کیږده (زما احکامو ته) نو وویل (ابرهیم) غاړه می ایښی ده رب د عالمیانو ته او وصیت کړی ؤ په دین خپل سره ابراهیم زامنو خپلو ته او یعقوب (هم)، چه ای زامنو زما بیشکه چه الله غوره کړی دی تاسی ته دین (د اسلام) نو له سره مه مرئ تاسی مگر په هغه حال کښی چه تاسی مسلمانان یئ (چه پر اسلام تر نزعی ثابت اوسئ!)؛

تفسیر: د هغه ملت او مذهب چه شرف مذکور شو، د هم دی ملت وصیت حضرت ابراهیم او حضرت یعقوب علیهما السلام خپلو اولادو ته فرمایلی ؤ. نو هر هغه څوک چه دا وصیت ونه منی، نو دی د هغو له ویناؤ ځنی هم سر غړوی. یهودان وایی چه حضرت یعقوب خپلو اولادو ته د «یهودیت» وصیت فرمایلی دی، دا وینا بالکل دروغ ده. لکه چه په وروستنی آیت کښی راځی. له دی آیت څخه مقصد نهی ده له ترکه د اسلامه، نه، له مرگه. لکه چه ویلی شی چه **«لاتصل الا وانت خاشع»** یعنی لمونځ مه کوه! ای لمونځ کوونکیه! مگر په هغه حال کښی چه ئی ته

ویریدونکی له الله څخه.

أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ ٱلْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ
مَا تَعْبُدُونَ مِنۢ بَعْدِى قَالُوا۟ نَعْبُدُ إِلَـٰهَكَ وَإِلَـٰهَ ءَابَآئِكَ
إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ وَإِسْحَـٰقَ إِلَـٰهًا وَٰحِدًا وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾

آیا وئ تاسی حاضران په هغه وخت کښې چه راغی یعقوب ته (اسباب د) مرگ کله چه وویل (یعقوب) زامنو خپلو ته چه د څه شي عبادت به کوئ پس له (مرگه) زما؛ نو وویل دوی چه عبادت به کوو د معبود ستا او د معبود د پلرونو ستا چه ابراهیم او اسمٰعیل او اسحاق دی هغه الله ته چه یو دی (شریک نه لری) او مونږ ټول هغه ته غاړه ایښودونکی یو.

تفسیر: یعنی تاسی د حضرت یعقوب علیه السلام د وصیت په وخت کښې له سره موجود نه وئ. دوی خو د همغو ستایل شویو انبیاؤ ملت ته ارشاد فرمایلی وو او تاسی داسی وکړل چه یهودانو وویل چه پرته (علاوه) له مونږ او نصرانیانو وویل چه پرته (علاوه) له مونږ، نور ټول بی دینان دی او له اسلام څخه چه حق مذهب دی دواړه مخالف شول. او په دغه عمل ئی چه بیخی دروغ او افترا ده د وصیت نوم کښود.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ
وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

دغه یو ټولی وه چه په تحقیق تیر شوی دی، هغوی ته ده (جزا د) هغه څه چه کړی ئی وی او تاسی ته ده (جزا د) هغه څه چه کړی دی تاسی او نه به پوښتیدل کیږئ له هغه څه چه وو دوی چه کاوه به ئی (هغه).

تفسیر: یعنی یهودانو او نصرانیانو یقین درلود (لرلو) چه د مور او پلار په گناهونو به زامن نیول کیږی او د هغوی په ثوابو کښې به هم برخه آخلی. دا وینا بیخی غلطه او چتی (بیکاره) ده. بلکه د هر چا عمل د ده د لاری مل، او چاره ئی تر غاړه ده، څه ئی چه کړلی وی هغه به

ربیی او هر څه ئی چه کړی وی هغه به ئی په مخ کښی راځی، ښه وی که بد.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا

او وایی دوی (کتابیان مسلمانانو ته) چه شئ! یهودان یا (شئ) نصرانیان چه سمه لاره وموموئ.

تفسیر: مطلب دا دی چه یهودان مسلمانانو ته وایی چه یهودان شئ! او نصرانیان دوی ته وایی چه نصرانیان شئ چه هدایت مو په برخه شی.

قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾

ووایه (ای محمده دوی ته چه مونږ داسی نه کوؤ) بلکه (متابعت کوو) د دین د ابراهیم چه په یوه لوری (یعنی له هر باطله حق ته مائل) ؤ او نه ؤ دی له مشرکانو څخه.

تفسیر: یعنی ای محمده! صلی الله علیه وسلم دوی ته ووایه چه ستاسی دا وینا هیڅ د منلو وړ (لائق) نه ده، بلکه مونږ د ابراهیم علیه السلام له هغه ملت سره بالکل سم او موافق یو چه له ګردو خرابو مذاهبو ځنی بیل دی. په دی خبره کښی چه نه ؤ دی له شرک کوونکو ځنی دی خبری ته اشاره ده چه تاسی دواړه فرقی په شرک کښی اخته یئ، بلکه د عربو نور مشرکان هم چه د ابراهیمی مذهب مدعیان وو د شرک او کفر په سیند کښی لاهو وو. له دی آیته په هغو هم تردید وشو. د انصاف له مخی اوس له دی دوو فرقو څخه هیڅ یوه هم په ابراهیمی مذهب باندی نه ده او یوازی مونږ مسلمانان په ابراهیمی مذهب پاتی یو.

(فائده): په هر شریعت کښی دری خبری وی

(اول): عقاید لکه توحید ـ نبوت او نور مؤمن به شیان نو په دی کښی تول آسمانی دین لرونکی شامل او شریک او موافق دی او اختلاف له سره په کښی ممکن نه دی.

(دوهم): د شریعت کلیه قواعد چه له هغو ځنی جزئیات او فرعی مسائل حاصلیږی، او په تولو جزئیاتو کښی تل همغه کلیات ملحوظ او تر کتنی لاندی وی او فی‌الحقیقت ملت د هم دی اصولو او کلیاتو نوم دی. او د محمد صلی الله علیه وسلم د ملت (دین) او د ابراهیمی ملت توافق او اتحاد هم په هم دغو کلیاتو کښی دی.

(دریم): د ګردو کلیاتو او تولو اصولو او فروعو مجموعه چه هغه ته شریعت وایی. چه د دی خلاصه داسی شوه چه د حضرت محمد رسول الله او حضرت ابراهیم خلیل الله علیهما الصلوٰة

والسلام ملت سره یو دی ـ او د دوی شریعتونه سره بیل بیل دی.

قُولُوٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنۡزِلَ اِلَيۡنَا وَمَآ اُنۡزِلَ اِلٰٓى اِبۡرٰهٖمَ وَاِسۡمٰعِيۡلَ وَاِسۡحٰقَ
وَيَعۡقُوۡبَ وَالۡاَسۡبَاطِ وَمَآ اُوۡتِىَ مُوۡسٰى وَعِيۡسٰى وَمَآ اُوۡتِىَ النَّبِيُّوۡنَ مِنۡ
رَّبِّهِمۡ‌ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيۡنَ اَحَدٍ مِّنۡهُمۡ‌ۖ وَنَحۡنُ لَهٗ مُسۡلِمُوۡنَ ﴿۱۳۶﴾

ووایئ (ای مؤمنانو!) چه ایمان راوړی دی مونږ په الله او په هغه (قرآن) چه نازل کړی شوی دی په مونږ او په هغو (لسو صحیفو) چه نازل کړی شوی دی ابراهیم ته او اسمٰعیل او اسحاق او یعقوب او اولادی (د دوی) ته او په هغو (کتابونو او معجزاتو) چه ورکړی شوی موسیٰ ته او (ورکړی شوی دی) عیسیٰ ته او (پر) هغو (کتابونو) چه ورکړی شوی دی (نورو) انبیاؤ ته له ربه د دوی نه حال دا چه نه کوو فرق په منځ د یوه تن له دوی ځنی (په نبوت او نه نبوت سره) او مونږ الله ته غاړه ایښودونکی یو.

تفسیر: یعنی مونږ په تولو انبیاؤ او کتابونو ایمان راوړو. او تول حق گڼو او هر یو له دوی ځنی په خپله زمانه کښی واجب الاتباع بولو. مونږ د الله تعالیٰ حکم منونکی یو او وایو چه په هره زمانه کښی هر نبی علیه السلام چه هر الهی حکم له ځانه سره راوړی دی د هغو منل او اتباع ضروری دی. پرته (علاوه) له کتابیانو ځنی چه له خپل دین څخه په غیر، د نورو تولو ادیانو تکذیب کوی. اګر که د دوی دین منسوخ شوی هم وی او د انبیاؤ هغه احکام دروغ ګڼی چه د الله تعالیٰ احکام دی.

فَاِنۡ اٰمَنُوۡا بِمِثۡلِ مَآ اٰمَنۡتُمۡ بِهٖ فَقَدِ اهۡتَدَوۡا‌ۚ وَاِنۡ تَوَلَّوۡا فَاِنَّمَا
هُمۡ فِىۡ شِقَاقٍ‌ۚ فَسَيَكۡفِيۡکَهُمُ اللّٰهُ‌ۚ وَهُوَ السَّمِيۡعُ الۡعَلِيۡمُ ﴿۱۳۷﴾

نو که ایمان راوړی دا (یهود او نصاریٰ) لکه چه تاسی ایمان راوړی دی په هغه (مؤمن به شیانو بی له فرقه) نو په تحقیق ئی وموندی سمه لاره، او که

ئی مخ وګرځاوه (له ایمانه) نو بیشکه هم دا خبره ده چه دوی (له تاسی
سره) په مخالفت کښی دی، نو ژر ده چه کافی به شی په (دفع د شر) د
دوی کښی تا لره الله، او هم دی دی ښه اوریدونکی (د اقوالو) ښه عالم (په
احوالو).

تفسیر: یعنی د دی له دښمنی او ضد ځخه مه ویریږئ! پاک الله د هغوی له شر او ضرر ځخه
ستاسی ساتونکی دی. هغوی تاسی ته هیڅ ورانی نشی رسولی. الله تعالیٰ د ټولو خبری آوری او
په ټولو احوالو او نیتونو خبر او پوه دی.

صِبْغَةَ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً ۫ وَّنَحْنُ لَهٗ عٰبِدُوْنَ ﴿۱۳۸﴾

(او وائی ای مؤمنانو! چه مونږ الله رنګ کړی یو) په رنګ د الله او ځوک ښه
دی له الله ځنی له جهته د رنګه (د دین) او مونږ خاص ده لره عبادت
کوونکی یو.

تفسیر: یهودان له دی آیتونو ځنی واوښتل او اسلام ئی ونه مانه. او نصرانیانو هم انکار وکړ او
د لافو او باتو په ضمن کښی به ئی ویل چه له مونږ سره داسی یو رنګ شته چه له مسلمانانو سره
نشته.
د نصرانیانو دا دود (رواج) وه چه یو ډول (قسم) زیړ رنګ ئی جوړ کړی ؤ او کله به چه په
دوی کښی کوم وړوکی پیدا کیده، یا به کوم سړی د دوی په دین کښی داخلیده، نو دوی به په
هغه رنګ رنګاوه او په هغه کښی به ئی غوټه کاوه چه سوچه او ستره نصرانی شی. نو پاک الله
فرمایی چه «ای مسلمانانو! ووایی چه مونږ د الله تعالیٰ په رنګ سره رنګ شوی یو چه ایمان دی.
حق دین مو منلی دی چه د دی حق دین له منلو او ننوتلو ځخه وروسته ټولی ناپاکی او
ناولتیاوی او نور کثافات (خیری) ښیخی لری کیږی او هر مسلمان پکښی پاک، صاف کیږی.»

قُلْ اَتُحَآجُّوْنَنَا فِی اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۚ وَلَنَآ
اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ ۚ وَنَحْنُ لَهٗ مُخْلِصُوْنَ ﴿۱۳۹﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) ایا جګړه کوئ تاسی له مونږه سره په (دین) د
الله کښی حال دا چه هغه دی رب زمونږ او رب ستاسی، او مونږ لره دی
عملونه زمونږ او تاسی لره دی عملونه ستاسی، او مونږ خاص الله لره په

اخلاص (عبادت کوونکی) یو.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په نسبت ستاسی داسی نزاع او جګړی کول او داسی ګنل چه د الله تعالیٰ د رحمت او عنایت لایق (ور) او مستحق پرته (علاوه) له موږ څخنی بل هیڅوک نشته، خوشی بیکاره خبره ده. او هغه پاک ذات همغسی چه ستاسی رب دی، زموږ رب هم دی. او موږ څه عملونه چه کوو، خالص الله تعالیٰ لره ئی کوو موږ تاسی غوندی یوازی په خپلو پلرونو او نیکونو افتخار نه کوو. او په تعصب، نفسانیت، او حسد کښی اخته نه یو. نو بیا څله زموږ عملونه د پاک رب په دربار کښی نه منل کیږی؟

اَمْ تَقُوْلُوْنَ اِنَّ اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِیْلَ وَاِسْحٰقَ وَیَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوْا هُوْدًا اَوْ نَصٰرٰی ؕ قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ ؕ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهٗ مِنَ اللّٰهِ ؕ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴۰﴾

آیا وایئ تاسی (ای کتابیانو!) چه بیشکه ابراهیم او (د ده زامن او لمسی) اسمٰعیل او اسحاق او یعقوب او اولاد (د دوی) وو دوی (ټول) یهودیان یا نصرانیان؛ ووایه (ای محمده! دوی ته) ایا تاسی ښه پوهیږی، که الله؛ او څوک دی زیات ظالم له هغه چانه چه پټوی له خلقو (ثابته) شاهدی په نزد د ده له طرفه د الله؛ او نه دی الله بی خبره له هغه څه چه تاسی ئی کوئ.

تفسیر: د حضرت ابراهیم او حضرت اسمٰعیل او نورو انبیاؤ علیهم السلام په نسبت چه کتابیانو داسی دعوه کوله چه دوی یهودان یا نصرانیان وو، ښکاره او صریحه دروغ ده. برسیره پر دی حق تعالیٰ فرمایی ﴿ مَا كَانَ اِبْرٰهِیْمُ یَهُوْدِیًّا وَّلَا نَصْرَانِیًّا ﴾ نو اوس راوښیئ! چه ستاسی پوهه او علم زیات دی که د هغه (علام الغیوب الله تعالیٰ)؟.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

دغه یوه ډله وه چه په تحقیق تیره شوی وه، هغوی لره ده (جزا) د هغه څه چه کړی ئی وی، او تاسی لره ده (جزا) د هغه څه چه کړی دی تاسی، او نه به پوښتیدلی کیږئ، له هغه څه چه وو دوی چه کول به ئی.

تفسیر: هم دا آیت وړاندی تیر شوی دی، هرکله چه د دی کتابیانو په زړونو کښی تکبر او غرور ځای نیولی ؤ او داسی ئی ګڼل چه زمونږ اعمال هرڅومره چه خراب وی، بیا به هم زمونږ پلرونه شفاعت کوی او ښښنه به راته غواړی، نو ځکه د داسی چټی (بیکاره) خیالاتو د لا ښه تردید کیدلو لپاره ئی هغه آیت بیا مکرر بیان وفرمایه داسی وپوهیږئ چه په پخوانی آیت کښی کتابیانو ته خطاب ؤ. او په دی آیت کښی له (محمدی) امت سره مخاطبه ده چه په دی چټی (بیکاره) خیال کښی د هغوی متابعت او پیروی مه کوئ! ځکه چه دا راز (قسم) هیلی (امید) او توقعات هر سری د خپلو مشرانو او مرو ځنی په خپل زړه کښی کولی شی چه داسی تخیلات او توقعات بیخی غلط او چټی (بیکاره) دی. اوس وروسته له دی نه د یهودانو او نورو مشرکانو د یوی بلی ناپوهئ او حماقت څخه اطلاع ورکوله کیږی چه د قبلی د تحویل په نسبت عنقریب راتلونکی دی.

سَيَقُوْلُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰىهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِيْ كَانُوْا عَلَيْهَا ؕ

ژر ده چه وبه وايي ناپوهان له خلقو چه څه شي وګرځول دوی (یعنی رسول صلی الله علیه وسلم او مؤمنان) له قبلی د دوی څخه هغی نه چه وو دوی په هغی باندی؟

تفسير: کله چه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مکی شریفی څخه مدینی منوری ته تشریف راوړ، تر ۱٦ - ۱۷ میاشتو پوری ئی د بیت المقدس په لوری لمونځ کاوه، وروسته د کعبی شریفی په لوری مامور شول، چه خپل مخ وګرځوی. دلته یهودان او مشرکان، منافقان او ځینی ضعیف الاعتقاد مسلمانان په اندیښنو او شبهو کښی ولویدل، او مخالفانو په توکو او مسخرو لاسونه پوری کړل، او داسی به ئی ویل «دوی خو تراوسه پوری د بیت المقدس په لوری چه د تولو انبیاؤ قبله وه، لمونځ کاوه، نو اوس په دوی څه وشول چه هغه د پخوانیو انبیاؤ قبله ئی پریښوده؟ او د کعبی په لوری ئی مخ وګرځاوه؟» چا به ویل چه «د یهودانو د رخی، (کینی) حسد او عداوت له امله (وجی) یی داسی وکړل» ځینو به ویل چه «دی په خپل دین کښی متردد او متحیر دی، چه له دی چارو ځنی د ده تذبذب او عدم نبوت راښکاره کیږی»

د مخالفانو له دی اعتراضونو او له هغه ځواب څخه چه الله تعالیٰ ئی وروسته فرمایی، دا جګړه داسی پای (آخر) ته رسیږی، چه د هغه له اوریدلو ځنی هیچا ته نور هیڅ تردد او اندیښنه نه پاتی کیږی.

قُلْ لِّلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ؕ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۱۴۲﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) چه الله لره دی مشرق او مغرب (بلکه تول جهات) هدایت کوی هغه چاته چه اراده (ده هدایت یی) وکړی (طرف) د لاری سمی ته (چه اسلام دی).

تفسير: یعنی ای محمده! دغو ناپوهانو ته ووایه چه نه مونږ د یهودانو له عداوته، او نه د بل کوم نفسانی تعصب له امله (وجی) او نه د خپلی شخصی رأیی له متابعته، خپله قبله بدله کړی

ده بلکه مونږ یوازې د الله تعالیٰ د فرمان په اثر، چه زمونږ د حق دین اساس دی، دا قبله بدله کړه تر هغه وخته پورې چه مونږ مامور وو چه د بیت المقدس په لورې لمونځ وکړو، نو مونږ هغه حکم ومانه، اوس چه مونږ مامور شوی یو چه د کعبې شریفې په لورې مخ وګرځوئ! نو مونږ د زړه له کومې (منځ) دا حکم هم ومانه، نو د دې په نسبت له مونږ ځنې داسې پوښتنې، او پر مونږ دا راز (قسم) اعتراضونه کول سخت حماقت دی. د الله تعالیٰ په حکم منونکي تابع بنده داسې اعتراض کول چه ده پخوا له دې نه داسې کار کاوه او اوس ولې داسې کار کوې؟ دا د پوهانو او عاقلانو کار نه دی. که د داسې مختلفو احکامو اسرار لتول مو په کار وی، نو د الله تعالیٰ د ټولو احکامو په اسرارو څوک پوهیدی شی؟. او تاسې ناپوهان څوک پوهولی شی؟. هو! په دومره خبره هر څوک پوهیدی شی، او مونږ هم هر څوک پوهولی شو، چه مقصد د قبلې له ټاکلو (مقررولو) ځنی د عبادت د طریقې ښوول دی، او اصلي عبادت نه دی، او په دې مورد (ځای) کښې د پاک الله معامله جلا جلا (جدا جدا) ده، ځینو ته په خپل، حکمت او رحمت له مخې یوه لاره ورښیې، او ځینو ته بله. د ټولو ځایونو او مواقعو څښتن (خاوند) او مالک الله دی، هر چاته په هر وخت کښې چه اراده وکړی، داسې لاره ورښیې، چه له نورو ټولو لارو ځنې ښه، سمه او لنډه وی، لکه چه اوس ئې مونږ ته داسې قبله راوټاکله (مقرره کړه)، او هدایت ئې راته وفرمایه، چه له ټولو قبلو ځنې افضله او بهتره ده.

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ وَيَكُونَ ٱلرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۗ

او هم داسې (لکه چه هدایت مو درته کړی دی) ګرځولی یئ مونږ تاسې یوه ډله غوره دپاره د دې چه شئ شاهدان پر نورو خلقو (د جزا په ورځ د انبیاؤ له خوا) او چه شی (محمد) رسول (د الله) پر تاسې (ای محمدی امته!) شاهد.

تفسیر: یعنی همغسې چه ستاسو قبله کعبه ده او د حضرت ابراهیم علیه السلام قبله، او له ټولو قبلو ځنې افضله ده، هم دا راز (قسم) می تاسې هم له ټولو امتو ځنې افضل او ستاسې رسول می هم له ټولو نبیانو او رسولانو څخه اکمل منتخب او غوره کړی دی. چه د دې فضیلت او کمال له سببه تاسې د نورو ټولو امتو په مقابل کښې داسې شاهدان چه مقبول الشهادت وی، منل کیږئ. او محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ستاسې پر عدالت او صداقت شاهدی ورکوی. لکه چه په احادیثو کښې راغلی دی «کله چه د پخوانیو امتونو کافران د خپلو رسولانو د دعوی تکذیب وکړی، او ووایی چه مونږ ته په دنیا کښې د هیچا له خوا هدایت او لارښوونه نه ده شوی. نو په دغه وخت کښې محمدی امت د رسولانو د دعوی په صداقت باندې شاهدی ورکوی، او حضرت

محمد صلی الله علیه وسلم چه د خپلو امتیانو له احوالو څخه پوره واقف دی، د دوی په صداقت او عدالت باندی شاهدی ورکوی. دلته به نور امتیان وایی چه «دوی نه زمونږ په زمانه کښی وو، او نه بیخی مونږ او دوی سره لیدلی دی، نو د دوی شاهدی په مونږ څرنګه اوریدله کیږی؟» دلته به محمدی امت داسی ځواب ورکوی چه «مونږ ته دا تولی خبری د الله تعالیٰ له کتابه او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له ښوونی څخه راڅرګندی شوی، او دغه امر مونږ ته د «علم الیقین» تر حده رسیدلی دی نو ځکه مونږ پر تاسی شاهدی لولو.

(فائده): ـ د «وسط» یعنی معتدل مطلب دا دی چه محمدی امت بیخی په سمه لار دی. چه په هیڅ دول (طریقه) د هیڅ شانی کوږوالی شائبه پکښی نشته. او له افراط او تفریط څخه بیخی پاک دی.

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ ط

او نه ده ګرځولی مونږ (دا) قبله هغه چه وی ته (پخوا له هجرت نه) په هغی باندی مګر دپاره د دی چه مونږ (بیل او) معلوم کړو هغه څوک چه پیروی کوی د رسول له هغه چانه چه بیرته ګرځی په پوندو خپلو (کفر ته)

تفسیر: یعنی ستاسی اصلی قبله خو هم دغه کعبه وه، چه د حضرت ابراهیم علیه السلام له زمانی راهیسی پاتی ده، د څو ورځو له مخی چه ستاسی قبله بیت المقدس تاکلی (مقرر) شوی وه، یوازی د امتحان دپاره وه، چه څوک له تاسی امر منونکی پاتی کیږی؟ او څوک مخ اړوی؟ نو هر څوک له دوی څخه چه پر ایمان باندی قائم پاتی دی، د هغوی درجی لوړی دی.

(فائده): په دی آیت کښی «لنعلم» چه د مستقبل صیغه ده، او په «حتی نعلم ـ فلیعلمن ـ لما یعلم الله ـ لنبلونکم ـ الا لنعلم» او نورو آیتونو کښی چه د مستقبل کلمی راغلی دی له دغو تولو ځنی له ورا داسی معلومیږی، چه نعوذ بالله د الله تعالیٰ علم پر دغو پیښو باندی وروسته حاصل شوی دی، او پخوا له دی نه پر دی شیانو د الله تعالیٰ علم نه وه، حال دا چه د پاک الله علم په هر شی قدیمی دی. ﴿ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴾ علماؤ د دی ځواب په څو دولو (طریقو) سره ورکړی دی ځینی له «علم» څخه متمیز او بیل بیل کول مرادوی، ځینی ئی آزموینه او امتحان بولی، ځینو د داسی علم معنی رؤیت ګڼلی دی. ځینو دا د مضارع صیغی د ماضی په معنی تعبیر کړی دی. ځینو د «علم» حدوث نبی کریم صلی الله علیه وسلم او مؤمنانو ته راجع کړی دی. یا ئی د مخاطبینو په لوری ګرځولی دی. ځینی لوی محققین هغه «علم» حالی بولی، چه له وجود څخه وروسته ښکاره او متحقق کیږی، او په هغه باندی جزا او سزا ـ مدح او ذم مترتب

کیږي. او هم دا ئې غوره کړې دي. ځینو راسخینو مدققینو د دې په نسبت دوه دقیق او انیق بیانونه فرمایلي دي د یوه خلاصه دا ده چه د ﴿ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴾ له ارشاد سره سم تول شیان له اوله تر آخره، له حقیر او عظیم ځنې نیولې، تر قلیل او کثیر پورې د پاک الله په حضور کښې موجود دي، او د تولو شیانو «علم» له هغه سره غونډ او یو ځای دی. د هغه په «علم» کښې هیڅ ډول (قسم) تقدم او تاخر بیخي نشته. مګر دا موجودات بیشکه په تناسب سره یو له بله وړاندې وروسته شمیرل کیږي. خو د الله تعالیٰ په «علم» کښې ګرد (تول) سره یو ځای لکه یو شي موجود دي. نو ځکه دلته ماضي، حال او استقبال ایستل بیخي غلط کار دی. البته په هغه تقدم او تأخر کښې چه دوی ئې یو له بله سره لري، دا دري واړه زماني بالبداهت جلا جلا (جدا جدا) ځرګندیږي، نو الله تعالیٰ په خپل کلام کښې د مقام او حکمت په لحاظ کله په شیانو کښې له هغه څه نه چه ده ته معلوم دي له خپل علم سره سم کلام فرمایي او کله د دې واقعاتو د تقدم او تأخر لحاظ کوي، په ړومبنی صورت کښې د یوه دقیق فرق په لحاظ تل د ماضي یا د حال صیغه استعمالیږي، او د استقبال صیغه هیڅ نه مستعملیږي، او په بل صورت کښې حال استعمالیږي. په هر ځای کښې چه راتلونکي واقعات د ماضي په الفاظو سره بیان فرمایي لکه ﴿ وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ﴾ او داسې نور، نو هلته دا لحاظ شوی دی، چه د حق تعالیٰ په مخ کښې هغه تول سره مستحضر او تر نظر لاندې دي. او هر چیرې چه تیر شوي امور د استقبال په صیغه سره بیان شوي دي، لکه ﴿ إِلَّا لِنَعْلَمَ ﴾ او نور، نو هلته دا تر نظر لاندې ده چه هغه د ماقبل په نسبت مستقبل دي، مګر د الله تعالیٰ د علم په لحاظ مستقبل نه دي، چه د هغه د علم په نسبت د حدوث توهم وشي. د بل تحقیق خلاصه دا ده چه موږ ته د اشیاؤ علم په دوه ډوله (قسمه) حاصلیږي یو بلا واسطه، بل په واسطه سره مثلاً موږ کله اور په خپلو سترګو وینو، او کله مو له سترګو پټ وي، او د هغه د لوګي له لیدلو څخه د هغه په وجود باور کوو. او ډیر ځلې د دې دواړو علم موږ ته یو ځای او یو له بل سره ګډ حاصلیږي. مثلاً کله چه موږ اور پخپل مخ کښې ګورو ښکاره ده چه اور او لوګي ئې دواړه یو ځای زموږ په نظر کښې راځي. نو په دې صورت کښې په دواړو قسمونو زموږ علم په اور باندې حاصل شو هم بلا واسطه ځکه چه موږ اور پخپلو سترګو ګورو، او هم په واسطه سره یعنې د اور علم د لوګي په واسطه. او دا دواړه علمه یو ځای ځرګند شوي دي، وړاندې او وروسته پکښې له سره نشته دلته علم بالواسطه په علم بلا واسطه کښې داسې محو او ورک شوی دی چه هغه ته هیڅ فکر او خیال هم نه ورځي. هم داسې کله د دوو شیانو علم هم بلا واسطه یو ځای حاصلیږي مثلاً که لوګي او اور دواړه سره یو ځای ووینو، په دې ډول (طریقه) کله د یوه شي علم بلا واسطه او د دوهم شي علم د اول شي د علم په واسطه یو ځای سره حاصلیږي مثلاً د لوګي علم بلا واسطه او د اور علم د لوګي په واسطه یا د اور علم بلا واسطه او د لوګي علم د اور په واسطه دواړه یو ځای سره پیدا کیږي، مګر کله چه قلم پخپل لاس کښې آخلو او پرې لیکو، که څه هم لاس او قلم یو ځای سره خوځیږي، خو بیا هم داسې ویلې کیږي چه ړومبې لاس وخوځیده او بیا قلم د هغه په واسطه په

حرکت راغي. نو له دی کبله (وحی) سره له دی چه علم په دوو شیانو یو ځای حاصل شوی وی مکر بیا هم سلیم عقل هغه علم چه بی واسطی حاصل شوی وی خامخا پر هغه علم مقدم بولی چه په واسطه سره حاصل شوی وی. څه مهال (وخت) چه دا خبری دربنکاره شوی نو اوس واوریځ کله چه علیم خدای ته د ټولو شیانو علم په دوارو دولو (طریقو) سره شته یعنی بلا واسطه او په واسطه سره یعنی د لوازمو سره له ملزوماتو او د ملزوماتو سره له لوازمو او دا دواړه علمونه له ازله سره برابر او یو ځای دی. اکر که د یوه شي بالواسطه علم په بلا واسطه علم کښی بیخی ورک او محو شی، او د داسی شی بلا واسطه علم او د بل شی له بالواسطی علم سره برابر او یو ځای دی او دواړه قدیم دی کواکی بلاواسطه علم ئی په مذکوره طریقه سره مقدم، او بالواسطه علم ئی مؤخر وګڼئ نو هر چیری چه د الله تعالیٰ د علم ذکر د استقبال په صیغه یا د استقبال په معنی کښی ومونده شی، هغه د بالواسطی علم په لحاظ دی. او د زمانی په اعتبار هیڅ تفاوت پکښی نشته. او هر چیری چه ماضی یا حال مستعملیږی، هلته بلاواسطه علم مراد دی. او د بالواسطی علم په اعتبار سره د کلام په فرمایلو کښی دا حکمت دی چه د الله تعالیٰ د کلام مخاطبان بنیادمان دی، او انسانانو ته د زیاترو شیانو علم بالواسطه وی ـ نو ځکه هر چیری چه لوی خدای جل جلاله د خپل علم ذکر د استقبال په صیغه فرمایلی دی، نو دا همغه امور دی چه بنیادمانو ته بلا واسطه نشی معلومیدی. که په داسی ځایو کښی له انسانانو سره بلاواسطی د علم په اعتبار کلام وکړی شی، نو پر دوی پوره الزام نه اوړی، او هر چیری چه هسی حکمتونه او مصالح تر نظر لاندی نه وی، نو هلته د بلا واسطی علم په اعتبار د ماضی یا د حال صیغه استعمالیږی مګر کله چه انسانانو ته د هغو شیانو بلا واسطه علم هیڅ په لاس نشی ورتلی، او د دغو وسایطو علم پخوا د هغو له وجوده انسان ته امکان نه لری، او له هم دی امله (وجی) چه د هغو ټول علوم سره برابر او یو ځای نه حاصلیږی، نو دوی پاک الله پخپلو ځانونو قیاسوی، او د استقبال د صیغی د اوریدلو ځنی د حدوث په فکر کښی لویږی او حیرانیږی چه د الله تعالیٰ په علم کښی حدوث ثابت شو۔ مګر هغه پوهان چه له هسی نکاتو ځنی واقف او پوه وی، دا ټول سره سم او یو له بله سره مطابق ګڼی. والحمدلله.

وَإِن كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۗ

او بیشکه دی دا ګرځیدل (کعبی ته) هرومرو (خامخا) دیر درانه مګر نه دی (درانه) په هغو کسانو چه سمه لاره ورته ښوولی ده الله

تفسیر: ړومبی زمونږ د رسول صلی الله علیه وسلم لپاره بیت الله شریف قبله مقرره شوی وه، بیا د څه وخت له پاره د امتحان په توګه (طور) بیت المقدس قبله مقرره شوه، او ټول پوهیږی چه امتحان په هغه شي کښی وی، چه پر نفس باندی درووند وی، نو پاک الله فرمایی چه بیشکه د

کعبې شریفې په ځای بیت المقدس قبله ګرځول، پر خلقو ښه ونه لګیدل. په عوامو مسلمانانو له دې سببه چه هغوی عموماً عرب او قریش، او د کعبې شریفې په افضلیت معتقد وو. کله چه په دوی د دوی له خیال، عادت، رسم او رواج ځنې مخالف کار تحمیل شو، نو متأثر شول. او د خواصو د ویریدلو سبب دا ؤ چه د ابراهیمي له هغه دین ځنې دا عمل مخالف ؤ، چه دوی د هغه په موافقت مامور وو. او هغه اخص الخواص چه د سلیم ذوق خاوندان، او د مراتبو د تمییز لیاقت ئې درلود (لرلو)، هغوی د بیت الله په مقابل کښې بیت المقدس ته دریدل، معکوسه ترقي ګڼله. مګر هغه ذوات چه په حکمتو او اسرارو پوهیدل، او د ایماني فراست په رڼا د کعبې شریفې او د بیت المقدس په مراتبو ښیل ښیل خبر وو، او د دې دواړو په حقیقت او د مراتبو په فرق سره پوه وو، دوی پوهیدل چه حضرت محمد صلی الله علیه وسلم د ټولو انبیاؤ د کمالاتو جامع او د دوی رسالت ټولو قومونو او ملتونو بلکه ټول عالم ته شامل دی نو ځکه دا خبره هم ضروري ده چه د بیت المقدس د استقبال وار هم راشي، د هم دې خبرې له امله (وجې) زمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم د معراج په شپه کښې له ټولو پخوانیو انبیاؤ سره هم ملاقات وکړ او هغه نه وروسته د بیت المقدس د استقبال حکم صادر شو. والله اعلم.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٣﴾

او نه دی الله چه ضایع کړی ایمان (لمونځ) ستاسی (ای مؤمنانو!) بیشکه الله په خلقو (مؤمنانو) باندې خامخا ډیر مهربان، پوره رحم لرونکی دی.

تفسیر: یهودانو ویل کله چه مو اصلي قبله بیت الله وه، نو ستاسی د دومره مودې هغه لمونځونه چه د بیت المقدس په طرف مو کړي دي ټول ضایع شول ځینو مسلمانانو ته داسې شبهې ورولویدې. کله چه بیت المقدس زمونږ اصلي قبله نه وه، نو هغه مسلمانان چه په هغه حالت کښې مره شوي دي، د هغوی په ثواب کښې به هم نقصان واقع شوی وي، البته ژوندي مسلمانان به په راتلونکي زمانه کښې د هغه تلافي وکړي. نو دا آیت نازل شو (کله چه تاسي یوازې د خپل ایمان او د پاک خدای د اطاعت له کبله (وجې) د بیت المقدس په لوري لمونځ کړي دي نو ستاسي اجر او ثواب ته څه زیان نه پیښیږي.

قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا

په تحقیق سره وینو مونږ (بیابیا) ګرځول د مخ ستا په (طرف د) آسمان نو مونږ به وګرځوو هرومرو (خامخا) تا (هغې) قبلې ته چه ته ئې خوښوې.

تفسير: کله چه کعبه اعلیٰ قبله او له محمدی صلی الله علیه وسلم کمالاتو سره ور (لائق) او مناسبه وه، نو له تولو قبلو څخنی افضله او د ابراهیم علیه السلام قبله وه. له بل لوری یهودانو طعنی او پیغورونه ورکول او ویل یی «دا نبی چه زمونږ له شریعت څخنی مخالف او له ابراهیمی دین سره سم کار کوی ولی زمونږ د قبلی په لوری لمونځ کوی؟» نو ځکه د دغو سببو له امله (وجی) په هغه زمانه کښی چه دوی د بیت المقدس په لوری لمونځ کاوه نو د هغه په زړه کښی تل داسی خبری ګرځیدلی که د الله تعالیٰ له لوری حکم راکړی شی چه بیا د کعبی په لوری لمونځ وکړم. او په دی شوق کښی به ئی کله کله د آسمان په لوری مخ اړاوه، او هر طرف ته به ئی کتل، چه ښائی په هغی پرښتی باندی ئی سترګی ولګیږی چه داسی زیری ورکړی، نو په دی مناسبت پر دوی دغه آیت نازل شو، او د کعبی شریفی د استقبال دا حکم راغی.

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

نو وګرځوه مخ خپل په لوری د مسجدالحرام (کعبی ته په لمانځه کښی).

تفسير: یعنی د کعبی شریفی په لوری. مسجد الحرام ئی ځکه بولی چه هلته مقاتله کول، د حیواناتو ښکار کول، د ونو او وښو پری کول او نور شیان حرام دی. او بل هیڅ یو مسجد دومره عزت او حرمت نه لری لکه چه مسجد الحرام د حرمت او عزت ځای دی. کله چه د قبلی د تحویل دا حکم نازل شو رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له معظمو اصحابو سره د بنی سلمة په مسجد کښی د ماسپښین د جماعت په لمانځه ولاړ وو، او دوه رکعته ئی د بیت المقدس په لوری ادا کړی وو، په هم دی لمانځه کښی ئی سره له خپلو مقتدیانو د کعبی شریفی په لوری مخ وګرځاوه او پاتی دوه رکعتونه ئی د مسجد الحرام په لوری پای (آخر) ته ورسول. نو په هم دی مناسبت د دی مسجد نوم (ذوقبلتین) یا (مسجد القبلتین) کیښود شو. یعنی د دوو قبلو مسجد.

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

او په هر ځای کښی چه اوسئ نو وګرځوئ (تاسی) مخونه خپل (په لمانځه کښی) په لوری د هغی (کعبی)

تفسير: یعنی په سفر یا په حضر کښی ـ په مدینی منوری یا په بل ښار کښی، په وچه یا په دریاب کښی په غره یا په دګر (صحرا) کښی ـ یا پخپله بیت المقدس یا په بل کوم ښار کښی ـ هر چیری چه یئ د بیت الحرام په لوری لمونځ ادا کړئ!

وَاِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَيَعْلَمُوْنَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ ؕ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٤٤﴾

او بيشکه هغه کسان چه دوی ته ورکړی شوی دی کتاب خامخا پوهيږی دوی چه بيشکه دا (استقبال الکعبه) حق دی له لوری د رب د دوی او نه دی الله ! غافل له هغو کارو څنی چه کوی ئی دوی.

تفسير: يعنی هغه اعتراضونه چه کتابيان ئی د قبلی د تحويل په نسبت کوی هغوی ته هيڅ غوږ مه ږدئ! ځکه چه د هغوی په آسمانی کتابو کښی دا خبره ښکاره ده چه ختم المرسلين صلی الله عليه وسلم به د څه مودی له مخيد بيت المقدس په لوری لمونځ کوی. او په پای (آخر) کښی به د کعبی شريفی په لوری لمونځ کوی، او دا هغو تولو ته معلوم دی چه د محمدی امت اصلی او دائمی قبله به د ابراهيمی دين سره سمه وی، نو ځکه هغوی دا د قبلی تحويل هم حق ګنی، خو د رخی (کينی) او حسد له مخی هر څه ئی چه په خوله راځی هغه وايی الله تعالیٰ د دوی په تولو خبرو ښه عالم دی. او د دوی د ويناوو نتايج به يوه ورځ هغوی ته څرګند کری.

وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَّا تَبِعُوْا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَآ اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ؕ

او قسم دی خامخا که ته راوړی هغو کسانو ته چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب په هر قسم دليل سره نه به شی تابع دوی د قبلی ستا او نه ئی ته (ای محمده !) تابع کيدونکی د قبلی د دوی او نه دی ځينی د دوی تابع کيدونکی د قبلی د ځينو (نورو).

تفسير: يعنی کله چه خبره داسی ده چه کتابيان دا د قبلی استقبال حق ګنی، خو د رخی (کينی)، عناد او حسد له امله (وجی) د هغه له حقيقت څنی سترګی پټوی، نو له هغوی څنی د خپلی قبلی د موافقت هيله (اميد) بيخی مه لرئ!، دوی خو داسی متعصب دی، که ته هغه تولی ممکن الوقوع نخښی دوی ته وښيی، خو بيا هم ستا قبله نه منی. دوی خو په دی غوښتنه او آرزو کښی دی، چه په څه ډول (طريقه) تاسی د خپل ځان تابع وګرځوی، نو له هم دی امله (وجی) داسی ويناوی کوی «که ته زمونږ په موجوده قبله باندی تينګ پاتی کيدی، نو مونږ به باور کاوه چه ته همغه موعود نبی يی. ښه! د دوی مطلب دا ؤ چه ښائی ته بيا د بيت المقدس

په لوری لمونځ وکری!» مگر د دوی دا خیال چتی (بیکاره) او باطل دی. ته هیڅکله د هغوی د قبلې متابعت نشی کولی، ځکه چه دا د کعبې استقبال تر قیامته پورې نشی منسوخ کیدای. او کتابیان دی د نورو متابعت د خپلې قبلې په نسبت وروسته پریږدی ږومبی دی پخپلو منځو کښې دوی د قبلې جگړه صافه کړی. ځکه چه کتابیان یو له بله سره د قبلې په امر کښې ډیری جگړی او خبری لری. د یهودانو قبله د بیت المقدس صخره ده. او د نصرانیانو قبله د بیت المقدس هغه شرقی خوا ده چه د حضرت عیسیٰ علیه السلام د روح نفخ پکښې شوی وه. کله چه دوی پخپلو منځو کښې نه جوړیږی، نو له مسلمانانو څخه د دی نقیضو متابعت غوښتل، یوازی جهل او حماقت دی.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُم مِّن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ إِنَّكَ إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾

او هرومرو (خامخا) که بالفرض تابع شی ته د آرزوگانو د دوی وروسته له هغه چه راغی تاته له علمه (چه وحی دی) بیشکه ته به دغه وخت کښې خامخا ئی له ظالمانو څخنی.

تفسیر: یعنی قطع نظر له دغو دلائلو څخنی که د لږی مودی له مخی دا ومنله شی چه نعوذ بالله زمونږ رسول صلی الله علیه وسلم د کتابیانو د قبلې متابعت د وحیی له نزوله او یقینی علم څخه په خلاف وکړی، نو په دی محال تقدیر دوی بیشکه د بی انصافانو له ډلی څخنی شمیرل کیږی، او له یو نبی څخنی د داسی شنیع امر کیدل ممکن الوقوع نه دی. نو ښکاره شوه چه د کتابیانو د قبلې متابعت له تاسی څخنی له سره ممکن نه دی. ځکه چه بیخی له علمه چپ دی. یعنی جهل او گمراهی ده.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ ۖ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾

هغه کسان چه ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب پیژنی دوی هغه (یعنی محمد او

اسلام د دوی د کتابو په تعریف) لکه چه پیژنی دوی ځامن خپل او په تحقیق چه یوه ډله له دوی (یعنی کتابیانو) ځنی خامخا پټوی حق (وصف د محمد) حال دا چه دوی پوهیږی (په حقانیت د اسلام او نبوت د محمد «صلی الله علیه وسلم») حق ثابت دی له رب ستا نو مه کیږه ته خامخا له شک کوونکو څخه.

تفسیر: یعنی که تاسی داسی خیال لرئ چه کاشکی د مسلمانانو کعبه کتابیان هم ومنی، او د هغی قبلی توب حقیقت ته ورتسلیم شی، او نورو ته څه شبهی او اندیښنی نه وراچوی چه زما په موعوده نبوت کښی څه تردد او خلجان پاتی نه شی، نو وپوهیږه چه کتابیان تا دیر په ښه شان سره پیژنی، او ستا د نسب ـ قبیلی ـ مولد ـ مسکن ـ شکل ـ اوصاف او له ټولو احوالاتو ځنی په ښه شان سره پوه او خبر دی، چه د دی علامو او ښه پیژندګلوی له امله (وجی) هغوی ستاسی په موعوده نبوت ښه عالم او باور لری، او داسی مو ښه پیژنی لکه چه په ډیرو هلکانو کښی خپل هلکان بی له تردده او تأمله پیژنی، مګر دا خبره ځینی ښکاروی او ځینی دا حقه حقیقت په لوی لاس پټوی، مګر د دوی له دی حق پټولو ځنی هیڅ شی په لاس نه ورځی، لیکن حقه خبره خو همغه ده چه د الله تعالیٰ له لوری وی. کتابیان ئی منی که ئی نه منی. د دوی له مخالفت ځنی هیڅ اندیښنه مه کوه! او هیڅ تردد پکښی مه لره!

وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾

او هر یوه (امت) لره یوه قبله ده چه دی مخ ګرځوونکی دی هغی ته (په لمانځه کښی) نو تاسی وړاندی شئ! (یو تر بله) نیکیو ته هر چیرته چه یئ (تاسی) رابه ولي تاسی الله ټول (په قیامت کښی دپاره د جزاء د اعمالو) بیشکه چه الله په هر شی باندی ښه قادر دی.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ هر ملت لره یوه قبله ټاکلی (مقرر کړی) ده، چه د هغی په لوری د عبادت په وخت کښی مخ وګرځوی. یا هغه مسلمان ملتونه چه د کعبی په بیلو بیلو اړخونو لکه شرق، غرب، شمال او جنوب کښی پراته دی نو په دی باب بحث کول، یا پخپله قبله او سمت باندی جګړی ته ملا ترل، عبث او خوشی خبره ده. هو! هغه نیکی چه مطلوب او مقصود ده، د هغی په لوری پیش قدمی او وړاندی تګ کول په کار دی. او له داسی جګړو او بحثونو څخه مخ اړول ښه کار دی. په هر ځای او په هر لوری او د هری قبلی او کعبی په هر اړخ کښی چه یئ

الله تعالیٰ مو د قیامت په ورځ کښی گرد (تول) سره تولوی او د حشر میدان کښی مو مخامخ دروی، او ستاسی لمونځونه داسی ګټل کیږی، لکه چه تاسی ګردو (تولو) په یوه لوری مخ ګرځولی وی، نو بیا په داسی خبرو کښی په خوشو جګړو بوخت (مشغول) یئ!

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

او له هر ځایه چه ووځی ته (ای محمده!) نو وګرځوه ته مخ خپل په لوری د مسجد حرام (په لمانځه کښی) او بیشکه دا مخ ګرځول کعبی ته خامخا حق دی له طرفه د رب ستا او نه دی الله بی خبر له هغه شی چه تاسی ئی کوئ او له هر ځایه په هر وخت کښی چه ووځی ته (ای محمده! سفر ته، او قصد د لمانځه وکړی) نو وګرځوه ته مخ خپل په لوری د مسجد حرام (په لمانځه کښی) او په هرځای او هر وخت کښی چه یئ (ای مومنانو) نو وګرځوئ (تاسی) مخونه خپل په لوری د هغی (کعبی)

تفسیر: د قبلی تحویل ئی مکرر او بیا بیا ځکه وفرمایه چه د هغه علل او عوامل متعدد دی. نو د هر علت د ښرګندولو لپاره دغه حکم تکرار شوی دی له ﴿ قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ ﴾ الآیه ـ ښخه معلومیږی چه د خپل رسول د خوښی او رضا او د هغه د تکریم له پاره یی دا حکم کړی دی. د ﴿ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا ﴾ ځنی معلومیږی چه عادت الله په هم دی باندی جاری دی چه هر ملت او هر پیغمبر ته چه د مستقل شریعت خاوند وی د هغه له شان سره مناسبه مستقله قبله تاکی (مقرروی)، او د ﴿ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ ﴾ ښخه معلومیږی چه د دی ذکر شوی حکم علت دا دی چه د مخالفانو الزام عائد نشی یا به د دی تکرار سبب داسی وی چه اول د قبلی مسئله د خاص اهتمام وړ (لائق) ده دوهم په الٰهی احکامو کښی نسخ واقع کیدل، د ناپوهانو له پوهی ځنی خورا (ډیر) لوړ کار دی. دریم د قبلی تحویل اوله نسخه ده چه په محمدی شریعت کښی ظاهره شوی ده نو ځکه د هغی بیا بیا تکرار او تاکید عین حکمت او بلاغت دی. یا به دا وجه وی چه په اول آیت کښی د احوالو تعمیم، او په دوهم آیت کښی د امکنه ؤ تعمیم، او په دریم آیت کښی د ازمنه ؤ تعمیم مراد دی.

لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي

د دی له پاره چه نوی خلقو (یعنی یهودانو او مشرکانو) ته په تاسی هیڅ اعتراض مګر (اعتراض) د هغو کسانو چه ظالمان دی له دوی ځنی نو مه ویریږئ له (اعتراضو) د دوی څخه او وویریږئ له ما ځنی (او زما نافرمانی مه کوئ!)

تفسیر: یعنی کعبی ته مخ ګرځول د دی لپاره دی چه په توریت کښی ذکر شوی ؤ چه د حضرت ابراهیم علیه السلام قبله بیت الحرام دی، او آخری زمانی نبی صلی الله علیه وسلم ته به هم د هغه په لوری د مخ ګرځولو حکم کیږی، که په محمد صلی الله علیه وسلم باندی د قبلی د تحویل حکم نه کیدی، نو یهودانو به خامخا په دوی الزام اړاوه، له بل لوری به د مکی مشرکانو داسی ویل د حضرت ابراهیم علیه السلام قبله خو کعبه وه، دا نبی چه د ابراهیمی دین مدعی دی، نو د هغه له قبلی ځنی ولی مخالفت کوی؟ نو اوس د قبلی د تحویل د حکم له کبله (وجی) دوی دواړو ته د اعتراض ځای پاتی نشو. مګر بی انصافان اوس هم پر تاسی باندی په څه ناڅه الزام اړولو کښی بوخت (مشغول) دی. مثلاً قریشو به ویل چه مسلمانانو ته زمونږ د قبلی حقانیت اوس ورښکاره شو. چه غوره ئی کړه. هم داسی به زمونږ نور احکام هم ورو، ورو ومنی. او یهودان وایی چه مسلمانانو وروسته له دی چه دوی ته زمونږ د قبلی حقانیت ښکاره شو او هغه ئی ومنله نو یوازی د رخی، (کینی) حسد او نفسانی غوښتنو له امله (وجی) ئی هغه پریښوده، نو د داسی بی انصافانو د دغسی اعتراضونو هیڅ پروا ونه کړئ!. او تل زمونږ د حکمونو تابع اوسئ.!

وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۵۰﴾

او له پاره د دی چه پوره کړم زه نعمت خپل په تاسی باندی (په هدایت سره) او ښایی چه تاسی لار ومومئ (حق ته)

تفسیر: یعنی دا قبله مو تاسی ته د دی له امله (وجی) مقرره کړی ده چه د دښمنانو له پیغورونو ځنی خلاص شئ او د هغو په سبب زمونږ د انعامونو، اکرامونو مستحق او د انوارو او هدایاتو پوره وړ (لائق) شئ!.

كَمَآ أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا۟ تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾

لکه چه لیږلی دی مونږ په تاسی کښې رسول له جنس د تاسی (لپاره د اتمام د نعمت خپل) چه لولی په تاسی آیتونه (قرآن) زمونږ او پاکوی تاسی (له کفره) او ښیی تاسی ته کتاب (قرآن او حلال او حرام) او (د هغه عمیق اسرار او) احکام او ښیی تاسی ته هغه شیان چه نه وئ تاسی چه پری پوهیدئ.

تفسیر: یعنی د نعمت د اتمام ـ او د هدایت تکمیل پر تاسی داسی شوی دی، لکه چه پخوا له دی نه پر تاسی باندی د هدایت او د نعمت اتمام شوی ؤ، چه په تاسی کښې داسی یو رسول مبعوث شوی دی چه تاسی ته د الله تعالیٰ احکام دربښیی، او له بدو کارو ځنی مو پاکوی او ژغوری (محفوظوی) څو مو علماً او عملاً پوره او تکمیل کړی.

فَٱذْكُرُونِىٓ أَذْكُرْكُمْ وَٱشْكُرُوا۟ لِى وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾ ع

نو یاد کړئ (تاسی) ما (په قلبی او بدنی طاعت سره) نو زه به هم یاد کړم تاسی (په ثواب سره) او شکر وباسئ! ما لره په (طاعت) او مه کافران کیږئ په ما باندی (په معصیت سره)

تفسیر: کله چه زمونږ د لوری په تاسی مکرراً د نعمت اتمام شوی دی، نو اوس پر تاسی هم لازم دی چه ما په ژبه، زړه، ذکر، فکر او هر ډول (طریقه) سره یاد کړئ! او حکم می ومنئ! چه مونږ به هم تاسی یادوو، او نوی نوی رحمتونه او عنایتونه پر تاسی کوو. او زما د نعمتو شکریه په ښه شان سره ادا کړئ! او زما له ناشکری او معصیت ځنی ځانونه وژغورئ (محفوظ کړی)!.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٥٣﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) مدد وغواړئ

(تاسی) له (الله څخه) په صبر (له معصيته په طاعت او مصيبت) او لمانځه سره بيشکه چه الله له صبرکوونکو سره دی.

تفسير: کله چه ذکر او شکر او د کفران ترک چه په لمړی آيت کښی ئی ذکر راغلی دی تولو شرعی طاعاتو او منهياتو ته شامل دی چه د هغوی په ځای کول ډير سخت کار دی، نو د هغه د سهولت او آسانی لپاره ئی دا طريقه راښوولی ده، چه د صبر او صلوٰة په وسيله، او د هغو د مداومت په ذريعه تول کارونه په تاسی آسانيږی. او په دی آيت کښی دی خبری ته اشاره ده چه په جهاد کښی زيار (محنت) وباسئ! او په هغه کښی صبر لويه درجه لری.! چه د هغه ذکر وروسته راځی.

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾

او مه وايئ تاسی هغه چاته چه ووژل شی په لاره د الله (جهاد) کښی چه (دوی) مړه دی (دوی مړه نه دی) بلکه ژوندی دی وليکن تاسی نه پوهيږئ (د دوی په ژوندانه)

تفسير: يعنی هغه خوک چه د الله تعالیٰ په لار کښی خپل ځان وژنی هغه مړ نه دی بلکه ژوندی دی مګر تاسی د هغه په اخروی ژوندانه خبر نه يئ! او نه ئی کيفيت درښکاره دی! او دا هم د صبر نتيجه ده.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ ۗ

او خامخا مونږ آزمويو هرومرو (خامخا) تاسی په يوه شی چه هغه عبادت دی (د دښمن) له ويری او له لوږی (قحط) او له کموالی د مالونو (په راز راز (قسم قسم) آفتونو سره) او د نفسو (په قتل، موت، مرض او نورو) او د ميوو (په آسمانی او ځمکنی آفتونو سره)

تفسير: يا به مراد د الله خوف، د روژي لوږه، د زكوٰة نقصان، د بدن امراض، د اولاد موت وي چه ثمرة الفواد ئې بولي ږومبي د هغو كسانو ذكر ؤ، چه د صبر لوړې مرتبې ئې حاصلې كړې دي. يعني «شهيدان» اوس فرمايي چه الله تعالىٰ عموماً په لږ لږ تكليف او مصيبت سره وخت په وخت له تاسي ځينې امتحان آخلي او د صبر آزموينه مو كوي، ځكه چه د صابرينو په ډله كښې داخليدل، څه آسان كار نه دي، نو له هم دې امله (وجې) ئې لا له پخوا ځينې تنبيه وفرمايله!

وَبَشِّرِ الصّٰبِرِيْنَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِيْنَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُّصِيْبَةٌ ۙ قَالُوْٓا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ ﴿١٥٦﴾ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوٰتٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ۟ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُوْنَ ﴿١٥٧﴾

او زيرى وركړه صبركونكو ته (په جنت سره صبر كوونكي) هغه كسان دي كله چه وروررسيږي دوى ته څه مصيبت ـ نو وايي دوى بيشكه مونږ (مملوک) د الله يو او بيشكه مونږ هم ده (الله ته) بيا ورتلونكي يو (په آخرت كښې) دغه كسان په هم دوى دي عنايتونه (بخښنې) له (طرفه د) رب د دوى او مهرباني ده او دغه كسان هم دوى دي سمه لاره موندونكي (حق ته).

تفسير: يعني هغه كسان چه په دغو مصائبو يې صبر وكړ، او د نعمت ناشكرى يې ونه كړه، بلكه دغه مصيبتونه يې د ذكر او شكر وسيله وګرځول نو اى محمده صلى الله عليه وسلم زمونږ له لورى هغوى ته زيرى وركړه!.

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ ۚ

بيشكه صفا او مروه (چه په مكه كښې دوه غرونه دي) له نخښو (د عبادته) د الله څخنى دي.

تفسير: پخوا له دې د قبلې د تحويل او په نورو قبلو باندې د كعبې د افضليت ذكر ؤ، اوس د هغه د محل او د حج او عمرې د ادا كولو ذكر فرمايي څو چه د ﴿ وَلِاُتِمَّ نِعْمَتِيْ عَلَيْكُمْ ﴾ تصديق او تكميل په ښه ډول (طريقه) سره وشي. يا دا چه پخوا له دې ئې د صبر د فضيلت ذكر وفرمايه! اوس فرمايي وګورئ! صفا او مروه چه په «شعاير الله» كښې داخل دي او

په حج او عمره کښې د دوی په منځ کښې له دی سببه «سعی» کول ضروری دی، چه هم دا د صابرینو یعني بي‌بي هاجرې او د هغې د زوی حضرت اسمٰعیل علیهما السلام له آثارو څخه دی، په تفسیر، حدیث او تاریخ کښې دا قصه په تصریح سره مذکوره او مشهوره ده چه د هغې له لیدلو څخه د ﴿ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾ تصدیق په ښه شان سره کیږی.

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۚ وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

نو هر څوک چه (اراده د) حج وکړی د بیت (الله تعالیٰ) یا (اراده د) عمرې (وکړی) نو نشته هیڅ ګناه په ده باندی (په دی کښې) چه طواف وکړی په دی دواړو، او هر څوک چه وکړی په خپله خوښه څه نیکی نو بیشکه الله شکر قبلوونکی، ښه عالم دی.

تفسیر: «صفا» او «مروه» په مکه معظمه کښې دوه غرونه دی. د مکې خلق د حضرت ابراهیم علیٰ نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام له زمانې راهیسې همیشه حجونه کوی، او د حج کولو په وخت کښې په دغو غرونو هم طواف کوی. د کفر په زمانه کښې کافرانو په دغو غرونو دوه بتان درولی وو چه د هغو تعظیم به ئې کاوه، او داسې به ئې ګڼل، چه دا طواف د هغو دواړو د تعظیم لپاره دی. کله چه د اسلام پاک دین خپور (خور) شو، او خلق له بت پرستی څخه تائب شول، نو داسې خیال وشو، چه د «صفا» او «مروه» طواف د هغو بتانو د تعظیم لپاره ؤ، نو څرنګه چه د بتانو تعظیم حرام شو، نو ښایی چه د «صفا» او «مروه» تعظیم هم ممنوع شی ځکه چه دا خبره هغوی ته معلومه نه وه چه د «صفا» او «مروه» طواف په اصل کښې د حج له پاره ؤ، او کفارو که له خپله جهالته پر دوی باندی بتان درولی وو، هغه تری لری کړل شول. کله چه د مدینې منورې انصارو د کفر په زمانه کښې هم د صفا او مروه طواف بد ګاڼه، نو د اسلام په زمانه کښې هم دوی ته د هغوی د طواف په نسبت څه اندیښنه پیدا شوه، او د رسول الله مبارک څخه ئې په دی باره کښې داسې هدایت وغوښت «مونږ پخوا د «صفا» او «مروه» طواف نه کاوه، اوس د هغه په نسبت څه هدایت راکوی؟» په دی مناسبت دا آیت نازل شو، او دواړو فرقو ته دا وروښوول شول، چه د «صفا» او «مروه» په طواف کښې کومه ګناه او خرابی نشته، بلکه دا په اصل کښې د الله تعالیٰ نخښې دی او د هغوی طواف کول په کار دی.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ

مِنۡۢ بَعۡدِ مَا بَيَّنّٰهُ لِلنَّاسِ فِي الۡكِتٰبِ

بیشکه هغه کسان چه پټوی (دوی له خلقو څخه) هغه شی چه نازل کړی دی مونږ له ښکاره ؤ (احکامو او واضحو دلائلو) او د هدایت (خبری) پس له هغه چه بیان کړی دی مونږ هغه لپاره د خلقو (یعنی بنی اسرائلو) په کتاب (توریت) کښی

تفسیر: له دغو خلقو څخه یهودان مراد دی، چه دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د رسالت تصدیق او د قبلی د تحویل خبره او نور چه په توریت کښی ؤ، پټول. او هم دا راز (قسم) هغه کسان چه د دنیوی اغراضو له امله (وجی) ئی د پاک الله حکمونه پټول، هغوی هم د دغه آیت په حکم کښی داخل دی.

أُولٰٓئِكَ يَلۡعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلۡعَنُهُمُ اللّٰعِنُوۡنَ ۝

دغه کسان چه دی لری کوی دوی الله له رحمت خپل او لعنت وایی پر دوی لعنت ویونکی (له پرښتو، انسانانو، پیریانو او نورو مخلوقاتو).

تفسیر: لعنت کوونکی له جنیانو، انسانانو، ملائکو بلکه له ټولو ذیروحو شیانو څخه عبارت دی ځکه چه د دوی د حق پټولو له وباله په عالم (نړی) کښی قحط، وبا، طاعون او نوری راز راز (قسم قسم) بلاګانی خپرېږی (خورېږی)، نو له دی سببه، نه یوازی حیواناتو ته، بلکه تر جماداتو پوری هم تکلیف او صدمه ورپیښېږی، نو ځکه ټول کائنات پر دوی باندی لعنت کوی.

إِلَّا الَّذِيۡنَ تَابُوۡا وَأَصۡلَحُوۡا وَبَيَّنُوۡا فَأُولٰٓئِكَ أَتُوۡبُ عَلَيۡهِمۡ

مګر هغه کسان چه بیرته وګرځیدل (له شرکه او پټولو د نعمت) او نیک ئی کړ عمل خپل او بیان ئی کړه (حقه خبره) نو دغه کسان (چه دی) رجوع به وکړم زه په رحمت سره په دوی باندی.

تفسیر: یعنی که څه هم د دوی د حق پټولو له امله (وجی) ځینی خلق په ګمراهی کښی لوېږی خو کله چه دوی د حق له پټولو څخه توبه وباسی، او د حق اظهار په ښه ډول (طریقی) سره وکړی نو مونږ د لعنت پر ځای، په هغوی باندی خپل رحمت نازلوو، ځکه چه مونږ تواب او رحیم یو.

وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾

او هم دا زه ښه توبه قبلوونکی پوره رحم لرونکی یم (د توبې په منلو او د رحمت په نزول) بیشکه هغه کسان چه کافران شوی او مړه شوی دی حال دا چه دوی کافران وو (په وخت د مرګ کښې) دغه کسان (چه دی) پر دوی باندی دی لعنت د الله او (لعنت) د ملائکو او (لعنت) د خلقو تولو. (یعنی د تولو هغو مخلوقاتو چه لعنت ته ئی اهمیت ورکاوه شی).

تفسیر: یعنی هغه څوک چه پخپله حق پټ کړی، یا د بل چا د حق پټولو له سببه ګمراه شی، او تر آخره پوری کافر پاتی شی، او توبه ئی په برخه نه شی، نو هغه تل ملعون او جهنمی دی. وروسته له مرګه د هغه توبه نه قبلیږی. پرته (علاوه) له لوموړی (اولی) فرقی چه د توبې له امله (وجی) له دوی څخه لعنت منقطع کیږی ځکه چه دوی پخپل ژوندانه کښې تائب شوی دی.

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿١٦٢﴾

حال دا چه همیشه به وی دوی په لعنت (یا اور) کښې نه به سپکاوه شی له دوی څخنی عذاب او نه به دوی ته مهلت ورکړ شی.(د توبې، یا به په رحمت سره ورته نه کتل کیږی).

تفسیر: یعنی په دوی باندی به عذاب یو رنګ او متصل وی، او داسی به نه کیږی چه د دوی په عذاب کښې به څه لږوالی پیښیږی، یا کومه شیبه به د هغوی عذاب لری کیږی.

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

او معبود ستاسی معبود یو دئ نشته بل څوک لایق د عبادت مګر هم دی خورا (ډیر) مهربان پوره رحم لرونکی دی.

تفسیر: یعنی ستاسی د تولو حقیقی معبود داسی یو ذات دی، چه د تعدد احتمالات له سره پکښې نشته. نو هر هغه څوک چه هغه له احکامو څخنی سر غړوی، هغه بیخی مردود دی او تباه

کیږي. که بل کوم معبود وي، نو امکان ئې درلود (لرلو)، چه له هغه ځنې د نفعې څه هیله (امید)او توقع شوې وي. دا خو پاچاهي ـ باداري (نوابي) ـ استاذي او پیري نه دي، چه که په یوه ځای کښې موافقت ونه شو، نو بل ځای ته به لاړ شي، دا خو معبودیت او الوهیت دی. نه تاسې د ده له ذاته پرته (علاوه) بل کوم معبود نیولی شئ! او نه له ده څخه پرته (علاوه) له بل چا ځنې د څه خیر او ښیګڼې (فائدو) توقع کولی شئ!. کله چه ﴿ وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ﴾ آیت نازل شو، نو د مکې معظمې کفارو تعجب وکړ، چه د ټول عالم معبود او د ټولو خلقو کار جوړوونکی به څرنګه یو ذات شي؟ د دې خبرې دلیل څه شی دی؟.
د دوی د دې غوښتنې په اثر د ﴿ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ ﴾ الآیه ـ آیت نازل، او په هغه کښې پاک الله د خپل قدرت څه آثار بیان کړل.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي
فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِن مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ
الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ
وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

بیشکه په پیدا کولو د آسمانو او (په پیدا کولو) د ځمکې کښې او په اختلاف د شپې او د ورځې کښې (چه اوړدیږي، لنډیږي پرله پسې رڼا او تیاره راځي، یخیږي او ګرمیږي) او په بیړیو (کشتو) هغو کښې چه روانې وي په دریاب کښې په هغه سره چه فائده رسوي خلقو ته او په هغه څه کښې چه نازل کړي دي الله له (طرفه د) آسمانه له اوبو ځنې نو ژوندی. (زرغونه) کړې ئې ده په هغو (اوبو) سره ځمکه وروسته د مرګه (وچوالي) د هغې او خپاره (خواره) کړي ئې دي په دې ځمکه کښې له هر قسمه خوځیدونکو (حیواناتو) څخه، او په ګرځولو(بدلولو) د بادو کښې او په (درولو-د) هغې وریځې چه مسخره کړې شوې ده په مینځ د آسمان او د ځمکې کښې هرومرو (خامخا) دلیلونه دي (په وحدانیت باندې) دپاره د هغه قوم چه د عقل څښتنان (خاوندان) دي.

تفسير: يعني د آسمان په دومره وسيع او هسک (اوچت) او بې له ستنې پيدا کولو کښې او د ځمکې په دومره پراخ او مضبوط جوړولو کښې او له ځمکې ځنې د اوبو په راخوټولو (راويستلو) او راپورته کولو او بهولو کښې او د شپې او ورځې په بدلولو، لندولو او اوږدولو کښې ـ او په سيندونو کښې ـ د بيړيو په تګ او راتګ کښې او له آسمان ځنې د اوبو په اورولو کښې ـ او د باران په اوبو سره د ځمکې د مخ په شنه کولو کښې، او په هغې کښې د ټولو حيواناتو په ژوندانه او هستوګنه او د دوی په توالد او تناسل کښې او د نورو موجوداتو په وجود او د هغوی په نشواونما (وده) کښې، او له مختلفو جهاتو ځنې په راز راز (قسم قسم) هوا او بادونو چلولو کښې او د آسمان او ځمکې تر مينځ د وريځو په درولو کښې په دې ټولو او نورو شيانو کښې د الله تعالیٰ په وحدانيت او د ده په قدرت او حکمت او رحمت باندې هغه چا لره لوی لوی دلائل او ډېر شواهد شته چه د عقل او فکر خاوندان وي.

(**فائده:** په ﴿لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ کښې د ذات توحيد او په ﴿الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ﴾ کښې د صفاتو ثبوت دی او په ﴿اِنَّ فِيْ خَلْقِ﴾ الآيه ـ کښې د افعالو د توحيد ثبوت دی چه د دغو ستاينو (صفتونو) او صفاتو په سبب د مشرکانو ټولې شبهې په کلې ډول (کلي طور) سره رد شوی.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَنْدَادًا

او ځينې له خلقو څخه هغه څوک دی چه نيسي بې له الله څخه شريکان (په عبادت کښې)

تفسير: يعني په بنيادمانو کښې چه په عقل او شعور کښې له ټولو مخلوقانو ځنې افضل دی، ځينې داسې هم دی، چه سره له ښکاره او سابقه دلائلو بيا هم غير له الله تعالیٰ ځنې نور شيان د حق تعالیٰ شريک ګڼي، او د ده جل جلاله سره ئې برابروي.

يُّحِبُّوْنَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ

چه مينه کوي دوی په هغوی باندې لکه چه مينه کوي په الله

تفسير: يعني يوازې په اقوالو او اعمالو کښې خپل شريکان له حق تعالیٰ سره نه برابروي، بلکه ان تر قلبي محبت پورې چه د اعمالو د صدور اصل او اساس دی د دوی شرک او مساوات رسيدلی دی، چه د شرک اعلیٰ درجه ده، او شرک فی الاعمال د هغه فرعه او تابع دی.

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ۗ

او هغه کسان چه ایمان ئې راوړی دی ډیر ټینګ دی له جهته د مینې له الله سره ،

تفسیر: یعنی هغه محبت چه مشرکین ئې له خپلو باطلو معبودانو سره لري، مؤمنان له هغه ځنې خورا (ډېره) زیاته مینه او محبت له الله تعالیٰ سره لري، ځکه چه د مشرکانو مینه د دنیا په مصائبو کښې زائلیږي ـ او د آخرت د عذاب د لیدلو په اثر دوی له خپلو باطلو معبودانو ځنې بیخې بیزاره کیږي لکه چه په وروستي آیت کښې راځي. بالعکس د مؤمنانو محبت او مینه له خپل پاک الله سره په راحت او مصیبت په روغتیا او ناروغتیا ـ په دنیا او آخرت ـ په پټه او ښکاره کښې برابره ، او هیڅ تغییر نه مومي او تل دوامداره او باقي وي او هم هغه محبت چه اهل الایمان ئې له الله تعالیٰ سره لري، له هغه محبت ځنې خورا ډیر او زیات دی چه مؤمنان ئې له ماسویٰ الله یعنی انبیاؤ ـ اولیاؤ، ملائکو ـ عابدانو ـ صالحانو ـ علماؤ ـ فضلاؤ، آباؤ، اجدادو، اموالو، اولادونو، ښځو، دوستانو، دنیا او مافیها سره لري. ځکه چه مؤمنان له الله تعالیٰ سره د هغه د عظمت او شان سره سم بالاصاله او بالاستقلال مینه او محبت لري، او له نورو سره بالواسطه، او د حق تعالیٰ له حکم سره سم له هر یوه سره د هغه د مرتبې او مقام په میچ (اندازه) مینه کوي. هو! د الله تعالیٰ او د ماسوٰی الله جل جلاله په محبت او مینه کښې مساوات او برابري کول، که هر څومره هغه لوی سړی هم وي. خالص شرک او د مشرکانو کار دی.

په تعظیم ادب کښې زیار (محنت) کاږي صدیق — د رتبې نه کوي فرق چیري زندیق

وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾

او که ووینې هغه کسان چه ظلم ئې کړی دی (په خپلو نفسونو په شرک سره) په هغه وخت کښې چه ووینې دوی عذاب چه بیشکه قوت خاص الله لره دی تول او بیشکه چه الله سخت عذاب ورکوونکی دی (نو د بتانو عبادت به ئې نه کاوه)

تفسیر: یعنی هغه ظالمان چه الله تعالیٰ سره شریکان پیدا کوي که دوی دا خپل باطل معبودان په راتلونکي وخت کښې ووینې، چه څرنګه دا معبودان سره له خپلو عابدانو د الله تعالیٰ په عذاب کښې آخته کیږي، او هیڅوک نه وي چه دوی له سختو عذابو ځنې وژغوري (بچ کړي)، هلته به

وپوهیږی چه ټول زور او قوت خاص الله تعالیٰ لره دی ـ او د الله تعالیٰ عذاب خورا (ډیر) سخت دی، نو دوی به هیچری د الله تعالیٰ له عبادت ځنی مخ نه اړاوه، او نورو شیانو ته به نه متوجه کیدل. او نه به ئی له دوی ځنی د منفعت او د ګټی هیله (طمعه) او امید کاوه.

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾

کله چه بیزاره شی هغه کسان چه متبوعان (مشران) دی له هغو کسانو څخه چه تابعان (او کشران) دی او ووینی دوی عذاب او منقطع (غوځ) شی په دوی (هغه ټول) اسبابونه (د خپلوی علائق).

تفسیر: یعنی هغه وخت به داسی وی چه متبوع به له خپلو تابعانو ځنی بیزاریږی، او د بتانو او د بت خوښوونکو په مینځ کښی به هیڅ علاقه او رابطه نه پاتی کیږی، او یو له بله سره به د الله تعالیٰ د عذاب له ویری دښمنی کوی.

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ۗ

او وایی هغه کسان چه تابعان وو کاشکی وی مونږ لره بیا ورتلل (دنیا ته) نو بیزاره به شو مونږ له دی متبوعانو څخه لکه چه بیزاره شوی دی دوی له مونږ ځنی

تفسیر: مشرکان به په هغه وخت کښی وایی که مونږ یو ځل بیا دنیا ته لاړ شو، نو مونږ به له هغوی ځنی خپل انتقام او کسات (بدله) واخلو ـ او همغسی چه دوی نن له مونږ ځنی بیل او جلا (جدا) شوی دی، مونږ به هم هلته د هغوی ځواب هم داسی ورکوو، او تری بیلیږو به. مګر له دی محالی او نه کیدونکی آرزو ځنی به بی له افسوسه هیڅ یوه ګټه او منفعت په لاس نه ورځی.

كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

هم داسی (لکه چه وښوده پاک الله دوی ته د عذاب سختي او د یوه بل نه بیزاری) وبه ښیی دوی ته الله (ناکاره) عملونه د دوی افسوسونه په دوی باندی او نه به وی دوی وتونکی هیچیری له اور (د دوزخ) نه

تفسیر: یعنی همغسی چه مشرکان د الله تعالیٰ د عذاب، او د خپلو معبودانو له بیزاری ـ او جلاوالی (جداوالی) څخنی به سخت حسرت او افسوس کوی، هم داسی الله تعالیٰ د هغوی ټول عملونه د افسوس او حسرت موجب گرځوی. ځکه چه د دوی حج او عمره، صدقات او خیراتونه، او نور احسانات او ښیگنی (فائدو) د کفر په سبب بیخی مردودی او ابته (ناکاره) کیږی. او هر څومره شرک او گناه چه ولری، د هغو په مقابل کښی به په عذابیږی، نو اوس به د هغوی ښی او بدی چاری ټولی د حسرت او ارمان موجبات کیږی، او له هیڅ عمل څخنی به دوی ته هیڅ یوه گټه او فائده ونه رسیږی، او تل به په دوزخ کښی اوسیږی. بالمقابل موحدین او د ایمان خاوندان که د خپلو گناهونو له سببه دوزخ ته لاړ هم شی، په پای (آخر) کښی تری وځی، او د خپلو ښو چارو ښه بدل مومی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ كُلُوا۟ مِمَّا فِى ٱلْأَرْضِ حَلَٰلًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ

ای خلقو! خورئ تاسی له (ځینو هغو) شیانو څخه چه په ځمکه کښی دی حلال پاک (بی شبهی) او پیروی مه کوئ تاسی د (اثر د) قدمونو د شیطان! (شیطان پسی مه ځئ! او د ده په وسوسه د هوا او هوس متابعت مه کوئ!)

تفسیر: عربیانو به بت پرستی کوله، او د بتانو په نامه به ئی حیوانات سرخوشی ایله (آزاد) پریښودل، او له هغو ایله خوشی شویو حیواناتو څخنی به ئی گټه او فائده اخیستل حرام گڼل، چه دا هم یو راز (قسم) شرک دی، ځکه چه د حلال او حرام ټاکل (مقررول) او بیلول د الله تعالیٰ کار دی، او پرته (بغیر) له الله تعالیٰ څخنی په داسی کارونو کښی د بل چا خبری گواکی شرک ته تمایل او ترجیح ده. نو له هم دی سببه ئی په ړومبنی آیت کښی د شرک خرابی بیان کړه، اوس د حلال له تحریم څخنی ممانعت فرمایی، چه خلاصه او لنده ئی دا ده هر هغه شی چه په ځمکه کښی پیدا کیږی، تاسی له هغه څخنی خورئ! په دی شرط چه شرعاً حلال، طیب او روا وی. یعنی نه (فی نفسه) حرام وی، لکه مرداره او خنزیر (سرکوزی) او ما اهل به لغیر الله یعنی هغه ساکښان (ذی روح) چه د هغو د حلالولو په وخت کښی پرته (علاوه) د الله تعالیٰ له نامه

ځنې د بل چا نوم پرې ویلې شوی وي، او د هغو له حلالولو ځنې ئې غیرالله ته قربت مقصود وي. او نه د کوم عارضي امر له سببه په هغه کښې حرمت پیدا شوی وي، لکه د غصب، غلا، رشوت او د سود مالونه، چه له دغو ټولو ځنې اجتناب او ځان ساتل ضروري دي. او د شیطان پیروي هیڅکله مه کړئ! چه په خپل سر هر شي چه مو زړه وغواړي، حلال ئې وګڼئ لکه ﴿ وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ ٱللَّهِ ﴾ او هر شي چه مو زړه وغواړي حرام ئې وبولئ! لکه منده (بحیره، سائبه وصیله او حام).

إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِٱلسُّوٓءِ وَٱلْفَحْشَآءِ وَأَن تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

بیشکه چه شیطان تاسې لره دښمن دی ښکاره بیشکه هم دا خبره ده چه حکم کوي شیطان تاسې ته په بد او قبیح کار سره (چه عقلاً او نقلاً منفور (متنفره) وي) او چه ووایئ تاسې په الله هغه خبرې چه تاسې پرې نه پوهیږئ!.

تفسیر: یعنې مسئلې او شرعي احکام له خپل لوري جوړوئ!. لکه چه په ډیرو ځایو کښې لیده کیږي، چه سر بیره (علاوه) پر جزئي امورو په اعتقادي امورو کښې هم له شرعي نصوصو ځنې سترګې پټوئ!. او له خپله ځانه نوي حکمونه جوړوئ! او په قطعي نصوصو او د سلفو په اقوالو کښې تحریفونه، تغلیطونه (غلطي)، اړول، رااړول کوئ!.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّبِعُوا۟ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا۟ بَلْ نَتَّبِعُ مَآ أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ ۗ أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾

او کله چه وویل شي دوی ته چه پیروي کوئ تاسې د هغه حکم چه نازل کړی دی الله (چه قرآن دی په تحلیل او تحریم کښې) نو وایي (چه د قرآن پیروي نه کوو) بلکه پیروي کوو د هغه حکم چه موندلي دي مونږ په هغه باندې پلرونه خپل (آیا دوی د خپلو پلرونو متابعت کوي) اګر که وو پلرونه د دوی چه نه پوهیدل په هیڅ شي (د دین له احکامو ځنې) او نه ئې لاره موندلې وه (حق ته).

تفسير: يعنې د حق تعالیٰ د احکامو په مقابل کښې، د خپلو پلرونو او نيکونو پيروی او متابعت کوو. او دا هم شرک دی. لکه چه ځينې ناپوه مسلمانان د کونډو په نکاح، او د ښځو د ميراث په نسبت، او نورو باطلو رسومو کښې هم داسې خبرې کوی، او ځينې که څه هم په ژبه داسې چټې (بيکاره) او فضولې خبرې نه کوی، مگر د هغوی له عمل څخه دا خبرې ښکاره او څرگنديږی. حال دا چه داسې اقوال او افعال ټول د اسلام له اصولو چپ او مخالف دی.

وَمَثَلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا كَمَثَلِ الَّذِيْ يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَآءً وَّنِدَآءً

او حال (د حق ته بلونکو) هغو کسانو لره چه کافران شوی دی لکه حال د هغه چا دی چه نارې وهې هسې يو شي ته چه نه اوری هيڅ مگر تشه بلنه او غږ.

تفسير: يعنې هدايت ته د کافرانو رابلل داسې دی لکه چه کوم شپون (شپونکی) يا غوبه څريدونکو ساکښانو (ذی روحو) ته په بيديا کښې نارې وهې، چه هغوی پرته (علاوه) له آوازه بل په هيڅ شي نه پوهيږی، هم دا رنگه حال د کافرانو دی، چه نه دوی په خپله پوهيږی او نه د پوهانو او عالمانو خبرې منی.

صُمٌّۢ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿١٧١﴾

(دوی) کانه دی، گونگيان دی، ړانده دی، نو دوی هيڅ عقل نه لری (چه حق ته لاره ومومی)

تفسير: يعنې دا کافران کانه دی، چه د حق خبرې بيخې نه اوری، او گونگيان دی، چه د حق خبرې نه وايی، او ړانده دی، چه سمه لار نه وينی. لنده ئې دا چه دوی په هيڅ شي نه پوهيږی، ځکه چه د دوی دا دری حواس او قوی فاسدې شوی دی، نو د علم تحصيل، او د پوهې زده کول به څرنگه صورت ومومی؟.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ

وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿۱۷۲﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړې دی (یعنی ای مؤمنانو) خورئ تاسی! له پاکو حلالو هغه شیانو چه درکړی دی مونږ تاسی ته، او شکر وباسئ! الله لره (په دغو حلالو شیانو) که چیری یئ تاسی چه خاص ده لره عبادت کوئ!

تفسیر: د ټولو طیباتو او روا شیانو د خوراک حکم وړاندی تیر شو، ولی څرنګه چه مشرکان د شیطان له پیروی څخنی مخ نه اړوی، او له خپله ځانه احکام جوړوی، او الله تعالیٰ ته ئی نسبت کوی، او له خپلو باطلو دودونو (رواجونو) څخنی لاس نه اخلی، د حق او حقیقت د پوهیدلو ځای په دوی کښی نشته، نو اوس پاک الله له دوی څخه اعراض وفرمایه، او په خاصه توګه (طریقه) ئی مسلمانانو ته توجه وکړه، او دوی ئی مامور کړل چه له روا او بی شبهی پاکو شیانو څخنی وخورئ!. او خپل انعام ئی ښکاره کړ، او د شکر د ادا کولو امر ئی وفرمایه. په دی کښی د ایماندارانو د مقبولیت او مطیعیت او د مشرکانو د مردودیت او رټلو په لوری اشاره وشوه.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ

بیشکه هم دا خبره ده چه حرام کړی دی (الله) په تاسی باندی (خوراک) د مرداری

تفسیر: مرداره هغه ده چه دا پخپل سر ومری او چړی ته ونه رسیږی. یعنی حلال نه شی، یا له شرعی طریقی څخنی پرته (علاوه) حلال، یا ښکار کړی شی. لکه چه زندی کړی شی یا د کوم ژوندی ساکښ (ذی روح) کومه عضوه (غړی) پری کړی شی، یا په لرګی، تیږی او توپک سره وویشتل شی، یا له پاسه ولویږی او مړ شی یا د بل کوم حیوان د ښکر د وهلو په اثر مړ شی، یا ئی کوم داړونکی یا څیروونکی ځناور وداړی، یا ئی وڅیری، یا د حلالولو په وخت کښی قصداً پری تکبیر، ونه وایی او مړ شی دا ټول سره په مردارو کښی داخل او حرام دی، البته دوه ساکښان (ذی روح) بی له ذبحی مونږ ته حلال دی، چه کب (ماهی) او ملخ دی، او دا د استثناء امر هم د رسول اکرم صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم د حدیث په موجب شوی دی.

وَالدَّمَ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) وینی (بهیدونکی)

تفسير: له وینی څخه مراد هغه وینه ده چه له رګو څخنی وبهیږی او د ذبحی په وخت کښی داری ووهی، او راووځی، پاتی شوی هغه وینه چه په غوښه کښی وی، یا ورپوری لګیدلی وی، هغه ناروا نه ده بلکه حلاله او پاکه ګڼله کیږی، نو که څوک کله غوښه بی له مینځلو (وینځلو) پخه کړی، خوراک ئی ناروا نه دی خو د نظافت او سپیڅلتیا (پاکۍ) له اصولو څخنی لری کار دی د ینی او پښتورګی چه ترلی شوی وینی دی خوراک د رسول اکرم صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم د حدیث په موجب حلال او روا شوی دی.

وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) غوښی د خنزیر.

تفسیر: خنزیر ژوندی وی، که مړ، له شرعی قاعدی سره سم حلال شوی وی، که نه، په هر صورت سره قطعاً حرام دی. او د خنزیر تول اجزاء لکه غوښه، پوستکی، هدوکی، ویښتان، نوکان، پلی، غړی، وازده او نور تول ناپاک دی، او له هغوی څخنی فائده او کار آخیستل ناروا او حرام دی، کله چه په دی ځای کښی د خوراکی شیانو ذکر دی نو ځکه یواځی د غوښی حکم راښودلی شوی دی مګر په دی خبره باندی د تول امت اجماع ده چه خنزیر بیشکه «نجس العین» دی. ځکه چه په بی غیرتی بیحیایی او په حرص او نجاستونو ته په رغبت کښی له تولو ساکښانو (ذی روحو) څخنی وړاندی دی، او له هم دی امله (وجی) الله تعالیٰ د خنزیر په نسبت فرمایی ﴿ فَإِنَّهُ رِجْسٌ ﴾ نو د هغه هیڅ یو جزء نه پاک دی، او نه د هیڅ قسم فائدی اخیستلو وړ (لائق) دی. هغه کسان چه د خنزیر غوښی ډیری خوری یا ئی له نورو اجزاؤ څخنی فائدی آخلی، په هغو کښی هم د خنزیر رذیله افعال ډیر په واضح ډول (طریقه) سره لیدل کیږی.

وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ ٱللَّهِ

او(حرام کړی دی الله خوراک د) هر هغه حلال کړی شوی چه آواز کړی شوی وی په هغه باندی (په وخت د ذبحی کښی) بی له پاک الله).

تفسیر: له «ما اهل به لغیر الله» څخنی دا مطلب دی چه پر دی ساکښانو (ذی روحو) باندی پرته (علاوه) د الله تعالیٰ له نامه د بل کوم بت یا بل شی نوم واخیستل شی، یعنی هغه پرته (علاوه) د الله تعالیٰ له نامه د کوم بت، جن، خبیث روح، پیر، مرشد، نبی یا د نورو په نامه وټاکی (مقرر کړی)، او د هغه ساکښ (جاندار) روح هغه ته نذر کړی، د هغه د تقرب یا رضا غوښتنی په نیت ئی ذبح کړی او محض د ده د خوښی په غرض ئی د هغه ساکښ (جاندار) سا ایستل

مقصود وی، نو د دی تولو ساکښانو (جاندار) د غوښو خوړل حرام دی، که څه هم د دوی د ذبحی په وخت کښی تکبير هم وويل شی او د الله تعالیٰ لوی نوم هم پری واخيستل شی، ځکه چه پرته (علاوه) د روح له پيدا کوونکی څخه، بل چاته د روح نذر او نياز کول، له سره درست نه دی، نو د هر ساکښ (جاندار) روح چه غير الله ته نذر کړی شی د هغه د مرداری او خباثت مرتبه، د مرداری له خباثت څخنی زياته ده، ځکه چه په مرداره کښی فقط دومره خرابی شته، چه د هغه روح د پاک الله په نامه نه دی وتلی. او دلته د هغه روح د غير الله په نامه نذر شوی دی، چه دا عين شرک دی. همغسی چه خنزير او سپی د ذبحی په وخت کښی د تکبير ويلو له امله (وجی) نه حلاليږی، په مرداره باندی هم د الله تعالیٰ د نامه له ويلو څخنی څه فائده نه حاصليږی، هم داسی د هر ساکښ (جاندار) روح چه غيرالله ته نذر شی يا ئی په نامه کړی وی، نو د ذبحی په وخت کښی په هغه باندی د الله تعالیٰ د نامه له آخيستلو څخنی له سره هيڅ فائده نه حاصليږی او نه حلال کيدی شی. که د غيرالله په نامه باندی له تاکلو (مقررولو) څخه وروسته، نذر کوونکی له خپل دی نيت څخنی رجوع او تری توبه وکړی، او بيا ئی ذبح کړی، نو د هغه په حلالوالی کښی هيڅ شک او شبهه نه پاتی کيږی.

عالمانو تصريح فرمايلی دی که د کوم باچا د راتګ په وخت کښی د تعظيم په نيت ساکښ (ذی روح) ذبح کړ شی، يا د کوم جن (پيری) له اذيت څخه د نجات له امله (وجی)، د هغه په نامه کوم ساکښ (ذی روح) حلال کړ شی، يا د توپ ويشتلو، يا د نذر پخولو، يا د کوم نياز ورکولو په وخت کښی ساکښ (ذی روح) ذبح کړ شی، اګر که د ذبحی په وخت کښی د الله تعالیٰ نوم هم پری ياد کړ شی . دا ساکښ (جاندار) بيخی مردار او حرام او فاعل ئی سخت ګناهګار دی.

په حديث شريف کښی هم راغلی دی **«لعن الله من ذبح لغير الله»** يعنی په هغه چا د پاک الله لعنت دی چه غيرالله ته د تقرب او تعظيم په نيت ساکښ (ذی روح) ذبح کړی، که د ذبحی په وخت کښی د الله تعالیٰ نوم پری ياد کړی، يا ئی ياد نه کړی. هو! په دی کښی هيڅ حرج نشته چه ساکښ (ذی روح) د الله تعالیٰ په نامه ذبح، او د هغه غوښه فقيرانو ته ورکړی، او ثواب ئی کوم قريب يا پير يا لوی ته وروبخښل شی، يا د کوم مړی له خوا قربانی وکړه شی. او د هغه ثواب ورته وبخښل شی، ځکه چه دا غير الله ته ذبح نه ده. ځينی کاږه تلونکی په هسی مواقعو کښی داسی پلمی (تدبيرونه) بيانوی چه «د پيرانو په نذرونو او نورو نيازونو کښی زمونږ مقصود دا دی چه خواړه پاخه او د مړيو په نامه ئی صدقه کړو.» نو لومړی ښايی دوی وپوهيږی چه د الله تعالیٰ په مخ کښی داسی پلمی (تدبيرونه) پرته (علاوه) له زيانه څه نفع نه رسوی. دوهم ښايی له دوی څخنی پوښتنه وشی، چه د هغه ساکښ (ذی روح) په ځای چه نذر ئی منلی شوی دی، که هغومره غوښه وپيرودله (واخستله) شی، او پخه ئی کړی، او پر فقيرانو ئی وويشی نو ايا دا ښه کار نه دی؟ او ايا په دی دول (طريقه) سره هغه نذر نه ادا کيږی؟ که بلا تأمل تاسی داسی وکولی شئ! او په دی خيرات کښی هيڅ دول (طريقه) خلل ستاسو په زړونو

کښې پیدا نه شي نو تاسي رښتینې یئ!، که نه دروغ، او دا فعل مو غته گناه، او هغه مذبوحه مرداره او حرامه ده.

(فائده): دلته داسې یوه شبهه پیدا کېږي چه په دې آیت کښې ئې د ذکر شویو شیانو د حرمت انحصار بیان فرمایلی دی چه له هغه څخنې دا مطلب فهمیږي چه پرته (علاوه) له مذکوره ۆ شیانو څخه بل هیڅ ساکښ (جاندار) حرام نه دی، حال دا چه تول داړونکې، څیروونکې ساکښان (ذی روح) لکه خره، سپي او نور هم حرام دي. د دې خبرې یو ځواب دا دی «په دې حصر کښې د مذکوره ۆ شیانو د حرمت حکم منحصر نه دی، چه هسې اعتراض وارد شي، بلکه د حرمت حکم ئې له صحت او صداقت سره مخصوص فرمایلی دی، او د دې حکم د مخالف جانب بطلان مقصود دی، یعنې خبره هم دا ده چه هم دا شیان پاک الله په تاسې حرام کړي دي. او په دې کښې بل کوم احتمال نشته، یعنې د دې شیانو حلال گڼل بیخي باطل او غلط دي.» بل ځواب دا دی چه «د حرمت حکم دې په هم دې مذکور شویو شیانو کښې منحصر او ومانه شي، مگر دا حصر دې اضافي وگانه شي، یعنې خاص دې د هم دې شیانو په لحاظ سره تسلیم کړی شي، نه هغه چه مشرکانو له خپلو خولو حرام گرځولي دي، لکه بحیره او سائبه او نور چه د هغو ذکر وروسته راځي، مطلب ئې داسې شو چه مونږ په تاسې باندې فقط مرداره او خنزیر او نور حرام کړي وو، هغه شیان چه تاسې ئې لکه قچ (گډ)، بحیره، سائبه او نور حرام گڼئ! او د هغو تعظیم او تکریم کوئ! دا کار بیخي چټي (بیکاره) او افترا ده، پاتې شو څیروونکې او مردار ساکښان (جاندار)، د هغوی په حرمت خو کافران هم قائل وو، او هیڅوک د هغوی په مرداری کښې څه نه وایي.

نو دا حصر د هم دې حیواناتو په لحاظ شوی دی، چه هغه مشرکانو د الله تعالیٰ د حکم څخه پرته (علاوه)، له خپل لوري حرام کړي وو، د تول جهان د ساکښانو (جاندار) سره د دې خبرې څه علاقه نشته، نو ځکه دلته داسې اعتراض هیڅ نه واردیږي.

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ ط

نو هغه څوک چه اړ (ضرورتمند) شي (د دې حرامو خوړلو ته) حال دا چه نه ظلم کوونکې او نه تجاوز کوونکې وي (له قدر د کفافه) نو نشته گناه په ده باندې

تفسیر: یعنې دا ذکر شوي شیان خو حرام دي. مگر که څوک د لوږې له امله (وجې) مرگ ته نږدې شوی وي، او د ناچارۍ په وخت کښې ئې وخوري، په داسې سړي باندې هیڅ ممانعت نشته، په دې شرط چه هیڅ نافرمانۍ او زیاتوالی ونه کړي. نافرمانۍ دا ده، چه د اضطرار او ناچارۍ له پیښیدلو څخه پخوا، د هغو د خوړلو دپاره ملا وتړي. زیاتوالی دا دی چه د ضرورت

له اندازې څخه ډیر وخوري، او خپله ګیډه ښه پرې ویرسوي، بلکه ښایي چه دومره وخوري چه ونه مري.

﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

بیشکه چه الله لوی بخښونکی پوره رحم لرونکی دی.

تفسیر: یعنی پاک الله ډیر لوی بخښونکی دی. د بندګانو هر راز(قسم) ګناهونه بخښي، بیا به نو د داسي ناچار او مضطر سړي ګناه ولي نه بخښي، او په خپلو بندګانو باندي ډیر مهربان دی، چه د مجبورۍ په حالت کښي ئې دوی ته ښکاره اجازه ورکړې ده چه په هر ډول (طریقه) چه کیږي، خپل ځانونه له مخمصي او هلاک څخه پورته کړ، که نه د هغه **(مالک الملک جلت عظمته)** حق ؤ چه داسي ئې فرمایلي وی «که مرئ یا ژوندی پاتي کیږئ! دی حرامو شیانو ته هیڅ مه نژدې کیږئ!» دلته یوه بله داسي اشتباه پیدا کیږي، چه هغه مضطر ته چه مړیني (مرګ) ته نژدې او حواس ئې خراب شوی وی د دی اندازه کول،
او فکر کول، چه فقط هم دومره دی وخوري چه قوت لایموت یی وشي، او ونه مري، او له هغه څخه دی هیڅ زیات ونه خوري که محال نه وی، سخت مشکل خو دی نو ځکه ئې ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ وفرمایل، او سهولت یی پکښي وکړ.

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ﴾

بیشکه هغه کسان چه پټوی (دوی) هغه څه چه نازل کړی دی الله چه کتاب دی.

تفسیر: یعنی هغه حکمونه چه الله تعالیٰ د حلالو او حرامو په نسبت نازل کړی دی، یهودانو پټ کړل، او له خپل لوری ئې په هغو کښي زیاتوالي او کموالي وکړ. لکه چه په پخواني آیت کښي ذکر شو، هم داسي د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه صفتونه چه په آسماني کتابونو کښي لیکلي شوي وو، دوی پټ کړل، او په خپله خوښه ئې تغیر په کښي وکړ چه دا دواړه لویه ګناه ده. ځکه چه د هغوی مطلب هم دا دی، چه هدایت او د حق طریقه نه چاته په برخه او نه وربښکاره شي. او ټول سره ګمراهان پاتي شي، حال دا چه پاک الله کتابونه او انبیاء د دی لپاره رالیږلي دي، چه خلق سمه لاره ومومي، نو دوی په دی کار کښي له الله تعالیٰ سره هم مخالفت کړی دی او خلق الله ئې هم د جهالت او ګمراهي په کنده کښي غورځولي دي.

وَيَشْتَرُونَ بِهٖ ثَمَنًا قَلِيلًا

او پيرى دوى (آخلى) په دى (د پټولو په عوض سره) قيمت لږ.

تفسير: يعنى د الله تعالىٰ په نافرمانى او د خلق الله په گمراهى باندى ئى بس والى ونه كړ، بلكه د هغه حق پټولو په عوض كښى به ئى له هغو كسانو څخنى چه د گمراهى په كندو كښى ئى غورځول رشوت او بډى هم اخيستلى او په هغو مالونو باندى به ئى د هديى، نذرانى او شكرانى نومونه ايښودل، حال دا چه داسى حرامخورى د مردارو او د خنزيرو له خوړلو څخنى هم ديره بده ده. نو اوس ښكاره ده چه د هسى بدو حركاتو سزا هم خورا(ديره) سخته ده، لكه چه وروسته بيانيږى.

أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ

نو دغه كسان (چه د حق پټوونكى دى) نه خورى (نه اچوى دوى) په گيډو خپلو كښى مگر اور (د دوزخ د اور موجبات)

تفسير: يعنى كه څه هم په ښكاره ډول(طريقه) هغه مال خوندور او نفيس معلوميږى، مگر په حقيقت كښى هغه اور دى. چه دوى ئى په ډيره خوښى سره پخپلو گيډو كښى ځايوى، لكه چه په خوندورو خوړو كښى د هلاكت زهر داخل وى، او د خوړلو په وخت كښى ډير ښه خوند كوى، خو كله چه په گيډو كښى ولويږى، كولمى غوځوى.

وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

او نه به خبرى وكړى له دوى سره الله په ورځ د قيامت كښى (په خوښۍ سره).

تفسير: له دى آيت څخنى داسى شبهه لويدى شى، چه له نورو آيتو څخه هسى ښكارى چه الله تعالىٰ به د قيامت په ورځ كښى له دوى سره كلام كوى، نو دلته د كلام له نه كولو څخه مطلب څه دى؟ يعنى د لطف او مرحمت كلام به له دوى سره نه كوى، او د تخويف، تذليل، تهديد او وعيد په ډول(طريقه) به له دوى سره غږيږى، چه له دى غږيدلو څخنى به دوى ته ډير رټبر او تكليف پيښيږى. يا ئى داسى وبولئ چه بى له واسطى به له هغوى سره كلام نه كوى، او د كلام كولو كوم ذكر چه راغلى دى هغه به د عذاب د پرښتو په وساطت سره وى.

(فائده): د ﴿وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ﴾ له ويرولو څخنى دا خبره معلوميږى چه د هر سرى په زړه كښى د الله

تعالیٰ عم نواله مینه راسخه ده، که اوس هغه نه محسوسیږي، دغه دی داسي وګڼله شي لکه چه سکروټي تر ایرو لاندی پټي وي، کله چه په قیامت کښي تول موانع له مینځه ورک شي، نو د الله تعالیٰ محبت پوره څرګندیږي. ځکه که داسي نه وي نو کفارو ته د داسي ویري اورول، داسي مثال لري، لکه چه څوک خپل دښمن له خپل خپګان او اعراض څخه ویروي چه هسي ډارول بیخي چټي او بیکاره کار دی. هو! ځان جاروونکي مینان د مین مخ اړول او اعراض د سخت درد او رنځ په شان ګڼي، نه غلیمان. نو معلومه شوه، چه په قیامت کښي به د هر یوه سینه د الله تعالیٰ له مینې ځني داسي ډکه وي، چه د پاک الله لږ بي التفاتي به هغه ته د دوزخ له لوی عذاب ځني خورا (ډیر) سخته ربړوونکي (تکلیف ورکونکي) او ویروونکي ثابتیږي.

وَلَا يُزَكِّيهِمْ

او نه به پاک کړي (الله) دوی (له کفره)

تفسیر: یعني اهل د ایمان هرڅومره چه ګنهګار وي، خو بیا هم په دوزخ کښي د خپلي ګناه په اندازه یوه ټاکلي (مقرره) موده تیروي او هر کله چه له ګناه څخه پاک شي هرومرو (خامخا) جنت ته داخلیږي، پرته (علاوه) له کفارو چه هغوی تل تر تله په اور کښي پاتي کیږي، او بیخي نه پاکیږي، او د جنت د داخلیدلو وړ (مستحق) او لایق نه ګرځي، ځکه چه دوی د شرکیه امورو په سبب داسي «نجس العین» ګرځیدلي وي، چه هغه نجاست په هیڅ ډول (طریقه) له دوی ځني نه جلا (جدا) کیږي، او د عاصي مسلمان حال داسي وګڼئ! لکه چه پر یو پاک شي نجاست لویدلي وي. هر کله چه هغه زایل شي نو هغه شي بیا پاکیږي.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾

او دی دوی لره عذاب دردناک.

تفسیر: په رښتیا سره چه له دی ځني به بل کوم زیات دردوونکي عذاب نه وي چه نه یوازي ظاهر بلکه د دوی باطن هم سوځوي او حقیقي محبوب به له دوی څخه خپه او مرور وي، او دوی به هیچیري او هیڅکله له دی ربړوونکي (مشقت ورکونکي) ویر او مصیبت څخه خلاص نشي. (نعوذبالله)

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ

دوی هغه کسان دی چه پیرودلی (اخستی) (غوره کړی) ئی ده گمراهی په بدل د هدایت او عذاب په بدل د مغفرت کښې

تفسیر: یعنی بیشکه هغه خلق د دی خبری لایق دی، چه هغوی د خپل ژوندانه پانگه (نفعه) په لوټ ورکړه، او گمراهي ئی د هدایت په مقابل کښې غوره او پسنده کړه، او د مغفرت اسباب ئی پریښودل، او د عذاب اسباب ئی اختیار او منظور کړل.

فَمَآ أَصۡبَرَهُمۡ عَلَى ٱلنَّارِ ﴿١٧٥﴾

نو (ځای د تعجب دی چه) څومره صبر کوونکی دی دوی (یعنی کفار) په اور (د دوزخ).

تفسیر: یعنی په خپله خوښه د اور د ننوتلو موجبات اختیاروی، گواکی اور د دوی په نزد دومره ډیر مرغوب او محبوب دی، چه پخپلو ځانونو او مالونو ئی اخلی، که نه په دی خبره باندی خو هر څوک پوهیږی، چه د اور په عذاب باندی صبر کول، څرنگه دی؟

ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ نَزَّلَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّۗ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخۡتَلَفُواْ فِي ٱلۡكِتَٰبِ لَفِي شِقَاقِۭ بَعِيدٖ ﴿١٧٦﴾

دا (عذاب دوی لره) ځکه دی چه بیشکه الله نازل کړی دی کتاب په رښتیا سره او بیشکه هغه کسان چه اختلاف ئی کړی دی په کتاب کښې خامخا په (هسې) مخالفت کښې دی (چه له حقه) لری دی

تفسیر: یعنی ضلالت ئی د هدایت او عذاب ئی مغفرت په عوض ځکه وپیرود (واخستلو) یا په هغوی باندی د ذکر شویو پخوانیو عذابونو وجه دا ده، چه دوی په هغه حق کتاب کښې مخالفت وکړ، چه د الله تعالیٰ له خوا په رښتیا سره رالیږل شوی دی، او راز راز (قسم قسم) اختلافونه او دښمنی ئی په کښې څرگندی کړی، او د دی ضد او عناد له امله (وجې) ډیر سره لری شول، یعنی ډیر زیات مخالفت ئی وکړ، یا د حق له طریقی څخنی ډیر لری لاړل. یو صورت دا هم دی چه د دوی صابران کیدل علی النار څرنگه چه بدیهی البطلان په نظر راته، نو ځکه ئی د ﴿ ذَٰلِكَ ﴾ له لفظ څخه تر آخره پوری د هم دی ځواب په لوری اشاره فرمایلی ده. فافهم!

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

نه ده نیکی (یواځې دا کار) چه وګرځوئ مخونه خپل (په لمانځه کښې) طرف د مشرق یا مغرب ته

تفسیر: کله چه یهودانو او نصرانیانو خپله خرابی او مذمت په تیر شویو آیتونو کښې واورید، نو وی ویل چه په مونږ کښې د هدایت او مغفرت ډیر آثار او اسباب شته. زمونږ یو ښکاره فضیلت خو دا دی چه مونږ هغې قبلې ته مخامخ لمونځ کوو چه د هغې په لوری لمونځ کول، له نورو عبادتونو څخه ډیر ښه دی، چه مونږ ئې هم د الله تعالیٰ د حکم سره سم ادا کوو، نو مونږ څرنګه د دې خرابیو، او د دې دردناکو عذابونو مستحق کیدی شو؟ د دې خیال د تردید په نسبت داسې ارشاد وشو «غوره او ښه نیکی چه د مغفرت او هدایت له پاره کافی وی، یوازې دا نه ده، چه تاسې تش خپل مخونه په لمانځه کښې د مشرق یا مغرب په لوری وګرځوئ! او د صحیحو عقایدو او ضروری اعمالو بیخی پروا ونه کړئ!.»

وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيّٖنَ ۚ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ۙ وَالسَّآئِلِيْنَ وَفِي الرِّقَابِ ۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ ۚ وَالْمُوْفُوْنَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوْا ۚ وَالصّٰبِرِيْنَ فِي الْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِيْنَ الْبَاْسِ ؕ

ولیکن غوره نیکی (نیکی) د هغه چا ده چه ایمان ئې راوړی وی په پاک الله او (ایمان ئې راوړی وی په) ورځې آخرې او په (تولو) پرښتو او په (تولو) کتابو او (ایمان ئې راوړی وی) په (واړو) انبیاؤ او ورکوی (خپل) مال په محبت د الله (فقیرانو) خپلوانو ته او (ورکوی خپل مال په محبت د الله فقیرانو) یتیمانو ته او مسکینانو ته او (ورکوی خپل مال په محبت د الله) مسافرانو ته او نادارو سوالګرو ته او په آزادولو (د مریو) کښې او سم دروی (په ترتیب اداکوی سره له تولو حقوقو) لمونځ (خپل) او ورکوی زکوة او

(بل خاوند د نیکی) وفا کوونکي دی په وعدو خپلو کله چه دوی وعده کوی (له خالق یا له مخلوق سره) او (صفت کوو د) صبرکوونکو په سختیو او په رنځو کښی او په وخت د جنګ (په لاره د پاک الله) کښی.

تفسیر: یعنی هغه نیکی او ښیګڼه (فائده) چه د هدایت اثر، یا د مغفرت سبب شی دا ده چه په الله تعالیٰ او د جزا په ورځی، او په ټولو پرښتو، او په آسمانی کتابونو او په انبیاؤ، د زړه له کومی (منځ) ایمان راوړی او په هغوی باندی یقین ولری! او سره له هغه رغبته او محبته چه له ماله سره ئی لری له خپلو مالونو ځنی برسیره پر زکوٰة، نادارو خپلوانو او یتیمانو او غریبانو او مسافرو او بی شتو سوالګرو ته ورکوی! او غاړی خلاصوی! یعنی هغه مسلمانان له قید څخه خلاص کری! چه د کفارو په لاس کښی په ظلم بندیان وی، یا د پوروړی غاړه د پور (قرض) لرونکی له پوره خلاصه کری!. یا غلام (مریی) آزاد کری! یا مکاتب لره د هغه د پور (قرض) د ورکولو او خلاصولو له پاره مال ورکری! او لمونځ په ښه شان سره ادا کری! او خپل عهد او نور په ځای کوی! او په سر ئی رسوی! په فقر او فاقه، په بیماری او تکلیف، په مصیبت او ویره کښی صبر او تحمل کوی! کله چه یهودان او نصرانیان په دغو ښو عقایدو، اعمالو او اخلاقو کښی قاصر او ناقص وو او په راز راز (قسم قسم) دولو (طریقو) ئی په دی ستایلو صفاتو کښی خلل او نقصان پیښاوه، لکه چه په قرآنی آیتونو کښی دغه ذکر شته، نو اوس که یهودان او نصرانیان یوازی د قبلی په استقبال باندی نازیږی، او خپل ځانونه د هدایت په طریقی باندی مستقیم ګڼی، او ځانونه د مغفرت لایق بولی، نو دا د هغوی ناپوهی او چټی (بیکاره) خیال دی. تر هغه پوری چه دا کتابیان په دغو اعتقاداتو، اخلاقو او اعمالو چه په دی کریمه آیت کښی مفصلاً ذکر شوی دی ټینګ ونه دریږی، او عمل پری ونه کری، یوازی د قبلی له استقبال څخه هغوی ته هدایت نه په برخه کیږی، او نه د الله تعالیٰ له عذابه څخه نجات مومی.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

او دغه (ستایلی شوی) هغه خلق دی چه صداقت ئی کری دی (په دین، متابعت د حق، او غوښتنی د نیکی کښی) او دغه کسان هم دوی دی پرهیزګاران (ځان ساتونکی له ناوړو (بدو) اعمالو څخه)

تفسیر: یعنی هغه خلق چه په ذکر شویو اعمالو، اخلاقو او اعتقاداتو سره متصف دی، هم دغه خلق په اعتقاداتو، ایمان او دین کښی، یا په خپل قول او اقرار کښی، یا په خپلو اخلاقو او اعمالو کښی رښتونی دی، یا له ګناه او خرابو خبرو ځنی یا د الله تعالیٰ له عذاب څخه ځان ژغورونکی (ساتونکی) دی. یا هم دا خلق په خپلو اخلاقو یا اعمالو کښی پرهیزګاران او متقیان

دی، کله چه په اهل د کتابو کښی له دی ښیگڼو (فائدو) څخه هیڅ نشته، نو د هغوی په نسبت داسی خیال لرل، څرنگه درست کیدی شی؟.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) فرض کړی شوی دی په تاسی باندی قصاص (برابر والی) په وژلیو شویو کښی (که عمداً وی).

تفسیر: د جاهلیت په زمانه کښی په عربو او یهودانو کښی داسی دستور ؤ، چه د شریف النسب کسانو د وژل شویو غلامانو په بدل کښی به ئی د رذیلو خلقو آزاد سری، او د شریفانو د وژل شویو ښځو په بدل کښی به ئی نارینه، او د یوه آزاد شریف سړی په بدل کښی به ئی دوه تنه قصاصول او وژل. نو پاک الله په دی آیت کښی داسی حکم وفرمایه چه «ای ایمان لرونکو! مونږ په تاسی باندی په مقتولینو کښی برابری او قصاص فرض کړی دی». د «قصاص» معنٰی په لغت کښی برابری او مساوات دی. نو دا دستور چه تاسی له ځانه ایستلی دی، چه د شریف او رذیل په مینځ کښی فرق کوئ، خوشی او فضول کار دی. او وپوهیږئ چه تاسی ټول سره برابر او مساوی یئ!. غریب وی که امیر، شریف وی که رذیل، عالم وی که جاهل، ځلمی وی که سپین ږیری، هلک وی که نجلی(جینی) روغ وی که ناروغ یا قریب الموت، صحیح الاعضاء وی، که ړوند او کوڼ او نور فرق سره نه لری.

(فائده): په ړومبنی آیت کښی بر (نیکی) هغه اصول ذکر شوی دی، چه د هدایت او مغفرت مدار وو. او د دی په لوری هم اشاره شوی وه. چه کتابیان له دغو ښیگڼو (فائدو) څخنی بی برخی دی، او په تصریح سره ئی وفرمایل، چه هیڅوک بی له دغو ښیگڼو (فائدو) او محاسنو څخه رښتینی دیندار او پرهیزگار نشی کیدی، اوس نو پرته (علاوه) له مسلمانانو څخه نه کتابیان د دی ښیگڼو (فائدو) مصداق کیدی شی او نه د عربو جاهلان نو ځکه ئی اوس له تولو څخنی اعراض وفرمایه او په خاص ډول (طریقه) سره ئی مؤمنان مخاطب کړ او د بر (نیکی) مختلف فروع، بدنی او مالی عبادات او مختلفی معاملی دوی ته وروښوول کیږی، چه پر دغو فروعو باندی هم همغه څوک عمل کولی شی چه په پاس ذکر شویو اصولو باندی معتاد او متصف وی. گواکی نور خلق د دی خطاب لایق ونه گڼل شول، نو ښایی دا خبره د هغوی د زیات شرم او عار سبب شی، اوس مطلب له هغو فرعی احکامو څخه چه په تفصیل سره بیانیږی په حقیقت کښی د مؤمنانو هدایت او تعلیم دی، مثلاً په ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى ﴾ کښی د دی په لوری اشاره ده، چه یهودان او نور کسان چه په کوم دستور باندی په قصاص عمل کوی، هغه د دوی بی بنیاده ایجاد، دی چه د الله تعالیٰ له احکامو څخنی بیخی چپ (غلط) دی، چه د دوی له هسی چارو څخنی دا راښکاریږی. چه دوی د پخوانیو یاد شویو اصولو له کبله (وجی) نه په

کتابونو او نه په پیغمبرانو په سم دول (طریقه) سره ایمان لرونکی دی او نه د الله تعالیٰ په عهد باندی وفادار دی. او نه د سختی او مصیبت په حالت کښی له صبر او تحمل سره څه علاقه لری. او نه د خپل کوم عزیز او قریب د وژلو په وخت کښی له صبر او تحمل څخه کار آخلی او نه د نفسی غوښتنو څخه ځان ژغوری (ساتی)، بلکه د الله تعالیٰ له احکامو، او د انبیاؤ له ارشاداتو، او د کتاب الله له حکمونو څنی غاړه غړوی او د بی ګناهو خلقو په وژلو حکم ورکوی.

اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ

اصیل په اصیل باندی (قصاصیږی).

تفسیر: دا توضیح د هغی برابری ده چه حکم ئی صادر شو، مطلب ئی دا دی د هر آزاد نارینه په «قصاص» کښی یوازی همغه یو آزاد نارینه وژل کیدی شی، چه د هغه وژونکی دی. داسی نه چه د یوه قاتل په عوض کښی له یوی قبیلی څنی (**کیف ما اتفق**) دوه تنه یا زیات له هغو څخه پخپله خوښه ووژل شی.

وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ

او مریی په مریی باندی (قصاصیږی)

تفسیر: یعنی د هر مقتول غلام په مقابل کښی همغه غلام وژل کیږی، چه قاتل ئی دی. داسی به نه کیږی، چه د کوم شریف سړی د غلام په قصاص کښی، د هغه قاتل په ځای چه د رذیلو خلقو غلام دی، کوم آزاد سړی ووژل شی.

وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰىؕ

او ښځه په ښځه باندی (قصاصیږی).

تفسیر: یعنی د هری یوی ښځی په «قصاص» کښی یوازی همغه ښځه وژله کیږی چه د هغی قاتله ده. داسی نه شی کیدی، چه د کومی شریفة النسبی ښځی په «قصاص» کښی هغه رذیله ښځه ژوندی پریښوده شی، چه قاتله ده او د دی له تبر څنی کوم نارینه وواژه (قتل) شی، خلاصه ئی داسی شوه چه هر آزاد د بل آزاد سره، او هر غلام د بل غلام سره برابر دی، نو ښایی چه په قصاص کښی هم مساوات وی، او هغه تعدی او تجاوز چه کتابیانو او د عربو جاهلانو کاوه،

بيخى ممنوع دى.

(فائده): اوس پاتې شوه دا خبره که آزاد کوم غلام يا نارينه کومه ښځه ووژنى نو ئى «قصاص» آخيست کيږى که نه؟ نو دا مبارک آيت له دى خبرى ځنى ساکت دى، او امامان پکښى اختلاف لرى، زمونږ امام حضرت ابوحنيفه رحمة الله عليه د «ان النفس بالنفس» له آيت او د «المسلمون تتکافؤ دمائهم» د حديث په اساس په دى خبره قايل دى، چه په دواړو صورتونو کښى قصاص جارى کيږى او لکه چه قوى او ضعيف روغ او مريض، معذور او غير معذور او نور«قصاص» په حکم کښى سره برابر دى، هم دا راز (قسم) آزاد او غلام، نارينه او ښځه زمونږ د ستر امام **(ابو حنيفة الکابلى ثم الکوفى)** په نزد په «قصاص» کښى سره برابر دى. ولى په دى شرط سره چه وژل شوى غلام، د قاتل مريى نه وى، چه هغه د ده په نزد له قصاصه مستثنٰى دى. او که کوم مسلمان کوم ذمى کافر يا مستامن ووژنى، نو په هغه باندى هم زمونږ د حنفيانو په مذهب «قصاص» لازميږى. خو د مسلمان او حربى کافر په مينځ کښى هيڅوک په «قصاص» قايل نه دى.

فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيْهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوْفِ وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ط

نو هغه څوک چه عفو وکړه شى (مصلحتاً) ده ته له (قصاصه د اسلامى) ورور د ده نه څه شى نو لازمه ده (په دى عفو کوونکى) مطالبه د ديت (له قاتله) په ښه وجه سره او ورکول (د ديت دى) هغه (عفوه کوونکى) ته په ښه وجه سره؛

تفسير: يعنى که د مقتول له وارثانو ځنى کوم وارث خپل حق وبخښى، نو قاتل نه پرى قصاصيږى بلکه ګورو به چه هغو وارثانو په څه ډول (طريقى) سره هغه قاتل بخښلى دى؟. بى له مالى معاوضى څخه يواځى د ثواب په غرض؟ يا د شرعى ديت په مقابل کښى؟ يا د مصالحى په توګه (طور) د څه مال په مقابل کښى؟ يعنى له «قصاص» ځنى څرنګه تير شوى دى؟ او د هغه په مقابل کښى په څه شى راضى شوى دى؟، په اول صورت کښى قاتل د وارثانو له مطالبى ځنى بيخى خلاصيږى، او په نورو صورتو کښى قاتل لره ښايى چه هغه معاوضه دى په ډير ممنونيت او خوښى سره ادا کړى!.

ذٰلِكَ تَخْفِيْفٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ط

دا کار (د قصاص جواز یا دیت یا عفوه) آسانی ده له (طرفه) د رب ستاسی او مهربانی ده (چه اختیار ئی تاسی ته درکړ)

تفسیر: یعنی دا اجازه چه «په قتل عمد» کښې که غواړئ قصاص واخلئ!. که غواړئ دیت واخلئ!. که مو زړه غواړی ویې بخښئ! دا د پاک الله له خوا تاسی ته یو لوی سهولت او خورا(ډیر) مهربانی ده، یعنی د مقتول په وارثانو، او قاتلانو په دواړو باندی داسی یوه آسانی او لورینه (آرام) ده، چه په پخوانیو خلقو باندی نه وه. لکه چه په یهودانو «قصاص» او په نصرانیانو «دیت» یا عفوه مقرره وه.

فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِیْمٌ ﴿۱۷۸﴾

نو هر چا چه زیاتوالی وکړ (په ظلم او وژلو د قاتل) وروسته له دی فیصلی (چه دیت یا عفوه ده) نو ده لره دی عذاب دردناک (د دوزخ په عقبٰی کښې، او قصاص په دنیا کښې)

تفسیر: یعنی که وروسته له دی تخفیف او رحمت څخه هم څوک بیا مخالفت، او د جاهلیت په دود (رواج) او دستور باندی تګ کوی، یا د عفوی او دیت له منلو څخه وروسته قاتل وژنی، نو ده ته په آخرت کښې سخت عذاب دی. یا اوس هم هغه وژل کیږی.

وَلَكُمْ فِی الْقِصَاصِ حَیٰوةٌ

او تاسی لره دی په قصاص کښې (لوی) ژوندون.

تفسیر: یعنی اګر که د «قصاص» حکم په ښکاره سره سخت او درونډ ښکاری، مګر پوهان ښه پوهیږی، چه دا حکم د یو لوی ژوندون سبب دی، ځکه چه هیڅوک د «قصاص» د ویری د بل قتل ته هیڅکله اقدام نه کوی، نو د دی له امله (وجی) د دواړو ځانونه محفوظ پاتی کیږی، او د «قصاص» په وسیله د قاتل او مقتول د دواړو تبرونه هم له وژلو او د وینی له تویولو او بدیو څخنی محفوظ او مطمئن کیږی. په عربو کښې داسی یو دود (رواج) او دستور ؤ چه هغوی به د قاتل او غیر قاتل فرق نه کاوه، او په هر چا باندی به ئی چه لاس بر کیده همغه به ئی واژه، او په دواړو دلو کښې به د هم دی له امله (وجی) تل جنګ او جګړه وه، او د یوه تن د وینی د تویولو په سبب به په زرهاؤ کسان وژل کیدل، کله چه د اصلی قاتل څخه «قصاص» واخیست شی، نو دا ټول انسانان محفوظ او مصون پاتی کیږی. او داسی ئی هم معنی کیدی شی، چه

قصاص د قاتل په حق کښې د اخروی حيات باعث دی.

يَٰٓأُوْلِي ٱلْأَلْبَٰبِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

ای خاوندانو د عقلونو! له پاره د دی چه تاسی ځان وساتئ (له ناحقو وينو څخه).

تفسير: يعني د «قصاص» له ويری د بل چا له وژلو څخنی ځانونه وساتئ يا خپل ځانونه د «قصاص» په سبب د آخرت له عذابه وساتئ. يا کله چه تاسی ته د «قصاص» د حکم حکمت درڅرګند شو، نو د هغه له مخالفت څخنی چه د «قصاص» ترک دی ځانونه وساتئ!.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا ٱلْوَصِيَّةُ لِلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ بِٱلْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾

فرض کړی شوی دی په تاسی باندی کله چه حاضر شي يو له تاسی ته (اسباب) د مرګ که پری ايښی ئی وی څه مال، وصيت کول له پاره د مور او پلار او (نورو) خپلوانو په ښه انصاف سره دا حکم لازم دی په پرهيزګارانو باندی.

تفسير: پرومبنی حکم د مری د ځان په نسبت ؤ. دا بل حکم د مری د مال په نسبت دی، او دا آيت د ذکر شويو کلياتو چه هغه د «وآتی المال علیٰ حبه ذوی القربیٰ» ارشاد دی، تشريح ده. په خلقو کښې داسی دود (رواج) او دستور ؤ چه د مری تول مال به ئی د هغه ښځی او اولادی ته ورکاوه، بلکه مخصوصاً به هلکانو ته ورکاوه کيده. مور او پلار او نور خپلوان به له هغه څخه بی برخی پاتی کيدل، په دی آيت کښې ارشاد وشو، چه مور او پلار او تولو خپلوانو ته په انصاف سره وصيت کول په کار دی. او پر مړ کيدونکی (محتضر) باندی سم له هغه سره وصيت کول فرض شول. او دا وصيت تر هغه وخته پوری فرض ؤ چه د ميراث آيت نه ؤ نازل شوی. کله چه د «النساء» په سورت کښې د ميراث احکام نازل شول، او پاک الله د تولو برخی بيان کړی، نو اوس په ميت باندی په خپله متروکه کښې وصيت فرض نه دی او ضرورت ورته نشته، هو! د مستحب په اندازه منلی شوی دی. خو وارث لره وصيت کول جائز نه دی، او هم د مال له يوه ثلث څخنی زيات وصيت کول نه دی په کار او له وصيت د سری د پور (قرض)، امانت، وديعت او نورو راکړو ورکړو په متعلق وی، نو د هسی چارو وصيت اوس هم فرض دی.

فَمَنۢ بَدَّلَهُۥ بَعۡدَمَا سَمِعَهُۥ فَإِنَّمَآ إِثۡمُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُۥٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٞ ﴿١٨١﴾

نو هر چا چه بدل کړ دا وصیت وروسته له هغه چه وایی وریده هغه نو هم دا خبره ده چه گناه د دی (بدلولو) په هغو کسانو باندی ده چه بدلوی دا (وصیت) بیشکه چه الله ښه اوریدونکی (د تولو اقوالو) ښه پوهیدونکی دی (په تولو احوالو)

تفسیر: یعنی مری خو له انصاف سره سم وصیت وکړ او مړ شو. مگر ورکوونکی په هغه وصیت باندی عمل ونه کړ، نو په دی صورت کښی په مری باندی هیڅ گناه نشته. مری خو خپل فرض ادا کړی دی، او هغه کسان گنهگار کیږی چه له وصیت څخه چپ (غلط) او مخالف کار کوی، بیشکه الله تعالیٰ ته تولی خبری معلومی دی، او د تولو په نیتونو باندی ښه خبر دی.

فَمَنۡ خَافَ مِن مُّوصٖ جَنَفًا أَوۡ إِثۡمٗا فَأَصۡلَحَ بَيۡنَهُمۡ فَلَآ إِثۡمَ عَلَيۡهِۚ

نو هغه څوک چه ویریږی له وصیت کوونکی څخه د ظلم (په خطا سره) یا د گناه (په قصد سره) نو اصلاح وکړی په مینځ د دوی (د موصی او موصی له) کښی، نو نشته هیڅ گناه په ده باندی.

تفسیر: یعنی که چاته د مری په وصیت کښی داسی شبهه ور ولویږی، یا پوه شی چه دا مری له کوم سببه غلط شوی دی، او بی ځایه ئی د کوم سری رعایت کړی، او د بل سری حق ئی تر پښو لاندی کړی یا ئی د پاک الله له حکم څخه مخالفت کړی دی، او دا مصلح د وارثانو په مینځ کښی د شریعت له حکم سره سمه برابره مصالحه وکړی، نو په دغه مصلح باندی هیڅ ملامتی او گناه نشته، او په وصیت کښی داسی تغیر او تبدیل جائز بلکه بهتر دی.

إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿١٨٢﴾

بیشکه الله ښه بخښونکی پوره رحم لرونکی دی (په هغه چا چه د الله د احکامو په اجراء کښی دیر احتیاط .کوی)

تفسیر: یعنی حق تعالیٰ گنهکاران بخښی، نو هر څوک چه د اصلاح په غرض یوه خرابی له مینځه لری کوی، ده ته هرومرو (خامخا) مغفرت کوی یا ئی معنی دا ده چه د هغه وصیت کوونکی بخښونکی دی، چه ناجائز وصیت ئی کری وی، او بیا په خپل ناجائز باندی پوه شوی وی او له هغه وصیت څنی په خپل ژوند کښی بیرته گرځیدلی وی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيۡكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) فرض کړی شوی ده په تاسی باندی روژه لکه چه فرض کړی شوی ده په هغو کسانو چه پخوا له تاسی څخه وو (لکه پخوانی امتونه او پیغمبران تر آدمه پوری)

تفسیر: دا حکم د روژی په نسبت دی، چه د اسلام په ارکانو کښی داخله ده، او د نفس په بندگانو، او هوا او هوس خوشوونکو باندی د هغی تیول، خورا (دیر) سخت او گران دی نو ځکه ئی د تاکید او اهتمام په الفاظو سره بیان وفرمایه. دا حکم د حضرت آدم علیه السلام له زمانی څنی تر اوسه پوری جاری دی، که څه هم د ورځو د تعیین په نسبت ئی څه لږ او دیر اختلاف موجود ؤ په پخوانیو مذکوره ؤ اصولو کښی هغه د صبر او تحمل حکم چه شوی ؤ هغه د روژی یو لوی رکن دی، د رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په حدیث کښی روژه د صبر نیمایی فرمایلی شوی ده.

لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ۝١٨٣

له پاره د دی چه تاسی ځان وساتئ (له گناهونو څخه او پرهیزگاران شئ! ځکه چه روژه د شهوانی قوی ماتوونکی ده)

تفسیر: یعنی روژه مسلمان د نفسی خواهشونو په پریښولو سره عادی کوی او په دی وسیلی سره کولی شی چه خپل نفس له هغو نفسانی خواهشونو او شرعی محرماتو څخه وساتی، چه نفس ته دیر عزیز او گران وی، روژه د انسانانو په نفسو کښی د شهوانی قواؤ په ضعیفولو کښی دیر ښه

اثر کوی. او په انسانانو کښې د تقویٰ او پرهیزګاری روحیه تقویه کوی، په روژه کښې لوی حکمت، د سرکښې نفس اصلاح، او د شریعت د هغو احکامو آسانی او سهولت دی چه د هغو کول پر نفس باندې ګران او درانه وی، ترڅو چه روژتی متقی شی.

تنبیه: پر یهودانو او نصرانیانو باندې هم د رمضان روژه فرض شوی وه، مګر هغوی په خپله خوښه او رایه سره په هغې کښې تغییر او تبدیل وکړ، نو په ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ﴾ کښې په هغوی باندې تعریض دی نو معنی ئې دا ده «ای مسلمانانو تاسی له نافرمانی څخه ځانونه وساتئ!» یعنی لکه یهودان، او نصرانیان په دې حکم کښې خلل مه اچوئ!.

أَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ ط

یو څو ورځې شمیرلې شوی (لږ چه د رمضان ۲۹ یا ۳۰ ورځې دی).

تفسیر: یعنی څو شمیرلې شوی ورځې چه زیاتی نه وی، روژه ونیسئ! او له دې ورځو څخه د رمضان المبارک میاشت مراد ده، لکه چه په وروستی آیت کښې راځی.

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيْضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ اَيَّامٍ اُخَرَ ط

پس هر څوک چه وی له تاسی څخه ناجوړ یا (روان) وی په سفر (او روژه وخوری) نو (پر ده باندې لازم دی روژه نیول) په شمار (د خوړلیو شویو ورځو) له ورځو نورو.

تفسیر: بیا په دې لوړه موده کښې ئې هم دومره سهولت او آسانی فرمایلې ده، چه که څوک داسی ناروغ وی، چه روژه نیول ورته تکلیف پیښوی، یا مسافر وی، نو واک او اختیار لری چه روژه ونه نیسی، بیا دی د هغو ورځو قضایی وروسته له رمضان المبارک څخه ونیسی، چه په رمضان المبارک کښې ئې د معذرت له کبله (وجې) خوړلې دی، خوښه ئې چه دا قضا ئې جلا جلا (جدا جدا) راوړی او که یو ځای.

وَعَلَى الَّذِيْنَ يُطِيْقُوْنَهٗ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِيْنٍ ط

او په هغو کسانو باندې چه د روژې نیولو طاقت نه لری فدیه ورکول دی (یا)
او په هغو کسانو باندې چه د روژې نیولو طاقت لری فدیه ورکول دی (او دا

حکم په اول کښې ؤ، بیا منسوخ شو). طعام د یوه مسکین (د یوی روژې په برابرۍ.)

تفسیر: (۱) د ﴿يُطِيقُونَهُ﴾ ترجمه په «طاقت نه لري» سره په دې سبب ده چه همزه له پاره د سلب شي. یا د «لا» کلمه پکښې مقدره شي، یعني چه طاقت ترې سلب شوی وی لکه شیخ فاني.
(۲) او د ﴿يُطِيقُونَهُ﴾ ترجمه په «طاقت لري» سره بنا په ظاهر د آیت سره ده یعني هغه خلق چه د روژې نیولو طاقت لري. خو په اول د اسلام کښې د بیخي عادت نه لرلو په سبب دوی ته د یوی کاملې میاشتې پرله پسې روژه نیول، ډیر ګران او دروندکار ؤ، نو د دوی د آسانۍ له پاره داسې فرمایل شوی ؤ، چه که تاسې ته کوم عذر لکه مرض یا سفر په مخ کښې نه وی، مګر یوازې د عادت نه لرلو په سبب تاسې ته روژه سخته وی نو تاسې اختیار لرئ چه روژه نیسئ! یا د روژې فدیه ورکوئ!. د یوی روژې فدیه یوه مسکین ته په مړه ګیډه د دوه وختو طعام ورکول دی. ځکه کله چه روژتې د یوی ورځې طعام بل چاته ورکړی، ګواکې خپل نفس ئې له خوراک څخه منع کړ. او فی الجمله ئې له روژې سره مشابهت پیدا کړ. بیا نو کله چه خلق له روژې سره عادي شول. دا حکم منسوخ او اجازه پاتې نه شوه، چه د دې نسخې بیان په وروستنی آیت ﴿فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ کښې راځي. ځینې له ﴿طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾ څخه «**صدقة الفطر**» هم مرادوی، چه په دې تقدیر سره ئې معنی داسې کیږي «هغه کسان چه د فدیې ورکولو طاقت لري، دوی دې د یوه مسکین د خوراک په اندازه طعام ورکړي!» چه اندازه ئې په مبارکې شرعي کښې د غنمو نیمه پیمانه او اوربشو یوه پیمانه ده. په دغه تقدیر لکه اوله ترجمه دا آیت منسوخ نه دی هغه خلق چه اوس هم داسې وایي خلق په رمضان کښې اختیار لري چه روژه نیسي یا په فدیه اکتفاء کوی او روژه قطعي حکم نه دی نو دا د جهل او ناپوهې وینا ده. یا ئې ویونکې بې دین دی.

فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ ۚ

پس هر څوک چه پخپله خوښه (زیادت) وکړي کومه نیکي نو دغه بهتره ده ده لره؛

تفسیر: یعني د یوی ورځې له خوراک څخه زیات یوه مسکین ته ورکړي، یا د څو تنو مسکینانو ګیډې مړې کړي، نو سبحان الله دا ډیره ښه ده!.

وَأَن تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

او روژه نیول ستاسی (سره د افطار له رخصته) ډیر بهتر دی تاسی ته (له خوړلو څخه) که چیری یئ تاسی چه پوهیږئ (د روژی په فضیلت).

تفسیر: یعنی که تاسی ته د روژی فضیلت او حکمت او منافع معلوم شی، نو وبه پوهیږئ، چه د روژی نیول د فدیی له ورکولو څخنی ډیر ښه دی. نو د روژی په نیولو کښی هیڅ سستی او لټی مه کوئ!

شَهۡرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلۡقُرۡءَانُ هُدٗى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَٰتٖ مِّنَ ٱلۡهُدَىٰ وَٱلۡفُرۡقَانِۚ

میاشت د روژی هغه میاشت ده چه نازل کړی شوی دی په دی کښی قرآن چه هدایت دی له پاره د خلقو او دلیلونه دی ښکاره (له جنسه د هغو شیانو) چه هغه لاره ښیی او بیلوونکی د حق او باطل دی.

تفسیر: د رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په حدیث کښی راغلی دی چه ابراهیمی صحیفی، توریت او انجیل ټول په هم دغه رمضان المبارک کښی نازل شوی دی. پاک قرآن هم د رمضان المبارک په څلیرویشتمه شپه کښی له لوح محفوظ څخه اول آسمان ته ټول سره یو ځای نازل شوی دی بیا له هغه ځای څخه له ضرورت سره سم او د احوالو په مقتضیٰ په حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په (۲۳) کلونو کښی ټوټه ټوټه (لږلږ) نازل شوی دی. او حضرت جبریل علیه السلام د سیدالمرسلین خاتم النبیین صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په حضور په هر رمضان المبارک کښی د نازل شوی قرآن عظیم ختم کاوه، او بیابیا به ئی د تکرار په ډول (طریقه) زمونږ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته اوراوه، چه له دغو ټولو حالاتو او خبرو څخه د رمضان المبارک فضیلت، او له قرآن عظیم الشان سره د هغی مناسبت او خصوصیت، ښه ښکاریږی او د هم دی له امله (وجی) په هم دی میاشت کښی «تراویح» هم مقرری شوی دی. نو ښایی چه په دی میاشت کښی د پاک قرآن خدمت په ډیر شوق او ښه اهتمام سره وشی! ځکه چه دا میاشت د هم دی له پاره مقرره او معینه شوی ده.

فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهۡرَ فَلۡيَصُمۡهُۖ

نو هر څوک چه ومومی له تاسی (ای مکلفینو) دا میاشت نو ضرور دی روژه ونیسی د هغی (میاشتی).

تفسير: یعنی کله چه د دی میاشتی عظیم او مخصوص فضایل تاسی ته درڅرګند شول، نو هغه چاته چه دا مبارکه میاشته په لاس ورشی، خامخا دی د هغی روژه ونیسی!، او هغه فدیه چه د سهولت له مخی په ابتدا کښی د څه مودی له پاره (موقتاً) مقرره شوی وه، هغه موقوفه شوه.

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

او هغه څوک چه وی ناجوړه یا په سفر (بوزه، روان) وی نو (پر ده باندی دی روژه نیول) په شمار (د خوړلیو شویو ورځو) له ورځو نورو.

تفسير: له دی عام حکم څخه دا معلومیږی چه ښایی مریض او مسافر ته به هم د افطار او د قضا اجازه نه وی پاتی، او لکه چه د روژی توان لرونکی اوس له افطار څخه منع شوی دی، هم داسی به مسافر او مریض هم له افطار څخه منع شوی وی، نو ځکه ئی د مسافر او مریض ذکر بیا په صاف ډول (طریقه) سره وفرمایه چه دوی ته به رمضان المبارک کښی د افطار کولو، او په نورو ورځو کښی د هغه د قضا راوړلو اجازه اوس هم د پخوا په شان باقی پاتی ده.

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

اراده لری الله په تاسی د آسانتیا (چه مسافر او مریض ئی مخیر کړ) او اراده نه لری په تاسی باندی د سختی او له پاره د دی چه پوره کړئ (تاسی په قضا سره) شمار (د روژی د میاشتی) او چه په لویی سره یاد کړئ الله په دی چه هدایت ئی کړی دی تاسی ته او دپاره د دی چه تاسی شکر وباسئ (د رخصت، آسانی او ثواب په نعمتونو باندی)

تفسير: مطلب دا دی الله تعالیٰ چه په اول کښی د رمضان المبارک د روژی د نیولو حکم وفرمایه، او د معذرت له سببه ئی مریض او مسافر ته د افطار کولو اجازه فرمایله، او په نورو وختونو کښی ئی د هغو قضا شویو ورځو په شمار د هغو قضایی په مونږ او تاسی باندی واجبه وګرځوله، او په دی قضایی کښی ئی د یوځای یا سره جلا جلا (جدا جدا) نیولو قید له منځه وویست، نو په دی کښی ئی زمونږ او ستاسی د سهولت او د آسانی لحاظ وکړ، چه په مونږ او تاسی باندی څه ربړ او تکلیف واقع نه شی، او دا هم منظور دی، چه تاسی د خپلی روژی شمیر

پوره کړئ، څو چه په ثواب کښې مو څه لږوالی رانشي، او دا مو هم تر نظر لاندې وي، چه تاسي د دې خير او خورا (ډير) ښې طريقې په هدايت د پاک الله لويي او عظمت بيان کړئ، او د هغه د عزت، جبروت او کبريا يادونه وکړئ! او دا هم مطلوب دی چه پر دغو نعمتونو باندې شکر وباسئ! او د شکرکوونکو په ډله کښې ننوځئ! اى الله العالمينه! ثنا او صفت، لويي او شکر کول تا لره ښايي، چه روژې غوندې يو مفيد اواعلىٰ او ګټور (فائده مند) عبادت دې پر مونږ باندې فرض کړی دی! او د مشقت او تکليف په حالت کښې دې آسانی هم فرمايلې ده!، او د فراغت په وخت کښې دې د دې نقصان د جبيرې لاره هم راښوولې ده!.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿۱۸۶﴾

او کله چه پوښتنه وکړي (اى محمده!) له تا څخه بندګان زما (له لريوالي او نژديوالي) زما نو بيشکه زه نژدې يم (دوى ته په علم او اجابت سره)، قبلوم زه سوال د غوښتونکي په هغه وخت کښې چه وبولي ما نو ښايي چه دوى هم ومنې حکم زما(طاعت) او ټينګ دې اوسي په ايمان په ما باندې ښايي چه دوى په سمه لاره محکم پاتې شي.

تفسير: ړومبی داسې حکم و، چه د رمضان المبارک د شپې په اوله برخه کښې خوړل او څښل او ښځو ته نژدې کيدل روا وو، مګر وروسته له ويده کيدلو څخه به دا ټول شيان ممنوع کيدل. ځينو خلقو له دې حکم ځني چپ (خلاف) کار وکړ، او له ويديدلو څخه وروسته له خپلو ښځو سره نژدې شول، بيا زمونږ د پاک رسول صلى الله عليه وسلم حضور ته راغلل، او د خپلې خطا او قصور اظهار ئې سره له حسرت او ندامت وکړ، او د توبې په نسبت ئې له ده مبارک څخه پوښتنې وکړې. نو په دې مناسبت دا آيت نازل شو ستاسې توبه مو ومنله او تاکيد وشو چه د الله تعالىٰ احکام ومنئ، او پخوانی حکم منسوخ وګڼئ، او وروسته له دې نه اجازه ورکړه شوه، چه د رمضان المبارک په ټولو شپو کښې له ماښامه تر سپيده داغه پورې تاسي خورئ! او څښئ! او له خپلو ښځو سره ناسته ملاسته کړئ! چه د هغې ذکر په وروستنې آيت کښې راځي. پخوانی آيت کښې پر بندګانو د هغه سهولت او عنايت ذکر چه راغلی ؤ، دلته د هغه تاکيد او تائيد له دې قربت، اجابت او اباحت څخه لا زيات شو. او د دې آيت د ربط سبب دا هم کيدې شي چه په ړومبني آيت کښې د الله تعالىٰ د لويي او عظمت حکم بيان شوی ؤ، نو په دې نسبت ځينو خلقو پوښتنې وکړې چه «زمونږ رب که لرې وي نو مونږ به په زور سره ورغږ کړو. او که نژدې وي نو ورو ورو به ورسره وغږيږو» په دې سبب دا آيت نازل شو يعنى الله تعالىٰ نژدې دی. هره

خبره اوری. که ورو ورو وغړیږئ!، او که په چیغو ورناری کرئ! هغه ټول اوری. په هغو ځایو کښی چه په زور سره د تکبیر ویلو حکم شوی وی د هغو وجوه او اسباب، نور او په همغو ځایو پوری محدود او خاص دی. او سبب ئی دا نه دی چه الله تعالیٰ (معاذ الله) ورو خبره نه اوری.

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ ۚ

حلال کړی شوی دی تاسی ته په شپه د روژی کښی یوځای والی (جماع) ښځو خپلو سره

تفسیر: د رمضان المبارک په شپو کښی چه وروسته له خوبه خوړل او څښل او له خپلو ښځو سره نژدی کیدل حرام وو، په هغه کښی ئی هم آسانی وفرمایله، اوس که د شپی په هره برخه کښی مو هری مشروعی او مرغوبی چاری ته زړه کیږی، هغه وکړئ!

هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۗ

دوی لباس دی تاسی لره او تاسی لباس یئ دوی لره.

تفسیر: له لباس او کالیو (جامو) څخه خورا (ډیر) اتصال او ډیر اختلاط مقصود دی، یعنی همغسی چه ستاسی په وجود کالی (کپړی) نښتی او پیوست دی، هم دا رنګه ښځه او نارینه هم ډیر سره نژدی او د شودو او شکری په شان یو له بل سره ګډون او امتزاج لری.

عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ

معلوم دی الله ته چه بیشکه تاسی یئ چه خیانت کوئ په ځانو خپلو.

تفسیر: له خپل نفس سره له خیانت کولو څخنی مطلب دا دی، چه له ویدیدلو څخه وروسته تاسی خپلو ښځو ته نژدی کیدئ!. او د پاک الله د حکم د مخالفت لامله (له وجی) تاسی خپل ځانونه ګنهګارول، چه د هغه له سببه ستاسی نفس د عقاب مستحق ګرځیده، او ستاسی په ثواب کښی نقصان پیښیده، نو پاک الله په خپل فضل او کرم سره تاسی معاف کړئ او وروسته له دی تاسی ته اجازه وشوه، چه په ټوله شپه کښی هر هغه حلال عمل چه مو زړه غواړی ویی کړئ!.

فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْئٰنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ

پس رجوع ئې په رحمت سره وکړه په تاسې باندې او عفوه ئې وکړه له تاسې (د تیر خیانت) نو اوس جماع کوئ! له خپلو ښځو سره (د روژې په شپو کښې) او وغواړئ! هغه شي چه لیکلې (مقرر کړې دی) الله ستاسې له پاره.

تفسير: یعنې هغه اولاد چه په لوح محفوظ کښې ستاسې له پاره د الله تعالیٰ له لورې مقدر شوی دی، ښایي چه د ښځو په مباشرت کښې همغه مطلوب وي، او تش شهواني کارونه مو مقصود نه وي. په دې کښې د عزل کراهت، او د لواطت ممانعت ته هم اشاره ده.

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ

او خورئ! او څښئ! تاسې تر هغه پورې چه ښکاره شي تاسې ته تار سپین (جلا) (جدا) له تاره توره (چه سپین تار) له سبا څخه (دی).

تفسير: یعنې همغسې چه په ټوله شپه کښې د مجامعت اجازه ورکړې شوې ده، هم داسې د رمضان المبارک په شپو کښې هم تر سپیده داغه پورې د خوړلو او څښلو اجازه ورکړې شوې ده.

ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ

بیا پوره کړئ! روژه (خپله) تر شپې پورې،

تفسير: یعنې له سپیده داغه څخه تر شپې پورې خپلې روژې پوره کړئ! له دې څخنې دا هم راښکاره شوه چه د څو ورځو داسې متصله روژه نیول، چه د شپې له مخې هم افطار ونه شي مکروه ده.

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عٰكِفُونَ فِي الْمَسٰجِدِ

او مه نژدې کیږئ! ښځو ته (په جماع سره) حال دا چه تاسې معتکفان یئ په مسجدو کښې.

تفسیر: یعنی په روژه کښې د شپې له مخې د مباشرت اجازه شته. مګر د اعتکاف په شپو کښې په شپه او ورځ په هیڅ وخت کښې ښایي چه خپلې ښځې ته ورنژدې نشئ په مسجد کښې وی که د باندی.

تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا ۗ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ﴿۱۸۷﴾

دا احکام او حدودد الله دی نو مه نژدې کیږئ، دوی ته (په ماتولو سره) هم داسې (لکه چه دا ئې درته بیان کړل) بیانوی الله آیتونه خپل له پاره د خلقو چه دوی ځان وساتي (د دې حدودو له مخالفته).

تفسیر: هغه د حل او حرمت حکمونه چه د روژې او اعتکاف په نسبت تیر شول، د الله تعالیٰ له خوا مقرر شوی دی، ښایي چه له دغو څخه هیڅ تجاوز ونه کړئ! بلکه هغو ته هیڅ مه نژدې کیږئ! یا ئې مطلب دا دی چه پخپله رأیه یا د بل کوم حجت په اساس د یوه ویښته په اندازه هم ځنې مه لرې کیږئ!.

وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

او مه خورئ! مالونه خپل (چه واقع دی) په منځو د تاسو کښې په ناحقه سره

تفسیر: له روژې ځنې د نفس طهارت مقصود و اوس مالونو د پاکوالي بیان کیږي. او ښکاره شوه چه د حلال مال د نه خوړلو حکم خو یوائې د روژې په ورځو پورې ترلی دی، مګر د حرام مال نه خوړل، او روژه تړی نیول، د ژوند په ټول عمر کښې یو ضروری امر دی. او د هغه له پاره کومه تاکلې (مقرره) زمانه او حد نشته، لکه غلا، خیانت تګی، رشوت، غصب، قمار، ناروا بیه، سود او نور چه په دغه ډول (طریقه) د مال ګټل، بالکل حرام او ناجایز دی.

وَتُدْلُوْا بِهَآ اِلَى الْحُكَّامِ لِتَاْكُلُوْا فَرِيْقًا

مِّنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ

او مه رسوئ! دا مال تر حاکمانو پوری له پاره د دی چه وخورئ (تاسی په دی رسولو سره) یو څه له مالو د خلقو ځنی په ظلم (ناحقه سره) او تاسی پوهیږئ (چه دا ظلم دی)

تفسیر: «مه ئی رسوئ تر حاکمانو پوری». یعنی د کوم سړی د مال خبر ظالمو حاکمانو ته مه رسوئ یا خپل مال د رشوت په ډول (طریقه) حاکمانو ته مه ورکوئ! چه حاکم د خپل ځان مل کړئ، او د بل چا مال د هغه په زور سره وخورئ!. هم دا راز (قسم) د دروغو په شاهدی، یا د دروغو په دعوی، د بل چا مال مه آخلئ! او حال دا چه تاسی په خپله ناحقی هم پوهیږئ!

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ

پوښتنه کوی خلق له تا څخه (ای محمده!) له حاله د نویو میاشتو

تفسیر: لمر تل په یو صورت او په یو حال وی، او د سپوږمی شکل تل بدلیږی، او د هغی د رڼا (رڼرا) مقدار تل کمیږی او زیاتیږی نو ځکه خلقو د سپوږمی د دی زیاتوالی او کموالی په نسبت زمونږ له رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څخه پوښتنی وکړی، نو دا آیت نازل شو. په پرومبنی آیتونو کښی د رمضان المبارک د میاشتی او د روژی ذکر ؤ په دی آیت کښی د هلال ذکر دی. او د روژی تعلق د هلال له رؤیت سره ښکاره دی، ځکه چه یو په بل پوری اړه (حاجت) لری وروسته له دی نه د «حج» او د هغه د احکامو ذکر راځی چه د هلال ذکر له هغه سره هم ښه مناسبت لری.

قُلْ هِيَ مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

ووایه (ای محمده! دوی ته) چه دا میاشتی ټاکلی (مقرر) شوی وختونه دی له پاره د خلقو او د حج.

تفسیر: یعنی ای محمده! دوی ته ووایه چه د سپوږمی په ختلو او بدلون سره ډیری چاری او معاملی تعلق لری. او د سپوږمی په وسیله دینی ورځی، د عباداتو او معاملاتو وختونه، د قرض، اجاری، حمل، رضاعت، روژی، زکوة، عدت، عقود، شروط، مزدوری او د نورو شیانو نیټی څرګندیږی، او هره یوه نیټه او تاریخ له هغی څخه پر ډیر ښه شان سره ښکاریږی. په تیره بیا د

«حج» د تخصيص بله وجه هم دا ده چه ذيقعدة الحرام، ذيحجة الحرام، محرم الحرام او رجب المرجب دا څلور مياشتې حرامې مياشتې بللې کيدې چه په دغو مياشتو کښې جنګ او وژل حرام ؤ که په دغو مياشتو کښې به عربو ته کوم جنګ پيښيده، نو هغوی به تاريخونه سره وړاندې وروسته کول، او په يوه پلمه (تدبير) او بهانه سره به ئې په هماغو حرامو مياشتو کښې جنګونه کول، مثلاً که په «ذی الحج» يا «محرم» کښې به له جنګ سره مخامخ کيدل، نو هغه به يې په «صفر» سره تعبير کاوه، او کله چه به په «صفر» کښې کوم کار د دوی په مخ کښې راته، نو هغه به يې په «ذی الحج» او «محرم سره ياداوه، نو د دوی د دې خيال د ابطال له امله (وجې) ئې دلته د «حج» تصريح وفرمايله، هغه ورځې چه حق تعالیٰ جل وعلیٰ شانه د «حج» له پاره ټاکلې (مقرر کړی) دی، په هغو کښې وړاندې وروسته کول، هيڅکله جايز نه دی. اوس له دې نه وروسته د «حج» او د هغه متعلقات او احکام تر دير ځای پورې ذکر کيږي.

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۗ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

او نه ده نيکی (دا کار) چه راځئ (تاسی) کورو ته د شا له لوری د هغو او ليکن (خاوند) د نيکۍ هغه څوک دی چه ويريږی (له الله) په ترک د مخالفت کښې او راځئ کورو ته له طرفه د دروازو د هغوی او وويريږئ له الله څخه د دی له پاره چه تاسی خلاص شئ! (د الله له عذاب) او په خپل مراد ورسيږئ!

تفسير: د جاهليت په زمانه کښې داسې دود (رواج) او دستور ؤ، چه کله به دوی د «حج» احرام تاړه، او له خپلو کورو څخه به وتل، او بيا به اتفاقاً هغوی ته کوم هسې ضرورت پيښيده چه بيرته به د خپلو کورو ورتګ ته اړ (محتاج) کيدل، نو دروازو له لاری به نه ورتلل، او په بام باندې به ورختل، او له هغې لاری به خپلو کورو ته ننوتل، يا به د شا له خوا پکښې ننوتل، يا به ئې د شا له لوری سوری واهه، او پکښې به ننوتل، او دا کار به ئې نيکی او ښيګڼه (فائده) ګڼله، دا دی چه پاک الله دا کار غلط وښود.

(فائده): په رومبنی جمله کښې د «حج» ذکر ؤ او دا حکم هم د «حج» په نسبت دی نو په هم دی مناسبت سره يی دا حکم هم دلته بيان وفرمايه. ځينې عالمان وايی چه ظاهر دا دی چه په آيت کښې له «اهله» څخه د «حج» مياشتې مرادی دی يعنی شوال المکرم، ذی قعدة الحرام او لس شپې د ذی حجة الحرام چه «حج» او «احرام» په دغو کښې کيږی. خلقو زمونږ له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه پوښتنې وکړی، چه د «حج» ورځې هم دا ورځې دی؟ که په نورو ورځو کښې هم «حج» کول روا دی؟ پاک خدای د هغوی په ځواب کښې وفرمايل چه د حج د ادا

کولو له پاره د حج میاشتی مقرری او معینی دی، او د دی خبری په مناسبت د «احرام» په وخت کښی خپل کور ته د بیرته ورتگ ذکر هم وشو. له دی څخه دا هم راښکاره کیږی، چه له خپله ځانه جائز او مباح شیان د نیک کار په شان گرځول، او هغه په دین کښی داخلول، مذموم او حرام دی. چه له دی څخه د دیرو شیانو بدعت او مذمومیت راښکاریږی.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ

او جنگ کوئ (ای مؤمنانو!) په لاره د الله کښی! له هغو کسانو سره چه جنگ کوی له تاسی سره.

تفسیر: د حضرت ابراهیم علیه السلام له وخته راهیسی مکه معظمه دارالامن ده. که د چا لاس به په خپل دښمن باندی هم په مکه معظمه کښی بر کیده، نو به ئی څه غرض ورسره نه کاوه، او په اشهرالحرم کښی به چه ذی قعدة الحرام، ذی حجة الحرام، محرم الحرام او رجب المرجب دی هم کامل امنیت ؤ، په دی څلورو میاشتو کښی به په ټول عربستان کښی جنگ او جگړه نه کیده، او هیچا به چاته څه نه ویل، د هجرت په شپږم کال د ذی قعدة الحرام په میاشت کښی کله چه حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وعلیٰ آله واصحابه وسلم له خپلو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم سره د عمری په قصد او د بیت الله د زیارت په نیت مکی معظمی ته تشریف یووړ، نو له مکی معظمی سره نژدی مشرکین سره راټول شول، او مسلمانان ئی د جنگ په توربریښو، د مکی معظمی له زیارت څخه ستانه (صفت) کړل. په پای (آخر) کښی ئی په دی باندی روغه سره وکړه، چه اوس دی مسلمانان بی د مکی شریفی له زیارت کولو څخه، بیرته لاړ شی، بل کال ته دی بیا ورته راشی، او عمره دی ادا کړی، او یوازی دری شپی دی په داد سره په مکی مکرمی کښی تیری کړی. کله چه په بل کال کښی د هجرت په اوم کال د ذی قعدة الحرام په میاشت کښی رسول الله مبارک د مکی شریفی قصد وفرمایلو نو د دوی اصحابو ته داسی اندیښنه ورپیدا شوه چی که مکی مکرمی خلق سږ کال هم وعده خلافی وکړی، او جنگ ته بیا تیار شی، نو مونږ به څه کوو؟ که وجنگیږو، نو دا جنگ به په اشهر الحرم کښی او په خپله په بیت الحرام کښی، او په حالت د «احرام» کښی څرنگه وی؟ که ونه جنگیږو، نو څرنگه به خپله عمره ادا کوو؟ نو په دی مناسبت د الله تعالیٰ داسی حکم نازل شو «که هغوی په دی اشهر الحرم کښی له خپل عهد څخنی مخالفت، او له تاسی سره جنگ وکړی، نو تاسی هم بلا تأمله هغوی سره وجنگیږئ!» هو! نه ښایی چه ستاسی له خوا په جنگ ابتدا او یا زیادت پکښی وشی، د «حج» په ضمن کښی د حدیبیی د عمری په مناسبت له کفارو سره د قتال ذکر هم راغلی دی، نو ځکه د «جهاد» د ځینو آدابو او احکامو ذکر هم د دی مقام په مناسبت کیږی، وروسته له هغه بیا د «حج» د احکامو ذکر کیږی.

وَلَا تَعْتَدُوٓا۟ ۚ

او مه کوئ زیادت (پر هیچا باندی ای مؤمنانو!)

تفسیر: یعنی تیری مه کوئ!. د دی معنی دا ده چه په جنګ کښی دی ورو کی، ښځی او سپین ږیری قصداً ونه وژل شی! او دننه په بیت الحرام کښی دی په جګړو باندی لومړی پیل (ابتدا) ونه کړ شی.

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾ وَٱقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُم مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ

بیشکه چه الله نه خوښوی تیریدونکی له حده. او وژنئ! دوی په هر ځای کښی چه مومئ دوی اوباسئ! دوی له هغه ځایه چه ایستلی دی دوی تاسی

تفسیر: هر چیری چه یی مومئ وبی باسئ یعنی په «حرم» کښی وی یا پرته (علاوه) له حرمه. له هغه ځایه چه تاسی یی ایستلی یئ یعنی له مکی معظمی څخه یی وباسئ.

وَٱلْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ ٱلْقَتْلِ ۚ

او فتنه (شرک او له دین څخنی اړول) ډیر سخت دی له وژلو څخه.

تفسیر: یعنی له دین څخنی ګرځیدل، یا له دین څخنی د بل چا ګرځول، له هغو وژلو څخه چه په اشهر الحرم کښی واقع شی، ډیره لویه ګناه ده. مطلب ئی دا دی چه د مکی معظمی په حرم کښی د کفارو شرک او کفر او نورو ته د کفر او شرک په لوری لار ښوونه کول ډیر قبیح او خورا (ډیر) خراب کار دی. نو تاسی ای مسلمانانو د حرم له مقاتلی څخه هیڅ اندیښنه مه کوئ! او د هغوی د تیری ځواب په توره سره ورکوئ!

وَلَا تُقَٰتِلُوهُمْ عِندَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَٰتِلُوكُمْ

فِيهِ ۚ فَإِن قَٰتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ ۗ كَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْكَٰفِرِينَ ۝

او جنگ مه کوئ! له دوی سره په نزد د مسجدالحرام کښې تر هغه پورې چه وجنگیږي دوی له تاسی سره په دغه (حرم) کښې پس که جنگ وکړي دوی له تاسی سره نو وژنئ! دوی هم داسی (لکه تیری شوی جزا) جزا ده د کافرانو.

تفسیر: یعنی مکه معظمه هرومرو (خامخا) د امن ځای دی. ولی که هغوی پر تاسی باندی برید وکړی، یا په ظلم باندی لاس پوری کړی، او په ایمان راوړلو کښی له تاسی سره دښمنی وکړی، چه دا خبره له وژلو څخني هم سخته ده، نو بیا هغوی لره امان نه پاتی کیږی، او هر چیری چه ئی وموموئ ویی وژنئ! آخر ته چه مکه معظمه فتح شوه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هم داسی امر وفرمایه «هغه څوک چه د مسلمانانو په مخ کښی توره په لاس ودریږی، ویی وژنئ! او نورو کسانو ته امن ورکړئ!»

فَإِنِ ٱنتَهَوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

پس که منع راوړی (له شرکه نو الله به ئی وبخښی) نو بیشکه الله دیر بخښونکی پوره رحم لرونکی دی

تفسیر: یعنی سره له دومره خبرو که اوس هم دوی ایمان راوړی، او له کفر او شرک څخني توبه وباسی؛ نو د هغوی توبه منله کیږی.

وَقَٰتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ ٱلدِّينُ لِلَّهِ ۖ فَإِنِ ٱنتَهَوْا۟ فَلَا عُدْوَٰنَ إِلَّا عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ۝

او جنگ کوئ تاسی! له دوی سره تر هغه پورې چه پاتی نشی فتنه (شرک او فساد) او شی دین (حکم) خاص الله لره، پس که چیری وگرځیدل (دوی له شرکه نو تاسی تجاوز مه کوئ پر دوی باندی) نو نشته هیڅ تیری مگر (خو شته جزا د ظلم) پر ظالمانو باندی.

تفسیر: یعنی له کفارو سره د دی له امله (وجی) جنگ وکړئ! چه ظلم او تیری بیخی (بالکل)

ورک شي، او دوی ته داسي يو قوت او قدرت پاتي نشي چه د هغه په واسطه نور خلق کافران کړي، او له سمي لاري څخني ئي وباسي، او خاص د الله تعالیٰ احکام جاري وي. که دوی له شرک څخني مخ واړوي، نو تيری او زيادت پر بل هيڅچا نشته، پرته (علاوه) له ظالمانو څخه يعني هغه کسان چه له بدی څخني لاس آخلي، هغوی له ظلم او تجاوز څخني وځي، نو پر دوی باندی تيری او زيادت مه کوئ! هو! هغه کسان چه له فتنني څخني نه اوړي نو په ډيره مينه سره هغوی وژنئ!

اَلشَّهۡرُ الۡحَرَامُ بِالشَّهۡرِ الۡحَرَامِ وَالۡحُرُمٰتُ قِصَاصٌؕ فَمَنِ اعۡتَدٰی عَلَیۡکُمۡ فَاعۡتَدُوۡا عَلَیۡهِ بِمِثۡلِ مَا اعۡتَدٰی عَلَیۡکُم۪ۡ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعۡلَمُوۡۤا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الۡمُتَّقِیۡنَ ﴿۱۹۴﴾

میاشته حرامه په بدل د میاشتی حرامی کښی ده. او تعظیمونه (د دی شیانو) سره برابر دی پس هر چا چه تیری وکړ پر تاسی باندی نو تاسی هم تیری کوئ! په هغوی باندی په شان د هغه چه تیری ئی کړی ؤ پر تاسی باندی او ووېرېږئ له الله څخه! او پوه شئ! چه بیشکه الله له پرهیزګارانو سره دی (په علم او نصرت سره)

تفسیر: دا د حرمت میاشت یعنی ذی قعدة الحرام چه د عمری د قضا لپاره پکښی دروم‌ئ د هغه حرمت میاشتی په ځای ده، چه د پروسږکال تیر شوی کال په ذی قعدة الحرام کښی تاسی د کفارو له خوا د عمری او د بیت الله شریف له زیارت څخه ممنوع شوی وئ، او پری ئی نه ښودئ چه مکی معظمی ته لاړ شئ، یعنی اوس تاسی په ډیره خوښی سره له هغوی څخه خپل بدل واخلئ! ځکه چه په ادب او حرمت لرلو کښی برابری ده. یعنی که کوم کافر د حرام د میاشتی عزت او حرمت وکړی او په دی میاشت کښی له تاسی سره جنګ ونه کړی، نو تاسی هم همغسی وکړئ. مکیانو (مکی خلقو) چه پروسږکال (تیر شوی کال) پر تاسی باندی ظلم وکړ، نه ئی د حرام د میاشتی حرمت وساته، او نه ئی د بیت الله شریف پت، نه ئی ستاسی احرام ته وکتل، او نه ئی لحاظ وساته، او تاسی پر هغو باندی صبر وکړ، که دا ځلی هم هغوی له دی تولو حرمتو څخه سترګی پتی کړی، او جنګ ته تیار شي: نو تاسی هم د هیڅ حرمت لحاظ ونه کړئ! بلکه خپل وړاندی او وروسته تول کسات (بدله) او انتقام ورڅخه واخلئ! مګر هر کار چه کوئ، ښایی چه په هغه کښی له **(رب العٰلمین جل وعلیٰ شانه)** څخه ووېرېږئ! او د الله تعالیٰ له احکامو څخه مخالف هیڅ یو کار مه کوئ! ځکه چه پاک الله خامخا د پرهیزګارانو ناصر او مددګار دی.

وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

او صرفوئ (مالونه خپل) په لاره د الله کښې! او مه غورځوئ ځانونه خپل په هلاکت کښې (چه جهاد ترک کړئ! او خپل مالونه په غزا کښې ونه لګوئ!)

تفسیر: مطلب دا دی چه د الله تعالیٰ په اطاعت یعنی جهاد او نورو ښو کارونو کښې خپل مال صرف کړئ! او خپل ځانونه په هلاکت کښې مه اچوئ!. یعنی چه جهاد پریږدئ! او په هوسایی (آرام) سره کینئ یا خپل مال په جهاد کښې صرف نه کړئ! چه له دی وضعیت (حالت) څخه به تاسی ضعیفان او دښمن به مو قوی شي.

وَأَحْسِنُوا ۛ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾ وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ

او نیکی کوئ! (له هر چا سره مخصوصاً له غازیانو سره) بیشکه چه الله دوستی کوی له نیکو کارانو سره (چه ثواب ورکوی دوی ته) او پوره ادا کړئ حج! او عمره خاص الله لره.

تفسیر: د «حج» په ضمن کښې ئی د «جهاد» هغه ذکر چه مناسب ؤ، بیان وفرمایه، او پس بیا د «حج» او عمری احکام راښیی.

فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۖ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ

بیا که چیری منع کړی شوئ (له تمامولو د حج او عمری) نو (واجب دی پر تاسی) هغه څه چه آسان دی له هدیی څخه (چه مذبوحه ده) او مه خرییئ! (ای محصرانو!) سرونه خپل تر هغه پوری چه ورسیږی هدیه (چه مذبوحه ده) ځای د حلالی خپلی ته

تفسير: مطلب دا دی کله چه څوک «حج» یا «عمره» شروع کړی یعنی احرام وتړی، نو پر هغه باندی دا خبره لازمه ده چه پوره ئی کړی، او پای (آخر) ته ئی ورسوی، او داسی نشی کیدی چه هغه په نیمایی کښی پریږدی، او له احرام څخه ځان وباسی. مګر که کوم دښمن یا مرض وړپیښ شی او د هغه له سببه «حج» او «عمره» پای (آخر) ته ونه شی رسولی، نو پر ده باندی وینه اوړی، چه سم له خپل توان سره حیوان حلال کړی، چه ادنی ئی یو پسه دی او دا حیوان به د بل چا په وسیله مکی شریفی ته لیږی، او دا دی هم ورته ووایی چه تر دغی ورځی پوری دا مذبوحه د حرم ځمکی ته ورسوه ! او هلته ئی ذبحه کړه!، او هر کله چه داده شی، چه اوس د ده هغه مذبوحه خپل تاکلی (مقرر) ځای حرم شریف ته رسیدلی ده، او ذبحه شوی ده، نو هلته دا خپل سر لنډ یا وخریی او پخوا له هغه دی هیڅکله ځان نه حلالوی. داسی وینی ته د «حصار وینه» وایی چه د «حج» یا د «عمری» د نه تمامولو له سببه پر «حاجی» یا «معتمر» باندی اوړی.

فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ بِهِۦٓ أَذًى مِّن رَّأْسِهِۦ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ ۚ

نو هر څوک چه وی له تاسی څخنی ناجوړه یا وی په ده پوری ضرر له (طرفه) د سر د ده نو لازمه ده په ده باندی فدیه له روژی څخه یا له خیراته یا له حلالولو (د پسه)

تفسير: یعنی که د «احرام» په حالت کښی څوک رنځور شی یا د هغه په سر کښی درد یا زخم وی نو هغه لره د ضرورت له امله (وجی) د احرام په حالت کښی هم سر خرییل، یا د ویښتانو لنډول روا دی. مګر د هغه «فدیه» دی ورکوی، چه هغه د دری ورځو روژه نیول، یا شپږو تنو مسکینانو ته طعام ورکول دی یا د یوه پسه (ګډ) حلالول دی دا وینه د «جنایت وینه» بولی چه د «احرام» په حالت کښی د ناچاری له کبله (وجی) د «احرام» د مخالفو امورو په کولو باندی لازمیږی.

فَإِذَآ أَمِنتُمْ فَمَن تَمَتَّعَ بِٱلْعُمْرَةِ إِلَى ٱلْحَجِّ فَمَا ٱسْتَيْسَرَ مِنَ ٱلْهَدْىِ ۚ

نو هر کله چه په امن شئ پس هر چا چه نفع واخیسته په عمری سره (چه یو ځای ئی کړه) له حج سره نو (واجب) دی پر ده باندی هغه چه آسان وی له هدیی څخه (چه مذبوحه ده)

تفسیر: یعنی هغه «محرم» چه د دښمن او مرض له خوا مطمئن وی، اعم له دی نه چه هغه ته له سره کومه اندیښنه ورپیښه نشی، یا خو دښمن یا رنځوری څه عارضه او حادثه ورپیښه شوی وی، خو په خیر سره زائله او له مینځه ورکه شوی وی، او د هغه له امله (وجی) د هغه په احرام او «حج» او «عمره» کښی څه خلل ورپښ شوی نه وی، هغه لره ښایی چه فکر وکړی که «حج» او «عمره» ئی دواړه سره یو ځای ادا کړی وی یعنی قران یا تمتع ئی کړی وی او افراد ئی نه وی کړی. نو په ده باندی یو پسه یا د غویی یا د اوښ اوومه برخه قربانی اوړی، چه دی وینی ته د قران او تمتع وینه وایی او زمونږ د لوی امام ابوحنیفه رحمة الله علیه په مذهب کښی د قران او تمتع د غوښی خوراک روا دی. ځکه چه دی (د شکر وینه) ورته وایی. ولی امام شافعی رحمة الله علیه دی ته (د جبر وینه) وایی، او قربانی کوونکی ته اجازه نه ورکوی چه د هغی له غوښی څنی څه وخوری.

فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِى الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ ۭ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ۭ

هر چا چه ونه موندله هدیه (چه مذبوحه ده) نو (واجب) دی په ده باندی روژی د دری ورځو په (ورځو د) حج کښی او اووه ورځی (نوری) کله چه وګرځئ (تاسی) دا لس ورځی دی پوره

تفسیر: یعنی هغه څوک چه قران او تمتع ئی وکړه، او مذبوحه ورته میسره نه شوه، نو هغه لره ښایی چه دری ورځی د «حج» په ورځو کښی روژه ونیسی، چه د «عرفی» یعنی د «ذی الحجی» په نهمه ورځ کښی پای (آخر) ته ورسیږی، او اووه ورځی د «حج» له فراغت څخه وروسته روژه ونیسی، چه دا تولی سره لس ورځی شوی.

ذٰلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ اَهْلُهٗ حَاضِرِى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۭ

دا (حکم د تمتع) هغه چا لره دی چه نه وی عیال د ده اوسیدونکی په (حوالی (احاطه) د) مسجد حرام کښې.

تفسیر: یعنی قران او تمتع هغه چا لره مخصوص دی چه په مسجد الحرام کښې یعنی په مکه معظمه کښې یا هغې ته نژدې نه اوسیږی، بلکه د «حل» یعنی له «میقات» څخه د باندې هستوګنه ولری. هغه کسان چه دننه په مکې معظمې کښې اوسیږی، هغوی دی یواځې (افراد) وکړی.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ

او ویریږئ له الله څخه او پوه شئ! چه بیشکه الله ډیر سخت عذاب ورکوونکی دی (وخت د) حج (څو) میاشتې معلومې دی

تفسیر: د شوال المکرم له اول څخه نیولی (شروع) د لوی اختر یعنی د ذیحجة الحرام د لسمی شپې تر سحر پورې د دی میاشتو نومونه (اشهر الحج) دی. ځکه چه د حج احرام د هم دی مودی په منځ کښې وی، که پخوا له دی نه څوک د حج «احرام» وتړی نو هغه به ناجائز یا مکروه وی. یعنی د حج له پاره څو میاشتې مقرری دی. او تولو ته ښکاره دی، هغه تغیر او تبدیل چه د عربو مشرکینو به د خپل ضرورت له مخې په دی میاشتو کښې کاوه، او د هغو په نسبت په بل آیت کښې داسې فرمایلی شوی دی ﴿ إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ ﴾ هغه بیخی بی اصله او باطل دی.

فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ

نو هر چا چه فرض کړ (په خپل ځان) په دی میاشتو کښې حج نو نه دی کوی جماع (او نه دواعی د هغې) او نه ګناهونه او نه جګړې په (ورځو) د حج کښې. او هر څه چه کوئ (تاسی) له نیک کار څخنی نو پوهیږی په هغه باندی الله

تفسیر: «حج» ئی لازم کړ یعنی «احرام» ئی وتاړه په داسی ډول (طریقه) چه په زړه ئی نیت وکړ، او په خوله ئی «تلبیه» وویله.

وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ ۚ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

او توښه واخلئ (له ځانو سره) نو بیشکه بهتره د توښی ځان ساتل دی له سواله او ویریږئ! له ما ځنی ای خاوندانو د (صافو) عقلو!.

تفسیر: یو داسی غلط دود (رسم) او دستور په کفر کښی دا هم ؤ چه بی د لاری د خوری (خرچه) تش لاس «حج» ته تلل ئی ثواب گڼل، او هغه ته به ئی «توکل» وایه، او هلته به تلل له هر چا ځنی به ئی سوال او غوښتنی کولی. نو الله تعالیٰ هغو کسانو ته چه قدرت لری، امر ورکوی چه هغوی دی د لاری خوری (خرچه) له ځان سره اخلی او بیا دی «حج» ته ځی او بی له زاد او راحلی دی لاړ نشی، چه هم په خپله دی سرگردانیږی، او نورو ته هم سرگردانی پیښوی.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ۚ

نشته په تاسی باندی هیڅ گناه په دی کښی چه غواړئ روزی له فضل د رب خپل

تفسیر: که د «حج» په سفر کښی سوداگری هم وکړئ څه گناه نه لری، بلکه مباح ده. خلق له دی خبری څخه په شبهه کښی ؤ چه ښایی له تجارت کولو څخه به په «حج» کښی څه نقصان پیښیږی، نو اوس داسی هدایت صادر شو هغه څوک چه اصلی مقصود ئی «حج» وی او د هغه په ضمن کښی سوداگری هم وکړی، نو د هغه په ثواب کښی به څه نقصان نه راځی.

فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ

نو هر کله چه راکوز شئ (د بیت الله طواف ته) له عرفات څخه نو یادوئ الله په نزد د مشعر الحرام (آخر د مزدلفی کښی)

تفسیر: مشعرالحرام په مزدلفه کښی یو غر دی چه په هغه باندی امام دریږی. په دی غره باندی دریدل افضل دی. او په ټوله مزدلفه کښی هر چیری دریدل جائز او روا دی پرته (علاوه) د

(محسر) له کندی او وادی څخه، چه هلته دی نه دریږی.

وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِن كُنتُم مِّن قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾

او یادوئ دی (یعنی الله) لکه چه لاره ئی درښودلی ده تاسی ته او بیشکه چه وئ تاسی پخوا له هدایته خامخا له گمراهانو څنی.

تفسیر: یعنی کفارو خو به هم د پاک الله ذکر کاوه مگر په شرک سره، نو ښایی چه هسی ذکر دی ونه کړی شی، بلکه سره له توحیده ئی همغسی ذکر وکړئ چه تاسو ته ئی هدایت درکړی دی.

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩٩﴾

بیا راکوزیږئ (ای قریشو د طواف دپاره) له هغه ځایه (عرفات څخه) چه راکوزیږی (نور) خلق (مزدلفی ته) او مغفرت غواړئ له الله څخه د (خپلو گناهونو) بیشکه چه الله ښه مغفرت کوونکی (د گناهونو) پوره رحم لرونکی دی. (د اجر او ثواب په اکرام سره)

تفسیر: د کفر په زمانه کښی یوه غلطی دا هم وه، چه مکیان (مکی والا) به تر عرفاته پوری نه تلل، چه عرفات له حرم څخه د باندی دی. بلکه د حرم په حد کښی به چه مزدلفه ده، دریدل، او د مکی شریفی له قریشو څخه پرته (علاوه) نور تول به تر عرفات پوری تلل، او بیا به له عرفات څخه د طواف له پاره مکی شریفی ته راتلل. نو ځکه ئی وفرمایل له هغه ځایه چه تول خلق د طواف له پاره راځی. تاسی هم همغه ځای ته ورشئ، او له هغه ځایه له عرفات د طواف له پاره بیرته راشئ، او په خپلو پخوانیو گناهونو باندی نادم اوسئ!.

فَإِذَا قَضَيْتُم مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ۗ

نو هر کله چه ادا کړل تاسی افعال د حج خپل نو یادوئ الله لکه یادول تاسی پلرونو خپلو لره (په جاهلیت کښې په فخر سره) بلکه ډیر زیات یادول

تفسیر: یعنی د ذیحجة الحرام په لسمه کښې چه د «حج» د افعالو یعنی د جمرو ویشتلو، قربانی کولو، سر خرییلو، یا د ویښتانو لندونو د کعبې شریفې د طواف او د صفا او مروىٰ له سعی فارغ شوئ، نو د منىٰ د قیام په وخت کښې د الله تعالىٰ ذکر وکړئ! لکه چه د کفر په زمانه کښې تاسی د خپلو پلرونو او نیکونو ذکر کاوه، بلکه له هغه څخه دی هم زیات ذکر وکړ شي! دوی له قدیمی زمانی راهیسی داسی عادت درلود (لرلو) چه د «حج» له فراغت څخه وروسته به دری ورځې په منىٰ کښې دیره کیدل، او لوی بازار به ئی جوړاوه، او د خپلو پلرونو او نیکونو ستاینه (صفت) او یادونه به ئی کوله. او د دوی لوینی او فضایل به ئی بیانول. دا دی چه پاک الله له هسی ویناؤ څخه هغوی منع کړل او ویې فرمایل چه په دی ورځو کښې د الله تعالىٰ ذکر ډیر وکړئ او د هغه الله تعالىٰ جلت عظمته د لویې او عظمت یادونه کوئ!.

فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا وَمَا لَهٗ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿۲۰۰﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّقُوْلُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ نَصِيْبٌ مِّمَّا كَسَبُوْا ۗ

نو ځینی له خلقو څخه هغه څوک دی چه وایی ای ربه زمونږه! راکړه مونږ ته! په هغه دنیا (لږ ژوند) کښې (زمونږ برخه مال او جاه) او نشته ده لره په آخرت کښې هیڅ برخه او ځینی له دوی څخه هغه څوک دی چه وایی

(چه دنیاکړی غوره څوک په آخرت
بی له برخی به وی پاتی په قیامت)

ای ربه زمونږه راکړه مونږ ته! په دغه دنیا (لږ ژوند) کښې نیکی (نعمت) او په آخرت کښې نیکی (جنت) او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ) دغه کسان شته دوی لره لویه برخه له سببه د هغو (ښو اعمالو) چه کړی دی دوی (هغه)

تفسیر: پرومبی ئی فرمایلی ؤ چه د الله تعالیٰ ذکر وکړئ!. د نورو ذکر مه کوئ! اوس دا راښوول کیږی، چه د پاک الله ذکر کوونکی او له هغه څخه د مطلب غوښتونکی په دوه ډوله (قسمه) دی: یو خو هغه دی چه د هغوی مطلوب یوازی دنیا ده، او د هغوی دعا هم دغه ده: «هر هغه دولت او عزت چه مونږ ته راکول کیږی، په هم دی دنیا کښی دی راکړ شی» نو داسی خلق د آخرت له نعمتو څخه بی برخی دی. بل هغه دی چه د هغوی مقصود آخرت دی، چه د دنیا ښیګڼی (فائدو) او نیکی یعنی د عبادت توفیق او نور او د آخرت ښیګڼی (فائدو) او نیکی یعنی ثواب، رحمت او جنت دواړه غواړی، نو داسی کسانو ته په آخرت کښی د هغوی د حج او دعا او حسناتو پوره برخه وررسیږی.

څوک چه غواړی دین دنیا له خپل مولیٰ نه

په دارینو کښی به ئی زیات کړی له هر چانه

وَاللّٰهُ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

او الله ژر اخستونکی د حساب دی (چه ډیر ژر د تولو مخلوقاتو حساب خلاصوی.)

تفسیر: یعنی په قیامت کښی به له تولو څخه یو ځای او یو ځلی او په یوه شیبه حساب آخیست کیږی، یا دا چه قیامت لری مه ګنئ ځکه چه هغه د جزا ورځ ډیر ژر راتلونکی ده. او له هغه څخه په هیڅ ډول (طریقه) سره خلاصی امکان نه لری. نو د هغی له فکره مه غافل کیږئ!

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِيْٓ اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ ۭ

او یادوئ! الله (د تکبیراتو په ویلو سره) په څو ورځو شمیرلیو شویو (د تشریق) کښی

تفسیر: له ﴿اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ﴾ څخه د ذیحجة الحرام یوولسمه، دولسمه، دیارلسمه ورځ مراد ده. چه په دی ورځو کښی خلق له «حج» څخه فارغیږی، او مامور دی چه په «منیٰ» کښی واوسیږی. په دی ورځو کښی د جمرو ویشتل، او له هر لمانځه څخه وروسته د تکبیراتو ویل، اجراء کړئ! او په نورو وختونو کښی هم دلته تکبیر او تهلیل په ډیر محبت سره ووایئ!. او د پاک الله په ذکر کښی کثرت او مداومت وکړئ!.

فَمَنۡ تَعَجَّلَ فِىۡ يَوۡمَيۡنِ فَلَآ اِثۡمَ عَلَيۡهِ‌ۚ وَمَنۡ تَاَخَّرَ فَلَآ اِثۡمَ عَلَيۡهِ‌ۙ لِمَنِ اتَّقٰى‌ؕ

نو هر چا چه بیړه (تلوار) وکړه (په تلو کښې له منٰی مکې ته) په دوو ورځو کښې (چه (۱۱) (۱۲) د ذی الحجی دی) نو نشته هیڅ ګناه پر دغه تلوار کوونکی او هر چا چه تاخیر وکړ (او دری ورځی په منٰی کښې پاتې شو) نو نشته هیڅ ګناه په ده باندی دا بیګناهی هغه چا لره ده چه پرهیز ئی کړی وی (له مناهیو څخه)

تفسیر: ګناه خو دا ده چه له شرعی ممنوعاتو څخه پرهیز ونه کړئ! او هغه څوک چه له الله تعالیٰ څخه وویریږی، او په تیره بیا د «حج» په وخت کښې تقویٰ او پرهیزګاری هم وکړی نو بیا په دی خبره کښې هیڅ نه ګناهګاریږی، چه په «منٰی» کښې دوه ورځی هستوګنه وکړی، یا دری ورځی پکښې واوسیږی، ځکه چه الله تعالیٰ دا دواړه جائز فرمایلی دی. ولی افضل او بهتر خو په (منٰی) کښې د دری ورځو قیام دی.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعۡلَمُوۡۤا اَنَّكُمۡ اِلَيۡهِ تُحۡشَرُوۡنَ ﴿۲۰۳﴾

او (تل) ویریږئ! له الله څخه او پوه شئ چه بیشکه تاسی خاص الله ته ورټولیږئ (په قیامت کښې د مکافاتو (جزا او سزا) له پاره)

تفسیر: یعنی په «حج» پوری څه خصوصیت نشته بلکه ښایی چه هر سړی په هر وخت او هر کار کښې له پاک الله څخه تل وویریږی، ځکه چه تاسی ټول به له خپلو قبرو څخه پاڅیږئ! او د هغه الله جل جلاله وعم نواله په حضور کښې به ټول سره د خپل حساب او کتاب له پاره ټولیږئ!.
دلته د حج ذکر ختم شو، خو د حج په ضمن کښې د دوو دولو (قسمو) خلقو ذکر هم راغلی ؤ.
(۱). ﴿فَمِنَ النَّاسِ مَنۡ يَّقُوۡلُ﴾ الآیه
(۲). ﴿وَمِنۡهُمۡ مَّنۡ يَّقُوۡلُ﴾ الآیه
یعنی مؤمن او کافر اوس د هغه په مناسبت د دریم قسم ذکر هم فرمایی، یعنی د منافق حال بیانوی.

وَمِنَ النَّاسِ مَنۡ يُّعۡجِبُكَ قَوۡلُهٗ فِى الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا وَيُشۡهِدُ

اللَّهَ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿۲۰۴﴾ وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ
فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ
لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿۲۰۵﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ
الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۲۰۶﴾

او ځيني له خلقو شخه هغه څوک دی چه په تعجب کښی آچوی تا خبره د ده په (کارو د دی) ژوندون لږ کښی او شاهد کوی دی الله په هغه شی چه په زړه د ده کښی دی حال دا چه دی ډیر سخت دی په جګړه او عداوت کښی او کله چه بیرته وګرځی (له تانه ای محمده!) نو ګرندی ګرځی په ځمکه (د مدینی) کښی دپاره د دی چه فساد وکړی په ځمکه کښی او هلاکوی کښت (فصل) او ساکینان (ذی روح) (په سوځولو او وژلو سره) حال دا چه الله نه خوښوی فساد (او معصیت) او کله چه وویل شی ده ته چه وویریږه له الله نیسی دی غرور (عار او ننګ په کولو د) ګناه نو پس کافی دی ده لره (عذاب د اور) دوزخ او هرومرو(خامخا) بد بستر دی (دا اور د دوزخ)

تفسیر: دا حال د منافق دی، چه په ښکاره سره خوشامندی او تملق کوی. او الله تعالیٰ ځانته شاهد ګرځوی، او وایی چه زه رښتین یم! او په زړه کښی می د اسلام محبت دی، خو د جګړی او فساد په وخت کښی د هغه اعمال له دی ویناوو څخه مخالف وی، او که ئی لاس بر شی، له داړی، غلا، لوټ او تالا څخه هم خپل مخ نه اړوی. او که له هسی چارو ئی څوک منع کړی، نه منع کیږی، بلکه ضد او مخالفت کوی، او په خپلو بدو چارو کښی ترقی کوی. وایی چه یو منافق چه ډیر فصیح او بلیغ او نوم ئی (اخنس ابن شریق ؤ) کله به چه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په حضور کښی حاضریده، نو خپل ډیر اخلاص او محبت به ئی د اسلام په نسبت ښکاره کاوه. او د دوی په غیاب کښی به ئی کښتونه (فصلونه) خرابول، او درمندونه به ئی سوځول، او د بوده‌ؤ (څاروو) پښی به ئی پریکولی، نو په دی مناسبت د منافقینو په تقبیح او خرابی کښی دغه پاس آیت نازل شو.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ

او ځنې له خلقو څخه هغه څوک دی چه خرڅوی نفس خپل دپاره د طلب د رضا د الله (چه له خپله ځانه او ماله تیریږی).

تفسیر: په پخوانی آیت کښې د هغه منافق ذکر ؤ، چه دین ئې د دنیا په بدل کښې له لاسه ایست، دلته د هغه په مقابل کښې د هغه کامل الایمان مخلص مسلمان ذکر راځی چه دنیا، مال او ځان د دین په طلب کښې صرفوی. وایی چه حضرت صهیب رومی غوښتل چه د هجرت په اراده د رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم حضور ته حاضر شی، په لار کښې د مشرکینو په لاس کښېوت (راګیر شو). صهیب رضی الله تعالیٰ عنه هغوی ته وویل «زه خپل کور او ټول مال تاسو ته په دی شرط سره درکوم، چه ما خوشی کړئ! چه مدینې منورې ته لاړ شم. او له هجرت څخه می مخه مه نیسئ!» په دی باندی هغوی راضی شول، او صهیب رضی الله تعالیٰ عنه ئې پرېښود چه د رسول صلی الله علیه وسلم په حضور مشرف شی، نو دا آیت د مخلصینو په تعریف کښې نازل شو.

وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾

او الله ډیر مهربان دی پر بندګانو باندی (چه د ده په توفیق له ځانه او ماله تیریږی.)

تفسیر: دا د الله تعالیٰ څومره لوی رحمت دی، چه خپلو بندګانو ته ئې توفیق ورکړی دی، چه د هغه د خوښی او رضا غوښتلو په لاره کښې خپل ځان او مال قربانوی، حال دا چه د دوی د هر یوه مال او ځان د الله تعالیٰ ملکیت دی. خو سره له هغه هم د هغه په بدل کښې هغوی ته (جنت) ورکوی، دا پوازی د ده فضل او احسان دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً

ای هغو کسانو چه ایمان ئې راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) ننوځئ! په اسلام کښې (د هغه له ټولو شرایطو سره) ټول.

تفسیر: په ړومبی آیت کښې ئې د مخلص مؤمن مدح وفرمایله، چه له هغه څخه د نفاق ابطال منظور ؤ. اوس فرمایی چه تاسو په کامل ډول (طریقه) سره اسلام ومنئ! یعنی په ظاهر او باطن، او په عقیده او عمل کښې یواځی د اسلام د احکامو متابعت وکړئ!، او نه چه په خپل سر او

عقل. یا د بل چا په خوله کوم حکم ومنئ!. یا کوم کار وکړی!. نو له دی څخه د «بدعت» قلع او قمع او له بیخه ایستل مقصود دی. ځکه چه «بدعت» په حقیقت کښی هم دا شی دی، چه د بل چا کومه عقیده یا کوم عمل چه ښه او مستحسن وګڼل شي هغه له خپل لوری په دین کښی داخل کړی شي، مثلاً لمونځ او روژه چه ښه د عبادتونو دی، که بی له شرعی حکمه ئی څوک له خپله ځانه مقرر کړی بدعت دی، لکه د اختر په ورځ په عیدګاه کښی په نفلونو باندی امر ورکول یا د اخترونو په ورځو کښی د روژی نیول د دغو آیتونو خلاصه داسی شوه «په اخلاص سره ایمان راوړئ! او له بدعتونو څخه لری ګرځئ!». له یهودانو څخنی څو تنه مشران په اسلام مشرف شوی وو، دوی د اسلام له احکامو سره د «تورٰیت» د احکامو رعایت کول هم غوښتل. مثلاً د هفتی (خالی) ورځ به ئی لویه ورځ ګڼله، او د اوښانو غوښی او شودی به ئی حرامی بللی، او «تورٰیت» به ئی لوست، نو په دی مناسبت دا آیت نازل شو، چه په هغه سره ئی د بدعت انسداد په کامل ډول (طریقه) سره وفرمایه.

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٠٨﴾

او مه کوئ پیروی د (اثر د) قدمو د شیطان! بیشکه دا (شیطان) تاسی لره دښمن دی ښکاره

تفسیر: یعنی په خپله وسوسه سره بی اصله شیان ستاسو په زړونو کښی اچوی، او په دین کښی بدعتونه شاملوی، او دین مو خرابوی، او تاسی هم هغه غوره کوئ.

فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْكُمُ الْبَيِّنٰتُ فَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾

بیا که وښوئیدئ تاسی وروسته له هغه چه راغلی دی تاسی ته ښکاره معجزی نو پوهیږئ چه بیشکه الله ډیر غالب (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا دی (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یعنی د محمدی شریعت د صافو احکامو له ښکاره کیدلو څخه وروسته که څوک په هغه باندی بیا هم قائم پاتی نشی، بلکه په بل لوری سترګی ونښلوی. نو ښه وپوهیږئ چه الله تعالیٰ پر تولو باندی ډیر غالب دی، هر چاته چه اراده وکړی سزا ورکوی. هیڅوک د هغه د عذاب مخه نشی نیولی، لوی حکمت والا دی. هر څه چه کوی له حق او مصلحت سره سم دی. که عذاب

ورکوی، یا که په عذاب او سزا ورکولو کښې څه ډیل او ځنډ (ایسارتیا) کوی، یعنی نه چاته ژر سزا ورکوی او نه ئې د هیچا هیڅ یو شی هیرېږی، او نه له انصاف او عدالت (نیاو) څخه تیرېږی. او نه کوم نامناسب امر صادروی.

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

انتظار نه کوی دوی مګر دی ته چه راشي دوی ته (عذاب د) الله په سیورو (سورو) کښې له وریځو څخه او (راشي دوی ته) پرښتې (د عذاب) او خلاص شي کار (د اهلاک د دوی) او (خاص) الله ته بیرته ګرځول کیږی تول کارونه (په قیامت کښې د مجازاتو دپاره)

تفسير: یعنی هغه کسان چه د حق تعالیٰ له دی صافو او ښکاره ؤ احکامو ځنی مخالف کار کوی او له خپل کاره تګه نه اوړی، او سمی صافی لاری ته نه راځی، نو دوی په پاک قرآن او رسول معظم صلی الله علیه وسلم باندی یقین او باور نه لری اوس ګواکی دوی دی خبری ته سترګی نیولی دی، چه **(العیاذ بالله)** په خپله الله تعالیٰ او د هغه پرښتی پر دوی باندی راشي، او د جزا او سزا کومه واقعه چه په «قیامت» کښې راتلونکی ده، هغه په هم دا نن ورغ پای (آخر) ته ورسیږی، او فیصله شي. خو بالاخره د تولو امورو حساب او کتاب، ثواب او عقاب او د ورتګ ځای همغه رب الارباب دی، او د تولو مرجع او مآب همغه عزیز الوهاب دی، او تول احکام د همغه ملک القادر له حضوره صادرېږی. او په دی کښې هیڅ یو د تردد او ویری کومه خبره نشته.

سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُم مِّنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ ۗ

پوښتنه وکړه (ای محمده!) له بنی اسرائیلو څخه چه څومره ورکړی دی مونږ دوی ته له معجزاتو څرګندو څخه؟

تفسير: له دی نه ئې پخوا فرمایلی ؤ چه د حق تعالیٰ د صاف حکم له ښکاره کیدلو څخه وروسته، له هغه ځنی مخالفت، د عذاب موجب دی، اوس د هغه په تائید کښې فرمایی چه په خپله له بنی اسرائیلو اولاده د یعقوب ځنی پوښتنه وکړئ چه مونږ دوی ته څومره ښکاره آیات او صریح او واضح احکام رالیږلی دی؟ کله چه دوی له هغو ځنی منحرف او چپ شول، نو زمونږ په

عذابو اخته شول. او داسی نه دی چه مونږ پخوا له نافرمانی څخه هغوی په عذاب اخته کړی وو.

وَمَنْ يُّبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۲۱۱﴾

او هر څوک چه بدل کړی نعمت د الله (په ناشکری سره) وروسته له هغه چه راغلی ؤ دا (نعمت) ده ته نو بیشکه الله سخت دی عذاب (د ده) (په دنیا کښی په قتل، نفی (جلا وطن)، اسارت (قید) او په عقبا کښی په عقوبت).

تفسیر: یعنی دا قاعده خو خامخا محققه ده، هر هغه څوک چه د پاک الله له احکامو او هدایاتو څخه مخالفت کوی، یا ئی آیات بدلوی، او د هغو د احساناتو او انعاماتو کفران کوی، نو بیا د هغه عذاب ډیر سخت دی، په داسی ډول (طریقه) چه په دنیا کښی دی ووژل شی، یا دی کور او مال لوټ کړ شی، یا دی جزیه پری کیښوده شی، چه تل خوار او ذلیل واوسی، په عقبا کښی همیشه تل ترتله په دوزخ کښی پاتی کیږی.
فائده: له نعمت رسیدلو څخه دا مطلب دی چه په هغه باندی ئی علم حاصل شی یا بی له تکلفه ئی په لاس ورشی.

زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُوْنَ مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۘ

ښائسته کړی شوی دی هغو کسانو لره چه کافران شوی دی دغه ژوندون لږ خسیس او مسخری کوی دوی پر هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (په سبب د فقر د دوی او غنا خپلی)

تفسیر: یعنی کافران چه د الله تعالیٰ له صافو احکامو څخنی په ښکاره ډول (طریقه) سره مخالفت کوی. او د هغه د انبیاؤ له هغو ښکاره ؤ احکامو څخه مخ اړوی. چه پاس یاد شول د هغه وجه دا ده چه د هغوی په نظر کښی د دنیا ښیګنو (فائدو) او ښه والی داسی کلک ځای نیولی دی، چه د هغه په مقابل کښی د آخرت زحمت او راحت ته هیڅ فکر نه کوی، او هیڅ خیال نه ورته لری، بلکه پر هغو مسلمانانو باندی چه د آخرت په ذکر او فکر کښی مشغول دی، او د پاک الله د حکمو په تعمیل کښی مصروف دی، خاندی او ذلیل ئی ګڼی، نو هسی احمق النفس بندګان به څرنګه د الله تعالیٰ د احکامو تعمیل وکړی هر کله چه به د مشرکانو مشران پر حضرت بلال رضی الله تعالیٰ عنه یا عمار رضی الله تعالیٰ عنه یا صهیب رضی الله تعالیٰ عنه یا د

مهاجرینو پر نورو فقراؤ رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین باندی تیریدل، یا به ئی دوی لیدل، نو پر دوی باندی به ئی تمسخر کاوه، او خندل به یی، او ویل به ئی چه «دغه ناپوهانو ته وګورئ! چه د آخرت په خیال د دنیا تکالیف، او مصائب پر ځانو باندی اخلی، او محمد صلی الله علیه وسلم ته وګورئ! چه د دغو فقیرانو په ملګرتوب غواړی چه د عربو پر مشرانو بری ومومی، نو ځکه دوی تل د غلبی په فکر کښی لګیا، او د دنیا د اصلاح په چرت کښی مشغولتیا لری!.»

وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

او هغه کسان چه ئی ساتلی دی (ځانونه له شرکه) د پاسه د دوی (یعنی کفارو) به وی په ورځی د قیامت کښی او الله روزی ورکوی هغه چا لره چه اراده وکړی بی له حسابه (ډیره پراخه)

تفسیر: الله تعالیٰ د هغوی په ځواب کښی ارشاد فرمایی چه دا د دوی ناپوهی او ناقص خیال دی چه په دنیا پسی لیونیان دی، او نه پوهیږی چه هم دا فقیران او غریبان به د قیامت په ورځ له دوی څخنی اعلیٰ او لوړ وی او الله تعالیٰ په دنیا او عقبا کښی هغه چاته چه اراده وفرمایی بیشماره رزق او روزی ورکوی. لکه چه هم دی فقیرانو ته ئی چه کافرانو به پر دوی باندی خندل، د بنی قریظه او بنی نضیر اموال او جایداد وربه برخه کړل. او همدوی ئی د (روم) او د (پارس) پر شهنشاهی باندی مسلط کړل.

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ
وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا
فِيهِ ۚ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ
الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۖ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ

الْحَقِّ بِإِذْنِهِۦ ۗ وَاللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾

وو تول خلق (په ابتدا کښې) تولي يو په يوه حق دين (بيا ځينې كافران او ځينې مسلمانان پاتې شول) پس وليږل الله انبياء زيرى وركوونكى (مؤمنانو ته په نعيم سره) او ويروونكى (كافرانو ته په جحيم سره) او راوئې ليږه له دوى سره كتاب (بيانونكى د دين) په حقه سره دپاره د دې چه حكم وكړى (الله يا نبى يا كتاب) په مينځ د خلقو كښې په هغه كار كښې چه اختلاف كړى دى دوى په هغه كښې او اختلاف نه دى كړى په هغه (حق يا كتاب يا اسلام) كښې مگر هغه كسانو چه وركړى شوى ؤ دوى لره كتاب (اختلاف چه ئې كړى ؤ) د وروسته له هغه چه راغلى ؤ دوى ته دليلونه ښكاره په سبب د كينې په منځ د دوى كښې پس سمه صافه لاره وښووله الله هغو كسانو ته چه ايمان ئې راوړى دى هغه شي ته چه جگړه كړى وه دوى په هغه كښې (چه عبارت دى) له حقه په اذن (حكم) خپل سره او الله هدايت كوى هغه چاته چه اراده (يې د هدايت) وكړى طرف د لارى سمى ته.

تفسير: د حضرت آدم عليه السلام له وخته راهيسى هم دا يو حق دين پاتى دى، وروسته له هغه څخه تر يوى مودى پورى هغه دين پاتى ؤ، او بيا خلقو په هغه كښى اختلاف وكړ. نو پاك الله د هغو د اختلافاتو د لرى كولو لپاره خپل انبياء وليږل چه د ايمان او اطاعت اهل ته ئې د ثوابو زيرى او بشارت وركاوه، او د كفر او معصيت اهل ئې له عذابو څخنې داراوه، او له دوى سره ئې يو حق كتاب هم ورليږلى ؤ، چه په دى د خلقو اختلاف او نزاع لرى شى او حق دين د دوى له اختلافاتو څخه محفوظ او قائم پاتى شى. او د الله تعالىٰ په احكامو كښى همغو كسانو اختلاف واچاوه، چه هغوى ته كتاب وركرى شوى ؤ، لكه يهودانو او نصرانيانو چه په (توريت) او (انجيل) كښى اختلاف او تحريف وكاوه، او د انزاع ئى هم په ناپوهى سره نه كوله. بلكه ښه پرى پوهيدل، او يوازى د دنيوى اغراضو، ضد او حسد له امله (وجى) ئى داسى كول. نو الله تعالىٰ په خپل فضل او كرم سره د ايمان اهل ته د حق او هدايت طريقه ورونبوودله، او د گمراهانو له اختلافاتو څخنى ئى نجات وركړ. لكه چه محمدى صلى الله عليه وسلم امت ته ئى د هرى عقيدى او عمل په نسبت د حق امر تعليم وفرمايه. او د يهودانو او نصرانيانو د اختلافاتو او افراط او تفريط څخنى ئى دوى محفوظ وساتل.

فائده: له دى آيت څخنى دوه خبرى معلوميږى

(۱): دا چه الله تعالىٰ هغه رسولان او متعدد كتابونه چه راليږلى ئى دى، د دى له پاره نه دى چه د هرى فرقى له پاره بيله لاره وښيى، بلكه تولو لره الله تعالىٰ اصلاً همغه يوه لاره مقرره كړى ده كله چه دوى له هغى سمى لارى څخنى وښوئيدل نو الله تعالىٰ دوى ته بيا رسول صلى الله عليه وسلم

او کتاب ورولیږل، چه سم د هغو له احکامو سره تګ وکړی. کله چه وروسته له هغه، هغوی بیا ګمراهان شول. بیا بل نبی علیه السلام او بل کتاب الله دوی ته ور واستاوه شو چه دوی په یوه لاره باندی قائم پاتی شي. د دی خبری مثال داسی دی لکه چه روغتیا یوه ده او ناروغی ګانی بی شماره دی کله چه یوه ناروغی پیدا شوه نو سم د هغه له علاجه سره ئی یوه دوا او پرهیز وفرمایه څه وخت چه بل کوم مرض پیدا شو نو له هغه سره ئی بله دوا او پرهیز وټاکه (مقرر کړ) اوس ئی په آخر کښی هسی یوه طریقه او قاعده وفرمایله، چه په هغی سره له ټولو ناروغیو څخنی نجات ممکن دی. او د ټولو په بدل کفایت کوی. او هغه د اسلام پاکه طریقه ده. چه د هغی له پاره آخرالزمان رسول صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم او دا عظیم الشان فرقان لیږلی شوی دی.

(۲): دا خبره معلومیږی چه د الله تعالیٰ هم دا سنت جاری دی، چه بدانو د رسولانو په خلاف په هر وخت او هره زمانه کښی کار کاوه، او د هر آسمانی کتاب په نسبت به ئی اختلاف درلود (لرلو). او د حق او حقانیت په نسبت به ئی تل جنګ او جګړی کولی. او په هم دی کښی به بوخت (مشغول) او لګیا وو. نو اوس نه ښایی چه د ایمان اهل د کافرانو له بدسلوکی او فساد څخه زړه تنګی او خپه شی.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُم مَّثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُم ۖ مَّسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ ۗ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

بلکه ایا ګمان کوئ تاسی (ای مؤمنانو) چه ننه به وځئ تاسو جنت ته حال دا چه راغلی به نه وی په تاسی باندی په مثل (د سختیو) د هغو کسانو چه تیر شوی دی پخوا له تاسی نه چه رسیدلی وه دوی ته سختی (لکه فقر او مرض) او رنځ او ګرځول شوی وو دوی (په سختیو سره) تر هغه پوری چه ویل به (هم) رسول او (هم) هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی وو سره له ده چه کله به وی نصرت د الله؟ خبردار شئ! واورئ! چه بیشکه نصرت د الله نژدی دی (مؤمنانو ته).

تفسیر: دا پخوا له دی نه ذکر شو، چه د دښمنانو له لاسه انبیاء علیهم السلام او د هغو امتیانو

ته تل ربړونه (تکلیفونه) او ایذاوې رسیدلې. نو اوس مسلمانانو ته ارشاد وشو چه آیا تاسې هیله (امید) لرئ چه په جنت کښې به داخلیږئ؟ حال دا چه هغه ضررونه او ربړونه (تکلیفونه) چه پخوانیو امتو ته ور وړاندې شوی وو، هغه به ستاسې په مخ کښې نه در وړاندې کیږي؟. هو! پخوانیو امتو ته فقر، فاقه، مرض او د کفارو ویره دومره زیاته ور وړاندې کیده، چه د مجبورۍ او عاجزۍ په حالت کښې به نبي او د ده امتیانو الله تعالیٰ جل جلاله ته داسې دعوی او عرضونه کول «ای الها! ستا هغه اعانت او امداد چه وعده ئې کړې شوې ده، کله به راورسیږي؟» یعنی د بشریت په مقتضاء سره د پریشانۍ په وخت کښې به د مأیوسۍ په ډول (طریقه) سره داسې خبرې د هغوی له خولو څخه وتلې. لکه چه زمونږ بلخي مولوي حضرت مولنا جلال الدین رحمة الله علیه په مثنوي کښې هم فرمایي

چه بدانو اتفاق وکړ انکار ته

اندیښمن پیغمبران شول دی کار ته

لکه چه پاس وویل شول داسې اوضاع به د اضطرار په وخت کښې د انسانیت په تقاضا سره واقع کیدله، چه له هغې څخنې په دوی د شک او د شبهې هیڅ کوم الزام نه راته، او کله چه به خبره تر دې حده پورې رسیده نو د الهي جل جلاله رحمت به متوجه شو، او ارشاد به وشو چه «هوښیار شئ! چه د الله تعالیٰ مدد در رسید، او مه ویریږئ!». نو ای مسلمانانو! تاسې هم د دنیوي تکالیفو او د دښمنانو له غلبې څخنې مه ویریږئ! صبر او تحمل وکړئ! او ثابت قدم واوسئ!.

يَسْـَٔلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ ط

پوښتنه کوي له تانه (ای محمده! مؤمنان) چه څه شی صرف کړي دوی (په لاره د الله کښې؟)

تفسیر: په پخوانیو آیاتو کښې په کلي ډول (طریقه) دا مضمون په ډیر تاکید سره بیان شو چه کفر او نفاق پریږدئ! او په اسلام کښې په پوره ډول (طریقه) سره ننوځئ! او د پاک الله جل جلاله د حکم په مقابل کښې بل د هیچا خبرې ته غوږ مه ږدئ! او د الله تعالیٰ په خوښې کښې خپل ځان او مال جار (قربان) کړئ! او هر راز (قسم) شدت او تکلیف پر ځان باندې واخلئ! له دې ځای نه وروسته د دې کلیې په نسبت د جزئیاتو تفصیل بیانیږي، چه د ځان او د مال او نورو معاملاتو په نسبت لکه نکاح، طلاق او نورو پورې تعلق لري چه د دې کلیې تحقیق او تاکید په ښه ډول (طریقه) سره په زړه کښې کینې.

قُلْ مَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ۗ وَمَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿۲۱۵﴾

ووايه (ای محمده !) هر شی (لږ یا ډیر) چه صرفوئ (خرچ کوئ) تاسی له مالو څخه نو (یی صرف کړئ) له پاره د مور او پلار او (له پاره د) خپلوانو او (له پاره د) یتیمانو (پلار مړیو) او مسکینانو (چه څه شی نه لری) او (له پاره د) مسافرانو او هر هغه څه چه (یی) کوئ تاسی له نیک کاره نو بیشکه چه الله په هغه باندی (لکه په نورو اشیاؤ) ښه عالم دی.

تفسیر: ځینی اصحاب چه مالداران وو، له رسول اکرم صلی الله علیه وآله صحبه وسلم ځنی ئی پوښتنه وکړه چه له مال ځنی مونږ څه صرف کړو؟ او په څه شی باندی ئی ولګوو؟ نو ځکه داسی حکم وشو چه لږ یا ډیر هر څه چه د الله تعالیٰ له پاره صرفوئ (خرچ کوئ)، هغه د مور او پلار او اقاربو او یتیمانو او محتاجانو او مسافرانو له پاره دی. یعنی که د ثواب د حصول لپاره ئی ښندل او صرفول غواړئ نو هغومره مو چه زړه غواړی صرف ئی کړئ! د هغه له پاره څه تعیین او تحدید نشته. هو! دا ضروری ده چه هغه په همغو مواقعو باندی صرف کړ شی چه مونږ ئی درښیو!.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ

فرض کړی شوی دی پر تاسی باندی جنګ کول (له کفارو سره)

تفسیر: یعنی د دین له دښمنانو سره جنګیدل فرض کړی شوی دی.

فائده: تر هغه وخت پوری چه رسول الله صلی الله علیه وسلم په مکی شریفی کښی اوسیدل، په جنګ سره مجاز نه ؤ، کله چه ئی مدینی منوری ته هجرت وفرمایه، نو دوی ته د مقاتلی اجازه وشوه ، مګر یوائحی د هغو کفارو په مقابل کښی چه له مسلمانانو سره جنګیږی، وروسته تر دی له ټولو کفارو سره د مقاتلی اجازه وشوه او «جهاد» فرض شو، او که د دین دښمنان پر مسلمانانو باندی برید او تعرض وکړی، نو پر مسلمانانو باندی «جهاد» فرض عین ګرځی، که نه فرض کفایی دی، ولی په دی شرط سره چه د «جهاد» هغه ټول شرطونه وموندلی شی، چه په فقهیه ؤ کتابو کښی راغلی دی. هو! هغه خلق چه له هغو سره مسلمانان مصالحه وکړی؛ یا له دوی سره معاهده ولری، یا کفار د مسلمانانو تر حفاظت او امن او ځیرمی (ضمانت) لاندی راشی، نو له هسی کفارو سره جنګیدل، یا د دوی په مقابله کښی د دوی له مخالفینو سره

مرستي (مدد) کول، مسلمانانو سره هیڅکله روا نه دي.

وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ

حال دا چه دغه (جنګ) بد ښکاري تاسي ته،

تفسیر: د بد ښکاره لیدلو مطلب دا دی چه پر نفس باندی سخت او درونډ معلومیږی دا نه چه درد او د انکار وړ (لائق) په نظر راځی، او له حکمت او مصلحت څخه مخالف ورښکاری او د تنفر او خپګان موجب وی، نو په دومره خبره باندی پر هیچا باندی هیڅ الزام نشته ځکه چه انسانان بالطبع له ژوندانه سره ډیر عشق او مینه لری، او بل هیڅ شی له ژوندانه سره نه برابروی نو ځکه جنګ او مقاتله انسانانو ته فطرتاً درونډ او سخت کار ښکاری.

وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۝٢١٦

او ښایی چه بد ګڼئ تاسی یو شی حال دا چه هغه ډیر بهتر وی تاسی لره، او ښایی چه ښه وګڼئ تاسی یو شی حال دا چه هغه به ډیر بد وی تاسی ته او الله عالم دی (په خیر ستاسی) او تاسی نه پوهیږئ (په خیر خپل)

تفسیر: یعنی دا خبره ضروری نه ده، چه هر هغه شی چه تاسی ئی خپل ځان ته نافع یا مضر وګڼئ هغه په رښتیا سره هم ستاسی په حق کښی همغسی وی. بلکه کیدی شی، چه تاسی یو شی د خپل ځان له پاره بد وګڼئ، او هغه په واقع کښی مفید وی. یا کوم شی تاسی ښه وګڼئ او هغه په حقیقت کښی مضر وی. دا چه تاسی وایئ «په جهاد کښی د ځان او مال د تولو شیانو نقصان دی، او د «جهاد» په پریښودلو او ترک کښی، د تولو حفاظت دی» خوشی یو چتی او فضول خیال دی. تاسی نه پوهیږئ چه په «جهاد» کښی د دنیا او آخرت لوی لوی منافع شته. او د «جهاد» په ترک کښی ډیر ډیر نقصانات دی، ستاسی په ګته او تاوان، نفع او نقصان باندی یواځی الله تعالیٰ جلت کلمته ډیر ښه پوهیږی، او تاسی نه پری پوهیږئ. نو ځکه هر هغه حکم چه الله تعالیٰ ئی پر تاسی باندی کوی، هغه خامخا حق دی، او تاسو ئی د زړه له کومی ومنئ! او په هسی چتی (بیکاره) خیالاتو پسی مه ګرځئ!.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ

پوښتنه کوی خلق له تانه (ای محمده!) له میاشتی حرامی ځخه له جنګ کولو په دی کښی (چه روا دی که ناروا؟)

تفسیر: حضرت فخر عالم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم د مسلمانانو یو تولی د کفارو د مقابلی له پاره ولیږه. دوی کفار ووژل، او مالونه ئی په غنیمت سره راوړل، مسلمانان ځه پوهیدل چه هغه د «جهاد» وخت د جمادی الاخری وروستنی عشره، او د رجب المرجب اوله شپه ده کافرانو د دی په نسبت په طعنی ویلو باندی پیل (شروع) وکړ محمد صلی الله علیه وسلم حرامه میاشته حلاله کړه، او خپلو امتیانو ته ئی حکم ورکړی دی چه په اشهرالحرم کښی دی هم له خلقو سره جګړی وکړی، او د دوی مالونه دی په الجه (غنیمت) او لوټ یوسی په دی ملحوظ مسلمانان د رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصبحه وسلم په حضور کښی حاضر، او پوښتنه ئی وکړه، چه «اوس ځه حکم دی؟ له مونږ ځنی خو اشتباهاً دا کار صادر شوی دی!» په دی تقریب دا آیت نازل شو

قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ

ووایه (ای محمده! دغو سائلینو ته) چه جنګ کول په دی (اشهرالحرم) کښی (عمداً) لویه ګناه ده.

تفسیر: یعنی په حرامه میاشته کښی جنګیدل، خو بیشکه د ګناه خبره ده. ولی لویو اصحابو رضی الله عنهم سم له خپلو پوهنو سره په جمادی الثانی کښی «جهاد» کړی ؤ، او په حرامه میاشته کښی یی چه رجب المرحب دی نه ؤ کړی. نو د دی له امله (وجی) د عفوی مستحق دی، او په دوی باندی هیڅ یو الزام نه اوړی. نو په هغوی داسی الزام لګول، بی انصافی ده.

وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِندَ اللَّهِ

او منع کول له لاری (دین) د الله ځخه او کافر کیدل په الله او (منع کول له) مسجد حرام نه او ایستل د اهل د مسجد حرام له ده ځخه (ګناه) ډیره لویه ده په نزد د الله (له قتاله په اشهرالحرم کښی)

تفسیر: یعنی د اسلام څخه د مسلمانانو ممانعت، او په خپله د اسلامی دیانت څخه بغاوت او د بیت الله شریف د زیارت څخه د خلقو مخ نیول، او د مکی معظمی اوسیدونکی د باندی شړل دا خبری د اشهرالحرم له مقاتلی څخه هم لویی ګناوی دی. او حال دا چه کفار پرله پسی هسی کارونه کوی. لنده ئی دا چه «په حرامه میاشته کښی بی سببه او ناحقه جنګیدل، خو بیشکه لویه ګناه ده. مګر هغه خلق چه په حرم شریف کښی کفر خپروی (خوروی). او لوی لوی فسادونه پکښی کوی. او په اشهرالحرم کښی هم د مسلمانانو د ربړولو (آزارؤلو) څخه لاس نه آخلی نو له هسی کفارو سره د جنګیدلو ممانعت نشته. برسیره په دی کله چه پخپله مشرکان په داسی بدو امورو کښی لګیا دی، نو په داسی یوه وړوکی ګناه باندی چه هغه هم د لاعلمی له امله (وجی) واقع شوی ده، پر مسلمانانو باندی د داسی ظالمانو او متجاوزو (حد نه تیریدونکو) کافرانو له لوری طعنی وهل، د شرم او تعجب خبره ده.»

وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۗ

او فتنه (له دین څخه د خلقو ایستل) ډیره لویه (ګناه) ده له جنګ څخه.

تفسیر: یعنی په دین کښی فتنه او فساد اچول، چه خلق له دین څخه وګرځی، له هغه قتل نه چه له مسلمانانو څخه سهواً په حرامه میاشت کښی واقع شوی دی، په څو درجو بد دی. مشرکانو داسی عادت درلود (لرلو)، چه د اسلامی دین په خبرو کښی ئی راز راز (قسم قسم) شبهی او خلشی پیدا کولی، څو نور خلق په شبهو کښی ولویږی، او د اسلام دین ونه منی. لکه چه په هم دی پیښه کښی چه د ځینو مسلمانانو له لوری سهواً په اشهرالحرم کښی واقع شوی وه، مشرکانو ډیری خبری وکړی، او له دی ویناؤ ځنی د هغوی مقصد دا ؤ چه نور خلق د اسلام له قبلولو ځنی متنفر کړی. نو ئی لنده داسی شوه «په هغه قتل باندی چه د مسلمانانو له لاسه صادر شو، مشرکان پیغوررونه ورکوی چه خلق د حق دین له لاری واړوی، حال دا چه دا د دوی فتنه او له حق دین ځنی لغزول (خویول) له قتل څخه په څو درجو مذموم او شنیع دی».

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا ۚ

او همیشه به وی دوی (یعنی کافران) چه جنګ به کوی دوی له تاسی سره تر هغه پوری چه بیرته وګرځوی دوی تاسی له دینه ستاسی که ئی لاس ورسیږی. (او موقع ومومی).

تفسیر: یعني تر څو چه تاسی په حق دین باندی قائم اوسیږئ، دا مشرکان په هیڅ یوه حالت او په هیڅ یوه موقع کښی، ستاسی له مقاتلی او مخالفت څخه لاس نه اخلی. اګر که د مکی معظمی په حرم شریف او اشهرالحرم کښی هم وی، لکه چه د حدیبیی په عمره کښی ئی هم داسی وکړل چه کافرانو نه د مکی شریفی حرمت وساته او نه ئی د حرامو میاشتی څه لحاظ وکړ. او بی سببه ئی یوازی د بغض او عناد له امله (وجی) قتل او جدال ته ملاوی وتړلی. او مسلمانان ئی مکی شریفی ته له ورتګ څخه ستانه کړل (منع کړل). او پری ئی نه ښودل چه عمره ادا کړی. بیا نو د داسی معاندینو طعنی او بد ویلو ته نه ښایی چه څه اهمیت ورکړ شی او نه ښایی چه له هغوی سره په اشهرالحرم کښی له مقاتلی کولو څخه دده (څنګ) وشی.

وَمَنْ يَّرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهٖ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَاُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٢١٧﴾

او هر څوک چه ګرځی له تاسی نه له دینه خپله پس مړ شی حال دا چه دی کافر وی نو دغه کسان ضایع شوی دی (تیر) عملونه د دوی په دنیا او آخرت کښی او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دی. هم دوی به په دی (اور) کښی تل (همیشه)وی.

تفسیر: یعنی له اسلامی دین څخه غاړه غړول او په کفر باندی ترآخره پوری ټینګ پاتی کیدل. داسی یوه سخته بلا ده چه د ګرد (تول) عمر نیکی له منځه وړی! په دنیا کښی د هغوی مال او ځان محفوظ نه پاتی کیږی، نکاح ئی فسخ کیږی. له میراث څخنی بی برخی پاتی کیږی. هو! که بیا اسلام ومنی، نو یوازی د هغو نیکو عملونو جزا پوره او کامله ورکول کیږی چه له اسلام څخه وروسته ئی کړی وی.

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۙ اُولٰٓئِكَ يَرْجُوْنَ رَحْمَتَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٢١٨﴾

بیشکه هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او هغه کسان چه هجرت ئی کړی

دی او جهاد ئی کړی دی په لاره (دین) د پاک الله کښی دغه کسان امید لری دوی د رحمت (مهربانی) د الله او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) پوره رحم لرونکی دی (د اجر او ثواب په زیاتوالی سره)

تفسیر: له پورتنی آیت څخه پورتنیو اصحابانو ته دا خبره معلومه شوه چه پر مونږ باندی په دی باره کښی هیڅ مؤاخذه نشته. مگر په دی تردد کښی پاتی ؤ چه آیا مونږ ته د هغه «جهاد» چه مونږ کړی دی ثواب رارسیږی که نه؟ نو دا آیت نازل شو هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او هجرت ئی کړی دی، او د الله تعالیٰ له پاره بی د کوم شخصی غرض څخه ئی د هغه له دښمنانو سره «جهاد» کړی دی، نو دوی بیشکه د الله تعالیٰ د رحمت امیدوار، او د هغه مستحق دی، او پاک الله د خپلو بندگانو خطاوی بخښی، او پر دوی باندی انعام کوونکی دی نو الله تعالیٰ به هسی مطیعان او حکم منونکی بندگان نه محروموی.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ؕ

پوښتنه کوی دوی له تانه (ای محمده!) (له حکمه د ښیلو). د شرابو او (له کولو د) قمار نه.

تفسیر: د شرابو او قمارو (جواری) په نسبت څو آیتونه نازل شوی دی، او په هر یوه کښی د هغو خرابی راښکاره شوی ده، آخر ئی د (المائدة) په (۹۰) آیت (۱۲) رکوع کښی په ښکاره ډول (طریقه) سره ممانعت وکړ شو. نو ټول هغه شیان چه نشه راوړونکی دی له یوه مخه حرام دی او هغه شرطونه چه په کوم شی باندی ترل کیږی او گټل او بایلل پکښی وی حرام دی او یو طرفه شرط ترل حرام نه دی.

قُلْ فِيهِمَآ إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَٰفِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَآ أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ؕ

ووایه (ای محمده! دوی ته) په دی دواړو کښی گناه لویه ده او گټی دی له پاره د خلقو او گناه د دی دواړو ډیره لویه ده له گټی د دی دواړو نه.

تفسیر: د شرابو له ښیلو څخه هغه عقل چه انسان له ټولو بدو امورو څخه ځان پری ژغوری (ساتی)، زائل کیږی. او سړی د مامور به پریښولو او د ممنوع عنه کولو ته باعث کوی چه جنگ، قتل او نوری خرابی تری پیدا کیږی او راز راز (قسم قسم) هسی روحانی او جسمانی ناروغی ورځنی زیږی چه ډیر ځلی د هلاکت موجب گرځی او په قمار کښی د حرام مال خوړل،

غلا کول او د مال او عيال تضييع او يو له بل سره دښمني مينځ ته راځي، او راز راز (قسم قسم) ظاهري او باطني مفاسد تری پيدا کيږي. هو! په دوی کښې څه سرسري ګټې هم شته. مثلاً د شرابو له څښلو څخه موقتاً خوند، لذت، خوښي او سرور ورحاصليږي. او له قمار وهلو ځني بی له مشقته ويريا مال او شته په لاس ورځي.

وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ قُلِ الْعَفْوَ ۗ

او پوښتنه کوی دوی (ای محمده! له تا ځني) چه څومره صرف کړی دوی (په لاره د الله کښې؟) ووايه (ای محمده! دوی ته صرف کړئ! هغه چه وی) زيات (ستاسی له خرڅ نه)

تفسير: زمونږ له رسول اکرم صلی الله عليه وسلم څخه خلقو داسی پوښتنی کړی وی چه «د الله تعالىٰ له پاره څومره مال صرف کړ شی؟» حکم وشو چه «هغه مال د پاک الله په لاره کښې صرف کړئ!، چه ستاسی له ضروری مصارفو څخه زيات وی.» ځکه څنګه چه د آخرت فکر يو ضروری او حتمی کار دی، د دنيا فکر هم يو ضروری کار دی.

دنيا ته دی زيار کاږه (محنت کوه)! چه واصل شی په نعمت
عقبىٰ ته دی زيار کاږه (محنت کوه)! چه داخل شی په جنت

هو! که تاسی خپل ټول مال په يوه لاره کښې صرفوئ! نو خپل ضروريات به څرنګه پوره کړی شئ؟ او هغه حقوق چه په تاسی باندی لازم دی، هغه به څنګه ادا شی؟ او په دی تقدير، الله تعالىٰ خبر دی چه د دنيوی او اخروی په څه راز راز (قسم قسم) خرابيو کښې به اخته کيږئ.

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۗ

هم داسی (پاس بيان په شان) بيانوی الله تاسی ته احکام (او د خپلی مهربانی علامی) له پاره د دی چه تاسی فکر وکړئ د (الله تعالىٰ) په دلائلو او احکامو کښې) په (کارو د) دنيا او آخرت کښې

تفسير: يعنی فانی دنيا خو د حوائجو ځای دی. او باقی عقبىٰ خو د ثوابونو ځای دی، نو

ځکه په ډير فکر او انديښنه سره ښايي چه په هر امر کښي سم د هغه له حال سره مال صرف کړ شي! او اخروى او دنيوى مصالح دى دواړه په نظر کښي ونيول شي!.

په دنيا کښي ګټه کيږي د عقبا

ژر شه هم دا نن فکر وکړه د سبا

او د احکامو له واضح بيان ځني هم دا خبره مطلوبه ده چه تاسى ته د فکر کولو موقع په لاس درشي.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتٰمٰى ؕ

او پوښتنه کوى دوى (له تانه اى محمده!) له معاملاتو د) يتيمانو؛

تفسير: ځينو خلقو به د يتيمانو (پلار مړيو) په مالو کښي احتياط نه کاوه نو د هغه په نسبت داسى حکم صادر شو ﴿ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ﴾ او ﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتٰمٰى ظُلْمًا ﴾ الآيه ـ دلته هغه کسان چه د يتيمانو پالنه ئى کوله وويريدل او د هغوى دوډى او نور لګښت (خرڅه) ئى له خپله ځانه بيخى جلا (جدا) کړه. ځکه چه د يتيمانو مالونه د شرکت په حالت کښي خوړل کيدل، دلته داسى يوه سختى پيښه شوه چه کوم شى به يتيم له پاره تياريده د هغه پاتى برخه به خرابيده او ايسته به غورزاريده او په دا رنګه احتياط کښي به د يتيمانو نقصان کيده، نو زمونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حضور کښي دا خبره عرض شوه نو د دى په نسبت دا آيت نازل شو

قُلْ إِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ؕ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ؕ

ووايه (اى محمده دوى ته چه سمول (برابرول) او ساتل او) اصلاح د مال د دوى بهتر دى (له بيزارى نه) او که يو ځاى کړئ (خرڅ د) دوى (له ځانه سره نو) دوى ورونه ستاسى دى او الله ته معلوم دى ضايع کوونکى د (مال له) اصلاح کوونکى نه

تفسير: يعنى مقصود خو يوازى هم دا خبره ده، چه د يتيم د مال اصلاح او اداره او ساتنه دى

په ښه ډول (طريقه) سره وکړی شی!. نو هر وخت چه په جلا والی (جدا والی) کښې د يتيم ګټه وی، هغه دی اختيار او غوره کړی شی! او چيری چه په شرکت کښې د يتيم خير او ښيګڼه (فائده) وليده شی، نو د هغه خرڅ دی هم د خپل ځان له خرڅ سره ګډ کړی شی!. په دی کښې هيڅ يوه مضائقه او خبره نشته چه کله تاسی د هغوی له خوړو څخه وخورئ!، او کله په دوی باندی له خپلو خوړو څخه وخورئ!. ځکه چه هغه يتيمان خو ستاسی دينی يا نسبی ورونه او خويندی دی، او د ورونو ګډون په خوړلو کښې څه بده خبره نه ده، هو! دا يوه ضروری خبره ده چه د يتيمانو د اصلاح او ګټو رعايت دی په پوره ډول (طريقه) سره وکړی شی! او پاک الله ښه عالم دی چه په دی شرکت کښې د چا مقصود خيانت او د يتيم د مال فساد دی؟ او د چا منظور د يتيمانو اصلاح او دوی ته نفع رسول دی؟.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ

او كه اراده كړی وی الله (د مشقت ستاسی) نو خامخا به ئی مشقت راوست په تاسی باندی.

تفسير: مشقت راوستل يعنی په خوړلو او څښلو کښې به ئی د يتيمانو مشارکت د صلاح په توګه (طور) هم مباح نه ګرځاوه. يا دا که بی علمه او بی قصده به په کښې کوم کموالی يا ډير والی پيښيده په هغه کښې به ئی هم مؤاخذه کوله.

اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٢٢٠﴾

بيشكه چه الله ښه غالب (د احكامو په انفاذ كښې قوی) ښه تدبير والا دی (چه هر كار په حكمت او مصلحت سره كوی)

تفسير: يعنی ډير سخت او خورا (زيات) درووند حکم ورکولی شی، ځکه چه هغه ډير قوی او غالب دی خو داسی ئی ونه کړل، بلکه د آسانتيا حکم ئی ورکړ. ځکه چه هغه سم له حکمت او مصلحت سره حکم کوونکی دی (عم نواله!).

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ۚ وَلَاَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَّلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا ۚ

وَلَعَبۡدٌ مُّؤۡمِنٌ خَيۡرٌ مِّن مُّشۡرِكٍ وَلَوۡ أَعۡجَبَكُمۡۗ

او په نکاح مه آخلئ! مشرکی ښځی تر هغه پوری چه ایمان راوړی دوی او خامخا وینځه مؤمنه بهتره ده له مشرکی اصیلی ښځه اګر که ښه درښکاره شی تاسی ته هغه (کافره) او په نکاح مه ورکوئ (مسلمانانی ښځی) کافرانو ته تر هغه پوری چه ایمان راوړی دوی او خامخا مریی مؤمن بهتر دی له کافر سړی نه اګر که ښه درښکاره شی تاسی ته (هغه کافر)

تفسیر: پرومبی د مسلمان نارینه له کافری ښځی سره او د کافر له مسلمی سره د نکاح اجازه وه په دی آیت سره هغه امر منسوخ شو. که نارینه یا ښځه مشرکه وی، نو د هغی نکاح له مسلمان سره روا نه ده. یا که وروسته له نکاح ښځه یو له زوجینو ځنی مشرک شی نو پخوانی نکاح ماتیږی. او مشرک دا دی چه د الله تعالیٰ جل وعلیٰ شانه په علم یا په قدرت یا په بل کوم صفت کښی د هغه جل وعلیٰ شانه په مقابل کښی بل کوم شی مماثل ودروی یا ئی تعظیم وکړی. او لکه الله تعالیٰ داسی ئی وګنی. یا بل چا یا بل شی ته سجده وکړی. یا بل څوک یا بل شی مختار وبولی، او له هغه ځنی خپل حاجت وغواړی دا خبره له نورو آیتو څخه څرګند شوی ده، چه د یهودانو او نصرانیانو له ښځو سره د مسلمان نارینه نکاح روا ده، او دوی په دی مشرکینو کښی نه دی داخل، مګر په دی شرط سره چه هغوی په خپل دین قائم وی. او خپل کتاب او نبی منی، اګر که عیسیٰ بن الله او عزیر بن الله هم ووایی «العیاذ بالله!» او ملحدان او دهریان نه وی. لکه چه زیاتره کتابیان نن ورځ هم داسی لیدل کیږی، د دی آیت خلاصه دا ده «د مسلمان نارینه نکاح له مشرکی ښځی سره تر هغه پوری روا نه ده څو چه مسلمانه نشی. په رښتیا سره چه مسلمانه وینځه له کافری ښځی څخه بهتره ده، اګر که دا کافره ښځه اصیله، شریفه او ډیره ښکلی میرمنه هم وی او د مال او جمال او شرافت او عزت لامله (له وجی) ستاسی خوښه هم شی. هم دا راز (قسم) دی د مسلمانی ښځی نکاح له مشرک نارینه سره ونه تړله شی! مسلمان مریی هم له مشرک ځنی ډیر ښه دی اګر که دا مشرک اصیل، شریف او ښه ښاغلی (محترم) هم وی او د دولت ، شرافت، صورت او نورو ښیګنو (فائدو) له پلوه (طرفه) ستاسی په سترګو کښی درونډ هم درشی. یعنی خورا ډیر ادنیٰ مسلمان سړی له خورا ډیر اعلیٰ مشرک ځنی، افضل او اعلیٰ دی.

أُوْلَٰٓئِكَ يَدۡعُونَ إِلَى ٱلنَّارِۖ

دغه کسان بولی (خلق په بد عمل سره) په لوری د اور (د دوزخ)

تفسير: يعني له هغو مشركينو او مشركاتو سره چه د هغوی ذکر په پاس آيت کښی وشو مينه، محبت، اختلاط او د هغو اقوالو ته غوږ نيول، او افعالو ته کتل نفرت کموی. او د مينی او رغبت سبب گرځی. چه د دی کار انجام دوزخ دی، نو ځکه له مشرکانو سره له نکاح ترلو څخه بيخی اجتناب او ځان ژغورنه (ساتنه) لازمه ده.

وَاللّٰهُ يَدْعُوْٓا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ ۚ وَيُبَيِّنُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۲۱﴾ وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْمَحِيْضِ ۗ قُلْ هُوَ اَذًى ۙ فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِي الْمَحِيْضِ ۙ

او الله (او دوستان يی) بولی (خلق) په لوری د جنت او مغفرت په اذن (حکم او ارادی) خپلی سره او بيانوی احکام خپل خلقو ته دپاره د دی چه دوی نصيحت ومنی (پند واخلی) او پوښتنه کوی دوی له تانه (ای محمده!) له (احکامو د) حيض څخه، ووايه (ای محمده دوی ته) دا يوه پليتی ده نو په څنګ (جدا) شئ (له جماع د) ښځو (خپلو) په وخت د حيض کښی.

تفسير: «حيض» هغو وينو ته وايی چه له ښځو څخنی سم د هغو له عادت سره بهيږی په دی حالت کښی مجامعت، لمونځ، روژه، طواف، د قرآن تلاوت، مسجد ته ننوتل تول حرام دی. هغه وينه چه بی له عادت څخه ليدل کيږی، هغه ناروغی ده، نو په دی ناروغی کښی چه د فقهاؤ په اصطلاح ورته «استحاضه» وايی دغه پاس تول ممنوعه شيان روا دی. او د هغی وينی حال هسی دی لکه چه له کوم زخم يا پوزی يا رګ وهلو څخنی وينه بهيږی. يهودانو او مجوسيانو د «حيض» په وخت کښی له ښځو سره دودی خوړل، او په يوه کور کښی هستوګنه کول، او نور شيان هم ناجائز ګڼل، مګر نصرانيانو حتّٰی د حائضاتو له مجامعت څخنی هم ځانونه نه ژغورل (ساتل) مسلمانانو په دی مورد کښی له رسول اکرم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم څخه پوښتنه وکړه، نو دا آيت نازل شو. حضرت پيغمبر صلی الله عليه وسلم په ښکاره ډول (طريقه) سره فرمايلی دی چه د «حيض» په حالت کښی مجامعت حرام دی. ليکن له دوی سره خوړل، څښل، هستوګنه، ناسته ولاړه تول روا دی. او د يهودانو افراط او د نصرانيانو تفريط، دواړه مردود شول.

وَلَا تَقْرَبُوْهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ ۚ

او مه نژدې کیږئ! (په جماع سره) دوی ته تر هغه پورې چه (ښې) پاکې شي،

تفسیر: په پاکیدلو کښې دا تفصیل دی که «حیض» پخپله پوره موده یعنی (۱۰) ورځو کښې بند شو، نو هلته مجامعت روا دی که له لسو ورځو څخه پخوا وچه شوه مثلاً وروسته له (٦) ورځو او د ښځې عادي هم شپږ ورځې وي نو مجامعت د وینې له وچیدلو څخه وروسته تر هغه پورې روا نه دی، چه ښځه ولامبي، یا د یوه لمانځه وخت پرې تیر شي، نو وروسته له هغه به له هغې سره مجامعت روا شي. که د ښځې عادت اوه یا اته ورځې وي، نو د دې ورځو د ختم (بشپړ) کیدلو څخه وروسته به مجامعت ورسره روا کیږي.

فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ

نو هر کله چه ښې پاکې شوې دوی نو راځئ دوی ته (په جماع سره) له هغه ځایه چه حکم کړی دی تاسې ته الله.

تفسیر: له هغه ځای څخه چه د مجامعت اجازه پکښې ورکړې شوې ده، یعنی د مخ له خوا چه له هغه ځایه کوچنیان (بچی) زیږي، او بل ځای ته راتګ (یعنی لواطت) حرام دی.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

بیشکه چه الله خوښوي بیا بیا توبه ایستونکي (له ګناهونو څخه) او خوښوي ځان ساتونکي له (پلیتیو څخه).

تفسیر: یعنی هغه کسان چه توبه کوي له هغې ګناه څخنې چه له دوی څخنې اتفاقاً صادره شوې وي مثلاً د «حیض» په حالت کښې د «وطی» مرتکب شوي وي، او هغه کسان چه له ناپاکې یعنی له ګناهونو او د «حیض» په حالت کښې، له «وطی» او د نجسې موقعې له «وطی» څخنې ځان ژغوري (بچ کوي).

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ

ښځې ستاسې ځای د کرلو (د نسل) ستاسې دي، نو راځئ ځای د کرلو خپلو ته (چه قبل دی) په هر ډول (طریقه) سره چه خوښه وشي ستاسې.

تفسیر: یهودانو د شا له لوری له ښځو سره مجامعت کول، ممنوع ګڼل، او ویل به یې «که څوک داسې مجامعت وکړي، هغه کوچنی (بچی) چه له هسې مجامعت څخه پیدا کیږي، احول (کوږ سترګی) (چپی) به وي.» کله چه زمونږ پاک رسول صلی الله علیه وآله صحبه وسلم څخه په دې مورد کښې پوښتنه وشوه، نو دا آیت نازل شو. «یعني ستاسې ښځې تاسو لره لکه ستاسو کښت (فصل) داسې دي، چه په دوی کښې نطفه د تخم په شان او اولاد د پیداوار غوندې دی. یعنې له هغه څخه اصلي مقصد یواځې د نسل پاتې کیدل، او اولاد زیږیدل دي، نو تاسې واک (اختیار) لرئ، چه له خپلو ښځو سره د مخ له خوا، ناسته، یا ملاسته، یا ولاړه یا په اړخ، یا د شا له لوري، د مخ په خوا په هر ډول (طریقه) مو چه زړه غواړي، مجامعت وکړئ!. مګر دا خبره ضروري ده، چه تخم شیندل دې په همغه خاصه موقع کښې وي چه له هغه څخه مولود موجودیږي. یعنې مجامعت دې هرومرو (خامخا) په فرج کښې وشي! او له لواطت څخه دې خامخا ځان وژغورئ!(وساتئ) ځکه چه ځای د مرداري او نجاست دی. د یهودانو دا خیال غلط دی، چه له هسې مجامعت څخه احول «چپی» مولود موجودیږي.»

وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ

او په مخ کښې ولیږئ تاسې! دپاره د ځانو خپلو (نیک عمل)!

تفسیر: یعني صالحه اعمال تل د ځان له پاره کوئ! یا دا چه له «وطی» څخه مو ښایي صالح اولاد مطلوب وي. او یواځې نفساني حظ مو مقصود نه وي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُم مُّلَاقُوهُ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾ وَلَا تَجْعَلُوا
اللَّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ أَن تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ۗ

او وویریږئ! له الله څخه او وپوهیږئ! چه بیشکه تاسې ملاقات کوونکي یئ له الله سره او زیرې ورکړه (ای محمده!) مؤمنانو ته (د جنت) او مه ګرځوئ! (نوم د) الله نښانه له پاره د قسمو خپلو (پر دغه) چه (نه) به نیکي کوئ او (نه) به پرهیزګاري کوی او (نه) به روغه کوئ په مینځ د خلقو کښې.

تفسير: يعني د کوم ښه کار په نه کولو باندی په الله تعالیٰ قسم یادوئ. مثلاً له خپلې مور او پلار سره به خبرې نه کوم. یا فقیرانو ته به خیر خیرات نه ورکوم. یا له هیچا سره به مصالحت یعنې روغه نه کوم یعنې په هسې قسمو کښې د پاک الله نوم د خرابو کارو وسیله ګرځوی، نو وروسته له دی هسې قسمونه مه خورئ! که څوک بیا داسې قسمونه یادوی، نو د هغه ماتول او «کفاره» ئې ورکول پرې واجبیږی.

وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

او الله ښه اوریدونکی (د تولو اقوالو) ښه عالم (پر تولو اعمالو) دی.

تفسير: یعنې هر څوک چه قسم یادوی الله تعالیٰ ئې اوری. که څوک د پاک الله د جلال او عظمت له ویری له قسم خوړلو څخه ځان ساتی، نو (**سميع او عليم الله**) د هغه په نیت ښه عالم او ښه خبردار دی. ستاسې هیڅ یوه پټه او ښکاره خبره له الله تعالیٰ څخه پټه نه ده. نو ځکه د زړه په نیت او د ژبې په خبرو او نورو کارونو کښې ډیر زیات احتیاط په کار دی.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ اَيْمَانِكُمْ

نه نیسې تاسې الله په لغو (او په ګمان) سره په قسمو ستاسې کښې

تفسير: لغو او چټی (بیکاره) قسم (لوړل) هغه دی، چه له خولې څخنې سم له عادته یا عرفه سره چټی پټی (بیکاره) ووځی، او د زړه له کومې (منځ) او په عمدی او ارادی ډول (طریقه) سره نه وی. له هسې قسم یادولو څخنې نه په چا باندې «کفاره» اوړی، او نه پرې ګناهګاریږی. هو! که څوک په قصد او اراده سره د قسم الفاظ لکه «والله» «بالله» «تالله» ووائی، او له دی قسم څخنې ئې یوازې تاکید مقصود وی، او قسم خوړل او لوړل ئې په زړه نه وی، نو پرې «کفاره» اوړی. د «کفاری» بیان وروسته له دی نه راځی.

وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ ط

او لیکن نیسې (الله) تاسې په هغه (قسم) چه قصد کړی وی (د هغه) زړونو

ستاسی (پس له حنثه).

تفسیر: یعنی هغه قسم چه عمدی او په قصد سره وی، او په هغه کښې زړه او ژبه سره بیخی یو شی وی، نو د هسی قسم په ماتولو باندی هرومرو (خامخا) «کفاره» آوری. دا مذهب د «امام شافعی رحمة الله علیه» دی، او زمونږ د حنفیانو په مذهب لغو قسم هغه دی چه په تیره زمانه کښې ئی کار کړی وی په تخمین او ګمان سره، او قسم پری وکړی، او په واقع کښې هغسی نه وی دا یمین «قسم لغو» او معفو دی.

وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ

او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیئاتو) ښه تحمل کوونکی دی (په تاخیر د عقوبت لپاره د انابت).

تفسیر: «غفور» او مغفرت کونکی دی چه په لغو او چټی (بیکاره) قسمو باندی مؤاخذه نه کوی. او «حلیم» دی چه په مؤاخذه کښې تلوار نه کوی، ځایې چه بنده توبه وکړی.

لِلَّذِيْنَ يُؤْلُوْنَ مِنْ نِّسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ ۚ فَاِنْ فَآءُوْ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۞ وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۞

دی هغو کسانو لره چه قسمونه کوی له (جماع د) ښځو خپلو نه (مطلقاً یا تر څلورو میاشتو پوری) انتظار د څلورو میاشتو، نو که بیا رجوع وکړه دوی (او سره یو ځای شول) پس بیشکه چه الله ښه ښښونکی (د خطیئاتو) پوره رحم لرونکی دی (د اجر او ثواب په انعام سره). او که قصد وکړ دوی طلاق (او رجوع ئی ونه کړه) پس بیشکه چه الله ښه اوریدونکی (د تولو اقوالو) ښه عالم دی (پر تولو احوالو).

تفسیر: یعنی که څوک قسم وخوری چه زه به خپلی ښځی ته نه نژدی کیږم! بیا که دی د څلورو میاشتو په منځ کښې هغه ته ورنژدی شو، نو د خپل قسم «کفاره» به ورکوی او ښځه به د هغه په نکاح کښې پاتی کیږی. که څلور میاشتی تیری شوی او دی هغی ته ورنژدی نه شو نو

د ده ښځه به په «بائن طلاق» سره طلاقه شي.

فائده: په شرع کښې «ايلاء» دې ته وايي چه سړی قسم وخوري چه زه خپلې ښځې ته تر څلورو مياشتو يا له څلور زيات يا بې د مودې له قيده نه نژدې کيږم. «ايلاء» څلورو مياشتو څخه لږه نه کيږي. د «ايلاء» په دې درې واړو صورتونو کښې که نارينه خپلې ښځې ته د دې څلورو مياشتو په منځ کښې ورنژدې کيږي «نو کفاره» پرې اوړي، او ښځه ئې په نکاح کښې پاتې کيږي، که نه د څلورو مياشتو په پای (آخر) کښې له ده څخه بې د طلاقو د يادولو هغه ښځه په «بائن طلاق» سره جلا (جدا) کيږي. که له څلورو مياشتو څخې په لږه قسم وخوري. لکه چه ووايي تر درېو مياشتو پورې خپلې ښځې ته نه ورنژدې کيږم، نو دا شرعي «ايلاء» نه ده، او حکم ئې دا دی که هغه قسم ئې مات کړ، مثلاً په هم دې ياد شوي صورت کښې د درېو مياشتو په منځ کښې هغې ښځې ته ورنژدې شو، نو د هغه قسم «کفاره» واجبيږي، او که ئې د قسم موده پوره شوه، يعني تر درېو مياشتو پورې هغې ته ورنژدې نه شو نو نه ښځه وربانډې طلاق کيږي او نه وربانډې «کفاره» لازميږي.

وَالْمُطَلَّقٰتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوْٓءٍ ؕ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَّكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِيْٓ اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ

او طلاقې کړې شوې ښځې دې انتظار کوي په ځانو خپلو (له نکاح نه تر) درېو حيضو (کاملو) پورې او نه دی روا دوی لره چه پټوی به دوی هغه شی چه پيدا کړی دی الله په ارحامو د دوی کښې (له ولده يا حيضه) که وی دوی چه ايمان لرونکی وی په الله او په ورځې آخرې (چه قيامت دی).

تفسير: کله چه نارينه خپلې ښځې ته طلاق ورکړي، نو هغه ښځه له بل چا سره تر هغه پورې خپله نکاح نشي تړلی، څو چه درې «حيضه» ئې پوره نشي، دا د دې دپاره که چيرې حامله وي، حمل به ئې ښکاره شي. او د يوه اولاد، به د بل چا نه شي. نو ځکه پر ښځې بانډې فرض دي چه هر هغه شی چه د هغې په ګيډه کښې وی. هغه ښکاره کړي حمل وی او که حيض وی، او دې مودې ته په شرع کښې «عدت» وايي.

فائده: دلته له مطلقاتو څخې خاص هغه ښځې مرادې دي چه هغوی ته له نکاح څخه وروسته د صحبت (مجامعت) يا «شرعي خلوت» نوبت وررسيدلی وی، او دې ښځو ته «حيض» هم ورځي، پر هغې ښځې بانډې چه ورسره مجامعت يا «صحيحه خلوت» نه وی شوی، وروسته له طلاقه بېخي

«عدت» نشته. او هغه ښځه چه بيخي نه حائضه کيږي مثلاً وړه يا داسي بوډی او زړه وی چه له وينی پاکه وی، يا حامله وی، نو په دوه ؤ وړاندنيو (اولنو) صورتونو کښي، د دوی د عدت موده دری مياشتی دی. او د اولاد لرونکي (حاملي) عدت، د هغی د اولاد زيږول (د حمل وضعه) ده. هغه ښځه چه خپلواکه (آزاده) نه وی بلکه د کومی شرعي قاعدی په موجب وينځه شوی وی، که حائضه کيږی، نو د هغی د عدت موده دوه حيضه ده. که نه حائضه کيږی، نو د صغارت او کبارت په صورت کښي د هغی عدت يوه نيمه مياشته ده، او په هغه صورت کښي چه حامله وی نو د اولاد زيږول (د حمل وضعه) ده. دا تفصيلات له نورو آيتونو او احاديثو څخه ثابت شوی دی.

وَبُعُوْلَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِىْ ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُوْٓا اِصْلَاحًا

او ميړونه (خاوندان) د دوی ښه لائق (وړ) دی په بيا کولو د دی ښځو په دی (موده) کښي که اراده لری دوی د جوړښت (په خپلو منځو کښي).

تفسير: يعني که نارينه د عدت په موده کښي وغواړی چه هغه ښځه بيرته ځان ته وګرځوی، کولي شي، که څه هم د هغی ښځي خوښه نه وی. خو ښائي چه په دی ګرځولو کښي مقصود ښه سلوک او اصلاح وی. او ښځه ونه ربړوی، او ويي نه ويروی، او په دی ئی نه مجبوره وی چه خپل «مهر» وربريږدی. چه دا ټول ظلم او تيری دی که داسي کوی ګنهګاريږی که څه هم رجعت ئی صحيح دی.

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِىْ عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ۪ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ

او شته دی ښځو لره (حقوق پر ميړونو (خاوندانو) باندی) په شان د هغو (حقوقو) چه په دوی دی (د خاوندانو) په معروف (ښه وجه) سره او شته نارينه ؤ لره په دی ښځو باندی بهتروالي (فضيلت).

تفسير: يعني دا امر خو حق دی، همغسی چه د نارينه ؤ حقوق پر ښځو باندی دی، همغه شانی د ښځو حقوق پر نارينه ؤ باندی هم دی، چه سم له اصولو سره د هغو حقوقو په ځای راوړل پر دواړو باندی ضروری دی، نو اوس نارينه لره ښايي چه له خپلي ښځي سره په هيڅ ډول (طريقه) بده ګذاره او خراب سلوک ونه کړی. بلکه د ښځي هر راز (قسم) حق تلفی ممنوعه ده. مګر دا يو فضيلت او فوقيت نارينه پر ښځو باندی لری چه د رجعت واک او اختيار خامخا نارينه لره دی.

وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ۝۲۲۸ اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ فَاِمْسَاكٌۢ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ تَسْرِيْحٌۢ بِاِحْسَانٍ

او الله ښه غالب (د احکامو په انفاذ) او ډیر تدبیر والا دی (چه هر کار په حکمت او مصلحت سره کوی) (رجعی) طلاق دوه کرته دی نو بیا ساتنه (د ښځو) ده (په رجوع سره) په معروف (ښه وجه) سره یا پریښوول دی (د دی ښځو) په ښه وجه سره.

تفسیر: پخوا له اسلام څخه داسی دود (رواج) او دستور ؤ چه لس شل ځلی هر څومره چه د نارینه زړه غوښته، خپلی ښځی ته به ئی طلاق ورکاوه، مګر پخوا د عدت له ختمیدلو څخه به ئی بیا رجعت ورته کاوه، او بیا به ئی طلاق کوله او په دی ډول (طریقه) ځینو نارینه ؤ خپلو ښځو ته زیات تکلیف او زحمت ورپیښاوه، نو بنا پر دی دا آیت نازل شو، هغه طلاق چه رجعت پکښی کیدی شی، تول سره دوه ځلی دی، چه په هغه کښی نارینه واکمن دی چه د «عدت» په شپو کښی بیرته له سره رجعت وکړی، یا ئی په ښه ډول (طریقه) سره خوشی کړی. وروسته د «عدت» له تیریدلو څخه «رجعت» نه پاتی کیږی. هو! که دوی دواړه بیا سره خوښ وو، بیا نکاح ترلی شی، او که دری طلاقه ورکړی، نو بیا سره له خوښی هم دوی نکاح نشی سره ترلی، تر څو چه هغه ښځه بل میړه (خاوند) ونه کړی، او له هغه سره جماع او خلوت ونه کړی.

فائده: له «امساک بمعروف» او له «تسریح باحسان» څخه دا غرض دی چه که رجعت کوی نو ښائی چه د موافقت او حسن معاشرت دپاره وی، او د ښځی بند ساتل او ربړول (ازاړول) مقصود نه وی، لکه چه د دوی په منځ کښی دستور ؤ که نه په سهولت او ښه ډول (طریقه) سره دی پریږدی.

وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْا مِمَّآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّآ اَنْ يَّخَافَآ اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ

او روا نه دی تاسو ته (ای خاوندانو) چه واخلئ تاسی له هغه مال څخه چه ورکړی وی تاسی دوی ته (په «مهر» کښی) هیڅ شی مګر که ویریږی دوی (یعنی میړه (خاوند) او ارتینه) (زوجه) چه وبه نشی ساتلی دوی دواړه احکام د الله.

تفسير: یعنی نارینه ؤ لره دا روا نه ده چه له ښځو ځنی د طلاق په بدل کښی هغه مهر بیرته واخلی چه ورکړی ئی دی. هو! دا هلته روا دی چه څه ناچاری وی، او په هیڅ ډول (طریقه) د دوی په منځ کښی موافقت سره رانشی، او دوی له دی خبری ځنی ویریږی، چه مخالفت له شدته د الله تعالیٰ په احکامو باندی تینګ نه شی پاتی کیدی، او په ښه ډول (طریقه) یو له بله سره معاشرت او ژوندون نشی کولی، او د نارینه له جانبه د ارتینی (زوجی) د حقوقو په ادا کښی څه تیری او قصور هم نه وی. که نه د هغه مال اخیستل نارینه لره ناروا او حرام دی.

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ

پس که ویریږئ تاسی چه وبه نشی ساتلی دوی (دواړه) حکمونه د الله (په زوجیه ؤ امورو کښی) نشته هیڅ ګناه په دوی دواړو باندی په هغه شی کښی چه فدیه ورکړی په هغه سره (دا ښځه او ځان خلاص کړی)

تفسير: یعنی ای مسلمانانو! که تاسی له دی نه ویریږئ چه د نارینه او ښځی په منځ کښی داسی جګړی او مخالفتونه دی چه د هغوی په ژوندون کښی موافقت نه سره راځی نو په دی صورت کښی په دوی باندی څه ګناه نشته چه ښځه څه مال ورکړی، او خپل ځان د هغه د نکاح له قیده جلا (جدا) کړی، او نارینه د هغی مال واخلی. دی ته «خلع» وایی، کله چه د ضرورت په حالت کښی د میره (خاوند) او د ارتینی (زوجی) له پاره «خلع» کول، روا شول، نو تولو مسلمانانو ته ښایی چه په دی کښی سعی وکړی.

فائده: یوه ښځه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم حضور ته حاضره شوه او ویی ویل چه زه له خپله میره (خاوند) څخه خفه یم او نه غواړم چه د هغه سره واوسم رسول الله صلی الله علیه وسلم چه د دی موضوع تحقیق وفرمایه، هغی ښځی وویل چه میره (خاوند) می نه زما د حقوقو په ادا کولو کښی کمی کوی، او نه زه د هغه په اخلاقو او دیانت باندی څه اعتراض لرم، خو زما هغه طبعاً بدی شی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له هغی ښځی ځنی «مهر» بیرته واخیست، او میره (خاوند) ته ئی ورکړ، چه طلاقه ئی کړه، نو په دی مناسبت دا آیت نازل شو.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾

دا (ذکر شوی احکام) حدود د الله دی نو تاسی مه تیریږئ! له حدودو د الله

او هر (هغه) څوک چه تیرېږي له حدودو د الله نه نو دغه کسان هم دوی دي ظالمان (چه شیان بې ځایه ږدي).

تفسیر: یعني دا تول مذکوره احکام طلاق، رجعت، خلع، حدود او قواعد د پاک الله مقرره اصول دي، نو د هغو تعمیل او پابندي ډیره ضروري ده. او ښایي چه هیڅ یو قسم مخالفت، تغییر او کوتاهي په هغه کښې ونه کړه شي!.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ۗ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ۗ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

نو (وروسته له دې دوو طلاقو څخه) که بیا ئې طلاقه کړه دا ښځه (دریم ځلې) پس بیا حلاله نه ده (دا ښځه) ده لره پس (له دې نه) تر هغه پورې چه په نکاح واخلي دا ښځه میړه (خاوند) بل پرته (علاوه) له ده نه، نو که طلاقه کړه دوهم میړه (خاوند) (هم) دا ښځه (او عدت ئې تیر شو) پس نشته هیڅ ګناه په دغو دواړو ښځه او ړومبني میړه (خاوند)، چه بیا سره رجوع وکړي دواړه که ګمان وي د دې میړه (خاوند) او ښځې په دې چه اقامه به کړي دوی احکام د الله (او په ځای به ئې کړي)، او دا (ذکر شوي احکام) حکمونه د الله دي چه بیانوي ئې (د هغه) قوم دپاره چه پرې پوهیږي (او په مقتضاء د علم عمل کوي).

تفسیر: یعني که میړه (خاوند) خپلې ښځې ته دریم ځلي «طلاق» ورکړي، نو بیا به هغه ښځه ده ته هیڅ نه روا کیږي، تر څو هغه ښځه له بل کوم سړي سره خپله نکاح ونه تړي، او هغه بل میړه (خاوند) له دې سره صحبت (جماع) ونه کړي. او بیا پخپله خوښه سره «طلاق» ور نه کړي، او د هغه دوهم میړه عدت هم پوره نشي، وروسته له دې نه چه د «فقهاؤ» په اصطلاح ورته «حلاله» وایي د هغه ړومبني میړه (خاوند) سره دوهمه نکاح هلته ترله کیږي چه د پاک الله د احکامو د ساتلو فکر له دوی سره وي. یعني هر یو د بل حقوق په ښه شان سره وساتي او پخپلو نفسو باندې په ښه شان سره اعتماد او اطمینان ولري که نه خامخا بیا د دوی په منځ کښې جنګ جنجال او شورماشور پیښیږي او بیا د حقوقو اتلاف ته نوبت رسیږي، او په ګناه کښې اخته کیږي حال دا چه د نکاح اساس په محبت او مودت دی او مینه او الفت او ښه ژوندون د

نکاح غرض او غایه ده اگر که د صحت شرط ئی نه دی.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا ۚ

او کله چه طلاقی کړئ تاسی ښځی نو ورسیږی دوی (آخر د) عدت خپل ته (یعنی چه د عدت ختمیدلو ته نژدی شی) نو وساتی! دوی په ښه ډول (طریقه) سره (یعنی رجوع ورته وکړئ!) یا خوشی کړئ! دوی په معروف ښه ډول (طریقه) سره او مه ساتئ تاسو! دا ښځی (په رجعت سره) له پاره د ضرر رسولو له جهته د دی چه (پر دوی باندی) تیری وکړئ!

تفسیر: یعنی د عدت تر ختمیدلو پوری میړه (خاوند) واکمن او مختار دی، چه له هغی ښځی سره بیا موافقت او اتحاد وکړی او رجوع ورته وکړی، یا ئی په خوښی او خوشالی سره بیخی پریږدی. دا هیڅکله ورته روا نه ده چه په بند کښی ئی وساتی، او د ربړولو (ازارؤلو) لامله (له وجی) بیا رجوع ورته وکړی. لکه چه ځینو سړیو هم داسی کول.

فائده: په پخوانی آیت ﴿ الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ ﴾ کښی دا ښوولی شوی ؤ، چه تر دوو طلاقو پوری میړه (خاوند) ته اختیار شته، چه یا ښځه په ډیر ښه ډول (طریقه) سره له خپل ځان سره پخلا (راضی) کړی یا ئی بیخی پریږدی. اوس په دی آیت کښی داسی ارشاد فرمایی، چه دا اختیار یواځی تر «عدت» پوری دی، او وروسته له عدت څخه دا واک (اختیار) میړه (خاوند) ته نه پاتی کیږی، نو ځکه نه ښایی چه دلته چاته د تکرار شبهه پیدا شی.

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

او هر هغه څوک چه وکړی داسی کار نو په تحقیق سره ظلم ئی وکړ په ځان خپل او مه گرځوئ! آیاتونه د الله (داسی چه په اعراض او تهاون سره) مسخری (پری وکړئ!) او یاد کړئ! نعمت د الله (چه اسلام دی) په تاسی

باندی او (یاد کړئ!) هغه چه نازل کړی دی (الله) په تاسی باندی چه کتاب دی او حکمت (احکام د کتاب) دی چه پند درکوی الله تاسی ته په هغه (منزل من الله) سره او وویرېږئ! له الله نه او پوه شئ! تاسی چه بیشکه الله پر هر شی باندی ښه پوه دی.

تفسیر: په نکاح، طلاق، ایلاء، خلع، رجعت، حلاله او نورو کښی لوی لوی حکمتونه او مصلحتونه دی، په دوی کښی پلمی (تدبیرونه) او بهانی کول، او د بیهوده او چټی (بیکاره) اغراضو لامله (له وجی) مداخله کول، داسی دی لکه چه څوک د پاک الله جل وعلیٰ شانه په احکامو باندی مسخری او توقی کوی نعوذ بالله من ذلک! مثلاً چه څوک رجعت وکړی او مقصود ئی داسی وی، چه ښځه وربروی (تکلیف کړی)، نو پاک الله ته داسی خبری او ارادی ټولی ښکاره دی، او له داسی پلمو (فریبونو) څخه پرته (علاوه) له ضرره بل کوم شی په لاس نه ورځی.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ط

او هر کله چه طلاقی کړئ تاسی ښځی پس ورسیدی دوی تاکلی (مقرری) مودی خپلی ته (په دی شانی چه عدت ئی تیر شی) نو مه منع کوئ تاسی دوی! له دی نه چه په نکاح واخلی دوی میړونه (خاوندانو) خپل کله چه دوی سره خوښ وی په خپلو منځو کښی په معروف (سم له دستوره) سره.

تفسیر: یوی ښځی ته د دی میړه (خاوند) یو یا دوه طلاقه ورکړل، او بیا ئی په «عدت» کښی «رجعت» هم ورته ونه کړ، کله چه د دی ښځی د عدت موده ختم شوه نو د نورو غوښتونکو په منځ کښی د دی مخطوبی ښځی هغه پخوانی میړه (خاوند) هم د خپلی نکاح پیغام ورولیږه. ښځه هم په دی خبره باندی خوښه وه، مګر د دی ښځی ورور ته قهر ورغی، او دا نکاح ئی معطله کړه، په دی خبره باندی دا حکم نازل شو، چه ښایی د ښځی خوشالی او هوسایی (آرام) تر نظر لاندی ونیوله شی! او لازم دی چه هغی له خوښی سره سم نکاح وتړله شی! او نه ښایی چه د کوم بل چا خیال او ناخوښی پکښی مداخله وکړی، دا خطاب عام دی. او ټولو هغو کسانو لره شامل دی چه د ښځو د نکاح مخه نیسی، او هغه نه پریږدی، چه پخپله خوښه سره د خپل نوی ژوندون سرشته او انتظام وکړی. عام له دی نه چه دا منع کوونکی همغه ړومبی میړه (خاوند) وی، چه دی ښځی ته ئی «طلاق» ورکړی دی، او اوس د دی ښځی مخه نیسی چه له بل چاسره نکاح ونه تړی. یا د دی ښځی کوم ولی او وارث وی، چه دا ښځه نه پریږدی چه همغه خپل

پخوانی میړه (خاوند) یا بل کوم میړه (خاوند) وکړی. هو! که کومې بې قاعدې خبرې په منځ کښې راغلې وی، لکه چه د کوم غیر کفو (ناسیال) سره ښځه خپله نکاح تړل غواړی، یا ئې عدت نه وی پوره شوی، نو هلته دوی ته د هسې نکاح د ممانعت حق شته. او د «بالمعروف» له فرمایلو څخه هم دا مطلب دی چه دوی له حلالې نکاح، روا مهر او ښه ژوند څخه مه منعه کوئ.

ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ

دا (حکم د نه منع کولو) پند ورکاوه کیږی په ده سره هغه چاته چه وی دی له تاسی نه چه ایمان لری په الله او په ورځې آخری باندی.

تفسیر: یعنی له هغه حکمه چه مذکور شو ایماندارو ته پند ورکاوه شی، ځکه چه له دی پند څخه هم دوی ګټه اخلی او که نه دا پند ورکول د تولو خلقو لپاره دی، او په هغه کښې د هیڅا څه خصوصیت نشته، او د مؤمنانو له اختصاص څخه ضمناً نورو ته تهدید او د هغو تحقیر هم تری څرګندیږی. یعنی هغه خلق چه په دی احکامو باندی عمل نه کوی، ګواکې دوی په الله تعالیٰ او جزا په ورځې باندی ایمان نه لری.

ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٢٣٢﴾

دا (د منع او ضرر ترک) ډیر غوره دی تاسی (او دوی) ته او ښه پاکیزه دی او الله عالم دی (پر هر شی) او تاسی نه پوهیږئ. (په خپل خیر هم).

تفسیر: یعنی د هغې ښځې په نه ستنولو (واپس کولو) له نکاح څنې او د هغې ښځې په نکاح کښې داسې ښیګڼه (فائده) او پاکیزګی ده چه د نکاح په ممانعت کښې هغه هیڅ کله نشته، کله چه ښځه خپل پرومبنی میړه (خاوند) ته راغبه وی، نو ښایی چه له هغه سره ئې نکاح وتړله شی، ځکه په دی نکاح کښې هسې ښیګڼه (فائده) او پاکیزګی ده چه د بل چا په نکاح کښې داسې ښیګڼه (فائده) هیڅ نشته الله تعالیٰ ته د هغوی د زړو خبری او راتلونکې ګټې او تاوان داسې ښه معلوم دی، چه تاسی پری نه پوهیږئ!

وَالْوٰلِدٰتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُّتِمَّ الرَّضَاعَةَ ؕ

او میندی (مور) دی شودی (پیۍ) ورکوی اولاد خپل ته دوه کاله پوره دا (حکم) هغه چا لره دی چه اراده لری د دی چه پوره کړی (نیته د) تی ورکولو

تفسیر: یعنی په میندو باندی حکم دی چه خپل اولاد ته دی تر دوو کلو پوری شودی ورکړی! او دا موده هغه چا لره ده چه مور او پلار ئی وغواړی چه هغه موده پوره کړی. که نه په دی موده کښی لږوالی هم روا دی. لکه چه په وروستنی آیت کښی راځی. او په دی حکم کښی هغه میندی هم داخلی دی، چه د هغوی نکاح باقی وی. یا طلاقی شوی وی او یا د هغوی د «عدت» موده تیره وی. هو! دومره فرق شته چه په هر حال میره (خاوند) نفقه او کالی (جامی) منکوحی ته او معتدی ته ورکوی عام له دی نه چه ښځه هغه مولود ته شودی ورکوی، یا ئی نه ورکوی، او کله ئی چه «عدت» ختم شو نو بیا به نفقه او کالی (جامی) د شودو ورکولو لامله (له وجی) ورکوی. او له دی آیت څخنی دا معلومه شوه چه د شودو ورکولو د مودی انتهاء پوره دوه کاله دی، چه ښایی هغه موده په مور یا په بله کومه ښځه باندی پوره شی! او پلار هم په هم دغو دوو کلونو کښی مجبور دی چه د خپل وړوکی د شودو اجرت اداء کړی.! او دا تری نه معلومیږی چه د شودو ورکولو موده له دوو کلونو څخنی زیاته نه ده.

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ

او ده پر هغه چا چه زیږول شوی دی ورته (یعنی پلار) روزی د دوی (یعنی د میندو) او کالی (جامی) د دوی (یعنی د میندو) په معروف (سم له دستوره) سره او زور نشی کولی په هیڅ نفس باندی مګر په اندازه د توان د ده سره نه دی ضرر رساوه کیږی مور ته په سبب د ولد د دی سره او نه (دی ضرر رساوه شی) پلار د دی ولد ته په سبب د ولد د ده سره.

تفسیر: یعنی پلار ته ښایی چه د وړکی مور ته دودی او کالی (کپړی) په هر حال کښی ورکړی! په اول صورت کښی د دی لامله (له وجی) چه هغه د ده په نکاح کښی ده، او په دوهم صورت کښی د دی له پاره چه په «عدت» کښی ده. او په دریم صورت د شودو ورکولو اجرت (باړه) په ده باندی کیږی. او نه ښایی چه د وړوکی مور او پلار یو بل ته د هغه وړوکی لامله (له وجی) څه ربړ (ازار) او تکلیف ورکړی. مثلاً مور ته لازم نه دی چه بی سببه له شودو ورکولو

څخه مخ واړوي. يا پلار بې سببه ووړوکي له مور څخه جلا (جدا) کړي، او د بلې کومې ښځې په شودو ئې ورروزي، يا د هغه د مور په نفقه او پوشاک کښې څه تنګي وکړي.

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ

او شته په وارث (د پلار) باندې په شان د هغه (نفقه چه په پلار وه)

تفسير: يعنې که پلار مړ شي، نو په وړکي او د وړکي په وارثانو باندې هم دا خبره لازمه ده چه د شودو رودلو په موده کښې د هغه مور ته د ډوډۍ او کاليو (جامو) مصارف ورکړي، او هيڅ څه تکليف ورته ونه رسوي!. او له وارث څخنې هغه وارث مراد دی چه محرم هم وي.

فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

نو که وغواړي دوی دواړه (مور او پلار) بېلول (له تی څخنې پخوا له دوه کلونو څخه) په خوښي سره چه وي له دوی دواړو نه او په مشورې (د دواړو سره) پس نشته هيڅ ګناه پر دوی دواړو باندې (په دې کښې)

تفسير: يعنې که مور او پلار د کوم مصلحت له امله (وجې) د دوه کلونو په منځ کښې له مشورې او رضامندۍ څخه وروسته، وړکی له تی بېلوي، او شودې نه ورکوي، نو پکښې څه ګناه نشته. مثلاً چه د مور شودې ښې نه وي.

وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ

او که قصد وکړئ تاسې چه دايي ونيسئ! (بله ښځه له پاره) د تی ورکولو اولاد خپل ته نو نشته هيڅ ګناه پر تاسې باندې کله چه وسپارئ تاسې! هغه شي چه قصد د ورکولو کړی وي تاسې دوی ته په معروف (سم له دستوره) سره

تفسير: يعنې ای نارينه ؤ! که تاسې د کوم مصلحت او ضرورت لامله (له وجې) پرته (علاوه) له موره د بلې کومې ښځې په شودو باندې خپل وړکي ورروزئ (وپالئ) نو په دې کښې هم څه ګناه

نشته، مګر داسې نه چه د مور له برخې او حق څخه کوم شی کم شي، بلکه سم له دود (رواج) او دستور سره د کوم شی ورکول چه مور لره وی هغه پوره ورکړئ!. او دا مطلب هم کیدای شي چه د دایی حق پوره ورکړئ!.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ۖ

او وویریږئ! له الله او پوه شئ!. چه بیشکه الله په هغو شیانو چه کوئ ئې تاسې ښه لیدونکی (عالم په پټو او ښکاره ؤ) دی او هغه کسان چه مړه شي له تاسې نه او پریږدی دوی ښځې انتظار دی کوی دا ښځې (د نکاح کولو څخه) په ځانو خپلو څلور میاشتې او لس (ورځې).

تفسیر: پخوا له دی نه دا خبره تیره شوه چه د طلاق په عدت کښې د دری حیضونو انتظار دی وکړ شي! اوس فرمایی چه د مرګ په عدت کښې دی د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار وباسی!. په دی موده کښې که دا خبره ښکاره شوه، چه هغه ښځه حامله نه ده، نو له بل چا سره د نکاح ترلو اجازه ورته شته. که نه وروسته د اولاد زیږولو (د حمل له وضعی) څخه ورته اجازه ده. د دی تشریح به د «الطلاق» په سورت کښې راشي. په حقیقت کښې دری حیضه یا د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار د حمل د ښکاره کیدلو لپاره تاکلی (مقرر) شوی دی. (او د وینځې عدت د اصیلې نیمایی دی).

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۗ

نو کله چه ورسیږی دوی مودی د عدت خپل ته پس نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندی په هغه کار کښې چه کوی ئې دا ښځې په (حق د) نفسونو خپلو کښې په ښه توګه (طور) (سم له شرعی اصولو) سره.

تفسیر: کله چه کوندی ښځی خپل عدت پوره کړی یعنی غیر حامله ښځه څلور میاشتی او لس ورځی، او حامله ښځه د اولاد تر راوړلو پوری معطله شوه، نو بیا دوی ته د شریعت له احکامو سره سم له بل چا سره د نکاح ترلو اجازه شته او نه پری گناهگاریږی. زینت، عطر وهل او د خوشبویی استعمالول، تول ورته جائز دی.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا عَرَّضْتُمْ بِهٖ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَآءِ
اَوْ اَكْنَنْتُمْ فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ ؕ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُوْنَهُنَّ وَلٰكِنْ لَّا تُوَاعِدُوْهُنَّ سِرًّا اِلَّآ
اَنْ تَقُوْلُوْا قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ؕ وَلَا تَعْزِمُوْا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتٰبُ اَجَلَهٗ ؕ

او الله په هغو شیانو چه کوئ (یی) ښه خبردار دی (نو جزا به پری درکړی). او نشته هیڅ گناه په تاسی باندی په هغه (کار) کښی چه اشاره کوئ تاسی په هغه سره چه غوښتل (د هغو) ښځو دی (چه په عدت کښی وی) یا (یی) پټ ساتئ په زړونو خپلو کښی معلوم دی الله ته چه بیشکه تاسی ژر به یاد کړئ په غوښتلو سره د نکاح دا ښځی ولیکن وعده مه کوئ! له دوی سره (د نکاح) په پټه مگر (هم دا) چه ووایئ تاسی ویل ښه! (نیک له شریعت او رواجه سره سم) او مه کوئ قصد (د ترلو) د غوټی د نکاح (د دوی) تر هغه پوری چه ورسیږی تاکلی (مقرر) عدت انتها د نیتی خپلی ته.

تفسیر: د دی آیت خلاصه دا ده کله چه ښځه د خپل میړه (خاوند) له نکاح څخنی جلا (جدا) شوه، نو تر هغه پوری چه د دی «عدت» پوره شوی نه دی. بل چاته دا خبره جائزه نه ده، چه له هغی سره خپله نکاح وتړی، یا صافه او ډانگ پیلی (واضحه) وعده له هغی څخنی واخلی، یا په ښکاره ډول (طریقه) سره پیغام ور ولیږی. لیکن که په زړه کښی نیت وکړی، چه وروسته له عدته به له هغی سره خپله نکاح وتړم. یا په اشاره سره خپل مطلب ورواوروی، چه بل څوک له ده نه وړاندی پیغام ور ونه لیږی، لکه چه هغی ښځی ته واوروی چه «ستا غوندی میرمنی قدر او عزت هر څوک ساتی. یا زه غواړم چه له کومی پتمنی (غیرتی) میرمنی سره خپله نکاح وتړم.» نو دی په هسی خبرو باندی هیڅ نه گناهگاریږی. مگر صاف او ښکاره پیغام هیڅکله باید ور ونه لیږی.

وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِيٓ اَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوْهُ ۚ وَاعْلَمُوٓا
اَنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿٢٣٥﴾

او پوه شئ تاسی! چه بیشکه الله معلوم دی ده ته هغه څه چه په زړونو ستاسی کښی دی نو وویریږئ! له ده نه (او د نامشروع شي قصد مه کوئ!) او پوه شئ تاسی! چه بیشکه الله ښه ښښونکی (د خطیئاتو) دیر تحمل والا دی (د عقوبت په تاخیر له پاره د انابت)

تفسیر: یعنی پاک الله ستاسی د زړونو له خبرو ځنی ښه خبر دی ـ نو له ناروا ارادو ځنی تل ځانونه ژغورئ (ساتی)!. او که چیری مو کومه ناجائزه اراده وکړه، نو ژر تر ژره له هغی ځنی توبه وکړئ!. چه الله تعالیٰ لوی مغفرت کوونکی دی، او په دی خبری باندی نه ښایی چه سری داده او مطمئن شی، چه ولی پر هغه بل ګناهکار باندی څه عذاب مسلط شوی نه دی، ځکه چه پاک الله لوی حلیم دی. او په عقوبت او سزا کښی تلوار نه فرمایی.

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ مَا لَمْ تَمَسُّوْهُنَّ اَوْ
تَفْرِضُوْا لَهُنَّ فَرِيْضَةً ۚۖ وَّمَتِّعُوْهُنَّ ۚ عَلَى الْمُوْسِعِ قَدَرُهٗ وَ
عَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهٗ ۚ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوْفِ ۚ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٢٣٦﴾

نشته هیڅ تکلیف (ګناه او مهر) په تاسی باندی که طلاقی کړئ تاسی ښځی (خپلی) تر څو چه صحیح خلوت مو نه وی کړی له دوی سره او مقرر کړی مو (نه) وی له پاره د دوی تاکلی (مقرر) مهر او څه خرڅ ورکړئ! دوی ته (واجب) دی پر غنی (میره) باندی په اندازه (د توان) د ده او (شته) په فقیر (میره) په اندازه (د توان) د ده خرڅ چه په معروف (سم له اصولو سره وی حق (لازم) دی په نیکی کوونکو (مسلمانانو) باندی.

تفسیر: که د نکاح ترلو په وخت کښی د مهر ذکر ونشو، او بی د مهر له تاکلو (مقررولو) ځنی نکاح وترله شوه، نو دا نکاح صحیح او روا ده، او مهر به وروسته له نکاح څخه مقررېږی. لیکن په دی صورت کښی که پخوا له صحیحه خلوته او لاس ورغځولو او مجامعت څخه میره

(خاوند) طلاق ورکړی، نو څه مهر پرې نشته، خو په میړه (خاوند) باندی لازم دی چه له خپله طرفه هغې ښځې ته څه شی ورکړی هغه دا چه لږ تر لږه دری کالی (جامی)، کمیس پرتوګ او ټکری (څادر) دی سم له خپله حاله سره په ډیره خوښی او خوشالی سره ورکړی!.

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

او که طلاقی کړئ تاسی دوی (یعنی ښځې) پخوا د مسه کولو د دوی (یعنی د ښځو) او په تحقیق سره ټاکلی (مقرر) ؤ له پاره د دوی مهر نو (لازم) دی (په تاسی باندی) نیمایی د هغه څه چه ټاکلی (مقرر) مو وی مګر که عفوه وکړی دا ښځې (چه ټول میړه (خاوند) ته ورپریږدی) یا عفوه وکړی هغه سړی (میړه) چه په لاس د ده کښی ده غوټه د نکاح (چه کامل مهر ورکړی) او دا چه عفوه وکړئ تاسی (ای ښځو او میړو (خاوندانو) دغه عفوه) ډیره نژدی ده پرهیزګاری ته او مه هیروئ تاسی فضل (احسان کول) پخپلو منځو کښی بیشکه چه الله پر هغه څه چه کوئ (یی تاسی ښه لیدونکی (په پټو او ښکاره ؤ عالم) دی.

تفسیر: که د نکاح په وخت کښی مهر مقرر شوی وی، او له لاس وروړلو څخه پخوا میړه (خاوند) خپلی ښځې ته طلاق ورکړی، نو نیمایی مهر پرې لازمیږی، مګر که هغه نارینه یا ښځه چه د نکاح د غوټی تینګول او پرانیستل د هغه په اختیار کښی دی، له خپل حقه تیر شی ښه دی. د ښځې ښیګڼه (فائده) دا ده چه هغه نیم مهر هم ورپریږدی. او د نارینه ښیګڼه (فائده) دا ده چه همغه مقرر مهر پوره وروړسوی او که پوره مهر ئې رسولی وی، نو نیم دی تری بیرته وانخلی، بلکه ټول مهر دی ورپریږدی. بیا ئې وفرمایل «که نارینه ورتیر شی، نو له «تقوٰیٰ» سره ډیر وړ (لائق) او مناسب دی ځکه چه پاک الله نارینه ته لویی ورکړی ده، او د نکاح د ساتلو، او د طلاق ورکولو واکمن او مختار ئې ګرځولی دی». کله چه د نکاح په سبب په ده باندی ټول «مهر» لازمیږی، او اوس دی غواړی چه په لاس نه وروړلو او په طلاق ورکولو سره ځان د نیمایی مهر څخه خلاص کړی، نو دا کار له تقوٰیٰ سره مناسب نه دی، ځکه چه د ښځې له پلوه هیڅ

قصور نه دی شوی، او هر څه چه شوی دی، د نارینه له خوا شوی دی، نو بنا په دی نارینه لره ښایی چه له عفوی او میرانی (بهادری) څخنی کار واخلی.

فائده: د طلاق «مهر» د «وطی» په لحاظ څلور صورته لری

(۱): چه نه «مهر» تاکلی (مقرر) شوی وی، او نه «وطی» ته وار رسیدلی وی.

(۲): چه مهر تاکلی (مقرر) شوی وی خو «وطی» واقع شوی نه وی.

د دی دواړو صورتونو حکمونه له پورتنیو دوو آیتونو څخنی معلومیږی.

(۳): چه «مهر» مقرر شوی وی او «وطی» ته هم نوبت رسیدلی وی په دی صورت کښی همغه «مهر» چه مقرر شوی وی، پوره ورکاوه شی. دا خبره د کلام الله په بل یو آیت کښی راغلی ده.

(٤): چه «مهر» ئی نه وی تاکلی (مقرر) او له لاس وروړلو څخه وروسته طلاق ورکړی په دی تقدیر سره پوره «مهر مثل» لازمیږی یعنی هومره چه د هغی ښځی په تبر کښی د «مهر» دود (رواج) او دستور وی.

هم دا څلور صورتونه د میړه (خاوند) د مړ کیدلو په وخت کښی هم پیښیږی، مگر د مړینی حکم د طلاق له حکمه څخه مخالف دی. که «مهر» ئی ونه تاکه، او لاس ئی هم ورنه وړ، او مړ شو، یا ئی لاس ورؤړ، او بیا تری ،مړ شو، په دی دواړو صورتونو کښی «مهر مثل» پری لازمیږی او که ئی «مهر» مقرر کړی، او لاس ئی وروړ، یا ئی ورنه ووړ، په دی دواړو صورتونو کښی همغه «مهر» چه مقرر شوی دی، ښایی چه پوره ورکړ شی!

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾

ساتنه کوئ تاسی! پر (ټولو) لمونځونو باندی او (خصوصاً) په لمانځه منځنی باندی (چه مازدیگر دی) او ودریږئ تاسی! الله ته ویریدونکی (په ادب سره)

تفسیر: له منځنی لمانځه څخنی مراد د مازدیگر لمونځ دی، چه د شپی او ورځی په منځ کښی دی. د دی لمانځه تاکید ئی ځکه زیاد وفرمایه، چه په دی وخت کښی دنیوی مشاغل او کارونه ډیر پیښیږی. او ویی فرمایل چه ودریږئ په ادب سره! یعنی په لمانځه کښی هسی کوم حرکت ونه کړئ! چه له هغه څخه داسی څرگند شی، چه گواکی تاسی لمونځ نه کوئ یا مو لمونځ پری مات شی، لکه خوړل او څښل یا له چاسره خبری کول یا خندل یا ئی د ټولو حقوقو ساتنه کوئ لکه طهارت، آذان، اقامت، جمع او جماعت، د نیت خلوص، حضور، خشوع، خضوع، طمانیت، فرائض، واجبات، سنن او مستحبات.

فائده: د طلاق په حکمونو کښی د لمانځه د حکم بیانول یا دا وجه لری چه نه ښایی دنیوی معاملی او یو له بله جگړی تاسی د پاک الله له یاده غافل کړی. یا ئی دا وجه ده د هوا او هوس بندگانو ته د حرص او بخل د غلبی لامله (له وجی) د عدل پوره کول، او له انصافه څخه

کار اخیستل، او بیا هغه هم د رنځ او د طلاق په حالت کښې، ډیر سخت او درانه دي. بیا په داسې صورت کښې چه د ﴿ وَأَنْ تَعْفُوٓا ﴾ او د ﴿ وَلَا تَنسَوُا الْفَضْلَ ﴾ رعایت هم پکښې وشي، له هغوی څخنې د هسې تعمیل توقع او هیله (امید) لرل، بیخې مستبعد او لرې په نظر راځي، نو چاره ئې داسې وفرمایله چه د لمانځه محافظت او د هغه ساتنه او تل ادا کول او د هغه د ټولو حقوقو او شرایطو رعایت، د هغو عمده علاج دی ځکه چه لمونځ د فضائلو په تحصیل او د رذائلو په ازاله کښې لوی اثر لري!

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۖ فَإِذَآ أَمِنتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

نو که ویریدئ تاسې (له دښمنه یا له بل شي نه) نو (لمونځ کوئ تاسې!) په پلي (پیاده) تګ یا په سورلی سره نو کله چه په امن شئ تاسې نو یادوئ تاسې! الله لکه چه ښوولی ئې دی تاسې ته هغه څه چه نه وئ تاسې چه (پرې) پوهیدئ!.

تفسیر: یعنې د جنګ او د دښمن د ویرې په وخت کښې له مجبوریته په سورلی او په پلي (پیاده) تګ کښې هم په اشاره سره لمونځ کول روا دي. اګر که د هسې لمونځ کوونکي مخ د قبلې په لوري هم نه وي.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ ۚ

او هغه کسان چه مړه شي له تاسې نه او پریږدي دوی (خپلې) ښځې (لازم دي پر دوی باندې چه) وصیت دې وکړي دپاره د ښځو خپلو د خرڅ ورکولو تر یوه کاله پورې بې له ایستلو (له خپلو کورونو څخه)

تفسیر: دا حکم پخوانی دی. کله چه د میراث احکام نازل شول، او د ښځو برخې څرګندې شوې، او د ښځې د «عدت» موده څلور میاشتې او لس ورځې وټاکلې (مقرر) شوې، نو وروسته له هغه د دې آیت حکم منسوخ شو.

فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾

نو كه پخپله ووتلې (دا ښځې له خپلو كورونو څخه) نو نشته هيڅ ګناه (او نفقه او مسكن) په تاسې باندې په هغه شي كښې چه كوي ئې دوی په خپلو ځانو كښې له معروفه (له ښو كارونو چه پاكي او زينت دی او الله ډير غالب (قوي په انفاذ د احكامو) ښه حكمت والا دی (چه هر كار په حكمت او مصلحت سره كوي)

تفسير: يعنې كه هغه ښځه پخپله خوښه سره د كال له ختميدلو څخه پخوا له كوره ووځي، نو اى وارثانو! په دې كار كښې چه ښځې ئې سم له شريعته سره د خپلو ځانو له پاره وكړي، پر تاسې باندې هيڅ ګناه او وبال نشته. يعنې كه وغواړي چه ميړه (خاوند) وكړي ـ يا ښه كالي (كپړې) واغوندي، او عطر استعمال كړي، په دې كښې په دوی باندې هيڅ يو حرج نشته.

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾

او شته طلاقې كړې شويو ښځو ته خرڅ وركول په معروفې (نيكې طريقې) سره . چه مقرر لازم كړی شوی دی پر پرهيزګارانو باندې.

تفسير: پخوا له دې نه د خرڅ يعنې د كاليو (جامو) وركولو حكم د هغه طلاق په نسبت راغلی ؤ، چه نه «مهر» تاكلی (مقرر) شوی وی، او نه ميړه (خاوند) لاس وروړی اوس په دې آيت كښې هم دغه حكم د نورو له پاره هم صادر شو. مګر دومره فرق شته چه تولو طلاق وركړې شويو لره كالی (جامې) وركول، يوائې مستحب دی، او كوم ضروري امر نه دی. او په ړومبی صورت كښې ضرور دی.

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

هم داسې (لكه چه دا احكام ئې بيان كړل) بيانوي الله تاسې ته آيتونه (احكام) خپل له پاره د دې چه تاسې وپوهيږئ! (او شرعي احكامو ته عقل متوجه كړئ!).

تفسیر: یعنی څرنگه چه الله تعالیٰ دلته د نکاح ـ طلاق او عدت احکام بیانوی، هم دا راز (قسم) خپل احکام او آیتونه واضح فرمایي څو چه پرې وپوهیږئ! او عمل پرې وکړئ! دلته د نکاح او طلاق احکام پای (انتها) ته ورسیدل.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿۲۴۳﴾

آیا نه ده لیدلی تا (یعنی نه دی رسیدلی علم ستا ای عبرت اخیستونکیه! قصې د) هغو کسانو ته چه وتلي وو له کورونو خپلو نه حال دا چه دوی په زرگونو و له ویرې د مرگه پس وفرمایل دوی ته الله چه مړه شئ (پس مړه شول) بیا ئې ژوندي کړل دوی بیشکه الله خامخا څیښتن (خاوند) د فضل (مهربانی) دی په خلقو باندې ولیکن ډیر د خلقو شکر نه باسي. (لکه چه ښایي او پند ترې نه اخلي).

تفسیر: دا د یوه پخوانی امت قصه ده چه څو زره سړي د خپلو کورنیو سره له خپل هیواد (علاقه) څخه د دې له امله (وجې) وتښتیدل چه له دښمن څخنې ویریدل او له جنگ څخه ئې خپل ځانونه گوښه (جدا) کول. یا له وبا څخنې ویریدل او په تقدیر او توکل باندې ئې یقین او باور نه ؤ. بیا کله چه دوی یوه مزله ته ورسیدل، د الله تعالیٰ په حکم ټول سره مړه شول، او وروسته له اوو ورځو د خپل نبي علیه السلام په دعا او غوښتنه سره بیرته ژوندي شول، چه له خپلو پخوانیو گناهونو څخنې توبه وکړي او وروسته له دې نه په ښو کارونو مشغول شي. د دې پیښې قصه دلته ځکه فرمایي چه د کافرانو له «جهاد» یا د في سبیل الله له خرڅه د مال او د ځانو د مینې او محبت له سببه نه ښایي چه سړي مخ واړوي. او ودې پوهیږي چه که الله تعالیٰ حکم وکړي نو له هغه څخنې د ژغورنې (ساتنې) هیڅ یو صورت او چاره نشته. او که د ژوندون اراده وفرمایي نو مړي په یوه سلگۍ کښې بیا ژوندي کولی شي. له مرگ څخه د ژوندیو ژغورنه (ساتنه) کومه لویه خبره نه ده، نو بیا د هغه د حکم په تعمیل کښې له مرگ څخنې ویریدل او له «جهاد» څخنې ځان ایستل یا د افلاس له ویرې له خیراتونو او صدقاتو څخنې لاس نیول او پر نورو باندې د احسان او فضل او عفوې ورونه ترل برسیره په بدنیتی، پوره ناپوهي او حماقت هم دی.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً ۚ وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

او جنگ کوئ (ای مؤمنانو!) په لاره د الله کښې (د دین د ترقی له پاره) او پوه شئ تاسی! چه بیشکه الله ښه اوریدونکی (د تولو اقوالو) ښه عالم (په تولو احوالو) دی. څوک دی هغه سړی چه قرض ورکوی الله لره قرض نیک (د زړه له اخلاصه د الله په لاره کښې په صرفولو سره) نو زیات به کړی الله (ثواب د) قرض ده لره په زیاتوالی ډیر او الله تنګوی (رزق) او فراخوی (رزق) او هم (خاص) بیا به ده ته بیولی کیږئ! (د اعمالو د جزا له پاره).

تفسیر: یعنی کله چه دا خبره ښکاره شوه چه ستاسی ځان او مال د پاک الله په حکم کښې دی، نو اوس تاسی ته ښایی چه د الله تعالیٰ د دین له پاره د کافرانو سره جنګ وکړئ! او وپوهیږئ! چه پاک الله تول شیان ګوری، او د پلمو (تدبیرونو) او بهانو کوونکو او د نورو تولی خبری اوری او پری پوهیږی. او ښایی چه د الله تعالیٰ په لاره کښې مال صرف کړئ! او له تنګسی او فقیری څخه هیڅ اندیښنه ونه لرئ! او وپوهیږئ! چه تنګسه او پراخی او نور شیان تول د پاک الله په واک او اختیار کښې دی. او د تولو مرجع او ورتګ د ده په لوری دی. «قرض حسنه» هغه پور (قرض) ته وایی چه له ورکولو څخه وروسته د هغه ډیرته اخیستلو زیاته تقاضا ونه کړای شی او پور (قرض) ورکوونکی په پوروړی باندی خپل منت او احسان کښینږدی. او عوض او بدل ئی ونه غواړی، او هغه ته په سپکه سترګه ونه ګوری. او الله تعالیٰ ته د مال ورکولو څخنی دا مراد دی چه سړی د «جهاد» او غزا په لاره کښې خپل مال صرف کړی. او په اخلاص ئی وښندی (وکړی). یا ئی محتاجانو ته ورکړی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ

آیا نه دی لیدلی تا (یعنی نه دی رسیدلی علم ستا ای عبرت اخیستونکیه! قصی د) ډلی ته له بنی اسرائیلو (اولادی د یعقوبه څخنی). وروسته له موسیٰ نه.

تفسیر: له دی قصی څخه د حق تعالیٰ هغه قبض او بسط ښه ثابتیږی، چه ذکر ئی پخوا له دی نه وشو، یعنی فقیر ته باچایی ورکوی، او له باچایانو څخنی باچایی اخلی. ضعیف قوی ګرځوی،

او قوی ضعیف.

إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَّهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِن كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا ۖ قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِن دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا ۖ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾

کله چه وویل دوی یوه نبی ته (چه راغلی ؤ) دوی ته چه مقرر کړه مونږ ته یو باچا چه جنګ وکړو (مونږ په تدبیر او اتفاق د هغه) په لاره د الله کښې، (نو) وویل (نبی) آیا نژدی ده چه تاسی (یعنی توقع شته) که فرض کړی شی په تاسو باندی جنګ چه ونه کړئ جنګ (بلکه دا توقع شته) وویل دوی څه (مانع) دی مونږ لره چه وبه نه کړو جنګ په لاره د الله کښې؟ حال دا چه په تحقیق سره ایستلی شوی یو مونږ له کورونو خپلو او له ځامنو خپلو (په ظلم سره او دا سبب د جنګ دی) نو کله چه فرض کړی شو په دوی جنګ نو وګرځیدل دوی (تول له جنګه) مګر (ونه ګرځیدل) لږ له دوی نه او الله ښه عالم دی په ظالمانو باندی (نو جزا ورکوی دوی ته).

تفسیر: له حضرت موسٰی علیه السلام څخه وروسته تر یوی مودی پوری د بنی اسرائیلو چاری ښې وی، بیا کله چه د دوی نیتونه خراب شول، نو پر دوی باندی یو غلیم (ظالم) کافر باچا چه جالوت نومیده، مسلط شو، دوی ئی له ښاره وویستل، او د دوی کورونه ئی لوټ او تاراج کړل، او مریان ئی وګرځول، بنی اسرائیل وتښتیدل. او په بیت المقدس کښې سره تول شول. په دی وخت کښې حضرت اشموئیل علیه السلام نبی ؤ، دوی له هغه څخه وغوښتل، چه یو باچا مونږ ته مقرر کړه! چه مونږ د هغه په ښوونه او ملګرتیا سره فی سبیل الله «جهاد» وکړو.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ قَالُوا أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ ۚ

قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفٰهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ۖ
وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿۲۴۷﴾

او وویل دوی ته نبی د دوی چه بیشکه الله په تحقیق سره مقرر کړی دی تاسی ته طالوت باچا وویل دوی (یعنی بنی اسرائیلو) چه څرنګه به وی ده لره (یعنی طالوت لره) باچاهی پر مونږ باندی؟ حال دا چه مونږ ډیر مستحق یو په باچاییی سره له ده نه او نه ده ورکړی شوی (ده ته) پراخی له مال څخه وویل (نبی) چه بیشکه الله غوره کړی دی دا طالوت په تاسی باندی او زیات کړی ئی دی هغه له جهته د پراخی په علم او (په) جسم کښی او الله ورکوی ملک (سلطنت) خپل هر چاته چه اراده کړی (د ورکولو یی) او الله پراخ دی (احسان، فضل رحمت د ده) ښه عالم دی (په استعداد او مراتب د هر چا)

تفسیر: پخوا له دی نه د طالوت په قوم او ټبر کښی سلطنت نه ؤ۔ دی یو خوار او غریب کار سړی ؤ او د بنی اسرائیلو په نزد د سلطنت وړ او لایق نه ؤ او د مال او شتو له امله (وجی) دوی هر یوه خپل ځان د سلطنت او حکومت وړ (لائق) باله. اشموئیل علیه السلام وفرمایل چه «سلطنت د هیچا حق نه دی. او د سلطنت لوی لیاقت د علم په وسعت او بدن په قدرت پوری تړلی دی، چه په دی کښی طالوت له تاسو څخه ښه او غوره دی.»

فائده: کله چه بنی اسرائیلو دا خبره واوریده نو خپل نبی اشموئیل علیه السلام ته ئی وویل چه «برته (علاوه) له دی نه بل کوم دلیل د ده په سلطنت باندی مونږ ته راوښیه! چه زمونږ په زړونو کښی هیڅ یوه اندیښنه پاتی نشی.» اشموئیل علیه السلام دعا وکړه او د الله تعالیٰ له لوری ئی د طالوت د باچاییی نور علایم هم وروښودل.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ
سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسٰى وَآلُ هٰرُونَ
تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُ ۚ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۲۴۸﴾

او وویل دوی ته (د یعقوب اولادی ته) نبی د دوی چه بیشکه علامه د باچاییی د ده (د طالوت) دا ده چه رابه شی تاسی ته (یو) صندوق «چه وی به» په

هغه کښې آرام د زړه له (طرفه د) رب ستاسې او باقي پاتې شوی له هغه شيانو چه پريښې وو اولادې د موسٰی او اولادې د هارون حال دا چه بار کړی به وی هغه (صندوق) پرښتو، بيشکه چه په دی (راتلو د دی صندوق) کښې خامخا علامه ده (په باچايي د طالوت) تاسی ته که چيری يئ تاسی مؤمنان (يقين لرونکی ـ نو ويی منئ!)

تفسير: په بنی اسرائيلو کښې له پخوا زمانو راهيسی يو صندوق موجود ؤ چه د هغه په منځ کښې به د حضرت موسٰی او هارون او نورو انبياؤ عليهم السلام ځينی تبرکات وو. بنی اسرائيلو به تل په جنګونو کښې دا صندوق لکه زمونږ علم شريف د لښکرو په مخ کښې وړو او د هغه په برکت به د الله تعالٰی په فضل فتح او بری د دوی په برخه کيده، کله چه جالوت بری ومونده، نو دا صندوق ئی هم له دوی څخنی واخيست، خو څرنګه چه د الله تعالٰی اراده داسی وه، چه هغه صندوق بيرته بنی اسرائيلو ته ورکړی، نو داسی وشوه چه دی کافر به دا صندوق په هر ښار کښې چه کيښود هلته به هر راز (قسم) وباوی (وباګانی) او بلاوی څرګنديدی، لکه چه په دی منځ کښې پنځه ښارونه وران او ويجاړ شول. تر څو چه جالوت ناچاره شو او دا صندوق ئی پر دوو غويو باندی بار کړ او هغه ئی سر په بيديا وشړل د الله تعالٰی په اراده پرښتو هغه غوايي د طالوت تر ور پوری ورسول يا خو دا صندوق ملائکو واخيست او آسمان ته ئی پورته کړو، او بيرته ئی راکوز کړ او د طالوت په مخ کښې ئی په داسی حال کښې کيښود، چه بنی اسرائيلو ورته کتل بنی اسرائيلو د دی علامو په ليدلو د طالوت په باچايي باندی باور وکړ. او په نتيجه کښې طالوت د جالوت پر لښکر باندی سره له خپل فوځه حمله او يرغل ورؤړ خو په دی وخت کښې موسم خورا ګرم ؤ او تودوخی (ګرمی) ډيره زياته وه.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ فَمَن شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَن لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ ۚ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۚ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ ۚ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُو اللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

نو كله چه راووت طالوت سره د لښكرو (نو) وويل طالوت چه بيشكه الله ازمويونكى ستاسى دى په يوه وياله (نهر) سره نو هر هغه څوک چه (اوبه) وڅښى له هغى ويالى (نهر) څخه نو نه دى له (تابعانو) زما، او هر هغه څوک چه ونه څكى دا (اوبه) نو بيشكه دى له (تابعانو) زما دى مگر (خو له تابعانو) زما دى) هغه څوک چه اخلى يو ورغوى اوبه په لاس خپل سره نو ويى څښلې دوى (اوبه) له هغى (ويالى - تولو) مگر (ونه څښلى زيات له يوه ورغوى نه) لږو له دوى نه نو كله چه تير شو له هغه ويالى نه دى (يعنى طالوت) او هغه كسان چه ايمان لرونكى ؤ (تير شول) له ده سره وويل دوى (متخلفينو) (وروستو پاتى كيدونكو) چه نشته طاقت مونږ لره نن ورځ له جالوت سره او لښكرو د ده سره (د جنگ كولو) وويل هغو كسانو چه يقين ئى ؤ (په دى) چه بيشكه دوى ورتلونكى دى الله ته. ډير (كرته) له لږو ډلو (د مؤمنانو) غلبه كړى وه په ډلى ډيرى (د كفارو سركښانو) په اذن (حكم) د الله سره. او الله سره له صابرانو دى (په نصرت او اثابت)

تفسير: خلق له هوسه، د طالوت سره د تللو او حركت په نيت تول سره تيار شول. طالوت وويل «يوازى هغه ځلميان دى له ما سره ملگرى شى چه متوكلان پياوړى (غيرتمن)، زحمت كښ، قوى او زړور وى» د دغو شرائطو سره سم (۸۰۰۰۰) ځلميان له ده سره ووتل، بيا طالوت وغوښتل، چه دوى وازمويى په لومړى مزل كښى اوبه نه وى خو كله چه په دوهم مزل د اوبو ويالى ته ورسيدل، نو طالوت حكم وكړ «هغه ځلمى مجاهد چه له يوه ورغوى (لپه) څخه زياتى اوبه ونه څښى، هغه دى له ماسره ځى! او هغه سړى چه له يوه ورغوى (لپه) څخه زياتى اوبه وڅښى، له ما سره دى نه درومى!» په نتيجه كښى له دوى څخه يوازى (۳۱۳) تنه ځلميان پاتى شول، او نورو ډيرى اوبه وڅښلې او جلا (جدا) شول، هغه ځلميان چه له يوه ورغوى څخه ئى زياتى اوبه نه وى څښلى، د هغوى تندى بيخى ماتى شوى، خو د هغوكسانو چه زياتى اوبه ئى څښلى وى، د هغو تندى لا پسى زياتيدى، او د وړاندى تللو توان ئى نه درلود (لرلو) .

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۝ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا

يَشَآءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۵۱﴾

او كله چه راووتل (مخامخ شول) دوی لپاره (د جنګ) د جالوت او د لښکرو د ده نو ویل دوی (یعنی مؤمنانو) ای زمونږ ربه نازل (راتوی) کړه پر مونږ صبر او کلک کړه قدمونه زمونږ (په جنګ کښی) او مرسته (مدد) وکړه له مونږ سره! په قوم د کافرانو. مات کړل مؤمنانو دوی (یعنی کافران) په اذن (حکم د الله سره او مړ کړ داؤد جالوت لره او ورکړ ده ته (یعنی داؤد ته) الله سلطنت او حکمت (او نبوت وروسته له مرګه د طالوت او اشموئیل، علیه السلام) او ویی ښودل ده ته له هغو شیانو چه اراده ئی کوله او كه چیری نه وی دفع (منع) کول د الله خلقو لره ځینو د دوی لره په ځینو نورو سره (نو) خامخا به خرابه شوی وه ځمکه (هیواد په ظلم سره) ولیکن الله څیښتن (خاوند) د فضل (احسان) دی په خلقو باندی (نو ځینی په ځینو نورو سره له فساد څخه منع کوی).

تفسیر: كله چه د جالوت سره مخامخ شول. یعنی همغه (۳۱۳) تنه سری چه په دوی کښی د حضرت داؤد علیه السلام پلار (الشيّ) او د ده شپږ ورونه او په خپله داؤد، علیه السلام هم ؤ. او په لاره کښی دری تیږو (ګټو) پر داؤد، علیه السلام باندی غږ وکړ چه «مونږ دری سره واخله! چه مونږ دری واړه د جالوت په ککره باندی لګیدونکی، او د هغه وژونکی یو» نو ده واخیستی هر كله چه دواړه فوځونه سره مخامخ شول، پخپله جالوت راووت، او ویی ویل چه «زه یوازی ستاسی د جګړی له پاره بس یم، او تول به مات او مغلوب کړم یو یو ما ته راتیر شی حضرت اشموئیل، علیه السلام د داؤد، علیه السلام پلار ووغوښت، او ورته ئی وویل چه خپل تول ځامن دی ماته راوښیه! ده خپل شپږ واړه هلکان چه دیر جګ، پیاوړی (غیرتمند) او قوی ځلمیان ؤ ورروښودل او حضرت داؤد، علیه السلام ئی ورسره مخامخ نه کړ، ځکه چه هغه یو تیتکی او غوندکی (چیت) شپون ؤ، او پسونه (ګدان) ئی څرول. اشموئیل، علیه السلام هغه هم راوغوښت، او ورته ئی وویل چه «ته جالوت وژلی شی؟». داؤد علیه السلام وویل هو! بیا د جالوت مخی ته ورووت، او همغه دری واړه تیږی (ګټی) ئی په میچینوغزی (مجنوغی) کښی کیښودی او جالوت ئی په تندی داسی پری وویشت، چه له څخه ئی دری واړه د باندی ووتلی، ځکه چه د جالوت نور تول وجود په اوسپنه کښی پټ ؤ. د جالوت لښکر وتښتید، او مسلمانان بریالی (فتح مند) شول. بیا طالوت خپله لور داؤد علیه السلام ته واده کړه، او وروسته له طالوت نه هم ده داؤد، علیه السلام تولواک (باچا) شو. دی په عین تولواکی (باچاهی) کښی نبی هم ؤ، او اوسپنه ئی په لاس

لکه موم کرځولی شوی وه. ډیری ښکلی ځغری ئی جوړولی. د مرغانو په خبرو باندی هم پوهیده. او د نورو ستاینو (صفتونو) او مناقبو خاوند هم ؤ علیه وعلیٰ نبینا الصلوٰة والسلام. له دی څخه دا راښکاره شوه چه د «جهاد» حکم له پخوانیو پیریو راهیسی جاری دی. او په «جهاد» کولو کښی د الله تعالیٰ لوی رحمت او احسان دی خو ناپوهان وایی چه جنګ او «جهاد» کول د انبیاؤ کار نه دی.

تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۲۵۲﴾

دا چه (تیر شول) آیتونه (دلائل د قدرت) د الله دی چه مونږ ئی لولو پر تا باندی (ای محمده!) په حقه سره او بیشکه ته چه ئی (ای محمده!) هرومرو (خامخا) (زمونږ) له مرسلانو څخه یی.

تفسیر: دا د بنی اسرائیلو قصه وه، چه تیره شوه یعنی د زرهاؤ سریو وتل، او د هغوی ناڅاپه مره کیدل او ژوندی کیدل. او د طالوت تولواکی او باچا کیدل دا ټول د الله تعالیٰ د قدرت علامی دی، چه تاته اورولی کیږی، او ته ای محمده صلی الله علیه وسلم بیشکه د الله تعالیٰ له رسولانو (استاځیو) څخه یی! یعنی همغسی چه پخوا له تا څخه مرسلان مبعوث شوی دی، ته هم د هغوی په شان په حقه او یقین سره مرسل یی! چه د پخوانیو زمانو قصی په خورا (ډیر) ښه دول (طریقه) او حقه بیانوی! حال دا چه دا خبری تا نه په کوم کتاب کښی لیدلی دی! او نه دی له چا څخنی اوریدلی دی.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجٰتٍ وَاٰتَيْنَا عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ

دا تول رسولان (چه له آدم تر محمده پوری یاد شول) فضیلت ورکړی دی مونږ ځینی د دوی ته پر ځینو نورو ځینی له دوی څخه هغه دی چه کلام کړی د الله (له دوی سره چه آدم، موسیٰ او محمد دی) او پورته کړی ئی دی ځینو د دوی ته درجی (لکه محمد) او ورکړی دی مونږ عیسیٰ ځوی د مریمی ته ښکاره معجزی او قوی کړی دی مونږ هغه په روح القدس (جبریل یا انجیل یا اسم اعظم یا عیسوی روح) سره

تفسیر: دی رسولانو ته چه ذکر ئی وشو، مونږ فضیلت ورکړی دی، ځینو ته پر ځینو نورو باندی (د رسالت نه برسیره په نورو صفاتو سره) ځنی په دوی کښی داسی دی چه الله جل جلاله له هغوی سره کلام کړی دی. لکه آدم، موسیٰ او محمد علیهم السلام. ځینی د ګرد (تول) جهان له پاره تاکلی (مقرر) شوی دی لکه زمونږ رسول الله محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم چه په دغه شرف سره مخصوص او مبعوث شوی دی او د ځینو درجی یی لوړی کړی دی لکه چه ځینی د یوه کلی او ځینی د یو ښار او ځینی د یوه قوم دپاره مقرر شوی دی او حضرت عیسیٰ علیه السلام ته ښکاره معجزی ورعنایت شوی دی لکه مړی ژوندی کول د اکمه ؤ (مادرزاد ړاندو) ابرصه ؤ (برګو) او نورو روغول او مرسته (مدد) ورکړه مونږ هغه ته په پاک روح سره یعنی حضرت جبریل علیه السلام مو د هغه د مرستی (مدد) له پاره ولیږه.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِيْنَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوْا فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوْا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ ۝

او که اراده کړی وی الله (د تولو خلقو د هدایت) نو نه به ؤکړی جنګ

(او اختلاف) هغو کسانو چه وروسته له دی رسولانو څخه وو (د دوی له امتونو څخه) وروسته له هغه څخه چه راغلي دوی ته ښکاره معجزې ولیکن دوی اختلاف (او جګړی) سره وکړی نو ځینی له دوی څخه هغه څوک دی چه ثابت پاتی شوی دی په ایمان او ځینی له دوی څخه هغه څوک دی چه کافران شول، او که اراده کړی وی الله (د دوی د هدایت) نو دوی به نه ؤ کړی (مخالفت او) مجادله ولیکن الله کوی هغه کار چه اراده لری (د چا د هدایت او ضلالت)

تفسیر: هغه خلق چه په دی انبیاؤ باندی ئی ایمان راوړی دی، او زمونږ د رسول صلی الله علیه وسلم د نبوت، صافی او روښی (واضحه) علامی او حکمتونه ئی لیدلی او اوریدلی دی، که پاک الله اراده کړی وی، نو دوی به په خپلو منځو کښی نه سره جنګیدل، او یو له بله سره به ئی مخالفت نه کاوه او ځینی به د دوی له منځه مؤمنان او ځینی به د انبیاؤ په مخالفت سره کافران نه کیدل، لیکن حق تعالیٰ مختار دی د هر څه اراده چه وکړی، همغه کوی. هیڅ یو کار د هغه له حکمت څخه خالی نه دی. او په تدبیر او مصلحت باندی بنا دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِمَّا رَزَقۡنَٰكُم مِّن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَ يَوۡمٞ لَّا بَيۡعٞ فِيهِ وَلَا خُلَّةٞ وَلَا شَفَٰعَةٞۗ

ای هغو کسانو! چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) صرف کړئ (په زکوة یا په جهاد یا په نورو واجبی صدقاتو کښی) ځینی له هغو مالونو څخه چه درکړی دی مونږ تاسی ته پخوا د راتلو د هغی ورځی نه چه نه پیرودل (اخیستل) او نه پلورل (خرڅول) پکښی شته (چه سړی مال پیدا کړی بیا پری خپل ځان له عذابه خلاص کړی) او نه دوستی او نه شفاعت (او نه بی له اذنه د الله سپارښت پکښی شته)

تفسیر: په دی سورت کښی د عباداتو او معاملاتو په نسبت زیات احکام بیان شوی دی، چه د هغو ګردو (ټولو) تعمیل په نفس باندی دروند او سخت دی. او د انسان له پاره له ګردو (ټولو) اعمالو څخنی خورا (ډیر) دروند عمل په ځان او مال سره (جهاد) کول، او د پاک الله په لاره کښی د هغو جارول (قربانول) دی. او د الله جل جلاله زیاتره حکمونه یا د ځان په نسبت وی، یا د مال په نسبت، هو! ډیر ځلی بندګان د ځان یا مال په مینه او رعایت سره په ګناه کښی اخته کیږی. ګواکی د هم دی دوو شیانو بی مورده مینه د ګناهونو اصل او بنسټ (بنیاد)

دی، او له هغوی ځنی نجات او ژغورنه (ساتنه) د ګردو (تولو) عباداتو د سهولت اساس او منشاء ده، نو ځکه ئی د هغو ګردو (تولو) بدنی او مالی حکمونو له بیان فرمایلو ځنی وروسته، د «قتال» او د «انفاق» بیان وفرمایه، چه یو له بل سره ډیر مناسبت لری.
﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾ الآية - د ړومبنی بیان ؤ- او ﴿ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ ﴾ الآية - د وروستنی بیان شو. پس له هغه ئی د (طالوت) قصه د همغه ړومبنی آیت د تاکید دپاره وفرمایله او ﴿ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ ﴾ د وروستنی تاکید دی. څرنګه چه د مال پر «انفاق» د عباداتو او معاملاتو زیات امور موقوف دی، نو د هغه په بیان کښی ئی زیات تفصیل او تاکید وفرمایه، لکه چه اوس کومه رکوع چه راځی په هغی کښی زیاتره د وروستنی امر یعنی د مال د (انفاق) ذکر شته. د معنی خلاصه دا ده چه «د عمل کولو وخت هم دا دی په آخرت کښی نه عمل پلورل (اخیستل) کیږی، او نه په خپلوی، دوستی، او آشنائی سره په لاس راځی او نه په سپارښت سره څوک ځان خلاصولی شی تر څو ئی چه پاک الله پری نه ږدی، چه د هغه نیوونکی دی یا د ده په نسبت د شفاعت امر ونه کړی.»

وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

او کافران هم دوی دی ظالمان (نو ای مؤمنانو تاسی د دوی په شان مه کیږئ!)

تفسیر: یعنی په خپله کفارو په خپلو ځانونو باندی ظلم وکړ. چه د هغه له شأمته، په سختو عذابونو ککړ شول، چه په آخرت کښی نه د چا دوستی او خپلوی دوی ته ګټه او نفع رسولی شی، او نه ئی سپارښت په ښه ورتلی شی.

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ

الله (چه دی) نشته هیڅوک لایق د عبادت مګر هم دی دی چه تل ژوندی، په یو حال باقی، قایم، کامل، تدبیر والا دی

تفسیر: له ړومبنی آیت څخه د حق سبحانه تعالیٰ عظمت او شان هم معلومیږی وروسته له هغه دا آیت نازل شو چه د ذات توحید، او د هغه د تقدس او جلال او د عظمت غایت په ډیر وضاحت سره پکښی بیان شوی دی ـ د دی آیت لقب «آیة الکرسی» دی، چه په مبارک حدیث کښی د کتاب الله خورا (ډیر) لوی آیت ښودل شوی دی او ډیر فضیلت او ثواب ئی منقول دی. اصلی خبره دا ده چه حق تعالیٰ پخپل پاک کلام کښی په مخلوط ډول (طریقه) سره دری ډوله (قسمه)

مضامين ځاى په ځاى بيان کړى دى.
(۱) د توحيد او د صفاتو علم.
(۲) د احکامو علم.
(۳) د قصصو او حکاياتو علم، چه له دغه علم څخه هم د توحيد او صفاتو تقرير او تائيد مقصود دى.

يا د علم الاحکام تاکيد او ضرورت مطلوب دى. د توحيد او د صفاتو علم او د احکامو علم هم يو له بل سره دومره مربوط او تړلى دى، چه يو د بل له پاره لکه علت او علامت داسى دى. د حق تعالىٰ صفات د شرعيه ؤ احکامو له پاره منشاء او اصل دى، او شرعيه احکام د الله جل جلاله صفاتو ته لکه ثمرات او فروع داسى دى. نو اوس ښکاره ده چه د قصصو له علم څخه او د احکامو له علم څخه د توحيد علم ته خامخا اعانت او تقويت رسيږى او د قصصو د علم او د توحيد او د صفاتو له علم څخه د احکامو د علم تاکيد، او د هغه ضرورت بلکى حقيقت او اصليت ثابتيږى. او دا طريقه چه له دريو طريقو ځنى مرکبه ده، خورا (ډير) زياته ښه، آسانه او د قبول او منلو وړ (لائق) ده. اول خو له دى وجى چه د يوى طريقى پابندى، د ملال موجب وى او له يوه علم ځنى بل علم ته انتقال داسى ښکارى لکه چه سړى د يوه باغ له سير او تفريح کولو څخه وروسته، د بل باغ په سير او تماشى کښى مشغول شى، بل د دى درى واړو طريقو يو ځاى کيدلو حقيقت، منشاء، ثمره او نتيجه ګرد (ټول) سره له ورا معلوميږى، او په دى کښى د احکامو تعميل په خورا (ډير) شوق، چمتوالى، (تندئ) رغبت او بصيرت سره دى، نو ځکه دا پاس ذکر شوى طريقى خورا (ډير) عمده او ګټورى دى او په عظيم الشان قرآن کښى ډيرى استعمال شوى. دلته وګورئ! چه ړومبى ئى احکام په څه کثرت او تفصيل سره بيان کړل او وروسته له هغه ئى د مصلحت او ضرورت په اندازه قصى بيانى کړى. او د مذکوره ؤ احکامو فوائد او نتائج ئى ګواکى مونږ ته زمونږ په سترګو راوښودل، وروسته له دى نه ئى «**آية الکرسى**» بيان کړه چه د توحيد او صفاتو په موضوع کښى يو ممتاز حيثيت لرى، او په دى سره ئى د ګردو (ټولو) حکمونو اساس او ريښى (ريشى) په زړونو کښى داسى ټينګى او مضبوطى کړى، چه که څوک ئى وکاږى ايستلى ئى نه شى.

لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَّلَا نَوْمٌ ۭ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۭ مَنْ ذَا الَّذِيْ يَشْفَعُ عِنْدَهٗٓ اِلَّا بِاِذْنِهٖ ۭ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۚ وَلَا يُحِيْطُوْنَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهٖٓ اِلَّا بِمَا شَاۗءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ ۚ وَلَا يَـــــُٔوْدُهٗ حِفْظُهُمَا ۚ وَھُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيْمُ ﴿۲۵۵﴾

نه نیسي ده لره پرکالي د خوب (یعنې نه راځي پر الله د خوب پرکالي) او نه په خپله خوب، ده لره دي هر هغه څه چه په آسمانونو کښې دي او هر هغه څه چه په ځمکه کښې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً، خلقاً وعبیداً)، څوک به وي هغه چه سپارښت (سفارش) وکړي به نزد د ده؟ (هیڅوک ئې نشي کولی!) مگر (خو کولی شي) په اذن (حکم) د ده سره، عالم دي په هغو شیانو چه په مخ د مخلوقاتو کښې دي (د دنیا له امورو) او په هغو شیانو چه وروسته له دوی دي (د عقبیٰ له امورو) او نه شي احاطه کولی دوی په هیڅ شي له معلوماتو د ده مگر (احاطه کولی شي) په هغه شي چه اراده وکړي (الله د هغه شي د معلومولو دوی لره) ارته (محیطه) ده کرسي د ده پر تولو آسمانونو او ځمکې باندې او نه ستومانه کوي ده لره ساتنه د آسمانونو او ځمکې او هم دي (الله) دي (له گردو(تولو) څخه) خورا (ډیر) پورته (په باچاهي او غلبه خپله کښې) خورا (ډیر) لوی (په کمالیه ؤ صفاتو کښې)

تفسیر: په دې آیت کښې د پاک الله د ذات د توحید او د صفاتو د عظمت بیان شوی دی چه الله تعالیٰ موجود او تل دی. او هیڅوک د هغه شریک نه دی، د گردو (تولو) مخلوقاتو موجد او مالک هم دی دی، له گردو (تولو) نقصاناتو او هر راز تبدلاتو او فتورو څخه پاک او منزه دی، د گردو (تولو) شیانو مالک او څښتن (خاوند) دی، په گردو (تولو) شیانو باندې د ده علم کامل او په تولو باندې پوره قدرت لري، خورا (ډیر) لوړه درجه او عظمت ورته حاصل دی، هیچا ته دومره مجال نشته او نه حق لري چه بې د ده له حکمه څخه د بل سپارښت وکړي شي او هیڅ یو داسې کار او امر نشته چه د هغه کول ده ته کومه سختي او مشکلات ولري. له گردو (تولو) شیانو او له هر څه څخه لوړ او بهتر دی. د الله تعالیٰ د کبریاء او لوئي په مقابل کښې گرد (تول) حقیر دي. له دې څخه دوه په زړه پورې مضمونونه څرگندیږي.

(۱) د حق تعالیٰ ربوبیت او حکومت او زمونږ او د نورو مخلوقاتو محکومیت او عبودیت، چه د هغه له مخې د حق تعالیٰ گرد (تول) ذکر شوي، او نا ذکر شوي احکام بې له څرنگه، او څه ویلو څخه واجب التصدیق او واجب التعمیل کیدل، او د هغه په احکامو کښې د هیڅ یوه راز شک او شبهې اعتبار نه کول ـ معلوم شول.

(۲) کله چه له پخوانیو ذکر شوو ډیرو عباداتو او معاملاتو څخه او د نعمتونو او عذابونو له لیدلو څخه چاته داسې شبهه پیدا کیده، چه د هر سړي دومره زیات معاملات او عبادات دي، چه هغه گرد (تول) دومره زیاتیږي، چه تر حساب او کتاب او انضباط لاندې د هغو راتلل محال، بلکه ناممکن په نظر راځي، بیا د هغو په مقابل کښې هر یوه ته ثواب او عقاب ورکول، له عقله

وتلی او ناممکن په نظر راځی نو په دی آیت کښی حق سبحانه و تعالیٰ خو داسی خپل مقدس صفات بیان کړل چه هغه ګرد (تول) خیالات او چرتونه په آسانی سره لری شول. یعنی د هغه علم او قدرت داسی کامل دی چه هیڅ یو شی داسی نه دی، چه له هغه ځنی بهر او خارج وی. د هغه کثیر الصفات ذات علم او قدرت چه دومره لوړ او غیر متناهی او تل یو شان قائم او باقی دی، نو هغه ته د جهان د ګردو (تولو) جزئیاتو انضباط، او د هغوی د ثواب او عقاب ورکول، کوم سخت او ګران کار نه دی، بلکه ډیر سهل او آسان دی.

لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّيْنِ ۣ قَدْ تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ

نشته هیڅ زور په (منلو) د دین کښی په تحقیق سره ښکاره شوی ده سمه لاره (د ایمان) له ګمراهی (کفر) ځنی.

تفسیر: کله چه د توحید ګرد (تول) دلائل په ښه شان سره بیان شول، چه له هغو ځنی هیڅ یو کافر ته هم هیڅ یو عذر پاتی نشو، نو اوس په زور او زیاتی سره د هیچا مسلمانولو ته حاجت پاتی نشو - ښائی چه عاقلان پخپله وپوهیږی. او په شریعت کښی هم داسی حکم نشته چه په زور سره څوک مسلمانی ته اړ (مجبور) کړی شی د ﴿ اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴾ د نص په اساس هغه څوک چه «جزیه» منی د هغه ځان او مال محفوظ او ساتلی پاتی کیږی.
(ځینی وائی چه دا اخبار دی په معنی د نهی یعنی په زور او زیاتی سره هیڅوک دین ته مه اړ (مجبور) کوئ! دغه نهی یا خو عامه او د «التوبی» د (۱۰) رکوع په (۷۳) آیت سره چه ﴿ يٰاَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ﴾ دی منسوخه ده یا خو تر اهل کتابو پوری خاصه ده چه په «جزیه» ورکولو سره خپل ځان ساتلی شی. نو په دغه تقدیر سره به نه وی منسوخ).

فَمَنْ يَّكْفُرْ بِالطَّاغُوْتِ وَيُؤْمِنْۢ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ۤ لَا انْفِصَامَ لَهَا ۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۝۲۵۶

پس هر څوک چه کافر (منکر) شو له (عبادت د شیطان او) بتانو او ایمان ئی راوړ (یقین ئی وکړ) په (وحدانیت) د الله باندی نو په تحقیق سره ئی تینګه نیولی ده کړئ کلکه چه له سره نشته پریکیدل هغی لره، او الله ښه اوریدونکی (د ګردو (تولو) اقوالو) ښه عالم دی (پر تولو احوالو)

تفسیر: یعنی کله چه د هدایت او ضلالت په منځ کښې تمیز وشو نو اوس څوک چه له ضلالت څخنې مخ اړوی. او هدایت خوښوی نو هغه داسې یوه ټینګه او مضبوطه کړۍ نیولې ده چه د هغې د شکیدلو او خوشې کیدلو هیڅ خوف او ویره نشته. او حق تعالیٰ ګرد (ټول) ښکاره اقوال ښه اوری، او په ټولو پټو کارونو او نیتونو او د زړونو په خبرو او احوالو باندې ډیر ښه عالم دی. او له ده څخنې د هیڅا خیانت او بدنیتي پټې نه پاتې کیږی.

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ؕ
وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْۤا اَوْلِيٰٓـُٔهُمُ الطَّاغُوْتُ يُخْرِجُوْنَهُمْ مِّنَ النُّوْرِ
اِلَى الظُّلُمٰتِ ؕ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٢٥٧﴾
اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْ حَآجَّ اِبْرٰهٖمَ فِيْ رَبِّهٖۤ اَنْ اٰتٰىهُ اللّٰهُ
الْمُلْكَ ۘ اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّيَ الَّذِيْ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۙ قَالَ اَنَا
اُحْيٖ وَاُمِيْتُ ؕ قَالَ اِبْرٰهٖمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَاْتِيْ بِالشَّمْسِ مِنَ
الْمَشْرِقِ فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِيْ كَفَرَ ؕ وَاللّٰهُ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢٥٨﴾

الله دوست (مرستیال ـ مددګار) دی د هغو کسانو چه مؤمنان دی چه باسی دوی له تیارو (د کفر او ګمراهی نه) د رڼا (د ایمان او هدایت) لوری ته او هغه کسان چه کافران (منکران) شوی دی دوستان د دوی شیطانان دی چه باسی دوی له رڼا (د فطری ایمان او هدایت نه) د تیارو (د کفر او ګمراهی) لوری ته دغه کسان (چه فطری ایمان ئې په عملی کفر سره بدل کړی دی) صاحبان د اور (د دوزخ) دی هم دوی په دی اور کښې تل پاتې کیدونکی دی. آیا نه دی لیدلی تا (یعنی ای محمده ستا علم نه دی رسیدلی قصې د) هغه سړی (نمرود) ته چه جګړه (حجت بازی) ئې کړی وه ابراهیم سره په (حق د) رب د ده کښې له دی جهته چه ورکړی ؤ ده ته الله ملک (سلطنت). کله چه وویل ابراهیم رب زما هغه ذات دی چه ژوندی کوی او مړه کوی وویل (نمرود) چه زه (هم) ژوندی کوم (واجب القتل په عفوی سره) او مړ کوم

(بیگناه په ظلم سره)، وویل ابراهیم «نو بیشکه الله راولی نمر له (لوری د) مشرقه نو ته (ای نمروده!) راوله هغه (نمر) له (لوری د) مغربه!» نو حیران (او شرمنده) شو هغه چه کافر شوی ؤ (یعنی نمرود)، او الله نه ښئی (د خیر سمه صافه لاره) قوم د ظالمانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو)

تفسیر: په لومړی آیت کښی د مؤمنانو او د کافرانو او د اسلام د نور او د کفر د ظلمت ذکر ؤ، اوس د هغو د تائید له پاره څو مثالونه راوړی په اول مثال کښی د نمرود باچا ذکر دی چه ده د خپلی شهنشاهی په غرور خلق دی ته مجبورول چه سجدی ورته وکړی. کله چه ابراهیم علیه السلام له ده سره مخامخ شو نو سجده ئی ورته کښینښوده نمرود له ده ځنی د هغی د سبب پوښتنه وکړه ابراهیم علیه السلام ورته وویل چه «زه پرته (علاوه) له خپله ربه بل هیچا ته سجده نه کوم.» نمرود وویل چه «رب خو زه یم!» ابراهیم علیه السلام وویل چه «زه یوه مجازی حاکم ته رب نشم ویلی. زما رب هغه ذات دی چه ژوندی کول او مړه کول د ده په واک (اختیار) کښی دی.» نمرود وویل چه «دوه تنه بندیان چه یو واجب القتل او بل بی گناه وی ژر راحاضر کړئ!» نو سم د لاسه نمرود حکم وکړ، چه «واجب القتل بندی دی خوشی (ازاد) شی! او بی گناه بندی دی وواژه (قتل) شی!.» او په پای (آخر) کښی ئی حضرت ابراهیم علیه السلام ته وویل «ودی لیدل چه زه هم هر سړی چه وغواړم وژنم ئی ـ او هر څوک چه وغواړم ژوندی کوم ئی.» دلته حضرت ابراهیم علیه السلام د نمر دلیل ور وړاندی کړ او هغه مغرور احمق ئی ساکت او بی ځوابه کړ خو هدایت ئی په برخه نشو. یعنی سره د بی ځوابه پاتی کیدو د حضرت ابراهیم علیه السلام ارشاد ته ئی غوږ کښینښود؟ او ایمان ئی رانه وړ. یا داسی ووایئ چه د حضرت ابراهیم علیه السلام د دوهم سوال ځواب ئی ونه شو ویلی. حال دا چه همغسی لکه نمرود چه د ده د اول سوال ځواب ورکړی ؤ، د هم داسی ځواب ورکولو امکان دلته هم ؤ. چه داسی ئی ویلی وی (چه د مشرق نه ئی زه راخیژوم ستا خدای دی له مغربه راوخیژوی.)

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ۖ فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ

یا (آیا ستا علم نه دی رسیدلی قصی د) هغه سړی (عزیر) ته چه تیر شو په یوی قرئی او هغه (قریه) پریوتلی وه (دیوالونه ئی) پر بامو د دوی باندی (نو عزیر) وویل څرنگه به (بیا ودانه او) ژوندی کړی الله دا (قریه یا ئی خلق) وروسته له (ورانیدو او) مړ کیدو (د اهل) د هغی؟ نو مړ کړ دی الله (او مړ ئی پریښود) سل کاله بیا ئی پورته (ژوندی) کړ دی.

تفسیر: هغه سړی حضرت عزیر علیه السلام ؤ چه ګرد (ټول) توریت ئی یاد ؤ. بخت نصر یو کافر باچا ؤ، هغه بیت المقدس وران کړ، او د بنی اسرائیلو ډیر کسان ئی بندیان کړل، او ځان سره ئی بوتلل، چه په هغوی کښی حضرت عزیر علیه السلام هم ؤ. کوم وخت چه عزیر علیه السلام، له بنده خوشی (ازاد) شو، نو په لاره کښی په یوه وران ښار باندی تیر شو، چه د هغه ګرد (ټول) دیوالونه بر سیره پر چتونو باندی لویدلی وو، نو د ده په زړه کښی دا خبره تیره شوه، چه د دی ښار ګرد (ټول) اوسیدونکی مړه شوی دی. نو دوی به څرنګه د حق تعالیٰ له لوری بیا ژوندی شی؟ او دا ښار به بیا څرنګه ودان شی؟ دلته د ده روح قبض او سا ئی الله تعالیٰ وښکله او خر ئی هم مړ شو. سل کاله هم داسی مړ پاتی شو ـ نه څوک د ده په مړه کیدلو باندی خبر وو، نه د چا نظر پری لګیدلی ؤ په دی موده کښی بخت نصر هم مړ شو، او یوه بل باچا په دی موده کښی بیت المقدس بیا ودان کړ، او همغه ښار ئی هم ښه جوړ کړ، چه د حضرت عزیر علیه السلام د اندیښنی سبب ګرځیدلی ؤ. دلته عزیر علیه السلام وروسته له سلو کلونو بیا ژوندی کړ شو. که ګوری چه د ده د خوړلو او څښلو شیان (چه یوه توکری ـ تازه انځر او انګور ـ لږ شوده او څه عصیر ؤ) همغسی صاف ـ پاک او تازه ورته پراته دی. او د ده خر چه مړ شوی ؤ هډوکی ئی ګرد (ټول) سره وراسته شوی، او کوته پراته وو. اوس همغه هډوکی د ده تر سترګو لاندی بیا ژوندی شول. د دی سلو کلونو په منځ کښی بنی اسرائیل هم له بنده خوشی (ازاد) شوی وو. او پخپلو ښارونو کښی ئی هستوګنه کوله. حضرت عزیر علیه السلام همغسی چه نوی ژوندون ئی ولید. د هغه وران ښار نوی ودانی ئی هم په خپلو سترګو ولیدلی (ځینی وائی په﴿ كَالَّذِىْ ﴾کښی (ک) زائد دی. او دغه﴿الَّذِىْ﴾په تیره ﴿ الَّذِىْ ﴾ عطف دی. یعنی ﴿ اَوْكَالَّذِىْ مَرَّعَلٰى قَرْيَةٍ ﴾ .

قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ؕ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ؕ

وویل (الله عزیر ته چه) «څومره ځنډ (تاخیر) کړی دی تا (دلته)،» وویل (عزیر) «ځنډ (تاخیر) می کړی دی یوه ورځ یا یوه برخه د ورځی»،

تفسیر: کله چه حضرت عزیر علیه السلام مړ کیده، نمر لږ څه هسک (اوچت) راغلی ؤ ـ او کله چه بیا ژوندی شو، لا ماښام شوی نه ؤ نو پوهی ئی داسی خیال کړی ؤ، که زه دلته پرون ویده شوی یم، خو یوه ورځ ـ او که هم دا نن ویده شوی یم، خو لا پوره یوه ورځ هم نه ده تیره. (دلته د زمانی تعیین غرض نه دی، بلکه د مودی اوږوالی مقصود دی)

قَالَ بَلْ لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۚ وَانْظُرْ

إِلَىٰ حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِّلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا

وویل (الله داسی نه ده لکه چه ته وائی) بلکه ځند (تاخیر) کړی دی تا (دلته) سل کاله نو وګوره خوړو خپلو ته (چه انځر او انګور دی) او (شیانو د) څښلو خپلو ته (چه شوده او عصیر دی) چه هیڅ نه دی خراب شوی (سره له تیریدلو د سلو کلونو) او وګوره خره ته دی (چه هدوکی ئی څرنګه تک سپین ځلیږی) او دپاره د دی چه موږ وګرځوو تا دلیل (د قدرت) له پاره د خلقو (په بیا ژوندی کیدو سره) او وګوره طرف د هدوکو (د خره خپل) ته چه څرنګه راخوځوو (موږ) هغه بیا ورآغوندو هغوی ته غوښه

تفسیر: د حضرت عزیر علیه السلام په مخ کښی هغه ګرد (تول) هدوکی د بدن له ترکیب سره سم تول کړل شول، بیا په هغوی باندی غوښی زرغونی شوی. او پوستکی پری وغوړیدل بیا د الله تعالیٰ په قدرت په هغه کښی سا ننوتله، او له خپل ځای څخه پاڅیده! او ودریده او وئی هنګل (اواز ئی وکړو). او له «العظام» نه د هغو مرو هدوکی مراد دی چه د تعجب مورد ګرځیدلی ؤ.

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

نو کله چه ورښکاره شو ده ته (دا حال په مشاهده سره نو) وویل (عزیر چه اوس) پوهیږم (په مشاهده سره هم) چه بیشکه الله په هر شی باندی (چه اراده وفرمائی) ښه قادر دی.

تفسیر: کله چه حضرت عزیر علیه السلام دا ګردی (تولی) پیښی په خپلو سترګو سره ولیدی، نو وئی ویل چه لا می ښه باور او یقین راغی چه پاک الله پر هر شی باندی ښه قادر دی. یعنی په دی خبره باندی خو پخوا له دی نه هم معتقد وم، چه د مری ژوندی کول الله جل جلاله ته ډیر آسان کار دی، خو اوس می د ده دا قدرت په خپلو سترګو ولید. «دا ئی مطلب نه دی چه پخوا ئی په یقین کښی څه کمی ؤ. هو! داسی ننداره ئی په خپلو سترګو نه وه لیدلی» بیا حضرت عزیر علیه السلام له دی ځایه پاڅید، او د بیت المقدس په لوری رهی (روان) شو هلته ئی هیڅوک ونه پیژندل، ځکه چه دی همغسی ځلمی پاتی ؤ، او د ده د پخوا زمانی هلکان شوک مړه او ځینی سپین ږیری شوی وو. کله چه ده وویل چه «زه عزیر یم.» خلقو ونه منله، نو

ده د خپلې دعوی د ثبوت له پاره دوی ته توریت له یاده واوراوه. نو د خلقو باور پری وشو، چه دی بیشکه همغه نبی علیه السلام دی، ځکه چه بخت نصر گرد (تول) کتابونه سوځولی وو، چه د هغو په منځ کښې توریت هم ؤ.

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهٖمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰى ؕ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ ؕ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ؕ

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وویل ابراهیم ای ربه زما وښیه ماته چه څرنگه ژوندی کوی ته مړی؟ وویل (الله) آیا ستا لا باور نشته (په ژوندی کولو د مړو؟ بیا) وویل (ابراهیم) چه هو! (باور می شته!) ولیکن (غواړم دا) د دی له پاره چه مطمئن شی زړه زما.

تفسیر: لنده ئی دا چه یقین ئی پوره ؤ، خو یوائحی د مشاهدی او د عین الیقین غوښتونکی ؤ. چه هغه هرومرو (خامخا) په کتلو باندی موقوف دی.

قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ؕ

وویل (الله) نو ونیسه! څلور له مرغانو نه پس رانژدی کړه! دوی ځان خپل ته (چه ښه ئی وپیژنی بیا ئی حلال کړه!) بیا ئی کیږده! په هر یوه غره باندی له دوی څخنی یوه یوه برخه بیا راوبوله! (ای ابراهیمه!) دوی (یعنی دغه مرغان) (نو) رابه شی دوی تاته (ای ابراهیمه!) په منډو،

تفسیر: پاک الله له ارشاد سره سم حضرت ابراهیم علیه السلام څلور مرغان واخیستل چه طاؤس ـ چرگ ـ کارغه او کوتره یا تپوس ؤ، او څلور واړه ئی له خپله ځانه سره روږدی (آموخته) کړل، چه په بللو باندی به هر یو په تلوار سره ورته راته، او د ده معرفت او پیژندگلوی هم له هغو سره ډیره زیاته شوه، بیا ئی د پاک الله په امر سره دا څلور واړه مرغان حلال کړل، او په څلورو غرونو ئی د دی مرغانو اجزاء داسی سره وویشلی، چه پر اول غره باندی ئی د دی څلور واړو سرونه کیښودل او په دوهم باندی ئی د هغوی ځانگونه واچول او په دریم باندی ئی د هغوی

پښې وغورځولي او په څلورم غره باندې ئې د هغوی تنې کیښودې. او دې په خپله د دې څلورو وارو غرونو په منځ کښې ودریده، او یوه مرغه ته ئې غږ وکړ، نو د هغه سر د یو غره له سره والوت، او په هوا شو، د هغه پښې، ځانګونه او تنې هم ورسره والوتې او په هوا کښې سره ونښتلې، او روغ رمت بیرته په څمکه کښې کیناست او د حضرت ابراهیم علیه السلام مخ ته په خپلو پښو راغې. هم داسې د دوهم، دریم، او څلورم مرغه اجزاء پرله پسې الوتلې او په هوا کښې سره پیوند کیدلې. او د خپلو جثو له جوړیدلو څخه وروسته د خلیل الله علیه السلام په مخ کښې په خپلو پښو راتلل. یا دا چه ځان ته ئې رانژدې کړه.! او حلال ئې کړه! او غوښې، هډوکې، بڼې، او پښې ئې تول سره وټکوه! او سرونه ئې له ځان سره وساته! دا ګډه غوښه ئې سره کلوله کلوله کړه! او په څلورو غرو باندې ئې کیږده! بیا ورناري کړه! نو را به شي دوی تاته بیرته په تلوار سره.

وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

او پوه شه! (ای ابراهیمه!) چه بیشکه الله ډیر غالب دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: دلته د دوو خرخشو (اشکالو) او سوداګانو د پیدا کیدلو قوي احتمال شته، اول د بیځانو او متفرق الاجزاو جسم ژوندی کیدل، قابل د انکار کیدی شي. دوهم داسې خصوصیات چه مرغان دي وي، او په شمیر کښې دي هم څلور وي، او دا څلور دي هم هغه او دغه مرغان وي، او په دا دول (طریقه) دي د هغوی اجزاء تیت پیت (منتشر) او متفرق شي، او بیا دي وبلل شي، نو هغه به ژوندي کیږي، او په ډیر تلوار به تاسې ته راځي. ظاهراً د دې شروطو هیڅ دخل، او د دې قیودو هیڅ یوه ګټه او فایده نه ښکاري، نو څکه ئې د ړومبنې سودا د دفعې له پاره «عزیز» او د وروستنې سودا د لرې کیدلو له پاره ئې «حکیم» وفرمایل، چه دواړه شبهې بیخې له منځه لاړې شي. یعنې په دې باندې ښه وپوهیږئ چه الله تعالیٰ د خورا (ډیر) لوی قدرت څیښتن (خاوند) دی، څه چه اراده وکړي، همغسې کوي. د هغه په هر حکم کښې ډیر حکمتونه شته، که مونږ د هغوی ادراک او احاطه ونه شو کولې، نو دا زمونږ د پوهې او علم نقصان دی، او هیڅ وخت نه ښائي چه د هغه له حکمتونو څخه انکار وشي. والله اعلم.

په «آیة الکرسي» کښې ئې د علم او قدرت او نورو الٰهیه ؤ صفاتو ذکر وفرمایه، وروسته له هغه ئې دا دری واړه قصې بیانې کړې، الله تعالیٰ هر چاته که د هدایت اراده وکړي، نو هغه ته لار ښوونه کوي. او که د چا د ګمراهۍ اراده وکړي، هغه ګمراه کوي او ژوندي کول او مړه کول ګرد (تول) د هغه په قدرت او اختیار کښې دي. اوس د «جهاد» او د الله تعالیٰ په لاره کښې د مال صرفولو او دولت لګولو فضیلت، او د هغه په نسبت د قیودو او شرائطو بیان فرمائي چه د

هغه ذکر لږ څه پخوا له دی نه هم تیر شوی دی، ځکه چه د «جهاد» او د مال د انفاق هغه گرد (تول) موانع چه په نظر راځی د حق تعالیٰ په علم او قدرت باندی له یقین او باور کولو او د هغه د قدرت د عجائبو له معلومولو څخه وروسته که دغه تول موانع له منځه لاړ نه شی نو هرومرو (خامخا) به لږ او متزلزل شی.

مَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِيْ كُلِّ سُنْۢبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ ؕ وَاللّٰهُ يُضٰعِفُ لِمَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۶۱﴾

مثال (صفت د نفقی او ورکړی) د هغو کسانو چه صرفوی مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کښی په مثل د یوی دانی (د تخم) دی چه زرغونه کړی دا (دانه) اوه وږی په هر یوه وږی کښی سل (سل) دانی وی، او الله زیاتوی (اجر) دپاره د هغه چا چه اراده وکړی (اجر د زیاتولو) او الله پراخ دی (احسان، فضل او رحمت د ده) ښه عالم دی (په تولو احوالو)

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په لاره کښی د لږ مال ثواب هم ډیر دی. لکه چه له یوی دانی ځنی اوه سوه دانی پیدا کیږی، او الله تعالیٰ هر چا ته چه اراده وفرمائی لا ئی پسی زیاتوی، او له اوو سوو ځنی اوه زره او له دی نه ئی هم زیاتوی او الله جل جلاله لوی مغفرت کوونکی، او د هر صرف کوونکی په نیت، او د هغه د صرف شوی مال په مقدار، او د مال په کیفیت او په نورو شیانو باندی ښه عالم دی، او د هر یوه سره مناسبه معامله کوی.

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُوْنَ مَآ اَنْفَقُوْا مَنًّا وَّلَآ اَذًى ۙ لَّهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۲۶۲﴾

هغه کسان چه صرفوی مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کښی بیا نه وروپسی کوی (دوی) په هغه شی پسی چه خیرات کړی ئی وی

(باروِل د) احسان او نه (رسونه د) ضرر (شته) دپاره د دوی اجر (د نفقې ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی او نه به وی هیڅ ډول (طریقه) ویره په دوی باندی او نه به دوی (هیڅکله) غمجن کیږی (د ثواب په نقصان سره).

تفسیر: هغه خلق چه د الله تعالیٰ په لاره کښی مال صرفوی، او د هغه صرف شوی مال په نسبت نه په ژبه چا باندی احسان ږدی، او نه چا ته د هغه په مقابل کښی په پیغور ورکولو او خدمت اخیستلو، او تحقیر کولو، ربړ (تکلیف) او زحمت پیښوی (یعنی هیڅ ډول (طریقه) قولی یا فعلی رنځ او آزار نهوررسوی) نو د هغوی له پاره کامل ثواب شته دی. او نه د ثواب له کمیدلو څخه به دوی ته څه ویره او اندیښنه وی او نه به د ثواب له نقصانه غمجن کیږی.

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَّمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى ۗ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾

خبره معروفه نیکه (خوږه پسته فقیر ته) او عفوه (ده ته که الحاح یا شور وکړی) ډیره ښه ده له خیراته چه په هغه پسی وی ضرر (رسونه په منت یا په پیغور د سؤال سره،) او الله غنی دی (بی پروا له هر چا او هر شی) نهایت تحمل والا (د عذاب په وروسته والی د پښیمانتیا له پاره)

تفسیر: یعنی سوالګر ته په ورو ځواب ورکول، او د هغه له تینګار (تکرار) او بدخوئی څخنی تیریدل له هغه خیرات څخه ښه دی چه څو ځلی ئی سپک کړی او وئی شرموی یا پیغور ورکړی، یا احسان پری کیږدی. او الله تعالیٰ «غنی» دی چه د هیچا (انفاق ته چه په من او اذی وی او) مال ته، څه حاجت او اړه (احتیاج) نه لری. هغه خیراتونه او «صدقی» چه تاسی ئی د هغه په لاره کښی ورکوئ، وپوهیږئ چه خپلو ځانونو ته ئی ورکوئ. او «حلیم» دی چه په هسی ربړولو (تکلیف ورکولو) باندی د عذاب په مقررولو او لیږلو کښی تلوار نه کوی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۖ

ای هغو کسانو! چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) مه باطلوئ

تاسی خیراتونه خپل (مه ضایع کوئ ثوابونه ئی) په احسان بارولو او ایذا (او ضرر رسولو) سره په شان (د ابطال د ثواب د انفاق) د هغه (سړی) چه صرفوی مال خپل دپاره د ښودنی د خلقو او ایمان نه لری په الله او په ورځی آخری باندی (چه قیامت دی)،

تفسیر: یعنی په «صدقی» او «خیرات» ورکولو سره د محتاجانو ربړول (تکلیف ورکول)، او په دوی باندی احسان او منت بارول د صدقی او خیرات ثواب ضایع کوی. یا د نورو د ورښودلو له پاره د دی امله (وجی) خیرات ورکوی، چه خلق ورته «سخی» ووائی. نو د هسی ریائی خیرات ثواب هم هیڅ وی. پاتی شو دا ارشاد چه هغه په الله تعالیٰ او د قیامت په ورځی یقین نه لری نو دا د «صدقی» د ابطال له پاره قید او شرط نه دی، ځکه چه «صدقه» خو یوازی، له ریاء ځنی باطله کیدی شی، اگر که صرف کوونکی ئی مؤمن هم وی، مگر دا قید ئی یوازی د دی له پاره زیات کړ، چه معلومه شی، چه ریاء کاری د مؤمن له شانه لری ده. بلکه دا کار د منافقانو له حاله سره وړ (لائق) او مناسب دی.

فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿۲۶۴﴾

نو مثال د دی (ریاء کار په صرفولو د مال کښی) په شان د صفت د هغی ښوئی تیږی (گټی) دی چه پرته وی په هغی باندی څه خاوری پس ورسیږی هغی ته زورور باران نو پریږدی دغه تیږه (گټه) پاکه (صافه له گرده) نه به قادریږی (دا ریاء کاران) په هیڅ شی باندی له ثوابه د) هغه شی چه کسب کړی دی دوی، او الله نه ښئی (سمه صافه لاره د خیر او ارشاد) قوم کافرانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو).

تفسیر: مخکښی ووئیل شول چه په اخلاص سره خیرات ورکول هسی دی، لکه چه له یوی کرلی شوی دانی ځنی (۷۰۰) دانی پیدا شی. اوس فرمائی چه په «خیرات» کښی نیت شرط دی. که څوک د «ریاء» او خلقو ته د ځان ښوولو په نیت «صدقه» ورکړی، نو د هغه مثال هسی وگنئ، لکه چه څوک کومه دانه پر یوه داسی ښویه تیږه (گټه) باندی وکری چه پر هغی باندی لږ څه خاوره پرته وی، خو کله چه باران ووریږی نو هغه بیخی صافه او پاکه شی ـ نو په هغی باندی به

هغه دانه څرنګه زرغونه شي؟ هم داسې به په صدقاتو کښې ریاکارانو ته څه ثواب ورسیږي؟بلکه نه ورسیږي.

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾

او مثال (صفت د صرفولو) د هغو کسانو چه صرفوي (لګوي) مالونه خپل له پاره د طلب د رضاء د الله او له پاره د ثبات (د زړه او صدق چه پیدا دي) له نفسونو د دوی څخه (په ایمان باندی) په شان د یوه باغ دی په لوړه ځمکه (مستعده مامونه) باندی چه ورسیږي دی (باغ) ته زورور باران نو ورکړي میوی خپلی دوچنده نو که ونه رسیږي دی (باغ) ته زورور باران نو نری باران (یا پرخه پری اوری هم) کافی ده، او الله په هغو شیانو چه تاسی ئی کوئ ښه لیدونکی دی (په پټو او ښکاره ؤ عالم دی).

تفسير: له زورور باران څخه مراد ډیر مال صرفول دی. او له نری څخه د لږ مال صرفول مقصد دی. د زړونو له تثبیت څخه مطلب دا دی، چه ثابت کړی زړونه په ثواب میندلو کښې یعنی یقین ولرئ چه د خیرات ثواب هرومرو (خامخا) دوی ته رسیدونکی دی. که د دوی نیت سم وی، نو له ډیرو صرفولو څخه به دوی ته ډیر ثواب ور رسیږي، او په لږ خیرات سره هم د ثواب فائده ورحاصلیږي. لکه چه په خالصی (مستعدی ـ هواری ـ معتدلی ـ هواداری لمریزی) ځمکی کښې (یو ښکلی ښه میوه دار) باغ وی نو خومره چه باران (متدرجاً) ووریږي، هغومره ګټه به ور ورسیږي. که ئی نیت سم نه وی په هره اندازه چه زیات مال صرف کړی، هغومره مال ئی ضایع، او دی زیانمن کیږی. ځکه چه په زیات مال ورکولو کښې به ریاء او ځان ښوول هم زیات وی. لکه چه په ښویه تیږه (ګټه) باندی دانه نه زرغونیږی نو خومره زورور باران چه ووریږی هغومره زیان رسوی.

أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا

مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ ۙ وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهٗ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ ۚ فَاَصَابَهَآ اِعْصَارٌ فِيْهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿۲۶۶﴾

آیا خوښوي یو د تاسي دا چه وي دی ده لره یو باغ له خرماؤ څخه او له انګورو څخه چه بهیږي له لاندی (د ونو) د هغو ویالي چه وي ده لره په دغه (باغ) کښي له (نورو) هر ډوله (قسمه) میوو او ورسیږي ده ته زوړوالي او وي ده لره اولاد ضعیفان پس ورسیږي هغه (باغ) ته سخت باد چه وي په هغه کښي اور نو وسوځي دا (باغ) هم داسي (په شان د دی تیر شوی بیان) بیانوي الله تاسي ته دلایل (د خپل قدرت) له پاره د دی چه تاسي فکر وکړئ! (په هغه کښي او تری پند واخلئ!)

تفسیر: دا مثال د هغه چا دی چه د ریاء او ځان ښکارولو ـ او د خلقو د خبرولو له پاره خیر او خیرات کوي. یا د خیرات ورکولو په مقابل کښي پر مسکینانو باندی خپل منت او احسان ږدي. یا ایذاء ـ ضرر، او رېړ (تکلیف) وررسوي. یعني دا داسي دی لکه چه یو سړی د خپل ځلمیتوب، او قوت په وخت کښي یو ښه باغ (بڼ) تیار کړی، چه د ضعف او زړښت په وخت کښي ئې میوی وخوري، او د ضرورت په وخت کښي ئې په ښه او کار ورشي، نو کله چه دی ضعیف او سپین ږیری شي، او د هغه باغ میوی هم خپلې ترقي او زیات والي ته ورسیږي، نو دا باغ د ده د عین احتیاج او اړتیا (محتاجی) په وخت کښي وسوځي. یعني خیر خیرات او صدقات لکه میوه دار باغ داسي دی، چه د هغه میوه په آخرت کښي په کار ورځي. کله چه د چا نیت خراب وي، نو د ده دا باغ سوځي نو بیا به د هغه میوه چه ثواب دی، په آخرت کښي څرنګه د هغه په ښه ورشي؟ حق سبحانه وتعالیٰ داسي په ښکاره او صاف ډول (طریقه) سره خلقو ته پند ورکوي. او دوی پوهوي ـ څو ښه وپوهیږي او د ده د قدرت په علائمو او آثارو ښه غور، او فکر وکړي.

کوم عمل چه په ریا شي په کار نه دی　　مناسب د پاک مولا د دربار نه دی
عاجزي او اخلاص هر چاته په کار دی　　رب د کبر او ریا خریدار نه دی

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَنْفِقُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّاۤ اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِّنَ الْاَرْضِ ۪

وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾

ای هغو کسانو! چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) لګوئ! له حلالو (پاکو، غورو) د هغو مالونو چه (په کسب سره) تاسی ګټلی او له هغو (شیانو) چه ایستلی دی مونږ تاسی لره له ځمکی څخه (له حلالو پاکو غورو شیانو) او قصد مه کوئ تاسی (ورکولو) د خبیثو (حرامو نابودو شیانو) له هغه ماله چه لګوئ ئی تاسی (د الله په لاره کښی) حال دا چه نه یئ تاسی اخیستونکی د هغه (ناکاره شی په خپل حق کښی) مګر «خو ئی داسی اخلئ» چه سترګی پټی کړئ په (اخیستو د) هغه کښی او پوه شئ! چه بیشکه الله غنی دی (بی پروا له هر چا او هر شی - ورته تل ښه ستاینه (صفت) او) ثنا ویلی شوی.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په نزد د صدقاتو د مقبولیت شرط دا دی هغه خیرات چه له حلال ګټل شوی مال څخنی وی او حرام مال او څه شبهه او شائبه پکښی نه وی، او له ښو شیانو څخه ښه شی د الله تعالیٰ په لاره کښی ورکړ شی، او داسی خراب شیان په خیراتونو کښی صرف نه کړئ که تاسی ته درووړاندی شی، نو تاسی ئی په اخیستلو کښی وړاندی وروسته کوئ! او زړه مو نه غواړی! او نه ئی اخلئ! یا ئی په اخیستلو شرمیږئ! او په خوښی او خوشالی سره ئی له سره نه اخلئ! او وپوهیږئ چه پاک الله بی پروا دی او تاسی ورته اړ (مجبور) او محتاج یئ، او هغه تاسو ته هیڅ احتیاج نه لری. او د ډیرو محامدو او ښیګنو (فائدو) څښتن (خاوند) دی که تاسی له ښو شیانو څخنی ښه شی د هغه په لاره کښی په مینه، شوق او محبت سره صرف کړئ! او ښه خیر ورکړئ! نو دی هغه خوښوی.

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ ۖ وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾

شیطان وعده درکوی تاسی ته د خواری (او ویروی مو چه خوار به شئ!) او حکم کوی تاسی ته په (کولو د) ناوړو (غلطو) کارونو (لکه بخل) او الله وعده کوی له تاسی سره د مغفرت (د ګناهونو) له خپله (لوری) او د فضل (د انفاق په بدل کښی)، او الله پراخ دی (رحمت، فضل او احسان د ده) ښه

عالم دی (پر ټولو احوالو)

تفسیر: که د چا په زړه کښې داسې خیال وګرځي «که خیرات ورکړم، نو خوار او مفلس به شم» او د الله تعالیٰ د اوامرو او تاکیداتو له اوریدلو سره بیا هم همت او میړانه (بهادري) نه کوي، او بخیل زړه کښې دا خبره ګرځوي چه له خپله ماله هیڅ شي صرف نه کړي، او د الله تعالیٰ له وعدې څخه مخ اړوي، او په شیطاني وعدو باندې د ده د طبیعت میلان او اعتماد وي، نو ښائي چه دې یقین او اعتماد ولري چه دا خبره د شیطان له خوا د هغه په زړه کښې لویدلې ده او داسې دې نه وائي چه «ما خو د شیطان شکل په سترګو نه دی لیدلی، نو د هغه حکم به ماته څرنګه القاء کیږي؟» او که دا خیال ئې په زړه کښې وګرځي چه د «صدقې» او خیرات په وسیله ئې مغفرت ورپه برخه کیږي او په مال کښې ئې زیاتوالي او برکت پیدا کیږي نو ودې پوهیږي، چه دا خبره د الله تعالیٰ له خوا د هغه په زړه کښې لویدلې ده، نو د الله جل جلاله شکر دې وباسي، او د الله عم نواله په خزانه کښې د هیڅ کمي نشته، او د ګردو (ټولو) په ظاهر او باطن «خبیر» او د هر سړي په نیت او عمل باندې «بصیر» دی.

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

ورکوي (الله) حکمت (نافع علم سره له عمله) هر چا ته چه اراده وکړي (د ورکولو ئې) او هر چا ته چه ورکړ شو حکمت (نافع علم سره له عمله) نو په تحقیق سره ورکړی شو (ده ته) خیر ډیر، او نه اخلي پند مګر خاوندان د عقلونو (صافو چه د وهم او نفسي غوښتنو شوائب پکښې نه وي).

تفسیر: یعنې هر هغه چا ته چه الله اراده وکړي علم تحقیق، د عمل تدقیق او د دیني خبرو او خیرات ورکولو پوهه ورکوي، چه په کوم نیت؟ او له کوم مال څخه؟ او چا ته؟ او کوم ډول (طریقه) محتاج ته ئې ورکړي؟ او هر چا ته چه پوهه ورکړی شوې ده هغه ته د دنیا او عقبیٰ لوې نعمت او ښیګنه (فائده) په برخه شوې ده. (ابواللیث رحمة الله علیه وائي چه الله جل جلاله دنیوي مال ته ﴿ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ ﴾ او علم ته ﴿ خَيْرًا كَثِيرًا ﴾ فرمایلي دي، نو ښائي چه علم او پوهنې ته ډیر اهمیت ورکړی شي!)

مال «فاني» او علم «باقي» دی — «باقي» واخله! «فاني» پریږده!

«علم» خوښ دی د پوهانو — ناپوهانو ته «جهل» پریږده!

«ادریس» وخوت په آسمان «قارون» دوب په ځمکه پرېږده!
«یؤت الحکمة» تل لوله! په «اسفارو» خر بار پرېږده!

وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ نَّفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِّنْ نَّذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهٗ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿۲۷۰﴾

او هغه شی چه صرف کړئ تاسی له نفقی (لکه زکوة او خیرات - لږ یا ډیر) یا (ئی) لازم کړئ (پخپل ځان) له کوم نذره نو بیشکه الله ته معلوم دی هغه (لکه نور شیان)، او نشته له پاره د ظالمانو (چه بی ځایه مال صرفوی) هیڅ مدد کوونکی (ساتونکی له عذابه د الله)

تفسیر: یعنی هغه شی چه په خیرات کښی ورکاوه کیږی، لږ وی که ډیر، په ښه نیت وی که په خراب، په حقه لاره ئی لګوئ که په باطله، په پټه ئی ورکوئ که په ښکاره، د خلقو د ښودنی له پاره یا «نذر» په ځان اخلئ، په شرط یا غیر شرط، په طاعت یا په معصیت کښی، په هر ډول (طریقه) سره چه وی بیشکه الله تعالیٰ ته هغه او نور ګرد (تول) امور ښکاره او معلوم دی. او هغه کسان چه د مال په «انفاق» یا په «نذر» کښی د الله له احکامو ځنی پرته (علاوه) کار کوی د هغوی هیڅوک مددګار نه دی. او په هر چا باندی چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی خپل عذاب نازلوی.

(فائده): «نذر» په منلو سره واجبیږی، نو که بیا ئی اداء نه کړی ګنهګاریږی «نذر» پرته (علاوه) د الله تعالیٰ په نامه د بل چا په نامه روا نه دی. مګر داسی ووائی چه د الله تعالیٰ په نامه ئی فلانی ته ورکوم. یا د دی «نذر» ثواب دی هغه ته ورسیږی، نو په دی صورتونو کښی هیڅ پروا نشته.

اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقٰتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَاِنْ تُخْفُوْهَا وَتُؤْتُوْهَا الْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِّنْ سَيِّاٰتِكُمْ ۚ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۲۷۱﴾

که ښکاره کوئ تاسی خیراتونه پس ښه کار دی (ښکاره کول د) هغه او که پټوئ ئی تاسی (په وخت د ورکولو کښی) او ورکوئ ئی تاسی فقیرانو ته نو دا (پټ ورکول بهتر او) خیر دی تاسی ته، او لری به کړی (الله) له تاسی نه

ځینې د ګناهونو ستاسي، او الله په هغو کارونو چه کوئ ئې تاسي ښه خبردار دی (او هیڅ شی ترې پټ نه دی).

تفسیر: یعنی که خلقو ته د ورښوولو په نیت نه وی، نو خیرات ورکول په ښکاره ډول (طریقه) سره بهتر دی چه د نورو شوق او رغبت هم ورته وشي. او په پټه سره هم خیرات ورکول ښه دی چه اخیستونکی ته حیاء ورنشي، لنده ئې دا چه اظهار او اخفاء دواړه بهتر دی. مګر د هری موقع او مصلحت لحاظ یوه ضروری خبره دی.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰىهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْنَ اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ اللّٰهِ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ يُّوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ ﴿۲۷۲﴾

نشته پر تا باندی (پر سمه صافه لاره) برابرول د دوی ولیکن الله (په سمه صافه لاره) برابروی هغه څوک چه اراده وکړی (د برابر والی ئې) او هر هغه شی چه صرفوئ (ئې) تاسی له خیره (له مال نه) پس له پاره د نفسونو (ځانونو) ستاسی دی، او نه صرفوئ تاسی (ای مؤمنانو!) مګر (صرفوئ ئې) خاص له پاره د طلب د رضا د الله، او هر هغه شی چه صرفوئ (ئې) تاسی له خیره (له مال نه) نو پوره به درکړ شی تاسی ته (ثواب د هغه) او په تاسی به ظلم ونه کړ شی (د ثواب په کموالی سره).

تفسیر: کله چه رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم خپلو اصحابو ته امر ورکړ چه له مسلمانانو ځنې پرته (علاوه) بل هیچا ته خیرات مه ورکوئ! او په دی امر کښې دا مصلحت ؤ چه د مال او شتو له امله (وجی) کافران د اسلام په لوری راغب شي، نو وروسته له دی نه ئې داسې امر وفرمایه چه دا ثواب به هلته دررسیږی چه له خیرات ورکولو ځنې د الله تعالیٰ خوښی مطلوبه وی نو دا آیت نازل شو، او په دی کښې عام حکم راغی، چه د پاک الله په لاره کښې چه هر چا ته مال ورکړئ!، د هغه ثواب تاسو ته درکاوه کیږی!، د مسلم او غیر مسلم څه تقئید نشته، یعنی هر چا ته چه صدقه ورکوئ ښائی چه یوازی د پاک الله په نامه وی، په هغه کښې د مسلمان او نامسلمان څه تخصیص نه دی په کار یوازی په صدقه ورکولو کښې دغه خبره ضروری ده چه محض «لوجه الله» وی.

لِلْفُقَرَآءِ الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَآءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيْمٰهُمْ لَا يَسْئَلُوْنَ النَّاسَ اِلْحَافًا

(خیراتونه ستاسي) له پاره د هغو فقیرانو دي چه بند کړی شوی دي په لاره د الله (په جهاد او نورو طاعاتو) کښې چه توان نه لري دوی د ګرځیدلو په ځمکه کښې (له پاره د معاش او تجارت د طاعت د مشغولتیا په سبب) ګمان کوی په دوی باندی ناپوه (په حال د دوی) د غنیانو په سبب د نه سوال کولو په کوښښ سره پیژنی به ته (ای سامعه!) دوی په څیرو (علامو د تواضع او اثر د مجاهدی) د دوی سره، نه کوی دوی سوال له خلقو څخه په سختی (په الحاح او کوښښ) سره،

تفسیر: یعني داسي خلقو ته صدقه ورکول ـ ډیر ثواب لري چه د الله جل و علیٰ شانه په لاره کښې او د هغه د دین په کار کښې مشغول او مقید وی، او د تګ او راتګ او د خوړو، لباس او نورو له ګټلو څخه پاتي وی، او هیچا ته خپل حاجت او اړتیا (محتاجی) نه ښکاروی. لکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم ځینی اصحاب داسي هم وو چه دوی خپل کور کهول خوشي کړی ؤ، او د (صفی) په اصحابو کښې شامل شوی وو، او پخپله خوښه او رضاء سره د پاک محمد صلی الله علیه وسلم صحبت او خدمت ئی خپلو ځانو ته غوره کړی ؤ دیني علوم به ئی زده کول، مفسدینو او شر آچوونکو سره به ئی «جهاد» کاوه. هم داسي اوس هم پر مسلمانانو باندی د هغو کسانو امداد او مرسته (مدد) حتمی او ضروری ده چه د قرآن عظیم الشأن په یادولو، یا د دیني علومو په تحصیل کښې بوخت (ډوب) او مشغول وی. د څیری له پیژندلو څخه دا مطلب دی چه د هغوی څیری ډیری ژیړی او بدن ئی نری را بریښی، او د جد او جهد آثار د هغوی په مخونو کښې له ورا ښکاریږی.

وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ۝

او هر شی چه تاسي صرفوئ (ئی په هر شی کښې) له خیره (له مال نه) پس بیشکه الله په هغه باندی (هم) ښه عالم دی.

تفسیر: په عام او خاص ډول (طریقه) د داسي خلقو له کارونو څخه خبردار دی، چه یاد شول.

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۝

هغه کسان چه صرفوی مالونه خپل (د الله په لاره کښی) په شپه او په ورځ کښی په پته او په ښکاره پس (شته) دوی ته اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی، او نشته (هیڅ ډول (طریقه)) ویره په دوی باندی او نه به دوی هیڅکله غمجن کیږی (د ثواب په نقصان سره).

تفسیر: تر دی ځایه پوری د خیرات بیان، او د هغه د فضیلت د قیدو او شرائطو ذکر ؤ. هر کله چه له خیرات کولو ځنی له یوه لوری په معاملاتو کښی د سهولت او د تسهیل عادت پیدا کیږی، او د بی مروتی او سخت گیری ـ خرابی ورخرگندیږی، او له بل لوری هغه گناهونه چه په معاملاتو او اعمالو کښی پیښیږی د هغوی کفاره هم په صدقاتو او خیراتو سره کاوه شی، او هم په خیرات کولو سره په اخلاقو، مروت، خیر غوښتلو او گټه رسولو کښی زیاتوالی پیدا کیږی، او د پاک خدای مخلوق ته فائدی رسیږی، نو له دی کبله (وجی) ئی په دی متعددو آیتونو کښی د هغه یادونه وکره.

هر کله چه سود (سوائی) آخیستل له خیرات څخه مخالف دی، ځکه چه په صدقاتو کښی یوازی مروت، احسان او گټه رسونه او په سود کښی پرته (علاوه) له بی مروتی، ضرر رسولو، ظلم او خلل (ضرر) څخه بل شی نشته نو د خیراتونو او صدقاتو د فضیلت د بیانولو څخه وروسته د سود مذمت او د هغه د ممانعت ذکر دیر مناسب دی. څومره چه په خیرات کښی ښیگنی (فایدی) او فضایل شته، هومره په سود او (سوائی) کښی خرابی او رذائل موجود دی.

اَلَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ الرِّبٰوا لَا يَقُوْمُوْنَ اِلَّا كَمَا يَقُوْمُ الَّذِيْ يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطٰنُ مِنَ الْمَسِّ ۭ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْٓا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا ۘ وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا ۭ

هغه کسان چه خوری (یعنی اخلی) سود (له خلقو) نه پاڅیږی دوی (د قیامت په ورځ کښی) مگر (پاڅیږی داسی) لکه چه پاڅیږی هغه څوک چه حواس ئی خراب کړی وی شیطان (د عربو په گومان) له (خپله) اثره. دا

(حال د دوی) په سبب د دی دی چه دوی ویل چه بیشکه هم دا خبره ده چه تجارت خو هم داسی دی (په جواز کښې) لکه سود حال دا چه حلال کړی دی الله تجارت او حرام کړی ئی دی سود

تفسیر: سود خور به قیامت کښې داسی له خپل قبر څخه پورته کیږی لکه لیونی او هغه څوک چه حواس ئی خراب شوی وی. او دا حالت به د دی له امله (وجې) وی چه ده حلال او حرام سره ګډول او دا ئی ځکه کول چه په دغو دواړو کښې ئی ګټه مقصوده وه، او دا دواړه ئی حلال ګڼل، حال دا چه د «بیعې» او «ربوا» په منځ کښې ډیر فرق شته، «بیع» د الله تعالیٰ له خوا حلاله، او «ربوا» حرامه ده.

(فائده): هغه نفع چه په «بیع» کښې ده هغه د مال په مقابل کښې ده لکه څوک چه د یوی درهمی جامه په یوه نیمه درهمه خرڅه کړی، او «سود» هغه دی چه څوک پکښې بلا عوضه نفع واخلی. لکه چه د یوی درهمی په عوض دوی درهمی واخلی. په ړومبنی صورت کښې کله چه جامی او درهمی دواړه سره بیل بیل شیان دی، او د دوی د هر یوه نفع او غرض سره جلا (جدا) دی ـ نو ځکه د هغوی په منځ کښې موازنه او مساوات فی نفسه غیر ممکن دی. او کله چه پلورلو او پیرودلو «خرخولو او اخیستلو» ته حاجت پیدا شی نو د موازنی او مساوات له پاره د خلقو د ضرورت او حاجت څخه پرته (علاوه) بل کوم شی نشته او د دوی د هر یوه ضرورت او رغبت له حده زیات مختلف دی. یوه سړی ته یوه درهمه دومره زیاته په کار وی، چه په خپله خوښه سره د لسو درهمو ټکر (کپړا) پری پلوری (اخلی). او بل سړی ته د یوه ګز ټکر (کپړی) دومره زیات ضرورت پیښیږی، چه د یوی درهمی ټکر (کپړه) په لسو درهمو باندی پیری (خرخوی)، یعنی د احتیاج او رغبت له پاره دا دواړه په دواړو صورتونو کښې ورته یو شان ښکاری. نو که اوس څوک یو ټکر (کپړه) په یوی درهمی پیری (خرخوی)، نو په هغه کښې سود یعنی نفع خالی عن العوض نه ده. او که بالفرض همغه ټکر (کپړه) په یو زر درهمو واخلی، بیا هم پکښې سود نشته. ځکه چه فی حد ذاته د دوی دواړو په منځ کښې موازنه او مساوات له سره نه کیږی. که د دوی له پاره کومه پیمانه او میچ وی، نو هغه به د هر یوه همغه رغبت او ضرورت او اړتیا (محتاجی) وی او په دوی کښې عموماً دومره تفاوت او توپیر (فرق) شته، چه توبه! نو که سود متعین کړ شی، نو دا تعیین به څرنګه وی؟ او که یوه درهمه په دوی درهمو باندی واخلی، نو دلته فی نفسه مساوات کیدی شی، چه یوه درهمه د یوی درهمی په مقابل کښې معین کیږی، او بله درهمه خالی عن العوض پاتی کیږی او سود ګرځی، او دغه معامله شرعاً حرامه ده.

فَمَنْ جَآءَهٗ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ فَانْتَهٰى فَلَهٗ مَا سَلَفَ وَاَمْرُهٗۤ اِلَى اللّٰهِ ط

وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٧٥﴾

پس هر څوک چه راشي ده ته پند له (طرفه د) رب د ده پس منع شو (له سوده) پس دی ده ته هغه شي چه پخوا ئی اخیستی دی، او معامله ئی الله ته (سپارلی شوی) ده، او هر څوک چه بیرته وګرځیده (سود ته او حلال ئی وګانه) نو دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دی، چه دوی به په دی اور کښی تل وی.

تفسیر: یعنی هغه سود چه له حرمت څخه ئی پخوا مو اخیستی دی په دنیا کښی د هغه د استرداد امر د هغه خاوند ته نه ورکاوه کیږی، یعنی تاسی حق نه لرئ چه د هغه مطالبه وکرئ، او په آخرت کښی **حق سبحانه و تعالیٰ** اختیار لری چه هغه پخپل فضل او مرحمت سره وبخښی. خو وروسته له حرمته که بیا هم څوک د سود له اخیستلو څخنی لاس وانخلی، بلکه بی پروا ئی وخوری، نو هغه دوزخی دی، او د الله تعالیٰ د حکمونو په مقابل کښی د خپلو عقلی دلیلونو د وړاندی کولو سزا ئی همغه ده چه پاک الله ئی فرمائی.

يَمْحَقُ ٱللَّهُ ٱلرِّبَوٰا۟ وَيُرْبِى ٱلصَّدَقَٰتِ ۗ

ورک کوی الله (برکت د) سود او زیاتوی (ثواب د) خیراتونو،

تفسیر: الله تعالیٰ د سود مال نابود او پوپنا (تباه) کوی. یعنی په هغه کښی هیڅ خیر او برکت نه وی. بلکه د هغه اصل مال هم ضائع کیږی. کله چه د حضرت نبوی صلی الله علیه وسلم په حدیث کښی راغلی دی، چه «د سود مال په هره اندازه چه زیات شی، آخر ئی افلاس او تاوان دی.» او د خیرات د مال له زیادت څخنی دا مطلب دی چه په هغه مال کښی زیادت راځی، او پاک الله په هغه کښی خیر او برکت پردی او د هغه ثواب ډیروی لکه چه په احادیثو کښی هم راغلی دی.

وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾

او الله دوستی نه کوی له هر سخت کافر ګنهګار سره (بلکه دغه ناشکر د حرامو حلالوونکی معذبوی هم).

تفسیر: مطلب دا چه سود او سوائی اخیستونکی سره له ماله او شتو دومره نه کوی چه

محتاجانو ته بی له سوده حسنه پور (قرض) ورکری. حال دا چه په ده باندی دا لازم ؤ چه هغه ئی د خیرات په توګه (طریقه) حاجتمندو خلقو ته ورکری وی، نو اوس له دی څخنی زیات د الله تعالیٰ د نعمتونو ناشکری او کفران به څه وی؟.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾

بیشکه هغه کسان چه ایمان ئی راؤړی دی (په تولو مؤمن به شیانو) او کوی دوی ښه (عملونه) او قائموی دوی (سم اداء کوی سره له تولو حقوقو په ترتیب) لمونځ او ورکوی دوی زکوة شته دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی، او نشته (هیڅ ډول (طریقه)) ویره په دوی باندی او نه به دوی (هیڅکله) غمجن کیږی (د ثواب په نقصان سره).

تفسیر: په دی آیت کښی د سود او سوائی اخیستونکی په مقابل کښی د ایماندارانو صفتونه، او د هغو انعامونو ذکر کوی چه د سود اخیستونکی له حالاتو، اوصافو، عاقبت او حکمونو څخنی مخالف دی، چه په هغه سره د سود اخیستونکی پوره تهدید او تشنیع هم ښکاره شوه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) وویریږئ له الله نه او پریږدئ هغه چه پاتی شوی دی له سوده که یئ تاسی مؤمنان (یقین لرونکی په شریعت په رښتیا سره).

تفسیر: یعنی پخوا له دی ممانعت څخنی څه سود او سوائی مو چه اخیستی ده بلا پسی، خو وروسته له دی ممانعته هغه سود چه اوښتی دی مه ئی اخلئ.

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ

فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾

پس كه ونه كړ تاسي (دا كار) نو آگاه شئ (او ځان تيار كړئ) تاسي په جنگ له (طرفه د) الله او رسول د ده، او كه توبه گاره شوئ تاسي (له اخيستلو د سوده) نو شته تاسو لره اصل د مالونو ستاسي مه كوئ تاسي ظلم (چه سود به هم غواړئ) او نه دى ظلم كاوه شى پر تاسي (چه له رأس المال څخه مو څه ستون كړى شى).

تفسير: يعنى هغه پخوانى سود مو چه اخيستى دى كه هغه په خپل رأس المال كښى حساب او له رأس المال څخنى ئى كم كړئ، نو پر تاسو باندى ظلم او تيرى كيږى. او وروسته له ممانعته كه تاسى هغه اوښتى سود وغواړئ، نو دا ستاسى ظلم دى.

وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۚ وَأَن تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾

او كه ؤ پور وړى (قرض وړونكى) خاوند د نادارى نو پر تاسي دى انتظار پور وړى (قرض وړونكى) ته تر وخته د پراخي - د پور وړى (قرض وړونكى) او دا چه ببښنه وكړئ تاسي (دى پور وړى ته)، خير (ډيره بهتره) ده تاسي ته كه يئ تاسي چه پوهيږئ (په هغه خير).

تفسير: يعنى كله چه د سود ممانعت وشو، او د هغه اخيستل او وركول موقوف شول، نو اوس تاسى خپل پور (قرض) له مفلس پوروړى څخنى درگرده غواړئ داسى غوښتنه نه ده په كار بلكه ناداره لره مهلت وركړئ! او كه مو د لاسه كيږى هغه پور (قرض) ورو بخښئ!.

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ۖ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾ ع

او وويريږئ تاسي له (عذابه د) هغى ورځى چه بيرته بيول كيږئ تاسي په هغى كښى طرف د الله ته بيا به پوره وركړى شى هر نفس ته (جزا) د هغه عمل

چه (ده له خیره یا شره) کړی وی او په دوی به ظلم ونه کړ شی (د عذاب په ډیروالی یا د ثواب په لږوالی سره).

تفسیر: یعنی په قیامت کښی به د ګردو (ټولو) اعمالو جزا او سزا ورکوله کیږی، نو اوس دی هر څوک فکر وکړی چه ښه کار کوی که بد؟ ګټه او سود اخلی؟ یا خیرات ورکوی؟
(د «البقرة» د سورت ګرد (ټول) آیاتونه مدنی دی پرته (علاوه) له دی آیت څخه چه مکی دی او په حجة الوداع کښی په «منی» کښی نازل شوی دی او وروسته له دی نه بل کوم آیت نه دی نازل شوی او رسول الله صلی الله علیه وسلم وفات شوی دی).

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيۡنٍ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمّٗى فَٱكۡتُبُوهُۚ وَلۡيَكۡتُب بَّيۡنَكُمۡ كَاتِبُۢ بِٱلۡعَدۡلِۚ وَلَا يَأۡبَ كَاتِبٌ أَن يَكۡتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ ٱللَّهُۚ فَلۡيَكۡتُبۡ وَلۡيُمۡلِلِ ٱلَّذِي عَلَيۡهِ ٱلۡحَقُّ وَلۡيَتَّقِ ٱللَّهَ رَبَّهُۥ وَلَا يَبۡخَسۡ مِنۡهُ شَيۡـٔٗاۚ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) کله چه یو له بله سره معاملی کوئ تاسی په پور (قرض) سره تر نیټی ټاکلی (مقرر کړی) شوی پوری نو ولیکئ تاسی هغه (پور- قرض)!، او ودی لیکی (کاغذ د پور- قرض) په منځ ستاسی کښی یو کاتب په عدل (انصاف سره واقعاً نه کم او نه زیات) او منع دی نه راوړی (هیڅ یو) کاتب (د دی کاغذ) له لیکلو څخه (او ښائی چه ولیکی دا معامله) هغسی چه ښوونه کړی ده کاتب ته الله نو ودی لیکی، او بیان دی وکړی (کاتب ته) هغه څوک چه په ده باندی حق (پور- قرض) دی او ودی ویریږی (کاتب) له الله چه رب د ده دی او نه دی کموی له هغه (حقه) هیڅ شی، (یعنی دی دی هم په اقرار کښی هیڅ زیاتوالی او کموالی، تغیر او تبدیل نه کوی).

تفسیر: ړومبی ئی د صدقاتو او خیراتونو فضیلت، او د هغو د احکامو بیان وکړ. وروسته له هغه ئی د (سود) حرمت او مذمت وکړ، او اوس د پور (قرض) اخیستلو او پور (قرض) ورکولو، او د حجت لیکلو، او د پور (قرض) د بیرته ور رسولو نیټه تر راتلونکی مودی پوری، او د نورو لار ښوونه کیږی. او د پور (قرض) په نسبت داسی معلومیږی چه دا دول (طریقه) معامله جائزه

ده، مگر هر کله چه دا معامله په راتلونکی مودی پوری اړه (احتیاج) لری، او د هیری، مرینی (مرگ)، نشتوالی او د نورو جنگ جگړی احتمال هم پکښی شته، نو ځکه ضروری ده چه د هغی د تأدیبی نیته په داسی اهتمام سره وتاکله (مقرره) شی! چه وروسته له هغه داسی کومه جگړه او مخالفت پکښی پیښ نشی، او د هغی صورت هم دا دی چه دا خبره پر یوه کاغذ باندی ولیکی، او د بیرته وررسولو نیته وتاکله (مقرره) شی!. او د پور (قرض) ورکوونکی او پوروړی (قرض وړونکی) نومونه او ښکاره پیژندگلوی، او د هغی معاملی پوری نور ترلی تفصیلات او لازمی خبری په صاف او ښکاره ډول (طریقه) سره ولیکلی شی!. او لیکونکی (کاتب) لره ښائی چه بی له انکاره همغسی چه د شرعی شریفی حکم دی له هغه سره ئی سم او برابر ولیکی! او له عدل او انصاف څخه لری نه شی! ښه خو دا دی چه دا حجت پخپله پوروړی (قرض وړونکی) پخپل قلم سره ولیکی! یا ئی لیکونکی ته ووائی، چه هغه ئی سم د ده له وینا سره ولیکی، او د بل چا په حق کښی هیڅ ډول (طریقه) نقصان او تاوان پیښ نه کړی!.

فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ ۚ

پس که ؤ هغه څوک چه په ده باندی حق (پور(قرض)) دی کم عقل (مبذر، بی وقوف او لیونی) یا ضعیف لکه ووړ (معزور) یا ډیر زوړ (بوډا) یا ئی توان نه وی چه اقرار وکړی (چه گنگ وی یا د کاتب په ژبه نه پوهیږی) دی پخپله نو بیان دی وکړی ولی (واکدار) د ده په عدل (انصاف سره چه سمه خبره ووائی نه کمه نه زیاته)،

تفسیر: یعنی هغه مدیون او پور وړی چه کم عقل یا ناپوه یا مبذر یا ضعیف یا سست یا بیړا وی لکه چه ووړ (معزور) یا زوړ، او د معاملی د پوهیدلو پوهه نه لری، یا د هغی معاملی لازمی خبری لیکونکی ته نشی ویلی (لکه چه گونگی وی یا د کاتب په ژبه نه پوهیږی) نو په داسی صورت کښی د مدیون ـ واکدار یا وارث یا ولی یا وصی دی هغه معامله په عدل او انصاف سره بی له زیاتوالی او کموالی پای (اخر) ته ورسوی! او لیکونکی ته دی ووائی چه وئی لیکی.

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ ۖ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ

تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰىهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰىهُمَا الْاُخْرٰى ؕ

او شاهد ونیسئ تاسی (په خپلو معاملو کښی) دوه شاهدان له سړیو ستاسی (چه مسلمانان، عاقلان، بالغان او اصیلان وی) پس که نه وو دوه نارینه (شاهدان) نو یو سړی دی وی او دوه ښځی له هغو کسانو چه تاسی تری راضی یئ (د عدالت له کبله (وجی)) له شاهدانو (د ښځو دا تعدد د دی له پاره دی که) هیره کړی (دا شاهدی) یوه له دی دواړو نو ور په یاد به کړی هغه یوه له دی دواړو (چه ور په یادوی) هغی بلی (هیر زړی ته)،

تفسیر: او تاسی ته ښائی چه په دی معاملی کښی لږ تر لږه دوه نارینه یا یو نارینه او دوی ښځی شاهدانی ونیسئ! (ځکه چه په ښځو کښی عقل کم او هیره دیره ده). او شاهد هم ښائی د غوره کولو وړ (لائق) یعنی لائق د اعتماد او د اعتبار خاوند وی (له سړیو ستاسی یعنی هغه دوه تنه چه مسلمانان، عاقلان، بالغان او اصیلان وی. او د کافر شاهدی قبوله نه ده. مګر د «امام اعظم رحمة الله علیه» په نزد د یوه کافر شاهدی پر بل کافر باندی روا ده.)

وَلَا يَاْبَ الشُّهَدَآءُ اِذَا مَا دُعُوْا ؕ وَلَا تَسْــَٔمُوْٓا اَنْ تَكْتُبُوْهُ صَغِيْرًا اَوْ كَبِيْرًا اِلٰٓى اَجَلِهٖ ؕ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُوْٓا

او نه دی منع راوړی شاهدان کله چه وبلل شی دوی (شاهدی ته) او مه خوابدی کیږئ (ای معامله دارانو!) له دی چه ولیکئ دا (حق که) لږ وی او که ډیر وی تر نیتی د هغی پوری، دا (لیکل) ستاسی پوره عدل دی په نزد د الله او ښه مرسته (مدد) کوونکی (ډیر محکم) دی دپاره (د اداء) د شاهدی او ډیر نژدی دی ته چه شکمن نه شئ تاسی (د دی معاملی په نیته او مقدار کښی).

تفسیر: یعنی هر کله چه څوک د شاهد کیدلو یا د شهادت د اداء کولو دپاره وغوښت شی، نو منع دی نه راوړی او نه دی انکار او پکښی سستی کوی!، او ښائی چه د معاملاتو په لیکلو کښی هیڅ ډول (قسم) قصور او اهمال ونه کړ شی! (تر دی چه نیته دی هم پکښی ولیکلی شی!) عام له دی نه چه هغه معامله وړوکی وی ـ که لویه، ځکه پوره عدل او انصاف په هم دی

کښې دی او په شهادت کښې هم زیات داد په هم دی لیک باندی دی، او د نه هیریدلو او نه تیروتلو او د هیچا د حق د نه ضایع کیدلو اطمینان او تسلی هم په هم دغه لیک باندی دی.

إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا ۗ وَأَشْهِدُوٓا۟ إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۚ وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ۚ

مگر که وی (دا معامله) ستاسی تجارت په حضور (لاس په لاس) چه چلوئ ئی تاسی (په راکړه او ورکړه سره) په خپلو منځو کښې پس نشته پر تاسی باندی هیڅ گناه چه ونه لیکئ تاسی دا (معامله) او شاهدان ونیسئ تاسی! کله چه یو له بل سره پلورل (اخیستل) یا پیرودل (خرڅول) «بیع او شری» کوئ تاسی او نه دی رسوی نقصان کاتب او نه شاهد، (یعنی په کتابت او شهادت کښې دی څه زیاتوالی او کموالی نه کوی - یا) او ضرر دی نه رسولی شی کاتب ته او نه شاهد ته (یعنی که معذور وی زور دی پر هیچا ونه کړ شی.)

تفسیر: یعنی که د سوداگری معامله لاس په لاس وی. د جنس په بدل کښې جنس یا نغده معامله وی - او د پور (قرض) معامله نه وی، نو په دی صورت کښې ئی نه لیکل، وبال نه دی خو شاهد نیول په هسی معاملو کښې ضرور دی چه په هغې کښې وروسته له دی نه کومه جګړه او جنجال پیښ نشی او شائی چه لیکونکی او شاهد هیچا ته کوم ربړ (تکلیف) او تاوان ورپیښ نه کړی یعنی نه دی مدعی او نه دی مدعی علیه ته څه نقصان او تاوان رسوی، بلکه همغه حق دی اداء کړی چه د ده په غاړه واجب دی (او هم داسی کاتب او شاهد ته دی هم څه ضرر نه رسوی.)

وَإِن تَفْعَلُوا۟ فَإِنَّهُۥ فُسُوقٌۢ بِكُمْ ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۖ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱللَّهُ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿۲۸۲﴾ وَإِن كُنتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا۟ كَاتِبًا فَرِهَٰنٌ مَّقْبُوضَةٌ ۖ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ ٱلَّذِى ٱؤْتُمِنَ أَمَٰنَتَهُۥ وَلْيَتَّقِ ٱللَّهَ رَبَّهُۥ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا۟ ٱلشَّهَٰدَةَ ۚ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُۥٓ ءَاثِمٌ قَلْبُهُۥ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿۲۸۳﴾

او که وکړۍ تاسي (دا کار د اضرار) نو بیشکه دا ګناه ده (لاحقه) په تاسي پورې، او وویرېږئ تاسي له الله نه، او ښوونه (د احکامو) کوي تاسي ته الله او الله په هر شي باندې ښه عالم دی. (او ګرد (ټول) شیان ورته ښه معلوم دي) او که یئ تاسي په سفر باندې او ومو نه مونډ کوم کاتب نو (واخلئ) ګروي قبض کړې شوي پس که امین (معتبر) وګڼل ځینو ستاسي ځیني (نور، چه ګروي ئې وانه خیستله) نو اداء دې کړي هغه څوک چه امین ګرځولې شوی وي امانت د ده (یعني د پور (قرض) ورکوونکي) او ودې ویرېږي له الله څخه چه رب د ده دی او مه پټوئ شهادت (ای شاهدانو یا ای مدیونانو! چه ګویا اقرار هم په خپل ځان باندې شاهدي ده) او هر چا چه پټه کړه دا (شاهدي) نو بیشکه دی ګنهګار دی زړه د ده او الله په (هغو کارونو) چه کوئ (ئې تاسي) ښه عالم دی. (او هر شي ښه ورته معلوم دی).

تفسير: یعني که په سفر کښي د قرض او پور معامله درپیښه شي او حجت او سند لیکلو ته موقع او فرصت نه وي او لیکونکي مو په لاس درنشي نو پوروړي (قرض ورونکي) دې د خپل پور (قرض) په عوض کښي کوم شي ګرو (ګانه) ورته کیږدي.

فائده: په «سفر» کښي د «حضر» په نسبت ګروي (ګاني) ته زیات ضرورت پیښیږي ځکه لیکل او شاهدي په «حضر» کښي په آساني سره صورت موندلی شي او پور (قرض) ورکوونکي ته په آساني سره اطمینان او تسلي پیدا کیږي نو ځکه په سفر کښي د «رهن» او ګروي (ګاني) اخیستلو حکم وشو. که نه په «حضر» او د لیکونکي او د شاهدانو په موجودیت کښي هم د ګروي (ګاني) اخیستل روا دي. لکه چه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي که پور (قرض) ورکوونکي پخپل پور وړي (قرض ورونکي) باندې اطمینان او اعتبار لري ـ او پری داده وي، او ترې ګروي (ګانه) ونه غواړي، نو پر پور وړي باندې لازم دي چه د پور (قرض) د خاوند حق پوره او کامل اداء کړي! او له الله تعالیٰ جل جلاله ځني دې وویریږي! او د حق د خاوند په حق کښي دې په امانت سره معامله وکړي!

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَاِنْ تُبْدُوْا مَا فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ ؕ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۲۸۴﴾

(خاص) الله لره دی هر هغه څه چه په آسمانونو کښې دی او هر هغه څه چه په ځمکه کښې دی. (له موالیدو، عناصرو او نورو تولو علویاتو او سفلیاتو، سره له آسمانو او ځمکې ملکاً و خلقاً و عبیداً) او که ښکاره کړئ تاسې هغه (ارادی او بدنیتونه) چه په زړونو ستاسې کښې دی یا پټ کړئ تاسې هغه، حساب به وکړی له تاسې سره په هغه باندې الله پس مغفرت کوی هغه چاته چه اراده وکړی (الله د مغفرت ئې) او په عذابوی به هغه څوک چه اراده وکړی (الله د عذابولو ئې) او الله په هر شی باندې ښه قادر دی (له ثوابه او عقابه او حسابه هم)

تفسیر: الله تعالیٰ په دې سورت کښې د اصولو او فروعو، عباداتو او معاملاتو، او د بدنی او مالی هر راز (قسم) احکامو بیان پوره وکړ او ښائی چه دې مبارک سورت ته «**سنام القرآن**» په هم دې سبب ویلې شوی وی. نو ځکه مناسب دی چه بندګانو لره هم پوره تاکید او تهدید له هر لوری ورکړ شی، چه د ذکر شویو احکامو په تعمیل او کولو کښې هیڅ ډول (طریقه) قصور او کوتاهی رانشی. او له تولو مناهیو څنې ځان وژغوری (وساتی). دا دی چه د «**البقرة**» د سورت په آخر کښې ئې وروسته د احکامو له ارشاد دا آیت د تهدید او تنبیه په ډول (طریقه) سره ارشاد وفرمایه، او د ګردو (تولو) ذکر شویو تیرو احکامو په تعمیل او کړو باندې ئې تول سره مجبور او مامور کړل هم دا راز (شان) هغه کسان چه په نکاح، طلاق، قصاص، زکوة، بیع، شری، ربوا او نورو کښې زیاتره له خپلو جوړو کړیو پلمو (منصوبو) او تدبیرو څنې کار اخلی، او ناروا شیان روا ګڼی، او د هغو په روا ګرځولو کښې له خپل فکر او خیال څخه نه اوړی، او هر څه ئې چه زړه غواړی همغه کوی، هغوی ئې هم پوره تنبیه او تهدید کړل. هغه پاک ذات چه پر مونږ باندې د عبادت استحقاق لری ښائی چه مالک وی. هغه ذات چه زمونږ د تولو پټو او ښکاره ؤ کارونو حساب او کتاب اخیستې شی، ښائی چه په ګردو (تولو) امورو باندې ښه «علیم» او «خبیر» وی. او هغه ذات چه زمونږ د تمامو شیانو حساب اخیستې شی او مونږ ته د ښو او بدو چارو په مقابل کښې جزا او سزا راکولی شی، ښائی چه په ګردو (تولو) شیانو باندې قدرت ولری او ښه قادر وی. نو دلته ئې بیا هم دا دری واړه کمالات بیان کړل. چه هغه «ملک ـ علم ـ قدرت» دی او د هم دې صفاتو ذکر ئې په «آیت الکرسی» کښې هم فرمایلی دی. مطلب ئې دا دی (**حق سبحانه و تعالیٰ**) د ګردو (تولو) شیانو مالک او خالق دی. د ده علم په ګردو (تولو) مخلوقاتو او موجوداتو باندې محیط دی. د ده قدرت پر تولو حاوی او شامل دی نو بیا د هسې مالک الملک ـ علیم ـ بصیر او قدیر ذات احکام نه منل عام له دی نه چه د الله تعالیٰ دغه نافرمانی په پټه سره وی که په ښکاره سره، څرنګه به وړ (لائق) او مناسب وی؟ او بیا به دا نافرمان بنده څنګه د الله تعالیٰ له عذابه ځان ژغوری (ساتی)؟

اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهٖ وَ الْمُؤْمِنُوْنَ ؕ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ ۟ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ ۟ وَقَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ ﴿۲۸۵﴾

تصديق (باور) كړى دى رسول په هغه شي چه نازل كړى شوى دى ده ته له (طرفه د) رب د ده او مؤمنانو (هم تصديق او باور كړى دى). تولو (د دوى) تصديق (باور) كړى دى په الله باندى او په پرښتو د ده او په كتابو د ده او په رسولانو د ده (په داسى حال كښى چه وائى دوى) فرق نه كوو په منځ د هيڅ يو (رسول) له رسولانو د الله كښى. او وائى (رسول الله او مؤمنان). واوريده مونږ (پيغام ستا) او قبول كړ مونږ (حكم ستا غواړو). مغفرت ستا اى ربه زمونږ او (خاص) تا ته دى درتلل (د هر چا).

تفسير: كله چه له پورمبى آيت څخه دا خبره ښكاره شوه چه د هغو خبرو هم پوښتنه او حساب آخيستل كيږى چه په زړونو كښى ګرځى نو اصحاب الكرام رضى الله عنهم وويريدل، او له دى آيت څخى داسى زيات متأثر شول، چه د هغه په شان له هيڅ يوه بل آيت څخى نه وو متأثر شوى نو دوى پاك رسول صلى الله عليه وسلم ته شكايت ور ووړ رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ﴿وَقَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا﴾ يعنى كه څه سختى مو په نظر درځى يا څه خپګان درپيښ شى نو د حق تعالىٰ د دى امر او ارشاد په منلو او تسليم كښى لږ څه توقف او ډيل مه كوئ! او د زړه له اخلاصه عرض ورته وكړئ چه ﴿سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا﴾ دوى د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم امر او ارشاد سره سم كار وكړ، نو دغه كلمات د زړه د انشراح په توګه (طور) د دوى پر ژبو باندى جارى شول، چه د هغه مطلب دا دى مونږ ايمان لرونكى يو پر الله تعالىٰ (چه واحد، احد، صمد، لاشريک له، ازلى، ابدى، د كمال په تولو صفاتو موصوف. او له هر عيب او نقصان څخه پاک دى) او ايمان لرونكى يو پر ملائكو د الله چه مقربى بندګانى د الله تعالىٰ دى، نه ذكور دى، نه اناث او د الله تعالىٰ ډيرى مطيعى او حكم منونكى، او يوه طرفة العين هم د الله تعالىٰ له عبادت، تسبيح او تقديس څخه نه غافليږى او ايمان لرونكى يو په تولو كتابونو د الله تعالىٰ چه تول حقانى او قديمى دى ځكه چه د الله تعالىٰ ګرد (تول) صفات ازلى، قديمى او ابدى دى، او دغه تول كتابونه د الله تعالىٰ له طرفه ليږل شوى دى. او ايمان لرونكى يو په رسولانو د الله چه ګرد (تول) په حق دى او بيخى له دروغو معصوم دى، هر څه چه وائى او راوړى ئى دى، هغه تول له الله، جل جلاله څخه دى، او فرق نه كوو مونږ په اصل د رسالت كښى په منځ د هيڅ يو

له دغو رسولانو او د الله تعالیٰ د حکم اطاعت مو وکړ ـ یعني خپګان، خطره او نوری ګردی (تولی) خرخشی (بدخیالی) مو پریښودی، او د الله تعالیٰ ارشاد مو تعمیل کړ، او د هغه د پاره مو خپله تیاری او چمتوالی (تندی) ښکاره کړ حق تعالیٰ دا خبره قبوله کړه نو دا دواړه آیتونه نازل شول. اول ﴿ اٰمَنَ الرَّسُوْلُ ﴾ الآیة ـچه حق سبحانه وتعالیٰ په ده کښی د حضرت رسول صلی الله علیه وسلم او وروسته له هغه د ده د هغو اصحابو چه هغوی ته ذکر شوی تشویش پیښ شوی ؤ او په دی سره ئی دفع وشوه د ایمان مدح او ستاینه (صفت) په تفصیل سره وفرمایله چه له هغی څخه د هغوی زړونه داده او اطمینان ئی ترقی وکړی او هغه پخوانی ـ خطری او خرخشی (بدخیالی) ئی ورکی شی. او وروسته له دی نه په بل آیت کښی چه ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ﴾ الآیة ـدی فرمائی چه له توان او مقدوره زیات هیچا ته تکلیف نه ورکاوه کیږی. او که د چا په زړه کښی د ګناه خیال یا کومه خطره وګرځی، خو په هغه باندی عمل نه کوی، نو پر ده باندی هیڅ ګناه نشته او سهو او تیرواته ئی هم معاف دی. لنده ئی دا چه صاف ئی وفرمایل چه له هغو خبرو څنی چه ځان ژغورل (ساتل) تری سخت دی. لکه د خراب کار خیال، خطره، تیرواته او سهو په هغو باندی هیڅ مواخذه نشته. هو په هغو خبرو باندی چه د بنده په واک (قبضه) او اختیار کښی دی نیول کیږی. نو پخوانی آیت چه ورڅخه د اصحابو تشویش پیدا شوی ؤ ښائی چه د هغه معنی هم د دوهمی قاعدی سره سمه واخیستله شی، لکه چه هم داسی هم وشوه، او دغه یاده شوی خطره داسی بیخی له منځه لاړه چه سبحان الله!.

(فائده): له دی چه «نه کوو فرق په منځ د هیڅ رسول له رسولانو د الله کښی» دا مطلب دی چه مونږ د یهودانو او نصرانیانو په شان نه یو، چه هغوی یو رسول منی او بل رسول نه منی.

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ۭ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۭ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَّسِيْنَآ اَوْ اَخْطَاْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ ۚ وَاعْفُ عَنَّا ۪ وَاغْفِرْ لَنَا ۪ وَارْحَمْنَا ۪ اَنْتَ مَوْلٰىنَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۲۸۶﴾

نه کوی تکلیف الله پر هیڅ نفس باندی مګر «په اندازی د» طاقت د ده «دی» دی نفس لره «ثواب د» هغه «عمل» چه کړی «ئی» دی او «شته» په

ده باندی «وبال» د هغه «عمل» چه کړی «ئی» دی. ای ربه زمونږه! مه نیسه مونږه که هیر کړو «حکم ستا» یا په خطا سره وکړو «گناه» ای ربه زمونږه! او مه باروه پر مونږ باندی دروند بار! لکه چه بار کړی ؤ تا دغه «بار» پر هغو کسانو باندی چه وو پخوا له مونږه ای ربه زمونږه! او مه باروه پر مونږ باندی هغه (تکلیف) چه نه وی هیڅ طاقت مونږ ته په هغه سره او محوه کړه «گناهونه» له مونږه او مغفرت وکړه مونږ ته، او رحم وکړه پر مونږ باندی، هم ته ئی مولیٰ «مددگار» زمونږ ـ نو مدد وکړه له مونږ سره! پر قوم کافرانو باندی.

تفسیر: په رومبنی آیت کښی لویو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم ته ډیره پریشانی ورپیښه شوی وه، نو د هغوی د تسلئ او داد لپاره دا دوه آیتونه نازل شول، چه ﴿اٰمَنَ الرَّسُوْلُ﴾ الآیة ـ او ﴿لَا یُکَلِّفُ اللهُ نَفْسًا﴾ الآیة ـ دی او وروسته له هغه څخه د ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ﴾ څخه نیولی د دی سورت تر پایه پوری داسی دادینه (تسکین) او تسلی راکړی شوی ده، چه د هغه په لوستلو سره د هیڅ یو راز تکلیف او سختی، هیڅ یوه اندیښنه او خرخشه (بد خیال) نه دی پاتی څکه په هغو دعاؤ او غوښتنو سره چه مونږ مامور شوی یو، د هغو مقصود دا دی چه «بیشکه ته پر مونږ باندی د هر ډول (طریقه) حکومت حق او د عبادت استحقاق لری. مگر ای زمونږ ربه! ښائی پخپل رحمت او کرم سره مونږ ته داسی حکم صادر کړی چه د هغه کول (تعمیل) پر مونږ باندی سخت او دروند نه وی، او نه مونږ په تیروتلو او سهو باندی ونیسی! او نه د پخوانیو امتونو په شان پر مونږ باندی شدید حکمونه نازل کړی! او نه زمونږ له طاقته څخنی زیات کوم حکم پر مونږ مقرر کړی! سره له هسی آسانی او سهولته که له مونږ څخنی کومه خطا او تقصیر څرگند شی له هغه څخنی ته راتیر شه! او ومو بخښه، او پر مونږ رحم وکړه!» په حدیث کښی راغلی دی چه دا گردی (تولی) دعاوی ومنلی شوی، او په هغو سختیو پسی چه لویو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم ته ورپیښی شوی وی اوس د الله تعالیٰ په فضل او کرم او رحمت سره زمونږ له هری یوی سختی او ربړ (تکلیف) څخنی داد، امن او سلامتی په برخه شوی ده نو اوس مونږ د دومره یوی خبری هیلمن (امیدوار) یو چه د پاک الله په فضل او کرم سره په کفارو باندی هم بری ومومو، او پاک الله دی پر مشرکینو باندی هم مونږ ته بری او غلبه راعنایت کړی! که نه د دوی له لوری راز راز (قسم قسم) ربړونه (زحمتونه) او تکالیف، دینی او دنیوی هر ډول (طریقه) زحمتونه راوراندی کیږی او له هغه صعوبت او سختی څخنی چه د الله تعالیٰ په فضل او کرم سره ژغورلی (ساتلی) شوی یو، د کفارو د غلبی په حالت کښی به بیا همغه اندیښنه او خرخشه (بد خیال) زمونږ د سودا او خپگان موجب گرځی.

تمت سورة «البقرة» بفضل الله رب البریة ـ یا من لک الکبریاء فی الدنیا والاخرة ادخلنا بکرمک فی عبادک الکرام البررة

(سورة آل عمران مدنية وهی مائتا آية وعشرون رکوعا ، تسلسلها ۳ ورقم نزولها ۸۹ نزلت بعد الانفال)

د آل عمران سورت مدنی دی. دوه سوه آیتونه او شل رکوع لری په تلاوت کښی دریم او په نزول کښی ۸۹ سورت دی
د «الانفال» له سورت څخه وروسته نازل شوی دی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع کوم په نامه د الله چه ډیر زیات مهربان پوره رحم لرونکی دی

الٓمّٓ ﴿۱﴾ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَیُّ الْقَیُّوْمُ ﴿۲﴾

الله «چه دی» نشته هیڅوک لایق د عبادت مګر هم دی دی چه تل ژوندی په یو حال باقی، قایم، کامل، تدبیر والا دی.

تفسیر: د نجران د عیسایانو یوه شپیته کسیزه مؤقره او معززه جرګه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښی حاضره شوه. په دوی کښی دری تنو ډیر شهرت او امتیاز درلود (لرلو). (۱) عبدالمسیح عاقب په امارت او سیادت کښی (۲) ایهم السید په رأیه او تدبیر کښی (۳) ابو حارثه بن علقمه په مذهبی علومو کښی د نصرانیانو لوی عالم. (ابو حارثه) اصلاً د عربو له مشهوری قبیلی (بنی بکر بن وائل) سره تعلق درلود (لرلو)، بیا پوخ نصرانی شو. د روم سلاطینو د ده د مذهبی صلابت، مجد او شرف د لیدلو له امله (وجی) ئی زیات تعظیم او تکریم کاوه. او ډیره مالی مرسته (مدد) ئی ورسره کوله، او یوه کلیسا ئی ورته جوړه، او د مذهبی چارو په اعلیٰ منصب ئی مامور کری ؤ. دا جرګه د رسالت په دربار کښی په ډیر شان او شوکت سره حاضره شوه او په متنازع فیها مسایلو کښی ئی له رسول صلی الله علیه وسلم سره خبری وکری، چه د هغو پوره تفصیل د محمد بن اسحٰق رحمة الله علیه په «سیرت» کښی منقول دی.
د آل عمران د سورت اتیا، یا نوی ړومبنی آیتونه د دی واقعی په نسبت نازل شوی دی د عیسایانو ړومبنی او بنیادی عقیده دا وه چه مسیح علیه السلام کټمټ (هو بهو) پخپله خدای یا د خدای زوی او یا یو له دریو خدایانو څخنی دی، (معاذالله).
د دی سورت په ړومبنی آیت کښی د پاک الله د خالص توحید ذکر راغلی دی، او د هغه د «حی» او «قیوم» کوم صفات چه ذکر شوی دی په هغو سره د عیسایانو دعوی په ښکاره دول (طریقه) باطله شوی ده لکه چه زمونږ پاک رسول صلی الله علیه وسلم د مناظری په دوران کښی دوی ته وفرمایل «آیا تاسی نه پوهیږئ چه الله تعالیٰ حی (ژوندی) دی، او هغه لوی ذات ته مرګ

هیځکله نه پیښیږی، او پاک الله ګردو (تولو) مخلوقاتو ته وجود ورکړی دی او د دوی د ژوندانه اسباب ئی ورپیدا کړی دی. او پخپل کامل قدرت سره د دوی ساتونکی او اداره کوونکی دی. په خلاف د دی په حضرت عیسیٰ علیه السلام باندی به د مرګ او فنا وار خامخا راتلونکی وی. او دا یوه ښکاره خبره ده هغه څوک چه خپله هستی او ژوندون نشی ساتلی، نو د نورو مخلوقاتو ژوندون او هستی به په څه ډول (طریقه) سره وساتلی شی؟ هر کله چه هغو نصرانیانو، زمونږ د پاک رسول صلی الله علیه وسلم دا وینا واوریده، نو ګردو (تولو) سره وویل بیشکه ښتیا ده! ښائی چه دوی به دا غنیمت ګڼلی وی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم له خپله اعتقاده سره سم د عیسیٰ یأتی علیه الفناء سوال کوی. یعنی په عیسیٰ علیه السلام باندی هرو مرو (خامخا) فنا راتلونکی ده. که ئی مونږ ځواب په نفی سره ورکړو، نو رسول صلی الله علیه وسلم زمونږ د عیسایانو له عقیدی سره سم چه «دیره موده کیږی چه حضرت عیسیٰ علیه السلام مړ شوی دی» مونږ په صریح ډول (طریقه) سره لا زیات ملزم، مفحم او ساکتولی شی. نو ځکه ئی مصلحت ونه لید چه په لفظی مناقشه کښی خپل ځانونه وغورځوی. او ممکن دی چه دا نصرانیان له هغو فرقو ځنی وی چه له اسلامی عقیدی سره سم د مسیح علیه السلام له قتل او صلب ځنی قطعاً انکار کوی، او د جسمانی رفعی قائلان دی. لکه چه حافظ ابن تیمیه رحمة الله علیه په «الجواب الصحیح» کښی، او د «الفارق بین المخلوق والخالق» مصنف تصریح کړی ده، چه د شام او د مصر نصرانیان ړومبی په عمومی ډول (طریقه) سره په هم دی عقیدی باندی وو، وروسته له ډیری زمانی (پولوس) نومی د «صلب» د عقیدی اشاعت وکړ. بیا دا خیال له یورپ څخه مصر او شام او نورو ځایو ته ورسید په هر حال د نبی کریم صلی الله علیه وسلم له لوری د «ان عیسیٰ أتی علیه الفناء» په ځای د «یأتی علیه الفناء» فرمایل په داسی حال کښی چه په ړومبنی جمله کښی سره د مسیح د الوهیت تردید په ښه ډول (طریقه) سره کیږی، او په هغه موقع کښی ښه ښکاره او مسکت جواب کیده، دا خبره ښکاره وی چه زمونږ پاک رسول صلی الله علیه وسلم د الزام په وخت کښی هم دا لازمه ونه ګڼله چه په مسیح علیه السلام باندی پخوا له مړ کیدلو د مرګ اطلاق وکړی.

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ

نازل کړی (تونه تونه لیږلی) دی په تا باندی کتاب (قرآن) په حقه (په ښتینو اخبارونو او واضحو دلایلو)

تفسیر: یعنی قرآن کریم چه عین حکمت، او له مصالحو سره موافق دی، په نهایت ښه وخت کښی سره له ښتیا او انصاف راښکته شوی دی.

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ

حال دا چه تصدیق کوونکی دی د هغو «کتابونو» چه پخوا له ده نه دی او نازل کړی «یو ځلی لیږلی» دی توریت او انجیل پخوا «له دی قرآنه» له پاره د هدایت د خلقو.

تفسیر: یعنی قرآن عظیم الشأن د پخوانیو آسمانی کتابونو تصدیق کوونکی دی او هغو پخوانیو کتابونو توریت، انجیل او نورو هم لا له پخوا ځخه د پاک قرآن د نزول زیری خلقو ته ورکړی ؤ، او د ده د راوړونکی په لوری ئی خلقو ته لار ښوونه کوله، او د خپل وخت له اقتضا سره ئی سم خلقو ته احکام او هدایات ورکول، ګواکی دا ئی راښکاره کړه چه د مسیح علیه السلام د «الوهیت» یاد «ابنیت» عقیده په هیڅ یوه آسمانی کتاب کښی نه وه، ځکه چه د دین د اصولو په اعتبار ګرد (تول) آسمانی کتابونه یو له بل سره متفق او متحد دی، او د مشرکانو د عقائدو تعلیمات په هغوی کښی نشته.

وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ؕ

او نازل کړی ئی دی فرقان «یعنی هسی کتابونه چه د حق او باطل بیلوونکی دی».

تفسیر: یعنی د هری زمانی سره ئی سم داسی شیان رانازل کړل، چه د حق او باطل حلال او حرام - دروغو او رښتیا په منځ کښی فیصله کوونکی دی، په دی کښی قرآن کریم، سماوی کتابونه او د انبیاؤ علیهم السلام معجزات ګرد (تول) سره داخل دی او په دی لوری هم اشاره وشوه چه په هغو مسایلو کښی چه یهودان او نصرانیان له پخوا راهیسی جګړی کوی د دی اختلافاتو فیصله هم د هم دی پاک قرآن په وسیله کیږی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ؕ
وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾

بیشکه هغه کسان چه کافران شوی دی په آیاتونو د الله سره «چه قرآن او

نور حقاني کتابونه دي» شته دوی لره عذاب سخت، او الله ډير غالب «قوي د احکامو په انفاذ» څيښتن (خاوند) د انتقام «او د سخت عذاب» دی.

تفسير: يعني داسي مجرمان نه بی سزا پاتي کيږي، او نه دوی د ده له زبردست اقتدار څخه ځان ژغورلی (ساتلی)، او نه تری تښتيدلی شي. په دی کښي هم د مسيح عليه السلام د الوهيت د ابطال په لوری يوه لطيفه اشاره وشوه، ولی هر کله چه پوره اقتدار او اختيار الله تعالیٰ لره ثابت شو نو ښکاره ده چه هغه په مسيح عليه السلام کښي نه موندل کيږي. بلکه حضرت مسيح عليه السلام به د نصرانيانو د عقيدی په اساس څرنګه وکولی شي چه نورو ته سزا ورکړی، هر کله چه پخپله ده سره له زياتي تضرع او الحاح د ظالمانو له منګلو څخه خپل ځان ونه شو ژغورلی (ساتلی)، نو بيا دی پخپله خدای، يا د خدای ځوی څرنګه کيدی شي؟ ځوی هغه څوک باله شي چه د پلار له نوعي څخه وی، نو څکه ښائی چه د خدای جل جلاله ځوی هرومرو (خامخا) لکه خدای جل جلاله غوندی وی. يوه عاجز مخلوق ته د مطلق قادر ځوی ويل، په حقيقت کښي پر پلار او ځوی باندی سخت عيب لګول دی. العياذ بالله

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٥﴾

بيشکه الله پټ نه دی په ده باندی هيڅ شی په ځمکه او نه په آسمان کښي «د مخلوقاتو له ټولو احوالو»

تفسير: يعني همغسی چه د هغه اختيار او اقتدار کامل دی، علم ئی هم محيط دی، د ګردی (ټولی) دنيا هيڅ يو وړوکی او لوی شی د يوی سترګی د رپ (ثانئی) په اندازه هم له ده څخنی نه پټيږی. ګرد (ټول) بی ګناه او ګنهګاران، او د ګردو (ټولو) جرمونو نوعيت او مقدار، د ده په علم کښي ده. که مجرم له ده څخه وتښتی، يا ځان تری پټ کړی، نو چيری به پټ شي؟ په هم دی سره تنبيه ورکړه شوه چه مسيح عليه السلام خدای نشی کيدی. څکه چه داسی يو محيط علم مسيح عليه السلام ته نه دی حاصل. مسيح عليه السلام هم دومره پوهيده چه الله تعالیٰ وربښوولی ؤ ـ لکه چه زمونږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم په ځواب کښي هم د نجران نصرانيانو اقرار وکړ او نن د مروجو انجيلو له مخی هم ثابته ده.

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾

الله هغه (ذات) دی چه جوړوی صورتونه ستاسي په رحمو (د میندو) کښي په هر ډول (طریقه) چه اراده وکړی «د جوړولو ئی»، نشته بل هیڅ لایق د عبادت مګر هم دی دی ډیر غالب «قوی د احکامو په انفاذ» ښه تدبیر والا «چه هر کار په حکمت او مصلحت سره کوی»

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ له خپل علم او حکمت او کامل قدرت او کمال سره سم هر څنګه چه ئی اراده وکړه، همغسی ئی د مور په نس کښي ستاسي صورت جوړ کړ، او جوړوی ئی نارینه یا ښځه ښایسته یا بدرنګه، او څرنګه چه ئی اراده وه، پیدا کوی ئی له یوه څاڅکی اوبو څخنی په څو دولو (طریقو) تحولاتو د بنیادم بنه (شکل) راباسی، او هغه ته پوهه او عقل ورکوی. هغه ذات چه قدرت او صنعت ئی داسی وی، نو د هغه په علم کښي به څه نقصان وی؟. یا هر هغه انسان چه ده پخپله د خپلی مور د ګیډی په څو تیارو کښي هستوګنه کړی وی، او د نورو ووړوکیو غوندی خوری، او څښی، او له وراندی او وروسته څخنی اودس ماتی ته کښینی نو داسی یو شخص ته به د پاک الله شریک یا څوی یا لمسی ویل څرنګه وی؟ ﴿ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِن يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ﴾ عیسایانو به داسی پوښتنی کولی «هر کله چه مسیح علیه السلام په ښکاره ډول (طریقه) پلار نه لری، نو پرته (علاوه) له خدایه به ئی څوک پلار وی؟» نو په ﴿ يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ﴾ کښي د دی خبری ځواب هم وشو. یعنی الله تعالیٰ قدرت لری چه په رحم کښي په هر ډول (طریقه) سره ئی چه اراده وی ـ د انسان شکل تیاروی، عام له دی چه د مور او پلار له یو ځای کیدلو څخه وی، یا که یواځی د مور د منفعلی قوی څخنی نو ځکه ئی وروسته له دی نه وفرمایل ﴿ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ یعنی الله تعالیٰ هسی لوی زورور ذات دی چه د هغه قدرت هیڅ څوک نشی محدودولی او د داسی یوه حکمت څښتن (خاوند) دی، چه هر چیری هر شی مناسب وګنی، هغه کوی. «بی بی حواء» ئی بی موره، او مسیح علیه السلام ئی بی پلاره، او آدم علیه السلام ئی بی له موره او پلاره پیدا کړل د الله تعالیٰ په حکمتونو باندی څوک احاطه کولی شی؟.

هُوَ الَّذِي أَنزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُّحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ

الله هغه «ذات» دی چه نازل کړی «لیږلی» دی پر تا باندی کتاب «قرآن» چه ځینی له ده نه آیات محکمات دی «چه معانی ئی ښکاره دی» دا

«محکم آیات» اصل د کتاب دی «چه د شرعیه ؤ احکامو مبنی دی» او نور «ځینی آیات» متشابهات دی «چه معنی ئی معلومه او معینه نه دی»، نو هر څه هغه کسان چه په زړونو د دوی کښې کوږوالی دی پس پیروی کوی دوی د هغو «کلماتو» چه متشابه وی له دی «قرآنه» له پاره د طلب د فتنی «او گمراهی» او دپاره د طلب د معنی د هغو.

تفسیر: «یعنی هر څه هغه کسان چه په زړونو د دوی کښې له حقه باطل ته میلان وی. لکه زائغین او اهل البدعت پس دوی متابعت کوی د قرآن د هغو ځایونو چه متشابه وی. یعنی چه په لفظ کښې ئی ډیر احتمالات جاری کیږی ـ او معنی ئی مشکله وی. زائغ د فتنی د طلب یعنی د عوامو د لغزولو او ښویولو دپاره د (۲۹) مقطعاتو، د یدالله، وجه الله، استوی، ظلل من الغمام او نورو متشابهاتو په نسبت وائی (معاذالله) چه ده پخپله خپل ذات ته جسم او مکان ثبت کړی دی «تعالیٰ عن ذلک علواکبیرا» او پخپله خوښه د دغو متشابهاتو د معنی د اړولو د طلب دپاره زیار (کوشش) کوی، او د خپل نفس پـه غوښتنی بی د شارع له اذنه په کښې تأویلات کوی.

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُ

حال دا چه نه پوهیږی په «حقیقی معنی او» مطلب د هغه مگر الله «چه دغه متشابهات هم لکه نور تول شیان ورمعلوم دی»

تفسیر: «یعنی د دی متشابهاتو هغه معنی چه حمل ئی پر هغی معنی واجب دی بل هیچا ته نه ده معلومه، مگر یوائحی الله تعالیٰ جل جلاله ته ښکاره او معلومه دی ځکه چه د هغه لفظ مراد چه ظاهر الدلالت نه وی هغه بی له متکلمه بل هیچا ته نه وی معلوم.»

وَٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ۝٧

او هغه کسان چه پاخه دی په علم کښې وائی دوی چه ایمان راوړی دی «باور او یقین لرو» مونږ په دی «متشابه چه په معنی ئی نه پوهیږو، په مثل د ایمان زمونږ په محکم باندی چه دواړه حق دی» دا تول «محکم او متشابه» له طرفه د رب زمونږ دی. او پند نه اخلی «په دی» مگر «خو پند اخلی» خاوندان د عقلونو «خالصو».

تفسیر: هر کله چه د نجران نصرانیان له ګردو (تولو) دلایلو ځنې عاجز شول نو د معارضې په ډول (طریقه) ئې وویل «آخر تاسي خو مسیح «کلمة الله» او «روح الله» ګڼئ ـ نو زمونږ د مدعی د اثبات له پاره هم دومره الفاظ کافی دی» دلته د هغې تحقیقی ځواب د یو عام اصول او ضابطي په صورت ورکړی شوی دی، چه د هغه له پوهیدلو ځنې وروسته د زرګونو منازعاتو او مناقشاتو خاتمه کیدی شي. داسي وپوهیږئ چه نه یواځې په عظیم الشان قرآن کښې بلکه په تولو آسمانی کتابونو کښې دوه ډوله (قسمه) آیتونه شته (۱) هغه آیتونه دی چه مراد ئې ښکاره او ټاکلی (مقرر) وی، یعنی د عبارت، لغت، ترکیب او نورو په لحاظ د هغه په الفاظو کښې څه اجمال او ابهام نه وی او نه ئې عبارت د څو معناګانو احتمال لری او نه ئې هغه مدلول چه ور څخه پوهیدلی شوی دی له عامو مسلمو قواعدو ځنې چپ وی، نو داسي آیتونو ته «محکمات» وائی، او په حقیقت کښې د کتاب د ګردو (تولو) تعلیماتو او احکامو بیخ او د اصولو اصل، هم دا «محکمات» آیتونه دی. (۲) د «متشابهاتو» آیتونه دی چه د هغو مراد ښکاره نه دی، او د هغو چه د متشابهاتو آیتونه دی د محکماتو آیتونو ته راجع کړل شي! او ودی کتل شي هغه معناګانی چه له محکماتو ځنې د ده په مخالفې وی د هغو دی بیخی نفی وکړه شي او د متکلم مقصد دی همغه شي واخیست شي چه د محکماتو له آیتونو ځنې مخالف نه وی او که سره له اجتهاده او ډیر کوښښ د متکلم مراد په پوره ډول (طریقه) سره متعین نه کړ شي نو د هر شي د پوهیدلو دعوی دی پریښوده شي! او له حده ځنې دی وراندی تیری ونه کړ شي!، ځکه چه د علم د لږوالي او د استعداد د قصور لامله (له وجی) په ډیرو حقایقو باندی زمونږ فکر نشی رسیدی او زمونږ عقل د هغه له پوهیدلو ځنې قاصر دی، او دا دی هم په همغه فهرست کښې شامل کړ شي! خبردار چه داسي تأویلات او وراندی وروستوالی دی ونه کړل شي! چه د مذهب د مسلمو اصولو او محکمو آیتونو ځنې مخالف وی.

د قرآن چه څوک له ځانه کړی تأویل ▪ چه د شرعی پکښې نه وی هیڅ دلیل
په مرض د ګمراهي سره علیل دی ▪ په عقبٰی به ئې رب سپک کړی ډیر ذلیل

مثلاً قرآن حکیم د مسیح علیه السلام په نسبت تصریح فرمایلی ده ﴿ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ ﴾ یا ﴿ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ ﴾ الآیة ـ یا ﴿ ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴾ یا ﴿ مَا كَانَ لِلَّهِ أَن يَتَّخِذَ مِن وَلَدٍ سُبْحَانَهُ ﴾ او ځای په ځای ئې د هغه د الوهیت او ابنیت تردید کړی دی. اوس که یو سړی له دی ګردو (تولو) محکماتو آیاتونو ځنې سترګی پټی کړی، او په ﴿ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ﴾ او نورو متشابهاتو پسی مندی وهی، او د دغو معنی چه له محکماتو سره سمه وی پریږدی، او هسی یوه سطحی معنی غوره کوی، چه د کتاب الله له عمومی تصریحاتو او متواترو

بياناتو ځنې منافي وي، نو دا كه كاږه تلل او سر زوري نه ده، نو څه ده؟ ځينې سخت زړي خو غوارې چه دا راز مغالطې واچوي او خلق د گمراهي په كنده كښې نسكور كړي. او ځينې متزلزل او سست عقيده كسان له داسې متشابهاتو ځنې له خپلې رائې او غوښتنې سره سم تأويلات كوي، او غواړي چه په ډير كوښښ او سعي سره څه نا څه مطلب ترې را واخلي. حال دا چه د هغوى صحيح مطلب خو يوازې الله تعالىٰ ته معلوم دی، او همغه پخپل فضل او كرم سره هر چا ته چه هر څومره اراده وكړي همغومره ورښئي. هغه كسان چه مضبوط علم لري دوى محكمات او متشابهات دواړه حق گڼي، او يقين لري چه دا دواړه له يوې چينې راوتلي دي، او په دوى كښې د تناقض او تهافت (منافات) هيڅ امكان نشته نو دا مضبوط عالمان هغه متشابهات محكماتو ته راجع كوي، او د هغو له مخې په مطلب ئې ځان پوهوي او هغه برخه چه د دوى د پوهې له دائرې ځنې وتلې وي، د هغې معنى او تأويل الله تعالىٰ ته پريږدي او وائي چه د دې په معنى باندې پاک الله ښه پوهيږي، زمونږ كار هم دا دی چه ايمان پرې راوړو.

كوم اجمال چه په كلام كښې عارضيږي
خپل قائل پرې له هر چا نه ښه پوهيږي

فائده: د دې بنده په نزد د دې آيت مضمون د ۱۷ جزء د «حج» د سورت د «۲۵ آيت ۷ ركوع» ﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّآ إِذَا تَمَنَّىٰ ﴾ الآية - له مضمون سره زيات مشابه دی چه بيا ئې په همغه موقع كښې ان شاءالله تعالىٰ بيان وكړ شي.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ ۝٨

«وائي دغه راسخون» اې ربه زمونږه! مه كږوه! زړونه زمونږ وروسته له دې نه چه په سمه صافه لاره دې برابر كړي يو او وبښه «عنايت كړه» مونږ ته له نزده خپله رحمت بيشكه ته هم دا ته ډير ښښونكى ئې «د نعمت او رحمت».

تفسير: يعني «راسخين في العلم» په خپل ايماني قوت او علمي كمالاتو باندې نه مغرور او نه داده كيږي، بلكه تل له حق سبحانه وتعالىٰ ځنې د لا زيات استقامت او د لا زيات فضل او عنايت غوښتونكي دي چه گټلې پنگه (سرمايه) ئې له لاسه ضايع نشي. او الله دې نه كړي چه د زړونو له سميدلو ځنې وروسته بيا دوى كاږه شي. په حديث شريف كښې راغلي دي چه نبي كريم

صلی الله علیه وسلم خپل امت ته د تعلیم په توګه (طریقه) زیاتره داسی دعاوی کولی «**یا مقلب القلوب! ثبت قلبی علیٰ دینک**» ای اړونکیه د زړونو! ثابت وساته زړه زما پر دین خپل!.

رَبَّنَآ إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ⑨

ای ربه زمونږه! بیشکه ته یو ځای کوونکی د «تولو» مخلوقاتو ئی «په بعث سره په محشر کښی» دپاره د «حساب د هغی» ورځی چه نشته هیڅ شک شبهه په «راتلو د» هغی کښی، بیشکه چه الله نه کوی مخالفت له وعدی «خپلی» نه.

تفسیر: هغه ورځ ضرور راتلونکی ده، او هر یو له هغو مجرمینو (زائغینو، کږو تلونکو) چه په حقانی مسائلو کښی ئی ناحقی جګړی کولی، له ښکاره فیصلی ځنی به وروسته پخپلو سزاګانو باندی ورسیږی، او هلته به هر یو د خپل بغض ـ عناد ـ سرکښی ـ ربړونه ګالی (تکلیفونه مومی). له هم دی ویری مونږ د هغو له لاری ځنی بیزاره او ستا د رحمت او استقامت غوښتونکی یو. د دغو زائغینو په خلاف زمونږ لاره غوره کول، په کومی بدنیتی ـ او نفسانیت باندی بنا نه دی او له دی مخالفت څخه زمونږ مقصد یوازی اخروی فلاح ده.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَآ أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْـًٔا ۖ وَأُولَٰٓئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ⑩

بیشکه هغه کسان چه کافران شوی دی له سره به دفعه نه کړی له دوی ځنی مالونه د دوی او نه اولاد د دوی له «عذابه د» الله نه هیڅ شی «نه لږ، نه ډیر، نه په دنیا نه په عقبیٰ کښی» او دا کسان هم دوی دی خس د اور «د دوزخ»

تفسیر: د قیامت له ذکر سره ئی د کافرانو انجام هم راوښود، چه هیڅ شی دوی په دنیا او آخرت کښی د الله تعالیٰ له عذاب ځنی نشی ژغورلی (ساتلی). لکه چه د دی سورت په اوله کښی ولیکل شو. په دی آیتونو کښی اصلی خطاب د نجران جرګی ته دی، چه ښائی هغی ته د عیسایانو د مذهب او د عیسایانو د قوم لوی نماینده ووایه شی. زمونږ (رازی) امام فخرالدین

رحمة الله علیه «د محمد بن اسحٰق رحمة الله علیه» له سیرته نقل کوی چه د نجران دا جرگه د مدینې منورې په قصد رهی (روان) شوه، نو د دوی لوی پادری ابو حارثه بن علقمه پر قچر باندې سپور (سور) ؤ، د ده قچر بدری وکړه. د ده د (ورور کرز بن علقمه) له خولې ځنې زمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نسبت داسې یوه ښیرا ووتله «تعس الابعد» هلاک دې وی دا لرې د عزته! له «بعد» ځنې مراد محمد صلی الله علیه وسلم ؤ العیاذ بالله. (ابو حارثه) وویل «تعس امک مړه دې شې ستا مورا چه تا غوندې ځوی ئې ځیږولی دی» (کرز) حیران پاتې شو. او د ورور د دې ښیرا سبب ئې وپوښته. ابو حارثه وویل خدایږو مونږ ښه پوهیږو چه دا محمد صلی الله علیه وسلم همغه نبی دی چه د هغه زیرې زمونږ په کتابونو کښې راکړې شوی دی (کرز) وویل نو بیا ئې ولې نه منئ؟ ابو حارثه وویل **«لان هؤلاء الملوک اعطونا اموالا کثیرة واکرمونا فلو آمنا بمحمد لاخذوا منا کل هذه الاشیاء** که مونږ پر محمد صلی الله علیه وسلم باندې ایمان راوړو، نو دا باچاهان چه دغه زیات مالونه او عزتونه راکړې دی نو دا گرد (تول) شیان به بیرته راخخه واخلی.» (کرز) هم دا خبرې پخپل زړه کښې وساتلې، او په پای (آخر) کښې هم دا کلمه د هغه د ایمان سبب شو رضی الله عنه وارضاه زما په نزد په دې آیاتونو کښې د ابو حارثه د همغو کلماتو ځواب دی، گواکې په عقلیه ؤ او نقلیه ؤ دلائلو سره د هغه د فاسدې عقیدې تردید او تنبیه ئې وکړه چه د حق له ښکاره کیدلو ځنې وروسته هغه خلق چه یواځې د دنیوی متاع اموال، اولاد وغیره له امله (وجې) ایمان نه راوړې، دوی دې ښه وپوهیږې چه مال، دولت، شته، ملگرې او نور نه په دنیا کښې دوی د الله جل جلاله له عذابه ژغورلی (ساتلی) شی، او نه په آخرت کښې دوی ته له لوی عذاب ځنې نجات ورکولی شی. لکه چه د همغه تازه مثال اوس د بدر په غزا کښې مسلمانانو او مشرکانو دواړو ولید. د دنیا پسرلی او ژوند د څو ورځو له پاره دی، د مستقبل برې او کامیابی هغو لره ده، چه له الله جل جلاله ویریږی. او تقویٰ غوره کوی. دا مضمون اوړد دی، او د عمومی الفاظو په اعتبار یهودان او مشرکان او نور کافران هم په دغه خطاب کښې شامل دی اگر که اصلاً د نجران له نصرانیانو سره مخاطبه ده. والله اعلم.

كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ فَاَخَذَھُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ۭ وَاللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۱۱﴾

«حال د دوی داسې دی» لکه حال «عادت» د تابعانو د فرعون او «لکه حال عادت» د هغو کسانو چه پخوا له دوی ځنې وو، «لکه عادیان ثمودیان» چه نسبت د دروغو به ئې کاوه آیتونو زمونږ ته پس ونیول دوی لره الله «په عذاب مهلک سره» په سبب د گناهونو د دوی، او الله سخت دی عذاب «د ده یعنی پر کافرانو ئې عذاب سخت او عقاب ئې تل دی.»

تفسیر: یعني د هیڅ ډلمی (منصوبی) او بهانی نشي چلیدی، او لکه چه هغوی نیولی شوی دی، تاسی هم د الله تعالیٰ له نیولو ځني ځان نشي ژغورلی (ساتلی) او نیولی کیږئ

قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَتُغْلَبُوْنَ وَتُحْشَرُوْنَ اِلٰى جَهَنَّمَ ؕ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۱۲﴾

ووایه «ای محمده !» هغو کسانو ته چه کافران شوی دی ژر به مغلوب کړی شئ تاسی «په وژلو یا شړلو سره په دنیا کښی» او جمع به کړی شئ تاسی «شړلی به شئ په عقبیٰ کښی» طرف د دوزخ ته، او بد ځای د هستوګنی دی «دغه دوزخ».

تفسیر: یعني هغه وخت راتلونکی دی. چه ژر به تاسی ګرد (تول) یهودان ـ نصرانیان او مشرکان د الله تعالیٰ د لښکرو په مخ کښی مغلوب شئ، او خپله وسله به ور واچوئ. داخو د دنیا سپکتیا ده. د آخرت هغه خورا (ډیر) سور ځای چه تاسی ته تیار شوی دی خو بیل دی، په ځینو روایتونو کښی دی چه د بدر له بری څخه وروسته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم یهودانو ته وفرمایل «تاسی هم حق دین ومنئ که نه ستاسی حال به هم همغسی شي لکه چه د قریشو شو!.» دوی وویل «ای محمده !» تاسی په دی باندی مه تیروځئ چه د قریشو په څو بی تجربو سړیو باندی مو بری موندلی دی. که ستاسی مقابله له مونږ سره وشي نو هلته به وپوهیږئ چه مونږ څرنګه جنګیالیان او بریالیان (کامیاب) یو؟، او جنګ څه شی ته وایه شي؟ نو په دی مناسبت دا آیتونه نازل شول. ځینی وائی چه د بدر د بری د لیدلو په اثر ځینی یهودان د تصدیق لوری ته متمایل شول، خو ځینو نورو دوی ته وویل ګورئ تلوار مه کوئ! او صبر وکړئ! چه وروسته له دی نه څه پیښیږی؟ په دوهم کال کښی د احد د عارضی ماتی له لیدلو ځنی د دوی زړونه لاپسی سخت شول، او حوصله ئی زیاته شوه، تر دی چه پخپل تړون باندی هم ونه دریدل، او د مسلمانانو د جنګ دپاره ئی تیاری وکړ کعب بن اشرف له شپیتو تنو سپرو (سورو) سره مکی معظمی ته لاړ، او د ابو سفیان او د قریشو د نورو غټانو سره ملګری شول، او وئی ویل مونږ له تاسی سره مله او متحد یو، او ښائی چه ګرد (تول) سره یو محاذ قایم کړو، او له محمد صلی الله علیه وسلم سره وجنګیږو! نو په دی باره کښی دا آیت نازل شو. والله اعلم. په هر حال له لږو ورځو څخه وروسته الله تعالیٰ دا راوښوله، چه په جزیرة العرب کښی به د مشرکانو نوم هم پاتی نشي. بنی قریظه عهد ماتوونکی یهودان پخپله سزا ورسیدل. بنی نضیر له مدینی منوری ځنی وشړل شول. د نجران عیسایان داسی خوار او سپک شول، چه کلنی «جزیه» ورکول ئی ومنل، او نژدی تر زرو کلونو پوری د دنیا ډیرو مغرورو او خورا (ډیر) متکبرو قومونو د مسلمانانو په تهذیب، تربیئ، تعلیم، لوئی، ښیګڼی (فائدی) او ترقی اعتراف کاوه. فالحمد لله علیٰ ذالک.

قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِيْ فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ۭ فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَّرَوْنَهُمْ مِّثْلَيْهِمْ رَاْيَ الْعَيْنِ ۭ وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِي الْاَبْصَارِ ﴿۱۳﴾

په تحقیق سره دی تاسی ته لوی عبرت «نمونه ای ناظرینو!» په هغو دوو فرقو کښی چه سره مخامخ شولی (په «بدر» کښی له پاره د جنګ) یوه فرقه وه چه جنګ ئی کاوه په لاره د الله کښی او بله فرقه وه چه کافره وه. لیدل به دوی هغوی لره دوه چنده د هغوی په لیدلو د سترګو سره، او الله قوت ورکوی په نصرت مرسته (مدد) خپله سره هر چا ته چه اراده وکړی (د نصرت)، بیشکه په دی «زیات او کم لیدلو» کښی خامخا عبرت «پند» دی له پاره د خاوندانو د بصیرت.

تفسیر: د بدر په غزا کښی د کافرانو شمیر نژدی زر ته ؤ. چه له دوی سره اوه سوه اوښان، سل آسونه هم وو په بل لوری کښی مجاهدین له دری سوو تنو څخه لږ څه زیات وو، چه له هغوی سره اویا اوښان، دوه آسونه، شپږ زری، اته توری یا چړی وی او یوه ننداره (تماشه) دا وه، چه هر یوه لښکر ته به بل مخامخ لښکر دوچنده په نظر ورته، چه د هغه نتیجه داسی شوه، چه د کافرانو په زړونو کښی د مسلمانانو د دی دیر والی له تصوره ویره ور ولویده او مسلمانانو ته د کافرانو له دی دوه چنده شمیر څخه په پاک الله باندی لا دادینه (تسلی) او اعتماد پیدا شو، او د ده په لوری متوجه، او په پوره توکل، صبر او استقلال سره ئی د الله تعالیٰ په دی وعدی باندی چه ﴿ فَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ ﴾ دی اعتقاد او اعتماد ؤ، او د بری او نصرت هیلمن (امید کوونکی) ؤ، که پوره شمیر دوی ته ورښکاره کیدی چه دری چنده ؤ، نو ممکن ؤ چه ویره به دوی ته پیښیده، او دغو دواړو دلو ته دوه چنده ښکاریدل، په څینو احوالو کښی ؤ که نه په څینو احوالو کښی هر یوه لښکر ته بل مخامخ لښکر لږ په نظر ورته لکه چه د «الانفال» په سورت کښی به راشی. په هر حال د هغسی یوی لوی او بی سرو سامان دلی، د داسی یوی مضبوطی او پیاوړی (محکمی) دلی په مقابل کښی، د هغی پخوانی وینا سره سم چه په مکی معظمی کښی شوی وه دا رنګ بریالی (کامیاب) کیدل د لیدلو خاوندانو ته یوه لویه عبرتناکه واقعه، او ښه نمونه ده.

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوٰتِ مِنَ النِّسَاۗءِ

ښائسته کړی شوی دی خلقو ته محبت (مینه) د مرغوبو خوندورو شیانو چه ښځې دی.

تفسیر: یعنی کله چه سړی له هغو سره علاقمن (تعلق لرونکی)، او له الله تعالیٰ څخه غافل شی. نو بناء پر دی په حدیث کښی راغلی دی «**ماترکت بعدی فتنة اضر علی الرجال من النساء**» ما نه ده پریښی وروسته له خپله ځانه یوه فتنه چه زیاته ضرر رسوونکی وی نارینه ؤ ته له ښځو څخه» هو! که له ښځو څخه مقصود عفت او د اولادو کثرت وی، نو مذموم نه ـ بلکه مطلوب او مندوب دی. لکه چه رسول الله مبارک فرمایلی دی «د دنیا خورا (ډیر) ښه متاع هغه ښه ښځه ده چه که هغی ته وګوری خوښ شی ـ که حکم ورته ورکړی حکم دی ومنی ـ که ور څخنی چیری غائب شی ـ نو مال دی او خپل عصمت او عفت په ښه شان سره ساتی.» هم داسی هومره شیان چه وروسته له دی نه د دنیا د متاع په سلسله کښی یاد شوی دی، د هغو ګردو (تولو) ښه والی او بدوالی د نیت او عمل په تفاوت سره متفاوت کیږی. خو څرنګه چه په دنیا کښی هسی افراد ډیر دی، چه د عیش او عشرت په سازونو او سامانونو کښی ډوب پراته دی، او الله تعالیٰ او خپل انجام هیروی، نو ځکه د «زین للناس» کلام په ظاهر کښی عام راوړل شوی دی.

وَالْبَنِیْنَ وَالْقَنَاطِیْرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَیْلِ الْمُسَوَّمَةِ

او ځامن دی او ډیر مالونه چه راټول کړی شوی دی له سرو زرو نه او سپینو زرو نه او آسونو نه چه نښان داره «یا ښائسته» کړی شوی دی.

تفسیر: یعنی هغه آسونه چه لمبر یا نښان پری ایښود شوی وی، یا هغه ښایسته او ښکلی آسونه چه په لاسونو، پښو او تندی باندی ئی خدائی نښی وی. یا هغه آسونه چه په څر ځای (چراګاه) ورشو کښی د څر دپاره خوشی پریښودل شوی وی.

وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَیٰوةِ الدُّنْیَا وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿۱۴﴾

او نور چارپایان دی «لکه اوښ، غوئی، پسه» او کښت «یا مزرعه» دی، دغه «٦ واړه شهوتونه» فائده اخیستل د ژوندون د دنیا دی او «خاص» الله

شته په نزد د ده ښه ځای د ورتللو «چه جنت دی»

تفسیر: یعنی ابدی فلاح له دی شیانو څخه په لاس نه راځی یوازی د دنیا د څو ورځو موقتی گټه تری اخیسته کیږی، که ډک له بری او کامیابی مستقل او ښه ځای غواړئ، نو هغه د الله تعالیٰ سره مونده کیږی، نو تل د الله جل جلاله د خوښی او د قرب د حصول په فکر کښی ووسئ!. په وروستنی آیت کښی دا راښئی چه هغه ښه ځای کوم دی او هغه کومو خلقو ته وررسیږی؟.

قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ ۭ لِلَّذِيْنَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَاَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ

ووایه «ای محمده ! دوی ته» آیا خبر درکړم تاسی ته په بهتر «شیز» له دغو «٦ واړو دنیوی خوندونو» نه؟، «شته» له پاره د هغو کسانو چه متقیان دی «د الله احکام تعمیلوی» په نزد د رب د دوی جنتونه چه بهیږی لاندی له «مانیو او ونو د» هغوی ویالی چه تل به وی «دوی» په دی «جنتونو» کښی او ښځی به وی ښی پاکی.

تفسیر: یعنی له هر راز صوری او معنوی نجاستونو او گندگیو څخه به «چه دنیوی ښځی طبعاً یا اخلاقاً په هغو ککړی او ناولی کیږی» پاکی او صافی وی.

وَّرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ ۭ

او رضامندی (لویه به وی له کریمه ربه دوی ته) له جانبه د الله،

تفسیر: آیا له دغه څخه به بل کوم لوی نعمت او کوم ښه احسان او انعام وی؟ نه! په حقیقت کښی جنت د دی له پاره مطلوب او مرغوب دی چه د رضاء محل، او د لقاء ځای دی.

وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ۚ ﴿١٥﴾

او الله ښه لیدونکی دی (عالم په پټو او ښکاره احوالو) د بندگانو (نو هر چا

ته به د خپل عمل جزا ورکړی)

تفسیر: د بندګانو ګرد (ټول) اعمال او احوال هغه ته حاضر دی. هر هغه څوک چه د هری جزا او سزا وړ (لائق) او مستحق وی همغه به بی له زیاتوالی او نقصان څخه ورکوله کیږی. د دنیا د پسرلی او تازګی مینان او د هغی له فانی خوندونو څخنی ځان ژغورونکی (ساتونکی) ټول به خپلو ځایونو ته لیږل کیږی، یا به ئی دا مطلب وی چه په پرهیزګارانو باندی د الله جل جلاله لطف او کرم دی چه د دنیا له چتی (بیکاره) او فضولو چارو او کودو څخنی ئی محفوظ ساتی، لکه چه په حدیث کښی راغلی دی چه رسول الله مبارک فرمائی «کله چه الله تعالیٰ ته کوم بنده محبوب وی، نو دی له دنیا څخنی داسی لری ساتی او تری پرهیزوی ئی لکه چه تاسی خپل کوم ناروغه له مضرو اوبو او ناوړو (ګنده) خوړو څخنی پرهیزوئ.»

اَلَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۶﴾

هغه (متقیان) چه وائی «ای ربه زمونږه! بیشکه مونږ ایمان راوړی دی (په ټولو مؤمن به شیانو) نو مغفرت وکړه مونږ ته د ګناهونو زمونږ او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ).»

تفسیر: معلومه شوه چه د ګناه د مغفرت له پاره ایمان راوړل شرط دی.

اَلصّٰبِرِيْنَ وَالصّٰدِقِيْنَ وَالْقٰنِتِيْنَ
وَالْمُنْفِقِيْنَ وَالْمُسْتَغْفِرِيْنَ بِالْاَسْحَارِ ﴿۱۷﴾

(هسی متقیان چه) صبر کوونکی دی (په طاعت او مصیبت او له معصیت څخه) او صادقان دی (رښتینی دی په ایمان) او په ځای راوړونکی دی د حکم (د الله) او خیرات کوونکی دی په رضا د (الله) او مغفرت غوښتونکی دی په آخر د شپو کښی.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په لاره کښی لوی لوی ربړونه (مصیبتونه) او تکلیفونه په ځان اخلی او د الله تعالیٰ د احکامو په منلو کښی ټینګ ولاړ وی، او له ګناه او معصیت څخنی تل ځان ژغوری (ساتی). په ژبه، نیت، زړه او په معامله کښی بیخی رښتینی وی، په پوره تسلیم او انقیاد سره د الله تعالیٰ ګرد (ټول) احکام په ځایوی، او د الله تعالیٰ له خوا ورکړی شوی مال د

هغه په ښوونی سره لازمو ځایو کښی صرفوی، او د شپی په آخره شومه کښی (چه د طمأنیت او اجابت وخت دی، او په هغه وخت کښی له خوبه پاڅیدل کوم آسان کار نه دی) له خپل رب ځنی د خپلو ګناهونو او تقصیراتو مغفرت غواړی لکه چه د ۲۶ جزء د (الذاریات) د لومړی رکوع په ۱۷ آیت کښی راغلی دی. ﴿ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴾
یعنی د شپی زیاته برخه په عبادت کښی تیروی، او د سهار په وخت کښی استغفار وائی چه ای الله! زمونږ هغه تقصیرات او نیمګرتیاوی چه په عبادت کښی رانه شوی دی پخپل فضل او کرم سره ئی وبښه!. (ځینی وائی چه د دغو پنځو واړو متقیانو مشران په ترتیب سره محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او خلفاء راشدین دی چه زمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم په «صبر» او صدیق اکبر رضی الله تعالی عنه په «صدق»، او عمر فاروق رضی الله تعالیٰ عنه په «قنوت»، او عثمان ذی النورین رضی الله تعالیٰ عنه په «انفاق» او علی المرتضیٰ رضی الله تعالیٰ عنه په «استغفار» کښی، له اول الاخیارو او اولی الابرارو ځنی وو). رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین.

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ

شاهدی اداء کړی ده الله (د وحدانیت او د قدرت د آیتونو د دلائلو په اقامت خلقو ته) په دی شان چه نشته هیڅ مستحق د عبادت مګر هم دی دی

تفسیر: په ابتداء کښی د نجران له نصرانیانو سره مخاطبه وه، او په ډیر لطیف صورت سره ئی د مسیح علیه السلام د الوهیت د عقیدی ابطال او د خالص توحید اعلان او د ایمان راوړلو ترغیب ئی وکړ، په منځ کښی ئی د هغو موانعو ذکر وفرمایه چه د حق له وضاحت سره انسان د ایمان له شرفه محروم او بی برخی کوی، چه مال، اولاد او د عیش او عشرت نور ساز او سامان دی په دی آیتونو کښی د مؤمنانو د صفاتو له بیانولو څخه وروسته بیا د توحید او نورو اصلی مضمونو په لوری رجوع وشوه. یعنی د خالص توحید په منلو کښی څه تردد او اندیښنه کیدی نه شی؟ ځکه چه په خپله الله تعالیٰ په خپلو ټولو کتابو کښی پرله پسی د هم دی مضمون په حقانیت باندی شاهدی لولی، او د هغه د فعلی کتاب (د کائناتو پاڼی) هر یوه پاڼه، بلکه هر یوه نقطه شاهدی ورکوی چه له رب العالمین جل علیٰ شانه څخه پرته (علاوه) بل هیڅوک د عبادت وړ (لائق) نه شی کیدی.
«وفی کل شئ له آیة - تدل علیٰ انه واحد» «په هر شی کښی دی دلیل - چه الله دی بی مثیل» ﴿ سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾ (۲٤ جزء د حمٓ السجده ٦ رکوع ۵۳ آیت).

وَالْمَلٰٓئِكَةُ

او (شاهدی اداء کړی ده) پرښتو (د وحدانیت په اقرار سره)

تفسیر: ښکاره ده چه د پرښتو شاهدی د الله جل جلاله له شاهدی ځنی هیڅکله مخالفه کیدی نشی. پرښته خو د هغه مخلوق نوم دی چه د صدق او د حق له لاری ځنی غاړه نشی غړولی. لکه چه د پرښتو تولی تسبیح او گرد (تول) تمجید په عمومی ډول (طریقه) د باری تعالیٰ په توحید او تفرید باندی مشتمل دی.

وَاُولُوا الْعِلْمِ

او (شاهدی اداء کړی ده) خاوندانو د علم (له انبیاؤ او مؤمنانو د وحدانیت په اعتقاد سره)

تفسیر: علم والا په هر زمانه کښی د توحید شهادت ورکوی. او نن ورځ په عمومی ډول (طریقه) سره د توحید په خلاف یو لفظ ویل، له مطلق جهل سره مرادف گڼل کیږی. مشرکان هم په خپلو زړونو کښی د توحید اصول منی. او علمی اصول هم د شرک د عقائدو مؤید نه دی. (له دی نه د علم فضیلت، او د پوهنی په لوری تشویق او رغبت ثبت شو. نو ښائی چه هر مؤمن د علم او معرفت په تحصیل کښی بیړه (تلوار) او کوښښ وکړی!.)

کوښښ وکوه په علم! هم عمل ورسره مل کړه!
ښی فائدی له علمه واخله، هر مشکل د ځان پری حل کړه!
د علومو په لاس تول شی، د مقصد د باغ گلونه!
په مسلک د صالحانو، تگ د علم په مشعل کړه!

قَآئِمًا بِالْقِسْطِ ؕ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿١٨﴾

په دی حال کښی چه ثابت دی (الله او حاکم دی په تدبیر د مصنوعاتو) په عدل سره، نشته هیڅ مستحق د عبادت مگر هم دی دی ښه غالب (قوی په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: د عدل او انصاف کولو دپاره دوه خبری ضروری دی (۱) دا چه منصف داسی زوږور او

غالب وی چه هیڅوک د هغه له فیصلې نه سر ونشي غړولی (۲)حکیم وی چه په حکمت او پوهې سره د هر شي تدقیق او څیړنه (تحقیق) له هری خوا څخنی وکړلی شی او په پوره دقت او قوت سره وکړلی شی چه خپله فیصله صادره کړی، او هیڅ یو نامناسب او بی موقع حکم ونه کړی ـ څرنګه چه حق سبحانه و تعالیٰ عزیز او حکیم دی، نو ځکه د هغه په مطلق عدالت هیڅ یوه شبهه نشي واردیدی. غالباً په دی لفظ د «قائما بالقسط» سره د عیسایانو د کفاری مسئله هم تردیده شوه په رښتیا سره دا څه عدل او انصاف دی، چه د ګردی (تولی) نړی جرمونه یوازی پر یوه سړی باندی بار کړل شی، او همغه یو مجرم چه سزا ومومی، نور به ګرد (تول) مجرمان د تل لپاره پاک او بری ګانه شی، حال دا چه د عادل او حکیم الله تعالیٰ لوی دربار له هسی ګستاخی او سپین سترګی څخنی خورا (دیر) لوړ دی.

إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ

بیشکه دین (چه په ادیانو کښی غوره دی) په نزد د الله دین د اسلام (یعنی محمدی شریعت) دی،

تفسیر: د «اسلام» اصلی معنی ځان سپارل او غاړه کیښودل دی. د «اسلام» مذهب ته هم له هم دی امله (وجی) «اسلام» وایه شی، چه هر مسلمان بیخی خپل ځان الله تعالیٰ ته سپاری، او د ده ګردو (تولو) احکامو ته غاړه ږدی، او په وحدانیت باندی اعتقاد او اقرار کوی. ګواکی «اسلام» د انقیاد او تسلیم او د مسلمانی د احکامو د منلو بل نوم دی، هسی خو له شروع څخنی د آخرالزمان رسول الله صلی الله علیه وسلم تر زمانی پوری تولو پیغمبرانو علیهم السلام هم دا د «اسلام» مذهب راوړی، او پخپلو زمانو کښی ئی خپلو قومونو ته له وخت سره مناسب احکام وررسولی او د طاعت او عبادت او د حکم منلو او د (الله واحد احد صمد) د خالص پیژندلو او عبادت کولو په جانب ئی خلق بللی ـ خو په دی سلسله کښی زمونږ خاتم الانبیاء محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم ګرد (تول) عالم ته داسی یو اکمل او دیر جامع او عالم شموله (تول جهان ته شامل) او نه نسخ کیدونکی هدایت راوړی دی، چه دا مبارک دین نه یوازی ګردو (تولو) سابقه ؤ او حقه ؤ شرائعو لره شامل دی، بلکه د نورو زیاتو ښیګڼو (فائدو) او خصوصیاتو لرونکی هم دی، چه دا لاربنوونی پخپل دی خصوصی رنګ سره د «اسلام» په نامه موسومی او ملقبی شوی دی. په هر حال په دی آیت کښی د نجران د نصرانیانو په مخ کښی عموماً اعلان کړی شوی دی، چه دین او مذهب یواځی د همغه شی نوم کیدی شی، چه بنده په هغه سره د زړه له اخلاصه خپل ځان او مال پاک الله ته ور وسپاری. او په هر وخت کښی هر هغه حکم چه د هغه له جانبه ور ورسیږی، هغه بی له ویراندی او وروسته کولو، او څه ویلو څخنی ژر تر ژره ومنی او تعمیل ئی کړی ـ او تل د خپل تسلیم غاړه الله تعالیٰ ته کیږدی، نو هغه کسان چه الله جل جلاله ته ځانن

او لمسی تاکی (مقرروی) ـ او د مسیح او مریمی علیهما السلام د تصویرونو او د صلیب د شکل عبادت کوی، او د خنزیر (سودر) غوښه خوری، انسان ته خدای وائی او خدای لکه انسان داسی گنی ـ او د انبیاؤ او اولیاؤ وژل هغوی ته آسان کار ښکاری ـ د حق دین د امحاء له پاره په ناحقو کوښښونو مشغول او لگیا وی ـ او د هغه رسول په تکذیب کښی عمداً او قصداً مشغول وی چه د موسیٰ او عیسیٰ علیهما السلام د بشارتونو (زیری) سره سم مبعوث شوی او له دغو دواړو رسولانو څخه د زیاتو آثارو او لویو علامو او لوړو آیاتونو او ښکاره ؤ معجزو خاوند دی، او د هغه په راوړی کلام او احکامو باندی قصداً او عمداً توکی او مسخری کوی، یا هغه ناپوهان چه تیږو (گټو) ، ونو، ستوریو، لمر سپوږمی او نورو ته سجدی یږدی. او د حلالو او حرامو معیار یوازی خپلی نفسانی غوښتنی گنی، نو آیا له دغو ډلو څخنی یوه ډله هم د دی وینا او ادعا وړ (قابل) او لایقه ده، چه خپل ځان مسلم، او د ابراهیمی ملت پیرو وبولی؟ العیاذ بالله. **وفي رواية محمد بن اسحٰق رحمة الله عليه فقال رسول الله صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم اسلموا! فقالوا قد اسلمنا! فقال صلى الله عليه وسلم كذبتم! كيف يصح اسلامكم؟ وانتم تثبتون لله ولدا وتعبدون الصليب وتأكلون الخنزير.** «تفسیر کبیر»

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ؕ

او اختلاف نه دی کړی هغو کسانو چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (چه یهودان او نصرانیان دی) مگر وروسته له هغه چه راغی دوی ته علم (په توحید او نبوت د محمد باندی) په سبب د ضد، حسد، کینی چه وه په منځ د دوی کښی،

تفسیر: یعنی «اسلام» یو واضح او روښانه دین دی هغه دلائل چه ثابتوی چه موسیٰ او عیسیٰ علیهما السلام پیغمبران دی او توریت او انجیل آسمانی کتابونه دی له هغو څخنی خورا ښه ـ ټینگ قوی او زورور دلائل د محمد صلی الله علیه وسلم په رسالت، او د قرآن العظیم په کلام الله توب باندی شته، بلکه په خپله همغه کتابونه د دوی په حقانیت باندی شاهدی ورکوی. خالص توحید یو صاف او ښکاره مضمون دی، چه د هغه په خلاف د زوی او د پلار مفکوره (نظریه) یوه داسی چټی (بیکاره) دعوی او بی معنی چیستان (معمه) دی چه هیڅ یو علمی اصول د هغه تائید نه کوی. اوس چه کتابیان له اسلام سره مخالف شوی دی، نو د دی روښو حقائقو تکذیب ته ئی ملاوی ترلی دی، او د الله تعالیٰ له حکم منلو څخنی غاړه غړوی. نو د دی مخالفت سبب پرته (علاوه) له ضد، حسد، عناد او د مال او جاه له حرصه بل شی نشی کیدی ـ لکه چه ړومبی

د ﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ ﴾ الآية - په فوائدو کښې د ابو حارثه بن علقمه د نجران د جرګې رئيس په وينا کښې ذکر شو چه هغه په خپله په دې اعتراف او اقرار کړی دی او دا د هغو خلقو پخوانی عادت ؤ، د يهودانو او نصرانيانو هغه اختلافونه چه د دوی په خپلو منځو کښې وو، يا هغه ډيرې فرقې چه په يوه مذهب کښې جوړيدی، او بيا په خونړيو جنګونو او جګړو باندې پای (آخر) ته رسيدلی تاريخ د هغو سبب او منشأ عموماً، جهل، ناپوهی او غلط فهمی نه بولی، بلکه د دغو ګردو (تولو) اختلافاتو او پيښو سبب، يوازې هم دا د مال او دولت مينه او محبت او د عزت او پت خوښول ګنی.

وَمَن يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ⑲

او هر څوک چه کافر کيږی (انکار کوی) په آيتونو د الله (او احکام او د قدرت او وحدانيت علامې ونه منی) پس بيشکه الله ډير ژر حساب والا دی (نو ئې ژر به سزا رسوی).

تفسير: په دنيا کښې هم. او په آخرت کښې خو خامخا پوره حساب او کتاب ورسره کوی. بيا به ئې هرومرو (خامخا) د عمل په قدر په سزا رسوی.

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۗ

پس که بيا جګړه کوی دا (کافران) له تا سره (له دغو دلائلو وروسته هم) پس ووايه (ای محمده! دوی ته چه ما خالص تابع کړی دی مخ خپل) يعنی ځان خپل احکامو د) الله ته او هر هغه چه متابعت کوی زما (هغه هم خپل ځان الله ته سپارلی دی.)

تفسير: لکه چه په دوو ړومبنيو فوائدو کښې ذکر شول کتابيانو هسې دعوی او جګړې کولی چه مونږ هم مسلمانان يو. دلته دا ورښودل کيږی چه دغسې فرضی اسلام ستاسی په ښه نه درځی راشئ وګورئ اسلام دی ته وائی چه محمد صلی الله عليه وسلم او د هغه ځان جاروونکی (قربان کوونکی) ملګری ئې لری. اوس مو وليکل چه «اسلام» له تسليم او انقياد څخه عبارت دی يعنی بنده د زړه له کومې خپل ځان او مال الله جل جلاله ته وسپاری نو محمد صلی الله عليه وسلم او مهاجرينو، او انصارو او نورو مسلمانانو ته وګورئ چه هغوی په څه ډول (طريقه) له شرک بت پرستی، بداخلاقی، فسق، فجور، ظلم، او عدوان سره مقابلې کولی؟ او خپل ځان، مال، ښځې، اولاد، وطن، کور او کهول لنده ئې دا چه خپل ټول مرغوب او محبوب شيان ئې د الله تعالیٰ په

لاره، او د ده په خوښي کښي جارول (قربانول)؟ او دوی په څه ډول (طريقه) سره خپل مخونه او سترګی هر وخت د الله تعالیٰ حکم رارسيدلو ته نيولی وی؟ چه کله به ئی حکم راورسيږی، چه مونږ ئی تعميل کړو. د ده په مقابل کښي تاسي خپلو احوالو ته هم لږ ځير شئ چه تاسي په خپلو پټو مرکو کښي وايئ «محمد صلی الله عليه وسلم په رښتيا سره د پاک الله رسول دی، خو که مونږ د ده په رسالت اقرار وکړو او وئی منو، نو زمونږ دنيوی مال، شته او پت له لاسه وځی» خير! که سره د حق له وضاحته تاسي د اسلام په لوری نه راځئ، نو تاسي پوهيږئ او انجام مو، مونږ خو خپل ځانونه همغه يوه خدای جل جلاله ته ورسپارلی دی.

وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوا ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

او ووايه (ای محمده!) هغو کسانو ته چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (يعنی يهودانو او نصرانيانو ته) او ناپوهانو (مشرکانو د عربو) ته آيا اسلام راوړئ تاسي؟، (يعنی اسلام راوړئ!) پس که اسلام راوړ دوی پس په تحقيق چي ومونده دوی سمه صافه لاره، او که وګرځيدل دوی (له اسلامه) پس بيشکه هم دا خبره ده چه پر تا تش تبليغ (د هدايت) دی، او الله ښه ليدونکی دی (عالم په پټو او ښکاره ؤ احوالو) د بندګانو

تفسير: يعنی فکر وکړئ! آيا تاسي لکه مونږ د الله تعالیٰ حکم منونکی بندګان يئ؟! يا وروسته له دی نه تاسي د الله جل جلاله تابع کيږئ؟! که داسي وی، نو وپوهيږئ چه په سمه لاره برابر شوی يئ! او زمونږ اسلامی ورونه يئ! که نه زمونږ کار خو پوهول، او د مضر، او مفيد، او د لاری لوړه او ژوره درښوول مقصود دی او دا ښوونه مو کړی ده، نور نو ګرد (تول) بندګان او د دوی ظاهری او باطنی اعمال د الله تعالیٰ تر نظر لاندی دی، او الله تعالیٰ به هر يو ته د هغو د عمل جزا او سزا پوره ورکوی.

تنبيه: د عربو مشرکانو ته ئی ځکه امی (ناپوه) وويل چه له دوی سره د سماوی کتابونو څه پوهه او تعليم نه ؤ.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ ۙ

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٢﴾

بیشکه هغه کسان چه کافران کیږی پر آیاتونو (احکامو) د الله باندی او وژنی دوی انبیاء په ناحقه سره (پخپل اعتقاد کښی هم) او وژنی هغه کسان چه حکم کوی هغوی په عدل (او انصاف) سره له خلقو څخه پس زیری وکړه دوی ته په عذاب دردناک سره. دا همغه کسان دی چه باطل (ضائع) شوی دی (نیک) عملونه د دوی په دنیا کښی (له لعنت او مذلت څخه ئی پری نجات ونه موند) او (هم) په آخرت کښی (چه له دوزخه پری خلاص نشول) او نشته دوی ته هیڅ مددګاران (د عذاب په دفعه کښی).

تفسیر: په حدیث کښی راغلی دی چه «بنی اسرائیلو په یوه ورځ کښی (٤٣) انبیاء او (١٧٠) یا (١١٢) صالحان شهیدان کړل.» دلته دا خبری د نجران نصرانیانو او نورو کافرانو ته اوروِلی شی، چه د الله تعالیٰ له احکامو څخنی انکار، او له انبیاؤ او انصاف خوښونکو ناصحانو سره مقابله، او په منتها درجه شقاوت او سخت زړه توب سره د هغوی په وینو سره خپل لاسونه سره کول، خورا (ډیر) لویه ګناه ده. داسی خلق د سخت درد رسوونکی عذاب مستحق، او په دواړو دارینو کښی ناکام او بی برخی کیږی، د دوی ګرد (تول) زیار (محنت) به نابوده او کوښښونه به ئی ضائع شی، او کله چه په دنیا او اخرت کښی دوی ته سزا ورکړه شی، نو هیڅوک به د دوی ژغورونکی (ساتونکی) او مرسته (مدد) کوونکی نه وی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ

آیا نه ګوری ته هغو کسانو ته چه ورکړی شوی وه دوی ته څه برخه له کتابه (توریت) نه

تفسیر: یعنی هغه لږه یا ډیره برخه د «توریت» او «انجیل» او نورو چه له لفظی او معنوی تحریفاتو او اړولو را اړولو څخنی پاتی ده. یا د کتاب هغه لږه یا ډیره برخه چه د هغی پوهه او فهم د دوی په برخه شوی دی.

يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَٰبِ ٱللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

حال دا چه وباله شي دوی طرف د کتاب د الله ته له پاره د دی چه حکم وکړی (دا کتاب) په منځ د دوی کښې بیا مخ ګرځوی یوه ډله له دوی نه حال دا چه دوی تل څنګ کوونکی دی (له قبوله د حقه په تغافل سره).

تفسیر: یعنی کله چه دوی را وبلل شي چه د هغه لوی قرآن په لوری راشئ! چه ستاسی د منل شویو کتابونو له زیری سره سم راغلی دی، او ستاسی د ګردو (تولو) جګړو فیصلی په ښه دول (طریقه) سره کوی، نو د هغوی د پوهانو یوه ډله ځان ناګاره (ناخبره) اچوی، او په تغافل سره تری مخ ګرځوی. حال دا چه د لوی قرآن په لوری بلنه په حقیقت کښې د «توریت» او «انجیل» په لوری بلنه دی. بلکه څه لری به نه وی، چه دلته له «کتاب الله» څخنی هم دا «توریت» او «انجیل» مراد وی. یعنی درواخلئ! مونږ ستاسی د جګړو فیصلی هم دا ستاسی د کتابونو فیصلی ته پریږدو! مګر مشکل دا دی چه دوی د خپلو نفسانی غوښتنو سپکو اغراضو له امله (وجی) د خپلو کتابونو په هدایتونو باندی هم عمل نه کوی، او مخونه تری اړوی، نه ئی زیری اوری، نه ئی حکمونه منی. لکه چه د زانی په «رجم» کښې «د توریت» له منصوص حکم څخنی ښکاره سترګی پټوی، او عمل پری نه کوی لکه چه وروسته له دی نه دا خبره د ٦ جزء د (المائدة) په ٤١ آیت ٥ رکوع کښې راځی.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا۟ لَن تَمَسَّنَا ٱلنَّارُ إِلَّآ أَيَّامًا مَّعْدُودَٰتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِى دِينِهِم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

دغه (ګرځیدل د دوی) په سبب د دی دی چه بیشکه دوی (یهودان) وائی له سره به ونه رسیږی مونږ ته اور (د دوزخ) مګر یو څو ورځی شمیرلی شوی (لږی) او غره کړی (تیر ایستلی) دی دوی په دین خپل کښې هغه شي چه وو دوی چه دروغ به ئی جوړول (په دین کښې).

تفسیر: یعنی د هغو د تمرد او طغیان او په ګناهونو باندی د زړورتیا علت دا دی چه د سزا څخه ویره نه لری. د دوی خورا (دیر) لوی دروغ چه له خپله ځانه ئی جوړ کړی دی دا دی «که مونږ ډیره سخته ګناه هم وکړو، نو فقط له شمیرلو ورځو څخنی زیاته موده به نه په عذابیږو»

لکه چه تفصیل ئی په اول جزء د البقرة ۸۰ آیة ۸ رکوع کښې تیر شو او هم دا راز ئی نور دروغ او چتی (بیکاره) خبری له خپلی ګیدی څخه را ایستلی دی. مثلاً چه مونږ د الله تعالیٰ منلی ځامن یو. یا د انبیاؤ له اولادی څنی یو، او الله تعالیٰ له یعقوب علیه السلام سره وعده کړی ده چه د هغه اولادی ته به سزا نه ورکوی، او که سزا ئی هم ورکوله د قسم په ځای کولو لپاره به یو جزئی او موقتی عذاب وی. نصرانیانو خو د کفاری مسئله را ایستلی ده او د خپلی ګناه او سوال او ځواب خبری ئی بیخی خلاصی کړی دی. اللهم اعذنا من شرور انفسنا.

فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنٰهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ ۚ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ

نو څه حال به وی هغه وخت کله چه یو ځای کړو مونږ دوی له پاره د (حساب د هغی) ورځی چه نشته هیڅ شک په (راتلو د) هغی کښې، او پوره به ورکړه شی هر نفس ته جزا د هغه عمل چه کړی ئی وی.

تفسیر: یعنی کله چه په محشر کښې د ګردو (ټولو) ړومبنیو او وروستنیو او د خپلو مشرانو په مخ کښې شرمنده او رسوا کیږی، هلته به وپوهیږی چه دوی په کومه تیاره کښې لویدلی وو او د هر عمل پوره بدل به ومومی. نه به ئی د کفاری مسئله په ښه ورشی، او نه نسبی تعلقات او نه به ئی له خپله ځانه جوړی کړی عقیدی پکار ورشی.

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

حال دا چه په دوی به ظلم ونه کړی شی (د حسناتو په کمولو یا د سیآتو په زیاتولو).

تفسیر: یعنی په وهمی جرائمو باندی به سزا نه ورکوله کیږی، بلکه پر هغو چارو باندی به دوی ته سزا ورکوله کیږی چه د هغه جرم ثابت وی، او دوی ئی په خپله هم منی. او هومره چه دوی استحقاق لری له هغی څنی زیاته سزا هغوی ته نه ورکوله کیږی او نه به د چا خورا (ډیر) لږه نیکی ضایع کیدی شی.

قُلِ اللّٰهُمَّ مٰلِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ ۖ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ ۖ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۖ

إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

ووایه (ای محمده!) یا الله (ای) مالکه د سلطنت (واکداره د باچاهی!) ورکوی ته سلطنت هر هغه چاته چه اراده وکړی (یا الله د ورکولو ئی) او بیرته اخلی سلطنت له هر هغه چا څخنی چه اراده وکړی (د بیرته اخیستو ئی) او عزت ورکوی هر هغه چاته چه اراده وکړی (یا الله د عزت ئی) او خوار ذلیل کوی هر هغه څوک چه اراده وکړی (د ذلت ئی،) په لاس (د قدرت) ستا (هر راز) خیر (ښیګڼی) دی بیشکه ته «یا الله» پر هر شی باندی (چه اراده وفرمائی) ښه قادر ئی. (هم په ورکولو هم په اخیستلو هم په عزت هم په ذلت).

تفسیر: لکه چه پخوا ولیکل شول د نجران د جرګی رئیس ابو حارثه بن علقمه ویلی وو «که مونږ پر محمد صلی الله علیه وسلم باندی ایمان راوړو، نو د روم د باچا له خوا هغه عزت او مال مرسته (مدد) چه را رسیږی، قطع به شی.» ښائی چه دلته به د دعا او مناجات په ډول (طریقه) د هغه ځواب ورکوی، چه د هغو باچاهانو په سلطنت او په دنیوی عزتونو باندی چه تاسی داده او غره شوی یئ، ښه وپوهیږئ چه د هر سلطنت او عزت اصلی مالک پاک الله دی، او هغه پاک ذات واک (اختیار) او قدرت لری، چه هر هغه چاته چه اراده وفرمائی ورکوی ئی، او له هر هغه چا څخه چه اراده وفرمائی، بیرته ئی اخلی. آیا دا امکان نه لری چه د (روم) او (پارس) سلطنتونه، شان، شوکت او عزتونه واخلی؟ او مسلمانانو ته ئی ورکړی؟ بلکه له دوی سره وعده شوی ده، چه خامخا ئی ورکوی. نن تاسی د مسلمانانو د موجوده پریشانی او بی سرو سامانی، او د دښمنانو د قوت او زوروری له مخی په دی خبره باندی هیڅ نشی پوهیدی، نو د هم دی له امله (وجی) به یهودانو او منافقانو په مسخرو او د توکو په ډول (طریقه) سره ویل «وګورئ! دا خواران چه د قریشو د حملی او یرغل له ویری د مدینی په چارچاپیر کښی خندقونه کینی، د (قیصر) او د (کسریٰ) د تاج او تخت د نیولو خوبونه وینی. ، مګر الله تعالیٰ د څو کلونو په منځ کښی دا ګردی (تولی) وعدی تولو ته وروښودی، چه د (روم) او (پارس) د خزانو هغه ګردی (تولی) کیلیګانی (کنجیانی) ئی چه د هغو وعده ئی له پاک رسول صلی الله علیه وسلم سره کړی وه، د حضرت عمر فاروق اعظم رضی الله عنه په زمانه کښی ئی څرنګه د مسلمانانو لاس ته وروستلی او په څه ډول (طریقه) سره د اسلامی مجاهدینو په منځ کښی وویشلی شوی؟ اصلی خبره خو دا ده چه دا مادی عزت او سلطنت څه شی نه دی، کله چه لوی قادر او حکیم الله د روحانی عزت او سلطنت آخری مقام (یعنی د نبوت او رسالت منصب) له بنی اسرائیلو څخنی منتقل، او بنی اسمٰعیلو ته ئی ور وبانه، نو د روم او د عجم د ظاهری سلطنت انتقال عربی کوچیانو (خانه بدوشو) ته کومه ګرانه او لری خبره نه دی، ګواکی دا دعا یوه راز پیشګوئی وه

چه عنقریب د دنیا نخچه (نقشه) بدلیدونکی ده، هغه قوم چه له دنیا څخه لری او جلا (جدا) پروت ؤ، د دنیا د لویو سلطنتو او عزتو خاوند به شی، او هغه کسان چه باچاهی ئی کوله، دوی د خپلو بدو عملونو له امله (وجی) د خواری او ذلت په کندو کښی وغورځول شی.

تنبیه: ﴿ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ﴾ بیشکه چه د پاک الله په قدرت کښی هر راز (قسم) خیر او ښیګڼه (فایده) شته او د «شر» پیدا کول هم په دی اعتبار سره «خیر» دی، چه د عالم د مجموعی په اعتبار به هغه کښی هم په زرهاؤ حکمتونه پټ او په صحیح حدیث کښی راغلی دی «**الخیر کله فی یدیک والشر لیس الیک!**»

«ای خیښتنه! نیکی خیر ګڼو له تانه د بدی او شر ګمان نه کړو له تانه!»

تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ

ننه باسی (ته یا الله) شپه په ورځ کښی (چه تل په پسرلی کښی له شپو کموی او په ورځو کښی ئی زیاتوی) او ننه باسی (ته یا الله) ورځ په شپه کښی (چه تل په منی کښی له ورځو کموی او په شپو کښی ئی زیاتوی)

تفسیر: پس تل زیاتوی په هر یوه کښی هغومره چه کموی له هغی بلی نه، یعنی کله چه شپه لنده وی ورځ اوږده وی، او کله د دی عکس کوی مثلاً په یوه موسم کښی (د جدی اوله) شپه ۱۴ ګری، او ورځ لس ګری کوی او څو میاشتی وروسته (د سرطان اوله) کښی له شپی څخه څلور ګری لندوی او په ورځ باندی ئی زیاتوی، او شپه لس ګری، ځکه چه لمر او سپوږمی او ګرد (تول) ستوری او نور، بی ستا له ارادی څخه یوه ذره هم حرکت نشی کولی، لنده ئی داسی شوه چه څه موده ورځی اوږدوی او څه موده شپی اوږدوی، او څه موده د دی پر عکس کوی. (او الی الابد کله ورځ راولی او کله شپه).

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

وباسی (ته یا الله!) ژوندی له مړی نه. (لکه حیوان له نطفی نه، مرغه له هګی کامل له ناقص) وباسی (ته یا الله!.) مړی له ژوندی نه (لکه نطفه له حیوان - هګی له مرغه - ناقص له کامل نه)

تفسیر: یعنی لکه هګی له چرګی څنی او چرګه له هګی څنی بنی آدم له نطفی څنی او نطفه له بنی آدم څنی - له جاهل څنی عالم او له عالم څنی جاهل - له کامل څنی ناقص او له ناقص

ځنې کامل ایستل او جوړول هم دا ستا د قدرت کار دی.

وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

او روزی ورکوی (ته یا الله) هر هغه چاته چه اراده وفرمائی (د روزی ورکولو ئی ډیره زیاته) بی حسابه.

تفسیر: حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی یهودانو هسی ګڼله هغه لوئی چه پخوا په مونږ کښی وه، هغه به تل پاتی وی، او د الله تعالیٰ له قدرت ځنې غافل وو، چه الله تعالیٰ هر هغه چاته چه اراده وکړی عزت او سلطنت ورکوی، او هغه چاته چه اراده وکړی ذلت او نکبت ورکوی، په جاهلانو کښی کامل پیدا کوی (لکه چه د عربو په امیانو کښی ئی حضرت محمد صلی الله علیه وسلم) او له کاملانو ځنې جاهلان پیداکوی (لکه چه په بنی اسرائیلو کښی ئی وکړ) او هر هغه چا ته چه اراده ئی وشی (حسی او معنوی) بی حساب رزق ورکوی.

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ إِلَّآ أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰىةً ؕ

نه دی نیسی مؤمنان کافران دوستان بی له مؤمنانو (یعنی مؤمنان دی یو له بله سره دوستی وکړی) او هر څوک چه وکړی دا (کار یعنی دوستی له کفارو سره) نو نه دی (د ده تعلق) له (دین د الله ـ د دوستی د) الله سره په هیڅ شی کښی مګر (خو روا ده دغه دوستی) که ځان ساتئ تاسی له دوی نه په ځان ساتنه سره،

تفسیر: یعنی کله چه د حکومت او د سلطنت او د جاه او عزت او د هر راز تقلباتو او تصرفاتو واګی یوازی د پاک الله په لاس کښی دی، نو هغو مسلمانانو لره چه په صحیحه معنی سره باور لرونکی دی، نه ښائی چه د خپلو دوستانو په دوستی او د خپلو اسلامی ورور په وروروِلی اکتفا ونه کړی او خامخا د خدای جل جلاله د دښمنانو سره دوستی او مدارات وکړی. ځکه چه الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم دښمنان هیڅیری د مسلمانانو دوستان نه شی کیدی، هر هغه څوک چه تیروځی او په دی خبط او خطا کښی ولویږی، نو ودی پوهیږی چه دوی د الله تعالیٰ له محبت او موالاتو سره هیڅ اړه (تعلق) او علاقه نه لری، ښائی د هر مسلمان خوف او ویره یوازی له الله جل جلاله څخه وی! او تولی هیلی او امیدونه ئی هم دغه پاک

الله ته وی، هغه کسان چه پاک خدای سره هم داسی تعلقات لری یوازی هم دوی د مسلمانانو د مرستی (مدد)، اعتماد او وثوق ور (لائق) دی. هوا د تدبیر او انتظام په درجه کښی د کفارو له لوی ضرر څخه د خپلی ضروری ژغورنی (ساتنی) او د حفاظت صورتونه په مشروعو او معقولو طریقو سره غوره کول، د «ترک موالات» له حکم څخنی په دی دول (طریقه) سره مستثنیٰ دی. لکه چه د ۹ جزء (د الانفال په ۱٦ آیت ۲ رکوع) کښی له ﴿ وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ ﴾ څخنی ﴿ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ ﴾ مستثنیٰ کړی شوی دی. همغسی چه هلته د «تحرف» او د «تحیز» په حالت کښی حقیقتاً **«فرار من الزحف»** نه وی او یوازی صورتاً وی، دلته هم ﴿ إِلَّا أَن تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً ﴾ حقیقی موالات نه دی او تش صوری «موالات» دی وګنل شی!. چه مونږ هغه د «مدارات» په نامه سره یادوو د دی مسئلی زیات تفصیل دی ٦ جزء د «المائدة» په ۸ رکوع د دی ۵۱ آیت د فوائدو په شرح کښی وکوت شی! ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ ﴾ الآية ـ او زما هغه مستقله رساله دی هم ولوستله شی چه د حضرت الاستاذ محقق مترجم قدس الله روحه په اشاره سره لیکلی شوی ده فلیراجع!.

وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾

او ویروی تاسی الله له (عذاب د) نفس خپل نه، او (خاص) طرف د الله ته دی ورتله (ستاسی او د تولو).

تفسیر: یعنی د مؤمن په زړه کښی ښائی اصلی ویره له پاک الله څخه وی. او داسی کومه خبره دی نه کوی، چه د الله تعالیٰ د ناراضی سبب شی. لکه چه له اسلامی جماعت څخنی تجاوز وکړی، او بی له ضرورته له کافرانو سره ظاهری یا باطنی «موالات» وکړی، یا د ضرورت په وخت کښی د موالاتو د غوره کولو په صورت کښی له شرعی حدودو څخنی تیری او تجاوز وکړی یا یوازی موهوم او حقیر خطرونه یقینی او مهم ثابت کړی، یا دا دول (طریقه) مستثنیات یا شرعی رخصتونه د خپلو نفسانی غوښتنو آله وګرځوی، نو داسی کسانو لره ښائی چه دا خبره هم په یاد ولری چه دوی ګرد (تول) د پاک الله په لوی دربار کښی حاضریدونکی دی، او هلته به دوی د خپلو دغو دروغو، حیلو او پلمو (منصوبو) جزا مومی.

ښائی د قوی مؤمن شان، او د صحیح مسلمان ایمان داسی وی، چه له رخصت څخنی تیر شی! او عزیمت او فعالیت ته متوجه او څیر شی! او له مخلوق څخنی ونه ویریږی او تل تر تله له خالق جل و علا څخنی وویریږی!

قُلْ إِن تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ

ووایه (ای محمده! دوی ته) که پټ کړئ تاسی هغه شی چه په سینو (زړونو) ستاسی کښی دی یا ښکاره کړئ تاسی هغه ـ معلوم دی هغه (هم) پاک الله ته،

تفسیر: یعنی ممکن دی چه بنیادم خپل نیت او د زړه خبره له نورو څخنی پټه کړی ولی په دی دول (طریقه) الله تعالیٰ نشی تیر ایستلی. ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ﴾ د (۱) جزء د البقرة ۲۷ رکوع ۲۲۰ آیة.

وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾

او معلوم دی (الله ته تول) هغه شیونه چه په آسمانونو کښی دی (له علویاتو) او هغه شیونه چه په ځمکه کښی دی (له سفلیاتو ـ نو الله ته ستاسی پټ او ښکاره هم معلوم دی.) او الله پر هر شی باندی (چه اراده) وکړی ښه قادر دی (چه څینی ئی د داسی متخلفین تعذیب دی).

تفسیر: کله چه د ده علم دومره محیط او قدرت ئی داسی عام او تام دی نو مجرم ته د جرم پټول هیڅ امکان نه لری. او نه د دی خبری قدرت لری چه ځان له الله جل جلاله څخنی پټ کړی یا چیری ورځنی وتښتی.

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا ۖ وَمَا عَمِلَتْ مِن سُوٓءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُۥٓ أَمَدًۢا بَعِيدًا ۗ

(او وویریږئ له) هغی ورځی چه مومی به هر نفس (پکښی) هر هغه څه چه کړی وی له خیره (له نیکی پخپل مخ کښی) حاضر کړی شوی او هر هغه څه چه کړی وی ده له بدی نه آرزو به کوی دا (نفس) د دی چه کاشکی په منځ د دی (نفس کښی او په منځ د دغه (بد عمل) کښی مسافه وی لری (اوږده)

تفسیر: یعنی د قیامت په ورځ هر نیکی او بدی د هر انسان په مخ کښی حاضریږی. او د هغو د تول عمر کردی (تولی) اعمالنامی به د دوی په لاسونو کښی ورکولی کیږی، په دی وخت کښی به گرد (تول) مجرمان هیله (امید) کوی، چه کاشکی دا ورځ له مونږ څخنی لری وی، یا زمونږ او د دی بدو عملونو په منځ کښی دیره لری فاصله وی! چه مونږ هیڅ خپلو دغو عملونو ته نژدی شوی نه وی.

وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ؕ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۳۰﴾

او ويروي تاسي الله له (عذابه، د) نفس خپل نه او الله ډير مهربان دی پر بندګانو (خپلو).

تفسیر: دا هم د ده له مهرباني څخه ده چه د هغې لوئی ويرونکي ورځي له راتګه تر مخه تاسي ورڅخه داروي. او په تکرار سره مو خبروي. چه له خرابو چارو څخه مخصوصاً د کافرانو له دوستي - څخه مو ځانونه وژغورئ (وساتئ)! او د ښيګڼي (خير) په لاره باندی سم لاړ شئ! او د قهار پروردګار له قهر څخه مو ځانونه لا له پخوا وساتئ! د پاک قرآن دا ځان ته يو دستور دی چه عموماً له خوف سره رجاء او هيلي (اميد) سره د ويری مضمون ګډ اوروی. دلته ئی هم د ترهيب او ويری د مضمون د معتدل کولو له امله (وجی) ﴿وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ﴾ په آخر کښی راوړ. يعني له الله جل جلاله څخه وويريږئ! او خراب او بد کارونه پريږدئ! نو د ده مهرباني بيا ستاسي د استقبال له پاره تياره ده. او نه ښائی چه تاسي بی هيلي (بی اميده) شئ! راشئ چه مونږ تاسي ته داسي يوه لاره دروښيو چه که په هغې باندی لاړ شئ نو د پوره رحمت او مغفرت وړ (لائق) او مستحق ګرځئ، بلکه د الله تعالیٰ په دوستانو کښی هم حسابيدی شئ. لکه اوس چه وائی

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۳۱﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) که چيری يئ تاسي چه محبت کوئ له الله سره پس متابعت وکړئ زما چه محبت به وکړی الله له تاسي سره (د ثواب په درکولو) او مغفرت به وکړی تاسي ته ګناهونه د تاسي، او الله مغفرت کونکی دی (د خطياتو) ډير رحم والا (د اجر او ثواب په انعام سره)

تفسیر: د الله تعالیٰ د دښمنانو د موالات او محبت له منع کولو څخه وروسته د الله تعالیٰ د مينی او محبت معيار راښئي. يعني که په دنيا کښي څوک د خپل حقيقي مالک د محبت دعوی يا خيال لري نو لازم دی چه هغه د محمدی صلی الله عليه وسلم دين د متابعت په محک (کسوټئ) باندی وسولولی شی، چه د ده سره او ناسره ښکاره شی. هر سړی په هره اندازه چه د محمدی صلی الله عليه وسلم په شريعت باندی سم ځی، او د اسلامی دين رڼا د خپلی لاری مشعل

ګرځوی، نو ښائی په همغه اندازه سره د الله تعالیٰ په محبت کښې صادق او سوچه وپیژانده شی، او په هره اندازه چه دی په دی دعوی کښې رښتین وی په همغه اندازه سره هغه د محمدی صلی الله علیه وسلم شریعت په پیروی کلک او ټینګ ګانه شی، چه د هغه میوه به ده ته داسی په لاس ورځی چه پاک الله به د ده سره مینه کوی، او د الله تعالیٰ د مینی، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د متابعت په برکت به د ده هغه پخوانی ګناهونه معاف، او وروسته له هغه به د پاک الله د راز، راز (قسم قسم) ظاهری او باطنی مهربانیو مورد وګرځی، ګواکی د توحید له بیان څخه وروسته له دی ځایه د نبوت په بیان شروع کیږی، او د آخرالزمان پیغمبر رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت ته بلنه کیږی.

قُلْ اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۳۲﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) چه اطاعت کوئ تاسی د الله او د رسول (د الله چه محمد دی) پس که وګرځیدل دوی (له دی اطاعت نه) پس بیشکه الله دوستی نه کوی له کافرانو سره (نو په عذابوی ئی).

تفسیر: یهودانو او نصرانیانو به ویل چه ﴿ نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ ﴾ مونږ د الله تعالیٰ ځامن او دوستان یو.» دلته دا ښکاره شوه چه کافر هیڅکله د الله تعالیٰ محبوب نشی کیدی او که په رښتیا سره مو د هغه محبوبیت په کار وی نو د هغه د احکامو په تعمیل کښې زیار (محنت) وکړئ او د ده د رسول الله صلی الله علیه وسلم احکام ومنئ او د الله تعالیٰ د لوی محبوب او دوست د سنتو متابعت وکړئ! د نجران جرګی هم داسی ویلی وو، چه مونږ د مسیح علیه السلام تعظیم او عبادت د الله تعالیٰ د تعظیم او د محبت له پاره کوو، په دی سره د هغو ځواب هم ورکړ شو. وروسته له دی نه د الله تعالیٰ د هغو څو بندګانو حال را اوراوه شی، چه خدای جل جلاله دوی او دوی خدای جل جلاله دوست ګنی او د نجران د جرګی په رعایت د حضرت مسیح علیه السلام سوانح په شرح او بسط سره بیانیږی، دا هم د خاتم الانبیاء محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم د مبارک ذکر تمهید دی، لکه چه وروسته له دی نه راښکاری.

اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوْحًا وَّاٰلَ اِبْرٰهِيْمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ

بیشکه چه الله غوره کړی دی آدم او نوح او اولاده د ابراهیم (او ابراهیم) او اولاده د عمران (او عمران).

تفسیر: «یعنی بیشکه الله غوره کړی دی آدم علیه السلام په نبوت، رسالت، د اسماؤ په تعلیم

د ملائکو په سجده، په بی له مور او پلاره پیدا کولو او د ټولو انسانانو په پلار توب سره او غوره کړی ئی دی نوح علیه السلام په نبوت، رسالت، د عمر په اوږد والی، او د پخوانی شریعت په منسوخولو سره، او ابراهیم علیه السلام او آل د ده چه اسمٰعیل علیه السلام او اسحٰق علیه السلام او د دوی اولاده چه زمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هم په دغه اولاده او آل کښی داخل دی، او آل د (عمران) چه موسیٰ او هارون او بی بی مریمه او عیسیٰ علیهم السلام پکښی شامل دی په خلت، رسالت او نورو مفاخرو او محامدو سره» عمرانان دوه دی، یو د حضرت موسیٰ علیه السلام پلار دوهم د مریمی رضی الله تعالیٰ عنها پلار زیاتره پخوانی او ورستنی علماء له دی (عمران) ځنی ثانی (عمران) مرادوی ځکه چه ﴿ إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ ﴾ د همغه دوهم (عمران) له کورنی څخه قصه کوی، او غالباً د دی سورت نوم به هم له هم دی امله (وجی) (آل عمران) ایښی شوی وی، چه په هغه کښی د ثانی (عمران) د کورنی (یعنی د حضرت مسیح علیه السلام او مریمی رضی الله تعالیٰ عنها) قصه په بسط او تفصیل سره ذکر شوی ده.

عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿٣٣﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ

پر ټولو خلقو (د زمانی خپلی په رسالت او روحانی او جسمانی خصائصو سره) حال دا چه اولاده ؤ ځینی د دوی له ځینو نورو څخه،

تفسیر: د الله تعالیٰ په مخلوقاتو کښی ځمکه، آسمان، لمر، سپوږمی، ستوری، پرښتی، جن، شجر، حجر، مدر او نور ګرد (ټول) شامل دی، مګر هغه د روحانی ملکاتو او جسمانی کمالاتو مجموعه چه الله جل جلاله په خپل محیط علم او بالغه حکمت سره د حضرت ابوالبشر آدم علیه السلام په وجود کښی په ودیعت ایښی ده، د هغی بل نظیر او مثال د نورو مخلوقاتو په وجود کښی نه لیده کیږی. د آدم علیه السلام له مسجودالملائکه ګرځولو ځنی ئی دا خبره ښکاره کړه چه د آدم علیه السلام اعزاز او اکرام د ده په دربار کښی د نورو مخلوقاتو په نسبت زیات دی. د آدم علیه السلام دا انتخاب او غوره والی، فضل او شرف چه مونږ ئی په «نبوت» سره تعبیروو، د ده په شخصیت پوری محدود او مقصود نه ؤ بلکه د ده په اولاده کښی نوح علیه السلام ته هم ور ورسید. بیا له ده ځنی د ده په اولاده کښی حضرت ابراهیم علیه السلام ته ورسید، له دی ځایه ئی یو نوی صورت پیدا کړ. له آدم او نوح علیهما السلام څخه وروسته خومره انسانان چه په جهان کښی پیدا او ودان شوی دی دوی ګرد (ټول) د هم دی دوو معظمو رسولانو له اولادی، ذرئی او ځوځات ځنی وو. پرته (علاوه) له دی د ابراهیم علیه السلام له زمانی ځنی وروسته بر سیره د دوی له ذرئی او نسل ځنی په دنیا کښی نوری کورنی او ټبرونه هم موجود وو مګر هغه پاک الله چه پخپلو بی حسابو مخلوقاتو کښی ئی د نبوت د منصب له پاره آدم علیه السلام غوره کړی ؤ، ده په خپل محیط علم او کامل اختیار سره په راتلونکو پیړیو

کښې هم د زرهاؤ کورنیو په منځ کښې، د دې لوی منصب له پاره د ابراهیم علیه السلام کورنی مخصوصه کړه څومره انبیاء او رسولان چه له ابراهیم علیه السلام څخه وروسته مبعوث شوی دی هغه تول د ده د دوو ځامنو حضرت اسحٰق علیه السلام او حضرت اسمٰعیل علیه السلام له اولادې څخه وو. څرنګه چه د نسب سلسله عموماً پلار ته منسوبیږی او حضرت مسیح علیه السلام بی پلاره پیدا شوی دی نو داسې وهم کیدی شو چه د ده نسل به د ابراهیم علیه السلام له نسل څخنې مستثنیٰ وی، له دې کبله (وجی) الله تعالیٰ آل د عمران او ذریه (بعضها من بعض) وفرمایه، او په دې سره ئې تنبیه ورکړه چه هر کله حضرت مسیح علیه السلام یوائځې د خپلې مور له ګیډې څخنې پیدا شوی دی، نو د هغه د نسب سلسله هم د مور له لوری اخیسته کیږی. نه چه معاذ الله د الله تعالیٰ له لوری او ښکاره ده چه د ده د مور صدیقې مریمې رضی الله تعالیٰ عنها د پلار د نسب سلسله بالاخره حضرت ابراهیم علیه السلام ته رسیږی. نو د (عمران) آل او د ابراهیم علیه السلام آل دواړه سره یو دی، او هیڅ یو رسول له ابراهیمی کورنی څخنې د باندې پاتې نه شو.

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾

او الله ښه اوریدونکی دی (د ګردو (تولو) اقوالو) ښه عالم (پر تولو احوالو).

تفسیر: الله تعالیٰ د ګردو (تولو) دعاګانې او خبرې اورې، او د ګردو (تولو) په ظاهری او باطنی احوالو او استعدادونو باندې پوهیږی، نو داسې وهم دې ونه کړ شي چه هم داسې د «**کیف ما اتفق**» په دول (طریقه) به ئې غوره کړی وی. د الله تعالیٰ هر کار په پوره علم او حکمت، تدبیر او مصلحت باندې بنا دی.

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾

(یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وویل (حنې) ښځې د عمران چه ای ربه زما بیشکه ما، نذر کړی می دی تاته هغه شی چه په ګیډه زما کښې دی، حال دا چه هغه به آزاد وی (له نورو مشاغلو د بیت المقدس خدمت ته) پس قبول کړه ته (ای ربه! دا نذر) له ما نه بیشکه ته چه ئې هم دا ته ئې ښه اوریدونکی (د ګردو (تولو) اقوالو) ښه عالم (په تولو احوالو)

تفسیر: د (عمران) د ښځې نوم (حنه بنت فاقوذا) دی. دې د خپلې زمانې له دوده (رواجه)

سره سم پخپل ځان باندی نذر منلی ؤ چه «ای ربه! هغه هلک چه زما په ګیده کښی دی ستا په نامه دی آزاد او خوشی وی.» د دی خبری مطلب دا دی چه هغه له ګردو (تولو) دنیوی مشاغلو او د نکاح له قیده او له نورو شیانو څخه خلاص او تل به د الله جل جلاله په عبادت کښی بوخت (مشغول) او د معبد په خدمت کښی به لګیا وی. ای الله جل جلاله ته له خپلی مهربانی څخه زما دا نذر قبول کره! ته زما عرض اوری، او زما نیت او اخلاص تاته ښه معلوم دی! ګواکی په دی لطیف ډول (طریقه) سره ئی وغوښت چه هلک ور په برخه شی، ځکه چه جینئ د هغه خدمت له پاره نه قبلیدله.

فَلَمَّا وَضَعَتۡهَا قَالَتۡ رَبِّ إِنِّي وَضَعۡتُهَآ أُنثَىٰ

پس کله چه وئی زیږاوه هغه (نذر) نو وویل (حنی) چه ای ربه زما بیشکه زه چه یم ومی زیږاوه هغه (نذر) حال دا چه ښځه (جینئ) ده،

تفسیر: دا ئی په حسرت او افسوس سره وویل ځکه چه هغه پیښه د دی له توقع او هیلی (امید) څخه پرته (علاوه) پیښه شوی وه، او د جونو د خدمت منلو دستور په معابدو کښی نه ؤ.

وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا وَضَعَتۡ وَلَيۡسَ ٱلذَّكَرُ كَٱلۡأُنثَىٰ

او الله ښه پوه دی په هغه شی چه زیږولی ؤ دی (حنی د عمران ښځی)، او نه دی نارینه (چه حنی غوښتی ؤ له پاره د خدمت د بیت المقدس) په شان د دی ښځی (جینئ)

تفسیر: دا د خدای جل جلاله کلام دی چه د حکایت په منځ کښی د معترضی جملی په ډول (طریقه) نازل شوی دی یعنی (بی بی حنی) ته ښکاره نه وه چه څه ئی زیږولی دی؟، د دی جینئ قدر او قیمت الله تعالیٰ ته ښه معلوم دی ـ هغه هلک چه دی غوښت دی جینئ ته کله رسیدی شی. دا جینئ بالذات مبارکه او مسعوده ده او د دی په وجود کښی د یو عظیم الشان مبارک او مسعود هلک وجود منطوی او نغښتلی پروت دی.

وَإِنِّي سَمَّيۡتُهَا مَرۡيَمَ وَإِنِّيٓ أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾

او بیشکه ما نوم کیښود د دی مریمه او بیشکه زه پناه ورکوم دی ته په تا پوری او اولاد د دی (مریمی ته) له شیطان مردود (رټلی شوی) نه.

تفسیر: حق تعالیٰ دا دعا قبوله کړه. په حدیث شریف کښې دي «هر کله چه د بنیادمانو اولاده د زیږیدلو په وخت کښې له موره جلا (جدا) شي او په ځمکه باندې ولوېږي نو شیطان ئې مس کوي، مګر عیسیٰ علیه السلام او مریمه رضی الله تعالیٰ عنها له دې مس څخه مستثنٰی دي» د دې حدیث مطلب د نورو احادیثو له یو ځای کولو سره داسې کیږي چه هر مولود اصلاً په صحیح فطرت پیدا کیږي. چه دغه فطرت له لوېنې او د ده د عقل او تمیز له ظهور څخه وروسته څرګندیږي. ولې د شاؤ خوا د حالاتو او خارجي اثراتو له امله (وجې) دېر ځلې د هغه اصلي فطرت ورکیږي، چه د دغه مطلب تعبیر په حدیث کښې په **«فابواه یهودانه و ینصرانه»** سره شوی دی، بیا ځنګه چه د ایمان او طاعت تخم د ده د فطرت په جوهر کښې پټ او په غیر مرئي دول (طریقه) ایښود شوی دی. حال دا چه په هغه وخت کښې ایمان لا څه، چه د غتو غتو محسوساتو له ادراک او شعور نه هم هغه مولود عاجز وي. په هم دې توګه (طریقه) د ولادت په وخت کښې په غیر محسوس دول (طریقه) د شیطان په مس کولو سره خارجي اثر شروع کیږي. دا ضروري نه دي چه هر څوک د شیطان د مس کولو اثر قبول کړي، یا که ئې قبول کړي نو وروسته له هغه، هغه اثر همغسې پاتې هم وي. څرنګه چه د ګردو (ټولو) انبیاؤ علیهم السلام د عصمت تکفل الله جل وعلیٰ شانه فرمایلی دی نو که فرضاً د ولادت په وخت کښې دا پېښه ورپېښه شوې هم وي، او د مریمې رضی الله تعالیٰ عنها او د عیسیٰ علیه السلام په شان له دې ضابطې څخه مستثنٰی نه وي. نو بیا په دې کښې هیڅ شبهه نشته، چه پر هغو مقدسو او معصومو بندګانو باندې د شیطان له دې حرکته قطعاً هیڅ یو مضر تاثیر نه لوېږي، فقط دومره یو فرق به وي چه مریمې رضی الله تعالیٰ عنها او عیسیٰ علیه السلام ته د کوم مصلحت له سببه دا پېښه بیخي ورپېښه شوې نه ده، او نورو ته پېښه شوې ده، خو بې اثره پاتې شوې ده، دا قسم جزئي امتیازات د کلي فضیلت د ثابتیدلو موجب نه شي کیدی. په حدیث شریف کښې راغلي دي چه «دوو جونو سندرې ویلې رسول الله مبارک له هغو څخه خپل مخ واړاوه ـ ابوبکر صدیق اکبر رضی الله عنه د دوی له څنګه تیر شو، مګر دوی په خپلو سندرو کښې همغسې لګیا وې، وروسته له دې حضرت عمر فاروق اعظم رضی الله تعالیٰ عنه راغی نو سم د لاسه هغه جینکۍ وتښتیدلې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل «په هر لاره چه عمر تیریږي، شیطان هغه لاره پریږدي او لرې ترې تښتي.» آیا له دې نه کوم خوش باوره سړی دا مطلب اخیستی شي چه رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپل ځان باندې د حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه فضیلت ثبت کړ؟. هو! د حضرت ابوهریره رضی الله تعالیٰ عنه هغه حدیث چه د شیطان د مس کولو په باره کښې دی د شیطان د مس کیدلو حدیث د دې آیت له تفسیر سره په ښکاره دول (طریقه) ښه نه لګیږي، مګر خو دا چه د ﴿وَإِنِّيٓ أُعِيذُهَا بِكَ﴾ الآیه ـ په آیت کښې د عطف واو د ترتیب له پاره وانه خیستل شي، یا په حدیث کښې له استثنا څخه یواځې د مسیح علیه السلام د پیدا کیدلو واقعه له بي بي مریمې رضی الله تعالیٰ عنها څخه مراد وي. او (مریم) او (مسیح) جلا جلا (جدا جدا) مراد نه

وی. لکه چه د بخاری شریف په یوه روایت کښې یوازې د حضرت عیسٰی علیه السلام په ذکر باندې اکتفاء شوی ده. والله اعلم.

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَّأَنۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَّكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا

پس قبوله کړه دا (مریمه) رب د دې (د نارینه په ځای) په قبلولو ښو سره او زرغونه (لویه) ئې کړه په زرغونولو (لویولو) ښو سره او (الله) کفیل وګرځاوه دې لره زکریا علیه السلام

تفسیر: یعنی اګر که جینئ وه خو الله تعالیٰ هغه له هلک څخنې زیاته وګرځوله، او وئې منله. د بیت المقدس د مجاورینو په زړونو کښې ئې دا خبره واچوله چه له عام دود (رواج) او دستور څخه پرته (علاوه) هغه جینئ هم د بیت المقدس په خادمانو کښې شامله کړی، او همغسې ئې مریمې رضی الله تعالیٰ عنها ته هم د قبول صورت ورعطا او خپل منلی بنده زکریا علیه السلام ته ئې په کفالت ورکړه. او په خپل دربار کښې ئې په ښو منلو سره سر لوړی ورکړه، په جسمانی، روحانی، علمی، اخلاقی او له هر حیثه ئې زیاته ترقی ور په برخه کړه. کله چه په مجاورینو کښې د دې د پالنې په نسبت جګړه پیښه شوه نو د انتخاب قرعه د حضرت زکریا علیه السلام په نامه وخته، چه دا جینئ د خپلې ترور د شفقت په غیږ کښې تربیت وموموی، او د زکریا علیه السلام له علم او دیانت څخه ګټوره شي. زکریا علیه السلام د مریمې رضی الله تعالیٰ عنها په تربیت او مراعات کښې ښومره ئې چه د لاسه کیده هم هغومره ئې کوښښ کاوه. کله چه بی بی مریمه رضی الله تعالیٰ عنها پیغله شوه، نو مسجد سره ئې نژدې ورته یوه ځان ته حجره مخصوصه کړه چه دې بی بی به توله ورځ هلته عبادت کاوه، او د شپې له مخې به بیرته خپلې ترور کره ورتله.

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا

هر کله به چه ننوت دې ته زکریا په محراب (په عبادت خانه) کښې نو موندله به ئې له دې (مریمې) سره څه روزی (یعنی میوې د ژمي په اوړي، او میوې د اوړي په ژمي کښې)

تفسیر: د اکثرو اسلافو په نزد له (رزق) څخنې مراد ظاهری خواړه دی. وائي چه له بی بی مریمې رضی الله تعالیٰ عنها سره بې موسمه میوې پیدا کیدې، د اوړي تازه میوې په ژمي کښې او د ژمي تازه میوې به په اوړي کښې له دې سره تل پرتې وې. او له (مجاهد) څخنې یو داسې

روایت هم شوی دی چه له «رزق» څخنی علمی صحیفی مراد دی، چه ښائی هغو ته روحانی غذا وویله شی، په هر حال سره اوس د بی‌بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها ښکاره برکات او کرامات او فوق العاده ښکاره علامی څرګندی شوی، چه د هغو د بیا بیا کتلو نه د زکریا علیه السلام طاقت ونه شو او په تعجب سره ئی له بی بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها څخه داسی پوښتنه وکره

قَالَ يٰمَرْيَمُ أَنّٰى لَكِ هٰذَا ۖ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۖ إِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَاۤءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

وویل (زکریا) ای مریمی له کومه (راغلی) ده تا ته دا روزی؟ وویل (مریمی زکریا ته) چه دا (روزی) له طرفه د الله ده، بیشکه چه الله روزی ورکوی هغه چا ته چه اراده وفرمائی (د روزی ورکولو ئی ډیره پریمانه) بیحسابه.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ قدرت ماته داسی شیان رارسوی چه له قیاس او ګمان څخنی بهر دی.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهٗ ۚ قَالَ رَبِّ هَبْ لِيْ مِنْ لَّدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۚ إِنَّكَ سَمِيْعُ الدُّعَاۤءِ ﴿٣٨﴾

په دغه ځای (یا وخت) کښی دعا (غوښتنه) وکره زکریا له ربه خپله، وویل (زکریا) ای ربه راوبښه! (راکړه) ماته له نزده خپله اولاد ښه پاکیزه! بیشکه ښه اوریدونکی (قبلوونکی) د دعا ئی.

تفسیر: حضرت زکریا علیه السلام بیخی سپین ږیری او (۱۲۰) کلن شوی ؤ. ښځه ئی (۹۸) کلنه او بیخی شنده وه. دوی ته د اولاد پیدا کیدلو هیڅ یوه ښکاره هیله (امید) نه وه. د بی بی مریمی د دی فوق العاده خیر او برکت او خوارقو د لیدلو په سبب ناڅاپه د زکریا علیه السلام په زړه کښی یو جوش پیدا شو. او سم د لاسه ئی دا په زړه کښی ور وګرځیده، چه ماته هم ښائی چه د اولاد په نسبت د پاک الله په دربار کښی دعا وکرم، هیله (امید) شته چه ماته به هم دا میوه بی له موسمه راکره شی. یعنی په دی زړښت (بودا والی) کښی به د پاک الله په مهربانی اولاد راپه برخه شی لکه چه (بی بی حنی) زړی شندی ته بی بی مریمه ورکری شوی ده. د «ذرية» اطلاق په واحد او کثیر یو رنګ کاوه شی.

فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُّصَلِّيْ فِى الْمِحْرَابِ ۙ أَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى

نو ورناری کړی ده ته (زکریا ته) پرښتو (جبریل) حال دا چه دی ولاړ ؤ لمونځ ئی کاوه په محراب (عبادت خانه) کښی چه بیشکه الله زیری کوی په تا د یحییٰ (چه ستا زوی به وی)

تفسیر: دعا ئی ومنله شوه زیری ور ورسید چه ستا په کور کښی یو هلک پیدا کیږی، چه د هغه نوم یحییٰ علیه السلام ایښود شوی دی. د «الملئکة» کلمه د جمعی په صورت سره راوړل یا به تعظیماً وی یا به د ملائکو جنس ورڅخه مراد وی. لکه چه ویل کیږی «زید یرکب الخیل».

مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ

حال دا چه تصدیق کوونکی به وی په یوه کلمه سره چه له (طرفه د) الله ده

تفسیر: له یوی کلمی څخنی دلته حضرت مسیح علیه السلام مراد دی چه د الله تعالیٰ د حکم سره سم بی له پلاره پیدا شوی دی. حضرت یحییٰ علیه السلام لا له په خوا څخه خلقو ته خبر ورکاوه چه مسیح علیه السلام پیدا کیدونکی دی.

وَسَيِّدًا وَّحَصُوْرًا

حال دا چه سردار به وی (د خپل قوم په علم، حلم او تقویٰ سره) او ډیر منع راوړونکی به وی (له شهواتو سره له قدرته)

تفسیر: یعنی له لذاتو او شهواتو څخنی به زیات ځان ساتونکی وی. او د الله تعالیٰ په عبادت کښی به دومره لګیا وی چه د ښځی په لوری به د التفات کولو وار هم نه ورته رسیږی. دا د حضرت یحییٰ علیه السلام د مخصوص حال بیان ؤ چه له هغه څخه د محمدی امت له پاره کومه قاعده نشی کیدی. زمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم پوره امتیاز دا دی چه د عبادت له کمال سره ئی د معاشرت کمال یو ځای کړ.

وَنَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۳۹﴾

او نبی به وی له (ډلی د) صالحانو نه (چه نه به خطا کوی او نه به گناه ته قصد کوی)

تفسیر: د صلاح او رشد په اعلیٰ مرتبه باندی به فائز کیږی چه هغه ته «نبوت» ویل کیږی. یا به «د صالح» معنی نیک عمله وی، چه په هغه تقدیر به د هغه معنی خورا (ډیر) نیک عمل کیږی.

قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِىْ غُلٰمٌ وَّقَدْ بَلَغَنِىَ الْكِبَرُ وَامْرَاَتِىْ عَاقِرٌ ؕ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿۴۰﴾

وویل (زکریا) «ای ربه زما څرنگه به پیدا کیږی ما لره هلک؟ حال دا چه په تحقیق رسیدلی دی ماته زوړوالی او ښځه می (هم) شنده ده»، وویل (جبریل) هم داسی (له زوړ او زړی شنډی څخه د اولاد پیدا کولو په شان) الله کوی هغه کار چه اراده وفرمائی (د کولو ئی که مخالف وی له عادته یا موافق).

تفسیر: یعنی د هغه قدرت او مشیت د اسبابو په سلسلی پوری تړلی نه دی. اگر که په دی عالم کښی د هغه عادت هم داسی دی چه له عادی اسبابو څخه مسببات پیدا کوی، خو کله کله د عادی اسبابو په خلاف په غیر معمولی طریقی سره د یوه شی پیدا کول هم د هغه خاص عادت دی. اصل دا دی چه مریمی صدیقی رضی الله تعالیٰ عنها ته په خارق العاده ډول (طریقه) رزق رسیدل او ډیر غیر عادی واقعات ورڅرگندیدل د دی وضعیت په لیدو سره د بی بی مریمی په حجره کښی ناڅاپه د زړه له کومی د حضرت زکریا علیه السلام دعا کول بیا ده ته او د ده شنډی ښځی ته په عین زړښت کښی په غیر عادی توگه (طریقه) اولاد ورکول، باید د قدرت دغه گردی (تولی) علامی د هغه عظیم الشان آیت تمهید وگڼلی شی چه د بی بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها له وجوده بی د زوج له نژدی کیدلو په قریب مستقبل کښی ظاهر کیدونکی ؤ ـ گواکی د حضرت یحییٰ علیه السلام په غیر معتاد ولادت باندی، ﴿ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴾ فرمایل تمهید ؤ له پاره د ﴿ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ﴾ چه وروسته له دی نه د حضرت مسیح علیه السلام د غیر معتاد ولادت په سلسله کښی راتلونکی دی.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّىْٓ اٰيَةً ؕ

ویل (زکریا) ای ربه زما وګرځوه ما لره څه علامه (د حمل چه لا زما د شکر کولو سبب شی)

تفسیر: یعنی چه له هغه ځنی څرګند شی چه اوس حمل قرار نیولی دی تر څو ده ته د ولادت د آثارو د نژدی والی د لیدلو له کبله (وجی) یوه نوی خوشالی هم حاصله او د نعمت په شکر کښی زیاتره لګیا شی.

قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا ؕ

نو وویل (جبریل) «علامه» ستا دا ده چه خبری به نه کوی ته له خلقو سره دری ورځی (او شپی) مګر په اشاره سره،

تفسیر: یعنی هلته به تاته دا حالت درپیښ شی چه تر دری ورځو او شپو پوری به له خلقو سره پرته (علاوه) له اشاری هیڅ خبری ونشی کړی، او ستا ژبه یوازی د پاک الله په ذکر کښی لګیا اوسی، نو وپوهیږه چه اوس حمل مستقر شوی دی، سبحان الله! هسی علامه ئی تاکلی (مقرر کړی) ده چه د علامو علامه وی. او د خبریدلو ځنی کوم غرض چه د نعمت شکر دی هغه هم علیٰ وجه الکمال حاصل شی ګواکی که وغواړی چه پرته (علاوه) د الله تعالیٰ له ذکر او فکر ځنی کوم شی ووینی نو په خپله ژبه سره ئی ونه شی ویلی.

وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا وَّسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿۴۱﴾

او یادوه رب خپل ډیر (له پاره د شکر)! او تسبیح وایه (لمونځ کوه)! په آخر د ورځی کښی او په اول د ورځی کښی.

تفسیر: یعنی په دغه وخت کښی ښائی چه ډیر زیات د الله تعالیٰ په ذکر او فکر کښی مشغول، او سبا او بیګا په تسبیح او تهلیل کښی مصروف اوسی! معلومیږی چه له بنیادمانو سره خبری نه کول یو اضطراری کار او د دی له پاره ؤ چه هغه ورځی یوازی د پاک الله ذکر، شکر او فکر ته فارغی او تشی پاتی شی، مګر په ذکر، فکر او شکر بوخت (مصروف) او مشغول کیدل ـ اضطراری نه ؤ بلکه په هغو مامور شوی ؤ.

وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىكِ وَطَهَّرَكِ

وَاصْطَفٰكِ عَلٰى نِسَآءِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۴۲﴾

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وویل پرښتو (یعنی جبریل) ای مریمې! بیشکه چه الله غوره کړې ئی ته (په کرامت او عبادت) او پاکه کړې ئی ته (له بدو اقوالو، افعالو او احوالو څخه) او غوره کړې ئی ته پر ګردو (تولو) ښځو د عالمیانو (یعنی پر ښځو د زمانی خپلی)

تفسیر: د حضرت زکریا او یحیٰی علیهما السلام کومه قصه چه د ضمنی مناسباتو له امله (وجی) په منځ کښی راغلی وه، او په هغی کښی د آل عمران د اصطفاء تاکید او د حضرت مسیح علیه السلام د قصی تمهید ؤ دلته اخر ته ورسیده وروسته له دی بیانه بیا د مریمی رضی الله تعالیٰ عنها او د مسیح علیه السلام د واقعاتو په لوری کلام منتقل کړ شو او اوس پخوا له مسیح علیه السلام څخه د هغه د مور فضل او شرف بیانوی یعنی پرښتی بی بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها ته وویل چه ته د پاک الله له خوا څخنی لا پخوا غوره شوی ئی چه سره له جلتوبه (جینکتوبه) د بیت المقدس په خادمانو کښی د نذرانی په توګه (طریقه) منلی شوی ئی! او راز راز (قسم قسم) لوړ احوال او عالی کرامات درعنایت شول! ښه اخلاق پاک طبیعت، ظاهری او باطنی نزاهت ئی درورباښه! او د خپل مسجد د خدمت وړ (لائق) ئی وګرځولی، او تاته ئی د ګرد (تول) جهان پر ښځو په ځینو وجوهو کښی فضیلت درکړ! مثلاً په تا کښی ئی هسی یو استعداد کیښود، چه بی د بشر له مس کولو څخه یوازی د پاک الله په کامل قدرت لکه عیسیٰ علیه السلام غوندی یو اولو العزم رسول له تا څخه پیدا شی، چه په دنیا کښی داسی سر لوړی او امتیاز د هیڅ یوی بلی ښځی په برخه نه دی شوی.

يٰمَرْيَمُ اقْنُتِيْ لِرَبِّكِ وَاسْجُدِيْ

ای مریمی فرمان برداره شه! (ولاړه شه! بندګی کوه!) له پاره د رب خپل! او سجده کوه!

تفسیر: یعنی کله چه الله تعالیٰ داسی عزت او لوړه مرتبه تاته درکړه نو ښائی چه ته له اخلاص او تذلل سره د خپل رب جل جلاله په مخ کښی سرښکته کړی! او د عبودیت د وظائفو په انجامولو کښی لا زیاته لګیا او مشغوله اوسی! څو هغه لوی امر چه د هغه د ظهور له پاره ته د وسیلی په دول (طریقه) درولی شوی ئی ښکاره شی.

وَارْكَعِيْ مَعَ الرّٰكِعِيْنَ ﴿۴۳﴾

او رکوع کوه! له نورو رکوع کوونکو سره (له نورو لمونځ کوونکو سره په جماعت لمونځ کوه!)

تفسیر: لکه چه رکوع کوونکی د پاک الله په مخ کښې «رکوع» ته ځی ته هم همغسې «رکوع» ته ولاړه شې! یا ئې دا مطلب چه په جماعت سره لمونځ ادا کره! او څرنګه چه لږ تر لږه په رکوع کښې له امامه سره شاملیدونکی، د هغه رکعت نیوونکی ګڼه شي نو ښائی د دی له امله (وجی) لمونځ د رکوع په عنوان سره یاد کړی شوی وی، **کما یفهم من کلام ابن تیمیة رحمة الله علیه فی فتاواه والله اعلم** په دی تقدیر سره که په «اقنتی» کښې له «قنوة» څخنی «قیام» مراد شي، نو د «قیام» رکوع، او سجود یعنی د لمانځه د دری واړو هیئتونو ذکر به په دی آیت کښې راځی.

(تنبیه): امکان لری چه په هغی زمانی کښې به ښځی په عمومی دول (طریقه) سره په جماعت کښې شریکیدی، یا خاص له فتنی څخنی د مأمون پاتی کیدلو په صورت به دوی ته اجازه شوی وی چه جماعت وکړی. یا به دا د بی‌بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها خصوصیت وی، یا به بی بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها پخپله حجره کښې یواځی، یا له نورو ښځو سره په ګډه امام پسی اقتدا کوله، او لمونځونه به ئې کول، دا ګرد (تول) احتمالات شته. والله اعلم.

ذٰلِكَ مِنۡ اَنۡۢبَآءِ الۡغَيۡبِ نُوۡحِيۡهِ اِلَيۡكَ ؕ

دا (د حنی، مریمی، زکریا او د یحیٰی ذکر شوی قصی) له اخبارونو د غیبو څخه دی چه مونږ ئې په وحی سره درلیږو تاته (ای محمده!)،

تفسیر: یعنی په ظاهره کښې ته لوستونکی او لیکونکی نه ئې او نه پخوا له دی نه تا له اهل کتابو سره کوم د اعتبار وړ (لائق) صحبت کړی دی، چه د هغه په وسیله د تیرو پیښو داسی تحقیقی معلومات ولری. او که هغوی سره صحبت وکړی شی نو بیا هم له هغو څخنی نه شی مستفید کیدی ځکه چه هغوی پخپله د اوهامو او خرافاتو په تیارو کښې لویدلی دی. او سرګردانه ګرځی. ځینو د عداوت، او ځینو د زیات محبت له سببه صحیح واقعات مسخ او اړولی دی، نو بیا به په ړندو سترګو د لمر د لیدلو او ښوولو څه هیله (امید) او توقع وشی؟ په دی حالاتو کښې په دغه دواړو «مدنی» او «مکی» سورتونو کښې په هسی صحت او بسط او تفصیل سره د دغو واقعاتو اورول، چه د علم او د کتاب د لویو لویو مدعیانو سترګی د هغو له اوریدلو څخنی ردی بدی پاتی شی او هیڅ یو له دوی څخنی هیڅ انکار تری ونه کړی شی د هغه د صحت او حقانیت خورا (دیر) لوی او ښکاره دلیل دی چه د «وحی» په وسیله دا علم تاسی ته درکړی

شوی دی ځکه چه تاسی دا پیښی پخپلو سترگو سره نه دی لیدلی او نه د علم د زده کولو کومه خارجی وسیله له تاسی سره وی.

وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿۴۴﴾

او نه وی ته (ای محمده ! حاضر) په نزد د دوی (یعنی احبارو د بیت المقدس) کله چه دوی غورځول قلمونه خپل (په اوبو کښی چه په دی قرعی سره معلوم کړی (چه کوم یو له دوی ځنی تربیه وکړی) د مریمی او نه وی ته په نزد د دوی کله چه دوی جګړی سره کولی (په کفالت د مریمی کښی)

تفسیر: کله چه بی بی مریمه رضی الله تعالیٰ عنها د نذر په دود (دستور) ومنله شوه، نو د مسجد د مجاورانو په منځ کښی سره جګړه شوه چه د دی روزنه (پالنه) د چا په برخه شی؟ تر څو چه خبره قرعی اچولو ته ورسیده، ګردو (تولو) مجاورانو خپل هغه قلمونه چه په هغو سره به ئی توریت لیکه په بهیدونکو اوبو کښی واچول، او دا ئی سره وویل «د هر چا قلم چه د دی بهیدونکو اوبو په سر ودریږی او اوبه ئی یونسی بلکه د اوبو د جریان پر ضد لاړ شی، ښائی همغه د دی بی بی پالونکی وپیژنده شی» په دی کښی قرعه د حضرت زکریا علیه السلام په نامه وختله، او حق خپل حقدار ته ورسیده.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿۴۵﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چه وویل ملائکو (یعنی جبریل) ای مریمی، بیشکه الله زیری درکوی تاته په یوی کلمی سره چه له طرفه د ده ده نوم د هغه مسیح عیسیٰ ځوی د مریمی دی په دی حال کښی چه مرتبه والا دی. په دنیا کښی (په طاعت او نبوت) او آخرت کښی (په رفعت او شفاعت) او (د الله) له مقربانو څخه دی.

تفسیر: حضرت مسیح علیه السلام ته دلته او د قرآن کریم په نورو ځایونو او حدیثونو کښی په

څو شو ځایونو «کلمة الله» ویل شوی دی ﴿ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ﴾ (٦ جزء د نساء ۱۷۱ آیة ۲۳ رکوع) هسی خو د الله تعالیٰ
کلمات بیشماره دی، لکه چه د ١٦ جزء د «الکهف» ۱۰۹ آیت ۱۲ رکوع کښی، فرمائی
﴿ قُل لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَن تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴾
لیکن مسیح علیه السلام ته بالتخصیص «کلمة الله د الله تعالیٰ حکم» ویل له دی
کبله (وجی) دی چه د هغه ځیږیدل، بی د پلار د وسیلی او پرته (علاوه) له عامی سلسلی او د انسابو او اسبابو له واسطی، یوازی د الله تعالیٰ په حکم سره شوی دی او هغه فعل چه له عامی سلسلی او عادی اسبابو ځنی خارج وی د هغه نسبت عموماً په مستقیم دول (طریقه) الله تعالیٰ ته کیږی، لکه چه فرمائی ﴿ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ ﴾ (د ۹ جزء د الانفال ۱۷ آیت ۲ رکوع)

تنبیه: د «مسیح» لفظ اصلاً عبرانی دی. چه ړومبی له دی نه «ماشیح» یا «مشیحا» ؤ چه د هغه معنی «مبارک» او معرب ئی «مسیح» دی. پاتی شوه دا خبره چه «دجال» ته مسیح ولی ویل کیږی؟ نو دغه لفظ بالاجماع عربی دی چه د هغه د تسمئی وجه په خپله موقع کښی په څو دولو (طریقو) سره بیان کړی شوی ده. د مسیح علیه السلام بل نوم یا لقب عیسیٰ علیه السلام دی چه په عبرانی «ایشوع» ؤ. او د هغه معرب «عیسیٰ» شو، چه معنی ئی «سید» دی. دا خبره په خاص دول (طریقه) د توجه وړ (لائق) ده، چه دلته لوی قرآن د «ابن مریم» کلمه حضرت مسیح لره د علم او نوم د جزء په دول (طریقه) استعمال کړه ځکه چه پخپله ئی بی بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها ته د زیری ورکولو په وخت کښی داسی وویل چه تاته د «کلمة الله» زیری درکول کیږی چه د هغه نوم به «المسیح عیسیٰ ابن مریم» وی دا توضیح د عیسیٰ علیه السلام د نښان او د پتی د ورښوولو لپاره نه وه بلکه د دی خبری او تنبیه ورکولو له پاره وه چه د پلار نه لرلو په سبب د هغه نسبت یوازی مور ته کیږی، حتیٰ چه د ابن مریم کلمه ئی د دی له پاره د هغه د نامه جزء وګرځاوه چه خلقو ته دا عجیب آیت تل وړ په یاد او د بی بی مریمی د لوینی د ښکاره کولو وسیله وی. ممکن ؤ چه بی بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها ته د بشریت په مقتضاء د دی زیری د اوریدلو ځنی داسی یوه اندیښنه پیدا شوی وی چه عام خلق به په دی خبره باندی څرنګه باور وکړی، چه یوازی د ښځی له ګیډی ځنی هلک پیدا کیږی؟ نو خامخا به په ما باندی تهمت او الزام وکړ شی او زما دا هلک به تل په خرابو القابو یادیږی، او خلق به ئی ربړوی (تنګوی)، او زه به خپل ځان له دی تهمت ځنی په څه دول (طریقه) وژغورم (وساتم)؟ او خپله پاکی به څرنګه ښکاره کړم؟ نو ځکه ئی ورسته ﴿ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ﴾ وویل او داد ئی ورکړ چه الله جل جلاله به ئی نه یوازی په آخرت کښی بلکه په دنیا کښی به ئی هم د لوی عزت او وجاهت او مرتبی خاوند کړی، او د دښمنانو ګرد (تول) الزامات به دروغ کړی، د «وجیه» په لفظ باندی دلته داسی وپوهیږئ! لکه چه د موسیٰ علیه السلام په نسبت ئی فرمایلی دی
﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا ۚ وَكَانَ عِندَ اللَّهِ وَجِيهًا ﴾

(۲۲ جزء د احزاب ۲۹ آیت ۹ رکوع) گواکی هغو کسانو ته (وجیه) وائی،
چه دوی په خصوصی دول (طریقه) له دروغو، طعنو او بدو الزاماتو څنی د الله تعالیٰ په مهربانی برائت حاصلوی. هغه د باطنی خبث خښتنان (خاوندان) چه د حضرت مسیح علیه السلام د نسب په نسبت طعنی کوی یا خدای یا کوم انسان په دروغو سره د هغه پلار بولی یا ئی د واقع په خلاف مصلوب یا مقتول یا ئی د ژوندانه په حالت کښی مړ بولی ـ یا د الوهیت او ابنیت او نوری باطلی عقیدی او د مشرکانو تعلیمات ده ته منسوبوی. نو پاک الله به مسیح علیه السلام له دی گردو (تولو) الزاماتو څنی په دنیا او آخرت کښی په ښکاره دول (طریقه) سره پاک او بری وگرځوی او د ده د وجاهت او نزاهت اظهار به (علیٰ رؤس الاشهاد) وفرمائی، هغه وجاهت چه له ولادت او بعثت څخه وروسته ده لره په دنیا کښی حاصل شو، د هغه پوره تکمیل به وروسته له نزوله کیږی. لکه چه زمونږ د مسلمانانو اجماعی عقیده هم دا ده. بیا په آخرت کښی په خصوصیت سره د ﴿ ءَأَنتَ قُلتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي ﴾ الآیة - سوال او ځواب هم ورسره کوی، او خپل خصوصی انعامات ور په یادوی، او د گردو (تولو) اولینو او آخرینو په مخ کښی به د ده د وجاهت او کرامت اظهار کیږی. لکه چه د ۷ جزء د «المائدة» په ۱۱٦ آیت ۱٦ رکوع کښی مذکور دی. او نه یوازی دا چه په دنیا او آخرت کښی به وجاهت لرونکی وی، بلکه د الله تعالیٰ په اخص الخواصو مقربینو کښی به هم شمیرل کیږی.

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾

او خبری به کوی له خلقو سره په مهد (د مور په غیږ یا په ځانگو یا په طفولیت) کښی او په کهولت (پوره عمر) کښی او له صالحانو څخه به وی.

تفسیر: یعنی خورا (دیر) ښائسته او په اعلیٰ درجه به نیک وی، اول به د مور په غیږ کښی، او بیا به په لوی والی کښی عجیبی او غریبی خبری کوی، په دی الفاظو سره په حقیقت کښی د بی بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها پوره تسکین وکړ شو. له پخوانیو زیرو څنی ممکن ؤ چه هسی خیال وکړی چه دغه وجاهت خو به یو وخت ورحاصلیږی مگر د طعن او د پیغور سلسله د ولادت څخه وروسته سمدستی شروع کیږی، نو په دی وخت کښی به په څه دول (طریقه) سره ځان بری او پاک کړم؟ د دی خبری ځواب ئی ورکړ، چه مه ویریږه! تاته به د ژبی خوځولو هیڅ ضرورت نه پاتی کیږی بلکه ته دا ورښکاره کړه چه «زه نن روژه یم. او له خبرو څنی می خوله ترلی ده. زما هلک پخپله ژبه تاسی ته ځواب درکوی.» لکه چه دا مطلب د (مریم) په سورت کښی په پوره تفصیل سره راځی. ځینی محرفین وائی چه د ﴿ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا ﴾ الآیة ـ څخه مراد بی بی مریم رضی الله تعالیٰ عنها ته داسی تسلی ورکول مقصد دی، چه ستا هلک به گونگی نه وی او د نورو هلکانو غوندی به له هلکتوبه تر زړتوبه پوری خبری

کوی. لیکن عجیبه خبره دا ده چه په محشر کښی به هم خلق داسی وائی **«یا عیسی انت رسول الله وکلمة القاها الیٰ مریم وروح منه و کلمت الناس فی المهد صبیاً»** او بخپله الله تعالیٰ به هم د قیامت په ورځ کښی فرمائی ﴿ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا ﴾ آیا هلته به هم د دی خاص نعمت او علامی له یادولو ځنی هم دا مطلب وی چه بی بی مریمه رضی الله تعالیٰ عنها مطمئنه شی چه زما دا هلک کونګی نه دی، او د نورو هلکانو په شان خبری کولی شی. اعاذنا الله من الغواية والضلالة!

قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ

وویل (مریمی) «ای ربه زما ځرنګه به پیدا شی ما لره زوی؟ حال دا چه مس کړی نه یم هیڅ بشر (نارینه ـ نه په نکاح نه په سفاح (بدکاری) سره)»،

تفسیر: معلومه شوه چه بی بی مریمه رضی الله تعالیٰ عنها له دی زیری ځنی داسی وپوهیده چه هلک په هم دی موجوده حالت کښی پیدا کیدونکی دی. که نه د تعجب هیڅ یوه موقع نه وه.

قَالَ كَذَٰلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾

وویل (جبریل) هم داسی (بی د نارینه له مس ځخه) الله پیدا کوی هغه چه اراده وفرمائی (د پیدا کولو ئی) هر کله چه اراده (حکم) وکړی (الله) د یوه کار پس بیشکه هم دا خبره ده چه وائی هغه شی ته چه (پیدا) شه! پس (پیدا) شی،

تفسیر: یعنی په هم دی دول (طریقه) بی د بشر د «مس» او لاس لګیدلو ځنی پیدا کیږی، د ده د عادت له مخالفت ځنی تعجب مه کوه! الله جل جلاله د هر شی په هر رنګ چه اراده وکړی هغه کیدونکی دی. د ده د قدرت تحدید امکان نه لری، د هر کار د کولو اراده چه وکړی، همغه کیږی الله تعالیٰ جل جلاله و اعظم شانه نه مادی ته محتاج دی، او نه اسبابو ته ضرورت لری.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ ﴿٤٨﴾

او ورزده کوی هغه ته (الله) کتاب (لیک) او حکمت (د شرعي احکامو علم، ژوری خبری) او توریت او انجیل.

تفسیر: یعنی دیر ښه لیکل به ورزده کوی، یا به د گردو (تولو) کتابونو هدایت او د «توریت» او «انجیل» علم ده ته په خصوصي دول (طریقه) سره ورښئي ـ او خورا (دیر) زیاتی د حکمت ژوری خبری وریادوی. زما په خیال ممکن دی چه له کتاب او حکمت ځنی قرآن او سنت مراد وی، ځکه چه مسیح علیه السلام به د نزول څخه وروسته زمونږ د پاک قرآن او د رسول الله مبارک له سنتو سره سم کار کوی او حکم به صادروی.، او دا هم په هغه صورت کښی امکان لری، چه ده ته د دغو شیانو علم او پوه ورکړه شي. والله اعلم.

وَرَسُولًا اِلٰى بَنِىٓ اِسْرَآءِيْلَ ۙ اَنِّىْ قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۙ

او (لیږو ئی) رسول طرف د بني اسرآئیلو (اولادی د یعقوب) ته. (چه وائی دوی ته) بیشکه زه په تحقیق راغلی یم تاسی ته په لویه علامه (د خپل صدق) له ربه ستاسی څخه.

تفسیر: یعنی له مبعوث کیدلو څخه وروسته خپل قوم بني اسرآئیلو ته به هسی وائی.

اَنِّىْٓ اَخْلُقُ لَكُمْ مِّنَ الطِّيْنِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فِيْهِ فَيَكُوْنُ طَيْرًاۢ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ

بیشکه زه جوړوم تاسی ته (ای بني اسرآئیلو)! له ختو ځنی په شان د شکل د مرغه نو پوکوم په دی (شکل) کښی پس کیږی (هغه شکل) مرغه (الوتونکی) په اذن (حکم) د الله سره.

تفسیر: یوازی د شکل او صورت جوړولو څخه په «خلق» سره تعبیر کول، تش ظاهری حیثیت دی. لکه چه په صحیح حدیث کښی معمولی تصویر کښل په «خلق» سره تعبیر شوی دی «**احیوا ما خلقتم**» یا په الله باندی د «احسن الخالقین» اطلاق دا راوښوول چه دا لفظ یوازی د ظاهری صورت په لحاظ د ماسوا الله په نسبت ویل کیدی شی که څه هم د تخلیق په لحاظ له الله تعالیٰ ځنی پرته (علاوه) بل هیڅوا ته خالق نشی ویل کیدی، ښائی چه له هم دی کبله (وجی) ئی

داسې نه دی فرمايلي «**انى اخلق لكم من الطين طيرا** زه له ختو څخنې مرغه جوړوم.» او داسې ئې وفرمايل چه «زه له ختو څخه د مرغه د شکل په شان جوړوم، او په هغه کښې پوکوم، نو بيا هغه خته د الله تعالیٰ په حکم سره الوزی.» په هر حال دا معجزه ئې دوی ته ورښوده. او وائې چه په هلکتوب کښې له حضرت عیسیٰ علیه السلام څخه د «ارهاص» په دول (طريقه) دا خارق العاده افعال د دی له پاره صادر شوی وو چه تهمت کوونکو ته د الله تعالیٰ د قدرت يوه وړوکې نمونه ورښئی، او د دوی فکر دی خوا ته را واړوی کله چه پاک الله زما په نفخې (پوکولو) سره د ختو په بی سا صورت کښې روح (سا) اچوی. هم دا رنګه که پاک الله بې د بشر د مس کولو څخه يوازی د «روح القدس» په نفخې (پوکولو) سره له يوی غوره شوی ښځې څخنې عیسوی روح پیدا کړی، نو دا به څه د تعجب خبره وی؟ بلکه څرنګه چه حضرت عیسیٰ علیه السلام د جبرائیلي نفخې (پوکولو) څخنې پیدا شوی دی، نو دا «مسیحی» نفخه دی د دی راز (قسم) ولادت يو اثر وګڼل شی د «المائدة» د سورت په آخر کښې د مسیح علیه السلام په دغو معجزاتو او خوارقو باندی په بل دول (طريقه) سره خبری کیږی هغه دی هلته وکتلی شی!
لنده ئې داسې شوه چه په مسیح علیه السلام باندی د ملکی او روحی کمالاتو غلبه وه ـ له دی څخنې داسې آثار څرګندیدل چه د دغو کمالاتو سره مناسب وو لیکن که انسان ته په پرېښته باندی فضیلت حاصل دی، او که ابوالبشر علیه السلام د ملائکو مسجود ګرځولی شوی دی، نو هیڅ شک نشته چه په چا کښې چه د بشریت هغه ګرد (تول) کمالات (روحانی او جسمانی کمالات) په اعلیٰ درجه سره وی نو هغه هرو مرو (خامخا) په مسیح علیه السلام باندی فضیلت لری چه هغه د برکتونو خاوند حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وعلیٰ آله واصحابه وسلم دی.

وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ ۖ

او روغوم مورزادی (پیدائشی) ړوند او پیس (برګ) او ژوندی کوم مړی په اذن (حکم) د الله سره،

تفسیر: په هغه زمانه (پیری) کښې د طبیبانو او حکیمانو ډیره ترقی او زور ؤ ـ نو مسیح علیه السلام ته داسې معجزی مرحمت شوی چه د خلقو په منځ کښې پر ګردو (تولو) لويو طبیبانو باندی د ده تفوق او لويوالی ثبت کړی، او ګرد (تول) طبیبان د هغو له معالجو څخه عاجزوی. بلا شبهه د مړی ژوندی کول، د الله تعالیٰ له صفاتو څخنې دی، لکه چه د «باذن الله» له قیده صافه ښکاره ده، مګر د دی له امله (وجې) چه مسیح علیه السلام د هغه وسیله ګرځیدلی دی، نو ئې توسعاً په خپل لوری نسبت کوی. د ځینو خلقو دا وینا چه پاک الله په لوی قرآن کښې یا پاک رسول الله پخپلو احادیثو کښې اعلان فرمایلی دی، چه له ازله تر ابده پوری هیڅوک مړی نه شی ژوندی کولی. يوه نوی او عجیبه دعوی ده، چه هیڅ ثبوت نه لری. که الله په قرآن کریم

کښې ﴿ فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ ﴾ فرمايلي دي، دا ئې راښوولي دي چه د مړ کيدونکي روح الله تعالیٰ ستنوي (واپس کوي)، او د اوده کيدونکي روح بيرته ور پريږدي. نو دا ئې کله فرمايلي دي چه له بيرته ستنولو (واپس کولو) څخه د هغه د بيا خوښي کولو واک (قبضه) او اختيار نه لري؟

تنبيه: «معجزه» هغه ده چه د پاک الله د عمومي عادت په خلاف د نبوت د مدعی له خوا د خپل تصديق له پاره ښکاره شي، نو که داسي نصوص واخيستي شي، چه د کوم شي په نسبت د الله تعالیٰ عمومي عادت په کښې بيان شوی وي، او بيا تري داسي استدلال وکړي، چه په دی سره د معجزاتو نفی کيږي، بيخي له معجزاتو څخه انکار، او د خپل غباوت او حماقت اظهار دی. که «معجزه» له عمومي قانون او عادت سره برابره راشي، نو هغې ته به څوک «معجزه» وائي؟ د مسيح عليه السلام بي پلاره پيدا کيدل د ابرص، ابره او اکمه روغول ـ د مړی ژوندی کول ـ او د نورو معجزاتو ورښوول، د مسلمانانو په ګردو (ټولو) اخلافو او اسلافو کښې يوه منلي شوی خبره ده. د اصحابانو رضي الله تعالیٰ عنهم او تابعينو (رحمة الله عليهم) په اقوالو کښې يوه خبره هم داسي نشته چه د مسيح عليه السلام د دی معجزاتو په نسبت څه تردد پکښې ښکاره شوی وي. هغه دعوی چه نن ئې ملحدان کوي چه «د دی خوارقو منل له قرآني محکماتو څخني مخالف دي». ګواکي دوی دغه شيان داسي محکمات راښکاره وي، چه د هغو د صحيح مطلب په پوهيدلو کښې ګرد (ټول) اسلامي ملت عاجز پاتي دی. آيا له ګردو (ټولو) محکماتو څخني مخ اړول او په متشابهاتو پسې لويدل، د ﴿ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ ﴾ مصداق نه دی؟ له اوسنيو ملحدانو څخني پرته (علاوه) بل هيڅوک موفق نشو چه «متشابهات» د «محکماتو» په لوری واړوی (العياذ بالله!) حق او رښتيا خو دا ده هغه آيتونه چه د هغه ظاهري معني ګرد (ټول) اسلامي امت د اصحابو له زماني څخني تر اوسه پوري منلي ده «محکمات» دي. او د هغو ماتول او ګډول او په تشو استعاراتو او تمثيلاتو باندي ئې اړول ـ او د معجزاتو پر نفی باندی، د عمومي عادت دليل راوړل، هم دا د زائغينو کار دی چه له هغه څخني د ځان ساتني هدايت پخپله رسول الله مبارک فرمايلي دی.

وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ

او خبروم زه تاسي په هغه شي چه تاسي (ئې) خورئ! او (خبروم زه تاسي) په هغه شي چه تاسي (ئې) ساتئ په کورونو خپلو کښې.

تفسير: وروسته له دی نه په ځينو غيبي شيانو باندی عام له دی چه د ماضي وي، که د مستقبل تاسي خبروم. له عملي معجزی څخه وروسته د يوی علمي معجزی ذکر فرمائي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

بیشکه په دی (معجزو) کښی هرومرو (خامخا) (پوره) نښانه ده تاسی ته که یئ تاسی مؤمنان (یقین لرونکی زما په نبوت) حال دا چه مصدق یم د هغه (کتاب) چه پخوا له ما (نازل شوی) دی چه تورات دی او (بل راغلی یم تاسی ته) له پاره د دی چه حلال کړم له پاره ستاسی ځینی له هغو شیانو چه حرام کړی شوی وو په تاسی باندی

تفسیر: یعنی د «تورات» تصدیق کوم چه د پاک الله کتاب دی. او د هغه عمومی اصول او احکام پخپل حال باندی قایم پاتی دی، او د الله تعالیٰ په حکم د دی زمانی په تناسب سره څه جزئی او فرعی تغیرات پکښی کیږی. مثلاً د هغه ځینی احکام چه ډیر سخت او درانه وو لری کیږی. (لکه چه په موسوی شریعت کښی د خالی د ورځی تعظیم ـ د ماهی او د اوښ د غوښی او د وازدی تحریم چه د ۸ جزء د الانعام په (۱۴۷) آیت (۱۸) رکوع کښی راغلی هغه ورته حلال شول نو واک (اختیار) لرئ چه د هغه نوم نسخ یږدئ! او که تکمیل.

وَجِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾

او راغلی یم تاسی ته په (هر قسم) معجزی له (طرفه د) رب ستاسی. نو وویریږئ تاسی له الله او ومنئ (وینا) زما (د الله په توحید او اطاعت کښی).

تفسیر: یعنی کله چه تاسی زما د صداقت دلائل ولیدل، نو اوس له الله جل جلاله څخه وویریږئ! او د هغه بندګی وکړئ! او زما خبری ومنئ!

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

بیشکه چه الله رب زما دی او رب ستاسی دی نو بندګی کوئ تاسی د ده !، هم دا لاره ده سمه صافه (رسوونکی مقصود ته).

تفسیر: یعنی له ګردو (تولو) خبرو څخنی یوه خبره، او له ګردو (تولو) اصولو یو اصل هم دا دی هغه دا چه پاک الله ومنئ! چه زما او ستاسی یو شان رب او پالونکی دی (او د پلار او زوی تعلقات او نور) پکښی مه پیدا کوئ! او د هغه بندګی وکړئ! د الهیٰ رضا موندلو سمه لاره هم دا توحید، تقویٰ او د رسول اطاعت دی. ښائی چه تاسی پری لاړ شئ! چه هغه ته په ښه ډول (طریقه) سره ورسیږئ!.

فَلَمَّآ اَحَسَّ عِيْسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ

نو کله چه معلوم کړ عیسیٰ (په محسوس ډول (طریقه) له بنی اسرائیلو څخه کفر (چه د مسیح د قتل اراده ئی وکړه!)

تفسیر: یعنی مسیح علیه السلام وپوهید چه دغه یهودان زما دین نه منی، بلکه زما په دښمنی او ضرر رسولو پسی لویدلی دی.

قَالَ مَنْ اَنْصَارِيْٓ اِلَى اللّٰهِ ؕ

وویل (عیسیٰ علیه السلام چه) څوک دی مددګاران زما په طرف (لاره) د الله کښی ؟،

تفسیر: یعنی زما مله او ملګری شئ! او د پاک الله د دین انتشار او تعمیم او ترویج کښی له ما سره مدد او مرسته (تعاون) وکړئ! او زما له انصارو څخنی شئ!

قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ ۚ

وویل حواریونو مونږ یو مددګاران د (دین د) الله!

تفسیر: له الله تعالیٰ سره مدد کول دا دی چه د هغه دین ته راشئ او د هغه دین او آئین ومنئ او د انبیاؤ مرسته (ملګرتیا) او مدد وکړئ لکه چه د مدینی منوری انصارو زمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم او د حق دین په منلو کښی خپلی مرستی ښکاره کړی.

آمَنَّا بِاللَّهِ ۚ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

ایمان مو راوړی دی په الله او شاهد شه ته (ای عیسیٰ !) په دی چه بیشکه مونږ مسلمانان یو

تفسیر: «حواریون» کومو کسانو ته ویل کیږی؟ او دا لقب د څه دپاره دوی ته ورکړی شوی دی؟ د دی په نسبت د عالمانو په منځ کښی ډیری خبری شوی دی، چه مشهوره ئی دا ده چه ړومبی هغه دوه تنه چه د حضرت عیسیٰ علیه السلام تابعان شول، دوبیان وو، او د کالیو (جامو) وینځلو له امله (وجی) به خلقو دوی ته «حواریون» ویل. عیسیٰ علیه السلام دوی ته وویل چه کالی (کپړی) وینځل پریږدئ! راشئ! چه زه تاسی ته د زړه وینځل دروښیم! دوی له ده سره ملګری شول وروسته له دی د ده د نورو ملګرو لقب هم داسی شو.

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾

ای ربه زمونږ ایمان راوړی دی مونږ په هغه کتاب (انجیل) چه نازل کړی دی تا او پیروی مو کړی ده د رسول (ستا عیسیٰ علیه السلام) نو ولیکه مونږ سره له شاهدانو (په وحدانیت او رسالت)

تفسیر: وروسته له دی نه چه د رسول په مخ کښی ئی اقرار وکړ د الله جل جلاله په حضور کښی ئی هم داسی اقرار وکړ چه «مونږ پر انجیل باندی ایمان راوړی دی. او ستا د رسول متابعت مو هم کړی دی، نو ته پخپل فضل او توفیق او کرم سره زمونږ نومونه د منونکو په فهرست کښی ولیکه! او زمونږ د ایمانداری تصدیق وفرمایه، او هسی توفیق راپه برخه کړه چه تل په ایمان باندی ټینګ اوسو. او زمونږ د بیا کافر کیدلو احتمال له سره پاتی نشی.»

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ ۖ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٥٤﴾

او مکر وکړ کفارو (په عیسیٰ باندی) او مکر وکړ الله (له دوی سره چه سزا ئی دوی ته ورکړه) او الله خیر (بهتر) د ماکرینو دی (چه مکاران په سزا رسوی).

تفسیر: «مکر» لطیف او خفیه تدبیر ته وائی. که دا پټ تدبیر د ښو کارو له پاره وی، ښه دی، او که د بدو کارو له پاره وی، بد دی. نو ځکه په ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ﴾ کښی ئی له

«مکر» سره «سیئ» قید زیات کړی دی، او دلته الله جل جلاله ته «خیر الماکرین» ویلی شوی دی، مطلب دا دی یهودانو د عیسیٰ علیه السلام په مخالفت کښې راز راز (قسم قسم) پلمی (منصوبې) او سازشونه او د پټو تدبیرونو جوړول شروع کړل، تر دی چه د باچا غوږونه ئې د مسیح علیه السلام له مخالفت نه ډک کړل، او داسې ئې وویل چه «دا سړی معاذ الله ملحد دی، او غواړی چه «تورات» بدل کړی، او ګرد (ټول) خلق د یهودانو له دین څخنی واړوی.» باچا د مسیح علیه السلام د نیولو امر صادر کړ. هلته داسې خبری کیدی، او دلته د الله تعالیٰ لطیف او خفیه تدبیر د هغوی په ماتولو کښې خپل کار کاوه. چه د هغه ذکر وروسته راځی. بیشکه د الله تعالیٰ تدبیر له ګردو (ټولو) څخنی داسې ښه - کلک - بهتر او مضبوط دی، چه هیڅوک هغه تدبیر نشی ماتولی.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّى مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَٰمَةِ ۖ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِى الدُّنْيَا وَالْءَاخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ الصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّٰلِمِينَ ﴿٥٧﴾

(یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وویل الله ای عیسیٰ بیشکه زه اخیستونکی یم ستا (له ځمکی) او پورته بیوونکی یم ستا طرف زما ته او پاکوونکی (لری کوونکی) یم ستا له هغو کسانو څخه چه کافران (منکران) شوی دی او ګرځوونکی یم د هغو کسانو چه متابعت ئې کړی دی ستا د پاسه د هغو کسانو چه کافران (منکران) شوی دی تر ورځی د قیامته پوری بیا (خاص) طرف زما ته دی راتګ ستاسی او زه به حکم وکړم په منځ ستاسی کښې په هغه شی کښې چه وئ تاسی چه په هغه کښې اختلاف به مو کاوه نو هر څه هغه کسان چه کافران شوی دی نو زه به په عذاب کړم دوی په عذاب سخت سره په دنیا او په آخرت کښې او نه به وی دوی ته هیڅ مدد

کوونکی (د عذاب په دفع کښی). او هر څه هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه (عملونه) نو پوره به ورکړی (الله) دوی ته اجرونه (د عملونو) د دوی، او الله نه خوښوی ظالمان (یعنی دوی په سزا رسوی).

تفسیر: باچا پر خلقو امر وکړ چه مسیح علیه السلام ونیسئ! او پر دار ئی وخیژوئ! او ورته داسی سختی سزاوی ورکړئ! چه د هغو له لیدلو څنی ګرد (تول) خلق د ده له متابعت څنی وګرځی لکه چه ابن کثیر «رحمة الله علیه» لیکی **«فبعث في طلبه من ياخذه ويصلبه وينكل به»** پاک الله په مقابل کښی مسیح علیه السلام ته اطمینان ورکړ چه زه به د دغو شقیانو دا ګردی (تولی) ارادی او پلمی (منصوبی) له خاورو سره برابری کړم. دوی غواړی چه تا ونیسی او ودی وژنی او نه دی پریږدی چه هغه مقصد پای (آخر) ته ورسوی چه ستا له پیدا کولو او بعثت څنی مقصود دی او په دی کار سره د الله تعالیٰ د لوی نعمت قدر نه کوی. ولی زه به له دوی څنی دا نعمت بیرته واخلم او ستا د هغه مقدر عمر او عظیم مقصد چه ستا له دغه ژوندون سره تعلق لری، خامخا پوره کوونکی یم او تا به داسی صحیح، سالم او روغ رمټ بوځم چه دوی به ستا یوه ویښته ته هم څه زیان ونشی رسولی او د دی په ځای چه دوی تا له منځه وباسی الله تعالیٰ به تا خپلی پناه ته بوځی. دوی غواړی چه تا پر دار باندی وخیژوی. ولی پاک الله به تا آسمان ته وخیژوی. د دوی داسی اراده ده چه په رسوا کوونکو او عبرت لرونکو سزاګانو سره خلق ستا له متابعته واړوی ـ خو پاک الله د هغوی دغه ناپاک لاسونه تر تا پوری نه رسوی. بلکه د دی ناولی او ناپاکی جرګی له منځه به تا پاک او صاف جګ (اوچت) کړی او د دی په ځای چه ستا بی پتی او بی عزتی وشی، یا خلق ودار شی او ستا له متابعته غاړه وغړوی، ستا د تابعینو او نوم اخیستونکو قرب او منزلت به تر قیامت پوری پر منکرانو باندی غالب او قاهر وساتم تر هغه پوری به چه ستا انکار کوونکی یهودان او اقرار کوونکی مسلمانان او نصرانیان په دنیا کښی اوسیږی، زما په حکم به تل دغه ستا اقرار کوونکی پر منکرانو باندی فائق او غالب وی بیا به داسی وخت راشی چه ستا مخالفین او موافقین او نور ګرد (تول) خلق به ما ته بیرته راځی نو هلته به زه ستاسی دا ګردی (تولی) جګړی یو په یو فیصله کړم او ګرد (تول) اختلافونه به له منځه ورک شی. دا فیصله به کله کیږی؟ دا فیصله به لکه چه د ﴿ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا ﴾ الآية ـ له تفصیل څخه معلومیږی چه له آخرته څخه به پخوا په هم دی دنیا کښی د هغی نمونه شروع کیږی. یعنی په هغه وخت کښی به ګرد (تول) کافران په سختو عذابونو کښی اخته کیږی، او هیڅ یو قوت او طاقت به د دوی چیغو او مرستی (مدد) ته ونشی رسیدی. په مقابل کښی به هغو کسانو ته چه ایمان لرونکی دی، په دنیا او آخرت کښی پوره پوره اجرونه ورکول کیږی، او د بی انصافو ظالمانو بیخ به وویستل شی. د مرحومه امت دا اجماعی عقیده ده کله چه یهودانو خپل ناپاک تدبیرونه سره پاخه کړل، نو حق تعالیٰ حضرت مسیح علیه السلام ژوندی آسمان ته وخیژاوه. زمونږ د پاک رسول صلی الله علیه

وسلم د متواترو احادیثو په موجب قیامت ته نژدی لکه چه دنیا له کفر، او ضلالت، دجالیت او شیطنت ځنی د که شی نو حق سبحانه وتعالیٰ به د بنی اسرآئیلو وروستنی پیغمبر یعنی حضرت عیسیٰ علیه السلام د علی الاطلاق خاتم المرسلین یعنی حضرت محمد رسول الله سیدالاولین والاخرین صلی الله علیه وسلم د یوه ارشد او اصلح خلیفه په حیث راولیږی، او دنیا ته به ښکاره کړی چه د پخوانیو رسولانو تعلقات د خاتم الانبیاء محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له دربار سره څه ډول (طریقه) دی؟ مسیح علیه السلام به د (دجال) قاتل شی او د هغه اتباع یهودان به ګرد (تول) سره تولوی او وژنی به ئی او هیڅ یو یهودی به ځان تری نشی ژغورلی (ساتلی) تر دی چه کانی او بوټی به هم ناری وهی چه زمونږ تر شا یهودان ولاړ دی - راشئ! او وئی وژنئ مسیح علیه السلام به صلیب ماتوی او د نصرانیانو باطل عقائد به اصلاح کوی. او د ګردی (تولی) دنیا خلق به د ایمان په سمه صافه لاره باندی سموی په هغه وخت کښی به ګردی (تولی) جګړی سره فیصله کیږی او تول مذهبی اختلافات به له څرمی (سیلمی) ورک شی. او یوازی د یوه خدای حق دین «اسلام» به پاتی شی، د دی وخت په نسبت الله جل جلاله فرمائی ﴿ وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ﴾ (٦ جزء د النساء ١٥٩ آیه ٢٢ رکوع) چه د هغه پوره تقریر او د مسیح علیه السلام د رفعی کیفیت به د «النساء» په سورت کښی راشی. په هر حال زما په نزد ﴿ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ ﴾ الآیة - یوازی له آخرت سره تعلق نه لری، بلکه له دنیا او آخرت دواړو سره تعلق لری لکه چه د وروستنی تفصیل په موقع کښی د ﴿ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ﴾ لفظ په ښکاره ډول (طریقه) سره شهادت راکوی او دا د دی قرینه ده چه د ﴿ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ﴾ معنی د قیامت قرب دی لکه چه په صحیحو احادیثو کښی تصریح شوی ده چه له قیامت څخه پخوا داسی یو مبارک وخت هرومرو (خامخا) راتلونکی دی چه ګرد (تول) اختلافات به له منځه ورک او یو صحیح دین به پاتی شی **(ولله الحمد اولا وآخراً)** د دی آیت په نسبت شائی څو خبری به زړه ولرلی شی د «توفی» د لفظ په نسبت د «ابو البقاء» په کلیاتو کښی ئی لیکلی دی چه **التوفي الاماتة وقبض الروح وعليه استعمال العامة. او الاستيفاء واخذالحق و عليه استعمال البلغاء** د عوامو په نزد د «توفی» معنی مړ کول دی او د سا وښکلو په مواردو کښی استعمالیږی لیکن د بلغاؤ په نزد د «توفی» اطلاق پر موت هم له دی کبله (وجی) کیږی چه په موت کښی خاص عضو نه بلکه د الله تعالیٰ له لوری پوره روح اخیستل کیږی اوس ئی داسی فرض کړئ که الله تعالیٰ د چا سا (روح) د هغه د وجود سره یو ځای واخلی نو هغه ته په طریق اولی سره «توفی» ویل کیږی. هغه اهل اللغت چه د «توفی» معنی د روح قبض لیکی دوی داسی نه وائی چه «قبض الروح مع البدن» ته «توفی» نه وائی او نه ئی داسی کومه ضابطه بیان کړی ده کله چه د «توفی» فاعل الله او مفعول ئی ذی روح وی نو پرته (علاوه) له موت ځنی بله معنی نه تری اخیستل کیږی هوا څرنګه چه د روح د قبض وقوع عموماً له بدن ځنی په جلا (جدا) کیدلو سره کیږی نو ځکه د کثرت او عادت په ملاحظه زیاتره د موت لفظ ورسره لیکی که نه د دی لفظ لغوی مدلول «قبض الروح مع البدن» لکه چه په

﴿ اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا ﴾ ۲٤ جزء د الزمر ٤٢ آیت ٥
رکوع کښې د توفی النفس «قبض الروح» دوه صورتونه ښوولی شوی دی یو مرګ او بل خوب په دی تقسیم کښې هم د (توفی) مفعول «النفس» واقع شوی دی. او د «حین موتها» قید ورسره زیات شوی دی او دا ئی راښوولی دی چه «توفی» او «موت» دوه سره بیل بیل شیان دی اصلی خبره دا ده چه د روح قبض مختلفی درجي لری یوه درجه ئی د مرګ په وخت کښې او بله درجه ئی د خوب په وخت کښې لیدله کیږی له قرآن کریم څخه دا معلومیږی چه پر دی دواړو باندی د «توفی» د لفظ اطلاق کیږی او په دی کښې د موت څه تخصیص نشته. ﴿ يَتَوَفّٰكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ﴾ (۷ جزء د الانعام ٦۰ آیت ۷ رکوع) اوس څرنګه چه خدای جل جلاله په دی دواړو آیتونو کښې په خوب باندی د «توفی» اطلاق کړی دی حال دا چه په خوب کښې د روح قبض پوره هم نه وی. هم داسی که د (آل عمران) او د (المائدة) په دوو آیتونو کښې د «توفی» د لفظ اطلاق پر «قبض الروح مع البدن» باندی کړی شوی وی نو کومه استحاله په لازمیږی؟ بالخصوص کله چه دا هم ولیدل شي چه د مرګ، او خوب په نسبت د (توفی) د لفظ استعمال هم دی پاک قرآن شروع کړی دی. پخوانی جهال عموماً له دی حقیقت څخنی خبر نه وو چه آیا په خوب کښې یا په مرګ کښې الله تعالیٰ له چا څخنی کوم شی اخلی که نه؟ نو ځکه د «توفی» د لفظ استعمال پر موت او خوب باندی د دوی په منځ کښې شائع نه ؤ اول ځلی پاک الله د موت او خوب په حقیقت باندی د رښا اچولو له امله (وحی) دا لفظ استعمال کړ نو هم ده لره دا حق هم شته چه د مرګ او خوب په شان «د اخذ الروح مع البدن» په نادره موقع کښې هم هم دا (توفی) استعمال کړی. په هر حال په دی آیت کښې د جمهورو په نزد له (توفی) څخنی موت نه دی مراد او له (ابن عباس «رض») څخنی دیر صحیح روایت هم دا دی چه مسیح علیه السلام ژوندی آسمان ته خیژولی شوی دی. کما فی «روح المعانی» وغیره. له ژوندی پورته کولو یا د دوهم ځلی راښکته کیدلو څخنی انکار کول له هیڅ سلف او خلف څخه نه دی منقول شوی بلکه په (تلخیص العبیر) کښې (حافظ ابن حجر رحمة الله علیه) په دغه باره کښې د اجماع نقل کوی او (ابن کثیر رحمة الله علیه) او نورو د نزول حدیثونو ته متواتر ویلی دی، او په «اکمال اکمال المعلم» کښې له امام (مالک رحمة الله علیه) څخنی دا مسئله صریحاً نقل شوی ده. بیا په هغو معجزو کښې چه مسیح علیه السلام ښکاره کړی دی برسیره پر نورو حکمتونو د ده له «رفع السمآء» سره یو خاص مناسبت هم مونده کیږی. مسیح علیه السلام له اوله داسی تنبیه فرمایلی وه کله چه د ختو یوه څیره زما له پوکولو څخنی په اذن د الله سره الوتونکی جوړیږی، او مخ په پورته الوځی، نو آیا هغه بشر ته چه پر ده باندی الله تعالیٰ د «روح الله» د لفظ اطلاق فرمایلی دی او د «روح القدس» له پوکی (نفخی) څخنی پیدا شوی دی، دا امر ممکن نه دی چه د الله تعالیٰ په حکم سره والوځی او ځان آسمان ته ورسوی؟ هغه څوک چه د هغه له لاس وهلو او څو الفاظو له ویلو څخنی د الله تعالیٰ په حکم سره ړانده او ابرصان (برګ) او جذامان او نور جوړیږی او مړی ژوندی کیږی که دا شخص پخپله د دی د کون او فساد له عالم

ځنې خپل ځان جلا (جدا) کوی او تر زرهاؤ کلونو پورې لکه پرښتې په آسمان کښې ژوندی، روغ رمټ اوسیږی نو په دی کښې څه استبعاد دی؟ **قال قتادة رحمة الله علیه فطار مع الملائكة فهو معهم حول العرش وصار انسيا ملكيا سماويا ارضيا** «بغوی» په دی موضوع باندې ځان ته کتابونه او رسالې خورې شوی دی. مګر زه د علماؤ توجه د علامه سید محمد انور شاه کشمیری طال بقائه د «عقیدة الاسلام» د رسالې لوستلو ته راګرځوم چه د هغه د علمی لعلونو او جواهرو ځنې مستفید شی! زما په نظر بله داسې کومه جامعه رساله پر دی موضوع باندې نه ده لیکلې شوې.

ذٰلِكَ نَتْلُوْهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيٰتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيْمِ ﴿۵۸﴾ اِنَّ مَثَلَ عِيْسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ ۭ خَلَقَهٗ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۵۹﴾

دا (چه تیر شول) مونږ ئې لولو پر تا (ای محمده!) له آیتونو او دین (یا پند یا قرآن یا لوح محفوظ) محکم شخه (چه هیڅ تغئیر او تبدیل نه لری) بیشکه مثل (صفت) د عیسیٰ په نزد د الله په شان د مثل (صفت) د آدم دی، چه (الله) جوړ کړ هغه (آدم) له خاورو شخه بیا ئې وویل ده (آدم) ته (بشر) شه! پس (بشر) شو.

تفسیر: نصرانیانو په دی خبرې باندې زمونږ له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره دیرې جګړې وکړې چه عیسیٰ علیه السلام بنده نه دی بلکه د الله تعالیٰ زوی دی نو په پای (آخر) کښې ئې وویل «که عیسیٰ د الله زوی نه دی نو ته ووایه چه پلار ئې څوک دی؟» نو د دوی په ځواب کښې دا آیت نازل شو چه آدم علیه السلام خو نه پلار درلود (لرلو) او نه مور نو که اوس عیسیٰ علیه السلام پلار نه لری نو دا د الله جل جلاله د قدرت په مقابل کښې کومه عجیبه خبره نه ده «موضح القرآن» نو په دی حساب سره ښائی چه آدم علیه السلام ته د الله جل جلاله زوی ووایه شی ځکه چه ستاسې په زعم دلته زورور دلائل شته حال دا چه د دی خبرې ویونکی هیڅوک نه دی.

اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴿۶۰﴾

حق (هغه دی چه) راغلی دی له جانبه د رب ستا (د عیسیٰ په شان کښې) نو مه کیږه له شک کوونکو نه

تفسیر: یعنی د مسیح علیه السلام په نسبت کومه خبره چه الله جل جلاله فرمایلی ده هغه داسی حقه ده چه د شک او شبهی هیڅ ځای پکښی نشته او په صحیح او حقیقی خبره باندی په پوره دول (طریقه) سره دوی ویوهول شول.

فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَآءَنَا وَأَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَٰذِبِينَ ﴿٦١﴾

نو هر څوک چه جګړه کوی له تا سره په (باره د) عیسیٰ کښی وروسته له هغه چه حاصل شو تا ته (صحیح) علم (د عیسیٰ په بندګی او نبوت) نو وو ایه (ای محمده! دوی ته) راځئ! چه راوبولو زامن زمونږ او زامن ستاسی او ښځی زمونږ او ښځی ستاسی او ځانونه خپل او ځانونه ستاسی بیا به التجا عاجزی وکړو (په دعا کښی) نو وبه ګرځوو مونږ (وبه وایو) لعنت د الله په دروغجنانو باندی.

تفسیر: الله تعالیٰ حکم وفرمایه که د نجران نصرانیان سره له دومره پوهولو بیا هم ونه پوهیږی نو له دوی سره «مباهله» وکړه! چه د هغی له پاره داسی یو مؤثر او مکمل صورت تجویز کړی شو چه دواړه ډلی دی له خپل اولاد سره راحاضری شی!، او د زړه له کومی دی په ډیر اصرار او عاجزی سره داسی دعاوی وکړی «هر یو له مونږه څخنی چه دروغ وائی په هغه باندی دی د الله تعالیٰ لعنت او عذاب ولویږی!» دا د «مباهلی» اقدام په اول سر کښی د دی خبری اظهار کوی چه کومه ډله تر کومی اندازی پوری پخپلو زړونو کښی پخپل صداقت او حقانیت باندی باور او یقین لری؟ لکه چه د «مباهلی» د دعوت له اوریدلو څخنی وروسته د نجران جرګی مهلت واخیست، او وئی ویل چه «مونږ په دی مورد کښی مشوره سره کوو بیا به ځواب وایو.» د مشوری په معرکی کښی د دوی پوهانو او تجربه کارانو وویل چه «ای د نصرانیانو ډلی! تاسی پخپلو زړونو کښی په یقین سره ګرد (تول) پوهیږئ چه دا محمد مرسل نبی دی او حضرت مسیح علیه السلام د ده په نسبت صافی فیصلی او ښکاره خبری کړی دی او تاسی ته دغه خبره هم څرګنده ده چه الله د اسمٰعیل علیه السلام په اولاده کښی د نبی د لیږلو وعده کړی ده. او هیڅ لری نه ده چه دا به همغه نبی وی. نو له نبی سره د کوم قوم د مباهلی او ملاعنی کولو هم دا نتیجه کیدی شی چه د هغه هیڅ یو لوی او وړوکی د الله تعالیٰ له عذاب څخنی نه خلاصیږی. او د نبی د لعنت اثر تر دیرو نسلونو پوری پاتی کیږی. ښه خو به دا وی چه اوس مونږ له ده

سره روغه وکړو او د خپلو کلیو په لوری بیرته لاړ شو ځکه چه له کردو (تولو) عربو سره د جنګ کولو قوت په مونږ کښی نشته» د نجرانیانو د جرګی کردو (تولو) سریو هم دا تجویز ومانه. او زمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په لوری وررهی (وررَوان) شول. په هم دی وخت کښی محمد رسول الله صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم سره له حضرات حسن، حسین، فاطمی، او علی المرتضیٰ رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین د باندی وتل، کله چه د نجرانیانو د لوی پادری سترګی په دی نورانی صورتونو باندی ولګیدی بی واکه ئی وویل چه «زه هسی پاک نورانی صورتونه وینم چه د دوی په دعا به غرونه له خپل ځایونو څخنی وخوځولی شی، نه چه د دوی له «مباهلی» څخنی مونږ هلاک شو او نه چه د دوی د ښیرا له امله (وجی) یو نصرانی هم په ځمکه کښی پاتی نشی» بالاخر دوی مقابله پریښوده او روغه ئی سره وکړه. او کلنی «جزیه» ئی ومنله او صلحه ئی سره وکړه او بیرته ولاړل. د حضرت نبوی صلی الله علیه وسلم حدیث دی «که نصرانیانو «مباهله» کړی وی نو دا کرده (توله) وادی (بیدیا) به اور ګرځیدلی وی او پر دوی باندی به اوریده او الله تعالیٰ به نجرانیان په کلی دول (طریقه) له منځه وړی وی او د یوه کال په منځ کښی به کرد (تول) نصرانیان مړه شوی وی.»

تنبیه: لوی قرآن دا نه دی راښوولی چه وروسته له رسول صلی الله علیه وسلم به هم د «مباهلی» صورت اختیاراوه شی که نه؟ او دا چه د «مباهلی» اثر به همغسی ظاهریږی لکه چه د محمدی صلی الله علیه وسلم له «مباهلی» څخنی ظاهر کیدونکی ؤ؟ د ځینو اسلافو د عمل له طریقی او د ځینو حنفی فقهاؤ رحمة الله علیهم له تصریحاتو څخنی معلومیږی چه د «مباهلی» جواز تر اوسه پوری هم باقی دی مګر په هغو شیانو کښی چه د هغوی شرعی ثبوت بیخی قطعی وی او دا خبره ضروری نه دی چه په «مباهلی» کښی دی کوچنیان (ماشومان) او ښځی هم شاملی کړلی شی او نه به پر «مباهله» کوونکو باندی د هغه دول (طریقه) عذاب راتلل ضروری وی چه زمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د «مباهلی» له امله (وجی) راته، بلکه دا یو دول (طریقه) د حجت اتمام دی چه وروسته له هغه څخه د مجادلی، مباحثی او مناقشی ابواب تړل کیږی. او زما په خیال «مباهله» له هر کاذب سره نه وی بلکه ښائی چه یواځی له معاند کاذب سره دی وشی.(ابن کثیر رحمة الله علیه) وائی **«ثم قال الله تعالیٰ آمراً رسوله صلی الله علیه وسلم ان یباهل من عاندالحق فی امر عیسیٰ علیه السلام بعد ظهور البیان» والله اعلم**

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ ۚ

بیشکه دا (حال د عیسیٰ او د مریمی چه تا ته بیان شو) خامخا دا بیان حق دی او نشته هیڅ بر حق معبود مګر یوازی الله دی،

تفسیر: د مباهلی له بلنی څخه دا راڅرګنده شوه چه مباهله د دی له پاره وه چه هر هغه څه

چه په قرآن کښې د مسيح عليه السلام په باره کښې ويلې شوې دي، هغه حق او رښتيا دي. او د الله تعالیٰ دربار له هر ډول (طريقه) شرک او پلار او زويتوب او نورو تعلقاتو څخنې بيخي مبراء او پاک دی.

وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾

او بيشکه الله خامخا هم دی ډير غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: پخپل کامل قدرت او حکمت سره به د رښتين او دروغجن سره همغسې معامله وکړي چه د هر يوه له حاله سره هغه وړ (لائق) او مناسبه وي.

فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

نو که وګرځيدل دوی (ايمان ته ئې شا کړه او اسلامي احکام ئې ونه منل) پس بيشکه الله ښه پوه دی په فساد کوونکو (نو جزا به ورکړي دوی ته).

تفسير: که نه ئې په دلائلو سره مني او نه «مباهلې» ته تياريږي نو پوه شه چه د دوی مقصود د حق اثبات نه دی او نه پخپلو زړونو کښې د خپلو عقايدو پر صداقت باندې څه يقين او باور لري، يوازې فتنه او فساد خورول د دوی مطلب دی نو ته ښه وپوهيږه چه ګرد (ټول) مفسدان د الله تعالیٰ تر نظر لاندې دي (او بې له مجازاتو ئې له سره نه پريږدي).

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ

ووايه (ای محمده !) چه ای اهل کتابو! راځئ تاسې په طرف د يوې کلمې (خبرې) چه برابره ده په منځ زمونږ او ستاسې کښې (او هغه دا ده) چه عبادت به نه کوو مګر يوازې د الله او شريک به نه نيسو په الله پورې هيڅ شی او نه به نيسي ځينې زمونږ ځينې نور خدايان غير له الله (لکه چه تاسې کتابيان احبار او رهبان نيسئ)،

تفسیر: پخوا له دی نه قصه تیره شوه، کله چه زمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم د (نجران) جرګی ته وفرمایل «اسلموا مسلمانان شئ!» نو نجرانیانو وویل «اسلمنا مونږ مسلمانان یو!» له دی څخنی ښکاره شوه، چه دوی هم د مسلمانانو په شان د اسلام دعوی کوونکی وو. نو هر کله چه د توحید دعوت یهودانو او نصرانیانو ته وړاندی کیده دوی به ویل چه مونږ هم د الله تعالیٰ په وحدانیت باندی قائل یو. بلکه هر یو مذهب لرونکی په یو نه یو رنګ او ډول (طریقه) سره پورته تللی اقرار کوی چه الله تعالیٰ همغه رب العٰلمین جل وعلیٰ شانه دی. دلته هم دی لوری ته توجه کری شوی ده، چه په اساسی عقیده د الله تعالیٰ په توحید او خپل ځان مسلمان ګڼلو کښی، مونږ واړه سره متفق یو، او هم دا د توحید عقیده مونږ ګرد (تول) سره یو کولی شی، په دی شرط سره چه وروسته له دی نه تاسی له خپلو تصرفاتو او تحریفاتو (اړولو را اړولو) څخنی واوړی! او په هغی کښی نوری ګوتی ونه وهئ! او حقیقت ئی وانهړوئ! دی خبری ته ډیر ضرورت دی همغسی چه تاسی په ژبه سره ځان «مسلم» او «موحد» بولئ!، عملاً او حقیقتاً هم خپل ځان یوازی همغه (وحده لاشریک له خدای) ته وسپارئ! او پرته (علاوه) له هغه د بل چا بندګی ونه کرئ! او نه د الوهیت په مخصوصو صفاتو کښی بل شی له الله تعالیٰ سره مل او شریک وګڼئ! او نه له کوم نبی علیه السلام ولی، مرشد، پیر، فقیر، او بل چا سره هسی معامله وکرئ چه هغه یوازی له الله تعالیٰ سره وړ (لائق) او مناسب وی. مثلاً ځینو ته د هغه زوی او لمسی مه وایئ! یا له شرعی نصوصو څخنی سترګی مه پتوئ! او یوازی د بل چا له حرام او حلال ویلو څخنی د یوه شی په حل او حرمت باندی باور مه لرئ! لکه چه د ﴿ اِتَّخَذُوٓا اَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَانَهُمۡ اَرۡبَابًا مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ ﴾ له تفسیر څخنی دا خبره راڅرګندیږی. ځکه چه دا ګرد (تول) امور د توحید او د اسلام له دعوی سره منافات لری.

فَاِنۡ تَوَلَّوۡا فَقُوۡلُوا اشۡهَدُوۡا بِاَنَّا مُسۡلِمُوۡنَ ﴿۶۴﴾

نو که وګرځیدل دوی (له توحیده او اسلامی احکامو ته ئی شا واړوله) پس ووایئ تاسی (ای مؤمنانو کتابیانو ته چه) شاهدان شئ تاسی په دی چه په تحقیق مونږ مسلمانان یو (او تاسی نه یئ).

تفسیر: یعنی ای کتابیانو تاسی سره د توحید او د اسلام د دعوی له الله تعالیٰ څخنی غاړی غړوئ! او مونږ مسلمانان «الحمد لله» په هغی باندی تینګ ولاړ یو! او خپل ځانونه یوازی واحد، احد، صمد الله تعالیٰ ته سپارو! او د هغه تابعان او فرمان منونکی یو نه تاسی. ځکه چه تاسی د خپل نبی حکم نه منئ!

يَاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تُحَاۤجُّوْنَ فِيْۤ اِبْرٰهِيْمَ وَمَاۤ اُنْزِلَتِ التَّوْرٰىةُ وَالْاِنْجِيْلُ
اِلَّا مِنْۢ بَعْدِهٖ ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۶۵﴾ هٰۤاَنْتُمْ هٰۤؤُلَاۤءِ حَاجَجْتُمْ فِيْمَا
لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاۤجُّوْنَ فِيْمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ ؕ وَاللّٰهُ
يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۶۶﴾

ای اهل د کتابو! ولی جګړه کوئ تاسي (په شان د) ابراهیم کښې (په دی شان چه هر یو له تاسي ئی پخپل دین ګڼئ) حال دا چه نه دی نازل کړی شوی تورات او انجیل مګر (په سلهاؤ کلونو) وروسته له ده آیا نو هیڅ عقل نه لرئ تاسي (چه داسي چټی (بیکاره) خبری کوئ) واورئ خبردار شئ تاسي هغه کسان یئ چه جګړه مو کړی ده (له ډیره حماقته) په هغه شي کښې چه ؤ تاسي ته په هغه کښې څه علم نو ولی جګړه کوئ تاسي په هغه شي کښې چه نشته تاسي لره په هغه کښې هیڅ علم، حال دا چه الله پوهیږی (په هغه شی هم چه تاسي پکښې جګړه کوئ) او تاسي نه پوهیږئ (جاهلان یئ)

تفسیر: لکه چه په توحید او د اسلام په دعوی کښې ګرد (ټول) سره مشترک وو، هم داسي د ابراهیم خلیل الله علیه السلام په تعظیم او تکریم کښې هم ټول سره شریکان وو او له یهودانو او نصرانیانو څخه هری ډلی بیله دعوی کوله چه ابراهیم علیه السلام زمونږ په دین ؤ، یعنی (معاذ الله) یهودی یا نصرانی ؤ. د دی ځواب ئی داسي ورکړ چه (توریت) او (انجیل) چه د هغو پیروانو ته یهودی یا نصرانی وائی، په سلهاؤ کلونو وروسته له ابراهیم علیه السلام څخه نازل شوی دی، نو بیا ابراهیم علیه السلام ته یهودی یا نصرانی څرنګه ویلی شي؟ بلکه په دی ډول (طریقه) چه تاسي یهودی یا نصرانی یئ، په دی وصف او معنی پخپله موسیٰ یا عیسیٰ علیهما السلام ته هم یهودی یا نصرانی نه ویل کیږی. او که دا مطلب وی چه د حضرت ابراهیم علیه السلام شریعت زمونږ له مذهب سره ډیر نژدی ؤ، نو دا هم غلطه ده، ځکه چه تاسي په دی باندی له کومه پوه شوئ؟

دا خو ستاسي په کتابونو کښې نشته، او نه د الله تعالیٰ له جانبه تاسي ته خبر درکړی شوی دی او نه تاسي د دی خبری کوم ثبوت وړاندی کولی شئ، نو بیا په داسي خبره کښې جګړه کول، چه د هغی هیڅ علم او پوهه له هیچا سره نه وی، که حماقت او ناپوهی نه ده نو څه ده؟ د هغو شیانو په نسبت چه تاسي لږ ډیر علم درلود (لرلو) هغه هم محض سطحی او ناتمامه ؤ مثلاً د مسیح علیه السلام واقعات یا د آخرالزمان رسول الله صلی الله علیه وسلم بشارتونه او نور. نو

تاسی ولی په هغو مواردو کښې سره جګړه کوئ؟ چه تاسی بیخی له هغو څخه بی خبره یئ او له سره پری نه پوهیږئ! ښه معلومه ده، چه ابراهیم علیه السلام څه ؤ؟ او نن په دنیا کښې د کومی ډلی مسلک هغه ته ډیر نژدی دی؟

مَا كَانَ إِبْرٰهِيْمُ يَهُوْدِيًّا وَّلَا نَصْرَانِيًّا وَّلٰكِنْ كَانَ حَنِيْفًا مُّسْلِمًا ؕ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۶۷﴾

(پاک الله د ابراهیم علیه السلام د پاکوالی په باره کښې فرمائی چه) نه ؤ ابراهیم یهودی او نه نصرانی ولیکن ؤ دی حنیف (مائل له ګردو (ټولو) باطلو مذاهبو څخنی حق دین ته) مسلمان (حکم منونکی د الله)، او نه ؤ (ابراهیم) له مشرکانو نه.

تفسیر: یعنی ابراهیم علیه السلام به خپل ځان «حنیف» یا «مسلم» باله. د «حنیف» معنی دا ده چه د حق په سمه لاره باندی برابر درومی او نوری ګردی (ټولی) باطلی لاری پریږدی. او د «مسلم» معنی حکم منونکی دی. نو اوس تاسی پخپله اټکل وکړئ! چه نن کومی ډلی له ګردو (ټولو) څخنی خپل غیر مشروع تعلقات شکولی (پریکړی) دی؟ او د الله تعالیٰ لاره ئی ټینګه نیولی ده؟ او خپل ځان ئی بیخی الله جل جلاله ته سپارلی دی؟ نو همغه به ابراهیم علیه السلام ته زیات اشبه او نژدی وی.

تنبیه: دلته د «مسلماً» څخنی د اسلام څخه خاص محمدی شریعت مرادول ضروری نه دی. ځکه چه معنی ئی تش تسلیم، تفویض او فرمان منل دی چه هغه د ګردو (ټولو) انبیاؤ دین دی. خو ابراهیم علیه السلام په دی خصوصیت سره دا نوم او لقب زیات روڼ کړی دی ﴿ اِذْ قَالَ لَهٗ رَبُّهٗۤ اَسْلِمْ ۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴾ (د البقرة ۱۳۱ آیة ۱۶ رکوع) د حضرت ابراهیم علیه السلام د ژوندانه د سوانحو یو یو حرف دا راښئی چه دی سر تر پایه د اسلام او تسلیم او په قضا باندی د رضاء حقیقی مجسمه او مصداق ؤ. د اسمٰعیل علیه السلام د ذبحی په واقعه کښې د ﴿ فَلَمَّاۤ اَسْلَمَا وَتَلَّهٗ لِلْجَبِيْنِ ﴾ جمله د ده د اسلام شان په ډیر وضاحت او صراحت سره ښکاروی. «**اللهم صل وسلم وبارک علیٰ محمد وعلیٰ آل محمد کما صلیت وسلمت وبارکت علیٰ ابراهیم وعلیٰ آل ابراهیم انک حمید مجید.**»

اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهِيْمَ لَلَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ؕ

بیشکه ډیر نژدی له خلقو نه ابراهیم ته هرومرو (خامخا) هغه کسان دی چه متابعت ئی کړی ؤ د ده (یعنی خپل امت ئی) او دا نبی (محمد) دی او هغه کسان دی چه ایمان ئی راوړی دی (له محمدی امته)

تفسیر: الله تعالیٰ راوښوده چه له ابراهیم علیه السلام سره د ده د زمانی امت زیات مناسبت درلود (لرلو). او په وروستنیو امتونو کښی ئی محمدی امت. د دغه پیغمبر امت هم په نامه او هم په دود او دستور کښی له ابراهیم علیه السلام سره زیات مناسبت لری. او د دی امت پیغمبر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم خلقاً (په پیدائښت) خلقاً (په عادت) صورت او سیرت کښی له حضرت ابراهیم علیه السلام سره ډیر زیات شبیه دی، چه د ابراهیم علیه السلام د هغی دعا او غوښتنی سره سم راغلی دی چه د البقرة په ۱۲۹ آیة ۱۵ رکوع کښی مو د هغه تلاوت وکړ ﴿ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ ﴾ الآیة - له هم دی امله (وجی) د (حبشی) نصرانی پاچا (نجاشی) مسلمانانو مهاجرینو ته د «ابراهیم حزب» ویلی ؤ، ښائی د هم دی راز (قسم) مناسباتو له امله (وجی) په درود شریف کښی «کما صلیت علیٰ ابراهیم» فرمایل شوی دی یعنی له هغه نوعیته او نمونی «صلواة» ورنازل کړه! چه پر ابراهیم علیه السلام او د ابراهیم علیه السلام په آل باندی دی نازلاوه په (جامع ترمذی) کښی دا حدیث راغلی دی «**ان لکل نبی ولاة من النبیین وان ولیی ابی و خلیل ربی**» د دی مضمون تفصیل به وروسته راځی (انشاء الله تعالیٰ!).

وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

او الله ولی (دوست ناصر حافظ) د مؤمنانو دی (چه له دوی سره مرستی کوی او ښه اجر ورکوی)

تفسیر: یعنی د خپلی لاری په حقانیت باندی د بل موافقت او مشابهت یوازی هلته دلیل راوړل کیږی کله چه پخپله په ده باندی وحی نه راځی، نو الله جل جلاله د مسلمانانو «ولی» دی چه دوی (مستقیماً او په سمه لاره) د ده په حکم باندی درومی «مو ضح القرآن».

وَدَّت طَّائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ ط
وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾

دوست ګڼی هیله (امید) کوی یوه طائفه له اهل کتابو څخه د دی چه (په

کوم قسم وښويوی) گمراه کړی تاسی او نه گمراه کوی (په واقع کښی نه ښويوی) دوی مگر نفسونه خپل (چه عذاب او وبال ئی هم دوی ته راجع کيږی) او (په دی) نه پوهيږی دوی.

تفسير: پخوا ئی ويلی ؤ «والله ولی المؤمنين» دلته ئی راوښوده، کله چه د مؤمنانو «ولی» الله تعالیٰ دی نو ستاسی مکر او پلمی (منصوبی) پر دوی باندی هيڅ نشی چليدی. بيشکه چه ځينی کتابيان غواړی چه د خپلو ځانونو په شان مسلمانان هم له سمی لاری ځنی واړوی، خو مسلمانان د دوی په جال کښی نه نښلی. هو! دغه خلق خامخا پخپله گمراهی او وبال کښی زيادت کوی. او د دوی د دی اغوا کوونکو کوښښونو ضرر هم دوی ته بيرته ور رسيدونکی دی چه په هغه باندی دوی اوس نه پوهيږی.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾

ای اهل د کتابو! ولی کافران (منکران) کيږئ تاسی په آيتونو د الله (قرآن) باندی حال دا چه تاسی شاهدان يئ (اقرار کوئ په حقانيت د کلام الله او نعمت د رسول الله)

تفسير: يعنی تاسی په (تورات) او نورو باندی قائلان يئ! چه په هغو کښی د (محمد النبی رسول العربی صلی الله عليه وسلم) او د لوی قرآن په نسبت بشارتونه او زيری شته او په هغو باندی تاسی ښه خبر يئ او په پټو مرکو کښی تاسی پر دی شيانو باندی اقرار او تصديق هم کوئ! نو بيا ظاهراً او په ښکاره ډول (طريقه) ولی له هغو ځنی مخالفت کوئ؟ او پر پاک قرآن باندی ولی ايمان نه راوړئ؟ او د خاتم الانبياء تصديق د څه له پاره نه کوئ؟ ښه وپوهيږئ چه له قرآن عظيم الشان ځنی انکار په حقيقت کښی له گردو (ټولو) پخوانيو آسمانی کتابونو ځنی انکار دی.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ
وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾

ای اهل د کتابو! ولی گډوئ تاسی حق له باطلو (خپل دروغ له رښتيا آسمانی کتابونو) سره؟ او پټوئ تاسی حق (د محمد نبوت) حال دا چه تاسی پوهيږئ (په دی خلطولو او پټولو)

تفسیر: دوی د «تورات» ځینی حکمونه د دنیوی غرضونو او مالونو له امله (وجی) بیخی لغوه کړی وو په ځینو آیاتو کښی ئی لفظی تحریفات او د ځینو معنی ئی بدله کړی او ځینی شیان ئی لکه د آخر الزمان نبی صلی الله علیه وسلم بشارتونه بیخی پټ کړی وو، او څوک ئی پری نه خبرول.

وَقَالَتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ اٰمِنُوْا بِالَّذِيْٓ أُنْزِلَ عَلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوْٓا اٰخِرَهٗ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿۷۲﴾

او وویل یوی طائفی له اهل د کتابو (بلی طائفی ته) چه ایمان راوړئ په هغه (قرآن)! چه نازل کړی شوی دی په هغو کسانو چه مؤمنان دی (یعنی ای کتابیانو ایمان راوړئ) په اول د ورځی کښی او کافران شئ (ای کتابیانو! بیا) په آخر د ورځی کښی له پاره د دی چه دوی (یعنی مؤمنان هم لکه کتابیان) (له ایمانه) وګرځی

تفسیر: په دی آیت کښی د کتابیانو د چالاکیو او د خیانتونو ذکر کیږی، چه یو له هغو څخه دا ؤ، چه د دوی ځینی سری د ګهیځ (سحر) په وخت کښی په ښکاره ډول (طریقه) سره مسلمانیدل او له مسلمانانو سره به ئی لمنځونه کول او د ماښام په وخت کښی به ئی ویل «مونږ له خپلو لویو لویو علماؤ څخه تحقیق کړی دی، چه دا هغه رسول نه دی چه زیری ئی راکړی شوی دی، او د تجربی له مخی هم د ده حالات د اهل الحق په شان راڅرګند نه شول نو ځکه له اسلامه څخه بیرته اوړو.» ښکاره ده چه د هسی اوضاعو له امله (وجی) به نور ډیر ضعیف الایمان کسان هم بیرته آوښتل، او داسی به ئی ګڼل چه ضرور به د اسلام په دین کښی دوی څه نه څه عیب او نقص لیدلی وی چه دی خلقو وروسته د هغه له منلو څخه له هغه څخه مخ واړاوه او هم د عربو په جاهلانو کښی د کتابیانو د علم او فضل لوی شهرت ؤ، نو ځکه داسی یو خیال هم پیدا کیده چه که دا نوی مذهب حق وی نو داسی پوهانو به غاړه تری نه غړوله بلکه له ګردو (تولو) څخه به ئی پخوا هغه منه.

وَلَا تُؤْمِنُوْٓا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِيْنَكُمْ ۭ

او مه منئ تاسی (ای کتابیانو د هیچا) مګر د هغه چا چه متابعت ئی کړی وی د دین ستاسی (چه یهودیت دی)

تفسیر: یعني هغه یهودان چه مسلمانانو ته د نفاق په ډول (طریقه) خپل ځانونه مسلمانان څرګندوي دوی ته دی دا ښه معلومه وي چه هغوی په رښتیا مسلمانان شوي نه دي، بلکه همغسې یهودان دي او په اخلاص سره د هغو یهودانو خبري اوري چه د هغوی په دین باندی رهي (روان) دي او د موسوي شریعت د اتباع دعوی کوونکی دي ځینو د ﴿ وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ ﴾

معنی داسې کړی ده چه «په ظاهري ډول (طریقه) سره تاسې ایمان راوړئ! او خپل ځان مسلمان ښکاره کړئ! دا دی یوازې د هغو خلقو له پاره وي چه ستاسې پر دین باندی تګ کوي.» یعني په دی تدبیر سره ښائې د خپلو هم مذهبانو ساتنه مو مقصود وي چه دوی مسلمانان نشي ـ یا هغه کسان چه مسلمانان شوي په دی چل او تدبیر سره بیرته مرتدان شي.

قُلْ إِنَّ ٱلْهُدَىٰ هُدَى ٱللَّهِ

(فرمائی الله چه ای محمده دوی ته) وواېه بېشکه هدایت (حق دین) هم دا هدایت د الله (اسلامی دین دی)

تفسیر: یعني هدایت خو د الله تعالیٰ په ورکولو سره مونده کیږي. د هر چا په زړه کښې چه الله تعالیٰ د هدایت رڼا واچوي، هغه ستاسې په هسې چلونو او فریبونو، نه ګمراه کیږي.

أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَآجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ ۗ

او دا (تدبیرونه ستاسې ای کتابیانو د حسد له مخې دي په دی) چه ولې ورکړی شي یو چا ته په مثل د هغو (فضائلو) چه درکړی شوي دي تاسې ته او (دپاره د بد ګڼلو د دی خبري چه مؤمنان) حجت قائم کړي او غالب شي پر تاسې په نزد د رب ستاسې (د حجت له مخې)

تفسیر: یعني هسې مکرونه او تدبیرونه یواځې د رخې (کینې) او حسد له امله (وجې) کوي هغه دا چه نورو ته داسې شریعت او نبوت او رسالت ولې ورکول کیږي؟ لکه چه پخوا دوی ته ورکړی شوي ؤ یا په مذهبي او دیني جد او جهد کښې نور خلق ولې پر تاسې باندې غالب او وړاندې ځي؟ او د الله تعالیٰ په مخکښې تاسې ملزم کوي. یهودانو ټل داسې خیالات شائع کول چه «په دنیا کښې یواځې هم دا زمونږ قوم د شرعي علومو اجاره داران دي. «تورات» پر مونږ باندې رانازل شوی دی. موسیٰ علیه السلام غوندې یو اولوا العزم نبي په مونږ کښې مبعوث شوی دی. نو

د عربو امیان له دی فضل او کمال سره څه تناسب لری؟» مگر د تورات د (سفر استثناء) هغه عظیم الشانه پخوانی وینا نښی غلطیدی چه په هغی کښی دا راښوولی شوی ؤ چه الله تعالیٰ به د بنی اسرائیلو په ورونو بنی اسمٰعیلو کښی موسیٰ علیه السلام غوندی د مستقل شریعت خاوند یو نبی راولیږی، او خپل کلام لوی قرآن به د هغه په خوله کښی واچوی ﴿ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴾ (۲۹ جزء د المزمل ۱۵ آیة ۱ رکوع) لکه چه بنی اسمٰعیلو ته دا لوی دولت ور په برخه هم شو، او دوی د علم، او فضل او حجت او برهان، او د مذهبی جداوجهد په میدان کښی نه یوازی له بنی اسرائیلو مخښی، بلکه له تولو نړیوالو مخښی وړاندی تللی دی. فالحمد لله علیٰ ذلک.

تنبیه: د دی آیت تقریر په څو څو دوله (طریقو) سره کړی شوی دی. خو مونږ همغه تقریر غوره کړی دی، چه د هغه په طرف د (شیخ الهند«رحمة الله علیه») دغه ترجمه اشاره کوی «او دغه گرد (تول) شیان د دی له پاره دی چه بل چا ته هم ولی ورکړ شو هغه شی چه تاسی ته درکړی شوی ؤ، یا دوی ولی غالب شول پر تاسی ستاسی د رب په حضور کښی.»

قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

ووایه (ای محمده!) چه بیشکه فضل (علم او حکمت) په قدرت د الله کښی دی ورکوی ئی هغه چا ته چه اراده وکړی او الله پراخ دی (رحمت، فضل او احسان د ده) ښه عالم دی (د احسان په اهل هم) خاصوی په مهربانی خپلی (چه اسلام یا قرآن یا نبوت دی) هغه څوک چه اراده وکړی او الله څیښتن (خاوند) د فضل (مهربانی) ډیری لوئی دی (پر مؤمنانو باندی).

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په خزانو کښی څه کمی نشته، او همغه پوهیږی چه کرامت د چا برخه ده د نبوت، شریعت، اسلام، ایمان، برهان او د هر راز (قسم) مادی او روحانی فضائلو او کمالاتو تقسیمول د همغه په قدرت کښی دی، هر کله، هر چاته، هر شی چه مناسب وبولی همغه ورکوی. ﴿ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ﴾ ۸ جزء د الانعام ۱۲۵ آیت ۱۵ رکوع).

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ۗ

او ځینی له اهل د کتابو هغه څوک دی که امین کړی ته دی په ډیر مال باندی نو بیرته به وسپاری دا (مال) تاته او ځینی له دوی څخه هغه دی که امین کړی ته هغه په یوه دینار باندی نو اداء به نه کړی دی دا دینار تاته مګر که ئی ته همیشه په ده ولاړ (له پاره د غوښتلو)

تفسیر: د اهل کتابو د دینی خیانت او نفاق په سلسله کښی د دنیوی خیانت ذکر هم راغی، چه له هغه ځنی دا خبره هم راڅرګندیږی هغه کسان چه د لږ شی له امله (وجی) خپل نیتونه خرابوی او د امانتداری رعایت نه کوی نو له دوی ځنی څرنګه داسی هیله (امید) او توقع کیدی شی چه په دینی معاملاتو کښی امین ثابت شی په دوی کښی ډیر داسی کسان شته دی چه له هغو سره زیات مال لا څه؟ که یوه طلا هم امانته کیښوده شی نو لږ موده وروسته پری منکریږی او تر څو چه څوک د غوښتلو او تقاضا له پاره هر وخت د دوی په سر باندی ولاړ نه وی نه ئی ادا کوی مګر په دی کښی شک نشته چه دوی ټول سره یو شان نه دی په دوی کښی ځینی داسی کسان هم شته که له هغوی سره د سرو زرو یوه لویه ډیری هم کیښوده شی نو یو بخرکی به هم تری خیانت نه کړی خو هم دا ښه معامله داران او امین کسان دی چه له یهودیت ځنی بیزار کیږی او د اسلام په دائره کښی ننوځی لکه حضرت (عبدالله بن سلام) او نور رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ

دغه (په امانت کښی خیانت) په سبب د دی دی چه بیشکه دوی (کتابیانو) وویل نشته پر مونږ باندی په (حق) د دی امیانو کښی هیڅ ګناه (چه مالونه ئی وخورو)

تفسیر: یعنی د پردیو د حق خوړلو لپاره ئی دا مسئله جوړه کړی ده، چه «د عربی امیانو د مالونو خوړل چه زمونږ په دین کښی نه دی داخل په هر ډول (طریقه) سره چه زمونږ لاس ته راشی روا دی. که د نورو مذاهبو په امانت مال کښی خیانت وکړ شی نو په هغه کښی هم هیڅ ګناه نشته. مخصوصاً هغه عرب چه د خپلو پلرونو له دین څخه راګرځیدلی او مسلمانان شوی دی الله تعالیٰ د هغوی مال مونږ ته حلال ګرځولی دی». (نو «الله جل وعلیٰ شانه» د دغؤ کتابیانو په تردید، تذمیم (مذمت) او عتاب کښی چه د داسی شیانو نسبت الله جل جلاله ته کوی، داسی فرمائی)

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

او وائی دوی (کتابیان) پر الله باندی دروغ (په دی دعویٰ کښی) حال دا چه دوی پوهیږی (پخپلو دغۆ دروغو ترلو باندی).

تفسیر: یعنی سره له پوهی او سده په قصد سره دروغ خبری الله جل جلاله ته منسوبوی په امانت کښی د خیانت کولو اجازه هیڅکله الله تعالیٰ نه ده فرمایلی نن هم زمونږ د فقهی کتابو مسئله هم دا ده چه «نه د مسلمان او نه د کافر په امانت کښی خیانت جائز دی.» (بیا الله تعالیٰ فرمائی)

بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِيْنَ ﴿٧٦﴾

(ولی نشته عذاب) بلکه شته!. هر څوک چه وفا وکړی په عهد خپل (چه ایمان په نبی او د امانتونو ادا کول دی.) او پرهیزګاری وکړی (ځان وساتی له کفر او خیانته) نو بیشکه الله دوست ګنی پرهیزګاران.

تفسیر: یعنی په خیانت او بد عهدی کښی به ولی ګناه نه وی؟ کله چه د الله تعالیٰ عام قانون دا دی هر څوک چه د الله تعالیٰ او د ده د بندګانو جائز عهد پوره کړی او له الله جل جلاله څخه وویریږی او د تقویٰ په لاره لاړ شی. یعنی له فاسدو خیالاتو، بدو عملونو او سپکو اخلاقو څخه ځان وژغوری (وساتی) نو له هغه سره الله تعالیٰ مینه کوی په دی کښی د امانتداری خصلت هم راغی.

اِنَّ الَّذِيْنَ يَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيْلًا

بیشکه هغه کسان چه پیری (بدل اخلی) دوی په عهد د الله باندی (چه ایمان په نبی او اداء د امانت ده) او په (دروغو) قسمونو خپلو باندی (ایمان په محمد او نصرت) قیمت لږ (دنیوی د هغه د نه منلو په عوض)

تفسیر: هغه کسان چه د دنیا لږه متاع اخلی او د الله تعالیٰ عهد او پخپلو منځونو کښی قسمونه ماتوی او یو له بله سره په معاملو کښی صداقت نه کوی او په هغه قول باندی چه له الله جل جلاله سره ئی کړی دی ټینګ نه پاتی کیږی، بلکه د مال او جاه د حرص له کبله (وجی) شرعی احکام بدلوی او په سماوی احکامو کښی تحریف کوی د دوی انجام وروسته راځی. حضرت شاه

صاحب رحمة الله علیه لیکی «دا د یهودانو صفت ؤ چه (الله تعالیٰ له دوی ځنی اقرار اخیستی ؤ او دوی ته ئی قسمونه ورکړی ؤ چه له هر نبی سره به مرستی کوئ! بیا دوی د دنیوی مقاصدو له امله (وجی) له هغه ځنی واوښتل او هر هغه څوک چه د دنیوی گټی اخیستلو له پاره په دروغو قسمونه وخوری د ده حال هم دا دی.»

أُولَٰٓئِكَ لَا خَلَٰقَ لَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ ٱللَّهُ وَلَا يَنظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

دغه کسان نشته هیڅ برخه د دوی دپاره په آخرت کښی او نه به خبری وکړی له دوی سره الله (په خوښی) او نه به وگوری دوی ته (الله په رحم سره) په ورځی د قیامت کښی او نه به پاک کړی دوی (الله له کفره) او (شته) دوی ته عذاب دردناک (په سبب د دغو بدو افعالو د دوی).

تنبیه: هم داسی یو مضمون په اول جزء د البقرة په ۱۷٤ آیة ۲۱ رکوع کښی تیر شوی دی، هلته دی د دی الفاظو تشریح وکتله شی!

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُۥنَ أَلْسِنَتَهُم بِٱلْكِتَٰبِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ

او بیشکه ځینی له دوی څخه خامخا یو فریق دی چه اړوی دوی ژبی خپلی په (لوستلو د) کتاب کښی (محرف ته) له پاره د دی چه وگڼئ تاسی دا (محرف عبارتونه) له کتاب (حق منزل نه) حال دا چه نه دی دا (محرف عبارتونه) له کتاب (منزل) څخه، او وائی دوی چه دا (محرف عبارتونه) له (جانبه د) الله دی حال دا چه نه دی دا (محرف عبارتونه راغلی) له (جانبه د) الله،

تفسیر: دا د کتابیانو د تحریف د حال بیان فرمائی یعنی په آسمانی کتاب کښی ئی د داسی

شیانو زیادت او تنقیص وکړ او بیا ئې په هسې دول (طریقه) او لهجه سره لوست چه امیان او ناپوهان به په هغه باندې تیروتل او داسې به ئې ګڼل چه دا ګرد (تول) آسمانی کتاب دی او برسیره پر دې په خپلو ژبو سره به ئې ویل چه دغه د الله تعالیٰ له جانبه رانازل شوی دی حال دا چه نه هغه مضمون په کتاب کښې موجود ؤ او نه د الله تعالیٰ له جانبه ور نازل شوی ؤ بلکه پخپله دوی هم دا تحریف شوی کتاب په مجموعی هیئت سره د الله جل جلاله کتاب نه ګاڼه ځکه چه په هغه کښې ئې دول دول (قسم قسم) تصرفات او له خپله ځانه ئې تحریفات کړی وو هغه د (بائیبل، انجیل) نسخې چه نن ورځ په دنیا کښې شته د هغوی په منځ کښې هم داسې شدید اختلافات موندل کیږی چه سړی ورته حق حیران پاتې کیږی او داسې مضامین هم په کښې لوستل کیږی چه سړی له واره پرې پوهیږی چه دا هیڅکله د الله تعالیٰ له جانبه نه دی نازل شوی. چه د هغه لږ څه تفصیل په «روح المعانی» کښې راغلی دی او د تحریف په اثبات کښې زمونږ علماؤ (جزاهم خیر الجزا) دیر مفصل بحثونه کړی دی.

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ

او وائی دوی (یعنی کتابیان) په الله باندې دروغ حال دا چه پوهیږی دوی (پخپلو دروغ ویلو) نه ښائی هیڅ بشر ته چه ورکړی ده ته الله کتاب او حکمت (شرعی احکام او عمیق اسرار) او نبوت بیا ووائی خلقو ته چه شئ تاسې بندګان (عبادت کوونکی) ما لره بې له الله څخه.

تفسیر: د (نجران) د جرګې د خبرو او اترو په ترځ کښې ځینو یهودیانو او نصرانیانو ویلی وو «ای محمده! آیا ته داسې غواړی چه مونږ ستاسې همغسې عبادت وکړو لکه چه نصرانیان د حضرت عیسیٰ بن مریم علیه السلام عبادت کوی؟» رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل «معاذ الله چه مونږ د غیر الله عبادت وکړو. یا نورو ته د هسې کارونو دعوت ورکړو. حق تعالیٰ مونږ د دې کار له پاره نه یو رالیږلی» نو د دې خبرې په نسبت دا آیت نازل شو یعنی هر هغه بشر ته چه حق تعالیٰ کتاب او حکمت او د فیصلې قوت ورکړی او د رسالت په منصب باندې ئې سر لوړی وګرځوی چه دی په دیر ښه دول (طریقه) سره د الله تعالیٰ پیغام نورو خلقو ته ورسوی او د بندګۍ او د وفادارۍ په طرف ئې متوجه کړی د هغه کار هیڅکله داسې نشی کیدی چه خلق د الله تعالیٰ له خالصه بندګۍ څخنې واړوی او د خپل ځان یا د بل کوم مخلوق بندګی ته ئې وبلی.

نو د هغه معنی به داسی کیږی چه پاک خدای هر هغه څوک چه د هر منصب وړ (مستحق) او لائق گرځولی او رالیږلی ئی ؤ هغه په واقع کښی د هغه اهلیت نه درلود (لرلو). د دنیا کوم حکومت هم که کوم سړی په کوم مسئولیت سره په کوم کار باندی مقرروی نو ړومبی دا دوه خبری له خپله ځانه سره سنجوی (گوری)

(۱) دا سړی د حکومت په کار باندی پوهیږی؟ او د خپلو ورسپارل شویو کارونو په پای (انجام) ته رسولو کښی بریالی (کامیاب) کیدی شی؟ او لیاقت ئی لری؟ که نه؟

(۲) د حکومت د احکامو په تعمیل او د رعیت د اطاعت او د وفاداری د اصولو په ساتلو او تینگولو کښی تر کومه ځایه پوری هیله (امید) او توقع ورڅخه کیدی شی؟ کله چه کوم باچا یا کوم حکومت داسی یو سړی خپل صدر اعظم، وزیر، نائب الحکومه او سفیر نه تاکی (مقرروی)، چه دی له هری خوا پری داده نه وی او هغه ئی اهلیت او لیاقت ونه لری نو الله تعالیٰ به څرنگه خپل رسولان جامع الاطراف او کاملان نه رالیږی؟ هو! باچاهانو او حکومتو ته د داسی پیښو د وریښیدلو امکان شته چه د هغه وزیر، نائب الحکومه او سفیر د خپل حکومت په مخالفت، بغاوت، یا د هغه له رضا څخه مخالف کار وکړی ولی د پاک الله په رسولانو کښی د هسی احتمالاتو هیڅ توهم نشی کیدی. که د کوم فرد په نسبت د ده علم داسی وی، چه هغه زما له وفاداری او اطاعت شعاری څخنی د یوه ویښته په اندازه هم تجاوز نه کوی، نو محال دی چه هغه وروسته له دی نه د هغه په خلاف ثابت شی، که نه د الله تعالیٰ د علم غلطی ثابتیږی العیاذ بالله له هم دی ځایه د انبیاؤ د عصمت مسئله څرگندیږی «کما نبه علیه ابوحیان رحمة الله علیه فی البحر ـ وفصله مولانا قاسم العلوم والخیرات رحمة الله علیه فی تصانیفه» کله چه انبیاء علیهم السلام له ادنیٰ عصیان څخنی هم پاک دی، نو بیا د شرک او د پاک الله په مقابل کښی د بغاوت امکان چیری پاتی کیږی؟ له دی څخنی د نصرانیانو د هغی دعوی تردید هم وشو چه ویل به ئی «د مسیح علیه السلام د ابنیت او د الوهیت عقیده مونږ ته پخپله مسیح علیه السلام راښوولی ده.» او هغو مسلمانانو ته هم نصیحت وکړل شو چه هغوی د رسول الله مبارک حضور ته عرض کړی ؤ، چه مونږ ته اجازه راکړئ چه د سلام اچولو په ځای تاسی ته سجدی وکړو او پر کتابیانو باندی هم تعریض وشو چه هغوی خپلو احبارو او رهبانانو ته د الوهیت درجه ورکوله العیاذ بالله.

تنبیه: په ﴿ مَا كَانَ لِبَشَرٍ ﴾ الآیة - کښی د ابوحیان رحمة الله علیه په نزد هم داسی نفی ده لکه چه په ﴿ مَا كَانَ لَكُمْ أَن تُنۢبِتُوا۟ شَجَرَهَا ﴾ کښی. یا په ﴿ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ﴾ کښی دی وهو اصوب عندی. (یعنی د نفی امکان.)

وَلَٰكِن كُونُوا۟ رَبَّٰنِيِّۦنَ بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ ٱلْكِتَٰبَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾

ولیکن (وائی چه) شئ تاسی عالمان عاملان په سبب د دی چه یئ تاسی چه

ښوونه کوئ (خلقو ته) کتاب (شرعي احکام) او په سبب د دې چه يئ تاسې چه تدريس کوئ (او درس اخلئ پخپله دا کتاب لولئ او نورو ته ئې هم لولوئ)

تفسير: په «موضح القرآن» کښې دي «هر هغه څوک چه د الله تعالیٰ له جانبه په نبوت سره وستايل شي او دې خلق له کفر او شرک څخه راباسې او د مسلمانۍ په لورې ئې راولي نو بيا به دې خرنګه هغو ته کفر ورزده کوي؟ هو! تاسې ته (اې کتابيانو) داسې ويل کيږي چه له تاسې څخه هغه کسان چه پخوا له دې نه ديندار ؤ، اوس د هغوی په شان ديندار او د کتاب لوستونکي او زده کوونکي نه دي پاتې او زما په صحبت کښې اوس ممکن دي چه همغه کمال بيا حاصل کړئ! او عالم، حکيم، فقيه، مدبر، عارف، متقي او بنه الله پرست شئ! او دا شرف تاسې ته د لوی قرآن له لوستلو او لولولو او پوهيدلو او پوهولو څخه په لاس درتلی شي.

وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيّٖنَ أَرْبَابًا ط

او نه کوي امر تاسې ته (الله يا نبي) د دې چه ونيسئ تاسې پرښتې او انبياء خدايان

تفسير: لکه چه نصرانيانو مسيح عليه السلام او روح القدس عليه السلام ته او ځينو يهودانو عزير عليه السلام ته او ځينو مشرکينو پرښتو ته خدايان ويل. هر کله چه پرښتې او رسولان له الله جل جلاله سره په خدائی کښې نشي شريک کيدی نو تيږې (ګټې)، صليب او نور په کوم شمير کښې راځي.

أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُوْنَ ﴿٨٠﴾ ع

آيا امر کوي (الله يا نبي) تاسې ته په کفر سره وروسته له دې نه چه يئ تاسې مسلمانان (غاړه ايښودونکې شرعي احکامو ته).

تفسير: يعنې پرومبي نبيانو کوښښ وکړ چه خلق رباني د الله خاص بندګان، موحدين او مسلمانان وګرځوي هر کله چه خلقو هغه ومانه نو آيا هغوی بيا دوی د کفر او شرک په لورې بيائی او خپل هغه زيار (کوشش) او ګرد (تول) زحمتونه په خپلو لاسونو سره ابته او بربادوی دا خبره فهم ته نشي راتلی.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّن كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنصُرُنَّهُ ۚ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي ۖ قَالُوا أَقْرَرْنَا ۚ

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چه واخیست الله عهد محکم له تولو انبیاؤ چه خامخا هغه شی چه درکړم زه تاسی ته چه هغه کتاب او حکمت (شرعی احکام او عمیق اسرار) دی بیا راشی تاسی ته رسول (محمد) چه مصدق (رښتیا کوونکی) دی د هغه کتاب چه له تاسی سره دی نو هرومرو (خامخا) به ایمان راوړئ تاسی خامخا په هغه او هرومرو (خامخا) مدد به کوئ تاسی خامخا ورسره، وویل (الله دوی ته) آیا اقرار وکړ تاسی په دغه (ایمان او نصرت) او واخیسته (قبوله کړه) تاسی پر دی (ایمان او نصرت) تینگه وعده زما؟، وویل دوی اقرار وکړ مونږ (په دی)،

تفسیر: یعنی هیڅ یو نبی د خپلی بندگی تعلیم نشی ورکولی بلکه د یوه الله جل جلاله بندگی ورښئی هو! رسولانو ته دا حق شته چه خلق دی پر دوی باندی هم ایمان راوړی او د دوی خبرو ته دی غوږ کیږدی او له دوی سره دی هر راز (قسم) مرستی (مدد) وکری. عام خلق لا څه بلکه الله تعالیٰ له خپلو انبیاؤ علیهم السلام څخنی هم داسی تینگ عهد او پیمان اخیستی دی چه هر کله له تاسی څخنی وروسته کوم نبی راشی چه یقیناً د پخوانیو انبیاؤ علیهم السلام او د هغو د کتابونو به په اجمال یا په تفصیل سره تصدیق کوی نو ضروری خبره ده چه ړومبی نبی دی د وروستنی نبی پر صداقت باندی ایمان راوړی او د هغه مرسته (مدد) دی وکړی! که عمر ئی د هغه زمانی ته ورسیږی نو بالذات پخپله او که نه خپل امت ته دی پوره هدایت ورکری چه په وروستنی راتلونکی نبی باندی هرومرو (خامخا) ایمان راوړئ او د هغه نصرت او اعانت وکړئ څکه چه داسی وصیت کول هم د هغه په مرسته (مدد) کښی داخل دی. له دی عامی قاعدی څخنی د سپینی ورځی په شان ښکاره ده چه زمونږ په خاتم الانبیاء محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندی ایمان راوړل او د هغوی د مدد کولو عهد به بلا استثناء له گردو(تولو) پخوانیو انبیاؤ علیهم السلام څخنی اخیستی شوی وی او دوی له خپلو امتیانو څخنی دا قول او اقرار اخیستی دی څکه چه د هم ده مخزن الکمالاتو پاک وجود ؤ چه په «عالم الغیب» کښی له پخوا څخه او په «عالم الشهادت» کښی له گردو (تولو) انبیاؤ علیهم السلام څخنی وروسته تشریف راوړونکی ؤ او له دوی څخنی وروسته بل کوم نبی راتلونکی نه ؤ او د هم دوی ذات کریم د گردو (تولو) پخوانیو انبیاؤ او سماوی کتابونو پر حقانیت باندی د تصدیق مهر لگوونکی ؤ لکه چه له حضرت علی او ابن

عباس او نورو رضی الله تعالیٰ عنهم څخه منقول دی چه دا قسم عهد له انبیاؤ علیهم السلام څخه اخیستل شوی دی او پخپله رسول الله صلی الله علیه وسلم ارشاد فرمایلی دی «که نن موسیٰ علیه السلام ژوندی وی نو بی زما له متابعته بله چاره به ئی نه درلوده (لرلو)» او فرمایلی ئی دی «کله چه عیسیٰ علیه السلام راکښیوځی نو په کتاب الله قرآن کریم او ستاسی د نبی په سنت باندی به فیصلی صادروی» په محشر کښی د کبری شفاعت له پاره له نورو څخنی پخوا وړاندی کیدل او د ګردو (تولو) بنیادمانو تولیدل د دوی تر بیرغ لاندی او د (معراج) په شپه په (بیت المقدس) کښی ګردو (تولو) انبیاؤ ته لمونځ ورکول زمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هم دی عام سیادت او عظمی امامت له آثارو څخنی دی اللهم صلی علیٰ سیدنا محمد وعلیٰ آله وبارک وسلم.

قَالَ فَاشْهَدُوْا وَاَنَا مَعَكُمْ مِّنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿٨١﴾

وفرمایل (الله) نو تاسی شاهدان اوسیٔ (پخپل نفس او اتباعو) او زه هم له تاسی سره له شاهدانو څخنی یم (پر تاسی او په هغوی باندی په دی اقرار کښی)

تفسیر: دا الفاظ ئی یوازی د عهد د تاکید او اهتمام له پاره فرمایلی دی. څکه چه پر هر هغه عهد باندی چه د الله تعالیٰ او د هغه د نبیانو علیهم السلام شاهدی وی، نو له هغه نه به بل پوخ سند چیری پیدا شی؟

فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٨٢﴾

نو هر څوک چه بیرته وګرځید وروسته له دی (د ایمان او نصرت عهده) نو دغه (شا ګرځوونکی کسان) هم دوی فاسقان دی (چه عهد ته ئی شا کړی ده).

تفسیر: د هغه شی عهد چه الله تعالیٰ له ګردو (تولو) نبیانو علیهم السلام څخنی اخیستی دی او نبیانو علیهم السلام له خپلو امتونو څخه اخیستی دی اوس که په دنیا کښی کوم سری له هغه څخه مخ وګرځوی. نو بیشکه چه هغه به له اولی درجی بد عهدانو او نافرمانانو څخنی وی. په (بائیبل، انجیل) د اعمال رسل په ۳ باب ۲۱ آیت کښی راغلی دی «ضرور آسمان تر هغه پوری هغه عهد له ځان سره ساتی، چه هغه ګرد (تول) شیان چه ذکر ئی الله د خپلو پاکو انبیاؤ په ژبو سره له اول څخه کړی دی پخپل حالت باندی راشی. څکه چه موسیٰ زمونږ پلرونو او نیکونو ته وویل الله چه ستاسی الله دی تاسی ته به ستاسی له ورونو څخه لکه ما غوندی یو نبی درولیږی

هر هغه شي چه دی تاسی ته ووائی، هغه گرد (تول) ومنیٔ!»

أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا

آیا نو غیر له دین د الله څخنی غواړی (دوی بل دین) حال دا چه (خاص) الله ته غاړه ایښی ده هر هغه چه په آسمانونو کښی دی (له علویاتو) او په ځمکه کښی دی (له سفلیاتو سره له آسمانونو او ځمکو) په خوښه یا په زوره.

تفسیر: یعنی تل تر تله د الله جل جلاله دین اسلام دی، چه د هغه معنی حکم منل او غاړه ایښودل دی. مطلب ئې دا دی هر کله چه د حق تعالیٰ کوم حکم د صادق القول رښتین رسول په وسیله تاسی ته در ورسیږی د هغه په مقابل کښی غاړه کیږدئ! نو اوس کوم احکام او هدایات چه سید المرسلین خاتم النبیین محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم راوړی دی هغه هم د الله تعالیٰ دین دی. آیا تاسی هغه پریږدئ؟ او د نجات، او فلاح بله کومه لاره لتوئ؟ ښه وپوهیږئ چه د الله جل جلاله د دین له پریښودلو څخه وروسته بیا ابدی نجات او حقیقی کامیابی هیچیری نه موندله کیږی. بنیادم ته نه ښائی چه پخپل شوق، مینه، رغبت او خوښی سره د هغه پاک الله له احکامو څخه غاړه وغړوی چه د هغه د تکوینی حکم لاندی آسمان او ځمکه او گرد (تول) موجودات دی او د هغه په اثر موجود شوی دی. عام له دی نه چه هغه تکوینی حکم د مخلوقاتو په اراده او خوښی سره وی لکه د پرښتو او فرمان منونکو بندگانو په اطاعت کښی یا په مجبوری او ناچاری سره وی لکه د دنیا په ذره ذره کښی د هغو آثارو او حوادثو ظهور چه د هغوی وقوع او ظهور د مخلوق له مشیت او ارادی څخنی پرته (علاوه) وی او یوازی د پاک الله د احکامو او مشیت او ارادو تابع وی.

وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

او بیا (خاص) هم دی ته بیرته بیولی کیږی (دا تول خلق د مجازاتو له پاره نو ښائی چه تول، هدایت او اسلام ځانته غوره کړی.)

تفسیر: د گردو (تولو) ړومبنیو او وروستنیو ورتگ د همغه پاک الله په لوری دی، نو عقلمن ته ښائی چه له پخوا څخه خپل ځان تیار کړی! او تل د الله تعالیٰ په اطاعت او عبادت کښی مصروف اوسی!، که نه په آخرت کښی به بی مخه، مایوسه، شرمنده او تیت سترگی وی.

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ وَ
اِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوْتِىَ مُوْسٰى وَ
عِيْسٰى وَالنَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ
لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿۸۴﴾

ووایه (ای محمده! کتابیانو ته چه) ایمان راوړی دی مونږ په الله او په هغه کتاب چه نازل کړی شوی دی پر مونږ (چه قرآن دی) او پر هغو (لسو صحیفو) چه نازلی کړی شوی دی پر ابراهیم او (پر) اسمٰعیل او (پر) اسحٰق او (پر) یعقوب او (پر) اولاده «د دوی» باندی او (پر) هغو چه ورکړی شوی دی موسیٰ ته (چه تورات دی) او عیسیٰ ته (چه انجیل دی) او نورو انبیاؤ ته (چه نور آیتونه دی) له (جانبه د) رب د دوی (حال دا چه) نه کوو فرق په منځ د هیڅ یوه د دوی (په نبوت او نه نبوت کښی او داسی نه کوو چه ځینی به منو او ځینی به نه منو) او مونږ (خاص) الله ته غاړه ایښودونکی یو.

تفسیر: یعنی هر هغه څه چه په هره زمانه کښی د الله تعالیٰ له جانبه نازل شوی یا کوم رسول ته ورکړی شوی دی مونږ هغه ګرد (تول) بلا تفریق منو. دا خبره د یوه حکم منونکی مسلم له وصف او شان څخنی لری ده چه لکه کتابیان ځینی رسولان ومنی او ځینی ونه منی. ګواکی په آخر کښی ئی د ﴿ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴾ له ویلو څخه د اسلام حقیقت راوښود او خبر ئی راکړ چه اسلام د هیڅ یوه حقانی رسول او د هیڅ یو آسمانی کتاب تکذیب نه کوی بلکه ګرد (تول) شرعی احکام په ډیر محبت او اهتمام سره قبلوی. او د اسلام په نزد څرنګه چه د لوی قرآن او د عربی نبی علیه السلام نه منل کفر دی هم داسی له بل کوم نبی علیه السلام او آسمانی کتاب څخنی انکار کول هم کفر دی، بیشکه د نبی آخر الزمان صلی الله علیه وسلم شان ښائی چه هم داسی وی چه دی د ګردو (تولو) پخوانیو کتابونو او رسولانو مصدق شی او په دی ډول(طریقه) سره هغو ګردو (تولو) اقوامو ته چه د دوی له پاره محلی او مقامی (نذیر) او (هادی) راغلی ؤ د جمعیة الکبریٰ تر لوئی جنډی لاندی د جمع کیدلو لاره وروښئی.

تنبیه: هم داسی یو مضمون په اول جزء د «البقرة» په (۱۳۶) آیت ۱۶ رکوع کښی تیر شوی دی ښائی چه دلته دی هم له همغه څخه استفاده وشی.

وَمَنْ يَّبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِيْنًا فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْهُ ۚ

او هر څوک چه غواړی غیر له اسلامه (چه توحید او د الله احکامو ته انقیاد دی) بل دین نو له سره به ونه مانه شی له ده نه،

تفسیر: یعني هر کله چه د الله جل جلاله دین «اسلام» پخپل مکمل صورت سره راورسید نو وروسته له هغه څوک کوم د دروغو یا نامکمل دین نشي منلی. د لمر د راختلو څخه وروسته د تیلی ډیوی یا ګیس لګول یا د بریښنا او د ستوری د رڼا لټول خوشی چتی (بیکاره) کار او ناپوهی ده. د محلی نبیانو د هدایت رڼا تیره شوه. اوس له ګردو (تولو) څخنی لوی او وروستنی او عالمګیر نبوت او هدایت څخه رڼا اخیستل په کار دی. چه هم دا د ګردو (تولو) رڼاګانو مخزن، او په دی کښي ګردی (تولی) پخوانی رڼاوی مدغم شوی دی.،

فانک شمس فضل هم کواکبه اذا طلعت لم یبد منهن کوکب

وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۸۵﴾

حال دا چه وی به دی په آخرت کښی له زیانکارانو (چه د اسلام د پریښودلو په سبب به تل په دوزخ کښی پاتی کیږی).

تفسیر: یعني له ثواب او برې څخنی بیخي بی برخی پاتی دی ـ له دی څخنی به بله لویه خساره څه وی چه خپله پانګه (سرمایه) او رأس المال ئی له لاسه ووت او هغه صحیح فطرت ئی چه الله تعالیٰ پری پیدا کری ؤ په خپل ناوړه (ناکاره) اختیار او غلط کارئ تباه او خراب کړ.

كَيْفَ يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوْا بَعْدَ اِيْمَانِهِمْ وَشَهِدُوْٓا اَنَّ الرَّسُوْلَ حَقٌّ وَّجَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ ۭ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۸۶﴾

څرنګه به سمه صافه لاره ښئی الله (بلکه نه ښئی هغه) قوم ته چه کافران شوی دی وروسته له ایمان راوړلو د دوی حال دا چه شاهدی ورکړی ده دوی په دی چه بیشکه رسول حق دی او راغلی دی دوی ته معجزی ښکاره، او الله نه کوی هدایت (نه ښئی سمه صافه لاره) قوم ظالمانو ته (چه اسلام په کفر بدلوی).

تفسیر: یعني هغه کسان چه د حق له ښکاره کیدو څخه وروسته سره له پوهی کفر اختیار کړ یعني په زړه کښی یقین لری او په سترګو ئی ګوری بلکه پخپلو خاصو مرکو (جرګو) کښی

اقرار کوی چه دا رسول رښتین دی د ده د حقانیت او صداقت روښانه دلیلونه، ښکاره علامی او څرګند زیری دوی ته رسیدلی دی، خو سره له هغه هم کبر، حسد، حب جاه او مال او نور د اسلام له منلو څخنی د دوی مخه نیسی. او د کفر او عدوان له پریښودلو څخه مانع کیږی. لکه چه د یهودیانو او نصرانیانو هم دا حال ؤ. له هسی معاندینو څخنی چه سر زوری او ضدیت لری څه توقع او هیله (امید) کیدی شی چه سره له هسی روئی به دوی ته د الله تعالیٰ له خوا نجات او فلاح ور په برخه کیږی؟ او دوی به په هسی لاره باندی بیائی چه دی تری خوښ او دوی جنت ته ورسوی؟ پاک الله داسی عادت نه لری چه هسی بی انصافو او متعصبو ظالمانو ته د حقیقی بری لاره ور وښئی په دی باندی هغه بد بختان قیاس کړئ چه د قلبی معرفت او د یقین له درجی څخه پورته یو ځلی مسلمانان هم شوی وو بیا د دنیوی اغراضو او شیطانی اغواؤ له امله (وجی) مرتدان شول ـ دوی له هغو پخوانیو څخنی زیات کاره تلونکی او بی حیا دی، نو ځکه له هغوی څخنی د زیات لعنت او عقوبت مستحق دی.

أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾

دغه کسان جزا د دوی دا ده چه بیشکه پر دوی دی لعنت د الله (چه لری کوی دوی له رحمت خپل) او (لعنت) د پرښتو (چه بیزاره دی له دوی نه) او (لعنت) د خلقو (چه بد ورته وائی) د ټولو (مخلوقاتو چه د هغو لعنت ته اهمیت ورکاوه شی)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ، پرښتی، او مسلمانان ګرد (ټول) لعنت پری وائی، بلکه هر انسان حتیٰ پخپله دغه ملعونان هم پر خپل ځان باندی لعنت وائی. یعنی کوم وخت چه دوی داسی وائی «پر ظالمانو او دروغ ویونکو باندی دی د الله لعنت وی!» اګر که دوی په هغه وخت کښی په دی باندی نه پوهیږی، چه دا لعنت پخپله پر دوی باندی هم واقع کیږی.

خَالِدِينَ فِيهَا ۚ

حال دا چه تل به وی دوی په دغه (لعنت یا اور یا عقوبت) کښی،

تفسیر: د دی لعنت اثر به تل تر تله پاتی کیږی، په دنیا کښی به پر دوی باندی لعنت او په آخرت کښی به د الله تعالیٰ قهر وی.

لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٨﴾

نه به سپکاوه شي له دوی څخنی عذاب (د دوزخ) او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي (د توبې، یا به نه کتلی کیږی دوی ته په رحمت سره).

تفسیر: یعنی دوی هیڅکله د عذاب د شدت لړوالی نه حس کوی، او نه تخفیف وررسیږی، او نه ئی د لږ څه وخت له پاره عذاب معطل، او نه به دوی آرام او هوسا (خوشاله) کیږی.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾

مگر هغه کسان چه توبه ئی وښکله (بیرته اسلام ته راوگرځیدل) وروسته له دی (ارتداده) او نیک کړ (عملونه خپل) نو بیشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا دی (په اکرام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: یعنی داسی سختو بی حیاؤ مجرمانو او خورا (ډیر) لویو یاغیانو ته کوم لوی پاچا معافی ورکولی شی؟ دا خو د همغه «غفور» او «رحیم» دربار دی چه سره له دومره شدیدو جرائمو او لوی یاغیتوبه هم که مجرم له زړه نادم او په رښتیا توبه گار او پر اسلام باندی ښه قائم او ښه عمل اختیار کړی نو د ده گردی (تولی) گناوی او خطاوی بیخی معافیږی. اللّٰهم اغفر ذنوبنا! و کفر عنا سیأتنا! فانک غفور رحیم.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾

بیشکه هغه کسان (له یهودو) چه کافران شوی دی (په انجیل او عیسیٰ) وروسته له ایمان راوړلو د دوی (په تورات او موسیٰ). بیا ئی زیاتوالی وکړ په کفر کښی (په نه منلو د قرآن او محمد) له سره به نه قبلیږی توبه د دوی (چه دوی توبه ونه کړی تر غرغری پوری) او دغه کسان هم دوی گمراهان دی.

تفسیر: یعنی هغه کسان سره له دی چه په حق پوهیږی او بیا په قصد سره تری منکران شوی دی او تر آخره پوری په همغه انکار کښی ترقی او پر مخ تگ کوی نه له کفر څخنی د مخ گرځولو نوم کله اخلی او نه د حق او د اهل حق له عداوته څخه لاس نیسی. بلکه حق خوښوونکو سره بحث او مناظره او جنگ جنجال (جگړه) کوی او کله چه د مرگ وخت ورسیږی او پرښته د دوی

سا راکاڼي دلته نو د توبې په فکر کښې ولوېږي یا کله د کوم مصلحت له امله (وجې) په ښکاره دول (طريقه) او په رسمي صورت سره توبه کوي یا په کفر باندې.پوره ټينګ ولاړ وي خو له ځينو هغو اعمالو ځنې توبه باسي چه دی ئي بخپل زعم سره ګناه ګڼي، نو له دغې توبې څخه هيڅ ګټه نه اخيستله کيږي، او نه د الله جل جلاله په دربار کښې د هغې د منلو اميد او انتظار کيږي او داسې خلقو ته به رښتيا سره هسې توبه نه ور په برخه کيږي چه د قبلولو وړ (لائق) وي تل تر تله د دوی کار د ګمراهي په بېديا (صحرا) او ډګر (ميدان) کښې لالهانده (پريشانه) او سرګردان ګرځېدل دي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم مِّلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا

بیشکه هغه کسان چه کافران شوي دي او مړه شوي دي حال دا چه دوی کافران دي نو له سره به قبول نشي له يوه د دوی څخه په ډک والي د ځمکې سره زر

تفسير: يعني لکه دنيوي حکومتونه هلته د سرو او سپينو زرو په رشوت سره کار نه چليږي. هلته خو يوازې د ايمان دولت پکار راځي. فرض ئې کړئ! که له يوه کافر سره د سرو زرو دومره لوی لوی امبارونه پراته وي چه له هغو ځنې د ګردي (تولي) ځمکې مخ ډک شي او هغه بيخي خيرات کړي نو د الله تعالیٰ په دربار کښې د يوې ذرې په اندازه هم هغه څه ارزښت او اهميت نه لري او نه په آخرت کښې له داسې اعمالو ځنې څه فائده وررسيږي. ځکه چه د عمل روح ايمان دی نو هر عمل چه له ايمان ځنې تش وي هغه د مړ عمل په شان ګڼه کيږي چه د آخرت په ابدي ژوندون کښې هيڅ کار نه ترې اخيست کيږي.

وَلَوِ افْتَدَىٰ بِهِ ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٩١﴾

او اګر که فديه ورکړي دي په دغه (تول زر) سره، دغه کسان (چه په کفر مړه دي) شته دوی لره عذاب دردناک او نشته دوی لره هيڅ مدد ګاران (چه مرسته (مدد) ورسره وکړي).

تفسير: يعني فرض ئې کړئ که له کافرو سره هلته دومره مال وي او پخپله دي له خپل لوری دا وغواړي چه هغه د فدئې په ډول (طريقه) الله جل جلاله ته وړاندې کړي چه دا له ما ځنې واخله!

او ما پرېږده ! نو بیا هم دا فدیه ترې نه منله کېږي. بې له دې چه په خپله ئې وړاندې کړې څوک ورنه پوښتنه هم نه کوي. الله تعالیٰ (د ٦ جزء د المائدة په ٣٦ آیت ٦ رکوع کښې) هم فرمائي ﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوْا مِمَّا تُحِبُّوْنَ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ شَیْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِیْمٌ ﴿٩٢﴾

له سره به ونه مومئ تاسی (پوره) نیکي تر هغه پوري چه صرف کړئ تاسی (په لاره د الله) ځینی له هغو شیانو چه ستاسی خوښ وی. او هغه چه صرفوئ (ئی) تاسی له یوه شی (لږ وی که ډیر) پس بیشکه الله په هغه (هم) ښه عالم دی.

تفسیر: یعنی الله جل جلاله ته معلوم دی چه تاسی څه شی او له کوم ځایه او د څه مقصد له پاره خرڅ کړی دی؟ څومره محبوب او په زړه پوری شیان چه په هره طریقه په اخلاص او ښه نیت سره چه د الله جل جلاله په لاره صرفوئ! سم له هغه سره د الله تعالیٰ له لوری تاسی ته هم هغه بدل درکاوه کیږی چه تاسی ئی هیلمن (امیدوار) یئ! که د اعلیٰ درجی نیکی حاصلول غواړئ نو له خپلو ډیرو محبوبو او ډیر ګرانو شیانو ځنی څه شی د الله تعالیٰ د لاری له پاره وټاکئ! (مقرر کړئ) حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «یعنی هغه شی چه ستاسی په زړونو کښی ډیر خوږ او محبوب وی د هغه صرفول د الله جل جلاله په لاره کښی ډیر اجر او ثواب لری. داسی خو ثواب د هر شی له صرفولو ځنی حاصلیږی خو د محبوب شی اجر عظیم دی. ښائی د یهودانو او نصرانیانو په ذکر کښی دا آیت ځکه نازل شوی وی چه دوی ته حکومت او ریاست ډیر عزیز او ګران ؤ، چه د هغو د ساتلو او له لاسه نه ایستلو له امله(وجی) دوی د نبی علیه السلام نه تابع کیدل نو تر هغه پوری چه دوی له دی حکومت ځنی د الله تعالیٰ له پاره تیر نه شی او هغه خپل ریاست پری نږدی، نو د ایمان پوره درجه نشی موندلی.» د دی آیت مناسبت له پخوانی آیت سره داسی وشو چه هلته ئی د کافر د مال صرفول چتی (فضول) او بیکاره راښوولی ؤ اوس د هغه په مقابل کښی دا راښیی چه هر هغه شی چه مؤمن ئی صرفوی د هغه له صرفولو ځنی ده ته پوره او کامل اجر او نیکی په لاس ورځی.

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِیْٓ اِسْرَآءِیْلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ اِسْرَآءِیْلُ عَلٰی نَفْسِهٖ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰىةُ ؕ

تول طعام (د خوړلو شیان) وو حلال بنی اسرآئیلو (ځامنو د یعقوب) ته مګر هغه (طعامونه) چه حرام کړی وو اسرآئیل (یعقوب) پر ځان خپل (د اوښانو

له غوښو او شودو) پخوا له هغه چه نازل (لیږل) کیده تورات

تفسیر : یهودانو زمونږ (رسول الله صلی الله علیه وسلم) او مسلمانانو ته ویل چه «تاسی خپل ځانونه د ابراهیم علیه السلام د دین تابعان بولئ! حال دا چه تاسی داسی شیان خورئ چه هغه د «الله تعالیٰ» له جانبه په ابراهیم علیه السلام او د ده په کورنی حرام شوی ؤ لکه د اوښی شودی او غوښی» الله جل جلاله فرمائی تول هغه شیان چه اوس ئی خلق خوری د ابراهیم علیه السلام په وخت کښی هم حلال ؤ او د «تورات» له نزوله پخوا نه وو حرام شوی هو! په «تورات» کښی ځینی شیان په خاص دول (طریقه) سره پر بنی اسرائیلو باندی حرام شول مگر د اوښ له غوښی ځنی پخوا د «تورات» له نزوله حضرت اسرآئیل (یعقوب) علیه السلام قسم کری ؤ چه د ده په پیروی گردی (تولی) اولادی ئی د اوښ د غوښی د خوړلو ځنی ځانونه وساتل. د دی قسم یادولو سبب داسی ؤ چه (یعقوب) ته د «عرق النساء» ناروغی وریبته شوی وه نو ده په خپل ځان باندی داسی یو نذر واخیست که زه له دی ناروغی ځنی جوړ شم نو د هر هغه شی له خوړلو څخه به چه ماته محبوب او په زړه پوری وی ځان ساتم او ده ته هم دا (د اوښ غوښه او شودی) دیری محبوب او په زړه پوری وی چه هغه ئی له روغتیا وروسته د دی نذر د پوره کولو له امله(وجی) پریښودی. داسی نذر چه د حلال شی په تحریم باندی مشتمل وی زمونږ د مسلمانانو په شریعت کښی روا نه دی.

کما قال الله تعالیٰ فی الرکوع الاول من سورة التحریم ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكَ ﴾

او که څوک داسی کوم نذر پخپل ځان باندی ومنی نو ښائی چه مات ئی کری! او کفاره ئی ادا کری

تنبیه : په رومبنی آیت کښی د محبوبو شیانو د صرفولو ذکر د الله تعالیٰ په لاره کښی ؤ او په دی آیت کښی د یعقوب علیه السلام د یوه محبوب شی د پریښودلو ذکر دی او په دی طریقه د دی دواړو آیتونو په منځ کښی یو لطیف مناسبت شته او هم په دی آیتونو کښی داسی تنبیه ورکری شوی ده چه په پخوانیو شرائعو کښی هم منسوخیت واقع شوی دی او یو شی چه په یوه زمانه کښی حلال ؤ بیا وروسته حرام شوی دی. هم داسی که اوس د محمدی شریعت او پخوانیو شرائعو په منځ کښی د حلالو او حرامو په اعتبار څه تفاوت وی نو نه ښائی چه د هغه په نسبت څه انکار او استبعاد وکری شی.

قُلْ فَأْتُوا۟ بِٱلتَّوْرَىٰةِ فَٱتْلُوهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٩٣﴾

ووایه (ای محمده ! یهودانو ته) نو راوړئ تاسی (صحیح) تورات پس وئی لولئ تاسی (د خپل صدق له پاره) که یئ تاسی صادقان (رښتینی. نو شرمنده شول او وریښکاره ئی نه کړ)

تفسیر : یعنی که تاسی (رښتین یئ چه دا شیان د ابراهیم علیه السلام په وخت کښې حرام وو نو راشئ! او دا حکم پخپل منلی کتاب (صحیح تورات) کښې راښکاره کړئ! که په هغه کښې مو راونه ښوده نو په دی خبره کښې د هیڅ شک او شبهې ځای نشته چه تاسی کاذبان او مفتریان یئ! په روایتونو کښې راغلی دی چه یهودان د دی زورور اعلان او بلنی استقبال ته حاضر نه شول او په دی طریقه سره زمونږ د (نبی صلی الله علیه وسلم) په صداقت باندی یو بل دلیل هم قائم شو.

فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٩٤﴾

(نو فرمائی الله) پس هر چا چه وتړل په الله دروغ وروسته له هغه (چه د حرمت، حجت او جهت ئی ښکاره شو.) پس دغه کسان (چه حق پریږدی او باطل خوښوی) هم دوی دی ظالمان.

تفسیر : یعنی دا به لویه بی انصافی وی که د دی حجت له ظهوره مو وروسته بیا هم تاسی په هم دی باندی تینګ اوسئ او وایئ چه دا شیان د ابراهیم علیه السلام له زمانی راهیسی حرام دی او مونږ د ابراهیمی دین اصلی پیروان یو.

قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوْا مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿٩٥﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) رښتیا فرمایلی دی الله (په دی تحلیل او تحریم کښې هم) نو متابعت وکړئ تاسی د دین د ابراهیم چه حنیف ؤ (په یوه لوری ؤ یعنی له هر باطله حق ته مائل ؤ) او نه ؤ دی له مشرکانو

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ د حلالو او حرامو په نسبت او هم د حضرت محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم او د اسلام په باب کښې هسی صافی صافی او رښتیا رښتیا خبری آورولی دی چه هغه هیڅوک دروغولی نشی. اوس ښائی چه تاسی هم د مسلمانانو په شان د ابراهیم علیه السلام د

اصلي دين تابعان شئ! او د ابراهيمي اصولو متابعت وکړئ! چه په هغه کښې دير لوی شی خالص توحيد ؤ. او د عزير عليه السلام، مسيح عليه السلام، احبارو (علماء) او رهبانانو (پيرانو) عبادت پريږدئ! او پاخه موحدان مسلمانان شئ!

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ

بيشکه ړومبنی کوته (بيت الله) چه جوړه شوی ده (له ګردو (ټولو) نه پخوا د عبادت له پاره) خلقو ته خامخا (هغه کوته) هم دا ده چه مکه کښې ده.

تفسير : د مسلمانانو په دی دعویٰ باندی چه «مونږ له ګردو (ټولو) امتونو څخنی زيات ابراهيم عليه السلام ته ورنژدی او شبيه يو» يهودانو داسی اعتراض کاوه چه ابراهيم عليه السلام خپل اصلي وطن (عراق) پريښود او (شام) ته ئی هجرت وکړ. او په شام کښې ئی استوګنه کوله او هملته وفات شو وروسته له هغه د ده اولاده هم په (شام) کښې پاتی شول او دير انبياء عليهم السلام په هم دی مقدسه ځمکه کښې مبعوث شول او د دوی د ګردو (ټولو) قبله (بيت المقدس) وه نو بيا تاسی د (حجاز) اوسيدونکی چه (بيت المقدس) موپريښی (اوکعبه) موخپله قبله تاکلی (مقرره‌کړی) ده اوله (شام) څخه لری په يوه ګوټ (کنج) کښې پراته يئ، په کومه خوله داسی دعوی کولی شئ چه «ابراهيم عليه السلام او د ده ملت له مونږ سره دير مقاربت اومناسبت‌لری.» په دی آيت کښې معترضينو ته دا خبره ورښوولی شوی ده چه (بيت المقدس) او نورمقدسه مقامات خو وروسته ودان شوی دی په دنيا کښې له ګردو (ټولو) څخنی ړومبی متبرکه خونه (کور) چه الله تعالیٰ ته د ټولو خلقو د توجه د ګرځولو له پاره آباده شوی، او د يوه معبد او زيارت ځای او د هدايت د علامو (نښو) په شان درولی شوی ده هغه هم دا کعبه شريفه ده چه (د مکی معظمی) په مبارک ښار کښې پرته ده.

مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ ۖ وَمَن دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا ۗ

حال دا چه برکت ناکه او لاره ښوونکی ده خلقو ته (د جنت) (شته) په دی کوته کښې آثار ښکاره (ځينی ئی) مقام د ابراهيم دی، او هر څوک چه ننوت په دی (کعبه) کښې نو شی به په امان کښې.

تفسير : حق تعالیٰ له ابتداء څخه (بيت الله شريف) په ظاهری او باطنی، حسی او معنوی برکاتو سره معمور کړی دی او د ګرد (ټول) جهان د هدايت سرچينه ئی ګرځولی ده. د ځمکی

په مخ په هر ځای کښې چه برکت او هدایت لیده کیږی ګواکی هغه د هم دی مبارکی کوټی یو انعکاس او رڼائی ده. په هم دی ځای کښې زمونږ رسول الثقلین صلی الله علیه وسلم مبعوث شوی دی، او هم دی ځای ته د (حج) د مناسکو د اداء کولو له پاره د جهان ګرد (ټول) انسانان ور دعوت شوی دی. د اسلام د جهان نیوونکی دین تابعان په مشرق او مغرب، شمال او جنوب کښې مامور دی چه د هم دی (بیت الله شریف) په لوری خپل مخونه وګرځوی او لمونځونه اداء کړی، د دی په طواف کوونکو باندی د برکاتو او انوارو عجیب او غریب افاضات اوری پخوانی انبیاء علیهم السلام هم د حج د اداء کولو دپاره په ډیر شوق او ذوق سره تلبیه ویونکی له هم دی شمعی پروانه کیدل او د خپل قدرت قسم قسم ظاهری او باهری آثار ئی د (بیت الله) له برکته په دی پاکه ځمکه کښې ایښی دی. ځکه په هره زمانه کښې د مختلفو مذاهبو خلق د دی خونی (کور) فوق العاده تعظیم او احترام کاوه. او تل تر تله د دی داخلیدونکی مأمون او مصؤن ګڼل کیدل. له دی سره نژدی د ابراهیم علیه السلام د مقام وجود دا راښئی چه دلته د حضرت ابراهیم علیه السلام پل (قدم) هم رسیدلی دی. او د هغه روڼ تاریخ (چه د ګردو (ټولو) عربو په نزد بی له انکاره منلی شوی دی) دا راښیی، چه دا هم هغه تیږه (ګټه) ده چه ابراهیم علیه السلام پری دریده. او د (کعبی شریفی) دیوالونه ئی جوړول پر دغی تیږی (ګټی) باندی د حضرت ابراهیم علیه السلام د قدم اثر ثابت او تر نن ورځی پوری محفوظ پاتی دی. ګواکی برسیره په تاریخی روایتونو د دی مقدسی تیږی (ګټی) وجود په دی خبره باندی یو کلک دلیل دی چه دا کوټه د نوح علیه السلام له طوفان څخه وروسته د حضرت ابراهیم علیه السلام په پاکو لاسونو سره ودانه شوی ده، او د ده د مرستی (مدد) له پاره حضرت اسمٰعیل علیه السلام د کار ملګری ئی ؤ. لکه چه د البقرة ١٢٧ آیت کښې تیر شو

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِينَ ﴿٩٧﴾

او (واجب دی) الله لره پر خلقو حج (قصد کول په نیت د حج) د (دی) بیت (الله دا) دی پر هغه چه قدرت لری طرف د ده ته د لاری، او هر څوک چه کافر شو (وئی نه مانه) نو بیشکه الله بی پروا دی له ټول عالم (یعنی له هر چا او هر شی) نه.

تفسیر : په دی کوټه کښې د الله تعالیٰ د جمال کومه خاصه تجلی ده، چه د هغی له امله(وجی) د حج د اداء کولو له پاره هغه مخصوصه شوی ده. ځکه چه (حج) داسی یو عبادت دی، چه د هغه هر فعل د هغه مطلق جمیل او حقیقی محبوب عشق او جذبی ښکاروی. نو ضروری ده هر

هغه څوک چه د هغه د محبت دعویٰ کوي او د بدني او مالي حيثيت له پلوه تر بيت الله پورې د رسيدلو توان لري، لږ تر لږه دي په عمر کښې يو ځلې دغه د محبوب ديار ته ورحاضر شي او د مين په شان دي د هغه په چارچاپير کښې طواف وکړي! دا مضمون حضرت مولٰنا محمد قاسم قدس الله سره په «قبله نما» کښې په ډيره ښه شرحه او بسط سره ليکلې دی، هغه د محبت مدعي چه له دومره ربړ ګاللو (تيرولو) څخنې هم انکار وکړي، نو وپوهيږه چه هغه دروغجن مين دی، اختيار لري چه دې هر چيرې ګرځي او ځان له هسې لوی نعمت څخه محروم او مهجور کوي دا حقيقي محبوب د هيڅا پروا نه لري، که څوک يهود مري يا نصراني يا بل څه د (پاک الله) به څه خراب کړي. د «حج» د احکامو تفصيلات دي په فقهي کتابونو کښې وکتل شي!.

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۖ وَاللّٰهُ شَهِيْدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٨﴾

ووايه (ای محمده!) ای اهل د کتابونو! ولې کافران (منکران) کيږئ تاسي په آيتونو د الله او الله ښه شاهد دی پر هغو کارونو (هم) چه تاسي ئې کوئ.

تفسير : پخوا له دې نه يهودو او نصاریٰ ؤ سره مخاطبه کيده. د هغې په منځ کښې د ځينو شبهاتو ځواب ورکړی شو، له دې ځايه بيا هم هغو ته تنبيه او توبيخ شروع کيږي. يعنې د حق او صداقت د واضحو دلائلو او د قرآن عظيم د داسې رښتيا او پخو خبرو له اوريدلو څخه وروسته په تاسي باندې څه شوي دي چه سره له کتابيت پرله پسې د کلام الله او د هغه راوړونکي په انکار باندې ټينګ ولاړ يئ؟ په ياد ئې ولرئ! چه ستاسي دغه ګردې (تولې) چارې د الله تعالیٰ په مخ کښې پرتې دي او الله جل جلاله ستاسي له نيتونو او تدبيرونو څخنې په ښه شان خبر دی څه وخت چه تاسي ونيسې نو د يوې يوې ذرې حساب به له تاسي څخنې آخلي او د هغې جزا او سزا به درکوي.

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ تَبْغُوْنَهَا عِوَجًا وَّاَنْتُمْ شُهَدَآءُ ۗ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٩﴾

ووايه (ای محمده!) چه ای اهل د کتابونو! ولې تاسي منع کوئ (اړوئ) له لارې د الله څخه هغه څوک چه ايمان ئې راوړی؟ لټوئ تاسي لارې د الله ته

کوړوالی (عیب) حال دا چه تاسی یئ شاهدان (عالمان په حقانیت د محمدی دین). او نه دی الله بی خبره له هغه شی نه چه تاسو ئی کوئ (نو تاسی ته جزا درکوی).

تفسیر: یعنی نه یوازی دا چه تاسی پخپله د ایمان د سعادت له حاصلولو څخنی محروم یئ بلکه غواړئ چه نور هم د الله تعالیٰ له لاری څخنی ستانه (واپس) کړئ! او هغو بختورو ارواحو ته چه په اسلام سره مشرف شوی دی هغه چه د اسلام په دین کښی پخپل تخمین او فرض سره عیب ګڼئ هغه ورښیئ!، چه له اسلامی دین څخنی بیرته واوړی او تاسی دا حرکتونه یوازی د جهل او ناپوهی له امله (وجی) نه کوئ!، بلکه سره له پوهی په قصد سره ئی کوئ! او سمی خبری کږوئ! او تل د هم داسی نامناسبو حرکاتو د جوړولو په فکر کښی مشغول یئ! الله تعالیٰ ستاسی له دی ګډو وډو، او کږو خبرو څخه بی خبره نه دی او په مناسب وخت کښی به د دی ګردو (ټولو) خبرو سزاوی یو ځای درکړی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) که تاسی حکم ومنئ د یوه فریق له هغو کسانو چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب نو بیرته به وګرځوی تاسی وروسته له ایمانه ستاسو کافران.

تفسیر: اول ئی اهل د کتابونو ته سرزنش (زورنه) ورکړ، چه سره له پوهی تاسی ولی خلق ګمراه کوئ!؟ دلته مسلمانانو ته نصیحت کیږی چه تاسی ولی د دی مفسدانو په دی اشارو باندی فریب خورئ؟ د دوی له دی تیرایستلو څخنی ځان وساتئ! که نه دا اندیښنه شته چه ورو ورو به تاسی د ایمان له رڼا (رنړا) څخنی باسی او د کفر په توره تیاره کنده کښی به مو سر په څړئ غورزوی.

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُۥ ۗ وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِىَ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾ ع

او څرنګه به تاسي کافران کيږئ او تاسي چه يئ لوستي شي پر تاسي آيتونه د الله او دی په تاسي کښي رسول د الله، او هر څوک چه منګولي ښخي کړي (د الله په دين) نو په تحقيق لاره وښودله شوه ده ته په طرف د لاري سمي.

تفسير : يعني هغه قوم چه د دوی په منځ کښي د انس او جان عظيم الشان پيغمبر صلی الله عليه وسلم تشريف لری او شپه او ورځ د الله تعالیٰ له جانبه دوی ته په زړه پوری خبری آوروی او د هغه روح پالونکي لوی آيتونه او مهم دلائل ښکاروی نو ډيره لری ده چه وروسته له ايمان راوړلو څخه داسي قوم بيا کافر شي او يا د کافرانو په شان کار وکړی په رښتيا سره هر څوک چه له هره جانبه ځان وشکوی او د الله تعالیٰ دين ټينګ ونيسي! او پر الله تعالیٰ د زړه له اخلاصه توکل او اعتماد ولری! نو هيڅ يو طاقت او قوت نشي کولی چه هغه د بريالیتوب (کاميابی) د سمي او صافي لاری ځني دی خوا او هغې خوا ته وخوځوی.
(فائده) : د مدينې منوری د انصارو دوو قبيلو اوس او خزرج پخوا له اسلامه پخپلو منځونو کښي سخت عداوت او دښمنی سره درلوده (لرله). په ډيرو وړو وړو خبرو باندی به په داسي سختو جنګونو او وينو تويولو سره نښتل، چه تر کلونو کلونو پوری دا جنګ اوږديده لکه چه د «بعاث» مشهور جنګ تر(١٢٠) کلونو پوری اورد شو آخر زمونږ د معظم رسول الله صلی الله عليه وسلم د هجرت په موقع کښي د دوی د قسمت ستوری وځليدل ـ او د اسلام د تعليم او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د صحبت د فيض په اثر دغه دواړه قبيلي پخپل منځ کښي (چه له سلهاؤ کلونو راهيسي دوی يو د بل وينو ته تږی وی) سره ملي او پخپلو منځونو کښي لکه شودی او شکری شولي او د اخوت او صميميت (دوستی) ډير ټينګ تعلقات د دوی په منځ کښي سره قائم شول. ۰ مدينې منوری يهودان د دی دواړو دښمنو او غليمو قبيلو په دی طريقه مينه او محبت سره ناسته او ولاړه او په متفق طاقت سره د اسلام خدمت او حمايت کولو ځني، ډير خپه او غمجن وو، يو پروند يهودی (شماس بن قيس) يو فتنه اچونکي سړی ولمساوه چه ته په داسي يوی لوئی جرګي کښي چه دا دواړه قبيلي سره يوکښي ناستي وی په يو چم (چل) سره د (بعاث) د جنګ خبره وښوروه ! لکه چه هغه فتنه اچونکي يوه مناسبه موقع پيدا کړه او د (بعاث) څو غيرت پاروونکي اشعار ئې ولوستل د دی اشعارو له اوريدلو ځني سمدلاسه د هغه جنګ د ايرو لاندی سکروټي بيرته تازه او بلي او د دی دواړو قبيلو زړونه ئې جلبل کړل او خبره د خولی له خبرو ځني تيره او تر تورو او نيزو پوری ورسيده مګر پخوا له دی نه چه وينې توئی شي رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د معظمو مهاجرينو له يوی ډلی سره پر موقع باندی ورورسيدل او وی فرمايل «ای د مسلمانانو ډلی! له الله تعالیٰ څخه وويريږئ! زه ستاسي په منځ کښي موجود يم، بيا دا د جاهليت خبری او بلني د څه له پاره کيږی؟ الله تعالیٰ تاسي ته هدايت وکړ! او په اسلام ئې مشرف کړئ او د ناپوهي له تيارو ځني ئې وويستئ نو آيا بيا تاسي د هغو کفرياتو او لغوياتو په لوری ژر بيرته ګرځئ؟ چه له هغو تورو تيارو څخه هم دا اوس د باندی وتلي يئ؟» د رسول

الله صلی الله علیه وسلم د دی د رسالت د مؤثری وینا په اثر د دغه شیطانی جال گردی (تولی) غوتی یو په یو خلاصی شوی (اوس) او (خزرج) دواړو خپلی وسلی وغورځولی، او یو له بله سره ئی په ډیره مینه روغبړ، معانقه او مصافحه وکړله او گرد (تول) سره یوه شول، چه دا تول د دښمنانو له چغلیو او شیطانیو څخه وو چه ښائی مونږ وروسته له دی نه د هغو په مقابل کښی هوښیار او خبردار اوسو! د دی واقعی په نسبت څو آیتونه نازل شوی دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ١٠٢

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) وویریږئ له الله نه په حق د ویری د ده! او مه مرئ! مگر په دی حال چه یئ تاسی مسلمانان (موحدان).

تفسیر: یعنی ستاسی مسلمانانو په زړونو کښی ښائی د الله تعالیٰ پوره ویره وی او سم له خپله توانه د پرهیزگاریٔ او تقویٰ له لاری لری ولاړ نه شئ! او تل له الله جل جلاله نه د استقامت غوښتونکی اوسئ! شیاطین غواړی چه ستاسی قدمونه د اسلام له لاری څخه وښویوی. تاسی لره ښائی چه شیطان له خپلو ځانونو څخه مایوس کړئ او تر مرگه پوری هیڅ یو حرکت د مسلمانی په خلاف ونه کړئ! ښائی چه ستاسی مرگ او ژوند د خالص اسلام په اساس (بنیاد) وی!.

وَٱعۡتَصِمُواْ بِحَبۡلِ ٱللَّهِ جَمِيعٗا وَلَا تَفَرَّقُواْۚ

او منگولی ولگوئ (ای مؤمنانو!) په رسئ د الله (چه قرآن دی) تول او مه سره مختلف کیږئ (وروسته له اسلامه).

تفسیر : یعنی گرد (تول) سره یو شئ! او د پاک قرآن احکام تینگ ونیسئ! چه د پاک الله کلکه رسئ ده. دا رسئ هیڅ شکیدونکی نه ده. هو! له لاسه خوشی کیدونکی ده. که تاسی گرد (تول) سره یو شئ! او هغه په پوره قوت سره تینگه ونیسئ! نو هیڅ یو شیطان به په شر او فتنه اچولو کښی بریالی (کامیاب) نشی او د انفرادی ژوندون په طریقه، د مسلمان قوم اجتماعی قوت به هم غیر متزلزل او غیر قابل اختلال شی په قرآن عظیم باندی تمسک کول هغه شی دی، چه گرد (تول) تیت پیت (خواره واره) قوتونه په هغه سره تولیږی او یو مړ قوم په هغه سره نوی ژوند حاصلولی شی لیکن د «تمسک بالقرآن» مطلب داسی نه دی، چه پاک قرآن د خپل ځان

او د خپلو آراؤ هواؤ او د هوسونو تابع وګرځولی شي. بلکه د لوی قرآن صحیح مطلب هم هغه دی چه د صحیحو احادیثو او د صالحینو اسلافو له متفقو تصریحاتو ځنې مخالف نه وي.

وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا

او یاد کړئ تاسی (ای مؤمنانو!) نعمت (احسان) د الله پر تاسی کله چه وئ تاسی دښمنان نو الفت (مینه) ئی پیدا کړه په منځ د زړونو ستاسی کښی نو وګرځیدئ تاسی په نعمت (رحمت) د الله سره (اسلامی) ورونه

تفسیر: یعنی د سلهاؤ کلونو عداوتونه او کیننی ئی له منځه ورکی کړی. او الله تعالیٰ د خپل محبوب رسول الله صلی الله علیه وسلم په برکت تاسی اسلامی خواره ورونه سره وګرځولئ چه د هغه په اثر ستاسی دین او دنیا سم شول. او ستاسی داسی پت او اعتبار پیدا شو چه د هغه له لیدلو څخه غلیمان ویریږی، دغه «اخوت» او «اتحاد» د الله جل جلاله دومره یو لوی نعمت دی چه د ځمکی د مخ د ګردو (تولو) خزائنو په مصرف سره هم چاته په لاس نه ورځی.

وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا

او وئ تاسی په غاړه د کندی له اوره (د دوزخ په سبب د ګمراهی او کفر) نو خلاص ئی کړئ تاسی له هغه (اوره په اسلام سره)،

تفسیر : د کفر او عصیان له امله (وجی) تاسی بیخی د دوزخ په غاړه کښی ولاړ وئ چه د موت له راتللو سره به سم د لاسه په هغه کښی لویدئ! الله تعالیٰ ستاسی لاس ونیو. او تاسی ئی له هغه ځنې وژغورلئ (محفوظ ئ کړلی) او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په وسیله ئی د ایمان او ایقان رڼا (رنړا) ستاسی په زړونو کښی واچوله که د الله تعالیٰ دا دینی او دنیوی عظیم الشان احسانونه په یاد ولرئ! نو هیڅکله به د ګمراهی په طرف بیرته ونه ګرځئ!

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ آيٰتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

هم داسی (لکه چه د اتفاق مفاد او د نفاق ضرر ئی بیان کړل) بیانوی الله

تاسي ته دلائل (د قدرت) خپل له پاره د دې چه تاسي په سمه صافه لاره ثبات او دوام ومومئ!.

تفسیر : يعني د دې خبرو له داسي ښکاره او صاف ويلو څخني دا مقصود دی چه تاسي تل په سمه او صافه لاره باندې لاړ شئ ! او د هسي مهلکو او خطر لرونکو غلطيو بيا اعاده ونه کړئ! او د هيڅ شيطان په اغواء سره د استقامت لاره پرې نه ږدئ!.

وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

او وی دی (تل) له تاسي يوه ډله چه بولي (خلق) په طرف د خير (اسلام) او امر (حکم) کوي (خلقو ته) په معروف (نيکي) سره او منعه کوي «خلق» له منکر (بدي) نه او دغه (آمرين بالمعروف ناهين عن المنکر) هم دوی دي په مراد رسيدلي.

تفسیر: يعني تقویٰ، اعتصام بحبل الله، اتحاد، اتفاق، اسلامي مؤاخات (هم رنگي) او ملي ژوندون، دا ټول هلته باقي پاتي کيدی شي چه په مسلمانانو کښي يوه ډله خاص د دعوت او ارشاد له پاره وي او د دې ډلي وظيفه هم دا وي چه د خپل قول او عمل په وسيله د دنيا اهل د قرآن او سنت په لوري وبولي او کله چه خلق په ښو کارونو سست يا په خرابو کارونو کښي اخته ووينی نو دوی د نيکي په لوری وبولي او متوجه ئي کړی او له بدو کارونو څخني ئي وژغوروی (وساتي) او په دې کار کښي د خپل توان او قدرت په اندازه کوتاهي ونه کړی! ښکاره ده چه دا کار هم هغه کسان کولی شي چه د معروف او منکر په علم باندې خبر وي او د قرآن او سنت له پوهي سره، هښيار، ذکي، موقع پيژندونکي هم وي، که نه امکان لری چه يو جاهل سړی به معروف منکر او منکر، معروف وگڼي او د اصلاح په ځای به گرد (ټول) نظام خراب او مختل کړی يا به د يوه منکر اصلاح داسي کوی، چه له هغه څخه نور ډير منکرات پيدا کيږی، يا د نرمي په ځای کښي به سختي او د سختي په ځای کښي به نرمي کوی ښائی له هم دې امله (وجې) له مسلمانانو څخني يو مخصوص جماعت د هم دې کار له پاره مامور کړی شوی وي، چه له هر پلوه دوی د «دعوت الی الخير» او «امر بالمعروف» «نهي عن المنکر» ور او لايق وي. په نبوی حديث کښي راغلي دي «کله چه خلق په منکراتو کښي اخته شي او هيڅوک نه وي چه دوی له هغو څخه وژغوری (وساتي)، نو د عمومي عذاب د راتگ انديښنه شته.» پاتي شوه دا خبره چه په کومو وختونو او احوالو کښي سړی د «امر بالمعروف او نهي عن المنکر» له ترکه

معذور وګڼلی شي؟ او په کومو مواقعو کښې واجب یا مستحب دی؟ د دی خبری د تفصیل دا ځای نه دی. ابوبکر رازی رحمة الله علیه په «احکام القرآن» کښې د دی موضوع په نسبت ډیره مبسوطه وینا کړی ده ـ فلیراجع.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

او مه کیږئ تاسی په شان د هغو کسانو چه سره جلا (جدا) شول او اختلاف (جګړی) ئی وکړی د دین په اصولو کښی وروسته له هغه چه راغلی ؤ دوی ته دلائل ښکاره (د اسلام د حقیقت) او دا (متفرقان مختلفان مقرر دی) دوی ته عذاب ـ ډیر لوی (د دوزخ)

تفسیر : یعنی لکه یهودانو او نصرانیانو غوندی مه کیږئ چه د الله تعالیٰ د صافو او ښکاره ؤ احکامو له رسیدلو څخه وروسته بیا هم په تشو اوهامو او هوسونو پسی ولویدل او د شرعی په اصولو کښی سره متفرق او په فروعو کښی سره مختلف او جلا جلا (جدا جدا) شول، په پای (اخر) کښی ګوند (پارټی) او ګوند بازی (پارټی بازی) د دوی مذهب او قومیت وران او ویجاړ او تباه کړ او ګرد (ټول) سره د الله تعالیٰ په عذاب بیل بیل ککړ شول.

تنبیه : له دی آیت څخه د هغو اختلافاتو او ډلی ډلی کیدلو مذمومیت او تباهی معلومه شوه چه د شریعت د صافو احکامو له خبریدلو څخه وروسته پیدا شی. د افسوس ځای دی چه د ننني مسلمانانو په منځ کښی په سلهاؤ ګوندونه (ډلی) د اسلامی شریعت له ښکاره ؤ صریحو، مسلمو او ټینګو اصولو څخه جلا (جدا) شوی دی او د دوی په منځ کښی اختلافونه اچول شوی دی، او د دی اختلاف او انشقاق عاملین د هم دی عذاب لاندی راغلی دی. بیا هم د شکر ځای دی چه د دی بی تمیزی په طوفان کښی د الله تعالیٰ او د ده د رسول صلی الله علیه وسلم له وعدی سره سم یو عظیم الشان جماعت د پاک الله دا رسۍ ټینګه نیولی ده. او د «**ما انا علیه و اصحابی**» په مسلک باندی قائم دی. (الحمد لله!) او د قیامت تر ورځی پوری به قائم وی. پاتی شول هغه فرعی اختلافونه چه د لویو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنه او د مجتهدینو آئمه ؤ په منځ کښی شته، هغه له دی آیت سره هیڅ تعلق نه لری. د دی فرعی اختلافونو پر اسبابو باندی حضرت شاه ولی الله رحمة الله علیه په خپلو تصانیفو کښی کافی او شافی بحث کړی دی.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ

په هغه ورځ چه سپین به شی (ځینی) مخونه (د مؤمنانو) او تور به شی (ځینی) مخونه (د کافرانو)

تفسیر : یعنی د ځینو په څیرو باندی به د ایمان او تقویٰ نور ځلیږی. او عزتمن، موقر خوښ او خوشال به په نظر راځی. د دی په خلاف د ځینو مخونه به د کفر، نفاق، فسق او فجور په توروالی سره تور وی او له صورت ځنی به ئی ذلت او رسوائی له ورا ښکاری گواکی د دوی ظاهر صورت به د دوی د باطن هنداره (آئینه) وی.

فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ

پس هر څه هغه کسان چه تور شوی دی مخونه د دوی (نو وبه ویل شی دوی ته) آیا کافران شوی یئ تاسی وروسته له ایمان راوړلو ستاسی؟

تفسیر : د دی الفاظو اطلاق پر مرتدانو، منافقانو، کتابیانو او عامو کافرانو یا پر گردو (تولو) مبتدعینو، فساقو او فجارو باندی کیږی.
«مرتد» هغه ته وایه کیږی چه وروسته له ایمان راوړلو ځنی بیا کافر شی.
«منافق» هغه دی چه په ژبه سره اقرار کوی خو په زړه کښی تری انکار لری او کافر وی.
«کتابی» پخپلو انبیاؤ او کتابونو باندی د ایمان لرلو مدعی وی چه د دی مطلب داسی کیږی چه دوی هغه گرد (تول) زیری چه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په نسبت ورکړی شوی دی ومنی او سم له هغو هدایاتو سره زمونږ پر رسول الله صلی الله علیه وسلم باندی ایمان راوړی. مگر دوی په خپل انکار کښی له گردو (تولو) ځنی په مخ لاړل گواکی دوی وروسته له ایمان راوړلو پر خپل کتاب او نبی باندی بیا کافریږی.
«مبتدع» هغه دی چه تش په خوله دعویٰ کوی چه مونږ د قرآن شریف او سنت تابعان یو او پر نبی کریم صلی الله علیه وسلم باندی مو ایمان راوړی دی مگر وروسته له هغه ډیر بی اصله او باطل شیان په دین کښی شاملوی یا د دین له ځینو ضروریاتو ځنی انکار کوی. او له اصلی دین څخه د باندی وځی هم دا طریقه دوی هم تر یوی درجی په ﴿أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ﴾ سره مخاطب کیږی. پاتی شول «فساق» چه د هغوی عقیده صحیحه وی که دغه خطاب هغوی ته وی نو مطلب به ئی داسی وی چه د ایمان له راوړلو ځنی وروسته دوی خپل عمل د کافرانو په شان ولی وگرځاوه؟ گواکی له کفر څخه به عملی کفر مراد وی. او که د عامو کفارو په حق کښی دا خطاب ومانه شی نو حاصل ئی دا دی پاک الله گرد (تول) د فطرت په دین باندی پیدا کړی دی نو تاسی هغه ایمانی فطرت ولی ضائع کړی دی؟ او ولی کافران شوی یئ؟ نور د آیت له ښکاره سیاقه رامعلومیږی چه دلته له کفره فعلی کفر، یعنی مذموم اختلاف او تفریق مراد دی.

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾

نو وڅکئ عذاب په سبب د دی چه وئ تاسی چه کافران کیدلئ. او هر څه هغه کسان چه سپین شوی دی مخونه د دوی نو وی به دوی په رحمت د الله چه دوی به په هغه کښی تل وی (یعنی په جنت کښی).

تفسیر: ځکه چه جنت یوازی په عمل سره نه مونده کیږی ـ او سره له عمله د الله تعالیٰ رحمت او فضل هم ورته په کار دی. او جنت هم داسی یو ځای دی چه هلته الله تعالیٰ د هوسائی (قراری) او آرامی او ښه ژوندون هر راز (قسم) اسباب او سامان مهیا کری دی.

تل کره فکر د عقبیٰ ! فضل غواړه د مولا!

ربړ نشته په جنت کښی! جنت ځای دی د هوسا

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾

دا (چه تیر شول) آیتونه د الله دی مونږ ئی لولو پر تا باندی (ای محمده!) په حقه سره، او نه دی الله چه اراده به کوی د ظلم له پاره د عالمیانو (د عقاب په زیاتوالی یا د ثواب په لږوالی)

تفسیر: په حقیقی معنی سره ظلم هلته له سره ممکن نه دی، مګر په ښکاره طریقه سره هغه شی ته چه تاسی ظلم ویلی شئ د هغه صدور هم د الله تعالیٰ له جانبه نه کیږئ مثلاً داسی سخت احکام بندګانو ته ولیږی چه له هغو ځنی یوازی د دوی ربړول (تکلیفول) مقصود وی یا د رحمت په مستحق باندی عذاب نازل کری یا د لږی سزا په ځای دیره سزا ورکری یا د کومی وړوکی نیکی صله ور نه کری. او نور. ښه وپوهیږئ چه د الله تعالیٰ هر حکم چه دی خالص د بندګانو د تربیت له پاره دی. او هره هغه معامله چه له هر چا سره ئی کوی بیخی له حکمت او مصلحت سره سمه او موافقه ده.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾

او (خاص) الله لره دی هر هغه څه چه په آسمانونو کښی دی او هر هغه څه

چه په ځمکه کښې دی، (سره له اسمانونو، ځمکو، مکلفاً خلقاً او عبیداً) او (خاص) الله ته بیرته ګرځول کیږی ګرد (ټول) کارونه (نو هر چاته به د دوی له اعمالو سره سمه جزا ورکوی)

تفسیر کله چه هر شی د الله تعالیٰ مملوک او مخلوق دی او د هر کار پای او انجام د ده په قدرت کښې دی نو بیا به ولی او د څه له پاره ظلم او تیری وکړی شی؟

کُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

یئ تاسی (ای محمدی امته!) خیر (بهتر د هر هغه) امت چه ایستلی شوی دی د پاره د خلقو .

تفسیر : د دی سورت په ۱۰۲ آیت ۱۱ رکوع کښې داسی ذکر شوی دی ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ ﴾ الآیة ـ په دی منځ کښې د هغه تناسب سره څه نور اوامر او نواهی او څه وعد او وعید هم راغلل. له دی ځایه بیا د هم هغه اول مضمون تکمیل کاوه شی. یعنی ای مسلمانانو! الله تعالیٰ تاسی له ګردو (ټولو) امتو څخنی افضل او بهتر ګرځولی یئ! د الله تعالیٰ په ازلی علم کښې له پخوا څخه هم دا مقرر او مقدر شوی ؤ چه د هغه خبر ځینو پخوانیو انبیاؤ علیهم السلام ته هم ورکړی شوی ؤ څرنګه چه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له ګردو (ټولو) انبیاؤ علیهم السلام څخنی افضل او بهتر دی، د ده امت هم له ګردو (ټولو) امتونو او اقوامو څخنی ښه او بهتر دی ځکه چه له ګردو (ټولو) څخنی اشرف او اکرم رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی په برخه شوی دی. او ډیر زیات پاتی کیدونکی او ښه کامل شریعت ئی په نصیب دی. د علومو او معارفو ورونه به د دوی په مخ کښې پرانیستلی شی، د ایمان، عمل، تقویٰ او انسانیت ګردی (ټولی) څانګې به د دوی له محنت او ځان جارولو (قربانولو) څخنی زرغونی او ودانیږی دوی به د کوم خاص قوم، نسب یا مخصوص ملک او اقلیم پوری مخصوص او محصور نه وی بلکه د دوی د عمل دائره به ګرد (ټول) عالم او د انسانی ژوندون ګردو (ټولو) دائرو او اړخونو (طرفونو) لره نیوونکی او محیطه وی. ګواکی د هم دوی وجود به د دی له پاره وی چه د نورو خیر غوښتنه وکړی. او تر څو چه ممکن وی دوی د جنت د دروازو او ورونو پوری راولی او ورننه ئی باسی ﴿ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ ﴾ کښې هم دی لوری ته اشاره ده.

تنبیه : د دی آل عمران سورت په ۸۱ آیة ۹ رکوع په ﴿ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ ﴾ الآیة ـ کښې زموږ د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم د کبریٰ امامت او جامعیت بیان شوی ؤ د آل عمران سورت په ۹٦ آیت ۱۰ رکوع کښې په ﴿ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ ﴾ الآیة ـ کښې د ده د امت د قبلې علویت او لوړه مرتبه وښوولې شوه د آل عمران

سورت په ١٠٣ آيت ١١ ركوع كښې په ﴿ وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيْعًا ﴾ الآية ـ كښې ئې د ده د امت د كتاب او د شريعت مضبوطي شكاره كړه اوس دلته د دې آل عمران د سورت په ١١٠ آيت ١١ ركوع او هم دې مخ له شروع نه د دې مرحومه امت د فضيلت او عظمت اعلان كاوه شي،

تَأْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

چه حكم كوئ تاسې (هر چاته) په معروف (نيكئ) سره . او منع كوئ تاسې (هر څوك) له منكر (بدئ) څخه

تفسير: په «منكر» كښې خراب كارونه لكه كفر، شرك، بدعتونه، قبيحه رسوم، فسق فجور، هر راز (قسم) بداخلاق، او غير معقولې خبرې شاملې دي. له دې منكراتو څخه ممانعت هم په څو ډولونو (طريقو) وي. كله په ژبه، كله په لاسونو، كله په قلم، كله په توره او توپك كله په «اكبر جهاد» سره . الغرض هر راز (قسم) جهاد په دې كښې داخل دې. دا صفت په داسې عموميت او اهتمام سره چه په محمدي امت كښې ليده كيږي په پخوانيو امتونو كښې د هغه مثال او نظير نه مونده كيږي.

وَتُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ ؕ

او ايمان لرئ په الله باندې (په دوام او ثبات سره)،

تفسير: په الله جل جلاله باندې په ايمان لرلو كښې د ده پر توحيد، د ده پر رسولانو، د ده پر كتابونو، د ده پر پرښتو او نورو مؤمن به شيانو باندې ايمان لرل هم داخل دي. رښتيا خو دا ده چه د خالص او كامل توحيد شيوع (خورول) او اهتمام په دې اندازه سره چه لله الحمد په محمدي شريعت كښې شته په نورو امتونو كښې نه ؤ حضرت عمر رضي الله عنه فرمايلي دي. «هر سړى چه له تاسې څخه غواړي چه په دې امت (خير الامم) كښې داخل شي ښائي چه د الله تعالىٰ شرط پوره كړي!» يعنې «امر بالمعروف، نهي عن المنكر» او «ايمان بالله» چه د هغه حاصل پخپله د ځان اصلاح او د نورو اصلاح ده، ځان ته دې غوره كړي، چه د حضراتو صحابه ؤ رضوان الله تعالىٰ عليهم اجمعين له شان څخه دي.

وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتٰبِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ؕ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿١١٠﴾

او که ایمان راوړی وی اهل د کتابونو (په قرآن او محمد نو) خامخا به ؤ (دا ایمان بهتر) خیر دوی لره، ځینی له دوی څخه مؤمنان دی. او زیات د دوی فاسقان دی (نافرمانان متمردان په کفر).

تفسیر : یعنی که کتابیانو ایمان راوړی وی نو دوی به هم په دی «خیرالامم» کښی شاملیدل چه د هغه له امله (وجی) به د هغوی عزت په دنیا کښی زیاتیده او په آخرت کښی به ئی دوه مثله اجر مونده ، مگر د افسوس ځای دی چه پرته (علاوه) له څو تنو لکه عبدالله بن سلام یا نجاشی یا نورو بل هیچا دا حق ونه مانه او سره د حق له وضوحه په هم هغه نافرمانی کښی تینگ ولاړ دی.

لَن يَضُرُّوكُمْ إِلَّآ أَذًى وَإِن يُقَٰتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ ٱلْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١١١﴾

له سره به ضرر ونه رسوی تاسی ته (دغه فساق په هیڅ باب کښی) مگر په (لږ) ربړولو (تکلیفولو) (د ژبی) او که جنگ وکړی دوی له تاسی سره نو وبه گرځوی دوی تاسی ته شاوی (خپلی تیښتی ته) بیا به له دوی سره مرسته (مدد) ونه کړه شی. (بلکه له تاسی سره به د خالق او مخلوق مرستی (مدد) وی).

تفسیر : یعنی که زیات کسان نافرمانان دی خه پروا نه لری. نه شائی چه تاسی د دوی له اکثریت څخه یا له ظاهری ساز او سامان څخه وویریږئ. ای محمدی خیر الامه! د الله تعالیٰ وعده له تاسی سره داسی ده چه دا شیطانی لښکر ستاسی هیڅ شی ته ضرر نشی رسولی (مشروط په دی چه تاسی خپل خیر الامم توب ثابت کړئ) بس دوی هم دغومره کولی شی چه په خوله کنځلی درته وکړی او د نامردانو په شان تاسی ته بد ووائی یا په رښتیا او دروغو څه عارضی ربړ او تکلیف در ورسوی. نه چه پر تاسی باندی غالب او مسلط شی یا کوم لوی ملی ضرر او قومی نقص تاسی ته در واړوی دا له سره دوی نشی کولی که په جنگ کښی له تاسی سره مخامخ شی نو شا اړوی او تښتی او له هیڅ لوری هغوی ته مرسته (مدد) نه وررسیږی چه د دوی د هغی ماتی مخه ونیسی. لله الحمد دغه پخوا ویل حرف په حرف ثابت شول. او د لویو اصحابو رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین په زمانه کښی دا گردی (تولی) پیښی پر کتابیانو باندی اجرا او تطبیق شوی. کتابیانو د اسلام او مسلمانانو د ناکامی او تباهی له پاره دیر زیات تکلیفونه وگالل (تیر

کړل) او راز راز (قسم قسم) پلمې (فریبونه) او دسیسې (فتنې) ئې جوړې کړې او زیات زور ئې ولګاوه مګر د مسلمانانو یوه ویښته ته ئې هم څه نقص او ضرر ونه شو رسولی هر چیرې چه مقابله وشوه د «حمر مستنفره» په شان تښتیدل او په هر ځای کښې به د الله تعالیٰ نصرت او امداد د هم دغه خیر الامم په نصیب ؤ او دښمنان به د بد حواسۍ او بیکسۍ په حال کښې مقهور او مخذول کیدل، هر لورې ته به تښتیدل یا به بندیان کیدل. یا به ئې د تسلیم غاړه کیښوده. یا به جهنم ته رسیدل. فلله الحمد والمنه.

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا۟ إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ

مقرر کړې شو په دوی باندې ذلت (خوارې په سبب د کفران د نعمت) په هر ځای کښې چه وموندلی شي دوی (هیڅ وخت به عزت دوی ته نه وي) مګر (چه منګولې ولګوي) په رسۍ د الله او په رسۍ د خلقو (پناه د مسلمانانو)

تفسیر : دا آیات د کتابیانو له جملې څخه خاص په یهودانو پورې متعلق ښکاري لکه چه د کلام له سیاقه او د قرآن کریم له نورو آیتونو ځنې ظاهر دي. یعنې پر یهودانو باندې ذلت د تل له پاره مقرر شوی دی. دا کمبختان هر چیرې چه وموندل شي، خوارې او ذلت به دوی پورې نښتې وي او هیڅ به ترې نشي لرې کیدې خورا (ډیر) دولتمندان یهودان هم په آزادۍ او خپل واکې سره د خپل ځان او مال حفاظت نشي کولی. ځکه چه دوی هیچیرې د کوم آزاد او مستقل حکومت مالکان نه دي او په ګرده (ټوله) دنیا کښې بې پته او بې عزته پراته دي او یواځې د ﴿ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ ﴾ په وسیله دوی لږ څه هوسائي (ارام) او ژوندون کوي، یعنې (تورات) د ځینو احکامو د تعمیل په وسیله پاتې دي یا په ﴿ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ ﴾ ژوند کوي، یعنې د نورو د حمایې تر سیورې لاندې خپلې شپې تیروي. او د هر چا په تابعیت کښې چه دي د هغوی تر سیورې (سورې) لاندې پراته دي (کذا فی الموضح) ځینو مفسرینو له ﴿ بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ ﴾ او له ﴿ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ ﴾ ځنې د الله تعالیٰ ذمه او د مسلمانانو عهد مراد کړی دی. یعنې پرته (علاوه) له دې چه له مسلمانانو سره عهد وکړي او د الله تعالیٰ په ذمه کښې راشي. ځینې وائي چه له ﴿ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ ﴾ ځنې اسلام مراد دی. یعنې د اسلام په منلو سره له دې خوارې ځنې وتلی شي یا په معاهده سره ځان ترې ساتلی شي ځکه چه په معاهده کښې هم د دوی ځان او مال مامون او مصون پاتې کیږي. والله اعلم.

وَبَآءُوْ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ۭ ذٰلِكَ بِاَنَّھُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ
بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ الْاَنْۢبِيَاۗءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۭ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿١١٢﴾

او وګرځيدل (اخته شول) دوی په غضب (قهر) له (جانبه د) الله او مقرره کړ شو پر دوی باندی مسکنت (محتاجی) دا (محتاجی او غضب) په سبب د دی دی چه بیشکه دوی وو چه کافران کیدل په آیتونو (احکامو) د الله او وژل به ئی انبیاء (لکه شعیب، یحیٰی، زکریا او نور) په ناحقه سره (پخپل اعتقاد هم)، دا کفر او قتل په هغه سبب ؤ چه سرکښی کوله او وو دوی چه له حدودو به تیریدل (د عصیان په سبب)

تفسیر : یعنی په نافرمانی کولو کښی له حده تیر شول، چه د هغه انتهائی اثر دا ؤ چه د الله تعالیٰ له صریحو آیتونو څخنی ئی انکار کاوه، او د معصومو (بیگناهو) انبیاؤ قتل ته تیار شول. هم دغه مضمون د «البقرة» په ٦١ آیت ٧ رکوع کښی تیر شوی دی د هغه فائده دی دلته هم ولوسته شی!.

لَيْسُوْا سَوَاۗءً ۭ مِنْ اَھْلِ الْكِتٰبِ اُمَّةٌ قَاۗىِٕمَةٌ يَّتْلُوْنَ اٰيٰتِ اللّٰهِ اٰنَاۗءَ الَّيْلِ
وَھُمْ يَسْجُدُوْنَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُوْنَ فِي الْخَيْرٰتِ ۭ وَاُولٰۗىِٕكَ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿١١٤﴾

نه دی دوی (تول اهل د کتاب سره) برابر څینی د اهل د کتابونو یوه فرقه ده چه سمه ولاړه ده (په حق باندی) چه لولی دوی آیتونه د الله په ساعتونو د شپی حال دا چه دوی سجدی کوی ایمان راوړی په الله باندی او په ورځی آخری، (د قیامت) باندی او امر (حکم) کوی (خلقو ته) په معروف (نیکی) سره او منعه کوی (خلق) له منکر (بدئ) څخنی او تلوار کوی په ښو کارونو کښی (تاخیر نه کوی)، او دغه کسان له صالحانو څخنی دی.

تفسیر: د دی گردو (تولو) کتابیانو حال یو شان نه دی. د دومره بدانو په منځ کښی ښه ښه کسان هم شته. او د دی مسخه شویو اشقیاؤ په منځ کښی ځینی سعید ارواح هم موجود دی. چه دوی ته (حق سبحانه و تعالیٰ) د حق منلو توفیق ورکړی دی او د اسلام په غیږ کښی ننوتلی دی. او د حق په لاره کښی هسی سم او مستقیم رهی (روان) دی چه هیڅ یو طاقت دوی له هغی لاری ځنی نه شی کږولی، د دوی په منځ کښی داسی سړی هم شته چه د شپی له مخی له خوړو خوبونو او له پستو بسترو څخه پاڅیږی، اودس کوی او د الله تعالیٰ په مخ کښی دریږی، او د ده په حضور کښی خپله خضوع، خشوع او تذلل وړاندی کوی. او د نیاز تندی پر ځمکه باندی ږدی. او په لمانځه کښی له هغه سره مناجات کوی. او د ده پاک قرآن لولی، او په الله تعالیٰ او آخرت باندی په ښه ډول (طریقه) ایمان راوړی او د خالص توحید قائلان دی، او د قیامت له ورځی څخه ویریږی. او که کوم ښه کار ته وږبلل شی نو په مندو ورځغلی او له نورو څخه په مخ کښی ور درومی بیا نه یوازی دوی پخپله پر سمه صافه لاره باندی ځی، بلکه نورو ته هم تشویق، ترغیب، لارښوونه او هدایت کوی، بلاشبهه په دی یهودانو کښی دا خلق هغه کسان دی چه دوی ته الله تعالیٰ د نیکبختی صلاح، رشد او فائدی یوه خاصه برخه ورعطا کړی ده، دا د عبدالله بن سلام او د هغه د ملگرو ذکر ؤ. رضی الله تعالیٰ عنهم.

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ ط

او هر څه چه کوی دوی له خیره (ښه) پس له سره به ضائع نه کړی دوی لره (ثواب د) هغه کار.

تفسیر: بلکه دوه مثله اجر به مومی، لکه چه د «قصص» په ٥٤ آیة ٦ رکوع کښی داسی یو آیت لولو ﴿ أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا ﴾ او په صحیح حدیث کښی نبی کریم علیه الصلٰوة والتسلیم د هغه تشریح فرمایلی ده.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

او الله ښه عالم دی پر (احوالو) د پرهیزگارانو (هم).

تفسیر: د هم دی له امله (وجی) چیری چه د یهودانو د خرابیو ذکر راځی حق سبحانه و تعالیٰ دا پرهیزگاران تری جلا (جدا) او مستثنیٰ کوی او سم د دوی له تقویٰ او پرهیزگارئ سره په دنیا او آخرت کښی له هغوی سره بیخی جلا (جدا) او ممتازه معامله کوی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم
مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾
مَثَلُ مَا يُنفِقُونَ فِي هَٰذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا
صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ ۚ

بیشکه هغه کسان چه کافران شوی دی له سره به دفعه نه کړی له دوی څخه مالونه د دوی او نه اولاد د دوی له (عذابه) د الله هیڅ شی! او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ دی). دوی به په هغه (اور) کښې تل وی (بی انتهاء، بلا انقطاع) مثال د هغه مال چه صرفوی (ئی کافران د الله په لاره) په دی ژوندانه د دنیا (لږ خسیس) کښې په شان د مثال د هغه باد دی چه وی په دی باد کښې ډیره یخنی (یا اور) چه ورسیږی (دا باد) کښت (فصل) د یوه قوم ته چه ظلم ئی کړی دی پر ځانونو خپلو پس هلاک کړی دغه کښت (فصل).

تفسیر : د صالحانو او د متقیانو په مقابل کښې دلته د کافرانو د حال او د انجام ذکر فرمائی پخوا ئی فرمایلی ؤ . ﴿ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَن يُكْفَرُوهُ ﴾ یعنی د مؤمنانو نیکی که څه هم ډیره وړه وی بی اجره نه پاتی کیږی او د دوی د هیڅ یو ښه کار بیقدری نه کیږی. بالعکس کافران هر څومره چه مال او قوت په دنیا کښې ولګوی، اګر که دوی ئی پخپل زعم لوی ثواب او ښه خیرات وګڼی، په آخرت کښې ئی هیڅ قدر او پوښتنه نه کیږی، ځکه چه د ایمان او د صحیح معرفت د روح نه لرلو له سببه د هغه هر عمل بیکاره او بی فائدی دی، د هغه جزا به هم داسی فانی او ناپایښته په هم دغه فانی دنیا کښې وررسیږی. د عمل ابدی ساتونکی ایمان او ایقان او باور دی، او پرته (علاوه) له ایمانه د هر عمل مثال داسی وګڼئ لکه چه کوم شریر یا ظالم فصل وکړی، یا په باغ کښې نیالګی کیږدی، او د هغه د ساتلو څه انتظام او فکر ونه کړی، او له واوری او ږلی څخه ئی ونه ساتی او د هغه له څو ورځو زرغونتیا او ښکلی ننداری څخه خوښ شی، او راز راز (قسم قسم) هیلی او امیدونه د هغو په نسبت پخپل زړه کښې وګرځوی. چه ناڅاپه د هغه شرارت او د بدبختی په اثر سخته سیلی ولګیږی، او پر هغو شینکو باندی دومره واوره او ږلی ولوېږی چه یو په یو هغه تک شین فصل او باغ خراب کړی او وئی سوځوی، او دی په پای (اخر) کښې د دی تباهی په نسبت خپلی ګوتی وچیچی او خاوری په سر

باد کړی نه ئی هیلی (ارمانونه) پوره شی. او نه ئی امیدونه په ځای شی او نه د اړی او احتیاج په وخت کښی د هغه له پیداواره منتفع شی، او کله چه دا تباهی د ظلم او د شرارت سزا وه نو ځکه پر دغه مصیبت باندی څه اخروی اجر هم لکه چه مؤمنان ته په داسی مواردو کښی وررسیږی په لاس نه ورځی کتمت (هو بهو) هم دا د هغو کفارو احوال دی چه په کفر او شرک باندی ټینګ ولاړ وی، او پخپلو خیالاتو او چرتونو (وهمونو) ډیر خیر او خیرات ورکوی. پاتی شول هغه کمبختان چه د هغوی زور، قوت، مال او شته د حق او د اهل حق په دښمنی، یا په فسق او فجور کښی لګیږی نو د دوی د حال پوښتنی نه دی په کار، ولی چه دوی نه یوازی خپل مال خوشی چتی (فضول) صرفوی بلکه په دی مال صرفولو سره ځان ته لا نور زیان او وبال هم اړوی، دی ګردو (تولو) ته ښائی چه په یاد ئی ولری. «مال وی ـ که اولاد ـ هر شی چه وی، د الله تعالیٰ د عذاب مخه نشی اړولی، او نه د متقیانو په مقابل کښی دوی پخپلو هیلو (امیدونو) باندی بری مومی.

تنبیه : «ریح» مفرد لفظ په قرآن کریم کښی عموماً د عذاب په مورد کښی مستعمل شوی دی. لکه ﴿ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ او ﴿ وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا ﴾ او ﴿ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا ﴾ الآیة ـ او د **«رحمة»** په موقع کښی د جمعی لفظ «ریاح،» راغلی دی لکه ﴿ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ ﴾ . او ﴿ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ ﴾ الآیة ـ او ﴿ يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا ﴾ الآیة ـ کذا ذکره ابوحیان.

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

او نه دی ظلم کړی پر دوی باندی الله ولیکن پر ځانو خپلو ظلم کوی دوی (په کفر سره چه د حسناتو د ضیاع موجب دی).

تفسیر : داسی دی ونه ګڼل شی چه «هر کله د کافرانو هیڅ یوه نیکی نه منله کیږی، نو پر دوی باندی معاذ الله د الله تعالیٰ له جانبه ظلم او تیری شوی دی» داسی نه ده! ځکه چه دوی دا ظلم پخپلو ځانونو باندی پخپل لاس کړی دی، که دوی کفر او شرک خپلو ځانونو ته نه غوره کولی نو دغه بده ورځ به ورته نه پیښیده.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو) مه نیسئ تاسی دوستان د راز (له هیڅ فرقی نه چه وی) غیر له تاسی (مؤمنانو) هیڅ کمی نه کوی دوی له تاسو سره د فساد (او ضرر رسولو)، دوست گڼی دوی ضرر ستاسی، په تحقیق ښکاره شوی دی بغض او دښمنی له خلو د دوی نه او هغه بغض چه پټوی ئی سینی (زړونه) د دوی ډیر لوی دی (له هغه چه په خله ئی وائی)، په تحقیق بیان کړی دی مونږ تاسی ته علامی (د نفاق د دوی) که یئ تاسی چه عقل چلوئ پکښی (پوهیږئ)

تفسیر : ځینی وائی دا آیتونونه د یهودانو په باب کښی نازل شوی دی. ځکه چه ځینی مسلمانان د (حلف جوار) یعنی د گاوندیتوب دوستانه معاهده او د نورو خبرو په بناء چه کوم تعلقات ئی پخوا له اسلامه له هغوی سره لرل، وروسته له اسلامه ئی هم هغه مناسبات له دوی سره همغسی تینگ وساتل، او د دوستی په اعتماد به مسلمانانو له دوی سره د ځینو پټو خبرو او خصوصی مشورو په اخفاء کښی زیات اهتمام نه کاوه. او د ځینو په نزد دا آیتونه د منافقانو په حق کښی نازل شوی دی ځکه چه په عادی ډول (طریقه) به خلقو دوی ظاهراً مسلمانان گڼل، او دومره زیات احتیاط به ئی تری نه کاوه، چه د دی بی احتیاطی له امله (وجی) د سخت زیان د رسیدلو اندیښنه وه. حق تعالیٰ دلته په صاف او ښکاره ډول سره تنبیه راکره چه مسلمانان دی د خپل حقیقی مسلمان ورور ځنی پرته (علاوه) بل چاته د خپل د زړه خبره او پټه مرکه (راز) نه ورښئ ځکه که یهودی وی یا نصرانی منافق وی که مشرک له دوی ځنی هره یوه دله چه وی ستاسی حقیقی خیر غوښتونکی نه دی، بلکه دا خلق تل په دی کوښښ کښی لگیا دی چه تاسی تیرباسی، او په هر چم (فریب) سره چه وشی څه زیان در ورسوی، او په دینی او دنیوی خرابیو کښی تاسی اخته کړی د دوی خوښه هم دا ده چه تاسی په تکلیف کښی اوسئ، او په یوه نه یوه تدبیر تاسی ته کوم دینی یا دنیوی نقصان دررسیږی. هغه دښمنی او بغض چه د دوی په زړونو کښی دی هغه خو ډیر زیات دی. لیکن ډیر ځلی داسی هم کیږی چه دوی د عداوت او غیظ د جذباتو په مقابل کښی مغلوبیږی. د هم دی رخی،(کینی) حسد او دښمنی له امله (وجی) د دوی ژبی د دوی په واک (قبضه) او اختیار کښی نه دی، نو د عقلمن سړی دا کار نه دی چه هسی خبیث باطن دښمنان خپل رازداران وگرځوی. حق تعالیٰ د دوست او دښمن علامی، او د مؤالاتو او نورو احکام په ښکاره ډول (طریقه) سره بیان فرمایلی دی، په هر هغه چا کښی چه عقل وی، له هغه ځنی به کار اخلی (د کفارو د مؤالاتو په نسبت څه تفصیل پخوا له دی نه په هم دی سورت کښی تیر شوی دی او څه نور به «المائدة» او نورو کښی راځی.

هَٰٓأَنتُمْ أُو۟لَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِٱلْكِتَٰبِ كُلِّهِۦ

واورئ خبردار شئ! تاسی هغه کسان یئ چه دوستی کوئ له دوی سره او نه کوی دوستی دوی له تاسی سره او تاسی ایمان لرونکی یئ پر تولو کتابونو.

تفسير : يعني دا څومره بي موقعه خبره ده چه تاسی د هغوی په دوستی باندی نازیږئ! او هغوی ستاسی دوستان نه دی بلکه ستاسی بیخ ایستونکی دښمنان دی او عجیبه لا دا ده چه تاسی آسمانی کتابونه اعم له دی چه هغه د هر قوم وی او په هره زمانه کښی معمول وی، پر هر نبی الله باندی چه نازل شوی وی کرد (تول) منئ (پر هغو باندی چه حق تعالیٰ ئی نومونه راښودلی دی بالتفصیل، او پر هغوی باندی چه نومونه ئی نه دی راښودلی بالاجمال ایمان لرئ) په خلاف د دی دا خلق ستاسی کتاب او نبی علیه السلام نه منی بلکه دوی پر خپلو کتابونو او انبیاؤ باندی هم صحیح ایمان نه لری په دی لحاظ سره خو به داسی ؤ چه هغوی به له تاسی سره مینه او محبت کولی او تاسی به له دوی څخه ډیر لری گرځیدئ او نفرت او بیزاری به مو ښکاروله مگر دلته خو معامله سرچپه او بالعکس ده.

وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا

او کله چه یو ځای شی دوی له تاسی سره نو وائی دوی ایمان مو راوړی دی،

تفسير : منافقینو خو به تل هم داسی ویل «عامو یهودانو او نصرانیانو هم پخپلو خبرو او اترو او مباحثو کښی آمنا ـ مونږ مؤمنان یو!» ویل له دی وینا څخه د هغو مقصد دا ؤ چه مونږ په خپلو کتابونو باندی ایمان لرو او هغه منو!.

وَإِذَا خَلَوْا۟ عَضُّوا۟ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ مِنَ ٱلْغَيْظِ

او کله چه یوازی شی دوی نو چیچی دوی په تاسی باندی سرونه د گوتو له (ډیره) قهره،

تفسير : يعني د اسلام د عروج او پخپلو منځونو کښی د مسلمانانو د مینی، الفت او محبت له لیدلو څخه دا خلق له ډیره بغضه او عناده سوځی او مری او څرنگه چه د مسلمانانو په خلاف هیڅ جرأت او اقدام نه شی کولی، نو ځکه د ډیره قهره او غضب او خپگان له امله (وجی) غاښونه او گوتی سره چیچی.

قُلْ مُوْتُوْا بِغَيْظِكُمْ

وواية (اى محمده! دوى ته) مره شئ! په قهر (او بغض) خپل سره،.

تفسير: يعنى الله تعالىٰ اسلام او مسلمانانو ته لا زيات ترقيات او فتوحات ور په برخه كوى نو تاسى پخپل غيظ، غضب او غصه كښې ومرئ! كه له ډيرو لغتو وهلو ځنى مو سا وخيژى خو بيا به هم ستاسى دا هيلى او آرزوګانى نه پوره كيږى. او الله تعالىٰ هرومرو (خامخا) اسلام غالب او مسلمانان بريالیان (كامياب) كوى.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾

بيشكه چه الله عالم دى په هغو (خبرو هم) چه په سينو (زړونو) كښى دى
(نو دوى ته به پرى جزا وركوى)

تفسير : نو له هم دى امله (وجى) ئى مسلمانان د دى شريرانو په باطنى حالاتو او قلبى جذباتو مطلع كړل. او دوى ته داسى سزا هم وركوى چه د دوى د دغو پټو شرارتونو او پټو عداوتونو سره هم تناسب ولرى.

إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا

كه ورسيږى تاسى ته كومه ښيګڼه (لكه فتح يا غنيمت) نو خپه كوى دوى او كه ورسيږى تاسى ته كومه بدى (خپګان لكه قتل يا هزيمت) نو خوشاليږى دوى په سبب د هغه .

تفسير : كه ستاسى لږ څه ګټه او فائده د دوى تر سترګو شى مثلاً ستاسى اتحاد يو جهتى، پر دښمنانو باندى غلبه او نور ووينى نو د رخى (كينى) او حسد په اور كښى نينى نينى كيږى. او كه چيرى پر تاسى كوم مصيبت يا خپګان راشى نو دوى له ډيرى خوښى او خوشالى پخپلو كاليو (جامو) كښى نه ځائيږى نو ښه! داسى پست او ښكته قوم سره همدردى لرل او له هغو ځنى د خير غوښتلو څه هيله(اميد) او توقع كيدى شى؟ چه تاسى د هغوى په لورى د دوستى او خپلوى لاسونه ور وراندى كوئ.

وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

او كه صبر وكړئ تاسي (پر اضرار د دوى) او ځان وساتئ تاسي (له دوستى د دوى) نو ضرر به نه رسوى تاسي ته مكر، فريب د دوى هيڅ شي، بيشكه چه الله په هغو كارونو چه دوى (ئى) كوى (هم) ښه احاطه كوونكى (او هر شي ورته معلوم) دى.

تفسير : ممكن ؤ چه چاته دا خيال پيدا كيده چه كه مونږ له دوى سره دوستانه تعلقات ونه لرو نو دوى ته به لا زيات غيظ او غضب ورځى او زمونږ په خلاف به تدبيرونه كوى او لا زيات زيان به رارسوى. د دې ځواب ئى داسي وركړ چه كه تاسي په صبر او استقلال، تقوىٰ او طهارت باندى ټينګ ولاړ اوسئ نو د هغوى به هيڅ ډول (قسم) مكر او فريب پر تاسي نه چليږى. هر راز (قسم) كار چه دوى كوى هغه ټول الله تعالىٰ ته معلوم دى او الله تعالىٰ ته هر كله دا قدرت حاصل دى چه د دوى د مكر او فريب جالونه ګرد (ټول) سره وشلوى. تاسي خپله معامله له الله تعالىٰ سره پاكه او صافه وساتئ! بيا نو ستاسي له لارى هر راز اغزى او خندونه لرى كيږى. تر دى وروسته د (احد) د غزا ذكر راځى چه په هغى كښى ځينى مسلمانان د منافقانو له اغواء كونكو حركاتو ځنى لږ څه متأثر شوى وو. او نژدى ؤ چه د مسلمانانو د دوو قبيلو له لاسونو د صبر او تقوىٰ لمن خوشى شى. او منافقانو ته د خوښى موقع په لاس ورشى. مګر الله تعالىٰ د هغوى لاس ونيوه او دا قبيلى ئى له خورا (دير) سختو ښوئيدلو څخه وژغورلى (بچ كړى).

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾
إِذْ هَمَّت طَّائِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾
وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنتُمْ أَذِلَّةٌ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

او (ياد كړه اى محمده!) چه راووتى ته په اول د ورځى كښى له كوره خپله چه تيارول دى مؤمنانو ته (په احد كښى) ځايونه له پاره د جنګ او الله ښه اوريدونكى دى (د ټولو اقوالو) ښه عالم دى (پر ګردو (ټولو) احوالو) كله چه

قصد وکړ دوو طائفو له تاسي د دی خبری چه بی زړه شی دوی (له جنګه) حال دا چه الله ولی (مددګار) د دوی ؤ او خاص پر الله دی نو توکل وکړی مؤمنان او خامخا په تحقیق مرسته (مدد) کړی وه له تاسی سره الله په (جنګ) د بدر کښی حال دا چه تاسی کمزوری وئ نو وویریږئ له الله نه له پاره د دی چه شکر وکړئ تاسی (د نعمتونو او احسانونو د ده).

تفسیر : په دی آیت کښی د (احد) د غزا واقعه یاده شوی ده. دا واقعه داسی وه چه د هجرت په (٢) کال د رمضان المبارک په میاشت د (بدر) په مقام کښی د مسلمانانو او قریشو د فوځونو په منځ کښی لوی تصادم واقع شو چه په هغه کښی د مکی معظمی له کفارو (٧٠) نومیالی سړی مقتول او (٧٠) تنه بندیان شول. له دی تباه کوونکی او سپکوونکی ماتی څخه د قریشو د انتقام لمبی پورته شوی. د هغو وژل شوی ؤ مشرانو وارثانو او خپلوانو ګردو (تولو) عربو ته د غیرت او حمیت دعوت ورکړ او له مکیانو څخنی ئی غوښتنه وکړه چه «هغه تجارتی مال چه له (شام) څخنی راوړی شوی دی (چه هم هغه د بدر د غزا سبب ؤ.) ګرد (تول) سره په هم دی مهم کښی صرف کړ شی! څو مونږ له محمد او محمدیانو څخه د خپلو مقتولینو بدل او انتقام واخیستی شو.» دا خبره ګردو (تولو) سره ومنله او د هجرت په (٣) کال قریشو سره نوری قبیلی هم پر (مدینی منوری) باندی د تعرض په قصد ووتلی تر دی چه له دوی سره ښځی هم د جنګ په نیت او د دی له پاره چه د ضرورت په وخت کښی نارینه ؤ ته غیرت ورکړی او د دوی د ماتی مخه ونیسی روانی شولی. کله چه دغه دری زریزه لښکر په وسلو او تجهیزاتو (تیارو) سره له مدینی منوری څخنی (٣) یا (٤) میله لری (د احد) د غره سره نژدی د چارشنبی په ورځ د شوال (١٢) د هجرت په دریم کال واړول نو رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له خپلو اصحابو سره جرګه او مشوره وکړه. د رسول الله مبارک رأیه داسی وه چه پخپله په مدینی منوری کښی اسلامی مجاهدین پاتی شی ځکه چه په هم هغه ځای کښی هم د مکی معظمی له کفارو سره په ډیری آسانی او کامیابی سره غزا کیدی شی. د دی فکر تائید د دوی له یوه خوب څخه هم شوی ؤ دا ړومبی ځلی ؤ چه له رئیس المنافقین (عبدالله بن ابی) څخنی هم رأیه واخیستله شوه چه د ده رایه هم د رسول الله مبارک له رأئی سره موافقه وه. مګر ځینی هغه پر جوش مسلمانان چه د بدر په غزا کښی نه وو شامل شوی. او د غزا او شهادت په درجی موندلو پسی مضطرب وو په دی باندی تینګ شول چه مونږ ته ښائی چه له ښاره د باندی ووځو او هلته له کفارو سره مقابله وکړو څو دښمن د ضعف او د ویری ګمان پر مونږ باندی ونه کړی د آراؤ اکثریت په وتلو باندی غوته شو. په هم دی شور ماشور کښی رسول الله صلی الله علیه وسلم کور ته ولاړ او ځغره ئی واغوسته او خپله وسله ئی واخیسته او د غزا په نیت د باندی ووت. د پاک رسول الله په غیاب کښی ځینو کسانو ته هسی یو خیال پیدا شو چه «مونږ ولی د رسول الله صلی الله علیه وسلم له خیاله مخالف دوی ته عرض وکړ چه د غزا له پاره د باندی ووځی!» نو

ځکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له کور ځنی د راوتلو په وخت کښی د دوی په لوړ حضور کښی عرض وشو. «یا رسول الله! کله چه ستاسی پاکه اراده پر دی باندی ده چه هم دلته مدافعه وکړو نو راځئ چه هم دلته سنګر ونیسو» رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل «یو نبی ته دا خبره مناسبه نه ده کله چه دی ځغره واغوندی، او وسله په لاس واخلی، او غزا ته خپله ملا وتړی بیا بی له قتاله وسله له ځانه لری کړی.» کله چه دوی له مدینی منوری ځنی د باندی تشریف یووړ، نژدی یو زر تنه مجاهدین له دوی سره وو. مګر عبد الله بن ابی نژدی سره له (٣٠٠) سریو (چه ځینی مسلمانان هم پکښی وو) له لاری څخه بیرته وګرځیدل او ویل به ئی «کله چه ده زما په خبره باندی غوږ کښینښود او زما په مشوره ئی عمل ونه کړ نو مونږ هم دی ته اړ (تیار) نه یو چه وجنګیږو او خامخا خپل ځانونه مړه کړو» ځینو مشرانو (ابن ابی) وپوهاوه چه «راځه! چه غزا ته ولاړ شو! چیری ځی؟» خو (ابن ابی) ونه منله او تول سره ستانه (واپس) شول. په پای (اخر) کښی رسول الله مبارک سره له (٧٠٠) مجاهدینو د جنګ ډګر (میدان) ته ورسیدل. او رسول الله مبارک بالذات د لښکرو صفونه وتړل او هر یو تولی ئی په مناسب ځای کښی وټاکه (مقرر که) او هغوی ته ئی خپلی وظیفی وروښودلی. او امر ئی وفرمایه «ترڅو چه زه د جنګ حکم در نه کړم تاسی مه جنګیږئ! او په خپلو ځایونو کښی منتظر اوسئ!» په دی منځ کښی د عبدالله بن ابی د جلاوالی (جداوالی) او د تحریک په اثر د دوو قبیلو بنو حارثه او بنو سلمه په زړونو کښی لږ څه کمزوری پیدا شوه او د مسلمانانو د لږ تعداد له کبله (وجی) ئی زړونه سره وریږدیدل او داسی خیال ورپیدا شو چه د جنګ له ډګره ځان بیرته وکاږی. مګر حق جل وعلی شان) د دوی لاس ونیوه. او له دوی سره ئی مرسته (مدد) وکړه او زړونه ئی ټینګ کړل او دا ئی ور په زړه کړ چه د مسلمانانو اعتماد او دادینه ښائی یوازی په الله تعالیٰ باندی وی. او ښائی تل ترتله د الله تعالیٰ په اعانت او نصرت باندی متوکلان وی. تعداد، سامان، لوازم تجهیزات او نور دومره اهمیت نه لری. کله چه الله تعالیٰ څوک غواړی چه مظفر او منصور وګرځوی نو له ګرد (تول) ساز او سامان ځنی ئی مستغنی او بی پروا کوی. او د غیبی تائید «فتح مبین» ور په برخه کوی. لکه چه د «بدر» په غزا کښی داسی وشو. نو مسلمانانو ته ښائی چه تل له الله تعالیٰ ځنی وویریږی څو د الله تعالیٰ له جانبه دوی ته لا انعام او احسان او د ډیر شکر کولو موقع په لاس ورشی. د «بدر» د غزا پوره تفصیل د «الانفال» په سورت کښی راځی د هغه په فوائدو کښی دی وکوت شی!.

تنبیه : له دوو فرقو ځنی مراد «بنو حارثه» او «بنو سلمه» دی. اګر که په دی آیت کښی دوی ته نری شانته «اخطار» ورکری شوی دی مګر د دی قبیلی ځینو مشرانو به فرمایل چه «د دی آیت په نه نازلیدولو مونږ نه وو خوښ بلکه پر نزول ئی خوښ یو» ځکه چه ﴿ وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ﴾ زیری د ده له ویری ځنی لوی دی.»

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ

بِثَلٰثَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِيْنَ ﴿١٢٤﴾

(یاد کړه ای محمده!) کله چه ویل تا مؤمنانو ته چه آیا کافي (بس) به نه شي ستاسي دا چه مرسته (مدد) وکړي له تاسي سره رب ستاسي په دری زرو له پرښتو چه رالیږلی شوی وی (له آسمانه).

تفسیر : یعني چه له آسمانه خاص د هم دی کار له پاره نازل کړی شوی وی. د اکثرو علماؤ په نزد دا راجح دی چه دا واقعه د «بدر» د غزا ده. کله چه مسلمانانو ته د کفارو د جمعیت او کثرت او اسلحی او تجهیزاتو له لیدلو ځني اندیښنه او تشویش پیدا شو نو رسول الله مبارک د دوی د تسلی له پاره داسي وفرمایل او داسي شوه لکه چه د پرښتو مرسته (مدد) له اسمانه ورسیده. د «الانفال» په سورت کښي د دی مفصل بیان راځي. همدله د ملائکو د نزول په حکمت او د ملائکو په تعداد او په ظاهری تعارض باندی هم خبری کیږی.

بَلٰٓى اِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا وَيَاْتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِيْنَ ﴿١٢٥﴾

هو! (دری زره بس کیږی)! که تاسي صبر وکړئ او وویریږئ (له الله) او راشي مشرکان پر تاسي په دغه ساعت (بی له ټاله یو ناڅاپه) مرسته (مدد) به وکړی له تاسي سره رب ستاسي په پنځو زرو سره له پرښتو چه علامی لرونکی به وی،

تفسیر : یعني دری زره بیشکه کافي دی. بیا هم که تاسي د صبر او استقلال ثبوت راکړئ! او تقویٰ غوره کړئ!، او له نافرماني ځني ځانونه وساتئ، او د کفارو فوځونه یو ځائی پر تاسي باندی رامات شي نو د دری زرو پرښتو پر ځای پنځه زره پرښتي درلیږلی کیږی چه هغوی به ځانته آثار او خاصي علامی لری. او د دوی پر آسونو باندی به خاصي نښی وی. څرنګه چه په «بدر» کښي د کفارو شمیر یو زر تنه ؤ پرومبی ئی د هغه په تناسب سره د یو زر پرښتو وعده وفرمایله لکه چه د «الانفال» په سورت کښي راځي. بیا ئی د مسلمانانو د ویری د لری کولو له پاره د دوی شمیر دری چنده وفرمایه. ځکه چه د کفارو شمیر د مسلمانانو د شمیر په نسبت دری چنده ؤ. وروسته له دی نه د (شعبی) له روایت سره سم کله چه مسلمانانو ته دا خبره ورسیده چه (کرز بن جابر) د لوی کومک سره د مشرکانو په مرسته (مدد) راځي، نو یو نوی اضطراب پیدا شو. په دی وخت کښي پاک خدای د زیات تسکین او تقویٔی له پاره وعده وفرمایله

که له صبره او تقوىٰ څخه کار واخلئ نو مونږ به پنځه زره پرښتې ستاسې د مرستې (مدد) له پاره درولیږو. که د مشرکانو مرسته (مدد) ناڅاپه وورسیده نو بیا هم څه اندیښنه مه کوئ! ځکه چه الله تعالىٰ سم د لاسه په عین وخت کښې بیا تاسې سره مرسته (مدد) کوي. ښائي چه د پنځو زرو شمیر د دې له امله (وجې) ویلې شوي وي چه لښکر په پنځو برخو ایشلې کیږي نو هرې برخې ته یو یو زر مرسته (مدد) ورکوله کیده. څرنګه چه د (کرز بن جابر) مرسته (مدد) ونه رسیده نو ځکه ځینې وائي چه د پنځو زرو وعده هم پوره نه کړه شوه ولې چه هغه وعده په ﴿وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا﴾ باندې معلقه وه. د ځینو قول داسې دی چه پنځه زره پرښتې نازلې شوې. والله اعلم. د دې موضوع پوره بیان دی د «الانفال» په سورت کښې وکوت شي!

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ۗ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾

او نه ده ګرځولې الله دا مرسته (مدد) مګر له پاره د خوشالتیا ستاسې او له پاره د دې چه تسکین ومومې زړونه ستاسې په دې سره او نه ده مرسته (مدد) مګر له (جانبه د) الله چه ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي)

تفسیر: یعنې دا ګرد (ټول) غیبي سامان په فوق العاده ډول (طریقه) سره د ظاهري اسبابو په صورت یوازې دې له پاره مهیا کړې شوي وي چه ستاسې له زړونو ځنې ویره او اضطراب لرې شي، سکون او اطمینان ستاسې په برخه شي که نه د الله تعالىٰ مرسته (مدد) په هسې شیانو باندې محدود او مقصور نه دی او نه له اسبابو او سامان سره څه اړه (احتیاج) او تعلق لري. که الله تعالىٰ اراده وفرمائي نو یوازې پخپل قوي قدرت سره بې د پرښتو له اشتراکه هم تاسې بریالی کوي. یا بې ستاسې له جهاده او رېړ ګاللو (تکلیف تیرولو) څخه کافران نامراد او زیانمن کوي یا له یوې پرښتې ځنې هم دا کار اخلي چه اوس ئې له (٥٠٠٠) ځنې اخلي. کومه مرسته (مدد) چه پرښتې دررسوي هغه هم د هم هغه (قدیر خدای) په قدرت او مشیت سره دې بل هیڅوک مستقل قدرت او اختیار نه لري. بیا دا د ده حکمت دی چه په کومه موقع کښې له څه قسم اسبابو او وسائطو کار اخیستل وړ (لائق) او مناسب دی؟ (پرته (علاوه) له ده څخه) د تکوین په پټو رازونو باندې بل هیڅوک د احاطه کولو قدرت نه لري

د دنیا له باغه ټول کړه! تل ګلونه! په اسرارو د قدرت مه کړه فکرونه!
د قدرت اسرار معلوم دي پاک الله ته ته ئې نه مومې له علمه له فنونه !

لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا۟ خَآئِبِينَ ﴿١٢٧﴾

(الله کومک درکړ) ځکه چه هلاک کړی ځینی له هغو کسانو چه کافران شوی دی یا ئی ذلیل (خواروزار) کړی پس بیرته ولاړ شی (په ماتی سره) محروم .

تفسیر : یعنی د پرښتو له لیږلو ځنی ستاسی امداد مقصود ؤ چه د تاسی زړونه داده او کلک شی! او د الله تعالیٰ له جانبه پوره بشارت او اطمینان ومومئ! او په سکون سره په ډیره بهادری د دښمن مقابله وکړئ! چه له هغه ځنی دا غرض ؤ چه دا د کفارو زور مات شی او د دوی متونه پری شی او څه نومیالی (نامور) مشرکان ووژلی شی او څه تری په ذلت سره بندیان شی او «بقية السيف» کسان په ډیره رسوائی او ناکامی سره بیرته ولاړ شی لکه چه هم داسی هم وشو. (۷۰) تنه غټ کفار چه په هغوی کښی د دی امت فرعون (ابوجهل) هم ؤ وژل شول، او (۷۰) تنه ئی بندیان شول او نور د غازیانو د چرو څخه تښتیدلی سری په ډیره سپکتیا او ذلت سره بیرته مکی معظمی ته لاړل.

لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿١٢٨﴾

نشته تالره له امره هیڅ شی (بلکه الله اختیار لری د هر شی) یا به رجوع وکړی (الله په قبلولو د توبی سره) په دوی باندی یا به عذابوی (الله) دوی پس بیشکه دوی ظالمان دی.

تفسیر : د (احد) په غزا کښی (۷۰) تنه لوی اصحابان شهیدان شوی وو چه په هغوی کښی زمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم تره سید الشهداء حضرت حمزه رضی الله تعالیٰ عنه هم ؤ. مشرکانو په ډیر وحشیانه ډول (طریقه) سره شهداء مثله کړی هم وو یعنی پوزی، غوږونه او نور اعضا ئی پری او ګیډی ئی ورڅیری کړی وی تر دی چه د حضرت حمزه رضی الله تعالیٰ عنه زړه او ځیګر هم هندی (د ابوسفیان ښځی) وایستل او وئی ژوول د دی غزا مفصله واقعه به وروسته راشی، لنده ئی دا چه نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم ته په دغی غزا کښی د سترګو د بد نظر ضرر ورسید او له مخنیو خلورو غاښونو ځنی لاندنی ښی غاښ ئی په شهادت ورسید، د (خول) کړی ئی ماتی شوی او د ده مبارک په مخ کښی ننوتی او د ده مبارک تندی زخمی شو. او د ده مبارک وجود په وینو تک سور شو. په هم دی وخت کښی د ده مبارک پښه هم وښوئیده او پر ځمکه ولوید او سم د لاسه بیهوشه شو. کافرانو دا مشهوره کړه. (ان محمداً قد

قتل ـ بیشکه محمد وواژه شو» د دی خبری له اوریدلو ځنی ګرد (ټول) مسلمانان وارخطا شول. لږ څه وروسته زمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم په سد شو په دغه وخت کښی د ده له مبارکی خولی ځنی دا جمله ووته. «هغه قوم به څرنګه فلاح ومومی چه د خپل هغه رسول مخ ئی په وینو سور (ژوبل) کړ چه دوی د الله جل جلاله په لوری بولی؟» هو! د مشرکانو د وحشیانه شدائدو او ظلمونو د لیدلو په اثر دوی متأثر شول او د کفارو څو نومیالیو (نامورو) متجاوزینو ته ئی د ښیرا کولو اراده وفرمایله. په رښتیا سره چه دوی حق هم درلود (لرلو) چه هغوی ته د دوی د هسی وحشی توب او بربریت په مقابل کښی ښیرا وکړی. مګر د الله تعالیٰ منظور داسی ؤ چه دوی له خپل جلیل منصب ځنی لا لوړ ځای ته وخیژوی. او د دوی د لویو اخلاقو یوه خورا (دیره) ښه نمونه قائمه کړی او تولی دنیا ته دا ورڅرګنده کړی چه د بشریت عالم د دی سید المرسلین صلی الله علیه وسلم دغه صبر، تحمل، حلم او عفوی ته وګوری چه خلق پر دوی باندی ظلم او تیری کوی او دی هغوی ته هیڅ نه وائی. دوی یوازی د هم هغه حکم په تعمیل کښی بوخت او لګیا په نظر راځی چه پری مامور دی او هغه دعوت، تبلیغ، جهاد او نور دی او د نورو چارو نتیجه او انجام الله تعالیٰ ته سپاری. په هغو کښی چه هر حکمت او مصلحت وی هغه به کیږی. آیا د دی په ځای چه هغوی د رسول کریم صلی الله علیه وسلم په ښیره هلاک کړی دا ښه نه دی چه له هم دی دښمنانو ځینی د اسلام محافظان او د رسول الله مینان او رښتین ځان جارووونکی جوړ کړی؟ لکه چه هم دا نومیالی مشران چه رسول الله مبارک د دوی په حق کښی د ښیرا کولو اراده فرمایلی وه څه موده وروسته الله جل جلاله دوی ګرد (ټول) سره د دوی په پښو کښی واچول او د اسلام په سرتیرو لښکرو کښی شامل شول. الغرض په ﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ ﴾ کښی ئی محمد صلی الله وسلم ته تنبیه وفرمایله چه بنده لره اختیار نشته او نه د هغه علم محیط دی. د هر شی اراده چه الله تعالیٰ وفرمائی هم هغه کوی. که څه هم کافران ستاسی دښمنان دی او پر تاسی ظلم کوی خو که الله جل جلاله اراده وفرمائی هغوی ته هدایت کوی. او که ئی اراده وشی عذاب ورکوی. نو ته له خپله ځانه هغوی ته ښیرا مه کوی! په ځینو روایتونو کښی د دی آیتونو شان نزول بل رنګ معلومیږی چه دلته د هغوی د تفصیل لیکلو ځای نشته. په «فتح الباری» کښی څو ځایه پر هغه باندی پوره بحث شوی دی. فلیراجع!

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾

او (خاص) الله لره دی هر هغه څه چه په آسمانونو کښی دی او هر څه چه په ځمکه کښی دی (سره له آسمانونو او ځمکی ملکاً خلقاً او عبیداً) ښښنه کوی الله هر هغه ته چه اراده وفرمائی د ښښنی ئی او په عذابوی الله هر چاته

چه اراده وفرمائی د عذاب ئی او الله ښه ښونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا دی (د اجر او ثواب په انعام سره)

تفسیر : یعنی په گردو (تولو) آسمانونو او ځمکو کښی د واحد او بی نیاز خدای جل وعلی شانه حکم چلیږی. او دی د هر شي اختیار لری. گرد (تول)د ده مخلوق او مملوک دی. دی هر څوک چه مناسب او وړ (لائق) وبولی د ایمان توفیق ور په برخه کوی. او هر چاته چه اراده وکری د کفر په سزا ئی رسوی ښائی په آخره کښی د ﴿ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ په فرمایلو سره دی ته اشاره وی چه دغو خلقو ته به چه تاسی د دوی په حق کښی د ښیرا کولو اراده درلوده (لرله) ایمان او مغفرت او رحمت ور په برخه شي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَوٰا

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی یعنی ای مؤمنانو! مه خورئ سود!

تفسیر : د (احد) د غزا په یادونه کښی د سود ممانعت په ظاهره بی تعلقه ښکاری مگر ښائی له دی مناسبته وی چه پاس په ﴿ إِذْ هَمَّت طَّائِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا ﴾ کښی د جهاد په وخت کښی د بی زړه توب د ښودلو ذکر شوی ؤ او د سود له خوړلو څخه بناء پر دوو سببونو بی زړه توب پیدا کیږی.

(۱) د حرام مال د خوړلو له امله (وجی) ئی د طاعت توفیق کمیږی حال دا چه ډیر لوی طاعت جهاد دی.

(۲) دا چه سود اخیستل په انتهائی بخل او ممسکی باندی دلالت کوی. ځکه چه سودخور غواړی چه خپل هومره مال بیرته واخلی چه ورکړی ئی ؤ او برسیره پر هغه نوره څه فائده چه تری په لاس ورغلی وی هغه هم ویریا پری نه ږدی. او د هغه معاوضه هم په جلا (جدا) صورت سره وصول کړی. نو هغه څوک چه په مال کښی دومره بخل او امساک کوی چه د پاک الله په نامه د یوی ذری په اندازه هم همدردی ونه شي کړی نو هغه به د الله جل جلاله په لاره کښی خپل ځان څرنگه جار (قربان) کړی؟ ابوحیان رحمة الله علیه لیکی چه په دی وخت کښی یهودانو او د نورو د سود (سوائی) معاملی له مسلمانانو سره علی الاکثر جاری وی نو ځکه له هغوی څخنی د دی تعلقاتو شکول ډیر مشکل ؤ څرنگه چه پخواله دی نه د ﴿ لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً ﴾ حکم د دوی «په ترک مؤالات» صادر شوی ؤ او د (احد) په قصه کښی هم د یهودانو او د منافقانو حرکت او مداخله ډیره زیاته وه نو ځکه ئی تنبیه وفرمایله چه د سود راکړه او ورکړه پریږدئ! که نه د هغه له سببه به هرومرو (خامخا) د هغو ملعونانو سره ستاسی تعلقات قائم پاتی شي چه په راتلونکی زمانه کښی به د زیان گاللو (اوچتولو) موجب وگرځی.

أَضْعَافًا مُّضَٰعَفَةً

په دی حال چه دوه چنده پر دوه چنده (وی) .

تفسیر : د دی مطلب داسی نه دی چه لږ سود واخلئ! خو دوه چنده او دری چنده ئی مه اخلئ! خبره دا ده چه د جاهلیت په زمانه کښی به خلقو هسی سود او سوائی اخیستل لکه چه نن ورځی ئی د (هندوستان) بنیه ګران اخلی چه سل روپی به ئی ورکولی او د هغه سود به هم سل سل روپی سره تولیدی تر دی چه د سلو روپیو په عوض کښی به د زرهاؤ روپیو د جایداد خاوندان کیدل. هم دا صورت ئی دلته په ﴿ أَضْعَافًا مُّضَٰعَفَةً ﴾ سره تعبیر وفرمایه. یعنی اول خو سود مطلقاً حرام او قبیح دی او بیا دا صورت خو ئی ډیر زیات شنیع او بد دی. لکه چه څوک وائی. «خانه! په مسجد کښی کنځلی مه کوه!» نو د دی خبری مطلب داسی نه کیږی چه له مسجد څخه د باندی د کنځلو اجازه شته بلکه داسی الفاظ د زیات تقبیح او تشنیع په موقع کښی ویل کیږی.

وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾

او وویریږئ له الله ښائی چه په مراد به ورسیږئ (خلاص به شئ تاسی د الله له قهره).

تفسیر : یعنی په سود خوړلو کښی هیڅ نیکی نشته بلکه ښیګنه (ښه والی) په دی کښی ده چه له الله جل جلاله څخنی وویریږئ! او د سود خوارک پریږدئ.

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَٰفِرِينَ ﴿١٣١﴾

او وویریږئ ! له اوره هغه چه تیار کړی شوی دی له پاره د کافرانو.

تفسیر: یعنی سود خور دوزخ ته ځی چه هغه اصلاً د کفارو له پاره جوړ کړی شوی دی.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾

او حکم ومنئ د الله او (حکم ومنئ!) د رسول (د الله) له پاره د دی چه پر

تاسي رحم وکړی شي.

تفسیر: د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حکم منل هم په حقیقت کښې د الله جل جلاله حکم منل دی. ځکه چه هم ده حکم راکړی دی چه مونږ د ده د رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم هم ومنو او د هغه پوره اطاعت وکړو. هغه احمقان چه د اطاعت او عبادت په منځ کښې څه فرق نه کوی دوی د رسول صلی الله علیه وسلم اطاعت په شرک سره تعبیروی. څرنګه چه د احد په غزا کښې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم څخنې مخالفت شوی ؤ لکه چه وروسته راځی نو ځکه د راتلونکی زمانی له پاره تنبیه ورکوله کیږی چه د الله تعالیٰ د رحمت او د فلاح او بری هیله (امید) هلته کیدلی شی چه د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خبرو باندی عمل او تګ وکړی شي.

وَسَارِعُوٓا۟ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ

او تلوار وکړئ په طرف د (هغو اعمالو چه سبب د) مغفرت د رب ستاسی او (سبب د دخول د) جنت (دی).

تفسیر: یعنی د هغو اعمالو او اخلاقو په لوری مندی ووهئ! چه د الله تعالیٰ له وعدی سره سم د هغه په کولو سره د بخشش وړ (لائق) او د جنت مستحق ګرځئ.

عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ

چه پلنوالي د هغه (لکه پلنوالي د) آسمانونو او ځمکی دی.

تفسیر: څرنګه چه د بنیادمانو په مغزو کښې د ځمکو او آسمانونو له وسعت څخه زیات بل کوم وسعت نشی راتلی، نو ځکه ئی د پوهولو له پاره د جنت عرض له هغه سره تشبیه کړ ګواکی دا ئی راوښودل چه د جنت عرض له دی څخنې زیات وګنئ. کله چه د جنت عرض (سور) دومره وی، نو الله تعالیٰ ته ښه معلوم دی چه د هغه طول (اوږدوالی) به څومره وی؟.

أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِى ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ

تیار کړی شوی دی دغه (جنت) له پاره د پرهیزګارانو هغه کسان چه نفقه ورکوی (مال لګوی د الله په نامه) په خوښی (یا ارزانی یا شتمنی کښې) او

تکلیف (یا قیمتی یا تنگسه کښې).

تفسیر : یعنی نه په عیش او خوښی کښې الله تعالیٰ هیروی، او نه د تنگسی او تکلیف په وخت کښې د الله تعالیٰ په نامه باندی له ورکړی څخه ځان ساتی. په هره موقع او په هر حال کښې سم له خپله توانه سره د خیراتو او صدقاتو دپاره تیار وی او د سود خورانو په شان بخیلان او خزانه داران نه دی گواکی سره له بدنی جهاده مالی جهاد هم کوی.

وَالْكٰظِمِيْنَ الْغَيْظَ وَالْعَافِيْنَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٣٤﴾

او چه ځغمونکی د قهر دی (سره له قدرته) او عفوه کوونکی دی له خلقو (چه پری وکړی زیاتی او ظلم) او الله خوښوی نیکی کوونکی

تفسیر : د قهر او د غصې ځغمل لوی کمال دی. برسیره پر هغه دا ډیر ښه او لوی کار دی چه د خلقو تجاوزات او غلطیانی هم بیخی معافوی. او نه ئی یوازی معافوی بلکه له هغوی سره احسان ـ نیکی هم کوی. غالباً پخواله دی نه د کومو خلقو په نسبت چه د نه ښیرا کولو امر، ارشاد او اشاره ورته شوی وه دلته د هغوی په نسبت د غصې او د قهر ځغمل، او د عفوی او د تیریدلو ځنی د کار اخیستلو ترغیب ورکړی شوی دی. او هم د ځینو اصحابو په نسبت چه د (احد) په غزا کښې ئی د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له حکمه غاړی غړولی وی ـ یا تښتیدلی وو، د تقصیراتو د تیریدلو او د عفوی او احسان د شان اختیارولو په لوری توجه ورکړی شوی ده.

وَالَّذِيْنَ اِذَا فَعَلُوْا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ

او هغه کسان کله چه وکړی دوی کومه لویه گناه یا ظلم وکړی دوی پر ځانونو خپلو باندی (په کولو د وړو گناهونو)

تفسیر: یعنی بیخی په ښکاره دول (طریقه) سره څوک داسی د بی حیائی کوم کار وکړی چه د هغه اثر متعدی وی او نورو ته هم ورسیږی، یا د کوم داسی خراب حرکت مرتکب شی چه د هغه ضرر لازمی او یوازی د ده په ځان پوری محدود وی.

ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ ۠ وَمَنْ يَّغْفِرُ الذُّنُوبَ
اِلَّا اللّٰهُ ۠ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلٰى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿١٣٥﴾
اُولٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ مَّغْفِرَةٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ وَجَنّٰتٌ تَجْرِيْ
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۠ وَنِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ﴿١٣٦﴾

نو یاد کړی دوی الله پس مغفرت وغواړی دوی له پاره د ګناهونو خپلو او څوک دی چه مغفرت کوی د (تولو) ګناهونو (هیڅوک ئی مغفرت نه کوی) مګر (مغفرت ئی کوی) الله، او نه کوی مداومت دوی پر هغه ګناه چه کړی ده دوی حال دا چه دوی پوهیږی (چه مونږ بد کړی دی). هم دا (متقیان چه ذکر شول) جزاء د دوی مغفرت دی له (جانبه د) رب د دوی او جنتونه دی چه بهیږی لاندی له (ونو او ماڼیو د) هغو ویالی چه تل به وی دوی په هغو (جنتونو) کښی، او ښومره ښه دی اجر (مزدوری) د عاملینو (دغه مغفرت او جنت).

تفسیر : یعنی د الله تعالیٰ عظمت او جلال ـ د ده عذاب او ثواب ـ د ده حقوق او احکام د ده د عدالت سره مخامخ کیدل ـ او د ده وعد وعید په زړه کښی یاد کړی، او د ده یادونه په ژبه سره هم شروع کړی، مضطرب او ورخخه وویریږی او په نامه سره ئی وبولی، او د ده د لوئی او کبریاء په مقابل کښی سر په سجده کیږدی (لکه چه د «صلوٰة التوبه» په حدیث کښی راغلی دی) بیا په هغی شرعی طریقی چه د ګناهونو د استغفار له پاره مقرره ده عفوه او مغفرت وغواړی. مثلاً د حقدارانو حق اداء کړی، یا له دوی څخه معافی وغواړی او د الله تعالیٰ په حضور توبه او استغفار وکړی، (ځکه چه اصلی مغفرت کوونکی خو هم دغه پاک الله دی) او په هغی ګناه باندی چه د بشریت په مقتضاء سره تری صادره شوی ده مداومت ونه کړی بلکه په دی باندی وپوهیږی چه حق تعالیٰ د بندګانو رښتیانی توبه منی، که دی په ندامت او اقلاع سره توبه وباسی، او د ده په حضور کښی په خلوصیت او انابت سره حاضر شی، نو دغه خلق هم په دوهمه درجه متقیانو کښی داخل دی چه د هغوی له پاره جنت تیار شوی دی حق تعالیٰ د دی تائبینو ګناه عفوه کوی، او دوی ته پخپل جنت کښی ځای ورکوی، او هغه توبه او نیک عمل چه دوی کړی وی دوی ته د هغه ډیر ښه عوض ورکول کیږی.

قَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِكُمۡ سُنَنٞ فَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾

په تحقيق تيري شوي دي پخوا له تاسي ديري طريقي (د كفارو د هلاك) نو وگرځئ! (تگ وكړئ) تاسي په ځمكه (جهان) كښي پس وگورئ! چه څرنگه ؤ عاقبت (انجام) د نسبت كوونكو د دروغو (رسولانو ته).

تفسير : يعني پخوا له تاسي څخه ډير اقوام او ملل تير شوي دي، او لوئي پيښي شوي دي. او د الله تعالىٰ عادت هم وار په وار معلوم كړى شوى دى. كه له دوى ځني هغه كسان چه د انبياء عليهم السلام په عداوت، او د حق د تكذيب له پاره ئي ملاوي تړلي دي، او د الله جل جلاله او د ده (رسول) له تصديق او اطاعت څخه ئي مخ اړولي دي، او په حرامخوري او ظلم او عصيان باندي ئي اصرار كړى دى د هغوى انجام څومره خراب شوى دى.! كه ستاسي يقين نه وي نو د ځمكي پر مخ باندي وگرځئ!، او ښه تفتيش او تحقيق وكړئ! او د دوى د تباهي علائم او آثار وگورئ چه نن هم ستاسي د مملكت په شاؤ خوا كښي نژدي موجود دي، نو پر دغو واقعاتو د غور كولو څخه د (احد) د غزا دواړو خواؤ ته عبرت او پند په كار دى. يعني مشركان چه د الله تعالىٰ او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د عداوت لامله (له وجي) ئي د حق د ابطال له پاره ملاوي تړلي وي، پخپل دي لږي او عارضي فتحي او برى باندي دي مغرور نشي! ځكه چه د هغوى آخري انجام بي له هلاكته او بربادي بل هيڅ شي نه دى، او مسلمانان دي د كفارو له سختيو، او د دوى له وحشيتوب، او لاس غځولو، يا د خپلي دي عارضي ماتي ځني ملول او مأيوس نه وي، چه آخر حق غالب او كاميابيږي، او د پاک الله هم دا سنت او عادت له پخوا راهيسي جاري، او نه بدليدونكي دى.

هَٰذَا بَيَانٞ لِّلنَّاسِ وَهُدٗى وَمَوۡعِظَةٞ لِّلۡمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

دا (قرآن) بيان دى له پاره د (ټولو) خلقو او هدايت (لار ښوونه) او موعظت (نصيحت) دى پرهيزگارانو ته

تفسير : يعني د عامو خلقو د غوږونو د خلاصولو له پاره دغه قرآني مضامين بيانيږي چه د هغو د اوريدلو څخه له الله تعالىٰ ځني ويريدونكي خلق هدايت او پند اخلي مگر هغه كسان چه د دوى په زړونو كښي د الله تعالىٰ خوف نه وي نو دوى به د نصيحت كوونكو له تنبيهاتو ځني څه گټه واخلي؟.

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

او مه سستیږئ تاسی! او مه خپه کیږئ تاسی! او هم دا تاسی غالبان یئ که یئ تاسی مؤمنان (په حقه سره).

تفسیر: دا آیتونه د (احد) د غزا په باره کښی نازل شوی دی کله چه مجاهدین د ډیرو زخمونو له لاسه توټی توټی وو او د دوی د ډیرو لویو لویو جنګیالیو او نومیالیو شهیدانو غوړونه او پوزی او نور اعضاء پری کړی شوی او مثله وو، او د دوی جنازی تر سترګو لاندی پرتی وی محمد علیه الصلواة والسلام هم د شقیانو له لاسه په مات غاښ او ژوبل تندی په وینو رنګ په نظر راته او ظاهراً له هر لوری د ماتی او شکست منظره ښکاریده، د دی نااميديو او سختيو په هجوم کښی د الله تعالیٰ دا زوروور او مؤثر بشارت غوږونو ته ورسید. ﴿ وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴾ وګورئ! چه له ډیرو سختیو ځنی مه ویریږئ! او د الله تعالیٰ د دښمنانو په مقابل کښی نامردی، سستی او بی زړه توب مه کوئ! او په دی درپیښو شویو حوادثو او مصائبو باندی مه غمجن کیږئ! او مات زړه او ورانه خوله مه کینئ چه دا له تاسی سره وړ (لائق) او د مؤمنانو دستور نه دی! او په یاد ئی ولرئ چه هم دا نن هم دا تاسی معزز، سرلوړی، او غیرتمن یئ! چه د حق په حمایت کښی ربړونه ګالئ! (تکلیفونه تیروئ) او ځانونه قربانوئ! نو په یقین سره وروستنی بری هم ستاسی دی! او په پای (اخر) کښی هم دا تاسی غالب او کامیاب یئ خو په دی شرط سره چه د ایمان او ایقان په لاره مستقیم ووسئ! او د الله تعالیٰ پر وعدو پوره باور ولرئ! او له «جهاد» فی سبیل الله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له اطاعت ځخه قدم بیرته وانخلئ! دا د الله تعالیٰ بشارت ماتو زړونو ته پیوند او مړاوو ځیرو ته نوی ژوند ورعطا کړ او د دوی په جسمونو کښی تازه روح ننوت او نتیجه ئی داسی شوه، هغه کافران چه یو ساعت پخوا له دی نه ظاهراً غالب ښکاریدل، د زخمی او سترو ستومانو مجاهدینو د انتقامی هجوم په مخ کښی بیاونه شو دریدلی او د خپلو دوو پښو سره ئی دوه نوری پښی په قرض اخیستی سر ځوړی مخ په کورونو وتښتیدل.

سستی مه کوی په جنګ کښی، نه خپګان په «ما اصاب»

تاسی یئ د دوی د پاسه ، که ایمان لرئ او آب

تاسی مرئ د رب پر لاری، شهیدان جنت مآب

دوی په لاری د شیطان مری اور ئی ځای غوښی کباب

إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ ۚ

وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ

که ورسیږی تاسی ته زخم نو په تحقیق رسیدلی دی قوم (د کفارو) ته (هم) زخم په شان د زخم ستاسی، او دا ورځی (د ژوندون) اړوو راړوو ئی (په وار) په منځ د خلقو کښی،

تفسیر: هغه شدید نقصان چه مسلمانانو ته په جنګ کښی رسیدلی ؤ دوی له هغه ځنی ډیر خپه او غمجن وو، برسیره پر هغه د منافقانو او دښمنانو د ډیری طعنی څخه هم ډیر په ربړونو کښی وو. منافقانو به ویل . «که محمد په رښتیا سره د الله رسول وی، نو دومره نقصانونه به ولی ورته رسیدل؟ یا د لږی مودی له مخی به ولی ماتی ورته پیښیدی؟» په دی آیتونو کښی الله تعالیٰ مسلمانانو ته تسلی ورکړه، چه که په دی غزا کښی تاسی ته ربړ او تکلیف درپیښ شو، نو تر دی د مخه هم دا راز (قسم) تکلیفونه مقابل لوری ته هم رسیدلی دی. د «احد» په غزا کښی ستاسی (۷۵) سړی شهیدان او ډیر غازیان زخمیان شول، حال دا چه یو کال پخوا له دی نه د «بدر» په غزا کښی د کفارو اویا سړی مردار، ډیر سړی ئی زخمیان اویا تنه ئی ګرفتار شول او ړومبی په هم دی «احد» کښی د دوی ډیر جنګیالی مقتول او مجروح شول، لکه چه د ﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِۦ ﴾ له الفاظو ځنی ښکاره ده . بیا په «بدر» کښی د هغوی اویا تنه سړی په ذلت سره بندیان شول، حال دا چه ستاسی هیڅ یو تن هم دغه ذلت او تحقیر نه دی لیدلی. لنده ئی دا چه خپل نقصان د هغوی له نقصان سره موازنه او پر تله کړئ! څو دغه خبره له ورا درښکاره شی چه تاسی ته د غم او خپګان هیڅ یوه موقع نه ده پاتی او نه هغوی دغسی سترګی لری چه د خپل غرور او تکبر سرونه لږ څه وربورته کړی.

کله وی پر مونږ، کله بیا شی زمونږ - کله شو خپه ، کله وی خوښی زمونږ

باقی زمونږ عادت له پخوا څخه هم داسی دی چه سختی، او نرمی، زحمت او راحت، مشقت او آسانی، عزت او ذلت راولو او د هغو ښو ورځو تقابل، تل له بدو ورځو سره کوو کله شپه کړو، کله ورځ، کله ژمی کړو، کله اوړی، کله سمسور کړو کله خمسور، کله وریځ کړو کله شین، کله وچ کړو، کله زرغون، او همیشه د خلقو حال احوال سره بدلوو او د نن خوند د سبا په ژوند کښی ړدو، چه په دی کښی ډیر حکمتونه پټ او اسرار مضمر دی بیا کله چه کفار سره له دومره ربړ ګاللو (سختی تیرولو)، د باطل له حمایت ځنی لاس نه اخلی، نو تاسی مؤمنان به د حق په حمایت او نصرت کښی ولی بی زړه کیږی؟ او دومره تردد او اندیښنه به ښکاروئ؟ حال دا چه له هر رنځ ځنی ګنج په لاس، او په هری تیاری پسی د رنا احساس کیږی.

بی له ربړه هوسائی نشته هیچیری زحمت ګالی راحت مومی خلق هر چیری

څو چه ځان خپل په اغزو نه کاندی ځیری په وصال به د ګل ښاد نشی هیچیری

وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا

او له پاره د دی چه معلوم کړی الله هغه کسان چه ایمان لرونکی دی (په علم الشهود سره هم)

تفسیر: یعنی د دی له پاره چه الله تعالیٰ رښتین ایمان لرونکی له منافقانو ځنی جلا (جدا) کړی او د دواړو رنګونه او بڼی جلا جلا (جداجدا) په نظر راشی.

وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَاءَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾

او (بل له پاره د دی چه) ونیسی (الله) له تاسی شهیدان، او الله نه خوښوی ظالمان (کافران).

تفسیر: له ظالمانو ځنی که د مشرکانو هغه ډله مراد وی چه د (احد) په غزا کښی د مسلمانانو په مخامخ کښی ولاړ وو نو مطلب به ئی داسی کیږی چه د دوی د دی عارضی بری سبب دا نه دی چه پاک الله له دوی سره محبت لری بلکه دا بری نورو اسبابو باندی بنا دی. او که له ظالمانو ځخه هغه منافقین مراد وی چه په عین موقع کښی له مسلمانانو ځنی جلا (جدا) شول نو دا راښکاروی چه دوی د الله تعالیٰ په نزد مبغوض دی نو ځکه د ایمان او شهادت له لوئی درجی ځنی بی برخی او لکه مرداره لری وغورځول شول.

وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ﴿١٤١﴾

او (بل دپاره د دی چه پاک او صاف کړی) الله (له ګناه) هغه کسان چه ایمان لرونکی دی او هلاک کړی (الله) کافران.

تفسیر: یعنی ماتی او بری دواړه بدلیدونکی شیان دی. خو په دی غزا کښی ئی مسلمانانو لره د شهادت د لوړی درجی ورکړه مطلوب وه او د مؤمنانو او منافقانو آزموینه او معلومول یا له ګناهونو ځنی پاکول مقصود ؤ او په ورو ورو سره د کافرانو فنا او محو کول منظور ؤ چه هغوی په عارضی غلبی او موقتی بری باندی مسرور او مغرور شی او په کفر او طغیان کښی له پخوا نه لا زیاته ترقی او پرمخ تګ وکړی او ښه پکښی بوخت او لګیا شی او د الله تعالیٰ د قهر او غضب ښه وړ (لائق) او مستحق وګرځی، نو د دی له امله (وجی) دا عارضی ماته د مسلمانانو په برخه شوه که نه پاک الله له کفارو ځنی خوښ او راضی نه دی.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾

(بلکه) آیا گمان کوئ تاسی (ای تښتیدونکو په احد کښې) د دی چه ننه به وځئ جنت ته حال دا چه معلوم کړی به نه وی الله (په علم الظهور سره هم) هغه کسان چه جهاد ئې کړی دی له تاسی ځنې او (نه دی په علم الظهور سره) معلوم کړی (الله) صابران (ثابتان په سختیو کښې)

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ تاسی د جنت په دغه اعلی مقاماتو او لوړو درجو رسوی نو آیا تاسی داسی گڼئ چه هم داسی بی له هیڅ رېړ گاللو (سختی تیرولو) څخه آرام هم هغه ځای ته رسیږئ! او الله تعالیٰ به له تاسی ځنی څه پوښتنه نه کوی؟، او امتحان به له تاسی نه اخلی؟ چه څومره کسان له تاسی ځنی د الله تعالیٰ په لاره کښی جنگیدونکی؟ او څومره کسان د جنگ په وخت کښی ثابت قدم پاتی کیدونکی دی؟ داسی خیال مه کوئ ځکه چه لوړو ځایونو ته هم هغه سری رسیدلی شی چه د الله تعالیٰ په لاره کښی هر ډول (قسم) مصائب او متاعب پر ځان آخلی، رېرونه گالی (مشکلات تیروی) او د ځان قربانولو او مصاعبو له پاره تل تیار ولاړ وی.

رښتین مین د دار او پړی وړوی هرکله   دا لویه مرتبه کله بیا مومی هر سړی

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾ ع

او خامخا په تحقیق وئ تاسی چه آرزو به مو کوله د مرگ پخوا له هغه چه تاسی پیښبیدئ پر دغه (مرگ) نو په تحقیق ولید تاسی دا (مرگ) حال دا چه تاسی (ورته) کتل.

تفسیر : هم هغه اصحاب الکرام رضی الله عنهم چه د «بدر» د غزا له شرکته بی برخی پاتی وو، دوی د (بدر) د شهیدانو د ډیرو فضائلو له اوریدلو ځنی داسی تمنا او آرزو کوله چه کاشکی الله جل جلاله بیا موقع راولی، چه مونږ هم د الله تعالیٰ په لاره کښی ووژلی شو او د شهادت دا لویه مرتبه حاصله کړو. هم دی حضراتو د «احد» په غزا کښی دغه مشوره وړاندی کړی وه چه راځئ! له مدینی منوری نه د باندی ووځو!، او هلته له غلیم سره وجنگیږو!. دوی ته

فرمائی هغه شی چه تاسی ئی تمنا کوله، ستاسی تر سترگو لاندی راغی، نو اوس د پرمخ تگ په ځای، بیرته ولی ځان باسئ؟ په حدیث کښی راغلی دی چه «د دښمن د لیدلو تمنا مه کوئ! مگر که ورسره مخامخ شوئ، نو ثابت قدم اوسئ»

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۚ أَفَإِن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ انقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ ۚ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا ۗ وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

او نه دی محمد مگر (دی) یو رسول (د الله)، په تحقیق تیر شوی دی له ده نه پخوا (ډیر) رسولان، آیا نو که مړ شی (محمد) یا شهید کړی شی (محمد) نو بیرته به وگرځئ تاسی پر پوندو خپلو (کفر ته)، او هر څوک چه بیرته وگرځید، په پوندو خپلو (کفر ته) نو له سره به زیان ونه رسوی الله ته هیڅ شی، او ژر به جزا ورکړی الله شکر گزارو ته (د اسلام په نعمت).

تفسیر : واقعه دا ده چه د «احد» په غزا کښی نبی کریم صلی الله علیه وسلم د جنگ نقشه بالذات پخپله جوړه کړه. د گردو (تولو) صفونو له جوړولو څخه وروسته یوه دره پاتی شوه چه له هغی دری (وت) څخه اندیښنه وه چه د کفارو لښکر د شا له لوری یرغل (حمله) رانه وړی. نو د دی دری په یوی لوړی څوکی کښی رسول الله مبارک پنځوس تنه زورور غشی ویشتونکی وټاکل (مقرر کړل) چه د هغوی رئیس حضرت عبدالله بن جبیر رضی الله عنهم ؤ. او پر دوی ئی زیات تاکید وکړ چه «مونږ په هر حالت چه یو، ودی اوسو، خو تاسی هرومرو (خامخا) هم دا څوکه وساتئ! او پخپلو غشو سره د هم دغی دری ساتنه وکړئ! اعم له دی نه چه نور مجاهدین غالب وی، که مغلوب، تر دی که تاسی ووینئ. چه مرغان د هغوی غوښی خوری، خو بیا هم له خپله ځایه مه خوځیږئ!. «**وانا لن نزال غالبین ماثبتم مکانکم** ـ (بغوی) مونږ تر هغه وخته پوری بریالی (کامیاب) یو څو تاسی دا ځای ټینگ وساتئ! » الغرض وروسته له دی چه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم گرد (تول) فوځ ته پوره هدایت ورکړ، بیا په «جهاد» باندی شروع وشوه. د غزا میدان ښه تود ؤ. اسلامی غازیان به کامیاب او وړاندی کیدل او د خپل شجاعت جوهر به ئی ښکاراوه. د ابودجانه، علی مرتضیٰ او نورو مجاهدینو رضی الله عنهم د توری او بهادرئ په مقابل کښی د قریشو د مشرکینو ملاوی ماتی شوی او پرته (علاوه) له تیښتی بله هیڅ یوه لاره دوی ته پاتی نشوه او حق سبحانه و تعالیٰ د خپل نصرت موعوده وعده پوره کړه او کفارو ته سخته ماتی وربیښه شوه نو له ویری ځنی مخ په تیښته شول د دوی ښځی چه د غیرت

ورکولو او جوش پیدا کولو له پاره راغلی وی خپلی پینځی په لاس نیولی تښتیدی او پر ویره سره ئی هر لوری ته منډی وهلی. مجاهدینو د غنیمت پر اموالو باندی قبضه کول شروع کړل کله چه دغه ننداره هغو (٥٠) تنو غشو ویشتونکو ته ورخرګنده شوه نو ئی داسی ګومان وکړ چه ګواکی فتح کامله شوه او دښمن تښتی، نو زمونږ دلته چتی (بیکاره) کیناستل څه په کار دی؟ ښه خو دا ده چه د غلیم تعقیب وکړو او په غنیمت کښی هم خپله برخه واخلو عبدالله بن جبیر(رضی الله عنه) د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم توصیه او ارشاد دوی ته ور په یاد کړ، خو دوی هسی وګڼل چه لکه مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم اصلی مقصد او هدف بیخی پوره کړی دی اوس نو په دی ځای کښی ولی وزګار کینو په دی خیال کښی ګرد (تول) تیروتل. یواځی عبدالله بن جبیر رضی الله تعالیٰ عنه له (١١) تنو نورو ملګرو رضی الله تعالیٰ عنه سره د هغی دری د ساتنی له پاره پاتی شول. د مشرکینو سواره (رساله) د خالد بن ولید په ریاست چه تر دغه وخته پوری په اسلام سره لا مشرف شوی نه ؤ د تیښتی په منځ کښی یو ځلی بیرته واپس شوه او د هم هغی دری له لوری ئی پر مسلمانانو حمله (یرغل) یووړ، لسو دولسو غشو ویشتونکو ونشو کولی چه د هغو (٢٥٠) تنو سورو مخه ونیسی، خو سره له هغه هم عبدالله بن جبیر سره د خپلو ملګرو رضی الله عنهم ښه په بهادرئ سره تر دی حده پوری مدافعه وکړه چه ځانونه ئی ګرد (تول) سره قربان کړل. مسلمانان مجاهدین چه د شا له جانبه بیخی مطمئن وو ناڅاپه پر دوی باندی د مشرکانو سواره ورغلل او د مخی له لوری د مشرکینو هغه فوځونه هم بیرته وروګرځیدل چه پخوا له دی نه تښتیدلی وو او سخت جنګونه سره ونښتل او مجاهدین بیخی د کفارو له لوری محصور او سخت ویروونکی جنګ ته مجبور شول نو ځکه ډیر مسلمانان سره شهیدان او زخمیان شول. په هم دی تهلکه او پریشانی کښی (ابن قمیئه) یوه غټه تیږه (ګټه) د رسول الله مبارک په لوری وروویشته چه د هغی په اثر د رسول الله مبارک پاک غاښ شهید او چهره منوره څیره ئی زخمی او ژوبله شوه (ابن قمیئه) غوښتل چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم وژلو ته هم اقدام وکړی مګر اسلامی علم وړونکی مصعب بن عمیر رضی الله تعالیٰ عنه مدافعه وکړه خو رسول الله مبارک د زخم له شدته پر ځمکه ولوید، کوم شیطان غږ وکړ. چه «محمد ووژل شو!» د دی بدی خبری په اوریدلو سره مسلمانان وارخطا شول او پښی ئی سستی شوی، او لاس تر زنی پاتی شول. ځینی مسلمانان مبهوت او حیران کیناستل ځینو ضعفاؤ ته هسی یو خیال پیدا شو چه د مشرکانو له رئیس ابوسفیان ځنی پناه وغواړی. ځینو منافقانو وویل. «کله چه محمد ووژل شو نو مونږ اسلام بیخی پریږدو، او خپلو پخوانیو مذهبونو ته بیرته ګرځو» په دی وخت کښی انس ابن النضر د انس بن مالک «رض» تره وویل «که محمد صلی الله علیه وسلم په شهادت ورسید نو د محمد صلی الله علیه وسلم رب خو ژوندی دی او وروسته د محمد صلی الله علیه وسلم له شهادت څخه زمونږ ژوند څه په کار دی؟ په دی مبارکه لاره کښی چه رسول الله مبارک خپل ځان قربان کړی دی، ښائی چه مونږ هم ځانونه قربان کړو!» دا ئی وویل او پر کفارو ئی حمله او یرغل ورووړ او د جنګ ډګر ته لکه زمری ور ورانﺪی شو او تر هغه پوری په بهادرئ وجنګید، چه په شهادت ورسید. رضی

الله عنه!. په دی وخت کښی د رسول الله مبارک غږ پورته شو.
«الی عباد الله! انا رسول الله - زما په لوری راشئ! ای بندګانو د الله زه د الله رسول یم.
کعب بن مالک رضی الله عنه د رسول الله مبارک غږ وپیژاند او چیغه ئی وکړه. «ای مسلمانانو! زیری می دربانَدی چه رسول الله مبارک لله الحمد ژوندی دی!» دلته د دی غږ د اوریدلو په اثر ګردو (تول) مسلمانانو هم هغه لور ته ورتګ شروع کړ او سم د لاسه (۳۰) تنه اصحاب د ده مبارک په ګرد (تول) چاپیر کښی سره غونډ شول او په سخته مدافعه ئی شروع وکړه او د مشرکانو فوځ ئی بیا سره تیت او پرک (منتشر) کړ. په دی موقع کښی سعد بن ابی وقاص، طلحه، ابو طلحه، قتاده بن النعمان او نورو اصحابو رضی الله عنهم اجمعین ډیر زیات ربړونه وګالل (تکلیفونه تیر کړل) او خپل سرونه ئی پخپلو ورغویو کښی ونیول او سخت جنګونه ئی له کفارو سره وکړل تر دی چه مشرکانو بیخی میدان پریښود او بیا تیښتی ته اړ او مجبور شول. او دا آیت نازل شو. ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ﴾ الآیة - یعنی محمد صلی الله علیه وسلم هم یو بنده او رسول د الله دی، خدای خو نه دی، له ده څخه پخوا ډیر رسولان تیر شوی دی چه وروسته له هغوی څخه د هغوی تابعانو د هغوی دین ساتلی دی. او خپل ځان او مال ئی تری جار (قربان) کړی دی. مګر هغه دین ئی له لاسه نه دی ایستلی. او تل ئی قائم ساتلی دی. د رسول الله صلی الله علیه وسلم انتقال له دی فانی دنیا څخه کومه د تعجب خبره نه ده که دا وخت نه وی نو په بل کوم وخت کښی خو هرومرو (خامخا) دی وفات کیږی که کوم وخت دی وفات یا بالفرض په شهادت ورسیږی، نو آیا تاسی به د دین له خدمت، یا د هغه له حفاظت نه ژر تر ژره پر خپلو پوندو بیرته ګرځئ؟ او له «جهاد» فی سبیل الله څخه به مخ اړوئ؟ لکه چه اوس د ده د قتل د خبر له اوریدلو څخه ډیر کسان بی حوصلی شول او له پښو ولویدل یا د منافقینو له مشورو سره سم العیاذ بالله بیخی له دین څخینی مخ اړوئ؟ او بیرته کافران کیږئ؟ له تاسی څخینی داسی هیله هیڅکله نه کیږی، که څوک داسی وکړی نو خپل ځان ته به نقصان ورسوی او الله تعالیٰ ته هیڅ زیان نشی رسولی الله جل جلاله ستاسی مرستی (مدد) ته محتاج نه دی، بلکه تاسی شکر وکړئ که هغه تاسی ته د دین لار نه وی درښودلی او د دین په خدمت کښی ئی نه وی مشغول کړی نو ستاسی حال به څه ؤ؟

«مه ږده ته احسان په چا چه کوم خدمت د قوم
قوم ږدی احسان په تا چه کوی خدمت د قوم»

او شکر هم دا دی چه مونږ لا زیات د دین په خدمت کښی مضبوط او ثابت قدم اوسو. په دی کښی اشاره ده چه د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د وفات په تقریب کښی به څخینی خلق له دین څخه اوړی. او هغه کسان چه په دین باندی قائم پاتی وی هغوی ته به لوی اجر وی لکه چه هم داسی پیښه هم وشوه چه ډیر خلق مرتدان شول او د صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه په وسیله بیرته په اسلام مشرف شول او څخینی تری ووژل شول.
تنبیه : ﴿قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ **کښی** ﴿خَلَتْ﴾ **په له «خلو»** څخه مشتق وی. چه معنی

ئی تیریدل، گوښی کیدل، تلل دی. او له هغه سره موت لازم نه دی لکه چه پاک خدای جل جلاله فرمائی. ﴿ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ ﴾ یعنی کله چه تاسی پریږدی او جلا (جدا) کیږی. او هم په «الرسل» کښی استغراقی لام نه دی بلکه جنسی دی، ځکه چه د مدعا په اثبات کښی استغراق لره هیڅ دخل نشته عیناً د هم دی جملی په شان د مسیح علیه السلام په نسبت ئی هم فرمایلی دی چه ﴿ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ﴾ آیا دلته که لام استغراقی واخیست شی، نو د هغه معنی به داسی کیږی.
ګرد (تول) رسولان له مسیح علیه السلام څخه پخوا تیر شوی دی، او هیڅوک نه دی پاتی چه وروسته له هغه ځنی مبعوث شی، نو لامحاله لام جنسی اخلو، نو هم هغه دی دلته هم ونیوه شی. د هغه تائید له دی ځنی هم کیږی، چه د عبدالله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه په مصحف کښی او د ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه په قرأت «الرسل» نه بلکه (رسل) «نکره» ده.
باقی د (خلو) په تفصیل کښی یوازی د موت یا د قتل ذکر د دی له امله (وجی) کړی شوی دی، چه طبیعی موت خو په هر حال راتلونکی ؤ او د قتل خبر په هم هغه وخت کښی مشهور کړی شوی ؤ. او څرنګه چه د موت د صورت وقوع مقدره وه نو ځکه پر قتل باندی مقدم کړ شو. د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات په تقریب کله چه ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه د اصحابو په مجمع کښی دا پوره آیت تر ﴿ الشَّاكِرِينَ ﴾ پوری، بلکه د ﴿ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ﴾ آیت ئی هم ولوست. نو خلق ﴿ قَدْ خَلَتْ ﴾ او د ﴿ أَفَإِنْ مَاتَ ﴾ او د ﴿ إِنَّكَ مَيِّتٌ ﴾ او د «**خلو**» ځنی، د رسول الله صلی الله علیه وسلم د (خلو) او د موت په عدم استبعاد او جواز متنبه شول، چه هم دا د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه غرض ؤ د موت په وقوع باندی نه ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه په دی سره استدلال وکړ او نه بل څوک پری وپوهیدل که دغو الفاظو د موت د واقع کیدلو خبر ورکولی نو بایده ؤ چه د دی آیت د نزول وخت یعنی اوه کاله پخوا له دی نه وګانه شی، چه رسول الله صلی الله علیه وسلم پکښی وفات شوی دی. په دی تقریر سره د ځینو محرفینو ګرد (تول) تحریفات «هبأ منثورا» کیږی مونږ د زیات تطویل له خوفه زیات بسط نه شو ورکولی. خو علماؤ ته مو څه اشاری وکړی.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا ۗ

او نشته هیڅ نفس لره دا چه مړ شی مګر په اذن (حکم) د الله سره چه لیکلی شوی دی (دا مرګ) په یوه مقرر وخت کښی (چه نه وړاندی او نه وروسته کیږی)،

تفسیر : نو هر کله چه هیڅوک بی د الله تعالیٰ له حکمه نه شی مړ کیدی اګر که د موت ډیر اسباب هم سره غونډ شوی وی او د هر سړی موت په مقرر وخت کښی راتلونکی دی اعم له

دی چه د ناروغی له امله (وجی) وی که د قتل یا په بل سبب سره نو پر الله تعالیٰ باندی توکل کوونکو ته له دی مرگه ویریدل نه ښائی او نه د کوم لوی یا واړه د موت د اوریدلو له خبره ښائی چه سری مایوس او ناامیده شی، او بیخی غمجن کینی.

چه له مرگه خلاصون نشته ای مؤمنه

غزا کره! په اخلاص د زړه په مینه

له خپله وخته به ړومبی تا څوک مړ نه کری

که هر څو په زړه لری څوک درته کینه

چه په تیښته څوک له مرگه نه خلاصیږی

غازی ښائی په غزا کښی د غلیم کری تویه وینه

وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا ۚ

او هر څوک چه غواړی (په عمل خپل سره بدل) ثواب د دی دنیا نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (دنیوی بدل)

تفسیر : یعنی که الله جل جلاله اراده وفرمائی. لکه چه په (١٥) جزء د (بنی اسرآئیل) په ١٨ آیت (٢) رکوع کښی مونږ داسی یو آیت لولو. ﴿ عَجَّلْنَا لَهٗ فِيْهَا مَا نَشَآءُ لِمَنْ نُّرِيْدُ ﴾

وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهٖ مِنْهَا ۭ

او هر څوک چه غواړی (په عمل خپل سره بدل) ثواب د آخرت نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (آخروی ثواب)

تفسیر: یعنی هغه به په آخرت کښی هرومرو (خامخا) خپل بدل مومی. د دی آیت په ړومبی جمله کښی پر هغو کسانو باندی تعریض دی، چه هغوی د غنیمت د مال په طمع کښی له حکم څخه عدول کړی ؤ او په دوهمه کښی د هغو کسانو ذکر دی، چه پر فرمان منلو باندی برابر ثابت قدم پاتی وو.

وَسَنَجْزِى الشّٰكِرِيْنَ ﴿١٤٥﴾

او ژر به جزا (ثواب) ورکړو مونږ شکر گزارو (احسان منونکو) ته.

تفسیر: یعني هغه کسان چه پر دغه دين ثابت قدم پاتي کيږي، هغوی ته هم په دين او هم دنيا کښې اجر ور په برخه کيږي. خو که څوک د دی لوی نعمت په قدر باندی وپوهيږي. (کذا في الموضح)

وَكَأَيِّنْ مِّنْ نَّبِيٍّ قُتِلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾

او ډير له انبياؤ څخني وو چه د دوی په مرسته (مدد) جنګيدلي وو رباني سړي (د الله طالبان) ډير (له حده تير) نو هيڅ قدر به نه سستيدل هغوی له سببه د هغه تکليفه چه رسيدلی به ؤ دوی ته په لاره د الله کښې او نه به ضعيفان کيدل (په جنګ کښې) او نه به سر تيتاوه دوی (دښمن ته)، او الله خوښوی صبر کوونکي (ثابت قدمان په سختيو کښې نو ورته ورکوی ثواب)

تفسیر: يعني له تاسی څخه پخوا ډير د الله تعالى خاص بندګان له انبياؤ عليهم السلام سره مله شوی، له کفارو سره ئی جنګ کړی دی چه په هغو کښې ډير زيات تکاليف او ربړونه ئی ګاللي (تير کړی) دی. خو په دغو شدائدو او مصائبو کښې هم د هغوی په ارادو کښې هيڅ يوه سستي نه وه واقع شوی، نه ئی همت بايلودلی ؤ، نه ئی خپل ځان کمزوری ښکاراوه، نه ئی د دښمن په مخ کښې سر ښکته کاوه الله تعالىٰ له هسی ثابت قدمو بندګانو سره خاص محبت لری. په دی سره هغو مسلمانانو ته تنبيه ورکوی او په غيرت ئی راولی چه په «احد» کښې له دوی څخني کمزوری څرګنده شوی وه. حتیٰ ځينو داسی هم ويلي وو چه د پخوانيو امتونو پر موحدانو باندی د حق په لاره کښې راز راز (قسم قسم) مصائب او شدائد راغلل او دوی پکښې خپل زيات صبر او استقامت ښکاره کړ، نو تاسی (چه خير الامم يئ) له هغو څخني زيات خپل صبر او استقامت ښکاره کړئ!

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾

او نه وه وینا د دوی (یعنی وینا د مجاهدینو) مگر دا چه ویل دوی ای ربه زمونږه! مغفرت کړه مونږ ته گناهونه زمونږ! او له حده تیریدل زمونږ! په (دی) کار زمونږ کښی او ثابت (ټینګ کړه) قدمونه زمونږ (په طاعت خپل کښی)! او مرسته (مدد) وکړه له مونږ سره پر قوم کافرانو!

تفسیر: یعنی د مصائبو او شدائدو په هجوم کښی ئی نه د ویری کومه خبره وویله او نه له مقابلی څخنی ستانه (واپس) شول، او نه ئی د دښمن اطاعت ومانه، نه ئی یوه خبره له خپلی خولی څخنی وویسته، که ئی وویل خو هم دا ئی وویل «ای خدایه! ته زمونږ ټول تقصیرات عفوه کړه! او زمونږ گرد (ټول) تیری رامعاف کړه! او زمونږ زړونه مضبوط او ثابت وساته! څو زمونږ قدمونه د حق له لاری څخنی ونه ښویږی، او مونږ ته د کافرانو په مقابله کښی مرسته (مدد) راکړه!» دوی هسی گڼی چه دیر ځلی د مصائبو په راتګ کښی د خلقو گناهونه او د هغوی تقصیرات دخل لری او له مونږ څخنی کوم سری داسی دعویٰ کولی شی چه له هغه څخنی هیڅکله هیڅ یو تقصیر نه دی صادر شوی په هر حال د دی په ځای چه له مصیبت څخنی سری وویریږی او خلقو ته پناه یوسی، ښه خو دا ده چه پاک پروردګار ته پناه یوسی او هغه مالک الملک والملکوت صاحب الکبریاء والجبروت ته دی سرښکته کړی.!

فَاٰتٰىهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٤٨﴾

نو ورکړ دوی ته الله ثواب د دنیا او ښه ثواب د آخرت، او الله خوښوی نیکی کوونکی (په دنیا کښی په نعمت او په عقبا کښی په جنت).

تفسیر : یعنی په دنیا کښی ئی د هغوی فتحه او ظفر په برخه کړ، وجاهت او قبول ئی ورعطا کړ او د آخرت لوی ثواب ئی په برخه شو. وګورئ! هغه کسان چه له الله تعالیٰ سره خپله معامله په ښه ډول (طریقه) سره ساتی او ښه کارونه کوی له هغوی سره الله تعالیٰ داسی محبت کوی او هغوی ته داسی ثمره ورکوی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنْ تُطِيْعُوا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَرُدُّوْكُمْ عَلٰۤى اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿١٤٩﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) که اطاعت وکړئ تاسی د هغو کسانو چه کافران شوی دی نو بیرته به وګرځوی دغه (کفار) تاسی په پوندو ستاسی (د کفر خوا ته) نو وبه ګرځئ تاسی زیانکاران (یعنی بیا به مو کافران کړی)

تفسیر: د (احد) په غزا کښی کله چه د مسلمانانو زړونه مات شول، نو کافرانو او منافقانو موقع وموندله، ځینو الزام اړاوه او طعنی ئی ورکولی. ځینو د خیر غوښتلو په پرده کښی په نصیحت باندی شروع وکړه چه ورورسته له دی نه په جنګ کښی بیا داسی زړورتوب ونه کړئ! حق تعالیٰ خبر راکوی چه «ای مسلمانانو! د دښمنانو پر خبرو باندی مه غولیږئ! الله جل جلاله دی ونه کړی که تاسی د هغو په لومه (دام) کښی ایسار شوئ، نو بیا به په هم هغه تیاره کښی چه ورځنی وتلی یئ ژر تر ژره ولویږئ! او ورو ورو به د حق دین لمن ستاسی له لاسه خوشی شی چه د هغه نتیجه د دنیا او آخرت له خساری څخه پرته (علاوه) بل شی نه دی.» ړومبی ئی د الله تعالیٰ د خاصو بندګانو پر لاره باندی د تللو ترغیب ورکړ، دلته د بدانو او شریرانو د خبرو له اوریدلو څخه منع کوی چه مسلمانان هوښیار شی او خپله ګټه او زیان وسنجوی (معلوم کړی). (نو الله فرمائی له دښمنانو سره خپلوی مه کوئ او خبره ئی مه اورئ!)

بَلِ اللّٰهُ مَوْلٰىكُمْ ۚ وَهُوَ خَيْرُ النّٰصِرِيْنَ ﴿١٥٠﴾

بلکه الله مولیٰ مرسته (مدد) کوونکی، یار، دوست لرونکی) ستاسی دی او هم دی خورا(ډیر) ښه د ټولو مرسته (مدد) کوونکو دی.

تفسیر: نو څکه ښائی د هم دغه الله تعالیٰ چه زمونږ مولیٰ او (خیر الناصرین) دی، خبره ومنله شی! او په مرسته (مدد) باندی ئی اطمینان وشی! د هر چا چه مددګار الله تعالیٰ وی، هغه به دی ته څه احتیاج لری چه د الله تعالیٰ د دښمنانو د معاونت او مرستی انتظار ولری، یا به د هغوی په مخ کښی د اطاعت غاړه ږدی. په حدیث کښی راغلی دی چه له «احد» نه د بیرته ورتګ په وخت کښی ابوسفیان د یوه مشهور بت «هبل» د بری غږ پورته کړ او وی ویل **«لنا العزیٰ ولاعزیٰ لکم»** رسول الله مبارک وفرمایل **«الله مولٰینا ولا مولیٰ لکم»**

سَنُلْقِيْ فِيْ قُلُوْبِ الَّذِيْنَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَآ اَشْرَكُوْا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا ۚ وَمَاْوٰىهُمُ النَّارُ ۭ وَبِئْسَ مَثْوَى الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٥١﴾

ژر به وغورځوو مونږ په زړونو د هغو کسانو کښې چه کافران شوی دی رعب (هیبت ـ ویره) په سبب د شریک نیولو د دوی په الله سره هغه شي چه نه دی نازل کړی (الله) په (شریک نیولو د) هغه کوم برهان (دلیل) او ځای د هستوګنی د دوی اور (د دوزخ) دی، اوبد ځای دهستوګني دظالمانو دی (دااوردوزخ).

تفسیر: یعنی دا خو ستاسی امتحان ؤ اوس به مونږ د کافرانو په زړونو کښې ستاسی داسی هیبت او رعب او ویره واچوو، چه دوی به د دی زخمی توب، کمزوری او زیانمن کیدلو ستاسی، بیا د بیرته مخ اړولو جرأت ونشی کړی لکه چه هم داسی هم وشو. ابوسفیان سره له خپلو فوځونو د جنګ له میدانه ناامیده وتښتید. په لار کښې داسی خیال ورته پیدا شو چه «مونږ ولی یو اسلامی ستری ستومان ژوبل فوځ همغسی خوشی پریښود؟ او ولی تری راغلو؟ راځئ! چه بیرته وګرځو او د دوی کار سره تمام کړو.» مګر د حق تعالیٰ د هیبت او د اسلام د رعب په اثر ئی همت ونشو کړی. چه دا خیال عملی کړی. پرته (علاوه) له دی مسلمانانو مجاهدینو تر (حمراء الاسد) پوری کفار تعقیب کړل او وروسته له هغه ئی بیا کفارو ته هیڅ موقع ورنه کړه چه د «احد» واقعات بیا اعاده شی.

تنبیه:مشرک که څه هم خپل ډیر زور ښکاره کړی خو د هغه زړه کمزوری وی ځکه چه هغه د کمزور مخلوق عبادت کوی، نو څنګه ئی معبود، هم هغسی ئی عابد ﴿ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴾ (۱۷ جزء د الحج ۷۳ آیت ۱۰ رکوع) او په رښتیا سره هم اصلی زور او قوت د الله تعالیٰ په تائید او مرستی (مدد) سره دی چه له هغی ځنی مشرکین او کفار بیخی بی برخی دی. نو ځکه تر هغه پوری چه مسلمانان حقیقی مسلمانان وو، تل کفار له دوی ځنی خائف او مرعوب وو. بلکه تر نن پوری هم مونږ مشاهده کوو چه د مسلمانانو د سخت انتشار، تشتت، ضعف او تنزل سره سره د دنیا ګرد (تول) کافران له دوی ویدو ځمریانو ځنی ویریږی او تل په دی فکر کښې دی چه دا توریالی قوم بیا ویښ نشی. په علمی او مذهبی مناظرو کښې هم د اسلام هم دا رعب مشاهده کیږی. په حدیث شریف کښې راغلی دی چه «زما رعب د یوی میاشتی له مسافی ځنی د دښمنانو په زړونو کښې اچول شوی دی.» بیشکه د هم هغه اثر دی چه مسلمه امت ته هم په برخه شوی دی. **فلله الحمد علی ذلک وله المنة**

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗٓ اِذْ تَحُسُّوْنَهُمْ بِاِذْنِهٖ

او خامخا په تحقیق رښتیا کړه تاسی ته الله وعده خپله په هغه وخت کښې کله چه وژل تاسی کافران په اذن (حکم) د الله سره،

تفسیر: نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم لا پخوا فرمائلی ؤ چه «که تاسی له صبر او ثبات څخه کار واخلئ!، نو الله تعالیٰ به تاسی ته بری درکړی.» لکه چه الله تعالیٰ خپله وعده د «احد» د جنګ په ابتداء کښی رښتیا ښکاره کړه او مسلمانانو د الله تعالیٰ په امر کافران تار په تار، او ډګر ئی په وینو سور کړ. (٧) یا (٩) هغه سری چه د هغوی په لاسونو کښی د مشرکانو بیرغ ؤ پرله پسی ئی ووژل او ځای په ځای ئی کوته کړل او د ګردو (تولو) ککری هلته په وینو سری او ککری شوی. په اخر کښی کفار د ډیری ویری له لاسه بدحواسه شول او ګرد (تول) وتښتیدل. مسلمانانو د فتح او بری څیره صافه ولیدله. او په مخ کښی ورته د غنیمت د اموالو انبارونه پراته وو. نو دوی په هغو مشغول شول چه د غشو ویشتونکو له غلطی څخه (خالد بن ولید) ګته واخیسته، او د جنګ نقشه یو ناڅاپه بدله شوه. لکه چه مونږ دغه پخوا له دی نه ولیکل.

حَتّٰٓى اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ

تر هغه وخته پوری چه بی زړه شوئ تاسی او (پخپلو منځونو کښی) سره مخالف شوئ په امر (د نبی) کښی او نافرمانی وکړه تاسی.

تفسیر: یعنی رسول الله صلی الله علیه وسلم چه کوم حکم غشو ویشتونکو ته ورکړی ؤ له هغه ځنی مخالف کار وکړ شو او دوی پخپلو منځونو کښی په جګړو سره اخته شول ځینو وویل چه «مونږ لره ښائی چه هم دلته تینګ ودریږو او هیڅ تری ونه خوځیږو.» ډیرو کسانو وویل چه «اوس هیڅ ضرورت نشته چه دلته وزګار کینو ځئ! چه څو غنیمت حاصل کړو!.» آخر زیاترو غشو ویشتونکو خپل سنګرونه (مورچی) پریښودل او مشرکانو له هم هغه ځایه ناڅاپه پری حمله یرغل راوړ له بلی خوا د رسول الله مبارک د قتل خبر مشهور شو دغو شیانو د دوی پر زړونو کښی کمزوری پیدا کړه چه د هغه نتیجه د بی زړه توب (فشل، جبن) په صورت ظاهره شوه، ګواکی د بی زړه توب سبب جګړه او د جګړی سبب عصیان ؤ.

مِّنْۢ بَعْدِ مَآ اَرٰىكُمْ مَّا تُحِبُّوْنَ ؕ مِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ۚ

له هغه وروسته چه دروښود تاسی ته (الله) هغه شی چه ستاسی خوښ ؤ (له نصرت او غنیمت څخه) ځینی له تاسی هغه دی چه خوښوی دنیا (دا ژوندون لږ خسیس) او ځینی ستاسی هغه دی چه خوښوی آخرت،

تفسیر: یعنی ځینی خلق د دنیوی متاع (مالی ولجی) په خوښی کښی وښوئیدل، چه د هغه ربړونه (تکلیفونه) ئی ګرد (تول) سره وګالل(تیر کړل). ابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه فرمائی «چه د دی آیت له نزول څخه پخوا ما دا خبره نه وه محسوسه کړی، چه ګواکی زمونږ په منځ کښی کوم سړی د دنیا طالب هم شته؟».

ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۚ

بیا (الله) وګرځولئ تاسی له کافرانو څخه (په تیښته سره) له پاره د دی چه وازموئی تاسی،

تفسیر: یعنی پخوا خو کفار ستاسی له مخی تښتیدل. او اوس خو تاسی مسلمانان د هغوی په مخ کښی تښتئ! ستاسی د غلطئ او قصور له امله (وجی) دغه معامله سره چپه شوه، او په دی کښی ستاسی آزموینه ده. څو مخلص او غیر مخلص مسلمانان صاف پکښی ښکاره شی.

وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۗ

او هرومرو (خامخا) په تحقیق عفوه وکړه (الله تاسی ته، (یا) او خامخا په تحقیق عفوه وکړه (الله) له تاسی (چه تول ئی پر دوی قتل نه کړئ)

تفسیر: یعنی کومه غلطی چه شوی وه هغه پاک الله تاسی ته بیخی معافه کړه. اوس دغه خبره هیچا ته جائزه نه ده چه د دی حرکت له سببه پر بل چا باندی طعن او تشنیع ووائی.

وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

او الله څښتن (مالک) د لوی فضل (رحمت، مهربانی، احسان) دی پر مؤمنانو باندی.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ د داسی مهربانی او فضل څښتن (مالک) دی چه د مؤمنانو تقصیرات معافوی او په عتاب کښی هم د لطف او شفقت خوا تل د ده ملحوظه وی.

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُنَ عَلَىٰٓ أَحَدٍ وَّالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِىٓ أُخْرَىٰكُمْ

(یاد کړئ) هغه وخت چه تلئ منډې وهلې تاسی (بیرته مو شا ګرځوله) او نه مو کتل هیچا ته حال دا چه رسول (د الله محمد) بللئ تاسی وروسته ستاسی.

تفسیر: یعنی تاسی تښتیدئ او پر غرونو او میرو باندی ختلئ او منډی مو وهلی او له وارخطائی مو شاته نه کتل په دی وخت کښی رسول الله مبارک ځای په ځای ثابت او مستقیم ولاړ ؤ. او تاسی ئی له دی قبیح حرکت څخه منع کولئ او تاسی ئی خپل لور ته بللئ. مګر تاسی د ډیر تشویش او اضطراب له امله (وجی) د هغه آواز کله اوریده؟ تر څو چه کعب بن مالک رضی الله تعالیٰ عنه چیغی وکړی او خلقو دا چیغی واوریدی او بیرته ستانه (واپس) شول. او د خپل مقدس رسول صلی الله علیه وسلم په شاؤ خوا کښی سره راټول شول.

فَأَثَٰبَكُمْ غَمًّۢا بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوا۟ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَآ أَصَٰبَكُمْ ۗ

نو سزا ئی درکړه تاسی ته یو غم په سبب د بل غم له پاره د دی چه خپه نه شئ تاسی په هغه شی چه پاتی شو له تاسی (له غنیمت څخه) او نه په هغه شی چه ورسید تاسی ته (د جنګ له تکلیف نه)،

تفسیر: یعنی تاسی د خپل رسول الله صلی الله علیه وسلم زړه تنګ کړ چه د هغه په بدل پر تاسی باندی هم تنګی راغله. هو! د غم په عوض غم دررورسید تر څو چه وروسته له دی نه مو دا په یاد وی چه په هر حالت کښی ښائی د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر حکم باندی ټګ وکړئ!، اعم له دی چه کوم منفعت لکه غنیمت او نور څه ستاسی له لاسه ووځی. یا کومه بلا ستاسی په مخه درشی.

تنبیه : اکثرو مفسرینو د ﴿فَأَثَٰبَكُمْ غَمًّۢا بِغَمٍّ﴾ معنی داسی کړی ده چه الله تعالیٰ تاسی ته د یوه غم د پاسه بل غم درکړ. یعنی یو غم د ړومبنی فتحی او بری له لاسه وتلو له امله (وجی) او بل غم ستاسی د سریو د وژل کیدلو او زخمی کیدلو او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د شهادت د خبر خوریدلو په سبب ؤ. ځینو داسی مطلب اخیستی دی چه د فتحی او غنیمت له لاسه وتلو، او د مالی او بدنی نقصان ګاللو (برداشت کولو) کوم غم چه ؤ، د هغه د پاسه یو بل لوی غم تاسی ته دررورسید چه د هغه له امله (وجی) هغه پخوانی غمونه ګرد (ټول) له تاسی څخه هیر شول، یعنی د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د شهادت آوازه چه د دی غم له شدته وراندنی

وروستني گردی (تولي) خبرى له تاسي هيري شوی. تر دی چه د رسول كريم عليه افضل الصلوٰة والتسليم غږ مو هم وانه وريد لکه چه پر يوه لوري د بيخي ملتفت كيدلو په وخت كښي له بل لوری ځني طبعاً غفلت او ذهول پيښيږی.

وَاللّٰهُ خَبِيْرٌ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿١٥٣﴾

او الله ښه خبردار دی په هغه شي چه تاسي ئي كوئ (لكه نور شيان).

تفسير: يعني ستاسي له احوالو او نيتونو ځني ښه خبردار دی او سم له هغو سره به درسره معامله كوی.

ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُّعَاسًا يَّغْشٰى طَآئِفَةً مِّنْكُمْ

بيا ئي نازل كړ (راوليږه) پر تاسي باندی وروسته له دی غمه امن (بيغمی) پر كالي د خوب چه لاندی ئي كړه يوه طائفه له تاسي (چه مومنان وو)

تفسير : يعني په دی غزا كښي د هر چا په برخه كښي چه شهادت ؤ شهيدان شول. او د هر چا په برخه كښي چه ماتي وه ماتي ئي وكړه. او هغه مخلص مجاهدين چه د «جهاد» په ميدان كښي باقي پاتي شول حق تعالیٰ په هغوی باندی يو راز (قسم) داسي د خوب پركالي (پرامښكي) راوستله چه په عين ولاړه كښي پر كالي يووړل. د حضرت طلحه رضی الله تعالیٰ عنه له لاسه څو ځلي چاړه پر ځمكه ولويده. دا يو حسي اثر له هغه باطني اطمينان او سكون څخه ؤ چه په هسي لويه هنگامه او ډير سخت شورماشور كښي د مؤمنانو پر زړونو باندی محض د الله تعالیٰ په فضل او مرحمت سره وارد شو. او وروسته له هغه د دوی له زړونو څخه د دښمن خوف او ويره بيخي وركه شوه. دغه كيفيت په عين هم هغه وخت كښي ورپيښ شو چه د مجاهدينو په لښكر كښي څه نظم او نسق قائم نه ؤ او ډير شهيدان په خاورو او وينو رنگ پراته وو. مجاهدين د ډيرو زخمونو له امله (وجی) تكر تكر وو. د رسول اكرم صلی الله عليه وسلم د قتل آوازه د دوی گرد (تول) فكر، هوښ، حواس وړی ؤ. گواكي دغه خوب د ويښيدلو له پاره ؤ. پر مؤمنانو باندی پركالي راغله، او د دوی هغه گرد (تول) ستوماني او ستړتيا ئي له منځه وركه كړه، او تنبيه ئي وفرمايله چه د ويری، تشويش او اضطراب وخت تير شوی دی. اوس داده او مطمئن شئ! او خپل فرض اداء كړئ! نو سم د لاسه لوی اصحاب رضی الله تعالیٰ عنه د رسول الله مبارك

په خوا کښې راتول شول، او د غزا دوهم محاذ ئې جوړ کړ. لږ څه وروسته فضا صافه شوه، دښمن د دوی په مخ کښې بیا په تښتیدلو مجبور شو.

تنبیه : ابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه فرمائی چه عین د غزا په وخت کښې د خوب پرکالی، پرامښکی (نعاس) راتلل د الله تعالیٰ له لوری د فتحې او د غلبې د راتګ علامه وه. د حضرت علی کرم الله وجهه فوځ ته هم په (صفین) کښې هم داسې یوه واقعه ورپیښه شوې وه.

وَطَآئِفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ

او بله طائفه وه (له تاسې چه منافقان ؤ) په تحقیق په فکر کښې غورځولی ؤ دوی نفسونو د دوی.

تفسیر: دا ویریدونکی او خائفان منافقان دی چه له دوی سره نه د اسلام غم او نه د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم څه درد ؤ. له دوی سره یوازې د دوی د ځان فکر و، او په هغه کښې بیخی دوب تللی وو، او په خپلو زړونو کښې به ئې دا فکرونه کول نه چه د ابوسفیان لښکر بیا کومه حمله او یرغل راوړی، او مونږ ته بیا کوم جنګ او جنجال راپیښ کړی. که داسې وشی نو زمونږ حال به هلته څه وی؟ نو په هسې ویره، اندیښنو او چرتونو کښې پر دوی باندې نه پرکالی او نه خوب راته.

يَظُنُّوْنَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ

چه ګمانونه به کول دوی په الله باندې (ګمان) ناحقه (لکه) ګمان د جاهلیت،

تفسیر: یعنی داسې ګمان کوی چه د الله تعالیٰ وعدې چیرې ولاړې؟ معلومیږی چه اوس د اسلام قصه پای (اخر) ته ورسیده. اوس رسول او مسلمانان خپلو کورونو ته بیا بیرته تلونکی نه دی. ګرد (تول) هم دلته شهیدان کیږی. لکه چه په (٢٦) جزء د «الفتح» په ١٢ آیت ٢ رکوع کښې فرمائی ﴿ بَلْ ظَنَنْتُمْ اَنْ لَّنْ يَّنْقَلِبَ الرَّسُوْلُ وَالْمُؤْمِنُوْنَ اِلٰٓى اَهْلِيْهِمْ اَبَدًا ﴾

يَقُوْلُوْنَ هَلْ لَّنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ

وائی دوی چه آیا شته مونږ لره له امره (د نصرت له کاره) څه برخه؟ (هیڅ نشته)،

تفسیر: یعنی آیا زمونږ کار څه لا باقی دی یا بیخی خلاص شوی دی یا دا چه مونږ ته چه د محمد صلی الله علیه وسلم د مرستیانو (مددګارانو) څخه یو څه فتح او ظفر په لاس راغی؟ یا دا معنی څه چه د الله تعالیٰ اراده وه هغه ئی وکړه زمونږ یا د بل په هغه کښی څه واک (قبضه) دی؟ دا د الفاظو ظاهری معنی وه، لیکن هغه چه د دوی د زړونو نیت ؤ، وروسته له دی نه راځی.

قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ ۗ

ووایه (ای محمده! دوی ته چه) بیشکه امر (د نصرت یا د هزیمت کار) تول خاص الله لره دی، (او هر شی د الله په حکم کیږی.)

تفسیر: یعنی دا د منافقانو قول ﴿ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَيْءٍ ﴾ کلمة حق ارید بها الباطل دی. بیشکه دا صحیح ده چه ستاسی په لاسونو کښی هیڅ شی نشته او ګرد (تول) کارونه د الله تعالیٰ په قدرت او اختیار کښی دی د هر چا په نسبت چه اراده وفرمائی د هغه حال سنبالوی، یا ئی له جنجاله دکوی، غالب یا ئی مغلوبوی. آفت وررسوی یا راحت بری ئی په برخه کوی یا ناکامی هم دا یوه واقعه د یوه قوم له پاره رحمت او د بل قوم له پاره زحمت ګرځوی. ګرد (تول) د هغه په قبضه او واک (اختیار) کښی دی. مګر له دی قول ځنی کومه معنی چه تاسی پخپلو زړونو کښی آخلئ، هغه غلطه ده. الله تعالیٰ ته ستاسی د زړونو پتی خبری هم معلومی دی، چه د هغه بیان وروسته له دی نه راځی.

يُخْفُونَ فِي أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ ۖ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَاهُنَا ۗ

پتوی دا (منافقان) په نفسونو (زړونو) خپلو کښی هغه (خبری) چه نه ئی در ښکاروی تاته (ای محمده!) وائی دغه (منافقان یو تر بله) «که چیری وی مونږ لره له امره (د نصرت له کاره) یو شی. نو نه به وو وژلی شوی مونږ دلته (په دی غزا د «احد» کښی).

تفسیر : د دوی د زړه پټه خبره دا وه چه ﴿ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَيْءٍ ﴾ به ئی ویل او په زړه کښی به ئی د هغه معنی داسی کوله. ﴿ مَّا قُتِلْنَا هَاهُنَا ﴾ او له مخلصو مسلمانانو ځنی به جلا (جدا) کیدل او پخپلو منځونو کښی به ئی سره ویل «خانه! دوی په اول کښی زمونږ خبرو ته غوږ کینښود. او د څو سر تیرو او ناتجربه کارو ځلمیانو په وینا سره له مدینی څخه د باندی

د غزا له پاره ووتل، آخر ئې پخپلو مخونو باندې سختې څپېړې وخوړلې، که لږ څه واک (قبضه) او اختيار زمونږ په لاس کښې وی، او زمونږ پر مشورو باندې ئې عمل کړی وی نو دومره نقصانونه به ئې ولې ګالل(تيرول)، او زمونږ له ګوند «حزب» څنې به ولې دومره سرې وژل کيدل؟ (زياتره منافقين نسباً د مدينې منورې له انصارو سره شامل وو نو ځکه ئې په ﴿ قُتِلْنَا هٰهُنَا ﴾ کښې د هغوی وژل د خپل ځان وژل وبلل.) يا دا مطلب که د رسول الله مبارک له وينا سره سم فتح او ظفر او غلبه د مسلمانانو له پاره وی. نو دا د قتل او جرحې مصيبت به ولې پر مونږ باندې راته.

تنبيه : په ښکاره دول (طريقه) سره دا خبرې په مدينې کښې منافقانو کړې وې ځکه چه عبدالله بن ابی د «احد» د جنګ له شروع څنې پخوا له خپلې دلې سره د غزا له ميدانه د باندې ووتل، په دې صورت کښې د «هٰهنا» اشاره د قرب په سبب د «احد» په لورې به وی. ليکن د ځينو روايتونو له مخې د يوه منافق له خولې څنې دا خبره د جنګ په ميدان کښې اوريدلې شوې وه چه نوم ئې «معتب بن قشير» و نو ښائې ځينې منافقان له عبدالله بن ابی سره د ځينو مصالحو له امله (وجې) بيرته ستانه (واپس) شوی نه وی. والله اعلم.

قُل لَّوْ كُنتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۖ

نو ووايه (ای محمده ! دوی ته) که وی تاسی په کورونو خپلو کښې (نو) خامخا به راوتلی وو هغه کسان چه مقرر شوی ؤ په دوی باندې وژل طرف د ځايو د پريوتلو خپلو ته،

تفسير : يعنې له دې طعن او تشنيع يا حسرت او افسوس څخه هيڅ په لاس نه درځی. الله تعالىٰ د هر چا د اجل او د موت ځای او سبب او وخت ليکلی دی، هيڅکله هغه نه بدليږی. که تاسې پخپلو کورونو کښې هم پټيدی او فرض ئې کړئ که ستاسې رأيه هم آوريده کيدی نو بيا هم هغه کسان چه د هغوی وژل کيدل د «احد» په نژدې ځايونو کښې مقدر وو خامخا به په يو نه يو سبب سره هم هغه خوا ته تلل او هم هغلته به وژل کيدل. دا د الله تعالىٰ انعام دی په کوم ځای کښې چه د هغوی وژل مقدر وو هم هغلته ووژل شول. مګر څرنګه چه د الله تعالىٰ په لاره کښې په ډيره زړورتيا او خوښې سره شهيدان شول بيا پر دوی باندې د افسوس او ارمان کول د څه دپاره دی. او د الله تعالىٰ د لارې ميرنی (بهادر) پر خپلو ځانونو مه قياسوئ!.
کره غزا هيڅ له دښمنه مه ويريږه!

د ګور شپه په کور کښې هيڅوک نه کوينه!

چه دښمن ته مخامخ شي خنګ تری نه کړی
ملائک له عرشه پری وائی آفرینه!

وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

او (دغه معامله الله تعالیٰ په احد کښې وکړه) دپاره د دی چه وازموئی الله هغه شي چه په سینو (زړونو) ستاسي کښې دی، او دپاره د دی چه ښکاره کړی (الله) هغه شي چه په زړونو ستاسي کښې دی، او الله ښه عالم دی په هغو خبرو چه په سینو کښې پرتی دی (لکه نور شیان)

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ ته د زړونو پتی خبری هم معلومی دی له الله جل جلاله څخه د هیچا هیڅ یو حالت پټ نه دی، مقصود دا ؤ چه ستاسي له ګردو (تولو) څخه یو امتحان واخیست شي تر څو هر هغه شیان چه ستاسي په زړونو کښې دی هغه د باندی ووځی د امتحان په بټی کښې سره او ناسره پخپله سره بیل کړی مخلصین د خپلو بریو صله او انعام ومومی او د هغوی زړونه د سبا له پاره له وسوسو او کمزوریو څخنی پاک او صاف شي، او د منافقانو د زړونو نفاق ښکاره شي او خلق په ښکاره دول (طریقه) د دوی له باطنی پلیتی څخه خبر کړی.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

بیشکه هغه کسان (له تاسی) چه وګرځیدل دوی (له جنګ) په هغی ورځی کښې چه مخامخ شول سره دواړه فوځونه بیشکه هم دا خبره ده چه ښویولی وو دوی شیطان په سبب (د شامت) د ځینو هغو ګناهونو چه کړی وو دوی، او خامخا په تحقیق عفوه کړی ده الله له دوی نه بیشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ښه تحمل کوونکی دی (د عقوبت په تأخیر د رجوع له پاره)

تفسیر: له مخلصینو څخه هم ځنې وختونه څه وړه یا لویه ګناه صادریږي. همغسې چه له یوه طاعت څخه د بل طاعت توفیق زیاتیږي، هم داسې د یوې ګناه له نحوسته شیطان ته موقع په لاس ورځي او سړی د نورو غلطیو او ګناهونو په لوری ښویږي او ورته چمتو (تیار) کوي ئې. د «احد» په غزا کښې هم هغه مخلص مسلمانان چه خپل سنګرونه (مورچې) ئې پرېښې ؤ دا کار ئې د کومې پخوانۍ ګناه له شامته ؤ چه شیطان دوی تیرایستل او وئې ښویول یوه ګناه خو دا وه، چه ډیرو غښو ویشتونکو د رسول کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم د حکم اطاعت ونه کړ. مګر د الله تعالیٰ فضل وګوره چه د هغې په مقابل کښې ئې دوی ته د کومې سختې ماتې سزا ورنه کړه. برسیره پر هغه د دې حضراتو ګرد (تول) ګناهونه ئې معاف کړل چه هیڅ یو تن له دوی ځنې ګناهګار پاتې نه شو. او هیڅوک حق نه لري چه په هغوی باندې طعن یا څه ملامتي ووائي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ

ای هغو کسانو چه ایمان ئې راوړی دی (ای مؤمنانو!) مه کیږئ تاسې لکه هغه کسان چه کافران شوي دي.

تفسیر : یعنې تاسې لکه دا کافر منافقان هسې لغو او چټې (فضول) خیالاتو ته پخپلو زړونو کښې ځای مه ورکوئ چه که مونږ پخپلو کورونو کښې ناست وو، نو نه به وژل کیدلو.

وَقَالُواْ لِإِخۡوَٰنِهِمۡ

او ویل به دوی په (حق د) ورونو خپلو کښې.

تفسیر : څرنګه چه منافقان په ظاهره کښې مسلمانان شوي وو. نو ځکه ئې مسلمانانو ته ورونه ویل. یا دا چه په نسبي دول (طریقه) دوی د مدینې منورې د انصارو له ورونو ځنې وو، او څنګه ئې چه دا خبرې د خیر خواهې او همدردې په دود کولې، نو ځکه د «اخوان» لفظ سره ئې تعبیر وکړ شو.

إِذَا ضَرَبُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ أَوۡ كَانُواْ غُزًّى لَّوۡ كَانُواْ عِندَنَا مَا مَاتُواْ وَمَا قُتِلُواْ لِيَجۡعَلَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ حَسۡرَةً فِي قُلُوبِهِمۡۗ

کله به چه سفر ته وتل دوی په ځمکه (په ملک) کښې یا به وو دوی غزا کوونکی که چیری وی دوی په نزد زمونږ کښې نو نه به وو مړه شوی دوی او نه به قتل کړی شوی وو دوی، دپاره د دی چه وګرځوی الله دا (ګمان) حسرت (افسوس، ارمان) په زړونو د دوی کښې.

تفسیر : یعنی خامخا له دی سببه مړه شول چه د باندی ووتل که له مونږ سره پخپلو کورونو کښې اوسیدی نو ولی به مړه کیدل. یا به ولی وژل کیدل؟ دا وینا د دی له امله (وجی) ده چه د آوریدونکو مسلمانانو په زړونو کښې حسرت او افسوس پیدا شی چه په رښتیا سره مونږ بی له فکره او اتکله د باندی ووتلو او د جنګ په اور کښې مو ځانونه وغورځول. او دا نتیجه په لاس تری راغله که په کورونو کښې اوسیدی نو د دی مصیبت مخ به مو نه وی لیدلی. مګر مسلمانان داسی ناپوهان نه وو چه په هسی فریبونو به غولیدل بلکه له هسی خبرو څخه بالعکس د منافقانو پت (غیرت) او اعتبار لاړ. ځینو مفسرینو چه په ﴿ لِيَجْعَلَ اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ ﴾ کښې لام د عاقبت له پاره اخیستی نو داسی ئی معنی کوی. «د منافقانو پر ژبه او په زړه باندی ځکه داسی خبری جاری وی چه الله تعالیٰ تل دوی د افسوس او حسرت په اور کښې وسوځوی او پکښې پری ئی پردی.» او د دوی بل حسرت به دا وی چه مسلمانان ولی زمونږ په شان نه شول او زمونږ په خبرو باندی ولی چا غوږ کینښود. ګواکی په دی تقدیر سره د ﴿ لِيَجْعَلَ ﴾ تعلق د ﴿ لَا تَكُونُوا ﴾ الآیة - سره هم کیدی شی.

وَاللّٰهُ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ؕ

او الله ژوندی کول (ژوندی پریښودل) او مړه کول کوی (نه جنګ نه سفر او نه نور)،

تفسیر: یعنی ژوندی کول او مړه کول د الله تعالیٰ کار دی خورا (ډیر) ډیر کسان په خپل ګرد (ټول) عمر کښې سفرونه کوی او په ډیر جنګونو کښې شاملیږی مګر مرګ دوی ته د هغوی په کورونو او د دوی په بسترو کښې وررسیږی مګر بیا هم دوی وائی چه «سړی په خپل کور کښې له هر ډول (طریقه) ربړو (مصیبتونو) او اندیښنو څخنی ساتلی وی.» ډیر کسان داسی شته دی چه عادتاً په خپلو کورونو کښې اوسیږی مګر په پای (آخر) کښې داسی یوه وسیله وربرابریږی چه دوی له خپله کوره وځی او هم هغلته د باندی مړه یا ووژل شی د بندګانو په هسی پلمو (تدبیرونو) او بهانو مرګ بیرته کیدونکی او بچ کیدونکی نه دی. حضرت خالد بن ولید رضی الله تعالیٰ عنه د خپل وفات په وخت کښې وویل. «زما په بدن کښې هسی یوه لویشت

ځای نشته چه د تورو، نیزو او غشو له زخمه خالي وي، مگر زه نن لکه یو اوښ غوندي په خپل بستر او کور کښې مرم.» **فلا نامت اعین الجبناء** ـ الله دي وکړي چه د ویریدونکی سترگی خلاصي شي!

وَاللّٰهُ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ بَصِيۡرٌ ﴿١٥٦﴾

او الله پر هغو (تولو) شیانو چه تاسي ئې کوئ ښه لیدونکی دی (عالم په پټو او ښکاره ؤ).

تفسیر: یعني الله جل جلاله ته معلوم دی چه منافقان او کافران پر کومه لاره باندې درومي؟ او مسلمانان تر کوم ځای پوري د دوی له تشبه او پیروی ځني ځانونه ساتي؟ نو هر یوه ته الله تعالیٰ د ده له حاله سره مناسب بدل ورکوي.

وَلَئِنۡ قُتِلۡتُمۡ فِيۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ اَوۡ مُتُّمۡ لَمَغۡفِرَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَحۡمَةٌ خَيۡرٌ مِّمَّا يَجۡمَعُوۡنَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِنۡ مُّتُّمۡ اَوۡ قُتِلۡتُمۡ لَاِالَى اللّٰهِ تُحۡشَرُوۡنَ ﴿١٥٨﴾

او قسم دی خامخا که ووژلی شوئ تاسي په لاره د الله کښې یا مړه شوئ تاسي (په لاره د الله کښې چه طاعت دی) نو خامخا مغفرت له جانبه د الله او رحمت (مهرباني د الله) خیر (ډیر ښه) دی له هغو (مالونو) چه دوی ئې جمع کوي. او قسم دی که مړه شوئ تاسي یا ووژلی شوئ تاسي نو خامخا به الله ته راجمع کړی شئ تاسي (تول).

تفسیر: یعني فرض ئې کړئ چه که تاسي سفر یا «جهاد» ته ونه وځئ! او في الحال په یو چل ځان له مرگه وژغورئ (وساتي) ! مگر دا خبره ضروري ده چه کله نه کله به تاسي مرئ! یا به وژل کیږئ! بیا په هر حال سره تاسي گرد (تول) د الله تعالیٰ په مخ کښې حاضریدونکی او گرد (تول) سره جمع کیدونکی یئ! هلته به تاسي وپوهیږئ، هغه بختور کسان چه د الله تعالیٰ په لاره او په ښو کارونو کښې مري یا وژل کیږي دوی ته د الله تعالیٰ له مغفرت او مهرباني ځخه څومره ډیره برخه ور په برخه کیږي؟ چه د هغې په مقابل کښې دنیوی گټي او گرد (تول) جمع کړی دولت او ثروت هیڅ دی. حاصل دا چه که د منافقینو دغه وینا هم ومنل شي چه که دوی له

کوره نه وتل نو نه به وژل کیدل نو دلته هم بیخی د دوی خساره ده ژوند جاراوه شی بلکه دغه حقیقی مرگ نه دی او تل ژوندون دی.

هر ژوندی مړ کیږی، هغه مړ ژوندی دی چه د دین خدمت کړی، په غزا کښی مرینه

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

نو (یوازی) په سبب د رحمت د الله (چه پر تا شوی دی ای محمده! تل) نرمی کوی ته دوی ته او که وی ته (ای محمده!) بدخوی سخت زړه نو هرومرو (خامخا) به تار په تار شوی وو (اصحاب) له چاپیره ستا څخه (ای محمده!) نو عفوه وکړه له دوی نه (د دوی له تجاوز نه پر تا) او مغفرت وغواړه (له الله) دوی ته (د تقصیراتو د دوی) او مشوره وکړه له دوی سره (ای محمده! په کار) امر کښی نو کله دی چه تینگه اراده وکړه (ای محمده! د یوه کار کولو ته) نو توکل (اعتماد) وکړه پر الله باندی، بیشکه الله خوښوی توکل کوونکی (چه بریالی کوی ئی او د رشد او صلاح لاره ورښئی).

تفسیر: الله تعالیٰ مسلمانانو ته د هغوی په تقصیراتو باندی تنبیه وفرمایله او د عمومی عفوی د اعلان له اورولو څخه وروسته ئی دوی ته نصیحت وکړ چه بیا د دی دلی په خبرو باندی چه د لستونی ماران دی مه تیروځئ! په دی آیت کښی ئی د هغوی د تقصیر د عفوی تکمیل وکړ څرنگه چه د «احد» په غزا کښی له مسلمانانو څنی سخته غلطی او زیات تقصیر شوی ؤ ښائی چه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم زړه به خپه شوی وی او دا به ئی په خپل زړه کښی گرځولی وی چه وروسته له دی نه له دوی څنی به مشوره نه آخلم او بی له جرگی به کار کوم نو ځکه الله تعالیٰ په ډیره عجیبه او غریبه توگه (اسلوب) د جرگی سپارښت وکړ اول ئی له خپل لوری د معافی اعلان وفرمایه، ځکه چه الله تعالیٰ ته معلوم ؤ چه د پاک رسول صلی الله علیه وسلم دا غم او اندیښنه یوازی د الله تعالیٰ د رضا د حصول له پاره وه بیا ئی وفرمایل ﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ﴾ یعنی د الله تعالیٰ څومره زیات رحمت پر تاسی او دوی باندی دی چه تاسی ئی دومره خوش اخلاق او خوش خوی وگرځولئ، که کوم بل څوک وی نو الله تعالیٰ خبر دی چه په دغومره یوه لویه واقعه کښی به ئی څه سخته رویه غوره کوله؟ او برسیره په دی دا د الله تعالیٰ

ځومره مهربانی ده چه تا غوندی شفیق او نرم زړه رسول ئې هغوی ته وراستولی دی، فرض ئې کړئ که تاسی الله تعالیٰ دی نه کړی سخت زړه او په مزاج کښی مو شدت وی، نو دا قوم کله ستاسی په خواؤ شا کښی تولیدلی شو. که له دوی ځنی کومه غلطی کیدی شی او تاسی له دوی سره سختی کولی نو د شرم او دهشت له امله (وجی) به ستاسی مخ ته نشوی راتلی نو له دی امله (وجی) به دوی له ډیر لوی خیر او سعادت ځخه بی برخی پاتی کیدل او د اسلامی جمعیت شیرازه به سره شلیده لیکن حق تعالیٰ تاسی نرم زړه او نرم خوی پیدا کړئ تاسی بیٔ چه د اصلاح په غرض د دوی له تقصیراتو ځنی تل اغماض کوئ، نو دا تقصیر هم تر هغه ځایه پوری چه ستاسی له حقوقو سره تعلق لری ورمعاف کړئ! اګر که الله تعالیٰ خپل حق معاف کړی دی، خو بیا هم د دوی د زیاتی خوښی او زړه خوښولو له پاره تاسی هم له مونږ ځخه د دوی مغفرت وغواړئ! تر څو دا زړه ماتی ستاسی خوښی او انبساط محسوس کړی، او بیخی مطمئن او خوشال شی. او یوازی هم دا معافول نه بلکه وروسته له دی نه هم لکه پخوا په معاملاتو کښی له دوی سره مشوری کوه! وروسته له مشوری ځخه کله چه یوه خبره غوته شوه او پخه اراده ئې وکړی شوه نو بیا پر الله تعالیٰ باندی توکل وکړئ او هغه بی له تامل او ځنډ (توقف) ځخه په ځای راوړئ! ځکه چه الله تعالیٰ متوکلان خوښوی او د دوی کارونه جوړوی.

تنبیه : له حضرت علی کرم الله وجهه ځخه روایت دی چه رسول کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم ځخه سوال وکړ شو چه «عزم» څه شی دی؟ وئې فرمایل «مشاورة اهل الرأی ثم اتباعهم» (ابن کثیر). او په مجمع الزوائد کښی له حضرت علی رضی الله تعالیٰ عنه ځنی یو حدیث روایت شوی دی. «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! که مونږ کومه خبره په کتاب او سنت کښی ونه مومو، نو په هغی کښی کومه طریقه غوره کړو؟» رسول کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم وفرمایل «له عابدینو فقهاؤ سره مشوره وکړئ! ولا تمضوا فیه رأی خاصة! ـ د یوه یا دوه تنو خبره مه منئ!» بلکه د ګردی (تولی) مرکی او جرګی مشوره ومنئ!»

إِن يَنصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۖ وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي يَنصُرُكُم مِّن بَعْدِهِ ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

که مرسته (مدد) وکړی له تاسی سره الله (لکه چه په بدر کښی ئې وکړه) نو نشته (هیڅ) غالب پر تاسی باندی او که مرسته (مدد) ونه فرمائی له تاسی سره (الله لکه چه په احد کښی ئې پریښودئ) نو څوک دی هغه چه مرسته (مدد) به وکړی له تاسی سره وروسته له هغه (خذلان د) الله ؟ (هیڅوک نشته!) او خاص پر الله دی پس توکل (اعتماد) وکړی مؤمنان.

تفسیر: پخوا ئې رسول صلی الله علیه وسلم ته فرمایلي ؤ چه «په الله تعالیٰ توکل وکړئ!» دلته دا راښئي چه د توکل او اعتماد وړ (مستحق) او لائق هم هغه لوی ذات دی چه له ګردو (تولو) ځنې قوي او غالب دی. ګردو (تولو) مسلمانانو ته ښائي چه د ده پر مرستی (مدد) باندی توکل وکړي. پاک الله وروسته له دی نه له خپل لوری د مسلمانانو د تقصیراتو معافول او پر خپل رسول صلی الله علیه وسلم باندی ئې د هغو د معافولو نصیحت هغوی ته فرمائي، چه د هیچا په خبرو باندی مه خطا وځئ! او خالص پر الله تعالیٰ باندی توکل او اعتماد ولرئ! نو د هغه مرسته (مدد) به در ورسیږی او هیڅ یو طاقت به پر تاسی باندی نه غالبیږی. لکه چه د «بدر» په غزا کښې مو ولید. او که د کوم مصلحت له امله (وجی) ستاسی مرسته (مدد) ونه کړی نو بیا هیڅوک تاسی ته مرسته (مدد) نشي دررسولی، لکه چه د «احد» په غزا کښې تاسی ته تجربه وشوه.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾

او نه ښائي هیڅ نبي ته چه څه شی پټ کړی، او هر څوک چه څه شی پټوی نو رابه شي (دا پټوونکی) په هغه سره چه ده پټ کړی وی په ورځې د قیامت کښې، بیا به پوره ورکړی شي هر نفس ته (جزا د) هغه عمل چه کړی وی ده او پر دوی به ظلم ونه کړی شي (په تزئید د عذاب یا تنقیص د ثواب کښې)

تفسیر: له دی ځنې غرض یا به په پوره ډول (طریقه) سره د مسلمانانو تسکین او خاطر جمعي مقصد وی چه داسی وسوسه دوی ته پیدا نشي، چه ښائي رسول الله مبارک په ظاهر موږ معاف کړی یو او په زړه کښې له موږ ځنې خپه دی بیا به خپل زړه پر موږ باندی تشوی. نو الله تعالیٰ فرمائي چه دا کار د انبیاؤ علیهم السلام نه دی چه په زړه کښې ئې یو شی او په خوله ئې بل شی وی. یا د مسلمانانو پوهول دی چه د حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم له عظمت، عصمت او امانت څخه ځان خبر کړئ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نسبت هیڅکله چتی (فضول) او بیهوده خیالات په زړه کښې ونه ګرځوئ!. مثلاً داسی ګمان ونه کړئ! چه له غنیمت ځنې به ئې څه مال پټ ساتلی وی العیاذ بالله ښائي دا یوځکه فرمایلي وی چه هغو غشو ویشتونکو ته چه د غنیمت له پاره ئې خپل سنګرونه (مورچې) پریښودل، ګوندی داسی خیال په زړه کښې ګرځیدلی وی، چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به موږ ته له غنائمو څخه برخه نه راکوی. یا به ځینی شیان له موږ ځنې پټ ساتی. په ځینو روایتونو کښې راغلی دی چه د

«بدر» په غزا کښې يو شى (څادر يا توره) له غنيمت څخه ورک شوى ؤ چا وويل «ښائى چه هغه به پيغمبر د خپل ځان له پاره ساتلى وى.» نو دا آيت نازل شو. په هر حال مسلمانان پوهوى كه رسول الله مبارک د خپل نرم خوئى او خوش خلقى له امله (وجى) ستاسى غلطى معافوى نو تاسى لره د رسول اكرم صلى الله عليه وسلم د شان، عظمت، لوئى، عصمت، او پاكى زيات لحاظ په كار دى. ښائى چه مؤمنان په هيڅ قسم كمزورو او ركيكو خيالو پسى ونه ګرځى!. له بل لورى كه څه هم د رسول الله مبارک د شفقت او نرم زړه توب له يادولو څخه د «احد» د غزا په نسبت د مسلمانانو د تقصيراتو ورمعافول مقصد دى خو په دى ضمن كښى ئى د يوه بل تقصير يادونه هم وكړه چه د «بدر» له واقعى سره ئى تعلق درلود (لرلو) څو رسول الله صلى الله عليه وسلم د نرم خوئى له امله (وجى) هغه هم هيره كړى.

تنبيه : د «غلول» اصلى معنٰى د غنيمت په مال كښى خيانت كول دى. خو كله د مطلق خيانت په معنٰى هم راځى. خو كله محض د يوه شى په پټولو باندى هم د هغه اطلاق كيږى لكه چه ابن مسعود (رض) فرمائى «غلوا مصاحفكم!»

أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنۢ بَآءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَىٰهُ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾

آيا نو هغه څوک چه متابعت كوى د رضامندى د الله په شان د هغه چا دى چه بيرته راشى په قهر سره له (طرفه د) الله (د الله د غصى مورد وګرځى؟ بلكه نه دى) او ځاى د ده دوزخ دى، او بد ځاى د ورتلو دى (دا دوزخ).

تفسير: يعنى رسول الله مبارک چه په هر حال كښى نه يوازى د الله تعالى د مرضى تابع دى بلكه غواړى چه نور خلق هم د الله تعالىٰ د مرضى تابع وګرځوى. آيا دى د هغو خلقو كار كولى شى چه د الله تعالىٰ د غضب وړ (لائق) او د دوزخ مستحق وى؟ ممكن نه دى!.

هُمْ دَرَجَٰتٌ عِندَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾

دوى (د الله تعالىٰ د رضا تابعان خاوندان د متفاوتو) درجو دى په نزد د الله كښى او الله ښه ليدونكى (عالم) دى په هغو شيانو (هم) چه دوى (ئى) كوى.

تفسير : يعنى نبى عليه السلام او بل مخلوق له سره نه دى برابر. له طمعى او له نورو سپكو او ذليلو كارونو سره انبياء عليهم السلام هيڅ تعلق نه لرى. الله تعالىٰ ته ګرد (ټول) معلوم دى چه

څه درجې لري؟ او ګرد (تول) کارونه ورڅرګند دي. آيا الله تعالیٰ به هسې تيټ طبيعت لرونکو سړيو ته د نبوت لوی منصب څرنګه ورکوی؟ (العياذ بالله).

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ بَعَثَ فِيْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ

خامخا په تحقيق احسان کړی دی الله پر مؤمنانو باندی کله چه مبعوث کړ (راوليږه الله) په دوی (مؤمنانو) کښې رسول له نفس (جنس) د دوی نه

تفسير: يعني د هم دوی له جنسه او له قومه ئې يو بنيادم رسول ورليږلی دی چه له هغه سره کيناستل خبری اتری کول په ژبه ئې پوهيدل او د ده له هره قسمه انوارو او برکاتو څخه استفاده کول آسان دی. او د هغه له احوالو، اخلاقو، د ژوندانه له سوانحو امانت، ديانت، طهارت او د الله تعالیٰ څخه له ويری څخه ئې خبر يئ او کله چه ستاسی د هم دی قوم او قبيلی له يوه سړی څخه معجزی ښکاره شی او تاسی هغه وګورئ نو په يقين راوړلو کښې زيات سهولت راځی، فرض ئې کړئ که کوم پيری (جن) يا پرښته (ملک) د رسول په صفت ليږل کيدی نو د ده د معجزاتو د کتلو په وخت کښې هسې خيال ممکن ؤ څرنګه چه هغه د بشر له جنسه جلا (جدا) مخلوق دی ښائی چه دغه خوارق د ده د ملکی او جنی طبعيت او د نوعی صورت خاصه نتيجه وی. زمونږ عجز له هغه څخه د نبوت دليل نشی کيدی. په هر حال ښائی چه مؤمنان د الله تعالیٰ احسان ومنی چه ده داسی يو رسول صلی الله عليه وسلم ورليږلی دی چه له هغه څخه بی تکلفه د فيض استحصال کاوه شی. او له ډيری لوړی مرتبی او عزت او په ډير لوی منصب له فائزيدلو سره د هم دوی په مجمع کښې په ډيری نرم خوئی، خورا ملاطفت او ښه معاشرت او نهايت ملايمت ليده کيږی صلی الله عليه وعلیٰ آله الکرام وعلیٰ صحبه العظام وسلم).

يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ ۚ
وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿١٦٤﴾

چه لولی (دغه رسول) پر دوی باندی آيتونه د الله او پاکوی دوی (په توحيد سره له ګناه کينی او شرکه) او ښئی دوی ته کتاب (قرآن) او حکمت (شرعی احکام، ژوری خبری) او بيشکه وو دوی (له دی نه) په خوا هرومرو په ګمراهی ښکاره کښې.

تفسير: هم دا مضمون د البقری د سورت په (١٢٩) او (١٥١) آيتونو کښې تير شوی دی.

خلاصه ئی دا ده چه ځلور شیان ئی بیان کړی دی.

(۱) د آیتونو «تلاوت» (د الله تعالیٰ د آیتونو لوستل او اورول) چه د هغو په ظاهری معنی باندی د دی له امله (وجی) چه د ژبی خاوندان دی پوهیږی او عمل پری کوی.

(۲) د نفسونو «تزکیه» (د نفسانی ککړو او د شرک او معصیت له ګردو (تولو) مراتبو څخه د دوی د زړونو پاکول او ښه صیقل کیدل) دا شی د «آیاة الله» د عمومی مضامینو له تعمیل او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له صحبت او د قلبی توجه او تصرف څخه باذن الله حاصل شوی ؤ

(۳) «تعلیم الکتاب» (هغوی ته د کتاب الله مراد ورښودل) چه په خاصو خاصو مواقعو کښی به هغه ته ضرورت پیښیده، مثلاً که اصحابو کرامو به یو لفظ د ظاهری مدلول، عمومی تبادراو محاوری له لحاظه معنی کاوه او د مشکلاتو سره به مخامخ شول په دی وخت کښی به حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم د کتاب الله اصلی مراد چه د مقام له قرائنو څخه به ښکاره کیده بیاناوه او د دوی اشتباه به ئی لری کوله لکه چه په ﴿ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُم بِظُلْمٍ ﴾ الآیة ـ او نورو ځایونو کښی دغه طریقه عملی شوی وه.

(٤) د «حکمت» تعلیم (د حکمت ژوری خبری ورښوول) او د قرآن کریم په غامضو اسرارو او د شریعت په لطائفو او دقیقو او عمیقو عللو باندی ئی (تصریحاً یا اشارتاً) مطلع کول.

رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالیٰ په اعانت او توفیق دا پاتی قوم د علم او عمل په اعلیٰ مراتبو باندی فائز کړ، چه له سلهاؤ پیړیو را په دیخوا په انتهائی جهل او وحشت او ښکاره ګمراهی او ضلالت کښی دوب وو، د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ښو ورځنی تعلیم او صحبت په برکت د ده اصحاب رضی الله تعالیٰ عنهم د ګردی (تولی) دنیا لارښوونکی او معلمان شول. نو دوی لره ښائی چه د دی لوی نعمت قدر وپیژنی، او هیڅکله په هیره سره هم هسی کوم حرکت ته اقدام ونه کړی چه له هغه څخه د دوی زړه خوږ او متالم شی. (د«ان کانو» ان له مثقلی څخنی مخففه شوی ده او د «هم» ضمیر پکښی مستتر دی او دا مخکښی لام فاصل دی.)

أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُم مِّثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا ۖ

آیا کله چه دررسید تاسی ته (په احد کښی له کفارو څخه) یو مصیبت چه په تحقیق سره رسولی ؤ تاسی (کفارو ته په بدر کښی) دوه چنده له دی غمه نو وویل تاسی له کومه دا (غم راغی مونږ ته؟) یا رسیدلی وئ تاسی په دوه چنده له نصرته (ای مسلمانانو په بدر کښی) نو وویل تاسی له کومه دا (غم راغی مونږ ته؟)،

تفسیر: لومړی د «احد» قصه کیده. په منځ کښی د هغه تقصیر د عفوی ذکر راغی چه واقع شوی ؤ او د هغه په تناسب د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم د اخلاقو او د حقوقو یادونه

وکړی شوه اوس بیا د «احد» د قصې په لوری رجوع کیږی یعنی «د احد» په غزا کښې هغه تکلیف او نقصان چه تاسی وګاله (تیر کړ)، د هغه په نسبت په تعجب سره وایئ چه دا مصیبت له کومه راغی؟ مونږ خو مسلمانان مجاهدین وو او د الله تعالیٰ په لاره کښې د ده له دښمنانو سره د جنګیدلو له پاره وتلی وو او الله تعالیٰ د پاک رسول صلی الله علیه وسلم په مبارکه ژبه مونږ ته د نصرت او مرستی وعده هم راکړی وه نو بیا دا مصیبت پر مونږ باندی ولی نازل شو؟ او له کومه راورسید؟ د هسی وینا کولو په وخت کښې داسی فکر کول په کار دی، چه هومره تکلیف چه تاسی ته رسیدلی دی، د هغه تکلیف دوه چنده ستاسی له لاسه کفارو ته هم رسیدلی دی. په «احد» کښې تقریباً ستاسی (۷۰) تنه شهیدان شول او په «بدر» کښې د کفارو (۷۰) تنه ووژل شول او (۷۰) تنه نور کافران داسی بندیان شول چه د هغوی وژل ستاسی په پوره واک (قبضه) کښې وو بیا په «احد» کښې هم لومړی د کفارو زیات له شلو تنو مقتولان شول. که د لږی مودی له مخی تاسی مغلوبیان شوئ، نو په «بدر» کښې تاسی کفارو ته سخته ماته ورسولی وه او په «احد» کښې هم کله چه تاسی خپلی پښی ټینګی او په میړانه وجنګیدئ، نو کفار وتښتیدل او د جنګ ډګر ئی پریښود. نو په داسی صورت کښې انصافاً تاسی لره له خپلو تکالیفو څخه د شکایت کولو او زیات خپه کیدلو موقع نه ده پاتی.

قُلۡ هُوَ مِنۡ عِنۡدِ اَنۡفُسِكُمۡ ؕ

ووایه (ای محمده! دوی ته) چه دا (مصیبت او تکلیف) له جانبه د نفسونو ستاسی دی!،

تفسیر: که غور وکړئ نو تاسی په خپله د هم دی مصیبت سبب یئ! تاسی له ډیره څوښه د رسول مبارک او د ډیرو تجربه لرونکو نظریات ونه منل او پخپله خوښه او اختیار مو له مدینی منوری څخه د باندی د جنګ محاذ قائم کړ بیا سره له شدیدی نهی غشو ویشتونکو خپل مهم سنګرونه (مورچی) تش پریښودل او یو کال پخوا کله چه د «بدر» د بندیانو په نسبت تاسی ته اختیار درکړ شو چه یا دوی ووژنئ! یا «فدیه» تری واخلئ او خوشی ئی کړئ مګر په دی صورت کښې به خامخا په راتلونکی کال کښې هم دومره کسان له تاسی څخنی ووژل شی خو تاسی فدیه غوره او هم هغومره کسان مو ووژل شول اوس هم هغه وعده تر سره شوه نو تعجب او انکار ته هیڅ یوه موقع نه ده پاتی. دا شی خو په خپله ستاسی له خوا منلی شوی دی. (د «بدر» د بندیانو پوره قصه ده «الانفال» په سورت کښې راځی.)

اِنَّ اللّٰهَ عَلٰی کُلِّ شَیۡءٍ قَدِیۡرٌ ﴿۱۶۵﴾ وَمَاۤ اَصَابَكُمۡ يَوۡمَ

الْتَقَى الْجَمْعٰنِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِيْنَ نَافَقُوْا ۚ

بیشکه الله پر هر شي باندی (چه اراده وفرمائی) ښه قادر دی (نو قادر دی په نصرت او خذلان هم). او هغه (غم) چه درسیدلی دی تاسی ته په هغی ورځی کښی چه سره یو ځای شوی وو دوه فوځونه پس (هغه په اذن (حکم) د الله سره ؤ او له پاره د دی ؤ چه معلوم (ښکاره) کړی «الله» مؤمنان او (بل) له پاره د دی ؤ چه معلوم (ښکاره) کړی «الله» هغه کسان چه نفاق ئی کړی ؤ،

تفسیر : کله چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی بری ورکوی او کله چه اراده وفرمائی ماتی ور په برخه کوی. مغلوبیت د دی له امله (وجی) نه دی چه الله تعالیٰ په هغه وخت کښی پر بری ورکولو باندی قادر نه ؤ بلکه د دی له پاره دی چه ستاسی له کسب او اختیار څخه داسی یو صورت پیدا شوی دی چه په کلی غلبی ورکولو کښی مصلحت نه ؤ په هر حال هر څه چه شوی دی د الله تعالیٰ په حکم او مشیت سره شوی دی چه د هغه سبب تاسی وئ! او په هغه کښی حکمت دا ؤ چه له یوه لوری د هر مخلص مؤمن د ایمان او د اخلاص او له بل لوری د هر منافق د نفاق درجه ظاهره شی، اومه او پاخه، سره او ناسره، کامل او ناقص سره جلا (جدا) او د مخلص او غیر مخلص په منځ کښی هیڅ التباس پاتی نشی. او دا گرد (تول) په علم شهودی سره هم همغسی معلوم کړی لکه چه په علم غیبی سره ورته معلوم دی.

وَقِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُوْا ۭ

او وویلی شو دغو (بیرته تلونکو منافقانو) ته چه راځئ (احد ته) غزا وکړئ (له کفارو سره) په لاره د الله کښی یا مدافعه وکړئ! (د دښمن له نفسونو او مالونو او کورونو خپلو!)

تفسیر: د جنگ له شروع کیدلو څخه پخوا کله چه رئیس المنافقین عبدالله بن ابی غوښتل چه له (۳۰۰) سریو سره بیرته ستانه (واپس) شی نو په دی وخت کښی هغو ته وویل شول چه «د جنگ په عین موقع کښی چیری تښتئ؟ که د اسلام په دعوی کښی صادق یئ! نو واخلئ! د الله تعالیٰ په لاره کښی جنگ وکړئ! که نه اقلا د دښمن په مدافعه کښی څه برخه واخلئ! یعنی له اسلامی لښکر سره مله شئ! چه د تعداد د کثرت اثر پر غلیم باندی ولویږی. یا دا که د الله تعالیٰ په لاره کښی د دین له پاره نه جنگیږئ، نو د وطنی او قومی حمیت او غیرت یا د خپلو اموالو او اولادونو د حفاظت له پاره خو د دښمن مدافعه وکړئ! ځکه که دښمن بری ومومند نو په انتقام اخیستلو کښی به د مؤمنانو او منافقانو په منځ کښی هیڅ تمیز او تفریق نه کوی. او د نورو

مسلمانانو په شان به تاسی ته هم نقصان دررسیږی.» الغرض پر دوی باندی له هر پلوه د دوی د ذوق سره سم د حجت اتمام وکړی شو، تر څو هر څه چه د دوی په زړونو کښی وی، علانیه ظاهر شی.

قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنَٰكُمْ

نو وویل دی (منافقانو) که مونږ پوهیدی په جنګ نو هرومرو (خامخا) به مونږه متابعت کړی ؤ ستاسی.

تفسیر : یعنی جنګ پیښیدل مونږ ته یقینی په نظر نه راځی او دا خوشی چتی یوه اوازه ده. که مونږ پوهیدلو چه په رښتیا سره جنګ پیښیدونکی دی، نو هرومرو (خامخا) به له تاسو سره تلو، کله چه مونږ وګورو چه په رښتیا سره جنګ پیښیدونکی دی، نو خامخا به مو ستاسی سره ملګرتیا کوله. یا دا مطلب که کومه منظمه او باقاعده مقابله وی، نو مونږ به له تاسی سره پاتی کیدلو، خو نو دا کومه مقابله ده، چه له یوه جانبه (۳۰۰۰) لښکر، او له بله جانبه یوازی (۱۰۰۰) بی وسلی او بی سامانه مسلمانان وی. دا خو جنګ نه دی، محض خپل ځان په هلاکت کښی غورځول دی. یا له «لو نعلم قتالاً» څخه ئی دا ښکارول چه خانه! که مونږ په جنګی فنونو ، اصولو او ترتیباتو پوهیدی، نو له تاسی سره به پاتی کیدلو، ګواکی په زړه کښی ئی طعنی ورکولی، چه زمونږ پر مشورو باندی تاسی تګ ونه کړ. او د نورو په نظریو باندی تاسی عمل وکړ، نو مونږ ستاسی په نزد د جنګ له اصوله ناپوهان یو، او تاسی پوهان یئ! نو د څه له پاره له خپلو ځانو سره بیایئ؟ لنډه ئی دا چه د دروغو پلمی (بهانی) ئی جوړی کړی، او بیرته لاړل. الله تعالیٰ د منافقانو په تکذیب کښی وائی.

هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ

دوی کفر ته په دغی ورځی کښی (چه دغه خبره ئی کوله) ډیر نژدی وو له دوی نه په نسبت سره د ایمان.

تفسیر : منافقان په زړه کافران او په خوله مسلمانان وو. او تش په ژبه له مسلمانانو سره یو ځای وو. د «احد» د جنګ په عین موقع کښی دوی له نبی علیه السلام او نورو مسلمانانو څخه جلا (جدا) او بیرته ستانه (واپس) شول، او حیلی او پلمی (بهانی) ئی جوړی کړی د دی دوه کارونو څخه د دوی نفاق څرګند شو اوس په ظاهر کښی هم دوی د ایمان په نسبت کفر ته ډیر نژدی شوی دی، او پخپل دی فعل سره مسلمانانو ته زیان او کفارو ته تقویه رسوی.

يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِم مَّا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾

وائی دوی (منافقان) په خولو خپلو سره هغه (خبره) چه نشته (پری تصدیق) په زړونو د دوی کښی، او الله ښه پوه دی په هغه څه (هم) چه پټوی ئی دوی (په زړونو خپلو کښی له حسد او کفره).

تفسیر: یعنی په ژبه خو دوی ﴿ لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنَاكُمْ ﴾ ویل، او هغه شی چه د دوی په زړونو کښی دی صاف ئی نه وائی د دوی په زړونو کښی دا ؤ. «ښه دی چه مسلمانان مغلوب او ذلیل شی او مونږ له دیری خوښی څخه اتڼونه واچوو.»

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا ۗ

هغه (منافقان) چه ویل ئی په (حق د) وروڼو خپلو کښی حال دا چه دوی (پخپله) ناست وو (له جنګه) که دوی (د احد غازیانو) زمونږ خبری منلی وی نو نه به وو وژل شوی،

تفسیر : یعنی پخپله نامرادان شول او بیرته کیناستل، او د خپل د تبر وروڼو د مدینی انصارو ته وائی که زمونږ خبرو ته مو غوږ نیولی وی، او پخپلو کورونو کښی آرام ناست وی نو هیڅکله به نه وژل کیدئ!

قُلْ فَادْرَءُوا عَنْ أَنفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) نو لری کړئ تاسی له نفسونو (ځانونو) خپلو څخه مرګ که یئ تاسی صادقان (رښتینی په دی خبره چه تاسی سره د مرګ دفعه شته).

تفسیر: یعنی که د کور په کیناستلو سره ځانونه ژغورل (ساتل) کیږی نو ګورو به چه د مرګ مخه به تاسی څرنګه ونیسئ چه تاسی کورو ته ورننوځئ که سره له دی چه په کورونو کښی پاتی شوی یئ، بیا هم د مرګی له منګولو څنی ځانونه نشئ ژغورلی (بچ کولی)، نو بیا ولی د توریالیو (بهادرو) غوندی د جنګ په میدان کښی د عزت مرګ نه غوره کوئ؟

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ
عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ
وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾

او له سره گمان مه کوی! (ای محمده یا ای سامعه!) پر هغو کسانو چه وژل شوی دی دوی په لاره د الله (جهاد او طاعت) کښی د مړو (مړه نه دی)، بلکه ژوندی دی په نزد د رب خپل رزق ورته ورکولی شی (له جنتی ماکولاتو او مشروباتو څخه) په دی حال کښی چه خوشاله دی دوی په هغه شی باندی چه ورکړی دی دوی ته الله له فضله خپله او خوشالیږی دوی (په راتلو د) هغو کسانو باندی چه لا نه دی رسیدلی دوی تر هغو پوری وروسته د دوی نه په دی شان سره چه نه به وی (هیڅ قسم) ویره په دوی باندی او نه به دوی (هیچری) غمجن کیږی (د ثواب په نقصان سره) خوشالیږی دوی په نعمت سره له (جانبه د) الله او (د ده په) فضل سره او (په دی سره چه) بیشکه الله نه ضائع کوی اجر د مؤمنانو (بلکه پوره ئی ورکوی).

تفسیر : یعنی د کور ناستی د مرگ مخه نشی نیوی. هو! سری له هغه مرگه بی برخی کوی چه د مرگ په ځای ورته ابدی ژوندون ویلی شی. شهیدانو ته وروسته له شهادته یو مخصوص دول (طریقه) ژوند ور په برخه کیږی چه نورو مړو ته هغسی ژوند نه ورکاوه کیږی. دوی ته د الله تعالیٰ ممتاز قرب حاصلیږی. او په خورا (دیر) لویو درجاتو او مقاماتو باندی فائز کیږی. د جنت رزق دوی ته په آزادی سره وررسیږی څرنگه چه مونږ په یوه طیاره کښی کینو، او په دیر لږ وخت کښی هر چیری چه مو زړه وغواړی. الوځو او درومو، د شهیدانو ارواح هم د «طیور خضر» په حواصلو یعنی د شنو مرغانو په ججورو کښی ننوځی او د جنت ننداری کوی. د دی «طیور خضر ـ شنو مرغانو» کیفیت او لویوالی الله تعالیٰ ته معلوم دی. د هغه ځای شیونه زمونږ د خیال په احاطه کښی کله راتلی شی. په دی وخت کښی شهیدان په بیشانه خوشال وی او په مسرت او بهجت (خوشحالی) سره، په گوری چه الله تعالیٰ دوی ته په خپل فضل سره د شهادت

دولت عنایت فرمایلی دی، او پخپلو عظیم الشان نعمتونو سره ئی پاللی دی او پخپل فضل سره ئی هره شیبه هغوی ته د زیاتو نعمتونو سلسله قائمه کړی ده دا شهیدان د هغو وعدو په لیدلو چه د رسولانو په ژبو د شهداؤ په نسبت ورکړی شوی دی ډیر زیات خوشالیږی. او پخپلو سترګو ګوری چه الله تعالیٰ د ایماندارانو محنت نه ضائع کوی، بلکه د خیال او ګمان له میچه زیات بدل هغوی ته ورکوی. بیا نه یواځی دا چه دوی پخپلو احوالو باندی دومره خوښ او خوشال دی، بلکه د هغو مسلمانانو ورونو له تصوره چه له دوی څخه وروسته پاتی دی او په فی سبیل الله «جهاد» او نورو خیریه ؤ امورو کښی مشغول دی او هغوی ته به هم، که زمونږ په شان د الله تعالیٰ په لاره کښی ووژل شی یا اقلا د ایمان له دولت سره ومری، د دوی له ایمانی رتبی او حیثیت سره سم هم داسی خوندور او بی ویری ژوندون به ورپه برخه کیږی او دلته به مزی کوی، نه به د مقدم غم او نه به د مؤخر ویره له دوی سره وی. مامون او مطمئن به د الله جل جلاله په رحمت کښی برابر داخلیږی لا ډیره خوښی ورحاصلیږی. په ځینو روایتونو کښی راغلی دی چه د «احد» یا د (بیر معونه) شهیدان جنت ته رسیدلی، له الله تعالی څخه ئی تمنا کړی. «کشکه زمونږ د دی عیش او تنعم خبر زمونږ نورو ورونو ته څوک ورسوی چه هغوی د دی خوندور ژوند په لوری ژر راوځغلی او ځانونه له مونږ سره ونښلوی او له «جهاد» څخه ځنی خپل ځانونه هیڅ ونه ساتی.» حق تعالیٰ وفرمایل چه زه ئی ور رسوم. نو ئی دا آیت نازل او دوی ئی هم مطلع کړل چه مونږ ستاسو له امیلونو سره سم دا خبر دنیا ته وروړساوه. نو هغه شهیدان له دی څنی لا خوشال شول.

ٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ مِنۢ بَعْدِ مَآ أَصَابَهُمُ ٱلْقَرْحُ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ مِنْهُمْ وَٱتَّقَوْا۟ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ إِنَّ ٱلنَّاسَ قَدْ جَمَعُوا۟ لَكُمْ فَٱخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَٰنًا وَقَالُوا۟ حَسْبُنَا ٱللَّهُ وَنِعْمَ ٱلْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

هغه کسان چه حکم ئی منلی دی د الله او (حکم ئی منلی دی د) رسول (د الله) پس له هغه چه رسیدلی ؤ دوی ته زخم (تکلیف مشقت) شته له پاره د هغو کسانو چه نیکی ئی کړی له دوی نه (د الله د حکم په منلو سره) او پرهیزګاری ئی کړی ده (له مخالفته) اجر ډیر لوی (د جنت) (دوی) هغه کسان دی چه وویل دوی ته (ځینو) خلقو چه بیشکه خلق (د مکی) په تحقیق سره راټول شوی دی ستاسی (د جنګ) له پاره نو وویریږئ! له دوی نه (یا) په

تحقیق سره تول کړی ئی دی (سامان د مقابلې) ستاسی له پاره نو وویرېږئ له دوی نه پس (دغو ویرولو) لا زیات کړ ایمان د دوی (یقین زړورتوب) او وویل دوی بس دی مونږ ته الله او څومره ښه وکیل (کار جوړوونکی) دی (الله).

تفسیر : «والذین» صفت دی له پاره د مؤمنین. یا منصوب دی په مدح سره. یا مبتداء دی او خبر ئی «للذین احسنوا» توله جمله ده، او (من) بیانیه دی. او مقصود له احسان او تقوىٰ څخه تش مدح او تعلیل دی. نه تقئید ځکه چه دوی ګرد (تول) سره محسنین او متقین وو. کله چه ابوسفیان له «احد» څخه د مکی معظمی په لوری بیرته رهی (روان) شو نو په لاره کښی دا خیال ورته پیدا شو. چه له مونږ ځنی لویه غلطی وشوه چه مجروح او مغلوب مسلمانان مو هم هغسی پریښودل او بیرته تری راغلو نو ئی جرګه سره وکړه او دا ئی سره غوته کړه چه راځئ! بیرته مدینی ته لاړ شو. او د هغو قصه بیخی پای ته ورسو. کله چه دا خبر رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورسید نو اعلان ئی وکړ. «هغه غازیان چه پرون له مونږه سره په غزا کښی شریکان وو نن دی بیا د دښمن د تعقیب له پاره تیار شی!» مجاهدین سره له دی چه ستړی او ستومان او له زخمونو ځنی ئی وینی بهیدی، د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دی دعوت ځواب ئی په (لبیک) سره ووایه رسول الله مبارک د مجاهدینو د لښکر سره تر یوه ځای پوری چه (حمراءالاسد) نومیږی او له مدینی منوری څخه تقریباً اته میله لری دی لاړل. د ابوسفیان په زړه کښی د دی خبری له اوریدلو څخه چه مسلمانان زمونږ د تعاقب له پاره رادرومی سخته ویره ولویده او د خپلی دوهم ځلی حملی اراده ئی فسخه کړه او په ډیر تلوار د مکی معظمی په لوری په منډو شول. د عبدالقیس یوه تجارتی قافله د مدینی منوری په لوری راتله ابوسفیان د دی قافلی سریو ته څه رشوت (بډی) ورکړی او دوی ئی په دی باندی وادار کړل. چه «تاسی په مدینی منوری کښی داسی اخبار نشر کړی چه د هغو له اوریدلو څخه مسلمانان له مونږ مکیانو ځنی وویریږی کله چه هغوی په مدینی منوری کښی دا خبر مشهور او خور کړ، چه «مکیانو بیا یو لوی لښکر او ډیر سامان د مسلمانانو د استیصال او بیخ ویستلو په نیت سره تول کړی دی.» د دی خبری د اوریدلو په اثر د مسلمانانو په زړونو کښی د خوف او ویری په ځای اسلامی ځوښ او ایمانی خروش پیدا شو. او د کفارو د اجتماع او د احوالو له اوریدلو څخه ئی وویل ﴿حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ د ګردی (تولی) دنیا په مقابل کښی مونږ لره یواځی الله تعالیٰ کافی دی! نو په دی مناسبت دا آیت نازل شو. ځینی وائی چه د «احد» د غزا په اخر کښی ابوسفیان اعلان کړی ؤ چه «په بل کال کښی به بیا په (بدر) کښی سره جنګیږو.» رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دا ومانه. کله چه بل کال راغی رسول الله مبارک مسلمانانو ته حکم وکړ چه د «جهاد» له پاره لاړ شئ! او که څوک نه ځی نو د الله تعالیٰ رسول به یواځی ولاړ شی.» له هغه لوری ابوسفیان له خپلو لښکرو سره له مکی معظمی څخه ووت، لږ څه لری ولاړل خو زړ ئی د همت ملا ماته شوه او سخت وویریدل او د قحط پلمه (بهانه) ئی

جوړه کړه او بیرته مکې معظمې ته ستانه (واپس) شول. مګر داسې صورت ئې وسنجاوه (داسې صورت جوړ کړ) چه الزام پر مسلمانانو باندې راولې یو سړی مدینې منورې ته رهی (روان) ؤ، هغه ته ئې څه مبلغ ورکړ او وئې ویل هلته داسې خبرې نشر کړه چه د هغو له اوریدلو څخه د مسلمانانو همت سست او په دوی کښې ویره ولوېږي او د جنګ له پاره راونه وځي.» کله چه دی مدینې منورې ته ورسید داسې خبر ئې مشهور کړ چه «مکیانو خورا (ډیر) ډیر لښکر سره تول کړی دی که تاسې له هغوی سره ونه جنګیږئ، نو دا به ښه وی.» حق تعالیٰ په دی وخت کښې مسلمانانو ته استقامت او ثبات مرحمت کړ. او دوی ګردو (تولو) داسې وویل «مونږ ته پاک الله کافي دی» بالاخر مسلمانان له هم هغې وعدې سره سم د «بدر» په لوری وخوځیدل چه هلته لوی موسمي بازار جوړ شوی ؤ، مجاهدینو تر دریو ورځو هلته تجارت وکړ او ښې ګټې ئې تری واخیستې او بیرته مدینې منورې ته راغلل. دی غزا ته «بدر الصغریٰ» وائې په دی وخت کښې هغه کسان چه ملګرتیا ئې وکړه او تیار شول دوی ته داسې بشارت ورکړ شو. سره له دی چه په «احد» کښې زخمیان شوی وو او سخت زیانونه ئې ګاللي (تیر کړی) وو، دوی بیا داسې جرأت وکړ. د مسلمانانو د دی جرأت او چمتووالي (تیاری) د خبر اوریدلو څخه مشرکان له لاری څخه بیرته وګرځیدل. مکیانو د دی لښکرکشي نوم «جیش السویق» کیښود یعنې هغه لښکر چه یوازې ستوان ئې وخوړل، او بیرته ستانه (واپس) شول.

تنبیه: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا﴾ یوازې د دوی د مدحې، ستاینې او د شان د لوړولو له پاره دی که نه هغوی ګرد (تول) سره هم داسې وو.

فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾

نو بیرته راوګرځیدل (دا مومنان) په نعمت سره له (جانبه د) الله او (په) فضل «احسان او رحمت سره له الله نه» چه ونه رسیده دوی ته هیڅ بدی (نه زخم نه قتل نه هزیمت) او تابعان شول دوی د رضامندی د الله، او الله څښتن (مالک) د فضل (احسان رحمت) ډیر لوی دی.

تفسیر: یعنې د الله تعالیٰ فضل ته وګورئ! چه نه جنګ او جګړه وریپښه شوه نه کوم اغزی د دوی په پښو کښې مات شو او ویریا ئې ثواب وګاټه او له تجارت څخه ئې ګټې واخستلې او پر دښمنانو باندې ئې خپله ویره کیښوده او خپل شان شوکت ئې ورښکاره کړه. او د الله تعالیٰ له خوښی سره بیرته صحیح سالم او (روغ، رمټ) خپلو کورونو ته وګرځیدل.

تنبیه د «بدر صغریٰ» په شان د «حمراءالاسد» په غزا کښې هم له یوی تجارتی قافلې سره د

مالونو بیع او شراء (پیرودل او پلورل) شوی وو او مسلمانانو له هغه تجارت څخه ډیره گټه اخیستی وه اغلباً له «فضل» څخه هم دغه مالی نفع مراد ده.

إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

بیشکه دا سړی شیطان دی چه ویروی تاسی (ای مؤمنانو) له دوستانو خپلو (چه کفار دی) نو مه ویریږئ تاسی له کفارو! او وویریږئ زما (د احکامو له ترک) څخه! که یئ تاسی مؤمنان (په حق سره).

تفسیر: (په «یخوف اولیاءه» کښی اول مفعول محذوف دی. «ای یخوفکم اولیاؤه الکفار» یعنی څوک چه له هغه لوری څخه راغی او ویروونکی خبری خپروی هغه شیطان دی یا د شیطان په اغواء سره داسی کوی چه له دی نه د هغه مقصد دا دی چه د خپلو لویو ملگرو او د نورو خپلوانو خوف او ویره پر تاسی باندی واچوی نو که تاسی مؤمنان یئ او هرو مرو ایمان لرونکی هم یئ لکه چه د هغه ثبوت تاسی عملاً راښودلی دی نو له دی شیطانانو څخنی بیخی مه ویریږئ! او یوازی له ما څخنی وویریږئ!
له الله نه که ویریږی پرهیزگار شه! ښه سړی ـ جن او انس به دی صفت کړی ټول دی بولی ښه سړی

وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۗ
يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾

او نه دی غمجن کړی تا هغه کسان چه منډی وهی (جلتی کوی) دوی په جانب د کفر (د منافقانو او مرتدانو) بیشکه دوی به له سره هیڅ ضرر نه رسوی الله ته د هیڅ شی (بلکه ضرر رسوی ځانونو خپلو ته)، اراده لری الله د دی چه مقرر نه کړی د دوی له پاره هیڅ برخه (نعمت) په آخرت کښی او (مقرر) دی دوی لره عذاب ډیر لوی (د دوزخ سره د ثواب له حرمانه).

تفسیر: یعنی د شیطانانو له ډارولو ځنی مؤمنان نه ډارېږي!. هو! منافقان د دوی خبرو ته غوږ ږدی او د کفر په لوری منډی وهی تاسی د دی ملعونانو منافقانو له حرکاتو ځنی مه خپه او مه اندیښمن کیږئ! دوی د الله تعالیٰ دین او د ده د رسول هیڅ شي نشي خرابولی او یوازی خپل ځان ته زیان رسوی د دوی له حده تیر نفاق او شقاق دا راښئی چه حق تعالیٰ به دوی د کار په انجام کښی له حقیقی برې او ګټی ځنی بی برخی کړی او سخته سزا به ورکړی. هغه کسان چه داسی معاند، شریر او کاږه تلونکی وی د الله تعالیٰ عادت له هغوی سره تل هم داسی دی. نو ضرور نه ده چه ته د هسی خلقو په غم کښی غمجن او خپه شي.

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾

بیشکه هغو کسانو چه پیرودلی ئی دی (بدل کړی ئی دی) کفر په ایمان سره له سره به ضرر نه رسوی دوی الله ته هیڅ شي او (مقرر دی) دوی ته عذاب دردناک (د دوزخ).

تفسیر: دغه تکرار د تاکید له پاره دی او د منافقانو او مرتدانو له تخصیص څخه وروسته تولو کفارو ته شامل دی یعنی هغه کسان چه فطری ایمان ئی بدل او کفر ئی اختیار کړ اعم له دی نه چه یهودی وی که نصرانی مشرک وی که منافق یا بل څوک او دوی ګرد (تول) سره یو ځای هم شي خو بیا هم دوی ګرد(تول) سره د الله تعالی هیڅ یو شي نشي خرابولی. هو! دوی به خپل لاس خپله پښه په تبر وهی چه په نتیجه کښی به د دردناک عذاب مورد ګرځی.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ
لِّأَنفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾

او نه دی ګمان کوی هغه کسان چه کافران شوی دی چه بیشکه دا چه مهلت ورکوو مونږ دوی ته خیر (غوره) دی له پاره د ځانونو د دوی (داسی نه ده بلکه) بیشکه هم دا خبره ده چه تل مهلت ورکوو مونږ دوی ته له پاره د دی چه زیاته کړی دوی ګناه او (مقرر) دی دوی ته عذاب سپکونکی.

تفسیر: یعنی امکان لری چه کافران خپل اوږد عمر، خوښی، خوشالی، دولت، ثروت عزت او د نورو شیانو زیادت ته وګوری هسی اتکل وکړی که موږ په رښتیا سره مغضوب او مطرود وی نو دومره فراخی او مهلت ولی راکاوه کیږی؟ او د هسی ښه ژوندون او ارام په حالت کښی د څه له پاره شپی او ورځی تیروو؟ نو واضحه دی وی، چه دغه مهلت ورکول د دوی به حق کښی کومه ښه خبره نه ده. او د مهلت ورکولو نتیجه به خو هم داسی وی چه دوی به بیخی په ګناهونو کښی دوبیږی او د کفر په حالت کښی به مری نو دوی دی په خپل اختیار او د پوره آزادی سره ښه په زړه پوری ارمانونه وباسی او د ګناهونو خورا (ډیره) لویه او مهمه ذخیره دی د خپل ځان له پاره توله کړی دوی هسی فکر کوی چه موږ به خورا (ډیر) لوی عزت کښی یو حال دا چه ډیر ذلیل او خورا (ډیر) سپکوونکی عذاب د دوی له پاره تیار دی. نو اوس قضاوت او ښه فکر پکښی وکړئ! چه دغه مهلت د هسی کسانو په حق کښی ښه دی که بد؟ (نعوذ بالله من شرور انفسنا).

مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلٰى مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيْزَ الْخَبِيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِيْ مِنْ رُّسُلِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ۠

نه دی الله چه پریږدی مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چه یئ تاسی (ای خلقو!) پر هغه تر څو چه جلا (جدا) کړی (الله) ناپاکه له پاکه څخنی، او نه دی الله چه خبر کاندی تاسی په غیب باندی (چه د منافقانو تمیز دی له مخلصانو څخه) ولیکن الله غوره کوی له رسولانو خپلو څخه چه اراده وفرمائی (د غوره کولو ئی)،

تفسیر: یعنی همغسی چه د دنیا خوشالی او مهلت د کفارو په حق کښی د مقبولیت دلیل نه دی، هم داسی که مخلصو مسلمانانو ته مصیبتونه او نامناسبه حوادث (د احد د غزا په شان) ورپیښ شی نو هغه هم د دی خبری دلیل نشی کیدی چه هغوی د الله تعالیٰ په نزد مغضوب دی. خبره دا ده چه الله تعالیٰ مسلمانان هسی بی خبره او ناواقفه نه پریږدی چه تراوسه پاتی دی. یعنی ډیر کفارو به د نفاق له لاری د اسلام کلمه ویله، او د تیرایستلو له پاره به له دوی سره ګډیدل چه د دوی د ظاهری احوالو په لحاظ د منافق د لفظ ویل ورته مشکل ؤ نو ځکه ضروری ده چه الله تعالیٰ داسی واقعات او حالات وراندی کړی چه د هغو په وسیله، سره او ناسره بیل شی او پاک، ناپاک، اومه او پاخه په ښکاره ډول (طریقه) سره جلا (جدا) شی. بیشکه چه الله

تعالیٰ ته آسان ؤ چه ګرد (تول)مسلمانان بی له امتحانه د منافقانو له نومونو او کارونو څخه خبر کړی لیکن د هغه حکمت او مصلحت د دی مقتضیٰ نه دی چه ګرد (تول) خلق له دی راز (قسم) غیبی امورو څخنی خبر کړی. هو! د هسی کارونو له پاره خپل رسولان انتخابوی او د څومره غیبی اطلاعاتو او یقینی اخبارونو د اطلاع ورکولو اراده چه وفرمائی هم هغومره ورکوی خلاصه ئی داسی شوه چه «عامو خلقو ته بی واسطه د کومی پټی خبری یقینی اطلاع نه ورکوله کیږی او (انبیاء علیهم السلام) ته هومره اطلاع ورکوی چه د الله تعالیٰ اراده وی.»

فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۚ وَإِن تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

نو ایمان (یقین) ولریئ تاسی (ای مؤمنانو!) پر الله او پر رسولانو د الله، او که په ایمان (یقین) قائم پاتی اوسئ! او پرهیزګاری وکړئ (له بدو کارونو) پس دی تاسی ته اجر ډیر لوی(په جنت کښی)

تفسیر : یعنی د الله تعالیٰ هغه خاصه معامله چه له خپلو انبیاؤ علیهم السلام سره ده او د پاک او د ناپاک د جلا (جدا) کولو په نسبت د الله تعالیٰ هغه عمومی عادت چه تل جاری دی په هغه کښی د څه زیاتی څیرنی هیڅ ضرورت نشته. ستاسی کار هم دا دی چه د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر خبرو باندی لا ښه یقین ولرئ! او پر تقویٰ او پرهیزګاری باندی لا ښه تینګ واوسئ! که تاسی دا وکړل نو وپوهیږئ! چه تاسی ګرد (تول) شیان وګټل!.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ
هُوَ خَيْرًا لَّهُم ۖ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ

او ګمان دی نه کوی له سره هغه کسان چه بخیلی کوی دوی په هغه شی چه ورکړی دی دوی ته الله له فضله خپله چه دا بخل خیر دی (غوره دی) دوی ته، بلکه دا (بخل ډیر بد) شر دی دوی ته، ژر به په غاړه کښی ورته امیل کړ شی هغه چه بخیلی کړی ده دوی په هغه شی کښی په ورځی د قیامت،

تفسیر: د دی سورت ابتدائی لویه برخه په کتابیانو (یهودو او نصاراؤ) پوری متعلق وه په منځ کښی د ځینو خاصو مناسباتو او وجوهو په بناء د «احد» د غزا تفصیلات راغلل او هغه ئی د

کفایت په اندازه تمام کړل له دی ځایه بیا د اهل الکتاب د شنائعو بیان کیږی کله چه د دوی په منځ کښی د یهودانو معامله ډیره مضره او تکلیف رسوونکی او زیاتره منافقان هم له یهودانو ځنی وو او په پاس آیت کښی تنبیه ورکړی شوی ده چه الله تعالیٰ اوس طیب (پاک) له خبیث (ناپاک) څخه جدا کوی نو دا جداوالی هم هغسی چه د ځانی او مالی «جهاد» په وخت کښی ظاهریده هم داسی د مالی «جهاد» په وخت کښی هم سره له ناسره او مخلص له غیر مخلص اومه له پخو ځنی پر صاف ډول (طریقه) سره جلا (جدا) کیږی نو ځکه ئی دا راوشودله چه یهودان منافقان هم هغسی چه د «جهاد» په موقع کښی تښتی د مال د صرفولو په وخت کښی هم ځان سپموی (بچ کوی) خو څرنګه چه له «جهاد» ځنی تښتیدل او د څو ورځو مهلت حاصلول د دوی په حق کښی چندان ښه نه دی هم دا راز (قسم) د بخل (کنسکی) او شومتیا له امله (وجی) ډیر مال غونډول هم دوی ته هیڅ ګټه نشی ورسولی. فرض ئی کړئ که په دنیا کښی کوم ربړ (تکلیف) او مصیبت دوی ته وریپښ نشو، نو د قیامت په ورځ کښی به یقیناً دا ټول شوی مال د عذاب په صورت د دوی په غاړه کښی طوق (غاړکئ) غوندی ورولویږی، په دی ضمن کښی ئی مسلمانانو ته هم یادوونه وکړه چه د «زکوٰة» په ورکولو او د نورو ضروری مصارفو په صرفولو کښی هیڅکله نه ښائی چه ځانونه وسپموئ (بچ کوی) که نه هر هغه چا چه په بخل او حرص او نورو رذیلو او سپکو خصلتونو کښی د یهودانو منافقانو دود او دستور اختیاروی هغه ته به د هغه د درجی سره سم هم هغسی سزا ورکوله کیږی. دوی دی منتظر اوسی لکه چه له صحیحه ؤ احادیثو ځنی ثابته ده. «چه د زکوٰة د مانعینو مال به د سخت زهر لرونکی مار په صورت ممثل کیږی (جوړیږی) او د دوی تر غاړی به چاپیریږی.» نعوذ بالله منه!

وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

او خاص الله لره دی میراث د آسمانونو او د ځمکی (د دغو دواړو د اهل له فنا څخه به وروسته هر څه هم هغه حقیقی وارث او مالک ته پاتی کیږی،)

تفسیر: یعنی آخر تاسی مرئ! او ستاسی ګرد (ټول) مال د هغه د قدرت په لاس کښی پاتی کیږی. چه په حقیقت کښی له پخوا څخه هم د هم هغۀ که هغه انسان په خپل اختیار سره ورکوی نو ثواب به مومی.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿١٨٠﴾

او الله پر هغو (کارونو هم) چه کوئ (ئی) تاسی ښه خبردار دی (نو د تولو جزا به درکړی.)

تفسیر : یعني بخل یا سخاوت هر څه چه وکړئ او په هر نیت سره چه وی الله تعالیٰ له هغو. ګردو (تولو) څخنی خبردار دی او سم له هغو سره به بدل در کوی.

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَآءُ ۘ

خامخا په تحقیق اوریدلی ده الله خبره د هغو کسانو چه ویلی ئی وو بیشکه الله فقیر دی او مونږ غنیان یو (چه له مونږه قرض غواړی).

تفسیر : یعني یوازې هم دومره نه ده چه یهودان د ډیر بخل له لاسه د پیسو په صرفولو باندی نه پوهیږی بلکه هر کله چه د الله تعالیٰ په لاره کښی د صرفولو حکم آوری نو توکی کوی او د حق تعالیٰ په جناب کښی سپین سترګی کوی او له چتی (فضول) خبرو څخنی نه شرمیږی لکه څه وخت چه د ﴿ مَنْ ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا ﴾ آیت نازل شو وی ویل چه الله تعالیٰ له مونږ څخنی قرض غواړی نو الله تعالیٰ فقیر او محتاج او مونږ غنیان یو حال دا چه یو ناپوه او جاهل هم په دی خبره باندی پوهیدی شی، چه د (انفاق فی وجوه الخیر) تعبیر په قرض سره د انتهائی رحمت او شفقت اظهار دی. او دا ښکاره خبره ده چه الله تعالیٰ مونږ ته امر کوی چه د هغه له راکړی مال څخنی د خپلو مصالحو، دینی او دنیوی ګټو له پاره مصرف کړو او د ده لوی ذات ته زمونږ له دی صرفولو هیڅ یوه فائده نه ورسیږی او په فرض محال سره که ورسیږی هم، خو مال او ګرد (تول) شیان د هغه لوی مهربان الله مملوک عطا او احسان دی نو بیا په حقیقی معنی هغه ته مونږ څرنګه قرض ویلی شو. دا د هغه لوی کرم او احسان دی، چه د هغو صرفولو ډیر ښه معاوضه ورکول ئی هم پخپله ذمه نیولی دی او هغه ئی د قرض (پور) په لفظ سره اداء کړی ده، او دا لزوم ئی لا زیات مؤکد او مسجل کړی دی. مګر یهودان د خپل ړوندوالی او د باطنی خبث په سبب د الله تعالیٰ دی احسان منلو په ځای په داسی الفاظو پوری خاندی او ملندی کوی او د الله تعالیٰ په نسبت له داسی مسخرو او توکو څخنی مخ نه اړوی نو ځکه الله تعالیٰ فرمائی چه ما ستاسی دا ګردی (تولی) خبری آوریدلی دی او د هغو په نسبت هره کاروائی چه لازمه وی کوم ئی، تاسی منتظر اوسئ!

سَنَكْتُبُ مَا قَالُوْا وَقَتْلَهُمُ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّنَقُوْلُ ذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿١٨١﴾

ژر به مونږ لیکلی وساتو هغه خبری چه دوی ویلی دی او (لیکلی به وساتو)

وژل (د نیکونو) د دوی انبیاؤ لره، په ناحقه سره (په خپل اعتقاد سره هم) او وبه وایو مونږ (دوی ته چه) وڅکئ عذاب د اور سوځیدونکی!.

تفسیر: یعنی له عامی ضابطی سره سم ستاسی دا ملعون او ناپاکه اقوال د سیئاتو په هم هغه دفتر کښی لیکو چه هلته ستاسی د قوم نور ملعون او ناپاکه افعال هم درج دی. لکه د معصومو انبیاؤ علیهم السلام په ناحقه سره وینی تویول. ځکه همغسی چه دا نامناسبه جمله ستاسی د الله تعالیٰ د پیژندلو یوه نمونه ده هغه نامناسبه کار هم ستاسی د انبیاؤ له تعظیم څخه یوه نمونه ده کله چه ستاسی دا پوره عملنامه دروړاندی کره شی نو هلته به وویل شی چه اوس د خپلو بدیو او شرارتونو خوند وڅکئ! او همغسی چه تاسی په طعن او تمسخر سره د اولیاؤ الله رحمة الله علیهم زړونه سوځول نو اوس تاسی هم د الله تعالیٰ د عذاب په بتی کښی وسوځئ!

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿١٨٢﴾

دا (عذاب) په سبب د هغه دی چه پخوا لیږلی دی لاسونو ستاسی او بیشکه چه الله نه دی ظلم کوونکی په بندگانو.

تفسیر: یعنی هر څه چه ئی گټلی وو هم هغه ئی په مخه ورغلل د الله تعالیٰ له جانبه د یوی ذری په اندازه هم ظلم نه کیږی لکه چه د «النساء» په (٤٠) آیت (٦) رکوع کښی داسی لولو ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾ په فرض محال سره که ظلم کول هم د الله تعالیٰ صفت وی نو هغه به هم د الله تعالیٰ د نورو صفاتو په شان پوره او کامل وی نو (معاذالله) که الله تعالیٰ ظالم فرض کړی شی نو بیا ظالم نه بلکه باید ظلام ورته ویل شوی وی او د ده یوه ذره ظلم به له لویو غرونو څخنی کم نه وی. گویکی د «ظلام» صیغه ئی راوړه او تنبیه ئی وکړه چه د ده په دربار کښی د ادنیٰ څخنی ادنیٰ ظلم تجویز د انتهائی ظلم له منلو سره مرادف دی **«تعالیٰ الله عما یقول الظالمون علواً کبیراً»**

اَلَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَآ اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُوْلٍ حَتّٰى يَاْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ ؕ

هغه کسان چه وائی بیشکه الله پیغام کړی دی مونږ ته چه ایمان به نه راوړو مونږ په هیڅ رسول تر هغه پوری چه راوړی مونږ ته (هسی) قربانی چه ئی وخوری اور،

تفسیر: له ځینو رسولانو څخه داسې معجزې ظاهرې شوې وې چه قربانی یا بل کوم شی به ئې د الله تعالیٰ په نامه نذر کاوه نو له آسمانه به اور راته او هغه به ئې خوړ او دا به د قبول علامه وه لکه چه په موجوده «بائیبل، انجیل» کښې د حضرت سلیمان علیه السلام په نسبت هسې یوه واقعه مذکوره ده. اوس یهودان بهانه کوی چه مونږ ته داسې حکم شوی دی چه له هر چا څخه چه دا معجزه ونه وینئ! په هغه باندې یقین مه کوئ! او دا محض د دروغو بهانې دی ځکه چه دا راز (قسم) حکمونه هیڅیری د هغو په کتابونو کښې نه وو او نه نن ورځ پکښې شته. او نه د تولو پیغمبرانو په نسبت دا ادعا ثابته کیدی شي چه هغوی ته هسې کومه معجزه ورکړی شوی وه. هر رسول علیه السلام ته الله تعالیٰ د هغه د وخت او زمان سره سم مناسبې معجزې ورکړی دی او دا لازم نه دی چه هر نبي علیه السلام ته دی هم هغه یوه معجزه ورکړی چه د هغه له ورښوولو څخه د هغه صداقت ثابت شي.

قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِيْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالَّذِيْ قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوْهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿١٨٣﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته چه) په تحقیق راغلي وو تاسې ته (ډیر) رسولان پخوا له ما په ښکاره ؤ معجزو او په هغه شي سره چه ویلې دی تاسې (چه قربانی ده بیا) نو ولې ووژل (نیکونو) ستاسې هغوی که یئ تاسې صادقان (چه هم هغه رسول به منئ چه قربانی په اور کښې وسوځوی).

تفسیر: یعني که په رښتیا سره پخپلې دې دعویٰ کښې تاسې رښتین یئ؟ او پر دې خاصې معجزې باندې ستاسې ایمان راوړل موقوف دی نو تاسې پخوا له دې د هسې انبیاؤ علیهم السلام په وژلو باندې ولې جرأت وکړ، چه د خپل صداقت لپاره له نورو ښکاره ؤ معجزاتو سره دا معجزه ئې هم درښوولې وه ستاسې د اسلافو دا فعل چه تاسې هم پر هغه باندې راضي یئ او تر نن ورځې پورې پرې خوښي کوئ آیا د دې خبرې دلیل نه دی چه دا ګردې (تولې) ستاسې پلمې،(بهانې) حیلې، فساد او سرزوری ده چه وایئ هر رسول علیه السلام تر څو هم دا خاصه معجزه را ونه ښئي مونږ ئې نه منو.

فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ جَآءُوْ بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ﴿١٨٤﴾

پس که نسبت د دروغو وکړی دوی تاته (ای محمده! نو مه خپه کیږی! ځکه) پس په تحقیق نسبت د دروغو کړی شوی ؤ دیرو رسولانو ته پخوا له تا چه راغلی وو دوی په ښکاره ؤ معجزو او په صحیفو (د شرعی احکامو) او په کتاب روښان (بیانوونکی د حلال او حرام).

تفسیر : تاسی ته تسلی او داد درکولی شی چه د دی ملعونانو له دی کږو بحثونو او سر زوریو ځنی ملول او خپه مه کیږئ! او مه د نورو مکذبینو څه پروا کوئ! له تاسی ځنی پخوا نور داسی رسولان هم دروغجن بللی شوی دی چه معجزی او ووکی صحیفی او لوی کتابونه ئی له ځانه سره راوړی وو، د صادقو انبیاؤ علیهم السلام تکذیب د معاندینو پخوانی عادت دی، او تاسی ته ای محمده! صلی الله علیه وسلم کومه نوی خبره نه ده درواندی شوی.

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۖ

هر یو نفس څکونکی (د خوند) د مرګ دی، او بیشکه هم دا خبره ده چه پوره به درکړی شی تاسی ته اجرونه ستاسی په ورځ د قیامت کښی،

تفسیر: یعنی د مرګی خوند به هر څوک څکی وروسته له هغه به قیامت کښی هر مصدق او مکذب (تول نیکانو او بدانو) ته د هغه عمل پوره بدل ورکاوه کیږی. له کامل او پوره څخه ممکن دا مطلب وی چه د هغه لږ څه بدل به د قیامت څخه د مخه مثلاً په دنیا یا په قبر کښی به هم ورته ورسیږی.

فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ۝

نو هر څوک چه لری کړی شو له اوره (د دوزخ) او داخل کړی شو جنت ته نو په تحقیق مراد ئی وموند (بریالی شو)،(کامیاب) او نه دی ژوندون لږ خسیس مګر پنګه د غولیدلو، (چه نفعه ئی لږه او فنا ئی ژر ده).

تفسیر : یعنی د دنیا دا موقتی بهار (سمسور) او دغه عارضی جل ؤ بل، (رونق) او دا بی ثباته دول او سینګار دیر تیرایستونکی شیان دی چه په هغو باندی دیر ناپوهان تیروځی، او

بیخی په دنیوی امورو کښې مشغول او له اخروی چارو څخه غافلیږی حال دا چه د هر انسان اصلي برى په دى کښې دى چه پخپل دنیوی ژوندانه کښې د خپل آخرت له پاره گټې او هسې عملونه وکړی چه د الله تعالیٰ د عذاب څخه سرى وژغوری (وساتي) ، او جنت ته ئې ورسوی.
تنبیه : په دى آیت کښې د هغو ځینو متصوفینو تردید هم وشو چه دوى هسې ادعا کوله «مونږ نه جنت غواړو او نه له دوزخه ویریږو» معلومه شوه چه له دوزخ څخه ځان ساتل او جنت ته ننوتل اصلي کامیابي او اساسي برى دى. او هیڅ یوه ډیره اعلیٰ کامیابي د جنت له هستوگنې څخه د باندى د هیچا په برخه نشي کیدى. په حدیث کښې راغلي دى. «وحولهاندندن».
الله تعالیٰ دى له خپله فضله او کرمه، مونږ ته هم دا برى او رحمت را په برخه کړی! (آمین!)

لَتُبْلَوُنَّ فِيٓ أَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِن تَصْبِرُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

قسم دى چه خامخا وبه ازمویل شئ تاسى هرومرو (خامخا) په مالونو خپلو (په زکوة) او (په) ځانونو خپلو (په جهاد) او خامخا به واورئ تاسى بالضرور له هغو کسانو چه ورکړی شوی دى دوى ته کتاب له تاسى څخه پخوا او له هغو کسانو چه شریکان نیسى (په الله پورى) ضرر (بد ویل) ډیر، او که صبر وکړئ (په طاعت او مصیبت او له معصیت) او پرهیزگاری وکړئ تاسى (له بدو کارونو) نو بیشکه دا (صبر او تقویٰ) د همت له کارونو څخه دى.

تفسیر: دا خطاب مسلمانانو ته دى چه وروسته له دى به هم په ځان او مال ستاسى ازموینه کیږی! او هر راز (قسم) ځان جارولو (قربانولو) ته به اړ کیږئ! وژل کیدل زخمی کیدل، د قید او بند تکلیفونه پر ځان گالل (تیرول) ، ناروغیدل، د مالونو زیانیدل. له خپلو خپلوانو څخه جلا (جدا) کیدل او هم دا راز (قسم) د نورو ربړونو (مصیبتونو) گالل (تیرول) به درپیښیږی. او هم به د کتابیانو او د مشرکانو له ژبې ډیرې زړه دردوونکی خبرې آورئ! چه د دغو گردو (تولو) علاج په صبر او تقویٰ سره کیږی. که تاسى په صبر او استقلال او پرهیزگاری سره د دغو سختیو مقابله وکړئ! نو دا به د ډیر همت او د اولوالعزمی کار وی چه د هغه تاکید حق تعالیٰ فرمایلی دى.
تنبیه : د «بخاری» له یوه حدیث څخه دا څرگندیږی چه دا آیت د (بدر) له غزا څخه پخوا نازل او د قتال حکم وروسته له دى نه صادر شوی دى. سره له هغه د صبر او تقویٰ د حکم

مشروعیت سره له قتاله هم فی الجمله باقی دی، چه پر هغه باندی تر آخره پوری عمل کیږی.
هو! د صبر او د عفوی او تغلیظ او د تشدید مواقعو پیژندل ضروری دی چه له شرعی نصوصو
ځنی هغه معلوم کیدی شی. دلته ښائی له دی آیت ځنی دا غرض وی چه تاسی د کفارو او د
منافقانو د دی بی ادبی او سپین سترګی څخه له حده زیات مه خپه کیږئ ځکه چه لا نوری
ډیری خبری به واورئ! او راز راز (قسم قسم) ربړونه به ګالئ(سختی به تیروئ) ! نو د هغوی د
مقابلی له پاره په صبر او استقلال سره تیار اوسئ! او هم د دنیا د ژوندانه په منځ کښی چه
یواځی د خطا کیدلو او تیروتلو یوه لویه ده له دی خبری ځنی مه غافلیږی! چه الله تعالیٰ به
ستاسی په ځان او مال او په دواړو سره ستاسی ازموینه کوی ستاسی پوره امتحان به اخلی.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ
لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَ
اشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چه واخیست الله عهد محکم له هغو کسانو ځنی چه
ورکړی شوی دی دوی ته کتاب چه خامخا به بیانوئ تاسی هرومرو (خامخا)
دا (کتاب) خلقو ته او نه به ئی پټوئ تاسی نو وغورځاوه دوی دا(کتاب)
وروسته له شاؤ خپلو او وائی خیست په (عوض د) دی (کتاب) قیمت لږ نو
بد اخیستل د دوی (دغه اخیستل) دی (یا نو څومره بد دی هغه شی چه
دوی ئی پیری (اخلی)).

تفسیر: یعنی د اهل الکتاب له علماؤ ځنی عهد اخیستی شوی ؤ هغه احکام او بشارتونه چه په
کتاب الله کښی دی ښائی هغه په خورا (ډیر) ښه ډول (طریقه) نورو خلقو ته وروښیئ! او هیڅ
یوه خبره مه تری پټوئ! او مه اړول راړول پکښی کوئ! او مه ئی معناګانی بدلوئ! مګر دوی
هیڅ زمونږ د دی امرونو پروا ونه کړه او د لږی ګټی لامله (له وجی) ئی هغه ګرد (ټول) عهدونه
او پیمانونه مات او شرعی حکمونه ئی بدل او د الله تعالیٰ په آیتونو کښی ئی لفظی او معنوی
تحریفات وکړل. د هغه شی ښکارول چه ډیر زیات ضروری ؤ یعنی د فخر الاولین خاتم المرسلین
صلی الله علیه وسلم بشارت ئی بیخی پټ کړ. هغومره چه دوی د مال په صرفولو کښی بخل کوی
د علم په ښودلو کښی هم له بخل ځنی کار اخلی د دی بخیلی منشاء هم د مال او جاه او د
دنیوی متاع له مینی ځنی پرته (علاوه) بل شی نه ؤ. دلته ئی ضمناً زمونږ اسلامی علماؤ ته هم
تنبیه فرمایله چه تاسی د دنیا په مینه کښی اخته شوی هسی مه کوئ! (بلکه په هر وخت، هر

ځای او د هر چا په مقابل کښې امر بالمعروف او نهي عن المنکر کوئ! او هیڅکله او هیڅیری شرعي احکام له خلقو ځنې مه پټوئ! ځکه چه رسول صلی الله علیه وسلم هم فرمایلی دی. «هر چا چه پټ کړ علم له اهل د علم څخه قیزه به شي په قیزه د اور سره»).

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أَتَوا وَّيُحِبُّونَ أَن يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُم بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾

له سره مه کوه ګومان (ای محمده!) په هغو کسانو چه خوشالیږی په هغه کار چه کړی دی دوی (د خلقو له بې لاری کولو) او مینه کوی دوی په دی چه وستایل شي دوی په هغه کار چه نه وی کړی (له تمسکه په حق او دوی ګمراهان دی) پس له سره مه ګڼه ته دوی په ځای د خلاصیدلو له عذاب (بلکه په دوزخ کښې دی) او مقرر دی دوی لره عذاب درد رسوونکی.

تفسیر: یهودانو غلطي مسئلي ښوولي، رشوتونه (بډی) ئې خوړلي د محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم صفتونه او بشارتونه ئې عمداً پټول او بیا به خوښ وو چه مونږ ښه کار کړی دی او هیڅوک زمونږ هسې چالاکي نشي نیولی او امیدوار وو چه خلق هم زمونږ تعریفونه (ستاینې) وکړی او ووائی چه لوی لوی عالمان، دیندار او حق خوښوونکی دی. د بل لوری د منافقانو حال هم د دوی له احوالو سره مشابه (ورته) ؤ. کله چه د «جهاد» موقع راتله دوی پخپلو کورونو کښې پټیدل او پخپل دی پټ کیناستلو باندی هم خوښیدل او یو له بله سره به ئې ویل «وګورئ چه مونږ په ښه چم (چالاکي) سره خپل ځانونه وژغورل(بچ کړل)» . کله «چه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له «جهاد» سره بیرته راته نو دوی به د خپلو غیر حاضری د دروغو حیلې او پلمې (بهانې) او عذرونه وړاندی کول، او غوښتل به ئې چه پر رسول الله مبارک هم خپل تعریف وکړی. نو دغو ګردو (ټولو) ته دا وربښوول شو چه په هسې خبرو سره دوی د دنیا او آخرت له عذابونو ځنې ځانونه نشي ژغورلی (بچ کولی) . هسې کسان خو اول په هم دغې دنیا کښې شرمنده او رسوا کیږی او که په کومې پلمې (تدبیر) سره د دې دنیا له رسوائی څخه وژغورل (بچ) شي نو په آخرت کښې خو په هیڅ یو تدبیر سره نشي خلاصیدی. او د دوی دغه بدعمل به له دوی سره مل وی.

تنبیه : اګر که په دی آیت کښې د یهودانو او د منافقانو یادونه ده مګر ضمناً مسلمانانو ته هم دا مقصد اوراوه کیږی چه د خرابو کارونو په کولو باندی مه خوښیږئ! او د ښو کارو په کولو سره مه مغروریږئ! او کوم کار چه ښه نه وی د هغه په نسبت د تعریف هیله مه لرئ! بلکه د هغه له کولو څخه وروسته د هغه د مداحی (ستایلو) هوس مه کوئ!

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٨٩﴾

او خاص الله لره دی سلطنت د آسمانونو او ځمکی (سره له آسمانونو او ځمکی ملکاً خلقاً او عبیداً) او الله پر هر شي باندی (چه اراده ئی وکړی) ښه قادر دی (نو مسلمانانو ته ثواب او کافرانو ته عذاب ورکوی).

تفسیر: کله چه په ځمکه او آسمان کښی د هم هغه الله جل جلاله سلطنت دی نو مجرم به چیری وتښتیدی شی او کله چه پر هر شی باندی قادر دی نو شوک د الله تعالیٰ د نفوذ او اختیار څخه خلاصیدی شی؟.

اِنَّ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾

بیشکه په پیدا کولو د آسمانونو او ځمکی کښی (سره له هغو شیانو چه په دغو دواړو کښی دی) او په اختلاف د شپی او ورځی کښی (چه تل اوړدیږی، لنډیږی پرله پسی ځی او راځی کله رڼا کله تیاره کله یخ او کله تودیږی) هرومرو (خامخا) دلائل دی (د الله د قدرت) لپاره د خاوندانو د (خالصو) عقلونو.

تفسیر: یعنی کله چه هوښیار انسان د آسمان او د ځمکی په پیدایښت او د هغوی په عجیبو او غریبو احوالو او روابطو او د شپی او د ورځی په مضبوط او محکم نظام کښی غور کوی، نو یقین کوی چه دغه مرتبه او منظمه سلسله هرومرو (خامخا) د یو کل مختیار، مطلق قادر او د لوی خالق د حکم او علم او قدرت په لاس کښی ده چه په خپل عظیم قدرت او اختیار سره ئی د هر وړوکی او لوی مخلوق حد بندی کړی ده او هیڅ یو شی ته د دی خبری مجال نشته چه د خپل حد او د عمل له دائری ځنی د باندی پښه کیږدی. که د دی عظیم الشان مشین یوه پرزه، یا د دی لوی کارخانی یو مزدور هم د هغه علی الاطلاق مالک له قدرت، واک (قبضه) او اختیار ځنی د باندی وی نو د تول عالم دا مکمل او محکم نظام به له سره تینګ نه پاتی کیدی. (لنده دا چه د دی دنیا په ګردو (تولو) موجوداتو کښی د هغه الله جل جلاله په وجود ځو ځو قسمه دلائل دی او په دی چه الله تعالیٰ بلاشک او شبهه صانع حکیم، علیم، احد، صمد، قدیم، رحیم، قادر او قاهر دی. «جل وعلیٰ شانه»).

الَّذِيْنَ يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيٰمًا وَّ قُعُوْدًا وَّعَلٰى جُنُوْبِهِمْ

دغه (عاقلان) هغه کسان دی چه یادوی الله په ولاړی او په ناستی او په اړخونو خپلو (چه پراته وی).

تفسیر: یعنی په هیڅ حال کښی له الله تعالیٰ څخنی نه غافلیږی او د هغه یاد تل تر تله د هغوی په زړه او ژبه جاری وی. لکه چه په حدیث کښی د رسول الله مبارک په نسبت عائشی صدیقی رضی الله عنها فرمایلی دی . «**کان یذکر الله علی کل احیانه**» چه په ولاړی لمونځ نشی کولی په ناستی سره دی لمونځ اداء کړی! او که په ناستی لمونځ نشی کولی، نو په ملاستی دی لمونځ اداء کړی! په ځینو روایتونو کښی راغلی دی. «په هغه شپه کښی چه دغه آیت نازل شو رسول الله صلی الله علیه وسلم په ولاړه ، ناسته، ملاسته هر حالت کښی د الله تعالیٰ په یاد کښی داسی مشغول ؤ چه دیر ژړل به ئی هم.»

وَيَتَفَكَّرُوْنَ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا ۚ سُبْحٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾

او فکر کوی دوی په پیدایښت د آسمانونو او ځمکی (او د مافیهما) کښی، (نو وائی) ای ربه زمونږه! نه دی پیدا کړی تا دا مخلوقات عبث (بی حکمته) نسبت د پاکی دی تاته (له ګردو (تولو) عیبونو) نو وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ نه) !.

تفسیر: یعنی له ذکره او فکره وروسته وائی یا الٰهی! دا عظیم الشانه کارخانه دی بی کاره نه ده پیدا کړی چه هیڅ یو مقصد ونه لری. دا د عجیبو او غریبو حکیمانه انتظاماتو سلسله به په یقین سره کومی عظیمی او جلیلی نتیجی ته ورسی. ګواکی له دی ځایه د دوی ذهنونه د آخرت لوری ته منتقل او متوجه کیږی چه فی الحقیقت د دنیا د موجوده ژوندن آخری نتیجه ده څکه چه وروسته له دی نه د دوزخ له عذاب څخنی د محفوظ پاتی کیدلو دعا هم شوی ده. او په مینځ کښی ئی د الله تعالیٰ د تسبیح او تنزیه بیان وشو او اشاره ئی وفرمایله چه هر هغه ناپوه او احمق چه د قدرت د هسی صافو او صریحو دلائلو او آثارو له لیدلو څخه وروسته بیا هم الله جل جلاله نه پیژنی، یا د الله تعالیٰ شان وړوکی ګڼی یا د عالم دا کارخانه چتی (بیکاره) ، عبث او لوبی بولی نو د الله تعالیٰ دربار له دی ګردو (تولو) هزلیاتو او خرافاتو او چتی (فضول)

خبرو ځنې پاک او صاف دي. له دې آيت ځنې دا راښکاره شوه چه په آسمان او ځمکه او نورو قدرتي مصنوعاتو کښې غور او فکر کول هلته محمود کيدی شي چه نتيجه ئې د پاک الله يادول او د آخرت په لوري توجه وي پاتې شول هغه ماده پرستان چه د دې مصنوعاتو د تارونو په حلقو کښې نښتي دي او د لوی صانع تر صحيح معرفت پوري نشي رسيدی. اگر که دنيا هغه لوی محقق او د ساينس ښه عالم وبولي، مگر د پاک قرآن په ژبه هغه له «اولوالالباب» ځنې نه دی بلکه په اوله درجه جاهل او احمق دی.

رَبَّنَآ إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ ٱلنَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُۥ

ای ربه زمونږه! بيشکه ته هر څوک چه داخل کړې اور (دوزخ) ته نو په تحقيق رسوا کړ تا هغه (ای ربه!)،

تفسير: څومره چه په دوزخ کښې څوک پاتې شي، هومره خوار او رسوا گڼه شي. نو د دې قاعدې سره سم د کفارو له پاره دائمي رسوائي ده. په هغو آيتونو کښې چه له عامو مؤمنانو ځخه د خزی (رسوائي) نفي کړې شوې ده هلته دې د هغې ځنې هم داسې وفهميږي. (چه مسلمان ته دائمي رسوائي نشته).

وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿١٩٢﴾

او نشته ظالمانو (کافرانو) ته هيڅ مددگاران (د عذاب په دفعه کښې).

تفسير: يعني الله تعالىٰ چه د دوزخ اچولو ته د چا په نسبت اراده وفرمائي بل څوک د هغه حمايت نشي کولی او نه به د شفاعت اجازه ورکړه شي. هو! د هغو له پاره به چه په اول يا په آخر کښې ئې پريښوول يا معافول مقصود وي (لکه گناهگار مؤمنان) د هغوی له پاره به شفعاؤ ته اجازه ورکړې شي او وروسته له شفاعته ښښل کيږي، او دا مطلب له دې آيت نه مخالف نه دی بلکه له نورو آيتونو او صحيحو احاديثو څخه ثابت دی.

رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِلْإِيمَٰنِ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا ۚ

ای ربه زمونږه! بيشکه مونږ واوريده (غږ) د يوه آواز کوونکي (چه قرآن يا محمد) دی بلل ئې (خلق) ايمان ته (داسې) چه ايمان راوړئ! په رب خپل نو ايمان راؤړ مونږ (په رب خپل)

تفسیر: یعنی نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم چه په دیر جگ (وچت) آواز سره ئی گردی (تولی) دنیا ته غږ وکړ. یا لوی قرآن چه د هغه غږ هر کور ته رسیدلی دی. ړومبی د عقلی ایمان ذکر ؤ په «فأمنا» کښی سمعی ایمان دی چه په هغه کښی ایمان بالرسول او ایمان بالقرآن هم درج دی.

رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّاٰتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾

ای ربه زمونږه! نو مغفرت وکړه مونږ ته گناهونه (لوی) زمونږ! او لری کړه له مونږه، گناهونه (واړه) زمونږ! او وفات کړه مونږ (په داسی حال کښی چه داخل اوسو) سره له ډلی د نیکانو.

تفسیر: یعنی زمونږ لویه گناه راعفوه کړه! او په وړوکو خرابیو مو پرده واچوه! او کله چه مونږ بیا ژوندی کوی، د ښو بندگانو په ډله کښی مو شامل کړه!

رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ

ای ربه زمونږه او راکړه مونږ لره هغه چه وعده دی کړی ده تا له مونږ سره په (ژبو د) رسولانو خپلو او مه رسوا کوه مونږ په ورځی د قیامت کښی،

تفسیر: یعنی کومی وعدی چه تا د رسولانو په ژبه پر هغو باندی د ایمان او تصدیق څخه وروسته کړی دی په هغو سره مونږ خوښ او مستفید کړه! مثلاً په دنیا کښی مونږ مسلمانان بالاخره پر اعداؤ الله باندی غالب او منصور وگرځوه! او په آخرت کښی مو په جنت رضوان سره مفخر او سرلوړی کړه! او د قیامت په ورځ مو د دوی په لارښونه او برکت بیخی له ادنٰی رسوائی او لړی بی عزتی څخه هم وساته!

اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ﴿١٩٤﴾

بیشکه ته (ای ربه) نه کوی مخالفت له وعدی (خپلی) نه.

تفسیر: یعنی ای ربه ستا په لوی دربار کښی د وعده خلافی هیڅ یو احتمال نشته او په مونږ کښی دا احتمال شته نه چه کومه داسی غلطی له مونږ څخنی څرگنده شی چه د هغی له سببه ستا

له وعدو ځنې مستفید نه شو. نو ځکه دعا کوو چه مونږ ته پر هغو اعمالو د استقامت هسې یو توفیق راکړه! چه پر هغه ستا له ګردو (تولو) وعدو څخه فائده واخلو!

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ ۖ بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ ۖ

پس قبولي کړي دوی لره (دا دعاوی) رب د دوی (په دی شان چه) بیشکه زه نه ضائع کوم عمل د هیڅ عمل کوونکي له تاسي نه نارینه وی (دا عامل) یا ښځه وی (ځکه چه) ځینی ستاسی دی له ځینو نورو (او ماته په مکافات کښی ګرد (تول) سره یو یئ)

تفسیر: یعني نارینه وی که ښځه، زمونږ په دربار کښی د هیچا خواری او تکلیف نه ضائع کیږی. هر څوک چه هر کار وکړی د هغه ثمره به مومي. دلته عمل شرط دی. د نیک عمل په وسیله یوه ښځه هم د خپل استعداده سره سم د آخرت هغه لوئی درجی حاصلولی شي چه نارینه ئی حاصلولی شي. کله چه تاسي نارینه او ښځی د انساني یوی نوعی افراد یئ او له یوه آدم علیه السلام څخه پیدا شوی یئ! او په اسلامی رسی کښی سره ترلی یئ او یو اجتماعی ژوندون لرئ او د معاشرت په چارو کښی ګرد (تول) سره شریکان او مله یئ! نو عملونه او د هغو ثمرات مو هم یو شی وګڼئ! په روایتونو کښی راغلی دی چه رسول صلی الله علیه وسلم ته ام سلمة رضی الله تعالیٰ عنه عرض وکړ . «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم په قرآن کښی هیچیری زمونږ د ښځو د هجرت او نورو حسنه اعمالو په نسبت کوم خاص ذکر نه دی راغلی.» نو د هغی ځواب په دی آیت سره ورکړ شو.

فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

او هغه کسان چه هجرت کړی دی دوی (له پاره د دین) او ایستلی شوی دی دوی له کورونو خپلو (د الله په لاره کښی) او ضرر رسولی شوی دی دوی ته

په لاره زما کښې او جنګونه ئې کړي دي (له کفارو سره) او وژل شوي دي (په غزا کښې) نو خامخا به لرې کړم هرومرو (خامخا) له دوی نه ګناهونه د دوی او خامخا به داخل کړم هرومرو (خامخا) دوی په جنتونو کښې چه بهیږي له لاندې د (مانیو او ونو د) هغو ویالې،

تفسیر: یعنې کله چه د کوم عمل کوونکي هیڅ یو ورو‌کی او لوی عمل نه ضائع کیږي نو بیا د الله تعالیٰ خاصو هغو بندګانو ته زیاته خوښي او اجر په برخه کیږي چه د کفر او عصیان په پرېښودلو سر بیره وطن او خپلوان ئې هم پرېښي او له (دارالکفر) ځني وتلي او له خپلو اقاربو او دوستانو ځني جلا (جدا) شوي له اهل او عیال، مال او منال ځني ئې سترګې پټې کړي، او د (دار الاسلام) په لوري رهي (روان) شوي دي. ځکه چه کفار پر دوی دومره ظلم تېرې او تجاوز وکړ. چه پخپلو کورونو کښې د دوی پاتې کېدل محال او مشکل شول. د وطن له پرېښولو او د کور او کهول او کورنیو له جداوالي سره، بیا هم د دښمنانو له ضرره او ایذاء هوسا (په آرام) نشول او راز راز (قسم قسم) ربړونه (تکلیفونه) ئې د کفارو له لاسونو څخه ګالل(تیرول)، او دا ګرد (تول) د دې له امله (وجې) ؤ، چه هغوی د الله تعالیٰ نوم یاداوه او د توحید کلمه ئې ویله لکه چه د «الممتحنة» په (١) آیت (١) رکوع کښې راغلي دي. ﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ﴾ او د البروج په (٨) آیت کښې لولو. ﴿وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ په پای (اخر) کښې دا بندګان چه زما په لاره کښې وجنګېدل او په غزا کښې ئې خپل ځانونه جار کړل، د دې بندګانو ګرد (تول) تقصیرات معاف کړی شوي دي، او جنت د دوی په انتظار کښې دي.

ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

(جزا د نیکیو به ورکړو مونږ دوی ته) په جزا ورکولو (نیکو) سره له نزده د الله او الله په نزد د ده دی ښه ثواب (نیکه جزا).

تفسیر: یعنې ښه بدل خو له الله تعالیٰ سره دی او بل په هیڅ ځای کښې نه پیدا کیږي یا ئې دا مطلب دی چه له دې بدل ځیني ښه بدل له الله تعالیٰ سره دي چه هغه د الله تعالیٰ د لوی ذات لقاء او رضاء ده (ای الله! خپله لقاء دې زمونږ او د ګردو (تولو) مؤمنانو په برخه کړه!)

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾
مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾

نه دی تیرباسی له سره تا (ای سامعه!) تلل راتلل د هغو کسانو چه کافران شوی دی (او تصرف د دوی) په ښارونو کښی (دا) فائده ده لږه پس (له مرګه) ځای د دوی دوزخ دی، او بد ځای د هستوګنی دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعنی کفار چه دی خوا او هغه خوا د تجارت او نورو کارونو له پاره په ډیر تکبر او غرور سره په ګټی او فائدی پسی ګرځی مسلمانانو ته نه ښائی چه پر دوی باندی تیروځی. ځکه چه دا د هغوی د څو ورځو بهار دی. که سړی ته د څو ورځو دپاره ښه ډودی او مکلف خواړه ورکړل شی او بیا ئی په دار وځړوی (وخیژوی) یا ئی په دایمی حبس محکوم کړی نو آیا دی ته عیش ویلی شی؟ عیش هغه دی چه سړی د څو ورځو له مخی لږ ډیر زحمت او تکلیف په ځان وګالی (تیر کړی) او د خپل راحت او هوسائی (خوشالی) دائمی اسباب په اعلیٰ درجه سره مهیا کړی.

لٰكِنِ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا

لیکن هغه کسان چه ویریږی دوی له ربه خپله شته دوی لره جنتونه چه بهیږی له لاندی د (ونو او مانیو د) هغو ویالی تل به وی دوی په هغو (جنتونو) کښی.

تفسیر: اوس تاسی د هغه عیش او راحت د څو ورځنی بهار مقابله له دی ابدی هوسائی (خوشالی) او کامیابی سره وکړئ! چه هغه بهتر دی؟ که دا؟

نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ

په دی حال کښی چه (دغه جنتونه ځای د) میلمستیا یو پیشکشی) ده له (جانبه د) الله،

تفسیر: له دی کبله (وجی) ئی ورته په میلمستیا سره تعبیر وکړ چه له میلمه سره د خوړلو چښلو فکر نه وی او په عزت او آرامی سره ناست وی. او په عین هوسائی (خوشالی) او آرامی کښی هر شی تیار ورسیږی. (والله اعلم)

وَمَا عِندَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ لَمَن يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خٰشِعِينَ لِلّٰهِ لَا يَشْتَرُونَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولٰٓئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ

او هغه (باقي شي) چه په نزد د الله دی خير (ډير غوره) دی له پاره د نيکانو. او بيشکه ځيني له اهل د کتاب خامخا هغه څوک دی چه ايمان لری پر الله او پر هغه (قرآن) چه نازل کړی شوی دی تاسی ته (ای مسلمانانو) او پر هغه تورات او انجيل چه نازل کړی شوی دی دوی ته حال دا چه ويريدونکی (متواضع) دی الله لره نه پيری (نه اخلی دوی) په آيتونو د الله قيمت لږ، هم دغه کسان (مقرر) دی دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی،

تفسير: پورته د عامو متقيانو د حال بيان وشو اوس په کتابيانو کښې چه کوم متقيان دی د هغو ذکر په خصوصيت سره فرمائی يعنی هغو کتابيانو چه پر الله تعالیٰ باندی ئی په ښه دول (طريقه) سره ايمان راوړی او قرآن عظيم ئی منلی دی او ځرنگه چه دا عظيم الشان قرآن بالذات د تورات او انجيل تصديق کوونکی دی نو دوی گواکی هغه هم ومنل. مگر نه په دی دول (طريقه) چه دنيا خوښوونکی (احبار) ئی منی، چه د لږ دنيوی گټی له پاره د الله تعالیٰ آيتونه پټوی يا ئی بدلوی، بلکه د الله تعالیٰ په مخ کښې په ډيره عاجزی او اخلاص سره غاړه ږدی او په هم هغه دول (طريقه) چه د الله تعالیٰ له درباره کتابونه رانازل شوی دی، هغه ئی په هم هغه اصلی رنگ سره ومنل، نه ئی بشارتونه پټ، او نه ئی احکام بدل کړل، هسی پاک او حق خوښوونکو کتابيانو ته د الله تعالیٰ له جانبه مخصوص اجر ورکاوه شی. لکه چه د قرآن کريم او د احاديثو له تصريحاتو ځنی دا خبره ثابته شوی ده چه داسی کتابيانو ته به مضاعف (دوه چنده) اجر ورکاوه شی.

إِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾

بيشکه چه الله ډير ژر دی حساب (د ده يعنی ډير ژر حساب آخلی)

تفسير: يعنی د حساب ورځ دومره لری نه ده، بلکه ډير ژر راتلونکی ده او کله چه حساب

شروع شی نو د گردی (تولی) دنیا د یوی یوی ذری او پیسی حساب به هم په دیر تلوار او جلتی سره خلاصیږی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱصْبِرُوا۟ وَصَابِرُوا۟ وَرَابِطُوا۟ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝٢٠٠

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) صبر کوئ (په طاعت، مصیبت او له معصیته) او تینګ اوسئ! په صبر (د کفارو په مقابل کښی) او محکم اوسئ! (په اسلامی سرحداتو کښی)! او وویریږئ! له الله له پاره د دی چه په مراد ورسیږئ! (بریالی شئ! او له دوزخه نجات ومومئ!)

تفسیر: الله تعالیٰ د دغه سورت په پای (اخر) کښی مونږ مسلمانانو ته یو جامع او مانع نصیحت وکړ چه په واقع کښی د دی ګرد (تول) سورت حاصل دی یعنی ای مومنانو که فتح او بری، او د دنیا او آخرت په مراد رسیدل غواړئ! نو سره د رېړ ګاللو (سختی تیرولو) په طاعت کښی تینګ اوسئ! او له معصیت څخنی ځان وساتئ! او دښمنانو په مقابله کښی خپله مضبوطی، ثابت قدمی او میړانه (بهادری) څرګنده کړئ! او د اسلام د حدودو په حفاظت کښی تل مشغول او لګیا اوسئ! له هر ځایه چه د دښمن د تعرض (یرغل) اندیښنه وی هملته د اوسپنی د دیوال په شان خپل تترونه (سینی) سپر کړئ! او پښی مو تینګی کړئ!. ﴿وَأَعِدُّوا۟ لَهُم مَّا ٱسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ ٱلْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِۦ عَدُوَّ ٱللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾ (١٠ جزء د الانفال ٦٠ آیت ٨ رکوع) او په هر وخت او هر کار کښی له الله جلت کلمته څخه وویریږئ! که تاسی داسی وکړل نو وپوهیږئ چه په خپل مراد ورسیدئ! «**اللهم اجعلنا مفلحين و فائزين بفضلك ورحمتك في الدنيا والاخرة آمين**» په حدیث کښی راغلی دی چه نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم کله چه د تهجد له پاره پاځیده نو د آسمان په لوری به ئی کتل او دا لس آیتونه به ئی له «ان فی خلق السمٰوات والارض» څخنی د (آل عمران) تر ختم پوری تلاوت کول.

تمت سورة «آل عمران» بفضل الله المنان نسئله الرحمة و الغفران وخلود الجنة والرضوان و نصلي و نسلم الف الف مرة علىٰ رسوله و حبيبه سيد الانس والجان

سورة «النسآء» مدنية وهی مائة وست و سبعون آية و اربع و عشرون رکوعا رقم تلاوتها (٤)
تسلسلها حسب النزول (٩٢) نزلت بعد «الممتحنة»

د «النسآء» سورت مدنی دی، (١٧٦) آیتونه، څلیرویشت رکوع لری په تلاوت کښی (٤) او په
نزول کښی (٩٢) سورت دی، وروسته د «الممتحنة» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ○

شروع کوم په نامه د الله چه ډیر زیات مهربان پوره رحم لرونکی دی.

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ الَّذِىْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيْرًا وَّنِسَآءً ۚ

ای خلقو! (تل) وویریږئ له ربه خپله! هغه (رب) چه پیدا ئی کړئ تاسی له نفسه یوه نه (چه آدم علیه السلام دی) او پیدا ئی کړه له دی (نفسه) جوړه د ده (چه حواء ده) او خپاره (خواره) ئی کړل له دی دواړو څخه سړی ډیر او ښځی (ډیری)،

تفسیر: ړومبی ئی د حضرت آدم علیه السلام له کیڼی پښتی څخنی بی بی حواء پیدا کړه بیا ئی له دوی دواړو څخنی ګرد (تول) نارینه او ښځی پیدا او په ځمکه کښی ئی خپاره (خواره) کړل. نو په حقیقت کښی الله تعالیٰ ګرد (تول) انسانان له یوه نفس او یوه سړی څخنی پیدا کړی دی مطلب ئی دا دی کله چه له عدم څخنی ستاسی د ګردو(تولو) پیداکونکی او بیا ستاسی باقی او قائم ساتونکی هم هغه یو ذات دی نو ښائی چه تاسی له هغه څخه وویریږئ! او د هغه د امر منل یو ډیر ضروری کار وګڼئ! له دی څخنی دوه مضمونو ته اشاره وشوه.
(اول) : دا چه الله تبارک و تعالیٰ ستاسی د تولو خالق او موجد دی.
(دوهم): دا چه د ګردو (تولو) انسانانو د وجود سبب هم هغه یو نفس دی چه له هغه څخنی الله تعالیٰ نور ګرد (تول) انسانان پیدا کړل. یعنی ابو البشر آدم علیه السلام چه له دی څخنی دا راڅرګنده شوه چه زمونږ اصلی تعلق خو له الله تعالیٰ سره دی ځکه چه په تامه علت او د هغه په معلول کښی چه څومره تعلق او قرب او احتیاج او علاقه وی هغومره په بل هیڅ یو شی کښی ممکن نه دی. وروسته له هغه، هغه علاقه او تعلق او قرب دی چه د انسانی افرادو په منځ کښی موندل کیږی ځکه دلته د وجود سبب او «مخلوق منه» بیخی یو شی دی له دی څخه معلومه شوه چه ړومبی پر مونږ باندی د الله تعالیٰ اطاعت لازم دی چه زمونږ خالق دی. وروسته له هغه په

گردو (تولو) مخلوقاتو کښې خاص د خپلې بنې نوعې رعايت او له هغوی سره ښه سلوک کول پر مونږ باندې ضروری دی، ځکه چه الله تعالیٰ مونږ گردو (تولو) لره «مخلوق منه» او د وجود سبب يو شی مقرر کړ نو هغه قرب او هغه اتحاد چه د انسانی افرادو په منځ کښې يو تر بله موجود دی، هغه په بل کوم شی کښې نه دی موجود او نه تری حاصليږی، نو ځکه شرعاً او عقلاً د بنی آدمانو پخپلو منځونو کښې ښه سلوک، خورا (ډير) ښه او ډير ضروری کار دی او بد سلوک له انسانانو سره دومره مذموم دی چه نورو سره نه دی، چه د هغه تفصيل په نصوصو او شرعی احکامو کښې په تاکيد او تکرار پرله پسې موجود دی. لکه چه شيخ مصلح الدين هم دا مطلب داسی اداء کړی دی

انسانان دی لکه غړی يو د بل　　　　به فطرت کښې لکه پانې دی د گل

چه مو ژوبل شی يو غړی يابه دردشی　　ورسره به مو نور غړی هم په درد شی

نو په دی موقع کښې حق تعالیٰ خپل خالقيت ظاهر او د خپل اطاعت امر ئې صادر کړ او د بنی آدم اصلی اتحاد ئې راڅرگند کړ او په دی لوری ئې اشاره وکړه چه تول سره يو ځای شئ! لکه چه د دی آيت په راتلونکی برخه کښې دغه اشاره ظاهره کړی شوی ده.

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ

او ويريږئ له الله هغه (الله) چه سؤال کوئ تاسی يو تر بله په (نامه د) ده سره او (وويريږئ له پريکولو) د خپلوی څخه،

تفسير : سره بيره پر دی چه الله جل جلاله ستاسی خالق او رب يعنی موجد او بقاء درکوونکی دی د ده د اطاعت د وجوب يوه وجه دا ده چه تاسی دده په وسيله گرځولو په خپلو منځونو کښې خپل حقوق او فوائد غواړئ! او يو بل ته د هغه په نامه قسمونه ورکوئ! او پر ده خپل اطمينان حاصلوئ!، يعنی پخپلو معاملاتو او عارضی حاجاتو کښې هم په همغه سره متوسل کيږئ! مطلب دا چه په وجود او بقاء پوری دا احتياج منحصر نه دی بلکه پر گردو حاجاتو او چارو کښې هم تاسی هغه ته محتاج يئ!، نو ځکه د الله تعالی د اطاعت ضرورت لا هم محقق شو. وروسته له دی دا حکم دی چه له قرابته هم وويريږئ! يعنی د اقاربو حقوق په ښه ډول سره اداء کوئ! او د خپلوی له پريکولو او بدسلوکی څخنی ځانونه وژغورئ! (وساتئ). د بنی نوع يعنی له انسانی تولو افرادو سره په عمومی ډول سره ښه سلوک خو ددی آيت په رومبنی برخه کښې تير شوی دی. څرنگه چه د قرابت له خاوندانو سره نژديوالی او مخصوص اتحاد لا زيات وی، نو ځکه د هغوی له بدسلوکی څخه اوس په خاص ډول (طريقه) سره ويراوه شی. ولی چه د هغوی حقوق د نورو انسانی افرادو له حقوقو څخه زيات دی، لکه چه په حديث قدسی کښې راغلی دی. قال الله تبارک و تعالیٰ «**انا الله و انا الرحمٰن خلقت الرحم و شققت لها**

من اسمي فمن وصلها وصلته و من قطعها قطعته» او په حديث د «**خلق الله الخلق فلما فرغ منه قامت الرحم فاخذت بحقوِ الرحمن فقال له مه قالت هذا مقام العائذ بک من القطيعة قال الاترضين ان اصل من وصلک واقطع من قطعک قالت بلى يا رب قال فذاک**» او په حديث د «**ان الرحم شجنة من الرحمن فقال الله من وصلک وصلته ومن قطعک قطعته**» او په حديث د «**الرحم معلقة بالعرش تقول من وصلني وصله الله ومن قطعني قطعه الله**» کښې د هغه تاکيد شوى او په فائده ئې شاهد دى او د صله رحمى اختصاص او د هغې علائقو ته اشاره کوى. نو اوس دا نتيجه ترى ووتله چه د وجود منشأ او د خلقت د جوهر د اتحاد لامله (له وجې)، په ګردو (تولو) بنيادمانو باندى ښه سلوک او د حقوقو رعايت ضرورى دى. وروسته له هغه په کومه موقع کښې که د کوم خصوصيت له سببه په اتحاد کښې زياتوالى پيدا شي لکه په اقاربو کښې يا که په کومه موقع کښې د احتياج شدت وليده شي لکه په يتيمانو او مساکينو او نورو کښې نو هم هغومره د حقوقو په مراعات کښې هم زياتوالى پيدا کيږى علاوه پر دى کله چه د الله تعالىٰ حکم هم په صاف دول (طريقه) سره راغى چه «د ارحامو (د خپلوى) د حقوقو رعايت او حفاظت وکړئ!» د هم دى عمومى تعلق او نورو خصوصى تعلقاتو په نسبت مذکور دى. ګواکى هغه مفصل احکام د دى مجمل او کلى امر چه دلته ذکر شو تفصيل او شرحه ده.

إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ①

بيشکه الله دى پر تاسى ساتونکى (نو هيڅيرى) او هيڅکله ترى غافل نه شئ چه جزا درکوى).

تفسير: يعنى الله جل جلاله ستاسى له ګردو (تولو) اعمالو، افعالو او احوالو څخه واقف دى. که د هغه د حکم متابعت وکړئ نو ثواب به ومومئ! که نه د عذاب مستحق کيږئ! او ستاسى د ارحامو او خپلوى په تعلقاتو او مراتبو، او د هر يوه په مناسبو حقوقو باندى هم ښه پوهيږى، نو څکه د هغه په نسبت هر هغه حکم چه الله جل جلاله درکړى، هغه حق وګڼئ! او عمل پرى وکړئ!

وَءَاتُواْ ٱلۡيَتَٰمَىٰٓ أَمۡوَٰلَهُمۡۖ وَلَا تَتَبَدَّلُواْ ٱلۡخَبِيثَ بِٱلطَّيِّبِۖ وَلَا تَأۡكُلُوٓاْ أَمۡوَٰلَهُمۡ إِلَىٰٓ أَمۡوَٰلِكُمۡۚ إِنَّهُۥ كَانَ حُوبٗا كَبِيرٗا ②

او ورکړئ (اى د يتيمانو اولياؤ!) يتيمانو ته مالونه د دوى (پس له رشده) او

بدل مه اخلئ تاسی خبیث (بد، حرام مال) په طیب (ښه، حلال مال!) او مه خورئ تاسی مالونه د دوی (یعني د یتیمانو گډ) له مالونو خپلو سره (ای ولیانو! او وصیانو!) بیشکه دا (د یتیمانو د مال خوړل) ده گناه لویه.

تفسیر: د یتیمانو اولیاؤ او سرپرستانو ته حکم دی، هر کله چه هغوی بالغ شی، نو د هغوی مال دی پری وسپاری!، او د «تولیت» او سرپرستی په وخت کښی دی د یتیمانو یو ښه شی نه اخلی!، او نه دی په معاوضه کښی خراب او ښکته شی د هغه په مال کښی شامل کړی! او نه دی د هغوی مال له خپل مال سره گډ کړی!، چه ونی خوری. مثلاً «ولی» لره اجازه شته چه د یتیم خواړه له خپلو خوړو سره مشترک او شامل کړی مگر دا خبره ضروری ده چه د یتیم مال ته دی څه نقصان ونه رسوی! او داسی دی ونه شی چه د شرکت په پلمه (بهانه) د یتیم مال وخوری او ورڅخه استفاده وکړی. ځکه چه د یتیم د مال خوړل لویه گناه ده. ښائی له دی امله (وجی) به د یتیم حکم په هغو احکامو کښی چه په ارحامو پوری تعلق لری مخکښی ذکر شوی وی چه یتیم د خپلی بیکسی، بی سرو سامانی، مجبوری، بیچاره گی له جهته په تبدیل او شرکت سره د یتیم د مال خوړل ممنوع گرځول شوی او په راتلونکو متعددو آیتو کښی هم د یتیمانو په نسبت څو احکام ارشاد شوی دی، چه له هغو ځنی د دی د گردو (تولو) یتیمانو په حق کښی دی. هو! هغه یتیم چه قرابت او خپلوی لری، د ده په باره کښی زیات تاکید شوی دی. او هم دا شان نزول د دی آیتونو د ربط سبب دی. چه له عرف او عادت سره هم موافق دی، ځکه چه د یتیمانو «اولیاء» غالباً هغه کسان وی چه د هغوی سره زیات خپلوی لری.

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا
مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ

او که وویریږئ، تاسی چه به ونه کړئ شئ عدل انصاف په (حق د) یتیمانو کښی نو په نکاح سره واخلئ تاسی (نوری) هغی ښځی چه خوښی (حلالی) وی تاسو ته له ښځو دوه دوه او دری دری او څلور څلور،

تفسیر : په صحیحو احادیثو کښی راغلی دی. هغی یتیمی جینکئی چه د خپلو اولیاؤ تر تربیت لاندی به وی او د هغی یتیمی او د هغی د ولی په مال او ځمکه او باغ کښی به د خپلوی لامله (له وجی) شرکت ؤ. نو دلته به دوه صورت وړاندی کیده.

(۱) : کله چی به داسی پیښیده چه «ولی» ته به د دی جمال او مال دواړه مرغوب ؤ او د دی ولی به د لږ څه مهربانی په بدل کښی له دی سره خپله نکاح تړله ځکه چه د دی جینی بل څوک

نه درلود (لرلو) چه د دی د حق غوښتنه ئی کړی وی.
(٢) : کله به داسی کیده چه د دی یتیمی جینی جمال به مرغوب نه ؤ مګر «ولی» د دی خیال له امله (وجی) که زه د دی نکاح له بل چا سره وترم نو د دی جینی مال به زما له لاسه ووځی او زما په مال کښی به بل څوک راسره شریک شی نو د دی مصلحت له مخی به ئی په یوه دول (طریقه) له دی سره خپله نکاح ترله، خو له دی منکوحی سره به ئی په زړه کښی څه مینه او رغبت نه درلود (لرلو)، نو دا آیت نازل او اولیاؤ ته ارشاد وشو. «که تاسی له دی خبری څخه وویریږئ، چه د یتیمو نجونو په نسبت انصاف نشئ کولئ! او د دوی په مهر او حسن معاشرت کښی له تاسی څخه تقصیر پیښیږی نو تاسی له هغوی سره نکاح مه ترئ! بلکه له نورو مرغوبه ؤ ښځو څخه له یوی څخه نیولی تر څلورو پوری تاسی ته اجازه شته چه د شریعت له قاعدی سره ئی سم نکاح کړئ!، چه له دی جهته یتیمو جونو ته څه نقصان ونه رسیږی، ځکه تاسی چه د هغوی د حقوقو حامی یئ! نو نه ښائی چه د حمایت لامله (له وجی) په کومی خرابی او ګناه کښی ولویږئ!.»
تنبیه: د آزاد مسلمان له پاره له څلورو ښځو او د مرئی له پاره له دوو ښځو څخه زیاتی په نکاح اخیستل جائز نه دی. او په احادیثو کښی هم ددی په نسبت تصریحات موجود او دینی آئمه ؤ هم پر دی باندی اجماع کړی ده. او ګرد (تول) امت ته هم دا حکم دی یواځی د رسول الله صلی علیه وسلم خصوصیت او امتیاز ؤ چه له دی څخه د زیاتو اجازه هم دوی ته وه.
«**فائده**» : د یتیمو جونو د نکاح دریم صورت هم په حدیث کښی راغلی دی.
هغه یتیمه جینی چه د دی د مال او جمال د دواړو په نسبت د دی «ولی» بی رغبته وی او د دغه عدم رغبت لامله (له وجی) د دی ولی د هغی نکاح له بل چا سره تری. مګر ښکاره خبره ده. چه د دی آیت تعلق له دی صورت سره نشته (په «وثلث وربا ع» کښی «و» په معنی د «او» دی. د دی آیت له حاصل څخه ځینو مفسرینو داسی بیان هم کړی دی «چه که د یتیم له مال څخه ویره کوئ! نو له زما څخه هم سخت وویریږئ! او له ښځو سره معامله په نکاح سره وکوئ! نه په سفاح سره! او له دیرو ښځو هم ویره وکړئ! او له څلورو ښځو څخه زیاتی مه کوئ!)

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ط

نو (بیا که) وویریږئ تاسی چه عدل (انصاف برابری) به ونه کړئ شئ (د ښځو په منځ کښی په نفقه، نوبت او نورو کښی) نو یوه (اصیله کوئ) یا هغه وینځی چه مالکان شوی دی د هغو (وینځو) ښی لاسونه ستاسی (تاسی ئی مالکان یئ)

تفسیر: یعنی که تاسی له دی خبری څخنی ویریږئ، چه په څو ښځو کښی به سم له انصافه او مساواته معامله ونشئ کړئ، نو بیا فقط په یوی نکاح قناعت وکړئ!، یا یواځی پر وینځو باندی یوه وی که ډیری اکتفا وکړئ!، او که مو زړه غواړی له یوی منکوحی سره څو وینځی هم وساتئ!

ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُوْلُوْا ۝٣

دا (نکاح د یوی اصیلی یا د ډیرو وینځو) ښه نژدی ده دی ته چه ظلم ونه کړئ تاسی (او یو جانب ته متمائل نشئ تاسی!)

تفسیر: یعنی یواځی له یوی ښځی سره له نکاح کولو څخه یا فقط په خپلی یوی وینځی یا ډیرو وینځو باندی په قناعت کولو کښی یا له یوی نکاحی ښځی سره د یوی وینځی یا د څو وینځو په جمع کولو کښی د دی خبری امید او توقع شته چه تاسی له بی انصافی او بی عدالتی څخه محفوظ پاتی شئ!، ځکه هغه حقوق چه زوجات ئې لری، هغسی ئې مملوکی وینځی نه لری د هغوی په منځ کښی د عدالت په نه کولو سره تاسی نه مؤاخذه کیږئ، نه هغوی لره مهر شته او نه ئې د معاشرت له پاره کوم حد مقرر دی.

(فائده): هر هغه څوک چه څو ښځی لری نو په ده باندی واجب دی چه د دوی په خوراک، پوښاک، راکړه ورکړه او نورو کښی مساوات وکړی او د شپی له مخه د ویدیدلو له پاره هم سم له نوبته له هری یو ښځی سره بیل بیل هستوګنه او جلا جلا (جدا جدا) شپه تیره کړی که کوم میره (خاوند) د خپلو ښځو په حقوقو کښی عدالت او برابری نه کوی، نو هغه به د قیامت په ورځ کښی مفلوج (ګوزن وهلی) پاڅیږی او داسی به درومی چه له خپله ځانه سره به یو لاس او یوه پښه او نور نیمائی بدن کش کاری او که د چا په نکاح کښی یوه اصیله ښځه او یوه وینځه وی نو وینځی ته د اصیلی ښځی نیمائی نوبت او وار دی او هغه وینځه هیڅ د نوبت حق نه لری چه د خپل مالک په ملک کښی وی بلکه له دوی سره ناسته او ملاسته د دی د بادار په خوښی پوری مربوطه ده.

وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقٰتِهِنَّ نِحْلَةً ؕ

او ورکوئ تاسی ښځو (خپلو) لره مهرونه د دوی په ورکړه د خوشالی سره (چه فرض شوی دی له طرفه د الله پر تاسی)

تفسیر: یعنی د هغو ښځو مهرونه چه تاسی نکاح ورسره تړلی ده په خوښی او رغبت سره پخپله اداء کړئ! بی له دی چه د هغوی کوم حامی یا بل څوک له تاسی څخنی د حصول څه تقاضاء

وکړی که ونه کړی که تاسی پخپل شوق او رغبت سره د خپلو ښځو مهرونه ورکوئ! نو بیا د یتیمو نجونو په نکاح کولو کښی هیڅ کوم حرج او ممانعت نشته. بلکه حرج او ممانعت خو به هلته وی چه د دوی د مهر یا د بل کوم حق په اداء کولو کښی څه دروندوالی ولیدل شی.

فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا ﴿٤﴾

نو که راضی شوی دا (ښځی) تاسی ته (په ښښنه) له کوم شی له دی (مهره په خوشالی) د نفس خپل نو خورئ تاسی دغه شی په داسی حال کښی چه خوندوره حلاله بی ضرره وی.

تفسیر: یعنی که ښځه پخپله خوښه له مهر څخنی څه شی خپل میړه (خاوند) ته معافوی یا ئی اخلی او بیا ئی ورهبه کوی نو په دی کښی هیڅ حرج نشته. او میړه (خاوند) دی هغه په خوښی سره وخوری. «هنیء» هر هغو خوړو ته وائی چه خوندور او لذیذ وی او طبیعت ئی په خوښی او رغبت سره قبول کړی. «مریء» هر هغو خوړو ته وائی چه په زړه پوری هضم او په ښه دول (طریقه) سره د بدن جزء او د صحت او قوت موجب شی.

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيٰمًا وَّارْزُقُوهُمْ
فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٥﴾

او مه ورکوئ (مه سپارئ) تاسی! بی عقلانو ته مالونه خپل هغه چه ګرځولی دی الله دپاره د تاسی سبب د ګزران او روزی ورکوئ دوی ته په دی مالونو کښی او جامی ورکوئ دوی ته او ووایئ دوی ته خبره معروفه (نیکه، خوږه، پسته، معقوله).

تفسیر: یعنی د ناپوهو هلکانو (لیونیانو، وړو اولادونو او ښځو) په لاس کښی د دوی هغه مالونه مه ورکوئ! چه ستاسی په تصرف کښی وی او الله تعالیٰ هغه، انسانانو لره د معیشت سامان جوړ کړی دی. بلکه هغه په پوره حفاظت سره وساتئ! او د هلاکت له اندیښنی څخه ئی وژغورئ!(وساتی) او تر څو پوری چه دوی پخپله نفع او نقصان باندی ونه پوهیږی تر هغه وخته پوری ورته له همغه څخنی خوراک او کالی (جامی) ورکوئ! او تسلی ورکړئ چه دا ګرد (ټول) مال ستاسی دی مونږ ستاسی فائده غواړو کله چه تاسی پوه شوئ دا ګرد (ټول) مال تاسی ته درکاوه کیږی (یا دا معنی چه مه سپارئ کم عقلو لیونیانو یتیمانو او ښځو خپلو ته، مالونه

خپل د دوی د بلوغ تر وخته پوری او خوراک او پوښاک دوی ته ورکوئ! او دلاسه کوی ئی! او نه ښائی چه مالونه بی ځایه ولګول شی، ځکه چه مالونه د بدن د قوام او د ټولو کارونو د سرته رسولو سبب دی. یعنی د مالونو په وسیله په دنیا کښی ماکول، مشروب، ملبوس، مسکن او نور، او په دین کښی زکوة، خیرات، حج، عمره، نفقه، صدقه او نور منځ ته راځی.)

وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى حَتّٰىٓ اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوْٓا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ۚ

او وازمویئ تاسی یتیمان تر هغه پوری کله چه ورسیږی دوی (حد، د) نکاح ته، نو که ومونده تاسی له هغو نه هوښیاری (په معاملاتو او د مال په ساتنه کښی) نو وسپارئ تاسی هغوی ته مالونه د هغوی!،

تفسیر: یعنی یتیمانو ته ښوونه او د دوی روزنه او ازموینه د بلوغ تر وخته پوری کوئ!. که وروسته له بلوغه په دوی کښی د ګټی او د تاوان پوهه او د مال د انتظام او د حفاظت تمیز وموموئ! نو د دوی مال وروسپارئ! د یتیمانو د ورښوونی او ازموینی عمده صورت هم دا دی چه د معمولی او د کم قیمتو شیانو پلورل او پیرودل (بیع او شراء) په دوی باندی وکړل شی!، او د هغو طریقه دی دوی ته وروښووله شی!

تنبیه : له دی څخه راښکاره شوه چه د نابالغ هغه بیع او شراء چه د «ولی» په اجازه وی روا ده . او هم دا زموږ د امام ابوحنیفه رحمة الله علیه مذهب دی. او که سره له بلوغه هم په ده کښی پوهه او هوښیاری ونه لیده شی نو زموږ د حنفیانو په مذهب دا دی چه تر (٢٥) کلونو پوری دی ورته وګوری د انتظار په دی موده کښی هر کله چه په ده کښی پوهه او هوش ولیده شی مال دی ورته وسپاری که نه له (٢٥) کلونو څخه وروسته دی خامخا د ده مال ورپریږدی اعم له دی نه که د کاملی پوهی او عقل خاوند وی او که نه وی.

وَلَا تَاْكُلُوْهَآ اِسْرَافًا وَّبِدَارًا اَنْ يَّكْبَرُوْا ۭ

او مه خورئ تاسی دا (د یتیمانو ناپوهانو مالونه) په اسراف سره (چه له ضرورته زیات وی) او په جلتی سره (پخوا له حاجته د ویری د دی) چه دوی به لوی شی (نو وابه ئی خلی)،

تفسیر: یعنی د یتیم مال له ضرورته زیات صرفول منع دی. لکه چه د یوی پیسی په ځای دوه

پیسی صرف کړی. او دا هم منع ده چه له دی خبری څخنی وویرېږئ! که دا یتیم لوی شی نو
خپل مال به له ما څخنی بیرته واخلی نو په صرفولو کښی ئی تلوار په کار دی. خلاصه ئی داسی
شوه چه باید د یتیم مال د ضرورت په اندازه او د وخت له غوښتنی سره سم صرف شی.

وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ

او هر څوک چه وی مال داره نو ښائی ځان پاک وساتی (د یتیمانو له مالونو
څخه) او هر څوک چه وی فقیر نو خوری دی له دی مال څخه په معروف (له
دستور سره سم د مزدوری په اندازه) سره.

تفسیر: یعنی «ولی» دی د یتیم مال د خپل ځان له پاره نه خرڅوی. او که د یتیم پالونکی او
تربیه کوونکی محتاج وی کولی شی چه د خپل خدمت په اندازه د یتیم له مال څخنی خپله
مزدوری واخلی! مگر غنی ته له سره څه اخیستل روا نه دی.

فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ۝٦

نو کله چه ورکړئ (وسپارئ) تاسی دغو (یتیمانو) ته مالونه د دوی نو
شاهدان ونیسئ تاسی پر دوی باندی او کافی (بس) دی الله په دی حال کښی
چه ښه حساب (کوونکی او جزا ورکوونکی دی)

تفسیر: کله چه د کوم وړوکی پلار مر شی نو ښائی چه د څو مسلمانانو په مخ کښی د یتیم
مال ولیکل شی! او بیا ئی امانت دار ته وسپاری! کله چه دا یتیم بالغ او هوښیار شی، نو سم
له هغه لیک سره دی د هغه مال بیرته ورکړی! او څومره شی چه صرف شوی وی د هغه حساب
دی هم وروښئی!، او هغه شی چه پر یتیم باندی سپاری ښائی چه په هغه باندی هم شاهدان ونیسی
او ورونی ښئی څو چه د راتلونکی اختلاف او جگړی په وخت کښی خبره په سهولت سره صافه،
او شخړه ورکه شی. (او تهمت یا جگړه یا قسم یا نور ورته متوجه نشی. او که شاهدان نه وو نو
د انکار په وخت کښی امام اعظم رحمة الله علیه وائی قول، قول د «ولی» دی سره له قسمه) او

الله تعالیٰ د هر شي حفاظت کوونکی او کردو حسابونو ته کافي او حسیب او هغه ته هر شي ښه معلوم دی او د چا حساب او شهادت ته هیڅ ضرورت نه لري، دا کردی (تولی) خبری ئی ستاسی د سهولت او صفائی لامله (له وجی) مقرر کړی دی.

تنبیه : د یتیم د مال د اخیستلو او بیرته ورسپارلو په وخت کښی د شاهدانو درول، او د هغه د مال تحریری حساب اخیستل مستحب دی.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۝

شته نارینه ؤ لره(هم لوی وی که واړه) نصیب د دوی له هغه ماله چه پریښی وی مور او پلار او خپلوانو او شته ښځو لره (هم لوئی وی که وړی) نصیب (برخه) له هغه ماله چه پریښی وی مور او پلار او خپلوانو هغه (مبلغه) چه لږ وی له دی ماله او که ډیر وی، نصیب (برخه) مقرر کړی شوی (له طرفه د الله نه)

تفسیر: د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم له زمانی څخه پخوا دا رسم ؤ چه لویو او وړو جینکو او نابالغو هلکانو ته به ئی میراث نه ورکاوه او یواځی هغو نارینه ؤ ته به میراث رسیده او وارثان ګڼل کیدل چه لویان او د دښمنانو د مقابلی او مقاتلی لیاقت به ئی درلود (لرلو) چه په دی سبب وړو یتیمانو ته له میراث څخنی هیڅ شی نه ورکاوه کیده، نو د دوی په نسبت دا آیت نازل شو چه خلاصه ئی داسی ده. «د مور او پلار او نورو خپلوانو له متروکه مال څخنی نارینه ؤ یعنی ځامنو لره اعم له دی چه وړوکی وی یا ځلمی د دوی برخه رسیږی. او ښځو لره یعنی لونو ته اعم له دی چه وړوکی وی یا پیغلی د مور او پلار او نورو خپلوانو له ترکی څخنی د دوی برخه ورکولی کیږی او دا برخی ټاکلی (مقرر) شوی دی هغه متروکه مال لږ وی که ډیر د هغو ورکول ضروری دی په دی سره د جاهلیت د بد رسم ابطال وشو او د یتیمانو او د نورو د حقوقو حفاظت ئی وفرمایه او د دوی د حق تلفی مخه ئی بیخی ونیوله. **(فائده) :** په دی آیت کښی د حق لرونکو حق او د هغه تقرر او تعئین بالاجمال راښوول شوی دی. په وروستنی رکوع کښی د وارثانو د برخی تفصیل راښوول کیږی.

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ⑧

او کله چه حاضر شي قسمت (د ميراث) ته خاوندان د خپلوی (چه وارثان نه وی) او يتيمان او مسکينان نو روزی ورکوئ تاسي دوی لره له هغه (ميراثه) او ووايئ تاسي دوی ته خبره معروفه (خوږه معقوله)

تفسير: يعني د ميراث د تقسيم په وخت کښې چه تول خپلوان او د کور کهول غړی يو تر بله سره تول شي که له دی خپلوانو څخه ځيني داسي وی چه هغوی ته ميراث نه رسيږی يا يتيم او محتاج وی نو دوی ته څه خواړه ورکړئ! او رخصت ئی کړئ! يا له موقع سره مناسب کوم شی له ترکی څخنی ورته ورکړئ! ځکه چه داسي سلوک مستحب دی. که د ميراث په مال کښې د خوراک وړ (لائق) شي نه وی يا ئی موقع نه وی لکه چه هغه د يتيمانو مال وی او مړی وصيت هم نه وی کړی نو له دی خپلوانو سره ښې مناسبې او معقولې خبری وکړئ! او رخصت ئی کړئ! يعني په پسته ژبه سره له دوی څخنی معذرت وغواړئ! او داسي ورته ووايئ چه «دا مال د يتيمانو دی او مړی وصيت هم نه دی کړی نو ځکه مونږ مجبور يو چه له تاسي څخنی معذرت غواړو». د دی سورت په ابتدا کښې بيان وشو چه ګرد (تول) خپلوان درجه په درجه د سلوک او مراعات مستحق دی او يتيمان او مساکين هم. او که کوم قريب يتيم يا مسکين هم وی نو د هغه مراعات ښائی چه لا زيات وشي! نو ځکه د ميراث د تقسيم په وخت کښې هغوی ته حتی الوسع څه نه څه ورکول ښه دی. او که له هيڅ لوری هغه وارث نه وی. نو ښائی چه له ښه سلوک څخني بی برخي نشي.

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ⑨

او ودی ويريږی (د يتيمانو پر ضياع) هغه وصيان که پريږدی دوی پس له (مرګه) خپل اولاد ضعيفان (نو) ويريږی به دوی په دغو (اولادونو چه وروسته له مونږ به دوی هم داسي شي) پس ودی ويريږی دوی له الله څخه او ودی وائی دوی ته خبره سمه خوږه.

تفسير: په اصل کښې دا ارشاد د يتيم د «ولی» او «وصی» له پاره دی. نورو ته هم درجه په

درجه ښائی چه د دی خبری خیال وساتی مطلب دا چه هر سړی سره دی دا اندیښنه وی. «نه چه زما له مرگه وروسته زما له اولادی سره څه سخته معامله وکړه شی» نو د دی لامله (له وجی) تاسو لره هم ښائی چه له یتیمانو سره همغسی معامله وکړئ چه تاسی ئی خپلو زامنو ته پس له مرگه غواړی او له الله تعالیٰ څخنی وویرېږئ! او له یتیمانو سره سمی ښی خوږی خبری کوئ! یعنی هسی معامله له دوی سره وکړئ چه په هغی باندی د دوی زړه مات نشی او نه دوی ته څه تاوان ورسیږی بلکه تل تر تله د هغوی د اصلاح، ښیگڼی (ښه والی) ، تعلیم، تربیی، تادیب او تهذیب خیال ولرئ! (او قریب الموت مریض ته نصیحت وکړئ! چه په وصیت کښی له اصرافه او د ورثی د حقوقو له تضییع نه ځان وساتئ او د شهادت کلمه او توبه په خوله کښی ورکړئ! او د ترکی او د قسمت حاضرینو سره ښه د انسانیت او میرانی وضعیت وکړئ!)

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

بیشکه هغه کسان چه خوری دوی مالونه د یتیمانو په ظلم سره (بی له شرعی اذنه) خبره دا ده چه خوری دوی په (ډکو) گیډو خپلو سره اور، او ژر به ورسیږی (ننه به وځی) دوی اور سخت ته.

تفسیر: په سابقه ؤ متعددو آیتونو کښی د یتیمانو د اموالو په نسبت د راز راز (قسم قسم) احتیاط کولو حکم شوی دی او د دوی په مال کښی خیانت کول سخته گناه ښوول شوه اوس په آخر کښی د یتیم په مال کښی په خیانت کولو باندی د شدیدو وعیدو بیان فرمائی، او هغه حکم لا پسی مؤکد کوی چه هر هغه څوک چه د یتیم مال بلا استحقاقه خوری هغه خپله گیډه د جهنم له اوره ډکوی یعنی د هسی خوراک انجام به داسی کیږی او دا ئی په آخره جمله کښی راښکاره کړه.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ۖ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ ۚ

حکم کوی تاسی ته الله په (حق د میراث د) اولاد ستاسی کښی چه (تاسی مړه شئ) شته نارینه لره (له میراثه) په مثل د برخی د دوو ښځو،

تفسیر: پاس د مړی د اقاربو د وراثت ذکر وشو او د دوی د برخو د تقرر او تعیین په نسبت ئی اجمالی اشاره فرمایلی ده اوس د اقاربو او د دوی د برخو تفصیل ښوول کیږی او پخوا له

هغه ځخه د یتیمانو په حق کښی د تشدیداتو او تأکیداتو ذکر کیده چه له هغه ځخه دا خبره هم معلومه شوه که د مړی په اقاربو کښی کوم یتیم وی نو ښائی د دی یتیم په برخه ورکولو کښی ډیر زیات احتیاط او اهتمام وکړ شی! چه د عربو له قدیم رسم سره موافق د دوی محرومیت له میراث ځنی سخت ظلم او لویه ګناه ده. اوس په اقاربو کښی له ګردو (تولو) ځخه پخوا د اولادونو د حصو بیان فرمائی. که د کوم میت په اولاده کښی هلک او جینی دواړه وی نو هغوی ته د میراث ورکولو دا قاعده ده چه یوه هلک ته به د دوو جینکو حصه ورکوله کیږی. مثلاً که یو هلک او دوه جینکی وی نو نیمائی مال هلک ته او بله نیمه ئی هغو دوو جونو ته ورکوله کیږی. او که یو ځوی او یوه لور تری پاتی وی نو دوه ثلثه هلک ته او یو ثلث جینی ته ور رسیږی.

فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِن كَانَتْ وَٰحِدَةً فَلَهَا ٱلنِّصْفُ ۚ

نو که وو دا (اولاد خالصی) ښځی پورته له دوو ځخه (یا دوی) نو (شته) دوی لره دوه ثلثه (دوی دریمی برخی) د هغه مال چه پریښی وی (مړی) او که وه دا (مولوده لور) یوه نو هغی لره نصف (یعنی نیمائی د ترکی دی)،

تفسیر: یعنی او که د کوم مړی په اولاده کښی یواځی ښځی یعنی لونی پاتی شی او زوی نه وی تری پاتی نو که دا جونی له دوه ځنی زیاتی، یا دوه وی بیا هم هغو ته هم دا دوه ثلثه، دوه دریمی ورسیږی. او که یواځی یوه جینی تری پاتی وی نو دی ته د پلار نیمائی ترکه وررسیږی.

تنبیه : د «للذکر مثل حظ الانثیین» په ذیل کښی دا راڅرګنده شوه چه یوی جینی ته له یوه هلک سره یو ثلث وررسیږی. نو له دی ځنی معلومه شوه چه یوی جینی ته به له بلی جینی سره په طریق الاولی یو ثلث وررسیږی. ځکه چه د هلک حصه د جینی له حصی ځنی زیاته ده نو کله چه د هلک په سبب د دی برخه له یوه ثلث ځخه کمه نه شوه نو د بلی جینی له سببه به ځرنګه هغه برخه لږ کیدی شی؟ کله چه د دوو جونو حکم په پخوانی آیت کښی معلوم شوی ؤ نو ځکه په دی کښی له دوو ځنی د زیاتو لونو حکم هم راښئی چه چاته داسی کومه شبهه پیدا نشی کله چه د دوو لونو حق د یوی جینی له حق ځنی زیات دی نو ښائی د درو او ځلورو او د ډیرو برخی به له هغه زیات وی. حال دا چه خبره داسی نه ده بلکه کله چه لونی له یوی ځنی زیاتی وی دوه وی که لس که زیاتی، هغو ګردو (تولو) ته به همغه دوه ثلثه وررسیږی.

(فائده) : د اولاد د وراثت دوه صورتونه په آیت کښی ذکر شول.

(۱) دا چه هلک او جینی دواړه نوعه اولاد موجود وی.

(۲) دا چه یواځې لونی ولري او دا دوه صورتونه لري. چه یوه لور وي یا له یوې زیاتي وي نو اوس یواځې یو صورت پاتي دی چه یواځې هلکان ولري. نو د هغه حکم دا دی چه گرد (تول) میراث به هغوی ته وررسیږي. اعم له دی چه یو وي که ډیر.

وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُ وَلَدٌ

او شته مور او پلار د ده (مړی) ته له پاره د هر یوه له دی دواړو سدس (شپږمه برخه) له هغه مال چه پریښی وي (مړی) که وي مړی لره ولد (ځوځات)،

تفسیر: اوس د مور او پلار د میراث دری صورتونه بیان فرمائی.
د اول صورت خلاصه دا ده . «که د میت اولاده زوی یا لور وي نو د میت مور او پلار ته د ده له ترکی ځنی هر یوه ته سدس، شپږمه برخه وررسیږي».

فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ

نو که نه وي ده لره ولد (ځوځات) حال دا چه میراث اخلي له ده (مړی شخه یواځې) مور او پلار د ده نو دی مور د ده لره ثلث (دریمه برخه د ترکی او نور تول د پلار دی).

تفسیر : د دوهم صورت خلاصه دا ده . «که میت هیڅ اولاد ونه لری او یواځې مور او پلار ئې وارث وي نو د هغه مور ته یو ثلث، دریمه وررسیږي یعنی نور پاتي دوه ثلثه د هغه پلار ته وررسیږي.

فَإِن كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ

نو که وي مړی لره ورونه (یا خویندی) نو شته مور د ده لره سدس (د ترکی شپږمه برخه)

تفسیر: دریم صورت دا که د میت له یوه شخه پورته ورونه او خویندی وي، که سکنی وي، که د پلار له لوری یا د مور له لوری او اولاد هیڅ ونه لری نو په دی صورت کښی د ده مور ته سدس (شپږمه برخه) وررسیږي. یعنی باقی گرد (تول) د هغه پلار ته پاتي کیږي ورور او خور ته

هیڅ نه وررسیږی.که یو وروړ یا یوه خور ولری نو مور ته یو ثلث او پلار ته دوه ثلثه وررسیږی لکه چه پاس په دوهم صورت کښی ذکر شو.

مِنۢ بَعۡدِ وَصِيَّةٖ يُوصِي بِهَآ أَوۡ دَيۡنٍۗ

پس له (اداء کولو د) وصیت څخه چه وصیت وکړی میت په هغه سره یا پس (له اداء کولو) د دین څخه

تفسیر: یعنی هومره چه د وارثانو برخی ذکر شوی دی، دا ګردی (تولی) د میت د وصیت، او د هغه د قرض له اداء کولو څخه وروسته وارثانو ته ورکولی کیږی او د وارثانو حق فقط په هغومره مال کښی کیږی، چه د وصیت او د قرض د مقدار له ایستلو څخه وروسته پاتی کیږی. او نصف (نیمائی) او ثلث (دریمه برخه) او نور له هم دی پاتی مال څنی مراد دی نه له ګرد (تول) مال څخه.

(فائده) : د میت مال دی اول د ده په ګور او کفن کښی ولګاوه شی! څه چه له هغه څخه پاتی شی، له هغه څخه دی د ده قرض ورکړ شی! څه چه د ده له قرض څخه پاتی شی، له هغه څنی تر یوه ثلثه (دریمی برخی) پوری دی د مړی په وصیت کښی صرف کړ شی! وروسته له ګور او کفن او قرض او پس له وصیت څخه د مال په ثلث کښی، په پاتی متروکه کښی ګرد (تول) وارثان سره شریکان دی! او هغه ترکه پر دوی باندی ویشله کیږی.

ءَابَآؤُكُمۡ وَأَبۡنَآؤُكُمۡ لَا تَدۡرُونَ أَيُّهُمۡ أَقۡرَبُ لَكُمۡ نَفۡعٗاۚ فَرِيضَةٗ مِّنَ ٱللَّهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمٗا ١١

پلرونه ستاسی او څامن ستاسی نه پوهیږئ تاسی چه کوم یو له دوی زیات نژدی دی تاسی ته له جهته د نفعی، (دا برخی فرض شوی دی) مقرره برخه له (جانبه) د الله، بیشکه چه الله دی ښه عالم (په تولو احوالو) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: په دی آیت کښی ئی دوه ډوله (قسمه) میراث بیان کړ. د اولاد میراث او د مور او پلار. اوس فرمائی څرنګه چه دا خبره تاسی ته معلومه نه ده، چه له کوم یوه څخه به تاسی ته نفع؟ او څومره نفع دررسیږی؟، نو ځکه په دی کښی تاسو ته نه ښائی چه څه مداخله وکړئ. هره برخه او حصه چه الله تعالیٰ هر چاته مقرره کړی ده د هغه رعایت وکړئ! ځکه چه الله تعالیٰ

پر هر شی باندی ښه خبردار او لوی حکمت والا دی.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ ۚ مِن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۚ

او شته تاسی ته نیم د هغه مال چه پریښی دی ښځو ستاسی که نه وی دی ښځو لره ولد (ځوځات) نو که وی دی ښځو لره ولد (ځوځات) نو تاسی لره شته (څلورمه) برخه له هغه ماله چه پریښی وی دی ښځو پس (له ادا کولو) د وصیت نه چه وصیت کړی وی(دی ښځو) په هغه سره یا (پس له ادا کولو د) دین څخه (چه وی په دی ښځو)

تفسیر : اوس د زوجینو د میراث بیان کاوه شی، چه میره (خاوند) لره د ده د ښځی له مال څخه نیمائی وررسیږی که دا ښځه اولاد ونه لری. او که اولاد ولری اعم له دی چه یو زوی یا یوه لور یا ډیر ځامن او لونی، له دی میره (خاوند) څخنی، یا له بل میره (خاوند) څخنی ولری، نو میره (خاوند) ته د دی له مال څخنی ربع (څلورمه برخه) وروسته له ورکولو د قرض او وصیت څخه وررسیږی.

وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم ۚ مِّن بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ

او شته دی ښځو لره څلورمه برخه له هغه مال چه پریښی وی تاسی که نه وی تاسی لره ولد (ځوځات) نو که ؤ تاسی لره ولد (ځوځات) نو دی ښځو لره ثمن (اتمه برخه) له هغه ماله چه پریښی وی تاسی پس له ادا کولو د وصیت چه وصیت کوئ تاسی په هغه سره یا پس له ادا کولو د دین (چه وی پر تاسی ای خاوندانو)

تفسیر: او هم داسی ښځې لره چه میړه (خاوند) ئې اولاد نه لرې، د دې د میړه (خاوند) له مال څخه ربع (څلورمه برخه) وررسیږي که اولاد لرې اعم له دې چه له هم دې ښځې څخه وي که له بلې ښځې څخه نو ښځې ته ثمن (اتمه برخه) د دې د میړه (خاوند) له هغه مال څخه وررسیږي چه دوصیت اوقرض‌له اداکولو څخه وروسته پاتې‌وي له هر قسم‌مال څخه نغدوي که جنس، وسله وي که ګانه (زیور)، سرای وي که باغ، پاتې شو د ښځې مهر هغه له میراث ځنې جلا (جدا) او په قرض کښې داخل دې دا ګرد (تول) دوه صورتونه لرې. لکه چه د نارینه د میراث صورتونه هم دا دوه ؤ.

وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ ۚ

او که ؤ یو سړی چه میراث تری وړل کیږی کلاله (بې ولده بې والده) یا ښځه وه (هم داسې کلاله) حال دا چه وي دې مړی لره (یو اخیافي) ورور یا (اخیافي) خور پس شته هر یوه لره له دې (اخیافي) ورور او خوره سدس (شپږمه برخه د ترکې)،

تفسیر: له دې ځایه د «اخیافي» ورور او خور د میراث ذکر دې چه یواځې په مور کښې سره شریکان وي، نو ښائي وپوهیږئ! چه د پلار او زوی د پاتې کیدلو سره ورور او خور ته هیڅ نه وررسیږي. هو! که والد او ولد نه وي نو ورور او خور ته به میراث وررسیږي. ورور او خور په دري دوله (طریقه) دي.

(۱) سکني چه په مور او پلار کښې سره شریکان وي، چه دوی ته «عیني» وائي.

(۲) «علاتي» چه یواځې په پلار کښې سره شریکان وي

(۳) «اخیافي» چه یواځې په مور کښې سره شریکان وي.

په دې آیت کښې د «اخیافي» ذکر دې لکه چه د متعددو اصحابو کرامو په قرائتونو کښې د «وله اخ او اخت» څخه وروسته د «من الام» کلمه په تصریح سره شته. او په دې باندې د ګردو (تولو) اصحابو اجماع ده چه په دې ځای کښې له (اخ) څخه اخیافي ورور مراد دی. د دې آیت مطلب دا دې چه هر هغه میت نارینه وي که ښځه چه مور او پلار او لور او زوی هیڅ نه لرې، او یواځې یو «اخیافي» ورور یا خور ولري نو له دې دواړو څخه هر یوه ته سدس (شپږمه برخه) وررسیږي. او د نارینه او ښځې یعني د «اخیافي» ورور او خور برخه برابره ده. او هیڅ زیادت او کمي پکښې نشته پاتې شوه دوه دول (طریقه) ورور او خور یعني «عیني» او «علاتي» نو د دې دواړو حکم لکه د اولاد داسې دی. په دې شرط چه د مړي پلار او زوی هیڅ نه وي. مقدم «عیني» دی. که هغه نه وي نو «علاتي» دی. د «النسآء» د سورت په آخر کښې د دې

دواړو د میراث ذکر هم راځي.
فائده : د «کلالي» دا تفسیر چه کړی شوی دی (چه د هغه پلار او زوی نه وی) دا ګرد (ټول) سره مني، مګر زمونږ امام ابوحنیفه رحمة الله علیه د نیکه او لمسی نفي هم ورسره کوي، او وائي کوم حکم چه په پلار او ځوی باندی مرتب کیږي، عیناً همغه حکم پر نیکه او لمسی باندی هم مرتب کیدونکی دی. او د حضراتو صحابه ؓ له وخت څخه راهیسی دا اختلاف د علماؤ په منځ کښي دوام لري.

فَإِن كَانُوٓاْ أَكۡثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمۡ شُرَكَآءُ فِي ٱلثُّلُثِۚ مِنۢ بَعۡدِ وَصِيَّةٖ يُوصَىٰ بِهَآ أَوۡ دَيۡنٍ غَيۡرَ مُضَآرّٖۚ

نو که وو (ورونه خویندی د کلالي) زیات له دغه (یو ورور او خور څخه) نو دوی ګرد (ټول) سره شریکان دی په ثلث (دریمه برخه د ترکي) کښي وروسته له (اداء کولو د) وصیت چه وصیت کولي شي په هغه سره یا پس (له اداء کولو) د دین په دی حال کښي چه (نورو ته) نقصان ونه رسوی (په دی وصیت کښي).

تفسیر: یعني که «اخیافي» ورور او خور له یوه څخنی زیات وی نو دوی ګردو (ټولو) ته همغه یو ثلث (دریمه برخه) په میراث وررسیږي او په ړومبی صورت کښي هغه «سدس» (شپږمه) او په وروستني صورت هغه «ثلث» چه ورکاوه کیږي له وصیت او قرض څخني وروسته څه مال چه باقي پاتي کیږي له همغه څخني دا «ثلث» یا «سدس» ورکاوه کیږي. او وصیت هلته صحیح او پر میراث باندی مقدم کیدی شي چه په هغه کښي د نورو څه زیان نه وی او دا زیان دوه صورتونه لري.
(۱) دا چه له یوه «ثلث» څخني ئي د زیات مال وصیت کړی وی.
(۲) دا چه د هغه وارث له پاره چه هغه ته له میراث څخني هم برخه وررسیږي څه وصیت وکړی په دی دواړو صورتونو کښي وصیت صحیح نه دی. هو! که ګرد (ټول) ورثه هغه وصیت سره مني نو ښه! که نه هسي وصیتونه ګرد (ټول) مردود دی.
(فائده) : څرنګه چه له وارثانو څخني اندیښنه وه چه د میت له ترکي څخني به د میت وصیت او قرض اداء نه کړی بلکه ټول مال به د خپلو ځانونو له پاره وساتي نو ځکه ئي له میراث سره هر ځلي د وصیت او د دین د حکم تاکید بیان کړ او کله چه وصیت تبرع او احسان دی او ډیر ځله یو معین سړی د دی مستحق نه وی او له دی سببه د هغه د ضائع کیدلو احتمال قوی ؤ نو ځکه ئي د اهتمام او احتیاط لامله (له وجی) په هر ځای کښي له دین (پور) څخني د وصیت

ذکر د مخه فرمایلی دی حال دا چه د وصیت درجه له دین څخه وروسته ده لکه چه پخوا تیره شوه. (یعنی لکه چه هیڅوک د دین په اداء کښې غفلت نه کوی هم داسی دی په وصیت کښې هم نه کوی!) او هم وصیت د مورث حق دی لکه تجهیز او تکفین. پرته (علاوه) له وراثت او دین څخه چه هغه د نورو حق دی نو له دی حیثیته به وصیت له دین څنې مقدم وی اګر که له بلی وجی دین په وصیت باندی وړاندی دی او دلته چه د (غیر مضار) قید زیات شوی دی هم دا قید به په نورو سابقه ځایونو کښې هم معتبر وی.

وَصِيَّةً مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

وصیت کوی الله تاسی ته وصیت له (جانبه) د الله، او الله ښه عالم دی (په تولو احوالو) ډیر تحمل والا (په تاخیر د عقوبت له پاره د انابت)

تفسیر: هغه میراثونه چه د دی رکوع له شروع څخه تر دی ځایه پوری بیان شوی دی پنځه دی. (١) ځوی لور (٢) مور پلار (٣) میړه (خاوند) (٤) ښځه (٥) اخیافی ورور خور. هم دی پنځو ته ذوی الفروض یعنی د معلومو برخو خاوندان وائی (په استثناء د ځوی چه عصبه دی) د دی پنځو واړو د میراث احکام ئی بیان کړل، په پای کښې ئی د تاکید په دول (طریقه) وفرمایل. «دا حکم د پاک الله دی او تعمیل ئی ضروری دی او الله جل جلاله ته هر شی معلوم دی چه کوم یو اطاعت کوی او کوم یو غاړه غړه وی؟ او کوم یو په میراث، وصیت، او دین کښې له حق او انصاف سره سم کار کوی او کوم یو بی انصافی کوی او ضرر رسوی؟ او په دی خبره دی هیڅوک ونه غولیږی چه د ظلم او بی انصافی په سزا کښې ولی تاخیر کیږی؟ ځکه چه د الله تعالیٰ حلم هم ډیر کامل دی.

(فائده) : ښائی وپوهیږو چه پرته (علاوه) له «ذوی الفروضو» څخه چه د هغو ذکر په هم دی رکوع کښې تیر شو یو بل قسم وارث هم دی چه هغه ته «عصبه» وائی. او هغو لره کومه معینه برخه لکه نصف (نیمائی) او ثلث (دریمه) او ثلثان (دوه برخی له دری برخو) او ربع (څلورمه برخه) او سدس (شپږمه برخه) او نور نه ده مقرره بلکه هر هغه شی چه له «ذوی الفروضو» څنې کوم یو نه وی نو د هغه ټول مال (عصبه) ته وررسیږی. او که (ذوی الفروض) او «عصبه» دواړه وی نو اول «ذوی الفروضو» ته او که تری پاتی نشو «عصبی» ته هیڅ نه ور رسیږی او اصلی «عصبه» هغه دی چه نارینه وی ښځه نه وی او د ده او د مړی په مینځ کښې د ښځی واسطه هم نه وی او د دوی درجی څلور دی.

(١) ځوی او لمسی.

(٢) پلار او نیکه.

(٣) ورور او وراره.

(٤) تره او د تره ځوی یا د ده لمسی.
که څو تنه «عصبه» موجود وی نو میراث همغو عصبه ؤ ته وررسیږی چه مړی ته نژدی وی لکه د لمسی په مقابل کښی ځوی او د وراره په مقابل کښی ورور وړاندی دی نو بیا د «اخیافی» او «علاتی» په مقابل کښی (اعیانی) مقدم دی. د دی څلورو واړو په استثناء او له وررور سره خور هم «عصبه» کیږی. دا اصلی «عصبه» نه دی بلکه غیر اصلی دی پرته (علاوه) له اولاده او وروڼو څخه د نورو نارینه ؤ سره ښځی نه «عصبه» کیږی. مثلاً د تره زوی «عصبه» دی مگر ده سره د تره لور «عصبه» نشی کیدی.
(فائده) : د دی پاس ذکر شویو قسمونو یعنی «ذوی الفروضو» او «عصبه ؤ» څخه علاوه زمونږ د امام ابوحنیفه رحمة الله علیه په نزد دریم قسم وارث «ذوی الارحام» هم شته. یعنی داسی قرابت لرونکی چه د ده او د مړی په منځ کښی د ښځی واسطه وی چه نه «ذوی الفروض» وی او نه «عصبه» لکه لمسی، نیا، خورزئی، ماما، ترور، توری او د دوی اولاده کله چه له کوم مړی څخه نه «ذوی الفروض» او نه «عصبه» هیڅ، یو نه وی پاتی نو د هغه میراث «ذوی الارحامو» ته ور رسیږی د دی تفصیل د فرائضو په کتابونو کښی مذکور دی.

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ۭ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَتَعَدَّ حُدُوْدَهٗ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيْهَا ۠ وَلَهٗ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿١٤﴾

دا (د یتیمانو، میراثونو، وصیت او د دین تیر شوی حکمونه) حکمونه د الله دی، او هر څوک چه ومنی حکم د الله او د رسول د ده نو داخل به کړی الله دغه (مطیع په هسی) جنتونو کښی چه بهیږی له لاندی د (مانیو او ونو د) هغو ویالی همیشه به وی (دوی) په دی (جنتونو) کښی، او دا (ننوتل جنت ته) مراد موندل (بری) دی ډیر لوی. او هر څوک چه نافرمانی کوی د الله او د رسول د ده او وځی له حدوده د الله نو داخل به کړی (الله) دغه (معتدی) اور ته چه همیشه به وی (دی) په هغه (اور د دوزخ) کښی او (شته) ده ته عذاب ډیر سپکونکی.

تفسیر: یعنی دا پخوانی گرد (ټول) ذکر شوی احکام (چه د یتیمانو حقوق، وصیت او میراث

دی) د الله جل جلاله مقرری کړی ضابطې او قاعدې دی هر هغه څوک چه اطاعت کوی او د الله احکام منی چه په هغو کښی د وصیت او د میراث حکم هم شامل دی نو د هغه له پاره تل جنت دی. او هر هغه څوک چه سر غړوی او د الله تعالیٰ له حدودو څخه بیخی خارجیږی (یعنی حلال ئی حرام او حرام ئی حلال ګڼی) نو هغه له ذلت او خواری سره تل د جهنم په عذاب کښی پاتی کیږی.

وَالّٰتِیْ یَاْتِیْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَآىِٕكُمْ فَاسْتَشْهِدُوْا عَلَیْهِنَّ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ ۚ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ فِی الْبُیُوْتِ حَتّٰی یَتَوَفّٰىهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ یَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِیْلًا ﴿١٥﴾

او هغه (میرمنی) ښځی چه راځی فاحشه (د زنا قبیح کار) ته له ښځو ستاسی نو شاهدان وغواړئ (ای قاضیانو له قاذفه) پر دوی باندی څلور تنه له تاسی (مسلمانانو نه)، نو که شاهدی وویله (شاهدانو پر زنا) نو بندی کړئ تاسی دا (ښځی) په کوټو کښی تر هغه پوری چه وفاتی کاندی دوی موت یا وګرځوی (مقرر کړی) الله دوی لره کومه لاره د (خلاصی له دی بنده).

تفسیر: وروسته د یتیمانو، او د مواریثو له بیانه، اوس د اقاربو نور متعلقه احکام راښئی. اول د ښځو په نسبت د څو خبرو ارشاد کیږی چه د هغو خلاصه دا ده «د ښځو تادیب او سمول یو ضروری امر دی. خو پر دوی باندی هیڅ قسم ظلم او تعدی کول ښه کار نه دی.» د جاهلیت په زمانه کښی په دی دواړو مواردو کښی پر ښځو باندی ډیر تیری او بی اعتدالی کیده، او په دی آیت کښی د هغو د تأدیب په نسبت حکم دی. «که د کومی زوجی په نسبت د زنا ارتکاب معلوم شو نو د دی له پاره څلور تنه شاهدان چه هر یو ئی مسلمان، عاقل، بالغ او ازاد وی ونیسئ!، که دا څلور واړه پر زنا ئی شاهدی ورکړی نو دا ښځه دی په کوټه کښی مقیده وساتی! او هسی انتظام دی وکړی! چه له کوره ونه وځی او له چا سره کتنه ونه کړی شی تر څو چه هغه ښځه مړه شی، یا الله تعالیٰ د هغی د پاره کوم بل حکم او سزا مقرره وفرمائی. د دی آیت د نزول تر وخته ئی د زانیی له پاره کوم حد نه ؤ مقرر فرمایلی بلکه د تعیین وعده ئی راکړه لکه چه څه موده وروسته ئی په (١٨) جزء د «النور» د سورت په (٢) آیت،اوله رکوع کښی د هغه حد نازل کړه چه د باکری له پاره یو سل دری او د ثیبی له پاره «رجم» یعنی په ګټو سره ویشتل دی، تر څو چه مړه شی.

وَالَّذٰنِ يَأْتِيٰنِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوْهُمَا ۚ

او هغه دواړه سړي چه راځي دي (قبیح کار ته) له تاسی نو ایذاء ورسوئ دوی ته!،

تفسیر: یعنی که دوه تنه اعم له دی چه یو نارینه او بله ښځه وی یا که دواړه نارینه وی. یا دواړه ښځی (من حیث السحق) وی. او د بد فعل مرتکب شی نو د هغوی سزا ئی مجملاً په ایذاء ورکولو سره ارشاد وفرمایله. په ژبه سره وی، که په خوله سره هومره چه مناسب وی د هغو د تأدیب او تنبیه ورکولو حکم شوی دی. له دی ځنی معلومیږی چه تر هغه وخته پوری د «زنا» او د «لواطت» د دواړو حکم هم داسی ؤ. چه د حاکم او قاضی په نزد دی هغوی ته هومره سزا، شتم (کنځل)، ضرب (وهل) چه د زجر او عبرت له پاره مناسب وی ورکره شی. وروسته له هغه کله چه سم له وعدی سره د زنا حد نازل شو، نو د «لواطت» له پاره ئی کوم جلا (جدا) بیان ونه فرمایه. او په هغه کښی د عالمانو سره اختلاف دی چه د «لواطت» له پاره هم هغه حد مقرر دی چه د «زنا» له پاره تاکلی (مقرر) شوی دی یا د «لواطت» همغه سزا باقی پاتی ده چه پخوا وه یا د هغه سزا په توره یا په بله کومه طریقه سره وژل دی.
(فائده) : اکثر علماء دا آیت پر زنا محمولوی، او ځینو پر «لواطت» حمل کړی دی، او ځینی ئی پر دواړو باندی شامل ګڼی. (ځنی وائی . «﴿ وَالّٰتِيْ ﴾ ـ ﴿ مِنْ نِّسَآئِكُمْ ﴾ ـ» په سحاقاتو او «﴿ وَالَّذٰنِ ﴾ ـ ﴿ مِنْكُمْ ﴾ ـ» په لواطت کوونکو او ﴿ اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ ﴾ په زانیانو پوری مخصوص دی. نو په دغه تقدیر پاس آیت نه دی منسوخ.)

فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمَا ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا ﴿١٦﴾

نو که توبه ویستله دی دواړو او اصلاح کړ دواړو (عمل خپل) نو څنګ وکړئ تاسی له دی دواړو نه، بیشکه چه الله دی ښه توبه قبلوونکی (د ګنهګارانو) ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: یعنی که وروسته له دی نه دوی له بد کاری ځنی توبه وکړی. او خپل راتلونکی عملونه ښه کړی نو تاسی د هغوی تعقیب پریږدئ!، او په زجر او ملامتولو سره ئی مه تنګوئ! او الله تعالیٰ د خپلو بندګانو د توبی قبلوونکی، او پر دوی باندی مهربانی کوونکی دی. او تاسی لره هم ښائی چه هم داسی وکړئ!

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾

بیشکه (قبلول د) توبی په الله (د وفاء له مخې ضروری شی) دی دپاره د هغو کسانو چه کوی دوی ناکاره په ناپوهی سره (په دی حال چه په شان د ناپوهانو وی) بیا توبه وباسی دوی په نژدی زمانه کښې (له موت نه په خوا) نو دغه کسان رجوع به کوی په رحمت سره الله په دوی باندی، او دی الله ښه عالم (په پټو او ښکاره ؤ) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی)،

تفسیر: یعنی توبه خو بیشکه داسی شی دی چه په هغه سره د «زنا» او د «لواطت» په شان درانه جرمونه هم الله تعالیٰ معافوی لکه چه له پخوانی آیت څخه مفهوم شو. لیکن د دی خبری لحاظ هم ښائی هرومرو (خامخا) وکړو. الله تعالیٰ چه په خپل فضل او کرم سره د توبی د قبلولو وعده فرمایلی ده هغه اصلاً په هغو خلقو پوری مخصوصه ده چه په بی خبری او ناپوهی سره کومه کبیره یا صغیره گناه تری صادره شی مگر هر کله چه په خپلی خرابی باندی متنبه او مطلع شی نو سمدلاسه پښیمانه او توبه وکړی نو الله تعالیٰ داسی خطاوی خامخا (تفضلاً) ورمعافوی او پاک الله پر هر شی باندی پوهیږی او دا خبره ورته ښکاره ده چه کوم یوه په ناپوهی سره گناه کړی ده؟ او کوم یوه په اخلاص سره توبه ایستلی ده؟ او د حکمت څښتن (خاوند) دی د هر چا توبه چه سم له حکمته سره وی قبلوی ئی.

(فائده) د «جهالت» او د «قریب» له قیدونو معلومیږی، هر څوک چه د ناپوهی لامله (له وجی) گناه کوی او وروسته له تنبیه ژر توبه کوی نو (تفضلاً د عدالت او د حکمت له قاعدی سره سم د هغه د توبی مقبولیت ضروری دی او هر څوک چه په قصد او عمد سره د پاک الله له احکامو څخه د غاړی غړولو جرئت وکړی، یا وروسته د خپلی گناه له پوهیدلو څخه په توبه ایستلو کښې تأخیر او په همغه پخوانی حالت باندی قیام او دوام کوی نو د عدل او انصاف له قاعدی سره سم د هغه خطا اصلاً د معافولو وړ (لائق) نه ده او د هغې قبلول یوازی د الله تعالیٰ فضل او کرم دی چه په خپلی مهربانی سره د دوی دواړو توبی قبلوی. دا خو د پاک الله احسان دی او (تفضلاً) ذمه واری فقط په اول صورت کښې ده او په نورو کښې نشته.

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ

وَهُمْ كُفَّارٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾

او نشته (وعده د قبول د) توبی له پاره د هغو کسانو چه کوی دوی گناهونه تر هغه پوری چه راحاضر شي یو د دوی ته (اسباب د) مرگ نو وائی چه بیشکه ما توبه ویسته اوس او نه (قبلیدی شی توبه) دپاره د هغو کسانو چه دوی مره شی حال دا چه دوی کافران وی، دغه کسان (چه د کفر په حالت کښی مری، په عین غرغره کښی توبه کوی) تیار کړی دی مونږ دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: یعنی د داسی خلقو توبه نه قبلیږی چه پرله پسی گناه کوی او له گناه ځنی مخ نه اړوی. تر څو چه د مرگ علامی او اسباب په نظر ورشی نو په هغه وخت کښی وائی چه زه اوس توبه کوم. او نه د هغه توبه قبلیږی چه د کفر په حالت کښی مړ شی او وروسته د آخروی عذاب له لیدلو څخه توبه کوی د داسی خلقو له پاره شدید عذاب تیار دی.

تنبیه : دا دواړه آیتونه چه د توبی د قبول او د توبی د عدم قبول په نسبت دلته مذکور دی د دوی کوم مطلب چه مونږ پاس بیان کړ هغه د ځینو لویو محققینو له تحقیقاتو سره سم دی او په هغه کښی دا ښه والی دی چه د «جهالت» قید او د «قریب» لفظ دواړه په خپلی ظاهری معنی باندی قائم پاتی دی او د «علی الله» معنی هم په سهولت سره جوړه شوه. او په دی موقع کښی د توبی د قبول او د عدم قبول د ذکر فرمایلو مقصد هم په ښه شان سره عیان شو یعنی د «کیف ما اتفق» توبه مقبوله نه ده او د توبی څو صورتونه دی او د دی په مقبولیت کښی هم فرقونه شته تر څو چه د توبی په اعتماد څوک پر گناهونو باندی جرئت ونه کړی. او دا مقصد هم په دی صورت سره ښه حاصلیږی. مگر نورو مفسرینو حضراتو چه علی العموم د دی آیتونو مطلب ئی ارشاد فرمایلی دی، د «جهالت» قید ئی «احترازی» او «شرطی» قید نه دی اخیستی بلکه (واقعی) قید ئی گڼلی او وائی چه گناه تل له جهله او حماقته څرگندیږی او د «قریب» معنی داسی کوی چه د موت له راتللو څخه پخوا څومره وخت چه وی هغه گرد (تول) ته «قریب» وایه شی ځکه چه د دنیا ژوندون قلیل دی. نو په دی صورت کښی مطلب ئی داسی کیږی چه «الله تعالیٰ هغه وعده چه د توبی د قبلولو په نسبت فرمایلی ده له هغو سره ده چه د ناپوهی او د خپل پای او انجام د نه کتلو لامله (له وجی) گناه کوی او بیا د موت له راتگه څخه پخوا تائب کیږی او هغه کسان چه موت ئی لیدلی او د نزعی حالت ته رسیدلی دی یا هغه کسان چه کافران مره شوی دی نو د دوی توبه له سره نه قبلیږی. له دی تقریره سره به سم د توبه کوونکو د هغو د دوو بین بین صورتونه چه په ړومبنی تقریر کښی مذکور شوی دی په اول شق (د توبی په قبول) کښی شمیرل کیږی.

(فائده) . کله چه د موت یقین راشی او بل عالم په سترگو سره وکتلی شی

نو په هغه وخت کښې توبه نه قبلیږي. هو! د اخروي عالم له کتلو څخه پخوا توبه قبلیږي چه له رومبني تفسیر سره په اول صورت کښې د توبې قبول د عدل او انصاف له قاعدې سره سم دی. او په نورو صورتونو کښې د توبې قبول یوازې د هغه په فضل او کرم سره دی

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَرِثُوا۟ ٱلنِّسَآءَ كَرْهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا۟ بِبَعْضِ مَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأْتِينَ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ

ای هغو کسانو چه ایمان ئې راوړی دی (ای مؤمنانو!) نه دی حلال تاسې لره دا (کار) چه په میراث به اخلئ تاسې ښځې په زور سره، او مه منع کوئ تاسې دا (ښځې) له پاره د دې چه یوسئ (ترې واخلئ) تاسې ځینې د هغه مال چه ورکړی وې تاسې دوی ته (په مهر کښې) مګر چه راشي (وکاندي) دوی فاحشه (قبیح کار نشوز یا زنا) ښکاره،

تفسیر: په پخوانی بیان کښې ئې د ښځو د بد افعالو او د تأدیب او سمولو حکم ورکړی ؤ، اوس د اهل جاهلیت له هغه ظلم او تعدی څخه ممانعت فرمائي چه په دول دول (قسم قسم) صورتونو پر ښځو باندې اجرا کیدل د هغو صورتونو له منځه یو صورت دا هم ؤ. «کله چه به خوک مر کیده نو د دې مړي ښځه به د علاتي زوی یا ورور یا د بل کوم وارث له لوری بندی ساتله کیده بیا به ئې که زړه غوښتل له هغې سره به ئې نکاح ترله. یا به ئې همغسې بې نکاح پخپل کور کښې ساتله او د هغې ټول مهر یا څه برخه بې ئې ترې اخیسته یا به ئې تر مرګه پورې هلته بندې ساتله، او د هغې د مال به وارث کیده» نو د دې په نسبت دا آیت نازل شو چه د هغه خلاصه دا ده. «کله چه څوک مړ شي نو د هغه ښځه د خپلې نکاح واک (اختیار) لري د هغه مړي ورور یا بل کوم وارث لره دا اختیار نشته چه هغه ښځه په زور سره په خپله نکاح کښې راولي او نه هغه ښځه د بل چا له نکاح څخه منع کولی شي او هغه مجبوره کولی شي چه د خپل میړه (خاوند) له میراث ځنې کوم شي (چه هغې ته وررسیدلی وي) بیرته ورکړي. هو! که هغې کومه صریحه بدعملي وکړله نو له هغې بدعملي څخه د هغې ممانعت په کار دی.»

وَعَاشِرُوهُنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُوا۟ شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ ٱللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

او گزران کوئ تاسی (ای میړو) له دی (ښځو) سره په نیکی طریقی سره!، پس که خوښی نه وی ستاسی دا ښځی نو (صبر وکړئ) ښائی چه نه به خوښوئ تاسی یو شی حال دا چه گرځولی به وی الله په دی شی کښی خیر ډیر.

تفسیر: یعنی له ښځو سره په خبرو او اترو (په افعالو او احوالو په نفقه او کسوت په مسکن او مأمن) او نورو معاملاتو کښی په ښو خویونو او ښه سلوک سره معامله وکړئ! د جاهلیت په شان (چه د ذلت او د سختی سلوک له ښځو سره کیده) له هغوی سره خراب سلوک مه کوئ! بیا که ستاسی د کومی ښځی کوم خصلت او خوی او عادت خوښ نه وی نو صبر وکړئ، کیږی چه په هغی کښی کومه فائده هم وی او ممکن دی چه تاسی ته کوم شی ښه نه درښکاری او الله تعالیٰ به هغه کښی ستاسی له پاره دینی یا دنیوی کومه گټه ایښی وی نو تاسی لره تحمل کول په کار دی. او له بد خوی سره بدخوئی نه ښائی چه وکره شی.

وَإِنْ أَرَدتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٢٠﴾

او که اراده وکړه تاسی (ای میړونو) د بدلولو د یوی ښځی په ځای د بلی ښځی (چه یوه طلاقه او بله نکاح کړی!) حال دا چه ورکړی وی تاسی یوی ته د دوی ډیر مال (په مهر کښی هم) نو مه اخلئ تاسی (ای میړونو! بیرته) له هغه مال نه هیڅ شی آیا اخلئ به تاسی دغه (مال) په ناحقه (په دروغو بی موجبه) او په گناه ښکاره (ظلم ظاهر سره)

تفسیر: له اسلام څخه پخوا داسی هم کیده. کله چه به کوم میړه (خاوند) غوښتل چه خپله پخوانی ښځه پریږدی او له بلی کومی ښځی سره نکاح وتړی نو پر پخوانی ښځی باندی به ئی تهمت لگاوه او راز راز (قسم قسم) ظلم تیری او سختی به ئی راوستی تر څو هغه مجبوره شی او خپل مهر بیرته ورکړی چه میړه (خاوند) ئی هغه مهر په خپلی نوی نکاح کښی ولگوی. دا آیت د دی کار د ممانعت له پاره نازل شو چه مطلب ئی دا دی . «کله چه پخوانی ښځه پریږدئ!، او بله وکړئ! او پخوانی ښځی ته ډیر مال هم تاسی ورکړی وی نو اوس له هغی ښځی څخه هیڅ شی بیرته مه اخلئ! آیا تاسی په پلمه (تدبیر) او صریح بهتان سره له پخوانی ښځی څخه د هغه مال اخیستل هم غواړی چه ورکړی مو ؤ دا له سره جائز نه دی.»

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾

او څرنګه به آخلئ تاسی هغه مال حال دا چه په تحقیق سره رسیدلی دی ځینی له تاسی ځینو (نورو) ته (په طریقه د مباشرت سره) او اخیستی دی (ښځو) له تاسی نه عهد کلک (د صحبت او ممازجت (قربت) په حق کښی)

تفسیر: یعنی کله چه نارینه او ښځه له نکاح څخه وروسته یو ځای شی او د ناستی ملاستی وار راشی نو د هغی په معاوضه کښی تول مهر ورکول پر میړه (خاوند) باندی واجبیږی نو اوس میړه (خاوند) هغه مهر له دی ځنی په کوم سبب اخیستی شی؟ او که ئی مهر نه وی ور رسولی نو د هغی مهر څرنګه معطلولی شی؟ اوس پرته (علاوه) له دی نه چه هغه مهر دا ښځه په خپله خوښه سره وربریږدی د نجات او د ژغورنی(بچ کیدلو) بله کومه لاره نه ده پاتی. او دی ښځی ډیر مضبوط او کلک اقرار له تاسی ځنی اخیستی دی چه د هغه په سبب دوی ستاسی په قبضه او تصرف کښی راغلی دی. او تاسی له دوی ځنی په پوره ډول (طریقه) سره منتفع شوی یئ که نه تاسی پر دوی باندی د واک (قبضه) او تصرف اختیار په څه ډول (طریقه) بیاموندہ؟ اوس له هسی کاملی قبضی او تام تصرف څخه وروسته د ښځو مهر بیرته اخیستل یا د دوی مهر نه ورکول څرنګه روا کیدی شی؟

(فائده) : ښائی چه وپوهیږو لکه چه وروسته له مجامعته تول مهر د میړه (خاوند) په غاړه لازمیږی هم داسی که مجامعت ته وار ونه رسیږی مګر صحیحه خلوت ئی ورسره کړی وی نو بیا هم پوره مهر واجب الاداء ګرځی. هو! که صحیحه خلوت ته هم وار نه وی رسیدلی او میړه (خاوند) ئی طلاق ورکړی نو بیا د مسمی مهر نیمائی ورکول پری لازمیږی.

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾ ع

او مه اخلئ تاسی په نکاح سره هغه (ښځی) چه نکاح کړی دی پلرونو ستاسی له ښځو مګر هغه چه پخوا له دی تیری شوی دی، بیشکه چه دا (کار) دی فاحش (ډیر ناکاره) او ډیر مبغوض (شرعی ته)، او بده (ده دا) لاره (عرف ته).

تفسیر: د جاهلیت خلقو له خپلو میرو، میندو او نورو ځینو محرماتو سره هم نکاح کوله چه د هغی ذکر اوس تیر شو نو دلته له هسی نکاح ځنی هم ممانعت کاوه شی چه تاسی له هغو ښځو

سره چه ستاسی پلرونو نکاح ورسره ترلی وی نکاح مه ترئ! ځکه چه دا بیحیائی او د الله تعالیٰ د غضب سبب او دیر منفور کار او دیره بده طریقه ده او د جاهلیت په زمانه کښی هم پوهانو هغه مذموم گڼله او هسی نکاح ته ئی د (مقت نکاح) او له دی نکاح څخه چه به کوم وړوکی پیدا کیده هغه ته به ئی «مقتی» ویل هسی نکاح هومره چه شوی دی، شوی دی وروسته له دی نه دی بیخی ونه کړه شی!

(فائده) . کوم حکم چه د پلار د منکوحی په نسبت دی په همغه حکم کښی د پلارنیو او مورنیو نیکونو منکوحی هم داخلی دی اگر که د دیرو پورته نیکونو هم وی (زمونږ امام ابوحینفه رحمة الله علیه وائی چه مراد له دی نکاح څخه «وطی» ده یعنی مه «وطی» کوئ! هغی ښځی چه (وطی) کړی دی پلرونو ستاسی په نکاح یا په ملک یمین یا په زنا سره)

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهٰتُكُمْ وَبَنٰتُكُمْ وَأَخَوٰتُكُمْ وَعَمّٰتُكُمْ وَخٰلٰتُكُمْ وَبَنٰتُ الْأَخِ وَبَنٰتُ الْأُخْتِ

حرامی کړی شوی دی پر تاسی میندی ستاسی او لونی ستاسی او (حرامی شوی دی پر تاسی) خویندی ستاسی او عمی (ترورياني) ستاسی او خالی (توریانی) ستاسی او لونی د ورور (وریری ستاسی) او لونی د خور (خورځی ستاسی).

تفسير: د میری د نکاح د حرمت له بیانولو نه وروسته اوس د هغو گردو (تولو) ښځو بیان کوی چه له هغوی سره نکاح ترل جائز نه دی او دا ښځی (١٤) قسمه دی. ٧ نسبی ٧ سببی.

(١) . د هغو بیان کاوه شی چه د نسب د علاقی له سببه حرامی دی او هغه اوه دی.

(١) مور (٢) خور (٣) لور (٤) ترور (٥) توړی (٦) وريره (٧) خورځه چه له دوی څخنی له هیڅ یوی سره نکاح ترل جائز نه دی (او حرمت ئی ابدی دی).

(فائده) : د مور تر حکم لاندی مورنی نیاگانی ترآخره پوری گردی (تولی) داخلی دی. هم داسی د لور تر حکم لاندی لمسی، کړوسی تر آخره پوری تولی داخلی دی. او په خور کښی عینی (سکه چه مور او پلار ئی یو وی) علاتی (چه پلار ئی یو او مور ئی بیله بیله وی) او اخیافی (چه پلار ئی بیل بیل وی مور ئی یوه وی) گردی (تولی) داخلی دی او په ترور (عمی) کښی د پلرونو نیکونو، خویندی تر پورتنیو پیریو پوری عینی وی که علاتی یا اخیافی گردی (تولی) داخلی دی او په توړی (خالی) کښی د مور نیا، د نیا نیا او د گردو (تولو) خویندی سره له دری واړو قسمونو داخلی دی. او په وريره کښی. د دری قسمونو ورونو اولاد، اولاد الاولاد گرد (تول) داخل دی. او په خورځه کښی د دری قسمه خویندی اولاد، اولادالاولاد

ګرد (تول) سره داخل دي.

وَأُمَّهٰتُكُمُ الّٰتِيٓ أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوٰتُكُم مِّنَ الرَّضٰعَةِ

او (حرامي کړی شوي دي پر تاسي) میندي ستاسي هغه چه تي ئي درکړي وي تاسي ته او خویندي ستاسي له جهته د تي رودلو،

تفسير: . په «نسبي» محرماتو پسي اوس د «رضاعي» محرماتو ذکر کیږي او هغه دوه دي. (١) . رضاعي مور. (٢) . رضاعي خور. او په دي کښي اشاره ده چه اوه واړه خپلوی چه په نسبت کښي سره بیان شوي په رضاعت کښي هم حرامي دي. یعني رضاعي لور، ترور، توږی وریره او خورځه، ګردي (تولي) سره محرماتي دي لکه چه په احادیثو کښي دا حکم شته.

وَأُمَّهٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَآئِبُكُمُ الّٰتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ الّٰتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَآئِلُ أَبْنَآئِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٣﴾

او (حرامي کړی شوي دي پر تاسي) میندي د ښځو ستاسي او پرکتیاني ستاسي هغه چه په غیږو ستاسي کښي (ئي تربیت موندلی او پیدا شوي) دي له ښځو ستاسي هغه چه دخول (مجامعت) کړي وي تاسي له دوی سره پس که نه وئ تاسي چه دخول (مجامعت) کړي دي تاسي له دوی سره نو نشته هیڅ ګناه پر تاسي باندي (په نکاح) د پرکتیو کښي (او حرامي کړی شوي دي پر تاسي) ښځي د ځامنو ستاسي هغه چه له شاګانو ستاسي (پیدا) دي، او (حرامي کړی شوي دي پر تاسي دغه) چه جمع وکړئ په منځ د دوه ؤ خویندو کښي مګر هغه چه تحقیق پخوا تیري شوي دي، بیشکه چه الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) دیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسير : اوس د «مصاهری» د محرماتو ذکر دي. یعني د نکاح د علاقی له سببه چه له چا سره

نکاح حرامیږی. او هغه په دوه قسمه ده.
(اول) هغه چه له دی سره د تل له پاره نکاح ناجائزه ده هغه د زوجی مور او د دی زوجی لور ده چه د هغی له موره سره تاسی جماع کری وی، لیکن که د جماع او د جماع دواعی (لکه لمس) نه پخوا کومی ښځی دی. او په دوی کښی تر لاندی پوری د لمسی او کروسی ښځی هم داخلیږی او له دوی سره ستاسی نکاح له سره روا نه ده.
(دوهم) قسم هغه ده چه له دوی سره تل د نکاح ممانعت نه وی، بلکه تر هغه پوری چه کومه ښځه ستاسی په نکاح کښی وی، تر هغه پوری د دی ښځی نورو خپلوانو ښځو سره د نکاح ممانعت وی. خو کله چه هغی ښځی ته طلاق ورکړئ! یا مره شی، نو بیا له هغو سره به مو نکاح ترل روا کیږی، او دغه د هغی زوجی خور ده چه د زوجی په شتوالی کښی له هغی سره نکاح نه ده روا۔ او وروسته له هغی ورسره نکاح جائزه ده او هم داسی د زوجی د عمی، خالی وریری او خورځی حکم هم دی.
(فائده) : دا ئی چه وفرمایل ښځی ستاسی د هغو ځامنو چه ستاسی له شاګانو وی، د هغه مطلب دا دی . چه ستاسی ځامن یا لمسی نسبی وی نه د خولی، یعنی تش ستاسی په غیږو کښی لوی شوی نه وی، چه هغه ته «متبنّی» وائی او له «رضاعی» ځنی احتراز نه دی. او د (الاما قد سلف) مطلب دا دی چه د جاهلیت په زمانه کښی او له دی حکم څخه پخوا هغه اجتماع چه د دوه ؤ خویندو په منځ کښی شوی ده، هغه معاف ده، او د «فی حجورکم» له فرمایلو ځنی دا مطلب دی «هغه چه تاسی ئی پخپلو غیږی کښی روزنه او پالنه کوئ یعنی د اولاد په شان له هغوی سره معامله کوئ!» ګواکی د زړه له کومی ئی اولاد ګڼئ!. له دی ځنی د دوی د نکاح حرمت لا ښکاره شو او دا مطلب نه دی چه د هغوی د حرمت له پاره د هغوی پالل او روزل په غیږ کښی ضروری دی.

وَّالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۚ كِتٰبَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْۚ

او (حرامی کړی شوی دی پر تاسی) میړوښی (منکوحی) له ښځو مګر هغه (میړوښی - منکوحی) چه مالکان شوی دی (د هغو) ښی لاسونه ستاسی، فرض کړی دی الله پر تاسی (تحریم د دی پورته محرماتو، یا) ښی لاسونه ستاسی، (مقرر کیدل د دی حکم په) کتاب د الله کښی دی پر تاسی باندی، (چه پاس مذکور دی)

تفسیر: د محرماتو ذکر کولو څخه وروسته اوس د هغو ښځو د حرمت بیان فرمایی چه د بل چا په نکاح کښی وی یعنی هغه ښځه چه د بل چا په نکاح کښی وی د هغی نکاح له بل سره نه روا کیږی. تر څو چه هغه په طلاق یا وفات له خپل میړه (خاوند) جلا (جدا) او د طلاق یا د موت عدت ئی پوره نشی نو تر دی وخته پوری هیڅوک له دی سره خپله نکاح نشی تړلی، که کومه میړوښه (منکوحه) ښځه ستاسی په «**ملک الیمین**» کښی راشی، نو هغه له دی حکم څخه مستثنٰی او پر تاسی باندی روا ده، اګر که میړه (خاوند) ئی ژوندی هم وی او دی ته ئی طلاق هم نه وی ورکړی او صورت ئی دا دی چه یو کافر نارینه له یوی کافری ښځی سره نکاح تړلی وی او مسلمانان پر «**دارالحرب**» باندی یرغل (حمله) وروړی او هغه میړوښه (منکوحه) ښځه اسیره کړی او «**دارالاسلام**» ته ئی راولی، نو دا ښځه چه د هر مسلمان په لاس ورغلی وی هغه ته حلاله ده اګر که د هغی میړه (خاوند) په «**دارالحرب**» کښی ژوندی موجود وی او خپلی دی ښځی ته ئی طلاق هم نه وی ورکړی د ګردو (تولو) محرماتو له بیانولو څخه وروسته تاکید فرمایی چه دا د الله جل جلاله حکم دی، د هغه منل پر تاسی باندی لازم دی. (کتب الله محذوف فعل مصدر دی. یعنی کتب الله علیکم حرمة هذه المحرمات لیکلی دی الله حرمت د دغو محرماتو پر تاسی باندی په لیکلو سره. او تقدیر ئی کړی په تقدیر کولو سره).

(فائده): هغه کافره ښځه چه په «**دارالحرب**» کښی نیولی شوی وی، د هغی د حلالیدو له پاره دا ضروری ده چه یو «**حیض**» پری تیر شی او دا ښځه مشرکه او بت پرسته هم نه وی بلکه له اهل د کتابو څخه وی.

وَاُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوْا بِاَمْوَالِكُمْ مُّحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَؕ

او حلالې کړې شوې دي تاسې ته (ګردې (ټولې) ښځې) چه پرته (علاوه) له دوې څخه دي (په دې شرط) چه طلب وکړئ تاسې (د هغو) په مالونو خپلو (چه مهر دي) په دې حال کښې چه ساتونکې چه ساتونکي شي. (د خپل دين په نکاح سره) نه زنا کوونکي

تفسير: يعني بې له هغو (١٥) اقسامو ښځو څخه چه د دوې د حرمت بيان وشو نورې ګردې (ټولې) ښځې په څلورو شرطونو حلالې دي.

(١): دا چه طلب ئې کړئ! يعني په ژبې سره «ايجاب» او «قبول» د دواړو له خوا وشي.

(٢): دا چه مهر ورکول ومنئ!.

(٣): دا چه د هغې ښځې پخپل واک (اختيار) کښې راوړل او په قيد او قبضه کښې ساتل مقصود وي او تش ورسره چرچې (مزې) کول او شهوت پرستي مقصود نه وي لکه چه په زنا کښې وي. يعني د هميشه له پاره هغه د ده ارتينه (ښځه) شي، او بې له پرېښودلو او طلاقولو له خپل ميړه (خاوند) څخه بېلېدلې نشي، مطلب دا چه کومه موده نه وي مقرر شوې. نو له دې ځني د «متعه» حرمت ښکاره شو چه د حق د خاوندانو پرې اجماع ده.

(٤): شرط چه په نورو آيتونو کښې مذکور دی دا چه په مخفي ډول (طريقه) سره دوستي نه وي يعني لږ تر لږه دوه نارينه يا يو نارينه او دوې ښځې د دې نکاح په معامله کښې شاهدان وي. که بې له شاهدانو ايجاب او قبول وشي نو هغه نکاح نه صحيحه کيږي او زنا بلله شي.

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ فَرِيْضَةً ۭ

پس هر هغه ښځه چه نفع واخيسته تاسې په هغې سره له دې (منکوحو ښځو) څخه نو ورکړئ تاسې دوی ته مهرونه د دوی په دې حال کښې چه فرض کړې شوې دي.

تفسير: يعني له هغې ښځې سره چه نکاح وتړله شوه او ميړه (خاوند) له هغې څخه تر لږې يا ډېرې تاکلې (مقرر) مودې پورې نفع هم واخيسته يا لږ تر لږه يو ځلې «وطی» يا صحيحه خلوت ته وار ورسيد، نو د دې ښځې پوره مهر ورکول لازميږي. ترڅو چه هغه ښځه خپل مهر ور ونه بښي، نو په هيڅ ډول (طريقه) هغه د ده له غاړې څخه نه خلاصيږي. که ښځه بيخي په کار ورنشي او پخوا له صحيحه خلوت ميړه (خاوند) ئې طلاق ورکړي نو د مقرر مهر نيمايي پرې لازميږي. که ښځه پخوا له انتفاع څخه کومه هسې خبره وکړي چه په هغې سره ئې نکاح ماته شي نو د ميړه (خاوند) له غاړې څخه ګرد (ټول) مهر خلاصيږي او هيڅ شي پرې نه لازميږي.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُم بِهِ مِن بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾

او نشته گناه پر تاسي باندي (اى ميرونو (خاوندانو) او ښځو!) په هغه شي کښي چه راضي شوي يئ تاسي په هغه باندي پس له مقررولو (د مهر) بيشکه چه الله دى ښه عالم (په پټو او ښکارو) ډير حکمت والا (چه هر کار په تدبير او مصلحت سره کوى).

تفسير: يعني که زوجين د مهر له مقررولو څخه وروسته پر کومه خبره باندي سره راضي شول. مثلاً ښځه په خپله خوښه له مهر ځني څه شي لږ کړي. يا نارينه پخپله رضاء سره له مقرر مهر څخه څه زيات ورکړي. نو مختار دي او په دي کښي هيڅ وبال نشته. او داسي دي ونه کړي چه له مقرر مهر څخه ميره (خاوند) څه شي لږ کړي! يا ارتينه (ښځه) له هغه څخه څه زيات شي وغواړي. هو! د دواړو خواؤ رضاء شرط ده. (يا دا معني چه د نفقي، صحبت مفارقت او نورو په کيفيت کښي په هر شان چه بيا سره راضي شول). په آخره کښي ئى وفرمايل چه الله تعالىٰ ته ستاسي گرد (ټول) مصالح او هر راز (قسم) نفع او نقصان ښه معلوم دى او هر حکم چه فرمايي هغه بيخي له گټي او حکمت څخه ډک وي د هغه په متابعت کښي ستاسي د دارينو منافع او ښيگڼي (فائده) او په مخالفت کښي ئى ستاسي نقصان او تاوان دى.

وَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنكُمْ طَوْلًا أَن يَنكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ
فَمِن مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم مِّن فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ

او هغه څوک چه توان نه لرى له تاسي له جهته د غناء د دي چه په نکاح واخلي اصيلي مؤمني ښځي نو (په نکاح دي واخلي) له هغو ښځو چه مالکان شوي دي (د هغو) ښي لاسونه ستاسي له (هغو) وينځو ستاسي چه مؤمني وي

تفسير: يعني هغه څوک چه د دي خبري قدرت نه لري چه له آزادي ښځي سره خپله نکاح وتړي او د هغي د مهر او د نفقي تحمل وکړي شي، نو داسي سړي لره دا بهتره ده چه له کومي داسي مسلماني وينځي سره خپله نکاح وتړي چه د هغي مهر لږ او نفقه ئى هم آسانه وي. او که مالک ئى په خپل کور کښي وساتي (لکه چه اکثر ئى ساتي هم) نو ميره (خاوند) ئى د هغي له نفقي

ځخه فارغ البال کرځي. او که میړه (خاوند) ته ئې ور وسپاري، نو بیا هم د اصیلې د نفقې په نسبت د دې وینځې په نفقه کښې خامخا تخفیف شته.

(فائده): هر سړی چه د اصیلې ښځې د نکاح کولو توان لری نو ده لره د امام شافعي رحمة الله علیه او نورو په نزد له وینځې سره نکاح تړل حرام دی. او زمونږ د امام ابوحنیفه رحمة الله علیه په مذهب کښې هسې نکاح «تنزیهي کراهت» لری او د داسې نکاح د صحت له پاره د وینځې مسلمانی د اکثرو علماؤ په نزد ضروری ده او زمونږ د حنفیانو په مذهب افضله ده. که له کتابی وینځې سره نکاح وکړی نو هغه هم د امام ابوحنیفه رحمة الله علیه په نزد روا ده. هو! که د چا په نکاح کښې اصیله ښځه وی نو ده لره له وینځې سره نکاح تړل! د ګردو (تولو) په نزد حرام دی.

وَاللّٰهُ اَعۡلَمُ بِاِيۡمَانِكُمۡ ؕ بَعۡضُكُمۡ مِّنۡۢ بَعۡضٍ ؕ

او الله ته ښه معلوم دی ایمان ستاسې ځیني ستاسې له ځینو نورو یئ! (یعنی ګرد(تول) د یوه پلار آدم اولاده یئ!)

تفسیر: یعنې الله تعالیٰ ته ستاسې د تولو د ایمان اصلی کیفیت معلوم دی. تاسې لره ښائی چه په ښکاره باندی اکتفاء وکړئ! د ځینو وینځو ایمان د الله تعالیٰ په نزد د ځینو آزادو (خپلواکو) ښځو له ایمان ځنې بهتر او افضل کیدی شی. نو د ایمان له حیثیته د وینځې په نکاح کولو کښې نه ښائی چه څه انکار وکړی ځکه تاسې په خپلو منځونو کښې ګرد (تول) سره یو او له یوه اصله پیدا شوی یئ! او په یوه دین کښې سره شریکان یئ! نو بیا له وینځو سره نکاح تړل ولې عیب او ننګ او عار ګڼئ؟ په دې کلام سره د وینځو د نکاح په لوری توجه ورکول او له دوی ځنې د نفرت د احساس لری کول مطلوب دی.

فَانۡكِحُوۡهُنَّ بِاِذۡنِ اَهۡلِهِنَّ وَاٰتُوۡهُنَّ اُجُوۡرَهُنَّ بِالۡمَعۡرُوۡفِ مُحۡصَنٰتٍ غَيۡرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخۡدَانٍ ۚ

نو په نکاح واخلئ (د بل چا) وینځې په اذن د خاوندانو د دوی او ورکړئ تاسې دوی ته مهرونه د دوی په معروف (سم له دستوره په نیکه وجه) سره چه وی دوی عفیفې ساتلې شوی له زنا چه نه وی زنا کوونکې په ښکاره او نه وی نیوونکې د پټو یارانو،

تفسیر: یعنی اوس مناسب دی چه له پورتنی بیانه سره سم له هغو وینځو سره نکاح وترئ! او د دوی له مالکانو څخه اجازه واخلئ! او سم له دود (رواج) او دستوره د هغوی مهرونه په ښه وجه سره ورکړئ! چه څه معطلی، تنګی او خفګان پکښی نه وی او غدر او نقصان په کښی رانشی. او کله چه د دوی په خوښی سره دا وینځی د نکاح په قید کښی راشی نو دا وینځی دی پټی یاری نه کوی! یعنی زنا دی نه کوی! چه په هغه کښی مهر له سره نه لازمیږی.
له دی ځایه راښکاره شوه چه په زنا کښی مهر نه لازمیږی او د نکاح له پاره شاهدان ضروری دی.

فَإِذَآ أُحۡصِنَّ فَإِنۡ أَتَيۡنَ بِفَٰحِشَةٖ فَعَلَيۡهِنَّ نِصۡفُ مَا عَلَى ٱلۡمُحۡصَنَٰتِ مِنَ ٱلۡعَذَابِۚ

نو کله چه میړوښی (منکوحه) (واده) کړی شوی دوی پس که راتله وکړه دوی په فاحشه (زنا) سره نو دی په دوی باندی نصف (نیم) د هغه چه په اصیلو ښځو باندی دی له عذابه (له حده چه پنځوس دری دی)؛

تفسیر: یعنی هر هغه آزاد نارینه یا ښځه چه له نکاح څخنی ئی فائده اخیستی وی، یعنی روا مجامعت ئی کړی وی او بیا زنا وکړی نو دا زانی دی سنګسار او په ګټو سره دی وویشتلی شی! او که نکاح ئی نه وی شوی او پخوا له نکاح څخه ئی زنا وکړه، نو د هغه له پاره حکم دی چه یو سل دری دی وواهه شی. او مریی او وینځی له پاره مخ کښی او وروسته له نکاح څخه په هر حالت کښی یواځی د پنځوسو درو وهلو حکم شته او بس.

ذَٰلِكَ لِمَنۡ خَشِيَ ٱلۡعَنَتَ مِنكُمۡۚ وَأَن تَصۡبِرُواْ خَيۡرٞ لَّكُمۡۗ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ٢٥

دا (په نکاح اخیستل د وینځو) دپاره د هغه چا دی چه ویریږی له ضرره (چه زنا ده) له تاسی نه او دا چه صبر وکړئ تاسی (له وینځو) خیر (غوره) دی تاسی ته او الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطیاتو) دیر رحم والا.

تفسیر: یعنی په تاسی کښی له وینځو سره د نکاح کولو ارشاد او استحسان د هغه سری په حق کښی دی چه له مشقت تکلیف او ضرره یعنی د زنا له اخته کیدلو ویریږی که تاسی صبر وکړئ!

او له وينځو سره نکاح ونه کړئ! نو دا ستاسي په حق کښې ډيره ښه ده. ځکه چه ستاسي اولاد به آزاد وی. هو! له هر چا سره چه څه اندیښنه وی چه صبر او تحمل به ونه شي کولی نو هغه ته دا بهتره ده چه په هسې حالت کښې کومي وينځې سره خپله نکاح وتړی. او الله ښه ښښونکی دی له پاره د صبر کوونکو.

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾

اراده لري الله چه بیان کړی تاسی ته (شرعی احکام) او وښیی تاسی ته لاره د هغو کسانو چه پخوا له تاسی وو (له انبیاؤ او بوځی تاسی په همغه سمه صافه لاره) او رجوع وکړی په رحمت سره پر تاسی باندی او الله ښه عالم دی (په پټو او ښکاره ؤ) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسير: يعني د الله تعالىٰ اراده د دی احکامو له ارشاد څخه هم دا ده، چه تاسی ته د حلالو او حرامو حال معلوم شي او د پخوانيو انبياؤ لاره در په برخه شي لکه حضرت ابراهيم عليه السلام او نور. او مغفرت ستاسي په برخه کړی. او الله جل جلاله ته ستاسي مصالح او نور ګرد ((تول)) حالات پوره څرګند دی. او د الله جل جلاله په هر حکم او په هر تدبير کښې حکمت دی. که اوس د هغه د حکم اطاعت ونه کړئ! نو له هدايت څخه محروميږئ! او د پخوانيو پيغمبرانو له سننو څخه هم مخالفت کوئ! او د الله تعالىٰ له رحمت او مغفرت نه هم بی برخي کيږئ! (نو ځکه تاسی ته بيانوی هغه چه مخفی ؤ له تاسی نه چه هغه د وينځو احکام او حقوق، د محرماتو حدود، د مباحو د اکتساب قيود، اخروی وعد او وعيد او د دنيوی ژوند د اصلاحاتو تحديد دی څو چه تاسی ته د هغو انبياؤ او صالحانو لاره دروښيی چه پخوا له تاسی نه تير شوی دی او تاسی هغوی پسی اقتداء وکړئ! او د هغوی په اهتداء سره اعتلاء ومومئ ځکه چه تقوىٰ او د ارحامو صله او په حلالو اشتغال او له حرامو احتراز، او د مبين دين التزام، او په شرعی احکامو اعتصام هر سری مأجور او فائزالمرام ګرځوی. **اللهم! ارزقنا الهداية والحلال! وقنا الضلالة والنکال!**

(فائده): پخوا له دی نه د زنا او لواطت حرمت او له هغو څخه توبه کول او د ښځو په نسبت ځينې احکام او د هغو ښځو بيان وشو چه له دوی سره نکاح تړل حرام دی او د نکاح او مهر او د نورو په نسبت د قيودو او د شرائطو يادونه او د بدکاری ځنې ممانعت او د هغو د سزا ذکر ؤ څرنګه چه د څو وجوهو لامله (له وجې) د دی احکامو اطاعت سخت ؤ، نو ځکه ئې په دی آيت

او په راتلونکو دوو آیتونو کښې د دی احکامو منل او تعمیل ښه مؤکد او لا مستحکم کړل او له مخالفت څخه ئې ممانعت وفرمایه. والله اعلم.

وَاللّٰهُ يُرِيْدُ اَنْ يَّتُوْبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَيُرِيْدُ الَّذِيْنَ يَتَّبِعُوْنَ الشَّهَوٰتِ اَنْ تَمِيْلُوْا مَيْلًا عَظِيْمًا ﴿٢٧﴾

او الله اراده لری چه رجوع وکړی په رحمت سره پر تاسی باندی. او اراده لری هغه کسان چه متابعت کوی د شهواتو (د نفس د آرزوګانو) د دی چه کاږه شئ تاسی (د حق له لاری څخه) په کږیدلو ډیرو لویو او لری سره.

تفسیر: یعنی دا مختلف قیود چه پخوا له دی نه تیر شول له هغو څخه پر تاسی باندی رحمت فرمایل مطلوب دی. نو ځکه الله تعالیٰ د دی قیودو په نسبت حکم وفرمایه او هغه کسان چه په خپلو شهواتو کښې اخته دی دا غواړی چه تاسی له سمی لاری لری ولویږئ! یعنی د هغوی په شان تاسی هم د خپلو شهواتو اتباع وکړئ! او ګمراهان شئ! نو اوس هر څه چه کوئ، ښائی چه په پوره عقل او فکر او پوهی سره ئې وکړئ!.

يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّخَفِّفَ عَنْكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيْفًا ﴿٢٨﴾

اراده لری الله د دی چه سپک کړی (بار) له تاسی نه، او پیدا کړی شوی دی انسان ضعیف (کمزوری چه د درونډ بار طاقت نه لری).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ انسان ضعیف پیدا کړی دی او الله تعالیٰ ته ښه معلومه ده، چه انسان له خپلو شهواتو او مرغوباتو څخه تر کومه ځایه پوری صبر کولی شی او له هغه څخه زیات صبر نشی کولی نو ځکه ئې په هر حکم کښې د تخفیف لحاظ هم فرمایلی دی. داسی نه ده چه هر هغه شی چه د انسان له پاره مفید لیدل شوی دی. همغه ئې ورپه غاړه کړی دی. سخت وی که آسان. مثلاً له ښځو څخنی ځان ساتل او له شهوت نه صبر کول د انسان له پاره ډیر سخت ؤ، نو ځکه الله تعالیٰ جل وعلیٰ شانه د ده د خواهش د پوره کولو له پاره جائزی طریقی ور وښوولی، چه په هغو سره خپل مطلب حاصل کړی شی او داسی ئې نه دی فرمایلی چه انسان د شهوت له سر ته رسولو څخه بیخی منع کړی شوی دی حق تعالیٰ په خپل رحمت سره په شریعت کښې تنګی نه ده فرمایلی چه خلق حلال پرېږدی، او د حرامو په لوری وځغلی. د دی آیتونو خلاصه داسی راووته چه «له شهواتو څخنی د نفس ساتل ـ او د دی ګردو (ټولو) قیودو منل چه د ښځو په

باره کښې مذکور شول، له سره دروند او سخت امر نه دی. او د هغو تعميل خورا (ډير) ضروري او بيخي مفيد دی.»

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَأۡكُلُوٓاْ أَمۡوَٰلَكُم بَيۡنَكُم بِٱلۡبَٰطِلِ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً عَن تَرَاضٖ مِّنكُمۡۚ

ای هغو کسانو چه ايمان ئې راوړی دی (يعنی ای مؤمنانو!) مه خورئ تاسی! مالونه د يو بل په منځونو خپلو کښې په ناروا سره! مگر (خورئ يې) که وی دا (مالونه چه خورئ ئې اموال د) تجارت (چه صادروی) په خوښې سره له تاسو نه.

تفسير: مطلب دا دی چه هيچا لره د هيچا مال په ناحقه سره خوړل مثلاً په رشوت، دروغ ويلو، ټگی او غلا کولو (يا په قمار يا په غصب يا په ناحقه دعوی يا په فاسدو عقودو او نورو) سره بيخي روا نه دی. هو! که سوداگری يا بيع او شری د جانبينو په خوښې سره وشی نو په دی کښې هيڅ حرج نشته او له دی مال ځنې وخورئ! چه د هغه خلاصه داسی شوه «په جائزه طريقه سره له مال اخيستلو څخه هيڅ ممانعت نشته چه د هغه مال ترک کول په تاسی باندی دروند وی. (ځينی وائی چه مقصود له دی نهيی په هغه څه کښې د مال له صرفولو څخه منعه ده چه د الله تعالیٰ رضاء په کښې نه وی، او په تجارت سره ئې صرفول دا دی چه په لاره د الله تعالیٰ او په رضاء د الله تعالیٰ کښې وی.)

وَلَا تَقۡتُلُوٓاْ أَنفُسَكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمۡ رَحِيمٗا ٢٩

او مه وژنئ تاسی سره ځانونه خپل (يعنی يو بل يا مه کوئ تاسی هغه کار چه ستاسی د هلاک سبب وی) بيشکه چه الله دی پر تاسی باندی ډير مهربان (د اجر او ثواب په انعام سره).

تفسير: يعنی پخپلو منځونو کښې يو له بله سره مه وژنئ بيشکه چه الله تعالیٰ پر تاسی باندی ډير مهربان دی چه د بل چا په مال او ځان باندی له بی سببه تصرف کولو څخه ئې منع فرمايلې ده، او تاسی ته ئې داسی احکام درليږلی دی چه په هغو کښې بيخي ستاسی ښيگڼه (فايده) او خير دی.

وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَّظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيْهِ نَارًا ؕ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿٣٠﴾

او هر څوک چه وکړی دغه (تیر منهیات) په تیریدلو سره له حقه او په ظلم (تعدی) سره نو ژر به مونږ داخل کړو دی اور (د دوزخ) ته او دی دا (د دوزخ اور ته د دوی ننه ایستل) پر الله باندی ډیر آسان.

تفسیر: یعنی هر څوک چه له ظلمه او تیری څخه لاس نه اخلی بلکه په ناحقه سره د نورو مالونه خوری یا په ظلم سره بل څوک وژنی نو د ده د هستوګنی ځای دوزخ دی، او د هسی ظالمانو په اور کښی اچول الله تعالیٰ ته څه سختی نه لری بلکه بیخی سهل او آسان دی نو اوس دی څوک داسی ګومان نه کوی چه مونږ خو مسلمانان یو نو څرنګه به په دوزخ کښی لویږو؟ الله تعالیٰ مالک او مختار دی او هیڅوک دی له عدل او انصاف څخنی نشی اړولی.

اِنْ تَجْتَنِبُوْا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُّدْخَلًا كَرِيْمًا ﴿٣١﴾

که ځان وساتئ تاسی له لویو د (هغو) ګناهونو څخه چه منع کولی شئ تاسی له هغو نه نو لری به کړو مونږ له تاسی نه (صغیره) ګناهونه ستاسی او ننه به باسو مونږ تاسی په ځای د ننوتلو ډیر ښه کښی (چه جنت دی).

تفسیر: په پخوانی آیت کښی مذکور ؤ هر هغه څوک چه په ظلم سره د بل چا ځان یا مال ته نقصان ورسوی نو د هغه سزا جهنم دی. له دی څخه معلومه شوه چه د الله تعالیٰ څخه نافرمانی د بندګانو له پاره د عذاب موجب دی. اوس په دی آیت کښی له ګناهونو څخنی د ژغورنی (بچ کیدو) ترغیب او د ګناهونو په اجتناب باندی د مغفرت وعده او د جنت توقع او طمع ورکوله کیږی چه د هغی په پوهیدلو سره هر سړی زیار (محنت) وکاږی چه له ګناهونو څخنی ځان وژغوری (وساتی) او ورمعلوم شی چه هغه څوک چه له کبیره ؤ ګناهونو څخه ځان وساتی چه د هغو ذکر اوس تیر شو (لکه رشوت د بل چا د مال غصب، سرقه، په ظلم سره د بل چا وژل او نور) نو د هغه به ګرد (تول) هغه صغیره معاصی ښښل کیږی چه د هغوی ارتکاب د وژلو او د غلاؤ او د نورو د تحصیل او تکمیل له پاره شوی ؤ. په دی آیت کښی څو خبری بحث طلبی

دی. مګر د ګردو (تولو) اصل هم دا دی چه د دی آیت عمده او اصلی مطلب معلوم شی تر څو په هغه سره د ګردو (تولو) امورو پوهیدل آسان شی.

«معتزله» او د دوی نور ملګری په سرسری ډول (طریقه) سره د دی آیت په مضمون باندی داسی پوهیدلی دی، «که له کبیره ؤ ګناهونو څنی ځان وژغورئ (وساتی)! یعنی یوه کبیره ګناه هم ونه کړئ! نو بیا یواځی صغیره ګناه هرڅومره وکړئ! هغه به ضرور دربښل کیږی. او که له صغائرو سره کبیره هم **(کیف ما اتفق)** یوه یا دوه شاملی شی نو بیا ئی معافی ممکنه نه ده. بلکه د ګردو (تولو) سزاوی هرومرو (خامخا) دررسیږی.»

«اهل السنت» وایی چه «په دی دواړو صورتونو کښی الله تعالیٰ ته د معافی او مؤاخذی اختیار بیخی محقق دی.» نو په اول صورت کښی د معافی لزوم او په بل صورت کښی د مؤاخذی وجوب د معتزله ؤ بدفهمی او ناپوهی ده او د دی آیت د ښکاره ؤ الفاظو او ظاهری مضمون څخه چه د معتزله ؤ مذهب راجح په نظر راځی د هغه ځواب چا داسی ورکړی دی «د شرط له انتفاء څنی د مشروط انتفاء کوم ضروری امر له سره نه دی. ځینی داسی وایی چه د «کبائر» له دی لفظه چه په دی آیت کښی مذکور دی اکبرالکبائر یعنی خاص شرک مراد دی او د کبائر د لفظ د جمعی راوړلو سبب د شرک د انواعو تعدد مراد دی او تر دی لاندی څو نوری خبری هم تر بحث لاندی راځی. مګر مونږ له هغو ګردو (تولو) څخه تیریږو او یواځی د هم دی آیت داسی محققه او عمده معنی بیانوو چه له نصوصو او عقل سره موافقه او د محققینو له ارشاد او قواعدو سره مطابقه وی او د فهم او انصاف د خاواندانو په نزد په دی معنی سره ګردی (تولی) ضمنی خبری پخپله حل او د معتزله ؤ په ناپوهی او عدم تدبر باندی قوی حجت جوړیږی او اهل حق ته د هغه د ابطال او د تردید په لوری توجه فرمایلو ته هیڅ حاجت نه پاتی کیږی. نو په غور ئی واورئ!

دا خو ښکاره ده چه د ﴿ إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ ﴾ الآیه ارشاد چه دلته مذکور دی او د ﴿ الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ ﴾ ارشاد چه د ۲۷ جزء د «النجم» په (۳۲) آیت (۱) رکوع کښی موجود دی د دواړو ارشاداتو مطلب یو شی دی او یواځی په لفظونو کښی ئی لږ څه فرق سره شته، نو اوس هر هغه مطلب چه د هغه آیت وی همغه به د دی آیت مطلب هم وی د «النجم» د سورت د آیت په نسبت د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله تعالیٰ عنه ارشاد په (بخاری) او د احادیثو په نورو کتابونو کښی ښکاره شته، عن ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه **قال ما رأیت شیئا اشبه باللمم مما قال ابوهریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم ان الله کتب علی ابن آدم حظه من الزنی ادرک ذلک لامحالة فزنی العین النظر وزنی اللسان المنطق - والنفس تتمنی وتشتهی والفرج یصدق ذلک ویکذبه انتهی**» د پوهیدلو په شرط له دی حدیث څخه د دی دواړو پخوانیو آیتونو د واقعی او تحقیقی مطلب پوره پته ولګیده. او د حبر الامة او لسان القرآن حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه د فرمایلو څخه دا هم معلومه شوه چه د «لمم» او علی

هذالقیاس د «سیئات» معنی له دی څخه ښه نښی کیدی، نو اوس د دی مطلب په مقابل کښی به د دی آیت د مضمون په نسبت بل کوم تقریر څرنګه د ترجیح وړ (لائق) او د غوره کیدلو لایق کیدی شی؟ بالخصوص د معتزله ؤ چتی (بیکاره) وینا په څه دول (طریقه) د التفات وړ (لائق) او د ځواب لایقه ګڼله کیږی؟ او په واقعی توګه (طور) د ذکر شوی حدیث مطلب او هغه خبره چه حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه له هغه څخه ایستلی ده داسی عجیبه او د قبول وړ (لائق) تحقیق دی چه له هغه څخه د دواړو آیتونو مضمونونه ښه محقق شوی دی، او دی د معتزله ؤ خرافاتو ته هیڅ ځای او اهل حق ته د هغو د تردید ضرورت هیڅ پاتی نشو، او په هغه سره د نورو ضمنی اقوالو او اختلافاتو حل هم په ښه دول (طریقه) سره وشو لکه چه په ادنیٰ تأمل سره پوهان پری پوهیدی شی.

مونږ د توضیح په غرض د ذکر شوی حدیث خلاصه لیکو حضرت عبدالله بن عباس رضی الله تعالیٰ عنه فرمائی چه د «لمم» لفظ چه په «النجم» کښی راغلی او د هغه د معافی وعده شوی ده د هغه د تعیین او تحقیق په نسبت مونږ ته د ابی هریره رضی الله تعالیٰ عنه د حدیث څخه بهتر کوم بل شی نه دی معلوم چه خلاصه ئی دا ده چه رسول کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی الله تعالیٰ د بنی آدم په ذمه باندی د زنا کومه برخه چه مقرره فرمایلی ده هغه هرومرو (خامخا) ده ته رسیدونکی ده نو د زنا په فعل کښی د سترګو برخه لیدل دی او د ژبی برخه د هغو خبرو ویل دی چه د زنا د فعل مقدمات او اسباب پیدا کوی او د نفس حصه دا ده چه د زنا تمنا او د هغه غوښتنه کوی. مګر د زنا د فعل تحقق او د هغه بطلان اصلاً د فرجینو په عمل پوری موقوف دی. یعنی که د فرجینو ځنی د زنا صدور محقق شو نو د سترګو، ژبی او نفس او د نورو ګردو (تولو) په زنا کښی واقع کیدل محقق شول که د ګردو(تولو) اسبابو او ذرائعو وسائلو د شتوالی سره د فرجینو فعل متحقق نشی بلکه له «زنا» ځنی ئی «توبه» او اجتناب په نصیب شی نو اوس د زنا هغه ګرد (تول) وسائل او وسائط د مغفرت لایق شول یعنی ګله چه د فرجینو زنا کول باطل شو، ګواکی د دوی ماهیت قلب شوی د ګناه په ځای عبادت وګرځید. مثلاً یو سری د غلا په نیت تر مسجد پوری ورسیده مګر په مسجد او په عین موقع کښی متنبه او ویښ شو او له غلا ئی توبه وایسته او ګرده (توله) شپه ئی د الله تعالیٰ په عبادت کښی تیره کره. نو ښکاره ده هغه ورتګ چه د غلا وسیله په نظر راته اوس همغه د توبی وسیله او د لمانځه سبب وګرځید. نو د ابوهریره رضی الله تعالیٰ عنه د دی حدیث له اوریدلو څخه عبدالله بن عباس رضی الله تعالیٰ عنه وپوهید چه «لمم» هغه خبری دی چه په اصل کښی لویه ګناه نه ده مګر د ګناه د سبب کیدلو لامله (له وجی) ګناه ګرځی نو د آیت مطلب به داسی شی هغه کسان چه له لویو او ښکاره ؤ ګناهونو ځنی ځانونه ژغوری (ساتی) خو (لمم) ورځنی صادریږی مګر د لویی او اصلی ګناه له صدور څخه پخوا دوی له خپل قصور ځنی تائب او مجتنب کیږی نو اوس لکه چه ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه د ابوهریره رضی الله تعالیٰ عنه د حدیث په اساس د (النجم) د سورت د آیت په مطلب باندی پوهیدلی دی مونږ لره هم ښائی چه همغه معنی د ابن عباس رضی

الله تعالیٰ عنه له ارشاد سره سم د «النسآء» د سورت د آیت په مطلب کښې هم بې له تکلفه واخلو چه وروسته له هغه الحمدلله نه مونږ ته د دې خبرې ضرورت پاتې کیږي چه د دې آیت په توضیح کښې د صغیرې ګناه او د کبیرې ګناه مختلف تفسیرونه نقل کړو او نه به راسره د معتزله ؤ د استدلال د ځواب ورکولو څه فکر وي. د سیئاتو د تکفیر وجه او د جنت د دخول سبب آسان او له قواعدو سره سم په لاس راځي او د اجتناب معنی هم ظاهریږي. او نورې ګردې (ټولې) وړې خبرې انشاءالله تعالیٰ په لږ تدبر سره حل کیږي د دواړو ذکر شویو آیتونو خلاصه د حدیث له ارشاد او د ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه له بیان سره سم داسې شوه «هغه کسان چه خپل ځانونه له هسې ګناهونو ځنې ژغوري (ساتي) او د هغو د ارتکاب ځنې خپل نفسونه ساتي چه د ګناهونو په سلسله کښې مقصود او لویه ګنله کیږي، نو د هغه اجتناب او ژغورنې (ساتنې) په وجه سره د دوی هغه بدکار چه د کومې لویې ګناه د حصول په طمع ئې کړي وي معافیږي.
او د ﴿ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴾ له ارشاد سره به سم دا کسان په جنت کښې داخلیږي. دا مطلب نه دی چه د زنا د سلسلې صغائر د کومې بلې سلسلې د کبیرې ګناه مثلاً د شرابو له نه څښلو ځنې به معافیدی شي یا د شرابو څښلو لامله (له وجې) د هغو مؤاخذه هم لازمه او واجبیږي. والله اعلم.
(دا د «فوائد موضح الفرقان» عبارات او تحقیقات دي. ولې په واقع کښې مطلقاً صغائر په حسناتو سره بښل کیږي. کما قال الله تعالیٰ ﴿ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّاكِرِينَ ﴾

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ

او ارمان مه کوئ تاسې د هغه شي چه غوره ګرځولې دی الله په هغه شي سره ځینې له تاسې پر ځینو نورو

تفسیر: یعنې حق تعالیٰ چه چاته پر بل چا په کوم صفت کښې شرافت، فضیلت، اختصاص او امتیاز عنایت فرمایي، نو تاسې د هغه هوس او حرص مه کوئ! چه د هغه دې نه وي، زما دې وي ځکه دا هم ګواکې همغسې دي چه د چا په خاص مال او ځان باندې له کوم سببه منګولې ښخې کړئ! چه د هغه حرمت اوس تېر شو او هم له دې ځنې ستاسې په منځو کښې حسد او بغض پیدا کیږي. او د الله تعالیٰ له حکمت څخه هم مخالفت لازمیږي. ځینو ښځو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې عرض وکړ چه «څه سبب دی چه په هر ځای کښې الله تعالیٰ نارینه ؤ ته خطاب فرمایي او هغوی باندې حکمونه کوي او د ښځو ذکر نه کیږي او په میراث کښې نارینه ته دوه برخې ورکولې شي؟» په دې آیت کښې د دغو ګردو (ټولو) پوښتنو ځواب ورکړی شوی دی.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا ۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ۚ وَسْأَلُوا اللَّهَ مِن فَضْلِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

شته نارينه ؤ لره نصيب (برخه، مقرره له ازله) په سبب د هغه عمل چه كړي وى دوى او شته ښځو لره نصيب (برخه مقرره له ازله) په سبب د هغه عمل چه كړي وى دوى او سؤال كوئ تاسى له الله نه له فضل (او مهربانى) د ده بيشكه چه الله دى پر هر شى ښه عالم (ډير دانا).

تفسير: يعنى نارينه او ښځو لره همغسى برخى مقررى شوى دى چه دوى كار كوى خلاصه ئى داسى شوه چه هر يوه ته د هغه د عمل بدل پوره ورسيږى او په هغه كښى هيڅ قسم كمى نه كيږى. چه چا ته د شكايت موقع پاتى شى. هو! خبره بله ده چه الله تعالىٰ سم له خپل حكمت او رحمت سره چا ته چه خاصه لويى او فضيلت عنايت كړى، نو د هغه په نسبت حرص او شكايت كول بيځايه هوس دى. هو! كه د خپل عمل په معاوضه نور زيات ثواب او انعام وغواړى دا بهتره او مناسبه ده او هيڅ تاوان او خرابى پكښى نشته. كه څوک د فضل طالب وى نو ده ته لازم دى چه د عمل په وسيله دى د هغه طلب وكړى!. او د حسد او تمنا له پلوه دى د فضل طالب نشى! او الله تعالىٰ ته هر يو شى پوره معلوم دى، او د هر يوه شى درجه او د هغه استحقاق ډير ښه ورڅرگند (ورښكاره) دى او له هر يوه سره د هغه د شان سره مناسبه معامله كوى. نو كه چاته الله جل جلاله فضيلت وربه برخه كوى دا عطا ئى بيخى د علم او حكمت سره سمه ده. او هيچا ته نه ښايى چه د خپلى ناپوهى لامله (له وجى) د هغه په نسبت څه انديښنه وكړى.

(د خداى عطا ته لياقت ضرورى نه دى
بلكه شرط د لياقت انعام د خداى دى)

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

او دپاره د هر يوه (له نارينه ؤ او ښځو) گرځولى دى مونږ وارثان (چه واخلى خپلى برخى) له هغه (ماله) چه پريښى وى مور او پلار او نورو اقاربو

(خپلوانو نو مه ئی ورکوئ پردیو ته) او هغه کسان چه غوته شوی دی قسمونه ستاسی (په دوستئ د دوی) نو ورکوئ نصیب (برخه) د دوی بیشکه چه الله دی پر هر شی باندی ښه خبردار

تفسیر: ای مسلمانانو مونږ ستاسی د هر یوه له پاره نارینه وی که ښځه له هغه مال ځنی چه مور او پلار او خپلوانو پرینښی دی وارثان گرځولی دی او هیڅوک ورځنی بی برخی گرځولی شوی نه دی. او له هغو خلقو سره چه ستاسی معاهده شوی ده هغوی ته برخی ئی هرومرو (خامخا) وروړسوئ! الله تعالیٰ ته ښه معلومه ده چه وارثانو ته څومره برخی ورکړی شی؟ او هغو ته چه معاهده ورسره شوی ده، څه ورکړی شی؟ او زمونږ دا احکام څوک عملی کوی؟ او څوک تری غاړه غړوی؟

فائده: ډیرو خلقو ځان ځان له په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندی ایمان راوړی ؤ او کورنی او نور خپلوان ئی همغسی کافران پاتی شوی وو. نو په دی وخت کښی رسول الله مبارک دوه دوه مسلمانان سره ورونه او ملگری کړل او هم دوی دواړه به یو د بل وارث کیده. کله چه د دوی خپلوان هم مسلمانان شول نو دا آیت نازل شو چه میراث د اقرباؤ او خپلوانو حق دی. پاتی شول هغه د خولی ایمانی ورونه نو هغوی ته میراث نه وررسیږی.

هو! په ژوندانه کښی له هغوی سره ښه سلوک لازم دی او که د مرگ په وخت کښی هغوی ته څه وصیت وکړئ ښه او مناسب دی مگر په میراث کښی دوی هیڅ برخه نه لری.

اَلرِّجَالُ قَوّٰمُوْنَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَّبِمَآ اَنْفَقُوْا مِنْ اَمْوَالِهِمْ

سړی حاکمان (مقرر شوی) دی پر ښځو باندی په سبب د دی چه فضیلت (لوئی) ورکړی دی الله ځینی د دوی ته پر ځینو نورو باندی او په سبب د دی چه نفقه (لگښت) کوی دوی (پر دغو ښځو) له مالونو خپلو

تفسیر: په پخوانی آیت کښی ذکر شوی ؤ چه د نارینه ؤ او د ښځو د حقوقو پوره رعایت فرمایلی شویدی، که د حقوقو په رعایت کښی څه فرق وی نو د ښځو له پاره به د شکایت موقع وه اوس په دی آیت کښی د نارینه او د ښځی درجی راښیی چه د نارینه درجه د ښځی له درجی څخه لوړه ده. د درجو د فرق لامله (له وجی) کوم فرق چه په احکامو کښی وی هغه بیخی له حکمت سره سم او د رعایت کولو وړ (لائق) دی ښځه او نارینه د حکمت له قاعدی سره سم له سره برابریدی نه شی. د ښځو دا غوښتنه بیخی بیځایه ده. خلاصه دا چه الله تعالیٰ نارینه پر

ښځو باندی په دوه ۆ وجو سره حاکم او د حال کتونکی گرځولی دی.
(١): لويه او موهوبه وجه دا ده چه الله تعالیٰ په اصل کښی ځینو ته پر ځینو نورو یعنی نارینه ۆ ته پر ښځو باندی په علم او عمل سره (چه دا دواړه د گردو (تولو) کمالاتو مدار دی) فضیلت او لویی عطا فرمایلی ده. چه د هغو تشریح په احادیثو کښی شته. (یعنی په عقل، علم، صبر، حلم، پوه، عصوبت، سهم، آذان، اقامت، جمع، جماعت، امامت، جمعه، خطبه، اعیاد، رفاعت، عزت، شرافت، امارت، خلافت، نبوت، وحی، قوت، جهاد، عطا، سخا، حزم، عزم، او نورو سره الله تعالیٰ نارینه ته پر ښځو باندی فضیلت او لویی ورعطا کری ده.)
(٢): کسبی وجه دا ده چه نارینه پر ښځو باندی خپل مال صرفوی، او د مهر، خوړو کالیو (کپړی) او د نورو ضروریاتو تکفل کوی. مطلب دا دی چه ښځو لره ښایی چه د نارینه حکمونه ومنی.
(فائده): یوی صحابی ښځی د خپل میړه (خاوند) زیاته نافرمانی کوله، آخر میړه (خاوند) دا په څپیړه ووهله، دی ښځی خپل پلار ته وژړل. پلار ئی د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښی حاضر شو او د دوی حال ئی ورښکاره کړ، رسول الله مبارک وفرمایل چه «دا دی هم له خپل میړه (خاوند) څخه بدل واخلی!» په دی منځ کښی دا آیت نازل شو. نو رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چه «زمونږ خوښه بله وه او د الله تعالیٰ اراده بله شوه. څه چه د الله تعالیٰ اراده ده په هغه کښی خیر دی.»

فَالصّٰلِحٰتُ قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ

نو هغه ښځی چه نیکی دی حکم منونکی دی (د میړونو (خاوندانو) خپلو) ساتونکی دی په غیاب (غیب) د میړونو (خاوندانو) (خپلو کښی د ځانونو خپلو او د خپلو میړونو (خاوندانو) د کورونو، مالونو او اولادونو) په سبب د هغه چه ساتلی دی الله (دوی ته له حقوقو پر میړونو (خاوندانو)

تفسیر: یعنی هغه ښځی چه نیکی دی دوی د خپلو میړونو (خاوندانو) اطاعت کوی او سم د الله تعالیٰ له حکمه د خپل میړه (خاوند) په غیاب (غیب) کښی د هغه په خوښی او رضاء خپل ځان او د میړه (خاوند) د مال او اولاد حفاظت کوی. او پخپل ځان او د میړه (خاوند) په مال او اولاد او نورو کښی هیڅ ډول (قسم) خیانت نه کوی.

وَالّٰتِىْ تَخَافُوْنَ نُشُوْزَهُنَّ فَعِظُوْهُنَّ وَاهْجُرُوْهُنَّ فِى الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوْهُنَّ

او هغه ښځې چه ویریږی تاسی له سرکشی (بد گزرانی) د دوی نه نو نصیحت وکړئ دوی ته او پریږدئ تاسی دوی (خپلی شاوی ورته وگرځوئ!) په ځای د خوب (که په نصیحت سمی نشوی) او ووهئ تاسی دوی (که په بیلتون هم سمی نه شوی)

تفسیر: یعنی که کومه ښځه له خپل میره (خاوند) سره بدگزرانی وکړی نو ښایی (چه میره (خاوند) دی دغه ښځه د څیښتنانو (خاوندانو) په حقوقو او تعظیم) په ژبه وپوهوی. چه نور دی هسی نه کوی. که ئی ونه منله نو بیا دی په همغه خونه (کور) کښی په گوښی (یوازی) بستره کښی پریږدی. او که په دی هم سمه نه شوه نو داسی دی ووهی چه د دی په وجود کښی د وهلو اثر پیدا نشی یا ئی هدوکی مات نشی د هر تقصیر له پاره یوه درجه وی نو سم له هغی سره د هغی د تادیب او تنبیه اجازه شته چه د هغی دری درجی په ترتیب سره په آیت کښی مذکوری دی. وهل او تکول وروستنی درجه ده. په معمولی او سرسری قصور باندی دی نه وهی. هو! که قصور ئی زیات وی، نو بیا ئی په وهلو کښی هیڅ حرج نشته او څومره چه مناسب وگڼی هغومره دی ووهی. مگر د دی خبری لحاظ په کار دی چه هدوکی ئی مات نشی. او داسی یو پرهار ورته ونه رسیږی، چه د هغه اثر باقی پاتی شی.

فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾

نو که اطاعت ئی وکړ (غاړه ئی کیښوده) تاسو ته نو مه لټوئ تاسی پر دوی باندی لاره (د ضرر او اذیت) بیشکه الله دی ډیر پورته (په غلبه او مرتبه کښی) ډیر لوی (له تولو اشیاؤ).

تفسیر: یعنی که هغه ښځی ستاسی په پند یا بیلتون (جدائی) یا تادیب یا وهلو سمی شوی او له غاړی غرولو او نافرمانی څخه ئی لاس واخیست، او ښکاره مطیعی شوی، نو تاسی هم لاس تری واخلئ! او د دوی الزام پسی مه گرځئ! او تیرواته ئی مه لټوئ! او خامخا د دوی په پړ کولو پسی مه گرځئ! او له الله څخه وویریږئ! بیشکه الله جل جلاله پر تاسی تولو غالب او په گردو (تولو) باندی حاکم دی. مه د ښځو په معاملو کښی هرومرو (خامخا) له بدگمانی څخه کار اخلئ! او مه په لږ قصور باندی دوی ته سخته سزا ورکوئ! بلکه د هر قصور له پاره یو حد او اندازه ده او د ښځو په تادیب کښی وهل وروستنی درجه لری.

وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوْا حَكَمًا مِّنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا ۚ

او كه ويرېږئ تاسي له مخالفت څخه په منځ د ميره (خاوند) او ښځي كښي نو ور وليږئ (مقرر كړئ تاسي) يو منصف له خپلوانو د دى سړى او بل منصف له خپلوانو د دى ښځي نه،

تفسير: يعني اى مسلمانانو! كه تاسي ته انديښنه وى چه په ميره (خاوند) او ارتينه (ښځى) كښي ضد او مخالفت دى او دوى پخپله جګړه نشي پريكولى نو تاسي ته ښايي چه يو منصف د ميره (خاوند) له خپلوانو نه او يو منصف د ښځي له خپلوانو څخه مقرر كړئ! او د فيصلى له پاره ئى زوجينو ته وليږئ! ځكه چه اقاربو ته به د دوى نور حالات هم معلوم وى او له دوى څخنى د خير غوښتلو اميد هم ډير كاوه شى، دا دواړه منصفان به د حالاتو تحقيقات كوى او د هر چا چه هومره قصور وى هغه به پوهوى او د دوى په منځ كښي به د موافقت فضاء پيدا كوى.

اِنْ يُّرِيْدَآ اِصْلَاحًا يُّوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا خَبِيْرًا ﴿٣٥﴾

كه اراده لرى دغه (زوجين) د اصلاح (او جوړښت) نو موافقت به پيدا كړى الله د دغو (زوجينو) په منځ كښي بيشكه الله دى ښه عالم (د زوجينو په مصالحو هم) ښه خبردار (د حكمينو په مقاصدو هم).

تفسير: يعني كه دواړه منصفان د زوجينو په منځ كښي د اصلاح قصد كوى، نو الله جل جلاله د دوى د ښه نيت او كوښښ لامله (له وجى) د زوجينو په منځ كښي موافقت پيدا كوى. بيشكه چه الله تعالىٰ ته د ګردو (تولو) شيانو علم شته. د نزاع د لرى كولو او د اتفاق د حصول اسباب او كيفيات ګرد (تول) هغه ته ښه معلوم دى. نو ځكه د زوجينو د نزاع په لرى كيدلو كښي به هيڅ سختي نه پيښيږى ان شاء الله تعالىٰ

وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوْا بِهٖ شَيْـًٔا

او عبادت كوئ تاسي د الله! او مه شريكوئ تاسي له ده سره هيڅ شى!

تفسير: په الله تعالىٰ باندى يقين ولرئ او د آخرت د ثواب په اميد عبادت وكړئ په فخر (وياړ)

او ریاء او ښودانی سره مال ورکول هم شرک دی، مګر په لږه درجه.

وَّبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَّبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْۢبِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ۙ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۗ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُوْرَا ﴿٣٦﴾

او (نیکی کوئ) له مور او پلار سره په نیکی کولو او (نیکی کوئ!) له خاوندانو د خپلوی سره او (نیکی کوئ!) یتیمانو سره او (نیکی کوئ!) له مسکینانو سره او (نیکی کوئ!) له همسایه ګانو سره چه قریب وی (په نسب یا په همسایګی کښی) او (نیکی کوئ!) له همسایه سره چه بعید وی (په نسب یا په همسایګی کښی) او (نیکی کوئ!) له هغه ملګری سره چه په څنګ کښی وی او (نیکی کوئ!) له مسافر سره او (نیکی کوئ!) له هغو (وینځو، مریو) سره چه مالکان وی (ورلره) ښی لاسونه ستاسی بیشکه چه الله نه خوښوی هغه څوک چه وی کبر کوونکی ډیر فخر کوونکی.

تفسیر: د یتیمانو، ښځو، وارثانو او زوجینو حقوق او له دوی سره حسن معامله ئی بیان کړه اوس داسی ارشاد فرمایی چه د هر یوه حق د هغوی د مرتبو په اندازه او د خپلوی او احتیاج په تناسب اداء کړئ! له ګردو (تولو) څخه پخوا د الله تعالیٰ حق دی بیا د مور او پلار، بیا درجه په درجه د نورو خپلوانو او حاجتمندانو، د قریب او غیر قریب همسایه (ګاونډی) څخه به نسبی یا مکانی قرب او بعد مقصود وی. په نسبی قرب کښی دا مطلب دی، چه د خپلوان همسایه حق، له پردی همسایه څخه زیات دی. او په مکانی قرب کښی به دا مدعا وی چه د نژدی همسایه حق د لری همسایه له حق څخه زیات دی. یعنی چه په لری فاصله کښی اوسیږی. په (والصاحب بالجنب) کښی د سفر، حضر او د کاراوبار رفیقان او شریکان او د یوه بادار (آقا) دوه نوکران او د یوه استاذ دوه شاګردان، دوست، شاګرد، مرید، او نور تول داخل دی. په مسافر کښی میلمه او غیر میلمه دواړه راغلل. او مملوک مال برسیره پر مرئی او وینځی نورو حیواناتو ته هم شامل دی. په آخر کښی ئی وفرمایل د هغو په مزاج کښی چه تکبر (لوئی) خودپسندی (ځان منی) داخل وی، هغه بل هیڅوک له خپل ځان سره برابر نه ګڼی. او په خپل مال باندی مغرور، او په عیش کښی مشغول وی نو هسی کسان چه دا حقوق نه اداء کوی، له

دوی ځنی احتراز وکړئ! او ځانونه تری وژغورئ (بچ کړی)!

دی آیت کښی لس حقوق دی، اول حق د کردګار
دوهم حق د والدینو، یعنی حق د مور او پلار
دریم حق د نزدیکانو چه خپلوان وی که یاران
بل یتیم دی بل ناداره بل خپل چه وی ستا جار
اوم جار دی بیګانه بل همنشین چه وی د څنګ
لکه زوج شو یا زوجه شوه یا ملګری شو په لار
یا ملګری د سبق شو یا د صف یا د مجلس
او نهم ئی لاره تلونکی یا میلمه د خپل اختیار
دی لسم ئی مملوکان، د دی لس واړو حقوق
په تفسیر د «احمدی» کښی دی شکلی ای هوښیار

الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٣٧﴾

هغه کسان چه بخیلی کوی دوی او امر کوی (نورو) خلقو ته (هم) په بخیلی (شومتیا) سره او پټوی دوی هغه شی چه ورکړی دی دوی ته الله له مهربانی خپلی او تیار کړی دی موږ کافرانو ته عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ هغه متکبر ځان منونکی سری نه خوښوی چه بخیلی کوی او خپل مال او د الله جل جلاله ورکړی علم له خلقو ځنی پټوی او هیچا ته نفع نه رسوی او په قول او عمل سره نورو ته هم د بخیلی ترغیب ورکوی. او د دی کافرانو له پاره موږ د ذلت عذاب تیار کړی دی.
(فائده): دا آیت د یهودانو په نسبت نازل شوی دی چه د فی سبیل الله د خرڅ په صرفولو کښی هم پخپله بخیلی کوله او هم به ئی مسلمانان تری منع کول او د محمد صلی الله علیه وسلم اوصاف او د اسلام د حقانیت هغه آیتونه ئی چه په «تورات» کښی موجود وو، پټول نو مسلمانانو لره له دی نه احتراز او ځان ساتنه پکار ده!

وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ وَمَنْ يَّكُنِ الشَّيْطٰنُ لَهٗ قَرِيْنًا فَسَآءَ قَرِيْنًا ﴿٣٨﴾

او نه (خوښوي الله) هغه کسان چه صرفوي دوی مالونه خپل له پاره د ښوونې خلقو ته او نه لري ايمان په الله باندې او نه په ورځ آخرې (د قيامت) باندې او هر څوک چه وي شيطان ده لره ملگرې نو بد ملگرې دې (دا شيطان)

تفسير: او دا متکبران او ځان منونکې هغه کسان دي چه خپل مال نورو خلقو ته د ځان ښوولو له پاره صرفوي. يعنې د الله تعالیٰ له پاره له صرفولو څخه دي پخپله هم بخيلي کوي او نورو ته هم د بخيلي ترغيب ورکوي ليکن خلقو ته د ځان ورښوولو له پاره خپل مالونه صرفوي. دوی نه پر الله جل جلاله باندې ايمان لري او نه په قيامت باندې باور لري چه د حق تعالیٰ د رضاء حصول او د اخروي ثواب تحصيل د دوی مقصود وي. او د الله تعالیٰ په دربار کښې دا کار خوښ او مقبول دی چه هغو حقدارانو ته ورکړ شي چه د هغوی ذکر وشو او په ورکولو کښې ئې د الله تعالیٰ خوښي او د آخرت د ثواب توقع وي.
له دې ځنې ښکاره شوه چه د الله تعالیٰ په لاره کښې همغسې چه بخل کول خراب کار دی، هم داسې رياءکارې او د خلقو د ښوولو له پاره مال لگول هم خراب کار دی او داسې کار همغه کسان کوي چه د دوی رفيق شيطان وي چه دوی پر هسې کارونو لمسوي او تياروي ئې.

وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيْمًا ﴿٣٩﴾

او څه نقصان به ؤ په دې کفارو (باندې) که ايمان راوړی وی دوی په الله او په ورځ آخره (د قيامت) باندې او صرف کړی وی دوی ځينې د هغه شي چه روزي کړې دی دوی لره الله او دی الله په (تولو اعمالو د) دوی باندې (هم) ښه عالم.

تفسير: يعنې د کافرانو په دې کښې هيڅ نقصان نه ؤ که دوی د کفر په ځای پر الله تعالیٰ او د قيامت په ورځ باندې ايمان راوړی وی او د بخل او رياء په ځای ئې د الله تعالیٰ په لاره کښې خپل مال صرفولی بلکه بيخي د دوی نفع وه. ضرر او زيان خو په دې کښې دی چه دوی ئې اوس غوره کوي او الله تعالیٰ ته معلوم دی چه دوی ئې په څه؟ او په کوم نيت کوي؟ د همغه

عوض به هغوی ته ورکاوه شي. په پخواني آيت ﴿ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ﴾ کښې د مال نسبت د هغوی په لوری شوی ؤ. اوس د ﴿ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ ﴾ په فرمايلو کښې داسې يوه لطيفه اشاره ده چه هغو کسانو دغه مال د خپل ځان بللی په هر څه ئې چه زړه غواړی لګوی ئې دوی ته دا ور (لائق) او مناسب ؤ چه هغه مال ئې د الله تعالىٰ مال ګڼلی او په همغه لاره کښې ئې لګولی چه د الله جل جلاله له حکمه سره سم وی.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾

بيشکه چه الله نه کوی ظلم په اندازی د يوی ذری او که وی دا (ذره) نيکی (نو) دوه چنده به کړی هغه (نيکی) او وربه کړی (محسن ته الله تفضلاً) له نزده خپله ثواب ډير لوی.

تفسير: يعنی الله تعالىٰ د هيچا حق د يوی ذری په اندازه هم نه ضايع کوی. نو په دی کافرانو باندی چه عذاب مسلط کيږی، عين انصاف ـ او د دوی د بد عملی بدل دی. او که د يوی ذری په اندازه څوک نيکی ولری نو «اضعافاً مضاعفه ـ څو چنده» به د هغه اجر مومی. او پاک الله به له خپل لوری عظيم ثواب د انعام په طور هم ورعنايت کوی.

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾

نو څرنګه (حال) به وی په هغه وخت کښې چه راولو مونږ له هر يوه (پخوانی) امت څخه يو شاهد (د دوی له انبياؤ څخه) او راولو مونږ تا (ای محمده!) پر دغه (محمدی امت باندی) شاهد (احوال ويونکی).

تفسير: يعنی د دی کافرانو به څرنګه بد حال وی کله چه مونږ له هر امت او هر قوم څخنی هسی شاهدان راولو چه د دوی د حالاتو بيان کوونکی او د دوی د واقعی معاملاتو ظاهر کوونکی دی. له دی نه مراد د هر امت نبی او د هر عهد صالح او معتبر خلق دی چه دوی به د قيامت په ورځ کښې د نافرمانو نافرمانی او د فرمان منونکو فرمان منل بيانوی او په ګردو (ټولو) حالاتو

باندې به شاهدي لولي نو اې محمده! صلی الله علیه وسلم تا به هم پر دوی یعنی ستاسي پر امت لکه د نورو انبیاؤ علیهم السلام په شان احوال ښوونکي او شاهدي لوستونکي دروو. او داسي احتمال هم لري چه د «هؤلاء» اشاره د پخوانیو انبیاؤ علیهم السلام یا د پورته ذکر شویو کافرانو په لوري وي. که انبیاء علیهم السلام پر صداقت باندې هغه وخت شاهدي لولي چه د دوی امتیان د دوی تکذیب کوي. که کفار تري مطلب شي نو مدعا به ئې داسي کیږي همغسي چه پخوانې انبیاء علیهم السلام به د خپلو امتونو د کفارو او د فساقو په فسق باندې شاهدي لولي ته به هم اې محمده! صلی الله علیه وسلم د هغوی پر بدعملي باندې شاهد کیږې چه له دې شهادت څخه به د دوی خرابي او بدی لا ښه محققه کیږي.

يَوۡمَئِذٖ يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَعَصَوُاْ ٱلرَّسُولَ لَوۡ تُسَوَّىٰ بِهِمُ ٱلۡأَرۡضُ وَلَا يَكۡتُمُونَ ٱللَّهَ حَدِيثٗا ٤٢

په دغه ورځ کښې به آرزو کوي هغه کسان چه کافران شوي وو او نافرماني ئې کړې وه له رسوله دا چه کاش که همواره کړی شوي وي پر دوی باندې ځمکه او نه به پټوي دوی له الله څخه هیڅ خبره.

تفسیر: یعني په همغه ورځ کښې چه له هر امت څخني به د دوی د حالاتو بیان کوونکي وبللی شي، نو کافران او نافرمانان به داسي تمنا کوي چه کشکي مونږ له ځمکي سره برابر او په خاورو کښې ګډ او بیخي فنا وی! او نن پیدا نه وی! چه له مونږ سره حساب او کتاب نه کیدی! دا خلق به هیڅ یوه خبره له الله تعالیٰ څخني نه شي پټولي او د ذری ذری حساب به له دوی څخه اخیستل کیږي. د دې سورت له شروع څخه تر شپږو آیتونو د مخه پوري مسلمانانو ته د اقاربو او زوجینو او د نورو د حقوقو د تاکید او د دوی د حق تلفي او د بدني او مالي نقصان نه رسولو ممانعت او معاصیو پر خرابي باندې د اطلاع ورکولو ذکر ؤ او د ﴿وَٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـٔٗا﴾ په وسیله ئې د اقاربو، یتیمانو، مسکینانو، همسایګانو او د نورو سره د احسان او ښه سلوک ارشاد وفرمایه. د هغه په آخر کښې له تکبره، بخل او له ریاء څخني ویرول وکړل چه دا داسي عیبونه دي چه د نورو د حق د اداء کولو او له چا سره له ښه سلوک څخني هم انسان ستنوي (واپس کوي) او د پیسو او د روپیو د ورکوونکو او له خلقو سره د ښه سلوک کوونکو په طبیعت کښې هرومرو (خامخا) راتلونکي هم دي. اوس د دې ګردو (تولو) حکمتونو په آخر کښې بیا مسلمانانو ته صریح خطاب فرمایي او مخصوصاً د لمانځه په نسبت ئې (چه له ګردو (تولو) عباداتو څخني اولیٰ، اعلیٰ او افضل دي او په شریعت کښې چه هومره د هغه اهتمام شوی او د هغه ارکان، شرایط، آداب او نور مفصل ښودلي شوي دي د نورو عباداتو په دې اندازه

سره اهتمام نه دی شوی) د دوه ؤ خبرو تاکید ئی فرمایلی دی چه د لمانځه د متعلقه امورو جسم او روح دی. او پر نفس باندی ډیر اهم او شاق او درانه ښکاری

(۱): دا چه د نشې په حالت کښې لمانځه ته مه نژدې کیږئ! تر څو د هغو الفاظو په معانیو ښه وپوهیږئ چه ستاسی له خولو څخنی وځی.

(۲): د جنابت په حالت کښې هم له لمانځه څخنی لری اوسئ! تر هغه پوری چه ولامبئ! او خپل ځانونه په غسل سره ښه پاک کړئ! ځکه چه په لمانځه کښې دوه امر مهتم بالشان دی

(یو): حضور او خشوع، (بل)؛ طهارت او نظافت، او د لمانځه د متعلقه ؤ امورو په منځ کښې هم دا دوه امره پر نفس اهم او شاق او درانده هم دی. نشه له خشوع او حضور څخه مخالف دی. جنابت له طهارت او نظافت سره منافي دی، بلکه څرنګه چه نشه د خوب او بیهوشي او نورو اودس ماتوونکو شیانو په شان د اوداسه ماتوونکی ده. نو ځکه له طهارت سره هم مخالفه ده، نو مطلب ئی داسې شو چه په پوره اهتمام سره لمونځ کوئ! او د هغه د ټولو ظاهری او باطنی امورو لحاظ په ښه شان سره وکړئ! که څه هم په نفس باندی سخته تمامیږی نور په دی خاصه موقع کښې د دی خاص تاکید او تقیید د ارشاد له فرمایلو څخنی دوه نفعی هم معلومیږی

(اول): څرنګه چه د پاسنیو ډیرو ذکر شویو احکامو ادا (لکه حقوق، معاملات، بدنی او مالی عبادات) او له بخل، ریاء، تکبر او ځانمنی (لوی) څخنی ځان ژغورل (ساتل) پر نفس باندی سخت دی او اوریدونکو ته خلجان پیدا کوی، نو د دی خلجان او سختی علاج راښیی. یعنی که لمونځونه د هغو له ظاهری او باطنی شرائطو او آدابو سره سم اداء کړئ، نو د دی پاسنیو ګردو (ټولو) ذکر شویو اوامرو او نواهیو تعمیل پر تاسی باندی آسانیږی ځکه چه د لمانځه په برکت په ګردو (ټولو) اوامرو او عباداتو کښې سهولت او رغبت او له ګردو (ټولو) منهیاتو او معاصیو څخه نفرت پیدا کیږی، لکه چه په نورو آیتونو او احادیثو کښې مذکور دی او محققیںو علماؤ هم تصریح فرمایلی ده.

(دوهم): احتمال لری کله چه تنبل او بی همته خلق دغه ټول تیر شوی احکام واوری نو د خپل ضعف او مجبوریت په تصور به په لمانځه کښې هم تنبلی او بی ذوقی ښکاره کړی چه شرائط او آداب ئی ډیر او په هر وخت کښې موجود دی. نو ځکه د لمانځه اهتمام مناسب شو. الحاصل هر هغه څوک چه د لمانځه په کولو کښې اهتمام او د هغه التزام کوی هغه ته به د نورو مالی او بدنی احکامو په تعمیل کښې هم آسانی ورپیښیږی. او هر هغه څوک چه په نورو احکامو کښې بی پروایی کوی له هغه څخه د لمانځه په کولو کښې هم قصور بعید نه دی. والله اعلم.

يَآيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكٰرٰى حَتّٰى تَعْلَمُوْا مَا تَقُوْلُوْنَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِىْ سَبِيْلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوْا ط

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) مه نژدی کیږئ تاسی لمانځه ته حال دا چه تاسی مست یئ (له نشی) تر هغه پوری چه پوه شئ تاسی پر هغه شی چه (یی) وایئ تاسی او نه په داسی حال که چه تاسی جنب اوسئ مگر په هغه حال کښی چه اوسی تیریدونکی د لاری تر هغه پوری چه تاسی غسل وکړئ!

تفسیر: په ړومبنیو آیتونو کښی مسلمانانو ته خطاب ﴿ وَاعْبُدُوااللهَ وَلَاتُشْرِكُوْابِهٖ شَيْئًا﴾ الی آخرالایات او د هغو په پای (آخر) کښی ئی د کفارو مذمت هم بیان فرمایلی ؤ چه له تیر شوو امورو څخه ئی مخالفت کاوه وروسته له هغه بیا مسلمانانو ته د لمانځه په نسبت ځینی خاص هدایات ورکوی او د دی هدایاتو مناسبت له پخوانیو هدایاتو سره دا دی چه پخوا له دی نه د کفارو او د کتابیانو دوه عیبونه په خاص ډول (طریقه) سره ذکر شول

(۱): په الله تعالیٰ باندی ایمان نه راوړل.

(۲): خپل مال د الله تعالیٰ په لار کښی نه لگول بلکه خلقو ته د ځان ورښوولو او د خپل عزت او پت څرگندولو له پاره ئی لگاوه او ښکاره ده چه د ړومبنی خرابی او عیب منشاء، خو د علم نقصان او د جهل غلبه ده، او د وروستنی خرابی علت نفسی غوښتنی، هوا، هوس او ځان منی ده چه له هغی څخه دا راښکاره شوه چه د گمراهی سببونه دوه دی

(اول): جهل چه په هغه کښی د حق او باطل تمیز بیخی نشی کیدی.

(دوهم): نفسی غوښتنه او شهوت چه د هغو لامله (له وجی) د حق او باطل له تمیزه سره حق سره سم عمل نشی کولی ځکه چه له شهوت سره ملکی صفات ضعیف او بهیمی قواوی قوی کیږی. چه د هغو په اثر له پرښتو ځنی لریوالی او له شیاطینو سره نژدیوالی پیدا کیږی چه دا د گردو (تولو) زیانونو او خرابیو اساس او ښسټ (بنیاد) دی. نو اوس په دی مناسبت حق تعالیٰ جل وعلیٰ شانه منع فرمایلی ده چه د نشی په حالت کښی دی مسلمانان لمونځونه نه کوئ! چه دا د جهل حالت دی. وروسته له هغه جنابت په حالت کښی ئی هم له لمانځه څخه ممانعت فرمایلی دی، چه دا وخت د پرښتو څخه د لریوالی او د شیاطینو د نژدیوالی وخت دی په حدیث کښی راغلی دی «چیری چه جنب وی هلته پرښتی نه ورځی.» والله اعلم.

اوس د دی آیت مطلب داسی شو ای ایماندارانو! کله چه تاسی ته د کفر او د ریاء خرابی معلومه شوه او د هغوی د اضدادو په حسن باندی په ښه ډول (طریقه) سره وپوهیدئ، نو له هغو څخه د نشی او د جنابت په حالت کښی د لمونځ کولو په خرابی باندی هم په ښه شان وپوهیږئ! چه د هغی منشاء هم همغه شی دی چه د کفر او ریاء منشاء وه، نو ځکه د نشی په حالت کښی لمانځه ته نژدی کیدل نه دی په کار. څو تاسی ته په دی اندازه پوهه او هوښ درشی چه په هغو کلماتو باندی چه ستاسی له خولو څخه وځی وپوهیږئ.

او مه د جنابت په حالت کښی لمانځه ته نژدی کیږئ! تر څو چه ونه لامبئ مگر د سفر په حالت

کېږي چه د هغه حکم وروسته له دې څخه راځي.
(فائده): دا حکم په هغه وخت کښې ؤ چه مسکرات (نشې شیان) لا نه ؤ حرام شوی مگر د نشې په حالت کښې له لمونځ کولو څخه ممانعت کړی شوی ؤ په روایتونو کښې راغلي دي چه «په کومه میلمستیا کښې اصحاب رضی الله تعالیٰ عنهم سره راټول شوی وو. څرنگه چه شراب څښل په هغه وخت کښې لا نه ؤ حرام شوی، نو ځکه دوی شراب څښلی وو. دلته د ماښام وخت راغی، نو گرد (ټول) سره په همغه حالت کښې پر لمانځه باندی ودریدل. امام د ﴿ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ ﴾ په سورت کښې د ﴿لَآ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ﴾ په ځای د بی سدی (بی هشی) په حالت کښې «**اعبد ماتعبدون**» ولوست چه په هغه سره د هغه معنی بیخی غلطه او له حقیقته مخالفه شوه نو په دی مناسبت دا آیت نازل شو. اوس که د خوب د زیاتوالي په وخت کښې یا د رنځوری له امله (وجی) چا ته د داسی بی سدی (بی هشی) کوم حالت پیدا شي. چه په خپلو خبرو باندی نه پوهیږی، چه څه وائي؟ نو په داسی حالت کښې د ده لمونځ کول ناروا دی. او هر کله چه په سد او هوښ راغی، نو ضرور دی د هغه فوت شوی لمانځه قضائی راوړی!

وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا۟ مَآءً فَتَيَمَّمُوا۟ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُوا۟ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ

او که وئ تاسی مریضان (رنځوران) یا په سفر باندی (په حالت د بی اودسی یا جنابت کښې) یا راشي یو له تاسی له بیدیا (له بولو) نه یا جماع وکړئ تاسی ښځو سره نو ونه مومئ تاسی اوبه (یا ئی نشئ استعمالولی) نو اراده وکړئ تاسی مخ د ځمکی (خاوری) پاکی ته نو مسحه وکړئ تاسی په مخونو خپلو او په (دواړو) لاسو خپلو (تر څنگلو پوری)

تفسیر: یعنی د جنابت په حالت کښې دی لمونځ نه کوئ! وروسته له غسل او لمبلو څخه دی اداء کړ شی! دا حکم هلته دی چه کوم عذر نه وی، که یو داسی عذر پیښ شی چه د اوبو استعمال د هغه لامله (له وجی) ممکن نه وی او تری معذور شی او د طهارت حصول ضروری وی نو په داسی وخت کښې تیمم وهل کافي دی. د اوبو د استعمال معذوریت دری صورتونه لری
(۱): ناروغی چه د اوبو استعمال ورته ضرر پیښوی.
(۲): چه سفر ئی په مخه کښې وی او دومره اوبه ورسره وی چه یوازی خپله گزاره پری کولی شی، اوکه اودس پری وکړی تنده به ورته ضرر ورسوی او اوبه له ده څخنی لری وی.

(۳): دا چه اوبه بیخی موجودی نه وی. د اوبو د نشتوالی په تقدیر ئی د طهارت د ضرورت دوه صورتونه ښودلی دی
(اول): له بولو او غائطو څخه وروسته د اوداسه د ضرورت په وخت کښې.
(دوهم): له مجامعت ځنی وروسته د غسل او د لمبلو ضرورت په وخت کښې.
(فائده): د تیمم صورت دا دی چه په پاکه ځمکه باندی دی دواړه لاسونه ووهی! بیا دی پر خپل تول مخ باندی په ښه ډول (طریقه) سره مسحه کړی! بیا دی دواړه لاسونه پر ځمکه باندی ووهی! او دواړه لاسونه دی تر څنګلو پوری مسحه کړی! خاوره طاهره ده. او د ځینو شیانو له پاره د اوبو په شان پاکوونکی هم ده. مثلاً موزه، بوټ، ماسی، چاړه، هنداره او نور (هغه نجاست چه پر ځمکه باندی ولویږی او په خاوره تبدیل شی هغه هم د خاوری له متجانسیت څخه پاکیږی) او هم پر لاسو او مخ باندی د خاوری په مښلو سره د تذلل او عاجزی مراتب پوره کیږی. چه له ګناهونو ځنی د معافی غوښتلو اعلیٰ صورت دی. کله چه خاوره ظاهری او باطنی دواړه قسمه نجاست لری کوی نو ځکه ئی د معذوریت په وخت کښی د اوبو قائم مقام درولی ده. پرته (علاوه) له هغه سهولت او آسانی له مقتضاء څخه چه پر هغه باندی د تیمم حکم مبنی دی، بله وجه دا ده ښائی د اوبو قائم مقام داسی شی ودرولی شی چه له اوبو ځنی زیات سهل الوصول وی نو په ځمکه کښی دا خاصیت ښکاره دی، ځکه چه خاوره هر چیری شته. معهذا خاوره د انسان اصل دی او خپل اصل ته په رجوع کولو سره له ګناهونو او خرابیو څخه نجات مومی. کافران به هم آرزو کوی چه مونږ به په څه ډول (طریقه) سره بیا له خاوری سره ګډ شو. لکه چه په ړومبی آیت کښی مذکور دی

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

بیشکه الله دی ښه عفو کوونکی (چه داسی سختی ئی را آسانه کړه) ښه مغفرت کوونکی (د تقصیراتو)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ د ضرورت په وخت کښی د تیمم اجازه راکړی ده. او خاوره ئی د اوبو قائم مقام درولی ده. ځکه چه هغه سهولت او معافی ورکوونکی او د بندګانو د خطاؤ معافوونکی ذات دی. او خپلو بندګانو نفع او هوسائی (آسانی) خوښوی. چه له دی ځنی دا هم ښکاره شوه، چه په لمانځه کښی د نشی په حالت کښی چه د یوه شی په ځای بل شی لوستلی شوی ؤ، هغه ئی هم معاف کړی دی، چه له هغه څخه دا خلجان پاتی نشو چه وروسته له دی نه دی په داسی حالت کښی لمونځ نه کوی، مګر هغه غلطی چه پخوا له دی نه شوی ده ښائی د هغی په نسبت مؤاخذه وشی.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يَشْتَرُوْنَ الضَّلٰلَةَ وَيُرِيْدُوْنَ اَنْ تَضِلُّوا السَّبِيْلَ ﴿٤٤﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَآئِكُمْ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَلِيًّا ۙ وَّكَفٰى بِاللّٰهِ نَصِيْرًا ﴿٤٥﴾

آیا نه دی کتلی تا (نه ئی خبر له حاله د) هغو کسانو چه ورکړی شوی ده دوی ته څه برخه له کتابه چه پیری (اخلی) دوی ضلالت (ګمراهی په عوض د هدایت) او اراده لری دوی د دی چه ورکه کړئ تاسی (هم) لاره (د حق) او الله ښه عالم دی په دښمنانو ستاسی (هم نو خبروی مو پری چه تری په خبر شئ!) او کافی (بس) دی الله ولی (دوست حمایت کوونکی ستاسی) او کافی (بس) دی الله مددګار (ستاسی).

تفسیر: په دی آیتونو کښی د یهودانو قبائح او د هغوی د مکر او فریب بیان دی. او یهودان په خپل ضلالت او کفر باندی خبروی او هم نور خبروی چه له هغوی ځنی ځان وساتئ! لکه چه له ﴿ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُوْرًا ﴾ څخه نیولی تر ﴿ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ ﴾ الآیه ـ پوری د یهودیانو قبائح ذکر شوی دی، په منځ کښی ئی د یوه خاص مناسبت لامله (له وجی) په نشه او په جنابت کښی له لمونځ کولو څخه ممانعت فرمایلی دی بیا ئی د یهودانو قبائحو ته دوام ورکړ. یهودانو ته له کتاب ځنی څه برخه ورکړی شوی ده، یعنی د هغه د الفاظو د لوستلو برخه ورکړی شوی ده، او د عمل کولو برخه چه اصلی مقصود ده، نه ده ورکړی شوی. او ګمراهی پیری، (اخلی) یعنی د (آخرالزمان نبی صلی الله علیه وسلم) له حالاتو او اوصافو ځنی به ئی د دنیائی عزت او رشوت لامله (له وجی) خلق نه خبرول. او پټول ئی. او عمداً به ئی تری انکار کاوه او غوښتل ئی چه مسلمانان هم له دین ځنی واړوی چه ګمراهان شی. او الله تعالیٰ ته ای مسلمانانو! ستاسی دښمنان داسی ښه معلوم دی چه تاسی ته نه دی معلوم. نو د الله تعالیٰ په دی ارشاد باندی اطمینان ولرئ! او له دوی نه مو خپل ځانونه وژغورئ (محفوظ کړی)! الله تعالیٰ تاسی ته د نفعی رسولو او د زیان څخه د ساتلو له پاره کافی دی. نو ځکه له دښمنانو ځنی هیڅ ډول (طریقه) اندیښنی مه کوئ! او په دین باندی قائم اوسئ!

مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَّرَاعِنَا

لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ

ځینی له هغو کسانو چه یهودان شوی دی اړوی دوی خبری (د شریعت او محمدی اوصاف) له ځایو د دی (خبرو) څخه او وائی دغه (یهودان) واوریدله مونږ (وینا ستا) او ونه مانه مونږ (حکم ستا) او (وائی یهودان) واوره (ته) په داسی حال کښی چه نه ئی اوروِلی شوی او (وائی یهودان لفظ د) راعنا په تاوولو د ژبو خپلو او په عیب ویلو سره په دین کښی؛

تفسیر: په یهودانو کښی داسی خلق هم دی، چه هغه «تورات» چه د الله تعالیٰ له خوا نازل شوی دی له خپله ځایه اړوی او بدلوی ئی یعنی لفظی او معنوی تحریفونه پکښی کوی. (﴿وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾ - او وایی وامو وریدله او ونه مانه مونږ) یعنی کله به چه رسول الله صلی الله علیه وسلم یهودانو ته کوم حکم اوراوه، نو دوی به په ځواب کښی ویل وامو وریده! یعنی ومو مانه خو ورو به ئی ویل چه مونږ نه دی منلی. یعنی یواځی مونږ په غوږ اوریدلی او په زړه مو هغه نه دی منلی.

(﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ - او وایی یهودان واوره په داسی حال کښی چه نه ئی اوروِلی شوی) یعنی کله چه یهودان له محمد صلی الله علیه وسلم سره مخاطبه کوی، نو وایی «واوره! دروا دی نه وروِل شی!» یعنی داسی خبری کوی، چه دوه معناګانی لری. که د یوی معنی په اعتبار دعا یا تعظیم وی نو د بلی معنی په لحاظ ښیرا او تحقیر هم کیدی شی. لکه چه دا خبره په ظاهره کښی د خیر دعا ده، مطلب دا چه «ته تل غالب او معزز اوسی، هیڅکله دی تاته کومه بده او مخالفه خبره وانه وروِلی شی!» او په زړو کښی به ئی هسی نیت کاوه چه ته کوڼ شی! (العیاذ بالله).

(﴿وَرَاعِنَا﴾-او وائی راعنا) یعنی کله چه یهودان د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښی راتلل، «نو راعنا» به ئی هم ویل چه د هغه معناوی هم دوی دی. یوه ښه او بله خرابه چه د هغه بیان په اول جزء د البقرة په (١٠٤) آیت (١٣) رکوع کښی شوی دی. ښه معنی ئی دا ده چه «ته زمونږ رعایت وکره! او د شفقت نظر پر مونږ وفرمایه! چه ستا پر مطلب باندی ښه وپوهیږو او د څه شی پوښتنه کول چه غواړو د هغه پوښتنه وکړی شو. او بده معنی ئی دا ده چه د یهودیانو په ژبه دا د تحقیر کلمه وه، یا به ئی په ژوولی ژبه سره «راعینا» ویل چه د هغه معنی «زمونږ شپون» دی او دا د هغوی شرارت ؤ، ځکه چه هغوی دیر ښه پوهیدل چه حضرت موسیٰ علیه السلام او نورو انبیاؤ علیهم السلام هم پسونه څر ته بیولی وو.

(﴿لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ﴾په تاوولو د ژبو خپلو...) یعنی یهودانو به دا کلمی پخپلو خبرو کښی سره ګدولی او په داسی یوه دول (طریقه) سره به ئی ویلی چه د اوریدونکی فکر به ئی ښی معنی ته اړاوه او د هغو بدی معنی ته به له سره د چا ذهن نه منتقل کیده. او پخپلو زړونو کښی به ئی همغه خرابه معنی قصدوله او بیا به ئی پر ده باندی داسی عیب لګاوه، چه که دا سړی په رښتیا

سره نبي وي نو زمونږ په دي فريب (دروه) به هرومرو (خامخا) پوهيده، نو الله تعالىٰ د دوی دا فريبونه مسلمانانو ته په ښه ډول (طريقه) سره ښرگند کړل.

وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَقْوَمَ ۙ وَلٰكِنْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٤٦﴾

او كه بيشكه دوی ويلي وی واوريده مونږ (وينا ستا) او ومانه (حكم ستا په بدل د «عصينا» كښې) او (كه دوی ويلي وی) واوره (بي له «غير مسمع» او نظر لره پر مونږه (په بدل د «راعنا» كښې نو خامخا به ؤ خير دوی ته او ډيره سمه (دا وينا) وليكن لری كړی دی دوی الله (له خپله رحمته) په سبب د كفر د دوی پس نه راوړی ايمان (له دغو يهودانو مگر لږ خلق

تفسير: حق تعالىٰ د يهودانو د دغو دريو مذمومو اقوالو له بيان كولو ښخه وروسته اوس د ملامتيا او د هدايت په ډول (طريقه)، ارشاد فرمائی چه كه يهودانو د ﴿وَعَصَيْنَا﴾ په ځای ﴿وَاَطَعْنَا﴾ او د ﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ په عوض يوازی ﴿وَاسْمَعْ﴾ او د ﴿وَّرَاعِنَا﴾ په ځای ﴿وَانْظُرْنَا﴾ ويلی، نو دا به د دوی په حق كښې بهتر ؤ، او دا خبره به په ځای او سمه وه. او هسی بيهودگی او شرارت ته به ځای نه ؤ پاتی، چه له پاسنيو كلماتو ښخه يهودانو په خپلو زړونو كښې بدی معناگانی اخيستلی. ليكن ښرنگه چه الله تعالىٰ دوی د خپل كفر په سبب له خپل رحمت او هدايت ښخه بی برخی گرځولی دی، نو ځكه دوی په سمه لاره باندی نه راځی او په گټورو (فائده مندو) خبرو باندی نه پوهيږی او ايمان نه راوړی مگر لږ خلق دی چه له دغو شرارتونو او خباثتونو ښخه په ښنگ او د الله جل جلاله له لعنت ځنی محفوظ پاتی دی لكه حضرت (عبد الله بن سلام) او د هغه نور ملگری رضی الله تعالىٰ عنهم.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اٰمِنُوْا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّطْمِسَ وُجُوْهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰٓى اَدْبَارِهَآ اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ اَصْحٰبَ السَّبْتِ ۭ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُوْلًا ﴿٤٧﴾

ای هغو کسانو چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (ای کتابیانو!) ایمان راوړئ تاسی! په هغه (قرآن) چه نازل کړی دی مونږ حال دا چه تصدیق کوونکی دی د هغه کتاب چه تاسی سره دی پخوا له هغه چه هوار کړو مونږ ډیر مخونه نو وګرځوو دا (هوار مخونه) په شاګانو د دوی یا پخوا له دی چه لعنت وکړو پر دوی لکه چه لعنت کړی وو مونږ په اصحابو (د ورځی) د شنبی او دی امر (حکم) د الله کیدونکی (خامخا).

تفسیر: په پخوانیو آیتونو کښی یی د یهودانو ضلالت او د دوی د مختلفو قبائحو ذکر وفرمایه اوس هغوی ته د خطاب په ډول (طریقه) د ایمان او د قرآن د تصدیق حکم ورکاوه شی او وویرول شول چه له مخالفت څخه ځانونه وژغوری (وساتی). مطلب ئی دا دی چه «ای اهل د کتابو! ایمان راوړئ! په هغه «قرآن» چه احکام ئی له (تورات) سره موافق او د هغه مصدق دی. ایمان راوړئ! پخوا له هغه څخه چه مونږ ستاسی د مخ علامی یعنی سترګی پوزی او نور بدل کړو. مطلب دا چه که تاسی ایمان را نه وړئ، نو ستاسی څیری بدلوو او بیا ئی د شا په لوری اړوو. یعنی ستاسی مخ له چیت پیت کولو څخه وروسته د څټ په لوری او ستاسی څټ د مخ په لوری اړوو. (یاد ا چه) ایمان راوړئ پخوا له دی نه چه مونږ ډیر مخونه محوه کړو او د څټونو په شان یوه تخته ئی وګرځوو.» یا به د شنبی د ورځی د مسخ شویو خلقو په شان تاسی هم مسخ کړو او له تاسی ځنی به ځناوران جوړ کړو.

د ﴿اَصۡحٰبَ السَّبۡتِ﴾ قصه د «الاعراف» په سورت کښی مذکوره ده.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾

بیشکه چه الله نه ښښی دا چه شریک ونیولی شی له (الله سره او ښښی هغه (ګناه) چه ښکته وی له شرکه (لویه وی که وړه) هغه چاته چه اراده وفرمائی (د مغفرت ئی) او هر هغه څوک چه شریک ونیسی. له الله سره نو په تحقیق ویی تړل (په الله) دروغ لوی (او وئی کړه) ګناه ډیره لویه.

تفسیر: یعنی مشرک ته له سره مغفرت نشته بلکه دوزخ ئی دائمی سزا ده. هو! له شرک ځنی ښکته چه کوم صغیره ګناهونه دی یا کبیره. هغه ګرد (ټول) د مغفرت وړ (لائق) دی الله تعالیٰ د هر چا د مغفرت اراده چه وفرمائی د هغه صغیره او کبیره ګناهونه سره له څه عذاب ورکولو

يا بى له عذاب وركولو معافوى او دا د دى په لورى اشاره ده څرنګه چه يهودان په کفر او شرک کښى مبتلا دى، نو دوى دى د مغفرت توقع او هيله (اميد) نه کوى!

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم ۚ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾

آيا نه دى کتلى ته (نه ئى خبر له حاله د) هغو کسانو چه پاکوى دوى ځانونه خپل (او په واقع کښى داسى نه دى) بلکه (خاص) الله پاکوى هغه څوک چه اراده وفرمائى (د پاکى ئى) او ظلم به ونه کړى شى پر دوى په اندازه د يوه نرى تار (هم).

تفسير: يعنى يهودان سره له دومره خرابيو بيا هم خپل ځانونه پاک او مقدس ګڼى، تر دى چه خپل ځانونه «ابناؤالله» او «احباؤالله» هم بولى چه بيخى چتى (بيکاره) او لغوه خبره ده، بلکه د هر چا په نسبت چه الله تعالىٰ اراده وفرمائى هغه مقدس او پاکيزه کوى او د يهودانو په تشه وينا سره هيڅ نه کيږى. د دغو متکبرانو په دله باندى به لږ ظلم هم نه کيږى يعنى دغه دله به د خپلو بدو عملونو له سببه په لوى عذاب اخته کيږى او په دوى باندى به هيڅکله په ناحقه سره عذاب نه وارديږى.

(فائده): يهودانو چه خوسى (سخى) ته عبادت کاوه او حضرت (عزير عليه السلام) ته ئى د الله تعالىٰ ځوى ويل کله چه هغوى دا آيت ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ ﴾ الآية ـ واوريده، نو ويى ويل چه «مونږ خو مشرکان نه يو بلکه د الله تعالىٰ خاص بندګان او د انبياؤ ځامن يو او پيغمبرى زمونږ ميراث ده.» نو الله تعالىٰ د دوى د دغى لوپى او ځانمنى په مقابل کښى دا آيت نازل کړ. (فتيل هغى نرى پردى ته وايى چه د تارونو په شان د خرماؤ د زړو په چاودونو کښى وى.)

انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾

وګوره اى (محمده!) چه څرنګه تړى دوى په الله باندى دروغ او (بس) دى دا (دروغ) ګناه ښکاره.

تفسير: يعنى څومره د تعجب خبره ده چه په الله تعالىٰ باندى دا دول (طريقه) تهمتونه کوى. او د کفر او شرک له ارتکاب سره خپلو ځانونو ته د الله تعالىٰ دوستان وايى او د الله تعالىٰ په نزد

د مقبولیت مدعیان دی. او داسې سخت تهمت کول د دوی د صریح ګنهګار کیدلو له پاره بېخي کافي دی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾

آیا نه دی کتلي تا هغو کسانو ته چه ورکړی شوی ده دوی ته برخه له کتاب څخه ایمان راوړی دوی په بت او په شیطان او وایي دوی په حق د هغو کسانو کښي چه کافران شوی دی دا (کفار) ښه لاره موندونکي دي له هغو کسانو څخه چه مؤمنان دي له جهته د لاری.

تفسیر: په دې آیت کښي هم د یهودانو د شرارت او خباثت اظهار دی، خبره دا ده کله چه د یهودانو په زړونو کښي د حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم عداوت زیات شو، نو د (مکي معظمي د مشرکانو سره مله او د هغوی سره متفق شول او د مشرکانو د خوښي او د ضرورت له مخي ئې د بتانو تعظیم وکړ او ویې ویل چه «ستاسې دین د مسلمانانو له دین څخه بهتر دی» او د دې کار سبب یوازې حسد وه او غوښتل ئې چه د نبوت او دیني ریاست پرته (علاوه) له مونږ څخني بل چاته ولي ورکړی شوی دی؟ نو په دې مناسبت الله تعالیٰ په دوی باندې الزام آړوی او په دې آیتونو کښي هم دا خبرې مذکوری دي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾

دا (حکم کوونکي په غوره والي د کفارو) هغه کسان دي چه لعنت کړی دی (په دوی باندې) الله او هر هغه څوک چه لعنت (پرې) وکړي الله نو له سره نه مومي (ته) ده لره کوم مددګار (د عذاب دفع کوونکي).

تفسیر: یعني دا خلق سره له دې چه اهل کتاب دي، د نفساني اغراضو له سببه ئې د بتانو

تعظیم وکړ او د کفر طریقه ئې د اسلامي طریقې څخه افضله ښکاره کړه، نو په دوی باندې د الله تعالیٰ لعنت دی او په هر چا باندې چه الله تعالیٰ لعنت وکړی د هغه حامي او مددګار په دنیا او آخرت کښې هیڅوک نشي کیدی، نو چه اوس دوی د خپلې مرستې (مدد) په طمع د مکې‌شریفې د مشرکانو سره موافقت کړی دی دا بیخي لغو او چټي (فضول) کار دی لکه چه په دنیا کښې یهودانو ډیر زیات ذلتونه وګالل (برداشت کړل)، په آخرت کښې به هم په سختو عذابونو اخته کیږي.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾

آیا شته یهودانو ته څه برخه له ملکه (له سلطنته؟ یعني نشته! او که شي) نو په دغه وخت کښې به ورنه کړی دوی خلقو ته (په اندازه د) نقیر.

تفسیر: یهودانو داسې خیال کاوه چه نبوت او د دین سرداري زمونږ میراث دی. او یوازې مونږ د هغه لیاقت لرو، نو ځکه به ئې د عربي نبي صلی الله علیه وسلم د منلو او متابعت کولو څخه عار کاوه او یو له بل سره به ئې ویل بالاخر حکومت او باچاهي مونږ ته رسیږي که د څو ورځو له مخې دا مشرتوب نورو ته هم وروسپیږي هیڅ پروا نشته. نو په دې نسبت دا آیت نازل شو، چه مطلب ئې دا دی «آیا یهودانو ته په سلطنت کښې څه برخه شته؟ یعني له سره دوی په سلطنت کښې څه برخه نه لري، که دوی ته سلطنت وروسپیږي نو خلقو لره د یوې ذرې په اندازه هم فائده نه رسوي. یعني دوی داسې بخیلان دي چه پخپله باچاهي کښې هم فقیرانو ته یوه ذره شی نه ورکوي. (حال دا چه له سلطنت سره عطاء سخا او ورکړه لازمه ده).

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾

بلکه آیا حسد کوي دغه (یهودان) خلقو سره (له محمد او اصحابو سره یې) پر هغه شي چه ورکړی دی هغو ته الله له فضل (احسان رحمت) خپل، نو په تحقیق ورکړی دی مونږ اولادې د ابراهیم ته کتاب (تورات، زبور، انجیل) او حکمت (شرعي علوم، ژورې (اوچتې) خبرې) او ورکړی دی مونږ دوی ته سلطنت ډیر لوی.

تفسیر: یعني آیا که یهودان په حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او د دوی په اصحابو

باندی د الله تعالیٰ (د نصرت، عزت، عظمت، سیادت او د نورو) فضائلو او انعامونو له لیدلو څخه له ډیری رخې (کینې) او حسده مری، نو دا بیخې د دوی لیونتوب او ناپوهې ده ځکه چه مونږ د حضرت ابراهیم علیه السلام کورنی ته (چه اسحاق، اسمٰعیل، یعقوب، یوسف، موسٰی، داؤد، سلیمان، عیسیٰ، محمد «صلی الله علیه وسلم» او نور انبیاء علیهم السلام دی) کتاب، علم، حکمت او عظیم سلطنت عنایت کړی دی، نو بیا یهودان د څه له مخې د محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په نبوت او عزت باندی حسد او له دوی ځنی انکار کوی؟ ځکه چه اوس هم نبوت او عزت د ابراهیم علیه السلام په کورنی کښې دی.

فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ صَدَّ عَنْهُ ۗ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيْرًا ﴿٥٥﴾

نو ځینې له دغو یهودانو هغه دی چه ایمان ئې راوړی په محمد او ځینې له دغو (یهودانو) هغه دی چه څنګ ئې کړی دی. له محمد څخه او بس دی دوزخ (د کفارو د عذاب دپاره) ځوبن وهونکی.

تفسیر: یعنی د حضرت ابراهیم علیه السلام کورنی ته الله تعالیٰ تل تر تله لویی ورکړی ده. او حضرت محمد صلی الله علیه وسلم هم له همغې کورنی څخه دی، نو که څوک بې سببه یوازې د رخې (کینې) او حسد لامله (له وجې) محمد صلی الله علیه وسلم نه منی، نو د هغه د سوځولو له پاره د دوزخ لمبې وهونکی اور بس او کافی دی.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيْهِمْ نَارًا ۗ

بیشکه هغه کسان چه کافران (منکران) شوی دی په آیتونو زمونږ ژر به ننباسو مونږ دوی اور ته (چه پکښې سوځولی شی)

تفسیر: په پخوانی آیت کښې د مؤمنانو او کافرانو ذکر ؤ اوس د مطلق مؤمن او د کافر د جزا او سزا ذکر د کلیی قاعدی په ډول (طریقه) کیږی، چه د ایمان په لوری ښه ترغیب او له کفر څخه بیخې ترهیب وشی.

كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُوْدُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَيْرَهَا لِيَذُوْقُوا الْعَذَابَ ۗ

هر کله چه پاخه شی (وسوځیږی) پوستکی د دوی (په اور کښې نو) بدلوو مونږ دوی ته پوستکی غیر له هغو، له پاره د دی چه وڅکی دوی (تل تر تله

نوی نوی) عذاب؛

تفسیر: یعنی د کافرانو په عذاب کښې د نقصان او کمی د نه راتللو له سببه، د دوی د پوستکی له سوځیدلو څخه وروسته، دوی ته بل پوستکی ورآغوندو او د هغه په عوض ئی ورشین کوو.
مطلب دا چه کافران به تل تر تله او یو شان په عذابونو کښې آخته او مبتلا وی.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾

بیشکه چه الله دی ښه غالب قوی (د احکامو په انفاذ) لوی حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی)

تفسیر: یعنی بیشکه الله تعالیٰ ډیر زبردست او غالب دی. د کافرانو په هسی سزا ورکولو کښې الله تعالیٰ جل جلاله ته هیڅ کومه سختی نشته. او د حکمت خاوند دی چه کافرانو ته د خپل حکمت سره سمه دا سزا ورکوی.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ لَّهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۖ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾

او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه (عملونه) زر به ننه باسو مونږ دوی په (هغو) جنتونو کښې چه بهیږی له لاندی د (مانیو او ونو) د دوی ویالی همیشه وی به دوی په دغو (جنتونو) کښې تل (بی انتها بلا انقطاع) وی به دوی ته په دی جنتونو کښې ښځی پاکی کړی شوی (له ټولو ناپاکیو څخه) او ننه به باسو مونږ دوی په ګڼو سیورو (په دائمی نعمت او راحت).

تفسیر: یعنی مؤمنان به تل تر تله په جنت کښې اوسیږی. او دوی ته به هسی ښایسته ښځی ور په برخه کیږی چه له حیض، نفاس او له نورو دنیوی ککړتیاؤ څخه به بیخی پاکی، صافی او ستره وی. دوی به په ډیرو ګڼو سیورو کښې داخل کړو چه د لمر له تودوخی او نورو څخه به بیخی محفوظ وی.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

بیشکه الله امر کوی په تاسی (ای مؤمنانو!) د دی چه وسپارئ تاسی امانتونه اهل د اماناتو ته او کله چه حکم کوئ تاسی (ای قاضیانو! ای حاکمانو!) په منځ د خلقو کښی نو (امر کوی الله چه) حکم وکړئ په انصاف سره!

تفسیر: په یهودانو کښی دا عادت ؤ چه په امانتونو کښی به ئی خیانت کاوه او د خصوماتو په فیصلو کښی به ئی رشوتونه اخیستل او په نورو اسبابونو سره به ئی د یوه پلو خاطر، لحاظ، رعایت کاوه او د حق په خلاف به ئی حکمونه کول. نو ځکه مسلمانان له هسی چارو څخنی ممنوع گرځولی شوی دی منقول دی چه د مکیشریفی د فتحی په ورځ رسول الله مبارک اراده درلوده (لرله) چه (بیت الله) شریف ته دننه ننوځی د کعبی شریفی کلی (چابی) (مفتاح) ساتونکی حضرت عثمان بن طلحة رضی الله تعالیٰ عنه د کعبی شریفی د کلی (چابی) له ورکولو څخه انکار وکړ، نو (حضرت علی کرم الله وجهه) د ده له لاسه کلی (چابی) په زوره واخیستله او ور ئی پرانیت کله چه د الله تعالیٰ جل جلاله رسول صلی الله علیه وسلم د کعبی شریفی نه د باندی ووتلو حضرت عباس رضی الله تعالیٰ عنه وغوښتل چه دا د (بیت الله شریف) کلی (چابی) دی ماته راکره شی! دلته دا آیت نازل شو او کلی (چابی) بیرته همغه عثمان بن طلحة رضی الله تعالیٰ عنه ته وروسپارله شوه (او تر نن ورځی پوری هغه کلی (چابی) همغی کورنی سره پاتی ده. عثمان بن طلحة رضی الله تعالیٰ عنه به تل ویل، که زه پوهیدی چه رسول الله «صلی الله علیه وسلم» کلی (چابی) غواړی، نو کلی (چابی) به می تری منع کړی نه وی!.)

إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

بیشکه الله ښه شی چه پند درکوی تاسی ته په هغه سره (چه د امانتونو اداء او په عدل سره حکم کول دی) بیشکه چه الله دی ښه اوریدونکی (د تولو اقوالو) ښه لیدونکی (عالم په پټو او ښکاره ؤ)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ چه تاسی ته د امانتونو په اداء او عدل سره حکم فرمایی، دغه تاسی ته بیخی مفید دی. او الله تعالیٰ ته ستاسی پټ او ښکاره او اوسنی او راتلونکی خبری ښی معلومی دی، نو که اوس چیری تاسی ته د امانت اداء کول یا عدل مفید معلوم نشی، نو د الهٰی حکم په

مقابل کښې، به هغه څه اعتبار ونه لري.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ

اى هغو کسانو چه ايمان ئې راوړى دى (اى مؤمنانو!) حکم ومنئ تاسى د الله! او حکم ومنئ تاسى د رسول (د الله) او (حکم ومنئ) د خاوندانو د حکم له تاسى (مسلمانانو يعنى حاکمانو او مشرانو!)

تفسير: په پخوانى آيت کښې يې قاضيانو او حاکمانو ته د عدل حکم وفرمايه اوس نورو ته د حاکمانو او قاضيانو د حکم په متابعت کولو سره حکم ورکاوه کيږى چه له دى څخه دا راښکارى چه د حکامو او قاضيانو حکم منل به هلته واجبيږى چه دوى د حق اطاعت وکړى.
(فائده): د اسلامى باچا او د ده د وزيرانو، حاکمانو، قاضيانو، لښکرى مشرانو او د نورو واکدارانو حکم منل ضرور دى، تر څو چه دوى د الله تعالىٰ او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له احکامو څخنى مخالف کوم حکم ونه کړى، که د الله تعالىٰ او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د صريحو احکامو په خلاف کوم حکم ورکړى، نو د دغه حکم منل له سره نه دى په کار!

فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِيْ شَيْءٍ فَرُدُّوْهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُوْلِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

نو بيا که جګړه وکړه تاسى په يوه شى کښې نو وګرځوئ تاسى دا (کار) طرف د الله ته (د الله کتاب ته). او رسول ته (د رسول الله حديث ته) که يئ تاسى چه (په اخلاص سره) ايمان لرئ تاسى په الله او په ورځى آخرى (قيامت) باندى؛

تفسير: يعنى که د تاسى او د اولوالامر په منځ کښې کوم اختلاف پيښ شى، چه د حاکم دا حکم د الله تعالىٰ او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له حکم سره موافق دى که مخالف؟ نو د الله جل جلاله کتاب او د رسول الله صلى الله عليه وسلم سنتو ته رجوع وکړئ! او د هغو له مخى د دى خبرى فيصله وکړئ! چه ايا هغه حکم فى الحقيقت د الله تعالىٰ او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له حکم سره موافق دى که مخالف؟ او هره هغه خبره چه محققه شى، نو ښايى چه هغه بالاتفاق مسلمه او معموله وګڼئ!، او ښايى چه اختلاف له منځه ورک کړئ! که تاسى په الله تعالىٰ او د قيامت په ورځ باندى له زړه ايمان لرئ نو خامخا به د اختلاف په صورت کښې د الله تعالىٰ

او د رسول الله مبارک د حکم په لوری رجوع وکړئ! او د کتاب الله او رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنت د حکم له مخالفت څخنی به هرومرو (خامخا) ویرېږئ! چه له دی څخنی دا حکم راڅرګند شو، هر هغه څوک چه د الله تعالیٰ او د رسول الله مبارک له حکم څخه تښتی، مسلمان به نه وی نو ځکه که د دوو مسلمانانو په منځ کښی کومه جګړه پیښه شی او یو د دوی هغه بل ته ووائی راځه چه شریعت ته لاړ شو، او دا بل ووایی چه زه شریعت نه پیژنم (نستغفرالله) یا زه (نعوذ بالله) له شریعت سره څه کار نه لرم. نو هغه ته مونږ په یقین سره کافر ویلی شو.

ذٰلِكَ خَيْرٌ وَّاَحْسَنُ تَاْوِيْلًا ﴿٥٩﴾

دغه (رجوع الله او رسول الله ته) خیر (ډیر غوره دی تاسی ته له ناقصه فکر ستاسی) او دا (رجوع) ډیره ښه ده د عاقبت له جهته.

تفسیر: یعنی خپل منازعات او اختلافات الله تعالیٰ او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راجع کول، او د الله تعالیٰ او رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم منل مفید دی له دی نه چه پخپلو منځونو کښی سره جګړی او شخړی (جنګونه) وکړئ!، یا له خپلی رائی سره سم کومه فیصله صادره کړئ، ځکه چه د شریعت په لوری د رجوع کولو انجام بهتر دی.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ يَزْعُمُوْنَ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا بِمَاۤ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَاۤ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّتَحَاكَمُوْۤا اِلَى الطَّاغُوْتِ وَقَدْ اُمِرُوْۤا اَنْ يَّكْفُرُوْا بِهٖ ؕ وَيُرِيْدُ الشَّيْطٰنُ اَنْ يُّضِلَّهُمْ ضَلٰلًاۢ بَعِيْدًا ﴿٦٠﴾

آیا نه دی کتلی تا هغو کسانو ته چه (ظاهری) دعوی کوی دوی چه بیشکه دوی ایمان راوړی دی په هغه (قرآن) چه نازل کړی شوی دی تاته (ای محمده!) او په هغو (کتابونو) چه نازل کړی شوی دی پخوا له تانه (ای محمده!) اراده لری دوی چه وروړی (خصومت خپل) په طرف د شیطان (کعب

بن اشرف) او په تحقیق حکم کړی شوی دی دوی ته چه کافر دی شی دوی په ده سره (وویې نه منی) او اراده لری شیطان دا چه گمراه کړی دوی په گمراهی لری سره (له حقه).

تفسیر: یهودان د خصوماتو په فیصله کولو کښی له رشوت او مراعات سره عادی شوی وو. ځکه هغه کسان چه دروغجن، منافقان او خائنان به وو، نو دوی به خپلې دعوی او جګړی یهودی عالمانو ته وړلې او یهودیان به ئې غوره کول چه هغوی به د دوی رعایت او خاطر کاوه نو داسی خلق تاسی ته ای محمده! صلی الله علیه وسلم د خپلی معاملی راوړل. نه خوښوی، ځکه چه تاسی د حقانیت رعایت کوئ!. او د بل هیڅا رعایت له سره نه کوئ! په (مدینې منوری) کښی د یوه یهودی او د یوه منافق په منځ کښی (چه له ورایه د مسلمان په شان ښکاریده) په کومه خبره باندی جګړه پیښه شوه. یهودی چه په رښتیا ؤ، ویی ویل «راشه! چه محمد ته لاړ شو!» منافق چه په ناحقه ؤ ویې ویل «راځه! چه (کعب بن اشرف) ته لاړ شو!» چه د یهودانو عالم او مشر ؤ بالاخر دوی دواړه د رسول الله مبارک په حضور کښی حاضر شول. رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د جګړی د پیښی له اوریدلو څخه وروسته د یهودی حق ثابت کړ. کله چه دوی دواړه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حضوره د باندی ووتل منافق وویل «راځه! چه حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه ته ولاړ شو!، هره فیصله چه حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه وکړه همغه به سره ومنو! او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په فیصله راضی نشو او قناعت ئې ونه کړ. اغلباً ده به هسی گڼلی وی چه څرنګه زه د اسلام مدعی یم. نو خامخا به حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه د دی یهودی په مقابل کښی زما رعایت کوی، نو حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه ته ولاړل چه د نبوی صلی الله علیه وسلم په حکم به ئې د (مدینې منوری) فیصلی صادرولې، کله چه حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه دغه جګړه واوریده او د یهودی له بیان څخه ورښکاره شوه چه دا جګړه د رسول الله مبارک حضور ته هم رسیدلی او رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغی قضیې په نسبت خپله فیصله هم صادره کړی ده او د حضرت نبوی له فیصلې سره سم په دغه جګړه کښی هغه یهودی رښتینی او غالب پیژندل شوی دی. نو حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه دغه منافق وواژه او ویې فرمایل «ښوک چه د داسی یو حقانی قاضی فیصله ونه منی، نو د هغه فیصله دی په دی ډول (طریقه) سره وکړه شی!» د دی منافق مقتول وارث د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کښی راغی او په حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه باندی ئې د قتل دعویٰ دائره کړه او قسمونه ئې یاد کړل. چه دی حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه ته د دی لامله (له وجی) تللی ؤ چه ښایی هغه په دی معامله کښی د دوی په منځ کښی روغه او صلح وکړی. او داسی نه و چه هغه د رسول الله مبارک له فیصلی څخه انکار او غاړه غړولې وه. نو دلته دا آیتونه نازل شول او په دی آیتونو کښی اصل حقیقت ښکاره کړی شو. او د حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه لقب «فاروق» وټاکل (مقرر) شو.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾

او کله چه وویل شي دی (منافقانو) ته راځئ! طرف د (حکم د) هغه (کتاب) ته چه نازل کړی (رالیږلی) دی. الله (یعني قرآن ته) او طرف د (حکم د) رسول (د ده) ته (د جګړی د فیصلی له پاره) نو ګوری به ته منافقان چه ګرځی به له تا (له ډیری دښمنی) په ګرځیدلو سره.

تفسیر: یعنی که په کومه جګړه کښی منافقانو ته وویل شی چه «د هغه حکم په لوری راشئ! چه د الله تعالیٰ له لوری نازل شوی دی او د هغه د رسول په مخ کښی خپلی جګړی وړاندی کړئ!» کله چه دوی ظاهراً د اسلام مدعیان دی. نو ځکه په صاف ډول (طریقه) سره انکار نشی کولی، مګر ستاسی په حضور کښی د راتللو او د الله جل جلاله د حکم له منلو څخه ځانونه ژغوری (بچ کوئ) او بیرته ستنیږی (واپس کیږی)، او غواړی چه په کوم چل او فریب سره ځان تری ګوښه (بیل) کړی. او له رسول الله مبارک څخه پرته (علاوه) بل کوم ځای ته چه د دوی زړونه ئی غواړی لاړ شی او هلته خپلی جګړی فیصله کړی.

فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾

نو څه به وی (حال د دوی) کله چه ورسیږی دوی ته کوم مصیبت (د منافق د وژلو غم) په سبب د هغو (ګناهونو) چه وړاندی لیږلی دی لاسونو د دوی (چه د رسول الله د حکم نه منل دی) بیابه راشی دوی تاته (ای محمده!) چه قسمونه به خوری په الله چه اراده نه وه کړی مونږ (عمر ته په ورتلو) مګر د ښیګڼی (اصلاح) او موافقت (د جګړه کوونکو ـ نه مخالفت ستا)

تفسیر: یعنی دا ګردی (تولی) خبری خو وشوی مګر دا منافقان به هلته څه وکړی چه دوی ته د دوی د اعمالو په بدل کښی عذاب وړورسیږی. یعنی د خصوماتو په فیصلو کښی ستاسی په حضور کښی له راتللو څخه ویریږی او بیرته ځان کوی او کله چه پر دوی باندی عذاب نازل شی نو هلته به دا منافقان څه وکړی شی پرته (علاوه) له دی چه د رسول الله مبارک په خدمت کښی راشی او

قسمونه وخوری چه مونږ د حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه خدمت ته یوازی د دی مقصد له پاره تللی وو، چه ښائی هغه زمونږ په منځ کښی صلحه (روغه) وکړی او زمونږ مقصود له سره د رسول الله صلی الله علیه وسلم له ارشاد ځنی ځان ژغورل (ساتل) یا غاړه غړول او اعراض نه ؤ.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

دغه (منافقان) هغه کسان دی چه معلوم دی الله ته هغه شي (هم) چه په زړونو د دوی کښی دی نو څنګ (تغافل) وکړه! له دوی څخه (او ناحقه معاذیر (عذرونه) ئی مه منه!) او پند ورکړه دوی ته او ووایه (ای محمده!) دوی ته په حق د نفسونو د دوی کښی خبره بلیغه (تاثیرناکه).

تفسیر: په دی آیت کښی حق تعالیٰ د دوی د قسم او د پخوانی معذرت تکذیب وفرمایه چه منافقین هره خبره چه جوړوی هغه دی جوړه کړی الله تعالیٰ ته د دوی د زړونو خبری ښی ښکاره دی. یعنی د دوی نفاق او دروغ او نوری پلمی (تدبیرونه) ډیری ښی ورته معلومی دی. نو اوس د الله تعالیٰ پر حکم باندی اکتفاء او د منافقانو له خبرو ځنی تغافل وفرمایه! او د دوی په خبرو باندی هیڅ غوږ مه ږده! مګر دوی ته په پند ورکولو او د خبرو په ورښوولو کښی هیڅ تقصیر مه فرمایه!. او د دوی له هدایت څخه مه ناامیده او مه مأیوس کیږه!.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾

او نه دی لیږلی مونږ هیڅ رسول مګر (لیږلی مو دی) د دی له پاره چه حکم ومانه شي د ده په اذن (حکم فرمائلو) د الله سره او که بیشکه دغه (منافقان) کله چه ظلم وکړی دوی پر ځانونو خپلو (په منلو د حکم ستا) راغلی وی تاته پس مغفرت غوښتی وی دوی له الله او مغفرت غوښتی وی دوی ته رسول (د الله هم) نو خامخا به موندلی ؤ دوی الله ښه قبلوونکی د توبی

دیر رحم والا (د اجر او ثواب په انعام سره).

تفسیر: یعنی الله جل جلاله هر هغه رسول چه د خپلو بندګانو په لوری لیږی، نو په دی غرض ئی لیږی، چه د الله جل جلاله له حکم سره سم ګرد (ټول) بندګان د هغه خبری ومنی نو دا ضروری وه چه دی خلقو هم د رسول الله مبارک ارشاد د زړه له کومی، بی تأمله لا له پخوا څخه منلی وی او که له ګناه او خرابی کولو څخه وروسته هم ویښ او متنبه شوی وی او له الله تعالیٰ څخنی ئی معافی غوښتی وی او رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د دوی له پاره د معافی دعا کړی وی نو الله تعالیٰ به د دوی توبه قبوله کړی وی مګر دوی داسی خراب کار وکړ، چه اول ئی د (رسول الله) له حکم څخنی چه عیناً د الله تعالیٰ حکم ؤ، غاړه وغړوله، نو کله چه د هغه وبال پر دوی باندی ولوید، بیا هم متنبه او تائب نشول، بلکه د دروغو په قسمونوئی لاسونه پوری کړل، او په بی ځایه تأویلاتو پسی ولوېدل، نو داسی کسانو مغفرت به په څه دول (طریقه) سره وشی؟

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

پس قسم دی په رب ستا چه نه مؤمنان کیږی دوی تر هغه پوری چه حکم (منصف) کړی دوی تا په هغه جګړه کښی چه پیښه شوی ده په منځ د دوی کښی بیا ونه مومی دوی په نفسونو (زړونو) خپلو کښی خپګان (تنګی - ناراضی) له هغه شی چه حکم (فیصله) کړی وه تا او (ویی) منی دوی په منلو سره «بی له جګړی په خوښی سره».

تفسیر: یعنی منافقان څومره بیهوده خیاله دی؟ او څومره خوشی چتی (بیکاره) پلمی (تدبیرونه) او حیلی جوړوی؟ دوی دی ښه وپوهیږی چه مونږ په خپل ذات قسم کړی چه ای رسوله! تر څو چه دوی پخپلو وړوکو او لویو مالی او جانی جګړو او خصوماتو کښی تا منصف او حاکم ونه ګڼی. او ستاسی له فیصلو او حکمونو څخه د دوی په زړونو کښی هیڅ یو قسم خپګان او تنګی او ناخوښی رانه شی. او ستاسی هر حکم په خوښی سره ونه منی او له زړه ئی قبول نه کړی. ظاهراً او باطناً تاته غاړه کیږدی تر هغه پوری دوی ته ایمان له سره په برخه کیدی نشی. اوس هر هغه شی چه کوځ ښائی چه په ښه فکر او پوهی سره ئی وکړځ!.

وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوْا مِنْ دِيَارِكُمْ
مَّا فَعَلُوْهُ اِلَّا قَلِيْلٌ مِّنْهُمْ ؕ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوْا مَا يُوْعَظُوْنَ بِهٖ لَكَانَ
خَيْرًا لَّهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيْتًا ﴿٦٦﴾ وَّاِذًا لَّاٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ لَّدُنَّآ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٦٧﴾
وَّلَهَدَيْنٰهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿٦٨﴾

او كه په تحقيق مونږ فرض كړى وى پر دغو (مدعيانو د ايمان) دا چه مړه كړئ تاسي ځانونه خپل! يا ووځئ تاسي له كورونو! خپلو! (لكه چه بني اسرائيلو ځانونه وژلي او وتلي وو) نو نه به ؤ كړى دوى هغه (قتل او جلا (جدا) مگر لږو كسانو له دوى نه او كه په تحقيق دوى كړى وى هغه چه پند وركاوه شي دوى ته په هغه سره نو خامخا به ؤ دا كار خير (ډير غوره) دوى ته او ډير به كلك ؤ له جهته د محكموالي (د ايمان)، او په دغه وخت كښي به خامخا وركړى ؤ مونږ دوى ته (خاص) له خپله درباره اجر (ثواب) ډير لوى «جنت او نور» او خامخا به برابر كړى (بيولي) ؤ مونږ دوى لارى سمى ته (او رسيدل به خپل مقصود ته).

تفسير: يعني څرنگه چه د ګردو (ټولو) ارواحو او اجسامو مالك الله تعالىٰ دى، نو ځكه د ده د حكم په مقابل كښي هيڅ لره نه ښائى چه خپل ځان وسپموى (منع كړى) كه الله (جل وعلىٰ شانه) دى خلقو ته د خپلو ځانونو د وژلو امر يا يى، د وطن د جلا (جدا) كيدلو حكم وركړى وى لكه چه په بني اسرائيلو باندى ئى حكم فرمايلى ؤ، نو دا حكم به پرته (علاوه) له څو تنو صادقو ايمان لرونكو نورو په ځاى نه راوړ نو دا منافقان د داسى حكمونو تعميل كله كولى شى. اوس دوى ويوهوه! كوم حكم چه مونږ د دوى په نسبت وركړى دى، هغه يواځى د دوى د پند او خير غوښتلو له پاره دى. نه د ځان د هلاكولو حكم دوى ته وركړى شوى دى. او نه له وطن ځني د جلا (جدا) كيدلو. كه دوى په دى سهل او آسانه حكمونو باندى ټك وكړى، نو نفاق به بيخي ورك شي او دوى به خالص مسلمانان شى، مگر افسوس چه دوى نه پوهيږى او موجوده حالت غنيمت نه ګڼى، چه په لږ اخلاص او ښه عمل سره دوى ته د دين او دنيا ښيګڼى (فائدے) ور په برخه كيږى.

وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا ﴿٦٩﴾

او هر څوک چه حکم ومنی د الله او د رسول (د الله) نو دغه کسان به له هغو سره وی (په جنت کښی) چه انعام کړی دی الله پر دوی باندی چه انبياء دی او صديقان دی او شهيدان دی او صالحان دی، او ښه دی دغه کسان له جهته د رفاقته (چه ښه ملګری دی).

تفسير: «نبی» هغه دی چه د الله جل جلاله «وحی» پری راځی. يعنی پرښته ظاهراً د پاک الله پيغام ورته وائی. «صديق» هغه دی چه هغه پيغام او احکام چه د الله تعالیٰ له لوری رسولانو ته راځی، د ده زړه پخپله په هغه باندی شهادت ورکړی او بی له دليله د هغه تصديق وکړی.
«شهيد» هغه دی چه د الله تعالیٰ او انبياؤ عليهم السلام په احکامو خپل ځان په شهادت ورسوی او تل ورته حاضر وی.
«صالح» او نيک بخت هغه دی چه د هغه طبيعت يواځی پر نيکی پيدا شوی وی او له خرابو خبرو ځنی ئی خپل نفس او بدن اصلاح او صفا کړی وی.
مطلب دا چه دا څلور واړه ياد شوی قسمونه د امت له نورو افرادو ځنی افضل دی، ځکه چه د دوی ګرد (تول) اقوال، افعال او احوال له شرعی سره موافق دی او پرته (علاوه) له دوی ځنی نور مسلمانان که څه هم له دوی سره په درجه کښی برابر نه دی، خو که د الله تعالیٰ او د پاک رسول په امر منلو کښی مشغول وی نو دا کسان هم د هم دوی په ذيل کښی راځی. او د دی حضراتو رفاقت د ډيری ښيګڼی (فائدی) او د فضيلت خبره ده او هيڅوک دی هغه حقير ونه ګڼی.
(فائده): په دی آيت کښی دی ته اشاره ده هغه منافقين چه د هغوی ذکر شوی يا کيږی له دی رفاقت او معيت څخه بی برخی دی.

ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيْمًا ﴿٧٠﴾ ع

دا (ملګرتيا) فضل (احسان، رحمت) دی له «جانبه د» الله نه او کافی دی الله ښه پوه (په تولو نيتونو او عملونو هم).

تفسير: يعنی د الله تعالیٰ او د پاک رسول حکم منونکو ته د انبياؤ عليهم السلام او صديقانو

رضی الله تعالیٰ عنهم او شهیدانو رحمة الله علیهم او صالحانو رحمة الله علیهم رفاقت میسر کیدل د الله تعالیٰ لوی انعام او د ده محض فضل دی. او د دوی د اطاعت په عوض کښې نه دی. نو له هغه ځنی منافقان بیخی محروم دی. او الله کافی دی. ښه پوهیدونکی او ښه خبر لرونکی چه د هر مخلص او منافق احوال او د هر مطیع طاعت او د ده د طاعت اصلی استحقاق او د فضل مقدار مفصلاً ورمعلوم دی، نو اوس دی هیچا ته د دی امورو د تفاصیلو له امله (وجی) د الله جل جلاله د وعدی په پوره کیدلو کښې څه اندیښنه او خلجان پیدا نشی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ خُذُواْ حِذۡرَكُمۡ فَٱنفِرُواْ ثُبَاتٍ أَوِ ٱنفِرُواْ جَمِيعٗا ۝٧١

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) واخلئ تاسی وسلی خپلی (یا ځان له کفارو وساتئ! او ورته هوښیار ؤسئ!) بیا ووځئ تاسی (غزا ته) ډلی ډلی (جلا جلا (جداجدا) فوځ) یا ووځئ تاسی ګرد (تول) سره یو ځای.

تفسیر: دلته د «جهاد» ذکر شروع کیږی. په پخوانی آیت کښې ذکر شوی ؤ هر هغه څوک چه د الله جل جلاله او د ده د رسول احکام ومنی، نو ده نه به د انبیاؤ علیهم السلام صدیقانو رضی الله تعالیٰ عنهم شهیدانو رحمة الله علیهم او صالحانو رحمة الله علیهم د رفاقت انعام وررسیږی. څرنګه چه د الله تعالیٰ په احکامو کښې د «جهاد» حکم شاق او ډیر سخت او دروند دی په تیره بیا د هغو منافقینو له پاره چه ذکر ئی له پاسه راهیسی دوام لری نو ځکه ئی د «جهاد» حکم صادر کړ څو هر څوک د حضرات انبیاؤ علیهم السلام، صدیقانو رضی الله تعالیٰ عنهم، شهیدانو رحمة الله علیهم او صالحانو رحمة الله علیهم د ملګرتوب او معیت خوشی چتی (بیکاره) امید او هیله ونه کړی. منقول دی چه د اسلام په شروع کښې ډیرو ضعیف الاسلام کسانو هم اسلامی دعوت منلی ؤ خو کله چه «جهاد» فرض شو نو ځینی کسان متزلزل او وارخطا او ځینی له کفارو سره ملګری شول او د رسول الله مبارک په مخالفت ئی بنا وکړه. نو دا آیت نازل شو. مطلب ئی داسی دی چه «ای مسلمانانو! د منافقانو کیفیت خو تاسی ته لا له پخوا څخه معلوم شوی دی او ستاسی خیر په دی کښې دی چی تاسی د خپلو ځانونو هر قسم مدافعه وکړی او له باخبری او احتیاط ځنی کار واخلئ! اعم له دی چه دا کار د وسلی په قوت سره وی. که د تدبیر یا د عقل او سامان په وسیله. او د دښمنانو د مقابلی له پاره له کوره د باندی ووځئ! په متفرق صورت، یا د جمیعت په ډول (طریقه)، څنګه چه موقع وی.

وَإِنَّ مِنكُمۡ لَمَن لَّيُبَطِّئَنَّ

او بیشکه ځینی له تاسی خامخا هغه څوک دی چه هرومرو (خامخا) تاخیر به کوی (په تللو کښی غزا ته)

تفسیر: یعنی ای مسلمانانو! ستاسی په جمعیت کښی ځینی هغسی کسان هم ننوتلی دی چه د «جهاد» په تللو کښی ځند (ډیل) کوی او بیرته تری پاتی کیږی، او د الله جل جلاله د حکم تعمیل نه کوی، بلکه دنیوی منافعو ته ئی سترګی نیولی دی او له دوی څخه مراد منافقان دی لکه (عبدالله بن ابی) او د هغه ملګری چه دی خلقو په ښکاره سره اسلام منلی ؤ مګر د دوی مقصود له دی خبرو څخه فقط دنیوی منافع وو او د الله تعالیٰ له امر منلو سره ئی هیڅ ارتباط او علاقه نه وه.

فَإِنۡ أَصَٰبَتۡكُم مُّصِيبَةٞ قَالَ قَدۡ أَنۡعَمَ ٱللَّهُ عَلَيَّ إِذۡ لَمۡ أَكُن مَّعَهُمۡ شَهِيدٗا ﴿٧٢﴾

نو که ورسیږی تاسی ته کوم مصیبت (لکه قتل یا هزیمت) نو وایی دا (متخلف منافق) په تحقیق انعام (فضل، احسان) کړی دی الله پر ما باندی ځکه چه نه وم (زه) له دوی سره حاضر (په جهاد کښی).

تفسیر: پخوا تیر شو چه منافقانو به «د جهاد» د تللو په وخت کښی ځند (ډیل) کاوه او د مجاهدینو بری او ماتی ته به ئی ردی سترګی نیولی وی چه پر دوی باندی به څه شیان پیښیږی اوس فرمایی وروسته د غزا له ورتللو به که مسلمانانو ته په «جهاد» کښی کوم رېړ (تکلیف) وربیښیده، لکه چه زخمیان یا شهیدان کیدل یا به ئی ماتی موندله، نو منافقان به ډیر خوشالیدل او ویل به ئی چه د الله تعالیٰ لوی فضل ؤ چه په جنګ کښی مونږ له دوی سره یو ځای نه وو که نه زمونږ هیڅ خیر پکښی نه ؤ. ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ﴾ چه په ښه چم (چل) سره تری خلاص شو.

وَلَئِنۡ أَصَٰبَكُمۡ فَضۡلٞ مِّنَ ٱللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمۡ تَكُنۢ بَيۡنَكُمۡ وَبَيۡنَهُۥ مَوَدَّةٞ يَٰلَيۡتَنِي كُنتُ مَعَهُمۡ فَأَفُوزَ فَوۡزًا عَظِيمٗا ﴿٧٣﴾

او که ورسیږی تاسی ته فضل (احسان، رحمت) له (طرفه د) الله (لکه فتح یا غنیمت) نو خامخا به وایی هرومرو (خامخا) دا (متخلف منافق) چه ګواکی

نه وه په منځ ستاسي او په منځ د ده کښي هيڅ دوستي (او وايي به) ای کاشکي زه (هم) وی له دوی سره نو بريالی (کامياب) شوی به وم په بری دير لوی سره (له غنائمو)

تفسير: يعني که په مسلمانانو باندی د الله تعالیٰ فضل وشي لکه چه بری ومومي يا د غنيمت دير مال لاس ته ورشي نو منافقان دير خپه کيږی لاسونه سره مښي(مروړی)، غاښونه چيچي او لکه دښمنان د حسد او رخی (کينی) د غلبی له کبله (وجی) وايي «هی! د افسوس ځای دی! چه مونږ ولی له مسلمانانو سره په «جهاد» کښي شريکان نشو او له دی لويي ولجی (غنيمت) او بری څخه خوشي چتي (بيکاره) بی برخی پاتي شو که مونږ له مسلمانانو سره ملګرتوب کړی وی نو د لوټ او تاراج زيات مال به مو په لاس راغلی وی». يعني منافقانو ته به يوائځي په خپله محرومي باندی افسوس نه وی بلکه له خپلي محرومي څخه به زيات د مسلمانانو پر بری باندی لا دير زيات د حسد په رنځ او اضطراب کښي لوېږی. (نو الله تعالیٰ فرمايي)

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۚ وَمَن يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

پس جنګ دی وکړی په لاره د الله کښي هغه کسان چه خرڅوی دوی حيات دنيوی (ژوندون لږ خسيس) په آخرت او هر څوک چه جنګ وکړی په لاره د الله کښي (د دين د ترقی له پاره) پس شهيد کړی شي يا غالب (غازی او بريالی (کامياب) شي پر دښمن) نو ژر به ورکړو مونږ ده ته اجر دير لوی (چه جنت دی).

تفسير: يعني که دا منافقان له «جهاد» څخني ځانونه ژغوری (ساتي) ودی ژغوری (ودی ساتي) او که د دنيا سرو او تودو سره علاقه لری ودی لری!، مګر هغو کسانو ته چه د آخرت په مقابل کښي ئی دنيا په لته وهلی ده، ښايي چه د الله جل جلاله په لاره کښي بی تأمله وجنګيږی!، او د دنيا ژوندون او د هغه مال او دولت ته دی ونه ګوری!، او ودی پوهيږی چه د الله تعالیٰ په اطاعت او حکم منلو کښي هر دول (طريقه) ګټی (فائدی) شته. دوی غالب وی که مغلوب مال ئی په لاس ورشي که نه.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ
هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ
وَلِيًّا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

او څه مانع ده تاسی ته چه جنګ نه کوئ تاسی په لاره د الله کښې (د دین د ترقی له پاره) او په (خلاصولو) د ضعیفانو کښې چه سړی دی او ښځې دی او هلکان دی هغه کسان چه وایی دوی «ای ربه زمونږه! وباسه مونږه له دی کلی (د مکی) څخه! چه ظالمان دی اوسیدونکی د هغی او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره کوم ولی (حامی، ساتونکی)! او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره کوم مددګار!»

تفسیر: یعنی ستاسی جنګیدل له کفارو سره دوه جهته ضروری دی

(١): د الله تعالیٰ د دین د لوړولو او غالبولو په غرض.

(٢): د هغو مظلومو مسلمانانو د خلاصولو دپاره چه د کافرانو په لاسونو کښې خوارو زار پراته دی. په مکی‌معظمی کښې، ډیر داسی مسلمانان وو چه زمونږ له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره ئی د مدینې منوری په لوری «هجرت» ونشو کړی. او کفارو د دغو مسلمانانو خپلوان ربړول (کړول). او دی ته ئی مجبورول چه بیرته کافران شی، نو پاک الله مسلمانانو ته امر وکړ چه تاسی ته په دوه ؤ سببونو له کافرانو سره جنګیدل ضرور دی

(١): چه د الله تعالیٰ دین لوړ شی.

(٢): چه مظلوم او کمزوری مسلمانان د مکی‌شریفی د کفارو له ظلم څخنی وژغورل (وساتل) شی. (چه هغه ضعیفان له مسلمانانو سریو څخنی سلمه، ولید، عباس او ابو جندل او نور رضی الله عنهم او له مسلمانانو هلکانو او ښځو څخنی ابن عباس او د ده مور او نور رضی الله تعالیٰ عنهم وعنهن وو.)

اَلَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا

يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾

هغه كسان چه ايمان لرونكى دى جنګ كوى دوى په لاره د الله كښى (د دين د ترقى له پاره) او هغه كسان چه كافران شوى دى جنګ كوى دوى په لاره د شيطان كښى نو جنګ وكړئ تاسى له دوستانو د شيطان سره !، بيشكه چه مكر د شيطان دى ضعيف.

تفسير: يعنى څنګه چه دا خبره ښكاره ده چه مسلمانان د الله تعالىٰ په لاره كښى او كافران د شيطان په لاره كښى جنګيږى نو بيا مسلمانانو ته د شيطان له دوستانو يعنى كافرانو سره بلا تأمل جنګيدل ضرورى دى. هر كله چه الله جل جلاله د دوى مددګار دى نو نور هيڅ دول (طريقه) تردد نه دى پكار. او وپوهيږئ چه د شيطان حيله او فريب كمزورى او ضعيف دى او پر مسلمانانو باندى نه چليږى. له دى ځنى مقصد جهاد ته د مسلمانانو ترغيب او تشجيع ده، چه د هغه ذكر بالتصريح په راتلونكو آيتونو كښى راځى.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

آيا نه دى كتلى تا (نه دى رسيدلى تاته حال د) هغو كسانو چه وويل شو دوى ته ونيسئ تاسى لاسونه خپل (له جنګه په مكه كښى) او قائموئ (سم اداء كوئ سره له تولو حقوقو) تاسى لمونځ او وركوئ! تاسى زكوٰة !

تفسير: په مكىٔ معظمى كښى پخوا له هجرته كافرانو مسلمانان ربړول (كړول) او هغوى ته راز راز (قسم قسم) مشكلات ورپيښول او پر دوى باندى ظلم او تيرى كول ئى خپل كار ګرځولى ؤ مسلمانان به زمونږ د پاک رسول الله حضور ته ورتلل او شكايتونه به ئى وړاندى كول او اجازه به ئى غوښتله چه له كفارو سره مقاتله وكړى او له دوى ځنى د ظلم بدل واخلى. رسول الله مبارک به مسلمانان له مقاتلى ځنى منع كول او ويل به ئى چه «ماته لا د مقاتلى حكم نه دى راكړى شوى تاسى صبر وكړئ! او حوصله له لاسه مه باسئ! ځكه پر مونږ باندى د صبر او ثبات او استقامت حكم شوى دى او د لمانځه او زكوٰة هغه حكمونه چه په تاسى باندى شوى دى هغه برابر په ځاى راوړئ! ځكه تر څو چه انسان د الله تعالىٰ په اطاعت كښى له خپل نفس سره «جهاد»

ونه کړی او د جسمانی تکالیفو په ګاللو (برداشت) عادی (روږدی)، او د خپل مال په صرفولو زړور نشی، نو ده ته «جهاد» او خپل ځان جارول (قربانول) ډیر دروند وی.» هم دا خبره مسلمانانو هم منلی وه (چه لمونځ کووا زکوٰة ورکووا او «جهاد» ته منتظر یو!)

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ

نو کله چه (په مدینه کښی) فرض کړ شو په دوی باندی (له کفارو سره) جنګ په دی وخت کښی یوه ډله له دوی نه ویریدله له خلقو نه په شان د ویری (د دوی) له الله نه بلکه ډیر زیات له جهته د ویرې او ویی ویل دوی ای ربه زمونږه! ولی دی فرض کړ په مونږ باندی جنګ، ولی دی وروسته نه کړو مونږ تر هغی نیتی نژدی پوری.

تفسیر: یعنی له هجرت وروسته کله چه مسلمانانو ته له کفارو سره د جنګیدلو حکم ورکړ شو نو باید چه مسلمانان خوشاله شوی وی چه زمونږ غوښتنی ومنلی شوی او خپلو مرادونو ته ورسیدو. مګر ځنی ناقص مسلمانان د کفارو له مقاتلی ځنی داسی وویریدل لکه چه څوک د الله تعالیٰ له عذابه ویریږی یا له هغه څخه هم زیات وویریدل او هیله او آرزو به ئی کوله که د لږ څه مودی له مخه بیا هم د قتال امر تال وخوری او لږ څه وځندیږی (وروستو شی) ښه به وی چه مونږ ژوندی پاتی شو. (ځینی مفسرین لیکی چه له مرګ څخه دا ویره د طبیعی کراهت له امله (وجی) وه نه د الله تعالیٰ له حکم څخه د غاړی غړولو له کبله(وجی).

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ۝٧٧

ووایه (ای محمده! دغو ویریدونکو ته) متاع (فائده) د دی دنیا ډیره لږه ده او آخرت ډیر غوره دی هغه چاته چه ویریږی (له الله نه)؛ او ظلم به ونه کړی شی پر تاسی (په اندازه) د یوه ډیر نری تار.

تفسير: يعني څرنګه چه د ژوندانه او د دنيوی منافعو د رغبت له امله (وجی) دی خلقو ته د «جهاد» حکم درووند ښکاره شو، نو ځکه حق تعالیٰ فرمايي چه دوی ته ووايه دنيوی ګرد (تول) منافع حقير او سريع الزوال دی. او اخروی ثواب هغو ته ښه او بهتر دی چه د الله تعالیٰ له نافرمانی څخنی ځانونه ژغوری (ساتی)، نو تاسی لره ښائی چه د دنيوی منافعو لحاظ ونه کړئ!، او د الله تعالیٰ له فرمانه غاړه ونه غړوئ!، او له غزا کولو څخه ونه ويرېږئ! او داده اوسئ چه تاسی ته د دی ربړ (تکليف) او زيار (محنت) ايستلو او ځان جارولو (قربانولو) پوره ثواب دررسيږی او ستاسی يوه ذره اجر هم نه ضائع کيږی، نو ښائی چه تاسی په پوره شوق او همت سره په «جهاد» کښی مصروف شئ! (او يقين وکړئ! چه پر تاسی باندی به په اندازه د هغه ډير نری تار چه د خرما د زړو په چاودونو کښی دی او د ګوتی په منبلو سره څرګنديږی ظلم ونه کړی شی).

اَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ ؕ

هر چيرته چه اوسئ تاسی وبه مومی تاسی لره مرګ اګر که اوسئ تاسی په برجونو (په کلاګانو، مانيو) ډيرو لوړو محکمو مضبوطو کړی شويو کښی؛

تفسير: يعني که هر څومره مضبوط، محفوظ، مأمون او بی ويری ځای کښی واوسيږئ خو بيا هم د مرګی له لاسه ځان نه شئ ژغورلی (محفوظولی) او هرومرو (خامخا) مرګ تاسی ته دررسيږی. ځکه چه هر يوه لره موت مقدر او مقرر شوی دی او په خپل وخت کښی خامخا هر چاته هر چيری راتلونکی دی نو که «جهاد» ته هم لاړ نشئ خو بيا هم له موت څخه له سره ځان نشئ ژغورلی (بچ کولی) خو اوس له جهاده مه ويرېږئ! ځکه چه له موت او د کافرانو له مقاتلی څخه ويريدل بيخی ناپوهی او په اسلام کښی د مسلمانانو د نقصان دليل دی.

وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَّقُولُوا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَّقُولُوا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِكَ ؕ

او که ورسيږی دوی ته څه نيکی (لکه پراخی) نو وايي دوی دا (نيکی) له (جانبه د) الله ده او که ورسيږی دوی ته څه بدی (لکه قحط) نو وايي دوی دا (بدی) له جانبه ستا ده؛

تفسیر: یعنی د دی منافقانو یوه بله عجیبه خبره واوره! که د جنګ تدبیرونو ښه نتیجه ورکړه او فتح او بری حاصل شو او مسلمانانو ته د غنیمت او ولجی مالونه په لاس ورغلل نو وایی «دا د الله له لوری دی» یعنی یوه اتفاقی خبره پیښه شوی ده او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له تدبیرونو څخنی انکار کوی او که تدبیر په ظاهر کښی نتیجه ورنه کړه او د هغه له امله (وجی) هزیمت او نقصان پیښ شو نو دلته د رسول الله صلی الله علیه وسلم په تدبیرونو باندی الزامات لګوی. (یهودانو) به ویل «له هغه کال څخه چه د محمد قدم په مدینه ایښود شوی دی د غلو نرخونه پورته او د څمکی او د باغونو حاصلات ښکته شوی دی!»

قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۗ فَمَالِ هٰٓؤُلَآءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُوْنَ يَفْقَهُوْنَ حَدِيْثًا ﴿٧٨﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) دا ټول (خیر او شر) له «جانبه د» الله دی پس څه سبب دی دی قوم لره چه نه دی نژدی (دی ته) چه پوه شی دوی په هیڅ خبره باندی

تفسیر: الله تعالیٰ فرمایی چه ای محمده! صلی الله علیه وسلم دوی ته هسی ځواب ورکړه چه ښه او بد (تنګی او پراخی، قحطی او ارزانی بلکه هر خیر او شر) ګرد (ټول) د الله تعالیٰ له لوری دی او د دغو ګردو (ټولو) خبرو موجد او خالق الله تعالیٰ دی. په هسی خبرو کښی بل هیڅوک ګوتی نشی وهلی او نه څوک پکښی مداخله کولی شی او د رسول الله تدبیر هم د الله تعالیٰ له خوا او د هم دغه پاک الله الهام دی. ستاسی دا الزام په نبی باندی بیخی غلط او له یوی مخی ناپوهی ده. کوم تدبیر که ظاهری نتیجه ورنه کړی خراب نی مه ګڼئ! دا د الله تعالیٰ حکمت دی چه تاسی ته ښوونه کوی، په سمه صافه لاره مو راولی او ستاسی ازموینه کوی دا ستاسی د قصور یو اجمالی ځواب ؤ، د منافقینو د الزام ځواب په وروستنی آیت کښی په تفصیل سره راځی.

مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ۫ وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ ۗ

هر هغه شی چه ورسید تاته (ای انسانه!) له نیکی څخه نو (هغه) له (جانبه

د) الله دی او هر هغه شی چه ورسید تاته (ای انسانه!) له بدی ځخه نو (هغه) له (جانبه د) نفس ستا دی؛

تفسیر: یعنی اصلی خبره خو هم دا ده چه د گردو (تولو) نیکیو او بدیو موجد اگر که الله جل جلاله دی، مگر بنده لره شایی چه نیکی او ښیگڼه (نفع) د الله تعالیٰ انعام، فضل او احسان وگنی او بدی، خرابی او سختی د خپلو اعمالو له شآمته وبولی او د هغه الزام په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندی وانه چوی، ځکه چه رسولان د هسی امورو موجد او سبب نه شی کیدی. بلکه موجد یعنی د دی خبری پیدا کوونکی الله تعالیٰ دی او سبب ئی ستاسی اعمال دی.

وَأَرْسَلْنَٰكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾

او لیږلی ئی مونږ ته (ای محمده!) دپاره د (تولو) خلقو رسول او بس دی الله شاهد (په رسالت ستا ای محمده!).

تفسیر: حق تعالیٰ له رسول الله ځنی د منافقینو الزام لری کړ او ارشاد ئی وفرمایه چه مونږ ته د گردو (تولو) خلقو له پاره رسول (استاځی) درولی او لیږلی او مونږ ته گرد (تول) شیان معلوم دی مونږ د گردو (تولو) اعمالو جزا او سزا ورکوو تاسی د هیڅچا د چتی (بیکاره) خوشی خبرو او انکار او الزام پروا مه کوئ! او د خپل رسالت په کارونو کښی مشغول اوسئ!.

مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ ٱللَّهَ ۖ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾

هر چا چه حکم ومانه د رسول (د الله) نو په تحقیق چه حکم ئی ومانه د الله، او هر څوک چه وگرځید (له اطاعته نو مه خپه کیږه ای محمده! ځکه چه) پس نه ئی لیږلی مونږ ته په دوی باندی ساتونکی (څارونکی د اعمالو).

تفسیر: کله چه الله تعالیٰ ستاسی رسالت محقق فرمایلی دی نو ستاسی په نسبت دا حکم خلقو ته اوروی «هر هغه چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمان منی هغه بیشکه زما تابع دی او هغه چه له دغه ځنی مخ گرځوی نو مونږ ته ای رسوله په دغو خلقو باندی ساتونکی نه ئی مقرر کړی او نه مونږ ته لیږلی ئی چه دوی مه پریږده چه گناه وکړی. مونږ د دوی گرد (تول) اعمال گورو او له هغو سره موافق به هغوی ته جزا ورکوو. ستا کار یوازی د پیغام رسوونه ده. پاتی شو ثواب

او عقاب دغه زمونږ کار دی. (او دا د جهاد له فرضیت ځخه مخکښې ؤ.)

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِندِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾

او وايي دوی (زمونږ کار ستا) طاعت دی نو کله چه راووځی دوی له تا ځخه نو د شپې (په مشوره سره وايي) يوه ډله له دوی غير له هغې خبری نه چه وايي ئی (دا طائفه تاته) او الله ليکي هغه خبری چه د شپې ئی (په مشوره سره) وائی دوی، نو په ځنګ شه ته! له دوی نه (او تری تغافل وکړه ته!) او توکل (اعتماد) وکړه په الله باندی! او بس دی الله وکيل (کار جوړوونکی).

تفسير: د دغو منافقانو يوه بله مکاری واوره! ستاسی په مخکښې وايي ستاسی حکم مو ومانه! او چه د باندی لاړ شي ستاسی په مخالفت مشوری سره کوی. يعنی ستا په نافرمانی او مخالفت په خپلو منځونو کښې سره جرګی کوی او د الله تعالیٰ په دربار کښې د دوی دا ګردی (تولی) مشوری هم ليکلی کيږی، او دوی ته د دوی د ګردو (تولو) اعمالو او اقوالو سزا ورکوله کيږی نو ای نبی عليه السلام! ته له دوی ځنی خپل مخ وګرځوه! او د دوی د هيڅ خبری پروا مه لره! او خپل تول کارونه الله جل جلاله ته وسپاره، پاک الله تاته کافی او بس دی. (طاعت د محذوفی مبتداء خبر دی چه هغه «امرنا» دی. ځينی مفسرين وايي «چه تقول» د غائب مؤنث صيغه او فاعل ئی «طائفة» دی. لکه چه په دغه پاس ترجمه او تفسير کښې ئی ګوری! ځينی مفسرين ئی په مخاطب مذکر سره ترجمه کوی چه فاعل ئی محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم دی).

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾

ايا نو فکر غور نه کوی دوی په دی (فصيح بليغ معجز) قرآن کښې او که وی (دا قرآن) له جانبه د غير د الله ځخه نو خامخا موندلی به ؤ (دوی) په هغه کښې اختلاف ډير (لکه چه د بشريه کلام کښې د معناګانو تناقض او د

الفاظو تفاوت موندل کیږی).

تفسیر: په پخوانیو آیتونو کښې د حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د رسالت او د ده اطاعت عیناً لکه د الله تعالیٰ اطاعت او د ده پر نافرمانانو باندی د حق تعالیٰ د عذاب نازلیدل په ښه ډول (طریقه) سره ښکاره شول مګر منافقان او زمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم مخالفان دا ویلی شی چه د الله تعالیٰ شهادت او د ده د ارشاداتو په تسلیم او تصدیق کښې مونږ له سره څه تأمل نه کوو مګر دا په څرنګه راڅرګنده شی چه دا د الله تعالیٰ کلام دی او د انسان له خوا نه دی جوړ شوی؟ نو حق تعالیٰ د هغه ځواب داسی ورکوی چه دا خلق په قرآن کریم کښې غور نه کوی، چه دوی ته په صاف ډول (طریقه) سره دا ورڅرګنده شی، چه قرآن عظیم د الله تعالیٰ کلام دی وګورئ! که لوی قرآن د الله تعالیٰ کلام نه وی لکه چه تاسی ګمان کوئ نو ضرور به د (قرآن شریف) په ډیرو مواقعو کښې راز راز (قسم قسم) اختلافونه لیدل کیدل.
وګورئ! انسان له هر حالت سره سمی خبری کوی او له هغه حالت سره موافقی خبری کوی. هر نوی حالت چه پیښیږی د هغه بل حالت خیال انسان ته نه پاتی کیږی. که دا قرآن کریم د الله تعالیٰ کلام نه وی، نو د غصی په حالت کښې به ئی د مهربانی وړ (لائق) کسانو ته توجه نه کوله او د مهربانی په وخت کښې به ئی د غصی خبری هیرولی او د دنیا په بیان کښې به ئی د آخرت لحاظ نه ساته او د آخرت په بیان کښې به ئی د دنیا څه خبری نه کولی. په بی پروایی کښې به د عنایت څه ذکر نه وی او په عنایت کښې به د بی پروایی فکر نه وی. بالجمله د هر حال کلام به ئی وایه او د یوه حال کلام به ئی د بل حال له کلام ځنی مختلف په نظر راته، لیکن څرنګه چه (قرآن عظیم الشان) د خالق کلام دی نو په دی کښې د دغو ګردو (ټولو) حالاتو او جوانبو لحاظ شته او تر نظر لاندی نیولی شوی دی له غور او فکر څخه وروسته معلومیږی چه په (قرآن شریف) کښې د هر شی بیان د هر مقام په اقتضاء په همغه یو اسلوب سره دی. وګورئ! دلته د منافقینو د حال مذکور دی، چه د سخت عذاب مستحق دی، نو دلته هم د دوی په خبرو کښې همغومره الزام شته څومره چه ښائی او هر هغه الزام چه د دوی پر یوه خاص جماعت باندی ؤ هغه ئی پر هم دوی باندی اړولی دی. او فرمایلی ئی دی چه ځینی له دوی ځنی داسی کوی. داسی نه چه د غصی او نورو پریشانیو په وخت کښې کلام له خپل حد څخه ووځی او د بل حالت له کلام څخه مختلف په نظر راشی. او دا مطلب هم دی چه مونږ تل ګورو کله چه د کوم انسان خبری اوږدی شی نو د ده ګردی (ټولی) خبری یو شان نه وی بلکه ضرور سره متناقضی ښکاری یعنی کومه جمله ئی فصیحه او کومه جمله ئی غیر فصیحه، کومه ئی غلطه او کومه ئی سمه، کومه ئی موافقه او کومه ئی مناقضه او یوه ئی رښتیا او بله ئی دروغ ښکاری، او په پاک قرآن کښې سره له دومره لویی هیڅ یو اختلاف او ښکته او پورته نشته، او له هر راز (قسم) تباین او اختلاف څخه پاک دی او له ورا ښکاری چه هسی کلام د بشر له طاقته بهر دی.

(فائده): په دې کښې دې خبرې ته هم اشاره وشوه هر څوک چه له تدبر او فهم څخه کار وانه خلې نو ده ته په دې قرآن عظیم کښې د شبهاتو او اختلافاتو وهم، هم لویدې شي. مګر پوه او فهیم سړی له سره داسې نه کوي په دې مقام کښې که څوک له فهم او تدبر څخه کار وانه خلی، نو ویلی شي چه اول ئې وفرمایل ﴿ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ ﴾ بیایې وفرمایل ﴿ وَمَا أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ﴾ نو دلته خو تناقض او اختلاف راغی. (حال دا چه مونږ له هغه پاس تقریر سره هیڅ یو اختلاف نشته.) والله اعلم.

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ ط

او کله چه راشي دې (منافقانو) ته کوم امر (خبره) له امن «نصرت» یا «کوم خبر له» ویرې (هزیمت) نو مشهوروي دوی هغه (خبر)؛

تفسیر: یعنی په دې منافقانو او ناقصو مسلمانانو کښې داسې خرابی شته کله چه د امن کومه خبره وراندې شي لکه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم له چا سره د صلحې او روغې اراده وفرمایي، یا د اسلامي لښکرو د برې زیرې واوراوه شي یا کومه ویروونکې خبره واورې لکه چه دښمنان چیرې سره تول شوي وي، یا د مسلمانانو د ماتې خبره واورې نو داسې خبرې بې له تحقیقه مشهوروي او خوروي یې. چه له هغو څخه علی الاکثر مسلمانانو ته نقصان او فساد پیښیږي، منافق د ضرر رسولو په قصد او ناپوه مسلمان د ناپوهۍ له امله (وجې) داسې کوي.

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ ط

او که دوی وررسولې (او پریښې) وی دا خبر (طرف د) رسول «د الله» ته او «طرف د» حاکمانو خپلو ته له دوی نه نو خامخا معلوم به وي، (تدبیر) د دې کار هغو کسانو ته چه ایستلې (او بیلولې شي ښه له بدو) له دوی څخنې (رسول الله او امراء، نو تحقیق به ئې شوی وي)

تفسیر: یعنی که له کوم ځای څخه کوم خبر وررسیږي نو ښایي چه ړومبې ئې خپل مشر او د هغه نائبانو ته ووایي کله چه دوی د دې خبرې تحقیق او تسلیم وکړي، نو بیا دې د دوی له وینا او فیصلې سره سم د هغه نقل دې بل چا ته وکړي او پر هغه باندې دې عمل وکړي.

(فائده): رسول الله مبارک یوه قوم ته یو سړی د زکوٰة تولولو دپاره ولیږه هغه قوم د ده د استقبال

له پاره د باندي وروتلي ؤ ده له لري خيال وكړ ګواكي دوى زما د وژلو له پاره سره تول شوى دي نو بيرته (مديني منورى) ته وګرځيد او دا ئي مشهوره كړه چه فلاني قوم مرتد شوى دى كله چه دي خبري په ګرد (تول) ښار كښي انتشار وموند په پاى (اخر) كښي غلطه ثابته شوه.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطٰنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٨٣﴾

او كه نه وى فضل د الله پر تاسى (په اسلام) او رحمت د ده (په نزول د قرآن) نو هرومرو (خامخا) به متابعت كړى ؤ تاسى د شيطان مګر (متابعت به نه ؤ كړى له تاسى څخه) لږو.

تفسير: يعني كه الله جل جلاله پخپل فضل ستاسى د اصلاح او تربيت له پاره احكام نه وى ليږلى او تاسى ته ئي وخت په وخت سم له ضرورته هدايت او تنبيه نه وى فرمايلى لكه چه په دى موقع كښي ئي رسول الله صلى الله عليه وسلم او مشرانو ته د رجوع كولو هدايت وفرمايه نو تاسى به ګمراه شوى وى مګر خو خواص چه كامل العقل او كامل‌الايمان دى، همغسى به په ايمان قائم او ثابت پاتي وى. (د الله تعالىٰ دا تنبيهات) انعام وګڼئ! او په شكر ايستلو سره د هغه پوره تعميل وكړئ!.

فَقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۚ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّكُفَّ بَاْسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۭ

نو جنګ كوه ته په لاره د الله كښي (له پاره د ترقي د دين يواځي اى محمده! كه بل چا درسره ملګرتيا نه كوله) نه ئي مكلف كړى شوى ته مګر په حق د ځان خپل او تيزوه مؤمنان (په جهاد او ورترغيبوه يي!)، نژدى ده چه الله بنده كړى (سختي د) جنګ د هغو كسانو چه كافران شوى دى

تفسير: يعني كه د كافرانو له جنګ څخه دا منافقان او ناقص مسلمانان (چه د هغوى ذكر پاس تير شو) ويريږى نو اى رسوله! ته يوازى بالذات په خپل سر په «جهاد» كولو كښي توقف مه كوه! الله جل جلاله ستا مددګار دى او مسلمانانو ته د «جهاد» تاكيد وكړه! هغه كسان چه له تاسى سره ملګرتيا نه كوى د دوى هيڅ پروا مه كوه!. هيله (اميد) شته چه الله تعالىٰ د دى كافرانو د جنګ مخه ونيسى.

(فائده): كله چه دا آيت نازل شو رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چه «زه هرومرو

(خامخا) «جهاد» ته ځم. اګر که یو سری هم له ما سره ملګرتیا ونه کړی.» او له ده سره یوازی (۷۰) تنو اصحابانو «بدر الصغریٰ» ته د «جهاد» په قصد تشریف یووړ چه د هغه وعده له (ابوسفیان) سره د «احد» په غزوه کښی شوی وه او د هغه ذکر په (٤) جزء د آل عمران په (۱۷۳) آیت (۱۸) رکوع کښی وشو. الله تعالیٰ د «ابوسفیان» او د قریشو د کفارو په زړونو کښی رعب او خوف او ویره واچوله چه هیڅوک د مقابلی دپاره وره نغلل او پخپلو وعدو کښی دروغجن شول او د الله جل جلاله له ارشاد سره سم د کافرانو دا جنګ بند شو. او دوی له خپلو ملګرو سره روغ رمټ بیرته تشریف راوړ.

وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَاۡسًا وَّاَشَدُّ تَنۡكِيۡلًا ﴿۸۴﴾

او الله ډیر سخت دی له جهته د هیبت، جنګ او ډیر سخت دی له جهته د عذاب ورکولو (له دغو کفارو نه).

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ عذاب او له کافرانو سره د هغه جنګ ډیر سخت دی. نو هغه کسان چه د کافرانو له جنګ او د هغوی له لاسه له وژل کیدلو څخه ویریږی، نو دوی به د الله جل جلاله د قهر او د ده د عذاب تحمل په څه ډول (طریقه) سره وکړی شی؟.

مَنۡ يَّشۡفَعۡ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَّكُنۡ لَّهٗ نَصِيۡبٌ مِّنۡهَا‌ ۚ وَمَنۡ يَّشۡفَعۡ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَّكُنۡ لَّهٗ كِفۡلٌ مِّنۡهَا‌ ؕ

او هر څوک چه سپارښت وکړی سپارښت نیک (له شرعی سره سم) نو وی به دی (سپارښت کوونکی) لره یوه برخه (د ثواب) په سبب د هغه سره، او هر څوک چه سپارښت وکړی سپارښت ناکاره (له شرعی څخه خلاف) نو وی به دی (سپارښت کوونکی) لره یو بار «برخه د ګناه» په سبب د هغه سره

تفسیر: یعنی که څوک په نیکو کارونو کښی سعی او سپارښت وکړی لکه چه نبی صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته د جهاد ترغیب ورکوی یا څوک په خرابو چارو کښی کوښښ وکړی، لکه چه منافقان او سست مسلمانان چه هم پخپله له جهاده ویریږی او هم د نورو د ویرولو اسباب برابروی، نو په ړومبی صورت کښی به د ثواب او په وروستنی صورت کښی به د ګناه برخه دوی ته وررسیږی. هم داسی که څوک د کوم محتاج سپارښت وکړی او له کوم دولتمن څخنی څه ورته واخلی. نو دی به هم د هغه خیرات په ثواب کښی داخلیږی که څوک د کوم کافر یا مفسد یا

سارق او نورو سپارښت وکړی او هغه د حاکم یا د نورو له لاسه خلاص کړی او هغه بیا فساد او غلا وکړی نو دی هم په هغه فساد او غلا کښې ورسره شریک دی.

وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتًا ﴿٨٥﴾

او دی الله پر هر شی باندی قدرت لرونکی (نو وربه کړی جزا هر چا لره په عمل د ده سره).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ پر تولو شیانو باندی قادر او د هر شی د برخی تقسیم کوونکی دی نو د نیکی او بدی په حصه ورکولو کښې ده ته هیڅ کوم تکلیف نه پیښیږی.

وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

او هر کله چه دعا وکړه شی تاسی ته په یوه دعا سره نو تاسی هم دعا وکړئ (هغه ته) په دعا ښه سره له هغی نه یا وروګرځوئ همغه (وینا) بیشکه چه الله دی پر هر شی باندی ښه حساب کوونکی (نو درسره حساب کوی او جزا درکوی).

تفسیر: یعنی کوم مسلمان ته سلام ورآچول او دعا کول په حقیقت کښې له الله تعالیٰ څخنی د هغه شفاعت غوښتل دی. نو حق تعالیٰ د شفاعت حسنه یو خاص صورت چه په مسلمانانو کښې شائع او خور دی په صراحت سره بیان فرمایی چه «ای مسلمانانو! کله چه کوم مسلمان تاسی ته دعا وکړی یا سلام واچوی نو تاسی هم هرومرو (خامخا) د هغه ځواب ووایئ! یا همغه کلمه تاسی هم هغه ته وایئ! یا له هغه څخنی ښه او بهتره دعا وکړئ! مثلاً که څوک «السلام علیکم» ووایی، نو پر تاسی باندی واجب دی چه د هغه په ځواب کښې «وعلیکم السلام» ووایئ! او که زیات ثواب غواړئ، نو «ورحمة الله» هم پری زیات کړئ او که هغه دا لفظ زیات کړی نو تاسی پری «وبرکاته» زیات کړئ! او د الله تعالیٰ په دربار کښې به د هر هر شی حساب وی. او د همغه اجر به ئی دررسیږی سلام او د هغه ځواب هم په هم دی کښې راغلل.

(فائده): په دی کښې د شفاعت حسنه پوره ترغیب وشو او د شفاعت سیئه خرابی او مضرت هم معلوم شو، ځکه خدای جل جلاله هغه چاته چه نیک شفاعت ئی کړی وی ثواب ورکوی او هغه چاته چه په حق کښې ئی شفاعت شوی وی امر کوی چه له شفاعت کوونکی سره نیکه معامله

وساتي. په خلاف د سيئه شفاعت چه له هغه څخه د محروميت او معصيت نه پرته (علاوه) بل هيڅ شي نه په برخه کيږي (سلام اچول سنت او رد ئې په نزد د امام اعظم رحمة الله عليه غير له (٦) ځايونو فرض کفايي دی او هغه دا دی

١- په خطيب.
٢- په قاري د قرآن.
٣- په راوی د حديث.
٤- په آذان کوونکي.
٥- په اقامت ويونکي.
٦- په منځ د تدريس کښي د شرعي ؤ علومو په مدرس، نور علماء په څو نورو مواردو کښي هم د سلام ځواب لازم نه بولی.)

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيْثًا ﴿٨٧﴾

الله نشته هيڅ لائق د عبادت مگر يوازی هم دی دی خامخا راجمع به کړی هرومرو (خامخا) تاسی ورځی د قيامت ته چه نشته هيڅ شک په هغی (ورځی يا په دی جمع) کښي او څوک دی ډير رښتينی له الله نه له جهته د خبری؟ (هيڅ څوک نشته!).

تفسير: يعني د قيامت راتګ او د ثواب او عقاب د ګردو (ټولو) مواعيدو پوره کيدل ټول حق او رښتيا دی. او په دی که به له سره تخلف نه وی، نه ښايي چه دا خبری دی معمولی او سرسری وګڼلی شي.

فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنٰفِقِيْنَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوْا ؕ اَتُرِيْدُوْنَ اَنْ تَهْدُوْا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ سَبِيْلًا ﴿٨٨﴾

نو څه شوی دی تاسی ته په (معامله) د منافقانو کښي چه دوه ډلی (شوی

يئ) او الله بيرته ګرځولي دي دوی (رد کړي ئي دي کفر ته) په سبب د
هغو بدو اعمالو چه کړي دي دوی (لکه نفاق او له مشرکانو سره ملحق
کيدل) آيا اراده لرئ تاسي (اى مؤمنانو!) د دي چه په سمه صافه لاره برابر
کړئ تاسي هغه څوک چه ګمراه کړي دي الله او هر څوک چه ګمراه (يي)
کړي الله پس نه به مومی ته ده ته هيڅ لاره (د هدايت).

تفسير: په دي منافقانو کښي هغه خلق هم داخل دي چه په ښکاره ډول (طريقه) سره ئي ايمان نه ؤ راوړئ، بلکه ظاهراً او باطناً پر کفر باندي ټينګ ولاړ وو. ليکن د (حضرت محمد صلی الله عليه وسلم) او د مسلمانانو سره به ئي په ښکاره ډول (طريقه) سره ناسته ولاړه او د ميني او محبت معامله درلوده (لرله) او د دوی غرض دا ؤ چه که د مسلمانانو لښکر زمونږ پر قوم باندي يرغل (حمله) راوړي نو زمونږ مال او ځان به په دي چم (بهانه) او حيله سره محفوظ پاتي شي. هر کله چه مسلمانانو ته معلوم شو چه د دوی تګ او راتګ په دي مقصد دی او مونږ سره د زړه مينه او محبت نه لري نو ځينو مسلمانانو وويل چه «ښايي له داسي شريرانو سره ناسته ولاړه پريښودل شي تر څو دوی له مونږ څخني جلا (جدا) شي». او ځينو وويل چه «ښايي له دوی سره ناسته ولاړه ولرو، ګوندي ايمان راوړي.» نو دا آيت نازل شو چه «هدايت او ضلالت د الله تعالیٰ په اختيار کښي دي تاسي د هغه په فکر او چرت (خيال) کښي له سره مه اوسئ! ښايي له دي خلقو سره بالاتفاق همغسي معامله وکړه شي چه وروسته له دي راځي او په خپلو منځونو کښي دوه دلي مه کيږئ!.»

وَدُّوْا لَوْ تَكْفُرُوْنَ كَمَا كَفَرُوْا فَتَكُوْنُوْنَ سَوَآءً فَلَا تَتَّخِذُوْا مِنْهُمْ
اَوْلِيَآءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوْا فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ
حَيْثُ وَجَدْتُّمُوْهُمْ ۪ وَلَا تَتَّخِذُوْا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ۙ﴿۸۹﴾

دوست ګڼي دوی (او غواړي دا مرتدان دغه) که تاسي «هم» کافران شئ لکه
چه کافران شوي دي دوی) نو شئ به تاسي او دوی (ګرد (تول) سره) برابر
(په کفر کښي) نو مه نيسئ تاسي (هيڅوک) له دوی نه دوستان تر څو چه
(د زړه ايمان راوړي او) هجرت (هم) وکړي په لاره د الله کښي نو که
وګرځيدل دوی (له لاری د الله) نو ونيسئ تاسي دوی (او بنديان ئي کړئ)
او وئی وژنئ تاسي دوی هر چيري چه وموندل تاسي دوی او مه نيسئ تاسي
(هيڅوک) له دوی څخه دوست او نه مددګار (په خپلو نورو دښمنانو).

تفسير: يعني دا منافقان په كفر باندي داسي تينګ ولاړ دي چه پخپله خو ايمان نه راوړي بلكه دا غواړي چه تاسي هم د هغوی په شان كافران او واړه سره برابر او يو شان شئ! نو اوس تاسي ته ښايي تر څو چه دوی ايمان رانه وړي، او خپل ګرد (تول) نفساني اغراض پري نه ږدي، (او د حق او حقانيت په جانب په صدق او اخلاص سره رهي (روان نشي) تر هغه پوري تاسي له دوی سره دوستي مه كوئ! كه دا خلق د زړه ايمان رانه وړي او د الله جل جلاله په لاره كښي هجرت ونه كړي، نو دوی بنديان كړئ! او هر چيري چه وموموئ! ويې! وژنئ او له دوی څخني په كلي دول (طريقه) سره اجتناب وكړئ! او ځانونه تري وژغورئ (بچ كړئ)! او هيڅ راز (قسم) تعلق او ارتباط له دوی سره مه لرئ!.

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَن يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ ۚ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾

مګر (مه وژنئ او مه بندي كوئ) هغه كسان چه ورتري دوی ځانونه خپل (او امان وروړي) هغه قوم ته چه په منځ ستاسي او په منځ د دوی كښي عهد، پيمان وي يا راشي دوی تاسي ته حال دا چه تنګي شوي وي سيني (زړونه) د دوی (او بد ګڼي له دي نه) چه جنګ وكړي له تاسي سره (د خپل قوم په مرسته (مدد) يا جنګ وكړي دوی له قوم خپل سره (ستاسي په مرسته (مدد) او كه اراده كړي وي الله نو خامخا زور وركړي به ئي وي دوی په تاسي نو هرومرو (خامخا) به جنګيدل له تاسي سره نو كه څنګ وكړ دوی له تاسي پس ونه كړ جنګ دوی له تاسي سره او دروړاندي كړه دوی تاسي ته روغه (او امان وغواړي تاسي نه) نو نه ده ګرځولي الله تاسي ته پر دوی هيڅ لاره (د نيولو او وژلو او مال اخيستلو)

تفسير: يعني د دي ظاهري او باطني ميني او محبت له امله (وجي) د دوی له قيد او قتل څخه ځانونه مه ژغورئ (ساتي)! مګر په دوه حالتونو كښي

(١): له هغو خلقو سره چه تاسي روغه كړي وي له هغوی سره دوی هم معاهده او مصالحه ولري.

نو دوی هم په صلح کښې داخلیږی.

(٢): هغه کسان چه له جنګ ځنی عاجزان شي او له تاسی سره صلح وکړی او د دی خبری عهد او پیمان وکړی چه نه به د خپل قوم په طرفداری له تاسی سره جنګ وکړی او نه به له تاسی سره ملګری شي چه له خپله قومه سره وجنګیږی. او پر دی عهد باندی ټینګ هم پاتی شي نو له هسی خلقو سره هم مه جنګیږی. او د دوی مصالحه منظور کړئ! او دا د الله تعالیٰ له احسانه وګڼئ چه دوی ستاسی له جنګ څخه مخ واړوی. که الله تعالیٰ اراده فرمایلی وی نو دوی به ئی پر تاسی باندی زړور، زورور او غالب ګرځولی وی. (دا آیت د «سیف» په آیت سره منسوخ شوی دی.)

سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَن يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا
رُدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا ۚ فَإِن لَّمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ
السَّلَمَ وَيَكُفُّوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ
ثَقِفْتُمُوهُمْ ۚ وَأُولَٰئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿٩١﴾

ژر به ومومئ تاسی یو بل (قوم) چه اراده به لری دوی د دی چه په امان شی له تاسی (هم) او په امان شی له قومه خپله (هم)؛ هر کله چه وبلل شی دوی فتنی (فساد، کفر) ته نو بیرته ګرځاوه شی په فساد کښی، بیا که نشول په څنګ دوی له تاسی نه او دروړاندی ئی نه کړه تاسی ته روغه (او د امان طلب) او بند ئی نه کړل لاسونه خپل (له جنګه) نو ونیسئ تاسی دوی (او بندی کوئ یی) او ووژنئ تاسی دوی په هر ځای کښی چه ومومئ تاسی دوی؛ او دا تولی ګرځولی دی مونږه تاسی لره پر دوی باندی برهان (دلیل) ښکاره (د دوی په قتل او بند چه هغه د دوی ټګی ده).

تفسیر: یعنی ځینی خلق داسی هم دی چه له تاسی سره عهد کوی، چه نه به له تاسی سره جنګیږی او نه به له خپله قومه سره تر څو ستاسی او د خپل قوم له لوری یعنی د دواړو خواؤ څخه مأمون او داده شي. لیکن دوی به دی عهد باندی ټینګ نه پاتی کیږی بلکه هر کله چه د خپل قوم بری او غلبه وګوری له هغوی سره مرسته (مدد) کوی نو د هسی خلقو له تجاوز ځنی تاسی هم مه تیریږئ! ځکه چه ستاسی لاس ته خو صریح حجت راغلی او دوی خپل عهد پخپله مات کړی دی.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَّقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا ۚ

او نه ښايي (يا نه دی روا) هيڅ مؤمن ته (يا نه دی د مؤمن کار) دا چه مړ کړی «بل» مؤمن مګر په خطا سره ،

تفسير: په دی موقع کښی د خطا د قتل احکام بيان فرمايي او دا راښرګندوی چه د اسلامی کلمی د ويونکی وژل لويه ګناه ده. هوا که چيری په خطا سره وواژه شو نو دا د مجبوری خبره ده او د هغه احکام بيانيږی او په دی ضمن کښی د مجاهدينو فضيلت او (دارالکفر) څخنی د (دارالاسلام) په لوری د هجرت کولو ضرورت او د سفر او د خوف د لمونځونو کيفيت هم بيانيږی.

(فائده): د خطا قتل يعنی د مسلمان وژل په خطا سره څو صورتونه لری لکه چه پر کوم مسلمان باندی د ښکار په ګمان په غلطه ګزار وکړی او ويی وژنی، يا ګولی يا غشی يا نور له ښکار څخنی خطاء وتلی، يا ختلی، پر کوم مسلمان باندی ولګيږی. د خطا قتل يو صورت دا هم کيدی شی چه يو مسلمان (له «دارالاسلام» څخه د خپلو چارو دپاره (دارالحرب) ته لاړ شی او د کافرانو په منځ کښی وی او پر هغه باندی کوم بل مسلمان د کافر ګمان وکړی او په بی خبری سره ئی ووژنی او دلته د هم دی صورت بيانول مقصود دی ځکه چه مجاهدينو ته علی الاکثر داسی پيښی ورپيښی دی. او له تير شوو آيتونو سره ئی هم دا مناسبت دی او د خطا قتل د نورو صورتونو حکم هم داسی دی او په هم دی کښی ګرد (تول) سره داخل دی.

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَّدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ اِلٰۤى اَهْلِهٖۤ
اِلَّاۤ اَنْ يَّصَّدَّقُوْا ؕ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيْرُ
رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ؕ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ فَدِيَةٌ
مُّسَلَّمَةٌ اِلٰۤى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۚ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ ۫ تَوْبَةً مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿٩٢﴾

او هر څوک چه مړ کړی کوم مؤمن په خطا سره نو (شته پر قاتل) آزادول د غاړی (د مریی) مؤمن او (بل) دیت دی سپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته مگر دا که معاف کړی دا (وارثان دغه قاتل) پس که ؤ (دا مقتول) له (هسی) قومه چه دښمن وی تاسی لره حال دا چه دا (مقتول) مؤمن وی نو (شته پر قاتل تش) آزادول د غاړی (د مریی) مؤمن «بی له دیته» او که ؤ دا مقتول له (هسی) قومه چه په منځ ستاسی او په منځ د هغه قوم کښی عهد وی نو (شته پر قاتل یو) دیت ورسپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته او «بل» آزادول د غاړی (د مریی) مؤمن دی. پس هر څوک چه ونه مومی (مریی یا مال چه پری مریی واخلی) نو (پری) روژه نیول د دوو میاشتو دی پرله پسی (بلا انقطاع دیاره د قبلولو د) توبی له (جانبه د) الله؛ او دی الله ښه عالم (په تولو احوالو) لوی حکمت والا (چه هر کار په حکمت او مصلحت سره کوی).

تفسیر: په دی آیت کښی د خطا قتل دوه صورتونه ښوول شوی دی

لومړی د مسلمان مریی آزادول او که له قدرت ئی پوره نه وی. نو دوی میاشتی متصلی روژه نیول دی دا د الله تعالیٰ په دربار کښی کفاره او د قاتل د خطا تلافی ده.

دوهم د هغه مقتول وارثانو ته د وینو بدل او دیت ورکول دی چه دا د هغوی حق دی او دغه دیت د دوی په معافولو سره معافیدی هم شی. مگر کفاره د چا په معافولو سره نه معافیږی. او قتل دری صورتونه لری. ځکه هغه مسلمان چه په خطا سره وژل شوی دی د ده ورثه به یا مسلمان وی یا به کافر. که کافر وی، نو له ده سره به ئی یا مصالحه وی یا دښمنی. په ړومبنیو دواړو صورتونو کښی د مقتول وارثانو ته د وینی بدل ورکول لازمیږی. په دریم صورت کښی د وینی بدل نه لازمیږی، او کفاره به په دری واړو صورتونو کښی لازم الاداء وی.

(فائده): دیت یا د وینی بدل زمونږ د حنفیانو په مذهب کښی لس زره شرعی روپی کیږی. ښایی چه دا روپی دی قاتل او د قاتل خپلوان د دری کلونو په اقساطو سره د هغه مقتول ورثی ته وروړسوی (او ښایی چه دیت له دری شیانو څخنی ورکړ شی چه

(۱): ئی په اندازه د یو زر دیناره سره زر دی. او

(۲): په اندازه د لسو زرو درهمو سپین زر دی. او

(۳): ئی سل اوښان دی چه شل ابن مخاض او شل ئی بنت مخاض (یو کلن) او شل ئی بنت لبون (دوه کلن) او شل ئی حقی (دری کلنی) او شل ئی جزعی (څلور کلنی) وی.)

وَمَنْ يَّقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيْهَا

وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيْمًا ﴿٩٣﴾

او هر څوک چه مړ کړی کوم مؤمن په قصد سره (او د مسلمان دغه قتل روا هم وګڼی) نو جزا د ده دوزخ دی (په داسی حال کښی) چه تل به وی دی (دغه حلال ګڼونکی د قتل) په هغه «دوزخ» کښی او غضب (قهر) کړی دی الله په ده باندی او لری کړی دی (الله) دا (قاتل) له خپل رحمت څخه) او تیار کړی دی ده ته عذاب ډیر لوی.

تفسیر: یعنی که یو مسلمان بل مسلمان په غلطی سره نه، بلکه په قصد سره او سره له دی چه ښه ئی پیژنی چه مسلمان دی خو وژنی ئی نو د ده دپاره په آخرت کښی جهنم او لعنت او لوی عذاب دی او په کفاره. سره تری نه خلاصیږی او دنیوی سزا ئی همغه ده چه په (۲) جزء د البقرة په (۱۷۸) آیت ۲۲ رکوع کښی تیره شوه.

(فائده): د ګردو (تولو) عالمانو په نزد (خلود فی النار) هغه چا لره دی چه د مسلمان وژل حلال ګڼی ځکه چه د هغه په کفر کښی شک نشته. یا به له «خلود» (تل ترتله) ځنی تر اوږدی مودی پوری په جهنم کښی هستوګنه وی. یا خو به داسی قاتل مستحق د هم داسی لویی سزا وی وروسته الله تعالیٰ پخپله مالک او مختار دی. او «خلود فی النار» او «خروج عن النار» دواړه د ده کار دی هر څه چه اراده ئی وی، همغسی کوی. والله اعلم.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوْا وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ السَّلٰمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا ۚ تَبْتَغُوْنَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۫ فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثِيْرَةٌ ۚ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو) کله چه سفر کوئ تاسی په لاره د الله کښی (جهاد ته) نو ښه تحقیق وکړئ او مه وایئ تاسی هغه چاته چه در واچوی تاسی ته سلام چه نه ئی ته مؤمن (او د اسلام کلمه دی له ویری ویلی دی) غواړئ تاسی مال (اسباب) د دی حیات دنیوی (ژوندون لږ خسیس او که واقعی غنیمت غواړئ) پس دی الله څخه غنیمتونه ډیر

تفسیر: حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم یو لښکر د غزا (جهاد) په غرض پر یوه قوم باندی ورواستاوه، په دی قوم کښی یو سری (مرداس نامه) مسلمان ؤ چه له خپل مال اسباب او مواشی سره له کفارو ځنی جلا (جدا) شوی او ګوښی (بیل) ولاړ ؤ. کله چه دی له مسلمانانو سره مخامخ شو نو «السلام علیکم» ئی وویل مګر اسامه بن زید رضی الله تعالیٰ عنه داسی ګومان وکړ چه دا هم کافر دی او د خپل مال او ځان د خلاصولو دپاره ځان مسلمان راښکاره کړ نو هغه ئی وواژه او هغه مال او اسباب او مواشی ئی ګرد (ټول) تری نه واخیستل (ځینی وایی کله چه مقداد رضی الله تعالیٰ عنه هغه سری وواژه چه کلمه ئی ویله او د قتل سبب ئی دا وباله چه ده غوښتل چه په دی حیلی سره مال، عیال او ځان خلاص کړی) نو دا آیت نازل شو او مسلمانانو ته تنبیه او تاکید وفرمایه شو کله چه تاسی د «جهاد» دپاره سفر کوئ! له تحقیق څخه کار اخلئ!، او بی له فکره او پوهی څخه په کوم کار کښی ځغرد (ضد) مه کوئ! او هغه څوک چه تاسی ته خپل ځان مسلمان درښکاره کړی، نو د ده د اسلام په منلو کښی له سره انکار مه کوئ! او له الله جل جلاله سره دیر زیات غنائم شته، نو هسی حقیر سامان ته له سره مه ګورئ. (وایی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د دی واقعی له اوریدلو سخت خپه شو او په هغه صحابی باندی په قهر شو او د دغه بی موجبه قتل د سبب له اوریدلو څخه وروسته ئی وفرمایل **«هلاشققت قلبه** ــ آیا د ده زړه دی څیری کړی ؤ؟» چه ته وپوهیدی، چه دی رښتیا وایی که دروغ؟)

كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِّنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوْاؕ

هم داسی وئ تاسی (هم چه یواځی د اسلام په اظهار سره مامون شوی وئ) پخوا له دی نو فضل وکړ الله په تاسی نو ښه تحقیق کوئ! (او هیچا ته تش په شبهه ضرر مه رسوئ!)

تفسیر: تاسی پخوا له دی هم داسی وئ! یعنی پخوا له اسلامه د دنیوی اغراضو له امله (وجی) تاسی هم داسی په ناحقه وینی تویولی، لیکن اوس سره له اسلامه داسی له سره مه کوئ!، بلکه د هغه چا په وژلو کښی هم احتیاط کوئ چه د هغه د مسلمان کیدلو احتمال وی. یا ئی دا مطلب چه له دی نه پخوا د اسلام په شروع کښی تاسی هم د کافرانو په ښارونو کښی اوسیدئ او تاسی د کوم مستقل حکومت او د کوم مستقل ځای خاوندان نه وئ نو لکه چه په هغه حالت کښی هم ستاسی ظاهری اسلام اعتبار درلود (لرلو) او ستاسی د ځان او د مال حفاظت او رعایت شوی ؤ، نو هم داسی په تاسی باندی هم لازم دی، چه د نورو ظاهری مسلمانانو د مال او د ځان رعایت او حفاظت وکړئ! او بی له تحقیقه څوک ونه وژنئ! او ښایی چه له احتیاط، دقت او غور څخه کار واخلئ!

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

بیشکه الله دی په هغه څه چه تاسی (یی) کوئ ښه خبردار (نو پری جزا درکوی).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ ستاسی په ظاهری اعمالو او د زړونو په پټو خبرو باندی خبر او مطلع دی، نو وروسته له دی که څوک وژنئ محض (د الله تعالیٰ) په حکم سره ئی وژنئ! او اصلاً په هغه کښی خپل هیڅ یو غرض ته مداخله مه ورکوئ! او دا هم مقصد دی که کوم کافر د خپل مال او د ځان له ویری ستاسی په مخ کښی د اسلام اظهار وکړی او تاسی تیر باسی او په چم (بهانه) او فریب سره خپل ځان وژغوری (بچ کړی)، نو الله تعالیٰ ته تول شیان معلوم دی او د هغه له عذاب څخه هیڅوک خپل ځان نشی ژغورلی. (ساتلی) مګر تاسی هغه ته هیڅ مه وایئ! دا ستاسی کار نه دی، مونږ به له هغو سره ګورو.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ

نه دی برابر (الله ته) کیناستونکی (په کور کښی) له مؤمنانو نه (له جهاده) بی له خاوندانو د عذره او جهاد کوونکی په لاره د الله کښی (د دین د ترقی لپاره) په مالونو خپلو سره او په ځانونو خپلو سره فضیلت ورکړی دی الله جهاد کوونکو ته په (لګولو د) مالونو خپلو سره او (په جارولو د) ځانونو خپلو سره پر کیناستونکو باندی (له معذرته) په درجه کښی؛ او له تولو سره (که مجاهد وی که معذور ناست) وعده کړی ده الله د ښی جزا (جنت)؛ او فضیلت ورکړی دی الله جهاد کوونکو ته پر کیناستونکو (له معذرته) په اجر

عظیم ډیر لوی سره چه مرتبې دي (لویې چه په عزت او کرامت کښې سره متفاوتې دي) له (جانبه د) الله او مغفرت دی او رحمت دی؛

تفسیر: له دې نه پخوا ئې مسلمانانو ته د خطا او ناپوهۍ د قتل په نسبت عتاب او تنبیه فرمایلې وه نو هسې احتمال کیدی شو چه څوک به له زړه «جهاد» ونشي کولی ځکه چه مجاهدینو ته داسې پیښې ډیرې ورپیښیږي نو ځکه ئې د مجاهدینو د فضیلت بیان وفرمایه او دوی ته ئې د «جهاد» رغبت ورکړ. د دې آیت خلاصه دا ده چه په ګوډو، شلو، ړندو، ناروغو او معذرو خلقو باندې د «جهاد» حکم نشته، باقي په نورو ګردو (تولو) مسلمانانو کښې د مجاهدینو درجې داسې لویې دي چه د «جهاد» تارکین له سره هغسې درجې نه لري. اګر که هغوی هم جنتیان دي. له دې ځنې دا ښکاره شوه، چه «جهاد» فرض کفایي دی، او فرض العین نه دی. یعنې که د مسلمانانو یو تعداد د جهاد له پاره کفایت وکړي او په هغوی باندې ضرورت رفع شي نو پر «جهاد» نه کوونکو باندې هیڅ یوه ګناه نه اوړي. که نه دوی تول سره ګنهګاریږي.

وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿٩٦﴾

او دی الله ښه بښونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: یعنې حق تعالیٰ غفور او رحیم دی د «جهاد» کوونکو په باره کښې د اجر مغفرت او رحمت هغه وعدې چه شوې دي، هغه هرومرو (خامخا) پوره کوي. یا دا که د مجاهدینو له خوا کوم مسلمان سړی په ناپوهۍ سره وواژه شو، نو دوی به حق تعالیٰ معافوي، نو د دې اندیښنې له امله (وجې) تاسې له جهاد څخه مه ستنیږئ (واپس کیږئ) !

اِنَّ الَّذِيْنَ تَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيْٓ
اَنْفُسِهِمْ قَالُوْا فِيْمَ كُنْتُمْ قَالُوْا كُنَّا مُسْتَضْعَفِيْنَ
فِي الْاَرْضِ قَالُوْٓا اَلَمْ تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوْا
فِيْهَا فَاُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ﴿٩٧﴾
اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَالْوِلْدَانِ

لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ حِيْلَةً وَّلَا يَهْتَدُوْنَ سَبِيْلًا ﴿٩٨﴾ فَاُولٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّعْفُوَ عَنْهُمْ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوًّا غَفُوْرًا ﴿٩٩﴾

بیشکه هغه کسان چه وفات کړی وی دوی لره ملائکو (د مرګ) په داسی حال کښې چه وی دوی ظلم کوونکی په ځانونو خپلو وایی ورته (ملائکې) په کوم حال کښې وئ تاسی (په خپلو دینی چارو کښې؟) وائی دوی چه وو مونږ ضعیفان کړی شوی په ځمکه کښې (د کفارو په لاس بیا ملائکې ورته) وایی چه آیا نه وه ځمکه د الله ارته پس هجرت کړی وی تاسی په دی (ځمکه کښې)؛ نو دا (تارکان د هجرت) ځای د دوی دوزخ دی. او ناکاره ځای د ورتلو دی (دا دوزخ). مګر (نه به عذابیږی) هغه چه په رښتیا سره ضعیفان دی له نارینه ؤ او له ښځو او له هلکانو چه نه توانیږی (او نه لری هیڅ) حیله (تدبیر) او نه پیژنی دوی لاره (د چیری تللو له دارالحربه). پس دا عاجزان (چه دی) ښایی چه الله (یعنی هیله ده له الله چه) عفوه وکړی له (ګناهونو د) دوی نه او دی الله ښه عفوه کوونکی (د معذورانو) ښه ښښونکی (د خطیاتو).

تفسیر: ځینی داسی مسلمانان هم شته چه د زړه له اخلاصه په رښتیا سره مسلمانان دی، مګر د کافرانو تر واک (اختیار) او حکومت لاندی اوسیږی او دوی ته بیخی پره او مغلوبان دی، او د کافرانو له ویری اسلامی خبری په ښکاره ډول (طریقه) سره نه شی ویلی او نه د «جهاد» په حکم باندی عمل کولی شی، نو په دوی باندی فرض دی چه له هغه ځایه هجرت وکړی ـ په دی رکوع کښې هم دا ذکر دی. د آیت خلاصه دا ده «هغه کسان چه پر خپلو ځانونو باندی ظلم کوی یعنی له کافرانو سره یو ځای اوسیږی او هجرت نه کوی نو پرښتی به له دوی ځنی د ځنکدن په وخت کښې پوښتنی کوی چه په کوم دین وئ تاسی؟» دوی به وایی چه «مونږ مسلمانان یو مګر په دنیا کښې مو د ضعف او کمزوری له امله (وجی) د دین خبری نشوی کولی.» نو بیا پرښتی ورته وائی چه «د الله تعالیٰ ځمکه خو ډیره پراخه او ارته وه او ستاسی له واکه (اختیاره) هم دا بوره وه چه له هغه ځایه مو هجرت کړی وی.» نو د هسی خلقو ځای دوزخ دی. هو! هغه کسان چه په رښتیا سره ضعیفان دی لکه ښځی او ماشومان چه نه هجرت کولی شی او نه هغوی ته د هجرت تدبیر او لاره معلومه وی، نو دوی د معافی وړ (لائق) دی.

(فائده): له دی څخه راښکاره شوه په هر هغه ملک کښې چه مسلمانان په ښکاره ډول (طریقه) سره شرعی ژوندون نه شی کولی له هغه ځایه هجرت کول پر دوی باندی فرض دی او پرته (علاوه) له هغه کسانو چه بیخی بی وزلی (بیوسه) او معذوران دی، نور هیچا ته اجازه نشته چه هلته پاتی شی.

وَمَنْ يُّهَاجِرْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرٰغَمًا كَثِيْرًا وَّسَعَةً ؕ وَمَنْ يَّخْرُجْ مِنْۢ بَيْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهٗ عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿١٠٠﴾

او هر څوک چه وطن پرېږدی (او لاړ شی) په لاره د الله کښی نو وبه مومی (دی) په ځمکه کښی (په مقابل د هجرت کښی)، د آرامی ځایونه ډیر او پراخی (د روزی). او هر څوک چه ووځی له کوره خپله په داسی حال کښی چه هجرت کوونکی وی طرف د الله او رسول ته (جهاد، علم، او نورو مشروعو امورو ته) بیا ومومی (لاندی کړی) دی مرگ (بهر له کوره) نو په تحقیق واقع شو اجر (ثواب) د ده پر الله باندی. او دی الله ښه ښونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: په دی آیت کښی د هجرت ترغیب دی، او مهاجرینو ته تسلی او دادینه ورکوله شی. یعنی هر هغه څوک چه خاص د الله تعالیٰ لپاره هجرت کوی او خپل وطن (هیواد) پرېږدی (او د جهاد یا علم یا حج یا اطاعت یا قناعت یا زهد یا حلال او طیب رزق دپاره سفر کوی) نو د ده د هستوگنی دپاره به ډیر ځایونه پیدا کیږی او د ده په روزی او خوړو کښی به ډیره پراخی راشی، نو د هجرت کولو په وخت کښی له هسی خبری ځنی مه ویرېږئ! چه مونږ به چیری اوسیږو؟ او څه شی به خورو؟ او له دی ځنی هم اندیښنه مه کړئ! نه چه په لاره کښی مړه شو او نه چه د دی لوری او هغه لوری له دواړو څخه بی برخی پاتی شو ځکه چه په هسی صورت کښی هم د هجرت پوره ثواب دررسیږی. او موت خو پوره په خپله نیته راځی. او له خپل مقرر وخت څخه هیڅ وړاندی او وروسته نه کیږی.

وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوْا مِنَ الصَّلٰوةِ ۖ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَّفْتِنَكُمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ اِنَّ الْكٰفِرِيْنَ كَانُوْا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِيْنًا ﴿١٠١﴾

او کله چه سفر کوئ تاسی په ځمکه (په ملکونو) کښی پس نشته پر تاسی هیڅ گناه (وبال) په دی کښی چه څه لنډوالی وکړئ تاسی له لمانځه (له

رباعي څخه، نه له ثلاثي او ثنايي نه) که ویریدئ تاسی له دی چه په فتنه کښې به واچوی (ضرر به ورسوی) تاسی ته هغه کسان چه کافران شوی دی بیشکه چه کافران دی تاسی لره دښمنان ښکاره.

تفسیر: یعني کله چه د «جهاد» او د نورو کارونو دپاره سفر کوئ او له کافرانو څخنی (چه ستاسی صریح دښمنان دی) د دی خبری ویره وی. چه دوی به فرصت ومومی او تاسی به وربړوی (تکلیف کړی) نو خپل لمنځونه لنډ کړئ! یعني هر هغه لمونځ چه تاسی په حضر کښې څلور رکعته کاوه اوس هغه دوه رکعته وکړئ!.

(فائده): زمونږ د حنفیانو په مذهب د سفر ادنٰی مرتبه د دری ورځو مزل دی (د کال په ډیرو لندو ورځو کښې تر زواله پوری، په منځنی تګ سره ګرندی او متو تګ ته هیڅ اعتبار نشته، یعني که دا مسافه په لږه موده کښې هم قطع کړی، لمونځ به مسافرانه کوی او که نیمایی د دی مسافی په شلو ورځو کښې هم قطع کړی نو لمونځ به پوره اداء کوی. ځکه چه) کم له دری مزلو څخه د لمانځه قصر کول روا نه دی. د کافرانو د ضرر رسولو ویره په هغه وخت کښې موجوده وه، چه دا حکم نازل شو کله چه دا ویره له منځه ورکه شوه نو بیا هم زمونږ (رسول الله صلی علیه وسلم) تل په سفرونو کښې خپل (رباعی) لمنځونه قصر کول او اصحابو ته ئی هم د قصر په نسبت تاکید فرمایه. اوس هم په مسافری کښې د قصر کولو حکم دی دا ذکر شوی ویره وی که نه وی ځکه چه دا د الله تعالٰی فضل او مهربانی ده. او ښایی چه په ډیره خوښی سره ومنله شی لکه چه د حضرت نبوی صلی الله علیه وسلم په حدیث کښې هم داسی ارشاد شوی دی.

وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَوٰةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ
مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا
مِن وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا
مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ
عَلَيْكُم مَّيْلَةً وَاحِدَةً

او کله چه اوسی ته (ای محمده!) په دوی کښې (د دښمنانو د ویری په وخت کښې) پس اقامت وکړی ته دوی ته د لمانځه (نو لښکر خپل دوه طائفی

کړه) پس ودې دریږي یوه طائفه له دوی څخه له تاسره او وادې خلې دا (لمونځ کوونکې) وسلې خپلې نو کله چه سجده وکړه (دوی د دوه رکعتې په اول رکعت کښې او د درې رکعتې او څلور رکعتې په دوهم رکعت کښې) پس شي دې دوی له وروسته ستاسې او رادې شي طائفه بله چه نه وي کړې لمونځ دوی پس لمونځ دې وکړي دوی له تاسره او وادې خلې دوی (هم اسباب د) بيدارۍ خپلې (او د ځان د مدافعې له دښمنه) او وسلې خپلې خوښه ده د هغو کسانو چه کافران شوي دي (دا) که په یو دول (طریقه) سره غافلان شئ تاسې له وسلو خپلو څخه او له اسبابونو خپلو څخه څو حمله وکړي دوی پر تاسې باندې حمله يوه.

تفسير: پخوا د سفر د لمانځه بیان ؤ اوس د خوف د لمانځه بیان دی، یعنی د کافرانو د لښکرو په مقابله کښې دې د مسلمانانو لښکر دوه برخې شي!، یوه برخه دې د دښمن مخ ته ودریږي! او بله برخه دې له امام سره نیم لمونځ اداء کړي! او بیا دې دوی د دښمن مخې ته لاړ شي!، او هغه بله برخه خلق دې راشي! او له امام سره دې هغه پاتې لمونځ اداء کړي!، او د امام له سلام ګرځولو څخه وروسته دې دواړه ډلې د خپلو لمونځونو پاتې برخې یواځې یواځې اداء کړي! که د ماښام لمونځ وي، لومړۍ ډله دې دوه رکعته او دوهمه ډله دې یو رکعت لمونځ له امام سره وکړي!، او په داسې حالت کښې د لمانځه په منځ کښې تګ او راتګ معاف دی او د تورې، څغرې، ډال او د جنګ د نورو سامانونو د ځان سره لرل هم د رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم ارشاد دی. او دا د دې له پاره چه کفارو ته کومه موقع په لاس ور نه شي، او یو ځلې ګرد (تول) سره په ګډه حمله او یرغل را نه وړي.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّنْ مَّطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَّرْضَىٰٓ أَنْ تَضَعُوٓا أَسْلِحَتَكُمْ ۖ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ۗ

او نشته هیڅ ګناه (وبال) پر تاسې باندې که چیرې وي په تاسې باندې څه ضرر (تکلیف) له بارانه یا وئ تاسې ناجوړه چه کیږدئ تاسې وسلې خپلې، او ونیسئ (په هر حال کښې اسباب) د بيدارۍ خپلې (د خپل ځان د مدافعې له دښمنه)

تفسير: که د باران یا رنځورۍ یا د کمزورۍ له سببه د وسلو اخیستل او چلول مشکل وي، نو په داسې حالت کښې د هغو د کیښودلو اجازه شته ـ مګر د خپل ځان ساتنه دې کوي مثلاً څغره،

ډال (توره، تومانچه، توپک، ماشینګن او نور) دی له ځانه سره ولری.
(فائده): که د دښمنانو له ویری دومره مهلت او فرصت په لاس ورنشی، چه صلٰوة الخوف (د ویری لمونځ) له پاس ترتیب سره سم اداء کړی شی، نو د جماعت لمونځ دی موقوف کړی او هر مجاهد دی یواځی یواځی لمونځ وکړی! که له سپرلی (سورلئی) ځنی هم د ښکته کیدلو موقع ورمیسره نشی، همغسی دی سپور (سور) په اشاری سره لمونځ وکړی!، او که دښمنان ورته نیژدی وی او په هیڅ ډول (طریقه) لمانځه ته وزګار نه وی نو دلته دی لمونځ مؤخر او بیا دی قضائی راوړی.

اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿١٠٢﴾

بیشکه الله تیار کړی دی دپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ له حکم سره سم له تدبیر، احتیاط او اهتمام څخه کار واخلئ! او د الله تعالیٰ فضل ته هیلمن (طمعه دار) او امیدوار اوسئ!، چه دی به کافران ستاسی په لاس سپک، خوار او ذلیل کړی. نو له کافرانو ځنی مه ویریږئ!.

فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰى جُنُوْبِكُمْ ۚ

بیا کله چه اداء کړئ تاسی لمونځ نو یادوئ تاسی الله (یا) پس کله چه اراده وکړئ تاسی د ګزارلو د لمانځه نو یادوئ تاسی الله په ولاړی او په ناستی او پر اړخونو خپلو، (یا) په ولاړی (که روغ یئ) او په ناستی او پر اړخونو خپلو (که ناروغه یئ)،

تفسیر: یعنی که د خوف په وخت کښی د تنګی او بی اطمینانی له امله (وجی) په لمانځه کښی کوم ډول (طریقه) قصور راشی نو د «صلوٰة الخوف» له تمامیدلو څخه وروسته په هر وخت او هر حالت کښی (ولاړ ئی! که ناست یا ملاست) الله تعالیٰ یاد کړئ! تر دی چه عین د مقاتلی او هجوم او یرغل (حمله) په وخت کښی هم ځکه چه د وخت تعین او د نورو قیودو رعایت کول د لمانځه په حالت کښی وو، چه د زوروړو دښمنانو د مقابلی په وخت کښی د هغو د ادا کولو له امله (وجی) تنګی، او بی اطمینانی او د نورو پیښو احتمال کیدی شی. برته (علاوه) له لمانځه څخه په هر حالت کښی بی د وخت له تعینه هم تاسی الله تعالیٰ یادوئ!، او نه ښائی چه په هیڅ حالت کښی د الله له یاده غافل شئ! عبدالله بن عباس رضی الله تعالیٰ عنه د دی آیت په آخر کښی فرمایلی دی «هغه څوک چه عقل او سد او حواس ئی د کومی پیښی له امله (وجی) له

کاره لویدلی او معذور شوی وی، نو هغه معذور ګڼل شي، که نه هیڅوک په هیڅ وخت کښې د پاک الله له یادولو څخه نشي معذور کیدی.»

فَإِذَا اطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ ۚ إِنَّ الصَّلَوٰةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَٰبًا مَّوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾

پس کله چه په آرام شوئ! نو قائموئ تاسی (سم اداء کوئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ!، بیشکه چه لمونځ دی پر مؤمنانو باندی فرض کړی (ټاکلی (مقرر) شوی په معلومو اوقاتو کښې.

تفسیر: یعنی کله چه ذکر شوی خوف لری او زړونه مو داده شي نو هر لمونځ چه کوئ شائی چه د ارکانو له تعدیل، د شرایطو له رعایت، د آدابو له محافظی او اطمینان سره ئې اداء کړئ! لکه چه د امنیت په حالت کښې اداء کاوه شي. د زائدو حرکاتو اجازه چه درکړی شوی ده، هغه د خوف په لمانځه پوری مخصوصه ده، بیشکه چه لمونځ په خپل معین او ټاکلی (مقرر) وخت کښې فرض دی، نو شائی په سفر او حضر په اطمینان او خوف، او په هر حالت کښې پخپل هغه ټاکلی (مقرر) وخت کښې دی هرومرو (خامخا) اداء کړ شي! داسی نه چه هر کله مو زړه وشی اداء ئې کړئ! یا دا مطلب چه د لمانځه په نسبت الله تعالیٰ پوره ضبط او تعیین فرمایلی دی، چه په حضر کښې څرنګه شائی او په سفر کښې په څه ډول (طریقه) سره اداء کړی شي؟ د اطمینان په وخت څنګه کیږی او د خوف په حالت کښې څه وضعیت شائی؟ نو لازمی او ضروری ده چه په هر حالت کښې پر لمانځه باندی ټینګ اوسئ! او پخپلو ټاکلیو (مقرر) وختونو کښې ئې سره له دوام او پابندی هرومرو (خامخا) اداء کړئ!

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۖ إِن تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۖ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

او سستی (بی همتی ای! مؤمنانو) مه کوئ! په طلب (تعقیب او جنګ) د قوم د کفارو کښې، که یئ تاسی چه دردمن کیږئ! نو بیشکه دوی (هم) دردمن کیږی همغسی چه تاسی دردمن کیږئ! او هیله (امید) لرئ تاسی له (جانبه د) الله د هغه (ثواب) چه نه لری دوی (کفار) امید، (یې) او دی الله

(په هر شی) ښه عالم ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یعنی د کفارو په پلټنه (لټونه) او د دوی په تعقیب کښی له همت څخنی کار واخلئ! او څه کوتاهی او سستی پکښی مه کوئ! که تاسی ته د دوی له جنګه کوم زخم او درد دررسیدلی دی، نو هغوی هم په هم داسی تکالیفو کښی آخته، او په دی کښی له تاسو سره شریکان دی. او وروسته له دی نه هم تاسی له الله جل جلاله څخه د هسی شیانو هیلمن (طمعه دار) او امیدوار یئ! چه دوی له سره په هغو کښی څه برخه او هیله (امید) نه لری، یعنی په دنیا کښی په کفارو باندی بری، او په آخرت کښی لوی ثواب. الله تعالیٰ ته ستاسی ټول مصالح او اعمال ډیر ښه معلوم دی او د الله تعالیٰ د هر حکم چه په هغه کښی ستاسی دینی او دنیوی ډیر مصالح او خورا (زیات) حکمتونه دی) امتثال او منل غنیمت او لوی نعمت وګڼئ!

إِنَّآ أَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ لِتَحۡكُمَ بَيۡنَ ٱلنَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُۚ وَلَا تَكُن لِّلۡخَآئِنِينَ خَصِيمٗا ﴿١٠٥﴾

بیشکه مونږ نازل کړی (لیږلی) مو دی تاته (ای محمده!) کتاب (قرآن) په حقه سره دپاره د دی چه حکم وکړی ته (ای محمده!) په منځ د خلقو کښی په هغه طریقه سره چه ښوولی ده تاته الله! او مه کیږه له جانبه د خیانتګرو جګړه کوونکی (د بی ګناهو سره).

تفسیر: له منافقانو او ضعیف الاسلام کسانو څخنی به کله چه کوم یو د کومی ګناه یا خرابی مرتکب کیده. نو د بدنامی او د سزا له ویری به ئی ځان ته حیلی (فریبونه) او پلمی (تدبیرونه) جوړولی ـ او زمونږ د پاک رسول صلی الله علیه وسلم په مخ کښی به ئی د هغی اظهار په هسی دول (طریقه) سره کاوه، چه د دوی برائت تری څرګند شی. بلکه په کوم بری الذمه باندی به ئی تهمت کاوه، او د هغه په مجرم ګرځولو کښی به ئی زور او قوت صرفاوه او راز راز (قسم قسم) پلمی (تدبیرونه) او بهانی او ګدی ودی خبری به ئی سره جوړولی ـ او په دی مورد کښی به ئی مشوری سره کولی ـ لکه چه یو ځلی داسی وشو، چه یوه هم داسی مسلمان (طمعه نامی) د بل مسلمان کور سوری کړ، او د هغه څه وسلی، او یو ګودی اوړه ئی په غلا یووړل ـ اتفاقاً دغه ګودی سوری ؤ ـ او په ګرده (توله) لاره کښی د غله تر کوره پوری له هغه ځنی اوړه دوریده. غله هسی تدبیر وسنجاوه (جوړ کړو) چه نه ښائی دا د غلا مال پخپل کور کښی کیږدم ـ نو ځکه ئی په همغه شپه کښی د یوه هسی یهودی (زید نامی) کره یووړ چه د ده آشنا ؤ. او هلته

ئی د امانت په دود (رواج) کیښود، ګهیځ (سحر) د کور خاوند د خپلو اورو په پلټنی (تحقیق) پسی شو، او غل ئی تینګ ونیو- مګر د لټولو په اثر د ده په کور کښی د غلا شی هیڅ پیدا نه شو - او دغه غله (طمعه) قسمونه یادول، چه «زه له سره غل نه یم - وګورئ! چه د اورو دوړی زما له کوره هیسته هم تللی دی» - د اورو خاوند د همغو دوړو په لار برابر د همغه (زید نامی) یهودی کره ورننووت او هغه ئی کلک ونیو یهودی د هغه په شتو باندی پخپل کور کښی اقرار وکړ او وئی ویل چه «دا مال د هغه مسلمان دی چه پرون شپه ئی د امانت په توګه (طور) ما کره ایښی ؤ، زه له سره غل نه یم» - د اورو او د وسلی خاوند د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم حضور ته ورغی او دا پیښه ئی سر تر پایه پوری ورته عرض کړه د غله قوم (بنی ظفر) او د ده نورو ملګرو اتفاق سره وکړ او پخپلو منځو کښی ئی دا خبره سره غوټه کړه، چه ښائی مونږ زیار (کوشش) وباسو، چه (طمعه) باندی دغه غلا ثابته نشی او هرومرو (خامخا) همغه یهودی غل وپیژانده شی لکه چه دوی له یهودی سره ډیری جګړی هم وکړی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخ کښی ئی د دغه غله په «برائت» او بیګناهی باندی قسمونه یاد کړل او متفقاً ئی شاهدی وویله او تینګار ئی وکړ چه خامخا دی دغه یهودی د خپل جرم سزا وګالی (برداشت کړی) - دلته الله تبارک وتعالیٰ متعدد آیتونه نازل کړل. حضرت (رسول مقبول صلی الله علیه وسلم) او نور ګرد (تول) اصحاب رضی الله تعالیٰ عنه ئی متنبه کړل - چه غل هم دغه (طمعه) مسلمان دی - یهودی (زید بن سمین) رښتیا وائی. او په دی غلا کښی بی ګناه دی. او د تل له پاره ئی د هسی خلقو پلمی (تدبیرونه) وروړانی کړی او ګرد (تول) ئی سره متنبه کړل. د آیت مطلب دا دی «ای رسول الله! مونږ خپل رښتیا کتاب پر تا باندی نازل کړ چه زمونږ له پوهولو او ښوولو سره سم پر ګردو (تولو) خلقو باندی نیک وی که بد، مؤمن وی، که کافر د عدالت او انصاف امر اجرا کړی! او د هغو کسانو په خبرو باندی چه خائنان او تګان دی اعتبار مه کوه! او مه ئی طرفدار شه! او د دوی په قسمونو او په شاهدی سره هیڅ یو بی ګناه سړی مه مجرم کوه! یعنی د دغو خائنانو په خوا مه شه! او د یهودی په خلاف خپل حکم مه صادروه!»

وَّاسۡتَغۡفِرِ اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوۡرًا رَّحِيۡمًا ۚ﴿۱۰۶﴾

او مغفرت وغواړه له الله؛ بیشکه چه الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا دی (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: یعنی له تحقیقه څخه پخوا تش په ظاهر سره غل بری الذمه کول او په ناحقه سره پر یهودی باندی د غله خیال کول، ستا د عصمت او د عظمت له شان سره مناسب نه دی. او له دی څخه استغفار په کار دی. په دی کښی هغو مخلصانو اصحابو ته پوره تنبیه وشوه، چه د اسلامی تعلق، یا د قومی احساس او نورو عواملو له امله (وجی) ئی پر هغه باندی د حسن ظن له کبله د

ښو ګمان کاوه، او زيار (محنت) ئې ايسته چه پر همغه يهودي باندې غلا ثابته شي.

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِيْنَ يَخْتَانُوْنَ اَنْفُسَهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَثِيْمًا ﴿١٠٧﴾ يَّسْتَخْفُوْنَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُوْنَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُوْنَ مَا لَا يَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطًا ﴿١٠٨﴾

او مه کوه جګړه له (طرفه د) هغو کسانو چه خيانت کوي دوی له ځانونو خپلو سره بيشکه چه الله نه خوښوي هر هغه څوک چه وي ډير خيانت کوونکی ګنهګار چه پټوي دوی (له شرمه دا خيانت) له خلقو څخه او نه ئې پټوي (نه شرميږي) له الله نه حال دا چه الله (تل) له دوی سره دی (په خپل علم) کله چه د شپې تدبيرونه ترې دوی هغه چه نه ئې خوښوي (الله) له خبرو څخه، او دی الله پر هغو (کارونو) چه کوي (ئې) دوی محيط (چاپيريدونکی په علم او قدرت سره).

تفسير: په پخوانۍ آيت کښې کله چه د هغوی خيانت او خرابي په ښکاره ډول (طريقه) سره وښووله شوه ـ نو ښائي چه رسول الله صلی الله عليه وسلم به د هغه زيات شفقت له امله (وجې) چه ده پر ګردو (ټولو) بالخصوص په خپل امت درلود (لرلو)، له حق تعالیٰ څخنې د دوی د خطاؤ د مغفرت په نسبت د څه دعا کولو په فکر کښې ؤ؛ نو ځکه داسې ارشاد وشو چه د دې خائنانو په طرفداری، له الله تعالیٰ سره ولې جګړې کوی ـ الله تعالیٰ داسې خلق نه خوښوي چه دوی له خلقو سره پټې پټې د شپې له مخې ناجائزې مشورې او جرګې کوي ـ او له الله تعالیٰ څخنې هيڅ نه شرميږي، چه هر وخت له هغوی سره دی او د دوی پر ګردو (ټولو) احوالو باندې محيط، عليم او خبير دی ـ اګر که تاسې د دوی له پاره مغفرت نه دی غوښتې، ولې ستاسې د معافی غوښتلو احتمال خو يقيناً موجود ؤ وګورئ! په بل ځای کښې د حضرت (ابراهيم عليه السلام) په نسبت د ﴿ يُجَادِلُنَا فِيْ قَوْمِ لُوْطٍ اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ لَحَلِيْمٌ اَوَّاهٌ مُّنِيْبٌ ﴾ صريح ارشاد موجود دی. نو د هغه مخنيوی له پاره حق تعالیٰ دا ارشاد وفرمايه او دی ئې له سپارښ کولو څخه منع کړ. والله اعلم.

هٰٓأَنتُمْ هٰٓؤُلَآءِ جٰدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَمَن يُجٰدِلُ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾

واورئ خبردار شئ! تاسي ای هغو کسانو چه جګړه کوئ له (طرفه د) دوی په دی حیات دنیوی (ژوندون لږ خسیس) کښې؛ پس څوک دی چه جګړه به وکړی له الله سره له (طرفه د) دغو (خیانتګرو) په ورځې د قیامت کښې بلکه آیا څوک دی چه وی به (د قیامت په ورځې کښې) د دوی وکیل (ساتونکی؟ بلکه هیڅوک نشته!).

تفسیر: دا خطاب د غله قوم (بنی ظفر) او هغو کسانو ته دی، چه د غله (طعمه) طرفداری ئی کوله. یعنی الله تعالیٰ ته هر شی معلوم دی. له دی بیځایه طرفداری ـ څخه د قیامت په ورځ غله ته هیڅ نفع نشی رسیدی.

وَمَن يَعْمَلْ سُوٓءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُۥ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١١٠﴾

او هر څوک چه وکړی یوه ګناه (چه ضرر ئی بل ته رسیږی) یا ظلم وکړی په خپل ځان بیا مغفرت وغواړی له الله څخه (نو) مومی الله ډیر مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (د اجر او ثواب په انعام سره).

تفسیر: له «سوء» لویه، او له «ظلم» څخه وړه ګناه مراد ده. یا له «سوء» څخه هغه ګناه مراد ده چه له «ظلم» څخه دا مراد دی، چه ضرر ئی یوازی د ده نفس ته رسیږی یعنی هر قسم ګناه چه وی، د هغی علاج په توبه او استغفار سره کیدی شی، وروسته له توبی څخه به ئی الله تعالیٰ معافوی. که بنیادمان قصداً او عمداً په چل او فریب سره د کوم مجرم برائت او پاکی ثابته کړی. یا په غلطی سره مجرم بی ګناه وګڼی، نو له دی ځنی د هغه په جرم کښی هیڅ تخفیف نه راځی. هو! په توبه سره به بیخی معافیدی شی. په دی سره هغه غل او د هغه تول ګوند (پارتی) او طرفدارانو ته چه سره له پوهی او علمه ئی د غله خوا نیولی وه، یا ئی په غلطی سره مجرم بی ګناه ګاڼه، ګردو (تولو) ته د توبی او د استغفار ارشاد او هدایت وشو. او یوه لطیفه اشاره په دی لوری هم وشوه چه که اوس هم څوک همغسی پخپله خبره باندی ټینګ ولاړ وی، او

توبه ونه کړی، نو د الله تعالیٰ د مغفرت له وعدی، او د ده له رحمت ځنی بی برخی پاتی کیږی (او که ئی تفضلاً معافوی نو د ده اختیار دی).

وَمَنْ يَّكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلٰى نَفْسِهِ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿١١١﴾

او هر څوک چه وکړی گناه نو بیشکه هم دا خبره ده چه کوی دا (گناه) په ځان خپل باندی او دی الله ښه عالم (په پټو او ښکاره ؤ) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یعنی څوک چه په قصد سره گناه کوی د هغی وبال ئی په غاړه لوېږی او د هغی سزا خاص همغه ته ورکوله کیږی نه بل چاته ځکه چه د یوه سزا بل ته هغه څوک ورکوی چه له حقیقت څخه بی خبره یا له حکمت ځنی بیخی بی برخی وی. مگر حق سبحانه وتعالیٰ بی له مبالغی په صیغه د مبالغی سره «علیم» او «حکیم» دی. د ده په لوی دربار کښی داسی چاری هیڅ کیدونکی نه دی او نه ئی وهم او تصور کیدی شی. نو اوس له دی ځنی چه په خپله غلا وکړی او بیا هغه غلا د یو یهودی په غاړه ورواچوی څه نفع وررسیدی شی؟

وَمَنْ يَّكْسِبْ خَطِيْٓئَةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ بَرِيْٓئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا ﴿١١٢﴾

او هر څوک چه وکړی یوه وړه گناه یا یوه لویه گناه بیا ولی (متهم کړی) په دی (گناه) سره کوم پاک سړی پس په تحقیق بار ئی کړ (پر ځان خپل) دیر غټ دروغ او گناه ښکاره.

تفسیر: یعنی هر څوک چه کومه وړه یا لویه گناه وکړی او بیا هغه د کوم بل بیگناه په غاړه ورواچوی نو په ده باندی دوه گناوی لازمیږی یو د دروغو د تهمت وبال بل د اصلی گناه وبال نو ښکاره شوه چه په دی سره چه (طمعه) په خپله گناه کړی وه او بیا ئی د یهودی (زید) په غاړه کښی واچوله د ده د گناه بار لا دروند شو او هیڅ یوه گټه ور په برخه نشوه او ښکاره ده چه گناه لویه وی که وړه د هغی کفاره او علاج یواځی په خالصه توبه سره کیږی او بل څه علاج نه لری.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهٗ لَهَمَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ
اَنْ يُّضِلُّوْكَ ؕ وَمَا يُضِلُّوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّوْنَكَ مِنْ
شَيْءٍ ؕ وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ
مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ؕ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيْمًا ﴿١١٣﴾

او كه چيرى نه وى فضل (احسان) د الله پر تا باندى او رحمت (مهربانى) د ده نو هرومرو (خامخا) قصد كړى ؤ يوى طائفى له دوى د دى چه تير باسى تا (او ګمراه كړى پخپل قصد سره تا)؛ او نه تير باسى دوى مګر ځانونه خپل او نشي ضرر رسولى تاته د هيڅ شى؛ او نازل كړى دى الله پر تا باندى (اى محمده!) كتاب او حكمت (شرعى احكام، عميق اسرار) او درښوولى ئى دى تاته هغه (خبرى) چه ته نه وى پوهيدلى (پرى) او دى فضل (احسان رحمت) د الله پر تا باندى ډير لوى.

تفسير: دا خطاب د رسول كريم (عليه افضل الصلوٰة والتسليم) په لورى دى. او د خائنانو د چل او فريب اظهار او د ده مبارك د عصمت او د شان عظمت دى او د دى خبرى اعلام دى چه رسول الله صلى الله عليه وسلم په علمى كمال كښې (چه له ګردو (تولو) كمالاتو ځنى افضل او اول او پر ګردو (تولو) باندى فائق دى) هم اعلىٰ او اولىٰ دى او د الله تعالىٰ فضل او كرم پر ده باندى داسى بى نهايت دى چه زمونږ په بيان او پوهه كښې له سره نشي راتلى او د دى خبرى په لورى اشاره ده كوم خيال چه په اول كښې ده ته د غله په برائت او د يهودى په سرقت باندى پيدا شوى ؤ د هغه د ظاهرى اسبابو او عواملو د ليدلو او د اقوالو او شهاداتو له اوريدلو ځنى ؤ نه دا چه هغه ئى بيخى رښتيا او صحيح ګڼلى ؤ او په هغه كښې «**ميلان عن الحق**» يا «**مداهنة فى الحق**» له سره نه وه او په دومره يوه خبره كښې هيڅ كومه خرابى نه وه بلكه د هم داسى يو كار كيدل ضرورى ؤ كله چه د الله تعالىٰ په فضل سره حقيقت ورڅرګند شو نو بل هيڅ يوه وسوسه باقى پاتى نه شوه او له دغو ګردو(تولو) خبرو څخه مقصود دا دى چه وروسته له دى نه هغه تير ايستونكى ستاسى د تير ايستلو او فريب وركولو ځنى لاس ونيسى او مايوس شى او تاسى سم له خپل عظمت او تقدسه له غور او احتياط څخه كار واخلئ!. والله اعلم.

لَا خَيْرَ فِيْ كَثِيْرٍ مِّنْ نَّجْوٰىهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ

مَعۡرُوۡفٍ اَوۡ اِصۡلَاحٍۢ بَيۡنَ النَّاسِ ؕ وَمَنۡ يَّفۡعَلۡ ذٰلِكَ ابۡتِغَآءَ مَرۡضَاتِ اللّٰهِ فَسَوۡفَ نُـؤۡتِيۡهِ اَجۡرًا عَظِيۡمًا ﴿١١٤﴾

نشته هیڅ خیر په ډیرو کښې له پټو خبرو (مشورو) د دوی نه مګر (خیر شته په پټو خبرو) د هغه چا چه امر کوی په صدقه کولو یا په معروف (نیک کار) یا په اصلاح (روغه) په منځ د خلقو؛ او هر څوک چه وکړی دغه (صدقه، معروف، اصلاح) دپاره د غوښتنی د رضا (خوښی) د الله پس ژر به ورکړو مونږ ده ته اجر (ثواب) ډیر لوی.

تفسیر: منافقانو او حیله ګرانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په غوږ کښې پټې خبری کولی تر څو چه په هغو سره په خلقو کښې خپل اعتبار زیات کړی او پخپلو منځو کښې به ئې هم چتی پټی (بیکاره) خبری سره کولی او د یوه او بل غیبت یا شکایت به ئې سره کاوه، نو ځکه ارشاد وشو هغه کسان چه په خپلو منځو کښې د یو بل په غوږونو کښې خبری او مشوری کوی د دوی زیاتری مشوری له خیر څخه تشې وی د صافو او رښتیا خبرو پټولو ته څه حاجت دی؟ هو! په کومه خبره کښې چه تیرایستل او فریب وی دوی هغه په پټه کوی نو ښایی چه د صدقې او د خیرات خبری په پټه وکړئ! چه اخیستونکی پری ونه شرمیږی یا که کوم ناپوه په خپلی غلطی باندی پوهوی، یا که کومه ښه خبره او صحیحه مسئله وروښیی نو ښایی چه هغه په پټه سره ووایی چه هغه ته ندامت رانشی یا که د دوه ؤ تنو په منځ جنګ وی او دوی د قهر او غصی له امله (وجی) روغی ته غاړه نه ږدی نو ښایی چه اول کوم یو داسی تدبیر وسنجوی (جوړ کړی) چه په هغو سره د دوی دواړو په منځ کښې روغه وشی او بیا دوی ښه وپوهوی تر دی چه په دا ځای کښې د «توریی - پټولو» اجازه هم شته. په آخر کښې فرمائی «هر څوک چه دا ذکر شوی امور د الله تعالیٰ رضا او خوښی له پاره کوی هغه ته به عظیم الشان ثواب ورعنایت کیږی یعنی په هسی ښو کارونو کښې دی ښایی ریاکاری او دنیوی اغراض مقصود نه وی (ځینو د «بصدقة او معروف» تفسیر داسی کړی دی په خیرات ورکولو یا په قرض ورکولو یا د مظلوم په اعانت یا په هر نیک کار کښې. یا مراد له «صدقې» ځنی «زکوٰة» او له «معروف» څخه «خیرات» مقصود دی.)

وَمَنۡ يُّشَاقِقِ الرَّسُوۡلَ مِنۡۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَـهُ الۡهُدٰى وَيَـتَّبِعۡ غَيۡرَ سَبِيۡلِ الۡمُؤۡمِنِيۡنَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى وَنُصۡلِهٖ جَهَـنَّمَ ؕ وَسَآءَتۡ مَصِيۡرًا ﴿١١٥﴾

او هر څوک چه مخالفت کوی له رسوله وروسته له هغه چه ښکاره شوه ده ته سمه لاره او تابع شی (لاړ شی) بی له لاری د مؤمنانو نو وبه ګرځوو مونږ دی هغه لوری ته چه دی ورګرځیدلی دی او داخل به کړو مونږ دی جهنم (دوزخ) ته؛ او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعنی کله چه کوم یوه ته حقه خبره واضح شوی وی او وروسته له هغه بیا هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکمه مخالفت وکړی او له ګردو(تولو) مسلمانانو ځنی بیل او ځانته بله کومه جلا (جدا) لاره غوره کړی نو د ده د هستوګنی ځای جهنم دی. لکه چه هغه غله وکړه چه ذکر ئی پخوا تیر شو. د دی په ځای چه هغه په خپل قصور باندی معترف کیده او توبه ئی ایستله، د خپل لاس د پری کیدلو له ویری (مرتد شو او) مکی معظمی ته وتښتید او له نورو مشرکانو سره ملګری شو.
(فائده): اکابرو علماؤ له دی آیت ځنی دا مسئله هم رایستلی ده چه د امت د اجماع منکر او مخالف هم جهنمی دی. یعنی د امت اجماع منل هم فرض دی. په حدیث کښی وارد دی چه «د الله تعالیٰ حمایت او نصرت د مسلمانانو له تولګی سره دی. هر چا چه ځانته جلا (جدا) لاره غوره کړه هغه په دوزخ کښی ولوید» **(اللهم اعذنا منه!)**

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ

بیشکه الله نه کوی مغفرت (نه ښښی) دا چه شریک ونیول شی له ده سره او مغفرت کوی (ښښی) هغه (ګناه) چه ښکته وی له دی (شرک او کفر نه) هغه چاته چه اراده وفرمائی د «مغفرت ئی»؛

تفسیر: یعنی له شرک او کفر ځنی هره ښکته ګناه چه وی که الله تعالیٰ اراده وفرمائی ښښی ئی، مګر د شرک او کفر ښښل له سره نه کوی. او د مشرک او کافر له پاره ئی عذاب مقرر کړی دی. نو غلا او تهمت کول اګر که کبیره ګناه ده ـ مګر دا احتمال هم ؤ چه الله تعالیٰ په خپل رحمت سره هغه ښښلی وی لیکن کله چه هغه غل د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم څخه وتښتید او له مشرکانو سره ګډ او ملګری شو نو اوس د هغه د مغفرت احتمال هم له منځه ولاړ.
(فائده): له دی نه دا هم راښکاره شوه چه شرک هم دا نه دی چه د ماسویٰ الله عبادت وکړی شی، بلکه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کښی د بل کوم حکم غوره کول، هم شرک دی.

وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾

او هر څوک چه شریک ونیسی (کوم شی) له الله سره نو په تحقیق گمراه شوی دی په گمراهی لری (له حقه).

تفسیر: یعنی له هدایت څخه لری ولوید ـ ځکه چه له الله جل جلاله څخنی په صراحت سره منحرف شو. او د پاک الله په مقابل کښی ئی خپل معبود بل څوک وگرځاوه ـ او د شیطان مطیع شو او د الله تعالیٰ له اطاعت او د هغه له رحمت څخنی بیخی مستغنی شو. نو هر څوک چه دومره لری ولویږی، هغه به په څه ډول (طریقه) سره د الله تعالیٰ د رحمت او د ده د مغفرت مستحق شی! بلکه د داسی سړی مغفرت ښائی له حکمت څخنی مخالف وی. هم دا وجه ده چه داسی کسان له مغفرت څخنی بیخی مأیوس گرځول شوی دی. او مسلمان هر څومره چه سخت گنهگار هم وی، څرنگه چه د هغه خرابی یواځی د ده تر اعمالو پوری ده، او د ده عقیده او تعلق او توقع گرد (تول) صحیح او درست دی، نو ده ته هرومرو (خامخا) ژر یا وروسته هر کله چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی، مغفرت ور په برخه کیږی. **(اللهم ارزقنا المغفرة!)**

إِن يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ إِنَٰثًا وَإِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَٰنًا مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَّعَنَهُ ٱللَّهُ

نه بولی دوی (عبادت نه کوی دا مشرکان) بی الله نه مگر د ښځو او نه بولی (عبادت نه کوی دوی) مگر د شیطان سرکښ چه لری کړی ئی دی الله (له رحمته خپله).

تفسیر: یعنی هغه شیان چه دغو مشرکانو له الله تعالیٰ څخنی پرته (علاوه) خپل معبودان گرځولی دی په هغو کښی هغه بتان هم شامل دی چه دوی پر هغو باندی د ښځو غوندی نومونه ایښی دی. لکه «عزیٰ مناة نائلة او نور» او که حقیقت ته وگورئ! نو دغه مشرکان د ملعون او سرکښ شیطان عبادت کوی. او هم دی شیطان دا مشرکان تیرایستلی دی. او مشرکان په دی بت پرستی کښی د شیطان امر منی او د هغه زیاته خوښی ځان ته حاصلوی. په دی سره د مشرکانو انتهائی ضلالت او جهالت ښکارول مقصود دی. وگورئ! اول خو له دی څخه بل لوی ضلالت شته؟ چه بی له الله جل جلاله بل څوک خپل معبود وگرځوی؟، نو بیا چه معبود ئی گرځولی دی، څه شی دی؟ تیږی! (گټی) چه په هغو کښی هیڅ قسم حس او حرکت هم نشته. او د ښځو په نومونو سره هم موسوم دی. او د چا په وینا او ښوونه؟ د هغه شیطان په لمسونه چه د پاک الله له درباره مردود رټلی او ملعون شوی دی. نو آیا د دی ضلالت او جهالت بل کوم نظیر چیری پیدا کیدی

شي؟ او خورا (دير) لوی احمق هم دا خبره منلی شي؟

وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿١١٨﴾

او وويل (شيطان) چه خامخا به ونيسمه هرومرو (خامخا) زه (ای الله!) له بندګانو ستا نه يوه برخه مقرره کړی شوی.

تفسير: يعنی کله چه شيطان د سجدی په نه کولو سره ملعون او مردود شو نو په هغه وخت کښی ئی وويل «زه خو تباه او فنا شوم. مګر ستا له بندګانو د آدم عليه السلام له اولادی څخنی به زه يو معلوم مقدار او لويه برخه لمسوم او خطا باسم. او له خپله ځانه سره به ئی جهنم ته بيايم لکه چه په «الحجر» او په «بنی اسرائيل» او نورو سورتونو کښی مذکور دی. مطلب ئی دا دی چه شيطان له متمرد او ملعون کيدلو څخه علاوه خو له اولی ورځی راهيسی د ګردو (ټولو) بنی آدمانو دښمن او بدی غوښتونکی دی او خپله دښمنی ئی په صاف دول (طريقه) سره ښکاره کړی ده. نو اوس دا احتمال هم پاتی نشو چه ګواکی شيطان سره له خبث او ګمراهی ښايی چاته به د خير غوښتلو او ښه رسولو کومه خبره ورو ښيی بلکه دا لا څرګنده شوه، چه شيطان د بنی آدمانو ازلی دښمن دی او هر هغه شی چه شيطان راښيی هغه د بنی آدمانو د ګمراهی او تباهی او بربادی سبب ګرځی. بيا د هسی يو ګمراه او بدخواه اطاعت په څه اندازه جهالت او نادانی ده؟ د مقرری حصی اخيستلو يوه معنٰی دا هم ده چه ستا بندګان به پخپلو مالونو کښی ما لره هم يوه برخه ټاکی (مقرروی) لکه چه خلق بتانو جنياتو او پرته (علاوه) له الله نورو ته نذرونه او نيازونه ورکوی.

وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ ۚ

او زه به هرومرو (لازماً) ګمراه کړم خامخا دوی او هرومرو (لازماً) زه به په باطلو اميدو کښی خامخا واچوم دوی او هرومرو لازماً) زه به امر وکړم خامخا دوی ته چه پس هرومرو لازماً) څيروی به دوی خامخا غوږونه د چارپايانو او زه به هرومرو (لازماً) امر وکړم خامخا دوی ته پس هرومرو (لازماً) تغير به ورکړی دوی خامخا پيدايښت د الله ته.

تفسير: يعنی هغه کسان چه زما په برخه کښی راځی، دوی به له حقی لاری څخنی ګمراه کوم. او

د دوی په زړونو کښې به د دنیوی ژوندون او د فانی دنیا مینه اچوم او دوی به له قیامت، حساب او کتاب او نورو اخروی امورو څخه غافل کوم. او دا خبره به دوی ته ورښیم چه د څناورانو غوږونه څیری کړی او د بتانو په نامه ئې خوشی کړی. او د الله تعالیٰ پیدا کړی صورتونه او د هغو مقرری کړی څیری واړوی.

(فائده): د کافرانو دستور ؤ چه د غوا خوسی، د میږی (ګډی) وری او د اوښ جونګی به ئې د بت په نامه کول. او د هغو غوږونه به ئې څیرول، او په غوږونو کښې به ئې نښې اچولی بیا به ئې سرخوشی پریښودل د صورت بدلول لکه خصی کول یا په ستنو سره د بدن سوری کول او په هغه سره شنه یا بل دول (طریقه) خالونه ایښوول یا زرغون داغ ورکول یا د ویروکی پر سر باندی په کوم اسم او رسم سره کمڅی او بل رنګ ویښتان د بل چا په نامه پریښوول دی (یا په منهیاتو کښې د خپلو اندامو خوځول. یا د حلالو تحریم یا د حرامو تحلیل او نور) چه په مونږ مسلمانانو باندی لازم دی، چه له دغو ګردو (تولو) کارونو څنی خپل ځانونه وژغورو (وساتو). د ږیری کلول (خرئیل) هم په هم دی تغیر کښې داخل دی. او د الله تعالیٰ هر څومره احکام چه دی په هر یوه کښې تغیر کول دیره سخته خبره ده. هر هغه شی چه الله تعالیٰ حلال کړی دی، د هغه حرامول، یا ئې حرام حلال ګڼل. انسان له اسلام څنی باسی. نو هر څوک چه په داسی خبرو کښې مبتلا وی: په یاد دی ولری، چه د هغه شیطان په همغه تاکلی (مقرره) برخه کښې داخل دی، چه ذکر ئې اوس تیر شو.

وَمَنْ يَّتَّخِذِ الشَّيْطٰنَ وَلِيًّا مِّنْ دُوْنِ اللهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِيْنًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيْهِمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ اِلَّا غُرُوْرًا ﴿١٢٠﴾ اُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۡ وَلَا يَجِدُوْنَ عَنْهَا مَحِيْصًا ﴿١٢١﴾

او هر څوک چه ونیسی شیطان دوست بی له الله نو په تحقیق زیان ئې وکړ زیان ښکاره. وعده کوی (شیطان) له دوی سره او په باطلو امیدونو کښې غورځوی دوی. او نه کوی وعده له دوی سره شیطان مګر په فریب دغه (تابعان د شیطان) ځای د دوی جهنم (دوزخ) دی او نه به مومی دوی له دی دوزخه هیڅ ځای د تیښتی (او خلاصی).

تفسیر: یعنی کله چه د شیطان خباثت او شرارت، او د ده د عداوت کیفیت ښه معلوم شو، نو اوس په دی کښې هیڅ شک پاتی نشو. هر هغه څوک چه له خپل حقیقی معبود څخه منحرف او د شیطان موافقت کوی، په سختو نقصانونو کښې لویږی د شیطان ټولی وعدی او امیدونه محض

فریب دی او نتیجه ئی داسی کیږی چه د دوی د ګردو (ټولو) د هستوګنی ځای دوزخ دی. او
له دوزخ څخه د دوی د وتلو هیڅ یو امکان نشته.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ
تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۭ وَعْدَ اللّٰهِ
حَقًّا ۭ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيْلًا ﴿١٢٢﴾

او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه (عملونه) نو ژر به
داخل کړو مونږ دوی په جنتونو کښی چه بهیږی له لاندی (د ماڼیو او ونو) د
دوی ویالی چه همیشه به وی دوی په دغو (جنتونو) کښی تل تر تله؛ وعده
کړی ده الله حقه (وعده)؛ او څوک دی زیات صادق (رښتینی) له الله نه په
خبره «او وعده» کښی.

تفسیر: یعنی هغه خلق چه د شیطان له فساد څخنی محفوظ دی او د الله تعالیٰ له ارشاده سره سم
ئی ایمان راوړی دی او ښه عملونه ئی کړی دی دوی به تل په داسی جنتونو او باغونو کښی ښه
ژوندون کوی چه د تل له پاره پکښی پسرلی وی او دا د الله تعالیٰ وعده ده چه له دی څخه د بل
هیچا وعده رښتیا کیدی نشی، نو بیا د هسی رښتیا او پخی وعدی پریښودل، او د شیطان په
دروغو خبرو باندی خطا وتل، څومره ګمراهی او په څه اندازه ځانته ضرر رسول دی؟

لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتٰبِ ۭ مَنْ يَّعْمَلْ سُوْۗءًا يُّجْزَ بِهٖ ۙ
وَلَا يَجِدْ لَهٗ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ يَّعْمَلْ مِنَ
الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَھُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰۗىِٕكَ يَدْخُلُوْنَ
الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُوْنَ نَقِيْرًا ﴿١٢٤﴾

نه دی (ثواب او عقاب مرتب) پر امیدونو (آرزوګانو) ستاسی او نه پر
امیدونو «آرزوګانو» د اهل د کتاب (بلکه پر ښو عملونو پوری مربوط دی)؛

هر څوک چه وکړي ناکاره کار نو جزا به ورکړه شي ده ته په هغه سره او نه به مومي دغه (گنهگار) د ځان دپاره بي له الله نه هيڅ ولي (دوست) او نه مددگار (چه دی له عذابه خلاص کړي) او هر څوک چه عمل وکړي له (ځينو) نيکو «کارونو» له نارينه ؤ او له ښځو حال دا چه دی مؤمن وي نو دغه (نيکوکاران) داخل به شي په جنت کښې او ظلم به ونشي په دوی (په اندازه) د نقير (هم يعني پر دوی په هيڅ شي کښې هيڅ ظلم نه کيږي).

تفسير: د کتابيانو يعني د يهودانو او نصرانيانو دا خيال ؤ، چه مونږ د الله تعالیٰ خاص بندگان يو او پر هغو گناهونو چه نور خلق نيول کيږي مونږ نه نيول کيږو، انبياء عليه السلام زمونږ حمايت کوي او مونږ ته نجات راکوي او د اهل الاسلام نادانانو به هم داسي خيال کاوه ـ نو الله جل جلاله وفرمايل چه نجات او ثواب د چا په اميد او خيال موقوف او منحصر نه دی، هر څوک چه بد کوي بد به مومي او ربړ (تکليف) به گالي (تيروي). هر څوک چه وي د الله تعالیٰ له حساب، کتاب او عذاب څخني ځان نشي ژغورلی (بچ کولی) او نه ئي څوک حمايت او طرفداري کولي شي. پاک خدای چه هر څوک ونيسي همغه ئي خوښي کوي او نجات ورکوي، لکه چه په هم دی لږه او خسيسه دنيا کښې چه الله تعالیٰ رنځ او درد د چا په برخه کړي، بي له الله جل جلاله بل هيڅوک هغه نشي تري لري کولی. هر هغه څوک چه ايمان ولري او نيک عمل وکړي نو هسي کسان به په جنت کښې داخليږي او د خپلو نيکيو پوره ثواب به مومي ـ خلاصه دا چه د ثواب او عقاب تعلق له عقائدو او اعمالو سره دی. د چا په اميد او آرزو سره هيڅ نشي کيدی ـ نو داسي اميدونه په لغته (لته) ووهيءِ! او په نيکو کارونو کښې زيار(محنت) وباسيءِ!، او همت وکړئ! (نقير هغه ډير نری شی ته وائي چه د خرما د زړي په نري چاود کښې وي.)

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾

او څوک دی ډير غوره له جهته د دين له هغه چا چه ايښې ئي وي مخ خپل (وچولی (تندی) يا ځان خپل) «خاص حکم د» الله ته حال دا چه دی نيکوکار وي او متابعت ئي کړي وي د ملت (دين) د ابراهيم حال دا چه دی حنيف ؤ (مائل ؤ له باطله حق ته) او نيولی دی الله ابراهيم دوست (خاص خپل).

تفسیر: پخوا معلومه شوه چه د الله تعالیٰ په نزد یواځې اعتقاد او اعمال اعتبار لري او خوشې چتي (بیکاره) هیلې (بهاني)، امیدونه او آرزوګاني هیڅ یوه نتیجه نه ورکوي اهل د کتابونو او نورو ګردو (تولو) لره هم دا کلیه قاعده مقرره ده چه په دې کښې اهل د اسلام ته اشاره ده یعني د حضرات صحابه ؤ رضی الله تعالیٰ عنهم تعریف او فضیلت او د اهل کتابو مذمت او خرابي ده. اوس په ښکاره ډول (طریقه) سره فرمایي چه په دیانت کښې له داسې سړي سره څوک مقابله کولی شي چه د الله تعالیٰ له حکمونو څخې غاړه نه غړوي، او په نیکو کارونو پسې له زړه ګرځي؟ او په رضتیا سره د حضرت ابراهیم علیه السلام د ملت او دین ښه متابعت کوي، چه هغه له ګردو (تولو) څخې ځان شکولی او له پاک الله سره ئې خپل تعلق او ارتباط تینګ کړی ؤ او پاک الله هم هغه په خپلې دوستۍ او خلت سره غوره کړی ؤ. ښکاره ده چه دا دري واړه صفتونه په حضرات صحابه ؤ (رضی الله تعالیٰ عنهم) کښې د کمال په توګه (طور) موجود وو نه په کتابیانو کښې، نو په دې قیودو سره د اهل کتاب هغه آرزو او هیله چه پخوا تیره شوه، بیخي باطله او چتي (بیکاره) ثابته شوه.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا ﴿١٢٦﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه شیان چه په آسمانونو کښې دي او هر هغه شیان چه په ځمکه کښې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً خلقاً او عبیداً)؛ او دی الله پر هر شي ښه احاطه کوونکی (په خپل علم او قدرت سره).

تفسیر: یعني په ځمکه او آسمان کښې څه شیان چه دي سره له آسمانونو او ځمکو د هغو ګردو (تولو) خالق الله تعالیٰ دی او دغه ګرد (تول) شیان د پاک الله بندګان، مخلوق، مملوک او د ده جل وعلا شانه په واک (اختیار) او قبضه کښې دي او پخپل رحمت او حکمت سره له هر چا سره هره معامله چه اراده ئې وفرمایي همغه کوي پاک الله هیچا ته څه اړه (حاجت) او احتیاج نه لري. هیڅوک دی په دې سره داده نشي او نه دې تیروځي چه زه ئې دوست او خلیل یم. او تولو خلقو د خیر او شر د ګردو (تولو) اعمالو په جزا او سزا کښې دې هیڅوک هیڅ یو تردد او اندیښنه ونه کړي!

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ۖ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتٰبِ فِي يَتٰمَى النِّسَاءِ الّٰتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ

وَالْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُوْمُوْا لِلْيَتٰمٰى بِالْقِسْطِ

طلب د فتوی کوی دوی له تانه په باب (د میراث د) ښځو کښی ووایه (ای محمده! دوی ته) چه الله فتوی (حکم) درکوی تاسی ته په (باب د) دوی کښی «او بل د» هغه شی «حکم درکوی» چه لوستلی شی پر تاسی په کتاب (قرآن) کښی په (باب د) یتیمانو ښځو کښی هغه چه نه ورکوئ تاسی دوی ته هغه (میراث) چه فرض کړی شوی دی دوی ته او مینه کوئ تاسی دی کار ته چه نکاح کړئ تاسی دوی او (حکم درکوی الله په حق) د ضعیفانو کښی له وړو هلکانو نه او (بل الله دا حکم درکوی) چه ودریږئ تاسی په حق د یتیمانو کښی په عدل (انصاف) سره (په میراث) او مهر کښی)؛

تفسیر: د دی سورت په اول کښی ئی د یتیمانو د حق د اداء کولو تاکید فرمایلی ؤ د یتیمو جونو اولیاء لکه د اکا زوی که پوه شی چه زه د دی پوره حق اداء کولی نشم، نو دی دی خپل ځان ته نه نکاح کوی! بلکه بل چاته دی په نکاح ورکړی! او دی دی د هغی حامی او کومکی (مددگار) شی نو مسلمانان د داسی جونو له نکاح کولو څخه ستانه (واپس) شول، خو له تجربی څخنی دا ورمعلومه شوه چه په ځینو ځایونو کښی د جونو په حق کښی هم دا بهتر ؤ چه د خپل «ولی» په نکاح کښی راشی او «ولی» د دی رعایت داسی کوی چه بل څوک ئی نه کوی. نو د دی له امله (وجی) مسلمانانو له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د داسی نکاح اجازه وغوښتله د دی استدعا په نسبت دا آیت نازل شو او دوی ته اجازه ورکړه شوه او وی فرمایل «هغه ممانعت چه پخوا له دی نه شوی ؤ هغه خاص په هغه صورت کښی ؤ چه د دوی حق په پوره دول (طریقه) سره اداء نه کړی او د یتیمانو د حق د اداء کولو تاکید ئی فرمایلی ؤ. او که څوک له یتیم سره د ښه سلوک او ښیگڼی (فائدی) په اراده نکاح تړی، نو اجازه ده».

(فائده): په عربو کښی داسی عام دستور ؤ چه ښځی، ووړکی او یتیمان به ئی له ځینو حقوقو څخنی بی برخی او محروم گرځول او دوی ته به ئی میراث نه ورکاوه او ویل به ئی چه میراث د هغه چا حق دی چه له دښمنانو سره وجنگیږی او له یتیمو جونو سره د دوی اولیاؤ نکاح تړله او د دوی په نفقه او مهر او کسوت او نورو کښی ئی کمی کوله او په مالونو کښی به ئی بیځایه تصرفات کول لکه چه د دی سورت په ابتداء کښی د دی خبری د امتناع تاکیدات تیر شول.

اوس په دی موقع کښی له څو رکوع څخه د مخه د کومو ارشاداتو سلسله چه جاری ده د هغو خلاصه دا ده د الله تعالیٰ حکم واجب الاتباع دی او د الله تعالیٰ د حکم په مقابل کښی د هیڅچا عقل، فکر، آرزو، دستور، حکم، قیاس بیخی د اعتبار وړ (لائق) او قابل کیدی نشی او د الله جل جلاله د حکم په مقابل کښی د بل چا د خبرو اوریدل او عمل پری کول او د الله تعالیٰ د

حکم پریښودل صریح کفر او ګمراهي ده او دا مضمون ئې په راز راز (قسم قسم) بلیغو تاکیداتو سره ظاهر او ښکاره کړ اوس د همغو پخوانیو آیتونو په حواله د ښځو او د یتیمو جونو د نکاح په متعلق ځینې نورې مسئلې هم راښیي، څو چه له دې تاکیداتو څخه وروسته د ښځو د حقوقو په ورکولو کښې د هیچا هیڅ یوه خبره پاتې نشي. روایت دی کله چه د ښځو د حقوقو په ورکولو کښې د هیچا هیڅ یوه خبره پاتي نشي. روایت دی کله چه د ښځو په نسبت زمونږ پاک رسول صلی الله علیه وسلم د میراث حکم ښکاره کړ نو د عربو ځینې مشران د محمد رسول صلی الله علیه وسلم په حضور کښې حاضر شول او په تعجب سره ئې وویل چه «مونږ آورو چه تاسی د لور او خور او مور او نورو ښځو له پاره د میراث ورکولو حکم صادر کړی دی او حال دا دی چه میراث د هغو میرو (خاوند) حق دی چه له دښمنانو سره جنګیږی او د غنیمت مالونه راوړی.» رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چه «بیشکه هم دا د الله تعالیٰ حکم دی چه ښځو لره دې هم میراث ورکړ شي!» او هم د دې ارشاد په لوری اشاره ده چه د ﴿ وَمَنۡ أَحۡسَنُ دِينٗا مِّمَّنۡ أَسۡلَمَ وَجۡهَهُۥ لِلَّهِ ﴾ مصداق حضرات صحابه کرام رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین دی چه د نکاح، مهر او د نفقې په معاملاتو کښې هم د خپلو تر لاس لاندې کسانو لږ څه حق تلفي نه کوي او د حضرت الٰهي جل جلاله د احکامو په مقابل کښې د خپلو منافعو او اغراضو او شخصي کارونو او قومي رسمونو او د ملي رواجونو له سره پروا نه کوي او هم دوی د الله تعالیٰ د حکم له مخالفته هم ویریږی او ځان ترې ژغوری (ساتي) او هر څه چه کوي د هغه اجازه په صاف دول (طریقه) سره آخلي او بیا ئې کوی. والله اعلم.

وَمَا تَفۡعَلُواْ مِنۡ خَيۡرٖ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِهِۦ عَلِيمٗا ﴿١٢٧﴾

او هر څه چه کوئ تاسی له خیر (نیکی) پس بیشکه چه الله دی پر هغه ښه عالم (او هغه هم لکه نور اشیاء ورمعلوم دی).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ ته ستاسی یوه یوه ذره نیکی هم معلومه ده نو د یتیمانو او ښځو په حق کښې هره ښیګڼه (ښه کار) چه وکړئ! د هغې ثواب هرومرو (خامخا) مومئ!

وَإِنِ ٱمۡرَأَةٌ خَافَتۡ مِنۢ بَعۡلِهَا نُشُوزًا أَوۡ إِعۡرَاضٗا فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَآ أَن يُصۡلِحَا بَيۡنَهُمَا صُلۡحٗاۚ وَٱلصُّلۡحُ خَيۡرٞۗ

او که کومه ښځه ویریده له میره (خاوند) خپله د سرکشی (د حقوقو په منع او د صحبت په ترک) یا د مخ ګرځولو (له مجلسه او خبرو) پس نشته هیڅ

گناه پر دغو دواړو په دی کښی چه صلح وکړی دوی پخپلو منځونو کښی یو شان صلح؛ او صلح کول خیر (ډیر غوره) دی؛

تفسیر: یعنی که کومه ښځه د خپل میړه (خاوند) زړه له خپله ځانه خپه ووینی. او د هغه د خوښی او متوجه کولو له امله (وجی) له خپل مهر یا نفقی او نورو ځنی لږ څه ورپرېږدی او هغه له خپله ځانه خوښ کړی نو په دی مصالحت کښی د هیچا په ذمه کښی هیڅ گناه نشته. د زوجینو په منځ کښی مصالحت او موافقت ډیره ښه خبره ده. هو! بی له سببه د ښځو خپه کول او ربړول (تکلیفولو) او بی له رضا د دوی په مال کښی تصرف کول گناه ده. (ځینو مفسرینو د دی صلحی صورت داسی لیکلی دی ښځه مهر یا نفقه میړه (خاوند) ته ورپرېږدی. کلاً یا بعضاً. یا خپل وار خپلی بنی ته خوشی کړی. او میړه (خاوند) دی طلاق نه ورکوی! او تری څنګ (دده) دی هم نه کوی! او خبری اتری دی ورسره کوی! او څوک وائی چه صلح دا ده چه د کاله واک (اختیار) دی مشری ته ورکړی! او ناسته ملاسته دی کشری سره وکړی!. والله اعلم)

وَأُحْضِرَتِ الْأَنفُسُ الشُّحَّ ۚ

او حاضر کړی شوی دی نفسونه حرص ته (او د زړونو په منځکښی بخیلی موجوده ده)

تفسیر: یعنی د هر چا په زړه کښی د خپل ځان نفع او د مال حرص او بخیلی شته. نو که ښځه نظر کوم مصلحت ته خپل میړه (خاوند) ته کومه نفع ورسوی، نو نارینه تری خوښیږی، (او که نارینه خپلی ښځی ته کومه نفع ورسوی نو دا تری خوشالیږی، لیکن د حرص بخیلی، اعراض او بی پروائی له کبله (وجی) میړه (خاوند) ته غاړه نه ږدی، او له خپلو حقوقو لږ څه هم نه ورته تیریږی، او میړه (خاوند) هم د ښځی ښه ساتلو او د دی د ټولو حقوقو اداء کولو ته نه تیاریږی.)

وَإِن تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾

او که نیکی وکړئ تاسی! (له خپلو ښځو سره) او پرهیز وکړئ تاسی (له نشوزه او خصومته) نو بیشکه چه الله دی په هغه شی چه کوی ئی تاسی (له محبته او خصومته) ښه خبردار (نو ستاسی د عمل سره به سمه جزا درکړی).

تفسیر: یعنی که له ښځو سره ښه سلوک وکړئ! او له بدسلوکی او جنگونو او جنجالونو ځانونه

وژغورئ! (بچ کړی) نو الله تعالیٰ ستاسی له ګردو (ټولو) خبرو څښتن خبردار دی، د نیکی ثواب به هرومرو (خامخا) تاسی ته درکوی. ښکاره ده چه په دی صورت کښی اعراض او خپګان نه پیښیږی. او رضا کولو او له خپل حق څخه د تیریدلو ضرورت نه پاتی کیږی.

وَلَنْ تَسْتَطِيْعُوْٓا اَنْ تَعْدِلُوْا بَيْنَ النِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيْلُوْا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوْهَا كَالْمُعَلَّقَةِ ؕ

او له سره به طاقت رانه وړئ تاسی (ای د ډیرو ښځو میړونو ـ خاوندانو!) د دی چه عدل وکړئ (او برابر والی وساتئ په هر شی کښی) په مابین د ښځو خپلو کښی اګر که ډیر حرص وکړئ تاسی (عدل ته) نو مخ مه ګرځوی. تاسی (له یوی ښځی) په کامل مخ ګرځولو سره چه پس پریږدئ تاسی دا (ښځه) په شان د ځوړندی شوی؛ چه نه ئی طلاقوئ! او نه د میړانی معامله ورسره کوئ!

تفسیر: یعنی که څو ښځی ستاسی په نکاح کښی وی او دغه ستاسی له لاسه نه کیږی چه د زړه مینه، او په هر امر کښی بیخی د مساوات او برابری رعایت له هری یوی سره وکړئ! نو داسی ظلم او تیری هم مه کړئ!، چه بیخی یوه لوری ته وښوئیږئ! او میلان وکړئ! او هغه بله ښځه همغسی په منځ کښی ځوړنده پریږدئ! نه ئی هوسا (خوشاله) او آرامه ساتئ! او نه ئی بیخی جلا (جدا) کوئ چه له بل چا سره خپله نکاح وتړی.

وَاِنْ تُصْلِحُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۱۲۹﴾

او که اصلاح وکړئ تاسی (له خپلو ښځو سره) او پرهیز وکړئ (له ظلمه) نو بیشکه چه الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (د اجر او ثواب په انعام سره)

تفسیر: یعنی که د اصلاح او د مصالحت معامله وکړئ! او حتی المقدور له ظلم، تعدی او حق تلفی څخه خپل ځانونه وژغورئ!،(وساتی) نو الله تعالیٰ بښونکی دی.

وَاِنْ يَّتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِّنْ سَعَتِهٖ ؕ وَ كَانَ اللّٰهُ وَاسِعًا حَكِيْمًا ﴿١٣٠﴾

او كه سره بيل شول دواړه (زوجين په طلاق سره) نو بې پروا به كاندي الله هر يو له دوى نه له فراخى خپلې؛ او دى الله فراخ (رحمت فضل احسان د ده) تدبير والا (چه هر كار له حكمت او مصلحت سره سم كوي).

تفسير: يعنى كه زوجين بيلوالى غوره كړى او د طلاق وار ورسيږى، نو هيڅ حرج نشته، الله تعالىٰ د هر يوه كار جوړونكى دى، او د گردو (تولو) حاجاتو پوره كوونكى دى، په دى كښې دى لورى ته اشاره ده، چه ښائى زوجه په راحت او هوسائى (آرام) كښې وساتله شى! او ايذاء او رنځ (تكليف) ورته ونه رسوى! او كه داسى ښه ژوندون ئى له لاسه پوره نه وى، نو بيا ښه ده چه طلاق وركړى. والله اعلم.

وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ ؕ وَاِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا حَمِيْدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿١٣٢﴾

او (خاص) الله لره دى هر هغه شيان چه په آسمانونو كښې دى او هر هغه شيان چه په ځمكه كښې دى (سره د آسمانو او ځمكى ملكاً، خلقاً او عبيداً)؛ او خامخا په تحقيق حكم كړى دى مونږ هغو كسانو ته چه وركړى شوى دى دوى ته كتاب پخوا له تاسى او (هم خاص حكم كړى دى مونږ) تاسى ته د دى چه وويريږى! له الله او كه تاسى كافران شئ! نو بيشكه خاص الله لره دى هر هغه شيان چه په آسمانونو كښې دى او هغه شيان چه په ځمكه كښې دى (سره د آسمانو او ځمكى ملكاً، خلقاً او عبيداً) او دى الله غنى (ډير بې پروا له هر چا او هر شي) ښه ستايلى شوى (په ډيرو ښو صفاتو سره). او خاص الله لره دى هغه شيان چه په آسمانونو كښې دى او هغه شيان چه په ځمكه كښې دى (سره له آسمانونو او ځمكى ملكاً، خلقاً او عبيداً)؛ او بس دى الله وكيل (ښه كار جوړوونكى).

تفسیر: له پاسه د ترغیب او ترهیب د ذکر سلسله جاري وه. یعني د الله تعالیٰ د حکم اطاعت کول او د هغه له مخالفت څخه ځان ژغورل (ساتل) گردو (تولو) ته ضروري دي او د الله تعالیٰ د احکامو په مقابل کښې د بل چا خبرې ته غوږ کیښودل له سره روا نه دي. په منځ کښې ئې د یتیمانو او ښځو په نسبت څو داسې حکمونه بیان کړل چه خلق پرې اخته وو اوس بیا همغه ترغیب او ترهیب بیانوي. د دې دواړو آیتونو خلاصه دا ده چه تاسې او له تاسې څخه گردو(تولو) پخوانیو خلقو ته دا حکم آورول شوی دی چه له الله تعالیٰ څخه وویرېږئ! او د ده له احکامو څخه نافرماني مه کوئ! او ترې غاړه مه غړوئ! نو که اوس څوک د الله جل جلاله حکم نه مني نو الله جل جلاله د گردو (تولو) شیانو مالک دی او د هیچا پروا نه لري یعني دې خپل ځان ته نقصان رسوي او پاک الله ته هیڅ یو تاوان نشي رسولی که د الله تعالیٰ احکام ومنئ! نو په دې باور ولرئ! چه الله جل وعلیٰ شانه چه د گردو (تولو) شیانو مالک دی. ستاسې گرد (تول) کارونه درجوړوي. درې ځلې ئې وفرمایل هر هغه شیان چه په گردو (تولو) آسمانونو او ځمکه کښې دي د الله تعالیٰ دي.

له (۱) نه کشائش او وسعت مقصود دی. یعني د هغه په دربار کښې د هیڅ یو شي کمی نشته.

له (۲) نه د بې نیازی او بې پروایي بیان مقصود دی. یعني که تاسې منکران یئ، الله (جل جلاله) د هیچا پروا نه لري.

له (۳) نه د رحمت او د کار جوړولو اظهار دی په دې شرط سره چه تاسې پرهیزگاران او متقیان اوسئ!

اِنۡ یَّشَاۡ یُذۡهِبۡکُمۡ اَیُّهَا النَّاسُ وَیَاۡتِ بِاٰخَرِیۡنَ ؕ وَکَانَ اللّٰهُ عَلٰی ذٰلِکَ قَدِیۡرًا ﴿۱۳۳﴾

که اراده وفرمایي (الله د بیولو او مړه کولو ستاسې) نو بوبه ځي تاسې (په موت سره) ای خلقو! او رابه ولي نور خلق (په پیدا کولو سره)؛ او دی الله پر دغه (اعدام او ایجاد هم) ښه قادر (او پوره قدرت لري).

تفسیر: یعني الله تعالیٰ پر دې باندې هم قادر دی چه تاسې گرد (تول) سره فناء کړي او د دنیا له مخې څخه مو لرې کړي او ستاسې په ځای نور مطیعان او حکم منونکي خلق پیدا کړي. له دې ځنې هم د الله تعالیٰ د بې پروایي او د استغناء اظهار دیر ښه راښکارېدی او غاړه غړوونکو ته هم پوره تهدید او تخویف وشو.

مَنْ كَانَ يُرِيْدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ؕ

هر څوک چه وی چه وغواړی ثواب (بدل) د دی دنیا نو دی په نزد د الله ثواب (بدل) د دنیا او (ثواب) د آخرت؛

تفسیر: یعنی که تاسی د الله تعالیٰ د احکامو متابعت وکړئ!. نو تاسی ته د دنیا او آخرت د دواړو ثوابونه او اجرونه درکول کیږی نو بیا یواځی په دنیا پسی گرځیدل او د الله تعالیٰ د احکامو د نه منلو په اثر له آخرت (بلکه له دنیا) څخه هم ځان محروم او بی برخی گرځول لویه نادانی ده.

وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا بَصِيْرًا ﴿١٣٤﴾ ع

او دی الله ښه اوریدونکی (د ټولو اقوالو) ښه لیدونکی (عالم په پټو او ښکاره ؤ)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ ستاسی کرد (ټول) کارونه وینی او ستاسی گردی (ټولی) خبری اوری هر شی چه غواړئ که اراده وفرمایی نو همغه به درکوی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ ۚ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) اوسئ تاسی ټل محکم ولاړ! په انصاف سره شاهدان (خاص) دپاره د الله اگر که وی (دا شاهدی) پر نفسونو ستاسی (چه زیان مو وی پکښی) یا «په» والدینو (مور او پلار ستاسی) یا «په» اقاربو (خپلوانو ستاسی)،

تفسیر: یعنی ښایی چه په رښتیا او د الله تعالیٰ له حکم سره سمه شاهدی ورکړئ! اگر که په دی حقه شاهدی کښی ستاسی یا ستاسی د کوم عزیز او قریب خپلوان زیان هم وی هره هغه خبره چه رښتیا وی ښایی چه په ښکاره ډول (طریقه) سره اظهار کړه شی! او د دنیوی نفعی له پاره

اخروی نقصان وانخلئ!

إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰٓ أَن تَعْدِلُوا ۚ

که وی دغه (مشهود علیه او مشهود له) غنی (شتمن) له فقیر «محتاج» نو الله ډیر خیر غوښتونکی دی پر دوی (له تاسی نه)؛ نو مه کوئ تاسی متابعت د هوا (د نفساني خواهشونو) کله چه انصاف کوئ تاسی، (او له حقه مه تیریږئ! یا چه عدول وکړئ له حقه)

تفسیر: یعنی په رښتیا شاهدی کښی د خپلی کومی نفسانی غوښتنی متابعت ونه کړئ! چه د شتمنو رعایت وکړئ! او پر محتاجو باندی ورحمیږئ! او حقه خبره پته کړئ! هر هغه شی چه حق وی همغه ووایئ الله تعالیٰ له تاسی څخنی زیات د هغوی د خیر او ښیګڼی (فایدی) اراده لری او د دوی په مصالحو باندی ښه پوه او خبردار دی او د ده په دربار کښی د هیڅ شی کمی نشته.

وَإِن تَلْوُۥٓا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾

که واړوئ تاسی (خپلی ژبی) یا څنګ وکړئ تاسی (له شاهدی نه) نو بیشکه الله دی پر هر هغه شی چه کوئ (یی) تاسی ښه خبردار (نو سم د عمل سره به سمه جزا درکړی).

تفسیر: د ژبی اړول دا دی چه رښتیا خبره ووایی مګر خو په ژولی ژبه سره او په پیچلو او تاو کړیو الفاظو چه د هغو له اوریدلو څخنی اوریدونکی په شبهه کښی لویږی یعنی صافه صافه او رښتیا خبره نه وایی او ځان تری ژغورل (بچ کول) او په څنګ (ډډه) کیدل دا دی چه پوره خبره ونه وایی بلکه هغه خبری چه په کار راځی هغه پریږدی. نو په دی دواړو صورتونو کښی ئی اګر که دروغ نه دی ویلی، مګر د حق د نه ښکاره کولو له امله (وجی) ګنهګاریږی او ښائی چه هرومرو (خامخا) شاهدی پوره او په رښتیا او ښکاره الفاظو ورکړه شی! (یا دا چه د شهادت له اداء څخه مخ واړوئ!، او پټ ئی کړئ!).

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَالْكِتٰبِ الَّذِيْ نَزَّلَ عَلٰى رَسُوْلِهٖ
وَالْكِتٰبِ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ ۭ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰۗىِٕكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًۢا بَعِيْدًا ﴿١٣٦﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) ثابت او خالص کړئ تاسی ایمان (یقین) خپل پر الله او رسول د ده (محمد) او په هغه کتاب (قرآن) چه توته توته ئی نازل کړی دی پر رسول خپل (محمد) باندی او پر هغه کتاب چه تول ئی یو ځل نازل کړی دی پخوا (له قرآنه پر نورو رسولانو) او هر څوک چه کافر شی پر الله او پر ملائکو (پرښتو) د دغه (الله) او پر کتابونو د دغه «الله» او پر رسولانو د دغه «الله» او پر ورځی آخری (چه قیامت دی) نو په تحقیق گمراه شوی دی په گمراهی لری سره (له حقه).

تفسیر: یعنی هر څوک چه ایمان راوړی نو ضرور دی چه د الله تعالیٰ پر گردو (تولو) احکامو او ارشاداتو د زړه یقین ولری که د الله تعالیٰ له احکامو او ارشاداتو څخنی پر یوه حکم هم یقین ونه کړی، نو هغه مسلمان نه دی. او تش د ژبی وینا او د خولی اظهار هیڅ کوم اعتبار نه لری.

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا ثُمَّ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا ثُمَّ ازْدَادُوْا
كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيْلًا ﴿١٣٧﴾ۭ

بیشکه هغه کسان (یعنی یهودان) چه ایمان ئی راوړی دی (په موسیٰ) بیا کافران شوی دی (په عبادت د خسی سره) بیا ئی ایمان راوړی دی (په توبه ایستلو سره) بیا کافران شوی دی (په انجیل او عیسیٰ باندی) بیا زیات شوی دی له جهته د کفره (په محمد باندی) نه دی الله چه مغفرت وکړی دوی ته او نه چه وښیی دوی ته سمه صافه لاره (څو چه دوی په خپل کفر کښی دوام لری).

تفسیر: یعنی په ظاهر کښی مسلمانان او په زړه کښی مذبذب پاتی وو. او په آخر کښی بی له یقین کولو مره شول نو دوی ته د نجات لاره نه مونده کیږی دوی کافران دی او ظاهری

مسلمانی ئی هیڅ په کار نه ورځی له دی نه منافقین مراد دی او ځینی وایی چه دا آیت د یهودانو په باره کښی نازل شوی دی چه رومبی ئی ایمان راوړ بیا د خسی په عبادت کولو سره کافران شول بیا ئی توبه وکړه او مؤمنان شول بیا له عیسیٰ علیه السلام څخه منکران او پری کافران شول وروسته له دی د محمد رسول الله (صلی الله علیه وعلیٰ آله واصحابه وسلم) له رسالته ئی هم انکار وکړ او په کفر کښی ئی لا پسی ترقی وکړه.

بَشِّرِ الْمُنٰفِقِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمَا ﴿١٣٨﴾ اِلَّذِيْنَ يَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ط اَيَبْتَغُوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ﴿١٣٩﴾

زیری ورکړه (ای محمده!) منافقانو ته په دی چه بیشکه شته دوی ته عذاب دردناک هغه کسان چه نیسی دوی کافران دوستان (خپل) بی له مؤمنانو؛ آیا لټوی دا (منافقان) په نزد د دی (کفارو) عزت پس بیشکه (دنیوی او اخروی) عزت خاص الله لره دی ټول.

تفسیر: یعنی منافقان چه له مسلمانانو ځنی جلا (جدا) کیږی او که کافرانو سره دوستی کوی د هغوی له پاره سخت عذاب دی. د منافقانو دغه خیال چه «مونږ ته د کفارو د ناستی او ولاړی له امله (وجی) دنیوی عزت رسیږی» بیخی غلط دی. ځکه چه ګرد (ټول) عزتونه د الله تعالیٰ له خوا دی هر څوک ئی چه اطاعت کوی د ده په برخه عزت رسیږی. خلاصه ئی داسی شوه چه داسی خلق به په دنیا او آخرت دواړو کښی خوار او ذلیل اوسی.

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى الْكِتٰبِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوْا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوْضُوْا فِىْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖٓ ۖ اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ ط اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْكٰفِرِيْنَ فِىْ جَهَنَّمَ جَمِيْعًا ﴿١٤٠﴾

او په تحقیق (پخوا) نازل کړی دی (الله) پر تاسی په کتاب (قرآن) کښې دا «حکم هر کله چه واوریدل تاسی (په یوه مجلس کښې) آیاتونه د الله چه کفر (او انکار) کولی شي په دی آیتونو او مسخری کولی شي په هغو پوری نو مه کینئ تاسی له دوی سره (ای مؤمنانو)! تر هغه پوری چه مشغول شي دوی په خبره بله کښې (که نه) په تحقیق تاسی به (هم) په دی وخت کښې د هغو په شان شئ! (په گناه کښې) بیشکه چه الله یو ځای کوونکی دی د منافقانو او د کافرانو په جهنم (دوزخ) کښې د ټولو (په یو ځای کښې).

تفسیر: یعنی ای مسلمانانو! الله تعالیٰ پخوا له دی نه په قرآن عظیم الشان کښې تاسی باندی داسی حکم نازل کړی دی؛ «په هر هغه مجلس کښې چه د الله تعالیٰ پر احکامو تمسخر او له هغو څخه انکار کیږی هلته له سره مه کینئ که نه تاسی هم همغسی گڼل کیږئ. هو! که هغوی په نورو خبرو که مشغول دی نو په هغه وخت کښې له هغوی سره د کیناستلو هیڅ ممانعت نشته.» د منافقانو په مجلسونو او مرکو کښې د الله تعالیٰ له احکامو او آیتونو څخه انکار او وریاندی تمسخر کیده نو په دی مناسبت دا آیت نازل شو او دا چه ئې وفرمایل حکم نازل شوی دی پر تاسی باندی دی آیت ته اشاره ده ﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ ﴾الآية ـ چه پخوا له دی نه نازل شوی ؤ.

(فائده): له دی نه معلومه شوه هر هغه څوک چه په مجلس کښې په خپل دین باندی طعن او عیب آوری او بیا هلته کیني او آوری ئې اگر که هغه په خپله څه ونه وایی «منافق» دی.

الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِن كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ وَإِن كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُم مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

هغه منافقان چه همیشه منتظر دی (حوادثو) ستاسی ته، نو که ؤ تاسی ته بری له (لوری) د الله نو وایی دا (منافقان مسلمانانو ته) چه آیا نه وو مونږ له تاسی سره؟ او که وه کافرانو ته برخه (د بری) نو وایی دا (منافقان کفارو ته) چه آیا غالب شوی نه وو مونږ پر تاسی او (آیا) ومو نه ژغورلئ (بچ مو نه کړی) تاسی له مؤمنانو څخنی؟

تفسیر: یعنی دا منافقان هغه کسان دی چه پرله پسی ستاسی د کمی په انتظار کښې دی. بیا

که بری (فتح) ستاسی په برخه شوه نو تاسی ته وایی «آیا مونږ له تاسی سره نه وو؟ (بلکه وو) د ولجی(غنیمت) په مال کښې مونږ هم له خپلو ځانونو سره شریک کړئ!» او که کافرانو ته په جنګ کښې څه شی په لاس ورشی یعنی کفار غالب شی نو هغوی ته وایی «آیا مونږ تاسی باندی غلبه نه وه کړی؟ یعنی پر تاسی باندی غالب او په دی قادر وو چه تاسی قتل کړو خو مونږ له تاسی ځنی لاس واخیست نو آیا مونږ ستاسی حفاظت نه دی کړی؟ آیا مونږ تاسی د مسلمانانو له ضرره نه وی ژغورلی (بچ کړی)؟ نو په ولجه (غنیمت) کښې مونږ ته هم برخه راکړئ!»
(فائده): له دی ځنی معلومه شوه که څوک سره له دی چه په حقانی دین کښې هم وی او له ګمراهانو سره پټی خبری او ځان ته جوړښت لری نو دا وضعیت ئی هم د «نفاق» خبره ده.

فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ وَلَنْ يَّجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكٰفِرِيْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ سَبِيْلًا ﴿١٤١﴾

نو الله به فیصله وکړی په منځ ستاسی کښې په ورځې د قیامت کښې؛ او له سره به ونه ګرځوی الله دپاره د کافرانو پر مؤمنانو باندی هیڅ لاره (د حجت او د بری).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ ستاسی او د دوی په منځ کښې حکم او فیصله کوی چه تاسی جنت ته بیایی او دوی په دوزخ کښې اچوی. په دنیا کښې هر څه چه د دوی له لاسه کیږی هغه دی وکړی! خو نتیجی به ئی وګوری. مګر سره له هغه دوی د مؤمنانو هیڅ شی نشی خرابولی او نه ئی له منځه لری کولی شی! چه هم دغه (مسلمانانو ته ضررونه) د دوی د زړه آرزو او تمنا ده.

اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ۚ

بیشکه چه منافقان تګی کوی (په اظهار د اسلام او اخفاء د کفر) له الله سره او الله سزا ورکوونکی دی د دوی (د دوی د تګی په سبب).

تفسیر: یعنی په زړه کښې کافر او په ښکاره مسلمان دی. څو د دواړو خواؤ له ضرر او ایذاء څخه محفوظ پاتی وی او له دواړو خواؤ ګټی او فائدی واخلی؛ (حق سبحانه وتعالیٰ) د دوی د دی غولونی او تګی دا سزا ورکړه چه د هغوی ګرد (تول) شرارتونه او پټ خباثت ئی خپل پاک نبی صلی الله علیه وسلم ته ښکاره کړ. او دوی ئی داسی ذلیل او خوار کړل چه بیخی له کاره ووتل. او د هیڅ اعتبار وړ (لایق) نه شول. او ګرد (تول) چلونه او فریبونه ئی مسلمانانو ته

ښکاره شول او هغه سزا چه دوی ته به آخرت کښې وررسیږي هغه ئې هم را څرګنده کړه، لکه چه په راتلونکو آیتونو کښې ئې ذکر راځي خلاصه ئې دا چه د دوی له دغې تګې څښې هیڅ ونشو او د الله تعالیٰ له لورې دوی په داسې یوه مغالطه کښې ولویدل چه دنیا او آخرت دواړه د دوی له لاسه لاړل.

وَإِذَا قَامُوٓا إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُوا كُسَالَىٰ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾

او هر کله چه پاڅیږي دغه (منافقان) لمانځه ته نو پاڅیږي سست کاهلان ښیي دوی خلقو ته (ځان خپل چه مونږ هم مسلمانان یو) او نه یادوي دوی الله مګر (ریایي یادول) لږ.

تفسیر: یعنې لمونځ چه نهایت ضروري او خالص عبادت دی او د هغه په اداء کولو کښې هیڅ یو قسم ځاني او مالي ضرر او اندیښنه هم نشته منافقان له هغه څخه هم ځانونه باسي او که کله ئې له مجبوریته کوي هغه هم تش د ریا او د نورو د ښوولو او تیرایستلو له پاره ئې کوي، څو نور د دوی له کفر څخه خبر نشي او مسلمانان وګڼل شي. نو بیا له داسې خلقو څخه د څه خیرې توقع کیدی شي او دوی څرنګه مسلمانان کیدی شي؟

مُّذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ ۚ وَمَن
يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾

په دې حال کښې چه دوی متحیران مترددان دي په منځ د دغه (ایمان او کفر) نه (بیخي) په طرف د دغو (مؤمنانو دي په باطن کښې) او نه بیخي په طرف د هغو (کفارو) دي (په ظاهر کښې)؛ او هر څوک چه ګمراه (ئې) کړي الله نو له سره به نه مومې ته ده ته لاره (د حق).

تفسیر: یعنې منافقان خو بیخي په تردد او حیرت کښې دي نه دوی په اسلام باندې اطمینان لري او نه په کفر داده دي او په سخته پریشاني کښې مبتلا دي. کله یوه لورې ته تمائل کوي او کله بل لورې ته خپل میلان ښکاروي. او الله تعالیٰ چه د هر چا د ګمراهي او پریشاني اراده

وفرمايي نو هغه به د نجات لاره چيرى ومومي؟

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ
أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ
الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾

اى هغو كسانو چه ايمان ئى راوړى دى (يعني اى مؤمنانو!) مه نيسئ! تاسي كافران دوستان (خپل) بى له مؤمنانو ځني؛ آيا اراده لرئ تاسي (اى مؤمنانو!) د دى چه پيدا كړئ الله لره پر تاسي برهان (حجت صريح الزام) ښكاره. بيشكه منافقان دى په طبقه ډيره ښكته كښي له اوره (د دوزخ) او له سره به نه مومي ته دوى ته مددګار (له عذابه خلاصوونكى).

تفسير: يعني له مسلمانانو ځني جلا (جدا) كيدل، او له كفارو سره دوستي او يو ځاى كيدل، د نفاق دليل دى. لكه چه منافقان ئى كوى، نو تاسي لره اى مسلمانانو! داسي كار بيخي نه ښائى! كه نه د پاك الله صريح الزام، ښكاره برهان او پوره حجت به پر تاسي باندى قائم شي چه تاسي هم منافقان يئ! او د منافقانو له پاره د دوزخ ډيره ښكته طبقه مقرره ده او هيڅوك له دوى سره مرسته (مدد) او مدد ګارى نشي كولى، چه دوى له هغي طبقي ځني وكاږى، يا ئى په عذاب كښي څه تخفيف راولي مسلمانانو لره ښائى چه له داسي خبرى ځني بيخي لرى وګرځي.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ
مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾

مګر هغه كسان چه توبه وباسي (له نفاقه) او اصلاح كړى (اعمال خپل) او منګلى ښخښي كړى په (دين د) الله او خالص كړى دين خپل (له ريا او ښودنى) خاص الله لره نو دغه (تائبين، مصلحين، معتصمين، مخلصين) به وى سره له مؤمنانو (په دارينو كښي) او ژر به وركړى الله (تولو) مؤمنانو ته (په دنيا او په عقبٰى كښي) ثواب ډير لوى.

تفسیر: یعنی هغه منافق چه له خپله نفاقه توبه او خپل اعمال ښه کړی. او د الله تعالیٰ غوره دین ښه مضبوط او کلک ونیسی. او پر پاک الله توکل وکړی او له ریا او له نورو خرابیو ځنی خپل دین پاک او صاف وساتی نو هغه خالص مسلمان دی او په دین او دنیا کښی به له نورو مؤمنانو سره وی، مخصوصاً ایمان لرونکو لره ډیر لوی ثواب رسیدونکی دی، او هغه منافقانو ته به هم له هغو حقیقی مؤمنانو سره ثواب رسیدونکی وی چه له نفاقه ئی په رښتیا توبه ایستلی وی.

مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾

څه به کوی الله په عذاب ستاسی (او ولی به عذاب درکوی تاسی ته؟) که شکر وباسئ تاسی او ایمان یقین ولرئ تاسی او دی الله شکر قبلوونکی ښه عالم (پر ګردو (تولو) شیانو).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ د ښو کارونو قدر کوی او د بندګانو پر ګردو (تولو) کارونو او خبرو باندی ښه عالم دی، نو هر هغه څوک چه د الله جل جلاله حکم ته په امتنان او شکر ایستلو سره غاړه ږدی، او هغه باندی له زړه یقین لری نو الله تعالیٰ عادل او رحیم دی، او داسی خلق له سره نه په عذابوی او د داسی کسانو تعلق او ارتباط له عذابه سره بیخی نه وی. بیشکه الله تعالیٰ سرکښان او غاړه غړوونکی په خپل عذاب اخته کوی.

«اللهم انانشکرک ونؤمن بک فقنا العذاب وارزقنا الثواب وکان الله شاکراً علیما»

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا عَلِيْمًا ﴿۱۴۸﴾

نه خوښوی الله ښکاره ویل د بدی خبری (لکه چه نه خوښوی پټ ویل د دی بدو هم) مګر (ښکاره ویل) له هغه چا چه ظلم پری شوی وی ، او دی الله ښه اوریدونکی (د ګردو(تولو) اقوالو) ښه عالم (په پټو او ښکاره ؤ)

تفسیر: یعنی که په چا کښی کوم دینی یا دنیوی عیب وی، نو نه ښائی چه هغه مشهور کړ شی. الله تعالیٰ د ګردو (تولو) خبری اوری او پر تولو کارونو باندی پوهیږی او هر یوه ته سم له هغه سره جزا ورکوی داسی بد ویلو ته «غیبت» ویل کیږی هو! مظلوم لره اجازه ده، چه د ظالم ظلم خلقو ته بیان کړی. هم دا رنګه په ځینو نورو صورتونو کښی هم «غیبت» روا دی. او ښایی دا حکم یئ دلته د دی له پاره فرمایلی وی. چه مسلمانانو ته نه دی لازم چه د کوم «منافق» نوم مشهور او په ښکاره دول (طریقه) ئی بدنام کړی، چه په دی تور ونه خوری، او لا سرکښه ، بیباکه او بی‌پروا نه شی. بلکه مبهم نصیحت دی وکړ شی. «منافق» به په خپله وپوهیږی. یا دی ځانته په ګوښه (تنهایئ) کښی نصیحت ورته وکړی په دی سره ممکن دی چه هدایت ومومی او پند واخلی لکه چه رسول اعظم صلی الله علیه وسلم هم داسی کول او د هیچا نوم به ئ نه مشهوراوه .

اِنْ تُبْدُوْا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوْهُ اَوْ تَعْفُوْا عَنْ سُوْٓءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيْرًا ﴿۱۴۹﴾

که ښکاره کوئ تاسی خیر (نیکی ـ طاعت) یا پټوئ دغه (خیر) یا عفوه کوئ ! له بدی ـ (چه ظلم دی) نو بیشکه الله (هم) دی ښه عفوه کوونکی (د ګنهګارانو سره له قوت او قدرته) ښه قادر (په عذاب د ظالم او ثواب د مظلوم او نورو)

تفسیر: په دی آیت کښی مظلوم ته د معافولو ترغیب ورکول منظور دی چه الله تعالیٰ سره له قدرت او زبردستی د خطا کوونکو خطاګانی ورمعافوی نو عاجز او لاس‌لاندی بنده ته په اولیٰ طریقه سره ښایی چه د نورو قصور ورمعاف کړی (او په دغه ربانیه صفاتو سره خپل ځان

موصوف کړی چه د هغو صفاتو د خواصو د فیضان لائق شی) خلاصه ئی دا ده مظلوم ته جائز دی چه له ظالم څخه خپل بدل واخلي! مگر افضل خو دا دی چه صبر وکړی! او ور څنې تیر شي! په دغه آیت کښې دی لوری ته اشاره ده که د منافقانو اصلاح غواړئ نو د دوی پر ایذاء او ضرر رسولو صبر وکړئ! او په پسته ژبه او په پټه سره دوی وپوهوئ ! له ښکاره طعن او لعن او بد ویلو څخه خپل ځانونه وساتئ او په ښکاره ډول (طریقه) هغوی سره مخالفت مه کوئ!

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٥١﴾

بیشکه هغه کسان چه کافران (منکران) کیږی پر الله او پر رسولانو د الله او اراده لری (غواړی) دوی چه تفریق (بیلتون) وکړی په منځ د الله او رسولانو د الله او وایی دوی چه مونږ ایمان راوړو پر ځینو او کافران (منکران) کیږو پر ځینو (نورو رسولانو) او اراده لری (غواړی) دوی چه ونیسی په منځ د دی (کفر او اسلام کښې) یوه لاره دغه (تفریق کوونکی) هم دوی کافران دی (په کمال د کفر او) په حقه سره، او تیار کړی دی مونږ له پاره د کافرانو عذاب ډیر سپکوونکی (د دوزخ)

تفسیر: له دی ځایه د یهودانو ذکر دی. څرنګه چه په یهودانو کښې (نفاق ډیر ؤ او د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې چه منافقان عموماً یهودان وو یا ئی له یهودانو سره رابطه او محبت درلود (لرلو) او د یهودانو پر مشورو باندی ئی کار کاوه نو ځکه ئی په پاک قرآن کښې زیاتره د دی دواړو ډلو ذکر یو ځای فرمائیلی دی. د دی آیت خلاصه دا ده «هغه کسان چه له الله جل جلاله او د ده له رسولانو منکران دی او غواړی چه د الله تعالیٰ او د ده د رسولانو په مینځ کښې فرق وکړی یعنی پر الله باندی ایمان راوړی او پر رسولانو ئی ایمان را نه وړی او ځینی رسولان ئی ومنی او ځینی ئی ونه منی د هغوی مطلب دا دی چه د اسلام او د کفر په مینځ کښې یو نوی مذهب د خپلو ځانونو له پاره جوړ کړی هم دغه کسان اصلی او پاخه کافران دی د دوی له پاره د خواری او د ذلت عذاب تیار دی.

(فائده) د الله تعالیٰ منل هلته معتبر دی چه د خپلی زمانی د نبی علیه السلام تصدیق هم وکړی

او د هغه حکم هم ومنی. بی د نبی علیه السلام له تصدیقه د الله تعالیٰ منل بی فائدی دی. او څه اعتبار نه لری بلکه د یوه نبی علیه السلام تکذیب د الله تعالیٰ او د ګردو (تولو) انبیاؤ علیهم السلام تکذیب ګڼل کیږی. کله چه یهودانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم تکذیب وکړو نو د الله تعالیٰ او د ګردو (تولو) انبیاؤ علیهم السلام په تکذیب کوونکو کښی ګډ او دیر سخت کافران وګڼل شول.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَ رُسُلِهٖ وَلَمْ يُفَرِّقُوْا بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ اُولٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿١٥٢﴾

او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی پر الله او پر (تولو) رسولانو د (الله) او نه دی کړی دوی تفریق (بیلتون) په مینځ د هیڅ یوه کښی له دوی نه (په نه منلو سره) دغه (مؤمنان په تولو مؤمن به شیانو) ژر به ورکړی (الله) دوی ته اجرونه (ثوابونه) د دوی او دی الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) دیر رحم والا (د اجر او ثواب پر انعام سره)

تفسیر: یعنی هغه کسان چه په منځ د هیڅ یو له انبیاؤ علیهم السلام کښی ئی جلا (جدا) والی ونه کړ بلکه په الله جل جلاله او د ده پر ګردو (تولو) رسولانو علیهم السلام باندی ئی ایمان راوړ نو الله تعالیٰ په خپل فضل او مرحمت سره دوی ګردو (تولو) ته لوی ثواب ورکوی له دی ځنی هغه مسلمانان مراد دی چه پر الله تعالیٰ او پر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او پر نورو تولو رسولانو علیهم السلام او نورو ګردو (تولو) مؤمن به شیانو باندی ئی ایمان راوړی دی.

يَسْئَلُكَ اَهْلُ الْكِتٰبِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتٰبًا مِّنَ السَّمَآءِ فَقَدْ سَاَلُوْا مُوْسٰٓى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُوْٓا اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْهُمُ الصّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ

سوال کوی له تانه (ای محمده!) اهل د کتاب (یهودان) د دی چه نازل کړی

ته پر دوی (لکه تورات یو لیکلی) کتاب له آسمانه نو په تحقیق سوال کړی وو دوی (یعنی پلرونو د دغو یهودانو) له موسیٰ څخه دیر لوی له دغه (سواله) پس ویلی وو دوی (موسیٰ ته) چه وښیه مونږ ته الله ښکاره (مخامخ) نو ونیول دوی صاعقه (تندر) په سبب د ظلم د دوی (چه د الله د لقاء سوال ؤ په دنیا کښې) بیا ونیوه دوی خسی (په خدائی سره) پس له هغه چه راغلی دوی ته ښکاره معجزی (په توحید) پس عفوه وکړه (تیر شو) مونږ له دی گناه (د دوی په توبه کولو سره)

تفسیر: د یهودانو څو مشران د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شول او ویې ویل «که ته په رښتیا سره رسول ئی نو یو لیکلی شوی کتاب یو ځلی له آسمانه راوړه ! لکه چه حضرت موسیٰ علیه السلام تورات راوړی ؤ» نو پر دغی ، خبری دا آیت نازل شو ، او د دی رکوع گرد (تول) الزامات د دوی په ځواب کښې ذکر کیږی او وروسته له هغه تحقیقی ځواب ورکوی، د آیت مطلب دا دی ای محمده! صلی الله علیه وسلم یهودان چه له تا ځنی عناداً د هسی کتاب مطالبه کوی، د دوی داسی بیباکی او سرکښی د تعجب خبره نه ده، د دوی پلرونو له دی ځنی هم لویه او سخته غوښتنه له خپل نبی موسیٰ علیه السلام ځنی کړی وه چه مونږ ته الله تعالیٰ په ښکاره ډول (طریقه) سره راوښیه! که نه مونږ ستا خبره نه منو لکه چه په اول جزء د البقرة د سورت په (٥٥)آیت ٦ رکوع کښې تیر شو، نو ځکه پر داسی ویونکو باندی تکه ولویده. او گرد (تول) سره مره شول ، بیا الله تعالیٰ د موسیٰ «علیه السلام» په دعا سره دوی ژوندی کړل ، د دومره عظیم‌الشانو معجزو له لیدلو سره بیا د خسی په عبادت کښې مشغول شول بیا الله تعالیٰ دوی وبښل دا واقعه د البقرة په سورت کښې لږ څه په تفصیل سره ذکر شوی ده.

وَاٰتَيْنَا مُوْسٰى سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ﴿١٥٣﴾

او ورکړی وه مونږ موسیٰ ته غلبه صریحه (برهان ښکاره) (چه د موسیٰ په حکم اویا زره تنو د خسی عبادت کونکو په یوه ځاښت کښې خپل ځانونه طوعاً ووژل)

تفسیر: له ښکاره غلبی څخه مراد دا دی چه حضرت موسیٰ علیه السلام خسی ذبح کړ او په اور کښې ئی وسوځاوه او ایره ئی د سیند په هوا کښې وغورځوله او (٧٠٠٠٠) له هغو کسانو څخه (چه د خسی په عبادت کښې مشغول شوی وو) ووژل شول.

وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّوْرَ بِمِيْثَاقِهِمْ

او پورته کړی ؤ مونږ برسیره پر دوی (غر د) طور دپاره د (قبول د کلکی) وعدی د دوی (چه د موسوی شریعت په منلو سره ئی کړی وه)

تفسیر: یعنی هر کله چه یهودانو وویل چه د «تورات» حکم سخت دی. مونږ ئی نه منو نو دلته د «طور» غر له ځمکی ښخه وړپورته. او د دوی پر سرونو باندی ځوړند شو (چه له خپله عهده سره سم) د «تورات» احکام ومنی ! او مضبوط او کلک ئی ونیسی! که نه دا غر ستاسی په سر لوېږی.

وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا

او ویلی وو مونږ دوی ته چه ننوځی! په وره (د ایلیا د ښار) سجده کوونکی

تفسیر: په یهودانو باندی حکم وشو چه په سجده کولو سره ښار ته ننوځی او د ننوتلو په وخت کښی مو سرونه راښکته کړئ! دوی د سجدی کولو په ځای په خپلو کناتیو وښوریدل او وښوئیدل ، نو کله چه ښار ته ورسیدل ، پر دوی باندی وبا او طاعون گډ شو ، او تر غرمی پوری د دوی په منځ کښی اویا زره کسان مړه شول.

وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾

او ویلی وو مونږ دوی ته چه مه تیریږی له (حده) په (ورځی د) شنبی کښی (د ماهیانو په ښکار سره) او اخیستی وه مونږ له دوی ښخه وعده محکمه (مضبوط قول په دغه خبره)

تفسیر: په یهودانو باندی حکم شوی ؤ چه د شنبی (خالی) په ورځ کښی د ماهی (کب) ښکار مه کوئ! او په دی ورځ کښی ، له گردو (تولو) ورځو ځنی دیر کبان په اوبو کښی دوی ته په نظر ورتلل. نو یهودانو داسی چل او حیله جوړه کړه چه د سیند په غاړو کښی ئی حوضونه او ناوړونه (تالابونه) جوړ کړل، او د شنبی په ورځو کښی به ئی کبان په هغو حوضونو کښی ننه ایستل او ساتل، او په نورو ورځو کښی به ئی ښکار کول. د دی فریب او عهد ماتولو له امله (وجی) الله تعالیٰ له دوی ځنی بیزوگان جوړ کړل چه په ځناورانو کښی دیره خسیسه محیله (حیله کونکی) او مکاره طبقه ده.

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيْثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَقَتْلِهِمُ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَّقَوْلِهِمْ قُلُوْبُنَا غُلْفٌ ؕ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿١٥٥﴾

پس (په سزا ورسولی شول دوی) په سبب د ماتولو د دوی د کلک عهد خپل او په سبب د کفر (د نیکونو) د دوی په آیتونو د الله باندی او په وژلو د دوی انبیاؤ لره (لکه یحیٰی،زکریا) په ناحقه (په خپلی عقیدی سره هم) او په ویلو د دوی (دا خبره نبی ته د تمسخر په دول (طریقه) چه زړونه مو په پردو کښی پټ دی، (ستا وینا پری اثر نه کوی. نو الله د دغو یهودانو په رد کښی فرمایي چه داسی نه دی لکه چه تاسی ئی وایئ) بلکه مهر (د غفلت) وهلی دی الله په زړونو د دوی په سبب د کفر د (نیکونو د) دوی پس ایمان نه راوړی دوی مگر لږ (د دوی)

تفسیر: یعنی یهودانو هغه عهد مات کړ، نو الله تعالیٰ په دوی باندی په دی عهد ماتولو او د نورو آیتونو په انکار، او د انبیاؤ علیهم السلام په ناحقه وژلو او د دوی په دی وینا باندی چه زمونږ په زړونو باندی پردی او پوښونه دی خورا (ډیر) سخت سخت عذابونه نازل کړل. کله چه زمونږ رسول صلی الله علیه وسلم یهودانو ته هدایت کاوه ، دوی وویل چه زمونږ زړونه په پردو کښی دی، او ستا خبری هلته نه رسیږی. الله تعالیٰ فرمائی چه خبره داسی نه ده. بلکه د دوی د کفر او انکار په سبب د دوی پر زړو باندی الله جل جلاله مهر لگولی دی، چه د دغه مهر له امله (وجی) ایمان د دوی په برخه نشی کیدی مگر لږ څه کسان له دی نه مستثنیٰ دی. لکه عبدالله بن سلام او د هغه نور ملگری (رضی الله تعالیٰ عنهم)

وَّبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيْمًا ﴿١٥٦﴾ وَّقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيْحَ عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُوْلَ اللّٰهِ ۚ

او په سبب د کفر د (نیکونو د) دوی (مکرراً) او (په سبب د) ویلو د دوی پر مریمی دروغ ډیر غټ (د زنا) او (په سبب د) ویلو د دوی (داسی چه) بیشکه وژلی دی مونږ مسیح عیسیٰ زوی د مریمی رسول د الله (په گومان خپل)

تفسیر: او له دی جهته چه د حضرت عیسیٰ علیه السلام څخه منکران شول او بل ئې کفر ځانونو ته غوره کړ او پر حضرت بي‌بي مریمې رضی الله تعالیٰ عنها ئې لوی تهمت (تور) وکړ او د دوی پر دی خبری باندی چه په افتخار سره به ئې ویل «مونږ وژلی دی عیسیٰ زوی د مریمې چه د ده له اظهار سره سم د الله تعالیٰ رسول ؤ» نو د دی ګردو (تولو) جهتونو له امله (وجی) پر یهودانو باندی عذابونه او مصیبتونه نازل شول. (که لفظ د «رسول الله» د یهودانو وینا وی نو استهزا ده. او که د الله جل جلاله وی استیناف یعنی ځانته جمله ده منصوب بالمدح ده، یعنی مدح کوم د رسول الله نو فرمایی الله په تکذیب د یهودانو کښی)

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ
لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ
يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾

حال دا چه نه ؤ وژلی دوی دغه (عیسیٰ واقعاً نه پر دار کړی ؤ دغه (یقیناً) و لیکن مشتبه کړی شو (دغه وژلی شوی په دار وهلی شوی په عیسیٰ سره) دوی ته، او بیشکه هغه کسان چه اختلاف کړی دی دوی په (حق د) عیسیٰ کښی خامخا په شک کښی دی په (شان) د ده کښی نشته دوی ته په (شان) د ده کښی هیڅ علم مګر تش متابعت د ګومان (خپل) او نه ؤ وژلی دوی عیسیٰ (په وژلو یقینی سره)، بلکه پورته کړی ؤ دی الله طرف خپل ته، او دی الله ښه قوی غالب (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت کوی)

تفسیر: الله تعالیٰ د دوی د دی وینا تکذیب کوی او فرمایی چه دغو یهودیانو په واقع کښی حضرت عیسیٰ علیه السلام نه دی وژلی او نه ئې په دار کړی ؤ. هغه مختلفی خبری چه یهودان ئې په دی باره کښی کوی له خپله فکره او اتکله ئې وایی او د الله تعالیٰ له لوری په شبهه کښی اچول شوی دی. او له دوی څخه هیڅوک په اصلی خبری نه دی خبر رښتیا خبره دا ده چه الله تعالیٰ حضرت عیسیٰ علیه السلام آسمان ته وخیژاوه او الله تعالیٰ پر ګردو (تولو) شیانو باندی قادر او په هر کار کښی ئې یو حکمت دی. خبره دا ده کله چه یهودانو د حضرت عیسیٰ علیه السلام وژلو ته عزم او قصد وکړ، نو ړومبی یو سړی د عیسیٰ علیه السلام کور ته ننوت کله چه

الله تعالیٰ عیسیٰ علیه السلام آسمان ته وخیژاوه نو پاک الله د دی سری شکل لکه د عیسیٰ علیه السلام غوندی واړاوه او ورسره مشابه ئی کړ. څرنګه چه نور یهودان هغه پسی د عیسیٰ علیه السلام کور ته ننوتل هغه سری ئی چه نوم ئی طیطاوش ؤ مسیح وګانه او و ئی واژه وروسته له هغه دوی ته داسی یو خیال پیدا شو چه «د دی مصلوب مخ خو د مسیح له مخ سره ډیر مشابه دی. او نور بدن ئی زمونږ د ملګری په شان ښکاری» چا وویل «که دا مقتول مسیح وی نو زمونږ سری «طیطاوش» چیری لاړ؟ او که دا زمونږ سری دی نو مسیح چیری دی؟ نو په اټکل او ګومان هر چا هر څه ویل او اصلی خبره له دوی څخنی هیڅا ته ښکاره نه وه رښتیا خو هم دا ده چه په یقین سره عیسیٰ علیه السلام دوی له سره وژلی نه دی. بلکه الله آسمان ته پورته کړی دی او یهودان ئی په شبهه کښی اچولی دی.

وَاِنْ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهٖ قَبْلَ مَوْتِهٖ ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُوْنُ عَلَيْهِمْ شَهِيْدًا ﴿١٥٩﴾

او نیشته هیڅوک له اهل د کتابه مګر قسم دی هرومرو (خامخا) چه ایمان به راوړی دوی خامخا (په وخت د نزعی خپلی یا په وخت د نزول د عیسیٰ پر دغه (عیسیٰ) په خوا له مرګه د ده څخه او په ورځ د قیامت کښی به وی (عیسیٰ) پر دوی باندی شاهد (چه یهودانو ونه منلم او نصرانیانو «ابن الله» وبللم).

تفسیر: حضرت عیسیٰ علیه السلام پر آسمان کښی ژوندی موجود دی کله چه (دجال پیدا شی نو هله به عیسیٰ علیه السلام بیا دغی ځمکی ته تشریف راوړی او (دجال) به وژنی او یهودان او نصرانیان به په ده باندی صحیح ایمان راوړی چه بیشکه عیسیٰ ژوندی دی، مړ شوی نه دی او د قیامت په ورځ کښی به حضرت عیسیٰ علیه السلام د دوی دغه ګرد (ټول) اعمال او حالات اظهاروی چه یهودانو زما تکذیب او مخالفت کاوه او نصرانیانو ماته د الله جل جلاله زوی ویل»

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبٰتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ كَثِيْرًا ﴿١٦٠﴾ وَّاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوْا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ

بِالْبَاطِلِ ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾

نو په سبب د ظلم له هغو کسانو چه يهودان دی حرام کړل مونږ پر دوی باندی طيبات (هغه ډير پاک شيان) چه حلال کړی شوی وو دوی ته او (په سبب د) اړولو (منع کولو) د دوی له لاری د الله څخه ډير (خلق) او (په سبب د) اخيستلو د دوی سود (له خلقو نه) حال دا چه په تحقيق منع کړی شوی وو دوی (په تورات کښی) له دغه (سوده) او (په سبب د) خوړلو د دوی مالونه د خلقو په ناحقه سره چه رشوت او نور ناروا شيان دی) او تيار کړی دی مونږ له پاره د کافرانو له دوی څخه عذاب ډير دردناک.

تفسير: د يهودانو د ګردو (تولو) پخوانيو او وروستنو سختو شرارتونو ذکر ئی وفرمايه چه له هغو څخنی د دوی سرکښی او په ګناهونو باندی څغردوالی (تينګ والی) او زړه‌ورتيا ښکاره شوه اوس فرمايی چه مونږ دوی باندی سخت شريعت هم کيښود چه سرکښی ئی ماته شی، نو هيڅ شبهه نشوه پاتی چه د طيباتو تحريم په دوی باندی په «تورات» کښی شوی ؤ او له حضرت عيسیٰ عليه السلام سره مخالفت او (بی‌بی مريمی) باندی اتهام ، د «تورات» له نزوله خورا (ډير) وروسته شوی دی، نو له جرمه څخه پخوا څرنګه سزا مقدمه شوه؟ د دی ګردی (تولی) رکوع خلاصه داسی شوه د حضرت موسیٰ عليه السلام د زمانی راهسی اهل د کتاب پرله پسی په خورا (ډير) لويو شرارتونو او ډيرو سرغړولو، عهد ماتولو او د انبياؤ عليهم السلام په ايذا او ضرر رسولو کښی مشغول وو. ای محمده صلی الله عليه وسلم ! اوس که دوی د عناد له مخی له تا څخه د «تورات» غوندی يو کتاب دفعتاً يو ځلی طلب کړی او پر قرآن عظيم باندی (چه له ګردو (تولو) کتابونو څخنی افضل دی). کفايت ونه کړی. نو له دی متعصبو او نالائقو څخنی هيڅ لری او مستبعد نه دی، د دوی له هسی ناوړو (بيکاره) او نالائقو حرکاتو څخه تعجب مه کوه ! او مه حيرانيږه ! د دوی ګرد (تول) پخوانی او وروستنی وړوکی او لوی حرکات مونږ ته ښه معلوم دی، مونږ د دوی دپاره په دنيا کښی خورا (ډير) سخت شريعت معين کړی او په اخرت کښی مو هم ډير سخت عذاب ورته مقرر او تيار کړی دی.

لَٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ ۚ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ

وَالْمُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اُولٰٓئِكَ سَنُؤْتِيْهِمْ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿١٦٢﴾

لیکن هغه (کسان) چه پاخه دی په علم کښې له دوی څخنی او ایمان لرونکی ایمان لری په هغه (کتاب) چه نازل کړی شوی دی تاته او (ایمان لری) پر هغو (کتابونو) چه نازل کړی شوی دی پخوا له تا څخه او (ایمان راوړی پر تولو انبیاؤ) سم قائم کوونکو د لمانځه او هغه کسان چه ورکوونکی دی زکات لره (یا) او (صفت کوو د) سم قائم کوونکو د لمانځه او هغه کسان چه ورکوونکی دی زکات لره او ایمان راوړونکی په الله او په ورځی آخری (چه قیامت دی) دغه (کسان چه د صحیح ایمان او صالح عمل لرونکی دی) ژر به ورکړو مونږ دوی ته ثواب ډیر لوی (جنت، رضا، او لقاء)

تفسیر: یعنی د بنی اسرائیلو هغو کسانو چه مضبوط علم ئی درلود (لرلو)، لکه عبدالله بن سلام او د هغه ملګری رضی الله تعالیٰ عنهم او هغه خلق چه د ایمان خاوندان دی ، دوی قرآن ، تورات، انجیل او نور ګرد (تول) منی ، د لمانځه د سم اداء کوونکی له مدح او صفت او ښه حال څخه څه پوښتنی کوی، او زکات ورکونکی او ایمان لرونکی په الله او په قیامت چه دی، مونږ دغو ستایلیو شویو کسانو ته خورا (ډیر) لوی ثواب او اجر ورکوو. پرته (علاوه) له ړومبنی فریقی چه د هغوی دپاره خورا (ډیر) سخت عذاب موجود دی (پاس په تحت اللفظ کښې د «المقیمین الصلوة» دوه ترجمی لیکلی شوی دی

۱. چه «المقیمین» په ﴿ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ ﴾ عطف او تری انبیاء مراد شی. یعنی **یؤمنون بالکتٰب و بالانبیاء المقیمین الصلوة.**

۲. چه یؤمنون خبر شی د «الراسخون» چه مبتداء دی او «المقیمین» په مدح سره منصوب شی چه د هغه ترکیب تقریر اوس تیر شو.

اِنَّآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ

بیشکه چه مونږ وحی مو کړی ده تاته (ای محمده!)

تفسیر: اهل د کتابو او د مکی معظمی مشرکانو او نورو کفارو د قرآن مجید په حقانیت او صداقت کښې راز راز (قسم قسم) خوشی چتی (بیکاره) شبهی پیدا کولی. وګوری! چه دلته ئی داسی وویل لکه چه تورات یو ځای او یو ځلی له آسمانه رانازل شو، ښایی هم هغسی ته هم یو کتاب له آسمانه راوړی، بیا تا رښتینی نبی ګنو څه نه ویلی دی هر چا چه ویلی دی

د نابود سری پلمی (تلبیرونه) ډیری زده وی

بدئ کار او چپ ئ چاره هره خبره ئی کړه وی

نو الله تعالیٰ په څو ځایونو کښې آیتونه نازل کړل او حقیقت ئی راښکاره کړ. او د وحی عظمت ئی راڅرګند کړ، او د کفارو د ګردو (تولو) چټی (بیکاره) او بیهوده ؤ خیالاتو او شبهاتو تردید ئی وفرمایه او د الله تعالیٰ د وحی متابعت ئی په تعمیم، او د قرآن مجید اطاعت ئی په تخصیص سره بیان وفرمایه او دا ئی راوښوده چه د الله جل جلاله حکم منل پر ګردو (تولو) باندی فرض دی او د هیچا هیڅ یو عذر په دی کښی نه منل کیږی هر څوک چه د ده په تسلیم کښی تردد یا تأمل یا انکار کوی، هغه ګمراه او بی دین دی. اوس له دی ځایه تحقیقی ځواب ورکاوه کیږی. دغه ده چه فرمائی.

كَمَآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ نُوحٖ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعۡدِهِۦۚ

لکه چه وحی کړی وه مونږ نوح ته او (نورو) انبیاؤ ته پس له ده (لکه هود، صالح لوط ، شعیب او نور)

تفسیر: له دی نه معلومه شوه چه وحی خاص د الله تعالیٰ حکم او د ده هغه پیغام دی چه په انبیاؤ علیهم السلام باندی نازلیږی او همغسی چه پر پخوانیو انبیاؤ باندی د الله جل جلاله وحی نازله شوی ده، همغسی پر حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندی هم الله تعالیٰ خپله وحی نازله کړی ده، نو هر هغه چا چه هغه پخوانی وحی منلی ده، ښایی چه دا هم هرومرو (خامخا) ومنی او هر هغه چه له هغی څخنی انکار کوی، ګواکی له ګردو (تولو) څخنی انکار کوی او له حضرت نوح علیه السلام او له ده څخنی له وروستنیو انبیاؤ علیهم السلام سره د مشابهت وجه ښائی دا وی چه هغه وحی چه د حضرت آدم علیه السلام له وخته شروع شوی وه، هغه بیخی په ابتدائی حالت کښی وه. په حضرت نوح علیه السلام باندی د هغی تکمیل وشو، ګواکی په ړومبنی حالت کښی هغی تش یو تعلیمی حالات لرلو د حضرت نوح علیه السلام په زمانه کښی هغه کمال ته ورسیده او د دی وړ (لائق) شوه چه د امتحان مورد وګرځی حکم منونکو ته انعام او غاړه غړونکو ته سزا ورکړه شي لکه چه د اولوالعزمو انبیاؤ علیهم السلام سلسله هم د حضرت نوح علیه السلام له زمانی راهیسی شروع شوه او د الله تعالیٰ له وحی څخه پر غاړه غړونکو باندی اول ځلی د عذاب نزول هم د حضرت نوح علیه السلام له رسالت څخه شروع شو، خلاصه ئی دا چه د نوح علیه السلام له زمانی پخوا د الله جل جلاله او د انبیاؤ علیهم السلام د حکم پر مخالفت باندی عذاب نه نازلیده بلکه دوی به معذور ګڼل کیدل او د تعطیل او تاخیر رعایت به پکښی کیده او ډیر زیات کوښښ به د دوی په پوهولو کښی صرفیده ، د

حضرت نوح علیه السلام په زمانه کښې کله چه مذهبي تعلیم ښه ظاهر شو او خلقو ته د الله تعالیٰ د احکامو په متابعت کښې هیڅ یوه خفاء پاتې نه شوه نو دلته پر غاړه غړونکو باندې عذاب نازل شو ، اول د نوح علیه السلام په زمانه کښې طوفان نازل شو، وروسته له هغه د حضرت هود علیه السلام او حضرت صالح علیه السلام او حضرت شعیب علیه السلام په زمانو کښې کافرانو باندې نور راز راز (قسم قسم) عذابونه نازل شول، نو د محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم د وحی تشبیه څخه د هغو پخوانیو انبیاؤ له وحیو سره اهل د کتابو او د مکې معظمې مشرکانو ته پوره تنبیه ورکړه شوه او دوی ته دا خبره لا څرګنده کړې شوه هر څوک چه د محمد صلی الله علیه وسلم وحی یعنی قرآن عظیم الشان نه مني نو هغه هم د لوی عذاب وړ (لائق) او مستحق ګرځي.

وَاَوْحَيْنَاۤ اِلٰۤى اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَعِيْسٰى وَاَيُّوْبَ وَيُوْنُسَ وَهٰرُوْنَ وَسُلَيْمٰنَ ۚ وَاٰتَيْنَا دَاوٗدَ زَبُوْرًا ۚ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنٰهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۗ وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوْسٰى تَكْلِيْمًا ۚ﴿١٦٤﴾

او (لکه چه) وحی کړې وه مونږ ابراهیم ته او اسمٰعیل ته او اسحٰق ته او یعقوب ته او اولادې (د یعقوب) ته او عیسیٰ ته او ایوب ته او یونس ته او هارون ته او سلیمٰن ته او ورکړې ؤ مونږ داؤد ته زبور او (لیږلي وو مونږ نور داسې) رسولان چه په تحقیق سره قصه کړې ده مونږ د دوی پر تا (ای محمده !) پخوا له دې نه او (لیږلي وو مونږ نور داسې) رسولان چه نه مو دي کړې قیصې د هغوی پر تا ، (ای محمده) او کلام کړی دی الله له موسیٰ سره په کلام کولو.

تفسیر: له حضرت نوح علیه السلام څخه وروسته انبیاء علیهم السلام ئې په اجمال، او هغه انبیاء علیهم السلام ئې چه په دوی کښې مشهور او جلیل القدر او اولوالعزم دي، په تخصیص او تفصیل سره ذکر کړل چه له دې څخه دا ښه معلومه شوه هغه وحی چه پر حضرت محمد صلی الله علیه وسلم باندې نازله شوې ده ، د هغې حقانیت او د هغې منل هم داسې ضروري دي، لکه چه د نورو اولوالعزمو او مشاهیرو انبیاؤ علیهم السلام وحی منل ضروري ؤ او دا هم راښکاره شوه چه پر نورو انبیاؤ باندې چه وحی راتلله کله به دوی ته پرښتو پیغام راوړ او کله به هغوی ته لیکلې

کتاب وورسیدو، کله به د ملائکو له وسیلی پرته (علاوه) په خپله الله تعالیٰ خپل رسول سره خبری کولی مگر په دی گردو (تولو) صورتونو کښی څرنگه چه د الله تعالیٰ حکم دی او د بل چا حکم نه دی نو پر بندگانو باندی د هغه اطاعت یو شان فرض دی اعم له دی چه تر بندگانو پوری د هغه د رسیدلو طریقه تحریری وی، که تقریری وی، او که پیغام وی، نو اوس د یهودانو دا وینا «که تاسی د تورات غوندی یو کتاب یو ځلی له آسمانه په مونږ نازل کړئ! نو مونږ به تا رښتینی گنو که نه، نو، دا دیره د ناپوهی او بی‌ایمانی او حماقت خبره ده. هر کله چه وحی د الله تعالیٰ حکم دی، نو د هغی د نزول صورتونه متعدد دی په هر صورت سره چه وحی راشی د هغی په منلو کښی تردد او انکار. یا داسی ویل «که په هغه ځانته طریقی سره راشی، نو مونږ ئی منو ، که نه وی، نو نه ئی منو.» صریح کفر او ښکاره حماقت دی.

رُسُلًا مُّبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ لِئَلَّا يَكُوْنَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿١٦٥﴾

(او لیږلی مو دی) رسولان چه زیری کوونکی دی (مؤمنانو ته په جنت) او ویرونکی دی (د کفارو په جحیم) له پاره د دی چه پاتی نشی خلقو ته پر الله باندی هیڅ حجت (دلیل، عذر، بهانه) وروسته له (لیږلو) د رسولانو، او دی الله ښه غالب قوی (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: الله تعالیٰ پرله پسی خپل انبیاء علیهم السلام رالیږلی دی، چه مؤمنانو ته زیری ورکړی، او کافران وویروی، تر څو د قیامت په ورځ کښی خلقو ته د دی عذر او بهانی ځائی پاتی نشی، چه ووائی «ای ربه! مونږ ته ستا رضا او غیر رضا معلومه نه وه، او که رامعلومه وی نو هرومرو (خامخا) به مو په هغو باندی تگ کړی وی.» نو ځکه الله تعالیٰ خپلو رسولانو ته معجزی ورکړی ، او ور وئی لیږلی او رسولانو هم د حق لاری خلقو ته وروښودلی. نو وروسته له دی نه د حق دین په منلو کښی د هیڅا عذر او پلمه (بهانه) نه اوریده کیږی د الله جل جلاله وحی داسی قطعی حجت دی چه د هغی په مقابل کښی هیڅ یو سند او حجت نشی چلیدی ، بلکه نور گرد (تول) حجتونه باطل او بیکاره کوی او دغه د الله تعالیٰ حکمت او تدبیر دی. که زور او زبردستی وکړی نو څوک ئی منع کولی شی، مگر جبر او ظلم الله تعالیٰ نه خوښوی. (او دیر غالب او قادر دی په انفاذ او اجراء د هر راز (قسم) احکامو پر مخلوقاتو او محکم کار دی په امر د نبوت او په قطع د حجت کښی) (اگر که یهودان ستا په نبوت شاهدی نه ورکوی او تری انکار کوی).

لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾

ليکن الله شاهدی لولی (اظهار اقرار کوی) په هغه شی چه نازل کړی ئی دی تاته (ای محمده) چه نازل کړی ئی دی دا (معجز قرآن پر تا) په علم خپل سره، او ملائکی هم شاهدی لولی (په نبوت ستا) او بس دی الله (حق ظاهر کوونکی. نو د دوی شهادت ته حاجت نشته.

تفسير: يعني وحی به په هر رسول باندی نازليده ، دا کومه نوی خبره نه ده او ګردو (تولو) ته معلومه ده ليکن په دی قرآن کښی الله تعالیٰ خپل خاص علم رالیږلی دی، او الله تعالیٰ به دا حق ظاهروی. لکه پوهان چه پری پوهیږی هغه علوم او حقائق چه له دی قران عظیم څخه حاصل شوی دی ، او پرله پسی حاصليږی هغه له نورو کتابونو څخنی له سره په لاس نه دی راغلی ، او هومره هدايت چه خلقو ته د محمد صلی الله عليه وسلم له وجوده رسيدلی دی، د بل چا له وجوده نه دی رسيدلی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلٰلًا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾
إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾

بيشکه هغه کسان چه کافران شوی دی (د محمد له نبوت څخه) او اړولی منعه کړی ئی دی (خلق) له لاری د الله (اسلام) څخه په تحقيق سره ګمراه شوی دی په ګمراهی ډيری لری سره (د حق له لاری نه) بيشکه هغه کسان چه کافران شوی دی او ظلم ئی کړی دی (په پټولو د نعت د محمد يا په منعه د مؤمنانو له ايمانه) نه دی الله چه مغفرت وکړی دوی ته او نه چه وښيی دوی ته سمه صافه لاره (څو چه دوی کافران دی) مګر (وبه ښيی دوی ته) لاره د

دوزخ چه همیشه به وی دوی په هغه کښی تل تر تله (بی انتها بلا انقطاع) او دی دغه (ادخال او خلود فی النار) پر الله باندی ډیر آسان.

تفسیر: د قرآن مجید او د حضرت محمد صلی الله علیه و آله و صحبه وسلم له تصدیق او توثیق څخه وروسته فرمائی هغه کسان چه ستا له رسالت څخه منکران شول، او ستا هغه اوصاف او حالات چه په «تورات» کښی موجود وو، هغه ئی گرد (تول) پټ کړل، او خلقو ته ئی د هغو په ځای نور مهمل شیان ورځرگند کړل او نور ئی هم له حقانی دین څخه واړول، نو داسی کسان له سره نه د هدایت وړ (لائق) او نه د مغفرت مستحق دی» له دی نه دا خبره ښه ښکاره شوه چه هدایت یوازی د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په متابعت کښی منحصر دی. او گمراهی د محمدی صلی الله علیه وسلم شریعت د مخالفت نوم دی. چه په دی سره د یهودانو پوره سرزنښ او ترټنه وشوه، او د دوی د خیالاتو غلطول لا ښه واضح شول

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَـَٔامِنُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

ای خلقو! په تحقیق راغلی دی تاسی ته رسول (محمد) په حق (قرآن یا اسلام) سره له (طرفه د) ربه ستاسی نو ایمان راوړئ (او قصد وکړئ! د هغه شی چه) خیر دی تاسی ته، او که کافران شوی یئ تاسی پس بیشکه خاص الله لره دی هغه شیان چه په آسمانونو کښی دی او (هغه شیان چه په) ځمکه کښی دی (سره له آسمانونو او ځمکی ملکاً خلقاً او عبیداً)، او دی الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ډیر حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: ستاسی او ستاسی د کتاب تصدیق، او ستاسی د مخالفینو یعنی د اهل کتاب تغلیط او تضلیل ئی بیان کړ، اوس گردو (ټولو) خلقو ته ندا کاوه شی چه «ای خلقو! زما صادق رسول له رښتینی کتاب او حق دین سره تاسی ته درغلی دی، ستاسی خیر په هم دی کښی دی، چه د هغه گردی (تولی) خبری ومنئ! او که ئی ونه منئ!، نو ستاسی دغه کفر الله جل جلاله ته هیڅ ضرر نه شی رسولی، ځکه چه خاص الله جل جلاله لره هغه گرد (ټول) شیان دی چه په آسمانونو او ځمکو کښی دی. او الله جل جلاله ستاسی په گردو (ټولو) احوالو او افعالو خبردار

دی. ستاسی د ټولو اعمالو پوره حساب او کتاب کوی، او بدل ئی درکوی.
(فائده): له دی ارشاداتو ځنی واضحه معلومه شوه د هغی وحی منل فرض دی چه پر انبیاؤ علیهم السلام باندی نازلی شوی دی. او د هغی څخه انکار کول کفر دی.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَا تَغۡلُواْ فِي دِينِكُمۡ وَلَا تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّۚ إِنَّمَا ٱلۡمَسِيحُ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلۡقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرۡيَمَ وَرُوحٞ مِّنۡهُۖ فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦۖ وَلَا تَقُولُواْ ثَلَٰثَةٌۚ ٱنتَهُواْ خَيۡرٗا لَّكُمۡۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۖ سُبۡحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٞۘ

ای اهل د کتابو! مه کوئ! تاسی مبالغه (تجاوز له حدودو) په دین ستاسی کښی او مه وایئ تاسی پر الله مګر (ویل) حق (ریښتیا) ، بیشکه هم دا خبره ده بله نه ده چه مسیح عیسیٰ زوی د مریمی رسول د الله دی او (داسی) کلمه د ده ده، چه غورځولی ده (الله) دغه کلمه مریمی ته او روح دی له جانبه د الله نو ایمان راوړئ په الله او په رسولانو د ده (الله)!، او مه وایئ تاسی (داسی چه معبودان) دری دی، منع شئ تاسی (له دی وینا، اختیار کړئ توحید چه) خیر دی تاسی ته، بیشکه هم دا خبره ده چه الله حق معبود یو دی (بی‌شریکه بی‌عیبه) پاکی ده ده لره له دی چه شی ده ته (نسبت د) ولد،

تفسیر: کتابیانو د خپلو انبیاؤ علیهم السلام په تعریف کښی له مبالغی څخه کار اخیست او له حدودو د باندی وتل او خپل انبیاء علیهم السلام ئی خدای او د خدای زامن بلل نو الله تعالیٰ فرمایی چه د دین په خبرو کښی مبالغه مه کوئ! او په هغه چا چه اعتقاد لرئ! د هغه په تعریف کښی له حده تیری مه کوئ! هومره خبره چه محققه وی له هغی څخه څه زیاتوالی مه کوئ! او د الله تعالیٰ د مقدس شان په نسبت هم هغه خبری وایئ چه بیخی ریښتیا او محققی دی او له خپله ځانه هیڅ شی مه وایئ! له تاسی ځنی څومره لویه غلطی شوی ده، چه حضرت عیسیٰ علیه السلام ته چه د الله جل جلاله رسول او د الله جل جلاله په حکم پیدا شوی دی د وحی په خلاف د

الله جل جلاله زوی وایی او د دری خدایانو معتقدان شوی یئ ! یو الله جل جلاله دوهم حضرت عیسیٰ علیه السلام دریم بی‌بی مریم رضی الله تعالیٰ عنها له داسی خبرو څخنی مو خولی ونیسئ ! او الله تعالیٰ واحد احد دی هیڅوک له ده سره شریک نه دی او نه ئی څوک اولاد کیدی شی. د ده پاک ذات له دی گردو (تولو) شیانو څخنی پاک او منزه او مقدس دی دا گردی (تولی) خبری له دی نه پیدا شوی دی، چه تاسی د وحی اطاعت ونه کړ که تاسی د وحی اطاعت او متابعت کولی، نو الله تعالیٰ ته به مو د اولاد نسبت نه کاوه او د دری خدایانو په منلو سره به مو ځانونه صراحتاً نه مشرکانول او د سیدالرسل محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او د افضل‌الکتب قرآن مجید او فرقان کریم تکذیب به مو نه کاوه او داسی پاخه کافران به نه کیدئ!.

(فائده): د کتابیانو یوی دلی د حضرت عیسیٰ علیه السلام رسالت هم ونه مانه او د ده په وژلو پسی ئی ملاوی وتړلی چه د هغه ذکر پخوا تیر شو بلی دلی له دی نه تیری کړی، عیسیٰ علیه السلام ئی د خدای زوی وگانه او دواړه دلی کافرانی شوی. د دی دواړو فرقو د گمراهی سبب هم دا شو چه له وحی څخنی ئی مخالفت وکړ ، له دی نه ښکاره شوه چه نجات یوازی د وحی په متابعت پوری منحصر دی.

لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾

خاص ده ته دی هر هغه څه چه په آسمانونو کښی دی (له علویاتو) او هر هغه څه چه په ځمکه کښی دی (له سفلیاتو سره له آسمانونو او ځمکی، ملکاً ، خلقاً او عبیداً) او بس دی الله وکیل (کار جوړوونکی).

تفسیر: یعنی په آسمانونو او ځمکو کښی له لاندی تر پاس پوری هر څه شیان چه دی تول د الله تعالیٰ مخلوقات، مملوکات او بندگان دی، او بیا ووایئ چه، د الله تعالیٰ شریک او زوی څوک او څرنگه کیدی شی ؟ او الله تعالیٰ د گردو (تولو) کارونو جوړوونکی دی. او د گردو (تولو) کارونو د جوړولو دپاره هم هغه بس او کافی دی. بل هیچا ته حاجت نیشته نو اوس ووایئ چه الله جل جلاله به شریک یا زوی ته څرنگه محتاج شی؟ خلاصه ئی دا چه نه په کوم مخلوق کښی د ده د شریک کیدلو څه قابلیت او لیاقت شته. او نه د ده په پاک ذات کښی د هغه د ځائیدلو څه امکان شته او نه دی ورته څه اړتیا (احتیاج) او حاجت لری. نو له دی نه دا معلومه شوه چه له مخلوقاتو څخنی کوم یوه مخلوق ته د الله تعالیٰ شریک یا زوی ویل د هغه چا کار او فکر دی چه له ایمان او عقل دواړو څخه محروم او بی برخی وی.

(فائده): له پاس مضمون څخه دا خبره ښکاره شوه هر هغه څوک چه د الله تعالیٰ دپاره زوی یا بل کوم شریک پیدا کوی نو دی په حقیقت کښی الله تعالیٰ د گردو (تولو) موجوداتو پیدا کونکی نه گڼی او گرد(تول) موجودات د پاک الله مخلوق نه بولی او هم الله جل جلاله د گردو

(تولو) حاجتونو د پوره کولو او کار جوړولو دپاره کافي نه ګڼي او ګواکي الله جل جلاله د الوهيت له مرتبې څخه وباسي او په مخلوقاتو او ممکناتو کښې ئې داخلوي نو اوس د هغې ناپاکي پته ولګيده چه د
﴿ سُبْحٰنَهٗٓ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗ وَلَدٌ ﴾ په ارشاد کښې ورته اشاره شوې وه او څرنګه چه دغه ناپاکي په حقيقي او مجازي او ظاهري زامنو په ګردو (تولو) کښې يو شانې موجوده ده، نو ښه ښکاره شوه چه هغه مقدس ذات له دې څخه پاک دی چه زوی ولري او دی له دې نه هم پاک او لوړ دی چه له خپلو مخلوقاتو څخنې کوم يو خپل زوی وګرځوي.

لَنْ يَّسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ اَنْ يَّكُوْنَ عَبْدًا لِّلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُوْنَ

له سره ننګ (او عار) نه کوي مسيح له دې نه چه شي بنده دپاره د الله او نه (ننګ او نه عار کوي) پرښتې چه مقربې دي (د الله له بندګۍ څخه)

تفسير: يعني د الله جل جلاله ، عبوديت، عبادت او د ده حکمونه په ځای راوړل يو اعلیٰ درجه شرافت او عزت دی ، د دې لوی نعمت د قدر ، اهميت او د ضرورت پوښتنه دې له حضرت مسيح عليه السلام او نورو انبياؤ عليهم السلام او مقربينو ملايکو څخه وکړی شي ! نو دوی د الله تعالیٰ په عبادت ولې شرميږي ؟ او عار او ننګ ترې کوي؟ هو ! ذلت او بې غيرتي خو د ما سواء الله په بندګۍ کښې ده لکه چه نصرانيان حضرت مسيح عليه السلام ته ابن الله وائي او خپل معبود ئې ټاکلی (مقرر کړی) دی، او مشرکان پرښتې د الله تعالیٰ لوڼې ګڼي ، د دوی او د بتانو عبادت کوي. او د دوی دپاره تل ترتله عذاب او ذلت او سپکاوی شته.

وَمَنْ يَّسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيْعًا ﴿١٧٢﴾
فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُوَفِّيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ
وَيَزِيْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۚ وَاَمَّا الَّذِيْنَ اسْتَنْكَفُوْا وَاسْتَكْبَرُوْا

فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۙ وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾

او هر هغه چه ننګ (او عار) وکړي له عبادت د دغه (الله) څخه او تکبر (لوئي) وکړي نو ژر به راجمع کړي (الله) دوی طرف خپل ته تول (له پاره د جزا ورکولو) پس هغه کسان چه ایمان ئې راوړی دی او کړي ئې دي ښه (عملونه) پس پوره به ورکړي (الله) دوی ته اجرونه د دوی (چه وعده ئې ورسره کړې شوې وه) او زیات به (هم) ورکړي دوی ته له مهربانی خپلې، او هغه کسان چه ننګ (او عار) ئې کړی وی او تکبر (لوئي) ئې کړی وی (د الله له عبادت څخه) نو عذاب به ورکړي دوی ته (الله) عذاب دردناک او نه به مومي دوی ځان ته بې له الله هیڅ دوست (نافع په آفاتو کښې) او نه هیڅ مددګار (دافع د عذاب).

تفسیر: یعنې هر هغه سړی چه د الله تعالیٰ له عبادت څخه سرکښي کوي، او غاړه تری غړوي نو دی به له سره بې پوښتنې پاتې نه شي بلکه یوه ورځ به دوی ګرد (تول) د الله تعالیٰ په مخ کښې تول کړل شي، او حساب به ورسره وشي، نو هغه کسان چه ایمان ئې راوړی وي، او ښه کارونه ئې کړي وي، یعنې د پاک الله بندګي ئې پوره په ځای کړې وي. نو دوی ته به د خپلو ښو کارونو پوره اجر او ثواب ورکړل شي، بلکه د الله تعالیٰ په فضل او مهربانۍ به د هغوی له ثواب څخه زیات نور خورا (ډیر) لوی لوی نعمتونه هم ورکړی شي، او هغه کسان چه د پاک الله له عبادت نه ئې سر غړولی وی ، په لویو عذابونو کښې به آخته شي، او هیڅوک به له هغو کسانو په داسې سختۍ کښې هم د دوی خیر غوښتونکی او مددګار نه وي چه دوی هغه د الله تعالیٰ په بندګۍ کښې شریک کړی وو، او کله چه دا مشرکان او کافران په عذابونو او ربړو (سختو) کښې پراته وي، هیڅوک او هیڅ شی به ئې بې له الله جل جلاله په کار ور نه شي نو نصرانیان دی اوس ښه وپوهیږي چه په دې دواړو صورتونو کښې د دوی له حال سره څه موافق او د حضرت مسیح علیه السلام له شان سره کوم یو کار لائق دی؟

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُم بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴿١٧٤﴾
فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ
مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿١٧٥﴾

ای خلقو په تحقیق راغلی دی تاسی ته برهان (دلیل، سند، حجت) له طرفه د) رب ستاسی (چه محمد دی) او نازل کړی دی مونږ تاسی ته نور (رڼرا) واضح ښکاره چه (قرآن دی) پس هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی په الله او منګولی ئی ښخښی کړی دی په (دین د) ده نو ژر به داخل کړی (الله) دوی په رحمت کښی چه له جانبه د ده دی او په مهربانی کښی او هدایت به وکړی (وبه ښیی الله) دوی ته خپل لوری ته لاره سمه صافه (د اسلام او اطاعت).

تفسیر: پخوا له دی نه د الله جل جلاله د وحی او بالخصوص د قرآن عظیم د عظمت او د هغه د حقانیت بیان او د هغه د متابعت د تاکید ذکر و او د هغه په ذیل کښی د حضرت مسیح علیه السلام د الوهیت او د ابن‌الله توب ذکر وشو ، چه د هغه قائلان نصرانیان وو، د هغه د تردید او ابطال څخه وروسته ، بیا د هم هغه اصلی او ضروری خبری په نسبت ګردو (ټولو) ته تاکید کیږی چه ای خلقو تاسی ته د رب العٰلمین جل جلاله له خوا کامل حجت او روښانه رڼا (رڼرا) در رسیدلی ده چه ستاسی هدایت ته بیخی کافی او وافی ده یعنی قرآن عظیم الشان ، اوس د هیڅ یو تامل او تردد ځای نشته، نو هر هغه څوک چه پر الله جل جلاله باندی ایمان راوړی او دغه مقدس کتاب مضبوط ونیسی ، نو دی به د الله جل جلاله په رحمت او فضل کښی داخلیږی او مستقیم به د ده په حضور مشرفیږی او هر څوک چه له هغه څخه مخالفت کوی، د دوی ګمراهی او خرابی فقط هم دغه مخالفت ګڼل کیږی.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ

طلب د فتوی کوی دوی له تانه (ای محمده ! د کلالی) نو ووایه چه الله فتوی درکوی تاسی ته په (میراث د) کلالی کښی،

تفسیر: په (٤) جزء د دی «النسآء» د سورت په (١٢) آیت (٢) رکوع کښی د «کلاله» د میراث ذکر تیر شوی دی ، وروسته له هغه ځینو لویو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم د دی مسئلی په نسبت د نورو تفصیلاتو پوښتنی وکړی چه د دی غوښتنو په ځواب کښی دا آیت نازل شو. د «کلاله» معنی کمزور او ضعیف او دلته تری مراد هغه مړی دی چه د ده په وارثانو کښی پلار او اولاد هیڅوک نه وی. لکه چه پخوا له دی هم بیان شو، ځکه چه اصلی وارث والد او ولد دی، څوک چه دا نه لری، نو د ده حقیقی ورور او خور د زوی او لور حکم لری او که «حقیقی» نه وی نو هم دا حکم په «علاتی» کښی هم دی چه په پلار کښی سره شریکان وی، که یوه خور وی نیمائی، که دوی خویندی وی دوه ثلثه که ورور او خور دواړه وی نو نارینه ته دوه برخی او ښځی ته یوه برخه وررسیږی. که تش یو ورور وی ، خور هیڅ نه وی ، نو دی د خور د مال

وارث کیږي یعنې ده ته هیڅ یوه برخه معینه نه ده ، بلکه ټول وړي. ځکه چه هغه «عصبه» دی لکه چه په راتلونکې آیت کښې دا ګرد (ټول) صورتونه مذکور دي ، اوس پاتې شو ، هغه خور او ورور چه یوازې په مور کښې سره شریکان وي ،چه دوی ته«اخیافي» وائي نو د هغه حکم د دغه سورت په شروع کښې فرمایل شوی دی او برخه ئې معینه ده.

إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ

که یو سړی مړ شي چه نه وي ده لره زوی (او نه پلار) او وي ده لره یوه خور (عینیه یا علاتیه) نو (مقرر) دی دی ته نصف «نیم» د هغه مال چه پریښې وي «مړی».

تفسیر: یعنې که یو سړی مړ شي او یوه خور ولري نه زوی تری پاتې وي او نه پلار نو دی ته د میراث نیمایي مال وررسیږي.

وَهُوَ يَرِثُهَا إِن لَّمْ يَكُن لَّهَا وَلَدٌ

او دا ورور میراث وړی له دې خور څخه که نه وي دې لره زوی (او ځوځات)

تفسیر: یعنې که د دې په عکس کومه ښځه بې ولده مړه شي او له دې ځنې «اعیاني» یا «علاتي» ورور پاتې شي، نو دا ورور د خپلې خور د مال وارث کیږي ، ځکه چه «عصبه» دی. او که له دې ښځې ځنې زوی پاتې وي نو ورور ته ئې هیڅ نه وررسیږي او که تری لور پاتې وي، نو هغه مال چه د لور د برخې له ورکولو څخه وروسته پاتې وي ورور ته وررسیږي که «اخیافي» ورور یا خور ئې پریښې وي نو هغه ته شپږمه برخه معینه ده، لکه چه د دې سورت په ابتداء کښې ارشاد وشو.

فَإِن كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ

نو که وي دا خویندې دوه (یا زیاتې) نو مقرر دي دواړو ته دوه ثلثان له هغه ماله چه پریښې دی (مړی)

تفسیر: او که دوه یا له دوو ځنې زیاتې خویندې تری پاتې شي، نو دوی ته دوه ثلثه رسیږي.

وَإِن كَانُوٓا۟ إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَآءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ

او كه وو دا(وارثان) ورونه او خويندی نارينه او ښځی پس مقرر دی هر نارينه ته په اندازه د برخی د دوو ښځو

تفسیر: یعنی څه ورونه او څه خویندی پریږدی ، نو ورور ته دوه برخی او خور ته ئی یوه برخه وررسیږی لکه چه د اولاد حکم دی.

يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ أَن تَضِلُّوا۟

بیانوی الله تاسی ته (احکام د میراث) چه گمراه (او خطا) نه شئ تاسی

تفسیر: یعنی رحیم او کریم خدای محض د خپلو بندگانو د هدایت او د دوی د فلاح او نجات له پاره خپل صادق او حق احکام بیان فرمایی، لکه چه دلته ئی د «کلاله» میراث بیان کری دی. په دی کښی د الله تعالیٰ هیڅ غرض نشته. الله جل جلاله له گردو (تولو) څخه غنی او بی نیاز دی، نو که اوس څوک د الله تعالیٰ د داسی مهربانی قدر ونه کری بلکه د ده د حکم څخه انحراف وکری، نو هغه تل تر تله کمبخت او شقی پاتی کیږی. له دی ځنی دا راښکاره شوه چه بندگانو ته ښایی چه د گردو (تولو) احکامو متابعت وکری او که په کوم معمولی او جزوی امر کښی هم مخالفت کوی، نو گمراه کیږی. نو بیا هغه کسان چه د ده په پاک ذات او په کمالیه وُ صفاتو کښی، د ده له حکم څخه مخالفت کوی، او خپل عقل او خپله غوښتنه د الله جل جلاله په مقابل کښی د ځان مقتدا گرځوی ، د هغو د ضلالت او خباثت درجه هم دی نه قیاس کرئ چه په څه اندازه به وی.

وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌۢ ﴿١٧٦﴾

او الله پر هر شی ښه عالم دی (نو د بندگانو مصالح هم په حیات او هم په ممات کښی ورته معلوم دی)

تفسیر: پخوا له دی نه معلومه شوی وه چه الله تعالیٰ د خپلو بندگانو هدایت خوښوی، اوس فرمائی چه ده ته تول شیان معلوم دی، نو مطلب ئی داسی شو چه په دینی مسائلو کښی که تاسی ته کوم ضرورت درپیښ شی ، د هغه پوښتنه کوئ! کله چه د دی ارشاد په تعمیل کښی لویو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم د «کلاله» د مسئلی پوښتنه وکره نو د هغوی د تحسین په

لوری، او وروسته له دی نه د داسی سوالاتو کولو په نسبت د ترغیب اشاره فهمیږی ، او دا هم تری مفهومیږی چه الله جل جلاله ته گرد (تول) شیان معلوم دی او تاسی ته نه، نو دا هم نشئ ښوولئ چه په «کلاله» او په نورو صورتونو کښی هغه برخی چه مقرری شوی دی، د هغوی حقیقی علت څه شی دی؟ او بیا د بنی آدمانو عقل د دی خبری وړ(لائق) او قابل کله کیدی شی، چه د حق سبحانه و تعالیٰ په ذات او صفاتو کښی په خلاف د وحی جرأت وکړی، کله چه دوی د خپلو تعلقاتو او د اقاربو او د خپلوانو له فرق او امتیاز څخه عاجز او ناتوانه دی، نو د الله تعالیٰ په بی مثله او بی سیاله او بی شریکه ذات او صفاتو باندی د پاک الله له ښوونی څخه څرنگه وپوهیږی؟ او په څه دول (طریقه) ئی راښکارولی شی؟

(فائده) دلته د «کلاله» له حکمه او د هغه د نزول د سبب له بیان کولو څخه څو خبری رامعلومی شوی

۱ـ دا لکه چه پخوا ئی ﴿ وَاِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ﴾ وفرمایل وروسته له هغه ئی د تمثیل په دول (طریقه) د کتابیانو حال بیان کړ، او هم داسی وروسته د ﴿ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ ﴾ الآیة ـ له ارشاده د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحاب ئی د تمثیل په دول (طریقه) کړل ، څو له وحی څخه د انحراف کونکو گمراهی او بدی، او د وحی د متابعت کوونکو حقانیت او نیکی ښه ښکاره، او وفهمیږی.

۲ـ د ده په ذیل کښی دغه خبره هم ظاهره شوه چه کتابیانو یو بل داسی خراب کار هم وکړ چه د اقدس سبحانه تعالیٰ ذات دپاره ئی شریک او اولاد وتاکه (مقرر کړو) او دا شنیع امر ئی خپل ایمان وگرځاوه . او د الله تعالیٰ په وحی کښی ئی وراندی او وروسته، او له خپله ځانه ئی شیان جوړ، او له هغه سره ئی په ښکاره دول (طریقه) مخالفت وکړ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اصحابو دا حالت دی چه د ایمان د اصولو پر منلو او عبادت کولو برسیره په جزئیه ؤ معاملاتو او معمولی خبرو کښی هم لکه د میراث او د نکاح او د نورو مسئلو په متعلق د وحی متجسس او منتظر دی او په هر امر کښی د رسول کریم علیه و علیٰ آله و صحبه افضل الصلوٰة والتسلیم خولی ته گوری، او خپل عقل او غوښتنی حاکم نه گنی، که په یو ځلی ئی تشفی او تسلی ونه شی نو مکرر د دوی په خدمت کښی حاضریږی او پرله پسی پوښتنی او گروېږنی (سوالونه) کوی، پرته (سیوا) له کتابیانو چه دوی به هم هغه شیان کول، چه په فکرونو کښی به ئی راتلل.

یو په غم کښی پروت د نورو، بل غم نه خوری د خپل کور
څومره لری دی دوی دواړه ورک کړی سره لور

۳ـ دا راښکاره شوه چه حضرت سیدالمرسلین صلی الله علیه وسلم به هم بی د وحی له حکمه له خپله ځانه حکم نه کاوه. که په کوم امر کښی به د وحی حکم نه ؤ، نو ویل به ئی چه «د وحی

تر نزوله پوری شائی انتظار وکړئ!»کله چه وحی راتله ، نو سم له هغی سره به حکم کیده له دی نه ښه ښکاره شوه چه د پاک الله له ذاته ماسویٰ بل هیڅوک حاکم نه دی لکه چه په ﴿ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ﴾ او په نورو متعددو آیتونو کښی دا خبره په ښکاره ډول (طریقه) سره مذکوره ده. نور هر څوک چه دی گرد (تول) واسطی دی، چه د هغو په وسیله نورو ته د الله تعالیٰ احکام رسیږی. هوا دومره توپیر(فرق) پکښی شته چه ځینی وسیلی ئی نژدی او ځینی ئی لری دی. لکه چه د باچا د حکمونو د رسولو دپاره صدر اعظم او نور مقربان وزیران، نظامی مشران، نائب الحکومگان ، اعلیٰ حاکمان ، نور حکام ، قوماندانان ، او گرد (تول) کارداران درجه په درجه وسیله دی، بیا به له دی نه لویه گمراهی څه وی؟ چه په یوه کار کښی د الله تعالیٰ د وحی په خلاف د کوم گمراه خبری ته غوږ کیښود شی؟ او په هغه عمل وکړی شی؟

هر څوک چه ستا په ځای، نورو ته دی گوری تل
لند لیدو نکی بولم دی، پور په نغدی اخلی تل

٤ـ اشاره ده دی لوری ته چه که گرد (تول) کتاب یو ځلی نازل شی، لکه چه اهل الکتاب وایی، په هغه کښی څه ښیگڼه (فایده) نشته. بلکه په دی کښی ډیر محاسن او ډیری ښیگڼی (فایدی) دی، چه د حاجت او موقع سره سم توته توته په متفرق ډول (طریقه) سره نازل شی. ځکه چه په دی صورت کښی هر څوک له خپل ضرورت سره سم پوښتنی کولی شی او د متلو وحی (چه په لمانځه کښی هم لوستلی کیږی) په ذریعه د هغو ځواب ورکول کیدی شی. لکه چه په دی موقع کښی او د قرآن کریم په نورو ډیرو مواقعو کښی دا امر موجود دی او دا صورت برسیره پر زیاتی افادی، د الله تعالیٰ د ذکر د شرافت له سببه او د حق عز وجل د عزت د خطاب له امله (وجی) هسی عظیم فخر لره مشتمل دی، چه بل هیڅ یو امت لره نه دی په نصیب شوی. ﴿ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴾ د هر هغه صحابی په ښیگڼه (فایده) یا د هغه د سوال په ځواب کښی چه کوم آیت نازل شوی دی، هغه د ده په مناقبو کښی شمیرل کیږی او د اختلاف په مواقعو کښی د هر یوه له رأیی او وینا سره چه متلو وحی سمه نازلیده نو تر قیامت پوری به دا د هغه په ښیگڼو (فایدو) کښی حساب او ښه نوم ئی پاتی دی. نو د «کلاله» په نسبت د سوال او ځواب ذکر ئی وفرمایه او په دی ډول (طریقه) ئی د عمومی پوښتنو او ځوابونو په لوری اشاره وفرمایله. او ښایی چه د هم دی اشاری له امله (وجی) سوال ئی په مطلق ډول (طریقه) سره وی او مسئول عنه ئی له سوال سره ذکر نه کړ، بلکه په ځواب کښی ئی پری تصریح وفرمایله چه د هغه بل نظیر په قرآن شریف کښی نشته، او هم ئی ځواب بالتصریح د حق تعالیٰ په لوری منسوب وفرمایه. والله اعلم. والله الهادی.
الحاصل د گردو (تولو) احکامو اصل او منشاء د الله جل جلاله وحی ده ، او تول هدایتونه او لار ښوونی د وحی پر متابعت باندی موقوفی دی او کفر او ضلالت فقط د وحی په مخالفت کښی

منحصر دی، او څرنګه چه د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کښی د یهودانو او نصرانیانو او ګردو (تولو) مشرکانو او نورو ګمراهانو د ګمراهی اصل او بنست (بنیاد) هم دا مخالفت ؤ، نو ځکه حق تعالیٰ د خپل پاک کلام په ډیرو ځایونو کښی د وحی د متابعت فضایل او د هغی د مخالفت په رذائلو باندی تنبیه وکره او بالخصوص په دی موقع کښی ئی خو دوه رکوع مهتم بالشان مضمون دپاره نازلی کری، او په تفصیل او تمثیل سره ئی بیان فرمایلی دی او ښایی چه له هم دی وجی نه امام «بخاری» رحمه الله په خپل کتاب کښی «د کیف کان بدء الوحی الی رسول صلی الله علیه وسلم» باب منعقد کری دی او په هغه کښی د
﴿ اِنَّاۤ اَوۡحَيۡنَاۤ اِلَيۡكَ كَمَاۤ اَوۡحَيۡنَاۤ اِلٰى نُوۡحٍ وَّالنَّبِيّٖنَ مِنۡۢ بَعۡدِهٖ ﴾ آیت ئی په «ترجمة الباب» کښی داخل کری دی او دی دواړو رکوعو ته ئی اشاره فرمایلی ده. ګواکی مطلب ئی دا دی و قوله تعالیٰ
﴿ اِنَّاۤ اَوۡحَيۡنَاۤ اِلَيۡكَ كَمَاۤ اَوۡحَيۡنَاۤ اِلٰى نُوۡحٍ وَّالنَّبِيّٖنَ مِنۡۢ بَعۡدِهٖ ﴾ الی آخره مضمون الوحی» والله اعلم

تمت سورة «النسآء» بفضل الله خالق الارض والسماء!
و نرجومنه فی الدنیا النعماء وفی الاخرة حسن اللقاء!

سورة المآئدة مدنية الا آية «٣» فنزلت بعرفات فی حجة الوداع وهی (١٢٠) آية و (١٦) ركوعاً رقمها (٥) تسلسلهاحسب النزول (١١٢) نزلت بعد «الفتح»

د «المآئدة سورت مدنی دی پرته (غیر) له (٣) آیته چه په عرفات په حجة الوداع کښی نازل شوی دی په تلاوت کښی (٥) په نزول کښی (١١٢) سورت دی (١٢٠) آیتونه «١٦» رکوع لری وروسته د «الفتح» له سورت نازل شوی دی

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

شروع کوم، په نامه د الله چه ډیر زیات مهربان پوره رحم لرونکی دی

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اَوۡفُوۡا بِالۡعُقُوۡدِ ؕ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) پوره کری تاسی ګرد (تول) عهدونه

تفسیر: شرعی ایمان د دوه شیانو نوم دی صحیح معرفت، تسلیم او انقیاد یعنی د الله جل جلاله

او د رسول الله صلی الله علیه وسلم ګرد (تول) ارشادات صحیح او صادق وګنيءِ! او د هغه تسلیم او قبول ته په اخلاص سره غاړه کیږدئ! د دی تسلیمی جزء په لحاظ ایمان فی الحقیقت د الله جل جلاله د ګردو (تولو) قوانینو او احکامو د منلو او د تولو حقوقو د ادا کولو یو مضبوط عهد او اقرار دی. ګواکی د حق تعالیٰ د کامله ربوبیت هغه اقرار چه د «الست» د عهد په سلسله کښی اخیستی شوی ؤ د هغه ښکاره اثر د انسان په فطرت او خته کښی تر نن پوری شته، او د هغه تجدید او تشریح په شرعی ایمان سره کیږی بیا هغه څه اجمالی عهد او تړون چه په شرعی ایمان کښی ؤ، د هغه پوره تفصیل په قرآن او سنت کښی راښکاره شوی دی په دی صورت کښی د ایمان د دعوی مطلب داسی شو چه «بنده په تولو الٰهی احکامو کښی که د هغه تعلق مستقیماً له الله جل جلاله سره وی، یا له بندګانو سره له جسمانی تربیت سره وی، که له روحانی اصلاح سره، له دنیوی مفاده سره وی، که له اخروی فلاح سره، له شخصی ژوند سره وی، که له اجتماعی حیات سره، له روغی سره وی، که له جنګ سره، د دی خبری عهد کوی په هر دول (طریقه) چه وی زه به له خپل مالک سره وفا کوم نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغه عهد او پیمان چه د اسلام، جهاد، سمع، او اطاعت ، یا نورو عمدهؤ خصائلو او خیریهؤ امورو په نسبت د لویو اصحابو څخه د بیعت په شکل اخیستل، هغه د دی ایمانی عهد یو محسوس صورت ؤ، او څرنګه چه د ایمان په ضمن کښی بنده ته د الله تعالیٰ د جلال او جبروت صحیح معرفت، او د ده د انتقام او د انصاف شان ، او د مواعیدو صداقت، ښکاره، او ښخی پوره یقین هم پری حاصل شوی دی او د هغه مقتضاء دا ده، چه ښایی دی د بد عهدی د مهلکو عواقبو څخه وویریږی او خپل هغه ګرد (تول) مواعید چه له الله جل جلاله یا له بندګانو یا له خپل نفس سره ئی کړی دی، په داسی دول (طریقه) سره پوره کړی، چه د حقیقی مالک په وفاداری کښی هیڅ فرق رانشی» له هم دی تقریر سره سم د عقودو او مواعیدو په تفسیر کښی هغه مختلف شیان چه له اسلافو څخنی منقول دی، هغه تول سره تطبیقیږی ، او په دی آیت کښی د (ای مؤمنانو) د خطاب له لفظ څخه زیات لطف حاصلیږی.

أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ

حلال کړی شوی دی تاسی ته (پس له شرعی ذبحی بی ژبی) چارپایان د انعامو (لکه اوښان، غوایان او پسونه)

تفسیر: په (٦) جزء د «النسآء» د سورت په (١٦٠) آیت (٢٢) رکوع کښی مونږ ولوستل چه پر یهودانو باندی د دوی د ظلم او بد عهدی په سزا څینی حلال او طیب شیان حرام، او دوی تری محروم کړی شوی وو ﴿ فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ ﴾ چه تفصیل ئی د «الانعام» په سورت کښی راځی. دی مرحومه امت ته د عهدونو له ایفاء له هدایت سره له دی

شیانو څنې د انتفاع اجازه هم ورکړې شوې ده یعنې اوښ، غویې پسه، وزه، او له دې جنسه څخه ګرد (ټول) اهلي او وحشي (کورني او ځنګلي) چارپایان لکه هوسۍ، غش غویې او نور ستاسې له پاره په هر حالت کښې حلال کړې شوي دي. بې له هغو حیواناتو یا حالاتو چه د هغو په متعلق یا حق تعالیٰ په قرآن عظیم ، یا د خپل نبي کریم صلی الله علیه وسلم په ژبه د ده په احادیثو کښې ستاسې د جسماني یا روحاني یا اخلاقي مصالحو له امله (وجې) ممانعت فرمایلی وي.

إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ

مګر (حلال نه دي) هغه چه لوستي به شي په تاسې باندې (وروسته له دې نه)

تفسیر: غالباً له دې څخه مراد هغه شیان دي چه د هم دې سورت په دریم آیت کښې بیان کړې شوي دي یعنې «حرمت علیکم المیتة» څخه نیولې تر «ذلکم فسق» پورې.

غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنتُمْ حُرُمٌ

حال دا چه نه یئ تاسې حلال ګڼونکي د ښکار حال دا چه تاسې احرام ترونکي یئ!،

تفسیر: د محرم له پاره یوازې د وچې د ساکښانو (ذي روحو) ښکار روا نه دی. او د سیند د ښکار اجازه ورته شته. کله چه د احرام دومره رعایت شوی دی، چه په هغه کښې ښکار کول ممنوع ګرځول شوي دي، نو د حرم شریف د حرمت او عزت لحاظ ښایي له دې نه په درجو زیات وي یعنې د حرم د ساکښانو (ذي روحو) ښکار ته د محرم او غیر محرم د ګردو (ټولو) له پاره حرام وي لکه چه د ﴿ لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ ﴾ له عمومه څخه معلومیږي.

إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ①

بیشکه الله حکم کوي (په تحلیل او تحریم کښې) د هر هغه څه چه اراده وفرمایي

تفسیر: یعنې هغه الله جل جلاله چه ګرد (ټول) مخلوقات ئې پیدا کړل بیا ئې په خپل حکمت او کمال سره د دوی په منځ کښې د مراتبو فرق ښکاره کړو په هره نوع کښې ئې سم د هغه له

استعداده بیل بیل فطری خواص او قواوی په ودیعت کیښودی، د حیات او د ممات مختلف صورتونه ئی تجویز کړل، بیشکه همغه الله جل جلاله ته پخپلو مخلوقاتو کښی دا حق هم حاصل دی، چه د خپل کامل اختیار، محیط علم ، بالغه حکمت په اقتضاء هر هغه شی چه هر چا ته په هر حالت کښی اراده وفرمایی حلال یا ئی حرام کړی. ﴿ لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ﴾

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُحِلُّوا۟ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) مه ګڼی حلال (مه بی حرمته کوئ!) شعائر (نښی د دین) د الله (چه د حج مناسک دی)

تفسیر: یعنی هغه شیان چه د حق تعالیٰ د عظمت او معبودیت دپاره خاص علامات او نښی مقرری شوی دی د هغوی بی حرمتی مه کوئ! چه دی کښی حرم محترم بیت الله شریف، جمرات، صفا ، مروه ، هدی، احرام، مساجد. آسمانی کتابونه او نور ګرد (تول) حدود او فرائض او دینی احکام شامل دی، وروسته له دی علائمو او نښو ځنی د ځینو مخصوصو شیانو ذکر فرمایی چه په مناسکو پوری تړلی دی. لکه چه له دی آیت څخه پخوا په بل آیت کښی د محرم ځینی احکام ذکر شول.

وَلَا ٱلشَّهْرَ ٱلْحَرَامَ

او مه (بی عزته کوئ!) میاشتی حرمت والا (په قتال او جدال سره)

تفسیر: حرمت والا میاشتی څلور دی لکه چه د «التوبة» د سورت په (٣٦) آیت (٥) رکوع کښی «منها اربعة حرم» مذکور او هغه محرم، رجب، ذی القعده ، ذی‌الحجه دی. او تعظیم او احترام ئی دا دی چه ښایی په دی میاشتو کښی له نورو میاشتو ځنی د نیکی او تقویٰ زیات التزام وکړ شی! او ښایی چه له شر او فساد څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) دپاره ډیر اهتمام وشی! خصوصاً نه ښایی چه حجاج وربروی، یا د بیت الله له حج څخه ئی ستانه (واپس) کړی. اګر که دا امور د کال په دولسو میاشتو کښی واجب العمل دی، مګر بالخصوص په دی محترمو میاشتو کښی ډیر زیات تاکید شوی دی. باقی د اسلام د دښمنانو په مقابل کښی د هجوم او تعرض ممانعت په دی میاشتو کښی اوس نه دی پاتی او دا د جمهورو مذهب دی، لکه ابن جریر رحمة الله علیه په دی باندی اجماع رانقل کړی ده د دی بیان به هم انشاء الله تعالیٰ د «التوبة» په سورت کښی راشی.

وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَآئِدَ

او مه (بی حرمته کوئ!) هغه ساکښ (ذی روح) چه د کعبی هدیه وی (بی قلادی او نه هغه «هدیه» چه په غاړه ئی قلادی وی (او د کعبی په لوری بیولی کیږی)

تفسیر: (قلائد) د قلاده جمع ده چه له هغی څخه هغه طوق یا هار یا غاړکی یا غروندی مراد دی، چه د «هدی» د حیوان په غاړه کښی د علامی او نښی په ډول (طریقه) اچول کیږی څو د «هدی» حیوان پری وپیژندلی شی او له تعرض څخه مامون وی او لیدونکی ته د هسی عمل د کولو ترغیب هم وشی، قرآن کریم د دی شیانو تعظیم او حرمت باقی پریښود او د «هدی» او د هغی د علائمو او نښو سره تعرض کول ئی ممنوع کړل.

وَلَآ آٰمِّيْنَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنْ رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا ط

او مه (بی عزته کوئ!) قصد کوونکی (ورتلونکی) د کور حرمت والا ته (د حج یا د عمری له پاره) حال دا چه غواړی دوی فضل له(جانبه د) رب خپل او (د ده) خوښی

تفسیر: په ظاهر کښی دغه ویاړ (فخر) یوازی د مسلمانانو دی. یعنی هر هغه مخلص مسلمان چه د حج یا د عمری دپاره ځی، د هغه تعظیم او احترام وکړئ! ، او د دوی په لاره کښی ډبری (روړی) مه اچوئ! او ربړ (تکلیف) مه وررسوئ! که هغه مشرکان چه د بیت الله حج ته راتلل هم د دی آیت په عموم کښی داخل شی (ځکه چه هغوی به هم په خپل زعم او عقیده سره سم د الله تعالیٰ د قرب او فضل او خوښی طالبان وو) نو هلته به ویلی کیږی چه دا حکم له هغه وخت څخه پخوا دی چه د ﴿ إِنَّمَا الْمُشْرِكُوْنَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ﴾ منادی کړی شوی وه.

وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوْا ط

او کله چه (له احرامه) حلال شوئ پس ښکار کوئ تاسی (که مو خوښه وی)،

تفسیر: یعنی د ښکار هغه ممانعت چه د احرام په حالت کښی کړی شوی ؤ ، د احرام له اتمام نه وروسته پاتی نشو.

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوْا

او نه دی باعث کړی تاسی دښمنی د یوه قوم (له پاره) د دی چه منعه کړی ده دوی تاسی لره له مسجد حرام څخه په دی چه تاسی به تجاوز وکړئ (پر هغوی په انتقام اخیستلو)

تفسیر: (یعنی د کافرانو د قوم بغض او دښمنی دی تاسی دی ته اړ (مجبور) او باعث نه کړی چه له خپله حده تیر شئ او د دی تیرو شیانو حرمت ونه ساتئ) هغه شعائر چه په ړومبنی آیت کښی د الله تعالیٰ له خوا لوی او محترم ښودل شوی وو، د مشرکانو له لوری د هجرت په شپږم کال کښی توهین او سپک شول. او رسول الله مبارک نژدی له (۱۵۰۰) اصحابو سره د ذیقعدة الحرام په میاشت کښی محض د عمری د اداء کولو په قصد له مدینی منوری څخه رهی (روان) شول. کله چه «حدیبیی» ته ورسیدل، مشرکانو دوی د دی اسلامی عبادت له اداء کولو څخه منع کړل دوی نه د احرام حالت، او نه د کعبی شریفی د حرمت، او نه د «شهر الحرام» د احترام ، او نه د «قلائد» او نه د «هدی» څه لحاظ او خاطر وکړ. مسلمانانو د «شعائر الله» له دی توهین او د مذهبی فرائضو له دی ممانعت څخه چه د دی ظالم او وحشی قوم له لوری وشو که هر څومره د غیظ او غضب او بغض او عداوت اظهار کړی وی، حق ئی درلود (لرلو) او بی ځایه نه ؤ ، او که د دوی په مقابله کښی د انتقام په څوښ (جوش) کښی له سده وتلی وی او په کوم اقدام باندی ئی لاس پوری کړی وی، هم ښاییدل او ممکن ؤ، لیکن د اسلام محبت او عداوت هم په عدل او انصاف او حقانیت بنا دی، لکه چه قرآن کریم د داسی جابرو او ظالمو دښمنانو په مقابل کښی هم مسلمانانو ته حکم ورکړ «چه خپل جذبات دی تر اداری لاندی ونیسی» ځکه چه انسان د ډیر محبت او زیات عداوت په وخت کښی په څوښ (جوش) راځی ، او د خپل ځان اداره هیڅ نشی کولی او له حده تیری کوی، نو ځکه ئی وفرمائل چه ښایی د خورا(ډیر) سختو دښمنانو عداوت او دښمنی هم تاسی د عدل او انصاف له دائری څخه ونه باسی او د عدل او انصاف واګی مو له لاس څخه خوشی نه شی.

(دغه احکام د «لاتحلوا» څخه دی تر دی ځایه پوری منسوخ دی. بی له ښکار څخه)

وَتَعَاوَنُوْا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوْا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

او مرسته (مدد) کوئ تاسی یو تر بله په نیک کار او تقویٰ (پرهیزګاری)

کښې او مه کوئ تاسې مرستې (مدد) يو تر بله پر ګناه او پر عدوان (ظلم تجاوز)

تفسیر: که کوم سړی بالفرض د انتقام په ځوښ (جوش) کښې راشي او تیری وکړی نو د هغه د ممانعت تدبیر دا دی چه د مسلمانانو جماعت دی نه يوازې له ده سره په هغه ظلم او عدوان کښې مرسته (مدد) ونه کړي، بلکه ګرد (ټول) سره دی لاس يو، او د نيکي او تقوىٰ مظاهره دی وکړی! او د ده د زيادت او بې اعتدالي مخه دی ونيسي!.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۖ إِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ②

او ویریږئ تاسې له الله څخه بیشکه چه الله ډیر سخت دی عذاب (د ده متخلفینو لره)

تفسیر: يعنې د حق پرستي او انصاف خوښولو او د ګردو (ټولو) ښو اخلاقو بيخ د پاک الله څخه ويره ده. او که د الله جل جلاله څخې ويره ، او په نيکي کښې تعاون او په بدی کښې عدم تعاون نه وی، نو د عمومي عذاب د وقوع اندیښنه وه (اعاذناالله منه)! څرنګه چه الله جل جلاله د هغو شیانو د بیان اراده وفرمایله، چه وعده ئی په «الا مایتلیٰ» کښې کړی شوی وه، نو دا آیت نازل شو

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ
اللّٰهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا
أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا
بِالْأَزْلَامِ ۚ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ ۗ

حرام کړی شوی دی پر تاسې (خوراک د) مردار (حیوان) او (د بهیدونکی) وینې او د غوښې د خنزیر او د هر هغه (حلال کړی شوی حیوان) چه آواز کړی شوی وی بې له (نامه) د الله (د بل شي) په هغه باندې (د ذبحې په وخت کښې) او د خپه کړی شوی او د کوتک (او د نورو) وهلی شوی او د

غورځیدلی (له پاسه ژوری ته) او د ښیری شوی په وهلو د ښکر او د هغه چه (تری) خوړلی وی ځناورانو مګر (روا دی) هغه چه حلال (یی) کړئ تاسی او (پکښی روح وی) ، او (حرام دی) هغه چه حلال کړی شوی وی (په نامه د کوم ممنوعه ځای یا شی) او دا چه تقسیم وکړئ تاسی په غشو د قمار سره ، دغه (تیر محرمات یا تقسیم یا تفاؤل په دی غشو سره ګناه او) فسق دی،

تفسیر: یعنی حرام کړی شوی دی پر تاسی دغه لس شیان

١. «میته» یا مرداره چه بی ذبحی مړه شوی وی (بی له ماهی او ملخه) حرامه ده. «میتة» هغه واجب الذبح حیوان ته وایه شی، چه بی له حلالولو په خپل مرګ مړ شی، او وینه او غریزی حرارت ئی په غوښه کښی محتقن او جذب شوی پاتی شی، چه د هغه له سمیت او ګندګی ځنی څو راز (قسم) بدنی او دینی ضررونه پیدا کیږی. «ابن کثیر»۔ ښایی د دی تعمیل د تنبیه فرمایلو له امله (وجی) له «میته» څخه وروسته د وینی حرمت ذکر شو، وروسته د حیواناتو د یوی خاصی نوعی د (خنزیر) د تحریم ذکر وشو، چه د هغه بی انتهاء نجاست خوړل ، او زیاته بی حیائی. عمومی شهرت لری، ښایی د هم دی امله (وجی) زمونږ حقه شریعت د وینی په شان (خنزیر) هم (نجس العین) مقرر کړی دی د دغو دری واړو شیانو له ذکر څخه وروسته چه د دوی په وجود کښی مادی خباثت او ګندګی موندله کیږی، د بل یو قسم محرماتو ذکر فرمائی یعنی هغه حیوان چه د خپل ذات په اعتبار حلال او طیب وی، مګر له حقیقی مالک او معنوی څښتن (مالک) جل جلاله څخه ماسواء د بل چا د نذر او نیاز په دول (طریقه) تاکلی (مقرر) شوی وی نو د هغه خوراک هم د نیت د خباثت او د عقیدی د ګندګی له امله (وجی) حرام دی. د کوم ساکښ (ذی روح) او سا یوازی د هغه مالک او خالق په حکم او نامه اخیستله کیږی چه د هغه په حکم او اراده پری موت او حیات راځی. باقی (منخنقه) او نور غیر مذبوحه حیوانات تول د میتی (مرداری) په حکم کښی داخل دی لکه چه د ﴿وَمَاذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ﴾ ﴿وَمَاأُهِلَّ لِغَيْرِاللهِ﴾ سره ملحق دی په جاهلیت کښی د دی ګردو (تولو) شیانو خوراک معتاد ؤ نو ځکه ئی په داسی تفصیل سره بیان وفرمایه

٢ـ د بهیدونکی وینی خوراک حرام دی لکه چه په (٨) جزء د الانعام په (١٤٦)آیت (١٨) رکوع کښی ﴿دَمًامَّسْفُوْحًا﴾ راغلی دی.

٣ـ د خنزیر د غوښی خوراک حرام دی او د خنزیر د نورو ګردو (تولو) اجزاؤ څخه تر نوکانو او ویښتانو پوری هم هر راز (قسم) انتفاع ناروا دی.

٤ـ د هغه مذبوح خوراک حرام دی چه بی د الله تعالىٰ له نامه څخه د بل چا نوم پری یاد کړی شوی وی.

٥ـ د هغه مړه خوراک حرام دی چه په خپه کیدلو سره ئی روح (سا) ختلی وی.

٦ـ د هغه مړه خوراک حرام دی چه په کوتک یا په غونده تیږه (ګته) چا وهلی وی.

۷ـ د هغه مره خوراک حرام دی چه لویدلی وی له غره یا له کمره یا په کوهی کښی.
۸ـ د هغه مره خوراک حرام دی چه بل غوایی په ښکر سره وهلی وی.
۹ـ د هغه مره خوراک حرام دی چه خوړلی وی تری درندگانو څه قدر او بیا ئی روح ختلی وی. (مگر هغه مر له دی پنځو واړو وروستنیو څخه چه ژوندی پاتی وی، او بیا ئی په نامه د الله جل جلاله ذبح کړی نو د هغه خوراک روا دی.)
۱۰) د هغه مره خوراک حرام دی چه په هغو تیږو (گټو) ذبح کړی شوی وی چه د «کعبی شریفی» نه گیر چاپیره ولاړی دی او مشرکانو به د تعظیم له پاره پری قربانی کولی یا تری مطلق بتان مراد دی. لږ څه وړاندی د «هدی» د ادب او د احترام ذکر تیر شو. یعنی هغه ساکښ (ذی روح) چه د تقرب الی الله په نیت د واحد خدای له گردو (تولو) څخه پخوانی معبد مکی معظمی ته د نذر په ډول (طریقه) بیول کیدل او هلته به ذبح کیدل، د هغه په مقابل کښی د هغه ساکښ (ذی روح) ذکر ئی وفرمایه، چه د بل چا په نامه یا د بیت الله څخه ماسواء په بل کوم ځای کښی د بل چا یا د بل ځای د تعظیم دپاره ذبح کیږی.(موضح القرآن) په دی دوهم صورت کښی د نذر نیت هم فی الحقیقت د غیر الله په نامه وی اگر که د ذبحی په وخت کښی له ژبی څخه «بسم الله ، الله اکبر» هم وویل شی. سم له دی تقریر سره د «وماأهل لغیر الله» او د «وما ذبح علی النصب» فرق واضح شو. ابن کثیر رحمة الله علیه
﴿ وَأَن تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ﴾ = او حرام کړی شوی دی دا چه تقسیم وکړئ تاسی د قمار په غشو سره) ځینی مفسرین د «ازلام» ځنی د تقسیم غشی مرادوی چه د جاهلیت په زمانه کښی د ذبحی غوښی او د نورو تقسیم له پاره استعمالیدل او هغه د قمار (جواری) یو صورت ؤ، لکه چه نن ورځ د کاغذ اچولو (لاتری) رسم دی. لیکن د (حافظ) عمادالدین ابن کثیر رحمة الله علیه» او نورو محقیقینو په نزد دا خبره راجحه ده چه له «ازلام» څخه هغه غشی مراد دی، چه په هغه سره د مکی معظمی مشرکانو د کوم اشکال او تردد په وخت کښی به د خپلی ارادی او د چاری فیصله او پریکړه پری کوله، دا غشی به ئی په بیت الله کښی د قریشو خورا (دیر) لوی بت (هبل) سره کیښودل. د دی غشو پر ځینو باندی داسی لیکلی شوی ؤ «امرنی ربی»= حکم راکړی دی ماته رب زما». او پر ځینو ئی لیکلی ؤ «نهانی ربی» = منع کړی یم زه رب زما= هم داسی پر هر غشی یوه قیاسی او اتکلی خبره لیکلی شوی وه. کله چه دوی ته به کومه خبره کښی څه تردد او اندیښنه پیښیده. نو دوی به تلل او یو غشی به ئی راخیست که دا «امرنی ربی» والا ، غشی به ئی په لاس ورته ، نو په کار به ئی شروع کوله، او که مخالف له هغه بی ئی په لاس ورته نو له کار ځنی به تښتیدل، وعلیٰ هذاالقیاس گواکی دا له بتانو ځنی یو راز (قسم) مشوره او استعانت ؤ ځرنگه چه د دی رسم بنا پر خالص شرک جهل ، اوهام پرستی ، افترا علی الله وه، نو ځکه (قرآن کریم) په متعددو مواقعو کښی په نهایت تغلیظ او تشدید سره ده هغه حرمت ښکاره کړ.
سم له دی تقریر سره د «ازلام» ذکر له «النصب» سره مناسبت پیدا کړ، او دا ئی له مرداری

وینی او خنزیر او نورو دیرو خبیثو او گنده ؤ شیانو د تحریم له سلسلی سره منسلک ، او دا ئی راښکاره کره چه د دوی معنوی او اعتقادی نجاست او خباثت ، د دی شیانو له پلیتی څخنی لږ نه دی. لکه چه په یو بل آیت کښی د «رجس» له اطلاقه څخه دا خبره لا ښه څرګندیږی.

اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ دِيْنِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ ؕ

نن ورځ نا امیده شول هغه کسان چه کافران شوی دی له (ابطاله د) دین ستاسی نو مه ویریږئ له دغو (کفارو نه ای مؤمنانو) او وویریږئ له مانه (چه ستاسی خالق یم)

تفسیر: دا آیت هغه وخت نازل شو چه د ژوندانه په تولو څانګو او د هدایت د علومو د هری موضوع په متعلق کښی اصول او قواعد داسی ممهد ، او د فروعو او جزئیاتو بیان هم په هومره کافی تفصیل او جامعیت سره منظم شوی ؤ چه د اسلام پیروانو ته تر قیامت پوری د الٰهی قانون څخه ماسوا بل کوم قانون بیخی د منلو او د التفات وړ (مستحق) او لائق نه ؤ پاتی شوی. د نبی کریم علیه وعلیٰ آله و اصحابه افضل الصلوة والتسلیم د تعلیم او تربیی له اثره له الله منونکو ، سر څاروونکو، ځان پلورونکو هادیانو او معلمانو څخه داسی عظیم الشان فوځونه جوړ شوی وو چه شمیر ئی له زرګونو نه زیات وو او هر یو د قرآنی تعلیم مجسمه او نمونه وه.
مکه معظمه فتحه شوی وه، اصحاب کرام رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین سره له کاملی وفا له خپل الله **جل و علا شانه** سره خپل عهد او پیمان پوره کاوه هغه قوم چه د ګنده او پلیتو غذاګانو او د مردارو حیواناتو په خوړلو عادت درلود (لرلو)، له مادی او معنوی طیباتو څخه خوند اخیستی ؤ، د الله جل جلاله د شعائرو احترام په زړونو کښی راسخ او ټینګ شوی ؤ د ګومانونو او اوهامو تارونه او جالونه او د انصابو او ازلامو عقیدی بیخی شلیدلی وی او شیطان د تل له پاره له دی څخه چه په جزیرة العرب کښی ئی عبادت وشی بیخی مایوس شوی ؤ نو نظر دغو حالاتو ته ارشاد وشو ﴿اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ دِيْنِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ﴾
یعنی نن کفار له دی خبری څخه مایوس کړی شوی دی چه تاسی له خپل قیم دین څخه واړوی او بیا مو د «انصاب» او «ازلام» او نورو په لوری بوځی. یا د اسلامی دین د مغلوبولو توقعات په خپلو زړونو کښی وګرځوی. یا په دینی احکامو کښی د تحریف او تبدیل امیدونه ولری. نن تاسی ته یو کامل او مکمل دین دررسیدلی دی، چه وروسته په هغه کښی د هیڅ یو قسم ترمیم ضرورت او امکان نشته. د الله جل جلاله انعام پر تاسی پوره شوی دی، چه وروسته له دی نه ستاسی له طرفه د هغه د ضائع کیدلو هیڅ اندیښنه نشته. پاک الله تر ابده پوری هم دا د اسلام دین ستاسی دپاره غوره کړی دی، نو ځکه وروسته له دی نه د کوم ناسخ د راتللو احتمال

هم نه دی پاتی په داسی حالاتو کښی تاسی ته هیڅ سبب او دلیل نشته، چه له کفارو څنی وویرېږئ ولی چه کفار تاسی ته هیڅ نقص او تاوان نشی دررسولی. هو! د هغه لوی محسن او حقیقی منعم له قهره او ناراضی ـ څخه تل وویرېږئ چه د ده په واک او اختیار کښی ستاسی فلاح او نجاح او گټه (فائده) او زیان دی. گواکی په ﴿ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ ﴾ کښی ئی په دی مطلب تنبیه فرمایلی ده چه وروسته له دی نه مسلمانانو ته د کفارو له لوری تر هغه وخت پوری هیڅ ویره او اندیښنه نه ده پکار، تر څو چه په دوی کښی د الله **جل و علا شانه** ویره، او د تقویٰ شان موجود وی، له «الیوم» څنی دلته یوه معینه ورځ نه ده مقصود، بلکه حاضره زمانه، او وربوری متصلی راتلونکی زمانی مقصد دی. او څینی تری یوم النزول (مرادوی) چه هغه د هجرت د نهم کال د ذالحجی د نهمی نیټی د جمعی او عرفی مازدیگر ؤ چه هغه ته حج اکبر او حجة الوداع هم وائی.

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ

نن ورځ مکمل (پوره) کړ ما تاسی ته دین ستاسی (اصولاً او فروعاً)

تفسیر: یعنی د ده په اخبارونو او قصصو کښی پوره صداقت ، او په بیان کښی ئی پوره تاثیر، په قوانینو او احکامو کښی ئی پوره اعتدال شته. هغه حقائق چه په پخوانیو کتابونو او نورو آسمانی ادیانو کښی محدود او ناتمام وو، د هغوی تکمیل او تعمیم هم دی قیم دین سره وکړ شو هغه احکام چه کتاب الله او د رسول الله سنتو د «حل» او «حرمت» او نورو احکامو په نسبت تنصیصاً یا تعلیلاً صادر کری دی، د هغوی اظهار او ایضاح خو همیشه کیږی لیکن د زیادت یا قلت یا د ترمیم گنجائش پکښی له سره نشته

وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ

او تمام (پوره می کړ پر تاسی (ای مؤمنانو!) نعمت (د دین په اکمال)

تفسیر له گردو (تولو) څخه لوی احسان خو هم دا دی چه اسلام غوندی یو مکمل او ابدی قانون او د خاتم الا نبیاء صلی الله علیه وسلم په شان یو لوی (نبی) ئی تاسی ته مرحمت فرمایلی دی. برسیره په دی ئی د اطاعت او استقامت توفیق هم دربښلی دی، د روحانی غذاگانو او د دنیوی نعمتونو دسترخوان ئی تاسی ته غوړولی دی، د قرآن کریم د حفاظت او د اسلام غلبی او د عالم د صلاح سامان ئی درمهیا کری دی.

وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

او غوره کړ ما تاسي ته اسلام له جهت د دين (ډير پاکيزه په تولو اديانو کښي)،

تفسير: يعني له دی عالمگير او مکمل دين څخه پرته (علاوه) د بل کوم دين انتظار ايستل بی عقلي او حماقت دی. اسلام ، تفويض او تسليم سره مرادف دی. ما سوا له اسلامه د مقبوليت او نجات بله وسيله او لاره نشته.

تنبيه: دغه د ﴿ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ ﴾ الآية - آيت نازلول هم د لويو نعمتونو له جملي څخه يو نعمت دی. نو ځکه ځينو يهودانو د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په حضور کښي عرض وکړ «يا امير المؤمنين!» که دا آيت پر موږ نازل شوی وی نو موږ به ئې «يوم النزول» د خپل ځان دپاره اختر گرځولی وی حضرت عمر فاروق رضی الله تعالیٰ عنه وفرمايل «په هغې ورځی کښي چه دا آيت نازل شو پر موږ مسلمانانو دوه اخترونه سره جمع شوی وو» دا آيت د هجرت په (٩) کال د «حجة الوداع» په موقع د عرفی او جمعی په ورځی د مازيگر په وخت په داسی حالت کښي نازل شو ، چه د «عرفات» په ميدان کښي د نبی کريم صلی الله عليه و علیٰ آله و صحبه افضل الصلوة والتسليم د اوښی په چپ چاپير کښي له (٤٠،٠٠٠) تنو څخه زيات اتقياء او ابرار رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعين سره راتول شوی وو، وروسته له دی نه رسول الله مبارک فقط (٩١) يا (٨١) نوری ورځی په دنيا کښي تشريف درلود (لرلو).

فَمَنِ اضْطُرَّ فِيْ مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّاِثْمٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٣﴾

نو هر څوک چه اړ شو (خوراک د حرام شی ته) په سخته لوږه کښي حال دا چه نه وی مائل گناه ته (په خوراک زيات له کفافه يا د لذت له پاره) پس بيشکه الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطياتو) ډير رحم والا (چه نه ئې نيسی په دغه خوراک)

تفسير: يعني د حلالو او حرامو قانون خو مکمل شوی دی، اوس په هغه کښي هيڅ دول (طريقه) تغيير او تبديل نشی کيدی. هو! مضطر چه د لوږی او تندی له شدته بی تابه او ناچاره شوی وی، که حرام شی وخوری، يا ئې وڅښی، او خپل ځان له هلاکت څخه پر وژغوری (وساتی)، په دی شرط چه د ضرورت له مقداره متجاوز نشي ، او لذت تری مقصود نه وی (غير باغ و لا عاد) نو حق تعالیٰ به دا د حرامو تناول په خپل فضل او مهربانی سره ورمعاف کری. گواکی هغه شی خو همغسی حرام پاتی دی، مگر هغه سړی چه د دی حرامو خوړونکی او څښونکی وی، د

الله تعالیٰ په نزد مجرم نه ګڼل کېږي دا هم د نعمت د اتمام یوه نوعه ده.

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَٰتُ ۙ

پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده!) چه کوم شي حلال کړی شوي دي دوی ته؟ ووایه حلال کړی شوي دي تاسي ته طیبات (پاک شیان)

تفسیر: په پرومبی آیت کښې د حرامو شیانو بیان وشو. نو په طبیعي دول (طریقه) سره داسي یو سؤال پیدا کېږي، چه حلال شیان کوم کوم دي؟ نو ځواب ئې ورکړ شو، چه د حلالو دائره خو ډېره وسیعه ده، هغه شیان پرېږدی چه به هغو کښې دیني یا بدني نقصانونه دي، نور د دنیا ګرد (ټول) پاکیزه او ستره شیان حلال دي. څرنګه چه د ښکاري ساکښانو (ذی روحو) په نسبت ځینو خلقو په خصوصیت سره پوښتني کړي وې، نو ځکه د دې آیت په راتلونکی برخه کښې ئې د هغه څه تفصیلات هم راښولي دي.

وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ ۖ فَكُلُوا مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ ۖ

او (حلال کړی شوي دي تاسو ته ښکار د) هغه چه ښوونه کړي وي ورته تاسي له (ټولو اقسامو) ښکار کوونکو (حیواناتو یا مرغانو) څخه چه ښوونه کوونکي اوسئ تاسي (په ښکار ځغلولو د دوی) چه ښوونه وکړئ تاسي ورته له هغه نه چه ښولي دي تاسي ته الله پس خورئ تاسي له هغه ښکاره چه نیولي وي تاسي ته (له انعامو او طیورو نه) او یادوئ تاسي نوم د الله په هغه (ښکاري حیوان کله چه ښکار ته ئې لېږئ!(یا) او یادوئ تاسي نوم د الله په (حلالولو د) هغه (ښکار کښې که ژوندی مو مینده کړ).

تفسیر: د ښکاري سپي او باز او نورو ښکار کوونکو ساکښانو (ذی روحو) ښکار په دې شرطونو سره حلال دي

۱. د ښکار کوونکو ساکښ (ذی روح) ښه روږدی (عادت) کول، چه تعلیم ئې موندلی وي.

۲. پر ښکار باندي خوشي کړ شي.

۳. په همغه طریقه سره تعلیم ورکړی شوي وي، چه په شریعت کښې د اعتبار وړ (لائق) وي یعني سپي او نورو ته داسي تعلیم ورکړی شوي وي. چه ښکار ونیسي، او همغسي ئې خپل خاوند ته

وروړی، او وئی نه خوری، او باز ته داسی تعلیم ورکړی شوی وی، چه د بلنی په وخت کښې خپل خاوند او بلونکی ته ژر بیرته ورشی که سپی ښکار په خپله وخوری یا باز چه په بلنه سره بیرته رانشی، نو داسی فهمیږی کله چه دوی د خپل خاوند په بلنه بیرته نه راځی او د ده په خوله نه کیږی نو هغه ښکار هم د خپل خاوند دپاره نه، بلکه خپلو ځانونو ته ئی کړی دی حضرت شاه صاحب د هم دی په نسبت لیکلی دی «کله چه هغه د بنیادم څخه خوی زده کړی دی، نو ګواکی بنیادم هغه ښکار ذبح کړی دی.»

٤- د خوشی کولو په وخت کښې د الله تعالیٰ نوم یاد کړ شی! یعنی بسم الله ووایی! او ورخوشی ئی کړی، د دی څلورو واړو شرطونو تصریح خو په قرآنی نص کښې شوی ده.

٥- شرط چه زمونږ امام ابوحنیفه رحمة الله علیه په نزد معتبر دی هغه دی چه ښکاری ساکښ (ذی روح) هغه ښکار داسی زخمی کړی، چه تری وینه وبهیږی د دی په لوری د (جوارح) لفظ د خپل (جرح) د مادی په اعتبار مشعر دی که له دی شرطونو څخنی یو شرط هم مفقود شی ، نو هغه ښکار چه ښکاری ساکښ (ذی روح) وژلی وی حرام دی. هو اکه مړ شوی نه وی او ذبح کړ شی. نو د ﴿ وَمَآ أَكَلَ ٱلسَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ ﴾ په قاعدی سره به حلالیږی.

وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ④

او ویریږئ تاسی له الله بیشکه چه الله ډیر چابک دی حساب (د ده چه ډیر ژر د ګردو (تولو) مخلوقاتو حساب خلاصوی)

تفسیر: یعنی په هر حالت کښې له الله تعالیٰ څخه وویریږئ! چه چیری د «طیبات» په استعمال او د ښکار او د نورو شیانو د منتفع کیدلو په وخت کښې له شرعی حدودو څخه متجاوز نشئ! څکه چه عموماً بنیادم په دنیوی لذاتو کښې دوب او په ښکار او نورو مشاغلو کښې مشغول او بوخت (لګیا) او له الله جل جلاله او آخرت څخه غافلیږی نو څکه د تنبیه ضرورت پیدا شو چه الله تعالیٰ له یاده مه باسئ! او د حساب ورځ مه هیروئ! چه ژر رسیدونکی ده. د الله تعالیٰ انعامات او ستاسی د شکر ګزاری موازنه او د عزیز عمر د یوی یوی شیبی (ساعت) حساب هم کیدونکی دی.

ٱلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ ۖ وَطَعَامُ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ ۖ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ

مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ
مُحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ وَلَا مُتَّخِذِيْٓ اَخْدَانٍ ؕ وَمَنْ يَّكْفُرْ
بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهٗ ؗ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۝۵

نن ورځ حلال کړی شوی دی تاسی ته تول طیبات (پاکیزه شیان) او (هر قسم) طعام د هغو کسانو چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب حلال دی تاسی ته او (هر قسم) طعام ستاسی حلال دی دوی ته او (حلالی دی تاسی ته بی میره - بی خاوند) پاک لمنی اصیلی ښځی له مومنانو ښځو څخه او پاک لمنی (بی میره - بی خاوند) اصیلی ښځی له هغو کسانو چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب له تاسی په خوا کله چه ورکړی دغو (ښځو) ته مهرونه د دوی (ای میړونو (خاوندانو) د نکاح د قید راوړلو له پاره) حال دا چه نکاح کوونکی یئ تاسی نه زنا کوونکی (ښکاره) او نه نیوونکی د یارانو (په پته سره)، او هر څوک چه کافر (منکر) شو په ایمان (او مؤمن به شیانو) پس په تحقیق ضائع (باطل) شو عمل د ده او دی به آخرت کښی له زیانکارانو څخنی وی.

تفسیر: لکه چه نن کامل دین تاسی ته درکړی شوی دی، د دنیا ګرد (تول) طیبات او پاکیزه نعمتونه هم ستاسی دپاره تل ترتله داسی حلال کړی شوی دی چه له سره به نه منسوخیږی دلته له «طعام» څخنی مراد «ذبیحه» ده یعنی که کوم یهودی یا نصرانی (په دی شرط چه وروسته د اسلام له ارتداده یهودی یا نصرانی نه وی پاتی شوی) که د حلال ساکښ (ذی روح) د حلالولو په وخت کښی د غیر الله نوم وا نه خلی. نو د هغه خوراک مسلمان ته حلال دی. د مرتد احکام بېل دی. په دی مقام کښی د ﴿ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ ﴾ ذکر د مجازاتو او مکافاتو په دول (طریقه) استطراداً وفرمایه. یعنی هغه چه په ځینو احادیثو کښی راغلی **لایاکل طعامک الا تقی** و دی نه خوری خوراک ستا مګر پرهیزګار» د هغه مطلب داسی نه دی. چه پرته (علاوه) له پرهیزګارانو نورو ته ستاسی خواړه حرام دی. کله چه مسلمان ته د کتابی کافر د ذبحی اجازه وشوه، نو د یوه موحد مسلم ذبیحه او خواړه به نورو ته ولی حرام وی؟ د (والمحصنٰت= پاک لمنی) دغه استحبابی قید ښائی چه له ترغیب له پاره وی. یعنی یوه مسلمان ته ښائی چه د نکاح کولو په وخت کښی ړومبی د ښځی عفت - او پاکلمنی او عصمت ته وګوری. او دا مطلب ئی نه دی چه

پرته (علاوه) له پاکـلمنی ځنی د بل چا سره نکاح نه ترله کیږی.
د کتابیانو له یوه مخصوص حکم سره ئی بل مخصوص حکم هم بیان کړ. یعنی له کتابی ښځی سره نکاح ترل په شریعت کښی جائز ، او له مشرکی سره ناروا دی، لکه چه په دوهم جزء د البقرة په (۲۲۱) آیت ۲۷ رکوع کښی مو ﴿ وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ ﴾ ولوست ، مگر دا خبره په یاد ولرئ چه زمونږ په زمانه کښی «نصارىٰ» عموماً په نامه «نصارىٰ» پاتی دی په دی نصرانیانو کښی زیاتره داسی کسان دی، چه نه پر کوم آسمانی کتاب قائلان دی ، نه الله جل جلاله منی، نه رسول، نه مذهب لری، نو ځکه د اهل کتابو اطلاق پر دوی نه شی کیدی. لهٰذا د دوی په مذبوحو او ښځو باندی هغه احکام نه مرتب کیږی، چه د حقیقی کتابیانو په ذبائحو او ښځو مرتب دی. دا خبره دی هم په نظر کښی وی! چه د یوه شی د حلالیدلو دا معنی ده ، چه پکښی فی حد ذاته د تحریم کومه وجه نه وی، لیکن که خارجی اثرات او حالات داسی وی، چه له هغه حلال شی څخه په گټه (فائده) اخیستلو کښی د دیرو محرماتو ارتکاب واقع کیږی بلکه په کفر کښی د مبتلا کیدلو احتمال هم وی، نو له هسی حلال شی ځنی د گټی (فائدی) اخیستلو اجازه نه ورکوله کیږی په موجوده زمانه کښی له یهودو او نصاراؤ سره خوړل او څښل ، او بی له ضرورته اختلاط او گډون کول او د دوی د ښځو په جال کښی ځان بندول، هسی خطرناک او ویروونکی نتائج لری، چه هغه د هیچا له نظره پټ نه دی. نو د داسی بدی. او بی دینی له اسبابو، او ذرائعو څخه هرومرو (خامخا) اجتناب په کار دی!
گواکی په دغه آیت کښی دی لوری ته اشاره شوی ده چه نکاح یو ظاهری قید دی لیکن دا قید له هغو آزادیو او هوس چلولو څخه بهتر دی چه د هغه په طلب کښی د ځاروی په څیر انسانان د ازدواج سلسله له سته او بیخه باسی او بیخی ئی فنا او معدوم کول غواړی.
همغسی چه ړومبی ئی د ښځی د پاک لمنی ذکر وفرمایه دلته نارینه ته هم هدایت فرمایی چه پاک او عفیف دی اوسی! څو د هغو ﴿ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ ﴾ مصداق شی چه په (۱۸) جزء د «النور» په (۲٦) آیت (۳) رکوع په آخره کښی مذکور دی. له دغه احصان او پاک لمنی او ښه انسانی ژوندون له توصیی څخه دا هم معلومه شوه چه د الله تعالیٰ په نزد د نکاح غرض د بشری عصمت د جوهر حفاظت او د انسانی عفت د مرغلری صیانت دی څو چه د تزویج مقصد پوره او د اجتماعی ضروریاتو سلسله منظمه او تکمیل شی. او یوازی شهوت پرستی او هوا او هوس تری مقصود نه دی له کتابیانو ښځو سره چه د نکاح ترلو اجازه شوی ده د هغه فائده ښایی دا وی چه د مؤمن حقانیت او اسلامی اخلاق د ښځی په زړه کښی ځای ونیسی داسی نه چه مؤمن پر هغو کتابیانو هسی مین او مفتون شی چه بالعکس خپله ایمانی متاع له لاسه وباسی او په سپیره داگ میدان کښی کینی او د ﴿ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ﴾ مصداق شی. کله چه له کافری ښځی سره د دی فتنی احتمال قوی کیدی شی، نو ځکه د ﴿ وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ ﴾ تحدید خورا (دیر) مناسب او پر خپل ځای کښی دی. دا زما خیال دی باقی حضرت شاه صاحب وائی «اهل کتاب ئی له کفارو ځنی په دوه حکمو کښی

مخصوص کړل چه دا یوازی په دنیا کښی دی او په آخرت کښی د هر کافر حال خراب دی، اګر که نیک عمل ئی هم کړی وی خو هغه نه قبلیږی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِۚ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) کله چه پاځیږئ تاسی لمانځه ته (او بی اوداسه یئ) نو ووینځئ تاسی مخونه خپل او لاسونه خپل تر څنګلو پوری (سره له څنګلو) او مسح وکړئ تاسی په سرونو خپلو او (وینځئ تاسی) پښی خپلی تر پړکیو پوری (سره له پړکیو)،

تفسیر: هغه عظیم الشان احسان چه په محمدی امت باندی شوی دی د هغو د بیاناتو له آوریدلو څخه وروسته د یوه شریف او حق پیژندونکی مؤمن زړه د شکرګزاری او وفاداری. له اظهاره او جذباتو څخه ډکیږی او په فطری دول (طریقه) دا غواړی چه د هغه حقیقی منعم په لوی دربار کښی لاس په نامه حاضر شی، او د عجز او نیاز وچولی (تندی) پر ځمکه ورته کیږدی او د خپل انتهایی عبودیت او د عبودیت د امتثال عملی ثبوت وروړاندی کړی، نو ځکه د الله جل جلاله له جانبه ارشاد وشو کله چه تاسی اراده لرئ چه زموږ پاک دربار ته راحاضر شئ! یعنی لمانځه ته پاځیږی نو خپل ځانونه پاک او صاف کړئ ! او بیا راشئ! د اوداسه له دی آیت څخه پخوا د هغو دنیوی لذائذو او طبعی مرغوباتو څنی د تمتع اجازه چه په ړومبی آیت کښی ورکړی شوی ده (یعنی طیبات او محصنات) دغه شیان تر یوه حده پوری انسان له ملکوتی صفاتو څخه لری او بهیمی لوازمو سره نژدی کوونکی دی او تول احداث (د اوداسه او غسل موجبات) د هم دوی له استعماله د لازمی نتیجی په دول (طریقه) پیدا کیږی نو ځکه ئی وفرمایل کله چه له نفسانی مرغوباتو څخه راګرځئ ! او زموږ د دربار په لوری د راتلو قصد کوئ! نو ړومبی د بهیمیت له اثراتو او له «اکل» او له «شرب» او له نورو مکدراتو څخه چه ستاسی په وجود کښی پیدا کیږی پاک او ستره شئ! دا پاکی له اوداسه او غسل څخه مینځ ته راځی نه یوازی دا چه په اوداسه سره د مؤمن بدن پاک او صاف کیږی بلکه څه وخت چه مؤمن سم د فقهی د کتابونو له ښوونی سره په اخلاص اودس کوی نو د اوداسه د اوبو له څاڅکو سره د ده ګناهونه هم لری کیږی.

﴿إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ﴾ کله چه پاځیږئ تاسی لمانځه ته یعنی که له خوبه پاځیږئ یا دنیوی مشاغلو څنی لاس وباسئ او لمانځه ته ولاړ شی، نو ړومبی اودس وکړئ! لیکن اودس کول هلته ضرور دی

چه سړی اودس ونه لري د دی آیت په آخر کښې د دی احکامونو هغه غرض او غایې څخه چه په ﴿ وَلٰكِنْ يُّرِيْدُ لِيُطَهِّرَكُمْ ﴾ کښې فرمایلې شوی دی معلومیږی چه د لاسونو، خولې، او نورو اعضاؤ د وینځلو وجوب د دی دپاره دی چه حق تعالیٰ تاسی پاک کړی او په خپل دربار کښې تاسی ته ځای درکړی نو که دا پاکی لا له پخوا څخه حاصله وی او د اوداسه کوم ماتوونکی شی په مینځ کښې پیښ شوی نه وی نو د پاکو اندامونو د بیا پاکولو هیڅ ضرورت نیشته بلکه د هغه په ضروری کولو سره په «امت» باندی حرج پېښیږی چه د هغه نفی په ﴿ مَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ حَرَجٍ ﴾ کښې کړی شوی ده. هو! که زیات نظافت ، نورانیت او نشاط حاصلولو دپاره نوی اودس وکړی شی نو مستحب دی، شایی د هم دی له امله (وجی) په ﴿ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوْا وُجُوْهَكُمْ ﴾ کښې د کلام سیاق داسی ایښود شوی وی چه له هغه څخه هر ځلې د لمانځه د تللو دپاره په هر وخت کښې د نوی اوداسه کولو ترغیب کیږی.

﴿ وَامْسَحُوْا بِرُءُوْسِكُمْ ﴾ او مسح وکړئ تاسی په سرونو خپلو» یعنی لوند لاس پر سر باندی راکاږئ! له نبی کریم صلی الله علیه وسلم څخه په ټول عمر کښې د ناصیې له مقداره لږ مسح نه ثابتیږی د ناصیی مقدار د سر د څلورمی برخی اندازی ته نژدی ده. مونږ حنفیان هم دی قدر «مسحی» ته فرض وایو، د نورو اختلافاتو او د دلائلو د تفصیلاتو د تحریر دا موقع نه ده.

﴿ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ ﴾ او ووینځئ تاسی پښې خپلې تر پړکیو پوری» شیخ الهند پخوا له پښو څخه د (په) د لفظ د نه لیکلو سره یوه نهایته لطیفه اشاره وکړه چه د «ارجلکم» معطوف علیه مغسولات دی. یعنی همغسی چه د مخ او د لاسونو د وینځلو حکم دی پښې دی هم تر پړکیو پوری ووینځلی شی او د سر غوندی مسح ورته کافی نه ده لکه چه زمونږ «اهل السنت والجماعة» پری اجماع کړی ده او له ډیرو احادیثو څخه هم دا ثابته شوی ده چه که په پښو موزی نه وی نو وینځل ئې فرض دی. (مګر پر بوټونو) او موزو سم له هغو شرائطو چه په فقهی کتابونو کښې مذکور دی مقیم لره یوه شپه او ورځ او مسافر لره تر دری شپو او ورځو پوری مسح کول هم روا دی.)

وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوْا ؕ

او که وئ تاسی جنبان (یعنی په جنابت کښې) نو ښه ځان پاک کړئ!

تفسیر: یعنی له جنابت ځنې د پاکیدلو دپاره یوازی د هم دی څلورو واړو اعضاؤ وینځل او مسح کول کافی نه دی بلکه د بدن ټولی سطحی ته تر هغو ځایونو پوری چه د اوبو رسونه ورته بی له ضرره ممکن وی د اوبو رسونه ضروری ده د هم دی له امله (وجی) مونږ احناف په غسل کښې مضمضه او استنشاق هم فرض بولو. یعنی په غسل کښې د خولې او پوزی وینځل ضروری ګڼو. حال دا چه په اوداسه کښې د هغو وینځل فرض نه بلکه سنت دی.

وَإِنْ كُنْتُمْ مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِّنَ الْغَآئِطِ أَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِّنْهُ ط

او که وئ تاسی مریضان (رنځوران او اوبه درته مضری وی) یا په سفر «کښی وئ» یا راغی یو له تاسی له ځایه د بولو ځخه (یعنی بی اودسه شوئ) یا جماع وکړئ تاسی له ښځو سره نو ونه مومئ تاسی اوبه نو قصد وکړئ تاسی د خاورې پاکی نو (ووهی لاسونه دوه ځلی پر ځمکه او) ومښئ تاسی (دا لاسونه) په مخونو خپلو او لاسونو خپلو له هغی (خاورې) ځخه،

تفسیر: یعنی که تاسی ته د مرض له سببه د اوبو استعمال مضر وی، یا اوبو ته ورتلی نشئ! یا په مسافرۍ کښی د کفایت په اندازه اوبه ونه مومئ! یا مثلاً ځوک د حاجت له قضاء ځخه راشی او اودس کولو ته ئی ضرورت پیښ شی یا د جنابت له وجی د غسل حاجت ورته پیښ شی، مگر له کومی وجی د اوبو په حصول یا استعمال قادر نه وی (یعنی یا تری یوه کروه لری وی یا د دښمن یا د غلو یا د لیوانو ویره وی یا د کوهی بوکه او رسئ. نه وی یا اوبه خرڅیږی او پیسی نه وی، نو په دی صورتونو کښی د اوداسه یا د غسل په ځای دی تیمم وکړی) د اوداسه او غسل په تیمم کښی هیڅ فرق نشته، ځکه د تیمم له مشروعیت ځخه چه کوم غرض دی هغه په هر صورت کښی په یو شان حاصلیږی د تیمم اسرار او مسائل او د دی آیت تفسیر په (٥) جزء د النسآء په (٤٣) آیت (٧) رکوع کښی مفصل بیان شوی دی.

تنبیه: د ﴿ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ ﴾ ترجمه چه په جماع سره شوی ده، د ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه او ابو موسیٰ اشعری رضی الله تعالیٰ عنه له تفسیر سره موافقه ده. چه ابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه هم هغه سکوتاً منلی ده. (کمافی البخاری) مغفور شیخ الهند د ﴿ فَتَيَمَّمُوْا ﴾ په ترجمه کښی د «قصد وکړئ!» په ویلو سره دی ته اشاره کړی ده چه د اصلی لغت په اعتبار د تیمم په معنی کښی قصد معتبر دی او هم دی لغوی معنی په مناسبت په شرعی تیمم کښی هم قصد یعنی د علماؤ له خوا نیت فرض او ضروری امر گڼلی شوی دی.

مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ حَرَجٍ

اراده نه لری الله (د تطهیر په دی تکلیف کښی پر تاسی دا) چه مقرر کړی

پر تاسي څه حرج (تنګوالي يا سختي)

تفسير: ځکه په هغو احداثو او بې اودسيو کښې چه کثير الوقوع دي، د ګرد بدن وينځل ئې ضروري ونه فرمايل ، او يوازې د لاسونو، مخ، پښو وينځل او د سر مسح کول ئې فرض کړل ځکه چه د اکثرو متمدنو هيوادونو اوسيدونکي د دغو اندامونو په بربنډ پرېښودلو کښې هيڅ انديښنه او مضائقه نه کوي تر څو له هغوي ځني کومه تنګي او دقت پيښ نشي. هوا د«حدث اکبر» يعني «جنابت» د ازالې دپاره چه کله کله پېښېږي ، او په دغه حالت کښې د نفس ويښول او د ملکوتي صفاتو په لورې د هغه خوځول يوې فوق العاده تنبيه ته ضرورت لرې نو د ګرد(تول) بدن وينځل ئې فرض کړل. بيا ئې په «مرض» او په «سفر» او نورو حالاتو کښې لږ څه آساني وفرمايله اول ئې د اوبو په ځاى «خاوره» مطهره پاک کوونکې وګرځوله او بل ئې د اوداسه په اعضاؤ کښې تخفيف وکړ يعني د سر مسح ئې بيخي ساقطه کړه، او ښائي چه د پښو مسح ئې د دې له امله (وجې) ساقطه کړې وي، چه پښې عموماً په خاورو کښې يا خاورو ته نژدې وي، او د بدن د ګردو (تولو) اعضاؤ په نسبت په ګرد او غبار سره د پښو ککړيدل ډير زيات وي، نو پر پښو باندې په خاورو سپيره لاس تيرول، تحصيل د حاصل دی. پاتې شوې دوه عضوې لاس ـ او مخ چه د هغو په مسح کولو سره د اوداسه، غسل د دواړو تيمم کيږي.

وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ⑥

او ليکن اراده لرې (الله د دې) چه پاک کړې تاسې (له صوري او معنوي پليتي نه) او د دې لپاره چه پوره کړې «الله» نعمت (احسان) خپل پر تاسې (په اسلام او د شرائعو په بيان) له پاره د دې چه تاسې شکر ګزار شئ!.

تفسير: ځکه چه الله جل جلاله په خپله پاک دی او پاکي خوښوي (نو ځکه ئې په عبادت کښې چه د تقرب سبب دی، پاکي شرط کړې ده) په پورتنۍ رکوع کښې د هغو لويو نعمتونو بيان شوی ؤ چه د هغو له اوريدلو ځني د بنده په زړه کښې ځوښ (جوش) پيدا کيږي چه د هغه حقيقي منعم بندګي ته فوراً قيام وکړي نو همغه ئې وروښوده اې مؤمنانو! کله چه زمونږ په لورې راځئ! نو په کومې طريقې سره به خپل ځانونه پاکوئ!؟ او راځئ به!؟ دا ښوونه هم في حد ذاته يو نعمت دی او په ظاهري بدن باندې له اوبو تيرولو يا په خاورو سره له مسح کولو څخه بنده ته باطني پاکي ورکول بل نعمت دی، بنده لا د پورتنيو نعمتونو شکر نه ؤ اداء کړی، او د هغو د شکر د اداء کولو په قصد ؤ ، چه په دې نويو نعمتونو فائض شو، نو ځکه ارشاد وشو ﴿ لَعَلَّكُمْ

﴿تَشۡكُرُونَ﴾ یعنی د ښخوانیو نعمتو له یادولو څخه ښخوا د دی جدیدو نعمتونو شکر ښائی اداء کړئ اچه د اوداسه د احکامو په ضمن کښی پر تاسی شوی دی. ښائی د هم دی ﴿لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ﴾ څخه حضرت بلال د «تحیة الوضوء» سراغ لګولی وی. د دی منځنی نعمت په شکریه باندی د متوجه کولو څخه وروسته د ړومبنی آیت د هغو ښخوانیو نعمتونو او لویو احسانونو ذکر اجمالاً بیا را په یادوی، چه د هغو د شکرګزاری له پاره ښائی چه بنده د خپل مولیٰ په حضور کښی ودریږی لکه چه داسی فرمائی

وَاذۡكُرُوا نِعۡمَةَ اللّٰهِ عَلَيۡكُمۡ وَمِيۡثَاقَهُ الَّذِيۡ وَاثَقَكُمۡ بِهٖۤ ۙ اِذۡ قُلۡتُمۡ سَمِعۡنَا وَاَطَعۡنَا ۫ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيۡمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوۡرِ ۝

او یاد کړئ تاسی نعمت (احسان، رحمت) د الله پر تاسی (چه اسلام دی) او (یاد کړئ) عهد محکم د الله هغه (عهد) چه محکموالی کړی دی (الله) له تاسی سره په هغه سره کله چه وویل تاسی واوریده مونږ (وینا ستا) او ومو منه (فرمان ستا) او وویریږئ له الله (په هیرولو د نعمت او ماتولو د بیعت کښی) بیشکه چه الله ښه عالم دی په خبرو د سینو (او په حالاتو د زړونو هم)

تفسیر: غالباً دا همغه عهد دی چه په «٣» جزء د «البقرة» په خاتمه په (٢٨٥) آیت ٤٠ رکوع کښی ئی د مؤمنانو له ژبی څخه نقل فرمایلی ؤ، ﴿وَقَالُوۡا سَمِعۡنَا وَاَطَعۡنَا غُفۡرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيۡكَ الۡمَصِيۡرُ﴾ کله چه اصحاب کرام رضی الله تعالیٰ عنهم د محمد صلی الله علیه وسلم پر مبارک لاس بیعت کاوه، په دی وخت کښی ئی هم داسی اقرار کاوه، چه «مونږ له خپل توان سره سم ستاسی هره خبره اورو. او منو ئی برابره ده چه هغه څمونږ له طبیعت سره موافقه وی او که مخالفه.» دا خو عمومی عهد ؤ وروسته له دی اسلام د ځینو ارکانو له حاله سره مناسب د خپلو نورو اهمو شیانو په نسبت خصوصی عهد هم له دوی څخنی اخیست کیده. ګواکی د (الانعام) د سورت په شروع کښی چه ﴿اَوۡفُوۡا بِالۡعُقُوۡدِ﴾ ئی فرمایلی ؤ. ورسته له هغه د زیاتو احساناتو ذکر ئی وفرمایه، چه د هغو له اوریدلو څخه د ایفاء بالعهد لا ترغیب کیږی. بیا ئی همغه اصلی سبق را په یاد کړ. (ځینی وائی چه له دغه عهد څخه د لیلة العقبه یا بیعة الرضوان عهد مراد دی.)

یو شریف او حیادار سړی باید د خپل لوی منعم په مخ کښی سر ښکته کړی ! د مروت او شرافت او د راتلونکو زمانو د مزیدو احساناتو توقع او اقتضاء هم داسی ده چه بنده دی د حقیقی منعم د فرمان بیخی تابع شی، خصوصاً چه په خپله ژبه ئی د اطاعت او وفاداری پوخ عهد او اقرار هم کړی وی. امکان لری چه سړی د الله تعالیٰ د زیاتی مهربانی له لیدلو څخه مغرور شی، او د الله

تعالیٰ د دی نعمتونو قدر او د خپل قول او اقرار څه پروا ونه کړی نو ځکه ئی وفرمایل«تل له الله تعالیٰ څخه وویریږئ!» چه هغه د سترګو په رپ کښی دغه ګرد (تول) نعمتونه له تاسی څخه بیرته اخیستی شی ـ او د ناشکری ـ او بد عهدی ـ په سزا کښی دېره نیونه او پوښتنه هم کولی شی. په هر حال د مروت ، د شرافت ، د امید ، د خوف او د هر شی تقاضاء هم دا ده چه مونږ د الله تعالیٰ په مخلصانه اطاعت او وفا کښی خپل پوره چمتووالی (بیداری) او تیاری څرګند کړو ځکه چه پاک الله علیم بذات الصدور دی مونږ هر څه چه کوو دی زمونږ په اخلاص یا نفاق او ریاء یا د زړه په نیاز باندی په ښه ډول (طریقه) پوهیږی یوازی د ژبی په دی تشه وینا سره چه ﴿ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَا ﴾ ووایو نو په دغه رسمی او ظاهری نمایش او شکر ایستلو سره مونږ الله جل جلاله نشو خطا ایستلی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلۡقِسۡطِۖ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) اوسئ تاسی محکم ولاړ (په حق باندی) له پاره د الله (اوسئ تاسی!) شاهدان په قسط (عدل او انصاف) سره

تفسیر: له دی نه پخوا ئی په رومبنی آیت کښی مؤمنانو ته د حق تعالیٰ د احساناتو او د دوی د عهد او د پیمان د یادولو حکم راکړی ؤ. دلته دا راښیی چه یوازی په ژبه سره ئی یادول نه دی په کار. بلکه په عملی رنګ له دوی ځنی د هغو ثبوت مطلوب دی، په دی آیت کښی په دی باندی تنبیه ورکړی شوی ده. که تاسی د الله تعالیٰ بیحسابه احسانات او خپل عهد او اقرار نه دی هیر کړی، نو لازم دی چه د هغه حقیقی محسن د حقوقو په اداء کولو کښی خپل عهد رښتیا کړئ ! او د هغه ریښتین عهد ایفاء او د هغه عملی ثبوت ورښولو ته هر وقت ملاتړلی اوسئ او هر کله چه کم حکم د دی حقیقی منعم او مالک جل جلاله له پلوه تاسی ته دررورسیږی فوراً د ده د حکم د تعمیل له پاره ولاړ شئ! او د الله تعالیٰ د حقوقو له اداء کولو سره، د مخلوقاتو د حقوقو په اداء کولو کښی هم پوره جداوجهد او اهتمام وکړئ ! لکه چه په «قوامین لله» کښی د حقوق الله او په «شهداء بالقسط» کښی د حقوق العباد په لوری اشاره ده. هم داسی یو آیت په (٥) جزء د «النساء» په (١٣٥) آیت (٢٠) رکوع کښی تیر شوی دی، چه د دی دواړو په مینځ کښی فقط دومره فرق شته چه هلته «بالقسط» ئی له «لله» څخه مقدم کړی دی او ښائی چه وجه ئی دا وی چه هلته د «حقوق العباد» ذکر له اوله جریان درلود (لرلو). او دلته له پخوا راهیسی د«حقوق الله» تاکید جریان لری، نو په دی ملاحظه هلته د «بالقسط» او دلته د «لله» تقدیم مناسب شو برسیره پر دی دلته په لحاق کښی له مبغوض دښمن سره د معاملی کولو ذکر دی چه له هغه سره د «قسط» تذکر ضرور دی او هلته د سورت «النساء» د آیت په لحاق کښی د

محبوبو شیانو ذکر دی نو ځکه هلته له ګردو (تولو) څخه محبوب د پاک الله د ذکر تذکر شوی دی

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوْا ط

او نه دی باعث کړی تاسی دښمنی د یوه قوم په دی باندی چه عدل انصاف به ونه کړئ تاسی،

تفسیر: د «عدل» معنی دا ده چه له بل چا سره بی له افراطه او تفریطه همغسی معامله وکړئ چه هغه واقعی د هغی وړ (لائق) او مستحق وی. د عدل او د انصاف تله ښائی داسی سمه او برابره وی چه نه خورا (ډیر) زیاته دوستی او نه خورا (ډیر) سخته دښمنی وکولی شی چه د هغی یوه پله درنه کړی.

اِعْدِلُوْا قف هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى ز

عدل (انصاف) وکړی تاسی!، هم دا (عدل) ډیر نژدی دی تقوىٰ (پرهیز ګاری) ته

تفسیر: «تقوىٰ» د هغه معنوی کیفیت نوم دی چه د هغو شیانو له اجتناب او ځان ژغورنی (ساتنی) څخه حاصلیږی چه شرعاً مهلک یا په کومه درجه سره مضر وی، او یو خاص نورانی کیفیت دی چه د انسان په زړه کښی راسخیږی. د «تقوىٰ» د تحصیل نژدی او لری اسباب ډیر دی. ګرد (تول) حسنه اعمال او د خیر خصال «د تقوىٰ» له اسبابو او معداتو څخه شمیرلی شی! لیکن معلومیږی چه «عدل» او «قسط» یعنی له دوسته او دښمنه سره یو شان معامله کول. او د حق په معامله کښی د محبت او عداوت د جذباتو تر تاثیر لاندی نه راتلل. د «تقوىٰ» د حصول د خورا (ډیر) مؤثرو او د ډیرو قریبو اسبابو څخه دی. نو ئی ځکه ﴿ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى ﴾ وفرمایل. یعنی دا عدل چه حکم ئی ورکړ شو «تقوىٰ» ته ډیر نژدی دی، چه د هغه له ممارست او کولو څخه وروسته د «تقوىٰ» کیفیت ډیر ژر حاصلیږی.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ط اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿٨﴾

او وویریږئ تاسی له الله (نو ظلم مه کوئ!)، بیشکه چه الله ښه خبردار دی په هغو اعمالو چه کوئ ئی تاسی.

تفسیر: یعنی داسی عدل او انصاف وکړئ! چه مخه ئی هیڅ دول (طریقه) دوستی یا دښمنی نشی نیولی. او د هغه له غوره کولو څخه انسان په آسانی سره متقی کیدی شی د «تقوىٰ» د حصول یوازنی لار د الله تعالىٰ ویره ده، او د هغه له انتقام څخه خوف دی. او دا خوف د ﴿ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ ﴾ په مضمون کښی له څو څو ځلی تفکر او مراقبت کولو څخه پیدا کیږی کله چه د کوم مؤمن په زړه کښی دا یقین مستحضر شی، چه زما هیڅ پټ او ښکاره حرکت او خبره له حق تعالىٰ څخه نه ده پټه. نو د هغه په زړه کښی د الله جل جلاله له ویری اضطراب او ریږدیدنه پیدا کیږی، او د هغی نتیجه به داسی شی چه دی به په کردو (تولو) معاملو کښی د عدل او انصاف لاره غوره کړی. او د الله تعالىٰ د احکامو په امتثال کښی به لکه یو خاص مریی تیار ودریږی بیا په نتیجه کښی ده ته همغه نتیجه او ثمره ور په برخه کیږی، چه د هغه بیان په هم دغه راتلونکی آیت کښی راځی چه اوس ئی مونږ داسی لولو

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾

وعده کړی ده الله له هغو کسانو سره چه ایمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه (عملونه د دی چه مقرر دی) دوی ته مغفرت او اجر دېر لوی (په جنت کښی)

تفسیر: یعنی نه یوازی دا چه د هغوی هغه قصور به ورویښو چه د بشریت په اقتضاء له هغوی څخه صادریږی بلکه عظیم الشان اجر او ثواب به هم دوی ته عطا فرمایو.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾

او هغه کسان چه کافران شوی دی او نسبت د دروغو ئی کړی دی آیاتو زمونږ ته هم دغه کسان دی صاحبان (ملګری د اور) د دوزخ.

تفسیر: د ښخوانی دلی په مقابل کښی د هغی دلی د سزا ذکر کاوه شی، چه د قرآن کریم صاف او صریح حقائق ئی دروغ بللی دی، یا ئی د هغو دلائلو او علایمو تکذیب کړی دی چه د حق، رښتیا او د پاک خدای جل جلاله لوری ته لار ښوونه کوی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَن يَبْسُطُوٓا۟ إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) یاد کړئ تاسی احسان د الله (چه) پر تاسی (دی) کله چه قصد وکړ یوه قوم د دی چه راوغځوی دوی تاسی ته لاسونه خپل (او تاسی مړه کړی) نو منع کړل لاسونه د دوی له تاسی څخه، او ووېرېږئ تاسی (په هیرولو د نعمتونو کښی) له الله څخه، او خاص په الله پس خامخا توکل دی وکړی مؤمنان (چه الله کافی دی په رسولو د خیر او لری کولو د شر کښی)

تفسیر: د عمومی احساناتو له یادولو څخنی وروسته خصوصی احسانات هم را په یادوی. یعنی د مکی معظمی قریشو او د دوی مددګارانو رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته ربړونه (تکلیفونه) وررسول، او د اسلام د امحا له پاره ئی دیری پټی او لاسونه وهل. مګر د الله تعالیٰ فضل او رحمت د دوی د هغو چلونو او فریبونو مخه ونیوله نو ښائی چه د دی لوی احسان اثر او نتیجه داسی شی. چه مسلمانان له بری او غلبی میندلو سره خپل دښمنان له هر راز ظلم، تجاوز او تیری څخنی محفوظ وساتی! او د انتقام په ځوښ (جوش) کښی هم د عدل او انصاف له لاری څخه کاږه نشی! لکه چه په پخوانی آیت کښی د هغه تاکید وکړ شو. ممکن دی چه چاته داسی یوه شبهه پیدا شی، چه د داسی معاندو دښمنانو په حق کښی په دی اندازه د رواداری او احسان تعلیم آیا د سیاست له اصولو خو به مخالفت نه وی؟ ځکه چه د داسی پوست او نرم سلوک له لیدلو څخنی د مسلمانانو په خلاف د شریرانو او بد باطنانو د جرئت د زیاتیدلو قوی احتمال دی، نو د هغه ازاله ئی په ﴿ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴾ سره وفرمایله. یعنی د مؤمن خورا (دیر) لوی سیاست «تقویٰ» او «توکل علیٰ الله» دی. یعنی له الله تعالیٰ څخه ویریدل او پری توکل کول دی له الله جل جلاله څخنی د ویریدلو مطلب دا دی چه په ظاهر او باطن کښی له هغه سره خپله معامله صافه ولرئ! او په هغه عهد او پیمان چه تاسی کری دی، خپله تینګه علاقه او پوره وفاداری ورښکاره کړئ! بیا نو لله الحمد له هیچا۔ او له هیڅ لوری ۔ هیڅ یوه خطره مونږ ته نشته. په ورستنی ایت کښی زمونږ د عبرت له پاره د داسی یوه قوم ذکر فرمایی چه هغه له الله تعالیٰ څخه بی ویری شوی ؤ ، بد عهدی ۔ او غداری ۔ ئی کری وی، او په پای (اخر) کښی په دیرو بدو دولونو (طریقو) سره خوار او ذلیل شول.

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ

او خامخا په تحقيق اخيستى ده الله وعده محكمه له بنى اسرائيلو (اولادى د يعقوب نه)

تفسير: دا يوازى د محمدى صلى الله عليه وسلم د امت خصوصيت نه دى، بلكه له نورو امتو څخنى ئى هم داسى عهد اخيستى دى.

وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا ۖ وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ ۖ
لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَوٰةَ وَءَاتَيْتُمُ الزَّكَوٰةَ وَءَامَنتُم
بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا
لَّأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّـٰتٍ تَجْرِي
مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَـٰرُ ۚ فَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ مِنكُمْ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيلِ ⑫

او ولېږل (مقرر كړل) مونږ له دوى نه دوولس «تنه» مشران (ضامنان د قوم د دوى په وفا د وعدى سره) او وفرمايل الله (اسرائيلو ته) بيشكه زه له تاسى سره يم (په معاونت او نصرت سره،) (او وى فرمايل قسم دى) خامخاكه قائم كړئ تاسى (سم اداء كړئ سره له تولو حقوقو لمونځ او وركړئ تاسى زكوة (د اموالو خپلو مستحقانو ته) او ايمان راوړئ (يقين وكړى) تاسى په رسولانو زما او مدد (او تعظيم) وكړئ تاسى د دوى او قرض وركړئ تاسى الله ته قرض نيك (ښه وركړه بى‌منته بى‌احسانه بى‌ضرره د زړه له اخلاصه نو) خامخا لرى به كړم زه هرو مرو (خامخا) له تاسى څخه ګناهونه ستاسى او خامخا داخل به كړم هرومرو (خامخا) زه تاسى (هسى) جنتونو ته چه بهيږى له لاندى د (ونو او مانيو د) هغو وياڼى، نو هر څوک چه كافر شو وروسته له دى (وعدى) له تاسى نه نو په تحقيق وركه كړى ئى ده سمه صافه لاره (د حق).

تفسير: د بني اسرائیلو له (۱۲) قبائلو دوولس مشران حضرت موسیٰ علیه وعلیٰ نبینا السلام والصلوٰة غوره کړی وو چه مفسرینو د دوی نومونه هم له (تورات) څخه نقل کړی دی نو پر دوی باندی دا خبره لازمه وه چه په خپل قوم باندی ئی د عهد په پوره کولو کښی تاکیدونه کړی وی او د دوی د احوالو کتنه او مراقبت ئی کولی او عجیب اتفاق دا دی کله چه انصارو په «لیلة العقبه» کښی د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم په لاس بیعت وکړ، نو له دوی څخنی هم (۱۲) نقیبان غوره شوی وو، او هم دی (۱۲) تنو د خپل قوم له خوا زمونږ د پاک رسول صلی الله علیه وسلم په لاس بیعت وکړ د جابر بن سمرة رضی الله تعالیٰ عنه په یوه حدیث کښی چه په محمدی امت کښی د (۱۲) خلیفګانو پخوا ویل کړی شوی دی، د هغو شمیر د بنی اسرآئیلو د نقیبانو له شمیر سره موافق دی. مفسرینو له تورات څخنی نقل کړی دی چه الله تعالیٰ حضرت اسمٰعیل علیه السلام ته فرمایلی ؤ زه به ستا په اولاد کښی (۱۲) سرداران پیدا کوم غالباً دا به همغه (۱۲) سرداران وی چه د دوی ذکر د جابر بن سمرة رضی الله تعالیٰ عنه په حدیث کښی شوی دی. یا خو دا د ﴿ إِنِّي مَعَكُمْ ﴾ خطاب همغو د بنی اسرائیلو دوولسو سردارانو ته دی. یعنی تاسی خپل فرض اداء کړئ! زما حمایت او امداد له تاسی سره دی. یا ګردو (تولو) بنی اسرآئیلو ته دی چه زه له تاسی سره یم. یعنی هیڅ وخت ما له خپل ځانه لری مه ګڼئ! هر هغه معامله چه په هر ځای او په هر وخت کښی ئی په پټه یا په ښکاره تاسی وکړئ زه ئی ګورم او اورم یی. نو ځکه هر شی چه کوئ! ښایی چه په پوهه او هوښیاری سره ئی وکړئ!

﴿ وَءَامَنتُم بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ ﴾ او ایمان راوړئ یقین وکړئ تاسی په رسولانو زما او مدد او تعظیم وکړئ تاسی د دوی) یعنی هر هغه رسول چه له حضرت موسیٰ علیه السلام څخه وروسته راځی. د هغوی د تولو تصدیق او د زړه له کومی د دوی تعظیم وکړئ! او د حق د دښمنانو په مقابل کښی له هغوی سره په خپلو ځانونو او مالونو دواړو سره معاونت او مرستی (مدد) وکړئ.

﴿ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ ﴾ او قرض ورکړئ تاسی الله ته) یعنی ورکړه کوئ! په لاره د الله دپاره د ترقی د دین له قرض ورکولو څخه مراد دا دی چه د دین او د الله د رسولانو په حمایت او ساتنه کښی خپل مالونه صرف کړئ! همغسی چه قرض ورکوونکی خپلی روپی په دی مقصد بل ته پور (قرض) ورکوی چه د ده روپی به بیرته وررسیږی او قرض اخیستونکی د هغه ادا کول په خپله ذمه لازمه ګرځوی هم دا شان د همغه الله تعالیٰ له ورکړی شوی مال څخنی هر شی چه دلته د هغه په لاره کښی صرف کړ شی، هغه به له سره نه لړ او نه ورک کیږی، حق تعالیٰ نه د کومی مجبوری له امله (وجی) بلکه محض په خپل فضل او رحمت سره ئی دا په خپله ذمه لازمه کړی ده چه هغه شی به سره له دیری ګټی (فائدی) در ورسوی

﴿ قَرْضًا حَسَنًا ﴾ پور (قرض) نیک ښه ورکړه بی‌منته، بی‌احسانه بی‌ضرره د زړه له اخلاصه) له نیک څخنی مراد دا دی چه په اخلاص ئی ورکوئ! او له محبوبو او له مرغوبو شیانو او د حلالو، پاکو، صافو او ښو مالونو څخه ئی ورکوئ! (او ځواب د قسم دا دی)

﴿ لَأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ ﴾ نو خامخا لرى به كرم له تاسى څخه گناهونه ستاسى) يعنى كله چه نيكى ديرى شى بدى بدلوى او محوه كوى يى. كله چه انسان د الله تعالىٰ د عهد په پوره كولو كښى زيار باسى (محنت كوى) او كوښښ كوى نو حق تعالىٰ ترى نورى كمزورى او نيمگرتياوى لرى كوى. او د خپلى خوښى او قرب په مقام كښى ورته ځاى وركوى.

﴿ فَمَن كَفَرَ ﴾ الآية ـ نو هر څوك چه كافر شو وروسته له دى وعدى له تاسى نو په تحقيق وركه كرى ئى ده سمه صافه لاره د حق يعنى له هسى صاف او پاخه عهد او پيمان څخه وروسته هم كه څوك د الله تعالىٰ په عهد وفا ونه كرى، او غدر او خيانت ته ملا وترى ، نو وپوهيږئ چه ده د كاميابى او د نجات سمه لاره وركه كرى ده او معلومه نه ده چه دى به د هلاكت په كومه كنده كښى ولويږى پر كومو شيانو باندى چه له بنى اسرآئيلو څخنى د عهد اخيستلو ذكر دلته شوى دى، هغه دا شيان دى د لمانځه او زكوٰة اداء كول. پر انبياؤ باندى ايمان راوړل. په خپلو مالو او ځانو له انبياؤ عليهم السلام سره مرسته (مدد) كول په دغو كښى اول بدنى عبادت دى. دوهم مالى عبادت دى. دريم د زړه او د خولى عبادت دى. څلورم عبادت، فى الحقيقت د دريم عبادت اخلاقى تكميل دى. گواكى د دى شيانو په تذكر سره ئى دغى لورى ته اشاره فرمايلى ده ، چه په ځان او په مال ، په قلب او قالب او په هر شى سره د الله تعالىٰ د اطاعت او له ده سره د وفاشعارى اظهار وكرئ! ليكن بنى اسرآئيلو په خپله خوښه او اختيار په پرله پسى دول (طريقه) د عهدونو په ماتولو شروع وكره او په خپل هيڅ يو قول او اقرار باندى تينگ ونه دريدل او له دى عهد ماتولو څخنى كومه نتيجه چه راڅرگنده شوى ده د هغى بيان په دغه آيت كښى فرمائى چه

فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمْ لَعَنَّٰهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَٰسِيَةً ۖ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ ۙ وَنَسُوا۟ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۖ فَٱعْفُ عَنْهُمْ وَٱصْفَحْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

نو په سبب د ماتولو د دوى د كلكى وعدى خپلى لعنت وكړ مونږ پر دوى او كرځولى دى مونږ زړونه د دوى سخت (چه هيڅ پند نه آخلى) چه اړوى (لرى كوى) دوى كلمى (د تورات مخصوصاً محمدى نعت) له ځايونو خپلو (او په خپلى ناپاكى مدعا ئى اړوى) او هيره كړى ده دوى (غته) برخه اخيستل له هغه شى چه پند وركړى شوى ؤ دوى ته په هغه سره (په تورات كښى چه هغه متابعت د محمد ؤ) او هميشه به ئى ته (اى محمده!) چه خبريږى په كوم

خیانت له دی (یهودانو نه) مګر لږ (کسان) له دوی نه نو عفوه وکړه «ای محمده!» له دوی نه او مخ وګرځوه (له دوی نه) بیشکه چه الله خوښوی احسان کوونکی

تفسیر: د «لعن» معنی (طرد، ابعاد شړل او لری کول) ده. یعنی د عهد ماتولو او د غداری له سببه مونږ دوی له خپل رحمت څخه لری وغورځول (یا مسخه مو کړل یا جزیه مو پری کیښوده) او د دوی زړونه مو سخت کړل په ﴿ فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَاقَهُمْ ﴾ کښی ظاهر وفرمایل چه د دوی د ملعونیت او زړه سخت کیدلو سبب هغه عهد ماتول او بیوفایی ده چه د دوی خپل فعل دی. اما پر اسبابو باندی د مسبباتو مرتبول څرنګه چه د الله تعالیٰ کار ؤ نو په دی لحاظ د ﴿ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ﴾ نسبت د الله جل جلاله په لوری وکړ شو ﴿ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ ﴾ اړوی دوی کلام د تورات، مخصوصاً محمدی نعت له ځایونو خپلو څخه په خپلی ناپاکی مدعا) یعنی د الله تعالیٰ په کلام کښی تحریف کوی کله د هغه په الفاظو کښی، کله د هغه په معانیو کښی، کله په تلاوت کښی، د تحریف دغه ګرد (تول) اقسام په قرآن کریم او د احادیثو په کتابونو کښی ذکر شوی دی، چه پر هغو باندی لږ څه اعتراف د نن ورځی اروپائی (یورپین) عیسائیانو هم کړی دی.

﴿ وَنَسُوا حَظًّا ﴾ الآیة - او هیره کړی ده کتابیانو غته نفع اخیستل له هغه شی نه چه پند ورکړی شوی ؤ دوی ته) یعنی لازم خو دا ؤ چه اهل د کتاب د دغو آسمانی کتابونو له قیمتدارو پندونو څخنی فائدی اخیستلی وی، مثلاً د نبی آخر الزمان صلی الله علیه وسلم د راتګ او د نورو دینی مهماتو په نسبت د هغو په کتابونو کښی ارشادات موجود وو مګر دوی په خپلو شرارتونو او غفلتونو اخته او دا ګرد (تول) شیان ئی له یاده وویستل بلکه د پندونو هغه ضروری برخی ئی هم ورکی کړی او اوس هم هغه پندونه او مفیدی خبری چه د خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم له خولی هغوی ته کیږی د هغو هیڅ یو اثر نه قبلوی. حافظ ابن رجب حنبلی رحمة الله علیه لیکی «د نقض العهد» له سببه په دوی کښی دوه خبری پیدا شوی - ۱- «ملعونیت» ۲- «قسوةالقلب» یعنی د زړه سختوالی د دی دواړو نتیجه دا دوه شیان شول. (اول) «د کلام الله تحریف» (دوهم) «په ذکر باندی نه نفع اخیستل» یعنی د لعنت په اثر د دوی دماغ ممسوخ شو، تر دی چه له نهایت بیباکی او بدعقلی څخنی د آسمانی کتابونو تحریف ته تیار شول. له بلی خوا کله چه د عهد ماتولو له نحوست او شومتیا څخه د دوی زړونه سخت شول، نو د حق د قبلولو او له پند څخنی د متاثر کیدلو ماده په دوی کښی پاتی نشوه. نو ځکه دوی خپل علمی او عملی دواړه قوتونه ضائع کړل.

﴿ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِّنْهُمْ ﴾ او همیشه به ته مطلع کیږی په کومه دغا له دوی نه) یعنی د دوی د دغابازی او خیانت‌کاری سلسله تر نن ورځی پوری جاری ده او وروسته له دی نه به هم جاری وی نو ځکه تل تاسی د دوی پر یوی نه یوی دغابازی او مکر و فریب او خیانت باندی

خبریږئ. (په ـ خائنة ـ کښې «ة» له پاره د مبالغې ده لکه علامة او نسابة کښې.)
﴿ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ﴾ : مګر لږ کسان له دوی نه چه هغوی خيانت نه دی کړی او نه ئی کوی لکه عبدالله بن سلام او نور چه په اسلام کښې داخل شوی دی رضی الله تعالیٰ عنهم.
﴿ فَاعْفُ عَنْهُمْ ﴾ الآية ـ نو عفوه وکړه! ای محمده له دوی نه.) يعنی کله چه د هغوی پخوانی عادت هم دا دی نو له داسې خلقو سره په هره جزئی خبره کښې د لګيدلو او د هغوی د خيانت د پردو لرې کولو او شلولو ته هيڅ ضرورت نشته ـ دوی پريږدئ او ترې تير شئ! او د دوی د خرابی بدل په عفوه او احسان سره اداء کړئ! ګوندی چه له دی څخنی لږ څه متاثر شی.
قتاده او نورو رحمة الله عليهم ويلی دی چه دا آيت په ﴿ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ﴾ الآية ـ سره منسوخ شوی دی. مګر دی ته هيڅ حاجت نشته ځکه د قتال له حکمه دا نه لازميږی چه په هيڅ وخت او هيڅ موقع کښې دی هم د داسې قوم په مقابله کښې له عفوی او اغماض او تاليف القلوب او تيريدلو څخنی کار وانخيست شی. (بيضاوی وائی چه عفو او صفح مشروط دی په دی شرط سره چه دوی توبه وباسی او ايمان راوړی يا صلح وکړی او جزيه ومنی، نو په دی تقدير نسخ نشته او که عفو او صفح دواړه مطلق وی، نو دا حکم به د سيف په آيت سره منسوخ وی.)

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

او ځينو له هغو کسانو څخنی چه وايی دوی بيشکه مونږ نصرانيان يو اخيستی ؤ مونږ محکم عهد د دوی نو هيره کړه دوی (غته) برخه آخيستل له هغه شی چه پند ورکړی شوی ؤ دوی ته په هغه سره نو واچاوه مونږ په منځ د دوی کښې عداوت (دښمنی) او بغض (کينه) تر ورځی د قيامته پوری او ژر به خبر ورکړی دوی ته الله په هغو کارونو چه وو دوی چه کول به ئی.

تفسير: يعنی (واخذنا من النصاریٰ ميثاقهم کما اخذنا ممن قبلهم) د نصاریٰ د کلمې مأخذ يا خو «نصر» دی چه معنی ئی مدد کول دی. يا د «ناصره» په لوری منسوب دی چه په شام کښې د هغې قريبې نوم دی چه هلته مسيح عليه السلام هستوګنه درلوده (لرله)، نو ځکه ورته ناصری مسيح عليه السلام هم وائی هغه کسان چه خپل ځانونه ئی «نصاریٰ» بلل ګواکی دوی د دی خبری مدعيان وو چه مونږ د الله تعالیٰ د حق دين او د انبياؤ عليهم السلام رښتينی حاميان

او ناصران یو! او د ناصری مسیح له متابعانو څخه یو. د ژبی د دعوی او ظاهری افتخار سره سره هغه لاره چه دوی د دین په چارو کښی غوره کړی وه په آینده کښی به ذکر شی.
﴿ اَخَذْنَا مِيْثَاقَهُمْ ﴾ الآية - اخیستی ؤ مونږ محکم عهد له نصرانیانو نه هم په انجیل کښی چه هغه د محمد صلی الله علیه وسلم متابعت و) یعنی د یهودانو په شان له دوی څخه هم کلک عهد اخیستلی شوی لیکن دوی هم په عهد ماتولو او بی وفایی کښی له خپلو پخوانیو څخه هیڅ کم نه وو. دوی هم له هغو ښو پندونو څخه هیڅ یوه فائده وانخیسته چه پر هغو ابدی فلاح او نجات مرتب ؤ بلکه په «انجیل - بائبل» کښی ئی د نصائحو هغه برخه بیخی پری نښوده چه فی الحقیقت د مذهب مغز وه (او هم د حضرت محمد صلی الله علیه واله و صحبه وسلم د متابعت په نسبت د هغه احکام ونه منل.)
﴿ فَاَغْرَيْنَا ﴾ الآية - نو واچاوه مونږ په منځ د دوی کښی عداوت ، دښمنی او بغض کینه) یعنی د نصرانیانو په منځ کښی یا د یهودو او نصاریٰ ؤ په منځ کښی به تل تر تله جګړی او عداوتونه قائمیږی. او د اسمانی تعلیماتو له ضایع کولو او هیرولو څخه کومه نتیجه چه پیښیدونکی وه هغه پیښه شوه. یعنی کله چه د الله تعالیٰ د وحی اصله رڼا (رنړا) له هغوی سره پاتی نشوه، نو د اوهامو او هوسونو په تیارو کښی یو له بله سره ولګیدل. مذهب هغوی ته پاتی نشو، ولی مذهبی جګړی تر اوسه پوری پاتی دی. په دوی کښی په شلهاو فرقی پیدا شوی دی، چه دوی ګردی (تولی) په تیارو کښی یو له بلی سره نښتی دی. هم دا د فرقه واری تصادم چه بالاخره د دوی په منځ کښی په خورا (ډیر) سختو عداوتونو او کینو سره منتهی شو. په دی خبره کښی د شبهی ځای نشته چه نن د مسلمانانو په منځ کښی هم بیحده تفرق او تشتت او مذهبی تصادم شته، لیکن څرنګه چه له مونږ سره د الله تعالیٰ وحی او اسمانی قانون لله الحمد بی له زیادته او نقصانه محفوظ شته، نو ځکه سره له دومره اختلافاتو بیا هم د مسلمانانو یو لوی جماعت د حق او صداقت پر مرکز برابر قائم پاتی دی او پاتی به وی. بالعکس د یهودو او نصاریٰ ؤ اختلافونه یا مثلاً د «پروتستانت» او «رومن کاتولیک» او د نورو فرقو یو له بله سره په مخالفت کښی هیڅ یوه فرقه هم نن ورځ د حق او صداقت پر لویه لاره نه ده روانه او نه به د قیامت تر ورځی پوری هم په سمه لاره روانه شی، ځکه چه دوی د الله تعالیٰ د وحی هغه رڼا (رنړا) د خپلو بی‌اعتدالیو او غلط کاریو په سبب له لاسه ایستلی ده چه بی له هغه هیڅ یوه انسان ته د الله تعالیٰ او د ده د قوانینو صحیح معرفت په لاس نشی ورتلی. اوس تر هغه پوری چه دوی د هغه محرف «انجیل بائیبل په لمن منګولی لګولی وی محاله ده چه تر قیامته پوری به هم دوی د ړندو او محض بی‌اصولو اختلافاتو او فرقه‌واری د بغض او عناد له ظلمته ووځی او د حقانیت لاره ومونډلی شی او د ابدی نجات پر لویه لاره لاړ شی. باقی هغه کسان چه نن په اصل مذهب خصوصاً «عیسویت» پوری مسخری کوی او ملندی وهی او له هغه څخه توکی جوړوی او هغه کسان چه د «مسیحیت» لفظ یا موجوده «انجیل بائیبل» ئی محض د خو سیاسی ضرورتونو له پاره پریښی دی په دی آیت کښی د هغو نصاریٰ ؤ ذکر نشته، او که ومنل شی چه هغوی هم د دی آیت لاندی داخل

دی نو د دوی یو له بله سره عداوتونه او په خپلو منځونو کښې یو بل ته د مخالفت او عداوت لومې کښینول، او مکر او حیلې چلول او ښکاره محاربې هم د پوهانو له نظره پټ نه دی.
﴿ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ﴾ تر ورځې د قیامت پورې) یعنې څو دوی پاتې وی (د آراؤ د تفرقې او د خواهشونو د اختلاف په سبب چه یو د بل پسې لویدلې وی) دا اختلافات او بغض او عناد به د دوی په منځ کښې موجود وی.
دلته د «تر قیامته» لفظ داسې دی لکه چه په محاورو کښې ویل کیږی «فلانی سړی به تر قیامته هم له فلانی کار څخه لاس وانخلی» چه په هغه سره دا مقصد نه دی چه هغه سړی به تر قیامته ژوندی پاتې وی او په هغه کار کښې به بوخت (مشغول) وی. مراد ئې دا دی چه که تر قیامته پورې هم ژوندی پاتې شی له دی کار څخه لاس نه اخلی نو په دی تقدیر په آیت کښې د ﴿ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ﴾ له لفظ څخه دا خبره نه ثابتیږی چه د یهودو او نصاریٰ ؤ وجود به تر قیامته پورې پاتې وی. لکه چه زمونږ په زمانه کښې ځینو مبطلینو په خپلو تفاسیرو کښې لیکلی دی.
﴿ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ ﴾ الآیة - او ژر به خبر ورکړی دوی ته الله په هغو کارونو چه وو دوی چه کول به ئې) یعنې په آخرت کښې به په ښه دول (طریقه) سره او په دنیا کښې به هم د ځینو واقعاتو په وسیله هغوی ته د دوی د بدو کارونو نتیجه ورمعلومه شی (چه کول به ئې له خیانت او د نعت له اخفاء ، مخالفت او نور، نو جزا به ورکوی دوی ته).

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ كَثِيرٗا مِّمَّا كُنتُمۡ تُخۡفُونَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖۚ

ای اهل د کتابو ! په تحقیق درغلی دی تاسی ته رسول زمونږ (محمد) چه بیانوی (ښکاروی) تاسی ته ډیر له هغو شیانو چه وئ تاسی چه پټول به مو له کتابه (تورات او انجیل نه لکه د رجم آیت او محمدی نعت) او عفو کوی (تیریږی) له ډیرو (شیانو)،

تفسیر: دا ګردو (تولو) یهودانو او نصرانیانو ته خطاب دی چه هغه نبی آخر الزمان صلی الله علیه وسلم تشریف راوړ ، چه د ده د راتګ بشارت ستاسی په کتابونو کښې سره له دومره تحریفاتو لا هم څه نه څه په یوه نه یوه عنوان شته. او پاک الله د دی رسول صلی الله علیه وسلم په ژبه خپل پاک کلام جاری کړی دی. او هغه حقایق ئې تکمیل کړل چه له حضرت مسیح علیه السلام څخه ناتمامه پاتې وو، د «تورات» او «انجیل» هغه خبرې چه تاسی پټولې او تغیر او تبدیل مو پکښې کاوه له هغو څخه ګردی (تولې) ضروری خبرې هم دی رسول آخر الزمان صلی الله علیه وسلم تاسی ته ظاهری کړی دی او له هغو خبرو ځنې تیر شوی دی چه اوس هغو ته

دومره ضرورت نه دی پاتی او یا په اظهار کښی ئی څه مصلحت نه ؤ.

قَدْ جَآءَكُمْ مِّنَ اللّٰهِ نُوْرٌ وَّ كِتٰبٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۵﴾ يَّهْدِىْ بِهِ اللّٰهُ
مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهٗ سُبُلَ السَّلٰمِ وَيُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ
اِلَى النُّوْرِ بِاِذْنِهٖ وَيَهْدِيْهِمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۱۶﴾

په تحقیق درغلی دی تاسی ته له (طرفه د) الله څخنی نور رڼا (رڼرا) یعنی محمد او کتاب مبین (روښان بیانوونکی قرآن) چه هدایت کوی په (هر یوه) له دی سره الله هغه چا ته چه تابع وی د رضاء د ده لاری د سلامتی ته او باسی دوی له تیارو (د کفر، شک، جهل) څخه نور (رڼا (رڼرا) د ایمان، یقین علم) ته په اذن (حکم، اراده، توفیق،) خپل او هدایت (ښوونه) کوی دوی ته (په طرف د) لاری سمی صافی (د توحید.)

تفسیر: ښایی د «نور» نه پخپله نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم او له «کتاب مبین» څخه قرآن کریم مراد وی، یعنی یهودانو او نصرانیانو چه د الٰهی وحی رڼا (رڼرا) ضایع کری ده او د اهواؤ او آراؤ په تیارو کښی ورک او په خپلو منځونو کښی د شقاق او نفاق او خلاف په کندو کښی لویدلی او په داسی تیلماتیل کښی سره اخته دی، چه له هغه څخه په موجوده حالت کښی وتل، تر قیامته پوری به هم ممکن نه وی ، نو ای محمده! صلی الله علیه وسلم ووایه دوی ته چه د الله تعالیٰ په ډیری زوروری رڼا (رڼرا) سره گرد (تول) جهان روڼ شوی دی. که د ابدی نجات پر سمه لاره باندی تلل غواړئ نو په دی رڼا (رڼرا) کښی د الله تعالیٰ د رضاء او خوښی حاصلولو پسی شئ! چه د سلامتی گردی (تولی) لاری به سمی او خلاصی مومئ! او له تیارو څخنی به وځئ! په دغه رڼا (رڼرا) کښی به بی له ربړه (مصیبت) او تکلیفه تللی شئ! او د هغه پاک الله د رضاء او خوښی چه تابع شوی یئ د هغه په لار ښوونی او لاس نیوونی سره به ﴿الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ﴾ بی تکلیفه طی کولی شئ!

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ ؕ

خامخا په تحقیق کافران شوی دی هغه کسان چه وایی دوی بیشکه چه الله هم دا مسیح زوی د مریمی دی،

تفسير: يعني الله بی له مسيح عليه السلام څخه کوم بل شی نه دی (معاذ الله) وائی چه په نصرانيانو کښی دا د «يعقوبيه ؤ» د فرقی عقيده ده چه د دوی په نزد د مسيح عليه السلام په قالب کښی الله تعالیٰ حلول کړی دی (معاذالله) يا داسی ويلی شی کله چه «نصارىٰ» د حضرت مسيح عليه السلام په نسبت د «الوهيت» قائلان دی او ورسره په خپلو ژبو د توحيد اقرار هم کوی، يعنی وائی چه الله جل جلاله يو دی، نو د دی دواړو دعواؤ لازمی نتيجی دا دی چه د دوی په نزد ما سوا له مسيح عليه السلام بل خدای نشته (استغفر الله) په هر حال او هر صورت چه واخيست شی د دی عقيدی د کفر په تصريح کښی هيڅ شبهه نشی کيدی.

قُلْ فَمَنْ يَّمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُّهْلِكَ الْمَسِيْحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهٗ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ جَمِيْعًاؕ

ووايه (ای محمده لدغو نصرانيانو ته) نو څوک به مالک شی (د منعی) له الله څخه د يوه شی؟ که اراده وفرمايی (الله) د دی چه هلاک کړی مسيح زوی د مريمی او مور د ده او هومره خلق چه په ځمکه کښی دی ګرد (تول) سره تول (بلکه هيڅوک ئی نشی کولی!)

تفسير: يعنی فرض کړئ که قادر او قهار الله جل جلاله داسی اراده وفرمائی چه حضرت مسيح عليه السلام او بی‌بی مريم او ګرد (تول) وراندنی او وروستنی د ځمکی اوسيدونکی سره يو ځای کړی او په يوه شيبه (يو ساعت) کښی ګرد (تول) سره مړه کړی، نو هم دا تاسی وښيئ! چه څوک به ئی د ارادی مخه ونيولی شی؟ يعنی که له ازله تر ابده پوری ګرد (تول) انسانان هم سره فرضاً تول کړل شی، او الله جل جلاله په يوه آن کښی د دوی د هلاکولو اراده وفرمائی نو د دوی ګرد (تول) اجتماعی قوت هم د الله تعالیٰ د ارادی مخه د لږ وخت له پاره هم نشی ځندولی (ملتوی کولی)، ځکه چه د مخلوقاتو محدود او ورکړی شوی قوت او قدرت د الله تعالیٰ د لامحدوده او ذاتی قوت او قدرت په مقابل کښی داسی پوره عاجز او لاشی دی چه پر هغه هم دا خلق هم اعتراف کوی چه د دوی په رد کښی دا خطاب کيږی، بلکه په خپله مسيح ابن مريم عليه السلام هم چه هغه خلق ئی خدای بولی هم په دی باندی معترف دی لکه چه د «مرقس» په «انجيل» کښی د حضرت مسيح عليه السلام دا مقوله موجوده ده «ای پلاره! هر شی ستا تر قدرت لاندی دی. ته له مانه دا (د موت) جام واړه وه! نه په دی شان چه زه ئی غواړم. بلکه په هغه دول (طريقه) چه ستا اراده ده.» نو کله چه هغه حضرت مسيح عليه السلام چه تاسی ئی خدای بولئ او د هغه ماجده والده صديقه بی بی مريمه چه ستاسی په زعم د خدای مور ده. که دا دواړه هم سره له ګردو (تولو) هغو کسانو چه د ځمکی په سر هستوګنه لری، يو ځای شی د الله

تعالیٰ د مشیت او ارادی په مقابل کښې عاجز او ناتوان دی. نو تاسی په خپله فکر او اتکل وکړئ !، چه په خپله د هغه یا د هغه د والدی یا د بل کوم مخلوق په نسبت به د الوهیت دعوی کول څومره گستاخی او سپین سترگی توب وی؟
د آیت په دی تقریر کښې مونږ د «هلاک» معنی په «موت» سره واخیسته، مگر د «جمیعاً» لفظ ته مو لږ وضاحت ورکړ د «جمیعاً» د لفظ کوم مدلول چه مونږ دلته بیان کړ، هغه د عربی امامانو له تصریحاتو سره ښیخی موافق دی. له دی نه پرته (علاوه) دا هم ممکن دی چه په دی آیت کښې د «هلاک» معنی په «موت» سره وانه خیسته شی لکه چه «راغب» رحمة الله علیه لیکلی دی کله د «هلاک» معنی داسی وی چه کوم شی ښیخی پوپنا (بالکل پنا)، نیست او نابود شی مثلاً ﴿ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ ﴾ د الله تعالیٰ له ذاته ماسواء هر شی پوپنا (بالکل پنا) کیدونکی دی» په دی معنی سره د آیت مطلب به داسی وی که قادر خدای د حضرت مسیح علیه السلام او د ده د ماجدی والدی او د ځمکی د گردو (تولو) مخلوقاتو د قطعی نیست او نابود او ښیخی پوپنا (بالکل پنا) کولو اراده وفرمایی نو څوک به ئی د دی ارادی مخه ونیسی؟.
هغه کیږی چه الله ئی اراده کړی دا جهان به په یوه آن کښې بیکاره کړی حضرت شاه صاحب فرمایی چه «الله تعالیٰ په ځینو ځایونو کښې د انبیاؤ علیهم السلام په حق کښې داسی ارشاد فرمایی څو چه د هغو امت خپل انبیاء علیهم السلام د بندگی له حده پورته نه کړی که نه د نبیانو علیهم السلام هغه عالی مرتبه او مقام چه د خدای جل جلاله په نزد ئی لری د دی وړ (لایق) نه ؤ چه د دی خطاب مورد وگرځی.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ

او خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمکی او (سلطنت) د هغو شیانو چه په مینځ د دوی کښې دی، پیدا کوی (الله) هغه چه اراده وفرمایی د (پیدا کولو یی)،

تفسیر: یعنی هر څه ئی چه اراده وی او په هر دول (طریقه) چه اراده وفرمایی هغه کوی مثلاً حضرت مسیح علیه السلام ئی بی پلاره او حضرت حواء رضی الله تعالیٰ عنها ئی بی له موره او حضرت آدم علیه السلام ئی بی له موره او بی له پلاره پیدا کړی دی.

وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ⑰

او الله پر هر څیز باندی (چه اراده وفرمایی) ښه قادر دی (نو بی له پلاره بی

له موره او بی له والدینو ئی هم پیدا کوی)

تفسیر: د هیچا زور د الله جل جلاله په مقابل کښی نه چلیږی، گرد(تول) ابرار او اخیار هم هلته مجبور دی.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصٰرٰى نَحْنُ أَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَأَحِبّٰٓؤُهُ ۚ

او ویل یهودانو او نصرانیانو چه مونږ ځامن د الله یو (په قرب او منزلت کښی) او دوستان د ده یو،

تفسیر: ښایی دوی د دی له امله (وجی) خپلو ځانونو ته د خدای ځامن وایی چه د دوی په «انجیل بائبل» کښی خدای (اسرائیل یعقوب علیه السلام)خپل ړومبنی زوی او خپل ځان ئی د هغه پلار بللی دی، له بل لوری نصاریٰ حضرت مسیح علیه السلام ابن الله بولی (معاذ الله) نو ښایی غالباً به ئی د دی له پاره خپل ځانونه د ابناؤ الله په لفظ ستایلی وی چه د اسرائیل اولاده او د حضرت مسیح امت وګڼل شی او دا هم ممکن دی چه د «زوی» له ویلو ځنی دا مراد وی چه مونږ د خدای په نزد د زیات خصوصیت او محبوبیت له امله (وجی) ده ته د ده د اولادی په شان یو په دی صورت کښی به د «ابناء» حاصل همغه شی کیږی چه د «احباء» د لفظ دی.

قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ ۖ

ووایه (ای محمده! دی کتابیانو ته) نو ولی په عذابوی (الله) تاسی په سبب د ګناهونو ستاسی؟،

تفسیر: (حال دا چه نه عذابوی پلار زوی خپل او نه دوست خپل نو دروغجنان یئ تاسی) ځرنګه چه د حقیقت له مخی د کوم مخلوق «ابن الله» کیدل بالکل محال او بدیهی البطلان دی او د ﴿ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ ﴾ (٦ جزء د المآئدة (٥٤) (آیت (٨) رکوع) د مضمون له مخی الله تعالیٰ محبوب ګرځیدل ممکن ؤ نو ځکه په دی جمله کښی اول د «محبوبیت» د دعوی تردید وشو، یعنی هغه قوم چه د ښکاره بغاوتونو او ډیرو شدیدو ګناهونو له سببه دلته په څو قسمو رسوائیګانو او عذابونو کښی نیولی شوی دی او په آخرت کښی هم عقلاً او نقلاً د حبس دوام د سزا استحقاق لری آیا د داسی باغی او عاصی قوم په نسبت د یوی لمحی دپاره هم کوم ذی شعور داسی خیال کولی شی چه دا به د الله تعالیٰ محبوب او مکرم وی؟ پاک الله له هیچا سره نسبی علاقه نه لری. د ده مهربانی او محبت یوازی له اطاعت او حسن عمل څخه حاصلیدلی شی. داسی

پخو مجرمانو ته چه د خورا (ډير) ډيرو سختو سختو سزاګانو مستحق او مورد شوی دی له دی څخه شرم او حيا په کار ده چه دوی د «نحن ابناؤالله - او - احباؤه» دعوی وکړی، د حضرت نوح عليه السلام د زوی په نسبت سره له دی چه د ده صلبی زوی ؤ الله تعالیٰ وفرمايل چه ﴿ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ﴾ (۱۱ د هود (٤٦) آيت ٤ رکوع) وڅيړی له نوحه د طوفان په موج فنا شی زوی د آزر ومومی له اور څخه نجات نو الله جل جلا له د کتابيانو د دی وينا ترديد چه «مونږ د الله ځامن او دوستان يو» فرمايی چه داسی نه ده

بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ط

بلکه تاسی (هم) يو بشر (بنيادم) يئ د هغو مخلوقاتو نه چه الله پيدا کړی دی،

تفسير: «بشر» په لغت کښی اصلاً د پوستکی د باندی سطحی ته وايی. د هم دی لږ څه تناسب له سببه انسان ته «بشر» ويل کيږی ښای د دی لفظ له غوره کولو څخه په دی ځای کښی دا نکته په نظر کښی وی چه تاسی ته د الله تعالیٰ ځامن او محبوبان ويل لا څه چه شريف او ممتاز انسان هم نه ويلی کيږی، هم دا يوازی د بشری او شکل او صورت په لحاظ د الله تعالیٰ يو معمولی او عادی مخلوق او بنده بلل کيدی شئ اچه پيدايښت مو هم په همغی معتادی طريقی سره شوی دی لکه چه د نورو عمومی انسانانو شوی دی. نو بيا د «ابنيت» وهم له کوم ځای څخه پيدا کيدی شی؟

يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ط

مغفرت کوی (الله) هغه چاته چه اراده وفرمايی (د مغفرت يی) او عذابوی هغه څوک چه اراده وفرمايی (د عذاب يی)

تفسير: ځکه چه همغه ته دغه خبره ښه معلومه ده چه څوک د مغفرت وړ (لائق) او کوم يوه ته سزا ورکړه شی؟

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

او خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمکی او (سلطنت) د هغو شيانو چه په منځ د دوی کښی دی او خاص هم ده ته دی

بيا ورتلل (د تولو، نو وربه کړی هر چا لره جزا د عمل د ده)

تفسیر: نو د هر چا د معافولو اراده چه دی په خپل فضل او رحمت او حکمت سره وفرمائی یا سم له عدل او انصاف سره د چا د سزا ورکولو اراده ولری، په دی کښی څوک له ده سره مزاحم کیدی نه شی. نه کوم مجرم ته د دی خبری توان او قدرت شته چه د ده له سلطنت او ځمکی او آسمان څخه د باندی ووځی او نه دا چه په آخرت کښی چیری تری وتښتی.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ أَن تَقُولُوا
مَا جَاءَنَا مِن بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ ۖ فَقَدْ جَاءَكُم بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ ۗ

ای اهل د کتابو! په تحقیق درغلی دی تاسی ته رسول زمونږ (محمد) بیانوی تاسی ته (شرعی احکام) په (وخت د) انقطاع د رسولانو (او معطل کیدو د وحی) کښی چه بیا چیری ونه وایئ تاسی (په قیامت کښی) چه نه ؤ راغلی مونږ ته هیڅ زیری کوونکی (په نعیم سره) او نه ویروونکی (په جحیم سره) نو په تحقیق راغی تاسی ته زیری کوونکی او ویروونکی،

تفسیر: یعنی زمونږ احکام او شرایع په نهایت توضیح سره په دیر ښکاره دول (طریقه) سره بیانوی. د دی رکوع په شروع کښی ئی د بنی اسرائیلو (یهودانو او نصاریٰ و) د راز راز(قسم قسم) شرارتونو او حماقتونو بیان وفرمایل او دا ئی ښکاره کړه چه اوس زمونږ رسول صلی الله علیه و آله وسلم تاسی ته راغلی دی چه ستاسی غلطی چاری در واضحی کوی او تاسی له تیارو څخنی باسی او د رڼا (رنړا) په لوری مو بیایی وروسته له دی پر دی باندی تنبیه فرمایی چه اوس د هدایت د رڼا (رنړا) په لوری تلل پر دوو شیانو موقوف دی یو دا چه د الله تعالیٰ صحیح معرفت حاصل کړئ! او د خالق او مخلوق په نسبت غلطی عقیدی مه لرئ له ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾ نه تر دی ځای پوری د دی جز بیان ؤ. دوهم څیز دا دی چه پر نبی الانبیاء صلی الله علیه وسلم ایمان راوړئ! چه د ګردو (تولو) پخوانیو انبیاؤ علیهم السلام د کمالاتو جامع او د الٰهی شرائعو خورا (دیر) لوی او آخری شارح دی. د دی جز بیان په دی آیت ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ﴾ الآية ـ کښی کړی شوی دی. ﴿فَقَدْ جَاءَكُم بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ﴾ نو په تحقیق راغی تاسی ته زیری ورکونکی او ویروونکی،) له حضرت مسیح علیه السلام نه نژدی (٦٠٠) کاله وروسته د انبیاؤ د

راتګ سلسله منقطع شوی وه. او ګرده (توله) دنیا تر ما شاءالله پوری د جهل او غفلت هوسونو او اوهامو په تیارو کښی لویدلی وه د هدایت ډیوه مړه شوی وه د ظلم او عدوان او الحاد تکی توری وریځی پر ګرد (تول) آفاق خوری شوی وی په دی وخت کښی د ګرد (تول) جهان د اصلاح له پاره پاک الله جل جلاله له ګردو (تولو) ځنی لوی «هادی» او «بشیر» او «نذیر» راولیږه ! چه جاهلانو ته د دارینو د فلاح لاری ور وښیی او غافلان په خپل تخویف او انذار سره ویښ کړی او تیت همتان د بشاراتو په آورولو سره په شوق راولی، په دی شان په ګردو (تولو) مخلوقاتو کښی د الله تعالیٰ حجت تمام شو. که څوک ئی ومنی، او که ئی ونه منی.

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیۡءٍ قَدِیۡرٌ ﴿۱۹﴾

او الله په هر شی (چه اراده وفرمایی) ښه قادر دی (چه له هغی جملی نه د نبیانو علیهم السلام د سلسلی له قطع کیدو څخه وروسته د محمد صلی الله علیه وسلم ارسال دی).

تفسیر: یعنی که تاسی د دی رسول خبره وا نه وریځ نو الله تعالیٰ قدیر دی چه بل یو قوم ستاسی په ځای ودروی چه د الله تعالیٰ پیغام به په پوره دول (طریقه) سره ومنی او د الله تعالیٰ له رسول سره پوره ملګرتیا وکړی د الله تعالیٰ کار په تاسی باندی هیڅ نه دی موقوف.

وَاِذۡ قَالَ مُوۡسٰى لِقَوۡمِهٖ يٰقَوۡمِ اذۡكُرُوۡا نِعۡمَةَ اللّٰهِ عَلَيۡكُمۡ اِذۡ جَعَلَ فِيۡكُمۡ اَنۡۢبِيَآءَ
وَجَعَلَكُمۡ مُّلُوۡكًا ۖۗ وَّاٰتٰٮكُمۡ مَّا لَمۡ يُؤۡتِ اَحَدًا مِّنَ الۡعٰلَمِيۡنَ ﴿۲۰﴾

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وویل موسیٰ قوم خپل ته ای قومه (زما) یاد کړئ تاسی نعمت (احسان) د الله پر تاسی باندی کله چه وګرځول (الله) په تاسی کښی (ډیر) انبیاء او وګرځول (الله) په تاسی کښی (یا له تاسی نه) باچایان او در ئی کړ تاسی ته هغه چه نه ئی ورکړی ؤ هیڅ یوه ته له خلقو (د زمانی ستاسی)

تفسیر: په «موضع القرآن» کښی دی چه حضرت ابراهیم علیه السلام د خپل پلار وطن (عراق) پریښود او د الله تعالیٰ په لاره د (شام) ملک ته لاړ او هلته ئی هستوګنه غوره کړه او تر یوی

مودی پوری ئی اولاد ونشو دلته الله تعالیٰ پری زیری وکړ چه «زه ستا زیاته اولاده خپروم او د (شام) ځمکی به هغوی ته ورکوم او نبوت، دین ، کتاب او سلطنت به د دوی په منځ کښی ږدم.» بیا ئی د حضرت موسیٰ علیه السلام په وخت کښی هغه وعده پوره کړه او بنی اسرائیل ئی د فرعون له بیګاره وژغورل (وساتل) او قبطیان ئی دوب کړل سبطیانو ته ئی وفرمایل چه له (عمالقه ؤ) سره جهاد وکړئ، او د (شام) ملک ځانته فتح کړئ! بیا د تل له پاره د (شام) ملک ستاسی دی حضرت موسیٰ علیه السلام هغه دولس تنه سری چه د بنی اسرآئیلو په دوولسو قبائیلو باندی سرداران مقرر کړی وو (شام) ته ولیږل چه د هغه ملک حال احوال راوړی کوم خبرونه چه دوی د خپلو مطالعاتو په اثر راوړل له هغو ځنی دا څرګنده شوه چه د (شام) په ملک کښی خورا (ډیر) زیات محاسن او ښیګڼی (فائدی) شته او د هغو (عمالقه ؤ) زور او قوت ئی بیان کړ چه دوی پر شاماتو او شامیانو مسلط او حاکمان وو. حضرت موسیٰ علیه السلام دوی ته وویل «تاسی خپل قوم ته د (شام) محاسن بیان کړئ! مګر د دښمن د قوت څه ذکر مه کوئ!» له دوی ځنی یوازی دوو تنو پر دغه حکم عمل وکړ او لسو تنو نورو ئی تری مخالفت وکړ، کله چه نورو بنی اسرائیلو دا خبری واوریدی نو بی زړه شول. او ویی غوښته چه بیرته ستانه (واپس) شی او (مصر) ته راشی، د دی تقصیر له امله (وجی) تر څلویښتو کلونو پوری د شاماتو په فتح کښی ځند (تعطل) پیښ شو په دی موده کښی دوی په میدانونو کښی سرګردانه ګرځیدل کله چه د هغه قرن او زمانی سری مړه شول نو د همغو دوو سریو په لاس هغه فتح پوره شوه چه له موسیٰ علیه السلام څخه وروسته د ده خلیفه ګان شوی وو.

﴿ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنبِيَاءَ ﴾ کله چه وګرځول الله جل جلاله په تاسی کښی ډیر انبیاء یعنی ستاسی د اعلیٰ جد حضرت ابراهیم علیه السلام له زمانی راهیسی تر نن ورځی پوری څومره ډیر انبیاء علیهم السلام ستاسی په منځ کښی پیدا شوی دی. مثلاً حضرت اسمٰعیل، اسحٰق، یعقوب، یوسف او بخپله موسیٰ او هارون علیهم الصلوات والتسلیمات او وروسته له دوی نه هم دا سلسله تر یوی اوږدی زمانی پوری قائمه پاتی وه (چه تاسی ته به دوی ارشادات کول او پری مشرف او معزز کیدلی به!)

﴿ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا ﴾ او وګرځول (الله په) تاسی (کښی یا له تاسی نه) باچایان یعنی د (فرعون) له خورا (ډیر) ذلت، سپک توب او غلامی څخه مو آزادی درکړه! او د فرعونیانو په اموالو او املاکو مو مسلط وګرځولئ! او له دی نه وړاندی ستاسی له منځه مو حضرت یوسف علیه السلام ته څرنګه د (مصر) په خزائنو او سلطنت تسلط عطاء فرمائلی ؤ. بیا وروسته مو هم حضرت سلیمان علیه السلام او نور انبیاء علیهم السلام او باچایان پیدا کړل ګواکی د دین او دنیا له دواړو لویو نعمتو سره مو تاسی ته سر لوړی درکړه. ځکه چه په دینی مناصبو کښی خورا (ډیر) لوی منصب نبوت، او په دنیا کښی آخری اقبال آزادی او باچاهی ده، چه دا دواړه شیان (**الله جل وعلا شانه**) تاسی ته ای بنی اسرایلو درعطاء او مرحمت فرمائلی دی.

﴿ وَآتَاكُم ﴾ الآیة - او در ئی کړ تاسی ته ای بنی اسرآئیلو هغه شیان چه نه ئی ورکړی ؤ هیڅ

یوه ته له خلقو د زمانی ستاسی) یعنی هر کله چه موسیٰ علیه السلام ته ئی دا خطاب وفرمایه چه پر بنی اسرآئیلو باندی د دنیا له گردو (تولو) خلقو څخه د الله تعالیٰ زیاته مهربانی او لوریدنه شوی ده (لکه من، سلویٰ، د وریځی سوری، بهول د اوبو له تیږی (گتی) او د بحر څیرول) د ﴿ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ﴾ حمل پر عمومو باندی به ځکه صحیح نه وی چه زمونږ د محمدیه صلی الله علیه وسلم امت په نسبت په خپله په قرآن کریم کښی تصریح ده ﴿ كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ ﴾ (٤ جزء د آل عمران ۱۱۰ آیت ۱۲ رکوع) ﴿ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا لِّتَكُوْنُوْا شُهَدَآءَ ﴾ (۲ جزء د البقرة ۱٤۳ آیة ۱۷ رکوع).

يٰقَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِيْ كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوْا عَلٰۤى اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿٢١﴾

ای قومه (زما) ننوځئ تاسی ځمکی پاکی کړی شوی (د بیت المقدس یا د شام یا د ایلیا یا د اریحا) ته هغه ځمکه چه مقرره کړی ده الله تاسی ته (په لوح محفوظ کښی په شرط د ایمان ستاسی) او بیرته مه ځئ تاسی په شاؤ خپلو (له جهاده) نو وبه گرځئ تاسی زیان‌کاران (په سعی خپلی).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ په خوا له دی نه له حضرت ابراهیم علیه السلام سره وعده فرمایلی وه چه ستا اولادی ته به دا ملک ورکوم، او هغه وعده هرو مرو (خامخا) پوره کیدونکی ده، هغه خلق به نیکمرغه او بختور وی چه د هغو په لاسو او وسیله دغه پوره شی.

(نو ننوځئ! دی پاکی ځمکی ته! او شا مه گرځوئ له جهاده که نه سخت نقصان به وگالئ! «برداشت کړئ») یعنی په جهاد فی سبیل الله کښی بی‌زړه‌توب، ویره او بی همتی مه کوئ! او د مریتوب (غلامی) د ژوندون په لوری مندی مه وهئ!

قَالُوْا يٰمُوْسٰۤى اِنَّ فِيْهَا قَوْمًا جَبَّارِيْنَ ۖ وَاِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوْا مِنْهَا ۚ فَاِنْ يَّخْرُجُوْا مِنْهَا فَاِنَّا دٰخِلُوْنَ ﴿٢٢﴾

وویل دغو (بنی اسرآئیلو) ای موسیٰ بیشکه په دی ځمکه کښی یو قوم دی دیر زورور (چه مونږ ئی د مقابلی طاقت نه لرو) یعنی دیر قوی هیکل، میړنی، پیاوړی او له رعبه ډک او ویروونکی دی او بیشکه مونږ له سره نه

نـنوځو په دغې ځمکې کښې تر هغې پورې چه ووځي دوی له دې (ځمکې نه) نو که ووځي دوی له دې ځایه (بې له جنګه) نو بیشکه مونږ ننوتونکي یو.

تفسیر: یعنې د مقابلې همت په مونږ کښې نشته. هو! بې د لاسونو او پښو د خوځولو څخه پخه او تیاره خوروـ تاسې د خپلې معجزې په زور دوی وباسئ!

قَالَ رَجُلٰنِ مِنَ الَّذِيْنَ يَخَافُوْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوْا عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوْهُ فَاِنَّكُمْ غٰلِبُوْنَ ۚ

وویل دوو سړیو له هغو کسانو چه ویریدل (له الله نه) چه انعام (احسان) کړی ؤ الله په دوی دواړو چه ورننوځئ پر دوی (حمله کوونکي) په دروازو کښې، نو کله چه ورننوتئ تاسې دروازې ته نو بیشکه هم دا تاسې به غالبان یئ (پر هغوی ځکه چه دوی بې‌زړه دي)

تفسیر: دا دوه سړي یو حضرت یوشع بن نون رحمة الله علیه او بل کالب ابن یوفنا رحمة الله علیه وو چه له الله تعالیٰ څخنې ویریدل ـ نو ځکه د (عمالقه) او نورو څخه هیڅ نه ویریدل. له الله څخنې ویریده متقي شه مسلمان چه وتښتي له تاجن وانس خبیث شیطان یعنې همت وکړئ! او د ښار تر وره پورې خو لاړ شئ! نو بیا به الله تعالیٰ هم تاسې ته بری درکړي ځکه چه الله تعالیٰ د هغه چا په مدد کښې دی، چه هغه په خپله څه حرکت وکړي.

وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوْٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٢٣﴾

او (خاص) پر الله پس توکل وکړئ تاسې ! که یئ تاسې مؤمنان (باور لرونکي په وعده د الله).

تفسیر: معلومه شوه چه د مشروعو اسبابو پرېښودل «توکل» نه دی. بلکه «توکل» دا دی چه د کوم نیک کار په کولو کښې انتهائي سعي او کوښښ او آخري جداوجهد وکړ شي بیا د هغه په مثمر او منتج (نتیجه) کیدلو کښې پاک الله ته هیله (امید) او هغه ته اسره وکړئ! او په خپل زیار (محنت) او کوښښ ونه نازیږئ! او مه مغروریږئ! باقي د مشروعو اسبابو پرېښودل او تش تور امیدونه او هیلې لرل، له سره«توکل» نه، بلکه تعطل دی

مؤمنه! واوره ! که کوښښ ونه کړی! په جداوجهد او عمل
هغه کالی به اغوستلی نه شی! چه درګنډلی دی خیاط د ازل

قَالُوْا یٰمُوْسٰۤی اِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَاۤ اَبَدًا مَّا دَامُوْا فِیْهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَاۤ اِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ ﴿۲۴﴾

وویل دغو (بنی اسرآئیلو) ای موسیٰ بیشکه چه مونږ له سره نه ننوځو دی ښار ته هیڅکله څو چه وی دغه (عمالقه) پکښې پس ځه ته او (ځی دی) رب ستا (یا ته او مشر ورور او مربی ستا چه هارون دی) نو جنګ وکړئ تاسی دواړه بیشکه مونږ دلته ناست یو (له جنګه، په انتظار د بری ستا)

تفسیر: دا د هغه قوم مقوله او وینا ده چه د ﴿ نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ ﴾ مدعیان وو. مګر داسی ګستاخی او سپین سترګی کول د دوی د دائمی تمرد او پرله پسی سرکشی او طغیان څخه هیڅ لرې او مستبعده نه دی.

قَالَ رَبِّ اِنِّیْ لَاۤ اَمْلِكُ اِلَّا نَفْسِیْ وَاَخِیْ فَافْرُقْ بَیْنَنَا وَبَیْنَ الْقَوْمِ الْفٰسِقِیْنَ ﴿۲۵﴾

وویل (موسیٰ) ای ربه (زما) بیشکه زه مالک نه یم (اختیار نه لرم) مګر د ځان خپل او د ورور خپل (چه هارون دی) نو بیلتون (جدائی) وکړه په منځ زمونږ او په منځ د قوم فاسقانو کښی (چه د فرمان له دائری نه وتلی دی)

تفسیر: حضرت موسیٰ علیه السلام د دوی د دی وینا څخه خورا (دیر) زیات خپه شو، او د خپګان په حالت کښی ئی دا پورتنی دعاء وکړه. څرنګه چه له ګردو (ټولو) قومونو څخه د حکم نه منل او بی زړه توب او عصیان لیده کیده، نو ځکه ئی په دعاء کښی پرته (علاوه) له خپل ځان او له خپل ورور چه هغه هم یو معصوم نبی و ، د بل چا ذکر ونه فرمایه یوشع رحمة الله علیه او کالب رحمة الله علیه هم د دوی دواړو سره طبعاً راغلل.

قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفٰسِقِينَ ﴿٢٦﴾

نو وفرمایل (الله) پس بیشکه دغه (مقدسه ځمکه) حرامه کړې شوې ده پر دوی باندې (ننوتل هغې ته) څلویښت کاله چه حیران سرګردان به ګرځي دوی په (هم دې) ځمکه کښې، نو مه خپه (او متأسف) کیږه پر قوم فاسقانو (وتونکی له فرمانه).

تفسیر: یعنې د بیلتون دعاء په حسي او ظاهري دول (طریقه) سره خو قبوله نشوه. هو! معناً بیلتون وشو چه دوی تول سره په الهٰی عذاب کښې اخته شول حیران او سرګردان به سره ګرځیدل او حضرت موسیٰ او هارون علیهم االسلام د رسالت په پوره اطمینان او داده زړه سره خپل د ارشاد او اصلاح پر منصب قائم پاتې شول. لکه چه په کوم کلي کښې عمومي طاعون یا وبا ګډه شوې وي. او د زړهاؤ ناروغانو په منځ کښې دوه درې تنه پیاوړي (مضبوط) او قوي القلب سري وي چه د دوی په دارو او درمل، معالجه، تفقد او چاره جوړولو کښې مشغول وي که د ﴿ فَافْرُقْ بَيْنَنَا ﴾ معنی د «بیلتون وکړه» په ځای په «فیصله وکړه» سره شوې وي، نو دا مطلب به لا زیات واضح شوې وي. حضرت شاه صاحب لیکي چه دا ګرده (توله) قصه ئې کتابیانو ته واوروله، په دې مناسبت که تاسې هم د نبي آخرالزمان صلی الله علیه وسلم رفاقت ونه کړئ! لکه چه ستاسې نیکه ګانو د موسیٰ علیه السلام له رفاقته سر غړولی ؤ او له جهاده څخه ئې ځانونه بیرته ایستلي وو نو دا نعمت به هم د نورو په برخه کیږي لکه چه په برخه ئې هم شو.

که تاسې د یوې لمحې له پاره دا ګرده (توله) رکوع تر نظره تیره کړئ! او د محمدي امت پر احوالو غور وکړئ! نو درښکاره به شي، چه پر مونږ باندې د الله تعالیٰ هغه انعامونه شوي دي چه نه په پخوانیو امتونو شوي دي او نه به ورستنیو باندې کیږي زمونږ له پاره ئې خاتم الانبیاء سیدالرسل صلی الله علیه وسلم ته ابدي شریعت ورکړ او راوییې لیږه او په مونږ کښې ئې هغه عالمان او امامان پیدا کړل، چه سره له دې چه د نبوت منصب نه لري، د انبیاؤ علیهم السلام وظائف په دیر ښه دول (طریقه) سره پای (آخر) ته رسوي د نبي علیه السلام نه وروسته د ده په امت کښې داسې ښه ښه خلیفګان مشران او قائدان شوي دي چه ګرد (تول) جهان ته ئې د اخلاقو، سیاست او نورو د اصولو هدایت ورکړی دی هم دې امت ته د «جهاد» امر هم شوی دی نه یوازې له (عمالقه ؤ) سره، بلکه د ګرد (تول) جهان د جبارینو سره. تش د (شاماتو) د ځمکو د فتح کولو له پاره نه، بلکه په شرق او غرب کښې د «کلمة الله» د اعلا او د فتنې د منځه ایستلو له پاره.

له بني اسرآئیلو سره الله تعالیٰ د ارض مقدسه د اعطاء وعده فرمایلې وه، لیکن له دې محمدي امت سره ئې داسې وعده فرمایلې ده ﴿ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴾ وعده کړی ده الله له هغو کسانو سره چه ایمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه عملونه چه خامخا به خلیفګان کړی دوی په ځمکه کښی لکه چه خلیفګان کړی ئی وو هغه کسان چه پخوا له دوی نه وو او خامخا به ثابت کړی دوی لره دین د دوی هغه دین چه غوره کړی ئی دی دوی لره او خامخا به بدل ورکړی دوی لره پس له ویری د دوی امن ، عبادت به کوی دوی زما ، شریک به نه پیدا کوی دوی له ما سره هیڅ شیء او هر څوک چه کافر شو وروسته له دی نه پس دغه کسان هم دوی دی فاسقان» (۱۸ جزء د النور ۵۵ آیت ۷ رکوع)

که موسیٰ علیه السلام بنی اسرائیلو ته له جهاده ځنی د تښتیدلو ممانعت فرمایلی ؤ نو زموږ محمدی صلی علیه وآله وسلم امت ته هم الله تعالیٰ هم داسی خطاب فرمایلی دی ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ ﴾ ای مومنانو کله چه ملاقات وکړئ (مخامخ شئ په جنګ کښی) تاسی له هغو کسانو سره چه کافران شوی دی حال دا چه دوی غوند وی د جنګ په دګر کښی، نو مه ګرځوئ دوی ته شاوی خپلی په نیت د تیښتی» (۹ جزء ۱۵ آیت د الانفال ۲ رکوع).

انجام ئی دا شو چه د حضرت موسیٰ علیه السلام رفیقان له (عمالقه ؤ) څخه وویریدل او هسی بیزړه‌توب ئی وکړ، چه خپل نبی علیه السلام ته ئی داسی وویل ﴿ فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴾ ځه ته او رب ستا نو وجنګیږئ تاسی! دواړه بیشکه موږ دلته ناست یو».

لیکن د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحابو د خپل پاک نبی صلی الله علیه وسلم په حضور کښی د «بدر» د غزا په مشوره کښی په لوړ غږ او جګ (اوچت) آواز داسی عرض وکړ «پر الله تعالیٰ قسم دی چه که تاسی د ترخه سیند (لوی بحر) په موجونو کښی د ننوتلو حکم موږ ته وکړی موږ به په هغه کښی هم خپل ځانونه ورګوزار کړو، او یو تن به هم له موږ ځنی پاتی نشی. او امید دی چه الله تعالیٰ به تاسی ته زموږ له پلوه داسی شیان دروښیی ، چه د هغو له لیدلو څخه به ستاسی سترګی خوشاله او روښانه شی، موږ به له خپل پاک رسول صلی الله علیه وسلم سره ملګری یو، او له ده سره به یو ځای جهاد ته ځو، او له ده نه به وړاندی ، وروسته، ښی او کیڼ طرف ته جنګیږو، او جهاد به کوو. د الله تعالیٰ په فضل موږ له هغو کسانو ځنی نه یو، چه موسیٰ علیه السلام ته ئی ویلی وو ﴿ فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴾ د دی تعهد نتیجه داسی شوه چه په هومره موده کښی چه بنی اسرائیل له فتوحاتو ځنی بی برخی او د (تیه) په صحرا او میره کښی سرګردانه ګرځیدل، له هغه څخه په لږه موده کښی زموږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحابو په مشرق او مغرب کښی د هدایت او د ارشاد بیرغونه ودرول ﴿ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴾

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ

او ولوله (اى محمده !) پر دغو (بني اسرائيلو يا پر قوم خپل) خبر د دواړو ځامنو د آدم (چه هابيل او قابيل وو) په حقه سره

تفسير: يعني د آدم عليه السلام د دوو صلبي ځامنو (قابيل) او (هابيل) قصه او واقعي حال دوی ته واوروه ! ځکه چه په دی قصه کښی د هغه يوه ورور ذکر دی چه د خپل بل ورور پر مقبوليت او تقویٰ ئی حسد او رخه (کينه) کړی وه او په هم دی غيظ او قهر سره ئی هغه په ناحقه سره وواژه او د ناحقي وينی د عواقبو بيان پکښی کړی شوی دی
په پرومبی رکوع کښی رابښودلی شوی وو کله چه (بني اسرآئيلو) ته دا حکم ورکړ شو چه له ظالمانو او جابرانو سره قتال وکړئ! نو دوی وويريدل او تری وتښتيدل اوس د (هابيل) او (قابيل) قصه اوړول د دی خبری له پاره تمهيد دی چه د متقيانو او مقبولو بندګانو قتل له ډيرو شديدو جرائمو څخه دی او له هغه څنی خلق په ډير بی انتهاء تهديد او تشديد سره منع کړی شوی دی، نو د هغه له پاره دا ملعونان څرنګه تل مستعد او تيار په نظر راځی. پخوا له دی نه هم دوی ډير انبياء وژلی وو. او اوس هم د الله تعالیٰ د ډير لوی رسول صلی الله عليه وسلم په خلاف د بغض او حسد له لاری راز راز(قسم قسم) پلمی (منصوبی) او حيلی جوړوی. ګواکی د ظالمانو او شريرانو له مقابلی څخه ځانونه ايستل او د معصومو او بيګناهو بندګانو وژل او د هغوی پر خلاف د قتل او بندی کولو سازشونه او پلمی (منصوبی) جوړول د دی قوم دود (رواج) او دستور دی. او سره له دی د ﴿ نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ ﴾ دعوی هم کوی. له دی تقريره سره سم د (قابيل) او (هابيل) قصه او بيا پر دی باندی د ﴿ مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ﴾ الآية - تفريع، دا ګرد (تول) به د هغه مضمون له پاره تمهيد وی چه د دی قصی او د تفريع په پای (اخر) کښی ئی فرمايی ﴿ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ ثُمَّ اِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِى الْاَرْضِ لَمُسْرِفُوْنَ اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِيْنَ يُحَارِبُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ﴾ الآية -

اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ

کله چه نژدی کړه دواړو قرباني (د پسه او د غنمو د ستری الله ته) نو قبول کړ شو (پسه) له يوه د دی دواړو نه (چه هابيل ؤ) او قبوله نشوه (د غنمو ستری) له بله (چه قابيل ؤ)

تفسير: يعني د هغی جينئ نکاح چه آدم عليه السلام له خپل دستور سره سم له (هابيل) سره وتړله (قابيل) د هغی غوښتونکی شو، آخر د آدم عليه السلام په اشاره سره دوی دواړو د الله

تعالیٰ په دربار کښې څه نذر ورواندې کړ، تر څو دغه جينئ د همغه چا شي چه نذر ئې د پاک الله په دربار کښې مقبول شي. آدم عليه السلام ته داسې يقين پيدا شوې ؤ چه هم دا د (هابيل) نذر به ومانه شي لکه چه هم داسې هم وشو او آسمانی اور ښکاره شو، او د (هابيل) نذر ئې يوړ او هم دا په هغه وخت کښې د «قبول عندالله» قرينه او علامه وه.

قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ ط

ووبل (قابيل) چه خامخا به ووژنم تا هرومرو (خامخا) (ای هابيله!)،

تفسير: يعنې (قابيل) د دې مقبوليت له ليدلو ځنې د حسد او رخې (بغض) په اور کښې وسوځيد. او د دې په ځاى چه د مقبوليت وسائل ځان ته غوره کړي، له ډيره غيظه او غضبه ئې په خپل حقيقي ورور باندې د وژلو توربريښ وکړ.

قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾

ووبل (هابيل قابيل ته) چه بيشکه هم دا خبره ده چه قبلوی الله (قربانی) له پرهيزګارانو نه.

تفسير: يعنې (هابيل) ووبل چه په دې کښې زما څه قصور دی، د الله تعالیٰ په دربار کښې د هيڅا زور او قوت نه چليږي او يوازې هلته تقوىٰ پکاريږي، ګواکې زما هغه نذرانه چه مقبوله شوه، د هغې سبب تقوىٰ وه که ته هم ځان ته تقوىٰ غوره کړې نو الله تعالیٰ له تا سره څه مخالفت نه لري.

لَئِنْ بَسَطْتَّ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَآ أَنَا بِبَاسِطٍ يَّدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ ۚ إِنِّيٓ أَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾

قسم دی خامخا که دې راوغځاوه تا (ای قابيله) ماته لاس خپل دپاره د دې چه ته ووژنې ما نو نه يم زه غځوونکی د لاس خپل تاته چه ووژنم تا بيشکه زه ويريږم له الله چه رب (پالونکی د ګردو (ټولو)) عالميانو دی.

تفسير: حضرت شاه صاحب فرمائی که څوک په ناحقه سره بل وژنی، نو ده ته اجازه شته چه هغه ظالم ووژنی او که صبر وکړی، نو د شهادت درجه به مومی» او دا حکم د خپل مسلمان ورور په مقابل کښې دی که نه چیری چه شرعاً د انتقام او شرعی مدافعی مصلحت او ضرورت وی هلته مات لاس او پښه کیناستل جائز نه دی، مثلاً له باغیانو او کافرانو سره قتال په کار دی ﴿ وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنتَصِرُونَ ﴾ «٢٥» جزء د الشوریٰ (٣٩) آیت ٤ رکوع) ﴿ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ﴾ الآية - بیشکه زه ویریږم له الله چه پروردګار د ګرد (تول) جهان دی) یعنی زه له تا څخه نه ویریږم. بلکه له الله تعالیٰ څخه ویریږم او غواړم تر هغه پوری چه شرعاً امکان وی، د خپل ورور په وینو خپل لاسونه ونه لړم. ایوب سختیانی رحمة الله علیه به ویل په محمدی صلی الله علیه وسلم امت کښې هغه ړومبی سړی چه په دی آیت ئی عمل وکړ، او خلقو ته ئی خپل دا تعمیل ورښکاره کړ، صاحب الحیاء والایمان ، جامع آیاة القرآن حضرت ذی النورین سیدنا (عثمان بن عفان) رضی الله عنه ؤ «ابن کثیر» چه ده خپل سر جار (قربان) کړ ولی په دی باندی خوښ او رضاء نشو، چه د ده د سر په مقابل کښې د یوه مسلمان ګوته هم پری شی. رضی الله تعالیٰ عنه.

إِنِّي أُرِيدُ أَن تَبُوأَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾

په تحقیق زه اراده لرم د دی چه رجوع وکړی (اخته شی) ته په ګناه د (وژلو) زما او په ګناه خپلی (چه پخوا دی کړی ده) نو شی به ته له صاحبانو (ملګریو) د اور (د دوزخ) او هم دا (اور) دی جزا د ظالمانو (چه په ناحقه وینی تویوی)،

تفسير: یعنی زما د قتل ګناه هم له خپلو نورو ګناهو سره یو ځای کړه، ستا د ګرد (تول) عمر ګناهونه ستا پر غاړه ثابت دی. او زما د وینی ګناه به هم لا پری زیاته شی، او د مظلومیت له امله (وجی) به زما ګرد (تول) ګناهونه رامعاف شی. «موضح القرآن» ابن جریر رحمة الله علیه د مفسرینو اجماع نقل کړی ده چه «باثمی» معنی هم دا ده. باقی هغه کسان چه دا ئی لیکلی دی، چه په قیامت کښې به د مظلوم ګناه په ظالم باندی اچوله کیږی، هغه مضمون هم په یوه حیثیت سره صحیح دی. مګر د محققینو په نزد هغه د دی آیت تفسیر نه دی. اوس د (هابیل) د کلام حاصل دا دی «که تا هم داسی نیت کړی وی، چه زما د وژلو وبال پر خپله غاړه واخلی، نو ما داسی اراده کړی ده چه د خپل ځان هیڅ مدافعه له خپله لوری ونه کړم، تر څو چه د عزیمت د ترک خبره هم پر ما باندی رانشی.»

فَطَوَّعَتْ لَهٗ نَفْسُهٗ قَتْلَ اَخِيْهِ

نو ښائسته کړ دغه (قابیل) ته (اماره) نفس د ده وژل د ورور د ده (چه هابیل ؤ)

تفسیر: ښائی په ابتداء کښی لږ څه ویره او خوف ور پیدا شوی وی او ورو ورو اماره نفس به دا خیال پوخ کړی وی. او هم دا کیفیت عموماً د معاصیو په ابتدا کښی پیدا کیږی.

فَقَتَلَهٗ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٣٠﴾

بیا وواژه (قابیل) دغه (هابیل) نو وګرځید (قابیل په دنیا او عقبیٰ کښی په سبب د قتل د هابیل) له زیان کارانو

تفسیر: دنیوی خسران خو دا دی چه داسی یو ښه ورور ئی له لاسه وایست چه د ده مټ او ملاتړ ؤ او پخپله لیونی او مړ شو.
په حدیث شریف کښی راغلی دی «ظلم» او «قطع رحم» دا دواړه داسی ګناهونه دی چه له آخرته پخوا په هم دی دنیا کښی د هغو سزا ورکوله کیږی» او اخروی خسران ئی دا دی چه په دنیا کښی د ظلم، قطع رحم ، قتل عمد ـ او د بدامنی د دروازی له خلاصولو څخه (قابیل) د هغو ګردو (ټولو) ګناهونو د سزا مستوجب هم کیږی، چه وروسته له دی نه له دی نوعی ګناهونو څنی په دنیا کښی وکړی شی، او دی به په هغو ګردو (ټولو) کښی د بانی کیدلو له وجی شریک ګانه شی، لکه چه په حدیث شریف کښی هم مصرح ده.

فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَّبْحَثُ فِى الْاَرْضِ لِيُرِيَهٗ كَيْفَ يُوَارِىْ سَوْءَةَ اَخِيْهِ ۗ قَالَ يٰوَيْلَتٰۤى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِىَ سَوْءَةَ اَخِىْ ۚ فَاَصْبَحَ مِنَ النّٰدِمِيْنَ ﴿٣١﴾

نو ولیږه الله یو کارغه چه کوغالی ئی کاوه په ځمکه کښی (په مښوکه او پنجو خپلو سره) له پاره د دی چه وښیی دغه (قابیل) ته چه څرنګه پټه کړی

جثه د ورور خپل (هابیل)، وویل (قابیل) ای افسوسه زما راشه دغه دی وخت دی (یعنی افسوس دی ماته) آیا عاجز وم زه له دی چه کیدی په شان د دی کارغه (په پوهه کښی) نو پټه کړی به می وه جثه د ورور خپل، نو وګرځید (قابیل په دی قتل د هابیل سره) له پښیمانی کوونکو څخه.

تفسیر: کله چه پخوا له دی نه بل کوم انسان نه ؤ مړ. نو ځکه (قابیل) پس له وژلو د (هابیل) څخه نه پوهیده چه دی د خپل ورور له مړی سره څه وکړی؟ تر څو چه ئی یو کارغه ولید چه په ځمکه کښی کنده کینی ـ او د بل کوم کارغه مړی په کښی پټوی، نو د هغه له لیدلو ځنی د (قابیل) سر ته څه عقل ورغی او له خپله ځانه سره ئی وویل چه «ښائی زه هم د خپل ورور مړی په ځمکه کښی هم داسی خښ کړم» او ده ته ارمان او افسوس هم ورغی چه «زه په پوهه عقل او فهم او له ورور سره په خواخوږی او همدردی ـ کښی له دی کارغه څخه هم ښکته یم.» ښائی چه حق تعالیٰ د دی له امله (وحی) د یوه ادنیٰ ساکښ (ذی روح) په وسیله (قابیل) ته داسی تنبیه ورکړه چه هغه له خپله وحشته او حماقته لږ څه وشرمیږی ، او متآثر شی په ساکښانو (ذی روحو) کښی د کارغه دا خصوصیت دی چه دی د خپل ورور د مړی په ښکاره پاتی کیدلو باندی دیر زیات شور ماشور کوی.

﴿ فَأَصْبَحَ مِنَ النّٰدِمِيْنَ ﴾ نو وګرځید قابیل په دی قتل د هابیل سره له پښیمانی کوونکو څخه) هغه افسوس او ارمان نه نافع دی چه له ګناه ځنی معذرت او انکسار او فکر او تدارک هم وی. په دی موقع کښی د (قابیل) افسوس او ارمان کول د الله تعالیٰ په عصیان او نافرمانی نه ؤ بلکه په خپل هغی بدحالی باندی ؤ چه د خپل هغه ورور (هابیل) له وژلو څخه وروسته ور رسیدلی وه .

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۛ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ

په سبب د دی (قتل) لیکلی وو (حکم کړی ؤ) مونږ پر بنی اسرائیلو (اولاده د یعقوب) چه بیشکه شان دا دی هر څوک چه ووژنی یو نفس بی له (عوض، بدل د) بل نفس نه (یا بی) له فساده په ځمکه کښی (چه په ملک کښی ئی فساد کړی وی) نو ګواکی وژلی ئی دی خلق ټول، او هر چا چه ژوندی کړو دغه (یو نفس چه سبب شی د ژوندون یی) نو ګواکی ژوندی کړی ئی دی خلق ټول،

تفسیر: یعنی په ناحقه قتل کښې ډېر دنیوي او اخروي خسران دی. او خورا (ډېر) خرابې نتیجې وربانـدې مرتبیږي. تر دې چه په خپله قاتل هم د دې حرکت څخه وروسته ډېر افسوس او ارمان کوي او يو لاس پر بل لاس موښي نو له دې سببه مونږ بني اسرائيلو ته داسې هدايت ورکړ (چه بېشکه شان دا دی هر څوک چه ووژني يو نفس بې له عوض او بدل د بل نفس څخه يا بې‌فساده په ځمکه او ملک کښې نو ګواکي وژلي ئې دي خلق ټول،) یعنی بې له دې چه هغه څوک وژلي وي او پرې قصاص ئې کړی. په ملک کښې د فساد اچولو ډېر صورتونه دي. مثلاً العياذ بالله اهل حق له حق دين څخنې منع کړي يا د انبياء عليهم السلام اهانت وکړي يا مرتد شي او د دې خبرې وسيله وګرځي چه نور کسان هم له خپله ځانه سره مرتد او بې ديني ته ئې ترغيب کړي، (يا لاره وهل يا زنا د محصن) وقس علىٰ ذلک .(او هر چا چه ژوندی کړ يو نفس چه سبب شي د ژوندون ئې نو ګواکي ژوندي کړي ئې دي خلق ټول،) ړومبي د ځمکې په مخ کښې لويه ګناه هم دا پيښه شوه چه «قابيل» د «هابيل» قاتل شو او وروسته له هغه ناحقه قتل رسم شو. نو ځکه په «تورات» کښې داسې فرمايل شوي دي «که څوک يو سړی وژني ګواکي چه ګرد (ټول) خلق وژني» یعنی د يوې ناحقې وينې له تويولو څخنې نور هم پر هغه جرم زړور کيږي نو په دې حيثيت سره هر هغه سړی چه بل وژني ګواکي د بدامنۍ تاداو (بنياد) ږدي او هغه د ګردو (ټولو) انسانانو د وژلو او د عمومي بدامنۍ ور، پرانيځي او هغه څوک چه يو سړی ژوندی کوي یعنی د کوم ظالم قاتل له لاسه ئې ژغوري (ساتي) ګواکي دی په خپل دې عمل سره نورو ګردو (ټولو) انسانانو ته هم د ژغورلو (ساتلو) او مأمون پاتې کيدلو دعوت ورکوي او دغې نيکۍ ته دوی ګرد (ټول) سره رابولي.

وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذٰلِكَ فِى الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾

او خامخا په تحقيق راغلي وو دوی ته رسولان زمونږ په حکمونو ښکاره بيا په تحقيق سره ډېر له دوی نه پس له دې (راتلو د رسولانو نه هم) په ځمکه (په ملک) کښې خامخا مسرفان (له حده تيريدونکي) دي.

تفسیر: شيخ الهند رحمة الله عليه له «بينات» څخه ښکاره حکم مراد کړی دی او دا هم ممکن دی چه له «بينات» څخه هغه ښکاره معجزې او دلائل مراد وي چه هغو سره د کوم رسول د ﴿ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ﴾ کيدلو تصديق وکړی شي. یعنی د (بني اسرائيلو) ډېرو خلقو داسې ښکاره آثار ليدلي دي او ډېر هسې ښکاره حکمونه ئې اوريدلي دي. خو سره له هغه هم له خپل ظلمه او

طغيانه او تيرى څخه ئى لاسونه نه دى اخيستى. د معصومو انبياؤ عليهم السلام وژل او په خپلو منځو كښى ناحقى وينى تويول، د دوى دائمى عادت دى او نن ورځ هم د خاتم الانبياء صلى الله عليه وسلم د قتل (معاذالله) يا ايذاء او د مسلمانانو آزار او تذليل له پاره هر راز (قسم) ناولى پلمى (منصوبى) او سازشونه كوى او دومره نه پوهيږى كله چه د «تورات» له حكم سره سم د يو سرى وژل په هر دول (طريقه) سره چه وى دومره لوى جرم دى چه ګواكى د هغه قاتل د ګرد (تول) جهان د انسانانو قاتل دى نو د دنيا له ګردو (تولو) څخه زيات كامل او اكمل انسان او له ګردو (تولو) څنى د مقبول او مقدس جماعت قتل او ايذاء پسى لويدل او له دوى سره جنګ او مقابلى ته ملا ترل د الله تعالىٰ په نزد ډير درونډ او لوى جرم دى. د الله تعالىٰ له رسولانو او استازيو سره جنګيدل ، په حقيقت كښى له حق تعالىٰ سره جنګيدل دى. ښايى د دى له امله (وجى) په دغه راتلونكى آيت كښى د هغو خلقو د دنيوى او اخروى سزاګانو ذكر كړى شوى وى چه له الله جل جلاله او له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره جنګيږى يا په دنيا كښى راز راز(قسم قسم) فسادونه خوروى او خپل ځانونه د «**مسرفون في الارض** مصداق ګرځوى.

إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسۡعَوۡنَ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓاْ أَوۡ يُصَلَّبُوٓاْ أَوۡ تُقَطَّعَ أَيۡدِيهِمۡ وَأَرۡجُلُهُم مِّنۡ خِلَٰفٍ أَوۡ يُنفَوۡاْ مِنَ ٱلۡأَرۡضِۚ ذَٰلِكَ لَهُمۡ خِزۡيٞ فِي ٱلدُّنۡيَاۖ وَلَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ٣٣

بيشكه هم دا خبره ده چه جزا د هغو كسانو چه جنګ كوى دوى له (دوستانو) د الله او د رسول د ده سره او سعى كوى (منډى وهى) دوى په ځمكه (په ملک) كښى له پاره د فساد (او بدامنى غورځولو) چه دوى وژلى شى يا دى په دار كړ شى يا دى پرى كړى شى لاسونه د دوى او پښى د دوى سره مخالفى (يعنى ښى لاس او كينه پښه يا عكس د دى) يا دى وشړلى شى له ځمكى (په حبس سره يا له هغه ځايه بل لرى ځاى ته) دا (مذكوره جزا) دغو (غلو) ته رسوايى ده په دنيا كښى او (شته) دغو (غلو) ته په آخرت كښى عذاب ډير لوى،

تفسير: اكثر مفسرين له دى څخه لاره شوكول او داړه اچول مرادوى مګر كه دا الفاظ په خپل عموم باندى پريښود شى نو مضمون لا وسيع كيږى د دى آيت هغه شان نزول چه په صحيحو

احادیثو کښی راغلی دی هغه هم د هم دی مدعا مقتضی دی چه دا الفاظ پر خپل عموم پریښود شی. «له الله جل جلاله یا د ده له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره جنګ کول» یا «په ځمکه کښی فساد یا بدامنی خورول» دا دواړه لفظونه داسی دی چه په دی کښی د کفارو حملی د ارتداد، فتنی، لار شکول، داړه اچول ناحق قتل، نهب مجرمانه پلمی(منصوبی)، اغوا کوونکی نشرات مضر، تبلیغات ګرد (تول) سره داخلیدی شی او له دی ځنی هر یو جرم داسی دی چه د هغه مرتکب له دی ځلورو واړو سزاګانو ځخه چه پاس په دی آیت کښی ذکر شوی دی د یوی نه یوی هرومرو (خامخا) مستحق ګرځی د غلو احوال ځلور صورتونه لری

١. چه مرګ ئی کړی وی مګر مال وړلو ته ئی وار نه وی رسیدلی. (نو داسی غله دی مړه کړی شی!)

٢. چه هم ئی مرګ کړی وی او هم ئی مال وړی وی. (نو داسی غله دی وروسته له وژلو پر دار کړی شی!)

٣. چه مال ئی لوټ کړی وی خو مرګ ئی نه وی کړی.(نو د داسی غله دی لاسونه او پښی سره مخالفی پری کړی شی.)

٤. چه نه ئی وژل کړی وی او نه ئی مال وړی وی. او د قصد او تیاری نیولو ځخه وروسته نیول شوی وی، (نو داسی غله دی په بندی کولو سره د ځمکی له مخ ځخه ورک شی) په دغو ځلورو حالتونو کښی بالترتیب هم دا ځلور سزاګانی مقرر دی چه پاس (په آیت او بین القوسین کښی) ذکر شوی دی. د غلو بل کوم لری ځای ته فرارول او هلته ئی بندی کول او قید ساتل زمونږ د امام اعظم ابو حنیفه نعمان بن ثابت بن زوطی بن ماه رحمه الله) مذهب دی.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۖ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾

مګر هغه کسان چه توبه وباسی پخوا له هغه نه چه قادر شی (تاسی) پر هغوی باندی (نو دا حدود الله تری ساقطیږی) نو پوه شئ په دی چه بیشکه الله ښه مغفرت کوونکی ډیر رحم والا دی.

تفسیر: یعنی دا پاس ذکر شوی سزاوی چه د حدودالله او «حق الله» پر دول (طریقه) دی، دا ګردی (تولی) پخوا له نیولو ځخه په توبه ایستلو سره معافیدی شی مګر حقوق العباد نشی معافیدلی یعنی که د چا مال ئی اخیستی وی نو ضمان ورکول پری اوړی که قتل ئی کړی وی نو قصاصیږی. هو د دی شیانو معافول د مال د خاوند او د مقتول د ولی حق دی.

تنبیه: له دی حد ځخه ماسوا نور حدود په توبه باندی له سره نه ساقطیږی لکه د زنا حد، د

شرب الخمر حد، د سرقې حد، د قذف حد.

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ

ای هغو کسانو چه ایمان ئې راوړی دی (یعنی ای مومنانو!) وویریږئ تاسی! له الله او طلب کړئ! ده ته وسیله (په طاعت سره)

تفسیر: د «الوسیلة» تفسیر ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه مجاهد، ابووائل، حسن او نورو اسلافو او مشرانو رحمهم الله په «قربت» سره کړی دی نو د وسیلی لتولو معنی به دا وی چه د هغه د قرب وسیله ولټوئ! قتاده رحمة الله علیه ویلی دی «**ای تقربواالیه بطاعته والعمل بما یرضیه** د الله تعالیٰ نژدیوالی حاصل کړئ! په حکم منلو د ده او په غوره عمل» یو شاعر وایی
اذاغفل الواشون عدنا لوصلنا - و عادالتصافی بیننا والوسائل
په دی کښی هم دغه د قرب او اتصال معنی مراده ده. او هم داسی دی هغه چه په حدیث کښی راغلی دی چه «وسیله» په جنت کښی یو دیر ښه اعلیٰ منزل دی چه د دنیا کوم یوه بنده ته ورسیږی. رسول الله مبارک ارشاد فرمایلی «وروسته له آذانه له الله جل جلاله څخنی زما له پاره هم دغه مقام وغواړئ!» نو د هغه مقام نوم هم «وسیله» د هم دی له امله (وجی) ایښی شوی دی چه د جنت له گردو (ټولو) منازلو څخنی هغه مقام (عرش الرحمٰن) ته نژدی دی او د حق تعالیٰ د قرب په مقاماتو کښی له گردو (ټولو) څخه پاس واقع دی. په هر حال ړومبی ئې وفرمایل چه وویریږئ! له الله جل جلاله څخنی ، لیکن دا ویریدل داسی نه دی لکه چه سړی له مار یا لړم یا څمری یا لیوه یا نورو څخنی ویریږی.؟ او تری لری تښتی بلکه له دی خبری څخه وویریږئ چه د ده له خوښی او رحمت څخه لری چیری ونه لویږئ! نو ځکه ئې وروسته له ﴿ اتَّقُوا اللَّهَ ﴾ څخه ﴿ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ ﴾ وفرمائل یعنی د ده له ناخوښی، لریوالی او بیلتون څخه وویریږئ! او د وصول او قرب الی الله د حصول له پاره کوښښ وکړئ. او ښکاره ده چه له کوم شی سره مونږ هلته قریب کیدی شو چه تر هغه پوری د رسیدلو گردی (ټولی) لاری قطع او پری کړو او پر هغی باندی په تللو هغه ته ورسیدی شو نو د هم دی په نسبت فرمایی ﴿ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ ﴾ وکړئ د ده په لاره کښی یعنی پر هغی باندی د تللو ښه پوره کوښښ وکړئ ﴿ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ څو تاسی د هغه قرب حاصل کړئ او په خپل مراد ورسیږئ او بریالیان (کامیاب) شئ!»

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝٣٥

او جهاد وکړئ په لاره د ده کښی (د کلمة الله د اعلاء په غرض) له پاره د دی چه په مراد ورسیږی (خلاص شئ له عذابونو)

تفسیر: په رومبی رکوع کښی ئی د هغو کسانو د دنیوی او اخروی سزاګانو بیان وفرمایه چه له الله او د ده له رسول صلی الله علیه وسلم سره جنګونه کوی او په ملک کښی بدامنی او فساد اچوی په دی رکوع کښی مسلمانان له هماغو سزاګانو ځنی ویروی او ورښیی کله چه شقی او بدبخت خلق له الله او له رسول الله سره جنګ وکړی نو تاسی د الله او رسول له خوا «جهاد» وکړئ! او که دوی په ځمکه کښی فساد خوروی نو تاسی په خپل کوښښ او ښه عمل سره د امن او آرامی د قائمولو له پاره فکر او کار وکړئ!

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾

بیشکه هغه کسان چه کافران شوی دی که وی دوی ته هغه (اقسام د اموالو)چه په ځمکه کښی دی ټول او په قدر د دی نور (هم) له دی سره شی دپاره د دی چه فدیه وکړی دوی په هغه سره له عذابه د ورځی د قیامت څخه نو قبوله به نه کړه شی (دا فدیه) له دوی څخه او شته دوی ته عذاب ډیر دردناک.

تفسیر: په پخوانی آیت کښی دا ښودلی شوی وو چه انسان له الله جل جلاله ځنی په ویریدلو او د ده د قرب په حاصلولو ـ او د ده په لاره کښی په «جهاد» کولو سره د فلاح او بری امید او هیله (ارزو) کولی شی. په دی آیت کښی ئی تنبیه فرمایلی ده هغه کسان چه له الله تعالیٰ څخه غاړه غړوی، که په آخرت کښی د ځمکی د منځ ګردی (تولی) خزانی، بلکه له هغو څخه زیات هم صرف کړی ـ او په هغو سره د الله جل جلاله له عذاب څخه د خپل ځان ژغورنه (حفاظت) وغواړی، نو قبول به نشی ـ الغرض د آخرت بری او کامیابی په «تقویٰ»، «ابتغاء الوسیله» او په «جهاد فی سبیل الله» سره حاصلیدی شی ـ او په رشوت او فدیه او نورو پلمو (منصوبو) سره له سره نه حاصلیږی.

يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنْهَا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾

اراده به کوی (غواړی به) دوی چه ووځی دوی له اوره (د دوزخ) حال دا چه نه به وی دوی وتونکی له هغه اوره او شته دوی ته عذاب دائم (بی انتهاء بلا انقطاع)

تفسیر: له ډیرو احادیثو څخه ثابته شوی ده چه ډیر گناهگار مؤمنان به تر یوی مودی پوری به دوزخ کښی پاتی کیږی ـ او بیا به ایستلی کیږی ـ او د الله تعالیٰ په فضل او مرحمت سره به جنت ته داخلیږی ـ دا آیت له دغو احادیثو څخه مخالف نه دی ـ ځکه دلته په دی آیت کښی له ابتداء څخه یواځی د کفارو حال بیان شوی دی، او د مؤمنانو په نسبت هیڅ یوه خبره نشته.

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوٓا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾

او غل (نارینه) او غله (ښځه) نو پری کړئ تاسی لاسونه د دوی (دواړو) دپاره د جزا د هغه عمل چه کړی دی دواړو د تنبیه له پاره له جانبه د الله او الله ډیر قوی دی (غالب په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یعنی که اول ځلی غلا وکری نو ښی لاس ئی له بنده پری کرئ! نور تفاصیل ئی د فقهی په کتابونو کښی موندل کیږی، په پخوانی رکوع کښی د داړی او نورو سزاگانو ذکر شوی ؤ ـ په منځ کښی د ځینو مناسباتو له امله (وجی) چه مونږ د هغو بیان کړی دی، مؤمنانو ته ځینی نور ضروری پندونه ورکړ شول، اوس بیا هغه پخوانی مضمون تکمیلوی ـ یعنی هلته د داړی سزا مذکوره شوی وه. په دی آیت کښی د غلا سزا راښیی ﴿ جَزَآءً ﴾ الآية ـ یعنی هغه سزا چه غله ته ورکوله کیږی هغه د مسروقه مال سزا نه ده بلکه د ده د فعل «سرقی» سزا ده. تر څو چه په هغه سره نور غله ویښ او تنبیه شی. بلاشبهه په هر هغه ځای کښی چه دا حدود جاری کیږی نو دوه ـ دری غلو ته د سزا ورکولو څخه وروسته د غلا ور بیخی بندیږی نن ورځ د نوی «تهذیب مدعیان» دا راز حدود وحشیانه سزا بولی. لیکن که غلا کول د دی صاحبانو په نزد «یو مهذب کار» نه وی ـ نو یقیناً د دوی «مهذبه» سزا د دی غیر مهذب کار (غلا) استیصال او له منځه وړلو کښی له سره مؤثره نشی واقع کیدی. که د لږ څه «وحشت» په تحمل سره ډیر غله مهذب شی ـ نو ښائی چه دغه د تهذیب حاملان او مدعیان خوښ شی ـ ځکه چه د دوی له «تهذیبی مشین» سره دغه «وحشت» مدد کوی. ځینی په نامه مفسرین هم په دی کوښښ کښی دی چه « *قطع الید* لاس پری کول» د غلا انتهائی سزا وتاکی! (مقرر کړی) او له دی ځنی ښکته او

خفيفه سزا له حق شريعت څخه حاصله او استخراج کړی مګر مشکل خو دا دی چه له دی ځنی ښکته سزا نه په قرآن کريم کښی چيری شته ـ او نه د نبوت په عهد او د لويو اصحابو په زمانو کښی د هغی کوم نظير او مثال ليدلی شوی دی. آيا کوم سری داسی دعوی کولی شی چه په دومره اوږده زمانه کښی په هغو غلو کښی چه نيولی شوی دی يو تن هم ابتدائی غل نه ؤ، چه پر هغه باندی يواځی د جواز په ملحوظ د لاس پری کولو په ځای کومه ابتدائی سزا تطبيق او جاری شوی وی؟ ـ کوم ملحد په پخوانی زمانه کښی پر «حدالسرقه» داسی يوه شبهه کړی وه «کله چه شريعت د يوه لاس د بت پنځه سوه ديناره مقرر کړی دی، نو داسی يو قيمتدار لاس (چه په پری کولو ئی پنځه سوه ديناره واجبيږی) د پنځو يا لسو روپيو په غلا کولو به څرنګه امکان ولری چه پری کړی شی؟» يوه عالم د ده په ځواب کښی څنګه ښه ويلی دی «**انها لما کانت امينة ـ کانت ثمينة فلما خانت، هانت** کله چه هغه لاس امين ؤ قيمت ئی درلود (لرلو)، کله چه ئی غلا وکړه او خائن شو ـ نو ذليل شو» ﴿وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ او الله ډير قوی غالب دی ښه حکمت والا» لکه چه غالب دی نو ځکه حق لری هر هغه قانون چه اراده ئی وکړی، جاری ئی کړی ـ او هيڅوک د ده په مقابل کښی څه نشی ويلی. او څنګه چه ورسره حکمت والا هم دی نو ځکه د دی خبری هيڅ احتمال نشته چه تش د خپل کامله اختياره کار واخلی يا بی ځايه قانون نافذ کړی. او د خپلو ناتوانو بندګانو د مالونو د ساتنی له پاره څه انتظام ونه کړی ـ دا د ده له عزت او غلبی سره منافی دی ـ او د غلو او داړه مارانو هم داسی خوی او آزاد (او بی له نښی) پريښودل د ده له حکمت څخه مخالف کار دی.

﴿فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝﴾

نو هر چا چه توبه وويسته (له بدو کارونو) وروسته له ظلم خپل او اصلاح (ښه ئی کړ عمل خپل) پس بيشکه الله رجوع کوی (په رحمت سره) په ده بيشکه الله ډير مغفرت والا دی (د خطياتو) ښه مهربان دی (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسير: يعنی توبه که رښتيا او د زړه وی چه د هغی له پاره دا هم ضروری ده چه د غلا مال دی د هغه مالک ته بيرته ورکړی. او که تری تلف شوی وی نو ضمان دی ورکړی او که ضمان هم نشی ورکولی نو ښښنه دی تری وغواړی، او پر خپل دغه فعل دی نادم او پښيمانه شی. او وروسته له هغه دی تری د ځان ژغورنی (بچ کولو) عزم وکړی. نو له داسی توبی ايستلو ځنی هيله (امکان) او اميد شته چه حق تعالیٰ له ده څخه أخروی عقوبت هم لری کړی چه د هغه په مقابل

کښې دنیوی سزا هیڅ اهمیت نه لري.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

آیا نه پوهیږی (ای محمده ! یا ای سامعه) چه بیشکه الله (خاص) دی ده ته ملک (سلطنت) د آسمانونو او ځمکې په عذابوی (الله) هر هغه څوک چه اراده وفرمائی (د عذاب ئی) او مغفرت کوی هر هغه چاته چه اراده وفرمائی (د مغفرت ئی) او الله پر هر شي باندی (چه اراده ئی وفرمائی) ښه قادر دی (نو په تعذیب او مغفرت هم قادر دی)

تفسیر: کله چه حقیقی سلطنت او حکومت د الله تعالیٰ دی ـ نو بلا شبهه دی اختیار لری، هر هغه څوک چه مناسب وګڼی ، معاف ئی کړی ـ او هر هغه چاته چه په خپل حکمت او عدل سره د سزا ورکولو اراده وکړی سزا ورکوی ـ او نه یوازې دا چه د ده په معافولو او سزا ورکولو کښې ده ته کلی اختیارات حاصل دی بلکه د دی اختیاراتو له استعمالولو څخه ئی هیڅوک نشی منع کولی ـ ځکه چه دی پر هر شی باندی پوره قوت او قدرت لری.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا ۛ سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ ۖ

ای(زما) رسوله (محمده !) په غم کښې دی نه آچوی تا (فعل د) هغو کسانو چه جلتی کوی (او عناداً ځانونه غورځوی) په کفر کښې له هغو کسانو چه ویل دوی ایمان راوړی دی مونږ (تش) په خولو خپلو حال دا چه ایمان نه ؤ راوړی زړونو د دوی، او ځینې له هغو کسانو چه یهودیان دی (یعنی د بنی قریظې یهودیان او د مدینې منافقان) دیر اوریدونکی دی (د خبرو ستا یعنی

جاسوسی کوی) دپاره د دروغو ویلو ډیر اوریدونکی دی (د خبرو ستا یعنی دوی جاسوسان دی دپاره د رسولو) قوم بل ته چه نه دی راغلی تاته (یعنی د خیبر بنی نضیر) آړوی دوی کلمی(د تورات) وروسته له هغو ځایونو خپلو څخه (چه الله ایښی دی).

تفسیر: په پخوانیو آیاتونو کښی د داړی، غلا او د نورو د حدودو بیان وکړ شو، اوس د ځینو هغو نورو اقوامو احوال اوروِل کیږی چه دوی په حدودالله کښی تحریفات وکړل او خپل ځانونه ئی د لوی عذاب مستحق وګرځول «بغوی» د دی واقعی تفصیل داسی لیکلی دی «د خیبر یو محصن نارینه یهودی له یوی یهودی ښځی سره چه محصنه وه ـ زنا وکړه سره له دی چه په «تورات» کښی د دی جرم سزا رجم (په ګټو سره ویشتل) ؤ مګر د دی دواړو اعتبار او لویی د هغه «رجم» د اجرا کیدلو مانع وګرځیدل نو په خپلو منځونو کښی ئی سره مشوره وکړه، او وی ویل «دا سړی چه په یثرب کښی دی محمد صلی الله علیه وسلم د ده په کتاب کښی د زانی له پاره د «رجم» حکم نشته، بلکه د دری وهلو حکم شته. نو «د بنی قریظی» له یهودانو ځنی څو سړی ورولیږئ! ځکه چه «بنی قریظه» د محمد همسایګان او له محمد سره د روغی معاهده هم لری چه دوی د هغه خیال رامعلوم کړی» هماغه ؤ چه یو څو تنه د دی خبری له پاره ولیږل شول چه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نظریه معلومه ـ او دا پوښتنه تری وکړی چه د «محصن زانی» له پاره څه سزا تجویزوی ـ «که دی د دری وهلو د سزا حکم وکړی نو تری اقرار واخلئ او ومنئ او که د «رجم» حکم واورئ! نو مه ئی منئ!» د دوی د دی پوښتنی په نسبت رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چه «آیا تاسی زما پر فیصله قانع او راضی یئ ؟» دوی اقرار وکړ چه «هو!» دلته د پاک الله له لوری جبرئیل علیه السلام د «رجم» حکم راوړ مګر هغوی له خپل اقراره بیرته وګرځیدل. بالاخر رسول اکرم صلی الله علیه وسلم وفرمایل ستاسی لوی عالم د (فدک) وسیدونکی (ابن صوریا) څنګه سړی دی؟ ګردو (ټولو) وویل چه «نن په ګرد (ټول) جهان کښی د ده په شان په «موسوی شرائعو ډیر پوه او ښه عالم بل څوک نشته» رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه راغوښت ـ او په ډیر سخت حلف سره ئی تری پوښتنه وکړه چه په «تورات» کښی پر دغی ګناه څه سزا مقرره ده؟ سره له دی چه نورو یهودانو د دغه حکم په پټولو کښی له هر ممکن کوښښ څخه کار اخیست ـ ولی د دوی دغه پرده د عبدالله بن سلام په وسیله له منځه تللی وه او حقیقت ښکاره شوی ؤ، خو سره له هغه «ابن صوریا» چه د دوی یو مسلم او معتمد عالم ؤ، په هر ډول (طریقه) سره چه ؤ په دغی خبری ئی اقرار وکړ چه د دی جرم سزا په «تورات» کښی هم دا «رجم» دی. وروسته له هغه (ابن صوریا) هغه ګرد (ټول) حقائق هم څرګند کړل چه یهودانو په څه ډول (طریقه) سره د «رجم» حکم لیری او د هغه په ځای ئی دا حکم لیکلی دی چه زانی دی په دری سره وهلی شی. او مخ ئی تور او پر خره باندی دی چپه سپوره ګرځاوه شی الحاصل رسول اکرم صلی الله علیه وسلم پر هغو دواړو (نارینه او ښځی) باندی د «رجم» امر

جاري کړ. او وئې فرمايل «اې الله! زه نن هغه ړومبنی سړی یم چه ستا دا حکم مې په داسې حال کښې په دنیا کښې جاري کړ. چه هغه مړ شوی ؤ». د «سماعون» معنی ډیر اوریدونکی. او غوږ جارایستونکی ده نو بیا ده ډیرو اوریدلو» اطلاق کله کله پر جاسوسی هم کیږی او کله ئې معنی په «زیات قبول کوونکو» هم کیږی لکه «**سمع الله لمن حمده**» یعنی د اوریدلو معنی قبول کول دی. شیخ الهند رحمة الله علیه دلته اوله معنی مراد کړی ده لیکن ابن جریر رحمة الله علیه او نورو محققینو پر دوهمې معنی حمل کړی ده. «سماعون للکذب» یعنی د دروغو او باطلو ډیر منونکی او قبول کوونکی. «سماعون لقوم آخرین» یعنی بل جماعت (چه د خیبر یهودان دی) چه د (بنی قریظه) سړی ئې لیږلی ؤ۔ او هغوی په خپله تاسی ته درنه غلل د دوی د خبرو زیات منونکی (او دغه یهودیان داسې کسان دی چه) د الله تعالیٰ په احکامو کښې تحریف کوی، یا د یو ځای خبری په بل ځای پوری لګوی. (لکه د «رجم» آیت پټوی، او د هغه په ځای دری او مخ تورول ښیی)

يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَٰذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا ۚ

وائی دغه (د خیبر یهودیان خپلو لیږلیو شویو ته) که درکړی شی تاسی ته دا (محرف حکم) نو وایی خلئ ! (او وئی منئ) او که نه شو درکړی تاسی ته دا(حکم) نو ویریږئ تاسی (له قبوله د هغه)

تفسیر: یعنی که د دری وهلو حکم وموموئ، هغه ومنئ! که نه نه! ګواکی دوی غواړی چه د الله تعالیٰ شریعت د خپل هوا او هوس تابع کړی.

وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۚ

او هر هغه څوک چه اراده وکړی الله د فتنی (د ګمراه کولو) ئې نو له سره به مالک نشې ته (اې محمده!) د ده له پاره له الله نه د هیڅ شی. (چه فتنه او هلاک تری دفعه کړی)

تفسیر: هدایت او ضلالت ، خیر او شر ، هر شی بی د الله تعالیٰ له ارادی څخه نشی موجودیدی دا داسې یو اصل دی چه انکار ئې له تسلیم څخه ډیر مشکل دی فرض ئې کړئ ! یو سړی د غلا کولو اراده کوی، لیکن د الله تعالیٰ اراده دا وی چه هغه غلا ونه کړی نو که دا سړی په خپله اراده کښې بری مومی نو لازمیږی چه (معاذالله) الله تعالیٰ د ده په مقابل کښې عاجز شو او که د الله تعالیٰ اراده د بنده پر ارادی غالبه شی، نو لازمیږی چه په دنیا کښې دی هیڅری د

غلا او د نورو بدو کارونو هیڅ نوم او اثر پاتې نشي ـ او که الله تعالیٰ د خیر او د شر د هیڅ یوه اراده نه کوی، نو له هغه څخه (معاذالله) د ده تعطل یا غفلت او سفاهت لازمیږی «**تعالیٰ الله عن کل الشرور و تقدس**» پر دغو گردو (ټولو) شقوقو باندی له غور کولو څخه وروسته بیا ناچاره د همغی خبری منل لازمیږی چه هیڅ یو شی بی د ده د تخلیق د ارادی څخه موجود کیدی نشی. دغه مسئله ډیره مهمه او اوږده ده، زموږ قصد دا دی چه په دی راز (قسم) مسائلو باندی یو مستقل مضمون ولیکو، والله الموفق.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ ۖ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

دغه (یهودان او منافقان) همغه کسان دی چه اراده نه ده فرمایلی الله (د دی) چه پاک کړی زړونه د دوی (له کفر نه)، (شته) دوی ته په دنیا کښې ذلت (شرمنده گی) او شته دوی ته په آخرت کښې عذاب ډیر لوی.

تفسیر: اول ئې د منافقانو او د یهودانو د عمل طرز، بیان کړ چه هغو کښې د څو عملونو بالخصوص ذکر شوی دی، تل دروغ ویل او د باطلو په لوری کږیدل، د اهل حق په خلاف جاسوسی کول، له بد باطنو او شریرو جماعتونو سره مدد کول د هدایت په خبرو کښې تحریف او تبدیل کول، د خپلی غوښتنی او خوښی له امله (وجی) د کومی حقی خبری نه منل، دا گرد (ټول) داسی خصلتونه او خویونه دی چه که په قوم کښې وموندل شی، نو د هغه مثال د هغه رنځور په شان دی چه نه د دوا په استعمالولو پسی گرځی او نه له مهلکو او مضرو شیانو څخه پرهیز کوی د طبیبانو او ډاکټرانو په هدایت او ویناگانو پوری خاندی او ملندی پری وهی پوهانو ته کنځلی کوی، د دوا نسخی شیروی او په خپله دواء هیسته غورځوی یا په خپل سر د هغه اجزاء بدلوی. او له خپل ځان سره داسی عهد هم کوی هر هغه دوا چه زما له غوښتنی او خوښی او مذاقه ځنی مخالفه وی هغه به زه له سره نه استعمالوم نو آیا که په داسی حالاتو کښې کوم ډاکټر او طبیب اگر که د ده پلار هم وی، د ده له معالجی څخه لاس واخلی، او داسی اراده وکړی چه اوس ښایی دا مریض د خپلو بی‌اعتدالیو او غلطو کارونو او د ضد او سرزوری نتیجه او ثمره وگوری نو آیا دا به د طبیب د بیرحمی یا بی‌اعتنائی دلیل او ثبوت وی؟ یا به په خپله د مریض ځان وژل گڼه شی؟ اوس که هغه مریض له هغی رنځوری څخه مر شی، نو طبیب پری نه ملزم کیږی چه د ده علاج ئې نه دی کړی ـ او روغتیا پسی ئې نه دی گرځیدلی بلکه په خپله همغه رنځور گرم او ملزم دی چه په خپل لاس ئې خپل ځان وژلی دی، او طبیب ته ئې موقع نه ده ورکړی چه د ده د صحت په اعاده ئې کوښښ وکړی. بیخی د هم دی په شان دلته د یهودانو

شرارت هوا پرستی، ضد، سرزوری عناد رخه (کینه) او حسد ئی په دی الفاظو سره بیان فرمایلی دی ﴿ وَمَن يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ ﴾ الآية ـ د هر چا د گمراه کولو اراده چه الله تعالیٰ وفرمائی او ﴿ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ﴾ دا هغه کسان دی چه الله تعالیٰ د دی اراده نه ده فرمائلی چه د دوی زړونه پاک کړی.» د دی مطلب دا دی چه الله جل جلاله د دوی د بد استعدادونو او بدکاریو له سببه د خپل لطف او عنایت نظر له دوی ځنی اړولی دی چه وروسته له دی سمی لاری ته د دوی راتگ او د پاکی قبلولو توقع له دوی څخه نشی کیدی تاسی د دوی غم مه خورئ! او خپل ځان مه پسی ځوروئ! لقوله تعالیٰ ﴿ لَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ ﴾ الآية ـ باقی دا شبهه چه الله جل جلاله پر دی باندی قادر دی چه د دوی هغه گرد (تول) شرارتونه او غلطی چاری جبراً منع کړی او دوی مجبور وگرځوی چه هیڅ ضد او سرزوری ونشی کړی. نو بیشکه زه دا منم چه د الله تعالیٰ د قدرت په مقابل کښی دا کوم مشکل کار نه دی لکه چه په (١١) جزء د یونس د سورت په (٩٩) آیت ١٠ رکوع کښی داسی یو آیت لولو ﴿ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَن فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا ﴾ لیکن د دی دنیا گرد (تول) نظام داسی کښیښود شوی دی چه بندگان د خیر او شر په اکتساب کښی مجبور نه دی او که تول یوازی د خیر په کولو سره مجبور شوی وی. نو د عالم د تخلیق حکمتونه او مصالح به نه پوره کیدل او د حق تعالیٰ دیر صفات به نه راځرگندیدل ـ او د هغو د ظهور موقع به نه موندله کیده مثلاً د عفو، غفور، حلیم، منتقم، ذوالبطش، الشدید، قائم بالقسط، مالک یوم الدین، او د نورو په مناظرو به نه پوهیدو ـ حال دا چه د دی عالم د پیدا کیدلو اصلی غرض او غایه دا ده چه د الله تعالیٰ د گردو (تولو) کمالیه ؤ صفاتو مظاهره وشی، هر هغه مذهب یا انسان چه الله تعالیٰ فاعل مختار گنی، د خپلی دی دعوی په پای (اخر) کښی پرته (علاوه) له دی غرض څخه بل شی نشی ښوولی. ﴿ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾ (٢٩ جزء د الملک (٢) آیت (١) رکوع) له دی نه د زیات تفصیل ځای دلته نشته بلکه دومره لیکل هم زمونږ له موضوع ځنی زیات دی.

سَمَّٰعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّٰلُونَ لِلسُّحْتِ ۚ فَإِن جَآءُوكَ فَٱحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ ۖ

(دوی) ډیر اوریدونکی (جاسوسی کوونکی دی) له پاره د دروغ ویلو ډیر خوړونکی دی د حرامو نو که راغلل دوی تاته نو حکم (پریکړه) وکړه په منځ د دوی کښی یا مخ وگرځوه له دوی نه

تفسیر: له ابن عباس، مجاهد، عکرمه او نورو اکابرو سلفو رضی الله عنهم څخه منقول دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دا اختیار په ابتداء کښی ؤ، په آخر کښی کله چه د اسلام

تسلط او نفوذ کامل شو نو داسی ارشاد وشو. ﴿ وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ ﴾ یعنی د دوی د منازعو فیصلی د شریعت له قانون سره سمی وکړه!» مطلب دا چه د اعراض او د ځان په ښنګ کولو څه ضرورت نه دی پاتی.

وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَّضُرُّوْكَ شَيْئًا ؕ وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ﴿۴۲﴾

او که مخ وګرځوی له دوی نه (او حکم ونه کړی) نو له سره به ضرر ونه رسوی دوی تاته د هیڅ شی او که حکم (پریکړه) دی کوله نو حکم (پریکړه) وکړه په منځ د دوی کښی په عدل (انصاف) سره بیشکه الله دوست ګڼی عدل کوونکی (په حکم کښی چه ثواب ورکوی دوی ته).

تفسیر: قرآن کریم څو څو ځلی د دی خبری تاکید فرمایلی دی چه نه ښائی ستاسی د عدل او انصاف لمن د هیڅا په جبر، ظلم، تجاوز او بی‌انصافی ککړه شی اګر که هغه سری دیر شریر ظالم او خراب هم وی، ځکه چه عدل، انصاف او حق په حقدار رسول بی له زیادت او تقلیل داسی یو صفت دی چه د ځمکی او آسمان او د ګرد (تول) جهان نظام پری قائم دی.

وَكَيْفَ يُحَكِّمُوْنَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰىةُ فِيْهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ ؕ وَمَآ اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۴۳﴾

او څرنګه به حکم (منصف) وګرځوی دوی تا (ای محمده) حال دا چه په نزد د دوی تورات دی چه (شته) په هغه کښی حکم د الله بیا ګرځی دوی (له هغه حکم ستا څخه) پس له هغه، (چه دوی ته حکم وګرځولی) او نه دی دغه کسان له سره باور کوونکی(نه په تا او نه په کتاب خپل).

تفسیر: یعنی د تعجب خبره دا ده چه یهودان تاسی منصف او حکم دروی او د هغه «تورات» په فیصله چه آسمانی کتاب ئی منی نه راضی کیږی نو په حقیقت کښی دوی پر هیڅ یو کتاب باندی ایمان نه لری نه پر قرآن کریم نه پر «تورات» باندی پخوانی رکوع کښی ئی د «تورات» او د «انجیل» مدح وفرمایله، او تنبیه ئی راکړه چه دغو نالائقانو د داسی عمده کتاب (چه

پکښې ډېر علوم او هدايات ؤ) قدر ونه کړ، او داسې ئې ضائع کړ چه نن د اصلي شي پته لګول هم پکښې مشکل شوی دی بالاخره الله تعالیٰ په خپل بالغه حکمت او کامله رحمت سره بېخي په آخره زمانه کښې داسې يو کتاب را نازل کړ چه د هغو ګردو (ټولو) پخوانيو کتابونو د اصلي مطالبو محافظ او مصدق دی، او د ده د ابدی حفاظت انتظام الله تعالیٰ په خپله ذمه اخيستی دی. فلله الحمد والمنة!

إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ

بيشکه مونږ نازل کړی (ليږلی) مو دی تورات (چه شته) په هغه کښې هدايت (لار ښوونه حق ته) او رڼا (رڼړا) (چه شرعی احکام پری منکشف کيږی)

تفسير: يعنی د وصول الی الله طالبانو ته هدايت ـ او د هغو کسانو له پاره چه د شبهاتو او مشکلاتو په تيارو کښې بند پاتی دی د رڼا (رڼړا) کار ورکوی

يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ لِلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلرَّبَّـٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ

حکم به کاوه په هغه سره انبياؤ (د بنی‌اسرآئيلو) هغو چه حکم منونکی وو دوی (د الله) هغو کسانو ته چه يهوديان وو او (حکم به کاوه پری) ربانی عارفانو او عالمانو (د دوی)

تفسير: يعنی په «تورات» کښې داسې عظيم الشان دستورالعمل او د هدايت آئين ؤ چه ډېرو انبياؤ ، اهل الله ؤ او علماؤ به د هغه له هدايتونو سره سم حکمونه صادرول او د منازعو او جګړو پريکړې به ئې په هغو سره کولې.

بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَـٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَ

په سبب د هغه شي چه طلب د حفاظت ئې شوی ؤ له دوی څخه چه کتاب د الله دی (يا) د دوی دپاره چه دوی ساتونکی درولی شوی وو پر کتاب د الله باندی او وو دوی په هغه باندی شاهدان (په حقانيت ئې يا ساتونکی له تبديله)

تفسير: يعنی دوی د «تورات» د ساتنی ذمه واران ګرځولی شوی وو۔ او زمونږ د قرآن کريم په شان د ﴿ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَـٰفِظُونَ ﴾ وعده له هغه سره نه وه شوی ـ نو تر هغې پوری چه علماؤ ، احبارو

او نورو د خپلو ذمه واریو احساس کاوه «تورات» محفوظ او معمول ؤ ـ آخر د دنیا خوښوونکو
بدو علماؤ په لاسونو تحریف او ضایع شو.

فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوْا بِاٰيٰتِيْ ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ

نو مه ویرېږئ تاسی له خلقو نه (په اظهار او اجراء د حق کښې) او وویرېږئ
له ما (په پټولو د حق کښې) او مه پیرئ (مه اخلئ) تاسی په آیتونو زما
قیمت لږ (چه هغه رشوت او جاه دی)

تفسیر: یعنی د خلقو له خوفه یا د دنیوی طمعی له امله (وجی) په آسمانی کتاب کښې تبدیل
او تحریف مه کوئ ! او د هغه احکام او اخبار مه پټوئ! او د الله تعالیٰ له تعذیبه او انتقامه
وریرېږئ! د «تورات» د عظمت شان او مقبولیت له څرګندولو څخه وروسته دا خطاب یا خو د
یهودانو هغو رئیسانو او عالمانو ته کړی شوی دی چه د قرآن کریم د نزول په وخت کښې وو
څکه چه هم دوی د«رجم» له آیت څخه انکار کړی ؤ، او د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة
والتسلیم په نسبت پخوا ویل ئی پټ کړی وو او د هغه په معناګانو کښې ئی عجیب قسم تحریف
او تبدیل او وراندی او وروسته والی کړی ؤ. یا په دی منځ کښې امت مسلمه ته نصیحت دی چه
تاسی د نورو اقوامو په شان په هیڅ وجه له هیچا څخه مه ویرېږئ! یا د مال او جاه په محبت
کښې په دغه اندازه مه اخته کیږئ! چه آسمانی کتاب ضایع کړئ! لکه چه لله الحمد دغه محمدی
امت د خپل لوی قرآن یو توری هم نه دی لږ کړی او نه ئی ورک کړی او تر نن پوری د پاک
قرآن مطالب له هر راز تغییر او تحریف څخه محفوظ او مصون دی او تل به په دی مقصد لکه نن
او پرون بریالی او کامیاب وی. او د مبطلینو او محرفینو هر راز (قسم) زیار (محنت) او
کوښښ به په دغه مورد کښې بی اثره او ناکامه ثابتیږی.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٤٤﴾

او هر چا چه ونه کړ حکم په هغه شی چه نازل کړی (لیږلی) دی الله نو دغه
کسان هم دوی دی کافران

تفسیر: د ﴿ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ ﴾ سره سم له حکم نه کولو څخنی غالباً دا مراد دی چه د منصوصو
حکمونو له وجوده انکار وکړی او د هغه په ځای نور احکام په خپله رایه او غوښتنه سره منځ ته
راوړی لکه چه یهودانو د «رجم» د حکم په نسبت هم داسی کړی وو نو د داسی خلقو په کفر
کښې هیڅ شبهه نشته او که داسی مراد وی چه ﴿ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ ﴾ عقیدتاً منی، او بر خلاف د

هغه عملاً فیصله کوی، نو له کافر ځنی به عملی کافر مراد وی. یعنی د هغه عملی حالت د کافرانو په شان دی.

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ ط

او لیکلی (فرض کړی) وو مونږ پر دغو (یهودانو) په دی «تورات» کښی چه بیشکه نفس دی ووژلی شي په(بدل د بل) نفس کښی او سترګه دی (ړنده شی) په (بدل د بلی) سترګی او پوزه دی (پریکړه شی) په (بدل د بلی) پوزی او غوږ دی (پریکړی شی) په «بدل د بل» غوږ او غاښ دی (وویستلی شی) په (بدل د بل) غاښ کښی او پرهارونه قصاص (بدل) دی برابر،

تفسیر: د قصاص دا حکم په موسوی شریعت کښی ؤ او د اصولو ډیرو علماؤ تصریح کړی ده. چه هغه پخوانی شرائع چه زمونږ قرآن کریم یا زمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه نقل کړی دی، په دی شرط چه د هغو په نسبت رسول الله مبارک کوم انکار یا ترمیم نه وی فرمائلی د دی امت په حق کښی هم تسلیم دی. ګواکی بی له رده او له انکار د هغه اورول د تلقی بالقبول دلیل دی.

فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهٗ ط

نو هر چا چه عفوه وکړه د دی قصاص نو دغه عفوه کفاره ده ده ته (یعنی دی په دغی عفوی سره له ګناه پاکیږی

تفسیر: یعنی د جروحو او زخمونو د قصاص معافول د مجروح د ګناهونو کفاره ګرځی ـ لکه چه په ځینو احادیثو کښی د دی خبری تصریح شوی ده. او ځینو مفسرینو دا آیت د جارح په حق کښی ګڼلی دی ـ یعنی که مجروح جارح ته معافی وکړی ، نو د جارح ګناه معافیږی والراجح هو الاول.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٤٥﴾

او هر چا چه ونه کړ حکم په هغه شي چه نازل کړی (لیږلی دی) الله نو دغه کسان هم دوی دی ظالمان

تفسیر: یهودانو د قصاص له حکم څخه هم مخالفت وکړ په دوی کښی «بنی نضیر» چه ډیر معزز او قوی ګڼله کیده له «بنی قریظه» څخه ئی پوره دیت حصولاوه او کله چه د دوی د تادیی نوبت راته نو نیمایی دیت به ئی ادا کاوه ځکه چه «بنی قریظه» د کمزوری له امله (وجی) له دوی سره هم داسی معاهده تړلی وه. اتفاقاً د «بنی قریظه» له خوا د«بنی نضیر» سړی وواژه شو دوی د خپل پخوانی دستور سره سم خپل پوره دیت وغوښت. «بنی قریظه» د دوی په ځواب کښی وویل «ځیٔ! هغه زمانه تیره شوه چه مونږ ستاسی د زور او قوت په سبب مجبور شوی وو او دغه ظلم مو په غاړه اخیستی وو اوس محمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم مدینی منوری ته تشریف راوړی دی او د ده مبارکه دوره ده او دا امکان نه لری چه مونږ د هغه دیت په مقابل کښی چه له تاسی ځنی ئی آخلو دوه چنده ئی تاسی ته درکړو» د دی وینا غرض او غایه دا وه چه اوس د حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په موجودیت کښی محال دی چه کوم قوی یو ضعیف لتاړ (چیت) او تر پښو لاندی کړی یا ئی وځبیښی ځکه چه په دی خبره باندی د ګردو (تولو) باور ؤ چه محمد علیه السلام د هر ضعیف او قوی سره یو شان عدل او انصاف فرمایی او د اقویاؤ د ظلم او تیری په مقابل کښی د ضعفاؤ مرستی (مدد) او لاس نیوی کوی د دی معاملی پای او انجام داسی شو چه دوی ګرد (تول) سره محمدی دربار او عدلیی ته ورو‌راندی شول او د «بنی قریظه» هغه خیال چه د هغه عدل او انصاف د مظهر په نسبت ئی کړی ؤ کتمت (هوبهو) درست او صحیح ووت. د قصاص له حکم څخه وروسته ﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ الآیة ـ له فرمائلو څخه د دی واقعی په لوری اشاره ده. او څرنګه چه ئی د «رجم» په شان د «قصاص» د حکم له مشروعیت څخه صریحاً انکار نه ؤ کړی بلکه وروسته له مفاهمی او مشاوری به ئی د شرعی حکم په خلاف یو حکم قائموه نو دا د عدل له قانون څخه اعتقادی مخالفت نه بلکی عملی مخالفت ؤ نو ځکه ئی د «کافرون» په ځای «ظالمون» وفرمایل یعنی دا صریح ظلم دی چه له قوی څخه کم او له ضعیف څخه زیات دیت واخیست شی.

وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰىةِ وَاٰتَيْنٰهُ الْاِنْجِيْلَ فِيْهِ هُدًى وَّنُوْرٌ وَّمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰىةِ وَهُدًى وَّمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٤٦﴾

او ولیږه مونږ وروسته له دغو انبیاؤ (یا پر پلو د دوی) عیسیٰ زوی د مریمی (یعنی چه د هغوی د پښو پر منډو، دی هم رهی (روان) ؤ) حال دا چه مصدق (رښتیا کوونکی) ؤ د هغه کتاب چه پخوا له ده ؤ له تورات (چه هغه هم حق سماوی کتاب دی) او ورکړی ؤ مونږ ده (عیسیٰ) ته انجیل (حال دا) چه په هغه کښی هدایت ؤ (حق ته) او نور (رڼا (رڼرا) وه (بیان ؤ د شرعی احکام) او حال دا چه مصدق (موافق) ؤ د هغه کتاب چه پخوا ؤ د ده له تورات او هدایت (لارښوونکی) ؤ او موعظه (پند) ؤ دپاره د پرهیزگارانو.

تفسیر: یعنی حضرت عیسیٰ علیه السلام په خپله ژبه د «تورات» تصدیق وفرمایه او هغه کتاب «انجیل» چه هغوی ته ورکړی شوی ؤ هغه هم د «تورات» مصدق دی او د «انجیل» نوعیت هم په رڼا (رڼرا) او هدایت او لارښوونه کښی د «تورات» په شان ؤ د احکامو او شرایعو په اعتبار هم د دی دواړو په منځ کښی لږ څه فرق ؤ لکه چه په ﴿ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ ﴾ کښی اشاره ده. او دا فرق د «تورات» له تصدیق سره څه منافات نه لری لکه چه نن مونږ عظیم الشان قرآن منو او یواځی د هغه د احکامو په تسلیمولو سره لله الحمد د ګردو (ټولو) سماوی کتابونو د من‌عندالله‌توب تصدیق هم کوو.

وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

او (فرمایلی ؤ الله) حکم دی وکړی اهل (عالمان) د انجیل په هغه شی چه نازل کړی (لیږلی) دی الله په هغه (انجیل) کښی او هر چا چه و نه کړ حکم په هغه شی چه نازل کړی دی الله نو دغه کسان هم دوی دی فاسقان.

تفسیر: یا خو دا حکم هغو عیسائیانو ته چه د انجیل د نزول په وخت کښی موجود ؤ ورکړی شوی ؤ چه د هغه نقل دلته فرمایی او کیږی چه هغو عیسایانو ته به چه د قرآن عظیم د نزول په وخت کښی مخاطب وو ویلی شوی وی هر هغه څه چه الله تعالیٰ په «انجیل» کښی نازل کړی دی سم له هغه سره دی عادلانه حکم وکړی! یعنی د هغو پخوا ویلو په پټولو یا په لغوو او مهملو تاویلاتو او بدلولو سره دی کوښښ نه کوی! چه په «انجیل» کښی د آخرالزمان او مقدس رسول صلی الله علیه وسلم «فارقلیط» په نسبت د حضرت مسیح علیه السلام له ژبی ویلی شوی دی. دا به د الله تعالیٰ سخته نافرمانی وی چه د هغه جلیل هادی او لوی مصلح په نسبت چه حضرت

مسيح عليه السلام داسى فرمايلي دى «كله چه هغه حق روح راشى نو تاسى ته به د رښتينى گردى (تولى) لارى درونيى» نو تاسى د هغه تكذيب ته ملاوى مه تړئ! او ابدى خسران مه قبلوئ آيا د مقدس مسيح عليه السلام او د هغه د الله جل جلاله د حكم منلو معنى هم دا ده؟ (له سره نه دى! او ځينى مفسرين وايى چه دغه امر د «انجيل» له نسخى څخه پخوا ؤ)

وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ

او نازل كړى (ليږلى) دى مونږ تاته (اى محمده!) كتاب (قرآن) په حقه سره چه مصدق (حق گڼونكى) دى د هغه چه (نازل شوى دى) په مخ د ده كښى له كتابونو څخه او ساتونكى دى پر (مضامينو د) هغه (يعنى شاهد دى په حقانيت د جنس د هغه كتاب)

تفسير: د «مهيمن» معنى داسى بيان كړى شوى ده امين، غالب، حاكم، محافظ او ساتونكى او د هرى معنى په اعتبار چه وى د قرآن كريم «مهيمن» توب د سابقو كتابونو له پاره صحيح دى د الله تعالىٰ هغه امانت چه په تورات، انجيل او نورو آسمانى كتابونو كښى په وديعت ايښى شوى ؤ هغه له زوائدو سره په قرآن كښى محفوظ دى چه په هغه كښى هيڅ خيانت نه دى شوى او هغه ځنى فرعى شيان چه په هغو كتابونو كښى په هغى زمانى يا د هغو مخصوصو مخاطبينو دپاره حسب الحال ؤ هغه د پاک قرآن له خوا منسوخ شو او د هغو د ناتمامو حقائقو تكميل ئى وفرمايه او له هغى برخى څخه ئى چه د دى زمانى په اعتبار غير مهم ؤ منصرف شو او سترگى ئى ترى واړولى.

فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ

نو حكم كوه (اى محمده!) په منځ د دغو (كتابيانو هم كه تاته راغلل) په هغه شى چه ليږلى دى الله (تاته)

تفسير: د يهودانو په منځ كښى څه جگړه سره پيښه شوى وه يوه ډله ئى (چه په هغى كښى لوى لوى مشهور علماء او مقتدايان شامل ؤ) د محمد صلى الله عليه وسلم په خدمت كښى حاضره شوه او د هغى جگړى فيصله ئى وغوښتله او دا ئى هم وويل چه تاسى ته ښكاره ده چه گرد (تول) يهودان زمونږ په واک او اختيار كښى دى. كه تاسى خپله فيصله سم زمونږ له غوښتنى سره وكړه

نو مونږ گرد (تول) مسلمانيږو رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دا رشوتی اسلام ونه مانه او د دوی له دغی غوښتنی څخه ئی صاف انکار وفرمایه نو په دی مناسبت (او د دی نظریی په تائید) دا آیت نازل شو.(ابن کثیر)

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ

او مه کوه متابعت د آرزوګانو د دوی (او مه اوړه) له هغه شی څخه چه راغلی دی تاته له حق څخه

تفسیر: په تیره فائده کښی د دی آیتونو کوم شان نزول چه مونږ لیکلی دی له هغه څخه صاف ښکاریږی چه دا آیت له هغی غوښتنی څخه وروسته نازل شوی دی. چه محمد صلی الله علیه وسلم د هغوی په خوښی سره له کار کولو څخه انکار وفرمایه نو دا آیتونه د دوی د استقامت د تصویب او وروسته له دی نه هم د عصمت په هم دی شان باندی د ثابت او قائم پاتی کیدلو د تاکید له پاره نازل شوی دی. نو هغه کسان چه دا راز (قسم) آیتونه زمونږ د نبی علیه الصلوة والسلام د عصمت له شان څخه مخالف تصور کوی ډیر ناپوه او قاصر الفهم دی.

۱. له یوه شی څخه د چا منع کول د دی خبری دلیل نشی کیدی چه د هغه شی مرتکب کیدل غواړی چه ورڅخه منع شوی وی.

۲. د انبیاء علیهم الصلوة والسلام له معصومیت څخه مطلب دا دی چه له دوی څخه د الله تعالیٰ معصیت نشی صادریدلی یعنی په هر کار باندی چه وپوهیږی هغه د خدای جل جلاله خوښ نه دی هغه نشی کولی. او که اتفاقاً کوم وخت په هیره او خطا یا د رای او اجتهاد په غلطی سره د راجح او افضل په ځای مرجوح او مفضول اختیار کړی یا غیر مرضی، مرضی وګڼی او پری عمل وکړی چه هغه ته اصطلاحاً «ذلت» وایی نو داسی واقعات د عصمت له مسئلی سره منافی نه دی. لکه چه د حضرت آدم علیه السلام او د ځینو نورو انبیاؤ علیهم الصلوة والسلام واقعات د دی قضیی شاهد دی. د دی حقیقت له پوهیدلو څخه وروسته د ﴿ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ ﴾ او ﴿ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ ﴾ او د دی په شان د نورو آیتونو د مطلب په پوهیدلو کښی هیڅ قسم تردد او اندیښنه نه پاتی کیږی ځکه چه په دغو آیتونو کښی یواځی د دی خبری تنبیه ورکړی شوی ده چه تاسی د دی ملعونانو د تلمیع او له خبرو جوړولو څخه بیخی مه متأثر کیږئ او داسی کومه رایه مه قائموئ چه د هغی په سبب بلا قصد د دوی د غوښتنو د اتباع صورت پیدا شی مثلاً په هم دی قصه کښی چه د دی آیتونو شان نزول دی یهودانو په څه عیاری او له فریبو ډکو صورتونو سره د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کښی یوه دعوی وړاندی کړی وه او دا ئی څرګنده کړه چه که حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم د هغوی له رایو سره سمه فیصله وکړی نو ګرد (تول) یهودان به مسلمانان شی دوی

پوهیدل چه له اسلام څخه بل هیڅ یو شی د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نزد محبوب او عزیز نه دی په داسی موقع کښی ممکن ؤ چه خورا (دیر) لوی او مستقیم انسان هم دا رایه قائمه کړی وی ځکه کله چه د دوی د داسی یوی وړوکی غوښتنی له منلو څخه د داسی یو عظیم الشان دینی منفعت توقع کیدله، نو څه مضائقه ده په داسی خطرناک او مزلة الاقدام (ښوئدلو) موقع کښی قرآن کریم محمد صلی الله علیه وسلم ته تنبیه ورکوی چه وګوره! په هیر او نسیان سره هم داسی یوه رایه مه قائموه چه ستا د لوړ شان سره مناسبه نه وی. د رسول الله مبارک کامله تقویٰ او انتهائی فهم او تدبیر خو د دی آیت له نزوله پخوا د دی ملاعینو د مکر او فریب تردید کړی دی و لیکن فرض ئی کړئ که داسی نه کیدی نو بیا هم د آیت مضمون لکه چه مونږ پخوا تقریر وکړ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د عصمت له شانه سره اصلاً مخالف نه دی.

لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَّمِنْهَاجًا ۚ

هر چاته مقرر کړی مونږ له تاسی (ای امتونو!) یو شریعت (اصول) او لاره روښانه

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ د هر امت له پاره د دوی له احوالو او استعدادونو سره مناسب او جلا (جدا) دود (رواج) او دستور او د کار طریقه مقرره کړی ده او سره له دی ګرد (تول) انبیاء او ملل په هغو دینی آسمانی اصولو او کلی مقاصدو کښی چه پری د ابدی نجات مدار دی یو له بل سره متحد او یو د بل مصدق دی بیا هم د جزئیاتو او فروعو په لحاظ هر امت ته د هغه له احوالو او مخصوصو استعدادونو او وخت او زمان او مکان سره سم خاص خاص احکام او هدایات ورکړی شوی دی، په دی کښی د هم دی فرعی اختلافاتو په طرف اشاره ده د «صحیح بخاری» له یوه حدیث څخه چه فرمایي ګرد (تول) انبیاء یو بل سره علاتی ورونه دی چه د دوی پلرونه سره یو وی او میندی سره بیلی وی ـ د هغه مطلب هم داسی دی چه د هغوی ګرد (تول) اصول سره یو او په فروعو کښی سره اختلاف لری. او څرنګه چه د مولود په تولید کښی پلار فاعل او مفیض او مور قابله او د افاضی‌محل ګرځی نو په هغه سره د دی په لوری یوه لطیفه اشاره هم وشوه چه د آسمانی شرائعو اختلاف د مخاطبینو پر قابلیت او استعداد پوری مبنی دی، که نه په مبدءالفیاض کښی هیڅ اختلاف او تعدد نشته. د ګردو (تولو) آسمانی ادیانو او شرائعو منبع همغه یو ذات او د ده ازلی علم دی.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ

او که اراده فرمایلی وی الله نو خامخا به ئی ګرځولی وئ تاسی امت یو

(متفق په یو دین) او مګر (یی بیل بیل کړئ) ځکه چه وازمویی تاسی په هغه کښی چه تاسی ته ئی درکړی دی (له مختلفو شرائعو چه مطیع او عاصی سره بیل کړی)

تفسیر: یعنی چه کوم یو له تاسی څخه د الله تعالیٰ پر مطلق مالکیت، محیط علم او بالغه حکمت یقین کوی او هر یو نوی حکم ئی حق او صواب ګڼی او په رضاء او رغبت سره ئی قبلوی او د یوه وفادار بنده په شان د هر نوی حکم په مقابل کښی هم د اطاعت له پاره تیار ولاړ او غاړه ایښودونکی دی!

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰتِ ؕ

پس وړاندی شئ تاسی یو تر بله نیکیو ته (او د فضائلو په اکتساب او له رذائلو څخه په اجتناب کښی تلوار کوئ!)

تفسیر: یعنی د شرائعو د اختلاف له لیدلو څخه په قیل او قال، جنګ او جنجال او کړو بحثونو کښی مه لویږئ! او وخت مه ضایع کوئ! او د وصول الی الله د اراده کوونکو عملی ژوندون د تعقیب له پاره مندی ووهئ! او د هغه عقائدو او اعمالو د محاسنو او د ښیګنو (فائدو) په اخیستلو کښی چالاکی ښکاره کړئ! چه د آسمانی شریعت له خوا تاسی ته دروړاندی کړی شوی دی.

اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيْعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ۙ﴿۴۸﴾

(خاص) طرف د الله ته بیرته ورتله دی ستاسی د تولو نو خبر به کړی تاسی (په قیامت کښی) په هغه (امر د دین) چه وئ تاسی چه په هغه کښی به مو اختلاف کاوه

تفسیر: یعنی د انجام خیال وکړئ! او د حسناتو او د خیراتو په تحصیل کښی خپل تیاری ښکاره کړئ! د دغو اختلافاتو او جګړو ګرد (تول) حقائق به د قیامت له ورتللو څخه وروسته درڅرګندیږی.

وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ

أَنْ يَّفْتِنُوْكَ عَنْ بَعْضِ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَ ؕ

او (ته لیرلی ئی مونږ او دغه حکم مو فرمایلی دی تاته) چه حکم کوه ! په منځ د دوی کښې په هغه شي چه نازل کړی(لیږلی) دی الله او مه کوه متابعت د آرزوګانو د دوی او ویره کوه ! (ځان ساته) له دوی نه چه وا (نه)ړوی (ونه ګرځوی) تا له ځینې هغه شی څخه چه نازل کړی (لیږلی) دی الله تاته (ای محمده !)

تفسیر: یعنی یو تر بله په اختلافاتو کښې که څه هم توله دنیا سره لاس او ګریوان وی، خو تاسی ته هم دا حکم دی چه سم له ﴿ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ ﴾ سره حکم وکړئ! او د هیچا د ویلو او د اورولو هیڅ پروا مه کوئ.

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّصِيْبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوْبِهِمْ ؕ

نو که وګرځیدل دوی (له نازل شوو حکمونو) پس پوه شه (ته ای محمده !) چه بیشکه هم دا خبره ده چه اراده لری الله چه ورسوی دوی ته (سزا په دنیا کښې) په سبب د ځینو ګناهونو د دوی

تفسیر: پوره سزا به په قیامت کښې مومی لیکن لږ څه سزا دلته په دنیا کښې هم مجرم ته ورکوله کیږی تر څو نورو لیدونکو ته هم له هغی څخنی یو قسم تنبیه ورحاصله شی.

وَاِنَّ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ لَفٰسِقُوْنَ ۝

او بیشکه چه ډیر له خلقو څخه خامخا فاسقان دی (د الله د اطاعت څخه متمردین دی)

تفسیر: یعنی تاسی د خلقو د اعراض او انحراف څخنی ډیر مه خپه کیږئ په دنیا کښې تل فرمانبردار بندګان لږ وی.

﴿ وَمَآ اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴾ (۱۲ جزء د یوسف «۱۱» رکوع (۱۰۳) آیت.)

اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُوْنَ ؕ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ۝

آيا پس حكم د جاهليت غواړی دوی؟ (او د الله له حكمونو ښځنگ كوی) او ښوک دير ښه دی له الله ښخه له جهته د حكم هغه قوم ته چه يقين لری (په الله يعنی هيڅوک نه دی)

تفسير: يعنی هغه كسان چه د الله تعالىٰ په مالكيت او شهنشاهی او كامل رحمت او محيط علم باندی كامل يقين لری. د دوی په نزد په دنيا كښی د هيچا حكم د الله تعالىٰ د حكم په مقابل كښی د التفات ور (لائق) نشی كيدی نو بيا ولی دا خلق د الله تعالىٰ د احكامو د رڼا (رڼرا) له راتللو ښخه وروسته د ظنونو او اهواؤ او آراؤ او كفر او جاهليت د تيارو په لوری تلل خوښوی؟

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْيَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوْلِيَآءَ

ای هغو كسانو چه ايمان ئی راوړی دی (يعنی ای مؤمنانو) مه نيسئ تاسی يهوديان او نصرانيان دوستان! (چه له دوی سره موالات او مودت وكړئ!)

تفسير: «اولياء» د ولی جمع ده «ولی» دوست ته هم وايی د «قريب، ناصر، مددگار» په معنی هم راځی مقصد دا دی چه مسلمانان له يهودو او نصارىٰ ؤ بلكه له گردو (تولو) كفارو سره (لكه چه په (٥) جزء د نساء د سورت په (٢١) ركوع (١٤٤) آيت كښی تصريح شوی وه چه مسلمانان دی له كفارو سره دوستانه تعلقات نه قائموی) په دغه موقع كښی دی دا ملحوظ وی چه موالات، مروت، حسن سلوک، مصالحت، رواداری، عدل او انصاف دا گرد (تول) شيان سره بيل بيل دی. د اسلام اهل كه مصلحت وگوری، نو له هر كافر سره مشروع صلح او عهد او پيمان ترلی شی، ﴿ وَإِن جَنَحُوا۟ لِلسَّلْمِ فَٱجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ﴾ (١٠) جزء د أنفال (٨) ركوع (٦١) آيت د عدل او انصاف حكم لكه چه له تيرو آيتونو ښخه معلوم شوی دی د مسلم او كافر بلكه د بشر د هر فرد په حق كښی لازم دی د مروت حسن سلوک او د رواداری معامله له هغو كفارو سره كيدی شی، چه د اسلامی جماعت په مقابل كښی د عناد او دښمنی مظاهره ونه كړی، لكه چه د «الممتحنه» په سورت كښی به هم دی خبره تصريح شوی ده. پاتی شو «موالات» يعنی دوستانه اعتماد او يو له بل سره د وروركلوی مرسته (مدد) او معاونت، نو هيڅ يو مسلمان حق نه لری چه دغسی تعلقات له كم غير مسلم سره قائم كړی ـ هو! د صوری مؤالاتو چه تر ﴿ إِلَّآ أَن تَتَّقُوا۟ مِنْهُمْ تُقَىٰةً ﴾ لاندی داخل دی، او عمومی تعاون اجازه شته چه تری د اسلام او مسلمانانو پر وضعيت او طرز عمل كوم خراب اثر نه لويږی له ځينو راشده ؤ خليفگانو ښخه چه په دی مورد كښی فوق العاده تشديد او تضييق منقول دی هغه دی محض په سد ذرائع او مزيد احتياط مبنی وگڼل شی.

بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٍۚ

(دوی یو تر بله) ځینی دوستان دی د ځینو نورو (ځکه چه تول سره په کفر کښی شریک دی او ګرد (تول) سره تاسی ته متفق دی)

تفسیر: یعنی د منهبی ګوندونو (دلو) او په خپل منځ کښی بغض او عداوت سره سره کفار یو له بل سره خپلوی او دوستانه تعلقات لری. یهودی له یهودی، نصرانی له نصرانی سره دوستی کولی شی. د اسلامی جماعت په مقابل کښی ګرد (تول) سره دوستان او معاونان او ملګری دی او د «**الکفرملة واحدة**» مصداق تمثیلوی.

وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمۡ فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡۗ

او هر چا چه دوستی وکړه له دوی سره له تاسی ځنی نو بیشکه چه دی له هم دوی ځنی دی (نو مؤمنان دی ځان وساتی له دوستی د کفارو)

تفسیر: یعنی د هم دوی په دله کښی شامل دی. دا آیتونه د رئیس المنافقین عبد الله بن ابی باره کښی نازل شوی دی. د ده تعلقات له یهودانو سره زیات دوستانه وو، د ده داسی ګمان ؤ که پر مسلمانانو باندی کومه پیښه یا ربړ (تکلیف) واقع شی. او محمدی جماعت مغلوب شی نو له یهودانو سره به زمونږ دا دوستی په ښه راشی د هم دی واقعی په لوری په پخوانی آیت کښی اشاره وشوه نو فی الحقیقت له یهودانو سره د منافقانو د موالات اصلی منشا، هم دا وه چه یهودان د اسلامی جماعت مقابل او د اسلامی منهب دیر بد دښمنان وو، ظاهره ده هر هغه څوک چه له یهودو او نصارئ ؤ یا له کفارو یا له بل کوم مشرک جماعت سره په دی نیت او حیثیت موالات وکړی، چه هغه د اسلام دښمنان وی. نو د هغه په کفر کښی هیڅ شبه نشته. په منافقانو کښی ځینی نور کسان هم وو چه هغوی په «احد» کښی کله چه د جنګ وضعیت بدل شو او د حرب فضاء ئی مکدره او خره پره ولیده، داسی ویناوی ئی کولی چه اوس به مونږ له فلانی یهودی او فلانی نصرانی سره دوستی او ملګرتیا کوو، او که ضرورت پیښ شو د هغو په دین کښی به هم داخلیږو، نو د دا رنګ خلقو په نسبت هم د ﴿ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمۡ فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡ ﴾ ظاهری مدلول علانیه صادقیږی پاتی شول هغه مسلمانان چه ئی له داسی نیت او منشاء څخه له یهودانو یا نصرانیانو سره خپل دوستانه تعلقات قائموی څرنګه چه د دوی په نسبت هم قوی خطره موجوده ده، چه دوی د کفارو له دیری ناستی ولاړی او اختلاط نه متاثر کیږی، او ورو ورو به د دوی منهب اختیاروی، یا لږ تر لږه د کفر له شرکیه شعائرو او رسومو څخه دوی ته

کراهت او نفرت نه پاتی کیږی نو په دی اعتبار د ﴿ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ﴾ اطلاق پر دوی باندی هم کیدی شی لکه چه د **(المرء مع من احب)** حدیث د هم دی مضمون په لوری اشاره کوی.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾

بیشکه الله هدایت نه کوی قوم ظالمانو ته (چه ظلم کوی په ځانونو خپلو په دوستی کولو د کفارو سره)

تفسیر: یعنی هغه کسان چه د اسلام له دښمنانو سره موالات او دوستی کوی او دی له امله (وجی) پر خپل ځان او مسلمانانو ظلم کوی او د اسلامی جماعت د مغلوب او مقهور کیدلو په انتظار کښی وی نو د داسی بدبخت معاند دغاباز قوم په نسبت داسی امید نشی کیدی چه هغوی به د هدایت په لاره راشی.

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَىٰ أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ

نو وبه وینی ته هغه کسان چه په زړونو د دوی کښی مرض (رنځ د نفاق) دی چه ځغلی به په (دوستی د) دوی کښی وائی به دوی(په عذر کښی چه) ویریږو له دی نه چه وبه رسیږی مونږ ته کومه حادثه

تفسیر: دا همغه کسان دی چه د دوی په زړونو کښی د شک او نفاق مرض دی او د الله تعالیٰ پر وعدو باندی اعتماد او د مسلمانانو پر حقانیت یقین نه لری. نو ځکه په مندو مندو ځی او د کافرانو په غیږو کښی پناه نیسی تر څو د موهومی غلبی په وخت کښی د فتحی له ثمراتو ځنی متمتع شی او د دوی په زعم کښی له هغو آفاتو او ګردشونو څخه چه پر اسلامی جماعت راتلونکی دی محفوظ پاتی شی. د ﴿ نَخْشَىٰ أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ ﴾ معنی هم دا ده چه د دوی په زړونو کښی مکنونه وه لیکن هم دا د ﴿ نَخْشَىٰ أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ ﴾ الفاظ کله چه د محمد صلی الله علیه وسلم او مخلصو مسلمانانو په مخ کښی له یهودانو سره د دوستانه تعلقاتو لرلو له پاره ویل نو د زمانی د ګردش مطلب به ئی معذرتاً داسی ظاهراوه چه یهودان زمونږ بیپاریان او معامله داران دی مونږ له دوی څخه قرض او پور آخلو که مصیبت یا قحط یا بله کومه پیښه راشی نو دوی د هم دی دوستانه تعلقاتو له امله (وجی) زمونږ په ښه او کار راځی او د اړتیا (احتیاج) په وخت کښی زمونږ لاس نیسی» د هم دی خیالاتو ځواب وروسته له دی

ورکاوه کیږی.

فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهٖ فَيُصْبِحُوْا عَلٰى مَاۤ اَسَرُّوْا فِيْۤ اَنْفُسِهِمْ نٰدِمِيْنَ ﴿٥٢﴾

نو نژدی ده چه الله به راتله وکړی په بری (د رسول خپل په تقویت د اسلام سره) یا (به راوړی بل) یو حکم له خپل جانبه (په اظهار د حال د منافقینو) نو وبه ګرځی دوی په هغه شی چه پټ کړی دی دوی په نفسونو خپلو کښی (له شک او دوستی د کفارو) پښیمانه.

تفسیر: یعنی هغه وخت نژدی دی چه الله تعالیٰ خپل نبی صلی الله علیه وسلم ته قاطعه فتوحات او ځرګند بری عطا کړی او مکی معظمی ته چه د ګردو (تولو) عربو یو منلی شوی مرکز ؤ په فاتحانه صورت سره ننوزی یا ماسوا له دی په خپل قدرت او حکم سره څه نور امور ور د مخه کړی چه د هغو امورو له لیدلو څخه د منافقانو دا ګرد (تول) باطل توقعات خاتمه ومومی او دوی ته دا ورځرګنده شی چه د اسلام له دښمنانو سره د موالاتو او دوستی نتیجه بی له دنیوی ذلت او رسوایی او اخروی دردناک عذاب څخه بل هیڅ شی نشته کله چه د فضیحت او خسران دا نتائج وړیپښ شی نو هلته به بی له افسوسه او ارمانه بل هیڅ شی په لاس نه ورځی.
(لګیا وی تل په لوبو له نن ورځی وی بیغم) (الان قد ندمت وما ینفع الندم) لکه چه هم داسی وشو د اسلام د عمومی فتحی او غلبی او د مکی معظمی د نیولو او د نورو کامیابیو له لیدلو څخه وروسته د اسلام د دښمنانو زړونه مات شول او ډیر یهودان ووژل شول او نور له وطنه وشړل شول د منافقانو ګردی (تولی) هیلی او امیدونه برباد شول او د مسلمانانو په مخ کښی شکاره دروغجنان ثابت شول هغه ګرد (تول) کوښښونه چه د یهودانو په موالاتو کښی ئی کړی وو. بیخی خراب او ابته شول. د دنیوی خسران او اخروی هلاکت طوقونه ئی په غاړو کښی ولویدل په وروستنی آیت کښی هم دا مضمون بیانیږی.

وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَهٰۤؤُلَاۤءِ الَّذِيْنَ اَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ ۙ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ؕ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿٥٣﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ

امَنُوا مَن يَّرْتَدَّ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ
يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكٰفِرِينَ ز
يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ ط

او وائی به هغه کسان چه مؤمنان دی (له تعجبه) آیا دا همغه کسان دی چه قسمونه کول دوی په الله سخت قسمونه خپل چه بیشکه دوی خامخا له تاسی سره دی (په دین کښی، نو فرمائی الله) باطل شول عملونه د دوی نو وګرځیدل دوی زیانکاران ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) هر څوک چه مرتد شو (وګرځید) له تاسی نه له دین خپل څخه نو عنقریب به راولي الله داسی یو قوم چه محبت کوی(الله) له هغوی سره او محبت کوی دوی له الله سره متواضع او مهربان به وی پر مؤمنانو غالب زبردست به وی پر کافرانو باندی جهاد به کوی دوی په لاره د الله کښی (له پاره د ترقی د دین) او نه به ویریږی دوی له ملامتیا د هیڅ ملامت کوونکی،

تفسیر: په دی آیت کښی د اسلام د ابدی بقا او حفاظت په متعلق دا عظیم الشان پیشبینی او پخوا وینا کړی شوی ده، په پخوانیو آیتونو کښی له کفارو سره د موالاتو ممانعت کړی شوی ؤ، ممکن ؤ چه کوم سړی یا قوم د کفارو د موالاتو له سببه صریحاً له اسلامه وګرځی، لکه چه په ﴿ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ﴾ کښی تنبیه شوی ده نو قرآن کریم په نهایت قوت او صفایی سره خبر ورکړ، چه که دوی له اسلامه واوړی. نو خپلو ځانونو ته به زیان ورسوی، او د دوی له ارتداده اسلام ته هیڅ څه ضرر نه رسیږی حق تعالیٰ به د دی مرتدینو په مقابل کښی داسی قوم راولی، چه دوی به له الله تعالیٰ سره محبت لری او الله تعالیٰ به هم له هغوی سره محبت لری دوی به پر مسلمانانو شفیق او مهربان او د اسلامی دښمنانو په مقابل کښی به غالب او زبردست وی. دا پخوا ویل بحول الله وقوته په هر قرن کښی پوره کیږی، د ارتداد خورا (ډیر) لویه فتنه د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم له وفاته وروسته د صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه په خلافت کښی شروع شوی وه، او څو قسم مرتدان د اسلام په مقابل کښی ودریدل، مګر د صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه په ایمانی جرأت او اعلیٰ تدبیر او د مخلصو مسلمانانو په صمیمیت او سر جاروونکو (عاشقانه او سرفروشانه) اسلامی خدمتونو سره هغه د ارتداد اور وواژه شو او ګرد (تول) عرب ئی بیا سره متحد او له نوی سره ئی د ایمان او اخلاص په لاره روان کړل نن هم مونږ پر له پسی ګورو کله چه څو تنه جاهل او طامع افراد له اسلامی حلقی ځنی خارجیږی، نو له دوی ځنی زیات بهتر تعلیم لرونکی غیر مسلم پوهان او محققان د اسلام په فطری جذب سره کش او په اسلام مشرفیږی، او پاک خدای د مرتدانو د غوږ تاوولو او سرزنش له

پاره داسی وفاداران او سرجاروونکی مسلمانان منځ ته راولی چه د الله تعالیٰ په لاره کښی د هیچا د ملامتی او طعن او تشنیع څخه هیڅ پروا نه کوی.

تنبیه: د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات په تقریب د دی آیت د دغی پخوا وینا په تصدیق د عربو دری طائفی مرتدی شوی.

١ـ بنی اسد (د طلیحه بن خویلد) قوم چه د پیغمبری دعوی ئی کړی وه او خالد بن ولید رضی الله تعالیٰ عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له جانبه د دوی په جهاد مامور شو چه طلحه تری شام ته وتښتید او بیا ئی اسلام راوړ.

٢ـ بنی مدلج د یمنی (ذوالحمار الاسود العنسی) قوم چه ده هم د پیغمبری دعوی کړی وه او پر تمام (یمن) متصرف شو بیا د نجاشی د خوریی (فیروز الدیلمی) په لاس د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات په شپه کښی ووژلی شو.

٣ـ بنی حنیفه د (مسیلمة الکذاب) قوم چه ده هم د پیغمبری دعوی کړی وه بیا دی د رسول صلی الله علیه وسلم له وفاته وروسته د (صدیق اکبر) په خلافت کښی د وحشی بن حرب د امیر حمزه رضی الله تعالیٰ عنه د قاتل په غشی او د (عبد الله بن زید الانصاریٰ) په توری ووژلی شو او د صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه په عهد کښی (٧) طائفی نوری هم مرتدی شوی.

١ـ فرازه ٢ـ کینده ٣ـ غطفان ٤ـ بنو بکره ـ بنو یر بوع ٦ـ بنو سلیم ٧ـ د بنو تمیم ځینی سری. او د عمر فاروق رضی الله تعالیٰ عنه په عهد کښی غسان د (جبله بن الایهم) قوم نصرانیان شول، او (شام) ته وتښتیدل.

ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿٥٤﴾

دا (مذکوره صفات) فضل د الله دی ورکوی ئی هغه چا ته چه اراده وکړی او الله فراخ دی (فضل، رحمت، احسان د ده) ښه عالم (خبردار په ټولو احوالو)

تفسیر: د انسان لوی سعادت او بری او د الله جل جلاله فضل دا دی چه دی په خپله د فتنی په وخت کښی د حق پر لاره ثابت قدم پاتی شی او په دی فکر کښی وی چه نور مؤمنان هم له هلاکته وژغوری (وساتی)، هغو بندګانو ته چه د پاک الله اراده وی له دی اعلیٰ سعادت او لوی فضل ځنی وافره برخه ورکوی، د ده فضل غیر محدود دی او هغه علیم او خبیر ذات ته ښه معلوم دی چه کوم یو بنده د هغه اهل او مستحق دی.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوا الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رٰكِعُوْنَ ﴿٥٥﴾

بیشکه هم دا خبره ده چه دوست ستاسی(خاص) الله او رسول د ده دی او
هغه کسان دی چه مؤمنان دی (مؤمنان) هغه کسان دی چه قائموی (سم ادا
کوی سره له تولو حقوقو) لمونځ (یا) (صفت کوو د) هغو کسانو چه
قائموی (سم ادا کوی سره له تولو حقوقو) لمونځ او ورکوی دوی زکوة او هم
دوی رکوع (عاجزی) کوونکی دی(په لمونځ او زکوة خپل کښی) (یا) او
ورکوی دوی زکوة (خیرات) حال دا چه دوی په رکوع (د نفلی لمونځ) ولاړ
وی.

تفسیر: په پخوانیو آیاتونو کښی مسلمانان د یهودانو او نصرانیانو له موالاتو او رفاقت څخه منع شوی وو، چه د هغو له آوریدلو څخه وروسته طبعاً دا سوال پیدا کیده چه د مسلمانانو تعلقات او محبت او دوستی له کومو خلقو سره ښائی چه وی ؟ په دی آیت کښی دا ښوولی شوی دی چه د دوی اصلی رفیق ماسوا له الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم او مخلصو مسلمانانو څخه بل هیڅوک نشی کیدی. (ځینی مفسرین وایی چه (عبد الله زوی د سلام) او نور د ده ملګری رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راغلل او ورته ئی وویل «یا رسول الله! زمونږ قوم له مونږ څخه د اسلام راوړلو له سبب خپلوی پری کړی. او د مکانی لریوالی له جهته ستاسی له مجلسه هم محروم یو، نو مونږ څرنګه ژوندون وکړو؟ نو د دوی د تسلی له پاره دا آیت نازل شو. ﴿إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ﴾ «رضینا بالله وبرسوله و بالمؤمنین اولیاء» د ﴿وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ﴾ په نسبت روایت دی چه علی کرم الله وجهه یوه ورځ په رکوع کښی ؤ، چه چا سوال تری وکړ او د ده په لاس کښی ګوته وه، نو په قلیل عمل سره ئی وویسته او ور وایی چوله، نو دا آیت نازل شو.

د پاس آیت دوه ترجمی شوی دی

۱ـ دا چه دوهم ﴿الَّذِينَ﴾ یا بدل وی له تیره ﴿الَّذِينَ﴾ څخه یا خبر دی د مبتداء محذوف نه چه «هم» دی.

۲ـ دا چه دوهم ﴿الَّذِينَ﴾ منصوب شی په مدحه سره. او ﴿وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ الآية ـ ځانته جمله شی.)

وَمَن يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

او هر څوک چه دوستی کوی له الله سره او له رسول د ده سره او له هغو

کسانو سره چه مؤمنان دی نو بیشکه چه ډله د الله هم دوی دی غالبان (پر تولو)

تفسیر: د کفارو د کثرت او د مسلمانانو د قلت له لیدلو ځنی ممکن ؤ چه کم ضعیف القلب او ظاهر بین مسلمانان به په دی تردد کښی لویده چه له گردی (تولی) دنیا سره د موالاتو انقطاع او د لږو مسلمانانو د رفاقت د اکتفاء په اثر غلبه خو پریږده بلکه د کفارو د حملو او یرغلونو له امله (وجی) د مسلمانانو د ژوند او بقا حفاظت هم مشکل دی نو د داسی کسانو د تسلی له پاره ئی وفرمایل چه د مسلمانانو ظاهری بی‌سری او بی‌سامانی او قلت ته مه گورئ! په هره خوا کښی چه الله تعالیٰ او رسول الله او وفادار مسلمانان وی همغه پله به درنوی.
په خصوصیت سره دغه آیت د حضرت عباده ابن صامت رضی الله تعالیٰ عنه په صفت کښی نازل شوی دی، ځکه د ده تعلقات د (بنی قینقاع) له یهودانو سره ډیره ښه ؤ مگر ده د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د موالاتو او د مسلمانانو د رفاقت له امله (وجی) له هغوی سره خپل تعلقات پری کړل رضی الله عنه)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ دِينَكُمْ هُزُوٗا وَلَعِبٗا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ مِن قَبۡلِكُمۡ وَٱلۡكُفَّارَ أَوۡلِيَآءَۚ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) مه نیسئ لهغه کسان چه نیولی دی دوی دین ستاسی مسخره او لوبی له هغو کسانو څخه چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب پخوا له تاسی څخه او (مه نیسئ) کافران دوستان

تفسیر: دلته له کفارو ځنی مشرکین مراد دی لکه چه له عطف ځنی ظاهر دی

وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿٥٧﴾

او وویریږئ له الله څخه (په ترک د دوستی د کفارو کښی) که یئ تاسی مؤمنان (په رښتیا سره)

تفسیر: په تیرو آیتونو کښی مسلمانان د کفارو له موالاتو ځنی منعه کړی شوی وو، په دی آیت کښی په یوه خاص مؤثر عنوان سره د هغه ممانعت تاکید او له موالاتو څخه نفرت کړی شوی

دی، د یوه مسلمان په نظر کښې هیڅ یو شی د ده له مذهبه څخه معظم او محترم کیدی نشی نو ده ته ئی وښوول چه یهود او نصارىٰ او مشرکان ستاسی په مذهب باندی طعن او استهزاء کوی او پر شعائر الله (آذان او نورو) توکی او مسخری کوی، او هغه کسان چه ساکت دی هغوی هم د دی شنیعو افعالو په لیدلو سره خپل نفرت نه ښرگندوی بلکه خوښیږی. د کفارو پر دغو احمقانه ؤ او سپکو حرکاتو باندی له اطلاع څخه وروسته آیا هغه مسلمان چه په زړه کښې د الله جل جلاله ویره او د ایمانی غیرت لږ څه شائبه لری له هغه قوم سره د موالاتو او دوستی د دود (رواج) او دستور د پیدا کولو یا ساتلو له پاره به یوه شیبه (ساعت) هم خوښ وی؟ که د دوی د کفر او عناد او له اسلام سره د دوی له عداوت څخنی نظر قطع کړی شی نو په دی قیم دین باندی د دوی هم دا تمسخر او استهزاء علاوه پر نورو اسبابو د موالات د ترک له پاره یو مستقل سبب دی.

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَوٰةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

او کله چه غږ کوئ تاسی (او خلق رابولئ) لمانځه ته (یعنی آذان کوئ!) نو نیسی دوی هغه (لمونځ یا اذان) مسخری او لوبی (او ورپوری خاندی) دا مسخری په سبب د دی دی چه بیشکه دوی یو قوم دی چه هیڅ عقل نه لری.

تفسیر: یعنی کله چه آذان کوئ نو دوی سوځوی او له ډیره قهره پری مسخری کوی، چه دا تمسخر د دوی د لوی حماقت او بیعقلی دلیل دی د آذان په کلماتو کښې د پاک الله د عظمت او کبریاء اظهار او د توحید اعلان او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د رسالت اقرار دی چه د گردو (ټولو) سابقینو انبیاؤ او آسمانی کتابونو مصدق دی او آذان پر لمانځه هم دال دی چه د عبودیت گردو (ټولو) اوضاعو ته جامع او د بندگی په نهایی درجی باندی دلالت کوی. آذان د دارینو فلاح او د ډیر لوی بری د حاصلولو له پاره دعوت دی او پرته (علاوه) له دغو منافعو څخه بل هیڅ شی پکښې نشته بیا نو په آذان کښې د خندا وړ (لایق) کوم شی دی چه تاسی ای کفارو! پری خاندئ او توکی پری کوئ؟ پر داسی د نیکی او د حق او صداقت غږ باندی تمسخر او توکی کول، د هغه سړی کار دی چه دماغ ئی بیخی له عقله تش او له سره د نیکی او بدی تمیز نشی کولی.

په ځینو روایتونو کښې راغلی دی چه په مدینی منوری کښې یوه نصرانی کله چه به په آذان کښې «اشهدان محمداً رسول الله» آوریده ـ نو ویل به ئی. «**قد حرق الکاذب** ـ په تحقیق دروغجن وسوځیده! یا و دی سوځی!» د ده نیت له دی الفاظو څخنی هر څه چه ؤ ـ ؤ به مگر په

واقع كښې دا خبره د هم ده له حاله سره مناسبه وه، ځكه چه هم دا خبيث په خپله دروغجن ؤ او د اسلام د عروج او شيوع له ليدلو څخه د حسد په اور كښې سوځيده، اتفاقاً كومه جينۍ سره له اوره د ده كورته په داسې وخت كښې راغله چه دى له خپل كور او كهول سره ويده ؤ د اور كوم بڅركى په ناپوهۍ سره د دې جينۍ له لاسه هلته ولويده چه د هغه له لګيدلو څخه هغه كور له تولو وسيدنكو سره چه پكښې ويده وو وسوځيد. او په دې ډول (طريقه) سره الله تعالىٰ مونږ ته دا راښكاره كړه چه دروغجنان د دوزخ له اوره پخوا په دنيا كښې هم په اور كښې سوځي. له آذانه سره د استهزاء كولو يوه بله واقعه په صحيحو روايتونو كښې هم منقوله شوې ده چه د مكې معظمې له فتحې څخه وروسته حضرت محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم له (حنين) څخه بيرته راته په لاره كښې حضرت بلال رضى الله تعالىٰ عنه آذان وكړ څو تنو ورو كو هلكانو چه په دوى كښې ابو محذوره رضى الله تعالىٰ عنه هم ؤ پر آذان باندې وخندل او په تمسخر ئې پيښې كولې رسول الله مبارك د هغوى د نيولو او خپل حضور ته د بللو امر وركړ آخرى نتيجه ئې دا شوه، چه د ابو محذوره رضى الله تعالىٰ عنه په زړه كښې الله تعالىٰ د اسلام مينه واچوله او د حضرت محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم له حضوره د مسجد الحرام مؤذن مقرر شو. او د الله تعالىٰ په قدرت هغه توكې رښتيا او هغه نقل اصل شو.

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ هَلْ تَنْقِمُوْنَ مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿٥٩﴾

ووايه (اى محمده) چه اى اهل د كتابو! آيا عيب ګڼئ تاسې له مونږه (او كينه كوئ يعنى نه كوئ) مګر په دې سبب چه ايمان راوړى دى مونږ پر الله او پر هغه كتاب چه ليږلى شوى دى مونږ ته او پر هغو (كتابونو) چه ليږلى شوى دى پخوا (له دى نه) او (بل په دى سبب) چه بيشكه زيات له تاسى فاسقان دى.

تفسير: پر كوم كار چه طعن يا خندا كيږي له دوه سببونو څخه به خالي نه وي يا به همغه كار په خپله دا ستهزاء وړ (لايق) وي يا به د كار كوونكي حالت د استهزاء وړ (لايق) وي په پخوانى آيت كښې دا ښوولې شوې ده چه په آذان كښې داسې يو شى نشته چه پر هغه به پرته (علاوه) له احمقه او خفيف العقله بل څوك طعن يا استهزاء وكړي، په دې آيت كښې د آذان كوونكو له مقدسو حالاتو څخه د سوال په عنوان تنبيه وركړې شوې ده، يعنى استهزاء كوونكي سره له دې چه د كتاب او په شريعتونو باندې د پوهې دعوى كوي دوى دې لږ څه فكر وكړي! او د انصاف له مخې دې راواوښيي! چه دوى له مسلمانانو سره دومره ضد او كينه ولې كوي؟ او په داسې يو بد

ډول (طريقه) چه دوی اسلام ته ګوری آيا اسلام د دوی په زعم هومره بد او د خندا او ملندو وړ (لائق) دی؟ بی له دی چه مونږ د واحد لا شريک له الله او د ده پر تولو منزلو کتابونو او د ده پر ګردو (تولو) ليږل شويو رسولانو باندی په صدق سره ايمان لرو او بالمقابل د استهزاء کوونکو دا حال دی چه نه د الله تعالیٰ په ربښتيا او صحيح توحيد قائم دی او نه د ګردو (تولو) انبياؤ عليهم السلام او رسولانو عليهم السلام تصديق او تکريم کوی. نو اوس هم دا تاسی د انصاف له مخی ووايئ چه د دغو د الله تعالیٰ د منتها درجی نافرمانانو د الله تعالیٰ پر فرمان منونکو بندګانو باندی خندل او ملندی وهل، او طعن او تشنيع به څرنګه وی؟ او تر کومه ځايه پوری دوی ته دا حق حاصل دی؟

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ اللَّهِ ۚ مَن لَّعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ ۚ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٦٠﴾

ووايه (ای محمده دوی ته) آيا خبر کړم تاسی په (هغه چا چه) ډير بد(عيب لری) له دی (چه تاسو ئی زمونږ عيب ګنئ) له جهته د جزا په نزد د الله (ډير بد) هغه څوک دی چه لعنت کړی دی پر هغه الله او غضب ئی کړی دی پر هغه او ګرځولی ئی دی له ځينو د دوی څخه بيزوګان او (له ځينو د دوی څخه) خنزيران او (هغه کسان دی چه) بندګی ئی کړی ده د شيطان هم دا (ملعونان) ډير بد دی له جهته د ځای (چه دوزخ دی) او ډير ګمراه دی له سمی صافی لاری (د حق دين څخه)

تفسير: يعنی که پر «ايمان بالله» استقامت او په هغه شی د زړه تصديق چه د الله تعالیٰ له لوری په هره زمانه کښی نازل شوی دی ستاسی په زعم کښی د مسلمانانو ډير لوی جرم او زښته (ډيره) لويه ګناه ده او له دی له امله (وجی) تاسی دوی د طعن او ملامتی مورد ګرځوئ نو راځئ چه زه تاسی ته د داسی يو قوم پته او سراغ درکړم، چه په خپل شرارت او ګندګی کښی بدترين د مخلوقاتو دی او د الله تعالیٰ د لعنت او د غضب اثر نن هم پر دوی باندی ظاهره او ښکاره دی او د دوی ډير افراد د خپلو مکاريو او بيحيائيو او د دنيوی حرص په سزا، بيزوګان او بد ځناوران ګرځيدلی وو او د الله جل جلاله له بندګی ځنی وتلی د شيطان غلامی ئی غوره کړی وه. که انصاف وکړی شی نو په اصلی معنی سره بدترين د مخلوقاتو او ګمراه قوم هم دوی دی او هم دوی ستاسی د طعن او استهزاء مستحق کيدی شی او هغه هم دا تاسی يئ!

وَإِذَا جَآءُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَقَد دَّخَلُوا۟ بِٱلْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا۟ بِهِۦ ۚ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾

او کله چه راشی (دا منافقان) تاسی ته وائی دوی چه ایمان راوړی دی مونږ حال دا چه په تحقیق ننو تلی دی دوی (ستاسی په مجلس کی) په کفر سره او دوی په تحقیق وتلی هم دی (ستاسی له مجلس څخه) په کفر سره او الله ښه عالم (ښه خبر) دی په هغه چه وو دوی چه پټول (به ئی له نفاقه)

تفسیر: دلته د ځینو هغو مخصوصو استهزاء کوونکو افرادو بیان دی چه په غیاب کښی به ئی پر اسلامی مذهب طعن او تشنیع او پر مسلمانانو به ئی مسخری کولی لیکن کله به ئی چه له نبی کریم صلی الله علیه وسلم یا له مخلصو مسلمانانو سره لیدل نو د نفاق له لاری څخه به ئی خپل ځان مسلمان ښکاروه حال دا چه له اوله تر آخره پوری به د یوی شیبی له مخی هم د دوی تعلق له اسلامه سره نه ؤ۔ او نه به د رسول الله صلی الله علیه وسلم زبانی وعظ او تذکیر پر دوی څه اثر غورځاوه ـ نو آیا دوی د ایمان او د اسلام په تش لفظ ویلو سره (معاذالله) الله تیر ایستی شي؟ که د هغه عالم الغیب والشهاده په نسبت چه پر هر قسم زړه او پټو اسرارو مطلع دی، د دوی ګمان داسی وی چه د ده خوشالی تش په لفظی ایمان او یواځی د خولی په ویلو سره حاصلولی شو نو له دی څخه پورته بل کوم یو حرکت د استهزاء او تمسخر وړ (لائق) دی؟ ګواکی له دی ځایه د یهودو او نصاراو د هغو خندوونکو افعالو او حرکاتو بیان شروع شو چه د هغو له تنبیه څخه وروسته د مسلمانانو د استهزاء کولو په ځای، هغوی په خپله د استهزاء وړ (لایق) ګرځی، په وروستینو آیتونو کښی هم د هم دی مضمون تتمیم او تکمیل دی.

وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسَـٰرِعُونَ فِى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ وَأَكْلِهِمُ ٱلسُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾

او ته به وینی ډیر له دغو (منافقانو) څخه چه منډی به وهی په ګناه کښی (چه حصول د حرامو یا دروغ ویل دی) او په ظلم کښی (چه زیادت دی په معاصیو کښی) او په خوراک د دوی حرامو لره (لکه رشوت) خامخا بد دی هغه کار چه وو دوی چه کاوه ئی

تفسیر: غالباً له «اثم» څخه لازمی او له «عدوان» څخه متعدی ګناه مراد ده. یعنی د دی خلقو

حال دا دی چه په ډیر شوق او رغبت سره د هر قسم گناهونو په لوری منډی وهی اعم له دی چه د هغو اثر د دوی په ذات پوری محدود پاتی شی ـ یا نورو ته هم وروړسیږی د هغو خلقو چه اخلاقی حالت ئی داسی سپک او وران وی ـ او په حرام خوړلو کښی د دوی عمل داسی وی، نو د دوی په خرابی کښی څه شبه پاتی نه ده. دا د دوی د عوامو حال او خوی ؤ وروسته له دی نه د دوی د خواصو بیان شوی دی.

لَوْلَا يَنْهٰىهُمُ الرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ؕ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿٦٣﴾

ولی نه منع کوی دوی ربانی عارفان او عالمان له ویلو د دوی د گناه (د دروغو خبرو) او له خوړلو د دوی د حرامو (لکه رشوت او سود) خامخا ډیر بد دی هغه کار چه وو دوی چه کاوه ئی (چه هغه سکوت دی له نهی د منکر نه).

تفسیر: هر کله چه الله تعالیٰ کوم قوم تباه کوی نو د هغو عوام په گناهونو او نافرمانیو کښی ډوبیږی او د هغو خواص یعنی علماء او مشائخ گونگی شیطانان گرځی د بنی اسرائیلو هم دا حال شو چه عوام ئی عموماً په دنیوی لذائذو او شهواتو کښی لگیا او د الله تعالیٰ عظمت او جلال او د ده قوانین او احکام ئی هیر کړل او هغه کسان چه علماء او مشائخ گڼل کیدل د «امر بالمعروف» او «نهی عن المنکر» فریضه ئی ترکه کړه ځکه چه د دنیا په حرص او د شهوت په اتباع کښی دوی له عوامو ځنی هم وړاندی تللی وو له مخلوق څخه خوف یا د دنیا طمع د حقانی غږ د پورته کولو مانع وگرځیدل د هم دی سکوت او مداهنت په سبب پخوانی قومونه تباه شوی دی ـ نو د هم دی له پاره محمدی امت ته علی صاحبها افضل الصلوٰة والتسلیم د قرآن او حدیث په ډیرو نصوصو کښی زیات تاکید او تهدید شوی دی چه په هر وخت کښی او د هر سړی په مقابل کښی د «امر بالمعروف، نهی عن المنکر» له فریضی ځنی تغافل ونه کړی او سترگی تری پټی نه کړی

وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُوْلَةٌ ؕ

او وایی یهودیان لاس د الله بند کړی شوی دی (یعنی مونږ ته هیڅ نه راکوی او روزی ئی راباندی تنگه کړی ده)

تفسير: يعني د نبي كريم عليه افضل الصلوٰة والتسليم د بعثت په وخت كښې د كتابيانو زړونه د دوى د شرارت، كفر، طغيان، بدكاريو، حرام خوړلو او د نورو خرابو كارونو له ممارسته دومره مسخ شوى وو چه د الله تعالیٰ په دربار كښې له سپين سترګى او ګستاخى څخه هم هيڅ نه ويريدل د پاک الله مرتبه د دوى په نزد د يوه معمولى انسان له مقام څخه څه زياته نه وه. د حق تعالیٰ په دربار كښې به ئى بى تكلفه داسى واهى او خوشى چتى (بيكاره) خبرى كولى چه د هغو له آوريدلو څخه د هر چا ويښتان جګ (نيغ) دريدل كله به ئى ويل ﴿قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَآءُ﴾ بيشكه الله فقير دى او مونږ غنيان يو كله به دا الفاظ د دوى له خولى څخه وتل ﴿وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ يَدُ ٱللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ د الله لاس بند شوى دى» د دوى مراد به يا هغه شى و چه له «قالوا ان الله فقير» څخه ئى مراداوه چه معاذ الله الله تعالیٰ فقير شوى دى، او (استغفر الله) د ده په خزانه كښې څه نه دى پاتى يا به «غل اليد» كنايه له بخل او امساكه وى، يعني فقير شوى خو نه دى، مګر په دى ورځو كښې بخيلى او كنسكى (كنجوسى) كوى (العياذ بالله) په هر حال سره هره معنى چه ترى واخيستل شى د دى د كفر كلمى منشاء دا وه كله چه د تمرد او طغيان په بدل كښې الله تعالیٰ پر دى ملاعينو ذلت ، نكبت، تنګسه، ضيقت، بدحالى ورانى او نور بليات مسلط كړل، نو د دى په ځاى چه دوى په خپلو دى بدو چارو او شرارتونو متنبه او پښيمان شى بالعكس دوى د الله تعالیٰ په دربار كښې په ګستاخى او سپين سترګى شروع وكړه، ښائى داسى كوم خيال دوى ته پيدا شوى وى چه مونږ د انبياؤ اولاده بلكه په خپله د الله تعالیٰ محامن او خپلوان يو ـ نو بيا دا څرنګه معامله ده چه نن د بنى اسمٰعيل عليه السلام اولاده په دنيا كښې انتشار مومى، ارضى فتوحات ئى په برخه كيږى او سماوى بركات پرى نازليږى او مونږ چه بنى اسرائيل او الله زمونږ او مونږ د الله جل جلاله يو داسى ذليل، مغلوب، بدحال ، پريشان، سرګردانه او در په در خاورى په سر ګرځو. مونږ د هغو بنى اسرائيلو اولاده يو او نن هم همغه ﴿أَبْنَٰٓؤُاْ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ﴾ يو، چه پرون وو، مګر معلوميږى چه د هغه الله جل جلاله په خزانه كښې چه مونږ ئى اولاده او محبوب يو معاذالله څه كمى راغلى دى يا نن ورځ بخل او امساک د هغه لاس ترلى دى» دا احمقان په دى نه پوهيږى چه د الله تعالیٰ خزانى لامحدوده او د ده كمالات غير متبدل او لامتناهى دى كه (معاذالله) د ده په خزانه كښې څه نه وى پاتى، يا ئى د مخلوقاتو له اعانت او تربيى څخه لاس اخيستى وى نو د دى دنيا نظام به څرنګه قائم پاتى شوى وى، او دا د رسول اكرم صلى الله عليه وسلم او د ده اصحابو پر مخ تګ او عروج او فروغ چه تاسى ئى په خپلو سترګو سره ګورئ د كومى خزانى او د چا د كرم، منت او احسان مرهون دى؟ لهٰذا ښائى تاسى وپوهيږئ چه د ده لاس نه دى بند شوى. هو! ستاسى د ګستاخيو او شرارتو له نحوسته د الله تعالیٰ هغه لعنت او ترټنه چه پر تاسى نازله شوى ده د هغى په سبب د الله تعالیٰ دا ځمكه د هغى له وسعت سره پر تاسى تنګه كړى شوى ده او وروسته له دى لا درباندى تنګيږى او د خپلى تنګسى او نيستىٔ نسبت الله تعالیٰ ته كول ستاسى انتهائى جهالت او ناپوهى ده.

غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا ۘ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ

ترلي دي وی (یا ترلي شوی دی) لاسونه د هم دوی او لعنت کړی شوی دی پر دوی په سبب د هغه چه وائي دوی بلکه یدین د ده غځولي (کشاده) دی روزی ورکوی (هر چا ته او صرفوی ئی) هر رنګه چه اراده وفرمائی

تفسیر: دا د ښیرا په ډول (طریقه) پخوا ویل یا د دوی د واقعي احوالو څخه خبر ورکول دی لکه چه واقعي بخل او جبن (یا ذلت او مسکنه) د دوی د خیراتونو استعداد ورک کړی او د خیر لاسونه ئی بیخی بند کړی ؤ ﴿ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ ﴾ داسی نه ده لکه چه دوی وائي بلکه یدین د ده غځولي او جود ئی ډیر او کرم ئی له حده تیر دی) چیری چه الله تعالیٰ ته وجه» «یدین» «سمع» «بصر» (کلام) او نور نعتونه ذکر کړی شوی دی نه ښائي چه سری تیروځي داسی توهم وکړی چه (معاذالله) هغه پاک ذات هم د مخلوقاتو په شان جسم او جسماني اعضاء لري حال دا چه داسی نه دی پس هم داسی چه د الله تعالیٰ ذات او وجود بیمثال او بی نظیر او بی ساری وحده لا شریک دی. د ده جل جلاله حیات علم، او نور ګرد (ټول) نعتونه او صفتونه هم هیڅ یو نظیر، مثال او کیفیت نه لري او نظیر او مماثل ئی ما سوا له همغه څخه بل شی نشی کیدی جل جلاله، اعظم شانه اعلیٰ برهانه! اولیٰ سلطانه.

ای له وهمه له خیاله له ګمانه له قیاسه څني پورته
ای له هغه چه مو لوستي، اوریدلي او لیدلي ته ئی پورته
دفترونه مو شو بشپړ، او تمام شول ګرد (ټول) عمرونه
په اول د وصف ستا کښی یو لا پاتی، رب ئی پورته

هم داسی د الله تعالیٰ ګرد (ټول) نعتونه او صفتونه هم وګڼئ خلاصه هم داسی چه د الله تعالیٰ ذات بی له «کم او کیف» دی همغسی د الله د وجه، سمع بصر، ید او د نورو نعتونو، او صفاتو معاني هم د ده د اقدس ذات سره لائق او د ده د اعلیٰ شان سره وړ (لائق) دی او زمونږ د «کم او کیف» او تعبیر او بیان له احاطي څخه بالکل وتلي او وراء الوراء دی. ﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۖ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾ (۲۵) جزء د الشوریٰ «۱۱» آیت (۲ رکوع) حضرت شاه عبدالقادر رحمة الله علیه پر دی آیت کومه فائده چه لیکلی ده په هغی کښی له دوو لاسونو څخه د «مهر لورینه» او د «قهر ترټنه» لاس مراد اخیستي دی. یعنی نن ورځ د الله تعالیٰ د «میني لاس» په (محمدی امت) باندی ـ او د «قهر لاس» ئی پر بنی اسرآئیلو باندی پرانیستلی دی ـ لکه چه په پخوانیو آیتونو کښی اشاره، وشوه.

﴿ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ ﴾ روزی ورکوی هر چاته او صرفوی ئی هر رنګه چه اراده وفرمائي په بالغه

حکمت او مصلحت څهل یعني په دی باندی هم دی ښه پوهیږی چه (په بالغه حکمت او کامله مصلحت او مطلقه اراده او مشیت خپل) په کوم وخت ، او په چا، او په څه او څومره صرف کړه شي؟ کله د امتحان یا اصلاح په غرض یو وفادار بنده په تنگسه او عسرت باندی مبتلا کوی، کله ده ته د وفاداری په مقابل کښې له اخروی نعمتونو څخه د مخه د دنیوی برکاتو ورونه هم خلاصوی بالمقابل یوه مجرم او متمرد ته پخوا د آخرت له سزا څخه ، د تنگسی د ژوند د تنگوالی او د دنیوی نورو مصیبتونو او آفتونو سزا ورکوی او کله ورته دنیوی ساز او سامان فراخوی او زیات مهلت ورکوی چه یا د الله تعالیٰ له احساناتو څخه متاثر او له خپل فسق او فجور څخنی وشرمیږی یا د خپل شقاوت جام تر څندو (غاړو) ډک کړی او د انتهایی سزا مستحق شي د دی مختلفو احوالو او اغراضو او متنوعو حکمتو په موجودیت کښې د کوم سړی د مقبولیت یا د مردودیت فیصله د پاک الله په اطلاع سره یا په خارجي قرائنو یا د احوالو په بنا سره کولی شي ـ لکه چه د یوه غله لاس پریکړی شي یا د داکتر له خوا د کوم رنځور لاس پریکړی شي د دواړو په نسبت مونږ د خارجي احوالو او قرائنو له مخې پوهیدلی شو چه هغه د سزا دول (طریقه) ، او دغه د دواء په قسم د شفقت او علاج له امله (وجی) پریکړی شوی دی.

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا

او خامخا زیاتوی هرومرو (خامخا) ډیرو ته له دوی نه هغه (قرآن) چه نازل کړی شوی دی تاته له ربه ستا سرکښي او کفر،

تفسیر: د دوی د سپین سترگی او گستاخی ځواب ورکړی شوی دی. لیکن د قرآن کریم له هسې حکیمانه ځوابونو څخه د دی معاندینو او سفهاؤ تسکین نه حاصلیږی، بلکه د الله تعالیٰ د کلام له آوریدلو څخه دوی په خپل شرارت او انکار لا پسې ټینگار (همیشه والی) او زیادت کوی که صحي غذا د یوه رنځور معدی ته ورسیږی، خو د هغې له سببه د ده مرض لا زیات شي نو دا به د هغې غذا خرابي او قصور نه وی بلکه د مریض د مزاج ورانی او خرابي به وی. ﴿ كَثِيرًا ﴾ د ﴿ لَيَزِيدَنَّ ﴾ له پاره مفعول او پر فاعل باندی چه ﴿ مَّا أُنزِلَ إِلَيْكَ ﴾ دی مقدم دی.)

وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

او غورځولی دی مونږ په منځ د دوی کښې عداوت (دښمنی) او بغض (نفرت) تر ورځې د قیامت پوری

تفسیر: اگر که اوس د یهودو د مقولی ذکر شوی دی لیکن د ﴿ وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ ﴾ څخه غالباً دوی

او د دوی نور گرد (تول) ملگری مراد دی یعنی د یهودو او نصاریٰ ؤ د گردو (تولو) اهل کتابو حال ئی بیان وفرمایه لکه چه پخوا له دی نه په هم دی سورت کښی ذکر شوی دی. او په وروستنی آیت کښی گرد (تول) اهل کتاب ته خطاب فرمائی مطلب داسی شو هومره چه د دوی شرارت او انکار ترقی کوی، هغومره د اسلام او مسلمانانو پر خلاف سازشونه او پلمی (منصوبی) جوړوی او د جنگ د اور لگولو لاره تیاروی، لیکن د دوی په خپلو منځونو کښی هم داسی یو نفاق لویدلی دی چه له سره نه ورکیږی، نو له هم دی سببه د اسلامی اخوت په خلاف د دوی جنگی تیاری بری ونه مونده.

كُلَّمَآ أَوْقَدُوا۟ نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا ٱللَّهُ ۚ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا ۚ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

هر کله چه بلاوه دوی اور دپاره د جنگ (د رسول الله نو) مړ کاوه به هغه (اور) الله او سعیه کوی (ځغلی) دوی په ځمکه کښی له پاره د فساد اچولو او الله نه خوښوی فساد کوونکی (نو په سزا ئی رسوی).

تفسیر: له دی نه معلومه شوه تر څو په مسلمانانو کښی یو له بل سره محبت او اخوت مستحکم وی او دوی د رشد او صلاح په لاره سم رهی (روان) وی او له فتنی او فساد ځنی اجتناب کوی (لکه چه په «اصحابو کرامو رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین» کښی دغه خصلتونه وو) تر هغه وخته پوری د کتابیانو گرد (تول) کوښښونه د دوی په مقابل کښی بیکاره ثابتیږی

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّقَوْا۟ لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَٰهُمْ جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٦٥﴾

او که بیشکه اهل د کتابو ایمان راوړی وی په (محمد صلی الله علیه وسلم) او پرهیز ئی کړی وی (له معاصیو څخه) نو خامخا لری کړی به وی مونږ له دوی ځنی گناهونه د دوی او خامخا ننویستلی وه به مونږ دوی جنتونو د نعمتونو ته (هغه جنتونو ته چه نعمتونه په کښی دی)

تفسیر: یعنی سره له دومره شدیدو جرائمو او سختو شرارتونو که اوس هم کتابیان تائب شی او

په نبی کریم صلی الله علیه وسلم او قرآن عظیم ایمان راوړی او تقویٰ اختیار کړی، نو د توبی ور نه دی بند شوی حق تعالیٰ د خپل کامل فضل او رحمت له امله (وجی) دوی ته له خپلو اخروی او دنیوی نعمتونو څخه سر لوړی فرمایی. د ده رحمت ډیر لوی دی په خجالت او اعتراف سره که مجرمان هم ورو‌ړاندی شی نه ئی مایوسوی او نه ئی بی هیلی (نا امیده) کوی.

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ

او که بیشکه دوی درولی وی (احکام د) تورات او انجیل (د احکامو په تعمیل سره یی) او هغه (کتاب) چه نازل کړی شوی دی دوی ته له (جانبه د) رب د دوی (د محمد «صلی الله علیه وسلم» په وسیله) نو خامخا خوړلی به ئی (میوی) له پاسه (د سرونو) خپلو او (غلی) له لاندی د پښو خپلو (د ځمکی نه)

تفسیر: یعنی که د قرآن کریم ئی (چه له تورات او انجیل څخه وروسته د دوی د تنبیه او هدایت له پاره نازل شوی دی) په عمل سره قائم کړی وی ځکه چه بی د قرآن کریم له تسلیم څخه د «تورات» او د «انجیل» او د ګردو (ټولو) آسمانی کتابونو د اقامت مطلب اوس هم دا کیدی شی چه قرآن عظیم او رسول کریم صلی الله علیه وسلم ومنی، چه د پخوانیو کتابونو له پیښ بینیو او پخوا ویلو سره سم رالیږلی شوی دی ګواکی د «تورات» «انجیل» د اقامت حواله ئی ورکړه. او تنبیه ئی وفرمایله چه که دوی قرآن کریم ونه منی ـ نو د هغه مطلب دا دی چه دوی د خپلو کتابونو له منلو څخه هم منکران شوی دی.

﴿لَأَكَلُوا﴾ الآیة ـ نو خامخا خوړلی به ئی میوی له پاسه د سرونو خپلو او غلی له لاندی د پښو خپلو د ځمکی څخه یعنی (روزی به ئی پری پراخه کړی وه او له هره طرفه به ئی فیضان پری کاوه) او دوی به د ځمکی او د آسمان له ګردو (ټولو) برکاتو څخنی متمتع کیدل او د ذلت او بدحالی او د معیشت د تنګوالی هغه سزا به تری پورته کیده چه دوی ته د عصیان او تمرد په عوض کښی ورکړی شوی ده.

مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ

ځینی له دوی نه یو امت دی مقتصد (منصف او میانه تلونکی،)

تفسیر: دا هغه معدود افراد دي چه دوی د فطری سعادت او د اعتدال د لاری د اختیارولو له امله (وجی) د حق غږ ته لبیک ویلی دی لکه (عبد الله بن سلام) او د حبشی باچا «نجاشی» او نورو رضی الله عنهم.

وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ۚ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾

او ډیر له دوی څخه بد دی هغه کار چه کوی ئی دوی. ای رسوله (زما) ورسوه (ته تول) هغه شی چه نازل کړی شوی دی تاته له (جانبه د) ربه ستا او که دی ونه رساوه (تول) نو نه دی رسولی تا هیڅ پیغام د ده او الله ساتی تا له (شره د) خلقو بیشکه الله نه ښیی (سمه لاره) قوم کافرانو ته.

تفسیر: په پخوانیو آیتونو کښی د اهل کتابو د شرارت، کفر او د بدو چارو ذکر او د تورات، انجیل، قرآن او نورو ګردو (تولو) آسمانی کتابونو د احکامو د تعمیل ترغیب ورکړی شوی ؤ وروسته له دی نه په ﴿ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ ﴾ سره د کتابیانو په تولنه کښی اعلان کوی چه بی له دی «اقامت» څخه ستاسی مذهبی ژوندون صفر او بیخی هیڅ او لاشی دی په ﴿ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ﴾ الآية - کښی زمونږ رسول الله مبارک د هم دغه صاف او ښکاره اعلان له پاره تیار کړی شوی دی، یعنی هر هغه شی چه الله تعالیٰ تاسی ته درلیږی خصوصاً داسی فیصله کوونکی اعلانات تاسی بی له ویری، خطر او تامل څخه ورسوئ! که په فرض محال د یوه شی په تبلیغ کښی له تاسی څخنی قصور وشو نو په حیث د رسول الله د رسالت او پیغام رسولو کوم لوی منصب چه تاسی ته سپارل شوی دی. داسی ګڼه کیږی چه تاسی د هغه حق هیڅ نه دی اداء کړی بی له شبهی د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په حق کښی د تبلیغ د فریضی په انجامولو کښی زیات له زیاته د قائم پاتی کیدلو له پاره له دی نه زیات بل کوم مؤثر عنوان نشی پیدا کیدی.

زمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم په شلو یا درویشتو کلونو کښی په هغه بی مثله اولوالعزمی او قربانی او پرله پسی زحمت او کوښښ ، صبر او استقلال، جداوجهد سره چه د رسالت فرض او د تبلیغ وظیفه اداء کړی ده. هغه د دی واضح دلیل دی، چه دوی په دنیا کښی له هر شی څخه زیات د خپل منصبی فرض (رسالت او ابلاغ) د اهمیت احساس کاوه. د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د دی قوی احساس او تبلیغی جهاد په ملحوظ د تبلیغ په وظیفه کښی د مزید استحکام

او تثبيت د تاکید په موقع کښې ډیر مؤثر عنوان هم دا کیدی شي.
زمونږ رسول کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم ته د ﴿ يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ ﴾ په خطاب سره یواځې هم دغه هومره فرمایلی شوی دی چه په فرض محال سره که په تبلیغ کښې لږ څه قصور وشو نو وپوهیږه چه ته د خپل منصبي فرضو په ادا کولو کښې کامیاب نه ئې ـ او ظاهر دی چه ستا زیاتره کوښښونه او د قربانیو یوازنی مقصد هم دا ؤ چه تا د الله تعالیٰ په مخ کښې د رسالت د انجامولو په فریضه کښې ډیر اعلیٰ بری حاصل کړی دی، لهٰذا دا په هیڅ قسم سره ممکن نه ده چه ته به هیڅ یو پیغام کښې لږ څه هم کوتاهي وکړې.
عموماً دا په تجربې رسیدلی ده چه انسان د تبلیغ د فریضې په اداء کولو کښې د څو وجوهو له امله (وجې) مقصر پاتې کیږي یا خو له ده سره د خپلې فریضې د اهمیت کافي احساس او مینه نه وي ـ یا د خلقو له عمومي مخالفت څخه د شدید نقصان رسیدلو ـ یا کم له کم د ځینو فوائدو د فوت خوف وي ـ یا د مخاطبینو د عمومي طغیان او تمرد له امله (وجې) (لکه چه په پخوانیو او وروستنیو آیتونو کښې د کتابیانو په نسبت ښوولی شوی دی) د تبلیغ له مثمر او منتج کیدلو څخنې مایوسي وي ـ د (۱) وجه ځواب په ﴿ يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ ﴾ تر ﴿ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ﴾ پورې ـ او د (۲) په ﴿ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ﴾ او د (۳) په ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴾ سره ورکړی شوی دی یعنې ته خپل فرض اداء کوه! الله تعالیٰ ستا د ځان او عزت او پت ساتونکی دی. الله تعالیٰ به د ګردی (تولی) ځمکې د مخ دښمنانو ته هم موقع ور نه کړی چه ستا په مقابل کښې د بری لاره ومومي ـ باقي هدایت او ضلالت د الله تعالیٰ په لاس کښې دی، داسې قوم چه فقط کفر او انکار ته ئې خپلې ملاوی تړلی وی که په سمه لاره رانشي نو ته غم مه کوه! او مه مأیوسه کیږه! او خپله دغه مقدسه فریضه مه پریږده! زمونږ نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دی رباني هدایاتو او آسماني اصولو سره سم ګرد (تول) امت ته د هر وړوکي او لوی شي تبلیغ وفرمایه ـ او د انساني نوعې خواصو او عوامو ته هره هغه خبره چه هرې طبقې ته لائقه، او د هر چا له استعداده سره موافقه وی، بې له تزئیده او تنقیصه او بې له خوفه او خطره ورونبوده، او وئې رسوله ـ او د الله تعالیٰ حجت ئې پر بندګانو تمام کړ او له وفاته څخه تقریباً دوه نیمې یا درې میاشتې پخوا د «حجة الوداع» په موقع کښې چه هلته له (۴۰،۰۰۰) تنو څخه زیات د اسلام خادمانو او د تبلیغ محبانو اجتماع درلوده (لرله) دوی «**على رؤس الاشهاد**» اعلان وفرمایه چه ای الله! ته شاهد اوسه! چه ما (ستا امانت) ورساوه!»

قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ

ووایه ته (ای محمده) چه ای کتابیانو ، نه یئ تاسې پر هیڅ شي(له حقه

دینه) تر هغه پوری چه قائم کړئ تاسی (ودروئ به عمل سره ګرد (تول)
احکام د) «تورات» او «انجیل» او هغه (کتاب) چه نازل کړی شوی دی
تاسو ته له (لوری د) ربه ستاسی

تفسیر: یعنی قرآن کریم د ګردو (تولو) سماوی کتابونو خاتم او مهیمن دی. په ٦ جزء د
المآئده په (٣٨) آیت ٧ رکوع کښی د دی آیت تفسیر تیر شوی دی

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۖ فَلَا
تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَٰفِرِينَ ﴿٦٨﴾

او خامخا زیاتوی هرومرو (خامخا) دیرو ته له دوی څخه هغه شی چه نازل
کړی (لیږلی) شوی دی تاته له جانبه د رب ستا (یعنی قرآن زیاتوی دوی ته)
سرکشی او کفر نو مه خپه کیږه (او افسوس مه کوه) پر قوم کافرانو

تفسیر: یعنی د دی غم او افسوس له کبله (وجی) مه خپه کیږئ! خپل فرض په امن او اطمینان
سره ادا کوئ!

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَالَّذِينَ هَادُوا۟ وَالصَّٰبِـُٔونَ وَالنَّصَٰرَىٰ
مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْءَاخِرِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

بیشکه هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی (تش په ژبو) او هغه کسان چه
یهودیان دی او (فرقه د) ترسایانو او نصرانیانو (د دوی حکم هم داسی دی)
هر څوک چه ایمان راوړی په الله او په ورځ آخره (چه ورځ د قیامت ده د
زړه په صدق سره) او عمل وکړی نیک (عمل) نو نشته (هیڅ قسم) ویره پر
دوی باندی او نه به دوی (هیڅکله) خپه کیږی (د اجر په نقصان سره)

تفسیر: یعنی هغه قوم چه مسلمانان بلل کیږی یا یهود یا نصاریٰ یا صابی یا نور دی (دلته

تمثيلاً د څو مذاهبو ذکر کړی شوی دی) هيڅ يو سړی د دی نومونو يا نسلونو يا رنګونو يا کارونو يا وطنونو يا د نورو احوالو او خصائصو په لحاظ حقيقی فلاح او دائمی بری نشی حاصلولی. د بریالیتوب (کامیاب) او مأمون او مصون پاتی کیدلو له پاره یواځی یو شی شته چه ایمان او صالح عمل دی. هر هغه قوم چه د پاک خدایٔ د تقرب یا د بری مدعی وی، هغه دی خپل ځان پر دغه محک معلوم کړی که دوی کره او سره ووتل ـ نو بی خوفه او خطره بریالی (کامیاب) او په مراد رسیدلی دی که نه هر وخت دی خپل ځانونه د الله تعالیٰ تر قهر او غضب لاندی وګڼی. په پخوانیو آیتونو کښی خاص کتابیانو ته تبلیغ ؤ، په دی آیت کښی د ټولو اقوامو او مللو په نسبت بی له لحاظه او رعایته داسی عجیب او غریب، معقول او منصفانه قانون بیان شوی دی چه وروسته له دی به هیڅ یوه سلیم الفطرت انسان ته د اسلام په صداقت او جامعیت کښی هیڅ یوه شبهه پاتی نشی، یو سړی تر هغه پوری چه پر الله تعالیٰ (یعنی د رب العالمین جل جلاله پر وجود، وحدانیت ، کمالیه صفاتو، د قدرت په دلائلو، ګردو (ټولو) احکامو او قوانینو په ټولو رسولانو او انبیاؤ (علیهم السلام) او د جزاء په ورځ) باندی ایمان رانه وړی او نیکی اختیار نه کړی آیا سلیم عقل دا قبلولی شی چه هغه به دائمی نعیم او د الله تعالیٰ رضا او ابدی سرور او تکریم ومومی؟. د «ایمان بالله» لاندی دا ګرد (ټول) شیان داخل دی.
فرض کړیٔ ! یو سړی د نبوت د روښانو دلائلو د موجودیت سره سره د رسول صلی الله علیه وسلم توهین کوی (او دیٔ د نبوت په دعوی کښی دروغجن ګڼی، چه هم دا د هغه توهین دی) نو آیا د یوه حکومت د سفیر توهین او د سفارت د صافو او صریحو اسنادو تکذیب ، د هغه حکومت تکذیب او توهین نه دی؟ هم داسی وپوهیږئ هر هغه څوک چه د یوه رښتین رسول علیه السلام تکذیب کوی او هغه نه منی دغه فی الحقیقت د الله تعالیٰ د هغو صافو او صریحو آثارو او دلائلو تکذیب دی چه د ده د نبوت د تصدیق له پاره ئی نازل کړی دی ﴿ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴾ ۷جزء د الانعام (۳۳) آیت (٤) رکوع. آیا د الله تعالیٰ د صریحو آیتونو او ښکاره دلائلو له دروغ ګڼلو څخه وروسته د «ایمان بالله» دعوی پاتی کیدی شی؟ د هغو تفصیلاتو په لوری چه قرآن کریم د «ایمان بالله» او عمل صالح په اجمالی عنوان سره دلته اشاره فرمایلی ده په نورو مواضعو کښی هغه په ښه شرح او بسط مذکور دی.
زما په نزد زیات صحیح او قوی قول هم دا دی چه «صابئین» په عراق کښی یوه فرقه وه چه د هغو مذهبی اصول عموماً د اشراقی حکماؤ او طبیعی فلاسفه ؤ له اصولو څخه ماخوذ ؤ. دی خلقو د روحانیاتو په نسبت زیات غلو او ډیره مبالغه بلکه د هغو عبادت به ئی کاوه. د دوی خیال داسی ؤ چه یواځی د مجردو ارواحو او تش د فلکی مدبراتو او نورو په استعانت او استعداد موږ تر «رب الاربابه» یعنی لوی معبود پوری رسیدی شو. نو ځکه موږ ته ښائی چه په شاقه ریاضتونو او د شهواتو په کسر په روح کښی تجرد او صفائی پیدا کړو، او له روحانی عالم سره خپله علاقه ټینګه کړو بیا د دوی په خوشالی او لاس نیولو تر خدای پوری رسیدی شو د انبیاؤ د اتباع ضرورت نشته د کواکبو د مدبره ارواحو او هم داسی د نورو روحانیاتو په خوشالولو کښی به ئی

له خپله ځانه د هغوی هیکلونه (تصویرونه) جوړول ـ او د دوی په ارواحو به ئی لمونځ روژه، قربانی او نور شیان کول. خلاصه دا چه د «حنفاؤ» په مقابل کښی د «صابئینو» جماعت ؤ ـ چه د هغه ډیره لویه حمله پر نبوت او د ده پر لوازمو او خواصو باندی وه، د حضرت حنیف ابراهیم د بعثت په وخت کښی (د نمرود) قوم صابی‌العقیده ؤ چه د دوی په تردید او ابطال کښی د الله تعالیٰ خلیل د فداکاری ـ او ایثار اظهار وکړ.

لَقَدْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَ بَنِىٓ اِسْرَآءِيْلَ

خامخا په تحقیق اخیستی ده مونږ وعده ټینګه له بنی اسرآئیلو (اولادی د یعقوب) څخه

تفسیر: په تیر آیت کښی هغه معیار چه د قبول عندالله له پاره بیان شوی ؤ ـ یعنی ایمان او صالح عمل، دلته دا راښوول کیږی چه یهود پر دی حکم او معیار تر کومه حده پوری راتلی شی؟

وَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ رُسُلًا ؕ كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُوْلٌۢ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْ ۙ فَرِيْقًا كَذَّبُوْا وَفَرِيْقًا يَّقْتُلُوْنَ ﴿٧٠﴾

او لیږلی وو مونږ دغو (بنی اسرأئیلو) ته رسولان (چه وریاد کړی دغه عهد او وربیان کړی شرعی احکام) هر کله چه به راغی دوی ته کوم رسول په هغه (شرعی حکم) سره چه نه خوښاوه (هغه شرعی حکم) نفسونو د دوی ځینی رسولان (لکه موسیٰ او عیسیٰ) ئی دروغجن وګڼل او ځینی رسولان (لکه یحییٰ، زکریا) به ئی وژل

تفسیر: د بنده د وفاداری امتحان په دی کښی دی چه له هری هغی خبری څخه تیر شی چه د ده د مولیٰ او مالک او لوی څښتن (خاوند) **جل وعلا شانه** رضا پکښی نه وی. او خپله رایه او مرضی د خپل پاک الله تابع وګرځوی، که نه د داسی شیانو منل چه د بنده د مرضی او غوښتنی سره سم وی خو څه کمال نه دی.

وَحَسِبُوْٓا اَلَّا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ فَعَمُوْا وَصَمُّوْا ثُمَّ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوْا وَصَمُّوْا كَثِيْرٌ مِّنْهُمْ ؕ

وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿٧١﴾

او ګومان کړی ؤ دغو (بنی اسرائیلو) د دی چه نه به وی (او نه به رسیږی دوی ته) هیڅ فتنه (خرابی د انبیاؤ په دغه تکذیب او قتل کښی) پس ړانده شول (د حقی لاری له لیدلو څخه) او کانه شول (د حق له اوریدلو څخه) بیا رجوع (په رحمت سره) وکړه الله په دوی باندی بیا (دوهم ځلی) ړانده او کانه شول(د حق له لیدلو او اوریدلو څخه) ډیر له دوی ځنی (په انکار سره له محمده) او الله ښه لیدونکی (عالم) دی په هغو کارونو (هم) چه کوی (یی) دوی.

تفسیر: یعنی بنی اسرائیلو پوخ عهد او پیمان مات او له الله تعالیٰ سره ئی بدعهدی او غداری وکړه. د ده رسولان ئی دروغجنان کړل، او ځینی ئی ووژل دا خو د دوی د «ایمان بالله او صالح عمل» حال ؤ، د «ایمان بالیوم الاخر» اندازه ئی له دی نه قیاس کړئ! چه د دومره شدیدو مظالمو او یاغیانه جرائمو له ارتکاب سره سره بیخی هوسا (خوشاله) او بیغمه ناست دی، ګواکی دوی په دی فکر کښی هیڅ نه دی چه دوی د دغو خپلو بدو چارو د سزاؤ ګالونکی (برداشت کونکی) دی، یا د دی ظلم او بغاوت خرابی نتیجی به کله د دوی مخی ته راتلونکی وی په هم داسی خیالاتو او چرتونو کښی د الله تعالیٰ له دلائلو او کلام څخه بیخی ړانده او کانه شول، او داسی کارونه ئی وکړل چه د کولو نه ؤ تر دی چه ځینی انبیاء علیهم السلام ئی قتل او ځینی ئی بندیان کړل آخر الله تعالیٰ پر دوی «بخت نصر» مسلط کړ بیا د یوی اوږدی مودی څخه وروسته د «پارس» ځینو باچاهانو دوی د «بخت نصر» د ذلت او رسوایی له قیده خلاص کړل او له (بابل) څخه ئی د(بیت المقدس) په لوری بیرته ولیږل، په دی وخت کښی دی خلقو توبه وویسته او د خپل حال د اصلاح په لوری متوجه شول او الله تعالیٰ هم د دوی توبه قبوله کړه لیکن لږ څه موده وروسته بیا دوی په خپلو همغه شرارتونو او بدو چارو لاس پوری کړ او بیخی ړانده او کانه شول او د حضرت زکریا او یحییٰ علیهما السلام په قتل ئی جرائت وکړ او د حضرت عیسیٰ علیه السلام قتل ته هم تیار شول.

﴿وَاللّٰهُ بَصِيْرٌ﴾ الآیة - او الله ښه لیدونکی عالم دی په هغو څیزونو چه کوی ئی دوی یعنی که څه هم دوی د الله تعالیٰ له غضب او قهر څخه بی پروا او ړانده شوی دی، لیکن الله تعالیٰ د دوی تول حرکات درګرده (تول) ګوری لکه چه د هغو حرکاتو سزا دوی ته اوس د محمدی امت په لاسونو ورکوی، (او اخروی جزا هم دوی ته تیاروی).

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۭ وَقَالَ الْمَسِيْحُ يٰبَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ

اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّیْ وَرَبَّكُمْ ۭ اِنَّهٗ مَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَاْوٰىهُ النَّارُ ۭ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿۷۲﴾

خامخا په تحقیق کافران شوی دی هغه کسان چه وائی دوی (له ډیره جهله) چه بیشکه الله هم دغه مسیح زوی د مریمی دی او ویل به مسیح چه ای بنی اسرآئیلو، (اولادی د یعقوبه!) عبادت کوئ تاسی د (یواځی هغه) الله چه رب زما او رب ستاسی دی، بیشکه شان دا دی هر چا چه شریک ونیو له الله سره (په عبادت کښی بل شی) نو په تحقیق حرام کړی دی الله په دغه (مشرک) باندی جنت او ځای د ده اور (د دوزخ دی) او نشته ظالمانو ته هیڅ مدد کوونکی (چه عذاب تری دفعه کړی)

تفسیر: له دی ځایه د نصرانیانو د «ایمان بالله» کیفیت ښودل کیږی چه تر کومه ځایه پوری د حقانیت پر معیار منطبق کیږی د دوی د ایمان بالله حال دا دی چه د عقل په خلاف او له سلیم فطرت څخه چپ (مخالف) او د حضرت مسیح علیه السلام له تصریحاتو څخنی مخالف د مسیح علیه السلام د بی‌بی مریمی له زوی ځنی په خپله خدای جوړوی، «یو دری او دری یو» ګډل کړی وړی خبری دی په حقیقت کښی ګرد (تول) زور او قوت یواځی د حضرت مسیح علیه السلام د الوهیت په اثبات کښی لګوی حال دا چه په خپله حضرت مسیح علیه السلام د الله تعالیٰ په ربوبیت او لکه نور انسانان په خپل مربوبیت بندګی باندی ظاهر باهر اقرار او اعتراف کوی. او د هغه شرک خرابی او ورانی ئی په ډیر زور او شور سره بیان کړی دی، چه په هغه کښی د ده امت مبتلا کیدونکی ؤ- بیا هم دا ړانده عبرت نه آخلی.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ ۘ

خامخا په تحقیق کافران شوی دی هغه کسان چه وائی دوی چه بیشکه الله دریم له دریو (معبودانو) څخه دی،

تفسیر: یعنی حضرت مسیح علیه السلام او روح القدس علیه السلام او الله جل جلاله یا مسیح علیه السلام او مریم رضی الله تعالیٰ عنها او الله جل جلاله دری واړه خدایان دی (العیاذ بالله) په دوی کښی یوه برخه د الله شوه ـ بیا هغه دری واړه یو او هغه یو دری دی.

د عامو عیسویانو عقیده هم دا ده او دغه د عقل او بداهت نه خلاف عقیده په عجیبو تاو کرو او پیچلو عباراتو سره اداء کوی او کله چه په دغه مفهوم څوک نه پوهیږی، نو هغه یو ماوراء العقل حقیقت بولی. رښتیاده. «**لن یصلح العطار ما افسده الدهر**»

د بدبختو شری جوړه وی له وریو تکو تورو
نه سپینیږی د زمزمو او کوثرو په اوبو هم

وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّآ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ؕ وَاِنْ لَّمْ يَنْتَهُوْا عَمَّا يَقُوْلُوْنَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٧٣﴾ اَفَلَا يَتُوْبُوْنَ اِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُوْنَهٗ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٧٤﴾

حال دا چه نشته (بل) هیڅ لائق د عبادت مګر (خو شته) معبود یو (چه الله دی)، او که وانه اوښتل دوی (له شرکه توحید ته او) له هغی خبری چه وائی نو خامخا ویه رسیږی هرومرو (خامخا) هغو کسانو ته چه کافران (پاتی) شوی دی له دوی څخنی عذاب دردناک آیا نو توبه نه کوی دوی الله ته (د درو خدایانو له دی ویلو) او (نه) غواړی بښنه له ده څخه (له دی بدی وینا یعنی توبه دی وباسی او معافی دی وغواړی) او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر مهربان دی (د اجر او ثواب په انعام سره).

تفسیر: دا د هغه «غفور رحیم» شان دی چه داسی یاغی او ګستاخ مجرم هم کله چه په زړه کښې وشرمیږی، او د حقیقی اصلاح په عزم او ارادی حاضر شی نو په یوه شیبه (ساعت) کښی د ده د ګرد (ټول) عمر جرائم ورمعافوی.

مَا الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلَّا رَسُوْلٌ ۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ؕ وَاُمُّهٗ صِدِّيْقَةٌ ؕ كَانَا يَاْكُلٰنِ الطَّعَامَ ؕ اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيٰتِ ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ﴿٧٥﴾

نه دی مسیح زوی د مریمی مگر یو رسول دی (او خدای نه دی اگر که پلار
نه لری او مری ژوندی کوی) په تحقیق تیر شوی دی پخوا له ده څخه (نور
دیر) رسولان او مور د ده صدیقه (ډیره رښتینی) وه وو دوی دواړه (مور او
زوی) چه خوړه به ئی طعام (په شان د نورو مخلوقاتو نو څرنگه به خدای
شی؟) وگوره څرنگه بیانوو مونږ دوی ته دلائل (د توحید) بیا وگوره (دوی
ته) چه څرنگه چپ کاوه شی دوی (له حقه)

تفسیر: یعنی له هغه مقدس او معصوم جماعت څخه دغه مسیح علیه السلام هم یو فرد دی نو دی خدای گرځول ستاسی سفاهت دی. د جمهور امت تحقیق هم دا دی چه په ښځو کښی نبوت نه دی راغلی ـ او دا لوی او لوړ منصب نارینه ؤ لره مخصوص دی.
﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ إِلَّا رِجَالٗا نُّوحِيٓ إِلَيۡهِم مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡقُرَىٰٓ ﴾ (۱۳ جزء د یوسف د سورت ۱۰۹ آیت ۱۲ رکوع) بتول حضرت بی‌بی مریم رضی الله تعالیٰ عنها هم یوه ولیه بی بی وه، نبی نه وه. له غور کولو څخه وروسته معلومیدی شی، هر هغه څوک چه خوړلو او څښلو ته اړ (مجبور) وی، نو دی د دنیا هر شی ته محتاج وی، ځمکه، هوا، اوبه، لمر حیوانات حتی له بولو او غائطو او نورو ضروریاتو څخه هم نشی مستغنی کیدلی، د یوی نمری. خوړو ته وگورئ کله چه گیدی ته ورسیږی تر هضمیدلو پوری خیال وکړئ چه بالواسطه او بلاواسطه څه څه شیانو ته ضرورت پیښیږی؟ بیا له خوړلو څخه هغه اثرات او نتائج چه پیدا کیږی ، د هغو سلسله تر کومو ځایو پوری رسیږی؟ دا د احتیاج او افتقار اوږده سلسله تر نظر لاندی ونیسئ نو مونږ د مسیح علیه السلام او مریمی رضی الله تعالیٰ عنها د الوهیت ابطال د استدلال په شکل داسی بیانولی شو. چه مسیح علیه السلام او مریمی رضی الله تعالیٰ عنها د خوړلو او څښلو له ضروریاتو څخه مستغنی نه وو چه په مشاهده او تواتر سره ثابت دی او هر هغه چه له خوړلو او څښلو مستغنی نه وو نو دی د دنیا له هیڅ یو شی څخه نشی مستغنی کیدی. نو بیا هم تاسی ووایئ هغه ذات چه د نورو انسانانو په شان د خپل ژوندون او بقاء له پاره له عالم اسباب څخه مستغنی نه وی، نو دی څرنگه خدای کیدی شی؟ دا داسی قوی او واضح دلیل دی چه عالم او جاهل یو شان پری پوهیدی شی. یعنی خوړل او څښل له الوهیت سره منافی دی اگر که نه خوړل هم د الوهیت دلیل نه دی که نه گردی (تولی) پرښتی به خدای وگرځی (معاذ الله).

قُلۡ أَتَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمۡلِكُ لَكُمۡ ضَرّٗا وَلَا نَفۡعٗاۚ
وَٱللَّهُ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ۝٧٦

ووایه (ای محمده! دوی ته چه)آیا عبادت کوئ تاسی بی له الله څخه د هغه

شي چه مالک نه دی دپاره ستاسی د (دفع کولو د) ضرر او نه د (رسولو د) نفع او الله هم دی دی ښه اوریدونکی (د گردو (تولو) اقوالو) ښه عالم (په پټو احوالو)

تفسیر: یعنی کله چه مسیح علیه السلام ته ئی خدای ووایه نو لازم دی چه معبود هم ورته ووائی مگر معبود گرځیدل یوازی د هغه له ذات سره مختص دی چه د هر قسم نفع او ضرر مالک او پوره اختیار لرونکی وی، ځکه چه عبادت د انتهائی تذلل نوم، او انتهائی تذلل د هغه ذات په مقابل کښی اختیار کولی شی چه د انتهائی عزت او غلبی لرونکی وی په هر آن کښی د گردو (تولو) خبرو آوریدونکی او د تولو پر احوالو پوهیدونکی وی، په دی سره د تثلیث د شرکیی عقیدی او د گردو (تولو) مشرکینو د نورو باطله عقائدو تردید هم وشو.

قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتٰبِ لَا تَغْلُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوْٓا أَهْوَآءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوْا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوْا كَثِيْرًا وَّضَلُّوْا عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ ﴿٧٧﴾ ع

ووایه (ای محمده!) چه ای اهل د کتابو مه کوئ تجاوز (له حده او مه کوئ مبالغه) په (خبره) د دین خپل کښی په ناحقه سره او مه کوئ متابعت د چتی (بیکاره) خواهشونو د (هغه) قوم چه (له دیره جهله) په تحقیق گمراه شوی دی په خوا (له دی نه) او گمراهان کړی دی دوی ډیر(خلق) او گمراه شوی دی دوی له سمی صافی لاری.

تفسیر: د عقیدی تجاوز او مبالغه دا ده چه یو بشری مولود خدای وگرځوی. او په عمل کښی مبالغه دا ده چه هغه ته «رهبانیة» وائی ﴿ وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوْهَا مَا كَتَبْنٰهَا عَلَيْهِمْ ﴾ (٢٧ جزء د الحدید ٢٧ آیت ٤ رکوع) د یهودانو له هغو قبائحو څخه چه بیان کړل شول ظاهریږی چه په دنیاپرستی کښی د ډوبیدلو له سببه د دوی په نزد کښی د دین او دیندارانو هیڅ څه عظمت او وقعت نه ؤ۔ تر دی چه د انبیاؤ علیهم السلام اهانت او قتل او نور د دوی خاص شعائر وو پر خلاف د دوی نصرانیانو د انبیاؤ علیهم السلام په تعظیم کښی دومره غلو وکړه ، چه له دوی ځنی ځینو ته ئی د الله زوی هم وویل ۔ او دنیا ئی پریښوده او «رهبانیت» ئی اختیار کړ ﴿ وَلَا تَتَّبِعُوْٓا أَهْوَآءَ قَوْمٍ ﴾ الآیة ۔ او مه کوئ تاسی متابعت د چتی (بیکاره) خواهشونو د قوم) یعنی په اصلی «انجیل» او نورو حقو آسمانی کتابونو کښی د دی شرکی عقیدی هیچیری څه اثر او پته

نه وه لګیدلی، وروسته بیا د «یونانی بت پرستانو په تقلید هغه د (پولوس) له خوا ایجاد شوه ـ چه پر همغې غلطې لارې نور ګرد (تول) سره رهی (روان) او تینګ پاتې شول» له داسې ړانده تقلید څخه د نجات هیله (امید) او توقع لرل، هیڅ یو عاقل لره نه ده په کار.

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنۢ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُۥدَ وَعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعۡتَدُونَ ﴿٧٨﴾

لعنت کړی شوی دی په هغو کسانو چه کافران شوی دی له بنی اسرائیلو څخه په ژبه د داؤد سره او (په ژبه د) عیسیٰ زوی د مریمې، دا(لعنت پر دوی) په سبب د دی ؤ چه نافرمانی ئی کوله (له احکامو د الله) او وو دوی چه تیریدل به (له حدودو د الله)

تفسیر: هسې خو په ګردو (تولو) آسمانی کتابونو کښې پر کافرانو لعنت ویل شوی دی لیکن د بنی اسرآئیلو پر کافرانو ځنګه چه دوی په عصیان او تمرد کښې په داسې شان له حده تیر شول ـ چه نه مجرم په هیڅ ډول (طریقه) سره د جرائمو له ارتکابه بیرته ګرځیده او نه غیر مجرم د مجرم مخه نیوله بلکه ګرد (تول) سره د شودو او شکرو په شان شوی وو او بی تکلفه یو له بل سره په قول او عمل، په خوراک او څښاک په ناسته او ولاړه او نورو کښې دوستان او ملګری شوی وو او د منکراتو او فواحشو پر مرتکبینو باندی د هیڅ یو قسم انقباض، تکدر، او خفګان اظهار هم نه کیده ـ نو دلته الله تعالیٰ د حضرت داؤد او مسیح علیهما السلام په ژبه پر دوی لعنت ووایه همغسې چه په ګناهونو کښې د دوی جسارت له حده او اندازې تیرې او تجاوز کړی ؤ نو دا لعنت هم د داسې جلیل القدرو انبیاؤ په توسط پر دوی وویل شو. چه په فوق العاده ډول (طریقه) سره تباه کوونکی ثابت شو. غالباً د هم دی لعنت په نتیجه کښې له دوی ځنې دیر افراد ظاهراً او باطناً د بیزوګانو او بدو ځناورو په شکل مسخ او بدل کړل شول. د باطنی مسخې دائره خو دومره وسیعه شوه چه له دوی ځنې ډیرو کسانو نن هم له هغو مسلمانانو ځنې مخ آړولی دی چه د الله تعالیٰ ګرد (تول) سماوی کتابونه منی، او د تولو رسولانو او انبیاؤ علیهم السلام تصدیق کوی، او د مکې معظمې له هغو مشرکانو سره ئی خپله یارانه او خپلوی ترلې ده چه خالص بت پرستان، او له نبوت او نورو الٰهی احکامو څخه بیخې ناپوه او جاهلان دی. که کتابیانو پر الله جل جلاله ، پر نبی صلی الله علیه وسلم او پر الٰهی وحی باندی واقعی اعتقاد درلود (لرلو)، نو دابه چیری ممکنه وه چه د داسې یو قوم په ضد او مخالفت کښې چه ګرد (تول) آسمانی او حقانی شیان په یو مکمل ډول (طریقه) سره منی، له بت پرستانو سره ـ اتحاد، ارتباط (ګډون او تړون) وکړی ـ دا بی‌حسی او بدذوقی ـ او له الله پرستانو څخه تښتیدل

ـ او له بت پرستانو سره دوستي كول، د هغه لعنت او ترټني اثر دى چه دوى ئى د الله تعالىٰ له لوى رحمت نه ډير لرى غورځولى دى، په پخوانيو آياتونو كښې ئى د دوى د تيرو كفرياتو او جرائمو بيان وكړ، او د «غلو فى الدين» او د گمراهانو له ړندو تقليدونو ئى ممانعت فرمايلى ؤ تر څو كه اوس هم دوى له خپلو دى ملعونو حركاتو څخه لاس واخلى، او توبه وباسى ـ او د حق او صداقت پر لاره د سم تللو كوښښ وكړى نو دوى ته به ډير ښه وى، په دى ركوع كښې ئى د دوى له موجوده حالت څخه تنبيه وركړه او دا ئى راوښوده، چه د هغه آثار چه د داؤد او مسيح عليهما السلام په ژبه پر دوى كړى شوى ؤ تر نن پورى موجود دى ـ له اهل الله او عارفينو څخه نفرت او عداوت او له جاهلو مشركانو سره محبت او اخوت دا د دى خبرى ښكاره دليل دى چه د هغوى زړونه د الله تعالىٰ د لعنت له اثره بالكل ممسوخ شوى دى. كه اوس هم دوى د خپلو حالاتو په اصلاح او سنبالولو پسى ونه گرځى او د حق په لورى رجوع ونه كړى نو د داسى يو سخت لعنت مورد به وگرځى چه هغه به الله تعالىٰ د سيدالانبياء خاتم الرسل صلى الله عليه وسلم په ژبه دوى ته ورولېږى.

كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُّنْكَرٍ فَعَلُوْهُ

وو دوى چه يو بل به ئى سره نه منع كول له هغه بد عمله چه كاوه به دوى هغه ،

تفسير: د «لا يتناهون» دوه معنى كيدى شى (١) نه ستانه (واپس) كيدل «كمافى روح المعانى» (٢) يو بل به ئى ستناوه (واپس كوو) (كماهوالمشهور) كله چه بدى په يوه قوم كښې منتشره او خوره شى او په هغوى كښې كوم يو منع كوونكى او ستنوونكى هم نه وى نو د عمومى عذاب انديښنه شته.

لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُوْنَ ﴿٧٩﴾ تَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

(قسم دى) خامخا بد ؤ هغه كار چه وو دوى چه كاوه به ئى ، ته به وينى ډير له دوى چه دوستى به كوى له هغو كسانو سره چه كافران شوى دى.

تفسير: له كافرانو څخنى مراد مشركين دى او د دى آيتونو مصداق د مدينى منورى يهودان وو چه دوى د مكى معظمى له مشركانو سره جوړه كړى او له مسلمانانو سره ئى جنگ كړى وه.

لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾

(بیا قسم دی چه) خامخا بد ؤ هغه شی چه پخوا لیږلی ؤ دوی ته ځانونو د دوی (چه هغه شی موجب ؤ) د دی چه په غضب شو الله پر دوی او په عذاب کښی دوی به تل وی

تفسیر: یعنی د اعمالو هغه ذخیره چه پخوا له مرګه ئی آخرت ته لیږی داسی ده چه دوی د الٰهی غضب او د ابدی عذاب مستحق ګرځوی.

وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ

او که وی دوی چه ایمان ئی راوړی وی (د زړه نه) پر الله او نبی (محمد یا موسیٰ) او په هغه کتاب چه نازل شوی دی ده ته نو نه به وو نیولی دوی دا مشرکان دوستان

تفسیر: له «النبی» څخه ځینی مفسرین حضرت موسیٰ علیه السلام او ځینی محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم مرادوی. مطلب ئی داسی شو که یهودانو په رښتیا سره د حضرت موسیٰ علیه السلام په صداقت او تعلیماتو یقین درلودی (لرلی) له مشرکانو سره به ئی دوستی نه کوله. یا که دوی پر نبی علیه السلام په اخلاص سره ایمان راوړی وی نو داسی حرکت به له دوی څخه نه صادریده چه د اسلام له دښمنانو سره ناسته ولاړه او جوړه وکړی. په دی دوهم تقدیر سره به دا آیت د یهودو د منافقانو په حق کښی وی.

وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾

او لیکن ډیر (کسان) له دوی ځنی فاسقان دی (د ایمان له دائری څخه وتونکی).

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ او د خپل منلی رسول سره د ډیری نافرمانی کولو له امله (وجی) دوی ته داسی یو حالت پیدا شو چه اوس د موحدینو په مقابل کښی مشرکینو ته ترجیح ورکوی. د افسوس ځای دی چه نن هم زیاتره په نامه سره مسلمانان هم داسی دی چه د مسلمانانو او د

کفارو د مقابلې په وخت کښې له کفارو سره دوستي کوي، او د کفارو حمايت او وکالت کوي.
اللهم احفظنا من شرور انفسنا ومن سيئات اعمالنا.

لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا الْيَهُوْدَ وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْاۚ وَلَتَجِدَنَّ
اَقْرَبَهُمْ مَّوَدَّةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا الَّذِيْنَ قَالُوْۤا اِنَّا نَصٰرٰىؕ ذٰلِكَ بِاَنَّ
مِنْهُمْ قِسِّيْسِيْنَ وَرُهْبَانًا وَّاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٨٢﴾

خامخا مومې به ته ډير سخت له ټولو خلقو، له جهته د عداوت (دښمنۍ) له هغه کسانو سره چه مؤمنان دي يهوديان او (بل) هغه کسان چه مشرکان دي.
او خامخا مومې به ته ډير نژدې له ګردو (ټولو) خلقو څخه له جهته د دوستۍ. له هغو کسانو سره چه مؤمنان دي هغه کسان چه وائي بيشکه مونږ نصارئ يو، دا (دوستي) په سبب د دې ده چه بيشکه څينې له دوی ربنتين عالمان او زاهدان پوهان دي او بيشکه چه دوی نه کوي تکبر او لويي (له منلو د حقه).

وَاِذَا سَمِعُوْا مَآ اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُوْلِ تَرٰۤى اَعْيُنَهُمْ
تَفِيْضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوْا مِنَ الْحَقِّ ۚ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اٰمَنَّا
فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿۸۳﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ
الْحَقِّ ۙ وَنَطْمَعُ اَنْ يُّدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۸۴﴾
فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوْا جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ
فِيْهَا ؕ وَذٰلِكَ جَزَآءُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۸۵﴾ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا
بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿۸۶﴾

او کله چه واوری دوی هغه (کلام د الله قرآن) چه نازل (رالیږلی) شوی دی طرف د رسول ته (نو) وینی به ته سترګی د دوی چه بهیږی (تویږی) له اوښکو له جهته د دی چه وپیژانده دوی له حقو (خبرو د الله) وائی دوی ای ربه زمونږه ایمان راوړی دی مونږ (په قرآن او رسول د تا) نو ولیکه مونږه له شاهدانو (منونکو) او څه باعث دی پر مونږ چه نه به راوړو ایمان په الله او په هغه چه راغلی دی مونږ ته له حق څخه (چه رسول او قرآن دی) حال دا چه طمع (هیله (امید) لرو د دی چه داخل به کړی مونږ رب زمونږ سره له قوم صالحانو (چه محمدی امت دی په جنت کښی) پس بدل ورکړ دوی ته الله په سبب د هغه چه ویلی دوی جنتونه چه بهیږی له لاندی (د ونو او مانیو) د دوی ویالی چه تل به وی دوی په هغو کښی او دا (جنت) جزاء د محسنانو (نیکی کوونکو) ده او هغه کسان چه کافران (منکران) شوی دی او نسبت د دروغ ئی کړی آیتونو زمونږ ته هم دغه کسان صاحبان د جحیم (ملګری د دوزخ) دی.

تفسیر: په دی آیتونو کښی دا ښوولی شوی دی چه د یهودانو دوستی له مشرکینو سره محض د اسلام او مسلمانانو د بغض او عداوت له سببه ده. د هغو قومونو له جملی څخه چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورسره زیاته سابقه درلوده (لرله) یهودانو او مشرکینو دواړو قومونو په ترتیب سره

له اسلام او مسلمانانو سره سخت بغض او عداوت درلود (لرلو). د مکي معظمي د مشرکانو ضرر رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خو «اظهر من الشمس» دی، لیکن ملعونو یهودانو هم له دیرو سپکو او ناوړو (غلطو) حرکاتو څخه لاس نه آخیسته په داسی حال کښی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم مطمئن او داده ناست ؤ لویه تیږه (ګټه) ئی پری وروړغړوله چه په شهادت ئی ورسوی، په طعام کښی به ئی زهر وراچول، سحر او کودی به ئی پری کولی، لنده ئی دا چه یو غضب به ئی وروسته له بل غضب او یو لعنت به ئی پس له بل لعنته ځانته ګاته. بالمقابل سره له دی چه نصاریٰ هم په کفر کښی مبتلا وو او له اسلام سره ئی حسد او رخه (کینه) درلوده (لرله) او داسی سترګی ئی نه درلودی (لرلی) چه په هغو سره د مسلمانانو عروج وکتلی شی، بیا هم په دوی کښی د حق منلو استعداد له دی دواړو فرقو ځنی زیات ؤ، د دوی زړونه د اسلام او د مسلمانانو محبت او مینی ته نسبتاً ژر مائل کیدل او سبب ئی دا ؤ چه تر هغه وخته پوری د علم زیاته ترقي او پرمختګ د دوی په منځ کښی نظر نورو اقوامو ته دیر ؤ او د دوی له طریقی سره سم تارک‌الدنیا او د زاهدانه ژوندانه غوره کوونکی کسان پکښی زیات وو، رقت القلب، د زړه نرمی او تواضع د دوی خاص صفت ؤ. په هر هغه قوم کښی چه دا صفات او خصال زیات وی ښایی چه د هغو لازمی نتیجی هم داسی وی چه په دوی کښی د قبول الحق او تسلیم او امانتداری ماده زیاته وی چه د حق له قبوله عموماً دری شیان ممانعت کوی جهل، حب‌الدنیا یا حسد او تکبر او نور د قسیسانو وجود د جهل مانع و. او د رهبانانو وجود د حب‌الدنیا، کبر، نخوت او د نورو د تکثر او زیادت سره مخالف او د رقت القلب، تواضع او لورینی له صفتونو سره نسبتاً موافق ؤ،

لکه چه د روم (قیصر) او د مصر باچا (مقوقس) او د حبشي تولواک (باچا) نجاشی هغه سلوک چه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د رسالت له دعوت سره کړی دی د دی خبری شاهد دی چه په هغه وخت کښی د حق منلو او د مسلمانانو د دوستی صلاحیت او استعداد په دوی کښی د نورو اقوامو په نسبت زیات ؤ.

کله چه د اصحابو یوه ډله د مشرکانو د ظلم او تیری له لاسه پکو (تنګه) شوه نو د (حبشي) په لوری ئی هجرت وکړ او مشرکان تر هغه ځایه پوری هم د مسلمانانو په تعقیب کښی وو او (نجاشي) ته ئی د دوی په خلاف ویناوی وکړی نو (نجاشي) یوه ورځ دغه مسلمانان خپل حضور ته وروغوښتل او څه پوښتنی ئی له دوی څخه وکړی او د مسیح علیه السلام په نسبت ئی هم د دوی عقیدی ځان ته ښکاره کړی، حضرت جعفر رضی الله تعالیٰ عنه د «مریم» د سورت څوآیتونه ورته ولوستل، او خپلی عقیدی بی په صاف دول (طریقه) وربیان کړی په (نجاشي) ئی دیر زیات تاثیر وکړ او اقرار ئی وکړ «څه شیان چه د حضرت مسیح علیه السلام په نسبت بیان فرمایلی شوی دی، بیخی رښتیا او بالکل صحیح دی» (نجاشي) د پخوانیو کتابونو له بشارتونو سره سم محمد صلی الله علیه وسلم آخرالزمان نبی ومانه دا قصه اوږده ده لنده ئی دا چه له هجرت څخه څو کاله وروسته د حبشي باچا یوه جرګه (چه پر اویا تنو جدیدالاسلامو عیسائیانو

مشتمله وه) د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم اقدس خدمت ته ولیږله کله چه دا جرګه مدینې منورې ته ورسیده او د قرآن کریم له اوریدلو څخه خوندوره شوه نو د الٰهي کلام له اوریدلو څخه دوی ته زیات رقت پیدا شو او په ژړا شول او په داسې حالت کښې چه د دوی له سترګو اوښکې بهیدې پر ژبو ئې د «ربنا آمنا» کلمات جاري وو.

په دې آیتونو کښې د همغې جرګې حال بیان شوی دی خو هیڅ خبر نه دی ورکړی شوی چه تل به د عیسائیانو او یهودانو او مشرکانو او د نورو تعلقات له اسلام او مسلمینو سره تر قیامته پورې هم داسې پاتې کیږي، نن ورځ په هغو کسانو کښې چه عیسائیان بلل کیږي قسیسان او رهبانان او متواضعان او نرم مزاجه کسان له سره نشته او بیخي داسې سرې نه دي پاتې چه د الله تعالیٰ د کلام له آوریدلو څخه دوی ته رقت پیدا، او له سترګو څخنې ئې اوښکې وبهیږي کله چه د هغه ﴿ اَقْرَبَهُمْ مَّوَدَّةً ﴾ علت له سره نشته چه په ﴿ ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيْسِيْنَ ﴾ کښې بیان فرمایل شوی دی نو معلول یعنې «قرب المودة» به ولې موجود وي؟

په هر حال هغه اوصاف چه د نبوی عصر د عیسائیانو، یهودانو او مشرکانو په باره کښې بیان شوي دي، هغه هر کله او هر چیرې او په هره اندازه سره چه موجود شي د هغو په نسبت دې له اسلام او مسلمینو سره د دوی عداوت او محبت هم قیاس کړی شي!

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُحَرِّمُوْا طَيِّبٰتِ مَاۤ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوْا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ ﴿۸۷﴾ وَكُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلٰلًا طَيِّبًا ۪ وَّاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْۤ اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُوْنَ ﴿۸۸﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) مه حراموئ تاسې پاک لذیذ له هغو شیانو نه چه حلال کړي دي الله له پاره ستاسې او مه کوئ تیرې تاسې (له حدودو د الله) بیشکه چه الله نه خوښوي تیریدونکي له حدودو. او خورئ تاسې له هغه څیزه چه رزق (روزي) درکړې ده تاسې ته الله (چه) حلاله پاکیزه (ده) او وویریږئ له الله څخه هغه (الله) چې تاسې پرې ایمان لرونکي یئ!

تفسیر: د دې سورت په شروع کښې د«عهدونو د ایفاء» له تاکید نه وروسته د حلالو او حرامو بیان شروع شوی ؤ، په همغه ضمن کښې د خاصو مناسباتو له امله (وجې) (چه مونږ د هغو ذکر ځای په ځای کړی دی) د نورو ګټورو مضامینو سلسله شروع شوې ده، «الشئ بالشئ یذکر - خبره له خبرې څخنې پیدا کیږي» اوس نور تول استطرادي مضامین ئې تمام کړل، د دې سپارې د

اولي رکوع د ربط له کبله (وجی) بیا د بحث اصلي موضوع ته رجوع کیږی او لطف په دی کښي دی چه له دی رکوع سره متصل په پخواني رکوع کښي کوم مضمون چه تیر شوی دی، له هغه سره هم د دی رکوع مضمون په پوره دول (طریقه) سره ربط لری، ځکه چه په پخوانی رکوع کښي د یهودانو او نصرانیانو فضیحتونه (رسوائی) او خرابی چه بیان کړی شوی د پوهانو په نزد د هغو خلاصه دوه شیان وو یعنی په دنیوی لذاتو او شهواتو او حرام خوړلو کښي د یهودانو انهماک چه د «تفریط فی الدین» سبب شو. او په دین کښي د نصرانیانو غلو او افراط چه بالاخره په «رهبانیت» او نورو منتهي شو. بلا شبه د «رهبانیت» په شان دینداری ته ښائی د دیانت وبا وویل شي اگر که د نیت او اصلي منشاء په اعتبار فيالجمله محمود ګانه (ګنرل) شی، نو ځکه ﴿ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا ﴾ من وجه د مدح په معرض کښي وړاندی کړی شوی دی، لیکن څرنګه چه دا دول (طریقه) تجرد او ترک الدنیا د هغه عظیم مقصد او د قدرت د قانون په لاره کښي حائل ؤ، چه د عالم پیدا کوونکی د هغه مراعات د کائناتو په تخلیق کښي فرمایلي دی نو ځکه عالم نیوونکی دین ته (چه په ابدی دول (طریقه) سره د ګردو انسانانو د دارینو د فلاح او د معاش او معاد د اصلاح متکفل دی) ضروری وه چه د عبادت په دی دول (طریقه) مبتدعانه (نوی بدعت) لاره باندی تنقید او سخت اعتراض وکړی.

هیڅ یو آسمانی کتاب تر نن پوری داسی جامع، معتدل او فطری تعلیم د انسانی ترقیاتو د هری شعبی په نسبت نه دی وړاندی کړی لکه چه په دغو دوو آیتونو کښي د قرآن کریم له خوا وړاندی شوی دی. په دی آیتونو کښي الله تعالیٰ مسلمانان په صاف دول (طریقه) سره له دی نه منع کړی دی چه دوی کوم لذیذ، حلال او طیب شی په خپلو ځانونو عقیدتاً یا عملاً حرام وګرځوی، نه یواځی هم دا بلکه دوی ته الله تعالیٰ له حلالو او طیبو نعمتونو څخه د متمتع کیدلو ترغیب هم ورکړی دی ـ مګر سره له سلبی او ایجابی شرطونو (۱) چه اعتداء (حد نه تجاوز) ونه کړی، او له حده تیر نه شی. (۲) چه تقویٰ اختیار کړی او له الله جل جلاله وویریږی.

د اعتداء (حد نه تجاوز) دوه مطلبه کیدی شی له حلالو شیانو سره لکه د حرامو په شان معامله کول. او د نصرانیانو په شان په رهبانیت کښي مبتلا کیدل ـ یا د لذائذو او طیباتو په متمتع کیدلو کښي د اعتدال له حده تیریدل ـ تر دی چه په لذتونو او شهوتونو کښي داسی لګیا او منهمک کیدل چه د یهودانو په شان یواځی دنیوی ژوندون خپل مقصد او مطمح نظر وګرځوی.

الغرض د غلو (مبالغی) او جفا او افراط او تفریط په منځ کښي یوه متوسطه او معتدله لاره اختیارول په کار دی. نه په دنیوی لذتونو کښي د دوبیدلو اجازه شته، او نه د«رهبانیت» له لاری د مباحاتو او طیباتو پریښودل په کار دی. د «رهبانیت» له لاری قید مو ځکه کیښود. چه په ځینو وختونو کښي د بدنی یا نفسی علاج له امله (وجی) له کوم مباح څخه پرهیز کول په عارضی دول (طریقه) سره په ممانعت کښي داخل نه دی او هم دا راز (قسم) مسلمان په تقویٰ سره مامور دی چه د هغی معنی دا ده چه له الله جل جلاله څخنی وویریږی او له ممنوعاتو څخنی اجتناب وکړی. له تجربی څخه معلومه شوی ده چه د ځینو مباحاتو استعمالول په ځینو وختونو

کښې د کوم حرام یا ممنوع شی ارتکاب ته مفضی کیږی. د داسی مباحاتو پریښودل نه د عهد یا تقرب او قسم (لوړی) په توګه (طور) سره بلکه د احتیاط په دول (طریقه) ښه دی. که کوم سړی ئی په کوم وخت کښې سره د اباحت له اعتقاده ترک کړی نو دغه «رهبانیت» نه دی بلکه په ورع او تقویٰ کښې شامل دی. **«لایبلغ العبد ان یکون من المتقین حتّٰی یدع مالاباس به حذراً ممابه باس. الترمذی»** الحاصل د اعتداً ترک او د تقویٰ د اختیار د قید له ملحوظ سره له هر قسم طیباتو څخه استفاده کیدی شی او د ژوندانه په هر اړخ کښې د پرمختګونو وورنه پرانیتلی دی.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ

نه نیسی تاسی الله په لغوه سره په قسمونو ستاسی کښې.

تفسیر: یعنی پر دوی په دنیا کښې څه کفاره نشته، لکه چه په «منعقد یمین» کښې واجبه ده. د«لغو» او بیهوده قسم تفسیر په (۲) جزء د البقرة په (۲۲۵) آیت (۲۸) رکوع کښې پخوا لیکلی شوی دی، څرنګه چه پاس د طیباتو د تحریم ذکر ؤ، او تحریم هم یو قسم «یمین» دی نو ځکه اوس د «یمین» د احکامو ذکر کیږی

وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُّمُ الْاَيْمَانَ ۚ
فَكَفَّارَتُهٗٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسٰكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُوْنَ
اَهْلِيْكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ ۭ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ۭ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ ۭ وَاحْفَظُوْٓا
اَيْمَانَكُمْ ۭ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۸۹﴾

ولیکن نیسی تاسی په (ماتولو د) هغه (عهد) سره چه کلک کړی وی تاسی قسمونه (پر هغه په قصد د زړه سره) نو کفاره (د ماتولو) د دی (قسم) طعام ورکول دی لسو مسکینانو ته له اوسطی (درجی) د هغو خوړو چه طعام ورکوئ تاسی (په هغه سره) کورنیو خپلو ته یا جامی ورکول دی دغو (لسو

مسکینانو) ته یا آزادول د (یوی) غاړی دی (د مرئی) نو هر څوک چه ونه مومی (له دغو درو واړو کفاراتو یو هم) نو روژه نیول د درو ورځو دی دا (مذکور شیان) کفارت د قسمونو ستاسی دی کله چه قسم یاد کړئ تاسی (او بیا ئی مات کړئ) او ساتئ تاسی قسمونه خپل (له هر قسم نقصانه)، هم داسی (چه د یمین احکام ئی بیان کړل) بیانوی الله تاسی ته آیتونه خپل له پاره د دی چه شکر وکاږئ په دی نعمت او احسان او شرعی بیان

تفسیر: یعنی له قسم ماتولو څخه وروسته کفارت اوری چه هغه یو له دغو څلورو واړو کارونو څخه دی

(۱): طعام ورکول دی لسو تنو مسکینانو ته په طعام ورکولو کښی اختیار لری چه لس تنه مسکینان په خپل کور کښی میلمانه کوی او مړوی ئی یا د «فطر» د صدقی په اندازه هر مسکین ته غله یا د هغی قیمت ورکوی (له اوسطی نه د دوو وختو طعام مراد دی، سره د (نکلی - کتغ) څکه چه اعلیٰ ئی (۳) وخته سره له نورو لوازمو دی او ادنٰی ئی یو وخته سپوره دوډی ده).

(۲): داسی جامه ورکول دی چه په هغی سره د مسکین د بدن اکثره برخه پټه شی مثلاً کمیس (قمیص)، یا پرتوګ یا تیکری (یا هغه چه د عورت ستر راولی او لمونځ پری وشی).

(۳): د یوه مریی آزادول دی، په دغه کښی ایمان شرط نه دی (مومن وی که کافر او په دغو درو واړو کښی سړی مخیر دی چه هر یو کوی.)

(٤): روژه نیول دی چه متواتر پرله پسی دری ورځی دی روژه ونیسی، د ﴿فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ﴾ د نه میندلو څخه مراد دا دی چه د نصاب خاوند نه وی. کما فی روح المعانی ﴿وَاحْفَظُوْٓا اَيْمَانَكُمْ﴾ او ساتئ تاسی قسمونه خپل یعنی اول خو د قسم له کولو څخه ژبه وساتئ. او که ئی کله وکړئ او په ماتولو کښی ئی خیر نه ؤ نو بیا ئی له ماتولو څخه وساتئ او که درڅخه مات شو نو بیا ئی د کفارت له ترک کولو څخه وساتئ په بل عبارت د قسمونو حفاظت دا دی چه پر هری خبری بی له ضرورته قسم ونه خوری چه دغه ښه عادت نه دی او که قسم ئی وکړ نو تر مقدوره دی وساتی (که په ماتولو کښی ئی خیر وی مات دی کړی او کفاره دی ورکړی!) او که له کومه سببه ئی مات کړی نو کفارت دی ادا کړی، دا ګرد (تول) شیان د یمین په حفاظت کښی داخل دی. ﴿كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ﴾ الآیة - هم داسی چه د یمین احکام ئی بیان کړل بیانوی الله تاسی ته آیتونه خپل له پاره د دی چه شکر وکاږئ تاسی په دی نعمت او احسان د شرعی بیان دا څومره لوی احسان دی کله چه موږ له طیباتو څخنی مخ واړاوه الله تعالیٰ موږ ته له دغه مخ اړولو څخه منع وکړه، او که چا په غلطه سره په خپل ځان «طیبات» حرام کړل، نو د یمین (قسم) له حفاظت سره د هغو د حلالیدلو طریقه ئی هم راښودلی ده.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ فَاجْتَنِبُوْهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿٩٠﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو) بیشکه هم دا خبره ده چه شراب او قمار او بتان او غشي (د فال، دا څلور واړه تول) پلیت دی له کار د شیطان څخه دی نو ځان وساتئ تاسی له دی څخه له پاره د دی چه نجات ومومئ تاسی (په دی ځان ساتلو سره)

تفسیر: د «انصاب» او د «ازلام» تفسیر په (٦) جزء د (المآئدة) د سورت په (٣) آیت په اوله رکوع کښی د ﴿ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوْا بِالْاَزْلَامِ ﴾ په ذیل کښی تیر شو، له دی آیت څخه پخوا هم ځینی آیتونه د شرب الخمر (شراب څښلو) په نسبت نازل شوی وو اول دا آیت نازل شوی ؤ ﴿ يَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيْهِمَاۤ اِثْمٌ كَبِيْرٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَاِثْمُهُمَاۤ اَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا ﴾ (٢) جزء د البقرة (٢١٩) آیت (٢٧) رکوع اگر که په دغه آیت کښی هم د خمر د تحریم په لوری صریحه اشاره شته ـ مگر ځرنگه چه په هغه کښی په صاف طور سره د خمر د پریښودلو حکم نه ؤ. نو ځکه حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه د هغه له اوریدلو څخه وروسته وویل «**اللهم بين لنابياناشافيا**» وروسته له دی نه بل آیت راغی ﴿ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكٰرٰى ﴾ الآية ـ (٥) جزء د النسأ (٤٣) آیت (٧) رکوع، په دی کښی هم د خمرو د تحریم تصریح نه وه، اگر که د نشي په حالت کښی له لمانځه ځنی ممانعت شوی دی او دغه قرینه وه په دی خبری باندی چه غالباً دا شی عنقریب بیخی حرام کیدونکی دی. مگر ځنگه چه په عربو کښی د شرابو د څښلو رواج ډیر زیات ؤ، او له هغو څخه دفعتاً ځان ژغورل (بچ کول) د مخاطبینو په لحاظ سهل او آسان نه ؤ نو ځکه په نهایت حکیمانه دول (طریقه) سره ئې متدرجاً ړومبی د شرابو نفرت په زړونو کښی ورواچاوه او بیا ورو ورو د تحریم له حکم سره ئې مأنوس کړل. لکه چه حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه د دی دوهم آیت له اوریدلو څخه بیا هغه الفاظ تکرار کړل چه «**اللهم بين لنابياناً شافيا**» خو د (المآئدة) دا آیتونه چه مونږ ئې په تلاوت سره اوس مشرف یو له ﴿ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنَّمَا الْخَمْرُ ﴾ څخه تر ﴿ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّنْتَهُوْنَ ﴾ پوری نازل شول چه د بت پرستی په شان په دی کښی په ډیر صاف او ښکاره دول (طریقه) سره له دی ناولي او مردار شي څخه د اجتناب کولو هدایت راکړی شوی دی. لکه چه حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه د ﴿ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّنْتَهُوْنَ ﴾ له اوریدلو څخه وروسته په زوره ناری کړی «**انتهينا انتهينا يا ربنا!**» او خلقو د شرابو چاټی گانی ماتی کړی، او شرابخانی له شرابو څخه تشي شوی. د مدینی منوری په کوڅو کښی لکه د باران اوبه شراب وبهیدل، تولو عربو دغه ناولي او مردار شراب پریښودل، او د رباني معرفت، او د نبوی اطاعت او محبت له طهورو شرابو څخه مخمور شول، او د دی ام الخبائث په مقابل کښی د محمد صلی الله علیه وسلم

جهاد داسی کامیاب شو، چه د هغه بل کوم نظیر په تاریخ کښې نشي پیدا کیدی. د الله تعالیٰ دی قدرت ته وگورئ! دغه شي چه د پاک قرآن له خوا په دومره شدت، له ډیرو پیړیو را په دی خوا منع کړی شوی دی، نن ورځ له گردو (تولو) څخه زیاتو شراب څښونکو هیوادونو (لکه امریکه او نور هم) د هغو خرابي ورانی او ضرر محسوس کړی دی او د شرابو په تقلیل او امحاء کښې زیار (محنت) او کوښښ کوی - فلله الحمد والمنه.

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَٰنُ أَن يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَٰوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَوٰةِ فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ ﴿٩١﴾

بیشکه چه هم دا خبره ده، غواړی شیطان چه واچوی په منځ ستاسی کښی عداوت (دښمنی) او بغض (کینه) په څښلو) د شرابو کښی او (کولو د) قمار کښی او واړوی تاسی له یاده د الله او له لمانځه څخه نو آیا یئ تاسی منع کیدونکی (اوښتونکی له دی بدو کارونو؟ بلکه واوړئ)

تفسیر: کله چه د شرابو د څښلو له اثره د سړی عقل او سد (هوش) له سر څخه لاړ شي نو ډیر څلی شرابیان د لیونیانو په شان په خپلو منځو کښې جنگونه او جگړی سره کوی او یو له بل سره وهی تر دی چه په ځینو وختونو کښی له سد کیدلو څخه وروسته هم د جنگ آثار په دوی کښی پاتی وی او یو له بل سره عداوتونه او عنادونه کوی. هم دغه حال بلکه له دی څخه زیات د قمار (جواری) دی. د قمار په وړلو او بایللو کښی سختی جگړی، منازعی او فسادونه پیښیږی، چه د هغو په وسیله شیطان ته ښه موقع د شور ماشور اچولو له پاره په لاس ورځی، دا خو ئی ظاهری خرابی شوه باطنی نقصان ئی دا دی چه د هسی شیانو په مشغولیدلو سره انسان د الله تعالیٰ له یاد او عبادت څخه بیخی غافلیږی او د دی خبری دلیل مشاهده او تجربه ده، شطرنج کوونکو ته وگورئ چه نه یواځی لمونځ بلکه خوراک او څښاک او ژوندون او کور او کهول ئی هم له یاده وتلی وی. کله چه دا شیان د داسی ظاهری او باطنی نقصانونو لرونکی دی، نو آیا یو مسلمان به د دی شیانو له اوریدلو او پوهیدلو څخه وروسته بیا هم تری ځان نه ژغوری (بچ کوی)؟ بلکه و دی ژغوری (بچ د کړی)!

فائده: په دغو دواړو آیتونو کښی د شرابو او قمار د حرمت تائید او تاکید په لس دوله (قسمه) شوی دی

(۱): دا چه جمله ئی په «انما» سره شروع فرمایلی ده تاکید فائده کوی.

(٢): د بت پرستی په شان ئی وفرمایل.
(٣): پلیت ئی وبلل.
(٤): د شیطان عمل ئی وباله.
(٥): د اجتناب امر ئی تری صادر کړ.
(٦): دا چه اجتناب ئی د نجات سبب دی.
(٧): دا چه د بغض، عداوت او کینی موجب دی.
(٨): دا چه د خدای له ذکر او یاد څخه ګرځوونکی دی.
(٩): دا چه حصاروونکی دی له لمانځه.
(١٠): دا چه صریح امر صادر شوی دی چه د شرابو له څښلو او قمار وهلو څخه واوړئ!

وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَاحْذَرُوْا ۚ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوْٓا اَنَّمَا عَلٰى رَسُوْلِنَا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿٩٢﴾

او ومنئ تاسی (حکم د) الله او ومنئ تاسی (حکم د) رسول (د الله) او وساتئ تاسی (ځان له مخالفت د دوی) پس که وګرځیدلئ تاسی له احکامو د دوی) نو پوه شئ چه بیشکه هم دا خبره ده چه پر رسول زمونږ (محمد) هم دا رسونه (د پیغام) ده ښکاره (روښان په ښه وجه سره).

تفسیر: یعنی که د یوه شی ګټی او ضررونه تاسی نشئ احاطه کولی نو بیا هم د الله تعالیٰ د احکامو امتثال وکړئ او د الهٰی قانون له تخلفه ځان وساتئ! او که مو ځانونه تری ونه ساتل نو زمونږ رسول الهٰی احکام او قوانین تاسی ته په ښکاره ډول (طریقه) سره دررسولی دی، د تخلف نتیجی ته تاسی په خپله فکر وکړئ! چه څه به کیږی؟ د هغه اضرار یقیناً تاسو ته رسیدونکی دی.

لَيْسَ عَلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جُنَاحٌ فِيْمَا طَعِمُوْٓا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوْا ثُمَّ اتَّقَوْا وَّاَحْسَنُوْا ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٩٣﴾

نشته پر هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی وی او کړی ئی وی ښه (عملونه) هیڅ گناه په هغه شی کښی چه خوړلی دی دوی (له حرمت څخه پخوا) کله چه راتلونکو څخه ځان وساتی او تینګ وی په ایمان کښی او کوی ښه (عملونه) بیا ځان تینګ کړی (له محرماتو) او ایمان راوړی (په تحریم د محرماتو هم) بیا (وروسته له هغه) پرهیز کوی (له شبهاتو هم) او احسان کوی (له خلقو سره یا ښه کړی گرد (تول) اعمال خپل) او الله خوښوی نیکی کوونکی (نو ښه جزا ورکوی)

تفسیر: په نهایت قوی او صحیحو احادیثو کښی راغلی دی کله چه د خمر د تحریم آیتونه نازل شول نو اصحاب کرام رضی الله تعالیٰ عنهم سؤال وکړ چه «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم) د هغو مسلمانانو احوال به څه وی چه د تحریم له حکم څخه پخوا ئی شراب څښلی او په همغه حالت کښی مړه شوی دی؟» مثلاً هغه ځینی اصحاب چه شراب ئی څښلی وو او د «احد» په غزا کښی شریک شوی وو او په هغه حالت کښی په شهادت ورسیدل چه په معده کښی ئی شراب هم موجود و نو د دوی په ځواب کښی دا آیت نازل شو. د الفاظو له عموم او د نورو روایاتو له کتلو څخه د دی آیت مطلب دا دی هغه کسان چه د ایمان او د نیک کار او صالح عمل خاوندان وی ژوندی وی که مړه هغوی ته د یوه مباح شی په خوړلو کښی د اباحت په وخت کښی هیڅ مضایقه نشته خصوصاً هغو کسانو ته چه په عامو احوالو کښی په تقویٰ او د ایمان په خصائلو سره متصف وی. او بیا په هم دی خصائلو کښی ئی پرله پسی ترقی کړی وی تر دی چه د ایمان او تقویٰ په مدارجو کښی ئی دومره ترقی کړی وی چه د احسان تر مرتبی پوری رسیدلی وی چه هغه د یوه مؤمن په روحانی ترقیاتو کښی د انتهائی ترقیاتو مقام کیدی شی. او هغه ځای ته د رسیدلو څخه وروسته حق تعالیٰ له داسی بنده سره خصوصی مینه کوی **(وفی حدیث جبریل: الاحسان ان تعبدالله کانک تراه)** نو هغه متقی او پاک اصحاب چه په ایمان او تقویٰ کښی ئی خپل عمرونه تیر کړی دی او د احسان نسبت ئی حاصل کړی دی، او د الله تعالیٰ په لاره کښی شهیدان شوی دی، د هغو په نسبت د داسی خلجانونو او توهماتو د پیدا کیدلو له سره ضرورت او امکان نشته، چه دوی د داسی یوه شی له استعمالولو څخه وروستو له دنیا انتقال وکړ چه په هغه وخت کښی نه ؤ حرام مگر وروسته حرام شو. محققینو لیکلی دی چه د تقویٰ (یعنی له هغو شیانو څخه اجتناب کول چه دین ته ضرر رسوی) له پاره څو درجی دی او د ایمان او یقین مراتب هم د قوت او ضعف په لحاظ تفاوت سره لری. له تجربو او شرعی نصوصو څخه ثابته ده څومره چه سړی په ذکر او فکر په صالح عمل او په جهاد فی سبیل الله کښی ترقی وکړی په همغه اندازه د الله تعالیٰ خوف او زړه ئی د ده د عظمت او جلال له تصوره معمور او ایمان او یقین ئی مضبوط او مستحکم کیږی د سیرالی‌الله مراتبو او د هغه ترقی او عروج ته په هم دی آیت کښی د تقویٰ او ایمان په تکرار سره اشاره وشوه. او د سلوک آخری مقام

«احسان» او د ده ثمری ته ئی هم تنبیه وفرمایله. او د هغه سؤال په نسبت چه د اصحابو په باره کښې کړی شوی ؤ په یوی عامی او تامی ضابطی د هغه ځواب ورکړی شوی دی او په داسی یوه عنوان سره ځواب ورکړی شوی دی چه په هغه کښې د هغو مرحومانو د فضیلت او منقبت په لوری هم یوه لطیفه اشاره شوی ده د صحیحو احادیثو په ذخیره کښې دوه داسی ځایونه دی چه اصحابو کرامو رضی الله تعالیٰ عنهم داسی پوښتنې کړی دی.

(۱): هم دا د خمر د تحریم په متعلق (چه پاس تیر شو.)

(۲): د قبلی د تحویل په وخت کښې چه «یا رسول الله! هغه مسلمانان چه پخوا د قبلی له تحویل څخه وفات شوی دی، او یو لمونځ ئی هم د بیت الحرام په لوری نه دی کړی، د هغو د لمنځونو حال به څرنګه وی؟» د دی پوښتنې په ځواب کښې دا آیت نازل شو ﴿ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾ (۲ جزء د البقرة (۱۴۳) آیت ۱۷ رکوع) له غور کولو څخه معلومیږی چه هم دا دوه مسئلی دی چه د هغو په نسبت د داسی صاف او ښکاره حکم له نازلیدلو څخه پخوا، ډیر واضح او قطعی آثار او قرائن موجود ؤ چه د هغو په لیدلو سره اصحاب کرام رضی الله تعالیٰ عنهم هر وخت د صریح حکم د نزول په انتظار کښې وو. د خمر په متعلق اوس مونږ څو داسی روایتونه نقل کړل چه زمونږ دا دعوی په هغو ښه ثابتیږی. او د «تحویل القبلی» په نسبت د قرآن کریم آیات ﴿ قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا ﴾ چه د سیقول په شروع (د البقرة ۱۴۴ آیت ۱۷ رکوع) کښې تیر شو، خبر ورکوی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم هر وخت منتظر ؤ، چه د«تحویل القبلی» حکم به کله نازلیږی؟ او ښکاره ده چه داسی واضح حالات له اصحابو څخنی پټ پاتی کیدی نشول، نو ځکه د «تحویل القبلی» خبره کله چه یوه سړی د کومی کوڅی مسجد ته واوروله نو ګردو (تولو) لمونځ کوونکو د هم دی خبر واحد په آوریدلو سره د بیت المقدس په ځای (د بیت الحرام) په لوری مخونه واړول، او لمنځونه ئی ادا کړل، حال دا چه د بیت المقدس استقبال هغو ته په قطعی ډول (طریقه) سره معلوم ؤ او ظنی خبر واحد د قطعی خبر ناسخ کیدی نشی. نو ځکه د اصولو علماؤ تصریح کړی ده چه هغه خبر واحد چه په قرائنو مشتمل وی د محفوف‌بالقرائن‌توب (په قرائنو کښې د پتوالی) له سببه قطعی ګڼلی کیږی نو هغه آثار او قرائن چه په حتمی ډول (طریقه) سره خبر ورکوی چه د«تحریم الخمر» د (شرابو حرمت) یا د «تحویل القبلی» حکم نن یا سبا رارسیدونکی دی، ګواکی د حکم له نزول څخه پخوا هغو قرائنو او اماراتو اصحاب رضی الله تعالیٰ عنهم د حضرت الٰهی له مرضی څخه فی‌الجمله مطلع کړی ؤ- نو ځکه په دی دواړو مسئلو کښې د حکم له نزوله پخوا د هغه حالت په نسبت پوښتنې کول د استبعاد محل کیدی نشی خصوصاً د خمر په نسبت چه د هغو د ممانعت واضح اشارات په ﴿ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ﴾ او نورو کښې شته والله سبحانه وتعالیٰ اعلم.

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهٗٓ اَيْدِيْكُمْ وَ رِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَّخَافُهٗ بِالْغَيْبِ ۚ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۹۴﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) خامخا ازمویی تاسی هرومرو (خامخا) الله په یوه شی له ښکاره (په وخت د احرام کښی) چه رسیږی (ځینو د) هغو ته لاسونه ستاسی (چه واړه دی) او (ځینو د هغو ته) نیزې ستاسی (چه غټ دی. دغه ازمیښت کوی) دپاره د دی چه ښکاره (معلوم) کړی الله هغه څوک چه ویریږی له ده په غیب سره (بی له لیدلو او بیل ئی کړی د ضعیف الایمان څخه) نو هر هغه چه له حده تیری وکړی (په کولو د ښکار په احرام کښی) پس له دی (منعی له ښکاره) نو دی ده ته عذاب دردناک

تفسیر: په ړومبنی رکوع کښی ئی له «تحریم الطیبات» او له «اعتداء» څخه منع فرمایلی وه او پکښی د ځینو شیانو د اجتناب حکم ئی ورکړی ؤ چه په دائمی ډول (طریقه) سره حرام دی په دی رکوع کښی د ځینو هغه شیانو له ارتکابه منع کړی شوی ده چه دائمی حرمت په کښی نشته بلکه له ځینو احوالو او اوضاعو سره مخصوص دی، یعنی د احرام په حالت کښی د ښکار له نه کولو څخه مطلب دا دی چه د الله تعالیٰ له طرفه په مطیعو او امر منونکو بندګانو دغه امتحان دی چه دوی د احرام په حالت کښی کله چه له ښکاره سره مخامخ شی او په آسانی سره د هغه په ویشتلو او نیولو هم قادر وی، نو څوک دی چه بی له لیدلو څخه له الله تعالیٰ څخه وویریږی او د هغه د حکم امتثال وکړی؟، او له اعتداء (د الٰهی احکامو له تجاوز کولو) څخه د الٰهی سزا له امله (وجی) وویریږی؟
د اصحاب السبت قصه (په اول جزء د البقرة په (٦٥) آیت (٨) رکوع کښی) تیره شوی ده چه حق تعالیٰ خاص د شنبی (خالی) په ورځ کښی دوی د ماهی (کب) له ښکاره منع کړی وو، مګر دوی په مکر او حیلو له هغه حکم څخه غاړه وغړوله او له خپله حده ئی تیری او تجاوز وکړ، الله تعالیٰ پر دوی ډیر رسوا کوونکی عذاب نازل کړ، په دی ډول (طریقه) سره حق تعالیٰ له محمدی امت څخه هم لږ څه امتحان په دی مسئله کښی واخیست چه د احرام په حالت کښی ښکار ونه کړی (د حدیبیی) په موقع کښی کله چه دا حکم نازل شوی ؤ نو ښکار دومره ډیر او نژدی ؤ چه په لاسونو او نیزو سره هم د هغو اخیستل او وژل ممکن ؤ، مګر د رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم دا په ثبوت ورسوله چه د الله تعالیٰ په داسی امتحان کښی هم هیڅ یو قوم د دوی په اندازه نشی بریالی (کامیاب) کیدی. د «**لیعلم الله**» له لفظ څخه چه د باری تعالیٰ د علم د حدوث توهم پیدا کیږی د هغه د ازالی له پاره (په دوهم جزء د

البقرة (۱٤۳) آیت (۱۷) رکوع د ﴿ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَّتَّبِعُ الرَّسُوْلَ ﴾ تفسیر ولوستل شی!

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ
حُرُمٌ ؕ وَمَنْ قَتَلَهٗ مِنْكُمْ مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ
يَحْكُمُ بِهٖ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ هَدْيًا بٰلِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ
مَسٰكِيْنَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوْقَ وَبَالَ اَمْرِهٖ ؕ عَفَا اللّٰهُ
عَمَّا سَلَفَ ؕ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿۹۵﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) مه وژنئ تاسی ښکار حال دا چه تاسی محرمان اوسئ او هر هغه چه ووژنی دا (ښکار) له تاسی څخه په قصد سره نو (پری) بدل دی په مثل د هغه چه وژلی (یی) دی له چارپایانو څخه چه حکم به کوی په هغه سره دوه خاوندان د عدل (انصاف) له تاسی (مسلمانانو) ځنی په دی حال چه هغه (د بدل حیوان) د نذر په ډول (طریقه) ورسولی شی کعبی ته یا (پری کفاره ده طعام د (څو تنو) مسکینانو یا په برابری د هغه (طعام) روژه نیول دی له پاره د دی چه وڅکی سختی د عمل خپل عفوه کړی ده الله له هغه شی چه پخوا تیر شوی دی او هر هغه چه بیرته وګرځیده (ښکار کولو ته په احرام کښی) نو بدل به واخلی الله له ده څخه او الله ښه قوی غالب دی (په انفاذ د احکامو) څیښتن (خاوند) د بدل اخیستو دی (له مجرمینو نه).

تفسیر: یعنی مه وژنئ ای مؤمنانو! ښکار کله چه تاسی په احرام کښی اوسئ! یعنی هر هغه حیوان چه له تاسی څخه ترهیدونکی وی غوښه ئی حلاله وی او که حرامه بی له تپوس، غت کارغه، لړم، موږک او خوږونکی شی چه د دی پنځو واړو قتل په احرام کښی هم روا دی. او په یو روایت کښی د لړم په ځای مار، او د سپی په ځای لیوه راغلی دی. او هر څه چه میاشی، وریږی، کنی، شمشتی او میږی دی، زمونږ د حنفیانو په مذهب عفوه دی «(احمدی)» د دی په متعلق ځینی احکام په (٦) جزء د المآئدة په (۱۱) آیت (۱۱) رکوع کښی هم تیر شوی دی.
﴿ وَمَنْ قَتَلَهٗ مِنْكُمْ مُّتَعَمِّدًا ﴾ او هر هغه چه ووژنی دا ښکار له تاسی په قصد سره له دغه قصد

شخه دا مطلب دی چه خپل احرام ئی په یاد وی او په دی هم مستحضر وی چه د احرام په حالت کښی ښکار جائز نه دی دلته ئی یواځی د«متعمد»حکم وفرمایه چه د ده د فعل سزا دا ده. او الله تعالیٰ کوم انتقام چه آخلی هغه بیل دی لکه چه په ﴿ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ ﴾ سره ئی تنبیه وفرمایله او که په هیره سره ئی ښکار وکړ نو سزا ئی هم دغه ده یعنی «هدی» یا «طعام» یا صیام هو! الله تعالیٰ له ده ځنی انتقامی سزا نه اخلی. زمونږ د حنفیانو په نزد که په احرام کښی ښکار ونیوه شو نو خوشی کول ئی فرض دی که ئی وواژه نو دوه د بصیرت او تجربی خاوندان دی قیمت کړی. او له همغه قیمت سره دی برابر یو حیوان واخلی (مثلاً پسه، غوئی اوښ او نور) او کعبی شریفی ته نژدی یعنی د حرم حدودو ته دی ورسوی! او هلته دی ذبح کړی او په خپله دی له هغه شخه نه خوری! یا په هغه قیمت سره دی غله واخلی! او هر محتاج ته دی د صدقة الفطر په اندازه تقسیم کړی! یا پر شومره محتاجانو چه رسیږی د هغو له شمیر سره برابر دی روژی ونیسی! ﴿ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ ﴾ عفوه کړی ده الله له هغه شی چه پخوا تیر شوی دی یعنی د حکم له نزوله پخوا، یا ړومبی له اسلامه د جاهلیت په زمانه کښی که چا داسی حرکت کړی وی نو اوس الله تعالیٰ شه سزا نه ورکوی. حال دا چه له اسلامه پخوا هم عربو د احرام په حالت کښی داسی ښکار کول ډیر بد گانه ـ نو ځکه پر هغه هم مؤاخذه بیځایه نه وه چه هغه شی چه ستاسی د زعم سره سم هم په جرائمو کښی داخل ؤ د هغه ارتکاب ولی کړی شوی دی؟ ﴿ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴾ او الله ښه قوی غالب دی په انفاذ د احکامو، خیښتن (خاوند) د بدل اخیستو دی له مجرمینو شخه یعنی نه کوم مجرم د ده د قدرت له قبضی شخه تښتیدلی شی، او نه الله جل جلاله د عدل او حکمت په اقتضاء له هغو جرائمو ځنی چه د سزا ورکولو وړ (لائق) دی تیریدونکی دی (مګر هغه چاته چه اراده وفرمائی.)

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۖ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾

حلال کړی شوی دی تاسی ته (ای مسلمانانو) ښکار د بحر او طعام د بحر له پاره د نفع اخیستو ستاسی او دپاره د (نورو) مسافرانو (چه وچ ئی کاندی) او حرام کړی شوی دی په تاسی ښکار د وچی شو چه اوسئ تاسی محرمان او وویریږئ تاسی له الله هغه چه هم ده ته به ورتول کړل شئ (په جمع به وروستی شئ) تاسی

تفسیر: حضرت شاه صاحب لیکی «په احرام کښی د دریاب ښکار یعنی ماهی (کب) حلال دی او د سیند خواړه یعنی هغه ماهی چه له اوبو ځنی بیل او مړ شوی وی او ده هغه نه وی نیولی،

هم حلال دی الله تعالیٰ وفرمایل چه دا مو ستاسي د فائدی له امله (وجی) روا کړی دی. بیا دی څوک داسي ګومان ونه کړی چه دا د حج په طفیل حلال شوی دی. وئی فرمایل چه د نورو ګردو (تولو) مسافرانو د فائدی له پاره ماهی اګر که په تالاؤ کښی وی هغه هم د سیند د ښکار حکم لری. دا د ښکار حکم معلوم کړی شو. په احرام کښی (د مکی معظمی) په لوری قصد دی چه په هغی او د هغی په شاو خوا کښی تل ښکار کول حرام دی. بلکه هلته د ښکار ویرول او تښتول هم حرام دی».

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيٰمًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَآئِدَ ط

ګرځولی ده الله کعبه چه کوټه ده د بزرګی (او عبادت) (باعث) د قیام (او انتظام) له پاره د خلقو او میاشته بزرګه (هم) او مذبوحه نذر شوی کعبی ته (هم) او آمیل داره چارپایان (هم چه بیولی شی کعبی ته)

تفسیر: کعبه شریفه د خلقو د دینی او دنیوی دواړو حیثیتونو د قیام او انتظام باعثه ده. حج او عمره خو هغه عبادتونه دی چه د دوی اداء مستقیماً په کعبی شریفی پوری اړه (احتیاج) لری ـ لیکن د لمانځه له پاره هم د قبلی استقبال شرط دی. په دی دول (طریقه) سره کعبه شریفه د خلقو د دینی عباداتو د قیام سبب شوی ده. بیا کله چه په حج او نورو مواقعو کښی له ګردو (تولو) اسلامی ملکونو څخه په لکونو مسلمانان هلته سره تولیږی نو دوی بیشماره تجارتی، سیاسی، اخلاقی، مذهبی او روحانی فوائد هم حاصلولی شی الله تعالیٰ دغه ځای «حرم آمن» ګرځولی دی نو ځکه نه یواځی هلته انسانانو، بلکه نورو ساکښانو (ذی روحو) ته هم امن په برخه کیږی. د جاهلیت په زمانه کښی چه ظلم او وینی تویول او فتنه او فساد خوړول محض د عادی او معمولی خبرو په شان ؤ۔ بیوه سړی د خپل پلار له قاتل سره هم په حرم شریف کښی تعرض نشو کولی. له مادی حیثیته هر انسان د دی منظری او ننداری له لیدلو څخه حیرانیږی او په چرت (خیال) کښی لویږی، چه په «وادی غیر ذی زرع» کښی په دومره افراط سره د خوړلو او څښلو او د فواکهو او میوو د نفیسو اقسامو او نورو څخه دومره زیات شیان له کومو کومو ځایونو څخه راوړل کیږی؟ دا ګرد (تول) حیثیتونه په «قیاماً للناس» کښی معتبر کیدی شی. او له تولو څخه لویه خبره دا ده چه په الٰهی علم کښی لا له پخوا څخه دا مقدره شوی وه چه بنی نوع انسان ته له هم دی ځایه د ابدی هدایت عالم نیوونکی چینه بهیدونکی ده. او د مصلح اعظم، مبلغ اکرم، امام القبلتین، سیدالکونین محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د مولد او مسکن ګرځیدلو شرف په تول جهان کښی د هم دی بختوری خاوری په برخه کیږی نو د دی

تولو وجوهو له امله (وجی) مونږ کعبې شریفې ته ﴿ قِيٰمًا لِّلنَّاسِ ﴾ ویلی شو، ځکه چه کعبه شریفه د ځمکې د مخ د ګردو (تولو) انسانانو په حق کښې د اخلاقو د اصلاح او د روحانیت د تکمیل او د هدایت د علومو مرکزی نقطه ده. او د هیڅ شی قیام بې له خپله مرکزه نشی کیدی علاوه پر دی د محققانو په نزد د ﴿ قِيٰمًا لِّلنَّاسِ ﴾ مطلب دا دی چه د کعبې شریفې مبارک وجود د کل عالم د قیام او د بقاء باعث دی. د دنیا ودانتیا تر هغه وخته پوری ده څو بیت الحرام او د ده احترام کوونکی مخلوقات موجود وی او کله چه الله تعالیٰ داسی اراده وفرمائی چه دی عالم او د هغه کارخانې ته خاتمه ورکړی نو له ګردو (تولو) کارونو څخه د مخه هم دا مبارک محل چه «بیت الله شریف» ورته وایی پورته کاوه شی، لکه چه د ځمکې د جوړولو په وخت کښې له ګردو (تولو) څخه د مخه هم دا متبرک محل جوړ شوی ؤ، ﴿ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ ﴾ الآیة . د بخاری رحمة الله علیه په حدیث کښې دی چه یو تک تور وحشی (چه د «ذوالسویقتین» په نامه ئې لقب یاد کړی دی) د کعبې د عمارت یوه یوه دبره (ګټه) به ونړوی اما تر څو پوری چه الله تعالیٰ د دی جهان د نظام او قوام اراده لری هیڅ یو زورور او خورا قوی قوم هم د کعبې شریفې د انهدام په مقصد کښې نشی بریالی (کامیاب) کیدی او هیڅوک او هیڅ ملت په داسی ناپاکې ارادی له سره نشی کامیابیدی. د «اصحاب فیل» له قصې هر مسلمان خبر دی ورروسته له هغو په هره زمانه کښې څومره اقوام او اشخاص چه په داسی ناپاکو ارادو پسې لویدلی دی یا کومه پلمه (تدبیر) یې جوړه کړی ده یا ئې پس له دی نه جوړه کړی دوی تول سره پاتې او ناکامه شوی دی او ناکامه به شی. دا د الله تعالیٰ د حفاظت او د اسلامی صداقت عظیم الشان نښان دی چه د ظاهری اسبابونو او سامانونو له فقدان سره تر نن ورځې پوری هیڅا په دغه ابلیسی مقصد کښې بری نه دی موندلی او نه به بری ومومی او کله چه د کعبې شریفې د عمارت په نړولو کښې د قدرت له لوری مخ نیوی ونشی نو وپوهیږئ چه د عالم د ورانی حکم ارسیدلی دی. د دنیا حکومتونه د خپلو دارالسلطنتونو او شاهی مانیو په حفاظت کښې په لکونو سری وژلو ته ورکوی، مګر که دی په خپله خپل شاهی قصر د کوم مصلحت له امله (وجی) وران یا تبدیل یا ترمیموی نو د معمولی او عادی مزدورانو په وسیله د هغه د نړولو حکم ورکوی. ښائی چه د هم دی خبری له امله (وجی) امام بخاری رحمة الله علیه د ﴿ جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيٰمًا لِّلنَّاسِ ﴾ الآیة - په باب کښې د «ذوالسویقتین» حدیث درجوی او د ﴿ قِيٰمًا لِّلنَّاسِ ﴾ مطلب ته ئې هم داسی اشاره کړی ده چه مونږ پاس ولیکل (نبه علیه شیخنا المترجم قدس الله روحه فی دروس البخاری). په هر حال په دغه تر بحث لاندی آیت کښې د «محرم» د احکامو له بیانولو څخه ورروسته د کعبې شریفې د عظمت او حرمت بیانول مقصود دی، بیا ئې د «کعبې شریفې» او د «احرام» په مناسبت د **«شهرالحرام» او (هدی) او (قلائد)** ذکر هم وفرمایه، لکه چه د دی سورت په شروع کښې ئې د ﴿ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنتُمْ حُرُمٌ ﴾ سره ﴿ لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ ﴾ ملحق فرمایلی ؤ. والله اعلم.

ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ
وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۹۷﴾

دا (تير بيان) دپاره د دى دى چه پوه شئ تاسى چه بيشكه الله عالم دى په هر هغه شى چه دى په آسمانونو كښى او په هر هغه شى چه دى په ځمكه كښى او بيشكه الله په هر شى باندى ښه عالم دى.

تفسير: يعنى كعبه شريفه «قياما للناس» گرځول چه په هغى كښى دينى او دنيوى مصالح رعايت شوى دى او هغه خورا (ديره) لويه پيشگويى چه په ظاهر كښى له قياس څخه مخالفه ښكارى د دى دليل دى چه په ځمكه او آسمانونو كښى هيڅ شى د پاک خداى له غير محدود علم څخه وتلى نشى.

اِعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۹۸﴾

پوه شئ تاسى چه بيشكه الله ډير سخت دى عذاب د ده (هغه ته چه تل د حرامو ارتكاب كوى) او بيشكه الله ښه مغفرت كوونكى (د خطياتو) ډير مهربان دى (په انعام د اجر او ثواب سره)

تفسير: يعنى هغه حكمونه چه د احرام په حالت كښى يا د كعبى شريفى د احترام او نورو په متعلق وركړى شوى دى كه له هغو ځنى عمداً مخالفت وكړئ! نو وپوهيږئ! چه د الله تعالىٰ عذاب ډير سخت دى او كه په سهوى او نسيان سره تقصير درځنى وشى نو په كفاره او نورو سره ئى تلافى وكړئ! بيشكه چه الله جل جلاله لوى ښونكى او مهربان دى.

مَا عَلَى الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ وَمَا تَكْتُمُوْنَ ﴿۹۹﴾

نشته په غاړه (په ذمه) د رسول زما مگر رسونه (د پيغام) ده او الله عالم دى په هغه شى (هم) چه ښكاره كوئ ئى تاسى او په هغه شى (هم) چه پټوئ ئى تاسى

تفسير: رسول الله عليه الصلوٰة والسلام د الله تعالىٰ د قانون په ابلاغ سره خپل فرض اداء كړ او د حق تعالىٰ حجت په گردو (تولو) بندگانو تمام شوى دى. اوس هر څه او هر هغه عمل چه په

ظاهر او باطن کښې وکړئ! الله تعالیٰ ته معلوم دی د حساب او جزاء په وخت کښې به یوه یوه ذره هم ستاسی په مخ کښې ښکاره او در ایښوده کیږی.

قُل لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ ۚ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) نه برابریږی خبیث (ناپاک) او طیب (پاک) اگر که ښه دربښکاره شي تاته ډیروالي د خبیث (ناپاکه)، نو وویریږئ تاسی له الله ای خاوندانو د (صافو) عقلونو له پاره د دی چه تاسی نجات ومومئ.

تفسیر: په پخوانی رکوع کښې ئې فرمایلي ؤ چه (طیبات) مه حراموئ! بلکه له هغو څخه په اعتدال سره متمتع شئ! د دی مضمون د تکمیل څخه وروسته د خمر او د نورو ناولو او خبیثو شیانو حرمت ئې بیان وفرمایه په دغه سلسله کښې د محرم ښکار هم وګڼئ! د محرم په مناسبت د څو نورو ضمنی شیانو له بیانولو څخه وروسته اوس تنبیه فرمائی چه طیب او خبیث یو شان نه دی (او بیخی بد له ښو سره نه برابریږی یعنی حرام او حلال، ناپاک او پاک کړه او ناکره په اموالو کښې او هم داسی طالح او صالح، کافر او مسلم، کاذب او صادق په اشخاصو کښې نه دی برابر بلکه دغه حکم عام دی او په هر څه کښې جاری کیږی) لږ شي چه طیب او حلال وی له ډیرو خبیثو او حرامو شیانو څخه ښه او بهتر دی عقلمن ته لازم دی چه همیشه طیب او حلال شي اختیار کړی! او د خرابو شیانو په لوری له سره ونه ګوری! اګر که ډیر زیات او خورا (ډیر) ښه هم ښکاره شي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئې راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) مه کوئ تاسی پوښتنې له (هغو) شیانو که ښکاره کړ شي تاسی ته (ځواب د هغو) (نو) خپه به کړی تاسی (هغه ځواب) او که پوښتنې وکړئ تاسی له (حاله) د هغو

«شیانو» په داسی وخت کښې چه نازل کاوه شي قرآن (یعني وحی راځي نو) ښکاره به کړی شي تاسی ته عفوه کړی ده الله له هغو (تیرو پوښتنو) او الله ښه بښونکی (د خطیاتو) ډیر تحمل والا دی (په تاخیر د عقوبت له پاره د انابت)

تفسیر: د پخوانیو دوو رکوعګانو حاصل په دینی احکامو کښې له مبالغی او تساهل څخه امتناع وه. یعنی هغه «طیبات» په خپلو ځانونو مه حراموئ! چه د الله تعالیٰ له خوا تاسی ته حلال کړی شوی دی او له هغو شیانو څخه چه خبیث او حرام دی (اعم له دی چه په دائمی طور سره وی یا په خاصو وختونو کښې)، په پوره ډول (طریقه) اجتناب وکړئ! په دی آیتونو کښې تنبیه فرمایی چه هغو شیانو په متعلق فضول، چتی (بیکاره) او له موضوع څخه لری سوالونه مه کوئ، ! چه په هغو کښې شارع تصریحاً څه شی نه دی بیان کړی همغسی چه د تحلیل او تحریم په سلسله کښې د شارع بیان د هدایت او بصیرت موجب دی د هغه سکوت هم د رحمت او سهولت سبب دی. هر هغه شی چه الله تعالیٰ په خپل حکمت او عدل سره حلال یا حرام فرمایلی دی همغه حلال یا حرام شوی دی. او له هغه شی څخه نی چه سکوت فرمایلی دی په هغه کښې توسع او پراختیا شته!، مجتهدانو ته د اجتهاد موقع پاتی او د هغه په فعل او ترک کښې عامل آزاد دی، اوس که د داسی شیانو په نسبت خامخا خیرنه (کتنه) او پلتنه (تحقیق) وشی او د مباحثی او سوال او ځواب وروته پرانیستل شی په دغسی حال کښې چه د قرآن شریف د نزول سلسله جاری ده او د تشریع باب مفتوح دی نو ډیر امکان لری چه د ډیرو پوښتنو په ځواب کښې څنی داسی احکام هم نازل شی چه د هغو له نزول څخه وروسته تاسی ته د ازادی او اجتهاد ځای پاتی نشی، بیا به دا د ډیر شرم ځای وی هر هغه شی چه تاسی په خپله غوښتی دی د هغه په تعمیل کښې په مشکلاتو اخته شئ! له سنت الله څخه دا معلومه ده په هره معامله کښې چه ډیری پوښتنی او خیرنی (تحیق) وشی او خامخا شقوق او احتمالات پکښې ولټول شی نو په هغه کښې تشدید او سختی لا زیاتیږی. ځکه چه له داسی پوښتنو څخه دا ظاهریږی چه ګواکی سائلین په خپلو نفسونو داده او مطمئن دی او د هغه حکم ادا کولو ته بیخی حاضر او تیار دی، نو دا قسم دعوی چه د بنده د ضعف او افتقار سره هیڅ مناسبت نه لری هغه د دی خبری ور (لائق) او مستحق ګرځوی چه د الله تعالیٰ له لوری په هغه حکم کښې څه تشدید وشی او په هره اندازه سره چه بنده خپل لیاقت او قابلیت ښکاره کړی سم له هغه سره د الله تعالیٰ امتحان وربانډی هم سختیږی لکه چه د بنی اسرائیلو د«ذبح البقرة» په قصه کښې هم داسی وشو. په حدیث کښې دی چه «نبی کریم صلی الله علیه وسلم» ارشاد وفرمایه چه «ای خلقو الله تعالیٰ پر تاسی حج فرض کړی دی» یوه سری پوښتنه وکړه «ایا په هر کال کښې یا رسول الله صلی الله علیه وسلم!» ویی فرمایل «که ماویلی وی (هو!) نو هر کال به واجبیده او بیا به تاسی د هغه په اداء نه قادریدی. په هر هغه شی کښې چه زه تاسی آزاد پریږدم تاسی هم له ما څنی پوښتنی مه کوئ» په یوه حدیث کښې

ئې فرمايلي «په مسلمانانو کښې هغه سړی لوی مجرم دی چه د ده په پوښتنې داسې يو شی حرام شوی وی چه هغه حرام نه و». په هر حال دا آيت د شرعي احکامو په نسبت د داسې بې‌ضرورته او له موضوع څخه لرې سوالونو ورونه بندوی. پاتې شوه دا خبره چه په ځينو احاديثو کښې مذکور ده چه «څو تنو سړيو د نبي کريم صلی الله عليه وسلم څخه چه د جزئي واقعاتو په نسبت لغو او چټی (بيکاره) سوالونه کول په دې آيت کښې له هغو څخنې ممانعت کړی شوی دی». نو هغه هم زمونږ د دی تقرير څخه مخالف نه دی. مونږ په ﴿ لَاتَسْـَٔلُواعَنْ‌اَشْيَآءَ ﴾ کښې اشياء عام اخلو چه واقعاتو او احکامو دواړو ته شامل دی او په ﴿ تَسُؤْكُمْ ﴾ کښې هم چه د بد لګيدلو په معنی ده هم تعميم واخيستل شی حاصل به ئې داسې شی چه نه د احکامو په باب کښې فضولي او چټی (بيکاره) پوښتنې وکړئ او نه د واقعاتو په سلسله کښې. ځکه ممکن دی هغه ځواب چه تاسې ته درکړ شی هغه ناوړ (ګنده) او ناګوار ولويږی، مثلاً که کوم سخت حکم راشی يا کوم قيد زيات شی. يا د داسې کومې واقعي اظهار وشی چه په هغې کښې ستاسې فضيحت وی يا پر چټی (بيکاره) پوښتنې ترتنه او توبيخ وکړ شی دا ټول احتمالات تر ﴿ تَسُؤْكُمْ ﴾ لاندې داخل دی. باقی د ضروری خبری پوښتنه يا د هسې شبهې رفع کول چه ناشی عن الدليل وی هيڅ مضايقه نه لری. ﴿ عَفَااللّٰهُ عَنْهَا ﴾ عفوه کړی ده الله له هغو تيرو پوښتنو د اشياؤ خو وروسته له دی نه نوری داسې چټی (بيکاره) پوښتنې مه کوئ) له دی نه خو يا مراد دا دی چه له دی شيانو څخه تير شو. يعنی کله چه الله تعالیٰ د هغو په نسبت څه حکم نه دی راکړی نو انسان په هغو کښې آزاد دی او الله تعالیٰ به د داسې شيانو پوښتنې نه کوی لکه چه له دی څخنې د اصولو ځينې عالمانو دا مسئله استخراج کړی ده چه په ګردو (ټولو) اشياؤ کښې «اباحت» اصل دی يا دا چه له هغو فضولو سؤالاتو څخه چه پخوا کړی شوی دی الله تعالیٰ تير شوی دی خو وروسته له دی نه احتياط وکړئ!

قَدْسَاَلَهَاقَوْمٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوْا بِهَا كٰفِرِيْنَ ﴿۱۰۲﴾

په تحقيق پوښتنه کړی وه د داسې خبرو يو قوم پخوا له تاسې بيا وګرځيدل پری کافران (منکران)

تفسير: (لکه چه ثموديانو صالح عليه السلام ته ويلي وو چه له کانې څخه مونږ ته اوښه راوباسه او لکه بنی اسرائيلو چه له (اشموئيل) څخنې باچا غوښتی ؤ له پاره د غزا کولو کله چه (طالوت) باچا شو نو بيا ئې غزا ونه کړه او د عيسیٰ عليه السلام نه د ده قوم خنچه طلب کړی وه) په صحيح حديث کښې دی چه پخوانی قومونه د سوالو له کثرته او د خپلو انبياؤ عليهم السلام سره د اختلاف له سببه هلاک شول.

مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْۢ بَحِيْرَةٍ وَّلَا سَآئِبَةٍ وَّلَا وَصِيْلَةٍ وَّلَا حَامٍ ۙ وَّلٰكِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ؕ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿۱۰۳﴾

نه دی روا کړی الله له هیڅ بحیری او نه سائبی او نه وصیلی او نه حام ولیکن هغه کسان چه کافران شوی دی تړی دوی پر الله دروغ (بهتان) او ډیر له دوی څخنی نه پوهیږی (په حق او باطل).

تفسیر: بحیره ـ سائبه ـ وصیله او حام دا گردی (تولی) د جاهلیت د زمانی له رسومو او شعائرو سره تعلق لری. مفسرینو د دغو په تفسیر کښی ډیر اختلاف سره کړی دی. ممکن دی له دوی څخنی د هر لفظ اطلاق په مختلفو صورتونو باندی وشی. مونږ یواځی د سعید بن المسیب رحمة الله علیه تفسیر له صحیح بخاری رحمة الله علیه څخه نقلوو «بحیره» هغه ساکښ (ذی روح) ؤ چه شودی ئی د بتانو په نامه کیدی او له هغو څخنی بل هیڅا فایده نه آخیستله. «سائبه» هغه ساکښ و چه د بتانو په نامه لکه د هندوانو «ساند» خوشی کیده. «وصیله» هغه ښځه اوښه وه چه پرله پسی ئی څو داسی جونگی (بچی) ځیږولی وی چه په منځ کښی به ئی یو نر جونگی (بچی) نه ؤ او بیا به د بتانو په نامه خوشی گرځیده. «حام» هغه نر اوښ و چه پر خاصو څو اوښو باندی به ختلی ؤ او بیا به خوشی کیده علاوه پر دی چه دا شیان د شرک د شعائرو څخنی وو د هغو ساکښانو (ذی روحو) غوښی او شودی او سپرلی (سورلی) او نور شیان چه الله جل جلاله حلال کړی دی او ښائی چه خلق له هغو څخنی منتفع شی پر هغو باندی د حل او حرمت قیود له خپل لوری ایښودل، گواکی د خپل ځان له پاره د تشریع منصب تجویز کولو په شان ؤ. د دغو مشرکینو بل لوی ظلم دا ؤ چه د خپل شرک رسوم ئی د الله تعالیٰ د خوښی او قربت ذریعه گڼله، نو دغه ځواب داسی ورکړ شو چه الله تعالیٰ دا رسوم نه دی مقرر کړی، د دوی مشرانو په الله تعالیٰ دا بهتان تړلی ؤ چه اکثرو بی عقلانو او عامو خلقو هم هغه منلی ؤ الغرض دلته ئې تنبیه فرمایلی ده، همغسی چه فضول او بیکاره سوالونه او په شرعی احکامو کښی تشدید او سختی پیښول جرم دی، له هغه څخنی زیات لا دغه جرم دی چه بی د شارع له حکمه یواځی په خپلو آراؤ او اهواؤ سره حلالو او د حرامو تجویزونه وکړی.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُوْلِ قَالُوْا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ؕ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ شَيْـًٔا وَّلَا يَهْتَدُوْنَ ﴿۱۰۴﴾

او کله چه وویل شی دوی ته چه راشئ تاسی هغه شی ته چه نازل کړی

(رالیږلی) دی الله او (راشئ) په لوری (د حکم) د رسول (د الله) نو وائی دوی بس دی مونږ ته هغه دین چه موندلی دی مونږ پر هغه (دین) پلرونه خپل آیا (بس دی دوی ته) اګر که وو پلرونه د دوی چه نه به پوهیدل په هیڅ شی او نه به ئی لاره موندله (حق ته).

تفسیر: د جاهلانو له ګردو (تولو) څخنی لوی حجت هم دغه دی «هغه کار چه مونږ ته له پلرونو او نیکه‌ګانو څخنی راپاتی دی، آیا مونږ له هغه څخنی څرنګه مخالفت وکړو؟» نو دوی ته ورویښودل شول «که ستاسی اسلاف له بی‌عقلی یا ګمراهی د هلاکت په ژوره کنده کښې لویدلی وی، نو آیا تاسی هم د همغو پر قدم (پله) باندی دروموئ؟» حضرت شاه صاحب لیکی «که د پلار حال معلوم وی، چه د حق تابع او د علم خاوند ؤ نو د هغه لاره دی ونیسی! که نه (د پلار متابعت) عبث دی.» یعنی کیف ماتفق د ړندو په شان تقلید جائز نه دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ ۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهْتَدَيْتُمْ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝١٠٥

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) لازمه ونیسئ پر ځانونو (اصلاح او ساتنه د) ځانونو او نفسونو خپلو هیڅ زیان نه رسوی تاسی ته (ګمراهی د) هغه چا چه ګمراه شوی دی کله چه په سمه صافه لاره اوسئ تاسی (خاص) طرف د الله ته بیرته ورتله ستاسی دی د تولو، نو خبر به کړی (الله په قیامت کښې) تاسی په هغو عملونو چه وئ تاسی چه کول به مو (په دنیا کښې)

تفسیر: یعنی که کفار د خپلو پلرونو او نیکه‌ګانو له چتی (بیکاره) تقلیده، له دومره پند او پوهی سره هم نه راګرځی، نو تاسی مه غمجن کیږئ! زیات له دی نه خپل ځان مه ربړوئ (تکلیف کوئ) د بل چا له ګمراهی څخنی تاسی ته هیڅ زیان نه دررسیږی! په دی شرط چه تاسی پر سمه لاره تګ وکړئ! سمه لاره هم دا ده چه انسان ایمان او تقویٰ غوره کړی او له بدی څخه خپل ځان وژغوری (وساتی)، او د نورو د اصلاح او ژغورلو (بچ کولو) له پاره امکانی زیار (محنت) وکاږی او کوښښ وکړی، که بیا هم خلق له بدو کارونو څخه لاس وانخلی نو هغه هیڅ زیان نه لری. که له دی آیت څخنی داسی یو مطلب واخیست شی«کله چه یو سړی خپل لمنځونه او روژی او نور واجبات په ښه ډول (طریقه) سره اداء کړی، نو د «**امر بالمعروف نهی عن المنکر**» له ترکه ده ته هیڅ یو تاوان نه رسیږی بیخی غلط دی.» د «اهتداء» لفظ

«امر بالمعروف» او د هدایت نورو گردو (تولو) وظائفو لره شامل دی. او له سره نه ښائی چه یو مسلمان سری داسی ووائی «د بل چا گمراهی ماته ضرر نه رسوی» ځکه چه دغه خو په خپله ښه خبره نه ده چه سری د بل له منکره مانع نشی.

که تا لید چه راغی ړوند په کوهی باندی

چوپ گناه ده غږ پری وکړه لاله ورانِدی

اگر که په دی آیت کښی د خبری مخ د مسلمانانو په لوری دی، لیکن په هغه سره د هغو کفارو تنبیه هم مقصود ده چه د خپلو پلرونو او نیکونو د حق له لاری ځنی کاږه شوی هم وی نو بیا هم تاسی عمداً د هغو پیروی کوئ!؟ ولی خپل ځانونه په دغه چتی (بیکاره) متابعت سره د هلاکت په کنده کښی اچوئ!؟ اوس هغوی پریږدئ ـ او د خپلو عاقبتونو په فکر کښی ولوېږئ ـ او په خپلو گټو او نقصانونو په ښه شان وپوهیږئ! که پلرونه او نیکونه گمراهان وی ـ او د دوی اولاده پر خلاف د هغوی پر سمه لاره تگ وکړی ـ نو د پلار او نیکه نه داسی مخالفت اولادی ته له سره مضر نه دی ـ داسی خیالات بیخی ناپوهی او جهالت دی چه «په هیڅ یوه حال کښی اولادی ته نه ښائی چه د پلار او نیکه له طریقی څخه خپل قدم چپ او مخالف کیږدی، که نه پوزه به ئی پری شی؟». عقلمنو لره ښائی چه د انجام خیال ولری! ځکه چه وراندی او وروسته د الله تعالیٰ په مخ کښی تول سره یو ځای وراندی کیدونکی دی او هلته به له هر چاسره خپل عمل مل وی او خپله جزا به ومومی او خپل کړلی به ریبی. ﴿ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ﴾ الآیة ـ خاص طرف د الله ته بیرته ورتله ستاسی دی د تولو، نو خبر به کړی الله په قیامت کښی تاسی په هغو عملونو چه وئ تاسی چه کول به مو) یعنی هغه چه گمراه پاتی شوی او هغه چه لاره ئی موندلی د هغو تولو نیک او بد عملونه او نتائج به هغو ته ورمخامخ کیږی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ
ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُم
مُّصِيبَةُ الْمَوْتِ ۚ تَحْبِسُونَهُمَا مِن بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي
بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۙ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الْآثِمِينَ ﴿١٠٦﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) شهادت په منځ

ستاسی کښی کله چه حاضر شی یوه د ستاسی ته (علامی د) مرگ په وخت د وصیت کښی (شهادت) د دوو تنو دی چه دواړه خاوندان د عدل (انصاف) وی له تاسی (مسلمانانو) څخه یا دوه تنه نور شاهدان غیر له تاسی (مسلمانانو یعنی د غیر مسلم) که تاسی سفر مو کاوه په ځمکه کښی بیا ورسیږی تاسی ته مصیبت د مرگ (هسی دوه تنه نور) چه بندوئ به تاسی دغه دواړه وروسته له لمانځه (د مازیگر) نو قسم دی وکړی دواړه په الله که شکمن یئ تاسی (په شهادت د دوی کښی او وائی به) نه بدلوو په دی قسم سره مال اگر که وی دا (مشهود له) خاوند د خپلوی (هم) او نه پټوو مونږ شاهدی د الله بیشکه مونږ په وخت د پټولو د شهادت کښی خامخا له گناهگارانو به یو.

تفسیر: یعنی (شاهدان درول په وخت د ځنکدن په وصیت کښی دوه تنه دی چه دواړه خاوندان د عدل او انصاف له خپلوانو ستاسی یا له نورو مسلمانانو وی. او) دا بهتر دی. باقی که دوه تنه نه وی یا معتبر نه وی، بیا هم هغه «وصی» درولی شی. او له شاهد ځنی دلته مراد «وصی» دی د هغه اقرار او اظهار ئی په شاهدی سره تعبیر وفرمایه (اثنان په اعتبار د شهادت محذوفه سره خبردی). ﴿ مِنۢ بَعۡدِ ٱلصَّلَوٰةِ ﴾ یعنی وروسته د مازیگر له لمانځه څخه چه هغه د اجتماع او قبول وخت دی. ښائی چه دوی وویریږی او په دروغو سره قسم ونه خوری. یا پس له بل کوم لمانځه یا «وصی» چه پر هر مذهب وی د هغه د لمانځه پسی. ﴿ إِنَّآ إِذٗا لَّمِنَ ٱلۡأٓثِمِينَ ﴾ بیشکه مونږ په وخت د پټولو د شهادت کښی خامخا له گناهگارانو به یو) یعنی کله چه د تولو ورتگ الله جل جلاله ته دی نو له ورتگه پخوا ښائی چه گرد (تول) کارونه برابر کړل شی! چه له هغو ځنی یو ضروری او اهم کار وصیت او د هغه متعلقات دی. په دی آیتونو کښی ئی د وصیت ډیری ښی طریقی تلقین فرمایلی دی یعنی که مسلمان د مر کیدلو په وخت کښی خپل مال او نور شیان بل چاته حواله کړی نو دا بهتره ده چه دوه معتبره مسلمانان دی پری شاهدان ونیسی ـ که مسلمانان پیدا نشی. لکه چه په سفر یا نورو مواقعو کښی داسی اتفاق ولویږی نو دوه کافران دی« وصی» ودرول شی ـ بیا که وارثانو ته شبه ولویږی چه دغو کسانو به څه مال پټ کړی وی او وارث پری دعوی وکړی. او د دغی دعوی له پاره شاهدان ونه لری نو هغه دواړه کسان دی قسم وخوری چه مونږ هیڅ نه دی پټ کړی او مونږ د کومی طمعی او قرابت له سببه دروغ نه شو ویلی او که ئی ووایو نو گنهگار به یو.

فَإِنۡ عُثِرَ عَلَىٰٓ أَنَّهُمَا ٱسۡتَحَقَّآ إِثۡمٗا فَـَٔاخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا
مِنَ ٱلَّذِينَ ٱسۡتَحَقَّ عَلَيۡهِمُ ٱلۡأَوۡلَيَٰنِ فَيُقۡسِمَانِ بِٱللَّهِ

لَشَهَادَتُنَآ أَحَقُّ مِن شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَآ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ الظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٧﴾

نو كه اطلاع حاصله كړه شوه پر دې چه بيشكه دا دواړه مستحق شوي دي د گناه (حقي خبرې د پټولو په سبب) نو نور دوه شاهدان دې ودريږي په ځان د دې دواړو (حلف ته او كه يو تن وي هم څه مضايقه نه لري) له هغو كسانو چه ثابت شوي دي پر هغو (وصيت يا شاهدي دغسې دوه تنه نور چه) قريبان وي (ميت ته يا غوره وي) نو قسم دې وكړي دا دواړه په الله چه خامخا شاهدي زمونږ ښه حقه (او رښتيا) ده له شاهدۍ د هغو (ړومبنيو) څخه او څه تجاوز مو نه دى كړى بيشكه مونږ په دغه وخت (د تجاوز) كښې خامخا له ظالمانو به يو.

تفسير: يعني كه له قرائنو او آثارو څخنې د وصيانو كوم قسم (لوړه) دروغ ښكاره شي او دوى د شرعي شهادت په ذريعه خپل صداقت ثابت نشي كړى، نو د ميت وارثانو ته دې قسم وركړى شي چه دوى ته د وصيانو د دې دعوى د واقعيت هيڅ علم او خبر نشته او دا چه دغه شاهدى د وصيانو له شهادت څخنې زيات احق بالقبول (يعني د قبول دپاره ډير مستحق دى) د دې آيتونو شان نزول دا دى يو مسلمان چه (بديل) نوميده له دوو سريو (تميم) او (عدى) سره «چه په هغه وخت كښې نصرانيان وو» د تجارت په قصد (شام) ته رهي (روان) شول، كله چه (شام) ته ورسيدل (بديل) رنځور شو او د خپل مال فهرست (نومليک) ئې وليكلو او په خپلو اسبابونو كښې ئې كيښود او د هغه نومليک اطلاع ئې خپلو دغو دواړو ملگرو ته ور نه كړه، كله چه مرض ئې شدت وكړ نو ده خپلو دغو دواړو نصراني ملگرو ته وصيت وكړ چه زما دا ټول اسباب زما وارثانو ته ورسوئ! لكه چه دوى هغه گرد (ټول) اسبابونه له ځانه سره يووړل او د ده وارثانو ته ئې وروسپارل، مگر يو د سپينو زرو جام ئې (چه پرى د سرو زرو ملمع او نقش او سينگار ؤ) ترى ستون كړ، كله چه د وارثانو په لاس كښې هغه فهرست (چه د اسبابونو په منځ كښې وو) هم ولويد دوى له هغو وصيانو څخنې پوښتنه وكړه چه «آيا مرى د دې مالونو له منځه څه مال خرڅ كړى هم دى؟ يا ئې ناروغي ديره څنډيدلي (اوږده شوے) او پرى دارو درمل شوى؟ او څه مال ئې په معالجه كښې لگيدلى دى؟» دوى د دې دواړو سوالو ځواب په نفي سره وركړ. آخر دا معامله د حضرت فخر كائنات رسول الله صلى الله عليه وسلم په حضور كښې تقديم شوه، څرنگه چه له وارثانو سره شاهدان نه وو نو هغو دې دواړو نصرانيانو ته په دې الفاظو سره قسم وركړ، چه «مونږ د هغه مرى په مال كښې هيڅ ډول (طريقه) خيانت نه دى كړى او نه مو څه شى له هغه څخه پټ كړى دى،» نو د دې قسم خوړلو له امله (وجې) د دغو وصيانو په گټه فيصله وكړى شوه څو موده وروسته دا خبره څرگنده شوه چې دوى هغه جام په يو زرگر باندى په مكه معظمه كښې خرڅ كړى (پلورى) دى د دغى خبرى پوښتنه چې له دوى څخنې وشوه نو دوى وويل

چه «هغه مو له (بدیل) څخه په بیع اخیستی (پیرودلی) ؤ» کله چه د پیرودلو شاهد نه ؤ موجود نو ځکه مو په هغه باندی په خپل اول اظهار کښی اقرار ونه کړ څو زمونږ تکذیب ونه کړ شی،» د «بدیل» وارثان بیا د رسول الله مبارک په حضور مشرف شول او خپله دعوی ئی مرافعه کړه، دا ځلی د اول صورت په عکس وصیان د شراء «د پیرودلو» مدعیان وو او وارثانو له هغه ځنی انکار درلود (لرلو)۔ او د شاهدانو د نشتوالی له سببه د وارثانو له منځه هغو دوو کسانو چه له میت سره ئی دیر نژدی قرابت درلود (لرلو) قسم یاد کړ چه هغه جام د هغه میت مملوک و. او دی دواړو نصرانیانو په دروغو سره قسم یاد کړی دی. په پای (آخر) کښی هغو نصرانیانو همغه قیمت (یو زر درهمه) د (بدیل) وارثانو ته ورکړی چه له هغه زرګر څخه ئی د هغه جام په بدل کښی اخیستی وی.

ذٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن يَأْتُوا۟ بِٱلشَّهَٰدَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَآ أَوْ يَخَافُوٓا۟ أَن تُرَدَّ أَيْمَٰنٌۢ بَعْدَ أَيْمَٰنِهِمْ ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْمَعُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

دا (تیر حکم چه رد کول د قسم دی پر وارثانو) دیر نژدی دی ته چه راتله وکړی دا «شاهدان» په شاهدی سره په هغه شان چه حق دی د دی او (نژدی دی ته) چه وویریږی دوی له دی نه چه بیرته به رد کړل شی قسمونه (په ورثه ؤ) پس له قسمونو د دغو (وصیانو) او وویریږئ تاسی له الله (او په دروغو قسم مکوئ!) او واورئ تاسی (د الله احکام) د زړه په غوږونو سره) او الله نه ښیی سمه صافه لاره (د خیر او د جنت) قوم فاسقانو ته.

تفسیر: یعنی که وارثانو ته شبهه پیدا شی نو د قسم ورکولو حکم ورته شته. څو د قسم له ویری اول دروغ ونه وائی بیا که د دوی خبری دروغ ښکاره شی نو ورته دی قسم وخوری، دا هم د دی له امله (وجی) چه دوی هم په قسم کښی (تګی) ونه کړی او وېوهیږی چه هم دا قسم پر مونږ هم اوړی. کذا فی «موضح القرآن». ﴿وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ﴾ الآیة - او وویریږئ تاسی له الله ځکه چه) د الله تعالیٰ د نافرمانی کوونکو انجام رسوائی او ذلت دی او دوی د حقیقی بری او کامیابی مخ له سره نشی کتلی.

يَوْمَ يَجْمَعُ ٱللَّهُ ٱلرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ أُجِبْتُمْ ۖ

(یاد کړئ) هغه ورځ چه جمع به کړی الله تول رسولان پس وبه وائی (الله رسولانو ته) چه څه ځواب درکړی شوی و تاسی ته (له طرفه د امتیانو ستاسی په دنیا کښی چه بلل تاسی دوی توحید ته)

تفسیر: دغه پوښتنه به محشر کښی د ګردو (تولو) په مخ کښی له انبیاؤ علیهم السلام څخنی کیږی یعنی لکه چه په دنیا کښی تاسی د حق تعالیٰ له حق پیغام سره خلقو ته تللی وئ نو دوی ستاسی د هغه دعوت ځواب څرنګه درکړی دی او تر کومه ځایه پوری د دعوت الله اجابت ته حاضر شوی دی؟. په پخوانی رکوع کښی ئی دا راښوولی وه چه د الله تعالیٰ په حضور کښی پخوا له ورتګه د وصیت او نورو په ذریعه تاسی د دنیوی امورو سرشته او انتظام برابر کړئ اوس دا فرمائی چه دآخرت سوال او ځواب ته ځانونه تیار کړئ!

قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا ۖ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾

وبه وائی (ګرد (تول) رسولان الله ته) نشته هیڅ علم مونږ ته (ستا د علم په مخکښی یا الله!) بیشکه ته چه ئی هم ته ئی لوی عالم په غیبو (اسرارو هم نو بی له ویلو زمونږ هم د دوی منل او نه منل درښکاره دی)

تفسیر: د محشر په هولناکه ورځ کښی چه د قهار الله جلالی شان په خپل انتهائی ظهور سره وی د لویانو او اکابرو فکر او هوښ به په ځای نه وی د اولوالعزمو انبیاؤ په ژبو به هم «نفسی» «نفسی» الفاظ جاری وی په دغه وخت کښی به د انتهائی خوف او خشیت له سببه د (حق تعالیٰ) د سوال ځواب په «لاعلم لنا - نشته هیڅ پوهه مونږ ته» سره ورکوی. او له دی نه ماسوا بل څه نشی ویلی. بیا کله چه د بنیادمانو د فخر زمونږ د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم په برکت پر ګردو (تولو) د الله تعالیٰ د لطف او رحمت کتنه کیږی، نو وروسته له هغه د عرض کولو لږ څه جرئت د نورو پیغمبرانو له پاره هم پیدا کیږی له حسن او مجاهد او نورو (رحمهم الله تعالیٰ) څخنی هم داسی منقول دی لیکن د ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه په نزد د «لاعلم لنا» مطلب دا دی چه ای خدایه! ستا د کامل او محیط علم په مقابل کښی زمونږ هیڅ پوهه او علم نشته ګویا دا الفاظ د «خدای سره د ادب» په دول (طریقه) وائی د ابن جریج رحمة الله علیه په نزد د «لاعلم لنا» څخه دا مراد دی چه مونږ ته نه دی معلوم چه وروسته له مونږ څخنی هغو څه کړی! او څه ئی نه دی کړی؟ ځکه چه مونږ یواځی د دوی په هغو افعالو او احوالو خبریدلو چه دوی زمونږ په مخکښی ظاهراً کول، د بواطنو او سرائرو علوم خو یواځی له تا علام‌الغیوب سره

دی. د هم دی سورت په راتلونکی (۱٦) رکوع کښی د حضرت مسیح علیه السلام له ژبی نه هغه ځواب چه په (۱۱۷) آیت کښی نقل شوی دی «وکنت علیهم شهیدا» دا وروستی معنی تائیدوی او په صحیح حدیث کښی دی کله چه په حوض باندی د ځینو په باره کښی زمونږ رسول کریم صلی الله علیه وسلم داسی وفرمائی چه «هؤلاء اصحابی!» نو داسی ځواب به اوری «لا تدری ما احدثوا بعدک؟» نه ئی خبر چه له تا څخه وروسته دوی څه حرکات کړی دی.

تنبیه: غالباً دغه د «المآئدة» (۱۱۰) آیت د هم دی (۱۵) رکوع (چه له دی کرښی څخه (۳) کرښی وروسته شروع کیږی د راتلونکی (۱٦) رکوع د (۷) کرښی څخه شروع مومی) تمهید دی رومبی خپل لوی احسانات ور په یادوی او ورسته هغه پوښتنی کیږی چه په هم دغه (۱۵) رکوع کښی راځی.

اِذْ قَالَ اللّٰهُ یٰعِیْسَی ابْنَ مَرْیَمَ اذْکُرْ نِعْمَتِیْ عَلَیْکَ وَعَلٰی وَالِدَتِکَ ۘ

(یاد کړئ) هغه وخت چه وبه فرمائی الله ای عیسٰی زوی د مریمی یاد کړه احسان زما پر تا او په مور ستا (چه غوره کړی می وه پر ښځو د زمانی خپلی)

تفسیر: اول پر اولاد احسان کول من وجه په مور باندی احسان دی، هغو نورو ظالمو خلقو چه پر (حضرت صدیقی بی‌بی مریمی) تهمتونه کول حق تعالیٰ د دی د برائت او نزاهت له پاره حضرت عیسٰی علیه السلام برهان مبین وګرځاوه او د مسیح علیه السلام له تولده پخوا او وروسته ئی حضرت بی‌بی مریمی ته عجیبی او غریبی نښی ورښکاره کړی چه ګردی (تولی) د دوی د تقویی او تسکین باعث شوی دی، دغه احسانات بلاواسطه پر دی باندی وو.

اِذْ اَیَّدْتُّکَ بِرُوْحِ الْقُدُسِ ۟ تُکَلِّمُ النَّاسَ فِی الْمَهْدِ وَکَهْلًا ۚ وَاِذْ عَلَّمْتُکَ الْکِتٰبَ وَالْحِکْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِیْلَ ۚ وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّیْنِ کَهَیْـَٔةِ الطَّیْرِ بِاِذْنِیْ فَتَنْفُخُ فِیْهَا فَتَکُوْنُ طَیْرًا ۢ بِاِذْنِیْ وَتُبْرِئُ الْاَکْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِیْ ۚ وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰی بِاِذْنِیْ ۚ

کله چه قوت می درکړی ؤ تاته (ای عیسٰی) په روح القدس (جبریل یا انجیل

یا اسم اعظم یا عیسوی روح) سره چه خبری به دی کولی له خلقو سره په مهد (د مور په غیږ یا په ځانگو یا په طفولیت) کښی او په حال د کهولت (پوره عمر) کښی، او کله چه می درزده کړ تاته کتاب (لیکل) او حکمت (د شرعی احکامو د ژورو خبرو علم) او تورات او انجیل او کله چه جوړه به دی کړله له ختو څنی په مثل د صورت د مارغه په اذن (حکم) زما پس پوکول به دی په هغه صورت کښی پس شو به هغه (هیئت) مارغه په اذن (حکم) زما او روغول به دی مورزادی ړوند او برگ (پس) په اذن (حکم) زما، او کله چه راایستل به دی مړی (له قبرونو څخه او ژوندی کول به دی) په اذن (حکم) زما

تفسیر: «په طفولیت کښی به دی خبری کولی» د دی ذکر په (١٦) جزء د «مریم» د سورت په (٣٠) آیت (٢) رکوع کښی راځی. ﴿ اِنِّیْ عَبْدُاللّٰهِ اٰتٰىنِیَ الْكِتٰبَ ﴾ الآیة - تعجب دی چه عیسایان د حضرت مسیح علیه السلام د «تکلم فی المهد» هیڅ ذکر نه دی کړی. هو! دا ئی لیکلی دی چه مسیح علیه السلام په دولس کلنی د یهودانو په مخ کښی داسی حکیمانه دلائل او براهین بیان فرمایلی دی چه گرد (تول) علماء تری عاجز او مبهوت پاتی شوی دی. او سامعینو په شاباس او آفرین ویلو باندی پیل (شروع) وکړ، هسی خو په «روح القدس» سره حسب‌المراتب ذکر د انبیاؤ علیهم السلام بلکه د ځینو مؤمنانو تائید هم کیږی، لیکن حضرت عیسٰی علیه السلام ته چه وجود ئی هم د«جبرئیلیه نفخی» څخه شوی دی کوم خاص قسم فطری مناسبت او تائید حاصل دی چه هغه د انبیاؤ د تفضیل په صدد کښی بیان شوی دی

﴿ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجٰتٍ وَاٰتَيْنَا عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ ﴾ (د ٣ جزء ابتداء د البقرة د٢٥٣ آیت ٣٣ رکوع) د «روح القدس» مثل په (عالم الارواح) کښی داسی وگڼۍ لکه چه د مادیاتو په عالم کښی کهربائی (برقی) خزانه ده. د دی خزانی مدیر له معینه اصولو سره سم کرنټ (قوه) پیدا کوی او په هغو اشیاؤ کښی چه د برق اثر ورسیږی، دغه کنکشن جوړوی او فوراً لاړ او ساکن مشینونه په ډیر زور او شور سره گرځوی او چورلوی ئی، که پر کوم رنځور باندی د برقی عملیاتو اجراآت وکړی شی نو په شلو او شوتو اعضاؤ او بیحسه اعصابو کښی د برق له رسیدلو څنی حس او حرکت پیدا کیږی. په ځینو وختونو کښی د داسی یوه رنځور په حلقوم کښی چه ژبه یی بیخی بنده او له خبرو پاتی وی د برقی قوت په رسیدلو سره د وینا قوت پیدا کیږی تر دی چه ځینی عالی ډاکتران خو داسی دعوی هم کوی (لکه چه فرید وجدی په دائرة المعارف کښی لیکلی دی) چه د هر ډول (طریقه) ناروغتیا علاج په برقی قوی سره کیدی شی کله چه د دی عادی مادی برق «بریښنا» حال داسی دی، تاسی په خپله اندازه وکړئ چه د «عالم الارواح» په برق کښی چه د هغه خزانه «روح القدس» ده څومره قوت او طاقت به وی؟ حق تعالیٰ د حضرت عیسٰی

علیه السلام د مبارک وجود تعلق له «روح القدس» سره تر یوه داسی خاص نوعیت او اصول لاندی ایښی دی چه د هغه تاثیر د روحیت او تجرد په غلبه او د حیات په خاصو آثارو کښی ظاهر شوی دی. په «روح الله» سره ملقب کیدل، په ورو کتوب، څلمیتوب او زړښت کښی یو شانی خبری کول، د الله تعالیٰ په حکم سره د حیات د افاضی د قبلولو له پاره د خاورین کالبوت تیارول او په کښی باذن الله د حیات روح پوکول، د مأیوس العلاجو ناروغانو بی د عادی اسبابو او وسائلو په کار اچولو باذن الله جوړ او روغ او بیعیبه او مفید ګرځول حتّٰی د مړی په تش تور کالبوت کښی باذن الله بیا روح اچول، د بنی اسرآئیلو ناپاکی پلمی (تدبیرونه) د الله په امر سره ورانول، او د الله جل جلاله په قدرت پر آسمان ختل او د ده پر طیبه حیات د دومره لوی عمر هیڅ یو اثر نه لویدل او داسی نور دا ګرد (تول) آثار د همغه خصوصی تعلق څخه پیدا شوی دی چه الله تعالیٰ په یوه مخصوص نوعیت او اصول د ده او د «روح القدس» په منځ کښی قائم فرمایلی دی. له هر رسول سره د الله تعالیٰ څه امتیازی معاملی وی چه د هغو د عللو او اسرارو احاطه همغه علام الغیوب سره وی هم دغو امتیازاتو ته د علماؤ په اصطلاح «جزئی فضائل» ویل کیږی، له داسی شیانو څخنی کلی فضایل نه ثابتیږی څه چه تری «الوهیت» ثابت شی. په «اذتخلق من الطین» کښی د «خلق» لفظ محض په صوری او حسی لحاظ استعمال کړی شوی دی، که نه حقیقی خالق خو له «احسن الخالقین» څخنی ماسوا بل هیڅوک نه دی. د هم دی له امله (وجی) د «باذنی» تکرار خو څو ځلی راغلی دی او په «آل عمران» کښی د حضرت مسیح علیه السلام له ژبی د «باذن الله» تکرار کړی شوی دی په هر حال هغه خوارق چه په دی آیتونو او د دی نه پخوا په «آل عمران» کښی حضرت مسیح علیه السلام ته منسوب شوی دی له هغو څخنی انکار یا پکښی تحریف یواځی د همغه ملحد کار کیدی شی چه «آیات الله» د خپل شخصی عقل تابع ګرځول غواړی. باقی همغه خلق چه د قدرت په قانون نامه سره د «خوارقو او معجزاتو» څخه انکار کوی د هغه ځواب په یوه مستقل مضمون کښی ورکړی شوی دی چه د هغه له مطالعی څخه ان شآء الله د تولو شکونو او شبهاتو ازاله کیدی شی.

وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِيٓ اِسْرَآءِيْلَ عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۱۰﴾

او کله چه می بند کړ (شر د) بنی اسرائیل له تانه (ای عیسٰی چه ستا د قتل اختیار ئی کړی ؤ) کله چه راوړی ؤ تا دوی ته واضح دلائل نو وویل هغو کسانو چه کافران شوی وو له دوی څخنی چه نه دی دغه معجزی ستا مګر سحر دی ښکاره (هر چاته)

تفسیر: معجزاتو او فوق العاده تصرفاتو ته به ئی سحر جادو (کودی) ویلی او په پای (اخر) کښی ئی د حضرت مسیح علیه السلام وژلو ته ملا وتړله حق تعالیٰ په خپل لطف او کرم سره حضرت مسیح علیه السلام آسمان ته وخیژاوه په دی دول (طریقه) یهودان د خپل ناپاک مقصد په پای (اخر) ته رسولو کښی ناکام شول.

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا
مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ
أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

او کله چه په زړونو کښی می ور واچول (او امر می وکړ د عیسیٰ په ژبه قوم د عیسیٰ) حواریونو ته چه ایمان راوړئ تاسی په ما (چه ستاسی الله یم) او په رسول زما (چه عیسیٰ دی، نو) وویل حواریونو چه ایمان مو راوړی دی (په الله او عیسیٰ) او شاهد اوسه (ای عیسیٰ) په دی چه بیشکه مونږ مسلمانان یو (غاړه ایښودونکی حکم د الله ته) کله چه وویل حواریونو چه ای عیسیٰ زوی د مریمی آیا قبلوی رب ستا (دا سوال) چه نازلی کړی پر مونږ دکی خونچی له (طرفه د) آسمانه، وویل (عیسیٰ) وویریږئ له الله (په داسی سوالونو کښی) که یئ تاسی مؤمنان (په قدرت د الله او نبوت زما)

تفسیر: «یستطیع» ئی ځکه وویل چه ستا په رعایت او دعاء مونږ ته د«خرق عادت» په دول (طریقه) نه دی معلوم چه داسی کولی شی؟ که نشی کولی؟.

﴿ مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ ﴾ دکي خونچي‌له طرفه دآسمانه) یعنی‌دآسمان‌له لوری‌بی‌له زحمته روزی راورسیږی. داضروری نه‌ده‌چه هغه دي فقط دجنت‌له دستر خان څخه وی .

﴿ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴾ وویل عیسیٰ چه وویریږئ له الله په داسی سوالونو کښی که یئ تاسی مؤمنان په قدرت د الله او نبوت زما ایماندار بنده ته دا لایقه نه ده چه داسی فوق‌العاده غوښتنی وکړی او پاک الله وازمائی اګر که د ده له لوری د ډیری زیاتی مهربانی اظهار هم وشی، ښائی چه روزی په همغو ذرائعو سره وغوښتله شی چه د قدرت له خوا د هغه د تحصیل له پاره مقرری شوی دی، کله چه بنده له الله تعالیٰ څخه وویریږی او تقویٰ اختیار کړی او یواځی په الله تعالیٰ باندی اعتماد او اعتقاد ولری نو حق تعالیٰ ده ته له داسی ځایه روزی وررسوی چه له هغه ځایه ئی وهم او ګمان هم نه وی ﴿ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ﴾ الآیة - (۲۸) جزء دالطلاق (۲ او ۳) آیت (۱) رکوع.

قَالُوْا نُرِيْدُ اَنْ نَّاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُنَا
وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُوْنَ عَلَيْهَا مِنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿۱۱۳﴾

وويل (حواريونو) اراده لرو مونږ (په دغه سوال سره) چه وخورو له (خوړو د دغې (خونچې) او مطمئن شي (په دغه خوراک سره) زړونه زمونږ او پوه شو مونږ په دې چه په تحقيق رښتيا ويلي ؤ تا مونږ ته (چه زه رسول الله يم د دې معجزې په اظهار سره) او اوسو مونږ پر دې (خونچې) له شاهدانو ځنې (هغوى ته چه غائبان دي يا له کتونکو).

تفسير: يعني د ازمويني له پاره ئې نه غواړو، بلکه د برکت په اميد ئې غواړو چه له غيبه بې محنته روزي راورسيږي څو د زړه په اطمينان او دادينه سره د الله تعالىٰ په عبادت کښې لګيا شو او د هغو غيبي خبرو ځنې چه تا د جنت د نعمتونو په نسبت راته کړي دي يوه وړوکي نمونه په سترګو هم وګورو او کامل يقين حاصل کړو او د يوه عيني شاهد غوندې مونږ پر هغه شاهدان شو او دغه معجزه تل مشهوره پاتي شي. ځينې مفسران نقل کوي چه حضرت مسيح عليه السلام وعده فرمايلې وه چه تاسي الله تعالىٰ ته ديرش ورځې روژې ونيسئ! نو هر څه چه وغواړئ! هغه به درکړې شي! حواريونو روژه ونيوله او مائده (خونچه) ئې وغوښته او د « ونعلم ان قد صدقتنا » څخه هم دغه مراد دی. والله اعلم.
(نو کله چه معلوم شو چه دغه سوال د حواريونو د تعنت او سرکشي له پلوه نه دی بلکه د يقين د زياتوالي له پاره دی نو).

قَالَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَآ اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ
تَكُوْنُ لَنَا عِيْدًا لِّاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِّنْكَ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿۱۱۴﴾

وويل عيسىٰ زوى د مريمې اى الله! ربه زمونږ رانازله (راښکته) کړه پر مونږ باندې د که خونچه له (طرفه د) آسمانه چه شي (وخت د نزول د دغې د کې خونچې) مونږ ته اختر له پاره د ړومبنيو زمونږ او د وروستنيو زمونږ او (بل دا چه شي دغه خونچه) دليل له تانه (ستا په قدرت او ځما په نبوت او

صداقت) او روزی راکړه مونږ ته او هم ته ئی (خیر) غوره د روزی ورکوونکو.

تفسیر: یعنی هغه ورځ (چه مائده له آسمانه پکښی نازله شی) زمونږ د پخوانیو او وروستنیو په حق کښی به اختر شی چه تل زمونږ قوم هغه ورځ د یادګار په دول (طریقه) اختر وګرځوی. له دی تقریر سره سم د ﴿ تَكُونُ لَنَا عِيدًا ﴾ اطلاق داسی شو لکه چه د ﴿ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ ﴾ دآیت په متعلق په (بخاری) شریف کښی د یهودانو دغه مقوله نقل شوی دی «انکم تقرؤن آیة لونزلت فینالا تخذناها عیدا» همغسی چه دآیت له اختر ګرځولو څخه مطلب د هغه آیت د«یوم النزول» عید ګرځول دی (کماهومصرح فی الروایات الاخر) پر هم دی باندی د مائدی اختر هم قیاس کړئ. وائی چه هغه مائده (خونچه) په یکشنبه (اتبار) کښی نازله شوه چه د نصرانیانو په نزد همغه د هفتی (اونی) اختر دی لکه چه زمونږ مسلمانانو له پاره جمعه ده. ﴿ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴾ او روزی راکړه مونږ ته او هم ته غوره د روزی ورکوونکو ئی! یعنی بی له ستومانی او کسبه رزق او روزی راعطا کړه! چه ستا په دربار کښی د هیڅ شی کمی نشته او تاته دغه عطا ډیره آسانه ده.

قَالَ اللّٰهُ اِنِّىْ مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ۚ فَمَنْ يَّكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنِّىْ اُعَذِّبُهٗ عَذَابًا لَّاۤ اُعَذِّبُهٗۤ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ؏ ﴿١١٥﴾

وفرمایل الله زه نازل کوونکی یم د دی خونچی پر تاسو، نو هر څوک چه ناشکری وکړی وروسته (له نزوله د دی خونچی) له تاسی څخه نو بیشکه زه عذاب ورکوم هغه ته داسی عذاب چه نه به په عذابوم په هغه سره بل هیڅ یو له (نورو) مخلوقاتو.

تفسیر: هر کله چه نعمت فوق‌العاده او عجیبه وی نو د هغه د شکر ګذاری تاکید هم ښائی چه له معمول څخه زیات وی، او د هغه په ناشکری هم فوق‌العاده او عجیبه عذاب راتلونکی وی «موضح القرآن». ځینی وائی چه هغه مائده تر (٤٠) ورځو پوری نازلیده خو ځینو پری ناشکری وکړه، یعنی داسی حکم شوی ؤ چه له هغی څخه دی فقیر او مریض وخوری، خو له هغی څخه مړو، روغو رمتو سړیو هم خوړله. بیا نژدی اتیا تنه له دوی څخه بیزوګان او بدڅناوران شول، دا عذاب پخوا له دی نه پر یهودانو هم نازل شوی ؤ وروسته له هغه بیا پر بل چا نه دی نازل شوی. او ځینی وائی چه دوی د دی تهدید له اوریدلو څخه وویریدل او د هغی له غوښتنی څخه پښیمانه شول او وئی نه غوښتله. لیکن د رسول دعاء عبث نه وی او نقل ئی په دی کلام کښی بی حکمته نه دی او ښائی چه د هم دی دعاء اثر وی چه د حضرت عیسٰی علیه السلام په امت کښی تل

هوسائی (خوشالی) او مالداری ده. او هر هغه چه له دوی څخه ناشکری وکری او د زړه په اطمینان په عبادت مشغول نشی. بلکه په گناه اخته شی نو ځائی چه په آخرت کښې به له گردو(تولو) څخه زیات عذاب ومومی په دی کښې مسلمانانو ته هم عبرت دی چه خپله مدعا دی د «خرق العادت» له لاری څخه ونه غواړی چه بیا د هغه شکر گذاری دیره مشکله ده که پر ظاهری اسبابو قناعت وکړئ ښه دی. په دی قصه کښې دا هم ثابته شوه چه د الله تعالیٰ په حضور کښې د هیچا حمایت او نور (بی د ده له اذنه) په کار نه ورځی.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ اللَّهِ

او کله چه وویل الله ای عیسٰی زوی د مریمی! آیا تا ویلي ۇ خلقو ته چه ونسیئ ما او مور زما (دواړه) خدایان بی له الله نه،

تفسیر: حقیقتاً پخوانی (١٥) رکوع د دی (١٦) رکوع تمهید وه الله تعالیٰ په ړومبنی رکوع کښې ﴿ يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ ﴾ الآية - فرمایلی او ښکاره کړی ئی وه چه د قیامت په ورځ کښې به له تمامو مرسلانو څخه د دوی د امتیانو په مخ کښې علی روس الاشهاد سوال او ځواب کیږی بیا د دوی په منځ کښې ئی خاص د حضرت مسیح علیه السلام ذکر وفرمایه چه هغه ته په کروړونو خلقو د خدائی درجه ورکری ده او له ده څخه بالخصوص د دی باطلی عقیدی په نسبت پوښتنه کیږی، لیکن اول هغه عظیم‌الشان احسانات او ممتاز انعامات په یادوی چه پر مسیح علیه السلام او د مسیح علیه السلام پر ماجدی والدی بی‌بی مریمی مبذول شوی دی، بیا به داسی ارشاد کیږی ﴿ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي ﴾ الآية - آیا تا خلقو ته ویلی ۇ چه ما او زما مور هم ماسوا له الله څخه د خپلو معبودانو په دول (طریقه) ومنئ؟. حضرت مسیح علیه السلام به د دی سوال په مقابل کښې وریږدی او په دیره وارخطائی سره به ودریږی او هغه عرض به وکړی چه وروسته له دی نه راځی، په آخر کښې به ارشاد کیږی ﴿ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّٰدِقِينَ صِدْقُهُمْ ﴾ د «هذا» اشاره د هغی ورځی په لوری ده چه په «یوم یجمع الله الرسل» کښې مذکوره شوه. په هر حال دا تولی واقعی د قیامت د ورځی دی چه د هغه له یقینی راتګ څخه قرآن او احادیثو د ماضی په صیغه یعنی «قال» سره تعبیر فرمایلی دی.

قَالَ سُبْحَٰنَكَ مَا يَكُونُ لِيٓ أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِن كُنتُ قُلْتُهُۥ فَقَدْ عَلِمْتَهُۥ

تَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِيْ وَلَآ اَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِكَ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ﴿۱۱۶﴾

وبه وائی (عیسٰی) چه پاکی ده تا لره (ای الله! له شریکه) نه ده لایقه ماته دا چه ووایم زه هغه خبره چه نشته ماته حق (د ویلو د هغی) که وم زه چه ویلی می وی دا خبره نو په تحقیق معلومه به وه تاته هغه خبره تاته معلوم دی هر هغه شی چه په نفس زما کښی دی او نه پوهیږمه زه په هغه شی چه په ذات ستا کښی دی (له معلوماتو ستا)، بیشکه ته هم دا ته ئی لوی عالم پر غیبو (اسرارو هم)

تفسیر: یعنی زه داسی ناکاره خبره څرنګه کولی شم ستا پاک ذات له داسی تهمتونو څخه پاک او منزه دی او ستا په الوهیت او نورو ذاتی او فعلی صفاتو کښی هیڅوک له تا سره نشی شریکیدی او هر چاته چه تا د رسالت جلیل منصب عنایت فرمایلی دی د ده له شانه سره دا نه ده مناسبه چه کومه ناحقه خبره له خپلی خولی څخه راوباسی پس ستا سبوحیت او څما د عصمت د دواړو دا اقتضاء ده چه زه داسی چټی (بیکاره) او ناپاکی خبری نشم کولی، له ګردو(ټولو) دلایلو څخه صرف نظر آخری خبره هم دا ده چه ستا له محیط علم څخه هیڅ یو شی نشی وتلی، که فی‌الواقع ما داسی ویلی وی نو ستاپه علم کښی به هغه ضرور موجود وی تاته به معلوم دی چه په پټه او ښکاره می داسی کومه خبره له خپلی خولی څخه نه ده ایستلی بلکه څما په زړه کښی د داسی ناکاره او چټی (بیکاره) خیالاتو خطور (وسوسه) هم نه دی شوی له تا څخه زما او د نورو د زړونو مخفی هواجس (خیالات) او خواطر هم نه دی پټ.

مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَآ اَمَرْتَنِيْ بِهٖٓ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيْدًا مَّا دُمْتُ فِيْهِمْ ۚ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِيْ كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيْبَ عَلَيْهِمْ ۭ وَاَنْتَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ﴿۱۱۷﴾

نه دی ویلی ما دوی ته (هیڅ شی) مګر هغه چه تا امر (حکم) کړی ؤ ماته په هغه سره چه عبادت کوئ تاسی د الله د رب زما او رب ستاسی او ومه زه (پر اقوالو او افعالو) د دوی باندی خبردار (څارونکی په موعظو سره) تر څو چه ومه زه په دوی کښی پس کله چه ونیولم تا زه کامل (په بیولو سره

آسمان ته) نو وی ته هم دا ته څارونکی (خبردار) پر دوی او ته پر هر شی باندی ښه حاضر ښه خبردار ئی

تفسیر: ما ستا له حکمه د یوه ویښته په اندازه هم تجاوز نه دی کړی. ما به ولی د خپل الوهیت تعلیم دوی ته کاوه، بالمقابل ما تش ستا د بندگی په لوری هغوی ته دعوت ورکاوه او په صافو او ښکاره خبرو سره می دوی ته د وحدانیت داسی ښوونه کوله چه زما او ستاسی د گردو (تولو) رب (پالونکی) همغه یو الله تعالیٰ دی چه **(وحده لاشریک له)** او یواځی د معبودیت وړ (لائق) دی. لکه چه نن هم په «انجیل ـ بائیبل» کښی په دی مضمون ډیر صریح نصوص شته نه یواځی دا چه ما مخلوق ته ستا په لوری د توحید او عبودیت دعوت ورکړی دی بلکه تر هغه پوری چه زه د دوی په منځ کښی اوسیدم د دوی د احوالو کتنه او پوښتنه می په ښه شان سره کړی ده څو کومه غلطه عقیده، یا بی موقعه خیال قائم نه کړی. کله چه د دوی په منځ کښی زما د قیام هغه موده چه ستا په علم کښی مقدره وه پوره شوه نو زه دی له دوی څخنی واخستم **(کمایظهر من مادة التوفی ومقابلة مادمت فیهم)** نو بیا یواځی ته د دغه احوال کتونکی او خبردار ئی! زه د دی موضوع په نسبت هیڅ عرض نشم کولی.

تنبیه: د حضرت مسیح علیه السلام د موت (یاد رفع الی السماء) او نور بحث دی په (۳) جزء د «آل عمران» په (٥٥) آیت «انی متوفیک و رافعک الی» (٦) رکوع کښی وکتل شی. محقق شیخ الهند قدس الله سره دلته د «فلما توفیتنی» ترجمه «تا زه واخیستلم» سره کړی ده چه د محاوری په اعتبار «په موت» او په «رفع الی السماء» دواړو باندی صادقیدی شی. گواکی تنبیه ئی وکړه چه نه د «توفیٰ» لفظ دپاره «موت» لازم دی او نه خاص هغه «توفیٰ» چه د موت په صورت دی په دغه تر بحث لاندی مباحثه کښی څه مداخله لری. نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم په یوه حدیث کښی ارشاد فرمایلی دی چه د ځینو خلقو په نسبت به زه د قیامت په ورځ داسی وایم لکه چه د الله تعالیٰ صالح بنده عیسٰی علیه السلام ویلی و ﴿ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنتَ أَنتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ﴾ له داسی تشبیهاتو څخنی د دی خبری ایستل (چه د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او د حضرت مسیح علیه السلام «توفیٰ»

دی هم په هر حال ښائی یو شان او یو رنگ وی پر عربیت د ناپوهی دلیل دی. د مکی معظمی مشرکانو پر یوی ونی (ذات انماط) باندی خپلی وسلی ځړولی وی، اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم عرض وکړ یا رسول الله! صلی الله علیه وسلم مونږ ته هم د دوی په شان (ذات انماط) مقرر کړئ! رسول الله مبارک وفرمایل کما قال قوم موسیٰ علیه السلام «أجعل لناالٰها کمالهم آلهة» دا خو داسی شوه کله چه د موسیٰ علیه السلام قوم غوښتنه کړی وه، چه «مونږ ته هم د داسی یوه معبود تجویز وکړه! لکه چه د دغو بت پرستانو دی» کوم مسلمان د دی تشبیه له اوریدلو څخنی داسی گمان کولی شی چه معاذ الله اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم به د بتپرستی غوښتنه او درخواست کړی وی؟ په داسی تشبیهاتو سره له محکمو نصوصو او د امت له اجماع څخه مخالفت او پر

باطلو عقائدو متمسک کیدل یواځې د هغه جماعت کار دی، چه د هغوی په نسبت داسې ارشاد شوی دی ﴿ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ ٱبْتِغَآءَ ٱلْفِتْنَةِ وَٱبْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِۦ ﴾
نو هر څه هغه کسان چه په زړونو د دوی کښې کوږوالی دی پس پیروی کوی دوی د هغو کلماتو چه متشابه وی له قرآنه له پاره د طلب د فتنی او گمراهی او دپاره د طلب د معنی د هغی).

إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾

که عذاب ورکړی ته (ای الله!) دوی ته نو بیشکه دوی بندگان ستا دی (او ته ئی مالک ئی نو نشته هیڅ اعتراض پر تاسی) او که ببښنه وکړی دوی ته نو بیشکه ته هم دا ته ئی ښه غالب شوی (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یعنی ته په خپلو بندگانو ظلم او بیځایه سختی نه کوی که دوی ته سزا ورکړی نو په عین عدل او حکمت بنا ده او که فرضاً دوی وبښی نو دغه عفوه هم (عین لطف او مهربانی) او د عجز او سفاهت له کبله (وجی) نه ده. ځکه چه ته «عزیز» زبردست او غالب ئی! او هیڅ کوم مجرم ستا د قدرت له قبضې څخه نه وتلی او نه تښتیدلی شی او ته په هرچا او هر ځای قوت او قدرت او قابو لری او څرنگه چه «حکیم» حکمت والا ئی نو دا هم هیچیری امکان نه لری چه کوم مجرم به بی موقع خوشی کړی. په هر حال هر هغه فیصله چه ته د مجرمانو په حق کښی وفرمائی هغه بیخی ستا په حکمت او قدرت مبنی ده څرنگه چه د حضرت مسیح علیه السلام دا کلام به په محشر کښی ویل کیږی چه هلته به د کفارو په حق کښی هیڅ کوم شفاعت او استرحام او نور شیان نه وی نو ځکه حضرت مسیح علیه السلام د «عزیز حکیم» په ځای «غفور رحیم» او نورو صفاتو اختیار ونه کړ د دی په خلاف حضرت ابراهیم علیه السلام په دنیا کښی د خپل پروردگار په حضور کښی عرض کړی ؤ « ﴿ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِى فَإِنَّهُۥ مِنِّى ۖ وَمَنْ عَصَانِى فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ ای پروردگاره! دی بتانو دیر خلق گمراهان کړی دی نو هر یو له دوی ځنی چه زما متابعت وکړی، هغه زما امت دی او هر څوک چه له ما ځنی غاړه وغړوی نو بیا ته غفور او رحیم ئی» یعنی اوس هم موقع ده چه ته هغوی ته په خپل رحمت سره وروسته له دی نه د توبی او د رجوع الی الحق توفیق ورو‌ښې! او پخوانی گناهونه ورمعاف کړی!

قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصّٰدِقِيْنَ صِدْقُهُمْ ۚ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۚ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ ۚ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۱۹﴾

وبه فرمائی الله (په قیامت کښې) دا ورځ د دې ده چه نفع به رسوی صادقینو ته صدق د دوی (چه په دنیا کښې ئې کړی وی،) (مقرر) دی دوی ته (هسې) جنتونه چه بهیږی له لاندې (ونو او مانیو د) د هغو ویالی (د اوبو، شودو، شرابو او شاتو) تل به وی دوی په هغه کښې همیشه راضي شوی دی الله له دوی نه (په طاعت سره) او راضي دی دوی له الله څخه (په موندلو د ثواب) دا (خلود او رضوان) بری دی ډیر لوی.

تفسیر: یعنې هغه کسان چه اعتقاداً او قولاً او عملاً رښتین او صادقان پاتې دی لکه حضرت مسیح علیه السلام هغوی ته به د دوی د صداقت ثمره نن ورځ وررسیږی (چه هغه د جنت خلود او د رب العزت لقاء او رضا ده! اللّٰهم ارزقنا!) یعنې لویه کامیابی د الله تعالیٰ رضا ده، او جنت هم د دی له امله (وجې) مطلوب دی چه د الله تعالیٰ د رضا محل دی.

لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيْهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۲۰﴾

خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت د) ځمکی او (سلطنت) د هغو شیانو چه په دوی کښې دی او الله پر هر شی باندې (چه اراده ئې وفرمائی) ښه قادر دی (چه ځینی ئې صادق ته ثواب او کاذب ته عذاب ورکول دی)

تفسیر: یعنې له هر وفادار او مجرم سره همغه معامله کیږی چه د یوه مطلق شهنشاه له عظمته او جلاله سره وړ (لائق) او مناسب وی.

تمت سورة المائدة بفضل من به الاعاذة واليه الاعادة ونسأله في البيان حسن الافادة والاجادة وفي البنان نعم الافازة والانارة

سورة الانعام مكية الاتسع آيات فمدنية وهي مائة وخمس وستون آية و عشرون ركوعاً نزلت بعد الحجر رقمها (٦) تسلسلهاحسب النزول (٥٥)

د «الانعام» سورت مکی دی په استثناء د نهو آیتونو چه د ځینو علماؤ په نزد مدنی دی او هغه ۲۰-۲۳-۹۱-۹۳-۱۱٤-۱٤۱-۱۵۱-۱۵۲-۱۵۳- دی يو سل او پنځه شپیته آیتونه او شل رکوع لری وروسته د «الحجر» له سورته نازل شوی دی په تلاوت کښی (٦) سورت دی او په نزول کښی (۵۵) په روایتونو کښی راغلی دی چه دا ګرد (تول) سورت په يو وخت کښی سره له بیشمیره پرښتو نازل شو. مګر ابن صلاح رحمة الله علیه په خپلی فتاویٰ کښی د دی روایاتو له صحته انکار کړی دی چه د پوره سورت پر يو ځای نازلیدلو دلالت کوی. «والله اعلم» ابواسحٰق اسفرائینی رحمة الله علیه وائی چه دغه سورت د توحید پر ګردو (تولو) قواعدو او اصولو مشتمل دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع کوم، په نامه د الله چه ډير زيات مهربان پوره رحم لرونکی دی

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ ۗ ثُمَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُوْنَ ①

ګردی (تولی) ثناوی او ستاینی (صفتونه) خاص هغه الله لره دی چه پیدا کړی ئی دی آسمانونه (بی له نمونی) او ځمکه (بی له مادی) او پیدا کړی ئی دی (رنګارنګ) تیاری او رڼا (رنړا) بیا (هم) هغه کسان چه کافران شوی دی په رب خپل سره برابروی (نور شیان په عبادت کښی یا د الله له عبادت څخه د غیر الله عبادت ته عدول کوی).

تفسیر: مجوسیان دنیا ته دوه خالقان (خدایان) دروی «یزدان» چه د خیر خالق او «اهریمن» چه د شر خالق ئی ګڼی او دواړه به ئی د نور او ظلمت په لقب سره ملقبول د (هندوستان) مشرکان په ډری ډیرش کروړو خدایانو قائلان دی (چه هر يو خپل بت خدای بولی) د (اریه سماج) فرقه سره له دی چه د توحید ادعا کوی «ماده» او «روح» هم لکه خدای غونډی غیر مخلوق او ازلی بولی او الله تعالیٰ د تکوین او تخلیق او په څه نورو صفاتو کښی دی دواړو ته (نستغفر الله) محتاج ګڼی. عیسایانو د پلار او زوی د توازن او تناسب له پاره بالاخره د دریؤ نه يو، او يو له دریؤ نه مشهوره عقیده غوره کړه، یهودان د الله تعالیٰ له پاره داسی صفات تجویز کړل چه يو عادی انسان هم نه یواځی (العیاذ بالله) له هغه سره اندول (ترلی) او برابر بلکه بهتر

هم کیدی شي. د عربو مشرکانو د خدایانو په تقسیم کښې تر دی ځایه پوری خپل سخاوت
وښود چه ښائی د دوی په نزد د یوه غره هره یوه ډبره (ګټه) هم د انسانانو د معبود ګرځیدلو
صلاحیت ولری، الغرض اور، اوبه لمر ستوری، ونه، تیږه (ګټه) او نور هیڅ یو شی ئی پری
نښودل او هر یوه موجود ته ئی له خدائی ځنی څه نه څه برخه ورکړه، او د عبادت او استعانت
او په نورو وختونو کښې به دوی د خدای په ځای هغوی درول. حال دا چه د الله تعالیٰ پاک ذات
د ګردو (تولو) کمالی صفاتو د جامعیت شتوالی او د هر راز (قسم) ښیګنو (فائدو) د خالقیت
او منبع والی له امله (وجی) د ګردو (تولو) ستاینو (صفتونو) او هر راز (قسم) حمد او ثنا بی
د نورو له شرکته ور (لائق) او مستحق دی هغه لوی (ذات عم نواله) چه آسمانونه او ځمکی،
یعنی ګرد (تول) هغه علویات او سفلیات ئی پیدا کړل (چه د ګردو (تولو) عالمیانو عقول د
هغو له احاطی څخه عاجز دی) شپه او ورځ، تیاره او رڼا (رنړا)، هدایت او ضلالت، موت او
حیات لنده ئی دا چه ګرد (تول) متقابل کیفیات او متضاد احوال ئی ظاهر وفرمایل، او ده ته
د ده په ګردو (تولو) افعالو کښې د هیڅ یوه یار مددګار،حصه دار، ښځی، اولاد او د نورو
ضرورت نشته د ده په معبودیت او الوهیت کښې هیڅوک ورسره شریکیدی نشی او په ربوبیت
کښې هیڅوک د ده پر اراده غالبیدی نه شي او په ده د هیڅا قوت او زور چلیدی نشی، بیا د
تعجب ځای دی چه د دغو حقائقو له لیدلو او پوهیدلو څخه وروسته بیا هم دوی په څه ډول
(طریقه) نورو شیانو ته د الوهیت مرتبه ورکوی؟ او د دوی په عبادت کښې مشغولیږی؟
(یا د دغه خالق‌الکل او مالک‌الکل له وجوده بیخی منکران کیږی).

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا ۖ وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِندَهُ ۖ ثُمَّ أَنتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾

دغه (الله) هغه ذات دی چه پیدا کړی ئی تاسی له ختو (چه آدم ئی تری ساز
کړ) پس له هغه مقرر کړی ئی دی یو وخت (له پاره د مرګ) او یوه موده
معلومه (د قیامت) ده په نزد د الله بیا هم تاسی شک کوئ (په توحید او
بعث کښې)

تفسیر: پاس د «عالم الکبیر» یعنی د جهان د پیدائښت ذکر ؤ، دلته د «عالم الصغیر» یعنی د
انسان د خلقت بیان فرمائی چه وګورئ اول د بی ساه خاوری څخه ئی د آدم علیه السلام
کالبوت تیار کړ او په څه ډول (طریقه) ئی ژوندی کړ او په څه انسانی کمالاتو ئی فائض کړ،
او نن ورځ هم له دی خاوری ځنی ګرد (تول) خواږه وځی او له غذا ځنی نطفه او له نطفی
ځنی انسان جوړیږی. غرض دا چه په دی ډول (طریقه) ئی له عدم ځنی تاسی په وجود راوړی یئ،

بیا ئې د هر سړي د مرګ له پاره يو وخت مقرر کړ، کله چه انسان بيا په خاورو کښې خښ او بيا له همغې سره ګډيږي چه تري پيدا شوی ؤ نو په هم دی باندی تاسی قیاس کولی شئ چه د «عالم الکبير» فنا ته هم يو وخت مقرر دی. چه هغه ته «قيامت الکبریٰ» وايي «قيامت الصغریٰ» يعنی ځانګړی او انفرادی مرګونه څنګه چه مونږ ته تل راځي نو د هغه علم هم خلقو ته نه وی، لیکن د «قيامت الکبریٰ» د صحيح او برابر وخت علم يواځي پاک الله ته دی نو تعجب دی چه د «عالم الصغیر» يعنی د انسانانو د بقا او فنا د سلسلې له ليدلو سره سره بيا هم چه انسان د «عالم الکبير» په فناء کښې څرنګه تردد کوی؟

وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ ۖ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾

او هم دی دی الله (مستحق د عبادت) په آسمانونو کښې او په ځمکه کښې عالم دی الله په پټ (حال) ستاسی او (عالم دی الله) په ښکاره (حال) ستاسی او عالم دی الله په هغو (اعمالو) چه کوئ (ئې) تاسی.

تفسير: يعنی په ګردو (تولو) آسمانونو کښې يواځې همغه مطلق موجود او برحق معبود مالک، باچا، متصرف او مدبر دی او دغه مبارک نوم (الله) هم يواځې د همغه متعالی‌الصفاتو د ذات له پاره مخصوص دی بيا نو نورو ته د معبوديت استحقاق له کومه راغی؟ څنګه چه په ځمکه او آسمانونو کښې د همغه حکومت دی او همغه بلاواسطه په تولو ظاهرو او باطنو شيانو په پټو او په ښکاره، وړوکو او لويو عملونو مطلع دی، نو عابد ته هيڅ ضرورت نشته چه په خپلو عباداتو او استعاناتو او په نورو کښې غير الله شريک وګرځوی، مشرکانو به چه داسی ويل ﴿ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ ﴾ مونږ عبادت نه کوو بتانو ته مګر کوو ئې د دی دپاره چه نژدی کړی مونږ الله ته په نژدیوالی سره» دغه د دوی او د دوی د نورو ملګرو ځواب شو او ړومبی په «اجل مسمیٰ» سره د قيامت په لوری اشاره وه، دلته ئې د مجازاتو په سلسله تنبيه وفرمايله چه په ځمکه او آسمان کښې زمونږ حکومت دی او ستاسی ګرد (تول) پټ او ښکاره، نيک او بد عملونه زمونږ په علم کښې شته بيا نو هيڅ وجه نشته چه تاسی هم داسی چتی (بيکاره) او مهمل پريښودی شئ.

وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ مِّنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾
فَقَدْ كَذَّبُوا۟ بِٱلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ ۖ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنۢبَٰٓؤُا۟ مَا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٥﴾

او نه راځي دی (کفارو) ته هیڅ کوم (تکویني یا تنزیلي آیت) له آیتونو (له دلائلو د قدرت) د رب د دوی مګر وي دوی له هغه څخه مخ ګرځوونکي (تغافل کوونکي). نو په تحقیق نسبت د دروغو وکړ دوی حق ته کله چه راغی دوی ته نو ژر به راشي (ظاهر به شي) دوی ته اخبار (حقیقت) د هغه شي چه وو دوی چه پرې خندل به ئي.

تفسیر: له حق څخه غالباً «قرآن کریم» مراد دی چه د هغو کسانو بدانجامي او دنیوي او اخروي سزاوي بیانوي چه د قدرت له دلائلو څخني تغافل او تجاهل کوي او هر کله چه هغه اوري ترې اعراض او انکار کوي او تکذیب او استهزاء پرې کوي او داسې ښکاروي چه په هغو خبرو چه تاسې خاندئ او تمسخر پرې کوئ ـ هغه به ډیر ژر یو ثابت حقیقت وګرځي او تاسې ته به په مخه درشي، وروسته له دې نه د هغو اقوامو احوال وربیانوي چه د آیت الله د تکذیب او استهزاء او بدو عملو په سبب هلاک شوي دي.

أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ مَّكَّنَّٰهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ
وَأَرْسَلْنَا ٱلسَّمَآءَ عَلَيْهِم مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا ٱلْأَنْهَٰرَ تَجْرِى مِن
تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَٰهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِنۢ بَعْدِهِمْ قَرْنًا ءَاخَرِينَ ﴿٦﴾

آیا نه دي کتلي (نه دي خبر شوي) دوی چه څومره (ډیره) هلاک کړي دي مونږ په خوا له دوی نه له (نورو امتونو) قرنونو څخني چه ښه قوت ورکړی ؤ مونږ دوی ته په ځمکه کښې دومره قوت چه نه مو دی درکړی تاسې ته او

راښکته کړي ؤ مونږ باران پر دوی پرله پسې اوریدونکي او ګرځولي مو وی ویالې چه بهیدلې له لاندې د (مانیو او ونو د) دوی نو هلاک کړل مونږ دوی په سبب د ګناهونو د دوی او پیدا کړل مونږ وروسته له دوی نه (اهل) د قرن نور

تفسیر: یعنی عاد او ثمود او نور چه له تاسی څخه ډیر وو، او دوی ته ستاسی په نسبت ډیر طاقت، زور، قوت او قدرت ورکړی شوی ؤ، د بارانونو او ویالو له امله (وجې) د هغوی باغونه او کښتونه (فصلونه) تک شنه او خروب وو او د عیش او خوشالی په دوره کښې ئې ډیر ښه ژوندون درلود (لرلو) کله چه دوی بغاوت او تکذیب ته ملاوې وتړلې او د قدرت په نښو ئې خندل او مسخرې ئې پرې کولې نو مونږ دوی د هغو جرمو په سزا داسی سخت ونیول چه نوم او نښان ئې هم نه دی پاتې، وروسته له دوی نه مو نور امتونه پیدا کړل او له متکبرانو او مکذبانو سره مو هم دغه سلسله جاري کړه، مجرمان پرله پسې فنا کیدل خو د دنیا په ودانۍ کښې هیڅ یو خلل نه واقع کیده (قرن د یوی زمانې اهل ته وایه شي چه د هغه په تحدید او تعین کښې ډیر اقوال دی ځینې (۱۲) ځینې (۲۰) ځینې (۳۰) ځینې (۷۰) ځینې (۸۰) ځینې (۱۲۰) کلونو ته قرن وائی خو په اصح الاقوال کښې قرن د عمرونو له هغه متوسطه قدر او مشترک حد څخه عبارت دی چه زیاتره د یوی زمانې اهل پکښې ژوندون کوی یا هغومره موده چه د یوه کال د ځیګیدلو ځنی پکښې یو تن هم ژوندی پاتې نشی او ګرد (ټول) سره ومری خو اوسنی پوهان سلو کلونو ته بالقطع قرن وائی).

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَٰبًا فِى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝٧

او که نازل کړی وی مونږ پر تا کتاب (لیکلی) پر کاغذ پس مس کړی وی دوی دا کتاب په لاسونو خپلو (او په سترګو ئې هم لیدلی وی) نو خامخا ویلی به وو هغو کسانو چه کافران شوی دی چه نه دی دا مګر خو سحر (کوډی) دی ښکاره.

تفسیر: د مکې معظمې ځینو مشرکانو ویلي وو «که محمد صلی الله علیه وسلم یو تیار لیکلی شوی کتاب له آسمانه راوړی چه څلور پرښتې هم ورسره وی او زمونږ په مخ کښې شاهدی ادا کړی چه بیشکه هم دا کتاب د الله تعالیٰ له لوری لیږلی شوی دی نو مونږ به ایمان راوړو.» د هغو ځواب داسی ورکوی هغه خلق چه په موجوده حالت کښې دی لوی قران ته سحر، جادو او

کوډی او راوړونکی ته ئی ساحر او کوډگر وائی که په واقع سره مونږ په کاغذ لیکلی شوی داسی کتاب هم له آسمانه وروليږو چه دوی ئی د خپلو لاسونو په مښلو سره هم معلوم کړی او ښه وپوهیږی چه څه تخییل او نظر بندی پکښی نشته نو بیا به هم دوی (عناداً) هم داسی وائی چه دا خو صریح جادو دی هغو بدبختو ته چه هدایت نه دی ور په برخه شوی د هغو شک او شبه له سره نه ورکیږی.

وَقَالُوا لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ⑧

او ویلی (کفارو) ولی نه نازلیږی په دغه (محمد) پرښته (له آسمانه)؟ او که نازله کړی وی مونږ پرښته نو خامخا فیصله شوی به وه خبره (د هلاک د دوی) بیا به (دوی ته) مهلت نه وو ورکړی شوی

تفسیر: یعنی کفارو ویل چه ښائی پرښته مونږ ته مخامخ ودریږی او د ده پر صداقت شاهدی ورکړی نو الله تعالیٰ فرمائی «که پرښتی په خپل اصلی صورت سره راشی نو دا خلق د یوی شیبی له پاره هم د هغوی تحمل نشی کولی د پرښتو له رعب او هیبت او ډاره به د دوی ساوی ووځی. دا یواځی د انبیاؤ علیهم السلام ظرفیت او قوت دی چه د پرښتو د لیدلو تحمل په اصلی صورت سره کولی شی، زمونږ نبی کریم (علیه افضل الصلوٰة والتسلیم) په خپل تول عمر کښی دوه ځلی حضرت جبریل علیه السلام په خپل اصلی صورت سره لیدلی دی او د بل کوم (نبی) په نسبت یو ځلی هم نه دی ثابت شوی. که د دی خلقو داسی عظیم الشان او خارق العاده غوښتنه هم پوره کړی شی او بیا ئی هم ونه منی لکه چه د دوی د نورو معاندانه احوالو او اقوالو څخه ښکاره ده نو له سنة الله سره برابر بیا قطعاً دوی ته هیڅ مهلت نه ورکاوه کیږی او د داسی سخت عذاب غوښتونکو باندی خامخا همغسی سخت عذاب نازلیږی چه په هغه سره به دوی بیخی فنا کیږی نو په دی لحاظ د داسی غوښتنی نه پوره کول هم ښائی د الله تعالیٰ عین رحمت وګڼه شی.

وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَٰهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم مَّا يَلْبِسُونَ ⑨

او که گرځولی وی مونږ دا رسول پرښته (نه بشر) نو خامخا گرځولی به وه مونږ دغه پرښته (په صورت د یوه) سړی او (که گرځولی وی مونږ پرښته په صورت د سړی نو) خامخا په شبهه کښی به اچولی وو مونږ دوی په همغسی اشتباه کښی چه اوس پکښی پراته دی.

تفسیر: څرنګه چه په ړومبنی آیت کښی د پرښتو د لیږلو ځنی په اصلی صورت سره نفی وشوه اوس نو د دوهم احتمال ځواب ورکوی او هغه دا دی چه باید پرښتی د انسانانو په شکل ولیږلی شی ځکه چه په دی صورت کښی د صوری مجانست په بناء خلق د دوی د نمونی او تعلیم ځنی منتفع کیدی شی لیکن په دی تقدیر سره هم د منکرانو د شبهاتو ازاله نشی کیدی. هغه شکونه او شبهی چه د رسول په بشریت کښی ئی کوی همغه به په ملک کښی هم (که د بشر په شکل د دوی له غوښتنی سره سم راتلی) واردیدلی.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِيْنَ سَخِرُوْا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿١٠﴾ ع

او خامخا په تحقیق مسخری کړی شوی دی په رسولانو چه پخوا وو له تانه نو چاپیر او محیط شو په هغو کسانو پوری چه مسخری ئی کولی په دوی پوری هغه (عذاب) چه وو دوی چه په هغه پوری به ئی مسخری کولی.

تفسیر: د معاندانو د غوښتنی له ځواب ورکولو څخه وروسته «محمد صلی الله علیه وسلم» ته تسلی ورکوله کیږی چه ته د دوی له استهزاء او تمسخر ځنی مه خپه او مه متأثر کیږه! دا کومه نوی خبره نه ده، پخوانیو انبیاؤ ته هم داسی حالات ورپیښ شوی وو بیا هغه سزاوی او هیدادونه (عذابونه) چه مکذبینو او د پیغمبرانو دښمنانو ته ورکړی شوی دی هغه ګردو (تولو) ته ښکاره دی نو لکه چه پخوانیو مجرمانو ته کومی سزاوی ورکړی شوی دی دوی ته هم الله تعالیٰ همغسی سزاوی ورکوی.

قُلْ سِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ﴿١١﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته که دوی نه وی قائله په هلاک د پخوانیو قرنو) وګرځئ تاسی په ځمکه کښی بیا وګورئ چه څرنګه ۇ عاقبت (خاتمه) د دروغجن کوونکو (د رسولانو).

تفسیر: یعنی د ملکونو د سیر او سیاحت او ګرځیدلو او د تباه شویو اقوامو د آثارو له کتلو څخه وروسته که د عبرت په نظر سره ماضی واقعاتو ته وګورئ! نو د هغو اقوامو انجام به تاسی ته صاف درښکاره او څرګند شی چه د انبیاؤ تکذیب ته ئی ملاوی تړلی وی نو په همغو ئی

قیاس کړئ! کله چه د مکذبینو حال هغسی شو نو د استهزاء کوونکو حال به څرنګه وی؟.

قُلْ لِّمَنْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ قُلْ لِّلّٰهِ ؕ كَتَبَ عَلٰى
نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ؕ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ؕ اَلَّذِيْنَ
خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٢﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه چا لره دی (خلقاً ، ملکاً او عبیداً) هغه شیونه چه په آسمانونو کښی او په ځمکه کښی دی (سره له آسمانونو او ځمکی) ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه خاص الله لره دی (بل ځواب نشته) لازم کړی دی الله (تفضلاً) پر نفس خپل رحمت خامخا تول به کړی (الله) هرومرو (خامخا) تاسی په ورځ د قیامت کښی چه نشته هیڅ شک به (راتلو د) هغی کښی هغه کسان چه زیان ئی رسولی دی ځانونو خپلو ته (د اصلی فطرت او سلیم عقل په ضیاع) نو دوی ایمان نه راوړی.

تفسیر: کله چه په ګردی (تولی) زمکی او آسمانونو کښی د الله تعالیٰ حکومت دی. لکه چه مشرکان هم داسی اقرار کوی نو مکذبانو او مستهزآنو ته کله له فوری سزا څخه نجات او پناه ورکوله کیږی؟ دا یواځی د الله جل جلاله عمومی رحمت دی چه د جرائمو د لیدلو سره سره فوراً مجرم ته سزا نه ورکوی، نو د قیامت په ورځ کښی چه یقیناً او بلا شبهه راتلونکی ده یواځی همغو بدبختانو ته به سزا ورکوی چه په قصد سره ئی خپل ځانونه د هلاکت په کنده کښی اچولی دی.

وَلَهٗ مَا سَكَنَ فِي الَّيْلِ وَالنَّهَارِ ؕ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿١٣﴾
قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ؕ قُلْ اِنِّيْٓ اُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ
اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٤﴾

او خاص دغه (الله) لره دی هغه شیونه چه اوسیږی (آرام کوی) په شپه کښې او په ورځ کښې (یعنی دا ټول د الله مملوک دی) او هم دغه (الله) دی ښه اوریدونکی د ټولو اقوالو) ښه عالم (پر ګردو (ټولو) احوالو) ووایه (ای محمده! دوی ته) چه آیا بی له الله ونیسم زه (بل ولی) دوست مددګار؟ (هسی الله) چه پیدا کوونکی د آسمانونو او د ځمکی دی (بلکه نه ئی نیسم) حال دا چه دغه (الله) روزی ورکوی (ګردو (ټولو) مخلوقاتو ته) او ده ته روزی نشی ورکولی ووایه (ای محمده! دوی ته) بیشکه زه مامور یم (حکم راته شوی دی) چه شم اول د هغو چه غاړه ئی ایښی ده (الله ته له دغه محمدی امته) او (ویلی شوی دی ماته) چه مه کیږه له سره له مشرکانو نه.

تفسیر: په ﴿ قُل لِّمَن مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ﴾ کښې د مکان تعمیم ؤ. په ﴿ وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ﴾ کښې د زمانی په اعتبار تعمیم دی، یعنی په هر ځای او په هر وخت کښې پاک الله حکومت، قبضه او اقتدار لری. هر هغه شیان چه په شپه یا ورځ کښې په آرامی او هوسائی (آرام) سره ژوندون کوی او له ډیرو معلومو او نامعلومو دښمنانو څخنی چه مامون او مصون پاتی کیږی دا د الله تعالیٰ د کامله رحمت له آثارو څخنی دی ﴿ قُلْ مَن يَكْلَؤُكُم بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَٰنِ ﴾ (۱۷) جزء د الأنبیاء (٤۲) آیت (٤) رکوع الله تعالیٰ هغه مجمع‌الصفات ذات دی چه د ورځی په شور ماشور او د شپی په تپو (تورو)تیارو او چوپه چوپتیا کښې هم د هر یوه غږ آوری او د ګردو (ټولو) په حوائجو او ضروریاتو په ښه ډول (طریقه) سره خبر دی نو اوس تاسی راوښیئ چه ولی تاسی داسی پاک الله پریږدئ او له نورو څخنی مرسته (مدد) غواړئ؟ آیا تاسی دا اعراض عن الله او اقبال الی غیرالله کوم ښه او موزون کار ګڼئ؟ ﴿ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ﴾ حال دا چه دغه الله روزی ورکوی ګردو(ټولو) مخلوقاتو ته او ده ته روزی نشی ورکولی روزی ورکول د بقاء د سامان په لوری اشاره ده یعنی تاسی په ایجاد او بقاء دواړو کښې همغه ته محتاج یئ او الله تعالیٰ په خورا ډیر ادنٰی شی کښې هم مونږ (او ګردو(ټولو) کائناتو) ته څه احتیاج لری بیا له هسی الله څخنی بیلیدل او بل د خپل ځان مرستیال (مددګار) ګرځول که انتهائی حماقت او ناپوهی نه ده؟ نو څه ده؟. ﴿ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ ﴾ ووایه ای محمده! دوی ته بیشکه زه مامور یم حکم راته شوی دی چه شم اول د هغو چه غاړه ئی ایښی ده الله ته له دی محمدی امته د داسی پاک الله تعالیٰ د احکامو په مقابل کښې چه صفات ئی پاس مذکور شول، ډیره ضروری ده چه ګرد ټول بندګان همغه وحده لا شریک ته بی د غیر له شرکت نه غاړه کیږدی! او له ګردو (ټولو) څخنی لومړی هغه ډیر اکمل بنده ته د انتهائی انقیاد او تسلیم حکم دی چه ګردی (ټولی) دنیا ته د طاعت او عبودیت یوه خورا (ډیره) ښه نمونه راالیږلی شوی ده «صلی الله علیه وعلیٰ آله وصحبه وسلم!».

قُلۡ اِنِّیۡۤ اَخَافُ اِنۡ عَصَیۡتُ رَبِّیۡ عَذَابَ یَوۡمٍ عَظِیۡمٍ ﴿۱۵﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) بیشکه زه ویریږم که نافرمانی وکړم له رب خپله له عذابه د ورځې ډیرې لوئی نه (چه قیامت دی).

تفسیر: په حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم ئې ایښې او نورو ته یې اورولې دی یعنی که په فرض محال سره د الله تعالیٰ له ډیرو معصومو او خورا (ډیرو) غوره بندګانو څخنې هم کوم ډول (طریقه) عصیان صادر شي نو د الله تعالیٰ د عذاب اندیښنه ورته شته. نو بیا نورو ته کله لائق او وړ (مناسب) ده چه سره له شرکه او د انبیاؤ د تکذیبه او د نورو زرهاؤ ډولونو (طریقو) جرائمو له ابتلاء سره د الله تعالیٰ له عذابه بیغکره او مامون کیښینی.

مَنۡ یُّصۡرَفۡ عَنۡهُ یَوۡمَئِذٍ فَقَدۡ رَحِمَهٗ ؕ وَ ذٰلِكَ الۡفَوۡزُ الۡمُبِیۡنُ ﴿۱۶﴾

هر هغه څوک چه چپ (بچ) کړی شي له عذابه په دی ورځ کښې نو په تحقیق رحم (مهربانی) کړی ده (الله) په ده او دا (مهربانی) برې دی ښکاره.

تفسیر: د جنت او د الله جل جلاله رضا حاصلول خو د مدارجو اعلیٰ او خورا (ډیر) لوړ مقام دی، که له چا څخنی د آخرت عذاب لرې شي نو دغه هم لوی بری او ښه کامیابی ده. کماقال عمر رضی الله تعالیٰ عنه! «کفافا لالی ولاعلی».

وَاِنۡ یَّمۡسَسۡكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ
لَهٗۤ اِلَّا هُوَ ؕ وَاِنۡ یَّمۡسَسۡكَ بِخَیۡرٍ فَهُوَ عَلٰی كُلِّ شَیۡءٍ
قَدِیۡرٌ ﴿۱۷﴾ وَهُوَ الۡقَاهِرُ فَوۡقَ عِبَادِهٖ ؕ وَهُوَ الۡحَكِیۡمُ الۡخَبِیۡرُ ﴿۱۸﴾

او که ورسوی تاته الله څه سختی (لکه مرض او فقر) نو نشته هیڅ لرې کوونکې د هغه مګر هم دی دی او که ورسوی تاته څه خیر (لکه صحت او غناء) نو دی پر هر شي (چه اراده وفرمائيء) ښه قادر دی (نو تل خیر او شر نفع او ضرر هم د الله په اراده رسیږی) او هم دی غالب زورور دی د پاسه د بندګانو خپلو (په قدرت، قوت، قهر، غلبه نه په مکان) او هم دی ښه حکمت

والا ښه خبردار دی له هر شی).

تفسیر: هر چاته چه الله تعالیٰ په دنیا یا په آخرت کښې کوم تکلیف یا راحت ورسوی نه ئې څوک په مقابله سره ستنولی (واپس کولی) شی او نه د ده له غلبې او اقتداره چیری تښتیدلی شی هم دا الله تعالیٰ له بنده څخه ښه خبردار دی چه څه څه اعمال او حالات لری او د دوی له اعمالو او حالاتو سره کوم اجراآت او بدل لازم او مناسب او له حکمت سره قرین دی؟ (دغه لاندی آیت هله نازل شو چه زمونږ رسول صلی الله علیه وسلم ته وویل شو چه ته په خپل صداقت باندی کوم شاهد لری؟ ځکه چه کتابیان ستا له نبوته انکار کوی).

قُلْ اَیُّ شَیْءٍ اَکْبَرُ شَهَادَةً ؕ قُلِ اللّٰهُ ۙ شَهِیْدٌۢ بَیْنِیْ وَبَیْنَكُمْ ۟

(ووایه ای محمده ! دوی ته) چه کوم یو شی لوی دی له جهته د شاهدی؟ ووایه (په ځواب کښې دوی ته) چه الله (لوی دی د شهادت له جهته بل ځواب نشته!) (او الله) ښه شاهد دی زما او ستاسی په منځ کښې.

تفسیر: کله ئې چه داسی وفرمایل چه فقط الله تعالیٰ د ګردو (تولو) منافعو او اضرارو مالک دی او پر ګردو (تولو) بندګانو غالب او قاهر او تر ذری ذری پوری هم له هر شی څخه خبردار دی نو د ده له شهادته زبردست او پاک شهادت بل شهادت نشی کیدی. نو زه هم د خپل ځان او ستاسی په منځ کښې همغه شاهد دروم. ځکه چه ما د رسالت دعویٰ وکړه او تول هغه پیغامونه چه د پاک الله وو تاسی ته می درورسول نو د هغه په مقابل کښې هغه سلوک چه تاسی له ماسره وکړ او هغه وضعیت چه تاسی له دغو ربانی پیغامونو سره وکړ هغه تول ستاسی تر سترګو لاندی دی په خپله پاک الله به له خپل محیط علم سره سم زما او ستاسی په منځ کښې فیصله وکړی.

وَاُوْحِیَ اِلَیَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهٖ وَمَنْۢ بَلَغَ ؕ اَىِٕنَّكُمْ
لَتَشْهَدُوْنَ اَنَّ مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰى ؕ قُلْ لَّاۤ اَشْهَدُ ۚ قُلْ اِنَّمَا
هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّاِنَّنِیْ بَرِیْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ۟﴿۱۹﴾

او وحی کړی شوی ده ماته دا قرآن له پاره د دی چه وویرؤم (خبردار کړم) تاسی په دی سره او هغه څوک چه وررسیږی (ده ته دا قرآن په هر زمان او مکان کښې) آیا بیشکه تاسی خامخا شاهدی لولئ په دی چه شته سره د الله

خدایان نور؟ ووایه (ای محمده ! دوی ته) زه خو شاهدی (په دی سره) نه ورکوم، ووایه خبره هم دا ده چه الله دی معبود یو او بیشکه زه بیزار یم له هغو شیونو چه شریکان کوئ ئی تاسی (له الله سره)

تفسیر: یعنی که ویوهیږئ نو زما په صداقت د الله جل جلاله یقینی او ښکاره شهادت هم دا موجود عظیم الشان قرآن دی چه په خپله په دی باندی دلیل دی چه الٰهی کلام دی. «د لمر دلیل په خپله دغه لمر دی» زما کار دا دی چه تاسی او هر هغه چاته چه دا د الله تعالیٰ کلام ورورسیږی هغه د الله تعالیٰ له پیغامه خبردار کړم چه د توحید او معاد او د دین نور تمام اصول پکښی هدایت کړی شوی دی. آیا د داسی حجت له اتمام او د داسی قطعی او صریح توحید د پیغام له اوریدلو څخه وروسته بیا هم تاسی هم دا وایئ چه غیر له الله جل جلاله نور معبودان هم شته؟تاسی اختیار لرئ هر څه چه مو زړونه غواړی هغه ووایئ زه خو له سره داسی حرف په خپله ژبه نشم راوړی، بلکه صاف اعلان کوم چه د عبادت لائق او وړ یوائځی هغه یو پاک الله دی. باقی هر هغه څه چه تاسی ئی ورسره شریکان ګڼئ. زه له هغو څخه بیخی خپله بیزاری او نفرت څرګندوم.

تنبیه: په «ومن بلغ» سره ئی وښود چه د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم رسالت د ګردو (ټولو) انسانانو، پیریانو، مشرق، مغرب، شمال، جنوب او ټولو مللو او اقوامو له پاره دی (د نزول له وقته تر قیامته پوری. او د پاک قرآن لیدل داسی دی لکه د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم لیدل)،

اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا يَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ
اَلَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۲۰﴾

هغه کسان چه ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب پیژنی دوی دا (رسول) لکه چه پیژنی دوی ځامن خپل هغه کسان چه زیان ئی رسولی دی ځانونو خپلو ته نو دوی ایمان نه راوړی.

تفسیر: یعنی علاوه په دی چه زما په صداقت الله تعالیٰ شاهد او قرآن کریم ناطق دی او پری غیر قابل تردید شهادت ورکوی هغه اهل‌کتاب یعنی یهود او نصاریٰ هم (چه خلق هغوی ته د آسمانی کتابونو د عالمانو په حیث زما د خبرو او معاملو په باره کښی رجوع کوی) په خپلو زړونو کښی داسی پوره یقین لری چه بلاشبهه زه همغه (آخرالزمان نبی) یم چه زما زیری پخوانیو انبیاوٴ علیهم السلام پرله پسی کړی دی. دوی همغسی چه په ډیرو هلکانو کښی خپل هلکان ژر

پیژنی او پکښې څه ربړ (زحمت) او تکلیف نه کوی هم داسی دوی د نبی کریم په رسالت، او د پاک قرآن په صداقت کښې هم هیڅ څه شک او شبهه نه لری او گرد(تول) حقائق دوی ته ښکاره دی، هوا حسد، کبر، او د پلرونو تقلید او د جاه او مال مینه او نور اغراض دوی ته اجازه نه ورکوی چه په ایمان مشرف شی او خپل ځانونه له دائمی نقصان او ابدی هلاکت ځنی وژغوری (وساتی).

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۗ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾

او څوک دی ډیر ظالم له هغه چا چه وتړی پر الله دروغ یا نسبت د دروغو کوی آیتونو د ده ته؟ (بلکه نشته!) بیشکه شان دا دی چه خلاصی نه مومی ظالمان

تفسیر: یعنی چه نبی نه وی او پر الله جل جلاله افتراء، او د نبوت غلطه دعوی وکړی، یا د داسی صادق نبی تکذیب وکړی چه پر صداقت ئی واضحه دلائل موجود وی او د الله تعالیٰ پیغام خلقو ته اوروی له دی دواړو څخه زیات بل هیڅوک ظالم کیدی نشی او د الله جل جلاله سنت هم داسی جاری دی چه په پای (اخر) کښې بری او کامیابی ظالمانو ته نه په برخه کیږی نو فرض ئی کړئ که معاذالله زه مفتری یم نو له سره به بری ونه مومم او که تاسی مکذبان یئ لکه چه له دلائلو ځنی ښکاریږی نو تاسی به د خیر مخ ونه وینئ! نو له دی کبله (وجی) ښائی چه پر گردو (تولو) حالاتو کښې ښه غور او دقت وکړئ! او د آخرت او د انجام په فکر کښې شئ! او د هغی ورځی له عاقبته وویریږئ چه وروسته ئی ذکر راځی. ابن کثیر رحمة الله علیه د دی ایت معنی هم داسی اخیستی ده. او ځینو نورو مفسرینو د«افتراء علی الله» څخه د مشرکانو شرک مراد کړی دی لکه چه وړاندی په ﴿ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾ کښې اشاره شوی ده. والله أعلم.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ
الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾

او (یاده کړه) هغه ورځ چه راجمع به کړو دوی (یعنی عابدان او معبودان) تول بیا به ووایو (زجراً) هغو کسانو ته چه شرک ئی کړی دی چه چیرته

دی؟ (او څه شول؟) شریکان ستاسی هغه (شریکان) چه وئ تاسی چه ګڼل به مو (د الله شریکان).

تفسیر: یعنی هغه کسان چه د هغو په نسبت تاسی دعوی درلوده (لرله) چه د خدائی حصه‌دار او په شدائدو کښی ستاسی شفیعان او مددګاران دی، نو نن ورځ په داسی سختئ او د مصیبت په وخت کښی دوی له تاسی ځنی چیری لاړل؟ چه ستاسی هیڅ په کار نه درځی؟

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّآ أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿۲۳﴾

بیا به نه وی (عاقبت د) فتنی (کفر، فریب، غدر) د دوی مګر دا چه وائی به دوی چه قسم دی په الله چه رب زمونږ دی چه نه وو مونږ مشرکان.

تفسیر: یعنی د واقعاتو له انکار ځنی پرته (علاوه) بله چاره نه لری. د هغو باطلو معبودانو حقیقت چه ګرد (ټول) عمر د هغو په عقیده او محبت کښی بیخی محو او مفتون شوی وو، هم دغومره پاتی کیږی چه د هغوی د ګرد (ټول) عمر له تعلق او عقیدی څخه هم منکریږی.

انْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰٓ أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿۲۴﴾

وګوره (ای محمده!) څرنګه دروغ ئی وویل پر ځانونو خپلو (په نفی د شرک له ځانه) او ورک شو له دوی نه هغه چه وو دوی چه تړل به ئی دروغ (پر الله په نیولو د شریکانو سره)

تفسیر: یعنی له دی صریحو دروغو ځنی به د مشرکانو انتهائی بدحواسی او د شریکانو بیخی بیچارګی او ناتوانی ښکاره شی، کشکی مشرکان له دی رسوا کوونکو عواقبو ځنی په دنیا کښی خبر او ځانونه ئی تری ژغورلی (ساتلی) وی.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۖ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِيٓ آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا

او ځینی له کفارو هغه څوک دی چه غوږ نیسی تاته (د قرآن د قرائت په

وخت کښې) او اچولي دي مونږ په زړونو د دوی پردې (له دې جهته) چه ونه پوهیږي دوی په دې (قرآن) او (ایښي مو دي) په غوږونو د دوی کښې دروندوالی (کونوالي چه حق خبره وانه وري) او که ووینی دوی ګرد (تول) دلائل (د قدرت نو بیا هم) ایمان نه راوړی دوی پر دغه (هر قسم معجزو عناداً)

تفسیر: دا د هغو کسانو ذکر دی چه د اعتراض او عیب لټولو له امله (وجی) به ئې قرآن کریم او د رسول الله مبارک خبرې اوریدلې او له هدایت څخه ګټه آخستل او د حق منل د دوی مقصود نه ؤ. له نصیحت او هدایت ځنې د ممتد اعراض او د دوی د اقبال‌الی‌الحق څخه د مسلسلو تعطیلو قدرتي نتیجه داسې شوه، چه د دوی د قبول‌الحق وسائل او قواوی بیخې بیکاره او مهملې وګرځیدې، او د حق او د حقیقت له منلو څخه د دوی زړونه بې برخې پاتې شول د هدایت د پیغام آوریدل به د دوی پر غوږونو سخت او دروند لګیده، د دوی سترګې د عبرت له کتلو ځنې داسې ړندې شوې وې چه د هر راز (قسم) نښو او علائمو د لیدلو سره سره بیا هم د ایمان راوړلو توفیق دوی ته پاتې نه ؤ او لطف دا دی چه په هم دغه حالت کښې په مرګ قانع او مسرور هم وو، بلکه د فخر په لهجه سره به ئې داسې اعلان کاوه ﴿ فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ ﴾ (٢٤) جزء د حٰم السجده یا (فصلت) «٥» آیت «١» رکوع) له دې آیت ځنې معلومه شوه چه د آیتونو د آوریدلو څخه عدم انتفاع او پر زړونو ئې پردې لویدل، په خپله د دوی د اعراضو نتیجه وه او دغه اعراض او مخ اړول د هم دغه کیفیت د حدوث سبب شوی دی ﴿ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا ﴾ (٢١) جزء د لقمان (٧) آیت (١) رکوع څرنګه چه پر اسبابو د مسبباتو مرتبول ماسواء له الله تعالیٰ ځنې د بل چا کار نه دی نو ځکه په دغه آیت کښې ﴿ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً ﴾ د پردې د آچولو او د نورو نسبت د الله تعالیٰ په لوري کړی شوی دی.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِن يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

تر هغه پورې کله چه راشي دوی تاته چه جګړې کوی له تا سره وائی هغه کسان چه کافران شوی دی نه دی دا قرآن مګر باطلې قصې دی د پخوانیو

خلقو. او دا کسان منع کوی (خلق) له رسوله (یا له قرآنه یا له ایمان نه) او (په خپله هم) لری کیږی له ده (چه ایمان پری نه راوړی،) او نه هلاکوی دوی مګر ځانونه خپل او نه پوهیږی دوی (په دی چه ضرر ئی هم دوی ته عائد دی).

تفسیر: یعنی په دوی کښی نه فهم پاتی دی او نه انصاف. ایمان راوړل او له ربانی هدایتونو ځنی انتفاع لا چیری؟. د حضرت پیغمبر په حضور کښی د دوی د راتللو څخه غرض یواځی مجادله، جګړه، تعریض، توکی او تفریح کول دی. کله چه قرآنی حقائقو او بیاناتو ته به ئی معاذالله ﴿ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴾ ویل، بیا په دغه تکذیب، مجادله او تمسخر ئی اکتفا نه کوله او کوښښ ئی کاوه چه د نورو په اذهانو کښی هم دغه رنځوری سرایت وکړی لکه چه خلق ئی له حق ځنی ستنول (واپس کول)، او دوی په خپله هم له حقائقو ځنی لری تښتیدل څو د دوی له لیدلو ځنی نور کسان هم د حق له منلو ځنی متنفر او بیزاره شی. مګر له دغو تولو ناپاکو کوښښونو ځنی «لله الحمد» نه حق دین ته څه نقصان رسیدی شی او هغه هرومرو(خامخا) غالبیږی، او نه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته څه نقصان رسیږی ځکه چه د ده د عصمت او رفعت تکفل په خپله حق سبحانه و تعالیٰ کړی دی. هو! دغه احمقان خپل ابدی هلاکت ته سامان برابروی . او نه پوهیږی چه دوی په خپلو لاسونو خپلی پښی په تبر وهی!

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾

او که ووینی ته (ای محمده!) کله چه ودرولی شی دوی پر اور (د دوزخ، د پل صراط په سر نو وبه وینی یو لوی امر) نو وبه وائی دوی (د عذاب د انواعو د لیدلو وروسته) ای کاشکی مونږ بیا بوتلی شو (دنیا ته) او نه به کړو تکذیب په آیتونو د رب خپل او شو به مونږ له مؤمنانو (باور کوونکیو نه).

تفسیر: یعنی دآیات الله تکذیب او استهزاء او نور ګرد (تول) شورماشور به تر هغه وخته پوری وی څو چه دوی د الله تعالیٰ د سزا له ویروونکی او سدوروونکی منظری او ننداری سره مخامخ شی، څه مهال (وخت) چه د دوزخ لږ څه هوا دوی ته ورسیږی نو ګرد (تول) تکبر او غرور او لوئی به د دوی له سر څخه ووځی، او په زرهاؤ ځلی به هیله (امید) او آرزو کوی او په ارمانونو سره به دا غواړی که مونږ بیا دنیا ته ولیږلی شو څو هلته بیا د خپل رب دآیتونو تکذیب ونه

کړو او بيخي له تينګو ايماندارانو څخه شو

لګيا وي تل په لوبو له نن ورځي وي بيغم
الان قد ندمت وماينفع الندم

بَلْ بَدَا لَهُمْ مَّا كَانُوا يُخْفُونَ مِن قَبْلُ ۖ

(داسي نه ده لکه چه دوی وائي) بلکه ظاهر شو دوی ته هغه چه وو دوی چه پټول به ئي پخوا (له دی نه په دنيا کښي چه کفر او معاصي دي)

تفسير: يعني دوی اوس هم په صحيح عزم او ايماني شوق او رغبت دنيا ته د بيرته ورتګ هيله (اميد) نه کوي بلکه کله چه ئي د هغه عمل د مکافاتو او مجازاتو منظره وليدله چه د ښکاره دلائلو سره سره ئي تری انکار کاوه او الٰهي عذاب ئي د سر په سترګو مشاهده کړ او د دوی تول هغه بد عملونه چه د خلقو له سترګو څخه پټ وو د لمر غوندی څرګند او د دوی اوسني دروغ چه «والله ربنا ماکنا مشرکين» وايي ښکاره شول او د دوی د شرارت پټ او له سترګو پناه آثار چه د دغو نالايقانو په زړونو کښي ئي وده کړی وه مختل (مخی ته) شول او د يوه دردناک عذاب په صورت ورته ممثل او مخی ته ئي ودريدل نو اوس دوی تش د ځان نجات له پاره دنيا ته د بيرته ورتګ هيله (اميد) کوی.

وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾

او که بيرته بوتله شي دوی (دنيا ته) نو خامخا به بيا هم راوګرځي دوی همغه شي ته چه منع کړی شوی وو دوی له هغه شي څخه (چه کفر او معاصي دي) او بيشکه دوی هرومرو دروغجنان دي (په دغه دعویٰ د ايمان کښي)

تفسير: يعني اوس هم دروغ وائي چه که مونږ دنيا ته بيرته لاړ شو ايماندار به وګرځو او له سره به د آيات الله تکذيب ونه کړو. خو دا اشقياء که بيرته دنيا ته هم ستانه (واپس) کړل شي نو بيا به هم له شرارت او بدی څخه لاس نه اخلي، او هغه رذيله قوتونه چه د دوی په وجود کښي شته، بيا به ئي په کار اچوی، او له هغه مصيبت څخه چه ويريدلي وو او د بيرته تللو تمنا ئي کړی وه هغه به لکه يو خوب او خيال هيروی. لکه چه دير ځلي کله چه سړی په دنيوی مصائبو او مهالکو کښي آخته کيږی نو انابت او توبه غوره کوی ولي هم دا چه څو ورځي تيری شي. بيا ئي هيڅ شي په ياد نه پاتي کيږی، چه په هغه وخت کښي مي څه عهد او پيمان کړی

ﮊ كَأَنْ لَّمْ يَدْعُنَآ إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُ ﮊ

وَقَالُوٓا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾

او وائی دوی نه دی ژوندون مگر هم دا ژوندون زمونږ دنیوی (چه لږ او نژدی دی) او نه یو مونږ بیا راپاځولی شوی (راپاڅیدونکی له قبرونو څخه حساب او کتاب ته).

تفسير: یعنی ښې مزی کوئ! او دنیوی عیش او عشرت مو د آخرت په فکر او اندیښنه کښی مه خرابوئ. هم دا حال نن ورځ د اروپائی (یورپین) ماده پرستانو هم دی.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ ۚ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾

او که ووینی ته (ای محمده!) هغه وخت چه ودرولی شی دوی رب خپل ته (په موقف د عرض کښی د حساب له پاره نو وبه وینی یو لوی امر) فرمائی به (الله) آیا نه دی دا (دوهم ژوندون) په حقه سره؟ وبه وائی دوی هو! حق دی! قسم مو دی په رب خپل (نو بیا به) وفرمائی (الله) پس وڅکئ تاسی دا عذاب په سبب د دی چه وئ تاسی چه کافران شوی وئ (په دنیا کښی).

تفسير: یعنی کله چه حقیقت د دوی تر سترګو لاندی راشی او د«بعث بعدالموت» او نورو له اقراره څه چاره ورپاتی نشی، نو دلته دوی ته ویل کیږی، چه اوس د حقیقت د انکار او د «کفر بالمعاد» خوند وڅکئ!.

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَٰحَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۚ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾

په تحقیق زیانکاران (او تباه) شوی دی هغه کسان چه دروغ گڼی ملاقات له الله سره (په عقبا کښې)، تر هغه پوری کله چه راشی دوی ته قیامت ناڅاپه (نو) وائی به دوی ای افسوسه (او پښیمانی) زمونږ په هغه شی چه تقصیر کړی ؤ مونږ په دنیا کښې (چه هغه ایمان ؤ) حال دا چه دوی به واخلی (پیتی د) گناهونو خپلو پر شاؤ خپلو واورئ خبردار شئ چه بد دی هغه شی چه په شا ئی گرځوی دوی.

تفسیر: یعنی د انسان لوی شقاوت او بدبختی دا ده چه له «لقاء الله» څخه انکار وکړی. او د ژوندانه دا ډیر لوی مقصد دروغ وګڼی. تر څو چه مرګ پری راشی. یا ئیځ قیامت پر سر ودریږی. بیا نو هلته د حسرت او د افسوس لاسونه سره مښی چه های افسوس ما په خپل دنیوی ژوندون کښې د یوم‌القیامت د تیاری له پاره څومره غیر قابل تلافی تقصیر کری دی، په دی وخت کښې به له دی حسرت او افسوس څخه هیڅ شی په لاس نه ورځی. د جرمونو او شرارتونو هغه دروند پیتی به چه د ده شا کروپوی، له دی ناوخته تأسف او تحسر سره هیڅ نه سپکیږی.

وَمَا الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَآ إِلَّا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ ۗ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۳۲﴾

او نه دی حیات دنیوی (ژوندون لږ خسیس) مگر لوبی (د هلکانو) او ساعت تیری (د لیونیانو) دی او خامخا دار آخرنی خیر (بهتر) دی دپاره د هغو کسانو چه پرهیزگاری کوی نو آیا عقل نه چلوئ تاسی (چه دنیا ښه ده که عقبٰی؟ چه ایمان راوړئ!).

تفسیر: کفارو خو داسی ویل چه د دنیوی ژوندون څخه ماسواء بل هیڅ ژوندون نشته لیکن واقعه دا ده چه دغه فانی او مکدر ژوندون د اخروی ابدی حیات په مقابل کښې بیخی هیڅ او بی‌حقیقته دی. د دی دنیا په ژوندون کښې یواځی همغی شیبی او برخی ته ژوندون ویلی شی چه د آخرت له پاره پکښې څه تیاری او کار وکړ شی، باقی نور تمام وختونه چه د آخرت له فکره او تیاری څخه تش وی، یوه عاقبت اندیش ته له لهو او لعب څخه څه زیات اهمیت نه لری. پرهیزگاران او پوهان پوهیږی چه د دوی اصلی کور د آخرت کور دی او د هغوی حقیقی ژوندون د آخرت ژوندون دی. (اللهٰم ارزقناه)

قَدْ نَعْلَمُ اِنَّهٗ لَيَحْزُنُكَ الَّذِيْ
يَقُوْلُوْنَ فَاِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُوْنَكَ وَلٰكِنَّ الظّٰلِمِيْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ
يَجْحَدُوْنَ ﴿۳۳﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوْا عَلٰى
مَا كُذِّبُوْا وَ اُوْذُوْا حَتّٰۤى اَتٰىهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ
لِكَلِمٰتِ اللّٰهِ ۚ وَلَقَدْ جَآءَكَ مِنْ نَّبَاِى الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۳۴﴾

په تحقیق مونږ پوهیږو بیشکه شان دا دی چه خامخا خپه کوی تا (ای محمده!) هغه شی چه وائی دوی (ستا په تکذیب کښی) نو بیشکه دوی نه کوی تکذیب ستا (په واقع کښی) ولیکن دا ظالمین په آیتونو د الله انکار (او مسخری) کوی (نو ته مه خپه کیږه! ځکه چه) او خامخا په تحقیق دروغجن بللی شوی دی ډیر رسولان پخوا له تانه نو صبر به ئی کاوه پر دروغجن بلل کیدلو او ضرر رسیدلو (د کفارو له جانبه) تر هغه پوری چه راغی دوی ته مرسته (مدد) زمونږ او نشته هیڅ اړوونکی د کلماتو د الله او خامخا په تحقیق راغلی ده تاته (څه خبره) له حالاتو د (تیرو) رسولانو (چه پری متسلی شی)

تفسیر: د مخلوقاتو په حال شفقت او همدردی لرل له ګرد (تول) جهان څخه زیات د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم په زړه کښی اچولی شوی وه رسول الله صلی الله علیه وسلم د دی بدبختانو د تکذیب او اعراض، او د دوی له مستقبلی تباهیء، او د مشرکانه او ملحدانه کلماتو څخنی زیات رنځ او صدمه محسوسه فرمایله، په دغو آیتونو کښی اول ده ته تسلی او هغو اشقیاؤ ته ډار (ویره) او انذار ورکړی شوی دی یعنی تاسی د دوی له دی اعراض او تکذیب څخه دومره مه خپه او مه پریشانیږئ! دا خلق چه ستا تکذیب کوی فی‌الحقیقت ستاسی تکذیب نه دی. ځکه چه تاسی لا له پخوا څخه بالاتفاق صادق او امین پیژندلی شوی یئ بلکه دوی د الله تعالیٰ د هغو آیتونو او نبنو تکذیب کوی. چه د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د تصدیق او تبلیغ له پاره لیږلی شوی دی او په قصد سره او د ظلم او عناد له لاری تری انکار کوی نو تاسی هم د دی ظالمانو معامله الله تعالیٰ ته وسپارئ! او مطمئن او ډاډه اوسئ چه الله تعالیٰ د دوی د ظلم نتیجه او ستاسی د صبر ثمره خامخا درکوی له پخوانیو انبیاؤ سره هم (چه د هغوی څه حالات تاسی ته آورولی شوی دی) د دوی قومونو د تکذیب او ایذاء رسولو معامله کړی وه چه پر هغو د الله تعالیٰ هغو معصومو او نهایت اولوالعزمو رسولانو صبر کاوه تر دی چه د الله تعالیٰ له وعدی سره سم دوی ته مرسته (مدد) ورسیده او د ډیرو لویو او زبردستو منکرینو او متکبرینو په مقابل کښی

دوی مظفر او منصور وگرځول شول. له تاسی سره هم د نصرت او ظفر هغه وعدی چه شوی دی، گردی (تولی) یو په یو پوره کیدونکی دی، غر به له خپله ځایه وخوځیږی مګر د الله تعالیٰ وعده هیڅ وړاندی او وروسته کیدونکی نه ده او هرومرو (خامخا) په ځای کیږی. او هیڅوک او هیڅ قوت او قدرت د دی خبری طاقت نه لری، چه د الله تعالیٰ خبری واړوی او تبدیل ئی کړی، یعنی هر هغه شی چه الله تعالیٰ فرمایلی وی، هغه به هرومرو (خامخا) کیدونکی وی او د الله تعالیٰ له ارادی څخه پرته (علاوه) هیڅ یو کار واقع کیدونکی نه دی. مکذبین دی په یاد ولری چه د دوی جنګ حقیقتاً د (محمد صلی الله علیه وسلم) له ذاته سره نه دی، بلکه د ده له ربه سره دی، چه دی د هغه له لوری اعظم رسول او لوی معتمد تاکلی (مقرر) شوی، او سره له ښکاره دلائلو او علائمو لیږلی شوی دی. د محمد صلی الله علیه وسلم تکذیب د الله تعالیٰ د آیتونو او دلائلو تکذیب دی.

وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِيَ
نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُم بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾

او که وی چه سخت وی پر تا باندی مخ ګرځول د دوی (له حق دین څخه) پس که توان لری ته چه ولټوی ته کوم سوری (سرنګ) په ځمکی کښی (چه پکښی کوز شی ځمکی ته) یا (ولټوی) کومه زینه په (طرف د) آسمان (چه پری وخیژی آسمان ته) نو راوړی ته دوی ته کومه معجزه (چه دوی یی غواړی پس رایی وړه، خو فائده نه کوی نو د دوی په ایمان حرص مه کوه او تل خپل تبلیغ کوه) او که اراده کړی وی الله (د هدایت د دوی) نو هرومرو (خامخا) به ئی راټول کړی وو دوی ګرد(ټول) په سمه صافه لاره پس له سره مه کیږی له ناپوهانو څخه (چه د ازلی کفارو په ایمان حرص کوی او د دوی په جهالت پخسیږی (حسد کوی)

تفسیر: «فان استطعت» ځواب په آیت کښی محذوف او په ترجمه کښی په «پس رائی وړه» سره مذکور دی د کفارو دا مطالبه وه کله چه دی نبی دی نو ښائی چه له ده سره تل داسی یوه علامه او نښه وی چه د هغی په لیدلو سره هر سړی پری یقین وکړی - او په ایمان راوړلو مجبور شی. څرنګه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د ګردی (تولی) دنیا پر هدایت حریص ؤ، ښائی د دوی په زړه کښی داسی کومه خبره تیره شوی وی چه د کفارو دا مطالبه پوره کړه شی، نو ځکه حق

تعالیٰ دا تربیت وفرمایه چه په تکوینیاتو کښی د الله تعالیٰ د مشیت تابع اوسه! تکوینی مصالح د دی خبری مقتضیٰ نه دی چه گرده (تولـه) دنیا په ایمان راوړلو مجبوره کړی شی که نه «الله تعالیٰ» په دی باندی هم ښه قادر ؤ چه بی له رسولانو او علائمو له ابتدا څخه گرد (تول) په سمه صافه لاره بوځی او پوره هدایت ئی ور په برخه کړی. کله چه د الله تعالیٰ حکمت د داسی مجبوروونکو معجزاتو او فرمائشی علائمو د ښوولو له پاره تیار او مقتضٰی نه دی نو د الله تعالیٰ د سنت او مشیت پر خلاف به بل څوک داسی طاقت او قوت له کومه ولری چه په ځمکی کښی سرنگ وکینی، یا په آسمان کښی زینه ودروی (یا پړی وځړوی) او داسی فرمائشی او مجبور، کوونکی معجزی ښکاره او وروښیی د الله تعالیٰ د تدبیر او حکمت له قوانینو څخنی پرته (علاوه) د کوم بل شی د وقوع توقع لرل، د ناپوهانو کار دی.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾

بیشکه قبلوی بلنه ستا (ایمان ته) هغه کسان چه اوری (پند ستا، او کفار ئی نه آوری لکه مړی) او مړی به لاړ (ژوندی) کړی الله بیا خاص هم ده ته به وروستی شی دوی (د حساب او جزاء له پاره)

تفسیر: یعنی تاسی له گردو (تولو) څخنی داسی توقع مه لرئ چه هغوی به ستاسی خبری ومنی، د هر چا د زړه غوږونه چه کانه شوی وی، هغه نه اوری نو بیا به ئی هغه څرنگه ومنی. هو! دغه کافران چه د قلبی او روحانی حیثیته د مړو په شان دی په قیامت کښی به د حقائقو په لیدلو یقین کوی او هغه گرد(تول) شیان به ومنی چه له هغو څخنی ئی انکار کاوه.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ

او وائی کفار ولی نه نازلاوه شی په دغه (محمد) باندی کومه معجزه (دلیل د قدرت) چه مونږ ئی غواړو) له (جانبه د) رب د ده،

تفسیر: یعنی له دغو دلایلو څخنی یو دلیل ولی راونه لیږه شو چه دوی غوښتی ؤ کما فی قوله تعالیٰ ﴿ وَقَالُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنبُوعًا أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَن نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ

عَلَيۡنَا كِتَٰبٗا نَّقۡرَؤُهُۥۗ قُلۡ سُبۡحَانَ رَبِّي هَلۡ كُنتُ إِلَّا بَشَرٗا رَّسُولٗا ﴿١٥﴾ جزء د بنی اسرائیل (الاسراء) د سورت (١٠) رکوع ٩٠، ٩١، ٩٢، ٩٣ آیت) او که نه هسی نوری علمی او عملی معجزی او علامی د باران په شان ډیری پر تاسی وریدلی دی او اوری به

قُلۡ إِنَّ ٱللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰٓ أَن يُنَزِّلَ ءَايَةٗ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٣٧﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) بیشکه الله قادر دی په دی خبره چه نازل کړی (راولیږی) (مطلوبه) معجزه لیکن اکثره کسان له دوی څخنی نه پوهیږی (چه هغه معجزه سبب د عذاب ده).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ د فرمائشی معجزاتو له ښوونو څخه عاجز نه دی. لیکن د حکمت او رحمت پر هغو قوانینو چه د تکوینیاتو نظام قایم او مبنی دی، له تاسی څخنی ډیر کسان د هغو له پوهیدلو څخه قاصر دی د دغو قوانینو اقتضاء هم دا ده چه ګردی (تولی) فرمائشی معجزی ورته ونه ښودلی شی.

وَمَا مِن دَآبَّةٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا طَٰٓئِرٖ يَطِيرُ بِجَنَاحَيۡهِ إِلَّآ أُمَمٌ أَمۡثَالُكُمۚ مَّا فَرَّطۡنَا فِي ٱلۡكِتَٰبِ مِن شَيۡءٖۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمۡ يُحۡشَرُونَ ﴿٣٨﴾

او نشته هیڅ (حیوان خوځیدونکی تلونکی په ځمکه کښی او نه هیڅ مارغه چه الوځی په دواړو وزرونو خپلو (په هوا کښی) مګر (تول سره) امتونه (مخلوقات) دی په شان ستاسی نه دی پریښی مونږ په کتاب (لوح محفوظ) کښی هیڅ شی (بلکه ګرد (تول) لیکلی دی مونږ) بیا به (دا ګرد(تول)) رب خپل ته ورتول کړی شی (د حساب او جزاء دپاره).

تفسیر: په دی آیت کښی پر ځینو هغو حکمتونو تنبیه کړی شوی ده چه د فرمائشی معجزاتو په نه ورښولو کښی مرعی ده. یعنی ګرد (تول) هغه حیوانات چه پر ځمکه خوځیږی یا په هوا کښی الوځی، دوی هم د انسانانو په شان یو امت دی. له دوی څخنی هره نوعه الله تعالیٰ په یوه خاصه وضع او فطرت پیدا کړی ده، چه دوی د خپلو افعالو او خواصو په معینه دائره کښی کار کوی. او هیڅ یو ساکښ (ذی روح) د خپلو هغو افعالو او حرکاتو د محدودی حلقی له دائری څخه یو پل هم د باندی نه ږدی چه د قدرت له لوری د ده د فطرت او استعداد په اعتبار مشخص او ټاکلی (مقرر) شوی دی. لکه چه د پیدایښت له ابتدا څخه تر نن پوری هیڅ یو حیوان د خپلی

نوعی د عمل په محدوده دائره کښې هیڅ قسم ترقی نه ده کړی هم داسی د هر شی استعداد او فطرت ته خیال وکړئ! د الله تعالیٰ په قدیم علم او لوح محفوظ کښې د ګردو (تولو) انواعو او اجناسو د تدبیر او تربیت اصول او فروغ منضبط شوی دی. هیڅ یو شی نه په ژوندانه او نه په مرګ کښې له دی مکمل انضباط او انتظام څخه د باندی وتلی شی، انسان د حیواناتو په جنس کښې یو مختار او مترقی حیوان دی او د هم دی کسب او اختیار او ترقی کوونکی عقل او تمیز په لرلو سره د ده نظام تکوینی او د حیات قانون له نورو ګردو(تولو) حیواناتو څخنی داسی اعلیٰ او ممتاز جوړ کړی دی. چه که اوس دی خپل ځان ته حیوان ووائی، شرمیږی انسان د نورو حیواناتو پر خلاف د خپلو لیدلو آوریدلو او پوښتلو په اثر ځانته نوی نوی نور معلومات هم حاصلوی. او په «فکری قوه» سره ئی ترتیبوی او د «نوی ژوند» په لوری پرله پسی ترقی کوی. انسان د نیکو او بدو په تمیز او د مفیدو او مضرو په پیژندلو او د آغاز او انجام په پوهیدلو قادر او د کوم عمل په کولو یا پریښودلو کښې فی‌الجمله آزاد دی، نو ځکه ده ته د الله تعالیٰ له جانبه داسی علامی ښوولی کیږی چه په هغو کښې د فکر او غور کولو موقع ومونده‌له شی. او د فکر او کسب د فطری آزادی سلب کوونکی نه وی او که انسان د الله تعالیٰ په ورکړی شوو عقلی قواؤ سره په ښه ډول (طریقه) پکښې غور وکړی. نو ده ته به د حق او باطل او د نیک او بد په تمیز کښې هیڅ مشکلات نه پیښیږی نو د داسی فرمائشی دلائلو او معجزو غوښتنه، چه له هره حیثه په ایمان راوړلو سری مجبور کړی، د انسان د فطری آزادی له سلبولو او د ده د ترکیبی نظام له تباه کولو، بلکه د عادی حیواناتو په ډله کښې د انسانانو له ښکته غورځولو سره مرادفه ده، که فرمائشی علامی په تولو وجوهو سره مجبوری کوونکی نه وی، نو د هغو ښوونه عبث او بیکاره ده، ځکه چه په هغو کښې هم همغه «غیر ناشی عن دلیل» شکونه او شبهات پیدا کیدی شی چه د زړهاؤ غیر فرمائشی علامو په نسبت کړی شوی دی.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَإِ اللَّهُ
يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾

او هغه کسان چه دروغ ګڼی آیتونه زمونږ کانه دی او ګونګیان دی (د حق له اوریدلو او ویلو نه) په تیارو کښې دی (د کفر او جهل)، او هر چاته چه اراده وفرمائی الله (د ګمراهی ئی) نو ګمراه کوی ئی (او د هدایت توفیق تری اخلی) او هر چاته چه اراده وفرمائی (الله د هدایت د ده) نو ګرځوی هغه په سمه صافه لاره (د حق).

تفسیر: (کانه او ړانده دی چه) نه د ویونکی څخنی آوری. او نه په خپله له نورو څخنی پوښتنه

کوی، او نه په تیارو کښې څه شی لیدلی شی کله چه د دوی ګردی (تولی) قواوی د بې‌اعتدالیو له امله (وجی) بیکاره کړی شوی دی، نو د حق د تصدیق او د هغه د قبلولو له پاره څه وسیله لری؟ الله تعالیٰ د هغو کسانو د ګمراه کولو اراده فرمائی چه دوی په خپله د هدایت وسایل په خپل ځان باندی مسدود کړی وی ﴿ وَلَوْشِئْنَالَرَفَعْنٰهُ بِهَا وَلٰكِنَّهٗٓ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ ﴾ ((۹) جزء (۲۲) رکوع د الاعراف «(۱۷٦)» آیت).

قُلْ اَرَءَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْاَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَاللّٰهِ تَدْعُوْنَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۴۰﴾ بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُوْنَ فَيَكْشِفُ مَاتَدْعُوْنَ اِلَيْهِ اِنْ شَآءَ وَتَنْسَوْنَ مَاتُشْرِكُوْنَ ﴿۴۱﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) خبر راکړئ ماته که راشی تاسی ته عذاب د الله یا راشی پر تاسی قیامت آیا بی له الله بل څوک به بولئ تاسی (بلکه نه ئی بولئ)، که یئ تاسی صادقان (رښتینی په خپله وینا کښی) بلکه خاص هم دغه الله بولئ تاسی بیا لری کوی الله له تاسی هغه (مصیبت) چه بولئ تاسی (الله) د هغه دپاره که اراده وفرمایی او هیروئ تاسی (په وخت د سختی کښی) هغه (باطل معبودان) چه شریکوئ ئی تاسی (له الله سره)

تفسیر: کله چه رانده، کانه او ګونګیان شئ او د «الله تعالیٰ» آیتونه دروغ وګڼئ او د ګمراهی په ژوری (خکته) کندی کښی ولویږئ که په دغه سبب په دنیا یا په قیامت کښی په سخت عذاب اخته شئ، نو رښتیا ووایئ چه بی له الله جل جلاله څخنی به تاسی بل کوم یوه ته ناری وکړئ؟ د دنیا د ډیرو وړوکیو مصائبو سره هم هر کله چه مخامخ شئ نو مجبوراً همغه یوه خدای جل جلاله ته ناری کوئ، او نور ګرد (تول) شریکان ستاسی له یاده وځی ﴿ فَاِذَارَكِبُوْافِى الْفُلْكِ دَعَوُااللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ﴾ له هر هغه چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی نو هغه مصیبت تری لری کوی. نو له دی څخنی اندازه وکړئ چه د عذاب له نزوله یا د قیامت له هوله به تاسی پرته (علاوه) د الله تعالیٰ څخه بل څوک وژغوری (وساتی)؟ نو بیا دا څومره حماقت او ړوندوالی دی چه د هغه پاک الله عظمت او جلال هیروئ او د ده د نازل کړی شویو آیتونو تکذیب او د فرمائشی آیتونو غوښتنه کوئ؟

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾
فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ
حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

او خامخا په تحقیق استولی وو مونږ (رسولان) ډیرو امتونو ته پخوا له تانه (ای محمده! پس دوی تکذیب وکړ د هغوی) نو ونیول مونږ دوی په سختیو او تکلیفونو سره دپاره د دې چه دوی زاری عاجزی وکړی (خپل رب ته او مؤمنان شي) نو ولې کله چه راغلی دوی ته عذاب زمونږ عاجزی ونه کړه دوی (چه ترې لرې شوی وی عذاب) او لیکن سخت شوی ؤ زړونه د دوی (نو ځکه ئې ترې عبرت وانخیست) او ښایسته کړی وه دوی ته شیطان هغه کارونه چه وو دوی چه کول به ئې پس کله چه هیر کړ دوی هغه شي چه پند ورکړی شوی ؤ دوی ته په هغه سره نو وپرانیست مونږ پر دوی باندی ورونه (لاری) د هر قسم نعمت تر هغه پوری کله چه خوشال شي دوی پر هغو شیانو چه ورکړی شوی وو دوی ته (له انواعو د نعمتونو) نو ونیول مونږ دوی ناڅاپه پس ناڅاپه په دې وخت (د لیدلو د عذاب) کښې دوی ناامیده شي.

تفسیر: په تیر آیت کښې د عذاب راتللو احتمال بیان شوی ؤ، اوس د واقعاتو حواله راکوی چه په پخوانیو زمانو کښې هم داسې د عذابونو واقعات راغلی دی. او هم ئې تنبیه وکړه کله چه مجرم ته اول ځلی یوه سپکه تنبیه ورکړ شي نو ښائي دی سمدلاسه پاک الله ته رجوع وکړی. او هغه د زړه د سختی او د شیطان د اغواء له امله (وجی) سپک او معمولی ونه ګڼی (که نه شیطان به دغه بد اعمال ورته ښائسته او د شرک، کفر او عصیان په بلا کښې به ئې اخته کړی او د کبر، عجب لوئی او غرور دروازی به ئې پر مخ پرانیځی او ابدی هلاک به ور په برخه کړی).

شیطان چه لوئی وکړه په لعنت شو تر ابده
په لوئی کښې نور هیڅاته خیر نشته بی له بده

په «موضح القرآن» کښې راغلی دی چه الله تعالیٰ ګنهګار ته لږ څه تنبیه ورکوی که دی ورته په زاری او عاجزی شو، او توبه ئې وایسته ـ نو خلاصیږی، او که په هغې سپکې نیونې ویښ نه

شو، نو بیا ئی په هیره او مغالطه او تفریح کښی غورځوی، او د عیش او عشرت او د وسعت دروازی وریرانیځی کله چه د نعمتو د شکر گزاری او د انعام او احسان ځنی د متأثر کیدلو په ځای ښه په گناه کښی دوب شو ـ نو ناڅاپه بیخبره نیول کیږی نو دلته دغه لارښودنه کیږی چه که چاته پر گناه تنبیه ورسیږی نو ژر دی توبه وکړی او دی ته دی نه گوری چه که زیاته تنبیه وشوه نو زه به یقین وکړم.

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ۭ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝

نو پری کړی شو بیخ د قوم هغه (قوم) چه ظلم ئی کړی ؤ او گردی (تولی) ثناوی او صفتونه خاص الله لره دی چه پالونکی د تولو عالمیانو دی (د ظالمانو په هلاکولو سره)

تفسیر: د ظالمانو استیصال هم د ده د عامه ربوبیت اثر، او د عالم د مجموعی له پاره لوی رحمت دی نو ځکه دلته ئی د حمد او شکر اظهار وفرمایه.

خدایه شکر چه ظالم دی کړ بدحال
چه ئی لری د مغزو نه شی لوی خیال
خدای رسول چه نه منی او ظلم کاندی
عنقریب به ئی برباد شی سر او مال

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ مَّنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ بِهٖ ۭ

ووایه (ای محمده! دوی ته) خبر راکړئ ماته که واخلی الله (قوت د) اوریدلو ستاسی (چه کانه شئ) او (قوت د) لیدلو ستاسی (چه ړانده شئ) او مهر ولگوی الله پر زړونو ستاسی (چه نه اوریدلی او نه لیدلی او نه په هیڅ شی پوهیدلی شئ) (نو بل) کوم معبود دی بی له الله نه چه بیرته راوړی (درکړی) تاسی ته هغه (اخستل شوی غوږونه، سترگی، زړونه او عقلونه)

تفسیر: حضرت شاه صاحب فرمائی «یعنی په توبه کښی ځند (تاخیر) مه کوئ، ښائی چه دا غوږونه سترگی او زړونه په هغه وخت کښی بیا ونه مومئ» او د هغه له امله (وجی) د توبی او

استغفار توفيق درپيدا نشي.

أُنظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيٰتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُوْنَ ﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ
أَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٤٧﴾

وگوره (ای محمده !) چه څرنګه مونږ راز راز (قسم قسم) بيانوو دلائل (د وحدانيت) بيا (هم) دوی (تری) څنګ (ډډه) کوی. ووايه (ای محمده ! دوی ته) خبر راکړئ ماته که راشی تاسی ته عذاب د الله ناڅاپه (د شپې) يا ښکاره (د ورځې يعنی په هر شان چه راشی) آيا هلاک به کړی شی (په دغه عذاب سره بل څوک؟ مګر قوم ظالمان (يعنی هم دغه مشرکان پری هلاکيږی).

تفسير: ناڅاپه يعنی داسی عذاب چه د هغه هيڅ علامی له پخوا څخه درښکاره نه وی نو له دی سببه د«جهرة» څخه به مراد هغه عذاب وی چه د هغه له راتلو څخه د مخه څه علامی ئی څرګندی شی يا به له «بغتة» څخه شپه او له «جهرة» څخه ورځ مراد وی (يعنی په هر شان او هر تقدير سره چه وی). (ځينو مفسرينو د «هل يهلک ـ الاية» ترجمه داسی کړی ده آيا هلاک به کړی شی پری بل څوک هم يعنی هلاک به نه کړی هغه شی مګر قوم چه ظالمان دی.) يعنی په توبه ايستلو کښی ځنډ (تاخير) کول نه دی په کار، ښائی چه په دغه تعطيل کښی د الله تعالیٰ عذاب وروريږی چه د هغه تکليف يواځی همغو ظالمانو ته ور په غاړه کيږی که له ظلم او عدوانه ئی لا تر مخه توبه ايستلی وی، نو له دی عذاب څخه نجات مومی.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِيْنَ إِلَّا مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ فَمَنْ اٰمَنَ وَأَصْلَحَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا
بِاٰيٰتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ﴿٤٩﴾

او نه ليږو مونږ رسولان مګر زيری کوونکی (مؤمنانو ته په نعيم سره) او ويروونکی (کفارو ته په جحيم سره) پس هر چا چه ايمان راوړ او اصلاح ئی

کړ (عمل په طاعت سره) نو نشته (هیڅ قسم) ویره په دوی باندی او نه به دوی (هیڅکله) خپه کیږی (د ثواب په نقصان سره) او هغه کسان چه نسبت د دروغو کوی دوی آیتونو زمونږ ته وبه رسیږی دوی ته عذاب په سبب د هغه چه وو دوی چه فسق به ئی کاوه (د الله جل جلاله له طاعت څخه به وتلو)

تفسیر: یعنی تاسی چه د الله تعالیٰ د عذاب څخه بی ویری او بیفکره شوی یئ او په چتی (بیکاره) فرمائشونو او بیځایه پوښتنو سره رسول الله علیه الصلوٰة والسلام خپه کوئ! او د دوی د تصدیق له پاره له خپله ځانه جوړ کړی معیار مو تراشلی دی ښه وپوهیږئ چه رسول صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله له طرفه د دی له پاره لیږل شوی دی چه فرمان منونکو ته زیری ورکړی او نافرمانان د دوی له انجامه خبردار او هښیار کړی بیا نو د هر چا عمل د هغه د لاری مل دی، هر چا چه د انبیاوٴ علیهم السلام په خبرو یقین او باور وکړ او اعتقاداً او عملاً ئی خپل حالت سم او سنبال کړ، حقیقی او دائمی امن، هوسائی (آرام) او اطمینان ئی ور په برخه شو او هغه کسان چه د الله تعالیٰ آیتونه ئی دروغ وبلل او د الله تعالیٰ له هدایته ئی مخ واړاوه، د نافرمانی او بغاوت له سببه په سخته تباهی او لوی عذاب اخته شول «العیاذ بالله»

قُلْ لَّآ اَقُوْلُ لَكُمْ عِنْدِيْ خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَآ اَعْلَمُ
الْغَيْبَ وَلَآ اَقُوْلُ لَكُمْ اِنِّيْ مَلَكٌ ۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰٓى اِلَيَّ ؕ
قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ؕ اَفَلَا تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٥٠﴾ ع

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه نه وایم زه تاسی ته چه ما سره خزانی د الله دی(چه درکړم تاسی ته هر څه چه غواړئ!) او نه (وایم چه زه) پوهیږم په غیب باندی (چه خبروم به تاسی له هر شی نه بی له وحی) او نه وایم تاسی ته چه په تحقیق زه پرښته یم(چه وکړم په ملکی قوت سره هغه امور چه ملائک ئی کوی) نه کوم پیروی (د هیڅ شی) مگر د هغه شی چه وحی کړی شوی ده ماته (د هغه) ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا برابر کیدی شی ړوند او لیدونکی؟ (نه ! نه سره برابریږی!) آیا نو فکر (غور) نه کوئ تاسی (چه حق له باطله بیل کړئ! او ایمان راوړئ!)

تفسیر: په دی آیت کښی د رسالت د منصب پر حقیقت رڼا (رڼرا) اچولی شوی ده، یعنی هر څوک چه د نبوت مدعی دی د ده دعویٰ داسی نه وی چه د الله تعالیٰ د مقدراتو گردی (تولی)

خزانې د ده په قبضه کښې دي چه هر کله له ده څخه د کوم امر خواهش وکړ شي هغه به ئې
هرومرو (خامخا) همغسې وکړي او نورو ته به ئې وروښيي، يا پر ګردو (تولو) غيبي او ښکاره
معلوماتو که د رسالت په فرائضو پورې تعلق ولري يا نه دي مطلع کړې شوی دی چه هر شي
ورڅخه وپوښتي همغه سمدلاسه هغوی ته ورو ښيي يا دي د بشر له نوعې څخه برسيره کوم بل نوع
مخلوق دی چه د بشري لوازمو او خواصو څخنې د خپل برائت او نزاهت ثبوت دروړاندې کړي.
کله چه دی له دی ګردو (تولو) خبرو څخنې د يوی خبرې مدعي هم نه دی نو له ده څخنې د
فرمائشي معجزاتو غوښتل يا د تعنت او عناد له لارې دا راز (قسم) پوښتنې کول چه «قيامت به
کله راځي؟» يا د دوی داسې ويل چه «دا څنګه رسول دی چه دوډۍ خوري؟ او بازارو ته د
پيرودلو او پلورلو (بيع او شراء) (خريدوفروخت) له پاره ځي؟» دغه امور د تکذيب او تصديق له
پاره معيار ګرځول صحيح نه دي. ﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ﴾ ووايه ای محمده! دوی
ته آيا برابر کيدی شي ړوند او ليدونکی؟ نه! نه برابريږی آيا نو، فکر، غور نه کوئ تاسې!
چه حق له باطله بيل کړئ؟ او ايمان راوړئ؟! يعني اګر که رسول الله صلى الله عليه وسلم بې د
بشر له نوعې څخنې له بلې کومې نوعې څخه نه دی، ليکن د ده او نورو انسانانو په منځ کښې د
ځمکې او آسمان فرق دی. انساني قوتونه دوه قسمه دي علمي، عملي. د علمي قوتونو په اعتبار
د نبي او غير نبي په منځ کښې د ړانده او ليدونکي په شان فرق شته، د انبياؤ عليهم السلام د
زړه سترګې هر وخت د الٰهي مرضياتو او د رباني تجلياتو د ليدلو له پاره پرانستلې وي چه د
هغو له بلاواسطې مشاهدې څخه نور انسانان بې برخې دي، او د عملي قوتونو حال داسې وي چه
رسول صلى الله عليه وسلم په خپل قول او فعل او هر يوه حرکت او سکون کښې د الله تعالىٰ د
رضاء او د رباني حکم تابع او منقاد وي، د سماوي وحيې او د الٰهي احکامو په خلاف نه د ده
قدم پورته کيدی او نه ئې ژبه خوځيدی شي، د ده مقدس وجود، اخلاق او اعمال د ژوندانه په
ګردو (تولو) واقعاتو کښې د رباني تعليماتو او د الٰهي مرضياتو روڼ تصوير او ډير ښه ممثل
دی، چه د هغه له ليدلو څخه غور کوونکو او فکر کوونکو ته د ده په صداقت او د خدای جل
جلاله له طرفه د ده په مامور ګرځيدلو کښې لږ څه شک او شبهه نشي پاتې کيدی.

وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ
لَهُم مِّن دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾

او وويروه (ای محمده!) په دی وحي سره هغه کسان چه ويريږي دوی له دې
چه تول به کړل شي دوی رب خپل ته په داسې حال چه نه وي دوی ته بې له
دغه (الله) هيڅ ولي دوست (ناصر په دنيا کښې) او نه شفاعت کوونکی (د
عذابونو دافع په آخرت کښې مګر د الله په اذن سره) دپاره د دې چه دوی

وساتي ځانونه (خپل ستا په دغه آورولو سره له معاصیو)

تفسیر: یعنې له هغو کسانو ځنې تاسې صرف نظر وکړئ چه د فرمایشي معجزاتو په ورښوولو خپل ایمان موقوفوي، او د تعنت او عناد له لورې د آیات الله په تکذیب پسې دي. ځکه چه د تبلیغ فرض تاسې اداء کړی دی او وروسته له دې نه له دوی څخه داسې توقع نه کیږي، چه په سمه صافه لاره به راشي. اوس د الٰهي وحیې قرآن کریم په ذریعه د هغو خلقو ویښولو او تنبیه کولو ته زیات اهتمام وکړه! چه د هغو په زړونو کښې د محشر خوف او د عاقبت فکر دی ځکه چه له هم داسې خلقو څخه دا امید کیدی شي چه له پند او نصیحت څخه به مستفید او له قرآني هدایاتو څخه به منتفع شي.

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَهٗ ؕ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ وَّ مَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِّنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُوْنَ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٥٢﴾

او مه شړه هغه کسان چه بولي دوی (عبادت کوي د) رب خپل په اول د ورځې او په آخر د ورځې (یعنې سبا او بیګا) کښې چه غواړي دوی په دې عبادت سره رضاء د) ذات د الله نشته په تا له حسابه (د اعمالو) د دوی هیڅ شی او نه له حسابه (د عمل) ستا په دوی هیڅ شی نو چه وشړې ته دوی پس شې به ته له ظالمانو څخه.

تفسیر: یعنې هر کله چه د دوی ظاهري حال دا راښیي چه دوی شپه او ورځ د الله تعالیٰ په عبادت او رضاء غوښتلو کښې مشغول دي نو سم له دې له دوی سره مناسبه معامله وکړئ! د دوی باطني حال څه دی یا به ئې آخري انجام څه کیږي؟ د دوی پر دغه تفتیش او محاسبه باندې معاملات نشي موقوفیدی، نه ستاسې دغه حساب د دوی په غاړه دی او نه د هغو حساب ستاسې په غاړه لهٰذا بالفرض که تاسې د دولتمندانو د هدایت په طمع داسې غریبان مخلصان له خپله مجلسه وشړئ. نو دا به د بې‌انصافۍ خبره وي په «موضح القرآن» کښې راغلي دي چه «د کفارو ځینو سردارانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه دا وغوښتل چه زمونږ زړونه غواړي چه ستاسې خبرې واورو، لیکن له تاسې سره خوار او غریب کسان (لکه ابن مسعود، بلال، مقداد، عمار، صهیب، خباب، سلمان رضی الله عنهم) ناست وي، نو مونږ د هغوی تر څنګ نشو کیناستی (که دوی له ځانه بیرته کړئ نو مونږ به له تا سره کینو او پاڅو، ګوندې ستا دین هم قبول کړو او

له دوی سره یو ځای په کیناستو شرمیږو نو د عمر رضی الله تعالیٰ عنه په مصلحت سره د نبی علیه السلام په زړه هم دغه خبره راغله چه هم داسی وشی څو د دغو کفارو صدق او کذب معلوم شی) په دی خبره باندی دا آیت نازل شو. یعنی «د الله تعالیٰ د طالب لحاظ او خاطر (اګر که غریب هم وی)، پر دغو غنیانو او دولتمنو کفارو باندی مقدم دی».

وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوٓا أَهٰٓؤُلَآءِ
مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنْۢ بَيْنِنَا ۗ أَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَعْلَمَ بِالشّٰكِرِينَ ﴿٥٣﴾

او (لکه چه ازمویلی مو وو سابقه امم په اختلاف د احوالو د دوی) هم دا رنګه ازمویلی دی مونږ ځینی (غنیان) د دی امت په ځینو (نورو فقیرانو) له پاره د دی چه ووائی (دا غنیان) آیا هم دا (خواران) فضل کړی دی الله پر دوی په منځ زمونږ کښی (په هدایت سره) آیا نه دی الله ښه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی، نو ځکه تفضلاً احسان پری کوی).

تفسیر: یعنی د دولتمندانو ازموینه ئی په غریبانو مسلمانانو وکړه، چه دغو مسلمانانو ته خوار او ذلیل ګوری او تعجب کوی چه آیا دوی څرنګه د الله تعالیٰ د فضل لائق دی ـ او الله تعالیٰ د دوی زړونو ته ګوری چه د الله تعالیٰ حق منی.

وَإِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيٰتِنَا فَقُلْ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ
رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۙ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوٓءًۢا بِجَهَالَةٍ
ثُمَّ تَابَ مِنْۢ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذٰلِكَ
نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾ ع

او کله چه راشی تاته (ای محمده !) هغه کسان چه تصدیق کوونکی دی په آیتونو (د قرآن) زمونږ نو ووایه (ای محمده ! دوی ته) سلام دی پر تاسی لیکلی (لازم کړی) دی رب ستاسی پر ځان خپل (تفضلاً) رحمت (او داسی ئی لازم کړی دی چه) بیشکه شان دا دی هر څوک چه وکړی له تاسی ځنی

بدی په ناپوهی سره (حقیقتاً یا حکماً) بیا توبه وکړی پس له (کولو د) هغی (بدی) او اصلاح کړی (ښه کړی عمل خپل) نو بیشکه الله ښه ښونکی (د خطیاتو) ډیر مهربان دی (د اجر او ثواب په انعام سره) او هم داسی (چه مو بیان کړل) په تفصیل سره بیانوو آیتونه او دپاره د ده چه ښکاره شی (حق او ظاهره شی) لاره د ګناه‌ګارانو.

تفسیر: پخوا ئی فرمایلی وو چه رسول د تبشیر او انذار له پاره راځی، لکه چه د دی رکوع په شروع کښی په ﴿ وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ ﴾ الآیة - کښی د انذار د شان استعمال ؤ، اوس د مؤمنانو په شان کښی د تبشیر اظهار دی. یعنی مؤمنانو ته د کاملی سلامتی او رحمت او مغفرت بشارت ورکړه! چه د هغو غریبانو زړونه مطمئن او داده شی او د دولتمنو متکبرانو له طعن او تشنیع او له تحقیر او بدسلوک څخه خپه نشي! ځکه چه مونږ احکام او آیتونه هم د دی دپاره په تفصیل سره بیانوو، چه د مؤمنانو په مقابل کښی د مجرمانو طریقه واضحه شی.

تنبیه: دا ئی چه فرمایلی دی «هر څوک چه په ناپوهی له تاسی څخنی بدی وکړی». ښائی چه له دی څخنی دا غرض وی چه هر مؤمن چه بدی او معصیت کوی که په ناپوهئ وی یا په عمد او قصد سره وی هغه فی‌الحقیقت د هغی بدی او ګناه له بد عاقبته تر یوه حده پوری ناواقفه او بی‌خبره وی چه ئی کوی. که دی د ګناه د تباه کوونکو نتائجو څخه په پوره ډول (طریقه) خبر او مستحضر وی، نو ولی بی ئی د هغی په کولو جرأت کاوه؟

(روایت دی چه د مؤمنانو یو تولی رسول علیه السلام ته راغی او ویی ویل چه له مونږه ډیر لوی ګناهونه او تقصیرات شوی دی. نو آیا زمونږ د غفران او ښښنی څه امکان شته؟. رسول صلی الله علیه وسلم دوی ته هیڅ التفات ونه فرمایه او دغه مومنان ناامیده لاړل نو دغه پاس آیت نازل شو او داسی توبه کوونکی ته په دنیا کښی د سلامتی زیری او په عقبا کښی د رحمت بشارت ورکړ شو او د رب العزت له خوا د مغفرت لزوم تفضلاً ور مرحمت شو).

پرښتی که په مونږ ښکلی ګناهونه
پاک الله دی په ځان ښکلی رحمتونه
که ګناه له مونږه ډیره شی چاپیره
پاک الله لری «غفور» «رحیم» نومونه
او رحمت ئی په غضب باندی غالب دی
څه شو څه شو که ئی دواړه دی وصفونه
ځکه نیک په لسو بد په یوه ښکل شی
په قرآن کښی دی راغلی آیتونه
په رښتینی عذر زر ګناوی تولی
ښښی دی، په دی ناطق دی حدیثونه

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۚ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ ۙ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه بیشکه زه منع کړی شوی یم له دی نه چه عبادت وکړم د هغو شیانو چه عبادت کوئ تاسی (د هغوی) چه غیر دی له الله ووایه (ای محمده دوی ته) چه متابعت نه کوم زه د خواهشونو ستاسی (په عبادت د دوی کښی) په تحقیق به گمراه شم زه په دغه وخت کښی او نه به یم زه له لاری موندونکو څخه.

تفسیر: په تیر آیت کښی هغه شیان بیان شول چه مؤمنانو ته د ویلو وړ (لائق) دی. په دی رکوع کښی د هغو امورو تذکر دی چه د مجرمانو او مکذبانو په حق کښی د خطاب قابل دی. یعنی تاسی وفرمایئ چه زما ضمیر، زما فطرت، زما عقل، زما د شهود نور (رڼرا) او د الٰهی هغه وحی چه پر ما نازلیږی دا ټول ما له دی خبری څخه منع کوی چه زه د کامل توحید له لاری څخه لږ څه قدم هم هیسته کیږدم، اگر که تاسی دیر څه تدبیرونه او حیلی او پلمی (بهانی) هم وکړئ خو زه هیڅکله ستاسی د خوښی او غوښتنی متابعت له سره نشم کولی، که په فرض محال کوم نبی په کومه معامله کښی الٰهی وحی پریږدی او د عوامو د غوښتنو متابعت وکړی نو الله تعالیٰ چه څوک هادی گرځولی او لیږلی ئی وی معاذ الله هغه په خپله گمراه شی؟ بیا نو د هدایت تخم په دنیا کښی څرنگه پاتی کیدی شی؟

قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ ۚ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ ۚ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ الْحَقَّ ۖ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بیشکه زه په ښکاره دلیل (حجت) یم له ربه خپله (چه قرآن او وحی ده) او تاسی دروغ گڼلی دی هغه دلیل نشته ما سره هغه (عذاب) چه غواړئ تاسی په تلوار سره هغه نه دی حکم (په تعجیل او تاخیر د عذاب او نورو کښی) مگر (خاص) الله ته دی بیانوی (الله) حقه (خبره) او دی خیر (بهتر) د فیصله کوونکو (یا د بیانوونکو) دی.

تفسیر: یعنی ماته د الله تعالیٰ صاف او صریح شهادت او واضح دلائل رارسیدلی دی چه د هغو له منلو څخه زه د یوه ویښته په اندازه هم نشم منحرف کیدی تاسی چه هغه ته د دروغو نسبت کوئ نو د هغه پای او انجام ته هم فکر وکړئ! ﴿ مَاعِنۡدِیۡ مَاتَسۡتَعۡجِلُوۡنَ بِهٖ ﴾ نشته ما سره هغه عذاب چه غواړئ په تلوار سره تاسی هغه) یعنی د الٰهی عذاب د نزول واک (اختیار) زما په قدرت کښی نه دی لکه چه کفارو ویل ﴿ اللّٰهُمَّ اِنۡ کَانَ هٰذَا هُوَالۡحَقَّ مِنۡ عِنۡدِكَ فَاَمۡطِرۡ عَلَيۡنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَآءِ اَوِائۡتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيۡمٍ ﴾ ای الٰهه که دا حق وی چه مونږ ئی دروغ گڼو نو له آسمانه پر مونږ تیږی (گټی) راووروه یا پر مونږ سخت عذاب راولیږه !»

قُلۡ لَّوۡ اَنَّ عِنۡدِیۡ مَا تَسۡتَعۡجِلُوۡنَ بِهٖ لَقُضِیَ الۡاَمۡرُ بَيۡنِیۡ وَبَيۡنَكُمۡ ؕ وَاللّٰهُ اَعۡلَمُ بِالظّٰلِمِيۡنَ ﴿۵۸﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که په تحقیق وی ما سره هغه شی چه تاسی په تلوار سره غواړئ هغه (چه عذاب دی نو) خامخا فیصله شوی به وه جګړه په منځ زما او په منځ ستاسی کښی (په هلاک ستاسی لیکن تعذیب د الله کار دی) او الله ښه عالم دی په ظالمانو (او په وخت د عذابولو د دوی)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ پر هر چا او په هر وخت او هر ډول (طریقه) چه اراده وفرمائی عذاب لیږی، یا ئی نه لیږی یا ورته د توبی او استغفار توفیق مرحمت فرمائی، دا گرد (ټول) د الله تعالیٰ په اختیار او قبضه کښی دی، او ماسواء له الله د بل هیچا حکم او زور نه چلیږی الله جل جلاله په دلائلو او براهینو سره حق بیانوی بیا ئی که څوک ونه منی نو د دوی په نسبت دیر ښه فیصله کوونکی هم دی دی، که دغه فیصله کول یا سزا ورکول زما په قبضه او اختیار کښی وی او د دغه نزول عذاب ژر غوښتونکو له ما څخه داسی په شدت سره د عذاب د نزول مطالبه کولی نو ما به لا له پخوا څخه دا جګړه پای (آخر) ته رسولی وی، دا خو د الله تعالیٰ د محیط علم، عظیم حلم بالغه حکمت او کامله قدرت رڼا (رڼرا) او الطاف دی چه د دیرو مصالحو او حکمتونو رعایت کوی او سره له ښه پوهیدلو او قدرت لرلو پر ظالمانو فوراً عذاب نه نازلوی، په راتلونکو آیتونو کښی د دی محیط علم او کامله قدرت ذکر راځی څو ثابت شی چه د عذاب تاخیر د جهل یا عجز په بناء نه دی.

وَعِنْدَهٗ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ اِلَّا هُوَ ۭ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۭ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَّرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِيْ ظُلُمٰتِ الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَّلَا يَابِسٍ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ۵۹

او خاص هم دغه الله سره دی کلی گانی (کنجیانی) د خزانی د غیب چه نه پوهیږی په هغو (بل هیڅوک) مگر (عالم دی پری) هم دی او پوهیږی الله په هغه چه په بر (وچه) کښی او په بحر (دریاب) کښی دی او نه لویږی هیڅ یوه پانه (له ونی) مگر چه عالم دی په هغه الله او نه (لویږی کومه) دانه په تیارو د ځمکی کښی او نه دی هیڅ لوند او نه هیڅ وچ مگر (ثابت شوی دی) په کتاب مبین (لوح محفوظ) کښی

تفسیر: یعنی د هر شی احوال په لوح محفوظ کښی مندرج دی. او هر هغه شیان چه په لوح محفوظ کښی دی هغه تول په علم الله کښی لا له پخوا څخه موجود وو. په دغه اعتبار د دی آیت مضمون حاصل داسی شو چه د ﴿ عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ﴾ هیڅ یو وچ او لوند وړوکی او لوی شی د الله تعالیٰ د ازلی علم له محیط نه خارج کیدی نشی، بناء په دی د دی ظالمانو د ظاهری او باطنی احوالو، او د دوی د سزا ورکولو د مناسب وخت او محل پوره او صحیح علم له ده سره شته.

تنبیه: هغه علماء چه «مفاتح» د «مفتح» بفتح‌المیم جمع وائی دوی د«مفاتح الغیب» ترجمه په «غیبی خزانو» سره کړی دی او د هغوی په نزد چه د مفتح بکسر المیم جمع ده هغوی د«مفاتح الغیب» ترجمه سم د شیخ الهند رحمة الله علیه له ترجمی سره په غیبی کلی‌گانو (کنجیانو) کوی. مطلب دا چه غیبی خزانی او د هغو کلی‌گانی (کنجیانی) یواځی د الله تعالیٰ په قدرت کښی دی هم دی له دغو خزانو څخنی هر وخت، هر څومره او هر چاته چه اراده وفرمائی وړپرانیځی بل هیڅوک داسی قدرت نه لری چه د خپلو حواسو او عقل او د نورو ادراکی آلاتو په ذریعه تر غیبی علومو پوری ورسیږی، یا په هومره غیبو کښی چه په ده منکشف کړی شوی وی، له خپله لوری څه زیاتوالی وکړی. ځکه چه د غیبی علومو کلی‌گانی (کنجیانی) ده ته په لاس نه دی ورکړی شوی. اگر که په لکونو او کروړونو غیبی جزئیاتو او واقعاتو کوم یو بنده مطلع کړی شوی وی خو بیا هم د غیب اصول او کلیت (چه «مفاتیح الغیب» او «مفاتح الغیب» ورته ویل کیږی) حق تعالیٰ خپل ځانته مخصوص کړی دی.

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾

او الله هغه (لوی ذات) دی چه وفاتوی (حصاروی او ویده کوی) تاسی په شپه کښی او پوهیږی په هر هغه څه چه کسب کړی وی تاسی په ورځی کښی (له طاعت او معصیت څخه) بیا پاڅوی تاسی (له خوبه) په دغه (ورځ) کښی چه پوره کړ شی اجل (نیته) مقرره شوی، بیا خاص هم ده ته بیرته ورتلل ستاسی دی بیا به خبر کړی (الله) تاسی په (جزاء) د هغه څه چه وئ تاسی چه کول به مو. (په دنیا کښی له خیر او شره)

تفسیر: یعنی د شپی د ویدیدلو په وخت کښی ظاهری احساس او شعور نه پاتی کیږی او انسان له خپلی شاؤخوا بلکه د خپل جسم له احواله هم بیخبره پاتی وی ـ ګواکی په دغه وخت کښی دغه قوه له ده څخه اخیستی شوی ده. (او پوهیږی الله په هر هغه څه چه کسب کړی دی تاسی په ورځی کښی له طاعت او معصیت څخه) یعنی په ورځ کښی څومره تګ، راتګ، نقل، حرکت، کسب او اکتساب چه واقع کیږی هغه تول په پوره تفصیل سره د الله تعالیٰ په علم کښی موجود دی. (بیا پاڅوی تاسی له خوبه په دی ورځ کښی دپاره د دی چه پوره کړی شی اجل «نیته» مقرره شوی). یعنی که ده اراده کړی وی نو تاسی همغسی چه ویده وئ، ویده به پاتی وی ـ لیکن د مرګ د نیتی تر پوره کیدلو پوری تاسی در ګرده (تول) راویښوی. (بیا خاص هم ده ته بیرته ورتلل ستاسی دی بیا به خبر کړی دی تاسی په جزا د هغه څه چه وئ تاسی چه کول به مو په دنیا کښی له خیر او شره) یعنی د ورځی کار کول او د شپی ویدیدل. او بیا سبا پاڅیدل، دا هره ورځنی منظمه سلسله د دنیوی ژوندون او وروسی مړ کیدلو او بیا ژوندی کیدلو، یوه لنده نمونه ده نو ځکه د خوب او بیداری د یادونی په وسیله د«معاد» پر مسئله هم تنبیه کړی شوی ده.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ ۖ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾

او هم دی دی غالب د پاسه په بندګانو خپلو او لیږی پر تاسی ساتونکی (له ملائکو چه هغه لیکونکی د اعمالو ستاسی کرام‌الکاتبین دی) تر هغه پوری کله

چه راشي يو ستاسي ته مرګ قبضوي روح د ده لیږلی شوي (پرښتی زمونږ چه ستاسي د ارواحو د قبضولو دپاره لیږلی کیږی) او دوی هیڅ تقصیر نه کوی (د امر په امتثال کښي د اجل له پوره کیدلو څخه وروسته).

تفسیر: «حفظة» یعني هغه پرښتي چه تاسي او ستاسي اعمال ساتي.
فائده: د دغو ملائکو په لیږلو کښي ښائي دغه حکمت او مصلحت وي چه مؤمنان د قیامت له شرمندګی او رسوائی څخه ووېرېږي، او له سره ګناه ته زړه ښه نه کړي او د خپلې اعمالنامې له لوستلو څخه په محشر کښي د عامو په محضر کښي غافل او بې پروا نشي! څو د قیامت د ورځي له شرمندګی او رسوائی څخه مأمون او مصون پاتي شي.

ویره وکړه له شرمونو د قیامته
چه تری زړونه وینی کیږی له هیبته
د عمل کاغذ به درکړی شي چه لوله
نن دی ډکه کړه نامه له ښه خصلته
چه سبا بیا ژړا ویر نه پکاریږی
نن ژړا کړه دم په دم له معصیته

﴿ حَتّٰىٓ اِذَا جَآءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ ﴾ الآية - تر هغه پوری کله چه راشي يو ستاسي ته مرګ قبضوي روح د ده لیږلی شوي پرښتي زمونږ چه ستاسي د ارواحو د قبضولو دپاره لیږلی کیږی او دوی هیڅ تقصیر نه کوی د امر په امتثال کښي د اجل پوره کیدلو څخه وروسته) یعني په هر ډول (هرقسم) چه ستاسي د روح د قبضولو حکم کیږی په هغه کښي دوی هیڅ قسم رعایت یا تقصیر، (او د روح په قبضولو کښي هیڅ ډول (طریقه) تعجیل او تاخیر نه کوی کله ئي چه اجل په سر رسیدلی وی.)

ثُمَّ رُدُّوْٓا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰىهُمُ الْحَقِّ ؕ اَلَا لَهُ الْحُكْمُ ۫ وَهُوَ اَسْرَعُ الْحٰسِبِيْنَ ﴿٦٢﴾

بیا نه بیرته وروستل شي دوی طرف د الله ته (د خپل عمل د جزا له پاره) چه مولیٰ (مالک) د دوی دی حق (عادل) واورئ! خبردار شئ! خاص هم ده ته دی حکم او هم دی ډیر جلت دی له ټولو حسابګرو.

تفسیر: یعنی په یوه رپ (لحظه) کښې د انسان د ټول عمر حسنات او سیئات وربنکاره کوی.

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُم مِّن ظُلُمَٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنجَىٰنَا مِنْ هَٰذِهِ
لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّٰكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُم مِّنْهَا وَمِن كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾

ووایه (ای محمده!) څوک به خلاص کړی تاسی له تیارو د بر (وچی) او د بحر (دریاب څخه په هغه وخت کښې چه) دعاء کوئ تاسی الله نه په ښکاره او په پټه سره (او داسی وایئ چه قسم دی) که خلاص کړی (الله) مونږ له دی تیارو (او سختیو) څخه نو هرومرو شو به مونږ خامخا له شکر ایستونکو څخه (د نجات په دغه نعمت) ووایه (ای محمده! دوی ته) چه الله خلاصوی تاسی له دی (تیارو او سختیو) او له هری سختی څخه بیا هم (پس له دغه نجاته) تاسی شریکوئ (له الله سره نور په عبادت کښې).

تفسیر: یعنی حق تعالیٰ سره له هغه محیط علم او کامل قدرت چه (لږ څه) بیان ئی پاس وشو، فوراً ستاسی د بد عملیو او شرارتونو سزا نه درکوی، بلکه څه مهال (وخت) چه د مصائبو او شدائدو په تیارو کښې اخته کیږئ! او هغه په عاجزی او زاری سره یادوئ! او پخه وعده کوئ! چه «د دی مصیبت څخه له وتلو وروسته به بیا هیڅیری شرارت نه کوو، او تل به ستا احسان په یاد لرو» نو ډیر ځلی الله جل جلاله ستاسی لاس نیسی، او له دغو مهالکو او هر قسم سختیو څخه مو ژغوری (محفوظوی)، لیکن بیا هم تاسی په خپلو وعدو ټینګ نه دریږئ، او د مصیبت له آزادی څخه وروسته بیا سمدلاسه په بغاوت او یاغیتوب لاس پوری کوئ.

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ
شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُم بَأْسَ بَعْضٍ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

ووایه (ای محمده!) هم دغه (الله) قادر دی په دی چه ولیږی په تاسی عذاب له

پاسه ستاسي (لکه د لوط قوم او اصحاب فیل) یا له لاندي د پښو ستاسي (لکه فرعونیان او قارون) یا ګډ کړي تاسي فرقي فرقي (چه هره فرقه به بیله بیله مدعا لري او دغه مخالفت د مقاتلې سبب شي) او وروڅکوي (الله) ځینو ستاسي ته جنګ (او سختي) د ځینو (نورو) وګوره (ای محمده) څرنګه راز راز (قسم قسم) بیانوو مونږ آیتونه (خپل) له پاره د دې چه دوی پوه شي (پري او پند تري واخلي).

تفسیر: یعني د الله تعالیٰ د دې مهلت او ګذشت له لیدلو څخه بیخي مامون او بې فکره مه کیږئ همغسي چه له دې سختیو او مصیبتونو څخه نجات درکولی شي په دې هم قادر دی چه یو بل راز (قسم) عذاب هم پر تاسي مسلط کړي. ﴿ مِّن فَوْقِكُمْ ﴾ الآیة ـ له پاسه ستاسي لکه د لوط قوم او اصحاب‌الفیل یا له لاندي د پښو ستاسي لکه قارون او فرعونیان یا ګډ کړي تاسي فرقي فرقي چه هره فرقه بیله بیله مدعا لري او دغه مخالفت د مقاتلې سبب شي او الله وروڅکوي ځینو ستاسي ته جنګ او سختي د ځینو نورو په دې کښې ئې د دري دولو (قسمو) عذابونو بیان وفرمایه،

(۱): هغه چه له پاسه راځي لکه د تیږو (ګټو) وریدل، یا طوفاني هوا یا باران.

(۲): هغه چه له پښو لاندي راځي لکه خسف، زلزله، سیلاو یا نور (یا مراد له «فوق» څخه نه وریدل د باران دي او له «تحت» څخه نه زرغونیدل د غلې دي)، دا دواړه خارجي او د باندني عذابونه دي چه پر پخوانیو اقوامو مسلط شوي وو. د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دعاء سره زمونږ محمدي امت له داسي عمومي عذاب څخه محفوظ شوی دی، یعني داسي عام عذاب چه د دې امت استیصال او بیخ‌کني وکړي لکه چه په پخوانیو امتونو مسلطیده (بفضل الله وکرمه) په دې امت نه نازلیږي، که جزئ او خصوصي واقعي پیښې شي نو د هغو نفي نه ده شوي.

(۳): عذاب چه شائي داخلي عذاب ورته وویل شي، د دې امت په حق کښې باقي پاتي دي چه هغه ګوند او ګوندبازي (پارټي بازي) او په خپلو منځو کښې سره جنګ، جنجال، جګړي او ویني تویول دي. په «موضح القرآن» کښې دي چه په «قرآن شریف کښې زیاترو کافرانو ته د عذاب وعده ورکړې شوې ده دلته ئې دا راڅرګنده کړه چه دا هم عذاب دی چه پر پخوانیو امتو باندي له آسمانه یا له ځمکي څخه نازل شوی دی او دا هم عذاب دی چه انسانان یو او بل په جنګ سره واچوي، او دوی قتل وکړي یا ئې قید یا ئې ذلیل کړي رسول الله مبارک وپوهید چه پر دغه امت وروستني عذاب نازلیږي. ﴿ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ او «عذاب مهین» او «عذاب شدید» او «عذاب عظیم» زیاتره هم دغو وروستني عذاب ته ویل کیږي او د آخرت عذاب هم یوازي پر همغو کسانو همیشه مسلط کیږي چه په کفر کښې مړه شوي دي او (مره کیږي).

﴿ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴾ وګوره ای محمده! څرنګه مونږ راز راز (قسم قسم) بیانوو آیتونه خپل له پاره د دې چه دوی پوه شي پري یعني په قرآن کریم یا د عذاب په راتګ، ځکه دوی

داسی ګڼل چه دا ګردی (تولی) دروغ او چټی (بیکاره) ویروونکی خبری دی عذاب یا نور شیان له سره نه راځی.

وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۚ قُلْ لَّسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيْلٍ ﴿٦٦﴾
لِكُلِّ نَبَاٍ مُّسْتَقَرٌّ ۫ وَّسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿٦٧﴾

او دروغ وباله دا قرآن (یا دغه عذاب) قوم ستا (یعنی قریشو) حال دا چه دغه (قرآن یا عذاب) حق دی ووایه (ای محمده! دوی ته) نه یم زه په تاسی وکیل (ساتونکی) هری خبری ته یو وخت مقرر دی او ژر به (پری) وپوهیږئ تاسی.

تفسیر: یعنی زما وظیفه دا نه ده چه ستاسی په تکذیبونو زه په خپله پر تاسی عذاب نازل کړم یا د هغه وخت یا نوعیت یا نی نور تفصیلات دروښیم ـ زما کار یواځی پوهول او تنبیه کول دی (دا د قتال د امر څخه پخوا ؤ) له دی نه زیات د هر شی د وقوع خصوصیات د الله تعالیٰ په علم کښی مقدر، او وخت ئی مقرر دی، هر وخت چه ئی نیته ورسیږی نو تاسی به په خپله پری خبر شئ، چه هغه شیان چه ما تاسی تری ویرولئ هغه تر کومه ځایه پوری رښتیا دی؟.

وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِيْنَ يَخُوْضُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى
يَخُوْضُوْا فِيْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖ ۭ وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ
بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٦٨﴾

او کله چه ووینی ته هغه کسان چه جګړی کوی (طعن وریوری تری، مسخری پری کوی ننوځی غوتی وهی) په آیتونو زمونږ کښی نو مخ واړوه له دوی نه (او ورسره مه کښینه! او که ناست وی تری پاڅیږه)! تر هغی پوری چه مشغول شی دوی په خبرو (نورو کښی) غیر له قرآن څخه او که هیر کړ له تانه (دا اعراض او څنګ کول) شیطان نو مه کښینه وروسته له یادیدلو (د دی منعی) سره له قوم ظالمانو.

تفسیر: یعنی هغه خلق چه د آیات الله په طعن، استهزاء او په ناحقه تنقیدونو کښی مشغول دی، او خپل ځانونه د عذاب مستحق ګرځوی، تاسی له هغو سره ناسته ولاړه مه کوئ! او ګډون او راشه درشه ورسره مه کوئ! ځو تاسی هم د هغو په ډله کښی ګډ نه شئ! او د عذاب مورد ونه ګرځئ! لکه چه په بل ځای کښی فرمائی! ﴿ اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ ﴾ د یوه مؤمن د غیرت تقاضا دا نه ده چه په داسی مجلسونو کښی ګډون وکړی لازم دی چه تل تری کناره او په څنګ وی! او که کله ناڅاپه یا سهواً پکښی شریک شی، نو له یادیدلو څخه وروسته له هغه ځایه پاځیږی ځکه چه په هم دی کښی د عاقبت سمون (برابری)، د دین سلامتی او طعن او استهزاء کوونکو ته عملی نصیحت او تنبیه ده.

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَلَٰكِن ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾

او نشته پر هغو کسانو چه پرهیزګاری کوی له حسابه د دغو (جګړه کونکو په آیات الله تمسخراً) څخه هیڅ شی (له ګناه) ولیکن (دوی باندی) پند ورکول دی دپاره د دی چه ځان وساتی دوی (د هغو کسانو د مجلس له ګډون څخه چه په قرآن پوری تمسخر کوی)

تفسیر: د دی آیت دوه معناګانی کیدی شی یعنی که پرهیزګاران د جګړی کوونکو او طعن‌ویونکو له مجلس څخه پاځیږی، او له دوی څخنی جلا (جدا) کیږی، نو د طاعنینو له ګمراهی او د دوی د ضلالت له دوام څخه هیڅ یوه مؤاخذه او ضرر پر دغو متقیانو نشی راتلی هو! د دوی په ذمه د استطاعت په اندازه او له موقع سره مناسب نصیحت کول دی ښائی چه هغه بدبختان د نصیحت له اوریدلو څخه په خپل خیر او شر وپوهیږی، او له خپله انجامه وویریږی. یا دا مطلب دی چه که پرهیزګارانو او محتاطانو ته د کومی معتد به دینی یا دنیوی واقعی د ضرورت له امله (وجی) د دوی په مجلس کښی د دخول او د ورتګ ضرورت پیښ شی ـ نو دوی ته د طاعنینو د ګناه او پوښتنو هیڅ یو اثر نه ورسیږی ـ هو! د دوی په ذمه د قدرت په شرط نصیحت کول دی ممکن دی چه کوم وخت په دوی باندی د نصیحت اثر ولویږی.

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

وَذَكِّرْ بِهِۦٓ أَن تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ
وَإِن تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَآ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ أُبْسِلُوا۟ بِمَا كَسَبُوا۟
لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ ﴿۷۰﴾

او پرېږده ته هغه کسان چه گرځولی دی دوی دین خپل (چه پری مکلف وو) لوبی او عبث (چه پری مسخری کوی) او غره کړی (غولولی) دی دوی لره حیات دنیوی (ژوندون لږ خسیس نو ځکه منکران شوی دی له حشره) او پند ورکوه ته په دغه (قرآن سره خلقو ته) څو (ونه) سپارل شی (هلاک ته) هیڅ نفس په سبب د هغه عمل چه کړی ئی وی. حال دا چه نه وی دغه نفس ته بی له الله نه کوم ولی (دوست مانع د آفت په دنیا کښی) او نه شفاعتگر (دافع د مصیبت په عقبا کښی)، او که فدیه ورکړی (دا نفس) هر قسم فدیه نو وابه نه خیستی شی دا (فدیه یعنی قبوله به نشی له دی نفس څخه) دا (مذکورین چه دین ئی لهو او لعب نیولی دی) هغه کسان دی چه سپارلی شوی دی (هلاک ته) په سبب د هغو کارونو چه کړی دی دوی، شته دوی لره څښل له ډیرو گرمو اوبو او عذاب دی دردناک په سبب د دی چه وو دوی چه کافران کیدل.

تفسیر: یعنی خپل هغه دین چه قبلول ئی د دوی په ذمه فرض ؤ او هغه د اسلام دین دی. ﴿ وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا ﴾ او غره کړی (غولولی) دی دوی لره دنیوی حیات او ژوندون لږ خسیس نو ځکه منکران شوی دی له حشره) یعنی د دنیا په لذتونو مست شول، او عاقبت ئی هیر کړ، او مطمئن او بیغمه زړه کیناستل. ﴿ وَذَكِّرْ بِهِۦٓ أَن تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ ﴾ الآیة ـ او پند ورکوه په دغه قرآن سره خلقو ته څو ونه سپارل شی هلاک ته هیڅ نفس په سبب د هغه عمل چه کړی ئی وی ـ حال دا چه نه وی دغه نفس ته بی له الله نه کوم ولی دوست مانع د آفت په دنیا او نه شفاعتگر دافع د مصیبت په عقبا کښی او که فدیه ورکړی دا نفس هر قسم فدیه نو وا به نه خیستی شی دا فدیه او قبوله به نشی له دی نفس څخه یعنی داسی خلقو ته چه د تکذیب او استهزاء په گناهونو نیولی شوی وی هیڅ دوست او ملگری نه پیدا کیږی چه له دوی سره څه مدد او مرسته وکړی، او په زور ئی له الهٰی عذابه وژغوری (محفوظ کړی)، او نه به کوم سپارښت کوونکی ولری، چه په سعی او سپارښت سره د دوی څه کار وکړی شی او نه تری کوم قسم فدیه او معاوضه قبلیږی. بالفرض که کوم مجرم وغواړی چه توله دنیا د خپل عذاب په بدل او معاوضه

کښې ورکړی، او ځان خلاص کړی، بیا هم نشی خلاصیدی. ﴿ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا ﴾ الآیة - دا مذکورین چه دین ئی لهو او لعب نیولی دی هغه کسان دی چه سپارلی شوی دی هلاک ته په سبب د هغو کارونو چه کړی دی دوی، شته دوی لره چښل (څکل) له ډیرو ګرمو اوبو او عذاب دی دردناک په سبب د دی چه وو دوی چه کافران کیدل. په تیرآیت کښې خاص د هغو کسانو له مجلس څخه د په څنګ کیدلو حکم ؤ چه پکښې ئی د آیات الله په نسبت طعن، استهزاء او ناحقه جګړی کولی په دی آیت کښې د داسی خلقو له عمومی مجالست او مصاحبت کولو څخنې د ممانعت ارشاد دی ـ مګر داسی حکم هم ورسره شوی دی چه هغو ته نصیحت هم کوئ! څو هغوی هم له خپل انجام څخه خبر شی.

قُلْ أَنَدْعُوا مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ۗ

ووایه (ای محمده! دوی ته) آیا عبادت وکړو مونږ غیر له الله نه هغه شی ته چه نه نفع رسولی شی مونږ ته او نه تاوان رسولی شی مونږ ته او بیرته وګرځولی شو مونږ په پوندو خپلو (شرک) ته وروسته له هغه چه سمه صافه لاره وښووله مونږ ته الله په شان د هغه سړی چه بیولی وی دی پیریانو په ځمکه (چول بیابان) کښې په داسی حال کښې چه (له ورکیدلو د لاری) حیران وی، ده لره ملګری وی بولی دوی دا سړی (له ډیره شفقته) په لوری د سمی صافی لاری چه (ورته وائی) راځه مونږ ته!

تفسیر: یعنی د مسلمانانو شان دا دی چه ګمراهانو ته نصیحت وکړی، او په سمه صافه لاره ئی راولی. او تل د دغی خبری په فکر او اندیښنی کښې وی چه هغه کسان چه له الله جل جلاله څخه تښتیدلی دی او د غیر الله په ورونو (دروازو) کښې ئی خپل سرونه ایښی دی چه څه شان سره ئی د واحد خدای دربار ته نژدی کړی، او دی ته ئی راواړوی چه الله تعالیٰ ته سر په سجده کیږدی. ښه! نو له داسی موحد، مبلغ او مجاهد بنده څخنی دا توقع کول، فضول ده چه دی به د ماسواء الله په مخ کښې خپل سر ټیټ کړی چه د دغو غیرالله په قبضه کښې نه نفع شته نه نقصان یا به د اهل باطل د صحبت له امله (وجی) د توحید او ایمان سمه لاره پریږدی، او د شرک او نورو غولونکو شیانو په لوری به ژر ژر په خپلو پوندو ولاړ شی که معاذ الله داسی وشو، نو د ده مثال د هغه مسافر په شان دی چه په لاره بلدو خپلو ملګرو سره په یوه چول او بیابان کښې سفر

کوی او ناڅاپه بیابانی غول (خبیث جن) ئی وغولوی ـ او لاره تری ورکه کری ـ دی په ځلورو خواؤ کښی پریشان او سرګردان ګرځی ـ او د ده ملګری د ده د خیر غوښتلو له پاره ورناری کری چه، «زمونږ په لوری راځه! چه سمه صافه لاره، دا ده» مګر دی د حیرانی او مخبوط الحواسی په حالت کښی په هیڅ شی نه پوهیږی، او د دوی په لوری هم نه ورځی. هم داسی وپوهیږئ! چه د آخرت مسافر ته هم د اسلام او توحید سمه صافه لاره تاکلی (مقرر) شوی ده ـ او هغه څوک چه د هغه په رفاقت او معیت سره دغه سفر طی کیږی هغه رسول الله صلی الله علیه وسلم او د ده تابعان دی ـ کله چه دا بدبخت د شیطانانو او مضلانو په منګلو کښی ورشی او د ضلالت په بیدیا کښی سرګردانه ګرځی ـ د ده هادیان او رفیقان د همدردی له لاری دی د حق د لاری په طرف رابولی، مګر دی هیڅ نه آوری او نه پوهیږی. نو ای د اشرارو دلی! ستاسی هم دا مقصد دی چه مونږ له خپلو ځانونو څخه هم داسی مثال جوړ کړو؟ دا آیت د هغو مشرکانو په ځواب کښی نازل شوی دی چه دوی له مسلمانانو څخه د اسلام د ترک غوښتنه کری وه.

قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ ۖ وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَاتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
بِالْحَقِّ ۖ وَيَوْمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ ۚ قَوْلُهُ الْحَقُّ ۚ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ ۚ
عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) چه بیشکه هدایت د الله (اسلام) هم دا دی هدایت (نه نور)، او امر (حکم) کری شوی دی مونږ ته چه اسلام راوړو (غاړه کیږدو) رب (پالونکی) د تمامو عالمیانو ته. او بل په دی (حکم شوی دی مونږ ته) چه قائموئ (سم اداء کوئ سره له تولو حقوقو) تاسی لمونځ او وویریږئ تاسی له دغه (الله) نه او دغه (الله) همغه ذات دی چه ده ته به ورتول کړل شئ تاسی (په قیامت کښی). او دغه (الله) همغه ذات دی چه پیدا کری ئی دی آسمانونه او ځمکه په حقه سره (نه بی فائدی) او (یاده کړه) هغه ورځ چه وبه وائی (الله هر شی ته) چه موجود شه! (یعنی پیدا شه!) نو موجود (یعنی پیدا) به شی خبره د دغه (الله) حقه (رښتیا) ده او خاص دغه (الله)

لره دی ملک (سلطنت) په هغه ورځ کښې چه پوکې وکړ شي په صور (شپيلى) کښې عالم دی (الله) په تولو پټو او ښکاره ؤ او هم دی ډېر ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبير او مصلحت سره کوی) خبردار (ښه پوه په هر شي).

تفسير: په دغې ورځې د قيامت کښې به په ظاهرى او مجازى دول (طريقه) هم د ماسواء الله څخه د بل چا سلطنت نه وی. ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ يعنى هغه الله جل جلاله چه داسې صفات لرى چه ذکر ئې په دغو دريو آيتونو کښې وشو هغه د دى لائق دى چه مونږ ئې د فرمان تابع اوسو، او د ده په مخ کښې خپل انتهائى عبوديت اظهار او اختيار کړو» او په هره شيبه کښې ترى ويرېږو او د هم دى خبرى حکم پر مونږ شوى دى چه له دغه حکم څخه په هيڅ حالت کښې مخ نشو ګرځولى.

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً ۚ إِنِّيٓ أَرٰىكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾

او (ياد کړه ! اى محمده !) هغه وخت چه وويل ابراهيم پلار خپل آزر ته آيا نيسى ته بتان په خدائى سره، بيشکه چه زه وينم تا او قوم ستا په ګمراهى ښکاره کښې.

تفسير: په پخوانيو آيتونو کښې د توحيد اثبات او د شرک نفى او د مسلمانانو له ارتداده کافران مايوس کړى شوى وو۔ دلته د موحد اعظم (حضرت ابراهيم عليه وعلىٰ نبينا الصلوٰة والسلام) په واقعه سره د هغو تاکيد مطلوب دى او ضمناً مسلمانانو ته د دى خبرى پوهول مقصود دى چه مکذبانو او معاندانو ته په څه دول (طريقه) سره پند او نصيحت ورکول په کار دى؟ او څرنګه له دوى څخه بيليدل لازم دى؟ او يو قانت مؤمن په واحد خداى څنګه اعتماد او توکل ولرى؟ او له هم ده څخه وويريږى او د همغه د حکم او فرمان تابع اوسى. ﴿لِأَبِيهِ آزَرَ﴾ پلار خپل آزر ته) د انسابو عالمانو د حضرت ابراهيم عليه السلام د پلار نوم«تارخ» ليکلى دى ممکن چه «تارخ» ئې نوم او «آزر» ئې لقب وى ابن کثير رحمة الله عليه له مجاهد رحمة الله عليه او نورو څخې نقل کړى دى چه «آزر» د بت نوم ؤ، ښائى د هغه بت په خدمت کښې د ډير پاتى کيدلو له امله (وجى) د ده لقب «آزر» کيښود شوى وى. والله اعلم. ﴿أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً﴾ الآية - آيا ته نيسى بتان په خدائى سره بيشکه چه زه وينم تا او قوم ستا په ګمراهى ښکاره کښې. له دى نه به صافه او صريحه ګمراهى بله څه وى؟ چه اکرم المخلوقات «انسان» د

خپلو لاسونو جوړی کړی تیږو (ګټو) او نورو ته د خدائی نوم او درجه ورکړی او د هغه په مخ کښی سر په سجده پریوځی او له هغه څخه خپل مراد وغواړی.

وَكَذَٰلِكَ نُرِيٓ إِبۡرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلۡمُوقِنِينَ ۝٧٥

او (لکه چه مو وروښوده ابراهیم ته د ده د قوم د ګمراهی قبحه) هم دا رنګه ښیو مونږ ابراهیم ته عجائبات د آسمانونو او د ځمکی (دپاره د دی چه دلیل ونیسی په وحدانیت زما) او له پاره د دی چه شی له یقین کوونکو (عیاناً هم لکه چه ؤ بیاناً).

تفسیر: یعنی همغسی چه د بت پرستی شناعت او قبح او بدی مونږه حضرت ابراهیم علیه السلام ته ظاهره کړه، او د هغه قوم مو پری قائل کړ، هم داسی د علویاتو او سفلیاتو د ترکیبی نظام له اعماقو او نهایت محکمو او عجیبو او غریبو اسرارو څخه هم مونږ ابراهیم علیه السلام مطلع کړ، چه د هغو په لیدلو د الله تعالیٰ پر وجود او وحدانیت او د الوهیت په نورو صفاتو او د ارضی او سماوی مخلوقاتو پر محکومانه عجز او بیچارګۍ استدلال ونیسی او د خپل قوم د کواکب پرستی او هیکل سازی عقیده هم علیٰ وجه البصیرت رده کړی، او دی په خپله هم د حق الیقین په اعلیٰ مرتبه فائز شی. بلاشبهه د جهان دا اکمل او احکم او ډیر ښه نظم او نسق هم داسی یو شی دی چه د هغه له لیدلو څخه بالبداهت هر څوک په دغسی اقرار کولو مجبوریږی چه د دی عظیم الشان مشین جوړوونکی او چلوونکی او په ډیر مضبوط ترتیب او سلیقه د دی پرزو نښلوونکی او سازوونکی او د زرهاؤ او لکونو کلونو رائیسی ئی پر هم دغی یوی اندازی ساتونکی ډیر زبردست حکیم او لوی قدیر صانع دی چه د هغه د حکیمانه تصرف او نفوذ او اقتدار څخه د دی مشین هیڅ یوه وړوکی یا لویه پرزه د باندی نشی وتلی، دا کار هم داسی په خپل سر له اتفاقه یا له بیشعوره طبیعته یا د ړندی او کڼی مادی له لاسه نه دی پوره د یوروپ مشهور او معروف حکیم «نیوټن» وائی «د کواکبو اوسنی حرکات ممکن نه دی چه محض د جاذبی د عام قوت د فعل نتیجه وی، دا د جاذبی قوت خو کواکب د لمر په لوری ورټیل وهی، نو ځکه د کواکبو د حرکت ورکولو له پاره د لمر په چار چاپیر کښی د خدائی قوت او قدرت وجود ضروری دی، چه دوی د جاذبی قوت د عام کشش سره سره په خپلو مداراتو قائم ودروی او هم داسی ئی په حرکت کښی وساتی، هیڅ یو داسی طبیعی سبب نشته چه د هغه په اثر ګرد (ټول) کواکب په تشه فضا کښی داسی منظم او مرتب یو له بل تړلی وساتی، او یو له بل سره ئی داسی وتړی چه ټول د لمر په اطرافو کښی سره حرکت وکړی، او تل په معینو مداراتو او په یوه خاصه خوا، جهت کښی حرکت وکړی، او په هغه کښی له سره تخلف پیښ نشی، بیا د کواکبو په حرکاتو او د درجاتو په سرعت کښی حرکت او د لمر تر منځ د مسافی له کتلو څخه هغه دقیق تناسب

او عميق توازن چه قائم ایښود شوی دی هیڅ یو طبیعی سبب نشته چه په هغو باندی مونږ دغه منظم او محفوظ نوامیس وټرلی شو، نو ضرور دغه اقرار ته مجبور او اړ کیږو چه دا ګرد (ټول) نظام د داسی یو زبردست حکیم او علیم تر قدرت او حکم لاندی دی چه دا د ګردو (ټولو) سماوی اجرامو په موادو او د هغو په کمیاتو پوره عالم او واقف دی، همغه ته دغه خبره ښه معلومه ده چه له کومی مادی څخه او له کوم مقدار څخه څومره د جاذبی قوت صادریږی؟ هغه په خپل زبردست قوت او اندازی سره د کواکبو او شمس په منځ کښی داسی مختلف مسافتونه او د حرکت مختلف مدارج مقرر کړی دی چه له سره د یوه له بل سره تصادم او تزاحم نه وی، او جهان د داسی تصادم او ټکر خوړلو په اثر تباه او فنا نشی. هر یو وړوکی او لوی ستوری د نهایت مضبوط نظام په اساس په معین وخت طلوع او غروب کوی. کله چه کوم ستوری غروب، او دنیا له خپله هغه فیضه او تاثیره محرومه کړی چه د هغه د طلوع په وخت کښی حاصل ؤ، نو نه د هغه ستوری او نه د نورو مخلوقاتو په واک (اختیار) او قدرت کښی دغه خبره شته چه هغه ستوری د یوی شیبی له مخی هم بیرته راولی، یا ئی له غروبه ستون کړی.»

دا د رب‌العٰلمین شان دی چه په هر وخت کښی پر هر قسم افاضه قادر او پر هر شی او له هیڅ یوه عمل څخه عاجز نه دی بلکه قادر دی ﴿ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ لَا الشَّمْسُ يَنبَغِي لَهَا أَن تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴾ او بله نښه د قدرت زمونږ دغو منکرانو لره لمر دی چه ځی او روان دی همیشه هغه قرارګاه ته چه مقرره ده ده لره په خپلی ټاکلی (مقرر) لاری باندی، دغه جریان د لمر، اندازه کول د هغه الله دی چه ښه غالب او قوی دی په باچاهی خپله کښی ښه دانا دی په مخلوق خپل او سپوږمی لره اندازه کړی دی مونږ منزلونه تر هغه پوری چه بیرته وګرځی یعنی شی دا سپوږمی پس له کماله هم نری او هم کږه لکه وچه کلکه څانګه د خرما چه له ډیر وچوالی کږه شوی وی لکه لینده، نه دی لمر داسی چه ښائی ده لره یعنی صحیح او آسانه وی چه لاندی کړی سپوږمی او ورته وروړسیږی په زمان یا مکان یا صفت یا په کمال یا په منافع او نه شپه ړومبی کیدونکی ده په ورځی او دا ټول چه دی یعنی لمر سپوږمی او ستوری ګرد (ټول) په فلک کښی لامبو وهی او فراخ پکښی روان دی. «۲۳ جزء د یٰسین ۳۸ تر ٤٠ آیت ۳ رکوع» دا د علویاتو حال دی نو د سفلیاتو اندازه هم له هم دی څخه ولګوئ!. هم دغه تکوینی عجائب او ملکوت السمٰوات والارض دی چه د هغو له لیدلو څخه د ابراهیم علیه السلام پر ژبه ﴿ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ ﴾ او د ﴿ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ ﴾ الآیة - جملی ناڅاپه بی‌ساخته جاری شوی چه په وروستنی آیت کښی ئی لولو (کماتدل علیه الفاء فی قول الله تعالیٰ ﴿ فَلَمَّا جَنَّ ﴾

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَىٰ كَوْكَبًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ ﴿٧٦﴾

نو کله چه تیاره شوه په ده باندی شپه نو ولید (ابراهیم) یو ستوری، ویی ویل دا رب زما دی، (ستاسی په زعم سره)، نو کله چه غروب ئی وکړ (غائب شو) وویل (ابراهیم) چه زه دوست نه گنم غروب کوونکی (غائبیدونکی چه په خدائی ئی ونیسم بلکه بد ئی گنم).

تفسیر: آیا څوک دا خبره خوښوی چه یو مجبور بندی او بیگاری سری د شهنشاهی پر تخت کینوی؟ پاتی شو د «ابراهیم علیه السلام»﴿ هَٰذَا رَبِّي ﴾ ویل، یا خو د استفهام انکاری په لهجه دی. یعنی آیا هم دا زما رب دی؟ یا د تهکم (قهر) او تبکیت (سرزنش) په ډول (طریقه) ئی ویلی دی یعنی هم دا دی رب زما ستاسی له عقیدی او گمان سره سم، لکه چه موسیٰ علیه السلام فرمایلی دی ﴿ وَانظُرْ إِلَىٰ إِلَٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا ﴾ ای فی زعمک پرته (علاوه) له دی نه د مفسرینو نور اقوال هم شته مگر زمونږ په خیال هم دا راجح ده. والله اعلم.

فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي ۖ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿٧٧﴾

پس کله چه ولیده (ابراهیم سپوږمی راختونکی ځلیدونکی وویل (ابراهیم) دا رب زما دی (ستاسی په زعم سره)، نو کله چه غروب ئی وکړ (غائبه شوه) وویل (ابراهیم) قسم دی که هدایت ونه کړی ماته رب زما نو هرومرو (خامخا) به گرځم ضرور له قومه گمراهانو.

تفسیر: څرنگه چه سپوږمی ډیر حسین او ځلیدونکی ستوری دی، که الله جل جلاله د سری لاس ونه نیسی نو بیشکه چه انسان د هغه په ځلیدلو او ښائست مفتون کیږی.

فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَٰذَا رَبِّي هَٰذَا أَكْبَرُ ۖ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾

بیا کله چه ولید (ابراهیم) لمر راختونکی (ځلیدونکی) وویل (ابراهیم) دا

دی رب زما (ستاسی په زعم سره) دا (له ګردو (تولو) ښخه) لوی دی، پس کله چه (لمر هم) غروب وکړ (غائب شو) وویل (ابراهیم) ای قومه زما بیشکه زه یم بیزار له هغو شیانو چه تاسی (ئی) شریکوئ (له الله سره)

تفسیر: یعنی په فلکی نظام کښی له ګردو (تولو) ښخه لویه او له تولو ځنی فیض رسوونکی سیاره لمر دی او ښائی د مادی عالم هیڅ یو شی به بالواسطه یا بلاواسطه د دغه د تاثیر له فیضه مستغنی نه وی. مګر دغه ګرد (تول) لمر، سپوږمی، ستوری او نور ګرد (تول) د الله تعالیٰ مخلوق او د هغه تابعان دی، چه په معین وخت زمونږ په نظر راځی او هیڅ یو له دوی ښخه داسی قدرت او توان نه لری چه یوه شیبه هم له خپله ځایه ښه تقدیم او تاخیر وکولی شی، یا په خپل سر کوم حرکت وکړی نو بیا دی مخلوق ته د خالق تعالیٰ حقوق ورکول او شریک ګرځول ښومره سپین سترګی او ګستاخی؟ او په کومه اندازه د نفرت وړ (لائق) یو کار دی؟

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾

بیشکه ما ګرځولی (متوجه کړی) می دی مخ خپل هغه ذات ته چه پیدا کړی ئی دی اسمانونه او ځمکه حال دا چه حنیف یم (ګرځیدونکی یم له ګردو (تولو) باطلو ادیانو ښخه حق دین ته) او نه یم زه له مشرکانو.

تفسیر: یعنی له ګردو (تولو) مخلوقو ځنی یوه لوری ته شوی، صرف د خالق جل وعلا لوی دربار ئی تینګ ونیو چه د هغه په قدرت کښی ګرد (تول) علویات او سفلیات دی

وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ ۚ قَالَ أَتُحَاجُّونِّي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ ۚ

او جګړه وکړه له ده سره قوم د ده (په توحید کښی) وویل (ابراهیم) آیا جګړه کوئ تاسی له ما سره په (وحدانیت د) الله کښی حال دا چه په تحقیق هدایت کړی (لاره د توحید ښوولی ده الله) ماته

تفسیر: یعنی هغه چاته چه الله تعالیٰ پوهه ورکړی وی، او د «ملکوت السمٰوات والارض سیر علیٰ وجه البصیرت» ئی کړی وی نو آیا له ده ښخه داسی امید لرئ چه دی به ستاسی له داسی جګړو او چتی (بیکاره) جنګونو او له بی فائدی مباحثو ځنی به بی لاری کیږی؟ هیڅکله به داسی نه

کیږی.

وَلَآ أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَشَآءَ رَبِّى شَيْـًٔا ۗ وَسِعَ رَبِّى كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ۗ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾

او نه ویریږم له (ضرره د) هغو (بتانو) چه تاسی ئی شریکان کوئ له الله سره (په هیڅ وخت) مګر چه اراده وفرمائی رب زما د څه (تکلیف رسولو ما لره نو رسولی ئی شی)، احاطه کړی ده رب زما په ټولو شیانو له جهته د علم آیا نو تاسی پند نه آخلئ (فکر نه کوئ او عاجز له قادره نشئ بیلولئ)

تفسیر: د «حضرت ابراهیم علیه السلام» قوم به ویل چه ته زمونږ د معبودانو توهین کوی، نو وویریږه چه چیری ته د هغه له وباله لیونی نشی (معاذالله)، یا په بل کوم مصیبت کښی اخته نشی نو د هغه ځواب داسی ورکوی چه «زه به له دوی نه ولی ویریږم؟ ځکه چه د دوی په لاس کښی نفع، نقصان، راحت او زحمت هیڅ یو شی نشته، هو! که زما پروردګار ماته څه تکلیف راورسوی نو له هغه څخه په دنیا کښی هیڅوک نه دی مستثنیٰ هم ده ته په خپل محیط علم سره معلومه ده چه کوم یو سری په کوم یو حالت کښی شائی ژوندون وکړی او کوم شی به ورته وړ (لائق) او مناسب وی».

وَكَيْفَ أَخَافُ مَآ أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ عَلَيْكُمْ سُلْطَـٰنًا ۚ

او څرنګه به ویریږم زه له هغو (بتانو) چه شریکان کړی دی تاسی (له الله سره په عبادت کښی) او نه ویریږئ تاسی له دی چه بیشکه تاسی شریک کړی دی له الله سره هغه شی چه نه دی رالیږلی (الله) په (شریک کولو) د هغه پر تاسی هیڅ برهان (دلیل سند)

تفسیر: یعنی ستاسی له معبودانو څخه به زه ولی ویریږم حال دا چه د دوی په واک (اختیار) او قبضه کښی نه نفع ده نه ضرر او نه د توحید غوره کول کوم جرم دی چه له هغه څخه به زه اندیښنه کوم هو! تاسی د الله تعالیٰ باغیان او مجرمان یئ، او الله تعالیٰ د نفع او ضرر مالک هم

دی نو تاسی ته له خپلو جرائمو ځنی ویره په کار ده.

فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾

نو کومه یوه له دی دواړو ډلو څخه مستحقه او لایقه ده په امن سره (له عذابه د الله ووایئ!) که یئ تاسی چه پوهیږئ (په دی چه له چانه ویره پکار ده؟ کله چه دوی لاځواب شول، نو په خپله الله ځواب فرمائی) هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی (یقین لرونکی دی) او نه دی ګډ کړی دوی ایمان (یقین) خپل له ظلم (له لوی نقصان سره چه شرک دی) دغه کسان (چه خپل ایمان ئی له شرکه ساتلی دی) هم دوی لره شته امن (له عذابه) او هم دوی دی لار موندونکی.

تفسیر: په صحیحو احادیثو کښی منقول دی چه کریم نبی علیه افضل الصلوٰة والتسلیم دلته د ظلم تفسیر په شرک سره فرمایلی دی، لکه چه په (۲۱ جزء) د لقمان د سورت په (۱۳) آیت (۲) رکوع کښی دی ﴿ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ ګواکی د ظلم تنوین د تعظیم له پاره دی. نو د مضمون حاصل به داسی کیږی چه «مأمون او مهتدی یواځی همغه کسان کیدی شی چه داسی یقین ولری چه په هغه کښی د شرک هیڅ اثر او نښه نه وی» او که سره له یقین لرلو په الله تعالیٰ شرک پری نږدی، نو هغه شرعی ایمان نه دی او نه ئی د هغه په وسیله امن او هدایت په برخه کیدی شی، وهو کماقال الله تعالیٰ ﴿ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴾ (۱۳ جزء د یوسف علیه السلام د سورة ۱۰۶ آیت ۱۲ رکوع) څرنګه چه د شرک او د ایمان یو ځای کیدل په ظاهر ډول (طریقه) سره مستبعد ؤ نو ځکه محقق شیخ الهند قدس سره د تسهیل او تفهیم په غرض د ایمان ترجمه په یقین سره او د ظلم په نقصان سره کړی ده چه د عربی لغت په لحاظ بیخی سمه او موافقه ده، کمافی قوله تعالیٰ ﴿ وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا ﴾ او له دی نقصان څخه به مراد هم دغه شرک وی، لکه چه په احادیثو کښی تصریح شوی ده او په خپله د کلام په نظم کښی د«لبس» لفظ د هغه قرینه ده، منقول دی کله چه دغه آیت نازل شو اصحاب کرام رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین سخت وویریدل. او دغه امر پر هغوی ډیر شاق او درووند واقع شو، بالاخر ئی د رسول علیه السلام په حضور کښی عرض وکړ، «**اینالم یظلم نفسه یا رسول الله**» صلی الله علیه وسلم! په موږ کښی کوم یو سړی به داسی وی چه پر خپل ځان باندی ئی ظلم نه وی کړی» نو په دغه تقدیر سره موږ ګرد (ټول) د الله جل جلاله له عذابه غیر مأمون، او له هدایته محروم شوو؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم د اصحابو په ځواب کښی داسی ارشاد وفرمایل

«ليس ذلک ! انماهو الشرک. الم تسمعوا قول لقمان لابنه ﴿ يٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾
يعني په ﴿ وَلَمْ يَلْبِسُوٓا إِيمَانَهُم بِظُلْمٍ ﴾ کښې له ظلم ځخه شرک مراد دی او مطلقه
ګناه ترې مراده نه ده نو په دغه صورت تاسی ته هيڅ تردد او انديښنه نه ده په کار. اګر که
مفسرينو او محدثينو پر دغه آيت راز راز (قسم قسم) تقريرونه او بيانونه کړی دی. مګر په دغه
ترجمه کښی د هغو ګرد (ټول) مطالب پکښی ثابت پراته دی.

وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾

او دا (چه تير شو) دليل زمونږ دی چه ورکړی ؤ مونږ هغه ابراهيم ته په
(مقابله د) قوم د ده چه پر دوی غالب شی پورته کوو مونږ درجی هر چاته
چه اراده وفرمايو (د پورته کولو ئی) بيشکه رب ستا ډير حکمت والا دی
(چه هر کار په تدبير او مصلحت سره کوی) ښه عالم (په ټولو احوالو)

تفسير: يعني ابراهيم عليه السلام ته داسی قاهره دلائل ورکول، او هغه ته په خپل قوم باندی بری
عطا کول، او په دنيا او آخرت کښی هغه سرلوړی ګرځول، د همغه عليم او حکيم له کارونو
ځخه کيدی شی چه د هر سړی استعداد او قابليت ورته معلوم دی، او په خپل حکمت سره هر
شی د هغه په مناسبه موقع او مقام کښی ږدی.

وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ
دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾

او وباښه مونږ ابراهيم ته اسحٰق (چه د ده زوی او د اسرائيلی انبياؤ پلار
دی) او يعقوب (مو هم ورو باښه چه لمسی ئی ؤ، دغو) ټولو ته هدايت کړی
ؤ مونږ، او نوح ته مو هدايت کړی ؤ له (ابراهيم ځخه) پخوا او (هدايت مو
کړی ؤ) اولادی د ده ځنی داؤد او سليمان ته او ايوب او يوسف ته او موسیٰ
او هارون ته او هم داسی لکه چه (دغو انبياؤ ته مو بدل ورکړ) بدل ورکوو

مونږ محسنانو (نیکوکارانو ته).

تفسیر: یعنی نه یواځی دا چه مونږ ابراهیم علیه السلام په ذاتی علم او فضل سره سرلوړی کړ، بلکه په زړښت کښې د اسحٰق علیه السلام په شان زوی او یعقوب علیه السلام غوندی لمسی مو هم ورورباښه، یعقوب علیه السلام همغه (اسرائیل) دی چه ده ته د دنیا یو عظیم الشان قوم، بنی اسرآئیل منسوب دی چه په زرهاؤ انبیاء پکښې مبعوث شوی دی. بلکه همغسی چه د قرآن کریم په یو بل ځای کښې مذکور دی وروسته له ابراهیم علیه السلام د الله تعالیٰ له جانبه نبوت د ده په اولاده کښې ایښود شوی دی. ﴿ وَنُوحًا هَدَيْنَا ﴾ او نوح ته مو هدایت کړی ؤ پخوا له ابراهیم څخه پخوا د ابراهیم علیه السلام د ځینو فروعو ذکر وشو، اوس د ده د ځینو اصولو ذکر هم فرمائی، ځکه چه نوح علیه السلام د حضرت ابراهیم علیه السلام له اجدادو څخنی دی (او د پلار نیکه شرافت ځامنو ته هدایت او سعادت دی) هم داسې چه وروسته له ابراهیم علیه السلام څخه د نبوت او کتاب انحصار یواځې د ده په ذریاتو کښې پاتې دی، همغسی وروسته له نوح علیه السلام څخه د انسانی نوعی انحصار د نوح علیه السلام په نسل کښې منحصر دی. ګواکې پس له طوفانه نوح علیه السلام دی دنیا ته (آدم) ثانی شو. ﴿ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴾ ﴿ وَمِن ذُرِّيَّتِهِ ﴾ الآية - او هدایت مو کړی ؤ له اولادی د ده څخنی داؤد او سلیمان ته او ایوب او یوسف ته او موسیٰ او هارون ته د ظاهری ملک او سلطنت په اعتبار په انبیاؤ علیهم السلام کښې داؤد او سلیمان علیهما السلام یو شان دی، او د مصائبو او شدائدو د صبر کولو په لحاظ د ایوب او یوسف علیهما السلام په منځ کښې خاص مشابهت دی، نور د موسیٰ او هارون علیهما السلام د وروروئ او قرابت په نسبت د څه وینا ضرورت نشته په خپله حضرت موسیٰ علیه السلام له الله تعالیٰ څخه هارون علیه السلام د خپل وزیر په صفت طلب کړی ؤ، محقق مترجم رحمة الله علیه له دوی د هر یوه د دوو نومو په آخر کښې د «ته» توری راوړی، او په هغه سره ئې د دی لطائفو په لوری اشاره فرمائلی ده والله علم.

تنبیه: سلیمان علیه السلام د داؤد زوی، او داؤد علیه السلام (د یهودا) بن یعقوب علیه السلام له اولادی دی. ایوب علیه السلام د «اموض» زوی ؤ او د «عیص» بن اسحاق علیه السلام له اولادی دی. یوسف د یعقوب علیه السلام زوی ؤ موسیٰ او هارون سره ورونه او د اول عمران ځامن او د (لاوی بن یعقوب علیه السلام له اولادی وو.)

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ

وَمِنْ اٰبَآئِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ ۚ وَاجْتَبَيْنٰهُمْ وَهَدَيْنٰهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٨٧﴾
ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِيْ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ وَلَوْ
اَشْرَكُوْا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٨٨﴾

او (هدايت مو كړی ؤ) زكريا او يحيٰی ته او عيسٰی او الياس ته دوی ګرد (ټول) دی له صالحانو (كاملانو) څخنی او (هدايت مو كړی ؤ) اسماعيل او اليسع ته او يونس او لوط ته، او دا ټولو ته فضيلت وركړی ؤ مونږ پر تمامو عالميانو او (فضيلت مو وركړی ؤ په نبوت او اسلام سره) ځينو ته له پلرونو د دوی او له اولادی د دوی او له ورونو د دوی، او غوره كړی وو مونږ دا ټول انبياء او لار ښوونه كړی وه مونږ دوی لره لاری سمی صافی ته دا (دين د انبياؤ) هدايت د الله دی چه لار ښوونه فرمائی (الله) په دی سره هغه چاته چه اراده وفرمائی له بندګانو خپلو نه او كه (فرضاً) شريک كړی وی دوی له (الله سره نور) نو خامخا به ضايع شوی وی له دوی نه هغه عمل چه وو دوی چی كاوه به ئی.

تفسير: يعنی د خالص توحيد او د الله تعالٰی د معرفت او طاعت سمه صافه لاره همغه ده چه پر هغی الله تعالٰی خپل مقبول بندګان په خپل فضل او توفيق سره بيائی او په صله او جزا د هغه كښی د دوی درجی د دوی استعداد او لياقت سره سم لوړوی ﴿ وَلَوْ اَشْرَكُوْا ﴾ الآية ـ او كه «فرضاً» شريک كړی وی دوی له الله سره نور په عبادت كښی نو خامخا ضائع شوی به وی له دوی څخه هغه عمل چه وو دوی چه كاوه به ئی دا مونږ ته خبر راكړی شوی دی چه شرک (داسی لويه ګناه ده چه) د انسان تمام ښه عملونه حبط او باطلوی د نورو به څه حيثيت پاتی شی كه معاذالله په فرض محال سره داسی حركت د پيغمبرانو او مقربانو څخه صادر شی د دوی عمل به هم ضائع شی (اما صدور ئی له دوی څخه ممكن نه دی لكه چه مو په فرض محال سره دی خبری ته اشاره وكړه).

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ۚ فَاِنْ يَّكْفُرْ
بِهَا هٰٓؤُلَآءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوْا بِهَا بِكٰفِرِيْنَ ﴿٨٩﴾

دغه (تير پيغمبران) هغه كسان دی چه وركړی دی مونږ دوی ته كتابونه او

حکمت (علم د شریعت) او پیغمبری، پس که کافر (منکر) شي په دی (آیتونو د قرآن) دغه (کافران د مکې) پس په تحقیق مقرر کړی دی مونږ په (ایمان او عمل) د دی داسی یو قوم (تولګی) چه نه دی دوی په دی (قرآن) کافران.

تفسیر: یعنی که د مکې کافران یا نور منکران له دی شیانو (کتاب، شریعت او نبوت) څخه انکار وکړی نو زمونږ دین په هغو پوری موقوف او تړلی نه دی ځکه چه مونږ یو بل قوم چه مهاجرین او انصار رضی الله تعالیٰ عنهم او اتباع د دوی دی له پاره د منلو ـ ساتنی او ترویج د دی شیانو مقرر کړی دی چه دوی زمونږ د هیڅ خبری څخه مخ نه آړوونکی نه دی.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰىهُمُ اقْتَدِهْ ؕ قُلْ لَّآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا ؕ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۰﴾

دغه (انبیاء) هغه کسان دی چه هدایت کړی دی الله (دوی ته) نو په طریقه د دوی اقتداء وکړه (ای محمده!) ووایه چه زه نه غواړم له تاسی په دغه (تبلیغ د قرآن) څخه اجر (مزدوری) نه دی دا (قرآن) مګر یوازی ذکر (پند، وعظ) دی له پاره د ټولو عالمیانو.

تفسیر: یعنی ګرد (ټول) انبیاء علیهم السلام په عقائدو او د دین په اصولو او په کلی مقاصدو کښی سره متحد دی. نو د ګردو (ټولو) دستور یو دی، او هر یو نبی د هغو پر عمل مامور دی، تاسی هم مامور یئ چه پر همغی مستقیمی طریقی تګ وکړئ! ګواکی په دی آیت سره تنبیه وکړه چه په اصولی دول (طریقه) ستاسی لاره د سابقینو انبیاؤ له اصوله او لاری بیله نه ده پاتی شول فرعی اختلافات نو هغه د هری زمانی د مناسبت او استعداد په اعتبار پخوا له دی هم واقع کیدل که اوس هم واقع شي نو هیڅ مضائقه نه لری.
فائده: د اصولو علماؤ د دی آیت د عموم څخه دغه مسئله ایستلی ده چه که کریم نبی صلی الله علیه وسلم په کومه معامله کښی د سابقه ؤ شرائعو ذکر وفرمایی نو هغه د ده د امت په حق کښی هم سند دی په دی شرط سره چه شارع له هغه څخه په کلی یا جزئی دول (طریقه) سره انکار نه وی فرمایلی. ﴿ قُلْ لَّآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا ﴾ الآیة ـ ووایه چه زه نه غواړم له تاسی څخه په تبلیغ د قرآن څخه اجر (مزدوری) نه دی دا قرآن مګر یوازی پند، وعظ دی له پاره د ټولو عالمیانو) یعنی که تاسی نه منئ، نو زما هیڅ یوه نفع نه فوتیږی ځکه چه زه له تاسی څخه د هیڅ یو دول (طریقه) مزدوری او اجرت غوښتونکی نه یم، زما اجر خو د الله تعالیٰ په دربار کښی ثابت دی.

هو! كه تاسي له نصيحت څخه انحراف وكړئ، نو خپلو ځانونو ته به نقصان ورورسوئ! په ګرد (تول) جهان كښې يو نه يو خو به دا نصيحت ومني هر هغه څوک انكار چه وكړي هغه به خپل ځان ته نقصان ورسوی، او شائی چه په خپلی دغی محرومئ، بدبختئ او بدحالئ وژاړی.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ ۗ قُلْ مَنْ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ ۖ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا ۖ وَعُلِّمْتُم مَّا لَمْ تَعْلَمُوا أَنتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ ۖ

او نه دی کړی تعظیم دغو (یهودانو) د الله په حق د تعظیم د ده سره کله چه وویل دوی چه نه دی نازل کړی الله پر هیڅ بشر (انسان) باندی هیڅ شي ووایه (ای محمده دوی ته) چا نازل کړی ؤ کتاب هغه چه راوړی ؤ هغه موسیٰ حال دا چه نور(رڼا) او هدایت دی دپاره د خلقو چه ګرځوئ تاسی هغه (کتاب) پاڼه پاڼه ښکاروئ ئی (خلقو ته هغه چه ستاسی خوښی وی) او پټوئ تاسی ډیری (تری چه ستاسی نه وی خوښی لکه محمدی نعت). او ښوولی شوی دی تاسی ته هغه (احکام د تورات) چه پوه نه وئ (پری) تاسی او نه پلرونه ستاسی

تفسیر: ﴿ مَآ أَنزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ ﴾ الآية - يعنی نه کتاب نه وحی او نه شرعی احکام بلکه هیڅ شی الله تعالیٰ نه دی رالیږلی په پخوانی رکوع کښی د نبوت د منصب او د ډیرو انبیاؤ علیهم السلام یادونه نامه په نامه وه او دا چه (نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم) هم د توحید او معرفت د هم دی صراط المستقیم د لاری په تللو مامور دی چه پر هغی باندی پخوانیو انبیاؤ علیهم السلام ته هم د تللو امر شوی ؤ، د رسولانو لیږل د خلق الله د هدایت د پاره د حق تعالیٰ قدیمی عادت دی په دی آیتونو کښی د هغو جاهلانو او معاندانو تردید کړی شوی دی چه له بدفهمی جهل او غباوت یا نبی کریم صلی الله علیه وسلم د عداوت په جوش او غصه کښی بی واکه شوی د حق تعالیٰ له دی صفت څخه هم چه ګوندی الله تعالیٰ کوم انسان په خپلی وحی او خاصی مکالمی سره مشرف ګرځوی بیخی انکار کوی ګواکی د«انزال الکتب» او «ارسال الرسل» له سلسلی څنی بیخی انکار او د دوی نفی کوی. ﴿ قُلْ مَنْ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ ﴾ الآية - ووایه ای محمده! دوی ته چا نازل کړی ؤ هغه کتاب چه راوړی ؤ هغه

کتاب موسیٰ حال دا چه نور(رڼرا) او هدایت دی دپاره د خلقو چه کرځوئ تاسی هغه کتاب پاڼه پاڼه ښکاروئ ئی خلقو ته هغه چه ستاسي خوښی وی او پټوئ تری ډیری چه ستاسی نه وی خوښی لکه د محمد صلی الله علیه وسلم نعت او ښوولی شوی دی تاسی ته هغه احکام د تورات چه پری پوه نه وئ تاسی او نه پلرونه ستاسی یعنی که په رښتیا سره الله تعالیٰ پر هیڅ یو انسان هیڅ یو شی نه دی نازل کری نو د «مقدس تورات» په شان یو عظیم الشان کتاب له کومه راغی؟ چه په الهٰی احکامو او مرضیاتو ئی بندګان خبرول او د رشد او هدایت عجیبه عجیبه رڼا (رڼرا) ئی په خپل منځ کښی لرله، او د هغو شیانو علم ئی تاسی ته درعطا کاوه چه پری نه تاسی او نه ستاسی پلار نیکه بلکه ټول انبیاؤ علیهم السلام حتیٰ ټول بنیآدمان هم بی د الله تعالیٰ له اعلامه تش په خپل عقل او حواس نه پوهیدل، او چا هغه په موسیٰ علیه السلام نازل کری دی؟ دا مثل کیږی چه نن ورځ تاسی هغه کتاب پاڼی پاڼی او ټوک ټوک کری دی، او خلقو ته مو سم له خپلی خوښی سره ښوولی دی او د هغه ډیر احکام او اخبار مو پټ کری دی او د هغه اصلی رڼا (رڼرا) همغسی چه وه اوس نه ده پاتی، بیا هم هغه برخه ئی چه پاتی ده همغه دا راښیی، کله چه د هغی عظیم الشانی مانی کنډوالی هم داسی دی، نو خدای خبر چه په خپله زمانه کښی به ئی عروج څومره عظیم الشان ؤ؟ (نو کله چه دوی د دی سوال ځواب تاسی ته ای زما رسوله در نه کری نو پاک الله فرمائی چه).

قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرۡهُمۡ فِیۡ خَوۡضِهِمۡ یَلۡعَبُوۡنَ ﴿۹۱﴾

ووایه (ای محمده!) چه الله (نازل کری ؤ! بل ځواب نشته) بیا پریږده دوی چه په خرافاتو خپلو کښی لوبی کوی (او په باطلو خپلو کښی غوپی وهی مشغولیږی).

تفسیر: یعنی هسی نور او رڼا (رڼرا) او هدایت به پرته (علاوه) د الله تعالیٰ له لوری د بل هیچا له خزانی څخه نشی راتلی که دا خلق داسی صافه او بدیهی خبره هم نه منی، نو تاسی خپل تبلیغ کوئ او تنبیه ورکرئ او خپله وظیفه پای (انجام) ته ورسوئ بیا نو دوی پریږدئ چه په هم دی خرافاتو او لهو لعبو کښی لګیا وی کله چه وخت راشی به خپله الله جل جلاله دوی ته هر شی ورښیی.

وَهٰذَا کِتٰبٌ اَنۡزَلۡنٰهُ مُبٰرَکٌ مُّصَدِّقُ الَّذِیۡ
بَیۡنَ یَدَیۡهِ وَلِتُنۡذِرَ اُمَّ الۡقُرٰی وَمَنۡ حَوۡلَهَا ؕ وَالَّذِیۡنَ یُؤۡمِنُوۡنَ

بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ﴿۹۲﴾

او دا قرآن کتاب دی چه نازل کړی دی مونږ هغه برکتناک (فائده ناک) تصدیق کوونکی د هغه (کتابونو) دی چه وړاندی له ده دی او دپاره د دی چه وویروی ته اصل د تولو کلیو (کلو) (یعنی اهل د مکی) او هغه چه چاپیر دی له دی او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی (یقین ئی کړی دی) په آخرت ایمان لری دوی په دغه (قرآن یا په محمد) حال دا چه هم دوی په لمونځونو خپلو ساتنه کوی (د تولو حقوقو د دوام او رعایت سره یی).

تفسیر: یعنی که الله تعالیٰ کوم شی نه دی نازل کړی نو دغه مبارک کتاب له کوم ځای څخه راغلی دی؟ چه نوم ئی قرآن او د گردو (تولو) پخوانیو کتابونو د مضمونو تصدیق کوونکی دی، که دغه کتاب آسمانی کتاب نه دی نو راوښیئ چه دا د چا تصنیف دی؟ کله چه د هغه په مثل راوړلو جن او انس قادر نه دی، نو آیا دا د یوه امی تصنیف څرنگه کیدی شی؟.
﴿ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا ﴾ او له پاره د دی چه وویروی ته اصل د تولو کلیو (کلو) یعنی مکیان (مکی واله) او هغه چه چاپیر له دی دی «ام القریٰ» د کلیو (کلو) اصل او بیخ ته وائی، مکه معظمه د گردو (تولو) عربو دینی او دنیوی مرجع وه له جغرافیائی حیثیته هم د پخوانی دنیا د وسطی مرکز په ډول (طریقه) واقع ده، نوی دنیا (امریکا) تری لاندی پرته ده د حدیثو د روایاتو په مطابق له اوبو څنی ځمکه جوړه شوی ده نو ړومبی هم دغه ځای څرگند شوی ؤ، نو بنا پر دغو وجوهاتو مکه معظمه په «ام القریٰ» سره یاده کړه شوه، او له شاوخوا څخه ئی مراد یا عرب دی، ولی چه په دنیا کښی ړومبنی مخاطبان هم دوی ؤ، او د دوی په وسیله د دنیا نورو خلقو ته خطاب وشو یا به گرد (تول) جهان مراد وی، لکه چه فرمایلی ئی دی.
﴿ وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ ﴾ الآیة - او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی یقین ئی کړی دی په آخرت دوی ایمان لری په دی (قرآن یا محمد صلی الله علیه وسلم) حال دا چه هم دوی په لمونځونو خپلو چه نښانه د ایمان او ستن د دین ده ساتنه کوی سره له دوام او رعایت د تولو حقوقو ئی هر څوک چه د آخرت پر ژوندون متیقن او د بعث‌بعدالموت فکر ورسره وی نو ده ته د هدایت او د نجات د لاری د میندلو تلاش وی او هم دوی د الله تعالیٰ پیغام منی او د لمونځ، روژی او د نورو عباداتو ساتنه کوی.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوْحِيَ اِلَيَّ
وَلَمْ يُوْحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَّمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ

او څوک دی ډیر ظالم؟ (یعنی هیڅوک نشته!) له هغه چانه چه تړی پر الله دروغ یا وائی چه وحی کړی شوی ده ماته حال دا چه وحی نه وی کړی شوی ده ته د هیڅ شی او (بل څوک دی ډیر ظالم یعنی نشته له) هغه چه وایی ژر به (زه هم) نازل کړم (وبه لیکم له ځانه) په مثل د هغه کتاب چه نازل کړی دی الله (تاته ای محمده! چه قرآن دی)

تفسیر: پر الله جل جلاله له بهتان ترلو څخه بنائی دا مراد وی، چه د الله جل جلاله په لوری د داسی خبری نسبت وکړ شی، چه د ده د لوړ شان سره هیڅ نسبت ونه لری او وړ (قابل) او لایق ئی نه وی مثلاً یو مخلوق له هغه سره شریک وګرځوی یا ورته د زوی او ښځی تجویز وکړی، یا داسی ووائی ﴿ مَآ اَنۡزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنۡ شَىۡءٍ ﴾ یعنی الله تعالیٰ د بندګانو د هدایت هیڅ سامان نه دی مهیا کړی، نو هر څوک چه داسی ووایی سخت ظالم دی هم داسی هغه څوک چه د نبوت او د رسالت دعویٰ په دروغو سره وکړی، یا داسی یوه غته خبره وکړی چه د الله تعالیٰ د کلام په شان زه هم خبری راوړی شم لکه چه ځینو مشرکانو به ویل «ولو نشاء لقلنامثل هذا» دا ګردی (تولی) خبری انتهائی ظلم او بدسترګی ده چه د هغی د سزا حال لږ څه وروسته راځی.

وَلَوۡ تَرٰٓى اِذِ الظّٰلِمُوۡنَ فِىۡ غَمَرٰتِ الۡمَوۡتِ وَالۡمَلٰٓـئِكَةُ بَاسِطُوۡۤا اَيۡدِيۡهِمۡ‌ۚ اَخۡرِجُوۡۤا اَنۡفُسَكُمُ‌ؕ

او که ووینی ته (ای محمده!) ظالمان یعنی کافران په هغه وخت کښی چه ظالمان په (باطنی او روحانی) سختیو د مرګ کښی وی حال دا چه پرښتی (د عذاب) غځوونکی وی د لاسونو خپلو (د روح د قبض دپاره نو وائی دوی ته چه) راوباسئ تاسی ارواح خپل (چه ئی قبض کړو مونږ که ئی ایستی شئ یا ئی له عذابه وباسئ!)

تفسیر: یعنی د روح قبضولو او سزا ورکولو دپاره لاسونه غځوی او د زیات تشدید او د غیظ د اظهار دپاره وائی چه راوباسئ خپلی ارواحی (چه هغه مو لکه ډیرو ورځو راهیسی په ډول ډول (قسم قسم) پلمو (تدبیرونو) سره ساتلی وی).

اَلۡيَوۡمَ تُجۡزَوۡنَ عَذَابَ الۡهُوۡنِ بِمَا كُنۡتُمۡ تَقُوۡلُوۡنَ عَلَى اللّٰهِ
غَيۡرَ الۡحَـقِّ وَكُنۡتُمۡ عَنۡ اٰيٰتِهٖ تَسۡتَكۡبِرُوۡنَ ﴿۹۳﴾

نن ورځ به جزا درکړه شي تاسي ته عذاب سپکوونکی (یعني چه له سخت
تکلیف سره ذلت او رسوائي هم وی) په سبب د هغه چه وئ تاسي چه ویل به
مو پر الله (وینا) ناحقه او وئ تاسي چه له آیتونو د ده څخه به مو تکبر
کاوه (او نه به مو منل، نو وبه ګورئ یوه قبیحه منظره).

تفسیر: یعني د تکبر له لاری د الله تعالیٰ آیتونه او نبي دروغجني کوئ (او وبه ویل شي کفارو
ته کله چه بیا ژوندی شي په قیامت کښې داسي چه)

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ
وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ
لَقَد تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

او خامخا په تحقیق راغلي یئ تاسي مونږ ته یوازی یوازی (دپاره د حساب او
جزا) لکه چه پیدا کړی مو وئ تاسي اول ځلي او پریښودل تاسي (په دنیا
کښې) هغه (شیان) چه درکړی ؤ مونږ تاسي ته وروسته د شاوو خپلو او نه
وینو مونږ له تاسي سره شفاعت کوونکي ستاسي هغه چه ګمان کاوه تاسي چه
بیشکه دوی په (تربیه او استحقاق د عبادت د) ستاسي کښې شریکان دی (له
الله سره) خامخا په تحقیق پری شو (هغه پیوند چه ؤ) په منځ ستاسي کښې
او ورک شو له تاسي څخه هغه شي چه وئ تاسي چه ګڼل به مو (چه دا
شفیعان دی).

تفسیر: ﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ﴾ او په تحقیق راغلي یئ تاسي مونږ ته یوازی یوازی لکه چه مو پیدا کړی وئ اول ځلي او پریښودل تاسي هغه شیان چه درکړی مو وو تاسي ته وروسته د شاوو خپلو یعني نه به ستاسي په سر خوالي (توپي) او نه به ستاسي په پښو پڼې وی ماته به تش تور لاس راځئ، او پر هغو سازونو او سامانونو مو چه فخر او ویاړ کاوه، هغه مو له ځانه سره نه دی راوړی او هلته مو پریښی دی. ﴿وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمْ﴾ الآیة - او نه وینو مونږ له تاسي سره شفاعت کوونکي ستاسي هغه چه ګمان کاوه تاسي چه بیشکه دوی په تربیه او استحقاق د عبادت د ستاسي کښې شریکان دی له الله سره خامخا په تحقیق پری شو هغه پیوند چه ؤ په منځ ستاسي کښې او ورک او بی فائده شول له تاسي څخه هغه شیونه چه وئ تاسي چه ګڼل به مو چه

دا زمونږ شفیعان دي یعنی هغه شیان چه تاسي د مصیبت او اړتیا (احتیاج) په وخت کښی د خپلی مرستی (مدد) دپاره تاکلی (مقرر کړی) وو هغوی چیری لاړل؟ چه نن مونږ دوی ستاسی د حمایت او سپارښت (سفارش) او مرستی (مدد) دپاره حاضر نه وینو او د نصرت او حمایت هغه ګردی (تولی) علاقی او اړیکی له منځه ورکی دی چه تاسی پری لافی او باتی وهلی.

إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ ۖ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾

بیشکه الله چوونکی (څیروونکی) د دانی دی (په ایستلو د ډکی سره) او د زړی (په ایستلو د نیالګی (تیغی) سره) راباسی ژوندی له مړی (لکه شین ډکی له وچی دانی ولد له نطفی، مؤمن له کافر عالم له جاهل نه) او ایستونکی د مړی دی له ژوندی (لکه وچه دانه له شین ډکی، نطفه له حیوان. کافر له مؤمن، جاهل له عالم نه) دغه (ژوندی کوونکی او مړ کوونکی) الله دی نو کوم طرف ته ګرځولی شئ تاسی؟ (د الله له عبادت څخه)

تفسیر: یعنی زړی او دانه ئی په ځمکه کښی د ښښولو څخه وروسته چولی، او څیرلی او تک شین ډکی تری زرغونوی. له ځانداره د بیځانه، او له بیځانه د ځانداره ایستل داسی دی لکه چه انسان له نطفی او نطفه له انسان څخه پیدا کوی، دا د هم دی الله تعالیٰ کار دی، بیا تاسی چه هغه پریږدئ نو چیری ځئ؟ آیا بل داسی کوم لوی ذات موندلی شئ چه د داسی قدرتونو او کمالاتو څیښتن (مالک) او دا ډول (طریقه) لوی کارونه په سر ورسولی شی؟

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾

چوونکی (د رڼا (رڼرا) د سبا دی (بیوونکی د تیارو د شپی او د جهل، راوستونکی د رڼا (رڼرا) د ورځی او د علم دی)، او ګرځولی ئی ده شپه آرامځی او (ګرځولی ئی دی) لمر او سپوږمی (نښی د) حساب (دپاره د اوقاتو) دغه (ذکر شوی شیان) اندازه کول دی د ښه غالب (قوی په انفاذ د احکامو) ښه عالم (خبردار په تدبیر د عالم).

تفسیر: یعنی د شپې له تیارو څخه د صبح صادق هغه تګ سپین تار چه راڅرګندیږی د هغه رااېستونکی هم دا پاک الله دی د شپې او د ورځی، د لمر او د سپوږمی، د ستورو او نورو حکیمانه نظام، او د دوی د تګ او رفتار هغه شمیر او حساب چه ده تاکلی (خوښ کړی) او مقرر کړی دی، په هغه کښې د یوه ویښته په اندازه هم لانـدی باندی او زیاتوالی او نقصان له سره نه پیښیږی.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾

او دغه (الله) همغه (ذات) دی چه پیدا کړی ئی دی تاسی ته ستوری له پاره د دی چه لاره ومومئ د هغو (په وسیله) سره په تیارو د بر (وچی په بیابانو کښې) او (په تیارو د) بحر (دریاب) کښې په تحقیق ښکاره بیان کړی دی مونږ آیتونه (د قدرت او توحید خپل) دپاره (د هغه) قوم چه پوهیږی (او پری استدلال کولی شی).

تفسیر: یعنی په دوی سره بلاواسطه لاره معلومه کړئ، یا بالواسطه لکه قطب ښوونکی او نور جغرافیی آلات.

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چه پیدا کړی ئی یئ تاسی (ګرد۔ تول)له نفس یوه څخه (چه آدم دی) نو (شته تاسی ته یو) ځای د قراری (په شاګانو د پلرونو یا په سر د ځمکی کښې) او یو ځای د امانت (د مور په نس یا په قبر کښې) په تحقیق ښکاره بیان کړی دی مونږ آیتونه (قدرت او توحید خپل) له پاره د هغه قوم چه ښه پوهیږی (او پری استدلال کولی شی)

تفسیر: «مستقر» د دریدلو هسی ځای چه په هغه کښې هستوګنه وشی او «مستودع» د سپارلو او د امانت کیښودلو ځای ته وائی. دا ئی لغوی معنی شوله د دی دواړو د مصداق په تعیین

کښې د مفسرينو اختلاف دی، خو زمونږ هغه مضمون ډیر ښه خوښیږی چه حضرت شاه صاحب په «موضح القرآن» کښې لیکلی دی «یعنی ړومبی سپارلی کیږی د مور ګیډی ته چه هلته ورو ورو دنیوی اثرات پکښې پیدا کړی، بیا ئی دنیا ته راولی، او دلته ورته هستوګنه او تقرر ورکوی، بیا ئی قبر او هدیری ته سپاری او ورو ورو هلته د اخروی ژوندون اثرات پکښې پیدا کوی او بیا قرار ورته ښې په جنت کښې یا ئی وراچوی په دوزخ کښې.»

وَهُوَ الَّذِىٓ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتَ كُلِّ شَیْءٍ فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا ۚ وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَّجَنّٰتٍ مِّنْ اَعْنَابٍ وَّالزَّيْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ؕ اُنْظُرُوْٓا اِلٰى ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَيَنْعِهٖ ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكُمْ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٩٩﴾

او دغه (الله) هغه (ذات) دی چه نازلی (راښکته) کړی ئی دی له (طرفه د) آسمانه اوبه نو راایستلی دی مونږ په دی (اوبو) سره زرغونه د هر شی (زرغونیدونکی) نو راایستلی دی مونږ له هغه (زرغونه) شخه شین (کښت فصل) چه بیا راباسو مونږ له دی (شنه ډکی) شخه دانی یو په بل سوری (لکه وږی). او (راباسو) له (جنسه د) خرما شخه (داسی خرما چه راووځی) له غلافه (د وږی) د هغی شخه وږی نژدی (ځمکی ته یا یو د بل سره) او (راباسو) باغونه له انګورو او (راباسو) زیتون (ښون) او انار په دی حال چه یو له بل سره مشابه وی (په پانو کښې) او نه وی متشابه (بلکه بیل وی په خوند کښې) وګورئ تاسی طرف د میوی د هری ونی ته کله چه میوه ونیسی او پوخوالی د هغی ته بیشکه په دغو (تیرو تولو) کښې خامخا دلائل (د قدرت او وحدت) دی له پاره د هغه قوم چه ایمان لری (تصدیق کوی).

تفسیر: یعنی د آسمان له جانبه الله تعالیٰ وریځی وورولی چه د نباتاتو د زرغونیدلو سبب دی (پس راایستلی دی مونږ په دغو اوبو سره زرغونه د هر شي. وروسته له دغه اجماله لږ شه داسی تفصیل فرمائی چه بیا راباسو له دی شنه ډکی شخه دانی چه یو په بل سوری وی لکه وږی او راباسو له

جنسه د خرماؤ څخه داسي خرما چه راووځي له غلافه د وږي د هغې څخه وږي نژدې ځمکې ته يا يو د بل سره) يعني د دير بار او د وږو د لړلو په سبب د ځمکي په لوري راښکته او نژدې شوي وي (او راباسو باغونه له انګور او زيتون (ښون) او انار په دي حال کښي چه يو د بل سره مشابه وي په پاڼو کښي او نه وي متشابه بلکه بيل بيل وي په خوند کښي) يعني د صورت، شکل، مقدار، رنګ، بوی، مزی په اعتبار ځيني ميوی نورو ته ورته او متشابه دي، او ځيني نه دي (يعني مخالفي وي سره په خوند کښي داسي چه يوه به خوږه وي، بله تروه بله ميخوشه او يوه به دانه داره وي بله به بيدانه وي وګورئ، ميوی د هری ونی ته کله چه ميوه ونيسي او پوخوالي د هغې ته) يعني په ابتدا کښي کله چه ميوه راوباسي نو څرنګه وړه، اومه، بيخونده او غيرقابل انتفاع وي بيا له پوخوالي او رسيدو څخه وروسته څرنګه لذيذه خوندوره خوشبويه، خوشرنګه او د کار شي ګرځي؟ دا ګرد (تول) د الله تعالیٰ د قدرت مظاهر او نښي دي.

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ﴾ الآية ـ بيشکه په دي تيرو تولو کښي خامخا دلائل د قدرت او وحدت دي دپاره د هغه قوم چه ايمان لري او تصديق کوی. د الله تعالیٰ هغه صفات او افعال او د قدرت مظاهر چه په دي رکوع کښي بيان شوي دي د ده پر وجود، وحدانيت او کامل الصفات والي واضح استدلال دي، مګر که غور وکړ شي نو د وحی او د نبوت مسئله هم تر ديره ځايه پوری تری حل کيږی ځکه کله چه حق تعالیٰ پخپل فضل او رحمت سره زمونږ د دنيوی ژوندون، او د مادی حوائجو د انتظام او انصرام لپاره دومره ارضي او سماوی اسباب مهيا کړی دي، نو داسي ويل به څومره غلط او چټی (بيکاره) وی چه زمونږ د اخروی او روحاني ضرورياتو د پوره کولو هيڅ وسيله او سامان ئی نه دی راپيدا کړی، يقيناً هغه کريم رب چه زمونږ د جسماني غذا د ودی او نشونما لپاره له آسمانه اوبه راښکته کړی دي، نو زمونږ د روحاني تغذيي لپاره ئی هم د نبوت له وريځو د وحي او الهام باران (وريا) نازل کړی دی. لکه چه پاک الله د بر او بحر په تيارو کښي د ستورو په وسيله ظاهری هدايت او لارښوونه کوی، نو څرنګه امکان لری چه د باطني هدايت او لارښووني لپاره يو ستوری هم د روحانيت په آسمان کښي نه وی روڼ کړی. پاک الله وروسته د شپي له تياری بيا د صبح صادق رڼا (رڼرا) راولي، او مخلوقاتو ته ئی موقع ببښلي ده چه په خپلو دنيوی کارونو او چارو کښي د لمر او سپوږمی له رڼا (رڼرا) څخه په يوه معين حساب سره منتفع او مستفيد شي، نو بيا څنګه ويلی کيدی شي چه د کفر، شرک، ظلم، عدوان، فسق فجور او نورو په تپه تياره شپه کښي د هغه مطلق هادی له لوری هيڅ يوه د هدايت کومه سپوږمی نه ده پيدا کړی؟ او نه ئی د صبح صادق نور خپور (خور) کړی او نه د هغې شپي د خاتمه ورکولو دپاره ئی کوم لمر راخيژولي دی، او د الله تعالیٰ مخلوقات، تر ابدا لا بده پوری د جهل او ضلالت په تورو تيارو او امواجو کښي لالهاند او سرګردان پريښودل شي آيا کله چه کريم خدای د غنم دانه او د خرما زړی خيری کړی د غنمو وږی، او د خرما ونه تر باسي نو د انسان په زړه کښي د رباني معرفت هغه د استعداد تخم چه فطرتاً شيندلی (نوستلی) شوی دی څرنګه ابته، بيکاره، (چټی)، خوشي او ضايع پريښودی شي. چه نه به خوځيږی، نه به غتيږی،

نه به پخیږی، او نه به تیاریږی، کله چه د جسمانی حیثیت له کبله (وجی) په دنیا کښی د حیات او ممات او د مرګ او ژوند سلسله قایمه ده، او پاک الله له مړی څخنی ژوندی او له ژوندی څخنی مړی پیدا کوی، نو په روحانی نظام کښی ولی د الله تعالیٰ له دی عادته انکار کاوه شی؟ بیشکه په روحانی دول (طریقه) سره هم ډیر ځلی له یوه ژوندی قوم څخه مړ قوم او له مړه قوم څخنی ژوندی افراد پیدا کوی. همغسی چه الله تعالیٰ زمونږ د دنیوی ژوندون د «مستقر» او «مستودع» حکیمانه انتظام او بندوبست فرمایلی دی، د اخروی حیات د مستقر او مستودع سامان له هغه څخه ډیر زیات تیار او مهیا کړی دی. (فلله الحمدوالمنة وبه الثقة والعصمة)۔ له هم دی ځایه دا هم فهمیږی، هم داسی چه الله تعالیٰ په داسی افعالو او صفاتو سره پیژندلی کیږی ـ یعنی هغه کار چه دی ئی پخپل کامل قدرت سره کوی هیڅ یو مخلوق طاقت نه لری چه د هغه په شان همغسی کار وکړی عیناً په هم دی شان د ده کلام مونږ په همغه معیار سره برابر منلی، سنجولی (کتلی) ګڼلی شو۔ چه د پاک الله کلام همغه کیدی شی چه د هغه مثل او نظیر که ګرد (تول) مخلوقات تول سره یو ځای شی هم نشی جوړولی، بیا د «سانزل مثل ما انزل الله» ادعا تر کوم ځایه پوری صحیح کیدی شی، ګواکی په دی رکوع کښی د الله تعالیٰ د صفات او افعالو په بیانولو سره د هغو ګردو (تولو) مسائلو پر حقیقت تنبیه ورکړی شوی ده چه د هغو تغلیط په تیره رکوع کښی کړی شوی وو.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾

او مقرر کړی دی (کفارو) الله ته شریکان جنیان (جنات) حال دا چه پیدا کړی دی(الله) دغه (جن او شیاطین هم) او تړی (جوړوی ځینی کفار) دپاره د الله زامن او لونی بی له علمه (له خپل جهالت نه) پاکی ده الله لره (له ګردو (تولو) عیبونو) او ډیر پورته دی (شان د ده) له هغو (بدو خبرو) چه بیانوی (ئی ورته) دوی

تفسیر: له «جن» څخه دلته مراد «شیاطین» دی څرنګه چه د کفر او شرک ارتکاب د شیطان په اغواء سره کیږی، نو ځکه د ده په اغواء او اضلال د غیر الله عبادت کول ګواکی د هغه عبادت وشو، ابراهیم علیه السلام د بت پرستی د تردید په ضمن کښی فرمایلی وو ﴿ يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ ﴾ (سورة مریم ۳ رکوع) په یو ځای کښی ارشاد شته چه ﴿ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ ﴾ ملائکی به په قیامت کښی فرمائی ﴿ قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴾ (۲۲ جزء د سباء سورت،

(٥) رکوع (٤١) آیت یا به له «جن» څخه د جنیانو قوم مراد شي چه د دوی له ځینو مشرانو ځني به د جاهلیت په زمانه کښي استعانت او پناه غوښتل کیده ﴿ وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴾ (۲۹ جزء د الجن (٦) آیت (١) رکوع). په هر حال هغوی پخپله زمونږ په شان د الله تعالیٰ عاجز مخلوق دی نو سره له مخلوقیته به دوی څه رنګه د خالق تعالیٰ شریکان شي. ﴿ سُبْحَانَهُ ﴾ الآیة ـ یعنی الله جل جلاله پاک دی له شرکت څخه او د الله تعالیٰ شان ډیر پورته او لوړ دی او له ترکیب او تحلیل څخه بیخي پاک او منزه دی. نو د پلار او زوی تصور د ده په نسبت څرنګه کیدی شي؟.

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُ صَاحِبَةٌ ۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

(الله) بی له نمونی پیدا کوونکی د آسمانونو او د ځمکی دی څرنګه به وی ده ته زوی، لور حال دا چه نشته ده ته هیڅ ښځه او پیدا کړی دی (الله) هر شی او هم دی پر هر شی ښه عالم (ښه دانا) دی.

تفسیر: هغه چه یواځي آسمان او ځمکی ئی بی له کومی نمونی او بی د آلاتو او اسبابو او نورو شیانو په وسیله په داسی بدیع او بی مثله طرز پیدا کړی دی، نو نن هغه ذات ته د دی شریکانو کومک، (امداد) او د زوی او د لمسی د مرستی (مدد) لتولو څه ضرورت پاتی دی. تعجب دی لکه چه تاسی حقیقتاً د الله له پاره اولاد تاکئ (خوښوی) نو د ده د اولاد له پاره به مور څرنګه تجویزوئ؟ او د دی مور تعلق به له الله تعالیٰ سره په څه دول (طریقه) سره قبلوئ؟ نصرانیان حضرت مسیح ته د الله تعالیٰ زوی وائی ـ لیکن داسی جسارت هغوی هم نشی کولی چه صدیقه بی‌بی مریمه (العیاذبالله) د «الله تعالیٰ» ښځه وبولی، او د میره (خاوند) او ښځی په تعلقاتو قائلان شی. کله چه داسی نه ده نو د (بی‌بی مریمی) له ګیدی ځنی پیدا شوی هلک څرنګه د الله تعالیٰ زوی کیدی شی؟ په دنیا کښی نور کوچنیان (ماشومان) هم پاک الله د دوی د میندو له ګیډو ځنی پیدا کوی او دوی معاذالله د الله تعالیٰ نسلی اولاد نه ګڼل کیږی. او دا فرق چه یو هلک یوازی له (جبرئیلی) نفخی څخه بیا د عادی اسبابو له واسطی څخه پیدا کړ شی، او نور د عامو اسبابو په سلسله پیدا کړل شی، دا بوت او بنوت (پلارتوب او زویتوب) پر مسئله هیڅ یو اثر نشی اچولی، دغه تخلیق په اسبابو یا مسبباتو سره وی، یا د خارقه عاداتو په وسیله د دغو ګردو (تولو) خالق همغه پاک الله دی او همغه پوهیږی چه د کوم شی پیدا کول په څه دول (طریقه) او په څه وخت له مصلحت او حکمت سره سم دی.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ خَالِقُ كُلِّ شَیْءٍ فَاعْبُدُوْهُ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ وَّكِیْلٌ ﴿۱۰۲﴾

هم دغه (ذات موصوف په دغو صفاتو سره) الله دی رب ستاسی، نشته هیڅ معبود (لایق د عبادت) مگر هم دی، پیدا کوونکی دی د هر شی نو عبادت کوئ د دغه (الله یوازی) او هم دی پر هر شی وکیل (ساتونکی کار جوړوونکی) دی.

تفسیر: ښائی د الله جل جلاله عبادت د دی له امله (وجی) وکړی شی چه دی د پورتنیو ذکر شوو صفاتو له سببه په ذاتی طور سره د معبودیت استحقاق لری او له دی وجهی هم چه د ګردو (تولو) مخلوقاتو کار جوړول هم د ده په قدرت او اختیار کښی دی.

لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ ۫ وَهُوَ یُدْرِكُ الْاَبْصَارَ ۚ وَهُوَ اللَّطِیْفُ الْخَبِیْرُ ﴿۱۰۳﴾

نشی موندلی (او احاطه نشی کولی) پر الله سترګی او الله مومی سترګی (وینی ئی) او هم دی نهایت لطیف ښه خبردار دی.

تفسیر: حضرت شاه صاحب د دی مطلب داسی اخیستی دی چه «په سترګو کښی دا قوت نشته چه الله تعالیٰ وګوری ـ هو! که دی د لطف او کرم له لاری د خپل ځان د ښکارولو اراده وفرمائی نو سترګو ته همغسی قوت هم ورعطا کوی» مثلاً په آخرت کښی به مؤمنانو ته حسب‌المراتب د الله جل جلاله رؤیت ور په برخه کیږی، لکه چه د کتاب له نصوص او سنتو ځنی ثابته ده. یا له ځینو روایاتو سره سم کریم نبی صلی الله علیه وسلم ته په «لیلة الاسراء» کښی رؤیت ور په برخه شوی دی علی اختلاف الاقوال، په باقی مواضعو کښی څرنګه چه کوم نص نشته، نو ځکه د عامی قاعدی سره سم د رؤیت نفی یعنی د نه لیدلو اعتقاد ضروری دی. د سلفو مفسرینو څخه ځینو د ادراک معنی په احاطی سره کړی ده یعنی سترګی له سره هغه نشی احاطه کولی او په آخرت کښی به رؤیت وی او احاطه به نه وی، هو! د ده شان هم دا دی چه په ګردو (تولو) ابصارو او مبصراتو ئی احاطه کړی ده. په دی تقدیر سره د «لطیف» تعلق به له «لا تدرکه» سره او د «خبیر» ارتباط به له «وهو یدرک» سره وی.

قَدْ جَآءَكُمْ بَصَآئِرُ مِنْ رَّبِّكُمْ ۚ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ ۚ
وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾

(ووایه ای محمده ! دوی ته) په تحقیق راغلی دی تاسی ته واضح دلائل له طرفه د رب ستاسی نو هر څوک چه ووینی (دغه واضح دلائل او ایمان پری راوړی) نو نفع ئی د خپل ځان ده او هر څوک چه ړوند شو(له دغو دلائلو او ایمان پری رانه وړی) نو ضرر ئی) په ده (بار) دی او نه یم زه په تاسی ساتونکی (چه ستاسی اعمال به ساتم، او بیا به تاسی ته پری جزا درکوم بلکه زه رسول الله یم او پر ما تش تبلیغ دی).

تفسیر: اگر که مونږ پاک الله نشو لیدلی، مگر د ده د بصیرت زیاتوونکی علامی او دلائل زمونږ په مخ کښی شته هر څوک چه خپلی سترگی پرانیځی نو ضرور الله تعالیٰ مومی او هر څوک چه له خپل ځانه ړوند جوړ کړی نو دی به خپل ځان ته تاوان ورسوی آیا دا زما په غاړه ده چه څوک خامخا لیدلو ته مجبور کړم؟.

وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾

او هم داسی راز راز (قسم قسم) بیانوو (پوهوو) مونږ آیتونه (د قدرت خپل دپاره د عبرت) او له پاره د دی چه ووائی دغه (کفار چه) لوستلی زده کړی دی تا (له بل چا څخه) او له پاره د دی چه واضح بیان کړو دا قرآن له پاره د هغه قوم چه پوهیږی.

تفسیر: یعنی خپل آیتونه له مختلفو خواوو، او په عجیبو او غریبو دولونو (طریقو) سره څکه بیانوو چه تاسی ئی گردو (تولو) خلقو ته ورسوئ او په دوی کښی به د استعدادونو او احوالو له اختلاف څخه دوه ډلی جوړی شی، ضد کوونکی او ناپوهان خو به داسی وائی چه داسی علوم او معارف او مؤثر مضامین د یو امی او نالوستی سری له خولی څرنگه وځی، هرومرو (خامخا) به دی په مختلفو وختونو کښی دا خبری له بل چا څخه زده کوی، او بیا ئی مونږ ته راآوروی. مگر پوهانو او انصاف لرونکو او حق خوښوونکو خلقو ته حق ضرور واضح کیږی او داسی شیطانی شکوک او شبهات زائلیږی. (یا دا چه دا تیر آیتونه بیا بیا بیانوو په مقتضاء د بالغه

حکمت خپل سره پس له دی هم کله له خوفه کله له رجا کله له وعده کله له وعیده چه آوریدونکی پری عبرت واخلی، او چه دا قسم وینا د بشر له مقدوره خارج ده، او له پاره د دی چه بیان کړو دا قرآن دپاره د هغه قوم چه مؤمنان دی په دی چه دا کلام الله دی.)

اِتَّبِعْ مَآ اُوْحِيَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٠٦﴾

پیروی کوه (ای محمده!) د هغه حکم (قرآن) چه وحی کړی شوی ده تاته له رب ستا نشته هیڅ لایق د عبادت مګر هم دی، او مخ ګرځوه له مشرکانو (او په خبرو ئی پروا مه کوه).

تفسیر: یعنی تاسی پر واحد الله جل جلاله اعتماد ولرئ! او د ده پر حکم ټګ وکرئ! او د مشرکانو له جهل او عناده سترګی واړوئ! او داسی اندیښنه مه کوئ! چه ولی دوی د هسی روښانو او واضحو دلائلو او بیاناتو د آوریدلو سره بیا هم په سمه لاره نه راځی؟.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكُوْا ؕ

او که اراده فرمایلی وی الله (د عدم شرک د دوی) نو شرک به نه وی کړی دوی

تفسیر: یعنی د حق تعالیٰ تکوینی حکمت د دی خبری مقتضیٰ نه دی چه دی ګرد (تول) عالم په جبر سره مؤمنان کړی. بیشکه که اراده وفرمائی نو پر ګرد (تول) جهان کښی به یو مشرک هم پاتی نشی - لیکن له شروع څخه د انسانی فطرت نظام ئی داسی ایښی دی چه که انسان کوښښ وکړی نو یقیناً هدایت قبلولی شی خو بیا هم په منلو باندی ئی بیخی مجبور او مضطر نه دی. د دی مسئلی تقریر پخوا تیر شوی دی.

وَمَا جَعَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ۚ وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيْلٍ ﴿١٠٧﴾

او نه ئی ګرځولی مونږ ته پر دوی ساتونکی (څارونکی د اعمالو د دوی)، او نه ئی ته پر دوی وکیل (کتونکی چه په ایمان ئی مجبور کړی).

تفسیر: یعنی ستاسی فرض تبلیغ او د الٰهی د احکامو اتباع ده. د دوی د اعمالو ذمه وار او ځواب ویونکی خو تاسی نه یئ!.

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ

او کنځل مه کوئ (ای مؤمنانو) هغو (معبودانو) ته چه عبادت کوی دغه (کفار د هغو) بی له الله نو کنځل به وکړی دوی (هم) الله ته په ناحقه سره بی له پوهی (له خپل جهالته)

تفسیر: یعنی تاسی خپل تبلیغ او نصیحت فرمایئ! او خپل فرض په ښه دول (طریقه) سره ادا کړئ! وروسته له دی نه که بیا هم دوی په خپل کفر او شرک باندی دوام وکړی نو د هغه مسئولیت د دوی په غاړه دی. او ذمه واری ئی پر تاسی نشته. هو! دا خبره ضروری ده چه تاسی پخپله بی‌ضرورته د دوی د زیات کفر او تعنت سبب ونه ګرځئ. مثلاً فرض ئی کړئ که د دوی د مذهب تردید، یا د بحث او مناظری په سلسله کښی تاسی په غصه شئ او د دوی باطلو معبودانو او مقتدایانو ته سب او کنځل وکړئ چه د دی نتیجه به داسی شی، چه هغوی به هم په ځواب کښی ستاسی د برحق معبود او محترمو لویانو په نسبت بی ادبی کوی او له جهالته به دوی ته زیاړی او کنځلی کوی، په دی صورت کښی به د خپل واجب‌التعظیم معبود او د قابل الاحترامو لویانو د اهانت سبب تاسی پخپله وګرځئ، نو ځکه له دی نه تل احتراز وکړئ! د کوم مذهب د اصولو او فروعو اغلاط په معقولی طریقی سره ښکارول، یا د هغه پر کمزوری او رکاکت په تحقیقی او الزامی طریقو سره تنبیه کول بیل شی دی. لیکن د کوم قوم د لویانو او معبودانو په نسبت د تحقیر او توهین په دول (طریقه) زړه دردوونکی خبری ښی نه دی او پاک قرآن هغه له سره جائز نه بولی.

كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ
إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

په شان د دغه (ښایست د عبادت د بتانو دوی ته) ښائسته کړی مونږ هر امت

(فرقي) ته عمل د دوی (نیک وی که بد) بیا رب د دوی ته بیا ورتګ د
دوی دی(په آخرت کښې) پس خبر به کړی (الله) دوی په هغه شي چه وو
دوی چه کاوه به (ئې په دنیا کښې نو په جزا به ئې رسوی).

تفسیر: یعنې څرنګه چه دنیا دارالامتحان دی، او د هغې نظام مونږ داسې ایښې دی او داسې اسباب مو سره راټول کړی دی چه دلته هر قوم پخپلو اعمالو، دودونو او دستورونو نازیږی او فخر پرې کوی. او د انسان دماغ داسې نه دی جوړ شوی چه فقط د صداقت پر قبلولو او منلو باندې مجبور شي او د غلطۍ په لوری د تللو هیڅ ځای ورته پاتې نه وی، هو! کله چه د پاک الله په دربار کښې حاضر شي او له ګردو (ټولو) حقائقو سره مخامخ شي، نو هلته به وپوهیږی او د دې خبرې پته به ورته ولګیږی، چه هغه کارونه چه په دنیا کښې ئې کړی دی څرنګه وو؟

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ
إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾

او قسمونه خوری دغه (کفار) په الله باندې په ډیرو سختو قسمونو خپلو سره
چه خامخا که راغله دوی ته هغه معجزه (چه ئې غواړی دوی) نو هرومرو
(خامخا) به ایمان راوړی پرې ووایه (ای محمده! دوی ته) بیشکه خبره دا ده
چه معجزې په نزد د الله دی (او زه نه یم پرې قادر) او څه شي خبر کړی یئ
تاسې (ای مؤمنانو بلکه بې خبره یئ چه) بیشکه دا (مطلوبې) معجزې کله
چه راشي (دوی ته) (بیا هم) نه راوړی ایمان دوی.

تفسیر: ځینو مسلمانانو ته داسې خیال پیدا شو، چه ډیر ښه! که د دوی دا غوښتنې پوره شي او دغه حجت هم تمام شي، نو څه کیږی؟ لهٰذا د دې په نسبت فرمائي چه تاسې نه یئ خبر چه دغه سرکښان او ضد کوونکی کسان د دې فرمائشي علامو له لیدلو نه وروسته بیا هم ایمان راوړونکی نه دی ـ او بیا به سم له سنت‌الله سره دوی د دې خبرې مستحق وګرځې چه فوراً پوپنا شي لکه چه د دې سورت په شروع کښې مو په تفصیل سره هغه ولیکل (فرمائشي معجزې لکه دا چه د صفا غر زر وګرځوی یا نور).

وَنُقَلِّبُ أَفْـِٔدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا
بِهِۦٓ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

او اړوو مونږ زړونه د دوی (له قبلولو د حق نه) او سترګی د دوی (له لیدلو د حق نه نو ایمان نه راوړی) لکه چه ایمان ئی نه دی راوړی (په نورو معجزاتو) اول واری او پریږدو مونږ دوی په ګمراهی د دوی کښې حال دا چه دوی متحیران او مترددان دی.

تفسیر: یعنی کله چه په کفر او سرکشی باندې همیشه والی او دوام وشی نو نتیجه به ئی داسی کیږی چه مونږ د دوی زړونه او سترګی کړه وو، بیا د حق د پوهیدلو او لیدلو توفیق نه مومی، «په موضح القرآن» کښې راغلی دی چه الله جل جلاله هغو کسانو ته چه هدایت ورکوی، په همغه اول ځلی چه حق آوری، هغه په انصاف سره قبلوی او هغه چه له اوله ضد او هنده کوی که علامی ئی هم وګوری، نو څه حیلی او پلمی (تدبیرونه) ورته جوړوی.

وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَآ اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَ
حَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوْا لِيُؤْمِنُوْٓا اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ
اللّٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُوْنَ ﴿١١١﴾

او كه بيشكه مونږ راليږلي مو وى دغو (كفارو) ته (په غوښتنه د دوى) پرښتي او خبرى كړى وى له دوى سره مړيو (لكه چه دوى وائى) او جمع كړى وى مونږ دوى ته هر شي (چه په دنيا كښى دى) مخامخ نو نه به وو دغه (كفار) چه ايمان راوړى (په هيڅ وخت كښى) مگر (په وقت د) ارادى فرمايلو د الله (د ايمان د دوى) وليكن زيات د دوى جاهلان دى (نه پوهيږى).

تفسير: يعني كه د دوى له دى فرمايش سره موافق بلكه زيات له دى بالفرض له آسمانه پرښتي راشي، او د پيغمبر تصديق وكړى، او مړى له هديرو (مقبرو) څخه ژوندى كړل شي، هغه گرد (تول) امتونه چه مره شوى دى بيا ژوندى كړل شي، او له دوى سره مخامخ ودرول شي چه له دوى سره خبرى وكړى، بيا هم دوى د بد استعداد او تعنت او عناد له سببه د حق منونكى نه دى. بيشكه كه الله تعالىٰ اراده فرمائلي وى نو په زور به ئي ير دوى قبلاوه مگر داسي كار د ده له تكويني نظام څخه خلاف دى، چه په هغه باندى د دوى زياتره خلق د خپل جهل او ناپوهى له سببه نه پوهيږى. د دى موضوع تشريح پخوا تيره شوى ده د ﴿ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُوْنَ ﴾ ترجمه ځينو مفسرينو داسى كړى ده: «ليكن زيات مسلمانان نه پوهيږى په دى چه دغه كفار ايمان نه راوړى اگر كه داسى معجزى هم ووينى» او ځينى مفسرين داسى ترجمه كوى، وليكن اكثر د دى كفارو نه پوهيږى په نه راوړلو د ايمان خپل باندى اگر كه راوړلى شى دوى ته داسى معجزى هم).

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيٰطِيْنَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوْحِىْ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ
زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوْرًا ۭ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوْهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُوْنَ ﴿١١٢﴾

او هم داسى گرځولي (پيدا كړى) ۋ مونږ هر نبى ته دښمن شيطانان د انس

(انسانانو) او د جن (پيريانو) ورښوولي به «او وسوسه به ئې آچوله» ځينو د دوی ځينو (نورو) ته ښائسته کړی شوی خبری دپاره د غلولو او که اراده فرمائلي وی رب ستا نو نه به وو کړی دوی دا (کارونه چه د زخرف وحي او غرور دی) پس پرېږده دوی او هغه چه دوی له ځانه دروغ جوړوی (چه کفر دی).

تفسير: ځرنګه چه د الله تعالیٰ بالغه حکمت د تکوين له حيثه د دی خبری مقتضي دی چه د خير او شر له قوتو ځنی هيڅ يو قوت تر هغو بيخي ورک او بی اثره نشي چه د دی عالم د نظام بقا منظور وی، نو ځکه د نيکي او بدی او د هدايت او ضلالت حريفانه جنګ تل تر تله قائم پاتی دی، هم داسی چه دغه مشرکان او معاندان په داسی چټی (بيکاره) فرمائشونو تاسی ربړوی (تکليف درکوی) ، او په راز راز (قسم قسم) حيلو او پلمو (بهانو) د حق له لاری د خلقو ښويول غواړی هم داسی د نورو رسولانو په مقابل کښی هم شيطاني قوتونو کار کاوه، تر ځو هغه رسولان هم پری نږدی چه پخپلو پاکو مقاصدو (د خلق الله په هدايت) کښی بريالی (کامياب) شی د دی فاسد غرض له پاره شياطين الجن او شياطين الانس يو له بل سره مرستی (مدد) او تعاون کوی او يو بل ته د خطا ايستلو او ملمع جوړولو او تملق (غوړه مالی) خبری ورښيي او د دوی دغه عارضي آزادی د هغه عام حکمت او تکويني نظام په اساس ده، چه د عالم په تخليق کښی الله تعالیٰ د هغه رعايت فرمايلی دی، نو ځکه تاسی د اعداء الله د داسی فتني آچولو او پلمی، حيلی، (بهانی) اغواء او ياغيتوب له کبله (وجی) زيات په فکر او غم کښی مه لوېږئ! له دوی ځنی او د دوی د کذب او افتراء ځنی قطع نظر وفرمائی او د دوی معاملی پاک الله ته وسپارئ!.

وَلِتَصۡغَىٰٓ إِلَيۡهِ أَفۡـِٔدَةُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ وَلِيَرۡضَوۡهُ وَلِيَقۡتَرِفُواْ مَا هُم مُّقۡتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾

او له پاره د دی چه ميل وکړی دی دروغو ته زړونه د هغو کسانو چه ايمان نه راوړی (يقين نه کوی) په آخرت (قيامت باندی) او له پاره د دی چه خوښ (هم) کړی دا دروغ او دپاره د دی چه وکړی دوی (له ګناهونو) هغه چه دوی ئې کسب کوونکي دی (چه پری کړه شی)

تفسير: يعني شياطين يو بل ته د تيرايستلو ملمع او غوړی خبری د دی له امله (وجی) ورښيي چه د هغو د آوريدلو په سبب هغه خلق (وګړی) چه د دنيا په ژوندون کښی ډوب دی او په

اخروی ژوندون یقین نه لری، د دی ناپوهانو د تیرایستلو او خطا ایستلو خبرو ته ورمائل شی، او هغه د زړه له کومی (منځ) ومنی، او بیا له سره د خرابو کارونو او فسق او فجور له دلدل او جبی د باندی ونه وځی.

کله چه له محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه دا خبره وغوښتل شوه چه د خپل ځان او د کفارو په منځ کښی دی یو حکم کوونکی منصف مقرر کړی نو دا لاندی آیت نازل شو او الله جل جلاله وفرمایل چه ووایه دوی ته ای محمده!)

أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا ۚ وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾

آیا پس بی له الله وغواړم زه حکم کوونکی عادل (چه زما او ستاسی په منځ کښی فیصله وکړی) حال دا چه دغه (الله) هغه (ذات دی) چه نازل کړی (رالیږلی) ئی دی تاسی ته کتاب (قرآن) حال دا چه واضح کړی شوی دی (پکښی حق او باطل) او هغه کسان چه ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب پوهیږی دوی چه بیشکه دا (قرآن) نازل کړی (رالیږلی) شوی دی له (لوری د) رب ستا په حقه سره نو مه کیږه (ای سامعه!) هیڅکله له شک کوونکو (په قرآن کښی) او تمامه شوی ده خبره د رب ستا له جهته د صدق (رښتینوالی) او له جهته د عدل (انصاف یعنی کمال ته رسیدلی دی صدق د اخبارونو او عدل د احکامو د ده)، نشته هیڅ بدلوونکی د خبرو د الله، او هم دی دی ښه اوریدونکی (د تولو اقوالو) ښه خبردار (په تولو احوالو).

تفسیر: یعنی د «شیاطین الانس والجن» تلبیس او تلمیع ته یوازی جاهلان او بدعقیدگان انسانان غوږ ږدی، یوازی رسول صلی الله علیه وسلم او د ده متابعت کوونکو چه په هره مسئله او معامله کښی فقط یو خدای جل جلاله خپل منصف او حکم منلی دی، آیا له دوی ځنی د دی خبری هیله (امید) کیدی شی چه دوی به الله تعالیٰ پریږدی، او د بل چا تر اثر لاندی به راشی؟ یا تملق او خوشامندی اغیزه (اثر) پری کولی شی؟ یا نورو بی ځایه او چتی (فضول) خبرو ته به غوږونه ږدی؟ یا معاذ الله) د غیر الله د فیصلی په مقابل کښی به غاړه ږدی؟ حال

دا چه د پاک الله له لوری داسی معجز او کامل کتاب دوی ته نازل شوی دی چه د گردو (تولو) اصولی شیانو ضروری توضیح او تفصیل پکښې موجود دی. چه د هغه په نسبت د کتابیانو عالمان د پخوانیو کتابونو د بشاراتو په اساس معلومات لری او ښه پری پوهیږی چه په یقین سره دا پاک قرآن اسمانی کتاب دی چه گردی (تولی) خبری ئی رښتیا او حکمونه ئی معتدل او منصفانه دی او هیڅوک نشی کولی چه څه تبدیل او تحریف پکښې وکړی. نو د داسی محفوظ او مکمل قانون او لوی کتاب له موجودیت سره څرنگه یو صادق مسلمان د وسوسو او اوهامو یا محض عقلی قیاساتو او مغویانه مغالطاتو ښکار کیدی شي؟ څرنکه چه دوی پوهیږی هغه الله تعالیٰ چه مونږ ئی په خپلو ځانونو حکم منلی، او لوی کتاب ئی مونږ دستور العمل گرځولی دی، دی زمونږ د هری خبری اوریدونکی، او په هر قسم مواقعو او احوالو کښی په مناسبو احکامو او موزونو نتائجو یی پوره پوهیدونکی او ښه عالم دی.

وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾

او که متابعت وکړی (ته) د زیاترو د هغو کسانو چه په ځمکه کښې دی (له کفارو جهلاؤ) نو وابه ړوی دوی تا (ای محمده!) له لاری د الله، او نه کوی پیروی دوی مگر د گمان او نه دی دوی مگر دروغ تړی (پر الله).

تفسیر : مشاهده او تاریخ دا راښیی چه په دنیا کښی فهیم او محقق او با اصوله انسانان تل لږ وو او اکثریت د همغو خلقو ؤ چه تش د خیالی بی اصولو او چتی (فضول) خبرو پیروی به ئی کوله که ته د دغه اکثریت خبرو ته غوږ کیږدی او پر بی اصولو خبرو باندی تگ شروع کړی نو د الله تعالیٰ د درښوولی سمی صافی لاری څخه په یقین سره بی لاری کیږی. د دی خبری مخاطبه اگر که له تاسی سره ده، خو في الحقیقت نورو ته آوروله کیږی. د جاهلانو او عامو خلقو له دغو بی اصولو او چتی (فضول) خبرو څخه یوه دا وه چه هغو د ذبیحی پر مسئلی باندی تنقیدونه کول. او سره ویل به ئی: «هغه ساکښ (حیوان) چه په خپل مرگ ومری، یعنی مردار شی، دغه ته مسلمانان مردار وائی، حال دا چه هغه د پاک الله وژلی شوی ساکښ (ذی روح) دی بالمقابل دوی هغه مذبوحه حلاله گڼي چه پخپله ئی ذبحه کړی وی. نو دا عجیبه کار دی» د دی خبری ځواب په وروستنیو آیتونو کښی ورکړی شوی دی. چه ﴿فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾ دی حضرت شاه صاحب فرمائی چه: «دغه څو آیتونه په دی مناسبت نازل شوی دی چه کفارو به ویل: مسلمانان د هغو ساکښو (ذی روحو) غوښی خوری چه دوی پخپله حلال کړی وی، او د هغو ـ نه خوری چه د پاک الله له لوری ئی سا ایستلی شوی وی. نو د داسی له

ځانه جوړی کړیو خبرو چه له فریبونو او تلمیع څخه دکی وی انسانان د شیطان په ښوونه او لمسون په شکونو او شبهاتو کښی لویږی، او شیطان دوی په گمراهی کښی غورځوی، ښه وپوهیږئ چه په حل او حرمت او نورو احکامو کښی یوازی د پاک الله حکم چلیږی. او په دغو مواردو کښی تش داسی عقلی اتکلونه، او له خپل ځانه جوړ کړی دلیلونه څه اهمیت او اعتبار نه لری. وروسته له دی نه په ښکاره دول (طریقه) سره دا راښیی، چه د گردو (تولو) ساکښانو (ذی روحو) وژونکی پاک الله دی. لیکن د ده په نامه کښی هسی برکت دی چه هره یوه مذبوحه په هغه سره حلاله او پاکیږی او هره یوه مذبوحه چه بی د ده د نامه اخیستلو په خپل سر مړه شی مرداره ده (موضح القرآن بتغیر یسیر).

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَن يَضِلُّ عَن سَبِيلِهِۦ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾
فَكُلُوا۟ مِمَّا ذُكِرَ ٱسْمُ ٱللَّهِ عَلَيْهِ إِن كُنتُم بِـَٔايَٰتِهِۦ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

بیشکه رب ستا هم دی ښه عالم (دانا) دی په هغه چا چه ښوئیدلی دی له لاری د ده او هم دی ښه عالم (دانا) دی په سمی لاری صافی موندونکو نو وخورئ تاسی له هغه مذبوحی څخه چه یاد کړی شوی وی نوم د الله پر هغی باندی که یئ تاسی په آیتونو د الله ایمان لرونکی.

تفسیر: کله چه د دی واضحو او صحیحو دلائلو په بنا تاسی د رسول الله صلی الله علیه وسلم نبوت او د قرآن کریم حقانیت تسلیم کړ، او په کلی دول (طریقه) سره مو د هغه پر احکامو ایمان راوړ، نو اوس د هغه د فروعو او جزئیاتو د صحت تسلیمول هم ضروری دی که د هر اصل او فرع او کلی او جزئی شیانو قبول زمونږ پر قیاس باندی موقوف وی نو د وحی او د نبوت ضرورت هیڅ نه پاتی کیږی.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا۟ مِمَّا ذُكِرَ ٱسْمُ ٱللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا ٱضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ۗ

او څه مانع ده تاسی ته چه نه خورئ تاسی له هغی مذبوحی څخه چه یاد کړی شوی دی نوم د الله پر هغی (په وخت د ذبحی کښی) حال دا چه په تحقیق واضح کړی دی (الله) تاسی ته هغه چه حرام کړی دی پر تاسی (او

دغه مذبوحه باسم الله له هغو څخه نه ده) مګر هغه محرمات چه اړ (محتاج) کړی شوئ تاسی (خوراک د) هغو ته (نو هغه هم حلال دی):

تفسیر: یعنی د اضطراری او مجبوری حالت په استثناء هغه شیان چه حرام دی د هغو تفصیل (په (٦) جزء د المائده په ۳ آیت اوله رکوع کښې) تیر شوی دی. په هغو کښې هغه ساکښان (ذی روح) نه دی داخل چه د پاک الله په نامه ذبح کړی شوی وی، نو بیا له هغه څخه نه خوړل په څه دلیل دی؟ او څه سند لری؟.

وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾

او بیشکه ډیر له خلقو خامخا ګمراه کوی (خلق په تحلیل او تحریم) په آرزوګانو خپلو بی له پوهی (او تحقیقه او برهانه، له جهله)، بیشکه رب ستا هم دی ښه عالم (دانا) دی په تیریدونکو (له شرعی حدودو هم).

تفسیر: زمونږ د مسلمانانو عقیده دا ده چه هر شی بالواسطه یا بلاواسطه هم دا پاک الله یی پیدا کوی. او هم دا پاک الله ئی وژنی، بیا همغسی د ده د پیدا کړو شیانو څنی د ځینو شیونو خوړل مونږ ته مرغوب او مفید دی لکه مڼه، انګور، انار، خرما، انځر، مته، سنتره، مالته او نور او له ځینو شیانو څنی نفرت او کرکه کوو یا ئی مضر ګڼو، لکه ناپاک او ګنده شیان او زهر او سنکهیا او نور، هم داسی د پاک الله وژلی شوی شیان هم پر دوه قسمونو دی: یو هغه چه سلیم فطرت تری نفرت کوی، یا ئی خوراک زمونږ بدنی یا روحی روغتیا ته د الله تعالیٰ په نزد مضر وی، مثلاً هغه مړ حیوان (وینه لرونکی ساکښ «ذی روح») چه په خپل طبیعی مرګ (پخپل سر) مړ شی او د ده وینه په غوښه کښې جذبه شوی پاتی شی. بل هغه حلال او طیب ساکښ (ذی روح) چه له شرعی اصولو سره سم د پاک الله په نامه ذبح شوی وی، نو دغه مذبوحه هم د الله تعالیٰ مذبوحه ده چه یوه مسلمان د چړی په وسیله حلاله کړی وی مګر د ذبح د عمل او د پاک الله د نامه په برکت (او د هغی مذبوحی د تخصص په نوعیت سره) ئی غوښه پاکه او صافه او سپیڅلی شوی ده نو هر هغه سړی چه دغه دواړه قسمونه سره یو شی ګڼی، هغه معتدی (له حده تیریدونکی) دی.

وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ

يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾

او پرېږدئ تاسي ظاهره (ښکاره) ګناه او باطنه (پټه) ګناه (يعني مطلق ګناه) پرېږدئ!، بيشکه هغه کسان چه کسب کوی د ګناه (ظاهراً يا باطناً) ژر به سزا ورکړه شي دوی ته په سبب د هغو ګناهونو چه وو دوی چه کسب کاوه به (ئی).

تفسير: يعني ښائی د کفارو په ښوولو او ښويولو باندی نه په ښکاره ډول (طريقه) سره عمل وکړئ او نه پخپلو زړونو کښی څه شک او شبهه پيدا کړئ! «کذا فی موضح القرآن» (لکه چه پخوا وليکل شو مشرکانو مرداره حلاله ګڼله، او ويل به ئی چه: «ای مؤمنانو! هغه حيوان چه پخپله مړ کيږی د هغه وژونکی څوک دی؟» مؤمنانو به ويل چه: «الله تعالیٰ!» نو مشرکانو به بيا ويل چه: «تعجب دی هغه شي چه انسان او ښکاری سپی او باز او باښه او نور ئی وژنی هغه تاسی حلال ګڼئ! او هغه چه الله تعالیٰ ئی وژنی، هغه حرام بولئ! دا ولی؟» او له داسی خبرو څخه راز راز (قسم قسم) وسوسی د ځينو ضعيف الاعتقادو مسلمانانو په زړونو کښی پريوتی، نو په دغه آيت چه اوس ئی مونږ په دغه مخ کښی په تلاوت سره افتخار مومو نازل شو)

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۗ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

او مه خورئ تاسي له هغی (مرداری) چه نه وی ياد کړی شوی نوم د الله پر هغی باندی (عمداً) او بيشکه چه دا خوراک خامخا ګناه ده، او بيشکه شيطانان خامخا وسوسي اچوی دوستانو خپلو ته (چه کفار دی) له پاره د دی چه جګړه وکړی دغه (کفار) له تاسی سره (ای مسلمانانو!) او که اطاعت وکړئ تاسی د دوی نو بيشکه تاسی به (هم) خامخا مشرکان شئ.

تفسير: يعني مه خورئ له هغی مری چه پری نه وی ياد کړی شوی نوم د الله تعالیٰ نه حقيقتاً او نه حکماً مونږ حنفيان د هغی مذبوحی په مسئله کښی چه د خدای جل جلاله نوم سهواً وربانندی نه وی اخيست شوی دعوی کوو چه حکماً ورباندی ذکر شوی دی. (يعني که سهواً تسميه ترکه

شوی وی، خوراک ئې روا دی، که عمداً ئې تسمیه نه وی ویلې نو خوراک ئې حرام او ناروا دی، او بیشکه چه دا خوراک خامخا گناه ده او بیشکه شیطانان خامخا وسوسې آچوی دوستانو خپلو ته چه کفار دی له پاره د دی چه جگړه وکړی دغه کفار له تاسی سره ای مسلمانانو او که اطاعت وکړئ تاسی د دوی نو بیشکه تاسی به هم خامخا مشرکان شئ) یعنی شرک یوائحی هم دا نه دی چه د ما سواء الله عبادت وکړ شی، بلکه شرک په حکم کښی هم دی، چه د کوم شي په تحلیل او تحریم کښی شرعی استناد پریښود شی او تش د خپلو آراؤ، هوسونو او افکارو تابع شی لکه چه د ﴿ اِتَّخَذُوٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ﴾ په تفسیر کښی مرفوعاً منقول دی چه کتابیانو د الله تعالی وحی پریښی وه او یوازی د احبارو او رهبانانو وینا ئې د تحلیل او تحریم مدار او اساس گرځولی وه لکه چه د بخاری او مختصر الزبیدی شروح ځینی د هرقل د حدیث په متعلق او ځینی په کتاب التفسیر کښی لیکی چه عدی بن حاتم وویل چه مونږ خو احبارو او رهبانانو ته عبادت نه دی کړی، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم وفرمایل چه دا هم عبادت دی چه په تحلیل او تحریم کښی یوازی د دوی متابعت وکړئ).

اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا يَّمْشِىْ بِهٖ فِى النَّاسِ كَمَنْ مَّثَلُهٗ فِى الظُّلُمٰتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ؕ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكٰفِرِيْنَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۲﴾

آیا هر هغه څوک چه وی مړ (په کفر یا جهل) نو ژوندی کړو مونږ دی (په اسلام یا علم سره) او وگرځوو (ورکړو) مونږ ده ته نور (رڼا) چه تگ کوی دی په دی سره په خلقو کښی په شان د هغه چا دی چه حال د هغه (داسی وی چه واقع وی) په تیارو کښی حال دا چه نه وی وتونکی له هغه (تورتم؟ بلکه نه دی. دا رنگه حال د مؤمن او کافر دی) هم داسی، (لکه چه ښائسته کړی شوی دی مؤمنانو ته ایمان) ښائسته کړی شوی دی کافرانو ته هغه شی چه دی دوی چه کوی (ئې له کفر او معاصیو څخه).

تفسیر: پرومبی ئې وفرمایل چه شیاطین د خپلو ملگرو په زړونو کښی داسی خبری غورځوی چه دوی له مسلمانانو سره جگړی وکړی یعنی بحث، جدل، تلبیس، تلمیع او وسوسی وراچوی، او دوی د حق له لاری لری کوی. لیکن دوی ته ښائی چه دغه خام او فضول هوسونه له خپلو زړونو

ښخه وباسی، هغه ډله یا هغه سړی چه د جهل او ضلالت په مرګ مړ شوی وی، او بیا حق تعالیٰ دی د ایمان او عرفان په روح سره ژوندی او د قرآن کریم رڼا(رنړا) ورعطا کړی چه د هغی په لرلو سره دی د خلقو په هجوم کښی بی تکلفه په سمی صافی لاری تلی شی، نو آیا د ده حال د شیطانی اغواؤ په قبلولو کښی د هغو «اولیاؤ الشیاطینو» په شان کیدی شی، چه د جهالت او ضلالت په تورو تیارو کښی تپریږی، او در ګرده بدری خوری او له هغو ښخه د باندی د وتلو هیڅ یوه لاره نشی موندلی ځکه دی هم دغه تیاره رڼا(رنړا) او قبح حسن ګڼی. او داسی له سره نشی کیدی ځینی مفسرین وائی چه دغه آیت د حضرت حمزه رضی الله تعالیٰ عنه یا حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه یا د حضرت عمار رضی الله تعالیٰ عنه او ابوجهل په حق کښی نازل شوی دی.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكٰبِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا ۖ وَمَا
يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾

او (لکه چی موګرځولی دی فاسقان د مکی مشران) هم داسی ګرځولی دی مونږ په هر قریه (ښار) کښی مشران فاسقان د هغی قریی دپاره د دی چه مکرونه (او حیلی) وکړی دوی په هغو کلیو (ښارونو) کښی او نه کوی مکرونه (او حیلی) دوی مګر خو له ځانونو خپلو سره حال دا چه نه پوهیږی دوی (چه ضرر ئی دوی ته دی).

تفسیر: یعنی یوازی داسی حیلی او پلمی (بهانی) د مکی معظمی رئیسانو له خپل ځانه نه دی جوړی کړی بلکه د نورو کفارو مشرانو به تل هم داسی پلمی(بهانی) او حیلی کولی، تر څو عوام الناس د رسولانو تابعدار نشی. لکه چه فرعون د موسوی معجزو له لیدلو ښخه داسی پلمه (تدبیر) او حیله (بهانه) جوړه کړه چه موسی نعوذ بالله د سحر او کودو په زور د سلطنت نیولو په فکر کښی دی. لیکن د دوی دا پلمی (منصوبی) او حیلی بحمد الله پر پخو (خالصو) ایماندارانو له سره اثر نه کوی او پلمی (منصوبی) او حیلی کوونکی خپل پای (انجام) او عاقبت په خپله خرابوی، او په خپلو لاسونو خپلو ځانونو ته داسی زیانونه رسوی چه د هغو احساس اوس دوی نشی کولی.

وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَن نُّؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللّٰهِ ۘ
اللّٰهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ۗ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا

صَغَارٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعَذَابٌ شَدِيْدٌۢ بِمَا كَانُوْا يَمْكُرُوْنَ ﴿١٢٤﴾

او كله چه به راغلى دوى ته كوم آيت (وحى) نو ويل به دوى له سره مونږ ايمان نه راوړو (په دغى وحى) تر هغه پورى چه راكړى شى مونږ ته په شان د هغو آيتونو چه وركړى شوى وو (نورو) رسولانو د الله ته، الله ښه عالم (ښه پوه) دى په هغه ځاى چه ږدى رسالت خپل (هلته)، ژر به ورسيږى هغو كسانو ته چه مجرمان دى (په كفر سره) ذلت (سپكوالى) په نزد د الله (په آخرت كښى) عذاب سخت په سبب د هغه چه وو دوى چه مكرونه بى ئى كول (له مؤمنانو سره).

تفسير: د دوى د مكارى، تكبر، حيلو او پلمو (منصوبو) لټولو يو مثال دا دى چه د انبياؤ عليهم السلام د صدق كومه نمونه چه گورى نو وائى چه مونږ په دغو دلائلو او علائمو باندى نه پوهيږو، مونږ هلته يقين كولى شو چه په مونږ كومه پرښته راښكته شى، او د رسولانو په شان مونږ ته هم د الله تعالىٰ پيغام راواوروى، يا دى پخپله پاک الله مونږ سره مخامخ شى:
﴿وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ نَرٰى رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيْرًا﴾
(١٩ جزء د الفرقان ٢١ آيت ٣ ركوع) خير دغه خبره خو الله تعالىٰ ته ښه معلومه ده چه څوک د دى وړ (لايق) او اهل دى چه د رسالت په منصب مشرف شى او د الله تعالىٰ د دى عظيم الشان امانت حامل وگرځى؟ دا نه كوم كسبى شى دى چه په دعا او رياضت يا په دنيوى جاه او دولت سره حاصل شى او نه هر يو پاک او پليت سرى پرداسى يو جليل القدره او مهمه ذمه وارى باندى فائز او بريالى (كامياب) كيدى شى، هو! داسى سپين سترگى متكبران، پلمه گران، (بهانه بازان) حيله بازان او مكاران ښائى وپوهيږى او خبردار شى چه ژر به د دى معزز منصب د طلب ځواب دوى ته د سخت ذلت او شديد عذاب په صورت وركړى شى.

تنبيه : پر دغه (وقف لازم) باندى چه «الله اعلم» څخه پخوا پر «رسل الله» واقع دى، دوه اسم ذاته سره يو ځاى راغلى دى د دعا د قبليدلو ځاى دى.﴿**اللهم ربنا آتنا فى الدنيا حسنة وفى الاخرة حسنة وقنا عذاب النار**﴾

فَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَّهْدِيَهٗ يَشْرَحْ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ ۚ وَمَنْ يُّرِدْ اَنْ يُّضِلَّهٗ يَجْعَلْ صَدْرَهٗ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِى السَّمَآءِ ۭ

پس هر هغه چه اراده وفرمائى الله چه هدايت وكړى ده ته نو پراخوى سينه

(زړه) د ده له پاره (د قبلولو) د اسلام، او هر هغه چه اراده وفرمائي (الله) د گمراه کولو د هغه (د ایمان له لاري) گرځوی (الله) سینه (زړه) د ده تنگ نهایت تنگ گواکي پورته درومي دی (په زحمت او زور سره) آسمان ته،

تفسیر: یعني په زور سره آسمانونو ته ختل غواړي، ولي نشي ختلي ځکه زړه ئي تنگیږي. (یعني د حق له قبوله داسي تښتي او لري کیږي چه وائي آسمان ته تري وختي یا لکه چه د یوه سري په مخکښي یو ډیر لوړ او مشکل کار وی چه ورته گوري او توان ئي ورته نه رسیږي او زړه ئي ورته تنگیږي، هم داسي ده ته هم اسلام سخت ښکاري.)

كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٢٥﴾ وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيْمًا ۭ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّذَّكَّرُوْنَ ﴿١٢٦﴾

هم داسي (چه تنگ کړی ئي دی زړونه د کفارو له قبوله د حق) نازلوی الله عذاب پر هغو کسانو چه نه راوړي ایمان. او هم دا (اسلام) لاره د رب ستا ده سمه صافه، په تحقیق واضح بیان کړی دی مونږ آیتونه له پاره د (هغه) قوم چه پند تري اخلي (پکښي غور کوی).

تفسیر: هغه کسان چه د ایمان راوړلو اراده نه لري، وربانذي داسي عذاب او تباهي راځي چه ورو ورو د دوی سیني دومره تنگیږي چه په هغو کښي د حق د ننوتلو هیڅ ځای نه پاتي کیږي بیا نو هم دغه سینه تنگي (ضيق الصدر) داسي عذاب دی چه د قیامت په ورځ کښي په محسوس دول (طریقه) ور په مخه کیږي. محقق شیخ الهند قدس الله روحه د «رجس» ترجمه په عذاب سره کړی ده، چه دغه تقریر د هغه په اساس شوی دی، عبدالرحمن بن زید بن اسلم رحمة الله علیه هم د «رجس» معني په عذاب سره کړی ده مگر ابن عباس رضي الله تعالیٰ عنهما دلته له (رجس) ځني شیطان مرادوی ښائي دا به له دی امله (وجی) وی چه رجس پلیتي ته وائي، او له شیطان څخه ډیر پلیت او ناپاک بل څوک نشته. په هر حال له دی تفسیره سره سم د آیت مطلب به داسي کیږي: هم دغسي چه پاک الله له ایمان ځني د ویریدونکو سینه تنگوی، هم داسي پر هغوی باندي د بي ایماني له وجي شیطان هم مسلط کاوه شي چه له سره د «رجوع الی الحق» توفیق دوی ته نه پاتي کیږي. حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه وایي: «اول ئي فرمایلي وو چه کافران قسمونه خوری چه که آیتونه او نښي وگوری نو هرومرو (خامخا) یقین او باور کوی اوس فرمائي چه مونږ دوی ته ایمان نه ور په برخه کوو. نو څرنگه به خپل آیتونه او نښي ورښیو. په منځ کښي یي د مری د حلال گڼلو حیلي ئي نقل کړی، اوس ئي د هغي خبری ځواب وفرمایه، د هر چا

عقل چه په دی لوری درومی چه خپله خبره پری نه پردی او هر هغه دلیل چه واوری څه نه څه پلمه (تدبیر) او حیله جوړوی نو هغه د گمراهی علامه ده. د هر چا عقل چه انصاف منی او د الهٰی حکمونو اطاعت کوی، هم دا د هدایت علامه ده. څرنګه چه په دغو خلقو کښی د گمراهی نښه شته، نو پر دوی باندی به هیڅ یو آیت اثر نه کوی» باقی پاتی شوه دا خبره چه د ضلالت او هدایت د ارادی نسبت الله تعالیٰ ته شوی دی د دی په متعلق مونږ په متعددو مواضعو کښی خبری کری دی، او وروسته له دی به هم حسب الموقع لازمی لیکنی کیږی، خو دغه مسئله ډیره اوږده ده او معرکة الاراء ده. او مونږ غواړو چه په دی موضوع کښی یوه مستقله رساله ولیکو چه د هغی له لوستلو څخه به د دی تفسیر لوستونکو ته نوری فائدی هم ورسیږی.

لَهُمْ دَارُ السَّلٰمِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۷﴾

شته دی دغو (پند آخیستونکو) ته دار (کور) د سلامتیا (جنت) په نزد د رب د دوی او هم دغه «الله» ولی (مددگار) د دوی دی په سبب د هغو (اعمالو) چه وو دوی چه کول به ئی.

تفسیر: یعنی هر هغه څوک چه د اسلام او اطاعت په سمی صافی لاری درومی، هم دی به د سلامتیا کور ته ورسیږی او پاک الله به د ده ولی او دوست او مددګار شی. دا خو د هغو کسانو حال شو چه د دوی ولی او دوست الله تعالیٰ دی یعنی «اولیاؤ الرحمٰن» دی وروسته له دی د «اولیاؤ الشیطان» بیان کاوه شی.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيْعًا ۚ يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِّنَ الْاِنْسِ ۚ

او (یاده کره) هغه ورځ چه جمع به کری (الله) دوی ټول، (او وبه ویل شی) ای جماعته د جنیانو (د پیریانو) په تحقیق چه ډیر مو تابع کری دی تاسی له انسانانو.

تفسیر: یعنی ای شیاطین الجن! تاسی ډیر بدبخت انسانان خپل لوری ته متوجه کری دی او په خپله لاره مو هغه روان کری دی.

وَقَالَ اَوْلِيٰٓؤُهُمْ مِّنَ الْاِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ
وَّبَلَغْنَآ اَجَلَنَا الَّذِيْٓ اَجَّلْتَ لَنَا ؕ

او وبه وایی دوستان د دوی له انسانانو څنی، ای ربه زمونږ نفع اخیستی ده ځینو زمونږ په ځینو (نورو) او رسیدلی یو مونږ نیتی خپلی ته هغه نیته چه مقرره کړی وه تا مونږ ته (چه قیامت دی او مونږ تری منکران وو نو اوس به زمونږ څه حال وی؟)،

تفسیر: په دنیا کښی هغه انسانان چه د بتانو او نورو عبادت کوی، دوی فی الحقیقت د خبیثو پیریانو (شیاطینو) عبادت کوی، او دغو به په دی ګمان د شیاطینو عبادت کاوه چه دوی به زمونږ په کار او ښه راشی، نو ځکه به یی د دوی په نامه نذرونه، نیازونه او خیراتونه ورکول. برسیره په دی د اهل جاهلیت ډیرو کسانو د تشویش او اضطرابونو په وخت کښی له پیریانو څنی هم استعانت غوښت لکه چه د «الجن» په سورت کښی ورته اشاره شوی ده او ابن کثیر رحمة الله علیه او نورو داسی روایتونه هم نقل کړی دی چه کله د آخرت په ورځ کښی دغه شیاطین الجن او شیاطین الانس یو ځای سره ونیولی شی، او د ګردو (تولو) حقائقو انکشاف وشی، نو هلته به مشرکان داسی عذر کوی چه ای زمونږ ربه! مونږ د دوی عبادت نه دی کړی، مګر خو پخپلو منځونو کښی مو سم د لاسه موقتی کارونه کول او د مرګ د وعدی له راتللو څخه لا پخوا مونږ په دنیوی کارونو او خپلو چارو کښی د پر مخ بیولو دپاره یو د بل کارونه چلول او ځینی ترتیبونه مو سنجول(سمول)، د دوی عبادت او منل مو له سره مقصود نه ؤ.

قَالَ النَّارُ مَثْوٰىكُمْ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ

او وبه فرمائی (دوی ته الله) چه اور ځای ستاسی دی حال دا چه همیشه به اوسیږ تاسی په دغه اور کښی مګر (کله) چه اراده وفرمائی الله (د ایستلو د دوی زمهریر یا حمیم یا بل کوم عذاب ته)،

تفسیر: دا ئی «کله چه اراده وفرمائی الله» د دی دپاره وفرمایه چه د دوزخ عذاب چه دائم دی، خو د هم ده په اراده سره دی هر کله چه اراده وفرمائی د هغه پر موقوفولو هم قادر دی. لیکن پر هغه شی ئی چه اراده کړی ده، او د هغی خبر ئی د رسولانو په ژبه ورکړی دی هغه له سره تبدیل کیدونکی نه دی.
عموماً مفسرینو د دی آیت ترجمه داسی کړی ده: «وبه فرمائی دوی ته الله چه اور ځای ستاسی دی چه همیشه به اوسیږ تاسی په دغه اور کښی مګر کله چه اراده وفرمائی الله د ایستلو د دوی زمهریر، یا حمیم یا بل کوم عذاب ته، نو په دغه وخت کښی به په اور کښی نه وی» چه هم دغه ترجمه غوره ده: ځینو نورو په دغه مورد کښی داسی لیکلی دی، چه شیخ الهند رحمة الله علیه

هغه ليکلی دی یعنی «وبه فرمائی اور دی کور ستاسی تل به اوسیږئ په هغه کښی مگر کله چه اراده وفرمائی الله،».

إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

بیشکه رب ستا ښه حکمت والا ښه عالم (ډیر خبردار) دی.

تفسير : یعنی د مجرمانو له جرائمو څخه په ښه ډول (طریقه) سره خبردار دی، او له خپل بالغه حکمت سره سم د هر جرم په ځای او تناسب سره سزا ورکوی.

وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾ ع

او هم داسی (چه په دنیا کښی انسی او جنی کفار مو یو په بل باندی مسلط کړی دی په عقبا کښی هم) مسلطوو مونږ ځینی ظالمان په ځینو (نورو) په سبب د هغو اعمالو چه وو دوی چه کول به ئی.

تفسير: لکه چه تاسی د «شیاطین الجن» او د دوی د انسی اولیاؤ حال واوریده، هم داسی مونږ گرد (تول) ظالمان او گنهگاران د دوی د ظلمونو او بدو کارونو په تناسب به په دوزخ کښی یو له بله سره نژدی کوو، او د هری درجی ظالم، او گنهگار چه وی دی به د نافرمانانو په همغه طبقه کښی اچوو. بیا به وویل شی دوی ته داسی چه:

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ

ای جماعته د جنیانو (پیریانو!) او انسانانو! آیا نه وو راغلی (بلکه راغلی وو) تاسی ته رسولان له هم دا تاسی نه چه بیانول به دوی پر تاسی آیتونه (احکام) زما او ویرولئ به ئی تاسی له ملاقات د ورځی ستاسی څخه چه دا ده،

تفسير: پاس د پیریانو او د انسانانو د شرارت او سزا بیان ؤ، او فی الجمله د «اولیاؤ الجن»

ژبنی (زبانی) معذرت هم نقل کړی شوی ۋ، اوس دا راښوولی کیږی چه د دوی هیڅ یو معذرت معقول او د اوریدلو لائق نه دی، په دنیا کښی په دوی د الله تعالیٰ حجت تمام شوی ۋ چه پر هغه باندی به دوی پخپله هم اقرار وکړی. دغه د ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ ﴾ خطاب به د قیامت په ورځ کښی وی او مخاطب پیریان او انسانان یعنی د مکلفانو توله مجموعه ده هر جماعت بیل بیل مخاطب نه دی، چه داسی اعتراض وارد شی چه رسولان خو تل په انسانانو کښی مبعوث شوی دی او په پیریانو کښی هیڅ یو رسول نه دی لیږلی شوی، نو بیا د «رسل منکم ـ رسولان له هم دا تاسی نه» ویل به څرنګه صحیح وی؟ اصل دا دی که د مخاطبینو په مجموعه کښی په ظاهری یوی نوعی کښی د رسل اتیان او راتګ متحقق شی، چه غرض ئی ګردو (تولو) مخاطبینو ته بلا تخصیص فائده رسول وی، نو تولی مجموعی ته په خطاب کولو کښی هیڅ اشکال نه پاتی کیږی مثلاً که څوک ووائی چه «ای د عربو او عجمو اوسیدونکو او د مشرق او مغرب ساکنانو! آیا هم دا ستاسی له منځه پاک الله لکه محمد صلی الله علیه وسلم کامل انسان نه دی پیدا کړی؟» د دی عبارت مطلب د هیچا په نزد داسی کیدی نشی چه یو محمد صلی الله علیه وسلم په عربو کښی پیدا شوی دی، بل ئی شائی چه په عجمو کښی وی، هم داسی به د مشرق بیل او د مغرب به جلا (جدا) محمد وی نو هلته به دا عبارت صحیح وی، علیٰ هذا القیاس دلته داسی وپوهیږئ چه د ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ ﴾ الآية ـ مدلول یوازی هم دغومره دی چه د جن او انس له مجموعی څخنی رسول لیږلی شوی دی. پاتی شو دا تحقیق چه په هره نوع کښی بیل بیل رسول راشی، یا هر یو رسول د جن او انس ګردو (تولو) افرادو دپاره مبعوث شوی وی، نو دا آیت له دی بیانه ساکت دی، د نورو نصوصو له مخی ګردو (تولو) عالمانو هم دا ثابته کړی ده چه نه د هر یوه رسول بعثت عمومی دی او نه الله تعالیٰ کوم یو جن د مستقل رسول په حیث لیږلی دی د معاش او معاد په اکثرو معاملو کښی دوی حق تعالیٰ د انسانانو تابع ګرځولی دی، لکه چه د «جن» د سورت آیتونه او احادیث او نور پری دلالت کوی. دا کومه ضابطه نه ده چه د مخلوق د هری نوعی دپاره د همغی نوعی کوم سړی رسول ولیږل شی. باقی د انسانانو په لوری د پرښتو لیږل د رسالت په دول (طریقه) د دی په نسبت هغه انکار چه د پاک قرآن په متعددو مواضعو کښی شوی دی، د هغو اصلی منشأ هم دا ده چه عام انسان د پرښتو د لیدلو تحمل په خپل اصلی هیئت سره نشی کولی او د بی اندازی خوف او هیبت له وجی نشی تری مستفید کیدی او که د انسان په صورت راشی نو بلا ضرورت التباس واقع کیږی. په هم دی قیاس سره که د پیریانو په قوم کښی د نبوت د منصب اهلیت وی نو دوی به د انسانانو دپاره له سره نه مبعوث کیدل، ځکه چه هلته به هم دغه اشکال ۋ هو! د انسی رسول مبعوثیدل (راپورته کیدل) د پیریانو په لوری د دی له امله (وجی) مشکل نه دی چه د پیریانو په حق کښی د انسانانو رؤیت نه خو غیر قابل تحمل دی او نه د انسانانو صوری خوف او رعب د استفادی مانع کیدی شی. له بل لوری حق تعالیٰ خپل رسول ته داسی د زړه قوت عطا فرمایلی دی چه لکه د پیریانو د یوه هیبتناک مخلوق ویره او رعب هم هیڅ پری نه لویږی.

قَالُوْا شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا

نو وائی به چه شاهدی وایو پر (گناهونو د) ځانونو خپلو (او په راتګ او تبليغ د رسولانو نو وبه فرمائی الله چه) او غره کړی (او غولولی ؤ دوی ژوندون لږ خسيس (دنيوی ژوندون)

تفسير: يعنی دنيوی لذتونو او شهوتونو دوی له آخرت څخه غافل کړی دی، دغه خبره ئی له سره په خيال کښی هم نه ګرځی چه له هغه احکم الحاکمين سره مخامخ کيدونکی يو چه د يوی يوی ذری حساب اخلی.

وَشَهِدُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوْا كٰفِرِيْنَ ﴿١٣٠﴾

او شاهدی ورکړه دوی پر ځانونو خپلو باندی چه بيشکه دوی وو کافران (په دنيا کښی).

تفسير: په دی سورت کښی پورته ذکر شو چه اول به کافران له خپله کفره انکار کوی بيا به الله تعالیٰ پخپل تدبير دوی قائلوی.

ذٰلِكَ اَنْ لَّمْ يَكُنْ رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَّاَهْلُهَا غٰفِلُوْنَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلٍّ
دَرَجٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوْا ؕ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٣٢﴾

دغه (ارسال د رسل) دپاره د دی دی چه نه دی رب ستا هلاک کوونکی د (اهل د ښارونو او د) کليو په ظلم سره حال دا چه اهل د دی (کليو او ښارونو) غافلان (بی خبران) وی او هر چاته درجی دی (په ثواب او عقاب کښی) له (جزا د) هغو اعمالو چه کړی وی دوی او نه دی رب ستا غافل (بی خبره) له هغو شيانو چه دوی (ئی) کوی.

تفسير: يعنی د الله تعالیٰ دا عادت نه دی چه بی له خبرولو او پوهولو څوک د ظلم او عصيان په

گناه باندی په دنیا یا آخرت کښې ونیسی او هلاک ئې کړی نو ځکه پیغمبران او ویروونکی یې ولیږل چه په ښکاره دول (طریقه) ټولو جنیانو او انسانانو ته د دوی ښه او بد، ابتداء او انتهاء ور څرګند او ګرد (ټول) پری خبردار کړی بیا چه د چا عمل په کومه درجه او اندازه وی الله تعالیٰ به له هغه سره همغسی معامله وکړی.

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۖ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾

او رب ستا غنی (بی پروا) دی (له بندګانو او د دوی له عباداتو) څښښتن (خاوند) د رحمت دی (د عذاب په ژر نه لیږلو) که اراده وفرمائی نو بوځی به تاسی او خلیفه (ځای نیوونکی ستاسی) به کړی وروسته له تاسی هر هغه چه اراده وفرمائی لکه چه پیدا کړی ئې یئ تاسی له اولادی د قوم نورو نه، بیشکه هغه شی چه له تاسی سره ئې وعده کولی شی (چه قیامت دی) ضرور راتلونکی دی او نه یئ تاسی عاجز کوونکی (د الله تعالیٰ په قدرت د ده کښې).

تفسیر: الله تعالیٰ خپل حجت پر تاسی د رسول په لیږلو تمام کړ، اوس که تاسی د الله تعالیٰ احکام نه منئ او په سمه صافه لاره نه درومئ، نو الله جل جلاله غنی دی او د تاسی او د نورو هیڅ پروا نه لری، که پاک الله اراده وکړی نو تاسی ګرد (ټول) به په یوه شیبه (دقیقه) کښې له منځه یوسی او د ستاسی په ځای به په خپل فضل او مرحمت سره بل قوم ودروی، چه د الله تعالیٰ مطیع او وفادار وی، او دغه ستاسی بیول او د بل صالح قوم راوستل پاک الله ته هیڅ څه اشکال نه لری، دا چه نن تاسی د خپلو پلرونو او نیکونو په ځای ناست یئ، د پاک الله کار دی چه دوی ئې عقبیٰ ته بیولی او تاسی ئې په دغه دنیا کښې د دوی په ځای کښېنولی یئ او ځای یی درکړی دی. په هر حال د الله تعالیٰ کار بیرته پاتی کیدونکی او ستنیدونکی (واپس کیدونکی) نه دی. که تاسی ئې په ځای رانه وړئ پر بل به ئې په ځای کړی. هو! دغه خبره له خپلو ځانونو سره ښه وسنجوئ، (غور وکړئ) که د ستاسی هم دغه شرارت دوام کوی نو د پاک الله عذاب هرومرو (خامخا) پر تاسی راتلونکی دی او تاسی تری نجات موندونکی نه یئ دغه انکار محض حماقت دی. که ګرد (ټول) مخلوقات هم لاس سره یو کړی او ورته متفق شی، بیا هم دوی د الله جل جلاله د ارادی او مشیت مخه نشی نیولی.

قُلْ يٰقَوْمِ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّىْ عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ مَنْ تَكُوْنُ لَهٗ عَاقِبَةُ الدَّارِ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿١٣٥﴾

ووايه چه اى قومه زما عمل كوئ تاسي پر حالت خپل سره (چه كفر او عداوت دى) بيشكه زه هم عمل كوونكى يم (پخپل حال سره چه ايمان او استقامت دى)، پس ژر به پوه شئ تاسي چه څوک چه وى به ده ته (محمود) عاقبت د دار (د آخرت باليقين) شان دا دى نه مومى برى ظالمان (كافران له عذابه د نيران)

تفسير: يعني الله تعالىٰ تاسي په خير او شر، نفع او ضرر، نيک او بد گردو (تولو) مطلع او خبر كړى يئ، كه سره له هغه هم تاسي پرى ونه پوهيږئ او پر خپلو ځانونو ظلم وكړئ او له دى تيرى او تجاوز څخه لاس وانه خلئ نو تاسي په دغه شرارت كښي دوام وكړئ زه به هم خپله فريضه اداء كړم او عنقريب به دا خبره ښكاره شي، چه د دى دنيا انجام د چا په لاس كښي دى؟ بى له شكه او شبهى د ظالمانو پاى (اخر) او انجام ښه نه دى وروسته له دى د دوى د هغو خو اعتقادى او عملى ظلمونو بيان كاوه شي چه په دوى كښي رائج وو، او له گردو (تولو) څخه خورا (دير) لوى ظلم هغه دى چه د هغه په نسبت ئى فرمايلى دى. ﴿ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيْمٌ ﴾

وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِيْبًا فَقَالُوْا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَآئِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَآئِهِمْ سَآءَ مَا يَحْكُمُوْنَ ﴿١٣٦﴾

او مقرر كړى دى دغو (مشركانو) الله ته له هغه شي چه پيدا كړى دى الله تعالىٰ (هغه) له كښته (فصله) او چارپايانو يوه برخه نو وائى دوى دا برخه دپاره د الله ده په زعم (عقيده) د دوى سره او دا (بله برخه) دپاره د شريكانو زمونږ ده، نو هغه برخه چه وى دپاره د شريكانو د دوى، پس (هغه) نه رسيږى الله ته او هغه برخه چه وى دپاره د الله نو هغه رسيږى شريكانو د دوى ته (چه بتان دى، دير) بد دى هغه حكم (انصاف) چه كوى ئى دوى.

تفسیر: حضرت شاه صاحب فرمائي چه: «کافرانو به له خپلو کښتونو (فصلونو) او د چارپایانو له بچیانو څخې د الله تعالیٰ په نامه نذرونه او نیازونه ایستل او د بتانو په نامه به ئې هم نیازونه او نذرونه تاکل (مقررول). نو بیا کله چه هغه ساکښ (ذی روح) چه د الله پاک په نامه تاکلی (مقرر) شوی ؤ څه قدر به ئې بهتر لیدو نو هغه به ئې د بتانو له ساکښو (ذی روحو) سره بدلاوه، مگر د بتانو له لوری به ئې د الله تعالیٰ په لوری نه بدلاوه او له هغو ډیر ویریدل» هم داسې به کښت (فصل) او کر، په غلو او دانو. میوو او نورو شیانو کښې هم که د بتانو د نامه نذر اتفاقاً د پاک الله برخې سره گډه کیده، نو هغه به ئې تری بیلاوه، او د بتانو په لوری به ئې ورستناوه که د الله پاک برخه د بتانو په برخو کښې ورتله، نو هغه به ئې نه ستنوله او داسې پلمې (تدبیرونه) او بهانې به ئې جوړولې چه الله تعالیٰ خو غني دی که د هغه له برخه څخه څه کمه شې هیڅ پروا نه لري په خلاف د بتانو چه هغوی داسې نه دی. د تماشې خبره دا وه چه دوی له داسې ویناؤ څخه هم نه شرمیدل چه هغه بتان چه په دې اندازه محتاج وی نو بیا دوی څرنگه معبود او مستعان درواه شې؟ او د داسې شیانو عبادت او احترام د کوم پوه او عقلمن کار دی؟ په هر حال په دې آیت کښې په ﴿سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ﴾ سره د مشرکینو د دې تقسیم تردید وکړ شو. یعنې د الله تعالیٰ په پیدا کړو شوو کښتونو (فصلونو) او مواشیو او نورو کښې اول د غیر الله د برخې تاکل (مقررول) او بیا د خرابو ناقصو شیانو نسبت پاک الله ته کول څومره ظلم؟ او بې انصافي ده؟.

وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٖ مِّنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ قَتۡلَ أَوۡلَٰدِهِمۡ شُرَكَآؤُهُمۡ لِيُرۡدُوهُمۡ وَلِيَلۡبِسُواْ عَلَيۡهِمۡ دِينَهُمۡۖ

او (لکه چه مزین کړی شوی دی دوی ته دا د اموالو قسمت) هم داسې ښائسته کړی دی ډیرو مشرکانو ته وژل د اولاد خپل شریکانو د دوی (چه شیطانان دی) دپاره د دې چه هلاک کړی دوی او (بل) له پاره د دې چه گډ کړی (دا شیطانان) پر دوی باندې (ابراهیمي) دین د دوی،

تفسیر : (« شرکاء» مرفوع او د «زین» فاعل دی) دلته د (شرکاء) تفسیر مجاهد رحمة الله علیه په «شیاطین» سره کړی دی. د مشرکانو د انتهائي جهالت، ظلم او تیری یوه نمونه دا وه چه ځینو د دوی به خپلې نجونې (جینکۍ) د څوم له شرمه، او د خسر گرځیدلو له عیبه، او ځینو خپل نور حقیقي اولادونه د دې اندیښنې له سببه چه له کومه او څه به وخوری، وژل او کله کله به ئې په خپلو ځانونو باندې داسې نذرونه منل، که دومره اولاد زما کره وشي، یا مې فلانی

مراد پوره شي، نو خپل يو ولد به د فلاني بت په نامه ذبح کړم، او دغه ظلم او تيرى او بى رحمي به ئى لوى عبادت او قربت گانه، لکه چه شياطينو هم دغه بد رسم دوى ته د الٰهى خليل د سنت پشان شايسته ورځرگند کړى ؤ، په يهودانو کښې تر يوى مودى پورى د اولادونو قتل د قربت او عبادت په دول (طريقه) جارى ؤ چه د هغه ترديد د بنى اسرآئيلو انبياؤ عليهم السلام او علماؤ په دير شدت او قوت سره وکړه په هر حال په دى آيت کښې يى د اولاد د قتل د هغو گردو (ټولو) صورتونو شناعت بيان فرمايلى دى چه په جاهليت کښې رائج ؤ يعنى شياطينو د اولاد د قتل تلقين او تزئين د دى له امله (وجى) کاوه، چه په هغه سره په دنيا او آخرت په دواړو کښې خلق تباه او برباد کړى، او د دوى په دين کښې اختلال او جنجال پيښ کړى، هغه کار چه د ابراهيمى او اسماعيلى ملت سره بيخى متضاد او منافى دى، هغه د يوه دينى کار په شان عبادت او قربت معرفى کړى (العياذ بالله) چيرى ابراهيمى سنت او چيرى دا حماقت او جهالت؟.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوْهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُوْنَ ﴿١٣٧﴾

او که اراده فرمايلى وى الله (په نه کولو د دى کار) نو نه به ؤ کړى دوى دا کار نو پريږده دوى او هغه چه دروغ وائى دوى (پر الله باندى).

تنبيه : هم داسى يو آيت په (٨) جزء د «الانعام» د سورت په (لومړى آيت ١٤ رکوع) او په نورو ځايونو کښې هم په هم دى مضمون نور آيتونه شته، هر هغه شى چه د دغو متحد المضامينو آيتونو په تفاسيرو کښې هلته ليکل شوى دى، هغه دى دلته بيا وکتل شئ.

وَقَالُوْا هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَّحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَآ اِلَّا مَنْ نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُوْرُهَا وَاَنْعَامٌ لَّا يَذْكُرُوْنَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيْهِمْ بِمَا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿١٣٨﴾

او وائى دوى چه (دغه برخه د بتانو که) چارپايان دى او (که) کښت (فصل) ممنوع (حرام) دى چه نه به خورى له دى مگر هغه څوک چه زمونږ خوښ وى په گمان د دوى سره سم او (ځينى) چارپايان دى چه حرامى کړى شوى دى شاگانى د دوى (له سوريدلو) او (ځينو نور) چارپايان دى چه نه يادوى دغه (مشرکان په وخت د ذبح کښې) نوم د الله پر دوى بلکه (نوم د

بتانو پرې يادوي او نسبت كوي د دغو احكامو الله ته) په طريقه د دروغ تړلو
په الله، ژر به سزا وركړي دوى ته (الله) په سبب د دې چه وو دوى دروغ به
ئې تړل (پر الله).

تفسير : مثلاً چه نارينه ئې وخوري او ښځې ئې ونه خوري. يا دى نذراني يوازې همغه كسان
وخوري چه د بتخانو مجاوران وي، دا قيود ئې يوازې په خپلو خيالونو سره د ځينو چارپايانو
او كښتونو (فصلونو) په متعلق وضع كړي وو چه د بتانو په نامه به ئې وقفول، هم داسې يې
سورلي او بار وړل هم د ځينو ساكښانو (چارپايانو) په شا حرام ګڼل، د ځينو مواشيو په نسبت
ئې داسې فيصله كړې وه چه د ذبحې يا د سورلي يا لوشلو په وخت كښې پر هغوى د الله
تعالىٰ نوم وانخيست شي، او هيچيرې د بتانو په شيونو كښې الله تعالىٰ شريک نشي. برسيره په
دې، لوى غضب دا ؤ چه د هسې خرافاتو او جهالتونو نسبت ئې د الله تعالىٰ په لورې كاوه،
ګواكې (معاذ الله) هم ده داسې احكام صادر فرمايلي دي او په هم دغو طريقو سره د ده خوښى
او خوشالي حاصليدى شي، له داسې بدو عناوينو سره ئې داسې بهتان او افتراء هم كوله ژر به
دوى د داسې ګستاخي او سپين سترګى له سزاوو سره مخامخ شي.

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا ۖ
وَإِن يَكُن مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ ۚ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ ۚ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾

او وائي دوى چه هغه شي چه په ګيډو د دې چارپايانو كښې دي خالص دي
لپاره د نارينه ؤ زمونږ او حرام كړى شوى دى پر ښځو زمونږ، او كه وي
هغه، مرداره نو دوى (نر او ښځه) پكښې شريكان دي، ژر به سزا وركړي
(الله) دوى ته د (دې) تقرير د دوى، بيشكه دغه (الله) ښه حكمت والا دى
(چه هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي) ښه علم والا (په هر شي دانا)

تفسير: يوه داسې مسئله ئې هم له ځانه جوړه كړې وه كه بحيره او سائبه ئې ذبح كړه او د
هغو له ګيډو څخنې كوم ژوندى بچې ووت نو د هغه له غوښې څخه دې نارينه وخوري! او ښځې
دې نه خوري او كه مړ ووت، تول ئې ترې خوړى شي. د داسې بې سندې مسئلې د جوړوونكو له
حاله پاک الله بې خبره نه دى. هو! دې به له خپل حكمت سره سم په مناسب وخت كښې هغو ته
مناسبه سزا وركوى. (او بيشكه الله څيښتن (خاوند) د حكمت دى په حكم د حلالو او حرامو

بلکه په هر شي کښې او ښه دانا دی په مصالحو د بندګانو خپلو په حل او په حرمت او نورو کښې).

قَدْ خَسِرَ الَّذِيْنَ قَتَلُوْٓا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًاۢ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّحَرَّمُوْا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَآءً عَلَى اللّٰهِ ؕ قَدْ ضَلُّوْا وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿۱۴۰﴾

بیشکه زیان کړی دی هغو کسانو چه وژلی ئی دی اولاد خپل له جهته د بی عقلی بی له پوهی او حرام کړی ئی دی هغه شیونه چه رزق (روزی) ورکړی دی دوی ته الله له جهته د دروغ تړلو پر الله پوری، بیشکه ګمراهان شوی دی دوی او نه دی دوی لاره موندونکی (حق ته).

تفسیر: له دی نه لویه خرابی، ګمراهی، نقصان او خسران به نور څه وی چه دوی خوشی چټی (فضول) په ناحقه په دنیا کښې له خپلو اولادونو او اموالو څخنی بی برخی او محروم شول او په کلک زړه توب، بداخلاقی، او جهل سره مشهور وګرځیدل. او د آخرت دردناک عذاب ئی په خپلو ځانونو واخیست نه ئی له عقله کار واخیست، او نه ئی شرع وپیژندله، نو بیا که دوی سمی لاری ته د راتګ په فکر کښې کیدل، نو څرنګه به وررسیدل؟.

وَهُوَ الَّذِيْٓ اَنْشَاَ جَنّٰتٍ مَّعْرُوْشٰتٍ وَّغَيْرَ مَعْرُوْشٰتٍ وَّالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهٗ وَالزَّيْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ؕ كُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَاٰتُوْا حَقَّهٗ يَوْمَ حَصَادِهٖ ۖ وَلَا تُسْرِفُوْا ؕ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿۱۴۱﴾

او الله هغه ذات دی چه پیدا کړی ئی دی باغونه (د انګورو له څمکی) هسک (اوچت) کړی شوی (پر لرګیو) او غیر هسک (اوچت) کړی شوی (پراته پر څمکه) او د خرما ونه او کښت (فصل) چه مختلفی وی میوی (حاصل) د هغو (په رنګ او خوند کښې) او زیتون (ښون) او انار (نرګوسی) چه متشابه وی (په ونو او پانو کښې) او غیر متشابه وی (میوی د هغو په مزو کښې)، خورئ تاسی له میوی د هغی څخنی کله چه میوی ونیسی او اداء کړئ حق د هغی په ورځ د ریبلو (شوکولو) د دی، او بی ځایه یی مه صرفوئ تاسی،

بیشکه چه الله نه خوښوی مسرفان (تیریدونکی له حدودو).

تفسیر : هسک (اوچت) کړی شوی لکه انګور چه پر چیلو او نورو هسکیږی (اوچتیږی) او غیر هسک (اوچت) کړی شوی (چه په خپله هسک (اوچت) وی) لکه خرما، منه، بادام او پسته او نوری دد (تنه) لرونکی ونی یا (غوریدلی په ځمکه لکه) ختکی، هندوانی او نور چه د هغو ځیلی (جوړنګ) بی د بل کوم شی له اتکاء د ځمکی پر مخ غځیږی او خوریږی.
(﴿أُكُلُهُ﴾: اکل میوو او دانو او نورو هغو شیانو ته وائی چه خوړل کیږی.) «متشابهاً» یعنی په صورت او شکل کښی یو له بل سره مشابه او ورته وی، خو په خوند او مزه کښی سره بیل او جلا (جدا) وی.
(﴿كُلُوا مِن ثَمَرِهِ﴾، خورئ له میوی د هغی) یعنی هغه غلی او میوی چه الله تعالیٰ پیدا کړی دی د هغوی له خوړلو څخه بی له کومه سنده ځان مه ساتئ هو! د دی دوه خبرو فکر او خیال تل ولری چه د ریبلو او تولولو په وخت کښی هغه حق چه د الله تعالیٰ دی، هغه ورکرئ او نور فضول او بی موقع صرفول او شندل (نوستل) مه کوئ!. د الله تعالیٰ له حق څخه دلته مراد څه شی دی؟ د دی په نسبت عالمان مختلفی خبری کوی. د ابن کثیر رحمة الله علیه له روایت ځنی دا څرګندیږی چه ابتداء په مکی معظمی کښی د کښتونو (فصلونو) او باغونو په حاصلاتو کښی څه برخه ایستل واجب ؤ، چه په مساکینو او فقراؤ صرفیدله وروسته په مدینی منوری کښی د هجرت په دوهم کال د هغه مقدار او د نورو تعیین او تفصیل وکړ شو، یعنی د للمی ځمکی په حاصلاتو (په دی شرط چه خراجی نه وی) لسمه برخه، او د اوبو لرونکو ځمکو ځنی شلمه برخه واجب ده.

وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا ۚ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٤٢﴾

او (پیدا کړی مو دی) له چارپایانو بار وړونکی او غځیدونکی (په ځمکه)، خورئ تاسی له هغو ځنی چه رزق کړی (درکړی دی) تاسی ته الله او مه کوئ متابعت (مه ځئ) تاسی په قدمو د شیطان، بیشکه دا (شیطان) تاسی ته دښمن دی ښکاری.

تفسیر : بار وړونکی لکه اوښ او نور، او په ځمکه غځیدونکی لکه کوچنوتی (واړه) ساکښان (ذی روح) میږی وزې (یا د فرش معنی دا ده چه د وړیو او وژغنو او ویښتانو څخه ئی فرشونه جوړیږی یا دپاره د حلالولو پر ځمکه ځملول کیږی یا «حمولة» د انعامو کبار دی او فرش د دوی صغار دی. ځکه چه ځمکی ته د فرش په شان نژدی دی.) د الله تعالیٰ له دی راکړو نعمتونو

ځنی منتفع کیدل، بهره اخیستل په کار دی، د شیطان پر قدمونو تګ دا دی چه دغه شیان هرو مرو بی له شرعی حجته حرام وګرځول شی یا د شرک او بت پرستی وسیله ئی جوړه کړی له دی نه په بله د شیطان ښکاره دښمنی څه وی چه له دی نعمتونو ځنی ئی تاسی په دنیا کښی بی برخی ګرځولی یئ؟، او په آخرت کښی د هغو له امله (وجی) په سخت عذاب اخته کیږئ.

ثَمٰنِيَةَ اَزْوَاجٍ ۚ مِنَ الضَّاْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ۭ قُلْ ءٰۗالذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ ۭ نَبِّئُوْنِيْ بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝١٤٣ۙ

(الله پیدا کړی دی حلال) اته جوړی (نر او ښځه) له میږو (ګډو) ځنی دوه (نر او ښځه) یعنی په هره نوع کښی یوه ښځه او بل نر په دی ډول (طریقه) دوه دوه جوړه شول چه ګرد (ټول) سره اته کیږی) او له وزو (بیزو) څخه دوه (نر او ښځه)، ووایه (ای محمده! دوی ته) چه آیا (الله) دواړه نران حرام کړی دی (د میږو (ګډو) او وزو (بیزو) څخه) که دواړه ښځی (له دوی څخه)؟ یا (که حرام کړی یی دی) هغه بچی چه مشتمل وی په هغو باندی رحمونه د دغو دواړو ښځو؟ راوښیئ تاسی ماته سند (چه علم دی) که یئ تاسی صادقان (رښیتنی په نسبت د تحریم د دی شیونو کښی الله ته).

تفسیر : یعنی د کوم یوه شی حلال او حرام ګڼل یوازی د الله تعالیٰ په حکم سره کیدی شی، بیا په دوی کښی نر یا ښځه یا هغه بچی چه د مور په ګیډه کښی دی که تاسی د ګردو (ټولو) انسانانو یا د ځینو په حق کښی حرام وګرځوئ لکه چه په پخوانیو آیتونو کښی تیر شو، آیا له تاسی سره د دی خبری کوم سند شته؟ کله چه له تاسی سره د الله تعالیٰ کوم حکم او سند نشته، نو بیا تش په آراؤ او نفسی تمایلاتو سره د الله تعالیٰ په پیدا کړو شیانو کښی له خپله ځانه حلال او حرام ټاکل (مقررول) له دی خبری سره مرادف دی چه د الوهیت مقام د خپل ځان له پاره تعیین کړئ یا په الله تعالیٰ باندی عمداً او په قصد سره بهتان یا افتراء ووایئ دا دواړه صورتونه ډیر مهلک او تباه کوونکی دی.

وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ۭ قُلْ ءٰۗالذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ ۭ

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ وَصّٰكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ ﴿١٤٤﴾

او (الله پيدا كړي دي) له اوښانو دوه (نر او ښځه) او له غوايانو دوه (نر او ښځه)، ووايه (اى محمده! دوى ته) چه آيا دواړه نران حرام كړي دي الله كه دواړه ښځې يا هغه (بچى ئې حرام كړي) چه مشتمل دي پرې رحمونه د دغو دواړو ښځو، آيا وئ تاسې حاضران (ليدونكي) كله چه وصيت (حكم) كاوه تاسې ته الله په دې شيانو، نو څوک دي ډير ظالم (يعنى نشته لوى ظالم) له هغه چا چه تړي پر الله باندې دروغ دپاره د دې چه گمراه كړي خلق بې له علمه (تحقيقه) بيشكه الله نه كوى هدايت قوم ظالمانو ته (چه د جاهليت په دين ولاړ وى).

تفسير : د اشياؤ تحليل او تحريم يوازې د الله تعالىٰ په حكم سره كيدى شي او د الله تعالىٰ حكم د انبياؤ عليهم السلام په وسيله رارسيږي يا حق تعالىٰ بلاواسطه څوک مخاطب گرځوي نو له دې نه معلومه شوه چه دلته دواړه صورتونه منفي دي د پخواني شق انتفاء ته ئې په ﴿ نَبِّـُٔونِى بِعِلْمٍ ﴾ الآية - سره او د دوهم شق نفي ته ئې په ﴿ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ وَصّٰكُمُ ﴾ الآية - سره تنبيه وفرمايله، نو د مشركانو په دغو دعواؤ كښې د افتراء او اضلال څخه ماسواء بل هيڅ شي پاتې نه شو، بلا شبهه له دې نه بل هيڅوک زيات ظالم نشي كيدى چه پر الله تعالىٰ باندې بهتان او افتراء تړي، او د علم او تحقيق له نشتوالي سره سره خلقو ته باطل او غلط مسائل بيانوى او گمراه كوى ئې نو هر څوک چه دا دومره بې حيايي او سپين سترگى خپل ځان ته غوره كړي او د داسې لوى ظلم كولو ته ملا وتړي نو د هغه په نسبت د هدايت موندلو توقع لرل بيخي چټي (بيكاره) او فضول كار دى.

قُلْ لَّآ أَجِدُ فِى مَآ أُوحِىَ إِلَىَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُۥٓ إِلَّآ أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُۥ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِۦ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) چه نه مومم زه په هغه شي کښې چه وحی کړې شوی ده ماته (تر اوسه پورې) (یو شی) حرام کړې شوی پر کوم خوړونکی چه خوری هغه مگر که وی دا شي مرداره یا وینه بهیدونکی یا غوښه د خنزیر نو بیشکه دغه خنزیر پلیت دی یا ناجائزه ذبیحه وی چه غږ کړې شوی وی بی د نامه د الله په (وخت د ذبح د) هغی، بیا که څوک (له لوږې) بی اختیاره شي په دغه حال چه نه وی ظالم (پر بل کوم مضطر باندی) او نه تیریدونکی (په خوراک کښې د ضرورت له قدره) نو بیشکه رب ستا لوی ښونکی (د خطیاتو) نهایت مهربان دی (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر : حضرت شاه صاحب فرمائی «یعنی له هغو ساکښانو (ذی روحو) څخه چه د غوښو خوراک یې رواج درلود (لرلو) هم دا حرام دی.» په دی آیت کښې کفارو ته دا خبره ښووله کیږی، دغه شیان چه پاس ذکر شول گرد (تول) حلال وو، خو تاسی هغه په خپل سر حرام وګرځول، اوس هغه شیان درښوول کیږی چه حقیقتاً حرام دی، او تاسی هغه حلال گڼئ باقی د آیت مضمون تفسیر او توضیح په (۲) جزء د البقرة په (۱۷۳) آیت (۲۱) رکوع او په «٦» جزء د «المائدی» د سورت په (۳) آیت (۱) رکوع د ﴿ حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَيۡتَةُ وَٱلدَّمُ وَلَحۡمُ ٱلۡخِنزِيرِ ﴾ الآية ـ په تفاسیرو کښې لیکلی شوی دی هلته دی وکتل شي.

وَعَلَى ٱلَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمۡنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٖۖ وَمِنَ ٱلۡبَقَرِ وَٱلۡغَنَمِ حَرَّمۡنَا عَلَيۡهِمۡ شُحُومَهُمَآ إِلَّا مَا حَمَلَتۡ ظُهُورُهُمَآ أَوِ ٱلۡحَوَايَآ أَوۡ مَا ٱخۡتَلَطَ بِعَظۡمٖۚ ذَٰلِكَ جَزَيۡنَٰهُم بِبَغۡيِهِمۡۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿١٤٦﴾

او پر هغو کسانو باندی چه یهودان دی حرام کړی ؤ موږ هر نوکداره (جانداره) او له غوایانو او له میږو (گډو) حرام کړی ؤ موږ پر دوی باندی وازدی د دی دواړو مگر هغه وازده چه بار کړی وه (لگیدلی وه په) شاګانو د دوی دواړو یا کلمو باندی به وه یا هغه وازده چه لگیدلی به وه له هډوکی سره: دا (تحریم د دی شیونو) جزا ورکړی وه موږ دوی ته (په هغه سره) په سبب د ظلم (شرارت) د دوی او بیشکه موږ خامخا رښتیا ویونکی یو (په دی ویلو خپلو کښې)

تفسیر: یعنی اصلی حرمت خو په هم دغو شیانو کښې شته چه پاس ذکر شول، هو! د موقتی

مصالحو له امله (وجی) ځینی شیان په عارضی دول (طریقه) سره پر ځینو اقوامو پخوا له دی نه حرام کړی شوی وو مثلاً پر یهودانو باندی د دوی د شرارتونو د سزا له امله (وجی) هر نوک لرونکی حیوان چه نوکان ئی له منځه نه وی جلا (جدا) شوی، لکه اوښ، شتر مرغ، مرغاوی او نور حرام کړی شوی وو، او هم د غوائی او وزی (بیزی) هغه وازده چه پر شا یا کلمو ئی لګیدلی نه وی یا له هدوکی سره متصله نه وی پر دوی باندی حرامه کړی شوی وه. لکه د پښتورګی وازده. د بنی اسرائیلو دغه دعوی غلطه ده چه دغه شیان د نوح او ابراهیم علیهما السلام له زمانی راهیسی په مستمر دول (طریقه) سره پرله پسی حرام پاتی دی. رښتیا خبره دا ده چه له دغو شیانو ځنی هیڅ یو شی د ابراهیم علیه السلام په عهد کښی نه ؤ حرام. او د یهودانو د نافرمانی او شرارتونو له امله (وجی) دا ګرد (تول) شیان حرام شول نو هر هغه څوک چه د دی په خلاف دعوی کوی دروغ وائی لکه چه د (٤) جزء په شروع د آل عمران په (۹۳) آیت (۱۰) رکوع کښی په: ﴿ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَىٰةِ فَاتْلُوهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴾ کښی دغو دعوی کوونکو ته دعوت ورکړی شوی دی چه د دی خبری اثبات راځرګند کړی!.

فَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَٰسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُۥ عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾

نو که نسبت د دروغو وکړ دوی تاته (په دغی وحی کښی) نو ووایه (ای محمده دوی ته) چه رب ستاسی خیښتن (مالک) د رحمت واسع (ډیر پراخ) دی (چه تلوار نه کوی په تعذیب ستاسی)، او نه ګرځاوه شی عذاب د الله له قومه ګنهګارانو (کافرانو نو مه مغروریږئ په دی امهال).

تفسیر: تاسی تر اوسه پوری د الٰهی رحمت د پراخی له کبله (وجی) نجات موندلی دی نو داسی مه ګڼئ چه عذاب له تاسی ځنی لری شوی دی کذا فی «موضح القرآن».

سَيَقُولُ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ لَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشْرَكْنَا وَلَآ ءَابَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن شَىْءٍ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا۟ بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِندَكُم مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَآ إِن تَتَّبِعُونَ

إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾

ژر به ووائي هغه کسان چه شرک يي کړی دی که اراده فرمائلي وی الله (په طريقه د رضا سره د دوی د شرک په عدم) نو شرک به نه ؤ غوره کړی مونږ او نه پلرونو زمونږ او نه به حرام کړی ؤ مونږ هيڅ شی، لکه هم دغه (مکذبان) نسبت د دروغو کړی ؤ هغو کسانو چه پخوا له دوی څخنی وو تر هغه پوری چه وڅاکه دوی عذاب زمونږ، ووايه (ای محمده! دوی ته) آيا شته تاسی سره څه علمي سند چه راوباسئ تاسی هغه مونږ ته، پيروی نه کوئ تاسی (د هيڅ شی)! مگر د تش گمان (اټکل خپل، نه له علمه) او نه يئ تاسی مگر خو دروغ وايئ (په الله) ووايه (ای محمده! دوی ته که نه وی تاسی سره څه دليل) نو الله لره دی دليل کامل (دپاره د الزام ستاسی) نو که اراده فرمايلي وی (الله د هدايت ستاسی نو) خامخا هدايت به ئی فرمايلی ؤ تاسی تولو ته.

تفسير : په تيره رکوع کښی له مشرکانو څخنی مطالبه کړی شوی وه چه هغه حلال او طيب شيان چه تاسی حرام گرځولی دی او دغه د تحريم نسبت الله تعالیٰ ته کوئ د هغه سند او دليل راوړئ دلته هغه دليل بيان کړی شوی چه دوی يي وړاندی کوونکی وو. يعنی که الله تعالیٰ اراده کړی وی، نو هغه پاک ذات قدرت درلود (لرلو) چه مونږ او زمونږ اسلاف يي نه يوازی له دغه تحريم بلکه له نورو مشرکانه افعالو او اقوالو څخنی هم ژغورلی (ساتلی) وی کله چه ئی نه يو ژغورلی (ساتلی) او مونږ همغسی پری پاتي او دوام لرو نو ثابته شوه چه د هغه په دربار کښی زمونږ دا گردی (تولی) چاری مقبولی او ښايسته دی. او که زمونږ دغه کارونه (چه له قديمه راهيسی ئی کوو) د ده په نزد خراب او نامناسب وی نو مونږ يي ولی داسی خوشی او آزاد او په خپل سر پريښی يو؟.
دغه خبره د پوهيدلو وړ (قابل) ده چه يو نيکنام او مدبر حکومت هغه څوک چه په تحريک او بغاوت کښی شريک وی د يقيني اطلاع او کافی قدرت سره يي هم په همغه اوله ورځ نه نيسی او د سياست په دار ئی نه ځړوی او د ده د حرکاتو کتنه او نگرانی کوی او کله کله ورته د خپلی رويی د اصلاح کولو په نسبت هدايت هم ورکوی او موقع ورکوی چه د خپلو حرکاتو نتيجو ته فکر وکړی او ښه ئی وسنجوی (غور وکړی) او خپل ځان پخپله بيرته سم کړی او کله چه د ده له اصلاح څخنی مأيوس شی، نو يي خوشي کوی او پريږدی ئی تر څو خپل مطلبونه عملی کړی، او د بغاوت مکمل اسناد دلايل او مواد يي پيدا شی، چه د هغو په اساس او استناد د ده د جرم

او غداری انتهائی نتیجه د اصول او قانون له مخی علیٰ رؤس الاشهاد ثابت شی، په دغو گردو (تولو) صورتونو کښی د مجرم د ملونو (زمام) له خوښی پریښودلو او سم د لاسه د سزا له نه ورکولو څخه آیا دا ثابتیږی چه د حکومت په نظر کښی د هغه اعمال او اجراآت جرم او بغاوت نه دی؟.

لومړی له هغه قانون څخه چه پخپله حکومت خپور (خور) کړی دی معلومیږی چه دغه افعال د حکومت په نظر کښی گناه وه. دوهم کله چه دغه مجرم د مهلت له تیریدلو څخه وروسته د عدالت محکمی ته وراندی شی او له قانونی اثبات او په گناه باندی له اقرار کولو څخه وروسته په اعدام یا په دایمی حبس باندی محکوم شی نو په دغه وخت کښی به د سر په سترگو ولیدل شی چه د حکومت په نظر کښی د ده جرم په کومه اندازه و؟!

په هر حال د حکومت سم د لاسه سزا نه ورکول سره له دی چه پر جرم باندی پوره یقین هم لری او د کافی زور او قوت خاوند هم دی د دی خبری دلیل نشی کیدی چه هغه جرم له سره جرم نه گاڼه کیږی، په هم دی قیاس کړئ چه هغه احکم الحاکمین جل جلاله د دنیا د پیدائښت له اوله تر نن پوری د خپلو صادقو او پاکو نائبانو او رسولانو علیهم السلام په واسطه له هر قسم قوانینو او احکامو څخه خپلو بندگانو ته اطلاع ورکوی او په ښکاره او صاف ډول (طریقه) دوی ته دا ورښیی چه کوم اعمال د ده په دربار کښی غوره او کوم ئی ناغوره دی؟ کله پرله پسی او کله له لږو وقفو څخه وروسته د دغو احکامو او هدایاتو یادونه او تذکر هم کیږی، په دی منځ کښی تر هغی اندازی پوری چه له مخالفت کوونکو سره مسامحت وړ (لایق) و ورسره مسامحت وشو او سترگی وربانذی پټی شوی، کله چه د معمولی تنبیهاتو ضرورت پیښ شوی دی نو گړی په گړی هغه هم ورکړی شوی دی او هغو کسانو ته یی لږ څه مهلت او ډیل هم ورکړی دی چه د دوی د شقاوت او بدبختی جامونه تر څنډو (غاړو) ډک شوی ؤ او په صاف او ښکاره ډول (طریقه) سره د خپل الله جل جلاله د انتهائی سزا مستحق گرځیدلی او په خپله سزا او هیداد باندی د رسیدلو وړ (مستحق) او لائق گڼلی شوی وو. لکه چه ډیرو قومونو د خپلو جرائمو د لږ څه هیداد او سزا خوند په هم دی دنیا کښی څکلی دی، نو بیا د دغسی حالاتو له موجودیت سره د څو ورځو له مخی د کوم قوم په کومو جرائمو کښی د سزا له نه مبتلا کیدلو او سم د لاسه د دوی په عذاب له نه آخته کیدلو څخه څرنگه دغسی استدلال کیدی شی چه گواکی (معاذ الله) هغه جرائم د الله تعالیٰ په نزد غوره دی. که نه الله تعالیٰ به د یوی گړی له مخی هم ورته مهلت نه ورکاوه.

پاتی شوه دغه خبره چه پاک الله انسان د پیدائښت له ابتداء څخه ولی داسی نه دی پیدا کړی چه دی طبعاً د ناکارو کارونو په لوری قطعاً نه ورتلی او په دی ډول (طریقه) سره دی فطرتاً مجبور کیده چه د نیکی او ښیگڼی څخه ئی ماسواء بل هیڅ شی نه شوی غوره کولی؟ که په غور او دقت سره وکتل شی نو د دی سوال مطلب دا دی چه: انسان ولی په داسی یوه صورت سره نه دی پیدا کړی شوی چه انسان نه وی؟ یا خو د ځمکی او تیږی (گټی) په شان جوړ شوی وی چه له ادراک او شعور او کسب او اختیار څخه بیخی تش او عاری وی یا د سپیو، خرو، آسونو او

نورو ساکښانو (ذی روحو) په شان لږ څه جزوی احساس او شعور لرونکی حیوان وی چه له ازله تر ابده پوری د خپلو مخصوصو او متشابه ؤ افعالو او احوالو په محدودو دایرو کښی چورلیدی، یا ئی ورته ډیر زیات عزت او کرامت ور په برخه کړی وی او د ملائکو په ډله کښی ئی شامل کړی وی چه هغو بوازی د طاعت او عبادت په غوره کولو کښی مجبول او مطفور دی. الحاصل دغه د کلی ادراکاتو او عظیم الشان کسبی تصرفاتو لرونکی ترقی او په مخ تلونکی نوع له سره د شتوالی په دګر کښی نه دروله کیده.
زه پوهیږم چه هیڅ یو انسان به چه په لوړ غږ سره د خپل شرافت او کرامت دعوی کوی داسی جرائت ونه کړی چه بیخی د خپلی نوعی له وجود څخنی مخالفت وکړی، بیا که د انسانی نوعی پیدا کول له دغو عقلی او عملی قوتونو او د کسب او اختیار له آزادی سره د عالم د نظام د تکمیل له پاره ضروری وی، نو د دی تکوینی نظام د آثارو او نتائجو قبلول هم ضروری دی دا څرنګه کیدی شی چه د ژوندانه په مادی او معاشی شعبو کښی انسانو ته د عقلی او کسبی روحانیت په میدانونو کښی د همغه زړه، دماغ، کسب او اختیاری قوت لرونکی انسانان ګرد (تول) سره د یوی سمی او صافی لاری په تللو مجبور شی او هیڅ یو له دوی څخنی داسی قدرت او حق ونه لری چه یو قدم دی خوا او هغی خوا وړاندی یا وروسته کیږدی
که د عالم په مجموعه کښی د انسانی نوعی موندل په خپل موجوده حقیقت سره ضرور دی نو د نیکو او بدو له اختلافه هم لا بدی ده او د هم دغه اختلاف وجود د هم دی خبری لوی دلیل دی هر هغه فعل چه واقع کیږی ضروری نه دی چه د الله تعالیٰ په نزد دی غوره هم وی که نه د مختلفو او متضادو افعالو په موجودیت کښی به د دی خبری تسلیم ضروری وی چه مثلاً خوش اخلاقی هم د الله تعالیٰ خوښه ده او بد اخلاقی هم، ایمان راوړل ئی هم خوښ دی او بی ایمانی هم، چه دا صراحتاً باطل دی. بیشکه که د الله تعالیٰ اراده وی نو د انسان خلقت به ئی داسی کاوه چه ګرد (تول) به سره د نوی لاری پر تللو مجبور وو لیکن کله چه داسی نه ده واقع شوی نو هم دغه بالغه حجت او پوره الزام پر هغو کسانو دی چه ﴿ لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكْنَا ﴾ الآیة - به ویلو سره په الٰهی مشیت او رضاء کښی د تلازم اثبات کوی. څکه چه د دومره شدیدو اختلافاتو له موجودیت سره د دوی له اصوله سره موافق د دی خبری منل لازمیږی چه مثلاً خالص توحید هم د الله تعالیٰ په نزد صحیح او مرضی دی او د هغه نقیض جلی شرک هم، وقس علیٰ هذا له دغو دلائلو څخنی ثابته شوه چه د مشرکانو دغه استدلال چه ﴿ لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكْنَا ﴾ الآیة - خوشی لغو او چتی (بیکاره) او فضول دی او هیڅ یو داسی برهان او علمی اصول له هغوی سره نشته چه هغه د عاقلانو په مخ کښی وړاندی کړی شی او یواځی اتکلی غشی او تخمینی خبری دی چه د الله تعالیٰ بالغه حجت پری تردیدوی چه د هغه په لوری په ﴿ فَلَوْ شَآءَ لَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴾ کښی اشاره فرمایلی ده، یعنی انسانی فطرت داسی نه دی پیدا کړی شوی چه ګرد (تول) سره سم د هدایت پر لاره برابر لاړ شی، دوی ته پاک الله د کسب او اختیار هغه آزادی ور په برخه فرمایلی ده چه د هغی اعطاء بل هیڅ یوه مخلوق ته ممکنه نه وه، نو څکه لازم دی

چه د دی آزادی د استعمال په وخت کښی لاری مختلفی وی، څوک په نیکی پسی مندی ووهی او څوک د بدی په لوری وځغلی، یو د الله تعالیٰ د رضاء او خوښی مظهر وګرځی او بل د ده د قهر او غضب مورد شی، په دی دول (طریقه) سره هغه آخری مقصد چه د کائناتو خالق د دی عالم د پیدا کولو څخه اراده فرمایلی ده یعنی د خپل جمالی، او جلالی صفاتو اظهار علی الوجه الاتم سره، پوره شو ﴿ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾ که نه چه ګرد (تول) عالم پر یوه حال فرض کړ شی نو د ځینو الهٰی، صفاتو اظهار به ممکن کیده او د ځینو نورو د ظهور له پاره به هیڅ یو ځای او محل نه پاتی کیده تر دی ځایه پوری هر څه چه مونږ ولیکل هغه پر دغه تقدیر وو چه د مشرکانو ﴿ لَوْ شَآءَ اللَّهُ مَآ أَشْرَكْنَا ﴾ له قوله څخه دا غرض ؤ چه دوی د خپلو کفریاتو او خرافاتو د استحسان اثبات پسی لویدلی وو، لکه چه د دوی له احوالو څخه ظاهر دی، که د دی کلام ځنی د دوی مقصد یوازځی معذرت وی یعنی چه الله تعالیٰ د هر شی اراده فرمائی همغسی پر مونږ باندی کوی، ښه وی که خراب په هر حال د ده په مشیت سره دی نو بیا ولی انبیاء او رسولان زمونږ سره د الله تعالیٰ د مشیت په مقابل کښی مزاحمت کوی؟ او ولی مو د الله تعالیٰ له عذابونو څخه ویروی؟ نو د هغه ځواب دا دی چه: د هغه پاک الله په اراده سره چه تاسی د دی شنیعو افعالو مرتکب او مکتسب کیږئ نو د هغه په مشیت سره انبیاء او رسل علیهم السلام هم ستاسی مزاحمت کوی، او همغه مشیت دی چه ستاسی له مکتسباتو سره مناسب عذاب درلیږی، څرنګه چه الله جل جلاله پخپل قدرت سره مار پیدا کړی دی، همغسی ئی د مار چیچلی په حق کښی د ربړیدلو یا مړ کیدلو اثر هم مرتب کړی دی که د مار په چیچلو کښی د مار خوړلی فعل او اختیار څه مداخله کړی وی او که ئی نه وی کړی، هم داسی ستاسی په شرک او کفر کښی دائمی هلاکت، او په ایمان او صالح عمل کښی د ابدی سعادت تاثیر آچول هم د همغه الله جل جلاله د قدرت او مشیت کار دی چه له هغه ځنی د ګردو (تولو) اسبابو او مسبباتو د سلسلی تخلیق شوی دی که چیری تاسی د خپلو مشرکانه ؤ اطوارو سره احتجاج کولی شئ! نو د رسولانو ارسال او د عذاب انزال او نور ځنی په بیرته ګرځیدلو کښی د الله تعالیٰ د مشیت په عمومیت ګرد (تول) امر هم د هغه مشیت د کار فرمایلو نتیجه وګڼئ!، او د الله تعالیٰ بالغه حجت تمام وبولئ! بیشکه که د الله تعالیٰ اراده وی نو تاسی ګرد به ئی د هدایت په سمه لاره برابر کړی وی لیکن الله تعالیٰ ستاسی د سوء استعداد لامله (له وجی) داسی اراده ونه فرمایله، آخر ستاسی له بده اختیاره هغه افعال چه صادر شوی دی د هغه طبیعی اثر د عذاب په صورت هرومرو (خامخا) مرتب کیدونکی دی (العیاذ بالله)

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۖ فَإِن شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِـَٔايَٰتِنَا وَالَّذِينَ

لَا يُؤۡمِنُونَ بِالۡاٰخِرَةِ وَهُمۡ بِرَبِّهِمۡ يَعۡدِلُوۡنَ ﴿١٥٠﴾ ع

ووايه (اى محمده ! دوى ته) راولئ شاهدان خپل هغوى چه شاهدى وركوى دوى (په دى) چه بيشكه الله حرام كړى دى دا شيونه، نو كه شاهدى وركړه دوى نو ته شاهدى مه وايه له دوى سره (مه ئى قبلوه اعتبار پرى مه كوه !) او مه كوه متابعت د آرزوگانو (خواهشونو) د هغو كسانو چه نسبت د دروغو كوى آيتونو (احكامو) زمونږ ته او د هغو كسانو چه نه راوړى ايمان (نه كوى يقين) په آخرت باندى حال دا چه دوى له ربه خپله سره برابروى (نور شيان په عبادت كښى)

تفسير: يعنى عقلى دليل خو پاس معلوم شو اوس كه پر دغه له خپله ځانه جوړ كړى تحريم باندى تاسى كوم نقلى دليل لرئ نو هغه راوړئ!، آيا له تاسى سره داسى شاهدان موجود دى؟، چه داسى بيان وكړى، چه هو! د دوى په مخ كښى پاک الله دغه شيان حرام كړى وو، ظاهره ده چه داسى واقعى شاهد چيرى پيدا كيدى شي؟ او كه دوه ، ځلور داسى گستاخ، سپين سترگى او بى حياء كسان د داسى شاهدى وركولو دپاره چمتو (تيار) هم شي نو د داسى كسانو شاهدى ته له سره غوږ مه ږدئ!، او مه د دوى د خواهشونو څه پروا كوئ. تر دى ځايه پورى د هغو شيانو بيان و چه مشركانو پخپله رأيه او هوا او هوس حرام كړى وو بيا د هغو له پاره ئى له خپله ځانه حيلى، پلمى (بهانى) او باطله عذرونه وړاندى كول، وروسته له دى نه هغه شيان بيانيږى چه د پاک الله له خوا حرام شوى دى او له پخوا راهيسى يى تل حرام گڼلى او حرام پاتى دى ليكن دغه مشركان پكښى مبتلا دى.

قُلۡ تَعَالَوۡا اَتۡلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمۡ عَلَيۡكُمۡ اَلَّا تُشۡرِكُوۡا بِهٖ شَيۡـًٔا وَّبِالۡوَالِدَيۡنِ اِحۡسَانًا ۚ وَلَا تَقۡتُلُوۡۤا اَوۡلَادَكُمۡ مِّنۡ اِمۡلَاقٍ ؕ نَحۡنُ نَرۡزُقُكُمۡ وَاِيَّاهُمۡ ۚ

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چه راشئ! چه زه ولولم (در واوروم) هغه چه حرام كړى دى رب ستاسى پر تاسى باندى چه شريكان مه نيسئ تاسى له دغه (الله) سره هيڅ شى، او (نيكى كوئ تاسى) له مور او پلار سره په نيكى كولو سره او مه وژنئ تاسى اولاد خپل له (ويرى د فقر او) خوارى نه، مونږ رزق (روزى) دركوو تاسى ته او هم دى ته،

تفسير: عربيانو به د مفلسى لامله (له وجى) ځينى وختونه خپل اولادونه وژل او ويل به ئى چه

مونږ پخپله خوارہ نه مومو نو خپلو اولادونو ته له کومه خوراک ور برابر کړو او وربانديي وئی خورو؟. نو ځکه فرمائی رزق ورکونکی خو پاک الله دی چه تاسی او هم ستاسی اولادی او هم نورو مخلوقاتو ته ئی ورکوی، په بل ځای کښی د «املاق» په ځای «خشية املاق» فرمايلي دی يعنی د مفلسی له ويری به ئی هغوی وژل، دا به د هغو کسانو ذکر وی چه اوس مفلسان نه دی مګر ويريږی کله چه مو آل او عيال زيات شی نو دوی ته به مونږ خوراک له کومه پيدا کوو؟.
ځرنګه چه پخوانی طبقی ته پخوا له عياله د خپل ځان د دودی فکر او سخته انديښنه پيدا شوی وه او دوهمه طبقه د عيال ديروالی پريشانه کړی وه، ښائی له هم دی کبله (وجی) ئی دلته له «من املاق» سره ﴿نَرۡزُقُكُمۡ وَإِيَّاهُمۡ﴾ او په هغه آيت کښی ئی له «خشية املاق» سره (نرزقهم واياكم) ارشاد فرمايلي وی والله اعلم.

تنبيه : په قرآن کريم کښی دری ځايه په توحيد پسی د والدينو احسان متصل راغلی دی له دی جهته لکه چه پروردګار حقيقتاً د مولود خالق او موجد دی، هم داسی مجازاً مور او پلار هم د ولد حامی، مربی او روزونکی دی. نو ځکه د خالق جل وعلیٰ شانه د توحيد او عبادت څخه وروسته په مخلوقاتو کښی له ګردو (تولو) نه پخوا او زيات د مور او پلار حقوق او خدمت دی.

حضرت وائی که جنت د چا په کار وی ـ د مؤمنو تر پښو د مور او پلار وی
ځان دی خاوری کړی د دوی تر قدمونو ـ که د چا د جنت عيش ګلزار په کار وی

وَلَا تَقۡرَبُواْ ٱلۡفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنۡهَا وَمَا بَطَنَ

او مه نژدی کيږئ، فواحشو (بی حيائی، ناکارو کارونو) ته هغه چه ښکاره وی له دی (فواحشو) او هغه چه پټ وی،

تفسير: له «مه نژدی کيږئ» څخه ښائی دا مراد وی چه د داسی کارونو له مباديو او وسائلو څخنی هم ځان ژغورل (بچ کول) په کار دی. مثلاً همغسی چه له زنا څخه مو ځانونه ژغورئ (بچ کوئ) ، له بدو کتلو، بد ليدلو بد ويلو، بد کولو څخنی هم اجتناب او پرهيز په کار دی.

وَلَا تَقۡتُلُواْ ٱلنَّفۡسَ ٱلَّتِي حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلۡحَقِّ

او مه وژنئ تاسی نفس هغه چه حرام کړی دی الله (وژل ئی) مګر (وژنئ ئی) په حقه سره

تفسير : د «الا بالحق» استثناء ضروری وه ځکه چه د «قاتل العمد» او «زانی المحصن» او «مرتد عن الاسلام» وژل پکښی داخل دی لکه چه په صحيحو احاديثو کښی د هغو تصريح وارده

شوی ده، او مجتهدینو، ائمه ؒ هم پری اجماع فرمایلی ده.

ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿١٥﴾

دا (ټولو نهی او یو امر) حکم کړی دی الله تعالیٰ تاسی ته په دی سره له پاره د دی چه عقل وچلوئ (پکښی) تاسی.

تفسیر : له دی آیت څخه د دی ګردو (ټولو) شیانو حرمت ثابت شو: (١) شرک بالله (٢) له مور او پلار سره بدسلوکی (٣) قتل الاولاد. (٤) د بی حیایی ګرد (تول) کارونه مثلاً زنا او نور (٥) د بل چا په ناحقه وژل.

وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ ۚ

او مه نژدی کیږئ تاسی مال د یتیم (پلار مړی) ته مګر (ورنژدی شئ) په هغی طریقی سره چه هغه ډیره ښه وی تر هغه پوری چه ورسیږی دغه یتیم قوت (ځلمیتوب) خپل ته.

تفسیر: د یتیم (پلار مړی) په مال کښی بی ځایه تصرف حرام دی، هو! په بهتری او مشروعی طریقی او احتیاط سره د یتیم په مال کښی د ده «ولی» او «وصی» تصرف کولی شی هر کله چه یتیم ځلمی او قوی شو او د خپلو کارونو د سنبالولو اهل وګرځید، نو مال دی ور وسپارل شی.

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيْزَانَ بِالْقِسْطِ ۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ۚ

او پوره کوئ تاسی پیمانه او تول په عدل (انصاف) سره، نه ورکوو مونږ تکلیف هیڅ نفس ته مګر په اندازه د توان (طاقت) د هغه

تفسیر : یعنی د خپل طاقت سره سم د دغو احکامو په ځای راوړلو کښی کوښښ وکړئ او په هم دغو تاسی مکلف یئ، الله تعالیٰ هیچا ته د ده له مقدوره زیات تکلیف نه ورکوی.

وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوْا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ۚ

او کله چه خبری کوئ تاسی (په کوم شي کښې) نو حق (رښتيا) ووايئ اګر
که وی (مقول له يا مقول عليه) خاوند د خپولی (هم)،

تفسير: يعنی ښائی د هيچا قرابت او محبت د انصاف او حق ويلو مانع ونه ګرځی.

وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ۚ

او په عهد د الله وفا کوئ تاسی،

تفسير : ښائی د الله تعالیٰ په اوامرو او نواهيو باندی په کلکی عقيدی سره عمل وکړئ! که د الله تعالیٰ په نامه نذر پر ځان ومنئ! يا قسم وخورئ!، ښائی چه هغه پر ځای کړئ! ولی په دی شرط سره چه په کومی نامشروعی خبری نه وی.

ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ۚ

دا (دری امرونه يوه نهی) حکم کړی دی (الله) تاسی ته په هغه سره له پاره د دی چه پند واخلئ تاسی! او (حکم کړی دی الله چه) په تحقيق دغه (د دی سورت ذکر شوی احکام) لاره زما ده برابره (جنت ته) نو متابعت وکړئ تاسی د دغی (لاری)، او مه کوئ متابعت د (نورو کږو) لارو نو تار په تار به کړی (دغه متابعت) تاسی له لاری (سمی) د الله نه (چه د وحی اتباع او د برهان اقتفاء ده)،

تفسير: يعنی د پورتنيو مذکوره احکامو تعميل او د الله تعالیٰ د عهد عملاً او اعتقاداً پوره کول، هم دغه سمه لاره (صراط المستقيم) ده، چه د هغی د طلب تلقين د (الفاتحه) په سورت کښې په «اهدنا الصراط المستقيم» سره شوی دی، دغه لاره تاسی ته دربنوولی شوی ده، اوس پر هغی سم برابر تلل ستاسی کار دی، هر څوک چه پرته (علاوه) له دی لاری تګ وکړی نو د الله تعالیٰ له لاری څخنی بی لاری او ګمراه کيږی.

تنبيه: له عبد الله بن عباس رضی الله تعالیٰعنهما څخه روايت دی چه دغه دری مذکوره آيتونه چه په لسو احکامو مشتمل دی له محکماتو څخنی دی چه په هيڅ شريعت کښې ئی نسخ نه ده راغلی.

ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ تَمَامًا عَلَى الَّذِيْٓ
اَحْسَنَ وَتَفْصِيْلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَّهُدًى وَّرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٥٤﴾

دا (اتباع د سمی لاری) حکم کړی دی (الله) تاسی ته په دی سره له پاره د دی چه ځان وساتئ تاسی (له ګمراهی نه). پس (له دی نه دا واورئ چه) ورکړی ؤ مونږ موسیٰ ته کتاب (تورات) دپاره د تمام (پوره کولو د نعمت) پر هغه چا باندی. چه نیکی کوی او (دپاره د بیان او) تفصیل د هر (دینی) شی او (دپاره د) هدایت او رحمت دپاره د دی چه دوی په ملاقات د رب خپل ایمان راوړی.

تفسیر : معلومیږی هغه احکام چه پاس له ﴿ قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ﴾ څخه تر دی ځایه پوری مونږ ته آورولی شوی دی، دغه همیشه جاری او ګرد (تول) انبیاء علیهم السلام او شرائع پری متفق وو، وروسته الله تعالیٰ پر موسیٰ علیه السلام تورات نازل کړ چه شرعی احکام پکښی په زیات تفصیل سره مندرج وو د تورات له اعطاء څخه وروسته د هغی زمانی پر نیکی کوونکو باندی الله تعالیٰ خپل نعمتونه پوره او کامل کړل، د هر یوه ضروری شی احکام ئی په شرح او بسط سره بیان وفرمایل او د هدایت او رحمت ورونه ئی مفتوح کړل تر څو خلق پری په ښه شان سره وپوهیږی او پری عمل وکړی او له خپل الله تعالیٰ سره د ملاقات پوره یقین حاصل کړی.

وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ فَاتَّبِعُوْهُ وَاتَّقُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿١٥٥﴾

او دا (قرآن یو) کتاب دی چه نازل کړی دی مونږ هغه مبارک (برکتناک ډیر ګټور) دی نو متابعت وکړئ تاسی د دغه (قرآن) او وویریږئ (له عذابه او ځان وساتئ له مخالفته ئی) له پاره د دی چه په تاسی رحمت وکړ شی.

تفسیر: یعنی تورات خو همغسی محترم کتاب ؤ چه ؤ، لیکن دا عظیم الشان قرآن خو داسی یو مقدس او لوی کتاب دی چه پخپل روښان هدایت او ظاهری او باطنی حسن او جمال او کمال سره ستاسی په مخ کښی ځلیږی د ده د محاسنو او فضائلو او کمالاتو په نسبت څه ولیکل شی.

د لمر دليل پخپله لمر دی د پاک قرآن د ظاهری او باطنی برکاتو او صوری او معنوی کمالاتو په نسبت بی اختیاره د هر چا له خولی څخه داسی د تعریف او ستاینی الفاظ راوځی:
(ډیری ښیګڼی (فایدی) لری، محمدی پاک قرآن ، د زړو سرور، د سترګو نور، معنی صورت ئی روښان)
اوس ښی او کیږ ته د کتلو هیڅ ضرورت نه دی پاتی، که څوک غواړی چه د الله تعالیٰ، له رحمت څخنی زیاته حصه او پوره برخه واخلی نو پر دغه آخری او مکمل کتاب باندی دی عمل وکړی! او له پاک الله څخنی دی وویریږی! او زیار (کوشش) دی وکاږی! چه د دی کتاب د هیڅ یوی برخی څخه مخالفت ونه کړی.

أَن تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أُنزِلَ ٱلْكِتَـٰبُ عَلَىٰ طَآئِفَتَيْنِ مِن قَبْلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمْ لَغَـٰفِلِينَ ﴿١٥٦﴾

(او نازل کړی ؤ مونږ دا کتاب لپاره د دی) چه و (نه) وایئ (ای عربو په قیامت کښی) بیشکه خبره دا ده چه نازل کړی شوی ؤ کتاب پر دوو طائفو (یهودو او نصاریٰ ؤ) پخوا له مونږه او بیشکه شان دا دی چه وو مونږ له لوستلو او لولولو د دوی څخه غافلان (ناپوهان چه زمونږ په ژبی نه ؤ).

تفسیر : یعنی د دی مبارک کتاب لوی قرآن له نزوله وروسته د عربو امیانو ته د داسی وینا موقع نه ده پاتی شوی چه هغه پخوانی آسمانی کتابونه چه د الله تعالیٰ پر شرائعو مشتمل دی او پخوا له دی نه نازل شوی دی زمونږ له علم او پوهی سره سم په هغو دواړو فرقو یهودانو، نصرانیانو باندی نازل شوی دی چه هغه خلق ئی پخپلو منځونو کښی سره لولی او لولوی ئی او ځینو د هغو ترجمه په عربی سره هم کوله. مثلاً ورقه بن نوفل او نور له ډیری مودی راهیسی په دغه شوق، رغبت، فکر او اندیښنه کښی مشغول او لګیا وو چه عرب یهود کړی یا ئی نصرانی وکرځوی. مګر مونږ د دوی له هغو تعلیماتو، تدریساتو ښوونو او ویناؤ سره هیڅ علاقه او ارتباط نه درلود (لرلو)، بحث په دی کښی نه دی چه کوم شی چه یهودان او نصرانیان لولی او لولوی ئی تر کومی اندازی پوری پخپل اصلی سماوی صورت محفوظ پاتی دی بلکه یواځی مقصود هم دغومره دی چه د دی شرائعو او کتابونو اصلی مخاطبان فقط بنی اسرائیل ؤ اګر که د هغو د تعلیم ځینی اجزاء لکه د توحید او دینی اصولو دعوت د خپلی پراختیا او تعمیم په اثر له بنی اسرائیلو څخه ماسواء د نورو اقوامو په حق کښی هم عام شوی وی او سره له دی کوم شریعت او سماوی کتاب چه په مجموعی هیئت سره پر کوم خاص قوم د هغوی د مخصوصو فوائدو لپاره نازل شوی وی، که د هغه له درس او تدریس سره نور اقوام خصوصاً عربو غوندی یو غیور او

ځان باندې ځانمنني قوم څه علاقه او اړه (مجبوري) ونه لري څه مستبعد نه دي، نو ځکه دوی ویلی شوی چه کوم آسماني کتاب او شريعت زمونږ په لوری نه دی راغلی، او مونږ له هغو شرائعو سره چه د بل کوم مخصوص قوم له پاره ليږلي شوي دي. دومره علاقه نه لرو نو بيا به مونږ د شرائعو پر ترک ولی ماخوذ کيږوا مګر نن دوی ته د داسي حيلو او پلمو (تدبيرونو) کولو موقع نه ده پاتی، د الله تعالیٰ حجت د ده د روښان کتاب د عمومي هدايت او رحمت باران مخصوصاً د دوی پر کورونو نازل کړی شوی دی، تر څو دوی پخپله هم تری ړومبی مستفيد شي او بيا دا د الله تعالیٰ امانت او رحمت تمام سور تور زيړ سپين نسلونو او تکمو او د مشرق، لمرخاته، مغرب، لمر پريواته، شمال، ښی، او جنوب، سهيل ګردو (تولو) هستيدونکو ته په ډير احتياط او حفاظت سره ورسوی، ځکه چه دغه کتاب د کوم خاص قوم او ملک له پاره نه دی ليږلی شوی، او د ده مخاطب ګرد (تول) جهان دی لکه چه د الله تعالیٰ په فضل او توفيق د عربو په وسيله د ملک العلام دغه آخري او عام پيغام د دنيا تولو ځايونو ته تبليغ او اعلام شوی دی، والحمد لله علیٰ ذلک.

أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ جَاءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ

يا چه و (نه) وايئ (ای عربو په قيامت کښی) که وی مونږ چه نازل کړی شوی وی پر مونږ باندی کتاب (لکه چه په دوی نازل شوی دی) نو هرومرو (خامخا) وو به مونږ ښه لاره موندونکی له دوی نه نو په تحقيق راغلی دی تاسی ته حجت ښکاره (عربی قرآن) له رب ستاسی او هدايت او رحمت (له جانبه د الله ای مؤمنانو پس متابعت کوئ د ده)

تفسير: يعني د پخوانيو امتونو د احوالو له اوريدلو څخه ښائی ستاسی په زړونو کښی داسی يو هوس، ارمان، شوق، ذوق او ولوله پيدا شوی وی که پر مونږ باندی د الله تعالیٰ کتاب نازل شوی وی، نو مونږ به له نورو څخنی زيات عمل پری کاوه او نورو ته به مو د خپلو ښو اعمالو آثار ورښوول، نو ځکه تاسی ته له هغوی څخنی ډير ښه کتاب درکړ شو. څو اوس په علم الشهود سره هم وګورو چه څوک ښه عمل پری کوی؟ او خپل محاسن ښوولی شی؟.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

نو څوک دی زیات ظالم (یعنی نشته لوی ظالم) له هغه چا چه نسبت د دروغو کوی په آیتونو د الله او څنګ کوی (ګرځی) له دی (آیتونو) څنی، ژر به (مونږ) سزا ورکړو هغو کسانو ته چه څنګ کوی ګرځی دوی له آیتونو زمونږ څخه سخت عذاب په سبب د دی چه وو دوی چه څنګ به ئی کاوه (ګرځیدل به له حق څخه).

تفسیر: اوس که وروسته د داسی روښان او بی مثاله کتاب له درتللو څخه څوک چه د ده آیتونو ته د دروغو نسبت وکړی یا ئی له قبلولو څنی غاړه وغړوی یا د نورو مخه ونیسی چه پری ایمان رانه وړی نو له ده څنی لوی ظالم به بل نه وی.

تنبیه : د ﴿ وَصَدَفَ عَنۡهَا ﴾ دوه معناګانی له اسلافو څنی منقولی دی «امتناع» او «اعراض» دلته مغفور شیخ الهند د «اعراض» معنی غوره کړی ده.

هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأۡتِيَهُمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَوۡ يَأۡتِيَ رَبُّكَ أَوۡ يَأۡتِيَ بَعۡضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَۗ يَوۡمَ يَأۡتِي بَعۡضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفۡسًا إِيمَٰنُهَا لَمۡ تَكُنۡ ءَامَنَتۡ مِن قَبۡلُ أَوۡ كَسَبَتۡ فِيٓ إِيمَٰنِهَا خَيۡرًاۗ قُلِ ٱنتَظِرُوٓاْ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾

نه کوی انتظار دوی (د هیڅ شی) مګر د دی چه راشی دوی ته ملائکی (پرښتی د موت یا د عذاب) یا راشی (عذاب د) رب ستا یا راشی ځینی دلائل (د قدرت) د رب ستا (چه علامی د قیامت دی): په هغه ورځ کښی چه راشی ځینی دلائل د (قدرت) د رب ستا نه به رسوی فائده (نفع) هیڅ نفس ته ایمان راوړل د ده چه نه وی دا نفس چه ایمان ئی راوړی وی پخوا (له دی نه) یا (نه وی) چه کسب ئی کړی وی په ایمان خپل کښی څه خیر (نیکی)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه انتظار کوئ تاسی بیشکه مونږ هم انتظار کوونکی یو.

تفسیر : یعنی د الله تعالیٰ له لوری د هدایت معین حد پوره شو، انبیاء علیهم السلام مبعوث او شرائع نازل شول او آسمانی کتابونه راشکته شول: تر دی چه د پاک الله وروستنی کتاب هم راغی

نو بیا هم ئی دوی نه قبلوی نو ښائی چه دوی دی خبری ته سترګی په لاری ناست وی چه پخپله پاک الله یا پرښتی راشي، یا د قدرت کومه لویه علامه (لکه قیامت یا کوم بل لوی دلیل) ښکاره شي. نو باید پوه شئ چه د قیامت له علائمو ځنی یوه علامه دا هم ده چه د هغه له ظهور نه وروسته نه د کافر ایمان راوړل او نه د عاصي توبه کول معتبر دی. د صحیحینو احادیث دا راښیي چه دغه علامه د مغرب له لوری د لمر ختل دی یعنی کله چه د پاک الله اراده د دنیا په ختمولو باندی وشی او د موجوده عالم نظام سره ګډوډ او ویجاړ کړ شي نو د موجوده طبیعي قوانینو په خلاف به ډیر عظیم الشان خوارق او لوئی بی مثاله او بی ساری پیښی واقع شي چه د هغو له جملی نه یوه دا ده چه لمر به د مشرق په ځای له مغربه راڅرګند شي، غالباً له دی مقلوبی حرکت او قهقری رجعت څخه به په دغه لوری اشاره مقصود وی چه د هغو قدرتي قوانینو او طبیعي نوامیسو (چه د دنیا په پخوانی نظم او نسق کښی سره بوخت او لګیا وو) میعاد ختم شوی دی او د «شمسي نظام» د ګډوډ او لاندی باندی کیدلو وخت رارسیدلی دی، ګواکی له هغه وخت راهیسی د «عالم الکبیر» یعنی د دنیا د ځنکدن او نزعی وخت شروع کیږی، او همغسی چه (عالم الصغیر» یعنی د انسان د ځنکدن په وخت کښی ایمان او توبه نه قبلیږی ځکه چه هغه توبه چه فی الحقیقت واقعي او اختیاری توبه نه وی. هم داسی د «مغرب له خوا د لمر ختلو» څخه وروسته به د ګرد (تول) عالم په حق کښی هم دغه حکم وی چه د هیچا ایمان او توبه به معتبره نه وی، په ځینو روایاتو کښی د «طلوع الشمس من مغربها» سره ځینی نوری علامی هم بیانی شوی دی مثلاً «خروج الدجال خروج الدابه» او نور. د دی روایاتو څخه داسی مطلب څرګندیږی: کله چه د دغو علائمو ګرده (توله) مجموعه متحققه شي او دغه هلته کیدی شی چه «طلوع الشمس من المغرب» هم متحقق شي نو د توبی ور ترل کیږی او بیل بیل پر هره علامه باندی دا حکم نه دی متفرع. زمونږ د زمانی ځینو ملحدانو چه هری یوی فوق العاده واقعي ته د استعاری په رنګ ورکولو سره عادی دی دوی د «طلوع الشمس من المغرب» د استعاری جوړولو په فکر کښی هم دی. غالباً د دوی په فکر کښی به د قیامت راتګ هم تش یو دول (طریقه) استعاره وی. (العیاذ بالله!)

تنبیه : دا چه فرمائی «راشي پرښتی یا راشي رب ستا» د دی تفسیر په دویم جزء د بقرة په (۲۱۰) آیت (۲۵) رکوع کښی د ﴿ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ ﴾ الآية - کښی تیر شوی دی، هلته دی ولوستل شی! او د ﴿ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا ﴾ د جملی عطف پر ﴿ آمَنَتْ مِن قَبْلُ ﴾ دی. او د عبارت تقدیر د ابن المنیر رحمة الله علیه او نورو محقیقنو رحمهم الله په نزد داسی دی:

«لا ینفع نفسا ایمانها او کسبها خیرا لم تکن امنت من قبل او لم تکن کسبت فی ایمانها خیراً» یعنی هغه چه لا له پخوا ئی ایمان نه وی راوړی په هغه وخت کښی به ئی ایمان نه نافع کیږی او هغه چه لا له پخوا ئی د خیر کسب نه وی کړی، د ده د خیر کسب به نافع نه وی یعنی توبه ئی نه قبلیږی.

﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ ۚ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾﴾

بیشکه هغه کسان چه تار په تار کړی ئی دی دین خپل (چه ځینی ئی منی او ځینی ئی نه منی) او شول دوی فرقی فرقی نه ئی ته له دوی نه په هیڅ شی کښی (یعنی هیڅ تعرض ورته مه کوه!)، بیشکه هم دا خبره ده چه امر (کار) د دوی (سپارلی شوی دی) الله ته بیا به خبر کړی (الله) دوی په هغه چه وو دوی چه کول بی ئی.

تفسیر: په پخوانی رکوع کښی ئی له ﴿قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ﴾ الآیة ـ ځخه دیر احکام بیان او ارشاد کړل : ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ﴾ یعنی صراط المستقیم د دین سمه لاره همیشه هم دغه یوه لاره ده، که ځوک له هغی سمی لاری ځخه وښوئیږی نو د ګمراهی لاری ډیری دی، تول انبیاء او مرسلین علیهم السلام د اصولو له حیثه پر همغی یوی لاری تللی دی او خلقو (وګړو) ته ئی دعوت (بلنه) کړی ده (﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ﴾ (٢٥) جزء د الشوری (١٣) آیت (٢) رکوع) د دین په اصولو کښی دوی یو له بل سره هیڅ تفریق نه لری، د زمان او مکان او خارجی احوالو له اختلافه هغه تفاوت چه په شرعی فروعو کښی شوی دی هغه تفرق نه دی بلکه د یوه واحد او مشترک مقصد د وصول له پاره د هر وخت سره مناسب په رنګ کښی د ذرائعو تنوع ده. له هغه دین سره چه پخوانیو انبیاؤ علیهم السلام راوړی ؤ د موسیٰ علیه السلام کتاب هم مخالفت نه دی کړی بلکه تورات د هغه د تکمیل او تفصیل په مقصد نازل شوی دی له ګردو (تولو) ځنی په آخر کښی قرآن کریم نازل شو چه د تولو پخوانیو کتابونو متمم او مصدق او د هر راز (قسم) علومو او معارفو محافظ او معلم دی. ضمناً ئی له دی کتابونو ځنی د اعراض کوونکو حال بیان کړ، او په ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ﴾ سره ئی بیا اصل مطلب ته رجوع وکړه، یعنی د الهٰی دین لاره (صراط المستقیم) یوه ده. هغه کسان چه د دین په اصل کښی تفرقه پیدا کوی، او په خپل سر بیلی بیلی لاری راباسی، او د ګوند (ډله) او ګوند بازی (ډله بازی) په بلا آخته کیږی، که دوی یهودیان وی یا نصرانیان یا هغه د اسلام مدعیان چه په مستقبل کښی د دینی عقائدو د څادر څیروونکی دی، له دغو خلقو سره ستاسی هیڅ غرض او کار نشته. دا ګرد (تول) په ﴿فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ﴾ کښی داخل دی تاسی له دوی ځنی د برائت او بیزاری اعلان وکړئ، او د پاک الله په همغسی سمی صافی لاری (صراط المستقیم)

باندی تینګ رهی (روان) اوسئ! او د هغوی عاقبت او انجام پاک الله ته وسپارئ! الله تعالیٰ به په دنیا یا په آخرت کښی دوی ته د هغوی د اختلاف او انشقاق نتائج ورڅرګند کړی. (چه انتقام تری آخلی په دنیا کښی او که آخرت ته ئی پریږدی او که توبه پری باسی) حضرت شاه صاحب د «فرقوا دینهم» په توضیح کښی فرمائی «هغه» خبری چه د باور کولو دی (لکه د دین اصول) نه شائی چه په هغی کښی فرق وکړ شی! او هغه چه د کولو دی (لکه د دین فروع) که د هغوی طریقی متعددی وی نو بدی نه دی

مَن جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ وَمَن جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾

هر هغه چه راتله ئی وکړه په یوه نیکی نو ده ته ده (جزا د) لسو (نیکیو په) مثل د هغی (نیکی) او هر هغه څوک چه راتله ئی وکړه په بدی نو سزا نشی ورکولی (ده ته) مګر په مثل د همغی (بدی) او په دوی به ظلم ونه کړی شی (په تنقیص د ثواب یا په تزئید د عقاب)

تفسیر : په ﴿ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴾ کښی د دوی د شنیعو اعمالو په مجازاتو تنبیه شوی ده او د هر نیک او بد د عمومی مجازاتو قانون ئی هم ورسره راښوولی دی چه د نیکی بدل لږ تر لږه لس چنده او د بدی بدل زیات له زیاته سم له هغه سره دی، یعنی هر هغه څوک چه یوه نیکی وکړی نو لږ تر لږه به د همغی نیکی په شان د لسو نیکیو ثواب ئی ور په برخه شی او زائد ثواب ئی حد او اندازه نه لری ﴿ وَٱللَّهُ يُضَٰعِفُ لِمَن يَشَآءُ ﴾ او هغه چه د یوی بدی مرتکب شی، نو د همغی بدی له پاره کومه سزا چه مقرر ده پر هغی به زیادت ونه شی، هو! د تخفیف یا د بیخی معافیدلو امید او توقع ئی شته. او پاک الله مختار دی بیا چیری چه رحمت دومره دیر وی نو هلته له سره د ظلم امکان نشته.

قُلْ إِنَّنِى هَدَىٰنِى رَبِّىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾

ووایه (ای محمده! دغو متفرقانو ته) بیشکه زه هدایت (ښوونه) کړی ده ماته رب زما لاری سمی برابری ته دین صحیح برابر، ملت (دین) د ابراهیم حال

دا چه حنيف ؤ (مائل ؤ له باطله حق ته او د واحد الله خالص بنده ؤ) او نه ؤ له مشركانو (لكه چه مشركان وائى).

تفسير : يعنى تاسى په دين كښى خومره لارى چه غواړئ، جوړى ئى كړئ!، او څومره معبودان چه دروئ، وئى دروئ!، ماته خو زما پاک الله: صراط المستقيم برابره لاره راښوولى ده او هغه د خالص توحيد او كامل تفويض او توكل داسى سمه صافه لاره ده چه پرى لوى موحد او د پيغمبرانو لوى پلار ابراهيم خليل الله په ډير قوت او خلوصيت سره تللى دى، چه د ده نوم نن هم په ټولو عربو او ګردو (ټولو) سماوى اديانو كښى په ډير عظمت او احترام سره ياديږى.

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ ۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

ووايه (اى محمده) دوى ته بيشكه لمونځ زما او قربانى زما او (طاعتونه د) ژوندون زما او مرګ زما (پر صالح عمل) خاص الله لره دى چه رب (پالونكى) د ټولو عالميانو (د جهان) دى نشته هيڅ شريک ده لره (په دغو تيرو عبادتونو كښى) او په هم دى (توحيد) امر (حكم) كړى شوى دى ماته او زه اول د مسلمانانو (الله ته غاړى ايښودونكو) څخه يم.

تفسير : په دى آيت كښى د توحيد او د تفويض د خورا (ډير) لوړ مقام سراغ او پته وركړى شوى ده، چه پر هغه زمونږ سردار او بادار محمد مصطفىٰ صلى الله عليه و آله وسلم فائز او كامياب شوى دى، د لمانځه او د قربانى له ذكره په خصوصيت سره د هغو مشركانو ترديد بالتصريح وشو چه بدنى عبادت او قربانى به ئى د غير الله په نامه كوله. ټول مفسرين د ﴿ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴾ مطلب داسى آخلى چه د دى محمدى امت په اعتبار دوى له اول المسلمين څخنى دى. ليكن د «جامع ترمذى» د دى حديث په مطابق: «كنت نبيا و آدم بين الروح والجسد» محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم اول الانبياء دى، نو د ده په اول المسلمين توب كښى څه شبهه كيدى شى؟ بلكه نشى كيدى. (برسيره پر دى ممكن دى چه دلته زمانى اوليت نه وى مراد، بلكه رتبى تقدم مراد وى. يعنى زه د ګرد (ټول) جهان د فرمانبردارانو په صف كښى اول لمبر او له ګردو (ټولو) څخنى وړاندى يم. ښائى چه محقق شيخ الهند رحمة الله عليه پخپلى ترجمى كښى د «زه له ګردو (ټولو) څخنى پخوانى فرمانبردار يم» په ځاى «له ګردو (ټولو) څخنى اول فرمانبردار يم» په ليكلو سره په هم دى لورى اشاره فرمايلى وى، ځكه چه د محاورى په اعتبار له دى تعبير څخنى رتبى اوليت ډير ښه ښكاريږى). والله اعلم.

قُلْ أَغَيْرَ اللّٰهِ أَبْغِي رَبًّا وَّهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۚ

وواېه (اې محمده! دوی ته) آيا بې له الله غواړم زه بل رب (پالونکی؟ بلکه نه ئې غواړم) حال دا چه هم دی رب د هر څيز دی،

تفسير : پخوا د توحيد فى الالوهيت ذکر ؤ، اوس د توحيد فى الربوبيت تصريح فرمائى. يعنى هم داسى چه معبود ماسوا له ده بل څوک نه دی، مستعان هم بل هيڅوک نشی کيدی، ځکه چه استعانت پر عام ربوبيت باندی متفرع دی.(﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾ د الفاتحه د سورت (٤) آيت).

وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ أُخْرَىٰ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾

او کسب نه کوی (د بدی) هيڅ يو نفس مګر (ضرر ئې دی) پر (ذمه د) ده، او نه باروی هيڅ نفس ګنهکار ګناه د بل نفس (بلکه هر څوک خپل بار وړی)، بيا خاص طرف د رب ستاسی ته بيرته ورتلل ستاسی دی (په قيامت کښی) نو خبر به کړی تاسی په هغه شی چه وئ تاسی چه په هغه کښی به مو اختلاف کاوه (په دنيا کښی په دينی امورو کښی).

تفسير : کفارو له مسلمانانو سره په توحيد او نورو امورو کښی جګړی کولی، او ويل به ئې چه راشئ د توحيد لاره پريږدئ او زمونږ د شرک په لاری رادرومئ که په دی کښی په تاسی باندی څه ګناه راشی هغه دی زمونږ په غاړه وی. ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُم بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُم مِّن شَيْءٍ ۖ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴾ (٢٠ جزء د العنکبوت (١٢) آيت (١) رکوع دلته د هغه ځواب ورکړی شوی دی چه د هر چا ګناه د ده پخپله غاړه ده، يو د بل د ګناه ذمه واری نشی کولی او نه د بل بار وړی شی، باقی ستاسی دا جګړی او اختلافونه کله چه د الله تعالیٰ په حضور کښی وړاندی شی ګرد (تول) سره فيصله کيږی (او هلته به غالب او مغلوب (وړ- پر) درښکاريږی) دا دنيا د فيصلی ځای نه دی. بلکه د امتحان او ازمويښت کور دی. لکه چه په پخوانی آيت کښی ئې خبر راکړ.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ
فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُۥ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چه گرځولی یی یئ تاسی خلیفگان د ځمکی او پورته کړی ئی دی ځینی ستاسی د پاسه د ځینو (نورو په) درجو مرتبو کښی د دی د پاره چه وازمویی تاسی په هغو (حکمونو) کښی چه درکړی ئی دی تاسی ته، بیشکه رب ستا ډیر ژر دی عذاب (د ده پر هغه چا چه اراده وفرمائی) او بیشکه الله خامخا ښه ښښونکی دی (د شاکرینو) ډیر رحم والا (په شکر کوونکو د اجر او ثواب په انعام سره).

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ تاسی په ځمکه کښی خپل خلیفه گان او نائبان درولی یئ تر څو تاسی د ده له درکړو اختیاراتو څخه څرنگه کار اخلئ؟ او په څه ډول (طریقه) حاکمانه تصرفات اجراء کوئ؟ یا ئی تاسی یو له بله نائبان او وکیلان گرځولی یئ چه یو قوم ځی او بل قوم د هغه په ځای کینی.

(﴿ وَرَفَعَ ﴾: او پورته کړی ئی دی ځینی ستاسی د پاسه د ځینو نورو په درجو مرتبو کښی) یعنی ستاسی تر مینځ ئی بی حده تفاوت او د مدارجو فرق کړی دی، لکه چه په شکلونو، صورتونو، رنگونو، لهجو، اخلاقو ملکاتو. محاسنو. مزایاؤ. رزقونو، دولتونو، عزتونو، مرتبو او نورو صفاتو او ممیزاتو او خصلتونو کښی د انسانی افرادو په منځ کښی بیشماره درجی شته (چه څوک ئی عالمان کړل، څوک ئی جاهلان، څوک ئی بادشاهان کړل، څوک ئی غریبان، څوک ئی ماړه کړل، څوک ئی وږی.)

(﴿ لِّيَبْلُوَكُمْ ﴾ : د دی دپاره چه وازموئی تاسی په هغه (حکم) کښی چه درکړی ئی دی تاسی ته یعنی چه درښکاره شی په داسی حالاتو کښی کوم یو تر کومه ځایه پوری د الله تعالیٰ حکم منی او وازموئی تاسی په هر هغه شی کښی چه درکړی ئی دی تاسی ته لکه مال او جاه چه معلوم او بیل شی شاکر له صابره ابن کثیر رحمة الله علیه له﴿ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ ﴾ ځنی هغه مختلفی درجی او احوال مرادوی چه الله تعالیٰ حسب الاستعداد او لیاقت په انسانانو کښی ایښی دی. په دی تقدیر به د ازموینی حاصل داسی کیږی، مثلاً غنی د خپلی غناء په حالت کښی تر کومه ځایه پوری شکر باسی؟ او فقیر د فقر په حالات کښی تر کومی اندازی د صبر ثبوت راڅرگندوی؟ وقس علیه البواقی)

په هر حال هغه چه په دغه ازموینت کښی بیخی نالایق ثابت شی، حق تعالیٰ د ده په حق کښی «سریع العقاب» دی، او هر چا چه لږ قصور کړی وی د هغه په حق کښی «غفور» دی او هر چا چه خپلی وظیفی پوره سر ته رسولی وی د هغه په حق کښی «رحیم» دی.

(تمت سورة الانعام بعون الله الملک العلام)
(و نطلب منه فی الدنیا حسن الاقدام و فی العقبا حسن الاکرام)

(سورة «الاعراف» مکیة الامن آیة (۱٦۳) الی غایة آیة)
((۱۷۰) فمدنیة وهی (۲۰٦) آیات و (۲٤) رکوعا عدد تلاوتها «۷»)
(وعدد نزولها (۳۹) نزلت بعد «ص»)
(د «الاعراف» سورت مکی دی پرته (علاوه) له ((۱٦۳) تر (۱۷۰) آیت پوری چه مدنی دی.)
((۲۰٦) آیتونه (۲٤) رکوع لری)
په تلاوت کښی (۷) او په نزول کښی (۳۹) سورت دی)
(د «ص» له سورت څخه وروسته نازل شوی دی)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع کوم په نامه د الله چه ډیر زیات مهربان پوره رحم لرونکی دی

الٓمّٓصٓ ① كِتٰبٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِيْ صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ

(دا) کتاب دی چه نازل کړی (لیږلی) شوی دی تاته (ای محمده!) نو نه دی وی په سینه ستا کښی تنګی (د رسولو) د ده (چه له اولو به ئی څوک نه منی)

تفسیر : ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه د «حرج» معنی په شک سره کړی ده، ګواکی ﴿ فَلَا يَكُنْ فِيْ صَدْرِكَ حَرَجٌ ﴾ به له ﴿ فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴾ سره یوه معنی ولری. رسول الله چه الله تعالیٰ خپل کتاب پری نازل فرمایلی دی د ده له شانه څخه لری ده چه د هغه د احکامو او اخبارو په نسبت لږ څه اندیښنه یا شک او شبهه د ده په زړه کښی لاره ومومی نورو مفسرینو دغه الفاظ پر خپلی ظاهری معنی ګانو باندی پریښی دی لکه چه محقق شیخ الهند رحمة الله علیه هم دغه اختیار کړی ده. یعنی هغه ته (چه له ګردو (تولو) خلائقو څخنی غوره شوی، او کتاب الله پری نازل شوی دی) وړ (مستحق) او لائق نه دی چه د احمقانو او معاندانو له طعنو، بدو او

چتی (فضول) سوالاتو ځنی متأثر شی او د دی کتاب د تبلیغ له کومی برخی ځنی منقبض او زړه تنګی شی، ﴿ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَى إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴾ (۱۲ جزء د هود (۱۲) آیت (۲) رکوع) که په فرض محال سره پخپله د رسول صلی الله علیه وسلم په زړه کښی د ده د کتاب او د هغه د مستقبل په نسبت په نهایت وثوق او انشراح سره قلبی اطمینان حاصل نه وی نو دی به خپله د انذار او تذکیر فریضه په کوم قوت او جرائت سره اداء کړی؟.

لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿۲﴾

له پاره د دی چه وویروی (ته ای محمده!) په دغه (کتاب) سره (کفار له جهنم څخه) او (له پاره د دی چه پند ورکړی پری) په پند ورکولو سره مومنانو ته (یا دا قرآن پند دی له پاره د مومنانو).

تفسیر : یعنی د کتاب له نزوله دا غرض دی چه تاسی ګردی (تولی) دنیا ته د دوی له مستقبل او د بدی له انجام ځنی خبر ورکړئ، او دغه د مومنانو په حق کښی په خاص طور سره د یوی مؤثری وینا او پند په شان ثابت شی.

اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿۳﴾

متابعت کوئ (ای مکلفانو!) د هغه شی چه نازل کړی (لیږلی) شوی دی تاسی ته له (جانبه د) رب ستاسی او مه متابعت کوئ تاسی بی له الله د (نورو) دوستانو (خپلو چه شیاطین دی)، لږ شانی پند اخلئ تاسی.

تفسیر : ﴿قَلِيلًا﴾ مفعول مقدم دی د ﴿تَذَكَّرُونَ﴾ او ﴿مَا﴾ زائده ده،) انسان که د حق تعالیٰ د لوی تربیت په برکت د خپل ابتدا او انتهاء، او د طاعت او معصیت پر نتائجو په پوره دول (طریقه) فکر او دقت وکړی نو هیچیری به داسی جرائت ونه کړی چه د خپل کریم پروردګار نازل شوی هدایات پریږدی او د شیاطین الانس والجن په رفاقت خوښ او د دوی متابعت وکړی له تیرو اقوامو ځنی د هغو کسانو چه د الله تعالیٰ د کتابونو او د رسولانو په مقابل کښی یی داسی رویه غوره کړی وه او هغوی ته کومی دنیوی سزا وی چه ورکړی شوی دی. وروسته راځی.

وَكَم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَا فَجَآءَهَا بَأْسُنَا بَيَٰتًا أَوْ هُمْ قَآئِلُونَ ﴿٤﴾ فَمَا كَانَ
دَعْوَىٰهُمْ إِذْ جَآءَهُم بَأْسُنَآ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٥﴾

او ډير له (اوسيدونکو د) قريو (د کفارو او فجارو) څخنی هلاک کړی دی مونږ دوی نو رابه غی (اهل د) هغو ته عذاب زمونږ حال دا چه دوی اوده (غافل) به وو د شپې (لکه قوم د لوط) يا اوده (غافل) به وو په غرمه کښې (لکه قوم د شعيب) نو نه به وه وينا د دوی کله چه رابه غی دوی ته عذاب زمونږ مگر دا چه ويل به دوی بيشکه چه مونږ وو مونږ ظالمان (پخپلو ځانونو چه د رسولانو تکذيب مو کاوه.)

تفسير : يعنی کله چه د دوی ظلم او عدوان، کفر او عصيان له حده تير شو، نو په دنيوی لذاتو او شهواتو کښې آخته او غرق او د الله تعالیٰ له عذابه بالکل بی فکره او د استراحت اخيستلو په مزو کښې ډوب شول. چه ناڅاپه زمونږ عذاب پرې نازل شو بيا نو له دوی څخنی په دی دهشتناکی منظری او هلاک کوونکی ننداری او اله ګوله کښې ګردی (تولی) لوئی او ځانمنی (لويی) او تکبر هير شول او له هر لوری د ﴿ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴾ چيغه پورته او پرته (علاوه) له زاری ننواتی او ژړا او انګولا څخينی بل هيڅ شی به نه آوريدل کيږی. ګواکی په دغه وخت کښې دوی ته واضح او څرګنديږی او دوی پخپله اقرار کوی چه پاک الله په هيچا باندی ظلم نه کوی مونږ پخپله پر خپلو ځانونو ظلم کړی دی.

تنبيه : د ﴿ فَجَآءَهَا بَأْسُنَا ﴾ د (ف) په نسبت د مفسرينو څو اقواله دی. غالباً محقق شيخ الهند رحمة الله عليه هغه د ﴿ أَهْلَكْنَٰهَا ﴾ تفسير او تفصيل مقرر کړی دی. لکه چه ويلی شی «**توضأ فغسل وجهه و ذراعيه**» هغه سړی اودس وکړ نو ئی ووينځل خپل مخ او دواړه لاسونه او نور اعضاء په دی مثال کښې د مخ او لاسونو وينځل، د اودس کولو تفصيل او تفسير دی. هم داسی دلته د هلاک کولو د تفسير او تفصيل کيفيت په عذاب سره بيان کړ شو، والله اعلم عامو مفسرينو د دی آيت ترجمه داسی کړی ده او ډير دی له اوسيدونکو د کليو د کفارو او فجارو چه هلاک کړی دی مونږ يعنی چه اراده کړی وه مونږ د هلاکولو د دوی پس راغلی دی اهل د هغه ښار ته عذاب زمونږ د شپې چه وخت د غفلت او خوب دی يا به دوی د غرمې په خوب اوده وو چه وخت د ارام او راحت دی او عذاب پکښې ډير سخت دی.

فَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾

نو خامخا وبه پوښتو (په قیامت کښې) هرومرو (خامخا) هغه (امتونه) چه
لیږلی شوی دی دوی ته (رسولان چه څه اجابت ئی کړی) او خامخا وبه پوښتو
هرومرو (خامخا) رسولان (هم له اداء د رسالت او له ابلاغه د احکام او د دی
چه ستاسی امتونو څرنګه اجابت وکړ؟)

تفسیر : له هغو امتونو څخه چه پیغمبران پکښې مبعوث ورلیږلي شوي دي پوښتنه کیږي. ﴿ مَاذَآ أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴾ تاسی زمونږ د مرسلانو بلنه تر کوم ځای پوری منلی ده؟» او له مرسلانو څخه پوښتنه کیږی چه ﴿ مَاذَآ أُجِبْتُمْ ﴾ تاسی د امت له لوری څه ځواب درکړی شوی و؟».

فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ ۖ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ ۝٧

نو خامخا بیان به کړو مونږ هرومرو (خامخا) (احوال د هغوی) دوی ته په
علم سره او نه یو مونږ غائبان (له اعمالو د دوی بلکه عالمان او حاضران یو).

تفسیر : یعنی ستاسی هیڅ یو لوی او وړوکی ډیر او لږ عملونه یا ظاهری او باطنی احوال زمونږ له علمه غائب نه دی مونږ بی د نورو له وسیلی له یوی یوی ذری خبردار یو له خپل ازلی محیط علم سره سم ګرد (تول) پخوانی او وروستنی احوال او افعال په ښکاره ډول (طریقه) تاسی ته مخامخ کیښودی شو. هغه اعمالنامی چه د ملائکو له خوا لیکلی شوی دی د یوه ویښته په اندازه هم له علم الله څخه نشی مخالفی کیدی او د هغو په وسیله اطلاع ورکول یوازی د ضابطی مراعات او د حکومتی نظام مظاهره ده. که نه الله تعالیٰ پخپل علم کښې معاذ الله دغو ذرائعو ته له سره نه محتاجیږی.

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ ۚ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝٨ وَمَنْ
خَفَّتْ مَوَازِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُم بِمَا كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَظْلِمُونَ ۝٩

او تول (د عملونو) په دغی ورځی کښې حق (او برابر) دی (دپاره د قطع د
عذر) نو د هر چا چه درانه وختل تولونه (یا تللی شوی نیک عملونه) د ده
نو دغه کسان هم دوی دی په مراد رسیدلی (بریالی) او د هر چا چه سپک
وختل تولونه (یا تلل شوی بد عملونه) د ده (یعنی له نظره ولوید) نو دغه

کسان هغه دی چه زیان رسولی دی دوی نفسونو (ځانونو) خپلو ته(په رسولو یی اور ته) په سبب د هغه چه وو دوی چه په آیتونو زمونږ به ئی ظلم (او تری انکار به یی) کاوه.

تفسیر : د قیامت په ورځ کښی د ګردو (تولو) خلقو اعمال وزن کیږی. هغه کسان چه قلبی اعمال او د جوارحو افعال ئی درانه وی دوی به بریالی (بامراده) وی او د هر چا وزن چه سپک شی دی به په خساره کښی پاتی وی. حضرت شاه صاحب فرمائی: «د هر چا عمل له وزن سره موافق لیکل کیږی. که یو کار له اخلاص او محبت او شرعی احکامو سره موافق او سم وکړی شی او پخپل وخت کښی اداء کړ شی نو د هغه وزن به زیاتیږی او که همغه عمل په ریا او ریب ځان ښودانی یا له حکمه ځنی چپ یا ئی پخپل وخت کښی کړی نه وی نو وزن ئی کمیږی. په آخرت کښی هغه کاغذونه تللی کیږی (چه پر هغو د انسانانو اعمال او احوال قید او ضبط وی) نو که حسنه اعمال درانه وختل نو له سیئاتو ځخه ئی تیریږی او که حسنات ئی سپک وختل نو بیا نیول کیږی.

د ځینو علماؤ خیال دا دی : «اعمال چه نن اعراض دی، هلته به داعیانو په صورت مجسد، او هم دغه اعمال بالذات تلل کیږی ویل کیږی چه زمونږ اعمال خو داسی غیر قادر الذات اعراض دی چه د هغوی هر جزء سم له وقوعه سره متصلاً معلوم کیږی نو بیا به د دوی تولیدل، او تلل کیدل څه معنی لری؟»

زه وایم چه نن ورځ په «ګراموفون» کښی چه دغه دیری لوئی او اوږدی ویناوی قید او ضبطیږی، آیا دغه تقاریر له اعراضو ځنی نه دی؟ چه د هغه یو حرف زمونږ له ژبی هلته اداء کیږی چه پخوانی حرف ئی لا له پخوا زمونږ له ژبی ځخه وتلی او فناء شوی وی، نو بیا د دغه تقریر ګرده (توله) مجموعه په څه دول (طریقه) سره په «ګراموفون» کښی سره تولیږی؟ او تل ساتله کیږی؟ له دی نه وپوهیږئ، هغه پاک الله چه د ګراموفون د موجد هم موجد دی، د ده له قدرته دا خبره هیڅ لری نه ده چه د ګردو (تولو) انسانانو د اعمالو یو یو پوره او مکمل ریکارډ تیار کیږدی چه په کښی ګرد (تول) وړوکی او لوی شیان محفوظ او ساتلی او د تل لپاره مضبوط او حاضر وی، او یوه وړوکی ذره او بخرکی او خاشه هم تری پاتی نشی. هو! د دوی د اعمالو وزن کیدل د نصوصو له مخی مونږ ته دومره راښرګند شوی دی چه وزن له داسی یو میزان (تلی) سره کیږی چه پکښی کفتین (پلی) او شاهین (دندی) او لسان (موتی) او نور شته، لیکن د دغه میزان، او تلی دا دواړه کفتین به څه نوعیت او کیفیت لری؟ او د هغو د تول معلومولو طریقه او اصول به ښرنګه وی؟ د داسی خبری احاطه کول زمونږ د عقولو او افهامو له اندازی ځخه لری دی، او زمونږ پوهه ورته نشی رسیدلی نو ځکه د هغو په پوهیدلو سره مونږ نه یو مکلف کړی شوی. بلکه یو میزان لا څه، د هغه عالم څومره نور شیان چه دی غیر له دی چه مونږ ئی یوازی په نامه خبر یو او آورو ئی او د هغو په نسبت همغسی عقیده او دومره اجمالی معلومات لرو چه

مفهوم ئی مونږ ته پاک قرآن او یا مبارک سنت راښوولی دی. له هغه څخه پر زیاتو تفصیلاتو زمونږ مطلع کیدل زمونږ د فکر او پوهی له قوت او قدرته وتلي او خارج دی. څکه د هغو نوامیسو او قوانینو لاندی به چه د هغه ابدی عالم وجود نظم او نسق وی پر هغو باندی مونږ سره له دی چه اوس په دی فانی عالم کښی هستوګنه لرو نشو پوهیدی. د هم دی وړی دنیا موازینو (تلو) ته وګورئی! چه څو انواع او اقسام لری؟ یوه تله میزان هغه ده چه طلاء، نقره او جواهرات پکښی تلل کیږی، بله هغه ترازو ده چه غلی دانی، لرګی، میوی او نور شیان پکښی تلل کیږی بله هغه عمومی تله ده چه لوی تجارتی پیتی او بارونه پری تلل کیږی (او اوزان په هغو ستنو (عقربونو) سره راښرګندوی چه د ساعت د ستنی په شان وی او بله هغه تله ده چه ښی او کیڼ لور ته په سانتیګرامونو او دیسیګرامونو خطونو سره ویشلی شوی ده او په یوه وړوکی لنګر سره هیسته راهیسته دی خوا هغی خوا کاوه شی.) برسیره په دی «مقیاس الهواء، مقیاس المیاه، مقیاس الحراره، مقیاس الرطوبه مقیاس الارتفاع میزان التضییق» او نور هم یو یو دول (طریقه) موازین دی چه په هغو سره د هوا او د اوبو تودوخی او د لندبلو او د لوړوالی او د تضییق او د حرارت او برودت او نورو شیانو درجی څانته راښرګندوو. ترمامیتر، زمونږ د بدن د داخلی حرارت (چه له اعراضو څنی دی) داسی اندازه او تول راښکاروی چه اوس زمونږ په وجود کښی دومره درجه تودوخی شته، کله چه په دنیا کښی مونږ په شلهاؤ داسی جسمانی موازین وینو چه په هغو سره داعیانو او اعراضو اوزان او درجی او د هغو تفاوت او توپیر (فرق) معلوموو نو د هغه قادر مطلق، خالق برحق له پاره به دا خبره څه اشکال لری چه دی داسی یوه حسی تله هم قائمه کړی چه په هغی سره زمونږ د اعمالو او احوالو د اوزانو او درجاتو تفاوت او توپیر (فرق) صورتاً او حساً ظاهر او راښرګند شی. ﴿ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴾ په سبب د هغه چه وو دوی چه په آیتونو زمونږ به ئی ظلم او تری به ئی انکار کاوه) او هم دا له آیتونو څنی انکار کول د هغه حق تلفی ده چه هغه ئی په ﴿ يَظْلِمُونَ ﴾ سره اداء وفرمایله.

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ۗ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

او خامخا په تحقیق څای (او قدرت او تصرف) درکړی دی مونږ تاسی ته (ای انسانانو!) په څمکه کښی او پیدا (مقرر) کړی دی مونږ تاسی ته په دغی څمکی کښی، (هر هر قسم اسباب د) ژوندانه، لږ شانی شکر وباسئ تاسی.

تفسیر : (دغه «قلیلاً» هم منصوب او «ما» زائده ده) له دی څایه د څینو آفاقیه ؤ او انفسیه

ؤ آیتونو ذکر او بیان شروع کیږی، چه په هغو سره له یوی لوری د حق تعالیٰ پر وجود باندی د دی جهان د کارخانی په حکیمانه نظم او نسق سره استدلال او د الله تعالیٰ د احساناتو او انعاماتو تذکره فرمائی، او د هغو د شکر د اداء کولو په لوری توجه ورکړی شوی ده او له بل لوری د نبوت ضرورت او د انبیاؤ علیهم السلام د راتګ او د دوی د سیرت، او د هغوی د متبعینو او د مخالفینو پای (اخر) او انجام (چه د دی سورت اصلی موضوع راښکاری) بیانیږی چه دغه آیتونه د هغو د توطیی او تمهید په دول (طریقه) مقدم کړی شوی دی.

وَلَقَدْ خَلَقْنٰكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنٰكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ ۖ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ ؕ لَمْ يَكُنْ مِّنَ السّٰجِدِيْنَ ﴿۱۱﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ ؕ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ۚ خَلَقْتَنِيْ مِنْ نَّارٍ وَّخَلَقْتَهٗ مِنْ طِيْنٍ ﴿۱۲﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُوْنُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ فِيْهَا فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ الصّٰغِرِيْنَ ﴿۱۳﴾

او خامخا په تحقیق پیدا کړ مونږ (پلار) ستاسی بیا صورت جوړ کړ مونږ د (پلار) ستاسی بیا وویل مونږ پرښتو ته چه سجده (د تحیت) وکړئ تاسی آدم ته. نو سجده وکړه دوی (تولو) مګر ابلیس «سجده ونه کړه او» نه ؤ دی له سجده کوونکو څخنی. وویل (الله ابلیس ته) څه شی منع کړی ته «زما د حکم له تعمیل څخه» چه سجده دی ونه کړه کله چه امر (حکم) وکړ ما تاته!؟ وویل «ابلیس» زه غوره یم له آدمه، چه پیدا کړی دی یم زه له اوره او پیدا کړی دی تا دغه (آدم علیه السلام) له ختی څخنی. وویل (الله ابلیس ته) نو کوز شه! له دغه (آسمان یا جنت) څخه نو نه دی لائق تاته «ای ابلیسه! دا کار» چه تکبر «لوئی نافرمانی» وکړی! په دی ځای کښی نو ووځه (تری) بیشکه چه ته ئی له ذلیلانو.

تفسیر: یعنی ستاسی له تخلیقه پخوا ئی ستاسی د هستوګنی، ژوندانه، خوړلو او څښلو وسایل تیار او تهیه کړی دی بیا ئی ستاسی ماده پیدا کړه او دغی مادی ته ئی داسی ښایسته شکل او حسین او جمیل صورت عطا کړ چه بل کوم مخلوق ته ئی نه دی ورعطا کړی، بیا دغه

خاورین تصویر ته داسی روح او حقیقت ور مرحمت شو، چه د هغه په وسیله ستاسی پلار آدم علیه السلام «خلیفة الله» او «مسجود الملائکه» وگرځید او وجود ئی د گردو (تولو) انسانی افرادو پر وجود اجمالاً مشتمل ؤ بیا ئی شیطان (چه په دغه وخت کښی یی د آدم علیه السلام د تعظیمی سجدی څخه په دغه سبب غاړه غړولی وه چه زه غوره یم له آدمه نو سجده ورته لائقه نه ده او زه غوره یم له ده چه پیدا کری دی یم زه له اوره او اور لطیف علوی نورانی جوهر دی او پیدا کری دی دی آدم علیه السلام له ختی او خته کثیف ظلمانی جسم دی) ازلی مردود، وگرځاوه، ځکه چه هغه سجود د الٰهی خلافت د علامی په دول (طریقه) ؤ، «ملائکة الله» چه وروسته له بحثه او تمحیصه او صریح امتحانه د (آدم) پر علمی فضیلتونو او روحانی کمالاتو مطلع شوی وی، ځنگه یی چه د الله تعالیٰ حکم واورید، گردی (تولی) په تعظیمی سجده ولویدی، او په دغه صورت سره یی د «خلیفة الله» په مخ کښی د خپل (الله) سره کامله وفا شعاری او اطاعت ثابت کړ او لعین ابلیس چه ناری الاصل جنی ؤ مگر د ډیر عبادت او نورو لامله (له وجی) د ملائکو په ډله کښی شامل کری شوی ؤ، بالاخر د خپل اصل په لوری وگرځید، او د ده نظر د (آدم) له مادی جوړښت څخه د ﴿ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي ﴾ تر سر او راز پوری تجاوزونه کری شو، نو ځکه یی د حضرت الٰهی د صریح حکم په مقابل کښی د ﴿ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴾ دعوی وکره د دی په پای (اخر) کښی ئی اباء او استکبار او د صریح قاطع نص تردید یوازی پخپلی رأیی او هویٰ او هوس سره وکړ، او له الله تعالیٰ سره د بحث او مناظری د ارادی او تصمیم لامله (له وجی) د همیش لپاره د قربت له مرتبی څخنی ښکته ولوید او د الله جل جلاله له رحمته ډیر لری وغورځید، فی الحقیقت پر هغه شی چه شیطان ډیر فخر او ویاړ کاوه، هغه د ده خلقت من النار ؤ، او هم دغه خبره د ده د ابدی هلاکت سبب شوه.

د اور خاصه خفت، حدت، سرعت، طېش، علو او افساد دی، خلاف له خاوری چه په مزاج کښی یی استقلال، متانت، تواضع، حلم او ثبات شته، ابلیس چه ناری الاصل ؤ د سجدی د حکم له آوریدلو څخه د اور تکه سره لمبه شو، او په رأی قائمولو کښی ئی تلوار او جلتی وکره او په پای (اخر) کښی د سرعت، تکبر او تعالیٰ له لاری د رخی (کینی) او حسد په اور کښی ولوید چه د هغه له سببه د دوزخ په اور کښی هم نسکور شو، د ده په خلاف کله چه له آدم علیه السلام څخه غلطی صادره شوه، نو دغه خاورین عنصر ته الله تعالیٰ په خپل فضل او کرم سره د عاجزی، انکسار، انقیاد، استکانت او استغفار لار ښوونه وکره، لکه چه د ده استقامت او انابت د ﴿ ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ﴾ نتیجه پیدا کره، نو ځکه ویل کیږی چه لعین ابلیس د خپلی مادی او عنصر له لحاظه هم د خپل تفضیل او لویی په ادعا کښی وغولید، لکه چه «حافظ شمس الدین ابن القیم رحمة الله علیه په «بدائع الفوائد» کښی په (۱۵) وجوهو سره د خاورو افضلیت پر اور باندی ثابت کری دی ومن شاء فلیراجعه.

﴿ فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا ﴾ الآیة ـ نو نه دی لائق تاته ای ابلیسه! دا کار چه تکبر لوئی

نافرمانی وکړی په دی ځای کښی نو ووځه تری بیشکه چه ته ئی له ذلیلانو سپک شویو له جهته د کبر) یعنی په جنت یا پر آسمانونو باندی د الله تعالیٰ هغه مخلوق اوسیدلی شی، چه د ده پوره مطیع او فرمانبردار وی، د نافرمانانو او متکبرانو ځای هلته نشته او دوی هلته له سره نشی اوسیدلی. په هر حال لعین ابلیس له هغه مقامه چه د ډیر عبادت او نورو لامله (له وجی) تر اوسه پوری پکښی فائز ؤ، د خپل تکبر او لویی له سببه لاندی وغورځاوه شو.

تنبیه : د ابلیس تر یوی اوږدی مودی پوری د پرښتو په ډله کښی د شاملیدلو څخه دی خبری ته تنبیه ده چه الله تعالیٰ په مکلفینو کښی د هیڅا فطرت حتیٰ د شیطان هم داسی نه دی جوړ کړی چه هغه خامخا د بدی په لوری تللو ته مجبور او مضطر شی، بلکه خورا (ډیر) لوی خبیث موجود هم د خپل اصلی فطرت په اعتبار د دی صلاحیت لری چه پخپل کسب او اختیار سره په نیکی او پرهیزګاری کښی انتهائی ترقی وکړی تر دی چه د ملائکو په ډله کښی هم داخل شی.

قَالَ أَنظِرْنِيٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ ٱلْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾

وویل (ابلیس چه ای الله!) وګوره (مهلت راکړه) ماته (او مه می وژنه) تر هغی ورځی (قیامت) پوری چه مخلوق بیرته ژوندی کاوه شی (او له خپلو قبرونو پاڅاوه شی)!. وویل (الله) بیشکه ته له کتلو (مهلت ورکړو) شوو څخنی ئی (تر اولی نفخی پوری).

تفسیر : یعنی څرنګه چه تا داسی غوښتنه وکړه نو وپوهیږه چه دغه خبره لا له پخوا څخه په الٰهی علم کښی موجوده وه چه تاته به مهلت درکړی شی کله چه د الله تعالیٰ حکمت مقتضی شو چه خپل کمالی صفات او مالک الملکوتی (شهنشاهی) عظمت او جبروت ښکاره کړی نو دغه عالم ئی پیدا کړ، ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمَٰوَٰتٍ وَمِنَ ٱلْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ ٱلْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَىْءٍ عِلْمًۢا ﴾ ، (۲۸) جزء د الطلاق ۱۲ آیت ۲ رکوع) یعنی د ځمکی او آسمان تخلیق او د دغو ګردو (ټولو) له نظم او نسق څخه دغه مقصود دی چه د الله تعالیٰ کامل قدرت او د محیط علم او د نورو صفاتو معرفت خلقو ته حاصل شی هم دغه الٰهی معرفت دی چه ﴿ وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴾ له آیت څخه د ځینو اسلافو د تفسیر سره سم په عبادت تعبیر کړی شوی دی. او ښکاره ده چه د عالم د تخلیق دغه غرض هلته په ډیر کامله وجه سره پوره کیدی شی چه په عالم کښی مطیع او وفادار، باغی او مجرم هر قسم مخلوقات موجود وی او هم «اعداءالله» پوره زور او قدرت ولری، او د دوی د فطری اختیار او قوت د ګردو (ټولو) وسائلو په استعمال کښی تر آخره حده پوری خپلواک (خپل اختیار) وی او کافی مهلت او آزادی هم ولری او د کار په اختتام کښی د الله تعالیٰ لښکر غالب او بریالی (بامراده) شی او دښمن پخپلی سزا او هیداد ورسیږی او له امتحانه

وروسته آخرني بري او كاميابي د الله تعالىٰ د دوستانو په برخه شي، غير له دي نه د گردو (تولو) كمالي صفاتو د اظهار بل كوم صورت نشته، نو خير او شر او د خير او شر د منبع پيدا كول پر هم دغه حكمت بنا دي چه د عالم د تخليق غرض يعني د كمالي صفاتو اظهار دي او هغه بي له دغه له سره نشي پوره كيدى، د ﴿ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ ﴾ (١٢ جزء د هود ١١٨، ١١٩ آيت، ١٠ ركوع) نو ځكه ضروري شوه چه لوى دښمن لعين ابليس ته (چه د شرونو منبع دي) پوره مهلت وركړ شي، چه د قيامت تر ورځي پوري خپلي گردي (تولي) قواوي او وسيلي همغسي ئي چه زړه غواړي استعمال كړي، ليكن دا خبره ښكاره ده چه په سمه لاره او مستقيم دول (طريقه) د هغه قادر مطلق او محيط كل مقابله ممكنه نه وه، نو د دي لامله (له وجي) ضروري شوه چه د الله تعالىٰ له لوري د نيابت او خلافت په دول (طريقه) يو داسي مخلوق په مقابله كښي ودراوه شي چه له هغه سره لعين ابليس په آزادي سره جنگ وكړى شي، او د زور آزمايلو ښه موقع په لاس ورشي، ﴿ وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴾ (١٥ جزء د «بني اسرائيل» ٦٤ آيت ٧ ركوع) او تر هغه پوري چه دغه مخلوق د نيابت حق او د خلافت وظيفه ادا كوى د الله تعالىٰ خاص لښكر (ملائك) د هغوى مرستي (مدد) ته ورسيږى او هر كله چه انسانان له ضعف او قلت سره د پاک الله په فضل او كرم او رحمت د كار په انجام كښي د دښمنانو په مقابله كښي مظفر او منصور وگرځاوه شي، بيا نو ښه وپوهيږئ! چه دغه ځمكه د ابليس او د آدم عليه السلام د جنگ ميدان دي او څرنگه چه پوره او ښه مقابله هلته كيدى شي چه د دواړو حريفانو په لاسونو كښي پوره قوت وي او يو له بله ويره او انديښنه ولرى نو ځكه تكويناً داسي دوه صورتونه وړاندي شول چه له هغو څخني د هر يوه په زړه كښي د بل په نسبت دښمني پرته وي ابليس آدم عليه السلام ته د سجدي نه كولو لامله (له وجي) لاندي ولويد او آدم عليه السلام د ابليس د وسوسي آچولو له سببه له جنته ووت د داسي واقعاتو لامله (له وجي) د هر يوه په زړه كښي د بل د عداوت ريښي ځاى ونيو او د جنگ او جنجال دگر تود شو «والحرب سجال وانما العبرة للخواتيم.»

قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾

وويل (ابليس) نو قسم دي په گمراه كولو ستا ما لره (په سبب د آدم) چه خامخا به كينم زه هرومرو (خامخا) دوى ته (يعني انسانانو ته د ښويولو لامله (له وجي)) په لاره ستا كښي (اسلام) چه سمه صافه ده.

تفسير : يعني د غلو په شان به د دوى په ايمان باندي داړي غورځوم ځكه چه د دوى لامله (له

وجی) زه دغی بدی ورځی سره مخامخ شوی یم.

ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُم مِّن بَيۡنِ اَيۡدِيهِمۡ وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ وَعَنۡ اَيۡمَانِهِمۡ وَعَن شَمَآئِلِهِمۡ ۖ وَلَا تَجِدُ اَكۡثَرَهُمۡ شٰكِرِينَ ﴿۱۷﴾

بیا خامخا راځم زه هرومرو (خامخا) دوی ته (په هر وخت) له وړاندی د دوی او له وروسته د دوی او له ښیو (طرفو) د دوی او له کینو (طرفو) د دوی او نه به مومی ته اکثر د دوی شکر ایستونکی (مؤمنان).

تفسیر: یعنی له هر لوری به پر دوی باندی یرغلونه (حملی) کوم، د څلورو جهاتو ذکر د جهاتو د تعمیم په لوری اشاره ده،
﴿ وَلَا تَجِدُ اَكۡثَرَهُمۡ شٰكِرِينَ ﴾ او نه به مومی ته اکثر د دوی شکر ایستونکی مؤمنان دا د لعین ابلیس اتکل او تخمین ؤ چه سم وخوت، ﴿ وَلَقَدۡ صَدَّقَ عَلَيۡهِمۡ اِبۡلِيسُ ظَنَّهٗ فَاتَّبَعُوهُ اِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الۡمُؤۡمِنِينَ ﴾ (۲۲) جزء د «السبا» (۲۰) آیت (۲) رکوع).

قَالَ اخۡرُجۡ مِنۡهَا مَذۡءُومًا مَّدۡحُورًا ۖ لَّمَن تَبِعَكَ مِنۡهُمۡ لَاَمۡلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمۡ اَجۡمَعِينَ ﴿۱۸﴾

وویل (الله ای ابلیسه) ووځه له دی ځایه په دغسی حال کښی چه بدحال غمجن کړی شوی مردود رټلی شوی (لری کړی شوی ئی له رحمته). (قسم دی) خامخا هر څوک چه متابعت وکړی ستا له دغو (انسانانو) خامخا ډک به کړم هرومرو (خامخا) جهنم (دوزخ) له تاسی (له تابعانو ستا او له تا له) تولو.

تفسیر: یعنی زیاتره انسانان به ناشکره وی نو دوی به مونږ ته څه زیان ورسوی؟ په آخر کښی همغو لږو وفادارانو لره بری، فلاح او کامیابی ور په برخه کیږی او د ناشکرانو کثرت به د دوزخ په برخه کیږی. ګواکی په دی ډول (طریقه) سره واضح کاوه شی چه «جنود الشیطان» له دومره کثرت سره هم د «خلیفة الله» لږ لښکر نشی مغلوب او مقهورولی.

وَيٰٓاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا
هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۹﴾

او (وویل الله) ای آدمه اوسه ته او (اوسی دی) ښځه ستا «حوا» په جنت کښې نو خورئ تاسی دواړه له هر ځایه (او هر شی څنی) چه خوښه مو وشی او مه نژدی کیږئ تاسی دواړه دی ونی ته (په قصد د خوراک او که له دی جنسه وخورئ) نو شئ به تاسی دواړه له ظالمانو (په خپلو ځانونو).

تفسیر : یعنی آدم علیه السلام او حوا رضی الله تعالیٰ عنها ته اجازه وه چه بی له هیڅ ممانعته هر څه چه د دوی زړونه غواړی ودی خوری او او ودی چښی پرته (علاوه) له یوی معینی ونی څخه چه د هغی خواړه د جنتی ژوندون او استعداد سره مناسب نه وو نو ځکه ئی وویل چه هغی ته مه نژدی کیږئ! که نه نقصان به درورسیږی.
زما په فکر کښی دلته د ﴿فَتَكُوْنَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ﴾ ترجمه داسی وکړه شی دیر به ښه او موزونه وی: «بیا به شئ تاسی له زیان موندونکو څنی» ځکه چه «ظلم» د نقصان، زیان، کمی او لندون په معنی هم راځی، لکه چه ﴿وَلَمْ تَظْلِمْ مِّنْهُ شَيْئًا﴾ ۱۵ جزء د «الکهف» په (۳۳) آیت (۵) رکوع کښی په هم دی معنی راغلی دی.

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطٰنُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وٗرِيَ
عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰىكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ
اِلَّآ اَنْ تَكُوْنَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُوْنَا مِنَ الْخٰلِدِيْنَ ﴿۲۰﴾ وَقَاسَمَهُمَآ اِنِّيْ
لَكُمَا لَمِنَ النّٰصِحِيْنَ ﴿۲۱﴾ فَدَلّٰىهُمَا بِغُرُوْرٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا
سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفٰنِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَّرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادٰىهُمَا رَبُّهُمَآ اَلَمْ
اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ لَّكُمَآ اِنَّ الشَّيْطٰنَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۲۲﴾

نو وسوسه واچوله دوی دواړو ته شیطان دپاره د دی چه ښکاره کړی دوی دواړو ته هغه چه پټ کړی شوی دی له دی دواړو څنی له غلیظه ؤ عورتونو د

دوی او وویل (ابلیس دوی ته) نه یئ منع کړی تاسی رب ستاسی له (خوراک) د دی ونی ځنی مگر له دی جهته چه نه شئ تاسی دواړه پرښتی (په مرتبه یا په ښائست یا په بی پروائی له خوراکه) یا چه نشئ تاسی له تل پاتی کیدونکو (په جنت کښی). او سخت قسم یی وکړ دوی ته (په نامه د الله) چه بیشکه زه تاسی دواړو ته خامخا له «دوستانو» نصیحت کوونکو څخه یم پس راکوز کړل «ابلیس» دوی دواړه (له عالی مرتبی نه ښکته مرتبی ته او مائل ئی کړل خوارک ته له هغی ونی) په فریب (او په وسوسه په دی دروغ قسم سره) نو کله چه وڅکله دغو (دواړو میوه د دغی ممنوعی) ونی (نو) ښکاره شو دواړو ته غلیظه عورتونه د دوی او ولگیدل دواړه چه سره نښلولی دوی پر عورتونو خپلو باندی له پانو (د ونو) د جنت څخه (چه پټ کړی ځان خپل)، او نداء (غږ) وکړ دوی ته رب د دوی (داسی) چه آیا ما نه وئ منع کړی تاسی له «خوراکه د» دغی ونی څخه او (نه ؤ) ویلی ما تاسی ته «(چه پام وکړئ پوه شئ)» چه بیشکه شیطان تاسی دواړو ته دښمن دی ښکاره (بلکه منع کړی مو وئ او ویلی مو وو تاسی ته!)

تفسیر : یعنی آدم او حواء علیهما السلام د شیطان له قسمونو څخه متاثر شول او ویی ویل چه د پاک الله په نامه به ولی په دروغو جرئت وکړی شی؟ ښائی چه دوی به داسی گڼلی وی چه په رښتیا سره مونږ به د دی ونی په خوړلو ملائک گرځو یا به له سره نه فنا کیږو او د الله تعالیٰ د هغی نهی چه فرمایلی ئی وه تعلیل یا تاویل به یی کړی وی، لیکن غالباً د ﴿ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴾ او ﴿ إِنَّ هَٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَىٰ ﴾ او نور به تری هیر شوی وی او دا به ئی هم په خیال نه وی گرځیدلی کله چه دی د ملائکو مسجود گرځیدلی دی نو بیا پرښته کیدلو ته څه ضرورت پاتی کیږی ﴿ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴾ (۱٦) جزء د «طٰهٰ» د سورت (۱۱۵) آیت (٦) رکوع) ښکاره ده چه امر او نهی کله خو تشریعاً وی او کله شفقتاً او دا داسی مثال لری لکه چه د اور گادی سفر بی تکته ممنوع دی او دا قانونی حیثیت لری چه د اور گادی د شرکت په حقوقو تاثیر آچوی او د اور گادی په کوټو کښی داسی کتباً اعلان کیږی: (لاړی مه توکوئ چه ورڅخه مرض پیدا کیږی) څنگه چه د مریضی له تعلیل څخه څرگندیږی دغه منع د شفقت له مخی ده. هم داسی بلا شبه د الله تعالیٰ اوامر او نواهی هم ځینی تشریعی دی چه له هغو څخه مخالفت کوونکی قانوناً مجرم گڼلی کیږی، او ارتکاب یی له هغو حقوقو څخه منافی دی چه ساتنه یی د تشریع منشا ده. بل هغه اوامر او نواصی دی چی د هغوی منشا تشریع نه ده او یواځی شفقت او زړه سوی دی. لکه چه په نبوی طب او نورو کښی ډیرو احادیثو تصریح فرمایلی ده ښایی چه آدم علیه السلام هم د «اکل الشجره» ممانعت ، د شفقت نهی گڼلی وی، نو ځکه به یی د شیطان له وسوسی اچولو څخه

وروسته د هغې مخالفت دومره زيات شي نه وي ګڼلي خو څرنګه چه د انبياؤ عليهم السلام دير لوړ ښوييدل هم د دوى د تقرب الى الله له لحاظه عظيم او زيات شميرل کيږي، نو ځکه د خپلې غلطى د ظاهرى نقصان ګاللو (تيرولو) څخه برسيره تر يوى اوږدى مودى پورى په توبې او استغفار او په ژړا، واويلا کښې مشغول ؤ، بالاخره د هم دى انابت په سبب د ﴿ ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ﴾ نتيجى ته ورسيده.

(ؤ آدم د سترګو تور له انوارو د قديم
چه ويښته لوېږى په سترګو ښکارى غر غوندى عظيم)

﴿ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ ﴾ الآية - نو کله چه وڅکله دغو دواړو ميوه د دغې ممنوعى ونى نو ښکاره شول دواړو ته غليظه عورتونه د دوى.) يعنى د حکم له عدول څخه جنتى لباس له دوى څخه وويست شو، ځکه چه جنتى لباس په حقيقت کښې د ﴿ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ﴾ يو محسوس صورت ؤ نو د کوم ممنوع له ارتکابه په هره اندازه چه ﴿ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ﴾ څيرى شوى وى. په همغه اندازه به جنتى له لباسه بى برخى کيږى، الغرض شيطان کوښښ وکړ چه آدم عليه السلام نافرمانى ته واړوى او په عصيان کښې ئې اخته او مبتلا کړى چه د جنت فاخره خلعت د مجازاتو په طريقه ترى وايستل شى. دا زما خيال دى. ليکن شاه صاحب «نزع اللباس» د «اکل شجرة» د يوه طبيعى اثر په شان څرګند کړى او ليکلى ئې دى چه. «په جنت کښې د استنجاء او د شهوت حاجت نه ؤ، د دوى پر بدن هغه کالى (جامى) چه ؤ له سره نه بدليدل، ځکه چه د هغو د ايستلو لپاره هيڅ يو حاجت او ضرورت نه ؤ، آدم او حواء عليهما السلام له خپلو اعضاؤ څخه واقف نه وو. کله چه دغه ګناه له دوى څخنى څرګنده شوه نو بشرى لوازم دوى ته پيدا او له خپلو انسانى حوائجو څخه خبردار شول او خپل اعضاء ئې وليدل.» ګواکې د دى ونى له خوراکه هغه پرده چه د دوى پر انسانى کمزوريو لويدلى وه پورته شوه د﴿ سَوْءَةَ ﴾ په لغوى معنى ګانو کښې دير وسعت شته د قابيل او هابيل په قصه کښې ئې «سوأة اخيه» فرمايلى دى. په حديث کښې «احدى سوأتک يا مقداد!» راغلى دى. تر اوسه د آدم عليه السلام په نظر کښې يوازى د ده سادګى او معصوميت ؤ او د ابليس په نظر کښې يوازى د هغه خلقى کمزورى وه. ليکن د «**اکل الشجرة**» څخه وروسته آدم عليه السلام هغه خپله خلقى کمزورى په خپلو سترګو وليده نو کله چه پس له دى غلطى څخه دوى توبه او انابت غوره کړ نو لعين ابليس ته هم د دوى اعلىٰ کمال او انتهائى نجابت او شرافت ورښکاره شو. او ښه وپوهيد چه دغه مخلوق سره له ښوئيدلو هم زما په پنجو کښې نه لويږى ﴿ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ ﴾ ښائى په هم دى لحاظ په تورات کښې (د ابن قتيبه د معارف د کتاب خاوند له نقله سره سم) دغه ونه د «شجرة علم الخير والشر» په نامه سره موسومه کړى شوى وى. والله اعلم

﴿ وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ ﴾ او ولګيدل دغه دواړه چه سره نښلول ئې پر

غلیظو عورتونو خپلو باندی له پاڼو د ونو د جنت څخه چه پټ کړی ځان خپل) یعنی بربند شول او له ډیر شرم او حیا ئی په پاڼو سره خپل بدن پټاوه. له دی نه معلومیږی. اګر که انسان د پیدا کیدلو په وخت کښی لوڅ لغړ وی مګر فطری حیا د دی خبری مانع ده چه همغسی لوڅ پوڅ پاتی شی.

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾

نو وویل دواړو (یعنی) آدم او حواء) ای ربه زمونږ ظلم کړی دی مونږ پر نفسونو (ځانونو) خپلو او که مغفرت ونه کړی ته مونږ ته او رحمت (مهربانی) ونه کړی ته پر مونږ نو خامخا شو به مونږ هرومرو (خامخا) له زیانکارانو. وفرمایل «(الله)» چه کوز شئ «(له جنته)» حال دا چه ځینی ستاسی ځینو نورو ته به دښمن یئ. او (مقرر دی) تاسی ته په ځمکه کښی ځای د هستوګنی او (اسباب) د نفع آخیستلو تر وخته (د مرګ) پوری.

تفسیر : د مفسرینو په نزد دا خطاب آدم او حواء علیهما السلام او لعین ابلیس ګردو (تولو) ته دی، ځکه اصلی عداوت آدم او ابلیس سره لری او د دوی د عداوت د ګر زمونږ دغه ځمکه ګرځولی شوی ده چه خلافت ئی آدم علیه السلام ته سپارلی شوی ؤ.

قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾

وفرمایل (الله) چه په دی ځمکه کښی به ژوندون کوئ تاسی او په هم دغی ځمکه کښی به مرئ تاسی (او خښیږئ) او له هم دغی ځمکی څخه به راایستل کیږئ تاسی (په قیامت کښی جزا ته)

تفسیر : یعنی عموماً ستاسی اصلی او معتاد مسکن هم دغه ځمکه ده. که د خرق عادت په ډول (طریقه) کوم یو کله تر یوی معینی مودی له دی ځایه پورته کړی شی، لکه مسیح علیه السلام نو هغه له دغه آیت سره منافی نه دی. آیا کوم سړی د څو ورځو یا د څو ګړیو له مخی له ځمکی څخه جلا (جدا) او په کومه الوتکه کښی مسافرت وکړی یا هملته پکښی مړ شی نو آیا هغه به

د ﴿ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ ﴾ څخه مخالف وی؟ ځکه چه دی په دغه وخت کښی پر ځمکه نه دی. په بل ځای کښی داسی ارشاد دی چه ﴿ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ ﴾ نو هغه سړی چه په ځمکه کښی مړ او په ځمکی کښی خښ نشی هغوی به څرنګه په ﴿ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ ﴾ کښی داخل شی؟ معلومه شوه چه داسی قسم قضایا د کلیی په دول (طریقه) نه دی استعمال شوی.

يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ قَدۡ أَنزَلۡنَا عَلَيۡكُمۡ لِبَاسٗا يُوَٰرِي سَوۡءَٰتِكُمۡ وَرِيشٗاۖ وَلِبَاسُ ٱلتَّقۡوَىٰ ذَٰلِكَ خَيۡرٞۚ ذَٰلِكَ مِنۡ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ لَعَلَّهُمۡ يَذَّكَّرُونَ ٢٦

ای ځامنو د آدم! په تحقیق نازل کړی (لیږلی) دی مونږ پر تاسی لباس «کالی» چه پټوی عورتونه ستاسی او «درلیږلی مو دی لباس د ښایست او» د زینت کالی، او لباس (کالی) د تقویٰ (چه خلاصی پری راځی له عذابه) دغه «لباس د تقویٰ» خیر «بهتر ډیر غوره» دی (له نورو) دغه «رالیږل د پوښاک» له آیتونو (علامو د رحمت فضل قدرت) د الله دی لپاره د دی چه دوی پند واخلی (غور وکړی او قدر د دی نعمت وپیژنی)

تفسیر : له ﴿ أَنزَلۡنَا ﴾ ځنی مراد د مادی او نورو پیدا کیدل او د هغی د جوړولو د تدبیر ښوول دی اګر که د ﴿ أَنزَلۡنَا ﴾ لفظ ډیر ځلی په داسی ځایونو کښی ویل کیږی چه یو شی له پاسه ښکته خوا ته لیږل یا راوړل کیږی، مګر ډیر ځلی له هغه ځنی دغه مکانی فوق او تحت نه وی مراد بلکه هغه مرادیږی چه د مرتبی په اعتبار پورته وی. او په هغه شی چه د هغه له خوا ښکته کسانو ته ورکول کیږی د هم دغه لفظ اطلاق کاوه شی. لکه چه فرمایلی ئی دی ﴿ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلۡأَنۡعَٰمِ ثَمَٰنِيَةَ أَزۡوَٰجٖ ﴾ یا ﴿ وَأَنزَلۡنَا ٱلۡحَدِيدَ فِيهِ بَأۡسٞ شَدِيدٞ ﴾
﴿ وَلِبَاسُ ٱلتَّقۡوَىٰ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ ﴾ او کالی د تقویٰ چه دی دغه لباس التقویٰ ډیر غوره دی له نورو) یعنی برسیره په دی ظاهری لباس چه په هغه سره د بدن ستر او زینت حاصلیږی او ځان پری پټیږی او دول (طریقه) او سینګار پری کیږی یو معنوی لباس هم شته، چه عظیم الشان قرآن ئی ﴿ وَلِبَاسُ ٱلتَّقۡوَىٰ ﴾ بولی او د باطنی زینت او ښایست وسیله ګرځی او په هغه سره د انسان هغه باطنی کمزوری د ظهور او فعلیت درجه نه مومی چه په ده کښی ئی استعداد شته او د خفاء په پرده کښی دی. او د ظهور او فعلیت په ډګر کښی نشی راتلی او هم دغه معنوی لباس دی چه قرآن کریم په ﴿ وَلِبَاسُ ٱلتَّقۡوَىٰ ﴾ سره یاد کړی دی او د باطنی زینت، ښائست او سینګار ذریعه ګرځی بلکه که غور وکړی شی نو ظاهری بدنی لباس هم د هم دی باطنی لباس د تامین، تطهیر او تنظیف لپاره شرعاً مطلوب دی. حضرت شاه صاحب لیکی چه: دښمن له تاسی ځنی د جنت

لباس وويست، بيا مونږ تاسي ته په دنيا کښي د لباس تدبير دروښود، اوس همغه لباس واغوندئ! چه پکښي تقوىٰ او پرهيز ګاري وي. يعني نارينه دي وريښمين لباس نه آغوندي! او اوږده لمن دي نه لري! او هغه شيان چه ممنوع شوي دي هغه دي نه کوي او ښځه دي داسي ډير نري لباس وانه غوندي چه بدن ئي ترې ښکاره شي، او نه دي خپل ډول سينګار نورو ته ښکاروي.

﴿ ذٰلِكَ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ﴾ دغه رالېږل د پوښاک له آيتونو علامو د فضل رحمت قدرت د الله دي لپاره د دي چه دوي پند واخلي غور وکري او قدر د دي نعمت وپيژني او پرهيز وکړي له صوري او معنوي بربند والي څخه) يعني پر دغو دلائلو غور وکړئ! او د الله تعالىٰ د قوت او قدرت په انعام او اکرام باندي معترف او شکر ګذار اوسئ.

يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطٰنُ كَمَآ اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَا ۭ اِنَّهٗ يَرٰىكُمْ هُوَ وَقَبِيْلُهٗ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ۭ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيٰطِيْنَ اَوْلِيَاۗءَ لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٢٧﴾

اى ځامنو د آدم فريب دي در نه کړي تاسي ته شيطان لکه چه ايستلي يې دي مور او پلار ستاسي له جنته (په فريب سره) په دي حال چه ايسته ئي له دي دواړو لباس د دوي لپاره د دي چه وښيي دوي ته غليظه عورتونه د دوي بيشکه دغه «شيطان» ويني تاسي (هم په خپله) دي او (هم قوم) لښکر د ده له هغي خوا چه نه ئي وينئ تاسي بيشکه مونږ ګرځولي مو دي شيطانان دوستان لپاره د هغو کسانو چه ايمان نه راوړي دوي.

تفسير : د اخراج او نزع اضافت د سبب په لوري کړي شوي دي، يعني له جنت څخني د آدم او حواء عليهما السلام د بيليدلو او د دوي نه د لباس ايستلو سبب هم دا شيطان شو، نو هوښيار اوسئ چه اوس تاسي تير نه باسي! او د ده له مکرونو څخه تل خبردار اوسئ!.

﴿ لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَا اِنَّهٗ يَرٰىكُمْ ﴾ الآية - لپاره د دي چه وښيي دواړو ته غليظه عورتونه د دوي، بيشکه ويني دغه شيطان تاسي هم پخپله دي او هم قوم لښکر د ده له هغي خوا چه نه ئي وينئ تاسئ،) يعني هغه دښمن چه مونږ ته له داسي پټوني څخه ګوري، چه مونږ ئي له سره نه وينو نو د هغه حمله سخته خطرناکه او مدافعه ئي ډيره ګرانه ده. نو ځکه تاسي ته ښائي چه تل مستعد او بيدار اوسئ! د داسي دښمن علاج دا دي چه مونږ د داسي يوه ذات په پناه کښي ځاى ونيسو چه دى هغه ويني او هغه دي نشي ليدى ﴿ لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ ۡ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ ۚ وَهُوَ اللَّطِيْفُ الْخَبِيْرُ ﴾

تنبیه : د ﴿ إِنَّهُۥ يَرَىٰكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُۥ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ﴾ قضیه مطلقه ده دائمه نه ده، یعنی دیر ځلی داسی وی چه مونږ دوی نشو لیدلی، او دوی مونږ ته ګوری له دی وینا ځنی دا خبره نه لازمیږی چه په هیڅ یو وخت کښی به هیڅوک او په هیڅ صورت سره دوی نشی لیدلی، نو په دغه آیت سره د جن له رؤیته په کلی نفی باندی استدلال کول، قصور او لند لیدل دی.

﴿ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ ﴾ الآیة - بیشکه مونږ ګرځولی مو دی شیطانان دوستان لپاره د هغو کسانو چه ایمان نه راوړی،) یعنی کله چه دوی له خپلی بی ایمانی د شیطانانو رفاقت خپلو ځانونو ته غوره کړ، لکه چه وروسته له دی په (۸٦۱) مخ کښی راځی ﴿ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴾ نو مونږ هم په دغه انتخاب کښی هیڅ مزاحمت ونه کړ، او هر چا چه دوی د خپل ځان ملګری ګرځولی وو همغه ور ملګری کړل شول.

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ۗ قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ ۖ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

او کله چه وکړی دوی کوم فاحشه (ناکاره کار لکه شرک) نو وائی دوی موندلی دی مونږ پر دغه (ناکاره کار) پلرونه خپل او الله هم امر «حکم» کړی دی مونږ ته په (کولو د) دی سره، ووایه (ای محمده! دوی ته) چه بیشکه الله نه کوی امر (حکم) په فحشاء «ناکاره کارونو»، آیا وایئ «دروغ تړئ» تاسی پر الله باندی هغه شی چه نه پوهیږئ (پری) تاسی.

تفسیر : یعنی خراب او د بیحیایی کار، لکه د نارینه او ښځی بربند طواف کول چه د دی آیتونو شان نزول دی، او له هغه شخه سلیم عقل او صحیحه فطرت نفرت کوی (د الله قدوس) له شانه دا تصور ډیر لری دی، چه د داسی شیانو تعلیم ورکړی د ده پاک ذات د پاکی او حیا منبع او سرچینه ده، دی به د ګندګی، چتلی او بیحیایی د کارونو حکم څرنګه ورکوی؟ اصلاً د بی حیایی او بد کاری معلمان هغه شیطانان دی، چه دوی د خپلو ځانونو رفیقان ګرځولی دی، وګورئ له ګردو (تولو) څخه پخوا ستاسی مور او پلار د هم دغه شیطان له لوری تیروتل، او لوڅ لغړ وګرځیدل، مګر هغوی د شرم او حیاء لامله (له وجی) د ونو پانی پر خپلو ځانونو باندی تپلی نو څرګنده شوه چه بربندتیا د شیطان له خوا، او د تستر (د ځان پټولو) کوښښ ستاسی د پلار له خوا شوی دی. بیا په بربند طواف کولو کښی د خپلو پلرونو سند وړاندی کول څرنګه صحیح کیدی شی، او هم د حضرت شاه صاحب قول «تاسی واورید چه ستاسی لوی پلار د شیطان په چل او فریب تیروت نو بیا تاسی د خپلو پلرونو سندونه ولی وړاندی کوئ؟ دا

ځومره د بیحیایي خبره ده؟ هغه کار چه د شیطان په حکم سره کیږي، د هغه په نسبت وویل شي چه دغه حکم مونږ ته پاک الله راکړی دی، العیاذ بالله!»

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) امر (حکم) کړی دی رب زما په قسط «عدل انصاف» سره «چه توحید او ښه کارونه دی. نه په افراط نه په تفریط» او (بل الله حکم کړی دی) چه سم واړوئ «برابر کړئ» تاسی مخونه خپل «عبادت د الله ته» په نزد «د وخت» د هر لمانځه او بولئ (عبادت کوئ) تاسی د ده حال دا چه مطیع خالص کوونکي اوسئ ده ته دین «خپل له عجب او ریا او هر نقصان څخه» لکه چه اول ځلی یې پیدا کړی یئ تاسی (له نشت نه) بیا به هم داسی پیدا شئ تاسی «پس له مرګه».

تفسیر : په «روح المعاني» کښې دی «القسط علیٰ ما قال غیر واحد ـ العدل، و هو الوسط من کل شئ ـ المتجافي عن طرفي الافراط والتفریط» د آیت حاصل داسی شو چه: الله تعالیٰ په هر کار کښې پر توسط او اعتدال د پاتي کیدلو، او له افراط او تفریط څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) هدایت کوی، نو بیا به په څه شان سره د فواحشو او رذائلو حکم ورکوی؟.»

غالباً محقق شیخ الهند رحمة الله علیه «مسجد» میمي مصدر ګڼلی او د (سجود) معنی ئې تری اخیستی ده تجوزاً ئې په لمانځه سره ترجمه کړی دی، او «وجوه» ئې په خپلی ظاهری معنی پریښې دی، یعنی د لمانځه د اداء کولو په وخت کښې خپل مخونه سم د کعبې شریفې په لوری وګرځوئ. مګر ځینې نور مفسرین له ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ﴾ څخه داسی مطلب آخلی چه د الله تعالیٰ د عبادت په لوری تل په استقامت او له زړه متوجه اوسئ. د ابن کثیر رحمة الله علیه په نزد د دی مطلب دا دی چه: پخپلو عبادتونو سم او مستقیم اوسئ! او له هغی سمی لاری ځنی چه د حضرت محمد علیه الصلوة والسلام ده مه کږیږئ! د عبادت مقبولیت پر دوه شیانو موقوف دی: (۱) چه خالص د الله تعالیٰ لپاره وی، چه وروسته ئې په ﴿وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ سره یادونه کوی. (۲) چه له هغی مشروعی طریقی سره موافقه وی چه انبیاء او مرسلینو علیهم الصلوة السلام تجویز کړی ده او دلته هغه په ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ﴾ سره ادا کړی شوی ده. په هر حال په دغه آیت کښې د شرعي احکامو د ګردو (ټولو) هغو انواعو په لوری اشاره کړی شوی ده چه د بندګانو له معاملاتو سره متعلق دی او هغه ټول تر «قسط» لاندی راغلل او هغه شیان چه په الله تعالیٰ پوری تعلق لری که «بدني» وی نو په ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ﴾ کښې که «قلبي» وی نو په ﴿وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ

﴿الَّذِينَ﴾ کښې مندرج دي.

﴿كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ﴾ لکه چه اول ځلي ئې پيدا کړی يئ تاسې له نشت نه بيا به هم داسې پيدا شئ تاسې وروسته له مرګه) يعني لکه چه په اول کښې الله جل جلاله ستاسې له پيدا کولو څخه عاجز نه ؤ هم داسې ستاسې له اعادې او بيا ژوندي کولو څخه هم عاجز نه دی او انسان د استقامت او اخلاص او اعتدال پر لارې تللو ته د دې لامله (له وجې) اړتيا (احتياج) او ضرورت لرې چه وروسته له مرګه بل ژوندون راتلونکی دی چه په هغه کښې د دې موجوده حيات نتائج ور وراندې کېږي نو ښائي د هغه «بعث بعد الموت» فکر لا له اوسه وکړی شي! ﴿وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ﴾

فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ۗ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾

يوې ډلې ته هدايت وکړ (الله په توفيق د ايمان سره او) هدايت ئې نه دی کړی بلې ډلې ته چه مقرره شوې ده پر دوی ګمراهي، بيشکه چه دوی نيولي دي شيطانان دوستان (خپل معبودان) بې له الله څخني او ګمان کوي دوی چه بيشکه هم دوی هدايت موندونکي دي (سمې صافې لارې ته او واقع کښې داسې نه ده.)

تفسير : يعني پر هغو باندې چه ګمراهي مقرره شوې ده هغوی هغه خلق دي چه پاک الله ئې پرې ايښې او شيطان ئې خپل دوست او رفيق ګرځولي دي چه د ده په خوله کوي او خبرو ته ئې غوږ ږدي او د تعجب ځای دا دی چه سره د دې صريحې ګمراهي دوی داسې ګومان کوي چه مونږ پر سمې صافې لارې باندې روان يو او له مذهبي حيثيته کومه د عمل رويه چه مونږ اختيار کړې ده هغه ډيره مناسبه او درسته ده لکه چه په بل ځای کښې يې فرمايلي دي ﴿الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا﴾ (١٦ جز د الكهف ١٠٤ آيت ١٢ رکوع).

تنبيه : د دې آيت له عمومه ظاهره شوه چه د «معاند کافر» په شان «مخطي کافر» هم چه د خپلې واقعي غلطي لامله (له وجې) باطل حق ګڼي په ﴿وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ﴾ کښې داخل دی، که دغه غلط فهمي د پوره فکر او غور نه کولو له وجې وي يا له دې سببه وي، چه اګر که ده په ښکاره ډول (طريقه) سره خپل پوره قوت، غور او فکر چلولی دی خو په مقصد نه دی رسيدلی ځکه چه پر داسې صريحو حقائقو او واضحو دلائلو د فکر د نه رسيدلو څخني دغه خبره څرګنده ده چه ده في الحقيقت په استدلال او د خپل فکر په کار آچولو او استعمال کښې

تقصير کړی دی، ګواکی هغه شیان چه پری ایمان راوړل د نجات مدار دی دومره روښانه او واضحه دی چه له هغو څخه انکار غیر له عناده او د فکر او تامل له قصوره بل هیڅ شی نه دی. په هر حال شرعی کفر داسی زهر دی چه که په قصد یا په سهوه په هر دول (طریقه) سره چه وخوړل شی د انسان د وژلو لپاره کافی دی زمونږ د «اهل السنة والجماعة» مذهب هم دا دی او په «روح المعانی» کښی چه د ځینو د څه اختلافاتو نقل پر دغی مسئلی باندی کړی شوی دی له هغو څخنی مراد «جاحظ» او «عنبری» دی، چه په «اهل السنة والجماعة» کښی نه دی داخل بلکه سره له دی چه معتزله ګڼل کیږی، په خپله معتزله هم د دوی په اسلام کښی خبری کوی نو ځکه د «روح المعانی» خاوند د دوی مذهب د نقلولو څخه وروسته داسی لیکلی دی: «ولله تعالیٰ الحجة البالغة والتزام ان کل کافر معاند بعد البعثة و ظهور امر الحق کنار علیٰ علم».

يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٖ وَكُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ وَلَا تُسۡرِفُوٓاْۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴿٣١﴾

ای ځامنو د آدمه! واخلئ تاسی زینت (ښائست) خپل په نزد (د وخت) د هر لمانځه (په آغوستلو د پاکو کالیو (جامو) د عورت ستر) او خورئ او څښئ او اسراف «بی ځایه خرڅ» مه کوئ تاسی، بیشکه چه الله نه خوښوی مسرفان (بی ځایه خرڅ کوونکی)

تفسیر : دغه آیتونه د هغو کسانو په تردید کښی نازل شوی دی چه د کعبة الله طواف به ئی په بربنده کاوه او هغه ئی لوی قربت، ثواب او پرهیزګاری ګانه او د اهل جاهلیت ځینو کسانو د حج په ورځو کښی د سد رمق څخنی زیات شی نه خوړ او د غوړیو او نورو دسوماتو استعمال به ئی پریښوده، ځینو به د وزی د غوښی او شودو له استعماله ځان ساته نو دغه ګرد (تول) شیان ئی راوښوده چه دا شیان له سره د نیکی او تقویٰ خبری نه دی. د الله جل جلاله ورکړی شوی لباس (چه په هغه سره ستاسی د بدن تستر (پټول) او تزین (ښائست په عمل راځی) د عبادت په وخت کښی د نورو وختونو په نسبت لا زیات قابل الاستعمال دی، تر څو بنده د خپل الله جل جلاله په دربار کښی د ده د ګردو (تولو) نعمتونو له اثر او نښو سره حاضر شی او هر هغه شیان چه الله تعالیٰ د خوراک او پوښاک لپاره درکړی دی له هغو څخنی متمتع شئ! په دی شرط سره چه اسراف پکښی ونه کړئ! د اسراف معنی له حده تجاوز، او له میچه تیریدل دی. او هغه څو دوله دی: لکه چه حلال حرام وګڼی یا له حلالو تیر له حرامو هم متمتع شی، یا په خوړلو او څښلو کښی له حرص او بی تمیزی څخه کار واخلی، او له اندازی ئی زیات وخوری، یا ئی بی له اشتهاء وخوری، یا ئی ناوخته وخوری یا دومره لږ وخوری چه د جسمانی صحت او قوت

عمل لپاره کافي نه وي، یا د صحت مضر شیان استعمال کړي او غیر ذلک. د اسراف لفظ دغو ګردو (ټولو) امورو لره شاملیدی شي، بیځایه خرڅونه هم په اسراف کښې شامل دي. د هم دې تعمیم په لحاظ ځینو اسلافو فرمایلي دي (جمع الله الطب کله فی نصف آیة) الله تعالیٰ ګرد (ټول) طب په نیم آیت کښې سره ټول کړی دی.)

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ ۚ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) چه چا حرام کړې دي زینت د الله هغه چه ایستلې ئې دي دپاره د بندګانو خپلو؟ او (چا حرام کړي دي) پاک لذیذ شیان له رزقه ځنې (چه د خوړلو او څښلو دي؟ یعني دا یو هم نه دي حرام)، ووایه (ای محمده! دوی ته) چه دغه (زینت او طیبات او نور نعمتونه اصلاً) لپاره د هغو کسانو دي چه ایمان یې راوړی دی (او تبعاً دي کفارو ته) په دې ژوندون لږ خسیس کښې حال دا چه خاص (مؤمنانو لره) دي په ورځ د قیامت کښې هم دا رنګه (لکه دا پاس تفصیل) په تفصیل بیانوو مونږ آیتونه له پاره د (هغه) قوم چه پوهیږي «پرې».

تفسیر : یعني ای محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم! ته دوی ته ووایه چه چا حرام کړې دي هغه زینت د الله جل جلاله چه له جامو وي که له نورو وي چه ایستلې دي الله تعالیٰ دپاره د بندګانو خپلو له نباتاتو لکه پنبه او کتان، او له حیواناتو لکه وریښم یا وړئ او له کانونو لکه ګڅره. او بل پاکیزه شیان له اقسامو د روزۍ که د خوراک وي لکه غوښې، وازدې، غلې دانې یا د څښلو (څکلو) وي لکه اوبه، شوده، یعني دا یو هم نه دي حرام، ووایه ای ځما رسوله! دغو ته چه دغه زینت او طیبات او نور نعمتونه خاص دپاره د مؤمنانو دي، یعني هم دوی ته پیدا شوي دي اما په دنیا کښې کفار هم تبعاً ورسره شریک دي ولې دائمي او ابدي نعمتونه خاص مؤمنانو ته دي بې شریکه په عقبا کښې هم داسې چه مونږ دغه مفصل حکم بیان کړ مفصل بیانوو باقي ټول احکام د دین بالخاصه د حلال او حرام احکام دپاره د هغه قوم چه پوهیږي او فهمولی شي. د دنیا ګرد (ټول) شیان ځکه پیدا شوي دي چه انسانان له هغو ځخه په شرعي او په مناسبه طریقه ګټه (فائده) واخلي او د خالق تعالیٰ جل و علا شانه په عبادت او وفاداري او شکر ګذاري کښې مشغول اوسي، په دغه اعتبار د دنیا ټول نعمتونه اصلاً د مؤمنانو او مطیعانو د استفادې لپاره

پیدا شوی دی هو! کافران هم د دغو شیانو له استعمال څخه نه دی ممنوع شوی، دوی هم د خپلو دنیوی اعمالو او تدابیرو په اثر له هغو څخه مفاد حاصلولی شی. بلکه څه وخت چه د ایمان خاوندان په ایمانی قوت او تقوی کښی کمزوری شی، نو دغه غاصبان په خپلو عملی هلو ځلو کښی ظاهراً ډیر بریالی او کامیاب په نظر راځی چه ځینی له هغو څخه دی د کفارو د فانی اعمالو ثمره وګڼله شی او څه نور دی یی د مؤمنانو په حق کښی تنبیه او توبیخ.

﴿ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَوٰةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ
أُولَٰٓئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَٰطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

(١٢ جزء د هود ١٥ او ١٦ آیت ٢ رکوع). پاتی شول د آخرت نعمتونه هغه خالص د اهل الایمان په برخه دی. ځینی عالمان د ﴿ خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ ﴾ معنی داسی کوی چه «دنیوی نعمتونه خالص نه دی، ځکه چه له هغو سره ډیر غم او فکر او تکالیف مومی، او د آخرت نعمتونه به له هر راز (قسم) کدورتونو څخه پاک وی او له ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه څخه په «در منثور.» کښی د دی آیت داسی معنی نقل شوی ده چه دنیوی نعمتونه په داسی شان سره چه د آخرت وبال وګرځی یواځی د مؤمنانو لپاره دی، او د کفارو په حق کښی د دی جهان عیش او عشرت او تنعم د کفر او حق نه پیژندلو له وجی عذاب او وبال ګرځی.

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ
تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَٰنًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) بیشکه هم دا خبره ده چه حرام کړی دی رب زما فواحش (کبیره ګناهونه چه موجب د لوی عذاب دی) هغه چه ظاهر وی له هغو څخه او هغه چه باطن وی او (حرام کړی ئی دی) ګناه «صغیره چه حد نه لری» او (حرام کړی ئی دی) ظلم په ناحقه سره (بل دا چه) شریک ونیسئ تاسی په الله پوری، هغه شی چه نه دی نازل کړی (الیږلی الله) په (شریکولو د) هغه باندی هیڅ برهان (علمی سند) او (بل دا ئی حرام کړی دی چه) ووایی تاسی پر الله هغه خبری چه تاسی نه پوهیږی «پری»

تفسیر : له «اثم» څخه عامه ګناه مراده ده. او ځینی مخصوصی ګناوی د دی مقام په مناسبت یا د اهمیت له سببه بیان فرمایلی شوی دی. او د ځینو په نزد (اثم) هغه ګناه ده چه د هغی تعلق د ګناه کوونکو څخه ماسواء نورو سره نه وی، والله اعلم. دروغ تړل په الله جل جلاله دا دی

چه په تحلیل او تحریم او په الحاد د صفات الله او نورو کښې داسي خبرې له خپله ځانه جوړې کړې چه بيخي شرعي اساس ونه لرى او بيا د هغو نسبت الله تعالىٰ ته وكړى لكه چه د فحشاؤ په متعلق به كفارو وويل «والله امرنا بها»

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿۳۴﴾

او هر يوه امت ته يو اجل (نيته) شته (د مرګ يا د عذاب كه ايمان رانه وړى) نو كله چه راشي اجل (نيته) د دوى نه به وروستي كيږى دوى (ترى) يو ساعت او نه ړومبي كيږى دوى (ترى).

تفسير : په ظاهره سره دا شبهه كيږى. كله چه د وعدې وخت ورسيږى نو تأخير يي عقلاً ممكن ؤ نو ځكه د هغه نفي ضروري شوه مگر تقديم ئې خو عقلاً هم ممكن نه دى نو د هغه له نفي نه څخه څه فائده ده؟ د دى شبهې له سببه مفسرينو د ﴿ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴾ عطف په ﴿ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ ﴾ منلى دى. او ځينى د ﴿ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ ﴾ څخه (قرب) او نژديوالى) مرادوى. زما په نزد دغو تكلفاتو ته هيڅ حاجت نشته، په عمومي محاوراتو كښې د يوه شي د تاكيد ثبوت او قوت لپاره چه په مقابل كښې ئې دوه خواوى وى ډير ځله د هغې خوا نفي خو مقصوداً كيږى چه محتمل الثبوت وى، او د بلې خوا نفي چه لا له پخوا غير محتمل وى يواځې د مبالغې، تاكيد او تحسين الكلام په ډول (طريقه) استطراداً ذكر كيږى. لكه چه يو خريدار له دكاندار ځنى د يوه شي د قيمت د معلومولو لپاره پخپلو خبرو كښې وائى چه د هغه شي په قيمت كښې هيڅ زيادت او كمى او لاندى او باندى نشته؟ او هم دغه ئې قيمت دى! دكاندار ورته وائى هو! خانه! په دغه ويلى شوى قيمت كښې هيڅ زيادت او كمى او لاندى او باندى نشته! او هم دغه قيمت ئې واجبى او تاكلى (مقرر) شوى دى په دغو دواړو محاورو كښې مقصود بالذات (كمى) دى، مگر د (زيادت) لفظ يواځې د قيمت د تعيين او تاكيد او مبالغې لپاره استطراداً ذكر كړى شوى دى. دلته هم د دى كلام څخه اصلي غرض هم دا دى چه د الله تعالىٰ وعده هر كله چه ورسيږى بيا تأخير پكښې نشته، او له سره وروسته كيدونكى نه ده او يوه شيبه هم په هغه كښې د تقديم او تأخير امكان واقع كيدونكى نه دى دلته د «تأخير» نفي مقصود ده ، ځكه چه (تقديم) لا له پخوا څخه ظاهراً لانتفاء ؤ د هغه انتفاء يواځې د وعدې په ټينګوالى د زور آچولو يو اسلوب دى يعني پر الله تعالىٰ دروغ تړونكى او د هغه د لورى د حرامو حلال كوونكى او نور متمردين دې د الله تعالىٰ پر دغه تأخير، مهلت او حلم نه مغروريږى. او نه دى بې فكره اوسى، ځكه چه د هر امت او د هر فرد لپاره د الله تعالىٰ له جانبه يوه تاكلى (مقرره) موده مقرره شوى ده. هر كله چه د دوى د سزا نيته او وعده ورسيږى نو بيا هغه خامخا اجرا كيدونكى ده او له سره وړاندى وروسته كيدونكى نه ده.

يٰبَنِيٓ اٰدَمَ اِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّوْنَ عَلَيْكُمْ اٰيٰتِيْ فَمَنِ اتَّقٰى وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۳۵﴾ وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَاسْتَكْبَرُوْا عَنْهَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۳۶﴾

ای ځامنو (اولاده) د آدم! که راشي تاسي ته رسولان له تاسي ځني چه لولي دوی پر تاسي باندی آیتونه «د کتاب» زما «یعني شرعي احکام» نو هر څوک چه ځان وساتی (له تکذیب څخه) او اصلاح «نیک» کړی (عمل خپل) نو نه به وی هیڅ قسم ویره پر دوی باندی او نه به دوی غمجن کیږی «په نقصان د جزا سره». او هغه کسان چه نسبت ئی د دروغو کړی آیتونو زمونږ ته او کبر «سرکشي کوی» له «قبلولو د» هغي آیتونو هم دغه کسان صاحبان «ملګری» د اور «د دوزخ» دی هم دوی به په دغه اور کښي تل وی.

تفسیر : ابن جریر د ابو یسار سلمي رحمة الله علیه ځني نقل کړی دی چه دغه خطاب د ﴿ يٰبَنِيٓ اٰدَمَ اِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ ﴾ الآیة ـ ګردو (ټولو) بني آدمانو ته په عالم ارواح کښي شوی دی. لکه چه د اول جزء د البقرة ۳۸ آیت ٤ رکوع له سیاق څخه معلومیږی ﴿ قُلْنَا اهْبِطُوْا مِنْهَا جَمِيْعًا فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِّنِّيْ هُدًى ﴾ الآیة ـ او د ځینو محققینو په نزد هر کله هر خطاب چه په هره زمانه کښي هر قوم ته شوی دی دا د هغو څخه حکایت دی. زما په نزد هغه مضمون چه له دوه رکوع ګانو څخه پخوا جریان لری د هغه د ترتیب او تنسیق څخه دغه خبره پخپله ظاهریږی کله چه آدم او حواء علیهما السلام له خپل اصلي مسکن (جنت) څخه چه هلته دوی ته، آزادی، هوسائی (ارام) او فراخي ور په برخه وه او بی له کوم مزاحمت او ممانعت څخه د ژوندانه د وخت د تیرولو حکم ورکړی شوی ؤ په عارضي دول (طریقه) سره محروم کړی شو. بیا د دوی د مخلصانه توبی او انابت په نسبت دا مناسبه ولیدله شوه چه د دوی د هغه حرمان د تلافي او د آدم علیه السلام تمامي اولادی ته د پلرني میراث د اعادی په نسبت څه هدایتونه ورکړل شي لکه چه د آدم علیه السلام د هبوط د قصی د ختمولو سره سم یی د ﴿ يٰبَنِيٓ اٰدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا ﴾ الآیة ـ خطاب ور شروع کړ، تر دری څلورو رکوع ګانو پوری د همغو هدایاتو سلسله جاری وه. په دغو آیتونو کښي د آدم علیه السلام ټولي اولادی ته چه ګواکي په یوه وخت کښي ګرد (ټول) سره موجود ګڼل شوی دی عام خطاب شوی دی چه د جنت له وتلو څخه وروسته مونږ تاسي ته د جنتي لباس او طعام په ځای د ځمکی د لباس او طعام تدبیر فرمایلی دی. اګر که د جنت خوشالي او اطمینان دلته در میسر نه دی بیا مونږ د

هر راز (قسم) راحت او هوسائی (ارام) له سامانونو څخنی د منتفع کیدلو موقع تاسی ته درکړی ده، چه تاسی دلته په اطمینان سره د خپل هغه اصلی مسکن او آبائی میراث د اعادی او بیرته لاس ته راوستلو تدبیر وکړی شئ. ښائی چه د لعین شیطان له مکر فریب څخنی هوښیار اوسئ! چه تاسی د تل لپاره د هغه له میراث څخه بی برخی نه کړی! او ځانونه مو له بی حیائی «اثم» ، «عدوان» او نورو گناهونو څخنی وژغورئ (وساتئ) او د اخلاص او د عبودیت لاره اختیار کړئ! او د الله تعالیٰ له درکړو نعمتونو څخه متمتع او منتفع کیږئ! مگر له هغو حدودو او قیودو څخنی (چه د حقیقی مالک له جانبه معین او تاکلی (مقرره) شوی دی) تیری او تجاوز مه کوئ! بیا وگورئ چه هر قوم خپله، خپله موعوده وعده پوره کوی، او په څه څه ډول (طریقه) خپلو ځایونو ته خپل ځان رسوی، په دی ضمن کښی که الله تعالیٰ په کوم وخت کښی له هم دغه ستاسی څخنی کوم رسول مبعوث وفرمائی چه د الله تعالیٰ آیتونه تاسی ته آوروی او په هغو سره تاسی ته ستاسی د پلار اصلی میراث (جنت) د حاصلولو ترغیب او تذکیر درکوی او د حقیقی مالک د خوشالی لاری پکښی در ښکاره شوی دی نو د هغه مرسته (مدد) او پیروی وکړئ! او له الله تعالیٰ څخنی وویریږئ! او ناکاره کارونه پریږدئ! او تری بیزاره شئ! او صالحه اعمال اختیار کړئ! نو بیا ستاسی مستقبل بیخی بیخوفه او بی خطره کیږی! او تاسی به داسی یوه مقام ته ورسیږئ چه هلته به د عیش او عشرت، امن، سکون او اطمینان څخه ماسواء بل هیڅ شی نه وی، هو! که زمونږ آیتونو ته تاسی د دروغو نسبت وکړ، او د تکبر او لوینی له مخو تاسی پری عمل ونه کړ او له هدایته گوښی (بیل) پاتی شوئ نو له اصلی مسکن او آبائی میراث څخه به بی برخی کیږئ! او د دائمی محرومی او ابدی عذاب او هلاکت څخنی به ما سواء بل هیڅ شی ستاسی نه په برخه کیږی په هر حال هغه کسان چه له دی آیت څخنی د ختم النبوت د قطعی نصوصو په خلاف تر قیامته پوری د انبیاؤ او رسولانو د راتگ ورونه خلاصول غواړی، د هغو لپاره په دغه ځای کښی د خپل مطلب حاصلولو دپاره هیڅ یوه موقع پاتی نه ده.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

نو څوک دی ډیر ظالم له هغه چا چه له ځانه تړی پر الله باندی دروغ (چه ښځه، ځوی، لور او شریک لری) یا نسبت د دروغو کوی آیتونه د دغه (الله)

ته (بلکه نشته بل ظالم)، دغه «مکذبان مفتریان پر الله» وبه رسیږی دوی ته برخه د دوی له هغه لیکل شوی «عمر، رزق، اجل او نورو» تر هغه پوری کله چه راشی دوی ته رسولان زمونږ (ملک الموت او اعوان ئی) حال دا چه قبضوی دوی «ارواح د» هغوی وائی (دا ملائک دی کفارو ته د ملامتی په توګه (طریقه))، چیرته دی هغه «معبودان» چه وئ تاسی چه بلل به مو «عبادت به مو کاوه د هغوی» غیر له الله «چه اوس دفع کړی عذاب له تاسی»؟، نو وبه وائی دغه «کافران» ورک شول له مونږ «او هیڅ نفعه مو تری ونه مونده» او شاهدی به ورکړی دوی پر نفسونو «ځانونو» خپلو باندی چه بیشکه دوی وو کافران «په دنیا کښی».

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ د صادقو او رښتینو رسولانو تصدیق کول ضروری دی چه د الله تعالیٰ واقعی معجزی درښیی او دلائل یی در آوروی، باقی که څوک د رسالت دعوی په دروغو وکړی او په دروغو آیتونه له خپله ځانه جوړوی او پر الله تعالیٰ دروغ تړی یا کوم رښتین رسول یا د هغه راوړی آیتونه او کتاب ته د دروغو نسبت کوی. نو د دی دواړو څخه بل هیڅوک ظالم نه دی.

﴿ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ ﴾ الآیة - دغه مکذبان او مفتریان پر الله وبه رسیږی دوی ته برخه د دوی) یعنی په دنیا کښی عمر او رزق او نور هر څومره چه مقرر او مقدر دی، یا د دی ځای ذلت او رسوائی چه د دوی دپاره لیکلی شوی ده، هغه ګرد (تول) دوی ته رسیدونکی دی، بیا وروسته له مرګه هغه معامله چه له دوی سره کیدونکی ده، د هغی ذکر وروسته له دی نه راځی که د ﴿ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ ﴾ څخه دنیوی عذاب نه، بلکه اخروی مراد واخستل شی، نو د «حتیٰ اذا جاءتهم - الایة» څخه پر دی تنبیه کیږی چه د هغه عذاب د مبادیو سلسله د دغه دنیوی ژوندانه په آخری شیبو کښی شروع کیږی.

﴿ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ ﴾ الآیة - تر هغه پوری کله چه راشی دوی ته رسولان زمونږ چه قبضوی ارواح د دوی) یعنی کله چه پرښتی په ډیره سختی د دوی روح قبضوی او په بد صورت ئی بیائی نو دوی ته ویلی کیږی چه پرته (علاوه) له الله تعالیٰ څخه هغه شیان چه تاسی بلل هغوی چیری دی؟ چه اوس ستاسی په داد او فریاد نه درسیږی؟ او ستاسی خبر نه آخلی؟ هغوی در وبولئ! چه تاسی له دی مصیبت څخه وژغوری (وساتی)،! په دی وخت کښی به کفار اقرار کوی او په دغه اقرار کولو به اړ (محتاج) کیږی چه مونږ ډیره سخته غلطی کړی وه چه مونږ داسی شیان خپل معبودان او مستعان تاکلی (مقرر کړی) وو چه هغوی د دی کار وړ (لایق) او مستحق نه وو، او نن زمونږ په دغه مصیبت کښی د هغوی هیڅ سراغ او پته نشته. خو دغه بی وخته اقرار او ندامت دوی ته هیڅ ګټه (فائده) او نفع نه رسوی، او پر دوی داسی حکم صادریږی ﴿ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ ﴾ الآیة - باقی هغه چه په نورو مواضعو کښی راغلی دی چه دوی به د خپل کفر او شرک څخه انکار کوی د دی آیت سره منافی نه ده ځکه چه د قیامت مواقف او

احوال به سره بیل بیل او جلا جلا (جدا جدا) وی او جماعتونه به هم بیشماره ولاړ وی په یوه ځای کښې د یوه موقف او جماعت بیان راځی او په بل ځای کښې د بل جماعت او موقف ذکر کیږی.

قَالَ ادْخُلُوْا فِیْٓ اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِی النَّارِ ؕ

وبه فرمائی (الله یا پرښته په قیامت کښې دوی ته) چه ننوځئ په هغو امتونو (د کفارو) کښې چه په تحقیق تیر شوی دی پخوا له تاسی له (کفارو د جن) پیریانو او له (کفارو د) انسانانو په اور «د دوزخ» کښې،

تفسیر : (مطلب ئی دا دی چه تاسی هم د پخوانیو کفارو په ملګرتیا د دوزخ اور ته ننوځئ)! یعنی هغه وړاندی او وروسته ګرد (تول) کفار به په هم دغه دوزخ کښې داخلیږی.

كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ لَّعَنَتْ اُخْتَهَا ؕ

هر کله چه ننوځی (د دوزخ اور ته) یو امت نو لعنت به وائی دغه امت پر هغه بل وړاندی امت چه په مثل د ده ؤ (د کفر په خاص مشرب کښې)،

تفسیر : یعنی په دی مصیبت کښې یو له بله سره همدردی به چیری وی بلکه دوزخیان یو پر بل باندی لعن او طعن وائی او مسخری کوی او ملندی سره وهی، ښائی چه تابعان به خپلو سردارانو ته وائی چه د الله لعنت دی پر تاسی وی چه تاسی مونږ هم د خپلو ځانونو سره په عذابونو او ربړونو (تکلیفونو) کښې ډوب کړو! سرداران به خپلو اتباعو ته وائی ای ملعونانو! که مونږ په کنده کښې ولویدو. ستاسی خو سترګی وی، نو تاسی ولی د ړندو په شان مونږ پسی راولویدئ! وغیر ذلک.

حَتّٰٓی اِذَا ادَّارَكُوْا فِیْهَا جَمِیْعًا ۙ قَالَتْ اُخْرٰىهُمْ لِاُوْلٰىهُمْ رَبَّنَا هٰٓؤُلَآءِ اَضَلُّوْنَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ ۬ؕ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَّلٰكِنْ لَّا تَعْلَمُوْنَ ﴿۳۸﴾

تر هغه پوری کله چه یو ځای شی دوی په دی «اور» کښې تول نو وبه وائی وروستنی د دوی (یعنی تابعان) په (باب د هغو) ړومبنیو (متبوعانو) خپلو

کښې (الله ته چه) ای ربه زمونږ دغو (مشرانو متبوعانو) ګمراه کړی وو مونږه نو ورکړه دوی ته عذاب دوچند (زمونږ) له اوره (د دوزخ) وبه فرمایی الله چه دی لپاره د هر یوه دوچند لیکن نه پوهیږئ تاسی (پرې او نه خبرېږئ د یو بل له عذاب نه)

تفسیر : یعنی په یوه حساب د پخوانیو د ګناهونو عذاب دوچند شو چه هم پخپله دوی ګمراهان شوی وو، او هم ئې راتلونکو لره لاری جوړی کړی، او په بل صورت د ورستنیو ګناه دوه چنده شوه چه دوی په دغسی حال کښې ګمراهان شول چه د پخوانیو امتونو احوال د دوی په مخ کښې ښکاره پراته وو، او دوی تری هیڅ پند او عبرت نه اخیست. یا څرنګه چه د هر دوزخی احوال له خپلو درجو سره سم وخت په وخت زیاتیږی، نو ځکه ئې وفرمایل چه د هر یوه عذاب به پرله پسی برابر دوچند کیږی او لا به پسی زیاتیږی، اوس د تعذیب په ابتداء کښې تاسی د تعذیب له انتهاء څخه بی خبره یئ یعنی د پخوانیو د عذاب د دوچند کیدلو څخه به وروستنیو ته څه راحت، هوسائی (ارام) او شفاء نه په برخه کیږی، دا تقریر به په هغه صورت کښې موافق راځی چه د ﴿ لِكُلٍّ ضِعْفٌ ﴾ څخه دواړه فرقی مرادی شی، خو د «ابن کثیر رحمة الله علیه» په نزد په دی آیت کښې وروستنیو ته اطلاع ورکړی شوی ده چه بیشکه مونږ له پخوانیو څخه هر یوه ته سم د هغه له درجی سره دوه چنده عذاب مقرر کړی دی، لکه چه په بل ځای کښې ئې خبر ورکړی دی ﴿ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴾ (١٤ جزء د النحل ٨٨ آیة ١٢ رکوع) ﴿ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾ (٢٠ جزء د عنکبوت (١٣) آیة (١) رکوع) ﴿ لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴾ (١٤ جزء د النحل (٢٥) آیة (٣) رکوع).

وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾

او وبه وائی هغه ړومبنی «متبوعان» د دوی په حق د وروستنیو (تابعانو) د دوی کښې چه پس نه ؤ تاسو ته پر مونږ باندی هیڅ فضل (بهتری په تخفیف د عذاب او مونږ او تاسی برابر یو په کفر کښې) نو وڅکئ تاسی عذاب په سبب د هغو کارونو چه وئ تاسی چه کول به مو (په دنیا کښې له شرک او کفر څخه)

تفسیر : یعنی زموږ د سزا د زیاتونی د خواهش څخه تاسی ته څه په لاس درغله؟ آیا ستاسی په عذاب کښی څه تخفیف راغی؟ نه، تاسی هم د خپلو چارو نتیجی وګالئ (برداشت کړئ) او خوند ئی وڅکئ!.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿۴۰﴾

بیشکه هغه کسان چه نسبت د دروغو کوی آیتونو زموږ ته او تکبر کوی (له قبول) د هغو وبه نه پرانیستلی شی دوی ته ورونه د آسمان «چه پورته یوړی شی نیک عملونه او ارواح د دوی» او نه به داخل شی دوی جنت ته تر هغه پوری چه ننوځی اوښ په سوری د ستنی کښی، او هم داسی «لکه جزا د متکبرانو» جزا ورکوو موږ مجرمانو «کافرانو» ته.

تفسیر : یعنی نه په ژوند کښی د دوی اعمالو ته آسمانی قبول او رفعت حاصل دی او نه وروسته له مرګه د دوی ارواحو ته اجازه شته چه د آسمان په لوری وخیژی په حدیث کښی راغلی دی چه «له وروسته د کافرانو اعمال او ارواح د آسمان له جانبه د «سجین» په لوری شړل کیږی چه تر ځمکی لاندی دی، او د مومنانو اعمال او ارواح تر اومه آسمانه «علیین» پوری خیژی، مفصل احوال دی د احادیثو په کتابونو کښی ولوستل شی.!

﴿حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ﴾ تر هغه پوری چه ننوځی اوښ په سوری د ستنی کښی)
دا ئی «د تعلیق بالمحال» په دول (طریقه) وفرمایل. د هری ژبی په محاورو کښی داسی امثال شته، چه په کښی د یوه شی محال توب په بل محال شی باندی معلق وی او دا تری ظاهریږی. همغسی چه هغه شی لا ممکن دی، دغه شی هم ناممکن دی یعنی لکه چه دغه خبره د کیدلو نه ده چه اوښ سره له خپل لوی جسامت د ستنی په سوم کښی سره د هغه د وړوکوالی او صغارت ننوځی، هم داسی د دغو مکذبینو او متکبرینو په جنت کښی داخلیدل محال دی. ځکه چه حق تعالیٰ په جهنم کښی د دوی د «خلود» خبر راکړی دی او په علم الله کښی هم دا سزا دوی ته ټاکلی (مقرر) شوی ده نو بیا د الله تعالیٰ د علم او اخبار څخه مخالف کار څرنګه واقع کیدی شی.؟

لَهُم مِّن جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِن فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿۴۱﴾

مقرر دی دوی ته له دوزخ ځني فرش او وی به د پاسه د دوی آغوستنی «پردی د اور»، او هم داسی (لکه جزا د دی خلقو) جزا ورکوو مونږ ظالمانو ته.

تفسیر : یعنی له هری خوا به تری اور چاپیر وی او له هیڅ لوری او په یوه دده به هم دوی ته راحت او هوسائی (آرام) نه ور رسیږی.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾

او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه «عملونه» تکلیف نه فرمایو (بار نه آچوو) په هیڅ نفس مگر په قدر د طاقت د ده دغه «مؤمنان» صاحبان «ملگری» د جنت دی هم دوی به په هغه «جنت» کښی تل وی.

تفسیر : ﴿ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ جمله معترضه ده چه په دی سره ئی په منځ کښی تنبیه وفرمایله چه ایمان او صالح عمل چه پری دومره عظیم الشان صله مرحمت کیږی داسی کوم مشکل شی نه دی چه د انسان له طاقته وتلی وی یا یی دا مطلب چه له هر انسان ځنی دومره صالح عمل مطلوب دی چه د هغه طاقت او قدرت وی، له هغه څخه زیاته مطالبه نه کیږی.

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ

او وبه باسو مونږ هغه چه په سینو د دغو «جنتیانو» کښی دی له کینو څخه.

تفسیر : ﴿ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ ﴾ څخه یا خو داسی مراد دی چه د جنتیانو په منځ کښی به په جنتی نعمتونو کښی یو له بله سره هیڅ قسم شک، شبهه، حسد، رخه (کینه) نه وی. او هر یو به خپل ځان او نور جنتیان داسی گوری لکه چه یو ورور، خپل بل خوږ ورور گوری او په لیدلو به ئی خوشالیږی، په خلاف د دوزخیانو چه دوی به د هغه مصیبت په وخت کښی یو بل ته پیغور ورکوی، او لعنتونه او کنځلی به کوی، لکه چه پخوا ولیکل شو یا به مراد داسی وی چه د داسی صالحانو په منځ کښی په دنیوی ژوندون کښی که پر کومه خبره کوم خپگان او اندیښنه

پیښه شوی وی او یو د بل په نسبت څه انقباض او تاثر لری، هغه ګرد (تول) به د جنت له ننوتلو څخه پخوا د دوی له زړونو څخنی ایستل کیږی. هلته به ګرد (تول) یو د بل په نسبت سلیم الصدر او خوښ وی حضرت علی کرم الله وجهه فرمایلی دی «زه امید کوم چه زه او عثمان، طلحه، او زبیر رضی الله تعالیٰ عنهم به له هم دغو خلقو څخنی اوسو» محقق شیخ الهند محمود الحسن رحمة الله علیه د هم دغی وروستنی معنی په اعتبار د «غل» ترجمه په خپګان سره فرمایلی ده.

تَجْرِىْ مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهٰرُ ۚ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِىْ هَدٰىنَا لِهٰذَا ۗ وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِىَ لَوْلَآ اَنْ هَدٰىنَا اللّٰهُ ۚ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۗ

بهیږی به له لاندی د (مانیو او ونو د) دوی ویالی، او وائی به دغه «جنتیان» ګردی (تولی) ثناوی او احسانات خاص الله لره دی هغه (الله) چه برابر ئی کړو مونږ دی (مقام) ته او نه وو مونږ پخپله چه موندلی مو وی دا لاره که نه ؤ هدایت کړی (لار ښوولی) مونږ ته الله په تحقیق راغلی ؤ رسولان د رب زمونږ په حقه سره،

تفسیر : یعنی د الله تعالیٰ په مهربانی او توفیق او د رسولانو په سمه لارښوونه او لاس نیونه مونږ دغه اعلیٰ مقام ته رسیدلی یو، او دغه مرتبه مو په برخه شوی ده که نه مونږ چیری او دغه لوړی مرتبی چیری؟

دالله په توفیقاتو شی موندلی سمه لار چه جزا ئی ده جنت ښائسته ګلزار

خورا (دیر) ښه پکښی انعام کری نعمتونه په دا ګردو (تولو) به وی زیات د رب دیدار

وَنُوْدُوْٓا اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُوْرِثْتُمُوْهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۴۳﴾

او آواز به وکړ شی دغو (جنتیانو) ته داسی چه دغه جنت په میراث «ویریا» درکړی شوی دی تاسی ته هغه په سبب د هغه چه وئ تاسی چه کول به مو «له حسناتو په دنیا کښی».

تفسیر : دغه غږ کوونکی به د پاک الله له لوری کومه پرښته وی، یعنی نن د ګرد (تول) عملی جد او جهد نتیجه در څرګندیږی او تاسی د خپلو کوښښونو او زیارونو (محنتونو) په سبب او د الله تعالیٰ په فضل او کرم له خپلی تمنا سره خپل پلرنی میراث مو د تل دپاره حاصل او خپل

کړ. په حدیث کښې راغلي دي چه «هیڅوا لره خپل عمل په جنت کښې نه داخلوي» د دې مطلب داسې دی چه د جنت د داخلیدلو حقیقي سبب عمل نه دی او فقط ظاهري سبب ئې ګڼه شي، ځکه چه د جنت د دخول حقیقي سبب د الله تعالیٰ کامل رحمت دی، لکه چه په هم دغه حدیث کښې راغلي دي او د «الا ان یتغمدنی الله برحمته» له الفاظو ځنې ظاهریږي. هو! پر بنده د الله تعالیٰ د رحمت نزول هغومره کیږي چه د عمل روح پکښې موجود وي. شیخ الهند رحمة الله علیه به تل فرمایل «دغه ګادی د الله تعالیٰ په قدرت سره درومي او عمل د هغو علائمو او اشاراتو په شان دی چه په هغو سره دغه ګادی حرکت کوي او دریږي ځینې مفسرین د دې آیت ترجمه داسې هم کوي » او غږ به وکړ شي جنتیانو ته چه دا جنت درکړې شوی دی تاسې ته ویریا لکه میراث چه ویریا وي، یا د کافرانو برخه جنت هم تاسې ته میراث پاتې شو. لکه چه ستاسې برخه دوزخ هم دوی ته پاتې شو په سبب د هغو اعمالو چه وئ تاسې چه کول به تاسې په دنیا کښې چه هغه استقامت او مواظبت ؤ په اوامرو او اجتناب ؤ له نواهیو ځخه.

وَنَادٰۤى اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ اَصْحٰبَ النَّارِ اَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُّمْ مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ۗ قَالُوْا نَعَمْ ۚ فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌۢ بَيْنَهُمْ اَنْ لَّعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِيْنَ ﴿٤٤﴾ الَّذِيْنَ يَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ۚ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كٰفِرُوْنَ ﴿٤٥﴾

او غږ به وکړي صاحبان د جنت (د خپه کولو له پاره) صاحبانو د اور ته داسې چه په تحقیق موندلې کړ مونږ هغه (ثواب) چه وعده کړې وه رب له مونږ سره زمونږ په حقه (رښتیا) سره نو آیا موندل تاسې (هم) هغه «عذاب» چه وعده کړې وه رب ستاسې په حقه (رښتیا) سره، «نو» وبه وائي دوزخیان چه هو! (هغه مو همغسې بیا موندلې!) نو غږ به وکړي یو غږ کوونکی (اسرافیل) په منځ د دغو (جنتیانو او دوزخیانو) کښې. داسې چه وي دې لعنت د الله په ظالمانو «کافرانو» باندې هغه ظالمان چه آړوي دوی (خلق) له لارې د الله او لټوي دوی په دغې «لارې» کښې کوږوالی «عیب» او هم دوی په (راتلو د) آخرت (قیامت) باندې کافران «منکران» و.

تفسیر : په دغو آیتونو کښې د هغو مکالماتو او مخاطباتو ذکر دی چه د جنتیانو او دوزخیانو یا د دوی دواړو او اصحاب الاعراف په منځ کښې سره کیږي، د ړومبنیو او وروستنیو

خبرو او اترو څخه چه د «اصحاب الجنة» او د «اصحاب النار» په منځ کښې د دې لورې يا د هغې لورې کېږي له ورا څرګنديږي چه دغه مخاطبات د جنت يا د دوزخ له ننوتلو څخنې وروسته کېږي. نو ځکه د کلام نظم داسې اقتضاء لرې چه د «اصحاب الاعراف» ضمنې او منځنې خبرې او اترې هم وروسته له هغه ومنلې شي. په هر حال جنتيان د جنت له رسيدلو وروسته پر خپل حال د خوشحالې اظهار کوی، او د دوزخيانو د تقريع او ترتلو او نکايت او شرمولو دپاره به وائې «هغه څه وعدی چه الله تعالیٰ د خپلو رسولانو په ژبو له مونږ سره فرمايلې وې چه ايمان راوړونکو ته دايمې نعيم ورسيږي نو مونږ هغه په رښتيا او ښې سمې وموندلې ای اهل الجهنم تاسې ووايئ چه ستاسې پر کفر او عصيان کومې ويرې او تهديدونه چه درکاوه کيدل. آيا تاسې هم هغه رښتيا او صحيح وموندل؟ ظاهر دی چه کفار به ځواب کښې پرته (علاوه) له «هو!» څخه بل هيڅ شی نشې ويلې. په دغه وخت کښې به د الله تعالیٰ له لورې يو «منادی» ودريږي. او داسې غږ به کوی «اګر که ګنهګاران دير دی» مګر د الله تعالیٰ لوی لعنت او ډيره ترټنه پر هغو ظالمانو ده، چه دوی پخپله هم ګمراهان او د آخرت له انجامه بيخې بې فکره وو او هم نور به ئې د حق له لارې څخه بې لارې کول او پخپلو کږو بحثونو سره به شپه ورځ په هم دغه فکر کښې وو چه سمه او صافه لاره هرومرو (خامخا) کږه او خرابه معرفی او ثابته کړی.

وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾

او په منځ کښې د دغو دواړو (جنت او دوزخ يو ديوال) پرده ده، او پر اعراف باندې به سړی وی چه پيژنې دوی هر يو (جنتی او دوزخی) په علامو د دوی سره او غږ به وکړی دغه «اعرافيان» صاحبان د جنت ته داسې چه سلام دی وی پر تاسې باندې، حال دا چه داخل شوی به نه وی دغه (اعرافيان) جنت ته او دوی به طمع (اميد د جنت) لرې.

تفسير : د «حجاب» معنې پرده او پناهې ده. او دلته له پردې څخنې ديوال مراد دی چه د حديد په سورت کښې په دې تصريح شوې ده «فضرب بينهم بسورله باب» دغه ديوال به داسې يو مانع او حاجز وی چه د جنت له خوندونو او لذتونو څخنې دوزخيان بې برخې کوی او د دوزخ له عذابونو، ربړونو (تکليفونو) او کلفتونو څخنې جنتيان بې خبره کوی چه د هغه تفصيلې علم مونږ نه لرو.

﴿وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ﴾ الاية - ای علی اعراف ذالک الحجاب رجال يعنی دا الف لام عوضی دی. «اعراف» جمع د «عرف» ده چه د هر شی سر ته وائې. معنې ئې

دا چه وی به په کنگرو د دی قلعی باندی سری چه دوی به هم جنتیان وینی او هم دوزخیان او پیژنی به جنتی په تک سپین نورانی مخ د ده سره او دوزخی په تک تور ظلمانی مخ د هغه سره گواکی) د دغه منځنی دیوال د لوړی ځوکی نوم «اعراف» دی. د «اعراف اصحاب» څوک دی؟ «قرطبی رحمة الله علیه» پر دغه موضوع دولس اقواله نقل کړی دی زمونږ په نزد راجح قول همغه دی چه له حضرت حذیفه، ابن عباس، ابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین غوندی جلیل القدرو اصحابو او نورو اکثرو اسلافو او اخلافو ځنی منقول دی. یعنی د اعمالو له وزن کیدلو څخه وروسته جنتی هغه دی چه د ده «حسنات» ډیر وخیژی او دوزخی هغه دی چه «سیئات» ئی زیات شی. او هغه کسان چه حسنات او سیئات ئی مساوی او یو برابر څرگند شی هغوی به د «اعراف» اصحاب کیږی. له روایاتو ځنی معلومیږی چه بالاخره «اصحاب الاعراف» هم جنت ته ځی. او برسیره په هغه دا خبره له دغی مسئلی څخه هم فهمیږی کله چه هغه گنهگاران مؤمنان چه د دوی سیئات پر حسناتو غالب او د هغه په اثر په دوزخ کښی غورځول کیږی، او دوی وروسته د خپلو سزاؤ د گاللو (تیرولو) څخه بیرته جنت ته بیول کیږی نو «اصحاب الاعراف» چه د دوی حسنات او سیئات سره برابر دی ښائی له دوی ځنی ړومبی جنت ته لاړ شی، گواکی «اصحاب الاعراف» د «اصحاب الیمین» یو کمزوری قسم وگڼل شی، همغسی چه (سابقین المقربین) فی الحقیقت د «اصحاب الیمینو» داسی یو قسم دی چه د خپلو اولوالعزمیو په سبب له نورو (اصحاب الیمین) څخه وراندی تللی دی، د دوی په مقابل کښی «اصحاب الاعراف» یو بیرته پاتی شوی قسم دی، چه د خپلو اعمالو د کثافت له امله (وجی) له نورو «اصحاب الیمین» څخه وروسته پاتی دی نو دغه کسان څرنگه چه د (اهل جهنم) او «اهل جنت» په منځ کښی اوسیږی نو دوی د هغو دواړو طبقو خلق د هغوی په مخصوصو علامو سره پیژنی یعنی جنتیان د دوی له تکو سپینو نورانیو ښکلو څیرو او دوزخیان د دوی د تکو تورو ظلمانیو ناولیو څیرو پیژنی چه له ورا معلومیږی. په هر حال کله چه د دوی سترگی پر جنتیانو ولگیږی سلامونه به وراچوی چه له تبریک ورکولو سره به مرادف وی. او څرنگه چه دوی پخپله لا په جنت کښی نه دی داخل شوی. نو د هغه طمع او آرزو کوی چه د دوی دغه هیلی، (امیدونه) اسری، او تمنا بالاخره پوره کیږی.

وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

او کله چه وگرځولی شی سترگی د دغو «اعرافیانو او وگوری» په لوری د صاحبانو «ملگرو» د اور نو وبه وائی دغه «اعرافیان له ډیره هیبته» ای ربه زمونږ مه گرځوه (مه.یو ځای کوه) مونږ سره له قومه ظالمانو (کافرانو).

تفسیر : څرنګه چه اعرافیان د جنت او دوزخ په منځ کښی اوسیږی نو د دوی احوال د خوف او رجاء په منځ کښی وی. کله چه جنتیانو ته ګوری نو خوشالیږی او هیله او امید ئی پیدا کیږی او کله چه پر دوزخیانو د دوی سترګی ناڅاپه ولګیږی نو له الله تعالیٰ څخه ویریږی، او تری پناه غواړی څو دوی د دوزخیانو په ډله کښی ونه غورځولی شی (په ﴿ صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ ﴾ کښی اشاره ده دی ته چه اعرافیان عمداً دوزخیانو ته نه ګوری، بلکه بی اختیاره به ئی پری نظر واقع کیږی).

وَنَادَىٰٓ أَصْحَٰبُ ٱلْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُم بِسِيمَٰهُمْ قَالُوا۟ مَآ أَغْنَىٰ عَنكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾

او غږ به وکړی صاحبان د اعراف هغو سړیو ته «له دوزخیانو» چه پیژنی به دا (اعرافیان) هغوی په علامو د «ظلماني مخونو د» هغو سره وبه وائی دا (اعرافیان دوزخیانو ته) هیڅ دفع ونه کړه له تاسی دیر والی «د مال یا د رجالو» ستاسی او نه هغه چه وئ تاسی لوئی به مو کوله «له حقه»

تفسیر : یعنی برسیره په دی چه په دوزخ کښی معذب کیږی، د دوی په څیرو کښی به د دوزخیتوب علامی هم ښکاری. یا ئی دا مطلب دی چه دوی به داسی خلق وی چه د «اصحاب الاعراف» سره پیژندګلوی لری او په دنیا ئی لیدلی وی، نو څکه کله ئی چه په هغه ځای کښیووینی نو په څیره ئی پیژنی «او داسی به وائی دوی ته چه هیڅ دفع ونه کړه له تاسی څخه دیر والی د مال یا د رجالو ستاسی او نه هغه چه وئ تاسی چه کبر، لوئی به کوله تاسی له حقه) یعنی د دی مصیبت په وخت کښی ستاسی هغه ملاتړی جماعتونه او ډلی چیری لاړی؟، او په دنیا کښی هغه ځان منی او لوئی چه تاسی کوله هغه اوس څه شوه؟

أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ ٱللَّهُ بِرَحْمَةٍ ۚ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَآ أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾

(وبه وائی اعرافیان چه) آیا دغه «په جنت کښی» هغه «ضعیفان مسلمانان» دی چه قسمونه به خوړل تاسی (په دنیا کښی) چه وبه نه رسوی دوی ته الله

رحمت خپل (او اوس په جنت او رحمت کښې دی، او الله هغو ته فرمايلی دی چه) ننوځئ جنت ته چه نه به وی هيڅ ويره پر تاسی باندی او نه به تاسی غمجن کيږئ.

تفسير : په دغه سره د «اهل الجنت» په لوری اشاره کوی او دوزخيانو ته به ويلی کيږی چه هغه ګود مات او له کاره وتلی مساکين او ضعيف الحال کسان چه تاسی هغوی حقير او خوار او اکرب ګڼل او داسی به مو ويل چه آيا د پاک الله مهربانی به ګرد (تول) عالم کښې فقط په هم دغسی کسانو کيږی! ﴿ اَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيۡهِمۡ مِّنۡۢ بَيۡنِنَا ﴾ نن هغو ته وګورئ چه د ﴿ اُدۡخُلُوا الۡجَنَّةَ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمۡ ﴾ الآية - مصداق ګرځيدلی دی. يعنی ننوځئ په جنت کښې بی له خوف او ويری، حال دا چه تاسی په دغه عذاب کښې اخته او مبتلا يئ ځينی مفسرين ﴿ اُدۡخُلُوا الۡجَنَّةَ ﴾ د اعرافيانو مقوله بولی. او ځينی ئی د الله تعالیٰ مقوله ګڼی چه الله تعالیٰ به اعرافيانو ته فرمائی چه ننوځئ ای اعرافيانو جنت ته الخ

وَنَادٰٓى اَصۡحٰبُ النَّارِ اَصۡحٰبَ الۡجَنَّةِ اَنۡ اَفِيۡضُوۡا عَلَيۡنَا مِنَ الۡمَآءِ اَوۡ مِمَّا
رَزَقَكُمُ اللّٰهُ ؕ قَالُوۡۤا اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الۡكٰفِرِيۡنَ ۙ﴿۵۰﴾ الَّذِيۡنَ
اتَّخَذُوۡا دِيۡنَهُمۡ لَهۡوًا وَّلَعِبًا وَّغَرَّتۡهُمُ الۡحَيٰوةُ الدُّنۡيَا ۚ فَالۡيَوۡمَ
نَنۡسٰٮهُمۡ كَمَا نَسُوۡا لِقَآءَ يَوۡمِهِمۡ هٰذَا ۙ وَمَا كَانُوۡا بِاٰيٰتِنَا يَجۡحَدُوۡنَ ﴿۵۱﴾

او غږ به وکړی صاحبان د اور صاحبانو د جنت ته داسی چه راتوی کړئ تاسی پر مونږ باندی. له اوبو نه يا (راواچوئ) له هغو شيونو چه روزی کړی دی تاسی ته الله، وبه وايی جنتيان «د دوزخيانو په ځواب کښې» چه بيشکه الله حرام کړی دی دا دواړه «اکل او شرب» پر کافرانو هغه کافران چه نيولی دی دوی دين خپل تماشا او لوبی او غولولی وو دوی ژوندانه لږ خسيس، نو نن ورځ به هيروو (پرېږدو) مونږ دوی لکه چه هير کړی وو دوی ملاقات د ورځی خپلی چه دغه ده او (لکه چه) وو دوی چه په آيتونو زمونږ به ئی انکار کاوه (چه الله نه دی راليږلی).

تفسير : دوزخيان د ډير اضطراب او بد حواسی له امله (وجی) د جنتيانو په لوری د سوال لاس غځوی چه مونږ سوځو، لږ څه اوبه پر مونږ راتوئی کړئ يا له هغو نعمتونو ځنی چه الله تعالیٰ

تاسي ته درکړی دی، مونږ ته هم لږ څه راکړئ چه تری ګټه (فائده) واخلو نو ځواب مومی چه په کافرانو باندی دغه ګرد (ټول) شیان بند دی، دغه کافران هغه کسان دی چه له دین څخه ئی تماشی او لوبی جوړی کړی وی او په دنیوی عیش او تنعم کښی ډوب او وریاندی پړسیدلی وو چه دوی هلته په دنیوی خوندونو او عیشونو کښی اخته وو او له سره د آخرت خیال ئی نه درلود، (لرلو) نن مونږ هم له سره د دی خیال او پروا نه کوو، او همغسی چه دوی زمونږ له آیتونو څخه منکران شوی وو، نن مونږ هم د دوی د غوښتنو له منلو څخه انکار کوو.

وَلَقَدْ جِئْنٰهُمْ بِكِتٰبٍ فَصَّلْنٰهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٥٢﴾

او خامخا په تحقیق راوړی دی مونږ دغو «کفارو» ته کتاب چه واضح بیان کړی دی مونږ «معانی د» ده حال دا چه عالمان وو مونږ «په معانی د ده» حال دا چه دغه کتاب هدایت او رحمت دی له پاره د «هغه» قوم چه ایمان (پری) لری.

تفسیر : د قرآن کریم په شان د یوه مقدس کتاب په موجودیت چه په کښی د ګردو (ټولو) ضروریاتو عالمانه تفصیلات شته او د هری خبری پوره تنبیهات په ښکاره ډول (طریقه) سره پکښی بیان کړی شوی دی، لکه چه مؤمنان له هغو څخه پوره منتفع کیږی نو ډیره د افسوس خبره ده چه دوی ولی تری نه منتفع کیدل؟ او دغو متکبرانو معاندانو خپل دغه پای (اخر) او انجام ته هیڅ فکر او اندیښنه نه کولی نو بیا اوس له داسی افسوس او حسرته څه په لاس ورځی. ځینی مفسرین د دی آیت ترجمه داسی کوی «او هرومرو (خامخا) په تحقیق راوړی دی مونږ کفارو ته یو کتاب یعنی قرآن چه په تفصیل په کښی بیان کړی دی مونږ عقائد او دینی احکام او مواعظ او قصص په علم کامل خپل سره په وجوه د تفصیل په دی حال کښی چه رهنما او مهربانی ده دپاره د هغه قوم چه ایمان پری راوړی.

هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا تَاْوِيْلَهٗ ؕ يَوْمَ يَاْتِيْ تَاْوِيْلُهٗ يَقُوْلُ الَّذِيْنَ نَسُوْهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۚ فَهَلْ لَّنَا مِنْ شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُوْا لَنَآ اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِيْ كُنَّا نَعْمَلُ ؕ قَدْ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿٥٣﴾

آیا انتظار کوی دوی (بلکه نه کوی) مګر عاقبت د هغه «شی ته چه په دغه کتاب» کښې دی «له ثواب او عذابه چه ورښکاره شي» په هغې ورځې کښې چه راشي عاقبت د ده «په قیامت کښې» وائي هغه کسان چه هیر کړی وو دوی دغه کتاب پخوا له دی نه «په دنیا کښې» په تحقیق راغلي وو رسولان د رب زمونږ په حقه سره (خو ومو نه منل او بد مو وکړل) نو آیا شته مونږ لره «اوس» له شفاعت کوونکو چه شفاعت وکړی دوی له پاره زمونږ یا بیرته بوتله شو (دنیا ته) نو «ښه» عمل به وکړو غیر له هغه «بد» عمل چه وو مونږه چه کاوه به مو (دنیا کښې)، (وبه فرمائی الله) په تحقیق زیان رسولی دی دوی ځانونو خپلو ته په کفر او ورک (او بی فائده) شو له دوی نه هغه چه وو دوی چه دروغ بی ئی ویلی (د شرک).

تفسیر : هغه د عذاب ویره چه په کتاب الله کښې ورکړی شوی ده آیا دوی هغه ته منتظر دی؟ کله چه د هغه انذار له مضمون «مصداق» سره مخامخ شي بیا به ئی قبلوی. حال دا کله چه دوی له هغه مضمون سره هلته مخامخ ـ یعنی په عذاب کښې اخته شي نو قبلول ئی هیڅ یوه فائده نه وررسوی. په دغه وخت کښې به شفاعت کوونکو پسی ګرځی چه د هغو په وسیله د پاک الله څخه د خپلی سزا عفوه وغواړی، خو څرنګه چه کفارو ته داسی شفاعت کوونکی له سره په لاس نه ورځی نو داسی هیله (امید) او تمنا کوی: که مونږ بیرته دنیا ته بوتلی شو او بیا تر ازموینی لاندی ونیولی شو چه دا ځلی مونږ د خپلو جرائمو په خلاف څرنګه د نیکی او د پرهیزګاری اعمال کوو؟ خو اوس د دوی له دغی اسری او تمنا څخنی هیڅ په لاس نه ورځی، ځکه چه دوی پخپلو لاسونو سره خپلو ځانونو ته نقصان او تاوان رسولی دی او هغه چتی (فضول) خیالونه چه دوی پخپلو مغزو کښې لرل بیخی چتی (فضول) او بیکاره څرګند شول.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ
أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ
حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ
أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾

بیشکه چه رب ستاسی الله دی هغه «الله» چه پیدا کړی ئی دی آسمانونه او

ځمکه (او هغه شیان چه د دوی په منځ کښې دی) په «مقدار د» شپږو ورځو کښې بیا ئې استواء وکړه پر عرش پټوی (تیاره د) شپې په «رنا د» ورځې چه طلب کوی هره یوه بل لره په تلوار سره او «پیدا کړی ئې دی» لمر او سپوږمی او ستوری حال دا چه مسخر «منقاد» کړی شوی دی امر «حکم» د الله ته، خبردار شئ چه «خاص» الله لره دی پیدا کول او امر (حکم فرمایل) لوی برکت والا دی الله چه رب «پالونکی» د ګردو (تولو) عالمیانو «د جهان» دی.

تفسیر : په پخوانی آیت کښې د «معاد» ذکر ؤ. په دغی رکوع کښې «مبدأ» معرفی شوی ده هلته په ﴿ قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ﴾ سره دا ښوولی شوی وه هغه خلق چه په دنیا کښې له انبیاؤ او رسولانو څخه منحرف کیږی دوی به هم د قیامت په ورځ کښې د انبیاؤ علیهم السلام صداقت مجبوراً تصدیق کوی، دلته په ډیر لطیف اسلوب سره د الله تعالیٰ د حکومت د یادونی او د انبیاؤ او د رسولانو د ضرورت په لوری له اشاره کولو څخه وروسته د ځینو مشهورو انبیاؤ د احوالو او واقعاتو یادونه کیږی چه د دوی د مصدقانو او مکذبانو انجام پخوا له آخرته په هم دغی دنیا کښې څرنګه شو؟ ګواکی دغه رکوع د راتلونکو څو رکوع ګانو د تمهید په شان ده. ﴿ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ﴾ په مقدار د شپږو ورځو کښې» یعنی په دومره وخت کښې چه له شپږو ورځو سره برابر ؤ پیدا ئې کړل ځکه چه دغه متعارفی ورځې او شپې خو د لمر له طلوع او غروب سره تړلی دی نو کله چه لمر په هغه وخت کښې پیدا شوی نه ؤ نو شپه او ورځ له کومه پیدا شوی وو یا داسی وویل شی چه د عالم الشهادت شپه ورځ نه ده مراد بلکه د عالم الغیب شپه او ورځ مراد دی.

د غیبو وریځ او اوبه بل شان دی قمر لمر سما غبراځئ واړه بل شان دی

په اول صورت کښې د علماؤ په منځ کښې سره اختلاف دی چه له شپږو ورځو ځنی دلته د شپږو ورځو مقدار مراد دی یا د زرو کلونو یوه یوه ورځ مقصود ده چه د هغه په نسبت ئې فرمایلی دی ﴿ وَإِنَّ يَوْمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴾ زما په نزد دغه آخری قول راجح دی. په هر حال مقصود داسی شو چه ځمکه او آسمان دفعتاً یو ځلی جوړ او درولی شوی نه دی، نو ښائی پرومبنی به ئې ماده جوړه کړی وی بیا به د دوی له استعداده سره سم متدرجاً په مختلفو اشکالو او صورتونو سره برابر منتقل شوی وی. تر دی چه په شپږو ورځو «شپږو زرو کلونو» کښې دوی سره له خپلو ګردو (تولو) متعلقاتو په موجوده مرتبو اشکالو سره پیدا شوی وی. لکه چه نن ورځ د انسانانو او حیواناتو او نباتاتو او نورو د تولید او تخلیق سلسله په هم دغو تدریجی اصولو جاری ده او دغه سلسله د ده د ﴿ كُن فَيَكُونُ ﴾ له شان سره منافی نه ده. ځکه چه د ﴿ كُن فَيَكُونُ ﴾ مطلب خو یوازی دا دی چه خدای د هر شی ایجاد په هره درجه سره چه وغواړی د ده له ارادی سره سم په همغه درجه سره پیدا کیږی. او دا ئې مطلب نه دی چه الله

تعالیٰ د کوم شي د وجود له مختلفو مدارجو څخني د تیریدلو اراده نه فرمائي بلکه هر شي بی د اسبابو او عللو له واسطی دفعتاً هم موجودولی شي.

﴿ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ﴾ بیا ئی استواء وکړه پر عرش» د الله تعالیٰ د صفاتو او افعالو په نسبت دغه خبره ښائی تل په یاد وساتله شي چه د قرآن او حدیث په نصوصو کښی کوم الفاظ چه د الله تعالیٰ د صفاتو د بیانولو له پاره اختیاراوه شي، په هغو کښی علی الاکثر همغه شیان دی چه د مخلوقاتو په صفاتو کښی هم استعمالیږی ـ مثلاً الله تعالیٰ ته حی، سمیع، بصیر، متکلم ویلی شوی دی چه پر انسانانو هم د دغو صفاتو اطلاق کاوه شي، مگر په دغو دواړو مواقعو کښی د استعمال حیثیت بیخی بیل او جلا (جدا) دی، کوم مخلوق ته سمیع او بصیر ویل داسی مطلب لری چه دی د لیدلو سترګی او د آوریدلو غوږونه لری اوس په دی کښی دوه شیان پیدا شول، یوه هغه آله چه ورته «سترګه» ویل کیږی چه د لیدلو مبدأ او وسیله ده. دوهم د هغی نتیجه او غرض او غایه «لیدل» دی، یعنی هغه خاص علم چه له «بصری رؤیت» څخه حاصلیږی ـ کله چه مخلوق ته «بصیر» ویلی کیږی نو دغه مبدأ او غایه دواړه معتبر شول او د دواړو کیفیتونه معلوم شول، لیکن هم دغه لفظ کله چه د الله تعالیٰ په نسبت استعمالوه شي نو یقیناً هغه مادی او جسمانی کیفیات تری نه مرادیږی چه د مخلوقاتو له خواصو څخني دی او له هغو څخني قدوس خدای قطعاً پاک او منزه دی. هو داسی اعتقاد لرل به په کار وی چه د (ابصار) یعنی د لیدلو مبدأ د ده په اقدس ذات کښی شته او د هغه نتیجه یعنی هغه علم چه «له بصری رؤیت» څخه حاصلیدی شي ده ته د کمال په درجه حاصل دی. پاتی شو دا چه د هغه مبدأ څرنګه ده؟ او د لیدلو کیفیت څه دی؟ نو پرته (علاوه) له دی خبری څخه چه د هغه لیدل او نور صفات د مخلوقاتو په شان نه دی نور څه ویلی نه شو ﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾ نه یوازی «سمع» او «بصر» بلکه د ده ګرد (تول) صفات ښائی هم داسی وګڼلی شي. چه د صفت د خپل اصل المبدء او غایت په اعتبار ثابت دی مگر د هغه هیڅ یو کیفیت نشی بیان کیدی او د سماوی شرائعو له خوا داسی څه حکم صادر شوی نه دی چه انسان په داسی ماوراء العقولو حقائقو کښی هم غور او خوض وکړی او ځان په ربړونو (تکلیفونو) کښی اخته کړی، د دی خبری څه خلاصه مو په (٦) جزء د المائده په (٦٤) آیت «۹» رکوع کښی د ﴿ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ ﴾ لاندی بیان کړی ده. په ﴿ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ﴾ هم له دی سره سم وپوهیږئ. د عرش معنی تخت او لوړ مقام دی «استواء» ترجمه اکثرو محققانو په «استقرار او تمکن» سره کړی ده «چه د هغه ترجمه شیخ الهند په قرار نیولو سره تعبیر فرمایلی ده» ګواکی دغه لفظ د حکومت پر تخت داسی قبضه کول راښکاروی، چه د هغه هیڅ یوه برخه او څنده (حصه) د ده د نفوذ او اقتدار له احاطی د باندی نه ده پاتی، او نه د ده په قبضه او تسلط کښی کوم قسم مزاحمت او اختلال مونده کیږی، ګرد (تول) کارونه او انتظام ئی سم او برابر دی اوس په دنیا کښی د پاچاهانو په تخت کیناستل خو یوه مبدأ او ظاهری صورت لری او بل خو ئی حقیقت یا غرض یا غایت دی، یعنی پر ملک د پوره تسلط، اقتدار، نفوذ، تصرف

او قدرت حصول، د حق تعالی په ﴿ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ﴾ کښې دغه حقیقت، غرض او غایت د کمال په درجه شته، یعنې د آسمان او ځمکې «تولو علویاتو او سفلیاتو» له پیدا کولو څخه وروسته پر هغو باندې کامله قبضه او اقتدار او د هر راز (قسم) مالکیت او شهنشاهیتوب تصرفات بې له مزاحمت او ممانعته ورحاصل دي، لکه چه په بل ځای کښې د ﴿ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ﴾ څخه وروسته د ﴿ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ﴾ او نورو الفاظو او دلته په ﴿ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ ﴾ الآیة سره په دغه مضمون تنبیه فرمائي. پاتې شوه د ﴿ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ﴾ مبدأ او ظاهري صورت د هغه په متعلق همغسې عقیده لرل په کار دي چه مونږ د «سمع، بصر» او نورو صفاتو په متعلق لیکلې دي چه د هغه هیڅ صورت داسې نشي کیدی چه په هغه کښې د مخلوقاتو صفات، یا د حدوث د علائمو لږ څه شائبه هم وي نو بیا دغه مسئله څرنګه ده؟ د هغه ځواب هم دا دی.

اې له وهمه له خیاله له قیاسه ځنې پورته

اې له هغه چه مو لوستي، اوریدلي او لیدلي ته ئې پورته

دفترونه مو شول بشپړ او تمام شول ګرد (تول) عمرونه

مونږ لا پاتې په اول د وصف ستا کښې رب ئې پورته

(﴿ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ ﴾ پټوي تیاره د شپې په رڼا(رڼرا) د ورځې چه طلب کوي هره یوه بلې لره په تلوار سره یا لټوي هره یوه له دوی بله په تلوار بلا فاصل یعنې متصل ورپسې راځي لکه طالب. او پیدا کړي دي مونږ لمر او سپوږمی او ستوري) یعنې د شپې تیاره د ورځې په رڼا(رڼرا) سره یا د ورځې رڼا(رڼرا) د شپې په تیاري سره پټوي او هم داسې پرله پسې یو د بل تعاقب کوي او په تلوار سره اوړي را اوړي، هم دا چه شپه پای (اخر) ته ورسیږي ورپسې جوخته ورځ راځي، یا چه ورځ ختمه شي ورپسې سمه شپه رسیږي. د دې دواړو په منځ کښې د یوې شیبې فرق او وقفه نه راځي، شائې په دې سره ئې داسې تنبیه فرمایلې وي: هم داسې کله چه د کفر او ضلالت او د ظلم او عدوان توره تیاره شپه پر عالم محیطه شي، نو هغه وخت الله تعالیٰ د ایمان او عرفان په لمر سره هری خوا ته رڼا(رڼرا) خوروي، او تر څو چه د حقانیت د لمر رڼا(رڼرا) راښکاره نشي د نبوت سپوږمی او ستوري د شپو په تیارو کښې رڼا(رڼرا) او لارښوونه کوي.

(﴿ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ﴾ چه مسخر، منقاد اوایل وي حکم د الله ته) یعنې هیڅ یو ستوری بې د الله تعالیٰ له حکمه نشي خوځیدلی. (او تول د اله العالمین په حکم او فرمان پخپلو وظائفو کښې مشغول دي).

(﴿ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾ واوروئ! خبردار شئ! چه خاص الله لره دی پیدا کول او امر (حکم کول) لوی برکت والا دی الله چه رب پالونکی د ګرد (تول) جهان دی.) پیدا کول «خلق» دي. او د پیدا کولو څخه وروسته تشریعي یا تکویني احکام ورکول «امر» دي. او دغه دواړه د الله تعالیٰ په قبضه او اختیار کښې دي، نو په دې شان د ګردو (تولو) محاسنو او برکاتو منبع شو. بیشکه چه الله تعالیٰ دیر لوی ذات دی په وحدانیت او

الوهيت او ربوبيت او نور جلالي او جمالي صفاتو خپلو كښې جل جلاله عم نواله واعظم برهانه

ٱدْعُوا۟ رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ۚ

بولئ تاسى رب خپل «هر وخت» په زارى عذر او په پټه سره «ځکه چه په پټه بلل د اخلاص دليل دى»،

تفسير : كله چه د «عالم الخلق» او د «عالم الامر» مالک او د گردو (تولو) بركاتو منبع هم دغه پاک ذات دى نو پخپلو دنيوى او اخروى حوائجو كښې ښائى چه په الحاح، اخلاص، خشوع او خضوع سره بى له ښوولو او ريا څخه ورو ورو وباله شى! له دى نه معلوميږى چه په دعاء كښې اصل اخفاء ده او هم دغه په اسلافو كښې معموله وه. په ځينو مواضعو كښې جهر او اعلان به د كوم عارض له مخى وى. چه د هغه تفصيل په «روح المعانى» او نورو كښې شته.

إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾

بيشكه چه الله نه خوښوى تيريدونكى «له شرعى حدودو په دعاء بلكه په هر څه كښې»

تفسير : يعنى په دعاء كښې دى د ادب له حدودو تيرى ونه كړى شى ـ مثلاً هغه شيان چه عادتاً يا شرعاً محال وى هغه وغواړى يا د معاصيو او لغو شيانو طلب وكړى يا داسى كوم سؤال وكړى چه د ده له شان او حيثيته سره څه مناسبت نه لرى. (يا به مراد ترى پورته كول د غږ وى يا به ډير اوږدول د دعا وى) دا گرد (تول) په «اعتداء فى الدعاء» كښې داخل دى.

وَلَا تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَٰحِهَا وَٱدْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ۚ إِنَّ رَحْمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

او مه كوئ فساد «اى انسانانو!» په ځمكه كښې وروسته له اصلاح د دى (د انبياؤ په بعثت سره) او بولئ تاسى الله (عبادت ئى كوئ) په خوف (ويرى) سره «له عذابه د الله» او په طمع (اميد د رحمت د الله) بيشكه چه رحمت (مهربانى) د الله ډيره نژدى ده محسنانو (نيكى كوونكو) ته.

تفسير : په پخوانيو آيتونو کښې يې په هر حاجت کښې د الله تعالیٰ د بللو طريقه ښوولی وه، په دغه آيت کښې د خالق او مخلوق د دواړو حقوق او رعايت ښوول کيږي، يعنی کله چه په دنيا کښې د معاملاتو سطحه اصلاح، برابره او درسته شي، نو بيا تاسي په هغې کښې اختلال او اشکال مه آچوی! او سره له خوف او رجاء د پاک الله په عبادت کښې لګيا او مشغول اوسئ! مه د الله تعالیٰ له رحمته مايوس او نااميده شئ او مه د الله تعالیٰ له عذابه مامون او بې فکره وګرځئ! او مه ککړوئ خپل ځانونه په ګناهونو او مه پرې جرئت کوئ! زما په نزد هم دغه راجح ده چه دلته په «وادعوه» کښې له «دعاء» څخه عبادت مراد شي لکه چه د صلوة التهجد په باره کښې ئې فرمايلی دی: ﴿ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا ﴾

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا
أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ
فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ
تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ ۖ وَالَّذِي
خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

او هم دغه «الله» هغه ذات دی چه راليږی بادونه زيری کوونکی په مخ کښې د رحمت د ده «چه باران دی»، تر هغه پوری چه راواخلی (دغه بادونه) وريځې درنې (په اوبو سره) چه روانوو مونږ دغه (وريځې زرغونولو د) هغه ځمکې ته چه مړه «وچه بې ګياه» وی پس نازلوو مونږ له دی وريځو څخه اوبه نو راباسو مونږ په هغو اوبو له هر قسم ميوو څخه هم داسې (چه دغه مړه وچه ځمکه ژوندی کوو) راباسو مونږ مړی (له ځمکې) دپاره د دی چه پند واخلئ (او لازم دی چه غور پکښې وکړئ). او ځمکه پاکه «خوړه صالح الزراعته» راوځی زرغونه د دی «ښه کامله» په اذن (حکم) د رب د ده، او هغه ځمکه چه خرابه ښوره ناکه وی نه راوځی (زرغونه ئې) مګر لږ ناقصه، په شان د دی (پاس مثالونو) بيا، بيا، بيانوو آيتونه دپاره د قوم (مؤمنانو) چه شکر باسی.

تفسیر : په پخوانیو آیتونو کښې د ﴿ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ﴾ سره په فلکیاتو لمر، سپوږمی ستوری او نورو کښې د الله تعالیٰ د ځینو تصرفاتو بیان ؤ ـ وروسته له هغه ئې خپلو بندګانو ته نور څه مناسب هدایتونه ورکړل اوس د «سفلیاتو» او د «کائنات الجو» په متعلق د خپلو ځینو تصرفاتو ذکر فرمائی تر څو خلق پرې ښه وپوهیږی چه د ګردو (تولو) علویاتو او سفلیاتو او جویاتو اسمان، ځمکه او د دوی دواړو په منځ او شاؤ خوا کښې د ګردو (تولو) موجوداتو عمومی حکومت د پاک الله رب العٰلمین د قدرت په قبضه کښې دی. د بادونو چلیدل، د بارانونو، واوری، ږلی وورول، د راز راز (قسم قسم) ګلانو، شنیلیو او نباتاتو پیدا کول د هری ځمکی له استعداد سره سم پکښې کښتونه (فصلونه) د څړ ځایونه، باغونه، ریاحین، اشجار اثمار او نور شیان پیدا کول دا ګرد (تول) د الله تعالیٰ د کامله قدرت او بالغه حکمت علامی او نښی دی. په دی ترڅ کښې د مړو بیا ژوندی پاڅیدل هم راوفهمیده. حضرت شاه صاحب فرمائی چه «د مړو پاڅیدل یو په قیامت کښې دی او بل په دنیا کښې. یعنی په جاهل او ادنٰی خلقو کښې ئې چه د جهالت او ذلت په موت سره مړه شوی وو عظیم الشان نبی علیه السلام ولیږه او دوی ته ئې علم ورکړ او د دنیا سرداران ئې تری جوړ کړل. بیا ښه استعداد لرونکی سړی یی د کمال په درجه ورسول. او هغو ته چه یی استعداد خراب ؤ هم فائده وررسیده مګر په ناقص ډول (طریقه). یعنی په دغه توله رکوع کښې دا ښوولی شوی دی: کله چه الله تعالیٰ په خپل رحمت او شفقت سره توره تیاره شپه په ستورو، سپوږمی او لمر سره رڼا(رنړا) کوی او له وچی ځمکی څخه شنیلی او نباتات زرغونوی او له هغو څخه د انسانانو او حیواناتو د ژوندون سامان تیاروی او د ګردو (تولو) سفلیاتو د حیات او نشاط د مهیا کولو لپاره له آسمانه وریا «باران» رانازلوی نو څرنګه کیدی شی چه داسی مهربان الله د خپل مخلوق بنی آدمانو له پاره داسی کوم ستوری، سپوږمی، او لمر به ئې نه وی پیدا کړی چه دوی د جهل او ظلم له تیارو څخه هم وباسی او د روحانی غذاء د تیارولو د معنوی کښتونو (فصلونو) د سیرابولو (اوبولو او لویولو) دپاره به ئې د رحمت باران نه وی نازل کړی؟ بلاشبه پاک الله د هری زمانی د ضرورت او له خپل حکمت سره موافق انبیاء علیهم السلام رالیږلی دی چه د دوی له منورو سینو څخه دنیا ته روحانی رڼا(رنړا) ورسوی او د الهٰی وحی پرله پسی بارانونه اوروی لکه چه په دغی بلی رکوع کښې د انبیاؤ د ارسال ذکر کړی شوی دی. او لکه چه د باران او د ځمکی په مثال کښې اشاره کړی شوی ده چه مختلفی ځمکی د خپلو استعدادونو سره سم د باران اثر قبلوی، هم داسی وپوهیږئ چه انبیاء علیهم السلام د هغه خیر او برکت له پاره چه لیږلی شوی وو له دوی څخنی منتفع کیدل هم په ښو استعدادونو پوری موقوف دی هغه خلق چه تری انتفاع نه آخلی یا پوره نه منتفع کیږی دوی ته ښائی پر خپلو دغو بدو استعدادونو وژاړی.

د باران طبع ښکاره ده بی له هغه هیڅ ژوند نشته

باغ کښې ګل ترې زرغونیږی په شوره کښې ئې خوند نشته

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا
لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾
قَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٦٠﴾

قسم دی په تحقیق لیږلی ؤ مونږ نوح په لوری د قوم د ده نو وویل «(نوح)» ای قومه زما عبادت کوئ تاسی د الله نشته تاسی ته هیڅ معبود بی له دغه «(الله)»، بیشکه زه ویریږم په تاسی باندی له عذاب د ورځی لویی «(طوفان یا د قیامت)». نو وویل مشرانو له قومه د نوح بیشکه مونږ وینو (یا ګڼو) تا په ګمراهی څرګنده کښې (چه پلرنی دین دی پریښی او ډیر خدایان منی)

تفسیر : د آدم علیه السلام قصه د دی سورت په ابتداء کښې تیره شوه وروسته له آدم علیه السلام ړومبنی اولوالعزم او مشهور رسول نوح علیه السلام ؤ چه د اهل الارض د مشرکانو د اصلاح او هدایت له پاره ولیږل شو اګر که د نوح علیه السلام د خاص شریعت په اعتبار د ده بعثت خاص د ده د قوم په لوری ؤ خو بیا هم د هغو اساساتو او اصولو په اعتبار چه د ګردو (تولو) انبیاؤ علیهم السلام په اصولو کښې سره ګډ او مشترک دی د هغه مخاطبان ګرد (تول) انسانان دی لکه د توحید او اقرار بالمعاد په تعلیم کښې ګرد (تول) انبیاء علیهم السلام له تکذیب سره مرادف دی. په هر حال نوح علیه السلام د توحید او د نورو اصلاحاتو عمومی دعوت ورکړ. وائی چه د آدم علیه السلام څخه لس قرنه وروسته د هغه ګرد (تول) اولاد د توحید پر کلمه تینګ ولاړ وو د بت پرستی ابتداء د ابن عباس رضی الله تعالیٰ له قول سره موافق داسی شروع شوه چه د ځینو صالحانو د انتقال څخه وروسته چه د دوی نومونه (ود، سواع، یغوث، یعوق، او نسر) وو او د نوح په سورت کښې مذکور دی خلقو د هغو ځیری جوړی کړی، تر څو د دی د احوالو، عباداتو او نورو خصوصیاتو یادونه پری وشی ـ لږ څه وروسته د هغو تصاویرو په شان څو مجسمی تیاری شوی، او متدرجاً خلق د دغو مجسمو په عبادت کښې لګیا شول چه د همغو مشرانو په نامه موسومی شوی وی. کله چه د بت پرستی وبا خوره او منتشره شوه، نو الله تعالیٰ نوح علیه السلام ولیږه. نوح علیه السلام پخوا له طوفانه خپل قوم ته تر نهه نیم سوه کاله پوری د توحید او د تقویٰ په لوری دعوت ورکړ ـ او د دنیا او آخرت له عذابونو څخه ئې دوی وویرول، مګر خلقو د ده دعوت او بلنه ونه منله، او د نوح علیه السلام په تضلیل او تجهیل ئې لاس پوری کړ تر څو د طوفان لوی عذاب دوی ګرد (تول) سره ونیول او همغسی چه د نوح علیه السلام دعا وه:

﴿ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ دَيَّارًا ﴾ د ځمکی د مخی هیڅ یو کافر له الٰهی عذابه خلاص نشو «بستانی» پخپل «دائرة المعارف» کښی د اروپائی محققانو اقوال هم د طوفان او هم د طوفان د عموم په نسبت نقل کړی دی نوح علیه السلام زوی د لمک زوی د متوشلخ زوی د اخنوخ یعنی ادریس علیه السلام دی.

قَالَ يٰقَوْمِ لَيْسَ بِيْ ضَلٰلَةٌ وَّلٰكِنِّيْ رَسُوْلٌ مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٦١﴾
اُبَلِّغُكُمْ رِسٰلٰتِ رَبِّيْ وَاَنْصَحُ لَكُمْ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٦٢﴾

وویل (نوح) ای قومه زما نشته په ما کښی «له سره» هیڅ گمراهی ولیکن زه یم رسول «استاځی» له جانبه د رب (پالونکی) د گردو (تولو) عالمیانو. رسوم تاسی ته پیغامونه د رب خپل او پند درکوم تاسی ته (محض دپاره د نفع ستاسی) او پوهیږم له (جانبه د) الله (په وحی سره) په هغه چه پری نه پوهیږئ تاسی.

تفسیر : یعنی زه خو لږ څه هم نه یم بی لاری شوی، بلکه تاسی پخپله گمراهان شوی یئ چه د پاک الله رسول نه پیژنئ! چه په ډیر فصاحت او بلاغت سره د الله تعالیٰ پیغام تاسی ته دررسوی او ستاسی ښیگنه (فایده) غواړی او تاسی ته ډیر ښه پندونه درکوی او د الله تعالیٰ له جانبه ئی تاسی ته داسی علوم او هدایت راوړی دی چه تاسی له هغو څخه ناپوهان او جاهلان یئ!

اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِّنْكُمْ
لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوْا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿٦٣﴾

آیا تعجب کوئ تاسی له دی چه راغلی دی تاسی ته ذکر (پند د وحی) له لوری د رب ستاسی پر (ژبی د) یو سړی له «جنسه د» ستاسی دپاره د دی چه وویروی دی تاسی او دپاره د دی چه پرهیزگاران شئ تاسی او دپاره د دی چه پر تاسی باندی رحم وکړی شی.

تفسیر : یعنی په دی کښی کومه خبره د تعجب وړ (لائق) ده چه پاک الله هم دا ستاسی له منځه یو سړی د خپل پیغام رسولو له پاره غوره کړی؟ څکه چه له گردو (تولو) مخلوقاتو ځنی

پاک الله د خلافت د منصب له پاره آدم علیه السلام د مخصوصو استعدادونو پر بنا غوره کړ، نو بیا په دی کښی څه اشکال پاتی دی چه د آدم علیه السلام له اولادی څخنی نور کامل الاستعداد انسانان هم د نبوت او رسالت د منصب دپاره انتخاب کړل شی، تر څو دوی مستقیماً د پاک الله له لوری مستفیض شی، او نور خلق هم د هغوی څخه مستفید وګرځی او ګرد (تول) انسانان، دوی د مبدأ او معاد څخه خبر او مطلع کړی ـ چه هغوی د دغی لارښوونی او خبریدلو په اثر له «هغی» بدی او خرابی څخنی خپل ځان وژغوری (وساتی) چه په سبب د کفر او معصیت پر دوی راتلونکی دی او په دغی وسیلی سره د الله تعالیٰ د رحم او کرم مورد وګرځی، او د ده له قهر او غضب څخه خپل ځان وساتی.

فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنٰهُ وَالَّذِيْنَ مَعَهٗ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا عَمِيْنَ ﴿۶۴﴾

پس نسبت د دروغو وکړ (کفارو دغه نوح) ته نو نجات مو ورکړ دغه «نوح» او هغو کسانو ته چه له ده سره (ملګری) وو په بیړی کښی او غرق مو کړل هغه کسان چه نسبت د دروغو ئی کړی ؤ آیتونو زمونږ ته، بیشکه دوی وو یو قوم ړانده (له حقه).

تفسیر : یعنی له هغو سره د نفعی او نقصان، او د حق او باطل هیڅ فکر او اندیښنه نه وه. ګردو (تولو) ځانونه ړانده کړی وو، او پرله پسی په سرکشی، تکذیب او بغاوت کښی یی تینګار(همیشه والی) کاوه او له بت پرستی او نورو متمردانه حرکاتو څخنی ئی لاس نه آخیستل، نو په شمار څو مؤمنان د دوی له منځه وژغورل (وساتل) شول، چه له نوح علیه السلام سره په بیړی کښی سواره شوی وو ـ نور ګرد (تول) مکذبین سره دوب شول. اوس هومره انسانان چه په دنیا کښی شته، دوی د هم دی اهل السفینی بلکه د حضرت نوح علیه السلام له ذریاتو څخنی دی. (اهل السفینه «۸۰) مؤمنان وو «۴۰» تنه نارینه (۴۰) تنه ښځی. ځینی وائی چه ۹ تنه وو دری زامن د نوح علیه السلام سام، حام، یافث او شپږ تنه نور، او تول راکبین «۱۶۰) ذوی الارواح وو).

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُوْدًا ۗ قَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۗ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۶۵﴾

او (لیږلی ؤ مونږ قوم د) عاد ته «قومی» ورور د دوی هود، وویل «هود» ای قومه زما! عبادت کوئ تاسی د الله نشته تاسی ته هیڅ (حق) معبود بی له الله!، نو آیا تاسی نه ویرېږئ (له عذابه د الله او پرهیز نه کوئ له شرکه).

تفسیر : هود علیه السلام زوی د عبدالله ابن رباح بن خلود بن عاد بن ارم بن سام بن نوح ؤ. او ځینی ئی پلار شالخ بن ارمخشد بن سام بن نوح علیه السلام وائی. «عاد» د حضرت نوح علیه السلام لمسی او د ارم له اولادی ځنی ؤ او هم ده ته منسوب دی. د دغه قوم سکونت د یمن په «احقاف» کښی ؤ. څرنګه چه حضرت هود علیه السلام له هم دی قوم څخه ؤ نو په هم دی لحاظ د دوی قومی او وطنی ورور شو. په دغو خلقو کښی بت پرستی منتشره شوی وه. روزی ورکولو، ورولو، روغولو او د نورو مختلفو حاجاتو او مطالبو او متعددو مقاصدو له پاره دوی بیل بیل بتان جوړ کړی وو، او د هغوی په عبادت کښی ګرد (تول) سره لګیا وو، نو هود علیه السلام وغوښتل چه دوی له هغو څخه ستانه (واپس) کړی او د دی عظیم جرم له سزا څخه ئی وویروی.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾

نو وویل مشرانو هغو چه کافران شوی وو له قومه د دغه (هود) بیشکه مونږ خامخا وینو تا (خبر) په بی عقلی کښی او بیشکه مونږ خامخا ګمان کوو په تا له دروغجنانو.

تفسیر : یعنی معاذ الله ته پخپله بی عقل ئی چه د خپلو پلرونو او نیکه ګانو دود او دستور دی پرېښی دی او د ګردو (تولو) له اخوت او ورور ګلوی څخه بیل شوی ئی او دروغجن هم ئی چه د خپلو اقوالو نسبت الله تعالیٰ ته کوی او مونږ له لوی عذاب څخه هم ویروی!.

قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾
أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ

أَنْ جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ ۚ وَاذْكُرُوٓا۟ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِى ٱلْخَلْقِ بَصْۜطَةً ۖ فَٱذْكُرُوٓا۟ ءَالَآءَ ٱللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾

وويل «هود» ای قومه زما نشته په ما کښې (له سره) هيڅ بې عقلي وليکن زه يم رسول «استاځی» له جانبه د رب «پالونکی» د ګردو (تولو) عالميانو دررسوم تاسی ته پيغامونه د رب خپل او زه تاسی ته نصيحت کوونکی ښه امانت ګر يم.
آيا تعجب کوئ تاسی له دی چه راغلی دی تاسی ته ذکر (پند) له «لوری د» رب ستاسی پر «ژبه د» يوه سړی له تاسی دپاره د دی چه وويروی دی تاسی، او ياد کړئ تاسی هغه وخت چه ګرځولی وئ (الله) تاسی خليفګان (په ځمکه کښې) وروسته له «غرقيدلو د» قوم د نوح او زيات کړی ئی دی تاسی ته په پيدائښت کښې قوت، قامت اوږدوالی، نو يادوئ تاسی نعمتونه (احسانونه) د الله ښائی چه تاسی خلاصی ومومئ! (له عذابه د الله).

تفسير : هود عليه السلام د خپل قوم په ځواب کښې وويل زما هيڅ يوه خبره د بې عقلی خبره نه ده هو! هغه د رسالت منصب چه د الله تعالیٰ له خوا ماته راکړی شوی دی، زه د هغه حق اداء کوم، دا ستاسی بې عقلی ده چه خپل هغه حقيقي خير غوښتونکی هم نه پيژنئ! چه د ده امانت او ديانت لا له پخوا څخه د اعتماد او دادينی او اطمينان وړ (لائق) ؤ. اوس تاسی په خپلی دغی وينا سره چه ماته بې عقل وايئ خپلو ځانونو ته زيان او نقصان رسوئ آيا تعجب کوئ تاسی له دی نه چه راغلی دی تاسی ته پند له جانبه د رب ستاسی پر ژبه د يوه سړی له جنسه ستاسی دپاره د دی چه وويروی تاسی له عذابه د الله او ياد کړئ تاسی هغه وخت چه ګرځولی وئ الله تاسی خليفګان په ځمکه کښې وروسته د غرقيدلو د قوم د نوح عليه السلام يعنی الله تعالیٰ پس له نوح عليه السلام په دنيا کښې ستاسی حکومتونه قائم کړل او د ده په ځای ئی تاسی ودرولئ او هلته مو ودانی وکړه ښائی چه هود عليه السلام دغه احسان دوی ته ور په ياد کړی وی، او د دغی خبری تنبيه ئی ورته ورکړی وی چه د بت پرستی او تکذيب الرسول له امله (وجی) هغه پيښی چه هغوی ته وروپيښی شوی وی نه ښائی چه تاسی ته هم درپيښی شی.
او زيات کړی دی الله تاسی ته په پيدائښت کښې قوت او قامت او اوږدوالی چه د جسمانی قوت، طول، عرض، شجاعت او حماست په اعتبار تاسی ډير يو نوميالی او مشهور قوم يئ نو ياد کړئ تاسی نعمتونه د الله ښائی چه تاسی خلاصی ومومئ له عذابه د الله دغه احسانات چه مذکور شول او برسيره پر هغو نور بې شماره احسانات ئی ور په ياد کړل او ور په زړه ئی کړل چه ښائی

د هغه پاک الله شکر گذاری وکړئ! او ګرد (ټول) احکام ئې ومنئ! او له سره تاسې ته نه ښائي چه د هغه حقيقي منعم په مقابل کښې بغاوت وکړئ او غاړه تري وغړوئ!.

قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ ٱللَّهَ وَحْدَهُۥ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا ۖ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٧٠﴾

وويل عاديانو (هود ته) آيا راغلی ئې ته مونږ ته د دې دپاره چه عبادت وکړو مونږ د الله يواځې او پريږدو هغه (بتان) چه وو چه عبادت به کاوه «د هغو» پلرونو زمونږ نو راوړه مونږ ته هغه عذاب چه ته «پرې» ويروې مونږ که ئې ته له صادقانو (رښتيا ويونکو په خبرو خپلو کښې)

تفسير : يعنې له هغه عذابه چه مونږ ويروې که ته رښتين ئې نو ئې ژر راوړه، مونږ خو د بتانو عبادت نه پريږدو او د خپلو پلرونو له دستوره لاس نه آخلو.

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۖ أَتُجَٰدِلُونَنِى فِىٓ أَسْمَآءٍ سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّا نَزَّلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ ۚ فَٱنتَظِرُوٓا۟ إِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُنتَظِرِينَ ﴿٧١﴾

وويل «هود» په تحقيق واقع «واجب» شو پر تاسې له (لورې) د رب ستاسې عذاب او قهر، آيا جګړه کوئ تاسې له ما سره په هغو «تشو» نومونو کښې چه ايښې دي هغه «نومونه» تاسې او پلرونو ستاسې حال دا چه نه دی رالېږلی الله. په عبادت کولو د دوی هيڅ برهان علمي سند، نو انتظار کوئ تاسې (د عذاب) بيشکه زه چه يم له تاسې سره له منتظرانو څخه يم.

تفسير : يعنې کله چه ستاسې سپين سترګی، سرکشي، ګستاخي او بې حيائي تر دې حده پورې رسيدلې ده نو وپوهيږئ چه د الله تعالیٰ قهر او غضب پر تاسې نازل شوی دی. او اوس د هغه په راتلو کښې هيڅ ځنډ (تاخير) او ډيل کيدونکي نه دی.

تاسي چه بتانو ته داسي وايئ: هغه روزي ورکوي، او دغه باران اوروي او دا اولاد زيږوي وقس علىٰ هذا. دغه تش يو نوم او يوازي بې حقيقته يو مفهوم دى او بيخي واقعيت او حقيقت نه لري د الوهيت صفات په تيږي (ګټې) او نورو مخلوقاتو کښي له کومه راغلل؟ بيا نو د داسي معبودانو په نسبت چه په هغوى کښي د معبوديت هيڅ يو عقلي او نقلي سند نشته بلکه په تولو عقلي او نقلي اسنادو سره ئې ترديد کيږي له ماسره د توحيد په مسئله کښي ولي جګړي او بحثونه کوئ؟ کله چه ستاسي د جهل او شقاوت او عناد جام دومره ډک شوى وى، نو انتظار وکړئ چه الله تعالىٰ د دغو ګردو (تولو) جګړو فيصله «پريکړه» وکړي، زه هم د همغه فيصلى ته منتظر يم.

فَأَنجَيْنَٰهُ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ ٱلَّذِينَ
كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۖ وَمَا كَانُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾

نو خلاصي ورکړ مونږ دغه هود ته او هغو کسانو ته چه له ده سره وو په رحمت سره له (جانبه) زمونږ او پرې کړ مونږ بيخ د هغو کسانو چه نسبت د دروغو ئې کړى ؤ په آيتونو زمونږ او نه وو دوى مؤمنان «يقين کوونکي په وحدت او نبوت».

تفسير : يعني پر دوى اووه شپې او اته ورځې مسلسل د سخت باد طوفان (سيلئ) راغله، چه د هغې په اثر ګرد (تول) کفار توتې توتې او هلاک او پو پناه شول. دا خو د «عادالاولىٰ» انجام ؤ. او د دغه قوم بله پښه او څانګه «ثمود» چه هغوى ته «عاد الثانيه» هم وائي د هغه ذکر په دغه مبارک آيت کښي راځي چه هم دا اوس ئې مونږ په تلاوت افتخار مومو.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا
لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ
هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً ۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ
أَرْضِ ٱللَّهِ ۖ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

وَاذْكُرُوْٓا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنْۢ بَعْدِ عَادٍ وَّبَوَّاَكُمْ فِی الْاَرْضِ تَتَّخِذُوْنَ مِنْ سُهُوْلِهَا قُصُوْرًا وَّتَنْحِتُوْنَ الْجِبَالَ بُيُوْتًا ۚ فَاذْكُرُوْٓا اٰلَآءَ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِی الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ﴿۷۴﴾

او «لیږلی ؤ مونږ» ثمودیانو ته «قومی» ورور د دوی صالح. وویل «صالح» ای قومه زما، عبادت کوئ تاسی د الله نشته تاسی ته هیڅ «حق» معبود بی له دغه «الله»، په تحقیق راغلی ده تاسی ته ښکاره معجزه له «لوری د» رب ستاسی، دا اوښه د الله ده تاسی ته نښه نو پریږدئ تاسی دغه «اوښه» چه خوری «واښه» په ځمکه د الله کښی او مه وروړئ تاسی لاسونه دی ته په «نیت د» بدی «یعنی ضرر مهوررسوئ» نو وبه نیسی تاسی عذاب دردناک. «وویل صالح» او یاد کړئ تاسی هغه وخت چه وګرځولئ «الله» تاسی خلیفګان وروسته له عادیانو او ځای ئی درکړو تاسی ته په ځمکه کښی چه نیسئ «جوړوئ» تاسی له هوارو نرمو ځایونو د دی ځمکی هسکی (اوچتی) مانی او کنئ تاسی غرونه دپاره د کورونو، نو یاد کړئ تاسی نعمتونه د الله او مه ګرځئ «کوښښ مه کوئ» تاسی په ځمکه کښی حال دا چه قصد کوونکی د فساد یئ.

تفسیر : یعنی هغه دلیل چه تاسی غوښت درورسید. د صالح علیه السلام قوم له ده سره عهد او اقرار کړی ؤ چه که ته د یوی غټی لوئی تیږی (ګټی) څخه یوه بلاربه اوښه راوباسی، نو مونږ به پر تاسی ایمان راوړو. الله تعالیٰ د صالح علیه السلام په دعاء هم داسی وکړه. نو صالح علیه السلام چه زوی د عبید زوی د اسف زوی د ماسح زوی د عبید زوی د حاذر زوی د ثمود ؤ دوی ته وویل چه ځئ! اوس خو پاک الله ستاسی له غوښتنی سره سم هغه اوښه له دغی کلکی لوئی تیږی (ګټی) څخه راوویسته. نو اوس په ایمان راوړلو کښی ولی ډیل او تامل کوئ؟ دغه اوښه د الله تعالیٰ د قدرت او زما د صداقت نښه ده، چه زما په دعاء په غیر معتاده طریقه سره الله تعالیٰ پیدا کړه ـ نو د دی د حقوقو رعایت وکړئ! مثلاً د الله تعالیٰ په ځمکه کښی د مباحو وښو له خوراکه او د وار د اوبو د څښلو څخه ئی مه منع کوئ! الغرض د الله تعالیٰ دی نښی ته چه ستاسی په غوښتنی سره په وجود راغلی ده، په بده وضع سره مه وراندی کیږئ! که نه تاسی ته به هم خیر نه در پیښیږی او یاد کړئ تاسی هغه وخت چه وګرځولئ الله جل جلاله تاسی خلیفګان پس له عادیانو او ځائ درکړ تاسی ته په ځمکه کښی چه جوړوئ تاسی له هوارو نرمو ځایونو د

دی څمکی هسکی (اوچتی) مانی او کنوځ تاسی غرونه دپاره د کورونو نو یاد کړئ تاسی نعمتونه د الله او مه گرځئ او کوښښ مه کوئ تاسی په ځمکه کښی حال دا چه تاسی قصد کوونکی د فساد یئ یعنی مه له خیره منکرېږئ! او مه شرک او کفر سره په ځمکه کښی فتنه او فساد خوروئ! بلکه د الله تعالیٰ په وحدانیت او زما په نبوت شهادت ورکړئ! او د اصلاح او مصالحت په طرف مسارعت وکړئ!

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ ۚ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾

وویل مشرانو هغو چه کبر «او سرکشی» ئی کړی وه «له ایمانه» له قومه د دغه «صالح» څخه هغو کسانو ته چه ضعیف «او کمزوری» گڼلی شوی وو هغه چاته چه ایمان یی راوړی ؤ له دوی څخه آیا یقین لرئ تاسی په دی چه بیشکه صالح مرسل «رالیږلی شوی دی تاسی ته» له «لوری د» رب د ده وویل دغو «ضعفاؤ چه هو!» بیشکه مونږ په هغه «توحید او عبادت» چه رالیږلی شوی «صالح» په هغه مؤمنان «یقین لرونکی» یو. وویل هغو کسانو چه لوئی تکبر ئی کړی ؤ بیشکه مونږه په هغه شی چه ایمان راوړی دی تاسی په هغه باندی کافران «منکران» یو.

تفسیر : یعنی په قوم کښی هغه چه لویان، متکبران او مشران معاندان وو، دغو غټانو به غریبو او کمزورو مسلمانانو ته د استهزاء په دول (طریقه) ویل چه آیا لوی سری تر اوسه پوری نه دی پوهیدلی مگر دغه خبره یواځی تاسی ته معلومه شوی وه، چه صالح د الله تعالیٰ رسول دی؟ مسلمانانو به په ځواب کښی دوی ته ویل چه معلومیدل څه معنی لری ـ دغه خبره خو تاسی ته هم معلومه ده. هو! مونږ خو حضرت صالح علیه السلام د زړه له کومی او اخلاصه قبول کړی دی، او ایمان مو پری راوړی دی متکبران به د داسی حکیمانه ځوابونو له آوریدلو څخنی شرمیدل او ویل به ئی هغه شی چه تاسی قبول کړی دی مونږ ئی نه قبلوو. نو ستاسی د څو تنو ضعفاؤ او بی وزلانو د ایمان راوړلو څخنی کوم لوی بری په لاس راتلی شی؟.

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوْا يٰصٰلِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِيْنَ۝

نو زخمي او مړه کړه دوی اوښه او سرکشي وکړه دوی له امره (حکمه) د رب خپل او وويل دغو (کفارو چه) ای صالحه! راوړه موږ ته هغه عذاب چه ته ويروی موږ تری که ئی ته له مرسلانو «په حقه سره»

تفسير : وائی دغه اوښه دومره عظيم الجثه لويه او ښېره وه چه په هر ځنګله کښې به ځر ته ورتله نو نور مواشي به له دی ځني ويرېدل او لرې به تری تښتېدل او په خپل وار به په هر يوه کوهي باندی چه درېدله د هغه کوهي تولی اوبه، به ئې چښلی او هغه به ئی تش او خالي پرېښود: ګواکي همغسی چه د دی پيدائښت فوق العاده ؤ، ګرد (تول) لوازم او د ژوندانه آثار ئی فوق العاده وو، بالاخره کافران پرې په قهر او غصه شول، او د دی پر وژلو ئی اتفاق او تړون وکړ او بدبخت (قذار بن سالف) ئی ړومبنی پرکی پری کړل او بيا يی ووژله وروسته د صالح عليه السلام وژلو ته هم تيار شول او په دی دول (طريقه) د صالح عليه السلام او د «ناقة الله» په نسبت څه احکام چه صادر شوی وو، د هغو مخالفت ئی وکړ او دغو کفارو وويل چه ای صالحه! راوړه موږ ته هغه عذاب چه ته ويروی موږ تری که ئی ته له مرسلانو په حقه سره داسی کلمات د انسان له ژبی څخه په هغه وخت کښی وځی چه د الله تعالیٰ له قهر او غضبه بيخي بی خوفه او بی پروا شي. «د عاد الاولیٰ» په شان «ثمود» هم داسی يوی مرتبی ته ورسيدل، چه د الٰهی عذاب مورد وګرځيدل، چه د دی ذکر دا دی:

فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوْا فِيْ دَارِهِمْ جٰثِمِيْنَ۝

پس ونيول دوی زلزلي (پس له آوريدلو د سختي چيغی) نو وګرځيدل دوی «ګهيځ ـ سحر» په کورونو خپلو کښی مړه پرمخی پراته.

تفسير : په بل آيت کښی ئی د دوی هلاک په «صيحی» يعنی چغی سره بيان فرمايلی دی، شائی چه له لاندی به زلزله او له پاسه به ډيره سخته ويروونکی چغه شوی وی.

فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يٰقَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ

رِسَالَةَ رَبِّيْ وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلٰكِنْ لَّا تُحِبُّوْنَ النّٰصِحِيْنَ ﴿٧٩﴾

نو وګرځیده (صالح) له دوی «او لاړ تری متأسفاً» او وویل ای قومه زما قسم دی خامخا په تحقیق ورساوه ما تاسی ته پیغام د رب خپل او پند می درکړ تاسی ته ولیکن نه خوښوئ تاسی پند ورکوونکی.

تفسیر : وائی چه حضرت صالح علیه السلام د خپل قوم د هلاکت څخه وروسته د مکی معظمی یا د شام په لوری لاړ او د خپل تګ په وخت کښی ئی د دوی د مړو انبارونه ولیدل او داسی خطاب ئی وکړ لکه چه زمونږ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د بدر مقتولینو ته خطاب کری ؤ. یا یواځی د تحسر او تاسف په ډول (طریقه) به ئی یو فرضی خطاب کری وی. لکه چه د ادباء، شعراء خرابو، اطلالو (کنډوالو) او نورو سره داسی خبری اتری او مخاطبی کوی ځینی وائی چه دغه خطاب پخوا له هلاکته ؤ یعنی کله چه ثمودیانو هغه اوښه حلاله کړه او د عذاب الله ور ئی پر خپلو ځانونو وپرانیستله نو په دی صورت به په کلام کښی د واقعاتو د ترتیب مراعات نه وی شوی، په هر حال په دغه خطاب سره د نورو تنبیه او آورول مقصود ؤ ـ چه ښائی تاسی د خپلو معتبرو خیر غوښتونکو خبری قبولی کړئ او هر څوک چه د خپل حقیقی خیر غوښتونکی خبرو ته غوږ نه ږدی او نه ئی منی او قدر ئی نه کوی نو هم داسی له بدی نتیجی سره مخامخ کیږی.

وَلُوْطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖۤ اَتَاْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٨٠﴾

او «یاده کړه ای محمده دوی ته قصه د» لوط کله چه وویل قوم خپل ته آیا راتګ کوئ تاسی ډیر بد کار «لواطت» ته چه نه دی ړومبی شوی له تاسی څخه دی کار ته هیڅ یو له تولو خلقو «نو تاسی ئی هم مه کوئ!».

تفسیر : لوط علیه السلام د ابراهیم علیه السلام وراره ؤ. چه له ده سره عراق څخه شام ته راغی او د الله تعالیٰ له خوا د سدوم او د هغه د شاؤ خوا د کلیو په لوری مبعوث شوی ؤ چه د هغو ځایونو د خلقو اصلاح وکری او دوی له هغه خراب ګنده خلاف الفطرت او د بی حیایی له کارونو څخه وژغوری (وساتی) چه په هغو سره د هغو ځایونو خلق نه یواځی اخته او مبتلا وو بلکه دوی د دغی بی حیائی موجدان او مبتکران هم وو. او پخوا له دوی نه په دنیا کښی په دغی اخلاقی ناروغی هیڅوک نه ؤ مبتلا او نه تری خبر وو ـ اول شیطان دغه ملعون حرکت د «سدوم» اوسیدونکو ته وروښود، او بیا له هغه ځایه نورو ځایونو ته تیت (خور) او منتشر شو. حضرت لوط علیه السلام د دوی د دغه ملعون او شنیع حرکت له بدو عواقبو څخه دوی ته خبردار او تنبیه ورکړه او غوښتل ئی چه دغه پلیتی او ګندګی له دنیا محوه او ورکی شی. سری ته د موجوده

انجیل (بائیبل) په لیکونکی او تولوونکی باندی قهر راځی چه هغوی د داسی پاک معصوم او سپیڅلی رسول په نسبت چه له دنیا څخه د دی بی حیائی او گندگی د ورکولو لپاره زیات زیار (کوشش) ایستلی دی د داسی نامناسبو او ناولیو حرکاتو نسبت کړی دی العیاذ بالله چه د هغو د اوریدلو او لوستلو څخه د هر حیاناک سړی غونی ځیږیږی، ویښتان ئی درېږی او زنگنونه ئی ریږدی:

﴿ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ﴾ «۱۵ جزء د الکهف ۵ آیت ۱ رکوع»

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

بیشکه تاسی خامخا راځئ سړیو ته د پاره (د قضاء) د شهوت په دی حال کښی چه تجاوز کوونکی یئ له (خپلو) ښځو «نو نه یئ په حقه لاره»، دا لا څه بلکه یئ تاسی یو قوم اسراف کوونکی «له شرعی حده تیریدونکی په هر شی کښی».

تفسیر : یعنی یواځی هم دا نه ده چه د هم دی یوی گناه مرتکب شوی یئ، بلکه د دی خلاف الفطرت فعل ارتکاب د دی خبری دلیل دی چه تاسی د انسانیت له حدوده هم وتلی یئ.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَن قَالُوا أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾

او نه ؤ ځواب د قوم د دغه (لوط د نصیحت په مقابل کښی) مگر خو داسی چه ویل قوم د لوط (په خپلو منځو کښی چه) وباسئ «وشړئ» تاسی دغه «لوط او تابعان ئی» له قریی ستاسی (سدوم»)، بیشکه دوی داسی خلق دی چه په تکلف سره ځان پاکوی (زمونږ له افعالو). نو نجات ورکړ مونږ دغه «لوط» ته او اهل «اتباعو» د ده ته مگر ښځه د ده، چه وه له پاتی کیدونکو (په عذاب کښی).

تفسیر : یعنی دوی بالاخر داسی وویل: هر کله چه لوط علیه السلام مونږ گرد (تول) پلیت او نجس گڼی او خپل ځان پاک بولی او له مونږ ځنی ډډه کوی نو له بدانو سره د نیکانو څه غرض دی؟ نو ځکه دوی گرد (تول) سره په دی فکر کښی ولویدل چه لوط علیه السلام له خپله

منځه وياسي ـ او خپل ځانونه له دغې هرې ورځنې جګړې څخه بيخي وژغوري (وساتي). خو د دغو ملعونانو له لاسه کله دغه خبره پوره وه، هو! الله تعالیٰ په خپل فضل او کرم سره لوط عليه السلام د متعلقينو سره صحيح، سالم په عزت او عافيت، له دغه کلي څخه وويست، او په دغو کلي والو ئې عذاب مسلط کړ چه ذکر ئې وروسته راځي، د لوط عليه السلام د متعلقينو ځني يواځې د ده ښځه ورځنې بيله پاتې شوه او د نورو معذبينو سره هلاکه شوه، ځکه چه د دې دود او دستور د هم دغو معذبينو په شان ؤ د لوط عليه السلام کره به چه کوم ميلمه راته يا به کومه خبره پيښيده، د هغې اطلاع به هم دې ښځې کفارو ته ورکوله او کفارو ته ئې د بدو کارونو په لورې ترغيب ورکاوه. يا لکه چه ځينو ليکلي دي د نارينه ؤ په شان په ښځو کښې هم د «مساحقه» رواج عموميت موندلی ؤ په هر حيث عذاب پر ګردو (تولو) هغو کسانو نازل شو چه په دغه مهلک مرض کښې مبتلا او اخته وو. او په پوره زور او قوت سره د خپل نبي په مقابل کښې ولاړ شوي وو او د ده تکذيب به ئې کاوه يا د کفر او فحش په اصولو کښې د دوی معاونين او مرستيالان (مدد ګاران) وو.

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

او ووراوه مونږ په دوی باندې باران «د کانو هلاک مو کړل»، پس وګوره ته چه څرنګه شو عاقبت (بده خاتمه) د ګنهګارانو «چه هلاک شول په عذاب سره».

تفسير : په بل ځای کښې مذکور دي چه ډير کلي واړول شول او د تيږو (ګټو) باران اوريده. د ځينو ائمه ؤ په نزد اوس هم ښائي چه لوطي ته هم داسې سزا ورکړه شي. چه له کوم غره يا يوه لوړ ځای څخه وغورځاوه شي او له پاسه په کانو وويشتل شي او په ډير سخت بوی ناک او ګنده ځای کښې بندي کړی شي. او زمونږ د حنفيانو په مذهب کښې دغه سزاګانې تعزيراً جواز لري نه حداً

﴿ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴾ وګوره ته چه څرنګه شو عاقبت او بده خاتمه د ګنهګارانو کافرانو چه هلاک شول په عذاب سره) يعني د ګناه د ارتکاب او کولو په وخت د هغې بد انجام د دوی تر سترګو لاندې نه راځي، د عاجلو شهوتونو او لذتونو د غلبې په وخت کښې د ليونيانو په شان د داسې منياهيو په کولو کښې لګيا کيږي چه له عقل او انسانيت څخه بيخي مخالف دي. ليکن عقلمن سړی ته ښايي چه د نورو د واقعاتو له ليدلو او اوريدلو څخه پند او عبرت حاصل کړي! او د بدی بد انجام دې هميشه تر نظر لاندې ونيسي!

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۗ

او (لیږلی مو ؤ) مدین ته «قومی» ورور د دوی شعیب،

تفسیر : د قرآن کریم په بل ځای کښې ذکر شوی چه حضرت شعیب علیه السلام «اصحاب الایکه» ته مبعوث شوی دی ـ که اهل المدین او (اصحاب الایکه) دواړه سره هم دغه یو قوم وی فبها ونعمت او که سره دوه بیل بیل قومونه وی نو دغو دواړو ته به مبعوث شوی وی. په دغو دواړو قومونو کښې به په تول او پیمانه کښې د کمولو مرض مشترک وی په هر حال حضرت شعیب علیه السلام د توحید او نور عمومی دعوت او بللو څخه سربیره خلق یی د معاشرتی معاملاتو د خصوصی اصلاح او د حقوق العباد د حفاظت او ساتلو په نسبت هم په ډیر تاکید او فعالیت سره متوجه گرځولی لکه چه په وروستنیو آیتونو کښې مذکور دی. د ډیر فصاحت او کامل بلاغت له امله (وجی) شعیب علیه السلام په «خطیب الانبیاء» سره ملقب دی او د مکیل بن یشجر بن مدین بن ابراهیم زوی ؤ.

قَالَ يٰقَوۡمِ اعۡبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمۡ مِّنۡ اِلٰهٍ غَيۡرُهٗ ؕ قَدۡ جَآءَتۡكُمۡ بَيِّنَةٌ مِّنۡ رَّبِّكُمۡ

وویل (شعیب چه) ای قومه زما عبادت کوئ د الله نشته تاسی ته هیڅ معبود بی له ده، په تحقیق راغلی دی تاسی ته دلیل ښکاره له (لوری د) رب ستاسی.

تفسیر : یعنی زما د صداقت دلیل ظاهر شوی دی، که زه د نصیحت خبره تاسی ته وکړم هغه قبوله کړئ! او په هغو خطرناکو عواقبو چه تاسی خبروم، له هغو څخنی ځان وژغورئ! (وساتئ) او د خپل خیر او شر په باره کښې هوښیار اوسئ.

فَاَوۡفُوا الۡكَيۡلَ وَالۡمِيۡزَانَ وَلَا تَبۡخَسُوا النَّاسَ اَشۡيَآءَهُمۡ وَلَا تُفۡسِدُوۡا
فِى الۡاَرۡضِ بَعۡدَ اِصۡلَاحِهَا ؕ ذٰلِكُمۡ خَيۡرٌ لَّكُمۡ اِنۡ كُنۡتُمۡ مُّؤۡمِنِيۡنَ ۚ ﴿۸۵﴾

نو پوره کوئ تاسی پیمانه «خلقو ته» او تله (تول هم) او کم مه ورکوئ تاسی خلقو ته شیونه (حقونه) د دوی او فساد «خرابی» مه کوئ تاسی په ځمکه کښې (په کفر او خیانت سره) پس له اصلاح د دی دغه «اصلاح او امانتداری» خیر «ډیر بهتر» دی تاسی ته که یئ تاسی ایمان راوړونکی.

تفسیر : د بندگانو د حقونو رعایت او یو تر بله سره د معاملاتو د ساتنی مزیت چه نن زمونږ د زمانی پرهیزگاران هم چندانی توجه ورته نه لری، د الله تعالیٰ په نزد دومره اهم شی دی، چه هغه ئی د یوه جلیل القدر رسول مخصوصه وظیفه مقرره کړه او د هغه د مخالفت له سببه یو قوم پوپناه شو۔ په دغو آیتونو کښی د حضرت شعیب علیه السلام په ژبه خبر راکړی شوی دی چه خلقو ته د دیر لږ مالی ضرر، تاوان رسونه او په وطن کښی وروسته د اصلاحی حالت له قیامه خرابی، فتنه او فساد آچول که د شرک او کفر په صورت وی، یا د ناحقه وژلو۔ لوټ کولو او نورو مناهیو په شکل وی، دا گرد (تول) ممنوع دی او د هیڅ یو ایماندار انسان له اعمالو څخه دا نشی کیدی چه خلقو ته د دوی حقوق ورکړی ۔ او په امانت کښی خیانت وکړی ۔ یا په وطن کښی اله گوله او شور ماشور جوړ کړی

وَلَا تَقْعُدُوْا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوْعِدُوْنَ وَتَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِهٖ وَتَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ۚ

او مه کینئ تاسی پر هر لاره «له پاره د شکولو» حال دا چه ویروئ تاسی (خلق) او منع کوئ تاسی (خلق) له لاری د الله هغه څوک چه ایمان راوړی په الله باندی او لټوئ تاسی دی «لاری» ته کوږوالی «عیب»،

تفسیر : پر لارو ناستی دوه سببونه درلودل (لرل) ۔ یو له تـلونکو، راتلونکو، او مسافرینو څخه په ظلم او جبر اموال او اسباب اخیستل او بل د حضرت شعیب علیه السلام له ملاقاته او د الله تعالیٰ له توحید او دین څخه د مؤمنانو منع کول او د الٰهی دین په نسبت د عیب لټولو او اعتراض کولو په فکر کښی اوسیدل.

وَاذْكُرُوْٓا اِذْ كُنْتُمْ قَلِيْلًا فَكَثَّرَكُمْ ۠ وَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿۸۶﴾

او یاد کړئ تاسی. هغه وخت چه وئ تاسی لږ «په سړیو او مالونو کښی» نو دیر کړئ (الله) تاسی او وگورئ تاسی چه څرنگه شو عاقبت «بده خاتمه» د فساد کوونکو «چه وو پخوا له تاسی».

تفسیر : یعنی په سړیو او په دولت دواړو کښی تاسو لږ وئ، الله تعالیٰ تاسی ته له دواړو خواؤ نه تزئید در په برخه کړ، ستاسی شمیر هم زیات شو، او د شتو او دولت خاوندان هم شوئ تاسی د الله تعالیٰ د دی احسانانو شکر ادا کړئ! او د پاک الله شکر هلته ادا کیږی چه تاسی د

خالق تعالیٰ او د «مخلوق الله» حق په ښه شان سره وپیژنئ! او قولاً او عملاً په اصلاحاتو کښې مشغول اوسئ او په نعمتونو مغرور نه شئ! او د فساد کوونکو او خرابی آچونکو هغه انجام چه پخوا له دی نه واقع شوی دی، هغه تل تر سترګو لاندی ونیسئ، او د الله تعالیٰ له انتقام او نیولو څخه تل ووېرېږئ.

وَإِن كَانَ طَآئِفَةٌ مِّنكُمْ ءَامَنُوا۟ بِٱلَّذِىٓ أُرْسِلْتُ بِهِۦ وَطَآئِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا۟ فَٱصْبِرُوا۟ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٨٧﴾

او که وه یوه طائفه له تاسي چه ایمان ئی راوړی ؤ په هغه شی چه رالیږلی شوی یم زه په هغه سره او (وه بله) طائفه چه ایمان ئی نه ؤ راوړی (عناداً) نو صبر کوئ تاسی «ای مؤمنانو!» تر هغه پوری چه حکم (فیصله وکړی) الله په منځ زمونږ کښی او هم دی خیر «بهتر» دی له تولو حکم (فیصله) کوونکو «چه ظلم نشته د ده په حکم کښی»

تفسیر: یعنی هغه شی چه ما له خپله ځانه سره راوړی دی، که تاسی په متفق دول (طریقه) نه منئ بلکه دا خبره مو غوته کړی ده چه خامخا له هغه سره اختلاف وکړو، نو لږ څه صبر وکړئ! چه د آسمان له لوری زما او ستاسی د اختلاف فیصله وشی.

قَالَ الْمَلَاُ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖ لَنُخْرِجَنَّكَ يٰشُعَيْبُ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَآ اَوْ لَتَعُوْدُنَّ فِيْ مِلَّتِنَا ۭ قَالَ اَوَلَوْ كُنَّا كٰرِهِيْنَ ﴿۸۸﴾

ووېل مشرانو هغو چه کبر (او سرکشي) ئې کړې وه «له ایمان راوړلو څخه» له قومه د دغه شعیب خامخا وباسو مونږ تا «ای شعیبه!» او هغه کسان (هم درسره وباسو) چه ایمان ئې راوړی دی له تا سره له «دی» کلی (ښار) زمونږ څخه یا خامخا به راګرځئ تاسی دین زمونږ ته؛ نو ووېل «شعیب» آیا (ګرځو به مونږ ستاسی دین ته) او اګر که اوسو مونږ ناخوښه (هم بلکه نه ګرځو!)

تفسیر: «عود» د یوه شی څخه وتل او بیا د هغه په لوری بیرته ورتللو ته وائی د حضرت شعیب علیه السلام د ملګرو په نسبت دغه لفظ حقیقتاً صادقیدی شی. ځکه چه هغوی له کفره وتلی او په اسلام کښې داخل شوی وو نو په خپله د حضرت شعیب علیه السلام په نسبت دغه تصور له سره نشی کیدی چه معاذ الله دی ړومبی د کفارو په ملت کښې داخل ؤ او بیا مسلمان شوی دی لامحاله یا خو به د حضرت شعیب علیه السلام په اعتبار دغه خطاب تغلیباً وی - یعنی د عامو مؤمنانو په حق کښې هغه الفاظ چه استعمال شوی، غالبه اکثریت ئې مرجع ګڼلی دی او د حضرت شعیب علیه السلام له پاره ئې بیل الفاظ نه دی اختیار کړی، یا دغه لفظ د حضرت شعیب علیه السلام په حق کښې د کفارو په زعم سره موافق ویلی شوی دی. ځکه چه پخوا له بعثته تر هغه وخته پوری چه حضرت شعیب علیه السلام خپل دعوت او تبلیغ نه ؤ شروع کړی نو د مدین د خلقو د کفریاتو په متعلق د ده د سکوت له لیدلو ځنی ښائی دغو کفارو ته به داسی ګمان پیدا شوی وی، چه دی هم زمونږ له حاله سره شامل او زمونږ په طور او طریقی راضی او خوښ دی یا «عود» مجازاً د مطلق صیرورت په معنی واخیست شی کما قاله بعض المفسرین.
﴿قَالَ اَوَلَوْ كُنَّا كٰرِهِيْنَ﴾ نو ووېل شعیب آیا ګرځو به مونږ ستاسی دین ته اګر که اوسو مونږ ناخوښه هم؟ بلکه نه ګرځو!» یعنی د دلائلو او براهینو په رڼا (رڼړا) کښې ستاسی د دی مهلکو کفریاتو څخه اګر که مونږ ډیر ناخوښه، بیزاره او توبه ګاره یو نو آیا تاسی بیا هم د زهرو جام په زوره پر مونږ باندی څښئ؟

قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا فِيْ مِلَّتِكُمْ بَعْدَ اِذْ نَجّٰىنَا اللّٰهُ مِنْهَا ؕ وَمَا يَكُوْنُ لَنَآ اَنْ نَّعُوْدَ فِيْهَآ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ رَبُّنَا ؕ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ؕ عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا ؕ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ خَيْرُ الْفٰتِحِيْنَ ﴿٨٩﴾

په تحقيق به تړلي وی مونږ پر الله دروغ «بهتان» كه وګرځو مونږ په دين د تاسی كښی وروسته له هغه چه نجات راكړ مونږ ته الله له هغه «دين» نه او نه ښائيږی مونږ ته دا چه بيرته وګرځو په هغه (دين) كښی مګر كله چه اراده وفرمائی الله چه رب زمونږ دی؛ احاطه كړی ده رب زمونږ پر هر شی له جهته د علمه؛ «خاص» پر الله توكل كړی دی مونږ؛ ای ربه زمونږه فيصله وكړه په منځ زمونږ او په منځ د قوم زمونږ كښی په حقه سره او هم دا ته ئی غوره بهتر د فيصله كوونكو.

تفسير: باطل او دروغ مذهب ته رښتيا ويل پر الله تعالیٰ افتراء او بهتان تړل دی. نو بيا د يو جليل‌القدر نبی او د هغه مخلصو تابعانو څخه كله داسی ممكن دی چه هغوی معاذالله له رښتيا څخه وتلی د دروغو په لوری بيرته ولاړ شی او خپلی ټولی رښتينی دعواګانی چه د خپل حقانيت او د الله له لوری د خپل مامور كيدلو په باره كښی يی كولی دروغ او افتراء وګڼی.

﴿ بَعْدَ اِذْ نَجّٰىنَا اللّٰهُ مِنْهَا ﴾ وروسته له هغه چه نجات راكړو مونږ ته الله له هغه دين نه» ځينو ته ئی له ابتداء څخه نجات وركړی ؤ چه له سره په هغه دين كښی نه دی داخل شوی لكه حضرت شعيب عليه السلام او ځينی ئی وروسته له دخوله د هغه څخه ايستلی او نجات ئی ور په برخه كړی ؤ لكه د هغی زمانی عام مؤمنان ﴿ وَمَا يَكُوْنُ لَنَآ اَنْ نَّعُوْدَ فِيْهَآ ﴾ الآية ـ او نه ښائيږی مونږ ته دا چه بيرته وګرځو هغه دين كښی) يعنی په خپل اختيار يا ستاسی په اكراه او اجبار سره ممكن نه دی چه مونږ معاذ الله د كفر په لوری لاړ شو. هو! كه فرضاً د الله تعالیٰ مشيت زمونږ د يوه تن په نسبت داسی وشی نو د ده اراده هيڅوک نشی آړولی ـ كه د هغه د حكمت اقتضاء هم داسی وشی نو هلته هيڅوک هيڅ شی نشی ويلی ـ ځكه چه د الله تعالیٰ علم پر ټولو مصالحو او حكمتونو محيط دی ـ په هر حال ستاسی له ويرولو څخه مونږ له سره نه ويريږو، ولی چه زمونږ پوره اعتماد او اعتقاد او دادينه (يقين) پر يوه الله جلا جلاله ده. د بل چا په خوښه او غوښتنه سره هيڅ يو شی كيدونكی نه دی، هر شی چه كيږی فقط د پاک الله په مشيت او د ده د محيط علم تر اثر لاندی به كيږی، هم دا ده چه مونږ د خپلو او ستاسی د

فیصلی له پاره د هغه لوی دربار څخه غوښتنه او دعاء کوو ـ ځکه چه د داسی یوه قادر، علیم، حکیم، الله له فیصلی څخه بله کومه فیصله نشی غوره کیدی.

که شعیب که ابراهیم که محمد و

داسی نور چه نازولی د احد وو

له جلاله د الله به ویریدل دوی

هر شیبه به پاک الله ته ژړیدل دوی

ډیر افسوس اوس داسی وخت او زمانه شوه

چه دا ویره له هر چانه بیګانه شوه

په سرو سترګو نن ژړیږه ای نادانه

ګوره بیابه په خپل ځان شی ډیر ستومانه

د حضرت شعیب علیه السلام له دغو الفاظو څخه د دی خبری اندازه په ښه ډول (طریقه) سره کیدی شی، چه د انبیاؤ علیهم السلام په زړونو کښی د الله تعالیٰ عظمت او جبروت او د خپل عبودیت او افتقار څومره یو عظیم او عمیق احساس پروت دی ـ او ځرنګه چه په هر آن او هر حال کښی د دوی توکل او اعتماد له ګردو (تولو) وسائطو څخه منقطع کیږی او یوازځی پر هغه **وحده لا شریک له** ذات باندی داسی تینګ، مضبوط او غیر متزلزل وی چه د غرونو ثبات او استحکام هم د هغه په مقابل کښی بیخی سپک او بی اثره دی.

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِۦ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَٰسِرُونَ ﴿٩٠﴾

او وویل مشرانو هغو چه کافران شوی وو له قومه د دغه شعیب قسم دی خامخا که متابعت وکړ تاسی د شعیب بیشکه تاسی به په دغه وخت کښی خامخا له زیان کارانو یئ.

تفسیر: یعنی د خپلو پلرونو او نیکه ګانو زوړ مذهب پریښودل دینی خرابی او زیان دی. او په تجارت کښی د وزنی او کیلی شیانو پوره ورکول دنیائی ورانی او نقصان دی، کله چه دوی سره له ډیر نصیحت له کفر او خیانت څخه منع نه شول نو عذاب پری راغی لکه چه فرمائی!

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٩١﴾

نو ونیول دوی زلزلی «په توره تیاره کښی او جبرئیل هم پری چیغه وکړه»

نو وګرځیدل دوی «ګهیځ (سحر وختی)» په کورونو خپلو کښې مړه پرمخې پراته.

تفسیر: د متعددو آیتونو له مجموعې څخه ظاهریږي چه پر دوی باندې درې ډوله (قسمه) عذابونه لیږلې شوي وو «۱» ظله. «۲» صیحه (۳) رجفه، یعنې ړومبې وریځې پر دوی باندې د ځمکې مخ داسې تک تور وګرځاوه چه په هغه کښې د اور بخرکې او لمبې هم وې . بیا د آسمان له لورې سخت ویروونکې زړه خوځوونکې غږونه واوریدل شول او سم له هغه سره د ځمکې له خوا سخته زلزله هم څرګنده (ښکاره) شوه (ابن کثیر).

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۚ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾

هغه کسان چه تکذیب ئې کړی ؤ د شعیب «داسې هلاک شول» لکه چه له سره نه وو اوسیدلي په دغو (کورونو خپلو) کښې هغه کسان چه تکذیب ئې کړی ؤ د شعیب وو دوی هم دوی زیانکاران (چه په دنیا کښې مردار او په عقبا کښې په انکار شول).

تفسیر: دوی شعیب علیه السلام او تابعان یې له کلی څخنې په ویستلو سره ویرولي وو خو دوی نه په خپله ژوندي پاتې شول او نه د دوی هغه کلي او ښارونه ودان او هغو خلقو چه تل به ئې ویل (د شعیب علیه السلام اتباع خراب کیدونکي دي.) هغوی په خپله وران، خائبان او خاسران شول. کله چه شعیب علیه السلام د عذاب علائم ولیدل. نو د خروج اراده ئې وکړه لکه چه فرمائي

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۖ
فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾

نومخ وګرځاوه شعیب له دوی څخه او وویل ای قومه زما! خامخا په تحقیق رسولي دي ما تاسې ته پیغامونه د رب خپل او پند مې درکړ تاسې ته «پس تاسې ایمان را نه وړ» نو څرنګه به زه خپه شم پر (هلاک کیدلو د) قوم کافرانو (بلکه نه خپه کیږم).

تفسير: يعني اوس هغوی هلاک شوی دی، نو هغو پسی غمجن کیدل او ارمان کول فائده نه رسوی. ځکه چه دوی ته ډیر مؤثر پندونه ورکړی شوی دی، او په رنګارنګ صورتونو پوهولی شوی دی او له راتلونکو نتائجو او عواقبو څخه ویرولی شوی دی، مګر دوی هیڅ یوی خبری ته غوږ کینښود او له هیڅا څخه یی وانه ورېده ـ بلکه له مخلصو خیر غوښتونکو سره ئی خپری ولګولی (لاسونه ولګول).
(دا ئی د خپلی تسلی له پاره وویل د ځینو تیرو قومونو د اهلاک له ذکر څخه وروسته اوس د عبرت له پاره په عامه طریقه سره کفار ویروی او داسی فرمائی)

وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّبِىٍّ إِلَّآ أَخَذْنَآ أَهْلَهَا بِٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ ٱلسَّيِّئَةِ ٱلْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوا۟ وَّقَالُوا۟ قَدْ مَسَّ ءَابَآءَنَا ٱلضَّرَّآءُ وَٱلسَّرَّآءُ فَأَخَذْنَٰهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

او نه ؤ لیږلی مونږ په هیڅ قریه «ښار» کښی هیڅ نبی (چه دوی ئی تکذیب کړی وی) مګر وبه نیول مونږ اهل د هغی (قریی) په سختیو «لکه فقر» او تکلیفونو «لکه مرض» دپاره د دی چه دوی زاری «عاجزی» وکړی (ایمان راوړی). بیا بدله کړه مونږ په ځای د بدی (سختی) کښی نیکی (آسانی) تر هغه پوری چه ډیر شول «هم ئی مال هم ئی سړی» او وویل دوی «په ناشکری» چه په تحقیق رسیدلی وی پلرونو زمونږ ته سختی او خوشالی (په شان زمونږ او دغه د زمانی عادت دی. کله چه دوی زاهل او غافل شول) نو ونیول مونږ دوی ناڅاپه او دوی به نه پوهیدل «چه پر مونږ به عذاب راشی».

تفسير: یعنی د انبیاؤ د بعثت په وخت کښی کله چه عموماً خلقو د دوی تکذیب او مخالفت ته ملاوی وتړلی، نو د پاک الله له لوری د ابتدائی تنبیه په دول (طریقه) په بیماری قحط او د رېړونو او تکلیفونو په مختلفو دولونو (طریقو) اخته او مبتلا کیږی چه مکذبین پری ویښ شی او له خپلو شرارتونو څخه لاس وکاږی. او د الله تعالیٰ دربار ته سر ښکته کړی کله چه دوی له دغو تنبیهاتو څخه نه متاثر کیږی نو سختی او مصائب تری لری کیږی او عیش، عشرت، پراخی او خوشالی دوی ته ور په برخه کیږی، چه یا له احساناتو څخه متاثر او وشرمیږی او د الوهیت

دربار ته متوجه شي یا د عیش او ثروت په نشه کښې لا مست او بیخي غافل، زاهل او بی پروا شي، ګواکي هومره چه د دوی صحت، اولاد، دولت او حکومت پسی زیاتیږی د هغه په تناسب د دوی هم هغومره نخوت غفلت او شرارت هم ورسره ترقي کوی تر دی پوری چه د پخوانیو زمانو تکالیف ئی بیخی هیریږی، او داسي وائی چه د تکلیفونو او راحتونو سلسله له پخوا راهیسی جاری ده ـ او زمونږ په کفر او تکذیب پوری څه اړه (احتیاج) نه لری که نه دغه وروستنی خوشالي به څرنګه زمونږ په برخه کیده؟، دا ګرد (تول) د زمانی اتفاقیات دی چه زمونږ اسلافو ته هم داسي پیښی ورپیښیدی.

(راځی کله خوشالی کله غمونه

همیشه د زمانی دی دا رسمونه)

کله چه دوی دغی اندازی ته ورسیږی ناڅاپه د پاک الله عذاب پری نازلیږی او داسي ئی ځپښی چه د دی ځپښلو فکر او تصور دوی سره د خپل عیش او عشرت په زمانه کښې له سره نه ؤ ـ حضرت شاه صاحب څرنګه ښه لیکلی دی

که بنده ته په دنیا کښې د ګناه سزا ورسیږی نو هیله (امید) دی چه دی به توبه وکړی او کله چه له ګناه څخه ضرر ونه وینی یعنی په نتیجه کښې یی نیکی ولیده نو دغه د الله تعالیٰ هیرول (او په تاخیر غورځول او استدراج) دی نو دلته د هلاکت ویره ده. لکه چه څوک زهر وخوری سم د لاسه کانګی «قی» وکړی نو د روغتیا هیله (امید) پیدا کیږی ـ او که په معده کښې ئی پاتی شو، نو کار له کاره تیریږی.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾

او که خلقو د دی کلیو (ښارونو) ایمان راوړی وی او تقویٰ ئی (غوره) کړی وی نو خامخا پرانیستلی به وی مونږ پر دوی باندی (دروازی د) برکتونو له لوری د آسمانه (د باران په اورولو) او له «لوری» د ځمکی «په زرغونولو د محصولاتو» ولیکن نسبت د دروغو وکړ دوی (انبیاؤ ته) نو ونیول مونږ هغوی په سبب د هغو چه وو دوی چه کول به ئی «د کفر او معاصیو څخه».

تفسیر: یعنی مونږ له بندګانو سره څه ضد او دښمنی نه لرو ـ هغه کسان چه په الهٰی عذاب کښې اخته کیږی، دا د هغو د اعمالو نتیجه ده که دغو خلقو زمونږ رسولان قبول کړی وی ، او د حق په مقابل کښې ئی غاړه ایښی وی او له کفر او تکذیبه او له نورو مناهیو څخه ئی ځان

ژغورلي (بچ کړي) وي ، او د تقویٰ لار ئې غوره کړي وي ، نو مونږ به دوی د آسمان او د ځمکې په برکاتو معمور کړي وي .
زمونږ امام رازي علیه رحمة الله الباري فرمائي چه د برکت لفظ په دوو معانیو کښې استعمالیږي، کله باقي او دائم خیر په برکت سره تعبیریږي او کله د فاضله آثارو پر کثرت د دغه لفظ اطلاق کیږي. لهٰذا د دې آیت مراد به داسې شي د ایمان او د تقویٰ په اختیارولو سره د هغو آسماني او ځمکني نعمتونو ورونه پرانیستلې کیږي چه دائمي او لا ینقطع وي ـ یا چه فاضله آثار ئې دیر زیات وي ـ داسې خوشالي به نوې چه مکذبینو ته د امهال او استدراج په دول (طریقه) حاصلیږي؛ او په آخره خاتمه کښې به په دنیا کښې او که نه په آخرت کښې خامخا د ده د ځان وبال ګرځي.

أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾

آیا نو په امن کښې دي (بلکه مأمون نه دي) اهل د قریو «ښارونو» له دې نه چه راشي دوی ته عذاب زمونږ د شپې حال دا چه دوی اوده «غافل» وي.
آیا په امن کښې دي اهل د قریو «ښارونو» له دې نه چه راشي دوی ته عذاب زمونږ په څاښت کښې حال دا چه دوی په لوبو مشغول وي.

تفسیر: یعني کله چه په عیش او عشرت او آرامۍ کښې غافل پراته وي یا په دنیوي چارو او لهو او لعبو کښې مشغول وي، نو په داسې وخت کښې الٰهي عذاب دوی ناڅاپه چار چاپیر راګیر کړي له دغې خبرې څخه دا خلق ولې بې خوفه او بې فکره شوي دي؟ حال دا چه د کومو اسبابو په بناء چه پر پخوانیو اقوامو د الله تعالیٰ عذاب نازل شوی دی، هغه په دوی کښې هم شته ـ یعني کفر او تکذیب او له سید الانبیاء صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم سره مقابله او مجادله د دوی په طبایعو کښې هم مرکوز او متمکن دي.

أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ ۚ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾ ع

آیا نو په امن کښې دي دوی «بلکه نه دي» له مکره «ناڅاپه نیولو» د الله، نو نه په امن کیږي له مکره د الله مګر قوم زیانکاران «په کفر او نفاق سره».

تفسیر: د الله تعالیٰ هغه ناڅاپه نیول چه له دنیوي خوشالي او عیش څخه وروسته واقع کیږي

همغه ئی په «مکرالله ـ د الله تعالیٰ چال» سره تعبیر وفرمایل، او همغه خلق د الله تعالیٰ له ناڅاپه نیولو څخه غافل او بی فکره کیږی چه په عیش او تنعم کښی اخته شوی وی او د دوی هم دغه اعمال دوی په همغه لوری تیل وهلی وی. د مؤمنانو شان دا دی چه دوی په هیڅ حال کښی د الله تعالیٰ له یاده نه غافلیږی.

(زه ئی بولمه ناپوه او ډیر بیرا
که دی بولی ځان خاوند د فهم او ذکا)
چه په عیش کښی نه یادوی پاک الله
او په طیش کښی نه ویریږی له الله)

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِن بَعْدِ أَهْلِهَا أَن لَّوْ نَشَاءُ
أَصَبْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ ۚ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾
تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَائِهَا ۚ وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ
رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِن قَبْلُ ۚ
كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾

آیا نه ده ظاهره «ښکاره» شوی (بلکه ښکاره ده) هغو کسانو ته چه وارثان شوی دی د (ځمکي او اوسی پکښی) وروسته (له هلاک) د اهل د هغی دا خبره که اراده فرمائلی وی مونږ «د نیولو د دوی» نو رسولی به ؤ مونږ دوی ته (عذاب) په سبب د ګناهونو د دوی سره «لکه چه مو معذب کړی دی پخوانی خلق» او مهر به ولګوو پر زړونو د دوی نو دوی به نه اوری (حق او نافع وعظ په اوریدلو سره). دغه قریي (او ښارونه د تیر شویو امتونو) بیانوو مونږ پر تا له ځینو حالاتو د دی «قریو»، او هرومرو (خامخا) په تحقیق راوړی وی دوی ته رسولانو د دوی ښکاره معجزی نو نه وو (له شانه) د دوی چه ایمان راوړی په هغه شي چه نسبت د دروغو ئی «ورته» کړی ؤ پخوا (له هم دغو معجزاتو) هم دا رنګه (لکه مهر ایښودل پر زړونو د پخوانیو کفارو) مهر لګوی الله په زړونو د کافرانو باندی.

تفسیر: یعنی له یوه شی چه یو ځلی انکار وکړی بیا چه هرڅومره معجزی او دلائل وګوری او دنیا له یوه مخه په بل مخ واوړی امکان نه لری چه دوی اقرار وکړی، هر کله چه د حق تعالیٰ په مقابل کښی کوم قوم دومره ضد او عناد وکړی، او د دوی مخالفت تر دغی آخری درجی پوری ورسیږی، نو عادتاً د حال اصلاح او د حق د قبول امکان نه وی پاتی، پر زړونو باندی د مهر لګیدلو صورت هم دغه دی. دلته ئی واضح وفرمایل چه د الله تعالیٰ له خوا پر زړونو د مهر لګولو څخه څه مطلب دی؟

تنبیه: له ﴿ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَٰتِ ﴾ څخه معلومه شوه. هغه انبیاء علیهم السلام چه قوم د نوح ـ عاد ـ ثمود ـ لوط او اهل د مدین او نورو ښارونو او کلیو ته مبعوث شوی وو، هغوی ګرد (تول) د بیناتو «ښکاره دلائلو» لرونکی وو او له واضحو معجزاتو سره راغلی وو نو بیا د هود علیه السلام د قوم دغه وینا چه ﴿ يَٰهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ ﴾ الآیة - یواځی د تعنت او عناد له لاری ده.

وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ وَإِن وَجَدْنَآ أَكْثَرَهُمْ لَفَٰسِقِينَ ﴿١٠٢﴾

او نه دی موندلی مونږ له پاره د زیاترو د دوی له (وفا په) عهد، او بیشکه موندلی دی مونږ زیاتره د دوی خامخا، فاسقان (ماتوونکی د عهد).

تفسیر: له عهد څخه ممکن دی چه عام عهدونه مراد وی، یا به خاص د(الست) عهد اراده کړی شوی وی. یا به هغه عهد وی چه د مصائبو او سختیو په وخت کښی ئی کوی چه دغه سختی که له مونږ څخه لری شی ـ نو زه به ایمان راوړم، یا به په سمه لاره دروم، لکه چه فرعونیانو به ویل ﴿ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴾ «۹ جزء د الاعراف ۱۳٤ آیت ۱٦ رکوع»

د ﴿ وَإِن وَجَدْنَآ ﴾ ان له مثقلی نه مخفف دی او ځینو مفسرینو د دغی اخیری جملی ترجمه داسی کړی ده او په تحقیق سره معلومه شوی ده مونږ ته چه اکثر د دوی خامخا فاسقان عهد ماتوونکی دی.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِۦ فَظَلَمُوا۟ بِهَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾

بیا ولیږه مونږ وروسته له دغو (رسولانو) موسٰی سره له (نهو) معجزو زمونږ فرعون «د مصر» او اتباعو د ده ته نو ظلم وکړ «کافر شول» دوی په هغو

(معجزاتو)، نو وګوره څرنګه شو عاقبت «آخره خاتمه» د مفسدینو.

تفسیر: یعنی د هغو رسولانو ذکر چه پخوا له دی نه وشو (نوح، هود، صالح، لوط، شعیب علیهم السلام) له دغو ټولو څخه موسٰی علیه السلام وروسته تشریف راوړ، د هغو رسولانو د ذکر کولو څخه وروسته ئی په منځ کښې د هغه سنة الله او عادت ذکر وفرمایه چه د مکذبینو په متعلق تل جریان لری او د هغه په ضمن کښې یې د کفارو موجوده جماعت ته تنبیه ورکړه د دغه ضمنی مضمون له فراغته وروسته بیا ئی د بعث الرسل د سلسلې د یوی عظیم الشانی کړی په ذکر کولو شروع وکړه لکه چه فرمائی بیا ولیږه مونږ وروسته له دغو رسولانو موسٰی علیه السلام سره له نهو معجزو زمونږ فرعون د مصر ته او اتباعو د ده ته نو ظلم ئی وکړ او کافران شول دوی په هغو معجزاتو نو وګوره ای محمده چه څرنګه شو عاقبت او آخره خاتمه د مفسدینو؟ هو!) له دی نه به زیات مفسد څوک وی چه د الله تعالیٰ تکذیب او د نورو حق تلفی کوی. او د الله تعالیٰ په مخلوقاتو د خپل ځان عبادت کوی. وروسته د ضروری واقعاتو ذکر فرمائی او د دی انجام تفصیل ورکړی شوی دی.

وَقَالَ مُوسٰى يٰفِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِينَ ﴿١٠٣﴾ حَقِيقٌ عَلٰى أَنْ لَّا أَقُولَ عَلَى اللّٰهِ إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَآءِيلَ ﴿١٠٤﴾

او وویل موسٰی ای فرعونه! بیشکه زه رسول یم له (لوری) د رب د عالمیانو. قائم ثابت لایق ټینګ ولاړ یم پر دغه خبره چه نه وایم پر الله مګر «وایم» حق (رښتیا)؛ په تحقیق راوړی ده ما تاسی ته څرګنده (ښکاره) معجزه له «لوری د» رب ستاسی نو ولیږه له ما سره بنی اسرائیل «چه ئی بوځمه شام ته».

تفسیر: اکثرو مفسرینو د «حقیق» معنی په جدیر «لایق» یعنی په وړ سره کړی ده، د(علیٰ) معنی ئی په (باء) سره اړولی ده یعنی زما له شانه سره هم دغه خبره وړ (لائق) او حقه ده چه د الله تعالیٰ په لوری کومه ناحقه او غلطه خبره ونه وایم، ځینی د(حقیق) معنی په (حریص) کوی لیکن محقق شیخ الهند رحمة الله علیه د «حقیق» معنی «قایم او ثابت» فرمایلی ده چه مطلب ئی داسی کیږی چه بی له ادنی تزلزل او تذبذب په ډیری مضبوطی او استقلال سره پر دی قائم او ثابت یم چه بی له رښتیا هیڅ یو شی له خپلی ژبی ونه باسم او د الله تعالیٰ پیغام بی له تزئید او تنقیص څخه تاسی ته دررسوم او ستاسی د تخویف او تکذیب له سببه لږ څه متردد او متذبذب

نه شم.

قَالَ إِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴿١٠٧﴾

وویل (فرعون) که ئې ته «ای موسٰی!» چه راوړی دی وی کومه معجزه نو راحاضره «راوړاندی» کړه هغه (ماته) که ئې ته له صادقانو (رښتینو په دی دعوی خپله کښې). نو وغورځوله «موسٰی» همسا خپله نو له واره هغه اژدها وه ښکاره «چه پکښې نه ؤ شک د چا».

تفسیر: اګر که حضرت موسٰی علیه السلام فرعون ته راز راز (قسم قسم) نصائح وکړل لکه چه په نورو آیتونو کښې مذکور دی ـ ﴿ فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّىٰ وَأَهْدِيَكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴾ خو یو لوی مهم شی دا ؤ چه بنی اسرائیلو ته چه د لویو انبیاؤ له اولادی څخه وو او د فرعون له لوری لکه ذلیل او سپک حیوانات ګڼل کیدل او دوی ئې خپل مریان او غلامان ګرځولی وو د ده له مظالمو او شدائدو څخه نجات ورکړی په دغی موقع کښې ئې فرعون مخاطب وګرځاوه او دغه لوری ته ئې متوجه کړ چه بنی اسرائیلو ته له خپل قید او بیګار څخه نجات ورکړی چه دوی په آزادی ـ او خپلواکی سره د الله تعالیٰ په عبادت کښې مشغول شی. او له ما سره خپل مالوف وطن (شام) ته لاړ شی. ځکه د دوی اعلیٰ جد (مشر نیکه) حضرت ابراهیم خلیل الله له عراق څخه هجرت کړی او په شام کښې ئې سکونت اختیار کړی ؤ ـ وروسته له هغه د حضرت یوسف علیه السلام له سببه بنی اسرائیل (سبطیان) مصر ته راغلل او هلته ودان شول ـ بیا څرنګه چه د دی هیواد قوم قبطیانو (فرعونیانو) پر دوی راز راز (قسم قسم) ظلمونه کول نو د دی خبری ضرورت پیدا شو چه اسرائیلیان د قبطیانو له ذلت او مړئیتوبه خلاص کړی او خپل پلرنی هیواد (د پلار وطن) ته بیرته لاړ شی.

وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٠٨﴾

او وویست «موسٰی ښی» لاس خپل «چه ئې په ګریوان کښې کیښ تخرګ (ترخ) ته وروړی ؤ» نو ناڅاپه هغه تک سپین (ځلیدونکی د تعجب موجب) ؤ دپاره د کتونکو.

تفسیر: یعنی خپل لاس یی په خپل ګریوان کښې ننویست، او په خپل تخرګ (ترخ) کښې ئې

تینگ ونیو، او بیرته ئی وویست نو گردو (ټولو) مخلوقاتو په خپلو رڼو سترګو سره ولید چه لاس ئی فوق العاده تک سپین، ډیر ځلیدونکی نورانی ؤ چه د لمر په رڼا (رڼا) غالب شو دغه رڼا (رڼا) او ځلیدل د برص، د ناروغی یا د بل کوم شی څخه نه ؤ. ګواکی داسی معلومیده چه د ده د منور زړه رڼا (رڼا) د اعجاز په طریقه د ده په لاس کښی سرایت کړی دی.

قَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿۱۰۹﴾

وویل مشرانو له قومه د فرعونه «سره له فرعونه» چه بیشکه دا «موسٰی» خامخا جادوګر دی ډیر پوه «چه له همسا نه اژدها او له لاس نه لمر جوړوی»

تفسیر: معلومیږی چه فرعون د موسٰی علیه السلام له معجزاتو څخه ډیر زیات وویریده او ګرد (ټول) خلق ئی راغونډ کړل، او ړومبی ده په خپله باللسان (کما فی الشعرآء) او بیا د ده له لوری د ده نورو مشرانو خپلی آراء داسی اظهار کړی چه معاذ الله موسٰی علیه السلام کوم لوی جادوګر او ماهر ساحر دی ـ ځکه هغه خوارق چه له موسٰی علیه السلام څخه ظاهر او څرګند (ښکاره) شوی وو، د دوی له حسیاتو سره سم د هغو لپاره له جادو او سحر څخه پرته (علاوه) بل کوم بهتر تعبیر او توجیه دوی نشوه موندلی.

يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ ۖ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿۱۱۰﴾

غواړی «موسٰی» دا چه وباسی تاسی (ای قبطیانو!) له ځمکی ستاسی «چه مصر دی» نو «وویل فرعون مشرانو ته» څه امر «مصلحت او مشوره» کوئ تاسی!؟

تفسیر: یعنی موسٰی د سحر او د کوډګری په عجیبی او غریبی ننداری سره خلق خپل لوری ته متمائل کوی او په پای (اخر) کښی په وطن کښی خپل اثر او اقتدار زیاتوی او د سبطیانو د آزادی او حمایت په نامه ګرد (ټول) قبطیان چه د دی وطن اصلی اوسیدونکی دی، د دوی له ملک او وطن (مصر) څخه بی برخی کوی تاسی دغه ګرد (ټول) حالات تر خپلو سترګو لاندی ونیسئ! او بیا مشوره راته راکړئ! چه څه وکړو؟

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿۱۱۱﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿۱۱۲﴾

وویل «قبطیانو فرعون ته» مهلت ورکړه دغه «موسی» ته او ورور د ده ته او
ولیږه په ښارونو کښې راټولوونکي «د ساحرینو». چه راولي تاته هر ساحر
(جادوګر) ډیر پوه «ماهر جادوګر».

تفسیر: د جرګې او مشورې په پای (اخر) کښې دغه خبره د ګردو (ټولو) له لوري ومنله شوه، چه له فرعون څخنې دې استدعا وکړه شي چه د دغو دواړو «موسی او هارون» په معامله کښې له سره تلوار ونه‌کړ شي د دوی د ماتولو له پاره ډیر ښه او مؤثر ځواب داسې کیدی شي چه محصلان دې ګردو (ټولو) ولایاتو او حکومتونو «پرګنو» ته ولیږل شي ـ او له ګردو (ټولو) ملکو څخه دې ډیر ښه کوډګران ـ او خورا (ډیر) لوی ساحران او جادوګران چه په سحر کښې له ده څخنې له حده تیر ماهر «سحار» وي سره راټول کړل شي نو بیا دې د دوی له هغو سره یوه ښه مقابله وشي ـ لکه چه هم داسې هم وکړل شول.

وَجَآءَ السَّحَرَةُ فِرۡعَوۡنَ قَالُوۡۤا اِنَّ لَنَا لَاَجۡرًا اِنۡ كُنَّا نَحۡنُ الۡغٰلِبِيۡنَ ﴿۱۱۳﴾

او راغلل ساحران «جادوګران» فرعون ته وویل دغو جادوګرانو «فرعون ته»
چه آیا بیشکه وي به مونږ ته خامخا ښه مزدوري که شوو مونږ هم دا مونږه
غلبه کوونکي «پر موسی».

تفسیر: د فرعون ساحرینو د ﴿ اِنَّ لَنَا لَاَجۡرًا ﴾ په ویلو سره په رومبني مجلس کښې دغه خبره څرګنده (ښکاره) کړه چه د انبیاؤ علیهم السلام رومبنی لفظ ﴿ قُلۡ مَاۤ اَسۡـَٔلُكُمۡ مِّنۡ اَجۡرٍ فَهُوَ لَكُمۡ اِنۡ اَجۡرِیَ اِلَّا عَلَی اللّٰهِ ﴾ وي او دوی د کومې کسبي او کاریګرې طائفې څخه نه دي.

قَالَ نَعَمۡ وَاِنَّكُمۡ لَمِنَ الۡمُقَرَّبِيۡنَ ﴿۱۱۴﴾

وویل (فرعون ساحرانو ته) هو! «وي به تاسې لره مزدوري» او بیشکه تاسې به
خامخا اوسئ زما له مقربینو څخه «په مرتبه کښې».

تفسیر: یعني مزدوري څه شی دی؟ هغه خو هرومرو (خامخا) تاسې ته درکوله کیږي، برسیره (سیوا) پر دې تاسې زما د دربار په مصاحبینو او مقربینو کښې هم داخلیدونکي یئ!

قَالُوۡا يٰمُوۡسٰۤی اِمَّاۤ اَنۡ تُلۡقِیَ وَاِمَّاۤ اَنۡ نَّكُوۡنَ نَحۡنُ الۡمُلۡقِيۡنَ ﴿۱۱۵﴾

وویل جادوګرانو چه ای موسٰی آیا ته غورځوی «همسا خپله» او یا دا دی چه شو مونږه هم دا مونږه «ړومبی» غورځوونکی (د پریو او همساګانو خپلو).

تفسیر: دا خبره ئی ښائی د دی لامله (له وجی) ویلی وی چه پخوا له دی نه موسٰی علیه السلام د فرعون په مخ کښی خپله همسا غورځولی وه، او هغه د الله تعالیٰ په اذن او حکم سره ښامار ګرځیدلی وه.

قَالَ اَلۡقُوۡا ۚ فَلَمَّاۤ اَلۡقَوۡا سَحَرُوۡۤا اَعۡیُنَ النَّاسِ وَاسۡتَرۡهَبُوۡهُمۡ وَجَآءُوۡ بِسِحۡرٍ عَظِیۡمٍ ﴿۱۱۶﴾

وویل موسٰی ساحرانو ته «**تکرما تسامحا معتمداً علی الله**» چه وغورځوئ تاسی خپل پری او همساګانی، نو کله چه وغورځول دوی نو جادو ئی وکړ پر سترګو د خلقو او وویرول دوی دا «خلق» او راتله وکړه دوی په جادو لوی سره.

تفسیر: یعنی کله چه تاسی هم دغه مقابله منظوره، او خبره مو پر دغه غوته او په هم دغه باندی مو خپله فیصله منحصره کړی ده، نو ړومبی تاسی خپلی چاری پر میدان واچوئ! او خپل پوره قوت او قدرت وازمویئ ـ ځکه چه د باطل د پوره ازموینی او کامل نمائش څخه وروسته هغه د حق غلبه چه مشاهده شی امید شته چه هغه به زیاته مؤثره او اوقع فی النفوس ثابته شی دغه خو فی الحقیقت د موسٰی علیه السلام له لوری له سحر سره د معجزی د مقابلی اجازه نه وه بلکه له دواړو صورتونو څخنی د یوه داسی ښه صورت انتخاب او غوره کول مقصود ؤ چه د باطل پوره خمود (یخیدل) او کامل جمود (منجمد کیدل) په کښی څرګند (ښکاره) وی، او د حق د غلبی او د صداقت د وضوح (ښکاره کیدو) خورا (ډیر) مؤثر صورت پکښی له ورا ښکاره وی.

﴿ فَلَمَّاۤ اَلۡقَوۡا ﴾ الآیة ـ نو کله چه وغورځول دوی نو جادو ئی وکړ پر سترګو د خلقو او وویرول دوی دا خلق او راتله ئی وکړه په جادو لوی سره) یعنی د کودو او سحر په زور د ګردو (تولو) ننداره کوونکو سترګی وتړلی شوی او پر تولو حیرت طاری شو او عام خلق وویریدل. په بل آیت کښی راغلی دی چه هغوی خپل پری او همساګانی پر ځمکه وغورځولی، چه د هغو په اثر په هغی ځمکی کښی پرته (علاوه) له ځغلیدونکو، ځغاستونکو او یو په بل باندی سوریدونکو مارونو او منګورونو څخنی بل هیڅ شی په نظر نه راته. ﴿ یُخَیَّلُ اِلَیۡهِ مِنۡ سِحۡرِهِمۡ اَنَّهَا تَسۡعٰی ﴾
له دغو آیتونو څخنی ښکاره شوه چه د فرعون ساحرین په دغه وخت کښی کومه شعبده چه ښووله

په هغې کښې له سره د ماهیت قلب نه دی واقع شوی، بلکه هغه تش یو تخیل او نظر بندی وه، له دې نه دغه نه لازمیږي چه د سحر ګرد (تول) اقسام به په همغه کښې منحصر وي، ښائي چه دوی داسې ګمان کړی وي چه مونږ به په هم دغومره کار سره موسیٰ علیه السلام پر او مغلوب کړو، که څه نور فرصت دوی ته میسر شوی وی نو ممکن چه له دغه لوی سحر څخه به ئې کوم بل لوی سحر هم ورښودلی وی مګر موسوی اعجاز سحر ته په ړومبنی سنګر کښې داسې سخته بې هیلې ماته ورکړه چه کوډګرانو ته بله څه موقع او هیله (امید) پاتې نشوه چه په هغې سره د بلې مقابلې له پاره ځان تیار او بل کوم سحر وکړی.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَإِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ ٱلْحَقُّ
وَبَطَلَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا۟ هُنَالِكَ وَٱنقَلَبُوا۟ صَٰغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَ
أُلْقِىَ ٱلسَّحَرَةُ سَٰجِدِينَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١٢٢﴾

او وحی (حکم) مو ولیږه موسیٰ ته داسې چه وغورځوه ته همسا خپله (بیا ده وغورځوله او ښامار شو)، نو ناڅاپه دغې همسا ښوی تیرول «نغړودل» هغه شیان چه جوړ کړی وو دغو (جادوګرانو په جادو سره) نو ثابت «او د پاسه» شو حق او باطل «ورک» شو هغه څه چه وو دوی چه کول به ئې. نو مغلوب شول دا «ساحران» په هغه ځای کښې او وګرځیدل دوی خوار سپک.
او وغورځول شول ساحران په دې حال کښې چه سجده کوونکي وو.
وویل جادوګرانو ایمان مو راوړی دی په رب د عالمیانو. (په) رب د موسیٰ او «رب د» هارون.

تفسیر: یعني د موسیٰ علیه السلام له همسا ځنې داسې یو لوی ښامار (اژدها) جوړ شو چه د ګردو (تولو) کوډګرانو تول پړی او همساګانې ئې له خپل ستوني څخه ګرد (تول) سره یو ځلی او یو ځائې ښوی تیرې کړلې او ګردی (تولې) جوړې شوی لوبې ئې پای (اخر) ته ورسولې او په هغه سره تول کوډګران متنبه شول چه له کوډو او جادو ځنې پورته یو بل حقیقت هم شته. په پای (اخر) کښې فرعون د داسې یوې لوئې مجمع په مخ کښې ماتې وخوړه، او په ډیر ذلت او سپکتیا سره د مقابلې له ډګر څخه بیرته ستون (واپس) شو. کوډګران د پاک الله د دغو دلائلو له لیدلو څخه بې اختیاره پرمخې په سجده ولویدل. وائې چه موسیٰ او هارون علیهما السلام د دغه

حقیقت د ظهور په نسبت د شکر سجده وکړه. او په هم دغه وقت کښې ساحرین هم بې واکه سر په سجده پریوتل ـ د ﴿ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ ﴾ لفظ دا راښیي چه داسې یو قوی حال پر دوی باندې طاری شوی ؤ چه د هغه په لیدلو سره دوی ته پرته (علاوه) له خشوع او خضوع او استسلام څخه بله چاره نشوه پاتی. د الهٰی رحمت څه ستاینه او توصیف وکړ شي؟ وګورئ هغه خلق چه هم دا اوس د الله تعالیٰ له انبیاؤ علیهم السلام سره د جنګ او جګړی او مقابلې له پاره دریدلی وو ـ وروسته له دې نه چه خپل سرونه ئې له سجدې څخه پورته کړل. اولیاءالله او کامل عارفان شوی وو (چه هغه هم دغه ساحران د فرعون وو).

﴿ قَالُوا آمَنَّا ﴾ الآية ـ وویل جادو ګرانو ایمان مو راوړی دی په رب د عالمیانو رب د موسیٰ او رب د هارون) څرنګه چه فرعون خپل ځان ته ﴿ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ ﴾ وویل نو دلته له (برب العٰلمین) سره د «رب موسیٰ او هارون» ویلو ته هم ضرورت پیدا شو، په دې سره دغه لوری ته هم اشاره وشوه. چه بیشکه د ګرد (تول) جهان پروردګار او پالونکی همغه ذات دی چه د خپل خاص ربوبیت په قدرت سره یې موسیٰ او هارون علیهما السلام بې دظاهری اسبابو له توسط څخه د دنیا پر لویو متکبرانو په داسې یو محیر العقول صورت علیٰ رؤس الاشهاد غالب او بریالی (فتحمند) وګرځول.

قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنتُم بِهِ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾

وویل فرعون آیا ایمان راوړ تاسې په دغه «موسیٰ» پخوا له هغه چه اذن «اجازه» وکړم زه تاسې ته، بیشکه دا کار خامخا یو مکر «فریب» دی چه مکر (بنا) کړی دی تاسې هغه په دا ښار کښې دپاره د دې چه وباسئ تاسو له دې ښاره اهل د دې نو ژر به پوه شئ تاسې «چه زه څه درسره کوم؟».

تفسیر: یعنی دغه تاسې خو د کودګرانو «ساحرانو» یوه غوره جرګه (اتحادیه) یئ غالباً موسیٰ ستاسې لوی استاذ دی چه هغه مو د مخه استولی دی او بیا تاسو ګردو (تولو) هغه ته ځانونه پره او مغلوب کړل چه عام خلق ترې متأثر او ودار شي د دغې ژوری پلمې (پلان) او پټ سازش نه ستاسې مقصود دا دی چې د دغه وطن اصلي اوسیدونکی قبطیان ترې وباسئ او تاسې سبطیان او اسرائیلیان په خپله پرې متصرفان شئ او د مصر سلطنت اشغال کړئ دغه وینا فرعون ځکه وکړه چه پر خپلې دغې لوئې ماتې پرده واچوی او له خلقو څخه ناپوهان او بیراګان (بې عقله) جوړ کړی (فاستخف قومه فاطاعوه) مګر له هغه شي نه چه فرعون او فرعونیان ویریدل بالاخره همغه د الله تعالیٰ په تقدیر ورپیښ شو ـ ﴿ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴾

«۲۰ جزء د القصص ٦ آیة (۱) رکوع».

لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾
قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾

خامخا به پری کړم زه هرومرو (خامخا) لاسونه ستاسی او پښی ستاسی سره مخالفی بیا به خامخا په دار کړم زه ضرور تاسی تول. وویل جادوګرانو بیشکه مونږ په لوری د رب خپل بیرته ورتلونکی یو (پس له مرګه نو پروا نه لرو ستا له دغه تعذیبه)

تفسیر: ساحرین د توحید او د لقاء الله د تمنا له شرابو مخمور شوی وو. جنت او دوزخ ګواکی د دوی سترګو ته حاضر ؤ نو ځکه دوی له دغو ویرولو او ډارولو څخه بیخی بی خوفه او بی پروا شوی وو ـ دوی په زړورتیا او لوړه وینا سره وویل «مونږ هیڅ پروا نه کوو که ته هره سزا چه مونږ ته راکړی هغه پر مونږ تیریږی ـ او وروسته له هغه مونږ د پاک الله دربار ته حاضریږو، ای فرعونه! ته دی خپل پت او سیاست وساته! پر مونږ باندی د اخروی عذاب په مقابل کښی دنیوی عذاب ډیر آسان دی، د پاک الله د رضاء او خوښی او رحمت په لاره کښی ډیر لوی لوی تکالیف او مصائب هم د عاشقانو له پاره آسان دی.

(هنیئا لارباب النعیم نعیمهم
وللعاشق المسکین ما یتجرع)

(بختور وی منعمانو ته نعمت
د مسکین عاشق په برخه وی زحمت)

(پاچهان به اوبه څکی په جام د زرو
ما غریب لره د خاورو کندولی دی)

وَمَا تَنقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا ۚ رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا
وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾

او عیب نه ګنی «ته ای فرعونه!» له مونږه مګر دغه کار چه ایمان راوړی دی مونږ په آیتونو د رب خپل کله چه راغله مونږ ته ای ربه زمونږ راتوی کړه پر

مونږ صبر او مړه کړه مونږ په داسې حال کښې چه مسلمانان يو «يعنې خاتمه مو په اسلام کړه»

تفسير: يعنې د هغه پاک الله د آيتونو د قبلولو له سببه چه مونږ ستا په سترګو کښې مجرم ښکاره شوی يو، مونږ له همغه الله تعالىٰ څخه غوښتنه کوو چه مونږ ته ستا د هر راز (قسم) ظلم، تجاوز او سختۍ په مقابل کښې جميل صبر او ښه توفيق راعطا کړی او د مړ کيدلو تر وخته پورې مونږ پر اسلام مستقيم ولرې، او داسې دې ونشي چه مونږ د خوف او ويرې لامله (له وجې) داسې کومه خبره يا حرکت وکړو چه د تسليم او رضاء له اصوله مخالف وي.

وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اَتَذَرُ مُوْسٰى وَقَوْمَهٗ لِيُفْسِدُوْا فِي الْاَرْضِ وَيَذَرَكَ وَاٰلِهَتَكَ ؕ

او وويل مشرانو له قوم د فرعون (فرعون ته) آيا «ته» پريږدې موسىٰ او قوم د ده له پاره د دې چه فساد وکړي دوی په ځمکه «په ملک د مصر» کښې او پريږدي «عبادت» ستا او د خدايانو «بتانو» ستا؟؛

تفسير: کله چه ساحرين د الله تعالىٰ د آيتونو د ليدلو په اثر پرمخې په سجده ولويدل ـ او بنې اسرائيلو سبطيانو د موسىٰ عليه السلام په ملګرتيا او اتحاد لاس پورې کړل، بلکه د ځينو قبطيانو «فرعونيانو» ميلان هم د اسلام په لورې پيدا شو نو فرعونې مشران وويريدل او په خپلو ويناؤ سره يې فرعون تشدد او ظلم ته ولمساوه او ګردو (تولو) ته ئې وويل چه موسىٰ او د ده قوم بنې اسرائيلو ته داسې موقع په لاس مه ورکوئ چه هغوی آزاد او خپلواک شي او په خپل سر په وطن کښې شور ماشور جوړ او فساد پکښې واچوی او عام خلق خپل لورې ته متمائل کړي، او د حکومت په مخالفت د بغاوت بيرغ هسک (وچت) کړي. او وروسته له دې نه ستا او ستا د تجويز کړی شوو معبودانو عبادت له دې وطنه موقوف کړي.

﴿ وَيَذَرَكَ وَاٰلِهَتَكَ ﴾ او پريږدي عبادت ستا او د خدايانو «بتانو» ستا؟) فرعون خپل ځان لوی رب معرفي کړی ؤ، غالباً ده د دغه موهوم «علويت» د ثبوت له پاره څه ادنىٰ ارباب هم تجويز کړي وو لکه چه د(الهتک) کلمه د هم دې مطلب مؤيده ده ځينې وائې چه دغه بتان د غوائې او نورو اشياؤ مجسمې وې. ځينې وائې چه په دغه کلمه ئې لمر او ستورې اراده وو ـ د ځينو په نزد فرعون خپلې مجسمې روغې کړې، او د عبادت له پاره ئې پر خلقو ويشلې وې. هر شي چه ؤ بلا پسې ـ خو د فرعون مقصد دا ؤ چه ګرد (تول) خلق ده ته (رب اعلىٰ) او نورو ته «ادنىٰ رب» ووائي. او په ﴿ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرِيْ ﴾ ويلو سره به ئې د الله تعالىٰ د وجود

نفی کوله ـ العیاذ باللهٔ!

قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿۱۲۷﴾

وویل فرعون ژر به ووژنو مونږ ځامن د دوی (چه نسل ئی ورک شی) او ژوندی به پرېږدو مونږ ښځی «لونی» د دوی «خپل خدمت ته». او بیشکه مونږ (قبطیان) د پاسه د دغو «سبطیانو» زورور یو.

تفسیر: د موسٰی علیه السلام د پیدا کیدلو څخه پخوا فرعون پر بنی اسرائیلو داسی ظلم او تیری جاری کړی ؤ ـ چه د دوی ځامن به ئی له دی ویری وژل چه په دوی کښی چیری همغه اسرائیلی نه وی چه د هغه له لاسه د ده د سلطنت د زوال خبر منجمینو ورکړی ؤ، او د دوی لونی ئی د خدمتونو او نورو چارو له پاره ژوندی ساتلی ـ کله چه د موسٰی علیه السلام آثار ئی په خپلو سترگو سره ولیدل، نو داسی یوه اندیښنه ورته پیدا شوه نه چه د ده له تربیت او اعانت څخه بنی اسرائیل زور پیدا کړی ـ نو ځکه د دوی د ویرولو او ربړولو (تکلیف ورکولو) له پاره ئی د خپل زور او قوت په نشه کښی بیا د همغو پخوانیو اصولو په جریان امر صادر کړ، بنی اسرائیل د دی سفاکی تجویزونو له اوریدلو څخه به طبعاً ویریدلی او سخت پریشان شوی به وی. نو موسٰی علیه السلام د دغه علاج دوی ته داسی وروښود چه اوس ئی مونږ داسی لولو

قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا ۖ إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿۱۲۸﴾

وویل موسٰی قوم خپل ته (دپاره د تسلی) مدد غواړئ له الله څخه او صبر کوئ «په طاعت او مصیبت او له معصیت نه»، بیشکه چه دغه ځمکه خاص الله لره ده وارث گرځوی «الله» د دی (ځمکی) هغه څوک چه اراده وفرمائی له بندگانو خپلو څخه او عاقبت «ښه خاتمه» پرهیزگارانو ته «له کفر او معاصی «څخه» ده.

تفسیر: یعنی هیڅ د ویریدلو خبره نه ده. د الله تعالیٰ په مخ کښی د هیچا زور او قوت نه چلیږی ملک او سلطنت د الله تعالیٰ دی چه په هر چا ئی پیرزو شی هغه ته ئی (وریا) ورکوی ـ نو ځکه د ظالمانو په مقابل کښی له پاک الله څخه مدد او مرسته (امداد) وغواړئ او همغه ته د امید سترگی ونیسئ ـ او تل تری ویریږئ او د صبر او تقویٰ لاره اختیار کړئ یقین او باور

ولرئ چه وروستنی کامیابی (دنیوی نعمت او اخروی جنت) او بری یواځې د متقیانو له پاره دی. یعنی الله تعالیٰ به دغه قبطیان هلاک کړی او د دوی ملک، سلطنت او ځایونه به تاسی سبطیانو ته میراث کړی.

قَالُوٓا۟ أُوذِينَا مِن قَبْلِ أَن تَأْتِيَنَا وَمِنۢ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ۚ قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾

وویل بنی اسرائیلو «موسیٰ ته» چه ایذاء رسولی شوی ده مونږ ته پخوا له هغه چه راغلی وی ته (ای موسیٰ!) مونږ ته او له وروسته د هغه چه راغلی ته مونږ ته وویل (موسیٰ) نژدی ده چه رب ستاسی هلاک کړی دښمن ستاسی او خلیفه کړی تاسی په دغی ځمکی «ملک د مصر یا شام کښی پس له هلاکه د قبطیانو» بیا به ګوری (الله) چه څرنګه عمل کوئ تاسی «شکر کوئ که کفران، طاعت کوئ که عصیان؟ چه هم هغسی جزا درکړی»

تفسیر: یعنی مونږ تل په مصیبتونو او ربړونو (سختو) کښی اخته یو ـ ستاسی له راتګه پخوا له مونږه ذلیل کارونه او د سپکاوی بیګارونه اخیسته کیدل ـ او زمونږ ځامن وژل کیدل ـ ستاسی له راتګه وروسته هم پر مونږ راز راز (قسم قسم) سختی کیږی، او زمونږ د ځامنو د وژلو (او د لونو د وینځو ګرځولو) مشوری دائری دی ـ وبه ګورو چه زمونږ دغه مصائب او ابتلاء کله پای (اخر) ته رسیږی؟.

حضرت موسیٰ علیه السلام دوی ته دادینه او تسلی ورکړه او وویل تاسی مه ویریږئ ـ د الله تعالیٰ مرسته (مدد) ژر دررسیدونکی ده تاسی به ګورئ چه دغه دښمن به مو هلاکاوه شی ـ او د دوی د اموالو او املاکو مالکان او خاوندان به تاسی وګرځول شئ لکه چه نن په سختی او غلامی کښی ستاسی امتحان اخیست کیږی، هلته به په خوشحالی او آزادی کښی هم ستاسی ازموینه وکړه شی، چه تر کومی اندازی پوری به د الله تعالیٰ د نعمتونو قدر، او د ده د احساناتو شکر ګذاری وکړئ؟.

حضرت شاه صاحب وایی چه دغه کلام د مسلمانانو د آورولو له پاره نقل شوی دی دغه سورت مکی دی او په دغه وخت کښی مسلمانان هم داسی مظلومان وو د نورو د خبرو په منځ کښی نی هم داسی یو زیری او بشارت دوی ته واوراوه.

(اوس الله تعالیٰ د دښمنانو د هلاک له وعدی څخه وروسته د دوی د اهلاک مقامات راښیی نو

داسی فرمائی چه)

وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾
فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَٰذِهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ
يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُ ۗ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِندَ اللَّهِ
وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾

او خامخا په تحقیق نیولی ؤ مونږ قوم د فرعون په کلونو د قحطی سره او په نقصان سره. د میوو دپاره د دی چه پند واخلی دوی نو کله چه به راغله دوی ته حسنه (ښیګڼه «فائده» پراخی او غنا) نو ویل به دوی چه مونږ لره ده هم دا «یعنی له مونږه سره لائقه ده دغه ښیګڼه (فائده)» او که وبه رسیدله دوی ته سیئه «کومه بدحالی لکه قحط او فقر» نو بدفالی به ئی نیوله په موسٰی باندی او په هغه چا چه وو به له ده سره «له مسلمانانو» واورئ خبردار شئ بیشکه هم دا خبره ده چه سبب د بدفالی د دوی په نزد د الله دی ولیکن زیات د دوی نه پوهیږی «په دی چه سبب ئی د دوی اعمال دی».

تفسیر: په تیر آیت کښی ئی فرمایلی وو نژدی دی چه الله تعالیٰ ستاسی دښمن هلاک کړی له دی ځایه د هغه موعود اهلاک د ځینو مبادیو تفصیل شروع کړی شوی دی. یعنی د هغه سنة الله سره موافق چه د هغه بیان د دی سپاری په شروع د ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ ﴾ الآیة - په آیت کښی تیر شوی دی، الله تعالیٰ د ابتدائی تنبیه په ډول (طریقه) فرعونیان په قحط، وچکالی او نورو معمولی تکالیفو او سختیو کښی مبتلا او اخته کړل چه د غفلت له خوبه راویښ شی او د موسٰی علیه السلام نصائح قبول کړی مګر هغوی دغو پندونو ته غوږونه کینښودل او د دغو تنبیهاتو ئی هیڅ پروا ونه کړه بلکه له پخوا څخه لا زیات سپین سترګی او بی شرمه شول، لکه چه د ﴿ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ ﴾ له قاعدی سره سم کله چه له دوی څخه قحط او وچکالی او نور مصائب لری او دوی ته هوسائی (ارام) ارزانی او خوشالی حاصله شوه نو په داسی ویناؤ ئی پیل (شروع) وکړ چه زمونږ له بخت، طالع او اقبال سره دغه حالات وړ (قابل) او لایق ؤ، بیا به هر کله چه له کومی خرابی او نامناسبی پیښی سره مخامخ کیدل نو داسی به ئی ویل چه دغه ګرد (ټول) د موسٰی او د ده د ملګرو نحوست او د دوی د تقدیر شومتیا ده، نو د دوی د دی خبری ځواب الله تعالیٰ داسی

فرمائی ﴿ إِنَّمَا طَٰٓئِرُهُمْ عِندَ ٱللَّهِ ﴾ یعنی تاسی خپله بدبختی او نحوست، مقبولو بندگانو ته ولی منسوبوئ؟ ستاسی د واقعی نحوست سبب خو د الله تعالیٰ په علم کښی دی ـ او هغه هم دا ستاسی ظلم، عدوان، بغاوت او شرارت دی نو بنا پر همغه سبب د الله تعالیٰ له درباره د هغه نحوست څه برخه د موقتی سزا او تنبیه په ډول (طریقه) تاسی ته دررسیږی، باقی الله تعالیٰ ستاسی د ظلم او کفر اصلی نحوست او شومتیا یعنی پوره سزا اوس محفوظه ساتلی ده چه په دنیا یا آخرت کښی به په خپلی تاکلی (مقرر کړی) وعدی او نیتی دررسیږی چه له هغی څخه اوس علی الاکثر خلق نه دی خبر.

وَقَالُوا۟ مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِۦ مِنْ ءَايَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

او ویل به دوی (موسیٰ ته) هر شی چه راوړی ته مونږ ته هغه «شی» له دلیل «معجزی» څخه له پاره د دی چه جادو وکړی ته پر مونږ باندی په هغه سره نو نه یو مونږ تا لره تصدیق کوونکی (په نبوت).

تفسیر: د موسیٰ علیه السلام د معجزو او د نبوت د دلائلو د لیدلو په وخت کښی به دوی داسی ویل چه هر څومره سخت جادو چه ته پر مونږ وکړی او سم له خپله خیاله سره هومره معجزی چه مونږ ته راوښیی مونږ په هیڅ ډول (طریقه) ستا خبری نه منو، کله چه دوی خپله دغه آخری فیصله ورواندی کړه او د حق د قبول گرد (تول) ورونه ئی په خپلو ځانونو پسی وتړل ـ پس موسیٰ علیه السلام دوی ته ښیره وکړه نو پاک الله پر دوی څو قسم عظیم الشانی بلاوی وار په وار یوه په بله پسی نازلی کړی چه د هغو تفصیلات مونږ اوس په دغه آیت کښی داسی تلاوت کوو

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلطُّوفَانَ وَٱلْجَرَادَ وَٱلْقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ ءَايَٰتٍ مُّفَصَّلَٰتٍ فَٱسْتَكْبَرُوا۟ وَكَانُوا۟ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾

نو ولیږل مونږ (آفتونه وار په وار) پر دوی طوفان «د اوبو یا د مرگ» او ملخان او سپږی (یا ورږی یا کونی یا بروږی) او چونگښی (چیندخی) او وینی حال دا «چه دغه شیان» دلائل وو واضح سره بیل بیل کړی شوی نو تکبر وکړ دوی او وو دوی قوم گنهگاران.

تفسیر: پس ولیږل مونږ پر دغو باندی پنځه آفتونه وار په وار.
(۱): د باران او سیلاو طوفان ؤ چه اوه شپې او ورځې به باران پرله پسې پرې وریده، چه د قبطیانو په کورونو او فصلونو کښې دومره اوبه ودریدې چه په ولاړې به ئې تر مرې رسیدې، نو دوی به شپه او ورځ ولاړ وو او هلکان به ئې په هسکو (وچتو) ځایونو کښې کینولي وو. او د سبطیانو کوټې به هم ورسره پیوستې وې او په هغو کښې به یو تکې اوبه هم نه ننوتلې یا د طاعون له وجې د موت طوفان. علیٰ اختلاف الاقوال.
(۲): ملخ وو چه دا هم یوه هفته پرې مسلط وو. او د دوی فصلونه او باغونه او د کوټو تیران او لاړې ئې تول وخواړه. او د سبطیانو په کورونو کښې یو هم نه ؤ ننوتلی.
(۳): کونې یا وروړې یا پیاده ملخ وو چه د دوی په طعام او په شرابو او په کتخ او نګولې کښې به لویدل او په جامو کښې به ئې ګرځیدل، او چیچل به ئې او دا هم یوه هفته ؤ له «قمل» څخه مراد بروره «بتوکه، پیتکه» منګوړ (خمندک) او کونې (کنه) وې. لکه چه شیخ الهند رحمة الله علیه هم لیکلی دی یا سپږې یا هغه نور چنجیان دی چه په غلو او دانو او میوو «په تیره بیا په ګنیو» کښې پیدا کیږی، او په هغو سره غله او نور خرابیږی، یا په بدن کښې سپږی یا په کالیو (کپړو) کښې او بزې «کویه» لویږی ـ یعنی د دوی په بدنونو او کالیو (کپړو) کښې خوځندی او سپږی ولویدی، او په غلو کښې ئې بتوکې څرګندی شوی.
(٤): چونګښې (چینذخی) وې او دا هم یوه هفته وې چه په جامو او په طعام او د نګولیو په کټوو کښې او په بسترو او په خولو د دوی کښې په وخت د خبرو به وټې او ننوتې.
(٥): وینې وې چه اوبه د دوی بیخې وینې شوې. تر دې حده پورې چه که قبطي او سبطي «اسرائیلي» به په یوه لوښي سره جمع شول نو پر همغه یو جام کښې به د سبطي طرفته اوبه او د قبطي طرف ته به وینې وې. او که فرعوني به د اسرائیلي له خولې اوبه راوویستې نو د ده په خوله کښې به وینې شوې په دې حال کښې چه دا پنځه واړه نښې وې زمونږ د قدرت جلا کړی شوی یو له بله چه د هرو دوو تر منځه به یوه میاشت فاصله وه، او هره یوه چه به پرې راغله نو ډیرې سختې سختې وعدې به ئې وکړې چه دا آفت راڅخه لرې کړه، نو ایمان به دربانذې راوړو. بیا چه ترې پورته به شو نو ویل به ئې چه ته ډیر لوی جادوګر ئې پس کبر وکړ دوی او سرکش شول له فرمانه زمونږ او وو دوی قوم مجرمان معاندان چه سره له ظهوره د آیتونو هم ایمان نه راوړی. یعنې وار په وار متدرجاً دا ګردې (تولې) علامې وروښوولې شوې. مګر دوی داسې متکبران او جرائم خوښوونکې او پاخه ګنهګاران وو، چه له سره ترې متأثر نه شول ـ او په هیڅ ډول (طریقه) د اصلاح په لورې رانه غلل، له سعید بن جبیر رضی الله تعالیٰ عنه څخنې منقول دی «کله چه فرعون د موسیٰ علیه السلام مطالبه (د بني اسرائیلو آزادی) تسلیم نه کړه نو الله تعالیٰ د باران لوی طوفان «شپان» نازل کړ چه په هغه سره د دوی ګردو (تولو) کښتونو (فصلونو) او ونو او نورو شیانو ته د لویو لویو زیانونو اندیښنه پیدا شوه ـ بالاخره دوی وویریدل او له حضرت موسیٰ

علیه السلام څخه ئې غوښتنه وکړه چه له الله تعالیٰ څخه استدعا وکړه چه دغه د طوفان بلا له مونږه پورته کړی نو مونږ به ایمان راوړو او بنی اسرائیلو ته به آزادی ورکړو، او له تا سره به ئې پریږدو چه لاړ شی.

د موسٰی علیه السلام په دعاء سره دغه د باران طوفان بند شو، او د نقصان په ځای ئې حاصلاتو ته ډیر ګټه (فائده) وررورسیده او ډیر زیات شول. نو فرعونیان کله چه له عذابه بی فکر شول او پخپلو عهدونو قائم پاتی نشول ـ نو بیا الله تعالیٰ د دوی په تیارو کښتونو (فصلونو) باندی ملخان ورنازل کړل چه دوی د هغو له لیدلو څخه ډیر زیات وویریدل او په خپلو منځونو کښی به ئې سره ویل چه دغه نوی آفت بیا له کومه راباندی نازل شو؟ بیا ئې له موسٰی علیه السلام څخه دعاء وغوښته، او تینګه وعده ئې ورسره وکړه ـ که دغه عذاب له مونږه لری شو نو مونږ به ضرور مؤمنان شو، او بنی اسرائیل به خوشی کړو او مستقل به ئې وګرځوو. کله چه دغه عذاب هم له دوی څخنی لری شو ـ نو بیا سره داده او مطمئن شول ـ او د ګردو (تولو) وعدو ایفاء ئې هیره شوه ـ نو کله چه دوی خپل درمندونه واخیستل او توبری (بوریٔ) ئې پری ډکی کړی او په خپلو کورونو کښی ئې کیښودلی دلته د الله تعالیٰ په حکم سره په دوی کښی چنجیان سپږی «بتوکی، پیتکی» پیدا شوی بیا ئې له موسٰی علیه السلام څخه دعاء وغوښته او کلک عهد او پیمان ئې ورسره وکړ خو هم دا چه هغه حالت هم ختم شو ـ دوی بیا لکه پخوا په خپله وعده خلافی او سر غړونو کښی لګیا شول، دلته الله تعالیٰ د دوی د خوړو او چښلو شیان بی خونده او ورخرابه کړل، او چونګښی (چیندخی) دومره زیاتی پیدا شوی چه د خوړلو او چښلو په هر شی او هر لوښی کښی ډیری زیاتی په نظر راتلی ـ کله به چه دوی د وینا یا خوراک یا چښلو یا نورو له پاره خپلی خولی پرانیستلی، سم د لاسه به چونګښی (چیندخی) د دوی خولو ته ورټوپ کړ ـ او د چونګښو (چیندخو) له کثرته پر دوی ملاسته ناسته ولاړه او تګ او راتګ ډیر سخت او مشکل شو، له بل لوری هغه اوبه چه دوی د چښلو له پاره اخیستی، د الله تعالیٰ په حکم سره به د دوی په لوښو او خولو کښی پس له رسیدلو څخه وینی ګرځیدی یا به د دوی له پوزو څخنی وینی بهیدی لنډه ئې دا چه دوی په خپلو خوړو، چښلو او ګردو (تولو) حرکاتو او افعالو کښی به سختو رېړونو (تکلیفونو) او مشکلاتو اخته شوی وو، خو سره له هغه هم دوی له لوئی او تکبر څخه لاس نه اخیست.

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَٰمُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ۖ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٣٤﴾

او کله چه واقع شو پر دغو «فرعونیانو» کوم عذاب «له دغو ذکر شویو عذابونو» ویل به دوی ای موسٰی دعاء وکړه له پاره زمونږ له رب خپل څخه په هغه سره چه وعده ئی کړی وه له تا سره، قسم دی خامخا که لری کړ تا له مونږه دغه عذاب نو خامخا «مونږ» به ایمان راوړو هرومرو (خامخا) په تا او خامخا به ولیږو له تا سره بنی اسرائیل «چه بیرته ئی خپل وطن ته بوځی».

تفسیر: یعنی د دعاء هغه مؤثری طریقی چه پاک الله تاسی ته درښوولی دی په همغه شان سره دعاء وکړه! یا د ﴿ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ﴾ مطلب دا دی چه د خپل نبوت په وسیله دعاء وکړه! - ګواکی د عهد اطلاق پر نبوت وشو ځکه د الله تعالیٰ او د نبی په منځ کښی یو راز (قسم) معاهده وی چه الله تعالیٰ به نبی ته د اکرام په خلعت او اعانت سره سر لوړی ورکوی - او نبی ته د الله تعالیٰ په پیغام رسولو کښی هیڅ کمی او قصور نه کوی. او ممکن دی له ﴿ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ﴾ څخه هغه عهد مراد وی چه د انبیاؤ علیهم اسلام په واسطه له اقوامو سره کاوه شی چه که تاسی له کفر او تکذیبه مخ واړوئ نو د الٰهی عذاب به هم له تاسی پورته کیږی. والله اعلم.

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُم بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿١٣٥﴾

نو کله چه لری کړ مونږ له دوی دغه عذاب «او مؤخر مو کړ» تر هغی نیتی پوری چه دوی رسیدونکی وو هغی ته ناڅاپه دوی هغه وعده ماته کړه.

تفسیر: یا خو له دی مودی څخه تر موت او تر غرقیدلو پوری موده مراد ده، یا ممکن له یوی بلا څخه وروسته د بلی بلا تر راتلو پوری وخت مراد وی.

فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾

پس اراده د بدل اخیستو وفرمایله مونږ له دوی څخه نو غرق کړل مونږ دوی «تول له څرمی» په بحر «دریاب کښی » په سبب د دی چه دوی به تکذیب کاوه په آیتونو «دلائلو د قدرت او عبرت» زمونږ او وو دوی له هغو «آیتونو څنی» غافلان (چه فکر به ئی پکښی نه کاوه).

تفسیر: ځینو مفسرینو د «رجز» معنی په طاعون سره کړی ده، لکه چه په ځینو احادیثو کښی

هم د دی لفظ اطلاق پر طاعون سره شوی دی. لیکن اکثرو مفسرینو دغه آیتونه د پخوانیو آیتونو بیان گرځولی دی. په «موضح القرآن» کښې راغلی دی چه دغه گرد (تول) بلیات به پر دوی په یوه یوه هفته (اونی) کښې وړاندې وروسته نازل شوی وی، ړومبی به حضرت موسٰی علیه السلام فرعون ته ویل چه دغه بلا پر تاسې فرعونیانو راتلونکی ده، بیا به همغه بلا پر دوی نازلیده، بیا به دوی مضطر او مضطرب کیدل او د حضرت موسٰی علیه السلام خوشامندی به ئې کولې، کله چه هغه مصیبت به د حضرت موسٰی علیه السلام په دعاء سره لری کیده دوی به بیا منکریدل، بالاخر پر دوی وباء نازله شوه، تر نیمی شپې پورې په گرد (تول) ښار کښې د هر سړی ړومبنی هلک مړ شو. کله چه دوی د خپلو مړو په ویر او غم کښې اخته شول نو حضرت موسٰی علیه السلام له خپل قوم سره ووت، بیا څو ورځې وروسته فرعونیان هم پر دوی پسې ووتل او د قلزم بحر (دریاب) ته نژدې دوی پسې ور ورسیدل اسرائیلیان روغ رمت له دریاب څخه پورې وتل، او فرعون له خپل فرعونی فوج سره پکښې غرق شول.

وَاَوۡرَثۡنَا الۡقَوۡمَ الَّذِيۡنَ كَانُوۡا يُسۡتَضۡعَفُوۡنَ مَشَارِقَ الۡاَرۡضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِىۡ بٰرَكۡنَا فِيۡهَا

او وروسته له پخوانیو څخه ورکړه مونږ هغه قوم (د بنی اسرائیلو) ته چه وو دوی چه کمزوری گڼل کیدل مشرقی «اطراف د» ځمکی او مغربی «اطراف د» ځمکی هغه چه برکت اچولی ؤ مونږ په هغی کښې «چه شامات دی».

تفسیر: د اکثرو مفسرینو په نزد له دغی ځمکی څخه مراد د (شام) ملک دی چه په هغه کښې الله تعالٰی ظاهری او باطنی ډیر برکات په ودیعت ایښی دی، ظاهر خو ئې دا دی چه ډیر زرغون، ودان، حاصل خیز ښکلی او خورا (ډیر) لوړ او گټور (فائده‌مند) مملکت دی، او باطن ئې دا دی چه د ډیرو انبیاؤ علیهم السلام مسکن، او مدفن گرځولی شوی دی. کله چه بنی اسرائیل له مصر څنې ووتل نو تر یوی مودی پوری د «تیه» په صحرا (میره) کښې سرگردانه گرځیدل لکه چه ذکر ئې پخوا تیر شو، بیا له حضرت یوشع علیه السلام سره ملگری شول او له «عمالقه» ؤ سره ئې جهاد وکړ، او د خپلو پلرونو د ملک «شام» وارثان وگرځیدل. ځینو مفسرینو له دغی ځمکی څخه مصر مراد کری دی. یعنی د فرعونیانو له غرقولو څخه وروسته مونږ بنی اسرائیل د مصر د حکومت وارثان وگرځول، چه په آزادی او خپلواکی او استقلال سره تری متمتع او گټور شی، کما قال الله تعالٰی ﴿ كَمۡ تَرَكُوۡا مِنۡ جَنّٰتٍ وَّعُيُوۡنٍ وَّزُرُوۡعٍ وَّمَقَامٍ كَرِيۡمٍ وَّنَعۡمَةٍ كَانُوۡا فِيۡهَا فٰكِهِيۡنَ كَذٰلِكَ وَاَوۡرَثۡنٰهَا قَوۡمًا اٰخَرِيۡنَ ﴾ «۲۵ جزء د دخان «۲۵» تر ۲۸ آیة ۱ رکوع» ﴿ وَنُرِيۡدُ اَنۡ نَّمُنَّ عَلَى الَّذِيۡنَ اسۡتُضۡعِفُوۡا فِى الۡاَرۡضِ وَنَجۡعَلَهُمۡ اَئِمَّةً وَّنَجۡعَلَهُمُ

﴿ الْوٰرِثِيْنَ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَجُنُوْدَهُمَا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَحْذَرُوْنَ ﴾
۲۰ جزء د القصص «۵ او ٦» آية «۱» رکوع) په دغه تقدير سره د مصر ظاهری
برکات خو ظاهر دی، او باطنی برکات به ئی له دی حیثیته وی چه حضرت یوسف علیه السلام
هملته مدفون دی، او حضرت یعقوب علیه السلام هم هلته تشریف وړی ؤ، او په آخر کښې
حضرت موسٰی او هارون علیهم السلام هم له وړوکتوبه تر زوړتوبه یوه اوږده زمانه هلته تیره کړی
ده. امام بغوی «رحمه الله» د مفسرینو دغه دواړه اقوال سره جمع کړی او په دغه ځای کښې ئی مصر
او شام دواړه مراد کړی دی.

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۙ بِمَا صَبَرُوْا ؕ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهٗ وَمَا كَانُوْا يَعْرِشُوْنَ ﴿۱۳۷﴾

او پوره شوه کلمه (او وفاء ته ورسیده وعده) د رب ستا چه نیکه ده «دا احسان» پر بنی اسرائیلو په سبب د صبر کولو د دوی «پر ظلمونو د فرعونیانو» او خرابی کړی مونږ هغه «کلکی ودانی» چه وی چه ودانولی به فرعون او قوم د ده او هغه (پخی پخی ودانی) چه وو دوی چه لوړولی به دوی «هغه».

تفسیر: یعنی کله چه اسرائیلیانو د فرعونیانو پر سختو مهلکو او سپکوونکو شدائدو صبر وکړ، او د موسٰی علیه السلام له هدایت سره ئی سم له الله تعالیٰ څخنی استعانت وغوښت، او د الله تعالیٰ له رسول حضرت موسٰی علیه السلام سره ئی ملګرتوب وکړ نو پاک الله هغه نیکی وعدی چه له دوی سره ئی کړی وی، ﴿ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّهْلِكَ عَدُوَّكُمْ ﴾ الآية - او ﴿ وَنُرِيْدُ اَنْ نَّمُنَّ عَلَى الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا ﴾ الآية - پوره کړی، او نورو ته ئی هم وروښوولی، هغه مناظر او مظاهر چه فرعون او فرعونیانو د کبر، او نخوت د اظهار دپاره جوړ کړی وو هغه ګرد (تول) تباه او خراب او بوپینا شول، د دوی تول سرایونه او کلاګانی او پخی پخی مانی او لوړی لوړی بنګلی خرابی او ړنګی کړی شوی رښتیا ده ﴿ اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا دَخَلُوْا قَرْيَةً اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْٓا اَعِزَّةَ اَهْلِهَآ اَذِلَّةً ﴾
(۱۹ جزء د النمل سورت ۳٤ آیت «۲» رکوع).

وَجٰوَزْنَا بِبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ الْبَحْرَ فَاَتَوْا عَلٰى قَوْمٍ يَّعْكُفُوْنَ

عَلٰٓى اَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوْا يٰمُوْسَى اجْعَلْ لَّنَآ اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ ؕ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ ﴿۱۳۸﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيْهِ وَبٰطِلٌ مَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۳۹﴾

او تیر کړل مونږ بنی اسرائیل له بحره نو راغلل دوی پر یوه قوم چه تل به ولاړ ؤ په «عبادت د» بتانو چه وو دوی لره، نو ویل «بنی اسرائیلو» ای موسٰی! جوړ کړه مونږ لره (هم) یو معبود لکه چه دی دوی لره معبودان وویل «موسٰی» بیشکه تاسی داسی یو قوم یئ چه نه پوهیږئ «چه بت پرستی د عاقلانو کار نه دی». بیشکه دغه (بت پرستان) هلاک «او مات» دی هغه دین چه دوی په هغه کښی دی او باطل «غلط» دی هغه عمل چه وی دوی چه کوی «ئی».

تفسیر: ځینی وائی چه دغه د «لخم» د قبیلی سری وو او ځینو «کنعانی عمالقه» د دی مصداق ګرځولی دی، وائی چه دغه بتان د غوا په شکل وو. والله اعلم.
(او کله چه بنی اسرائیلو دغه بت پرستی ولیده نو حضرت موسٰی علیه السلام ته ئی وویل چه مونږ ته هم داسی بتان جوړ کړه چه مونږ ئی هم عبادت وکړو لکه چه شته دوی ته بتان چه عبادت ئی کوی نو وویل موسٰی علیه السلام بیشکه تاسی داسی قوم یئ چه ناپوهی کوئ چه بی له الله د بل چا عبادت هم روا ګڼئ) یعنی د حق تعالیٰ د عظمت له شان او د ده له تنزیه او تقدیس څخه تاسی بیخی ناپوه او جاهلان ښکارئ. دغه واقعه داسی وه چه تر یوی اوږدی مودی پوری له مصری بت پرستانو سره د هستوګنی لامله (له وجی) د بنی اسرائیلو میلان د بت پرستی د افعالو او شرکیه ؤ رسومو په لوری زیات شوی ؤ. او څو څو ځلی ئی خپل تمایل هم دغه لوری ته ښکاره کړ. نو دغه چتی (بیکاره) او د ناپوهی پوښتنه د مصر د اوبو او هواء او د دی ځای د بت پرستانو د صحبت تأثیرات ښکاروی حضرت شاه صاحب لیکی چه «جاهل انسان ته د غیر مرئی او بی صورت معبود له عبادت څخه هیڅ دادینه او تسکین نه حاصلیږی او هم دا غواړی چه خامخا یو صورت او شکل ئی په مخ کښی وی. دوی یو قوم ولید چه د غوا شکل ته ئی عبادت کاوه نو دوی ته هم داسی یوه مینه او هوس پیدا شو، بالاخره دوی هم له سرو زرو څخنی یو خسی جوړ کړ او د هغه په عبادت کښی لګیا شول».
﴿ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ ﴾ الآیة - بیشکه دغه بت پرستان هلاک او مات دی هغه دین چه دوی په هغه کښی دی او باطل دی هغه عمل چه وی دوی چه کوی ئی) یعنی وروسته له دی د دوی د بت پرستی مذهب زما او د اهل الحق په لاسونو تباه او پنا کیدونکی دی او هغه مکر او فریب او نقلونه چه تاسی تراوسه پوری جوړ کړی دی هغه بیخی باطل، غلط بیکاره او بی حقیقته دی.

قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِيْكُمْ اِلٰهًا وَّهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۴۰﴾

وویل «موسٰی» آیا بی له الله ولتوم زه تاسی ته (بل) معبود حال دا چه هم دغه الله فضیلت درکړی تاسی ته «غوره کړی ئی یئ» پر ګردو (تولو) خلقو (د زمانی خپلی).

تفسیر: یعنی د الله د لویو انعامونو شکر ګزاری او حق پیژندل آیا هم داسی کیدی شی چه د غیر الله عبادت وکړ شی؟ او له الله تعالیٰ څخنی باغی شی؟ بلکه نشی کیدی ! دا خو ډیر د شرم ځای دی هغه مخلوق چه ده ته الله تعالیٰ پر ګرد (تول) جهان فضیلت ښیلی دی په خپل لاس جوړ کړیو بتانو او شیانو ته پرمخی سر په سجده ولویږی. نو آیا مفضول د افضل معبود کیدی شی؟ حال دا چه الله تعالیٰ فضیلت درکړی تاسی ته، په انواعو د نعمتونو سره چه یو له هغو څخه دا دی

وَاِذْ اَنْجَيْنٰكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ ۚ يُقَتِّلُوْنَ اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُوْنَ نِسَآءَكُمْ ۗ وَفِيْ ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيْمٌ ﴿۱۴۱﴾

او «یاد کړئ» هغه وخت چه نجات درکړی ؤ مونږ «نیکونو د» تاسی ته له تابعانو د فرعون چه رساوه به ئی تاسی ته سخت عذاب، چه وژل به ئی ځامن ستاسی (چه نسل مو قطع شی) او ژوندی به ئی پریښودی ښځی «لونی» ستاسی «دپاره د خدمت» او په دغه (عذاب یا نجات یا ګردو (تولو) کښی نعمت یا مصیبت یا) ازمیښت ؤ له «طرفه د» رب ستاسی څخه ډیر لوی.

تفسیر: د دی آیت تفسیر په اول جزء د البقرة په «۴۹» آیت (۶) رکوع کښی پخوا لیکلی شوی دی. هلته دی وکوت شی. یعنی هغه پاک الله چه هم دا اوس ئی پر تاسی داسی عظیم الشان احسان فرمایلی دی نو آیا تاسی ولی د هغه له درباره باغی کیږئ؟ او تری مخ اړوئ؟ او لرګیو او تیږو (ګتو) او نورو شیانو ته ولی تاسی خپل سرونه ښکته کوئ؟

وَوٰعَدْنَا مُوْسٰى ثَلٰثِيْنَ لَيْلَةً وَّاَتْمَمْنٰهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيْقَاتُ رَبِّهٖٓ اَرْبَعِيْنَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوْسٰى لِاَخِيْهِ

هٰرُوْنَ اخْلُفْنِیْ فِیْ قَوْمِیْ وَاَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِیْلَ الْمُفْسِدِیْنَ ﴿۱۴۲﴾

او (یاد کړه هغه وخت چه) وعده کړې وه مونږ «له پاره د ورکولو د تورات» له موسیٰ سره دیرش شپې او بیا پوره کړې مونږ هغه دیرش شپې په لسو «نورو» نو پوره شوه وعده د رب د ده څلویښت شپې (او ورځې)، او وویل موسیٰ ورور خپل هارون ته (طور ته د خپل تګ په وخت کښې د تورات او مناجات له پاره) چه خلیفه اوسه زما په دې قوم زما کښې «په غیاب زما» او اصلاح کوه (حال د دوی) او متابعت مه کوه د لارې د مفسدانو.

تفسیر: کله چه بنی اسرائیلو ته له راز راز (قسم قسم) پریشانیو څخه اطمینان په برخه شو نو دوی له حضرت موسیٰ علیه السلام څخه داسې غوښتنه وکړه چه اوس تاسې مونږ ته کوم آسمانی شریعت راوړئ! چه مونږ پرې په اطمینان سره عمل او خپل صداقت ښکاره کړو، موسیٰ علیه السلام د دوی دغه معروضه د پاک الله په دربار کښې تقدیمه کړه. الله تعالیٰ له ده سره ادنیٰ وعده چه کړې وه د دیرشو ورځو او شپو وه او له اوږدو څخه اوږده وعده د څلویښتو ورځو او شپو چه کله دومره موده ته روژې ونیسی او د طور پر غره معتکف واوسی نو تاته به تورات شریف درعنایت شی. د دې زیاتی او کمی نیتی له کیښودلو څخه ښائی دغه مطلب وُ که د ریاضت په منځ کښې د عبودیت په وظائفو او د تقرب د آدابو د اداء کولو په اعتبار هیڅ قسم کمی او تقصیر ظاهر نشی نو کمه موده دیرش ورځې به بس وی که نه اکثر الاجلین (۴۰) ورځې به پوره کیږی. یا له شروع څخه تر دیرشو ورځو پورې ضروری او لازمی میعاد به ګرځولی شوی وی او د څلویښتو ورځو پوره کول به له اختیاری او استحبابی حیثیته د اصلی میعاد د تکمیل او تتمیم په دول (طریقه) تاکلی (مقرر) شوی وی لکه چه شعیب علیه السلام موسیٰ علیه السلام ته د خپلی لور د ورکولو په وخت کښې فرمایلی وُ، ﴿ عَلٰٓى اَنْ تَاْجُرَنِیْ ثَمٰنِیَ حِجَجٍ فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَآ اُرِیْدُ اَنْ اَشُقَّ عَلَیْكَ ﴾ «۲۰ جزء د القصص ۲۷ آیت ۳ رکوع» او زمونږ د زمانې ځینې مصنفین داسې وائی چه اصلی میعاد هم دغه څلویښت شپې وی لکه چه د البقرة په سورت کښې مذکور دی، او دلته په ﴿ فَتَمَّ مِیْقَاتُ رَبِّهٖٓ ﴾ کښې ورته اشاره کړې شوې ده دا د هغو څلویښتو ورځو د بیان یو اسلوب دی چه مونږ د دیرشو شپو وعده کړې وه چه د هغه تتمه لس ورځې نورې هم وې څو اشاره وشی چه یوه پوره میاشت د «ذی القعدة الحرام» لس شپې نورې هم ور زیاتی کړې شوی دی چه په دغه دول (طریقه) د ذی القعدة الحرام په اوله کښې اعتکاف شروع او په لسمه د ذی الحجة الحرام تمام شو، لکه چه له اکثرو اسلافو څخه هم دا منقول دی. والله اعلم، موضح القرآن وائی چه حق تعالیٰ له موسیٰ علیه السلام سره

وعده وفرمایله چه پر غره تر دیرشو شپو معتکف شه چه ستا قوم ته تورات درعطا کړم په دغه موده کښې موسٰی علیه السلام یوه ورځ مسواک استعمال کړ پرښتو چه د ده د خولې له خوشبوئې سره مینه درلوده (لرله) د هغه له فقدانه متاثرې شوې نو د هغه په بدل کښې لس شپې نورې هم پرې ور زیاتې شوې او موده ئې پوره کړه.».

﴿ وَقَالَ مُوسٰى لِاَخِيْهِ هٰرُوْنَ اخْلُفْنِيْ ﴾ الآیة - او وویل موسٰی وررور خپل هارون ته په وخت د تلو خپلو کښې طور ته له پاره د تورات او مناجات چه خلیفه زما اوسه په دې قوم زما کښې او اصلاح کړه حال د دوی او متابعت مه کوه د لارې د مفسدینو) یعنې زما په غیاب کښې زما برخه کار هم دا ته وکړه! ګواکې د اوامرو او نواهیو او شرائعو هغه اختیارات چه موسٰی علیه السلام سره مخصوص ؤ د موسٰی علیه السلام د غیاب په موده کښې هغه هارون علیه السلام ته ور وسپارل شول او څرنګه چه موسٰی علیه السلام د بنی اسرائیلو د تلون مزاجې او سست اعتقادې پوره تجربه درلوده (لرله) نو ځکه یې په زیات تصریح او دیر تاکید سره هارون علیه السلام ته تنبیه ورکړه چه که ورروسته زما دغه سبطیان (بنی اسرائیل) شور ماشور وکړې نو ته ئې په اصلاح کښې کوشش وکړه!، او تل زما په طریقه سره ټګ وکړه! او د مفسدینو په لاره له سره مه ځه!، د الله تعالٰی مشیت وګورئ چه موسٰی علیه السلام له دغه وصیت نه ورروسته د طور په لورې لاړ دلته بنی اسرائیلو د خسې په عبادت پیل (شروع) وکړ، مګر حضرت هارون علیه السلام د موجوده انجیل لیکونکو علی الرغم دوی ته داسې وویل ﴿ يٰقَوْمِ اِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهٖ وَاِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُوْنِيْ وَاَطِيْعُوْٓا اَمْرِيْ ﴾ او هارون علیه السلام د دوی د ګمراهې او د خپلې بیزارې اعلان په صاف دول (طریقه) سره وکړ او د حضرت موسٰی علیه السلام له وصیت سره ئې سم د هغو د حال د اصلاح له پاره څو چه امکان ؤ دیر کوښښونه وکړل.

وَلَمَّا جَآءَ مُوْسٰى لِمِيْقَاتِنَا وَكَلَّمَهٗ رَبُّهٗ ۙ قَالَ رَبِّ اَرِنِيْٓ اَنْظُرْ اِلَيْكَ ؕ قَالَ لَنْ تَرٰىنِيْ وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهٗ فَسَوْفَ تَرٰىنِيْ ۚ فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهٗ لِلْجَبَلِ جَعَلَهٗ دَكًّا وَّخَرَّ مُوْسٰى صَعِقًا ۚ فَلَمَّآ اَفَاقَ قَالَ سُبْحٰنَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۴۳﴾

او کله چه راغی (راورسید) موسٰی موعود وخت زمونږ ته او کلام وکړ له دغه

«موسٰی» سره رب د دغه موسٰی نو وویل «موسٰی» ای ربه زما وښیه ماته «ځان خپل» چه زه وګورم تاته وفرمایل (الله) له سره به ونه وینی ته ما «په دنیا کښی» ولیکن وګوره ته «دی» غره ته که قرار پاتی شو هغه «غر» په ځای خپل کښی نو ژر به ته همووینی ما، نو کله چه (بلاکیف) تجلی وکړه رب د دغه «موسٰی ظاهر ئی کړ نور خپل» غره ته نو وئی ګرځاوه هغه «غر» ذری ذری «برابر له ځمکی سره» او پریووت موسٰی بیخوده «له دیره هیبته تر ٣٤ ساعته» نو کله چه په خود شو «موسٰی نو» وویل چه پاکی ده تاته «یا الله له تولو عیبونو» توبه می وویسته تاته او زه اول د مؤمنانو یم (په زمانه خپله په نه لیدلو ستا په دنیا کښی).

تفسیر: د ښلویښتو ورځو له پوره کیدلو ښخه وروسته حق تعالیٰ په کوم مخصوص او ممتاز رنګ سره موسٰی علیه السلام ته د مکالمی شرف وروباښه په دی وخت کښی حضرت موسٰی علیه السلام ته د کلام الله د بلا واسطي اوریدلو ښخه ډیر زیات خوند او لذت حاصل شو نو د اشتیاق له کماله د متکلم د لیدلو آرزو او تمنا ئی وکړه، او په ساده ډول (طریقه) سره ئی تری غوښتنه وکړه چه ﴿ رَبِّ أَرِنِيٓ أَنظُرۡ إِلَيۡكَ ﴾ ای ربه! زما او د خپل تر منځ حجاب او موانع لری کړه! او خپله نورانی او دیدار وجه دی بی حجابه راوښیه چه زه ئی یو ځلی لږ ووینم!

﴿ قَالَ لَن تَرَىٰنِي ﴾ وفرمایل الله له سره به ته ونه وینی ما په دنیا کښی یعنی په دنیا کښی به هیڅ مخلوق دغه فانی وجود او فانی قواوی د هغه ﴿ ذُو ٱلۡجَلَٰلِ وَٱلۡإِكۡرَامِ ﴾ او د «**لم یزل او لایزال**» د لیدلو تحمل ونشی کولی له دی نه ثابته شوه چه په دنیا کښی هر چا ته پخوا له مرګ ښخه د الله تعالیٰ د لقاء او دیدار شرف حاصلیدل شرعاً ممتنع دی، اګر که عقلاً ممکن هم وی ځکه که عقلی امکان ئی هم ونه منی شی، نو د موسٰی علیه السلام په شان د یو جلیل القدر رسول په نسبت به ښرنګه دغسی خیال کیدی شی چه ده به د یوه محال عقلی شی غوښتنه کړی وی؟ زمونږ د «اهل السنت والجماعت» عقیده هم دا ده چه د باری تعالیٰ رؤیت په دنیا کښی عقلاً ممکن او شرعاً ممتنع الوقوع دی او په آخرت کښی د هغه وقوع په قطعی نصوصو سره ثابت دی. پاتی شو زمونږ د رسول صلی الله علیه وسلم رؤیت په لیلة المعراج کښی هغه اختلافی مسئله ده چه ذکر به ئی انشاء الله تعالیٰ په «٢٧» جزء د النجم د سورت په «١٦» آیت اوله رکوع کښی راشی.

﴿ وَلَٰكِنِ ٱنظُرۡ إِلَى ٱلۡجَبَلِ ﴾ الآیة - ولیکن وګوره ته ای موسٰی! دی غره ته که قرار پاتی شو هغه غر په ځای خپل کښی نو ژر به ته هم ووینی ما) یعنی ته د غره په لوری وګوره چه مونږ د خپل جمال یو ښرکی تجلی پری غورځوو که د غره غوندی یو سخت او مضبوط شی د هغه لږ ښه تجلی تحمل وکړی شی، نو امکان لری چه ته هم د هغی متحمل شی که نه وپوهیږه چه د هغه شی تحمل چه غر ئی هم ونه شی کړی نو د یوه انسان مادی ترکیب او جسمانی سترګی به

څرنګه د هغه تحمل وکړی شي؟ اګر که د قلبي او روحاني طاقت په اعتبار د ځمکي، آسمان، غرونو او ګردو (تولو) شيانو ځني انسان فائق هم وی، نو ځکه موسٰی عليه السلام د هغی الهٰی وحی چه حامل ؤ بلکه نور انسانان هم د هغه عظيم امانت چه حاملان يی دی، غرونه او نور موجودات د هغه په پورته کولو قادر نه دی ﴿ إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴾ (۲۲ جزء د الاحزاب د سورت ۷۲ آية ۹ رکوع) ﴿ لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ﴾ (۲۸ جزء د الحشر ۲۱ آيت ۳ رکوع) بيا هم په هغو شيانو کښي چه د هغو تعلق په ظاهري سترګو يا د بدن په مادي قوت سره وی په دغو کښي انسان د نورو عظيم الخلقت شيانو په مقابل کښي ډير ضعيف کمزور او کم قوت واقع شوی دی ﴿ لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ (۲٤ جزء د المؤمن ۵۷ آيت ٦ رکوع) ﴿ وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا ﴾ ۵ جزء د النساء ۲۸ آيت ۵ رکوع په دی ځای کښي موسٰی عليه السلام ته د انساني وجود د هم دغی کمزوری په لوری توجه ورکړی شوی ده.

﴿ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ ﴾ الآية - نو کله چه بلاکيف تجلي وکړه رب د ده ظاهر ئی کړ نور خپل هغه غره ته نو وئی ګرځاوه ذری ذری برابر له ځمکي سره او پريووت موسٰی بيخوده.) د حق تعالٰی تجليات ډير انواع او اقسام لري. او دغه د الله تعالٰی ارادی فعل دی چه پر هر شي په هر دول (طريقه) چه اراده وفرمائی، تجلي کوی، پر غره باندی کومه تجلي چه شوی ده، سم د لاسه د هغي په اثر د غره خاصه برخه بخرکی بخرکی شوی ده او څرنګه چه موسٰی عليه السلام د تجلي محل ته نژدی ؤ په دی باندی دغه د محل قرب او د غره هيبتناکی منظری داسی تاثير وغورځاوه چه بيخوده ولويد. بلا تشبيه داسی ئی وګڼئ کله چه بريښنا پر کوم شي لويږی هغه څرنګه سوځوی او په يوه رپ «ثانيه» کښي ئی تکه توره خاوره وګرځوی او هغه کسان چه د دغه ځای په شا وخوا کښي وی ډير ځله هغوی ته هم څه لږ يا ډيره صدمه او زيان هم وررسيږی.

﴿ فَلَمَّا أَفَاقَ ﴾ الآية - نو کله چه په خود شو موسٰی نو وئی ويل چه پاکی ده تاته ای الله! له ټولو عيبونو توبه می وويسته تاته او زه اول د مؤمنانو يقين کوونکی يم په زمانه خپله کښي په نه ليدلو ستا په دنيا کښي) يعني الله تعالٰی له دی نه پاک دی چه له کوم مخلوق سره مشابه وی او دغه فاني سترګی د هغه د باقي ذات د ليدلو متحملي شي، ستا د پاکي او برتری اقتضاء دا ده چه د هيڅ شي طلب بی د ستا له اجازی ونه کړی شي، زه توبه کوم چه د اشتياق له فرطه (زياتئ) بی د ستا له اجازی يوه داسی نامناسبه غوښتنه می له تا څخه وکړه، زه په خپله زمانه کښي له ګردو (تولو) ځني پخوا ستا پر عظمت او جلال يقين لرم او هغه ړومبی سړی يم چه ماته په ذوقي او عياني دول (طريقه) دغه امر منکشف شوی دی چه د پاک الله ليدل په دغه دنيا کښي په دغو ظاهری سترګو سره نشي کيدی .

قَالَ يٰمُوسٰۤى اِنِّى اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسٰلٰتِىْ وَ بِكَلَامِىْ ۖ فَخُذْ مَاۤ اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِّنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿۱۴۴﴾

وفرمایل (الله چه مه خپه کیږه په نه لیدلو زما او نعمتونه می یاد کړه) ای موسٰی بیشکه ما غوره کړی ئی ته پر تولو خلقو (د زمانی ستا) په پیغامونو خپلو او په کلام خپل سره «بی له واسطی» نو ونیسه! هغه څه چه درکړی می دی تاته او اوسه له شکر ایستونکو.

تفسیر: یعنی که لیدل ونشول خیر دی! آیا دغه شرف او امتیاز خو لږ شی نه دی چه ته می خپل رسول وګرځولی او تورات می درعطا کړ او بلا واسطه می درسره کلام وفرمایه. نو هغومره عطا او احسانات چه زمونږ له لوری پر تا شوی دی هغه نورو ته وروسپاره !، او په هغو بندګانو کښی شامل شه! چه الله تعالیٰ د شاکرینو په امتیاز سره هغوی ممتاز فرمایلی دی.

وَكَتَبْنَا لَهٗ فِى الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ مَّوْعِظَةً وَّتَفْصِيْلًا لِّكُلِّ شَىْءٍ ۚ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَّاْمُرْ قَوْمَكَ يَاْخُذُوْا بِاَحْسَنِهَا ۚ سَاُورِيْكُمْ دَارَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۱۴۵﴾

او لیکلی ؤ مونږ دغه (موسٰی) ته په تختو «د تورات» کښی له هر «دینی» شی څخنی موعظه «پند» او تفصیل دپاره د هر شی «له احکامو» (بیا مو وفرمایل موسٰی ته) پس واخله دا «تختی د تورات» په کامل قوت (زور، عزم، کوښښ) سره او امر «حکم» وکړه قوم خپل ته چه ونیسی «عمل وکړی» په ډیر غوره «احکامو» د دی ژر به وښیم زه تاسی ته ځای د هستوګنی د فاسقانو.

تفسیر: ځینی وائی چه تورات شریف پر دغو تختو باندی لیکلی شوی ؤ د ځینو علماؤ خیال داسی دی چه دغه تختی پر تورات علاوه وی چه د تورات له نزوله پخوا ورمرحمت شوی وی په هر حال د خدای جل جلاله لیدل وریه برخه نشوه هغه خپګان، او تأثر چه موسٰی علیه السلام ته د خدای جل جلاله سره د نه لقاء له کبله (وجی) حاصل شوی ؤ د هغه تلافی او جبران ئی د الواحو په عطا سره وفرمایل چه پکښی هر ډول (طریقه) نصائح او د ګردو (تولو) ضروری

احکامو تفصیلات وو «ابن کثیر».
﴿ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ ﴾ الآية - نو وفرمایل موږ واخله دا تختی په قوت، کامل کوښښ سره او امر «حکم» وکړه قوم خپل ته چه ونیسی عمل وکړی په ډیر غوره احکامو د دی، ژر به وښیم زه تاسی ته ځای د هستوګنی د فاسقانو» یعنی ته په خپله هم دغه الواح په کلکه او احتیاط سره وساته چه چیری در څخه ونه لوېږی او خپل قوم هم په ښه شان سره وپوهوه چه دوی د دغو الواحو پر خورا (ډیرو) ښو هدایاتو باندی ډیر مضبوط او کلک عمل وکړی او داسی ښه شی له سره له خپله لاسه ونه باسی.
تنبیه: د ﴿ بِأَحْسَنِهَا ﴾ له لفظ څخه ئی یا خو پر دغی خبری تنبیه فرمایلی ده چه په هغو کښی ماسواء له (احسن) څخه بل هیڅ شی نه ؤ، یا خو هغه احکام چه پکښی ورکړی شوی دی ګرد (تول) ئی فی حد ذاته ښه دی مګر ځینی ئی له ځینو څخه احسن دی. مثلاً له ظالم څخنی انتقام او بدل اخیستل جائز او حسن دی لیکن صبر کول او بښل ئی عزیمت او احسن دی. ګواکی بنی اسرائیل ئی د عزایمو او مندوباتو په اکتساب باندی مامور کړل چه په هغو کښی ډیره سعی او کوښښ وکړی او د پاک الله پوره امر منونکی شی او که نافرمانی وکړی نو دوی ته د نافرمانانو کورونه ورښوول کیږی یعنی په آخرت کښی دوزخ، او په دنیا کښی تباهی او رسوائی **«اعاذنا الله منهما»** ابن کثیر او بغوی او ځینو نورو د نافرمانانو له کورونو څخنی مصر یا شام مراد کړی دی چه د نافرمانانو فرعونیانو او عمالقه ؤ ملکونه وو نو په دغه تقدیر به دغه آیت د بنی اسرائیلو دپاره بشارت وی چه که په پوره ډول (طریقه) سره فرمانبرداری وکړئ نو د نافرمانانو ملک به تاسی ته درکاوه کیږی، **والراجح هوالاول کمارجحه** «ابن کثیر»

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾

ژر به واړوم (زه قبلولو د افاقی او انفسی) آیتونو خپلو څخه هغه کسان چه تکبر کوی په ځمکه کښی په ناحقه سره او که ووینی (دغه متکبران) هر قسم آیت «د قرآن یا د نبوت معجزی نو» نه راوړی ایمان پر هغو «عناداً» او که ووینی لاره د رشد (طریقه د هدایت خپل الله او جنت ته) نو نه نیسی دوی هغه لاره «او نه ځی پر هغه طریقه» او که ووینی دوی لاره د ګمراهی

نو نیسی دوی هغه لاره «او طریقه د تګ خپل او ځی پری» دغه «ګرځیدل له سمی صافی لاری په سبب د دی چه دوی نسبت د دروغو کړی ؤ آیتونو زمونږ ته او وو دوی له هغو (آیتونو) څخه غافلان «بی خبره چه فکر به ئی پکښی نه کاوه».

تفسیر: یعنی هغه خلق چه د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مقابل کښی ناحقه تکبر کوی او دوی ته نخوت او غرور اجازه نه ورکوی چه د الله جل جلاله احکام ومنی مونږ به هم د دوی زړونه د خپلو آیتونو له لوری وګرځوو چه په آینده کښی له هغوی څخنی د ګتی توفیق ونه مومی د داسی کسانو کیفیت داسی وی چه دوی څومره آیتونه او دلائل او معجزی چه وګوری او وائی وری هیڅ تری نه متأثر کیږی. د هدایت لاره څومره چه ارته او صافه وی بیا هم دوی پر هغی نه ځی هوا د ګمراهی پر لاره او د خپلو نفسانی غوښتنو په متابعت په مندو روان وی کله چه د تکذیب له دوام دار عادت او له اوږده غفلت څخه زړه مسخ شی نو هلته انسان ته دغه حالت پیدا کیږی.

وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَلِقَآءِ الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ ؕ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴۷﴾

او هغه کسان چه نسبت د دروغو یی کړی دی آیتونو زمونږ ته او ملاقات د آخرت ته خراب او باطل شول عملونه د دوی؛ نشی جزا ورکولی دوی ته مګر جزا د هغه عمل چه وو دوی چه عمل به «ئی» کاوه.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په احکامو باندی به د تللو توفیق نه مومی او هغه کارونه چه له خپله عقله ئی کوی هغه به د الله تعالیٰ په دربار کښی نه قبلیږی دوی څه چه کوی هم هغه به ګالی (برداشت کوی) او څه چه کړی هم هغه به ریبی پاتی شوه د دوی بی اساسه نیکی، د هغو هر هغه بدل چه دوی ته رسیدونکی دی هغه به په هم دغی دنیا کښی دوی ته وروسیږی.

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوْسٰى مِنْۢ بَعْدِهٖ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهٗ خُوَارٌ ؕ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهٗ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيْهِمْ سَبِيْلًا ۘ اِتَّخَذُوْهُ وَكَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ﴿۱۴۸﴾

او ونیوه «جوړ کړ» قوم د موسیٰ وروسته «د تللو» د ده (میقات ته) له زیوراتو (ګانو) خپلو خسی مجسم چه ده لره غږ ؤ لکه د خسی «جوړ ئی کړ له پاره د عبادت» آیا نه لیدل (نه پوهیدل) دوی چه بیشکه دغه «خسی» خبری نه کوی له دوی سره او نه ښیی دوی ته هیڅ لاره ونیو دوی هغه «خسی په خدائی سره» او وو دوی ظالمان «پر خپلو ځانونو».

تفسیر: دغه ګانی (زیورات) چه ویلی «ذوب» شوی وی او د خسی مجسمه تری جوړه شوی وه په اصل کښی د فرعون د قوم یعنی د قبطیانو وی، چه له هغوی ځنی پاتی او د بنی اسرائیلو په لاسونو کښی لویدلی وی ـ لکه چه د «طٰهٰ» په سورت کښی راغلی دی ﴿ حُمِّلْنَآ اَوْزَارًا مِّنْ زِيْنَةِ الْقَوْمِ ﴾

﴿ جَسَدًا لَّهٗ خُوَارٌ ﴾ الآیة ـ مجسم چه ده لره غږ ؤ لکه د خسی جوړ ئی کړ له پاره د عبادت آیا نه لیدل، نه پوهیدل دوی چه بیشکه دغه خسی خبری نه کوی له دوی سره او نه ښیی دوی ته هیڅ لاره، ونیو دوی هغه په خدائی او وو دوی ظالمان) د «طٰهٰ» په سورت کښی به د دی خسی مفصله قصه راشی، دلته ئی د دوی پر حماقت او سفاهت باندی تنبیه ورکری ده چه هغوی یو له خپله ځانه جوړی شوی مجسمی ځنی، د خسی په غږ آوریدلو باندی مفتون شوی دی او هغه خسی خپل معبود ګنی، حال دا چه په دغه بی معنی غږ کښی نه کوم کلام ؤ او نه څه خطاب، نه دینی او دنیوی هدایت او نه منفعت تری حاصلیده ـ داسی یو تش صورت خو یو شی د انسانیت درجی ته هم نشی رسولی، دا لا څه چه د هغه په وسیله انسانان د الله تعالیٰ جل وعلا د معرفت تر درجی پوری خپل ځانونه ورسوی. نو دغه څومره لوی ظلم او بی موقع کار دی چه د یوه معمولی ساکښ (ذی روح) مجسمی ته خدای وویل شی، خبره خو دا ده چه دغه قوم ته لا له پخوا د داسی بی موقعو خبرو کولو عادت پیدا شوی ؤ. لکه چه پخوا له دی نه د ﴿ اجْعَلْ لَّنَآ اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ ﴾ غوښتنه ئی له موسیٰ علیه السلام څخه کری وه.

وَلَمَّا سُقِطَ فِيْٓ اَيْدِيْهِمْ وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوْا ۙ قَالُوْا لَئِنْ لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۱۴۹﴾

او کله چه پښیمانه شول (په عبادت د خسی باندی) او پوه شول چه بیشکه دوی په تحقیق ګمراه شوی دی نو وی ویل قسم دی خامخا، که رحم ونه کړی پر موږ رب زموږ او ښښنه ونه کړی موږ ته «رب زموږ نو» خامخا به

شو مونږ هرومرو (خامخا) له زیانکارانو.

تفسیر: یعنی د خپلو بی عقلیو او کړو تللو لامله (له وجې) دوی داسی بی لاری او بی اصوله او بدشکله کار غوره کړی ؤ چه د موسٰی علیه السلام له تنبیه څخه وروسته کله چه د دوی د بطلان جوش سوړ شو او لږ څه عقل او هوښ ئی په ځای شو، نو دوی په خپله هم له خپل دغه حرکت څخه وشرمیدل او د ډیر افسوس او ندامت له سببه ئی خپلی ګوتی وچیچلی او د ډیری ویری او خوف لامله (له وجې) د دوی له لاسونو هغه موهومه باښه والوتله، او له ډیری وارخطائی او تاسف په داسی ویناؤ ئی خوله پرانیستله «که الله جل جلاله پر مونږ باندی رحم ونه فرمائی او د بښنی او توبی کوم صورت مونږ ته راونه ښیی، نو مونږ به یقیناً په ابدی خسران او دائمی هلاکت کښی ولویږو» (ځینو د ﴿ وَلَمَّا سُقِطَ فِیٓ أَیْدِیهِمْ ﴾ ترجمه داسی هم کړی ده «او کله چه وغورځولی شو خپګان او پښیمانی په لاسونو د دغو بنی اسرائیلو کښی یعنی په دی کار خپل ډیر پښیمان شول.»)

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوْمِهِۦ غَضْبَٰنَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِى مِنۢ بَعْدِىٓ ۖ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ ۖ وَأَلْقَى ٱلْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيْهِ ۚ قَالَ ٱبْنَ أُمَّ إِنَّ ٱلْقَوْمَ ٱسْتَضْعَفُونِى وَكَادُوا۟ يَقْتُلُونَنِى فَلَا تُشْمِتْ بِىَ ٱلْأَعْدَآءَ وَلَا تَجْعَلْنِى مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿۱۵۰﴾

او کله چه بیرته راغی موسٰی (د طور له غره) قوم خپل ته په دی حال کښی چه ډک ؤ له ډیر قهر او غصی افسوس کوونکی. وویل «موسٰی قوم خپل ته» بد خلافت چه خلافت کړی دی تاسی زما (دا خلافت دی) وروسته له ما، آیا تلوار وکړ تاسی (په دی شرک سره او پریښود تاسی حکم) امر د رب خپل «نو تاسی داسی ولی وکړه» او وغورځولی «موسٰی هغه» تختی «د تورات له جهته د غضبه دپاره د حمایت د دین» او ونی نیوه سر د ورور خپل چه راښکود ئی هغه ځان خپل ته؛ نو ویل (هارون موسٰی ته ای) ځویه د مور زما! بیشکه چه «دغه» قوم ضعیف کړی وم زه او نژدی وو دوی چه وژلی ئی وم

زه نو مه خوشالوه په ما باندي دښمنان او مه ملګرى كوه ما له قوم ظالمانو سره !

تفسير: كله چه موسٰى عليه السلام له «طور» څخه بيرته راغى له غصى ډک ؤ ځکه چه الله تعالىٰ په همغه «طور» کښى موسٰى عليه السلام ته خبر ورکړى ؤ چه د «سامرى» له لاسه ستا قوم ګمراه شو ـ د دى خبرى له اوريدلو څخه موسٰى عليه السلام سخت خپه او متأسف او په قهر شو.
﴿ قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِن بَعْدِي ﴾ وويل موسٰى بد خلافت چه خلافت کړى دى تاسى زما وروسته له ما دا خلافت دى ـ يا وويل موسٰى قوم خپل ته بد کار دى دغه عبادت د خسى چه کړى دى تاسى پس له تګه (تلو) زما د طور غره ته) دغه خطاب د خسى عبادت کوونکو ته ؤ. يعنى وروسته له ما څخه تاسى په ښه ډول (طريقه) ځما نيابت وکړ؟ «بلکه ومو نه کړ» د هغى خبرى په نسبت چه ما پر تاسى زيات تاکيد کړى ؤ «يعنى د الله تعالىٰ توحيد او تفريد» تاسى د هغه په ځاى د خسى مجسمه ودروله او د هغه په نسبت مو داسى وويل. ﴿ هَٰذَا إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ ﴾ فى الحقيقت هم دغه ستاسى او د موسٰى معبود دى.) او ممکن دى چه دغه خطاب هارون عليه السلام ته هم وى چه تا زما د هغه نيابت حق چه ﴿ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي ﴾ مى درته ويلى ؤ او هغه مى درسپارلى ؤ په ښه شان سره اداء نه کړ او د دوى مخه دى ونه نيوله ـ او په ټينګه سره دى د دغى فتنى مقابله ونه کړه، لکه چه د «طٰهٰ» په سورت کښى په تفصيل سره راځى.
﴿ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ ﴾ آيا تلوار وکړ تاسى په شرک سره او پريښود تاسى امر، حکم د رب خپل نو دا مو ولى داسى وکړه؟) يعنى زه الله تعالىٰ ته ستاسى په غوښتنه د احکامو راوړلو له پاره تللى وم چه نيته ئى د الله تعالىٰ له خوا څلويښت ورځى مقررى شوى وى تاسى د الله تعالىٰ د هغى مقررى شوى وعدى د پوره کيدلو او د ده د احکامو د راتللو انتظار مو هم ونه کړ، دومره ډيره زمانه خو لا نه وه تيره شوى چه تاسى وويريدئ او دومره ژر مو د الله تعالىٰ قهر او غضب وغوښت ﴿ أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدتُّمْ أَن يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُم مَّوْعِدِي ﴾ «١٦ جزء د طٰهٰ «٨٦» آيت ٤ رکوع».
﴿ وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ ﴾ الآية ـ او وغورځولى موسٰى هغه تختى د تورات له جهته د غصبه دپاره د حمايت د دين او ونى نيوه سر د ورور خپل چه راښکود ئى هغه ځان خپل ته؛) حضرت موسٰى عليه السلام د دى مشرکانه اوضاعو له ليدلو څخه د هارون عليه السلام په نرمى او تساهل شکمن او له حده زيات په قهر او متاسف او د دينى حميت او غيرت په ځوښ کښى دومره متأثر او بيخوده شو چه هارون عليه السلام ته ئى لاس ور واچاوه او د ايمانى حرارت له خورا (دير) دير ځوښه (جوشه) ئى د ده ږيره او د سر ويښتان ټينګ ونيول ـ معاذ الله د هارون عليه السلام د اهانت په نيت نه «بلکه د عتاب او ګيلى په طرز ؤ» ځکه چه هارون عليه السلام په خپله مستقل نبى او په عمر کښى درى کاله له موسٰى عليه السلام څخه مشر ؤ ـ بيا نو د يو اولوالعزم نبى الله

ځنې دا څرنګه ممکنه ده چه د بل يو نبي الله چه د ده مشر ورور هم ؤ او سره د هغه د يوی ذرې په اندازه د ده د توهين اراده وکړی؟ نه د موسٰی عليه السلام له لوری دغه معامله په هغه وخت کښې شوی وه چه دی د خپل قوم له دغه بد کار څخه سخت په قهر ؤ او د بغض فی الله او غضب لامله (له وجې) بيخي بې واکه او بې اختياره شوی ؤ او د حضرت هارون عليه السلام په نسبت ئې داسې يو خيال پيدا شوی ؤ چه ده د اسرائيليانو د حال په اصلاح کښې خپل پوره کوښښ نه دی صرف کړی حال دا چه ده ته د هغوی د اصلاح په نسبت ډيره زياته توصيه او تاکيد هم شوی ؤ ـ بيشکه چه هارون عليه السلام نبي ؤ او په عمر کښې هم هغه له موسٰی عليه السلام ځنې مشر ؤ مګر په رتبه کښې موسٰی عليه السلام له ده څخه لوی او په مذهبي او شرعي امورو کښې هارون عليه السلام د ده تابع او د وزير حيثيت ئې درلود (لرلو) نو په دغه موقع کښې له موسٰی عليه السلام له لوری دا سخته نيونه او شديده پوښتنه د حضرت هارون عليه السلام د مظنون تقصير په نسبت يو قسم فعلي ملامتيا وه چه په هغه سره قوم په ښه شان سره متنبه کړ شو چه د کليم الله عليه السلام زړه د توحيد له نشې ځنې په څه اندازه سرشار او د کفر او شرک له دسائسو څخه څومره زيات متنفر او بيزار دی چه په دغې معاملې کښې ډير لږ تساهل او سکوت هم لوی جرم ګڼي او د هغه زغمل له سره نشي کولی تر دی که د يوه نبي په نسبت هم داسې وهم پيدا شي چه هغه د شرک په مقابل کښې خپل غږ نه جګوی. يا د تبليغ په فرائضو کښې لږ څه قصور کوی نو د ده لوئي او عند الله وجاهت هم دی له هغې سختې پوښتنې څخه نشي خلاصولی په هر حال موسٰی عليه السلام په دغه حالت کښې شرعاً معذور ؤ، د دی قهر او غضب په ځوښ (غصه) او شور ماشور په ضمن کښې هغه الواح «د تورات تختې» د دوی له لاسونو ولويدلې چه د الله تعالٰی له لوری دوی ته مرحمت شوی وی چه د هغو د عدم تحفظ له سببه تغليظاً هغه په القاء سره تعبير شوی دی ځکه چه ظاهراً ئې د ﴿ فَخُذۡهَا بِقُوَّةٖ ﴾ امتثال ونشوی کړی يا لکه چه د ځينو مفسرينو خيال دی د هارون عليه السلام په لوری د وراندی کيدلو په وخت کښې د خپلو لاسونو د خلاصولو له پاره ئې په ډير تعجيل او تلوار سره هغه تختې په يوه لوری کښېنودی. مګر څرنګه چه دغه دواړه معاملې چه د هارون عليه السلام يا د تختو په نسبت وشوی صورتاً ښې او غوره نه وی، اګر که موسٰی عليه السلام په خپل نيت معذور هم ؤ نو ځکه وروسته ئې ﴿ رَبِّ ٱغۡفِرۡ لِي ﴾ الآية ـ وويل او له الله تعالٰی څخه ئې عفوه وغوښته والله سبحانه وتعالٰی اعلم.

﴿ قَالَ ٱبۡنَ أُمَّ ﴾ الآية ـ نو وويل هارون ای ځويه د مور زما! بيشکه چه دغه قوم ضعيف کړی وم زه او نژدې وو چه دوی وژلی وم زه نو مه خوشالوه په ما باندی دښمنان او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره.) اګر که هارون عليه السلام د حضرت موسٰی عليه السلام سکه ورور دی، مګر د مور د نسبت له يادولو څخه مقصد د نرمی، شفقت او مهربانی په لوری د موسٰی عليه السلام اړول دی، دی آيت کښې د هارون عليه السلام د معذرت بيان دی. حاصل ئې داسې دی (ما سم له خپله مقدوره بني اسرائيل ډير وپوهول، ليکن دوی زما حقاني خبرو ته هيڅ غوږ

کینښود، او برسیره پر هغه زما د وژلو له پاره هم تیار شول اوس تاسی په دغی معاملی کښی هغوی پر ما مه خوشالوئ! او دوی ته داسی موقع مه ورکوئ! چه پر ما وخاندی او د قهر او عتاب په وخت کښی ما د ظالمانو په دله کښی مه شاملوئ!.

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿۱۵۱﴾

وویل «موسٰی» ای ربه زما ببښنه وکړه ماته (د دی عمل چه ومی کړ له خپل مشر ورور سره) او ورور زما ته «هم ببښنه وکړه که ئی تقصیر کړی وی په منع کښی » او داخل کړه مونږ په رحمت خپل کښی «چه دنیوی عصمت او اخروی جنت دی» او هم دا ته ډیر مهربان ئی له تولو مهربانانو نه.

تفسیر: یعنی د غضب په شدت کښی که له ما څنی کومه بی اعتدالی یا اجتهادی غلطی شوی وی، سره له دی چه زما نیت په هغه کښی ښه هم وی نو ته هغه راوبښه! او زما له وروره هارون څخه هم که د هغه د درجی او شان سره سم کوم قسم قصور د قوم په اصلاح کښی شوی وی، هغه هم وروبښه!.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿۱۵۲﴾

بیشکه هغه کسان چه نیولی دی دوی خسی «په معبودیت» ژر به ورسیږی دوی ته غضب له ربه د دوی او ذلت «خواری» په دی ژوندون لږ خسیس کښی ؛ او هم داسی «لکه سزا د عابدانو د خسی » سزا ورکوو مونږ بهتان تړونکو ته.

تفسیر: دا همغه غضب دی چه ذکر ئی په اول جزء د «البقرة» په ٦١ آیت ٦ رکوع کښی تیر شوی دی. یعنی د خسی عابدان دی د هغو خلقو له لوری ووژلی شی چه هغوی د خسی په عبادت کښی نه دی شامل شوی او د خسی د عبادت کوونکو په منع کښی یی برخه نه ده اخیستی. له دی نه معلومه شوه چه د مرتدانو سزا وژل دی او له ذلت څخه هغه خواری مراد ده چه د نفی بلد

او د جزیی په دول (طریقه) پر دوی تطبیقیږی او تر قیامته په مسکنت او سپکوالی محکوم دی.

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٥٣﴾

او هغه کسان چه کوی دوی ناکاره کارونه (صغیره یا کبیره گناه) بیا توبه وباسی پس له کولو د هغو «سیئاتو» او ایمان راوړی «تصدیق وکړی د تولو مؤمن به شیانو نو توبه ئی قبلیږی ځکه» بیشکه چه رب ستا پس له دی «توبی» خامخا ښه ښونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا دی (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: یعنی پاک الله د ناکارو کارونو کوونکی ښی تر دی که وروسته له کفر او شرکه په صدق سره کافر او مشرک توبه وباسی او په رښتیا سره ایمان راوړی، نو د ﴿ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ په دربار کښی ئی توبه قبلیږی، ځکه چه د الله تعالیٰ په لوی دربار کښی هر شی زیات دی. دغه ښښه او نور په آخرت پوری متعلق دی، گواکی اشاره ئی وفرمایله چه د خسی عبادت کوونکو ته چه هغه د وژلو سزا ورکړی شوی ده، هغه د دوی په حق کښی د دوی د توبی د قبلیدلو شرط گڼلی شوی ؤ. ﴿ فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ ﴾ (اول جزء د البقرة «٥٤» آیت ٦ رکوع) اوس پر هغوی څه اخروی مؤاخذه نه ده پاتی. له دنیوی سزا څخه وروسته د اخروی حالت بیان په دغه ځای کښی هم داسی دی، لکه چه په ٦ جزء د المائدة په «٣٨» آیت «٦» رکوع کښی ﴿ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا ﴾ الآیة - پسی وروسته ئی ﴿ فَمَن تَابَ مِن بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ فرمایلی دی.

وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ

مِنَّا ۚ إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ۖ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ ۖ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ۖ وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾

او کله چه قرار «سوړ» شو له موسٰی قهر نو وائی خیستی هغه تختی (د تورات)، او په لیک د دغو «تختو» کښې هدایت او رحمت ؤ له پاره د هغو کسانو چه دوی له رب خپل څخه ویریږی. او غوره کړل موسٰی له قومه خپله اویا «تنه» سړی (چه د خسی له عابدانو څخه نه وو) دپاره د موعوده وخت زمونږ، نو کله چه ونیول هغوی زلزلې «په دنیا کښې د الله د رؤیت د سوال په سبب» نو وویل «موسٰی د اتهام له ویرې» ای ربه زما! که اراده فرمایلی وی تا «د هلاکولو د دوی نو» هلاک کړی به وو تا دوی پخوا له دی نه او زه به دی هم (هلاک کړی وی) آیا هلاکوی ته مونږ په هغه کار چه کړی دی بی عقلانو له مونږه؟، نه دی دا کار مگر ازمویښت دی ستا؛ گمراه کوی په دی سره یاالله! هر هغه څوک چه اراده ئی وکړی ته (د ضلالت) او هدایت کوی ته «یاالله» هر هغه چا ته چه اراده وکړی ته «د هدایت ئی» هم دا ته ئی ولی (واکدار) زمونږ نو ښښنه وکړه مونږ ته (د گناهونو زمونږ) او رحمت وکړه پر مونږ او هم دا ته ئی بهتر غوره د تولو ښښونکو.

تفسیر: هم دغه خبره راجح معلومیږی چه دغه میقات علاوه پر هغه میقات دی چه موسٰی علیه السلام ته د تورات د ورکولو له پاره مقرر شوی ؤ. او هم د حاضرو آیتونو له ترتیبه ظاهراً مفهومیږی چه دغه واقعه د خسی د عبادت او سزا میندلو څخه وروسته پیښه شوی ده لیکن د سورت النساء د ﴿ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ ﴾ الآیة ـ آیت په ډیر ښکاره صورت سره دا راښیی چه د خسی عبادت وروسته له دی پیښ شوی دی، والله اعلم بالصواب د دی واقعی خلاصه په اول جزء د البقرة د سورت په ٥٥ آیت ٦ رکوع کښې پخوا تیره شوی ده بنی اسرائیلو حضرت موسٰی علیه السلام ته ویلی وو چه مونږ ستا په خبرو هلته باور او یقین کولی شو چه د الله تعالیٰ خبری مونږ په خپلو غوږونو واورو، حضرت موسٰی علیه السلام د دوی له منځه اویا تنه سړی چه گرد (تول) مشران وو، انتخاب کړل، او د طور د غره په لوری لاړل بالاخر دوی د الله تعالیٰ خبری په خپلو غوږونو سره واوریدلی، بیا ئی وویل که مونږ پاک الله بی حجابه په خپلو سترگو ونه وینو نو یقین مو ښه نه راځی د دی بی ادبی او گستاخی په مقابل کښې د ځمکی له لوری سخته زلزله وشوه او د آسمان له لوري د بریښنا او تالندی سخت غږ راپورته شو چه د هغی په اثر دوی گرد (تول) وریږدیدل او تول ځای په ځای مړه شول یا د مړو په شان یو حالت او وضعیت دوی ته پیښ شو، موسٰی علیه السلام په ډیر عجز او نیاز د ځان او د خپلو ملگرو عجز او نیاز د بی

نیاز خالق په دربار کښې په همغه خاص اسلوب او امتیاز او مؤثر اصول سره وراندي او یوه بنه دعاء یي وکړه چه حاصل ئې داسي ؤ «ای الله العٰلمینه! که ستا اراده شوی وی نو دوی به دی پخوا له دی نه هلاک کړی وی بلکه له دوی سره به دی زه هم هلاک کړی وم، چه هم دا زه د دوی د راتګ موجب دغه ځای ته شوی یم که دوی دی د دی بللو او ستا د دی پاک کلام له اوریدلو څخه پخوا هلاک کړی وی نو د چا به څه مجال او قدرت وی چه ستا د هغه مشیت مخه ئې نیولی وی ؟ کله چه تا داسي اراده ونه فرمایله بلکه ماته دی د هغوی د راوستلو او هغوی ته دی د خپل کلام د اوریدلو اجازه وکړه نو څرنګه ګمان کیدی شي چه تا مونږ دلته راوبللو او تش د ځینو بیوقوفانو او احمقانو په سزا زمونږ د ټولو د هلاکولو اراده دی وفرمایله یقیناً دا «رجفه او صاعقه» هم ستا په واک او قبضه کښې ده - په داسي خطرناکو او مزلت الاقدامو مواقعو کښې یواځې ستا په اعانت او لاس نیونه سره مونږ بریالي (کامیاب) کیدی شو - او تش ستا د منبع الخیرات ذات څخه امید کیدی شي چه زمونږ له ګردو (ټولو) تیرو تقصیراتو او بي اعتدالیو راتیر شي! او آینده په خپل فضل او مرحمت سره مونږ د داسي خطاګانو او اغلاطو مورد ونه ګرځوی! د حضرت موسٰی علیه السلام د دی دعاء په اثر هغه ګرد (ټول) سری وبښل شول او پاک الله هغوی ته نوی ژوند ور مرحمت کړ کما قال الله جل وعلیٰ

﴿ ثُمَّ بَعَثْنٰكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾

وَاكْتُبْ لَنَا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِي الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَآ اِلَيْكَ ؕ قَالَ عَذَابِيْٓ اُصِيْبُ بِهٖ مَنْ اَشَآءُ ۚ وَرَحْمَتِيْ وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ؕ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَالَّذِيْنَ هُمْ بِاٰيٰتِنَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٥٦﴾

او ولیکه (مقرره کړه) مونږ ته په ژوندون لږ خسیس کښې نیکی «ښه معیشت او توفیق د طاعت» او په آخرت کښې «هم نیکی جنت» بیشکه مونږ راجع (او توبه ګار) شوی یو تاته نو وفرمایل (الله چه) عذاب زما ویه رسوم دا (عذاب) هر هغه چاته چه اراده وکړم زه «د رسونی ئې»؛ او رحمت زما شامل دی هر شي ته (په دنیا کښې)؛ نو ژر به ولیکم «ور به کړم په آخرت کښې » دا (رحمت) هغو کسانو ته چه ځانونه ساتی له کفره او معاصي او ورکوی دوی زکوٰة او هغه کسان چه دوی په آیتونو زمونږ ایمان لری «او یقین پری کوی».

تفسیر: حضرت شاه صاحب لیکی چه ښائی حضرت موسٰی علیه السلام د خپل امت په حق کښې د دنیا او آخرت ښیګڼې (فایدې) چه غوښتل یې مراد به ئې داسې وی چه «زما امت دې په ګردو (تولو) امتونو په دنیا او آخرت کښې مقدم او فایق وی.» جواباً الله تعالیٰ وفرمایل چه زما عذاب او رحمت د هیڅ یوی فرقې له پاره مخصوص نه دی. نو عذاب می په هغه چا دی چه زه ئې اراده وفرمایم، او عام رحمت می ګردو (تولو) مخلوقاتو لره شامل دی. لیکن هغه خاص رحمت چه ته ئې غواړې «چه هغه قبول د توبې یا توفیق د طاعت یا رزق حلال یا مقال دی په دنیا کښې او رضوان او مغفرت او لقاء او جنت دی په عقبا کښې » د هغو کسانو په برخه لیکلی شوی دی چه له الله تعالیٰ څخه ویرېږی او له خپلو اموالو څخه زکوٰة اداء کوی یا د نفس په تزکیه کښې مشغول او لګیا وی او د الله تعالیٰ پر ګردو (تولو) احکامو او خبرو د زړه له کومی باور لری یعنی دا آخری امت پر ګردو (تولو) کتابونو ایمان راوړی. د حضرت موسٰی علیه السلام له امت څخه هغه کسان چه په آخری کتاب باندې ایمان راوړی نو دوی ته همغه نعمت ور په برخه کیږی او د حضرت موسٰی علیه السلام د دعاء مورد ګرځی.

اَلَّذِيْنَ يَتَّبِعُوْنَ الرَّسُوْلَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِيْ يَجِدُوْنَهٗ مَكْتُوْبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ وَالْاِنْجِيْلِ يَاْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهٰهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلٰلَ الَّتِيْ كَانَتْ عَلَيْهِمْ ؕ فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِهٖ وَعَزَّرُوْهُ وَنَصَرُوْهُ وَاتَّبَعُوا النُّوْرَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ مَعَهٗٓ ۙ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۱۵۷﴾

(دا متقیان مؤمنان چه مقرر دی دوی ته رحمت) هغه کسان دی چه متابعت کوی دوی د (دین د) هغه رسول چه نبی امی دی هغه رسول چه مومی دوی «نوم او صفت د» ده لیکلی شوی په نزد د دوی په تورات او (په) انجیل کښې (هغه رسول چه حکم) امر کوی دوی ته په معروف «نیکی» سره او منع کوی دوی له منکر «بدی» څخه او حلالوی دوی ته ګرد (تول) طیبات (پاک

شیونه چه حرام کړی شوی وو پر دوی باندی) او حراموی پر دوی باندی خبیث (پلیت) شیان او لری کوی له دوی څخه درانه بارونه د دوی او قیدونه د سختیو هغه چه وو پر دوی پس هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی په دغه «محمد» او عزت (تعظیم رفاقت) کوی د دغه (محمد) او مرسته (مدد) کوی له دغه «محمد» سره او متابعت کوی د هغه نور «رڼا» چه نازله کړی شوی ده سره له (متابعته د) دغه «محمد» نو دغه «ستایلی شوی کسان» هم دوی دی په مراد رسیدلی.

تفسیر: (یعنی هغه ځوک چه زه دغه رحمت ورته مقرروم له هر قوم او تبر او ملت او مذهب څخه چه وی هغه خاص هغه کسان دی چه پیروی کوی دوی د هغه چا چه موصوف وی په دغو لسو صفاتو سره چه محمد صلی الله علیه وسلم دی).

(١): دا چه هغه رسول او لیږلی زما دی. رسول ئی وباله په نسبت د ځان خپل.

(٢): دا چه هغه نبی او پیغمبر دی. نبی ئی وباله په نسبت د خلقو.

(٣): دا چه هغه رسول امی یعنی نالوستونکی او نالیکونکی دی او دا ئی معجزه او عین الکمال دی چه بی له لوستلو او لیکلو لوی عالم دی.

امی یا خو د «ام ـ مور» په لوری منسوب دی، همغسی چه وړوکی د مور له ګیډی ځنی پیدا کیږی او د هیڅا شاګرد نه وی، نبی کریم علیه افضل الصلواة والتسلیم هم په خپل ګرد (تول) عمر کښی له هیڅا ځنی هیڅ شی نه دی زده کړی او نه له چا سره شاګرد شوی دی. سره له هغه کمال دا دی د هغو علومو او معارفو او حقائقو او اسرارو افاضه چه ده فرمایلی دی د هیڅ یوه مخلوق له قوت او حوصلی څخه نه ده پوره چه د هغه عشر عشیر وړاندی کړی ـ د «نبی امی» لقب له دی حیثیته زمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له پاره د سلهاؤ افتخارونو او ویاړونو پنګه ده. یا د امی نسبت د «ام القریٰ» مکی معظمی په لوری دی. چه د ده مبارک شریف مولد ؤ!.

(٤): دا هغه رسول دی چه مومی دا مؤمنان د بنی اسرائیلو ـ نوم او صفت د ده لیکلی شوی هم په تورات او هم په انجیل کښی یعنی د محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم د رسالت بشارتونه، نعتونه او صفتونه په سابقه سماوی کتابونو کښی مذکور دی تر دی چه له هغه وخته تر نن ورځی پوری چه «١٣٧٦» ق کاله زمونږ د پاک پیغمبر صلی الله علیه وسلم له بعثته تیر شوی دی او څورا (دیر) زیات تغیرات، تزئیدات او تنقیصات هم په هغو کتابونو کښی شوی دی خو بیا هم په اوسنیو انجیلو کښی دیر بشارتونه او اشارات موندل کیږی چه هغه د هری زمانی علماؤ د کتابونو په حواله راښوولی دی ولله الحمد علیٰ ذلک.

(٥): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چه امر «حکم» کوی دوی ته په معروف او نیکی سره چه هغه توحید او نور فضائل دی.

(٦): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چه منع کوی دوی له منکر او بدی څخه چه هغه شرک او نور رذائل دی.

(٧): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چه حلالوی دوی ته ګرد (تول) طیبات او پاکیزه شیان چه حرام کړی شوی وو پر دوی باندی لکه وازده چه حرامه وه پر یهودانو، او لکه بحیره او سائبه او وصیله چه حرام کړی ؤ پر خپل ځانو نورو جاهلانو.

(٨): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چه حراموی پر دوی خبیث پلیت شیان لکه خنزیر او مرداره او بهیدونکی وینه.

(٩): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چه پړدی یعنی لری کوی له دوی نه درانه بارونه د دوی، چه قتل ؤ د خپل ځان یا له وطن څخه جلا والی (جدا والی) ؤ په قبول د توبی کښی او پریکول د هر هغه اندام ؤ چه ګناه تری صادریده او پریکول د پلیت ځای ؤ له جامی څخه، او داسی دیر نور سخت کارونه.

(١٠): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چه لری کوی قیدونه چه وو پر دوی او هغه سخت طوقونه چه پراته وو په غاړو د دوی کښی له وخته د موسٰی علیه السلام څخه تر اوسه پوری لکه لزوم د قصاص بی له صحته د عفوی او بی دیته په قتل د عمد او د سهوی دواړو کښی او سوځول د غنائمو او داسی نور سخت احکام یعنی پر یهودانو هغه سخت حکمونه چه نافذ وو او د دوی د خوړو په شیانو کښی د دوی د شرارتونو له وجی هغه مضیقه او تنګی چه وه، هغه ګرد (تول) په دغه دین کښی پورته یا آسانه شوی دی ﴿ فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ ﴾ (٦ جزء د النساء «١٦٠» آیت (٢٢) رکوع) او هغه ناپاک شیان لکه لحم الخنزیر، یا ګنده خبری مثلاً رشوت، سود او سوائی او نور دوی په خپلو ځانونو حلال کړی وو، چه د هغو حرمت دغه رسول الله محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم راښکاره کړ. الغرض له دوی څخنی دیر درانه بارونه لری او سپک کړی شوی دی او دیر قیود تری پورته کړی شوی دی، لکه چه په حدیث کښی فرمایلی شوی دی «بعثت بالحنيفية السمحة».

﴿ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ ﴾ هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی په دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او عزت تعظیم رفاقت کوی د دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او مرسته (مدد) کوی له ده سره او متابعت کوی د هغه نور «ربنا» چه نازله کړی شوی ده سره له متابعته د ده نو دغه ستایلی شوی کسان هم دوی دی په مراد رسیدلی بریالی)، له «نور» څخنی «وحی» مراد ده اعم له دی چه متلو وی «چه په لمانځه کښی لوستله کیږی» یا غیر متلو «چه په لمانځه کښی نه لوستله کیږی».

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا
الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي

وَيُمِيتُ فَـَٔامِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمٰتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۵۸﴾

ووايه «اى محمده ! چه» اى خلقو بیشکه زه رسول د الله يم تاسي تولو ته (نه بعضو ته لکه نور انبياء) هغه الله چه «خاص» ده لره دى ملک «پاچاهى» د آسمانونو او د ځمکي، نشته هيڅ لايق د عبادت «په حقه سره» مگر هم دى دى چه ژوندى کول کوى او مړه کول کوى نو ايمان راوړئ «يقين وکړئ» پر الله «چه واحد او لا شريک دى» او په رسول د دغه (الله) چه نبى امى (نالوستونکى ناليکونکى دى) هغه رسول چه ايمان لرى په الله او په ګردو (تولو) خبرو د الله او متابعت وکړئ د ده دپاره د دى چه تاسي لاره وموميء.

تفسير: يعني ستا بعثت د دنيا ګردو (تولو) خلقو ته عام دى، د عربو په اميونو يا يهودو او نصارىٰ ۋ پورى نه دى محدود، همغسى چه پاک الله مطلق شهنشاه دى ته هم د هغه مطلق رسول ئى اوس د هدايت او کاميابى صورت پرته (علاوه) له دى نه په بل شى کښى نشته چه د هغه ډير جامع او عالم نيوونکى شريعت متابعت او پيروى وکړى شى چه تاسي ته هغه راوړى دى ـ هم دغه رسول الله صلى الله عليه وسلم دى چه ايمان پرى راوړل په ګردو (تولو) انبياؤ او مرسلينو عليهم السلام او تمامو سماوى کتابونو باندى د ايمان راوړلو سره مرادف دى.

وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰٓ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِۦ يَعْدِلُونَ ﴿۱۵۹﴾

او ځينى له قومه د موسٰى نه يو امت «تولى» دى چه لاره ښيى (خلقو ته) په حقه او په دى حق انصاف کوى «په منځ د خلقو کښى لکه چه دوى په خپله هم پرى عمل کوى».

تفسير: اګر که اکثره يهودان د سرکښى او بى انصافى لارى غوره کوى خو سره له هغه ځينى داسى نيکمرغى ارواحى هم په دوى کښى شته چه نورو ته د الله جل جلاله په لورى او د حقانيت په طرف دعوت ورکوى او دوى هم بالذات د حق او انصاف په لاره تګ کوى لکه عبد الله بن سلام او نور.

وَقَطَّعْنٰهُمُ اثْنَتَىْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ۚ

او بیل بیل کړل مونږ دغه (بنی اسرائیل) دولس قبیلی تولی تولی؛

تفسیر: یعنی د اصلاح او انتظام له پاره په دولس قبیلو سره چه د دولسو پلرونو اولادی وی ویشل شوی دی بیا په هره قبیله کښی یو یو مشر او نقیب مقرر کړی شوی دی چه د دوی پر احوالو کتنه وکړی او تل د دوی د اصلاح خیال ولری ﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا﴾

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ
فَانبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ
مَّشْرَبَهُمْ ۚ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ
الْمَنَّ وَالسَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ۚ وَ
مَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَإِذْ قِيلَ
لَهُمُ اسْكُنُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ
شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَّغْفِرْ
لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ ۚ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦١﴾

او وحی «حکم» مو ولیږه موسیٰ ته کله چه اوبه وغوښتی تری قوم د ده «په میدان د تیه کښی» چه ووهه په همسا خپله تیږه (گټه) نو «چه موسیٰ په همسا ووهله تیږه (گټه)» راوخوتیدلی له هغی تیږی (گټی) شخه دولس چینی (د قبیلو په شمار) په تحقیق وپیژانده هری قبیلی «له دوی شخه» ځای (چینه) د اوبو چښلو خپلو؛ او سیوری کړی ؤ مونږ پر دوی وریځ «په میدان د تیه کښی» او نازل (راښکته) کړی وو مونږ پر دوی من «ترنجبین» او سلویٰ (مرغان؛ نو وویل مونږ دوی ته چه) وخورئ تاسی له پاکیزه او حلالو لذیذو هغو شیانو چه درکړی دی مونږ تاسی ته؛ او نه ؤ کړی ظلم دوی پر مونږ «په دغه کفران او عصیان سره» ولیکن وو دوی چه په خپلو ځانونو به ئی ظلم کاوه او (یاد کړه) هغه وخت چه وویل شو دوی ته اوسئ تاسی په

دغي قريبي «د اريحا يا ايليا يا بيت المقدس» كښې او خورئ تاسي له (ميوو د) دې ښخه له هر ځاى «او له هر شي» ښخه مو چه خوښه وي او ووايئ راوښه «ګناهونه زمونږ» او ننوځئ تاسي دروازې «د دې قريبي - ښار» ته سجده كوونكي نو وبه ښو مونږ تاسي ته ګناهونه ستاسي؛ ژر به زيات كړو محسنانو (نيكانو) ته «اجر».

تفسير: يعني اوس خو يو ښار فتح شو، وروسته به ګرد (تول) ملک هم په لاس درشي كذا في الموضح - يا ئى دغه مطلب دي چه خطاګاني به مو وبښې، د نيكانو اجر او ثواب به ورته زياتوى كذا في عامة الكتب.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾

پس بدله كړه هغو كسانو چه ظلم ئى كړى ؤ «په خپلو ځانونو» له دوى ښخه خبره غير له هغې خبرى چه ويلي شوى وه دوى ته نو وليږه مونږ پر دوى عذاب له آسمانه په سبب د هغه چه وو دوى چه ظلمونه به ئى كول.

تفسير: دغه د «تيه» د ميدان واقعات دي، چه ذكر ئى په اول جزء د البقرة ٥٧ تر ٦١ ركوع كښې تير شوى دي، د هغه ځاى په تفاسيرو كښې ئى ولولئ!.

وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُم بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾

او پوښتنه وكړه (اى محمده! له يهودو) له «حاله د» قريبي «ښار» ښخه هغه چه وو په غاړه د بحر كښې كله چه له حده تيريدل دوى له «فرمانه په ښكار د ماهيانو» په ورځې د خالي كښې كله چه راتله دوى ته ماهيان د دوى په ورځ د خالي د دوى كښې ښكاره (په سر د اوبو) او په هغه ورځ كښې چه

داخل به نه وو په خالي کښې نو نه به راتله (ماهيان) دوی ته هم داسې (لکه چه په خالي کښې راتلل يا په مثل د دغه امتحان) آزمويو مونږ دوی په سبب د دې چه وو دوی چه فسق به ئې کاوه «د الله له اطاعت څخه به وتل».

تفسير: يعني د خپلې زمانې له يهودانو څخه د تنبيه او توبيخ په دول (طريقه) د هغه کلي د اوسيدونکو يهودانو د هغې قصې پوښتنه وکړئ! چه د داؤد عليه السلام په زمانه کښې پيښه شوې وه، د اکثرو مفسرينو په نزد له دغې قريې څخه د «ايله» ښار مراد دی چه د قلزم د درياب پر غاړه کښې د مدين او د طور په منځ کښې واقع وه ـ د دغه ځای اوسيدونکو د سيند د نژديوالي له امله (وجې) د کبانو (ماهيانو) د ښکار عادت درلود (لرلو).
حق تعالیٰ پر يهودانو د خالي «شنبې» د ورځې ښکار کول حرام گرځولي وو د (ايله) د ښار اوسيدونکي د احکامو په عدول او نافرمانۍ عادي «روږدي» وو نو د الله تعالیٰ له لورې د دوی سخته ازموينه شروع شوه، چه د خالي په ورځ کښې داسې دير زيات کبان «ماهيان» موجود وو، چه د سيند د پاسه سطح باندې به گرځيدل او په نورو ورځو کښې به غائب وو، د دغو خلقو له لاسونو څخه د صبر زمام خوشې شو، او د الله جل جلاله د صريح حکم په خلاف ئې په حيله او بهانه کولو شروع وکړه ـ د سيند په غاړه کښې يې ډندونه جوړ کړل، کله چه د خالي په ورځ کبان په دغو جوړ شوو ډندونو کښې ننوتل نو هغوی به د دوی د وتلو لارې بندولې او په بله ورځ يعني يکشنبې کښې به ئې نيول چه د خالي د ورځې ښکار پرې صادق نشي، گواکې دوی په دغه حرکت سره معاذ الله تعالیٰ تيرايسته بالاخر ئې په هم دغې دنيا کښې د دغه مخالفت سزاوې ومونده، چه مسخ شول او خورا (دير) سپک بيزوگان وگرځيدل. له دې نه ښکاره شوه چه پلمې (بهانې) جوړول حيله او مکارۍ د الله تعالیٰ په دربار کښې له سره نه چليږي.

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾

او (پوښتنه وکړه ای محمده ! له يهودانو) کله چه وويل يوې فرقې له دوی «چه نه به ئې په خپله ښکار کاوه او نه به ئې نور منع کول مانعينو ته» ولې نصيحت کوئ تاسې هغه قوم ته چه الله هلاک کوونکی د دوی دی «په دنيا کښې» يا عذاب کوونکی د دوی دی په عذاب سخت «د اور سره په عقبا کښې په سبب د نافرمانۍ د دوی» وويل دوی «چه وعظ کوو مونږ» دپاره د عذر پيدا کولو «خپل» رب ستاسې ته او له پاره د دې چه ښايي دوی ووېرېږي «له عذابه».

تفسیر: معلومیږی کله چه دوی د الله تعالیٰ د حکم په مخالفت په پلمو (منصوبو) جوړولو او حیلو شروع وکړه، نود ښار اوسیدونکی پر څو قسمونو منقسم شول لکه چه عموماً په داسی حالاتو کښی هم داسی کیږی.
(۱) ـ هغه خلق چه د دغی پلمی (منصوبی) په سیوری کښی ئی د الٰهی حکم صریح مخالفت کاوه.
(۲) ـ هغه نصیحت کوونکی چه تر آخره پوری په پوهولو او امر بالمعروف مشغول وو.
(۳) ـ هغه کسان چه لږ او ډیر نصائح یی کول، خو څو ورځی وروسته مایوس او د هغوی له سرکښی ځنی ستړی شول او په خپل سر ئی پریښودل.
(٤) ـ هغه کسان وو چه نه په دغه بد عمل کښی شریک شول او نه ئی د هغه په منع کولو کښی خپله ژبه خوځوله او بیخی ځان له جلا (جدا) او چپ پاتی شول ـ دغو مؤخرالذکرو ډلو به هغو سترو ستومانه شوو تل نصیحت کوونکو ته داسی ویل «ولی تاسی خپل سر خوږوئ؟ او ماغزه مو به دردوئ؟ چه په دوی کښی د حق د قبلولو امید او توقع نشته». د دوی په نسبت له دوو خبرو ځنی یوه خبره معلومیږی چه هرومرو (خامخا) راتلونکی ده، یا به الله تعالیٰ دوی بیخی تباه او هلاک کړی، یا به ئی په کوم ډیر سخت عذاب کښی اخته کړی، ځکه چه دغه خلق اوس هیڅ یوه نصیحت ته غوږ نه ږدی.
﴿ قَالُوۡا مَعۡذِرَةً ﴾ الآیة ـ وویل دوی چه وعظ کوو مونږ دپاره د خپل عذر پیدا کولو رب ستاسی ته او له پاره د دی چه ښایی وویریږی دوی له عذابه د الله تعالیٰ او ځان وساتی له گناه څخه) یعنی ښائی له پوهولو سره لږ څه وویریږی، او له خپلو بدو حرکاتو ځنی ستانه (واپس) شی، که نه مونږ به لږ تر لږه د الله تعالیٰ په حضور کښی دومره معذرت وکړی شو، چه یا الله! مونږ خو تر آخره پوری دوی ته په پند ورکولو او پوهولو کښی څه قصور نه دی کړی (او د امر بالمعروف او نهی عن المنکر واجب مو اداء کړی دی) څرنگه چه دوی زمونږ خبره نه ده منلی، نو پر مونږ ئی څه الزام دی؟ گواکی ړومبنی ناصحان خو بیخی مایوس نه وو ـ کله چه مایوس شول هم پر عزیمت یی عمل وکړ چه سره له مایوسی یی هم د دوی تعاقب پری نښود.

فَلَمَّا نَسُوۡا مَا ذُكِّرُوۡا بِهٖۤ اَنۡجَيۡنَا الَّذِيۡنَ يَنۡهَوۡنَ عَنِ السُّوۡٓءِ وَاَخَذۡنَا الَّذِيۡنَ ظَلَمُوۡا بِعَذَابٍۢ بَـِٔيۡسٍۭ بِمَا كَانُوۡا يَفۡسُقُوۡنَ ﴿۱۶۵﴾

نو کله چه پریښود دوی (لکه چه ئی هیر کړی وی) هغه «نصیحت» چه پند ورکړی شوی ؤ دوی ته په هغه سره «او منع نشول د ښکار څخه په خالی کښی نو» نجات ورکړ مونږ هغو کسانو ته چه منع کول دوی (دا نور) له

بدی «چه ښکار ؤ په خالی کښی» او ومو نیول هغه کسان چه ظلم ئی کړی ؤ «په کولو د ښکار او له کولو د نهی» په عذاب سخت سره په سبب د هغه چه وو دوی چه گناهونه به ئی کول.

تفسیر: یعنی کله چه دغو نالائقانو د گردو (تولو) نصیحت کونکو پندونه داسی هیر کړل - لکه چه له سره ئی نه وو آوریدلی، نو مونږ ناصحان وژغورل (وساتل) او ظالمان مو په سخت عذاب کښی گرفتار کړل ﴿ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ ﴾ د الفاظو عموم دلالت کوی چه هغو کسانو ته چه له نصیحت څخنی ستړی شوی وو او ﴿ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ﴾ الآیة - به ئی ویل او هغو کسانو ته چه تر آخره پوری ئی د وعظ او نصیحت سلسله جاری ساتله هغو دواړو ته نجات ور په برخه شو او یوازی ظالمان ونیول شول. هم دغه له عکرمه رضی الله تعالیٰ عنه څخنی منقول دی. او ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه د ده پر فهم او پوهه باندی تحسین او آفرین ویلی دی. باقی هغه کسان چه له اوله تر آخره پوری ساکت پاتی وو - الله تعالیٰ هم د دوی له ذکره سکوت وفرمایه. «ابن کثیر» څه ښه لیکلی دی **(فنص علیٰ نجاة الناهین وهلاک الظالمین وسکت عن الساکتین لان الجزاء من جنس العمل فهم لا یستحقون مدحاً فیمدحوا ولا ارتکبوا عظیما فیذموا** (ابن کثیر) **ورجح بعد ذلک قول عکرمة والله اعلم.**
(نو تصریح وفرمایله الله تعالیٰ په نجات د نصیحت کوونکو له عذابه - او په هلاک او عذابیدلو د ظالمانو او سکوت ئی وفرمایه له حاله د هغو کسانو چه دوی سکوت کړی وو له وعظ او منع کولو څخه ځکه چه جزا د هری گناه موافق او مناسب د هغی گناه سره وی - نو دوی نه مستحق د مدحی دی او نه دوی په خپله په گناه کښی شامل شوی دی چه د دوی مذمت بیان شی. اوس الله تعالیٰ د دوی د عذاب خبر راکوی؛)

﴿ فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴾ ۱۶۶

نو کله چه سرکشی وکړه دوی له «پریښودلو د» هغه شی څخه چه منع شوی وو دوی له هغه شی څخه (چه ښکار د ماهی ؤ په خالی کښی نو) وویل مونږ دوی ته چه شئ بیزوگان شړلی رټلی سپک کړی شوی.

تفسیر: ښائی پخوا له دی نه به څه نور عذاب راغلی وی، کله چه بیخی له حده تیر شول، نو گرد (تول) ذلیل شادوگان «بیزوگان» وگرځول شول - یا دی ﴿ فَلَمَّا عَتَوْا ﴾ الآیة - د تیر آیت ﴿ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ ﴾ الآیة - تفسیر وگرځول شی - یعنی هغه ﴿ بِعَذَابٍ بَئِيسٍ ﴾ هم دغه له دوی څخنی د بیزوگانو جوړول وو - حضرت شاه صاحب لیکی چه «منع کوونکو له ښکار کوونکو سره ناسته ولاړه او ملاقات پریښود او په منځ کښی ئی دیوال وواهه. یوه ورځ گهیځ (سحر

وختی) چه خپل سرونه ئی له دیواله اوچت کړل وئی لیدل چه په هر کور کښې بیزوګانی دی، دغو بیزوګانو خپل او پردی تول پیژاندل او د خپلوانو په پښو کښې لویدل او خپل تاثر به ئی ښکاراوه او ژړل به ئی، آخر په ډیر بد صورت سره دری ورځی وروسته مړه شول.»

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ

او (یاد کړه) هغه وخت چه خبر ورکړی ؤ رب ستا «د دی خبری» قسم دی خامخا مسلط به کړم هرومرو (خامخا) په دغو «یهودانو» تر ورځی د قیامت پوری هغه څوک چه رسوی به دوی ته سخت عذاب (لکه وژل شړل جزیی پری مقررول)؛

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ له طرفه صریح اعلان شوی ؤ چه که یهود د تورات پر احکامو خپل عمل پریږدی، نو حق تعالیٰ تر قرب قیامت پوری وقتاً فوقتاً پر دوی باندی داسی خلق مسلط کوی چه دوی به په بدو عذابونو مبتلا کوی. بد عذاب ئی د یهودانو د دی دنیا محکومانه ژوندون وفرمایه ـ لکه چه د یهودانو قوم کله د یونانی او کله د کلدانی پادشاهانو تر حکومت لاندی وو. او کله دبخت نصر او د نورو د شدائدو د مشق تخته ګرځیدلی وو ـ په آخر کښې د حضرت نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم تر مبارک عهد پوری دوی مجوسیانو ته باج ورکوونکی وو ـ بیا مسلمان حکمرانان پر دوی مسلط شول ـ غرض له هغه وخته راهیسی تر نن ورځی پوری دوی ته من حیث القوم د عزت او آزادی ژوندون ور په برخه شوی نه دی، بلکه هر چیری چه اوسیدل د زیاترو پاچاهانو او حکامو له لوری به ئی سخت ذلتونه او خطرناک تکلیفونه ګالل (تیرول) د دوی مال او دولت او نور هیڅ شی دوی ته د سپکتیا او غلامی او محکومیت له ذلت او لعنت څخه نجات نه دی ورکړی ـ او نه به دوی تر قیامته پوری نجات وموندلی شی، په آخر کښې کله چه دغه خلق د دجال مددګاران کیږی او له هغه سره راوځی، نو د حضرت مسیح علیه السلام د مسلمانو ملګرو له لاسه به وژل کیږی. کما ورد فی الحدیث.

إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٧﴾

بیشکه رب ستا خامخا ژر دی عذاب (د ده هغه چاته چه د عذاب اراده ئی وفرمائی) او بیشکه دغه «الله» خامخا ښه ښښونکی «د خطیاتو» ډیر رحم والا دی «په انعام د اجر او ثواب سره».

تفسیر: یعنی هغوی چه له شرارته لاس وانخلی، الله تعالیٰ ځینی وختونه پر دوی باندی په هم دغه دنیا کښی عذاب نازلوی ـ او هغومره سخت او بدرنگ مجرم چه توبه وباسی او په ندامت سره د الله تعالیٰ په لوری رجوع وکری نو د الله تعالیٰ مغفرت او رحمت هم لا یتناهی دی او په معافی کښی ئی هیڅ ځند (تاخیر) نشته.

وَقَطَّعْنٰهُمْ فِی الْاَرْضِ اُمَمًا ۚ مِنْهُمُ الصّٰلِحُوْنَ وَمِنْهُمْ دُوْنَ ذٰلِكَ ۖ وَبَلَوْنٰهُمْ بِالْحَسَنٰتِ وَالسَّیِّاٰتِ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُوْنَ ﴿۱۶۸﴾

او متفرق کړل مونږ دوی په ځمکه کښی فرقی فرقی «چه هیڅ ملک تری خالی نه دی» ځینی له دوی څخه نیکان دی او ځینی له دوی څخه راښکته له دی «مرتبی د صلاح» او وآزمویل مونږ دوی په نیکیو «نعمتونو لکه صحت، غنا» او په بدیو «زحمتونو لکه مرض فقر» شائی چه دوی وگرځی «الله ته».

تفسیر: د یهودانو دولت برهم شو، نو په خپلو منځونو کښی د بی اتفاقی او مخالفت له کبله (وجی) هر طرف ته سره تیت او پرک (منتشر) شول هیڅ یو اجتماعی قوت او شوکت ئی پاتی نشو او مختلف مذاهب پیدا شول. «دغه احوال زمونږ محمدی امت ته د عبرت له پاره اورول شوی دی.» خو سره له هغه هم ځینی افراد په دوی کښی نیک هم وو. مگر اکثر ئی کافران او فاسقان وو. د دغو اکثرو له پاره هم مونږ د رجوع او انابت الی الله ډیری مواقع پیدا کړی دی ـ کله مو دوی ته د عیش او تنعم ژوندون ورکړی دی ـ او کله مو دوی په سختی او تکلیف مبتلا کړی دی چه ممکن دی دوی احسان ومنی، یا له سختیو ځنی وویریږی او توبه وباسی، او د الله تعالیٰ په لوری رجوع وکړی.

فَخَلَفَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَّرِثُوا الْكِتٰبَ یَاْخُذُوْنَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰی وَیَقُوْلُوْنَ سَیُغْفَرُ لَنَا ۚ وَاِنْ یَّاْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهٗ یَاْخُذُوْهُ ؕ

نو پاتی شول وروسته له دوی نه (داسی) بد خلیفگان چه وارثان شول د کتاب «تورات له پلرونو خپلو څخه حال دا چه» اخلی دوی مبلغ «او اسباب» د دی لږی خسیسی «دنیا په رشوت د اخبارو او احکامو د تحریف په بدل» او

وائی دوی ژر به ببښنه وکړه شي مونږ ته او، حال دا که راشي دوی ته مبلغ «او اسباب نور» په مثل د دی نو اخلي دوی هغه «هم»؛

تفسیر: یعنی د دوی په ړومبنیو پلرونو او نیکونو کښي څه صالحین هم وو، خو د دوی وروستنی اولاده او ځوځات داسی ناخلفه شو چه د هغه کتاب تورات شریف وارثان او حاملان وګرځیدل د دنیا د لږ څه سامان په اخیستلو سره ئی، د ده په آیتونو کښی په تحریف او کتمان شروع وکړه، رشوتونه ئی واخیستل او د تورات د احکامو په خلاف به ئی فیصلی صادرولی ـ بیا برسیره پر دی لوی ظلم او د تعجب ځای دا دی چه د داسی نالائقو او رذیلو حرکاتو له ارتکابه سره سره دوی داسی عقیده او دعوی هم کوله چه له دغو خبرو ځنی مونږ ته د هیڅ ضرر اندیښنه نشته، مونږ خو د الله تعالیٰ اولاد او محبوبان یو، هر څه چه وکړو نو الله تعالیٰ به ضرور زمونږ له بی اعتدالیو ځنی راتیرېږی د هم دغی عقیدی په بناء، تل تیار اوسیږی چه په آینده کښی هر کله چه موقع پیدا شي، بیا رشوت واخلي او هم داسی د بی ایمانی په لوری اعاده وکړی ـ ګواکی د دی خبری په ځای چه پر خپلو دغو تیرو حرکاتو نادمان شي، او په آینده کښی عزم ولری چه د داسی حرکاتو اعاده به نه کوی دوی بیخی له الله تعالیٰ ځنی مأمون کیږی او د همغو شرارتونو او بی ایمانیو د اعادی عزم کوی له دی نه زیات حماقت او بی حیائی به نور څه وی؟

أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم مِّيثَاقُ الْكِتَابِ أَن لَّا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ ۗ وَالدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾

آیا نه وه اخیستی شوی له دوی څخه کلکه وعده په دی کتاب کښی «بلکه آخیستی شوی وه داسی» چه نه به وائی دوی پر الله مګر حق «رښتیا خبره» او لوستی «او لولولی» وو دوی هغه احکام چه په دغه (تورات) کښی وو؛ او دار د آخرت «جنت» خیر «دیر غوره بهتر دی» دپاره ده هغه کسانو چه ویرېږی (له عذابه او ځان ساتی له حرامو)؛ آیا نو تاسی عقل نه کوئ نه پوهیږئ «چه دنیا فانی او عقبا باقی ده»

تفسیر: یعنی په تورات کښی هغه عهد چه اخیستی شوی ؤ چه د الله تعالیٰ په نسبت پرته (علاوه) له رښتیا څخه د بل شي نسبت مه کوئ! آیا دوی ته دا نه دی معلوم چه د الله تعالیٰ جل جلاله له کتابونو او احکامو څخه سترګی پټوی او په الله جل جلاله پوری افتراء کوی حال دا چه دغه

خلق چه کتاب الله تورات لولي او لولوی ئې نو بیا ځرنگه ویلی شي چه د هغه مضمون دوی ته نه دی معلوم یا ئې نه دی په یاد، حقیقت هم دغه دی چه د فاني دنیا په متاع «او د حرام رشوت» په عوض دوی دین او ایمان پلورلی دی او د آخرت له تکلیف او راحت ځنی ئې سترگی پټی کړی دی، دوی دومره هم نه پوهیږی چه له الله تعالیٰ ځنی وویریږی او د تقویٰ لاره اختیار کړی دوی ته د آخرت کور او د هغه ځای عیش او تنعم د دنیا له خوشالی څخه ډیر بهتر او فائق دی. کشکی اوس هم دوی ته عقل راشي (او له دنیا نه تیر او عقبا ته ځیر شی).

وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتٰبِ وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿۱۷۰﴾

او هغه کسان «له دوی ځنی» چه ښه ټینگ نیسی کتاب او قائموی «سم اداء کوی سره له تولو حقوقو» لمونځ؛ بیشکه مونږ نه ضایع کوو ثواب «عوض، بدل» د نیکوکارانو «له دوی څخه».

تفسیر: یعني د توبی او د حال د اصلاح ور اوس هم پرانستلی دی، هغه کسان چه د شریرانو لاره پریږدی او د تورات د اصلی هدایاتو لاره ټینگه نیسی او د هغه د هدایت او پخوا ویلو سره سم اوس د قرآن کریم لمن ټینگه نیسی او د الله تعالیٰ د بندگی «لمانځه او نورو» حقوق په ښه دول (طریقه) سره اداء کوی. الغرض چه د ځان او نورو اصلاح ته متوجه کیږی؛ نو الله تعالیٰ د هغوی اجر نه ضایع کوی او دوی بلا شبهه د هغو خپلو محنتونو د خوږو میوو او ثمراتو څخه خامخا خوړونکی دی.

وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ ۚ
خُذُوا مَا آتَيْنٰكُم بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۱۷۱﴾

او (یاد کړه ای محمده! یهودو ته) هغه وخت چه راپورته کړ مونږ غر «د طور» د پاسه د دوی گواکی دغه غر یو سایبان ؤ «لکه چتری د دوی په سر وه» او غالب گمان وکړ «وویریدل» دوی چه بیشکه هغه غر راپریوتونکی دی پر دوی «له هوا که تورات ونه منی او ومو ویل دوی ته چه» ونیسئ تاسی هغه «تورات» چه درکړی مو دی تاسی ته په قوت (زور ښه کوښښ) سره او

یاد کړئ هغه احکام چه په ده کښې دی ښائی تاسی ته چه ځانونه وساتئ تاسی! «له گناهونو».

تفسیر: یعنی هغه میثاق الکتاب ـ عهد او اقرار چه له دوی څخه اخیستی شوی ؤ او اوس دوی ته ور په یاداوه شی هغه په داسی یوه اهتمام سره اخیستی شوی ؤ چه غر د دوی په سرونو باندی ځوړند شوی ؤ. او دوی ته داسی ویلی شوی وو هغه شی تورات او نور چه تاسی ته درکاوه شی، هغه ښه ټینګ ونیسئ!، او په ښه عزم سره ئی وساتئ! او هغه نصائح چه تاسی ته شوی دی هغه تل پوره په یاد ولرئ! او عمل پری وکړئ که نه د انکار په صورت کښې وپوهیږئ چه الله تعالیٰ دغه غر پر تاسی غورځوی او هلاک کوی مو. افسوس دی چه هغه عهد او اقرار مو بیخی هیر کړی دی چه په دومره اهتمام، تخویف او تاکید له تاسی څخه اخیستی شوی ؤ. د «رفع الجبل» قصه په اول جزء د البقرة په «۸» رکوع کښې تیره شوی ده هلته ئی وګورئ!

وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنۢ بَنِىٓ ءَادَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا۟ بَلَىٰ ۛ شَهِدْنَآ ۛ أَن تَقُولُوا۟ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَٰذَا غَٰفِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أَشْرَكَ ءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّنۢ بَعْدِهِمْ ۖ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾

او «یاد کړه ای محمده!» هغه وخت چه واخیست رب ستا له بنی آدمو ځنی له شاګانو د دوی څخه اولادی د دوی او شاهدان یی کړل دوی پر ځانونو خپلو باندی، (او وفرمایل الله دوی ته) آیا نه یم زه رب ستاسی! وویل دوی «او اقرار ئی وکړ» هو! «ته رب زمونږ ئی، په ربوبیت د الله» ګواه کړه مونږ خپل نفسونه، «د دی جهته» چه و «نه» وایئ تاسی په ورځ د قیامت کښې چه بیشکه مونږ وو له دغه «توحیده» غافلان (ناخبران) یا «د دی جهته چه» و «نه» وائی تاسی چه بیشکه هم دا خبره ده چه شرک غوره کړی ؤ پلرونو زمونږ پخوا له «مونږه» او وو مونږ اولاده پس له دوی نه «نو اقتدا کړی وه مونږ په هغو پسی» نو آیا هلاکوی (په عذابوی ته یا الله!) مونږ په

هغه کار باندی چه کړی ؤ باطله عمل کوونکو «مشرکانو».

تفسیر: له خاص میثاق څخه وروسته دلته د عام میثاق ذکر کوی، چه د ګردو (تولو) حقه ؤ عقائدو او سماوی ادیانو د اساس تیږه (ګته) هم دغه ده چه انسان د الله تعالیٰ پر وجود او عمومی ربوبیت اعتقاد ولری، د مذهب ګرد (تول) عمارت یوائځی پر هم دغه تاداو (بنیاد) او تیږه (ګته) ولاړ او ودان دی. کله چه دغه اعتقاد نه وی، په مذهبی میدان کښی د عقل او فکر لار بیوونه او د انبیاؤ او مرسلانو هدایات هیڅ نفع نه شی رسولی. که په پوره غور او تأمل سره وکتل شی نو د آسمانی مذهب تمام اصول او فروع بالاخر د الله تعالیٰ «عمومی ربوبیت» تر هم دغی عقیدی پوری منتهی کیږی. بلکه په هم دی کښی پیچلی شوی دی. سلیم عقل، وحی او الهام د هم دغه اجمال شرح کوی نو ډیر ضروری ؤ چه دغه د هدایت تخم چه بنائی د ګردو (تولو) آسمانی تعلیماتو مبدأ او منتها او د تولو ربانی هدایاتو د وجود مجمل ورته وویل شی، په عامی فیاضی سره د انسانی نوعی په ګردو (تولو) افرادو کښی وشیندلی (ونوستلی) شی څو هر انسان د عقل او فهم او وحی او الهام په اوبولو (پتولو) سره هغه تخم د شجرة الایمان والتوحید تر درجی پوری ورسولی شی، که د قدرت له لوری ابتداء دغه تخم د انسانانو په زړونو کښی نه شیندلی (نوستلی) کیدی او د اساسی او جوهری عقدی حل د عقولو او فکرونو نوکانو ته سپارلی کیدی، نو یقیناً به دغه مسئله هم د منطقی استدلالونو په ملاعبو او لوبو کښی ننوتله، یوه نظری مسئله به تری جوړیده چه پر هغی باندی تول لا چیری بلکه اکثره خلق هم متفق کیدی نشی، لکه چه تجربه راښیی چه د فکر او استدلال شورماشور علی الاکثر د اتفاق په ځای زیاتره د آراؤ پر اختلاف منتج کیږی نو ځکه چیری ئی چه د غور او فکر د قوت، او د وحی او الهام د رڼا د قبولو استعداد په انسانانو کښی په ودیعت سره ایښی دی. هلته د دی اساسی عقیدی له تعلیمه هم دوی فطرتاً ګته (فائده) کړی ده چه د هغه په اجمال کښی د تولو آسمانی هدایتونو تفصیل منطوی (نغختیء) او مندمج (راغوند) دی ـ او چه بی له هغه د مذهب د عمارت هیڅ ستن نشی دریدلی ـ دا د همغه ازلی او ربانی تعلیم اثر دی چه د آدم علیه السلام اولاده په هر قرن او په هره ګوښه کښی د حق تعالیٰ د عمومی ربوبیت په عقیدی باندی تر یوه نه تر یوه حده پوری پرله پسی متفق پاتی دی ـ او هغه معدود افراد چه د کومی عقلی او روحی ناروغی له سببه ئی د دی عمومی فطری احساس په خلاف غبږ پورته کړی دی ـ دوی بالاخر نه یوازی دنیا ته بلکه په خپل نظر کښی هم داسی دروغجن ثابت شوی دی، لکه چه یو صفرائی رنځور د لذیذو او ښو خوندورو خوړو په ترخو او بد خوندو ښکارولو کښی دروغجن ثابتیږی. په هر حال د پیدایښت له ابتداء څخه تر نن ورځی پوری د الله جل جلاله په کبری ربوبیت باندی د هری درجی او طبقی انسانانو عمومی اتفاق او اجماع د دی خبری زبردست سند او لوی دلیل دی چه دغه عقیده د عقولو او افکارو د ځغلیدلو او منډو وهلو څخه لا پخوا د هم دغه حقیقی فاطر له جانبه د آدم علیه السلام اولادی ته بلا واسطه تلقین شوی ده، که نه د فکر او استدلال له لاری د داسی

یوه اتفاق پیدا کیدل تقریباً ناممکن ؤ. د قرآن کریم دغه امتیازی خصوصیت دی چه په حاضرو آیتونو کښې د دی عقیدی د دغه فطری مساوات پر اصلی اسرارو باندی رڼا (رنړا) اچوی.
بلاشبهه زمونږ نه دی په یاد چه د دی اساسی عقیدی تعلیم کله، چیری او په کومو اطرافو او اکنافو کښې راکړی شوی دی؟ ولی همغسی چه یو خطیب، نطاق، منشی او محرر یقین لری چه هرومرو (خامخا) ده ته چا د عمر په ابتداء کښې د کلماتو ادا وربښوولی ده، چه د هغو په اثر یی پر مخ تګ او ترقی کړی ده او نن ورځ تر دغی اندازی پوری رسیدلی دی اګر که د ړومبنی لفظ ښوونکی ـ او د ښوولو وخت او ځای او نور محلی خصوصیات بلکه بالذات په خپله همغه ښوونه ئی هم ور په یاد نه دی، خو بیا هم له دغو موجوده آثارو څخه یقین دی چه دغه امور ضرور بالضرور واقع شوی دی. هم داسی دی د الٰهی ربوبیت په عقیدی باندی د انسان اتفاق چه د اقوامو او زمانو دغه ټول اختلافونه د دی خبری ښکاره شاهد دی، چه دغه شی د فطرت په ابتداء کښې د کوم معلم په ذریعه دوی ته ور رسیدلی دی. باقی د تعلیمی خصوصیاتو او احوالو محفوظ نه پاتی کیدل په دغه تسلیم او قبول کښې هیڅ خرخشه او خلل نشی آچولی دغه ازلی او فطری تعلیم چه تر نن ورځی پوری د هغه ښکاره آثار د انسانانو په فطرت کښې پرله پسی شته هر انسان د الله جل جلاله د حجت په مقابل کښې ملزم او ملامتوی. هر څوک چه خپل غفلت بی خبری یا د پلرونو او نیکونو په پتو سترګو تقلید د الحاد عذر او د خپل حقانیت دلیل ګڼی د هغه په مقابل کښې د بی زوال خدای دغه قاطع حجت چه انسان خپل اصلی فطرت ته متوجه ګرځوی فیصله کوونکی ځواب دی. حضرت شاه صاحب فرمائی چه (الله تعالیٰ د آدم علیه السلام له شا څخنی د ده اولاده او د اولادی له شاګانو څخنی ئی د دوی اولاده وویسته، له ګردو (ټولو) څخنی ئی د خپل الوهیت اقرار واخیست بیا ئی بیرته په همغو شاګانو کښې ور داخل کړل، له دی نه دغه مدعا ده چه د الله تعالیٰ په مطلق رب منلو کښې هر انسان د خپل ځان له پاره کفایت کوی، د پلرونو تقلید نه دی پکار، که پلار مشرک شی نو په ځوی باندی ئی لازم دی چه ایمان راوړی! که چا ته داسی یوه شبهه پیدا شی چه هغه عهد خو زما په یاد نه دی پاتی، نو بیا څه حاصل؟ نو داسی دی وپوهیږی چه د هغه نښه خو د هر انسان په زړه کښې ده او په ګردو (ټولو) ژبو باندی د هغه خبره جاری ده چه د ګردو (ټولو) شیانو پیدا کوونکی الله جل جلاله دی او پر دی باندی ټول جهان قائل دی او هر چیری مشهور دی ـ او هغه کسان چه منکران یا مشرکان شوی دی نو دوی د خپل ناقص عقل په مداخله او ښوونی شرک غوره کړی دی، نو بیا دوی په خپله دروغجنان دی.)

وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿۱۷۴﴾

او هم داسی «لکه قصه د میثاق» په تفصیل سره بیانوو مونږ آیتونه د قدرت خپل) او دپاره د دی چه دوی ښائی را وګرځی «له چتی (بیکاره) تقلیده

او خپل فکر وچلوی».

تفسیر: په موضح القرآن کښی راغلی دی چه دغه قصه ئی یهودانو ته واوروله چه هغوی هم له خپل عهده همغسی گرځیدلی وو لکه چه مشرکان گرځیدلی دی.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِيٓ اٰتَيْنٰهُ اٰيٰتِنَا فَانْسَلَخَ
مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطٰنُ فَكَانَ مِنَ الْغٰوِيْنَ ﴿۱۷۵﴾ وَلَوْ شِئْنَا
لَرَفَعْنٰهُ بِهَا وَلٰكِنَّهٗٓ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ ۚ فَمَثَلُهٗ
كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۚ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ؕ
ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ فَاقْصُصِ
الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُوْنَ ﴿۱۷۶﴾

او ولوله (ای محمده !) پر دغو «یهودانو یا قوم خپل» خبر «او حال» د هغه «سړی» چه ورکړی ؤ مونږ هغه ته «علم» د آیتونو خپلو نو راووت «او بی زار شو په کفر او اعراض سره» له هغو آیتونو، نو وریسی شو شیطان «او تیر ئی ایست» نو شو له گمراهانو او که اراده فرمائلی وی مونږ نو خامخا پورته کړی به ؤ مونږ دی په دی آیتونو سره «مقام الابرار ته» ولیکن ده مینه وکړه ځمکی ته او متابعت ئی وکړ د هوا خپلی نو مثال د ده «په خساست کښی » په شان د سپی دی، چه که حمله وکړی پری «یا ئی کوری، چغه کړی او وئی شړی» نو ژبه راباسی او غاپی او که ئی پریږدی «او څه ورته ونه وائی هم» ژبه راباسی او غاپی؛ دغه «تیر مثل» مثال د قوم هغه دی چه دوی «له ډیره کبره او عناده» نسبت د دروغو کوی آیتونو زمونږ ته، نو بیان کړه «دوی ته» دغه قصی «او احوال» ښائی چه دوی فکر وکړی «په کښی او ایمان راوړی».

تفسیر: د اکثرو مفسرینو په نزد دغه آیات د «بلعم بن باعوراء» په حق کښی نازل شوی دی چه یو صالح عالم او متصرف فقیر ؤ وروسته ده د الله تعالیٰ آیات او هدایات پریښودل، او د یوی ښځی په اغوا او د دولت په طمع د حضرت موسیٰ علیه السلام په مقابل کښی د خپلو تصرفاتو په

چلولو او ناپاکو تدابیرو په کار آچولو لګیا شو. آخر ئې موسٰی علیه السلام ته هیڅ زیان او نقصان ونه شو رسولی او دی په خپله ابدی مردود شو. د هغه الهٰی آیتونو علم چه «بلعم» ته ورکړی شوی ؤ، که الله تعالیٰ اراده کړی وی نو دی به د هغه په وسیله ډیرو لوړو مرتبو ته رسیدلی ؤ، او دغه هلته کیدی شو چه ده په خپل علم عمل کړی وی . او د الله تعالیٰ د آیتونو د اتباع توفیق ور په برخه کیده خو داسی ونه شو، ځکه چه ده په خپله له آسمانی برکاتو او آیتونو څخنی مخ واړاوه، او د ځمکی د شهواتو او لذاتو په لوری متوجه شو، دی د نفس په غوښتنو پسی رهی (روان) ؤ، او شیطان ده پسی لویدلی تعاقب ئې کاوه، تر دی چه د پخو کړو تلونکو او ګمراهانو په سلسله کښی ورننووت، په دغه وخت کښی د ده حال د هغه سپی په شان شو چه ژبه ئې د باندی وتلی وی، او در ګرده غاپی او هونګیږی که حمله پری وکړی او کوری ئې کړی ـ یا ئې همغسی خوشی پریږدی، په هر صورت سره هغه پرله پسی غاپی، هونګیږی او خپله ژبه یې ویستلی وی، ځکه چه په طبیعی دول (طریقه) د زړه د کمزوری له وجی د تودی هوا په د باندی ایستلو او د سړی هوا په ننه ایستلو باندی په سهولت قادر نه دی ـ هم داسی په سفلی غوښتنو کښی ئې د سخت سا وهونکی سپی حال شو، چه د اخلاقی کمزوری له سببه په آیات الله پوهیدل او نه پوهیدل ـ تنبیه کول او نه کول دواړه حالتونه د ده په حق کښی برابر شول ﴿ سَوَآءٌ عَلَيۡهِمۡ ءَأَنذَرۡتَهُمۡ أَمۡ لَمۡ تُنذِرۡهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴾ د دنیا له حرصه د هغه ژبه د باندی راوتلی او ځړیدلی وه، او د آیات الله د ترک له نحوسته د بدحواسی او د زړه د پریشانی نقشه او حال د پرله پسی غپیدلو په مثال کښی ظاهر شو. ممکن دی چه د «بلعم» د باطنی او معنوی کیفیت د ظاهرولو له پاره یوازی د یو مثال په دول (طریقه) د ﴿ إِن تَحۡمِلۡ عَلَيۡهِ يَلۡهَثۡ أَوۡ تَتۡرُكۡهُ يَلۡهَثۚ ﴾ مضمون ذکر کړی شوی وی او کیدی شی چه په دنیا یا آخرت کښی د ده له پاره هم دغه سزا تجویزه شوی وی، چه په ظاهری او حسی دول (طریقه) ژبه یی د سپی په شان د باندی وتلی وه، او تل لګه د ویریدلی ـ بد حواس او پریشان انسان په شان وئیږی او غاپی ـ العیاذ بالله. ځینی وائی چه دغه سړی امیه بن ابی الصلت ؤ چه ده ته هم د ځینو پخوانیو کتابو علم ورکړی شوی ؤ او په دی ښه خبر ؤ چه محمد صلی الله علیه وسلم آخر الزمان نبی دی، خو سره له هغه له ډیره کبره او حسده او عناده پری کافر شو. د آیتونو شان نزول هر څه چه وی په هر حال دلته د هوا پرستانو انجام ښوولی شوی دی چه د حق له قبلولو، یا له ښه پوهیدلو څخه وروسته، یوازی په دنیوی طمع او د سفلی غوښتنو په متابعت الهٰی احکام پریږدی، او د شیطان پر اشاراتو درومی او د الله تعالیٰ د عهد او میثاق هیڅ پروا نه کوی. ګواکی یهودانو ته تنبیه وفرمایله شوه چه یواځی علم الکتاب دومره نافع نه شی کیدی ، تر څو پوری چه په صحیحه معنی سره د هغه اتباع ونه شی.

﴿ مَثَلُ ٱلَّذِينَ حُمِّلُواْ ٱلتَّوۡرَىٰةَ ثُمَّ لَمۡ يَحۡمِلُوهَا كَمَثَلِ ٱلۡحِمَارِ يَحۡمِلُ أَسۡفَارَۢا ﴾ «۲۸» جزء د الجمعة «۵» آیت (۱) رکوع بدو عالمانو لره په دغو آیتونو کښی لوی عبرتناک پند او عبرت او سبق شته که پری غور او فکر وکړی.

سَآءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ كَانُوْا يَظْلِمُوْنَ ﴿۱۷۷﴾

بد مثال دی «مثال د» قوم هغه چه نسبت د دروغو ئی کړی وی آیتونو زمونږ ته او په ځانو خپلو وو دوی چه ظلم به ئی کاوه (په کفر او معاصیو سره).

تفسير: د مشرکینو او نورو په تردید کښې په لوی قرآن کښې ځای په ځای د عنکبوت ذباب ـ غنی ـ مچ او نورو مثالونه بیان شوی دی مگر د دغو خلقو مثال په داسی بد دول (طریقه) سره بیان شوی دی چه هیڅ یو غیرتمن انسان حتی المقدور د هغه ممثل خپل ځان نشی گرځولی، او هغه بی حیا او غدار چه خپل ځان د هغه مثال گرځوی، نو هغه فقط د خپل ځان له پاره زیان رسوی.

مَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِيْ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۷۸﴾

هر چا ته چه هدایت وکړی (سمه صافه لاره وښیی) الله نو همغه د هدایت (او سمی صافی لاری) موندونکی دی، او هر هغه څوک چه گمراه کړی (ده لره الله) نو دغه گمراهان هم دوی دی زیان کاران.

تفسير: علم او فضل هم هلته انسان ته په کار ورځی چه د الله تعالیٰ په هدایت او مرسته (مدد) له صحیح علم سره موافق د عمل توفیق ور په برخه شي. هغه علم چه انسان موافق نه کړی چه د هغه په شوونه په سمه لاره باندی لاړ شي، نو هر څومره چه دغه عالم علمی فضیلت او قابلیت ولری ودی پوهیږی چه پرته (علاوه) له زیان او خساری څخه بل هیڅ شي به د ده په لاس ورنشی نو ځکه انسان دی په خپل علم او فضل باندی مغرور نشي، بلکه تل دی له الله تعالیٰ څخه هدایت او توفیق وغواړی.

وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيْرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ ۖ لَهُمْ قُلُوْبٌ لَّا
يَفْقَهُوْنَ بِهَا ۫ وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُوْنَ بِهَا ۫ وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَّا
يَسْمَعُوْنَ بِهَا ۭ اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ ۭ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغٰفِلُوْنَ ﴿۱۷۹﴾

او خامخا په تحقيق پيدا كړي دي موږ دپاره د جهنم (دوزخ) ډير كسان له جن «پيريانو» او له انسانانو چه دي دوى لره «داسي بي معنى» زړونه چه هيڅ نه پوهيږي دوى په هغو سره (حق له باطله) او دي دوى لره «داسي بي فائدى» سترگي چه نه ويني دوى په هغو سره «نښي د قدرت» او دي دوى لره «داسي بي كاره» غوږونه چه نه اوري په هغو سره (آيتونه د الله) دغه كسان په شان د چارپايانو دي «د نفساني امورو په اتباع» بلكه دوى «چه مكلفان دي» ډير گمراهان دي (له چارپايانو څخنى) دغه كسان هم دوى دي غافلان «كاملان په بي خبرى كښي».

تفسير: دغه آيت په ښكاره ډول (طريقه) د ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ له آيت سره معارض معلوميږي نو ځكه ځيني مفسرين هلته د ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ لام د «غايت» له پاره او دلته په ﴿لِجَهَنَّمَ﴾ كښي لام د «عاقبت» له پاره مرادوي يعني د گردو (تولو) له پيدا كولو څخنى اصلى مطلب خو عبادت دي ليكن څرنگه چه ډير انسانان او پيريان به دغه مطلب پوره نه كړي شي. نو عاقبت به دوزخ ته ليږلي كيږي نو د دغه عاقبت په لحاظ ويلي شو چه گواكي دوى دوزخ له پاره پيدا شوي دي كمافي قوله تعالىٰ ﴿فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾ خو د محققينو په نزد دغه تكلف ته هيڅ حاجت نشته او دوى په دواړو ځايونو كښي لام د (غايت) له پاره بللي دي ـ مگر په ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ كښي «تشريعي غايت» او دلته په ﴿لِجَهَنَّمَ﴾ كښي «تكويني غايت» دي.

﴿لَهُمْ قُلُوبٌ﴾ الآية ـ چه دي دوى لره داسي بي معنى زړونه چه هيڅ نه پوهيږي په هغو سره حق له باطله الخ) يعني زړه، غوږونه، سترگي او نور گرد (تول) شيان ئې شته دي، خو نه په خپلو زړونو كښي په آيات الله كښي غور كوي او نه د قدرت نښي د عمق او اعتبار په نظر مطالعه كوي ـ او نه الهٰي خبرى د قبول په غوږونو سره آوري. څرنگه چه د چارپايانو (حيواناتو) گرد (تول) ادراكات يوائځي د خوړلو او چښلو او بهيمي جذباتو په دائره كښي محدود وي هم دغسي د دوى حال هم دي چه خپل زړونه، دماغونه، لاسونه، پښي، سترگي او غوږونو الغرض د الله تعالىٰ نورى وركړى شوى قواوې يوائځي د دنيوى لذائذو او مادى غوښتنو د تحصيل او تكميل له پاره پكار اچوي ـ او له انساني كمالاتو او د ملكوتي خصائلو له اكتساب سره هيڅ سر او كار نه لرى، بلكه كه غور وكړ شي نو د دوى حال له يوه لورى د حيواناتو له حاله هم بدتر دي ـ ځكه چه حيوان د خپل خاوند په بللو راځي او د ده په رټلو او شړلو اوړي، مگر دوى له سره د خپل حقيقي مالک په غږ باندى غوږ نه ږدى بل دا چه حيوانات له خپلو فطرى قواؤ څخنى همغه كار اخلي چه د قدرت له لورى د هغوى له پاره پيدا شوي دي او له هغه څخنى زيات استعداد په هغوى كښي له سره نشته ـ ليكن هغه فطرى قوت او استعداد چه د روحاني او عرفاني ترقياتو له پاره په دغو خلقو كښي په وديعت ايښود شوي دي، دوى هغه د خپل مهلک غفلت او بي لارى

لامله (له وجی) په خپلو لاسونو سره ضایع او معطل کړی دی.

وَلِلّٰهِ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوْهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ فِيْٓ اَسْمَآئِهٖ ؕ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۸۰﴾

او خاص الله لره دی (ټول) نومونه ډیر ښه نو وبولئ دغه «الله» په همغو «ښو نومونو» سره او پریږدئ هغه کسان چه «له ډیره جهله» الحاد «کوږوالی» کوی په نومونو د الله کښی ژر به سزا ورکړه شي دوی ته د هغو کارونو چه وو دوی چه کول به ئی.

تفسیر: د غافلینو حال ئی بیان کړ او په هغه سره ئی مؤمنانو ته تنبیه ورکړه چه تاسی غفلت مه اختیاروئ، هغه شي چه غفلت لری کوی د پاک الله یاد دی، نو تاسی پاک الله تل په ښو نومونو سره یادوئ! او په ښو صفاتو ئی وستایئ! او هغه کسان چه د الله جل جلاله د اسماؤ او صفاتو په نسبت کوږ تګ کوی هغوی پریږدئ! دوی ځه چه کوی همغه به مومی ـ د الله تعالیٰ د نومونو او صفتونو په متعلق کوږ تګ دا دی چه په الله تعالیٰ باندی د داسی نامه او صفت اطلاق وکړی شي چه د هغه اجازه شریعت نه وی ورکړی ـ او د حق جل وعلا د تعظیم او اجلال سره لائق نه وی یا د ده د مخصوص نامه او صفت اطلاق په غیر الله باندی وشی ـ یا د هغو د معنی ګانو په بیانولو کښی بی اصوله تاویل ـ لاندی باندی او وړاندی وروسته وکړی شي یا ئی په معاصی مثلاً سحر او په نورو مواقعو کښی استعمال کړی یا له خپله ځانه پاک الله ته نومونه سازوی، لکه چه یهودان ئی ابوالمکارم ـ پلار د کرمونو او ابیض الوجه ـ سپین مخی بولی. او نصاریٰ ئی ابوالمسیح ـ پلار د مسیح بولی او حکماء ئی علة الاولی ړومبنی علت بولی دغه ګرد (ټول) کاږه تلل دی. کله چه د دوزخیانو بحث تیر شو. نو اوس د جنتیانو حال بیانیږی

وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ اُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ ﴿۱۸۱﴾ ع

او ځینی له هغو کسانو چه پیدا کړی دی موږ یو امت (جماعت) دی چه لاره ښیی خلقو ته په حقه او په هم دی «حق» سره برابری «او انصاف» کوی (په ګردو (ټولو) معاملاتو کښی).

تفسیر: دغه جماعت محمدی مرحومه امت دی علیٰ صاحبها افضل الصلوٰة والتسلیم چه دوی له هر راز (قسم) افراط او تفریط او کږو تللو ځخه بیل شوی دی، د صداقت، عدالت، دیانت، انصاف

او نورو محاسنو طریقه ئی اختیار کړی ده، او د همغو فضائلو په لوری نورو ته هم دعوت ورکوی وروسته له دی نه د دی امت مخالفینو او د حق تکذیب کوونکو ذکر راځی.

وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۲﴾
وَاُمْلِيْ لَهُمْ ۗ اِنَّ كَيْدِيْ مَتِيْنٌ ﴿۱۸۳﴾

او هغه کسان چه نسبت د دروغو کوی آیتونو زمونږ ته ژر به ونیسو مونږ دوی له داسی لوری چه نه به پوهیږی دوی او مهلت ورکوم زه دوی ته؛ بیشکه چه کید (حیله، نیونه) زما ډیر سخت دی.

تفسیر: دروغجنو مجرمانو ته ډیر ځلی علی‌الفور سزا نه ورکوله کیږی، بلکه د دنیوی عیش او عشرت او پراخی ورونه ور پرانیستلی شی، تر دی چه له الٰهی سزا ځنی بی فکره او د جرائمو په ارتکاب کښی لا زړور شی، او ورو ورو خپل ځانونه په ښکاره ډول (طریقه) د هغی انتهایی سزا مستحق ګرځوی چه په دوی باندی جاری کیدونکی ده، هم دغه د پاک الله مهلت ورکول او استدراج دی. مګر دوی له حماقت او بی حیائی نه داسی ګومان کوی چه دا پر مونږ باندی د الله تعالیٰ لورینه او مهربانی ده. حقیقت دا دی چه الله تعالیٰ دوی د انتهائی عذاب له پاره تیاروی. د الله کید ـ حیله یا پټ تدبیر دی ته وائی چه داسی کار وکړی چه د هغه ظاهر رحمت او باطن ئی قهر او عذاب وی، بیشکه چه د الله تعالیٰ تدبیر ډیر مضبوط او پوخ دی او د هغه مدافعه په هیڅ یوه حیله او تدبیر او نورو سره نه شی کیدی.
وائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم یوه شپه تر ګهیځ (سحر وختی) پوری د صفا په غره په تبلیغ او تبشیر او انذار مصروف ؤ، او د قریشو هر تولی ئی بیل بیل د اسلام په لوری باله، بله ورځ یو مشرک مسلمانانو ته وویل ـ ستاسی دغه ملګری لیونی شوی دی ځکه چه تیره شپه تر سحاره پوری غریده نو د دوی په رد دغه آیت چه اوس ئی لولو نازل شو

اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوْا ۜ مَا بِصَاحِبِهِمْ مِّنْ جِنَّةٍ ۗ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيْرٌ
مُّبِيْنٌ ﴿۱۸۴﴾ اَوَلَمْ يَنْظُرُوْا فِيْ مَلَكُوْتِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ
اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ ۙ وَّاَنْ عَسٰۤى اَنْ يَّكُوْنَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ ۚ فَبِاَيِّ

حَدِيْثٍ بَعْدَهٗ يُؤْمِنُوْنَ﴿۱۸۵﴾

آیا فکر نه دی کړی دغو (مکذبینو چه پوه شوی به وی په دی باندی) چه نشته په صاحب «ملګری» د دوی پوری هیڅ یو حال د لیونتوب نه دی دغه «صاحب» مګر «خو دی» یو ویروونکی ښکاره. آیا نظر نه کاوه دوی (د استدلال په طریقی سره) په سلطنت د آسمانونو او د ځمکی کښی او په هغه کښی چه پیدا کړی دی الله له هر شی څخه او (بل په دی کښی فکر نه کوی) چه ښائی چه وی (دا خبره) چه په تحقیق نژدی شوی به وی وعده د دوی، نو په کومی یوی خبری پس له دی «قرآنه» ایمان به راوړی دوی.

تفسیر: یعنی آخر آیت الله ته د دروغو نسبت کول او د هغو له بد انجام څخه د غافلیدو سبب څه شی دی، د دغو آیتونو راوړونکی حضرت محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم عاقل کامل او امین فاضل دی معاذ الله کوم بی عقل او مجنون نه دی، هغه ګرد (ټول) عمر له تاسی سره اوسیدلی دی، د هغه د ټول وړو او لویو احوالو څخه تاسی واقف یئ. د ده عقل، پوهه، امانت او دیانت لا له پخوا مسلم او معروف دی. او له هغه ذات څخه چه دغه کتاب راوړی شوی دی، هغه د ګرد (ټول) عالم مالک، مطلق شهنشاه، او د هر څیز خالق دی. د هغه پر نهایت مضبوط او محکم نظام سلطنت، بلکه پر ټولو وړو او لویو شیانو چه د الله تعالیٰ مخلوقات دی غور او فکر وکړئ مثلاً هم دغو ارتو او لویو آسمانونو ته د استدلال په طریقه دقت وکړئ چه پکښی «۱۲» برجونه او رنګارنګ بیشماره ستوری دی، چه ځینی یی سیارات او ځینی ئی ثوابت دی، لمر او سپوږمی لری، او دقت وکړئ د ځمکی په ارت او لوی ملک کښی چه په کښی ډول ډول (قسم قسم) ونی سیندونه، بحرونه، غرونه، حیوانات، خزندی، الوتونکی او راز راز (قسم قسم) بادونه، وریځی او بارانونه شته او هر هغه شیان چه پیدا کړی دی الله تعالیٰ هغه هم دوی وینی له هر شی چه د صانع جل جلاله کامل قدرت ورته معلوم شی نو د دغو «تکوینی» او «تنزیلی» آیتونو تصدیق به وکړی، بیا نو د آیات الله په تسلیم کښی څه عذر باقی دی. ښائی دوی وپوهول شی چه د دوی د موت او هلاکت وخت به قریب شوی وی، لهٰذا په هغه تیاری کښی چه بعث بعد الموت له پاره وکړی شی ښائی چه جلتی او تیزی وشی! او ښائی چه له بدو کارونو توبه ګار او ښو کارونو ته حرص او تلوار وکړی!

ای مؤمنه! چه شته نن په کالبوت کښی دی حیات

فکر من شه! د اسبابو د نجات

مرګ نژدی دی، غافل مه اوسه ژر ویښ شه!

بی فائدی وی بیا هیهات په سکرات

فَبِاَیِّ حَدِیْثٍ بَعْدَهٗ یُؤْمِنُوْنَ نو په کومی خبری به پس له دی قرآنه دوی ایمان راوړی؟)

یعنی که په قرآنی آیتونو دوی ایمان رانه وړی نو په دنیا کښی بله کومه داسی خبره او کلام شته چه پر هغه باندی د دوی د ایمان راوړلو امید وکاوه شی، داسی وپوهیږئ چه د دغو بدبختانو له پاره د ایمان دولت له سره نه دی مقرر شوی.

مَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِيَ لَهٗ ۚ وَيَذَرُهُمْ فِيْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿۱۸۶﴾

هر هغه چا لره چه گمراه کړی الله نو نشته هیڅ لار ښوونکی د «حق» ده ته؛ او «الله» پریږدی دوی په شرارتونو خپلو کښی په دی حال کښی چه حیران او سرگردانه گرځی.

تفسیر: هدایت او ضلالت دواړه لکه نور شیان د الله تعالیٰ په قبضه کښی دی ـ که الله جل جلاله اراده ونه فرمائی نو گرد (تول) د هدایت سامان همغسی پاتی کیږی او سړی له هیڅ لوری نه منتفع کیږی هو عادتاً هلته الله تعالیٰ د توفیق هدایت ورکوی چه بنده په خپل کسب او اختیار سره پر هغی لیاری تګ وکړی او تلل پری وغواړی او هغه چه په لوی لاس یواځی بدی او شرارت ته ملا وتړی نو پاک الله هم وروسته له لار ښوولو څخه هغه په همغه خپل حال باندی پریږدی.

يَسْئَلُوْنَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰىهَا ۚ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّيْ ۚ لَا يُجَلِّيْهَا لِوَقْتِهَآ اِلَّا هُوَ ۘ ثَقُلَتْ
فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ لَا تَاْتِيْكُمْ اِلَّا بَغْتَةً ۚ يَسْئَلُوْنَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ
عَنْهَا ۚ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۷﴾

پوښتنه کوی (منکران د قیامت) له تا نه «ای محمده» له «حاله د» قیامت چه کله به وی وخت د قیام «ښکاره کولو د هغه» ووایه «ته دوی ته» بیشکه خبره هم دا ده چه علم د ده په نزد د رب زما دی، نه ښکاروی دا قیامت «هیڅوک» په وخت د ده کښی مگر «ښکاروی ئی» هم دغه «الله» درووند دی (د قیامت دار) په «مخلوقاتو د» آسمانو او «په مخلوقاتو د» ځمکی کښی را به نشی دغه (قیامت) تاسی ته مگر «دربشی» ناڅاپه «بی خبره» پوښتنه کوی دوی له تا نه «ای محمده» گواکی ته مبالغه کوونکی ئی «په

سؤال کېږي » له قيامته (يعنى ته عالم ئى په قيامت) ووايه چه بيشكه علم د دغه «قيامت خاص» په نزد د الله دى او ليكن زياتره خلق نه پوهيږي «په دى چه علم ئى خاص الله لره دى».

تفسير: رومبى په ﴿ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ ﴾ كښې خاص د هغه قوم د اجل او موت ذكر ؤ چه هغوى ته هيڅ معلوم نه ؤ چه اجل كله راځي، نو بيا دلته د ګردى (تولى) دنيا د اجل قيامت په نسبت تنبيه فرمائى. كله چه چا ته د خپل مرګ د وخت او نيتى اطلاع او خبر نه وى چه كله به راځي؟ نو د دنيا د موت او اجل په نسبت څوک څه ويلى شى چه په كوم تاريخ او په كومه نيته راځي. د دى تعين علم پرته (علاوه) د علام الغيوب الله جل جلاله بل هيڅ يو موجود سره نشته، همغه پاک الله په خپل معين او مقدر وخت كښې قيامت واقع كوى او دغه را ښكاروى چه د الله تعالىٰ په علم كښې د هغه وخت هم دغه دى. پر آسمان او ځمكه باندى به دغه واقعه ډيره درنه وى او د هغه علم هم ډير دروند دى چه ما سوا الله بل چا ته حاصل نه دى، اګر كه د دغى واقعى ډير قرائن او امارات شته چه نبيانو عليهم السلام بالخاصه زمونږ آخر الزمان پيغمبر محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم بيان فرمايلى دى خو بيا هم د دغو ګردو (تولو) علائمو له ظهوره وروسته كله چه قيامت واقع كيږي، نو هغه به بيخى په بى خبرى يو ناڅاپه او دفعتاً پيښيږي لكه چه د بخارى شريف او د نورو په احاديثو كښې تفصيلاً مذكور دى.
﴿ يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ﴾ الآية - پوښتنه كوى دوى له تا نه ګواكى ته مبالغه كوونكى ئى په سؤال كښې له قيامته يعنى ته عالم ئى په قيامت يا مهربان ئى په پوښتنه كوونكو باندى او خوشاليږى په سؤال له دى قيامته او حال دا چه ته خپه كيږى په دى پوښتنه، ووايه بيشكه چه علم د ده په نزد د الله دى وليكن زياتره خلق نه پوهيږي په دى خبره چه علم ئى خاص الله لره دى.» د دى خلقو د سؤال له طرزه ظاهريږى چه ګواكى دوى ستاسى په نسبت داسى خيال كوى چه ته د دى خبرى په تحقيق، تفتيش، پته او سراغ لګولو كښې مشغول ئى او له تلاشه وروسته دى د هغه علم ته ځان رسولى دى. حال دا چه دغه علم حق جل وعلىٰ شانه سره مخصوص دى او انبياء عليهم السلام په هغو شيانو پسى دومره نه ګرځي چه هغه د الله تعالىٰ له جانبه د كوم مصلحت لامله (له وجى) پټ ساتل شوى وى او نه دغه كار د دوى په اختيار كښې شته چه كه هر څه وغواړى هغه په كوښښ سره ضرور معلوم كړى د دوى منصب او وظيفه دا ده هغه بيشماره علوم او كمالات چه د الله تعالىٰ له لورى افاضه كيږى، هغه په ډيره شكر كولو او قدر پيژندلو سره تل قبول كړى مګر په دغو خبرو باندى عوام كالانعام څه پوهيږي؟.

قُلْ لَّآ أَمْلِكُ لِنَفْسِى نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَآءَ اللَّهُ ۚ وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ۛ وَمَا مَسَّنِىَ

السُّوٓءُ إِنۡ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٞ وَبَشِيرٞ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) چه زه نه لرم واک دپاره د نفس (ځان) خپل د «رسولو د» نفع او نه د «دفع کولو د» ضرر مګر هغه څه چه اراده وفرمائی الله او که وی زه چه پوهیدلی په (خبرو د) غیب باندی نو خامخا حاصل کړی به می وی دیر له خیر «نفعی» څخه، او نه به ؤ رسیدلی ماته کوم زیان، نه یم زه مګر «خو یم» ویروونکی (د کفارو په جحیم سره) او زیری کوونکی دپاره د «هغه» قوم چه مؤمنان دی (په نعیم سره).

تفسیر: په دغه آیت کښی دا راښوول شوی دی چه هر بنده اګر که دیر لوی هم وی مستقل اختیار او محیط علم نه لری، سید الانبیاء محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم ته چه د اولینو او آخرینو علومو حامل او د مځکی خزائنو د کلیګانو (کنجیانو) امین ګرځولی شوی ؤ د دی خبری د اعلان کولو حکم شوی دی چه زه نورو ته لا څه چه خپل ځان ته هم څه ګټه (فائده) نشم رسولی او نه ځان له زیان څخه ساتلی شم مګر څومره چه الله تعالیٰ وغواړی هم هغومره زه اقتدار لرم، که زه پر ګردو (تولو) غیبی خبرو پوهیدی نو دیری هغه ښیګڼی (فائدی) به می د خپل ځان لپاره حاصلولی چه د غیبی علم د نه لرلو له سببه زیاتره فوتیږی او هیڅکله هیڅ یوه نامناسبه واقعه به راته نه پیښیده، مثلاً د «افک» په واقعه کښی د څو ورځو له مخی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د وحی د نه راتللو له سببه سخت اضطراب او قلق او پریشانی ورپیښه شوه - په حجة الوداع کښی ئی صاف وفرمایل
«لو استقبلت من امری ما استدبرت لما سقت الهدی - که زه لا له پخوا پوهیدی په دغه شی باندی چه وروسته راپیښ شو، نو له سره به می د (هدی) حیوان له ځان سره نه راووست» داسی په سلهاؤ نوری واقعی دی، چه د هغوی مخ نیوی د «محیط علم» د لرلو په صورت په دیره آسانی سره ممکن ؤ، له دی ګردو (تولو) څخنی لویه او مهمه واقعه دا ده چه د جبریل د حدیث په ځینو روایتونو کښی رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم تصریحاً فرمایلی دی چه دغه ړومبنی موقع ده چه ما جبریل علیه السلام د ده د تللو تر وخته پوری ونه پیژانده، کله چه هغه ودرید او لاړ دلته دی وپوهیده چه هغه جبریل علیه السلام ؤ دغه واقعه د محدثینو په تصریح سره بیخی د ده په آخر عمر کښی پیښه شوی ده؛ په دغه حدیث کښی د قیامت د سؤال په ځواب کښی «ماالمسئول عنها باعلم من السائل» ارشاد فرمایلی شوی دی - ګواکی دا ئی ښوولی ده چه «علم المحیط» پرته (علاوه) له الله تعالیٰ څخنی بل هیچا ته نه دی حاصل - او علم الغیب خو لا پریږدی؟ د محسوساتو او مبصراتو پوره علم هم د الله تعالیٰ په عطا کولو سره حاصلیږی، که الله تعالیٰ اراده ونه فرمائی نو مونږ د محسوساتو ادراک هم نشو کولی - په هر

حال په دغه آیت کښې په ښکاره ډول (طریقه) سره راښوول شوی دی چه مستقل اختیار یا محیط علم د نبوت له لوازمو څخنې نه دی، لکه چه ځینې جاهلان ئې اتکلوی ـ هوا د شرعیاتو علم چه د انبیاؤ علیهم السلام له منصب او وظیفې سره ربط لري، ښائي هغه کامل کړي، او د تکوینیاتو علم په هره اندازه سره چه الله تعالیٰ مناسب وګڼي، عطا کوي ئې ـ په دغې نوعې کښې زمونږ پاک رسول محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم له ګردو (تولو) اولینو او آخرینو څخنې فایق او پورته دی. دوی ته حق تعالیٰ دومره بیشماره علوم او معارف مرحمت فرمایلي دي چه د هغه احصاء او شمار د تولو مخلوقاتو له طاقته وتلي دي.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا
فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَت
دَّعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾
فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ
عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾

هم دغه (الله) هغه ذات دی چه پیدا کړی ئې یئ تاسې له نفس یوه څخه او پیدا کړی ئې ده له دی نفس څخه ښځه د ده دپاره د دی چه آرام ونیسی له دی سره، نو کله چه نارینه پټه کړه دغه ښځه «یعنې جماع ئې ورسره وکړه» نو حامله شوه په حمل خفیف «سپک سره» نو ګرځیده (تله راتله) په له دی حمل سره، نو کله چه درونه شو حمل نو سؤال وکړ دواړو له الله رب د دوی نه چه قسم دی خامخا که راکړی ته مونږ ته صالح «کامل روغ ولد» نو خامخا شو به مونږ هرومرو (خامخا) له شکر ایستونکو (په دی نعمت) نو کله چه ورکړ «الله» دوی ته صالح «ولد» نو وګرځول دوی دواړو الله ته شریکان په «نامه د» هغه کښې چه ورکړ دوی ته «الله» نو پورته (لوی) دی الله له هغه چه دوی (او اولاده د دوی) ئې شریکوی «له ده سره».

تفسیر: الله تعالیٰ ګرد (تول) انسانان له آدم علیه السلام څخه پیدا کړل ـ او د آدم علیه السلام د انس او سکون او د قرار د حصول له پاره ئې د ده له وجوده د ده جوړه حواء رضی الله تعالیٰ

عنها پيدا كره بيا له دوى دواړو څنې نوره اولاده او څوځات پيدا شول ـ كله چه نارينه له ښځې
خپله فطري غوښتنه حاصله كره نو ښځه حامله شوه. د حمل په ابتدائي حالت كښې هيڅ
درونوالي نه ؤ ـ او حسب المعمول به ښځه تيريده او راتيريده او ناسته ولاړه به ئې كوله ځكه
چه تښه نطفه وه كله چه گيده ئې د ولد د لوئيدلو په سبب راپورته او شلمه (دكه) شوه نو په دى
باندى هيڅوک خبر نه ؤ چه د دى په منځ كښې څه شي پټ دى. آيا انسان دى كه حيوان؟ نو
نارينه او ښځې دواړو د حق تعالىٰ په دربار كښې عرض وكړ، كه ته له خپله فضله يو ښه روغ
رمټ او د كار وړ (لائق) او صالح وړوكى مولود راعنايت كړى نو مونږ دواړه بلكه زمونږ نسل به
هم تول ستا شكر اداء كوو ـ كله چه الله تعالىٰ د دوى دغه تمنا پوره كره نو دوى زمونږ په
وركړى شوى شي كښې د نورو د برخو په تاكلو (مقررؤلو) يى شروع وكره مثلاً څينې په دى
عقيده شول چه دغه اولاد فلانى ژوندى يا مړ مخلوق مونږ ته راكړى دى. څينې په دى عقيده نه
وو خو عملاً به يى د هغه په نذر او نياز شروع وكره يا به يى د مولود وچولى (تندى) د هغه په
مخكښې په سجده كيښوده يا به يى په مولود باندى داسى نوم كيښوده چه له هغه څخه به د
شرک بوى راته لكه عبد العزىٰ، عبدالشمس او نور، لنده دا چه په دغه صورت كښې به د حقيقى
منعم حق اعتقاداً يا فعلاً يا قولاً نورو ته وركول كيده.
ښه وپوهيږئ چه حق تعالىٰ د شرک د گردو (تولو) انواعو او مراتبو څخه لوړ او لوى او اعلىٰ دى
په دغو آيتونو كښې د حسن بصرى رحمة الله عليه او نورو له رايه سره موافق خاص آدم عليه
السلام او حواء رضى الله تعالىٰ عنها مقصود نه دى بلكه د عامو انسانانو د حالت نقشه ايستلى
شوى ده بيشكه ابتداء په ﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا ﴾ كښې د
تمهيد په دول (طريقه) د آدم عليه السلام او حواء رضى الله تعالىٰ عنها ذكر ؤ ـ مگر له هغه
وروسته د مطلق نر او ښځې ذكر شوى دى، او داسى په ډيرو ځايونو كښې كيږى چه د شخص له
ذكره د جنس په لورى انتقال مرادوى لكه په ﴿ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا
رُجُومًا لِّلشَّيَاطِينِ ﴾ كښې هغه ستورى چه په ﴿ بِمَصَابِيحَ ﴾ سره ياد شوى دى، هغوى لويدونكى
ماتيدونكى ستورى نه دى، چه په هغو د شياطينو ويشتل په عمل راځى مگر له شخص د
﴿ بِمَصَابِيحَ ﴾ څخه جنس مصابيح ته د كلام انتقال كړى شوى دى ـ له دى تفسير سره موافق په
﴿ جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ ﴾ كښې هيڅ اشكال نشته مگر له زياترو اسلافو څخې هم دغه منقول شوى دى
چه په دغو آيتونو كښې يوازې د آدم عليه السلام او حواء رضى الله تعالىٰ عنها د قصى بيان
شوى دى، وائى چه ابليس د يوه نيک مخلوق په صورت حواء رضى الله تعالىٰ عنها ته راغى او دا
ئې تير ايستله او وعده ئې ترى واخيسته چه كه ترى هلک پيدا شو، د هغه نوم دى عبدالحارث
كيږدى، بى بى حواء رضى الله تعالىٰ عنها آدم عليه السلام هم راضى كړ ـ نو كله چه هلک پيدا
شو نوم ئې عبدالحارث كيښود حارث د ابليس هغه نوم ؤ چه په ملائكو كښې په دغه نامه سره
بلل كيده. ظاهره ده چه د اعلامو په تعيين كښې لغوى معنى نه ده معتبره ـ او كه وى هم خو
د «عبد» اضافت د «حارث» په لورى د دى خبرى مستلزم نه دى چه «حارث» معاذ الله معبود

ګنلی شوی دی یوه میلمه پالونکی انسان ته عرب «عبدالضیف ـ د میلمه بنده» وائی د هغه مطلب داسی له سره نه وی چه ګواکی کور والا د میلمه عبادت کوی، نو که د عبدالحارث د نامه ایښودلو دغه واقعه صحیح هم وی نو نشی ویلی کیدی چه آدم علیه السلام معاذ الله په حقیقت کښی د شرک ارتکاب کړی دی، چه دا کار د انبیاؤ علیهم السلام له شان او عصمت سره منافی دی ـ هو! په مولود باندی دغسی ناموزونه نوم کیښودل چه له هغه ځنی په سطحی دول (طریقه) سره د شرک بوی راشی ـ د معصوم نبی له رفیع شان او د توحید له جذبی سره مناسب نه ؤ. د قرآن عظیم دغه عادت دی چه د مقربینو انبیاؤ خورا (دیر) لږ لغزیدل او ښوئیدل او دیر کوچنی (وړوکی) ذلت د(حسنات الابرار سیئات المقربین) د قاعدی سره مطابق زیاتره په سخت عنوان سره تعبیروی لکه چه د یونس علیه السلام په قصه کښی ئی فرمایلی دی
﴿ فَظَنَّ اَنۡ لَّنۡ نَّقۡدِرَ عَلَيۡهِ ﴾ او په بل ځای کښی ئی فرمایلی دی ﴿ حَتّٰۤى اِذَا اسۡتَيۡـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوۡۤا اَنَّهُمۡ قَدۡ كُذِبُوۡا ﴾ علیٰ توجیه بعض المفسرین هم داسی دلته هم د آدم علیه السلام د رتبی له لحاظه دغه د شرک موهومه «وهم آچوونکی» تسمیه ئی تغلیظاً په دغو الفاظو سره ادا وفرمایله ﴿ جَعَلَا لَهٗ شُرَكَآءَ فِيۡمَاۤ اٰتٰٮهُمَا ﴾ د الله تعالیٰ په ورکړی شوی شی کښی د حصی په بیلولو پسی وګرځیدل، یعنی د دوی له شانه سره لائق او مناسب نه ؤ چه داسی نوم کیږدی چه د هغه ځخه شرک وهم کیږی، اګر که حقیقتاً شرک نه دی. ښائی د هم دی لامله (له وجی) ئی **«فقد اشرکا»** او نور مختصر عبارتونه ئی پریښودل او هغه د ﴿ جَعَلَا لَهٗ شُرَكَآءَ فِيۡمَاۤ اٰتٰٮهُمَا ﴾ طویل عنوان ئی اختیار وفرمایه ـ والله اعلم.

تنبیه: حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمـة الله علیه ویلی دی چه د عبد الحارث د نامه کیښودلو هغه مرفوع حدیث چه په (ترمذی) کښی دی، هغه د دری جهته معلول دی، پاتی شو آثار هغه د اهل الکتاب له روایتونو ځنی ماخوذ دی والله اعلم.

اَيُشۡرِكُوۡنَ مَا لَا يَخۡلُقُ شَيۡـًٔا وَّهُمۡ يُخۡلَقُوۡنَ ﴿۱۹۱﴾

آیا شریک ګرځوی دوی «له الله سره» هغه شی چه نشی پیدا کولی هیڅ ځیز حال دا چه دغه (بتان) پیدا کاوه شی «نو ځرنګه به خالق د بل چا شی»

تفسیر: پخوا له دی نه د یوه راز (قسم) شرک ذکر ؤ د هغه په مناسبت په دغو آیتونو کښی د بت پرستی تردید کوی یعنی هغه چه بل نشی پیدا کولی، بلکه پخپله ستاسی له لوری جوړ شوی دی هغه ستاسی معبود ځرنګه کیدی شی؟

وَلَا يَسۡتَطِيۡعُوۡنَ لَهُمۡ نَصۡرًا وَّلَاۤ اَنۡفُسَهُمۡ يَنۡصُرُوۡنَ ﴿۱۹۲﴾ وَاِنۡ

تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۚ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ
أَمْ أَنتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ
عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ ۖ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِن كُنتُمْ
صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا ۖ أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ
بِهَا ۖ أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا ۖ أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ
بِهَا ۗ قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ ﴿١٩٥﴾

او طاقت نه لری دا «بتان» له پاره د دغو «عابدانو خپلو» د مرستی کولو او نه له ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) کولی شی او که تاسی رابولئ دوی سمی صافی لاری ته نو نه کوی متابعت دوی ستاسی برابره ده پر تاسی «دغه خبره» چه آیا بولئ تاسی «دوی» او که یئ تاسی چپ «د دوی له بلنی څخه» بیشکه هغه کسان چه عبادت کوئ تاسی (ای مشرکانو! د دوی او بولئ یی) بی له الله مملوکان دی په شان ستاسی نو وبولئ تاسی دوی نو ودی منی دوی «دغه بلنه» ستاسی که یئ تاسی صاد قان «رښتینی په دغه دعوی کښی چه دوی خدایان دی» آیا شته دوی ته «داسی» پښی چه تلل کوی دوی په هغو سره؟ آیا شته دوی ته «داسی» لاسونه چه نیول کوی دوی په هغو سره؟ آیا شته دوی ته «داسی» سترګی چه لیدل کوی دوی په هغو سره؟ آیا شته دوی ته (داسی) غوږونه چه آوریدل کوی دوی په هغو سره «بلکه دا شیان دوی لره نشته پس له تاسی څخه هم بدتر شول نو تاسی څنګه د دوی عبادت کوئ» ووایه «ای محمده! دوی ته» چه را وبولئ تاسی شریکان خپل (د امداد له پاره) بیا «په خپلو تدبیرونو سره» ضرر ورسوئ ماته پس مهلت مه راکوئ تاسی ماته (هیڅ قدر).

تفسیر: هغه بتان چه تاسی خپل معبودان ګرځولی دی، او د خدائی حق تاسی هغوی ته ورکړی دی. هغوی ستاسی په څه کار درځی؟ دوی د خپلو ځانونو په حفاظت باندی هم قادر نه دی. او د مخلوقیت سره سره له هغو کمالاتو څخنی هم محروم دی چه په هغو سره یو مخلوق پر بل مخلوق باندی تفوق او امتیاز حاصلولی شی. اګر که د دوی ظاهری لاسونه او پښی او سترګی او نور

تاسي جوړ کړی دی، لیکن د دوی په اعضاؤ کښې هغه قوتونه نشته چه د هغو په سبب هغو اعضاؤ ته، اعضاء وویلی شی، او نه ستاسی په بللو سره په خپلو مصنوعی پښو راتلی شی، او نه په خپلو لاسونو سره کوم شی اخیستی شی، نه په خپلو سترګو سره کوم شی لیدلی شی، نه پخپلو غوږونو سره کومه خبره اوریدلی شی، که له دیرو بللو او غږونو څخه ستاسی ستونی څیری هم شی، خو بیا هم دوی ستاسی د غږ اوریدونکی نه دی او پری له سره درتلونکی یا ځواب درکوونکی نه دی. تاسی د دوی په مخ کښې په زوره زوره دوی وبولئ! یا په ورو ورو ورناری کړئ! یا ساکت او چپ اوسئ؟ دغه دری واړه حالتونه دوی ته برابر دی. نه له دی نه کومه فائده او نه ورڅخه کومه نفعه متصوره ده. تعجب دی چه دوی په مملوکیت او مخلوقیت کښې ستاسی په شان عاجز او درمانده دی، بلکه په وجود، او د وجود په کمالاتو کښې هم ستاسی څخنی شکته او ډیر وروسته پاتی دی، نو دوی به څرنګه خدایان وګرځولی شی؟ او هر هغه څوک چه تردید ئی وکړی ولی به نقصانووینی؟ لکه چه د مکی معظمی مشرکانو زمونږ نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته ویل چه تاسی زمونږ د بتانو له بی ادبی څخه لاس واخلئ! که نه تاسی ته دی معلومه وی چه دوی به څه آفت او بلا پر تاسی نازله کړی ﴿ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِن دُونِهِ ﴾ (٢٤ جزء د الزمر ٣٦ آیت ٤ رکوع) د دغه ځواب په ﴿ وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ﴾ سره ورکړی شوی دی. یعنی تاسی خپل ګرد (تول) شریکان راوبولئ! او زما په خلاف ګردی (تولی) حیلی، پلمی (بهانی) او تدابیر وکړئ! او پوره ئی کړئ! بیا ماته د یوی شیبی له پاره هم مهلت مه راکوئ؟ نو وبه ګورم چه تاسی ماته څه ضرر رسولی شئ؟ زه ستاسی او ستاسی د معبودانو پروا نه لرم ځکه چه

إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾

بیشکه ولی «ناصر او ساتونکی» می الله دی هغه چه تو ته تو ته ئی نازل کړی دی کتاب او هم دغه «الله حمایت» ساتنه کوی د صالحانو (او کارونه یی جوړوی).

تفسیر: یعنی هغه الله جل جلاله زما ولی ـ بادار او مرستیال دی چه پر ما باندی ئی وار په وار کتاب (قرآن) نازل کړی دی. او د رسالت پر منصب باندی ئی فائز کړی یم. هم دغه پاک الله به زما حمایت، حفاظت او صیانت د ګردی (تولی) دنیا په مقابل کښې وکړی، ځکه چه هم دغه الله تعالیٰ د خپلو نیکو بندګانو حفاظت او اعانت کوی، بالخاصه د انبیاؤ علیهم السلام.

وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا

أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا
وَتَرَاهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

او «بیشکه» هغه «معبودان» چه ئی بولئ تاسی بی له الله طاقت نه لری دوی د نصرت «مرستی کولو» ستاسی او نه د ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) کولی شي «نو زه یي څه پروا لرم» او که راوبولئ تاسی دوی په جانب د هدایت (د سمی صافی لاری) نو هیڅ نه اوری دوی او وینی به ته «ای محمده !» دوی چه ګوری به دوی تا ته حال دا چه دوی به هیڅ نه وینی.

تفسیر: یعنی په ښکاره سره دوی د سترګو خاوندان دی، خو په کښی د لیدلو قوت او د کتلو قدرت او د بینائی نور او د بصارت ظهور چیری دی؟
(د ﴿ تَدْعُوهُمْ ﴾ فاعل که مشرکین شي نو د ﴿هم﴾ ضمیر بتانو ته راجع کیږی یعنی که وبولئ تاسی ای مشرکانو دا بتان ښو کارو ته نو دوی نه اوری او که د ﴿ تَدْعُوهُمْ ﴾ فاعل مؤمنین شی نو د﴿هم﴾ ضمیر مشرکانو ته راجع کیږی یعنی که وبولئ تاسی ای مؤمنانو دا مشرکان ښو کارو ته نو دوی ستاسی بلنه نه منی).

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ
الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾

ونیسه «ای محمده ! عادت د» عفوی کولو او امر «حکم» وکړه په معروف (نیکو کارونو) سره او مخ وګرځوه ! «په څنګ شه!» له جاهلانو «ناپوهانو لیونیانو» څخه. او که باعث او تیز کړی تا «په معصیت» له طرفه د شیطان کومه وسوسه نو پناه وغواړه په الله پوری بیشکه دغه «الله» ښه اوریدونکی ښه عالم دی (د ټولو اقوالو په ګردو (ټولو) احوالو).

تفسیر: د ﴿ خُذِ الْعَفْوَ ﴾ څو معناګانی شوی دی. د زیاترو حاصل دا دی چه له سختګیری او تند خوئی څخه پرهیز وکړه د مؤمنانو په مقابل کښی څو د قهر او غضب له امله (وجی) دوی درڅخه تار پتار نشی او محقق شیخ الهند رحمة الله علیه هم دغه معنا د «عفوی په عادت نیولو» سره تعبیر کړی ده. په تیرو آیتونو کښی د بت پرستانو کوم تحمیق او تجهیل چه کړی شوی ؤ. دیر ممکن ؤ چه جاهلان مشرکان په هغه په قهر شي او نامناسب حرکات وکړی ـ یا خراب

الفاظ له خپلو خولو څخه وباسي. نو ځکه الله جل جلاله په دغه آیت سره چه د مکارم الاخلاق جامع دی خپل پاک رسول ته هدایت وفرمایه چه ای محمده صلی الله علیه وسلم د عفوی او له خطاؤ څخه د تیریدلو عادت ونیسه! او له پند ورکولو څخه خوله مه نیسه! او تل خپلی معقولی خبری کوه! او له جاهلانو څخه په څنګ شه! یعنی د دوی د جاهلانه حرکاتو له کبله (وجی) هره ورځ دوی سره لاس او ګریوان کیدلو ته ضرورت نشته کله چه وخت ئی راشی، نو په لږ وخت کښی به د دوی ګرد (تول) حساب او کتاب پای (اخر) ته ورسیږی. که کوم وخت د بشریت په مقتضاء د دوی پر کوم نالائق حرکت په قهر شی، او لعین شیطان وغواړی چه له لری څخه تاسی داسی یوی معاملی او کار ته آماده او تیار کړی چه له مصلحت نه مخالف وی یا ستاسی له عظیم خلق او حلم او متانت سره لائق او وړ (قابل) نه وی، نو ته فوراً په الله تعالیٰ سره پناه وغواړه! له دی وسوسی څخه ستاسی د عصمت او وجاهت په مقابل کښی د هغه هیڅ یو کید مکر او چل نشی چلیدلی ـ ځکه قدیر خدای جل جلاله چه د هر مستعیذ د خبرو (سمیع) اوریدونکی، او په هر حالت «علیم» پوهیدونکی دی، هم ده ستاسی د صیانت تکفل کړی دی. ځینی د دی آیت ترجمه داسی هم کوی واخله ای محمده! د غنیانو هغه زیاتی مالونه او هغه چه آسان وی دوی ته او دا حکم د زکوٰة له وجوب څخه پخوا ؤ او امر وکړه خلقو ته په نیکی سره او مخ وګرځوه له ناپوهانو او مه کوه ورسره جنګ او دا اعراض هم د جهاد له فرضیت څخه پخوا ؤ او که ورسیږی تاته ای محمده! له طرفه د شیطانه څه وسوسه چه په جګړه کښی دی واچوی له جاهلانو سره پس پناه ونیسه په الله سره چه درڅخه دفع کړی هغه وسوسه الخ.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ الشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَٰنُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

بیشکه هغه کسان چه ویریږی (له الله او ځان ساتی له ګناه) کله چه ورسیږی دوی ته کومه وسوسه «او ګذر» له طرفه د شیطانه، نو یاد کاندی دوی (حکم د الله او ویښ شی) پس ناڅاپه دوی لیدونکی وی (د حق) او ورونه د دوی (چه شیطانان دی) راکاږی «چلوی» دغه «کفار» په ګمراهی کښی بیا نه کوی دوی تقصیر (له ښویولو د کفارو یا کفار تقصیر نه کوی په متابعت د شیاطینو کښی).

تفسیر: اګر که د استعاذی حکم ګردو (تولو) لره شامل دی خو خطاب ړومبی یواځی رسول

اکرم صلی الله علیه وسلم ته ؤ اوس د عامو متقیانو او د گردو (تولو) پرهیزگارانو د حال بیان فرمائي یعني د عامو متقیانو په حق کښې دغه محال نه دی چه، د شیطان گذر د هغوی په لوری وشي، او خپله کومه وسوسه د هغوی په زړونو کښې واچوی هو! د متقیانو شان داسی وی، چه د شیطان له اغواء او تیر ایستلو ځنې تل په غفلت کښې نه پاتی کیږی بلکه که لږ څه غفلت ورپېښ شي دستي پاک الله یادوی، ویښ او په سد کیږی، که ولغزی نو سم د لاسه ځان نیسی! او هم دا چه ځان ئې سنبال کړ سترگی ئې خلاصیږی، او د غفلت پرده ئې له مخی څخه لری کیږی، د نیکی او د بدی پای (اخر) او انجام ئې سترگو ته دریږی، او ډیر ژر د نامناسبو کارو له کولو څخه مخ اړوی. باقي د غیر متقیانو چه د دوی په زړو کښې د الله تعالیٰ ویره نه وی او خپل ځان له گناهونو څخه نه ساتی، او شائي دوی ته د شیطان ورونه وویل شی د دوی حال دا دی چه شیطان تل دوی د گمراهی په لوری کشوی او ورښائسته کوی یی او د دوی په تیر ایستلو کښې هیڅ قصور او کمی نه کوی. له بل لوری دغه خلق هم د دوی په اقتداء او پیروی کښې هم لږ څه کمی او تقصیر نه کوی. او د دی لامله (له وجی) دغه شیاطین د دوی غرور او سرکشی لا زیاتوی، په هر حال د متقی شان دا دی چه کله ئې شیطان خپه او متأثر کړی فوراً له پاک الله ځنې پناه غواړی - که نه په اوږده غفلت کښې لویږی او د رجوع الی الله توفیق ورته نه پاتی کیږی.

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِن رَّبِّي هَٰذَا بَصَائِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾

او تر هغه وخته پوری چه رانه وړی «ته ای محمده!» دوی ته کومه معجزه «چه دوی ئې غواړی نو» وائي دوی ولی دی (له خپله ځانه) غوره (جوړه) نه کړه داسی معجزه؟ نو ووایه بیشکه هم دا خبره ده چه زه متابعت کوم د هغه څه چه وحی کولی شی ماته له طرفه د رب زما (او زه نه یم راوړونکی د معجزی له خپله ځانه)، دغه «قرآن تول دلائل د» پوهنی دی له «جانبه د» رب ستاسی او هدایت او رحمت دی له پاره د (هغه) قوم چه مؤمنان دی دوی.

تفسیر: کله چه به د وحی په نزول کښې تاخیر پیښیده، نو کفارو به تمسخراً ویل چه «اوس ته ولی کوم آیت له خپله ځانه نه جوړوی؟ او نه ئې راوړی؟ آخر گرد (تول) قرآن خو هم دا تا جوړ کړی دی» العیاذ بالله! هم داسی به دوی کله د خپه کولو له پاره داسی معجزی غوښتلی چه

د هغوی په ښوولو کښې به د الله تعالیٰ د حکمت اقتضاء نه وه. کله به چه رسول صلی الله علیه وسلم د هغو له ورښکاره کولو څخه انکار کاوه نو داسې به ئې ویل چه ﴿لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا﴾ یعني له خپل الله څخه زمونږ غوښتلې شوې معجزې ولې نه غواړې؟ او ولې ئې نه غوره کوې او نه یې راوړې؟ د دغو دواړو خبرو په ځواب کښې ئې وفرمایل ﴿قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِن رَّبِّي﴾ یعني ووایه کفارو ته ای محمده! چه «د نبي کار دا نه دی چه له خپل لورې په الله تعالیٰ باندې افتراء وکړي. یا د خلقو په ویلو او اورولو سره کوم کار ته اقدام وکړي او له الله تعالیٰ څخه هسې شی وغواړي چه د هغه وجود د الله تعالیٰ له حکمت سره منافي وي. یا د هغه د غوښتلو اجازه نه وي» د نبي وظیفه یوازې هم دغه ده چه هر هغه شی چه الله تعالیٰ په وحی سره نازلوي قبول ئې کړي. او پرې تګ او عمل وکړي. او نورو ته هم پر هغه باندې د عمل کولو دعوت ورکړي. باقي هغه تنزیلي او تکویني آیتونه چه تاسو ئې له ما څخنې غواړئ، نو کوم آیت او معجزه به له پاک قرآن څخنې لویه او لوړه وي؟ ځکه چه دغه عظیم الشانه معجزه د ګرد (تول) جهان له پاره د بصیرت زیاتوونکو حقائقو او مواعظو خزانه ده! او ایمان راوړونکو ته د یوه خاص قسم هدایت او رحمت ذخیره منځ کښې لري. تاسې دغه عظیم الشان قرآن کله ومانه! چه بیا به هغه فرمائشي معجزه ومنئ؟

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾

او کله چه ولوستلی شي قرآن نو غوږ کیږدئ تاسې هغه ته او چپ اوسئ تاسې له پاره د دې چه رحم درباندې وشي.

تفسیر: کله چه قرآن کریم داسې بې بها دولت او د علم او هدایت کان او ثروت دی نو د هغه د قرائت حق پر سامعینو باندې دا دی چه په پوره فکر او توجه سره دې ورته غوږ کیږدی! او د هغه آیتونه او هدایات دې د قبول په غوږ سره واوري او نوري هر قسم خبرې اترې، شور ماشور او ذکر او فکر دې پریږدی! او په ډیر ادب او احترام سره دې ورته چپ او قرار اوسي څو د الله تعالیٰ د رحمت او مهربانۍ وړ (لائق) او مستحق شي. که کافر په هم دغه ترتیب سره پاک قرآن واوري، نو ډیر لرې نه ده چه د الله تعالیٰ په رحمت سره به په ایمان مشرف شي، او که له پخوا څخنې مسلمان وي د ولایت په مرتبه رسیږي، یا اقلاً د دغه فعل په اجر او ثواب سره خوشالیږي. له دغه آیت څخنې ډیرو علماؤ دا مسئله ایستلې ده چه په لمانځه کښې څه وخت چه امام قرائت لولي نو ښائي چه مقتدیان ئې په دقت سره واوري! او قرار چپ دې ورته ودریږي! لکه چه د ابو موسٰی او ابو هریره رضی الله تعالیٰ عنهما په حدیث کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي **«إذاقرأ فانصتوا** ـ کله چه امام په لمانځه کښې قرئت لولي نو تاسې چپ اوسئ» دلته د دغې مسئلې د تفصیل ځای نه دی. د صحیح مسلم په شرح کښې مونږ په ډیر تفصیل او شرح او بسط

سره د دی مسئلی پر «ما له» او «ما علیه» باندی بحث کری دی.

وَاذْكُرْ رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَّخِيفَةً وَّدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِّنَ الْغٰفِلِينَ ﴿۲۰۵﴾

او یادوه ته (ای بنده!) رب خپل په زړه خپل کښی په زاری او ویری سره او کم له هسکه (وچته) غږه له وینا په ړومبنیو برخو د سبا کښی او په وروستنیو برخو د بیګا کښی او مه کیږه (ای زما بنده) له غافلانو (بی خبرانو!)

تفسیر: لوی ذکر خو عظیم الشان قرآن دی، چه د هغه د ادب بیان اوس تیر شو. په دغه آیت کښی د «ذکرالله» څه آداب په عمومی توګه (طریقه) بیان فرمائی یعنی د «ذکرالله» اصلی روح هم دا دی هغه شی چه په ژبه ویل کیږی د زړه توجه دی هم د هغه په لوری وی، څو د (ذکرالله) پوره خوند او نفع ظاهره شی او ژبه او زړه دواړه د الله تعالیٰ په یاد کښی مشغول شی، د ذکر په وخت کښی ښائی چه په فکر کښی دقت او په زړه کښی رقت وی او په صحیح رغبت، مینه او رهبت (ویره) سره د الله تعالیٰ په یاد کښی مشغول او لګیا شی! او داسی وضعیت او هیئت دی خپل ځان ته غوره کری لکه چه کوم ویریدونکی خوشامند کوونکی انسان یو لوی بی مثله ذات ته عرض او فریاد کوی. ښائی چه د ذاکر په لهجه، غږ او هیئت کښی دی د تضرع او ویری او خوف اثر او رنګ محسوس وی د ذکر او مذکور، له عظمت او جلاله د غږ ورو کیدل یو طبیعی او قدرتی امر دی ﴿وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾ (۱٦ جزء د طٰهٰ سورت ۱۰۸ آیت ٦ رکوع) نو ځکه له په زوره ذکر کولو څخه ممانعت راغلی دی. که په ورو غږ او توجه سره په خفیه یا په جهر سره د الله تعالیٰ ذکر وکری نو الله تعالیٰ به هم د هغه ذکر کوی. نو عاشق ته به له دی نه زیاته نیکمرغی او سعادت څه وی؟

إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿۲۰٦﴾ السجدة

بیشکه هغه «ملائکی» چه په نزد د رب ستا کښی «مقربی» دی نه کوی تکبر (لوئی) دوی له عبادت د دغه (الله) څخه او پاکی وائی په هر وخت د

دغه (الله) او خاص هم دغه الله ته سجدی کوی.

تفسیر: یعنی شپه او ورځ مخصوصاً د سبا او بیگا په اوقاتو کښی د الله تعالیٰ له یاده مه غافل کیږئ! کله چه مقربی ملائکی د الله تعالیٰ له بندگی څخنی عار نه کوی، بلکه همیشه د الله جل جلاله په یادولو او ذکر کولو کښی لگیا او مشغولی دی او هم دغه رب العٰلمین ته سجدی کوی، نو انسانانو ته لا ضروری ده چه د اله العٰلمین جل جلاله له ذکر او فکر، او عبادت او ریاضت، سجود او وجود څخه غافل نشی! بنا پر دی د دی آیتونو له لوستلو څخه وروسته شائی چه د تلاوت سجده هم وکره شی!.

(تمت سورة (الاعراف) بفضل الله ذی الالطاف والاعطاف ونسأله لاحيائنا الاتفاق والايلاف ولامواتنا المغفرة والاعفاف اللهم جنبنا الاختلاف والاعتساف وارزقنا حسن الانصاف ونعم الاوصاف ياغافر الاسلاف وهادى الاخلاف!)

سورة (الانفال) مدنية الا من آية (٣٠) الى غاية آية «٣٦» فمكية وهى «٧٥» آية.
و«١٠» ركوعات رقمها «٨» تسلسلهاحسب النزول «٨٨» نزلت بعد البقرة.
د «الانفال» سورت مدنی دی پرته (علاوه) له «٣٠» آیت څخه د (٣٦) آیت تر آخره پوری. چه مکی دی. (٧٥) آیتونه او «١٠» رکوع لری، په تلاوت کښی (٨) او په نزول کښی «٨٨» سورت دی د(البقرة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی.

دغه سورت د «بدر» له غزا څخه وروسته په مدینی منوری کښی نازل شوی دی هغه دردناک او له طاقت نه پورته مظالم چه د مکی معظمی مشرکانو د دیارلسو کلونو په موده کښی د مسلمانانو پر وړوکی جماعت وکړل، او مظلومو مسلمانانو چه خاص د خدای له پاره په صمیمیت، صبر، استقامت او معجز ډوله استقلال او ثبات او عشق او محبت سره تر مسلسلو دیارلسو کلونو پوری د دغو هولناکو مصائبو او دردناکو نوائبو تحمل وکړ، هغه د دنیا په تاریخ کښی یوه بیمثاله واقعه ده. قریشو د خپلو نورو ملگرو په اتفاق د ظلم او تیری هیڅ یوه لوبه او چاره پری نه ښوده. او گردی (تولی) ئی پر مسلمانانو باندی اجراء کړی. خو سره د هغه الله تعالیٰ مسلمانانو ته اجازه ورنه کړه، چه د دی وحشی ظالمانو په مقابل کښی لاس پورته کړی. د صبر، تحمل، او د ابتلاء او امتحان آخری حد دغه ؤ چه مسلمانان خپل مقدس وطن، اقارب، عزیزان، خپلوان، اهل، عیال، کور، کهول مال، منال، دولت، ثروت، تجارت صنعت او نور گرد (تول) دنیوی شیان هم پریږدی، او خاص د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د خوښی او رضاء له پاره فی سبیل الله له خپلو کورونو څخنی هم ووځی. کله چه د مشرکانو ظلم او تکبر او د مسلمانانو مظلومیت او بیکسی له حده تیره شوه، او له بل لوری د اهل الایمان زړونه له وطن، قوم، ښځی، وړوکی، مال، دولت، او له «ماسوی الله» څخنی له گردو (تولو) نورو دنیوی تعلقاتو

ځنی تش او پاک شول. او یوازی د الله جل وعلا او د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم له محبته او د اخلاص او د توحید له دولته داسی دک شول چه ګواکی د غیر الله ځای په هغو کښی له سره پاتی نشو؛ نو دلته دغو مظلومانو ته (چه پوره دیارلس کاله یی د کفارو هر راز (قسم) حملی او ربړونه (تکلیفونه) وګالل (برداشت کړل) ـ او د وطن له پریښوولو او هجرت سره یی هم امن او هوسائی (آرام) حاصله نشوه کړی) اجازه وشوه چه له هغو ظالمانو سره جهاد وکړی او خپل بدل او کسات تری واخلی

﴿ أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِم بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ ﴾ (١٧ جزء د الحج ٣٩، ٤٠ آیت ٦ رکوع) اذن ورکړی شوی دی هغو کسانو ته چه جنګ ورسره کولی شی په دی چه بیشکه پر دوی ظلم کړی شوی دی، او بیشکه چه الله په نصرت د دوی باندی خامخا ښه قادر دی. دوی هغه کسان دی چه ایستلی شوی دی له کورونو خپلو څخه په ناحقه مګر چه ووائی رب زمونږ الله دی) د مکی معظمی ادب او حرمت د دی خبری مانع ؤ چه مسلمانان لومړی په هغه ځای هجوم او یرغل (حمله) وروړی. نو ځکه له هجرته وروسته تقریباً تر یوه نیم کاله پوری د مسلمانانو د عمل طرز داسی ؤ چه د مکی معظمی د مشرکانو هغو تجارتی روابطو او سلسلو ته چه له شام، یمن او نورو هیوادونو سره قائمی وی ماتی ورکولی، چه د هغو په وسیله د ظالمانو اقتصادی حالت کمزور او د مسلمانانو مالی وضعیت پیاوړی شی. د هجرت په ړومبنی کال کښی د «ابواء، بواط، عشیره» غزاګانی او نوری وړی وړی غزاګانی او سرایا چه د هغو تفصیلات د احادیثو او سیرو په کتابونو کښی شته په هم دغی سلسلی کښی واقع شوی. د هجرت په دوهم کال کښی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته معلومه شوه چه یوه لویه تجارتی قافله د ابو سفیان په مشری له شام څخه رهی (روانه) شوی ده. د ابوسفیان دغه تجارتی قافله «جوپه» چه په هغی کښی تقریباً «٦٠» تنه قریش او یو زر اوښان او پنځوس زره دیناره مال ؤ کله چه له شام څخه د مکی معظمی په لوری د کاروان د بیرته راګرځیدلو خبر نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته ورسید نو د صحیح مسلم له یوه روایت سره سم رسول الله مبارک له اصحابو سره مشوره وکړه چه آیا پر دغه جماعت باندی تعرض وکړو؟ د طبری رحمة الله علیه له بیانه سره موافق دیرو کسانو له دغه جنګه خپل ځانونه بیرته کړل ځکه چه دوی د لوی جنګ له پیښیدلو څخه په اندیښنه او په خطره کښی نه وو چه ښائی د هغه له پاره لویه اجتماع او ښه اهتمام وکړ شی. بل د انصارو په نسبت عموماً داسی خیال کیده چه دوی له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره د نصرت او حمایت معاهده یوازی په هغه صورت کښی کړی وه چه که کوم قوم پر مدینی منوری باندی حمله او یرغل وکړی ـ یا تاسی ته لاس درواچوی، نو مونږ به له تاسی سره امداد او مرسته (مدد) کوو. د جنګ د شروع او تعرض خبره اعم له دی چه په هر صورت سره وه، په دغه معاهده کښی شامله نه وه، د دغی جرګی د دی وضعیت له لیدلو ځنی ابوبکر الصدیق او عمر الفاروق او رئیس الانصار سعد بن عبادة رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین حوصله زیاتوونکی خطبی وویلی او ښی ویناوی ئی وکړی. بالاخر رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم له دری

سوو او څو تنو مجاهدينو سره د قافلې په لورې رهي (روان) شول. څرنګه چه له کوم لوی مسلح لښکر سره د جنګيدلو توقع نه وه، نو ځکه د جمعيت ـ سامان، اسلحې او د نورو شيانو په نسبت زيات اهتمام نه ؤ کړی شوی. هغه کسان چه په هماغه وخت کښې سره تول شوی وو له خپلو همغو معمولي سامانونو سره رهي (روان) شوی وو. په دې باره کښې د بخاري شريف په روايت کښې حضرت کعب بن مالک رضی الله تعالیٰ عنه فرمائي هغه کسان چه د بدر په غزا کښې شريک شوی نه وو پر هغوی باندې کوم عتاب نازل نشو، ځکه چه رسول الله صلی الله عليه وسلم يوازې د تجارتي قافلې د مهم له پاره وتلی وو. اتفاقاً الله تعالیٰ د يوه اساسي جنګ صورت ورپيدا کړ.

ابو سفيان د رسول الله مبارک له دغې ارادې څخنې خبر شو او سم د لاسه ئې مکی معظمې » ته سړی واستاوه، له هغه ځايه تقريباً د زرو تنو لښکر چه د قريشو لوی لوی سرداران او مشران هم پکښې شامل وو، له پوره وسلو، سامانونو، لوازمو او تجهيزاتو سره د مدينې منورې په لورې رهي (روان) شو. رسول الله مبارک د «صفراء» په مقام کښې ؤ چه دا خبره ورمعلومه شوه چه د ابو جهل او د نورو لويو لويو ائمة الکفر تر مشرۍ لاندې لوی لښکر په ډير زور او شور او غيظ او غضب د اسلام د مقابلې له پاره را رهي (روان) شوی دی. د دې غير متوقع صورت له پيښيدلو څخه وروسته رسول الله مبارک بيا خپلو اصحابو کرامو ته د دې خبرې اطلاع هم وکړه، چه په دغه وخت کښې دوه جماعته ستاسې په مخکښې دی

«۱»: تجارتي قافله.

«۲»: فوځي لښکر. د الله تعالیٰ اراده داسې ده چه له دغو دوو توليو څخه پر يوه باندې به تاسې مسلط وګرځئ؛ تاسې دا راوښئ چه له دغو دواړو ډلو څخنې پر کومې باندې تعرض او يرغل (حمله) کول غواړئ!؟ او د هغه د مقابلې له پاره تيار يئ؟! څرنګه چه دغه اسلامي لښکر خپل پوره تياری لوی جهاد ته نه وه کړی څينو افرادو چه خپل لږ سامان، وسلو او اسبابو او د تعداد قلت ته وکتل نو داسې رايه يې ورکړه چه پر تجارتي قافلې باندې يرغل (حمله) زيات مفيد او آسان دی مګر دغه رايه د رسول الله مبارک نه وه خوښه. حضرت ابوبکر صديق، حضرت عمر فاروق او حضرت مقداد بن الاسود رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعين په ډير څوښښ (جوش) سره غيرت راوړونکي نطقونه او ښې ويناوې وکړې. او ښې په زړه پورې خبرې ئې بيان کړې، او ځوابونه ئې وويل. په آخر کښې حضرت سعد بن معاذ رضی الله تعالیٰ عنه تقرير وکړ.

وروسته داسې فيصله وشوه چه د عسکريت په ډګر کښې ښائي چه مونږ د اسلامي شجاعت جوهر وښيو. څنګه چه د بدر په مقام کښې دغه دواړه د حق او باطل فوځونه سره مخامخ شول الله تعالیٰ مسلمانانو ته لوی برې عنايت او ورپه برخه کړه. د کافرانو «۷۰» تنه لوی لوی سرداران ووژل شول او «۷۰» تنه ئې بنديان شول. په داسې دول (طريقه) د کفارو زور مات شو.

په دغه سورت کښې عموماً د هم دغې غزا جزئيات او متعلقات بيان شوی دی. هغه کسان چه داسې خيال کوی چه په دغه غزا کښې رسول الله مبارک له ابتداء څخه د هغه لښکرې قوت د

مقابلې له پاره وتلې ؤ چه د تعرض په مقصد د مدينې منورې په لورې رهې (روان) شوی ؤ او د قريشو په تجارتې قافلې باندې د حملې په نيت له اوله تر آخره پورې هيڅ نه ؤ وتلې نو د دې عقيدې خاوندان فی الحقيقت غواړې چه د حديثو، سيرو او د قرآنې اشاراتو تولې ذخيرې له خپلو مجعولاتو ځنې قربان کړې.

دا څه منطق دی چه هغو محاربينو کفارو ته چه د هغو د تعرض او د لاس اچولو لامله (له وجې) د مسلمانانو ځان او مال او هيڅ شي مامون او مصون نه ؤ پاتې او نه وروسته له هغه د هغو د مصونيت توقع وه. ځانې او بدنې نقصان رسونه جائزه وګڼله شي ليکن تجارتې او مالې نقصان رسونه ورته له انسانيت او تهذيب څخه مخالفه وی؟ يعنې د دوی ځانونه د ظلم او شرارت او د کفر او طغيان لامله (له وجې) محفوظ او مصون نه وی مګر مالونه دی يی خامخا محفوظ پاتې وی، ګواکې که دوی د ژوندانه له حقوقو محروم او بې برخې پاتې کيږې پاتې دی شي؛ ليکن د ژوندانه له سامانه دی محروم نشي. ﴿ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴾ او دغه خبره له سره د منلو نه ده.

باقې دغه دعوی چه پر هغو کسانو چه حمله يی نه ده کړې د مسلمانانو تعرض او يرغل (حمله) وروول نه دی جائز ـ ځکه چه دغه تعرض د ﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ ﴾ څخه به مخالف وی قطع نظر له دی نه چه دغه مسئله له موجودې واقعې سره بې تعلقه ده، ځکه چه د مکې معظمې کفار لا له پخوا څخه هر دول (طريقه) منظم ظلمونه او تعرضات او حملات پر مسلمانانو کړې ؤ او د راتلونکی زمانې له پاره هم هر قسم انذار او ويرول ئې کول بلکه په دغه مورد کښې د دوی پلمو (تدابيرو)، مراسلاتو او نورو تشبثاتو هم جريان درلود (لرلو) فی نفسه هم صحيح نه ده، ځکه چه دغه آيت د هجرت په ابتداء کښې نازل شوی دی. او روسته له دی نه نور آيتونه هم نازل شوی دی، چه په هغو کښې د قتال مطلق حکم شته. بيا دا هم د غور او دقت وړ (لائق) ده ـ چه يوازې په هم دومره ويلو سره چه د متعرضينو مدافعه وکړئ! دغه خبره نه لازميږې چه په هيڅ يو حالت کښې له سره تعرض مه کوئ! او د هغه اجازه نشته. د دی مسئلې تفصيل په «الجهاد الکبير» او «الشهاب» کښې ليکلې شوی دی او ځای په ځای په دغو صفحاتو کښې هم نور لازم معلومات د هغه په نسبت ليکلې کيږې انشاءالله تعالیٰ .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

(شروع کوم) په نامه د الله چه ډير زيات مهربان پوره رحم لرونکی دی

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ؕ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ ۚ فَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۪ وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗۤ اِنْ كُنْتُمْ
مُّؤْمِنِيْنَ ① اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ
قُلُوْبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيٰتُهٗ زَادَتْهُمْ اِيْمَانًا وَّعَلٰى
رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ۚۖ ② الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا
رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ③ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ حَقًّا ؕ لَهُمْ
دَرَجٰتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ۚ ④

پوښتنه کوی دوی له تانه (ای محمده!) له «حکمه د» غنائمو څخه ووايه «دوی ته چه اموال د» غنيمتونو خاص الله لره دی او رسول (د الله) لره دی (چه تقسيم ئی کړی سم له شرعی اصولو سره) پس ووېرېږئ تاسی له الله نه او اصلاح وکړئ تاسی د هغه حال چه په منځ ستاسی کښې دی «يعنی په خپلو منځونو کښې سره دوستی وکړئ! او نزاع پرېږدئ» او حکم ومنئ تاسی د الله او «حکم ومنئ تاسی» د رسول د الله که يئ تاسی مومنان (په حقه سره) بيشکه خبره هم دا ده چه حقانی مؤمنان هغه کسان دی کله چه ياد کړی شی (دوی ته نوم د) الله نو ويرېږی زړونه د دوی او کله چه ولوستی شی پر دوی باندی آيتونه «کلام» د الله نو زياتوی دغه (آيتونه) دوی لره ايمان (د دوی) او پر رب «پالونکی» خپل باندی توکل «اعتماد» کوی دوی. (دوی) هغه (مومنان) دی چه قائموی «سم اداء کوی سره له تولو حقوقو» دوی لمونځ او له څينی د هغه ماله چه ورکړی دی مونږ دوی ته نفقه کوی «لګوی په لاره د الله کښې» دغه کسان هم دوی دی مؤمنان په حقه سره شته دوی ته درجی په نزد د رب د دوی او مغفرت (ببښنه) او رزق نيک (د عزت).

تفسیر: «انفال جمع د نفل دی او غنائمو ته ځکه نفل وایه شي چه د رب العزت د فضل او مرحمت محض یوه عطا ده» په بدر کښې هغه د غنیمت مال چه په لاس راغلی ؤ په اصحابو کرامو کښې د هغه په نسبت نزاع وه؛ هغه ځلمیان چه مخکښې وړاندی تللي، او جنګونه ئې کړي وو؛ دوی د غنیمت ګرد (تول) اموال خپل حق ګڼله، پاخه او سپین ږیري سړي چه د ځلمیانو تر شا ولاړ وو داسي به ئې ویل چه زمونږ په لاړ ښوونه او اعتماد تاسي ته دغه توره، فتحه او بري په برخه شوی دی، نو ځکه ښائي چه غنیمت مونږ ته هم راکړ شي هغه جماعت چه د نبی کریم علیه افضل الصلواة والتسلیم حفاظت کاوه او د دوی په مبارک حضور کښې حاضر ولاړ وو دوی هم خپل ځانونه د دغو اموالو مستحق بلل. په دغو آیتونو کښې دغه خبره ښوولی شوی ده چه فتح یوازی د الله تعالیٰ په مرسته (مدد) ستاسي په برخه شوی ده د بل هیڅ یوه په توره، زور، تدبیر لارښوونه او اعتماد سره تاسي هغه نه ده حاصله کړی؛ نو د دغو اموالو مالک الله ذوالجلال دی او رسول الله صلی الله علیه وسلم د پاک الله نائب دی. څرنګه چه الله جل جلاله د خپل رسول په وسیله حکم ورکړی دی، ښائي چه له همغه حکم سره موافق دی غنائم هم وویشل شي. د دی حکم تفصیل به وروسته راشي.

صادق او کامل مسلمانان دی باید په هره معامله کښې له الله جل جلاله څخنی وویریږی! او په خپلو منځونو کښې دی په صلح او پخلا واوسیږی! او په وړو وړو خبرو کښې دی جنګ او جګړه نه کوی او له خپلو اراؤ او جذباتو څخه دی نظر قطع کړی! محض د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم احکام دی ومنی! کله چه د الله تعالیٰ نوم یاد شي، نو له خوف او هیبته دی وریږدی! د الله تعالیٰ د آیتونو او احکامو د آوریدلو څخنی دی د دوی ایمان او یقین لا مضبوط او زیات شي او دومره مضبوط او قوی دی وګرځی چه په هره معامله کښې د هغو اصلی اعتماد او توکل او هیله (امید) پرته (علاوه) له الله تعالیٰ بل پر هیڅا باندی پاتی نشي خالص مؤمن د الله تعالیٰ په حضور کښې د عبودیت سر شکته کوی. او د الله تعالیٰ په پاک نامه خپل ځان، مال - دولت او ګرد (تول) موجودیت لګوی. الغرض په عقیده، خلق، عمل، مال او هر شي سره د الله تعالیٰ د خوښی حاصلولو په لاره کښې کوښښ کوی، نو هم داسي کسانو ته کامل، صادق، رښتین او پاخه مسلمانان ویلی شي چه د الله تعالیٰ په دربار کښې به له خپلو خپلو درجو سره سم د قرب پر لویو لویو مقاماتو او مراتبو باندی فائز کیږی او الله تعالیٰ به د دوی له معمولی قصور څخنی تیریږی او د عزت او رفعت په روزی او رزق سره به افتخار او سر لوړی ورته ورکوی. رزقنا الله منه بفضله ومنه وکرمه!

كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيْتِكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ﴿٥﴾ يُجَٰدِلُونَكَ فِى ٱلْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ

إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ﴿٦﴾

(دا د قسمت کراهیت دوی ته داسی ؤ) لکه چه ایستلی وی ته رب ستا له کوره خپله په حقه سره. حال دا چه بیشکه یوه (ډله) له مؤمنانو خامخا ناخوښه وو (له دی ایستلو چه ورته تیار نه وو) حال دا چه جګړه کوله دوی له تا سره په حقه خبره کښی «چه جهاد ؤ» وروسته له هغه چه ښکاره شوه «دوی ته فتح ستا په بشارت، داسی جګړه ئی کوله په کولو د جهاد کښی» ګواکی بیولی کیږی دوی طرف د مرګ ته په داسی حال کښی چه دوی وینی «عیناً مرګ په سترګو».

تفسیر: یعنی فکر وکړئ! چه په هم دغه د بدر په جنګ کښی له شروع څخه تر آخره پوری په څه ډول (طریقه) سره د الله تعالیٰ تحریک، امداد، تائید او توفیق د مسلمانانو په برخه ؤ، هم دغه پاک الله ؤ چه د نصرت صادقه وعده یی د اسلامی دین په نسبت وفرمایله او خپل نبی صلی الله علیه وسلم ئی د یوه حق امر یعنی له کفارو سره د (جهاد) کولو له پاره له مدینی منوری څخه د باندی د بدر په ډګر کښی په داسی وخت کښی راوویست، چه د مسلمانانو یوه ډله د قریشو له لښکرو سره پر جنګیدلو راضی او خوښه نه وه دغو خلقو د داسی ربتیا او فیصله شوی شی او د الله تعالیٰ د قطعی وعدی په نسبت خپل تردد او تذبذب ښکاراوه په هغه امر کښی چه د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په واسطه ښکاره شوی ؤ دلیلونه وړاندی کول چه هغه یقیناً خدای فرمایلی او ضرور واقع کیدونکی ؤ. یعنی د جهاد په وسیله د اسلام او د اسلام د تابعانو غالب کیدل او د ابوجهل له لښکرو سره مقابله پر دوی باندی دومره شاقه او ګرانه وه، لکه چه چا ته په رڼو سترګو د مرګی په خوله کښی ورتلل سخت او مشکل ښکاری. بیا هم الله تعالیٰ په خپل توفیق سره دوی د جنګ ډګر ته بوتلل. او په خپل امداد سره ئی مظفر او منصور وګرځول، او له غنیمت سره یی سالم بیرته راوستل نو څرنګه چه د الله تعالیٰ په مرستی (مدد) سره دغه لوی مهم له اوله تر آخره پوری پای (اخر) ته رسیدلی دی، نو د غنیمت اموال هم ښائی چه د هغه مال وګڼل شی او د هغه هر هغه مصرف چه پاک الله د خپل رسول په وسیله درښیی، ښائی چه هملته دی تقسیم او صرف کړ شی!

تنبیه: د ﴿ كَمَآ أَخۡرَجَكَ ﴾ کاف می په خپل تقریر کښی یوازی د تشبیه له پاره نه دی اخیستی بلکه د ابوحیان رحمة الله علیه له تحقیق سره موافق د تعلیل په معنی باندی می مشتمل کړی دی لکه چه په ﴿ وَٱذۡكُرُوهُ كَمَا هَدَىٰكُمۡ ﴾ کښی علماؤ تصریح کړی وه او د ﴿ كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيۡتِكَ ﴾ الی آخر الایات مضمون می د ﴿ قُلِ ٱلۡأَنفَالُ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ ﴾ یو سبب ګرځولی دی. او د ابوحیان رحمة الله علیه او د نورو په شان می «اعزک الله» او نور می مقدر نه دی منلی او هم می

د آیت په تقریر کښې د «روح المعانی» د صاحب رحمة الله علیه له تصریح سره سمه اشاره کړې ده، چه د ﴿ كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيْتِكَ ﴾ کښې د دوی یوازې خروج عن البیت مراد نه دی. بلکه له «خروج من البیت» څخه تری (دخول فی الجهاد) پوری اوږده او پراخه زمانه مطلوبه ده چه پکښې ﴿ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ يُجَٰدِلُونَكَ فِى ٱلْحَقِّ ﴾ او نور ګرد (تول) احوال او وقائع سره شامل او واقع شوی دی. د یوی ډلی کراهیت خو عین د خروج عن المدینه په وخت کښې لا ښکاره شوی ؤ، لکه چه د صحیح مسلم شریف او د طبری شریف په حواله د الانفال د سورت په اوله مقدمه کښې د(۹۸٤) مخ له «۲۲» سطر څخه بیان شوی دی. او د مجادلی صورت به غالباً وروسته له هغه د کفارو د لښکرو د خوځیدلو د اطلاع رسیدلو په وخت کښې د «صفراء» په مقام کښې واقع شوی وی، له دی پوهیدلو څخه به د ځینو مبطلینو د مغالطو استیصال په ښه ډول (طریقه) سره وشی.

وَإِذْ يَعِدُكُمُ ٱللَّهُ إِحْدَى ٱلطَّآئِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ ٱلشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُحِقَّ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ وَيَقْطَعَ دَابِرَ ٱلْكَٰفِرِينَ ۝ لِيُحِقَّ ٱلْحَقَّ وَيُبْطِلَ ٱلْبَٰطِلَ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُجْرِمُونَ ۝٨

او «یاد کړئ!» هغه وخت چه وعده کوله له تاسی سره الله یو د دوو طائفو (ډلو څخه چه قافله یا لښکر ؤ) چه بیشکه دغه تاسی لره ده او ستاسی خوښه وه چه بیشکه هغه بی وسلی بی زحمته «بی اغزی ډله دی» وی تاسی ته او اراده لری الله د دی چه ښکاره ثابت کړی رښتیا په کلامونو خپلو سره او پری کړی بیخ د کافرانو له پاره د دی چه ظاهر غالب کړی حق «دین د اسلام» او «له پاره د دی چه» ظاهر کړی بطلان د باطل (کفر) او اګر که بده منی «دا خبره» مجرمان (کافران او پری خپه کیږی).

تفسیر: مسلمانانو غوښتل چه پر تجارتی قافلی باندی دی حمله وشی چه یو اغزی هم د دوی په پښو کښې چوخ نشی او ډیر مال او اسباب هم په لاسونو ورشی لیکن د الله تعالیٰ رضا داسی وه چه دغه وړوکی کم قوته او بی سامانه تولی ته پر یوه کثیرالتعداد او مرتب او منظم او له شوکته ډک لښکر باندی فتح او بری ورعطا کړی او خپلی ګردی (تولی) کلمی او خبری په دغی وسیلی سره په یوه حیرانوونکی ډول (طریقه) رښتیا او ثابتی کړی. او د مکی معظمی د کفارو بیخ له

سته وکاږی چه په دی دول (طریقه) سره د الله تعالیٰ د وعدی صداقت په یو حیرت زیاتوونکی اصول سره ظاهر شی او د صدق صداقت او د کذب کذابیت د کفارو علی الرغم په صاف صاف دول (طریقه) سره ښکاره شی لکه چه هم داسی هم وشو او په بدر کښی د قریشو اویا تنه نور مشران ئی بندیان شول او په دی دول (طریقه) سره د کفارو ملاوی ماتی شوی او د مکی معظمی د کفارو بنیادونه سره ولړزیدل. فلله الحمد والمنه!.

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

«یاد کړئ» هغه وخت چه استغاثه به کوله تاسی رب خپل ته نو الله دررسیده له پاره د(فریاد) ستاسی چه بیشکه زه مرسته (مدد) کوونکی یم له تاسی سره په زرو تنو له پرښتو څخنی یوه په بلی پسی راتلونکی. او نه وه ګرځولی «نه وه ورکړی» دغه «مرسته (مدد)» الله مګر (ورکړی ئی وه فقط) دپاره د دی چه زیری شی «د نصرت» او له پاره د دی چه مطمئن «آرام» شی په دغی مرستی (مدد) سره زړونه ستاسی او نه ده مرسته (مدد) مګر «خو ده» له جانبه د الله، بیشکه الله ښه غالب قوی دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا «چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی».

تفسیر: دا قسم یو بل آیت په «٤» جزء د آل عمران په «١٢٦» آیت (١٣) رکوع کښی هم تیر شوی دی دلته دی هم هغه تفسیر بیا وکتلی شی! هو! دومره ده چه هلته د پرښتو تعداد له (٣٠٠٠) څخه تر (٥٠٠٠) پوری بیان کړی شوی دی، که د دغو دواړو آیتونو واقعه یوه وی نو ویلی کیږی چه اول ځلی به یو زر کسیزه ډله راغلی وی، بیا به وروسته له هغی بله ډله راغلی وی چه د هغی تعداد به له درو زرو څخنی تر پنځو زرو پوری رسیدلی وی. ښائی د ﴿مُرْدِفِينَ﴾ له لفظ څخنی هم دی لوری ته اشاره وی.

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ

الشَّيۡطٰنِ وَلِيَرۡبِطَ عَلٰى قُلُوۡبِكُمۡ وَيُثَبِّتَ بِهِ الۡاَقۡدَامَ ﴿١١﴾

«یاد کړئ» هغه وخت چه واچوله «الله» په تاسی باندی پرکالی (د خوب پرمېنکی) دپاره د امن «تسکین» ستاسی له خپله جانبه او نازلی کړی (الله) پر تاسی له (طرفه د) آسمانه اوبه دپاره د دی چه پاک کړی تاسی په دغو «اوبو» سره او لری کړی له تاسی نجاست د شیطان او دپاره د دی چه قوت واچوی په زړونو ستاسی کښی او محکم کړی په هغو «اوبو» سره قدمونه ستاسی.

تفسیر: د بدر غزا فی الحقیقت د مسلمانانو له پاره ډیره سخته ازموینه او د عظیم الشان امتحان موقع وه. مجاهدین په دغه غزا کښی لږ، ډیر بی وسلی، بی لوازمه او بی سامانه وو ځکه چه دوی د کوم لوی لښکر د مقابلی له پاره لازم تجهیزات او ترتیبات نه وو نیولی، او د دوی په مقابل کښی یو په دری د کفارو مکمل او مجهز داسی لښکر ولاړ وو چه په پوره وسلو او سامانونو سره سمبال او د کبر او فخر او غرور او ځانمنی (خود رائی) له نشو ځنی مست او بیخوده وو. د مسلمانانو او د کافرانو په منځ کښی دغه ړومبنی مهم او قابل الذکر تصادم ؤ او بیا ئی صورت هم داسی واقع شوی ؤ چه کفارو لا له پخوا ځخه پر ښو ښو ځایونو او د اوبو او نورو حاکمه ؤ نقاطو باندی قبضه کړی وه. او مسلمانانو په یوه تیټ ځای کښی موقع نیولی وه چه پکښی ډیری داسی زیاتی شګی وی چه تګ او راتګ پکښی سخت مشکل او د تلونکی پښی به پکښی ډیری خښیدی. د ګرد او غبار او دوړو لامله (له وجی) هم سخت تکلیف او ربړ وررسیده د اوبو د نشتوالی له سببه له یوه جانبه د اوداسه او غسل تکلیف او له بل طرفه له تندی ځنی مسلمانان ډیر زیات وارخطا شوی وو. د دغو شیانو له لیدلو ځخه مسلمانان ویریدل او په ښکاره ډول (طریقه) سره ئی د ماتی آثار لیدل. شیطان د دوی په زړونو کښی داسی وسوسی ورواچولی چه که په رښتیا سره تاسی د الله تعالیٰ مقبول بندګان یئ نو ښائی چه بالضرور به د الله تعالیٰ تائید او مرستی (مدد) له تاسی سره وی او داسی پریشان کوونکی او یاس پیښوونکی صورت به مو نه په برخه کیده. په دغه وخت کښی الله تعالیٰ په خپل کامل رحمت سره یو زورور باران اوراوه. چه په هغه سره هغه ګردی (تولی) شګی کلکی شوی او د غسل او اوداسه له پاره اوبه ډیری شوی او له ګرد او غبار او دوړو ځخه هم وژغورل (وساتل) شول. بالعکس په هغه ځای کښی چه د کفارو لښکر ؤ داسی سختی چیکړی او ختی پیدا شوی چه دوی به درګرده پکښی ښوئیدل او خښیدل. کله چه دغه ظاهری پریشانی ګردی (تولی) لری شوی نو الله تعالیٰ پر مسلمانانو باندی یو قسم پرمېنکی او د خوب د پرکالی او بی سدی په شان یوه وضعه راوستله، کله چه له هغی د دوی سترګی خلاصی شوی نو د دوی له زړونو ځنی خوف، هراس او ویره بیخی ورکه شوه، په ځینو روایاتو کښی راغلی دی چه رسول الله مبارک او حضرت ابی بکر

الصدیق رضی الله تعالیٰ عنه توله شپه په عریش کښې په زاری او دعا مشغول ؤ په پای (اخر) کښې پر رسول الله صلی الله علیه وسلم یوه لږه پرکالی راغله، کله چه له هغې څخه ئې سترګې خلاصې شوې نو وئې فرمایل خوشحاله اوسېږ! چه جبرئیل علیه السلام ستاسې د مرستې (مدد) له پاره راغئ!) کله چه له «عریش» څخه یې د باندې تشریف راوړ، نو د ﴿ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴾ بشارت د دوی پر مبارکه ژبه جاری ؤ په هر حال هغه د رحمت باران بدنونه ئې له بې اودسیو او زړونه ئې له شیطانی وسوسو څخه پاک کړل. له بل لوری د شګو له کلکیدلو څخه په ظاهری ډول (طریقه) سره هم د دوی قدمونه ټینګ او ثابت شول، او د دوی له زړونو څخه خوف او ویره بیخې ووته او بیخې داده او مطمئن او زړور شول.

إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَٰٓئِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَن يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾

«یاد کړه ای محمده!» هغه وخت چه وحی وکړه رب ستا پرښتو ته (چه ووایېږ مؤمنانو ته) بیشکه زه له تاسې سره یم «په نصرت او اعانت» نو ثابت کړئ تاسې هغه کسان چه مؤمنان دی (په نصرت او بشارت) ژر به وغورځوم زه په زړونو د هغو کسانو کښې چه کافران شوی دی ویره نو ووهئ تاسې (سرونه د دی کفارو) د پاسه د ورمیږونو او ووهئ تاسې له دغو «کفارو څخه هر هر بند» او تولی ګوتې. دغه «وهل د کفارو» د دی دپاره دی چه بیشکه دوی مخالفت کړی دی له الله او له رسول د دغه (الله) پر پرېښودلو (د شرعی) او هر هغه چه مخالفت کوی له الله او له رسول د الله نو بیشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنیا او عقبیٰ کښې) دغه «ستاسې دنیوی عقوبت دی» نو وڅکئ تاسې دا (دنیوی عذاب ای کفارو!) او «وپوهیږئ چه» بیشکه مقرر دی کافرانو ته عذاب د اور (د دوزخ په آخرت کښې).

تفسیر: د بدر د غزا د اهمیت اندازه له دې نه ښه لګیدی شي چه په خپله لعین ابلیس د «کنانه» د لوی سردار سراقه بن مالک مدلجي په صورت ممثل شوی ابوجهل ته راغی او د مشرکانو زړونه ئې ډیر مطمئن او ښه داده کړل او هغوی ته ئې اطمینان ورکړ چه نن پر تاسي باندې هیڅوک بری او غلبه نشي موندلی او زما ګرده (توله) قبیله له تاسي سره ده. د ابلیس تر بیرغ لاندې د شیطانانو ډیر لوی لښکر ؤ د دې واقعي تفصیل وروسته راځي، د دوی په مقابل کښې الله تعالیٰ د مسلمانانو د مرستې (مدد) او امداد له پاره د خپل فوځ قطعات د جبرئیل او میکائیل علیهما السلام تر مشرۍ لاندې ولیږل. او وئې فرمایل چه زه له تاسي سره یم که شیاطین د انسانانو په صورت سره متشکل شوي دي او په دغه وسیله سره د کفارو حوصلې زیاتوي، او د دوی له لورې جنګیدلو ته تیار دي او د مسلمانانو په زړونو کښې وسوسې وراچوي. او دوی ویروي نو تاسي ای پرښتو! د مظلومو او ضعیفو مسلمانانو زړونه مضبوط او ټینګ کړئ! له دې لورې تاسي د دوی همت ور زیاتوئ! د هغه لورې به زه د کفارو په زړونو کښې دهشت، رعب او خوف او ویره اچوم تاسي د مسلمانانو په مرسته (مدد) د دغو ظالمانو اورمیږونه (مرئ) ووهئ! (یعني پرې ئې کړئ!) او بند په بند او پیوند په پیوند یې جلا (جدا) او اندې، اندې (توټې توټې) ئې کړئ!.

ځکه چه نن ګرد (تول) انسي او جني کافران سره یو شوي دي، او د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مقابل کښې دریدلي دي، نو ښائي دوی ته معلوم شي چه د الله تعالیٰ مخالفانو ته څرنګه سختې سزاوې ور په برخه کیږي؟ کومه سزا چه په آخرت کښې دوی ته ورکوله کیږي، هغه ډیره سخته ویروونکې ده لیکن د هغې یوه وړوکې نمونه په دنیا کښې هم وینې او د الهٰي عذاب څخه څه خوند څکي، په روایتونو کښې مذکور دي چه په بدر کښې خلقو پرښتې په خپلو سترګو سره لیدلې. او هغه کفار چه د پرښتو له لاسه وژلي شوي وو د هغو کفارو ځنې چه مسلمانانو وژلي وو جلا (جدا) او له ورا پیژندل کیدل. الله تعالیٰ یوه نمونه وروښووله چه که چیرې شیاطین الانس والجن په داسې یوه فوق العاده دول (طریقه) سره د الله تعالیٰ په مقابل کښې سره تول شي، نو الله تعالیٰ اهل الحق او خپلو مقبولو بندګانو ته هم په داسې یو فوق العاده دول (طریقه) سره د پرښتو په مرسته (مدد) سره کمک او امداد وررسوي. باقي نور هر قسم فتح او غلبه او بری، بلکه هر لوی او وړوکی کار د پاک الله په اراده او مشیت او قدرت سره انجام مومي. پاک الله نه پرښتو ته احتیاج لري. او نه انسانانو ته. که له پرښتو ځنې کوم کار اخلي نو دوی ته ئې داسې یو قوت او طاقت ور عطا کړی دی، چه یوازې یوه پرښته ډیر لوی کلي او ښارونه له ځمکې ځنې پورته کولی شي او په بل مخ ئې ویشتلی شي. دلته خو ئې په عالم تکلیف او اسباب کښې د لږې یوې تنبیه په شان د شیاطینو د فوق العاده مندې وهلو او تولیدو ځواب ورکول منظور ؤ او بس!.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ

كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾

اى هغو كسانو چه ايمان ئى راوړى دى «يعنى اى مؤمنانو!» كله چه يو ځاى شئ تاسى (يا مخامخ شئ يا پيښ شئ په جنگ كښى) هغو كسانو سره چه كافران شوى دى «د جنگ په ډگر كښى » په دغه حال كښى چه دوى غوند (او گڼ) وى نو مه گرځوئ تاسى دغو (كفارو) ته شاوى خپلى «د تيښتى په نيت».

تفسير: «فرار من الزحف» يعنى له جهاده ځنى وتل او تيښتيدل او په جنگ كښى كفارو ته خپله شا اړول ډيره لويه گناه او له اكبر الكبائرو ځنى ده. كه د كفارو تعداد د مسلمانانو له شميره يو په دوه وى بيا هم فقهاؤ مسلمانانو ته د شا آړولو اجازه نه ده وركړى.

وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾

او هر هغه چه وگرځوى دغو «كفارو» ته په دغه ورځ «د مخامخ كيدلو د جنگ » شا خپله مگر په دى حال كښى چه بيرته گرځيدونكى وى (په هنر سره) له پاره د جنگ يا حال دا چه يو ځاى كيدونكى وى په طرف د بلى طائفى «د مجاهدينو» نو په تحقيق رجوع ئى وكړه او اخته شو په غضب (قهر) له «جانبه د» الله او ځاى د اوسيدلو د ده دوزخ دى او بد ځاى د ورتلو دى (دا دوزخ).

تفسير: يعنى تيښته او په شا كيدل كه د كوم جنگى مصلحت له پاره وى، مثلاً له بيرته تللو ځخه وروسته بيا حمله وروړل ډير مؤثر وى يا جولان كوونكى وى دپاره د تودولو د جنگ يا دپاره د غيل (دوكه) وركولو د دښمن چه په تيښته ئى تير باسى او بيا پرى يرغل (حمله) ورووړى يا كه د غازيانو يوه ډله له خپل مركزى فوځ ځخه بى له لښكرى مصلحتونو بيل شوى وى او دوى د خپل ځان د ساتنى لامله (له وجى) تيښته كوى او له خپلو نورو ملگرو سره ځان گډوى نو داسى تيښته جرم نه دى او گناه فقط په هغه وخت كښى ده چه تيښته يواځى له ويرى

او د ځان د ژغورنی (محفوظ کولو) او د حقیقی تیښتی په نیت وی.
(وفرمایل الله که تاسی فخر کوئ ای مسلمانانو په قتل او حبس د کفارو)

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

نو نه دی وژلی تاسی دغه «کفار په خپل قوت سره په بدر کښی» ولیکن الله وژلی دی دغه «کفار چه مرسته (مدد) ئی تاسی ته درکړی ده» او نه دی ویشتل کړی تا «ای محمده! دغه ویشتل چه د بشر له شان څخه نه دی» په هغه وخت کښی چه (ظاهری) ویشتل کړی وو تا ولیکن الله دغه ویشتل کړی وو او(دا کار کړی ؤ الله) د دی له پاره چه وازموئی مؤمنان له نزده خپله په ازموینه «یا د دی له پاره چه احسان وفرمائی پر مؤمنانو له دربار خپل ښه احسان او انعام په اکرام د مرستی (مدد) او ولجی» نیکه سره «چه د نصرت او غنیمت نعمت دوی ته ورکړی» بیشکه الله ښه اوریدونکی (د ګردو (تولو) اقوالو) ښه عالم دانا دی «په تولو احوالو».

تفسیر: کله چه جنګ سخت شو نو رسول الله صلی الله علیه وسلم د کفارو د لښکرو په لوری یو موتی شګی وشیندلی (وغورځوله) او دری ځلی ئی «شاهت الوجوه ـ قبیح شول مخونه د دښمنانو!» وویل ـ د الله تعالیٰ په قدرت د دغو شګو ذری د هر یوه کافر په سترګو کښی ولویدلی او ګرد (تول) د خپلو سترګو په مښلو باندی لګیا شول، له بل لوری مسلمانانو سم د لاسه یرغل (حمله) وروړ، بالاخره دیر کفار (لکه شین فصل) وربیل او ووژل شول، په هم دغه نسبت فرمائی چه اګر که په ښکاره دول (طریقه) سره شګی تا په خپل لاس سره وشیندلی، لیکن عادتاً هیڅ بشر داسی کار نشی کولی چه د یوه موتی شګی ذری د هر یوه کافر محارب سترګو ته ور ورسوی، او د یوه مسلح لښکر د تیښتی سبب وګرځی. دا یوازی د الله تعالیٰ قدرت ؤ چه یو موتی شګی یی د ګردو (تولو) کافرو محاربینو په سترګو کښی وغورځولی. په تاسی بی وسلی او بی سامانه او لږو مسلمانانو کښی دومره قوت او قدرت چیری ؤ چه یوازی ستاسی په مټ او زور سره کفارو داسی ماتی وخوړه دا خو د الله تعالیٰ د قدرت اثر او اغیزه وه چه داسی متکبر او سرکشان ئی د موت او فناء او ذلت او قید په کنده کښی وغورځول. هو! دا خبره ښکاره ده چه ظاهراً دغه کار ستا د لاسونو په وسیله شوی او ستا په لاسونو کښی داسی یو فوق العاده قوت او قدرت پیدا

کړ شو چه تا هغه په خپل کسب او اختيار سره حاصلولی نشو دغه واړه د دی لامله (له وجی) وکړل شول چه د الله تعالیٰ قدرت ظاهر شي ـ او پر مسلمانانو باندی پوره مهربانی او په ښه ډول (طريقه) سره احسان وشي. بيشکه الله تعالیٰ د مؤمنانو دعاء او فرياد اوری ـ او د دوی افعال او احوال په ښه ډول (طريقه) ورمعلوم دی. او دی هم ښه پوهيږی چه پر مقبولو بندګانو په کوم وخت او څه ډول (طريقه) احسان مناسب دی؟.

ذٰلِكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ مُوْهِنُ كَيْدِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿١٨﴾

دغه (تير احسان وشو) او (دغه خبره حقه ده چه بيشکه الله ضعيفوونکی د تدبير د کفارو دی.

تفسير: يعنی په دغه وخت کښی هم الله تعالیٰ د مکی معظمی د کفارو پلمی (فريبونه) او تدبيرونه ويجاړ او له خاورو سره ئی برابر او لتاړ کړل ـ او وروسته له دی نه هم د دوی ګرد (ټول) تدبيرونه خراب او سستوی.

اِنْ تَسْتَفْتِحُوْا فَقَدْ جَآءَكُمُ الْفَتْحُ ۚ وَاِنْ تَنْتَهُوْا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَ
اِنْ تَعُوْدُوْا نَعُدْ ۚ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْــًٔا وَّلَوْ كَثُرَتْ ۙ
وَاَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٩﴾

که غواړئ تاسی فتح (فيصله د جانبينو څخه د ښه لار موندونکی په خوا ای کفارو) نو په تحقيق راغله تاسی ته فتح (فيصله د ښه لار موندونکی په خوا) او که تاسی منع راوړه (له کفره او د مؤمنانو له جنګه) نو دغه «منع بهتره او» خير دی تاسی ته، او که بيا راوګرځيدئ تاسی «جنګ او کفر ته» نو مونږ به هم راوګرځو (نصرت د مؤمنانو ته) او له سره به دفع ونه کړی له تاسی ډله ستاسی هيڅ شی «له عذاب د الله نه» او اګر که ډيره لويه هم وی دا (ډله ستاسی) او «پوه شئ» چه بيشکه الله سره له مؤمنانو دی (په نصرت او ثواب ورکولو کښی).

تفسير: دغه خطاب د مکی معظمی کفارو ته دی. دوی به له هجرت څخه پخوا رسول الله صلی الله عليه وسلم ته ويل ﴿ مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴾ زمونږ ستاسی په منځ کښی به دغه

فیصله کله کیږی؟ که تاسی رښتین یئ!) که څه هم د دغی خبری پوره فیصله به د قیامت په ورځ کښی کیږی، مګر یو دول (طریقه) فیصله ئی نن د بدر په میدان کښی هم تاسی ولیده چه په څه یو خارق العاده طریقی سره تاسی ته د کمزورو مسلمانانو له لاسونو سزا در ورسیده؟ که اوس هم د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له مخالفت او کفر او شرک څخه لاس واخلئ نو بهتر دی او دنیوی او اخروی ګټی به ستاسی په برخه شی او که بیا هم تاسی هم داسی وجنګیږئ نو مونږ به بیا هم په هم دی قسم د مسلمانانو سره مرسته (مدد) کوو. او په پای (اخر) کښی به تاسی ذلیل او خواریږئ! کله چه د الله تعالیٰ تائید له مسلمانانو سره دی نو ستاسی دلی او لښکری که هر څومره دیری وی ستاسی په کار به هیڅ درنشی په ځینو روایتونو کښی راغلی دی چه ابوجهل او نورو کفارو د مکی معظمی څخه د بدر په لوری د رهی کیدلو په وخت کښی د کعبی شریفی پردی په خپلو لاسونو نیولی داسی دعاوی ئی کړی وی چه یا الله! له دواړو فریقو څخه هره یوه چه اهدی، علیا او اکرمه وی فتحه او بری د همغی دلی روزی کړی! او فساد اچوونکی مغلوب کړی! نو په ﴿ فَقَدْ جَآءَكُمُ الْفَتْحُ ﴾ کښی د هغه ځواب ورکړ شو. یعنی همغی دلی ته چه واقعی علیا او افضله وه، فتحه او بری نصیب شو او مفسدان رسوا او خوار او ذلیل شول.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَوَلَّوْا۟ عَنْهُ وَأَنتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) حکم ومنئ تاسی د الله او (حکم ومنئ!) د رسول د الله او مخ مه ګرځوئ تاسی له دغه «اطاعت د رسول الله څخه» حال دا چه تاسی اورئ (قرآن).

تفسیر: پخوا ئی فرمایلی وو چه الله تعالیٰ له مؤمنانو سره دی په نصرت او ثواب ورکولو کښی اوس مؤمنانو ته هدایت فرمائی چه د مؤمنانو معاملات له الله تعالیٰ او له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره څرنګه ښائی؟ څو د هغه په وسیله د نصرت او حمایت وړ (لائق) او مستحق شی، نو ئی راوښودل چه د یوه صادق مؤمن کار هم دا دی چه دی له سره تر پایه پوری د زړه په اخلاص د الله جل وعلیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم مطیع او فرمان منونکی وی، اګر که دیر احوال او حوادث ورته پیښ شی. کله چه مؤمن د الله تعالیٰ کلام واوری او تسلیم ئی کړی نو ښائی چه قولاً او عملاً په هیڅ یو حال کښی له هغه څخه مخ وانه ړوی.

وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ قَالُوا۟ سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾

او مه کیږئ تاسی (ای مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چه وائی واوریده مونږ حال دا چه دوی نه آوری (په ګټورو اوریدلو سره).

تفسیر: یعنی په ژبه وائی چه واموورېده (خبره ستا او ومو مانه حکم ستا!) حال دا چه هغه اوریدل او منل په څرنګه وی چه انسان سمه خبره واوری او پری ونه پوهیږی؟ یا خو پری وپوهیږی خو قبوله ئی نه کړی. پخوا یهودانو موسیٰ علیه السلام ته ویلی وو ﴿سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾ وامو وریده خبره ستا او ومو نه منله هغه خبره) او د مکی معظمی د مشرکانو قول چه وروسته د هم دی سورت په «۳۱» آیت کښی راځی ﴿قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا﴾ په تحقیق وامو وریده دغه قرآن ای محمده! چه ته ئی را اوروی مونږ ته خو بس کړه! نور ئی مه لوله! چه مونږ پری وپوهیدو. که مو زړه وغواړی نو مونږ به هم د هم دغه په شان خبری جوړی کړو او رابه یی وړو.» د مدینی منوری د منافقانو اصول داسی وو چه د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او د مسلمانانو په مخکښی به ئی تش په ژبه د اسلام اقرار کاوه، او په زړه به تری منکران وو په هر حال د صادق مؤمن شان دا دی چه په زړه او په خوله او په عمل او په غیاب او په حضور کښی پر الهٰی او نبوی احکامو عمل وکړی، او تر اسلامی هدایاتو ځان جار کړی.

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾

بیشکه بدتر د ټولو حیواناتو په نزد د الله (هغه دی چه) کانه دی (د حق له اوریدلو څخه) «او» ګونګیان دی «د حق له ویلو څخه» هغه کسان دی چه عقل نه لری دوی.

تفسیر: هغو کسانو ته چه الله تعالیٰ د ویلو له پاره ژبه او د اوریدلو له پاره غوږونه او د پوهیدلو له پاره زړه او دماغ ورعطا کړی وو بیا دوی دغه ګرد (ټول) قوتونه معطل کړل نه په ژبی سره د حق ویلو ـ او د حق موندلو له پاره موفق شول او نه ئی په غوږونو سره د حق غږ واوریده او نه ئی په زړه او دماغ سره د حق د پوهیدلو کوښښ وکړ، الغرض د الله تعالیٰ ګردی (ټولی) ورکړی شوی قواوی یی چه په حقیقت کښی د هغو لوړو مقاصدو له پاره ورکړی شوی وی په خپل اصلی کار کښی صرف نه کړی بلا شبهه داسی خلق له حیواناتو څخنی هم بدتر دی.

وَلَوْ عَلِمَ اللّٰهُ فِيْهِمْ خَيْرًا لَّاَسْمَعَهُمْ ؕ وَلَوْ اَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَّهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۲۳﴾

او كه معلوم وى الله ته په دوى كښې څه خير نو خامخا اوروليٰ به يې وى دوى «په سماع قبول سره» او كه اوروليٰ وى دوى ته (الله سره له دى چه ور معلوم دى دا چه په دوى كښې هيڅ خير نشته) نو هرومرو (خامخا) به ګرځيدلي وو دوى حال دا چه دوى به ځنګ كوونكي وو «له قبوله د حق عناداً او انكاراً»

تفسير: يعني اصلي خبره دا ده چه په دغو خلقو كښې د نيكۍ ريښه (ريشه) او اساس (جر) له سره نشته. ځكه چه حقيقي نيكي هلته د انسان په برخه كيږى، چه د ده په زړه كښې د حق د غوښتلو مينه او د هداياتو او د نورو حسناتو د قبلولو استعداد او لياقت وى. هغه قوم چه د حق غوښتلو هيڅ روح پكښې نه وى او د الله تعالىٰ ورعطا شوى قوتونه په خپلو لاسونو خرابوى، نو ورو، ورو په دوى كښې د حق د قبول لياقت او استعداد نه پاتې كيږى. نو ويې فرمايل چه الله تعالىٰ د دوى په زړونو كښې د خير او هدايت د قبلولو لياقت ونه ليد ـ كه په دوى كښې ئې څه لياقت ليدى ـ نو له خپل عادت سره موافق به ئې ضرور هغوى ته خپل آيتونه آورول ـ او دوى به ئې پرى پوهول. باقي په دغه موجوده حالت كښې كه دوى ته آيتونه واوروى، او دوى پرى وپوهوى نو دغه ضد او عناد كوونكي خلق سره له پوهيدلو هم د هغو قبلوونكي نه دى.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اسْتَجِيْبُوْا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيْكُمْ ۚ وَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ يَحُوْلُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهٖ وَاَنَّهٗۤ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۲۴﴾

اى هغو كسانو چه ايمان ئې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو! غوږ ږدئ) حكم منئ تاسى «خاص» د الله او (حكم منئ خاص) د رسول «د الله». كله چه وبولي تاسى له پاره د هغه كار چه ژوندى كوى تاسى «په دنيوى او اخروى ژوندون سره» او پوه شئ تاسى چه بيشكه الله پرده كيږى په منځ د انسان او

د زړه د ده کښې او بیشکه شان دا دی چه خاص هم ده ته تاسی جمع کیږئ.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ او رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغه عمل په لوری تاسی ته دعوت درکوی (مثلاً جهاد او نور) چه په هغه کښې له اوله تر آخره ستاسی خیر او ګټه (فائده) ده د دوی دغه دعوت او بلنه ستاسی له پاره په دنیا کښې د عزت او اطمینانی ژوند وسیله او په آخرت کښې د ابدی سعادت او د قلبی حیات ذریعه ده (ځکه چه په ربانی علومو او صمدانی فیوضاتو سره مو ژوندی کوی، په شهادة علیه او عقائد صحیحه مو پوهوی او د حق او احسان په قرآن مو خبروی.) نو د مؤمنانو شان دا دی چه د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دعوت په مقابل کښې علی الفور (لبیک) ووائی! او له زړه یی ومنی! هر وخت او هر ځای ته چه پاک الله دوی وبولی، ښائی دوی خپل ګرد (تول) کارونه او مشغولتیاوی پریږدی او همغلته خپل ځانونه ورسوی ﴿ وَاعۡلَمُوٓا ﴾ الآیة - او پوه شئ تاسی چه بیشکه الله پرده کیږی په منځ د انسان او زړه د ده کښې او بیشکه شان دا دی چه خاص هم دغه الله ته تاسی جمع کیږئ.) یعنی د الهٰی حکم په ځای کولو کښې تعطیل او ځند (ډیل) مه کوئ! ښائی چه لږ وروسته ستاسی زړه هم داسی پاتی نشی، ځکه چه انسان پر خپل زړه باندی واک او قبضه نه لری بلکه زړه د الله تعالیٰ په اختیار کښې دی، په هر لوری ئی چه اراده وفرمائی آړوی ئی. بیشکه الله تعالیٰ ابتداء په خپل رحمت هغه نه اړوی ـ او نه مهر پری لګوی. هو! کله چه بنده د اسلامی احکامو په امتثال او تعمیل کښې سستی او لټی وکړی نو په سزا کښې یی هغه اړوی. یا که حق غوښتل پریږدی او ضد او عناد غوره کړی نو مهر پری لګوی. کذا فی الموضح. ځینو ﴿ یَحُولُ بَیۡنَ ٱلۡمَرۡءِ وَقَلۡبِهِۦ ﴾ د قرب د بیان له پاره ګڼلی دی. یعنی حق تعالیٰ خپل بنده ته دومره قریب دی چه د ده زړه هم ورته دومره قریب نه دی ﴿ وَنَحۡنُ أَقۡرَبُ إِلَيۡهِ مِنۡ حَبۡلِ ٱلۡوَرِیدِ ﴾ (۲٦ جزء د ق سورت ۱٦ آیت ۲ رکوع) نو د الله تعالیٰ ګرد (تول) احکام له زړه قبول کړئ! الله تعالیٰ له تاسی څخه زیات ستاسی د زړونو له احوالو او پټو اسرارو څخه خبر دی. خیانت د الله جل جلاله په مخ کښې له سره وراندی نشی تلی. د حق جل وعلیٰ شانه په حضور کښې ګرد (تول) سره تولیږئ او هلته به ګرد (تول) مکنونات او اسرار سره منکشف او ښکاره شی او د هر چا په مخ کښې به د هغه ګرد (تول) اعمال او احوال کیښودل شی.

وَٱتَّقُوا۟ فِتۡنَةً لَّا تُصِیبَنَّ ٱلَّذِینَ ظَلَمُوا۟ مِنكُمۡ خَاۤصَّةً وَٱعۡلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِیدُ ٱلۡعِقَابِ ۲۵

او ځان وساتئ تاسی له هغی فتنی (فساد ګناه) څخه چه نه رسیږی (عقوبت

ئی یوازی) همغو کسانو ته چه ظلم ئی کړی وی «په کولو د گناه سره» له تاسی ځنی خاص «او یوازی بلکه عمومی به وی»، او پوه شئ چه بیشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنیا او عقبا کښی).

تفسیر: یعنی (له داسی گناه ځنی تاسی ځان ډیر ساتئ چه کوونکی او نه کوونکی دواړه پکښی لاهو کیږی لکه د جهاد او بدعتونو او نفاق او شقاق د ظهور په وخت کښی سستی) فرض ئی کړئ که د یوه قوم اکثرو افرادو د ظلم او د عصیان اصول اختیار کړه، او څه خلق له هغو څخه جلا (جدا) پاتی شول - او غوږه مالی ئی غوره کړه - نه ئی نصیحت وکړ - او نه ئی تری د نفرت اظهار، نو دغه فتنه ده، چه د دی په ضمن کښی هغه ظالمان او دغه پټی خولی خوشامندگران به گرد (تول) سره راځی نو کله چه عذاب راشی، گرد (تول) به علی حسب المراتب په هغه کښی شامل وی، او هیڅوک به تری نه وی خلاص له دی تفسیر سره موافق د دغه آیت مقصود به داسی وی چه د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حکم د منلو له پاره هم په خپله تاسی تیار اوسئ! او هم سرکښانو ته نصیحت کوئ او پوهوئ ئی! که دوی ستاسی نصیحت ونه منی، نو د هغوی ځنی د خپلی بیزاری اظهار وکړئ حضرت شاه صاحب د دی آیت مطلب داسی لیکلی دی «مسلمانانو ته له فساد په تیره بیا له داسی گناه ځنی ځان ساتل پکار دی چه د هغی خراب اثر د گناه کوونکو څخه تیریږی او تر نورو پوری هم رسیږی. پخوا ئی وفرمایل چه د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د احکامو په منلو کښی ادنٰی تاخیر او لتی ونه کړئ نه چه چیری د ځنډ (ډیل) کولو لامله (له وجی) ستاسی زړه وگرځی، اوس تنبیه فرمائی چه که نیک خلق لتی وکړی، نو عام خلق به هغه بیخی پریږدی، نو بد رسم به نشریږی او هر چیری به خوریږی، او د هغه گناه او وبال به د گردو (تولو) تر غاړه کیږی. لکه چه که په جنگ کښی یو زړور سری سستی وکړی نو بی زړه او ویریدونکی به تښتی، بیا به په لښکر داسی ماتی گډیږی چه هغه زړور به هم د هغی له اداری څخه عاجز شی.

وَاذْكُرُوْٓا اِذْ اَنْتُمْ قَلِيْلٌ مُّسْتَضْعَفُوْنَ فِى الْاَرْضِ تَخَافُوْنَ اَنْ يَّتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَاٰوٰىكُمْ وَاَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهٖ وَرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۲۶﴾

او یاد کړئ تاسی هغه وخت چه تاسی لږ ضعیفان (مغلوبان) کړی شوی وئ په ځمکه کښی ویریدئ تاسی له دی نه چه وبه تښتوی په جلتی سره تاسی خلق

«يعني مغلوب به كړى تاسى قريش يا پارس يا روم» نو ځاى دركړ «الله» تاسى ته او قوت ئى دركړ تاسى ته په كومك (مدد) خپل سره او روزى يى دركړه تاسى ته له طيباتو «پاكو شيانو لكه غنائم» له پاره د دى چه تاسى شكر وباسئ!

تفسير: يعني د قلت او ضعف له ګمانه د الله تعالىٰ په حكم (جهاد) كښې سستي مه ښكاروئ وګورئ له هجرته پخوا بلكه له هغه وروسته هم ستاسى شمير لږ ؤ - وسله او سامان هم تاسى نه درلود (لرلو)، كله چه خلقو ستاسى كمزورى ليدله نو طمع يى كوله چه تاسى وخورى او هضم مو كړى - او تاسى ته هر وخت هم دغه انديښنه درپيښه وه نه چه د اسلام له دښمنانو سره زمونږ جنګ او جګړه ونښلى او مونږ د هغوى په لاس كښې ولوېږو او هغوى مو د مرغانو په شان په خپلو منګلو او مښوكو سره چيرى وتښتوى مګر الله تعالىٰ تاسى ته په مدينه منوره كښې هستوګنه دركړه - او د انصارو او مهاجرينو په منځ كښې د ورور ګلوى بى سارى سلسله قائمه كړه. بيا ئى د بدر په غزا كښې تاسى ته څرنګه غيبى مرسته (مدد) دروورسوله چه د كفارو بيخ مو وويست. تاسى ته ئى اى مسلمانانو شانداره برى او فتح دركړه!
د غنيمت مال او د بنديانو فديه ئى هم دركړه الغرض حلال، طيب، پاک شيان او د نعمتونو انواع او اقسام ئى درعطاء كړل چه تاسى د الله تعالىٰ شكرګزار بندګان شئ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾

اى هغو كسانو چه ايمان ئى راوړى دى (يعني اى مؤمنانو) مه كوئ خيانت له الله سره او «مه كوئ خيانت د الله» له رسول سره او «مه» كوئ خيانت تاسى په امانتونو خپلو كښې حال دا چه تاسى پوهيږئ چه د امانت ساتل واجب دى».

تفسير: د الله تعالىٰ او رسول الله صلى الله عليه وسلم سره خيانت دا دى چه د هغو د احكامو مخالفت وكړ شى. په ژبى سره خپل ځان مسلمان وبولى او د كفارو عمل وكړى. يا هر هغه كار باندى چه د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له خوا مامور شوى وى په هغه كښې تګى برګى وكړى يا د پاک رسول اسرار نورو ته ښكاره كړى. يا د غنيمت له مال څخه غلا وكړى. يا د دغو په شان نور ناروا كارونه وكړى. په هر حال په هغو ګردو (تولو) امانتونو كښې چه د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم يا د بندګانو له خوا تاسى ته سپارلى

شوی وی له خیانت څخه تاسی ځان وژغورئ (بچ کړئ) په دغو کښی هر قسم حقوق الله او حقوق العباد راغلل. په روایاتو کښی مذکور دی چه د بنی قریظه یهودان کله چه له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د خندق یا د احزاب د غزا په پای (اخر) د هجرت په پنځم کال کښی د روغی او د دی خبری غوښتنه وکره «چه له دوی سره دی همغه سلوک وکړ شی چه بنی نضیر سره شوی دی» او رسول الله مبارک ارشاد وفرمایه چه «زه تاسو ته دومره حق درکوم چه سعد بن معاذ رضی الله تعالیٰ عنه خپل حکم او منصف وګرځوئ هر هغه فیصله چه سعد رضی الله تعالیٰ عنه وکری. همغه ستاسی په نسبت منظوره ده.» بنی قریظه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په اجازه حضرت ابولبابه رضی الله تعالیٰ عنه خپل ځان ته وباله ـ او پوښتنه ئی تری وکره چه ستا رایه په دغی معاملی کښی څه ده؟ آیا مونږ دسعد بن معاذ حکمیت ومنو؟ څرنګه چه د ابولبابه رضی الله تعالیٰ عنه اموال او اهل او عیال په بنی قریظه ؤ کښی پراته وو نو ځکه ده د هغوی خیر غوښت. نو ابو لبابه رضی الله تعالیٰ عنه خپلی مری ته اشاره وکره او په خپل حلقوم باندی ئی ګوته راښکوله یعنی که د سعد بن معاذ رضی الله تعالیٰ عنه حکمیت تاسی ومانه نو دغه ستاسی قتل او حلالول دی. اګر که ابو لبابه رضی الله تعالیٰ عنه خپله اشاره وکره مګر سم د لاسه متنبه او پښیمان شو، چه ولی می له الله جل جلاله او له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره خیانت وکړ؟ نو بیرته راغی او د مسجد په یوی ستنی پوری ئی خپل ځان تینګ وتاړه او له خوړلو او څښلو ئی قسم وکړ ـ چه تر مرګه پوری به نه خورم او نه څښم یا دا چه الله تعالیٰ زما توبه قبوله کړی. اوه، اته ورځی ابو لبابه رضی الله تعالیٰ عنه همغسی ترلی ولاړ ؤ څو د ډیری لوږی او تندی لامله (له وجی) بیخوده شو دلته زیری وروړسید، چه پاک الله ستا توبه ومنله، ده بیا قسم یاد کړ چه زه به هم داسی ترلی اوسم څو می رسول الله مبارک په خپل پاک لاس سره خوشی او ایله نه کړی بیا نو رسول الله صلی الله علیه وسلم تشریف راوړ او په خپل مبارک لاس ئی هغه خلاص کړ الی اخرالقصه! ابن عبدالبر رحمة الله علیه دعوی کوی چه دغه واقعه د تبوک د غزا د نه شریکیدلو لامله (له وجی) واقع شوی ده والله اعلم.

وَاعْلَمُوٓا أَنَّمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَأَوْلَٰدُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥٓ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾

او پوه شئ تاسی چه بیشکه مالونه ستاسی او اولاد ستاسی ابتلاء «ازموینه» ده او بیشکه الله په نزد د ده اجر «ثواب» ډیر لوی دی. «بهتر له هر شی نه نو په طلب کښی ئی اوسئ».

تفسیر: یعنی ستاسی اموال او اولاد فتنه ده چه مو منع کوی له کارونو د آخرت څخه او سبب

دی د واقع کیدلو ستاسی په گناه او په عذاب کښی یا سبب دی د محنت چه تاسی الله تعالیٰ پری ازموئی نو له ډیره محبته د دوی خیانت مه کوئ انسانان علی الاکثر د مال او اولاد لامله (له وجی) له نورو بندګانو څخه غلا کوی، نو ځکه ئی تنبیه وفرمایله چه د امانتداری هغه قدر او قیمت او لوړوالی چه د الله تعالیٰ په دربار کښی شته، هغه په دنیوی مال او اولاد او نورو شیانو کښی له سره نشته.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تَتَّقُواْ ٱللَّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی «یعنی ای مؤمنانو» که وویریږئ تاسی له الله (او پرهیزګاری اختیار کړئ له ګناهونو څخه) وبه کړی ستاسی له پاره فیصله «د مؤمنانو په عزت او د کافرانو په ذلت» او لری به کړی له تاسی ګناهونه ستاسی او مغفرت به وکړی تاسی ته؛ او الله څښتن (خاوند) د فضل «رحمت، احسان» ډیر لوی دی.

تفسیر: یعنی که له الله تعالیٰ څخنی وویریږئ! او د تقویٰ لاره غوره کړئ! نو الله تعالیٰ به تاسی او ستاسی د مخالفانو په منځ کښی فیصله وکړی. په دنیا کښی به تاسی ته عزت درکړی. او هغوی به ذلیل یا هلاک کړی. لکه چه په بدر کښی ئی وکړ او په آخرت کښی به هم تاسی ته دائمی نعیم درکوی. او د هغوی د هستوګنی ځای به دائمی جحیم وی ﴿ وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴾ «۲۳ جزء د یٰس ۵۹ آیت ٤ رکوع» ﴿ هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِينَ ﴾ «۲۹ جزء د المرسلات ۳۸ آیت اوله رکوع» بله خبره دا ده چه د تقویٰ له برکته به الله تعالیٰ ستاسی په زړونو کښی یو نور «رڼا» اچوی چه د هغی په وسیله تاسی ذوقاً او وجداناً د حق او باطل او د نیک او بد په منځ کښی به فیصله وکړی شئ! برسیره پر دی حضرت شاه صاحب دا خبره هم لیکلی ده چه «بنائی په بدر کښی به د مسلمانانو په زړونو کښی ګرځیدلی وی چه دغه بری څو اتفاقی دی نو ښایی چه له رسول الله مبارک څخه په پټه او په مخفی ډول (طریقه) مونږ له کفارو سره څه احسان وکړو، څو دوی زمونږ کورونو ته په مکه معظمه کښی څه زیان ونه رسوی. او زمونږ اهل او عیال ونه ربړوی (تکلیف نه کړی) نو په ړومبنی آیت کښی ئی د خیانت منعه وفرمایله. او په دوهم آیت کښی ئی تسلی ورکړه چه وروسته له دی نه به فیصله کیږی. او ستاسی کور کهول به هم داسی د کفارو په لاسونو کښی ګرفتار نه پاتی کیږی.» او دربه کړی تاسی ته «فرقان» یعنی هدایت چه په هغه سره به حق له باطله بیلوئ! یا د دارینو نجات، یا نصرت پر دښمنانو یا خلاصی له شبهاتو ـ یا ستاسی ظهور او شهرت په تمام عالم کښی ».

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ ۚ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ ۖ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾

او «یاد کړه ای محمده!» هغه وخت چه مکر فریب به کاوه له تاسره هغو کسانو چه کافران شوی وو له پاره د دی چه بندی کړی تا یا ووژنی تا یا وباسی تا «له مکی نه» او پټ فریب کوی دوی «له تاسره» او جزا د فریب ورکوی الله «دوی ته» او الله بهتر د جزا ورکوونکو د مکر دی.

تفسیر: پخوا له هجرته د مکی معظمی کفار په «دارالندوه» کښی سره ټول شول او مشوره ئی سره وکړه چه د محمد صلی الله علیه وسلم په نسبت څه وکړی شی چه د هغه له لاسه د کفارو ګرد (ټول) قوم ډیر پریشان او سربداله شوی دی. او د نورو ملکونو ځینی خلق هم د ده په لومه کښی درګرده نښلی که دغه وضعیت هم داسی دوام وکړی هغه ورځ به لری نه وی چه محمد صلی الله علیه وسلم به ورو ورو داسی یو لوی قوت پیدا کړی، چه له هغه سره به مقابله خورا (ډیر) ګران وی.

په دغه وخت کښی د کفارو آراء او نظریی د محمد صلی الله علیه وسلم په نسبت مختلفی او راز راز (قسم قسم) وی ځینو به ویل چه «بندی دی کړی شی او ښه دی ژوبل هم کړی شی!» د ځینو رأیه داسی وه چه «له وطنه دی وشړل شی! چه مونږ د تل له پاره د ده له اندیښنی څخه نجات ومومو!» په پای (اخر) کښی د ابوجهل له رایی سره موافقه داسی فیصله وشوه چه «د عربو د ګردو (ټولو) قبائلو څخه دی یو یو زړور ځلمی انتخاب او غوره شی! او دغه قوی او پیاوړی (بهادر) ځلمیان دی سره ټول لاس یو کړی! او یو ځلی دی په خپلو تورو سره پر محمد صلی الله علیه وسلم باندی ګزار وکړی! څو بنی هاشم له ګردو (ټولو) عربو سره جنګ ونه کړی شی او پر عربو باندی د محمد صلی الله علیه وسلم دیت واوړی. او پر ګردو (ټولو) قبیلو باندی وویشل شی.»

دلته دغه بد بختان د دغو تدبیرونو په ترلو کښی مصروف وو، له بل لوری د دوی پر خلاف د الله تعالیٰ ډیر ښه او لطیف تدبیر خپل کار کاوه. محمد صلی الله علیه وسلم ته پرښتو اطلاع ورکړه چه «په خپله بستره باندی حضرت علی کرم الله وجهه ویده کړئ او د دغی تولنی په سترګو کښی چه ستاسی د قتل له پاره سره ټول شوی دی خاوری واچوئ! او د باندی د هجرت په قصد ووځئ!» داده اوسئ! چه ستاسی او حضرت علی کرم الله وجهه یوه ویښته ته به هم هیڅ ضرر او نقصان ونه رسیږی او ستاسی ګرد (ټول) دښمنان به زیانمن او نا امیده شی. لکه چه هم دغه کسان د بدر په غزا کښی ووژل شول چه په «دارالندوه» کښی ئی زمونږ د محمد رسول الله

صلی علیه وسلم د قتل مشوره سره کړې وه.

اوس دلته پاک الله هم دغه واقعه بیانوي کله چه الله تعالیٰ له چاسره مل وي
نو د هیچا له لاسه هیڅ نه کیږي. که لښکري درسره وي یک تنها ئي
چه الله درسره مل نه وي «رحمانه»!

همغسې چه الله تعالیٰ خپل پاک رسول ته نجات ورکړ، ستاسې د هغه اهل او عیال او کور کهول حفاظت چه په مکه معظمه کښې دي، هم الله تعالیٰ کوي.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا ۙ إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾

او کله چه ولوستلې شي پر دوی باندې آیتونه زمونږ نو وائي دوی په تحقیق واوریده مونږ «دغه کلام» که وغواړو مونږ نو خامخا وبه وایو مونږه هم په مثل د ده نه دی دغه «کلام» مګر خو دي د دروغو لیکل (او باطل احوال) د پخوانیو.

تفسیر: نضر بن الحارث به ویل که مونږ وغواړو نو د قرآن په شان کلام جوړولی شو. په دغه قرآن کښې خو پرته (علاوه) له چټي (بیکاره) قصو او له کاره وتلو افسانو څخه بل شي نشته مګر پاک قرآن هم د ګردو (تولو) جګړو فیصله پر هم دغې خبرې کړې ده چه ده بیا ولې دغه خپله ادعا پای (اخر) ته ونه رسوله؟ یو چا وویل چه زما آس که وځغلي په یوه ورځ کښې له کابله تر واشنګتنه پورې رسیدې شي، مګر ځغلیدلی نشي یو بل وویل چه ما سل ګزه توپ وهلی دی بل ورته وویل دا ګز دا ئي میدان. په هر حال دا چه کفارو به د پخوانیو اقوامو د احوالو د اوریدلو په وخت کښې ویل چه دغه ګردې (تولې) چټي (بیکاره) قصې او افسانې دي اوس په بدر کښې ګرد (تول) سره ولیدل شول، چه هغه خو یوازې افسانې نه وې. د عذاب هغه وعده پر تاسې باندې هم راغلې ده لکه چه پر پخوانیو مکذبینو اقوامو راغلې وه.

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا

حِجَارَةً مِّنَ السَّمَآءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ﴿۳۲﴾

او «یاد کره» هغه وخت چه وویل دغو «کفارو» یا الله! که چیری وی دغه «قرآن یا دین» هم دغه حق «لکه چه محمد یی وایی نازل شوی» له نزده ستا نو راوورو په مونږ باندی کانی له آسمانه یا راوړه «راولیږه» «بل کوم قسم» عذاب دردناک.

تفسیر: په دغه آیت کښی د مکی معظمی د مشرکانو د انتهائی جهل او شقاوت او عناد او بغاوت اظهار دی. یعنی دوی به ویل چه یا الله که په واقع کښی هم دغه محمدی دین چه مونږ په دغومره اوږده موده کښی په ډیر شد او مد سره د هغه په تکذیب کښی لګیا یو حق وی، نو ولی د عذاب په نزول کښی دومره ځنډ (تاخیر) کیږی؟ او ولی د تیرو اقوامو په شان پر مونږ باندی د کانو باران نه وریږی؟ یا د هغوی په شان په بل کوم عذاب مونږ ولی نه اخته کیږو؟ یا زمونږ بیخی استیصال او بیخ کنی ولی نه کیږی؟ ولی مو بیخ او بکر له سته نه باسی؟ وائی چه دغه دعاء ابوجهل د مکی معظمی ښخه د وتلو په وخت کښی کعبی شریفی ته مخامخ کړی وه. بالاخر هغه شی ئی چه غوښتی ؤ د هغه یوه نمونه ئی په بدر کښی ولیده، او دی په خپله سره له «۶۹» تنو نورو مشرانو د کمزورو او بی وسلی او بی سامانه مسلمانانو له لاسه ووژلی شو. او اویا تنه نور مشران هم د اسارت او بندی توب په ذلت کښی ګرفتار شول او په دغه ډول (طریقه) سره الله تعالیٰ د دغو کفارو بیخ او بنست (بنیاد) وویست. بیشکه د لوط علیه السلام د قوم په شان پر دوی له آسمانه تیږی (ګتیږ) ونه وریدی، لیکن د یوه موټی شګو په اثر چه د الله تعالیٰ له لوری د محمد صلی الله علیه وسلم په لاس پر دوی باندی وشیندلی شوی، هم داسی ولیدلی شوی، لکه د آسمانی تیږو (ګټو) د اورولو یوه وړوکی نمونه. ﴿فَلَمْ تَقْتُلُوْهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى﴾ (د هم دی سورت ۱۷ ـ آیت).

«اوس الله تعالیٰ د دغی تیری ښیرا د قبول د مهلت او توقف سبب داسی بیانوی»

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيْهِمْ ؕ

او نه دی الله چه په عذاب کاندی دوی حال دا چه ته (ای رسوله) په دوی کښی ئی!

تفسیر: سنة الله هم دا دی چه هر کله پر کوم قوم د انبیاؤ علیهم السلام د تکذیب لامله (له وجی) عذاب نازلوی، خپل رسول د دوی له منځه باسی. کله چه الله تعالیٰ محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له مکی معظمی ښخه بیل کړ نو وروسته له هغه د مکی معظمی مشرکان د بدر په

عذاب كښې مبتلا شول.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُوْنَ ﴿٣٣﴾

او (بل دا چه) نه دی الله عذابوونکی د دوی حال دا چه دوی مغفرت غواړی.

تفسیر: یعنی په دوی کښې مستغفران دی هغه ضعفاء د مومنانو چه په دوی کښې پاتی شوی دی، یا دوی په خپله استغفار وائی نو ځکه عذاب پری نه راځی ولی چه دوه شیان د عذاب د نزول مانع دی

(۱): د یو قوم په منځ کښې د رسول موجودیت

(۲): استغفار یعنی په مکی معظمی کښې دمحمد صلی الله علیه وسلم د قدم له برکته عذاب نه نازلیده ـ اوس پر هغوی باندی عذاب راغی. هم داسی تر هغه پوری چه گنهگار نادم وی او توبه باسی نو نه نیول کیږی اگر که ډیر لوی گنهگار هم وی. رسول الله مبارک فرمایلی دی چه د گنهگارانو پناه دوه شیان دی «۱»: زما وجود.

«۲»: استغفار. کذا فی الموضح.

تنبیه: د ﴿ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ ﴾ هغه معنی چه محقق شیخ الهند رحمة الله علیه کړی ده د ځینو مفسرینو له تفسیره سره موافقه ده. لیکن د اکثرو په نزد د دغه مطلب داسی دی چه مشرکینو هر قسم خارق العادة عذاب چه غوښت چه گرد (تول) قوم سره یو ځای تباه او پوپناه شی ـ پر دوی باندی د داسی عذاب له لیږلو څخه دوه شیان ممانعت کوی

«۱»: د رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک وجود، چه د هغوی له برکته پر دغه امت باندی که څه هم (امت دعوت) وی هسی خارق العادة مستاصل او بیخ ایستونکی عذاب نه راځی. که کوم وخت پر افرادو او آحادو باندی راهم شی نو هغه د دی کلیی قاعدی منافی نه دی.

«۲»: د استغفار کوونکو موجودیت، اعم له دی چه مسلم وی یا غیر مسلم لکه چه منقول دی د مکی معظمی مشرکینو به هم په تلبیه او طواف او نورو کښې غفرانک! غفرانک! ویل باقی د غیر خارق او معمولی عذاب لکه قحط، وباء قتل کثیر او د نورو نزول د رسول او د ځینو مستغفرینو (بخنه غوختونکی) له موجودیت سره هم ممکن دی. بالاخر کله چه دغه خلق خورا (زیات) ډیر شرارتونه وکړی نو د الله تعالیٰ له لوری به په جزاء سره ولی متنبه نشی؟ وروسته له دی نه د دوی همغه عقوبت بیانوی.

وَمَا لَهُمْ اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ يَصُدُّوْنَ عَنِ الْمَسْجِدِ

الْحَرَامِ وَمَا كَانُوٓا أَوْلِيَآءَهُۥٓ ۚ إِنْ أَوْلِيَآؤُهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾

او څه دي دوی ته چه به نه په عذابوی دوی الله (پس له وتلو ستا او مومنانو له دوی نه) حال دا چه دوی منع کوی (خلق) له «دخول د» مسجد حرام څخه او نه دي دوی واکداران د دغه (مسجد حرام) نه دي واکداران د ده مګر «دی» متقیان او لیکن اکثر د دوی نه پوهیږی (په دی چه دوی لره واکداری نشته).

تفسیر: یعني د عذاب نه راتلل بنا پر هغو دوو سببونو دی چه پاس مذکور شول که نه ستاسی شرارتونه او ظلم او شقاوت داسی شیان دی چه د هغو په مقابل کښی بنائی فوراً عذاب راشی له دی نه به زیات ظلم څه وی چه موحدین حرم شریف ته له راتګ او د خدای له عبادت څخه په راز راز (قسم قسم) پلمو (تدبیرونو) او حیلو منع کوی، او دوی هلته نه پریږدی چه لاړ شی ـ بلکه دوی له خپل وطنه مکی معظمی څخه باسی. او تل کوښښ کوی چه د الله تعالیٰ دغه پاک او عبادت کوونکی بندګان د همیشه له پاره دلته رانشی. د دوی لوی ظلم او تیری دا دی چه د دی ظلم د جواز له پاره دغه سند وړاندی کوی چه مونږ د حرم شریف متولیان او واکداران یو، هر چا ته چه زړه مو وغواړی د راتللو اجازه ورکوو، یا ئی نه پریږدو چه راشی او دغه د دخول او عدم دخول اجازه زمونږ په واک او اختیار کښی ده. حال دا چه اول دغه حق او اختیار متولی ته نشته چه خلق د مسجد له لمانځه او عبادت څخه منع کړی. او بل د «تولیت» حق هم دوی ته نه رسیږی، ځکه چه د حرم شریف متولی یوازی متقیان او پرهیزګاران کیدی شی، مشرک او بد عمل سری له سره د هغه حقدار نشی کیدی لیکن له دوی څخه ځینی کسان علی الاکثر له خپله جهالته داسی وایی چه مونږ د حضرت ابراهیم علیه السلام اولاده یو. او له فلانی قبیلی څخه یو، او د کعبی شریفی «تولیت» زمونږ موروثی حق دی، چه د هغه له پاره کوم خاص قید او شرط نه دی په کار ـ نو دائی راوښوول چه په اولاده د ابراهیم علیه السلام کښی دغه حق د هغه کیدی شی چه متقی وی ـ او د داسی بی انصافانو حق نشی کیدی چه له هر چا څخه چه دوی خپه وی، نو هغه ته د کعبی شریفی د راتللو اجازه نه ورکوی.

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِندَ ٱلْبَيْتِ إِلَّا مُكَآءً وَتَصْدِيَةً ۚ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

او نه ؤ لمونځ (عبادت) د دغو «کفارو» په نزد د کعبې کښې مگر شپیلی وهل او لاسونه تکول؛ «الله فرمائی» نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغه چه وئ تاسې چه کفر به مو غوره کاوه.

تفسیر: یعنی حقیقی لمونځ کوونکی له مسجده منع کوی، نو په خپله د دوی لمونځ به څه ارزښت (قیمت) ولری؟ د کعبې شریفې برینډ طواف کول ـ د ذکر الله په ځای شپیلی وهل او لاسونه تکول، لکه چه نن هم ډیر اقوام ناقوس وهل او زنگونه شرنگول لوی عبادت گڼی الغرض نه دوی په خپله عبادت کوی نه نور خلق پریږدی چه عبادت وکړی، او دغه بی معنی او چټی (بیکاره) خبری عبادت گڼی. ځینی وائی چه دغه شپیلی وهل، او لاسونه تکول، د دی دپاره ؤ، چه د مسلمانانو په عبادت کښې خلل واچوی او د تمسخر او استهزاء (توکے تکالے) له لاری به ئی داسې کول والله اعلم، «نو الله تعالیٰ فرمائی کله چه ستاسې دا نیت او عمل ؤ نو پس وڅکئ عذاب د قتل او د بند په ورځ د بدر کښې ؛ او «زقوم» او اور او نور په آخرت کښې».

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ

بیشکه هغه کسان چه کافران شوی دی نفقه کوی «لگوی» دوی مالونه خپل دپاره د دی چه منع کړی دوی (خلق) له لاری د الله څخه.

تفسیر: د بدر په غزا کښې د کفارو له مشرانو ځنی دولسو سردارانو دا په غاړه اخیستی وه چه هر یو تن به په یوه ورځ کښې گردو (تولو) لښکرو ته ډوډی پخوی؛ لکه چه لس اوښان به هره ورځ د یوه له لوری حلالیدل او پر لښکرو به خوړل کیدل ـ بیا چه دوی ماتی ومونده نو د دغه مات شوی لښکر مجمع کله چه مکی معظمی ته ورسیده، ابو سفیان او د کفارو نورو مشرانو ته ئی وویل هغه مال چه تجارتی قافلی له شامه راوړی دی، هغه دی گرد (تول) د اسلام پر خلاف، او له محمد څخه د انتقام اخیستلو په لاره کښې ولگاوه شی! لکه چه پر دغه خبره گرد (تول) سره راضی شول، نو د داسې مال لگولو ذکر په دغه آیت کښې راغلی دی.

فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾

نو ژر به نور هم ولگوی دغه مالونه بیا به شی «دغه انفاق» پر دوی حسرت (پښیمانی چه مال ئی ځی او مطلب ئی پری نه حاصلیږی) بیا به په آخر

کښې مغلوب شي؛ او هغه کسان چه کافران شوي دي (او په کفر کښې مړه شي) دوزخ ته شړلی «بیولی» کیږي.

تفسیر: یعنی کله چه په دنیا کښې مغلوب او مقهور، او په آخرت کښې معذب شي، نو د افسوس او حسرت لامله (له وجې) به خپلې ګوتې چیچي ـ چه مال مو هم له لاسه ووت ـ او بری مو هم په برخه نشو. لکه چه ړومبی په بدر کښې او بیا په احد او نورو غزاګانو کښې د کفارو ګرد (تول) مالي او جسماني قوتونه صرف شول، او هیڅ یوه ګټه (فائده) ئې په لاس ورنغله او بالاخر هلاک یا د رسوایی په حال کښې له کفره توبه ګار شول.

(او دغه مغلوبیدل د کفارو او شړل د دوی د جهنم په لوري)

لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾

دپاره د دې دي چه بیل کړي الله خبیث «ناپاک کافر»، له طیب «پاک مؤمن» څخه او بیا کیږدي خبیث (ناپاک سره لاندې باندې) ځینې د ده په ځینو نورو باندې نو راجمع به کړي دا «خبیثان» تول نو وبه ئې غورځوي په دوزخ کښې ؛ دغه (خبیثان یا مال لګوونکي) هم دوی زیانکاران دي.

تفسیر: په «موضح القرآن» کښې دي چه الله تعالیٰ به ورو ورو اسلام غالبوي. په دغه ضمن کښې به کافران خپل بدني او مالي زور لګوي، چه نیک او بد سره بیل شي، یعنی د هغو په قسمت کښې چه اسلام لیکلی شوی دی، هغوی به ګرد (تول) مسلمانان کیږي، او د هغوی مرګ چه په کفر کښې لیکلی شوی دی، هغوی به ګرد (تول) په کفر کښې مري، او تول به دوزخ ته لاړ شي. «هم دغه خبیثان یا مال لګوونکي هم دوی زیانکاران دي» یعنی د دنیوي او اخروي دواړو قسمونو نقصان او خساره ئې وموندله.

قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوا إِن يَنتَهُوا يُغْفَرْ لَهُم مَّا قَدْ سَلَفَ وَإِن يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾

ووایه (ای محمده !) هغو کسانو ته چه کافران شوي دي، که واوړي «بس

کړی له کفره » نو وبه ببښلی شي دوی ته هغه بدی چه په تحقیق پخوا تیری شوی وی، او که بیا وګرځی (کلک شي په کفر او جنګ) نو په تحقیق تیره شوی ده لاره (عادت د الله په حق) د پخوانیو «په نجات د مؤمنانو او هلاک د کافرانو».

تفسیر: یعنی که اوس هم له کفره او طغیانه او د اسلام له عداوته لاس واخلی، او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت اختیار کړی، نو پروبی د کفر په حالت کښی څه ګناه او معاصی چه دوی کړی وی، هغه ګردی (تولی) ورمعافیږی. الاسلام یهدم ماکان قبله. هو! حقوق العباد به نه ورمعافیږی، ځکه چه د هغو مسئله خو بیله ده. او که بیا عود وکړی قتل او عداوت او کفر او معصیت ته نو په تحقیق تیره شوی ده لاره عادت د الله په حق د پخوانیو کښی یعنی څرنګه چه د پخوانیو رسولانو علیهم السلام له تکذیبه او عداوته خلق تباه شوی دی، په دوی به هم تباهی راځی. یا دا مطلب دی لکه چه په بدر کښی د دوی نورو خپلوانو ته سزا ورکړی شوه، دوی ته به هم سزا ورکړی شي.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ ۚ فَإِنِ انتَهَوْا
فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ ۚ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

او وجنګیږئ (ای مؤمنانو!) له دغو «کفارو» سره تر هغه پوری چه نشي پاتی فتنه «فساد په ځمکه کښی» او شي دین «حکم» تول خاص الله لره (او نور تول باطله ادیان ورک شي) نو که واوړی دوی «له کفره او اسلام راوړی» نو بیشکه الله پر هغو عملونو چه دوی ئی کوی ښه لیدونکی (بینا دانا) دی. او که مخ وګرځوی دوی «له ایمانه» نو پوه شئ «ای مؤمنانو!» چه بیشکه الله مولیٰ «بادار ساتونکی» ستاسی دی (الله) ښه مولیٰ «او نیک بادار حامی او ساتونکی» دی او «الله نیک» او ښه مددګار دی.

تفسیر: یعنی تر هغه پوری له کفارو سره وجنګیږئ چه په ځمکه کښی فتنه او فساد پاتی نشی، او د کافرانو زور پاتی نشي چه له ایمانه خلق منع کړی یا د حق دین له محو کولو څخه

مسلمانان وویریږی چه که اظهار ئی وکړو وبه وژلی شو لکه چه تاریخ شاهد دی څه وخت چه غلبه او قوت د کفارو په لاس ورته، نو د مسلمانانو ایمان او مذهب به په خطر کښی لویده، د «هسپانیی (اسپین)» مثال دنیا ته څرګند (ښکاره) دی چه وروسته له دی نه چه قوت او قدرت د مشرکانو په لاس ورغی، دوی په څه ډول (طریقه) د(هسپانیی) مسلمانان تباه یا مرتدان کړل، په هر حال د «جهاد» او قتال ړومبنی مقصد هم دا دی چه د اسلام اهل دی مامون او مطمئن وی او د الله تعالیٰ عبادت په ښه شان سره وکړی شی. او د ایمان او توحید دولت د کفارو له لاسونو محفوظ شی او د اسلام کلمه علیاء او لوړه شی او اسلامی بیرغ مرتفع او لوړ شی لکه چه د(فتنه) هم دغه تفسیر د احادیثو په کتابونو کښی له ابن عمر او نورو اصحابو رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین څخه هم منقول دی».

﴿ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ ﴾ او جهاد وکړئ څو شی دین او حکم ټول خاص الله لره او نور باطل ادیان ورک شی) دا د جهاد وروستنی مقصد دی چه د کفر شوکت پاتی نشی او یوازی د الله تعالیٰ حکم جاری وی او د اسلام حق دین پر ګردو (ټولو) ادیانو غالب شی. ﴿ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ﴾ اعم له دی نه چه د نورو ادیانو په موجودیت کښی وی. لکه چه د راشده ؤ خلفاؤ په وخت کښی شوی ؤ. یا ګرد (ټول) باطله مذاهب له منځه ورک کړی، لکه چه د مسیح علیه السلام له نزول څخه وروسته کیږی. په هر حال دغه آیت د دی خبری واضح دلیل دی چه جهاد او قتال عام له دی نه چه تعرضی وی که دفاعی مسلمانانو له پاره تر هغه وخته پوری مشروع دی تر څو چه دغه دواړه عالی مقصدونه پوره شوی نه وی، ځکه د حضرت نبوی صلی الله علیه وسلم په حدیث کښی راغلی دی «الجهاد ماض الی یوم القیامة» حاصل «د جهاد احکام او شرائط او نور تفصیلات دی په فقهی کتابونو کښی وکتل شی!».

﴿ فَإِنِ انْتَهَوْا ﴾ الآية - نو که واوړی دوی له کفره او اسلام راوړی نو بیشکه الله پر هغو عملونو چه دوی ئی کوی ښه لیدونکی بینا دانا دی.» یعنی له هغو سره چه په ښکاره ډول (طریقه) له کفره او شرارته بیرته وګرځی قتل نشته. د دوی د زړونو حال، او د مستقبل کیفیات دی الله تعالیٰ ته وروسپارل شی! هر ډول (طریقه) عمل او کار چه دوی وکړی، هغه د پاک الله له علمه نه پټیږی او تل ورته معلوم دی. مسلمان یوازځی له ظاهری حال سره موافق پر عمل کولو مکلف دی. وفی الحدیث «**امرت ان اقاتل الناس حتیٰ یقولوا لا اله الا الله، فاذا قالوها عصموا منی دماءهم واموالهم الا بحقها، وحسابهم علی الله عز وجل**» - زه ماموریم په دی چه جهاد وکړم د خلقو سره تر هغه چه ووائی دوی کلمه د **لا اله الا الله** نو کله چه وویله دوی دا کلمه نو وئی ساتلی ځما نه وینی خپلی «چه نه به وژل کیږی» او مالونه خپل مګر په حق سره «چه قصاص دی» او حساب د دوی سپارلی شوی دی الله عزوجل ته (که ئی ښځی یا ئی نه ښځی).

﴿ وَإِنْ تَوَلَّوْا ﴾ الآية - او که مخ وګرځوی دوی له ایمانه نو پوه شئ تاسی چه بیشکه الله مولیٰ، بادار، حامی او ساتونکی ستاسی دی الله ښه مولیٰ نیک بادار ساتونکی دی او الله نیک او ښه مددګار دی.» یعنی مسلمانانو ته ښائی چه د الله تعالیٰ په مرسته (مدد) او حمایت باندی

اطمینان او اعتماد ولری! او جهاد وکری! د کفارو له کثرت او د دوی له وسلو او سامان او اسباب څخه دی له سره ونه ویریږی! لکه چه د بدر په غزا کښی ئی ولیدل، چه الله تعالیٰ د مسلمانانو څومره ښه مرسته (مدد)، حمایت او امداد وفرمایه! **(علمنا ان الله مولٰینا نعم المولیٰ ونعم النصیر.)**

وَاعْلَمُوْٓا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهٗ وَ لِلرَّسُوْلِ وَلِذِی الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ۙ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعٰنِ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۴۱﴾

او پوه شئ «ای مسلمانانو!» بیشکه هر هغه شی چه په غنیمت واخیست تاسی «له کفارو په غلبی سره» له یوه شی نه نو بیشکه الله لره دی (حکم کول په) خمس د هغه (کښی) او (دغه خمس ثابت دی) له پاره د رسول (د الله) او له پاره د خپلوانو (د رسول الله) او (له پاره د) یتیمانو او (له پاره د) مسکینانو (محتاجانو) او (له پاره د) مسافرانو «او پاتی څلور برخی دی له پاره د غازیانو او صبر وکړئ پر دغه تقسیم ای مقاتلانو!» که ایمان لرئ په الله او په هغو «آیتونو یا ملایکو یا نصرت» چه نازل کړی دی مونږ پر بنده خپل په ورځ د فیصلی کښی (د حق له باطل څخه چه د (بدر ورځ وه) هغه ورځ چه سره مخامخ شولی دواړه جمعی (ډلی)؛ او الله پر هر شی باندی (چه اراده وفرمائی) ښه قادر دی (چه څینی ئی غلبه د لږو پر ډیرو ده).

تفسیر: د دی سورت په ابتداء کښی ئی فرمایلی ؤ ﴿ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ ﴾ دلته د هغه لږ څه تفصیل کوی چه هغه د غنیمت مال چه د کفارو له جنګه وروسته د مسلمانانو په لاس راشی د هغه خمس او پنځمه برخه د الله تعالیٰ نیاز دی چه هغه رسول الله د پاک خدای د نائب (بمعنی رسول) په حیثیت وصولهوی، او دی ئی پر دغه پنځو مصرفونو لګوی شی:

«۱»: په خپل ځان باندی.

«۲»: پر خپلو خپلوانو باندی چه بنی هاشم او بنی المطلب دی چه له پخوا راهیسی دوی د الله تعالیٰ په لاره کښی کار او د رسول الله صلی الله علیه وسلم نصرت او امداد ئی کړی دی. او د اسلام له خاطره یا یوازی د قرابت او خپلوی له وجی له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره ئی مرستی (مدد) کړی دی. او د زکوة او د نورو صدقاتو اخیستل پر دوی باندی حرام شوی دی.

«۳»: پر یتیمانو پلار مړیو باندی.

«٤»: پر محتاجانو مسلمانانو باندی.

«٥»: پر مسافرانو باندی بیا هغه نور څلور برخی غنیمت چه پاتی کیږی پر غازیانو باندی

تقسیم کیږی سور ته (سوا) دوی برخی او پلی (پیاده) ته یوه برخه ورکوله کیږی د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له وفات څخه وروسته د خمس د دغو پنځو مصارفو څخه زمونږ حنفیانو په نزد یوازی یتیمان، محتاجان او مسافران چه گرد (تول) سره دری کیږی پاتی دی. ځکه چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له وفات څخه وروسته د دوی د ذات مصارف نه دی پاتی او نه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اهل القرابت هغه برخه پاتی شوه چه دوی ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د پخوانی نصرت او امداد په بناء ورکوله کیده. هو! د مساکینو او محتاجانو له هغو برخو څخه چه دوی ته مقرری دی د رسول الله مبارک مساکین او اهل الحاجت خپلوان ښائی مقدم وګڼل شی، د ځینو علماؤ په نزد د رسول الله صلی الله علیه وسلم له رحلت څخه وروسته د امیر المؤمنین د مصارفو له پاره ښائی چه خمس الخمس ورکړ شی. والله اعلم په ځینو روایتونو کښی راغلی دی کله چه له غنیمت څخه خمس د الله تعالیٰ د نامه پنځمه برخه ایستله کیده نو نبی کریم علیه افضل الصلواة والتسلیم اول په هغه کښی څه برخه د بیت الله کعبی شریفی له پاره بیلوله. ځینو فقهاؤ لیکلی دی چه په هغو ځایونو کښی چه له کعبی شریفی څخه لری وی، څه برخه دی د مساجدو له پاره هم بیله شی!. له ﴿يَوۡمَ ٱلۡفُرۡقَانِ﴾ د فیصلی له ورځی څخه مراد یوم البدر دی چه په هغه کښی د حق او باطل ښکاره فیصله وشوه په دغه ورځ کښی حق تعالیٰ خپل دیر کامل بنده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته بری، فتح او نصرت ورکړ، او د ملائکو امداد یی ورولیږه او د سکون او اطمینان کیفیت ئی نازل وفرمایه. نو هغه کسان چه پر الله تعالیٰ او د الله تعالیٰ پر غیبی تائیداتو ایمان لری، نو پر دوی باندی له غنائمو ځنی د الله تعالیٰ پر نامه «خمس ـ پنځمه برخه» ایستل دومره درونده نه ښکاری. ﴿وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ﴾ او الله پر هر شی باندی چه اراده ئی وفرمائی ښه قادر دی چه ځینی ئی غالبول د لږو دی پر دیرو باندی» یعنی لکه چه الله تعالیٰ په هغه ورځ کښی تاسی مظفر او منصور گرځولی یئ هم دا اوس او په راتلونکی زمانه او په هر وخت کښی ښه قادر دی چه تاسی ته غلبه او فتوحات عنایت وفرمائی.

إِذۡ أَنتُم بِٱلۡعُدۡوَةِ ٱلدُّنۡيَا وَهُم بِٱلۡعُدۡوَةِ ٱلۡقُصۡوَىٰ وَٱلرَّكۡبُ أَسۡفَلَ مِنكُمۡۚ وَلَوۡ تَوَاعَدتُّمۡ لَٱخۡتَلَفۡتُمۡ فِي ٱلۡمِيعَٰدِ وَلَٰكِن لِّيَقۡضِيَ ٱللَّهُ أَمۡرٗا كَانَ مَفۡعُولٗا لِّيَهۡلِكَ مَنۡ هَلَكَ عَنۢ بَيِّنَةٖ وَيَحۡيَىٰ مَنۡ حَيَّ عَنۢ بَيِّنَةٖۗ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

«یاد کړئ ای مسلمانانو» هغه وخت چه وئ تاسی په څندی (غاړی) د

«کندی» نژدی «مدینی ته» او وو دغه «کفار» په څنډی «د کندی هسی څنډه (غاړه) چه» لری «وه له مدینی نه» حال دا چه سواره «قافله» ښکته وو له تاسی؛ او که یو تر بله وعده کړی وی تاسی (د جنګ) نو خامخا به مخالفت کړی وی تاسی په دغه وعده کښی ولیکن «بی له وعدی جمع کړئ تاسی الله» دپاره د دی چه پوره کړی الله هغه کار چه ؤ مقرر شوی (په ازلی علم د ده کښی چه نصرت د احباؤ او ذلت د اعداؤ دی) لپاره د دی چه هلاک شی هغه څوک چه له شان ئی هلاک وی پس له قیامه د حجت روښان څخه او ژوندی پاتی شی هغه څوک چه له شان ئی ژوندون وی پس له قیامه د روښانه حجت؛ او بیشکه الله خامخا ښه اوریدونکی (د ګردو (تولو) اقوالو) ښه عالم دی «په تولو احوالو».

تفسیر: له نژدی څنډی (غاړی) څخه مراد د جنګ د میدان هغه جانب دی چه مدینی طیبی ته قریب ؤ هم داسی له لری څنډی(غاړی) څخه مقصد هغه طرف دی چه له مدینی منوری څخه لری ؤ، یعنی د ابوسفیان تجارتی قافله مخ په ځوړی (ځکته) د سمندر په څنده څنده (غاړه غاړه) کښی تلله، د قافلی او مسلمانانو په منځ کښی د قریشو فوځ حائل شوی ؤ. «او که یو تربله مو وعده کړی وی د جنګ نو خامخا به مخالفت کړی وی تاسی په دغه وعده کښی» یعنی که فریقین له پخوا څخه د جنګیدلو له پاره کوم وخت او نیته مقرروال غوښتل، نو ممکن ؤ چه په هغه کښی څه اختلاف واقع کیده یا د وعدی د رسیدلو په وخت کښی به ئی یوه ډله وړاندی وروسته کوله، ځکه چه له یوه جانبه مسلمانان د کفارو له تعداد او ظاهری اسلحی او سامان څخه ویره کښی وو. او له بل طرف کفارو د مسلمانانو د حقانیت او الله پرستی او زړور توب ځنی ویریدل نو دواړو ته د جنګ په ذمه واری اخیستلو او د هغه په شرکت کولو کښی تردد او تقاعد پیښیدی شو، (ولیکن بی له وعدی سره جمع کړئ تاسی الله دپاره د دی چه پوره کړی الله هغه کار چه ؤ مقرر شوی په ازلی علم د ده کښی چه نصرت د احباؤ او ذلت د اعداؤ دی له پاره د دی چه هلاک شی هغه څوک چه له شان ئی هلاک وی پس له قیام د روښان حجت څخه او ژوندی پاتی شی هغه څوک چه له شان ئی ژوندون وی پس له قیام د روښانه حجت) یعنی قریش د خپلی قافلی د مدد له پاره او تاسی پر قافلی باندی د حملی کولو له پاره راغلی وئ قافله تیره شوه او دواړه فوځونه د یوه میدان پر دوو څنډو (غاړه) باندی سره ونښتل، حال دا چه یو د بل له حال څخه نه ؤ خبر دغه د الله تعالیٰ تدبیر ؤ که تاسی قصداً ورتلئ نو داسی په مناسب وخت به پر دوی نه رسیدی، او د دغی فتحی څخه وروسته کافرانو ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم صداقت ورښکاره شو۔ هغه چه مره شول هم په یقین سره پوهیدلی مره شول، او هغه چه ژوندی پاتی شول هغوی هم حق په ښه دول (طریقه) سره وپیژند او وپوهیدل چه د الله تعالیٰ الزام پوره شو. کذافی الموضح. او ممکن دی له مرکیدلو او ژوندی پاتی کیدلو څخه کفر او ایمان مراد وی ـ یعنی

اوس څوک چه ایمان راوړی ـ او هغه چه په کفر همغسی تینګ پاتی شی، د دواړو ایمان او کفر د حق له ښکاره کیدو څخه وروسته دی. ﴿ وَاِنَّ اللّٰهَ لَسَمِیْعٌ عَلِیْمٌ ﴾ او بیشکه چه الله ښه اوریدونکی د ګردو (تولو) اقوالو، ښه عالم دی په تولو احوالو) یعنی الله تعالیٰ د کمزورو مظلومانو فریاد اوریدونکی دی، او دغه خبره هم ورته ښه ورمعلومه ده چه په کومه طریقه سره د دوی امداد وکړی شی وګورئ په بدر کښی د مسلمانانو فریاد ئی څرنګه واوریده؟ او په څه ډول (طریقه) سره ئی مدد او مرسته (امداد) وکړه؟.

اِذْ یُرِیْكَهُمُ اللّٰهُ فِیْ مَنَامِكَ قَلِیْلًا ؕ وَلَوْ اَرٰىكَهُمْ كَثِیْرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِی الْاَمْرِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ سَلَّمَ ؕ اِنَّهٗ عَلِیْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۴۳﴾

(یاد کړه) هغه وخت چه وښوول تاته دغه (کفار) الله په خوب ستا کښی لږ؛ (چه اصحاب پری خبر کړی، او دوی پری ډاده شی او برابر پری ورشی) او که ښوولی وی «الله» تاته «ای محمده!» دوی ډیر (او بیا تا ویلی وی اصحابو ته) نو خامخا بی زړه شوی به وی تاسی (ای اصحابو) او خامخا جګړی به مو کولی په کار کښی «د جنګ چه تری په څنګ شوو یا ورسره جنګ وکړو» ولیکن الله سلامت وساتلئ «تاسی له بی زړه توب او نزاع» بیشکه دغه (الله) ښه عالم (دانا) دی پر هغو خبرو (هم) چه په زړونو کښی دی.

تفسیر: یعنی مسلمانانو ته ښائی چه د الله تعالیٰ پر مدد ـ حمایت او مرسته (امداد) اعتماد ولری، او جهاد وکړی. او د کفارو له کثرت، سامان او وسلو څخنی ونه ویریږی ـ لکه چه د بدر په غزا کښی مو ولیدل چه الله تعالیٰ له مسلمانانو سره څومره ښه امداد او معاونت وکړ.
﴿ وَلَوْ اَرٰىكَهُمْ كَثِیْرًا ﴾ او که ښوولی وی الله تاته دغه کفار ډیر) یعنی که تاسی دوی زیات ګڼلی وی څینو به د جنګیدلو همت کاوه ـ او څینو به نه کاوه او داسی اختلاف به واقع کیده او په کار کښی به خلل او بی انتظامی پیدا کیده ـ الله تعالیٰ رسول الله مبارک ته په خوب کښی لږ تعداد وروښود، او له ویری او بی زړه توب څخه ئی وژغورلی (وساتلئ) هغه ښه پوهیږی چه له کوم شی څخنی په زړونو کښی همت او شجاعت پیدا کیږی؟ او له کومی خبری څخنی بی زړه توب او ویره پیدا کیږی؟.

وَاِذْ یُرِیْكُمُوْهُمْ اِذِ الْتَقَیْتُمْ فِیْۤ اَعْیُنِكُمْ قَلِیْلًا وَّیُقَلِّلُكُمْ

فِیْۤ اَعْیُنِهِمْ لِیَقْضِیَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُوْلًا ؕ وَ اِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿۴۴﴾

او (یاد کړئ) کله چه ښوول تاسی ته «الله» هغه «دښمنان ستاسی» په هغه وخت کښی چه سره مخامخ شوئ په سترګو ستاسی کښی لږ او لږ ښکاره کړئ تاسی (الله) په سترګو د دښمنانو کښی دپاره د دی چه وکړی ته هغه کار چه ؤ مقرر کړی شوی «په ازلی علم د الله کښی» چه وکړی شی «چه هغه نصرت د مؤمنانو او ذلت د کفارو دی» او خاص الله ته بیرته ګرځولی شی تول کارونه.

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم ته په خوب کښی د کفارو شمیر تر نظر لږ راغلی ؤ او مسلمانانو ته هم د مقابلی په وخت کښی لږ ښکاریده څو په جرأت، زړورتیا او میرانی (بهادرئ) وجنګیږی. د رسول الله صلی الله علیه وسلم خوب نشی غلط کیدی ځکه چه په دوی کښی کافر پاتی کیدونکی سړی دیر لږ ؤ، زیاتره هغه کسان وو چه وروسته بیا مسلمانان شول او د خوب تعبیر هم داسی کیدی شی چه د لږ تعداد څخه مراد د دوی د مغلوبیت اظهار وی ـ باقی د کفارو په نظر کښی چه د مسلمانانو تعداد لږ ښکاریده نو هغوی واقعاً لږ وو ـ دا د هغه وخت واقعه ده، کله چه دواړه فوځونه سره مخامخ شول ـ بیا کله چه مسلمانانو په میرانه (بهادری) سره په حملو شروع وکړه، او د پرښتو د لښکر مرسته (مدد) وورسیده، په دغه وخت کښی د مسلمانانو فوځ د کفارو په سترګو کښی د دوی په نسبت یو په دوه ښکاریده ﴿ وَاُخْرٰی كَافِرَةٌ یَّرَوْنَهُمْ مِّثْلَیْهِمْ رَاْیَ الْعَیْنِ ﴾ (۳) جزء د آل عمران (۱۳) آیت (۲) رکوع».

یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اِذَا لَقِیْتُمْ فِئَةً
فَاثْبُتُوْا وَ اذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِیْرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۴۵﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) کله چه مخامخ شئ کوم فوځ «د دښمن» سره (چه جنګ درسره کوی) نو ثابت قدم اوسئ تاسی (او مه تری تښتئ) او یادوئ تاسی الله دیر (په خوله او زړه) ښائی چه تاسی په مراد ورسیږئ (په بری سره پر دښمن د ذکر په برکت).

تفسیر: په دی کښی لمونځ، دعا، تکبیر او نور هر قسم ذکر الله شامل دی د الله د ذکر تاثیر دا دی چه د ذاکر زړه وریاندی قوی او داده کیږی، چه دغه دادګیرنی ته په جهاد کښی له هر

شی څخه زیات ضرورت شته د اصحابو کرامو رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین له کردو (تولو) څخه لویه وسله هم دغه دادینه وه! ﴿ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴾ (۱۳ جزء د «رعد» ٤ رکوع «۲۸» آیت)

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾

او حکم ومنئ تاسی د الله او د رسول د دغه (الله) او مه کوئ جګړه په خپلو منځونو (په کار د جهاد کښی) پس بی زړه به شئ تاسی او لاړ به شی باد «د نصرت او قوت او د دولت» ستاسی او صبر کوئ (په قتال او سختیو)، بیشکه الله له صابرانو سره دی «په جنګ کښی په نصرت او حفاظت»

تفسیر: یعنی ورک به شی زور او قوت ستاسی، او د بری او مرستی (مدد) باد به مو لاړ شی، اقبال او رعب به مو کمیږی، او له بد رعبی څخه به وروسته فتح او ظفر څرنګه حاصلولی شئ؟ هغه تکلیفونه او سختی چه د جهاد په وخت کښی ورانګدی کیږی هغه په صبر او استقامت سره وګالئ (برداشت کړئ)! او همت او میړانه (بهادری) له لاسه مه باسئ متل دی چه (د میړونو (خاوندانو) مل الله دی). «څوک چه لری مله څه پروا کوی له غله» په دغه آیت کښی مسلمانانو ته ښوولی شوی دی چه د بری کلی ګانی (چابیانی) کوم کوم شیان دی؟ یواځی په دولت، لښکر، جبه خانی، لوازمو او تجهیزاتو سره فتح بری او نصرت نه حاصلیږی؛ بلکه په ثابت قدمی، صبر، استقلال، قوت د زړه داد د الله تعالیٰ او د رسول الله په یاد او د دوی د خلیفه ګانو په اطاعت او فرمان برداری د یو له بل سره په اتفاق او اتحاد سره هم په لاس راځی، په دغه موقع کښی می زړه بی اختیاره وغوښتل چه د اصحاب الکرامو رضی الله عنهم په نسبت د «ابن کثیر» څو الفاظ نقل کړم چه د اخلاص او ایمان له انتهائی عمق څخه وتلی دی «وقد كان للصحابة رضى الله عنهم فى باب الشجاعة والائتمار بما امرهم الله ورسوله به وامتثال ما ارشدهم اليه ما لم يكن لاحد من الامم والقرون قبلهم ولا يكون لاحد ممن بعدهم فانهم ببركة الرسول صلى الله عليه وسلم وطاعته فيما امرهم فتحوا القلوب والاقاليم شرقاً وغرباً فى المدة اليسيرة مع قلة عددهم بالنسبة الى جيوش سائر الاقاليم من الروم والفرس والترک والصقالبة والبربر والحبوش واصناف السودان والقبط وطوائف بنى آدم قهروا الجميع حتىٰ علت كلمة الله وظهر دينه علىٰ سائر الاديان وامتدت الممالک الاسلامية فى مشارق الارض ومغاربها فى اقل من ثلاثين سنة فرضى الله عنهم وارضاهم اجمعين وحشرنا فى زمرتهم انه كريم تواب».

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾

او مه کیږئ (ای مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چه راووتل له کورونو خپلو دپاره د فخر او ښودنی خلقو ته (شوکت، دبدبه خپله) او اړوی دوی (خلق) له لاری د الله څخه او الله پر هغو کارونو چه کوی ئی دوی محیط (چاپیر دی علم او قدرت د ده نو جزا به پری ورکړی).

تفسیر: ابو جهل سره له خپلو لښکرو او دولونو او نغارو په دیر شان او شوکت سره د بدر جنگ ته وتلی ؤ چه مسلمانان وویرېږی، او د عربو په نورو قبائلو باندی هم د مشرکانو ویره او اثر ولوېږی، په لاره کښی د ابو سفیان پیغام وړورسید چه «قافلی له سختی خطری څخه نجات وموند او درغله اوس تاسی هم د مکی په لوری بیرته ستانه (واپس) شیءا» ابوجهل په انتهائی غرور سره وویل چه مونږ به هلته بیرته لاړ شو چه د بدر پر چینو او رڼو اوبو باندی ورسیږو او هلته د طرب او نشاط مجالس منعقد کړو، سازندگانی او نغمی ویونکی ښځی د خوښی او ښری سندری ووائی او په زړه پوری اتڼونه پری واچوو، شرابونه وڅښو او ښه سیلونه او مزی وکړو او تر دری شپو او ورځو پوری اوښان حلال کړو. او عربی قبائلو ته ښه میلمستیا ورکړو او داسی ښی چرچی وکړو چه دغه ورځ د عربو په منځ کښی د همیشه دپاره یادگار پاتی وی او په آینده کښی د دغو لړو او کمزورو مسلمانانو حوصله بیخی ماته شی، چه بیا له سره زمونږ د مقابلی جرائت او زړورتوب ونشی کړی، دی له دی څخه څه خبر ؤ چه هغه امیدونه او هیلی (طمعی) چه کوی او هغه تجویزونه چه ابو جهل ورته چرتونه او فکرونه وهل، هغه کرد (تول) د الله تعالیٰ په قبضه او اختیار کښی دی چه پر مخ ئی بوځی یا ئی مهمل او بی اثره وګرځوی، بلکه که اراده وفرمائی دغه گردی (تولی) معاملی او چاری به بالعکس او چپه کړی، لکه چه هم داسی هم وشو. د بدر د اوبو او د شرابو د جام په ځای دوی د خپلو وینو د کندول په سر اړولو باندی مجبور شول ـ د سرور او نشاط محافل ئی جوړ نه کړی شول خو د هغه په ځای د نوحی او ماتم او ویر او ژړا صفونه او قطارونه له (بدره) تر مکی معظمی پوری وترل شول ـ همغه مال چه دوی د تفاخر، تظاهر او ښودنی لپاره لګاوه د مسلمانانو د غنیمت نمری او لقمه شوه د ایمان او توحید د دائمی غلبی د تاداو (بنیاد) تیږه (ګټه) د بدر په ډګر او میدان ودروله شوه ګواکی په دی دول (طریقه) سره په دغی وړوکی ځمکی کښی الله تعالیٰ د تولی نړی د ګردو (تولو) ملتونو او اقوامو د قسمتونو فیصله وفرمایله ـ په هر حال په دغه آیت کښی ئی مسلمانانو ته خبر ورکړی چه جهاد یواځی د وژلو او وینو تویولو د هنګامی نوم نه دی، بلکه عظیم الشان عبادت

دی، په عبادت کښې هر څوک چه ریا یا ښودنې وکړی، نو هغه نه قبلیږی، لهٰذا تاسې په فخر، غرور، ښودنې او تظاهر کښې کفارو پسې مه درومئ!

وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ ۖ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ۚ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چه ښایسته کړی وو دغو (کفارو) ته شیطان عملونه د دوی او وی ویل چه نشته هیڅ غالب پر تاسې نن ورځ له خلقو او بیشکه زه ساتونکی یم ستاسې، نو کله چه سره ولیدل (مخامخ شول) دواړه فوځونه (د اسلام او کفر) بیرته ئې منډی کړی په پوندو خپلو «یعنی وتښتیده» او وئې ویل بیشکه زه بیزار یمه له (ساتنې) ستاسې او بیشکه زه وینم هغه (فوځ د ملائکو چه راغلی په معاونت د مؤمنانو) چه نه ئې وینئ تاسې بیشکه زه ویریږم له الله او الله سخت دی عقوبت (د ده).

تفسیر: قریش پر خپل جمعیت او قوت مغرور وو ـ لیکن د دوی جنګ او جنجال ډیر ځلی له (بنی کنانه) سره پیښیده نو اوس هم د دوی په زړونو کښې داسې یوه خطره پیدا شوی وه ـ نه چه «بنی کنانه» زمونږ د دغه بری په لاره کښې څه مشکلات پیدا کړی ـ دلته سم د لاسه شیطان د دوی د شا تپولو او همت زیاتولو له پاره د(کنانه) د لوی سردار «سراقه بن مالک» په صورت د خپلو ذریاتو له فوجه سره یو ځای ورښکاره شو او ابوجهل او نورو مشرکانو ته ئې اطمینان ورکړ چه مونږ ګرد (تول) ستاسې د مرستې (مدد) او حمایت له پاره راغلی یو، او د (کنانه) له طرفه بیخی بی غمه اوسئ مونږ له تاسې سره یو. کله چه په بدر کښې د زور او قوت مسابقې شروع شوی او د شیطان په نظر کښې حضرت جبرئیل علیه السلام او نوری پرښتې راغللی، نو د ابوجهل له لاسه یې خپل لاس وښکل او ژر په خپلو پوندو بیرته وګرځید ـ او ابوجهل ورغږ کړ «ای سراقه! د جنګ او جګړی په دغه شدت کښې په چل او فریب سره چیری تښتې راځه بیرته راوګرځه او لښکر مه بی زړه کوه!» سراقه وویل «زه ستاسې سره نشم پاتې کیدی ـ زه هغه شیان وینم چه تاسې ئې نه شئ لیدی یعنی (پرښتې) د الله تعالیٰ (یعنی د دی حزب الله) له ویری څخه می زړه ریږدی (رپیږی) او اندامونه می لرزیږی ـ اوس په ما کښې د دریدلو قوت نشته ـ زه

داریږم چه په کوم سخت عذاب او آفت کښې اخته نشم.» قتاده رحمة الله علیه وائی چه دغه ملعون دروغ وویل د ده په زړه کښې د الله تعالیٰ ویره نه وه ـ هوا هغه پوهیده چه اوس د قریشو لښکری د هلاکت په کنده کښې لویدلی دی، او هیڅ یو قوی دوی نشي ژغورلی(ساتلی) ـ دا د هغه قدیمی عادت دی چه خپلو پیروانو ته کړی لاری ښیی او دوی غولوی ـ کله چه هغوی د هلاکت په کنده کښې وشویږی نو دلته خپله ښه بیرته راکاږی چه سم له هغه سره ئی دلته هم داسی وکړل ﴿ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴾ (٥ جزء د النساء «١٢٠» آیت ١٨ رکوع ﴿ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴾ (٢٨ جزء د الحشر ١٦ آیت ٢ رکوع) ﴿ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنفُسَكُم مَّا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُم بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ (١٣ جزء د ابراهیم سورت «٢٢» آیت ٤ رکوع

إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ غَرَّ هَٰؤُلَاءِ دِينُهُمْ وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾

(یاد کړئ!) هغه وخت چه ویل منافقانو (د مدینې) او هغو کسانو چه په زړونو د دوی کښې مرض ۇ (د اعتقاد ضعف) چه مغرور کړی دی دغو مؤمنانو لره دین د دوی (چه سره د لږوالی او بی اسبابی پر ډیرو وسلو لرونکو ورځی؛ وفرمایل الله په ځواب د دوی کښې) او هر څوک چه توکل وکړی په الله نو (غالبیږی ځکه چه) بیشکه الله ښه غالب قوی (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: د مسلمانانو لږ جمعیت او د لوازمو او تجهیزاتو لږوالی او عمومی فقر او مسکنت، او له هغه سره د داسی زړورتوب او شجاعت له لیدلو څخه منافقینو او ضعیف القلبو کلمه لوستونکو به ویل چه دغه مسلمانان په خپل خیال بخپل دین او حقانیت باندی داسی مغرور دی، چه د مرګ خولی ته ځان ورکوی الله تعالیٰ د دوی په ځواب کښې داسی فرمائی، چه دغه غرور نه بلکه توکل دی، هغه څوک چه د الله تعالیٰ په زبردست قوت او قدرت باندی اعتماد او یقین لری او پوهیږی هر هغه شی چه د ده له جانبه کیږی، عین حکمت او ثواب دی. نو دی د حق په معامله کښې هم داسی زړور او شجاع وی.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ يَتَوَفَّى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَٰرَهُمْ وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾

او كه ووينى (اى محمده!) هغه وخت چه قبض د روح كوى د هغو كسانو چه كافران شوى دى پرښتى (د عزرائيل مددگاران) په دى حال كښى چه وهى به مخونه د دوى او شاگانى د دوى، او (وائى به ورته) وڅكئ تاسى عذاب د (اور) سوځوونكى (نو وبه گورى يو له شرمه ډك حال).

تفسير: يعنى پرښتى د ځنكدن د عذاب په وخت كښى دوى ته وائى چه اوس خو دغه درواخلئ او د جهنم د عذاب خوند به وروسته وڅكئ. ډيرو مفسرينو دا هم د بدر په واقعه كښى داخل كرى دى يعنى په هغه وخت كښى هر هغه كافر چه وژل كيده، نو له هغه سره پرښتو هم داسى معامله كوله. مگر د آيت الفاظ گردو (تولو) كفارو ته عام دى. نو ځكه دغه راجح معلوميږى چه دغه واقعه به په عالم برزخ كښى وى، نو د دى تعلق به د بدر له واقعاتو سره داسى وى چه په دنيا كښى د دغو كفارو حال داسى شو، او په برزخ كښى به داسى كيږى نو د آخرت د عذاب په نسبت به څه ووبل شى چه هغه به څرنگه مدهش وى.

ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾

دغه (تعذيب) په سبب د هغه (بد عمل) دى چه وړاندى ليږلى ؤ لاسونو ستاسى او بيشكه الله نه دى هيڅ ظلم كوونكى په بندگانو خپلو (چه بى گناه ئى په عذاب كړى).

تفسير: دغه گرد (تول) ستاسى د اعمالو نتيجه او سزا ده، كه نه د الله تعالىٰ له لورى د ظلم او تيرى هيڅ يوه معامله كيدونكى نه ده ـ او «ظلام» ئى ځكه وفرمايه چه كه معاذ الله د هغه د لورى د يوى ذرى سره په اندازه د ظلم امكان وى نو هغه به د خپل عظمت د شان په لحاظ ظالم نه وى بلكه ظلام به وى ځكه چه د كامل هر صفت هرومرو (خامخا) ښائى چه كامل وى. اوس الله تعالىٰ د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم د تسلى له پاره فرمائى چه د قريشو حال ستا سره داسى دى

كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۵۲﴾

لکه حال د تابعانو د فرعون (له موسٰی سره) او (لکه حال د) هغو کسانو چه وو په خوا له دوی نه (له انبیاؤ خپلو سره؛ هغه عادت دا ؤ) چه کافران شوی ؤ په آیتونو د الله نو نیولی ؤ دوی لره الله په گناهونو د دوی بیشکه الله قوی (زورور) دی دیر سخت دی عذاب (د ده).

تفسیر: یعنی له پخوا راهیسی هم دغه دستور پاتی دی. کله چه خلق د آیت الله تکنیب یا له هغه څخه انکار وکری - یا له انبیاؤ سره په جنگ کولو کښی تینگکار (ضد) ښکاره کری، نو الله تعالٰی دوی په یوه نه یوه عذاب اخته کوی.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوْا مَا بِاَنْفُسِهِمْ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۵۳﴾

دغه (تعذیب) په سبب د دی دی چه په تحقیق الله نه دی بدلوونکی د(هغه) نعمت چه انعام کری ئی وی پر یوه قوم باندی تر هغه پوری چه بدل (نه) کری دوی هغه حال چه په نفسونو د دوی کښی دی او بیشکه الله ښه اوریدونکی (د گردو (تولو) اقوالو ښه عالم دی (په تولو احوالو).

تفسیر: یعنی کله چه خلق په خپلو بی اعتدالیو او غلط کاریو خپله فطری نیکه قوه او استعداد بدلوی، او د الله تعالٰی وربښلی داخلی او خارجی نعمتونه د الله تعالٰی په ورښوولی کار کښی په ښه موقع او ښه صورت نه لگوی بلکه بالعکس ئی د ده په مخالفت کښی صرفوی، نو الله تعالٰی هم خپل هغه ورکری نعمتونه تری بیرته آخلی - او د انعام حال په انتقام سره بدلوی. الله تعالٰی د بندگانو گردی (تولی) خبری آوری او د دوی په گردو (تولو) احوالو باندی پوهیږی او هیڅ یو شی له ده څخنی پټ نه دی - لهٰذا هر چا سره چه هره معامله وکری هغه به بیخی سمه او پر خپل ځای وی. حضرت شاه صاحب لیکی «تر هغه پوری چه نیت او اعتقاد بدل نشی؛ نو د الله تعالٰی ورعطا شوی نعمتونه بیرته نه اخیستل کیږی» - گواکی له «ما بانفسهم» څخه خاص نیت او اعتقاد مراد شوی دی لکه چه له ترجمی څخه ظاهریږی والله اعلم.

كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنٰهُمْ بِذُنُوْبِهِمْ وَاَغْرَقْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ كَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ﴿۵۴﴾

(حال د دوی) لکه حال د تابعانو د فرعون دی «له الله سره» او «لکه حال» د هغو کسانو دی چه پخوا له دوی نه وو؛ (او هغه عادت دا ؤ) چه نسبت د دروغو ئی کړی ؤ په آیتونو د رب خپل نو هلاک کړل مونږ دوی په سبب د گناهونو د دوی او غرق (دوب) کړل مونږ تابعان د فرعون، او (دوی) ټول وو ظالمان.

تفسیر: فرعونیان او له دوی څخه پخوانی اقوام ئی د دوی د جرائمو په بدل کښی هلاک کړل او په خاصه توگه (طریقه) ئی د فرعونیانو جاله ډوبه کړه ـ دا گرد (ټول) په هغه وخت کښی وشول کله چه دوی له الله تعالیٰ څخه باغیان شول، او شرارت ئی د خپلو ځانونو له پاره غوره ـ او پر خپلو ځانونو ئی ظلم وکړ، که نه الله تعالیٰ هیڅ یوه مخلوق سره څه ذاتی عداوت نه لری.

اِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۵﴾ اَلَّذِيْنَ عٰهَدْتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَهُمْ فِيْ كُلِّ مَرَّةٍ وَّهُمْ لَا يَتَّقُوْنَ ﴿۵۶﴾

بیشکه بدتر د خوځیدونکو (تلونکو) په نزد د الله هغه کسان دی چه کافران شوی دی نو دوی ایمان نه راوړی. هغه کسان چه معاهده تړلی وه تا له دوی سره بیا ماتوی دوی عهد خپل په هر کرت کښی او دوی نه ویریږی (له دی عهد ماتولو څخه).

تفسیر: هغو کسانو چه لکه ابوجهل ـ نضر ـ عتبه او کعب د اشرف ځوی د تل لپاره کفر او بی ایمانی غوره کړی ـ او له انجامه بالکل بی خوفه شوی دی او هغه کسان چه (لکه بنی قریظه) په غداری او بدعهدی سره معتاد شوی دی، دوی د الله تعالیٰ په نزد ډیر بد حیوانان دی. د فرعون حال په بد عهدی او غداری کښی هم داسی ؤ ﴿ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوْا يٰمُوْسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلٰٓى اَجَلٍ هُمْ بٰلِغُوْهُ اِذَا هُمْ يَنْكُثُوْنَ ﴾ (۹ جزء د

الاعراف ۱۳٤ او ۱۳۵ آیت ۱٦ رکوع) او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې د «بني قریظه» د یهودانو او د نورو هم دغه خصلت ؤ چه له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره به ئې عهد کاوه چه مونږ د مکې معظمې له مشرکانو سره مرستې (مدد) نه کوو. بیا به ئې له دوی سره مرسته (مدد) کوله او ویل به ئې چه عهد مو په یاد نه ؤ۔ هر کرت به ئې هم داسې کول۔ وروسته دا راښیي چه له داسې غدارانو سره څرنګه ښائي چه معامله وکړه شي.

فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِم مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾

نو که ومومې ته (ای محمده!) دوی په جنګ کښې پس تیت کړه (سزا ورکړه) او وویروه په سبب د تیتولو (سزا ورکولو) د دوی هغه کسان چه وروسته له دوی نه دی (د کافرانو محاربانو نه) لپاره د دې چه دغه وروستني خلق عبرت واخلي. او که ویرېږې (ای محمده!) له کوم قوم (چه وعده ئې کړې ده له تا سره) د خیانت نو وغورځوه دوی ته (دغه عهد) په (داسې دول (طریقه) چه شئ تاسې او هغوی سره) برابر؛ بیشکه الله نه خوښوی خیانت کوونکي.

تفسیر: یعني که دغه خائنان او غداران معاهدان ښکاره معاهدې تر شا وغورځوي او ستاسې په مقابل کښې د جنګ میدان ته راشي، نو دوی ته داسې سخته سزا ورکړئ او په قتل او جرح او نورو سره ئې داسې وترهوئ چه د هغې له لیدلو څخه د دوی هغه بیرته وروسته پاتې شوی ملګري یا له دوی نه وروسته راتلونکي نسلونه هم عبرت واخلي او د عهد ماتولو جرائت ونشي کړی که یوه قوم ښکاره خیانت ونه کړ، بلکه له آثارو او قرائنو څخه دا خبره څرګنده شوه چه دوی عهد ماتولو ته تیار دی، نو تاسې ته هم اجازه شته چه د مصلحت په تقدیر د دوی عهد بیرته ورکړئ او د معاهدې د انتهاء اطلاع هغوی ته ورکړئ! او بالمقابل له هغوی سره مناسبه رویه وکړئ چه د دواړو دلو په زړونو کښې د پخوانیو معاهداتو په نسبت هیڅ یو شک او اشتباه پاتې نشي او دواړه په مساویانه دول (طریقه) سره خبردار او بیدار او هوښیار اوسي، او د خپلو ځانونو په تیاری او حفاظت کښې مشغول اوسي او ستاسې له جانبه څه غلا او خیانت ونشي او ګردی (تولی) معاملې سره ښکاره او صافې وي. الله تعالیٰ خیانت اګر که له کفارو سره هم وي نه خوښوی په سننو کښې روایت دی چه امیر معاویه رضی الله تعالیٰ عنه له «روم» سره میعادی

معاهده درلوده (لرله) د دغه میعاد په منځ کښې امیر معاویه رضی الله تعالیٰ عنه له خپلو فوځونو ته د «روم» د سرحداتو په لوری د پرمختګ امر ورکړ، مقصد ئې داسې ؤ چه اسلامي فوځ دې د رومیانو سرحداتو ته دومره نژدې او بالکل تیار اوسي، چه د معاهدې د نیټې د تیریدلو سره متصل دوی پخپلو تعرضونو پیل (ابتدا) وکړی، څه وخت چه دغه کار جاری ؤ، یو سپین ږیری په داسې حال کښې چه په آس سور ؤ راغې چه داسې ئې ویل «الله اکبر الله اکبرا وفاءاً لا غدراً ا» یعنی عهد پوره کړئ او عهد مه ماتوئ! رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی کله چه کوم قوم سره معاهده ولرئ نو هیڅ یوه غوټه دې ونه پرانستله شي! او نه دې وتړله شي ـ تر هغه پوری چه د معاهدې نیټه پوره شي یا مقابلې ډلې ته په مساویانه حیثیت سره معاهده ورمسترده شي!» کله چه معاویه رضی الله تعالیٰ عنه ته دغه خبر ورسید نو ژر له خپله فکره بیرته وګرځید، او چه وئې لید هغه سپین ږیری حضرت عمرو بن عنبسه رضی الله تعالیٰ عنه ؤ.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ۝٥٩

او نه دې کوی ګمان هغه کسان چه کافران شوی دی چه دوی به وتښتی (له عذابه او خلاص به شي)! بیشکه دوی له سره نشي مغلوبولی (الله له تعذیب خپل)

تفسیر: د نبذالعهد هغه حکم چه پاس ذکر شو ممکن چه کفار هغه د مسلمانانو په ناپوهی او ساده توب حمل کړی او خوښ شي کله چه د مسلمانانو په دین کښې غدر او خیانت ناروا دی نو مونږ ته د مدافعې د خبرداری او بیداری پوره موقع او د مسلمانانو په خلاف د تیاری فرصت په لاس راځی نو د هغه ځواب ئې ورکړ چه څومره تیاری او انتظامات چه وکړی، کله چه الله تعالیٰ د مسلمانانو په لاسونو ستاسی د مغلوبولو او رسوا کولو او په دنیا یا په آخرت کښې د سزا ورکولو اراده وکړی نو تاسی به په هیڅ یوه تدبیر سره هغه نشئ عاجزولی ـ او نه د ده د قدرت او تسلط له احاطې څخه د باندې تښتیدلی شئ! ګواکې مسلمانانو ته تسلی ورکوی چه دوی دې په الله تعالیٰ اعتماد ولری او د ده د احکامو امتثال دې وکړی، نو بر ګردو (تولو) به غالبیږی «وانتم الاعلون ان کنتم مؤمنین». آل عمران ـ ١٤ رکوع ، آیت ١٣٩

وَ اَعِدُّوْا لَهُمْ مَّا اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ قُوَّةٍ وَّ مِنْ رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُوْنَ بِهٖ عَدُوَّ اللّٰهِ وَ عَدُوَّكُمْ وَ اٰخَرِيْنَ مِنْ دُوْنِهِمْ ۚ لَا تَعْلَمُوْنَهُمْ ۚ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ ؕ وَ مَا تُنْفِقُوْا مِنْ شَيْءٍ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَ اَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ ﴿۶۰﴾

او تیاروئ (ای مؤمنانو) لپاره (د جنگ) د دغو (ماتوونکو د عهد یا د مطلق کفارو) څومره چه توانیږئ (جمع کولی شئ) تاسی له قوت (اسباب د جنگ) او له روزل شوو ساتل شوو آسونو (لپاره د جهاد) چه ویروئ تاسی په دغه (قوت او تیاری) سره دښمنان د الله او دښمنان ستاسی او نور کسان بی له دوی نه چه نه پیژنئ تاسی هغوی الله عالم دی په (عداوت د) هغوی؛ او هر هغه څه چه نفقه کوئ (لګوئ) تاسی له یوه شی په لاره د الله کښی (لپاره د ترقی د دین) پوره (بدل د هغه) به درکړ شی تاسی ته حال دا چه پر تاسی به ظلم ونه کړی شی (د ثواب په لږوالی او د عذاب په ډیر والی)

تفسیر: په الله تعالیٰ د اعتماد او توکل کولو معنی دا نه ده چه ضروری او مشروع اسباب دی ترک کړی شی ځکه چه په مسلمانانو فرض دی تر هغه پوری چه قدرت لری د جهاد سامان او لوازم دی تیاروی د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په مبارک عهد کښی د آسونو سورلی، توره وهل، غشی ویشتل او نور جنګی مشقونه، د جهاد له لوازمو څخه وو. نن توپک، مشین ګن توپ، تینګ، راکټ، زره پوښ او نوری ارابی، آلوتکی، جنګی او ګوت، کروزر، تحت‌البحری، او بټل او نور جنګی مهمات او لوازم، تجهیزات تیارول او لرل، او په استعمال آچول او چلول او د حربی او عصری فنونو زده کول بلکه ورزش او د دوی په شان نور عملیات کول، د جهاد سامان او لوازم دی. هم داسی هغه نوری وسلی او د حرب او ضرب ګرد (ټول) آلات او اسباب چه وروسته له دی نه ایجاد او اختراع کیږی، هغه ټول د دی آیت په منشاء کښی داخل دی. باقی د آسونو په نسبت خو رسول الله مبارک پخپله فرمایلی دی «الخیل معقود فی نواصیها الخیر الیٰ یوم القیامة ـ د آسونو په تندی کښی خیر ایښود شوی دی تر قیامته پوری» په احادیثو کښی راغلی دی، هر هغه چه آس د جهاد په نیت روزی او ساتی ئی د ده په خوړلو او څښلو، بلکه په هر قدم پورته کولو باندی اجر وررسیږی، او د ده تر خوړو او نورو پوری به هم د قیامت په ورځ په تله (میزان) کښی تللی کیږی. «او تیاروئ ای مؤمنانو لپاره د جنګ د دغو ماتوونکو

د عهد یا مطلق کفار، څومره چه توانیږئ او جمع کولی شئ تاسی له قوت او اسباب د جنگ او له روزل شوو ساتل شوو آسونو لپاره د جهاد چه ویروئ تاسی په دغه قوت او تیاری سره دښمنان د الله او دښمنان د ستاسی او نور کسان بی له دوی نه چه نه پیژنئ تاسی هغوی او الله ته معلوم دی عداوت د هغوی» یعنی دغه گرد (تول) سامان، لوازم، تجهیزات او تیاری پر دښمنانو باندی د ویری، خوف او دهشت اچولو لپاره یو ظاهری سبب دی باقی د فتحی او ظفر او بری اصلی سبب خو د الله تعالیٰ مرسته (مدد) ده چه د هغی بیان پخوا له دی نه شوی دی، او هغه خلق چه تاسی ئی بالتعین نه پیژنئ، منافقان دی چه د مسلمانی په پرده کښی ئی ځانونه پټ کړی وو، یا د (بنی قریظه) یهودان یا روم او فارس یا نور هغه اقوام دی چه له هغو سره وروسته له دی نه ستاسی مقابله واقع کیدونکی ده. ﴿وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ﴾ الآیة ـ او هر څه چه نفقه کوئ لگوئ تاسی له یوه څیزه په لاره د الله کښی پوره بدل او جزاء د هغه به درکړی شی تاسی ته حال دا چه په تاسی به ظلم ونه کړی شی د ثواب په لږ والی او د عذاب په دیر والی) دغه د مالی جهاد په طرف اشاره ده. یعنی د جهاد په تیاری کښی هغومره مال چه تاسی ولگوئ د هغه پوره بدل او معاوضه به وموموئ! د یوه درهم په مقابل کښی اوه سوه درهم. «والله یضاعف لمن یشاء والله واسع علیم» او دیر ځلی په دنیا کښی هم د هغه معاوضه بلکه له هغه څخه لا زیات اجر هم درکاوه کیږی.

وَإِن جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

او که میل وکړی کفار صلحی (روغی) ته نو ته هم میل وکړه دی (صلحی) ته او توکل (اعتماد) وکړه په الله (او مه ویریږه له مکره د دوی) بیشکه چه دغه (الله) هم دی ښه اوریدونکی (د تولو اقوالو) ښه عالم (دانا پر گردو (تولو) احوالو).

تفسیر: د مسلمانانو دغه تیاری او تجهیزات او مجاهدت او ځان جارول (قربانول) او د نور چارو د لیدلو څخه دیر امکان لری چه کفار مرغوب او وویریږی او صلحه، روغه وغواړی، نو تاسی ته ارشاد دی چه سم له صوابه او مصالحو تاسی هم هغوی ته د صلحی او روغی لاس وروغځوئ ـ ځکه چه له جهاد څخه وینی تویول نه، بلکه د کلمة الله اعلاء او د فتنی دفع مقصود دی. که دغه عالیٰ مقصد بی د وینی له تویولو څخه حاصل شی، نو خامخا د وینو تویولو لپاره هیڅ حاجت نه پاتی کیږی. که داسی کوم احتمال وی چه شاید کفار د صلحی په پرده کښی غواړی چه موږ تیر باسی نو هیڅ پروا مه کوئ او پر الله تعالیٰ باندی توکل او اعتماد وکړئ ـ

پاک الله د دوی له نیاتو څخه ښه خبردار دی، او د دوی پټی مشوری اوری د الله تعالیٰ د حمایت په مقابل کښی د هیڅا بدنیتی چلیدی نشی ـ تاسی خپل نیت صاف وساتئ!.

وَإِن يُرِيدُوٓا۟ أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ ٱللَّهُ ۚ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِۦ وَبِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

او که اراده کوی دوی دغه چه فریب درکړی تاته (په دغه روغه کښی) نو بیشکه کافی دی تاته الله؛ هم دی هغه ذات دی چه قوت ئی درکړی دی تاته په مرستی (مدد) خپلی سره (په لیږلو د پرښتو په بدر کښی) او په مؤمنانو سره.

تفسیر: که وروسته له روغی څخه دغه خلق د خیانت او د عهد ماتولو اراده وکړی نو تاسی مه خواشینی (خفه) کیږئ، د الله تعالیٰ مرسته (مدد) تاسی ته کافی دی، د دوی هغه ګرد (تول) مکرونه او فریبونه خدای جل جلاله به شنده کړی، همغه الله جل جلاله تاته په «بدر» کښی غیبی امداد درکړ، او په ظاهری دول (طریقه) سره ئی د ځان جاروونکو او سر ښندونکو مسلمانانو په مټ ستاسی تائید وفرمایه.

وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ۚ لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا مَّآ أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّهُۥ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾

او الفت محبت ئی واچاوه په منځ د زړونو د دغو (مؤمنانو) کښی! که لګولی وی تا هر هغه څه چه په ځمکه کښی دی ټول نو نه به دی شو اچولی الفت محبت په منځ د زړونو د دوی کښی ولیکن الله الفت محبت واچاوه په منځ د (زړونو د) دوی کښی؛ بیشکه چه دغه (الله) ښه غالب (قوی د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی.)

تفسیر: له اسلام څخه پخوا په عربو کښی د جدال، قتال، نفاق او شقاق بازار تود ؤ په خوشی خوشی چټی (بیکاره) خبرو باندی د قبائلو په منځ کښی تصادمات او جنګونه کیدل، کله چه به د دوه ډلو په منځ کښی جنګ شروع کیده نو تر څو پیړیو پوری به د هغه اور نه مړ کیده د

مدینی منوری د دوو زبردستو قبیلو (اوس) او (خزرج) د گوندی جنگونو او د پخوانی عداوت او بغض سلسله هیڅکله سر ته نه رسیده! یو به د بل وینو ته تږی ؤ، او هر یوه به د خپل عزت او پت وړی ؤ، په دغو حالاتو کښی زمونږ پاک رسول محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د توحید او معرفت او اتحاد او اخوت عالم شمول پیغام سره مبعوث شو. خلقو حضرت محمد صلی الله علیه وسلم له مسلمانانو سره د یوه بل مخالف فریق په شان وگانه، او گردو (تولو) سره لاس یو کړ، او د خلاف او شقاق اصول ئی ځان ته اختیار کړل، خپل هغه پخوانی عداوتونه ئی سره هیر کړل او د رسول الله مبارک په مخ کښی په مخالفت ودریدل، او د ده عداوت ئی د خپل مدنظر وگرځاوه، دوی به د ده له پند او نصیحت څخه په تکلیفیدل او له سیوری به ئی تښتیدل، د دنیا هیڅ یو طاقت نه ؤ چه د دغو داړونکو لیوانو او څیروونکو حیواناتو په پاده کښی د الهٰی معرفت او دنیوی محبت روح ورپو کړی، او د توحید له شرابو ئی ماړه او مست کړی، او تول سره یو وار د اخوت او الفت په ځنځیر وتړی، او د هغه مقدس وجود، صمیمی امتیان، او ځان جاروونکی مینان ئی وگرځوی چه څو ورځی پخوا له دوی څخه دیر مبغوض سری نور څوک نه ؤ بلا شبه که د ځمکی گردی (تولی) خزانی لگولی شوی وی، خو بیا هم داسی یو لوی مقصد تری حاصلیدی نشو، چه د الله تعالیٰ په رحمت او اعانت سره په داسی سهولت سره حاصل شوی دی. الله تعالیٰ د حقیقی ورونو څخه زیات د یو مینه او الفت د بل په زړه کښی واچاوه، او بیا د دغو گردو (تولو) الفتونو اجتماعی مرکز د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم منبع البرکات ذات ئی وگرځاوه د دوی زړونه داسی یو وار سره اړول د الله تعالیٰ د قدرت او قوت یوه کرشمه وه، او د شدید ضرورت په داسی یوه وقت کښی، دوی گرد (تول) د محبت او الفت په یوی نقطی کښی سره تولول، د ده د کامله حکمت دلیل دی.

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ حَسْبُكَ ٱللَّهُ وَمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾

ای نبی کافی (بس) دی تاته الله او هغه چا ته چه متابعت کوی ستا له مؤمنانو څخه

تفسیر: دا آیت په دوه دوله (قسمه) سره معنی کیدی شی د اکثرو اسلافو په نزد ئی مطلب دا دی (ای نبی صلی الله علیه وسلم الله تعالیٰ تاته او ستا ملگرو ته کافی دی!) یعنی د عدد او د سریو او مال او تجهیزاتو له قلت څخه ویره نه ده په کار ځینو علماؤ د هغه معنی داسی کړی ده (ای نبی صلی الله علیه وسلم! تاته په حقیقت کښی یواځی الله تعالیٰ کافی دی او د ځینو ظاهری اسبابو په اعتبار د مخلصو مسلمانانو جماعت اگر که دیر لږ هم وی کافی دی) پخوا ئی فرمایلی وو ﴿أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِۦ وَبِٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ گواکی دا د هغه خلاصه ده.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ حَرِّضِ ٱلْمُؤْمِنِينَ عَلَى ٱلْقِتَالِ ۚ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَٰبِرُونَ يَغْلِبُوا۟ مِا۟ئَتَيْنِ ۚ وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّا۟ئَةٌ يَغْلِبُوٓا۟ أَلْفًا مِّنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

ای نبی! تیز کړه (او ترغیب ورکړه) مؤمنانو ته پر جنګ (د کفارو)؛ که وو له تاسي څنی شل تنه صابران (ثابت قدمان) نو غلبه دی وکړی پر دوو سوو کافرانو (یعنی داسي جنګ دی وکړی چه نتیجه ئی فتح او غلبه کیدی شی) و که وو له تاسي څنی سل تنه (صابران ثابت قدمان) نو غالب دی شی پر زرو تنو له هغو کسانو چه کافران شوی دی په سبب د دی چه بیشکه دوی (داسی) قوم دی چه نه پوهیږی (یعنی جاهلان دی په الله او په قیامت).

تفسیر: الله تعالیٰ په دغه آیت سره مسلمانانو ته د جهاد په لوری ترغیب ورکوی چه که لږ یئ هم مه بی زړه کیږئ! د الله تعالیٰ په فضل او مرحمت سره تاسي پر لس چندو دښمنانو باندی هم غالبیدی شئ سبب ئی دا دی چه مسلمانان د الله تعالیٰ لپاره جنګیږی او دوی الله تعالیٰ پیژنی او یقین پری لری او د ده د مرضی متابعت کوی او په داسي یوی عقیدی د جنګ په دګر کښی قدم ږدی چه د الله تعالیٰ په لاره کښی مرګ اصلی ژوندون بولی. هر مسلمان متیقن دی چه زما د ګردو (تولو) مجاهداتو ثمره په آخرت کښی ضرور رارسیدونکی ده که زه غالب شم او که مغلوب او د کلمة الله د اعلا لپاره هر هغه تکلیف چه پر ځان واخلم، هغه فی الحقیقت ما له دائمی خوښی او ابدی مسرت سره یو ځای کوی. تر هغه پوری چه مونږ مسلمانان په دغی عقیدی د خدای له دښمنانو سره جنګ وکړو نو الٰهی تائید به زمونږ مددګار وی او له مرینی او مرګ څخه هیڅکله نه ویریږو نو ځکه په ډیر زړورتوب او میرانی (بهادری) سره جنګیږو. هر کله چه کافران پر دغه حقیقت نه دی معتقد، نو ځکه تش د حقیرو او فانی اغراضو لپاره د حیواناتو په شان جنګیږی او د دغه قلبی قوت او غیبی امداد څخه محروم پاتی کیږی بناء علیه د خبر او زیری په ډول (طریقه) حکم راکړی شوی دی چه مؤمنانو ته ښائی چه د لس چندو دښمنانو په مقابل کښی په ډیر صبر او استقامت سره وجنګیږی، که مسلمانان شل تنه وی ښائی چه د دوو سوو کفارو له مقابلی څخه مخ ونه ګرځوی، که سل تنه وی نو زرو تنو ته دی خپلی شاوی ونه ګرځوی.

تنبیه: دغه د شلو او د سلو عددونه ئی ښائی د دی لامله (له وجی) بیان فرمایلی وی چه د هغه وخت د مسلمانانو د تعداد په لحاظ په (سریه) کښی لږ تر لږه شل او په (جیش) کښی لږ تر لږه تر یو سل تنو لښکریان به وو- وروستنی آیت پس له هغه موعده نازل شوی دی چه د مسلمانانو

شمیر زیات شوی ؤ، نو ممکن د سریه شمیر اقلاً یو سل او د محمدی جیش لښکر شمیر به تر زرو پوری رسیدلی وی ـ د دغو دواړو آیتونو د نسبت او وختونو ځنی دغه توپیر (فرق) او تفاوت راښکاریږی چه د وړومبنی آیت په نسبت د وروستنی آیت د نزول په وخت کښی د مسلمانانو تعداد زیات شوی ؤ.

اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيْكُمْ ضَعْفًا ۚ فَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ اَلْفٌ يَّغْلِبُوْٓا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۶۶﴾

اوس آسانتیا وکړه الله په تاسی (او تیر شو له سختی) او معلومه ئی کړه چه بیشکه په تاسی کښی سستی ده نو که وو له تاسی ځنی سل تنه صابران (ثابت قدمان) نو غالب دی شی پر دوو سوو (کافرانو یعنی داسی جنګ دی وکړی چه نتیجه ئی فتح او غلبه کیدی شی) او که وو له تاسی ځنی زر تنه غالب دی شی په دوو زرو (کفارو) په حکم د الله سره او الله ملګری دی له صابرانو (ثابت قدمانو سره په نصرت، حفاظت، اثابت).

تفسیر: په بخاری شریف کښی له ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه څخه روایت دی په دغه تیر آیت کښی چه مسلمانانو ته د لس چندو کفارو په مقابل کښی د ثابت قدمی امر ورکړی شوی ؤ، هر کله چه پر خلقو دغه حکم درونډ شو، نو وروسته له هغه دغه بل آیت نازل شو ﴿ اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ ﴾ الآیة ـ یعنی الله تعالیٰ ستاسی د کمزوری او سستی له معلومولو څخه وروسته هغه حکم لری کړ، اوس یوازی د خپل دوچند تعداد په مقابل کښی ثابت قدم اوسیدل ضروری، او تری تښتیدل حرام دی. دغه سستی او کمزوری چه د هغی له وجی په حکم کښی تخفیف راغلی دی له څو وجوهو څخه کیدی شی. د هجرت په ابتداء کښی لږ او غوره مسلمانان موجود وو، چه د هغوی قوت او جلادت معلوم وو څه وخت چه وروسته له دوی ځنی زیات افراد سپین ږیری او کمزوری شول، او هغه نوی ځلمیان چه سرونه ئی پورته کری وو، په دوی کښی د پخوانیو مهاجرینو او انصارو په شان بصیرت، استقامت، تسلیم او تفویض نه وو، او د تعداد د زیاتوالی لامله (له وجی) تر یوی اندازی پوری پر خپل کثرت باندی داده، او په **(توکل علی الله)** کښی بئی لږ شانی کمی شوی وئ او برسیره په دی د انسانی طبیعت دغه خاصه ده هغه سخت کار چه پر لږو سریو ولویږی، نو په کار کوونکو کښی د عمل څوښ (جوش) زیاتوی او هر سری له خپل قوت او قدرت څخه زیات زحمت او زیار (کوشش) کوی. لیکن که همغه کار په یوه لوی تولګی

باندی واچاوه شی، نو هر یوه به د بل په انتظار کښی وی، او تول سره داسی فکر کوی چه آخر زه خو یوازی د دغه کار مسئول او ذمه وار نه یم، نو په همغه تناسب سره د عمل په څوښ (جوش) او حرارت او همت کښی قلت څرګندیږی. حضرت شاه صاحب فرمائی په ړومبنیو مسلمانانو کښی یقین کامل وو، نو پر دوی داسی حکم شوی وو چه له خپلو ځانونو څخه لس چندو کفارو سره دی جهاد وکړی، څرنګه چه وروستنی مسلمانان له دوی څنی یو قدم وروسته ؤ، نو پر دوی داسی حکم وشو چه له دوو چندو سره جهاد وکړئ! هم دغه حکم تر اوسه باقی دی لیکن که له دوو څنی پر زیاتو حمله وکړی لوی اجر لری، د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په وخت کښی یو زر تنه مسلمانان له اتیا زرو سره جنګیدلی دی. د «موته» په غزا کښی دری زره مسلمانان د دوو لکو کفارو په مقابل کښی تینګ ولاړ وو، له داسی واقعاتو څخه لله الحمد اسلامی تاریخ ډک دی.

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَكُونَ لَهُۥٓ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ تُرِيدُونَ عَرَضَ ٱلدُّنْيَا وَٱللَّهُ يُرِيدُ ٱلْءَاخِرَةَ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾

نه ښائی نبی لره دا چه وی ده لره بندیان (چه تری فدیه واخلی) تر هغه وخته چه قوی شی په ځمکه کښی (د کفارو د ډیر قتل او جرحی په سبب) اراده کوئ تاسی «ای مؤمنانو» اسباب د دنیا (په اخیستلو د فدیی سره) او الله اراده لری (تاسی لره ثواب) د آخرت (د کفارو د قتل په سبب) او الله ښه غالب قوی (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی.

تفسیر: د بدر په غزا کښی اویا تنه کافران د مسلمانانو په لاس بندیان شول د الله تعالیٰ له لوری د دوی په نسبت دوه صورتونه د مسلمانانو په مخکښی وړاندی شول، (۱): وژل (۲): تری فدیه اخیستل، او خوشی کول، په دغه شرط سره چه په بل کال کښی به له تاسی څخه هم دغومره سری وژل کیږی په حقیقت کښی د الله تعالیٰ له جانبه د دغو دوو صورتونو وړاندی کیدل د یوه صورت د انتخاب له پاره د امتحان او ازموینی په ډول (طریقه) ؤ، څو ظاهر شی چه د مسلمانانو رأی او طبیعت کوم لوری ته میلان او ترجیح لری؟ لکه چه ازواجو مطهراتو ته په دوو صورتونو کښی تخییر ورکړی شوی ؤ ﴿ إِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ ﴾ الآیة ـ «۲۱ جزء د الاحزاب ۲۸ آیت ٤ رکوع» یا په معراج کښی د رسول الله مبارک په مخ کښی شوده او شراب په دوو لوښو کښی وړاندی کړی شول، خو زمونږ پاک نبی صلی الله علیه وسلم شودی اختیار کړی، جبرئیل علیه السلام وویل که بالفرض تاسی شراب غوره کړی وی، نو ستاسی امت به بی

لاری کیده، په هر حال رسول الله مبارک په دغې معاملې کښې له اصحابو څخنی رأیه وغوښته.
حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه وویل «یا رسول الله! دغه گرد (تول) بندیان مو خپلوان او وروڼه دی، بهتره دا ده چه له هغو څخه فدیه واخلو. او خوشې ئې کړو چه بیرته لاړ شی، د دغه نرم سلوک او احسان څخه وروسته ممکن دی چه څه خلق له دوی څخنی مسلمانان او هغوی له خپلو اولادونو او اتباعو سره زمونږ لاس او مټ وگرځی، او هغه مال چه د دوی له لوری بالفعل زمونږ په لاس راشی په هغه به مونږ جهاد او نور دینی کارونه او لازمی چاری په مخ بوځو. باقی که په بل کال کښې زمونږ اویا تنه سری په شهادت ورسیږی هغه دغومره د اندیښنې ځای نه دی ځکه چه په شهادت به ورسیږی، د نبی کریم علیه افضل الصلواة والتسلیم میلان هم د فطری زړه سوی، شفقت، او صلة الرحمی په بناء د هم دی رایی په لوری ؤ. بلکه د اصحابو کرامو عمومی رأیه هم په هم دی جانب وه، زیاتره اصحاب د حضرت ابوبکر الصدیق رضی الله تعالیٰ عنه له دی بیان سره متفق وو. حضرت عمر او سعد بن معاذ رضی الله تعالیٰ عنهما له دغو آراؤ سره اختلاف وکړ حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه وویل «یا رسول الله! دغه بندیان د کافرانو امامان او د مشرکینو مشران او لویان دی دوی تول دی ووژل شی نو د کفر او شرک سر به مات شی او پر گردو (تولو) مشرکانو به هیبت ولویږی او وروسته له دی نه به د مسلمانانو د ربړولو (تکلیفولو) او د الله تعالیٰ له لاری څخنی د خلقو د گرځولو جرائت په دوی کښې پاتی نه شی او د الله تعالیٰ په دربار کښې به له مشرکانو سره زمونږ انتهائی نفرت او بغض، او کامله بیزاری ښکاره شی چه مونږ د الله تعالیٰ په لاره او د حق په معامله کښې د خپلو د خپلوی او قرابت او د مالی فوائدو او د هیڅ څیز هیڅ پروا هم ونه کړه. نو ځکه مناسب ده چه په دغو بندیانو کښې هر هغه چه له مونږ څخنی د کوم یوه عزیز او قریب وی، هغه دی همغه خپل قریب محبوس په خپل لاس ووژنی». لنده دا چه له بحث او غور نه وروسته د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه پر مشوری باندی عمل وشو ځکه چه د آراؤ کثرت د هغه د رأی په لوری ؤ، او په خپله رسول کریم علیه افضل الصلواة والتسلیم هم د خپل طبیعی رأفت او رحمت په بناء د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه د خبری لوری ته مائل ؤ او برسیره په هغه د اخلاقی او کلی حیثیت او عمومی حالاتو په ملحوظ همغه د صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه رأیه حق ته نژدی ښکاریده خو که په هغه وخت کښې د اسلام حالات په نظر کښې نیول شوی وی نو د هغه وخت تقاضا هم دا وه چه د کفارو په مقابل کښې له سختی نه کار واخیستل شی ځکه دا لومړنی موقع وه چه له دیارلسو کلونو نه وروسته مظلومو مسلمانانو ته د ظالمو بت پرستانو په مقابل کښې په لاس ورغله خو ورته ثابت کړی چه اوس ستاسی د خپلوی تعلقات، اموال، جمعیت، قوت، قدرت او نور هیڅ یو شی تاسی د الله تعالیٰ له انتقام څخه نشی ژغورلی(ساتلی)، ابتداء یوه مرتبه پر دغو ظالمانو مشرکانو دبدبه، رعب او ویره او خوف غورځول په کار ؤ، ځکه چه وروسته له دی نه، د لطف، نرمی، صلة الرحمی او د نورو ښیگڼو له پاره دیری مواقع پاتی وی، له بل لوری د اویا تنو مسلمانانو په قتل راضی کیدل هم کومه معمولی او چتی (بیکاره) خبره نه وه خو ځکه د

دغو رأيه د الله تعالىٰ په دربار کښې غوره نه شوه په ﴿ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ ﴾ کښې د دې نه غوره والي په لوري اشاره ده ـ او دغه د اصحابو کرامو رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین یوه سخته خطرناکه اجتهادی غلطي وګڼله شوه او هغو خلقو ته په صاف دول (طريقه) سره په ﴿ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا ﴾ سره خطاب کړی شوی دی، يعنی تاسي د دنيا فاني ګټې په نظر کښې نيسئ حال دا چه بايد مؤمنان باقي ژوندون په نظر کښې ونيسي. که د الله تعالیٰ حکمت مقتضیٰ شي نو ستاسي کارونه په خپل قدرت سره بې له ظاهري اسبابو هم په سر رسولی شي په هر حال په فديه اخيستلو سره د کفارو پريښودل، د هغه وخت د حالاتو په اعتبار ډيره غټه غلطي وګڼله شوه. بايد وويل شي چه د روايتونو له مخې يوازې دومره ثابتيږي چه حضرت پيغمبر صلی الله عليه وسلم خاص د صله رحمي او مهرباني د ترجيح لامله (له وجې) د دوی له مشوری سره موافقه کړی وه هو! له اصحابو کرامو څخه ځينو يوازې مالي حيثيت تر نظر لاندې نيولی ؤ او زياترو اصحابو کرامو له ديني مصالحو او اخلاقي عواملو سره ضمناً مالي احتياجات هم په نظر کښې نيولي وو او دا مشوره ئې وړاندې کړې وه ګواکي ځينو کلاً او زياترو جزاً مالي حقيقت په نظر کښې نيولی ؤ د لږې مالي ګټې له کبله (وجې) هر څومره چه وی په «بغض في الله» کښې قصور، او له اصلي مقصد (جهاد) څخه غفلت کول، او د اويا تنو مسلمانانو په وژلو باندې په خپل اختيار راضي کيدل، د اصحابو غوندې مقربينو له عالي شان او جليل منصب څخنې منافي ګڼلې شوی دی نو ځکه په دغو آيتونو کښې سخته عتاب آميزه لهجه اختيار کړی شوې ده په حديث کښې راغلی دی، په کوم جنګ کښې د يوه مجاهد سر زخمي شو۔ دلته دغه زخمي ته د غسل ضرورت هم وريپيښ شو، څرنګه چه د اوبو استعمال ده ته ډير مضر ؤ نو له خپلو ملګرو څخنې يې د مسئلې پوښتنه وکړه دوی ورته وويل چه د اوبو په موجوديت کښې مونږ تاته هيڅ لاره نشو ښوولی، دغه مجروح ولمبل، او د دغو لمبيدلو په اثر مړ شو. کله چه په دغې واقعې رسول اکرم صلی الله عليه وسلم مطلع شو، نو ئې وفرمايل «قتلوه ـ قتلهم الله ـ الحديث» له دې نه ظاهره شوه چه که اجتهادي غلطي ډيره واضحه او خطرناکه وی، نو پر هغه عتاب کيدی شي ـ ګواکې داسي معلوميږي چه مجتهد د خپل پوره اجتهاد د قوت په صرف کولو کښې قصور کړی دی.

لَّوْلَا كِتَٰبٌ مِّنَ ٱللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَآ أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝٦٨

که نه وی ازلي حکم له جانبه د الله چه ړومبی ليکل شوی دی (په لوح محفوظ کښې) نو خامخا رسيدلی به ؤ تاسي ته په عوض د) هغې (فديې) کښې چه اخيستې ده تاسي عذاب ډير لوی.

تفسير: يعنی دغه غلطي په خپل ذات کښې داسي وه چه هغوی دنيوي مال او متاع په نظر کښې

نیولی وو داسی مشوره ئی ورکړی وه نو لازمه وه چه سخته سزا ورکړی شوی وی خو لومړی د سزا مانع هغه دی چه پاک خدای بیان کړی دی او دغه لاندنی شپاړ هم کیدی شی چه د سزا مانع وګرځی

(۱): په مجتهد باندی به په دا قسم اجتهادی غلطی او خطاء کښی څه عذاب نه وی.

(۲): تر هغه پوری چه الله تعالیٰ په کوم شی باندی ښکاره امر او یا له هغه څخه ښکاره منع ونه کړی، د هغه مرتکب نه په عذابیږی.

(۳): د اهل البدر ګردی (تولی) خطاوی ئی ورمعافی کړی دی.

(٤): کومه رویه چه په غلطی سره پخوا له وخته اختیار کړی شوی ده یعنی په فدیه سره د بندیانو خوشی کول د الله تعالیٰ په علم کښی فیصله شوی وه چه وروسته له هغه به د دی اجازه ورکوی ﴿ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً ﴾ ۲٦ جزء د محمد صلی الله علیه وسلم سورت اوله رکوع آیت ٤

(٥): دغه هم فیصله شوی وه تر هغه پوری چه رسول علیه السلام په دوی کښی موجود وی، یا خلق د زړه له صدقه استغفار وائی نو عذاب به پری نه راځی.

(٦): له دغو بندیانو څنی د ډیرو په قسمت کښی مسلمانیدل لیکل شوی وو. الغرض که داسی موانع نه وی نو دغه غلطی دومره لویه او سخته وه چه ښائی پری ډیر سخت عذاب نازل شوی وی - په یوه روایت کښی راغلی دی چه د دغی قولی تنبیه څخه وروسته هغه عذاب چه ښائی د دغسی خوفناکی غلطی له امله (وحی) نازل شی د رسول الله صلی الله علیه وسلم مخی ته وروړاندی او وښود شو، نو په دی ترتیب دغه قولی تنبیه لا زیاته مؤثره وګرځیده. رسول الله مبارک د هغی منظری له لیدلو څخه په ژړا شو، حضرت عمر رضی الله عنه د ژړا له سبب څخه پوښتنه وکړه ده وفرمایل چه «ماته هغه عذاب راوښودل شو چه که دغه پورته موانع ئی نه وی نو د راتللو امکان ئی ؤ»

تنبیه: درسول الله صلی الله علیه وسلم نظر ته دا عذاب داسی وړاندی شو لکه چه د کسوف د لمانځه د اداء په وخت کښی چه د قبلی په دیوال کښی جنت او دوزخ ورته تمثیل کړی شوی ؤ یعنی مقصد دا ؤ چه د هغه متوقع عذاب منظره ور ښوول شی او بس.

فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٩﴾

نو خورئ تاسی له هغه ماله چه غنیمت اخیستی دی تاسی حلال طیب (پاکیزه) او وویریږئ له الله بیشکه الله ښه بښونکی د (خطیاتو) ډیر مهربان دی (د اجر او ثواب په انعام سره)

تفسیر: له ږومبنی عتاب او تهدید څخه مسلمانان دومره وویریدل چه ویی ویل ځایی د غنیمت په اموالو کښی چه د بندیانو فدیه هم پکښی شامله ده لاس ونه وهل شی نو په دغه آیت کښی ئی تسلی وفرمایله چه هغه د پاک الله عطا ده په خوښی سره ئی خورئ ـ هوا په جهاد کښی غنیمت او نورو شیانو ته دومره اهمیت ورکول یا ئی دومره په نظر کښی نیول نه دی پکار چه له عالی مقاصدو او کلی مصالحو څخه سترگی پټی شی، بیشکه د موقتی حالاتو او مصالحو په اعتبار له تاسی څنی یوه غلطی وشوه مگر په خپله په مال کښی څه خبث او پلیتی نشته نو د الله تعالیٰ څخه وویریږئ او له مخالفت نه ئی ځانونه وساتئ هغه به په خپل مرحمت سره ستاسی غلطی درمعافوی.

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّمَن فِيٓ أَيۡدِيكُم مِّنَ ٱلۡأَسۡرَىٰٓ إِن يَعۡلَمِ ٱللَّهُ فِي قُلُوبِكُمۡ خَيۡرٗا يُؤۡتِكُمۡ خَيۡرٗا مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٧٠﴾ وَإِن يُرِيدُواْ خِيَانَتَكَ فَقَدۡ خَانُواْ ٱللَّهَ مِن قَبۡلُ فَأَمۡكَنَ مِنۡهُمۡۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

ای نبی! ووایه ته هغه چا ته چه په لاسونو ستاسی کښی دی له بندیانو (قیدیان) که معلوم کړی الله په زړونو ستاسی کښی کوم خیر «ایمان» نو دربه کړی تاسی ته خیر «بهتر، غوره» له هغه (مال) څخه چه اخیستی شوی دی له تاسی نه او مغفرت به وکړی تاسی ته؛ او الله ښه ښبونکی د «خطیاتو» ډیر رحم والا دی «د اجر او ثواب په انعام سره» او که اراده وکړی دغه «بندیان» د خیانت ستاسی «په ظاهری اسلام سره» نو په تحقیق خیانت کړی ؤ دوی له الله سره پخوا له دی نه (په کفر او د عهد په ماتولو سره) نو قادر کړی «ته الله» پر دوی «په قتل او حبس د دوی سره» او الله ښه عالم دانا «په ټولو احوالو» ښه حکمت والا دی.

تفسیر: او که اراده لری هغه بندیان چه اسلام ئی راوړی دی د دی چه له تا سره خیانت وکړی او بیرته مرتد شی، یا هغه فدیه درنه کړی چه دوی ئی ضامنان شوی دی پس په تحقیق خیانت کړی ؤ دوی له الله سره پخوا له دی په کفر سره پس انتقام ئی واخیست له دوی په ورځ د بدر کښی چه اویا تنه ئی ترې مړه، او اویا تنه ئی بندیان کړل. یعنی که بیا ئی خیانت وکړ، نو بیا به هم پری تا مسلط کړی، او الله ښه دانا دی په مآل د بندگانو خپلو، حکیم دی په ټولو

اوامرو او نواهیو کښې ځینو بندیانو (قیدیان) د اسلام اظهار کړی ؤ لکه حضرت عباس رضی الله تعالیٰ عنه او نورو هغوی ته وویل شول چه الله تعالیٰ ته معلوم دی چه په رښتیا سره ستاسی په زړونو کښې ایمان او تصدیق شته نو هغه فدیه چه اوس له تاسی څخه اخیستل شوی ده له هغې څخه به لا زیات او غوره تاسی ته مرحمت کوی، او ستاسی پخوانی گناهونه به وبښی او که د اسلام د دی اظهار په وسیله د رسول الله صلی الله علیه وسلم تیر ایستل مو مقصود وی، یا د چل او فریب اراده لرئ، نو پخوا چه مو له الله تعالیٰ سره کومه تگی کړی وه، یعنی د ﴿أَلَسْتُ﴾ فطری عهد په خلاف مو کفر او شرک اختیار کړی ؤ، یا ځینو «بنی هاشمو» چه د ابوطالب په حیات کښې عهد کړی ؤ چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حمایت کښې به متفق وی، او اوس له کفارو سره ملاترلی راغلی دی، او د هغه انجام ئی په خپلو سترگو سره ولید چه نن په څه ډول (طریقه) د مسلمانانو په قید او واک کښې دی. وروسته له دی نه هم د تگی هم داسی سزا ورکوله کیږی، له الله تعالیٰ څخه خپلې پټې خبری او نیتونه نشئ پټولی او نه د هغه د حکیمانه ؤ انتظاماتو مخه نیولی شئ. حضرت شاه صاحب لیکی د الله تعالیٰ وعده پوره شوه له دوی څخنی هغه کسان چه مسلمانان شول، الله تعالیٰ هغوی ته بیشماره دولتونه ورعطا کړل او هغه چه مسلمانان نشول خراب او تباه شول.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُم مِّن وَلَايَتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا ۚ وَإِنِ اسْتَنصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾

بیشکه هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او هجرت ئی کړی دی او جهاد ئی کړی دی په مالونو خپلو سره او په نفسونو خپلو سره په لاره د الله کښې (د دین د ترقی له پاره) او هغه کسان چه ځای ئی ورکړی دی «مهاجرینو ته» او مددگاری ئی کړی ده «له دوی سره» دغه کسان ځینی د دوی

دوستان دی د ځینو نورو «په نصرت او ارث» او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او هجرت ئی نه دی کړی نشته تاسی ته له ولایت (نصرت او ارث) د دوی څخنی هیڅ شی تر هغه پوری چه هجرت وکړی او که طلب د نصرت (او مرسته (مدد) وکړی دغه (غیر مهاجر مؤمنان د کفارو په جنگ کښی) له تاسی څخنی په دین کښی نو لازمه ده په تاسی مرسته (مدد) کول (له دوی سره په دین کښی) مگر (نه دی لازم ستاسی نصرت او ورتگ) پر هغه قوم باندی چه په منځ ستاسی او په منځ د دوی کښی معاهده وی؛ او الله په هغه کار چه کوئ (ئی) تاسی ښه لیدونکی دی (په پټو او ښکاره ؤ پوه).

تفسیر: په دغو بندیانو (قیدیان) کښی ځینی داسی کسان هم وو، چه په زړه کښی مسلمانان وو خو له حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم سره ئی هجرت نه ؤ کړی، او په زور او بی له خپلی خوښی له کفارو سره بدر ته راغلی وو، په دغه آیت کښی دا راښوولی شوی دی، چه د داسی مسلمانانو حکم څه دی؟ حضرت شاه صاحب لیکی چه د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحاب دوه فرقی وی مهاجرین (کور او کهول پریښوونکی) او انصار (ځای ورکوونکی) (مرسته (مدد) کوونکی). په دغو دواړو فرقو کښی رسول الله مبارک مواخات (وروروولی) قائمه کړی وه د آیت مضمون داسی شو څومره مسلمانان چه له رسول صلی الله علیه وسلم سره حاضر دی د دوی گردو (تولو) صلحه او جنگ سره یو دی. د یوه موافقت د گردو (تولو) موافقت او د یوه مخالفت د گردو (تولو) مخالفت دی، بلکه د هجرت په ابتداء کښی د مواخاتو د سلسلی په لحاظ یوه له بل څخه میراث هم ووړ. او هغه مسلمان چه په خپل هغه ملک کښی اوسیږی چه هلته د کفارو زور او تسلط وی، یعنی له دار الحرب ئی هجرت نه وی کړی، د هغو په صلحه او جنگ کښی د دارالاسلام اوسیدونکی مسلمانان (مهاجرین او انصار) نه شریک کیږی که د دارالحرب مسلمانان صلحه یا معاهده د کفارو له کوم جماعت سره وکړی، نو د دارالاسلام حر او آزاد مسلمانان د هغی معاهدی تعمیل نشی کولی، بلکه له هغوی سره د مصلحت له مخی لا جنگ هم کولی شی، هو! دغه ضروری ده که د دارالحرب مسلمانان په دینی معاملاتو کښی له آزادو مسلمانانو څخه مرسته (مدد) وغواړی، نو له دوی سره حسب المقدور مرسته (مدد) کول په کار دی مگر له هغه جماعت سره چه د دغو آزادو مسلمانانو معاهده شوی ده د هغو په مقابل کښی د معاهدی تر ادامی پوری د دارالحرب له مسلمانانو سره امداد نشی کولی، او هم په خپلو منځونو کښی میراث په هغه سلسله کښی چه د مهاجرینو او انصارو سره ئی قائمه کړی وه د دارالحرب مسلمانان نه وو شامل.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾

او هغه کسان چه کافران شوی دی ځینی د دوی دوستان دی د ځینو نورو (په امداد کښی یو له بله سره)؛ که ونه کړئ تاسی دا (دوستی په خپلو منځونو کښی او دښمنی له کفارو سره) نو پیدا به شی (لویه) فتنه په ځمکه کښی او (خور به شی) فساد لوی.

تفسیر: یعنی د کافر او مسلمان په منځ کښی نه حقیقی رفاقت شته او نه یو د بل وارث کیدی شی. هو! کافر د کافر رفیق او وارث دی. بلکه گرد (تول) کافران له تاسی سره په دښمنی کولو کښی سره یو دی، هر چیری چه پر ضعیفو مسلمانانو د دوی لاس بر شی، ربړوی (تکلیفوی) ئی. د دوی په مقابل کښی که مسلمانان یو له بل سره ملگری او مددگار نه وی یا کمزوری مسلمانان دا کوښښ ونه کړی چه آزاد مسلمانان د خپل ځان ملگری او مددگار کړی، نو سخته خرابی او فتنه پیدا کیږی (یعنی موجبات به ئی پیدا کیږی) یعنی ضعیف مسلمان مأمون نشی پاتی کیدی او حتیٰ د ایمان ویره ئی شته. ځکه چه د مؤمنانو بی اتفاقی د کفر د غلبی موجب او د اسلام د ذلت سبب دی.
اوس الله جل جلاله د هجرت او د نصرت د جزا بیان داسی فرمائی

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾

او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او هجرت ئی کړی دی او جهاد ئی کړی دی په لاره د الله کښی او هغه کسان چه ځای ئی ورکړی دی (مهاجرینو ته) او مددگاری ئی کړی ده (له رسول الله او مهاجرنیو سره) دغه موصوف په دغو صفاتو سره هم دوی دی مؤمنان په حقه (ربښتیا) سره دوی لره دی مغفرت (بښنه) او رزق (روزی) نیکه «د عزت چه جنت دی»

تفسیر: یعنی هغه مجاهدین چه د خدای په لاره کښی له خپل مشر سره ملگری وی په دنیا او هم په آخرت کښی له کور کیناستونکو ښخه غوره دی. په آخرت کښی دوی ته لوی بخښش دی او په دنیا کښی د عزت روزی یعنی غنیمت او نور پوره حقوق (دوی ته بی له احسانه او نقصانه پریمانه) وررسیږی.

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنكُمْ ۚ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

او هغه كسان چه ايمان ئې راووړ وروسته (له دغه لومړني هجرت څخه) او هجرت ئې وكړ او جهاد ئې وكړ په ملګرى توب ستاسى نو دغه (ستايل شوى په دغو صفاتو) له تاسي څخه دي؛ او خاوندان د خپلوى ځيني د دوى غوره دي (د ميراث په وړلو سره) په ځينو نورو په حكم د الله كښي؛ بيشكه الله پر هر شي باندى ښه عالم دى (او هم ده ته معلوم دى چه د هر يوه څومره حق دى نو د الله هر حكم پر علم او حكمت بنا دى)

تفسير: يعني په مهاجرينو كښي څومره چه وروسته له دى نه شامليږى، هغه ګرد (تول) د احكامو په اعتبار په (لومړنيو مهاجرينو) كښي داخل دى، د هجرت تقدم او تاخر په صلحه او جنګ يا په ميراث او نورو احكامو هيڅ اثر نه اچوى خو كه د مخكنيو مهاجرينو كوم خپلوان وروسته مسلمان شى، يا پسته هجرت وكرى نو دغه جديد وارث پر هغه قديمى مهاجر اوليت او اولويت لرى، كه څه هم له نورو سره ملګرتيا ولرى د اصحابو د اوليت او اولويت په نسبت په (۱۱) جزء د (التوبة) په (۱۰۰) آيت د «۱۳» ركوع په تفسير كښى لازم توضيحات شته (من اراد مطالعته فليراجع).

سورة (التوبة) مدنية الا الآيتين الأخيرتين فمكيتان وهي مائة وتسع وعشرون آية وستة عشر ركوعا رقمها «۹» تسلسلها حسب النزول «۱۱۳» نزلت بعد (المائدة)

د «التوبة» سورت مدنى دى پرته (علاوه) له دوو وروستنيو آيتونو څخه چه «مكى» دى (۱۲۹) آيتونه او (۱٦) ركوع لرى په تلاوت كښى (۹).

او په نزول كښى (۱۱۳) سورت دى د «المائدة»

له سورت څخه وروسته نازل شوى دى

د (الانفال) سورت د هجرت په اوائل كښى او دا (د التوبه يا د براءة) سورت د هجرت په اواخرو كښى نازل شوى دى. د رسول اكرم صلى الله وآله وصحبه وسلم دا عادت ؤ چه د هر قرآنى آيت په نسبت چه نازليده داسى به ئې فرمايل چه دغه آيت دى د هغه سورت په هغه موقع كښى كيښود شى! د دغو آيتونو په نسبت چه اوس د «التوبة» سورت يا د «براءة» سورت ورته

ویلی شی رسول الله مبارک څه تصریح ونه فرمایله، چه په کوم سورت کښی دی درج کړی شی. له دی نه ظاهریږی چه دغه مستقل سورت دی او د بل کوم سورت جزء نه دی. لیکن عمومی قاعده داسی وه، کله چه به کوم نوی سورت نازلیده، نو له پخوانی سورت څخه د جلا (جدا) کیدلو له پاره ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴾ به هم راتله د (التوبة) د سورت په شروع کښی ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴾ رانغله څو مشعر وی چه دغه بیل سورت نه دی نظر په دغو وجوهو په عثمانی مصاحفو کښی د دغه سورت په شروع کښی ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴾ نه ده لیکلی شوی. لیکن په کتابت کښی د ده او د (انفال) په منځ کښی فصل کړی شوی دی چه نه په پوره دول (طریقه) سره د هغه استقلال ښکاره شی او نه ئی له بل سورت سره جزویت ثابت وی، باقی له (انفال) سره د ده د اتصال وجه دا ده چه (انفال) په نزول کښی مقدم دی نو بی کومی خاصی وجی څخه ولی مؤخر کړی شی او د دغو دواړو مضامین یو له بل سره دومره ارتباط او ورته والی لری چه ګواکی (براءة) ته د (انفال) تتمه او تکمله ویلی شی. د (انفال) سورت زیاتره د بدر په غزا او د هغه په متعلقاتو مشتمل دی (یوم البدر) ته قرآن (یوم الفرقان) ویلی دی ځکه چه هغه د حق او باطل، د اسلام او کفر، د موحدینو او مشرکینو وضعیت بیخی سره بیل او جلا (جدا) کړ. د بدر غزا فی الحقیقت د اسلام د عالم نیوونکی او تینګی وروری د تعمیر د تاداو (بنیاد) او د هغه د اساس تیږه (ګټه) ده. او د اسلام د حکومت د تاسیس مقدمه ده، د انفال د سورت په آخر کښی د ﴿ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ﴾ په مقابل کښی د خالص اخوت د تحکیم په منظور ﴿ اِلَّا تَفْعَلُوْهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِى الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيْرٌ ﴾ راغلی دی، د هغه ښکاره اقتضاء دا ده چه په حسی دول (طریقه) سره هم د دغه اسلامی وروری د تینګولو له پاره یو قوی مرکز وټاکل (مقرر) شی او دا هم معلومه ده چه دغه مرکز له جزیرة العرب څخه پرته (علاوه) چه مکه معظمه ئی زړه دی بل ځای نشی کیدی. د (انفال) په آخر کښی دا هم څرګنده شوی وه هغه مسلمانان چه له مکی معظمی او نورو ځایونو څخنی ئی هجرت نه دی کړی، او د کفارو تر سیوریو لاندی ژوندون تیروی د دارالاسلام آزاد او خپلواک مسلمانانو باندی د هغوی د ولایت او رفاقت هیڅ یوه ذمه واری نشته. ﴿ مَا لَكُمْ مِّنْ وَّلَايَتِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوْا ﴾ . هوا د توان په اندازه له دوی سره مرسته (مدد) په کار ده. له دی نه دغه نتیجه ووته چه د اسلام په مرکز کښی د اسلامی موالاتو او اخوت د کړیو د کلک ارتباط له پاره له دوو خبرو څخنی یوه خبره ضروری ده. یا د عربو ګرد (تول) مسلمان دی خپل وطنونه پریږدی او مدینی منوری ته دی راشی او په اسلامی اخوت کښی دی بی له کوم ممانعته شامل شی یا دی آزاد او خپلواک مسلمانان د خپلو مجاهداتو او سر جارولو په وسیله د کفر قوت مات کړی او د جزیرة العرب سطحه دی داسی پاکه او صافه او هواره کړی چه هیڅ یوه مسلمان ته د هجرت کولو ضرورت پاتی نشی یعنی تقریباً ګرده (توله) جزیرة العرب دی د خالص اسلامی اخوت داسی یو قوی مرکز او غیر مخلوط مستقر وګرځی چه نور ادیان پکښی نه وی، او د هغه تر حمایت لاندی د اسلامی اخوت د دیر تینګ او شانداره مستقبل هیله (ارزو) او امید وکړی شی. دغه دوهم صورت

هم داسی یوه وسیله وه چه په هغی سره ورغ په ورځ د فتنی او فساد بیخونه ایستل کیدل، او د اسلام مرکز د کفارو له داخلی فتنو څخنی بیخی پاک او صاف کیده او د هری ورځی له وعدی ماتولو او د ظلمونو له کولو څخه بیخی مأمون او مطمئن گرځیده، او تمامی دنیا ته په خپل عالم نیوونکی اخوت کښی د داخلیدلو بلنه ورکول کیده، د دغه اعلیٰ او پاک مقصد له پاره مسلمانانو د هجرت په دوهم کال کښی اول قدم د (بدر) د میدان په لوری واخیست چه بالاخره د هجرت په اتم کال کښی د مکی معظمی لویی فتحی ته منتهی شو. هغه فتنی چه د اسلام په اشاعت یا حفاظت کښی مزاحمی کیدی، د مکی فتحی له مینځه یوړی، نو ضروری وه چه د ﴿ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ ﴾ په امتثال سره د اسلامی اخوت مرکز او د حکومت مستقر (جزیرة العرب) د فتنی او فساد له جراثیمو څخه بیخی صاف او پاک کری شی څو له هغه ځایه گردی (تولی) دنیا ته د اسلامی دیانت او د حقیقی تهذیب د دعوت په وخت کښی تقریباً گرد (تول) جزیرة العرب قولاً او عملاً قلباً او جسماً سره متحد او متفق شی، او هیڅ یوه داخلی کمزوری او بی اتفاقی مینځ ته رانشی څو د خارجی مزاحماتو په مرسته (مدد) دغه مقدس جمعیت ته نقصان ونه شی رسولی، د هر دول (طریقه) فساد او فتنی څخه د جزیرة العرب د پاکولو او د دی له پاره چه اسلامی مرکز د اسلامی عامی وروری د بلنی له پاره مساعد شی لازم ؤ چه د اسلامی دعوت خالص مرکز په اسلامی رنگ سره رنگ کری شی چه د ده د قلب او ځیگر ځنی د حق له دعوت څخه پرته (علاوه) بل کوم غږ پورته نشی او د دنیا غوږونو ته ونه رسی او دغه گرده (توله) جزیره د تول جهان معلم او هادی شی او د کفر او د ایمان جگره تل تر تله په دی ځای کښی خاتمه ومومی او توله دنیا د اسلام په نور سره منوره وگرځی.

د (براءة) د سورت د مضامینو حاصل هم دا دی چه په څو ورځو کښی د الله تعالیٰ د رحمت او عظمت او د مسلمانانو د صداقت په قوت دغه د اسلام مرکز له هر دول (طریقه) دسیسو کفر، شرک، او نورو څخه پاک شو، او گرد (تول) عرب لکه یو تن سره متحد شول او په گرد (تول) عالم کښی د هدایت رڼا (رنړا) او د عالم نیوونکی اسلامی اخوت د انتشار کفیل او ضامن وگرځید فلله الحمد علیٰ ذلک.

الغرض د (انفال) په سورت کښی د هغه شی ابتداء چه شوی ده د (التوبة) یا (براءة) په سورت کښی هغه انتهاء ده، نو د دی اول او آخر تناسب په لحاظ (براءة) د (انفال) د تکملی په شان ملحق کری شوی دی په دغه سورت کښی د تسمیی د نه لیکلو یوه وجه دا هم لیکلی شوی ده چه تسمیه دپاره د امان ده او دغه سورت د هجرت په نهم کال په هغه وخت کښی چه د عربو ځینو اقوامو له مسلمانانو سره خپلی معاهدی ماتی کری وی، د امان د له منځه وړلو له پاره راغلی دی او له هم دی امله (وجی) ده ته مخزیه مشرده، منکله، او فاضحه هم ویلی شی د دی سورت په نسبت مفسرینو نور مناسبات هم لیکلی دی (علی الاکثر قاریان د دغه سورت په ابتداء کښی داسی وائی)

اعوذ بالله من النار ومن شرالكفار، ومن غضب الجبار، العزة لله ولرسوله وللمؤمنين.

بَرَآءَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى الَّذِينَ عٰهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾ فَسِيحُوا فِى الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوٓا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى اللّٰهِ ۙ وَأَنَّ اللّٰهَ مُخْزِى الْكٰفِرِينَ ﴿٢﴾

(دا) بیزاری (یا صاف ځواب) دی له (طرفه د) الله او (له طرفه) د رسول د الله هغو کسانو ته چه عهد ورسره کړی دی تاسی له مشرکانو نو ګرځئ تاسی په (دغه) ځمکه کښی څلور میاشتی او پوه شئ (ای مشرکانو په دی!) چه بیشکه تاسی نه یئ عاجز کوونکی د الله (د عذاب خپل چه شوکت مهلت ئی درکړ) او (پوه شئ په دی چه) بیشکه الله رسوا کوونکی د کافرانو دی.

تفسیر: د هجرت په شپږم کال کښی د حدیبیی په مقام کښی کومه معاهده چه د نبی کریم علیه افضل الصلواة والتسلیم او د قریشو په منځ کښی وشوه نو بنی خزاعه د مسلمانانو او بنی بکر د قریشو په حلیفانو کښی شامل شول بنی بکرو د معاهدی څه پروا ونه کړه او پر بنی خزاعه ئې ئی حمله وکړه او قریشو په وسلو او نورو شیانو له دوی سره کومک (مدد) وکړ، او د دی له امله (وجی) قریش او د دوی حلیف دواړه د حدیبیی پر معاهده قائم پاتی نه شول چه د هغه په مقابل کښی د هجرت په اتم کال نبی کریم صلی الله علیه وسلم پر مکی معظمی باندی حمله وکړه او هغه ئی په آسانی سره فتح کړه له دغو قبائلو څخه پرته (علاوه) له نورو قبائلو سره هم د مسلمانانو میعادی او غیر میعادی معاهدی وی چه له هغوی څخه ځینی په خپلو معاهدو ولاړ وو، دیر قبائل داسی هم وو چه له هغوی سره هیڅ یو قسم معاهده نه وه شوی د دغه سورت مختلف آیتونه د مختلفو قبائلو په نسبت نازل شوی دی. په ړومبنیو آیتونو کښی غالباً د هغو مشرکینو ذکر دی چه له هغو سره خو معاهده شوی وه مګر غیر میعادی، دوی ته خبر ورکړ شو، چه مونږ وروسته له دی نه له تاسی سره معاهدی ته دوام نه ورکوو او ماتوو ئی او تاسی ته څلور میاشتی مهلت درکوو چه په دغه موده کښی به یا په اسلامی اخوت کښی داخلیږئ، یا به دغه وطن پریږدئ او د ایمان او توحید له مرکز څخه به وځئ، یا به د جنګ له پاره تیاریږئ؟ لیکن ښه وپوهیږئ چه تاسی د الله تعالیٰ مشیت او اراده له سره نشئ منع کولی، که تاسی اسلام رانه وړئ، نو الله تعالیٰ به مو په دنیا او آخرت کښی رسوا کړی او تاسی په خپلو تدابیرو او حیلو او پلمو (منصوبو) سره هغه نشئ عاجزولی، باقی هغه قبائل چه معاهده ورسره نه وه شوی، ممکن

چه هغوی ته هم د څلورو میاشتو مهلت ورکړی شوی وی دغه ابلاغ او هم دا رنګه د راتلونکو آیتونو عمومی اعلان د هجرت په نهم کال د حج په موقع د ګردو (ټولو) قبائلو په منځ کښی حضرت علی کرم الله وجهه وکړ چه په دی وخت کښی حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه) امیر الحجاج ؤ،

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهُ ۚ فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾

او خبرول (آورول) دی له (طرفه د) الله او رسول د دغه «الله» ټولو خلقو ته په ورځ د حج لوی کښی په دی چه الله بیزاره دی له مشرکانو (او د دوی له عهد). او رسول د دغه (الله هم بیزاره دی) نو که توبه وویسته تاسی له (شرکه او غدره) نو دا خیر (بهتره غوره) دی تاسی ته (له شرکه او غدره) او که مخ واړاوه تاسی (له توبی په شرک مو دوام وکړ) نو پوه شئ (ای مشرکانو!) بیشکه تاسی نه یئ عاجز کوونکی د الله (د عذاب خپل)؛ او زیری ورکړه هغو کسانو ته چه کافران شوی دی په عذاب دردناک (د آخرت) سره.

تفسیر: (حج اکبر) ئی ځکه وفرمایه چه (حج اصغر) عمره ده او له (یوم الحج الاکبر) څخه د ذیحجة الحرام لسمه د لوی اختر ورځ یا نهم تاریخ د عرفی ورځ مراد ده. دغه اعلان غالباً د هغو قبائلو په حق کښی دی چه هغوی میعادی معاهده کړی وه بیا ئی په خپله ماته کړه (لکه بنی بکرو یا قریشو او نورو) یعنی له داسی خلقو سره اوس هیڅ قسم معاهده نه ده پاتی، خو که بیا هم دغه خلق له شرک او کفر څخه توبه وباسی نو د دوی دنیا او آخرت دواړه ښه کیږی که نه د الله تعالیٰ هغه اراده چه کړی ئی ده (د جزیرة العرب تطهیر) هغه ضرور پوره کیدونکی ده هیڅ یو طاقت او تدبیر هغه نشی مغلوبولی او کفارو ته د دوی د کفر او بد عهدی سزا هرومرو (خامخا) رسیږی.

تنبیه: که څه هم د مکی معظمی له فتحی څخه پخوا یعنی د هجرت له اتم کال نه مخکښی د دغو قبائلو له خوا عهد مات شوی ؤ چه د هغه په سزا کښی مکه معظمه فتح شوه، خو بیا هم د عهد ماتولو عمومی اعلان د هجرت په نهم کال د حج په موقع کښی وکړ شو، څو دغه خبره لا

څرګنده او واضحه شي، چه له دغسې خلقو سره هيڅ قسم معاهده باقي نه ده پاتې.

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾

مګر هغه کسان چه عهد کړی دی تاسي (ای مسلمانانو له دوی سره) له مشرکانو بيا ئې نقصان نه دی کړی له تاسي سره هيڅ شی (د وعدی په شرطونو کښې) او نه ئې مرسته (مدد) کړی ده ستاسي په مقابل کښې له هيچا سره (ستاسي له دښمنانو څخه) نو پوره کړئ (ای مؤمنانو) له دغو مشرکانو سره عهد د دوی تر (تماميدلو د مقررې) وعدی د دوی پورې بيشکه الله خوښوی ځان ساتونکی (له بيوفائی)

تفسير: دغه استثناء د هغو قبائلو له پاره ده چه معاهده ئې ميعادی وه بيا دوی پری ټينګ ولاړ وو او د عهد په ايفاء کښې ئې هيڅ قصور نه ؤ کړی، نه دوی په خپله له عهد څخه مخالفه کارروايي کوله او نه ئې له نورو بد عهدانو سره څه مرسته (مدد) کوله (لکه بنی ضمره او بنی مدلج) د دوی په نسبت اعلان وکړ شو چه د معاهدی د ميعاد له ختميدلو څخه وروسته له دوی سره بله کومه معاهده نه ترله کيږی او په هغه وخت کښې له دوی سره هم همغه لاره ده چه د نورو له پاره ده.

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾

نو کله چه تيری شوی (څلور) مياشتی حرامی نو وژنئ (ای مؤمنانو عهد ماتوونکی مشرکان په هر ځای کښې چه ومومئ تاسي دوی او نيسئ (بنديان - قيديان - کړئ) دوی او حصار کړئ دوی (په کلاګانو کښې) او کينئ دوی ته

(منتظر) په هر ځای د ښارلو او تیریدلو کښې نو که توبه وویسته دوی (له کفره) او قائم کړ دوی (سم اداء کړ سره له تولو حقوقو) لمونځ او ورکړ دوی زکات نو خوشې کړئ تاسې لاره د دوی (او څه مه ورته وایئ) بیشکه الله ښه ښبنونکی (د خطیاتو) ډیر مهربان دی) د اجر او ثواب په انعام سره).

تفسیر: د استثناء له فراغته وروسته د مستثنٰی منه حکم بیانوی، یعنی که څه هم له د غو عهد ماتوونکو سره اوس هیڅ قسم معاهده نه ده پاتې او له هغوی سره سم د لاسه جنګ کیدی شي خو بیا هم د (اشهر الحرم) رعایت یا د دی له امله (وجی) پر دوی باندی له فوری حملې څخه مانع ؤ چه تر هغه وخت پوری په (اشهر الحرم) کښې په جنګ باندی لومړی شروع ممنوع وه، یا مصلحت دا ؤ چه د یوی وړوکی خبری له امله (وجی) د عامو خلقو په منځ کښې ولی تشویش پیدا شي؟ ځکه چه په دغو میاشتو کښې د قتال حرمت په دوی کښې معروف او مسلم او له پخوا راهیسې یوه منلی شوی خبره وه په هر حال د محرم الحرام تر ختمیدلو پوری هغوی ته مهلت ورکړ شو، چه هر ډول (طریقه) د دوی زړه غواړی همغسې دی خپل ترون او بندوبست وکړی، وروسته له هغه د جزیرة العرب د تطهیر په مقصد له جنګ کولو څخه چاره نشته، نو هغه ګردی (تولی) معاملې چه په جنګ کښې کیدونکې دی (لکه وژل، نیول، چل او پلمې (منصوبې) په مورچلونو (مورچو) او پټونو کښې غلیم ته ښار کول او نور) کیږی به هو! که دوی ظاهراً له کفره توبه وباسی او په اسلامې اخوت کښې داخل شي، چه د هغه لویه نښه د لمانځه اداء او د زکوٰة ورکره ده نو بیا به مسلمانان په هغوی باندی هیڅ تعرض او غرض نه کوی او دوی به له لاری څخه نه ګرځوی پاتې شوه باطنی معامله هغه الله تعالیٰ ته ورسپارلی شوی ده د مسلمانانو معامله به له هغوی سره د هغوی د ظاهری اعمالو په اساس وی. له دی آیت ځنی معلومه شوه، که کوم سړی کلمه ووایی، او لمونځ ونه کړی یا زکوة ور نه کړی نو مسلمانان د هغه لاره نیوی شي. د امام احمد، امام شافعی او امام مالک رحمة الله علیهم په نزد پر اسلامې حکومت لازم دی که تارک الصلواة توبه ونه باسی هغه دی ووژنی د امام احمد په نزد د مرتدوالی له امله (وجی) او د امام مالک او امام شافعی په نزد حداً او تعزیراً او زمونږ امام ابوحنیفه رحمة الله علیه وایی چه ښه دی ئی ووهی او بیا دی ئی تر هغه پوری په بندیخانه کښې بندی وساتی چه یا له ترک‌الصلوٰة څخه توبه وباسی یا همغلته مړ شي په هر حال هم داسې پریښودل ئی د هیچا په نزد نشته. پاتې شول د زکوٰة مانعین د دوی له اموالو ځنی دی حکومت جبراً زکوٰة تحصیل کړی! که دغه خلق لاس سره یو کړی او د حکومت پر خلاف وجنګیږی نو سمې لاری ته د دوی د راوستلو له پاره دی جنګ هم وکړ شي! حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه هغه جهاد چه د زکوٰة له مانعینو سره کړی دی د هغه واقعات د احادیثو او تاریخ په کتابونو کښې مشهور او معروف دی.

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ
اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

او كه يو تن له مشركانو ځخه امن (پناه) وغواړي له تا(له قتله) نو پناه وركړه ته! هغه ته څو چه واوري دى كلام د الله بيا ورسوه، ته دى ځاى د امن (وطن) د ده ته (كه ايمان ئې را نه وړ) دغه (امان دپاره د اوريدلو د قرآن) په سبب د دى دى چه بيشكه دوى (داسى) قوم دى چه نه پوهيږى (په قرآن او ايمان باندى).

تفسير: پخوا ئې فرمايلي وو چه كه دوى له خپلو كفرياتو ځنى توبه وكړى او په اسلام كښى داخل شي نو په امن كښي به شي، ممكن ؤ چه كوم يو سړى د اسلام له اصولو او احكامو ځخه بيخبره وى او د تحقيق او د شكونو د لرى كولو له پاره مسلمانانو ته راتلل وغواړى نو د هغو په نسبت ئې فرمايلي دى چه ته دغسي كسانو ته پناه وركړه او وبى ساته! او د الله تعالىٰ كلام او د اسلام حقايق او دلائل ور واوروه! كه قبول ئې نه كړى مه ئې وژنه! بلكه هغه د خپلي هستوګنى او د امن ځاى ته ورسوه چه هلته مامون او مطمئن شي وروسته له هغه دغه هم لكه د نورو ګردو (ټولو) كافرانو په شان دى دغه د امن وركولو حكم ځكه وركړى شوى دى چه له اسلامي اصولو او حقائقو ځنى دغه وګړى نه دى خبر، نو ښائى هغوى ته حق په ډير واضح او ښه ډول (طريقه) سره ورښكاره كړ شى كه وروسته له هغه دغه مستامنان او پناه غوښتونكى د عناد له لارى وا نه وښتل او همغسى معاند پاتى شول نو د ﴿قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾ ځخه وروسته په دين كښى څه زور او زياتى او جبر او اكراه نشته او د امان له رفعي ځخه وروسته به له هغوى سره د نورو كفارو په شان معامله وشى.

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ اللَّهِ وَعِندَ رَسُولِهِ
إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ فَمَا اسْتَقَامُوا
لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾ كَيْفَ وَإِن
يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ يُرْضُونَكُم
بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨﴾

څرنګه به وی مشرکانو ته عهد په نزد د الله او په نزد د رسول د دغه (الله) (یعنی نه به وی) مګر هغه کسان چه عهد کړی دی تاسی (ای مومنانو له دوی سره) په نزد د مسجد الحرام (او بیا ئی نه دی مات کړی) نو څو چه برابر ولاړ اوسی دوی تاسی ته (په عهد خپل) نو برابر ولاړ اوسئ تاسی (هم په عهد خپل) له هغوی سره؛ بیشکه چه الله خوښوی ځان ساتونکی (له بیوفائی نه) څرنګه (به وی دوی ته عهد او څه اعتبار دی پری) حال دا که لاس بر شی د دوی پر تاسی نه ګوری (لحاظ نه کوی) دوی په باب ستاسی کښی (نه) قرابت (یا قسم) ته او نه عهد ته (او هسی برید (شور) به درباندی وکړی) راضی کوی دوی تاسی په (تشو خبرو د) خولو خپلو سره او منع کوی زړونه د دوی (د وعدی له وفاء) او زیاتره د دوی فاسقان (له فرمان څخه وتونکی) دی.

تفسیر: په پخوانیو آیتونو کښی چه براءة اعلان شوی ؤ دلته ئی حکمت بیانوی یعنی د عربو له دغو مشرکینو سره څنګه عهد قائم پاتی کیدی شی؟ او وروسته له دی نه څرنګه صلح ورسره کیدی شی؟ چه د هغوی احوال ستاسی مسلمانانو سره داسی دی که کوم وخت لږ څه فرصت پیدا کړی او لاس ئی پر تاسی باندی بر شی نو په ربړولو (تکلیف ورکولو) او نقصان رسولو کښی مطلقاً نه د قرابت لحاظ کوی او نه د قول او اقرار. خو څرنګه چه ئی په تاسی غلبه او بری نه دی حاصل کړی نو ځکه له تاسی سره تش د ژبی عهد او پیمان کوی او تاسی خوښوی، که نه دوی په زړونو کښی یوه شیبه هم پر دغه عهد باندی راضی نه دی او هر وخت د عهد ماتولو موقع او فرصت لټوی څرنګه چه په دوی کښی زیاتره وعده ماتوونکی غداران او بد عهدان دی که څه هم د دوی په منځ کښی یو یا دوه تنه د عهد د وفا خیال هم کوی خو د اکثریت په مقابل کښی د هغو له لاسه هیڅ نه کیږی په هر حال له داسی تګانو او بد عهد قوم سره څرنګه د الله تعالیٰ د رسول الله صلی الله علیه وسلم عهد کیدی شی، هوا له هغو قبائلو سره چه تاسی بالخصوص د مسجد الحرام په قرب کښی معاهده کړی ده نو تاسی ابتداء د هغی په ماتولو کښی اقدام مه کوئ تر هغه پوری چه دوی د وفاداری په لاره باندی سم روان دی تاسی هم له هغوی سره بالمثل معامله وکړئ او دیر احتیاط وکړئ چه هیڅ یوه ناوړه (غلطه) ، او کوچنی (وړه) خبره هم داسی پیښه نشی چه د هغی په وسیله ستاسی لمن د عهد ماتولو په پلیتی او نجاست ککړه او داغی شی الله تعالیٰ ته همغه کسان محبوب دی چه پوره احتیاط کوی لکه بنی کنانه (او بنی ضمرة) او نور چه له مسلمانانو سره ئی بد عهدی نه وه کړی نو مسلمانانو هم په نهایت دینداری او احتیاط سره په خپل عهد وفا وکړه د براءة د اعلان په وخت کښی د دوی د معاهدی د نیتی تیریدو ته لا(۹) میاشتی پاتی وی خو په دغو نهو میاشتو کښی هم دغه معاهده محترمه او معموله وه.

اِشْتَرَوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖؕ
اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُوْنَ فِيْ مُؤْمِنٍ اِلًّا
وَّلَا ذِمَّةًؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُوْنَ ﴿١٠﴾

پیرودلی (او اخیستی) دی دوی په آیتونو (احکامو) د الله قیمت لږ نو منع کوی دوی (خلق یا په خپله ځنګ کوی) له لاری د الله (یعنی له دین یا حج یا عمری څخه)؛ بیشکه دوی بدکار دی هغه شي چه وو دوی چه کاوه به ئی (هغه دا دی چه). نه ګوری (نه ساتي لحاظ نه کوی) دغه عهد ماتوونکی په (حق د هیڅ) مؤمن کښي د قرابت (یا د قسم) او نه د عهد؛ او دغه کسان هم دوی دی تیریدونکی (له حده په شرارت کښی).

تفسیر: یعنی دغه مشرکان هغه وګری (خلق) دی چه دوی د دنیا په لږه طمعه او د خپلو نفسی غوښتنو او اغراضو لامله (له وجی) د الله تعالیٰ احکام او هدایات تردید کړی او نه ئی دی منلی. نو ځکه هم دوی په خپله د الله تعالیٰ په سمه لاره باندی نه ځی او نور خلق هم پر هغی لاری باندی تللو ته نه پرېږدی نو دوی د عهد ماتولو له ګناه څخه څه ویرېږی؟ او په خپلو خبرو، قولونو او اقرار باندی به څرنګه تینګ پاتی کیږی؟. نه ګوری او نه ساتی او لحاظ نه کوی دغه عهد ماتوونکی په حق د هیڅ مؤمن د قرابت یا د قسم او نه د عهد او دغه کسان هم دوی دی تیریدونکی له حدودو څخه په شرارت کښی یعنی دوی تش ستاسی سره دښمنی او عداوت نه لری، بلکه د اسلام او مسلمانی له نامه سره هم سخت بغض او عداوت لری. هر یوه مسلمان باندی ئی چه لاس بر شی فرصت او موقع ومومی نقصان وررسوی او د نقصان رسولو په وخت کښی د هیڅ تعلق، قرابت خپلوی عهد، پیمان، قول، اقرار او ترون لحاظ او خاطر نه کوی په دغه مورد کښی د دوی ظلم او تجاوز له حده زیات تیری کړی دی.

فَاِنْ تَابُوْا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّيْنِؕ وَنُفَصِّلُ
الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿١١﴾ وَاِنْ نَّكَثُوْٓا اَيْمَانَهُمْ
مِّنْۢ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ فَقَاتِلُوْٓا
اَئِمَّةَ الْكُفْرِۙ اِنَّهُمْ لَآ اَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُوْنَ ﴿١٢﴾

نو كه توبه وویسته (دوی له کفره) او قائم کړ دوی (سم ئی اداء کړ سره له تولو حقوقو) لمونځ او ورکړ دوی زکوٰة نو وروڼه ستاسی دی په دین (حکم د شریعت) کښې او په تفصیل بیانوو (مونږ) آیتونه (حکمونه د قرآن) دپاره د (هغه) قوم چه پوهیږی (او فکر پکښې کوی). او که مات کړل دغو (مشرکانو) قسمونه خپل وروسته له عهد تړلو د دوی (له تاسی سره) او پیغورونه درکړل (عیبونه ئی ولګول) په دین ستاسی کښې نو وجنګیږئ تاسی له (دغو) مشرانو د کفر سره (او وئی وژنئ) بیشکه دوی نشته قسمونه دوی ته (او قسم ئی له سره قسم نه دی) له پاره د دی چه دوی واوړی (له پیغور یا د عهد له ماتولو یا له شرکه).

تفسیر: یعنی که اوس له کفره توبه وباسی او دینی احکام (لکه لمونځ زکوٰة او نور) په ځای کړی نو نه یوازی په آینده کښې مأمون او محفوظ پاتې کیږی بلکه په اسلامی دین کښې به هم شامل وی او د هغو حقوقو مستحق کرځی چه نور مسلمانان ئی مستحق دی.

او هغه ګردی (تولی) بد عهدی او شرارتونه چه پخوا له دی نه ئی کړی وی تول ورمعاف کیږی.

حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی (چه دوی د شریعت په حکم وروڼه دی، له دی نه معلومیږی هر هغه څوک چه په ظاهر کښې مسلمان بریښی او په زړه کښې یقین نه لری نو هغه په ښکاره ډول (طریقه) سره مسلمان وګڼئ! مګر دوست او معتمد ئی مه ګرزوئ!.)

(او که مات کړی دغه مشرکان قسمونه خپل وروسته له عهد تړلو د دوی له تاسی سره او پیغورونه درکړی او عیبونه ولګوی په دین ستاسی کښې ای مؤمنانو، نو وجنګیږئ تاسی له دغو مشرانو د کفر سره او وئی وژنئ بیشکه دوی نشته قسمونه دوی ته او قسم ئی له سره قسم نه دی) یعنی که عهد او پیمان ئی مات کړی لکه چه «بنی بکرو» د معاهدی په خلاف پر «بنی خزاعه ؤ» حمله وکړه او قریشو له دغو حمله کوونکو سره مرسته (مدد) وکړه او له کفره ئی لاس وانخیست بلکه د حق دین په نسبت په طعن ویلو او ګستاخی کولو او عیبونو لتولو پاندی ئی دوام وکړ، نو وپوهیږئ چه دغسی وګړی (خلق) او عالم «ائمة الکفر- د کفر مشران» دی ځکه چه نور خلق د دوی دغه حرکات او اعمال وینی او خبری ئی اوری او ډیر بی لاری او ناپوه کسان د هغو تقلید کوی، نو له داسی مشرانو سره په ښه ډول (طریقه) مقابله وکړئ، ځکه چه د دوی هیڅ قول، قسم، عهد او پیمان باقی نه دی پاتې، ممکن دی چه ستاسو له لاسونو څخه دوی ته څه سزا ور ورسیږی او په هغی سره له خپلو شرارتونو سرکشی څخه بیرته وګرځی.

أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَّكَثُوٓا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُم بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ

أَتَخْشَوْنَهُمْ ۚ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

آیا نه جنګیږئ تاسی (ای مؤمنانو بلکه ضرور وجنګیږئ) له داسی قوم سره چه مات کړی دی دوی قسمونه خپل او قصد کړی دی دوی په ایستلو د رسول (زما له مکی نه) حال دا چه هم دوی شروع کړی دی له تاسی سره (جنګ او ماتول د عهد) اول کرت آیا ویریږئ تاسی له دوی نه، نو الله ښه لایق دی په دی سره چه وویریږئ تاسی تری (او له کفارو سره قتال وکړئ) که یئ تاسی مؤمنان (باور کوونکی).

تفسیر: قریشو خپل قسمونه او معاهدی ماتی کړی وی، ځکه چه د خپل عهد په خلاف ئی د «خزاعه ؤ» په مقابل کښی د (بنو بکرو) سره مرسته (مدد) کړی وه (حال دا چه دوی قسمونه کړی وو چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حق کښی له هیچا سره ملا نه تړو، او یو د بل حلیف به نه زهیروو، او نه به ئی رنځوو او بیا ئی د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حلیفانو سره چه «بنی خزاعه» وو، جنګ وکړ). کفارو د رسول الله صلی الله علیه وسلم له هجرت څخه پخوا د دوی له مقدس وطن مکی معظمی څخه د دوی د ایستلو په باره کښی ئی تجویزونه نیول او هم دوی د فخر المرسلین او خاتم النبیین صلی الله علیه وعلیٰ آله وصحبه وسلم د وتلو سبب شول، ﴿ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ ﴾ الآیة - (۱۰ جزء د التوبة سورت ٤٠ آیت ٦ رکوع) په مکه معظمه کښی ئی په مسلمانانو بی له کوم سبب او موجب څخه په ظلمونو شروع وکړه که څه هم د ابو سفیان قافله له خطر څخه وژغورله (وساتله) شوه، خو یوازی د کبر او غرور له لاری د بدر میدان ته د مسلمانانو سره د جنګ په نیت لاړل او د حدیبیی د صلحی څخه وروسته دوی په عهد ماتولو باندی لاس پوری کړ او د مسلمانانو د حلیفانو (بنی خزاعه ؤ) په مقابل کښی ئی بنی بکر تشجیع، تحریک کړل او په وسلو او تجهیزاتو او نورو شیانو ئی له هغوی سره مرسته (مدد) وکړه بالاخر مسلمانانو له هغو سره غزا وکړه او مکه معظمه ئی د دوی له قبضی څخه خلاصه کړه د ﴿ أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا ﴾ الآیة - څخه دغه غرض معلومیږی هر قوم چه دا قسم احوال لری له هغوی سره په جنګیدلو کښی مسلمانانو ته هیڅکله هیڅ تامل او تردد نه دی په کار، که له مسلمانانو سره د کفارو له قوت او جمعیت او وسلی او سامان او نورو څخنی ویره وی، نو مؤمنانو لره له ګردو (تولو) څخه زیات د الله تعالیٰ خوف او ویره په کار ده. کله چه د الله تعالیٰ ویره په زړونو کښی راشی نو بیا ګردی (تولی) نوری ویری له زړونو څخه ووځی او د الله جل جلاله له قهر او غضب څخنی ویره او لړزه پیدا کیږی، ځکه چه نفع او ضرر ګرد (تول) د الله تعالیٰ په قدرت او واک کښی دی. او هیڅ یو مخلوق د الله تعالیٰ له مشیت څخه پرته (علاوه) لږه ګټه (فائده) او زیان هم چا ته نشی رسولی او نه پری قدرت لری.

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ
وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿۱۴﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ۗ
وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۱۵﴾

وجنگیږئ تاسی له دغو «کفارو» سره «ای مؤمنانو» چه په عذاب کړی دوی الله په لاسونو ستاسی (په قتل سره) او رسوا کړی دوی (په مغلوبیت او مقهوریت سره) او مرسته (مدد) درکړی تاسی ته پر دغو «کفارو» باندی او شفاء ورکړی «زخمی» سینو د قوم مؤمنانو ته (او یخ او روغ کړی زخمی زړونه د دوی). او لری کړی (بوځی) قهر (او خفگان) د زړونو د دغو (مؤمنانو چه د کفارو له ایذاء څخه پیدا ؤ) او رجوع کوی الله په رحمت سره پر هغه چه اراده وفرمائی «د هدایت ئی» او الله ښه عالم دی «په تولو احوالو او اشیاؤ» ښه حکمت والا دی.

تفسیر: په دغه آیت کښی ئی د جهاد د مشروعیت پر اصلی حکمت تنبیه وفرمایله په عظیم الشان قرآن کښی د پخوانیو اقوامو هغه قصی چه بیان شوی دی له هغو څخنی ظاهریږی کله به چه کوم قوم په کفر او شرارت او د انبیاؤ علیهم السلام په تکذیب او عداوت کښی له حد او اندازی څخه تیری کاوه نو د قدرت له جانبه به داسی تباه کوونکی آسمانی عذاب پر دوی باندی نازلیده چه په هغه سره به د دوی د گردو (تولو) مظالمو او کفریاتو یو ناځاپی خاتمه راتله ﴿ فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنبِهِ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُم مَّنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُم مَّنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُم مَّنْ أَغْرَقْنَا ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴾ (۲۰ جزء د العنکبوت ۴۰ آیت ٤ رکوع) هیڅ شبهه نشته چه د عذاب دغه اقسام ډیر سخت مهلک او د راتلونکو نسلونو (تکمو) له پاره ډیر عبرتناک وو، لیکن په دغو صورتونو کښی معذبینو ته په دنیا کښی د خپل ذلت او رسوائی مشاهده نه میسریده او نه په مستقبل کښی د توبی او د رجوع له پاره کومه موقع او امکان باقی پاتی کیده ـ د جهاد د مشروعیت اصلی غرض او غایه دا ده چه مکذبینو او فتنه آچوونکو ته الله تعالیٰ د بلاواسطی عذاب ورکولو په ځای د خپلو مخلصو وفادارو بندگانو په لاس سزا ورکړی د سزا ورکولو په دغه صورت کښی د مجرمینو تذلیل او رسوائی او د مخلصینو تقدیر او سر لوړی ډیره زیاته کیږی او د وفادارو بندگانو نصرت او غلبه علانیه ظاهریږی د دوی زړونه د دغی منظری له لیدلو څخه یخیږی چه هغه وګړی (عالم) او خلق چه تر پرون پوری ئی موږ ته د حقارت او سپکتیا په سترګو سره کتل او

پر مونږ باندی ئی ظلم، تیری، استهزاء او تمسخر کاوه او پر مونږ باندی ئی ملندی وهلی نن د الله تعالیٰ په تائید او رحمت سره هم دا زمونږ رحم، کرم، عدل، انصاف او انسانیت ته سپارلی شوی دی، د کفر او باطل د شوکت او ننداری له لیدلو څخه اهل الحق پخسیدل او ویلیدل یا هغه ضعیف او مظلوم مسلمانان چه د کفارو د مظالمو انتقام ئی نشو اخیستلی او له دی سببه د دوی په سرونو کښی قهر او غصه، غیظ او غضب جوش کاوه او دوی خپلی شوندی هم نشوی خوځولی اوس د جهاد فی سبیل الله په وسیله د دوی زړونه تسکین مومی آخری خبره دا ده چه په خپله د مجرمینو په حق کښی هم دغه د سزا ورکولو طریقه نسبتاً ډیره نافع ده، ځکه چه د سزا موندلو څخه وروسته هم د رجوع او توبی دروازی پرانستلی دی او ډیر ممکن دی چه له حالاتو څخه عبرت حاصل کړی او ډیرو مجرمینو ته توبه ور په برخه شی لکه چه د رسول الله مبارک په زمانه کښی هم داسی هم وشول چه په لوړه موده کښی ګرد (ټول) عرب د زړه له صدقه مسلمانان شول. ﴿ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴾ او الله ښه عالم ښه حکمت والا دی چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی) یعنی په هر یوه حالت باندی ډیر ښه پوهیږی، په حکمت سره معامله کوی. او په هره زمانه کښی د هغه د اقتضاء سره سم احکام لیږی.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ جٰهَدُوْا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلَا رَسُوْلِهٖ وَلَا الْمُؤْمِنِيْنَ وَلِيْجَةً ۗ وَاللّٰهُ خَبِيْرٌ ۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۶﴾

آیا ګمان کوئ تاسی (ای مؤمنانو) داسی چه (هم داسی) به پریښود شئ؟ حال دا چه له سره نه دی معلوم کړی الله (په علم ظهور سره) هغه کسان چه جهاد ئی کړی له تاسی څخه او چه نه دی نیولی دوی پرته (علاوه) له الله او پرته (علاوه) له رسول د دغه (الله) او پرته (علاوه) له مؤمنانو د پټو خبرو دوست؛ او الله ښه خبردار دی په هغو (کارونو) چه کوئ (ئی) تاسی (د نیکی او بدی).

تفسیر: (آیا ګمان کوئ ای مومنانو چه له قتاله ویریږئ یا ای منافقانو داسی چه پری به ښود شئ په دی حال سره یعنی داسی له سره ګمان مه کوئ، چه تشه دعوی د اسلام به ستاسی الله تعالیٰ منظوره کړی او جلا (جدا) به نه کړی په تاسی کښی مخلص له غیر مخلص څخه، الله تعالیٰ) د جهاد د مشروعیت یو بل حکمت دلته بیان فرمائی یعنی هغه کسان ډیر دی چه په خولی سره د ایمان او بندګی دعوی کوی خو که دوی د امتحان پر محک (کرکانی) باندی ونه

سولول شي نو سره او ناسره (چل او ناچل) ئې له سره نه ښرګنديږي د جهاد په ذريعه الله تعالیٰ
په علم ظهور سره هم دا معلوموي چه څومره مسلمانان داسي دي چه د ده په لاره کښې خپل سر
او مال جارولو او ښندلو ته تيار دي؟ او پرته (علاوه) له الله تعالیٰ او رسول الله صلی الله عليه
وسلم بل هيڅوک خپل رازدار بادار (سردار) او خصوصي يار نه ګرځوي، اګر که هغه دير نژدي
خپل او قريب ئې هم وي هم دغه داسي يو معيار دی چه په هغه سره د مؤمنانو ايمان تلل او وزن
کيږي تر هغه وخته پوري چه جهاد ونشي تش د خولې په خبرو او د ژبي په جمع او خرچ سره
بري نه حاصليږي بيا هر راز (قسم) عمل هم چه وکړ شي پر هغه هم الله تعالیٰ ښه خبردار دی چه
هغه د صدق او اخلاص له مخې شوی دی؟ يا د ښودنې او ريا له کبله (وجې) شوی؟ د هر چا
چه هر دول (طريقه) عمل وي سم له هغه سره به په آخرت کښې معامله ورسره کيږي. رښتيا
خبره ده (د هر چا عمل د لاري مل)

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَن يَعْمُرُوا مَسَٰجِدَ ٱللَّهِ
شَٰهِدِينَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِم بِٱلْكُفْرِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ
وَفِى ٱلنَّارِ هُمْ خَٰلِدُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَٰجِدَ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ
وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَأَقَامَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا ٱللَّهَ ۖ
فَعَسَىٰٓ أُو۟لَٰٓئِكَ أَن يَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾

نشته مشرکانو ته «يعني ناروا دي يا نه دي له شانه د مشرکانو» دا چه ودان
کړي مسجدونه د الله «په عبادت په ناسته ولاړه او ورتلو سره» حال دا چه
شاهدان وي دوی پر نفسونو خپلو په کفر سره؛ دغه «مشرکان ابته او» خراب
دي عملونه د دوی «چه ايمان نه لري» او په اور کښې به دوی هميشه وي.
بيشکه هم دا خبره ده چه ودانوي «په عبادت ناسته ولاړه په تعمير سره»
مسجدونه د الله هغه څوک چه ايمان ئې راوړی وي په الله او په ورځې آخري
«د قيامت» او قائموي «سم ادا کوي سره له تولو حقوقو» لمونځ او ورکوي
زکوٰة او نه ويريږي «په ديني امورو کښې له هيچا» مګر له الله څخه، نو
اميد دی چه دغه کسان به وي له سمې لاري موندونکو څخه.

تفسیر: پخوا ئې فرمايلي وو چه مسلمانان بې له امتحانه هم داسې خوشې نشي پاتې کيدلي بلکه په لويو لويو کارونو (لکه جهاد او نورو امورو) سره به د دوی ثابت قدمي ښکاره او دا به څرګنده شي چه د ګردی (تولی) دنيا پر تعلقاتو باندی الله او رسول الله صلی الله عليه وسلم ته څرنګه ترجيح ورکوی؟ په دغی رکوع کښې ئې دا راوښوده چه د الله تعالیٰ مساجد «معابد» حقيقتاً د هم داسې اولوالعزمو مسلمانانو په توجه ودان پاتې کيدی شي. د مساجدو حقيقي ودانی دا ده چه په هغو کښې د يوه الله عبادت د هغه له شانه سره لايق وشي د الله جل جلاله ذکر کوونکي په کثرت سره پکښې موجود وی څو بې له څه ممانعت او تکليف څخه د الله تعالیٰ په ياد مشغول اوسی، له بربادو او لغوياتو او خرافاتو څخه دغه پاک مقامات محفوظ وی، دغه مقصد له کفارو او مشرکينو څخه کله حاصليدی شي؟ وګورئ چه د مکې معظمې مشرکينو په دير فخر سره خپل ځانونه د مسجد الحرام متوليان او خادمان بلل ـ مګر د دوی لوی خدمت دا ؤ چه د تيرو (ګتو) دير بتان ئې په کعبې شريفې کښې ايښې وو او د همغو نذرونه او نيازونه به ئې ورکول او د دوی نذرونه به ئې پر خپلو غاړو اخيستل. ديرو کسانو به لوغ پوغ (بربنډ) طوافونه کول ـ د ذکر الله په ځای به ئې شپيلی وهل او لاسونه به ئې تکول، او د الله تعالیٰ رښتينو بندګانو ته به ئې اجازه نه ورکوله چه هلته ورشي. د هغوی لوی عبادت هم دا ؤ چه حاجيانو ته به ئې د څښلو اوبه ويريا ورکولی ـ يا به ئې د حرم شريف ديوی لګولی ـ يا به ئې په کعبې شريفې پردی ځرولی ـ يا به ئې د ضرورت په وخت کښې د هغې د نړيدلو او لويدلو ځايونو ترميم او ودانولو ته توجه کوله ـ مګر دغه اعمال ګرد (تول) بې روحه او بې معنی وو ـ ځکه کله چه مشرک ته د الله تعالیٰ صحيح معرفت نه دی حاصل ـ نو په هيڅ يوه عمل کښې د هغه د توجه قبله او د اخلاص مرکز د وحده لا شريک له د منبع الکمالات ذات نشي کيدی ـ نو ځکه د کافر هيڅ يو عمل د الله تعالیٰ په نزد روح نه لری او د اعتناء وړ (لايق) نه دی هم دغه ئې په ﴿ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ ﴾ سره تعبير وفرمايه الغرض هغو کفارو او مشرکانو چه په خپل حال او قال سره ئې په خپل کفر او شرک هر وخت شهادتونه ورکول د دی وړ (مستحق) او لايق نه دی چه د دوی په لاسونو د مساجد الله بيا خاص د مسجد الحرام حقيقي تعمير (ودانی) وکړی شي ـ دغه کار يوازی د هغو کسانو دی چه له زړه ئې پر الله تعالیٰ او د آخرت په لويه ورځ ايمان راوړی دی، په خپلو جوارحو سره د لمونځونو په اقامت کښې تل مشغول دی، له خپلو مالونو څخه سم له شريعته زکوٰة ادا کوی، او له الله تعالیٰ څخه پرته (علاوه) له بل چا څخه له سره نه ويريږی، نو ځکه د مساجدو د صيانت او تطهير لامله (له وجی) د جهاد له پاره خپل ځانونه تل تياروی ـ داسې مؤمنان چه په زړونو او ژبو، په لاسونو او پښو په مال او دولت په هر شي د الله تعالیٰ مطيع او حکم منونکي دی، د هغو منصبي فرض دا دی چه مساجد ودان وساتي، او په دروغو د مساجدو د تعمير دعوی کوونکي اګر که ئې خپلوان (اهل القرابت) هم وی، د هغه ځايه دی د باندی وشړی، ځکه چه د دوی له وجوده د مساجد الله ودانی نه، بلکه ورانی ده.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَجٰهَدَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ لَا يَسْتَوٗنَ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَ اللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ⑲

آیا ګڼلي «ګرځولي» دی تاسي اوبه ورکول حاجیانو ته او ودانول د مسجد حرام په مثل «د ایمان» د هغه چا چه ایمان «او یقین» لري په الله او «په» ورځی آخری «د قیامت» او جهاد ئی کړی وی په لاره د الله نه دی برابر دوی په نزد د الله او الله نه ښیی سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسیر: د مکی معظمی مشرکانو به دی باندی ډیر افتخار درلود (لرلو) او نازیدل چه مونږ د حاجیانو خدمتونه کوو۔ او دوی ته اوبه او ډودی او کالی (کپړی) ورکوو۔ د مسجد الحرام ترمیم یا د کعبی شریفی د کسوت (پوښ) یا تیل او باتی او د نورو انتظام کوو. که مسلمانان په خپل جهاد، هجرت او نورو باندی نازیږی، نو له مونږ سره د عبادتونو دغه ذخیره شته په یوه زمانه کښی حضرت عباس رضی الله تعالیٰ عنه له حضرت علی کرم الله وجهه سره هم دغه مباحثه په هم دغه شان کړی وه. بلکه په صحیح مسلم کښی راغلی دی چه یو ځلی ځو تنو مسلمانانو په خپلو منځو کښی جګړی سره کولی لومړنی وویل چه زمایه خیال له اسلام راوړلو نه وروسته حاجیانو ته د اوبو له ورکولو ځخه بل ښه کار نشته دوهم وویل چه زما په نزد له اسلام راوړلو نه وروسته ډیر ښه عمل د مسجد الحرام خدمت دی مثلاً د هغه جارو کول، ډیوی ئی لګول، حاجیانو ته اوبه او ډوډی ورکول او نور دریم وویل چه د خدای په لار کښی جهاد له ګردو (ټولو) عبادتونو او اعمالو ځنی افضل او اشرف دی. حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه په دوی باندی په قهر شو، او وئی ویل چه تاسی چه د جمعی د لمانځه دپاره راغلی یئ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم منبر ته نژدی ناست یئ ولی سره داسی مباحثی کوئ لږ څه صبر وکړئ ۔ کله چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د جمعی له لمانځه څخه فارغ شو۔ نو د دغی خبری پوښتنه له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه وکړئ! د جمعی له لمانځه څخه وروسته کله چه له رسول الله مبارک څخه دغه پوښتنه وشوه. نو دغه آیت نازل شو ﴿ اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ﴾ الآیة ۔ یعنی حاجیانو ته اوبه ورکول او په ظاهری ډول (طریقه) د مسجد الحرام ترمیم او ودانول له ایمان بالله او جهاد فی سبیل الله له هیڅ یو سره نشی برابر کیدی (نو د افضلیت پوښتنه ولی کوئ؟) دلته له جهاد سره د ایمان بالله ذکر یا د دی لامله (له وجی) راغلی دی چه د مشرکانو د فخر او غرور ځواب هم وشی چه په خدای جل جلاله باندی ایمان د ګردو (ټولو) عبادتونو روح دی ۔ بی له دی روح څخه حاجیانو ته اوبه ورکول او په اوبو باندی

د تړیو مرول یا د مسجد الحرام خدمت یو بی تاداوه (بنیاده) او بی روحه عمل دی نو دغه بی روحه او بی سا عمل د یوه ژوندی او دائم عمل سره څرنګه برابری کولی شي ﴿ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ﴾ (۲۲ جزء د فاطر ۲۲ آیت ۳ رکوع) او که یوائحي د مؤمنانو یو تر بله د اعمالو موازنه کول وی، نو د ایمان بالله ذکر به د جهاد فی سبیل الله د تمهید له پاره وی ـ اصلی مقصود د جهاد او د نورو لویو لویو اعمالو د افضلیت بیان فرمایل دی. د ایمان په ذکر سره ئی تنبیه وفرمایله چه بی له ایمانه د خدای جل جلاله په لار کښی جهاد یا بل کوم عمل هیڅ ګټه (فائده) نه لری او محض لاشی دی د دغو لویو لویو اعمالو (جهاد او هجرت او نورو) ارزښت هم په ایمان بالله پوری اړه (حاجت) لری. او په دغه نکته همغه خلق پوهیږی چه د سلیم فهم خاوندان وی، د ظالمانو (بی ځایه کار کوونکو) فهم دغو حقائقو ته نشی رسیدی.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَ هَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ۙ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَآئِزُوْنَ ﴿٢٠﴾
يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَّجَنّٰتٍ لَّهُمْ فِيْهَا نَعِيْمٌ مُّقِيْمٌ ﴿٢١﴾ ۙ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗٓ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ﴿٢٢﴾

هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی «په ټولو مؤمن به شیانو» او هجرت ئی کړی دی او جهاد ئی کړی دی په لاره د الله کښی «د دین د ترقی له پاره» په مالونو خپلو «چه په جهاد کښی ئی لګوی» او په ځانونو خپلو «چه په غزا کښی ئی قربانوی» ډیر لوی دی «له نورو نه» له جهته د درجی په نزد د الله او هم دغه «ستایل شوی» کسان هم دوی دی په مراد رسیدونکی زیری کوی په دوی رب د دوی په رحمت سره له جانبه خپله او په رضامندی سره او په جنتونو سره چه وی به دوی ته په دغو «جنتونو» کښی نعمتونه همیشه «دائم بلا انقطاع». حال دا چه همیشه به وی دوی په دغو «جنتونو» کښی تل تر تله بیشکه الله هم ده سره دی اجر «ثواب» ډیر لوی.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په دربار کښی د ثوابونو او درجو څه کمی دی؟ هر چا ته چه هر څومره اراده وفرمائی ورکوی ئی ـ په ړومبنی آیت کښی د دریو شیانو ذکر ؤ «۱»: ایمان. «۲»: جهاد. «۳»: هجرت. پر دغو باندی د دریو شیانو بشارت ئی هم مرحمت وفرمایه: «۱» رحمت. «۲»: د خدای رضا. «۳»: په جنت کښی تل پاتی کیدل. ابوحیان رحمة الله علیه لیکی

چه «رحمت» په ایمان مرتب دی هغه څوک چه ایمان نه لری نو په آخرت کښی د الله تعالیٰ له رحمت او مهربانی څخه بی برخی پاتی کیږی او «رضوان» چه ډیر یو اعلیٰ مقام دی د جهاد فی سبیل الله صله او انعام دی. لکه چه مجاهد فی سبیل الله د نفسانی گردو (تولو) خوندونو او تعلقانو په ترک سره د الله تعالیٰ په لاره کښی خپل ځان او مال قربانوی او د الله تعالیٰ د خوښی د حصول له پاره خپله انتهائی قربانی وړاندی کوی نو ښائی چه د هغه صله او انعام هم انتهائی وی، او هغه د الله تعالیٰ جل وعلا شانه د رضا مقام دی پاتی شو «هجرت» چه هغه د الله جل جلاله له پاره د کور کورنی او وطن د پریښودلو نوم دی، نو ځکه مهاجر ته زیری ورکړی شوی دی چه ستا له وطنه ډیر ښه وطن او ستا له کوره ډیر ښه کور درکول کیږی چه پکښی همیشه اعلیٰ درجه هوساینه (آرام) او راحت وی او تل به پکښی اوسیږی او له هغه څخه به بیا هجرت کولو ته له سره نه مجبوریږی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوٓا۟ ءَابَآءَكُمْ
وَإِخْوَٰنَكُمْ أَوْلِيَآءَ إِنِ ٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْكُفْرَ عَلَى ٱلْإِيمَٰنِ ۚ
وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی یعنی «ای مؤمنانو!» مه نیسئ تاسی پلرونه خپل او وروڼه خپل دوستان که محبوب گڼه دوی کفر پر ایمان او هر چا چه دوستی وکړه له دغو «کفارو» سره له تاسی نو دغه کسان هم دوی دی ظالمان.

تفسیر: په پخوانی آیت کښی ئی دا راښوولی وو چه جهاد او هجرت له ډیرو لویو او افضلو اعمالو څخه دی. او ډیر ځله په دغو دواړو اعمالو کښی د اقاربو او خپلوانو او کورونو او کهولونو او د وروړکلوی تعلقات خللونه واقع کوی. نو ځکه ئی وفرمایل «هغو کسانو ته چه له ایمان څخنی کفر ډیر عزیز وی، یو مؤمن به هغوی څرنگه خپل عزیزان گڼی؟» د مسلمان له شان سره دغه کار مناسب نه دی چه له هغو سره د رفاقت او دوستی خیال ولری، په تیره بیا چه داسی تعلقات سری له جهاد او هجرت څخه هم ستون کړی ـ نو دغسی سړی خپل ځان گنهگاروی او په خپل ځان په خپله ظلم کوی

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾

ووایه «ای محمده ! عذر ویونکو ته د هجرت له ترکه» که وی پلرونه ستاسی او ځامن ستاسی او ورونه ستاسی او ښځی ستاسی او خپلوان ستاسی او هغه مالونه چه ګټلی دی تاسی هغه او «هغه» تجارت «سوداګری» چه ویریږئ تاسی د ناچلیدلو د هغی او هغه ځایونه د هستوګنی چه خوښوئ تاسی هغه ډیر محبوب تاسی ته له الله نه او له رسول د الله نه او له جهاده په لاره د الله کښی «له پاره د ترقی د دین» نو انتظار کوئ تاسی تر هغه پوری چه راولی «راولیږی» الله امر «حکم د عذاب» خپل او الله نه ښیی سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسیر: یعنی که د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د احکامو په اطاعت او د هجرت او جهاد په کولو کښی دغه خیال مانع وی چه کور او کهول مو پاتی کیږی، مالونه مو ضایع کیږی، تجارت مو کوته یا بندیږی ـ د آرام لرونکو ځایونو ځنی به ووځو او په بی راحته او نا آرامو ځایونو کښی به اوسیږو. نو بیا د الله تعالیٰ له لوری د هغی سزا د حکم انتظار وکړئ چه پر داسی لټانو او دنیا طلبانو باندی راتلونکی دی ـ هغه کسان چه د مشرکانو په موالاتو او دوستیو یا په دنیوی غوښتنو کښی اخته شوی وی او د الٰهی احکامو تعمیل نه کوی، هغوی ته د حقیقی بری او کامیابی لار نه ښودله کیږی. په حدیث کښی راغلی دی «کله چه تاسی د غوائی په لکئ پسی روان شئ او غویی له لکئ څخه ونیسئ او یواځی په کښت (فصل) او کر باندی راضی شئ ـ او له جهاده غافل شئ ـ نو پاک الله به پر تاسی داسی یو ذلت مسلط کړی چه له هغه څخه به له سره نشئ بچ کیدی ـ تر هغه پوری چه بیا د دین «یعنی فی سبیل الله جهاد» په لوری بیرته وګرځئ!

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ

فَلَمۡ تُغۡنِ عَنكُمۡ شَيۡـٔٗا وَضَاقَتۡ عَلَيۡكُمُ ٱلۡأَرۡضُ بِمَا
رَحُبَتۡ ثُمَّ وَلَّيۡتُم مُّدۡبِرِينَ ٢٥ ثُمَّ أَنزَلَ ٱللَّهُ سَكِينَتَهُۥ
عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَعَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودٗا لَّمۡ تَرَوۡهَا
وَعَذَّبَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلۡكَٰفِرِينَ ٢٦

خامخا په تحقیق مدد کړی دی له تاسی سره الله په ځایونو ډیرو کښی او «خصوصاً» په ورځ د حنین کښی کله چه تعجب کښی واچولئ ډیر والی ستاسی نو د فع نه کړ «ډیر والی» له تاسی ځنی هیڅ شی «له حملی د دښمن نه» او تنګه شوه «له ویری» پر تاسو باندی ځمکه سره د ارتوالی د دی بیا شا کړه تاسی «دښمن ته» حال دا چه شا ګرځوونکي «تښتیدونکی» وئ بیا راولیږه الله تسکین خپل «چه د مؤمنانو د زړونو د آرامی سبب شی» پر رسول خپل «چه یواځی د غزا په ډګر ولاړ ؤ» او پر مؤمنانو «چه بیرته وګرځیدل غزا ته» او راولیږلی «الله» لښکری «د ملائکو» چه نه وی لیدلی تاسی دا لښکری او په عذاب ئی کړل هغه کسان چه کافران شوی ؤ او هم دا (تعذیب) سزا ده د کافرانو.

تفسیر: په پخوانی آیت کښی تنبیه شوی ده چه د «جهاد فی سبیل الله» په وخت کښی مؤمنانو ته نه ښائی چه د کور ـ کورنی ـ وروړئ ـ مالونو ـ ملکونو او نورو شیانو څه خیال او پروا وکړی دلته خبرداری ورکوی چه مجاهدینو ته دا هم نه ښائی چه په خپل لښکری جمعیت او کثرت باندی غرور او تکبر وکړی، ځکه چه نصرت او بری یواځی د الله تعالیٰ په مرسته (امداد) او مدد پوری ترلی دی چه دغسی تجربه تاسی پخوا له دی نه په څو څو نورو میدانونو کښی هم کړی ده ـ هغه نتائج چه په بدر، قریظه، نضیر، حدیبیه او نورو کښی ستاسی په برخه شوی دی هغه او نور امداد چه ځینو مفسرینو تر اتیا ځایو پوری شمیرلی دی هغه ګرد (تول) تش د الهٰی امداد او د غیبی تائید محصول ؤ ـ او اوس په آخره کښی د «حنین» د غزا واقعه خو داسی یوه صریحه عجیبه او غریبه د آسمانی نصرت او امداد نښه ده چه پر هغی سختو معاندو دښمنانو هم اقرار کړی دی.

د مکی معظمی له فتحی څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خبر راورسید چه د هوازن او ثقیف او نورو عربی قبائلو یو جرار او قوی لښکر سره تول او تیار کړی دی، او غواړی چه په ډیره دبدبه او زور سره پر مسلمانانو حمله وکړی ـ نو سم د لاسه له مهاجرینو او انصارو څخه

همغه لس زری زوروور لښکر چه د مکی معظمی د فتحی له پاره له مدینی منوری څخه راغلی ؤ، د «طائف» په لوری ور روان شو هغه دوه زره طلقاء «آزاد شوی» چه د مکی معظمی د فتحی په وخت کښی مسلمانان شوی ؤ، هم له دوی سره مله وو ـ دغه اول ځل دی چه دولس زره مجهز عظیم الشان اسلامی لښکر د جهاد د میدان لوری ته (رهی) کیږی ـ د دی منظری د لیدلو څخه ځینو صحابه ؤ خپل ځان د دی خبری د ویلو څخه ونشو ساتلی، او په ښکاره ئی وویل «کله به چه مونږ دیر لږ وو نو په هغه وخت کښی به تل بریالی (کامیاب) وو، نن چه مونږ دومره دیر یو نو هیڅوک مونږ ته ماتی نشی راکولی.» د میرنیو (بهادرانو) موحدینو له خولی څخه د دغو جملی وتل د پاک خدای په دربار کښی ناوړه واقع شول دوی لا د مکی معظمی څخه دومره لری نه وو تللی چه دواړه لښکری سره مخامخ شوی چی د مخالفی دلی لښکر څلور زره تنه وو چه خپل کفنونه ئی پر سر تړلی وو او له خپلو ښځو او کوچنیانو (ماشومانو) سره د جنګ میدان ته چمتو (تیار) او حاضر شول او د یوه فیصله کوونکی جنګ له پاره بیخی تیار او منتظر وو او له اوښانو ـ آسونو ـ مواشیو ـ او د خپلو کورونو کرد (تول) پند پند مالونو او اسبابونو سره د جګړی ډګر ته وتلی وو. د «هوازن» قبیلی د غشو ویشتلو په فن کښی په ګرد (تول) عربستان کښی شهرت درلود (لرلو)، د دوی دیرو ماهرو او غښتلو غشو ویشتونکو د «حنین» د وادی په لښکرو او مورچلو کښی دیر تینګ، تینګ ځایونه نیولی او په کښی پټ ناست وو.
په صحیحینو کښی د «براء ابن عازب» روایت دی چه په رومبنی معرکه او جنګ کښی کفارو ماتی وکړه او دیر زیات مال، اسباب او سامان ورڅخه پاتی شو، او دوی تری وتښتیدل دلته مسلمانان مجاهدین غنیمت او ولجی ته متوجه شول، په دغه ترغ کښی د هوازن غشو ویشتونکو خارونکو له مورچلو څخه په سختو غشو ویشتلو باندی لاسونه پوری کړل او په مسلمانانو پسی ووتل او سخته غلبله او شور ماشور جوړ شو او په یوه شیبه کښی له څلورو خواؤ لکه ږلی غوندی د غشو اوریدل شروع شول خبره تر دی حده پوری ورسیده چه مسلمانانو ته هلته دریدل او ښه تینګول مشکل شول، رومبی «طلقاء» وتښتیدل ـ وروسته له هغه د نورو پښی هم ولړزیدلی او وښوئیدلی ـ او ځمکه له ارتوالی سره په دوی تنګه شوه، چه په هیڅ یوه ځای کښی دوی ته د پناه ځای نه پیدا کیده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له څو تنو اصحابو سره د دښمنانو تر محاصری لاندی راغلل، حضرت ابوبکر، عمر، عباس، علی، عبدالله بن مسعود او نور اصحابان رضی الله تعالیٰ عنهم نژدی اتیا یا سل تنه، بلکه د «اصحاب السیر» له تصریح سره سم تول لس تنه پاک ذوات «عشره مبشره کامله» د جنګ په میدان کښی پاتی شول ـ چه دوی ګرد (تول) د غره په شان تینګ او ثابت ښکاریدل ـ دغه یوه خاصه موقع وه چه دنیا زمونږ د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم د معجز او محیر العقول توکل، صداقت، شجاعت او دیانت نظاره وکړه او د محمدی نبوت د ثبات او استقامت مؤثره ننداره ئی په خپلو سترګو ولیدله.
محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په یوه سپین قچر سور ؤ چه د هغه یو رکاب حضرت عباس او بل رکاب حضرت ابو سفیان بن الحارث تینګ نیولی ؤ ـ د کفارو دغه څلور زره لښکر د

انتقام اخیستلو له پاره په پوره جوش مخ په یرغل او برید دی له څلورو خواوو څخه د غشو باران وریږی - اسلامی لښکر بیخی خور، وور او تیت پیت (منتشر) شوی دی - مګر یوازې له محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم سره یو رفیق اعلیٰ شته. د ربانی تائید او آسمانی داد غیر مرئی باران پر دوی پر څو تنو غوره اصحابو اوری چه د هغه اثر بالاخر تر تښتیدونکو پوری رسیږی، له هغه لوری چه د «هوازن» او «ثقیف» سیلاو مخ په وړاندی بهیږی، په هغه لوری د محمدی سورلی مخ دی او در ګرده (توله) په هغه طرف روانه او پرله پسی خپل قچر په مهمیز سره وهی په زړه کښی ئی د الٰهی محبت شغلی بلی دی - او په ژبه ئی په نهایت استغناء او اطمینان سره د «اناالنبی لا کذب انا ابن عبدالمطلب» وینا جاری ده. یعنی بیشکه زه په رښتیا سره رسول او د عبدالمطلب له اولادی څخه یم -

په هم دغه حالت کښی دوی خپلو اصحابو ته ناری کړی «الی عباد الله الی انا رسول الله - ای د الله تعالیٰ بندګانو ماته راشئ! او زما په لوری رادرومئ چه زه د الله تعالیٰ رسول یم.»

بیا زمونږ د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم حضرت عباس رضی الله تعالیٰ عنه چه د ډیر لوړ غږ خاوند ؤ «اصحاب السمرة» ته ورناری کړی چه هغوی تر ونی لاندی د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر لاس د جهاد بیعت کړی ؤ د مجاهدینو غوږونو ته د دی غږ په رسیدو سره سم دوی د خپلو سورلیو مخونه د جنګ د میدان په لوری وګرځول د هر سړی اوښ چه بیرته ګرځیدلو کښی لږ څه معطلی یا ډیل کاوه نو دی به سم د لاسه خپلی وسلی سره د اوښ له شا څخه کوزیده او خپله سورلی او کالی (سامان) به ئی هملته خوشی پریښودل او ځان به ئی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته رساوه.

په دغه وخت کښی رسول الله مبارک لږ څه خاوری او شګی په لاس کښی واخیستی او د کفارو د لښکرو په لوری ئی وروشیندلی چه هغه د الله تعالیٰ په قدرت د هر کافر په مخ او سترګو کښی ولویدی - له بل لوری الله تعالیٰ له آسمانه پرښتی ور ولیږلی چه په غیر مرئی ډول (طریقه) سره د هغوی نزول د مسلمانانو د تقویت او همت زیاتولو او د کفارو د ویری او مرعوبیت سبب شو بیا نو څه وشو؟ کفارو د هغو شګو له اثره خپلی سترګی مښلی او هغه مسلمانان چه دوی ته ورنژدی وو، مخ په بیرته پر هغوی ئی حمله ور وړه او آناً فآناً مطلع صافه شوه، او ډیر تښتیدلی لښکر بیرته ستانه (واپس) او د پاک رسول صلی الله علیه وسلم په حضور کښی ورحاضر شول - او وی کتل چه جنګ پای ته رسیدلی او بری د مسلمانانو په برخه شوی دی! - او په زرهاوو بندیان د پاک رسول په مخ کښی ترلی ولاړ دی او د غنیمت او ولجو ډیر مالونه د دوی په شاوخوا کښی پراته دی ﴿ فَسُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيۡءٖ ﴾ په دی ډول (طریقه) سره کفارو ته په دنیا کښی سزا ورکړه شوه.

ثُمَّ يَتُوبُ ٱللَّهُ مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَن يَشَآءُۗ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ٢٧

او بیا به رجوع وکړی الله «د توبی په قبول» پس له دی «د حنین له جنګه» پر هغه چا چه اراده وفرمائی«د رجوع» او الله ډیر ښښونکی (د خطیئاتو) ښه رحم والا دی «په انعام د اجر او ثواب سره»

تفسیر: لکه چه هوازن او نورو ته وروسته له دی نه توبه ورپه برخه شوه او زیاتره مسلمانان شول.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُواْ ٱلْمَسْجِدَ ٱلْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ۚ وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦٓ إِن شَآءَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی «یعنی ای مؤمنانو!» بیشکه هم دا خبره ده چه مشرکان نجس «پلیت» دی نو نه دی نژدی کیږی دوی مسجد حرام ته وروسته له کاله د دوی چه دغه «۹ کال د هجرت دی»، او که ویریږئ تاسی له فقره په «سبب د منع د دوی» نو ژر به غنیان کړی تاسی الله له فضله خپله که اراده وفرمائی «د غنا ستاسی»؛ بیشکه چه الله ښه عالم دی «په تولو احوالو» ښه حکمت والا «چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی».

تفسیر: کله چه الله تعالیٰ د شرک زور او قوت مات کړ او د جزیرة العرب مرکز «مکه معظمه» ئی د مسلمانانو په لاس فتحه او د اسلام په قبضه کښی ئی راوستله ـ او عربی قبائلو فوځ، فوځ د اسلام په دائره کښی په ننوتلو شروع وکړه، نو د هجرت په نهم کال کښی اعلان وشو چه وروسته له دی نه دی هیڅ یو مشرک یا کافر په مسجد حرام کښی نه داخلیږی، بلکه هغه ته نژدی یعنی د حرم حدودو ته دی هم نه راځی! ځکه چه د هغوی زړونه د شرک او کفر له نجاسته دومره پلیت او ګنده شوی دی چه حق نه لری دغه مقدس مقام او د توحید او ایمان مرکز ته داخل شی برسیره په دی له صحیحو احادیثو ځنی هم ثابته ده چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د جزیرة العرب ځنی د ګردو (تولو) مشرکینو او یهودانو او نصرانیانو د ایستلو حکم ورکړی دی. لکه چه زمونږ د پاک نبی له وروستنی وصیت سره سم د حضرت عمر فاروق رضی الله تعالیٰ عنه په خلافت کښی دغه حکم عملاً نافذ شو اوس مسلمانانو ته روا نه دی چه په دی راضی شی چه کفار د عربو په خاوره کښی د استیلاء یاد توطن په دول (طریقه) پاتی شی بلکه د جزیرة العرب تطهیر د توان په اندازه د مسلمانانو فریضه ده، هو! زمونږ د حنفیانو په نزد که کوم کافر د

امام په اجازه د مسافرۍ په ډول (طریقه) په عارضي صورت د حرم مځکې ته لاړ شي نو تللی شي په دې شرط چه امام دا اجازه خلاف المصلحت ونه ګڼي باقي د حج او د عمرې په قصد د هیڅ یو کافر داخلیدل نه دي جائز، کما ورد فی الحدیث «الا لایحجن بعد العام مشرک».

﴿ وَإِنۡ خِفۡتُمۡ عَيۡلَةٗ ﴾ الآیة ـ او که ویرېږئ تاسې له فقره په سبب د منع د دوی نو ژر به غنیان کړي تاسې الله جل جلاله له فضله خپله که اراده وفرمائي د غنا ستاسي بیشکه چه الله ښه عالم دی په ټولو احوالو ښه حکمت والا چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي» حرم شریف ته د مشرکینو د تګ او راتګ له بندیدلو څخه مسلمانانو ته داسي اندیښنه پیدا شوه چه په تجارت او نورو دنیوي چارو کښې به لوی تاوان راورسیږي ـ او هغه شیان چه دغو مشرکینو د تجارت له پاره راوړل، وروسته له دې نه به ئې نه راوړي ـ نو ځکه ئې تسلي وفرمایله چه تاسې له دغو خبرو څخه مه ویریږئ ځکه چه ستاسي غنا یوازې د «رب الاعلیٰ» په مشیت پورې موقوفه ده. که الله تعالیٰ اراده وفرمائي نو په هغه کښې به هیڅ ځنډ (تاخیر) رانشي لکه چه هم داسي هم وشول، الله تعالیٰ ګرد (ټول) مسلمانان کړل او له مختلفو ملکونو څخه د تجارتي مالونو راتلل شروع شول ـ ښه بارانونه واوریدل، چه د هغو لامله (له وجې) حاصلات زیات شول، د فتوحاتو او غنائمو دروازې پرانستل شوې. د کتابیانو او نورو څنې د جزیې پیسې ورجاري شوې، الغرض الله تعالیٰ له مختلفو لارو د مسلمانانو له پاره د غناء اسباب پیدا کړل. بیشکه چه د الله تعالیٰ هیڅ یو حکم له حکمته خالي نه دی.

قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ ٱلۡحَقِّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ حَتَّىٰ يُعۡطُواْ ٱلۡجِزۡيَةَ عَن يَدٖ وَهُمۡ صَٰغِرُونَ ﴿٢٩﴾

وجنګیږئ تاسې له هغو کسانو سره چه نه راوړي ایمان پر الله او نه په ورځې آخرې باندې «ځکه چه په پاک محمد ئې ایمان نه دی راوړی» او نه حرام ګڼي دوی هغه چه حرام کړي دي الله «په قرآن کښې» او رسول د دغه «الله په حدیثونو کښې» او نه قبلوي دوی دین حق «د اسلام دغه مذکورین» له هغو کسانو نه «دي» چه ورکړې شوی دی دوی ته کتاب «جنګ ورسره کوئ» تر هغه پورې چه ورکړي دوی جزیه له «خپله» لاسه حال دا چه دوی ذلیل وي.

تفسیر: کله چه د مشرکانو معامله پاکه او د ملک سطحه لږ څه هواره او مخه صافه شوه نو حکم وشو چه د کتابیانو «یهودو او نصاریٰ ؤ» شوکت او قوت مات کړئ لومړنی مقصد خو دا ؤ چه

د عربستان خاوره د مشرکانو له وجود څخه بیخي پاکه شي لیکن په دغه وخت کښې د یهودو او نصارىٰ ؤ په حصه کښې دومره خبره لازمه او تر نظر لاندې وه چه دوی د اسلام په مقابل کښې د زور او قوت خاوندان نشي، او د اسلام د خپریدو (خوریدو) او ترقي په لاره کښې خند نشي ـ نو ځکه اجازه ورکړې شوه که دغه کتابیان تر لاس لاندې رعیت پاتې کیږي او جزیه ورکول قبلوي نو هیڅ مضائقه نشته قبول ئې کړئ نو په دغه وخت کښې دی اسلامي حکومت د دوی د ځان او مال ساتنه وکړي ـ که نه د دوی علاج هم همغه دی چه د مشرکانو ؤ «یعني جهاد او قتال» ځکه چه دوی هم لکه چه ښائي په الله او د آخرت په ورځ باندې ایمان نه لري، نه د الله تعالىٰ او نه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د احکامو څه خیال او پروا کوي. محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم خو لا څه چه دوی په رښتیا سره د خپل منلي نبي حضرت عیسٰی علیه السلام په پیریو کښې راغلي ؤ او نه دغه دین مني چه اوس محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له خپله ځانه سره راوړی دی، بلکه پر هیڅ یو حقاني دین باندې هم قایل نه دی. او په دغه کوښښ کښې لګیا دي چه د الله تعالىٰ لګولې ډیوه رڼا (رنړا) د خولې په پوکولو سره مړه کړي. لکه چه ژر به ئې ذکر وشي که داسې خبیثان نالائقان هم داسې خوشې پریښودل شي نو په ملک کښې د فتنې ـ فساد ـ کفر ـ تمرد او بغاوت لمبې پر له پسې پورته کیږي.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ۖ ذَٰلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَاهِهِمْ ۖ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ ۚ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ ۚ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾

او وائي یهودان چه عزیر ځوی د الله دی او وائي نصرانیان چه مسیح ځوی د الله دی دغه چټي (بیکاره) وینا د دوی ده په خولو خپلو سره «چه وائي ئې بې دلیله» مشابه ده «خبره» د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چه کافران شوي وو پخوا «له دوی یعني پلرونه د دوی»؛ هلاک دې کړي دوی له الله چه څرنګه ګرځولې شي دوی «له سمې لارې څخه».

تفسیر: له روایاتو څخه معلومیږي چه په دغه وخت کښې د ځینو یهودانو داسې عقیده وه چه حضرت عزیر علیه السلام د الله تعالىٰ ځوی دی. لیکن دغه عقیده د عامو یهودانو نه وه ـ بلکه په وروستنیو زمانو کښې خو ځینو علماؤ لیکلي دي چه اوس هیڅ یو یهودي پر دغې عقیدې نه دی پاتې که د نبي صلی الله علیه وسلم په عهد کښې د یهودانو کومه فرقه په دې خبرې قائله نه وی، نو ضرور به په دغه وخت کښې یهودانو د قرآن د حکایت تکذیب کړی وی ـ لکه چه

د ﴿ اِتَّخَذُوٓا۟ اَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَانَهُمۡ اَرۡبَابًا مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ ﴾ له آوریدلو څخه «عدی بن حاتم» اعتراض کړی ؤ چه «هیڅوک احبار او رهبان رب نه ګڼی» چه د هغه ځواب نبی کریم علیه افضل الصلواة والتسلیم داسی ورکړ چه وروسته راځی. یهودو ته د دی عقیدی نسبت کول چه عزیر علیه السلام د خدای ځوی دی او له دی خبری څخه د هغوی د اعتراض او انکار هیچیری نه منقولیدل د دی خبری دلیل دی چه ضرور په هغه وخت کښی د دغسی عقیدی خاوندان موجود وو هو! همغسی چه د زمانی په تیریدو ډیر مذاهب او فرقی محوه شوی او له منځه تللی دی که دغه عقیده هم له منځه تللی وی نو لری خبره نه ده یو ډیر ثقه بزرګ مرحوم حاجی امیر شاه خان ویل چه د «فلسطین» او نورو ځایونو په سیاحت کښی زما ملاقات له داسی یهودانو سره شوی دی چه هغوی ته به ئی د دی رنګ عقائدو په نسبت «عزیری» ویل. والله اعلم.

﴿ يُضَاهِـُٔوۡنَ قَوۡلَ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا مِنۡ قَبۡلُ ﴾ مشابه ده خبره د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چه کافران شوی وو پخوا له دوی» یعنی د مسیح د ابنیت «ځویتوب» او الوهیت «خدائی» او نوری عقیدی د پخوانیو مشرکینو «چه د دوی پلرونه وو» له عقیدی سره مشابه دی، بلکه د هغوی په تقلید ئی دغه عقیده غوره کړی ده لکه چه د «٦» جزء د المائدة په «١٦» او «١٧» آیت «٣» رکوع په تفسیر کښی مو نقل کړی دی.

﴿ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ ﴾ الآية _ هلاک دی کړی دوی لره الله یا لعنت د الله دی وی پر دوی چه څرنګه ګرځولی شی دوی له لاری سمی څخه یا چه څرنګه چپ کړی شوی دی له لاری د حق نه.» یعنی الله تعالیٰ دی دوی ووژنی او غارت دی کړی «او لعنت دی پری نازل کړی» چه سره د توحید د صافی او زوروری رڼا (رڼرا) د رسیدلو څخه بیا هم دوی د تیارو په لوری ولی درومی؟.

اِتَّخَذُوٓا۟ اَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَانَهُمۡ اَرۡبَابًا مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ وَالۡمَسِيۡحَ
ابۡنَ مَرۡيَمَ ۚ وَمَآ اُمِرُوۡٓا اِلَّا لِيَعۡبُدُوۡٓا اِلٰهًا وَّاحِدًا ۚ
لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ سُبۡحٰنَهٗ عَمَّا يُشۡرِكُوۡنَ ﴿٣١﴾

نیولی دی دغو «کتابیانو» عالمان خپل او عابدان خپل خدایان بی له الله «چه متابعت ئی کوی په تحلیل او تحریم کښی» او مسیح ځوی د مریمی «هم په خدائی نیسی چه د الله ځوی ئی بولی»؛ حال دا چه امر «حکم» نه دی شوی دوی ته «په توریٰت او انجیل کښی» مګر د دی چه عبادت وکړی دوی د معبود یوه، چه نشته هیڅ برحق معبود مګر خو هم دی دی؛ پاکی ده الله لره له هغه شی نه چه شریکوی دوی «هغه د الله سره».

تفسیر: هره مسئله به چه د دوی علماؤ او مشائخو له خپله ځانه جوړوله، که حلالو ته ئی حرام یا حرامو ته ئی حلالو هم ویل، هغوی به همغه سند ګڼه؛ او داسی خیال به ئی کاوه چه بس هم دغه مونږ د الله تعالیٰ له پوښتنی څخه ژغوری(ساتی)، او د آسمانی کتابونو له قبلولو سره ئی هیڅ علاقه او معامله نه لرله ـ او یوازی د احبارو او رهبانانو پر حکمونو به ئی عمل کاوه ـ او د دغو عالمانو او عابدانو حال او قال، عمل او کار داسی ؤ چه د لږ دنیوی مال د فائدی او د جاه او رتبی په مقابل کښی به ئی شرعی حکمونه بدلول ـ لکه چه له دوو آیتونو څخه وروسته مذکور دی نو د الله تعالیٰ منصب «یعنی د حلالو او حرامو تشریع» ئی علماؤ او مشائخو ته ورکړی ؤ. نو په دغه ملحوظ ئی وفرمایل چه دوی خپل عالمان او شیخان خدایان درولی ؤ. نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم د «عدی بن حاتم» د اعتراض د ځواب ورکولو په ضمن کښی هم داسی تشریح فرمائلی وه. او له حضرت حذیفه رضی الله تعالیٰ عنه څخه هم داسی منقول دی. حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی د عالم قول تر هغه پوری عوامو ته سند دی چه د شرعی له مخی خبری کوی کله چه معلومه شی چه هغه عالم له خپله ځانه یا د طمعی یا د نورو شیانو له کبله (وجی) خبری کوی، نو بیا د ده قول سند نه دی.

يُرِيدُونَ أَن يُطْفِـُٔوا۟ نُورَ ٱللَّهِ بِأَفْوَٰهِهِمْ وَيَأْبَى ٱللَّهُ إِلَّآ أَن يُتِمَّ نُورَهُۥ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٣٢﴾

اراده لری دغه «کتابیان» دا چه مړ کړی نور (رڼرا) شریعت د الله په خولو خپلو او منع راوړی «نه خوښوی» الله مګر دا چه پوره کړی نور «رڼرا» خپله «چه شعلی ئی په هر طرف خوری شی» او اګر که بد ګڼی «دا کار» کافران

تفسیر: یعنی لکه چه د خالص توحید او د اسلام د لمر پلوشی راخرګندی شوی دی، بیا نو دغه ګدی ودی خبری او د شرک دعوی چیری پر مخ تلی او خوریدلی شی. دا چه څوک کوښښ کوی چه بی حقیقته او بی معنی خبری جوړی کړی، او د بی ځایه بحثونو او مجادلو په زور د حق نور «رڼا» بی رونقه «تته» کړی داسی مثال لری چه کوم ناپوه سړی غواړی د خولی په پوکی د لمر یا د سپوږمی رڼا (رڼرا) مړه یا تته کړی هر څومره که دی وسوځی ـ او خپل ځان نیني، نیني کړی ـ مګر بیا هم د الله د دین نور به پوره دول (طریقه) سره خوریږی ـ او خپلو پلوشو او وړانګو سره نړی روښانوی.

چه رب بل کړی غټ څراغ له سه تدبیره

چاچه پو کړ ـ نو به سوځی خپله ږیره

او دا ځکه چه د رب څراغ خو نه مري

او چه پو شي نو لنبه شي مستديره.

هُوَ الَّذِیْٓ اَرْسَلَ رَسُوْلَهٗ بِالْهُدٰی وَدِیْنِ الْحَقِّ لِیُظْهِرَهٗ عَلَی الدِّیْنِ كُلِّهٖ ۙ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُوْنَ ﴿۳۳﴾

الله هغه ذات دی چه لیږلی ئی دی رسول خپل «محمد» په هدایت سره «چه قرآن دی» او په دین حق سره «چه اسلام دی» دپاره د دی چه غالب کړی دغه «دین» پر نورو دینونو ټولو «اګر که آسمانی هم وی» او اګر که بد ګڼی «دا کار» مشرکان

تفسیر: پر نورو ادیانو د اسلام غلبه د معقولیت، حجت، برهان او دلیل په اعتبار ده دغه خو په هره زمانه کښی لله الحمد په ښکاره ډول (طریقه) سره حاصله ده. باقي د حکومت او سلطنت په اعتبار دغه غلبه تر هغه وخته پوری حاصله وه او وی به چه مسلمانان پر اسلامی اصولو باندی په ښه شان عاملان ـ او د ایمان او تقویٰ پر لاره ټینګ او سم روان ـ او په جهاد فی سبیل الله کښی ثابت قدمان وو، او وی، او د حق دین داسی غلبه چه باطل ادیان مغلوب، او بیخی ئی د هستی له صفحی څخه محوه کړی، نو دغه د مسیح علیه السلام د نزوله وروسته، چه قیامت نژدی کیږی، کیدونکی دی.

یٰٓاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّ كَثِیْرًا مِّنَ الْاَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَیَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَیَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِیْلِ اللّٰهِ ؕ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی «یعنی ای مؤمنانو!» بیشکه ډیر له عالمانو «د یهودانو» او عابدانو «د نصرانیانو» خامخا خوری دوی مالونه د خلقو په باطل «رشوت» سره او منع کوی «خلق» له لاری د الله څخه؛

تفسیر: یعنی روپی آخلی شرعی احکام او الٰهی اخبار بدلوی او له بل لوری عوام الناس «لکه چه پخوا مو ولیکل» دوی ته د الوهیت مرتبه ورکوی. او هر څه غلط ملط چه دوی وایی همغه د هغوی په نزد سند دی. هم داسی د دوی علماء او مشائخ هم د نذر او نیاز اخیستلو په مقابل

کښې جعلي اسناد او ساختګي روايات او بدې چارې ورښيي ـ او د خپل سيادت او رياست د تينګولو او ساتلو له پاره عوام الناس د مکر او فريب په جال کښې بندوي او له سمې لارې څخنې ئې ستنوي(واپس کوي). څکه که عوام د دوی له جاله ووځي ـ او حق دين اختيار کړي، نو پر دوی ګردې (تولې) ګټې دريږي. دغه حال مسلمانانو ته آوراوه شي چه مسلمانان هوښيار او خبردار شي، چه د امتونو او د اقوامو د خرابي او تباهي دير لوی سبب د دريو جماعتونو خرابي او ګمراهي او د خپلو فرائضو پر ييښودل دي «۱»: علماء «۲»: مشايخ. «۳»: اغنياء ـ رؤساء له دوی څخنې د دوو دلو ذکر پخوا له دی نه تير شو د دريم جماعت «رؤساؤ» ذکر وروسته راځي. ابن المبارک څومره ښه ويلي دي. «وهل افسدالدين الاالملوک واحبار سوء ورهبانها».

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾

او هغه کسان چه خزانه کوی سره زر او سپين زر او نه لګوی هغه په لاره د الله کښې «د دين د ترقی له پاره» نو زيری ورکړه دوی ته په عذاب دردناک سره؛

تفسير: هغه خلق چه دولت او ثروت تولوی ـ اګر که په حلاله طريقه سره هم وی خو د الله تعالیٰ په لاره کښې ئې نه صرفوی. «مثلاً زکات نه ورکوی ـ واجبه حقوق تری نه باسي» د دوی سزا دغه ده. نو د دی له مخی د هغو احبارو او رهبانانو انجام معلوم کړئ چه حق به ئې پټاوه يا حق به ئې بدلاوه، او بالمقابل به ئې ګټی کولي او بدی به ئې خوړي او د خپل رياست د قيام د حرص او طمعی له پاره به ئې عوام الناس د الله تعالیٰ له لاری څخه ستنول(واپس کول). په هر حال ښه دولت هغه دی چه د آخرت وبال او د ځان جنجال نشي.

يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾

په هغې ورځې چه سختی سری به کړی شي دغه خزانې په اور د جهنم «دوزخ» کښې نو داغلي به شي په هغه سره وچولي (تندی) د دوی او اړخونه د دوی او شاګانې د دوی «او ويلي به شي ورته» دا هغه شي دی چه خزانه

کړی وه تاسی دپاره د نفسونو «ځانونو» خپلو نو وڅکئ تاسی «خوند د سزا د» هغه «مال» چه وئ تاسی چه خزانه کاوه به مو «په دنیا کښې اوس درته بلا شوه په عقبا کښې».

تفسیر: کله چه بخیل دولتمن ته د الله جل جلاله په لاره کښې د مال د لګولو په نسبت څه وویل شی نو د ده په وچولی (تندی) کښې ګونځې پیدا کیږی، او که دیر ورته ووائی نو اعراض کوی او مخ تری اړوی او خپل اړخ ورګرځوی او که په دغه سره هم خلاص نشو نو خپله شا ورګرځوی او خپله مخه نیسی او ځی ـ نو ځکه سپین او سره زر «طلا او نقره» سره کوی «تودوی» او د ده هم دغه دری ځایونه «وچولی(تندی) ، اړخ ، شا» پری داغوی چه په دی وسیلی سره د خپل د هغه تول کړی مال خوند او مزه په ښه شان سره وڅکی ـ او خپله سزا په ښه شان سره ومومی.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ۚ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ ۚ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾

بیشکه چه مقدار «شمار» د میاشتو «چه معتبر دی» په نزد د الله کښې دوولس میاشتی دی په کتاب د الله «لوح محفوظ» کښې هغه ورځ «وخت» چه پیدا کړی ئی دی آسمانونه او ځمکه د هغو «له جملی» ځنی څلور میاشتی محرمی دی؛ دغه «حساب یا تحریم» دین دی سم. نو مه کوئ ظلم په دغو کښې په ځانونو خپلو «په کولو د ګناه» او جنګونه کوئ تاسی «ای مؤمنانو» له مشرکانو سره تول «له څرمی (سیلمی) او په هر حال کښې» لکه چه جنګونه کوی دوی له تاسی سره تول له څرمی(سیلمی)؛ او پوه شئ چه بیشکه الله سره له پرهیزګارانو دی «په ساتنه، مرسته (مدد) او ثواب ورکولو سره».

تفسیر: زما په فکر د دی مضمون سلسله له پاسه داسی راغلی ده چه په تیره رکوع کښې ئی د مشرکینو څخه وروسته د کتابیانو «یهودانو او نصرانیانو» سره د جهاد کولو حکم ورکړی ؤ بیا

په دی رکوع کښې ئې راوښوده چه د دوی عقائد او طور او طريقه هم مشرکينو ته ورته ده، څکه چه هغوی عزير عليه السلام او ميسح عليه السلام ته ابن الله وائی لکه چه مشرکين «ملا ئکة الله» ته د الله تعالیٰ لونی وائی - بلکه په نصاریٰ ۇ کښې د مسيح عليه السلام د «ابنيت - څويتوب» عقيده د مشرکانو په تقليد پيدا شوی ده مشرکان بتانو ته د خدائی درجه ورکوی نصرانيان مسيح او روح القدس په خدائی منلی دی - او د کتابيت له دعوی سره احبارو او رهبانانو د الهیٰ شريعت د احکامو تغيير او تبديل جائز کړی دی يعنی احبار او رهبانان رشوت «بډی» آخلی - او حرام اموال خوری، او بالمقابل څينی حرام شيان حلالوی او حلالوی شيان حراموی او د آسمانی احکامو په ځای ئې قبلوی، د دوی دغه طريقه بيخی د مشرکينو طريقی ته ورته ده چه د مشرکينو مشرانو به هم هر څه چه غوښتل هغه به ئې حلالوی يا حرام ګرځول او د دغه حل او حرمت نسبت به ئې رب العزت ته کاوه چه د هغه ذکر په «۸» جزء د الانعام په ۱۳۷ او ۱۳۸ آيت ۱٦ رکوع کښې مفصل تير شوی دی -او دلته هم د هغه يو مثال بيانيږی په عربو کښې له قديمه دغه دود او دستور جاری دی چه د کال د دولسو مياشتو څنی په څلورو مياشتو کښې وينی تويول، جدال او قتال قطعاً بنديږی چه دغو ته به ئې «اشهرالحرم - محرم الحرام او رجب المرجب وی» چه په هغو کښې به ئې د حج او عمری او تجارتی کاروانو له پاره په امن او امان - آزادی او اطمينان سره سفر کاوه - هيڅ يو سړی به په دغو مياشتو کښې د خپل پلار په قاتل باندی به هم تعرض نه کاوه، بلکه څينو عالمانو ليکلی دی چه اصلاً په ابراهيمی ملت کښې دغه څلور مياشتی «اشهر الحرم» مقرری شوی وی. له اسلامه يو څه موده مخکښې کله چه د عربو وحشت او جهالت له حده تير شوی ۇ - او يو تر بله په جدال او قتال کښې مشغول وو - او د څينو قبائلو د وحشت او سبعيت او د انتقام جذبات د هيڅ يوه آسمانی يا مځکنی قانون تابع نه وو، نو د «نسیء» رسم ئې وايسته - يعنی څه وخت به چه کومی زوروری قبيلی په اشهرالحرم کښې د قتال اراده لرله، نو د هغی مشر به داسی اعلان کاوه چه سږکال مونږ دغه «محرم» له «اشهرالحرم» څخه راباسو، او د هغه په ځای د «صفری» مياشت حرام ګرځوو - او په بل کال کښې به ئې ويل چه سږکال لکه پخوا مونږ «محرم» حرام، «او صفره» حلاله ګڼو او په دغه دول (طريقه) به ئې په هر کال کښې د څلورو مياشتو شمير پوره کاوه، ليکن د هغو په تعيين کښې به ئې له خپلی غوښتنی سره سم تغيير او تبديل کاوه. د ابن کثير رحمة الله عليه له تحقيقه سره سم د «نسیء - د مياشتو د وړاندی وروسته کولو» رسم يواځی په «محرم» او په «صفره» کښې کيده - او د هغه صورت همغه ۇ چه پاس ذکر شو. امام مغازی محمد بن اسحٰق رحمة الله عليه ليکلی دی هغه ړومبی سړی چه دغه رسم ئې جاری کړی دی «قلمس» کنانی ۇ. بيا دغه رسم د ده په اولاده کښې نسلاً بعد نسل جاری شو، په آخر کښې د ده له نسله د «کنانی له قبيلی څخه د ابو ثمامه جناده بن عوف» دا عادت ۇ چه په هر کال کښې به ئې د حج په موسم کښې اعلان کاوه چه سږ کال به «محرم» او «صفره» کله حلاله او کله حرامه کيدله او په عمومی دول (طريقه) به خلقو هغه مانه ګواکی د جاهليت په زمانه کښې د کافرانو

د کفر او ګمراهی د زیاتوالی سبب یو دا هم ؤ، چه د الله تعالیٰ د حلالو او حرامو کړو میاشتو د بدلولو حق د «کنانی» یوه سردار ته ورسپارل شوی ؤ. کتمت (هوبهو) هم داسی د یهودانو او نصرانیانو حال ؤ چه هغوی د حل او حرمت واک طمع کوونکو او غرض لرونکو احبارو او رهبانانو ته ورکړی ؤ، دلته د نسیء د رسم ذکر د دی له پاره راغلی دی چه د دغو دواړو دلو په مینځ کښی مشابهت وښئی او ﴿ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ ﴾ الآیة ـ د دغه درد تمهید دی. یعنی له نن ورځی شخه نه بلکه له هغه وخته راهیسی چه الله تعالیٰ آسمان او ځمکه پیدا کړی ده، د الله تعالیٰ له جانبه د ډیرو شرعی احکامو د جاری کولو په غرض د هر کال له پاره دولس میاشتی مقرری شوی دی چه په هغو کښی څلور میاشتی «اشهرالحرم ـ د ادب میاشتی» دی، او په هغو کښی له ګناه او ظلم شخه د ځان ساتلو زیات فکر او ډیر اهتمام په کار دی او هم دغه د ابراهیم علیه السلام سم دین دی.

﴿ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً ﴾ الآیة ـ نو مه کوئ تاسی ظلم په دغو کښی پر نفسونو ځانونو خپلو په کولو د ګناه او جنګونه کوئ تاسی ای مؤمنانو له مشرکانو سره تول له څرمی (سیلمی) او په هر حال کښی الخ» حضرت شاه صاحب لیکلی چه له دی آیت ځنی دغه مسئله څرګندیږی چه له کافرانو سره هر وخت جنګیدل روا دی، «لکه چه د «تبوک» غزا چه ذکر ئی وروسته راځی د رجب المرجب په میاشت کښی شوی ده.» او یو له بل سره ظلم او تیری کول د تل له پاره ګناه ده ـ او په دغو میاشتو کښی لا زیاته ګناه لری، د زیاترو علماؤ هم دغه رایه ده لیکن بهتره خو دا ده که کافر د دغو میاشتو ادب وکړی، نو ښائی چه مونږ هم له هغه سره لومړی په جنګ پیل (شروع) ونه کړو.

إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ ۚ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

بیشکه چه دغه تاخیر «د حرمت د یوی میاشتی بلی میاشتی ته» ډیروالی دی په «زمانه د» کفر کښی چه ګمراه کاوه شی په دی «عمل» سره هغه کسان چه کافران شوی دی حلالوی دوی دغه «حرامه میاشت» یو کال «پکښی جنګ کوی» او حراموی دوی «پریږدی په حرمت» دغه «حرامه میاشت» بل کال «او دغه د نسیء عمل کوی» له پاره د دی چه پوره کړی دوی شمار د هغو میاشتو چه حرامی کړی دی الله نو حلالوی «په زعم او عمل خپل» هغه میاشتی چه حرامی کړی دی الله ښائسته کړی شوی دی دوی ته ناکاره عملونه

د دوی او الله نه ښیي سمه صافه لاره قوم کافرانو ته

تفسیر: یعني کافران خراب کار ښه ګڼي کله چه د دوی پوهه منقلبه او چپه شي نو د نیکۍ سمه صافه لاره به له کومه وموميٰ؟ په دغه آیت کښي د «نسيء» د رسم ذکر چه راغلی دی د هغه تفصیل په هغه تفسیر کښي ولیکل شو چه د ﴿ ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ ﴾ تر آیت لاندی شوی دی.
تنبیه: هغه اقوام چه د خپلو میاشتو د حساب د سمولو او درست کولو له پاره د «کبیسی» ورځی په هر څلورم کال کښي زیاتوی هغه په «نسيء» کښي نه دی داخل. د اسلافو ځینو اکابرو څخه د «نسيء» په نسبت داسی منقول دی چه عربو به په جاهلیت کښي د کال د میاشتو عددونه بدلول ـ مثلاً له دولسو میاشتو څخه به ئی څوارلس میاشتی جوړولی ـ یا به ئی په حساب کښي داسی بی انتظامی پیښوله چه له ذی القعدی څخه به ذوالحجه جوړیده تر دی چه د هجری د نهم کال حج پخپله حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه هم «چه امیر الحاج ؤ او حضرت ابی الحسین علی کرم الله وجهه هم د براءة د احکام د اورولو له پاره دوی پسی لاړل» د هم دی جاهلیت په حساب د ذی القعدة الحرام په میاشت کښي اداء کړ او د «ان الزمان قد استدار کهیئته ـ الحدیث» تقریر هم سم له هم دغه اصول سره کړی شوی دی. پر دغو ګردو (تولو) شیانو حافظ ابن کثیر رحمة الله علیه تعقیب کړی دی. من شاء فلیراجعه. دلته د تفصیل ځای نشته که د قرآن کریم د مستقل تفسیر د لیکلو توفیق را په برخه شو. لکه چه اراده می ده نو هلته به پری مفصلی خبری وشی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ ٱنفِرُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱثَّاقَلْتُمْ إِلَى ٱلْأَرْضِۚ أَرَضِيتُم بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا مِنَ ٱلْأٓخِرَةِۚ فَمَا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فِي ٱلْأٓخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿۳۸﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی «یعني ای مؤمنانو!» څه باعث دی په تاسی کله چه وویل شي تاسی ته چه ووځئ تاسی په لاره د الله کښي «غزا ته» درانه «او مائل» کیږئ ځمکی ته «او غزا ته نه ځئ» آیا راضی شوی یئ تاسی په دی حیات دنیوی «ژوندون لږ خسیس تیریدونکی» له «نعمتونو» د آخرت نه. او نه دی نفع اخیستل د دی حیات دنیوی «ژوندون لږ خسیس» په «مقابل د نعمتونو د» آخرت کښي مګر لږ «حقیر» دی.

تفسیر: له دی ځایه د تبوک د غزا له پاره مؤمنان تشویق، او جهاد ته تیزاوه شي د تیری رکوع

د ١٠٦٨ مخ کرښی ﴿ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ﴾ الآية - څخه د کتابیانو په مقابل کښی د «جهاد» په لوری ترغیب ورکړی شوی ؤ په منځ کښی هغه ضمنی مضامین چه راغلی دی، د هغو ربط موقع په موقع ظاهر کړی شوی دی، ګواکی هغه ګرد (تول) د دغی رکوع تمهید وو. او دغه حاضره رکوع د «تبوک» د غزا د بیان تمهید دی.
د مکی معظمی د فتحی او د «حنین» د غزا څخه وروسته د هجرت په نهم کال نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم ته معلومه شوه چه د شام نصرانی باچا د «غسان ملک» د «روم» د قیصر په مرسته (مدد) پر مدینی منوری باندی د تعرض او یرغل (حمله) په فکر کښی دی، نو رسول الله مبارک مناسب وګڼل چه مسلمانان د مخه د هغوی مخه همغلته د «شام» په حدودو کښی ونیسی، او پخوا له دی نه چه دوی اسلامی خاوری ته پښه وراندی کړی د هغوی مدافعه وکړی شی، نو ځکه رسول الله مبارک په عمومی دول (طریقه) ګردو (تولو) مسلمانانو ته حکم وکړ چه د «جهاد» له پاره تیار شئ! سخته تودوخه او قحطی وه، خرماوی (کجوری) پخیدو ته نژدی شوی وی سیوری دیر ښه لګیده، نو په دغسی وخت کښی دومره اوږده مسافه پری کول او نه یواځی د «غسان» له باچا سره، بلکه د روم د قیصر د دیرو منظمو او مجهزو (تیارو) لښکرو سره د اسلامی مرکز څخه لری، د هغه لوی غلیم (دشمن) په خاوره کښی جګړه کول کوم آسان امر او د لوبو کار نه ؤ. په دغسی یو ستر اقدام او لوی مهم کښی پرته (علاوه) له مخلصو مؤمنانو څخه بل څوک د داسی حوصلی خاوند نه ؤ چه په هسی سر جاروونکی اقدام ځغرد (تینګوالی) او برید (ابتدا) وکړی. لکه چه منافقانو د دروغو پلمی (منصوبی) او بهانی جوړولی او خپل ځانونه ئی له جنګ څخه ایستل ځینی مسلمانان هم په داسی سخت وخت کښی له داسی یوه اوږده او سخت سفر څخه په ویره کښی وو، چه له هغو نه زیاتو کسانو بالاخر له نورو غازیانو سره ملګرتوب وکړ. او یواځی څو تنه په شمار سری پاتی شول چه سستی او له کار څخه ځان بیرته ایستلو دوی له دغه لوی شرف څخنی بی برخی کړل نبی کریم صلی الله علیه وسلم نژدی له (٣٠٠٠٠) تکړه مجاهدینو سره د «شام» د سرحداتو په لوری رهی (روان) شول، او د «تبوک» په مقام کښی ئی سنګرونه ونیول او د «روم» د قیصر په نامه ئی یو مبارک لیک واستاوه او د اسلام په لوری ئی ورته دعوت ورکړ. د رسول الله مبارک مقدس پیغام د قیصر په زړه کښی ځای ونیوه، مګر د قیصر قوم ورسره موافقه ونه کړه - نو ځکه د اسلام له قبوله محروم پاتی شو. کله چه د شام خلق د رسول الله صلی الله علیه وسلم له دی ارادی څخه خبر شول نو دغه خبره ئی د «روم» قیصر ته ورښکاره کړه - مګر قیصر له هغوی سره مرسته (مدد) ونه کړه نو دغو خلقو د مسلمانانو اطاعت وکړ - او اسلام ته ایل (مائل) شول. مګر اسلام ئی رانه ووړ- لږ څه وروسته رسول الله مبارک وفات شو او د فاروق اعظم رضی الله تعالیٰ عنه په خلافت کښی د «شام» ګرد (تول) ملکونه د مسلمانانو په لاسونو مفتوح او ونیول شول. لکه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د «تبوک» څخه غالب او منصور بیرته تشریف راووړ - الله تعالیٰ په تولو لویو لویو سلطنتونو د اسلام د رعب شهرت وغورځاوه - او د مدینی منوری منافقان دیر زیات فضیحت او رسوا شول او

هم هغه څو تنه صادقان مسلمانان چه یواځی د سستی لامله (له وجی) غزا ته نه وو تللی، ډیر زیات پښیمانه ارمانجن او خفه وو. د دی رکوع له شروع څخه تر ډیره ځایه پوری د هم دغو واقعاتو ذکر دی. مګر زیاتره د منافقینو د بدو حرکاتو بیان کړی شوی دی په ځینو ځایونو کښی مسلمانانو ته خطاب او د منافقینو احوالو ته اشاره شوی دی.

په دغه آیت کښی مسلمانانو ته ډیر زیات تشویق، ترغیب، تحضیض ورکړی شوی دی؛ او دا ئی ښکاره کړی ده ـ چه د لږ څه عیش او آرام له پاره جهاد پریښودل ګواکی له لوړی څخه د ژوری په لوری له لویدلو سره مرادف دی د صادق مؤمن په نظر کښی د دنیا عیش او آرام د آخرت په مقابل کښی هیڅ اهمیت او وقعت ښائی ونه لری. په حدیث کښی راغلی دی که د الله تعالیٰ په نزد د دنیا وقعت د ماشی د وزر په اندازه وی، نو هیڅ یو کافر ته به ئی یو غړپ اوبه هم نه ورکولی.

إِلَّا تَنفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

که ونه وځئ تاسی «غزا ته او د رسول الله سره لاړ نشئ» نو په عذاب به کړی الله تاسی په عذاب دردناک سره او بدل به راولی «بل» قوم چه غیر له تاسی وی او نه به رسوئ ضرر تاسی دغه الله «یا رسول الله» ته د هیڅ شی؛ او الله پر هر شی «چه اراده وفرمائی» ښه قادر دی.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ کار پر تاسی نه دی موقوف، که تاسی سستی وکړئ نو الله تعالیٰ به په خپل کامل قدرت سره بل قوم د حق دین د خدمت له پاره ودروی، او تاسی به له دغه سعادت څخه بی برخی پاتی شئ، چه دغه ستاسی زیان دی.

مه بږده ته احسان په ځا چه کوم خدمت د ملک　　ملک بږدی احسان په تا چه کوی خدمت د ملک

إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا ۖ فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ

عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

که ونه کړئ تاسی مرسته (مدد) له دغه «رسول الله» سره «نو الله به ورسره مرسته (مدد) وکړی ځکه چه» پس په تحقیق مرسته (مدد) فرمایلی وه له دغه رسول الله سره الله کله چه راوویست دی «له مکی» هغو کسانو چه کافران شوی وو حال دا چه دی دوهم د دوو ؤ کله چه دوی دواړه په غار کښی وو کله چه ویل «محمد» ملګری خپل «ابوبکر صدیق» ته مه خپه کیږه بیشکه چه الله له مونږ سره دی په ساتنه ثواب ورکولو او نصرت کښی؛ نو نازل کړ «راولیږه» الله تسکین «رحمت ډاډینه» خپل په دغه «محمد یا صدیق» او تائید وفرمایه «الله» د رسول الله په «داسی» لښکرو سره چه نه لیدلی تاسو هغوی او وګرځوله الله کلمه د هغو کسانو چه کافران شوی دی «چه شرک یا د کفر دعوت دی» ښکته؛ او کلمه د الله «توحید او د اسلام دعوت» هم دغه ده لوړه غالبه «همیشه»؛ او الله ښه غالب قوی دی «د احکامو په انفاذ» ښه حکمت والا «چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی».

تفسیر: یعنی که فرضاً تاسی نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره مرسته (مدد) ونه کړئ باک نشته، د رسول الله مرسته (مدد) او بری پر تاسی موقوف نه دی. پخوا له دی نه یو داسی وخت هم تیر شوی دی چه پرته (علاوه) له یو یارغار څخه بل هیڅوک له ده سره نه ؤ. څو تنه نور مسلمانان چه وو دوی هم د مکیانو له ظلمونو څخه په تنګ شوی وو، او هجرت ئی کړی وو. بالاخر په خپله په رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د هجرت حکم وشو، د مشرکانو وروستنی مشوره او جرګه پر دغی خبری غوته شوی وه چه «له هری قبیلی څخه دی یو یو ځلمی منتخب شی! او هغوی ټول دی لاسونه سره یو کړی او په یوه وخت کښی دی په خپلو تورو پر محمد باندی ګزارونه وکړی څو چه د محمد صلی الله علیه وسلم له وژلو نه پر ټولو باندی دیت واوړی، او ګرد (ټول) قومونه هغه دیت په تقسیم سره ورکړی، او د بنی هاشمو له لاسه دا ونشی چه د محمد صلی الله علیه وسلم د وژلو د انتقام له کبله (وجی) د عربو د ګرد (ټول) قبائلو سره جنګ وکړی او د ګرد (ټول) عربستان دښمنی ځان ته وګټی او قصاص پری واخلی په هغه شپه کښی چه د دغو ناپاکو پلمو (منصوبو) د عملی کیدلو له پاره تجویزونو جریان درلود (لرلو)، رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت علی کرم الله وجهه ته امر وکړ چه د دوی پر بستره باندی ویده شی او مامور شو چه د خلقو هغه امانتونه چه د رسول الله کره ایښودل شوی وو، په دیر

احتیاط د هغو خاوندانو ته ورسوی، او حضرت علی رضی الله تعالیٰ عنه ته ئی تسلی ورکره چه ته به دیره دادینه او اطمینان سره زما په بستره څمله او یقین ولره چه ستا یوه ویښته ته به هم څه زیان او ضرر ونه رسیږی. وروسته له دے نه رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپله د ظالمانو د هجوم له منځه په داسی حال کښی ووت چه «شاهت الوجوه»یی ویل او د دوی په سترګو کښی ئی خاوری شیندلی. او حضرت ابوبکر الصدیق رضی الله تعالیٰ عنه ئی له خپل ځان سره ملګری کړ، او له مکی معظمی څنی څو میله لری لاړ او د «ثور» په غار کښی ئی «چه سړی په نیم ساعت کښی له مکی معظمی نه هلته رسیږی او پر یوه لوړ غره باندی واقع دی» ځای ونیوه دغه غار د دی غره په سر په یوی لوئی مجوفی تیږی (ګتی) کښی دی، چه هغه ته د ننوتلو له پاره یواځی «په لاندینی برخه کښی ئی» یوه داسی تنګه لاره وه چه انسان په ولاړی یا ناستی نشو ورننوتلی او تش په تتر «سینه» سره سړی پکښی ننووت نو رومبی حضرت صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه په دغه غار کښی ننووت، او هغه یی ښه پاک او صاف او ګرد (تول) سوری ئی په زړوکو سره بند کړل چه کوم حشره یا خوځنده تری رسول الله مبارک ته څه ضرر او نقصان ونه رسوی زړوکی خلاص شول او یو سوری پاتی شو، نو په هغه کښی ئی خپله پښه کیښوده کله چه د دی غار ګرد (تول) داخلی انتظامات تمام شول، نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم حضور ته ئی عرض وکړ چه دننه تشریف راوړئ،رسول الله مبارک د صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه پر ورانه خپل مقدس سر کیښود، او استراحت ئی وفرمایه په دی وخت کښی مار د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه پښه وچیچله سره د دی چه د صدیق په پښه بلکه په ګرد (تول) وجود کښی د دی مار د چیچلو څخه دیر سخت درد او سوی ؤ مګر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه خپله پښه نه خوځوله چه د رسول الله مبارک په استراحت کښی څه خلل واقع نشی کله چه پاک رسول الله خپلی سترګی پرانستلی.، او دغه پیښه ورته معلومه شوه، نو د خپلی مبارکی خولی ئی لاړی د صدیق رضی الله تعالیٰ عنه پر پښی پوری کړی، چه د هغو په اثر ئی باذن الله سم د لاسه شفا وموندله. له هغه لوری کفار د هغه «قائف - پل وهونکی» په لارښوونه چه د قدمونو په پیژندلو کښی دیر ماهر ؤ، د پاک رسول الله په لټولو پسی رهی (روان) شول. او هغه د دوی د قدمونو نښی تر غاره پوری ورسولی مګر د الله تعالیٰ په قدرت د هغه غار په لاره کښی غنی «عنکبوت» خپله لویه تنسته وځغلوله او هندسی اشکال ئی تری جوړ کړل او وحشی کوتری هلته ځاله جوړه کړه او هګی ئی پکښی وکړی د دی وضعیت له لیدلو څخه ګردو (تولو) کفارو «قائف» دروغجن وګانه، او په خپلو منځونو کښی ئی سره وویل چه دغه د غنی ځاله خو دومره پخوانی راښکاری چه هدو د محمد صلی الله علیه وسلم له ولادت څخه به هم د مخه او بدلی شوی وی او که څوک په دغه غار کښی ننوتلی وی، نو دغه تارونه به ولی روغ پاتی کیدل؟ او دغه هګی به څرنګه نه ماتیدلی؟ ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه ته دننی له لوری د کفارو قدمونه په نظر ورتلل، او په دغه فکر او ویره کښی ؤ، چه د ده د ځان څخه محبوب او عزیز آغا او بادار او لوی سردار د سیدالابرار او مخزن الانوار هغه مبارک ذات ته څه ضرر او نقصان ونه رسیږی، او د دښمنانو بد نظر پری ونه

لګیږی، چه د هغه په مقابل کښی دنیا او مافیها هیڅ دی او په خپله صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه هم خپل تول مال او شته لکه خپل ځان تری جار (قربان) کری ؤ؛ نو له ډیری ویری ئی وویل «یا رسول الله! که دوی لږ څه ښکته شی ـ او د خپلو قدمونو په لوری وګوری ـ نو مونږ به ووینی» پاک رسول الله وفرمایل «ای ابابکره! ستا خیال د هغو دوؤ په نسبت چه دریم ئی الله تعالیٰ دی، څه دی؟» یعنی کله چه د الله تعالیٰ «نصرت، اعانت، حمایت او حفاظت» له مونږه سره دی نو بیا له چا څخه ویریږی؟» په دغه وخت کښی پاک الله یو خاص قسم سکون او اطمینان د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر مبارک قلب، او د ده په برکت ابی بکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه پر پاک قلب نازل کړ. او د پرښتو په فوځ سره ئی د هغوی حفاظت او تائید وکړ.

او دغه د الله تعالیٰ د غیبی تائید یوه کرشمه وه چه د غنی په هغو تارونو سره چه ﴿ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ ﴾ ئی فرمایلی دی، د دوی ساتنه وکړه او هغه ئی د ډیرو لویو مضبوطو کلاګانو څخه زیات د تحفظ ذریعه وګرځول، او په دی ډول (طریقه) الله تعالیٰ د کفارو خبره ښکته، او د دوی ګرد (تول) تدبیرونه ئی له خاورو سره برابر کړل.

دوی تر دریو ورځو پوری په دغه غار کښی اقامت وفرمایه او وروسته له هغه د مدینی منوری په لوری روان شول او په سلامتی او عافیت سره هلته ورسیدل.

بیشکه د کارونو په انجام کښی د الله تعالیٰ کلمه علیا کیږی او الله جل جلاله پر هر شی غالب او قوی دی او د پاک الله هیڅ یو کار له حکمت څخه خالی نه دی.

تنبیه: ځینو د ﴿ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا ﴾ څخه د «بدر» او «حنین» او نوری غزاګانی مراد کړی دی، چه په هغو کښی د ملائکو نزول شوی دی، مګر له ظاهری سیاقه همغه ښکاری، چه مونږ پاس بیان کړل والله اعلم.

انفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

ځئ تاسی (غزا ته) حال دا چه سپک اوسئ او درانه او جهاد کوئ تاسی په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله کښی (د دین د ترقی لپاره) دغه تګ غزا ته) خیر بهتر دی تاسی ته که یئ تاسی چه پوهیږئ (په خپله ګټه (فائده) او تاوان)

تفسیر: (خفافاً وثقالاً) یعنی سواره او پلی (پیاده) ماړه او عاجزان ـ زاړه او ځلمیان (سپک او درانه ـ روغ او رنځوران ـ بی وسلی او وسله والا ـ خواران او چاخ ـ مریونه او اصیلان ـ بی ښځی او د ښځو خاوندان) په هر حال کښی چه وئ ښایی چه غزا ته ووځئ! او د عمومی لښکر

کښې په وخت کښې هيڅ يو عذر او پلمه (بهانه) مه وړاندې کوئ! (او غزا کوئ په مالونو خپلو سره په توښه او په وسله او په ځانونو خپلو چه ځان ربروئ دپاره د اعلاء د کلمة الله ځکه چه دغه ستاسي تګ غزا ته ډير غوره دی تاسي ته) يعنې هم له دنيوي او هم له اخروي حيثه.

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَّسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِن بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ ۚ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾

که وی مال نژدی (آسان) او سفر سهل (منځنی) نو خامخا متابعت به کړی ؤ دوی ستا وليکن لری شوی دی په دوی باندی هغه مسافه (نو ځکه ئی مخالفت وکړ) او ژر به قسمونه وکړی منافقان په الله که طاقت وی زمونږ (د سفر) نو خامخا به وتلی وو مونږ له تاسي سره؛ هلاکوی دوی نفسونه خپل (د دروغو په قسمونو)؛ او الله عالم دی چه بيشکه دوی هرومرو (خامخا) دروغجنان دی (په دی اظهار کښې)

تفسير: دا ئې منافقينو ته وفرمايل چه که سفر سهک وی او بی له ربړه غنائم او ولجی د دوی لاس ته ورځی يا ئې توقع وی نو په تلوار سره وردرومی ليکن که کوم سخت او مشکل مزلونه ئې په مخ کښې وی نو ځانونه تری بيرته کاږی او د هغو د طی کولو او وهلو همت په دوی کښې نه وی او ورته دروند او مشکل ښکاری او هغه سفر له دوی نه ممکن نه وی.
(وسيحلفون ـالاية ـ او ژر به قسمونه وکړی منافقين په الله کله چه تاسي دوی ته بيرته راشئ له تبوک نه که طاقت وی زمونږ د سفر نو خامخا به وتلی وو مونږ له تاسي سره غزا ته) يا له وتلو څخه پخوا دغه قسمونه دوی يادوی او راز راز (قسم قسم) حيلی، پلمی (تدبيرونه) او بهانی کوی چه تاسي هغوی ته اجازه ورکړئ چه په مدينی منوری کښې پاتی شی يا ستاسي د بيرته راتګ په وخت کښې په دروغو دروغو قسمونه خوری او له خپله ځانه خبری جوړوی څو په خپل نفاق پرده واچوی حال دا چه له الله تعالیٰ جل جلاله څخه د دوی دروغ او نفاق پټ نشی پاتی کيدی. دغه نفاق او تيرايستل او د دروغو قسمونه بالاخر د دوی په حق کښې د ځان وبال او د روح جنجال ګرځی.

عَفَا اللّٰهُ عَنۡكَ ۚ لِمَ اَذِنۡتَ لَهُمۡ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِيۡنَ صَدَقُوۡا وَتَعۡلَمَ الۡكٰذِبِيۡنَ ﴿۴۳﴾

عفوه وکړه الله له تا نه، د څه دپاره اذن (اجازه) ورکړه تا دوی ته (د وروسته پاتې کیدلو او ولې دې پرې نښودل) تر هغه پورې چه ښکاره شوې وې تاته هغه کسان چه رښتینی دي (په دغه عذر کښې) او معلوم کړې وې تا دروغجنان.

تفسیر: منافقین په دروغو سره عذرونه وړاندې کوي. کله چه دوی مدینې منورې د پاتې کیدلو اجازه له تا څخه غواړي نو تاسې د دوی له مکر او کید او نفاق څخه سترګې پټوئ او داسې ګڼئ چه د هغوی په رفاقت او ملګرتوب کښې پرته (علاوه) له فساده بل هیڅ کومه ښیګڼه (نفع) او ګټه (فائده) نه ده متصوره او د هم دې له امله (وجې) تاسې هغوی ته اجازه ورکړه نو پاک خدای جل جلاله دغه وفرمایل چه که تاسې دوی ته اجازه نه وې ورکړې نو هغه به ډیره بهتره او ښه وه ځکه چه هلته به ظاهره کیده چه د دوی نه ورتګ ستاسې په اجازه پورې موقوف نه ؤ بلکه دوی ته د ورتګ توفیق له سره نه ؤ. هو! ستاسې په مخ کښې به د دوی رښتیا او دروغ ښکاره کیدل نو په اجازه ورکولو کښې هیڅ ګناه نه وه خو اجازه نه ورکول د حاضرو مصالحو په اعتبار زیات موزون ؤ نو د دغه اعلیٰ او اکمل صورت د ترک له سببه ئې خطاب په «عفا الله عنک» سره شروع کړ. دا خبره ضروري نه ده چه د عفوې لفظ خامخا د ګناه په مقابل کښې استعمالیږي. ځینو محققینو د «عفاالله عنک» جمله لکه چه د عربو محاوره ده د کلام په سر کښې یوازې د دعا او تعظیم له پاره بللې ده مګر له اسلافو څخه هغه څه منقول دي چه مخکښې مو بیان کړل او د «لم اذنت لهم» لفظ د هغه تائید کوي. والله اعلم. (ځینې مفسرین د «لم اذنت لهم» ترجمه داسې کوي ولې دې اذن ورکړ د پاتې کیدلو د غزا نه دوی ته بلکه اذن به دې ورته نه کاوه او ځینې ئې داسې کوي ولې اذن ورکړ تا دوی ته د پاتې کیدلو د غزا نه بې مهلته بلکه مهلت به دې کړې ؤ په دې اذن کښې).

لَا يَسۡتَاۡذِنُكَ الَّذِيۡنَ يُؤۡمِنُوۡنَ بِاللّٰهِ وَالۡيَوۡمِ الۡاٰخِرِ اَنۡ يُّجَاهِدُوۡا بِاَمۡوَالِهِمۡ وَاَنۡفُسِهِمۡ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيۡمٌۢ بِالۡمُتَّقِيۡنَ ﴿۴۴﴾ اِنَّمَا يَسۡتَاۡذِنُكَ الَّذِيۡنَ لَا يُؤۡمِنُوۡنَ بِاللّٰهِ وَالۡيَوۡمِ الۡاٰخِرِ وَارۡتَابَتۡ قُلُوۡبُهُمۡ فَهُمۡ فِىۡ رَيۡبِهِمۡ يَتَرَدَّدُوۡنَ ﴿۴۵﴾

نه غواړی اجازه له تا نه هغه کسان چه مؤمنان دی په الله او په ورځی آخری (د قیامت په پته او ښکاره په وروسته پاتی کیدلو له دی نه) چه جهاد وکړی دوی په مالونو خپلو او ځانونو خپلو سره؛ او الله ښه عالم دی په پرهیزګارانو (ځان ساتونکو له بیرته پاتی کیدو څخه) بیشکه هم دا خبره ده چه اجازه غواړی له تا نه (ای محمده د تخلف) هغه کسان چه ایمان نه لری (په پته) په الله او پر ورځی آخری باندی (چه قیامت دی) او چه شکمن دی زړونه د دوی (د دین په حقانیت کښی) نو دوی په شک خپل کښی سرګردانه (او متحیره) دی.

تفسیر: یعنی هغه کسان چه په زړونو کښی ئی د ایمان او تقوی نور او رڼا (رنړا) ده د هغوی شان دا نه دی چه له جهاده د ځان ژغورنی (محفوظونی) له پاره د مسابقی په دول (طریقه) دغسی اجازه وغواړی. د هغوی حال خو داسی دی لکه چه د هم دغه (۱۰) جزء «التوبة» په (۹۲) «آیت» (۱۲) رکوع په «تولوا واعینهم تفیض من الدمع حزنا الا یجدوا ما ینفقون» کښی ئی بیان راځی یعنی که د وسائلو او وسائطو د نشتوالی او د نورو معاذیرو له امله (وجی) د «فی سبیل الله جهاد» له شرفه محرومیږی نو د هغه فضل او شرف د فوتیدلو له سببه د هغوی سترګی له اوښکو څخه ډکیږی. او بی حیایی سره له جهاده د ځان ژغورنی (ساتنی) اجازه غوښتل د هغو کسانو دود او دستور دی چه د الله تعالیٰ جل جلاله په وعدو یقین نه لری او په اخروی ژوندون ئی څه باور نه وی او د الله تعالیٰ جل جلاله بشارتونو ته چه د اسلام او مسلمانانو د غلبی او بری په نسبت شوی دی تل د شک په نظر ګوری.

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾

او که اراده وی د دوی د وتلو (غزا ته له تا سره) نو هرومرو (خامخا) تیار کړی به وو دوی دپاره د وتلو غزا ته څه اسباب د تیاری ولیکن نه ؤ خوښ کړی الله پورته کیدل د دوی (غزا ته) نو سست کړل (الله) دوی او وویل شول دوی ته چه کینئ تاسی له (کور) کیناستونکیو (ښځو، هلکانو، سپین ږیرو) سره

تفسیر: هغوی هیڅکله د کور څخه د وتلو اراده نه درلوده (لرله) که نه د غزا له پاره به ئی څه

سامان او اسباب تیار کړی وی او د (جهاد) د حکم د اوریدلو په وخت کښې به د دروغو عذرونو پسی منډی نه وهلی، خبره دا ده چه الله تعالیٰ جل جلاله د هغوی اشتراک په غزا کښې نه خوښوی که دوی له غازیانو سره تللی وی نو فتنې او فسادونه به ئې پورته کړی وی او د نه ورتګ په صورت کښې به هغوی ته دغه خبره څرګنده شی چه مؤمنانو ته د الله تعالیٰ په فضل د یوه بخرکی په اندازه هم د هغوی د نه تللو څخه څه اندیښنه او پروا نه لری، نو ځکه الله تعالیٰ جل جلاله دوی د مجاهدینو په صفونو کښې له شاملیدلو څخه محروم کړل خو د دی راز (قسم) محرومیت وبال د هم دوی په غاړه دی. ګواکی هغوی ته تکویناً وویل شول چه ځئ له ښځو ـ سپین ږیرو کوچنیانو (بچو) او بی کارو او لنګانو سره په کورونو کښې ننوځئ. او دا چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغوی د دروغو عذرونو په ځواب کښې هغوی ته په کور کښې د کیناستلو اجازه ورکړه دا هم د الله تعالیٰ جل جلاله له جانبه یو راز (قسم) امر دی نو ځکه د تکویناً قید هم دومره ضروری نه دی.

لَوْ خَرَجُوا فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ

نو که وتلی وی دغه (منافقان) په (لښکر د) تاسی کښې نو نه به ۇ زیات کړی دوی تاسی ته (هیڅ شی) مګر شر ، خرابی، فساد او چغلی او خامخا چابکی به کړی وه دوی په منځ ستاسی کښې (په چغلی او نورو بدیو کښې) حال دا چه غوښتله به دوی تاسی ته فتنه (ستاسی په منځ کښې د دښمنی په اچولو او له کافرانو څخه ستاسی په ویرولو کښې)

تفسیر: یعنی که منافقان له تاسی سره تللی وی نو د خپل جبن، بی زړه توب او ویری له سببه به ئې د نورو غړی هم سست کړی وی او یو له بل سره به ئې د اچولو له امله (وجی) د مسلمانانو په منځ کښې جدایی او تفریق اچول او د نفاق اچولو په لاره کښې به ئې کوښښونه کول او د دروغو افواهاتو په وسیله به ئې مسلمانان له دښمنانو څخه ویرول الغرض د دغو منافقانو له وجود څخه د ګټی او فائدی هیڅ یوه هیله (ارزو) او امید نه ۇ بلکه زیان او ضرر به زیاتیده او د فتنې اچولو زیاته اندیښنه موجوده وه، نو د هم دغو. سببونو له امله (وجی) الله تعالیٰ جل جلاله هغوی ته توفیق ورنه کړ چه له تاسی سره غزا ته لاړ شی.

وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

او شته په تاسي کښې جاسوسان د دوی دپاره (یا آوریدونکی د خبرو د دوی په ضرر ستاسی) او الله ښه عالم (پوه) دی په (نیتونو د) ظالمانو.

تفسیر: یعنی اوس هم جاسوسان یا ځینې داسی ساده او احمقان په تاسی کښې شته چه د هغوی خبری اوری او لږ دیر تری متاثر کیږی «ابن کثیر- رحمة الله علیه» اگر که دوی هغسی فتنه او فساد نشو اچولی چه د دغو بدانو له وجوده هیله (امید) کیدی شوه بلکه له تاسی سره د داسی جاسوسانو یو ځای تلل له یوه حیثه مفید دی، څو هغوی په خپلو سترگو د مسلمانانو تینگ عزم، شجاعت میړانه (بهادری)، زړورتوب او نور محامد وگوری او خپلو مشرانو او امیرانو ته ئی خبر ورکړی څو د هغوی پر زړونو ئی د مسلمانانو ویره او هیبت هم پیدا او ځای ونیسی.

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتّٰى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾

خامخا په تحقیق لټولی وه دوی فتنه (خرابی) پخوا (له دی نه په احد او خندق کښې) او اړولی ئی وو تاته ټول کارونه (په تدبیرونو او حیلو ستا د دین د ابطال له پاره) تر هغه پوری چه راغی حق (رښتیا وعده ـ د الله نصرت) او ظاهر (ښکاره غالب) شو امر (حکم ـ دین) د الله حال دا چه دوی بد گڼونکی وو (نارضا په زړه او ظاهراً په اسلام کښې داخل شول)

تفسیر: څه مهال چه رسول الله صلی الله علیه وسلم مدینې منورې ته تشریف راوړ، د مدینې منورې یهودانو او منافقانو د حضرت پیغمبر علیه السلام په مخالفت کښې راز راز (قسم قسم) فتنې، حیلې او پلمې (منصوبې) جوړولې او د اسلام د ورځ په ورځ او زیاتو ترقیاتو د مخ نیوی له پاره ئی دیر تدبیرونه او چلونه وکړل مگر څه وخت چه په بدر کښې د کفر او شرک دیری لویې ستنې ولویدلې او د کفارو غټان او مشران ووژل شول او په یوه حیرانوونکی دول (طریقه) سره د الله تعالیٰ جل جلاله په فضل د اسلام فتح او غلبه ښکاره شوه نو (عبدالله بن ابی) او نورو وویل «ان هذا امر قد توجه ـ یعنی داسی ښکاری چه نور د دی کار مخه نیول گران او مشکل دی.» لکه چه دیر خلق وویریدل او د ویری له امله (وجی) ئی تش په خوله د کلمې په ویلو پیل (شروع) وکړ مگر څرنگه چه د دوی په زړونو کښې کفر پټ و نو ځکه هر چیری چه به ئی د اسلام او مسلمانانو بری او غلبه لیدله نو دوی به د غیظ او غضب، بغض او حسد په اور کښې سوځیدل. الغرض د هغوی دغه مکاری او فتنه او شرارت کومه نوی خبره نه وه له شروع څخه د هغوی وضعیت هم داسی و. د «احد» په جنگ کښې هم دغه منافقان له خپلو دلو سره له لاری څخه

بېرته راګرځېدلي وو او د «خندق» په غزا کښې به ئې ويل «يا اهل يثرب لا مقام لکم فارجعوا» مګر په پای (اخر) کښې دوی وليدل چه حق په څه ډول (طريقه) غلبه او نصرت ومومند؟ او باطل په څه ډول (طريقه) ذليل، سپک، خوار او رسوا شو.

وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ ائْذَن لِّي وَلَا تَفْتِنِّي ۚ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا ۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾

او ځينې له دغو (منافقانو) څخه هغه څوک دی چه وائي اذن (اجازه) راکړه ماته (د پاتې کيدلو) او مه اچوه ما په فتنه (ګمراهی) کښې (نو الله وفرمايل چه) خبردار شئ چه په ګمراهي کښې (لا له پخوا) لويدلي دی دوی او بيشکه چه جهنم (دوزخ) هرومرو (خامخا) محيط (چاپير کيدونکی) دی په کافرانو.

تفسير: يو لوی منافق (جد بن قيس) وويل چه ما هم دلته په مدينه کښې پرېږدئ چه د روم ښځې ډيرې ښکلې او پيمخې دی که زما سترګې په هغوی ولګيږي نو ځان به تری نشم ساتلی نو هلته مې مه بيايئ چه د ګمراهي په کوهي کښې ونه لويږم. نو الله تعالیٰ جل جلاله وفرمايل چه هغه د دی لفظ په ويلو او په خپل بی زړه توب، ويری، کفر او په دروغجنی پرهيزګاری باندی د پردی په اچولو سره لا د ګمراهي په کنده کښې لويدلی دی او له دی نه وروسته هم د کفر او نفاق په سبب د دوزخ په کنده کښې لويدونکی دی. ځينو دغه آيت د ګردو (ټولو) منافقانو په حق کښې ګڼلی دی. او د «ولا تفتني» څخه ئې دا مطلب اخيستی دی چه «مونږ له خپلو ځانونو سره مه بيايئ! او د مالونو او نورو شيانو په زيان کښې مو مه اخته کوئ!» نو د دی ځواب ئې په «الا في الفتنة سقطوا» سره ورکړ.

إِن تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِن تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِن قَبْلُ وَيَتَوَلَّوا وَّهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾

که ورسيږي تاته (په کومه غزا کښې لکه بدر) کومه ښېګڼه (لکه نصرت يا غنيمت) نو خفه کوی دوی (دغه نيکي له ډيره حسده) او که ورسيږي تاته (په کومه غزا کښې لکه بدر) کومه سختي (لکه زخم يا مرګ) نو وايي دوی په تحقيق نيولی ؤ مونږ کار (د احتياط) خپل لا له پخوا څخه (چه جنګ ته

لاړ نشوو) او شا ګرځوي دوى (ځي ستا له مجلسه) حال دا چه دوى خوشحاله وى (ستاپه مصيبت)

تفسير: د منافقانو عادت داسې ؤ كله به چه فتح او برى د مسلمانانو په برخه كيده نو دير به خفه كيدل، كريدل او سوځيدل او كه كوم وخت به دوى ته كوم تكليف او زحمت وربيښيده مثلاً ځينى مسلمانان به شهيدان يا ټپيان (زخميان) كيدل نو په دير فخر، كبر او لوئى سره به ئى ويل چه شكر موږ د خپلو وړاندينيو تدابيرو او احتياط له امله (وجې) په امن او خوندى پاتې شو موږ لا له پخوا څخه د خپلو ځانونو د ساتنى فكر او انتظام كړى ؤ، موږ پوهيدو چه په پاى (آخر) كښې هم داسې يوه بلا راتلونكې ده نو ځكه موږ له هغوى سره لاړ نشوو. مطلب دا چه هم داسې تكبر او لويى به ئى ښكاره كوله او لاپې به ئى وهلى او له ديرى خوښى او خوشحالى ځنى به ئى اتنونه اچول او له خپلو مركو (مجلسونو) څخه په برابر خپلو كورو ته تلل.

قُلْ لَّنْ يُّصِيْبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَاۚ هُوَ مَوْلٰىنَاۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۱﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُوْنَ بِنَآ اِلَّآ اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِؕ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ اَنْ يُّصِيْبَكُمُ اللّٰهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهٖۤ اَوْ بِاَيْدِيْنَاۖ فَتَرَبَّصُوْۤا اِنَّا مَعَكُمْ مُّتَرَبِّصُوْنَ ﴿۵۲﴾

ووايه (اى محمده! دوى ته) له سره به ونه رسيږى موږ ته مګر همغه چه ليكلى دى الله زموږ له پاره هم دغه (الله) دى مولا (كار جوړوونكى) زموږ، او (خاص) پر هم دغه الله باندى دى نو توكل (اعتماد) كوى مؤمنان (د هيلو په تر سره كيدلو، د اړتياؤ (احتياج) په پوره كيدلو او د آفتونو څخه په ژغورلو (محفوظولو) كښې ووايه (اى محمده دغو منافقانو ته) چه آيا انتظار كوئ موږ ته(يعنى نه كوئ) مګر د يوى له دوو نيكيو څخه (چه شهادت يا نصرت دى) او موږ انتظار كوو تاسې ته (د يوى له دوو بديو څخه) چه ورسوى تاسې ته الله كوم قسم عذاب (خاص) له خپلى خوا (لكه زلزله يا تندر يا نور) يا په لاسونو زموږ (لكه قتل، شړل، جزيه يا نور) او انتظار كوئ تاسې بيشكه چه موږ هم له تاسې سره انتظار كونكى يو.

تفسير: يعنى سختى او اسانى چه د كوم وخت له پاره مقدره ده هغه له سره بيرته ګرځيدونكى

نه ده او نه په دنیا کښې د هغه چاره کیدی شي مگر څرنګه چه مونږ په ظاهر او باطن کښې خپل حقیقي مولیٰ او رب، الله تعالیٰ جل جلاله ګڼو، نو ځکه مونږ خپلې غاړې د ده د فیصلې او حکم په مقابل کښې ایښې دي او هیڅ یوه سختي مونږ د ده د حکم له منلو څخه نشي منع کولی او مونږ یوازې په هم دغه الله تعالیٰ جل جلاله توکل او اعتماد لرو چه الله تعالیٰ جل جلاله دغه عارضي سختي په آخرت کښې په یقیني دول (طریقه) او دیر ځله په دنیا کښې هم په راحت او خوښۍ سره بدلوی. په دغه صورت کښې تاسي زمونږ په نسبت د دوو نیکیو څخه ضرور د یوې نیکۍ هیله (ارزو) او امید کولی شئ! که د الله تعالیٰ جل جلا له په لاره کښې ووژلي شو، نو شهادت او جنت را په برخه کیږی او که بیرته روغ رمت راغلو، نو د غازی لوی خطاب او اجر یا غنیمت او ولجه مو ضرور په برخه کیږی لکه چه په صحیح حدیث کښې راغلي دي چه الله تعالیٰ جل جلاله د مجاهدینو په نسبت د دغو شیانو ذمه وهلې ده، د دې په خلاف مونږ ستاسي په برخه کښې داسې انتظار لرو چه د دوو خرابیو څخنې به یوه خرابي هرومرو (خامخا) تاسي ته رسیږی، یا به د قدرت له خوا په تاسي د نفاق او شرارت له امله (وجې) بلا واسطه کوم عذاب مسلط شي یا به الله تعالیٰ جل جلا له تاسي ته زمونږ په لاس سخت عذاب درکړی چه په هغه به رسوا شئ او ستاسي د نفاق او شقاق پرده به پورته شي، په هر حال مونږ او تاسي دواړه یو د بل د پای او انجام د لیدلو له پاره انتظار باسو، آخر به معلومه شي چه په مونږ او تاسي کښې د کوم یوه خاتمه او انجام ښه دی؟ او کوم یو دیر محتاط او د عاقبت په فکر کښې دی.

قُلْ أَنفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَّن يُتَقَبَّلَ مِنكُمْ ۖ إِنَّكُمْ كُنتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾

ووایه (ای محمده! منافقانو ته) چه لګوئ (خپل مالونه په هر شان ئې چه لګوئ) په رضا یا په زور (د اسلام) له سره به قبول نه کړی شي له تاسي؛ بیشکه چه تاسي یئ یو قوم فاسقان (د اسلام له دائرې نه وتونکي)

تفسیر: (جد بن قیس) منافق چه د رومي ښځو فتنه ئې پلمه (بهانه) کوله دا ئې هم ویلې وُ چه یا رسول الله صلی الله علیه وسلم! زه په خپله د (تبوک) جهاد ته نشم تلی - لیکن مالي مرسته (مدد) درسره کولی شم نو ځواب ئې داسې ورکړ چه د بې اعتقادانو مال نه قبلیږی، په خوښۍ سره ئې لګوی یا په ناخوښه ځکه په خوښۍ سره د الله تعالیٰ جل جلاله په لاره کښې د مال لګولو توفیق په دوی کښې نشته! «ولاینفقون الا وهم کارهون» خو سره له هغه هم که بالفرض په خوښۍ سره څه مال د الله تعالیٰ جل جلاله په لاره کښې ولګوی نو الله تعالیٰ جل جلاله هغه نه قبلوی او سبب ئې په وروستنی آیت کښې راښوول شوی دی.

وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَٰتُهُمْ إِلَّآ
أَنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَبِرَسُولِهِۦ وَلَا يَأْتُونَ ٱلصَّلَوٰةَ
إِلَّا وَهُمْ كُسَالَىٰ وَلَا يُنفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَٰرِهُونَ ﴿٥٤﴾

او نه دی منع کړی دوی له دی چه قبول کړی شی له دوی نفقی (ورکړی) د دوی (هیڅ شی) مګر هم دی خبری چه بیشکه دوی کافران شوی دی په الله او په رسول د دغه (الله) او نه راځی دوی لمانځه ته مګر په دی حال چه دوی سست وی او نه لګوی دوی (د الله په لاره کښی هیڅ مال) مګر په دی حال کښی چه دوی ناخوښه وی

تفسیر: د نه قبلیدلو اصلی سبب خو د هغوی کفر دی لکه چه مونږ پخوا له دی نه په متعددو ځایونو کښی د څو آیتونو په تفاسیرو کښی ورته اشاره کړی ده چه د کافرانو هر یو عمل مړ او بی روحه وی. باقی په اخلاص سره لمانځه ته نه راتلل یا په بد زړه سره مال لګول دغه ګرد (ټول) د کفر ظاهری آثار دی.

فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُم
بِهَا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٥٥﴾

نو په تعجب کښی دی نه آچوی تا (ډیر) مالونه د دوی او نه (ډیر) اولاد د دوی (ځکه چه دغه ګرد (ټول) استدراج دی)؛ بیشکه هم دا خبره ده چه اراده لری الله د دی چه عذاب ورکړی دوی ته په سبب د هغو (شیانو) په دغه ژوندانه دنیوی کښی او (په سختی او غم) راووځی ارواح (ساوی) د دوی حال دا چه دوی کافران وی (او په کفر کښی مړه شی)

تفسیر: داسی شبهه پیدا کیدی شوه هر کله چه دوی دومره مردود دی نو په مالونو او اولادونو او نورو نعمتونو ولی بریالی (کامیاب) شوی دی؟ نو د هغه ځواب ئی ورکړ چه دغه نعمتونه د هغوی په حق کښی لوی عذاب دی لکه چه یوه خوندوره لذیذه غذا د روغ رمټ سړی صحت، روغتیا او قوت زیاتوی او فاسدالاخلاط رنځور هلاکت ته ورنژدی کوی، هم دغه حال د هغو دنیوی نعمتونو (مالونو، اولادونو او نورو) وګڼئ! د یوه کافر په حق کښی دغه شیان د هغوی د بدو مزاجونو له امله (وجی) د هلاهلو زهرو په شان دی، ځرنګه چه کافران د دنیا په حرص او

مینه کښی غرق او ډوب وی نو ځکه لوړی د هغی په تولولو کښی بی حده ربړونه (تکلیفونه) ګالی (برادشت کوی)، بیا که لږ څه زیان وررسیږی نو څومره مینه او محبت چه له دغو شیانو سره لری هم هغومره غم او درد هم ور رسیږی او هیڅ وخت یی د هغه له فکر، اندیښنی او خفګان څخه زړه نه خالی کیږی نو بیا کله چه مرګ دوی له دغو محبوبو شیانو ځنی جلا (جدا) کوی نو د دغه وخت د صدمی، حسرت او افسوس کولو اتکل ډیر ګران او مشکل کار دی.

مطلب دا چه د دنیا عاشق او حریص ته هیڅکله حقیقی هوسایی (ارام) اساسی اطمینان نه په برخه کیږی لکه چه د (اروپا) او (امریکا) او نورو ډیرو لویو لویو پانګو (سامایه) لرونکو (سرمایه دارانو) ویناوی په دغی خبری شاهدی دی. پاتی شول مؤمنین چه مال او اولاد او نور دنیوی شیان خپل معبود او د ژوندون اصلی نصب العین نه ګڼی، ځرنګه چه د دوی په زړونو کښی د دنیا د محبت مرض نه وی نو ځکه دغه شیان د هغوی په حق کښی نعمت او له دین سره د مرستی (مدد) ذریعه ګرځی، برسیره په دی زیاتره کافران د مال او اولاد په ډیر والی مغروریږی او په کفر او طغیان کښی ئی لا پسی شدت او زیاتوالی راځی او د دی خبری سبب ګرځی چه هغوی تر آخری سلګی پوری کافر پاتی وی او د مدینی منوری د منافقانو حال چه د هغو په حق کښی دغه آیتونه نازل شوی دی هم داسی ؤ چه په ناخوښی سره به ئی په جهاد او نورو ځایونو کښی د ریاء او نفاق له پاره مالونه لګول او د دوی په اولادونو کښی ځینی داسی مخلصان مسلمانان هم وو چه له نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم سره به ئی یو ځای په جهاد کښی ګډون کاوه. دغه دواړه شیان د منافقانو د زړه له هیلو څخه بیخی مخالف وو نو ځکه مالونه او اولادونه د هغوی له پاره په دنیا کښی عذاب ګرځیدلی وو.

حضرت شاه صاحب لیکی (یعنی تعجب مه کوه چه بې دینانو ته ولی الله تعالیٰ جل جلاله مال او نعمت ور په برخه کړی دی؟ د بې دینانو په حق کښی اولاد فساد او مال وبال او دولت زحمت دی او د هغه په نسبت د دوی زړونه تل پریشان اوسیږی او له سره تر مرګه پوری د هغه له فکره او ذکره نه خلاصیږی څو چه توبه وکړی یا نیکی او تقویٰ ځان ته غوره کړی).

وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُم مِّنكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾

او قسمونه کوی په الله چه بیشکه دوی خامخا له (ډلی) ستاسی (مسلمانانو) څخه دی حال دا چه نه دی دوی له (ډلی) ستاسی څخه (د باطنی کفر په

سبب) ولیکن دوی (داسی یو) قوم دی چه ویریږی (له تاسی نو ځکه تش په ژبو سره اسلام ښکاروی) که وموهی دوی ځای د پناه یا غارونه (چه پکښی پټ شی) یا بل کوم ځای د ننوتلو(او د پناه نو) خامخا ګرځیدلی به وو دوی هغه ته حال دا چه دوی به مندی وهلی (له ویری د مسلمانانو لکه پړی شکولی آسونه چه هیڅ شی به دوی نشو راګرځولی)

تفسیر: منافقانو یوازی د دی ویری له امله (وجی) که مونږ د خپل کفر اظهار وکړو نو له مونږه سره همغسی معامله کیږی لکه چه له کفارو سره کیدونکی ده نو دوی به قسمونه خوړل چه مونږ ستاسی «مسلمانانو» له ډلی څخه یو! حال دا چه د دوی دغه وینا بیخی غلطه ده. که چیری هغوی ته د پناه کوم ځای په لاس ورشی یا په کوم غار کښی په پټیدلو سره خپل ژوندون په سر ورسولی شی یا لږ تر لږه د سر ننه ایستلو کوم ځای په لاس ورشی، لنده دا که د اسلامی حکومت خوف نه وی نو له ګردو (تولو) دعوو څخه دوی لاس اخلی او همغه لوری ته مندی وهی څرنګه چه دوی نه د اسلامی حکومت په مقابل کښی څه زور او طاقت لری او نه د پناه کوم ځای موندلی شی نو ځکه قسمونه خوری او دروغو پلمی (تدبیرونه) جوړوی.

وَمِنْهُم مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِن لَّمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾

او ځینی له دغو (منافقانو) څخه هغه دی چه عیب وائی ستاپه (تقسیم) د صدقاتو (او د غنائمو) کښی نو که ورکړه شی دوی ته (د دوی له غوښتنی سره سم) له هغی څخه راضی کیږی (په دی قسمت سره) او که ور نه کړی شی دوی ته له هغه څخه (د دوی په غوښتنی) نو هغه وخت دوی په قهریږی

تفسیر: ځینو منافقانو او ځینو اعرابو (بانده چیانو) به د صدقاتو او ولجو (غنیمتونو) د ویش په وخت کښی د دنیوی حرص او شخصی عرضونو له امله (وجی) د رسول الله صلی علیه وسلم په نسبت د طعن ژبی خوځولی چه د تقسیم په وخت کښی د انصاف لحاظ نه دی شوی مګر دغه اعتراض به تر هغه وخت پوری ؤ چه هغوی ته د دوی د غوښتنی سره سم صدقی او خیراتونه نه ورکول کیدل که هغوی ته د دوی د طمعی او حرص سره سم برخی ورکولی کیدی نو.خوشالیدل او هیڅ اعتراض به ئی نه کاوه، ګواکی له هر حیثه مال او دولت ئی د خپل مقصود قبله ګڼله. وروسته دا څرګندیږی چه د ایمان مدعی لره نه ښائی چه داسی غوښتنی وکړی یا مد نظر ئی داسی وی.

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ
سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

او که په تحقیق دوی راضي شوي وی په هغه (مقدار د ولجې (غنیمت) او صدقې) چه ورکړی ؤ دوی ته الله او رسول د دغه (الله) او ویلي وی دوی کافي (بس) دی مونږ ته الله ژر به راکړی مونږ ته الله له فضل (احسان رحمت) خپل او رسول د دغه (الله له بل غنیمته) بیشکه مونږ الله ته رغبت (تمه) کوونکي یو (چه پخپل فضل سره مونږ له صدقاتو بی پروا وګرځوی نو دا به ورته بهتر ؤ)

تفسیر: یعنی دیره ښه طریقه خو دا ده هر شی چه الله تعالیٰ جل جلاله د خپل رسول صلی الله علیه وسلم په لاس چا ته ورکړ سری دی پر همغه راضی او قانع اوسی! او یوازې په الله تعالیٰ جل جلاله دی توکل کوی! او داسی عقیده دی ولری که د پاک الله جل جلاله اراده وی نو په آینده کښی به د خپل فضل او مرحمت نور دیر شیان هم ورته ورکوی. مطلب دا چه نه ښائی دنیوی فانی متاع ته سترګی ونیسی او لازم دی چه هر انسان یوازی د مهربان الله جل جلاله غوښتونکی وی او هر هغه ظاهری او باطنی دولت چه د الله تعالیٰ جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له درباره ورته ورسیږی په هغه دی خوشاله او ډاډه اوسی.

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا
وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ
اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

بیشکه هم دا خبره ده چه صدقې (زکات صرفیږی) لپاره د فقیرانو او مسکینانو او عاملانو (مقررو) پر هغه (تحصیل د صدقې) او هغو ته چه الفت (آشنائی) اچولی شی په زړونو د دوی کښی (له اسلام سره) او (صرفیږی) په (خلاصولو د) غاړو (د نادارو مکاتبانو) کښی او پور وړو (تاوان موندونکو) او (صرفیږی) په لاره د الله کښی او (صرفیږی لپاره د) مسافرانو (چه مال ورسره نه وی)؛ (مقرره او لازم کړی شوے ده دغه) فریضه (زکات) له

(جانبه) د الله (دغو مصارفو لره)؛ او الله په هر څه ښه پوه او د حکمت خاوند دی.

تفسیر: څرنګه چه د صدقو په ویش کښی په رسول الله صلی الله علیه وسلم طعن شوی ؤ نو ځکه خبرداری ورکوی چه د صدقو طریقه د الله تعالیٰ جل جلاله له جانبه مقرره کړی شوی ده. او پاک الله جل جلاله د صدقو او د نورو د لګښت ځایونه ټاکلی (مقرر کړی) او د هغه فهرست ئی د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم په لاس ورکړی دی چه له هغه سره ئی سم ویشی او د هیچا د غوښتنی تابع نشی کیدی. په حدیث کښی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی «الله تعالیٰ جل جلاله د صدقو (زکات) د ویش اختیار نبی ته نه دی پریښی بلکه بالذات ئی په خپله د هغه د لګښت ځایونه ټاکلی (مقرر کړی) چه دغه اته دی

۱ـ فقراء (چه له هغوی سره څه شی نه وی)

۲ـ مساکین (چه له هغوی سره په اندازه د حاجت د دوی څه شی میسر نه وی. ځینو علماؤ د فقیرانو او مساکینو تعریف د دی په عکس کړی دی).

۳ـ عاملین (چه د اسلامی حکومت له لوری د صدقو د راټولولو او په نورو خدمتونو او چارو باندی مامور شوی وی).

٤ـ مؤلفة القلوب (هغه کسان چه د دوی د اسلام راوړلو هیله (امید) کیږی یا په اسلام کښی کمزوری وی یا نور داسی. د اکثرو علماؤ په نزد د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له وفاته وروسته مؤلفة القلوبو ته د زکات ورکولو حکم نه دی پاتی.)

۵ـ فی الرقاب (یعنی د مریانو د مکاتب والی بدل اداء او آزاد ئی کړی یا ئی وپیری (واخلی) او بیا ئی آزاد کړی یا د بندیانو ـ قیدیانو ـ فدیه ورکړی او خوشی ئی کړی.)

٦ـ غارمین (هغه کسان چه پر دوی کومه حادثه راغلی وی او د هغی په اثر پور وړی شوی وی یا د کوم ضمانت یا د نورو عواملو له امله (وجی) تر بار لاندی لویدلی وی.)

۷ـ فی سبیل الله (په جهاد او نورو ښو کارو پسی د تلونکو سره مرسته (مدد) وکړی شی.)

۸ـ ابن السبیل (د هغه مسافر او پردیسی سره مرسته (مدد) کول چه د سفر په حالت کښی د نصابو مالک نه وی. اګر که په خپل کور کښی د مال او شتو خاوند هم وی.)

د حنفیانو په نزد تملیک په هر صورت کښی ضروری او فقر شرط دی. د دغو مسائلو تفصیلات دی د فقهی په کتابونو کښی وکتل شی!.

وَمِنۡهُمُ ٱلَّذِينَ يُؤۡذُونَ ٱلنَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٞۚ
قُلۡ أُذُنُ خَيۡرٖ لَّكُمۡ يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَيُؤۡمِنُ لِلۡمُؤۡمِنِينَ

وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾

او ځینې له دوی هغه کسان دی چه آزار رسوی دوی نبی ته او وائي چه دغه (رسول تول) غوږونه دی (چه هره خبره آوری او تصدیق پری کوی) ووایه (ای محمده! دوی ته) چه دی آوریدونکی د نبی نیکی (خبری) ستاسی دی باور یقین لری دی په (کلام د) الله او باور کوی دی په (خبرو د خالصو) مؤمنانو او (دی) رحمت دی دپاره د هغو کسانو چه (یوائحی ئی په ژبه سره ظاهراً) ایمان راوړی دی له تاسی او هغه کسان چه آزار رسوی رسول الله (محمد) ته مقرر دی دوی ته عذاب دردناک (په آخرت کښی)

تفسیر: منافقان به چه په خپلو منځونو کښی سره کیناستل اسلام او د اسلام پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته به ئی بد ویل، که چا به هغوی ته وویل چه داسی خبری مه کوئ! نه چه ستاسی دغه خبری رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورسولی شی، نو دوی به ویل چه هیڅ پروا نشته مونږ به د هغه په مخکښی د خپلو دغو خبرو د دروغو تاویلونه وکړو او د خپلو ځانونو پاکی او براءة به ورڅرګند کړو ځکه چه هغه خو تول غوږونه دی، هره خبره چه اوری سم د لاسه ئی منی، په خبرو د ده تیرایستل دومره ګران نه دی. خبره داسی وه چه حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلی حیا، وقار او کریم النفسی له کبله (وحی) سره له دی چه دروغ به ورته څرګند معلومیدل خو بیا به ئی هم د هغه د ویونکی پت او عزت ساته او نه به ئی رسوا کاوه او د خپل عظیم خلق په بناء د مسامحت او تغافل له لوری به ئی له هغه سره معامله کوله خو دغو احمقانو به داسی ګڼل چه ګواکی رسول الله صلی الله علیه وسلم له سره زمونږ په دغو دروغو، نه دی پوهیدلی، نو الله تعالیٰ جل جلاله د دوی ځواب داسی ورکوی «که دی بیخی غوږ دی خو ستاسی د خیر او ښیګنی له پاره دی، د نبی صلی الله علیه وسلم دغه صفت خو ستاسی دپاره ډیر ښه دی او که نه ږومبی نه تاسی نیول شوی وی او دغه هم ممکن دی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دغه اغماض او لوی خلق به کله نا کله تاسی په خپله پوه شئ او د هغه له امله (وحی) به د هدایت په لاره راشئ! د نبی صلی الله علیه وسلم سکوت او اغماض ستاسی پر دروغو خبرو د دی له پاره نه ده چه دوی په رښتیا ستاسی خبری یقینی او واقعی ګڼی بلکه د هغوی یقین او باور د الله تعالیٰ جل جلاله او د مؤمنانو پر خبرو دی. هو! ستاسی په منځ کښی د هغو کسانو په حق کښی چه د ایمان مدعیان دی د رسول الله صلی الله علیه وسلم سکوت او اغماض یو قسم رحمت دی ځکه چه سم د لاسه د هغوی تکذیب نه کوی او نه ئی رسوا کوی مګر د منافقانو بد کارونه د الله تعالیٰ جل جلاله نه پټ نه دی، پسی شا چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته بد وائی یا د دوی په نسبت «هواذن» وائی او ځورروی ئی نو د سختو سزاؤ منتظر اوسی!.

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

قسمونه خوری دوی په الله تاسی ته (چه مونږ منافقان نه يو) دپاره د دی چه راضی کړی دوی تاسی، او الله او رسول د دغه (الله) ډير حق دار (لائق) دی د دی خبری چه راضی کړی دغه (منافقان) هغه (رسول الله) كه وی دوی ايمان راوړونکی (په حقه سره)

تفسير: حضرت شاه صاحب ليکی «که کوم وخت به رسول الله صلی الله عليه وسلم د دوی مکر او دغابازی ښکاره کوله نو دوی به د مسلمانانو په مخکښی قسمونه خوړل چه زمونږ په زړونو کښی کومه بده خبره او خراب نيت نه ؤ څو مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او د ځان طرفداری کړی او نه پوهيږی چه دغه چل بازی له الله جل جلاله او له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره بيخی نه پکاريږی» که دوی د ايمان په دعوی کښی رښتينی وی نو نور خلق دی پريږدی او يوازی د الله تعالیٰ جل جلاله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم خوښی او رضا پسی دی ولويږی.

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾

آيا نه دی پوه شوی دوی په دی چه بيشکه شان دا دی هر څوک چه مخالفت کوی د الله او (مخالفت کوی) د رسول د الله پس بيشکه مقرر دی ده ته اور د دوزخ حال دا چه هميشه به وی دی په دغه دوزخ کښی او هم دغه (خلود) رسوائی ده ډيره لويه.

تفسير: يعنی له هغی رسوائی څخه چه د ځان د ژغورلو (محفوظولو) له امله (وجه) دوی نفاق اختيار کړی دی د هغی نه دا رسوايی لويه ده.

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزِئُوا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾

ویریږی دغه منافقان له دی نه چه نازل کړی شی پر دغو (مومنانو د قرآن داسی یو) سورت چه خبروی دغه (مومنان) په هغه (کفر او نفاق) چه په زړونو د دوی کښی دی (خو سره له هغه هم استهزاء کوی)؛ ووایه (ای محمده! دوی ته توبیخاً) چه کوئ تاسی (دغه) مسخری (چه په سزا ورسیږئ) بیشکه چه الله ښکاره کوونکی دی د هغو (خبائثو ستاسی) چه ویریږئ (له ښکاره کولو نه د هغو)

تفسیر: منافقینو به په خپلو مجلسونو کښی د اسلام او د اسلام د پیغمبر علیه السلام بد ویل او په ریښتینو مومنانو پسی به ئی د تمسخر غړونه کول. د دین په مهمو مسئلو به ئی توکی کولی هر کله چه به دوی ته داسی خیال پیدا شو چه ممکن دغه خبری به د رسول الله صلی الله علیه وسلم غوږونو ته ورسیږی نو داسی به ئی ویل چه هیڅ مضایقه نشته، هغه خو بیخی غوږ غوږ دی مونږ د ده په مخکښی هر هغه تاویل او خپلو خبرو ته رنګ ورکړو هغه ئی اوری او هرومرو (خامخا) ئی قبلوی هم. مګر څرنګه چه زیاتره وخت د الله تعالیٰ جل جلاله د وحی په وسیله د دوی د نفاق او بدنیتی قلعی لری کیده نو ځکه دوی ویریدل نه چه کوم داسی قرآنی سورت نازل شی چه زمونږ پټی خبری او نیتونه څرګند کړی. اصلی خبره دا ده چه د منافقینو زړونه د ویری بی زړه توب او کمزوری له امله (وجی) په هیڅ یوه لوری ثابت ولاړ نه وو او د دوی زړونه به تل لړزیدل او که له یوی خوا به د حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم د اغماض او نفسی کرامت له لیدلو څخه داده کیدل مګر له بلی خوا به د قرآن د صاعقی او تنهار له ویری به پریشانی کښی لویدل نو ځکه ئی وفرمایل چه ښه خو داسی ده چه تاسی هم داسی توکی کوئ! او ملنډی وهئ! او په خپل تمسخر او استهزاء باندی دوام ولرئ! او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نسبت «هواذن» ووایئ! او داده اوسئ! لیکن پاک الله جل جلاله هغه شی ضرور څرګندوی چه تاسی تری ویریږئ او هغه ستاسی د مکر او فریب او خداع ګرد (تول) تارونه شلوی.

وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ

او قسم دی خامخا که پوښتنه وکړی ته له دوی نه (چه تاسی ولی استهزاء کوئ په دی حال چه دوی تبوک ته تلل) نو ضرور به وائی خامخا دوی چه بیشکه هم دا خبره ده چه وو مونږ چه مجلس او لوبی مو کولی؛

تفسیر: د (تبوک) غزا ته د تللو په وخت کښی ځینو منافقانو د تمسخر او استهزاء په طریقه داسی وویل «دغه سړی محمد صلی الله علیه وسلم ته وګورئ چه د شام د قصرونو او د روم د

ښارونو د فتح کولو خوبونه وینی ده د رومیانو سره جنګ هم د عربو په جنګونو قیاس کړی دی، مونږ یقین لرو چه سبا به ټول د رومیانو په مخ کښې لاس تړلی ولاړ یو. دا زمونږ قاریان صحابه رضی الله تعالیٰ عنهم چه خیټه وړ، ډارن او دروغ جنان دی څرنګه به د رومیانو له منظمو او مسلحو او باتورو لښکرو سره وجنګیږی» وغیر ذلک من الهفوات. دوی دا ډول (طریقه) ویناوی د دی له پاره کولی چه مسلمانان له رومیانو څخه وویروی او زړونه ئې مات کړی کله چه دغه خبری رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورسیدی نو دوی منافقان جلب او احضار کړل او له هغوی څخه ئې د دی حقیقت پوښتنه وکړله دوی وویل (یارسول الله صلی الله علیه وسلم که رښتیا مو پوښتی نو مونږ دغسی عقیده کله لرله خو داسی ویناوی مونږ یوازی د ټوکو او ساعت تیری په ډول (طریقه) کولی او غوښتل مو چه په دی ټوکه په آسانی سره مزل ووهو او لار لنده شي.

قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته چه) آیا په الله او په آیتونو (حکمونو) د الله او په رسول د الله پوری وئ تاسی چه استهزاء به مو کوله.

تفسیر: یعنی آیا د ټوکو او مسخرو او ساعت تیرولو موقع او محل هم دا دی چه د الله تعالیٰ جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د هغو په احکامو استهزاء او تمسخر وشي؟ په الله جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم پوری استهزاء او د الٰهی احکامو سپکاوی داسی شیان دی که یوازی په ژبه د ټوکو په ډول (طریقه) هم وی لوی کفر دی، بالخاصه چه د منافقانو له خوا د شرارتونو او د باطنی پلیتی له امله داسی حرکت صادر شي.

لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ إِن نَّعْفُ عَن طَائِفَةٍ مِّنكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

عذرونه مه کوئ تاسی (مونږ ته په دروغو سره) په تحقیق (ظاهراً هم) کافران شوی یئ (د اسلام په طعن سره) وروسته له (اظهار د) ایمان ستاسی که عفوه وکړو مونږ له یوی ډلی له تاسی څخه نو ضرور عذاب به (هم) ورکړو بلی ډلی ته په سبب د دی چه دوی بیشکه وو ګناهګاران.

تفسیر: یعنی د دروغو له عذره، حیلو، پلمو (تدبیرونو) او بهانو جوړولو څخه هیڅ فائده په لاس نه ورځی څوک چه د نفاق او استهزاء د سزا وړ لایق) وی هغه به خامخا ور رسیږی هو! که اوس

هم څوک د زړه په صدق توبه وکړي او له خپلو جرمونو څخه لاس واخلي الله تعالیٰ جل جلاله هغه بښي یا که ئې له ابتداء څخه د کفر او نفاق سره سره، له داسي فتنه اچولو او استهزاء څخه ځان ساتلي وي، نو هغو ته به د استهزاء او تمسخر سزا نه ورکوله کیږي.

اَلْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ بَعْضُهُمْ مِّنْۢ بَعْضٍ ۘ يَاْمُرُوْنَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوْفِ وَيَقْبِضُوْنَ اَيْدِيَهُمْ ۭ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ ۭ اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۶۷﴾

سړي منافقان او ښځي منافقاتي ځیني د دوی له ځینو نورو دي (او په کفر او نفاق کښي ګرد (تول) سره یو شان دي) امر (حکم) کوي پر منکراتو (بدیو چه ښیي ئې نورو ته) او منع کوي دوی (خلق) له نیکیو څخه او کلک نیسي دوی لاسونه خپل (له خیرات او دعا او مناجات نه) هیر کړی دی دوی الله (او طاعت ئې) نو (الله) بې برخې کړی دی دوی (له خپل رحمت نه) بیشکه چه منافقان هم دوی دي فاسقان (یا دوی هم دغه وتونکی دي له دائرې د ایمان نه)

تفسیر: یعني له تولو څخه لوی یاغیان او غاړه غړوونکي نافرمانان هم دغه بد باطنان منافقان دي چه د دوی نارینه او ښځي سره له دې چه په ژبو د اسلام اظهار کوي، شپه او ورځ په دې هڅه کښي دي چه هر دول (طریقه) حیلي او پلمې (تدبیرونه) جوړي کړي او خلق په خپلو خبرو اترو سره له ښو کارونو څخه بیزاره او بدو کارونو ته ئې تیار کړي، د پیسو لګولو په اصلي ځایونو کښي خپل موټی کلک نیسي. مطلب دا چه دوی کلمه وایي لیکن نه د دوی له ژبې چاته څه خیر او ښیګڼه رسیږي او نه له ماله. هر کله چه دوی د الله تعالیٰ جل جلاله لاره داسي پرې ایښي ده نو پاک الله جل جلاله هم دوی پرې ایښي دي، د دغو پرېښودلو څخه وروسته دا چه دوی چیری غورځول کیږي د هغه ذکر په وروستني آیت کښي راځي.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ هِىَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿۶۸﴾

وعده کړی ده الله له منافقانو سړیو سره او له منافقاتو ښځو سره او له (ټولو) کفارو سره اور د دوزخ تل به وی (دوی) په دغه (دوزخ) کښې هم دغه دوزخ بس دی دوی ته (د عذاب او سزا له مخې)؛ او لعنت کړی دی په دوی الله او مقرر دی دوی ته عذاب تل مدام (برقرار پاتی کیدونکی).

تفسیر: یعنی دغه داسی یوه کافی سزا ده چه وروسته له هغه بلی کومی سزا ته هیڅ ضرورت نه پاتی کیږی (لعنهم الله) ښایی چه مطلب ئی داسی وی چه په دنیا کښې به هم د الله تعالیٰ جل جلاله د لعنت اثر دوی ته برابر رسیږی یا به دغه جمله د پخوانی جملی تاکید وی والله اعلم.

كَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ

(تاسی ای منافقانو) په شان د هغو کسانو یئ چه پخوا له تاسی څخنی وو؛ وو هغوی سخت له تاسی له جهته د زوره او زیات له جهته د مالونو او اولادونو؛ نو نفع واخیسته دوی په برخی خپلی (له دنیوی لذتونو)

تفسیر: یعنی د دنیوی خوندونو کومه برخه چه د دوی له پاره مقدره وه له هغی څخه ئی گټه (فائده) او د عاقبت هیڅ یو خیال او فکر ئی ونه کړ.

فَاسْتَمْتَعْتُم بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُم بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا

نو گټه (فائده) واخیسته تاسی په برخی خپلی لکه چه گټه (فائده) آخیستی وه هغو کسانو چه پخوا وو له تاسی څخه په برخی خپلی سره او ډوب شوی تاسی په باطلو کښې په شان د هغو کسانو چه ډوب شوی وو په باطلو کښې پخوا له تاسی

تفسیر: یعنی تاسی هم لکه هغوی د عاقبت له تصوره غافل شوی یئ! او له فانی متاع څخه خومره برخه چه ستاسی دپاره مقدره ده همغه دررسیږی او ستاسی تول کارونه بیخی د هغوی په

شان دی، نو ښه وپوهیږئ چه ستاسی حشر هم د هغوی په شان دی. له هغوی سره مال، اولاد او جسمانی قوتونه له تاسی څخه زیات ؤ خو سره له هغه هم د الله تعالیٰ جل جلاله د انتقام او نیونی څخه ئی ځان ونشو ژغورلی(ساتلی) ، نو تاسی پر کوم شی باندی دادینه او اطمینان لرئ چه په داسی اندازه د الله تعالیٰ جل جلاله له سزا او پوښتنی څخه بی پروا ناست یئ؟.

أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾

دغه کسان باطل (خراب محو) شو عملونه د دوی په دنیا او آخرت کښی او دغه کسان هم دوی دی زیانکاران (یا دوی هم دغه بی برخی دی له هره بابه).

تفسیر: یعنی هیڅ یو دنیوی او اخروی برکت او کرامت د هغوی په برخه نشو، باقی د دنیوی لذتونو هغه حصه چه ظاهراً د هغوی په برخه شوه هغه فی الحقیقت د دوی په حق کښی استدراج او عذاب ؤ لکه چه دوه رکوع رومبی په (٥٤) آیت کښی د (فلا تعجبک اموالهم ولا اولادهم) په تفسیر کښی تیر شو او له هغه څخه پخوا هم په څو نورو ځایونو کښی هم لیکلی شوی دی.

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ ۚ

آیا نه دی راغلی دوی ته خبر (د عذاب د) هغو کسانو چه پخوا وو له دوی نه قوم د نوح او عاد او ثمود. او قوم د ابراهیم او څښتنان د (ښار د) مدین او چپه شوو آړول شوو کلیو (د لوط)؟

تفسیر: د نوح علیه السلام قوم په طوفان، د (عاد) قوم په صرصر باد (سیلئ) د (ثمود) قوم په صیحه (غیبی چغه) هلاک شول، الله تعالیٰ جل جلاله د حضرت ابراهیم علیه السلام تائید په عجیب او غریب دول (طریقه) وفرمایه چه د هغه په لیدلو سره د هغه قوم ذلیل او ناکام شو، د دوی باچا (نمرود) په دیر بد حال او خراب مرګ سره وواژه شو، د مدین د ښار اصحاب په صیحه او زلزله او نورو سره تباه شول، د لوط علیه السلام د قوم کلی بیخی په بل مخ واړول شول او د کانو باران پری وشو. د دغو ګردو (تولو) اقوامو قصی بی د ابراهیم علیه السلام له قومه د

الاعراف په سورت کښې تیرې شوې دي.

اَتَتۡهُمۡ رُسُلُهُمۡ بِالۡبَيِّنٰتِ ۚ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظۡلِمَهُمۡ وَلٰكِنۡ كَانُوۡۤا اَنۡفُسَهُمۡ يَظۡلِمُوۡنَ ۝

چه راوړې وې دوی ته رسولانو د دوی ښکاره معجزې (نو تکذیب وکړ دوی د رسولانو، نو هلاک شول) نو نه و الله چه ظلم به ئې کاوه په دوی ولیکن وو دوی چه په ځانونو خپلو به ئې ظلم کاوه (په کفر او تکذیب سره).

تفسیر: یعنې الله تعالیٰ جل جلاله هیڅا ته بې سببه او بې ځایه سزا نه ورکوي، دغه خلق په خپله په داسې گناهونو بوخت (مشغول) او لگیا دي چه د هغو په اثر پر دوی د الله تعالیٰ جل جلاله د عذاب راتلل ضروري دي.

وَالۡمُؤۡمِنُوۡنَ وَالۡمُؤۡمِنٰتُ بَعۡضُهُمۡ اَوۡلِيَآءُ
بَعۡضٍ ۘ يَاۡمُرُوۡنَ بِالۡمَعۡرُوۡفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ الۡمُنۡكَرِ
وَيُقِيۡمُوۡنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤۡتُوۡنَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيۡعُوۡنَ اللّٰهَ
وَرَسُوۡلَهٗ ؕ اُولٰٓـئِكَ سَيَرۡحَمُهُمُ اللّٰهُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيۡزٌ حَكِيۡمٌ ۝

او سړي مؤمنان او ښځې مؤمنانې ځینې د دوی دوستان دي د ځینو نورو (او په ایمان کښې تول سره یو شان دي) حکم کوي دوی په نیکیو (چه د الله او د رسول الله اطاعت دی) او منع کوي له بدیو چه (د الله او د رسول الله نه مخالفت دی) او دروي (له تولو حقوقو سره سم ادا کوي) لمونځ او ورکوي دوی زکات او حکم مني د الله او (حکم مني) د رسول الله دغه کسان ژر به رحم وکړي په دوی الله؛ بیشکه چه الله ښه غالب قوي دی (د حکمونو په جاري کولو کښې) ښه د حکمت خاوند (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: د دغی رکوع په سر کښی د منافقانو صفتونه بیان شوی وو، دلته د مقابلی په دول (طریقه) د مؤمنانو د صفتونو ذکر هم وکړی شو یعنی منافقان خلق له نیکۍ څخه منع کوی، او د بدی په لوری ترغیب ورکوی او مومنان خلق له بدی نه ژغوری (بچ کوی) او د نیکی په لوری ئی تشویق کوی د منافقانو موتی کلک دی او د مومنانو لاسونه پرانیستی دی. منافقان د شومتیا له امله (وجی) خپل مال نه لګوی او مومنان د الله تعالیٰ جل جلاله له حکمه سره سم د خپلو مالونو څخه زکات، صدقی او خیرات ورکوی، له منافقانو څخه بیخی الله تعالیٰ جل جلاله هیر دی ولی مومنان هره ورځ پنځه وخته لمونځ کوی او په ټولو معاملو کښی د الله تعالیٰ جل جلاله او د رسول الله صلی علیه وسلم له حکمونو سره سم تګ کوی، نو ځکه منافقان د الله تعالیٰ جل جلاله د عذاب او د لعنت مستحقان شول او مومنان د پاک خدای جل جلاله د ثواب او خصوصی رحمت وړ (لائق) او مستحق وګرځیدل.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِيْ جَنّٰتِ عَدْنٍ ؕ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۷۲﴾

وعده کړی ده الله له نارینه ؤ مؤمنانو او له ښځو مؤمناتو سره د جنتونو چه بهیږی له لاندی (د مانیو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ویالی تل به وی دوی په دغو (جنتونو) کښی او (وعده کړی ده الله) د ځایونو پاکو (چه ثابت دی) په جنتونو د تل اوسیدلو کښی؛ او رضاء له (جانبه د) الله دیره لویه ده (له جنتونو او نعمتونو او نورو څخه)؛ دغه (رضاء د الله) هم دغه بری دی دیر لوی.

تفسیر: یعنی د ټولو دنیوی او اخروی نعمتونو څخه دیر لوی نعمت د الله تعالیٰ جل جلاله رضاء او خوښی ده جنت هم له هم دی امله (وجی) غواړی چه هغه د الله تعالیٰ جل جلاله د رضاء مقام دی. او حق سبحانه وتعالیٰ جل جلاله به په جنت کښی مومنانو ته هر دول (طریقه) جسمانی او روحانی نعمتونه او خوشالی ورکوی مګر د ټولو څخه لوی نعمت به د حقیقی محبوب دائمی رضاء وی. په صحیح حدیث کښی راغلی دی چه حق تعالیٰ جل جلاله به جنتیانو ته غږ کوی چه (ای جنتیانو!) جنتیان به په ځواب کښی عرض وکړی (لبیک) بیا به پوښتنه وکړی چه (هل رضیتم - آیا اوس خوښ شوی یئ؟) جنتیان به داسی عرض کوی (ای پروردګاره! ولی به نه یو خوشاله حال دا چه تا خپل انتهائی انعام او مهربانی پر مونږ کړی ده) بیا به داسی پوښتنه وشی

(هل اعطیتم افضل من ذلک؟ ـ هر هغه شیان چه تر اوسه پوری تاسی ته درکړی شوی دی آیا د هغو څخه د بل کوم ښه شی د مونډلو اراده او غوښتنه لرئ؟) جنتیان به سوال وکړی چه (یاالله جل جلاله له دغو نعمتونو او مهربانیو څخه به بل کوم غوره، اعلیٰ او خوړا (ډیر) ښه نعمت وی؟) دلته به الله تعالیٰ جل جلاله فرمائی ـ (احل علیکم رضوانی فلا اسخط علیکم بعده ابدا ـ خپله دائمی رضاء او خوښی تاسی ته درلیږم چه له هغه وروسته به هیڅ خفګان او ناخوښی نه وی.

رزقنا الله وسائر المؤمنین هذه الکرامة العظیمة الباهرة

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾

ای نبی (محمده!) جهاد کوه ته له کفارو سره (په توره) او له منافقانو سره (په حجت او اقامت د حدودو) او سختی کوه پر دوی؛ او (آخری) ځای د ورتلو د دوی دوزخ دی؛ او بد ځای د بیرته ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسیر: د (جهاد) معنی د کوم ناکاره شی په دفع کولو کښی انتهائی کوښښ کول دی، دغه کوښښ کله په وسله، کله په ژبه، کله په قلم او کله په بله کومه طریقه وی. د منافقانو مقابل کښی (چه په ژبه د اسلام اظهار کوی او له زړه مسلمانان نه دی) د محمدی امت د جمهورو په نزد (جهاد بالسیف) مشروع نه دی او نه د نبوت په زمانه کښی داسی واقع شوی دی.
نو ځکه د جهاد لفظ په دغه آیت کښی عام دی. یعنی په توره، په قلم، په ژبه، په هر وخت، په هر ډول (طریقه) مقابلی سره چه مصلحت وی، جهاد دی وشی! د ځینو علماؤ دا رایه ده که د منافقانو نفاق بیخی ښکاره او عیان شی نو پر دوی باندی هم (بالسیف) جهاد کیدی شی. په هر حال څرنګه چه د ـ تبوک په غزا کښی د منافقانو نفاق بیخی ښکاره شوی ؤ نو ځکه په دغه آیت کښی د دوی سره د لږی سختی رویی غوره کولو هدایت ورکړی شوی دی زمونږ نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم فطرتاً ډیر حلیم او خوړا (ډیر) نرم خویه او مهربان ؤ لکه چه په خپله پاک الله جل جلاله فرمایی ﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلْقَلْبِ لَٱنفَضُّوا۟ مِنْ حَوْلِكَ ﴾ (٤ جزء د آل عمران (۱۵۹) آیت (۱۷ رکوع) د الله تعالیٰ له جانبه پری حکم شوی ؤ «واخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین (۱۹ جزء د الشعراء (۲۱۵ آیت ۱۱ رکوع»

څرنګه چه منافقان هم په ښکاره د مؤمنانو په دله کښې شامل وو. نو ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د هغوی له کارونو څخه اغماض او عفوه کوله او ورنه تیریده او نرمی به ئی ور سره کوله (د تبوک) په غزا کښې کله چه منافقانو په پوره ښکاره ډول (طریقه) سره بیحیائی، عناد، عداوت او دښمنی اختیار کړه نو داسی حکم وشو چه اوس د منافقانو په مقابل کښې سختی اختیار کړئ! ځکه چه دغه شریر خلق په ښو اخلاقو او نرمی سره په لاره نه راځی.

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا
وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا
بِمَا لَمْ يَنَالُوا ۚ وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ
مِنْ فَضْلِهِ ۚ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ ۖ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا
يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَمَا لَهُمْ
فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾

قسمونه خوری دوی په الله باندی چه نه دی ویلی دوی (دا خبری چه تاته دررسیدلی دی) او خامخا په تحقیق ویلی وو دوی کلمه (الفاظ) د کفر او کافران شوی دی دوی (ظاهراً هم) وروسته له (اظهار د) اسلام خپل او قصد ئی کړی ؤ د هغه شی چه ور ونه رسیدل دوی (هغه ته). او عیب نه لګاوه دوی (په الله او رسول الله) مګر له دی جهته چه غنیان کړل دوی الله او رسول د الله له فضله خپله؛ نو که توبه وویسته دوی (له دغه نفاقه) نو وی به (دغه توبه غوره) خیر دوی ته، او که بیرته وګرځی دوی (له توبی) نو عذاب به ورکړی دوی ته الله په عذاب دردناک سره په دنیا کښې (په وژلو) او په آخرت کښې (په سوځولو سره)؛ حال دا چه نه به وی دوی ته په (تمامه) ځمکه کښې هیڅ ولی (دوست ساتونکی له بلاګانو) او نه مدد ګار (خلاصوونکی له عذابونو څخه).

تفسیر: منافقانو به پسی شا په خپلو منځونو کښې یو تر بله د نبی کریم صلی الله علیه وسلم او د اسلامی دین سپکاوی کاوه لکه چه د (المنافقون) په سورت کښې به راشی کله چه کوم مسلمان د منافقانو دغه خبری رسول الله صلی الله علیه وسلم ته رسولی نو منافقانو به هغه دروغجن ګاڼه او

قسمونه به ئې خوړل چه مونږ داسې خبرې نه دي کړې الله تعالیٰ جل جلاله د مسلمانانو د روایتونو تصدیق وکړ چه بیشکه منافقانو هم داسې خبرې کړې دي او د اسلام له دعوې څخه وروسته ئې هم داسې کلمې د اسلام او د اسلام د نبي صلی الله علیه وسلم په نسبت ویلې دي چه داسې وینا یوازې د هم دغو منکرانو له خولو څخه راوتلې شي.

«و هموابمالم ینالوا» ـ او قصد ئې کړی ؤ د هغه شي چه ور ونه رسیدل دوی هغه ته) یعنې د (تبوک) د غزا څخه د بیرته راتللو په وخت کښې حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم له لښکره بیل شوی ؤ او په هغه لاره تلو چه په غره کښې تیره شوې وه، تقریباً دولسو تنو منافقانو خپل اربوزونه (مخونه) تړلي وو، د شپې په تیاره کښې ئې غوښتل چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته لاس واچوي او معاذ الله محمد صلی الله علیه وسلم له کومې لوړې څخه ژورې ته وغورځوي د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره حذیفه او عمار رضي الله تعالیٰ عنهما وو منافقان د عمار نه چپ چاپیره شول، مګر حذیفه په وهلو وهلو د منافقانو د اوښانو مخونه بل لورې ته واړول. څرنګه چه د هغو مخونه پټ وو، حذیفه رضي الله تعالیٰ عنه او نورو هغوی ونه پیژندل وروسته رسول الله حذیفه او عمار رضي الله تعالیٰ عنهما ته د هغوی تولو نومونه او شهرتونه وروښودل او پوره ئې ورمعرفي کړې. مګر تاکید ئې وکړ چه دا حال چاته مه وایئ، د دغې واقعې په لورې په (و هموا بمالم ینالوا) کښې اشاره ده چه هغه ناپاک قصد چه هغو کړی ؤ د الله تعالیٰ جل جلاله په فضل او مرحمت سره سر ته ونه رسید، ځینو علماؤ لیکلي دي چه په یو ځای کښې د اسلامي لښکرو په منځ کښې څه کورنۍ جګړه او جنګ نښتی ؤ منافقانو دلته په شیطاني او اغواء باندې لاسونه پورې کړل او غوښتل ئې چه د انصارو او مهاجرینو په منځ کښې د نفاق او اختلاف په اچولو کښې کوښښ وکړي ولې ناکامه پاتې شول او رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغو په منځ کښې جوړه وکړه لکه چه د (المنافقون) په سورت کښې ئې تفصیل راځي.

﴿وَمَانَقَمُوٓا﴾ الآية ـ او عیب نه لګاوه دوی په الله او رسول الله صلی الله علیه وسلم مګر له دې جهته) یعنې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دعا په برکت الله تعالیٰ دوی بدایان (مالدار) کړل. د پور له باره ئې اوږې سپکې شوې، مسلمانانو سره د ناستې او ولاړې له امله (وجې) په ولجو (غنیمت) کښې د حصو او برخو خاوندان شول او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دعا په برکت د دوی حاصلات او پیداوار ښه شوي وو نو دوی د دغو نعمتونو په بدله کښې له الله تعالیٰ جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم سره، چل، فریب او تګي کوله او په هر ډول (طریقه) د رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانانو ربړولو (تکلیفولو) ته ئې ملاوې تړلي وې نو که دوی اوس هم توبه وباسي او له خپلو شرارتونو او احسان هیرولو څخه لاس واخلي نو دغه کار به د دوی په حق کښې ډیر ښه وي که نه الله تعالیٰ جل جلاله به په دنیا او عقبا کښې دوی ته داسې سزا ورکړي چه د ځمکې په مخ به هیڅوک نه موندل کیږي چه له هغې څخه دوی خلاص کړي. په ځینو روایتونو کښې راغلي دي چه (جلاس) نومې یو سړی د دغو آیتونو د اوریدلو په اثر د زړه له اخلاصه توبه وویستله او خپل پاتې ژوند ئې له اسلامه جار کړ.

وَمِنۡهُم مَّنۡ عَٰهَدَ ٱللَّهَ لَئِنۡ
ءَاتَىٰنَا مِن فَضۡلِهِۦ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٧٥﴾
فَلَمَّآ ءَاتَىٰهُم مِّن فَضۡلِهِۦ بَخِلُواْ بِهِۦ وَتَوَلَّواْ وَّهُم مُّعۡرِضُونَ ﴿٧٦﴾

او ځینی له دغو (منافقانو) څخه هغه دی چه عهد ئی کړی ؤ له الله سره قسم دی چه خامخا که راکړی (الله) مونږ ته (مال) له فضله خپله نو خامخا خیراتونه به ورکوو هرومرو (خامخا) (زکوٰة به تری باسو) او خامخا به شو مونږ هرومرو (خامخا) له صالحانو څخه نو کله چه ورکړ (الله) دوی ته (مال) له فضله خپله نو بخل ئی اختیار کړ په هغه (مال) او بیرته وګرځیدل دوی حال دا چه دوی څنګ کوونکی ؤ (له حقه).

تفسیر: (ثعلبه بن حاطب) نومی انصاری د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کښې عرض وکړ چه (یا رسول الله صلی الله علیه وسلم! زما په حق کښې دعا وکړئ چه مالدار او شتمن شم!) رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل (ای ثعلبه! هغه لږ شی چه ته پری د الله تعالیٰ شکر اداء کړی ښه دی له هغه ډیر شی څخه چه ته د هغه حقوق اداء نشی کړی) ده بیا همغسی غوښتنه وکړه، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل (آیا ته دا نه خوښوی چه زما د سنت او د عمل طریقه غوره کړی؟) څومره چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دی منع کاؤ د ده ټینګار (ضد) لا زیاتیده او وعده ئی وکړه (که الله تعالیٰ جل جلاله ما د مال او د شتو خاوند کړی. نو زه به د هغو پوره حقوق اداء کوم) بالاخر رسول الله صلی الله علیه وسلم د ده په حق کښې دعا وکړه چه د هغې په اثر د ده په بېزو کښې دومره برکت او کثرت پیدا شو چه دی د خپلو ډیرو رمو له امله (وجې) له مدینې منورې څخه د باندې ووت او په یوه کلي کښې ئی هستوګنه غوره کړه او د ډیرو مالونو او شتو له امله (وجې) دومره مصروف او مشغول شو چه ورو ورو ئی د جومې او جمعې لمونځونه پرېښودل، څو ورځې وروسته د رسول الله صلی الله علیه وسلم له خوا د زکات اخیستلو عامل ورغی نو ده وویل چه (زکات خو د جزیې خور ښکاری) یو دوه ځلې ئی نن او سبا وویل او بهانه به ئی کوله بالاخر ئی د زکات له اداء څخه په صاف دول (طریقه) سره انکار وکړ. رسول الله صلی الله علیه وسلم د دی وضعیت (حالت) په مقابل کښې درې ځلې (ویح ثعلبه) وفرمایل او دغه آیتونه نازل شول کله چه د ده ځینو خپلوانو ده ته دغه خبر ورساوه نو هغه نازره، سره له زکوٰته ورحاضر شو، خو رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل «زه الله تعالیٰ جل جلاله ستا د زکات له قبلولو نه منع کړی یم!» ده د دی خبری په اوریدلو په شور ماشور او ژړا او واویلا

شروع وکره ځکه چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له لوری د ده د زکات نه قبلیدل، د لوی عیب، عار، شرم او د ننګ خبره وه (ثعلبه) د بدنامی له امله (وجی) په خپل سر باندی خاوری بادولی مګر په زړه کښی ئی نفاق پټ ؤ، د رسول الله صلی الله علیه وسلم د رد کولو نه وروسته، دی سره له زکاته حضرت ابی بکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه ته ورغی. صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه هم د هغه له قبلولو انکار وکړ، بیا د حضرت عمر فاروق رضی الله تعالیٰ عنه او د حضرت عثمان ذی النورین رضی الله تعالیٰ عنه حضور ته هم ورغی مګر دوی هم د ده د زکات له قبلولو انکار وکړ او هر یوه به هم داسی ویل (هغه شی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حضوره مردود شوی وی مونږ له سره هغه نشو قبلولی) بالاخر (ثعلبه) د هم دی نفاق په حالت کښی د حضرت عثمان رضی الله تعالیٰ عنه په خلافت کښی مړ شو.

فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾

پس وګرځاوه (الله) عاقبت (د فعل) د دوی نفاق په زړونو د دوی کښی (چه هیڅ به لری نشی) تر (هغی) ورځی پوری چه یو ځای کیږی به له الله سره (په قیامت کښی) په سبب د هغه چه مخالفت کړی ؤ دوی له الله د هغی خبری چه وعده کړی وه دوی له الله سره او په سبب د دی چه وو دوی چه دروغ به ئی ویل.

تفسیر: یعنی له الله تعالیٰ جل جلاله سره د څرګندی وعده خلافی او دروغ ویلو په سبب د دوی د بخل او اعراض اثر داسی شو چه د تل له پاره د نفاق ونه، د دوی په زړونو کښی قایمه شوه او تر مرګه پوری لری کیدونکی نه ده او د خدای جل جلاله عادت په دی جاری دی چه که کوم سړی ښه یا بد خصلت ځان ته غوره کوی نو د بیا بیا کولو له امله (وجی) هغه دایمی ګرځی. د خراب خصلت له دغه دوام او استحکام څخه کله کله په ختم او طبع (مهر لګولو) سره تعبیر کیږی.

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾

آیا نه دی پوهیدلی دغه (وعده خلافان) چه بیشکه الله عالم دی په پټو (نیتونو) د دوی او په پټو مجلسونو د دوی او (نه دی پوهیدلی دوی په دی خبره چه) بیشکه الله ښه عالم دی په ټولو پټو (خبرو هم).

تفسیر: یعنی هر قسم وعدی چه وکړی او هر دول (طریقه) خبری چه جوړی کړی یا د مجبوریت له امله (وجی) مال ورانډی کړی، الله تعالیٰ جل جلاله د دوی په ارادو او نیتونو باندی ښه پوهیږی! او له خپلو ملګرو سره کومه مرکه، جرګه او مشوره چه کوی پر هغو باندی په ښه صورت سره خبر دی الله تعالیٰ جل جلاله ته ښه معلوم دی چه د (لنصدقن و لنکونن من الصالحین) وعده او بیا په ویره سره د زکات ورانډی کول په کوم قصد، اراده نیت او زړه سره وو.

اَلَّذِيْنَ يَلْمِزُوْنَ الْمُطَّوِّعِيْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ فِي الصَّدَقٰتِ وَالَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُوْنَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٧٩﴾

هغه منافقان چه عیب وائی په (ډیرو) خیرات کوونکو باندی له مؤمنانو په (اداء د) صدقاتو کښی او (بل) د هغو (بی وزلو عیب وائی) چه هیڅ نه مومی دوی مګر په قدر د وس (او زیار (کوشش) خپل پس مسخری کوی دغه (منافقان) په دوی پوری؛ سزا به ورکړی الله دوی ته (د مسخرو). او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: یو ځلی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته د صدقی ورکولو په نسبت ترغیب ورکړ «چه په دغو صدقاتو د تبوک د لویی غزا تیاری وکړی، حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه هر څه چه په کاله کښی موندل هغه ئی ټول ورکړل، حضرت عمر فاروق رضی الله تعالیٰ عنه خپل نیمایی مال ورکړ، حضرت جامع القرآن عثمان رضی الله تعالیٰ عنه دری سوه اوښان له بارونو سره ورکړل، حضرت علی مرتضیٰ رضی الله تعالیٰ عنه زر اشرفی ورکړی، حضرت عبد الرحمن بن عوف رضی الله تعالیٰ عنه څلور زره درهم (یا دینار) ورکړل. عاصم بن عدی رضی الله تعالیٰ عنه سل وسقه خرما (چه قیمت ئی څلور زره درهم کیده) ورکړی.» نو منافقانو د دغو صدقی ورکوونکو بد ویل شروع کړل او ویل به ئی چه دغو نوموړو معظمو اصحابو دغه ډیری روپی او زیات مال په ریا او ځان ښودنی ورکړی دی او یو غریب مفلس صحابی ابو عقیل حبحاب چه

په خواری او مزدوری او مشقت سره به ئی لږ شی ګټل یوه پیمانه خرما صدقه کره، نو منافقانو پر ده باندی خندل او ملندی به ئی پری وهلی چه دی خامخا په زور سره خپل ځان ښیی او ځان په وینو لړلو شهیدانو کښی داخلوی که نه یوی پیمانی خرماؤ ته د الله تعالیٰ جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم څه احتیاج؟ خو نوم ئی کاوه. مطلب دا چه لږ او ډیر شی ورکوونکی دواړه د دوی له ژبو څخه نه ؤ خلاص. ځینو ته به ئی پیغورونه ورکول او په ځینو به ئی مسخری کولی. نو الله تعالیٰ جل جلاله وفرمایل «سخر الله منهم» ـ الله تعالیٰ جل جلاله به د دی پیغورونو او مسخرو سزا ورکری) که څه هم ظاهراً دوی څو ورځی د توکو، مسخرو او ملندو (توقو) له پاره آزاد پریښودلی شوی وو، خو په حقیقت کښی په پټه کښی د دوی د امن او هوسایی (ارام) تولی ریښی او رګونه پری کیږی او دوی ته ډیر دردناک عذاب تیار دی.

اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ ۭ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِيْنَ مَرَّةً فَلَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ۭ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ۭ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۸۰﴾

ښښنه وغواړه دپاره د دغو(منافقانو) یا مه غواړه ښښنه (دپاره د دغو (منافقانو)؛ که ښښنه وغواړی ته دوی ته اویا کرته نو له سره به ښښنه ونه کری الله دوی ته؛ دغه (نه ښښل) په سبب د دی دی چه بیشکه دوی کافران شوی دی په الله او په رسول د الله؛ او الله نه ښیی سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسیر: یعنی د منافقانو له پاره چه تاسی هر څومره استغفار او ښښنه وغواړئ هغه د دوی په حق کښی بیخی بی اثره او بی فائدی ده الله تعالیٰ جل جلاله دا بدبخته کافران او نافرمانان هیڅکله نه ښښی. دا پیښه داسی وشوه چه په مدینه منوره کښی د منافقانو رئیس عبدالله ابن ابی مړ شو، رسول الله صلی الله علیه وسلم د کفن دپاره خپل مبارک کمیس ورکړ او د خپلی خولی مبارکی لاړی ئی په خوله کښی ورواچولی او د ده د جنازی لمونځ ئی اداء کړ او د مغفرت دعا ئی ورته وکره، حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه په دغه معامله کښی مداخله او مخالفت وکړ او وی ویل چه یا رسول الله صلی الله علیه وسلم دا خو همغه خبیث دی چه په هغه او دغه وخت کښی ئی دغسی او هغسی ناولی کارونه کری وو او تل د کفر او نفاق مشر او بیرغ پورته کوونکی ؤ، آیا الله تعالیٰ جل جلاله نه دی فرمایلی ﴿اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِيْنَ مَرَّةً فَلَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ﴾ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل «ای عمره! زه له استغفاره نه

یم منع شوی بلکه آزاد پریښودل شوی یم چه ښښنه وغواړم یا ونه غواړم او دغه د الله تعالیٰ جل جلاله کار دی چه ښښنه ورته کوی که ئی نه کوی یعنی که زما استغفار هغه ته گټه (فائده) ونه کړی نو ودی نه کړی ښایی چه زما دا کار د نورو په حق کښی گټور ثابت شی. که د اسلام لوی دښمنان د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ښو اخلاقو وسعت او عام رحمت ووینی نو مسلمانان به شی لکه چه هم داسی هم وشول. د صحیح بخاری شریف په یو روایت رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی (که زه پوهیدی چه په اویا ځلی استغفار سره هغه ته ښښنه کیدلی نو ما به له اویا ځلی څخه هم زیات استغفار ورته غوښتلی وی) گواکی په دغی جملی سره رسول الله صلی الله علیه وسلم تنبیه وفرمایله چه د حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه په شان ده هم هغه ته خپل استغفار گټور نه گڼلو یوازی دومره قدری فرق شته چه د حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه نظر یوازی د (بغض فی الله) له کبله (وجی) په هم دغی نه ښښنی پوری مقصور ؤ مگر نبی کریم صلی الله علیه وسلم د مری د گټی (فائدی) څخه صرف نظر کړی د نبوت د عمومی شفقت اظهار او د ژوند یو فائده ئی په نظر کښی نیولی وه بالاخر د الله تعالیٰ وحی «ولا تصل علیٰ احد منهم مات ابدا ولا تقم علیٰ قبره» په تصریح سره د منافقانو د جنازی کولو یا د دوی په تکفین، تدفین او تجهیز کښی له برخی اخیستلو څخه ئی منع کړ، ځکه چه له دغه وضعیت (حالت) څخه د منافقانو د لا زړور کیدلو او د مسلمانانو د زړونو د ماتیدلو احتمال ؤ، نو د دی آیت له نزوله وروسته بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم د هیڅ یو منافق جنازه اداء نه کړه.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَن يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنفِرُوا فِي الْحَرِّ ۗ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا ۚ لَّوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾

خوشاله شوی وو بیرته پاتی شوی (له غزا د خپل نفاق له امله (وجی) په کیناستو خپلو بیرته له رسول د الله څخه او بده گڼله دوی دا چه جهاد وکړی دوی په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله کښی او ویل به دوی (پخپلو منځونو کښی یا مؤمنانو ته) چه مه ځئ تاسی (د تبوک دی غزا ته) په دغی گرمی کښی ووایه (ای محمده! دوی ته) چه اور د دوزخ ډیر سخت دی له جهته د گرمی (دوی ته له دی حرارته) که وی دوی چه پوهیدی (نو نافرمانی به ئی نه وه کړی)

تفسیر: دا د هغو منافقانو په متعلق دی چه د (تبوک) په غزا کښی ئی گډون نه ؤ کړی یعنی د

منافقانو دغه حال چه د بدو او عیب جنو کارونو په کولو خوښیږی او له ښو کارونو څخه کرکه کوی او لری تری تښتی لکه چه زیاتره ښو خلقو ته پیغورونه ورکوی او مسخری پری کوی،
دغسی قوم ته د پیغمبر صلی الله علیه وسلم له استغفاره څه گټه (فائده) رسیدی شی؟ له دی ځایه د گنهگارو او بد اعتقادو په منځ کښی فرق پیدا کیږی.
داسی هیڅ یوه گناه نشته چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په استغفار ونه ښښله شی.
﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴾
«۵ جزء د النساء (٦٤) آیت (۹) رکوع» لیکن بد اعتقاد ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اویا ځلی استغفار څخه هم څه فائده نه ور رسیږی.
(وقالوا لا تنفروا فی الحر - او ویل به دوی په خپلو منځونو کښی مؤمنانو ته چه مه ځئ تاسی دغی غزا د تبوک ته په دغی گرمی کښی) یعنی یا منافقانو دغسی ویناوی په خپلو منځونو کښی سره کولی یا خو ئی ځینو مؤمنانو ته، څو د دوی زړونه مات او همتونه ئی سست شی.
﴿ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴾ - ووایه ای محمده! دوی ته چه اور د دوزخ دیر سخت دی له جهته د گرمی دوی ته له دی حرارته که وی دوی چه پوهیدی نو نافرمانی به ئی نه وه کړی) یعنی که دغو منافقانو پوهه لرلی نو داسی فکر به ئی کاوه چه دوی د هغه حرارت، تودوخی څخه ځان ژغوری (ساتی) خو د هغه په ځای د داسی حرارت په لوری ورځی چه د هغه گرمی د دی گرمی څخه دیره زیاته او نهایته سخته ده. د دغه مثال خو داسی کیدی شی چه کوم لیونی له لمره وتښتی او په اور کښی ننوځی. په مبارک حدیث کښی راغلی دی چه د دوزخ د اور حرارت د دنیا له اور څخه (۹۷) درجی زیات دی. نعوذ بالله منها.

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾

نو ودی خاندی دوی لږ (په دنیا کښی) او ودی ژاړی دیر (په آخرت کښی له جهته د جزاء په سبب د هغه عمل چه وو دوی چه کاوه به ئی

تفسیر: یعنی دوی دی څو ورځی په خپلو دغو حرکاتو خوښ او خوشحال اوسی! او ودی خاندی! بیا به دوی د دغو چارو په سزا کښی تل تر تله وژاړی!.

فَإِن رَّجَعَكَ اللَّهُ إِلَىٰ طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُل لَّن تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَن تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا ۖ إِنَّكُمْ رَضِيتُم بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿٨٣﴾

نو كه بيرته راوستى ته الله (مدينى ته) يوى طايفى ته له دغو وروسته پاتى شو يو خلقو څخه (چه منافقان دى) نو بيا اجازه وغواړى دوى له تا څخه د وتلو (بلى غزا ته) نو ووايه (اى محمده! دوى ته) چه له سره به ونه وځئ تاسى له ما سره هيڅكله (هيچيرى جنګ ته) او له سره به ونه جنګيږئ په ملګرتيا زما د هيڅ دښمن سره؛ بيشكه چه تاسى راضى شوى يئ په كيناستو (او بيرته پاتى كيدلو) اول وارى (په غزا د تبوک کښى) نو بيا ناست اوسئ تاسى سره د بيرته پاتى شويو (ښځو او هلكانو)

تفسير: رسول الله صلى الله عليه وسلم په (تبوک) کښى او منافقان په مدينه منوره کښى وو ممكن ؤ چه ځينى منافقان د رسول الله صلى الله عليه وسلم له راتګه پخوا مړه شى نو ځكه ئې «الى طائفة منهم» وفرمايل يعنى كه اوس دغه منافقان بلى كومى غزا ته د تلو اجازه وغواړى نو ته دوى ته داسى ووايه بس دى ستاسى ميړانه (بهادرى) او توره ښه راڅرګنده شوه او ستاسى د زړونو حال لا ړومبى له دى ښكاره شوى دى نو وروسته تر دى له مونږه سره وتلى نشئ! او نه د اسلام د دښمنانو په مقابل کښى څه ميړانه (بهادرى) ښوولى شئ نو د بى لاسو او بى پښو ضعيفانو او ناتوانو سپين ږيرو او هلكانو، جونو او ښځو سره په خپلو كورونو کښى كينئ او هغه شى چه اول ځلى تاسى د خپلو ځانونو له پاره غوره كړى دير ښه دى چه پر همغه حالت باندى ومرئ! څو د الله تعالىٰ جل جلاله د عذاب خوند ښه وڅكئ!.

وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ ۖ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾

او مه كوه لمونځ (د جنازى) په هيڅ يو تن له دغو (منافقانو) چه مړ شى هيڅكله او مه دريږه په قبر د ده (د دعا، استغفار، يا د تدفين د اهتمام له

پاره) بیشکه چه دغه (منافقان) کافران شوی دی په الله (چه شرک ئی کړی دی) او په رسول د الله (چه له زړه ئی نه دی منلی) او مړه شول حال دا چه دوی فاسقان وو

تفسیر: دغه آیت د عبد الله ابن ابی له واقعی څخه وروسته نازل شوی دی لکه چه د هم دی سورت د (۸۰) آیت په تفسیر کښی موږ هغه په تفصیل سره لیکلی دی. د دی آیت له نازلیدلو نه وروسته د منافقینو جنازه کول بیخی منعه شوه. حضرت عمر فاروق رضی الله تعالیٰ عنه به احتیاطاً د هغه سړی په جنازه کښی ګډون نه کاوه چه د هغه په جنازه کښی به حضرت حذیفه رضی الله تعالیٰ عنه ګډون نه ؤ کړی ځکه چه حذیفه رضی الله تعالیٰ عنه ته رسول الله صلی الله علیه وسلم د ډیرو منافقانو نومونه ورښوولی وو او ښه ورمعرفی کړی وو نو ځکه د ده لقب (صاحب سر رسول الله صلی الله علیه وسلم) ؤ.

وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

او نه دی په تعجب کښی اچوی تا مالونه د دغو (منافقانو که څه هم ډیر وی) او اولادونه د دوی (که څه هم قوی او زورور وی) بیشکه هم دا خبره ده چه اراده لری الله د دی چه په عذاب کړی دوی په دغو (مالونو او اولادونو) په دغه دنیا (لږ خسیس ژوندن) کښی او ورځی (له بدنه ساوی) ارواح د دوی (په ډیر سختی او غم سره) حال دا چه دوی کافران وی (او په کفر ومری)

تنبیه: په هم دی جزء د (التوبة) په (۵۵) آیت ۷ رکوع کښی په هم دی مضمون یو بل آیت هم تیر شوی دی، دلته دی همغه تفسیر بیا وکتل شی.

وَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ آمِنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُو الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾

او کله چه نازل کړ شی کوم سورت په دی خبره چه ایمان راوړئ تاسی په الله او جهاد وکړئ تاسی په ملګرتوب د رسول د الله نو غواړی اجازه له تا نه (د

بیرته پاتی کیدلو) خاوندان د قدرت (د مال) له دوی او وائی دغه (منافقان) پریږده مونږ چه اوسو سره د (کور) کیناستونکو (ښځو، هلکانو)

تفسیر: کله چه د قرآن کریم په کوم سورت کښی خبرداری ورکول کیږی چه په پوره اخلاص او په تینګه ایمان راوړئ! ښایی د هغه پوره اثر داسی ښکاره شی چه له نبی صلی الله علیه وسلم سره یو ځای شئ! او د الله تعالیٰ په لاره کښی جهاد وکړئ! نو دغه منافقان تری ځان په ځنګ کوی او په دوی کښی د توان او قدرت خاوندان هم د دروغو پلمی (تدبیرونه) او بهانی جوړوی او له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه اجازه غواړی چه یا رسول الله صلی الله علیه وسلم مونږ ته اجازه راکړئ چه هم دلته په مدینه کښی پاتی شو، ګواکی د دیری بی غیرتی او نامردی له امله (وجی) پر دغه باندی راضی شوی دی چه د جنګ یا د خطری د نامه له اوریدلو څخه لکه په پرده کښی کیناستونکو ښځو غوندی په کوررونو کښی ننوځی، هر کله چه د جنګ خطر له منځه لاړ شی او د اطمینان او آرامی وخت راشی نو بیا په خبرو جوړولو کښی لکه بیاتی (قینچی) غوندی په ژبه ښورولو له تولو ځنی وړاندی وړاندی ځی ﴿ فَإِذَا جَآءَ ٱلْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَٱلَّذِى يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ ٱلْمَوْتِ ۖ فَإِذَا ذَهَبَ ٱلْخَوْفُ سَلَقُوكُم بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ ﴾ (۲۱) جزء د الا حزاب (۱۹) آیت (۲) رکوع)

رَضُوا۟ بِأَن يَكُونُوا۟ مَعَ ٱلْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾

راضی شول په دی چه وی دوی سره له بیرته پاتی شوو (ښځو، جونو) او مهر لګولی شوی دی په زړونو د دوی (د کفر او نفاق) نو نه پوهیږی دوی (د جهاد په اجر)

تفسیر: یعنی د دروغو، نفاق، له غزا څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) او د پیغمبر څخه د بیرته پاتی کیدلو له شامته د دوی په زړونو مهر لګولی شوی دی چه اوس دیر لوی لوی عیبونه هم هغو ته د عیب په شان نه ښکاری او د دی په ځای چه په دغه بی غیرتی وشرمیږی ناز او خوشالی پری کوی.

لَٰكِنِ ٱلرَّسُولُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ جَٰهَدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ

الْخَيْرٰتُ ۡ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٨٨﴾ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۗ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿٨٩﴾

ليکن رسول (د الله) او هغه کسان چه ايمان لرونکي دی له ده سره جهاد ئې وکړ په مالونو خپلو او ځانونو خپلو؛ او دغه کسان هم دوی لره دی ښيګنې (فائدې) او دغه کسان هم دوی دی په مراد رسيدلی (بريالیان). تيار کړی دی الله دوی ته جنتونه چه بهيږی له لاندی (د مانيو او ونو) د هغو (ځلور قسمه) ويالې تل به وی دوی په دغو (جنتونو) کښې؛ دغه (ننوتل د جنت) بری دی لوی (په نفس او شيطان).

تفسير: دلته الله تعالیٰ جل جلاله د منافقينو په مقابل کښې د مخلصينو بيان فرمايې چه وګورئ دغه دی د الله تعالیٰ جل جلاله وفادار بندګان چه د پاک الله جل جلاله په لاره کښې نه په خپل ځان اړ (ايسار) دی او نه خپل مالونه منع کوی بلکه له سر او مال دواړو تير دی او که هر څومره سخت خطرونه موجود وی، دوی د اسلام حمايت او د رسول الله صلی الله عليه وسلم ملګرتيا کوی او هر دول (طريقه) قربانۍ او ځان جارولو ته حاضر او تيار وی. نو بيا که د داسې خلقو له پاره فلاح او بری نه وی نو د چا له پاره به وی؟.

وَجَآءَ الْمُعَذِّرُوْنَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِيْنَ كَذَبُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ۗ سَيُصِيْبُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٩٠﴾

او راغلل د دروغو عذر کوونکي له (صحرائی) اعرابو څخه دپاره د دی چه اذن ورکړ شی (د پاتې کيدلو) دوی ته او کيناستل هغه کسان چه دروغ ئې ويلی وو الله ته او رسول د الله ته (په دعوی د ايمان کښې)؛ ژر به ورسيږی هغو کسانو ته چه کافران شوی دی له دوی ځنې عذاب دردناک.

تفسير: يعنې همغسې چه د مدينې منورې په اوسيدونکو کښې منافقان هم شته او مخلصان هم، داسې په کليوالی ناپوهو اعرابو کښې هم هر راز (قسم) خلق پيدا کيږی. له هغو ځنې ئې دلته دوه قسمه ذکر دی. د مخلصينو کليوالو ذکر د دغې رکوع په پای (اخر) کښې په ﴿ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ﴾ الآية ـ (٩٩) آيت کښې راځی دلته د کليوالو د هغو

دوو ډلو ذکر دی چه معذرون او قاعدون دی. د معذرونو د ډلی په مصداق کښې د سلفو مفسرینو په منځ کښې اختلاف دی چه آیا له هغو ځنې د دروغو، بهانو او پلمو (تدبیرونو) جوړوونکی منافقین مراد دی (لکه چه له ترجمې څخه ښکاری) یا په رښتیا سره عذر کوونکی مسلمانان مقصود دی چه واقعاً د جهاد له ګډون څخه معذور وو که ړومبنی شق اختیار کړ شی نو په آیت کښې به د منافقانو د دواړو قسمونو بیان وی او معذرون هغه کسان شول چه سره له نفاقه تش د ظاهری رسم او ښودانې له پاره ئې په دروغو پلمې (تدبیرونه) او حیلې جوړولې او له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه ئې اجازې غوښتلې او له (قاعدون) څخه به هغه منافقان مراد وی چه هغو ړومبی د ایمان په دعوی کښې دروغ ویل او بیا ئې د ظاهری رسم او د ریائی دستور پروا هم دومره ونه کړه او د جهاد د نفیر (اعلان) د اوریدلو سره هم په خپلو کورونو کښې کیناستل، بې باکه او بې حیا شول او د عذر کولو له پاره هم رانغلل نو په دی تقدیر به ﴿ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ ﴾ د منافقانو دغو دواړو ډلو ته شامل وی او معنی به ئې داسې کیږی هغه کسان چه له دغو دواړو ډلو څخه به خپل کفر باندی تر آخره قائم پاتی کیږی دوی ته دردناک عذاب مقرر دی او هغه کسان چه د توبې توفیق ور په برخه کیږی تر دغه وعید لاندی نه راځی. که له (معذرون) څخه مخلصان مؤمنان مراد شی چه واقعاً معذور وو نو له (قاعدون) څخه به منافقان مراد وی او د ﴿ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ ﴾ وعید به یوازې د هم دوی په حق کښې وی. نو ګواکی د ړومبنی ډلی ذکر به د عذر د قبول په ډول (طریقه) وی.

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ
لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ
مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩١﴾

نشته په ضعیفانو او نه په رنځورانو او نه په هغو کسانو چه نه مومی دوی هغه (مال) چه ئې ولګوی دوی (په غزا کښې) هیڅ ګناه (له غزا څخه په وروسته پاتې کیدلو کښې) کله چه اخلاص کوی دوی له الله او له رسول الله سره (او زړونه ئې صاف وی)؛ نشته په نیکو کارانو هیڅ لاره (د الزام او عتاب) او الله ښه ښښونکی (د ګناهونو) ډیر رحم والا دی (د اجر او ثواب په انعام سره).

تفسیر: له دروغو عذر کوونکو څخه وروسته د رښتینو معذورینو عذر بیانوی. حاصل ئې دا دی چه عذر خو کله په شخصی ډول (طریقه) لازم بالذات وی مثلاً لکه د زړښت کمزوری چه عادتاً په

هیڅ صورت له سرې څخه نشي بېلېدی او کله عارضي وي بيا عارضي يا بدني وي لکه ناجوړتيا او نور يا مالي وي لکه افلاس او د سفر د اسبابو نشتوالي څه رنګه چه د تبوک په غزا کښې مجاهدين ډير لري او اوږده سفر ته تلل او په جبرې دول (طريقه) سره ئې هلته خپل ځانونه رسول نو ځکه د سورلې د نشتوالي عذر هم معتبر او معقول ګانه کيده لکه چه وروسته ئې ذکر راځي. ﴿ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ او الله جل جلاله ښه ښونکی د ګناهونو ډير رحم والا دی د اجر او ثواب په انعام سره) يعني هغه کسان چه واقعاً معذور دی که د هغوی زړونه صاف وي او له الله تعالیٰ جل جلاله او رسول الله صلی الله عليه وسلم سره سمه او ښه معامله کوي او د اسلام ټول احکام مني مثلاً که دوی په خپله د تللو قدرت او طاقت نه لري خو د نورو حوصله او همت زياتوي او له خپل طاقت سره سم تل د نيکۍ کولو او د صدق او اخلاص د اثبات له پاره خپل همت او استعداد ښکاره کوي نو په دوی باندې په جهاد کښې د نه ګډون له امله (وجې) هيڅ الزام نشته که له داسي مخلصانو څخه د بشريت په اقتضاء کومه کوتاهي او تقصير هم وشي نو د ښونکي او مهربان خدای جل جلاله له دربار څخه هيله (ارزو)، اميد او توقع شته چه وبښل شي او له ګناهونو څخه بې تير شي.

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ ﴿۹۲﴾

او نشته (ګناه په وروسته پاتې کيدلو له غزا نه) په هغو کسانو کله چه راغلل دوی تاته دپاره د دې چه سورلي ورکړې ته دوی ته نو وويل تا ورته چه نه مومم زه (هم اوس) هغه شي چه سواره کړم تاسي په هغه نو بيرته وګرځيدل دوی حال دا چه سترګې د دوی بهيدې (يعني تويولې) له اوښکو له جهته د غمه له دې وجې چه نه مومي دوی هغه څه چه ئې ولګوي (په جهاد کښې).

تفسير: سبحان الله! د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د صحبت فيض د اصحابو کرامو رضی الله تعالیٰ عنهم په زړونو کښې له الله تعالیٰ جل جلاله سره داسي عشق او مينه او نشه پيدا کړې وه چه مثال ئې د بل هيڅ قوم او ملت په تاريخ کښې نشته. هغو د قدرت او شتو خاوندانو اصحابو ته. وګورئ چه خپل ځانونه، مالونه او ګرد (ټول) شيان ئې د الله تعالیٰ جل جلاله په لاره کښې بيخي لګول او هر راز اسلامي خدمت ته هر وخت تيار او په انتظار کښې وو، او ډيرو لويو لويو ځان جارولو او قرباني ورکولو ته لاس په نامه ولاړ وو، او په ډير شوق، ذوق، ولوله او اشتياق

سره په دغسی مواردو کښې یو پر بل باندې وړاندې کیدل او مسابقه نۍ کوله، او بې قدرت او ناتوانه اصحابو رضي الله تعالیٰ عنهم له ډیر غم، اندیښنې او ژړا شخه خپل ځانونه له لاسه ورکړی وو چه په مونږ کښې ولې دومره استطاعت نشته چه د هغه په وسیله د خپل حقیقي محبوب په لاره کښې د ځان جارولو او قربانې ورکولو له پاره خپل ځانونه وړاندې کړو. په صحیح حدیث کښې راغلي دي چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د (تبوک) مجاهدینو ته وویل تاسی په مدینه کښې داسې یو قوم پریښې دي چه له تاسی سره د هر قدم په اجر او ثواب کښې شریک دي، هر هغه قدم چه تاسی د الله تعالیٰ جل جلاله په لاره کښې اخلئ یا له کومې بیدیا شخه تیریږئ یا چه په کومه لوړه خیږئ! یا کومې ژورې ته ښکته کیږئ! نو هغه قوم به دغو گردو (ټولو) مواقعو کښې له تاسی سره ملگري او یو ځای دي، دا هغه خلق دي چه د حقیقي مجبوریتونو له امله (وجې) ستاسی له ملگرتوبه بیرته پاتې شوي دي د (حسن) په (مرسل) کښې د دغه مضمون له بیان شخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم د هم دغه آیت تلاوت کړی دی ﴿ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ ﴾ الآية .

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ ۚ رَضُوا بِأَن يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾

خبره هم دا ده چه لاره د ملامتی په هغو کسانو ده چه اذن (د بیرته پاتې کیدلو) غواړی له تا نه حال دا چه دوی غنیان وی، راضي شول په دې چه وی دوی (ناست) سره له بیرته شوو(ښځو، جونو) او مهر لگولی دی الله په زړونو د دوی نو دوی نه پوهیږی (په خپلې بدې خاتمې).

تفسیر: یعني له قدرت او وس سره سره له جهاد شخه شنگ کوی او په ډیره بې غیرتی دغه شرم او عار په ځان اخلي، د ښځو په شان په کور کښې ناست باهوگان په لاس کوی، په تل او همیشه گناه کولو سره د انسان زړه داسې مسخ او توریږی چه په کښې د ښو او بدو عیب او هنر، پوهه او تمیز نه پاتې کیږی کله چه د ډیرې بې شرمۍ او بې عزتۍ له سببه کوم انسان په دغې اندازې لیونی او پاگل شي چه د ندامت او تأسف په ځای بالعکس په گناه فخر کوی او خوښیږی نو دلته ښائی وپوهیږئ چه د ده په زړه باندې د الله تعالیٰ جل جلاله مهر لگیدلی دی العیاذ بالله.

يَعۡتَذِرُونَ إِلَيۡكُمۡ إِذَا رَجَعۡتُمۡ إِلَيۡهِمۡۚ قُل لَّا تَعۡتَذِرُواْ لَن نُّؤۡمِنَ لَكُمۡ قَدۡ نَبَّأَنَا ٱللَّهُ مِنۡ أَخۡبَارِكُمۡۚ وَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمۡ وَرَسُولُهُۥ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿٩٤﴾

عذرونه به کوی دغه (منافقین) تاسی ته (د بیرته پاتی کیدو خپلو د غزا نه) کله چه بیرته راوگرځئ تاسی (له تبوکه) دوی ته ووایه (ای محمده دوی ته مه) کوئ دا عذرونه (د دروغو مونږ ته) له سره به باور ونه کړو مونږ ستاسی په تحقیق خبر کړی یو مونږ الله له (ځینو) احوالو ستاسی (چه شر او فساد د زړونو ستاسی دی) او ژر به ووینی الله (په علم الشهود سره هم) عملونه ستاسی او رسول د ده (به هم ووینی چه له خپل نفاقه راگرځی که نه گرځی بیا به بیرته بوتلی شئ تاسی (په قیامت کښی هغه) عالم د پټو او ښکاره ؤ (الله) ته نو خبر به درکړی تاسی ته په هغو کارونو چه وئ تاسی چه کول به مو (له اخفاء د نفاق او اظهار د وفاق).

تفسیر: یعنی لکه چه د «تبوک» د تلو په وقت کښی منافقینو راز راز (قسم قسم) حیلی او پلمی (بهانی) جوړولی کله چه تاسی مدینی ته راستانه (راواپس) شئ، نو هلته به هم دغه منافقین هم داسی باطل عذرونه دروړاندی کوی، او غواړی چه تاسی مطمئن او داده کړی، او قسمونه به خوری چه :«یا رسول الله! زمونږ نیت هم دا ؤ چه له تاسی سره لاړ شو، مگر هغه او دغه موانع او عوائق راوړاندی شول، او مونږ دلته مجبوراً پاتی شو.» تاسی هغوی ته ووایئ چه د دروغو جوړولو هیڅ فائده نشته، ستاسی دغه گرد (ټول) عذرونه لغو، چټی (فضول) او بیکاره دی، مونږ د الله تعالیٰ له جانبه ستاسی پر دغه کذب او نفاق خبر او مطلع کړی شوی یو، نو ستاسی پر دغو لغویاتو او چټی (بیکاره) خبرو څرنگه باور کولی شو؟ اوس هغه تیری خبری هیری کړئ! وروسته له دی نه به ستاسی طرز عمل ولید شی، چه تاسی دغه خپله دعوی تر کومی اندازی پوری تر پای (انجام) رسولی شی؟ آیا دغه گرد (ټول) دعاوی به په ریښتینی صورت سره ظاهریږی یا خیر؟ په هر حال د هغه «عالم الغیب والشهادة» څخه ستاسی هیڅ یوه پټه خبره او عمل یا نیت پټ پاتی کیدی نشی د الله تعالیٰ حضور ته (په قیامت کښی) د گردو (ټولو) خلقو ورتگ دی، او د جزا ورکولو په وخت کښی ستاسی د هر وړوکی او لوی او ظاهری عمل

هغه په ښکاره دول (طريقه) سره درظاهروي، او د هغه سره موافق به تاسي سره معامله او جزا سزا به درکړه شي.

سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ ۖ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ ۖ إِنَّهُمْ رِجْسٌ ۖ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾

ژر به قسمونه خوري دوی پر الله تاسي ته کله چه بيرته راشئ تاسي (له غزا نه) دوی ته دپاره د دې چه ځنګ وکړئ تاسي له (عتاب د) دوی نه، نو ځنګ وکړئ تاسي له دوی نه (په ترک د عتاب سره)، بيشکه چه دوی پليت دي او ځای د ورتلو د دوی جهنم (دوزخ) دی، دپاره د جزا ورکولو په هغو کارونو چه وو دوی چه کول بی ئی (له کفره او نفاقه).

تفسير: د «تبوک» د بيرته راتلو په وقت کښې به منافقينو د دروغو قسمونه خوړل، او له هغو دروغو پلمو (تدبيرونو) او حيلو (بهانو) جوړولو څخه د دوی دغه غرض ؤ چه رسول الله صلی الله عليه وسلم او مسلمانان پخپلو قسمونو او ملمع ويلو سره راضي او مطمئن کړي، چه د رسالت له درباره پر دوی باندې څه عتاب او ملامتيا او پوښتنه عائده نشي. او د پخوا په شان هم داسي معامله په ابهام کښې پټه پاتي شي، او مسلمانان له هغو سره څه تعرض ونه کړي، حق سبحانه وتعالیٰ فرمائي چه دغه بهتر دی چه تاسي له هغو سره څه تعرض مه کوئ! ليکن دغه اغماض او تغافل (تعرض نه کول) پر دغه بنا نه دی چه مسلمانان له هغوی څخني راضي او مطمئن دي. بلکه د دوی د نهايت پليتي او شرارت لامله (له وجې) دی. دغه خلق دومره نجس او پليت واقع شوی دي، چه د هغوی د پاکي او صفائي هيڅ توقع نشي کيدی (او په وينځلو سره نه پاکيږي)، نو ستاسي عتاب هم دوی ته هيڅ فائده نه رسوي) لهٰذا د غلاظت او د نجاست دغه پوستکي ښائي بيخي لري وغورځولی شي! او له دوی څخه بيلتون دير ښه دی، پاک الله به دوی د دوی د هستوګنې ځای ته هرومرو (خامخا) رسوي.

يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۖ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾

قسمونه خوري دغه (منافقان په دروغو سره) تاسي ته لپاره د دې چه راضي

شئ تاسي له دوی نه، نو که راضي شئ تاسی له دوی نه (په قسم سره) نو بیشکه الله نه راضي کیږی له قومه فاسقانو

تفسیر: د منافقینو لوی کوښښ په دی کښې دی چه په مکر او فریب او کذب سره مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او خوشال کړی، فرض ئی کړئ که په چل او فریب او بهانو سره مخلوق راضي شی نو له هغه ځینی څه فائده در رسیدی شی؟ کله چه پاک الله له ده څخه راضي نه وی. د الله تعالیٰ په دربار کښې هیڅ قسم چل ول، مکر فریب، نه چلیږی ګواکی تنبیه فرمائی له هغه قوم ځنی چه الله تعالیٰ راضي نه وی، نو هیڅ یو قانت مؤمن هم له هغه ځنی له سره راضي کیدی نشی، نو ځکه ښائی چه دغه خبری او خبط او خطا د هغو له دماغو څخه وویستلی شی. چه په دروغو خبرو او پلمو (بهانو) د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د نورو مسلمانانو خوښی غواړی که له دوی سره د تغافل او اعراض معامله شوی ده نو دغه اغماض له سره د دی خبری دلیل کیدی نشی چه مسلمانان له منافقانو څخه خوشال او مطمئن هم وی. حضرت شاه صاحب لیکی: «د هر هغه سړی حال چه معلوم وی چه منافق دی، نو د ده له لوری تغافل روا دی. لیکن دوستی، محبت، خپلوی او اتحاد ورسره ناروا دی.»

الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾

(ځینی له صحرائی) اعرابو ډیر سخت دی له جهته د کفره او له جهته د نفاقه (له ښاریانو نه) او ډیر لائق دی له دی سره چه پوه نشی دوی په حدودو د هغو (احکامو) چه نازل کړی دی الله پر رسول خپل، او الله ښه عالم دی (په تولو احوالو) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی)

تفسیر: تر دی ځای پوری د مدینی منوری د منافقینو او د مخلصینو مؤمنینو احوال بیان شو، اوس د کلیوالو صحرائیانو د څه حال ذکر فرمائی چه په دوی کښې هم څو دوله (قسمه) خلق دی: کفار، منافقین، مخلصین مسلمانان څرنګه چه د کلی اوسیدونکی په قدرتی دول (طریقه) سره عموماً تندخوی او سخت مزاج وی، (لکه چه په حدیث کښې راغلی دی:«**من سکن البادیة جفا**» او د علم او د حکمت د مجالسو ځنی د لریوالی لامله (له وجی) د تهذیب او تمدن اثر او د علم او عرفان رڼا (رنړا) دیره لږه قبلوی، نو د هغوی کفر او نفاق د ښارونو د کفارو او منافقینو څخه ډیر سخت دی. هغو ته داسی مواقع ډیر لږ په لاس ورځی چه د علم او د صلاح د خاوندانو په صحبت کښې پاتی شی او د دیانت او د تهذیب هغه قوانین او قواعد زده کړی، چه

د الله تعالیٰ له جانبه پر رسول الله صلی الله علیه وسلم نازل شوی دی علم او معرفت هم داسی یو شی دی چه د انسان زړه نرموی، او مهذب ئی گرځوی هغه خلق چه په دغی اندازی سره په جهالت کښی غرق وی نو ضرور دی، چه د هغوی زړونه هم سخت وی او د کفر او نفاق پر هری یوی لاری چه رهی (روان) وی، د بهائمو او سباعو په شان بی له عقله او بی له فکره په پټو سترگو تگ کوی. د اعرابو د بی رحمی او غټ زړه‌توب ذکر په متعددو احادیثو کښی راغلی دی. په یو حدیث کښی دی چه یوه اعرابی له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه پوښتنه وکړه: «تاسی له هلکانو (بچو) سره مینه او محبت هم کوئ؟» خدای گو چه مونږ هیڅ کله له خپلو هلکانو سره مینه او محبت نه کوو!» رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «زه څه وکړم چه پاک الله ستا له زړه څخه خپل رحمت ایستلی دی» «والله علیم حکیم» او الله ښه عالم دی په ټولو احوالو ښه حکمت والا چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی) یعنی د الله تعالیٰ علم د بنی‌آدمانو پر گردو (ټولو) طبقاتو محیط دی، او دی سم له خپله حکمته د هری طبقی سره د دوی د استعدادو او قابلیتونو سره موافقه معامله کوی. حضرت شاه صاحب لیکی: «د اعرابو په طبیعت کښی بی حکمی غرض خوښول او جهالت شدید وی، نو الله تعالیٰ حکمت والا دی چه له دوی څخه هغه مشکل کار نه آخلی او لوړی درجی ئی هم نه ور په برخه کوی.»

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ ۚ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾

او ځینی له (صحرائی) اعرابو هغه دی چه نیسی (گڼی شمیری) هغه شی چه لگوی (ئی په لاره د الله کښی (محض یو) تاوان او انتظار کوی په تاسی د گردشونو د زمانی (چه گوندی دربانذی چپه شی) پر هم دوی دی وی گردش د بدی (نه په تاسی)، او الله ښه اوریدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په گردو (ټولو) احوالو).

تفسیر: یعنی په «منافقینو اعرابو» کښی هغه خلق هم شته چه کوم وقت د الله تعالیٰ په لاره کښی څه شی ولگوی. نو په داسی کراهیت سره ئی لگوی، لکه چه دوی کومه جریمه (جرمانه) ورکوی یا تاوان گالی (برداشت کوی)، دوی تر اوسه پوری هم منتظر دی چه مسلمانان د دهر په حوادثو کښی په کوم گردش او آفت کښی مبتلا او اخته شی، چه مونږ پر دوی باندی خوښی وکړو، او د خوشالی اتنونه واچوو او له دغو تاوانونو څخه خلاص شو، او په دی نه دی خبر چه بخپله د دوی، په قسمت کښی گردشونه راتلونکی دی. اسلام خو تل غالب او فائق اوسیږی او دغه منافقان دیر سخت ذلیل او رسوا کیدونکی دی. الله تعالیٰ د هر یوه خبری او دعاوی

آوری، او ښه ورته معلوم دی چه کوم یو د عزت او د بری اهل دی؟ او کوم یو د ذلت او رسوائی وړ (لائق) او مستحق دی؟.

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَٰتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَٰتِ الرَّسُولِ ۚ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ ۚ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾

او ځيني له (صحرائی) اعرابو څخه هغه دی چه ایمان لرونکی دی په الله او په ورځی آخری (چه قیامت دی) او نیسی (گڼی شمیری) هغه شی چه لگوی (ئی په لاره د الله کښی) (اسباب) د نژدی والی په نزد د الله او (سبب د) دعاؤ د رسول د الله، خبردار شئ چه دغه (نفقات یا صلوٰة سبب د) نژدی والی دی دوی ته، ژر به داخل کړی دوی الله په رحمت خپل کښی بیشکه چه الله ښه مغفرت کوونکی (د متصدقانو) ډیر مهربان دی (پر متقربانو)

تفسیر: دلته ئی د قرآن کریم معجزانه تاثیر، او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د حیرت غورځوونکو تعلیماتو ننداره راښوولی ده، چه په هم دغه ځیږو مزاجو، غټ زړو، تندخویو او بی‌لارو کلیوالو او صحرائیانو کښی چه د کفر او نفاق، جهل او طغیان لامله (له وجی) د دی خبری له سره لائق او وړ (مستحق) نه وو چه د الله تعالیٰ په ښوولو آدابو او قواعدو باندی وپوهیدی شی، د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د تعلیمه او د قرآن عظیم له غږ او تفهیمه په دوی کښی داسی عارفان او مخلصان مسلمانان پیدا شول چه پر مبدأ او معاد او نورو گردو (تولو) مؤمن به شیانو ایمان لری، او د پاک الله په لاره کښی هر شی چه لگوی. خالص د الله تعالیٰ د قرب د حاصلولو او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دعا د گټلو په غرض ئی کوی. الله تعالیٰ دوی ته زیری او بشارت ورکوی چه بیشکه دوی په دغو خپلو امیدونو او هیلو (ارزوگانو) کښی حق بجانب دی. یقیناً دوی ته همغه شی ور په برخه کیږی، چه د هغه نیت ئی په خپلو زړونو کښی کړی وی (یعنی د الله تعالیٰ قرب) او پاک الله خامخا دوی پخپل رحمت کښی داخلوی. پاتی شوه د رسول الله صلی الله علیه وسلم دعا، هغه خو دوی پخپلو غوږونو سره آوری، او پخپلو سترگو ئی گوری، چه هر کله کوم سړی ښه کار کوی او سم له اسلامی احکامو سره زیار (کوشش) کوی، یا صدقات او نور خیرات ورحاضروی (او مستحقینو ته ئی ورکوی)، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغو په حق کښی دعاء کوی. د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دغی دعاء ثمره هم همغه د الله تعالیٰ رحمت او تقرب دی، چه د هغه وعده لا له پخوا څخه شوی ده.

وَالسّٰبِقُوْنَ الْاَوَّلُوْنَ مِنَ الْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ ۙ رَّضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۰۰﴾

او هغه وړاندني اولني (ايمان لرونكي) له مهاجرينو نه او له انصارو نه او (نور) هغه كسان چه متابعت كړى دى دوى د (سابقانو) په احسان (نيكي) سره راضي شوى دى الله له دوى نه (په قبول د طاعت سره) او راضي شوى دى دوى له الله نه (په اعطاء د نعمت) او تيار كړى دى (الله) دوى ته جنتونه چه بهيږى لاندى د (ونو او مانيو د) دوى (څلور قسمه) وبالي چه تل به وى دوى په هغو كښي هميشه، دغه (رضا او جنت) برى دى ډير لوى.

تفسير: د «اعرابو مؤمنانو» د ذكر وروسته دا مناسبه معلومه شوه چه د مؤمنينو د زعماؤ او اعيانو او مشرانو څه ذكر هم وكړ شي يعنى هغه مهاجرين چه په هجرت كښي ئې د سبقت او اوليت او اولويت شرف حاصل كړى دى، او هغه انصار چه په نصرت او اعانت كښي د سبقت او اوليت او اولويت افتخار لرونكي دى. الغرض هغو كسانو چه د حق په قبوليت، او د اسلام په خدمت كښي هومره چه د تقدم او وړاندى والي حصه او برخه آخيستي ده، بيا هغه خلق چه له ښو كارونو او حسن نيت د اسلام د دغو مقتدايانو متابعت او پيروى كوى، هم دغو ګردو (تولو) ته درجه په درجه د الله تعالیٰ رضا او خوښي او حقيقي برى حاصل شوى دى، همغسى چه هغوى په پوره خوښي او خوشالي او د قلب په انشراح سره د الله تعالیٰ د تشريعي احكامو او د تكويني قضاؤ په مقابل كښي خپلي غاړى ږدى، په همغه دول (طريقه) الله تعالیٰ هم دوى ته د خپلي خوښي او رضا سند ورعطا كوى، او په غير محدود انعام او اكرام ئې سر لوړوى.

تنبيه: د اسلافو مفسرينو اقوال د «والسابقون الاولون» په تعيين كښي مختلف دى. ځيني وائي چه هغه مهاجرين او انصار مراد دى چه پخوا له هجرته په اسلام سره مشرف شوى دى د ځينو په نزد هغه ذوات مراد دى چه د دواړو قبلو (بيت الحرام او بيت المقدس) په لورى ئې لمنځونه كړى دى ځيني وائي د «بدر» تر غزوى پورى ګرد (تول) مسلمانان «سابقين الاولين» دى. ځيني تر «حديبيى» پورى اسلام لرونكي د ده مصداق دروى. او ځينو مفسرينو دا رأيه ده چه ګرد (تول) مهاجرين او انصار د اطرافيو او وروستنيو مسلمانانو او راتلونكو نسلونو په اعتبار سابقين الاولين دى. زمونږ په نزد په دغو اقوالو كښي دومره تعارض نشته «سبقت» او «اوليت» خو اضافي شيان دى. يو سړى يا يو جماعت د يوه شي په اعتبار سابق، او د بل شي په نسبت لاحق كيدى شي.

لکه چه مونږ پاس په دغه تفسیر کښې اشاره وکړه، هر هغه شخص یا جماعت په هره درجه کښې چه سابق او اول شو په همغه اندازه د الله تعالیٰ د رضاء مستحق او په حقیقي بری کښې ئې برخه موندلې ده ځکه چه د «سبقت» او «اولیت» په شان په رضاء او بری کښې هم ډیر مدارج پیدا کیدی شي. والله اعلم.

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِّنَ الْأَعْرَابِ مُنٰفِقُوْنَ ۛ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِيْنَةِ ۛ مَرَدُوْا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ ۖ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ۚ سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّوْنَ إِلٰى عَذَابٍ عَظِيْمٍ ﴿١٠١﴾

او ځینې له هغو کسانو چه په شاوخوا د تاسې (اهل المدینې) کښې دي له (صحرائي) اعرابو ځنې منافقان دي، او ځینې له خلقو د مدینې نه (یو قوم دی چه) عادت ئې نیولی دی پر منافقت نه پیژنې ته دوی، مونږ عالمان یو پر (نفاق د) دوی، ژر به په عذاب کړو مونږ دوی دوه کرته بیا به بوتلل شي دوی عذاب ډیر لوی ته.

تفسیر: پخوا له دې نه د کلیوالو اعرابو ذکر جاری ؤ، په منځ کښې د مؤمنینو اعرابو له تذکر څخه د مهاجرینو او انصارو په لوری کلام منتقل شو اوس په دغه آیت کښې خاص د «مدینې» او د هغې چارچاپیر د اوسیدونکو بیان دی، یعني ځینې له اهل المدینې او د هغې د شاوخوا ساکنین په نفاق سره عادي او روږدي شوي دي. او پر هغه ټینګ ولاړ دي لیکن دغه نفاق دومره غریق او عمیق دی چه سره له دغه قرب مکاني او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د کمال فطانت او فراست هم تاسې بالتعیین او په قطعي طور سره په محض علاماتو او قرائنو سره د هغو پر نفاق نشئ، مطلع کیدی. د هغو په پوره ډول (طریقه) سره تعیین او معلومول یواځې د الله تعالیٰ په علم کښې شته. څرنګه چه د عامو منافقینو پته او سراغ له څیرو شوندو، لهجو، خبرو اترو او نورو څخه موندل کیږي ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنٰكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيْمٰهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِيْ لَحْنِ الْقَوْلِ﴾ د دوی نفاق دومره ژور او عمیق (دونګی) دی چه له هسې ظاهري علائمو سره د دوی پرده نه لرې کیږي.

«سنعذبهم» الایت ژر به په عذاب کړو مونږ دوی دوه کرته بیا به بوتلل شي عذاب ډیر لوی ته چه هغه) لوی عذاب د دوزخ دی: ﴿إِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾ (٦ جزء د النساء (١٤٥) آیت (٢١) رکوع) پخوا له هغه لږ تر لږه خامخا دوه ځلې په عذاب کښې مبتلا کیږي یو د قبر عذاب او دوهم هغه عذاب چه په دغه دنیوي ژوندون کښې ور رسیدونکی دی مثلاً

د ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنه له يوه روايته سره سم رسول الله صلى الله عليه وسلم د جمعې په ورځ په منبر ولاړ شو د ښېږ ديرشو سريو نومونه ئې په زوره ورياد كړل او وئې فرمايل چه «اخرج فانك منافق - ته منافق ئې له مسجد د باندې وځه» دغه رسوائى هم يو شان ته عذاب ؤ يا پخوا له دې نه د دغه سورت په ابتداء كښې تير شو چه اموال او اولاد د دوى په حق كښې عذاب ګرځولى شوى دى : ﴿ فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَآ أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُم بِهَا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ﴾ الآية -
يا ځني له دوى څخه په لوړى او نورو ارضى او سماوى آفتونو كښې
مبتلا شوى د ذلت په مرګ سره مرى، يا د اسلام د ترقي او عروج د ليدلو څخه د حسد او رخى (كينى) او غيظ په اور كښې سوځى او غاښونه او ګوتې سره چيچى، چه هغه هم د دوى په حق كښې (د روح د سوان په شان ؤ. زما په نزد دغه ګرد (تول) اقسام عذاب د «مرتين» په احاطه كښې داخل دى او دغه عدد يا خو د مطلق تعداد لپاره دى لكه په «ثم ارجع البصر كرتين» كښې يا له دوو ځلي څخه نوعي اثنينيت مراد دى. يعنى «عذاب القبر» او د «قبل الموت» عذاب والله اعلم).

وَءَاخَرُونَ ٱعْتَرَفُوا۟ بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا۟ عَمَلًا صَٰلِحًا وَءَاخَرَ سَيِّئًا عَسَى ٱللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠٢﴾

او (ځينى) نور (خلق) دى چه قائلان شوى دى په ګناهونو خپلو (چه عذر د تخلف ئې وړاندې نه كړ) ګډ كړى دى دوى نيک عمل (چه توبه او پښيمانى ده) او بل بد عمل (چه تخلف عن الجهاد دى)، قريب دى چه الله به رجوع وكړى په دوى باندې (په قبول د توبې)، بيشكه چه الله ښه ښوونكى د خطياتو ډير رحم والا دى (پر تائبانو).

تفسير: په اهل المدينه كښې كه له يوه لورى دغه منافقين او متمردين دى چه خپل شرارتونه او جرمونه د نفاق په پرده كښې پټوى، او په هغو باندې په سختى سره ولاړ دى نو د بل لورى ځينى هغه مسلمانان دى چه له هغو ځنې د بشريت په مقتضىٰ كه كومه خطا او قصور واقع كيږى، نو نادمان كيږى او بلا تامل پخپلو ګناهونو اقرار كوى، د دوى نيكى او بدى سره ګډوډ (مخلوط) دى. بدى خو مثلاً دغه ده چه سره د (جهاد) د عام نفير د نبى كريم صلى الله عليه وسلم په دعوت د «تبوک» غزا ته حاضر نشول بيا په دغه غير حاضرى باندې له زړه پښيمانيدل او متاسف كيدل او ظاهراً او باطناً توبه ايستل او د نورو صالحه ؤ اعمالو لكه لمونځ، روژه، زكوٰة، حج يا په نورو غزواتو كښې شركت او نور په ځاى راوړل، دغه ګرد (تول) د دوى د نيكيو په فهرست كښې داخل دى نو داسى حضراتو ته الله تعالىٰ د معافى اميد وركړى دى.

مفسرينو ليکلي دي چه دغه آيت د حضرت ابولبابه او د ده د څو نورو ملګرو په حق کښې نازل شوی دی چه محض د کسل (راحت) او د هوسائی (ارام) خوښولو لامله (له وجی) «تبوک» ته حاضر نه شول ليکن کله چه د «تبوک» نه د پاک رسول صلی الله عليه وسلم د بيرته راتګ څخه خبر شول، نو په دير ندامت او افسوس سره دوی ګردو (تولو) خپل ځانونه د مسجد تر ستنو پوری کلک وتړل، او ګردو (تولو) قسم سره ياد کړ، تر څو چه مو رسول الله صلی الله عليه وسلم پخپل مبارک لاس خلاص نه کړی او ګناهونه مو ونه بښی مونږ به هم داسی کلک تړلی ولاړ اوسو، کله چه رسول الله صلی الله عليه وسلم دوی په داسی حال کښې وليدل نو ئی وفرمايل والله تر څو چه الله تعالیٰ د دوی د پرانيستلو حکم را نه کړی زه ئی نشم پرانيستلی بالاخر دغه آيت نازل شو نو رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغو غوټی وپرانيستلی او د توبی د قبول بشارت ئی ورکړ، وائی چه دغه کسان له خلاصيدلو څخه وروسته د توبی د تکميل په ډول (طريقه) له څه اموالو سره حاضر شول چه د الله تعالیٰ په لاره کښې ئی تصدق کړی، نو په دی مناسبت دغه وروستنی آيت نازل شو.

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً

واخله (ای محمده!) له مالونو د دوی صدقه (زکوٰة يا خيرات)

تفسير: محقق شيخ الهند د «صدقی» ترجمه په «زکوٰة» سره کړی ده ليکن که د «صدقی» لفظ عام واخسته شی چه زکوٰة او نورو نافله ؤ صدقاتو لره هم شامل شی نو ښه به وی ځکه چه له اکثرو روايتونو سره سم دغه آيت د هم هغو سريو په حق کښې نازل شوی دی چه وروسته له معافی د توبی د تکميل په ډول (طريقه) له صدقاتو سره حاضر شوی وو لکه چه اوس په ړومبنی فائدی کښې نقل شوی دی هو د الفاظو د عموميت په لحاظ د دغه حکم مقصوريت او حصرولو ته د نص په مورد کښې څه ضرورت نشته نو ځکه اسلاف رضی الله تعالیٰ عنهم د زکات په مسئله کښې هم دغه آيت وړاندی کوی.

تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾

چه ښه پاک کړی ته دوی له ګناهونو (يا له محبته د مال) او بابرکته کړی ته دوی د هغه په وسيله او دعا (د نيکی) دوی ته، بيشکه چه دعا ستا تسکين دی دوی ته، او الله ښه آوريدونکی (د تولو اقوالو) ښه عالم دی (په ګردو

(تولو) احوالو).

تفسير: په «توبه» سره ګناه معافيږي، يعني مؤاخذه د عذاب نه پرې پاتې کيږي ليکن يو قسم باطنی کدورت او ظلمت او نور (چه د ګناه د طبيعي اثراتو څخه ده) ممکن دی چه پاتې وی، چه بالخصوص له صدقی او عموماً د حسناتو په کولو سره زائله کيږي، نو په دی لحاظ سره ويلی شو چه صدقه د ګناهونو له اثراتو څخه سړی بيخی پاک او صاف ګرځوی او د اموالو برکت زياتوی. (د «زکوٰة» لغوی معنی «نماء» يعنی زياتيدل دی) او په صدقه کولو کښی يوه لويه فائده دغه وه چه متصدقينو ته به رسول الله صلی الله عليه وسلم دعاوی کولې چه په هغو سره به د متصدق زړه داده، او قلبی سکون او اطمينان به ورحاصليده، بلکه د نبی کريم صلی الله عليه وسلم د دعا اثرات او برکات به د متصدقينو تر اولادو او احفادو پورې هم رسيده. اوس هم د ائمه ؤ په نزد مشروعه ده چه امام المسلمين د صدقه کوونکو په حق کښی په دی حيث چه دی د نبی صلی الله عليه وسلم وارث دی دعاء وکړی. البته د جمهورو په نزد دا ده چه د «صلوٰة» د لفظ استعمال دی ونه کړی چه لفظ د صلوٰة د نبی کريم صلی الله عليه وسلم مخصوص حق ؤ.

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَأْخُذُ ٱلصَّدَقَٰتِ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾

آيا نه پوهيدل دغه (تائبان) په دی چه بيشکه الله هم دی قبلوی توبه له بندګانو خپلو او آخلی ، قبلوی، صدقات (زکوٰتونه خيراتونه) او (نه پوهيږی په دی چه) بيشکه الله هم دی ښه توبه قبلوونکی ښه رحم والا دی.

تفسير: يعنی د توبی او د صدقاتو قبلول يواځی د الله تعالیٰ په اختيار کښی دی. ځکه چه همغه ته ښه معلوم دی چه کوم يوه د زړه په اخلاص او د قبول د شرائطو له رعايته سره سمه توبه ايستلی، يا صدقه ئی ورکړی ده. لکه چه پخوا له دی نه پر ځينو باندی عتاب صادر شوی دی او د هميشه لپاره د دوی د صدقاتو منل مردود درولی شوی دی. او د دوی په حق کښی دعا او استغفار هم بی فائدی ښوولی شوی دی. بلکه د دوی جنازه کول هم ممنوع ګرځولی شوی دی د دغو کسانو ذکر چه دلته کړی شوی د هغو توبه ئی منظوره او د صدقاتو د قبوليت حکم ئی ورکړ چه رسو ل الله صلی الله عليه وسلم د دوی په حق کښی (حياً او ميتاً) دعا وکړی.

وَقُلِ ٱعْمَلُوا۟ فَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُۥ وَٱلْمُؤْمِنُونَ

وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

وواېه (اې محمده! دوی ته) عمل کوئ تاسي (د خه شي چه مو زړه وی) نو ژر به ووینی الله عمل ستاسي (بعلم الشهودهم) او رسول د ده (به هم ووینی) او مؤمنان (به هم ووینی نیک او بد عملونه ستاسي)، او ژر به بیا بوتلی شئ تاسي (په بعث سره) عالم د پټو او ښکاره ؤ (الله) ته نو خبر به کړی (الله) تاسي په هغه سره چه وئ تاسي چه کول به مو (نو جزا به درکړی).

تفسیر: یعنی په توبه او نورو شیانو سره ستاسي تیر تقصیرات معاف شول وروسته به ولیده شي چه تاسي تر کوم ځای پوری د صدق او استقامت عملي ثبوت راوراندی کوئ؟ که په دغه جهاد کښي له تاسو څخه قصور صادر شوی دی، وروسته له دی نه نور جهادونه هم کیدونکی دی، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د راشدینو خلفاؤ په مخ کښي به له تاسي څخه امتحان واخیسته شي او وبه کتل شي، چه تاسي څه دول (طریقه) عمل کوئ؟ بیا به په قیامت کښي له پاک الله سره مخامخ کیږئ، او د خپل د هر عمل پوره بدل به وموموئ ځکه چه همغه پر ګردو (ټولو) پټو او ښکاره ؤ شیانو او ظاهرو اعمالو او باطني نیاتو باندی خبردار او مطلع دی. او له هر یوه سره د ده د واقعي حالت سره موافق معامله کوی (د دی آیت دغه تقریر د حضرت شاه صاحب د مذاق سره سم کړی شوی دی، ځکه چه اوفق بالسیاق دی والله اعلم).

وَءَاخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ ٱللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

او نور کسان دی (له دغو پاتی شویو له غزا نه) چه وروسته کړی شوی دی (له قبول د توبی) دپاره د امر (حکم) کولو د الله (په دوی کښي) یا به په عذاب کړی (الله) دوی یا به مهربانی وکړی پر دوی (په عطا د توفیق د توبی)، او الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: د اهل‌المدینی څخه دلته د یوه وړوکی جماعت ذکر فرمائی. اصلي خبره دا ده چه د «تبوک» د غزوی متخلفین یعنی هغه کسان چه په «تبوک» کښي نه ؤ شریک شوی دری قسمه وو: (۱): منافقین چه د شک او نفاق لامله (له وجی) بیل پاتی شوی وو. (۲): هغه لټان چه د

سستي او ځان هوسائی (اسانتيا) لامله (له وجې) په غزا کښې نه ؤ شريک شوی، بيا په دوی کښې هم دوه قسمه سړی وو علی‌الاکثر هغه کسان وو چه د پاک رسول صلی الله عليه وسلم د بيرته راتللو په وقت کښې دوی خپل ځانونه د مسجد په ستنو پوری ترلی ؤ چه د هغو ذکر په پخوانيو آيتونو کښې تير شو. يوائې يو جماعت د دری سړيو داسی ؤ چه نه دوی خپل ځانونه په ستنو وترل او نه کوم عذر او بهانه ئې وروړاندی کړه او يوائې همغه حقيقی واقعه ئې بې له تزئيده او تنقيصه په صافو صافو الفاظو د رسول الله په مخ کښې عرض کړه. نو د دوی په باره کښې دغه د «واخرون مرجون لامرالله» الآية ـ آيت نازل شو. يعنی د دوی په معاملی کښې اوس تعطيل او انتظار دی. تر څو ورځو پوری د پاک الله حکم ته منتظر اوسئ يا به الله تعالیٰ هغو ته سزا ورکوی يا به ئې ښښې او معافوی بې ئې د دغو واقعاتو او د دری واړو نومونو تفصيل د وروستنی رکوع په خاتمه کښې شروع کيږی.

وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَّكُفْرًا وَّتَفْرِيْقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَاِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ مِنْ قَبْلُ ؕ وَلَيَحْلِفُنَّ اِنْ اَرَدْنَآ اِلَّا الْحُسْنٰى ؕ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿۱۰۷﴾

او (ځينی) هغه (منافقان) دی چه نيولی (جوړ کړی) دی دوی مسجد دپاره د ضرر رسولو (مؤمنانو ته) او دپاره د کفر او دپاره د بيلتون آچولو په منځ د مؤمنينو کښې او دپاره د انتظار دپاره د هغه چا چه جنګ ئې کړی دی له الله سره او له رسول د دغه (الله) سره پخوا (له دی نه) او خامخا قسمونه خوری هرومرو (خامخا) دوی چه اراده نه ده کړی مونږ (په جوړولو د مسجد سره) (د هيڅ څيز) مګر د (خصلت) نيک، او الله شاهدی اداء کوی چه بيشکه دوی هرومرو (خامخا) دروغجنان دی (په دغو خپلو قسمونو کښې).

تفسير: پخوا له دی نه د هغو کسانو ذکر ؤ چه له دوی څخنی په ظاهر کښې يو خراب کار (تخلف عن الجهاد) شوی ؤ. مګر د اعتقاد په صحت او د خطاء د اعتراف په وسيله هغو ته معافی او ښښنه وشوه. دلته د داسی يوه جماعت ذکر دی چه په ښکاره سره هغوی ښه کار (تعمير د مسجد) کړی دی، ليکن د بد اعتقادی لامله (له وجې) هغه د دوی د ځان وبال وګرځيده. دغه واقعه داسی وه کله چه نبی کريم صلی الله عليه وسلم له مکی څخه هجرت وکړ، او مدينی ته ئې عزيمت او قصد وفرمايه، نو د مدينی څخه د باندی د «بنی عمرو بن عوف» په محلی کښې ئې واړول او څو ورځی وروسته ئې د مدينی منوری ښار ته تشريف راوړ او (د نبوی مسجد) ئې

تعمير کړ په هغې محلې کښې چه پخوا دوی آړولی ؤ او لمونځ ئې کړی ؤ خلقو یو مسجد ودان کړ چه د «قباء د مسجد» په نامه مشهور دی رسول الله صلی الله علیه وسلم به علی‌الاکثر د خالی په ورځ کښې هلته تله، او دوه رکعته لمونځ به ئې کاوه او د هغه دیر فضایل به ئې بیان فرمایل. ځینو منافقینو نه غوښتل چه د پخوانیو په خلاف او په ضد هغه مسجد ته نژدې یو بله ودانی د مسجد په نامه جوړه کړی. او خپل جماعت سره بیل کړی. او ځنې ناپوه او ساده مسلمانان یې هم د مسجد قباء څخه بیل او له خپلو ځانونو سره یې مل کړل فی الحقیقت د دغه ناپاک تجویز اصلی محرک یو (خزرجی) سړی (ابو عامر) راهب ؤ پخوا له هجرته دغه سړی نصرانی شوی ؤ. او د راهبانو ژوندون ئې غوره کړی ؤ. د مدینې منورې د شاوخوا خلق خصوصاً د (خزرج) قبیله د ده د زهد او فقیری معتقدان وو او د ده دیر زیات عزت، تعظیم او احترام به ئې کاوه. د رسول الله د بختور قدوم څخه وروسته چه په مدینې منورې کښې د ایمان او عرفان لمر راوخوت، او د اسلام په پلوشو سره شاوخوا رڼا (رنړا) شوله، نو د داسې فقیرانو کلاڅین هم ویلی شو. ځکه چه د لمر د روښانه نور او رڼا (رنړا) په مقابل کښې د مړی شوی ډیوی په رڼا (رنړا) پسې څوک ګرځی؟ ابو عامر د دغو اوضاعو د لیدلو څخه دیر زیاد خفه شو، او د حسد او رخې (کینې) په اور کښې نینې نینې شو. هغه ته رسول الله صلی الله علیه وسلم د اسلام راوړلو دعوت ورکړ او وئې فرمایل چه: «ماله خپله ځانه سره حقیقی او صحیح ابراهیمی ملت راوړی دی.» ابو عامر وویل چه «زه لا له پخوا څخه پر هغه ملت قایم وم، لیکن تا له خپل لوری په ابراهیمی ملت کښې مخالف شیان ګډ کړی دی. رسول الله صلی الله علیه وسلم په دیر زور سره د هغه تردید وفرمایه. بالاخر د ابوعامر له ژبې دغه خبره ووته «هر یو چه له مونږ څخنې دروغجن وی پاک الله دی هغه له وطنه لرې یواځې او ګوښې (بیل) په غربت او مسکنت کښې مړ کړی!» رسول الله مبارک وفرمایل «آمین» یعنی الله تعالیٰ دی هم داسې وکړی. د «بدر» د غزوې څخه وروسته چه د اسلام اساس لا مضبوط او کلک شو او د مسلمانانو عروج او فروغ د حاسدانو سترګې وسوځولې: نو ابوعامر وارخطا شو او مکې معظمې ته وتښتید د دې دپاره چه کفار د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مقابل ولمسوی او پورته ئې کړی. او د اسلام د جنګ لپاره ئې تیار کړی لکه چه د «احد» په غزوه کښې هم دغه ابو عامر هم له قریشو سره راغلی ؤ او د مقابلې د شروع کیدلو څخه پخوا راوړاندې شو او د مدینې انصارو خصوصاً خزرجیانو ته ئې چه د جاهلیت په عهد کښې د ده لوی مریدان ؤ خطاب وکړ او په خپل لوری ئې د دوی میلان وغوښت مګر دغه احمق په دې نه پوهیده چه د پاک رسول د تصرف په مقابل کښې هغه پخوانی جادو او کودې کله چلیدی شی، بالاخر انصاریانو چه پخوا له دې نه ده ته «راهب» ویل داسې جواب ئې ورکړ او فاسقه! او د پاک الله دښمنه! الله تعالیٰ دې ستا سترګې له سره نه رڼوی! مونږ به څرنګه رسول الله صلی الله علیه وسلم پریږدو؟ او له تا سره به ملګرتوب کوو؟ د انصارو د دغه مایوس کوونکی جواب له اوریدلو څخه ابو عامر سخت په قهر شو او داسې ئې وویل ای محمده وروسته له دې نه هر هغه قوم چه ستا مقابلې ته راشی، او ستا په مخ کښې ودریږی، زه به برابر د هغو په

مرسته (مدد) ستا جنګ ته حاضريږم لکه چه د «حنين» تر جنګه پورې دې بې له ناغې د کفارو په ملګرتوب له مسلمانانو سره جنګيده په «احد کښې د هم ده د شرارت لامله (له وجې) رسول الله صلى الله عليه وسلم ته بدې سترګې ورسيدې ځکه چه ابو عامر د دوارو صفو په منځ کښې په پټه سره يوه کنده کنستلې وه چه همغلته د رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارکه ځيره ژوبله، او مبارک غاښ ئې په شهادت ورسيده د (حنين) څخه وروسته چه ابو عامر محسوس کړ چه اوس هيڅ يوه عربي قوه د مسلمانانو په مخ کښې نشي دريدلې نو په تيښتې سره ئې ځان (شام) ته ورساوه او د مدينې منورې منافقانو ته ئې خط وليکه چه زه به د (روم) له قيصر سره ملاقات کوم، او د هغه د يوه زورور لښکر سره د محمد صلى الله عليه وسلم مقابلې ته راتلونکې يم چه د سترګو په رپيدو کښې به ئې د ده ګردې (ټولې) هيلې (اميدونه) او چارې له خاورو سره برابره وي، او مسلمانان به بيخي لتاړ او خواروزار کړي (العياذ بالله) تاسې فيالحال يو عمارت د مسجد په نامه ودان کړئ چه هلته د لمانځه په پلمه (بهانه) سره راټول شئ او د اسلام په مخالفت هر قسم په زړه پورې خبرې او مشورې وکړې شئ او زما قاصدان همډلته تاسې ته خطونه او پيغامونه دررسوي او که زه هم بالذات پخپله درشم نو هم دغه به يو موزون ځاى د کتنې او د هستوګنې لپاره وي د هم دغو خبيثو مقاصدو په اقتضاء د قباء د مسجد په مقابل کښې د ضرار مسجد ودان شو. او د رسول الله په مخ کښې داسې بهانه وکړه شوه چه «يا رسول الله! قسم په الله تعالىٰ چه زمونږ نيتونه بد نه دې خو د باران او يخنۍ او نورو لامله (له وجې) او بالخصوص د رنځورانو او ناتوانانو او اربابالحوائجو ته «د قباء» تر مسجده پورې تلل ډير سخت او مشکل دى. نو ځکه دغه مسجد ودان کړ شو، چه لمونځ کوونکو ته سهولت او د قباء د مسجد د تنګې شکايت لرې شي، که تاسې يو ځلې هلته ولاړ شئ او لمونځ ادا کړئ نو ستاسې دغه مرحمت به زمونږ دپاره د سعادت او برکت موجب شي» او دغه غوښتنه ئې د دې لامله (له وجې) وکړه چه ځينې ساده او ناپوه مسلمانان د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې طرز عمل د ليدلو څخه د حسن ظن په بناء د دوى د مکر او فريب په جال کښې ونښلي. رسول الله صلى الله عليه وسلم په دغه وقت کښې د «تبوک» د تللو لپاره تيار ؤ. نو وئې فرمايل که الله تعالىٰ اراده وکړې نو د بيرته راتګ په وقت کښې به داسې کيدى شي. کله چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د «تبوک» څخه فارغ او بيخي مدينې ته نژدې شو نو جبرئيل عليه السلام دغه آيت راوړ چه په دې کښې ئې د منافقينو پر ناپاکو اغراضو باندې رسو ل الله صلى الله عليه وسلم مطلع کړ او د ضرار مسجد غوته ئې وپرانستله رسول الله صلى الله عليه وسلم څلورو تنو (١)مالک بن خشم (٢) معن بن عدى (٣)عامر بن سکن (٤)وحشي ته حکم ورکړ چه دغه عمارت (چه نوم ئې د خداع او فريب له لوري مسجد ايښود شوى دى) ونړوى او له ځمکې سره ئې بيخي هوار کړئ دوى علىالفور د هغه حکم په تعميل په هغه عمارت اور ولګاوه، او له هغه څخه ئې د ايرو او سکرو لوئې ډيرى جوړې کړې په دې ډول (طريقه) د منافقينو او د فاسق ابو عامر ګرد (ټول) ارمانونه د دوى په زړونو کښې پاتې شول او ابو عامر پخپلې دعا او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له آمينه سره سم د

(شام) په (قنسرين) کښې يواځې او گوښې (بيل) د پرديسۍ توب په مرگ سره مړ شو ﴿ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ .
په دې آيت کښې د «لمن حارب الله ورسوله» څخه هم دغه فاسق ابو عامر مراد دی.

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾

مه دريږه ته په دغه (مسجد کښې دپاره د لمانځه) له سره هيڅکله، خامخا هغه مسجد (د قباء) چه ايښې شوې دی (تاداو «بنياد» ئې) پر تقوىٰ (پرهيز گارۍ) له اولې ورځې ډير لايق د دی دی چه ودريږې ته په هغه کښې (لپاره د لمانځه)، په دغه (مسجد) کښې هسې سړي دي چه خوښوي دوی دا چه ښه پاک وساتي دوی (ځانونه خپل د گناهونو او نجاساتو نه)، او الله خوښوي ښه ځان پاکوونکي (چه ډير ثواب ورکوي).

تفسير: يعني په دغه مسجد کښې چه د هغه تاداو (بنياد) محض په ضد، کفر، نفاق او د اسلام په عداوت او د الله تعالىٰ او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په مخالفت باندې ايښې شوی دی تاسې له سره د لمانځه لپاره مه دريږئ» ستاسې د لمانځه وړ (لائق) هغه مسجد دی چه د هغه تاداو (بنياد) له اولې ورځې راهيسې پر تقوىٰ او پرهيز گارۍ قائم شوی دی (اعم له دې چه د نبوي مسجد وي که د قباء مسجد وي) چه د هغو لمونځ کوونکي له هر راز (قسم) ظاهري او باطني نجاستونو او گناهونو او شرارتونو څخه د خپلو ځانونو د پاکولو او صاف ساتلو اهتمام کوي، نو ځکه پاک الله هم دوی خوښوي. په حديث کښې راغلي دي چه رسول الله صلی الله عليه وسلم د اهل قباء څخه پوښتنه وکړه چه: «تاسې د طهارت او پاکيزه‌گۍ څه خاص اهتمام کوئ چه پاک الله ستاسې د تطهير مدح فرمايلې ده؟» دوی وويل چه «مونږ وروسته د لوټي د استعمالولو څخه په اوبو سره هم استنجاء کوو» يعني چه له عمومي ظاهري او باطني طهارت څخه برسيره دغو خلقو د دې شي اهتمام د عادت څخه زيات کاوه. له دې نه ظاهريږي چه په دغه آيت کښې د قباء د مسجد ذکر دی. ليکن په ځينو روايتونو کښې بالتصريح راغلي دي چه د ﴿ لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ ﴾ څخه نبوي مسجد مراد دی علماؤ پر دغه ډيرې خبرې کړې دي. مونږ د صحيح مسلم شريف په شرح کښې د دې په متعلق خپل ناقص خيال ظاهره او په روايتونو کښې سره تطبيق کړی دی. دلته د هغو بياناتو د تذکر ځای نشته.

أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَم مَّنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ
عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾

آیا نو هغه څوک چه ایښی ئی وی تاداو «بنیاد» (د ودانی د دین) خپل پر تقویٰ (ویری) باندی له الله څخه او په رضا (د الله سره) خیر غوره دی یا هغه څوک چه ایښی ئی وی تاداو،«بنیاد» (د ودانی د دین) خپل په غاړی د کندی باندی (هسی غاړه چه تری لاندی سیند بهیږی او وی) نړیدونکی نو ونړیږی (دا غاړه د کندی په سیند کښی) سره له جوړوونکی په اور د دوزخ کښی او الله نه ښیی سمه صافه لاره قوم ظالمینو ته

تفسیر: یعنی د هر هغه کار تاداو او بنیاد چه په تقویٰ، یقین، اخلاص او د الله تعالیٰ پر رضاء غوښتلو باندی وی، هغه ډیر مستحکم او ټینگ وی. په خلاف د هر هغه کار چه بنا ئی په شک، نفاق، مکر، خداع او فریب باندی وی، هغه د خپلی ناپایداری، سستی او بدانجامی په لحاظ داسی دی لکه چه کوم عمارت د یوه داسی خاورین پاڼ (کمر) په سر باندی ولاړ وی، چه د رود اوبو د هغه بیخ بیخی وړی وی چه که لږ شانی دغه په یوه ویښته ولاړ پاڼ (کمر) وخوځیږی، یا د سیلاب کومه چپه وروړسیږی، نو دغه عمارت سره له پانه (کمره) یو ځای لاندی په اوبو کښی لویږی، او بالاخر د دوزخ کندی ته وررسیږی ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ **او الله** نه ښیی سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته) یعنی که په ظاهر سره کوم ښه عمل هم وکړی (لکه د مسجد جوړول) نو د ظلم او بی‌انصافی له شامته هغه سر ته نه رسیږی، او همغسی ویجاړ او شاړ پاتی کیږی.

لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

همیشه به وی مانی (د نفاق د) دوی هغه چه بناء کړی ده دوی موجب د شبهی، د شک او د نفاق په زړونو د دوی کښی مگر چه ټوټی ټوټی شی زړونه د دوی (یعنی چه مړه شی) او الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا دی (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی)

تفسير: د «ريبت» ترجمه ئې په «شبهه» سره كړې ده چه له هغې څخه مراد نفاق دی. يعنې د دغه بد عمل اثر داسې شو چه تل د هغو په زړونو كښې (تر هغه پورې چه مرګې دوی توټې توټې نه كړي) نفاق ټينګ او قايم پاتې كيږي لكه چه د دې سورت په ابتداء كښې تير شوی دی

﴿ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴾

ځينو مترجمينو د «ريبت» معنې په چخيدو او ويريدلو سره كړې ده. يعنې هر هغه عمارت چه دوی د ناپاكو مقاصدو لپاره جوړ كړی وو، الله تعالىٰ خپل پاك رسول مطلع كړ، او د دوی هغو ګردو (ټولو) ناپاكو مقاصدو ته ئې خاتمه وركړه. چه د هغه خيال د تل دپاره د هغو په زړونو كښې لكه اغزی غوندې چخيده. والراجح عند السلف هوالاول كما حكى ابن كثير رحمة الله عليه.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ۚ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ۖ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ ۚ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

بيشكه چه الله پيرودلي (آخيستلي) دي له مؤمنينو څخه نفسونه د دوی او مالونه د دوی (چه خپل ځان او مال په جهاد كښې ښندي (قربانوي) په عوض د دې چه بيشكه شته (په بدل د دغه جهاد) دوی ته جنت، (دغه پيرودل (اخيستل) په دې شان دي چه) جنګونه كوي دوی په لاره د الله كښې نو (كله) وژني مؤمنان دا (كفار) او (كله د كفارو له لوري) وژلي شي دغه مؤمنان وعده ده په دغه (الله) باندې وعده حقه په توريت كښې او په انجيل كښې او په قرآن كښې، او څوک دي ښه وفا كوونكي په وعدې خپلې سره له الله څخه (بلكه هيڅوک نشته) نو خوشاله شئ تاسې (اى مؤمنانو) په بيع ستاسې باندې هغه چه معامله كړې ده تاسې له الله سره په هغې (بيع او شرى سره)، او دغه (بيعه چه ده) هم دغه برى دى ډير لوى.

تفسير: له دې نه زيات ګټور او فائده من تجارت او عظيم الشان برى به څه شي وي چه زمونږ د حقيرو ځانونو او فاني مالونو خريدار الله قدوس ګرځيدلی دی. زمونږ ځان او مال چه

في‌الحقيقت د همغه پاک الله مملوک او مخلوق دي. محض په ادنیٰ ملابست سره زمونږ په لوری نسبتوی او (مبيعه) ئې دروی چه په «عقد د بيع» کښې مقصود بالذات وی او د جنت په شان يو ډير اعلیٰ مقام ئې د هغه «ثمن» راوښود چه «مبيعی» ته د رسيدلو وسيله ده. په حديث کښې نبی کريم عليه افضل الصلوٰة والتسليم فرمايلي دي چه «په جنت کښې به هسې نعمتونه وی چه سترګو به هغه له سره نه وی ليدلي، او غوږونو به ئې وصف نه وی آوريدلي. او نه به د کوم بشر پر قلب د هغه کيفياتو خطور کړی وی» اوس خيال وکړئ چه ځان او مال ئې چه هسې تش د نامه لپاره زمونږ باله شي د جنت «ثمن» ونه دراوه او نه ئې داسي وفرمايل چه الله تعالیٰ «بايع» او مونږ مشتريان کيدلو نو په دغه کښې د الله تعالیٰ تلطف او نوازش له حده تير دي چه د دغه لږ وړوکی يوه شي په معاوضه کښې ئې (چه هغه هم في الحقيقت د همغه الله دی) د جنت په شان يو بې‌زواله او قيمتداره شي زمونږ لپاره مخصوص ګرځولی دی لکه چه د «بالجنة» په ځای «بان لهم الجنة» له فرمايلو څخه دغه راښکاری.

نيمه سا مو آخلي او سل سا ښيې نور شيان بې حده او ويريا ښيې

بيا داسې هم نه دی کله چه زمونږ ځان او مال له مونږ وپيری (واخلی)، نو سم د لاسه ئې زمونږ له تصرف او قبضې څخه وباسي. بلکه د ده جل وعلا مطلوب يواځې هم دغه شي دی، کله چه موقع او وقت راشي نو ځان او مال د پاک الله په لاره کښې په اخلاص سره وړاندی کړئ. او د دغه عالي مقصد دپاره مو ځانونه او مالونه تل تيار او مهيا ولرئ! او د هغو په ورکولو کښې بخل، او شومتيا مه کوئ! اعم له دی نه چه هغه ئې واخلی که ئې وانه خلي. ښائي چه هغه د ده په دربار کښې تل حاضر او تيار اوسي. نو ځکه ئې وفرمايل ﴿ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ﴾ يعنې مقصود د الله تعالیٰ په لاره کښې د ځان او مال حاضرول دي. وروسته له هغه که ووژنئ کفار يا ووژل شئ د کفارو له لاسه په دغو دواړو صورتونو کښې د «بيع عقد» پوره کيږی او په يقيني دول (طريقه) سره د «ثمن» يعنې د جنت مستحق ګڼل کيږئ ممکن دی چه ځينو ته دغسې کومه وسوسه ور په زړه شي چه معامله خو بيشکه ګټوره او فائده منه ده ليکن نقد «ثمن» ئې چيری دی؟ د هغه جواب ئې داسې ورکړ ﴿ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ ﴾ يعنې د ثمن او د زړو د سوځيدلو هيڅ يوه ويره او خطر نشته. الله تعالیٰ په ډير تاکيد او اهتمام سره پوخ سند او دستاويز ليکلی دی چه د هغه خلاف غير ممکن دی آيا له الله تعالیٰ څخه بل څوک صادق القول، رښتين، او پخپلې پخې وعدی باندی کلک ولاړ شته؟ له سره نشته! نو ځکه د الله تعالیٰ پور (قرض) د نورو څخه په زرهاؤ درجو غوره او پوخ دی. نو بيا مؤمنانو لره د خوښيدلو او پر خپلو قسمتونو باندی د نازيدلو لپاره له دی نه به کومه يوه موقع په لاس ورنشي چه بالذات پخپله رب العزت د دوی خريدار شي او په هسې شان او شوکت سره ئې وپيری (واخلی) عبدالله بن رواحه رحمت الله عليه څرنګه ښه او رښتيا فرمايلي دی «دا هغه بيع وه چه وروسته له هغه مونږ نه غواړو چه هيڅ يو صورت د اقالي پاتې وی» الله تعالیٰ دی پخپل فضل اوکرم سره مونږ ناتوانان د دغو مسلمانانو په ډله کښې محشور وفرمائی آمين ثم آمين

(اوس الله تعالیٰ د دغو مؤمنانو مدح او ستاینه (صفت) په دغو نهو راتلونکو خصلتونو سره فرمائی چه پاس ئی د دوی د جهاد تمثیل په بیع او شری سره فرمایلی)

اَلتَّآئِبُوْنَ الْعٰبِدُوْنَ الْحٰمِدُوْنَ السَّآئِحُوْنَ الرّٰكِعُوْنَ السّٰجِدُوْنَ الْاٰمِرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَالنَّاهُوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحٰفِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللّٰهِ ؕ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١١٢﴾

(دوی) توبه کوونکی دی (له معاصیو) عبادت کوونکی شکر کوونکی (الله ته په اخلاص) بی تعلق پاتی کیدونکی دی (د دنیوی لذائذو نه) رکوع کوونکی دی سجدی کوونکی دی (په لمونځونو خپلو کښی حکم کوونکی دی په معروف (ښیګڼو۔ ښو) او منع کوونکی دی (خلقو لره) له منکرو (بدو کارونو (او ساتونکی دی د حدودو د الله (یعني د احکامو ئی چه عمل پری کوی) او زیری ورکړه (ای محمده) مومنینو ته (چه موصوف دی په دغو صفاتو په جنت سره)

تفسیر: ځینی له «السائحون» څخه «روژه نیوونکی» مرادوی، ځکه چه روژه دار د خوړلو او څښلو او نورو شهوانیو لذائذو، نفسانی مرغوباتو ځنی بی تعلقه وی او د روحانی مدارجو او ملکوتی مقاماتو سیر کوی. د ځینو نورو په نزد د دغه لفظ مصداق «مهاجرین» دی چه د خپلو کورونو او کهولونو څخه بی تعلقه شوی دی، او په «اسلام» کښی ئی هستوګنه کړی ده. ځینی له دی څخه «مجاهدین» اراده کوی ځکه چه مجاهد له خپله ځانه بی تعلقه کیږی، او د الله تعالیٰ په لاره کښی د سر جارولو (قربانولو) لپاره راوځی. د ځینو په رایه کښی دغه لفظ د علم د طالبانو لپاره دی چه وطن، کور، کهول، راحت او نورو ګردو (تولو) شیانو څخه تیریږی، او د علم د طلب لپاره پردیسی کیږی، او د مسافری سختی، ستومانی، ګالی (برداشت کوی) په هر حال سره هغه ترجمه چه محقق شیخ الهند رحمة الله علیه فرمایلی ده په هغه کښی د دغو ګردو (تولو) اقوالو ګنجایش شته. مګر د اکثرو اسلافو په نزد هغه اوله ترجمه مختاره ده. والله اعلم. حضرت شاه صاحب فرمایلی دی «ښائی د بی تعلقه پاتی کیدلو څخه دا مراد وی چه په دنیا پوری زړه ونه تړی».

(﴿ الرّٰكِعُوْنَ السّٰجِدُوْنَ الْاٰمِرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَالنَّاهُوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ﴾ دوی سجده کوونکی دی په لمونځو خپلو کښی امر، حکم کوونکی دی په معروف او ښیګڼو (نیکو) او منع کوونکی دی خلقو لره له منکرو او بدو کارونو ځنی) یعني د خپلو ځانونو د اصلاح او سنبالولو سره د نورو

ځانونه هم اصلاح کوی او سنبالوی. ګواکې د دوی کار د خالق تعالیٰ عبادت او د خلق الله خیر غوښتنه ده (﴿ وَالْحٰفِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللّٰهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴾ او دوی ساتونکی دی د حدودو د الله یعنی د احکامو ئې چه عمل پرې کوی. او زیری ورکړه ای محمده مومنینو ته چه موصوف په دغو صفاتو دی په جنت سره) یعنی د نیکی او بدی هغه حدود چه الله تعالیٰ معین فرمایلی دی له هغه څخه دی تجاوز ونه کړی لنده ئې دا چه بې له شرعی حکمه دی هیڅ یو کار ونه کړی. دغه ګرد (ټول) صفات د هغو مؤمنینو دی چه خپل ځانونه او مالونه ئې پر الله تعالیٰ پلورلی (خرڅ کړی) دی.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ يَّسْتَغْفِرُوْا لِلْمُشْرِكِيْنَ وَلَوْ كَانُوْٓا اُولِيْ قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُمْ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ﴿۱۱۳﴾

نه دی (لایق او روا) نبی ته او (نه دی لایق او روا) هغو کسانو ته چه ایمان لرونکی دی دغه چه مغفرت وغواړی دوی دپاره د مشرکانو او اګر که وی دا (مشرکان) خاوندان د خپلوی وروسته له دی خبری چه ښکاره شی دوی ته چه بیشکه دوی صاحبان دی د دوزخ (او په کفر مړه دی)

تفسیر: هر کله چه مؤمنینو خپل ځانونه او مالونه پر الله تعالیٰ پلورلی (خرڅ کړی) دی، نو دغه خبره ضروری ده چه له نورو ګردو (ټولو) ځنی ځانونه راټول کړی او یواځی پاک الله ته خپل ځان وسپاری. له اعداءالله ﴿ څخه دی چه د هغوی دښمنی له الله سره او جهنمی او دوزخی‌توب ئې معلوم شوی دی، د خپلو مهربانیو او محبت سلسله وشلوی. اګر که دغه د الله تعالیٰ دښمنان د ده مور او خور، پلار او بادار (مالک)، ترور او نګور، تره او تربور، نیکه او نیا او نور مخصوص خپلوان هم وی. ځکه هغه چه له الله تعالیٰ څخه باغی او د ده دښمن وی نو هغه د مؤمنانو څرنګه دوستان او خپلوان کیدی شی؟ نو د هر هغه چا په نسبت چه داسی معلومات حاصل شی چه بالیقین دوزخی دی اعم له دی چه د الله تعالیٰ په وحی سره وی یا چه په ښکاره دول (طریقه) سره پر کفر او شرک کښی مړ شی نو د دوی په حق کښی استغفار او د بښنی غوښتنه منع ده په ځینو روایتونو کښی راغلی دی چه دغه آیت د رسول الله صلی الله علیه وسلم د مور حضرت بی بی آمنی په باره کښی نازل شوی دی، په ځینو احادیثو کښی راغلی دی چه د رسول الله مبارک د تره ابوطالب په حق کښی نازل شوی دی، او ځینو داسی نقل کړی دی چه مسلمانانو وغوښتل چه د خپلو هغو مشرکینو پلرونو لپاره چه مړه شوی دی استغفار وغواړی. نو په دغه آیت سره دوی د هغوی له استغفاره منع شول. په هر حال د دی آیت شان نزول هر څه چه وی حکم خو هم دغه دی چه د هغو کفارو او مشرکینو په حق کښی چه د هغوی خاتمه پر کفر او شرک

باندي معلومه شي، استغفار ناجائز دی.

تنبيه: د رسول اکرم د والدينو په نسبت د اسلامي علماؤ اقوال ډير سره مختلف دي. ځينو د دوی پر ايمان او نجات باندې مستقلې رسالې ليکلې دي. او د حديثو شارحانو پرې محدثانه او متکلمانه بحثونه کړي دي. د احتياط او سلامتۍ ښه طريقه او لاره په دغې مسئلې کښې دا ده چه سړی پکښې چپ وی، او سکوت غوره کړي، او په داسې دقيقو، باريکو مباحثو کښې دې د ډيرې څيړنې (تحقيق) څخه احتراز وکړي، او ځان دې وساتي. د داسې مسائلو حقيقت يواځې پاک الله ته معلوم دی. او همغه د ګردو (ټولو) مسائلو په ښه ډول (طريقه) سره فيصله کوونکی دی.

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾

او نه وه ښښنه غوښتل د ابراهيم دپاره د پلار خپل مګر په سبب د وعدې چه کړې وه (پلار) همغه وعده له دغه (ابراهيم) سره (چه مسلمانيږم)، نو کله چه معلومه شوه ابراهيم ته چه بيشکه دغه پلار د ده دښمن دی د الله (چه مړ شو په کفر کښې) نو بيزاره شو له همغه، بيشکه ابراهيم خامخا ډير آه کوونکی (په زړه پوست) ډير تحمل والا ؤ.

تفسير: (د «وعدها اياه» ترجمه ځينو داسې کړې ده: کړې وه دغه وعده ابراهيم د خپل پلار سره لکه چه) د «مريم» په سورت کښې راغلې دي کله چه د حضرت ابراهيم عليه السلام پلار د حق له قبوله اعراض وکړ او د ضد او عناد له سببه ئې حضرت ابراهيم عليه السلام په وژلو سره ويراوه نو د خپلو والدينو د ادب په ملاحظه ئې وفرمايل: ﴿سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا﴾ يعنې زه د الله تعالیٰ له درباره ستا دپاره استغفار غواړم نو دوی سم له دغې وعدې سره تل استغفار کاوه، لکه چه په بل ځای کښې د «واغفر لابی» د فرمايلو تصريح هم شته د دې مطلب داسې نه دی چه ابراهيم عليه السلام د يوه همسې مشرک لپاره ښښنه غوښتې چه همغه د شرک په حالت کښې قايم ؤ. نه غرض ئې داسې ؤ چه همغه ته داسې يو توفيق ور په برخه شي چه د شرک له حالته ووځي، او د اسلام په غيږ کښې ننوځي او د اسلام قبول د همغه د خطاؤ د معافۍ سبب شي. «ان الاسلام يهدم ماکان قبله» کله چه لويو اصحابو د ابراهيم عليه السلام دغه استغفار په قرآن کښې ولوست نو د دوی په زړونو کښې هم دغه خيال پيدا شو چه مونږ ته هم ښائي چه د خپلو مشرکينو پلرونو په حق کښې استغفار وکړو. د دې خبرې جواب الله تعالیٰ داسې ورکړ چه ابراهيم عليه السلام د خپلې يوې وعدې په بناء يواځې تر همغه وقته پورې د خپل

پلار لپاره ښښنه غوښتله، چه په يقيني دول (طريقه) سره ورته دا خبره نه وه واضحه شوی چه د ده پلار (آزر) پر كفر او شرک او د الله تعالىٰ پر دښمنى باندی مری ځكه چه پخوا له مرګه احتمال ؤ چه توبه وباسی، او په اسلام مشرف شی، او وبښلی شی. نو كله چه ابراهيم عليه السلام ته دغه خبره څرګنده (ښكاره) شوه چه د هغه خاتمه په كفر او شرک سره وشوه او تر مرګه پوری ئی د الله تعالىٰ د دښمنى څخه لاس وانه خيست نو ابراهيم عليه السلام هم تری بيخی بيزاره شو. او دعاء استغفار او نور ئی ترک كړل. پخوا ئی د زړه د نرمی او شفقت لامله (له وجی) دعا كوله. كله چه د توبی او د رجوع ګرد (ټول) احتمالات منقطع شول، نو ده هم د هغه د خير غوښتلو څخه لاس واخيست او دغه حادثه ئی د نبوت په صبر او تحمل سره وځغمله. په حديث كښی راغلی دی چه په محشر كښی به حضرت ابراهيم عليه السلام عرض كوی چه :يا اله العٰلمينه! تا زما سره داسی وعده فرمايلی وه چه ابراهيم به نه رسوا كوم مګر له دی نه به بله كومه رسوائی وی چه نن زما پلار د ګردو (ټولو) خلقو په مخ كښی په دوزخ كښی غورځاوه شی په دغه وخت كښی به د ده د پلار څيره مسخ كيږی، او د كوړ (ضبع) په شكل به اوړی او پرښتی به په كشولو (راښكلو) سره هغه د جهنم په لوری بيائی. ښائی دغه به د دی لامله (له وجی) وی چه خلق ئی ونه پيژنی. ځكه چه د رسوائی دار او مدار پر پيژندلو باندی دی. كله چه د پيژندګلوی آثر به منځ كښی پاتی نشی او څوک ونه پوهيږی چه څه شی ئی په دوزخ كښی وغورځاوه نو بيا به د هغه ځوی ولی رسوا كيږی؟

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدٰىهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَّا يَتَّقُوْنَ إِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿١١٥﴾

او نه دی الله چه بی لاری كړی هيڅ يو قوم وروسته له هغه وقت چه لاره ئی وښووله دوی ته (د اسلام) تر هغه پوری چه بيان كړی دوی ته هغه څيز چه ځان تری وساتی (او دوی بيا ځان ونه ساتی)، بيشكه الله پر هر څيز باندی ښه عالم دی.

تفسير: يعنی د حجت له اتمامه وړاندی او د حق له اظهاره پخوا پاک الله هيڅوک نه ګمراه كوی. ګمراهی دغه ده كله چه الله تعالىٰ خپل احكام په صاف او ښكاره دول (طريقه) بيان كړی او بيا د هغه امتثال ونشی، ګواكی اشاره ئی وفرمايله هغو كسانو چه پخوا له ممانعته ئی د مشركينو لپاره ښښنه غوښتلی ده پر هغو باندی هيڅ يوه مؤاخذه نشته. ليكن وروسته له خبريدلو څخه داسی كار كول ګمراهی ده.

إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۚ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾

بیشکه چه الله (خاص) ده لره دی سلطنت د آسمانونو او د ځمکی، ژوندی کول او مړه کول کوی، او نشته تاسی ته بی له الله څخه هیڅ ولی (دوست ساتونکی له آفاتو) او نه مددګار (خلاصوونکی له بلیاتو).

تفسیر: کله چه سلطنت د ده دی نو ښائی چه د هغه حکم هم پری وچلیږی دی په خپل محیط علم او کامل قدرت سره هر هغه احکام چه نافذ کړی د بندګانو تکلیف او کار دا دی چه بی خوفه او بی خطره د هغه په تعمیل او اجراء کښی بوخت (مشغول) او لګیا شی. او په هغه کښی د هیچا خاطر او لحاظ ته موقع او ځای ورنه کړی. ځکه چه بی له الله تعالیٰ څخه بل هیڅوک بکار راتلونکی نه دی.

لَقَد تَّابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِن بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٧﴾

خامخا په تحقیق رجوع کړی ده الله پر نبی باندی او (پر) مهاجرینو او انصارو هغو کسانو باندی چه متابعت کړی وو دوی د نبی په وقت د تنګسی (او سختی) کښی وروسته له هغه چه نژدی شوی وو چه کاږه شی زړونه د یوی ډلی له دوی (له متابعته د نبی) بیا رجوع په رحمت سره وکړه (الله) پر دوی! بیشکه چه الله پر دوی باندی ډیر مهربان زیات رحم والا دی.

تفسیر: (یعنی خامخا په تحقیق قبوله کړه الله تعالیٰ توبه او مهربانی ئی وفرمایله پر نبی چه اذن ئی ورکړی ؤ منافقانو ته د بیرته پاتی کیدو او په مهاجرینو او په انصارو چه نفرت ئی کیده له غزا اما طبعی نه عنادی هغه مهاجرین او انصار چه پیروی ئی کړی وه د رسول صلی الله علیه وسلم په وقت د تنګسی کښی هم له طرفه د مرکب چه په لسو تنو یو اوښ رسیدلی ؤ، او هم له طرفه د توښی چه دوو تنو به په یوه دانه د خرما ورځ تیروله، او هم له طرفه د اوبو چه سره له قلته د

مرکب اوښ به ئې حلال کړ، او د هغه په رطوباتو به ئې ساعت تيراوه، لنډه ئې دا چه) د دې مشکل ساعت څخه مراد د «تبوک» د غزوې زمانه ده چه په هغې کښې څو ډوله (قسمه) مشکلات راټول شوي ؤ، سخته ګرمي، اوږده مسافه، د خرماؤ موسم د هغې زمانې د عظيم الشان يو سلطنت سره مقابله او پرې د اسلامي لښکر تعرض بيا د ظاهري بې سروسامانۍ داسې حالت ؤ چه يوه يوه دانه خرما به هر ورځ پر دوو تنو غازيانو باندې ويشله کېده په آخره کښې دې خبرې ته هم وار ورسيده چه ډېرو مجاهدينو به فقط يوه دانه خرما په خوله څبيښله او بيا به ئې پرې اوبه څښلې بيا د اوبو د فقدان او نشتوالي لامله (له وجې) د اوښانو د فضلاتو په لندبلو (رطوباتو) به ئې ساعت تيراوه. سورلي په دغه اندازه لږه وه چه په لسو لسو تنو به يو اوښ وررسيده چه په نوبت سره به يو سوريده او بل به ترې ښکته کېده. د همغه ايثار جذبه او د ځان جارولو (قربانولو) جوش ؤ چه د اسلامي ډېر يو وړوکي جماعت ته داسې قوت او قدرت ور په برخه کړې شوي ؤ چه په هغه سره د دنيا پر ګردو (ټولو) اقوامو باندې غالب او ګرد (ټول) جهان د علم او عرفان او عدل او احسان په رڼا (رڼرا) سره روڼ شو. لله الحمد والمنه!

﴿ مِنْۢ بَعۡدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٖ مِّنۡهُمۡ ﴾ الآية ـ وروسته له هغه چه نژدې شوي ؤ چه کاږه شي زړونه د يوې ډلې له دوى له متابعته د نبي صلى الله عليه وسلم بيا رجوع په رحمت سره وکړه الله پر دوى بيشکه چه الله پر دوى باندې ډېر مهربان دى زيات رحم والا په انعام د اجر او ثواب سره) د الله تعالىٰ مهرباني او مراحم په محمد صلى الله عليه وسلم بيشماره دي او د دوى له برکته پر مهاجرينو او انصارو هم د الله تعالىٰ مخصوصه توجه او مهرباني ده چه دوى ئې په ايمان او عرفان مشرف فرمايلي دي د نبوي اتباع او د في سبيل الله جهاد او د مهمو امورو، د لويو عزائمو په پاى (انجام) رسولو همت او توفيق ئې ورېښلى دى. بيا په هسې مشکل وقت کښې چه د ځينو مؤمنينو زړونه هم د مشکلاتو او صعوباتو سختيو له هجومه پرکيدل او لرزيدل او نژدې ؤ چه د نبي له رفاقته وروسته پاتې شي. الله تعالىٰ بيا پر دوى مهرباني وکړه او لاسونه ئې ونيوه چه دوى له سره پر داسې خطراتو او وساوسو باندې عمل ونه کړي او محفوظ ترې پاتې وي او د مؤمنينو همتونه ئې مضبوط او د دوى ارادې ئې لوړې کړې.

وَّعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِيۡنَ خُلِّفُوۡا ؕ حَتّٰۤى اِذَا ضَاقَتۡ عَلَيۡهِمُ الۡاَرۡضُ بِمَا رَحُبَتۡ وَضَاقَتۡ عَلَيۡهِمۡ اَنۡفُسُهُمۡ وَظَنُّوۡۤا اَنۡ لَّا مَلۡجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّاۤ اِلَيۡهِ ؕ ثُمَّ تَابَ عَلَيۡهِمۡ لِيَتُوۡبُوۡا ؕ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيۡمُ ﴿۱۱۸﴾

او (خصوصاً) پر هغو درې تنو چه بېرته پاتې شوي وو (له قبوله د توبې) تر هغه پورې چه تنګه شوه پر دوى ځمکه (په سبب د بې التفاتۍ د خلقو) سره

له ارتوالی د دی (ځمکی) او تنګ شو پر دوی زړونه د دوی (له ډیره غمه) او یقین ئی وکړ چه نشته ځای د پناه له (قهره د) الله (هیڅا ته) مګر هم ده ته دی، بیا رجوع وکړه (الله) پر دوی (په توفیق د توبی سره) دپاره د دی چه توبه وباسی دوی، بیشکه چه الله هم دی دی ښه توبه قبلوونکی ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره)

تفسیر: (یعنی بیشکه الله پر دوی باندی ډیر مهربان دی بالخاصه پر هغو دریو تنو چه بیرته پاتی شوی وو له تبوک نه او د الله تعالیٰ حکم ته منتظر او حیران ناست وو، او هیڅا به ورته التفات نه کاوه تر شلویښتو ورځو پوری او بیا خپلی ښځی هم تری منع کړی شوی هم داسی رټلی ترټلی به ګرځیدل تر هغه پوری چه تنګه شوه پر دوی ځمکه) دغه دری سری کعب بن مالک، هلال بن امیه او مرارة بن الربیع دی چه سره له دی چه مؤمنان او مخلصان ؤ خو د ځان آسانی او هوسائی (ارام) خوښولو په اثر بی له شرعی عذره د «تبوک» د غزوی له شرکته محروم پاتی شول کله چه رسول الله صلی الله علیه وسلم بیرته تشریف راوړ نو دوی نه د منافقینو په شان د دروغو عذرونه وړاندی کړل او نه ئی د ځینو صحابه ؤ غوندی خپل ځانونه په ستنو وتړل، بلکه هغه حقیقی واقعه ئی په صافو الفاظو سره عرض کړه او پخپل قصور او کوتاهی باندی ئی په ښکاره او علانیه ډول (طریقه) اعتراف او اقرار وکړ. نتیجه داسی شوه چه د منافقینو له لوری په ښکاره ډول (طریقه) سره اغماض وکړ شو، او د هغوی بواطن الله تعالیٰ ته وسپارلی شول او د «اصحاب السواری» یعنی هغو کسانو چه خپل ځانونه ئی پر ستنو پوری تړلی وو، توبه قبوله کړه شوه او د دغو دری واړو فیصله د څه مدی لپاره تادیباً ملتوی پاتی شوه وروسته د پنځوسو ورځو د تیریدلو څخه د دوی توبه هم قبوله شوه د بیرته پاتی کیدلو څخه په «الذین خلفوا» کښی هم دغه مطلب دی لکه چه په بخاری شریف کښی د هم دغه کعب بن مالک رضی الله تعالیٰ عنه څخه نقل شوی دی.

له دغو دری واړو څخه کعب بن مالک رضی الله تعالیٰ عنه خپله واقعه په ډیر ښه شرح او بسط او په خورا (ډیر) مؤثر طرز سره بیان فرمایلی ده چه په صحیح بخاری شریف او نورو کښی دی وکتله شی دلته د هغه ځینی اجزاء نقل کاوه شی:

کعب بن مالک فرمائی: «څرنګه چه د تبوک مهم جنګ ډیر سخت او ربړ پیښوونکی ؤ، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم ګردو (ټولو) اصحابو ته د عمومی تیاری حکم ورکړ، ګرد (ټول) خلق د خپل طاقت او استطاعت سره موافق د سفر په سامان او اسباب جوړولو کښی مشغول او لګیا وو مګر زه قرار بیفکره او بی اندیښنی ناست وم او داسی می له خپله ځانه سره غوټه کړی وه هر کله چه وغواړم نو سم د لاسه به ځان تیاروم او له نورو غازیانو سره به ګډ حرکت کوم ځکه چه د الله تعالیٰ په فضل او کرم سره په هغه وقت کښی له ما سره هر راز (قسم) سامان او اسباب تیار ؤ او د یوه په ځای دوه سورلی له ماسره موجودی وی زه د هم دغه غفلت په نشه کښی

دوب تللی وم چه د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم له حضوره د دیرش زرو اسلامی مجاهدینو د کوچیدلو (روانیدلو) حکم صادر شو، په دغه وقت کښې هم زه په دغه چرت (خیال) کښې وم اگر که رسول الله صلی الله علیه وسلم تللی دی، خو زه هغوی سره ملگری یم هره ورځ به می ویل چه نن به ځم او صبا به ځم په هم دغه نن او صبا کښې دیری شپې تیری شوی کله چه رسول الله صلی الله علیه وسلم (تبوک) ته ورسید نو ئی وفرمایل «مافعل کعب بن مالک څه وکړه کعب څوی د مالک؟» د بنی سلمه یو سړی وویل «یا رسول الله عیش او عشرت او اعجاب او غرور هغه ته اجازه نه ورکوی چه له کوره د باندی ووځی» معاذ بن جبل رضی الله تعالیٰ عنه وویل چه «تا ډیره بده خبره وکړه قسم په الله خورم چه مونږ په کعب کښې پرته (علاوه) له نیکی بل هیڅ شی نه دی لیدلی» رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه گردی (تولی) خبری په سکوت واوریدی کعب رضی الله تعالیٰ عنه وائی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د تشریف وړلو څخه وروسته ډیر زیات وحشت ماته له دغی خبری څخه پیدا شو چه په گردی (تولی) مدینی منوری کښې پرته (علاوه) له منافقینو او معذورانو مسلمانانو څخه بل هیڅوک په نظر نه راته په هر حال دلته زما په زړه کښې راز راز (قسم قسم) خبری تیریدی او پرله پسی هر قسم پلمی (بهانی) می جوړولی چه د رسول الله مبارک په حضور کښې به داسی وایم هغسی به وایم او په یوه عذر سره به خپل ځان خلاصوم څه مهال (وخت) چه دا رامعلومه شوه چه رسو ل الله صلی الله علیه وسلم په خیر او عافیت سره بیرته تشریف راوړونکی دی. نو زما له زړه څخه گرد (تول) دروغ او فریب محوه شو او دغه می په خپل زړه کښې غوته کړه چه پرته (علاوه) له رښتیا څخه بل هیڅ شی د ده په دربار کښې په کار نه راځی او نه می ژغورلی (بچ کولی) شی رسول الله صلی الله علیه وسلم په مسجد کښې تشریف درلود (لرلو) د دوی په حضور کښې د اصحابو لویه مجمع مشرف وه منافقینو د دروغو راز راز (قسم قسم) پلمی (تدبیرونه) او بهانی جوړولی او په هغو سره بی ئی خپل ځانونه له تنقیداتو څخه ژغورل (بچ کول) دلته زه د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره مخامخ شوم دوی ماته په غضب سره کړ مسکی شول او په تبسم سره ئی زما د غیر حاضری پوښتنه وکړه ما عرض وکړ یا رسول الله صلی الله علیه وسلم که په دی وقت کښې زه د دنیادارانو څخنی د کوم یوه دنیادار په مخ کښې وی نو تاسی به لیده چه په څه طلاقت او سلاست او غوړی ژبی سره به می د دروغو پلمی (بهانی) او حیلی او حوالی جوړولی او ځان به می بیخی صاف و پاک کرځولی ؤ مگر دلته خو معامله داسی یوه پاک ذات سره ده چه که زه په دروغو سره هغه له خپله ځانه موقتاً خوښ هم وگرځوم، نو لږه موده وروسته الله تعالیٰ ئی له رښتیا خبری څخنی خبروی او په گردو (تولو) حقائقو ئی مطلع کوی او له ما ئی خفه کوی په خلاف د هغه په رښتیا ویلو کښې اگر که لږه شیبه تاسی له ما څخه خفه کیږئ او زه هم ناچاره ستاسی دغه خفگان پر ځان آخلم لیکن هیله (خواهش) او امید لرم چه د الله تعالیٰ له لوری به د دغه خاتمه ښه کیږی او بالاخر هم دغه رښتیا ویل به می د الله تعالیٰ او د رسول الله له قهره او غضبه وژغوری (بچ کړی) یا رسول الله! اصلی واقعه دغه ده چه ما سره د

دغي غيرحاضري هيڅ يو عذر نشته. په هغه وقت كښې چه زه ستاسې د هم ركابى له شرفه محروم شوم له هغه وقته څخه ماسواء په بل وقت كښې ماته هغسې دولت، شته فراخي او مقدرت نه ده په برخه شوى ، زه مجرم يم! تاسې واک (حق) او اختيار لرئ چه هر دول (طريقه) حكم زما په نسبت صادروئ رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چه «هم دغه يو سړى دى چه رښتيا خبره ئې وكړه ښه ده! ځه! او د الله تعالىٰ فيصلې ته منتظر اوسه!»، زه پاڅيدم او له تحقيقه راڅرګنده (ښكاره) شوه چه (هلال بن اميه) او (مرارة بن الربيع) دغه دواړه سړى د واقعى په اظهار كښې ما غوندى دى نو زمونږ درى واړو په نسبت رسول الله صلى الله عليه وسلم امر صادر كړ چه هيڅوک دى له دوى سره خبرى نه كوى او تول دى ترى بيل شى. لكه چه وروسته له دى نه هيڅ يوه مسلمان له مونږ سره خبرى نه كولې او نه ئې زمونږ د سلام جواب راكاوه هغه دواړه خو په خپلو كورونو كښې كيناستل او هلته شپه او ورځ په ژړا او واويلا بوخت (مشغول) وو. زه لږ سخت او قوى وم نو د لمانځه لپاره مسجد ته حاضريدم او رسول الله صلى الله عليه وسلم ته به مى سلام اچاوه او د دوى مباركو شونډو ته به مى كاته چه آيا زما د سلام د جواب په مقابل كښې خوځيږى كه نه؟ كله چه ما رسول الله صلى الله عليه وسلم ته كتل نو هغو به ماته نه كتل، مخصوص اقارب، خورا (ډير) محبوب دوستان او خپلوان هم له ما څخه پردى شوى وو په دى منځ كښې يو ورځ يوه سړى د «غسان» د باچا خط ماته راكړ چه په هغه كښې زما په دغه مصيبت باندى د همدردى او خواخوږى اظهار كړى شوى وو. او ماته ئې بلنه راكړى وه چه د هغه ملک ته ورشم چه هلته به زما ډير ښه «هركلى» او «ښه راغلى» او عزت او احترام كيږى كله چه مى هغه خط له سره تر پايه ولوست په زړه كښې مى وويل چه په دغه كښې هم زما بله آزموينه او مستقل امتحان دى په پاى (انجام) كښې مى هغه خط وسوځاوه وروسته له څلويښتو ورځو د رسالت له درباره يو نوى بل حكم راورسيده چه زه مى له خپلى ښځى څخه هم بيل شم لكه چه خپلى كدى ته مى وويل چه ته دى خپلى پلاركنى كره لاړه شه! او تر هغه پورى چه د پاک الله له درباره زما په نسبت كومه فيصله صادريږى ته هملته اوسه له ګردو (تولو) څخه لويه انديښنه او فكر ماته له دغى خبرى څخه وه چه كه زه په هم دغه حالت كښې مړ شم، نو رسول الله مبارک به مى جنازه نه كوى او كه بالفرض په هم دغو ورځو كښې (الله تعالىٰ دى نه كوى) پاک رسول الله وفات شى مسلمانان به ځما تر مرينى پورى له ما سره هم دغه وضعيت (حالت) كوى. او ځما مړى ته به هيڅوک نه نژدى كيږى لنډه دا چه تر پنځوسو ورځو پورى زه په هم دغه مصيبت او ابتلا كښې اخته وم د پاک الله ځمكه سره له ډير ارتوالى پر ما تنګه شوه بلكه د ژوندانه ډګر هم پر ما باندى بيخى تنګ شوى ؤ. ژوندون ماته له مرګ څخه سخت ښكاريده. چه يو ناڅاپه د «سلع» د غره له لورى يوه چغه وشوه «يا كعب بن مالک! ابشر يا كعب ځوى د مالک زيرى دى په تا خوشاله اوسه» د دى غږ اوريدلو څخه سم د لاسه زه په سجده ولويدم، معلوم شو چه د شپى په آخره شومه كښې د پاک الله له لورى نبى عليه السلام ته خبر وركړى شوى دى چه زمونږ توبه مقبوله شوه د رسول الله صلى الله عليه وسلم له حضوره وروسته د صبا له لمانځه لويو اصحابو ته دغه اطلاع وركړه شوه يو

سور زما په لوری په منده راغی، او دغه بشارت ئی ماته ورساوه مګر بل یوه سړی په ډیر اوچت آواز سره د غره له لوری هم دغه زیری راباندی وکړ. چه دغه غږ ماته د سور له راتللو څخه مخ کښی رارسیدلی وو، ما کالی (جامی) له ځانه وویستل او زیری راکوونکی ته می ورکړه او هغه می تینګ په غیږ کښی ونیوه بیا د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښی حاضر شوم خلق ډلی ډلی راتله او ماته ئی تبریکات راکول له مهاجرینو څخه حضرت طلحه رضی الله تعالیٰ عنه زما مخ ته ودریده، او مصافحه ئی راسره وکړه. د رسول الله څیره له ډیری خوشالی لکه سپوږمی داسی ځلیده. او وئی فرمایل چه: «الله تعالیٰ ستا توبه قبوله کړه» ما عرض وکړ چه: «د دغی توبی تتمه دا ده چه زه خپل ګرد (تول) مال او شته د الله تعالیٰ په لاره کښی صدقه کوم» دوی وفرمایل چه: «تول نه لږ څه د ځان لامله (له وجی) هم وساته!» لکه چه ما د خیبر برخه رابیله، او نور ګرد (تول) می صدقه کړل څرنګه چه یواځی د رښتیا ویلو له برکته ماته نجات په برخه شوی ؤ. نو ځکه می له خپله ځانه سره عهد وکړ چه په هر حال او هر وقت کښی به تل رښتیا وایم، او له سره به دروغ نه وایم د دغه عهد څخه وروسته ډیر لوی او سخت امتحانات راته پیښ شول. مګر لله الحمد زه تل رښتین وم، او له رښتیاؤ څخه می ژبه نه ده اړولی. او انشاء الله تر هغه پوری چه ژوندی یم له رښتیا څخه به خوله نه اړوم د هم دغی واقعی په لوری په دغو آیتونو کښی اشاره کړی شوی ده. ګواکی پر دغو دری واړو باندی د الله تعالیٰ پرومبنی مهربانی دغه وه چه ایمان او اخلاص ئی وربښلی ؤ، او له نفاقه ئی ساتلی ؤ اوس نوی مهربانی پری دا وشوه چه د نصوح د توبی توفیق ئی هم ور په برخه کړ او بیا ئی خپل لوری ته وبلل، او د هغو ګرد (تول) تقصیرات ئی ورمعاف کړل.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَكُونُواْ مَعَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١١٩﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مومنانو) وویریږئ تاسی له الله (او هسی مخالفت مه کوئ!) او اوسئ سره له صادقانو (چه محمد او اصحاب ئی دی)

تفسیر: یعنی له رښتینو سره صحبت وکړئ! او د هغو په شان کارونه کوئ! او وګورئ چه دغه دری سړی د رښتیا ویلو په سبب وبښل شول او مقبول وګرځیدل (او همیشه اوسئ تاسی له رښتینو سره په ایمان یا په عهد یا نیت او قول یا په دین د خدای یا په توبه کښی) منافقانو دروغ وویل او د الله تعالیٰ ویره ئی له خپلو زړونو څخه وویستله نو د (درک اسفل) مستحقان شول. (له صادقینو څخه مقصد پخپله رسول الله او د ده لوی اصحاب دی یعنی له رسول الله او د ده له لویو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم او ملګرو سره ملګری اوسئ! او مخالفت تری مه کوئ! ځینی وائی چه صادقین ابوبکر الصدیق او عمر الفاروق دی. ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه وائی

چه حضرت علی تری مطلوب دی. علی‌الاکثر دغه صادقین، راشده خلفاء بولی په تفسیر وحیدی کښې لیکلی دی چه سید علامه رحمة الله علیه ویلی دی له دی آیت نه معلومه شوه چه اجماع حجت دی).

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُم مِّنَ الْأَعْرَابِ أَن يَتَخَلَّفُوا عَن رَّسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنفُسِهِمْ عَن نَّفْسِهِ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾

نه دی روا دپاره د خلقو د مدینې او هغه چاته چه چاپیر د دوی دی له (صحرائی) عربو څخه دا کار چه بیرته پاتې شی دوی (یعنی نه دی بیرته پاتې کیږی) له رسول د الله نه (په تلو د غزا کښې) او نه (دا چه) مینه به کوی دوی په ځانونو خپلو له نفسه د رسول نه (چه خپل ځانونه د رسول له ځانه زیات وبولی او خپل ځانونه د جهاد له شدائدو څخه وساتی) دغه (وجوبی متابعت او نهی د مخالفت) په سبب د دی دی چه بیشکه دوی چه دی نه رسیږی دوی ته تنده او نه ستومانی او نه لوږه په لاره د الله کښې او نه ږدی دوی قدمونه پر کوم ځای (له ځایونو د کفارو داسی قدمونه) چه په قهر سره راولی (دغه قدمونه) کفارو لره او نه رسیږی دوی هیڅ دښمن ته په رسیدلو سره (چه وژل یا بندیان کول یا لوټ کول د هغو دی) مګر لیکلی شوی دی دوی ته په سبب د هر یوه له دغو مذکورهؤ شیانو عمل نیک، بیشکه چه الله نه خرابوی اجر (ثواب) د نیکی کوونکو.

تفسیر: یعنی داسی نه دی په کار چه رسول الله صلی الله علیه وسلم تکلیفونه او ربړونه (زحمتونه) وګالی (برداشت کړی) او موږ په آرامی او هوسائی(آسانئ) سره کېنو. په حدیث کښې راغلی دی چه ابوخثیمه رضی الله عنه هم د «تبوک» له غزوی څخه بیرته پاتې شوی ؤ. او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د روانیدلو څخه وروسته خپل باغ ته ولاړ او هلته په یوه کږ یخ

سوری کښې پر خپل پالنګ باندې وغځیده د ده خپله ښځه چه ډیره حسینه او جمیله وه په مخ کښې ګرځیدله او په شاؤخوا ځمکې باندې ئې اوبه شیندلې او ښه ئې یخه کړې وه او بیا ئې پرې پوځې (بوریا) وغوړوله د خرماؤ تازه واښکې (وږي) ئې په مخ کښې ورته کیښودل یخې اوبه او نور خوندور خواړه ئې ورحاضر کړل یو ناځاپه ابوخثیمه رضي الله تعالیٰ عنه د دې عیش او استراحت د سامان د لیدلو څخه وترهیده او د بریښنا په شان د ده په وجود کښې یو اور بل شو او له خپله ځانه سره ئې وویل: تویه له دغسې ژوندون چه زه په یخ سوری کښې ناست یم او یخې اوبه څښم او د یخې ویالې او سیورې او باغ او میوې څخه مستفید کیږم او د پاک الله محبوب رسول صلی الله علیه وسلم په داسې سخته ګرمۍ او تودې سیلۍ کښې د تندې او لوږې په شدت په ډاګ او چول بیابان، کندو او رغو کښې غزا ته رهي (روان) دی. په مجرد د پیدا کیدلو د دې خیال سم د لاسه خپل د سورلۍ اوښه ئې وغوښتله او چاړه ئې په خپل غاړه کښې واچوله او نیزه ئې په لاس کښې واخیستله او د غازیانو د پلو په کرښو رهي (روان) شو. د ده اوښه ډیره ګرندې د باد په شان تله بالاخر د غازیانو له لښکر سره یو ځای شو، رسول الله صلی الله علیه وسلم له لرې څخه ولید چه یو سور د شګو پر کوړیو ډیر ژر ژر رادرومي نو وئې فرمایل: «کن ابا خثیمه ـ شه ابو خثیمه» یعنې ابو خثیمه دې وي، لږ څه وروسته ګردو (تولو) ولیده چه همغه سور ابوخثیمه ووت رضي الله تعالیٰ عنه وعن سائرالصحابة و رضوا عنه.

﴿ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ﴾ الآية ـ دغه وجوبي متابعت او نهی د مخالفت په سبب د دې دی چه بیشکه دوی چه دي نه رسیږي دوی ته تنده او نه ستوماني او نه لوږه په لاره د الله کښې او نه ږدي دوی قدمونه په کوم ځای له ځایونو د کفارو داسې قدمونه چه په قهر راولي دغه قدمونه کفارو لره او نه رسیږي دوی هیڅ دښمن ته په رسیدلو سره چه وژل یا بندیان کول یا لوټ کول د هغو دي مګر لیکلی شوی دی دوی ته په سبب د هر یوه له دغو مذکوروؤ شیانو عمل نیک بیشکه چه الله نه خرابوي اجر او ثواب د نیکي کوونکو.) سره له دې چه په دغو پیښو کښې اکثره شیان لکه لوږې، تندې رسیدل او تکالیف او ربړونه (زحمتونه) ګالل (برداشت کول) اختیاري امر نه دی. سره له دې د جهاد د نیت په برکت د دغو غیراختیاري شیانو په مقابل کښې هم صالحه اعمال د دوی د حسناتو په دفتر کښې لیکلی کیږي او په هغو باندې پاک الله دوی ته لوی ثواب او ښه اجر مرحمت فرمائي

وَلَا يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾

او نه لګوي دوی (په جهاد کښې) هیڅ یوه نفقه وړه (یعنې لږه) او نه لویه او نه قطع کوي هیڅ یو میدان (یا کنده یعنې ځمکه په کفارو پسې) مګر

خو ليكلي شي (ثواب د) هغه دوی ته (دغه ليکل) لپاره د دی چه جزا ورکړی دوی ته الله د هغو ډيرو ښو نيکو کارونو چه وو دوی چه کول به ئی (په لاره د الله کښې)

تفسير: (يعني نه صرفوی دوی صرفول لږ لکه پاتي نمري، يا نعل د آس يا کوم پاو غله يا ميوه لکه ابو عقيل رضی الله تعالىٰ عنه په شان او نه ډيره لکه عثمان بن عفان او عبدالرحمٰن رضی الله تعالىٰ عنهما پشان او نه قطع کوی دوی کومه کنده په کفارو پسی مګر چه ليکلی کيږی دوی ته ثواب د هغه او دا ليکل لپاره د دی چه جزا ورکړی دوی ته الله د هغو ډيرو غورو او نيکو کارونو چه وو دوی چه کول به ئی په لاره د الله کښې) يعني د ډير ښه عمل به ډيره ښه جزا ورکوی.

ښکاره دی د غازيانو لوی عزت په ژوندون د دی دنيا او آخرت

کله چه پر متخلفينو د جهاد دغسی عتابونه راغلل نو مومنانو پخپلو منځونو کښې سره وويل چه که پس له دی نه بيا غزا پيښه شوه نو تول به ځو له څرمي (سيلمی) غزا ته نو په دغه مناسبت دغه آيت نازل شو:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ
مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ
لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿۱۲۲﴾

او نه دی مؤمنان داسی چه ووځی تول له څرمي «سيلمی» (غزا يا د علم طلب ته په هر وقت کښې)، نو ولي نه ځي له هری دلی له دی مؤمنانو نه يو تولی (او نور دی پاتي شي په کور) دپاره د دی چه پوه پيدا کړی دغه (تلونکی) په دين کښې او دپاره د دی چه خبر ورسوی قوم خپل ته کله چه بيرته راشي دوی په لوری د هغوی لپاره د دی چه هغوی وويريږی (له الله او ځانونه وژغوری (بچ کړی) له معاصيو)

تفسير: په تيرو رکوعاتو کښې «جهاد» ته د تللو فضيلت او «جهاد» ته د نه تللو د ملامتی ذکر ؤ. ممکن ؤ چه چا داسی ګڼلی وی چه تل په هر جهاد کښې د ګردو (تولو) مسلمانانو وتل فرض العين دی، په دغه آيت کښې ئی وفرمايل چه تل دغسی عمومي وتلو ته څه ضرورت نشته.

او نه مصلحت دی چه ټول مسلمانان سره يو دم د جهاد لپاره ودرېږي او ور ووځي بلکه دا مناسب دی چه له هري قبيلي او هر قوم ځني يو ډله «جهاد» ته ووځي او نور ګرد (ټول) دی پخپلو کارونو او ضروریاتو کښي مشغول او لګيا اوسي. اوس که نبی کريم صلی الله عليه وسلم په خپل نفيس نفس «جهاد» ته تشريف يوسي، نو له هر قومه څخه هغه جماعت چه له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره ځي دوی به د نبی الله په صحبت کښي په سلهاؤ حوادثو او واقعاتو عبور کوی او د دينيه ؤ احکامو پوه او علم به حاصل کړی، او د بيرته راتګ په وخت کښي به خپلو پاتي شويو اقوامو ته د خپل زيات علم او تجربي په بناء له نيکي او بدي ځني خبر ورکوی او فرض نی کړئ که رسول الله صلی الله عليه وسلم به خپله په مدينې منوری کښي تشريف ولری نو هغه خلق چه جهاد ته نه دی تللي. د دوی له صحبته مستفيد کيږي، او ديني خبری ورځني زده کوی. او د مجاهدينو په غياب کښي به هغه د وحي او معرفت خبری چه اوريدلي او زده کړی ئی دی، هغه به مجاهدينو ته د بيرته راتګ په وقت کښي آوروی، او دوی به پری پوهوی د آيت په الفاظو کښي د عربي ترکيب په اعتبار دواړه احتماله شته کما فی روح المعانی وغيره. حضرت شاه صاحب ليکی: «ښائی چه له هره قومه ځني څه خلق او سری د پاک رسول صلی الله عليه وسلم په صحبت کښي واوسی چه ديني علم زده کړی. او نورو پاتي شويو ته ئی هم وروښيي. اوس رسول الله مبارک په دغي دنيا کښي نه دی موجود ليکن ديني علوم او علماء موجود دی. او د علم طلب فرض کفائي دی. او جهاد هم فرض کفائي دی. هو! که په کوم وقت کښي د امام له لوری نفير عام وشي، نو فرض العين ګرځي په «تبوک» کښي هم دغه صورت ؤ نو ځکه د هغو کسانو ځني چه بيرته پاتي شوی وو پوښتنه وشوه والله اعلم. د ابو حيان رحمة الله عليه په نزد دغه آيت د «جهاد» لپاره نه دی بلکه د علم د طلب په مورد کښي دی د جهاد او طلب العلم د آيتونو په منځ کښي دا مناسبت دی چه په دواړو کښي خروج فی سبيل الله دی او د دواړو غرض او غايه د دين احياء او د کلمة الله اعلاء ده. په يوه کښي (چه جهاد دی) د توري په ذريعه او په بل کښي (چه د علم طلب دی) د قلم او ژبي او نورو په وسيله.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ ٱلْكُفَّارِ وَلْيَجِدُواْ فِيكُمْ غِلْظَةً ۚ وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾

ای هغو کسانو چه ايمان ئی راوړی دی (يعني ای مؤمنانو) جنګ کوئ تاسی له هغو خلقو سره چه نژدی (او څرمی) دی تاسو ته له کفارو او ودی مومی دوی په تاسی کښي کلکوالی (زيږ والی، تندی په اقوالو او افعالو)، او پوه شئ (ای مؤمنانو) چه بيشکه الله له پرهيزګارانو سره دی (په اثابت، حفاظت او اعانت کښي)

تفسير: جهاد فرض كفائي دى چه له طبيعي ترتيبه سره موافق رومبني له هغو كفارو سره وكړ شي چه مسلمانانو ته ډير نژدې وي، بيا له هغو سره چه دوى ته نژدې وي، هم داسي درجه په درجه ښائي چه د جهاد حلقه او دائره وسيعه او ارته شي. د نبي كريم عليه افضل الصلوٰة والتسليم او د راشده‌ؤ خلفاؤ رضى الله تعالىٰ عنهم جهاد په هم دغه ترتيب سره شوى دى. په دفاعي جهاد كښي هم د فقهي عالمانو هم دغه ترتيب غوره كړى دى. چه پر هغه اسلامي ملك باندي چه كفار چپاو (حمله) وروړى د هغه ملك په مسلمانانو واجب دى چه د هغو دفاع وكړي. كه هغوى كافي نه وي يا لټي (ناراستي) يا سستي كوي، نو په هغو مسلمانانو جهاد واجبيږي چه دوى ته متصل او نژدې پراته وي كه هغه هم كافي نه وي. نو بيا پر هغو هم لازميږي چه له دوى سره متصل پراته وي هم داسي كه ضرورت واقع شي نو درجه په درجه له مشرقه نيولي تر مغرب پوري به جهاد پرله پسي فرضيږي.

«وليجدوا فيكم غلظة ـ او ودې مومي دغه كفار په تاسي كښي اى مسلمانانو كلكوالي تندى زيږ والي او هم په اقوالو هم په افعالو كښي او د جنګ په وقت كښي ښائي چه بالخاصه له تاسي څخه صبر او شجاعت او ميړانه (بهادري) ښكاره شي او سختي راولېږ تاسي پر كفارو باندي. په رښتيا سره چه) د مؤمن شان دا دى چه د خپل اسلامي ورور په مقابل كښي نرم بردبار وي او د الله تعالىٰ او د رسول الله د دښمنانو په معاملې كښي ډير كلک، تند، ځيږ او شديد وي. تر څو د هغه د نرمي او سستي له ليدلو څخه دښمنان برى زړور او جرئ نشي: ﴿أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ (٦ جزء د المائدى ٥٤ آيت (٨) ركوع) ﴿وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ (٢٦ جزء د الفتح ٢٩ آيت (٤) ركوع) ﴿جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ (١٠ جزء د التوبة ٧٣ آيت (١٠) ركوع)

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ او پوه شئ اى مؤمنانو چه بيشكه الله له متقيانو پرهيزګارانو سره دى په اثابت حفاظت او اعانت كښي) يعني د الله تعالىٰ ځيني ويريدونكو كسانو ته نه ښائي چه له هيڅ كوم يوه كافر قوم څخه وويريږي يا د هغو په مقابل كښي ځان ښكته وګڼي او هر څومره چه مسلمانان د الله تعالىٰ څخه وويريږي، تر هغه وقته پوري او په همغې اندازې دوى به كفارو باندي برى او غلبه مومي اى پاک الله ته زمونږ زړونه له خپلې ويرې او ميني څخه ډک كړې!

وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَٰذِهِ إِيمَانًا ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم

مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾

او كله چه نازل كړى شى كوم سورت (برخه د قرآن) نو ځينى له دغو منافقانو هغه دى چه وائى (په منځ خپل كښى تمسخراً) كوم يو دى له تاسو چه زيات كړ هغه ته دى سورت ايمان (وفرمايل الله) نو هر څه هغه كسان چه ايمان لرونكى دى نو زيات كړ (دغه سورت) دوى ته ايمان حال دا چه دوى خوشاليږى. او هر څه هغه كسان چه په زړونو د دوى كښى مرض (د نفاق، شک او كفر) دى نو زياتوى (دا سورت) دوى ته ګندګى پر ګندګى د دوى (چه كفر او شک دى) او مرى دوى په دى حال چه دوى كافران دى.

تفسير: هر كله چه كوم قرآنى سورت نازليده نو منافقينو به په خپلو منځونو كښى يو له بله سره، يا له ځينو ساده او ضعيف الاعتقادو مسلمانانو سره د استهزاء او تمسخر له لورى ويل: څرنګه صاحبه! په تاسى كښى د كوم كوم سړى ايمان دغه سورت در زيات كړ؟ مطلب به ئى داسى ؤ چه معاذ الله په دغه سورت كښى څه شى ايښى دى؟ او كوم حقائق او معارف پكښى شته چه د ايمان او ترقى موجب وګڼل شى؟ پاک الله د دوى د دغى وينا داسى جواب وفرمايه: بيشكه چه د مؤمنانو ايمان ته د الله تعالىٰ د كلام له آوريدلو څخه ترقى، تازه‌ګى او تزئيد ور په برخه كيږى او د هغو زړونه مسرور او منشرح كيږى هو! د هغو كسانو په زړونو كښى چه د كفر او نفاق رنځورى او ګندګى وى. نو د دوى په رنځورى او ګندګى كښى تزئيد كيږى، تر دى حده پورى چه دغه رنځورى به د دوى ساه وباسى بيا به ئى پريږدى.

د باران طبع ښكاره ده بى له ده نه هيڅ ژوند نشته
باغ كښى ګل ترى زرغونيږى په شوری كښى ئى خوند نشته

حضرت شاه صاحب په بل دول (طريقه) سره د دى آيت تقرير كړى: «يعنى د الله تعالىٰ كلام چه د هر مسلمان د زړه د خطرى سره موافق واقع كيږى، نو دوى خوښيږى، او وائى سبحان الله! دغه آيت زما ايمان او يقين لا زيات كړ. هم داسى كله چه په كوم سورت كښى د منافقينو پټ عيوب ښكاره شى، نو دوى له ډيرى شرمندګى ځانونه ناغرضه اچولى وائى بيشكه دغه كلام زمونږ يقين او ايمان زيات كړى دى. ليكن څرنګه چه دغه وينا له خوښى او انشراح څخه نه وه او يواځى د خجالت د لرى كولو لپاره ئى ويل نو ځكه ئى داسى توفيق ونه موند چه وروسته توبه وكړى او په اخلاص د زړه او رښتيا سره د حق پيروى وكړى. بلكه لا له پخوا څخه زيات د خپل عيب د پټولو په فكر او تدبير كښى لويدل. هم دغه دى په ګندګى باندى ګندګى عيب والاؤ ته لازم دى چه د نصيحت له آوريدلو څخه وروسته د خپل ځان اصلاح وكړى نه دا چه بالعكس له ناصحه خپل ځان پټ كړى.

أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ
مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾

آيا (فكر نه كوى) او نه گورى دوى چه بيشكه دوى مبتلا كولى شى (په دول دول (قسم قسم) مصائبو) په هر يوه كال كښې يو كرت يا دوه كرته بيا له سره هغوى نه كوى توبه (له نفاقه) او نه دوى پند اخلى (په دى ابتلاء)

تفسير: يعنى لږ تر لږه په هر كال كښې يو ځلى يا دوه ځلى دغه منافقين په فتنه او آزموينه كښې غورځول كيږى مثلاً قحط رنځورى او په نورو ارضى يا سماوى آفتونو كښې مبتلا كيږى. يا د پاک رسول الله په مباركه ژبه د دوى نفاق علانيه او ښكاره څرگنديږى يا د جنگ او جهاد په وخت كښې د دوى ويره، بې‌زړه‌توب او نفاق او د زړه شيره ښكاره كيږى مگر دوى داسى بى‌حيا او بدباطن واقع شوى دى چه له سره ئى سترگى نه شرميږى، او سره له تنبيهاتو بيا هم په سمه لاره نه راځى او نه له خپلو پخوانيو خطاؤ څخه توبه وباسى او نه وروسته له دى نه پند او نصيحت قبلوى.

وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُم مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ
انصَرَفُوا ۚ صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُم بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾

او كله چه نازل كړى شى كوم سورت (چه پكښى عيب وى د منكرينو) نو وگورى ځينى د دوى ځينو نورو ته (په قهر له آوريدلو د عيبونو خپلو، حال دا چه وائى) آيا وينى تاسى كوم يو (د مسلمانانو كه چا دوى نه ليدل نو پاڅيدل به) بيا به لاړل (له مجلسه)، گرځولى دى الله زړونه د دوى (له تولو نيكيو) په سبب د دى چه دوى هسى قوم دى چه نه پوهيږى (په گټه (فائده) او تاوان خپل)

تفسير: يعنى د نبى صلى الله عليه وسلم له مجلسه څه گرځى الله تعالىٰ د دوى زړونه گرځولى دى چه دوى له خپله جهله او حماقته د ايمان او عرفان د خبرو پوهيدل او قبلول نه غواړى.

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ

مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾

خامخا په تحقيق راغلی دی تاسی ته يو رسول له جنسه ستاسی چه ډير سخت درووند دی پر ده باندی هغه کار چه تاسی تکليف مومئ (له هغه) ډير حرصناک دی په (هدايت د) تاسی خاص پر مؤمنينو باندی نهايت شفيق ډير مهربان دی.

تفسير: (يعنی خامخا په تحقيق راغلی دی تاسو ته ای انسانانو له جنسه د تاسی، يا خامخا په تحقيق درغلی دی تاسی ته ای عربو له هم ژبی د تاسی، يا خامخا په تحقيق درغلی دی تاسی ته ای قريشو له نسب د تاسی څخه رسول او استاځی) چه د هغه حسب، نسب، اخلاق، اطوار، ديانت او امانت او نور ګرد (ټول) صفات تاسو ته معلوم دی، او ښه پری پوه او واقف يئ (چه ډير سخت او درووند دی په ده هر هغه کار چه په محنت او مشقت کښی لويږئ پری تاسی) يعنی له هر هغه شی څخه چه تاسی ته تکليف يا سختی رسيږی، هغه پر ده باندی ډير سخت او درووند دی په هری ممکنی طريقی سره رسول الله هم دا غواړی چه د ده پر امت باندی آسانی وی. او دنيوی او اخروی عذاب څخه محفوظ پاتی وی نو ځکه هغه دين چه دوی له خپله ځانه سره راوړی دی هغه سهل او آسان او بی تکليفه او پوست دی. او خپلو کاردارانو ته هم دغه نصيحت کوی چه «يسروا ولا تعسروا آسانی کوئ! سختی مه کوئ پر خلقو».

«حريص عليکم» الايه ـ ډير حرصناک دی په هدايت د تاسی ای مؤمنانو يعنی په ايمان او صلاحيت د تاسی پر مؤمنانو باندی که له تاسی وی که له پخوانيو امتونو وی نهايت شفيق او مهربان دی) يعنی ستاسی د خير غوښتلو او نفع رسولو خاص اشتياق او بيقراری د دوی په زړونو کښی شته هغه خلق چه د دوزخ په لوری منډی وهی هغوی له ملاوو څخه پرله پسی نيسی او د هغه څخه ئی ستنوی (منع کوی). د ده لوی کوښښ او آرزو دا ده چه د الله تعالیٰ بنده‌ګان اصلی ښيګنو (نيکو) ته ورسيږی، او حقيقی بری وومی د جهاد او د نورو مقصد هم يواځی وينی تويول نه دی. بلکه د مجبوريت په حالت کښی د ډيری سختی جراحی (آپريشن) په وسيله د بنی نوع انسانی فاسد او مسموم اعضا پری کاوه شی. او خراب جراثيم تری تعقيم او رټل کيږی او د عمومی مزاج په صحت او اعتدال سره ساتی.

کله چه رسول اکرم په دغی اندازی پر ګرد (ټول) عالم مهربان او د دوی خير غوښتونکی دی، نو ظاهر دی چه دوی مخصوص د ايماندارانو پر حال بی‌اندازی شفيق او مهربان دی.

فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

نو كه وګرځيدل دا (خلق له ايمان راوړلو په تا باندې) نو ووايه كافي دی ماته الله نشته هيڅ لايق د عبادت مګر هم دی، (خاص) پر هم ده توكل (اعتماد) كړی دی ما حال دا چه هم دی رب (مالک) د عرش عظيم دی.

تفسير: يعنې كه ستاسې د دی عظيم الشان شفقت او خير غوښتلو او زړه سوی قدر، خلق ونه كړی نو هيڅ پروا نشته فرض ئې كړئ كه ګرد (تول) جهان له تاسې څخه مخ وګرځوی نو يواځې پاک الله تاته بس او كافي دی، چه ماسوا له هغه بل هيڅوک نه د عبادت او د بنده ګۍ وړ (مستحق) او لائق، او نه د توكل او اعتماد مستحق كيدی شي، ځكه چه د ځمكې او آسمان سلطنت او د عرش عظيم (شهنشاهی تخت) مالک هم دی دی او ګردی (تولی) نفعي او اضرار، هدايت او ضلالت د هم ده په قدرت كښې دی.

فائده: په ابو داؤد شريف كښې له ابوالدرداء رضی الله تعالیٰ عنه څخه روايت دی: هر هغه سړی چه صبا او بيګاه اوه اوه ځلې ﴿ حَسْبِيَ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ ﴾ ولولی، الله تعالیٰ به د ده د ګردو (تولو) هممو او غممو دپاره كافي شي باقي د عرش د عظمت په متعلق كه مو د تفصيلاتو د لوستلو شوق وی، نو د هم دی آيت په ذيل او لمن كښې دی د «روح المعانی» مضامين ولوستل شي!

تمت سورة التوبة بفضل الله تعالیٰ وحسن توفيقه اللهم تب علينا واجعل لنا براءة من النار انک انت التواب الرحيم.

سورة يونس مكية وهی مائة وتسع آيات واحد عشر ركوعا

عدد تلاوتها «۱۰» وعدد نزولها «۵۱» نزلت

بعد بني اسرآئيل

د «يونس» سورت مكي دی يو سل او نهه آيتونه او يوولس ركوع لري. په تلاوت

كښې (۱۰) او په نزول كښې (۵۱) سورت دی د «بني اسرائيل»

له سورت څخه وروسته نازل شوی دی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝

شروع په نامه د الله چه خورا (ډير) مهربان ډير رحم والا دی.

الٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ ۝۱

دغه (سورت) آيتونه دی د كتاب (قرآن) ډک له حكمته

تفسیر: دغه آیتونه د داسی مضبوط او محکم کتاب دی چه د هغه هره خبره پخه او مضبوطه ده الفاظ ئی د دی لامله (له وجی) محکم او مضبوط دی. چه تل له تبدیلی او تحریفه محفوظ دی علوم ئی له دی جهته مضبوط او پاخه دی چه ډیر زیات سم له عقله او حکمته سره دی احکام ئی له دی سببه ښه او جید دی چه وروسته له دی بل کوم ناسخ کتاب راتلونکی نه دی اخبار او قصص ئی هم بیخی ښه او درست او د واقعی سره موافق دی. کله چه علیم او حکیم الله دغه پاک کتاب د خپل کامل علم په زور رانازل کړی دی نو ولی به هم داسی نه وی.

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنذِرِ ٱلنَّاسَ وَبَشِّرِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِندَ رَبِّهِمْ ۗ قَالَ ٱلْكَٰفِرُونَ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ مُّبِينٌ ﴿٢﴾

آیا دی خلقو ته تعجب (له دی خبری) چه وحی وکړه مونږ یو سړی ته له (ښتینو د) دوی نه چه وویروه خلق (کفار له عذاب د الله) او زیری ورکړه هغو کسانو ته چه ایمان ئی راوړی دی چه بیشکه شته دوی ته مرتبه لویه ښتینی (د قول او د عمل خپل) په نزد د رب د دوی، نو وائی دا کافران چه بیشکه دغه (محمد) خامخا کودګر دی ښکاره

تفسیر: یعنی په دغه کښی د حیرانتیا او تعجب څه خبره ده؟ چه پاک الله د انسانانو د اصلاح او هدایت لپاره همغسی یو انسان مامور کړی، او هغه ته ئی خپل داسی پیغام ورلیږلی وی چه پر هغه نور کسان بلاواسطی خبر نشی او دغه رسول صلی الله علیه وسلم ګرد (تول) مخلوق د خالق د نافرمانی د مهلکو نتائجو او عواقبو څخه خبروی او د الله تعالیٰ د احکامو منونکو ته زیری او بشارت ورکړی چه د رب العزت په دربار کښی د صالحو نیکو اعمالو په برکت په ایمان او طاعت او شفاعت د حضرت او نورو ډیرو لویو مرتبو او خورا (ډیرو) هسکو درجو ته رسیږی. او ډیر اعلیٰ سعادت او اقصی کرامت او ازلی فلاح او ابدی صلاح د دوی په برخه کښی لیکلی شوی ده. (نو وائی کافران پس له راتلو د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم چه په تحقیق دا سړی خامخا ساحر او کودګر دی ښکاره) یعنی قرآنی وحی ته د ده د فوق العاده مؤثریت او بی نهایته بلاغت له سببه کودی (جادو) او د هغه راوړونکی ته ساحر (کودګر) وائی.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ③

بیشکه چه رب ستاسی الله دی هغه (الله) چه پیدا کړی ئی دی آسمانونه او ځمکه (په کامله قدرت خپل سره) په شپږو ورځو کښی بیا ئی استویٰ وکړه پر عرش باندی تدبیر کوی د تولو کارونو (په بالغه حکمت خپل سره)، نشته هیڅ شفیع (چه شفاعت وکړی شی په ورځ د قیامت کښی) مګر وروسته له اذنه د الله دغه الله (چه موصوف دی په دی صفاتو) رب ستاسی دی نو عبادت کوئ تاسی د هم ده، آیا (فکر نه چلوئ) نو پند نه اخلئ؟

تفسیر: (فی ستة ایام) یعنی په دومره یوه مدت کښی چه د شپږو ورځو سره برابر ؤ (په تعین د مقدار د دغو (٦) ورځو کښی د علماؤ په منځ کښی سره اختلاف دی د اکثرو علماؤ په نزد له دغو ایامو څخه مراد مقدار د ایام د ورځو د دنیا دی چه متقرر ؤ په علم د الله کښی) او یوه ورځ د (ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه) د تفسیر سره موافق د یو زر کلونو سره برابره اخیسته کیږی. ګواکی په شپږو زرو کالو کښی اسمان او ځمکه او نور ګرد (تول) سره تیار شوی دی. بلاشبه پاک الله قادر ؤ چه په یوه آن کښی ئی ګرد (تول) مخلوقات پیدا کړی وی، لیکن د ده د حکمت اقتضاء هم داسی وشوه چه په تدریج سره ئی پیدا کړی ښائی چه خپلو بندګانو ته په دی سره ښوونه کوی چه سره له قوته او قدرته لازم دی چه هر کار دی په پوهی تأنی او متانت سره وکړی، او هم په تدریجی تخلیق کښی د یو ناڅاپه او دفعتاً پیدا کولو په نسبت د دغی خبری اظهار په ښه دول (طریقه) سره کیږی چه الله تعالیٰ بالاضطرار بلا اختیار فاعل نه دی بلکه د هر څیز وجود بالکلیه د ده له مشیت او اختیار سره ترلی دی هر کله چه وغواړی او په هر دول (طریقه) چه وغواړی همغسی ئی کوی.

«ثم استوی علی العرش» بیا ئی استویٰ وکړه په عرش باندی) د الاعراف د سورت د (۷) رکوع کښی هم داسی آیت تیر شوی دی، دلته دی هم د هغو فوائدو څخه فائده واخیستله شی.

«یدبرالامر» تدبیر کوی د تولو کارونو په بالغه حکمت خپل سره) یعنی د ګردو (تولو) مخلوقاتو تدبیر او انتظام د الله تعالیٰ په بالغه حکمت او قاهره قوت کښی دی.

«ما من شفیع الامن بعد اذنه» نشته هیڅ شفیع چه شفاعت وکړی شی په ورځ د قیامت کښی مګر شفاعت کولی شی وروسته له اذنه د الله) یعنی شریک او حصه دار د ده په الوهیت کښی څوک چیری کیدی شی هم دغه تش سپارش هم د ده په لوی دربار کښی بی د ده د حکم او اجازی

څخه امکان نه لري او هيڅوک بې د الله تعالیٰ د ارادې څخه د سپارښت دپاره هم شوندې نشي خوځولی.
«ذلکم الله ربکم» الايه دغه الله چه موصوف دی په دې صفاتو رب ستاسی دی نو عبادت کوئ د هم ده، آيا فکر نه چلوئ نو پند نه آخلئ تاسو) يعنې ښه فکر وکړئ چه د داسی رب څخه ماسواء چه صفات ئې پاس بيان شول، بل څوک شته چه هغه د بندګۍ او عبادت ور (لائق) وی؟ بيا نو تاسی څرنګه جرائت او ځغردی (ضد) کولی شئ چه د هغه خالق، مالک، مطلق شهنشاه او برحق حکيم له احکامو او د ده د رسول له احکامو څخه محض د وهمونو او ګمانونو په اثر انکار، او هغه ګرد (ټول) سره دروغجن کوئ؟

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾

خاص هم ده ته ورتله ستاسی دی د ټولو وعده کړی ده الله وعده حقه، بيشکه دی اول پيدا کوی دا مخلوق بيا ژوندی کوی ئې (پس له مرګه) لپاره د دې چه جزا ورکړی هغو کسانو ته چه ايمان ئې راوړی دی او کړی ئې دی ښه (عملونه) په عدل، انصاف سره (چه خورا (ډيره) وړه نيکی هم نه ضائع کيږی)، او هغه کسان چه کافران شوی دی شته دوی ته څښل له ايشيدلو اوبو او عذاب دی دردناک په سبب د دې چه وو دوی چه کافران کيدل.

تفسير: يعنی له هم ده څخه ستاسی ابتداء او د هم ده په لوری ستاسی انتهاء ده او په آخر کښې ټول د ده په لوری ورتلونکی يئ بيا د ده او د ده د رسولانو د احکامو څخه څرنګه غاړه غړوئ.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

الله هغه ذات دی چه گرځولی ئی دی (تکلیٔ د) لمر روڼ (ځلیدونکی) او (تیکلیٔ د) سپوږمی روښانه او مقدر (مقرر) کړی ئی دی هر یوه ته منزلونه لپاره د دی چه پوه شئ تاسی په شمیر د کلونو او په حساب (د میاشتو او ورځو او نورو)، نه دی پیدا کړی الله دا څیزونه مگر په حقه (او تدبیر) سره، په تفصیل سره بیانوی (ظاهروی الله) دلائل (د قدرت خپل) دپاره د قوم چه پری پوهیږی

تفسیر: د ځینو په نزد «نور» له «ضیاء» څخه عام دی. «ضیاء» خاص هغه «نور» ته وائی چه زیات روڼ او ځلیدونکی وی. ځینی وائی هغه چه رڼا ئی ذاتی وی «ضیاء» ده، او هغه چه له بل شی مستفاد او مستنار او رڼا (رنړا) کیږی هغه «نور» دی. د لمر رڼا (رنړا) په دغه عالم الاسباب کښی د بلی کړی څخنی نه حاصلیږی، د سپوږمی رڼا (رنړا) البته د لمر له رڼا (رنړا) څخه مستفاده ده او ځینو محققانو په دواړو کښی دغه فرق راښوولی دی چه «نور» مطلق رڼا (رنړا) ته وائی «ضیاء» او «ضوء» د هغی د انتشار (خوریدلو) نوم دی. د لمر د رڼا (رنړا) انتشار څرنگه چه زیات دی نو ځکه هغه ئی په «ضیاء» سره تعبیر وفرمایه والله اعلم بمراده.

«وقدره منازل» ـ او مقدر او مقرر کړی دی الله تعالیٰ دی هر یوه ته منزلونه) یعنی هره ورځ ئی په تدریج سره تنقیص او تزئید کوی. ﴿ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴾

(۲۳ جزء د یٰسٓ شریف (۳۹) آیت (۳) رکوع) د هیئت علماؤ د سپوږمی دوری شمیرلی دی او اته ویشت منازل ئی ورته مقرر کړی دی چه پر دوولسو برجونو منقسم دی. په قرآن کریم کښی خاص د هغو مصطلحات نه دی مراد بلکه مطلق سیر، او د مسافت مدارج تری مراد دی.

«لتعلمواعددالسنین والحساب» ـ لپاره د دی چه پوه شئ تاسی په شمیر د کلونو او په حساب د میاشتو او ورځو او نورو) یعنی د کلونو حساب او د میاشتو او ورځو وړوکی او لوی شمیر گرد (تول) د لمر او سپوږمی په حرکاتو تړلی دی. که لمر او سپوږمی نه وی، نو شپه او ورځ، قمری او شمسی میاشتی، کال او نور به څرنگه متعین کیدل؟ حال دا چه برسیره پر دنیوی ژوندون او د معاشی چارو، د ډیرو شرعیه ؤ احکامو د اوقاتو تاکل (مقررول) او تعین هم په هم دغه لمر او سپوږمی سره کیږی (اسلام وقت ته ډیر قیمت او اهمیت ورکوی او د اکثریه ؤ شرعیه ؤ امورو اداء او انجام په اوقاتو پوری منوط دی.)

«ما خلق الله ذلک الا بالحق» ـ نه دی پیدا کړی الله تعالیٰ دا څیزونه مگر په حقه او تدبیر سره) یعنی د فلکیاتو سلسله هم داسی خوشی چتی (بیکاره) شی او کیف ما اتفق نه ده بلکه له ډیر عظیم الشان نظام او تدبیر لاندی چلیږی، او په زرهاؤ فوائدو او حکمتونو باندی مشتمله ده.

«یفصل الآیات لقوم یعلمون» ـ په تفصیل سره بیانوی الله تعالیٰ دلائل د قدرت خپل دپاره د قوم

چه پرې پوهيږي) يعنې پوه خلق او عقلاء د مصنوعاتو د دغه نظام له کتلو څخه د پاک قادر حکيم الله سراغ او پته لګوي او د ماديأتو له انتظامه د روحانياتو د عالم په متعلق هم اندازه لګوي. چه په هغې روحاني دنيا کښې څرنګه لمر او سپوږمي پاک الله پيدا کړي دي او هم دغو ته انبياء او مرسلين وائي.

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ لَآيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ ﴿٦﴾

بيشکه په اختلاف د شپې او ورځې کښې (چه تل اوږديږي او لنډيږي او يوه په بلې پسې راځي يخ او ګرميږي او په هغو څيزونو کښې چه پيدا کړي دي الله په آسمانونو کښې او ځمکه کښې خامخا دلائل دي (د قدرت) دپاره د قوم چه ويريږي (له رحمانه او ځان ساتي له عصيانه).

تفسير: بلا شبهه د دنيا په هر وړوکي او لوی شي کښې د الله تعالیٰ د وجود او د وحدانيت دليل موجود دي

وفي كل شئ له آية تدل علىٰ انه واحد

په هر شي کښې دی دليل چه الله دی بی مثيل

هم داسې يو بل آيت په (٢) جزء د «البقرة» په (١٦٤) آيت (٢٠) رکوع کښې تير شوی دی چه د هغه په ذيل کښې په بسط او تفصيل دغه د قدرت نښې بيان شوی دی.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اٰيٰتِنَا غٰفِلُونَ ﴿٧﴾ أُولٰٓئِكَ
مَأْوٰىهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾

بيشکه هغه کسان چه نه لري اميد د ملاقات زمونږ (او له آخرته منکران دي) او خوښ دي په دې ژوند لږ خسيس او آرام ئې نيولی (راضي شوي دي) په دې (ژوند پورې او له حشره غافلان دي) او هغه کسان چه دوی له آيتونو (دلائلو د قدرت) زمونږ نه غافلان دي. دغه مذکوره کسان ځای د ورتلو د

دوی اور (د دوزخ) دی په سبب د هغه چه وو دوی چه کول بی ئی.

تفسیر: یعنی له دنیا سره ئی داسی زړه ونښلاوه او هسی په کښی مشغول او لګیا شول چه له آخرته او د الله تعالیٰ د مخامخ کیدلو او لیدلو څخه بیخی بی‌پروا شول او هم دغه د څو ورځو ژوندون ئی د ځان مقصود او معبود وګرځاوه او د قدرت په هغو نښو او دلائلو ئی چه پاس یاد شول له سره هیڅ غور او تامل ونه کړ چه داسی مضبوط او حکیمانه نظام خو هم داسی بیکاره او چټی (فضول) نه دی جوړ کړی شوی، او ضرور د دی لویی کارخانی څخه کوم خاص مقصد او مدعا شته. بیا نو هغه ذات چه اول ځلی ئی داسی عجیبه او غریبه کارخانه او مخلوقات پیدا کړی دی هغه ته د هغه بیا پیدا کول هیڅ ګران او مشکل نه دی.
«اولئک مأوٰهم النار» الایه ـ دغه مذکوره کسان ځای د ورتلو د دوی اور د دوزخ دی په سبب د هغه چه وو دوی چه کول به ئی) یعنی هر هغه شی چه دوی په زړه او دماغ سره او په ژبو او لاسو او پښو سره ګټلی دی، د هغه بدل د دوزخ اور دی.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُم بِإِيمَانِهِمْ ۖ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾

بیشکه هغه کسان چه ایمان ئی راوړی او کړی ئی دی ښه (عملونه) وبه ښیی دوی ته رب د دوی (په آخرت کښی) لاره د جنت په سبب د (نور د) ایمان د دوی، چه بهیږی له لاندی (د کورونو او باغونو) د دوی (څلور قسمه) ویالی، په باغونو د آرامی (ډک له نعمتونو)

تفسیر: یعنی د ایمان په برکت او د هغه په رڼا (رڼرا) کښی پاک الله مؤمنین خپل اصلی مقصد ته (چه جنت دی) رسوی.

دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ۚ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

دعاوی (ویناوی) د دوی په دی جنتونو کښی (دا وی) چه په پاکی سره یادوو تا ای الله او پیشکشی د دوی به په دغه (جنت) کښی سلام وی، او

خاتمه د دعا (وينا) د دوی به دا وی چه گردی(تولی) ثناوی ستاینی (صفتونه) خاص الله لره دی چه رب (پالونکی) د تولو عالميانو دی.

تفسير: يعنی كله چه جنتيان د جنت نعمتونو او د الله تعالىٰ فضل او احسان ته گوری «سبحان الله» به ووائی، او كله چه د پاک الله څخه د كوم شی د غوښتلو مينه او آرزو كوی مثل كه كوم مرغه (طير) يا ميوه يا بل شی ئی وليد او ورته ئی رغبت پيدا شو نو «سبحانک اللهم» به وائی د دی الفاظو د آوريدلو سره متصل پرښتی به هم همغه شی علیالفور ورحاضر كری. گواكی هم دغه لفظ به د گردو(تولو) دعاؤ قائم مقام وی. په دنيا كښی هم د لويو سريو كره داسی دود (رواج) او دستور دی چه كه كوم شی د ميلمه خوښ شی او تش ئی ستاينه (صفت) وكړی، نو غيرتمن كوربه زيار(محنت) كوی او كوښښ به كوی چه هغه شی سم د لاسه خپل دغه ميلمه ته ورحاضر كری.

«دعوٰهم فيها سبحٰنک اللهم» - وينا د دوی به په دی جنتونو كښی دا وی چه په پاكی سره يادوو تا ای الله! او پيشكشی د دوی به په دی جنت كښی سلام وی.) يعنی جنتيان به د ملاقات په وقت كښی يو بل ته سلامونه اچوی. لكه چه په دنيا كښی هم د مسلمانانو دغه عادت او دستور دی. او هم د پرښتو سلام اچول جنتيانو ته بلكه بالذات د الله تعالىٰ له لوری د سلام تحفی راتلل په پاک قرآن كښی منصوص دی: «سلام قولاً من رب رحيم» (٢٣ جزء، د يٰسين شريف (٥٨) آيت ٤ ركوع «والملٰئكة يدخلون عليهم من كل باب سلام عليكم بما صبرتم فنعم عقبى الدار» (١٣جزء، د الرعد (٢٣) آيت ٣ ركوع).

«وآخر دعوٰهم ان الحمد لله رب العٰلمين» - او خاتمه د دعا او وينا د دوی به دا وی چه گردی(تولی) ثناوی او ستاينی (صفتونه) خاص الله لره دی چه رب او پالونكی د تولو عالميانو دی.) وروسته د جنت له رسيدلو څخه دنيوی تفكرات او كدورات خاتمه مومی، او تش په يوه «سبحٰنک اللهم» ويلو سره هر شی سم د جنتيانو له غوښتنی سره وررسيږی، نو د دوی د هری دعا او وينا خاتمه به په «الحمد لله رب العٰلمين» سره وی. او ښائی چه طبعادی هم داسی وی.

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ اِلَيْهِمْ اَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا فِيْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ⑪

او كه جلت ورسوی الله خلقو ته بدی په شان د جلتی د غوښتنی د دوی نيكی لره نو خامخا راليږلی شوی به ؤ دوی ته اجل (موت) د دوی، نو پريږدو مونږ هغه كسان چه نه لری اميد دوی د ملاقات زمونږ (په قيامت كښی) په سركشی د دوی كښی چه سرگردانه به وی دوی.

تفسير: دوه آيته پخوا له دی نه ئی فرمايلی ؤ، هغه کسان چه په غفلت کښی لويدلی دی، او زمونږ د اخروی ملاقات هيله(آرزو) او اميد نه لری، د هغوی د هستوګنی ځای دوزخ دی. دلته دا ښوول کيږی چه الله تعالیٰ په دنيا کښی دا مجرمين فوراً نه نيسی بلکه مهلت ورکوی. حال دا چه د نورو خلقو عادت داسی دی چه دير ځلی بيباکه او بی حيا کيږی او پر خپلو ځانونو د عذاب د نزول مطالبه کوی مثلاً وائی ﴿ اللّٰهُمَّ إِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَآءِ ﴾
٩ جزء د الانفال ٣٢ آيت ٤ رکوع) کله د دنيوی حوادثو څخه په تنګ
کيږی او د خپل ځان يا د اولاد او نورو په حق کښی ښيری کوی. لکه چه له تجربی څخه ظاهر دی نو اوس که الله تعالیٰ سم د دوی له غوښتنی سره فوراً لاس په لاس عذاب يا بدی ژر هغو ته وروروسوی، څومره چه دوی ژر د نيکی د رسيدلو غوښتنه کوی، نو د بدی له وبال څخه يوه لحظه هم فرصت نه مومی او د ژوندون مزی به ئی هغه ګړئ وشليږی مګر د الله تعالیٰ له درباره په نيکی او بدی کښی مصلحت سره موافق تاخير او تحمل کيږی څو نيکان تربيت ومومی او بدکاران په غفلت کښی ولويږی او د هغو د شرارت جام تر څندو (غاړو) پوری ډک شی.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَآئِمًا ج
فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَنْ لَّمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُ ط
كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾

او کله چه ورسيږی انسان ته ضرر (تکليف) نو بولی مونږ (لپاره د دفعی د ضرر) (پروت) په اړخ خپل يا ناست يا ولاړ (يعنی په هر حال)، نو کله چه لری کړو له ده څخه ضرر تکليف د ده نو درومی (پاتی کيږی په کفر خپل باندی) لکه چه نه ئی وو بللی مونږ (دفع کولو د) هغه ضرر (تکليف) ته چه رسيدلی ؤ ده ته، هم داسی (په مثل د دی تزئين) ښائسته کړی شوی دی دغو اسراف کوونکو ته هغه(عصيان) چه وو دوی چه کاوه به ئی (چه دعا ده په شدت کښی او ترک ئی دی په راحت کښی).

تفسير: يعنی انسان اول د خپلی بيباکی څخه پخپله د عذابونو غوښتنه کوی او پخپلی ژبی بدی غواړی مګر دومره کمزور او ناتوانه هم دی، چه که لږ څه تکليف ور ورسيږی نو ژر تر ژره ويريږی، او زمونږ په بللو سره پيل (شروع) کوی. او تر هغه وقته پوری چه پری مصيبت وی. په ولاړه ناسته ملاسته او په هر حالت کښی پاک الله يادوی او تری استمداد غواړی مګر کله چه

تکلیف تری لری کړ شی نو تری هغه ګردی(تولی) وینـاوی او حذر او زاری هیریږی او داسی یو وضعیت ښکاروی چه ګواکی ده له سره الله تعالیٰ ته خپل احتیاج او اړتیا (مجبوری) نه وه ورواندی کړی او پخپل همغه تکبر، غرور، لوئی، غفلت او د ځانمنی(خودنمائی) په نشو کښی مست ګرځی او په همغه ضد، عناد لګیا اوسیږی، چه پخوا له دی نه پکښی اخته او مبتلا ؤ. په حدیث کښی راغلی دی چه ته په عیش او عشرت هوسائی (خوشالی) او آرامی کښی خپل الله یادوه! نو الله تعالیٰ به هم تا په سختیو او مصیبت او تکلیف کښی (په اثابت حفاظت اعانت او نورو سره) یادوی. د مؤمن له شانه دا دی چه په هیڅ وقت کښی پاک الله نه هیروی. تل په سختی او مصیبت کښی صابر او په وقت د عیش او فراخی او وسعت کښی شاکر اوسیږی او د الله جل وعلا حمد او ثناء اداء کوی. دا همغه شی دی چه د هغه توفیق پرته(علاوه) له مؤمنه د بل چا په برخه نه کیږی.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِن قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿۱۳﴾

او خامخا په تحقیق هلاک کړی ؤ مونږ اهل د زمانو چه وو پخوا له تاسو (ای مکی والو) کله چه ظلم ئی کړی ؤ او حال دا چه راوړی وو هغو ته رسولانو د هغو ظاهری معجزی او له سره نه وو دوی چه ایمان ئی راوړی وی، هم داسی (په مثل د دغی سزا) سزا ورکوو مونږ قوم مجرمانو(کافرانو) ته.

تفسیر: یعنی که سم د هغو د غوښتنی سره ژر عذاب ورنشی یا خو تری تکلیف او مصیبت لری شی، نو ښائی چه بی فکره نشی ځکه د ظلم او شرارت او بی ایمانی سزا هرومرو(خامخا) ژر یا په ځنډ(ایسارتیا) وررسیدونکی ده. سنت الله له قدیمه راهیسی په هم دی باندی جاری دی، کله چه خلقو سره له دی چه د انبیاؤ او مرسلینو ښکاره دلایل او معجزی ئی وکتلی، خو وروسته له هغه ئی هم ظلم او تکذیب ته ملاوی وتړلی او په هیڅ دول(طریقه) د ایمان او تسلیم په لوری متمائل نشول، نو هغوی آسمانی عذاب هلاک کړی دی. او تل مجرمینو ته په یوه قسم نه په بل قسم سزا رسیدلی ده.

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِن بَعْدِهِمْ لِنَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿۱۴﴾

بیا مونږ وګرځولئ تاسی (ای محمدی امته!) خلیفګان په ځمکه کښی وروسته له (هلاک د) هغو خخه دپاره د دی چه وګورو مونږ (په ښکاره هم) چه

څرنګه عمل کوئ تاسی (د نیکی که د بدی).

تفسیر: یعنی د پخوانیو په ځای تاسو ته ئی د ځمکی په سر هستوګنه درکړه. تر څو وکتل شی چه تاسی تر کومه حده پوری د خالق او د مخلوق حقوق پیژنئ، او اداء کوئ ئی؟ او د الله تعالیٰ له رسولانو سره څرنګه معامله کوئ؟ نیک که بد؟ هر دول(طریقه) عمل چه وکړئ سم له هغه سره تاسی سره مناسبه معامله کوله کیږی وروسته له دی نه د هغی معاملی ذکر دی چه کفارو او منکرانو له پاک قرآن عظیم یا له رسول کریم یا له الله قدوس سره کړی وه.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ ۙ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ ۚ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۖ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

او کله چه ولوستل شی پر دغو (کفارو) آیتونه (د قرآن) زمونږ حال دا چه واضح دی نو وائی هغه کسان چه نه لری امید د (اخروی) ملاقات زمونږ چه راوړه یو (بل) قرآن چه غیر وی له دی قرآن نه یا ئی بدل کړه (چه د بتانو عیبونه او دغه احکام پکښی نه وی)، ووایه (ای محمده دوی ته) چه نه ښائیږی ماته دا چه بدل کړم دغه (قرآن) له ځانه خپله متابعت نه کوم زه مګر د هغه (حکم) چه رالیږلی شوی دی ماته (بی له زیادت او نقصان)، بیشکه زه ویریږم که بی فرمانی وکړم د رب خپل (په تبدیل د قرآن سره) له عذاب د ورځی لوئی.

تفسیر: د پاک قرآن عمومی پند او نصیحت خو کفار دیر خوښوی لیکن هر کله چه د بت پرستی یا د کفارو د مخصوصو عقائدو او نورو تردید کاوه شی نو کفار متوحش او ترهور کیږی. او په دیر نفرت او کراهیت سره رسول الله ته وائی چه پاک الله ته ووایه چه «بل کوم هسی قرآن درکړی چه پکښی دغسی مضامین نه وی او که هم دغه قرآن پاتی کیږی نو دومره برخه ئی ښائی چه هرومرو(خامخا) اصلاح او ترمیم وکړئ چه بت پرستی او نورو په متعلق پکښی خبری شته» د هغو خلقو له ذهنیت څخه دغه غوښتنی دومره زیاتی مستبعدی نه ښکاری چه د تیږو(ګټو) او لوتو په بتانو باندی ئی د خدائی تصرفات، اختیارات تقسیم کړی ؤ چه یو رسول

هم د داسې تصرفاتو او اختياراتو مالک فرض کړي. يا به دغه وينا تشه د الزام او استهزاء په دول(طريقه) وي. په هر حال د دې تحقيقي جواب دا دی چه پخپله ئې پاک الله داسې فرمائي: (ووايه ای محمده دوی ته چه نه ښائيږي ماته چه بدل کړم دغه قرآن بيشکه زه ويريږم که نافرماني وکړم د رب خپل په تبديل د قرآن سره د عذاب د ورځې لوئې) يعنی د کومې پرښتې يا رسول کار دا نه دی چه له خپل لوری د الله تعالیٰ په کلام کښې ترميم وکړي. يا ئې يو تکی يا حرکت تبديل يا لاندی باندی کړي. د رسول الله صلی الله عليه وسلم وظيفه دا ده هغه وحی چه الله تعالیٰ له لوری راشي هغه بې له تزئيده او تنقيصه د ده د حکم سره موافق ورسوی او تعمل ئې وکړی رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله تعالیٰ د وحی تابع وی الله تعالیٰ د رسول تابع نه دی چه څرنگه کلام چه تاسې غواړئ همغسې د الله تعالیٰ له درباره ئې راوړی د الله تعالیٰ په وحی کښې له ادنیٰ څخه ادنیٰ تصرف قطع او پريکول دير لوی معصيت او سخته گناه ده بيا هغه معصوم بنده‌گان انبياء عليهم السلام چه له گردو(تولو) څخه زيات له الله تعالیٰ څخه ويريږي هغوی داسې معصيت ربې او نافرماني ته کله نژدې ورتلې شي په ﴿ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنۡ عَصَيۡتُ رَبِّي عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٖ ﴾ کښې گواکې پر دغو خوښی غوښتونکو باندې تعريض وکړ شو چه د داسې سختې نافرماني کولو لامله(له وجې) ښائي د لويې ورځې له عذابه دير زيات وويريږی.

قُل لَّوۡ شَآءَ ٱللَّهُ مَا تَلَوۡتُهُۥ عَلَيۡكُمۡ وَلَآ أَدۡرَىٰكُم بِهِۦۖ فَقَدۡ لَبِثۡتُ فِيكُمۡ عُمُرٗا مِّن قَبۡلِهِۦٓۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿١٦﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) که اراده فرمايلی وی الله نو ما به نه ؤ لوستی دا (قرآن) پر تاسې او نه به عالمان کړی وی (الله) تاسې په دې (قرآن) نو په تحقيق اوسيدلی وم زه په تاسې کښې دير عمر (چه ٤٠ کاله ؤ) پخوا له (نزوله د) قرآنه، آيا نو عقل نه لرئ تاسې.

تفسير: يعنې هر هغه چه د الله تعالیٰ اراده ده همغه زه ستاسې په مخ کښې لولم او هومره چه د ده اراده وی ځما په وسيله تاسې پرې خبروي. که د ده اراده پرته(علاوه) له دې نه وی، نو ځما څه طاقت او توان ؤ چه له خپله ځانه کوم کلام او خبره جوړه کړم او بيا هغه د ده په لوری منسوب کړم، آخر ځما څلويښت کاله عمر ستاسې تر سترگو لاندی تير شوی دی، او په دغومره اوږد مدت کښې تاسې ته ځما د گردو(تولو) حالاتو په متعلق هر قسم تجربې او معلومات حاصل شوی دی ځما صداقت، عفت، امانت، ديانت، او نور حسنه اخلاق په تاسې کښې ضرب‌المثل دی، ځما امی‌توب او د کوم معلم په مخ کښې د شاگردی دپاره نه کيناستل، يوه معرفه او مسلمه واقعه ده. نو بيا چا چه تر څلويښت کلنی پوری نه کومه قصيده ليکلې وی او نه

په مشاعراتو کښې شریک شوی وی او نه ئې چیرې کوم کتاب پرانستلی وی او نه ئې قلم په لاس کښې اخیستی وی او نه په کومې مدرسې، مکتب، او نورو کښې د لوستلو دپاره ناست وی او یو ناڅاپه داسې یو کلام جوړ کړی چه پخپل فصاحت، بلاغت، شوکت، جزالت، سلاست، روانی او د اسلوب په جدت کښې ګرد(ټول) پیریان او انسانان عاجزان کړی او د ده د علومو او معارفو او حقائقو په مقابل کښې د ګرد(ټول) جهان علم او عرفان بیرته پاتې شي. او داسې مکمل او عالم نیوونکی د هدایت قانون د انسانی نوعې په لاسو ورسوئ، چه د هغه په مخ کښې ګرد(ټول) پخوانی قوانین منسوخ او رد او ناچل شي. د لویو لویو قومونو او ملکونو په مړو قالبونو کښې نوی او تازه روح پوکی، او د ابدی حیات او نوی ژوندون سامان ور برابر او تیار کړی. نو دغه خبره د چا په فهم او پوه کښې راتلی شي؟ تاسې ته ښائی چه په ښه دول(طریقه) سره فکر وکړئ هغه پاک او صاف انسان چه تر څلویښتو کلونو پورې ئې پر هیڅ بنی آدم پورې دروغ نه دی ویلی، نو آیا هغه به یو ناڅاپه یو ځلی څرنګه دومره جسارت وکړی شي چه (معاذ الله) په پاک الله پورې دروغ ووائی، او افتراء پرې وتړی؟ ناچاره ښائی دغه خبره ومنله شي هغه د الٰهی کلام چه زه ئې تاسو ته آورومه د هغه په جوړولو یا رسولو کښې زه له سره اختیار نه لرم هر هغه شي چه پاک الله اراده وکړی، هغه تاسې ته زما په ژبې سره آوروی. په هغه کښې د یوه تکې یا د کسری یا د فتحې د تبدیل حق هم هیڅ یوه سړی ته نه دی حاصل (نو آیا پس تاسې عقل نه لرئ او نه پوهیږئ چه ما له ځانه نه دی ساز کړی دغه قرآن. او ولې به زه ترم دروغ په الله تعالیٰ پورې څکه چه)

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾

نو څوک دی ډیر ظالم له هغه چا نه چه تړی پر الله باندی دروغ یا نسبت د دروغو کوی آیتونو د ده ته (بلکه نشته)، بیشکه شان دا دی چه خلاصی نه مومی مجرمان (کافران له عذابه).

تفسير: یعنی ګنهګارانو او مجرمانو ته حقیقی بری، فتحه او ښیګنی(فائده) نشی حاصلیدی اوس تاسی پخپله فیصله وکړئ چه ظالم او مجرم څوک دی؟ که په فرض محال زه دروغ جوړ کړم، او هغه پاک الله ته ئې منسوب کړم، نو ما غوندی بل هیڅوک ظالم نشی کیدی. لیکن له هغه دلیل څخه چه په تیر آیت کښې تیر شوی دی، ثابته شوه، چه دغه احتمال بالکل باطل دی. نو کله چه زما صداقت ثابت او تاسی د جهل او یا د عناد لامله(له وجی) د الله تعالیٰ کلام دروغجن کوئ، نو اوس د ځمکی په مخ کښې له تاسی څخنی هیڅوک لوی ظالم نشی کیدی.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللَّهِ ۚ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

او عبادت کوی دغه (کفار) غیر له الله د هغو بتانو چه نشي رسولی هیڅ ضرر دوی ته (که ئی عبادت ونه کړی) او نه نفع رسولی شي دوی ته(که ئی عبادت وکړی) او وائي دغه (کفار) چه دغه (بتان) شفاعت ګران زمونږ دی په نزد د الله کښې، ووایه (ای محمده! دوی ته) آیا خبر ورکوئ تاسی الله ته په هغه څیز چه نه دی معلوم ده ته (نه) په آسمانونو کښې او نه په ځمکه کښې (یعنی داسی شي هیڅری نشته)، الله پاک او ډیر پورته دی له هغو اشیاؤ چه شریکوی دوی (هغه له الله سره په عبادت کښې).

تفسیر: هغه معامله خو له الله تعالیٰ او د هغه له رسوله سره وه. اوس تاسی د هغو د خدای پرستی حال واورئ! چه پاک الله ئی پریښی او د داسی شیانو عبادت کوی چه د هغو په قبضه او اختیار کښې هیڅ یوه نفعه او ضرر نشته. کله چه پوښتنې کیږی نو وائي بیشکه چه لوی الله خو همغه یو او لاشریک ذات دی چه آسمان او ځمکه ئی پیدا کړی دی، مګر د دغو اصنامو (بتانو) او نورو خوشاله ساتل د دی لامله(له وجی) ضرور دی چه دوی زمونږ شفاعت او سپارښت د پاک الله په لوی دربار کښې کوی. پاتی شوه نور وړوکی کارونه چه هغه د دوی په واک (قبضه) او اختیار کښې دی، د هغو تعلق یواځې له هم دوی سره دی. بناء علیه مونږ لره ښائی چه د دوی عبادت وکړو. (نو ووایه ای محمده دوی ته آیا خبر ورکوئ تاسی الله ته په هغه څیز چه نه دی معلوم ده ته نه په آسمانونو کښې او نه په ځمکه کښې یعنی داسی کوم شي نشته. الله پاک او برتر دی له هغو اشیاؤ چه شریکوی ئی دوی له الله سره په عبادت کښې انتفاء د علم له جهته د انتفاء د معلوم ده یعنی الله تعالیٰ له سره شریک او سیال نه لری، نو ځکه ورته معلوم نه دی). یعنی د بتانو شفاعت، او د شفیع د عبادت کولو استحقاق. دغه دعاوی بې‌اصله او غلطی دی. او ښکاره ده چه د الله تعالیٰ په علم کښې همغه شي وی چه صحیح او واقعي وی. لهٰذا د الله تعالیٰ د تعلیمه په خلاف دغو غیر واقعي او له ځانه جوړ کړی اصول حق ثابتول. ګواکی الله تعالیٰ ته د داسی شیانو د واقعیت څخه معاذ الله خبر ورکول دی، چه د هغو وقوع په آسمان او ځمکه او په هیڅ یوه ځای کښې ده ته معلوم نه دی یعنی هیڅیری د هغه وجود نشته. که وی نو هرومرو(خامخا) به د هغه په علم کښې وی. بیا نو د هغه څخه مو الله تعالیٰ ولی منع کوی.

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾

او نه ؤ دغه خلق مگر امت يو (متفق په يو دين د اسلام) نو اختلاف وکړ دوی! او که نه وی هغه کلمه چه پخوا ثابته شوی ده له رب ستا (په علم د رب د تا په تاخير د جزا) نو خامخا به حکم کړی شوی ؤ په منځ د دوی کښی په همغه څيز کښی چه په هغه کښی اختلاف (جگړی) کوی دوی.

تفسير: ممکن ؤ چه مشرکينو به ويل چه که الله تعالىٰ دغه امر ستاسی په دين کښی منع کړی وی زمونږ په دين کښی ئی ولی خو نه دی منع کړی. د هغه جواب ئی ورکړ چه د الله تعالىٰ دين له ازله تر ابده پوری تل يو دی. په حقه ؤ اعتقاداتو کښی هيڅ يو فرق نشته. هغه خلق چه په منځ کښی گمراهان او بی‌لياری او سره جلا(جدا) شوی دی. الله تعالىٰ د دوی د پوهولو او پر حقه لياره راوستلو لپاره انبياء ئی ليږلی دی په هيڅ يوه زمانه او په هيڅ يوه ملت کښی الله تعالىٰ شرک نه دی جائز کړی. پاتی شوه دغه خبره چه د خلقو يو له بل سره اختلافات او جگړی ولی يو ځلی نه ورکوی؟ نو ځکه دا ئی بالجبر نه دی لری کړی چه د پاک الله په علم کښی دغه خبره فيصله شوی ده چه دغه دنيا دارالعمل (او د وارداتو ځای دی) د قطعی او آخری فيصلی ځای نه دی دلته ئی انسانانو ته کسب او اختيار ورکړی دی. او نور ئی لږ څه آزاد او خپلواک پری ايښی دی چه دوی د عمل هره لياره چه غواړی، اختيار کړی. که دغه خبره لا له پخوا څخه طی او پری کړی شوی نه وی نو د گردو(تولو) اختلافاتو فيصله به يو ځلی کيده. (ځينی د «امة واحدة» ترجمه داسی هم کوی: او نه وو آدميان مگر خو تولی يو متفق په کفر باندی نو ورته وليږل پاک الله انبياء پس سره مختلف شول دوی چه ځينو ايمان راووړ لکه اتباع د ابراهيم عليه السلام او ځينی همغسی پاتی شول لکه نمروديان په کفر خپل سره. مگر غوره همغه ترجمه ده چه په «يو تولی متفق په يو دين د اسلام» سره شوی ده لکه پخوا د قتل د هابيل يا پس له طوفانه)

وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۖ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾

او وائی دوی ولی نه ده نازله کړی شوی پر دغه (محمد باندی هغه) معجزه (چه مونږ ئی غواړو) له ربه د ده، نو ووايه بيشکه هم دا خبره ده چه (علم د

غيب خاص الله ته دى (چه څه مصلحت به وى په نه رالیږلو د دغی معجزی کښي) نو منتظر اوسئ تاسی (نزول د هغی معجزی ته)، بیشکه زه (هم) له تاسی سره له منتظرینو څخه یم (ستاسو عذاب ته).

تفسیر: یعنی د هغو معجزاتو غوښتنه چه دوی کوی چه له هغو څخه یوه معجزه ولی نه ده رانازله شوی؟ د جواب حاصل دا دی چه: دوی د صداقت ډیر دلائل لا له پخوا څخه لیدلی دی، د فرمائشی معجزو ورښکارولو ته هیڅ ضرورت نه دی پاتی. او نه دومره مفید دی. وروسته د هری معجزی ښوونه چه د پاک الله مصلحت وی، ورښکاروی ئی. الله تعالیٰ سره دغه علم شته چه په مستقبل کښی به د کوم شان او نوعیت معجزی ظاهروی. نو تاسی هم منتظر اوسئ. مونږ به هم انتظار کوو په «موضح القرآن» کښی دی «یعنی که وائی چه مونږ له څه شی څخه وپوهیږو چه د تاسی خبری رښتیا دی. نو وئی فرمایل چه پاک الله به دغه دین روښانوی او مخالفانو ته به ذلت ورپیښوی او بربادوی ئی لکه چه هم داسی هم وشوه. د رښتیا نښه یو ځلی کافی ده. او که هر ځلی مخالفانو ته ذلت ورپیښ شی نو خبره بیخی فیصله کیږی حال دا چه د فیصلی ورځ په دغی دنیا کښی نه ده.

وَإِذَآ أَذَقۡنَا ٱلنَّاسَ رَحۡمَةٗ مِّنۢ بَعۡدِ ضَرَّآءَ مَسَّتۡهُمۡ إِذَا لَهُم مَّكۡرٞ فِيٓ ءَايَاتِنَاۚ قُلِ ٱللَّهُ أَسۡرَعُ مَكۡرًاۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكۡتُبُونَ مَا تَمۡكُرُونَ ﴿٢١﴾

او کله چه ور وڅکوو مونږ خلقو ته کوم قسم رحمت (لکه صحت او غناء) وروسته له سختی (لکه مرض او عناء) چه رسیدلی دی دوی ته نو ناڅاپه وی به دوی لره مکر (بد ویل حیله جوړول) په (دفع د) آیتونو زمونږ کښی، ووایه (ای محمده! دوی ته چه) الله ډیر جلت دی له جهته (د جزا ورکولو) د مکر، بیشکه رسولان (کرام الکاتبین) زمونږ لیکی مکر د تاسی (نو جزا به درکړو تاسی ته د دغه مکر)

تفسیر: حق تعالیٰ په مکی والو اوه کاله قحط مسلط کړ. کله چه هلاکت ته ورنژدی شول نو له ډیری ویری ئی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته التجاء او له دوی نه ئی د دعا استدعاء وکړه او وعده ئی ورسره وکړه که دغه عذاب له مونږ څخه لری شو. نو مونږ به هم ایمان راوړو. د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دعا په برکت هغه عذاب محو او ورک او د قحط بلا بیخی لری شوه. نو بیا دوی په همغو شرارتونو باندی پیل (شروع) وکړ. او د الله تعالیٰ د آیتونو په تکذیب ئی لاس پوری کړل. او د الله تعالیٰ قدرت او رحمت ته ئی نظر ونه کړ. بلکه د الله تعالیٰ انعامات

ئی له ظاهری اسبابو او حیلو او محض بې‌اصولو خیالاتو او اوهامو په لوری نسبت کړل. نو د هغه جواب ئی ورکړ چه ښه ده تاسی ښه مکر او فریب او حیله بازی وکړئ. مګر په یاد ئی ولرئ چه ستاسی دغه حیله بازی یو په یو لیکله کیږی او هغه ګرد(ټول) دفتر به د قیامت په ورځ ستاسی په مخ کښی کیښود کیږی. بیا کله چه ستاسی هیڅ یوه حیله بازی له پرښتو څخه پټه نه ده، نو د الله تعالیٰ د محیط علم څخه به څرنګه خارج پاتی کیدی شی؟ تاسی په خپل مکر او حیله بازی مغرور یئ حال دا چه د الله تعالیٰ جوابیه مکر (پټ تدبیر) ستاسی له مکره او تدبیره ډیر ژر او سریع‌الاثر دی.

پاک الله د مجرم د کسب او اختیار دائری ته استدراجاً دومره وسعت ورکوی چه دی د غفلت په نشو کښی بیخی مست او بیخوده او د سزا له تصوره هم بالکل بی پروا شی. کله چه ئی د شقاوت جام تر څندو (غاړو) پوری ډک شی نو ئی یو ناڅاپه کلک تر ستونی نیسی. لهٰذا عاقل ته ښائی چه د الله تعالیٰ د نرمی، تحمل او زړه خوښوونکو حالاتو د لیدلو څخه مغرور نشی ځکه چه ده ته نه دی معلوم چه ورسته د دغی نرمی څرنګه سختی راتلونکی ده. حضرت شاه صاحب بیان کړی دی چه «د سختی په وقت کښی د انسان نظر له اسبابو نه پورته کیږی او یواځی د الله تعالیٰ په لوری وی. هم دا چه د سختی زمانه تیره شوه او کار ئی تر سره ورسیده، بیا ئی الله تعالیٰ هیریږی او په اسبابو او وسائلو پوری اسره کوی او له سره نه ویریږی چه الله تعالیٰ به بیا همغسی د تکلیف او سختی یو سبب ورپیدا کړی. د هم دغه خالق الافلاک په بالغه قدرت او قاهره قوت کښی د ګردو(ټولو) وسائلو او اسبابو واک(مجاز) او اختیار دی. لکه چه وروسته د بحری سفر په مثال کښی ئی یو صورت داسی بیان فرمائی.

هُوَ الَّذِیْ یُسَیِّرُکُمْ فِی الْبَرِّ وَالْبَحْرِؕ حَتّٰۤی اِذَا کُنْتُمْ فِی الْفُلْكِۚ
وَجَرَیْنَ بِهِمْ بِرِیْحٍ طَیِّبَةٍ وَّفَرِحُوْا بِهَا جَآءَتْهَا رِیْحٌ عَاصِفٌ
وَّجَآءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَّظَنُّوْۤا اَنَّهُمْ اُحِیْطَ بِهِمْۙ دَعَوُا
اللّٰهَ مُخْلِصِیْنَ لَهُ الدِّیْنَ۬ۚ لَىِٕنْ اَنْجَیْتَنَا مِنْ هٰذِهٖ لَنَكُوْنَنَّ
مِنَ الشّٰكِرِیْنَ ﴿۲۲﴾ فَلَمَّاۤ اَنْجٰىهُمْ اِذَا هُمْ یَبْغُوْنَ فِی الْاَرْضِ بِغَیْرِ
الْحَقِّؕ یٰۤاَیُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا بَغْیُكُمْ عَلٰۤی اَنْفُسِكُمْۙ مَّتَاعَ الْحَیٰوةِ الدُّنْیَا٘
ثُمَّ اِلَیْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۳﴾

الله هغه ذات دی چه گرځوی تاسی (په خپلو پښو یا په سورلی) په وچه او په بحر (سیند په لامبو یا مرکوب)، تر هغه پوری چه سواره شئ، په کشتیو کښې، او روانه شی (دا بیړی) سره له دغو (خلقو چه ناست وی پکښې) په هغه باد ښه (موافق له ضرورت د کشتی سره) او خوشاله شی په هغه سره نو راشی هغه کشتی ته باد سخت (مخالف د مراد جګړ) او راشی دوی ته موج (چپی د سیند) له هر ځایه (او له هر لوری) او وګنی دوی دا چه بیشکه دوی احاطه وکړه شوه پر دوی (په موجباتو د هلاک) دعا وکړی وبولی دوی الله (دپاره د نجات خپل) چه خالص کوونکي وی ده ته دین خپل (او وائی) قسم دی که نجات دی راکړ موښ ته له دی (سختی) نو خامخا به شو موښ هرومرو(لازماً) له شکر کوونکو (په دغه نعمت د نجات ستا) نو هر کله چه نجات ورکړی دوی ته (الله له غرقه او وچی ته راشی) ناڅاپه دوی فساد شرارت کوی په ځمکه کښې په ناحقه سره، ای خلقو بیشکه هم دا خبره ده چه جزاء د شرارت ستاسی پر نفسونو (ځانونو) ستاسی ده (اوس کوئ تاسی دا) عیش د ژوندون لږ خسیس بیا خاص موښ ته راتله ستاسی دی (په قیامت کښې) نو خبر به درکړو تاسی ته په هغه عمل چه وئ تاسی چه کاوه به مو (په جزا ورکولو سره).

تفسیر: په ابتداء کښې هوا ښه نرمه، او د بیړیو کشتیو او جهازونو او نورو په مقتضاء سره برابره وی. مسافران په کښې خاندی، لوبی کوی او په ډیره آرامی او هوسائی (خوشالئ) سره پکښې ناست وی. یو ناڅاپه یو زورور طوفان (څپان) پیدا شی، او د څلورو خواؤ د اوبو غرونه راپورته کړی، او له کشتی یا له جهازه سره ئی وهی نو کله چه دغه د لوی سیند (بحر) مسافران وبوهیږی چه له هره لوری د مرګ موجباتو راچاپیر کړی یو او د تښتیدلو او وتلو هیڅ کومه لار نه ده پاتی، نو دوی فرضی او مصنوعی معبودان پریږدی، او یواځی واحد لوی الله د خپل نجات دپاره رابولی، لکه چه د انسانی د اصلی فطرت تقاضا ده هر کله چه له هر څیز څخه مایوس شی، نو خاص د الله تعالیٰ بندګی ځان ته غوره کوی او ډیر پوخ عهد او کلکه وعده وکړی چه که له مصیبته پاک الله ماته نجات راکړی، نو زه به ئی شکر کوونکی تابع او طائع اوسم او له سره به د کفران لوری ته نه ورځم او عصیان او طغیان ته به نه نژدی کیږم، لیکن هر کله چه لږ څه امن او دادینه (قلاری) ئی ور په برخه شی، او وچی ته ئی پښه ورسیږی، نو په شرارتونو باندی لاس پوری کوی، او په ملک کښې شور او شر او فتنه او فساد اچوی، د لږ څه مدت دپاره هم په خپل عهد او پیمان ټینګ نه پاتی کیږی.

تنبیه: په دغه آیت کښې د اسلام هغو مدعیانو ته لوی عبرت دی چه د جهاز د طوفانی کیدلو په وقت کښې هم د واحد احد الله څخه مخ آړوی، او له غیر الله څخه مدد غواړی. او هغوی

خپلی مرستی(مدد) ته رابولی. د مکی معظمی د فتحی څخه وروسته، د ابوجهل ځوی عکرمه چه لا نه ؤ مسلمان شوی له مکی معظمی څخه وتښتید، او د سیند سفر ئی اختیار او غوره کړ لږ څه لری نه ؤ تللی چه د هغه بیړی د طوفانی باد له خوا محاصره شوه، کشتیوان (ملاح) مسافرانو ته وویل چه «یوه واحد احد الله ته غږ وکړئ! دلته ستاسی نور معبودان هیڅ په کار نه درځی» عکرمه وویل «دا خو همغه الله دی چه د هغه په لوری محمد مونږ وربولی که په سیند کښی بی د محمد له ربه نجات نه رابه برخه کیږی نو په وچه کښی هم بی د هغه د لاس نیونی او اعانته نجات موندل محال دی.
ای الله العالمینه! که می ته له دغه مصیبته وباسی، نو زه بیرته ځم او د محمد صلی الله علیه وسلم په لاس بیعت کوم. زه هیله(ارزو) او امید لرم چه دی به خپلو کریمه ؤ اخلاقو سره زما د تولو تقصیراتو ښښنه له پاک الله څخه وغواړی.» لکه چه عکرمه د رسول الله په حضور کښی مشرف شو او اسلام ئی ومانه رضی الله عنه.
﴿ يَاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ ﴾ الآية ـ ای خلقو! بیشکه هم دا خبره ده چه جزا د شرارت ستاسی پر نفسونو، ځانونو ستاسی ده اوس کوئ تاسی دا عیش د ژوندون لږ خسیس بیا خاص مونږ ته راتله ستاسی دی په قیامت کښی نو خبر به درکړو تاسی ته په هغه عمل چه وی. تاسی چه کاوه به مو، په جزا ورکولو سره) یعنی ستاسی د شرارتونو وبال پر تاسی لویږی. که څو ورځی مو شرارتونه وکړل، او فرضاً څه دنیوی ګټه(فائده) مو هم حاصله کړه نو د کار په پای (انجام) کښی د پاک الله دربار ته ورتګ دی. هلته به ستاسی ګرد(تول) اعمال ور د مخه کیږی رب العزت جل جلاله به د هغه سزا درکړی، او تاسی ته به دا درښکاروی، چه ستاسی اعمال څرنګه ؤ.

اِنَّمَا مَثَلُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ مِمَّا يَاْكُلُ النَّاسُ وَالْاَنْعَامُ ؕ حَتّٰۤى اِذَاۤ اَخَذَتِ الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ اَهْلُهَاۤ اَنَّهُمْ قٰدِرُوْنَ عَلَيْهَاۤ ۙ اَتٰىهَاۤ اَمْرُنَا لَيْلًا اَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنٰهَا حَصِيْدًا كَاَنْ لَّمْ تَغْنَ بِالْاَمْسِ ؕ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۲۴﴾

بیشکه هم دا خبره ده چه مثال د دی ژوندون لږ خسیس (په ژر تیریدلو

كښې) پشان د اوبو دي چه نازلې کړې دي مونږ هغه له (طرفه د) آسمانه نو خلط شي په (سبب د) دې اوبو سره (هر قسم) زرغونه د ځمکې له هغه (قسم) چه خوري ئې بنيادمان (لکه غلې ميوې سابه) او چارپايان (لکه انواع د ښو)، تر هغه پورې کله چه واخيست ځمکې زينت خپل او ښه ښايسته شي (په اقسام د نباتاتو، اشکالو او رنګونو) او ګمان وکړې خاوندان د دې (ځمکې) چه بيشکه دوى قادر دي (په هر شانتې ګټه(فائده) اخيستلو سره) په دې ځمکه باندې ناڅاپه راشي دې (ځمکې) ته امر (حکم) زمونږ د شپې يا د ورځې (په خرابې د دې غلو او ميوو) نو وګرځوو مونږ دغه (فصل د ځمکې) (لکه) ريبلې شوې (له بيخه لوږولې) ګواکې نه ؤ (دغه کښت په دغې ځمکې کښې) پرون، هم داسې (لکه مذکوره بيان) په تفصيل سره بيانوو مونږ دلائل (د قدرت خپل) دپاره د قوم چه فکر کوي (په مثال کښې او عبرت ترې اخلي).

تفسير: ځينې د «فاختلط به نبات الارض» معنى د پيداوارو کثرت اخيستى دى. ځکه هر کله چه د ځمکې پيداوار زيات قوى کيږي، نو يو جزء ئې له بل سره ګډيږي او يو له بله سره نښلي. ځينې علماؤ د «به» باء د مصاحبت لپاره اخيستى ده، دغسې معنى ئې کړې ده چه د ځمکې زرغونه له اوبو سره ګډ او مرکب کيږي، ځکه چه د نباتاتو غذا ګرځي د شيخ الهند رحمه الله تعالىٰ له صنيع څخه مترشح کيږي چه له اختلاطه داسې مراد آخيستى دى چه د ځمکې او اوبو د يو ځاى کيدلو څخه هغه نباتات چه راوځي په هغه کښې د انسانانو او حيواناتو غذا مخلوطه او ګډه وده وي. مثلاً د غنمو په بوټې کښې دانه د بنيادمانو غذا ګرځي او واښه ئې هم د حيواناتو آذوقه کيږي هم داسې په ونو کښې هم ميوې او پاڼې وي چه د دوى خوړونکې هم سره بيل انواع لري، او سره جلا جلا(جداجدا) دي.

﴿ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ ٱلْأَرْضُ زُخْرُفَهَا ﴾ الآية - تر هغه پورې چه واخيست ځمکې زينت خپل او ښائسته شي په اقسام د نباتاتو، اشکالو او رنګونو او ګمان وکړې خاوندان د دې ځمکې چه بيشکه دوى قادر دي په هر شانتې ګټه اخيستلو سره په دې ځمکه باندې) يعنې مختلفو الوانو او اشکالو نباتاتو د ځمکې مخ مزين او ښائسته کړې وي او کښتونه (فصلونه) مزارع او مراتع داسې تيار شوي وي چه په هغه د هغوى د خاوندانو پوره دادينه (تسلې) او اعتماد پيدا شوي وي چه اوس له هغه څخه د فائدې آخيستلو پوره وقت او نيته رارسيدلې ده

﴿ أَتَىٰهَآ أَمْرُنَا ﴾ الآية - ناڅاپه راشي دې ځمکې ته حکم زمونږ د شپې يا د ورځې په خرابې د دې غلو او ميوو، نو ګرځوو مونږ دغه فصل د ځمکې لکه ريبلې شوې له بيخه لوږولې ګواکې نه ؤ دغه کښت (فصل) په دغې ځمکې کښې پرون، هم داسې لکه مذکوره بيان په تفصيل سره بيانوو مونږ دلايل د قدرت خپل دپاره د قوم چه فکر کوي په مثل کښې او عبرت ترې اخلي) يعنې

ناڅاپه د الله تعالیٰ په حکم د شپې يا د ورځې له مخې کوم آفت (مثلاً سخته سيلۍ يا پړلی يا ملخ يا نور وروروسيږي، او علیٰ هذا القياس دغه آفت هغه زراعت بيخي داسي پنا کړي ګواکي له سره هلته يوه خاشه نه وه زرغونه شوی کټ مټ (هوبهو) د هم دی په شان د دنيا ژوندون هم مثال لري. اګر که دغه ژوندون ډير حسين او ترو تازه په نظر راشي، تر دی چه بی وقوف خلق د دی په رونق او ښائست باندی مين او مفتون شي، او اصلي حقيقت بيخي هير کړی. ليکن د هغه د زرغونتيا، ښائست، زينت د ځو ورځو له مخي دی چه ډير ژر د فناء او زوال په لاس نسيا منسيا کيږي حضرت شاه صاحب دغه مثال په نهايت لطيف طرز خاص په انساني حيات منطبق کړی دی. يعني د اوبو په شان روح له آسمانه (د علوی عالمه) راځي. او په خاورين کالبوت کښي ننوځي او هلته قوت مومي او د دغو دواړو ګډون څخه آدمي په وجود راځي. بيا په انساني او حيواني دواړو کارونو کښي مشغوليږي. کله چه پر هر هنر او کار کښي پوره شو، او د دی د متعلقينو اطمينان او اعتماد پری پيدا شو ناڅاپه مرګي ورسيږي، چه هغه دغه ګردی(تولی) روغي جوړی کړی لوبي پای (انجام) ته رسوی. او ورانوی ئی بيا داسي بی نامه او بی نښانه کيږي ګواکي په ځمکه کښي له سره ژوندون او ودان شوی نه ؤ.

فائده: «ليلاً او نهاراً»۔ په شپه او ورځ کښي» ئی ښائي د دی لامله(له وجی) فرمايلي وی چه شپه د غفلت وقت وی او په ورځي کښي خلق عموماً ويښ وی مطلب ئی دا دی کله چه د الله تعالیٰ حکم راورسيږي بيا که څوک ويښ وی که اوده. غافل وی که هوښيار هيڅ يو سری په هيڅ يوه حالت کښي د هغه مخه نشي نيولی.

وَاللَّهُ يَدْعُوٓا۟ إِلَىٰ دَارِ ٱلسَّلَٰمِ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢٥﴾

او الله بولي (بندګان خپل) کور د سلامتيا ته (چه جنت دی)، او لاره ښيی هغه چاته چه اراده وفرمائي(د هدايت د ده) لاری سمی ته (چه اسلام دی).

تفسير: يعني د دنيا پر زائل او فاني ژوندون مه نازيږئ، او مه پری تير وځئ! او د دارالسلام يعني د جنت په لوری راشئ! پاک الله تاسی د سلامتي کور ته بولي او تر هغه ځايه پوری ئی د رسيدلو ليار هم درښوولي ده همغه کور دی چه اوسيدونکی ئی له هر راز(قسم) رنځ، غم، پريشاني، تکليف، نقصان، آفت، فنا، زوال او نورو عوارضو څخه صحيح او سالم پاتي کيږی. او پرښتي پری سلام آچوی او پخپله د رب العزت جل جلاله له حضوره به هم د سلام تحفی وررسيږی.

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ۖ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾

(شته) دپاره د هغو کسانو چه نیکی ئی کړی (ایمان ئی راوړی) نیکه (جزا جنت) او زیادت (له اجره هم شته)، او نه به پټوی مخونه د دوی هیڅ تور ګرد او غبار او نه هیڅ ذلت (رسوائی)، دغه (محسنان) صاحبان د جنت دی، هم دوی په دغه جنت کښی تل اوسیدونکی دی.

تفسیر: یعنی ښه کار کوونکو ته هلته ښه ځای (جنت) وررسیږی او له هغه څخه څه زیات هم ور په برخه کیږی یعنی د الله تعالیٰ رضاء او د ده لقاء (دیدار، رزقنا الله تعالیٰ) د «زیادت» تفسیر په لقاء الله سره په څو صحیحه ؤ احادیثو کښی وارد شوی دی. او له ډیرو صحابه ؤ او تابعینو رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین څخه منقول دی حضرت صهیب رضی الله عنه وائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه آیت ولوست، او وی فرمایل: کله چه ګرد(تول) جنتیان په جنت او تول دوزخیان په دوزخ کښی داخل شی، نو یو غږ کوونکی به غږ وکړی: «ای جنتیانو ستاسی دپاره د الله تعالیٰ یوه وعده باقی ده چه هغه اوس پوره کیدونکی ده.» جنتیان به وائی چه «هغه څه شی دی؟ آیا پاک الله په خپل فضل سره زمونږ د حسناتو پنګه نه ده درنه کړی؟ آیا زمونږ مخونه ئی سپین او نورانی نه دی کړی؟ آیا ده مونږ له دوزخه نه یو ژغورلی(بچ کړی)؟ او جنت غوندی یو لوی مقام ته ئی نه یو داخل کړی»؟ (بلکه دغه ګرد(تول) شیان شوی دی. او هیڅ یو ئی نه دی باقی) دلته د دوی له منځه به پرده لری کړه شی او جنتیان به د الله تعالیٰ په لوری نظر وکړی نو قسم په الله دی چه د الله تعالیٰ له هر قسم ورکړیو شویو نعمتونو څخه جنتیانو ته د الله تعالیٰ د لقاء دولت به زیات محبوب او مطلوب وی. او د دی په اندازه به بل هیڅ شی د دوی په سترګو کښی ښه نه ورځی او د دوی سترګی به نه یخوی او نه ئی رنوی پاک الله مو دی خپله لقاء پخپل فضل او کرم سره روزی کړی او سترګی مو دی روښی او زړونه مو دی پری خوښ کړی آمین ثم آمین.

﴿ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ ﴾ الآیة ـ او نه به پټوی مخونه د دوی هیڅ تور ګرد او غبار او نه هیڅ ذلت رسوائی، دغه محسنان صاحبان د جنت دی هم دوی په دغه جنت کښی تل اوسیدونکی دی) یعنی د عرصات په محشر کښی همغسی چه د فجارو کفارو پر مخونو سخت د ذلت، ظلمت، خواری او رسوائی نښی او آثار به ښکاری، بالمقابل د هغه به د جنتیانو څیری ډیری نورانی، ښایسته او رونقداری وی. او بیخی د ملاحت او صباحت څخه به ډکی وی.

وَالَّذِيْنَ كَسَبُوا السَّيِّاٰتِ جَزَآءُ سَيِّئَةٍۢ بِمِثْلِهَا ۙ وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ؕ مَا لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ ۚ كَاَنَّمَآ اُغْشِيَتْ وُجُوْهُهُمْ قِطَعًا مِّنَ الَّيْلِ مُظْلِمًا ؕ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۷﴾

او هغه کسان چه کسب ئی کړی دی د بدو (لکه کفر او نفاق) جزا د بدی (د دوی) په قدر د بدی ده (نه تری زیاته) او پټوی به دوی لره ذلت (رسوائی)، نه به وی دوی ته له (عذابه د) الله هیڅ ساتونکی ګواکی پټ کړی شوی دی مخونه د دوی په قطعو (ټوټو) د شپی سره حال دا چه تک تور به وی، دغه (مسیئان) صاحبان د اور (د دوزخ) دی، هم دوی به دغه دوزخ کښی تل اوسیدونکی دی.

تفسیر: یعنی له بدی څخه به ئی سزا زیاته نه وی. لږه سزا به ورکوله کیږی. یا به ئی ځینی خطاوی بښلی کیږی، الله تعالیٰ بیخی مختار او اختیارمن دی.
(﴿وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ﴾ او پټوی به دوی لره ذلت او رسوائی) یعنی د دوی څیری به دومره توره تیاره وی ګواکی د توری تیاری شپی توروالی د دوی په مخونو باندی لګیدلی دی. پاک الله مو دی له دغه مخ توروالی او نورو عذابونو څخه پخپل فضل او کرم سره وساتی!

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيْعًا ثُمَّ نَقُوْلُ لِلَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا مَكَانَكُمْ اَنْتُمْ وَشُرَكَآؤُكُمْ ۚ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَآؤُهُمْ مَّا كُنْتُمْ اِيَّانَا تَعْبُدُوْنَ ﴿۲۸﴾

او (یاد کړه ای محمده!) هغه ورځ چه راجمع به کړو دا خلق ټول بیا به ووایو هغو کسانو ته چه شرک ئی راوړی دی (ټینګ ودریږئ) په ځایونو خپلو کښی تاسی او (هم) شریکان ستاسی، نو بیلتون به وکړو مونږ په منځ د دوی کښی او وبه وائی شریکان د دوی (دوی ته) چه نه وئ تاسی چه خاص مونږ لره به مو عبادت کاوه (په امر زمونږ سره بلکه تابع وئ تاسی د خپلی هوا).

تفسیر: یعنی هغو کسانو چه پخپل خیال کښی د الله تعالیٰ لپاره شریکان درولی وو یا ځینو ته

ئی د الله ځامن او لونی ویل مثلاً مسیح علیه السلام چه د نصارئ ؤ په نزد «ابن الله» بلکه «عین الله» ؤ، یا «ملائکة الله» یا «احبار» یا «رهبان» چه دوی ته هم له یوه حیثیته د خدائی منصب ورکړی شوی ؤ. یا اصنام او اوثان چه د مکی مشرکانو پر دوی هم د خدای اختیارات تر یوی اندازی پوری تقسیم کړی وو. نو دغو ګردو(تولو) ته به پخپلو ځایونو کښی حسب المراتب د دریدلو حکم وشی.

فَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِن كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾

نو کافی (بس) دی الله شاهد په منځ زمونږ او په منځ ستاسی کښی بیشکه شان دا دی چه وو مونږ له عبادت ستاسی خامخا بی خبران.

تفسیر: یعنی په دی وقت کښی به عجیبه پریشانی (نول) او نفسی نفسی (ځان ځانی) وی، د عابدینو او معبودینو په منځ کښی په بیلتون لویږی، او د اوهامو او خیالاتو هغه مزی چه پخپل خیال سره ئی سم په دنیا کښی ترلی وو، هغه ګرد(تول) به شلیږی. په دغه هولناک وقت کښی کله چه مشرکینو د خپلو دغو فرضی خدایانو ځنی دیر زیات توقعات (هیلی) درلودلی(لرلی)، هغوی به په ښکاره دول(طریقه) سره جواب ورکوی، چه تاسی له مونږ سره څه تعلق لرئ. تاسی دروغ وایئ چه مونږ د دوی عبادت کاوه تاسی سم له خپلی عقیدی سره د هغو شیانو عبادت چه کاوه او د هغو دپاره مو د الوهیت هغه صفات تجویزول چه په دوی کښی له سره موجود نه ؤ. نو په حقیقت کښی هغه بندګی د «مسیح» یا د ملائکو» عبادت نه ګڼه شی، او نه دغه عبادت په واقع سره د بی روحو بتانو دی، بلکه تاسو د خپل خیال او وهم یا د لعین شیطان عبادت کاوه او هغه به مو پرښتی یا کوم نبی یا کوم ولی یا کومی خیری یا نورو ته منسوبوه، پاک الله شاهد دی چه زمونږ په خوښه یا رضاء او اذن تاسی دغه حرکت نه دی کړی. مونږ نه وو خبر چه تاسی د خپل انتهائی حماقت او سفاهت او ناپوهی لامله(له وجی) مونږ د الله تعالیٰ په مقابل کښی معبودان درویځ.

تنبیه: دغه ویناوی که د حضرت مسیح علیه السلام او نورو ذوی‌العقولو مخلوقاتو له لوری وګڼل شی نو هیڅ یو اشکال پکښی نشته. او که د «اصنامو» او بتانو له خوا وی، نو هیڅ بعید نه دی چه الله تعالیٰ د مشرکینو د منتها مایوسی او حسرتناکی، درماندګی او رسوائی او د خپل عظمت او قدرت د اظهار لپاره دغه تیږی(ګتی) او بتان او نور په خبرو راولی. ﴿ قَالُوٓا۟ أَنطَقَنَا ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنطَقَ كُلَّ شَىْءٍ ﴾ (٢٤ جزء د حٰم السجده ٢١ آیة (٣) رکوع).

هُنَالِكَ تَبْلُوا۟ كُلُّ نَفْسٍ مَّآ أَسْلَفَتْ وَرُدُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ

مَوْلٰىهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۳۰﴾

په دغه ځای کښې به ښکاره ومومي (او وځکي) هر يو نفس جزا د هغه عمل چه پخوا ئې ليږلي دی او بيرته به بوتله شي دوی الله ته چه مولیٰ د دوی د حق (او واقعي واکدار د دوی دی) او ورک به شي له دوی نه هغه دروغ چه ځ دوی چه جوړول به ئې (له شفاعت د بتانو)

تفسير: يعنی گرد(تول) دروغ او بې‌اصله توهمات به بيخي له منځه ورک شي. او هر څوک به په رأی‌العين گوری چه پرته(علاوه) له هغه حقيقي مالک څخه د بل په لوری د رجوع کولو ځای نشته، او د هر يوه سری به د خپلو ښو او بدو په اندازه کولو باندی علم ورسيږی، چه هغه څومره وزن او اندازه لری.

قُلْ مَنْ يَّرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اَمَّنْ يَّمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَمَنْ يُّخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُّدَبِّرُ الْاَمْرَ فَسَيَقُوْلُوْنَ اللّٰهُ فَقُلْ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۳۱﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) څوک رزق روزی درکوی تاسی ته له جانبه د آسمانه (په باران) او له ځمکې (په نباتاتو) بلکه آيا څوک دی چه مالک دی د (پيدا کولو د) غوږونو او د سترگو او څوک دی چه راوباسي ژوندی (لکه بچی، مؤمن، عالم، کښت) له مړی (لکه هگی، کافر، جاهل، دانه)؟ او راوباسي مړی (لکه نطفه) له ژوندی (لکه حيوان)؟ او څوک دی هغه چه تدبير کوی (د هر کار په منځ د خلقو کښې)؟، نو ژر به ووائی دوی (چه هغه) الله دی، نو ووايه (ای محمده! دوی ته) نو آيا نه ويريږئ تاسی (له عذابه د الله).

تفسير: د آسمان له لوری باران، او د لمر حرارت او رڼا(رڼرا) او نور رارسيږی، او د ځمکې مواد له هغو سره گډيږی، او په دغو وسائلو سره د انسان روزی او رزق ورمهيا کيږی. (بلکه آيا څوک دی چه مالک دی د پيدا کولو د غوږونو او د سترگو؟) يعنی په داسی عجيبه او غريبه محيرالعقوله طريقه سره کوم ذات ستاسی غوږونه او سترگې پيدا کړی دی، بيا ئې د دوی د

حفاظت سامان پیدا کړی دی. هغه کوم ذات دی چه د دغو ګردو(تولو) انسانی قواؤ حقیقی مالک دی؟ هر کله چه اراده وفرمائی ورعطا کوی ئی. او هر کله چه اراده وفرمائی بیرته ئی اخلی.

(او څوک دی چه راوباسی ژوندی لکه بچی، مؤمن، عالم، کښت (فصل) له مړی لکه هګی، کافر، جاهل، دانه، او راوباسی مړی لکه نطفه له ژوندی لکه حیوان؟ یعنی) مثلاً له نطفی یا بیضی ځنی حیوان بیا له حیوان ځنی د نطفی او بیضی پیدا کول. یا په روحانی او معنوی دول(طریقه) سره د هغه سری یا قوم ځنی چه مړه شوی وی د ژوندی زړونو افراد پیدا کوی. او د ژوندیو اقوامو پر اخلاقو د دوی د بدبختی لامله(له وجی) موت طاری کوی. (او څوک دی چه تدبیر کوی د هر کار په منځ د خلقو کښی) یعنی د دنیا د ګردو(تولو) کارونو تدبیر او انتظام څوک کوی؟ (په جواب کښی دوی پخپله وائی چه الله دی).

فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ ۚ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلٰلُ ۚ فَأَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾

نو دغه (موصوف په دغو صفاتو سره) الله رب ستاسی دی حق، نو څه شی دی وروسته له حقه (هیڅ نشته) مګر ګمراهی نو کوم خوا ته ګرځولی شئ تاسی (له حقه سره د قیام د برهان په حقانیت د اسلام)

تفسیر: مشرکینو به هم اعتراف کاوه چه دغه کلیه امور او عظیم الشان کار ماسواء د الله تعالیٰ څخه بل هیڅوک نی نشی کولی. نو ځکه ئی وفرمایل کله چه اصلی خالق او مالک او د تمام عالم مدبر تاسی هم دغه پاک الله ګڼئ، بیا نو ولی نه ویریږئ چه ماسواء د دغه الله څخه نور خپل معبود ګرځوئ؟ ښائی چه معبود داسی یو لوی ذات وی، چه خالق‌الکل مالک‌الملک رب مطلق او علی‌الاطلاق متصرف وی. وروسته د هغه د اقرار کولو څخه چیری ژر تر ژره پر خپلو پوندو بیرته ګرځئ؟ کله چه په رښتیا سره همغه ذات واحد احد الله دی، نو وروسته له رښتیا څخه پرته (علاوه) له دروغو بل شی نه دی پاتی؟ د رښتیا پریښودل او دروغو پسی سرګردانه ګرځیدل د پوهانو او عاقلانو کار له سره نشی کیدی.

كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

هم داسی (لکه چه ربوبیت لایق دی الله ته) لایق شو حکم (لازم شو عذاب) د رب ستا پر هغو کسانو چه کافران شوی دی (او ډوب دی په کفر کښی) په سبب د دی چه بیشکه دوی ایمان نه راوړی.

تفسیر: یعني الله تعالیٰ په ازل کښې د دغو متمردینو او سرکښانو په قسمت کښې ایمان نه دی لیکلی، چه د دوی د ایمان د نه لیکلو سبب د الله تعالیٰ په علم کښې د هغو سرکښي او نافرماني ده. په دی شان د الله تعالیٰ ښکلی خبره پر دوی د فسق او نافرمانی لامله(له وجی) منطبقه شوه.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ ؕ قُلِ اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿۳۴﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا شته له دی شریکانو (بتانو) ستاسی هغه څوک چه پیدا کړی دی خلق په اول کښې بیا ژوندی کړی دوی (پس له مرګه) ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه الله اول پیدا کوی خلق بیا ژوندی کوی ئی (بعدالموت) نو کوم لوری ته آړول کیږئ تاسی (له سمی لاری، چپی ته؟).

تفسیر: تر دی ځایه پوری د «مبدأ» ثبوت و اوس د «معاد» ذکر دی یعنی کله مو چه اعتراف وکړ چه د ځمکی او د آسمان او د سمع او بصر او د موت او د حیات او د ګردو(ټولو) پیدا کوونکی او اداره کوونکی هم دغه پاک الله دی، نو ظاهر دی چه د مخلوقاتو بیا پیدا کول او وروسته له مرګه بیا ژوندی کول او د دوی اعاده هم د همغه فعل کیدی شی بیا د انبیاؤ علیهم السلام په ژبو کله چه دوی په خپله د هغه د اعاده کولو خبر ورکوی د هغه په تسلیم کښې څه عذر شته؟ نو وروسته د «مبدأ» د اقرار څخه د «معاد» له لوری کومی خوا ته تاسی درومئ؟

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّهْدِيْٓ اِلَى الْحَقِّ ؕ قُلِ اللّٰهُ يَهْدِيْ لِلْحَقِّ ؕ اَفَمَنْ يَّهْدِيْٓ اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يُّتَّبَعَ اَمَّنْ لَّا يَهِدِّيْٓ اِلَّآ اَنْ يُّهْدٰى ۚ فَمَا لَكُمْ ۫ كَيْفَ تَحْكُمُوْنَ ﴿۳۵﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه آیا شته له دی شریکانو (بتانو) ستاسی هغه څوک چه لاره وښیی حق ته؟، (بیا هم) ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه الله لاره ښیی حق ته، آیا نو هغه څوک چه لاره ښیی حق ته ډیر لایق دی د دی

چه متابعت ئی وکړی شي؟ او که هغه چه (په خپله هم) لاره نشي موندلی؟ مګر چه ده ته لاره وښوولی شي، نو څه باعث دی تاسی لره، څرنګه حکم کوئ (مخالف له مقتضا د عقل).

تفسير: د «مبدأ» او «معاد» په منځ کښې د هدايت د واسطو او وسائلو ذکر کوی. يعنی همغسی چه ړومبنی پيدا کوونکی او وروستنی ژوندی کوونکی همغه يو الله تعالیٰ دی او بل څوک نه دی. نو هم دغه پاک الله د خپلو بندګانو د «معاد» صحيح او رښتيا لار ښوونکی دی نه بل څوک او په مخلوقاتو کښې لوی دی که وړکی. ګرد(تول) د ده لارښوونی ته محتاج دی. د ده پر هدايت او لار ښوونه باندی ښائی چه ګرد(تول) لاړ شي. مسکين بت په څه حساب کښې دی چه چاته لار ښوونه وکړی. يا دی پخپله بې د بل چا له هدايته او مرستی(مدد) او لاس نيولو يو پل هم واخيستی شي. نو ځکه د ده لار ښوونه د بندګانو په حق کښې د قبول قابله او وړ نه ده چه ګوندی الله تعالیٰ بې واسطې د هغو لار ښوونه کړی وی. بيا دا څومره بې‌انصافی ده چه انسان هغه مطلق هادی پريږدی او د دغو باطلو او کمزورو معاونينو او لار ښوونکو پسې لوېږی او د هم دوی اسره او هيله(اميد) ونيسی يا مثلاً د احبارو او رهبانو او برهمنانو او پادريانو او نورو په خولو او ښوونو د ړندو په شان تګ کوی او در ګرده په همغه لاره په مندو روان وی (دغه څلورم «يهدی» په اصل کښې «يهتدی» ؤ. بيا «ت» په «د» بدله شوه او «د» په بل «د» کښې مدغم شو او «هـ» مکسوره شوه چه التقاء د ساکنين رانشی).

وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا ۚ إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

او نه کوی متابعت اکثر د دوی مګر د (فاسد اټکل) ګمان، بيشکه ګمان (اټکل) نه بی پروا کوی (هيڅوک) له حقه د هيڅ څيز، بيشکه الله ښه عالم دی په هغه څه چه کوی (ئی) دوی (نو جزا به ورکړی).

تفسير: کله چه معلوم شو چه «مبدی» او «معيد» او «هادی» همغه الله تعالیٰ دی، نو د هغه په خلاف د شرک د لاری غوره کوونکو ته فکر کول په کار دی چه د دوی په لاس کښې کوم دليل او برهان شته؟ چه د هغه په بناء د «توحيد» قويم او قديم مسلک پريږدی او د ګمراهی او ضلالت په کوهی کښې ځانونه اچوی، رښتيا خبره خو دا ده چه د دوی سره پرته(علاوه) له ظنونو او اوهامو او چتی(بيکاره) او مهملو خبرو څخه بل هيڅ دليل او برهان نشته، نو د اټکل غشی د حق او صداقت په بحث کښې څه کار ورکولی شي؟.

وَمَا كَانَ هَٰذَا الْقُرْآنُ أَن يُفْتَرَىٰ مِن دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي
بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾

او نه دی دا قرآن (سره له داسی فصاحته، بلاغته او اعجازه) چه په دروغو جوړ کړ شی غیر له الله نه ولیکن دی تصدیق (رښتینی) کوونکی د هغه (کتاب) چه تیر شوی دی په مخکښی د ده او دی تفصیل کوونکی د هغه څه چه لیکلی شوی دی (پر تاسو) نشته هیڅ شک په ده کښی (چه راغلی دی) له لوری د رب د عالمیانو

تفسیر: په پخوانیو آیتونو کښی ئی فرمایلی ؤ چه مشرکین محض د ظن او تخمین پیروی کوی حال دا دی چه د پیروی قابل هغه خبره ده چه صحیح لار راښیی. په هم دی مناسبت ئی دلته د لوی قرآن ذکر شروع کړ چه نن په دنیا کښی همغه یو داسی کتاب دی چه صحیح لار ښوونکی او د ظنونو او اوهامو په مقابل کښی د رښتیا حقایقو ویراندی کوونکی دی. هو! زمونږ د پاک قرآن علوم او معارف او احکام او قوانین او معجز او محیرالعقول فصاحت او بلاغت او جزالت باندی له نظر اچولو څخه دغه راڅرګندیږی چه دغه پاک قرآن بیشکه هم داسی یو کتاب دی چه د پاک قدوس الله له لوری رانازل شوی دی، او د ماسواء الله څخه بل هیڅوک داسی یو معظم کتاب نشی راوړاندی کولی. پوره قرآن دی خو پخپل ځای کښی پاتی وی د هغه د یوه سورت له مثل راوړلو څخه هم ټول انسانان او پیریان عاجزان او ناتوانان دی لکه چه وروسته راځی (او نه دی دا قرآن چه لولی ئی محمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په تاسی داسی چه جوړ کړی شی د ځانه بلکه هیڅوک ئی نشی ویلی د ځانه غیر له الله تعالیٰ نه یعنی داسی نه ښائی چه دا کلام وی د بشر ولیکن رالیږلی دی الله پاک دا قرآن لپاره د تصدیق د هر هغه کتاب چه تیر شوی دی په مخکښی د ده او په صدق ئی هر څوک قایل دی چه تورات او انجیل او زبور دی او له دغو سره سم او مطابق دی د دین په اصولو کښی ډیر تعجب دی چه هغه حق شو او دغه نشو بلکه د لوی قرآن کلام الهیٰتوب له دی نه ظاهر دی چه د ګردو(ټولو) پخوانیو آسمانی کتابونو مصدق او د هغو د اصلی مضامینو حفاظت او د هغو د پخوانیو ویلو صداقت په علانیه ډول(طریقه) سره کوی.

(او مفصل بیانوونکی دی د هر هغه څیز چه لیکل شوی دی په تاسی له اوامرو او نواهیو څخه. نشته هیڅ شک په دی کښی چه راغلی دی له جانبه د پروردګار د عالمیانو خو کفار نه منی دا خبره) یعنی د الله تعالیٰ احکام او د ده هغه حقایق او معارف (چه په پخوانیو کتابونو کښی په نهایت اجمالی ډول(طریقه) سره مذکور شوی ؤ) په پوره تفصیل سره ئی بیانوی رښتیا خبره خو

دغه ده چه په دغه کتاب کښې هیڅ یوه عاقل او پوه ته د شک او شبهې هیڅ ځای او گنجایش نه دی پاتې او دغسې جامع، بلیغ او ډک له حکمته او بلاغته او مشعشع او د صداقت او حقانیت له رڼا(رڼرا) څخه ډک یوازې هم دغه د رب العالمین کلام کیدی شي او بس.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

بلکه آیا وائی دوی چه (محمد) له ځانه جوړ کړی دی دغه، (قرآن)، ووایه (ای محمده! دوی ته) چه نو راوړی یو (لنډ) سورت په شان د ده (په اعجاز کښې) او راوبولئ تاسی هغه څوک چه ستاسی له لاسه کیږی (دی معارضې ته دپاره د معاونت خپل) غیر له الله څخه که یئ تاسی صادقان (رښتینی په دغه دعوی د افتراء کښې).

تفسیر: یعنی که ما دغه قرآن جوړ کړی وی. نو تاسی هم چه ما غوندی بشر یئ گرد(ټول) سره راټول شئ او د ده د یوه سورت پشان یو سورت راجوړ کړئ! که د تمام جهان لیکونکی او لوستونکی او امیان سره راغوند شي، او یو ووړکی سورت لکه قرآن غوندی راوړاندی کړی، نو وبوهیږئ چه قرآن عظیم الشان هم د کوم یوه بشر کلام دی. چه د هغه مثال نور خلق جوړولی شي. مگر دغه خبره محاله ده چه تر ابدالاباد پوری کوم مخلوق داسی حوصله وکړی شي.
قرآن کریم خو هغه کتاب دی چه پکښې تهذیب، اخلاق، تمدن، معاشرت، حکومت، سیاست، معرفت، روحانیت، تزکیة النفوس، تنویرالقلوب، الغرض د وصول الی الله لاری او د خلق الله د تنظیم او رفاهیت د چارو هغه گرد(ټول) قوانین او اصول شته چه په هغو د عالم د تخلیق غرض تکمیل او پوره کیږی او د هغه په ترتیب او تدوین کښې د یوه امی قوم د یوه امی فرد ځنی هیڅکله داسی امید نشی کیدی بیا د دغه گردو(ټولو) علومو او هدایاتو تکفل سره، د دی کتاب غلغله آچوونکی فصاحت او بلاغت، جامع او مؤثر (زړه وړونکی) طرز بیان د سیند په شان تموج، سهل الممتنع سلاست او روانی، او د اسالیب الکلام تفنن او د هغه لذت او حلاوت او شهنشاهی توب شان او شوکت، دا گرد(ټول) داسی شیان دی چه هغو په ډیر زور او شور او لوړ غږ سره گرد(ټول) جهان ته د مقابلی اعلان ورکړ له هغه وقته راهیسی چه د لوی قرآن جهان ښائسته کوونکی جمال د غیب له مخی نقاب لری کړ او د آدم اولاد ئی له خپله ځانه سره آشنا کړ د هغه پرله پسی همغه دعوی ده چه زه د الله قدوس کلام یم او همغسی چه د الله تعالیٰ د ځمکی په شان بله ځمکه او د الله تعالیٰ د لمر په شان بل لمر او د الله تعالیٰ د آسمان په شان بل آسمان له پیدا کولو څخه گرد(ټول) جهان عاجز او حیران دی همغسی د الله تعالیٰ د قرآن په

شان د بل بيان د اتيان څخه هم تول جهان عاجز او حيران دی. د دغه قرآن کريم د امحاء لپاره به خلق سازشونه کوی، او مکرونه او پلمی (تدبيرونه) به جوړوی او د مقابلی او مناقشی په جوش کښی به خپل ځانونه په مرګ کښی غورځوی، او د خپلی مرستی(مدد) لپاره د دنيا ډير لوی قوتونو ته بلنه او دعوت ورکوی، مګر هيڅ يوه حيله (مکر) ، هيڅ يو تدبير او هيڅ يو فريب او چل به د پاک قرآن په مقابل کښی نه چليږی. او خوشی به دوی ځانونه او نور په مصائبو کښی آچوی. او متاعب پر ځانونو اخلی مګر پرته(علاوه) له مصاعبه او متاعبه او دواهی او سرګردانی، بل هيڅ شی به د دوی په برخه نه کيږی او د قرآن کريم د يوه وړوکی سورت راوړل به هم هغو ته ممکن نه وی: ﴿ قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا ﴾ (١٥ جزء د بنی اسرآئيل (٨٨) آيت (١٠) رکوع) پر دغی مسئلی مو په هغی رسالی کښی چه په (اعجازالقرآن) سره موسومه ده په زړه پوری خبری کړی دی شائقين دی هغه ووائی. (بيا دوی يو سورت هم را نه وړ نو الله فرمائی)

بَلْ كَذَّبُوْا بِمَا لَمْ يُحِيْطُوْا بِعِلْمِهٖ وَلَمَّا يَاْتِهِمْ تَاْوِيْلُهٗ ؕ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٣٩﴾

بلکه نسبت د دروغو ئی وکړ په هغه قرآن چه پوره نه ؤ رسيدلی دوی په علم د هغه او نه ؤ راغلی دوی ته معنی او حقيقت د دی قرآن، هم داسی (لکه هم دغو مکذبانو) تکذيب کړی وو (د خپلو انبياؤ) هغو کسانو چه وو پخوا له دوی نه نو وګوره ته چه څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د ظالمانو (تکذيب کوونکو د انبياؤ)

تفسير: يعنی پاک قرآن ته «مفتری» ويل د پوه او عقل کار نه، بلکه محض د ناپوهی، جهل، سفاهت او قلت تدبر له جهته دی، او تعصب او عناد هغو ته اجازه نه ورکوی چه په سره سينه او قرار زړه د قرآن پر حقائقو او د ده د اعجاز پر وجوهو غور وکړی! د بدفهمی يا د فکريه ؤ قواؤ د نه نه استعمالولو لامله(له وجی) کله چه د پاک قرآن پر دلائلو او عجائبو په پوره ډول(طريقه) سره نشئ پوهيدی نو د هغه پر دروغجن کولو باندی لاس مه پوری کوئ! (او حال دا چه لا نه ؤ راغلی دوی ته يعنی لا نه وه برسيره شوی معنی او حقيقت د دی قرآن) ځينو مفسرينو د «تاويل» معنی په «تفسير» سره کړی ده. يعنی د پاک قرآن مطالب د دوی په دماغو کښی په پوره ډول(طريقه) سره نه دی لويدلی. او ځينی له هغه قرآنی پخوا ويل مرادوی. يعنی د تکذيب يوه وجه د ځينو ناپوهانو او ساده کسانو په حق کښی دا هم ده چه د مستقبل په نسبت هغه

اخبار چه پاک قرآن ورکړی دی، د هغو وقوع تر نن پوری نه ده شوی، نو څکه دوی منتظر دی چه د هغو ظهور به کله کیږی مگر لږ فکر کول به کار دی چه دغه د تکذیب سبب څرنگه کیدی شی؟ زائد له زائده دا دی که دا د توقف وجه شی نو شی دی (مگر خو د تکذیب وجه نشی کیدی).

وَ مِنْهُمْ مَّنْ يُّؤْمِنُ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّا يُؤْمِنُ بِهٖ ۚ وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِيْنَ ﴿٤٠﴾

او ځینی له دی (مکذبانو) هغه دی چه ایمان راوړی پر دغه (قرآن) او ځینی له دوی نه هغه دی چه ایمان نه راوړی په دغه (قرآن هیڅکله)، او رب ستا ښه عالم (دانا) دی پر (حال د) مفسدانو

تفسیر: یعنی وروسته له دی نه له دوی څنی ځینی کسان مسلمان کیدونکی دی له هغو څخه تاسی سترگی واړوئ! باقی هغه کسان چه پر خپلو شرارتونو قایم پاتی کیږی (بلکه په کفر به ومری) پاک الله پر هغو گردو(تولو) عالم دی. او په مناسبو موقعو کښی به هغوی ته مناسبه سزا ورکوی. (ځینی د دی آیت ترجمه داسی کوی: او ځینی له دی مکذباتو هغه څوک دی چه باور لری په دی قرآن چه له جانبه د الله تعالیٰ حق راغلی دی اما پټ په زړه کښی او اظهار ئی له دیره عناده نه کوی، او ځینی نور له دوی هغه څوک دی چه ایمان نه راوړی او باور نه لری په دی قرآن له دیر جهل او ناپوهی.)

وَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقُلْ لِّيْ عَمَلِيْ وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ ۚ
اَنْتُمْ بَرِيْٓـُٔوْنَ مِمَّآ اَعْمَلُ وَاَنَا بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٤١﴾

او که تکذیب وکړی دوی ستا نو ووایه (ای محمده دوی ته چه) ماته (جزا د) عمل څما ده او تاسی ته (جزا د) عمل ستاسی ده، تاسی بیزاره یئ له (جزا د) هغه کار چه کوم ئی زه او زه هم بیزاره یم له (جزا د) هغه کارونو چه کوئ ئی تاسی.

تفسیر: یعنی که د داسی دلائلو او براهینو د آوریدلو څخه وروسته هم دغه خلق ستاسی تکذیب

وکړی نو تاسی ووایئ چه ما خو خپل فرض اداء کړی دی مګر که تاسی سره له پوهولو هم نه پوهیږئ نو اوس زمونږ او ستاسی لیار سره بیله ده. تاسی د خپل عمل ذمه وار یئ او زه د خپل عمل هر چاته به د ده د عمل ثمره ور په برخه کیږی. حضرت شاه صاحب لیکی چه: «معاذالله که زه د الله تعالیٰ حکم په غلطه درورسوم نو زه به ګنهګاریږم او که زه ئی په رښتیا سره راوړونکی اوسم او تاسو ئی ونه منئ نو د هغه ګناه ستاسی په غاړه ده په هر حال په منلو کښی ستاسی هیڅ دول(طریقه) نقصان نه دی» (ځینی وائی چه دا آیت منسوخ دی په آیت د سیف سره).

وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ ۚ أَفَأَنتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾
وَمِنْهُم مَّن يَنظُرُ إِلَيْكَ ۚ أَفَأَنتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾

او ځینی له دی کفارو هغه کسان دی چه غوږونه نیسی تاته (تمسخراً یا ظاهراً)، آیا نو ته آوروی (مادر زاده) کانه (بلکه نشی کولی) او اګر که وی دوی چه هیڅ عقل هم نه لری (سمع او عقل ئی دواړه ورک وی). او ځینی له دوی هغه دی چه ګوری تاته (د سر په سترګو) آیا نو ته به لاره وښیی (مادر زادو) ړندو ته او اګر که وی دوی چه هیڅ بصیرت (او پوه) نه لری (یعنی نه ئی شی پوهولی).

تفسیر: ځینی خلق اګر که په ظاهره سره لوی قرآن او د رسول الله مبارک کلام آوری او د دوی معجزات او کمالات ګوری، مګر هغه اوریدل او لیدل نافع دی چه د زړه په غوږونو او د زړه په سترګو سره وی دا ستاسی په اختیار کښی نه ده چه کڼو زړونو او کڼو غوږو ته خبره واوروی. په دی حال کښی چه دوی د زیات کانه توب لامله(له وجی) قطعاً په حق کلام باندی نشی پوهیدی یا ړندو زړونو ته د حق لیار وښوولی شی کله چه په دوی کښی د بصیرت ماده نشته. په «موضح القرآن» کښی لیکی: «یعنی غوږونه لری او په خپلو سترګو سره په دغی توقع ګوری چه تاسی زمونږ په زړونو باندی تصرف وکړئ، لکه چه پر ځینو وکړ شو خو دغه خبره د الله تعالیٰ په قدرت کښی ده ځینو مفسرینو له «لا یعقلون» څخه د مطلق عقل او له «لا یبصرون» څخه د بصیرت نفی مراد کړی ده مطلب دا دی چه داسی ړانده او کانه دی چه برسیره پر نه اوریدلو او نه لیدلو له هر راز(قسم) پوه او ادراک څخه هم محروم او بی برخی دی، نو تاسی په څه دول(طریقه) سره دوی ته خبری آورولی او وربښکاره کولی او حق پری قبلولی شئ؟.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَٰكِنَّ النَّاسَ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾

بیشکه چه الله نه کوی ظلم پر خلقو هیڅ قدر ولیکن خلق پر نفسونو (ځانونو) خپلو ظلم کوی (چه خپل عقل او حس په ملاهیو کښی په کار آچوی).

تفسیر: یعنی د هغو په زړونو کښی چه اثر نه غورځوی دا د دوی تقصیر دی چه په خپلو بی‌اعتدالیو او غلط کاریو سره ئی خپلی ادراکی قوی تباه کړی دی، که نه په اصل فطرت کښی هر انسان ته الله تعالیٰ د پوهیدلو او قبلولو استعداد ښبلی دی.،

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾

او هغه ورځ چه (پس له مرګه الله) راجمع کړی کفار حال دا لکه چه مدار نه ؤ کړی دوی (په دنیا یا په قبر کښی) مګر په قدر د یوه ساعت له ورځی پیژنی به دوی یو تر بله پخپلو منځونو کښی (په دغی ورځی کښی)، په تحقیق زیانمن شوی دی هغه کسان چه تکذیب ئی کړی دی د ملاقات د الله او نه ؤ دوی سمه صافه لاره موندونکی.

تفسیر: یعنی د محشر د هولناکو اهوالو او حوادثو د لیدلو څخه د ګرد(ټول) عمر عیش، عشرت، آرمتیا او هوسائی (خوشالی) دومره حقیره او قلیله په نظر ورځی چه ګواکی په دنیا کښی ئی د یوه ګړی څخه زیاته هستوګنه نه وی کړی، او افسوس به کوی چه ګرد(ټول) عمر می څومره په فضول او بیکاره تیر شوی دی لکه چه سری یوه ګړی یا دوه ګړی هم داسی په چتی(بیکاره) او چپو خبرو اترو کښی تیروی. او هم د هغه ځای د زړه چاودونکو مصائبو د لیدلو څخه داسی خیال کوی چه ګواکی په دنیا کښی دومره زیات نه دی پاتی شوی او دغه ویروونکی وقت یو ناڅاپه رارسیدلی دی هلته تش یو ساعت یا دوه ساعته پاتی شوی یم، او دغه دی چه سم د لاسه دلته رسیدلی، او په دغو ربړو (تکلیفونو) کښی اخته شوی یم کاشکی د هغه ځای د قیام مدت می لږ څه دیر وی. او دغی بدی ورځی ته دغسی ژر نه وی رسیدلی. ځینی مفسرین وائی چه د برزخ (قبر) هستیدلو مدت به ورته لکه یوه ګړی ښکاری والله اعلم.
(په دی حال کښی چه پیژنی به دوی یو تر بله سره پخپلو منځونو کښی اما دا معرفت به په وقت د خروج کښی وی له قبورو، او بیا چه له هوله د قیامته سختی پری دیره شی نو دا تعارف به سره ورک شی، او یو له بله سره به) هیڅ مدد ونه کړی شی. او نفسی نفسی غږونه به پورته

كيږي. ورور به ورور او پلار به د ځوى به كار نه ورځي: ﴿ فَلَآ أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَآءَلُونَ ﴾ (١٨ جزء د المؤمنون (١٠١) آيت (٦) ركوع) ﴿ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴾ (٣٠ جزء د عبس د سورت ٣٤ آيت)(په تحقيق زيانكاران دي هغه كسان چه نه مني ملاقات د الله تعالیٰ يعني منكران دي د حشر له حسابه او نه دي دوى لاره موندونكي) پاتي شول هغه كسان چه د لقاء الله تصديق ئې كړى. او په سمې لارې تللي دي، نو دوى بيخي په فائدو كښې ګټور دي.

وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾

او كه وښيو خامخا تاته ځيني له هغه عذاب چه وعده ئې كوو له دوى سره (نو هغه خو به وګورې په حيات خپل كښې) او كه وفات كړو تا (پخوا له تعذيب د دوى نه) نو خاص مونږ ته بيا راتله د دوى دي بيا نو الله شاهد دى په هغو كارونو چه كوى ئې دوى (نو د دوى تعذيب به تاته دروښيو په آخرت كښې)

تفسير: يعني هغه وعدى چه مونږ د كفارو د عذاب وركولو او د اسلام د غالب او منصور ګرځولو كړي دي اګر كه د هغو ځينې وعدې تر يوه حده پورې ستاسې په موجوديت پوره درښوولي شوي دي، لكه د «بدر» او نورو مظفريت يا وروسته د وفات ستاسې به په عمل راځي نو بنا پر دغه كه ستاسې په حضور كښې د هغو ظهور رانشي په هر صورت دغه يقيني دي چه هغه ګرد(تول) پوره كيدونكي وى. كه بنا پر كوم مصلحت كفارو ته په دنيا كښې سزا ورنه كړه شي نو په آخرت كښې به وررسيږي، زمونږ له لاسه دوى نجات نشي موندلى او نه تښتيدلى شي او د ګردو(تولو) بيرته راتلل زمونږ په لورى دي او د تولو مخلوقاتو ګرد(تول) اعمال زمونږ په مخ كښې پراته دي، حضرت شاه صاحب ليكي: «د اسلام غلبه تر يوى اندازى پورې د رسول الله په حضور كښې په ظهور ورسيده او نورى د دوى د وفات څخه وروسته د دوى د خلفاؤ په لاسونو كښې وشوى ګواكي په «نتوفينك» كښې هم دغه لورى ته اشاره ده. والله اعلم

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ ۖ فَإِذَا جَآءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

او لپاره د هر امت يو رسول دی نو کله چه را به غی (دوی ته) رسول د دوی (او دوی به ونه مانه) نو حکم به وکړ شو په منځ د دوی کښې په انصاف سره (چه رسول او مؤمنانو نجات مونده او مکذبين هلاکيدل) حال دا چه دوی به مظلومان نه ؤ (په دغه تعذيب کښې).

تفسير: ښخوا له دی نه د دی امت او د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ذکر وو اوس د نورو اقوامو او اممو ضابطه راښيی چه هر جماعت او هری فرقی ته د الله تعالیٰ پيغام رسوونکی رسول (استاځی) ورليږلی شوی دی تر څو د الله تعالیٰ حجت تمام شی. د حجت د اتمامه څخه ښخوا هيچا ته عذاب نه ورکاوه کيږی خلق عمل لا له ښخوا څخه کوی مگر په دنيا کښې هغو ته سزا وروسته د رسول د رسيدلو او د حجت له اتمامه ورکوله شی. د الله تعالیٰ له لوری ظلم، تيری او بی‌انصافی نه ده چه بی د ښخوا خبرولو او الزام آړولو او د جرم د اثباته، مجرمانو ته د دوی فيصله واوروی په قيامت کښې سم د عدل او انصاف له قواعدو سره د دوی دعوی وړاندی کيږی، او د دوی د هر هر فرد بيل بيل جرمونه توضيح کيږی او شاهدان تيريږی، او له هر قوم سره به د دوی رسولان وړاندی کيږی، او د دوی د بياناتو د آوريدلو څخه وروسته به په ډير ښه انصاف سره فيصله صادريږی: ﴿ وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُوْرِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتٰبُ وَجِايْٓءَ بِالنَّبِيّٖنَ وَالشُّهَدَآءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴾ (٢٤) جزء الزمر (٦٩) آيت (٧) رکوع) مجاهد او نورو دغه آيت د قيامت پر احوالو حمل کړی دی.

وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٤٨﴾

او وائی دوی (په مسخرو يا په استبعاد) کله به وی دغه وعده که يئ تاسی (ای رسوله ای مؤمنانو) صادقان (په دغه وعده کښې نو رائی‌ولئ)

تفسير: يعنی د عذاب د راتللو څخه کوم ويرول چه کيږی دغه بيخی دروغ او بی اصله دی که واقعی ته رښتينی ئی نو ولی هغه عذاب نه راولی؟ آخر دغه وعده به کله پوره کيږی؟

قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ اِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿٤٩﴾

ووايه (ای محمده!) نه يم مالک دپاره د ځان خپل (د دفع کولو) د ضرر او

نه (د رسولو) د نفعي مګر د هغې (نفعي او ضرر) چه اراده وفرمائي الله، لپاره د هر امت يوه نيته ده (د هلاک)، کله چه راشي هغه اجل (نيته د مرګ) د دوی نو نه به وروستي کيږي دوی (د دغې نيتي خپلې) يو ساعت (يوه ګړی) او نه وړومبی کيږی دوی (ړې)

تفسير: يعني د عذابونو او نورو درلېږل د الله تعالیٰ کار دی، او هغه ځما په قبضه او اختيار کښی نه دی. زه خو د خپلی نفعي او نقصان يواځې دومره مالک يم چه هومره د الله تعالیٰ اراده او رضاء وی نو بيا پر نورو د نيکي يا د بدی د وارد کولو مستقل اختيار ماته له کومه شو؟ د هر قوم لپاره يو مدت او ميعاد د الله تعالیٰ په علم کښی مقرر دی، کله چه هغه ميعاد پوره شی، نو هغه وقت به ورسيږی د بنو د يوه رپ په اندازه تخلف پکښی نه کيږی، الغرض د عذاب د ژر غوښتلو څخه تاسی ته هيڅ يوه فائده په لاس نه درځي هغه وقت چه د الله تعالیٰ په علم کښی غوته او ټاکلی(مقرر) او معين شوی دی، هغه يوه دقيقه نه وړاندی او نه وروسته کيږی او پوره په همغه وقت کښی رسيدونکي او ورځکيدونکي دی. د «زمخشری» په نزد ﴿ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴾ او ﴿ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴾ له دی نه کنايه ده چه د عذاب پخپل معين وقت کښی راتلل مقرر او معين او غوته شوی دی په کنايه کښی د تقدم او تاخر حقيقت ته نفياً يا اثباتاً څه اعتبار او تعرض نه وی. فتنبه له

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُهُۥ بَيَٰتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته چه) آيا وينئ تاسی (يعني خبر راکړئ ماته) که راشي تاسو ته عذاب د الله د شپې يا د ورځې نو څه به وی هغه (عذاب) چه په جلتي سره غوښت له هغه نه مجرمانو (کافرانو) (يا) نو څه به وکړی پخوا له هغه څخه مجرمان (ګنهګاران). (يا) نو څه دی هغه (عذاب) چه تلوار کوی په راتلو د هغه مجرمان (کافران).

تفسير: يعني که د شپې اوده وی، يا د ورځې کله چه په دنيوی کارونو کښی لګيا وی، که يو ناڅاپه د الله تعالیٰ عذاب ئې ونيسی نو که مجرم په دغه صورت کښی جلتي هم وکړی نو څرنګه به خپله ژغورنه (بچاو) او نجات وکړی شي؟ کله چه خپل ځان نشی ژغورلی (بچ کولی) نو بيا د وقت د پوښتنی کولو څخه څه فائده وررسيږی؟ شيخ الهند رحمة الله عليه د ﴿ مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴾ ترجمه د حضرت شاه صاحب د مذاق سره موافقه کړی ده. ليکن نورو مفسرانو

د هغه مطلب داسې ليکلی دی چه «د الله تعالیٰ د عذاب په راتللو کښې کومه د خوښۍ داسې خبره او د خوند واقعه ده؟ چه د هغې په وسیله مجرمین د هغې مطالبه په جلتۍ او تلوار سره وکړی، بیا دا څه د تعجب ځای دی چه مجرمین د داسې خوفناک شی په مطالبه کښې څرنګه تلوار او جلتی کوی، حال دا چه د یوه مجرم لپاره خو وړ (مستحق) او لایق دا ؤ چه هغه د راتلونکی سزا له تصوره لړزیدی او د ویرې لامله(له وجی) مړ کیدی (البحر المحیط).

أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنتُم بِهِ ۚ آلْآنَ وَقَدْ كُنتُم بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾

آیا کله چه واقع شی (دغه عذاب) نو ایمان به راوړئ تاسی په هغه، (الله فرمائی) آیا اوس (ایمان راوړئ چه عذاب نازل شو) حال دا چه په تحقیق وئ تاسی چه په (غوښتلو د) دغه (عذاب) به مو جلتی کوله

تفسیر: یعنی د عذاب دغه ژر غوښتنه د دی لپاره کوی چه هغوی د عذاب په نزول نه دی متیقن که دوی په دغه وقت کښې متیقن کیدل نو فائده ئی ورته رسوله، او د خپل نجات لپاره به ئی کوښښ کاوه. که د عذاب د راتګ څخه وروسته ئی یقین راشی نو څه فائده به ور ورسیږی په دغه وقت کښې به د الله تعالیٰ له لوری ویل کیږی چه ښه اوس خو تاسی قائلان شوئ، حال دا چه پخوا مو دغه دروغ بلل ځکه چه تقاضا کول هم د دروغ ګڼلو او مسخرو کولو په نیت ؤ که نه دغه وقت د اقرار کولو څخه هیڅ یوه فائده به در ونه رسیږی.
﴿ فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴾ (٢٤ جزء د المؤمن (٨٤-٨٥) آیت (٩) رکوع).

ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾

بیا به وویل شی هغو کسانو ته چه ظلم ئی کړی وی وشکئ عذاب (دائم) د همیشګی، آیا سزا به درکولی شی تاسی ته (نشی به درکولی) مګر په سبب د هغه شرک او تکذیب چه وئ تاسی چه کول به مو (یا) نه درکولی شی جزاء مګر په سبب د هغې چه وئ تاسی چه کول به مو (چه هغه شرک او تکذیب ستاسو دی).

تفسير: هغه كفر او شرك او تكذيب مو چه كولو، اوس د هغه خوند د تل دپاره وڅكئ! دغه به په قيامت كښې وويله شي.

وَيَسْتَنْۢبِـُٔوْنَكَ اَحَقٌّ هُوَ ؕ قُلْ اِىْ وَرَبِّىْٓ اِنَّهٗ لَحَقٌّ ؕ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ﴿٥٣﴾

او پوښتنه كوى له تا نه چه آيا حق دى دا (قرآن يا دعوى د نبوت يا عذاب؟ كه مسخرى كوى؟)، ووايه (اى محمده! دوى ته) هو! قسم دى وى زما په رب خپل چه بيشكه دغه خامخا حق دى، او نه يئ تاسى عاجزوونكى (د الله چه له عذابه ئى ځان خلاص كړئ).

تفسير: يعنى د غفلت په نشه كښې بى سده شوى په تعجب سره پوښتنه كوى چه آيا دغه خبره رښتيا ده چه مونږ وروسته له مركه بيا ژوندى كيږو؟ او د دائمى عذاب خوند به وڅكو؟ آيا په رښتيا سره وروسته له بڅركى كيدلو او له خاورو سره ګډيدلو به بيا له نوى سره ژوندى كيږو. (اى محمده!) تاسو وفرمايئ دوى ته چه دا څه د تعجب خبره ده؟ دغه پيښه خو هرومرو(خامخا) باليقين كيدونكى ده ستاسى ګډ كيدل په خاورو كښې او بڅركى بڅركى كيدل الله تعالىٰ له دغه څخه نه شي عاجزولى چه د پخوا په شان بيا تاسى همغسى پيدا كړى او د شرارتونو خوند مو دروڅكوى. ممكن نه دى چه تاسى د ده د قبضى څخه بهر لاړ شئ يا چيرته په تيښته سره وتښتئ، او (معاذالله) پاك الله عاجز كړى شئ.
تنبيه: د دى آيت سره مشابه دوه نور آيتونه په پاك قرآن كښې شته يو د «سبا» په سورت كښې ﴿ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَا تَاْتِيْنَا السَّاعَةُ ؕ قُلْ بَلٰى وَرَبِّىْ لَتَاْتِيَنَّكُمْ ﴾ دوهم د «تغابن» په سورت كښې ﴿ زَعَمَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنْ لَّنْ يُّبْعَثُوْا ؕ قُلْ بَلٰى وَرَبِّىْ لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ؕ وَذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ﴾ دغه دواړه د قيامت او معاد په متعلق دى. په هم دغه مناسبت دغه حاضر آيت حافظ ابن كثير رحمة الله عليه د معاد په متعلق ايښى دى.

وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِى الْاَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهٖ ؕ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ ۚ وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٥٤﴾

او كه بيشكه (مملوك شى) دپاره د هر نفس چه ظلم ئى كړى وى (پخپل ځان باندى په كفر او شرك سره) هغه چه دى په ځمكه كښې نو خامخا به فديه وركړى دغه نفس په دغه (هر څه سره له عذابه)، او وبه مومى دوى (په زړونو خپلو كښې (په ترك د ايمان) پښيمانى كله چه ووينى دوى عذاب او

فیصله به وکړه شي په منځ د دوی (یعنی د خلائقو) کښې په انصاف او حال دا چه دوی به مظلومان نه وی.

تفسیر: یعنی که فرضاً د ځمکی د مخ ګردی(تولی) خزانی د ده په قبضه کښې وی، نو کوښښ به وکړی چه هغه تول ورکړی او د الله تعالیٰ له عذابه ځان وژغوری(بچ کړی) (کله چه دوی لره مالکیت د «مافی الارض» نشته، نو فدیه ورکول هم نشته او له عذابه هم نجات نه مومی. او ښکاره به کړی دوی پښیمانی یا پته به ئی کړی او وبه مومی دوی په زړونو خپلو کښې پښیمانی په ترک د ایمان سره او دا ځکه چه دا لفظ د «اسروا» له اضدادو څخه دی نو ځکه اطلاق ئی پر دواړو صحیح دی یعنی او بیا مومی دوی په زړونو خپلو کښې درد او پښیمانی او) پخپلو حرکاتو به پښیمانیږی، او غواړی به چه نور خلق د دوی پر دغی پښیمانی خبر نشی مګر بالاخر بی‌اختیاره به هغه ښکاروی او په هغه وقت کښې به ووائی: ﴿ يَٰحَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ فِى جَنۢبِ ٱللَّهِ ﴾ او ﴿ يَٰوَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِى غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا ﴾

أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

واورئ خبردار شئ چه بیشکه خاص الله لره دی هر هغه څه چه په آسمانونو او په ځمکه کښې دی (سره له آسمانونو او ځمکی ملکاً و خلقاً و عبیداً) واورئ خبردار شئ چه بیشکه وعده د الله حقه ده ولیکن زیات له خلقو (چه کفار دی) نه پوهیږی (پری)

تفسیر: یعنی په ګرد(تول) جهان کښې یواځی د پاک الله حکومت دی او د عدل او انصاف اجراآت کیږی او هیڅ یو مجرم به تری ونشی تښتیدی. او نه هیڅ یو مجرم به په رشوت او بدی ورکولو سره خپل ځان ژغورلی(بچ کولی) شی. (او نه الله تعالیٰ له چا فدیه قبلوی ځکه چه دی غنی او بی‌پروا دی له هر چا او هر شیز څخه او ښه قادر دی په ثواب او عقاب لکه چه فرمائی واورئ خبردار شئ چه بیشکه وعده د الله حقه او رښتیا ده ولیکن زیات له خلقو چه کفار دی نه پوهیږی په خیر او شر خپل) یعنی د بدو استعدادو، بدفهمی او غفلت لامله(له وجی) اکثر خلق پر دغو حقائقو نه پوهیږی نو ځکه هر څه ئی چه په ژبه راځی همغه وائی، او د چتی(بیکاره) خبرو له ویلو څخه خوله نه نیسی او هر څه ئی چه په زړه ګرځی، او له خولی ئی وځی همغه کوی او وائی ئی.

هُوَ يُحْيِ وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾

هم دغه (الله) ژوندي کول او مړه کول کوي او هم ده ته بيا بيولی کيږئ (په قيامت کښې لپاره د جزا)

تفسير: کله چه ژوندي کول او مړه کول د الله تعالیٰ فعل او کار دی، نو د دوهم ځلي ژوندي کول به ورته څه اشکال وي؟

يَأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

ای خلقو! په تحقيق راغلی ده تاسی ته موعظه (پند) له جانبه د رب ستاسی او شفاء(دارو) دپاره د هغو (تولو روحاني امراضو (چه دی په سينو (د خلقو کښې د جهالت) او هدايت او رحمت دی دپاره د مؤمنينو.

تفسير: دغه گرد(تول) د قرآن کريم صفات دی. «قرآن عظيم له اوله تر اخره پوری داسی پند دی چه خلق له مضرو او مهلکو خبرو ځنی ژغوری (بچ کوی) د زړونو د روحاني رنځوری لپاره د شفاء نسخه ده د وصول‌الی‌الله او د الله تعالیٰ د رضاء لپاره ښوونکی دی. او خپل قبلوونکی په دنيا او آخرت کښې د الله تعالیٰ د رحمت وړ(لائق) او مستحق گرځوی، د ځينو محققينو په نزد په دغه آيت کښې د انساني نفس د کمال مرتبو ته اشاره ده يعني هر هغه سړی چه قرآن کريم خپل تمسک وگرځوی، په دغو گردو(تولو) مراتبو باندی کامياب کيدی شي:

(۱) خپل ځان د نالايقو افعالو څخه د پاکولو په لوری د «موعظة» په لفظ کښې اشاره ده

(۲) خپل باطن د فاسدهؤ عقائدو او رديه ؤ ملکاتو څخه تش کول له شفاء لما في الصدور څخه مفهوميږی.

(۳) خپل نفس په حقهؤ عقائدو او فاضله ؤ اخلاقو سره ښايسته کول چه د هغه لپاره د «هدی» لفظ زيات مناسب دی.

(٤) د ظاهرو او باطنو د سازولو څخه وروسته د الله تعالیٰ د رحمت انوار پر نفس فايز کيدل چه د «رحمة» د لفظ مدلول دی. زمونږ د امام فخرالدين رازی عليه رحمة الله الباری له تقريره له دغو څلورو واړو لفظونو څخه شريعت، طريقت، حقيقت او نبوت او خلافت علی‌الترتيب څرگنديږی. چه دلته د هغه د تفصيل ليکلو موقع نه ده. او نه دا قسم مضامين د خالص تفسير په مد کښې راتلی شي.

قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهٖ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوْا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُوْنَ ﴿۵۸﴾

ووایه (ای محمده ! مؤمنانو ته چه خوشحاله اوسئ) په فضل (قرآن) د الله سره او په رحمت (دین) د الله سره نو په هم دغه (فضل او رحمت) دی خوشحاله شی مؤمنان، (ځکه چه) دغه (فضل او رحمت) ډیر غوره دی له هغو مالونو چه جمع کوی (ئی) دوی.

تفسیر: یعنی ووایه ای محمده ! مؤمنانو ته چه خوشاله اوسئ په هغه فضل د الله تعالیٰ سره چه په تاسی دی چه هغه قرآن کریم یا معرفه یا خلود دی یا لقاء او رضاء د الله تعالیٰ ده او په رحمت او مهربانی د الله تعالیٰ سره چه پر تاسی دی، او هغه رحمت محمد رسول الله یا توفیق یا عصمت یا نجات دی پس په دی رالیږلی شوی ښائی چه خوشاله دی شی دوی ځکه چه دا مذکور ډیر غوره دی له هغو فانیه ؤ اموالو څخه چه جمع کوی ئی دوی ځکه چه دنیوی مال او متاع لره هیڅ بقاء او وفا نشته). «فرح» خوښیدل هم محمود دی او هم مذموم. پر کوم نعمت له دی حیثیته خوښیدل چه د الله تعالیٰ په فضل او مرحمت سره ئی وموږی محمود دی. لکه چه دلته فرمائی ﴿ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوْا ﴾ او پر دنیوی حطامو او اموالو خوښیدل او پری تفخر او ځان لویول خصوصاً دغسی خیال لرل چه ماته دغه مقام په خپل لیاقت راحاصل شوی دی ډیر بد او مذموم دی قارون د خپل مال او دولت په نسبت ویلی ؤ ﴿ اِنَّمَآ اُوْتِيْتُهٗ عَلٰى عِلْمٍ عِنْدِيْ ﴾ د هغه په نسبت ئی فرمایلی دی ﴿ لَا تَفْرَحْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِيْنَ وَابْتَغِ فِيْمَآ اٰتٰىكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيْبَكَ مِنَ الدُّنْيَا ﴾ الآیة - (نو باڼده ده چه خوشاله دی شی مؤمنان په دی ځکه چه دغه مذکوره شیان چه قرآن عظیم الشان او اسلام او نور مقدسات دی ډیر غوره او خیر دی له هغو اموالو چه دوی ئی تولوی) یعنی اصلی څیز د الله تعالیٰ فضل او رحمت دی. ښائی چه تل هغه ولټوی، مال او دولت جاه او حشم او نور ګرد(تول) د هغه په مقابل کښی هیڅ دی.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ مَّآ اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِّنْ رِّزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِّنْهُ حَرَامًا وَّحَلٰلًا ؕ قُلْ آٰللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُوْنَ ﴿۵۹﴾

ووایه آیا وینئ تاسی (یعنی خبر راکړئ ماته د) هغه څیز چه نازل کړی دی الله تاسو ته له (انواعو د) رزق څخه نو ګرځولی دی تاسی له دغه رزق څخه (ځینی) حرام او (ځینی) حلال، ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا الله اذن کړی دی تاسی ته (په دغه تحلیل او تحریم کښی نه) بلکه په الله پوری دروغ

ترئ تاسی (له ځانه).

تفسير: يعني پاک قرآن چه د نصيحت، شفاء او هدايت او رحمت په صورت رانازل شوی دی همغه د استناد او تمسک کولو وړ(مستحق) او لايق دی. د الله تعالیٰ د احکامو معرفت او د حلالو او حرامو تميز په هم دغه سره کيدی شی، دغه بابيزه (خوشی) خبری او واهيات دی چه الله تعالیٰ ستاسی د انتفاع لپاره هر قسم روزی پيدا کری ده، بيا تاسی تش پخپلو آراؤ او اهواؤ چه په هغو کښی يو شی حلال او بل شی حرام دروی. آيا تاسی د دی خبری څه حق لرئ چه پخپل سر او له خپله ځانه د تحليلولو او تحريمولو په نسبت فيصلی کوئ؟ آيا تاسی د داسی خبرو کولو جرائت کولی شئ چه الله تعالیٰ داسی حکم مونږ ته راکړی دی؟ يا هم داسی له خپله ځانه پر الله تعالیٰ دروغ ترئ؟ په وروستنی آيت کښی ئی په صاف ډول(طريقه) سره اشاره فرمايلی ده چه دغه برته(علاوه) له افتراء علی‌الله بل هيڅ شی نه دی.
تنبيه: د هغو شيانو مفصله تذکره چه دوی هغه په خپل سر حلال او حرام درولی وو د «المائدی» او د «الانعام» په سورتونو کښی تير شوی دی.

وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

او څه شی دی ګمان د هغو کسانو چه له ځانه تړی پر الله باندی دروغ په ورځ د قيامت کښی (چه څه به ورسره وکړی الله)، بيشکه الله خامخا څيښتن (خاوند) د فضل دی پر خلقو (په ارسال د رسلو او انزال د کتابونو او تاخير د عذاب)، وليکن اکثره خلق نه وباسی شکر (په دغو نعماؤ)

تفسير: يعني دا خلق د قيامت په نسبت څه خيال کوی؟ چه له دوی سره به څه قسم معامله کيږی په سختی سره به ونيول شی؟ که ورو به خوشی کړل شی؟ عذاب او رېړ(تکليف) نه به وګالی(برداشت کړی)؟ که نه؟ په څه څه خيالاتو کښی دوب تللی دی؟ ښائی چه دوی دغه خبره نه په ياد ولری، هر هغه سزا چه دوی ته ورکوله کيږی، هغه خامخا دوی ته رسيدونکی ده او له سره هغه بيرته کيدونکی نه ده (بيشکه چه الله تعالیٰ خامخا څيښتن(مالک) د فضل دی پر خلقو په ارسال د رسولانو او انزال د کتابونو او تاخير د عذابونو وليکن زيات د خلائقو نه وباسی شکر په دغو نعماؤ او له زړه ايمان نه راوړی). يعني الله تعالیٰ پخپل فضل سره خلقو ته په دنيا کښی ډير مهلت ورکوی. او له ډيرو تقصيراتو څخه ئی تيريږی. ليکن ډير خلق د الله تعالیٰ د دغه اغماض او تلطيف په مقابل کښی د شکر ايستلو او متنبه کيدلو په ځای لا زيات زړور(دلير)

او بی خوفه کیږی بالاخر دوی بیخی د سزا ورکولو وړ(لائق) او مستحق ګرځی.
پاک الله ډیر له هر چا سره الطاف او مواساء کړی
که له حده بنده تیر شی نو ئی خوار سپک رسوا کړی.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِن
قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ
فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَن رَّبِّكَ مِن مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا
فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِن ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٦١﴾

او نه ئی ته (مشغول) په کوم کار کښی (له خپلو کارونو) او نه لولی ته (هیڅ آیت، سورت) له دی نه (یعنی) له قرآنه او نه کوئ (ای انسانانو کوم کار) له کارونو څخه مګر اوسو مونږ پر تاسی شاهدان (ساتونکی) کله چه مصروف (بوخت) اوسیږئ تاسی په هغه کښی! او نه غائب کیږی له ربه ستا په اندازه د یوی ذری (واړه میږی یا پوتی د ګرد نه) په ځمکه کښی او نه په آسمانونو کښی او نشته ډیره وړوکی له دغی ذری څخه او نه ډیر غټ (له دی نه) مګر (دا ټول لیکلی پراته دی) په کتاب واضح (ښکاره په لوح محفوظ) کښی

تفسیر: پخوا له دی نه د قرآن کریم د اوصافو بیان ؤ چه هغه له ابتداء څخه تر انتهاء پوری ځلیدونکی نور او رڼا(رڼرا) هدایت د قلوبو شفاء، عظمیٰ نعمت، کبریٰ رحمت دی. بیا ئی اشاره وفرمایله چه د هدایت او بصیرت د دغسی صافی رڼا(رڼرا) څخه سترګی پټول، او د خپلو اوهامو او خیالاتو په تیارو کښی د خلقو بی لاری تلل او پاک الله باندی افتراء تړل. او د الله تعالیٰ د فضل او انعام بی قدری او ناشکری کول څومره خراب او نامناسب کار دی. په دغه آیت کښی دغه تنبیه هم شته چه خلق په څه حال او کار کښی دی؟ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم څه شان دی؟ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دی شپه او ورځ د حقیقی مالک د وفاداری او خلائقو د همدردی د هغو عظیمو شیونو مظهر چه کیږی بالخاصه د دوی هغه امتیازی شان چی د پاک قرآن د لوستلو او لولولو په وخت کښی ظاهریږی یعنی د پاک قرآن په وسیله هغه جهاد چه دوی یی کوی هغه ټول به الله تعالیٰ په حضور کښی دی او خلق هغه ښی یا بدی معاملی چه کوی هغه هم تولی د الله تعالیٰ په حضور کښی ظاهری پرتی دی هر کله چه کوم مخلوق په کوم کار کښی

لاس پوری کوی او په هغه کښې مشغول او لګیا کیږی اګر که د دوی په فکر او خیال د پاک الله فکر او تصور هم تیر نشی لیکن الله تعالیٰ یی له ابتدا څخه تر انتها پوری ګوری (فان لم تکن تراه فانه یراک) په زمکه او آسمان هر چری چه د یوی ذری په اندازه یا له هغه څخه وړوکی یا لوی کوم شی هم وی هغه ټول د الله تعالیٰ په علم محیط کښې شته او له سره تری نه غائبیږی بلکه د الله تعالیٰ د علمه راښکته هم د ټول (ما کان وما یکون) حال په کتاب مبین یعنی لوح محفوظ کښې ثبت دی چه هغه د تدبیر په عالم کښې ښایی د الله تعالیٰ د علم صفحه وویلی شی کله چه له الله تعالیٰ نه هیڅ له ادنیٰ څخه ادنیٰ خبره پټه نه ده نو د دغه مکذبینو او معاندینو معاملات او احوال څرنګه پټ پاتی کیدی شی بیا د جزا د ورځی د کاروائی په نسبت څه خیال کوی؟ دوی دی ښه وپوهیږی چه د دوی هر وړوکی او لوی حرکت د پاک الله په علم کښې پروت دی هلته هیڅ یو خیانت او غله نشی چلیدی د هر عمل جزا به خامخا ورکولی کیږی هم هغسی چه د دښمنانو تولی معاملی دده په حضور وی بالمقابل د دوستانو په ډیرو وړو وړو معاملو او چارو باندی هم علیم او خبیر دی

اوس الله تعالیٰ په دغه راتلونکی آیت کښې خپلو دوستانو ته دغه زیری آوروی

أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

واورئ خبردار شئ چه بیشکه دوستان د الله نیشته هیڅ قسم یره په دوی (له کوم مکروه) او نه به دوی خفه کیږی (هیچری له فوت د کوم مامول نه)

تفسیر: ابن کثیر رحمة الله علیه د حدیثیه ؤ روایاتو په بنا دغه مطلب بیان کری دی چه اولیاءالله(د الله دوستانو) ته به په آخرت کښې د محشر د اهوالو او یرو څخه هیڅ خوف او یره نه وی او نه د دنیا د پریښودلو څخه دوی خفه کیږی ځنی مفسرینو دغه آیت عام ایښی دی یعنی په هغو به د اندیښنی او د پریشانی او د حوادثو وقوع په دنیا کښې او نه په آخرت کښې وی او نه د کوم مصلوب فوتیدلو څخه به مغموم او متاثر کیږی ګواکی د خوفه د الله خوف یا له غمه د آخرت د غم نفی مراده نه ده بلکه په دنیا کښې د دنیاوی خوف او غم نفی مراده ده چه د هغی احتمال د أعداؤ او د نورو په مخالفت باندی کیدی شی چه هغه به کاملینو مؤمنینو ته له سره نه پیښیږی او دوی به هر وخت په پاک الله اعتماد او اطمینان لری او د تولو تکوینیه ؤ واقعاتو په نسبت داسی اعتقاد لری چه هغه خامخا په یو حکمت او مصلحت مبنی وی نو دغه اعتماد او اعتقاد له استحضاره دوی ته خوف او غم او هیڅ تکلیف نه رسوی زما په نزد «لا خوف علیهم ولا هم یحزنون» مطلب دی داسی واخیست شی چه په اولیاءالله هیڅ یو خوفناک شی(هلاکت یا معتدبه نقصان) په دنیا او آخرت کښې واقع کیدونکی نه دی فرض یی کړئ که په دنیا کښې صورتاً کوم نقصان هم وریپیښ شی مګر څرنګه چه د نتیجی له مخی هغه د ده په

حق كښې د عظيمې نفعې ذريعه گرځي نو ځکه هغه ته معتدبه نقصان نشي وئيلې پاتې شو د كوم دنياوی يا اخروی وجوهو له امله(وجې) دوی ته په كوم وخت د خوف او يرې لاحق كيدل نو هغه به ددې آيت د تقريره سره څه منافات نه لرې ځكه چه دا آيت يواځې دغه خبر راكرې دې چې په دوی به كوم خوفناك شې نه لوېږې دا يې نه دې وئيلې چه هغو ته به په هيڅ وخت كښې خوف او يره نه لاحقه كيږي. ښائې د لايحزنون په مناسب د لا يخافون نه فرمايل او د لا خوف عليهم تعبير په اختيارولو كښې هم دغه نقطه وی باقې د لايحزنون تعلق زما په خيال د مستقبل سره دی يعنې د مرگ په وخت كښې او د مرگ نه وروستو به دوی نه غمجن كيږي لکه چه فرمايلی دی ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ﴾ ٢٤ جزء د حمٓ السجده ٣٠ آيت ٤ ركوع او فرمايلی دی ﴿لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ﴾ ١٧ جزء د الانبياء ١٠٣ آيت ٧ ركوع والله تعالىٰ اعلم بمراده.

الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

(دغه دوستان) هغه كسان دی چه ايمان لری او وی دوی چه ځان ساتی (له معاصيو او يريږی له الله نه)

تفسير: دا د اولياءالله تعريف فرمائی يعنې متقی مومن د الله تعالیٰ ولی دی پخوا له دی نه په څو ځايونو كښې معلوم شوی دی چه د ايمان او تقوىٰ ډير مدارج دی نو د ايمان او تقوىٰ هره درجه چه په هر چا كښې موجوده وی په هغې درجې به د ولايت يوه برخه ورثابتيږی مثلاً لس شل او سل روپی هم مال دی او پنځه سوه او زر، پنځوس زره، يو لک، يو مليون هم مال دی ليکن په عام عرف كښې د لس او شل او سل روپی لرونكی مالک ته شته من او مالدار نه وئيل كيږی تر څو چې معتدبه د مال او دولت مقدار د چا سره نه وی هم داسی وپوهيږئ چه ايمان او تقوىٰ هم په هره مرتبه كښې چه وی هغه د ولايت يوه شعبه ده او په دی حيثيت تولو مومنانو ته فی الجمله ولی وئيل كيدی شی ليکن په عرف كښې ولی هغه ته وئيلی شی چه پکښې د ايمان او تقوىٰ يوه خاصه درجه وموندلی شی په حديثو كښې د ولايت څه علامات او آثار ذكر شوی دی مثلاً د هغو د ليدلو څخه د پاک الله ذكر په ياد راشی يا له خلق الله سره به دوی بی لوثه محبت او مينه ولری عارفينو هر يو سم د خپله مذاقه سره د ولی تعريفونه كری دی چه د هغو د تفصيل ليكلو ځای دلته نشته

لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ

لَا تَبْدِيْلَ لِكَلِمٰتِ اللّٰهِ ۗ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿٦٤﴾

دوی ته زیری په دغه ژوندن لږ خسیس کښی او په آخرت کښی، نشته هیڅ بدلول د کلماتو د الله (تعالیٰ) ته، دغه (زیری د دواړو جهانو) هم دغه دی بری دیر لوی.

تفسير: (یعنی هغه کسان چه دوستان د رحمان دی په دواړو جهانو کښی خوښ او فرحان دی، او دوی ته بشارت دی په دنیا کښی په قرآن په ژبه د رسول علیه السلام په صالحه رؤیا په مکاشفات په لسان د ملائکو په وقت د مرګ او په آخرت کښی چه ملائک به ورته راځی او سلام به پری آچوی او مبارکی د فوز او د کرامت به ورته ورکوی، نشته هیڅ بدلول د کلماتو د الله ته یعنی هیڅ خلاف نشته په وعده د ده کښی دغه بشارت د دواړو دارینو بری دی لوی او له ادراکه زښته پورته هو!) اولیاؤ ته په دنیا کښی څو دوله(قسمه) بشارات دی مثلاً حق تعالیٰ هغو ته د انبیاؤ علیهم السلام په ژبه د «ولاخوف علیهم» او نورو زیری ورکړی دی یا به پرښتی د موت په قریبیدلو هغو ته وائی ﴿ وَاَبْشِرُوْا بِالْجَنَّةِ الَّتِيْ كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ ﴾ (٢٤ جزء د حٰم السجده (٣٠) آية (٤) رکوع) یا به دیر رښتین او مبارک خوبونه وینی یا د هغو په نسبت به د الله تعالیٰ نور بندګان له ښه خوبونه ورته وینی چه د صحیح حدیث سره موافق د شپږ څلویښتمی اجزاؤ څخه یو جزء دی یا د دوی په معاملاتو کښی د الله تعالیٰ له لوری به یو خاص قسم تائید او امداد کیږی یا په خواصو کښی، او کله له خواصو څخنی تجاوز کوی په عوامو کښی هم ده ته مقبولیت حاصلیږی، او خلق الله د ده مدح او ثناء او د خیر ذکر او ستاینه (صفت) کوی دغه ګرد(تول) شیان تر دنیوی بشاراتو لاندی درجه په درجه راتلی شی مګر په اکثریه ؤ روایاتو کښی د ﴿ لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ﴾ تفسیر په صالحه ؤ رؤیاؤ سره کړی شوی دی. والله اعلم. پاتی شول اخروی بشارات هغه پخپله په پاک قرآن کښی منصوص دی. ﴿ بُشْرٰىكُمُ الْيَوْمَ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ﴾ او په حدیث کښی هم دغه تفسیر منقول دی.

(او دغه زیری د دواړو جهانو هم دغه دی بری دیر لوی) یعنی د الله تعالیٰ خبری او د هغه وعدی ګردی(تولی) پخی او کلکی دی. هغه زیری او بشارات ئی چه راکړی دی هغه ضرور بالضرور کیدونکی دی.

وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ ۘ اِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ۗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿٦٥﴾

او نه دی خفه کوی تا (ای محمده!) خبری د دوی (چه الله نه منی ستا تکذیب کوی او داروی دی) بیشکه چه زور خاص الله لره دی تول، هم دی دی ښه آوریدونکی (د ګردو(تولو) اقوالو) ښه خبردار (په تولو احوالو)

تفسير: له پاسه د مکذبينو اعداؤ ذکر کيده بالمقابل ئې د مصدقينو احباؤ تذکره فرمائې او د دوی د دواړو دارينو د محفوظيت بشارت آوروی. په دغې سلسلې کښې رسول الله ته هم تسلي ورکوی، چه تاسي د احمقانو او شريرانو له خبرو څخه مه خفه کيږئ! ګرد(تول) زور، او غلبه د الله تعالیٰ په قدرت کښې ده. الله جل جلاله به په خپل زور او تائيد سره حق غالب او منصور او مخالفين به ذليل او رسوا کړی، الله جل وعلیٰ شانه د دوی خبری ښې آوری او په ګردو(تولو) حالاتو ښه خبردار دی.

أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَمَا يَتَّبِعُ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ شُرَكَآءَ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾

واورئ خبردار شئ چه بيشکه خاص الله لره دی هر هغه څوک چه په آسمانونو کښې دی (لکه پرښتی) او هغه څوک چه په ځمکه کښې دی (لکه انسانان، پيريان سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً خلقاً او عبيداً) او نه کوی متابعت هغه کسان چه بولي (عبادت کوی) دوی غير الله د هغو شريکه نو (چه په واقع کښې شريکان نه دی له الله سره)، متابعت نه کوی دوی د (هيڅ شی) مګر د ګمان (خپل چه دا بتان شريکان دی د الله) او نه دی دوی مګر دروغ وائې (اټکلونه چلوی په دی نسبت د شرک کښې).

تفسير: يعنی په ګردو(تولو) آسمانونو او ځمکو کښې د واحد احد الله سلطنت دی. ګرد(تول) انس او جن او ملک د الله تعالیٰ مملوک او مخلوق دی د مشرکانو دغه غير الله بلل او دوی د خدائي حصه دار ګرځول. يوازې په توره تياره کښې غشي وهل او واهی، تباهی خيالات دی د دوی په لاسونو کښې نه کوم حقيقت شته او نه څه حجت او برهان. تش د اوهامو او ظنونو په تيارو کښې خپل سرونه او پښې ژوبلوی.

هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾

الله همغه ذات دی چه ګرځولی ئې ده تاسي ته شپه (تياره) دپاره د دی چه

آرام شئ تاسی په دی کښې او (ګرځولی ئی ده) ورځ ښوونکی (روښانه)، بیشکه په دغه (ظلمت او نور) کښې خامخا ډیر دلایل (د قدرت او وحدانیت) دی دپاره د قوم چه آوری دغه قرآن (په غوږونو د زړه).

تفسیر: د شپې او د ورځې او د نور او ظلمت پیدا کوونکی همغه یو الله دی. خیر او شر او د ګردو(ټولو) متقابلو اشیاؤ خالق هم دی دی. په دغه سره د مجوسو دغه عقیده تردیده شوه او په دی لوری هم یوه لطیفه اشاره وشوه، همغسی چه د شپې له تیارو څخه وروسته پاک الله روښانه ورځ راولی او د لمر په رڼا(رڼرا) کښې ګرد(ټول) هغه شیان صاف په نظر راځی چه د شپې په تیاره کښې نه ښکاریده، هم داسی د مشرکینو د اوهامو او د ظنونو د پردی لری کیدلو څخه وروسته د قرآن کریم د لمر رڼا(رڼرا) وځلیږی چه خلقو ته د وصول‌الی‌الله پوره سمه لیاره ښوونکی دی.

قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهٗ ؕ هُوَ الْغَنِیُّ ؕ لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ؕ اِنْ عِنْدَكُمْ مِّنْ سُلْطٰنٍۢ بِهٰذَا ؕ اَتَقُوْلُوْنَ عَلَی اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۶۸﴾

وائی کفار نیولی دی الله ولد (ځوی لور، نو فرمائی الله په رد د دوی کښې) پاک دی الله (په پاکی)، هم دی غنی (بی پروا دی) خاص ده لره دی هر هغه څه چه په آسمانونو کښې دی او هر هغه څه چه په ځمکی کښې دی (سره له آسمانونو او ځمکو، ملکاً خلقاً و عبیداً) نشته تاسی څخه هیڅ برهان حجت سند په دی (چه الله تعالیٰ ولد نیولی دی)، آیا وایئ تاسی پر الله هغه خبری چه نه پوهیږئ تاسی (پری)

تفسیر: په دغه کښې د عیسائیانو د شرک تردید دی چه حضرت مسیح علیه السلام ئی د الله تعالیٰ ځوی تاکلی (مقرر کړی) ؤ. دغه خبره د پوهیدلو وړ(لائق) ده، که دوی په واقعی دول(طریقه) «مسیح» معاذالله صلبی ځوی وګڼی، نو له دی نه لویه ګستاخی او سپین سترګی او کفر به څه وی؟ الله قدوس بالبداهه له ښځی او اولاد څخه پاک او منزه دی. که له ځوی څخه مراد متبنی وی، نو پاک الله دغه ته څه ضرورت لری چه یو مخلوق خپل متبنی وګرځوی؟ آیا معاذ الله له ده سره د اولاد حسرت او د ځوی د نشتوالی څه غم وو؟ یا دغه فکر ورسره وو چه وروسته له دی نه معاذ الله د ده د مال او دولت وارث او د ده د نامه روښانه ساتونکی به څوک اوسی! یا دا چه د زوړتوب او حرج په وقت کښې ورته تکیه او د مرستی(مدد) وسیله وی. العیاذ بالله، دی خو له دغو ګردو(ټولو) شیانو څخه بی نیازه او بی‌پروا دی. او نور ټول خلق په هر وقت او هر

ځای کښې ده ته محتاج دی. دی به ځوی، لمسی، متبنی(ځوی نیوی) او نورو ته څرنګه احتیاج او اړتیا (مجبوری) ولری. ګرد(ټول) شیان د الله تعالیٰ مخلوق او مملوک دی. نو بیا د مالک او مملوک او خالق او مخلوق په منځ کښې د داسی نسبی علائقو ګنجایش او ځائیدل له کومه کیږی؟ دا لویه سخته خبره ده چه د الله تعالیٰ په نسبت محض له جهالته داسی دروغ او بی سنده خبری وویلی شی.

قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) بیشکه هغه کسان چه له خپله ځانه تړی پر الله دروغ (په نسبت د ولد او شریک سره) خلاص به نشی (له عذابه او په مراد به ونه رسیږی). نفع آخیستل دی په دنیا کښې بیا مونږ ته راتله د دوی دی (پس له مرګه) بیا به وروڅکوو مونږ دوی ته عذاب سخت په سبب د دی چه وو دوی چه کافران کیدل (په الله او په رسول الله).

تفسیر: یعنی پر الله تعالیٰ دروغ تړونکی اګر که د ډیر دنیوی قوت او قدرت خاوندان او په خپلو اسبابو، سامانو او وسائلو مغرور هم وی، لیکن ده ته حقیقی نیکی او بری له سره په برخه کیدی نشی. البته د لږو ورځو له مخی به په دنیا کښې مزی کوی او بالاخر ئی د پاک الله په لوری رجوع ده، چه هلته به د خپلو جرائمو په بدل کښې د نهایت سخت عذاب خوند وڅکی.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾

او ولوله (ای محمده!) پر دوی حال د نوح کله چه وویل (نوح) قوم خپل ته چه ای قومه زما که چیری وی سخت پر تاسی اوسیدل زما (ډیر وقت په تاسی

كښي) او پند دركول زما (تاسي ته) په آيتونو د الله (او بې موجبه مې آزاروئ) نو خاص په الله باندې توكل كړې دى ما نو راغوند (او كلك) كړئ تاسي كار خپل او (راټول كړئ) شريكان خپل بيا دې نه وي كار ستاسي په تاسي باندې پټ (يعني ټول ښكاره راپسې ملا وتړئ) بيا راورسوئ ماته هر قسم ضرر او مهلت مه راكوئ ماته (هيڅ قدر څو خلاص شي زما دغه اقامت او ستاسي دغه محنت)

تفسير: يعني اى محمده اهل د مكې معظمې ته د نوح عليه السلام او د ده د قوم حال واوروه! چه ورمعلوم شي چه مكذبينو او مفتريينو ته حقيقي بري او فتحه نشي حاصليدى او د دوى مندى او ښائست او سينګار يوائې د څو ورځو له مخې وي. او په پاى (انجام) كښي په ابدي هلاك باندې منتهي كيږي د مكې معظمې هستيدونكو ته ښائي چه د نوح عليه السلام د قوم قصه واوروي څو ترې عبرت حاصل كړي. كه دوى د خاتم الانبياء صلى الله عليه وسلم پر تكذيب او عداوت هم داسې ملا ترلې وي او له خپلو شركياتو څنې لاس نه اخلى، نو د دوى انجام به هم همغسې كيدى شي چه د نوح عليه السلام د تكذيب كوونكو وشو. او هم د دې واقعې له بيانولو څخه د نبي عليه السلام تسلي وركول دي چه تاسي د خلقو د دښمنى او شرارت څخه دومره زيات خفه او متاثر مه كيږئ، ځكه چه هر نبي ته داسې حوادث ور د مخه شوي او تولو د هم دې قسمو حالاتو مقابله فرمايلې ده. مګر په آخر كښي فقط حق غالب شوى دى. او د حق او صداقت دښمنان تباه او برباد شوي دي. او نورو عامو سامعينو ته د دغو واقعاتو د داسې مفصل بيان څخه ښائي دغه خبره ورزده كړي چه نبي كريم صلى الله عليه وسلم سره له امي‌توبه او د هيڅ يوه مخلوق په مخكښي د يوى دقيقي له مخې هم شاګردي نه كولو، د پخوانيو اقوامو دومره صحيح او پاخه احوال بيان فرمائي چه ظاهراً بې له تعليمه او طويلې استفادې همغسې وينا ممكنه نه ده. نو ناچاره دغه خبره منله كيږي چه د ده معلم او ښوونكى هيڅ يو انسان نه دى، بلكه هغه پاك الله ئې ښوونكى دى چه د ګردو(ټولو) علومو، فنونو او انسانانو او موجوداتو خالق او موجد دى. او دغه ئې د صداقت يو بل لوى دليل دى.

﴿ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ ﴾ الآية ـ كله چه وويل ده مشرانو د قوم خپل ته چه اى قومه زما كه چيري وي داسې كار چه دير لوى او سخت شوى وي پر تاسي اوږدوالى د مدت د اقامت زما په تاسي كښي او دا ځكه چه نهه نيم سوه كاله ئې دوى ته د دين دعوت كړى ؤ، او له دوى څخه ئې ديرى جفا او سختي ليدلې وى، او سخت شوى وى هغه پند چه زه ئې دركوم تاسي ته په ښكاره دلايلو د قدرت د الله تعالىٰ په وحدانيت او په تصديق د نبوت زما او بې موجبه راته آزار رسوئ. پس خاص پر الله تعالىٰ مى توكل كړى دى په دفع د شر ستاسي كښي پس راغوند او محكم كړئ كار خپل او راګرد (راټول) كړئ مشركان خپل او هغه شريكان خپل چه تاسي له الله سره مقرر كړي دي يعني ټول قوت خپل راغوند كړئ! بيا دى نه وي دا كار ستاسي په باب زما كښي په

تاسی پټ یعنی تول راپسی په ښکاره ملا وتړئ! بیا اورسوئ ماته هر قسم ضرر چه ستاسی زړه غواړی، او هیڅ قدر مهلت مه راکوئ ماته!) یعنی ستاسی د خوښی او خفګان او د موافقت او مخالفت د یوی ذری په اندازه هم زه پروا نه لرم. د نورو انبیاؤ علیهم السلام په شان زما هیله(امید) او اسره هم صرف پر الله واحد احد صمد ده. که تاسی زما په پوهنه او پند نه پوهیږئ، یا ئی نه منئ نو واک(اختیار) لرئ زه خو د خپل منصبی فرض په ادا کولو کښی هیڅ قصور نشم کولی. که تاسی زما دغه وضعیت بد منئ او دښمنی راسره کوئ او نقصان رارسوئ نو دغه شیان قطعاً زما پر دغو ارادو څه اثر نشی غورځولی هر هغه شی چه ستاسی په امکان کښی شته په ډیر شوق او مینه سره ئی پر ما اجراء کړئ، زما پر خلاف جرګی او مشوری وکړئ! او کوم تجویز پوخ یا کومه خبره غوټه کړئ! د خپل د کار ملګری، بلکه فرضی معبودان مو هم راټول کړئ او ټول سره لاس او فکر یو کړئ! او پر یوه غیر مشکوک او غیر مشتبه رأی قائم شئ! بیا په خپلو متفقه ؤ طاقتونو سره هغه راجاری کړئ! او د یوی شیبی مهلت راته مه راکوئ! نو بیا وګورئ چه زما د نبوت د استقامت او د توکل د غره په مقابل کښی د ګردی(تولی) دنیا قوتونه او تدبیرونه څرنګه بیکاره او لتاړه او څنګه ئی بڅرکی په هوا الوځی؟

فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ
إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾

نو که وګرځیدئ تاسی (له پنده او وئی نه منئ) پس نه ده غوښتی ما له تاسو څخه هیڅ اجر (مزدوری) نه دی اجر څما (په دی چه بولم تاسو ایمان ته) مګر پر الله دی او امر (حکم) شوی دی ماته په دی چه اوسم زه له مسلمانانو (راسخو غاړه ایښودونکو څخه الله ته).

تفسیر: یعنی ستاسی په مقابل کښی نه د جانی او بدنی تکالیفو څخه ویریږمه او نه د مالی نقصان څه فکر او اندیښنه راسره شته زه د تبلیغ او د دعوت د خدمت څه معاوضه هم له تاسی څخه نه غواړم چه دغه اندیښنه راته پیدا شی چه ستاسی په خفګان به زما تنخا بنده شی. یا کم له کمه تاسی ته به د داسی وینا موقع په لاس درشی چه زما ګرد(تول) جداوجهد د مال له حرصه او د پیسو په طمع دی. زما اجرت او مزدوری د هغه لوی ذات په ذمه ده چه زه ئی کار کوم. او احکام ئی په ځای راوړم. کله چه زه د هغه امر منونکی یم او خپل مفوضه خدمت بی له خوفه او خطره پای (انجام) ته رسوم، نو څرنګه ممکن دی چه هغه به د خپل فضل او مرحمت ابواب (ورونه) نه راپرانیځی؟

فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ وَجَعَلْنَٰهُمْ خَلَٰٓئِفَ وَأَغْرَقْنَا
ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾

نو نسبت د دروغو وکړ دوی نوح ته پس نجات ورکړ مونږ دغه (نوح) ته او هغه چاته چه وو له ده سره په بیړۍ کښې (له غرقه) او وګرځول مونږ دوی خلیفګان (د غرق شویو په ځمکې کښې) او غرق کړل مونږ (په طوفان کښې) هغه کسان چه تکذیب ئې کړی وو د آیتونو زمونږ، نو وګوره چه څرنګه شوه آخره خاتمه د ویرولیو شویو (یعنی هلاک شول).

تفسیر: یعنی له هر چا سره چه د عبرت سترګې وی هغه دی وګوری چه د مکذبینو انجام څرنګه شوی ؤ؟ دغو خلقو ته په سلهاؤ کلونو نوح علیه السلام پند ورکړ. او نصیحت ئې وکړ. او له نفعې او ضرر څخه ئې خبردار کړل. کله چه هیڅ یوه خبره ئې مؤثره ونه لویده او قبوله نشوه بلکه بالعکس د دوی ذاتی عناد او فرار لا وریسې زیات شو. نو دلته د پاک الله له لوری د اوبو سخت طوفان (څپان) ورنازل شو. او په هغه کښې ګرد(تول) مکذبین سره ډوب شول یواځې نوح علیه السلام سره له نورو څو تنو (چه پر بیړۍ سواره وو) محفوظ پاتې شول او د انسانانو وروستنی نسل له هم دوی څنې پاتې شو. او د ډوب شویو خلقو په ځای کښې هم دغه د بیړۍ سواره مسلمانان ودان شول. د نوح علیه السلام لږ څه قصه د «الاعراف» په سورت کښې هم تیره شوې ده.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ
فَمَا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوا۟ بِمَا كَذَّبُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ
قُلُوبِ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾

بیا لیږلی وو مونږ پس له نوح نور رسولان قوم د هغو ته (لکه هود، صالح، ابراهیم، لوط، شعیب) نو راوړی وو دغو (رسولانو) هغوی ته دلائل ښکاره پس (مستعد) نه وو دوی (دی ته) چه ایمان ئې راوړی وی په هغو (دینیه ؤ اصولو) چه تکذیب ئې کړی وو د هغو (اصولو)) پخوا (له بعثت د رسولانو)، هم داسې (لکه چه مهر مو لګولی ؤ په زړونو د دوی) مهر لګوو مونږ زړونو د تیریدونکو (له شرعی حدودو).

تفسير: يعنى د نوح عليه السلام څخه وروسته هود، صالح، لوط، ابراهيم، شعيب او نور انبياء عليهم السلام ئى د خپلو اقوامو په لورى سره له ښكاره وُ نښو او دلائلو ليږلى وُ، ليكن د هغه جهالت او كفر په حالت كښې چه دغه خلق د خپلو انبياوُ د بعثت څخه پخوا وو. او د هغو شيانو په سبب چه پخوا له دى نه ئى پرله پسى د انبياوُ تكذيب كړى وو بيا ئى دا توفيق ونه موند چه د نورو انبياوُ چه د تشريف راوړلو او د دوى د پوهولو څخه وروسته پر حقائقو وپوهيږى او اسلام ومنى بلكه د هغو صحيحه وُ اصولو تكذيب چه پخوا له دى نه قوم د نوح كړى وو. دوى گردو(تولو) هم د هغو د منلو څخه انكار وكړ. او همغه يوه «نه» چه يو ځلى د ړومبنيو د خولى څخه وتلى وه، ممكن نه وُ چه بيا د نورو وروستنيو له خولو په «هو!» سره بدله شى.

دوى هم په همغى بى ايمانى او تكذيبالحق تر آخره پورى كلك ولاړ وو.

هغه كسان چه د حق په تكذيب او عداوت كښې ئى تيرى كړى دى، د هغو په زړونو باندى د مهر لگولو هم دغه صورت كيدى شى چه اول تكذيب كوى. بيا پر هغه داسى ضد او اصرار كوى چه محض د دښمنى او عناد رويه ځان ته غوره كړى. تر دى ځايه پورى چه د دوى د زړونو گردى(تولى) قواوى ورانيږى. او د حق د قبول استعداد پكښې بيخى نه پاتى كيږى.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُّوسٰى وَهٰرُوْنَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهٖ بِاٰيٰتِنَا فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ ﴿۷۵﴾

بيا وليږل مونږ وروسته له دغو (رسولانو) څخه موسیٰ او هارون (دواړه ورونه) طرف د فرعون (د مصر) او سردارانو د قوم د ده ته په ښكاره معجزو زمونږ نو تكبر وكړ دوى او وو دوى قوم مجرمان (كافران زړور په گناهونو).

تفسير: يعنى جرائم كوونكى خلق وو. د نافرمانى خوى (رشه) د حق قبلولو اجازه كله وركوى؟ تكبر مانع شو چه د الله تعالیٰ دلائل او نښى وكتلى شى. يا د الله تعالیٰ د رسولانو خبرو ته غاړه كيږدى: ﴿ وَجَحَدُوْا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَآ اَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَّعُلُوًّا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ ﴾ ۱۹(جزء د النمل ۱٤ آيت اوله ركوع) هم دغه تكبر وو چه د فرعون له خولى څخه ئى دغه الفاظ وويستل: ﴿ قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ فِيْنَا وَلِيْدًا وَّلَبِثْتَ فِيْنَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِيْنَ ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء (۱۸) آيت (۲) ركوع)

فَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوْٓا اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۷٦﴾

نو كله چه راغى دوى ته حق (رښتيا خبره) له نزده زمونږ نو وويل دوى

بیشکه دا خامخا سحر (کوډی) دی ښکاره.

تفسیر: یعنی د «عصا» او د «یدبیضا» (د امسا او د روښانه لاس) او د نورو معجزو د لیدلو او د موسیٰ علیه السلام زښته زیات تاثیردارو خبرو د آوریدلو څخه ئی وویل چه: «دغه ګرد(تول) امور ښکاره جادو دی» ځکه چه د ده په خیال کښی د ګردو(تولو) فوقالعاده شیانو آخری درجه هم دغه جادو کیدی شو.

قَالَ مُوسَىٰٓ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمْ ۖ أَسِحْرٌ هَـٰذَا وَلَا يُفْلِحُ ٱلسَّـٰحِرُونَ ﴿٧٧﴾

وویل موسیٰ (دغو قائلانو ته) آیا وایئ تاسی دغه حق (ریښتینی معجزی) ته کله چه راغله تاسی ته (چه معجزه نه ده سحر دی) آیا سحر دی دا (بلکه نه دی)، حال دا چه نه مومی بری ساحران (له عذابه د نیرانه)

تفسیر: یعنی حق ته جادو وایئ آیا جادو داسی کیدی شی؟ او آیا جادوګر، کوډګر څرنګه د نبوت دعوی کولی شی؟ او د حق او باطل په کشمکش کښی بریالی(کامیاب) کیدی شی؟ د سحر او معجزی په منځ کښی فرق او توپیر (امتیاز) نه کول، د دوی د لندو پوهیدلو کار دی. چه د طلا او سرو زرو او ژیړو په منځ کښی فرق نشی کولی. د نبی روښانه مخ، سوچه اخلاق، د تقویٰ رڼا، له شوکته او عظمته ډکو احوالو کښی داسی ښکاره ګواهی موجوده ده، چه کوډګری او شعبده‌بازی له سره له دوی سره هیڅ یو نسبت نه لری. نو بیا نبی‌الله ته «ساحر» ویل په کومی اندازی بیحیائی او لیونتوب دی.

قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَا
وَتَكُونَ لَكُمَا ٱلْكِبْرِيَآءُ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾

وویل فرعونیانو (موسیٰ ته) آیا راغلی ئی ته مونږ ته دپاره د دی چه واړوی مونږ له هغه کاره چه موندلی دی مونږ پری پلرونه خپل او چه شی تاسی دواړو ته غلبه (سلطنت) په ځمکه (د مصر) کښی، او نه یو مونږ ستاسی دواړو (په نبوت) باور کوونکی

تفسیر: یعنی معاذ الله ته د دنیا حریص او بدنیت ئی یو سیاسی تحریک په مذهبی رنګ سره وراندی کوی. ستا مقصد او غرض هم داسی معلومیږی چه له مذهبی حیثیته یو لوی انقلاب جوړ

کړي، او په دغه ملک کښې خپله سرداري او حکومت ټينګ کړي. او د دې ځاى پخوانى سرداران (قبطيان) برطرف کړي نو په ياد ئې ولره چه ستا دغه غوښتنه پوره کيدونکې نه ده، مونږ له سره ستا خبره نه منو او نه دې له سره مشرتيا تسليموو.

وَقَالَ فِرۡعَوۡنُ ائۡتُونِي بِكُلِّ سَٰحِرٍ عَلِيمٖ ﴿٧٩﴾

او وويل فرعون (مقربانو خپلو ته چه) راولئ تاسى ماته هر هغه ساحر چه ښه (پوه او) ماهر وى.

تفسير: دغه د موسىٰ عليه السلام د تقرير جواب ؤ يعنى پاتې شوه د سحر او د معجزى جګړه د هغې تصفيه هم عملاً کوو چه د دې ملک ډير لوى ماهر کودګران راټول کړل شي. بيا دغه کودګران ستا د دغو معجزاتو په مقابل کښې خپلې [illegible] کړي نو [illegible] به سره ووينى چه تاسى نبيان يئ؟ که (معاذالله) کودګران؟ نو ځکه د فرعون په توله پاچاهى کښې سرى خواره شول او هر لورى ته نو محصلان لاړل چه ښه پوهان، مشاقان او ماهران کودګران چه هر چيرى ومونډل شي ژر دې راحاضر کړل شي! د دې مفصله واقعه د «الاعراف» په سورت کښې تيره شوى ده هلته دې وکتله شي.

فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلۡقُواْ مَآ أَنتُم مُّلۡقُونَ ﴿٨٠﴾

نو کله چه راغلل ساحران (د معارضې ميدان ته) وويل دوى ته موسىٰ چه وغورځوئ هغه څه چه تاسو (ئې) غورځوونکې يئ.

تفسير: په بل ځاى کښې مذکور دي چه کودګرانو له موسىٰ عليه السلام څخه پوښتنه کړې وه چه ته دې خپله ننداره پخوا راښيې؟ که ئې مونږ اول دروښيو؟ د دوى په جواب کښې موسىٰ عليه السلام وفرمايل: «د هر هغه شي ښوونه مو چه په زړه کښې وى، پرمخې تاسى هغه راوښيئ!» ځکه چه د باطلو د پوره زور ښوولو څخه د حقو راتلل او د باطلو لاندې غورځول، او مغلوب او مقهور او ويجاړ ځرګندول ئې لا زيات مؤثر او د حق غلبه لا ښه واضح کوى.

فَلَمَّآ أَلۡقَوۡاْ قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئۡتُم بِهِ ٱلسِّحۡرُۖ إِنَّ ٱللَّهَ سَيُبۡطِلُهُۥٓ
إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُصۡلِحُ عَمَلَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴿٨١﴾

نو کله چه وغورځول ساحرانو (پری او همساګانی خپلی) نو وویل موسیٰ هغه
څیز چه راوړی دی تاسو هغه یوازی سحر دی (نه بل شی)، بیشکه چه الله ژر
تباه کوی دغه (سحر)، بیشکه چه الله نه جوړوی کار د فساد کوونکو.

تفسیر: کودګرانو خپل پری او همساګانی پر ځمکه وغورځولی او په تخیل او نظربندی سره ئی لیدونکو ته داسی ورخرګند(ښکاره) کړل چه ګواکی ګرد(تول) میدان له ژوندیو مارانو، منګورانو څخه ډک دی. نو موسیٰ علیه السلام وویل: «دغه دی جادو، او هغه له سره جادو نه وه چه فرعون او د ده خوشامدګرانو به هغه ته جادو ویل» (بلکه جادو او کودی هم داسی دی چه تاسو راوړی دی او بل شی نه دی بیشکه چه الله تعالیٰ ژر تباه کوی دغه سحر او بیشکه الله نه جوړوی کار د فساد کوونکو) یعنی بس دی! تاسو خپل ګرد(تول) زور او قوت صرف کړ. اوس خپل ځانونه سنبال کړئ! چه پاک الله به ستاسی دغه له خپله ځانه جوړی کړی لوبی داسی ورانی او خرابی کړی، چه بیا له سره به مقابل کښی نه د هغه بل کوم نظیر او مثال او جوړه نښی جوړیدی، ځکه چه د پاک الله د عادت او حکمت څخه دغه خلاف دی چه د مصلح او مفسد د مقابلی په وقت کښی کله چه له هغه څخه مقصود خالص د حجت اتمام وی، چه د مفسدانو او شریرانو خبرو ته څه اثر او قوت ورکړی. یا د حق کلمه مغلوبه او ښکته کړی.

وَيُحِقُّ اللّٰهُ الْحَقَّ بِكَلِمٰتِهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُوْنَ ﴿٨٢﴾ فَمَآ اٰمَنَ لِمُوْسٰٓى
اِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهٖ عَلٰى خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهِمْ اَنْ يَّفْتِنَهُمْ ؕ
وَاِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِى الْاَرْضِ ۚ وَاِنَّهٗ لَمِنَ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿٨٣﴾

او (بیا ژر) رښتیا کوی الله حقه خبره (چه زما راوړی دین دی) په کلماتو (او حکمونو) خپلو سره او اګر که ئی بد ګڼی مجرمان (کافران) نو ایمان نه ؤ راوړی (ړومبی) په موسیٰ باندی مګر څو اولادو (ځلمیانو) له قومه د ده سره د ویری له فرعونه او له مشرانو د دوی له دی نه چه دوی و(نه) ښویوی، او بیشکه چه دغه فرعون خامخا جابر متکبر ؤ په ځمکه (د مصر) کښی، او بیشکه چه دی خامخا له حده تیریدونکو څخه ؤ (تر دی حده پوری چه د خدائی دعوی ئی هم وکړه)

تفسیر: بنی اسرآئیلو د فرعونیانو له لاسه سخت مصیبتونه او ربړونه(تکلیفونه)، ذلت او سپکتیا

ګاللی(برداشت کولی) او د همغو ړومبنيو پخوا ويلو سره سم منتظر وو چه د فرعون د مظالمو خاتمه، او د هغه د سلطنت د اساس آړولو لپاره همغه اسرائيلی نبی مبعوث شی. موسیٰ عليه السلام سم په همغه شانی تشريف راوړ چه عام خلق د هغه په انتظار کښی وو. نو ځکه ګرد(تول) «بنی اسرآئيل» په قدرتی دول(طريقه) سره د موسیٰ عليه السلام بعثت يو نعمت عظمی ګانه او د زړه له صدقه ئی موسیٰ رښتينی شماره او د هغه عزت او حرمت ئی په انتهائی درجه سره کاوه مګر دير سری له فرعونه او له فرعونيانو سردارانو ځنی ويريدل نو له هم دی لامله(له وجی) په ابتداء کښی په شرعيه ؤ اصولو سره ئی ايمان رانه وړ. او وقت او زمان ته ئی منتظر وو. چه هر کله او هر مهال (وخت) چه د حق غلبه وشی، نو ګرد(تول) به سره مسلمانيږی د بنی‌اسرائيلو لږ څه ځلميانو همت وکړ او د فرعون د خوف او ويری سره ئی د خپل اسلام اظهار او اعلان وکړ. څو شميرلی او غوره شوی قبطيان هم چه د فرعون له قومه وو، په اسلام مشرف شول. په آخره کښی کله چه د موسیٰ عليه السلام اثر او د حق غلغله لا پورته شوه نو دلته د بنی اسرائيلو ګرد(تول) هغه قومونه سره مسلمانان شول چه نژدی به شپږو لکو بالغو نارينه ؤ پوری رسيدل دلته د هغو د ابتدائی قصی بيان دی.

﴿ عَلٰى خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهِمْ اَنْ يَّفْتِنَهُمْ ﴾ الآية - سره د ويری له فرعونه او له مشرانو د دوی له دی نه چه دوی ونه ښوروی او بيشکه چه فرعون خامخا جابر، متکبر ؤ په ځمکه د مصر کښی او بيشکه چه دی خامخا له حده تيريدونکو څخه ؤ تر دی حده چه د خدائی دعوی ئی هم وکړه) له دغو سردارانو څخه مراد يا خپله د فرعون حکام او عمال دی. يا خو د بنی اسرائيلو هغه سرداران مقصد دی چه د خوف يا طمعی او نورو له سببه خپل قوم او تبر ئی د فرعون د مخالفت څخه ويرول او تخويف ئی کاوه. او ربړولو (تکليف کولو) څخه مطلب دا دی چه فرعون به د دوی د ايمان راوړلو د خبر آوريدلو ځنی دوی ته سختی ايذاوی او ربړونه (تکليفونه) ورکول، چه د همغو ربړو (تکليفونو) له ويری ممکن وو چه ځينی ضعيف‌القلب کسان به د حق له لاری ښوئيدل. (ځکه چه فرعون خامخا جابر متکبر ؤ په ځمکه د مصر کښی او بيشکه چه فرعون خامخا له حده تيريدونکو څخه ؤ تر دی حده پوری چه د خدائی دعوی ئی هم وکړه) يعنی د دوی ويريدل هم دومره بی ځايه نه وو. ځکه چه په هغه وقت کښی په ملک کښی د فرعون مادی قوت، قدرت او طاقت دير زيات او خورا(دير) زورور ؤ او د ده ظلم او عدوان، کفر او طغيان له حده متجاوز شوی ؤ او د ده له لاسونه د کمزورانو د ربړولو (ازارولو) او تعذيب لپاره بيخی خلاص او آزاد وو.

وَقَالَ مُوسٰى يٰقَوْمِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوْٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّسْلِمِيْنَ ﴿۸۴﴾

او وویل موسیٰ (مؤمنانو د خپل قوم ته کله چه آثار د خوف ښکاره شو) ای قومه ځما که یئ تاسی چه ایمان مو راوړی دی پر الله (چه خیر او شر او نور هر شی د ده په قدرت دی) نو خاص پر هم ده توکل وکړئ که یئ تاسی مسلمانان(حکم منونکی د الله)

تفسیر: یعنی د خوف او ویری هیڅ ضرورت نشته د یوه فرمان منونکی مؤمن کار دا دی چه د خپل مالک پر قوت معتمد وی. هر هغه څوک چه د پاک الله پر لامحدود قدرت او رحمت متیقن وی دی په هری معاملی کښی یقیناً په الله تعالیٰ اعتماد او توکل کوی. او د دغه اعتماد اظهار هلته کیدی شی چه بنده خپل ځان بیخی پاک الله ته وسپاری او د ده پر حکم رفتار او تګ وکړی. او په ګرد(تول) جداوجهد کښی یواځی په هم ده باندی نظر ولری.

فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾

نو وویل دوی خاص پر الله توکل کړی دی مونږ، ای ربه زمونږه مه ګرځوه مونږ (سبب د) فتنی (ضلالت) دپاره د قوم ظالمانو

تفسیر: د موسیٰ علیه السلام پر نصیحت دوی د خپل اخلاص اظهار وکړ، او وی ویل چه بیشکه زمونږ توکل او اعتماد خالص پر الله تعالیٰ باندی دی او د همغه له درباره غواړو چه مونږ د دغو ظالمانو له ظلمونو څخه خلاص کړی چه زیات له دی نه مو په عذاب نه کړی. په دغه شانی چه دوی تل پر مونږ خپل زور، طاقت، قوت، او ظلم وچلوی، او زمونږ له لاسه د دوی په مقابل کښی هیڅ شی نه وی پوره په دغه صورت کښی زمونږ دین هم په ویره او خطر کښی دی او دغه ظالمانو او نورو لیدونکو ته د داسی خبرو او لافو او باتو وهلو موقع هم په لاس راځی چه که مونږ پر حق نه وی روان، نو پر تاسی به ولی د داسی تسلط او تفوق خاوندان اوسیدو؟ او تاسی به ولی دومره ذلیل او ښکته او ناتوانان پاتی کیدئ؟ دغسی چتی(بیکاره) خیالات به دغه ګمراهان لا پسی ګمراه او بی لاری کوی. ګواکی له یوه حیثیته زمونږ وجود به د هغوی لپاره فتنه وګرځی.

وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾

او نجات راکړه مونږ ته په (سبب د) رحمت خپل له قوم کافرانو نه.

تفسیر: یعنی د دوی له غلامی او محکومی څخنی مونږ ته نجات راکړه! او د آزادی او خپلواکی

او استقلال له دولته مو ماړه او خوشحال کړه!

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا
وَٱجْعَلُوا۟ بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ ۗ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾

او وحی وکړه موږ موسیٰ ته او ورور د ده ته داسی چه جوړ(مقرر) کړئ تاسی د پاره د قوم خپل په مصر کښی کوټی (دپاره د عبادت) او وګرځوئ کوټی خپلی (مخامخ) قبلی (ته) او سم ودروئ(ادا کوئ) تاسی لمونځ، او زیری ورکړه (ای موسیٰ) مؤمنانو ته (دلته په نصرت هلته په جنت)

تفسیر: حضرت شاه صاحب لیکی «کله چه د فرعون د هلاکت وقت نژدی شو، نو حکم وشو چه د بنی‌اسرائیلو قوم دی له هغوی سره ګډ او شامل نشی. او په خپلو محلو کښی دی بیل اوسیږی چه وروسته له دی نه پر دوی آفتونه راتلونکی دی خو په هغه وقت کښی ستاسی قوم په ظاهری دول(طریقه) هم له آفتونو څخه بیخی بیل اوسی» مفسرین له ﴿ أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا ﴾ څخه دغه مراد آخیستی دی چه په خپلو کورونو کښی اوسیږئ! او له دغو څخه ځینی کوټی د عبادت لپاره مخصوصی کړئ! (او دا ئی هله وفرمایل چه) فرعون ګرد(ټول) مسجدونه او معابد خراب کړی وو. هیڅوک به د باندی وتلی، او عبادت به ئی کولی نشو. نو مجبوراً حکم وشو چه په خپلو کورونو کښی دی داسی ځایونه د لمانځه لپاره تیار کړی چه قبلی ته مخامخ وی. او لمونځ مه پریږدئ چه د همغه په برکت سره مو نصرت په برخه کیږی ﴿ وَٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ﴾ د هجرت څخه پخوا په مکی معظمی کښی د مسلمانانو حال هم داسی وو. (﴿ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ او زیری ورکړه ای موسیٰ مؤمنانو ته) په دنیا کښی د فتح او نصرت او په آخرت کښی په نجات او د الله تعالیٰ په خوښی او رضاء.

وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَآ إِنَّكَ
ءَاتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُۥ زِينَةً وَأَمْوَٰلًا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا
رَبَّنَا لِيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِكَ ۖ رَبَّنَا ٱطْمِسْ عَلَىٰٓ أَمْوَٰلِهِمْ وَٱشْدُدْ
عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا۟ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾

او وويل موسیٰ (تضرعاً) ای ربه زمونږ بیشکه تا ورکړی دی دی فرعون او سردارانو د ده ته زینت (رونق) او مالونه په دغه ژوندون لږ خسیس کښی ای ربه زمونږ (ورکړی دی دوی ته دغه اموال) دپاره د دی چه ګمراه کړی دوی (خلق) له لیاری ستا نه ای ربه زمونږ محوه (کړه هلاک او مسخ) راوله پر اموالو د دوی او سختی راوله په زړونو د دوی نو ایمان نه راوړی دوی تر هغه چه ووینی دوی عذاب دردناک

تفسير: يعني د هر قسم سامان رونق، آسايش، سينګار دی ورکړی دی مثلاً د صورت ښائست، سورلی، عمده پوښاک، اثاثالبيت او نور او د مال او د دولت خزانی د سرو او د سپينو زرو درنګونه (کانونه) او نور دی ورښلی دی.

که په (ليضلوا) کښی لام د تعليل دپاره ونيسو نو مطلب به ئی داسی کيږی چه په تکوينی دول(طريقه) سره دغه سامان دغو شريرانو ته ځکه ورکړی شوی دی چه ګرد(تول) سره مغروران او ګمراهان شي. او نور وګړی (خلق) هم بی لاری کړی. او په بدو کارونو کښی ئی ولګوی. او په خلاص زړه او پرانيستلی لاس هر څه چه غواړی همغه وکړی. بيا به په آخر کښی ورښکاره شی چه هغه ګرد(تول) مالونه او شته ئی هيڅ نه دی په کار ورغلی کله چه د خير او شر خالق پاک الله دی. او ظاهر دی چه د الله تعالیٰ هيڅ يو کار له حکمته او مصلحته تش نه دی نو لامحال په «خلق الشر» کښی هم د عالم د مجموعی په اعتبار کوم حکمت او مصلحت به خامخا وی، نو همغه حکمت شريرانو ته د دومره سامان او وسائل ورکولو کښی هم منطبق کړئ

﴿ كُلًّا نُّمِدُّ هَٰؤُلَاءِ وَهَٰؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴾ ۱۵ جزء د سبحن الذى (۲۰) آية (۲) رکوع)

﴿ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴾

(٤ جزء د آل عمران (۱۷۸) آية (۱۸) رکوع) ځينو مفسرانو

په «ليضلوا» کښی لام د «عاقبت» لپاره اخيستی دی لکه چه په «فالتقطه آل فرعون ليکون لهم عدوا وحزنا» کښی لام د «عاقبت» لپاره دی، نو په دغه وقت کښی به ئی مطلب داسی وی چه دغه ساز او سامان ئی ځکه ورکړی وو، چه په خيريه ؤ امورو کښی ئی ولګوی. او د دغو نعمتو په لرلو خپل حقيقی منعم په ښه شان سره وپيژنی او د الله تعالیٰ له شکر کوونکو بندګانو ځنی شی. مګر په خلاف د هغه دوی له خپلی بدبختی د الله تعالیٰ د دغو نعمتو سره نور خلق بی‌لاری او ګمراهان کړل او په دغه لاره کښی په خلاص زړه او لاس داسی بی پروا لګوی. لکه چه ئی خاص هم دغه کار لپاره ورکړی وی. پر دغه تفسير هيڅ يو اشکال نه واردیږی.

کله چه موسیٰ عليه السلام تر يوی اوږدی مودی پوری هر راز (قسم) هدايت وکړه او عظيم الشانی معجزی ئی ورښکاره کړی مګر د معاندينو جحود او عناد لا پسی زياتيده تر دی حده پوری چه د تجربی، يا د صحبت د طول يا د الله تعالیٰ د وحی په وسيلی په پوره دول(طريقه) ثابته شوه چه دغه خلق له سره ايمان راوړونکی نه دی. نو دلته د دوی د هلاکت لپاره ئی دعاء وکړه څو

د دوی له پلیتی څخنی دنیا ژر پاکه شي او نور د دوی له بدی خاتمی څخنی د عبرت درس واخلی
موسیٰ علیه السلام داسی ښیری وکړی چه «ای ربه! د دوی مالونه محوه او فناه کړه او د دوی په
زړونو باندی داسی سخته غوټه واچوه! چه له سره پکښی ایمان او یقین اثر او نفوذ ونه شی کړی!
او فقط په همغه وقت کښی دوی ته یقین حاصل شی چه د عذاب‌الیم ننداری پخپلو سترګو وګوری!
دغه ښیری د دوی په حق کښی داسی وګڼئ لکه چه ابلیس ته «لعنه الله» یا کفارو ته «خذ لهم
الله» ویلی کیږی حال دا چه د هغه د ملعونیت او د خذلان قطعی فیصله لا له پخوا څخه شوی
ده. حضرت شاه صاحب د دی آیت تقریر په بل صورت سره کړی دی چه «د رښتینی ایمان
امید له هغو څخه نه کیده مګر څه مهال (وخت) چه کوم آفت او مصیبت چه پر دوی نازلیده نو
په دروغو به ئی ویل چه اوس ئی منو که دغه عذاب له مونږ څخنی لری کړی شی! دلته به هغه
عذاب له دوی څخنی دفع کیده، ولی خبره به ئی نه فیصله کیده. دغه ښیرا ئی ځکه وفرمایله چه
دوی په دروغو دعوی ونه کړی شی. او د دوی زړونه دی سخت اوسیږی څو عذاب واقع، او خبری
سره فیصله او پری شی».

قَالَ قَدۡ أُجِيبَت دَّعۡوَتُكُمَا فَٱسۡتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ ٱلَّذِينَ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٨٩﴾

وفرمایل (الله) په تحقیق قبوله کړه دوه دعا ستاسی نو سم ولاړ اوسئ (په
تبلیغ خپل) او متابعت مه کوئ تاسی د لاری د هغو کسانو چه نه پوهیږی
(په حق یا ناپوهان دی په حکمت د تاخیر)

تفسیر: له روایاتو څخنی معلومیږی چه حضرت موسیٰ علیه السلام به ښیری کولی او حضرت هارون
علیه السلام به آمین ویل. نو په دغه لحاظ سره ئی «دعوتکما» فرمایلی دی.
یعنی خپل کار په استقلال او ثابت قدمی سره پای (انجام) ته ورسوئ! که د دعا د قبولولو په
آثارو کښی څه ځند(ایسارتیا) درښکاره شی، نو د ناپوهانو په شان تلوار او بیړه مه کوئ! په
مقدر وقت او مقرری نیتی کښی هم داسی چه ته ئی غواړی کیدونکی دی، مګر له ویریدلو او
وارخطا کیدلو څخنی هیڅ شی په لاس نه درځی.

وَجَٰوَزۡنَا بِبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱلۡبَحۡرَ فَأَتۡبَعَهُمۡ فِرۡعَوۡنُ وَجُنُودُهُۥ بَغۡيٗا وَعَدۡوًاۖ

حَتّٰىٓ إِذَآ أَدْرَكَهُ ٱلْغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِىٓ ءَامَنَتْ بِهِۦ بَنُوٓا۟ إِسْرَٰٓءِيلَ
وَأَنَا۠ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ ءَآلْـَٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾

او تیر کړل مونږ بني‌اسرائیل له بحره (د قلزم روغ رمټ) نو چه پسی ورسیده په دوی پسی فرعون او لښکر د ده دپاره د ظلم او جفا، تر هغه کله چه ورسیده دغه (فرعون) ته غرق (ډوب شو او وویرید په هلاک څپل) نو وی ویل چه ایمان راوړ ما په دی چه بیشکه نشته هیڅ برحق معبود مګر یوائځی هغه ذات دی چه ایمان راوړی دی پر هغه بني‌اسرائیلو او زه یم له مسلمانانو (غاړه ایښودونکو حکم د الله ته، وفرمایل الله په رد د ایمان د فرعون په ژبه د پرښتی) آیا اوس (دی ایمان راوړ) حال دا چه په تحقیق نافرمانی دی کوله پخوا (له دی نه د رسول زما) او وی ته له مفسدینو (فساد کوونکو) نه

تفسیر: موسیٰ علیه السلام سره له څو لکو بني‌اسرائیلو له مصره ووت. کله چه فرعون خبر شو نو یو زورور لښکر ئی د هغو د تعاقب لپاره واستاوه څو دوی د ده د ظلم له منګلو څخه خلاص نشي. کله چه بني‌اسرائیل د (قلزم د بحیری) څنډی(خوا) ته ورسیدل نو دیر زیات وارخطا او پریشان شول. ځکه چه وړاندی لوی بحر او تر شا ئی د فرعون زورور لښکر راته. موسیٰ علیه السلام دوی ته تسلی ورکړه. او د الله تعالیٰ په حکم ئی پخپل همسا بحر وواهه د بحر اوبه دی خوا او هغه خوا شوی او غوندی غوندی ودریدلی او د ده په منځ کښی دوولس وچی لاری د پاک الله په حکم جوړی شوی بني اسرائیل ګرد(تول) سره له بحره پوری وتل. د بل لوری فرعون سره له خپلو لښکرو د «قلزم» څنډو (غاړو) ته ورسیدل. او پر دغو وچو لارو ئی خپل آسونه رهی(روان) کړل. کله چه ګرد(تول) فوجونه په دغو دوولسو لارو کښی تلل، او بیخی د بحر منځ ته داخل شول، نو د بحر په اوبو حکم وشو چه بیا سره یو ځای شيء، سم د لاسه د اوبو هغه بیل شوی طبقات سره یو ځای شول، او دغه ګرد(تول) افواج سره له خپلو تجهیزاتو د بحر په قعر (تل) کښی ډوب شول. کله چه فرعون ولیده چه زه هم اوس ډوبیږم، نو دیر زیات ویریده او د ایمان او د اسلام لفظ ئی په ژبه راوړ، چه ګوندی د بني‌اسرائیلو الله له ما څخنی د «ایمان» د لفظ د آوریدلو په سبب د بحر موجونه لری، او روغ رمټ می له اوبو وباسی. دلته د پاک الله داسی ارشاد صادر شو: ﴿ ءَآلْـَٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ ﴾ الآیة - یعنی تا په ګرد(تول) عمر کښی مخالفت کاوه او له شرارت څخه دی لاس نه اخیسته اوس چه دی عذاب په عین‌الیقین سره ولیده، نو ایمان راوړی؟ د دی وقت ایمان بیکاره او یقین ئی بی‌اعتباره دی

﴿ فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَٰنُهُمْ لَمَّا رَأَوْا۟ بَأْسَنَا ۖ سُنَّتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى قَدْ خَلَتْ فِى عِبَادِهِۦ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴾ (٢٤

جزء د المؤمن (٨٥) آية ٩ ركوع).

اى ناپوهه! نن ژړا کره پخپل ځان

ځنکدن کښې بيا سود نه کړی هيڅ ارمان

تنبيه د قبض روح او د عذاب د معاينې په وقت کښې ايمان راوړلو ته د «غرغرې ايمان يا د بأس ايمان يا د يأس ايمان» وائي چه زمونږ د «اهل السنتو والجماعتو» په نزد نافع نه دی. شيخ عبدالوهاب شعرانی رحمة الله عليه په «اليواقيت والجواهر» کښې د «فتوحات مکيه» څخه عبارت نقل کړی دی، چه په کښې د فرعون د ايمان په نسبت هم دغه تصريح ده. په ديباچه کښې ئې ليکلی دی چه د فتوحات په نسخو کښې ملحدانو او زنادقه ؤ دير عبارتونه په دسيسه باندی خراب کړی دی. هغه ديره مستنده او معتبره نسخه د «فتوحات چه له ما سره ده په هغې کښې د دغو عباراتو هيڅ پته (اثر) نشته. والله اعلم

فائده: په آخر وقت الله تعالیٰ د فرعون له خولې څخه د «آمنت» لفظ وويست، او د حضرت موسیٰ عليه السلام د هغې دعا د مقبوليت اثر ئې وروښود: ﴿فَلَا يُؤۡمِنُواْ حَتَّىٰ يَرَوُاْ ٱلۡعَذَابَ ٱلۡأَلِيمَ﴾ .

فَٱلۡيَوۡمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنۡ خَلۡفَكَ ءَايَةٗۚ وَإِنَّ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلنَّاسِ عَنۡ ءَايَٰتِنَا لَغَٰفِلُونَ ﴿٩٢﴾

نن ورځ به خلاصی درکړو تا ته په بدن ستا سره (بې روحه او وبه دی باسو له بحره لوخ لغړ) دپاره د دی چه شی ته دپاره د هغه چا چه وروسته له تا راځی (لوی) آيت (دليل د عبرت)، او بيشکه چه دير له خلقو د آيتونو (دلائلو د قدرت) زمونږ څخه خامخا غافلان دی (چه توجه پری نه کوی).

تفسير: په «موضح القرآن» کښې دی: «هم داسی چه د فرعون بې وقته ايمان راوړل بې فائدې ؤ همغسی پاک الله د ده له مړ کيدلو څخه وروسته د هغه بدن ئې له بحر څخه د باندی د شګو په سر وغورځاوه چه بنی اسرائيل ئې وګوری، او شکر وباسی، او نور وروسته راتلونکی د ده له حال عبرت واخلی که نه د هغه د مړی د نجات څه فائده متصوره وه. لکه چه ايمان ئې بې فائدې ؤ همغسی بې فائدې نجات ئې هم په برخه شو، د جديدهؤ تحقيقاتو له مخې ثابته شوی ده چه د فرعون کالبوت تر نن ورځې پوری همغسی محفوظ پاتې دی. ليکن د قرآنی الفاظو صحت د دی خبرې پر ثبوت نه دی موقوف.

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ فَمَا ٱخْتَلَفُوا۟ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

او خامخا په تحقیق ځای ورکړ مونږ بنی‌اسرائیلو ته (پس له اهلاکه د فرعونیانو) ځای د صدق (رښتینی لایق په مصر او شام کښې) او غوره رزق روزی مو ورکړه دوی ته له طیباتو (پاکیزهٔ څیزونو لذتناکو) نو اختلاف ونه کړ دوی (په دین کښې) تر هغه پوری چه راغی دوی ته علم (پر احکامو د تورات او دوی پکښې تغیر وکړ)، بیشکه رب ستا حکم (فیصله) به وکړی په منځ د دوی کښې په ورځ د قیامت کښې په هغه څیز کښې چه وو دوی چه په هغه کښې به ئی اختلاف کاوه (له احکامو د دین څخه).

تفسیر: یعنی فرعون ئی هلاک او بنی اسرائیلو ته ئی رومبی د مصر مملکت ورکړ بیا لږ څه مدت وروسته (عمالقه) ئی وویستل او د شام مملکت ئی هم ورکړ دغه دواړه ملکونه ودان، زرغون او سیراب (ماړوب) دی چه پکښې ښائسته او لذیذ شیان په افراط سره پیدا کیده. الغرض بنی‌اسرائیل ئی په حلالو او طیبو نعمتونو بیخی ماړه او ډک کړل.

﴿ فَمَا ٱخْتَلَفُوا۟ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ ﴾ الآية - پس اختلاف ونه کړ دوی په دی کښې یا پشان د سید المرسلین کښې تر هغه پوری چه راغی دوی ته علم په احکامو د تورت یا په محمدی صفاتو او بیا دوی تغیر او تبدیل په دغو دواړو کښې وکړ بیشکه چه رب ستا حکم به وکړی په منځ د دوی کښې په ورځی د قیامت کښی په هغه څیز کښی چه وو دوی چه په هغه کښې به ئی اختلاف کاوه.) یعنی د مادی انعاماتو او اکراماتو سره په دینی او روحانی نعمتونو سره ئی هم سرلوړی ورکړه، د تورات شریف علم ئی ورکړ چه په کښې د دین اصول او فروع بیان شوی ؤ. او د پخوانیو او وروستنیو په نسبت ئی اخبار درلودل(لرل) له دغو واضحهٔ حقائقو د خبریدلو څخه وروسته دغه وړ(مستحق) او لایق نه ؤ چه دوی به داسی صافو شیانو کښې اختلاف وکړی. او پخپلو منځونو کښې سره مناقشی او جګړی وکړی او د ګوند او ګوندبازئ په نحوست (شومتیا) کښې سره آخته شی مګر دوی سره د صحیح علم د لرلو او صادق خبر د رسیدلو په راز راز(قسم قسم) اختلافاتو کښې مبتلا او هر دول(طریقه) مناقشی ئی پیدا کړی او پرله پسی په نفاق او تفرقه اچولو کښې لګیا دی. په ځینو احکامو کښې ئی له خپل نبی موسیٰ علیه السلام سره هم ژبه او سوال او جواب وکړل لکه چه د غوا د حلالولو په واقعی کښې چه په مخ کښې

تير شو. وروسته د نورو انبياؤ بالخاصه زمونږ د خاتم النبيين سيدالمرسلين صلى الله عليه وسلم د رسالت ځينې له دوى څخنو تصديق وکړ. او على الاکثرو ئې تکذيب وکړ، حال دا چه د دوى په متعلق پر ډيرو پخوا ويلو مطلع شوى وو. بلکه د محمدى صلى الله عليه وسلم له بعثت څخه پخوا د نبي آخرالزمان د راتګ منتظران وو. او له مشرکانو سره به ئې ويل چه مونږ به د آخرالزمان نبي سره ملګرى کيږو او تاسي به هم سمي لارى ته راولو نه يوائځې په هم دغې مسئلې کښې اختلاف واقع شو بلکه دوى پخپل مذهب کښې زيات تحريفات وکړل او د هغه اصول او فروع ئې سره بدل کړل او ورو ورو په دوى کښې ډيرى فرقې پيدا شوى. د مسيح عليه السلام څخه درى سوه کاله وروسته (قسطنطين اعظم) چه يو فلسفى مزاجه پاچا وو، د نفاق له لارى د نصرانيت په دين کښې داخل شو نو پادريانو د (قسطنطين) له خاطره نوى قوانين وضع او نوى شريعت ئې جوړ کړ (قسطنطين) پادريانو ته لوئې لوئې ګرجې معابد او مشاهد تعمير کړل او د مسيحى دغه نوى دين ته ئې (چه اصلى د مسيحى دين ئې آړولى او وران کړى ؤ) ښه اشاعت وکړ. برته (علاوه) له څو تارک الدنيا راهبانو چه له کليو او ښارونو څخنې جلا(جدا) او بيل په بيديا او ځنګلونو او غرونو کښې اوسيدل، بل هيڅوک د مسيحى په اصلى دين پاتى نشو د صليبونو عبادت د مشرق (لمرخاته) په لورى لمونځ کول په کليساؤ د مسيح او بي‌بي مريمى د تصاويرو تعظيم او تکريم کول د خنزير او نورو محرماتو حلال ګڼل او د هم دى په شان نورو تحريفاتو د مسيحى دين اصلى حقيقت بيخى له منځه ورک او مسخ کړ. او هم دغه مسخ شوى مسيحيت په ګردى(ټولى) دنيا کښې خور شو. په هم دغې زمانې کښې په شام، روم، بيت المقدس او الجزيره او نورو کښې د نصرانيانو تسلط او زور ؤ تر څو چه د (فاروق اعظم) په عهد کښې د محمدى اصحاب معظم رضى الله تعالىٰ عنهم اجمعين په توره دغه ممالک د نصرانيانو له قبضې څخه وويستل شول ولله الحمد والمنة.

فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ ٱلَّذِينَ يَقْرَءُونَ
ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكَ ۚ لَقَدْ جَآءَكَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ
فَتَكُونَ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ
كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ
يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾

نو كه فرضاً ئى ته (يعنى امت ستا) په شک كښى له هغه (قرآن) چه نازل كړى دى مونږ تاته نو پوښتنه وكړه له هغو كسانو چه لولى دوى كتاب (تورات او انجيل) پخوا له تانه (له اهل الكتابو نه)، خامخا په تحقيق راغلى دى تاته حق له (طرفه د) رب ستا نو مه كيږه ته(يعنى امت ستا) له سره له شک راوړونكيو څخه. او مه كيږه ته (يعنى امت ستا) له سره له هغو كسانو چه تكذيب كوى دوى د آيتونو د الله نو به شى ته (يعنى امت ستا) له زيان كارانو. بيشكه هغه كسان چه حقه (ثابته) شوى ده (په علم الله يا لوح محفوظ كښى) پر دوى كلمه(حكم د عذاب) د رب ستا (په دى سره چه مرى به په كفر) نو نه راوړى ايمان دوى. او اگر كه راشى دوى ته دليل د وحدانيت (او د قدرت د رب العزت) تر هغه پورى چه ووينى دوى عذاب دردناک (په نزع يا قيامت كښى)

تفسير: اگر كه ظاهراً دغه خطاب رسول اكرم صلى الله عليه وسلم ته دى ليكن په حقيقت كښى د دوى په مخاطبه سره د هغو نورو ته آورول مقصود دى چه د يوه امى له ژبى داسى عظيم الشان حقائق او واقعات آورى. او حق حيران ورته پاتى كيږى او د جهل او تعصب له سببه د هغه د واقعيت په نسبت د شک او تردد اظهار كوى كه نه ښكاره ده چه رسول الله صلى الله عليه وسلم به په خپله پخپل راوړى كلام كښى څرنگه شک او شبهه كولى شى. او د هغه مقدس شى په نسبت چه گردى(تولى) دنيا ته دعوت وركوى، او له غرونو څخه زيات تينگ يقين د آوريدونكو په زړونو كښى پيدا كوى، دى به څرنگه هغه په خپله ژبه دروغ گڼى؟ څو آيته وروسته ښكاره فرمائى ﴿ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِى شَكٍّ مِّن دِينِى ﴾ الآية - دغه آيت صاف راښيى چه شک او شبهه كوونكى نور خلق وو چه د هغو په مقابل كښى رسول الله صلى الله عليه وسلم په خپلى غير متزلزلى او كلكى او قاطعى عقيدى سره داسى اعلان كوى په هر حال په دغو آيتونو كښى د رسول الله په ژبه هر يوه مخاطب ته تنبيه وركړى شوى ده چه د كفر او تكذيب رنځورى پومبى له شكه شروع كيږى. كه تاسى ته د پاک قرآن په بيان كړيو واقعاتو كښى څه شک او شبهه پيدا كيږى نو ژر تر ژره د هغه علاج وكړئ! يعنى هغه خلق چه پر سابقه ؤ كتابونو پوه دى او علم لرى له هغو څخه تحقيق وكړئ! آخر په دوى كښى څه كسان رښتينى او انصاف خوښوونكى هم دى. هغوى به دا دروښيى چه دغه امى نبى څه چه فرمائى هغه تر كومه ځايه پورى درست او صحت لرى؟ بلاشبهه هر هغه شى چه تا راوړى دى هغه پرته (علاوه) له رښتيا څخه بل هيڅ شى نه دى هغه د پاک الله رالېږلى شوى كلام دى چه په كښى د شک او تردد هيڅ ځاى نشته كه د دغو چتى(بيكاره) او بيهوده شكوكو علاج ونه كړ شى نو په څو ورځو كښى به دغه شک دومره ترقى وكړى چه «امتراء» نزاع جگړى(جدل) ته ورسيږى بيا به (امتراء) تر دى اندازى پورى ترقى كوى چه د «تكذيب» تر حده پورى رسيږى، چه د هغه نتيجه پرته (علاوه) له خسرانه او خرابى

بل هيڅ نه دی. له تکذيبه وروسته يوه بله درجه ده چه د هغې په رسيدلو سره پر زړه مهر لګيږی او د پرله پسی تکذيب کولو څخه د قبول الحق استعداد بيخی په هغو کښې نه پاتې کيږی داسې سری که د دنيا ګردی(تولی) نښې وګوری خو بيا هم ايمان نه راوړی د ده يقين به هلته راځی چه عذاب‌اليم وګوری خو په دغه وقت کښې به دغه يقين هيڅ يوه فائده ور ونه رسولی شی.

فائده: له «کلمة ربک ـ د رب له کلام څخه» مراد غالباً هغه دی چه په بل ځای کښې ئی فرمايلی دی. ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ يعنی دوزخ به له پيريانو او انسانانو ځنې دکوم پر هغو خلقو چه له بد بختی، بد استعداد، د اعمالو له شامته دغه خبره د الله تعالیٰ په علم کښې ثابته شوی ده دلته د هغو ذکر دی.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٩٨﴾

نو ولی نه وه اهل د يوی(نافرمانی) قريې چه ايمان ئې راوړی وی (پخوا له نزوله د عذابه) پس نفع رسولی وی ورته ايمان د (اهل د) دی (قريې) مګر قوم د يونس کله چه ايمان راوړ هغو (په ليدلو د علائمو د عذاب) نو دفع پورته کړ مونږ له دوی نه عذاب و ذلت په دی ژوندون لږ خسيس کښې او فائده ورسوله مونږ دوی ته تر وقت د مرګ پوری.

تفسير: يعنی هغومره کلی چه د انبياؤ د تکذيب او د خپلو شرارتونو لامله(له وجی) د پاک الله د عذاب مستوجب شوی دی د هغو له منځه هيڅا ته د داسې ايمان راوړلو نوبت نه دی راغلی چه دوی د الله تعالیٰ له عذابه وژغوری(بچ کړی)، يوازې د يونس عليه السلام د قوم يو مثال شته، چه هغو په ايمان راوړلو خپلو سره خپل ځانونو ته د الله تعالیٰ د هغه رسيدونکی عذابه ژر نجات ورکړ چه بيخی د دوی په سر وګرځيده نو پاک الله د ايمان راوړلو په برکت په دنيوی ژوندانه کښې له دوی ځنې هغه راتلونکی عذاب ستون (واپس) کړ او تر هغه وقته پوری چه دوی په دنيا کښې اوسيدل، دوی ئې د دنيوی فوائدو او برکاتو ځنې منتفع کړل. مفسران نقل کوی چه حضرت يونس عليه السلام په (موصل) کښې د (نينویٰ) خلقو ته مبعوث شو. د دی ځای خلق بت پرستان وو. يونس عليه السلام متصلاً تر اوو کالو پوری هغوی ته پند او نصيحتونه کول مګر دوی له سره د ده خبرو ته غوږ نه کيښود يوماً فيوماً د دوی انکار او تکذيب لا پسې زياتيده آخر حضرت يونس عليه السلام په تنګ شو. نو دوی ته ئې ښيری وکړی (که له دغو چارو څخه

مو لاس وانخيست نو د دري ورځو په منځ كښې پر تاسو باندې عذاب راتلونكې دى) كله چه دريمه شپه راغله يونس عليه السلام په نيمه شپه كښې له دغه كلي ځخه ووت د سپيده داغ په مهال (وخت) كښې د عذاب آثار او علائم ورښكاره شو په آسمان كښې تكه توره ويروونكې وريځ وخته چه له هغې ځخه سخت دود او لوګې پورته كيده او خوريده او كليو او كورونو ته نژدې راته تر دې چه د كورونو چتونه ئې بيخې تياره شول. د دغو اثارو د ليدلو ځخه كله چه د دوى يقين پر خپل هلاكت راغې نو د يونس عليه السلام په لټولو پسې ولويدل هر كله چه هغه ئې ونه مونده نو ګرد(تول) خلق سره له ښځو وړوكيو بلكه له خپلو بودګانو(څاروو) او مواشيو سره د باندې بيديا ته ووتل او په خلاص زړه او صافي عقيدې ئې د پاک الله په لورى رجوع وكړه. او له ديرې ويرې ئې ژړل او چغې ئې وهلې او په ديره تضرع او اخلاص سره ئې د الله تعالىٰ په دربار كښې دعاوې كولې له څلورو خواؤ د آه ؤ او بكاؤ غږونه پورته كيدل. او ګردو(تولو) به سره ويل چه «آمنا بماجاء به يونس ايمان مو راوړى دى پر هغه څه چه يونس عليه السلام له خپله ځانه سره راوړى دى» حق تعالىٰ په سبب د دغې تضرع، بكاء، واويلا پر دوى باندې رحم وفرمايه او د عذاب هغه آثار ئې چه ورځرګند(ښكاره) كړې ئې وو بيرته لرې كړل له دې ځايه وروسته د سلفو علماؤ دلته دوه قوله دى اكثر علماء وائي چه تر دغه وقته پورې دوى د اصلي عذاب معائنه نه وه كړې او تش د هغه د علائمو او آثارو په ليدلو باندې پوه شوى وو. د داسې وقت ايمان شرعاً معتبر او نافع دى هغه «ايمان بأس» چه مقبول او معتبر نه دى له هغه ځخه مراد دا دى چه عين عذاب وګورى او په كښې اخته شي او بيا ايمان راوړى لكه چه فرعون د سيند په موجونو او ځپو كښې راګير شوى ؤ او هلته ئې اقرار وكړ د ځينو علماؤ په نزد د يونس عليه السلام د قوم ايمان هم د فرعون په شان د «بأس» ايمان ؤ چه د عمومي ضابطې سره موافق ښائى چه نه به نافع كيده، ليكن الله تعالىٰ محض په خپل فضل او كرم سره خلاف القاعده استثناء د دغه قوم ايمان ته اتبار وباښه د فرعون د ايمان په شان مردود ئې ونه فرمايه. بيا په دې كښې سره اختلاف دى چه آيا د دوى د ايمان اعتبار يواځې په دنيوى ژوندانه پورې محدود ؤ چه په دنيا كښې هغه راتلونكې عذاب له هغو ستون (واپس) شو. يا په آخرت كښې هم د نجات موجب ګرځې؟ (ابن كثير رحمة الله عليه) دغه دوهم احتمال ته ترجيح وركړې ده. يعنې په دنيا او آخرت په دواړو ځايونو كښې به مفيد او معتبر وى والله اعلم. حضرت شاه صاحب په نهايت لطيف او دقيق طرز د دې آيت تفسير كړى دى «يعنې په دنيا كښې د عذاب په ليدلو سره يقين كول د هيڅا په كار رانغې مګر د يونس عليه السلام د قوم، ځكه چه پر هغو عذاب لا نه ؤ رسيدلې، د حضرت يونس عليه السلام د جلتې او عجلت لامله(له وجې) محض د عذاب صورت ورښكاره شو (ځو د دوى په نظر كښې د يونس عليه السلام خبره بې حقيقته ځرګنده نشي) كله چه هغو ايمان راوړ نو نجات ئې ومونده او د عذاب صورت هم ترې لرې شو هم داسې د مكې معظمې د مشركينو ايمان هم قبول شو او امان ئې ور په برخه شو كله چه اسلامي مجاهدين د دوى د قتل او لوټ لپاره تللي وو» د حضرت يونس عليه السلام پاتې قصه د الصافات په سورت

او نورو ځایونو کښې راځي.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيْعًا ؕ اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴿٩٩﴾

او که اراده فرمائلې وی رب ستا (ایمان د ټولو خلقو) خامخا ایمان به راوړی وی هغو کسانو چه په ځمکه کښې دی ټولو په اجتماع سره، آیا نو ته مجبوره کوی (بې له ارادې ځما) خلق تر هغه چه شي دوی (ټول) مؤمنان (یقین لرونکی) بلکه نه ئې شي

تفسیر: یعني تاسي داسي قدرت نه لرئ چه په زور او زیاتی د چا په زړه کښې ایمان واچوئ، که الله تعالیٰ اراده فرمائلې وی نو د ګردو(ټولو) انسانانو په زړونو کښې ئې ایمان اچولی شو. مګر څرنګه چه په متعددو مواضعو کښې تقریر کړی شوی دی، کله چه داسي کول د الله تعالیٰ د تکویني حکمت او مصلحت څخه خلاف ؤ نو ځکه ئې ونه فرمایل.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِيْنَ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿١٠٠﴾

او نه دی (ممکن) لپاره د هیڅ نفس دا چه ایمان راوړی مګر (ممکن دی) په اذن (اراده) د الله، (او اراده کوی الله ایمان د ځینو) او آچوی پلیتي (غضب خپل) په هغو کسانو چه نه چلوی عقل (او فکر په دلائلو او آیتونو د الله کښې)

تفسیر: بې د الله تعالیٰ له مشیت او توفیقه او تکویني حکم هیڅوک ایمان نشي راوړی او دغه حکم او توفیق د همغو په حق کښې کیږی چه د الله تعالیٰ د قدرت په نښو او آیتونو غور او فکر وکړی. او له عقله او فهمه کار واخلي، هغه کسان چه د پوهیدلو او سنجولو (غور کولو) تکلیف پر ځان نه تیروی، نو الله تعالیٰ دوی همغسي د کفر او شرک په نجاست کښې ډوب او ککړ پریږدي.

قُلِ انْظُرُوْا مَاذَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ وَمَا تُغْنِي الْاٰيٰتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۰۱﴾

ووایه (ای محمده ! دی مشرکانو ته) چه وګورئ چه څه (قسم عجیبه عجیبه دلائل د وحدانیت) دی په آسمانونو او ځمکه کښې، او نه دفع کوی (عذاب) دلائل (د وحدانیت) او (آوریدل د کلام د) ویروونکیو له هغه قوم څخه چه ایمان راوړونکی نه دی دوی.

تفسیر: یعنی د غور کولو او پوهیدلو لپاره په آسمان او ځمکه کښې د الله تعالیٰ د قدرت، حکمت، توحید، تفرید او نورو دیری نښې موجودی دی بلکه هره ذره، هر بخرکی، هر پانه د ده پر توحید دلالت کوی

هر پانه هر بخرکی په نظر کښې د هوښیار

د الله د پیژندلو لوی دفتر دی لوړ آثار

لیکن هغه چه د کومی خبری منونکی او تسلیم کوونکی نه وی نو د ده لپاره دغه ګردی(ټولی) نښې او دلائل بیکاره دی. او د ویروونکو انبیاؤ تنبیه او تخویف هم پر دوی غیر مؤثر ثابتیږی.

فَهَلْ يَنْتَظِرُوْنَ اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ قُلْ فَانْتَظِرُوْٓا اِنِّيْ مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِيْنَ ﴿۱۰۲﴾

نو آیا انتظار کوی دا (مشرکان په سبب د تکذیب ستا، بلکه انتظار نه کوی هیڅ څیز ته) مګر (انتظار کوی) په شان د هغو بدو ورځو(وقایعو) د هغو کسانو چه تیر شوی دی پخوا له دوی نه، ووایه (ای محمده ! دوی ته) نو انتظار کوئ تاسی بیشکه زه هم له تاسی سره له انتظار کوونکو څخه یم.

تفسیر: د داسی ضدی او معاند قوم لپاره چه د هیڅ یوه دلیل او نښې منونکی نه وی، نو هیڅ شی نه دی باقی پرته (علاوه) له دی نه چه تیرو مکذبینو هغه آفات او حوادث چه نازل شوی دی، دوی دی هم د همغه په انتظار کښې اوسی. نو ښه خو دا دی چه تاسی او مونږ دواړه سره ګډ د هغه وقت منتظر اوسو څو چه د صادق او د کاذب همغه وروستنی فیصله وړاندی شی.

ثُمَّ نُنَجِّيْ رُسُلَنَا وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كَذٰلِكَ ۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۰۳﴾

بیا نجات ورکړ مونږ رسولانو زمونږ ته او هغو کسانو ته چه ایمان ئې راوړی وو هم داسی (چه نجات ورکړ مونږ هغو ته)، ثابته ده پر مونږ (تلطفاً دا چه) خلاصوو (نور) مؤمنان (هم).

تفسیر: یعنی همغسی چه له پخوانیو قومونو سره زمونږ عادت جاری وو چه مکذبین به مو هلاکول او انبیاء او مؤمنینو ته به مو نجات ورکاوه، هم داسی د موجوده‌ؤ او مستقبلو مؤمنینو په نسبت زمونږ وعده هم دا ده چه هغو ته به نجات ورکاوو، په آخرت کښی د عذاب الیم څخه او په دنیا کښی به د کفارو له مظالمو او سختیو څخه مامون او مصؤن وی. ولی شرط دا دی چه مؤمنین، صادق مؤمنین وی. یعنی د هغو صفاتو او خصالو او خصائصو خاوندان وی چه په پاک قرآن او په حدیث کښی د مؤمنینو په نسبت بیان شوی دی.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِى
شَكٍّ مِّن دِينِى فَلَآ أَعْبُدُ ٱلَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ
وَلَٰكِنْ أَعْبُدُ ٱللَّهَ ٱلَّذِى يَتَوَفَّىٰكُمْ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ
ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكَ
وَلَا يَضُرُّكَ ۖ فَإِن فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِّنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٦﴾

ووایه (ای محمده!) ای خلقو که یئ تاسی په شک کښی له دینه زما (چه صحیح دی که غلط) نو (ئې درښکاروم چه) عبادت نه کوم زه د هغو (بتانو او نورو) چه عبادت (ئې) کوئ تاسی غیر له الله څخه ولیکن عبادت کوم زه د الله هغه چه وفات کوی تاسی (وباسی روح ستاسی په شدت سره)، او امر شوی ماته داسی چه یم له مؤمنانو (یقین لرونکو) نه. او (داسی حکم راباندی شوی) چه سم ودروه مخ (ذات) خپل دین ته) حال دا چه مائل ئې له باطلو ادیانو څخه (حق دین ته)، او مه کیږه (یعنی نه دی کیږی امت ستا) له سره له مشرکانو او مه بوله (په عبادت سره) پرته (سیوا) له الله هغه چه نفع نه رسوی تاته (بلنه د هغه) او نه ضرر رسولی شی تاته (بلنه د هغه)، نو

که بالفرض دی وکړ عبادت د غیر الله نو بیشکه ته هم په دغه وقت کښې ئې له ظالمانو

تفسیر: یعنی که زما طریقه او دینی مسلک ستاسی په فکر کښې ځای نه دی نیولی او تاسی پری نه پوهیږئ، نو ځکه د هغه په نسبت په شکوکو او شبهاتو کښې لویدلی یئ، نو زه د خپل دین اصل‌الاصول (چه خالص توحید دی) درښیم او درپوهوم ئې خلاصه دا چه زه ستاسی د دغو فرضی معبودانو له عبادته سخت نفور او بیزار یم، چه د هغو اختیارول زما له لوری له سره امکان نه لری او نه ښائی چه تاسی دغسی تصورات په خپلو زړونو کښې وګرځوئ! زما عبادت خالص هغه الله قدوس ته دی چه د هغه په قبضه او واک(اختیار) کښې ستاسی ارواح او ساوی دی. تر هغه وقته چه د ده حکم او اراده وی هغه ستاسی په جسمونو کښې پریږدی، او هر کله چه اراده وفرمائی سم د لاسه ئې درځنی راکاږی ګواکی د موت او حیات تار چه د هر هغه ذات په قدرت او اختیار کښې دی، د همغه عبادت کیدی شی نه یواځې دا چه په جوارحو سره د هغه عبادت کول ضروری دی بلکه ښائی چه په زړه کښې هم د ده په توحید او تفرید پوره یقین او ایمان وی، او په ظاهر او باطن کښې پر دغه حنیف دین چه د ابراهیم خلیل الله دین دی په پوره همت او توجه سره استقامت په کار دی او د جلی او خفی شرک نښې او آثار ښائی بیخی له منځه ورک وی، همغسی چه عبادت د همغه «وحده لاشریک له» ذات ته کوو، ښائی چه استعانت او مرسته(مدد) هم له همغه لوی ذات څخه وغواړو، ځکه چه هر قسم نفع او نقصان او نیکی او بدی او نور ټول یواځې د ده په واک(اختیار) او قبضه کښې دی. د مشرکینو په شان له داسی شیانو ځنی مدد او مرسته(امداد) غوښتل چه د هیڅ یوه قسم نفعی او نقصان مالک نه وی سخته بی موقعه خبره ده بلکه د ظلم عظیم (یعنی د شرک) یوه شعبه ده. که په فرض محال سره له نبی صلی الله علیه وسلم څخه داسی کوم حرکت صادر شی، نو د هغه عظیم الشان شخصیت په لحاظ به هغه خورا(دیر) لوی ظلم وی.

وَإِن يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِن يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾

او که ورسوی تاته الله کوم قسم ضرر (لکه مرض او فقر) نو نشته لری کوونکی د هغه (هیڅوک) مګر هم دی دی، او که اراده وکړی تاته د خیر (لکه صحت او غنا) نو نشته هیڅ منع کوونکی د فضل د ده! رسوی (الله) دا (خیر) هر هغه چاته چه اراده وفرمائی له بندګانو خپلو نه، او هم دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) دیر رحم والا دی (په اکرام د اجر او ثواب)

تفسير: کله چه د دغو شيانو د بلني او دعوت څخه ئې وفرمايل چه د دوی په قبضه کښې نه ستاسی خير او نه شر شته، نو مناسب شو چه د هغه په مقابل کښې د مالک علی‌الاطلاق ذکر هم وکړ شي! چه د تکليف او راحت، د خير او شر پر پوره سلسله کامل اختيار او اقتدار او پوره قبضه او قوت لري او د هغه راليږلی تکليف هيڅوک له دنيا نشي لرې کولی. او په هر چا چه د خپل فضل او مرحمت اراده وفرمائی نو هيڅ يو طاقت ئې له هغه څخه نشي محرومولی.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿۱۰۸﴾

ووايه (ای محمده!) ای خلقو په تحقيق راغلی دی تاسی ته حق (قرآن او رسول) له جانبه د رب ستاسی نو هر چا چه سمه لياره ومونده (ايمان او طاعت ته) نو بيشکه هم دا خبره ده چه لياره مومی دپاره (د نفع) د ځان خپل، او هر څوک چه ګمراه شو نو بيشکه هم دا خبره ده چه ګمراه کيږی پر ځان خپل (چه ضرر ئې وررسيږی)، او نه يم زه پر تاسی باندی وکيل (ساتونکی د اعمالو ستاسی).

تفسير: يعنی حق په واضح دول(طريقه)، سره له دلائلو او براهينو در رسيدلی دی. چه د هغه په نه قبلولو کښې هيڅ يو معقول عذر د هيچا سره نشته. د پاک الله آخری حجت هم پر بندګانو تمام شوی دی. نو اوس دی هر څوک خپله نفع او نقصان وسنجوی (سوچ وکړی) . او د هغه فکر دی له خپله ځانه سره وچلوی. هر هغه چه د پاک الله په ښوولی سمی لياری لاړ شي، په دنيا او آخرت کښې کامياب او بريالی کيږی. او هر هغه څوک چه دغه سمه لياره پريږدی. او دغه لوری هغه لوری ته لالهانده او سرګردانه ګرځی، نو دی خپل ځان پخپله ذليل، خوار او بی مقداره کوی. نو خپل خير او شر دی هر سړی وسنجوی (معلوم کړی) ! او د خپل مستقبل فکر او انديښنه او لازم انتظام دی وکړی! هره هغه لياره ئې چه غوره او پسنده وی همغه دی اختيار کړی. رسول صلی الله عليه وسلم داسی آزاد او خپلواک او خپل سری سری نه دی درليږلی شوی، چه ستاسی د دغو افعالو تعهد او ذمه واری پخپله غاړه واخلی. يا ستاسی په ځای دی جواب ورکړی. د ده کار تش خبرول او سمه لاره ښوول دی. پر هغه تلل پخپله د تلونکی کار دی.

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَٰكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

او متابعت وکړه (ای محمده!) د هغه څیز چه وحی کولی شی تاته او صبر کوه (په طاعت او مصیبت او له معصیت) تر هغه پوری چه حکم وفرمائی الله (په نصرت او غلبه ستاسی)، او هم دغه الله خیر غوره د ټولو حکم کوونکو دی.

تفسیر: په دی سره رسول الله صلی الله علیه وسلم ته تسلی ورکړی شوی ده چه که دا خلق حق نه قبلوی، نو تاسی د دوی په غم کښی خپل ځان له لاسه مه وباسیٔ! تاسی د الله تعالیٰ د احکامو متابعت کویٔ! او د تبلیغ او دعوت په کارونو کښی تل لګیا اوسیٔ! او پر هغو شدائدو چه په دغه لیاره کښی تاسی ته ورسیږی، صبر کویٔ! او د مخالفینو پر ایذاء او تکذیب تحمل وکړیٔ تر هغه پوری چه پاک الله د دوی او ستاسی په منځ کښی ښه فیصله وکړی. یعنی سم له خپلی وعدی سره تاسی مظفر او منصور کړی. یا د جهاد حکم درولیږی.

تمت سورة يونس عليه السلام بمنه تعالىٰ وفضله فلله الحمد علىٰ ذلك

سورة هود مكية الا الآيات ١٢ و ١٧ و ١١٤ فمدنية وهى مائة وثلث وعشرون آية وعشر ركوعات عدد تلاوتها (١١) وعدد نزولها (٥٢) نزلت بعد سورة يونس عليه السلام

د هود سورت مکی دی پرته (علاوه) له ۱۲ او ۱۷ او ۱۱٤ آیتونو چه مدنی دی (۱۲۳) آیتونه (۱۰) رکوع لری په تلاوت کښی (۱۱) او په نزول کښی (۵۲) سورت دی وروسته د یونس له سورته نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

شروع په نامه د الله چه خورا(ډیر) مهربان ډیر رحم والا دی.

الٓر ۚ كِتَٰبٌ أُحْكِمَتْ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾

(دا) کتاب دی چه محکم کړی شوی دی آیتونه د ده (چه ورته لاره نه مومی هیڅ نقصان او خلل) بیا په تفصیل سره بیان شوی له نزده د لوی حکمت والا ښه خبردار څخه

تفسير: يعني دغه قرآن كريم هغه عظيم الشان او جليل القدر كتاب دى چه ګرد(تول) آيتونه ئى د لفظي او معنوي او نورو حيثيتونو بيخي ثابت، قائم، آزمويلي شوى دى. تللى (وزن كړى شوى) او ښه سنجولى (تحقيق) شوى دى، نه په هغه كښې څه تناقض شته او نه كوم مضمون ئى د حكمت او واقعيت په خلاف دى. او نه د اعجاز، فصاحت، بلاغت، او نورو له پلوه په يوه تورى او حرف ئى څه تنقيد او اعتراض كيدى شى هر هغه مضمون ئى چه په هر عبارت سره اداء فرمايلى دى، محال دى چه له هغه څخه بهتر او ښه تعبير وكړى شى. د الفاظو قباء د معانيو پر قامت نه لږ څه ارته او نه تنګه ده پر هغو اصولو، فروعو، اخلاقو، اعمالو او قيمتدارو پندونو او نصيحتونو چه دغه قرآني آيات مشتمل دى او هغه دلائل او براهين چه د دعاويو د اثبات لپاره استعمال شوى دى. هغه ګرد(تول) د علم او حكمت په تله كښې تللى شوى دى قرآني حقايق او دلائل داسې مضبوط او محكم دى چه هر څومره زمانه تيره شي او شهي او ورځې سره وچورلى د هغو د بدليدلو يا غلط كيدلو هيڅ امكان نشته، د عالم د مزاج پوره تشخيص ئى كړى دى او تر قيامته پورى په مخكښې راتلونكى تغيرات او حوادث ئى من كل‌الوجوه ازمويلى او تللى او داسې يو معتدل او ابدي روحي غذا ئى د قرآني مائدى په ذريعه تولى دنيا ته وراندى كړى دى چه د تناول كوونكو لپاره په هر وقت او هر حالت كښې مناسب او ملائم دى. سره د دغو ګردو(تولو) حكيمانه ؤ ښيګڼو (فايدو) داسې هم نه دى چه د اجمال او ابهام له سببه كتاب د معما او چيستان(معمى) او قيصى شكل ئى غوره كړى وى. بلكه د معاش او معاد تمام مهمات ئى ښه په ښكاره صاف دول(طريقه) سره بيان كړى او ګرد(تول) لوستونكى ئى پرى پوهولى دى او موقع په موقع ئى د توحيد دلائل، احكام، مواعظ، قصص او نور شيان په دير ښه صورت او قرينى سره بيل بيل ايښى دى او د ګردو(تولو) ضروورياتو كافي تفصيل ئى بيان فرمايلى دى. په نزولي حيثيت كښې هم دغه حكمت مرعي دى چه تول قرآن يو ځلى نه دى نازل شوى. بلكه وقتاً فوقتاً د موقع او مصلحت په لحاظ د جلا جلا(جدا جدا) آيتونو نزول شوى دى د پاک قرآن دغو ګردو(تولو) دقائقو او حقائقو ته په مجموعي دول(طريقه) سره چه انسان ورته ګورى حق حيران پاتى كيږى مګر د حيرت ځاى نه دى كه د مطلق حكيم، او د برحق خبير په كلام كښې دغه ګرد(تول) حكمتونه او محاسن سره مجموع نه وى، نو د هغه توقع په بل كوم كلام كښې كيدى شى؟ بلكه له سره نشى كيدى.

أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ

چه عبادت مه كوئ (د هيچا) مګر (يوازى) د الله،

تفسير: يعني د دى محكم او مفصل كتاب د نازلولو لوى مقصد دا دى چه ګرد(تول) عالم

يواځې د الله واحد د عبادت په لوري متوجه شي، او د هغه بلنه نورو ته وکړي او طريقه ئې وروښيي. نو د دغه عظيم او جليل مقصد لپاره ړومبي انبياؤ تشريف راوړی ؤ
﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِيٓ إِلَيْهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعْبُدُونِ ﴾ (١٧ جزء د الانبياء (٢٥) آية (٢) ركوع)
﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِى كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱجْتَنِبُوا۟ ٱلطَّٰغُوتَ ﴾ (١٤ جزء د النحل (٣٦) آية (٥) ركوع)

إِنَّنِى لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ﴿٢﴾

(او ووايه ای محمده) چه بيشكه زه تاسی ته له (طرفه د) الله ويروونكی يم (له جحيمه) او زيری وركوونكی يم (په نعيم سره)

تفسير: يعني هغه چه كتاب الله ومني، او شرک او كفر پريږدي او د الله واحد احد صمد عبادت وكړي نو ده ته د دارينو د فلاح زيری او بشارت آوروی او هغه چه نه ئې مني او كفر او شرک ځان ته غوره كوی، نو هغه د الله تعالیٰ له عذابه ويروی.

وَأَنِ ٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُم مَّتَٰعًا حَسَنًا إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِى فَضْلٍ فَضْلَهُۥ ۖ وَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴿٣﴾

او (پس له توحيده امر كوم) چه مغفرت وغواړئ له ربه خپله (د تيرو گناهونو) بيا رجوع وكړئ الله ته (په طاعت سره له گناه نه) چه فائده دررسوی تاسی ته په نفع غوره سره تر هغې نيتی تاكلی (مقرر كړی) شوی پوری او ور به كړی (الله) هر خاوند د فضل ته فضل د هغه، او كه وګرځيدئ تاسی (ای كفارو له اسلامه) نو بيشكه زه ويريږم پر تاسی له عذابه د ورځی لوئی نه (د قيامت).

تفسير: هغه څوک چه د خپلو پخوانيو تقصيراتو معافی وغواړی او د مستقبل لپاره د الله تعالیٰ په لوری د زړه په صدق سره رجوع وكړی نو دنيوی ژوندون ئې په ښه ډول(طريقه) تيريږی. ځكه چه قانت مؤمن په هر حال كښې د پاک الله فضل او كرم ته لوی لوی اميدونه، هيلی (ارزوګانی) او اسرې كوی. دی د الله تعالیٰ د رضاء غوښتلو او د مستقبل د عظيم الشانی خوشالی او مسرت

په تصور کښې دومره محظوظ او مستغرق اوسيږي چه د دې دنيا له ډيرو ربړو (تکليفونو) او سختيو څخه هم دومره نه متاثر کيږي. دې چه کله خيال کوي چه زه په خپل ژوندون کښې خپله فريضه په صحيح دول(طريقه) سره پای (انجام) ته رسوم، چه د هغه صله به خامخا يوه ورځ د عرش العظيم د لوی څښتن (خاوند) له حضوره ماته راکوله کيږي، نو پخپل بری او د حق تعالىٰ په وعدو اعتماد کوي او د هغه زړه د مسرت له جوشه ترپيږي، او په سخت غورځنګ کښې اوسيږي او ده ته د دې دنيا په لوه پنګه(منافع) کښې هغه قلبي سکون او باطني راحت په برخه کيږي. چه پاچاهانو ته له بيشمارو سامانونو او ډيرو اموالو او زياتو خزائنو څخه نشي حاصليدی بلکه په ځينو اوقاتو کښې د دې دنيا په ځو ورځنيو تکليفونو او سختيو کښې دې هغه خوند او مزه مومي چه اغنياء او ملوک هغه په خپل عيش او عشرت، راحت، او تنعم کښې هم نشي محسوسولی:

څوک چه الله پيژني له سر او زر تيريږي

له کور کهول او مال و ملک تر خپل تبر تيريږي

روغ ليونی تری کړی جوړ دواړه جهان وربخښي

له دوو جهانه ليونيان يې لکه نر تيريږي

دوی رنج کښې ګنج په غم کښې خوند مومي الله غواړی تل

رضا د حق ئې وی مقصد له کوز او بر تيريږي

په ذکر فکر د الله اوسه مشغول «برهانه!

فنا فی الله له بحر فضا او سم او غر تيريږي

﴿ وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ ﴾ او ور به کړی الله هر خاوند د فضل ته فضل د هغه) يعنې هومره ئې چه عمل ور زياتيږي په همغه اندازه د الله تعالىٰ له فضله زياته برخه مومي په آخرت کښې اجر او ثواب او په دنيا کښې زيات طمانيت او دادينه (سکون) ورپه برخه کيږي.

﴿ وَإِنْ تَوَلَّوْا ﴾ الآية ـ او که شا وګرځوئ تاسي ای کفارو له اسلامه يا له متابعته ځما پس بيشکه زه ويريږم په تاسي له عذابه د هغې ورځې چه لويه ده چه ورځ ده د قيامت) يعنې که زما خبره نه منئ نو د قيامت عذاب يقيني دی. باقي داسې فرمايل چه زه ويريږم په تاسي، له دې نه مقصود د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم عمومي شفقت او د خلائقو سره د همدردئ او خواخوږئ اظهار دی (تولوا په اصل کښې «تتولوا» ؤ بيا يوه «ت» تری حذف شوی ده.)

إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤﴾
أَلَا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ ۚ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ
ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٥﴾

خاص الله ته بيرته ورتله ستاسي دى، او الله په هر څيز باندى ښه قادر دى (چه اراده وفرمائي نو ستاسي اعاده هم ورته آسانه ده) خبردار شئ بيشكه دا (كفار دوه قته كوى) تاووى سينى خپلي (او پټوى عداوت د رسول په زړونو خپلو كښى) لپاره د دى چه پټ كړى (دا عداوت) له الله نه، واورئ خبردار شئ په هغه وقت كښى چه واغوندى دوى جامى خپلى عالم دى (الله) په هغه څيز چه پټوى ئى دوى (په سينو خپلو كښى) او هغه څيز چه ښكاروى ئى په ژبو خپلو) بيشكه الله ښه خبردار دى په پټو خبرو د سينو (هم)

تفسير: د سزا وركولو لپاره دغه خبره ضرورى ده چه مجرم حاضر وى، حاكم ته د سزا وركولو پوره قدرت او قوت او كامل اختيار حاصل وى. مجرمينو ته پر ګردو(تولو) كارونو او اجراآتو ئى علم حاصل وى. په «اليه مرجعكم» كښى دا راښوولى شوى دى چه مجرم او غير مجرم ګرد(تول) د پاك الله په دربار كښى حاضريږى. په «وهو علىٰ كل شئ قدير» كښى ئى د عمومى قدرت او اختيار بيان ئى فرمايلى دى او د «الا انهم يثنون» څخه تر «بذات الصدور» پورى د ده د محيط علم وسعت ظاهر شوى دى چه پر پاك الله ظاهرى او باطنى ګردى (تولى) خبرى يو شان ته ظاهرى او هيڅ يو شى ترى پټ نه دى. او پر هر شى باندى ښه پوه او خبردار دى، تر دى پورى چه د زړونو د كومى له پټو خبرو، نياتو او اراداتو څخه هم باخبر دى. نو بيا مجرم خپل جرم په څه دول(طريقه) له ده څخنى پټولى شى.

تنبيه: د دى آيتونو په شان نزول كښى مفسرين اختلاف لرى. دير صحيح روايت د ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنه څخه په «بخارى شريف» كښى شته چه پر څينو مسلمانانو شرم او حياء دومره زياته غلبه كړى وه چه د استنجاء، جماع او نورو بشرى ضروورياتو په وقت كښى به د خپل بدن د كومى برخى د بربند پريښودلو څخه دير زيات شرميدل چه پاك الله مو وينى. كه چيرى ځانونه ئى بربندول نو د حياء د غلبى لامله(له وجى) به پرمخى لويدل او خپل غليظه عورت به ئى په دى دول(طريقه) سره پټاوه چه خپله سينه به ئى پرى تاووله. كله كله داسى آثار د غايت تأدب مع الله او د حياء د غلبى لامله(له وجى) كيدئ شى داسى كسانو ته د «صوفيه ؤ» په اصطلاح كښى «مغلوب الحال» وائى. څرنګه چه د صحابه ؤ رضى الله عنهم په كومه مسئله كښى داسى غلو او تعمق راتلونكى ملت په ضيق او حرج كښى اخته او مبتلا كولى شو. نو څكه لوى قرآن په «الا حين يستغشون ثيابهم» د دوى اصلاح وفرمايله يعنى كه د ضرورت په وقت كښى د بدن د بربندولو لامله(له وجى) له الله تعالىٰ څخه شرميږئ نو څكه خپل تترونه(سينى) پرى ښكته كوى نو غور وكړئ چه په دغه حالت كښى چه دير كالى (جامى) مو آغوستى او ښه مو ځانونه پټ كړى وى نو آيا ستاسى پټ او ښكاره او نور د پاك الله څخنى پټ دى؟ كله چه د انسان هيڅ شى په هيڅ وقت كښى او په هيڅ دول(طريقه) له الله تعالىٰ څخنى نشى پټيدلى نو بيا د

بشري ضروریاتو په وقت کښې له دومره غلو څخه کار آخیستل ښه کار نه دی. واضح دی وی چه د آیتونو په ربط کښې دغه خبره ضروري ده چه د یوه آیت مضمون د بل آیت له مضمونه سره مناسبت ولري او د نزول د سبب سره ئې مناسبت ضروري نه دی.

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ۞

او نشته هیڅ تلونکی (خوځیدونکی ذی روح) په ځمکه کښې مګر چه دی پر الله رزق (روزی) د هغه (تفضلاً ترحمأنه وجوباً) او عالم دی (الله) په ځای د اوسیدلو د هغه او ځای د سپاریدلو د هغه، تول (دا مذکوره اشیاء) په کتاب واضح کښې دی.

تفسیر: رومبی د الله تعالیٰ د علم د وسعت بیان ؤ. دا د همغه مضمون تکمله ده یعنی پر ځمکه د هر ساکښ (ذی روح) تلونکی او خوځیدونکی چه طعام او خوړو ته احتیاج لری، د هغو د ګردو (تولو) رزق او روزی رسول پاک الله محض پخپل فضل او کرم سره پخپله ذمه لازمه فرمایلی ده. هومره روزی چه د هر یوه لپاره مقدره ده، هغه یقیناً وررسیدونکی ده هغه وسائل او اسباب چه بنده ئی اختیاروی ګرد (تول) د روزی رسولو ابواب او وروونه دی، که د انسان نظر د اسبابو او د تدابیرو د اختیارولو په وقت کښې پر مسبب الاسباب جل وعلیٰ شانه وی، نو دغه له توکل سره څه منافات نه لری. هو د الله تعالیٰ قدرت په دغو عادیهؤ اسبابو کښې محصور او مقید ونه ګڼه شی. ځکه چه الله تعالیٰ کله نا کله پرته (علاوه) د اسبابو له سلسلی هم روزی رسوی او څه نه څه یو کار برابروی. په هر حال کله چه د ګردو (تولو) ذوی‌الارواحو (روح لرونکی) او ساکښانو (جاندارو) معاش د هغو د غذا او خوړو د استعداد سره سم مهیا کول د حق تعالیٰ کار دی، نو ضروری ده چه د پاک الله علم پر هغو ګردو (تولو) محیط وی. که نه د دوی له روزی رسولو څخه خبریدل به څنګه ممکن کیدی شی؟

﴿ وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا ﴾ الآیة - او عالم دی الله په ځای د اوسیدلو د هغه او ځای د سپاریدلو د هغه) حضرت شاه صاحب لیکی «مستقر» هغه ځای دی چه هستوګنه پکښې کیږی، لکه جنت او دوزخ او «مستودع» هغه ځای دی چه انسان پکښې سپارل کیږی، لکه قبر، پاس په «وما من دآبة» الآیة ـ کښې د دنیوی ژوندون بیان ؤ، دلته د «برزخ» او د آخرت بیان دی، مطلب داسی شو چه الله تعالیٰ ته له ابتداء څخه تر انتها پوری ستاسی د ژوندون تول درجات معلوم او ښکاره دی او دی ښه خبردار دی . د «مستقر» او د «مستودع» په تعیین کښې د مفسرینو ډیر اقوال دی. چه د هغه په نسبت مونږ د الانعام په سورت کښې څه لیکلی دی. ابن کثیر رحمة الله علیه لیکلی دی تر هغه پوری چه انسان په ځمکه کښې ګرځی او خوځیږی نو د ده د سیر منتهاء ته «مستقر» او د ګرځیدلو او تللو په پای (آخر) کښې د هستوګنی کوم ځای ته چه راځی هغه ته «مستودع» وائی. د ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه په نزد په دغه ژوندون کښې هر چیری چه

انسان اوسیږی هغه «مستقر» او له موت څخه وروسته چیری چه خښیږی هغه «مستودع» دی. مجاهد رحمة الله علیه له «مستقر» څخه د مور رحم او له «مستودع» څخه د پلار صلب مراد کړی دی. عطاء رحمة الله علیه د دی تعبیر په عکس سره دعوی کړی ده د ځینو متفلسفینو (فلسفه خیالو) خیال دا دی چه په ځمکه کښی د حیواناتو هغه مسکن چه بالفعل دی، هغه «مستقر» او له فعلی وجود څخه پخوا هغه مواد او مقار (قرار ګاوی) چه پاتی شوی دی او بیا له هغه ځایه راغلی دی هغه «مستودع» ویلی شوی دی یعنی حق تعالیٰ پر هغو ګردو (تولو) مختلفو موادو او اطوارو او ادوارو پوه او عالم دی، چه له هغو ځنی کوم حیوان تیر شوی، او خپل دغه موجوده کذائی هیئت پوری رسیدلی دی همغه پاک الله پخپل محیط علم سره د وجود په هره مرتبه کښی هغه ته د هغه د استعداد سره مناسب وجود او د وجود په کمالاتو ئی فائض کوی.

﴿ كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴾ تول دا مذکوره اشیاء په کتاب واضح کښی دی) یعنی په لوح محفوظ کښی چه د الله تعالیٰ د علم صحیفی دی، نو بیا د الله تعالیٰ په علم کښی به هر شی ولی نه وی چه علیم برحق او خبیر مطلق دی.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِن قُلْتَ إِنَّكُم مَّبْعُوثُونَ مِن بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝

او دغه (الله) هغه ذات دی چه پیدا کړی ئی دی آسمانونه او ځمکه په (مقدار د) شپږو ورځو کښی حال دا چه ؤ عرش (تخت) د ده پر اوبو (پیدا کړی دی الله دا تول آسمانونه او ځمکه او ما فیهما لپاره د منافعو ستاسی او) لپاره د دی چه وازمویی تاسی چه کوم یو له تاسی ډیر ښه دی له جهته د عمل، او قسم دی چه خامخا که ووائی ته (خپل قوم ته) چه بیشکه تاسی بیا ژوندی کیدونکی یئ پس له مرګه نو هرومرو (خامخا) وبه وائی خامخا هغه کسان چه کافران شوی دی چه نه دی دغه (قرآن چه بیا ژوندون وائی) مګر سحر (جادو) ښکاره.

تفسیر: په پیدائښت د آسمانونو او ځمکه کښی د الله تعالیٰ له علم څخه وروسته د ده د قدرت بیان دی د دی تفسیر په ۸ جزء د الاعراف په (٥٤) آیة (۷) رکوع کښی تیر شوی دی.

﴿ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ ﴾ حال دا چه ؤ عرش د ده لا پخوا له پیدا کیدلو د ځمکی او آسمانونو پر اوبو باندی) یعنی د ځمکی او آسمان له پیدا کولو څخه پخوا اوبه مخلوق شوی چه

په مستقبل کښې د ګردو (تولو) اشیاؤ د ژوندانه ماده ګرځېدونکې شوی «وجعلنا من الماء کل شئ حی» (۱۷ جزء د الانبیاء (۳۰) آیة (۳) رکوع) په دغه وقت کښې د الله تعالیٰ عرش د دې د پاسه ؤ لکه چه اوس د آسمانونو د پاسه دی. ګواکې دغه یو صورت ؤ چه دغه حقیقت ئې ښکاروه چه د کائناتو ماده او د حیات ذریعه بالکلیه د ربالعرش تر تسلط او تصرف او مطلقه قیومیت لاندې دی والله اعلم.

یعنې د دې ګرد (تول) نظام له تخلیق او ترتیب څخه مقصود ستاسې دلته ودانول او ازمویل دی. چه تاسې تر کوم ځای پورې په دغه عجیب او غریب نظام او د مصنوعاتو په سلسله کښې غور او فکر کوئ؟ او د هغوی د حقیقي خالق او مالک صحیح معرفت ځان ته حاصلوئ؟ او له ارضي او سماوي مخلوقاتو څخه منتفع کیږئ؟ او د محسن د پېژندلو او شکر کولو فطري فرض په ځای راوړئ؟ دغه مقام ستاسې د سختې ازموینې ځای دی، ستاسې حقیقي مالک مو ګوري چه په تاسې کښې کوم یو بنده د صدق او اخلاص او سلیقې د مخې ښه کار کوي؟ او د خپل عبودیت فرایض په ښه شاني انجاموي؟ کله چه دغه دنیا د امتحان او ازموینې ځای دی نو ضروري ده چه وروسته له هغه د مجازاتو (یعنې د انعامونو او انتقامونو) سلسله هم وي څو شاکرینو او کافرینو دواړو ته د دوی د اعمالو نتائج ور ورسیږي. نو ځکه دلته د بعث بعد الموت ذکر کړی شوی دی. یعنې د مکې معظمې کفار چه مشرکان دي یقین نه کوي چه وروسته له مرګه بیا ژوندون شته، او دوی ته د دوی د اعمالو او جرائمو سزا خامخا ورکوله کیږي کله چه دوی په قرآن کښې یا د رسول الله له ژبې د «بعث بعد الموت» نهایت مؤثر بیان آوري، نو وائي چه دا بیان ستاسې ښکاره جادو دی، چه له هغه څخنې دیر کسان ویریږي، او مرعوب او مسحور کیږي. مګر په یاد ئې ولرئ چه پر مونږ له سره دغه جادو نه چلیږي، او نه څه اثر راپورې کوي (ابن کثیر رحمة الله علیه).

وَلَئِنْ اَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِلٰۤى اُمَّةٍ مَّعْدُوْدَةٍ لَّيَقُوْلُنَّ مَا يَحْبِسُهٗ ؕ اَلَا يَوْمَ يَاْتِيْهِمْ لَيْسَ مَصْرُوْفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ۟۸

او قسم دی چه خامخا که وروستی کړو مونږ له دوی څخه (هغه) عذاب (چه موعود دی) تر راتلو د اوقاتو شمیرلیو شویو (لږو) پورې نو هرومرو (خامخا) به وائي دوی (استهزاءً) څه شیز بند کړی دی دا (عذاب له نزوله نو فرمائي الله) خبردار شئ واورئ، هغه ورځ چه راشي دا (عذاب) دوی ته نو نه به وي (دا عذاب) دفع کړی شوی له دوی څخه او چاپیر به شي له دوی نه هغه

عذاب چه وو دوی چه په هغه پوری به ئې مسخری کولی (او په جلتی به ئې غوښت)

تفسیر: یعنی کله چه دغو کفارو ته د دوی د شرارتونو له سببه د الله تعالیٰ له عذابه ویره ورکوله کیږی نو د تکذیب او استهزاء په دول (طریقه) وائی چه راوړه هغه عذاب دی چیری دی؟ ولی نه راناﺯلیږی؟ او د څه لامله (له وجی) څنډ (ایسارتیا) پکښی کیږی؟ او د چا له لوری هغه ستون شوی دی؟ نو پاک الله فرمائی چه آیا تاسی په داسی ویناﺅ سره توکی او مسخری کوئ؟ او نه پوهیږئ چه هغه عذاب د الله تعالیٰ د حکمت او مصلحت په اقتضاء تر یوه تاکلی (مقرر کری) مدت پوری معطل شوی دی؟ او پخپل معین وقت کښی به خامخا داسی در ورسیږی چه هیڅوک به ئې مخه نشی نیولی او له هری لوری څخه به په عذاب چار چاپیر کری شئ، او گرد (تول) به فنا کیږئ.

وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾

او قسم دی خامخا که وروڅکوو مونږ (کافر یا ناشکر انسان) ته له نزده خپله رحمت (لکه صحت او نعمت چه اثر ئې ښکاره وی) بیا بیرته راتول کړو مونږ دا نعمت له ده نه، بیشکه دی خامخا نا امیده (له کرمه د الله) ناشکره (له نعمته د الله) وی.

تفسیر: یعنی اوس وائی چه عذاب چیری دی؟ او ولی نه راځی؟ او ولی بنیآدم دومره ساده او بی زړه او ویریدونکی دی، چه که د څو ورځو له مخی ئې الله تعالیٰ د خپلی مهربانی په عیش او عشرت او آرامی کښی وساتی، او بیا ئې په کوم ربړ (زحمت) او تکلیف کښی اخته او مبتلا کری، نو دی هغه پخوانی هوسائی (آرام) او مهربانی هم بیخی له زړه وباسی او هیروی ئې، او بی هیلی (مایوسه) او نا امیده کیږی، او د مستقبل په نسبت بیخی بی آسره او مایوس کیږی، په تیره باندی ناشکری، او له راتلونکی څخه مایوسی، هم دا د ده د ژوندون حاصل دی.

وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ
السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾

او قسم دی خامخا که وروڅکوو مونږ دغه (کافر یا ناشکره انسان) ته نعمت (لکه صحت او هوسائی (آرام)) وروسته له (هغه) ضرره چه رسیدلی ؤ ده ته

نو هرومرو (خامخا) وائی به دی خامخا لاړی سختی (چه رارسیدلی وی) له ما څخنی، بیشکه دغه (انسان) خامخا خوشالیدونکی دی (پر نعمتونو) متکبر فخر کوونکی دی (پر خلقو)

تفسیر: یعنی که له مصیبته وروسته بیا پاک الله ده ته آرامی او هوسائی (راحت) ور په برخه کړی نو بیا داسی گنی چه گواکی اوس بیخی مصائبو او تکالیفو خاتمه وموندله، او بیا هغه پخوانی کیفیت له سره راتلونکی نه دی. نو په دغه وقت کښی د غفلت او غرور په نشو کښی مستیږی، او فخر او تکبر او ځانمنی (خودنمائی) کوی. او حال دا چه ده لره داسی په کار ؤ چه هغه خپل پخوانی حالت به ئی تل په یاد درلود (لرلو) او د الله تعالیٰ شکر به ئی اداء او د ده د لطف او احسان په مقابل کښی به ئی د تواضع سر ښکته کوه.

إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾

مگر هغه کسان چه صبر کوی (په سختی له قوته د ایمان) او کوی ښه (عملونه دپاره د شکر د نعمت)، دغه (صابرین او شاکرین) شته دوی ته مغفرت (د گناهونو) او اجر (ثواب) دیر لوی.

تفسیر: هغه حال چه پاس د عامو انسانانو بیان وشو، له هغه څخنی د الله تعالیٰ هغه بندگان مستثنیٰ دی چه د تکلیف او مصیبت مقابله په صبر او استقامت سره کوی، او د امن او راحت په وقت کښی سره له شکر ایستلو په صالحه ؤ اعمالو کښی هم خپله مستعدی ښکاروی د هم داسی اولوالعزمو او وفادارانو تولی د عظیم الشان بخشش او انعام مستحق دی او په دیر لوی اجر چه ادنیٰ ئی جنت او اعلیٰ ئی دیدار دی فائز کیږی.

مؤمنان په آخرت له خلده حوره
سر تر پایه (آخره) نعمتونو کښی معموره
نه به ئی درد نه به ئی مرگ نه به خفگان وی
دوی به تل وی لذتونو کښی مخموره
چه لقاء د پاک الله دوی ته ښکاره شی
نو د خلد حوری به ئی ووځی له شعوره

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ

صَدْرُكَ اَنْ يَّقُوْلُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَآءَ مَعَهٗ مَلَكٌ ؕ اِنَّمَآ اَنْتَ نَذِيْرٌ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ ؕ﴿۱۲﴾

نو ښائی ته به پریښودونکی ئی (یعنی مه پریږده) ځینی د هغه قرآنه چه وحی کولی شي تاته او تنګیدونکی ده په (تبلیغ د) هغه سره سینه (زړه) ستا (له دی ویری) چه وائی به دوی ولی نه ده نازله شوی په ده باندی خزانه (چه پری وکړی عشرت) یا (ولی نه ده) راغلی له ده سره پرښته (چه ورکړی شهادت د نبوت)، بیشکه هم دا خبره ده چه ته ویروونکی ئی (له جحیمه نه څارونکی د اعمالو د دوی)، او الله پر هر شي باندی وکیل (ښه ساتونکی) دی (د هغه چا چه ور وسپاری ځان خپل نو له سره مه ویریږه له عناد د دوی نه).

تفسیر: د مکی معظمی مشرکان د شرک او بت پرستی له تردیده او بدو ویلو ډیر په قهریدل او په غیظ او غضب راتلل د مشرکیت پر خرافاتو په هره اندازه چه د هغو تحمیق (حماقت) او تجهیل کیده، په همغه اندازه به دوی د غصی په اور کښی سوځیدل کله به ئی کوښښ کوه چه پاک رسول په دغی معاملی کښی لږ څه سست او پوست شي او د دغی اساسی او لوئی مسئلی په تبلیغ کښی له لږ څه نرمی او تساهل څخه دی کار واخلی. کله چه له دی لوری مایوس او بی‌هیلی (نا امیده) شول نو تش د ربړولو (تکلیفولو) او محض خفه کولو دپاره په عجیبو چتی (بیکاره) غوښتنو پسی لګیا شول، مثلاً ویل به ئی چه ته خو رښتین او د رسالت پر منصب مامور ئی، نو له تا سره د پاک الله له درباره ښائی چه د مال او دولت لویه خزانه راغلی وی یا له آسمانه له تا سره یوه پرښته راتلی چه هر چیری به درسره د تصدیق دپاره تللی وی ﴿لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَآءَ مَعَهٗ مَلَكٌ﴾ کله چه ته د خپلو خبرو د تصدیق او ښکارولو دپاره نه د مادی قوت او نه د روحانی قدرت خاوند ئی، نو بیا ئی مونږ څرنګه ومنو؟ رسول الله مبارک له داسی چتی (فضول) او بیکاره غوښتنو څخه ډیر زیات مغموم او متأثر کیده. امکان لری چه کله ئی داسی کوم خیال هم په زړه کښی تیر شوی وی چه که د دوی د معبودانو په حق کښی د پاک الله له لوری د دومره سختی اختیارولو په ځای موقتاً د لږ څه نرمی او مساهلی حکم شوی وی نو ښائیږی چه اوس دغه د نرمی وضعیت زیات مؤثر او مفید واقع شي. یا دغه غوښتنی چه دغه خلق ئی راځخه کوی، که د دوی دغه ضد هم تر یوه حده پوری پوره کړ شي، نو امکان لری چه دوی هم مسلمانان شي. په هر حال دغه داسی نازک او پرخطر وقت ؤ چه ګرده (ټوله) دنیا د باطل پرستی له شورماشور ځنی ډکه وه او ګرد (ټول) مشرکین په ملاهی او مناهی بوخت (مشغول) او لګیا ؤ او ټول ورته هک پک ؤ. صرف یو مقدس ذات ؤ چه د ده له حلقوم څخه د حق غږ پورته کیده او د هغه په اثر د شرک او کفر او باطل تینګی کلاوی ګردی (ټولی) سره

خوځیدی. دوی له څلورو خواوو د موذی دښمنانو په احاطه او چمبو کښې لویدلی ؤ. ځینو به دروغجن باله، ځینو به پرې طعنې ویلې او ځینو به پرې ټوکې او مسخرې کولې. تاسې د هسې یو کثیف او مکدر محیط تصور وکړئ او بیا د هغه اعظم مبلغ د زړه قوت او لوی، همت او ستر قوت او ښه میړانه (بهادری) اندازه کړئ چه اعتماد او اتکال ئې له ظاهری اسبابو څخه لرې شوی ؤ، او کامل او بیخې د الله قدوس پر وعدو پوری ئې توکل او اعتماد ؤ دی هر وقت چه خفه او محزون کیده نو یواځې د پاک الله په غېږ سره ئې تسلی او اطمینان مونده. او د ګردی (تولی) دنیا په مقابل کښې تازه دم دریده. په هم دغې سلسلې کښې دغه آیتونه نازل شول چه حاصل ئې دا دی «ته د دی خلقو د دغو چټی (فضول) او بیکاره غوښتنو لامله (له وجې) مه غمجن او مه فکرجن او مه خفه کیږه او مه پخپل زړه کښې د دغو خلقو د خاطر او مراعاتو خیال وګرځوه! کله داسې کیدی شی، هغه شیان چه د الٰهی وحی تاته درښوولی دی او د هغه د تبلیغ حکم ئې بې خوفه او بې خطره درکړی دی چه ته د هغه ځینې برخې د دی خلقو له خرافاتو څخه تنګ زړه شوی پریږدی حال دا چه دغه کار امکان نه لری ځکه چه د نبوت عصمت او د اولوالعزمی صفت ئې مانع دی نو بیا له زړه تنګی څخه څه فائده؟ ستاسې کار تش له خیر او شر څخه خبرول دی. د دوی د هدایت ذمه واری پر تاسې نه ده، د دوی دغه معامله هم هغه الله تعالیٰ ته ورو سپاره چه ګرد (تول) شیان هغه ته سپارلی شوی او د ده په واک (اختیار) کښې دی او د صبر او استقامت سره د تبلیغ د فرائضو په انجام کښې مستقیم او ثابت قدمه اوسه.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَن لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

بلکه آیا وائی دوی چه له خپله ځانه جوړ کړی دی (محمد) دا (قرآن چه تصدیق ئې وکړی)؟ ووایه (ای محمده! دوی ته) نو راوړئ تاسې لس سورتونه په شان د یوه سورت د ده (فصیح بلیغ) له خپل ځانه جوړ کړی شوی او راوبولئ هغه کسان چه توانیږئ تاسې (دپاره د کومک) غیر له الله څخه که یئ تاسې صادقان (رښتینی په دغې ادعا د افتراء کښې). نو که جواب درنه کړ دوی تاسې ته (ای رسوله او مسلمانانو) نو پوه شئ (ای مسلمانانو) چه بیشکه هم دا خبره ده چه رالیږلی شوی دی (قرآن) په علم د الله سره (د بنده کلام نه دی) او (بل پوه شئ په یقین سره او پرې ثابت پاتې شئ) چه نشته هیڅ لایق د عبادت مګر هم دی، نو آیا یئ تاسې مسلمانان (غاړه

ایښودونکی اسلام ته بلکه راسخ اوسیږ په اسلام)

تفسیر: ځینو مفسرینو د دی آیت ترجمه داسی هم کری ده «نو که جواب درنه کړ دغو بللو شویو تاسو ته ای مشرکینو! نو یوه شئ ای کفارو چه بیشکه هم دا خبره ده چه رالیږلی شوی دی دا قرآن په علم د الله سره د بنده کلام نه دی او یوه شئ تاسی په یقین سره چه نشته لائق د عبادت هیڅوک مګر هم دی، آیا نو یئ تاسی مسلمانان غاړه ایښودونکی اسلام ته بلکه اسلام راوړئ! یعنی فرمائښتی معجزی غواړی، چه د هغو ورکول مصلحت نه دی، او له هغو ګردو (تولو) ځنی لویه معجزه قرآن چه د دوی په مخ کښی دی نه منی. او وائی (معاذالله) دغه خو له ځپله ځانه جوړی کری خبری دی، نو د هغه ځواب ورکوی چه آخر تاسی هم عرب او د فصاحت او بلاغت دعوی کوونکی یئ، ګرد (تول) سره راټول شئ! او د دی پاک قرآن د لسو سورتونو په شان نور سورتونه له ځپله ځانه جوړ کړئ. او په دغه کار کښی د ځپلی مرستی (مدد) دپاره ګرد (تول) مخلوقات بلکه ځپل هغه معبودان هم راوبولئ، چه تاسی ئی په الوهیت کښی شریکان ګڼئ او که ونه کری شئ، او له سره به ونه کری شی، نو وپوهیږئ چه داسی کلام یواځی د پاک الله کلام کیدی شی، چه د هغه له مثل راوړلو څخه ګرد (تول) مخلوقات عاجز پاتی کیږی.

یقیناً په واقع سره دا هغه مبارک کلام دی چه پاک الله پخپل کامل علم سره پر خپل رسول نازل فرمایلی دی. بیشکه هغه ذات چه د کلام مثل ئی نشی پیدا کیدی، نو د ده په ذات او صفاتو کښی څوک شریک کیدی شی داسی بی مثله کلام د هغه بی مثاله الله تعالیٰ کلام دی چه هیڅ سیال او شریک نه لری. آیا له داسی واضحه ؤ دلائلو څخه وروسته په مسلمان کیدلو او حکم منلو کښی د کوم شی په انتظار کښی یئ؟.

تنبیه: د اعجازالقرآن څه تفصیل د یونس علیه السلام په سورت کښی لیکلی شوی دی. په ابتداء کښی د پوره قرآن تحدی ورکری شوی وه، بیا د لسو سورتونو وشوه بیا د یوه سورت لکه چه د «البقرة» د سورت په ۲ رکوع او د «یونس» د سورت په ۳ رکوع کښی تیر شو ګواکی د دوی عجز په تدریج سره ښکاره کری شوی دی.

مَن كَانَ يُرِيدُ الْحَيَوٰةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾

هر څوک چه وی (له ځپلی کم همتی) چه غواړی یواځی ژوندون لږ خسیس او ښائست د ده (او د آخرت فکر نه کوی) نو پوره به ورکړو دوی ته (بدل د) اعمالو د دوی په دی دنیا کښی حال دا چه دوی په دی دنیا کښی نه شی کم کیدلی (له بدل د اعمالو د دوی هیڅ شی)

تفسير: یعنی له داسی واضح ثبوت څخه وروسته څوک چه په قرآن ایمان نه راوړی، یا د هغه پر ښوولی لاری نه ځی. بلکه د دنیا ځو ورځی ژوندون او فانی دول او سینګار ئی د خپل مقصود قبله درولی وی، او عملی جداوجهد ورته کوی. که په ښکاره کوم نیک کار لکه خیرات او نور کوی، نو له هغه څخه هم د آخرت بهتری او د الله تعالیٰ خوښی مقصود نه وی، او یواځی د دنیوی فوائدو حاصلول ئی تر سترګو لاندی وی، د داسی خلقو په نسبت اعم له دی چه یهود وی که نصاریٰ مشرکین وی که منافقین یا دنیا خوښوونکی ریاکار مسلمانان. دا ښ راښوولی دی چه په دنیا کښی د دغو ګردو (ټولو) معامله پای (آخر) ته رسولی شی. هغه اعمال او کوښښونه چه دوی ئی د دنیا د حصول دپاره اراده وفرمائی ورعطا کوی ئی. له احادیثو څخه معلومیږی چه کافران چه څه خیرات او مبرات وکړی نو د دوی دغه فانی او صوری حسنات چه د ایمان له روح څخه بیخی خالی دی، په دنیا کښی تش او ویریا نه ځی. د هغه په بدل کښی به پاک الله ورته صحت، مال، دولت، عزت حکومت او نور ورکوی، او ګردی (ټولی) مطالبی او غوښتنی ئی هم دلته پای (آخر) ته رسیږی. او له مر کیدلو څخه وروسته په بل ژوندون کښی د هغه هیڅ یو شی ئی په کار راتلونکی نه دی. د هر کافر دپاره هره سزا او د مجازاتو هره درجه چه تاکلی (مقرر کړی) شوی وی هغه به بی له تزئیده او تنقیصه برابره وررسیږی

﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَن نُّرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا ﴾

(۱۵ جزء د بنی اسرائیل (۱۸) آیت ۲ رکوع) د ریاکار دنیا خوښوونکی عالم، مجاهد او متصدق په حق کښی کوم وعید چه راغلی دی، د هغه حاصل هم دغه دی. چه هغو ته به په محشر کښی وویلی شی د هغه غرض او مقصد دپاره چه تا علم زده کړی ؤ، یا صدقه او جهاد دی کړی ؤ هغه خو په دنیا کښی درحاصل شوی دی. اوس له ماسره ستا هیڅ برخه نشته او پرښتو ته به وویل شی چه هغه دی په دوزخ کښی وغورځوی اعاذنا الله منها.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

دا هغه کسان دی چه نشته دوی ته په آخرت کښی مګر اور (د دوزخ) او خراب (ابته) شوی دی هغه (نیک عمل) چه کړی ؤ دوی په دی دنیا کښی او باطل دی (په آخرت کښی) هغه عمل چه وو دوی چه کوو به ئی (په دنیا کښی).

تفسير: یعنی پر دغو اعمالو پرته (علاوه) له دوزخه د بل کوم شی مستحق نه دی. کفار په ابدی

صورت او رياکاران مسلمانان به تر محدوده مدت پورې په دوزخ کښې پاتې کيږي. هو! که الله تعالیٰ ځنې مؤمنان محض پخپل فضل او کرم سره وبښي، نو هغه بيله خبره ده.
(او خراب شو هغه نيک عمل چه کړی ؤ دوی په دنيا کښې او باطل دی هغه کار چه وو دوی چه کاوه به ئې) يعني په دنيا کښې کوم کارونه چه تاسې د دنيوي اغراضو دپاره کړي ؤ وروسته د آخرت له رسيدلو څخه درښکاريږي چه هغه ابته (خراب) او برباد تللي دي، او د رياکاری او د دنيا خوښولو په سلسله کښې ظاهراً هغه نيکي او محاسن چه کړي ئې وې هغه ګرد (تول) سره خراب او توی ځی او هلته به ئې هيڅ يو شی په کار نه ورځی.

أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِۦ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِۦ كِتَٰبُ مُوسَىٰٓ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِهِۦ مِنَ ٱلْأَحْزَابِ فَٱلنَّارُ مَوْعِدُهُۥ ۚ فَلَا تَكُ فِى مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۚ إِنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

آيا پس هغه څوک چه دی پر صاف برهان (واضح عقلي دليل) له جانبه د رب خپل او تابع وی د دی (برهان) پسي شاهد له (جانبه) د الله او پخوا له دی (شاهده چه قرآن دی) کتاب د موسیٰ (توريت شاهد ؤ) په دی حال کښې چه پيشوا او رحمت ؤ، (مؤمنانو ته دغه توريت ايا هغوی د دنيا غوښتونکو سره برابر دي؟ بلکه نه دي برابر، دغه خاوندان د برهان) دغه کسان ايمان لري په دی (قرآن)، او هر څوک چه کافر شو په دی (قرآن) له ګردو (تولو) فرقو (د کافرو) څخه نو اور (د دوزخ) ځای د وعدی د هغه دی (چه خامخا ورته ورځی) نو مه کيږه په شک کښې له دی) قرآن يا موعد نه) بيشکه چه هغه حق دی له جانبه د رب ستا وليکن اکثر د خلقو نه راوړی ايمان (په دی خبره باندی چه منزل من الله دی).

تفسير: يعني دغه سړی او هغه رياکار دنيا پرست چه پخوا ئې ذکر وشو څرنګه برابريدی شي؟ له سره نه دي برابر له «بينه ـ صافه لاره» څخه مراد هغه لاره ده چه هر انسان پخپل اصلي او صحيح فطرت سره موافق تلنه وغواړي. په دی شرط چه د اطرافو او حواليو له حالاتو او خيالاتو ځنی متأثر نشي او هغه د اسلام او د توحيد او د قرآن سمه لاره ده ﴿ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى فَطَرَ ٱلنَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ

﴿ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ (۲۱ جزء د الروم (۳۰) آیت (٤) رکوع) او په حدیث کښې راغلی دی «**کل مولود یولد علی الفطرة فابواه یهودانه او ینصرانه او یمجسانه ـ الحدیث**» او «شاهد منه» گواه د پاک الله له لوری لوی قرآن دی چه گواهی ورکوی چه د فطرت پر دین توحید او اسلام باندی تلونکی بیشکه پر سمه لاره تلونکی دی. او همغه قرآن چه پر خپل حقانیت باندی هم پخپله گواه دی د لمر دلیل پخپله دی لمر.

څرنگه چه د پاک قرآن راوړونکی حضرت جبرئیل امین علیه السلام او آخیستونکی ئی حضرت محمد امین علیه السلام دی، نو په دغه اعتبار دغو دواړو ته هم شاهد ویلی شی بلکه پخپله د رسول الله مبارک شان دغه دی چه د ده اخلاق، عادات، معجزات، مبارکه ژبه، نورانی څیره او له نورو گردو (تولو) شیانو څخه ئی معلومیږی او هر یو بیل بیل شهادت ورکوی. د هغه دین حامل چه حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دی هغه حقیقتاً بیخی حق او رښتیا دی. وروسته د «ومن قبله کتاب موسیٰ اماما ورحمة» دغه مطلب دی چه پخوا له قرآنه هره وحی چه پر هر نبی راغلی ده هغه هم د فطرت د دین پر صداقت گواه ده خصوصاً هغه عظیم‌الشان کتاب توریت چه پر موسیٰ علیه السلام نازل شوی دی پخوا له قرآنه هغه یو لوی شاهد د هغو خلقو پر حقانیت شائی وویلی شی چه د فطرت د دین پر صافه لاره تلونکی دی.

﴿ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ﴾ الآیة - دغه کسان چه په دلیل روان دی ایمان لری په دی قرآن الخ) یعنی یهود او نصاریٰ،بت پرست،عرب عجم،ایشیاء افریقا امریکا یورپ استریلیا او نور له هری فرقی او هر جماعت چه د هر ملک او ملت څخه وی، تر څو پاک قرآن ونه منی، نو له سره ئی نجات په برخه کیدی نشی لکه چه د صحیح مسلم او د نورو په احادیثو کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم په دیره تصریح او تعمیم سره دغه بیان فرمایلی دی.

﴿ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ ﴾ الآیة - نو مه کیږه ته په شک کښې له دی قرآن یا موعود څخه الخ) دغه خطاب هر هغه سری ته دی چه پاک قرآن آوری، یا خو ئی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خطاب فرمایلی دی او ذاتاً د نورو خلقو او وگړو آورول مقصود دی چه د قرآن عظیم الشان په صداقت والی او منزل من الله والی کښې قطعاً د شک او شبهی ځای او گنجائش نشته. نو هغه کسان ئی چه نه منی هغوی احمقان یا معاندان دی.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۚ أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ
عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ
أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾

او څوک دی دیر ظالم له هغه چا چه تړی له ځانه پر الله پوری دروغ (چه نسبت د ولد یا د شریک ورته کوی بلکه نشته)، دغه (دروغ تړونکی) وړاندی به کړل شي (په قیامت کښی) په رب د دوی او وبه وائی شاهدان (کرام الکاتبین او نور) چه هم دوی دی هغه کسان چه دروغ ئی تړلی وو په رب خپل (په نیولو د ولد او شریک سره، نو فرمائی الله) واورئ خبردار شئ لعنت د الله دی وی پر ظالمانو. هغه ظالمان (کافران) چه آړوی خلق له لاری (د دین) د الله او لټوی (ستائی) دا لاره خلقو ته په کوږوالی سره، او هم دوی په آخرت هم دوی کافران منکران کیدونکی دی.

تفسیر: یعنی پاک قرآن دروغ او افتراء نه دی، بلکه د پاک الله حق او رښتیا پیغام دی چه قبلول او منل ئی ضروری دی، او ښه وپوهیږئ چه له هغه سړی څخه زیات ظالم بل هیڅوک نشی کیدی چه پر الله تعالیٰ باندی دروغ وتړی، مثلاً که د الله کلام نه وی، او دی ووائی چه دغه د الله کلام دی یا واقعی د پاک الله کلام وی او پخپله الله تعالیٰ څو څو کرته وفرمائی چه دغه زما کلام دی. مګر دوی سره له روښانو دلائلو هغه دروغجن کوی، او در ګرده (تولو) هم دا وائی چه دا له سره د الله کلام نه دی.

﴿ اُولٰٓئِكَ يُعۡرَضُوۡنَ عَلٰى رَبِّهِمۡ ﴾ الآیة - دغه دروغ تړونکی به وړاندی کړی شی په قیامت کښی په رب د دوی) په محشر کښی کله چه دوی د پاک الله په مخ کښی علی رءوس الاشهاد وړاندی کیږی او د دوی د شرارتونو دفاتر پرانستلی شی نو په دغه وقت کښی شاهدی ورکوونکی (ملائکی، انبیاء، صالحین بلکه د دوی خپل لاسونه او پښی او رئیسه اعضاء) به ووائی چه دوی همغه بدبختان ظالمان دی چه د خپل پاک الله په نسبت ئی دروغ تړلی وو او چتی (بیکاره) خبری به ئی کولی.

﴿ اَلَا لَعۡنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِيۡنَ ﴾ دا د حق تعالیٰ ارشاد دی. یعنی هغه خلق چه په ظلم او ناانصافی سره د الله تعالیٰ کلام دروغ ګنی او له ګردو (تولو) څخی زیات د آخرت منکران دی، او نور خلق د الله تعالیٰ له لاری څخه ستنوی (واپس کوی) او غواړی چه پری لاړ نشی، او په دغه تلاش او لټولو پسی لویدلی دی، چه دغه سمه صافه لاره کږه وږه ثابته او ورښکاره کړی، نو پر داسی ظالمانو باندی د پاک الله خصوصی لعنت دی.

اُولٰٓئِكَ لَمۡ يَكُوۡنُوۡا مُعۡجِزِيۡنَ فِى الۡاَرۡضِ وَمَا كَانَ لَهُمۡ مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ مِنۡ اَوۡلِيَآءَ ‌ۘ يُضٰعَفُ لَهُمُ الۡعَذَابُ‌ ؕ مَا كَانُوۡا يَسۡتَطِيۡعُوۡنَ السَّمۡعَ وَمَا كَانُوۡا يُبۡصِرُوۡنَ ۝٢٠

دا کفار نه دی دوی عاجز کوونکی (د الله) په ځمکه (دنیا کښې په تیښته سره) او نه به وی دوی ته غیر له الله هیڅ دوستان (چه عذاب تری دفع کړی که اراده وفرمائی بلکه) دوچند به کړ شی دوی ته عذاب، نه وو دوی چه طاقت ئې وی د آوریدلو (د حق د زړه له کونوالی) او نه وو دوی چه لیدلی ئې وی (دلائل د قدرت د زړه له ړوندوالی).

تفسیر: یعنې په دومره وسیعې او ارتې ځمکې کښې نه چیرې تښتیدی شي. او نه په کوم ځای کښې پټیدی شي، او نه به ئې څوک مددګار او حمایت او مرسته (مدد) کوونکی کیدی شي. چه دوی د الله تعالیٰ له عذابه وژغوری (بچ کړی). ځکه چه دوی هم پخپله بې لارې او ګمراهان شوی دی، او هم نور خلق ئې ګمراهان کړی دی

﴿ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴾ نه وو دوی چه طاقت ئې وی د آوریدلو د حق د زړه له کونوالی او نه وو دوی چه لیدلی ئې وی دلائل د قدرت د زړه له ړوندوالی یعنې په دنیا کښې داسې ړانده او کاڼه شوی دی چه نه د حق د خبرو د اوریدلو توان لری او نه د الله تعالیٰ د قدرت دلائل او نښې لیدلی شي، چه د هغو په لیدلو سره ممکن دی چه د هدایت سمه صافه لاره ومومي.

حضرت شاه صاحب د دی مطلب داسې بیان کړی دی چه «دوی پر الله تعالیٰ باندی دروغ ویلی دی او بې اصله او فضول خبرې ئې د ده په لوری منسوبې کړی دی یا ئې له کوم ځایه راوړی دی؟ له غیبه ئې نه دی آوریدلی او نه ئې له غیبه لیدلی دی، نو بیا د دوی ماخذ څه شی دی؟

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾

هم دوی دی هغه کسان چه زیان ئې رسولی دی نفسونو (ځانونو) خپلو ته او ورک شول له دوی هغه چه وو دوی چه دروغ ئې تړل (چه بتان زمونږ شفاعت ګران دی)

تفسیر: خپل ځان ته زیان پیښول دغه دی چه په ابدی او دائمی عذاب کښې اخته او ګرفتار شول او د دوی ګردی (تولی) دروغی دعاوی دلته نسیاً منسیاً او ورکی شوی دی.

لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

الصّٰلِحٰتِ وَأَخۡبَتُوٓاْ إِلَىٰ رَبِّهِمۡ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٣﴾

حقه خبره دا ده چه بیشکه دوی په آخرت کښې هم دوی ډیر زیانکاران دی (له نورو نه). بیشکه هغه کسان چه ایمان ئې راوړی دی او کړی ئې دی ښه (عملونه) او عاجزی کوی دوی رب خپل ته دغه کسان صاحبان (اوسیدونکی) د جنت دی، دوی به په دی جنت کښې همیشه وی.

تفسیر: د مجرمینو د بد انجامی او د خرابی خاتمی په مقابل کښې ئې د مؤمنینو انجام او حسن د خاتمی بیان وفرمایه، د دوی عجز او نیاز (خلوصیت او خصوصیت اطمینان او تجنب عن الغیر) د پاک الله خوښ شو، نو ځکه د دائمی خوښی مقام ئې ورعطا کړ.

مَثَلُ ٱلۡفَرِيقَيۡنِ كَٱلۡأَعۡمَىٰ وَٱلۡأَصَمِّ وَٱلۡبَصِيرِ وَٱلسَّمِيعِۚ هَلۡ يَسۡتَوِيَانِ مَثَلًاۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

مثال د دی دواړو فرقو (داسی دی) لکه د ړانده او د کانه او (لکه) د لیدونکی او د اوریدونکی، آیا برابر دی دغه دواړه له جهته د مثاله (او صفته؟ بلکه نه دی سره برابر)، آیا نو نه آخلئ پند تاسی؟ (په دغو مثالونو سره او فکر پکښې نه کوئ).

تفسیر: یعنی منکرین ړانده او کانه دی لکه چه دری آیته پخوا له دی نه ئې وفرمایل ﴿ مَا كَانُواْ يَسۡتَطِيعُونَ ٱلسَّمۡعَ وَمَا كَانُواْ يُبۡصِرُونَ ﴾ بیا هغه چه نه پخپله څه لیدلی شی، او نه له بل چا څخه څه شی اوریدلی شی. د دوی ابتداء او انتهاء د هغوی روڼ ضمیر له ایماندارانو سره څرنګه برابریدی شی هغه کسان چه د بصیرت په سترګو د حق او باطل او خیر او شر په منځ کښې تمیز کوی. او د خپلو هادیانو خبرو ته غوږونه نیولی غور وکړی چه د دواړو پای (آخر) او انجام څرنګه یو شان کیدی شی، بلکه نشی کیدی وروسته د حضرت نوح علیه السلام د قوم قصه د دی مضمون په تائید کښې وړاندی کوی.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَن لَّا تَعْبُدُوا إِلَّا
اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٢٦﴾

او هرومرو (خامخا) په تحقیق لیږلی ؤ مونږ نوح قوم د ده ته (حال دا چه ویونکی ؤ) بیشکه زه تاسی ته یم ویروونکی (له جحیمه) ښکاره چه مه کوئ تاسی عبادت (د بل چا) بی له الله، بیشکه زه ویریږم پر تاسی له عذابه د ورځی دردناکی (د قیامته) څخه

تفسیر: یعنی په نهایت وضاحت سره زه هغه شیان درښیم چه د هغو په ارتکاب سره د مهلک عذاب د نازلیدلو اندیښنه ده یا د هغه عذاب د محفوظیت ذرائع دی.
﴿ أَن لَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ ﴾ مه کوئ عبادت د بل چا بی له الله! یعنی د (ود) او (سواع) او (یغوث) او (یعوق) او (نسر) چه ذکر ئی د نوح علیه السلام په سورت کښی راځی عبادت پریږدئ! او د واحد احد الله تعالیٰ په عبادت کښی مشغول شئ! که نه د غیر الله له عبادت څخه د بیرته نه ګرځیدلو په صورت کښی د سخت عذاب د راتلو خوف دی. له دردناکی ورځی څخه هغه ورځ مراد ده چه پکښی د المناکو او درد پیدا کوونکو حوادثو وقوع وی مثلاً د قیامت ورځ یا هغه ورځ چه پکښی د نوح علیه السلام قوم دوب او مغروق شو.

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ
اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرَىٰ
لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾

نو وویل هغو مشرانو چه کافران شوی ؤ له قومه د دغه (نوح) چه نه وینو مونږ تا (ای نوحه په هیڅ صفت) مګر یو بشر پشان زمونږ (بل څه مزیت نه لری) او نه وینو مونږ تا چه متابعت کړی ستا (هیچا) مګر هغه کسانو چه دوی د لاندی (ښکته) زمونږ دی په ظاهر اول فکر بلا تامل، او نه وینو مونږ تاسی لره پر مونږ باندی هیڅ بهتری بلکه ګمان کوو مونږ پر تاسی د دروغجنانو

تفسیر: یعنی ښائی چه رسول د ګرد (تول) قوم په مقابل کښی د کومی ښکاره نښی او امتیاز لرونکی وی. لیکن مونږ ګورو چه ته هم زمونږ په شان د بشر له جنسه ئی. او د آسمان پرښته نه ئی چه د هغی په مقابل کښی خامخا انسان خپل سر ښکته کړی، بیا په بشریت کښی هم ته داسی یو سړی نه ئی چه په تا کښی کوم خاص تفوق او لوئی پر مونږ باندی وی، مثلاً لوی دولتمن، یا د شان او شوکت خاوند، یا د حکومت او قوت مالک اوسی. هغه کسان چه ستا پیروان او تابعان شوی دی هغو هم ګرد (تول) سره داسی خواران او غریبان او مفلسان او رذیلان دی چه له هغو سره مونږ شرفاء او غټان خپل ملاقات او خبری کول شرم او ننګ بولو. نو آیا په ګردو (تولو) انسانانو کښی هم دا ته پیدا شوی ئی چه د الله تعالیٰ د رسالت د منصب وړ (مستحق) او لائق وی؟ حال دا چه مونږ د تا په نسبت په حسب او نسب، مال او دولت، خلق (پیدایښت) خلق (رشه، خوی، عادت) او په نورو شیانو کښی له هیڅ پلوه له تا څخه کم نه یو، نو ولی زمونږ له منځه بل څوک پر دغه لوی منصب د رسالت باندی منتخب او غوره نشو؟ یا لږ تر لږه ستاسی تابعین او پیروان ښائی چه کوم معزز او لوی سړی خو وی. ښه د دغو جولایانو، موچیانو او ډمانو تابع کیدل تاسی لره د فضل او شرف څه موجب کیدی شی؟ او څرنګه د صداقت دلیل جوړیدی شی؟ د داسی سطحی او سپکو او تیتو خلقو چه د هغو سپکوالی او رذالت بیخی ښکاره او عیان دی، بی له فکره او اندیښنی، او بی له غور او تامل په ظاهری او سرسری دول (طریقه) سره ایمان راوړل، ستاسی له کمالاتو څخه نه حسابیږی، بلکه زمونږ خیال خو داسی دی چه ته سره د ملګرو دی دروغجنان یئ تاسی یوه خبره جوړه کړی ده او څو بی وقوفانو ستاسی له «هو» سره هو کړی او یو له بل سره مو خبره یوه کړی ده، څو په دی وسیلی سره یو نوی تحریک جوړ کړئ چه په دغه صورت سره یو امتیاز او لوئی او مشرتیا حاصله کړئ.

دا د هغو ملعونانو د تقریر ماحصل ؤ نوح علیه السلام کوم جواب چه دوی ته ورکړی دی، دا دی

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَاٰتٰىنِيْ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِهٖ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ اَنُلْزِمُكُمُوْهَا وَاَنْتُمْ لَهَا كٰرِهُوْنَ ﴿۲۸﴾

وویل (نوح) ای قومه زما آیا وینئ خبر راکړئ تاسی (ماته) که یم زه پر سمه لاره (واضح برهان ښکاره حجت) له ربه خپله او راکړی ئی وی ماته رحمت له نزده خپله نو پټ کړی شوی دی (حقیقت د دی دلیل) پر سترګو د تاسی، آیا مجبور کولی شو مونږ تاسی په قبول د هغو سره (بلکه نه شو) حال دا چه تاسی دغه (برهان) لره بد ګڼونکی انکار کوونکی یئ:

تفسیر: (یعنی غوښتونکی ئې نه یئ او پرې خفه کیږئ هوا) دا خبره صحیحه ده چه نبی له عامو انسانانو ځنې ښائی بیخی ممتاز وی، لیکن هغه امتیاز په مال، دولت، حکومت، او نورو دنیوی شان او شوکت کښې نه وی، بلکه په اعلیٰ اخلاقو، ډیرو ښو ملکاتو، تقویٰ، د الله تعالیٰ ویره، حق خوښول، له خلائقو سره دردمنی او خواخوږی، او د صریحو او ښکاره ؤ آیتونو او ښو له وړاندی کولو ځخه ورته امتیاز حاصل وی چه حق تعالیٰ هغه د برهان او د حجت د اتمام او د نعمت د اکمال په دول (طریقه) په هغو کښې قائموی، یا د هغو په وسیله ئې ښکاروی. نبی علیه السلام د الله تعالیٰ د وحی او د ربانی دلائلو او براهینو په رڼا کښې پر صافه سمه لاره درومی، او شپه او ورځ د الله تعالیٰ خصوصی رحمتونه پرې لکه باران (وریا) ووری نوح علیه السلام وویل «که دغه ګرد (تول) شیان په ما کښې په ښکاره دول (طریقه) سره موجود وی او یقیناً موجود هم دی لیکن همغسی چه ړوند د لمر رڼا نشی لیدلی نو که ستاسی سترګی هم د الله تعالیٰ د دی نور له لیدلو ځخه قاصری وی نو آیا زه به په زور سره تاسی ته هغه نور او رحمت درښوولی شم؟ یا ئې بالجبر پر تاسی اقرار کولی شم؟ حال دا چه تاسی له هغه ځخه دومره نفور او بیزاره یئ چه خپلی سترګی ورته نه غړوئ، او نه ئې غواړئ، چه وئې ګورئ» خلاصه ئې داسی شوه چه زما لوئی او برتری چه ستاسی په نظر کښې نه راځی د دغه سبب دا دی چه ستاسی د زړونو سترګی ړندی یا ترلی شوی دی.

وَيٰقَوْمِ لَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا ۭ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَي اللّٰهِ وَمَآ اَنَا بِطَارِدِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۭ اِنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ وَلٰكِنِّيْٓ اَرٰىكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُوْنَ ۝۲۹

او ای قومه زما نه غواړم زه له تاسی په دغه (تبلیغ) ځه مال (مزدوری)، نه دی اجر (مزدوری) زما مګر په الله باندی او نه یم زه شړونکی د هغو کسانو چه ایمان ئې راوړی دی (په وینا د تاسو، ځکه چه) بیشکه دوی ملاقات کوونکی دی له ربه خپله سره (پس جګړه به وکړی له ما سره که دوی وشړم) ولیکن زه ګورم تاسی داسی قوم چه جاهلان یئ (له عاقبته خپله او له شرف د دغو مؤمنانو)

تفسیر: یعنی زه د تبلیغ په مقابل کښې له تاسی ځخه څه تنخواه او طلب نه غواړم، چه د مالی خود غرضی اندیښنه تاسی ته پیدا شی زه د خپل الله خاص بنده او نوکر یم، او د ده له درباره ماته اجر راکاوه کیږی. الحمد لله زه نه ستاسی د مال طالب یم، او نه ورته ضرورت لرم، نو بیا به زه ځرنګه فقراء او مساکین پریږدم او تاسی ته به خپل تمائل (میلان) درښکاروم؟ که تاسی زما اتباع تش د هغوی د افلاس یا عادی کارونو له سببه حقیر او ذلیل ګنئ، نو ښه وپوهیږئ چه

زه له هغو کسانو څخه نه یم چه د ایمان د دولت پنګی (سرمایه) لرونکو ته د دوی د ظاهری پریشانی او بی وزلی (کمزوری) لامله (له وجی) په سپکه وګورم یا هغوی لکه د حیواناتو په شان تیل ووهم، او له خپله ځانه ئی لری وشړم. دوی به یوه ورځ د خپل پاک الله په حضور کښی مشرفیږی، او زما شکایت به د ده په دربار کښی کوی. چه ستا رسول د متکبرانو دنیادارانو په خاطر مونږ وفاداران غریبان ئی له خپله حضوره لری کړی وو. زه د ظاهری وضعیت په خلاف به څرنګه پوهیدی شم چه د هغوی ایمان یوائحی ظاهری او سطحی دی د زړونو څیرول او د هغه لیدل زما کار نه دی او د دغو امورو اطلاع او پته یوائحی پاک الله سره ده، او هغه ښه پوهیږی چه د دوی د زړونو احوال څه دی؟

﴿ وَلٰكِنِّيٓ أَرٰىكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴾ او لیکن زه ګورم تاسی داسی قوم چه جاهلان یئ له عاقبته خپله او له شرف د دغو مؤمنانو) یعنی د جهل او حماقت لامله (له وجی) د دوی پای (آخر) او انجام ته نه ګوری، او یوائحی د دوی ظاهری پریشانی، مسکنت ته ګوری او حقیر او خوار ئی ګنی. او داسی مهمله او چټی (بیکاره) غوښتنه کوی چه دوی له خپله ځانه لری کړه چه مونږ تاته راشو. آیا غربت او حلال کسب څه عیب او نقصان لری؟ هم داسی شیان خو له سره د حق د قبلولو په لاره نه مزاحم کیږی. عموماً د دولت او د جاه نشی او مستی انسان د حق له قبوله بی برخی کوی، ځکه د «هرقل» په حدیث کښی راغلی دی چه د انبیاؤ متبعین ضعفاء وی. په هر حال تاسی نه پوهیږئ چه ګرد (ټول) سره د الله تعالیٰ په حضور کښی تولیږئ، او د هغه په لوی دربار کښی به دا ښکاریږی چه دغه ستاسی تکبر، لوئی، غرور د هغوی په مقابل کښی خوشی چټی (بیکاره) یو د جاهلیت فخر او غرور وو.

وَيٰقَوْمِ مَنْ يَّنْصُرُنِيْ مِنَ اللّٰهِ إِنْ طَرَدْتُّهُمْ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٣٠﴾

او ای قومه زما څوک به مرسته (مدد) وکړی له ما سره (چه ما وساتی) له عذابه د الله که وشړم زه دوی (بلکه هیڅوک ئی نشی کولی)، آیا (فکر نه کوئ) نو پند نه آخلئ تاسی.

تفسیر: یعنی زه ستاسی له کبره او غروره او جهالته متاثر شوی څرنګه خپل نقصان وکړم؟ که ستاسی په رعایت زه د الله تعالیٰ مخلصو بندګانو ته څه ووایم یا ئی وشړم، نو د هغه د سزا او له پوښتنی څخه به می څوک ژغورلی (خلاصولی) شی؟

وَلَآ أَقُوْلُ لَكُمْ عِنْدِيْ خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَآ أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَآ أَقُوْلُ إِنِّيْ مَلَكٌ وَّلَآ أَقُوْلُ لِلَّذِيْنَ تَزْدَرِيْٓ أَعْيُنُكُمْ

لَنْ يُّؤْتِيَهُمُ اللهُ خَيْرًا ۖ اَللهُ اَعْلَمُ بِمَا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ ۚ اِنِّيْٓ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٣١﴾

او نه وایم زه تاسو ته چه ما څخه خزانې د الله دي او نه (وایم دا چه) پوهیږم په غیب باندي (په علم‌الیقین سره) او نه وایم زه چه بیشکه زه پرښته یم او نه وایم زه په حق د هغو (فقیرانو مؤمنانو) چه سپک ورته ګوري سترګې ستاسې چه له سره به ورنه کړي دوی ته الله هیڅ خیر، الله ښه عالم دی په هغه (اخلاص) چه په نفسونو د دوی کښې دی، (که زه دغه ووایم) نو زه به دغه وقت کښې خامخا له ظالمانو څخه به یم

تفسیر: کفارو نوح علیه السلام ته ویلي ؤ «چه ته خو زمونږ په شان یو بشر ئې، د قوت، قدرت، او دولت او اموال او رجال په اعتبار هم پر مونږ څه امتیاز نه لرې» نو نوح علیه السلام د دې خبرې جواب په ډیر متانت او انصاف سره ورکړ چه «بیشکه هغه امتیاز چه تاسو ئې لیدل غواړئ زه ئې مدعي نه یم بلا شبهه زه خو یو بشر یم پرښته نه یم نه الله تعالیٰ خپلې ګردې (ټولې) خزانې زما په تصرف او اختیار کښې ایښې دي او نه ئې د غیب پر ګردو (ټولو) خبرو مطلع کړی یم. لیکن سره د دغو ګردو (ټولو) خبرو د اعتراف سره زه ستاسې په شان له سره داسې نشم ویلی چه هغه خلق چه ستاسې په نظر کښې معیوب او حقیر دي (یعنې زه او زما ملګري) هغوی ته به له سره پاک الله هیڅ کله څه خیر او ښیګڼه (فائده) نشي ورکولی مثلاً له هغو څخه ئې ځینو ته نبوت او حکمت عطا فرمایلی دی او نور ئې د ایمان او عرفان په دولت سره ګټور (نفع مند) کړي دي. ښه وپوهیږئ چه الله تعالیٰ د دوی د زړونو پر استعدادونو او کیفیاتو ښه پوهیږي، او هر یوه ته د ده له استعداده سره مناسب فیض وررسوي، او د دوی له باطني احوالو او کیفیاتو سره موافق معامله ورسره کوي. پاک الله هغه خاصه مهربانۍ چه له ماسره یا د زما له ملګرو سره ئې فرمایلې ده هغه ستاسې له سترګو څخنې پټه ده. که زه داسې ووایم چه هغه کسان چه ظاهراً تاسو ته حقیر، فقیر، ذلیل او ګوډ او مات ښکاري، الله تعالیٰ هم چه د بواطنو او پټو احوالو څخنې ښه عالم او پوه او ښه خبردار دی هغوی ته هیڅ یو عزت او شرف نه دی وربښلی، نو دغه به نهایت د بې اصولۍ او ناانصافۍ خبره وي»

تنبیه: د دې آیت ابتدائي دري جملې په (٧) جزء د الانعام د سورت په (٥٠) آیة (٤) رکوع کښې تیرې شوې دي د هغه ځای په تفاسیرو کښې دې بیا ولوستلې شي.

قَالُوْا يٰنُوْحُ قَدْ جٰدَلْتَنَا فَاَكْثَرْتَ جِدَالَنَا
فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٣٢﴾

وویل (کفارو) ای نوحه په تحقیق جګړه دی وکړه له مونږ سره پس ډیره دی کړه جګړه زمونږ نو راوړه مونږ ته هغه عذاب چه وعده ئی کوی ته له مونږ سره که ئی ته له صادقانو (رښتیا ویونکو په دی وعید خپل کښی)

تفسیر: حضرت نوح علیه السلام پخوا له طوفانه نهه سوه او پنځوس کاله په دوی کښی شپه او ورځ په پټه او په ښکاره هغو ته پند او نصیحت کاوه او د هری شبهی جواب ئی ورکاوه د تبلیغ، تفهیم، بحث، مناظری، خبرو اترو سلسله جاری وه، په دغو جګړو کښی په سلهاؤ کلونه تیر شول کفار د نوح علیه السلام د دغو حقانی مباحثو او د شپی او د ورځی ممانعت او مزاحمت څخه عاجز او پکو (تنګ) شول او ګردو (تولو) سره وویل چه اوس دغه سلسله رابنده کړه! که په رښتیا سره ته رښتیا وائی نو هغه عذاب ژر رانازل کړه! چه مونږ د عذاب له نزول څخه تل ویروی! څو دغه د هری ورځی جګړه بیخی پای (آخر) ته ورسیږی او دا مناقشه بالکل ختمه شی.

قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُم بِهِ اللَّهُ إِن شَاءَ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾

نو وویل نوح بیشکه هم دا خبره ده چه رابه ولی تاسی ته دا عذاب خاص الله (نه بل څوک) که اراده وفرمائی (د راوستلو ئی اوس یا وروسته) حال دا چه نه یئ تاسی عاجز کوونکی (د الله په دفع د عذاب په زور یا په تیښتی سره)

تفسیر: یعنی د دغه عذاب نزول زما په قبضه کښی نه دی څه مهال (وخت) چه پاک الله سم له خپله حکمت سره اراده وفرمائی نو عذاب نازلوی، زما فرض یوائی خبرول دی پاتی شو عذاب هغه خو داسی هولناک او عظیم الشان شی دی چه د هغه راوړل، یا ئی مخه بیرته آړول، دواړه د بشری له قوی څخه خارج دی، کله چه الله تعالیٰ مشیت وفرمائی نو څوک تری نشی تښتیدلی او نه تری چیری پټیدی شی. داسی څوک دی چه (معاذ الله) پاک الله ستری او ستومان کړی او ځان تری وژغوری (بچ کړی).

وَلَا يَنفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدتُّ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ إِن كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَن يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾

او نه نفع در رسوی تاسی ته نصیحت زما که اراده وکړم زه چه نصیحت

وکړم تاسی ته که وی الله چه اراده لری د دی چه ګمراه وفرمائی تاسی، هم دی دی رب ستاسی (هر څه چه غواړی هغه ستاسی سره کولی شی)، او خاص هم ده ته بیرته بیولی کیږئ (پس له مرګه په قیامت کښی)

تفسیر: یعنی پر کفر باندی دومره اصرار او ضد او سپین سترګی او انتهائی شوخی، او د عذاب د نزول له استدعاء کولو څخه دغه خبره راڅرګندیږی چه د الله تعالیٰ اراده پر هم دغه تللی ده چه تاسی په هم دغی ګمراهی کښی پراته اوسئ، او بالاخر به هلاک کړی شئ، پس که ستاسی د دی بد کرداری لامله (له وجی) د الله تعالیٰ اراده پر هم دی تللی وی، نو که زه هومره نصیحت او خیر غوښتنه مو وکړم. او تاسی ته ګټه (فائده) دررسونه وغواړم له سره به هغه نافع او مؤثره نه لویږی. ستاسی رب همغه ذات دی چه د هغه په ملکیت او تصرف کښی هر شی دی. له هر چا سره چه هره معامله وفرمائی. هیڅوک ئی مخه نشی نیولی. د ګردو (تولو) رجوع او ورتګ د هم ده په لوری دی همغه د ګردو(تولو) اعمالو جزا او سزا ورکوونکی دی. (ربط) حضرت شاه صاحب لیکی تر دی ځایه پوری هومره سؤالات او اعتراضات چه د نوح علیه السلام د قوم ؤ، همغه د محمد رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم د قوم هم ؤ. ګواکی دغه ګرد (تول) جوابونه هغوی ته هم ورکړل شول. بل د هغو یوه نوی دعوی وه چه هغه له دی نه وروسته د قصی په منځ کښی بیان فرمائی.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

(وفرمایل الله) بلکه آیا وائی دوی چه له خپله ځانه یی جوړه کړی ده دغه (وحی)، ووایه (ای رسوله دوی ته) که می له ځانه جوړه کړی وی دغه وحی نو خاص پر ما دی عقوبت د ګناه زما او زه بیزاره (غیر مسئول) یم له هغی ګناه چه تاسی ئی کوئ.

تفسیر: دغه خبری اتری د مکی معظمی د کفارو وی له پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره چه دغه قرآن تاسی له خپله ځانه جوړ کړی دی، او د پاک الله کلام نه دی، حضرت نوح علیه السلام کتاب نه ؤ راوړی چه د نوح علیه السلام قوم داسی خبری وکړی (کذا فی الموضح) لیکن ځینو مفسرینو دغه آیت هم د نوح علیه السلام د قصی جز ښوولی دی. یعنی د نوح علیه السلام قوم وویل هغه خبری چه نوح د الله تعالیٰ په لوری منسوبوی، هغه ئی له خپله ځانه تړلی دی. ځینی وائی چه دغه وینا خو د مکیانو ده له پاک رسول صلی الله علیه وسلم سره مګر د هغه

تعلق خاص د نوح علیه السلام له قصی سره ؤ. گواکی هغوی ویل چه دغه داستان تاسی په دروغو سره جوړ کړی دی، او په واقع کښی په دغو قصو کښی له سره حقیقت نشته او اصل نه لری.
﴿ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي ﴾ الآية - ووایه ای رسوله دوی ته که له ځانه می جوړه کړی وی دا وحی نو خاص پر ما دی عقوبت د گناه زما او زه بیزاره او غیر مسؤل یم له هغی گناه چه تاسو ئی کوئ) قرآن ته د (مفتری) ویلو تحقیقی جواب د دغه سورت په (۱۳) آیت (۲) رکوع کښی پړومبی تیر شوی دی دلته ئی آخری خبره وفرمایله یعنی د لوی قرآن کلام الهٰی توب په نهایت واضحو او محکمو دلائلو سره څو څو ځلی ثابت کړی شوی دی د داسی روڼ او روښان شی له تکذیبولو سره هغه گناه چه تاسی گټلی ده د هغی وبال پر تاسی لویږی، نو له هغی څخه وویریږئ او د خپلو ځانونو په فکر او غم کښی ولویږئ ما کافی او پوره تبلیغ کړی او ځان می بریٔ الذمه گرځولی دی. نو په سر د هغه هم که تاسی نوری غلطی کوئ نو د هغو ذمه واری زما په غاړه نه ده. په فرض محال که ما افتراء کړی وی، نو د هغه گناه خو زما په غاړه کښی لویږی. نو الحمد لله داسی کوم کار هم شوی نه دی.

وَأُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

او وحی کړی شوی وه نوح ته چه بیشکه شان دا دی چه له سره به ایمان رانه وړی له قومه د تا مگر هغه چه په تحقیق ایمان ئی راوړی دی (پخوا له دی نه) نو مه غمجن کیږه په هغه (ایذاء او تکذیب) چه وو دوی چه کول به ئی (او رسول ئی درته)

تفسیر: کله چه د قوم ایذاوی او ربړونه (تکلیفونه) له حده تیر شول، نوح علیه السلام د سلهاؤ کلونو د ربړ (تکلیف) تیرولو او جور او جفاء لیدلو څخه وروسته د پاک الله په دربار کښی شکوه وفرمایله چه «انی مغلوب فانتصر- زه مغلوب او ضعیف یم ته له دوی نه بدل واخله!» ارشاد وشو چه د هغو څو شمیرلیو غورو خلقو په قسمت کښی چه ایمان لیکلی شوی ؤ، هغوی خو گردو (تولو) ایمان راوړ، وروسته له دی نه د دوی له منځه بل هیڅوک نه مسلمانیږی. نو ځکه اوس تاسی د دوی له عداوت او تکذیب او ایذاء رسولو څخه زیات مه غمجن کیږئ عنقریب د الله تعالیٰ د انتقام توره راوځی، او د دوی دغو گردو (تولو) شرارتونو ته سره له دغو شریرانو خاتمه ورکوی.

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾

او جوړه کړه ته بیړی په اعین (یعنی په حضور او حفاظت) زمونږ او په (حکم) زمونږ او مه کوه خبری ما سره (په دفع د عذاب) په حق د هغو کسانو چه ظالمان (کافران) شوی دی، چه بیشکه په دوی باندی حکم کړی شوی د غرقیدلو (نجات ئی نشته)

تفسیر: حق تعالیٰ نوح علیه السلام ته وفرمایل چه زما په اعین یعنی زمونږ په حضور، زمونږ په حفاظت او نگرانی کښی او زمونږ د حکم، تعلیم، الهام، او پیغام سره سم یوه بیړی تیاره کړه ! ځکه چه عنقریب د اوبو یو دیر سخت طوفان (څپان) راتلونکی دی چه په هغه کښی دغه گرد (تول) ظالمین او مکذبین بالیقین دوبیږی او د دوی په حق کښی دغه حکم او فیصله حتماً او جزماً منطبقه کیدونکی ده ته د هیڅ یو ظالم او د نورو سپارش مه کوه ! او د دوی د شفاعت دپاره ماته مخ مه گرځوه ! ځکه چه راتلونکی عذاب له سره منع کیدونکی نه دی بلکه بیخی قطعی او حتمی دی. کله چه حضرت ابراهیم علیه السلام د لوط علیه السلام د قوم په حق کښی د شفاعت غوښتنه وکړه. هغه ته هم داسی ارشاد شوی و ﴿ يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا ۖ إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴾ د هود ۷ رکوع آیت ۷٦ (۱۲۸۲ مخ)

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّن قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ ۚ قَالَ إِن تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾

او جوړوله (نوح) بیړی حال دا هر کله چه تیریدله به پر دغه (نوح) دله (د مشرکانو یا مشرانو) له قومه د نوح نو مسخری به ئی کولی په دغه (نوح) پوری، نو وویل (نوح) که مسخری کوئ تاسی پر مونږ پوری نو بیشکه مونږ به هم مسخری وکړو په تاسی پوری لکه چه اوس مسخری کوئ تاسی (پر مونږ پوری)

تفسیر: وایی چه دغه بیړی، د څو کلونو په مدت کښی تیاره شوه، او بیړی نه وه بلکه یو لوی جهاز و چه پکښی څو طبقی او بیلی بیلی درجی وی مفسرینو د دی په تفاصیلو کښی دیر اغراق او مبالغی او عجیب او غریب روایات بیان کړی دی چه له هغو ځنی علی‌الاکثر اسرائیلیات هم دی چه وگورئ له نبوته د ده کار ترکانی ته ورسید. کله به ئی چه دغه عجیب شی (بیړی)

لیدله، نو له نوح علیه السلام څخه به ئې پوښتنه کوله چه «ته دغه څه جوړوې؟» دوی به ویل چه «یو داسې کور جوړوم چه د اوبو په سر به درومي، او له ډوبیدلو څخه به مونږ بچ کوي» کفار به د دې خبرې له آوریدلو ځنې له خندا شنه او په مسخرو کښې به سره لګیا کیدل، او پخپلو منځونو کښې به ئې ویلې چه دغه سپین ږیرې ته وګورئ چه له اوبو څخه لرې په وچه لوړه (اوچته) ځمکه کښې له اوبو څخه د نجات په فکر کښې ډوب تللی دی. حضرت شاه صاحب لیکي «کفارو به خندل چه نوح علیه السلام په وچه ځمکه کښې له ډوبیدلو څخه د نجات په فکر کښې لویدلی دی. نوح علیه السلام پر دوی باندې خندل چه مرګ د دوی پر سر باندې ځوړند او ولاړ دی او دوی ورته خاندي» د دغه تفسیر سره موافق شیخ الهند رحمة الله علیه د «فانا نسخر منکم» ترجمه د حال په صیغه سره کړې ده ابن کثیر رحمة الله علیه په «نسخر منکم» کښې د استقبال معنی مرادوي یعنی نن تاسې پر ما باندې د ناپوه او احمق خیال کوئ او راپورې خاندئ، لیکن هغه زمانه قریبه ده چه د هغه په جواب کښې ستاسې دغه حماقت او سفاهت پورې به مونږ ته هم موقع په لاس راشي چه مونږ به هم پر تاسې باندې وخاندو، کله چه تاسې د خپلو جرائمو په بدل کښې په سزا ورسیږئ.

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٩﴾

نو ژر به وپیژنئ تاسې هغه څوک چه رابشي ورته (داسې) عذاب چه وبه شرموي ده لره په (غرق سره) او راکوزیږي به په ده عذاب دائم (په حرق سره)

تفسیر: یعنی اوس څه زیات تاخیر نشته او ژر تر ژره به درښکاره شي چه د دنیا رسوا کوونکی، او د آخرت دائمي عذاب پر چا باندې نازلیږي؟

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ ۚ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾

تر هغه پورې کله چه راغې امر (حکم د عذاب) زمونږ او راوخوټیده تنور (یعنی اوبه له تناره بیا چه عذاب سر راوړ نو) وویل مونږ (نوح ته) سواره کړه په دې بیړۍ کښې له هرې (نوعې نافعې د حیواناتو څخه) جوړه دوه دوه (نر او ښځه) او اهل خپل (د بیت دې هم سواره کړه) مګر مه سوروه

هغه چه ړومبی شوی ده په ده وینا (او حکم د دوبیدلو) او هغه (هم سواره کړه) چه ایمان ئې راوړی دی، او نه وو ایمان راوړی سره له دغه (نوح) مګر خو لږو خلقو.

تفسیر: یعنی نوح علیه السلام تر هغه وقته پوری د بیړی په جوړولو کښی مشغول ؤ چه د الله تعالیٰ له وعدی سره موافق کردو(تولو) وریځو ته حکم ورسید چه «تولی سره ور ووریږئ او ځمکی ته وویل شو چه خپلی ګردی (تولی) اوبه وخوتوه او پرښتو ته وویل شو چه تاسی د خپل تعذیب او نورو منصبی فرائضو په ځای راوړلو کښی متوجه شئ»! بالاخر له پاسه سخت بی دریغه باران ووریده، له ښکته د ځمکی له سطحی د زوروړو او سختو خوتیدونکو چینو او تنلوبی (فواری) په شانی په جوش وهلو او خوتیدلو باندی شروع وکړه. تر دی چه د دودی پخولو له تنورونو ځخه هم چه له اور ځنی ډک یک ؤ هم اوبه راووتی.

تنبیه: د «تنور» په معنی کښی اختلاف دی. ځینی تری مطلق د دودی پخولو تنور مرادوی ځینی وائی چه یو تنور له حضرت بی بی حواء ځخه منتقل شوی او حضرت نوح علیه السلام ته رسیدلی ؤ، او هغه د ده په کور کښی د طوفان نښه تاکلی (مقرر کړی) شوی وه چه هر کله له دغه تناره ځخه اوبه وخوتیږی نو ته دی په بیړی کښی سور شه! د ځینو په نزد «تنور» کومه خاصه چینه وه په «کوفه» یا «جزیره» کښی ځینو دعوی کړی ده چه «تنور» ئې د سحار د سپیده داغ رڼا ته ویلی دی یعنی کله چه د سبا رڼا ډیره ښه وځلیږی «ابوحیان رحمة الله علیه» وائی چه (فار التنور) ممکن دی چه د عذاب له ظهور او د هول له شدته ځخه کنایه وی، لکه چه «حمی الوطیس» د حرب له شدته کنایه ده. له ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه ځخه منقول دی چه د «تنور» معنی وجه الارض او د ځمکی مخ دی مونږ پاس کوم تفسیر چه کړی دی هم دغه معنی مو مقدمه ایښی ده، او د نورو معانیو په لوری مو هم اشاره کړی ده. حافظ ابن کثیر رحمة الله علیه د هم دغه تفسیر له لیکلو ځخه وروسته فرمائی **«وهذا قول جمهورالسلف وعلماء الخلف والله اعلم»**

﴿ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ ﴾ بیا چه عذاب سر راوړ نو وویل مونږ نوح ته چه سپاره (سواره) کړه په دی بیړی کښی له هری نوعی نافعی د حیواناتو ځخه جوړه دوه دوه (نر او ښځه) یعنی له هغو ساکښانو (زنده سرو) چه ضرورت ورته پیښیږی، او د هغوی نسل پاتی کیدل مقدر دی. یوه یوه جوړه نر او ښځه دواړه واخله، او په بیړی کښی ئې سواره کړه!

﴿ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ ﴾ او اهل د بیت خپل هم سواره کړه په دی بیړی کښی مګر مه سوروه هغه چه ړومبی شوی ده په ده وینا او حکم د دوبیدلو) یعنی دغه مقدره او مقرره شوی ده چه هغه د ظالمانو په زمره کښی د داخلیدلو له سببه غرق شی. له ﴿ وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴾ ځخه مراد د نوح علیه السلام هغه ځوی مقصود دی چه نوم ئې (یام) او لقب ئې کنعان ؤ او بل د کنعان مور مقصوده ده چه (واعله) نومیده او د نوح علیه

السلام له کورنۍ ځنې هم دغه مور او ځوی دواړه بیل او په طوفان کښې دوب شوی دی.
﴿ وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٌ ﴾ او نه وو ایمان راوړی سره له نوح مګر خو لږو خلقو) یعنی اتیا نارینه یا څه لږ یا څه ډیر د نوح علیه السلام د بیړی د اراکینو په نسبت ډیر اقوال دی اما آخری دا دی چه یو پخپله نوح علیه السلام ؤ او یوه ئې مسلمانه ښځه او دری ئې ځامن سام، حام، یافث او دری د دوی ښځی دا اته شو او له قوم ئې ٣٦ نارینه ٣٦ ښځی چه دا ټول سره اتیا تنه شول.

وَقَالَ ٱرْكَبُوا۟ فِيهَا بِسْمِ ٱللَّهِ مَجْر۪ىٰهَا وَمُرْسَىٰهَآ ۚ إِنَّ رَبِّى لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٤١﴾

او وویل نوح چه سپاره (سواره) شئ پر دغی (بیړی او وایئ) په نامه د الله دی روانیدل د دی (بیړی) او دریدل د دی (بیړی)، بیشکه چه رب زما خامخا ښه ښښونکی مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا دی (په اکرام د اجر او ثواب سره)

تفسیر: نوح علیه السلام خپلو ملګرو ته وویل چه د پاک الله په نامه پر بیړی، سواره شئ! او هیڅ فکر او اندیښنه مه کوئ، د دغی بیړی روانیدل او دریدل دواړه د الله په نامه او اذن او حکم، او د ده د پاک نامه په برکت سره دی او د دی د ډوبیدلو هیڅ اندیښنه نشته. زمونږ رب د مؤمنینو قصور معافوی او پر دوی بی حده مهربان دی. دی به پخپل فضل او کرم او مهربانی سره مونږ روغ رمټ او صحیح او سلامت راکوزوی. له دی آیت څخه دغه خبره استخراجیږی چه په کشتئ او نورو نقلیه ؤ وسائلو باندی د سوریدلو په وقت کښې ښائی چه «بسم الله» وویلی شی.

وَهِىَ تَجْرِى بِهِمْ فِى مَوْجٍ كَٱلْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ٱبْنَهُۥ وَكَانَ فِى مَعْزِلٍ يَٰبُنَىَّ ٱرْكَب مَّعَنَا وَلَا تَكُن مَّعَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٤٢﴾

او دی (بیړی) به وړل دوی په موجونو (چپو د اوبو) کښې په شان د غرونو، او ناری کړی نوح (له ډیره شفقته) ځوی خپل ته حال دا چه ؤ هغه په کناره (له پلاره یا له ایمانه یا له بیړی نه) ای بچوړیه زما راځه سور شه! (په بیړی کښې) له مونږ سره او مه کیږه له کافرانو سره (چه غرق به شی).

تفسیر: یعنی بیړی به د غرونو غوندی موجونه او چپی شیرولی، او پخپل تګر سره به ئې وهلی او بی له خوفه او خطری به پری روانه وه، وروسته له سوریدلو نوح علیه السلام خپل ځوی (یام -

کنعان) ته ورغږ کړ چه له خپله پلاره او ورونو او نورو کورنی څخه بیل او له کفارو سره ایل او غیل (ملگری) ؤ چه «د دغو بدبختانو کفارو ملگرتوب پرېږده له مونږ سره راشه! څو له دغه لوی مصیبت څخه نجات ومونډلی شی».

تنبیه: یا خو نوح علیه السلام پر کنعان د مؤمن خیال کاوه، نو ځکه ئی ورغږ کړ. اگر که دی په واقع مؤمن نه ؤ. یا به ئی کافر گڼه مگر داسی هیله (امید) او توقع ئی درلوده (لرله) ښائی چه د دغو هول‌ناکو دلائلو له لیدلو څخه به مسلمانیږی، یا د «اهلک» په عموم کښی د دخول لامله (له وجی) او د پلارتوب د شفقت له جوشه به ئی داسی کړی وی. او «الامن سبق علیه القول» به ئی د اجمال په سبب پری منطبق نه وی گڼلی والله اعلم.

قَالَ سَاٰوِيْٓ اِلٰى جَبَلٍ يَّعْصِمُنِيْ مِنَ الْمَآءِ ۭ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَّحِمَ ۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِيْنَ ﴿۴۳﴾

وویل (کنعان ځوی د نوح) چه ژر به لاړ شم ځای به ونیسم پر سر د کوم غره باندی چه وساتی می له اوبو نه، وویل (نوح) چه نشته ساتونکی نن ورځ له امره (حکمه او له عذابه) او پرده شو د دوی دواړو په منځ کښی موج (چپه د اوبو) نو وگرځید (کنعان) له جمله د غرق کړیو شویو.

تفسیر: «کنعان» له خپل جهل او غباوته اوس هم داسی خیال کاوه لکه چه سری د عادی او معمولی سیلاب (ځپان) په اوقاتو کښی پر کومه لوړه (اوچته) خیژی او خپل ځان ژغوری (بچ کوی)، نو زه به هم پر کومی لوړی (اوچتی) څوکی د غره وخیژم او خپل ژوندون به وساتم. ﴿ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ ﴾ الآیة ـ نو وویل نوح علیه السلام له سره نشته ساتونکی نن ورځ له امره او حکم او له عذابه د الله څخه ولیکن هغه څوک چه رحم وکړی الله پری او وئی ساتی له عذابه نو نجات مومی) یعنی ته په کوم خبط او خطاء کښی لویدلی ئی، دغه عظیم طوفان خو کوم معمولی سیلاب نه، بلکه د الله تعالیٰ د عذاب طوفان دی. د لوړو (اوچتو) غرونو حقیقت او ماهیت څه دی، نن هیڅ یو شی د پاک الله له عذابه نجات نشی موندلی. هو! د همغه چا په برخه کښی نجات کیدی شی چه د پاک الله فضل او کرم پری وی. مگر په دغه لویه او مهیبه هنگامه او انتقام په مقام کښی به پر غتو مجرمانو څه رحم او شفقت کیدی شی؟ د پلار او ځوی په منځ کښی لا د خبرو او اترو دغه سلسله پای (آخر) ته نه وه رسیدلی چه د اوبو یوه لویه چپه او موج د دوی تر منځ حائله شوه او دوی دواړه ئی د تل دپاره سره بیل کړل.

(بیا هر کله چه واقعه د طوفان نهایت ته ورسیده او کفار غرق شول، نو د پاک الله داسی امر صادر شو)

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝

او وويل شو چه ای ځمکې جذب کړه (بیرته ښکته ونغره) اوبه خپلې او ای آسمانه بندې کړه (اوبه خپلې) او کمې کړی شوې اوبه (له مخ د ځمکې) او پوره کړ شو هغه حکم (د اهلاک د اشرارو او انجاء د ابرارو) او ودریده بیړۍ پر غره د جودی او وویل شو (هلاک) لریوالی دی وی (له رحمته) قوم ظالمانو (کافرانو) ته

تفسیر: تر یوه مدت پورې دومره زیاتی اوبه له آسمانه راتوئی شوې چه ګواکې د آسمان ګرد (تول) ورخونه او بندونه سره خلاص شوی دی او د ځمکې ګردې (تولې) پولې او پردې سره شلیدلې، او بیرته شوې وې، تر ونو او لوړو (اوچتو) او غرونو پورې هم اوبه وختلې او هغه ګرد (تول) پکښې دوب او پټ شول. بې د کشتۍ له سورو څخه نورو ګردو (تولو) کفارو ته چه د دوی په حق کښې نوح علیه السلام د ﴿ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴾ (۲۹ جزء د نوح د سورت ۲۶ آیت دوهمه رکوع) ښیرا کړې وه، غرق شول. په دغه وقت کښې الله قدوس جلت عظمته ځمکې ته امر ورکړ چه اوس دې خپلې اوبه بیرته درجذبې کړه، او درکش ئې کړه!، او ای آسمانه نور بس کړه او مه وریږه! او ای وریځو لرې شئ!، نو بیا څه مجال ؤ چه دغو ګردو (تولو) د هغه حکم امتثال نه وی کړی او په تعمیل کښې ئې د یوې لمحې دیل او معطلی کړې وی لکه چه د اوبو وچیده شروع شول، او بیړۍ د (جودی) پر غره باندې ودریده چه د ځینو په نزد په (موصل) کښې دی. او د هغه امر اراده چه پاک الله د مجرمینو د سزا ورکولو په نسبت فرمایلې وه پوره شوه د ظالمانو په حق کښې دغسې وویل شو چه د پاک الله له رحمته د تل دپاره لرې شئ! او د همیشه دپاره د مصیبت او هلاکت په غارونو او کندو کښې پراته اوسئ!

تنبیه: په دغې خبرې کښې اختلاف دی چه د نوح علیه السلام طوفان پر ګردې (تولې) دنیا باندې ختلی ؤ؟ یا په خاصو ملکونو کښې واقع شوی ؤ؟ د دې خبرې د فیصلې کولو ځای دلته نه دی، مګر په یاد ئې ولرئ چه په «دائرة المعارف» کښې د (یورپ) د ځینو محققانو داسې اقوال او دلائل نقل شوی دی چه له هغو څخه د عمومی طوفان د وقوع تائید کیږی. هغه کسان چه د عمومی طوفان قائلان دی له دوی څخه د اکثرو په نزد د موجوده عالم ګرد (تول) انسانان د نوح علیه السلام د دریو ځامنو (۱) سام (۲) حام (۳) یافث، له اولادې څخه دی «وجعلنا ذریته هم الباقین» له طوفانه هغه وروکې او حیوانات چه هلاک شوی دی د هغوی اهلاک د تعذیب

په ډول (طريقه) نه ؤ، بلکه همغسی چه پاک الله د نورو طبعيه ؤ اسبابو په وسيله پر هغوی باندی موت طاری کوی، او هغه ظلم نه دی، هم داسی دلته هم د دوی موت په هم دغی ذريعی سره واقع شوی دی. لکه چه اوس هم څه مهال (وخت) چه سيلاب (څپان) او نور طوفانونه راځی په هغو کښی ځومره حيوانات او ووړکی او نور مره کيږی.

وَنَادٰى نُوْحٌ رَّبَّهٗ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِیْ مِنْ اَهْلِیْ وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحٰكِمِيْنَ ﴿۴۵﴾ قَالَ يٰنُوْحُ اِنَّهٗ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ ۚ اِنَّهٗ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ۖ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ۗ اِنِّیْۤ اَعِظُكَ اَنْ تَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ﴿۴۶﴾

او غږ (سوال) وکړ نوح رب خپل ته نو وی ويل ای ربه زما بيشکه چه ځوی زما له اهله زما څخه دی او بيشکه چه وعده ستا حقه ده او ته ئی ښه عالم عادل لوی حاکم له ټولو حکم کوونکو څخه. وفرمايل (الله) ای نوحه! بيشکه چه هغه ځوی نه دی له اهله ستا (چه مؤمنين دی) بيشکه دی (خاوند د) عمل ناکاره دی نو سوال مه کوه له مانه د هغه څيز چه نه وی تاته په هغه څيز کښی څه علم پوه، بيشکه زه پند درکوم تاته چه (نه) شی ته له جاهلانو (په دی ناجائز سوال سره)

تفسير: نوح عليه السلام دغه عرض په کوم وقت کښی کړی دی؟ د کنعان له ډوبيدلو څخه پخوا؟ يا وروسته له هغه؟ دغه دواړه احتمالات شته! دوهم د کنعان د منافقی اوضاعو او اطوارو د ليدلو په غلط فهمی سره ښائی چه هغه به ئی مومن ګڼلی وی يا به ئی کافر پيژندلی وی. او د رب‌العزت جل جلاله په دربار کښی داسی سؤال به ئی کړی وی. د دغو دواړو احتمالاتو امکان شته که ئی مؤمن ګڼلی وی، او له غرقيدلو څخه ئی پخوا عرض کړی وی نو مقصود به ئی د ده د اضطرابی کيفيت اظهار، او د پاک الله له حضوره د هغه د نجات سرشته او انتظام وی او که له ډوبيدلو څخه وروسته دغه وينا شوی وی، نو محض د دغی معاملی د اصلی حقيقت د معلومولو په غرض خپل خلجان يا اشکال به ئی ور وړاندی کړی وی. يعنی يا الله العالمينه! تا خو زما د کورنی د نجات وعده راسره کړی وه، او کنعان د مؤمن توب لامله (له وجی) د «الامن سبق عليه القول» په استثناء کښی ظاهراً نه ؤ داخل، نو بيا د هغه د مغروقيت راز به څه وی؟ بلا شبهه ستا وعده حقه ده هيڅ‌چا ته له سره داسی کوم خيال نشی پيدا کيدی چه معاذ الله تا

وعده خلافي کړی ده. ته «احکم الحاکمين» او مطلق شهنشاه ئی که څوک ستا د احکامو په راز وپوهيږی او که نه پوهيږی په دواړو صورتونو کښی هغه حق دی او هيڅوک هيڅ حق نه لری چه ستا د فيصلي په مقابل کښی دم ووهلی شي يا تا په وعده خلافي مجبور کړی. نه د چا دا منصب دی چه ستا د ناطق حکم په متعلق څه تنقيد وکړی شي. فقط د قلبي اطمينان دپاره د استعلام او استفسار په ډول (طريقه) د دغی واقعي راز معلومول غواړم. جواب ئی داسي واوريد چه دی ستا له هغی کورنی څخه نه ؤ چه د دوی د نجات وعده درسره شوی وه، بلکه په «الامن سبق عليه القول» کښی شامل دی. ځکه چه د هغه عمل خراب دی ته د ده له کفر او شرک څخه خبر نه ئی د تعجب ځای دی چه ته سره د نبوت له فراسته او رنا او د کفر د صريحو آثارو د موجوديت سره د يوه کافر د احوالو په نسبت پوره معلومات نه لری، او تر اوسه پوری د هغه حال تاته مشتبه دی. د هغه سری واقعي احوال چه تاته نه وی معلوم، نو د هغه په باره کښی له مونږه داسي نامناسبه رعايت، يا دا ډول (طريقه) کيفيت مه غواړه! مقربينو ته وړ (مستحق) او لائق نه دی چه بی له فکره او انديښنی، او وړاندی او وروسته کتلو، د ادب ناپيژندونکو جاهلانو په شان خبری وکړی.

دير افسوس دی د ازل په بد قسمت

چه بدليږی نه د چا په شفاعت

چه نوح خلاص نه که څپل ځوی د طوفانه

پخپل ځان ويره کوه په هر ساعت

د دی آيت دغه تقرير په هغه صورت کښی دی چه نوح عليه السلام کنعان مؤمن ګڼلی وی. او که ئی کافر ګڼلی وی نو ښائی د دی غوښتنی يا سؤال به دغه منشاء وی چه د انجاء په ذکر کښی څرنګه چه اهل ئی له عامو مؤمنينو څخه بيل ذکر فرمايلی ؤ. له هغه څخه نوح عليه السلام داسي خيال کړی ؤ چه زما اهل ته له دغه دنيوی عذاب څخه د محفوظيت شرط ايمان نه دی. او «الامن سبق عليه القول» مجمل ؤ نو ځکه ئی مصداق تعين نشو کړی. بناء عليه د پلارتوب د شفقت په جوش کښی ئی عرض وکړ چه «يا الله العالمينه!» زما ځوی يقيناً زما په اهل کښی داخل دی چه د هغه د نجات وعده تا فرمايلی ده. نو بيا ولی هغه غرقاوه شي. يا غرق کړی شوی دی؟ جواب وروريد چه ستا ړومبی مقدمه «ان ابنی من اهلی» غلطه ده، د هغه اهل د ژغورنی (بچ کولو) وعده چه شوی ده، دی په هغی کښی نه دی داخل، ځکه چه د ده اعمال او چاری ډيری خرابی دی او هم د «الامن سبق عليه القول» د مصداق څه علم او پوه له تا سره نشته چه هغوی کوم خلق دی؟ نو بيا د هغه شي علم چه له تا سره نشته، د هغه په نسبت د داسي جګړی په رنګ سره سؤال يا غوښتنه کول تاته له سره وړ (لائق) او مناسب نه دی.

قَالَ رَبِّ إِنِّىٓ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِى

بِهٖ عِلْمٌ ۖ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِيْ وَتَرْحَمْنِيْٓ أَكُنْ مِّنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٤٧﴾

وویل (نوح) ای ربه زما بیشکه زه پناه نیسم په تا پوری له دی چه سؤال وکړم له تانه د هغه څیز چه نشته ماته په هغه څیز علم پوه، او که مغفرت ونه کړی ته ماته او رحم ونه کړی پر ما نو شم به زه له زیانکارانو

تفسیر: حضرت شاه صاحب لیکی «انسان د همغی خبری پوښتنه کوی چه ورته نه ده معلومه لیکن ښائی چه د مسؤل منه مرضی ځان ته معلومه کړی دا ښه کار نه دی چه د لوی مرضی ته نه ګوری او تری پوښتنه کوی» مرضی ئی ولی نه وه هغه مو اوس ولیکل. نوح علیه السلام د کبریاء په لوی دربار کښی عرض وکړ چه ای ربه زما بیشکه زه پناه نیسم په تا پوری چه سؤال وکړم له تانه د هغه څیز چه نشته ماته په هغه کښی پوه او علم او که مغفرت ونه کړی ته ماته او رحم ونه کړی پر ما نو شم به زه له زیانکارانو. یعنی حضرت نوح علیه السلام سخت وویریده او ډیر وریږدیده (ورپیده)، او ژر ئی توبه وویسته لیکن داسی ئی ونه ویل چه بیا به داسی نه کوم چه په هغه کښی دعوی وځی بنده څه مقدور لری. ده ته ښائی چه له الله تعالیٰ څخه پناه وغواړی چه له ما څخه به بیا داسی کار صادر نشی، او په زړه کښی د هغه د نه کولو عزم ولری د حضرت آدم او یونس علیهما السلام او نورو د توبی کوم الفاظ چه په پاک قرآن کښی نقل شوی دی په هغو کښی هم دغه ادب ملحوظ شوی دی.

قِيْلَ يٰنُوْحُ اهْبِطْ بِسَلٰمٍ مِّنَّا وَبَرَكٰتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى أُمَمٍ مِّمَّنْ مَّعَكَ ۚ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيْمٌ ﴿٤٨﴾

وویل شو ای نوحه کوز شه (له دی بیړی) سره له سلامتی له جانبه زمونږ او سره له برکتونو (زمونږ له جانبه) پر تا او پر څو فرقو له هغه چا نه چه له تا سره دی، او څه نوری فرقی (کافری له اولادی د هغه چا چه له تا سره دی) ژر به نفع ورکړو هغوی ته (په دی دنیا کښی) بیا به ورسیږی دوی ته زمونږ له جانبه عذاب دردناک (په آخرت کښی په سبب د کفر)

تفسیر: یعنی له بیړی څخه په «جودی» باندی بیا له «جودی» څخه پر ځمکه ښکته شول، برکات او سلامتی وروسته له دی نه پر تاسی او پر هغو اقوامو به وی چه ستاسی له ملګرو څخه پیدا کیږی. اوس چه ځمکه د طوفان له سببه بیخی خرابه او ویجاړه شوی ده الله تعالیٰ به ئی بیا

ودانوی، او د هغه رونق سینګار ته به بیا عودت ورکوی. د «بسلام» په لفظ ګواکی حق تعالیٰ تسلی فرمایلی ده چه بیا به پر ګردو (تولو) انسانی نوعو پخوا له قیامت داسی عمومی هلاکت نه دی راتلونکی مګر ځینی فرقی به هلاکیږی.

تِلْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهَآ إِلَيْكَ ۖ مَا كُنتَ تَعْلَمُهَآ أَنتَ وَلَا قَوْمُكَ مِن قَبْلِ هَـٰذَا ۖ فَٱصْبِرْ ۖ إِنَّ ٱلْعَـٰقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾

دغه (قصه د نوح) له ځینو اخبارونو د غیب ده چه رالیږو هغه (اخبار) تاته (ای محمده! په وحی سره)، نه وی ته چه پوهیدی په دی قصی (نه) ته او نه قوم ستا پخوا له دی (اخباره زمونږ)، نو صبر کوه (په ایذاء او تبلیغ ته دی دوام ورکړه)، بیشکه چه عاقبت (ښه خاتمه) دپاره د پرهیزګارانو ده.

تفسیر: یعنی دغه د نبوت له دلائلو څخه دی چه د یوه امی له ژبی څخه د سابقه ؤ اممو داسی مستند او مفصل واقعات درآوروی. (او له ځینو اخبارو د غیبو څخه دی په وحی سره خبروی، نو صبر وکړه په ایذاء د قوم او تبلیغ ته دی دوام ورکړه بیشکه چه عاقبت ښه خاتمه دپاره د پرهیزګارانو ده).

همغسی چه د نوح علیه السلام او د ده د ملګرو خاتمه ښه شوه، ستاسی د ملګرو مستقبل هم دیر روڼ او له بری او کامیابی څخه ډک دی. تاسی د کفارو پر ایذاؤ صبر وکړئ مه ویریږئ او مه خفه کیږئ لکه چه نوح علیه السلام نهه نیم سوه کاله صبر وکړ.

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَـٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۖ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾

او لیږلی ؤ مونږ قوم د عاد ته (قومی) ورور د دوی هود، وویل (هود) ای قومه زما عبادت کوئ (یواځی) د الله (ځکه چه) نشته تاسی ته هیڅ برحق معبود غیر له الله نه، نه یئ تاسی مګر دروغ تړونکی (پر الله پوری په دعوی د شرک کښی)

تفسیر: (افتراء مو دا ده چه وایئ) چه د تیږو (ګټو) بت هم بااختیاره حاکم بلکه معبود دی.

د اعراف په سورت کښې هم د هود د قوم قصه تیره شوی ده.

يٰقَوۡمِ لَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًاۖ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَى ٱلَّذِي فَطَرَنِيٓۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿٥١﴾

ای قومه زما نه غواړم له تاسی پر دی تبلیغ د رسالت څه اجر (مزدوری)، نه دی اجر (مزدوری) زما مګر پر هغه الله چه پیدا کړی ئی یم زه، آیا نو عقل نه کوئ تاسی (چه حق له باطل او رښتین له دروغجن څخه بیل کړئ).

تفسیر: یعنی ستاسی مال ته زه څه ضرورت نه لرم. زما د ګردو (تولو) دنیوی ضروریاتو او د اخروی اجرونو او ثوابونو کفیل پاک الله دی چه زما خالق، فاطر، پیدا کوونکی دی. دغه خبره هر یوه نبی خپل قوم ته کړی ده څو پند او نصیحت ئی بی لوثه او مؤثر شی، او خلق د هغه ربړ (تکلیف) او محنت په دنیوی طمعی محمول ونه کړی. یعنی تاسی دومره ناپوه او غبی یئ چه په دومره غټی خبری باندی هم نه پوهیږئ چه هغه سړی ته چه بی له طمعی او بی له غرضه تش د زړه سوی او د خیر غوښتلو له سببه ستاسی د دارینو د فلاح خبری کوی، خپل دښمن او بدخواه ګڼئ، او له هغه سره تل منګولی لګوئ او په جګړه ورسره اخته او بوخت یئ.

وَيٰقَوۡمِ ٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِ يُرۡسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيۡكُم مِّدۡرَارٗا وَيَزِدۡكُمۡ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمۡ وَلَا تَتَوَلَّوۡاْ مُجۡرِمِينَ ﴿٥٢﴾

او ای قومه زما مغفرت وغواړئ (له شرکه) له رب خپل بیا رجوع وکړئ په طرف د دغه (الله په طاعت سره) چه وبه لیږی (الله له جانبه د) آسمان پر تاسی (باران) اوریدونکی (په شیبو شیبو) او در زیات به کړی الله تاسی ته قوت پر قوت ستاسی او مخ مه ګرځوئ تاسی (له ایمانه او توبی) حال دا چه ګنهګاران اوسیږئ.

تفسیر: د دغی جملی تفسیر د دغه سورت په ۳ آیت اوله رکوع یعنی په شروع کښی تیر شوی دی. یعنی موقع په موقع ښه بارانونه اوروی څرنګه چه دغه قوم له کښتونو (فصلونو) او باغونو او نورو شیانو سره ډیره مینه او علاقه درلوده (لرله)، نو ځکه د ایمان راوړلو همغسی ظاهری فوائد

او برکات نی بیان فرمایلی دی چه د دوی په حق کښی په خصوصی دول (طریقه) سره د تشویق او ترغیب موجب شی. مفسرین لیکی چه دغه خلق له دریو کالو د وچکالی (سوکری) او د باران د امساک په مصیبت کښی اخته ؤ، هود علیه السلام وعده وکړه که تاسی ایمان راوړئ او د پاک الله دربار ته رجوع وکړئ نو دغه مصیبت به له تاسی څخه لری کیږی. او په راز راز (قسم قسم) نعمت، بخششونو او راحت به مخامخ کیږئ. او د پاک الله په انواع د الطاف، اقسام د اعطاف سر لوړی مومئ مالی او بدنی قوت به مو زیاتیږی په اولاد به مو برکت شی په خوښی او خوشالی کښی به مو ترقی وشی، او له مادی قوت سره په روحانی او ایمانی قوت کښی به مو هم اضافه کیږی. په دی شرط سره چه د پاک الله په لوری رجوع وکړئ او د مجرمانو په شان د الله تعالیٰ له اطاعته او انقیاده مخ ونه گرځوئ.

قَالُوا يٰهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَّمَا نَحْنُ بِتَارِكِيٓ اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿٥٣﴾

وویل دوی ای هوده نه دی راوړی تا مونږ ته دلیل ظاهر او نه یو مونږ پریښودونکی د (عبادت د) خدایانو خپلو له جهته د وینا ستا او نه یو مونږ پر تا باندی ایمان راوړونکی (په نبوت ستا).

تفسیر: یعنی دغه خو ښکاره ضد، عناد او سرکشی ده چه دوی ویل چه تاسی کوم واضح سند او دلیل د خپل صداقت په نسبت نه دی راوړی، هر هغه نبی چه د پاک الله له جانبه د نبوت پر عهده فائز کیږی. نو ضرور دی چه د دغه تقرر دپاره کوم سند او اعتمادنامه ورته ورعطا کړی، لکه چه په حدیث کښی دی «د هر نبی الله سره چه مبعوث شوی دی داسی واضحه نښه هم لیږلی شوی ده چه که انسان پری ایمان راوړی، راوړی ئی شی» نو څکه یقیناً ویلی شی چه هود علیه السلام به هم هغه خپله نښانه وړاندی کړی وی مگر دغو خلقو به د ضد، عناد، سرزوری او بی حیائی لامله (له وجی) هغه نه وی منلی. او هم داسی به ئی ویل چه تاسی کومه ښکاره نښه نه ده راوړی ښائی چه داسی مراد به ئی درلود (لرلو) چه داسی نښه دی نه ده راوړی چه دا گرد (تون) له ورمیږو (مرو) څخه ونیسی. او پر ایمان راوړلو ئی مجبور کړی په هر حال مونږ تش ستا په وینا سره خپل معبودان نشو پریښودی، او ستا پر رسالت له سره ایمان نشو راوړی.

اِنْ نَّقُوْلُ اِلَّا اعْتَرٰىكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُوْٓءٍ ؕ قَالَ اِنِّيْٓ اُشْهِدُ اللّٰهَ

وَاشْهَدُوٓا اَنِّيْ بَرِيٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ﴿۵۴﴾ مِنْ دُوْنِهٖ فَكِيْدُوْنِيْ جَمِيْعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُوْنِ ﴿۵۵﴾ اِنِّيْ تَوَكَّلْتُ
عَلَى اللّٰهِ رَبِّيْ وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَآبَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌۢ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبِّيْ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۵۶﴾

نه وايو مونږ (د تا په حق کښې) مګر (دا لفظ وايو) چه رسولي دي تاته ځينو خدايانو زمونږ څه ضرر (ليونتوب)، نو وويل هود بيشکه زه شاهد کوم الله او شاهدان شئ تاسي (هم) چه بيشکه زه بيزار يم له هغو خدايانو چه شريکوئ ئي (له الله سره). غير له الله نو حيلي (تدبيرونه) جوړې کړئ تاسي (هلاک) زما ته ټول بيا نو مهلت مه راکوئ ماته بيشکه ما توکل کړی دی پر (هغه) الله چه رب زما او رب ستاسي دی، نشته هيڅ تلونکی (ذی روح خوځيدونکی په ځمکه کښې) مګر هم دغه (الله) دی نيوونکی له (ويښتو د وچولي (تندی) د ده، بيشکه رب زما په لاره سمه برابره (حق او عدل) دی. (يا په حقي لاري سری برابروی).

تفسير: دغه چټي (بيکاره) خبری چه ته ئي کوی، او ګرد (ټول) جهان بي وقوفه او ناپوه بولي او له خپله ځانه سره ئي دښمنان کوی. زمونږ خيال دا دی چه زمونږ له معبودانو به کوم يوه څه رنځ يا ربړ (تکليف) درپيښ کړی وی او له تا څخه ئي ليوني او پاګل او مجنون جوړ کړی دی (العياذ بالله) ته چه د ليونيانو په شان خبری کوی، او د هغوی له عبادت څخه مو منع کوی او هغوی ته بدی او ردی خبری کوی نو هغوی تاته د دغو بې‌ادبو او سپين سترګيو او ګستاخيو په بدل کښې سزا درکری ده چه اوس بيخي د ليونيانو په شان خبری او اتری کوی نو هود عليه السلام د دغو مشرکانو په جواب کښې يوه خورا (ډير) موثره ترديديه وينا وکړه چه لنډه ئي دا ده هغه بيچارګان د تيږو (ګټو) او نورو شيانو بتان ماته څه ربړ (زحمت) او تکليف رارسولی شي تاسي چه له ګردو (ټولو) څخه زورور، قوی، او طاقتور په نظر راځئ که د خپلو معبودانو له فوجونو سره يو ځای پر ما يواځي يو سری په پوره قوت، او قدرت ګرد (ټول) سره په يوه وقت کښې ناڅاپه حمله او يرغل راوړئ، نو يقين وکړئ چه زما يوه ويښته ته به هم څه نقصان او زيان ونشئ رسولی.

ښه واورئ چه زه پاک الله شاهدوم او اعلان کوم او تاسي هم شاهدان اوسئ چه زه ستاسي د دغو دروغو معبودانو څخه قطعاً بيزاره يم. تاسي ګرد (ټول) سره راټول شئ، او هغه ربړ (تکليف) او ضرر رسول چه ماته ئي رسولي شئ راورسوئ او لږ څه قصور او کوتاهي هم پکښې مه کوئ او نه يوه شيبه مهلت راکړئ او ښه وپوهيږئ، چه زما اعتماد پر همغه (وحده لاشريک له الله) دی چه زما رب دی، او هغه هم ستاسي رب او مالک او حاکم دی. اګر که تاسي له بدفهمي څخه نشئ

پوهیدی چه نه یوائحې زه او تاسې بلکه هر وړوکی او لوی شی چه په ځمکه کښې ګرځی او خوځیږی او شته سره له آسمانونو او هغو شیانو چه په دوی کښې دی او شته، ګرد (تول) د پاک الله په قبضه او تصرف کښې دی ګواکې د دوی د سرونو د ویښتو سرونه هم د الله تعالیٰ په قدرت کښې دی، هر چیری ئې چه اراده وی په همغه لوری ئې په کشولو سره بیائې هیڅوک له سره هیڅ مجال نه لری چه د ده د اختیار له قبضې څخه د باندی ووځی، یا چیری وتښتی نه ظالم، کاذب د ده له نیولو څخه خلاصیدی شی، او نه عادل صادق چه د ده په پناه کښې اوسیږی رسوا کیږی بلاشبهه زما پروردګار د عدل او انصاف په سمه لاره دی، او د ده له لوری نه ظلم کیږی او نه چاته بی موقع انعام او اکرام ورکوی. خپلو بندګانو ته ئې د نیکی او خیر کومه لاره چه ښوولې ده بیشکه پر هغې باندی له تلو څخه د الله تعالیٰ په حضور رسیږی. او د دغې لاری د تلونکی د حفاظت دپاره دی هر وقت حاضر دی.

فَإِن تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾

نو که مخ واړوئ تاسی (له ایمانه او کلک اوسئ په عصیان) نو په تحقیق رسولی دی ما تاسی ته هغه پیغام چه رالیږلی شوی وم هغه سره تاسی ته (چه توحید دی، نو هلاک به مو کړی الله) او خلیفه به وګرځوی رب زما (رابه ولی ستاسی په ځای) یو قوم غیر له تاسی، او ضرر به ونه رسوئ تاسی الله ته د هیڅ څیز، بیشکه رب زما پر هر څیز (د اعمالو ستاسی او نورو) ښه ساتونکی (شاهد) دی.

تفسیر: یعنی سره له داسی صافی او ښکاره خبری د آوریدلو که بیا هم د الله تعالیٰ وحدانیت او زما رسالت نه منئ، نو ماته هیڅ یو ضرر او نقصان نشئ رسولی. ځکه چه ما خپل د تبلیغ فرض پوره کړی دی اوس نو تاسی د خپل ځان فکر وکړئ ضرور دی چه د داسی عناد او ضد، او سرتمبګی (سرکشی) او تعصب په مقابل کښې له آسمانه پر تاسی عذاب نازل شی، او تاسی ګرد (تول) سره هلاک کړی. ځکه چه د پاک الله ځمکه ستاسی له تباهی څخه نه ورانیږی او نور خلق به ستاسی د اموالو او نورو وارث وګرځاوه شی او ستاسی قصه به بیخی پای (آخر) ته ورسیږی په یاد ئې ولرئ چه تاسی پاک الله او د پاک الله رسولانو ته هیڅ نقصان او ضرر نشئ ور رسولی او نه ئې پر تاسی ابدی ملک او سلطنت خرابیږی کله چه دی پخپله د هر شی محافظ او ساتونکی دی، نو د هر قابل حفاظت شی د حفاظت سامان همغه پخپل کامل قدرت سره پیدا کوی.

وَلَمَّا جَآءَ أَمۡرُنَا نَجَّيۡنَا هُودٗا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ بِرَحۡمَةٖ مِّنَّا وَنَجَّيۡنَٰهُم مِّنۡ عَذَابٍ غَلِيظٖ ﴿٥٨﴾

او کله چه راغی امر (حکم عذاب) زمونږ نجات مو ورکړ (وموساته) هود او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی ؤ له ده سره (له هغه عذابه) په رحمت سره له نزده خپله (نه په عمل د دوی)، او نجات مو ورکړ او وساتل مونږ دوی له عذابه سخته

تفسیر: یعنی اوه شپې او اته ورځی مسلسل سخته سیلی چلیده. لکه چه د «اعراف» په سورت کښې مو لیکلی دی. کورونه ئی گرد (تول) سره ونښیدل سقفونه (چتونه) پشتونه ئی تول والوتل ونی له بیخه ووتلی او دیری لری لری سره ولویدلی، باد هم داسی زهرناک او مسموم ؤ چه د ساکښانو (جاندارو) په پوزه کښې به داخلیده او د لاندنی مخرجه د باندی ووت، او جسمونه به ئی توټی توټی کول له دغه هولناک عذابه مونږ هود علیه السلام او د ده ملگری چه په آخره کښې تر څلورو زرو پوری رسیدلی وو بیخی محفوظ وساتل، او د صالح عمل او د ایمان په برکت د آخرت له درانه عذابه مو هم هغوی وساتل او نجات مو ور په برخه کړ.

وَتِلۡكَ عَادٞۖ جَحَدُواْ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمۡ وَعَصَوۡاْ رُسُلَهُۥ وَٱتَّبَعُوٓاْ أَمۡرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٖ ﴿٥٩﴾

او دغه (په قبرونو کښې پراته) عادیان دی چه منکران شوی ؤ په آیتونو د رب خپل او نافرمانی کړی وه دوی له رسولانو د دغه (الله) او تابع شوی ؤ دوی د امر (حکم) د هر سرکښه عناد والا

تفسیر: یعنی د دوی ورانو مینو او کندوالو (کندرو) ته د عبرت په سترگو وگوره! چه د هغو عادیانو د هستوگنی ځای دی چه د دوی مشرانو په ډیر زور او شور له پاک الله سره مقابله کړی وه او د ده د نبی علیه السلام له احکامو څخه ئی سرونه غړولی وو. او د هغو کشرانو د دغو لویو شیطانانو متابعت وکړ چه بالاخر دواړه تباه او برباد شول.

تنبیه: «رسله» ئی ځکه وفرمایل چه د یوه رسول تکذیب د گردو (تولو) رسولانو تکذیب دی. ځکه چه دوی گرد (تول) په توحید او نورو دینی اصولو کښې سره متفق او یو د بل مصدق دی.

وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

او ولیږلی شو (په دوی پسی) په دغی دنیا کښی لعنت (چه هلاک کړ شول په سخت باد)، او په ورځ د قیامت کښی (هم په اور کښی سوځی)، خبردار شئ بیشکه عادیان کافران شوی ؤ په رب خپل، بیا واورئ خبردار شئ چه لری والی دی (له رحمته د الله نه) عاد قوم د هود ته

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ لعنت په دنیا کښی په دوی پسی گرځی، هر چیری چه لاړ شی هغه هم ورسره ځی او تر قیامته پوری هر چیری چه د هغوی ذکر وی لعنت به هم ورسره وی بلکه له قیامته وروسته هم هغه لعنت له دوی ځنی نه جلا (جدا) کیږی او د لعنت غاړکی (طوق) به تل د دوی په غاړو کښی لویدلی وی ځینو مفسرینو ویلی دی چه د قیامت په ورځ کښی به داسی غږ کیږی ﴿ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا ﴾ الآیة۔

تنبیه: له «عاد» سره د «قوم هود» لفظ یا خو د دی لامله (له وجی) وراضافه شوی دی چه د دواړو تصور یو ځای د آوریدونکو په دماغ کښی راشی، یعنی د هود څه حال ؤ، او دا هم همغه قوم ؤ چه حشر ئی داسی شو او ممکن دی چه پر دی ئی تنبیه ورکړی وی چه عاد دوه دی یو اولیٰ او بل اخریٰ نو ځکه ئی په بل ځای کښی فرمایلی دی ﴿ وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَىٰ ﴾ (۲۷ جزء د النجم ۵۰ آیت ۳ رکوع) دلته عاد اولیٰ مراد دی چه د هغوی دپاره هود علیه السلام مبعوث شوی ؤ او د هغو قصه د «الاعراف» په ۹ رکوع ۸ جزء کښی تیره شوی ده والله اعلم.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ﴿٦١﴾

او (لیږلی ؤ مونږ) ثمودیانو ته (قومی) ورور د دوی صالح. وی ویل ای قومه زما عبادت کوئ (یواځی) د الله نشته تاسی ته هیڅ برحق معبود غیر له ده، هم دغه (الله) پیدا کړی یئ تاسی له ځمکی (چه آدم یا ماده د نطفی ده) او اوږده عمرونه ئی درکړی دی تاسی ته په دغی (ځمکی) کښی نو مغفرت

وغواړئ له ده څخه (او په وحدانیت ئی ومنئ) بیا رجوع وکړئ ده ته (له عبادتونو د نورو،) بیشکه رب زما ډیر نژدی دی (په رحمت او په فضل خپل سره) ښه قبلوونکی د دعا دی.،

تفسیر: د دوی قصه هم په ۸ جزء د «الاعراف» په لسمه رکوع کښی تیره شوی ده. یعنی ړومبی ئی آدم له خاوری څخه پیدا کړ، بیا ئی له څمکی څخه اغذیه پیدا کړه چه له هغو څخه نطفه او نور پیدا کیږی او د انسان د پیدا کیدلو ماده ده. یعنی پیدا ئی کړل، باقی ئی پریښودل او د بقاء سامان ئی ور برابر کړ د څمکی د ورانولو ترکیبات ئی وروښوول، او تدابیر ئی ور الهام کړل. کله چه هغه داسی یو منعم او محسن دی نو ښائی چه انسان د ده په لوری د ایمان او اطاعت رجوع وکړی او له کفره او شرکه او نورو ګناهونو څنی چه کړی ئی دی توبه وکړی، دی مونږ ته ډیر نژدی دی او زمونږ هره خبره پخپله آوری او هغه توبه او استغفار چه د زړه له صدق وکړ شی هغه آوری او قبولوی ئی.

قَالُوْا يٰصٰلِحُ قَدْ كُنْتَ فِيْنَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هٰذَآ اَتَنْهٰىنَآ اَنْ نَّعْبُدَ مَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَا وَاِنَّنَا لَفِيْ شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُوْنَآ اِلَيْهِ مُرِيْبٍ ﴿۶۲﴾

وویل ثمودیانو ای صالحه! په تحقیق وی ته په مونږ کښی امید کړی شوی پخوا له دی (دعوی د نبوت یعنی له تانه مو د پوهی هیله (امید) درلوده «لرلو») آیا ته مو منع کوی له دی چه عبادت وکړو د هغو بتانو چه عبادت به ئی کاوه پلرونو زمونږ او بیشکه مونږ خامخا په شک کښی لویدلی یو له هغه توحیده چه ته بولی مونږ هغه ته داسی شک چه واقع کوونکی دی د زړونو په اضطراب کښی

تفسیر: یعنی له تا څخه زمونږ هیله (طمع) او امید داسی کیده چه ته به په راتلونکی زمانی کښی داسی لوی فاضل او ښه سړی کیږی چه د معززو او مشرانو په ځای به ورسیږی. او د ملک او د قوم به د سترګو تور وګرځی. د تا له وچولی (تندی) څخه رشد او صلاح آثار ښکاریدل او د ګردو (تولو) توقع داسی کیده چه په قریب مستقبل کښی به لویه فائده له تا څنی نورو ته راورسیږی. په تدبیر، صلاح او مشوری د خپلو ورونو په لار ښوونه به بوخت (مشغول) کیږی او د زړه په قوت سره د خپل پلارنی مذهب په حمایت او تائید کښی به زیار (کوشش) کوی! په رښتیا سره چه ابتداء تاته بت پرستی مبغوضه وه او عمومی مذهب څخه بیل او جلا (جدا) ګرځیدی، خو بیا هم مونږ ستاسی په فطری قابلیت او طبعی پوهی اعتماد درلود (لرلو)، او هیله

(امید) مو کوله چه وروسته د عقل د پوخوالي او د تجربې د زیاتوالي به ته دا خپله رویه پرېږدې، لیکن د افسوس ځای دی چه تا یو په یو په داسې خبرو باندې شروع وکړه چه د هغو په آورېدلو سره زمونږ پر هغه گردو (تولو) هیلو (ارزوگانو) او امیدونو د مایوسې اوبه توی شوې تا زمونږ د آباؤ او اجدادو او د قدیمي مذهب په خلاف علانیه او ښکاره جهاد شروع کړ او زمونږ هغه گرد (تول) توقعات دې په خاورو او ایرو کښې وغورځول! آیا ته دا غواړې چه مونږ فقط یو الله ومنو؟ او نور گرد (تول) خپل پخواني معبودان پرېږدو؟ زمونږ په نزد د پخوانیو مشرانو په خلاف د داسې مسلک اختیارول سخت شبه ناک خیز دی، چه زمونږ زړونه ئې له سره نه مني په «موضح القرآن» کښې دی «ته داسې هښیار راښکارېدې چه د خپلو پلرونو او نیکونو دین روښانوې مگر ته ئې اوس ورانوې».

قَالَ يٰقَوۡمِ اَرَءَيۡتُمۡ اِنۡ كُنۡتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنۡ رَّبِّىۡ وَاٰتٰىنِىۡ مِنۡهُ
رَحۡمَةً فَمَنۡ يَّنۡصُرُنِىۡ مِنَ اللّٰهِ اِنۡ عَصَيۡتُهٗ فَمَا تَزِيۡدُوۡنَنِىۡ غَيۡرَ تَخۡسِيۡرٍ ﴿۶۳﴾

وویل (صالح) ای قومه زما آیا وینئ تاسې یعنې خبر راکړئ ماته که یم زه په (برهان) ښکاره له جانبه د رب خپل او راکړې ئې وی ماته له نزده خپله رحمت (نبوت) نو څوک به مدد وکړی له ما سره (او خلاص به مې کړی) له عذابه د الله که نافرمانی وکړم زه له ده نه (په نه رسولو د احکامو کښې او عجب دا چه زه بولم تاسې الله ته او تاسې مې بولئ بتانو ته)، نو نه به زیاتوئ ماته غیر له نقصانه

تفسیر: یعنې ستاسې د شک او د شبهې لامله (له وجې) زه یوه داسې صافه او سمه لاره څرنگه پرېښودی شم پاک الله ماته عقل او پوه راکړی ده او پخپل عظیم رحمت ئې د نبوت منصب راعطا کړی دی. اوس فرض ئې کړئ که زه د پاک الله له احکامو څخه سر وغړوم او د هغو شیانو په تبلیغ او اعلام کښې چه زه ئې په رسولو سره مامور شوی یم سستي وکړم او وئې نه رسوم نو ما به د هغه له سزا او پوښتنې څخه څوک وژغوری (بچ کړی)؟ که زه نافرمانی وکړم له الله نه په نه رسولو د احکامو د ده کښې او عجب دا چه زه بولم تاسې الله تعالیٰ ته او تاسې مې بولئ بتانو ته نو نه زیاتوئ تاسې ماته غیر له نقصانه یعنې د دې په ځای چه تاسې د خپل صادق خیر غوختونکي او محسن قدر وپیژنئ ماته داسې مشوری راکوئ چه د خپل تبلیغ له فرائضو او د اسلامي دعوت له چارو څخه لاس واخلم. او له دې پلوه ماته داسې لوی زیان رارسوئ چه تلافي ئې له سره نه کېږی. ځینو اسلافو د دې جملې مطلب داسې اداء کړی دی چه «ستاسې له دغو خبرو او اترو څخه په ما کښې بل هیڅ شی نه زیاتیږی پرته (علاوه) له دې یقینه چه تاسې خپل

نقصان کوئ» مګر له سیاقه سره مناسب همغه پخوانی معنی ده.

(کله چه قوم د صالح علیه السلام پس له ډیری جګړی نه له صالح علیه السلام نه معجزه وغوښتله، او په دعا د ده سره اوښه د ګټی نه راووته، او صالح علیه السلام پری په حکم د الله سره حجت ونیوه نو په باب د اوښی کښی ئی وصیت وکړ او داسی ئی وویل:)

وَيَٰقَوْمِ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا۟ فِى دَارِكُمْ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾

او ای قومه زما دا اوښه د الله ده (چه پیدا کړی ئی ده) تاسی ته معجزه نو پریږدئ دا (اوښه) چه خوری (څری) په ځمکه د الله کښی (له مباحو وښو څخه او شودی تاسی ته درکوی) او لاس مه وروړئ دی ته په بدی (او که مو بدی ورته اختیار کړه) نو وبه نیسی تاسی عذاب نژدی (یعنی متصل په آزارولو د دی پسی). پس زخمی او مړه ئی کړه هغه (اوښه) نو وویل صالح فائده واخلئ تاسی په کورونو خپلو کښی دری ورځی (له ژوندانه څخه)، دا (راتګ د عذاب په څلورمی ورځی کښی) داسی وعده ده چه هیڅ دروغ پکښی نشته.

تفسیر: له حضرت صالح علیه السلام څخه د ده قوم معجزه غوښتی وه چه ده هغه وروښوده د دی واقعی پوره تفصیل او د الفاظو تشریح د الاعراف په سورت د اتمی پاری په خاتمه کښی لیکلی شوی ده هلته دی بیا وکتلی شی (۷۷ آیت (۱۰) رکوع.

فَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَٰلِحًا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَمِنْ خِزْىِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلْقَوِىُّ ٱلْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾

بیا کله چه راغی امر (حکم عذاب) زمونږ نو (وموساته او) نجات ورکړ مونږ صالح ته او هغو کسانو ته چه ایمان ئی راوړی ؤ له ده سره په رحمت (او

فضل) سره له نزده خپله (نه په عمل د دوی) او له رسوائی د دغې ورځې (یا د قیامت)، بیشکه رب ستا هم دی دی قوی (په انجاء د مؤمنانو) ښه غالب (په انفاذ د احکامو او اهلاک د کافرانو).

تفسیر: کله چه د عذاب حکم ورسید نو مونږ صالح علیه السلام ته نجات ورکړ، او له څه شی څخه مو نجات ورکړ؟ د هغې ورځې له رسوائی څخه، «ومن خزی یومئذ» د «نجینا» شرح او تفصیل دی. یعنی د هر چا په نسبت چه اراده وفرمائی هلاکوی ئی. او د هر چا په نسبت چه اراده وفرمائی ساتی ئی.

وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جٰثِمِينَ ﴿٦٧﴾
كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۗ أَلَآ إِنَّ ثَمُودَا۟ كَفَرُوا۟ رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ ﴿٦٨﴾

او ونیول هغو کسانو لره چه ظلم ئی کړی وو پر ځانونو خپلو (په کفر سره) چغې (هیبتناکې د جبرئیل) بیا ګهیځ (سحر) وګرځیدل دوی په کورونو خپلو کښې مړه وچ کلک پر ځنګنونو پرمخې پراته. لکه چه نه وو اوسیدلی دوی په دی کورونو کښې (له سره)، واورئ خبردار شئ چه بیشکه ثمودیان کافران شوی ؤ په رب خپل، واورئ خبردار شئ لرې والی دی له رحمته ثمودیانو ته.

تفسیر: یعنی بې‌نامه او بې‌نښانه شول. حضرت شاه صاحب لیکی «پر دوی داسی عذاب راغی چه دوی د شپې ویده وو، چه پرښتې سخته چغه وکړه چه د دوی اینې ځیګرونه وچاودل. په ځینو آیتونو کښې د «رجفة» لفظ راغلی دی یعنی په زلزلې او ریږدیدنې (رپیدنې)سره ووژلې شول په اتم جزء د الاعراف د سورت په ۷۸ آیت (۱۰) رکوع کښې مونږ د دې په متعلق د تطبیق صورت لیکلی دی. یعنی هغه کسان چه د پاک الله له آیتونو او احکامو څخه منکران شوی وو. او دغسی د لعنت مورد وګرځیدل چه تاسې ئی احوال آورئ ښائی چه عبرت تری واخلئ.

وَلَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا۟ سَلٰمًا ۖ
قَالَ سَلٰمٌ ۖ فَمَا لَبِثَ أَن جَآءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾

او هرومرو (خامخا) په تحقیق راغلي وو رسولان زمونږ (ملائک) ابراهیم ته په زیری (د ځوی او اهلاک د قوم د لوط) نو وویل (ملائکو) سلام (آچوو پر تاسی په سلام آچولو سره)، وویل (ابراهیم) سلام (دی وی پر تاسی) نو ځند (ایسارتیا) ئې ونه کړ چه راڼی وړ (دوی ته) خسی وریت کړی شوی.

تفسیر: د دی سورت د قصصو ترتیب د «الاعراف» له ترتیبه سره موافق دی. یواځی د لوط د قوم له قصی څخه پخوا دلته د ابراهیم علیه السلام لږ څه قصه ئې بیان فرمایلی ده. مګر تعبیر ئې داسی ایښی دی چه داسی تری راښکاری چه اصلی مقصود د لوط علیه السلام د قصی بیانول دی. څرنګه چه په دغی قصی او د ابراهیم علیه السلام په قصی کښی له څو جهاتو مناسبت او تعلق موندل کیږی نو ځکه د تمهید او توطیې په شان د ابراهیم علیه السلام قصه مذکوره شوه «لوط» علیه السلام د حضرت ابراهیم علیه السلام د ترور ځوی ؤ چه د ده په ملګرتوب ئې له عراقه هجرت کړی ؤ د پرښتو یوه ډله هم دغو دواړو ته ورلیږلی شوی وه، هغه بحث چه حضرت ابراهیم د لوط علیهما السلام د قوم د هلاکت په مسئلې کښی کړی دی، وروسته له دی نه راځی. دغو پرښتو د پیمخو او ښایستوو حسینو او جمیلو ځنګیانو (هلکانو) په شکل د لوط علیه السلام په لوری د تللو په وقت کښی حضرت ابراهیم علیه السلام ته زیری او بشارت ورکړ چه پاک جلیل دی، خپل دوست او خلیل ګرځولی دی. او په دغه زوړتوب کښی د حضرت بیبی ساری له ګیډی څخه هلک ورعطا کوونکی دی او هم دغه چه د لوط علیه السلام د قوم د شریرانو او ظالمانو له وجوده عنقریب به دغه دنیا پاکه کړه شی چه د دوی په منځ کښی د حضرت ابراهیم او حضرت لوط علیهما السلام متبعینو ته هیڅ قسم زیان او ضرر نه وررسیږی پرښتو ابراهیم علیه السلام ته سلام واچاوه او ده د هغو د سلام جواب په سلام سره ورکړ، مګر په اوله شیبه (لحظه) کښی ابراهیم علیه السلام دوی ونشو پیژندلی. لکه چه په ابتدائی حالت کښی حضرت لوط علیه السلام هم دوی نه ؤ پیژندلی بلکه د صحیحینو په حدیث کښی راغلی دی چه یو ځلی جبرئیل د انسان په شکل د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم سره سؤال جواب وکړ نو کله چه دی د دوی له حضوره مرخص شو او لاړ، نو دلته دوی مطلع شول چه دغه سائل جبرئیل ؤ، ګواکی تنبیه ورکړه شوه چه انبیاؤ علیهم السلام ته هم د پرښتو او د نورو ضروری علومو علم او پوه د پاک الله له پوهولو څخه په لاس راځی. که پاک الله په کوم وقت کښی د دغو نورو اشیاؤ د مخفی او پټ ساتلو اراده وفرمائی، نو هیڅوک د دی خبری قدرت نه لری چه هغه ځان ته معلوم کړی شی. په هر حال ابراهیم علیه السلام پر دوی د انسانانو خیال وکړ. او د دوی د میلمستیا سررشته (انتظام) ئې هم وفرمایله او یو ښه څربه او چاغ خسی ئې ورته حلال کړ او وریته کړی غوښه ئې ورحاضره کړه.

فَلَمَّا رَآ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾

نو کله چه ولیده (ابراهیم) لاسونه د دوی چه نه رسیږی دغی (وریتی غوښی) ته نو نااشنا ئی وګڼل (او ونه ئی پیژندل) دوی او په زړه کښی ئی راوسته له دوی نه ویره، وویل (ملائکو) چه مه ویریږه بیشکه چه مونږ لیږلی شوی یو قوم د لوط ته (چه هلاک ئی کړو).

تفسیر: آخر دوی څوک؟ او د څه غرض دپاره راغلی دی؟ مونږ دوی ته دودی وروراندی کوو او دوی تش لاس هم نه ور وړاندی کوی؟ د هغی زمانی له دود، (رواج) دستور سره موافق هغه میلمه چه د خوراک د خوړلو څخه ئی انکار کاوه. داسی ښکاریده چه ګواکی هغه د کوم بد قصد دپاره نه دی راغلی ابراهیم علیه السلام وویریده چه که دوی انسانان دی نو له خوراک څخه د دوی انکار هرومرو (خامخا) کومه معنی او مقصد لری. او که ملائکی دی نو نه دی رامعلوم چه د څه مطلب دپاره رالیږلی شوی دی؟ آیا له ما څخنی کومه غلطی صادره شوی ده؟ یا زما د قوم دپاره ئی کوم نامناسب شی راوړی دی؟ په دغو چرتونو او اندیښنو کښی ده پخپلی ژبی سره داسی اظهار هم وفرمایه ﴿ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴾ (١٤ جزء د الحجر ٥٢ آیت ٤ رکوع) یعنی مونږ له تاسی څخنی په اندیښنه کښی لویدلی یو عموماً مفسرینو د ابراهیم علیه السلام د خوف هم دغه توجیهات کړی دی. مګر حضرت شاه صاحب زما په نزد ډیره ښه او نهایته لطیفه توجیه کړی ده «یعنی هغه د الله تعالیٰ عذاب چه له دغو پرښتو سره ؤ او د غضب شان او د انتقام مظهر ګرځیدلی ؤ او د لوط علیه السلام د قوم په لوری رهی (روان) ؤ د دی طبیعی اثر هم دغه ؤ چه د ابراهیم علیه السلام پر زړه یو راز (قسم) د خوف او خشیت کیفیت طاری شو چه د هغه اظهار ئی په «انا منکم وجلون» سره وفرمایه یعنی مونږ له تاسی داریږو والله اعلم.

(ځکه چه په دوی کښی قاعده دا وه د هر چا به چه د بل چا سره په زړه کښی دښمنی وه نو د هغه طعام به ئی نه خوړ بیا چه ملائک د حضرت ابراهیم علیه السلام په ویره باندی پوه شول نو ورته ئی وویل مه ویریږه! له مونږه بیشکه چه مونږ رالیږلی شوی یو دپاره د هلاکولو د قوم د لوط) یعنی د ویریدلو هیڅ یوه خبره نه ده مونږ ملائک او د لوط علیه السلام د قوم تباه کولو ته لیږلی شوی یو تاسی د هیڅ یو قسم ضرر اندیښنه مه کوئ.

وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِن وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾

او ښځه د دغه (ابراهيم ساره) ولاړه وه نو وئي خندل (په زوال د خوف يا هلاک د کفارو) نو زيرى ورکړ مونږ هغې ته (په ژبې د ملائکو) په (تولد د اسحٰق، او بيا پس له اسحٰق په (تولد د لمسى د ده) يعقوب

تفسير: حضرت بي‌بي ساره رضی الله تعالىٰ عنها چه د ميلمنو د خدمت کولو، يا د بل کوم کار دپاره هلته کوښې (بيله) ولاړه وه، د دې ويرې د لرې کيدلو لامله (له وجې) خوشاله شوه او وې خندل. الله تعالىٰ پر دغې خوښې نورې خوشالي هم د پرښتو په ژبه ور واورولي چه ته په هم دغه عمر (منګ) کښې د اسحاق عليه السلام په شان يو ځوى مومې او د ده له نسله يعقوب عليه السلام غوندې يو لمسى به هم درعطاء شي چه له هغه څخه يو زورور او لوى قوم (بني‌اسرائيل) پيدا کيدونکي دى. دغه زيرى حضرت بي‌بي ساره ته ځکه واوراوه شو چه د حضرت ابراهيم عليه السلام يو بل ځوى اسمٰعيل عليه السلام د حضرت بي‌بي هاجرې له ګيډې لا له پخوا موجود ؤ. د بي‌بي ساره هم دغه تمنا وه که چيرې زه هم د ځوى مور شمه مګر د زوړتوب له سببه بيخي بي هيلي (نااميده) او مايوسه شوې وه. نو دغه ده چه په دې مهال (وخت) کښې ئې داسې زيرى واوريد. ځينې علماؤ د بي‌بي ساره د خندلو نور توجيهات هم کړي دي مګر ظاهر خو همغه ده چه مونږ د هغه بيان پاس وکړ.
علماؤ له (ومن ورآء اسحٰق يعقوب) څخه داسې استدلال کړى دى چه حضرت اسحٰق عليه السلام ذبيح نه ؤ بلکه حضرت اسمٰعيل عليه السلام ؤ (راجع ابن کثير)

قَالَتْ يٰوَيْلَتٰىٓ ءَاَلِدُ وَاَنَا عَجُوْزٌ وَّهٰذَا بَعْلِىْ شَيْخًا ۭ اِنَّ هٰذَا لَشَىْءٌ عَجِيْبٌ ﴿٧٢﴾

نو ووېل (ساره) اى تعجب زما آيا ځيږومه زه (ولد) حال دا چه زه زړه يم (۹۹ کلنه) او دغه (ابراهيم) ميړه (خاوند) زما دى زوړ (سل يا ۱۲۰ کلن) بيشکه چه دغه (تولد له دوؤ زړو) يو شي دى ډير عجيب (عادتاً نه قدرتاً).

تفسير: دلته «يٰويلتىٰ» داسې يو لفظ دى لکه چه زمونږ په محاورو کښې ښځې د حيرت او استعجاب په مواردو کښې «ويش» وائي. يعنې دا ډير د حيراني او تعجب ځاى دى چه زه په دغه زوړتيا کښې ورو‌کى وځيږوم، وائي چه د بي‌بي سارې رضی الله تعالىٰ عنها عمر په دغه وقت کښې د (۹۹) کلونو، او د حضرت ابراهيم عليه السلام عمر سل کاله يا له سلو کلونو ځنې هم متجاوز ؤ.
يعنې که داسې وشي چه زه په دغه زوړتوب د ځوى مور شمه، نو دغه عادتاً بيخي يوه نوې او

عجیبه او غریبه خبره به وی

قَالُوٓا أَتَعۡجَبِينَ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِۖ رَحۡمَتُ ٱللَّهِ وَبَرَكَٰتُهُۥ عَلَيۡكُمۡ أَهۡلَ ٱلۡبَيۡتِۚ إِنَّهُۥ حَمِيدٞ مَّجِيدٞ ﴿٧٣﴾

وویل دغو (ملائکو) آیا تعجب کوی له امره (حکمه) د الله؟ رحمت د الله وی او برکتونه د ده دی وی پر تاسی ای خاوندانو د کورونو (د خلت او نبوت)، بیشکه چه الله ښه ستایلی شوی ښه لویٔ والا دی.

تفسیر: یعنی پر هغی کورنی باندی چه پاک الله دومره رحمتونه او برکات ورنازل کړی وی او تل ئی دوی د معجزاتو او خوارقو د لیدلو مورد گرځولی وی، آیا دغه خبره هغوی لره د تعجب وړ (مستحق) او لائق کیدی شی؟ بلکه هم دغه د هم دوی تعجب کول پخپله د تعجب وړ (لائق) دی. دوی لره وړ (مستحق) او لائق دغه خبره وه چه د دی بشارت د آوریدلو په مقابل کښی ئی د الله تعالیٰ تحمید او تمجید کړی وی چه کردی (تولی) لویٔ او ښیګڼی (فائدی) د ده په ذات او په دربار کښی سره مجموع دی.

تنبیه: ځینی محققین لیکی چه په لمونځونو کښی هغه درود چه لولو د هغه الفاظ له دی آیت ځخه اقتباس شوی دی.

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنۡ إِبۡرَٰهِيمَ ٱلرَّوۡعُ وَجَآءَتۡهُ ٱلۡبُشۡرَىٰ يُجَٰدِلُنَا فِي قَوۡمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبۡرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٞ مُّنِيبٞ ﴿٧٥﴾ يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ أَعۡرِضۡ عَنۡ هَٰذَآۖ إِنَّهُۥ قَدۡ جَآءَ أَمۡرُ رَبِّكَۖ وَإِنَّهُمۡ ءَاتِيهِمۡ عَذَابٌ غَيۡرُ مَرۡدُودٖ ﴿٧٦﴾

نو کله چه لاړه له ابراهیم ځخه ویره او راغی ده ته زیری (د ځوی او اهلاک د قوم د لوط) نو بیا ئی جګړه کوله (له رسولانو) زمونږ سره په (حق) د قوم د لوط کښی بیشکه ابراهیم خامخا تحمل والا آه کوونکی لوی نرم زړه رجوع کوونکی ؤ (الله ته). ای ابراهیم واوړه له دی جګړی ځخه، بیشکه شان دا دی په تحقیق راغلی دی امر حکم د رب ستا (په اهلاک د قوم د لوط)، او بیشکه دوی راتلونکی دی دوی ته عذاب چه نشی بیرته گرځولی (له دوی

نه په هیڅ شان).

تفسیر: یعنی څه مهال (وخت) چه له دی لوری مطمئن شو، نو فوراً د لوط علیه السلام د قوم په مسئله کښی له پرښتو سره ئی بحث شروع کړ چه د هغه خلاصه د عنکبوت په سورت کښی بیان فرمایلی ده چه پرښتو ابراهیم علیه السلام مطلع کړ چه مونږ د دغو کلیو د اهلاک دپاره راغلی یو، ابراهیم علیه السلام وویل چه په هغه کښی خو پخپله لوط علیه السلام موجود دی، بیا د یوه نبی په موجودیت کښی هغوی څرنګه وژلی کیدی شی؟ پرښتو وویل چه مونږ پر ګردو (تولو) هغو کسانو خبر کړی شوی یو چه هلته اوسیږی، لوط علیه السلام سره له متعلقینو خپلو له هغه ځایه لری کاوه شی، او وروسته له هغه عذاب نازلیږی. په تفاسیرو کښی د بحث هغه تفاصیل چه بیان شوی دی الله تعالیٰ پری ښه خبر دی، چه تر کومه ځایه پوری به صحیح وی. په هر حال دغه بحث ئی مبالغتاً د «یجادلنا» په لفظ سره تعبیر وفرمایه چه له هغه څخه صافه دغه خبره مترشح او راوځی چه ابراهیم علیه السلام د خپل فطری شفقت، پوست زړه توب، حلم، لطف او کرم لامله (له وجی) د هغه قوم پر دغه حالت وویریده او د پاک الله په دربار کښی د هغوی د سپارښت کولو په فکر کښی ولوید، نو داسی جواب واورید چه له دغه خیاله تیر شه! د دغو ظالمانو د ژوندانه جام ډک شوی دی، اوس د پاک الله صادر شوی حکم بیرته نشی ګرځیدی. او خامخا هغه عذاب واقع کیدونکی دی، او د هیچا په سپارښت یا دعا او نورو اسبابو سره نشی لری کیدی.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾

او کله چه راغلل رسولان زمونږ لوط ته (او د دوی ښائست ئی ولید) نو غمجن شو (لوط) په هغو او تنګه شوه له جهته د دوی سینه د ده (چه څه بی عزتی دوی ته ونه رسی) او وویل لوط دغه یوه ورځ ده ډیره سخته.

تفسیر: دغه پرښتی د ډیرو حسینو او جمیلو او د ډیرو ښکلو پیمخو ځنکیانو (هلکانو) په شکل سره متشکلی شوی وی. په اول کښی حضرت لوط علیه السلام دوی ونه پیژندلی چه پرښتی دی، بلکه د عادی میلمنو په شان ئی وګڼلی. له بل لوری د هغه قوم بی حیائی او بده رشه (عادت) او خراب اخلاق ئی هم ورښکاره وه، نو سخت غمجن او تنګ زړه شو، او په فکر کښی ولوید، چه دغه بدکاران او شریران زما په دغو میلمنو پسی هم رالویږی، او دوی به راخخه بی عزته او بی پته کوی، د میلمنو پریښودل هم ورته مشکل ؤ، او د دوی ژغورل (بچ کول) د دغو خبیثانو له لاسه هم ورته ګران ښکاریده ګواکی د ګرد (تول) قوم د جنګ او جګړی د پیرودلو (اخیستلو) وقت

ور د مخه شوی ؤ.

وَجَآءَهٗ قَوْمُهٗ يُهْرَعُوْنَ اِلَيْهِ ؕ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ ؕ قَالَ يٰقَوْمِ هٰۤؤُلَآءِ بَنَاتِىْ هُنَّ اَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُوْنِ فِىْ ضَيْفِىْ ؕ اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَّشِيْدٌ ۝

او راغی ده ته قوم د ده حال دا چه راځغاست (بی اختیاره ځغلیدل) ده ته (دپاره د بدکاری)، او پخوا (له دی نه هم) وو هغوی چه عملونه ئی کول د ناکارو کارونو! (نو چه دوی راورسیدل او طلب د میلمنو ئی وکړ) نو وویل لوط ای قومه زما دا ښځی لونی زما دی (په نکاح ئی واخلئ) چه دوی ښې پاکی دی تاسی ته نو وویریږئ له الله او مه رسوا کوئ ما په حق د میلمنو زما کښی، آیا نشته له تاسی کوم سړی پوهنده (نیک کرداره چه تاسی ته پند درکړی).

تفسیر: یعنی دغه قوم ته د هغو نامعقولو حرکاتو او خلاف‌الفطرتو فواحشو کوم عادت چه لویدلی ؤ هغه به دوی ته د آرام کیناستلو فرصت کله ورکاوه نو کله چه دوی د داسی پیمخو ځنکیانو (هلکانو) له راتګه خبردار شول په نهایتی بی حیائی سره د لوط علیه السلام کره په منډو منډو سره ځغلیدل او په پوره قوت او شدت سره ئی تری مطالبه وکړه چه دغه میلمانه ځنکیان (هلکان) ورپریږدی ولی چه مونږ پخوا له دی نه تاته ویلی وو چه ته به هیڅ یو نارینه خپل کره میلمه نشی ساتلی، هومره میلمانه چه دلته راځی هغه ګرد (تول) مونږ ته راپریږده! څو هر شی مو چه زړه غواړی همغه پری وکړو!.

حضرت لوط علیه السلام د میلمنو د پټ ساتلو دپاره هر راز (قسم) کوښښ وکړ او بالاخر دغه خبره ئی هغو شهوت خوښونکو ظالمانو ته وکړه «ای ظالمانو! دغه زما جونی تاسی ته حاضری دی په نکاح سره ئی اخیستی شئ. او په حلالی طریقی سره تری متمتع کیدی شئ! چه دغه نهایت پاکیزه او ښکلی طریقه ده. له الله تعالیٰ څخه ویره پکار ده او تاسو لره له سره دغه کار وړ (لائق) او مناسب نه دی چه پاکه او مشروعه طریقه پریږدئ، او په داسی خلاف‌الفطرت او چټلو (خرابو) کارونو کښی ځانونه اخته کړئ! لږ تر لږه زما رعایت خو وکړئ! چه زه د دغو مقدسو میلمنو په مخ کښی شرمنده او رسوا نشم. ځکه چه د میلمه بی‌عزتی کټ مټ (هوبهو) د «کوربه» بی عزتی ده. آیا په تاسو کښی یو سړی هم داسی نشته چه په داسی سمو سمو خبرو وپوهیږی. او د نیکی او تقویٰ لاره غوره کړی.»

تنبیه: که د «هٰؤلاء بناتي» څخه په عمومي دول (طریقه) سره د دغه قوم جوني مرادی وی. چه هغوی ته تجوزاً جوني ویلی شوی دی ځکه چه نبی د خپل امت په حق کښی روحاني پلار وی. لکه چه په عمومي محاورو کښی هم د قوم صوری او معنوی مشران گردی (تولی) جوني خپلی لوني او هلکان خپل ځامن بللی شي او که د لوط علیه السلام خاصي صلبي لوني مرادی وی، نو ښائی چه له هغوی څخه ځینو ممتازو سریو ته ځینی د نکاح دپاره وروړاندی کړی شوی وی، ځکه چه په هغه وقت کښی د کافرانو نکاح له مسلمانانو ښځو سره روا وه. د ځینو مفسرینو په نزد د لوط علیه السلام مقصود له دی قوله د نکاح او نورو هیڅ مقصود نه ؤ بلکه د دوی له تجاوز او تیری څخه عاجز او پکو (تنګ) شوی وی د دغو میلمنو د پت او آبرو ساتلو دپاره د خوشامندی او زاری په دود (طور) او په توګه (طریقه) ئی په دغسی الفاظو سره خپله انتهائی تواضع ورښکاروله څو که په دوی کښی د عزت او حیاء لږ څه شائبه او د سړی توب لږه ذره هم موجوده وی، نو د دغو الفاظو په آوریدلو سره لږ څه مراوی او سست شي او له خپله زوره ولویږی او نسبتاً د پوستوالي او انسانیت په لوری وګرځی مگر دوی داسی حیاءدار او شرم ناک له سره نه وو هومره چه دوی ته ویل کیدل، د دوی په غوږونو کښی به ئی ځای نه نیو او له پخوا ځنی لا زیات سپین سترګی او بیباکه ګرځیدل، او د بیباکی او بی غیرتی په مظاهراتو کښی به ئی لا پسی زیاتوالی کاوه.

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ ۚ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾

وویل قوم د لوط هرومرو (خامخا) په تحقیق پوه ئی ته چه نشته مونږ لره په لونو ستا کښی هیڅ حاجت، او بیشکه ته خامخا پوهیږی په هغه کار چه مونږ ئی غواړو (چه لواطت دی)

تفسیر: نو دومره ولی غږیږی او حجت او تکرار د څه دپاره کوی؟ مونږ تر هغه پوری چه خپله دغه ناپاکه اراده پوره نه کړو، له دغه ځایه له سره نه بیرته کیږو.

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾

نو وویل لوط کاشکی وی ماته پر تاسی زور یا می پناه وړی شوی پناه ځای مستحکم ته

تفسیر: د لوط علیه السلام له ژبی څخه د انتهائی خوف او پریشانی په حالت کښی بی له جوړولو او سنجولو (فکر کولو) څخه دغه الفاظ ووتل «کاشکی په ما کښی بالذات دومره قوت

وی چه له تاسی گردو (تولو) سره جنگیدم. یا کوم طاقتور او مضبوط پناه ورکوونکی می لرلی».
یعنی زما قوم او تبر او خپل دلته وی په حدیث کښی نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی «**یرحم الله لوطاً لقد کان یأوی الی رکن شدید** الله تعالیٰ دی پر لوط علیه السلام رحم وفرمائی بیشکه چه هغه مضبوطه او مستحکمه پناه ځای ځان ته حاصلوله» یعنی «الله قدوس» مگر په دغه وقت کښی د سختتی ویری او بی حده ضیق له وجه دغه لوری ته ئی خیال ونشو او بی ساخته پر ظاهری اسبابو ئی نظر وغورځوه، د لوط علیه السلام څخه وروسته هومره انبیاء چه مبعوث شوی دی هغوی گرد (تول) د قوم قبیلی او د تبر خاوندان ؤ.

قَالُوا يَٰلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوٓا۟ إِلَيْكَ ۖ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ ٱلَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ إِلَّا ٱمْرَأَتَكَ ۖ إِنَّهُۥ مُصِيبُهَا مَآ أَصَابَهُمْ ۚ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ ٱلصُّبْحُ ۚ أَلَيْسَ ٱلصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾

وویل ملائکو ای لوطه! بیشکه مونږ رسولان د رب ستایو له سره به ونه رسیږی دوی تاته (په ضرر)، نو بوځه اهل خپل (له دی ښاره) په یوی توټی د شپی کښی او نه دی گوری بیرته له تاسی هیڅ یو مگر (مه بیایه هغه) ښځه ستا (چه کافره ده)، بیشکه شان دا دی چه رسیدونکی دی دی ته هغه عذاب چه رسیږی دوی ته، بیشکه وعده د (نزول د عذاب پر) دوی صباح ده، آیا نه دی صباح نژدی (بلکه نژدی دی نو ته تلوار مه کوه!)

تفسیر: کله چه د لوط علیه السلام غم، اندیښنه، اضطراب له حده تیر شو، نو دلته دغو میلمنو پری غږ وکړ چه «یا نبی الله! تاسی په څه فکر کښی تللی یئ؟ مطلق مه پریشانیږئ! مونږ د الله تعالیٰ رالیږلی شوی پرښتی یو. چه د دوی د اهلاک دپاره راغلی یو. دغه خبیثان زمونږ خو هیڅ شی نشی خرابولی، بلکه تاسی ته هم له سره هیڅ زیان او ضرر نشی دررسولی.» په تفاسیرو کښی راغلی دی کله چه دغو شریرانو وورونه او دروازی ورماتی کړی. یا له دیواله واوښتل، او دننه د لوط علیه السلام انگړ ته ورغلل، نو دلته جبرئیل علیه السلام د پاک الله په حکم لوط علیه السلام له دوی څخنی جدا کړ. او خپل مټ ته ئی لږ څه د دوی په لوری حرکت ورکړ چه د هغه په اثر گرد (تول) سره ړانده شول او په چغو سره ئی وویل «هله! ژر وتښتئ! چه د لوط علیه السلام دغه میلمانه لوی جادوگران راښکاریږی». کله چه لوط علیه السلام له ډیری تنگدلی د عذاب د وقت د راتلو پوښتنه وکړه، نو جبرئیل علیه السلام ورته وویل، چه په تحقیق وقت د عذاب د دوی صباح دی. یعنی پر دوی گهیځ (سحر وختی) عذاب راتلونکی دی. کله چه لږه شپه پاتی شی، نو

ته سره له متعلقینو دی له دی ځایه تشریف یوسه او خپلو ملګرو ته هدایت ورکړه ! چه په ډیر تلوار سره دی درومی او هیڅ یو له دوی ځنی دی بیرته مخ نه ګرځوی. او نه دی ګوری هو! یواځی ستا ښځه دی له تا سره لاړه نشی یا به بیرته مخ ګرځوی او ګوری به او په دی ډول (طریقه) به په دغه عذاب کښی اخته کیږی. چه پکښی هغه ګرد (تول) قوم اخته کیدونکی دی وائی چه دغی ښځی خپل قوم د دغو میلمنو په راتګ مطلع کړی ؤ. بیا لوط علیه السلام وویل چه تر صباح پوری خو ډیر وقت دی. نو جبرئیل علیه السلام ورته وویل چه ای لوطه! آیا نه دی صباح نژدی؟ بلکه نژدی دی! یعنی خوشاله شیٔ. اوس د دغو ظالمانو په هلاک کیدلو هیڅ دومره ځند (ایسارتیا) نه دی پاتی هم دا چه صباح شو په ګهیځ (سحر وختی) کښی دوی ګرد (تول) سره وژلی کیږی.

فَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيْلٍ ۙ مَّنْضُوْدٍ ﴿۸۲﴾ مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ ۚ وَمَا هِيَ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ بِبَعِيْدٍ ﴿۸۳﴾

نو څه وقت چه راغی امر (حکم، عذاب) زمونږ نو وګرځاوه مونږ پورته طرف د دی (ښار) ښکته طرف ته (یعنی نسکور کړ مونږ پر دوی دا ښارونه) او واورول مونږ پر دغو ښارو باندی کانی له ختو جوړ شوو په اور پخو شوو لاندی باندی (پرله پسی). (داسی ګټی چه) نښی کړی شوی وی په نزد د رب ستا، او نه دی دا (ګټی یا ښارونه) له ظالمانو (کافرانو) څخه لری.

تفسیر: یعنی جبرئیل علیه السلام د دوی کلی پورته، او تر آسمانه پوری ئی نژدی ورسول او بیا ئی له هغه ځایه چپه کړل او په دغه ډول (طریقه) هغه ګرد (تول) کلی سره لاندی باندی شول، بیا د دوی د نکایت او ذلت او رسوائی د تکمیل دپاره له پاسه پر دوی کرتکانی او تودی دوزخی تیږی (ګټی) هم وورولی شوی، او هغه کسان هم پر هم دغو تیږو (ګټو) ووژل چه له هغه ښارونو څخه د باندی په نورو ځایونو کښی اوسیدل (العیاذ بالله)

تنبیه: هغه سزا چه دغه قوم ته داسی ورکړی شوی ده چه پورته خوا ئی ښکته او ښکته خوا ئی پورته کړی شوی ده، هغه د دوی د هغه ظاهری شرمناک حرکت سره هم څه مناسبت لری.

د «منضود» معنی محقق شیخ الهند رحمة الله علیه «لاندی باندی» سره کړی ده ځینو ئی معنی پی درپی او مسلسلی او پرله پسی د تیږو (ګټو) وریدل آخیستی دی.

«مسومة» یعنی کومه خاصه علامه او نښه پر هغو باندی وه چه هغه ئی له نورو تیږو (ګټو) څخه ممتازه اوښکاروله، چه دغه د الله تعالیٰ د عذاب تیږه (ګټه) ده. ځینی وائی چه پر هری تیږی (ګټی) د هغه سړی نوم لیکلی ؤ چه هغه پری واژه کیده. او د هغه د اهلاک سبب ګرځیده والله

اعلم.

﴿ وَمَا هِيَ مِنَ الظّٰلِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴾ يعنى دغه د لوط د قوم واقعه د زمانى په اعتبار هم قريب دى ځكه چه وروسته له «عاد» او «ثمود» او د «نوح عليه السلام» له قوم څخه دغه واقعه پېښه شوى ده. او د مكان په اعتبار هم ځكه چه د دوى كلى د مدينې منورى او شام تر منځ ؤ، تيريدونكو قافلو او جوپو به د هغوى ورانى او نړيدلى كورونه او كندرى ليدلى يا د «وما هى من الظلمين ببعيد» د جملى مطلب دا دى چه داسى عذاب له هسى ظالمانو كافرانو څخنى اوس هم دومره لرى نه دى ښائى چه دوى تل د پاك الله له قهره وويريږى د دى قصى ځينى اجزاء پخوا له دى نه د الاعراف په سورت كښى تير شوى هلته دى بيا ولوستل شى!

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ وَلَا تَنقُصُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ ۚ إِنِّىٓ أَرَىٰكُم بِخَيْرٍ وَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿٨٤﴾

او (ليږلى ؤ مونږ ښار يا اولاده د) مدين ته (قومى) ورور د دوى شعيب، وويل (شعيب) اى قومه زما عبادت كوئ (يوائحى) د الله نشته تاسى لره هيڅ (برحق) معبود بى له دغه (الله)، او مه كموئ پيمانه او تله بيشكه چه زه وينمه تاسى په خير (خوشاله ماړه په شتو) او بيشكه زه ويريږم پر تاسى (په سبب د دى خيانت) له عذابه د ورځى چاپيريدونكى (په تاسى پورى په سختى او عذاب سره).

تفسير: دغه قصه په ۸ ؤ ۹ جزء د الاعراف د سورت ۱۱ ركوع كښى پخوا هم تيره شوى ده يعنى كله چه پاك الله تاسو ته فراغت او هوسائى (آرام) درعنايت كرى ده، نو ډير وويريږئ چه د عصيان او نافرمانى لامله (له وجى) هغه له تاسى څخه وانه خيسته شى او دغه خوښى او خوشالى مو سلبه او دنيوى او اخروى عذاب دربانىدى مسلط نشى ځكه چه تاسو ګرد (تول) په خير او عافيت يئ، او په پوره نعمت او دولت سره په راحت يئ، او له سره اهل د حاجت نه يئ نو ولى داسى خيانت كوئ.

وَيَٰقَوْمِ أَوْفُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾

او ای قومه زما پوره ورکوئ تاسي پيمانه او تله په انصاف (عدل سره) او مه کموئ تاسي خلقو ته څيزونه (مالونه) د دوی او مه لتوئ تاسي (خرابی) په ځمکه کښې په دغه حال کښې چه فساد کوونکی يئ.

تفسير: يعني تر اوسه پورې د ظلم او عدوان هغه معيار او قانون چه ؤ هغه اصلاح کړئ! ﴿ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴾ او مه لتوئ خرابی په ځمکه کښې په دغه حال کښې چه فساد کوونکی يئ) يعني له شرکه او کفره يا له لږ پيمانی کولو او تللو څخه، يا په نورو ډولو (طريقو) د حقوقو له اتلافه او ظلمه او تيری او تجاوز په ځمکه کښې فتنه او فساد مه آچوئ او خرابی مه کوئ! وائی چه دغو خلقو داړی اچولی او په امانت کښې به ئی خيانت کاوه.

بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۚ

هغه باقي رزق پاتي کړی د الله (تاسو ته له حلاله) خير ډير غوره دی تاسي ته (له هغه چه تاسو ئی ټولوئ په خيانت سره) که يئ تاسي مؤمنان (باور کوونکی په خبره زما)

تفسير: يوه ايماندار انسان ته د پاک الله هغه ورکړی شوی مال چه وروسته د پوره او کامل اداء کولو د حقوقو (په حلال صورت) سره پاتي وی، اګر که لږ هم وی، له هغه کثير څخه بهتر دی چه د حرامو په طريقه حاصليږی يا په کښې د نورو خلقو حقوق تلف کيږی د حلالو په اموالو کښې چه په ښه ډول (طريقه) سره پيمانه او وتلل شی سم د لاسه برکت پيدا کيږی او د پاک الله له درباره اجر وررسيږی.

وَمَا أَنَا عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ ﴿٨٦﴾

او نه يم زه پر تاسو ډير ساتونکی (له منهياتو)

تفسير: يعني ما تاسو ته پند او نصيحت وکړ وروسته له هغه د دی خبری ذمه وار نه يم چه په زور او زياتی ئی پر خلقو تعميل يا هغوی د هغه پر تعميل سره مجبور هم کړم.

قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَن نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَن نَّفْعَلَ

فِىٓ اَمۡوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُاؕ اِنَّكَ لَاَنۡتَ الۡحَلِيۡمُ الرَّشِيۡدُ ﴿۸۷﴾

نو وویل قوم د ده ای شعیبه آیا دغه ډیر لمونځ کول ستا (دربښیي) امر کوي تاته په دې چه پریږدو مونږ هغه بتان چه عبادت به کاوه (د هغو) پلرونو زمونږ یا (په دې امر کوي چه پریږدو مونږ) دا چه وکړو مونږ په اموالو خپلو هغه تصرف چه غواړو ئې (د ډیر اخیستلو او لږ ورکولو) بیشکه ته خامخا هم ته ئې لوی باوقاره سم په لاره (نیک کرداره).

تفسیر: دغه خبرې به ئې د استهزاء او تمسخر په دول (طریقه) کولې، چه «بس کړه صاحبه! زیات له دې نه مه مشر کیږه! آیا په گرد (تول) قوم کښې هم دا یواځې ته لوی عقلمن باوقاره نیک کردار ئې؟ او باقي مونږ او زمونږ مشران گرد (تول) جاهلان او احمقان دي؟» حضرت شعیب علیه السلام ډیر زیات لمونځ کاوه، نو دوی ورته وویل چه:«ښائی ستا دغه ډیر لمونځ کول تاته داسې حکم درکوي چه له مونږ څخنې زمونږ د پلرونو او نیکونو دین پردې کړې او زمونږ د ملکیت اختیار زمونږ په مملوکه ؤ مالونو کښې لرې کړې. بس ته دې خپل لمونځ کوه! او زمونږ په دیني او دنیاوي معاملاتو وزن او کیل او تللو کښې ستا د مداخلې هیڅ ضرورت له سره نشته» حضرت شاه صاحب لیکي «د جاهلانو دستور دی چه دوی د نیکانو کار پخپله نشي کولې نو د نیکانو توصیفونه او تعریفونه کوي هم دغه د کفر خصلت دی» ځینو مفسرینو ﴿ اِنَّكَ لَاَنۡتَ الۡحَلِيۡمُ الرَّشِيۡدُ ﴾ ئې پر استهزاء نه دی محمول کړی، بلکه پر واقعیت ئې حمل کړې دی یعنې ته خو یو پوه، باوقاره نیک کرداره سړی ئې، نو بیا داسې بې موقعه او چتې (بیکاره) خبرې ولې کوې؟ لکه چه صالح علیه السلام ته به هم د هغه قوم هم داسې ویل ﴿ قَدۡ كُنۡتَ فِيۡنَا مَرۡجُوًّا قَبۡلَ هٰذَاۤ اَتَنۡهٰٮنَاۤ اَنۡ نَّعۡبُدَ مَا يَعۡبُدُ اٰبَآؤُنَا ﴾ الآیة -

قَالَ يٰقَوۡمِ اَرَءَيۡتُمۡ اِنۡ كُنۡتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنۡ رَّبِّىۡ وَرَزَقَنِىۡ مِنۡهُ رِزۡقًا حَسَنًا ؕ وَمَاۤ اُرِيۡدُ اَنۡ اُخَالِفَكُمۡ اِلٰى مَاۤ اَنۡهٰٮكُمۡ عَنۡهُ ؕ اِنۡ اُرِيۡدُ اِلَّا الۡاِصۡلَاحَ مَا اسۡتَطَعۡتُ ؕ وَمَا تَوۡفِيۡقِىۡۤ اِلَّا بِاللّٰهِ ؕ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَاِلَيۡهِ اُنِيۡبُ ﴿۸۸﴾

وویل شعیب ای قومه زما آیا وینئ تاسې (خبر راکړئ ماته) که یم زه په

برهان (واضح بيان) له جانبه د رب خپل او راکړی ئی وی ماته له درباره خپله رزق روزی ښائسته نیکه (د نبوت او اسلامیت نو روا دی ماته دا چه مخالفت وکړم له احکامو د الله؟ بلکه نه ښائی)، او نه لرم اراده د دی چه مخالفت وکړم له تاسی (او راشم) هغه کار ته چه منع کوم تاسی له هغه کاره، اراده نه لرم زه مګر د اصلاح (ستاسی) څو چه توان کیږی زما، او نه دی توفیق زما (په اصلاح ستاسی کښی) مګر په (هدایت نصرت د) الله، خاص پر هم دغه الله توکل کړی دی ما او د هم ده په طرف رجوع کوم.

تفسیر: یا خو ظاهری روزی مراده ده. یعنی بی د پیمانی او د تلی، وزن د تزئید او تنقیصه په حلالی طریقی سره ئی روزی عطا کړی ده، یا باطنی روزی مقصوده ده، یعنی علم او حکمت او نبوت ئی عطا کړی دی. خلاصه ئی دا ده که ماته حق تعالیٰ فهم او بصیرت راکړی وی، او داسی سمه صافه لاره ئی راښوولی وی چه تاسی ئی نشئ لیدلی، او په دولت او شته والی ئی موږ کړی یم چه له هغه څخه تاسی بی برخی یئ، نو آیا د هغه حق دا دی چه معاذ الله زه ستاسی پشان ړوند شم، او د الله تعالیٰ له احکامو څخه مخ واړوم، یا ستاسی له دغی استهزاء او تمسخر (توکے تکالے) څخه وویریږم، او پند ورکول او پوهول پریږدم زه به له سره داسی نه کوم.

﴿ وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَآ أَنْهَىٰكُمْ عَنْهُ ﴾ او اراده نه لرم د دی چه مخالفت وکړم له تاسی او راشم هغه کار ته چه منع کوم تاسی د هغه نه یعنی د دی دپاره تری تاسو نه منع کوم چه ګوندی زه پخپله ئی وکړمه یا) له هغو خرابو کارونو څخه چه زه تاسی منع کوم زه له سره نه غواړم چه ځان له تاسی څخه بیل کړم او پخپله د هغه مرتکب شم. مثلاً تاسی تارکالدنیا وګرځوم، او زه پخپله مال او دولت راټول کړم. نه هغه پند او نصیحت چه زه ئی تاسی ته کوم، زه له تاسو څخه لا ړومبی د هغو په تعمیل کښی مشغول او لګیا یم تاسی دغه الزام پر ما باندی نشئ اړولی چه زما پند پر ځان غوښتنه یا هوا او هوس محمول کړئ.

﴿ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا ٱلْإِصْلَٰحَ ﴾ الآیة - اراده نه لرم زه مګر د اصلاح ستاسی څو چه توان کیږی زما او نه دی توفیق زما په اصلاح ستاسی کښی مګر په هدایت او نصرت د الله، خاص پر هم دغه الله توکل کړی دی ما او په طرف د هم ده رجوع کوم زه) زما زیاتر کوښښ دا دی چه ستاسی دینی او دنیوی حالت ښه شی، او اصلاح ومومی او دغه موجوده خراب حالت مو لری شی. او د ایمان او عرفان په لوړه (اوچته) د ختلو کوښښ وکړئ پرته (علاوه) له دغه اصلاح له مقصده بل کوم مطلب نه لرم، چه زه می خپل دغه مرام تر خپل مقدور او استطاعت پوری په هیڅ یو حالت کښی له سره نشم پریښودی. پاتی شوه دغه خبره چه زما دغه مقصد تر پایه (آخره) هم ورسیږی او زه په دغه کوښښ کښی بریالی (بامراده) هم شم دغه ګرد (ټول) د قدوس الله په قبضه او واک (اختیار) کښی دی. او د پاک الله په امداد او توفیق سره ګرد (ټول) کارونه تر سر رسیدی شی. زما اعتماد او توکل پر همغه پاک الله دی او په هری معاملی کښی هغه ته رجوع کوم.

وَيٰقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِيٓ أَنْ يُّصِيْبَكُمْ مِّثْلُ مَآ أَصَابَ
قَوْمَ نُوْحٍ أَوْ قَوْمَ هُوْدٍ أَوْ قَوْمَ صٰلِحٍ ۭ وَمَا قَوْمُ لُوْطٍ مِّنْكُمْ بِبَعِيْدٍ ۝٨٩

او ای قومه زما حاصل دی نه کړی تاسی ته دښمنی (ستاسی) ما لره دا خبره چه ورسیږی تاسی ته پښان د هغه (عذاب) چه رسیدلی ؤ قوم د نوح ته (چه غرق ؤ) یا قوم د هود ته (چه سخت باد ؤ) یا قوم د صالح ته (چه زلزله وه)، او نه دی (نسکور شوی) قوم د لوط له تاسی څخه (ای کفارو دومره) لری (په زمان مکان نو پری عبرت واخلئ)

تفسیر: یعنی زما د ضد، عناد او عداوت په جوش کښی داسی حرکات مه کوئ، چه تاسی د هغه په سبب د تیرو اقوامو پښان د ډیرو سختو عذابونو وړ (لائق) او مستحق شئ! د نوح، هود او صالح علیهم السلام پر امتونو د تکذیب او عداوت لامله (له وجی) هغه عذاب چه نازل شوی دی هر چاته ښکاره دی. د لوط علیه السلام د قوم قصه خو له دغو ګردو (تولو) څخه وروسته په هم دغی نژدی زمانی کښی واقع شوی ده، او د هغی یاد به ستاسی په حافظه کښی موجود وی نو دغه نظائر له سره مه هیروئ. یعنی که تاسی د نوح او د هود او د صالح علیهم السلام د قوم له تعذیب څخه په سبب د لری والی د زمانی عبرت نشئ اخیستی نو نه دی قوم د لوط له تاسی لری نه په زمان سره نه په مکان کښی نو په هغه خو خامخا عبرت واخلئ!

وَاسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْٓا إِلَيْهِ ۭ إِنَّ رَبِّيْ رَحِيْمٌ وَّدُوْدٌ ۝٩٠

او مغفرت وغواړئ تاسی له رب خپل (په راوړلو د ایمان سره) بیا رجوع وکړئ تاسی په طرف د ده (په خصوص او خلوص د عبادت سره)، بیشکه رب زما ډیر مهربان لوی محبت والا دی.

تفسیر: هومره چه قدیمی او په هره اندازه چه سخت مجرم او لوی ګناهګار هم وی کله چه دی د زړه په صدق او اخلاص سره د الله دربار ته رجوع وکړی او معافی ښښنه تری وغواړی نو ئی پخپل فضل او کرم سره ښښی. بلکه له ده سره مینه او محبت هم کوی.

قَالُوْا يٰشُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيْرًا مِّمَّا تَقُوْلُ وَإِنَّا

لَنَرٰىكَ فِيْنَا ضَعِيْفًا ۚ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنٰكَ ۚ وَمَآ اَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيْزٍ ﴿۹۱﴾

وويل قوم (د ده په جواب کښې) ای شعیبه نه پوهیږو مونږ په ډیرو هغو خبرو چه ته ئې وائې (مونږ ته د توحید په تعریف او منع د تطفیف) او بیشکه مونږ خامخا وینو تا په مونږ کښې کمزوره، او که نه وی دغه خپلوان ستا (چه په کفر کښې له مونږ سره شریکان دی) نو خامخا سنګسار کړی به وی مونږ ته او نه ئې ته پر مونږ هیڅ قدر عزتناک (او ګران چه ستا خپل عزت مانع شی د رجم).

تفسیر: دوی خو پر ګردو (ټولو) شیانو ډیر ښه پوهیدل. لیکن د ضد، عناد او حق پټولو لامله (له وجی) به ئې داسې خبرې کولې چه مونږ پر دغو خبرو له سره نه پوهیږو چه ته څه وائې او د مجذوبانو په شان تل ګړیږی او په خپل سر ویږیږی العیاذ بالله. او که په رښتیا سره دوی به همغې سمې صافی خبرې باندې له خپلی بې‌توجهی یا د غباوت له وجې نه پوهیدل نو دغه کلام به په خپل ظاهر باندی محمولیده.

﴿ وَاِنَّا لَنَرٰىكَ فِيْنَا ضَعِيْفًا ﴾ او بیشکه مونږ خامخا وینو تا په مونږ کښې کمزوره ضعیفه ناتوانه) یعنې یو کمزور او بې حقیقته سړی ته نه ښائې چه ګرد (ټول) عالم له خپل ځان سره دښمن کړی، بلکه ورته لازم دی چه پر خپل حال باندې رحم وکړی او خپل هوسا (آرام) ځان په ربړو (تکلیفونو) اخته نه کړی. او په لوی لاس خپل ځان د مرګ په خوله کښې ونه غورځوی چه هیڅ یوه فائده او ګټه (منافع) ورته نه رسوی.

تنبیه: ځینې اسلاف وائې چه دلته «ضعیف» د «ضریر البصر ړوند» په معنی دی. ښائې چه په کوم خاص وقت کښې په عارضې دول (طریقه) سره موقتاً د ده د سترګو په لیدلو کښې څه نقصان او فتور واقع شوی وی، لکه چه د یوسف علیه السلام په فراق کښې د حضرت یعقوب علیه السلام سترګی سپینې شوی وی. په ځینو روایتونو کښې نقل کوی چه حضرت شعیب علیه السلام به ډیر ژړل تر دی چه د سترګو په لیدلو کښې ئې نقصان پیدا شو. پاک الله وفرمایل «ای شعیبه! ته ولې دومره ژاړې؟ د جنت شوقمن ئې؟ که له دوزخه ویریږی؟» عرض ئې وکړ چه «ستا د لقاء په خیال کښې ژاړم چه په کوم وقت به زه درسره مخامخ شم، نو ته به له ما سره څه معامله وکړی؟» ارشاد وشو چه «زما لقاء دی تاته درمبارکه شی، ای شعیبه! ځکه مې خپل کلیم موسیٰ علیه السلام ابن عمران ستا خدمت دپاره درولی دی» وائی چه پاک الله ده ته د لیدلو باصره بیرته ورووبښله! والله اعلم بصحته!.

﴿ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنٰكَ ﴾ او که نه وی دغه خپلوان ستا چه په کفر کښې له مونږه سره شریکان دی نو خامخا سنګساره کړی به وی مونږ ته او نه ئې ته پر مونږ هیڅ قدر عزتناک ګران چه ستا خپل عزت مانع شی د رجم) یعنې که ستا د کورنی او د ټبر خلقو لحاظ او خاطر نه وی چه له

مونږ سره اوسیږی، نو لا له پخوا څخه به مو ته سنګسار کړی وی.

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَهْطِيْٓ اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَاتَّخَذْتُمُوْهُ وَرَآءَكُمْ ظِهْرِيًّا ؕ اِنَّ رَبِّيْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ مُحِيْطٌ ﴿۹۲﴾

وویل (شعیب) ای قومه زما آیا دغه خپلوان زما ډیر عزیز (مخور) دی پر تاسی له الله، او ګرځولی مو دی دغه (الله) وروسته د تاسی شاته غورځولی شوی (چه هیڅ پروا ئی نه کوئ)، بیشکه رب زما پر هغو کارونو چه کوئ ئی تاسی ښه احاطه کوونکی دی (نو جزاء د تولو به درکړی)

تفسیر: یعنی د افسوس او تعجب ځای دی چه زما د کورنی له سببه می د رعایت وړ (لائق) او مستحق بولئ مګر د دی لامله (له وجی) می هیڅ لحاظ او خاطر نه کوئ چه زه د پاک الله نبی، او تاسی ته درلیږلی شوی یم، او صاف او صریح دلائل او نښی د خپل تصدیق دپاره درښیم ګواکی د تاسی په سترګو کښی زما د کورنی عزت، قوت، قدرت، او نور له الله قدوس څخه زیات دی، او د پاک الله عظمت او جلال مو داسی هیر کړی دی چه په تصور کښی مو هم له سره نه راځی.

هیروئ تاسی فرمان د لوی اکبر

بی فائده می یادوئ کهول تبر

دغه څومره بی عقلی او ناپوهی ده

چه فرق نه کړئ د اصغر او د اکبر

هغه قوم چه پاک الله (معاذ الله) هیروی، او وروسته د شاؤ خپلو ته ئی اچوی او غورځوی ئی. ښائی چه دوی ئی په یاد ولری چه د دوی ګرد (تول) افعال، اقوال، اعمال، او نور د الله تعالیٰ د علم او قدرت په احاطه کښی دی تاسی هر کار چه کوئ او په هر حالت کښی چه اوسیږئ یوه شیبه هم د هغه له قدرته او احاطی څخه خارج نه یئ.

وَيٰقَوْمِ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّيْ عَامِلٌ ۭ سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۙ
مَنْ يَّاْتِيْهِ عَذَابٌ يُّخْزِيْهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ ۭ وَارْتَقِبُوْٓا اِنِّيْ مَعَكُمْ رَقِيْبٌ ﴿۹۳﴾

او ای قومه زما عمل کوئ په ځای خپل (یعني په حالت خپل چه شرک او معصیت دی) چه بیشکه زه هم عمل کونکی یم په حال خپل (چه توحید او طاعت دی) ژر به وپیژنئ تاسی هغه څوک چه راځی ده ته عذاب چه رسوا کوی هغه او (وبه پیژنئ) هغه څوک چه دروغ ویونکی دی، او انتظار کوئ (د عاقبت خپل) بیشکه زه هم له تاسی سره انتظار کوونکی یم د عاقبت خپل

تفسیر: یعني بنه ده تاسی پر خپل ضد او عناد ټینګ اوسئ! زه د پاک الله په توفیق سره د هدایت پر لاری ثابت قدم یم عنقریب تاسی ته به ښکاره شی چه له مونږ څخنی کوم یوه ته د الله تعالیٰ عذاب رسیږی؟ او رسوا کوی ئی؟ او کوم یو دروغجن ثابت کیږی؟ اوس مونږ او تاسی دواړه آسمانی فیصلی ته ګورو او انتظار کوو.

وَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَّالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَاَخَذَتِ الَّذِيْنَ
ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوْا فِيْ دِيَارِهِمْ جٰثِمِيْنَ ﴿۹۴﴾ كَاَنْ لَّمْ يَغْنَوْا فِيْهَا ۭ اَلَا
بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُوْدُ ﴿۹۵﴾

او کله چه راغی امر (حکم، عذاب) زمونږ نو خلاص کړ مونږ شعیب او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی ؤ له ده سره (له دغه عذابه) په رحمت سره له نزده خپله او ونیول هغه کسان چه ظلم ئی کړی ؤ (په کفر سره) غږ سخت (د جبریل) نو ګهیځ (سحر وختی) وګرځیدل دوی (ټول) په کورونو خپلو کښی مړه وچ کلک پراته پر زنګنونو خپلو. (داسی تباه شول) لکه چه نه وو اوسیدلی په دغو کورونو کښی (ېخوا له دی نه)، خبردار شئ واورئ لری والی دی (له رحمته او هلاک دی قوم د) مدین ته لکه چه لری او هلاک شول ثمودیان (چه دواړه په صیحه سره هلاک شول)

تفسیر: دلته د حضرت شعیب علیه السلام د قوم په صیحه (سخته چغه) سره. هلاکیدل مذکور دی.

او په «الاعراف» کښې د «رجفة» لفظ راغلی دی يعنې په زلزله سره وژلی شوی دی، او د «الشعرآء» په سورت کښې «عذاب يوم الظلة» راغلی دی چه مطلب ئې دا دی د عذاب وريځ لکه سايوان پر دوی محيطه شوی وه ابن کثير رحمة الله عليه ليکی چه دغه دری واړه عذابونه د دی قوم په حق کښې سره جمع شوی ؤ بيا په هر صورت کښې د هغه ځای په سياق سره مناسب عذاب ذکر شوی دی. په «الاعراف» کښې ؤ چه هغو خلقو شعيب عليه السلام ته وويل چه مونږ تاسی او ستاسی ملګری له دغی خپلی ځمکې څخه وباسو نو هلته ئې دروضوده چه له هغې ځمکې څخه چه تاسی مسلمانان تری وباسئ، د همغې ځمکې د زلزلې له اثره به ووژلی شئ. کله چه دلته د هغو د سختو بې‌ادبيو مقالاتو ذکر دی، نو ځکه ئې د هغه په مقابل کښې د آسمان «صيحی» يعنې سختې چغې ذکر وفرمايه، ګواکې د الله تعالىٰ د عذاب په يوی چغې کښې د هغو ګرد (تول) شورماشور او ويناوی ورکې شوی. د «الشعراء» په سورت کښې د دوی دغه قول نقل کړی دی ﴿ فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴾ يعنې که ته رښتينی ئې، نو پر مونږ باندی د آسمان يوه ټوټه راوغورځوه! نو د هغه په مقابل کښې د «عذاب يوم الظلة» تذکره وفرمايله شوه.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۖ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾

او خامخا په تحقيق ليږلی وو مونږ موسىٰ (په ښکاره نهو) معجزو خپلو سره او په برهان (قاطع حجت) واضح سره. فرعون او مشرانو د (قوم د) ده ته او متابعت وکړ دغو (مشرانو) د امر (حکم) د فرعون، حال دا چه نه ؤ حکم د فرعون برابروونکی پر سمې لاری.

تفسير: له نښو څخه غالباً معجزات او هغه (۹) نښې مرادی دی چه د هغو ذکر په ﴿ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ ﴾ کښې شوی دی. د هغو له منځه د عصاء معجزه ئې چه نهايته ظاهره او قاهره معجزه وه شايد «سلطان مبين» يعنې واضح سند فرمايلی وی، يا له «سلطان مبين» څخه هغه روښانه دلائل مراد دی چه موسىٰ عليه السلام هغه د فرعون په مخ کښې د الله تعالىٰ د وجود او توحيد او نورو په متعلق وړاندی کړی ؤ. چه د هغو ذکر په نورو مقاماتو کښې راځی، او ممکن دی چه له «سلطان مبين» څخه د هغه لغوی معنی مراد وی يعنې ښکاره بری يا ظاهره غلبه ځکه چه د فرعونيانو په مقابل کښې حضرت موسىٰ عليه السلام ته ظاهره غلبه او فتح مبين څو څو کرته حاصله شوی ده. يعنې سره د ښکاره او واضحو نښو له ليدلو څخه بيا هم فرعونيان د الله تعالىٰ د نبی عليه السلام خبره وانه وريده، او د همغه الله د دښمن فرعون پر حکم به ئې تګ

او عمل کاوه حال دا چه د فرعون هیڅ یوه خبره داسې جوته او صحیحه نه وه چه د هغې په قبلولو سره انسان نیکی او ښیګڼه (فائده) حاصله کړی شي.

يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ ۖ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ ﴿۹۸﴾

مخکښې به شي (دغه فرعون) د قوم خپل په ورځ د قيامت کښې نو ننه به باسي هغوی په اور کښې، او بد ځای د ورتلو (د دوی هغه) دی چه وروستل شي دوی (هغه ته چه اور دی).

تفسیر: یعنی همغسې چه فرعون دلته په کفر او تکذیب کښې د دوی امام او قائد ؤ په قیامت کښې به هم د هغو امام او قائد وی. هغو خلقو چه په دنیا کښې د ړندو پشان د فرعون تقلید کاوه دوی به د ده تر شا تر اخری منزل (جهنم) پوری ورسیږی، دا همغه کنده ده چه هلته به د یخو اوبو په ځای دیر سوځوونکی ایری کوونکی اور وررسیږی.

وَأُتْبِعُوا فِي هٰذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۚ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴿۹۹﴾

او وړپسې لګولی شوی دی په دغه دنیا کښې لعنت او په ورځ د قیامت (هم)، بد انعام دی (هغه چه دوی ته) ورکړی شوی (دی).

تفسیر: یعنی تر څو چه دنیاوی خلق به پر فرعون او فرعونیانو لعنت لیږی بیا په قیامت کښې د ملائکة الله او اهل‌الموقف له لوری به هم پر دوی لعنت وریږی. الغرض د لعنت سلسله به پر دوی پرله پسې جریان لری او هیڅ به تری نه بیلیږی. ګواکې استهزاء دغه یو انعام دی چه د هغه پر چارو ورته ورکړی شوی دی.

ذٰلِكَ مِنْ أَنْبَآءِ الْقُرٰى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَآئِمٌ وَّحَصِيدٌ ﴿۱۰۰﴾

دا (تیری شوی خبری) له (جملې د) احوالو د قریو دی چه بیانوو مونږ هغه پر تا باندې چه ځینې له هغو قریو ولاړی دی (کندوالې د دوی او اهل ئې هلاک دی) او ځینې ئې ریبلې شوی دی (سره د اهل خپل لکه کښت (فصل) چه په لرونو سره ریبلې شوی وی).

تفسیر: یعنی د هغو قومونو قصې چه مونږ تاسې ته دروااورولې چه په څه شانې هغوی د انبیاؤ

عليهم السلام تكذيب او له هغو سره ئې بې ادبي او سپين سترګي وکړه؟ او بيا څرنګه تباه شول؟ د هغوی ځينې کلي اوس هم ودان دي لکه مصر چه د فرعون دارالسلطنت ؤ، او ځينې وران شوي دي مګر د هغوی څه کندوالي لا پاتي دي لکه د لوط عليه السلام د قوم کلي او د ځينو نبيي هم د دنيا له مخې بيخي لرې او ورکې شوي دي.

وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَمَآ اَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ الَّتِيْ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ لَّمَّا جَآءَ اَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوْهُمْ غَيْرَ تَتْبِيْبٍ ﴿۱۰۱﴾

او ظلم نه ؤ کړی مونږ پر دوی (په هلاکولو سره) وليکن ظلم کړی وو هغوی پر ځانونو خپلو (په سبب د کفر او عناد) نو هيڅ دفع ونه کړه له دوی څخه هغو باطلو خدايانو د دوی هغه چه بلل به دوی غير له الله (او د هغوی عبادت به ئې کاوه) هيڅ شی (د عذاب) کله چه راغی امر (حکم، عذاب) د رب ستا، او زيات نه کړ دغو خدايانو دوی ته (هيڅ شی) غير له هلاکته.

تفسير: يعني پاک الله دوی بې قصوره ونه نيول چه د ظلم وهم پرې وشي، کله چه دوی د جرائمو په ارتکاب کښې له حده تير شول، او په دغه دول (طريقه) ئې خپل ځانونه علی رؤس‌الاشهاد د سزا وړ (لائق) او مستحق وګرځول، نو دلته پر دوی د پاک الله عذاب نازل شو. بيا وګورئ پر هغو باطلو معبودانو چه دوی ډير داده او مطمئن وو او له هغو څخه ئې لوی توقعات او اميدونه درلودل (لرل) هغوی هم د داسې سختو مصيبتونو په وقت کښې د دوی هيڅ پکار وره نغلل. باطل معبود ئې څه پکار ورغی؟ بالعکس د دوی د هلاک سبب وګرځيد. کله چه دغو مشرکانو دغه باطل معبودان د نفعې او ضرر خاوندان وګڼل او اميدونه ئې ترې وکړل او نذرونه ئې ور وړاندې کړل، سجدې، تعظيمونه او سلامونه ئې ورته کول نو دغه بده ورځ ئې وربه برخه شوه. د انبياؤ عليهم السلام او نورو په تکذيب کوم عذاب چه دوی ته رسيدونکی دی د شرک او بت پرستی عذاب لا پر هغه عذاب زيات او مزيد دی.

وَكَذٰلِكَ اَخْذُ رَبِّكَ اِذَآ اَخَذَ الْقُرٰى وَهِيَ ظَالِمَةٌ ۭ اِنَّ اَخْذَهٗٓ اَلِيْمٌ شَدِيْدٌ ﴿۱۰۲﴾

او پشان د هم دغو (نیولو) نیول د رب ستا دی کله چه ونیسی الله اهل د قریو حال دا چه دا (اهل د قریو کافر) ظالم وی، بیشکه نیول د الله ډیر دردناک سخت زورور دی.

تفسیر: یعنی ظالمانو ته تر ډیره حده او اندازی پوری مهلت ورکاوه کیږی کله چه په هیڅ ډول (طریقه) له خپلو هغو بدو چارو څخه لاس وانخلی نو تر مری ئی نیسی او خفه کوی ئی. که مجرم وغواړی چه لږ څه ربړ (زحمت) او تکلیف راورسیږی یا له دغه مصیبت او جنجال څخه خپل ځان وژغوری (وساتی) نو دغه خیال ئی محال او جنون دی.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ۚ ذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾

بیشکه په دی (مذکوره ؤ قصو) کښی خامخا ډیر عبرت دی دپاره د هغه چا چه ویریږی له عذابه د آخرت څخه، دغه ورځ د قیامت داسی یوه ورځ ده چه جمع به کړی شی په دی کښی ټول خلق او دا ورځ ده چه حاضر به شی ورته ټول مخلوقات

تفسیر: یعنی هر کله چه په دنیا کښی چه دارالعمل دی پر شرک او کفر او د انبیاؤ پر تکذیب سختی سزاوی ورکولی کیږی، نو دغه د دی خبری د معلومولو نښه ده چه په آخرت کښی چه خالص (دارالجزاء دی) څومره سختی سزاوی به وررسیږی؟ او د ژغورنی (بچ کیدو) صورت به ئی څه وی؟ هغه عقلمن سری ته چه د خپل انجام او خاتمی په فکر او اندیښنی کښی وی. او تری ویریږی په دغه څیز کښی لوی عبرت او نصیحت دی. یعنی د ګردی (ټولی) دنیا فیصله په یوه وقت کښی په هغه ورځ کښی کیږی چه ټول اولین او آخرین سره ټول شی او هیڅ یو تن به غیر حاضر پاتی کیدی نشی ګواکی د الله تعالیٰ جل جلاله په حضور کښی د وړاندی کیدلو لویه او وروستنی موقع به هم دغه ورځ وی.

وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾

او نه به وروستی کوو مونږ دا (ورځ) مګر دپاره د پوره کیدلو د نیتی معلومی (په نزد د الله)

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په علم کښې کوم میعاد چه مقرر دی هغه ضرور پوره کیدونکی دی. او بیا هغه لویه ورځ راتلونکی ده. له دغه تاخیر څخه داسی مه اتکل کوئ چه دغه خبری محض فرضی او وهمی خبری دی (العیاذ بالله).

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ﴿١٠٥﴾

په هغه وقت کښې چه راشی (هیبت د) قیامت نه کوی خبری هیڅ نفس مګر په اذن حکم د الله سره، نو ځینی له دغو خلقو به بدبخته او (ځینی به) نیکبخته وی.

تفسیر: یعنی هیڅوک به هغه خبره چه مقبوله او نافعه هم وی، بی د الله تعالیٰ له اذنه او حکمه نشی ویلی. او د محشر په ځینو مواقفو کښې خو مطلقاً یو حرف هم بی له اذنه او اجازی له خولی نشی ایستلی.

فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَالِدِينَ فِيهَا
مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾
وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ
إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ ۖ عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾

نو هر څه هغه کسان چه بدبختان شوی دی نو په اور کښې به وی. وی به هغوی ته په هغه اور کښې ځګ (وچت) سخت غږ او ټیټ نرم غږ (لکه د خرو). همیشه به وی دوی په دغه اور کښې څو چه وی آسمانونه او ځمکه مګر چه اراده وفرمائی رب ستا (چه بوځی له سعیره زمهریر ته)، بیشکه رب ستا کوونکی دی (په کمال د قدرت سره) د هر هغه کار چه اراده وفرمائی (له اقسامه د تعذیب). او هر څه هغه کسان چه نیک بختان شوی دی نو په جنت کښې به وی همیشه به وی په هم دغه جنت کښې تر څو چه وی آسمانونه او ځمکه مګر چه اراده وفرمائی رب ستا (چه ئې بوځی رضوان او

لقاءالرحمٰن ته)، (دغه ورکړه) عطاء بخشش دی بی انتهاء (بلا انقطاع).

تفسیر: د دغو آیتونو دوه معنی کیدی شي. یوه دا چه هومره مدت چه آسمان او ځمکه په دنیا کښې پاتې وی، تر همغه مدت پوری اشقیاء په دوزخ کښې او سعداء په جنت کښې اوسیږی. مګر هغه چه د زیادت اراده وکړی رب ستا او هغه هم ده ته معلوم دی. ځکه کله چه مونږ له طویلو شخه د طویلو زمانو تصور کوو، نو خپلو شاؤ خوا او ماحولونو په اعتبار اوږد مدت هم دغه په خیال کښې راځی. نو ځکه ﴿ مَادَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ ﴾ او نور الفاظ د عربو په محاوراتو کښې د دوام د مفهوم د اداء کولو دپاره ویلی کیږی. باقی د دوام او ابدیت اصلی مدلول چه ورته لامحدوده زمانه ښائی وویلی شی نو هغه د پاک الله د هغه لامتناهی علم سره مختص دی چه هغه ئی په ﴿ مَاشَآءَ رَبُّكَ ﴾ سره اداء فرمایلی ده. د آیت دوهمه معنی دا کیدی شي چه د ﴿ مَادَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ ﴾ لفظ له دوامه کنایه واخیست شی یا له آسمانه او ځمکی شخه د آخرت آسمان او ځمکه مراد شی، لکه چه فرمایلی ئی دی ﴿ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ ﴾ (۱۳ جزء د ابراهیم ٤٨ آیت ۷ رکوع) مطلب ئی داسی شو چه اشقیاء په دوزخ کښې او سعداء په جنت کښې تر هغه وقت پوری اوسیږی چه د آخرت ځمکه او آسمان باقی وی. یعنی همیشه مګر که اراده ئی وکړی رب ستا نو موقوفوی ئی لیکن دا اراده ئی نه کیږی او محال وقوعی ده ځکه چه د جنتیانو او د دوزخیانو خلود هم د پاک الله په مشیت او اختیار کښې دی، مګر خپله دغه اراده ئی لا له پخوا شخه فرمایلی ده چه د کفارو او مشرکینو عذاب، او د اهل‌الجنت ثواب له سره موقوف کیدونکی نه دی. لکه چه فرمایلی ئی دی ﴿ وَمَاهُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنَ النَّارِ ﴾ د البقرة آیت ١٦٧ (٢٠) رکوع او ﴿ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنَ النَّارِ وَمَاهُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنْهَا ﴾ د المائده آیت ۳۷ ٦ رکوع او ﴿ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَاهُمْ يُنْظَرُوْنَ ﴾ د البقرة آیت ١٦٢ (١٩) رکوع او ﴿ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَادُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ ﴾ ٥ جزء د النساء ١١٦ آیت ١٨ رکوع، او پر هم دغه د ګرد (تول) اهل الاسلام اجماع ده زمونږ د زمانی ځینی تش په نامه سره مفسرین هغه شه چه د ده په خلاف ئی لیکلی دی، هغه خو یا ضعیف او موضوع روایات دی. یا غریب او مؤول روایات دی. یا ځینی هغه آیتونه او احادیث دی چه د هغو پر مطلب د لنډ کتلو او خراب پوهیدلو لامله (له وجی) غلط پوهیدلی شوی دی. که الله تعالیٰ توفیق راسره مل کړ، او د مستقل تفسیر د لیکلو وار راغی نو پر دی به مفصل کلام وکړو. د اختصار له سببه دلته د شه لیکلو موقع نشته. پاتی شوه د «**عصاة الموحدين**» مسئله یعنی هغه مسلمانان چه د خپلو ګناهونو لامله (له وجی) په دوزخ کښې غورځولی کیږی (العیاذ بالله) نو د هغوی په متعلق صحیحو احادیثو مونږ د پاک الله پر مشیت مطلع کړی یو چه یوه ورځ هرومرو (خامخا) دی له دوزخ شخه ایستلی کیږی او جنت ته رسول کیږی. ولی له جنته هیڅ یو جنتی د باندی نه ایستل کیږی. ښائی په هم دی لحاظ د جنتیانو په ذکر کښې ﴿ عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوْذٍ ﴾ او د اشقیاؤ په ذکر کښې ﴿ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيْدُ ﴾ ارشاد فرمایلی وی، څو

معلوم شي چه ځینی اشقیاء به له دوزخه ایستل کیږی. مګر هیڅ یو سعید به له جنته نه ایستل کیږی.

تنبیه: په «الا ما شاء ربک» سره ئی تنبیه فرمایلی ده چه د پاک الله په همیشه پاتی کیدلو او د مخلوق په همیشه پاتی کیدلو کښی فرق شته. د کوم مخلوق همیشه پاتی کیدل من کل‌الوجوه د پاک الله پر مشیت موقوف دی. الله تعالیٰ هر وقت چه وغواړی فناء کولی ئی شی. او هم دا ئی راوښودله چه جزا او سزا ورکول دواړه د الله تعالیٰ د اختیار او مشیت تابع دی او د «اریه سماج» او د نورو له عقیدی سره موافق الله تعالیٰ پر هغه نه دی مجبور.

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هَٰؤُلَاءِ ۚ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ آبَاؤُهُم مِّن قَبْلُ ۚ وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنقُوصٍ ﴿١٠٩﴾

پس مه کیږه ته (یعنی نه دی شی امت ستا) په شک کښی له هغو بتانو چه عبادت ئی کوی دغه کسان، نه کوی عبادت دوی مګر لکه چه عبادت به کاوه پلرونو د دوی پخوا (له دی نه)، او بیشکه چه مونږ پوره ورکوونکی یو دوی ته د برخی د دوی (له عذابه) بی له نقصانه (کامله تامه).

تفسیر: یعنی د دومره مخلوقاتو د شرک او بت پرستی پر لاره لویدل، او تر اوسه پوری د دوی په سزا نه رسیدل، داسی یو شی نه دی چه پری انسان وغولیږی او په شبهه کښی ولویږی دغه خلق د خپلو پلرونو او نیکونو په بی اساسه تقلید کښی مشغول او لګیا دی هغه د دروغو معبودان د دوی په څه کار ورځی؟ یقینا دغو تولو ته په آخرت کښی پوره سزا وررسیږی چه پکښی هیڅ زیادت او نقصان به نه وی. ګواکی د «غیر منقوص» لفظ د «عطآء غیر مجذوذ» په مقابل کښی ایښی شوی دی. بعض مفسرین وائی چه په دنیا کښی د رزق او نورو کومه برخه چه مقدره ده، هغه پوره ورسیږی. بیا د شرک پوره سزا هم مومی.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿١١٠﴾

او خامخا په تحقیق ورکړی ؤ مونږ موسیٰ ته کتاب (توریت) نو اختلاف وکړ شو په دغه (توریت) کښی، او که نه وی هغه کلمه (حکم) چه ړومبی شوی ؤ

له ربه ستا (د تاخیر د جزا تر قیامته پورې) نو خامخا فیصله به شوې وه په منځ د دوی کښې (په دنیا کښې)، او بیشکه دوی خامخا په شک کښې دي له دې (قرآنه) پراته دي په داسې شک کښې چه غورځوونکی د زړونو دی په اضطراب کښې)

تفسیر: موسیٰ علیه السلام ته ئې کتاب ورکړ، او راوئې لیږه، نو بني‌اسرائیلو پخپلو منځونو کښې اختلاف سره وکړ. ځینو هغه ومانه او ځینو ترې سر وغړوه لکه چه نن ورځ د لوی قرآن په نسبت هم داسې اختلاف د انسانانو په منځ کښې شته. بیشکه چه پاک الله د دې خبرې قدرت درلود (لرلو) چه دغو اختلافاتو او تفریقونو ته موقع ور نه کړي. یا د هغه له پیدا کولو څخه وروسته د ګردو (ټولو) مکذبینو فوري استیصال او ټولي جګړې له یوې مخې لرې کړي. مګر د ده تکویني حکمت د دې خبرې اقتضاء ونه کړه یوه خبره د ده له حضوره لا له پخوا څخه مقرره او تاکلې (مقرر کړې) شوې ده چه انسان ته ئې تر یوه خاص حد پورې د کسب او اختیار آزادي او خپلواکي ورکړې ده، او د امتحان په میدان کښې ئې خوشې کړی دی، او ورته ګوري چه دی په کومه لاره درومي؟ آیا د خالق او مخلوق حقوق په ښه دول (طریقه) سره پېژني، او د پاک الله د رحمت او کرامت وړ (لائق) او مستحق ګرځي؟ که کږه لاره غلطه چاره ځان ته غوره کوي او د صحیح فطرت لارښوونې ته څه اهمیت نه ورکوي او خپل ځان د الله تعالیٰ د غضب او سخط مظهر ګرځوي ﴿ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾ د هم دغه مقصد په اقتضاء د انسان خلقت داسې ایښی شوی دی چه دی د نیکۍ او بدۍ. په اختیارولو کښې بالکل مجبور او مضطر نه وي. نو د دغه لازمي نتیجه دا ده چه په دنیا کښې د خیر او شر او د نیکیو او بدیو مقابله یو له بل سره جاري او تل ارتباط ولري چه وروسته د دوی له منځه مغضوب او مرحوم سره بیل کړل شي خو د ﴿ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ﴾ سره د ﴿ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴾ والا خبره هم پوره شي. غالباً دا هغه لفظ دی که ئې نه وي فرمایلی نو د ګردو (ټولو) اختلافاتو خاتمه به بیخي یو ځلې سره کیده. عامو خلقو ته د دغو خبرو د حکمتونو د نه پوهیدلو لامله (له وجې) په شک کښې لویدلي دي. چه وروسته له دې نه به هم د دغو اختلافاتو فیصله سره کیږي که نه؟

وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ ۚ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾

او بیشکه هر فرقه (د مؤمنینو او د کافرینو) ځنې قسم دی چه خامخا پوره به ورکړي دوی ته رب ستا (جزاء) د عملونو د دوی، بیشکه چه الله پر هغو کارونو چه کوي (ئې) دوی ښه خبردار دی.

تفسیر: یعنې تراوسه پورې هغه وقت نه دی راغلی چه د هر یوه د عمل پوره جزاء او سزاء ورکړه

شي او د هغو د استيفاء مراتب اجراء شي. ليکن کله چه وقت ئې راشي نو يقيناً د يوې يوې ذرې حساب به هم وکړی شي نه ښائي چه د عذاب له تاخيره داسې وپوهيدې شي چه هغه ستاسې له اعمالو څخه خبردار نه دی.

ځينې مفسرين وائې چه «لما» په اصل کښې «لمن ما» ؤ. چه لام ئې قسميه او «من» ئې جاره او «ما» ئې موصوله ده يعنې «والله لمن» «الذين» بيا دا نون ميم شو. نو درې ميمه جمع شول. نو ړومبې ترې حذف شو.

فَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا۟ ۚ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾

نو مستقيم او ثابت اوسه لکه چه حکم کړی شوی دی تاته او (هم مستقيم او ثابت دی اوسی) هغه څوک چه توبه ئې ايستلې ده لتا سره او مه تيريږئ له حده، بيشکه چه الله پر هغو کارونو چه کوئ ئې تاسې ښه ليدونکی (بينا) دی.

تفسير: يعنې ته د دغو مشرکينو په جګړو او دعواؤ او دنګلونو کښې خپل ځان مه غورځوه ښائي چه تاسې او هغه مسلمانان چه له کفره او شرکه او نورو څخه ئې توبه ايستلې ده او ستاسې رفاقت او ملګرتوب ئې غوره کړی دی او د پاک الله په لورې ئې په صدق سره رجوع کړې ده، د الله تعالیٰ پر احکامو په نهايت ميړانې (بهادرئ) او استقلال او استقامت سره تل ټينګ او کلک ولاړ اوسئ! په عقائدو، اخلاقو، عباداتو، معاملاتو، دعوت، تبليغ او نورو ګردو (ټولو) شيانو کښې له افراطه او تفريطه بيل اوسئ! او د توسط او استقامت پر لاره سم رهې (روان) شئ! په هيڅ يوې معاملې کښې د افراط او تفريط خوا مه نيسئ او له شرعي حدودو د باندې مه وځئ! او يقين ولرئ! چه الله جل وعلا هره شيبه (لحظه) ستاسې اعمالو ته ګورې.

وَلَا تَرْكَنُوٓا۟ إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿١١٣﴾

او مه مائليږئ تاسې (په دوستۍ سره) په طرف د هغو کسانو چه ظلم ئې کړی دی نو وبه رسيږی تاسې ته اور (د دوزخ) حال دا چه نه به وی تاسې ته پرته (علاوه) له الله هيڅ دوستان (چه ومو ساتی له عذابه) بيا به ونه کړه شی درسره مرسته (مدد).

تفسير: پخوا به «ولا تطغوا» کښې ئې له حده د باندې او بهر وتلو څخه منع کړې وه. اوس دا راښيي چه هغو ظالمو خلقو (له حدودو وتونکو کسانو) ته نه ښائي چه د تاسي لږ ميلان، رجحان او نوروې د دوی له موالاتو، مصاحبتو، تعظيمو، تکريمو، مدحو، او ثناؤ، ظاهري تشبهو، د عمل اشتراک او له هرې خبرې څخه حسبالمقدور محترز او حتیالامکان مجتنب اوسئ! نه چه دغه د اور لمبه تاسي ونه نغاړي. بيا ما سواء د الله او د رسول الله تاسي ته بل هيڅوک مدد نشي رسولی او نه د الله تعالیٰ له لورې به تاسي ته مدد دررسيږي.

وَأَقِمِ الصَّلَوٰةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ الَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ ﴿١١٤﴾

او قائم کړه (سم ودروه سره له تولو حقوقو په ترتيب) لمونځ په دواړو طرفونو د ورځې او په ساعاتو له شپې (چه نژدې وې ورځې ته)، بيشکه چه نيکی (پنځه وقته لمونځ) لرې کوی بدی (کوچنی (واړه) گناهونه)، دغه (فرمان او وعده) پند دی دپاره د پند قبلوونکو

تفسير: ظالمانو ته سر مه ټيټوئ! بلکه وحده لاشريک له الله ته خپل سرونه ښکته کړئ! يعني صباح، ماښام، او د شپې په تياره کښې په خشوع او خضوع سره لمونځونه اداء کوئ! چه همغه د پاک الله د مدد د حاصلولو ډيره لويه ذريعه ده.

تنبيه: د ورځې د دوه طرفونو يعني طلوع او غروب څخه پخوا، د فجر او عصر لمونځونه مراد دی يا يو طرف فجر او بل طرف مغرب کيښود شي چه هغه هم بالکل له غروب سره متصل وی. او د ځينو اسلافو په نزد په دغه کښې فجر، ظهر، او عصر درې واړه لمونځونه داخل دی. گواکی ورځ ئې په دوو برخو سره ويشلې ده چه ړومبی برخه ئې فجر او وروستنی برخه ئې چه له نصف النهار څخه شروع کيږی او په غروب ختميږی د ظهر او عصر دواړه لمونځونه شميرلی دی له «وزلفاً من اليل» څخه فقط عشاء يا مغرب او عشاء دواړه مو مراد دی «ابن کثير رحمة الله عليه» دغه احتمال ليکلی دی چه له «طرفي النهار» څخه فجر او عصر او له «وزلفاً من اليل» څخه به تهجد مراد وی. ځکه د اسلام په ابتدا کښې هم دغه درې واړه لمونځونه فرض شوی ؤ وروسته د تهجد فرضيت منسوخ شو. او د پاتی دوو سره د درې نورو وقتونو تزئيد وکړ شو والله اعلم.

﴿ إِنَّ الْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ ﴾ بيشکه چه نيکی پنځه وقته لمونځ لرې کوی بدی واړه گناهونه، دغه فرمان او وعده پند دی دپاره د پند قبلوونکو په ياد ساتونکی) يعني د لمونځونو قائمول د الله تعالیٰ يادونه ده لکه چه په بل ځای کښې ئې فرمايلی دی ﴿ وَأَقِمِ الصَّلَوٰةَ لِذِكْرِيٓ ﴾ يا دا

مطلب چه د ﴿ إِنَّ الْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ ﴾ ضابطه د یاد کوونکو دپاره د یادونې شیز دی، چه ښائې له سره ونه هیراوه شي ځکه له دې څخه مؤمن ته د نیکیو په لوری خاص ترغیب کیږي. حضرت شاه صاحب لیکي «نیکي پر دري ډوله (قسمه) بدی لرې کوي. هر څوک چه نیکي کوي د هغه بدی معافیږي. او هر هغه چه نیکي ځان ته غوره کوي د بدی عادت تری لری کیږي. او په هر ملک کښې چه د نیکیو رواج وي هلته هدایت راځي او گمراهي تری لری کیږي. لیکن په دغو دري واړو کښې ښائې چه وزن ئې غالب وي. هومره چه خیری وی هومره صابون».

وَٱصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾

او صبر وکړه (ای محمده په طاعت او مصیبت او له معصیت) نو بیشکه چه الله نه ضائع کوی ثواب د نیکی کوونکو.

تفسیر: په قرآن کریم کښې له غور کولو څخه ظاهریږي چه د الله تعالیٰ په امداد او اعانت حاصلولو کښې دوو شیانو ته خاص دخل دی: صلوٰة او صبر ﴿ وَٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ﴾ د البقرة آیت ۱۵۳ ۱۹ رکوع. دلته ئې هم وروسته له صلوٰة نه د صبر حکم فرمایلی دی. مطلب ئې دا دی چه مؤمن دی د الله تعالیٰ په عبادت او اطاعت کښې مستقیم اوسی. او د هیڅ درد او رنځ پروا دی ونه کړی، نو هلته د الله تعالیٰ مرسته (مدد) او نصرت ورحاصلیږی د ده په لوی دربار کښې د هیڅ یوی نیکی اجر نه ضائع کیږی. بلکه زیات له اندازی څخه هم وررسیږی.

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ ٱلْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُو۟لُوا۟ بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْفَسَادِ فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ ۗ وَٱتَّبَعَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مَآ أُتْرِفُوا۟ فِيهِ وَكَانُوا۟ مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾

نو ولی نه ؤ (یعنی نه ؤ) له اهله د هغو زمانو چه وو پخوا له تاسی نه خاوندان د فکر او عقل چه منع کول ئې (خلق) له (کولو د) فساد په ځمکه کښې (چه عذاب پری نه وو راغلی) مگر چه منع وکړه لږ له هغو خلقو نه چه خلاص کړل مونږ (دوی) له عذابه د هغو پخوانیو څخه (ځکه چه نهی عن المنکر به ئې کول) او متابعت وکړ هغو کسانو چه ظلم ئې کړی ؤ (په فساد یا ترک د نهی سره) د هغی لاری چه آسوده کړی شوی وو دوی په هغی

کښې او وو دوی ګنهکاران کافران

تفسیر: د پخوانیو امتونو حال ئې راواوروه او مونږ محمدی امت ته ئې ترغیب او تشویق راکړ چه په مونږ محمدیانو کښې «امر بالمعروف» او «نهی عن المنکر» کوونکی ښائی چه ډیر وی پخوانی اقوام ځکه تباه او فنا شول چه په عمومی دول (طریقه) سره خلق د عیش او عشرت په نشو کښې مست او بی خبر شول، او د جرائمو په ارتکاب کښې معتاد (روږدی) شول او هغو لویو بااثرو سړیو چه په دوی کښې لږ څه د خیر اثر باقی ؤ، د دغو منکرانو له ممانعته سترګی پټی کړی او هیڅ به ئې ورته نه ویل، او په دی دول (طریقه) له کفر او طغیانه او ظلمه او عصیانه د دنیا اخلاقی حالت داسی خراب شوی و چه د هغه اصلاح کوونکی هیڅوک نه ؤ څو تنو شمیرلیو شویو سړیو اګر که د «امر بالمعروف» دپاره ښه غږ پورته کړ. مګر په نقاره خانه کښې څوک د طوطی غږ اوریدی شي. نتیجه ئې داسی شوه چه منع کوونکی له عذابه محفوظ پاتی شول، او نور ګرد (ټول) قوم سره تباه او فنا شول، حضرت شاه صاحب لیکی «که د نیکانو غلبه وی نو قوم به نه هلاکیده، ځرنګه چه لږ وو نو دوی پخپله نجات ومونده» په صحیح حدیث کښې دی «کله چه د ظالم لاس له ظلمه وانه خیستی شي او منع ئې ونه کړی، او خلق «امر بالمعروف» او «نهی عن المنکر» ترک کړی او پریږدی نو قریب دی چه الله تعالیٰ داسی یو عمومی عذاب نازل کړی چه هیڅوک تری نه خلاصیږی العیاذ بالله حاصل دا چه واوریٔ خبردار شیٔ ای مرحومه محمدی امته چه سبب د اهلاک د تیرو امتونو چه مذکور دی په دی سورت کښې (۱) کفر (۲) ظلم (۳) اشتغال په مقتضیاتو د نفس (٤) ترک د نهی له منکراتو دی، نو ښائی چه تاسی ځان وساتیٔ له دغو څلورو څو اخته او مبتلا نشیٔ په استیصال او بیخ کنی سره.

مملکت سره له کفره پاتی کیږی د تیری او ظلم له لاسه ورانیږی

مسلمان ته تل په کار دی عدل نیاو تل هواد له عدله نیاوه ودانیږی.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَّاَهْلُهَا مُصْلِحُوْنَ ﴿۱۱۷﴾

او له سره نه دی رب ستا، (اراده کوونکی د دی) چه هلاک کړی (اهل د) قریو په ظلم کفر سره حال دا چه وی اهل د دغو قریو (نیکان مؤمنان) مصلحان.

تفسیر: یعنی د هغو ښارونو او کلیو خلق چه ښه حالت ښه کړی او د اصلاح په لوری متوجه شي او نیکی ته رواج ورکړی او د ظلمه او فساده ځانونه وژغوری (وساتی)، نو د قدوس الله شان

دا نه دی چه خامخا دوی بالجبر ونیسی او هلاک ئی کړی. عذاب هلته نازلیږی چه خلق په کفر او عصیان یا ظلم او طغیان کښی له حده تیر شی.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾

او که اراده فرمایلی وی رب ستا نو هرومرو (خامخا) به ئی ګرځولی ؤ دا خلق تول سره امت یو (متفق په ایمان او طاعت طوعاً) او همیشه به وی دوی اختلاف کوونکی (په دین کښی). مګر هغه څوک چه رحم پری وفرمائی رب ستا (او له اختلافه ئی وساتی)، او دپاره د دی (اختلاف او رحمت) پیدا کړی دی الله دوی، او تمامه پوره شوه کلمه د رب ستا چه خامخا ډک به کړم هرومرو (خامخا) دوزخ له پیریانو او انسانانو سره ګډ.

تفسیر: یعنی لکه چه څو ځلی پخوا له دی نه لیکلی شوی دی د الله تعالیٰ تکوینی حکمت د دی خبری مقتضی نه دی چه ګرده (توله) دنیا یو شانی پر یوی لاری برابره کړی، نو ځکه د حق په قبلولو او نه قبلولو کښی همیشه اختلاف دی. او اختلاف به وی. مګر فی‌الحقیقت اختلاف او افتراق غورځوونکی هغه کسان دی چه هغوی د صاف او صریح فطرت په خلاف حق ته د دروغو نسبت کوی. که د فطرت سلیمه سره ګرد (تول) سم تلل نو هیڅ اختلاف به په منځ کښی نه پیدا کیده. نو ځکه ئی په ﴿ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ﴾ سره تنبیه وفرمایله چه پر هغه کسانو چه الله تعالیٰ د دوی د حق منلو په برکت رحم کړی دی. هغوی له اختلاف کوونکو څخه مستثنیٰ دی ﴿ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ ﴾ الآیة ـ او دپاره د دی اختلاف او رحمت پیدا کړی دی الله دوی یعنی د دنیا له پیدا کیدلو څخه هم دغه غرض دی چه د الله تعالیٰ د هر قسم د «جلالیه ؤ» او «جمالیه ؤ» صفاتو ظهور وشی نو ځکه د مظاهرو اختلاف ضروری شو. څو یو جماعت خپل لوی څیښتن (مالک) ته خپله وفاداری او اطاعت ورڅرګند کړی. او د ده د رحمت او کرم او رضوان او غفران مظهر وګرځی چه د «الا من رحم ربک» مصداق دی. او بل جماعت د خپل بغاوت او غداری په سبب د الله تعالیٰ د عدل او انتقام د صفت مورد جوړ شی، او د حبس دوام سزا وګالی (برداشت کړی) او پر هغو باندی د الله جل جلاله هغه خبره پوره شی چه «لاملئن جهنم من الجنة والناس اجمعین» دی. په هر حال د دغی دنیا د خلقت تشریعی مقصد عبادت دی «وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون» (۲۷ جزء د الذاریات ۵۶ آیت ۳ رکوع) او تکوینی غرض ئی دا دی چه د

تشریعی مقصد پخپل کسب او اختیار سره پوره کوونکی، او پریښودونکی دواړه جماعتونه داسی موجود وی چه د الله تعالیٰ د جمالیه ؤ او جلالیه ؤ یا په نورو الفاظو د لطف او د قهر مظهر وګرځیدی شی.

د قدرت په کارخانه کښی کافران هم پکاریږی
څوک به سوځی په دوزخ کښی که لهب او بوجهل نه ؤ
د اغزو ګلانو دواړو زرغونتیا مو ده پکار
چه کارغان پر اغزو کینی، بلبل ګل ته کړی چغهار

بیا د لطف او کرم مظاهر هم د خپل مدارجو له استعداده او د عمل په اعتبار مختلف دی.

د ګلانو دول دول دیر ښائسته کړی باغ اطراف
ننداری د دنیا کیږی، په جګړو په اختلاف

وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَآءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِۦ فُؤَادَكَ ۚ وَجَآءَكَ فِى هَٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۲۰﴾

او دا ټول (محتاج الیه) اخبار لولو مونږ پر تا (ای رسول الله) له احوالو د تیرو رسولانو هغه چه کلکوو قوی مطمئن کوو مونږ په هغو سره زړه ستا (په تزئید د یقین سره) او راغلی دی تاته په دغو اخبارونو کښی حق (رښتیا) او موعظه (پند) او یادونه دپاره د مؤمنانو.

تفسیر: پاس د ډیرو انبیاؤ او رسولانو قصی مذکوری شوی. اوس د سورت په خاتمه کښی د دغو قصو د ذکر په ځینو حکمتونو تنبیه فرمائی یعنی د پخوانیو اقوامو او رسولانو د واقعاتو له آوریدلو څخه د رسول علیه السلام زړه لا زیات ساکن او مطمئن کیږی. او محمدی امت ته داسی تحقیقی خبری معلومیږی چه پکښی د نصیحت او تذکیر لوی وسائل شته. انسان کله چه آوری چه زما نور نوعی ابناء په پخوانیو زمانو کښی په دغه او هغه جرم سره هلاک شوی دی، نو د هغوی څخه د ځان ساتلو په فکر کښی لویږی او کله چه ګوری چه د هغی لاری له غوره کولو څخه هغو ړومبنیو اقوامو نجات موندلی دی نو طبعادی هم هغه لوری ته ځغلی. فی‌الحقیقت په لوی قرآن کښی د قصصو برخه دومره مؤثره او مذکره واقع شوی ده چه د هغو له اوریدلو څخه هر هغه انسان چه لږ څه د آدمیت څه اجزا پکښی وی او د پاک الله لږ څه خوف او درد په زړه کښی ولری. نو هرومرو (خامخا) متأثر کیږی. باقی د قصصو یا د نورو مضامینو د تکرار په نسبت چه په پاک قرآن کښی لیدل کیږی مولٰینا شبیر احمد عثمانی د «القاسم» د رسالی په ابتدائی دوره کښی یو مستقل مضمون لیکلی دی شائقین دی هغه ولولی.

وَقُل لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَامِلُونَ ﴿١٢١﴾
وَانتَظِرُوا إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾

او ووایه (ای محمده !) هغو کسانو ته چه ایمان نه راوړی چه عمل وکړئ پر ځای خپل (په حال د شرک خپل)، بیشکه مونږ هم عمل کوونکی یو (په حال خپل چه اسلام دی). او انتظار کوئ (عاقبت د کار ته)، بیشکه مونږ هم انتظار کوونکی یو (عاقبت د کار ته).

تفسیر: په هم دغه مضمون یو بل آیت هم په هم دی سورت کښی تیر شوی دی مطلب ئی دا دی که تاسی زما خبره نه منئ، نو ښه خو به دا وی چه تاسی پخپل هم دغه ضد او عناد باندی ټینګ ودریږئ زه هم پر خپل ځای ټینګ او مستقیم ولاړ یم. او هم تاسی ماته د دهر د حوادثو په انتظار کښی یئ نو زه هم د تاسی د بدی خاتمی منتظر یم په څو ورځو کښی به درښکاره شی چه دغه د ظلم سپینه اوښه د کوم یوه د کور په مخکښی چو کیږی؟ ﴿وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ﴾

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ
كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د اسمانونو او (په پټو د) ځمکی (هم) او خاص هم ده ته بیرته ګرځولی شی امر (کار د بندګانو) ټول نو عبادت کوه د الله (چه مرجع د ټولو دی) او توکل وکړه پر الله، او نه دی رب ستا بی‌خبره د هغو کارونو څخه چه کوئ ئی تاسی.

تفسیر: یعنی تاسی د دوی له کفر او شرارت څخه مه غمجن کیږئ! او په خپل تبلیغ او دعوت کښی لګیا اوسئ! او د دوی فیصله هغه پاک الله ته ور وسپارئ! چه تری د ځمکی او آسمان هیڅ یوه پټه او ښکاره او وړوکی او لویه خبره نه ده پټه، او د ګردو (ټولو) معاملاتو بیرته ورتګ او رجوع هم ده ته کیږی نو هلته به دوی ګرد (ټول) سره وپوهیږی چه څرنګه په خبط او خطاء کښی لویدلی او سخت تیروتلی دی تاسی خو د زړه له کومی په اخلاص او عقیدت سره د پاک الله په اطاعت او عبادت کښی مشغول اوسئ! او یواځی د هم ده په اعانت، اعتماد او

توکل وکړئ! ځکه چه الله جل جلاله ستا له دغو مخلصانه ؤ اعمالو څخه بی خبر نه دی او سم له هغه سره به مناسبه معامله درسره وکړی. په حدیث کښی راغلی دی چه لویو اصحابو رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین سؤال وکړ «یا رسول الله! پر تاسی د زوړتوب آثار دیر ژر راښکاره شول؟» رسول الله مبارک وفرمایل «**شیبتنی هود واخواتها** د هود سورت او د ده نورو خویندو په زوړتوب کښی اچولی یم» هغه آیت چه زمونږ پاک رسول ئی دیر زهیر او سپین ږیرتیا ته نژدی کړی دی دا دی ﴿فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

رزقنا الله سبحانه وتعالیٰ الاستقامة علیٰ دینه وسنة نبیه صلی الله تعالیٰ علیه وعلیٰ آله الکرام واصحابه العظام

تمت سورة «هود».

سورة یوسف مکیة الا الآیات ۱، ۲، ۳، ۷ فمدنیة وهی (۱۱۱) آیة
و (۱۲) رکوعا عدد تلاوتها (۱۲) وعدد نزولها (۵۳) نزلت بعد سورة هود

د «یوسف» سورت مکی دی پرته (علاوه) له ۱ ؤ ۲ ؤ ۳ ؤ ۷ آیتونه چه مدنی دی (۱۱۱) آیتونه (۱۲) رکوع لری. په تلاوت کښی (۱۲) او په نزول کښی (۳۵) سورت دی وروسته د یونس له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

شروع په نامه د الله چه خورا (دیر) مهربان دیر رحم والا دی.

الٓرۚ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ① إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ②

دا (مخکښی آیتونه چه لوستی کیږی) آیتونه دی د کتاب واضح (چه د هغه من عندالله توب بالکل واضح دی او پر هغو احکامو او شرائعو یا مواعظو چه هغه مشتمل دی نهایت روښان او صاف دی). بیشکه چه مونږ نازل کړی دی دا کتاب په دی حال کښی چه قرآن عربی دی دپاره د دی چه تاسی پوه شئ (پری).

تفسیر: یعنی عربی ژبه چه له ګردو (تولو) ژبو څخه زیاته فصیحه او وسیعه او منضبطه او دکه د شوکته او باشانه ژبه ده، د قرآن د نزول دپاره منتخبه شوی ده. کله چه رسول الله مبارک ذاتاً عرب دی نو ښکاره ده چه په دنیا کښی به ړومبی مخاطب عرب وی. بیا د عربو په ذریعه د دنیا په څلورو خواؤ کښی دغه رڼا خپره (خوره) شوه د هم دی په لوری په «لعلکم تعقلون»

کښې ئې اشاره فرمایلې ده چه ستاسې په ژبه د قرآن د نزول یوه وجه دا ده تاسې چه د رسول الله مبارک قوم يئ اول د ده د علومو او معارفو خوند وڅکئ! او بیا ئې نورو ته ورو‌څکوئ! لکه چه هم داسې هم وشو. ابن کثیر رحمة الله علیه لیکی «**انزل اشرف الکتب باشرف اللغات علیٰ اشرف الرسل بسفارة اشرف الملئکة وکان ذلک فی اشرف بقاع الارض وابتداء انزاله فی اشرف شهور السنة وهو رمضان فکمل من کل الوجوه** نازل کړی شوی دی غوره د کتابونو (چه قرآن دی) په غوره د لغتونو (چه عربی ژبه ده) پر غوره د رسولانو (چه حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دی) په سفارت د غوره د ملائکو (چه حضرت جبرئیل دی) او ؤ دا انزال په غوره حصو د ځمکې کښې او اول د انزال ئې په غوره د میاشتو د کال کښې ؤ چه میاشته د رمضان ده نو کامل شو قرآن له هری لوری څخه»

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ ۖ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الْغٰفِلِيْنَ ۝۳

مونږ بیانوو (لولوو) پر تا باندې دیره ښه قصه له تولو قصو (ځکه چه خاوند ئې ښه دی) په سبب د وحی زمونږ تاته دغه قرآن او بیشکه شان دا دی چه وی ته پخوا (له نزوله) د دی قرآن خامخا له ناخبرانو (په دی قصی)

تفسیر: یعنی د همغی وحی په ذریعه چه د قرآن کریم په صورت پر تا نازلیږی مونږ یو نهایت ښه بیان پر حسین طرز سره تاته آوروو چه له هغه څخنی تر اوسه پوری ته هم لکه د خپل قوم بی خبره وی اګر که دغه واقعه د تاریخ په کتابونو کښې او په (بائبل ـ انجیل) کښې پخوا له دی نه مذکوره وه. مګر محض د یوی افسانی په صورت وه. قرآن کریم د هغی ضروری او مفیدی اجزاء په داسی یو عجیب او غریب او بلیغ او مؤثر ترتیب او اصول سره بیان فرمایلی دی چه په هغه سره نه یواځی د پخوانیو تذکره لیکونکو پر قصور ئی اطلاع فرمایلی دی بلکه موقع په موقع د اعلیٰ نتائجو په لوری ئی هم لارښوونه کړی ده او د قصی په ضمن کښی ئی د علومو او هدایاتو ابواب پرانستلی دی. دغه خبره چه د الله قدوس تقدیر هیڅ یو شی نشی ګرځولی او کله چه الله تعالیٰ پر چا باندی د فضل او کرم اراده وکړی، نو که ګرد (تول) جهان هم سره لاس یو کړی نو پخپلو ګردو (تولو) امکانی تدابیرو هم هغه نشی محروبولی. صبر او استقامت د دنیوی او اخروی کامیابی او بری کلی او مفتاح ده. د حسد او عداوت خاتمه غیر له خذلان او نقصان څخه بل شی نه دی. انسانی عقل داسی لوی شریف جوهر دی چه د هغه په وسیله انسان پر دیرو مشکلاتو غالبیږی. او خپل ژوندون پری ښائسته او ښه کوی. اخلاقی شرافت او عفت او طهارت بالاخر انسان د دښمنانو او حاسدانو په نظر کښی هم معزز او موقر ګرځوی. پر دغه او د دغه

قسم نورو دیرو حقائقو باندی د دی احسن‌القصص په ضمن کښې تنبیه فرمایلی ده مفسرینو د دی سورت په شان نزول کښې ځو روایتونه نقل کړی دی چه د ګردو (تولو) له یو ځای کولو څخه دا معلومیږی چه یهودانو د مکی معظمی د مشرکانو په ذریعه زمونږ له رسول صلی الله علیه وسلم څخه امتحاناً داسی پوښتنه وکړه. چه حضرت ابراهیم علیه السلام او د ده ځامن خو په شام کښې اوسیدل. نو بیا بنی‌اسرائیل مصر ته څرنګه ورسیدل؟ چه په هغه کښې د موسیٰ علیه السلام او د فرعون مقابلی ته وار ورسید. امکان لری چه مسلمانان هم د داسی یوی ښی مفصلی تاریخی واقعی آوریدلو ته مشتاق وی، چه له بصائرو او عبرتونو ځنی ډک وی. له بل لوری د دی قصی په ضمن کښې د هغو احوالو او حوادثو چه تذکره کیدونکی وه هغه له ځو جهاتو د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم او د ده د قوم له حالاتو سره مشابهت درلود (لرلو)، چه د هغه ذکر د رسول الله مبارک په حق کښې د تسکین او اطمینان موجب او د دوی د قوم په حق کښې د پند او عبرت سبب ؤ د دغو وجوهو لامله (له وجی) دغه پوره واقعه په بسط او تفصیل سره قرآن کریم بیان وفرمایله ځو سائلینو ته معلوم شی چه اسرائیل یعنی یعقوب علیه السلام او د ده د اولادی د راتګ سبب له شامه مصر ته د حضرت یوسف علیه السلام واقعه ده چه بیا هملته ئی نسل منتشر او خور شو. تر هغه چه حضرت موسیٰ راغی او دوی ته ئی د فرعون او قبطیانو له غلامی څخه نجات ورکړ.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾

(یاد کړه) هغه وقت چه وویل یوسف پلار خپل (یعقوب) ته ای پلاره زما بیشکه ما ولیدل (په خوب کښې) یوولس ستوری او لمر او سپوږمی ولیدل ما دوی چه ماته سجده کوونکی وو.

تفسیر: یعنی یوولس ستوری او لمر او سپوږمی زما په مخکښې سرونه ښکته کوی او راتیټیږی دغه خوب ئی په هلکتوب کښې لیدلی ؤ. هوا د پوهی او برې نښی، آثار او علامی د وړکیو په سترګو کښې له ورا بریښی.

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٥﴾

وويل (يعقوب) اى بچوړيه زما مه بيانوه (مه ښكاروه دا) خوب خپل ورونو خپلو ته نو حيله (تدبير) به وكړى دوى (هلاک د) تاته په حيله (تدبير) كولو سره، بيشكه چه شيطان انسان ته دښمن دى ښكاره (نه چه د دوى په زړونو كښى كينه واچوى تاته)

تفسير: يعنى شيطان هر وقت انسان ته په پټونى كښى ناست دى او په زړونو كښى وسوسى ورآچوى ورونه به ستا په خلاف درته پورته كوى. ځكه چه د ده د خوب تعبير دير ظاهر ؤ او د يوسف عليه السلام ورونو ته چه په هر حال د نبوت له كورنى ځنى وو، د داسى يوه واضح خوب په تعبير پوهيدل دومره مشكل نه ؤ. چه يوولس ستورى ئى يوولس ورونه دى، او سپوږمى او لمر مور او پلار ئى دى. ګواكى دوى ګرد (تول) به په كوم وقت كښى د يوسف عليه السلام د شان د عظمت په مقابل كښى سرونه ښكته كوى. لكه چه د دى سورت په آخر كښى ﴿ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأۡوِيلُ رُءۡيَٰيَ مِن قَبۡلُ قَدۡ جَعَلَهَا رَبِّي حَقّٗا ﴾ په ويلو سره دغه لورى ته اشاره وكړه.

معلوميږى چه حضرت يعقوب عليه السلام له دى خوبه پخوا هم دغه خبره محسوسه كړى وه چه له يوسف عليه السلام سره ئى خصوصى محبت كاوه چه د هغه له ليدلو څخه د ده علائى ورونه پټ په زړونو كښى سره سوځيدل او له ده سره به ئى رخى (كينى) كولى، نو ځكه يعقوب عليه السلام ته داسى يو خيال پيدا شو، كه هغوى دغه خوب واورى نو لا د حسد او رخى (كينى) په اور كښى به د دوى زړونه سوځى او شيطان به د دوى په زړونو كښى لا د حسد او رخى (كينى) لمبى بلى او وچتى كړى امكان لرى چه دوى داسى حركت وكړى چه په هغه كښى د يوسف عليه السلام اذيت او پخپله د دوى د رسوائى او بد انجامى موجب وى نو ځكه يعقوب عليه السلام يوسف عليه السلام منع كړ چه خپل خوب دى نورو ورونو ته مه ښكاروه تر دى چه يوسف عليه السلام ته ئى اجازه ور نه كړه چه خپل سكه ورور «بنيامين» ته هم د هغه خوب ذكر وكړى اګر كه له هغه ځنى د كومى خرابى انديښنه نه وه ليكن ممكن ؤ چه هغه ئى په بى احتياطى سره نورو ته ووائى، او په دى دول (طريقه) دغه خبره په خلقو كښى خوره او شائع شى.

تنبيه: حافظ ابن تيميه رحمة الله عليه په يوى مستقلى رسالى كښى ليكلى دى چه نه قرآن نه لغت نه عقلى اعتبارات او نه بل شى د دى خبرى تائيد كوى چه **«اخوان يوسف انبياء»** ؤ او نه رسول الله مبارک داسى فرمايلى دى، او نه له اصحاب الكرامو ځنى كوم يو د دغى خبرى قائل ؤ. په رښتيا سره عقوق الوالدين، قطع الرحم، د مسلمان ورور قتل ته اقدام، او هغه مريى خرګندول او پلورل (خرڅول) ئى او د دارالكفر په لورى ئى ليږل. بيا صريح دروغ ويل او حيلى او پلمى (تدبيرونه) جوړول او نور داسى شنيعه حركات ځرنګه د يوه نبى په طرف، اګر كه پخوا له بعثته هم وى، منسوبيدى شى. (العياذ بالله) هغه كسان چه د اخوان اليوسف عليه السلام د نبوت خيال خرګندوى له هغوى سره ماسواء د (اسباط) له لفظ بل كوم دليل نشته حال دا چه

(اسباط) خاص صلبي اولاد نه دي بلکه اقوامو او اممو ته وائي او د بني‌اسرائيلو تقسيم په اسباط سره د حضرت موسیٰ عليه السلام په زمانه کښې وشو.

وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾

او هم دا رنګه (چه په دغه خوب سره غوره شوی ئې ته) غوره به کړي تا رب ستا او وبه ښيي تاته څه له ګرځولو د خبرو (خپلو ځايونو ته لکه تعبير د خوبونو، بيان د کتابونو)، او پوره به کړي نعمت خپل پر تا او پر (نوري) کورنۍ د يعقوب (په نبوت) لکه چه پوره کړی ئې دی دا نعمت پر دوو پلرونو (په نيکه او ور نيکه) ستا پخوا له تانه چه ابراهيم دی او اسحٰق دی، بيشکه چه رب ستا ښه عالم دی (پر تولو احوالو) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبير او مصلحت سره کوی.)

تفسير: يعني هم داسې چه دغه ښه خوب ئې دروښود، همغسې محض د خپل رحمت په جاذبه سره د خپل قرب په دربار کښې تاته خصوصي مقام عطا فرمائي لکه چه نبوت ئې درعطا کړ او په راز راز (قسم قسم) ظاهري او باطني مهربانيو سره ئې وپاللې.

﴿ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ﴾ او وبه ښيي الله تعالیٰ تاته له ګرځولو د خبرو خپلو ځايونو ته) مثلاً د رؤياؤ تعبير يعني چه د خوب پيښه واوري، او د هغه اجزاء پخپل ذهانت او فراست پخپل ځای کښې ولګوی يا د هری خبری په محل او موقع پوهيدل، او د معاملاتو پر عواقبو او نتائجو پوهيدل سم له لاسه ئې سنجول (حل کول) يا د پاک الله او انبياء الله ارشادات او د اقوامو او د اممو د قصو او د منزله‌ؤ کتابونو د مضامينو تر ژورو معانيو پوری رسيدل دغه ګرد (تول) شيان د «تاويل الاحاديث» لاندی مندرج کيدی شي.

﴿ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ ﴾ او پوره به کړي الله نعمت خپل پر تا او پر نوری کورنۍ د يعقوب په نبوت) يعني له اخروی نعمتونو سره دنيوی نعمتونه به هم عطا کوی. له نبوت سره په سلطنت کښې به هم برخه ورته ورکوی. او له شدائدو او محنتونو څخه به ورته نجات ورکوی او د خوښی او خوشالی او هوسائی (آرام) ژوندون به ور په برخه کوی. د يعقوب عليه السلام کورنۍ به له دنياوی مکروهاتو او مادی تکاليفو څخه خلاصوی او وروسته له دی نه د ده په نسل کښې به لوی لوی انبياء او بادشاهان پيدا کوی.

﴿ كَمَآ أَتَمَّهَا عَلَىٰٓ أَبَوَيۡكَ ﴾ لکه چه پوره کړی ئی دی دا نعمت پر دوو پلرونو په نیکه او ور نیکه ستا پخوا له تانه چه ابراهیم علیه السلام او اسحٰق دی) حضرت یعقوب علیه السلام تواضعاً خپل نوم وانه خیست، او د خپل پلار اسحٰق او د هغه پلار حضرت ابراهیم علیه السلام ذکر ئی وفرمایه. الله تعالیٰ حضرت ابراهیم علیه السلام خپل نبي او خلیل گرځولی ؤ، او د ده دښمن نمرود ئی هلاک کړ. او د اور شعلی ئی پری گلزاری کړی. حضرت اسحٰق علیه السلام ته ئی نبوت ورعطا کړ بیا د ده له صلبه ئی د حضرت یعقوب علیه السلام په شان یو نبي پیدا کړ چه له هغه څخه د بني‌اسرائیلو د گردو (تولو) انبیاؤ سلسله پیدا شوی ده په صحیح حدیث کښی راغلی دی **الکریم ابن الکریم ابن الکریم ابن الکریم یوسف بن یعقوب بن اسحٰق بن ابراهیم**

تنبیه: هغه پخوا ویل چه حضرت یعقوب علیه السلام کړی دی، د هغه څه برخه خو غالباً د حضرت یوسف علیه السلام له خوبه پوهیدلی دی چه هغه په دغه لږ عمر کښی داسی موزون او مبارک خوب لیدلی ؤ او څه ئی د حضرت یوسف علیه السلام له خصائلو او شمائلو ویلی دی یا به پری د الله تعالیٰ د وحی په ذریعه مطلع شوی وی.

﴿ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ بیشکه چه رب ستا ښه عالم دی پر تولو احوالو او ښه حکمت والا دی چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی) او د هر یوه د مناسبت او استعداد څخه باخبر دی، او پخپل حکمت هر چا ته مناسب فیض وررسوی.

لَّقَدۡ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخۡوَتِهِۦٓ ءَايَٰتٞ لِّلسَّآئِلِينَ ۝٧

خامخا په تحقیق چه ؤ په (قصی د) یوسف او ورونو د ده کښی دلائل (د قدرت د الله او نبوت ستا) دپاره د پوښتنو کوونکو

تفسیر: یعنی هغه خلق چه د داسی واقعاتو پوهیدلو پسی گرځی. او کومی نتیجی پوری رسیدل غواړی، هغوی ته د یوسف علیه السلام او د یوسف علیه السلام د ورونو په قصه کښی د هدایت او عبرت لوی دلائل شته. د دی قصی له آوریدلو څخه په زړونو کښی د الله تعالیٰ د عظیم قدرت او حکمت نقش کلک تینگیږی او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د صداقت ښکاره ثبوت په لاس راځی. چه دوی سره له امیتوبه. او بی له کومه معلمه یا کتابه یا نورو څخه د استفاده کولو داسی منقح او منضبطه تاریخی حقائق انکشاف فرمایی چه د هغو د بیان توجیه غیر له ربانی اعلامو په بل شی نشی کیدی. خصوصاً د مکی قریشو ته چه د یهودانو په لمسون د دغی قصی په متعلق له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه ئی پوښتنی کولی په دغی واقعی کښی دیر لوی عبرت ښوونکی درس دی چه په همغه دول (طریقه) چه حضرت یوسف علیه السلام ئی ورونو د دوی له کوره وویست او د حسد له لوری د ده د وژلو یا له وطنه د فرارولو مشوری ئی سره کولی. او

راز راز (قسم قسم) ربړونه (تکلیفونه) ئی وررسول او د ده په اهانت او استخفاف کښې ئی هیڅ قصور او کمی ونه کړ بالاخر یو ورځ داسی هم راغله چه د یوسف علیه السلام په لوری سره له ندامته او احتیاجه راغلل. او الله تعالیٰ یوسف علیه السلام ته د دین او دنیا اعلیٰ مناصب ور په برخه کړل، او ده د خپل عروج او اقتدار په وقت کښې له خپلو ورونو له جرائمو څخنی سترګی پټی کړی، او په ډیر لوی زړه سره ئی د دوی ګرد (تول) قصورونه ورمعاف کړل. عیناً په هم دغه دول (طریقه) د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم قومی ورونو د دوی په نسبت هم ناپاکی بلمی (تدبیرونه) او حیلی جوړی کړی. درد او رنځ (تکلیف) ئی ور ورساوه. پر عزت، پت او حیثیت ئی حملی وکړی څو ئی مجبور کړ چه خپل وطن هم پریږدی لیکن ژر تر ژره هغه ورځ راتلونکی وه کله چه دی له وطنه جدا شو. او د بری او د شان د رفعت لمر ئی روڼ وځلید، او څو کاله وروسته د مکی معظمی د فتحی هغه تاریخی ورځ ورسیده چه په هغی کښې دوی د خپلو ګردو (تولو) قومی او وطنی ورونو له تیرو تقصیراتو څخه ورتیر شول او عیناً همغه د حضرت یوسف علیه السلام کلمات ﴿لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ﴾ ئی وفرمایل او پر هغو ګردو (تولو) تقصیراتو ئی د عفوی قلم راکښو.

إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝٨ اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ۝٩

(یاد کړه) هغه وقت چه وویل دغو (لسو ورونو یو بل ته) خامخا یوسف او ورور ئی (بنیامین) ډیر ګران دی پلار زمونږ ته له مونږ څخنی حال دا چه مونږ ډله یو قوتناکه (د مینی وړ)، بیشکه پلار زمونږ خامخا په خطا ښکاره کښې دی (نو پر دغه خبره ئی سره تړون وکړ) ووژنئ یوسف یا وغورځوئ تاسی هغه په کومی ځمکی (لری) کښې چه وزګار (او خالص) شی تاسی ته مخ (د توجه) د پلار ستاسی، او شئ به تاسی وروسته له دی (کار) یو قوم صالحان.

تفسیر: حضرت یعقوب علیه السلام له حضرت یوسف علیه السلام او د ده د عینی ورور «بنیامین» سره زیات محبت کاوه. ځکه چه دوی دواړه له خپلو نورو علاتی ورونو څخنی وړوکی ؤ. او د دوی مور هم مرحومه شوی وه او خاص د حضرت یوسف علیه السلام په نسبت د فراست له نوره، یا له ربانی الهامه پوهیدلی ؤ چه د ده مستقبل ډیر روڼ او ځلیدونکی دی او د نبوت د کورنی سلسله د ده له ذاته سره تړلی ده او پخپله د یوسف علیه السلام ښائسته صورت او سیرت،

ظاهری او باطنی کمالاتو د ده د لوی پلار خصوصی محبت خپل لوری ته ورجذباوه. حال دا چه هغه وضعیت پر نورو ورونو دیر سخت تیریده. دوی به سره ویل چه د ضرورت په وقت د کار سری خو مونږ یو او زمونږ دله د قوت او قدرت خاونده چه د پلار د ضعیفۍ په وقت کښی هم په کار ورتلی شو. له دغو وړوکو هلکانو څخه هیڅ هیله (طمع) او امید نشی کیدی. نو د هم دغو خیالاتو په اثر د خپل لوی پلار په نسبت به ئی ویل چه دی په دغه معامله کښی په سخته غلطۍ او صریحه خطا کښی دی. او د خپلی نفعی او نقصان صحیحه موازنه نه کوی.

﴿ اقْتُلُوا يُوسُفَ ﴾ الآية ـ ووژنئ تاسی یوسف یا وغورځوئ تاسی هغه په کومی لری ځمکی کښی چه وزګار او خالص شی تاسی ته مخ د توجه د پلار ستاسی) یعنی د حسد او رخی (کینی) اورونه د دوی په زړونو کښی دننه لګیدل. بالاخر دوی به خپلو منځونو کښی سره مشوری وکړی چه د یوسف علیه السلام په موجودیت کښی امکان نه لری چه د خپل لوی پلار خصوصی محبت او توجه مونږ خپل لوری ته کش کری شو. نو ځکه ښائی چه د یوسف علیه السلام خبره هم دلته پای (آخر) ته ورسوو یا خو دی ووژلی شی یا دی په کوم لری ملک کښی وغورځاوه شی. چه له هغه ځایه بیا بیرته رانشی کله چه دی نه وی نو د پلار ګرده (توله) توجه به زمونږ په لوری متوجه کیږی او د ده د ګردو (تولو) مهربانیو یواځی مونږ حقداران پاتی کیږو د «بنیامین» معاملی ته دوی غالباً څه اهمیت نه ورکاوه لکه چه د هغه محبت ئی د یوسف علیه السلام د محبت ضمیمه ګانه.

﴿ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴾ او شئ به تاسی وروسته له دی کار یو قوم صالحان) یعنی یو ځلی د قتل او نورو ګناهونو ارتکاب واقع کیږی، او وروسته د هغه له فراغته بیا به توبه کوو او ښه نیک سری به کیږو یعنی هم به رندانو کښی رند حسابیږو، او هم جنت به له لاسه نه ورکوو. ځینو مفسرینو د «وتکونوا من بعده قوما صالحین» معنی داسی اخیستی ده چه وروسته له یوسف علیه السلام زمونږ ګرد (تول) کارونه پخپله ښه کیږی، ځکه چه د لوی پلار د شفقت لاس له یوسف علیه السلام څخه لند او مایوس کیږی، او یواځی زمونږ پر سرونو به راکش کیږی.

قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ⑩

وویل یوه ویونکی له دوی څخه چه مه وژنئ یوسف (چه لویه ګناه ده) او (بلکه) وغورځوئ تاسی هغه په تیاره بیخ د ګمنامی کوهی کښی چه وائی خلی ځینی تیریدونکی (د لاری چه کوم لری ملک ته ئی یوسی) که یئ تاسی کوونکی (د دی بیلتون).

تفسير: داسي ویونکی «یهودا» ؤ یعنی وژل ئی لویه گناه او غته خبره ده، او زمونږ مقصد بې له قتله هم حاصلیدی شي که تاسي د یوسف علیه السلام بیلتون له دی ځایه غواړئ نو آسان صورت ئی دغه دی چه له کلی څخه ئی لری په کوم تیاره گمنامه کوهی کښي وغورځوئ. ابوحیان رحمة الله علیه له ځینو اهل‌اللغت څخه نقل کړی دی چه «غیابت الجب» هغې تاخچې او نورو ته وائی چه په کوهی کښي له اوبو څخه لږ څه پاس ئی جوړ کړی وی. غرض ئی داسي ؤ چه هرومرو (خامخا) د عمداً هلاکولو گناه په سر اخیستل نه دی پکار، او په دغسي یوه کوهی کښي له غورځولو څخه وروسته ممکن دی چه کوم مسافر په هغه تیر شي، او له ده ځنی خبر شي او تری وئی کاږی. نو په دغه صورت کښي زمونږ مقصد پخپله حاصلیږی او په ناحقي وینی مو لاسونه نه ککړیږی گواکي منگور (مار) وژلی کیږی او همسا نه ماتیږی. (پس دوی تول سره په دی متفق شول او پلار ته راغلل)

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ⑪

نو وویل دوی ای پلاره زمونږ څه باعث دی تا لره چه امین نه گرځوی ته مونږ پر یوسف باندی حال دا چه بیشکه مونږ ده ته خامخا نصیحت گران (خیر غوښتونکی) یو.

تفسير: له دی نه معلومیږی چه پخوا له دی نه هم دوی داسي غوښتنه له خپله پلاره کړی وه مگر د دوی زړه مطمئن نه ؤ چه یوسف علیه السلام له هغوی سره پریږدی.

أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ⑫

ولیږه دی له مونږ سره صباح (ورغ صحرا ته) چه وخوری ډیری میوی او لوبی وکړی او بیشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکی یو (له هر تکلیفه).

تفسير: یعنی د داسي پیمخی، ښایسته او قوی هلک گرد (تول) قواء له کوره کښیناستو څخه له کاره وځی. مناسب دی چه له مونږ سره د پسو د څر دپاره صحرا ته لاړ شي. او هلته د صحرائی گلانو ښه سیلونه وکړی، او میوی ئی وخوری، او ښی لوبی وکړی، او توپونه او مندی ووهی او وځغلی، او نور ښه جسمانی ورزشونه وکړی. وائی چه د هغوی لوبی مندی وهل او غشی ویشتل ؤ. او برسیره پر هغو د ورکیو دپاره تر مناسبې اندازی پوری لکه چه ابوحیان رحمة الله علیه لیکی لوبی او مستی کول د نشاط او خوښی او خوشالی سبب دی. الغرض د یوسف علیه السلام د صحرا بیولو اجازه ئی په ډیری زوروری غوښتنی سره له یعقوب علیه السلام څخه وکړه، او په

نهایت مؤکده طریقه سره ئی ورته اطمینان ورکړ چه مونږ به د ده پوره حفاظت کوو مفسرینو لیکلی دی چه دوی یوسف علیه السلام بیل لیدلی او لمسولی ئی ؤ څو دی پخپله هم له پلاره اجازه وغواړی چه هرومرو (خامخا) له خپلو ورونو سره صحرا ته لاړ شی.

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَن تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَن يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾

وویل (یعقوب) بیشکه زه چه یم خامخا غمجنوی می دا چه بیول د تاسی دی یوسف لره او ویریږم له دی نه چه وبه خوری یوسف لره لیوه حال دا چه تاسی به له ده نه غافلان یئ.

تفسیر: یعنی د یوسف علیه السلام بیلتون او له تاسو سره د هغه د تللو تصور ما له حده زیات غمجن کوی او پر هغه برسیره له دی نه هم ویریږم چه دی هلک دی. نه چه د تاسی له بی خبری او غفلت څخه کوم لیوه یا بل کوم داړونکی ئی در څخه ونه داړی. او وئی نه خوری. لیکی چه په هغی صحرا (بیدیا) کښی لیوان دیر زیات ؤ. حضرت شاه صاحب لیکی «څرنګه چه دوی وروسته له دی نه د لیوه بهانه جوړوونکی ؤ نو د هم دی لامله (له وجی) د یعقوب علیه السلام په زړه کښی هم د لیوه ویره ولویده» د ځینو محققینو خیال دا دی چه د ﴿ وَأَخَافُ أَن يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ ﴾ فرمایل د حضرت یعقوب علیه السلام په شان د یوه نبی د توکل او تفویض له درجی څخه لږ څه نازله خبره ده، نو د هغو جواب ئی داسی ور ورسید چه د ده ځامنو هم د ده دا د خولی خبره تینګه کړه او همغه اندیښنه چه ده ورښکاره کړی وه. هغه ته ئی د واقعی صورت ورکړ او همغسی یوه پلمه (بهانه) ئی ورجوړه کړه.

قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾

(نو بیا ورونو د یوسف) وویل قسم دی که وخوری یوسف لره لیوه حال دا چه مونږ دله قوتناکه یو نو بیشکه مونږ په دغه وقت کښی خامخا له زیان کارانو (عاجزانو) څخه یو.

تفسیر: یعنی که زمونږ په شان د یوی قوتناکی دلی په موجودیت کښی زمونږ وړوکی ورور لیوه وخوری، نو وپوهیږئ چه مونږ له کاره وتلی او بیکاره ځلمیان یو. او له دغی خبری ځنی بله کومه خرابه او نقصانمنه خبره به وی چه د لسو یولسو قوتناکو ورونو په منځ کښی یو وړوکی

هلک د لیوه خولي. ته ورسیږي او که داسې کومه پېښه واقع شي نو البته چه مونږ خپل ګرد (تول) شیان له لاسه ورکړی دي.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ⑮

نو کله چه بوتلو دوی یوسف لره (نو ئې ډیر په تکلیف کړو) او اتفاق ئې سره وکړ په دې چه وغورځوی دی په تیاره بیخ د کوهی (ګمنامی کښې، نو وئې غورځاوه) او وحی وکړه مونږ یوسف ته (چه وبه دې باسو د کوهی او عاجز درکینوو دغه ورونه) چه ته به خامخا خبر ورکړې دوی ته په کار د دوی چه دغه دې حال دا چه دوی به نه پوهیږي (چه ته یوسف ئې).

تفسیر: مفسرینو ډیرې داسې ضمني قصې په داسې درد زیاتوونکې او رقت غورځوونکې ډول (طریقه) سره نقل کړی دي، چه د هغو له آوریدلو څخه د تبرې (ګټې) زړه هم خوږیږي او د هغو لوستل سړي ډیر ژړوي خدای خبر چه هغه به تر کومه حده پورې صحیح وي. لوی قرآن د خپل خاص نصبالعین په اعتبار دا قسم تفصیلاتو ته زیاته اعتناء نه ده کړې، او نه ئې د یادولو وړ (لائق) ګڼلي دي. ځکه چه له دغو اجزاؤ سره هیڅ یو مهم مقصد نه دی تړلی. قرآن کریم د خپل سامعینو په زړونو کښې هغه رقت پیدا کول غواړي چه منشا ئې خاص ایمان او عرفان وي. عام رقت چه په هغه کښې هر کافر او هر مؤمن بلکه تر حیواناتو پورې هم طبعاً ګډ او شامل دي. پر هغه لکه عامو خطباؤ زور اچول د پاک قرآن عادت نه دی. نو دلته هم هغه ګردې (تولي) ضمني خبرې ئې حذف کړې، اخرې خبره ئې دا وښوده چه د یوسف علیه السلام ورونه په لطائفالحیل سره له پلاره څخني یوسف علیه السلام یوړ. او سم له تړلي شوی قرارداده د هغه کوهی په منځ کښې د غورځولو ترتیبات ئې ونیول. په دغه وقت کښې مونږ یوسف علیه السلام ته داسې اشاره وکړه چه پر هغه باندې له سره نور خلق ونه پوهیدل چه بیخي مه ویریږه ځکه چه داسې یو وقت هم راتلونکی دی چه دغه ګردې (تولي) چارې به ته دوی ته ور په یادوې. او په هغه وقت کښې به ته په داسې یو لوړ (اوچت) مقام او لویه مرتبه کښې ئې چه دوی به دې له سره نشي پیژندلی. یا د عهد د طوالت لامله (له وجې) به دې دوی نشي پیژندلی. دغه غیبي اشاره په خوب کښې شوې یا په ویښه کښې؟ د الهام په ذریعه شوې که د پرښتې په وسیله؟ د دغه تفصیل په لوی قرآن کښې نشته. البته د ظاهرو الفاظو له لیدلو څخه دا ویلی شو چه د وحی راتلل په څلویښت کلنۍ پورې نه ده موقوفه ځکه چه د حضرت یوسف علیه السلام عمر په دغه وقت کښې ډیر لږ ؤ. والله اعلم.

وَجَآءُوٓ اَبَاهُمۡ عِشَآءً يَّبۡكُوۡنَ ﴿۱۶﴾

او راغلل دوی پلار خپل ته بیگا (په تیاره کښی) چه ژړل ئی (په دروغو سره)

تفسیر: څو چه دوی خپلو کورونو ته بیرته راغلل تیاره شوه. یا قصداً په تیاره کښی راغلل، چه د ورځی په رڼا کښی د پلار مخ ته کتل دوی ته ډیر مشکل ښکاریده، او د شپی تور تکری (څادر) تر یوی اندازی پوری د بی حیائی، بی رحمی. او د دروغو ژړا او انګولا څه پرده داری کولی شی.

(اعمش رحمة الله علیه) څرنګه ښه فرمایلی دی چه «د یوسف علیه السلام د ورونو د ژړا او بکاء اوریدلو څخه وروسته مونږ هیڅ یو سړی په تشی ژړا سره رښتین نشو ګڼلی.»

قَالُوۡا يٰۤاَبَانَاۤ اِنَّا ذَهَبۡنَا نَسۡتَبِقُ وَتَرَكۡنَا يُوۡسُفَ عِنۡدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئۡبُ ۚ وَمَاۤ اَنۡتَ بِمُؤۡمِنٍ لَّنَا وَلَوۡ كُنَّا صٰدِقِيۡنَ ﴿۱۷﴾

وویل دوی چه ای پلاره زمونږ بیشکه چه مونږ لاړو مسابقه مو سره کوله (په غشو ویشتلو او ځغښتلو) کښی او پریښود مونږ یوسف (یواځی) په نزد د اسباب خپل نو وخوړ ده لری لیوه، او نه ئی ته باور کوونکی مونږ لره (په دی خبری) او اګر که یو مونږ رښتینی.

تفسیر: یعنی مونږ په حفاظت کښی هیڅ قصور نه دی کړی چیری چه زمونږ کالی (جامی) او اسباب او نور د کار او د ساتنی وړ (لائق) شیان ایښی شوی ؤ، مونږ همغلته یوسف علیه السلام یواځی کیناوه او مونږ صحرا ته لاړو چه یو تر بله وراندی شو په مندو او غشو ویشتلو کښی، نو چه لږه شیبه زمونږ سترګی تری واوښتی لیوه راغی او یوسف ئی له مونږ څخه وتښتاوه، حال دا چه په داسی یوه لږه موقع کښی له سره د داسی احتمال امکان نه ؤ چه سم له لاسه لیوه ور ورسیږی او علی‌الفور یوسف علیه السلام ښکار کړی.

﴿ وَمَآ اَنۡتَ بِمُؤۡمِنٍ لَّنَا وَلَوۡ كُنَّا صٰدِقِيۡنَ ﴾ او نه ئی ته باور کوونکی مونږ لره په دی خبره اګر که یو مونږ رښتینی هم) یعنی د یوسف په معامله کښی لا له ابتداء څخه تاسی پر مونږ بدګمانه یئ! که مونږ تاسی ته بیخی صحیح او رښتیا خبره هم وکړو، خو بیا هم تاسی په دغه مخصوصه معامله کښی زمونږ پر خبرو باور کوونکی نه یئ په هیڅ شان.

وَجَآءُوْ عَلٰى قَمِيْصِهٖ بِدَمٍ كَذِبٍ ۗ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۗ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ۗ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُوْنَ ﴿۱۸﴾

او راوړه دوی د پاسه په کمیس د یوسف باندی وینه دروغه، نو وویل (یعقوب خپلو ځامنو ته چه دا تول دروغ دی) بلکه ښائسته کړی دی تاسی ته نفسونو ستاسی یو (لوی بد) کار، نو کار زما صبر جمیل دی (چه پکښی هیڅ شکایت ونه کړم خلقو ته) او (له هم دغه) الله څخه مدد غوښتلی شی په (تحمل د) هغی (خبری) کښی چه تاسی ئی بیانوئ (له هلاکه د یوسف).

تفسیر: یو وځکوړی (چیلی) یا هوسی یا بل حیوان ذبح کړ، او د یوسف علیه السلام یو کمیس ئی د هغه په وینو سره ولاړه، او هغه ئی پلار ته راوړ، او په دغه دروغو وینو سره ئی کوښښ کاوه چه د پلار یقین پر خپله دغه خبره راولی چه دغه دی لیوه یوسف علیه السلام ئی داړلی او خوړلی چه کمیس ئی په وینو سره لړلی دی. نو وویل یعقوب خپلو ځامنو ته چه دا تول دروغ دی، بلکه ښائسته کړی دی تاسو ته نفسونو ستاسی یو لوی بد کار، نو کار زما صبر جمیل دی چه پکښی هیڅ شکایت ونه کړم خلقو ته او له هم دغه الله څخه مدد غوښتلی شی په تحمل د هغی خبری کښی چه تاسی ئی بیانوئ، له هلاکه د یوسف ښه هغه لوی سړی چه په شام کښی ناست له مصر څخه د یوسف علیه السلام د کمیس ښه وږم باندی پوهیده، هغه وځکوړی (چیلی) پر وینه څرنګه د یوسف علیه السلام د وینی ګمان کولی شو. ځکه په مجرد د آوریدلو د دی خبری ئی د دروغو حکم پری وکړ او لکه چه په ځینو تفاسیرو کښی دی چه یعقوب علیه السلام وویل هغه لیوه په رښتیا سره عجیب حلیم او متین او انصاف داره وه چه له کمیسه سره ئی هیڅ غرض نه دی کړی او یوسف علیه السلام ئی صحیح او سالم په ډیر احتیاط سره تری ایستلی او تښتولی او خوړلی دی. په رښتیا سره چه «دروغجن د یاد خاوند نه وی» کمیس ئی خو په وینو سره ولاړه، مګر دومره ئی خیال ونه کړ، چه هغه کمیس به ئی په بی ترتیبی سره هم څیرلی او شلولی وی. او بیا ئی سره له دغو وینااو خپل پلار ته وړاندی کړی وی، نو حضرت یعقوب علیه السلام په صاف ډول (طریقه) سره وفرمایل چه دغه ګردی (تولی) ستاسی حیلی او پلمی (تدبیرونه) او له خپله ځانه جوړی کړی خبری دی. په هر حال زه جمیل صبر ځان ته اختیاروم چه په هغه کښی نه د بل چا په مخ کښی به شکوه او شکایت وکړم، او نه له تاسی څخه د انتقام په کوښښ کښی یم. یواځی د خپل پاک الله له درباره غواړم چه په دغه صبر کښی زما مدد وفرمائی او په خپل غیبی اعانت سره د هغی خبری حقیقت چه تاسی ئی ظاهروئ په داسی شان راښکاره کړی چه په سلامتی سره بیا یوسف علیه السلام سره وګورم، او د هغه لقاء

مي په برخه شي. معلوميږي چه يعقوب عليه السلام ته اطلاع ورکړی شوی وه چه په دغه ابتلاء کښې په پوره دول (طريقه) سره د دوی ازموينه کيږي، او د يوه تاکلي (مقرر کړی) مدت څخه وروسته له دغه مصيبته به نجات مومي. في‌الحال له لتولو. او د انتقامي تدابيرو له غوره کولو څخه هيڅ يوه فائده په لاس نه راځي. او يوسف عليه السلام ئي اوس په لاس کښې نه لويږي. البته زما نور ځامن په ګرد (تول) جهان کښې رسوا کيږي. او امکان لري چه دوی په قهر او غضب کښې پخپله يعقوب عليه السلام ته هم د څه ضرر رسولو دپاره کوښښ وکړي. کذا قال امامنا الرازی رحمة الله عليه فی تفسيره الکبير والله اعلم.

وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُۥ ۖ قَالَ يَٰبُشْرَىٰ هَٰذَا غُلَٰمٌ ۚ وَأَسَرُّوهُ بِضَٰعَةً ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾

او راغله قافله (له مدين چه مصر ته تله) نو وليږه دوی اوبه راوړونکی خپل (مالک) نو (ځوړنده) خوشي ئی کړه بوکه خپله (په کوهی کښې نو ونښت يوسف په دغی بوکی پوری کله چه وئی ليده) نو وی ويل ای خوشاليه زما (راحاضره شه! چه دغه دی وقت دی) چه دا يو هلک دی ډير ښائسته، او پټ کړ دوی هغه د تجارت د مال په توګه (طور)، او الله ښه عالم دی په هغو کارونو چه کول (ورونو د يوسف له بی رحمی).

تفسير: وائی چه تر دری ورځو پوری يوسف عليه السلام په هغه کوهی کښې د پاک الله په قدرت خوښ او محفوظ ديره ؤ، د ده د يوه ورور (يهودا) په زړه کښې دغه خبره ولويده چه هره ورځ ورته په همغه کوهی کښې ډوډی، ورسوی، او برسيره په هغه نورو ورونو ئی هم خبر اخيست چه هلته مړ نشي، او د کوم بل ملک مسافر ئی تری وباسی، او له ځان سره ئی بوځی او زمونږ له منځه دغه اغزی ورک شي، رښتيا ده چه «د غليمانو (دښمنانو) په سترګو اغزی ښکاری ګل» بالاخر له مدين څخه يوه قافله د مصر په لوری تله، کله چه د دغه کوهی له خوا تيريده. او د هغوی نظر پر هغه کوهی ولويد نو يو سړی ئی د اوبو آخيستلو دپاره ورولېږه. ده چه خپله بوکه وغورځوله نو حضرت يوسف عليه السلام چه وړوکی هلک ؤ ژر په هغی بوکی کښې کيناست او پړی ئی په خپل لاس تينګ ونيو. او له کوهی څخه ووت کله چه د بوکی کشوونکی سترګی پری ولګيدی نو د يوسف عليه السلام د حسن او جمال له ليدلو ځنی له حده تير خوشال شو. او ناڅاپه ئی له خولی څخه دغه غږ پورته شو چه عجيبه هلک دی او په ډير ښه قيمت پلورل (خرڅول) کيږی!.

﴿ وَأَسَرُّوهُ بِضَٰعَةً ﴾ او پټ کړ دوی هغه د تجارت د مال په توګه (طريقه)) يعنی بوکه کشوونکی

د دغی خبری له خپلو نورو ملګرو څخه د پټولو په فکر کښی ؤ چه که نور پری خبر شول نو ګرد (تول) به راسره شریکیږی ځکه چه داسی ئی ورښکاره کړی وی چه دغه غلام ماته د ده مالکینو راکړی دی چه د مصر په بازار کښی ئی هغوی ته وپلورم او په ښو پیسو ئی ورخرڅ کړم.)

یعنی د ورونو مطلب داسی ؤ چه یوسف علیه السلام له وطنه لری وشړی او پردیسی ئی کړی. او د قافلی خاوندانو اراده کړی وه چه یوسف علیه السلام وپلوری (خرڅ کړی) الله تعالیٰ اراده فرمایلی وه چه هغه د مصر د خزائنو مالک وګرځوی که د پاک الله اراده شوی وی، نو دغه ګردی (تولی) چاری ئی په یوه شیبه (لحظه) کښی هم بندولی شوی، لیکن د هغه مصلحت په تاخیر کښی ؤ. نو ځکه پر ګردو (تولو) شیانو سره له پوهیدلو او لیدلو. هغوی ته ئی مهلت ورکړ.

وَشَرَوۡهُ بِثَمَنِۭ بَخۡسٖ دَرَٰهِمَ مَعۡدُودَةٖ وَكَانُواْ فِيهِ مِنَ ٱلزَّٰهِدِينَ ﴿٢٠﴾

او وپلوره (خرڅ کړ) دوی هغه (ورور خپل) په پیسو ناکارو سره چه یو څو روپی وی شمیرلی شوی (لږی)، او ؤ دوی په حق د یوسف کښی له بی رغبتانو.

تفسیر: یعنی د یوسف علیه السلام ورونه خبر شول چه قافلی یوسف علیه السلام له کوهی څخه وویست او له ځان سره ئی بوته نو ژر وریسی ورغلل، او دا ئی ورښکاره کړه چه دغه زمونږ مریی دی چه په تیښته سره راغلی دی. څرنګه چه د ده عادت دی چه تل تښتی نو ځکه مونږ نه غواړو چه وروسته له دی نه ئی وساتو که ئی پیرئ (اخلئ) نو پیرودلی (اخیستلی) ئی شئ. مګر ډیر کلک ئی وساتئ چه چیری درڅخه ونه تښتی وائی چه په اتلسو درهمو یا په لږ څه ډیرو یا کمو ئی وپیرود (خرڅ کړ) ، نو هر یوه ورور په سر دوه دوه درهم (نژدی دوه دوه روپی) ورورسیدی، یو ورور ئی چه (یهودا) نومیده هیڅ برخه ئی وانه خیسته.

﴿ وَكَانُواْ فِيهِ مِنَ ٱلزَّٰهِدِينَ ﴾ او وو دغه وورنه په باب د یوسف کښی له بی رغبتانو. یا وو دغه کاروانیان په باب د یوسف کښی له بی رغبتانو له جهته د بی فرمانی او د تیښتی د ده) یعنی له دومره ارزانو پلورلو (خرڅولو) څخه مه متعجب کیږه! دوی له یوسف علیه السلام څخه دومره بیزاره ؤ چه که ویریا ئی ور پریښی وی خو لا هم مستبعد او لری تری نه ؤ هومره پیسی چه د دوی په لاس ورغلی هغه ئی غنیمت وګڼلی ځینی مفسرین وائی چه په دغه آیت کښی د هغه پلورلو (خرڅولو) ذکر دی چه د قافلی خاوندانو وروسته د مصر له رسیدلو څخه وکړل. که داسی وی نو ویلی شی چه د لویدلی څیز قدر ئی ونه کړ. او له دغی اندیښنی څخه چه بیا څوک پری دعوی ونه کړی، او هم د تښتیدلو (آبق توب) عیب ئی آوریدلی ؤ نو ځکه ئی په ارزان قیمت وپلوره (خرڅ کړ) . والظاهر هوالاول والله اعلم.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰىهُ مِنْ مِّصْرَ لِامْرَاَتِهٖٓ اَكْرِمِيْ مَثْوٰىهُ عَسٰٓى اَنْ يَّنْفَعَنَآ اَوْ نَتَّخِذَهٗ وَلَدًا ۚ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوْسُفَ فِي الْاَرْضِ ۡ وَلِنُعَلِّمَهٗ مِنْ تَاْوِيْلِ الْاَحَادِيْثِ ۚ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓى اَمْرِهٖ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۲۱﴾

او وويل هغه سړی (عزيز) چه ئی آخيستي ؤ يوسف او ؤ له (اهله د) مصره ښځی خپلی ته چه په عزت لره ځای د دغه (يوسف او ښه قدر او عزت ئی کوه!) ښائی چه نفع ورسوی مونږ ته یا به ونيسو مونږ دی ځوی (چه دواړه اولاد نه لرو)، او هم داسی (لکه چه نجات مو ورکړ يوسف ته له کوهی څخه او عزيز مو مهربان کړی ؤ پر ده) ځای او قدرت ورکړ مونږ يوسف ته په ځمکه (د مصر) کښی (دپاره د دی چه عدل وکړی) او وښيو مونږ يوسف ته څه له ګرځولو د خبرو (خپل محل ته لکه تعبير د خوبونو، بيان د کتابونو)، او الله غالب دی په کارونو خپلو (چه هيڅوک ئی نشی رد کولی) وليکن زيات خلق نه پوهيږی (په دی)

تفسير: وائی کله چه دغه قافله مصر ته ورسيده، ليلام شروع شو او د مصر د عزيز (چه د هغه ځای قائد او مدارالمهام ؤ) پر بولی دغه معامله پای (آخر) ته ورسيده ده خپلی ښځی زليخا يا راعيل ته وويل «چه دغه هلک ډير غوره محبوب، هوښيار، او پوه رابريښی، نو ښائی چه ته ئی ښه په عزت او احترام او پت وساتی! او د مريانو په شان سلوک ورسره ونه کړی. کيږی چه وروسته له لوئيدلو څخه زمونږ په کار راشی. او خپل کاروبار وروسپارو. يا څرنګه چه اولاد نه لرو، دی د خپل ځوی په ځای ودروو.

﴿ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوْسُفَ ﴾ الآية - او هم داسی لکه چه نجات مو ورکړ يوسف ته له کوهی نه او عزيز مو پری مهربان کړ. ځای او قدرت ورکړ مونږ يوسف ته په ځمکه د مصر کښی دپاره د دی چه عدل وکړی او لپاره د دی چه وښيو مونږ يوسف ته څه له ګرځولو د خبرو خپل محل ته لکه تعبير د خوبونو بيان د کتابونو) يعنی مونږ پخپل کامل قدرت او لطيف تدبير يوسف د ده د ورونو د حسد او رخی (کينی) له ربړو (تکليفونو)، او د کوهی له بندی خانی څخه وساته، او د مصر د عزيز کره مو ورساوه بيا مو د عزيز په زړه کښی د هغه محبت او شفقت وغورځاوه. او په دغه ډول (طريقه) مو هغه ته په مصر کښی يو معزز ځای ورکړ. او د مصريانو په سترګو کښی

مو هغه وجيه او محبوب وګرځاوه څو دغه د راتلونکو ترقياتو او اعتلاء د اساس په منزله وګرځي، او د بني اسرائيلو دپاره د مصر د هستوګنې وسيله شي. له هغه سره دا هم منظور ؤ چه د مصر له عزيز سره واوسيږي، او له لويانو او مشرانو سره مجلسونه او ملاقاتونه وکړي څو د سلطنت په رموزو او اشاراتو وپوهيږي او د ګردو (تولو) خبرو پر ځايونو باندې د لګولو او کولو كامله سليقه او تجربه حاصله شي.

تنبيه: د دې سورت په اوله رکوع کښې د «تاويل الاحاديث» لفظ تير شوی دی د هغه تفسير دې هلته بيا ولوست شي.

﴿ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ او الله غالب دی په کار خپل چه

هيڅوک ئې نشي رد کولي ليکن زيات خلق نه پوهيږي په دې) يعنې ورونو غوښتل چه يوسف عليه السلام ښکته وغورځوي ليکن پاک الله يوسف عليه السلام د عزت آسمان ته وخيژوه. زيات کسان له خپلو لنډ ليدلو څخه نشي ليدلی چه د انساني تدابيرو په مقابل کښې د الله تعالیٰ تدبير او اراده څرنګه غالبيږي او بري مومي؟.

﴿ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴾ ⑳

او کله چه ورسيد يوسف قوت خپل ته نو ورکړ مونږ ده ته حکم او علم، او هم داسې جزا (بدل) ورکوو نيکوکارانو ته

تفسير: يعنې څه مهال (وخت) چه د يوسف ګرد (ټول) قواء د کمال حد ته ورسيده نو د پاک الله له درباره د عظيم علم او حکمت فيض ور ورسيد. نهايت مشکله عقدی (غوټی) ئې په خپل رسيدونکی فهم سره حل کولي په ډيره ښه توګه (طريقه) او پوه سره ئې د خلقو جرګې او جګړې سره جړولې. پر ديني دقائقو په ښه ډول (طريقه) سره پوهيده. کومه خبره ئې چه په ژبه سره ويله. هغه به ئې عملاً هم کوله او نورو ته به ئې ورښووله د بې عقلانو له اخلاقو قطعاً پاک او صاف ؤ. په علم الشرائعو پوره ماهر ؤ. علم الرؤيا او د خوب تعبير د ده مخصوصه برخه وه هو! هغه خلق چه د فطرت په لار ښوونه، يا د صالحينو په تقليد او توفيق پر ازلي نوائبو او حوادثو صابر وي. عمده اخلاق او ښې رشې (عادتونه) او معاملې ئې ځان ته غوره کړی وی، نو څکه الله تعالیٰ پرې داسې انعام فرمائي.

(کله چه يوسف عليه السلام کور د عزيز ته راغی، او عشق د زليخا نهايت ته ورسيد، نو خپل مراد ئې ترې طلب کړ،)

﴿ وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ ﴾

وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ إِنَّهُ رَبِّىٓ أَحْسَنَ مَثْوَاىَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُونَ ﴿۲۳﴾

او طلب د فريب وكړ ده لره هغه (ښځې) چه دغه يوسف په كور د هغې
كښې ؤ دپاره د نفس د ده او كلكې ئې پورې كړې تولې دروازې او بيا
وويل دغې ښځې هله زر راشه ته! زه تا لره يمه، وويل يوسف پناه نيسم په الله
پورې چه بيشكه عزيز مالک خاوند زما دى چه ښه ئې كړې ده ساتنه زما) نو
زه به ولې خيانت كوم په اهل د ده كښې،) بيشكه شان دا دى چه نيكى نه
مومى ظالمان) چه د نيكى په ځاى بد كوى يا زانيان).

تفسير: له دې لورې غيبيه الطافاتو (غيبي مهربانيانو) د حضرت يوسف عليه السلام تربيت په داسې عجيبې او غريبې طريقې سره فرمايه له بل لورې د عزيز ارتينې (ښځې) زليخا د ده په مخ كښې د ډير مزلة الاقدام (قدمونه خويدونكى) امتحان موقع پيدا كره.

يعنې د حضرت يوسف عليه السلام پر حسن او جمال زليخا مفتونه او مينه شوه.

او د زړه وړلو، او مينه كشولو او سد لرې كولو گرد (تول) سامان او اسباب ئې تول كړل. او غوښت ئې چه د يوسف عليه السلام زړه هم بې واكه كړي. د يوه لورى د عيش او نشاط سامان او د نفساني جذباتو د پوره كولو دپاره هر راز (قسم) سهولتونه او د بل لورى د يوسف عليه السلام شا مدام اوسيدل د زليخا په كور كښې او د زليخا انتهائى مينه او محبت او شفقت له ده سره. او په گوښه (بيله) كوټه كښې په خپله د ښځې له لورى په بيتابى او بې صبرى سره داسې غوښتنه كوله او د خپلو او پرديو د تللو او راتللو گرد (تول) ورونه ئې وتړل. له بل لورى د ځلميتوب عمر، د قوت زمانه، د مزاج اعتدال، د تجرد ژوندون دغه گرد (تول) دواعى، او اسباب داسې وو چه د هغو له تصادمه او تماسه د ډيرو لويو زاهدانو تقوىٰ هم گرد گرد آلوزى. مگر هغه ځوک چه د پاک الله له طرفه محسن تاكلى (مقرر كړى) شوى وى. او د علم او حكمت په رنگ سره ئې رنگين كړى وى، او د نبوت د عصمت په لوړو (اوچتو) مقامو ختلى وى، نو پر هغه به ځوک قدرت او مجال ولري او ځرنگه به د شياطينو په چمبو (فريبونو) كښې راشي ده يو د «معاذ الله» لفظ ووايه چه «په الله پورى پناه نيسم» سم له لاسه گرد (تول) شيطاني جالونه اود كړى گرد (تول) ولونه وپرانستلي شول، ځكه هر چا چه د الله تعالىٰ پناه ونيوله په هغه د بل هيچا وار نه چليږي.

﴿ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ ﴾ الآية ـ وويل يوسف چه پناه نيسم په الله پورى الخ) يعنى له پاک الله ځخه پناه غواړم زه داسې قبيح حركت كله كولى شم. علاوه پر دې عزيز زما داسې مربى دى چه ما په ډير عزت، پت، راحت او هوسائى (آرام) كښې ساتى نو ښه زه د خپل محسن پر ناموس باندى ځرنگه لاس واچوم؟ داسې محسن هيروونكي او بې انصافي كوونكي له سره د نيكى او ښيگڼي (فائدې) او برى مخ نشي ليدلي. او ځرنگه چه د مجازى مربى دومره قدر او لحاظ كاوه شي، نو وپوهيږه چه له هغه حقيقى مربى ځخه په څه اندازه مونږ ته لازم دى چه وشرميږو. او ترې حياء

وکړو. چه هغه رب العالمین دی او محض پخپل فضل او کرم سره ئې زمونږ تربیت فرمایلی دی، او خپل نور مخلوقات ئې زمونږ د خدمت او راحت دپاره درولی دی.
تنبیه: ځینو مفسرینو د «انه ربی» ضمیر د الله په لوری راجع کړی دی.

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَآ أَن رَّأَىٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوٓءَ وَالْفَحْشَآءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾

او خامخا په تحقیق قصد کړی ؤ دغه (یوسف) ته (د جماع) او (یوسف) به قصد کړی وی دی ښځی ته که نه وی لیدلی یوسف برهان (قاطع دلیل) د رب خپل، هم داسی (ساتلی دی مونږ یوسف په عصمت سره) دپاره د دی چه وګرځوو مونږ له ده ځنی بد او ناکاره فعل (چه خیانت او زنا ده)، بیشکه دغه (یوسف) له بندګانو مخلصو (غورو پاکو) زمونږ څخه ؤ.

تفسیر: ځینو مفسرینو د ﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ﴾ الآية - داسی ترجمه کړی ده او خامخا په تحقیق ښځی فکر کړی ؤ د یوسف او یوسف فکر کړی ؤ د ښځی یعنی زلیخا د یوسف علیه السلام د راګیرولو فکر وکړ، او یوسف علیه السلام داسی فکر وکړ چه زه د ښځی د مکر په لومه (دام) کښی ونه نښلم. که یوسف علیه السلام د خپل رب حجت او قدرت نه وی معاینه کړی، نو استقامت او ثابت قدمی به ئې مشکله وه. ځینو مفسرینو «وهم بها» ئې له «ولقد همت به» څخه بیل کړی دی. او له «لولا ان رآبرهان ربه» سره ئې متعلق کړی دی لکه چه په «ان کادت لتبدی به لولا ان ربطنا علىٰ قلبها» ترکیب کښی دی. په دغه وقت مقصود د یوسف علیه السلام په حق کښی د «هم» ثابتول نه، بلکه نفی کول دی، او ترجمه به ئې داسی کیږی. چه ښځی د یوسف علیه السلام اراده وکړله، او یوسف علیه السلام به هم د ښځی اراده کړی وی. که د خپل رب قدرت او حجت ئې نه وی لیدلی. ځینی په «هم بها» کښی د «هم» لفظ ئې د رغبت او طبعی میلان په معنی اخیستی دی. یعنی د یوسف علیه السلام په زړه کښی بی اختیاره څه رغبت او میلان پیدا شو. لکه چه روژه‌دار ته په ګرمی کښی د یخو اوبو په لوری طبعاً رغبت پیدا کیږی. لیکن دی نه د هغو د څښلو اراده کوی او نه دغسی بی اختیاری رغبت چندانی مضر دی. بلکه سره له طبیعی رغبت له هغه څخه قطعاً احتراز د مزید اجر او ډیر ثواب موجب ګرځی، هم داسی وپوهیږه چه د داسی قوی اسبابو او دواعیو په موجودیت سم له بشری طبعی سره بی‌اختیاره او بی‌ارادی د یوسف علیه السلام په زړه کښی د کوم قسم رغبت او میلان احساس پیدا کیدل نه له عصمته سره منافی ده او نه ئې مرتبه ښکته کوی. بلکه په «صحیح مسلم شریف» کښی د ابوهریره رضی الله تعالىٰ عنه حدیث دی «که د بنده میلان د کومی بدی په لوری وی

خو پر هغه عمل ونه کړی نو د ده د حسناتو په دفتر کښې یوه نیکي لیکله کیږی» الله تعالیٰ فرمایي چه هغه سره له رغبته او میلانه زما له ویرې هغه بدی ته لاس ونه غځاوه. په هر حال سره له لفظی اشتراکه د زلیخا «هم» د یوسف علیه السلام له «هم» سره لکه د ځمکې او آسمان فرق لري. نو ځکه لوی قرآن دغه دواړه «هم» ئې په یوه لفظ کښې سره جمع نه کړل، او نه د زلیخا د «هم» په شان د یوسف علیه السلام پر «هم» ئې «لام» او «قد» داخل کړل. بلکه په سیاق او لحاق کښې ئې ډیر دلائل د یوسف علیه السلام پر طهارت او نزاهت قائم کړل. چه له غور کوونکو څخه پټ نه دی. تفصیلات ئې په «روح المعانی» او زمونږ د امام فخرالدین رازی په «تفسیر کبیر» او نورو تفاسیرو کښې شته.

«برهان» دلیل او حجت ته وائی. یعني که یوسف علیه السلام په دغه وقت کښې د خپل رب دلیل نه وی لیدلی، نو پر قلبی میلان به ئې تګ کاوه. ښه! نو دلیل څه ؤ؟ د زنا هغه عین‌الیقین حرمت او شناعت ؤ چه الله تعالیٰ ورښوولی ؤ یا هغه دلیل دی چه یوسف علیه السلام د بی‌بی زلیخا په مقابل کښې وویل چه ﴿ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴾ ځینی وائی چه په دغه وقت کښې د الله تعالیٰ په قدرت خپل پلار ئې ولید چه ولاړ دی، او له حیرته خپلې ګوتې چیچي، یا پر کوم غیبی لیک ئې نظر ولوید چه په هغه کښې د دغه فعل شناعت مرقوم او دی ترې ممنوع شوی ؤ، والله اعلم اما اصح دا دی چه هغه برهان یواځې د الله تعالیٰ جل وعلیٰ شانه عصمت ؤ، د دغه «برهان» ښوول او داسې ئې ثابت قدم ساتل د دې دپاره ؤ چه یوسف علیه السلام زمونږ له غورو بندګانو څخه ؤ، یا ئې جبرئیل ولید. یا غږ پرې وشو، چه خبردار! ته نبی الله ئې!. لهٰذا هیڅ یوه وړوکی او لویه بدی، اګر که د ارادی په درجه هم وی ور ونه رسید.

کله چه یوسف علیه السلام د زلیخا نه په تیښته شو نو هرې بندې دروازې ته چه به رسیده نو په حکم د الله تعالیٰ سره به ورته پخپله بیرته کیده او زلیخا هم داسې ورپسې ځغاسته تر اوومې دروازې پورې

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَآءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

او سره منډې وهلې دواړو دروازې ته او څیرې کړ (ښځې) کمیس د دغه (یوسف) د شا له طرفه او مخامخ شول دوی دواړه میړه (خاوند) د زلیخا (عزیز) سره دروازې څخه، وویل (زلیخا عزیز ته) چه نه ده جزاء د هغه چا چه اراده ئې کړی ده په اهل ستا د بدی مګر دا چه بندی کړ شي یا عذاب دردناک دی.

تفسیر: وړاندې یوسف علیه السلام ؤ چه ژر ور وړاندې شي او د باندې لاړ شي او وروسته زلیخا د ده په تعاقب کښې وه اتفاقاً د یوسف علیه السلام د کمیس وروستني برخه د زلیخا په لاس کښې ولویده، نو ټینګ ئې ونیوه، او خپل لوري ته ئې راکش کړ. په دغه کش او کوک (راښکلو) کښې کمیس وشلید مګر یوسف علیه السلام په هر ډول (طریقه) چه ؤ له کوټې څخه د باندې ووت. نو له یوې خوا دوی دواړه سره وړاندې او وروسته په دروازه کښې ورسیدل او له بلې خوا د زلیخا میړه (خاوند) د مصر عزیز هم راورسید. نو ژر تر ژره زلیخا په خبرو جوړولو خپله خوله وړانستله. زلیخا الزام پر یوسف واړاوه چه ده له ماسره د بدۍ اراده کړې وه، نو د داسې سړي سزا ښائي دا وي چه په بندي خانه کښې وغورځاوه شي یا بل کوم سخت هیداد (سزا) ورته وټاکلی (مقرر) شي.

قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَّفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا
إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾
وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ
الصَّادِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ
كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا
وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾

وویل (یوسف) چه هم دې طلب (او فریب) کړی دی له ما سره دپاره د نفس زما (مراد خپل او شاهدي ورکړه (یوه تې رودونکې) شاهد له کورنۍ د زلیخا څخه (داسې چه ای عزیزه وګوره) که ؤ کمیس د یوسف څیرې کړی شوی د مخې له خوا نو رښتیا وائي زلیخا او دغه (یوسف) له دروغجنانو څخه دی. او که ؤ کمیس د دغه (یوسف) څیرې کړی شوی د شا له لوري نو دروغ وائي زلیخا او یوسف له رښتیا ویونکو څخه دی. نو کله چه ولید (عزیز) کمیس د یوسف چه څیرې شوی دی د شا له لوري نو وویل (عزیز) چه بیشکه دغه (یو فریب دی) له فریبونو ستاسو ښځو څخه، بیشکه فریب د تاسو ښځو ډیر لوی دی. ای یوسف! واوړه له دې کاره (او پټ د زلیخا وساته، او بیا ئې زلیخا ته وویل) او مغفرت وغواړه ګناه خپلې ته بیشکه چه

ته ئې (ای زلیخا!) له خطاکارانو.

تفسیر: اوس نو یوسف علیه السلام ناچاره شو چه اصلي خبره ورښکاره کړي چه زلیخا اراده کړې وه چه زما نفس زما له واکه (اختیاره) وباسي، زه وتښتیدم او ځان مي تري وژغوره (بچ کړو). دغه جګړه لا پای (آخر) ته نه وه رسیدلي چه د زلیخا له کورنۍ څخه یو شاهد په عجیبي طریقي سره د یوسف علیه السلام په حق کښي شاهدي ورکړه له ځینو روایتونو ځني معلومیږي چه دغه شاهد یو تي رودونکی هلک ؤ چه د الله تعالیٰ په قدرت د حضرت یوسف علیه السلام د برائت او وجاهت عندالله ښکارولو دپاره په غږیدلو پیل (شروع) وکړ. او ځیني علماء وایي چه هلک نه ؤ بلکه کوم پوه سړی ؤ چه داسي یوه پته او نښه ئې ور وښوده والله اعلم که شاهد تي رودونکی هلک ؤ لکه چه په ځینو معتبرو روایتونو کښي دي نو په دغه صورت کښي هم دغه د یوه تي رودونکي وینا او داسي شاهدي ورکول چه په خاتمه کښي د یوسف علیه السلام په حق کښي مفید شئ بالاستقلال د یوسف علیه السلام د صداقت دلیل ؤ. د کمیس له وړاندي یا له وروسته څیریدلو له شهادته په زائد دول (طریقه) د یوي علامي او قرینې په شان ښائي وګڼلي شي او که کوم پوه سړی ؤ نو په ښکاره سره داسي معلومیږي چه دی به په خارجي طریقي سره د حال په حقیقت مطلع شوی وی. مګر ده په نهایت پوه په داسي یو اصول سره شاهدي اداء کړه. چه هغه د بي طرفانو په نزد هم ډیره معقوله وه ځکه که سم د ښځي له دعوی سره «معاذ الله» یوسف علیه السلام د دې په لوري اقدام کړی وی، نو د ده مخ به د ښځي په لوري وه، نو ښکاره ده چه په دغه کش کوک (معارضه) کښي د یوسف علیه السلام کمیس به هم د مخي له لوري څیری شوی ؤ او که د یوسف علیه السلام وینا صحیحه ده چه ښځي زه خپل لوري ته بللم او زه د دروازي په لوري وتښتیدم او دې زما د نیولو په مقصد زما تعاقب وکړ، نو ښکاره خبره ده چه د ده کمیس به د شا له لوري څیری شوی وی. ځکه چه په دغه صورت کښي یوسف علیه السلام د دې په لوري له سره متوجه نه ؤ بلکه هغې ته ئې خپله شا ګرځولي په تیښته ؤ په هر حال کله چه ولید شو چه کمیس د مخي له لوري نه بلکه د شا له لوري څیری کړی شوی ؤ نو عزیز وپوهید چه دغه ګرد (تول) د ښځي مکر او فریب دی. یوسف علیه السلام هیڅ قصور نه لري لکه چه ښکاره ئې وویل چه د زلیخا دغه ډک له فریبه چاره له هغه قسمه ده چه عموماً ښځي ئې کوي. نو عزیز له یوسف علیه السلام څخه استدعاء وکړه چه څه تیر شوي دي، هغه هیر کړه! او وروسته له دې نه د دې خبري ذکر مه کوه! چه د سختي رسوائي او بدنامي موجب دی. او زلیخا ته ئې وویل چه له یوسف علیه السلام څخه یا له خدایه د خپل قصور معافي وغواړه! چه بالیقین هم دا ستا قصور دی.

اګر که عزیز ډیر تاکید کړی ؤ په یوسف باندي د پټولو د دې خبري، اما داسي خبري کله پټي پاتي کیږي نو دا خبره د مصري ښځو په خولو کښي پریوته. او د زلیخا د بدنامي آوازه لاړه او خوره شوه لکه چه وائي

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَاَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتٰىهَا عَنْ نَّفْسِهٖ ۚ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ؕ اِنَّا لَنَرٰىهَا فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۳۰﴾

او وویل یو شو ښځو (له خواصو د باچا) په ښار (د مصر) کښې چه ښځه د عزیز طلب کوی مریبی خپل له نفس د ده (مراد خپل)، په تحقیق څیری کړی ده پرده د زړه د دی ښځی له جهته د محبت (د یوسف یعنی ننوتلی دی محبت د یوسف په غلاف د زړه د زلیخا کښې)، بیشکه مونږ خامخا وینو زلیخا په ګمراهی ښکاره کښې (چه خپل میړه (خاوند) لری او مریبی پسی ګرځی).

تفسیر: یعنی ورو ورو د ټول ښار په ښځو کښې داسی وینااوی شروع شوی چه د عزیز ښځه پر خپل ځلمی کنعانی غلام مفتونه او مینه شوی ده، او غواړی چه وئی لمسوی او پر خپل ځان ئی وغولوی او د هغه نفس د ده له واکه (اختیاره) وباسی، د دی مرئی مینی د هغی د زړه په منځ کښې ځای نیولی دی. حال دا چه د داسی یوه معزز منصبدار ښځی ته دغسی یو حرکت ډیره د شرم خبره ده چه دا پر خپل مریبی مینه شی او تری خپل نفسانی مقصد وغواړی. زمونږ په فکر په دغی معاملی کښی زلیخا په علانیه غلطی او ښکاره ناپوهی کښی ده.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَاً وَّاٰتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّيْنًا وَّقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۚ فَلَمَّا رَاَيْنَهٗۤ اَكْبَرْنَهٗ وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ ۫ وَقُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَرًا ؕ اِنْ هٰذَاۤ اِلَّا مَلَكٌ كَرِيْمٌ ﴿۳۱﴾

نو کله چه واورید (زلیخا غیبت) مکر (فریب) د دوی، نو ولیږه (زلیخا یو څوک) دغو (طعنګرو ښځو) ته او تیار ئی کړ دغو ښځو ته مجلس (یا میلمستیا یا بالښتونه چه ډډی پری واچوی) او ور ئی کړی هری یوی ښځی ته له دغو (ښځو) نه چړوکۍ او وویل (زلیخا یوسف ته) راووځه په دوی (نو راووت) نو کله چه ولید دوی دغه (یوسف) نو ډیر لوی ښائسته ئی وموند (هک پک پاتی او ځانونه تری هیر شول) او غوځ ئی کړل لاسونه خپل او وویل دوی پاکی ده الله ته (له عجز او نقصانه چه داسی صورت ئی هم جوړ

کړی دی) نه دی دغه (ځلمی) انسان، نه دی دغه (ځلمی) مګر پرښته ده لويه.

تفسیر: د ښځو دغو ویناؤ ته ځکه مکر فریب وائی چه د مکارانو په شان به یې پټی پټی خبری کولی، او پر زلیخا به ئی بد ویل، ګواکی دوی به د خپلی پاکی او عفت اظهار کاوه. حال دا چه یوسف علیه السلام د بی مثال حسن او جمال شهرت چه د هری ښځی غوږونو ته رسیده، نو هغوی به د ده په لیدلو پسی کریدی او ترپیدی او پری ویلیدی هیڅ بعید او لری نه دی چه پر زلیخا د طعنو او تنقید کوونکو اصلی د زړه مقصد هم دا وی، چه زلیخا به قهر کړی، او داسی یوه حرکت ته ئی تیاره کړی چه د یوسف علیه السلام د ملاقات او لیدلو سبب وګرځی، یا د زلیخا په زړه کښی د هغه نفرت واچوی، او هغوی د خپل ځانونو په لوری د هغه د مائل کیدلو موقع راپیدا کړی. او دا هم ممکن دی چه زلیخا په دغی معاملی کښی له ځینو ښځو سره د زړه خبری کړی وی، او هغوی د دی د دغو پټو او د زړه د خبرو د ساتلو په ځای هغه برسیره کړی وی، او په تنقید او پیغور ویلو به ئی لاس پوری کړی وی. په هر حال د دوی د دغو خبرو او اترو شخه په لفظ د «مکر» سره په تعبیر کولو کښی دغه تول احتمالات موجود دی.

﴿ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ ﴾ الآیة - نو ولیږه زلیخا یو ځوک دغو طعنګرو ښځو ته) یعنی ښځو ته ئی بلنه وکړه او میلمستیا ته ئی راوغوښتی، او یو مجلس ئی ترتیب کړ. چه د هغه د مأکولاتو او خوړو په منځ کښی ځینی خواږه داسی هم ؤ چه په چړوکیو سره ګریدل. یا پوتکی به ئی تری لری کیدل. لکه چه د خوړو ګردی (تولی) میوی او نوری د دوی په مخ کښی واوښتلی شوی او په ښه ترتیب سره کیښودی شوی، او د هری یوی ښځی په لاس کښی یوه یوه چړوکۍ ورکړه شوه ځو د تراشولو وړ (لائق) شیانو په خوراک کښی د بلی ښځی د انتظار له کلفته بی غمه وی کله چه دغه ګرد (تول) شیان ئی جوړ او پوره ترتیبات ئی ونیول. حضرت یوسف ته چه هم هغلته چیری نژدی موجود ؤ غږ وکړ چه دلته راشه په مجرد د راتلو د هغه پر ګردو (تولو) میلمنو ښځو باندی د بریښنا په شان یو تاثیر او حرکت پیدا شو او ښځی د یوسف د حسن او جمال له دغی یو ناڅاپی ننداری څخه بیخی بی‌هوشی او بی‌حواسی شولی، او د بیهوشی په حال کښی د میوو په ځای ئی خپل لاسونه پری کړل. ګواکی قدرت یو مستقل دلیل د یوسف علیه السلام پر نزاهت او صداقت ودراوه، چه د هغه ځلمی د بی مثله جمال د لږ پلوشی په اثر د غولیدونکو ښځو خپل حواس ورک کړل. حال دا چه یوسف بیخی هغوی ته خپلی سترګی هم ونه غړولی او د دغو ښځو پیمخی او سینګار ته ئی له سره ونه کتل، او له سره ئی لږ څه التفات هم ورته ونه کړ نو ګرد (تول) سره وپوهیدل بالیقین اصلی واقعه به هم داسی وی چه زلیخا د دی سد (هوش) وړونکی جمال د ننداری څخه خپل عقل، فکر، سد (هوش) او حواس او نور له لاسه ایستلی وی او یوسف علیه السلام د معصومی پرښتی په شان د خپل عفت امن ساتلی، پاک او صاف تری وتلی دی.

﴿ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا ﴾ الآیة - او وویل دغو ښځو پاکی ده الله ته له صفاتو د عجز او

نقصانه چه داسي صورت ئې هم جوړ کړی دی نه دی دغه ځلمی انسان، نه دی دغه ځلمی مگر پرښته ده لوبه) یعنی د حسن او جمال او نورانی صورت په اعتبار لکه پرښته معلومیږی یو چا دیر ښه ویلی دی:

قوم اذا قوبلوا کانوا ملائکة

حسناوان قوتلوا کانوا عفاریتا

ښتانه دی پرښتی په محل د عیش عشرت کښی

توریالیان دی لکه ځمریان په ډگر د جنگ غیرت کښی

یا هغه حیاء او عفت چه د ده له څیری او وضعیت او هیئت څخه راڅرگندیده، او د هغه د لیدلو څخه ئې داسي وویل چه دغه بنی آدم نه دی بلکه د کومی معصومی پرښتی په شان راښکاری. (بیا چه زلیخا دا ښځی ولیدی چه له دیر حیرته ځان او جهان تری ورک شوی دی)

قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ ۖ وَلَقَدْ رَاوَدْتُّهُ عَن نَّفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ ۖ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِّنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾

نو وویل (زلیخا دغو ښځو ته) دا همغه ځلمی دی چه ملامته کړی ومه تاسو زه په (محبت د) ده کښی، او خامخا په تحقیق طلب کړی ؤ ما له ده له نفسه د ده (مدعا خپله) نو ځان ئې وساته (او زما مطلب ئې ونه کړ)، او قسم دی خامخا که ونه کړی هغه څه چه امر کوم زه ده ته (او وایم زه) نو خامخا به بندی (قید) کړی شي هرومرو (لازماً) او خامخا شي به دی له ذلیلانو (بی عزتانو په دی بندی خانه کښی)

تفسیر: اوس زلیخا موقع وموندله چه د ښځو د هغو طعنو او تشنیعو غشي بیرته پر هم دوی ورغوځار کړی گواکی په دغه وقت کښی ﴿ فَذٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ ﴾ په ویلو سره د یوسف صفت وکړو د دی تولنی د رنگ او وضعیت له لیدلو څخنی زلیخا بیخی ځان له لاسه ورکړ او د هغی بیښی گرد (تول) واقعات ئې په ښکاره دول (طریقه) سره تکی په تکی وویل «چه بیشکه ما غوښت چه د دی کنعانی ځلمی زړه په لاس راوړم مگر دغه د پاک الله بنده په داسي دول (طریقه) سره خپل ځان له ما څخنی وژغوره (وساته) او لاس ئې له ما څخنی ووینځه چه زه ورته حقه حیرانه یمه، او د هغه د عفت او طهارت او قوت بیان تاسی ته له سره نشم کولی» گواکی الله تعالیٰ د گرد (تول) ښار د خواصو ښځو په تولنه کښی د حضرت یوسف علیه السلام د عصمت او عفت کمال او د نزاهت او طهارت ثبوت ئې ور وړاندی کړ د زلیخا حال په دغه وقت کښی همغسی ؤ لکه چه چا ویلی دی.

لا تخف ما صنعت بک الاشواق واشرح هواک فکلنا عشاق

﴿وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ﴾ الآیة - او قسم دی خامخا که ونه کړی هغه څه چه ورته وایم زه نو خامخا به بندی کړ شی هرومرو (لازماً) او خامخا به شی له ذلیلانو په دی بندی خانه کښی) د زلیخا مقصود په دغو خبرو او اترو کښی لږ څه نورو ښځو ته د خپلی معذوری او نامرادی، اظهار ؤ څو د هغوی زړه‌خوږی او همدردی حاصله کړی شی. او لږ څه په تحکمی ډول (طریقه) په ویرولو سره د یوسف علیه السلام مرعوبیت ؤ چه هغه وویریږی او وروسته له دی نه د زلیخا په مراد او مطلب کار وکړی. او تری سر ونه غړوی. او ځان دی ورته سنبال کړی حال دا چه
نه کیږی عنقا ښکار، ونغاړه ژر لومه دی
پرته به وی په خاورو کښی باد نیسی تل لومه دی
کله چه دغو ښځو یوسف علیه السلام ته وویل چه امر ومنه د مولاګئ خپلی که نه بندی (قیدی) کیږی او ربړونه (تکلیفونه) به تیروی

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ ۖ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾

نو وویل (یوسف) ای ربه زما بندی خانه ډیره خوښه ده زما له هغه کاره چه بولی دا ښځی ما هغه کار ته، (ای الله وګرځوی مکر، فریب د دوی له مانه) او که ونه ګرځوی ته له ما ځنی مکر فریب د دی ښځو نو میلان به وکړم زه دوی ته او بیا به وګرځم (په سبب د دغه میلان) له جاهلانو.

تفسیر: معلومیږی چه د زلیخا دغه د مایوسی غصی، او د مظلومیت ډکی وینا د دی پر نورو هم جنسانو او سیالانو خپل پوره اثر وغورځوه یا لا له پخوا د دوی په منځ کښی سره څه خبری او اتری به هم شوی وی. په هر حال لیکلی دی چه په دغه وقت کښی ګردو (تولو) ښځو د یوسف علیه السلام په پوهولو باندی داسی ژبی وپرانستلی «چه تاته لازم دی چه د خپلی دغی محسنی او سیدی میرمنی خبره ومنی! آخر ته ولی پر دغی غریبی باندی ظلم او تیری کوی! او ښائی چه دغی خبری ته هم ښه فکر وکړی چه د دغو غاړه غړولو او خبرو نه منلو نتیجه به تاته خامخا ربړونه (تکلیفونه) او مصیبتونه در وړاندی کړی او بل هیڅ یوه ګته (فائده) درته نه رسوی»
وایی چه په ښکاره ډول (طریقه) دوی به هری یوی د زلیخا سپارش کاوه مګر په حقیقت کښی دوی هری یوی غوښته چه د یوسف علیه السلام زړه خپل لوری ته راکش کړی کله چه یوسف علیه السلام ولید چه دغو ښځو په ډیر بد صورت راپسی شوی دی او ګردی (تولی) راپسی لویدلی دی او شیطان په هر لوری ماته سختی لومی غوړولی دی په ډیر عزم او استقامت او د نبوت په استقلال

او ارادی ئی د احدیت له درباره غوښتنه او دعاء کوله چه «یا اله العٰلمینه! ما د دوی له مکرونو او فریبونو ځنی وژغوره (وساته)! که په دغی سلسلی کښی ماته بندی کیدل راپیښیږی، نو زه په ډیری خوشالی سره هغی بندیګری ته د معصیت پر ارتکاب ترجیح ورکوم که ته زما لاس ونه نیسی، نو ویریږم چه زه به بی عقله شمه او د دوی دغو لمسولو ته به څه تمائل وکړم» دلته د یوسف علیه السلام دغه وینا دا راڅرګندوی چه د انبیاؤ علیهم السلام عصمت هم د پاک الله په اعانت او لاس نیونی سره کیږی او دوی پر خپل عصمت نه مغروریږی، بلکه د عصمت او عفت پر هغی منشأ «چه د پاک الله حفاظت او صیانت دی» دوی تل نظر اچوی.

فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾

نو قبوله کړه ده ته رب د ده (دا دعا) نو وئی ګرځاوه له ده څخه فریب د دوی، بیشکه الله هم دی ښه آوریدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ګردو (ټولو) افعالو).

تفسیر: یعنی دی ئی په عصمت او عفت په پوره دول (طریقه) سره ثابت قدم او مستقیم کړ، او د هیڅ مکر او فریب پری ونه چلید، او هیڅ اثر ئی پری ونه کړ.

(بیشکه الله تعالیٰ ښه آوریدونکی د ټولو اقوالو ښه عالم دی په ګردو (ټولو) افعالو) یعنی د ګردو (ټولو) دعاوی ښی آوری، او ټری ښه خبردار او پوه دی. حضرت شاه صاحب لیکی «ظاهراً معلومیږی چه دی پخپلی غوښتنی او دعاء سره بندی شوی دی لیکن الله تعالیٰ د ده دومره دعا قبوله فرمایلی ده چه د هغوی فریب ئی ترې دفع کړی. نور بندی کیدل د ده په قسمت کښی ؤ. انسان لره ښائی چه د ویری په وقت کښی د خپل ځان دپاره بدی ونه غواړی. او پوره د نیکی سؤال دی کوی. اګر که کیږی خو همغه چه په قسمت کښی لیکلی شوی دی». په ترمذی شریف کښی راغلی دی چه له یوه سړی څخه رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه دعاء واوریده **اللهم انی اسالک الصبر** ای الله زه له تانه صبر غواړم رسول الله مبارک وفرمایل «**سالت الله البلاء فاساله العافیة** تا له الله تعالیٰ ځنی د بلاء طلب وکړ. ځکه چه صبر خو پر بلاء کیږی، نو ترې عافیت وغواړه!»

ثُمَّ بَدَا لَهُم مِّن بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٣٥﴾

نو بیا ښکاره شو دوی ته (یعنی عزیز او تابعانو د عزیز ته) وروسته له هغه چه ولیدل دوی دلائل (د پاکئ د یوسف) چه خامخا په بندی خانه کښی به واچوی هرومرو (خامخا) دی تر یو وقت پوری (چه قطع شی خبری د خلقو

پس بندی کړ شو یوسف)

تفسیر: یعنی سره له دی چه د حضرت یوسف علیه السلام د برائت او نزاهت ډیر دلائل ئې لیدلی ؤ بیا هم دوی په دغه کښې مصلحت ولید چه تر یوی مودی پوری یوسف علیه السلام بندی کړی، څو عام وګړی او خلق داسی وګنی چه هم دغه یوسف پړ ؤ، او همغه کمبخته ښځه بی سببه بدنامه شوه ګواکی هغه تخویف او ویرول چه د زلیخا له لوری په بندیتوب سره ورکړی شوی ؤ په سر ورسوله شوه. له دغی بندیګری څخه به د دغو خلقو غرض داسی وی چه په دی سره به له ښځی څخه دغه بدنامی ورکیږی او هم تر یوی مودی پوری به یوسف د دوی له سترګو څخنی پټیږی. او د ښځی اصلی مقصد به له دی بندیتوبه داسی وی چه ګوندی یوسف علیه السلام د لږ څه ربړ (تکلیف) ګاللو (زغملو) په اثر لږ څه مات او نرم شی. او زه په دی دول (طریقه) سره کولی شم چه خپل مقصد تری حاصل کړم او د عزیز او د نورو مقصد به له دغه بندیتوبه داسی وی چه په هغه سره دغه محبت ورک یا کم شی.

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾

او ننوتل له ده سره په زندان کښې دوه ځلمیان، وویل یو له دی دواړو بیشکه زه وینم ځان خپل (په خوب کښې) حال دا چه نچوړوم انګور دپاره د شرابو، او وویل هغه بل چه بیشکه زه وینم ځان خپل (په خوب کښې) حال دا چه بار کړی می ده د پاسه په سر خپل ډوډی چه خوری مرغان له هغی (ډوډی)، خبر کړه ته مونږ په تعبیر د دی (هر یوه خوب)، بیشکه مونږ وینو تا له نیکو کارانو (له بندیانو سره یا د بندیخانی یا له ښو علماؤ د تعبیر څخه).

تفسیر: یعنی په هم دغو ورځو کښې دوه ځلمی بندیان هم په بندی خانه کښې واچول شول. چه له دوی څخنی یو د مصر د باچا (ریان بن الولید) ډوډی پخوونکی او بل ئې ساقی ؤ او دواړه په دغه الزام چه باچا ته د زهر ورکولو اراده ئې درلودله (لرله) بندیان شوی ؤ. په بندی خانه کښې د حضرت یوسف علیه السلام د مروت، امانت، رښتیا ویل، ښه اخلاق، زیات عبادت کول، ښه معرفت، ښه تعبیر، له خلق الله سره زړه سوی او نورو محاسنو شهرت او آوازه وه. دغه دواړه بندیان هم له حضرت یوسف علیه السلام سره ډیر مأنوس (روږدی) شول او د ډیر محبت او اخلاق

اظهار به ئي ورته كاوه يوه ورځ دغو دواړو خپل خوبونه ور اظهار كړل ساقي وويل چه ما خوب
ليدلي چه باچا ته شراب وركوم نانوائي وويل چه زه ګورم ځما په سر لوى پتنوس ايښى (چه
پكښى خواړه دى) او له هغه څخه مرغان پخپلو مښوكو سره تونګى وهى او ترى خورى ئي.
يوسف عليه السلام ئي لوى سرى ليدلي د دغو خوبونو تعبير ئي ترى وغوښت.

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَن يَأْتِيَكُمَا ذَٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾

وويل (يوسف) چه لا نه به وى راغلى تاسى ته طعام چه روزى دركوله شى
تاسى ته هغه (طعام) مګر چه خبر به كړم تاسى په تعبير د دى خوب پخوا له
راتلو (د دى طعام) تاسى ته، دا تعبير (چه كوم ئي تاسى ته) له هغه علم نه
دى چه ښوولى دى ماته رب زما، بيشكه ما پريښي مى دى دين د هغو خلقو
چه ايمان نه راوړى پر الله او حال دا چه دوى په آخرت هم دوى كافران
كيدونكى دى.

تفسير: يوسف عليه السلام ړومبى هغوى ته تسلي وركړه چه هرومرو (خامخا) د دغو خوبونو
تعبير تاسى ته ډير ژر معلوميدونكى دى، او له دغو هرو ورځو خوړو څخه د مخه چه تاسى ته
دركول كيږى هغه به زه دروښيم. ليكن د خوب د تعبير كولو څخه د مخه يوه ډيره ضرورى او
مفيده خبره در آوروم او هغه دا ده چه دغه د تعبير علم او نور ماته له كومه ځايه حاصل شوى
دى؟ نو په ياد ئي ولرئ چه زه كوم كسب ګر كاهن يا منجم نه يم بلكه زما د علم سرچينه
ربانى وحيه او الهام دى چه ماته پاک الله دغه علم او كمال ځكه راښوولى دى چه ما د هميشه
دپاره د كافرانو او باطل پرستانو دين او ملت پرى ايښى دى او د خپلو مقدسو پلرونو او نيكونو
د حضرت ابراهيم، حضرت اسحٰق، حضرت يعقوب غوندى انبياؤ او مرسلانو د توحيد پر دين
ځم. او د هغوى لاره مى ځان ته غوره كړى ده. زمونږ له ګردو (ټولو) خبرو څخه لويه او مقدسه
د نظر مطمح هم دغه خبره ده چه د دنيا هيڅ يو څيز په هيڅ يوه درجه له پاک الله سره شريک
ونه ګرځوو نه په ذات كښى نه په صفاتو كښى نه په افعالو كښى نه په ربوبيت او معبوديت
كښى. يوازې د هغه په حضور كښى سر ښكته كوو. او له هغه سره محبت لرو او پر هغه باندى
توكل او اعتماد كوو. او خپل مرګ او ژوندون او نور ټول همغه پاک الله ته ورسپارو، په هر حال
يوسف عليه السلام مناسبه موقع ليدلي په نهايت مؤثر دول (طريقه) سره دغو بنديانو ته د ايمان

او توحید په جانب ترغیب او تشویق ورکړ د انبیاؤ هم دغه کار او عادت وی چه د دعوت او د حق د تبلیغ هیڅ یوه مناسبه موقع له لاسه نه ورکوی. یوسف علیه السلام ولید چه د دغو قیدیانو زړونه زما په لوری متوجه دی او هم له ماسره مانوس شوی دی، او د بندیگری (قیدئی) په مصیبت کښی گرفتار دی. ښائی چه لږ پاسته او نرم شوی به هم وی. راشه! په دغه وقت کښی ته دی د تبلیغ الحق او د دعوت د فرائضو په ادا کولو سره فائده تری واخله! ړومبی دوی ته دینی خبری وروښیه بیا ئی د خوب تعبیر ووایه! دغه تسلی ئی خو ورته لا له پخوا څخه ورکړی وه چه د دودی تر وقت پوری تعبیر به درمعلومیږی څو دوی د پند او نصیحت له اوریدلو څخه ځانونه ونه باسی، او ښه غوږونه ورته کیږدی.

تنبیه: ډیرو مفسرینو د ﴿لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ﴾ معنی داسی اخیستی ده چه لا نه به وی راغلی تاسی دواړو ته طعام مگر چه خبر به کړم زه تاسی په احوال د هغه طعام چه کوم قسم طعام دی او رنگ او خوند به ئی څرنگه وی، نو دغه تعبیر کول ماته څه اشکال لری. گواکی ړومبی حضرت یوسف علیه السلام د معجزی په لوری د دوی توجه ورکش کړه، او دوی ئی پخپل نبوت باندی مطمئن او داده کړل. څو راتلونکی نصیحت ئی زیات مؤثر او ښه اوقع‌فی‌النفس شی. په دی تقدیر سره د یوسف علیه السلام دغه معجزه به داسی وی لکه چه حضرت مسیح علیه السلام فرمایلی ؤ ﴿وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ﴾ شیخ الهند رحمة الله علیه پخوانی تفسیر اختیار کړی دی. والله اعلم. حضرت شاه عبدالقادر صاحب لیکی «حق تعالیٰ په قید کښی دغه حکمت ایښی دی چه د دوی زړونه د کافرانو له محبته تش شی یعنی هغه کافران چه له دوی سره ئی محبت او مدارات کاوه. او د الله تعالیٰ په علم سره روښان شی یوسف علیه السلام وغوښت چه ړومبی هغوی ته دینی خبری وښیی او وروسته د خوبونو تعبیر ورښکاره کړی. نو ځکه ئی تسلی ورکړه چه مضطرب او پریشان نشی او وی ویل چه د دودی تر وقته پوری به هغه هم دروښیم.»

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَآءِيٓ إِبْرٰهِيمَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ مَا كَانَ لَنَآ أَنْ نُّشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ۚ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿۳۸﴾

او متابعت کړی دی ما د دین د پلرونو خپلو چه ابراهیم او اسحٰق او یعقوب دی، نه ښائیږی مونږ ته چه شریک ونیسو په الله پوری، هیڅ شی په هیڅ څیز کښی، دا (توحید) له فضل د الله دی پر مونږ باندی او پر نورو خلقو ولیکن زیات له خلقو شکر نه وباسی (په دی راتلو د انبیاؤ).

تفسير: یعنی زمونږ خالص توحید او په ابراهیمی ملت باندی زمونږ قایم پاتی کیدل نه یواځی زمونږ په حق کښی بلکه د ګرد (تول) جهان په حق کښی فضل او رحمت دی ځکه چه د ابراهیمی کورنی له انوارو څخه روحانی ګردی (تولی) رڼاوی خوری او نورانی دیوی لګیدلی شی. لیکن افسوس دی چه ډیر کسان د الله تعالیٰ د دغه لوی نعمت قدر نه کوی. لازم خو داسی ؤ چه د پاک الله احسان ئی منلی وی، او د توحید په سمه او صافه لاره تللی وی، او بالعکس د کفران او شرک او عصیان لاره ئی نه وی غوره کړی. حال دا چه دوی بالعکس د ناشکرئ، شرک او عصیان لاری خپل ځانونو ته غوره کوی.

يٰصَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُوْنَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾

ای دواړو ملګرو زما د زندان آیا خدایان متفرق (تار په تار) غوره دی که (هغه الله (غوره دی چه) یو دی؟ (بی له شریک په الوهیت کښی) ډیر قوی غالب دی (پر تولو او په هر شیز کښی).

تفسير: یعنی ای د مختلفو انواعو او اشکالو وړوکیو او لویو بتانو او له باطلو معبودانو سره چه د الوهیت اختیارات پری تقسیم کړی دی سره له دی چه هغوی هیڅ اختیار په هیڅ شی کښی نه لری مینه او محبت لرل او له هغوی سره اخلاص او عقیدت پالل ښه دی؟ که له هغه زبردست الله سره چه پر ګردو (تولو) مخلوقاتو ئی پوره اختیار، او کامل تصرف او قبضه حاصله ده، او د ده په مخ کښی نه د چا حکم چلیدی شی او نه څه واک او اختیار لری، او نه څوک تری چیری تښتیدی شی، او نه ورسره د مقابلی توان لری چه مغلوب او پړ ئی کړی. نو تاسی پخپله فکر او چرت (خیال) ووهئ چه په دغو کښی کوم یو د عبودیت وړ (لائق)؟ او د سر ورته ښکته کولو لائق دی؟

مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖۤ اِلَّاۤ اَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوْهَاۤ اَنْتُمْ وَ
اٰبَآؤُكُمْ مَّاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ
اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُوْۤا اِلَّاۤ اِيَّاهُ ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٤٠﴾

عبادت نه کوئ تاسی غیر له الله مګر د څو نومونو چه نومونه مو ایښی دی د هغو تاسی او پلرونو ستاسی نه دی نازل کړی (رالیږلی) الله په (عبادت د)

هغوی کوم برهان حجت سند، نه دی حکومت (د هیچا) مګر خاص د الله دی، امر ئې کړی دی په دی چه عبادت مه کوئ تاسی مګر د هم ده، دا (عبادت د ده) دین دی سم (او حق دی ښکاره) ولیکن زیات د خلقو نه پوهیږی (په لاره حقه).

تفسیر: یعنی خوشی چتی (بیکاره) بې سنده او بې ځایه له خپل ځانه څه نومونه مو ایښی دی چه تر هغو لاندی د یوی ذری په اندازه هم څه حقیقت نشته او تاسی د هم دغو تشو نومونو عبادت کوئ او تش ئې په نامه سره خدای بولئ! په داسی جهل او نادانی ښائی چه سړی وشرمیږی یعنی له قدیمه راهسی د انبیاؤ علیهم السلام په ژبو دغه حکم مو لیږلی دی چه د پاک الله په عبادت کښې بل هیڅوک مه شریکوئ! ﴿ وَسْئَلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُّسُلِنَآ اَجَعَلْنَا مِنْ دُوْنِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً يُّعْبَدُوْنَ ﴾ (۲۵ جزء د الزخرف (٤٥) آیت (٤) رکوع) یعنی د خالص توحید په لیاره کښې هیڅ یوه لوړه ژوره (نشیب و فراز) نشته سم صاف سړک دی، چه پر هغه باندی د تللو په وسیله انسان بې له ویری په اطمینان تر الله تعالیٰ پوری رسیږی. لیکن ډیر کسان له حماقته یا تعصبه پر داسی سمی خبری هم نه پوهیږی.

يٰصَاحِبَيِ السِّجْنِ اَمَّآ اَحَدُكُمَا فَيَسْقِيْ رَبَّهٗ خَمْرًا ۚ وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَّاْسِهٖ ؕ قُضِيَ الْاَمْرُ الَّذِيْ فِيْهِ تَسْتَفْتِيٰنِ ۝٤١

ای دواړو ملګرو زما د بندی خانی! هر څه یو له تاسی دواړو (چه د باچا ساقی دی) نو وبه څښوی مالک بادار خپل ته شراب (لکه د پخوا پشان) او هر څه دا بل (د باچا خباز) نو په دار به شی نو خوری به مرغان (غوښی) له سره د ده، فیصله شوی دی کار هغه چه په هغه کښې فتوٰی او تعبیر غوښت تاسی له ما څخه.

تفسیر: د تبلیغ د فرض له اداء کولو څخه وروسته یوسف علیه السلام د دوی د خوبونو تعبیر وفرمایه. هغه چه په خوب کښې باچا ته شراب ورڅښولی دی د هغه تعبیر هم دا دی چه دی به په ویښتیا کښې هم بیا خپل باچا ته شراب ورڅښوی او هغه بل چه په خوب کښې ئې لیدلی دی چه د پاسه د ده له سره مرغان ډوډی خوری، د هغه مطلب دا دی چه پر دار باندی ختیژولی کیږی، او ځناوران د ده د سر پوستکی هم شکوی او خوری به ئې د قضا او قدر فیصله هم دغه ده چه هغه له سره بیرته ګرځیدونکی نه ده. د هغی خبری پوښتنه چه تاسی کوله، هغه می ورولښوله دغه بالکل یوه قطعی او یقینی او پری کړی شوی خبره ده چه پکښې له سره تخلف نشی

کیدی. لکه چه هم داسی هم وشو او ساقی د زهرو ورخښولو له تهمته بیخی پاک او بری‌ء ووت او نانوائی (دودی پخونکی) د خپل جرم په سزا غرغره، او په دار ځوړند شو.

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾

او وویل یوسف هغه یوه ته چه یقین ئی درلود (لرلو) چه بیشکه دی خلاصیدونکی دی له دی دواړو نه (چه ساقی دی) چه یاد کړه (مظلومیت زما) په نزد د مالک بادار خپل (چه خوشی می کړی له بنده) نو هیر کړ تری شیطان یادول د یوسف هغه بادار خپل ته نو پاتی شو یوسف په بندی خانه کښی څو کاله (یعنی اوه کاله).

تفسیر: دلته ظن د یقین په معنی دی لکه چه په ﴿ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُوا رَبِّهِمْ ﴾ کښی دی یعنی یوسف علیه السلام د دغو دواړو په منځ کښی د هغه په نسبت چه متقین ؤ چه بری‌ء کیدونکی دی کله چه له بندی خانی څخه ووت وویل چه د باچا په مخ کښی زما یادونه هم وکره چه داسی یو بی قصوره سړی د کلونو کلونو راهسی په بندی خانی کښی پروت دی. د مبالغی هیڅ ضرورت نه دی زما کوم حال او احوال چه تا پخپلو سترګو لیدلی دی کټمټ (هوبهو) همغه ووایه!.

﴿ فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ﴾ الآیة ـ نو هیر کړل تری شیطان یادول د یوسف بادار (آقا) خپل ته الخ) یعنی شیطان د دغه خلاص شوی بندی په زړه کښی مختلفی وسوسی او خیالات وغورځول، او داسی ئی غافل کړ چه د خپل دغه لوی محسن «یوسف علیه السلام» تذکره ئی تر کلونو کلونو پوری ونه کره او له سره ئی په یاد هم پاتی نشو. او بالنتیجه یوسف علیه السلام څو کاله نور هم په بندی خانه کښی پاتی شو له ډیرو مدتونو څخه وروسته کله چه باچا یو خوب ولید چه د هغه په تعبیر باندی هیڅوک ونه پوهیدل نو دلته د دغه سړی (ساقی) یوسف په یاد شو. لکه چه وروسته راځی ﴿ وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ ﴾ الآیة ـ د هیرولو نسبت د شیطان په لوری ځکه وکړ شو چه د وساوسو او د نورو د القاء ذریعه ده چه د نسیان سبب ګرځی. د حضرت موسیٰ علیه السلام د سفر ملګری هم ویلی ؤ ﴿ وَمَا أَنسَانِيهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ ﴾ (۱۵ جزء د الکهف (۶۳) آیت ۹ رکوع) لیکن په هر شر کښی الله تعالیٰ کومه د خیر خوا هرومرو (خامخا) پردی. دلته هم اګر که د نسیان نتیجه د بندیګری د تطویل په صورت راڅرګنده شوه خو بیا هم د حضرت شاه صاحب د نکتی له پیدا کولو سره سم داسی یو تنبیه ورته وشوه چه یو نبی لره نه ښائی چه تش پر ظاهری اسبابو او وسائلو زړه وتړی بلکه ابن جریر او بغوی او

نورو له ځينو اسلافو څخه نقل کړی دی چه هغوی د ﴿ فَأَنسَٰهُ ٱلشَّيۡطَٰنُ ذِكۡرَ رَبِّهِۦ ﴾ ضمير د يوسف عليه السلام په لوری راجع کوی. ګواکی ﴿ ٱذۡكُرۡنِي عِندَ رَبِّكَ ﴾ ويل يو راز (قسم) غفلت ؤ چه يوسف عليه السلام ته عارض شوی ؤ يوسف عليه السلام هغه بندی ته وويل چه خپل بادار (آقا) ته زما ذکر وکړه! حال دا چه پر ده لازم ؤ چه ګرد (تول) ظاهری اسباب او وسائل ئی پریښی او پخپله د پاک الله په دربار کښی به ئی خپل عرض او غوښتنه کوله. بیشکه د شدائدو د کشف په وقت کښی له خلقو څخنی د ظاهری استعانت او اسبابو مباشرت مطلقاً نه دی حرام لیکن د ابرارو حسنات مقربینو ته سیئات ګرځی. هغه خبری چه عوام الناس ئی بی له اندیښنی کولی شی د انبیاؤ علیهم السلام د عالی منصب په اعتبار، همغه خبره په یوه ډول (طریقه) تقصیر اوړی. د امتحان او ابتلاء په مواقعو کښی د انبیاؤ رفیع شان د هم دی خبری مقتضی دی چه پر رخصت دی نظر ونه کړی او د عزیمت پر انتهائی لاره دی درومی څرنګه چه د حضرت یوسف علیه السلام ﴿ ٱذۡكُرۡنِي عِندَ رَبِّكَ ﴾ ویل د عزیمت خلاف ؤ، نو ځکه عتاب امیزه تنبیه ورته وشوه، چه تر څو نورو کلونو به هم په بندی خانه تفصیل په «روح المعانی» کښی دی، له «بضع» څخه د دیرو پوهانو په نزد دلته اوه کاله مقصد دی. او د «بضع» د لفظ اطلاق له دریؤ څخه نیولی تر نهو پوری کیږی. په حدیث کښی دی چه «مهربان دی شی الله پر ورور زما یوسف علیه السلام باندی که ئی نه وی ویلی چه «زمایادونه وکړه خپل بادار (آقا) ته» نو نه به ؤ پاتی شوی په بندی خانه کښی اوه کاله.

وَقَالَ ٱلۡمَلِكُ إِنِّيٓ أَرَىٰ سَبۡعَ بَقَرَٰتٖ سِمَانٖ يَأۡكُلُهُنَّ سَبۡعٌ عِجَافٞ وَسَبۡعَ سُنۢبُلَٰتٍ خُضۡرٖ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٖۖ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَأُ أَفۡتُونِي فِي رُءۡيَٰيَ إِن كُنتُمۡ لِلرُّءۡيَا تَعۡبُرُونَ ﴿٤٣﴾

او وویل باچا (ریان وروسته له اوو کلونو) بیشکه ما ولیدلی په خوب کښی اووه غواوی څربی (چه له وچی ویالی ووتلی) چه خوری دا څربی اوو نورو خوارو غواوو او (بیا می ولیدل) اوه وږی شنه او نور اووه می ولیدل وچ (چه پر دغو شنو لمدو ورتاو شول)، ای ډلی د درباریانو! فتوی (تعبیر) راکړئ تاسی تول ماته په دی خوب زما کښی که یئ تاسی چه د خوب تعبیر کولی شئ.

تفسیر: یعنی ومی لیده چه هغه وچ وږی له هغو شنو وږو څخه چاپیر شول او هغه ئی هم وچ کړل، دغه خوب د مصر تولواک او باچا ریان بن ولید لیدلی ؤ چه بالاخر د حضرت یوسف علیه

السلام د خلاصی او ظاهری عروج سبب شو د یوسف علیه السلام په قصه کښې ئې ځای په ځای داسې تنبیه هم فرمایلې ده چه د کومې خبرې د پرې کیدلو چه د پاک الله اراده تللې وی، نو په غیر متوقعې طریقې سره د هغه داسې اسباب او وسائل ورتولوی چه د هغه په لوری له سره د انسان فکر او خیال هم نه وی تللی.

﴿ إِن كُنتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴾ که یئ تاسې چه د خوب تعبیر کولی شئ!) یعنې که په دغه فن کښې څه پوهه او مهارت لرئ. نو څما د دغه خوب تعبیر وکړئ! او مطلب ئې راوښیئ!

قَالُوٓا۟ أَضْغَٰثُ أَحْلَٰمٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ ٱلْأَحْلَٰمِ بِعَٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾

نو وویل (دغو درباریانو) دا ګډوډ (تخیلی) خوبونه دی، او نه یو مونږ په تعبیرونو د خوشې خیالی خوبونو باندې پوهیدونکی

تفسیر: معلومیږی چه هغه خلق له دې فن څخه جاهلان ؤ، نو ځکه د خپلې ناپوهۍ په اقرار کښې وشرمیدل. او داسې یوه خبره ئې جوړه کړه چه دا له سره خوب نه بلکه خوشې چټې (بیکاره) او پریشان خیالات دی. چه ډیر کله انسان ته د خوب په حالت کښې داسې ګډوډ خیالات او چرتونه وربیښیږی چه له سره د دقت او اعتناء وړ (قابل) او لائق نه دی. او نه مونږ د داسې خوبونو په تعبیر کښې څه علم لرو، ځکه چه دغه د علم التعبیر تر اصولو لاندې نه راځی. (کله چه باچا په دې خوب خپل کښې ډیر فکرجن شو او ساقی د تولواک (باچا) له دغې اندیښنې څخه متحسس شو نو یوسف علیه السلام ئې ورپه یاد شو.).

وَقَالَ ٱلَّذِى نَجَا مِنْهُمَا وَٱدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا۠ أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِۦ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾

او وویل هغه سړی چه خلاص شوی ؤ له هغو دواړو (یعنې ساقی) او په یاد ئې شو (یوسف) پس له ډیری مودې چه زه به خبر کړم تاسې په تعبیر د دې خوب نو ولیږئ تاسې ما (یوسف زندانی ته).

تفسیر: اوس د خوب په سلسله کښې د هغه ساقی چه له بندیګری، څخه خوشې شوی ؤ حضرت یوسف علیه السلام په یاد کښې راغی ده تولواک (باچا) او نورو واکوالانو (وزراؤ) او اهل دربار ته ئې وویل که ماته لږ څه تر بندی خانې پوری د تللو اجازه راکړه شی، نو زه به ډیر ژر د دې خوب ډیر صحیح تعبیر تاسې ته راوړم. په بندی خانه کښې یو مقدس پرښته صورت بزرګ

شته چه په علم‌التعبير کښې دير ماهر دی ممکن دی چه ده به د خپل خوب قصه هم هغوی ته کړی وی زه د دغه تعبير دپاره د ده بابرکت خدمت ته حاضرېږم وروسته له دی نه چه ورته اجازه ورکړه شوه نو د تولواک (باچا) ساقی د يوسف عليه السلام په خدمت کښې مشرف شو او داسی عرض او غوښتنه ئې ورخخه وکړه.

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ لَّعَلِّيٓ أَرْجِعُ إِلَى ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾

ای يوسفه! ای ډيره رښتينه! حکم راکړه مونږ ته په اووو غواؤ څربو کښې چه وخوری دی څربو لره اووه (نوری) خواری غواوی او په اووو وږيو شنو کښې او اوو نورو وچو وږيو کښې (چه له هغو شنو چاپير دی) ښائی چه زه بيرته لاړ شم (سره له تعبيره) خلقو ته (چه باچا او درباريان ئې دی) دپاره د دی چه دوی پوه شی (په تعبير د خوب د باچا او قدر ستا).

تفسير: د ﴿ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ ﴾ له ويلو څخه دغه غرض ؤ چه تاسی مجسم رښتيا يئ! هره هغه خبره چه ستا له ژبې څخه وځی، هغه هرومرو (خامخا) کيږی. هيله (اميد) شته چه هر هغه تعبير چه تاسی د دی خوب وکړئ هغه به هم کتمت (هوبهو) همغسی کيږی څو زه بيرته لاړ شم سره له تعبيره خلقو ته دپاره د دی چه دوی پوه شی د دغه خوب په دير ښه تعبير او د هغه په ذريعه ستاسی قدر او منزلت هم معلوم شی. دغه لفظ راښکاروی چه د انبياؤ عليهم السلام د صدق او ديانت نقش په څه ډول (طريقه) سره د خاصو او عامو په زړونو کښې وهلی کيږی.

قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدتُّمْ فَذَرُوهُ فِي سُنۢبُلِهِۦٓ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ ٱلنَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

وويل (يوسف) چه کرئ به تاسي (هر قسم فصل) اووه کاله پرله پسي په ډير زيار (کوشش) سره ډير، نو هر هغه چه وريبل تاسي نو پريږدئ هغه غله په وږي خپل کښې مګر لږ شانې له هغه چه تاسي ئې خورئ (نو همغومره قدر تري پاک کړئ). بيا به راشي وروسته له دغو (اووه کلونو ودانو) اووه نور (کلونه) سخت چه وبه خوري (اهل د دی اوو سختو کلونو) هغه غلې چه پخوا ذخيره کړي وي تاسي دپاره د دی مګر لږ شانې له هغه چه تاسي ساتئ (ئې تخم ته). بيا به راشي وروسته له دی (کلونو د قحط) يو کال (چه پنځلسم به وی) چه په هغه کښې به فرياد رسي وکړه شي د خلقو (په غلو او بارانونو) او په دی کښې به ونښيځي (نچوړ کړی) خلق (ميوی او غوړی دانی).

تفسير: يوسف عليه السلام د خوب د تعبير په ورښوولو کښې نه څه څنډ (ايسارتيا) ولګوه او نه ئې کوم شرط ورته کيښود او نه ئې هغه سړی شرمنده کړ. چه ته مې وروسته له دغومره کلونو اوس ولې خبر اخلې! له دی نه د انبياؤ عليهم السلام د اخلاقو او مروتو اندازه له ورا معلوميږی. بيا هغه يوائحې د خوب تعبير غوښتی وو. مګر ده دری شيان ورعطاء کړل تعبير، تدبير، تبشير د يوسف عليه السلام د کلام حاصل داسې دی چه اووه غټې څربې غواوی او اووه شنه وږی هغه اووه کلونه دی چه په کښې پرله پسې متواتر خوښې او هوسائې (آرام) به وی د ځمکو حاصلات به ډير کيږی، حيوانات او نباتات به ډيره ترقي او وده کوی. وروسته له دی نه به اووه کلونه قحط راځي چه په هغه کښې هغه ګردی (تولی) پخوانی ذخيری خوړلی کيږی او بيخي به ئې په پای (آخر) رسوی. يوائحې د راتلونکی کال د تخم شيندلو (نوستلو) دپاره به لږ څه پاتې کيږی دغه اووه کاله همغه خواری غواوی او وچ وږی دی چه څربې غواوی او شنه وږی به خوری او ختم کوی ئې. د تعبير ښوولو په ضمن کښې يوسف عليه السلام د شفقت او زړه سوی او رحم علیٰ خلق الله لامله (له وجی) د يوه تدبير تلقين هم وفرمايه چه په ړومبنيو اوو کلونو کښې هغه ښه او ډير حاصلات چه په لاس ورځي ښائي چه په ډير حفاظت سره ئې وساتئ او په کفايت شعاری سره ئې ذخيره وکړئ هومره غله مو چه د خوړلو او کرلو لپاره په کاريږی هغه بيله کړئ او لږ لږ ئې په ډير احتياط سره خورئ او نوری غلې همغسې په خپلو وږيو کښې پرږدئ چه له چنجيانو او نورو مضره ؤ حشراتو څخه په ښه شان سره وساتلې شي او د اوو کلونو حاصلات د ځوارلسو کلونو په کار ورشي که داسې ونه کړئ نو له قحط او غم سره به مو مقابله ډيره ګرانه وی. د دغه تعبير او تدبير ښوولو څخه وروسته ئې هغوی ته يو بشارت هم واوروه چه غالباً به ورته د وحی په وسيله معلومه شوی وی. يعنی وروسته له اووو کلونو قحطي څخه کوم کال چه راځي. په هغه کښې به د الله تعالیٰ له خوا ستاسی فرياد رسي کيږی. او ښه پريمانه بارانونه به اوری. کښتونه، (فصلونه)

غلې، دانې، میوې او نور محصولات به په ډیر افراط سره پیدا کیږي. د ساکښانو (ذي روحو) غلانځې به له شودو څخه ډکیږي. له انګورو (کورو) خرما او نورو نښیځونکو (نچوړونکو) شیانو څخه به خلق شراب جوړوي دغه وروستنې خبره ئې د سائل له حاله سره موافقه وکړه. ځکه د ده کار هم دغه ؤ.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾

او وویل باچا راولئ تاسې ماته دغه (یوسف)، نو کله چه راغې دغه (یوسف ته) استاځی (د باچا) وویل یوسف چه بیرته لاړ شه! مالک بادار (آقا) خپل ته نو پوښتنه وکړه ته له ده چه څه حال ؤ د ښځو هغو چه غوش کړی ئې ؤ لاسونه خپل، بیشکه چه رب زما په کیدونو (مکرونو) د دوی ښه خبردار دی.

تفسیر: باچا پخوا له دې نه د خپل ساقي د تذکرې په اثر د حضرت یوسف علیه السلام معتقد شوی ؤ. اوس چه داسې موزون او په زړه پورې تعبیر او د رعایاؤ خواخوږي او زړه سوی او ښه تدبیر ئې واورید، نو د یوسف د علم، فضل، عقل، پوه، ښه اخلاق سخت اثر د باچا په زړه ولوید او علی‌الفور ئې امر صادر کړ چه «داسې پوه سړی دې ژر تر ژره زما حضور ته راحاضر کړ شي چه زه ئې زیارت وکړم، او ترې مستفید شم او سم د ده د مرتبې او قابلیته سره ئې عزت وکړم» قاصد سم له لاسه دغه شاهي پیغام د حضرت یوسف علیه السلام په خدمت کښې ورساوه مګر د یوسف علیه السلام په نظر کښې د ده د دیني او اخلاقي وضعیت برتري او صفائي له ډیر اعلاالاعلی دنیوي عزت او وجاهت څخه هم ډیر لوړ (اوچت) او مهم وو دې ښه وپوهیده چه د نبي الله په نسبت د خلقو ډیره لږه بدګماني هم د هدایت او ارشاد په کارونو کښې ډیر زیات اشکال او سخت ضرر پیښولی شي. که زه د باچاهي فرمان په اثر په پټه خوله له بندي خانې څخه ووځم. او د هغه تهمت په سلسله چه زه له کلونو کلونو راهسې د قید او بندي ګرۍ ذلت تیروم د هغه په قطعي دول (طریقه) سره استیصال ونشي، نو ډیر امکان لري چه ډیر ناواقفه خلق به زما د عصمت په نسبت څه تردد او شبهه ولري. او حاسدان به څه مهال (وخت) وروسته له هم دغو بې‌اصلو اثراتو څخه بیا څه استفاده وکړي، بیا به کومه حیله (بهانه) او پلمه (تدبیر) راته جوړه کړي. نو د دغو مصالحو لامله (له وجې) یوسف علیه السلام د باچاهي حکم په امتثال کښې چالاکي ونه کړه. بلکه د نهایت صبر او استقلال مظاهره ئې وکړه، او قاصد ته ئې وویل چه ته

دی خپل بادار (آقا) ته لاړ شه او تری پوښتنه وکړه چه «آیا تاسی ته د هغو ښځو څه حقیقت معلوم شوی دی چه د میلمستیا په موقع کښې ئی خپل لاسونه پری کړی ؤ» حضرت یوسف علیه السلام ته د هغو ښځو نومونه او پیژندګلو به له کومه معلوم وی او داسی خیال به ئی کړی وی چه دغسی مهمی (خاص) واقعی به هرومرو (خامخا) خپل عمومی شهرت حاصل کړی وی، نو ځکه د هغی واقعی یو ممتاز جزء د لاسونو پری کول ئی ظاهر کړه. او باچا ته ئی توجه ورکړه چه د دغی مشهوری او معروفی قصی تفتیش او تحقیق وکړی غالباً اوس به هغه ښځی تاسی ته دغه خبره درڅرګنده کړی چه تقصیر د چا دی؟ د صحیحینو شریفینو په حدیث کښې نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم د صدیق یوسف ستاینه (صفت) په دغو الفاظو سره فرمایلی «**لو لبثت فی السجن ما لبث یوسف لاجبت الداعی** که زه دومره مدت بندی پاتی کیدم چه یوسف علیه السلام بندی پاتی و، نو د بلونکی اجابت به می کړی وه یعنی فوراً به ورسره تلم» محققین وائی چه په دی کښې د حضرت یوسف علیه السلام د صبر او تحمل تعریف، او په لطیف رنګ سره د ده د کامل عبودیت اظهار د ربالعزت په دربار کښې دی. مولٰینا شبیر احمد عم فیضه د دی مضمون تفصیل د صحیح مسلم شریف په شرحه کښې لیکلی دی. دلته د اختصار په لحاظ له دی نه څه زیات نشو لیکلی.

حضرت یوسف علیه السلام «بکیدهن د دوی مکرونه» وفرمایل ځکه چه فریب خو ؤ د یوی مکر نوری له دی سره مؤیدانی او مرستیانی (ملګری) وی او د اصلی مکر کوونکی نوم ئی ښائی د پالنی او روزنی لامله (له وجی) نه وی یاد کړی. او د حیاء په وجه سره به ئی پټ فرمایلی وی ځکه چه دی پوهیده چه اصلی حقیقت به پخپله څرګندیږی. کذا فی الموضح.

لنده ئی دا چه ساقی راغی او باچا ئی له ګردی (تولی) ماجرا څخه پوره خبردار کړ نو باچا هغه ښځی سره له زلیخا راحاضری کړی او

قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدْتُّنَّ يُوسُفَ عَنْ نَّفْسِهِ ۚ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوٓءٍ ۚ قَالَتِ امْرَاَتُ الْعَزِيْزِ الْـٰٔنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ ۫ اَنَا رَاوَدْتُّهٗ عَنْ نَّفْسِهٖ وَاِنَّهٗ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٥١﴾

وویل (باچا هغو ښځو ته) چه څه ؤ حال ستاسو کله چه تاسی طلب کړ (او فریب مو ورکاوه) یوسف ته دپاره د تیر ایستلو د (حفاظت د) نفس د ده (نو میلان ئی وکړ تاسی ته؟ که نه)، وویل تولو ښځو پاکی ده الله ته نه یو پوهیدلی مونږ په دغه (یوسف) باندی له هیڅ بدی، وویل ښځی د عزیز (زلیخا) چه اوس ظاهر شو حق (ربښتیا خبره) ما طلب کړی ؤ په فریب

دپاره د تير ايستلو د نفس د ده (چه خپل مراد ترى واخلم) او بيشكه يوسف خامخا له صادقينو (رښتينو) څخه دى.

تفسير: باچا د پوښتنې عنوان داسې غوره كړ چه ګواكې دى له دى پېښې نه لا له پخوا څخه خبر دى څو دوى د باچا په مخكښې دروغ ويلو ته څخرد (كوشش) ونه كړى او هم د حضرت يوسف عليه السلام د صبر، تحمل او استقامت اثر به پرى لويدلى وى چه هغه بى د برائت له اظهاره له بندى خانى څخه وتل نه خوښوى. او په ﴿ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴾ فرمايلو سره د دوى كيد راښكاروى. او له بل لورى ساقى او نورو به اصلى واقعات ده ته آورولى وى. چه له هغو څخه به هم د يوسف عليه السلام نزاهت او د ښځو د مكاندو تائيد په لاس ورغلى وى.
د ګردو (تولو) ښځو له متفقه شهادت څخه وروسته پخپله زليخا هم په صاف دول (طريقه) سره اقرار وكړ چه قصور زما دى يوسف بيخى رښتين دى. بيشكه ما د هغه ميلان خپل لورى ته غوښت مګر دى كله داسې يو سړى دى چه زما په لمسولو سره تيروځى يا پښه ئى ولغزيږى.
بيا باچا يوسف عليه السلام ته جواب ورولیږه چه ښځى په خپلى ګناه قائلى شوى راشه چه ستا په مخكښې دوى ته سزا وركړم نو يوسف عليه السلام وويل زما غرض له دغه عرض څخه اجراء د تعزير او سزا نه بلكه اظهار او اعلان د حق او رښتياوه او

ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾

دغه (پوښتنه مى ځكه وكړه) چه پوه شى (عزيز) چه بيشكه ما خيانت نه دى كړى د ده سره په پسې شا هم او بيشكه چه الله په لاره نه برابروى كيد مكر د خيانت ګرانو (او په مقصد ئى نه رسوى).

تفسير: يعنى دغومره تحقيق او تفتيش د دى لامله (له وجى) وكړ شو چه د نبوت عصمت او ديانت بالكل ښكاره شى او ګرد (تول) خلق سره وپوهيږى چه د خائنانو او دغابازانو فريب ته پاک الله برى نه وركوى لكه چه د دغو ګردو (تولو) ښځو فريب ونه چليدو او بالاخر حق، حق او پخپل ځاى ودريد.
كله چه له دغو خبرو څخه يو قسم تكبر او غرور معلوميده په عمل خپل باندى نو وويل يوسف عليه السلام دپاره د دفعى د دغى چه:

وَمَآ اُبَرِّئُ نَفْسِيْ ۚ اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌۢ بِالسُّوْٓءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيْ ۭ اِنَّ رَبِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۵۳﴾

او زه نه پاکوم نفس خپل (په دی شان چه نه کوی میل بدی ته ځکه چه) بیشکه نفس خامخا ډیر امر کوونکی دی (هر وقت) په بدی سره مګر هغه (نفس) چه رحم مهربانی پری کړی وی رب زما (چه بیشکه رب زما ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا دی (په انعام د اجر او ثواب سره)

تفسیر: څرنګه چه حضرت یوسف علیه السلام په خپل برائت باندی ډیر زور غورځولی ؤ لکه چه پخوا مو ولیکل امکان ئی درلود (لرلو) چه کوم سطحی سړی هغه ته په فخر او ناز او غرور او اعجاب سره تشبیه ورکړی نو ځکه یوسف علیه السلام په خپله خپل د نزاهت حقیقت څرګند (ښکاره) کړ، چه زه پر خپل دغه عصمت څه فخر او غرور نه کوم او نه پر خپل طهارت اعتماد کولی شم ـ دا محض د پاک الله رحمت او اعانت دی چه یو نفس له بدی څخه منع کوی هم دغه خصوصی رحمت د انبیاؤ علیهم السلام کفیل او ضامن دی که نه د انسانی نفس کار عموماً د بدی پر لوری ترغیب ورکول ؤ ـ که د الله تعالیٰ خصوصی توفیق او لاس نیوونه نه وئ، نو زما نفس به هم د نورو بشریه ؤ نفوسو په شان وئ. په ﴿ اِنَّ رَبِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴾ سره ئی اشاره وکړه کله چه «نفس اماره» توبه وکړی «نفس لوامه» ګرځی ـ نو الله د ده ګرد (ټول) پخوانی تقصیرات ښښی بلکه ورو ورو پخپلی مهربانی سره یئ د «نفس مطمئنه» تر درجی پوری رسوی.

تنبیه: حافظ ابن تیمیه رحمة الله علیه او ابن کثیر رحمة الله علیه او نور له ﴿ ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّيْ لَمْ اَخُنْهُ ﴾ څخه تر ﴿ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴾ پوری د زلیخا مقوله دروی. یعنی زلیخا د «انا راودته عن نفسه» اقرار وکړ او وی ویل چه په دغه اقرار او اعتراف سره زه عزیز ته د دغی خبری ورڅرګندول (ښکاره کول) غواړم چه ما د عزیز په غیاب او نشتوالی کښی کوم لوی خیانت نه دی کړی بیشکه د یوسف علیه السلام لمسولو ته می اراده کړی وه، مګر زما دغه مراودت پر یوسف علیه السلام باندی هیڅ کوم اثر ونهغورځاوه که ما زیات له دی نه کوم خیانت کړی وی نو هرومرو (خامخا) د هغه پرده به شلیده ـ ځکه چه الله تعالیٰ د خائنانو مکر او فریب ته بری او پرمختګ (ترقی) نه ور په برخه کوی هو! زه می خپل نفس نشم پاک ښولی، هومره غلطی چه له ما څخه صادره شوی ده، پر هغی اقرار کوم. د نورو خلقو په شان زه د نفس له شرارتونو څخه پاکه نه یم، له نفسانی بدو کارونو ځنی خو د یوسف علیه السلام په شان یو پاک او معصوم نبی الله محفوظ پاتی کیدی شی، چه پری د پاک الله خاصه مهربانی او ځان ته رحمت وی ابو حیان رحمة الله علیه هم دغه ته د زلیخا مقوله وایی ـ لیکن د﴿ لِيَعْلَمَ ﴾ او د﴿ لَمْ اَخُنْهُ ﴾ ضمائر د عزیز

په ځای د یوسف علیه السلام په لوری اړوی یعنی زه پخپلی خطا باندی ځکه په صاف دول (طریقه) سره اقرار کوم څو یوسف علیه السلام ته معلوم شی چه زه د هغه په غیاب کښی کومه غلطه خبره نه کومه ـ او نه خپل جرم بیا هغه ته منسوبوم

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي ۖ فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾

او وویل باچا چه راولی (تاسی ای مقربینو زما) ماته دغه (یوسف) چه خالص کړم دغه (یوسف) دپاره (د کارونو) د ځان خپل (یعنی زما به مشیر خاص وی) نو کله چه خبری وکړی (باچا) له دغه (یوسف) سره وویل (باچا یوسف ته) چه بیشکه ته نن ورځ په نزد زمونږ خاوند د مرتبی آمانتگر یی.

تفسیر: باچا ئی څه لا له پخوا ښخه معتقد شوی ؤ ـ کله ئی چه بالمشافه خبری ورسره وکړی نو بیخی ئی مخلص او معتقد شو، او حکم ئې ورکړ چه له نن ورځی ښخه وروسته تاسی له مونږ سره په ډیر عزت او احترام ډیر معتبر او پتیالی (عزتمند) اوسیږئ ـ حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی چه «اوس ئی د عزیز سره علاقه پری کره ـ او دی ئی خپل مصاحب وگرځاوه.» کله چه یوسف علیه السلام باچا ته وویل چه اوس تاسی ته داسی ښایی چه په دی اووه کلونو کښی غلی جمعه کړئ، بیا چه د قحط کلونه راغلل نو له اطرافو به مخلوق راځی او دا غلی به در ښخه پیری (اخلی) ، نو داسی خزانی به جمعه کړی، چه بل هیچا نه وی جمعه کړی. نو باچا یوسف علیه السلام ته وویل دغه سررشته (انتظام) به څوک وکړی؟

قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾

وویل(یوسف علیه السلام باچا ته) چه مقرر کره ما پر خزانو د ځمکی(د مصر) بیشکه زه ښه ساتونکی (د اموالو) ښه پوه یم (په وجوه د تصرفاتو او جذب د فوائدو، نو باچا یوسف ته د خزائنو کنجی گانی وروسپارلی او د سلطنت ټول اختیارات ئی ورته ورکړل)

تفسیر: یعنی د دولت حفاظت هم په پوره دول (طریقه) سره کولی شم ـ او د هغه د عوائدو او مخارجو له ذرائعو او له حسابه او کتابه هم ښه باخبره او واقف یم. یوسف علیه السلام پخپله خوښه او غوښتنه د نقدی او د جنسی او د حاصلاتو د ځمکی اداری امور په خپل لاس کښی

واخیستل شو په دغه وسیله سره عامةالناس ته پوره ګټه (فائده) ورسولی شي - خصوصاً په راتلونکي قحط کښې په ډیر ښه انتظام او سلوک سره د مخلوقاتو خبر نیونه وکړی شي - او د حکومت مالي وضعیت په ښه دول (طریقه) سره ټینګ او مضبوط وساتلی شي. له دې نه ظاهریږي چه انبیاء علیهم السلام دنیوي عقل هم پوره لري او دغه هم څرګنده (ښکاره) شوه چه د خلائقو د خدمت لپاره مالیاتي په چارو کښې لاس وهل د نبوت له مقامه یا د عظمت له شان سره مخالفت نه لري. که یو سړی سره له نیک نیتۍ داسي وګڼي چه د هغه منصب لپاره زه اهل یم - او له نورو څخني به دغه کار په ښه شان سره نه جوړیږي، نو دغه د مسلمانانو د خیر غوښتلو او نفع رسولو له امله (له وجې) که د هغه غوښتنه یا مطالبه وکړي کولی ئې شي، او که حسب الضرورت خپل د ځینو حسنه ؤ خصالو او حمیده ؤ اوصافو بیان او تذکره هم وکړي، نو دغه به په کومې ناجائزې مدحې کښې نه وي شامل او نه به په ممنوعه تزکیه د نفس کښې داخل وي ﴿ وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴾ د عبدالرحمٰن بن سمرة رضی الله تعالىٰ عنه له یوه حدیثه معلومیږي «هر څوک چه پخپله د امارت طالب شي، نو د هغه بار د ده پر اوږو باندې اچولی کیږي (او غیبي اعانت ورسره مدد او مرسته (امداد) نه کوي) او دغه په هغه وقت کښې ده چه دغه طلب محض نفس پاللو او د جاه او د لوړوالي د خوښولو او نورو دنیوي اغراضو په بناء وي. والله اعلم.

وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِ يَتَبَوَّاُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَآءُ نُصِيْبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَّشَآءُ وَلَا نُضِيْعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۵۶﴾

او په مثل د دغه (مذکوره نعمت او احسان) ځای (قدرت) ورکړ مونږ یوسف ته په ځمکه (د مصر) کښې، چه ځای به ئې نیوه (یعنې اوسیده) له دغې ځمکې (د مصر) څخه هر چیرته چه به ئې خوښه شوه، رسوو مونږ رحمت نعمت خپل هر چاته چه اراده وفرمایو مونږ او نه ضائع کوو مونږ اجر (بدل) د محسنانو (نیکو کارانو)

تفسیر: یوسف علیه السلام هر چیرې چه غوښته ښکته کیده - او هر هغه شي ئې چه زړه غوښته په ئې تصرف کاوه - ګواکې «ریان بن ولید» په نامه سره باچا ؤ او په حقیقت کښې یوسف علیه السلام باچاهي کوله او د «عزیز» په نامه سره یادیده لکه چه وروسته له دې نه راځي. ځینې علماء لیکي چه باچا د یوسف علیه السلام په لاس مسلمان شو او هم په دغه زمانه کښې د مصر پخوانی عزیز مړ شو - نو د هغې ښځې (زلیخا یا راعیل) نکاح له دوی سره وتړله شوه - والله اعلم ولې محدثین پر دغه خبره باندې اعتماد نه لري.

وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ ﴿۵۷﴾

او خامخا اجر (بدل) د آخرت خیر(ډیر غوره) دی (له دنیوی اجره) هغه کسانو ته چه ایمان ئی راوړی دی او وو دوی چه پرهیزګاری ئی کوله (له شرک او فواحشو)

تفسیر: هر هغه چه د نیکی او ښیګنی (فائدی) لیاره غوره کری ده الله تعالیٰ هغه ته په دنیا کښی که اراده وفرمائی د هغه خوږه ثمره ورکوی ـ اعم له دی چه ثروت (مالداری) وی یا حکومت ـ عیش وی یا عشرت خوږ ژوندون وی یا لذت ـ قلبی غنا وی یا قناعت. نو حضرت یوسف علیه السلام ته دغه ګرد (تول) شیان ورعنایت فرمایلی شوی ؤ پاتی شول د آخرت اجرونه هغه یو ایماندار او پرهیزګار ته هلته له دنیوی اجرونو څخه خورا (ډیر) بهتر اجرونه ور په برخه کیږی. حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی
«دغه جواب شو د هغه سؤال چه د ابراهیم علیه السلام اولاده په څه ډول (طریقه) له شام څخه مصر ته راغله او بیان وشو چه ورونو په څه ډول (طریقه) سره حضرت یوسف علیه السلام له کوره لری وغورځوه؟ چه خوار او ذلیل شی او الله تعالیٰ څرنګه ورته عزت وباښه او پر ملک ئی واک او اختیار ورکړ؟ او هم داسی څمونږ محبوب رسول حضرت محمد صلی الله علیه وسلم سره هم وشو»
کله چه یوسف علیه السلام ته تول کارونه د سلطنت وروسپارلی شو، نو ده خلق په بزګری (زمیدارئ) او په منظم او فنی جمع کولو د غلو سره تر اوو کلونو پوری ماموران کړل نو کله چه فراخی تیره شوه او قحط سالی راغله ـ او چرچه د قحط تر کنعانه پوری هم ورسیده نو ورونو د یوسف علیه السلام له پلاره اجازه وغوښته او بینامین اعیانی ورور د یوسف علیه السلام تری پلار خپل خدمت لپاره ستون (واپس) کړ او دوی لس اوښان دپاره د ځان او یو اوښ دپاره د (بنیامین) سره د څه مبلغ له ځانه سره واخیستل، او مصر ته لاړل لکه چه فرمائی

وَجَآءَ اِخْوَةُ يُوْسُفَ فَدَخَلُوْا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهٗ مُنْكِرُوْنَ ﴿۵۸﴾

او راغلل ورونه د یوسف (له کنعانه مصر ته) نو راننوتل په دغه (یوسف) باندی پس وپیژندل (یوسف) دوی او دوی دغه (یوسف) لره ناپیژندونکی وو (په سبب د حجاب یا اوږدوالی د زمانی)

تفسیر: په «مو ضح القران» کښی دی کله چه حضرت یوسف د مصر پر مملکت خپلواک او مختار شو، نو سم له همغه خوب سره په اوو وروستنیو کلونو کښی ئی ښه ودانی وکړه او د

گردو (تولو) ځمکو غلی او دانی ئی راغوندی او ذخیره ئی کړی، بیا د قحط په اوو وروستنیو کلونو کښی یو متوسط نرخ ئی وټاکه (مقرر که) او هغه به ئی پر مصریانو او نورو پردیسیانو برابر پلورلی (خرخولی) مګر پردیسیانو ته ئی سری په سر له یوه اوښ بار (ښتی) څخه زیات نه ورکاوه نو په دغه وسیله سره خلق الله له قحط څخه نجات وموند ـ او د باچاهی خزانه ډکه شوه او په هر لوری کښی دغه انګازه (اوازه) خوره شوه چه غله په مصر کښی ارزانه ده نو ځکه د ده ورونه هم د غلی پیرودلو دپاره مصر ته راغلل د دوی هیئت او قیافه او وضع او قطع کښی دومره تغییر او تبدیل نه ؤ شوی دلته یوسف به هم پرله پسی د خپلو ورونو تفقد او پوښتنه او پلټنه (تحقیق) کوله ـ او وروسته له هغه ځای د رسیدلو څخه د دوی د نامه او د نسبی پوښتنه به ئی هم کړی وی ـ لکه چه د سلاطینو او اعیانو ملا قات کښی عموماً دغه اصول جریان لری لکه چه په ځینو تفاسیرو کښی راغلی دی چه هغوی یوسف علیه السلام ته خپل نوم او صفات بیان کړل ـ څرنګه چه یوسف علیه السلام د بیلتون په وقت کښی دیر ووړوکی ؤ، او هم د ده ورونو فکر او خیال دی لوری ته نه تلو چه ګوندی دا به یوسف علیه السلام وی ـ او نه له غټانو او باچاهانو څخه عام خلق داسی جرائت کولی شی چه له دوی ځنی د هغوی د نامه نسب او نورو شیانو پوښتنی وکړی شی نو ځکه دوی یوسف و نه شو پیژندلی.

وَ لَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمۡ قَالَ ٱئۡتُونِي بِأَخٖ لَّكُم مِّنۡ أَبِيكُمۡۚ أَلَا تَرَوۡنَ أَنِّيٓ أُوفِي ٱلۡكَيۡلَ وَأَنَا۠ خَيۡرُ ٱلۡمُنزِلِينَ ﴿٥٩﴾

او کله چه تیار کړ(یوسف) دوی ته اسباب د سفر د دوی نو وویل (یوسف ورونو خپلو ته) چه راولئ تاسی ماته هغه ورور ستاسی چه له پلار ستاسی دی! آیا نه وینئ تاسی چه بیشکه زه پوره درکومه پیمانه او زه غوره د میلمستیا ورکوونکو یم.

تفسیر: حضرت یوسف علیه السلام د خپلو ورونو ښه میلمستیا عزت او مدارات وکړه ـ او د سری په سر یو اوښ بار غله ئی دوی ته ورکړه د دغه عالی اخلاق او خاصی مهربانی د لیدلو په اثر وائی چه دوی داسی غوښتنی وکړی چه زمونږ یو علاتی ورور(بنیامین) ځمونږ د سپین ږیری غمجن پلار له لوری د ده د خدمت او تسکین دپاره په (کنعان) کښی پاتی دی ـ ځکه چه د ده بل عینی ورور یوسف علیه السلام چه پر پلار بی‌اندازی ګران ؤ ډیره موده پخوا له دی نه په کومی بیدیا کښی هلاک دی ـ که د (بنیامین) د برخی غله هم مونږ ته مرحمت وکړی شی نو ډیره مهربانی به وی یوسف علیه السلام وفرمایل چه په دی ډول (طریقه) سره د غائب حصه ورکول له اصوله مخالف دی ځکه چه زه ورکوم بار په شمار د انسانانو نه په شمار د حیواناتو کله چه

تاسي بيا راځئ نو (بنيامين) هم له خپله ځانه سره راولئ نو هلته به د هغه برخه هم تاسي ته درکوله کيږي تاسي ځما د اخلاقه او د ميلمانه پاللو له وضعيت څخه بالمشاهده خبر شوی يئ چه زه پوره ورکومه پيمانه او بيرته نه نيسم حق د هيچا نو آيا وروسته له دی نه تاسي ته د خپل ورور کي ورور په راوستلو کښي څه تردد او انديښنه پيښيدلی شي؟ بلکه هيڅ تردد او انديښنه له سره مه کوئ او له ځانه سره ئې راولئ

فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِندِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾

نو که را نه وست تاسي ماته دغه (علاتي ورور خپل) نو له سره نشته پيمانه (د غلی) تاسي ته ما سره او مه رانژدی کيږئ تاسي بيا ماته (په مصر کښي)

تفسير: يعني که هغه ورور مو له خپله ځانه سره را نه وست نو داسي ګڼلی شي چه تاسي دروغ وايئ او خلاف الاصول د يوه اوښ څته (بار) وړل مو مقصد دی ـ نو د هغه په سزا کښي وروسته له دی نه نه يواځي ستاسي برخي سوځي بلکه ماته يا ځما په مملکت کښي ستاسي د راتګ اجازه هم سلب کيږي.

قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾

وويل دوی ژر به په کوښښ سره غواړو دی له پلاره د ده او بيشکه مونږ خامخا کوونکي يو(د دی کار).

تفسير: يعني اګر که له پلاره د هغه بيلتون (جدائی) ډير مشکل دی، خو بيا هم مونږ کوښښ کوو چه خپل پلار په يو تدبير سره خوښ او راضي کړو هيله (اميد) شته چه په يو دول (طريقه) په دغه مقصد کښي بری ومومو.

وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾

او ويل (يوسف) مريو(پيمانه کرو) خپلو ته چه کيږدئ هغه پنګه (ثمن) د دوی په بارونو د دوی کښي په پټه سره ښائيږي چه دوی وپيژني دا(پنګه

خپله او احسان زما) کله چه بیرته لاړ شي دوی اهل خپل ته ښائیږي چه دوی به بیا بیرته راشي(او را به ولي وروړ زما)

تفسیر: یعني کومه پنګه (سرمایه) چه دوی ورکړی وه، او د هغې په بدله کښې ئې غله پیرودلی (اخستلی) وه حکم ئې ورکړ چه هغه دی هم په پټه سره د دوی په اسبابونو کښې بیرته کیږدی ـ څو کله چه بیرته خپل کور ته وررسیږي او اسبابونه پرانیځي نو وګوری چه له غلې سره د هغوی پنګی (سرمایی) هم بیرته ورکړی شوی دی چه بیا دوهم ځلي راتګ ته زیات ترغیب او تشویق ور پیدا شي ـ او پخپلو زړونو کښې ووائي چه داسي کریم النفس باچا چیری پیدا کیږی. او ممکن دی چه د قیمت د نه پیدا کیدلو له سببه بیا دوی د مصر له راتګه واوړی او که پنګه (سرمایه) ئې په لاس وی نو هرومرو (خامخا) به بیا راځي ـ نو ځکه ئې هغه پنګه (سرمایه) ورمسترده کړه ځیني وائي چه یوسف علیه السلام له خپلو ورونو څخه د غلې قیمت اخیستل له مروته او کرمه لری لیده نو ځکه ئې بیرته ورمسترده کړه.

فَلَمَّا رَجَعُوٓا اِلٰٓى اَبِيۡهِمۡ قَالُوۡا يٰۤاَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الۡكَيۡلُ فَاَرۡسِلۡ مَعَنَاۤ اَخَانَا نَكۡتَلۡ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوۡنَ ۝

نو کله چه بیرته وګرځیدل دوی پلار خپل ته نو وویل دوی ای پلاره زمونږ منعه کړی شوی ده (بیا) له مونږ نه پیمانه (که راسره لاړ نشي (بنیامین) نو ولیږه له سره وروړ زمونږ چه پیمانه واخلو(هم د ده او هم خپله) او بیشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکی یو(له مضراتو).

تفسیر: یعني د یوسف علیه السلام په شان د ده په نسبت اندیښنه او تردد مه کوئ اوس مونږ پخپله ویریدلی او هوښیار شوی یو او په پوره دول (طریقه) سره به د ده حفاظت کوو.

قَالَ هَلۡ اٰمَنُكُمۡ عَلَيۡهِ اِلَّا كَمَاۤ اَمِنۡتُكُمۡ عَلٰۤى اَخِيۡهِ مِنۡ قَبۡلُ ؕ فَاللّٰهُ خَيۡرٌ حٰفِظًا ۖ وَّهُوَ اَرۡحَمُ الرّٰحِمِيۡنَ ۝

وویل (یعقوب) آیا امینان کړم تاسی په بنیامین (هم بلکه نه مو شم امینان ګرځولی په ده باندی په هیڅ شان سره) مګر(په دی شان سره) لکه چه

امینان کړی می وئ تاسی پر ورور د ده(یوسف) پخوا له دی نه(یعنی د اعتبار وړ (لائق) نه یئ) نو الله خیر(ډیر غوره) دی له جهته د ساتنی او هم دی دی ډیر مهربان د تولو مهربانانو

تفسیر: یعنی هم دغه د ﴿ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ ﴾ الفاظ تاسی د یوسف د بیولو په وقت کښی هم ویلی ؤ نو بیا به زه ستاسی پر دغی وعدی څرنگه اعتبار کولی شم. هو اوس شدید ضرورت دی چه له هغه څخه اغماض (چشم پوشی) نشی کیدلی نو ځکه له تاسو سره د هغه تلل حتمی دی نو زه ئی پر پاک الله سپارم چه همغه الله ئی پخپل حفاظت او مهربانی کښی روغ رمت وساتی او ما د یوسف علیه السلام له بیلتون څخه وروسته له بل مصیبت څخه پخپل فضل او کرم سره وساتی.

وَلَمَّا فَتَحُوْا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوْا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ ؕ قَالُوْا يٰۤاَبَانَا مَا نَبْغِيْ ؕ هٰذِهٖ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا ۚ وَنَمِيْرُ اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ اَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيْرٍ ؕ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَّسِيْرٌ ﴿۶۵﴾

او کله چه پرانستل دوی بارونه خپل وموندله دوی پنگه (سرمایه) خپله چه بیرته راگیرلی شوی وه دوی ته نو وویل دوی ای پلاره زمونږ څه به (لا زیات احسان) غواړو مونږ، دا ده هغه پنگه (سرمایه) زمونږ چه بیرته رد کړی شوی ده مونږ ته او(بیا ځو چه) غله راوړو اهل خپل ته او ساتو به ورور خپل او زیات به راوړو بار د اوښ (یعنی د بنیامین برخه) دا (یو بار د اوښ) پیمانه ده اسانه (په دغه سخی باچا).

تفسیر: یعنی د داسی آسانی پیمانی پریښودل نه دی په کار ـ په هر ډول (طریقه) چه کیږی (بنیامین) له مونږ سره پریږدئ چه لاړ شی. ځینو د ﴿ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَّسِيْرٌ ﴾ اشاره د هغی غلی په لوری کړی ده چه پخوا ئی راوړی وه او «یسیر» ئی د «قلیل» په معنی اخیستی دی. یعنی هغه غله چه پخوا له دی نه راوړی شوی ده، هغه د حاجت په اعتبار لږه ده او د دی قحط په زمانه کښی تر کاله پوری به بس کیږی؟ ـ لهٰذا ضرور دی چه په هر ډول (طریقه) سره چه کیږی ښائی چه مونږ بیا لاړ شو او د گردو (تولو) برخی له ځانه سره راوړو.

قَالَ لَنْ اُرْسِلَهٗ مَعَكُمْ حَتّٰى تُؤْتُوْنِ مَوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ لَتَاْتُنَّنِيْ بِهٖۤ اِلَّاۤ اَنْ

يُّحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّآ اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُوْلُ وَكِيْلٌ ﴿۶۶﴾

وویل (یعقوب خپلو ځامنو ته) له سره ونه لیږم هغه (بنیامین) له تاسی سره تر هغه پوری چه راکړئ تاسی ماته عهد محکم د الله (په دی خبره) چه خامخا بیرته به راولی ماته هرومرو (خامخا) دی مگر که چاپیر والی وکړ شی پر تاسی باندی (چه مړه یا مغلوب شئ) نو کله چه ورکړه دوی دغه پلار ته وعده محکمه خپله نو وویل(یعقوب ځامنو خپلو ته) چه الله په هغه چه وایو ئی مونږ وکیل (شاهد) دی.

تفسیر: یعنی که د الله تعالیٰ له تقدیر سره کومه داسی حادثه ور د مخه شوه چه په هغی کښی تاسی گرد (تول) سره بېره او مغلوبان شوئ او د نجات هیڅ یوه لاره در پاتی نشی، نو هلته زه هیڅ شی نشم ویلی. هو، سم له خپله توانه او مقدوره تر خپل ژوند پوری د بنیامین په حفاظت کښی څه قصور او لندون مه کوئ، سره د دی پوخ عهد او پیمان اخیستلو او قسمونو یادولو د زیات تاکید او اهتمام په ډول (طریقه) ئی وفرمایل ﴿ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُوْلُ وَكِيْلٌ ﴾ یعنی هغه عهد او پیمان چه مونږ په دغه وقت کښی کوو، هغه گرد (تول) پاک الله ته سپارو ـ که چا په هغه کښی څه خیانت یا بد عهدی وکړه، نو همغه الله به ئی په سزا رسوی. یا دا چه قول او اقرار سم له خپل مقدوره سره خو پوخ کوئ ـ لیکن له دغو خبرو څخه کوم اصلی مقصد چه دی هغه د الله تعالیٰ له حفاظته او ساتنی څخه پوره په لاس راتلی شی ـ که د پاک الله اراده نه وی نو گرد (تول) اسباب او تدابیر خوشی چتی (فضول) او بیکاره دی، او هیڅ به په لاس نه راځی.
حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «ظاهری اسباب ئی پاخه کړل ـ او توکل ئی پر الله وکړ ـ هم داسی حکم دی پر هر چا»

وَقَالَ يٰبَنِيَّ لَا تَدْخُلُوْا مِنْۢ بَابٍ وَّاحِدٍ وَّادْخُلُوْا مِنْ
اَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ ؕ وَمَآ اُغْنِيْ عَنْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ؕ
اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ؕ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۚ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُوْنَ ﴿۶۷﴾

او ویل (یعقوب) له شفقته ای ځامنو زما مه ننوځئ تاسی(مصر ته) له دروازی یوی (چه نظر وانخلئ) او ننوځئ(دوه دوه یا دری دری) له دروازو بیلو بیلو څخه، او نشم دفع کولی زه له تاسی نه له (قضا) د الله نه (په تدبیر

سره) هيڅ شي، نه دی حکم (په قضا سره) مگر خاص الله ته دی خاص پر هم ده توکل کړی دی ما، او هم په هم ده باندی نو توکل دی وکړی توکل کوونکی.

تفسیر: د یوسف علیه السلام ورونه اول ځلی مصر ته تللی وو لکه د نورو عامو مسافرانو په شان بلا امتیاز په ښار کښی داخل شوی وو. لیکن د یوسف علیه السلام د خاصو توجهاتو او الطافو د لیدلو له سببه یقیناً د هغه مملکت د خلقو سترگی به د دوی پر لاره لگیدلی وی ـ اوس بیا دغه راتلل په خاص شان او اهتمام سره بلکه داسی وویلی شی چه یو راز (قسم) د یوسف علیه السلام پر بلنه او دعوت سره ؤ ـ (بنیامین) چه د هغه حفاظت او محبت حضرت یعقوب علیه السلام وروسته له یوسف علیه السلام څخه ډیر زیات کاوه، هم له خپلو ورونو سره ؤ حضرت یعقوب علیه السلام ته داسی خیال پیدا شو چه د یوه پلار یوولسو وجیهو ؤ او ښائسته ؤ ځامنو په یوه خاص شان او اجتماعی هیئت سره په ښار کښی ننوتل ـ خصوصاً وروسته له هغه ښه سلوکه چه د مصر عزیز یوسف علیه السلام له لوری له هغوی سره شوی ؤ، او خلقو هغه مشاهده کړی ؤ داسی یو شی دی چه د هغه په لوری د عمومو سترگی هرومرو (خامخا) اړولی کیږی ـ «**العین حق**» نظر لگیدل هم یو حقیقت لری. او نن ورځ د «مسمریزم» عجائبات خو عموماً د کتلو د قوت له کرشمو څخه دی یعقوب علیه السلام خپلو ځامنو ته له بده نظره او د حسد او نورو مکروهاتو د ژغورنی (بچ کوونی) دپاره دغه ظاهری تلقین وفرمایه چه سره تیت او پرک (منتشر) شئ او په معمولی حیثیت سره د ښار له مختلفو دروازو څخه ننوځئ ـ نه چه خامخا د عوام‌والناسو له جانبه تاسی نظر شئ او له دی سره ئی متصل دغه وفرمایل چه د کومی چاری او تدبیر په کولو سره هم هیڅوک د قضا او قدر فیصلی نشی گرځولی ـ په گردو (تولو) کائناتو کښی یوازی د پاک الله حکم چلیږی ـ زمونږ دغه گرد (تول) انتظامات د الله تعالیٰ د حکم په مقابل کښی بیکاره دی. هو، تدبیر او چاره لتول هم د هغه په حکم سره کولی شی ځکه چه هغه ئی راجائز درولی دی ـ انسان ته لازم دی چه خپل د ژغورنی (بچ کوونی) او ساتنی تدبیر وکړی مگر اعتماد او توکل دی یوازی پر پاک الله ولری. گواکی دغه خبره ئی خپلو ځامنو ته واوروله چه تاسی هم زما پشان د زړه له کومی (منځ) د الله تعالیٰ پر حفاظت متوکلان اوسئ، او تش پر تدابیرو مه غره کیږئ،

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُم مَّا كَانَ يُغْنِي
عَنْهُم مِّنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا
وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

او کله چه ننوتل دوی (مصر ته) له هغه ځایه چه امر کړی ؤ دوی ته پلار د دوی (چه له مختلفو دروازو ننوځئ) نه ؤ دغه ننوتل له بیلو بیلو دروازو چه دفع کړی له دوی نه له قضا د الله څخه هیڅ شیز لیکن یو حاجت چه په نفس د یعقوب کښی ؤ ادا ئی کړ هغه، او بیشکه دغه (یعقوب) خامخا خاوند د پوه ؤ په سبب د دی چه خبردار کړی ؤ مونږ دی لیکن زیات د خلقو نه پوهیږی (په دی چه نه اوړی تقدیر په تدبیر).

تفسیر: یعنی ښرنګه ئی چه ویلی ؤ همغسی ننوتل ـ اګر که دوی ته څه نظر او ضرر له سترګو ور ونه رسید لیکن له بل لوری تقدیر ور ورسید چه (بنیامین) د غلا په الزام کښی ستون (واپس) کړ شو. هو! تقدیر نه دفع کیږی نو هغه کسان چه د علم خاوندان دی دوی پر تقدیر یقین او د ده د نجات پر اسبابو پر دواړو ئی پوه حاصل کیدی شی لیکن بی علمه سری پر یوه پوهیږی او له دوهمه بی خبره پاتی کیږی ـ یا بیخی پر اسبابو باندی اتکا کوی او له تقدیره منکریږی ـ یا پر تقدیر باندی د یقین لرلو معنی داسی ګنی چه ګرد (تول) اسباب معطل کړل شی ـ البته عارفان او پوهان تقدیر او تدبیر دواړه تولوی ـ او هر یو هغه پر درجه ږدی .
نه پرانیځی په ترون سره ترنه
خو ترون لره په کار دی بیا ترنه »

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾

او کله چه ورننوتل دغه (ورونه) پر یوسف نو رانژدی ئی کړ خپل ځان ته ورور خپل (بنیامین) وویل(یوسف په عبرانی ژبه پته بنیامین ته) زه چه یم هم دا زه یم ورور ستا(یوسف) نو مه خفه کیږه په هغو کارونو چه ؤ دوی چه کول ئی (پخوا له مونږ سره).

تفسیر: حضرت یوسف علیه السلام (بنیامین) سره ممتازه معامله وکړه او په پته ئی دی پوه کړ چه زه ستا حقیقی ورور(یوسف) یم. هغه مظالم چه پر مونږ دغو علاتی ورونو کړی دی چه زه ئی له پلاره جلا (جدا) کړم، او په کوهی کښی ئی وغورځولم، او زه ئی مریی ښرګند (ښکاره) کړم، او زمونږ پلار او نور ئی زما د فراق په صدمو کښی مبتلا کړل ـ یا اوس د دی لوری د راتلو په وقت کښی چه لتا سره کومه سختی کړی ده له دغه خبرو څخه له سره مه خفه کیږه ـ اوس وقت را رسیدلی دی چه زمونږ دغه ګرد (تول) غمونه غلط او پورته او ورک شی ـ او وروسته

له سختیو پاک الله تعالیٰ مو راحت عزت او پت را په برخه کړی حضرت شاه صاحب لیکی، «پر دغه ورور چه یوسف علیه السلام پر مینه او محبت سره رابللی ؤ نور وررونو ته حسد او رخه (کینه) ورپیدا شوه او په دغه سفر کښې به پر هره خبره ورسره لګیدل او طعنی به ئی ورکولی نو دغه دی چه اوس چه یوسف علیه السلام ورور ته تسلی ورکوی وائی چه بنیامین حضرت یوسف علیه السلام ته وویل چه زه خو بیا له تانه نه بیلیږم نو یوسف علیه السلام وویل چه پلار لا له پخوا هم ځما له جهته غمجن دی، او په دغه پاتی کیدلو ستا کښې به لا ویرجن شی آما خو په یوه بهانه به دی تر دوی ستون (واپس) کړم. لکه چه وائی

فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ۝٧٠

نو کله چه تیار ئی کړل دوی ته اسباب د سفر د دوی نو کیښوده جام د اوبو څښلو (د باچا پټ) په بار د ورور خپل کښې نو غږ وکړ غږ کوونکی او (خلقو د) قافلې (ودریږی چه) بیشکه تاسی خامخا غله یئ.

تفسیر: یعنی کله چه د یوسف علیه السلام په حکم د دوی غلې ئی ور بار کړی ـ او د سفر ګرد سامان ئی ور تیار شو ـ نو یو جام د اوبو څښلو ئی د خپل ورور(بنیامین) په اسباب کښې کیښود (چه د زرو یا زبرجدو په جواهرو جړاؤ ؤ بیا چه غله دیره ګرانه شوه نو هغه ئی پیمانه کړه څه مهال (وخت) چه کاروان (جوپه) له ښاره د باندی ووته نو پیره‌داران د هغه جام په لتولو پسی ولویدل بالاخر هغوی ته پر دغی قافلې شبهه پیدا شوه ـ څرنګه چه قافله ښائسته لری تللی وه ، نو پیره‌دارانو وریسی ناری سوری کړی چه ای کاروانیانو ودریږئ چه تاسی یقینا غله په نظر راځئ .

تنبیه: که دغه لفظ یوسف علیه السلام په حکم سره ویلی شوی وی نو مطلب به ئی داسی شی چه نور خو مال او اسباب غلا کوی ـ تاسی خو هغه سړی یئ چه له خپله پلاره مو خپل ورور غلا کړ او په پټه مو هغه د مړئیځ په نامه ویریا(مفت) خرڅ کړ.

قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِم مَّاذَا تَفْقِدُونَ ۝٧١

وویل (وررونو د یوسف) او مخونه ئی راواړول پر دغو (نوکرانو د یوسف) چه څه شی دی هغه چه تاسی ورک کړی دی (او لتوئ ئی؟)

تفسیر: یعني مونږ ولې خامخا غله بولو؟ که ستاسې کوم شی ورک شوی وی، نو هغه راوښیئ مونږ خو چیرې لرې نه یو تللې راشئ زمونږ مالونه او اسبابونه راولټوی

قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿۷۲﴾

وویل دوی ورک کړی دی (لټوؤ) مونږ پیمانه د باچا او دی هغه چاته چه را ئې وړه پیمانه بار د یوه اوښ او زه په دی (بار) ضامن یم (چه ور ئې کړم پیدا کوونکی ته

تفسیر: پیره دارانو وویل چه مونږ د باچا د اوبو څښلو جام یا د غلې پیمانه لټوو چه ورک شوی دی (یعنی پخوا له دی نه پکښې باچا اوبه څښلې او اوس په دغه وقت کښې په همغه د سرو زرو جام دپاره د عزت د طعام د پیمانې کار هم انجام مومی. که کوم سړی ئې بې له حیلې او حجته راحاضر او راوړی نو د اوښ د ښتی (بار) غله به ورانعام او وروبښو او زه ئې ذمه وار یمه چه ور رسوم به ئې.

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿۷۳﴾

وویل دوی قسم دی په الله خامخا په تحقیق پوه یئ تاسی چه نه یو راغلی مونږ دپاره د دی چه فساد وکړو په ځمکه (مصر) کښې او هرګز(نه یو مونږ غلا کوونکی) د دی جام.

تفسیر: یعنی په مصر کښې زمونږ وضعیت او ګذاره ګردو (تولو) خلقو ته په عمومی دول (طریقه) ور معلومه ده چه فساد کوونکی نه یو ـ او که وائی نو د خپلو اوښانو خولی به مو ولی ترلی چه په لاره کښې د چا مال ونه خوری مونږ دلته هیڅ یو شرارت نه دی کړی او نه د فساد او شرارت له امله (وجی) دلته راغلی یو ـ او نه د غلو له کورنی څخه یو او که وی نو له کنعانه به مو هغه پانګه (سرمایه) بیرته نه راوړه چه زمونږ په بارونو کښې تللی وه.

قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿۷۴﴾

نو وویل (بیا دغو نوکرانو) چه څه به وی جزاء د هغه (جام یا د سارق) که (ښکاره) شوئ تاسی دروغجنان.

تفسیر: محافظینو وویل چه تاسی خوشی چتی (بیکاره) خبری ولی کوئ؟ اوس مونږ ستاسی کالی (جامی) او اسباب لتوو که دغه مسروقه مال له تاسی څخه ووت، نو بیا به څه ووایئ؟ او څه به وکړئ؟ او سزا به مو څه وی ؟

قَالُوا جَزَآؤُهٗ مَنْ وُّجِدَ فِیْ رَحْلِهٖ فَهُوَ جَزَآؤُهٗ ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِی الظّٰلِمِیْنَ ﴿۷۵﴾

نو وویل(بیا ورونو د یوسف) چه سزا د دی (غلا نیول د) هغه چا دی چه وموندلی شوه (دغه پیمانه) په بار د ده کښی نو هم دی دی سزا د هغه (چه مریی شی) هم داسی سزا ورکوو مونږ ظالمانو (غلو) ته.

تفسیر: یعنی دغه چه غل مریی کیږی د مال د خاوند په ابراهیمی شریعت کښی د غلو سزا وه یعنی له هر چا څخه چه د غلا مال ووځی هغه به تر یوه کال پوری د غلام په حیثیت د مال د خاوند سره پاتی کیږی ـ د یوسف علیه السلام ورونو سم له خپله شرعی قانونه سره بی له تامله د سزا ذکر وکړ، ځکه چه دوی پوره متیقن وو چه مونږ نه غله یو ـ او نه د غلا مال امکان لری چه له مونږ څخه ووځی نو ځکه دوی په خپل اقرار سره ملزم او ونیول شول او بیرته د مصر ښار ته بوتلل شول د باچا د دربار سره مخامخ بارونه ئی تری واړول

فَبَدَاَ بِاَوْعِیَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ اَخِیْهِ ثُمَّ
اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِّعَآءِ اَخِیْهِ ؕ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِیُوْسُفَ ؕ مَا
كَانَ لِیَاْخُذَ اَخَاهُ فِیْ دِیْنِ الْمَلِكِ اِلَّاۤ اَنْ یَّشَآءَ اللّٰهُ ؕ نَرْفَعُ
دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ ؕ وَ فَوْقَ كُلِّ ذِیْ عِلْمٍ عَلِیْمٌ ﴿۷۶﴾

نو شروع وکړه (یوسف یا جارچی په لټولو د) بارونو د دوی ړومبی له باره د ورور د ده(لپاره د دفعی د تهمت نو بیا ئی ونه موند په هغو کښی بیا ئی را وویستله دغه (پیمانه) له باره د (سکه) ورور خپل، هم دا رنگه تدبیر ښوولی وو مونږ یوسف ته، نه وو دغه (یوسف داسی) چه ونیسی (مریی بی له ښوونی د الله) ورور خپل په دین (قانون) د باچا (مصر) کښی مگر چه اراده وفرمایله الله (دغه تدبیر ئی وروښود)، پورته کوو مونږ (په علم او حکمت

سره) مرتبې د هر چا چه اراده وفرمايو مونږ، او د پاسه د هر خاوند د علم لوی دی (ان تر الله پوری خو له الله سره نه برابر شته او نه تری پورته).

تفسیر: یعنی د دغو ویناو څخه وروسته محافظینو دوی د مصر عزیز یوسف ته بوتلل ـ او دغه گرده (تو له) پیښه ئی ور واوروله. یوسف علیه السلام د تفتیش او تحقیق امر صادر کړ ـ ړومبی ئی د نورو ورونو د بارونو په سپړدلو شروع وکړه او د دوی څختی بستری څوری او نور ئی ولیدل خو له دوی څخنی هغه جام را ونه ووت ـ بالاخر د بنیامین د اسبابو د لټولو وار راغی او هغه جام تری راووت.

﴿ كَذَٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ ﴾ الآية ـ هم دا رنگه تدبیر حکمت او لاره مو ورزده او وروښوده یوسف ته نه ؤ یوسف داسی چه ونیسی مربی ورور خپل په دین او قانون د باچا د مصر کښی مگر چه اراده وفرمایله الله چه دغه تدبیر ئی وروښود څکه چه حکم د مصر د غلو په حق کښی وهل او عذابول او دوچنده تری مسروقه مال اخیستل ؤ نه مربی گرځول یعنی د ده د ورونو له ژبی څخه په خپله دغه خبره راووته چه له هر چا څخه چه دغه مال ووځی، هغه غلام وگرځوه! نو پر هم دغی ونیوه شو که نه دغه خو د مصر د حکومت قانون نه ؤ که داسی تدبیر نه کیده چه پخپلو اقرارونو کښی سره راگیر شی نو د مصری قانون له مخی هیڅ یو داسی کوم صورت چه د هغه له مخی د بنیامین د بیرته ستنولو (راواپس کولو سند کیدی شو نه ؤ موجود

(﴿ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ﴾ ـ پورته کوو مونږ مرتبې د هر چا چه اراده وفرمایو مونږ د پورته کولو ئی) یعنی د هر چا په نسبت چه اراده وفرمائی حکمت او تدبیر ورښیی یا په خپل لطیف تدبیر سره لوړتیا ورکوی وگوره هغه څلمیان چه په غلا سره ئی له خپله پلاره یوسف غلا کړ ـ از په څو روپو ئی وپلوره (خرخ کړو) نن د غلو په حیثیت د یوسف په مخ کښی ولاړ دی ښائی په دی دول (طریقه) سره د دوی د پخوانیو غلطیو کفاره وی

(﴿ وَفَوْقَ كُلِّ ذِى عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴾ ـ او د پاسه د هر خاوند د علم لوی عالم دی ان تر الله پوری خو له الله تعالیٰ سره نه برابر شته ـ او نه تری پورته) یعنی په دنیا کښی له یوه انسان څخه زیات پوهنده دوهم څخه دریم ښه پوهنده او خبردار دی اما د ټولو پوهانو سره پورته یو لوی او پوهه شته چه هغه ته عالم الغیب والشهاده وائی.

تنبیه: واضحه وی چه په دغه ټوله واقعه کښی هیڅ یو لفظ د یوسف علیه السلام له ژبی څخه له واقع څخه مخالف نه دی وتلی ـ او نه د شرعی څخه مخالف کوم حرکت تری صادر شوی دی فقط یواځی توریه ئی کړی ده د «توریه» مطلب دا دی چه کومه داسی خبره ووائی یا ئی وکړی چه د هغه د لیدلو یا آوریدلو څخه ذهن ته یو ظاهری او نژدی مطلب راشی لیکن د متکلم مقصد بل داسی یو شی وی چه له ظاهری او قریبی مطلب لری وی ـ که دغه «توریه» د کوم نیک او محمود مقصد لپاره وکړی شی، نو د هغه په جواز بلکه په محمودیت کښی هیڅ د شبهی ځای

نشته او که د کوم مذموم او قبیح کار لپاره وی نو هغه «توریه» نه بلکه مکر او فریب دی. دلته د الله تعالیٰ منظور داسی ؤ چه د یعقوب علیه السلام ابتلا او امتحان تکمیل شی ـ د یوسف علیه السلام څخه وروسته ئی (بنیامین) هم تری بیل کړی او له بل لوری وروسته له یوی اوږدی مودی څخه شکیدلی او لړی شوی دوه سکنی ورونه هم سره یو ځای ووینی او ملاقی شی، او له یوسف سره هم وروسته له دی نه چه دی د امتحان له کندو او ژورو څخه ووځی ږومبی د ده د علاتی ورونو ـ بیا د عینی ورور او بالاخر د لوی پلار او ګرد (تول) کور او کهول متدرجاً ملاقات وشی ـ او له بل لوری د یوسف له ورونو ځنی هغه اغلاط او خطاوی چه شوی وی، ښائی چه هغوی هم لږ څه ربړونه (تکلیفونه) وګالی (برداشت کړی)، او بیا د عفوی او رحم دروازی ته ورسیږی ـ او برسیره پر دی نه دی معلوم چه نور څه څه حکمتونه به هم وی ـ چه د هغو له امله (له وجی) یوسف علیه السلام ته لږ څه د «توریږ» په نسبت هدایت ورکړی شوی ؤ چه دوی جام د خپل ورور په اسبابو کښی کیښود بیا ئی نه پر بل چا د غلا الزام واړوه نه ئی داسی وویل چه هغه سړی ته مو د غلا په الزام کښی سزا ورکړه ـ بلکه طبعاً داسی صورتونه ښرګند (ښکاره) شول چه د هغو په وسیله (بنیامین) ته د خپل ورور کره په عزت ـ راحت او هوسائی (آسانی) سره د اوسیدلو لاره پیدا شوه. هو! مصلحتاً ځینی داسی الفاظ هم استعمال شوی دی چه د هغوی متبادری معانی نه وی مراد یا پر ځینو شیانو سکوت کړی شوی دی چه که د هغو په نسبت ئی څه وویل نو هغه پټه خبره به ښرګندیده او اصلی مقصد به له لاسه وتو والله اعلم.

قَالُوٓا إِن يَسۡرِقۡ فَقَدۡ سَرَقَ أَخٞ لَّهُۥ مِن قَبۡلُۚ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفۡسِهِۦ وَلَمۡ يُبۡدِهَا لَهُمۡۚ قَالَ أَنتُمۡ شَرّٞ مَّكَانٗاۖ وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

نو وویل (ورونو د یوسف) که غلا وکړه دغه (بنیامین نو هیڅ عجیبه نه ده ځکه چه) پس په تحقیق سره غلا کړی وه (سکنی) ورور د ده هم پخوا له دی نه، نو پټه وساتله دغه (خبره) یوسف په نفس خپل کښی او ښکاره ئی کړه (هغه خبره) دوی ته، وویل (یوسف پټ په خپل زړه کښی) چه تاسی ډیر بد یئ له جهته د مرتبی (چه ورور مو له پلاره غلا او د مربی په نامه مو سودا کړ) او الله ښه عالم دی په هغه خبره چه تاسی ئی بیانوئ (په حق د یوسف کښی)

تفسیر: دغه اشاره د یوسف علیه السلام په لوری ده دوی د خپلی پاکی ښوولو دپاره محض د ناحقه ویلو او عناد ښرګندولو (ښکاره کولو) دپاره د بنیامین جرم پوخ کړ او د دومره مودی له تیریدلو څخه وروسته هم پر معصوم یوسف علیه السلام باندی د دروغو الزام اړولو څخه ونه شرمیدل.

مفسرینو په دغې موقع کښې ډیرې قصې بیانې کړې دي چه د هغو په لورې د یوسف علیه السلام ورونو د غلا په لفظ کښې اشاره کړې وه او د هغوی د نقل حاجت دلته نشته
(﴿ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ ﴾ الآية ۔ نو پټه وساتله دغه خبره یوسف علیه السلام په نفس خپل کښې او ښکاره ئې نه کړه هغه خبره دوی ته. وویل یوسف علیه السلام پټ په زړه خپل کښې چه تاسي ډیر بد یئ له جهته د مرتبې چه ورور مو له پلاره غلا او د مرئي په نامه مو سودا کړ) یعنې سره د داسې سخت لفظ اوریدلو بیا هم یوسف علیه السلام خپل ځان وساته ۔ ځکه چه د الله تعالیٰ مصلحت د دوی د پټې خبرې په څرګندیدلو (ښکاره کیدلو) او افشاء مقتضي نه وه. یوسف علیه السلام دغه خبره هم پخپل زړه کښې پټه وساتله، او پخپل جواب کښې ئې د دوی د اتهام حقیقت ور څرګند (ښکاره) نه کړ ۔ بلکه پخپل زړه کښې ئې وویل ﴿ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴾ یعنې بالعکس غله پر کوتوال خوله آچوي، او تاسي ما هم غل بولئ ۔ حال دا چه تاسي داسې یوه غلا کړې ده چه خپل ورور مو له پلاره غلا او ناحقه مو هغه په څو روپیو ویریا سودا کړې دی باقي زما د غلا حال خو پاک الله ته معلوم دی. ځینو مفسرینو له ﴿ شَرٌّ مَّكَانًا ﴾ الآية ۔ څخه داسې مطلب اخیستی دی چه یوسف علیه السلام هغوی ته خطاب کوي چه تاسي خورا ډیر بد خلق یئ ۔ اوس خو مو وویل چه ﴿ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴾ مونږ له غلو څخه نه یو ۔ اوس چه مو د یوه ورور له کالیو (جامو) څخه هغه مال راڅرګند (ښکاره) شو، هغه سره هغه بل بیګناه ورور ئې هم ملوث کوي، ګواکي غلا کول ستاسي د کورنۍ کسب دی (العیاذ بالله) الله تعالیٰ ښه پوهیږي چه تاسي پخپلې دغې وینا کښې تر کوم ځای پورې رښتین یئ ۔ همغه به تاسي ته د دغه غلط بیان سزا درکوي
(کله چه یوسف علیه السلام بنیامین خپلو سریو ته ورکړ ۔ نو ورونه ئې په زارۍ شول او)

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾

وویل دوی ای عزیزه بیشکه ده لره یو پلار دی زوړ ډیر معمر (چه پس له یوسفه له ده سره مینه کوي) نو ونیسه یو له مونږه په ځای د ده (یرغمال او دی راپریږده)، بیشکه مونږ وینو تا له احسان کوونکو څخه.

تفسیر: یعنې زمونږ سپین ږیری پلار ته به سخته صدمه ورورسیږي. ځکه چه هغه زمونږ له ګردو (ټولو) څخه هم دغه (بنیامین) او د ده سکني ورور یوسف علیه السلام سره مینه او محبت کاوه. وروسته له یوسف علیه السلام د هغه د زړه تسلي یوازې پر هم ده وه ۔ تاسي که د ده په ځای له مونږ څخنې یو تن ستون (واپس) کړئ، نو پر مونږ به ستاسي ډیره لویه مهرباني وي ۔ تاسي تل پر

مخلوقاتو احسان کوئ او بالخاصه پر مونږ دی خصوصی احسان هم کړی دی ـ نو مونږ امید لرو چه د خپل له کرمه مو مه بی هیلی کوئ.

قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَّاْخُذَ اِلَّا مَنْ وَّجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهٗٓ ۙ اِنَّآ اِذًا لَّظٰلِمُوْنَ ۟ؑ ﴿۷۹﴾

وویل(یوسف علیه السلام ورونو خپلو ته) پناه غواړو په الله پوری چه ونیسو مونږه (بیګناه) مګر(به نیسو) هغه څوک چه موندلی دی مونږ اسباب خپل په نزد د هغه،(که ونیسو په ځای د هغه بل څوک) نو مونږ به په هغه وقت کښی خامخا له ظالمانو اوسو.

تفسیر: یعنی مونږ پرالله تعالیٰ له دی نه پناه نیسو چه بی له سببه د یوه په ځای بل ونیسو ـ مونږ خو یواځی همغه سړی راستنوو (واپس کوو) چه له هغه سره مو خپل څیز موندلی دی او هغه بنیامین دی چه د عینی وروروليځ لامله (له وجی) به له مونږ سره پاتی کیږی دلته هم د ﴿اِلَّا مَنْ وَّجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهٗٓ﴾ په ځای «**الا من سرق**» نه دی ویلی چه لنده او مختصره وه ځکه چه هغه له واقع څخه مخالفه وه او که د هغه په ځای بل څوک ونیسو ـ نو بیشکه چه مونږ په دغه وقت کښی خامخا له ظالمانو به اوسو په ابراهیمی دین کښی ځکه چه دی خو مونږ ستاسی په فتوی نیولی دی یعنی که د مجرم په بدله کښی بل کوم بی قصوره ونیسو ـ نو ستاسی له خیاله او قانونه مخالف او غلط له انصافه یو کار دی.

فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوْا مِنْهُ خَلَصُوْا نَجِيًّا ؕ قَالَ كَبِيْرُهُمْ
اَلَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَيْكُمْ مَّوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ
وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُّمْ فِيْ يُوْسُفَ ۚ فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ
حَتّٰى يَاْذَنَ لِيْٓ اَبِيْٓ اَوْ يَحْكُمَ اللّٰهُ لِيْ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحٰكِمِيْنَ ﴿۸۰﴾

نو کله چه نااميده شول دوی له دغه (یوسف په نه قبلولو د سوال د خلاصی د بنیامین) نو ګوښه (بیل) شول دوی په دی حال کښی چه مشوره کوونکی ؤ(پخپلو منځونو کښی) وویل مشر د دوی (په عمر کښی یا په فکر کښی) آیا نه پوهیږئ چه بیشکه پلار ستاسی په تحقیق اخیستی وه له تاسی(په بیرته

بیولو د بنیامین) سخته وعده له وعدو د الله (په حفظ د بنیامین کښې او اوس دا حادثه راپیښه شوه) او پخوا له دی نه تقصیر کړی ؤ تاسی په حق د یوسف کښې، نو له سره به زه نه خوځیږم له دی ځمکی (مصر څخه تر هغه پوری چه اذن راکړی ماته پلار زما (په رجوع سره کنعان ته) یا حکم راکړی الله ماته (په وتلو سره له مصره یا په خلاصیدو د ورور زما)، او هم دغه(الله) ډیر غوره د حکم کوونکو دی.

تفسیر: ﴿ مَافَرَّطْتُمْ ﴾ کښې «ما» زائده ده ځینی وائی مصدریه ده او کیږی چه موصوله شی. کله چه دوی له حضرت یوسف علیه السلام څخه دغه جواب واورید او مأیوس شول، نو له ډلی څخه گوښی (بیل) شول، پخپلو منځونو کښې ئې سره مشوره وکړه د اکثرو رأیه پر دغه قرار ونیوه چه ټوائی وطن ته بیرته لاړ شو. د دوی په منځ کښې هغه چه د عمر یا د عقل یا د نورو وجوهو په اعتبار لوی ؤ، وے ویل چه مونږ به خپل پلار ته په کومو سترگو او مخ سره مخامخ شو؟ چه هغه له مونږ څخه عهد اخیستی ؤ - او د هغه جواب څه ووایو؟ یو تقصیر خو له مونږ څخه پخوا له دی نه د یوسف علیه السلام په معامله کښې شوی دی چه د هغه اثر تر نن ورځی پوری موجود دی، اوس که مونږ (بنیامین) هم دلته پریږدو، او ټول لاړ شو نو ډیره سخته بی غیرتی او بی حمیتی به وی، نو واضح دی وی چه زه خو له سره له دی ځایه هیچیری خوځیدونکی نه یم، تر څو چه خپل لوی آبا ماته د بیرته راتللو حکم راکړی، یا په دغه منځ کښې د پاک الله تعالیٰ له لوری بله کومه فیصله وشی، مثلاً له تقدیره زما د مرگ نیته پوره شی او مړ شم یا په بل تدبیر سره (بنیامین) ته نجات ورکړم.

تنبیه: دغه ویونکی به غالباً همغه ورور وی چه د یوسف علیه السلام په معامله کښې ئې ړومبی هم پسته مشوره ورکړی وه چه ﴿ لَاتَقْتُلُوْا یُوْسُفَ ﴾

ارْجِعُوْٓا اِلٰٓى اَبِيْكُمْ فَقُوْلُوْا يٰٓاَبَانَآ اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ ۚ
وَمَا شَهِدْنَآ اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حٰفِظِيْنَ ﴿۸۱﴾

بیرته لاړ شئ تاسی پلار خپل ته نو ووایئ (ورته) ای پلاره زمونږ په تحقیق ځوی ستا(بنیامین) غلا وکړه، او مونږ نه ؤ ویلی بل شی مگر هغه مو وویل چه پری خبر وو (چه د باچا جام ووت له باره د ده) او نه وو مونږ پټ کار دپاره ساتونکی

تفسیر: یعنی ما هم دلته پریږدئ او تاسی گرد (ټول) لاړ شئ او د خپل پلار په حضور کښې

عرض وکړئ چه دغسی یوه واقعه راپېښه شوه چه له سره ئی توقع نه وه او نه وو مونږ د پټ کار ساتونکی چه دغه جام پخپله بنیامین پټ کړی ؤ او که بل چا د ده په بار کښی ایښی ؤ؟
حضرت شاه صاحب لیکی «یعنی مونږ خو له تاسی سره پر خپل پوه قول او عهد کړی ؤ ـ او له دی نه نه وو خبر چه (بنیامین) به غلا کوی او په غلا کښی به نیولی کیږی ـ یا مونږ له خپل دین سره سم د غله د نیولو او ساتلو لار ورورښووله، او له دی نه نه وو خبر چه زمونږ ورور پخپله غل دی»

وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِيْ كُنَّا فِيْهَا وَالْعِيْرَ الَّتِيْٓ اَقْبَلْنَا فِيْهَا ؕ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿۸۲﴾

او پوښتنه وکړه پخپله (قاصد په ژبه له خلقو) د هغی قریی(د مصر یا بل کوم ورته نژدی کلی څخه) چه وو مونږ په هغه کښی او(پوښتنه وکړه) له هغه کاروانه چه مونږ مخ کړی ؤ(راغلی وو کنعان ته) په دغه (قافله) کښی، او بیشکه خامخا مونږ صادقان یو.

تفسير: یعنی تاسی یو معتبر سړی ولیږئ او له هغو کلیو څخه د دغی خبری ښه تحقیق وکړئ چه هلته دغه واقعه پېښه شوی ده ـ او اوس بیرته راغلی دی، نو تاسی ته به دغه خبره ښېخی ثابته شی چه مونږ پخپله په دغی وینا کښی بالکل رښتینی یو.
(الغرض چه راغلل دا ورونه په حکم د مشر ورور خپل سره چه روئیل یا یهودا ؤ کنعان ته او داسی عرض ئی وکړ خپل پلار یعقوب علیه السلام ته چه پاس مذکور شو، نو په جواب کښی حضرت یعقوب علیه السلام داسی وویل دوی ته)

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ؕ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ؕ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَنِيْ بِهِمْ جَمِيْعًا ؕ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ﴿۸۳﴾

وویل(داسی نه ده چه تاسی ئی وایئ) بلکه ښائسته کړی دی تاسی ته نفسونو ستاسی یو کار(چه اراده مو ورته کړی وه)، نو(اوس کار زما) صبر دی بهتر، نژدی دی دا چه الله راولی ماته دوی ټول، بیشکه دغه الله جل‌جلاله هم دی دی ښه عالم (په پټو او ښکاره ؤ) ښه حکمت والا(چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسير: د ﴿ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ﴾ ترجمه مفسرینو په څو دوله (قسمه) سره کړی ده چه هغه دلته لیکله

کیږي

(۱): «پس ماته هغه صبر ښکار دی چه هیڅاته به څه نه وایم».

(۲): «نو صبر زما ښه صبر دی».

(۳): «نو اوس هم دغه صبر زما په کار راځی»

(٤): «نو اوس له هم دغه صبر څخه زما کار جوړیږي».

(٥): «پس صبر دی ماته ښه».

(٦): «پس ښائی ماته صبر نیک»

(۷): «پس کار زما صبر ښه دی».

(۸): «پس کار زما صبر دیر ښه دی». د اول ځلی د بی‌اعتباری له امله (له وجی) دا ځلی هم یعقوب علیه السلام د خپلو ځامنو پر خبرو اعتبار ونه کړ- لیکن د نبی الله کلام کله دروغ کیدی شی - ځکه چه په واقع سره دغه خبری د ده ځامنو له خپله ځانه جوړی کړی - او پخپله یوسف هم د ده ځوی ؤ. کذا فی الموضح. ګواکی د «لکم» خطاب د ځامنو د جنس په لوری وشو. والله عالم. ځینو مفسرینو د دی مطلب داسی لیکلی دی چه تاسی دلته د هغه د ساتنی ځومره کلکی وعدی راسره وکړی - او په دیر اصرار سره مو هغه بوتلو او هلته مو د هغه له لوری هیڅ دفاع او خبره ونه کړه، او ومو نه ویل چه د هغه له اسبابو څخه د جام پیدا کیدل ځرنګه د هغه د غلا دلیل کیدی شی - کیږی چه بل چا هغه جام د ده په اسبابو کښی پټ کړی وی نو د دغی خبری ویل ضروری ؤ تاسی خو پخپلی دغی وینا سره چه د ده هغه بل ورور هم غلا کړی وه، نو د هغه جرم مو لا کلک کړ - که د تاسی په زړونو کښی ضد او عناد نه وی، نو دغه خبره به مو ولی ویله؟ اوس له بنیامین څخه راغلی او ماته له ځانه خبری جوړوی؟ په هر حال زه په دی باندی هم صبر کوم - او د شکایت هیڅ یوه خبره به له ژبی ونه باسم - د پاک الله له قدرته او رحمته هیڅ لری نه دی چه یوسف علیه السلام او (بنیامین) او هغه ورور چه د (بنیامین) له خاطره هلته پاتی دی ګرد (تول) ماته راولی - او تول سره راتول کړی شی - او زه د ګردو (تولو) له احواله باخبره شم پا ک الله له تولو امورو څخه ښه عالم - او له هر یوه سره سم له خپله حکمته سره معامله کوی. له دی نه اندازه کیدی شی - چه په هر قسم مأیوسی - او په هر دول (طریقه) احوال سره هم د انبیاؤ علیهم السلام قلوب نه بی هیلی (ناامیده) کیدی شی - او دوی تل د الله تعالیٰ پر واسع رحمت توکل او اعتماد کوی - او د ده له الطافه او اعطافه او احسانه او منته امیدوار وی.

وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَٱبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ ٱلْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾

او مخ وګرځاوه (یعقوب) له دغو(ځامنو خپلو) نه او وی ویل او افسوسه او غم زما پر(بیلتون د) یوسف راشه دغه د وقت دی) او تکی سپینی شوی دواړه سترګی د دغه (یعقوب) له غمه نو دی ډک ؤ له قهره(او پټ ئی ځغمونکی ؤ.)

تفسیر: د دی نوی زخم له رسیدلو څخه د ده هغه پخوانی زخم بیا تازه شو ـ او بی‌اختیاره ئی له خولی څخه دا چغه ووتله ﴿ يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ ـ های افسوس پر یوسف» یعنی ای افسوسه زما پر یوسف راحاضر شه دغه دی وقت دی او تکی سپینی شوی دواړه سترګی د یعقوب علیه السلام له غمه یعنی بی‌رونقه یا بی‌نوره شوی. **علي اختلاف القولين**. پس دغه یعقوب ډک ؤ په زړه کښی د قهره د ځامنو نه خو وئ ځغملو او پټ ئی وساتلو په حدیث کښی دی «**نحن معاشر الانبياء اشد بلاء ثم الامثل فالامثل**» یعنی د انبیاؤ جماعت د پاک الله له جانبه په ډیرو سختو امتحانونو کښی مبتلا کاوه شی ـ بیا د امتحانونو ډیر اقسام دی حق تعالیٰ هر نبی سم له خپله حکمت او د ده له استعداد سره سم په هر امتحان سره ئی چه اراده وفرمائی اخته او مبتلا کوی ئی.

د یعقوب علیه السلام په زړه کښی ئی د یوسف علیه السلام فوق‌العاده مینه وغورځوله ـ بیا داسی یوه ـ هښیار ـ محبوب ـ او مطلوب هلک ئی چه د ابراهیمی کورنی غته سترګه او رڼه ډیوه وه، په داسی یوی دردناکی طریقی سره له ده څخه بیل کړ ـ او سره له دی نه چه د یعقوب علیه السلام غم ویشتلی ځیګر ـ او زخم خوړلی تتر ـ او پرهاری زړه دغی روح وژونکی صدمی خوړلی وو، خو بیا هم ده نه د کوم مخلوق په مخ کښی څه وویل، او نه ئی د شکایت کوم حرف په ژبه راوړ، او نه له چا څخه د انتقام اخیستلو ـ او د خپل زړه تشولو په فکر کښی ؤ ـ او نه د غم او خفګان خبری به ئی له خولی څخه وتلی ـ هو کله چه دی د غم او اندیښنی له لاسه ډیر کریده او ویلی کیده، نو د ده د زړه بخار د سترګو له لاری ووت، او له خپله ځانه سره به ژړیده. تر شلهاؤ کلونو پوری دی سره له دغو ژړیدونکو سترګو او د پاخه زړه د خپلو فرائضو او حقوقو په اداء کښی مشغول او لګیا ؤ او له ده هیڅ یو خلل او بی انتظامی په هیڅ شی کښی واقع نه شوه په هره اندازه چه د ده د زړه یوسف علیه السلام په فراق کښی پخسیده، او له سترګو څخه ئی اوښکی توئیدلی، ده به هومره د پاک الله په دربار کښی د عجز او نیاز، او توبی او استغفار اظهار کاوه. د درد او غم شدت ـ او د اوښکو توییولو کثرت هومره چه د ده «بصارت» ضعیف کاوه، په همغی اندازی سره د ده د «بصیرت» نور به لا پسی زیاتیده ـ د بیتابیو او د اضطراباتو هغومره سخت طوفانونه چه پری راچلیده ـ ده به هومره خپل زړه تینګاوه او پر خپل ځیګر (ینه) به ئی پښه کیښوده ـ او له ژبی څخه به ئی تش یو «اف» هم نه ایسته. د (بنیامین) له بیلتون څخه کله چه پخوانی زخم (تپ) ته نوی درد او بریښ ورسیده، نو دلته بی‌اختیاره هم دغه د ﴿ يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ ـ ای افسوسه او غم زما په بیلتون د یوسف»

الفاظ ئې له ژبې ووتل. د حضرت شاه صاحب په قول «داسې يو سخت درد تر دومره اوږده مدت پورې ساتل، پرته (علاوه) له نبي عليه السلام څخه د بل هيچا له وسه نه دي پوره او نه ئې شي ساتلی» بيا چه ځامنو د يعقوب عليه السلام د خپل پلار پريشاني او اضطراب وليد نو

قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهٰلِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللّٰهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾

وويل (ځامنو د يعقوب پلار خپل ته) قسم دی پر الله چه هميشه ئې ته چه يادوې يوسف (په زارۍ او فرياد سره) تر هغه پورې چه شې ته قريب الموت (ناجوړ له ډيره غمه) يا شې ته له هلاک شوو نه وويل (يعقوب) بيشکه هم دا خبره ده چه شکايت کوم (او ژاړم د لوی او واړه) غم (او اضطراب) او خفگان خپل طرف د الله ته (يواځې) او پوهيږم زه له جانبه د الله په هغه چه تاسې پرې نه پوهيږئ (لکه حيات د يوسف)

تفسير: په «موضح القرآن» کښې راغلي دي «آيا تاسې ماته صبر راښيئ؟ بې صبره خو هغه څوک دی چه د مخلوق په مخ کښې د خالق د رالېږلې شوی درد شکايت وکړي زه خو له هغه سره مناجات کوم چه درد او رنځ (تکليف) ئې راکړی دی ـ او پر دې هم ښه پوهيږم چه يوسف عليه السلام ژوندی دی ـ او ضرور به ورسره وينم. او د ده هغه ليدلی خوب هرومرو (خامخا) پوره کيدونکی دی دغه زما ابتلاء او ازموينه ده ـ و به گورم چه تر کومه حده پورې دغه ابتلاء ځنديږي (ايساريږي) ؟».

يٰبَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَايْئَسُوا مِنْ رَّوْحِ اللّٰهِ ۖ إِنَّهُ لَا يَايْئَسُ مِنْ رَّوْحِ اللّٰهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكٰفِرُونَ ﴿٨٧﴾

ای ځامنو زما، لاړ شئ نو لټونه وکړئ له (حاله د) يوسف او له حاله د ورور د ده او مه نااميده کيږئ له فيضه د الله بيشکه شان دا دی چه نه نااميده کيږي له فيضه د الله څخه مگر قوم کافران (منکران له الله او صفاتو د الله).

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ له مهربانی او فیضه نا امیده کیدل د کافرانو دود (طریقه) دی چه هغوی د ده له لوی رحمت او کامل قدرت څخه صحیح معرفت نه لری. د یوه مسلمان کار دا وی چه که د غرونو د پېټو په اندازه، او د سمندر د چپو او موجونو په قدر مأیوس کوونکی حالات هم ورپېښ شي خو بیا هم د پاک الله د رحمت امیدوار اوسی ـ او په امکانی کوښښ کښی بی‌همتی او بی‌زړه‌توب نه کوی نو ځئ د یوسف علیه السلام سراغ او پته ولګوئ او د ده ورور (بنیامین) د خلاصولو ذرائع ولټوئ ـ د الله تعالیٰ له رحمته هیڅ لری نه دی چه مونږ بیا سره راټول کړی د دریم ورور ذکر ئی ځکه نه دی کړی چه هغه پخپله پخپل اختیار پاتی شوی وو او که بنیامین خلاص شی، نو هغه به بلا سببه ولی هلته پاتی کیږی.
(بیا ورونه د یوسف علیه السلام دریم کرت د یعقوب علیه السلام له حضوره سره له څه بضاعته او مکتوب مصر ته ورغلل).

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾

نو کله چه ورننوتل ورونه پر یوسف نو وویل دوی(یوسف ته) چه ای عزیزه، رسیدلی ده مونږ ته او اهل(عیال) زمونږ ته سختی(او لوږه) او راوړی ده مونږ پنګه (سرمایه) ناقصه نو پوره راکړه مونږ ته پیمانه او خیرات وکړه پر مونږ(په قبول د نقصان یا تزئید د احسان) بیشکه چه الله جزاء(بدل د ورکوی) خیرات ورکوونکو ته.

تفسیر: دوی سم د خپل پلار له ښوونی سره د مصر په لوری بیا روان شول، څرنګه چه د یوسف علیه السلام درک او پته نه وه معلومه، نو ړومبی د هغه چا(بنیامین) د نجات په فکر کښی ولویدل چه ځای ئی معلوم ؤ او څرنګه چه د قحط له سببه غلی ته هم د دوی ډیر ضرورت ؤ نو داسی ئی سره وټاکل (مقرر کړل)، ښائی چه عزیز ته په دی لوری هم توجه ورکړو ـ که د راکړه او ورکړه په معاملو کښی مو عزیز پوست او نرم وموند، نو د (بنیامین) په نسبت به هم ورسره خبره کوو لکه چه ړومبی خبری دوی له عزیز سره داسی وکړی
ای عزیزه، په دی ورځو کښی د قحط له سببه پر مونږ او زمونږ پر کورنی ډیر زیات تکلیف او زحمت تیرېږی زمونږ د کورونو مال او اسباب ګرد (ټول) وپلورل (خرڅ) شول ـ اوس ډیره لږه بیکاره او حقیره پنګه (سرمایه) پاتی ده چه هیڅوک ئی نه اخلی هغه مو د غلی پیرودلو

(اخستلو) دپاره له ځان سره راوړی ده ستا د ښو اخلا قو، له لویو مکارمو او له پخوانیو مهربانیو څخه هیله (امید) لرو چه زمونږ دغو ناقصو شیانو ته مه ګورئ، او د دغو لږو شیانو په بدل کښې د پخوا پشان د غلې پوره مقدار مونږ ته امر وکړئ چه را ئې کړی، دغه رعایت په حقیقت کښې یو راز (قسم) خیرات دی چه تاسی ئې پر مونږ کوئ، برسیره په دی د خیرات په توګه (طریقه) هم څه شی راکړئ چه الله تعالیٰ درسره ښه وکړی،

حضرت یوسف علیه السلام د دغه احوال له اوریدلو څخه بی‌اختیاره په ژړا شو ـ او د ده د شفقت ـ رحم ـ عنایت او زړه سوی چینه د ده له زړه څخه وخوتیده او د سترګو له لاری په بهیدلو شوه او په دغه وقت کښې د پاک الله په حکم سره ده خپل ځان دوی ته ورښکاره کړ ـ چه زه څوک یم؟ او تاسی چه کومه معامله له ما سره کړی وه وروسته له هغې زه اوس کومې مرتبې ته رسیدلی یم؟ وروستی آیت د دغه اظهار دپاره تمهید دی.

تنبیه: ځینو د«تصدق» معنی مطلق احسان اخیستی دی. لکه چه د «**قصر الصلوٰة**» په حدیث کښې دی «**صدقة تصدق الله بهاعلیکم**»

(کله چه یوسف علیه السلام د خپل پلار کاغذ ولوست او د خپلو ورونو دغه عاجزی او زاری ئې ولیدلې نو لکه چه پخوا مو ولیکل ژړا پری زور راوست او رحم پری غالب شو او طاقت د پټولو ورته پاتی نشو نو)

قَالَ هَلۡ عَلِمۡتُمۡ مَّا فَعَلۡتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذۡ أَنتُمۡ جَٰهِلُونَ ﴿٨٩﴾

وویل(یوسف علیه السلام ورونو خپلو ته) آیا پوهیږئ تاسی چه څه فعل کړی ؤ تاسی له یوسف او له وروړ د ده سره (چه خوار، زار او رټلی به مو ساته) کله چه تاسی ناپوهان وئ (له عاقبت د فعل خپل).

تفسیر: یعنی د دی دواړو په منځ کښې مو بیلتون (جدائی) وغورځوله او له دغو دواړو سره مو ضد او عناد وکړ په هغه وقت کښې چه تاسی ناپوهان وئ، یعنی د ځلمیتوب په نشو کښې بی سده (بی هوشه) وئ او بی التفاته له قباحته د دی فعل ـ یا له عقوقه د پلار خپل او له حقوقه د وروروليځ او دا ئې په طریقه د نصیحت ورته ویل نه دپاره د راښکلو او شرمولو الله اکبر، دغه د صبر او مروت او اخلاقو دیره لوړه (اوچته) مرتبه ده چه د دغه تول عمر د ربړو (تکلیفونو) او شکایتونو دپاره یو توری ئې هم پخپله ژبه را نه ووړ او دومره سوال ئې هم د دی لامله (له وجی) وکړ، څو دوی پخپلو زړونو کښې شلهاؤ کلونو پخوانی احوال یو ځلی مستحضر کړی، چه د ماضی او حال موازنې څخه د الله تعالیٰ د هغو احساناتو حقیقت ښه روښانه شی چه پر یوسف علیه السلام له هغو مصائبو او حوادثو څخه وروسته شوی دی، او د هغه په لوری وروسته په ﴿قَدۡ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡنَا﴾ کښې اشاره شوی ده ـ بیا د سؤال اسلوب ئې داسی نرم او لطیف اختیار کړی

دی چه په هغه کښی له جرمه زیات د معذرت خوا، خورا (ډیر) ښکاره ده یعنی هغه حرکت چه ستاسی څخه صادر شوی دی د ناپوهی او بیوقوفی لامله (له وجی) ؤ ـ تاسی ته کله دغه خبره معلومه ده چه د یوسف علیه السلام هغه خوب هرومرو (خامخا) پوره کیدونکی دی، او دغه هلال خامخا یوه ورځ د بدر په شکل راختونکی دی او سم له دی ویلو سره ئی پرده له مخه بیرته کړه ـ کله چه د دوی نظر پری ولګیده او وئ پیژاند نو

قَالُوٓاْ أَءِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُۖ قَالَ أَنَا۠ يُوسُفُ وَهَٰذَآ أَخِيۖ قَدۡ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡنَآۖ إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصۡبِرۡ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ۝٩٠

وویل (ورونو د یوسف) آیا بیشکه ته چه ئی خامخا دا ته ئی یوسف وویل (هو!) هم دا زه یم یوسف او دغه (بنیامین) می سکه ورور دی په تحقیق احسان فرمایلی دی الله پر مونږ باندی (په سلامت او کرامت) بیشکه شان دا دی هر څوک چه وویریږی له الله او صبر وکړی (په طاعت او مصیبت او له معصیت) نو بیشکه الله نه ضائع کوی اجر (بدل عوض) د نیکو کارانو.

تفسیر: ممکن دی چه له دغه سوال څخه دوی ډیر سخت ویریدلی وی ـ چه وروسته له دومره زیاتی مودی څخه دغه د کور پټه خبره چا ورڅرګنده (ښکاره) کړی ده بیا د مصر عزیز د یوسف علیه السلام له قصی سره څه کار لری؟ څرنګه چه دوی د یوسف علیه السلام فوق‌العاده مراحم او له (بنیامین) سره ئی خصوصی سلوک لا له پخوا څخه لیدلی وو، نو دغه سوال به دفعتاً د دوی اذهان دغه لوری ته منتقل کړی وی ـ چه نه یوسف علیه السلام به چه مونږ پر مصری کاروان پلورلی (خرڅ کړی) ؤ هم دغه وی ـ کله چه دغه لوری ته متوجه شوی وی نو په غور سره به ئی کتلی وی او ممکن دی چه دا ځلی یوسف علیه السلام هم خپل ځان په واضح دول (طریقه) سره دوی ته وراندی کړی وی ـ یا ئی تصریحاً ویلی وی چه زه یوسف علیه السلام یم، الغرض چه دوی سخت متعجب او حیران شول او په حیرت سره ئی پوښتنه وکړه « ﴿ أَءِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ ﴾ ـ رښتیا اوښیه آیا هم دا ته یوسف ئی ؟» نو وویل یوسف علیه السلام چه هو! په رښتیا سره هم دا زه یوسف یم او دغه می سکه ورور دی (بنیامین) یعنی له هغه څخه چه تاسی زه بیل کړی وم دا دی اوس له ما سره ناست دی.

(په تحقیق منت او احسان بار کړی دی الله تعالیٰ پر مونږ باندی چه پس له اتیا کاله بیا ئی سره یو ځای کړو او همغه الله بیلتون په ګډون ـ ذلت په عزت ـ تکلیف په راحت ـ تنګی په فراخی ـ طیش په عیش بدلوی ـ هغه ته چه د ٠ربی په نامه په څو پیسو خرڅ شوی ؤ نن پاک الله د مصر حکومت وربښلی دی‌او بیشکه شان دا دی هر څوک چه ویریږی له الله او صبر کوی په

طاعت او مصیبت او له معصیت پس بیشکه الله نه ضائع کوی اجر بدل عوض د نیکو کارانو حضرت شاه صاحب لیکی «پر هر هغه چه تکلیف واقع شو ـ او له شرعی حدودو څخه د باندی ونه ووت او ونه ویرید نو بالاخر له بلا څخه زیاته عطا ورکوله کیږی بیا چه ورونو یوسف علیه السلام وپیژندلو ـ نو هیبت او خجالت پر دوی غالب شو ـ نو

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِن كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾

وویل(ورونو د یوسف هغه ته) قسم دی پر الله خامخا په تحقیق غوره کړی ئی ته الله پر موږ(په صورت او سیرت) او بیشکه چه وو موږ خامخا له خطا کوونکو(په هغه عمل کښی چه کړی ؤ موږ له تا سره).

تفسیر: یعنی الله جل‌جلاله تاته له هر حیثیته پر موږ درجه او فضلیت درکړی دی ـ ته د هم دی مقام وړ (قابل) او لائق وی ـ موږ له خپلی غلطی او تیری ستا قدر ونه پیژنده بالاخر ستا خوب رښتیا او زموږ حسد او رخه (کینه) بیکاره ښکاره شوه.

قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾

وویل(یوسف ورونو خپلو ته) نشته هیڅ ملامتی (زور او نه الزام له جانبه ځما) پر تاسو نن ورځ مغفرت دی وکړی الله تاسی ته (چه مقر شوئ په ګناه خپلی) او هم دی دی ښه غوره مهربان د تولو مهربانی کوونکو.

تفسیر: یوسف علیه السلام له سره داسی اراده نه درلوده (لرله) چه دومره یوه خبره هم له خپلو ورونو څخه واوری، نو وئ فرمایل چه دغه تذکری مه کوئ! زه نن پر تاسو هیڅ ملامتی نه اړوم او ستاسی ګرد (تول) اغلاط می دربښلی دی ـ هغه لفظ چه ما ووایه یواځی د الله تعالیٰ د احسان او د صبر او تقویٰ د نتیجی د ظاهرولو په نیت سره می ووایه، وروسته له نن ورځی ستاسی د تقصیر ذکر به هم نه کیږی. زه دعا کوم چه پاک الله ستاسی دغه خطاوی چه کړی مو دی در وبښی، ځکه چه هغه دیر مهربان دی له تولو مهربانی کوونکو او دغه ځما مهربانی هم یوه پلوشه ده د ده د مهربانیو څخه.

څوک چه عجز د مولا په در کښی راوړی

اعتراف پخپل تیر شوی قصور راوړی

رب له تولو مهربانو زیات ارحم دی

په هغه چه په اخلاص له بدو واوړی

کله چه یوسف علیه السلام د خپلو ورونو د تسلي او دادګیرنی څخه وزګار شو نو د خپل مهجور او سپین پیری پلار له حال څخه ئی هم تپوس او پوښتنه وکړه چه څرنګه دی؟ دوی وویل چه له ډیری ژړا سترګی ئی ړندی شوی دی. نو یوسف علیه السلام دوی ته وویل

اِذْهَبُوْا بِقَمِيْصِيْ هٰذَا فَاَلْقُوْهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِيْ يَاْتِ بَصِيْرًا ۚ وَاْتُوْنِيْ بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۹۳﴾

یوسئ قمیص زما دغه(قمیص) نو واچوئ هغه پر مخ د پلار زما نو وبه ګرځی بیا لیدونکی او راشئ تاسی ماته سره له اهله خپل تول.

تفسیر: یعنی زه په موجوده حالت کښی د شام په لوری نشم درتللی - تاسی لاړ شئ او والدین سره له تولو ګردو نورو متعلقینو می دلته راولئ ځکه چه ډیر مدت پر مونږ او تاسی باندی غمونه او مشقتونه تیر شوی دی - نو اوس له خیره سره دلته راشئ چه له ما سره لږ څه معاش وګورئ او مونږ ګرد (تول) سره یو ځای شو او یو د بل له وصاله او ګدون څخه متمتع او ګټور شو څرنګه چه د خپل لوی پلار په نسبت د وحیی په وسیله، یا د ورونو له بیانه دا ورمعلومه شوی وه چه بصارت ئی نه دی ورپاتی - یا ئی په لیدلو کښی څه فرق پیدا شوی دی - نو ځکه ئی خپل قمیص ورکړ، او وئی فرمایل چه دا قمیص ځما چه جبرئیل علیه السلام له جنته راوړی ؤ له ځان سره یوسئ او ځما د پلار په سترګو ئی ومښئ نو بیا به ئی بصارت پخپل حالت راشی. حضرت شاه صاحب لیکی «د هر مرض دپاره الله تعالیٰ یوه دوا مقرره کړی ده، څرنګه چه د ده بصارت د یوه سری له بیلتون څخه تللی ؤ - نو د هغه د بدن د یوه څیز له موندلو څخه هغه بیرته روغ شو - دغه د یوسف علیه السلام کرامت ؤ» او که کرامت ئی ونه بولئ، نو بیا هم له نن ورځی د واقعاتو او مشاهداتو په بناء دغه خبره منلی شوی ده، چه د کومی سختی صدمی یا فوق العاده خوښی له اثره ځینی ړانده یو ناڅاپه د سترګو خاوندان شوی دی.کله چه یوسف علیه السلام خپل قمیص ورکړ او اسباب او خوراک د لاری ئی دپاره د پلار او د نورو متعلقانو تیار کړ او ورونو ته ئی وسپارل نو دوی د کنعان په جانب متوجه شول.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيْرُ قَالَ اَبُوْهُمْ اِنِّيْ لَاَجِدُ رِيْحَ يُوْسُفَ لَوْلَآ اَنْ تُفَنِّدُوْنِ ﴿۹۴﴾

او كله چه بيا جلا (جدا) شو كاروان (له مصره) وويل پلار د دوی (يعقوب خپلو مصاحبينو ته په كنعان كښې) بيشكه زه چه يم خامخا مومم بوی د يوسف كه چيری نسبت د كم عقلی(د زوړوالی) نه كوئ ماته.

تفسير: د الله تعالیٰ قدرت ته ځير شئ (غور وكرئ) چه يوسف عليه السلام په مصر كښې موجود دی ـ او يعقوب عليه السلام په كنعان كښې ـ خو په دومره كلونو كښې هيڅيری يعقوب عليه السلام ونه ويل چه د يوسف عليه السلام ښه وږمه رارسيږی ـ ځكه چه د پاک الله امتحان لا پای (آخر) ته نه ؤ رسيدلی ـ اوس چه د پاک الله اراده د ده بللو ته غوته شوی ده، او له هغه لوری كاروان له مصره د كنعان په لوری روان دی ـ او د يوسف عليه السلام قميص ورته سوغات او ارمغان دی، دلته د يوسفی قميص ښه وږمه يعقوب عليه السلام روح معطره كوی دا يوه واقعه لا څه ـ بلكه دغه گرده (ټوله) قصه د قدرت د عجائبو يوه لويه مرقع ده، د يعقوب عليه السلام پشان يو مشهور معروف نبی عليه السلام په شام كښې هستوگنه ولری ـ او د يوسف عليه السلام پشان يو جليل القدر ذات په مصر كښې حكومت وچلوی او يوسف عليه السلام ورونه څو ځلی مصر ته راشی، او پخپله د يوسف عليه السلام كره ميلمانه شی، او سره له هغه د الله قدوس جل‌جلاله غامضه حكمت او قاهره مشيت، دغه پلار او ځوی سره تر شلهاؤ كلونو پوری بيل وساتی، او د وينی په اوښكو ئی وژړوی، او خپل امتحان پری تكميل كړی جلت قدرته! وعز سلطانه‌لپه هر تقدير نو وويل پلار د دوی يعقوب عليه السلام هغو حاضرينو ته چه په كنعان كښې ورسره ناست وو چه بيشكه خامخا زه مومم بوی د يوسف عليه السلام كه نسبت د كم عقلی نه كوئ تاسی ماته او داسی راته نه وايئ چه ته اوس زوړ شوی ئی ـ نو فضول او چټی (بيكاره) خبری كوی يعنی د دغی خبری په ويلو سره شرميږم، ځكه چه د هغه پر كيفيت ستاسی فكر نه رسيږی او تاسی گرد (ټول) به سره ووايئ چه دغه سپين ږيری ته وگورئ چه بيخی بی سده (بيهوشه) او پاگل شوی دی او اپلتی وائی او چټی (بيكاره) خبری كوی او د زړبودی (بوداتوب) خوبونه وينی.

قَالُوا۟ تَٱللَّهِ إِنَّكَ لَفِى ضَلَٰلِكَ ٱلْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾

وويل(حاضرينو يعقوب ته) قسم دی پر الله بيشكه ته چه ئی خامخا په همغه خطا او سرگردانی پخوانی خپلی كښې(همغسی لا پروت) يی.

تفسير: يعنی د يوسف عليه السلام مينه او محبت ـ او د هغه د بيا ژوندی كيدلو ـ او بيا ورسره د ليدلو او ملاقات كولو يقين ستا په زړه كښې ځای نيولی دی او د همغو پخوانيو خيالاتو هوا ده چه د يوسف عليه السلام ښه وږمه ستا دماغ (سپږمو) ته رسيږی او له ډيره محبته

او مينى ئى هر وقت يادوى ـ او د ملاقات په طمعى ئى لا هم پروت ئى

فَلَمَّآ أَن جَآءَ ٱلۡبَشِيرُ أَلۡقَىٰهُ عَلَىٰ وَجۡهِهِۦ فَٱرۡتَدَّ بَصِيرٗاۖ قَالَ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ۝٩٦

نو كله چه راغى زيرى كوونكى نو واچوه ده هغه (قميص) پر مخ د دغه (يعقوب) باندى نو وگرځيده (يعقوب) ليدونكى، وويل(يعقوب) آيا نه ؤ ويلى ما تاسى ته چه، بيشكه زه پوهيږم له(ښوونى د) الله په هغه څه چه نه پوهيږئ تاسى (چه حيات او ملاقات د يوسف او د نورو دى).

تفسير: يعنى بينائى او ليدل ئى بيرته وگرځيدل ـ او بيا لكه د پخوا هر شى به ئى ليدلو ـاو بينا شو نو وويل يعقوب عليه السلام هغو خلقو ته چه ملامتى ئى پرى ويلى وه آيا نه ؤ ويلى ما تاسى ته چه بيشكه زه پوهيږم له ښوونى د الله په هغه څه چه نه پوهيږئ تاسى چه حيات او ملاقات دى له يوسف عليه السلام او نورو سره يعنى ما نه ؤ ويلى چه ښه بوى راځى! بالاخر زما هغه خبره رښتيا شوه ـ يا ئى خپلو ځامنو ته ويلى ؤ چه د يوسف عليه السلام له لټولو څخه لاس مه اخلئ! د پاک الله له رحمته دغه خبره لرى نه ده چه بيا مونږ گرد (ټول) سره راټول كړى گورئ! چه همغه صورت را د مخه شو.

(بيا نو ورونه په اتفاق سره پلار ته ورغلل او په ډيرى عاجزى او زارى سره)

قَالُواْ يَٰٓأَبَانَا ٱسۡتَغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَآ إِنَّا كُنَّا خَٰطِـِٔينَ ۝٩٧

وويل(ورونو د يوسف) اى پلاره زمونږ مغفرت وغواړه له الله زمونږ دپاره د گناهونو زمونږ بيشكه چه مونږ ؤ خطا كوونكى (گنهگاران ستا او د يوسف په حق كښى).

تفسير: يعنى اوس توبه وښكله مونږ نو تاسى توجه او دعا وكړئ او له الله تعالىٰ څخه زمونږ د دى گناهونو ښنه وغواړئ! چه له مونږه لويه خطا شوى ده. مطلب ئى دا دى چه پرومبى مو تاسى وښئ بيا په صاف زړه او اخلاص سره له پاک الله څخه زمونږ مغفرت وغواړئ! ځكه څو چه تاسى مونږ ونه ښئ نو الله تعالىٰ به مو څرنگه وښى.

قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيٓ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

وویل (یعقوب ځامنو خپلو ته) ژر به مغفرت وغواړم تاسی ته له ربه خپله، بیشکه دغه (الله) هم دی دی ښه ښښونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: یعنی صبر وکړئ! چه د قبول ساعت او کړئ راشی، نو هلته به زه د خپل مهربان الله په دربار کښی لاسونه پورته کوم. وائی د جمعی د شپی یا د تهجد د وقت په انتظار کښی ؤ یا ئی غوښت چه وروسته د یوسف علیه السلام د ښښلو یا وروسته له ورتللو د مصره چه هلته به تول په ګده سره له الله تعالیٰ څخه غوښتنه کوو. بیا روان شول دوی مصر ته کله چه یوسف خبر شو نو سره له مشرانو د ښار استقبال ته ووتل

فَلَمَّا دَخَلُوا۟ عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ٱدْخُلُوا۟ مِصْرَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ ﴿٩٩﴾

نو کله چه رانـنوتل دوی پر یوسف علیه السلام په مانی او مجلس د یوسف علیه السلام نو رانژدی ئی کړل ځان ته مور او پلار خپل او وویل یوسف علیه السلام چه ننوځئ (ښار د) مصر ته که اراده وفرمائی الله حال دا چه په امن کښی به شئ (له هری سختی) .

تفسیر: له ښاره د باندی د خپل مور او پلار د استقبال او هرکلی او ښه راغلی دپاره ووت خپل مور او پلا ر ته ئی له خپل ځان سره نژدی ځای ورکړ ـ په دی کښی مفسران سره اختلاف لری، ځینی وائی چه د یوسف علیه السلام مور لا له پخوا څخه مړه شوی وه لکه چه پخوا مذکور شو ـ او دلته ئی د توری (خاله) ذکر دی ـ ځکه چه عرب توری ته هم مور وائی لکه چه تره ته هم پلار وائی ـ او ځینی وائی چه لا مور ئی (راحیله) هم ژوندی وه، او له حضرت یعقوب علیه السلام سره ئی مصر ته تشریف راوړ، او ګردو (تولو) ته ئی وویل چه ښار ته لاړ شئ، او له قحط او سختی او مشقت او نورو شیانو څخه اندیښنه مه کوئ انشاء الله تعالیٰ بالکل په زړه جمعی او راحت او اطمینان اوسیږئ! ځینی مفسرین وائی دغه الفاظ ئی وروسته د ښار له رسیدلو څخه ویلی دی. ګواکی د ﴿ ٱدْخُلُوا۟ مِصْرَ ﴾ معنی داسی شوه چه په مصر کښی بی له کومی وسوسی او اندیښنی اوسیږئ!.

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا ۖ وَقَالَ يَا أَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا ۖ وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُم مِّنَ الْبَدْوِ مِن بَعْدِ أَن نَّزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي ۚ إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ ۚ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾

او پورته ئی کړل مور پلار خپل(کښینول له ځانه سره) پر تخت خپل او پریوتل(دغه «۱۱» ورونه او والدین) دغه(یوسف ته) سجده کوونکی، او وویل(یوسف) ای پلاره زما دا(سجدی) بیان (تعبیر) دی د هغه خوب زما (چه لیدلی می ؤ) پخوا له دی نه په هلکتوب کښی په تحقیق وګرځاوه دا خوب رب زما حق (او رښتینی)، او په تحقیق احسان انعام ئی کړی دی له ما سره کله چه راوئ ایستم زه له بندیخانی (یا کوهی نه) او را ئی وستئ تاسی له میری (صحرا نه مصر ته) وروسته له هغه چه فساد جګړه غورځولی وه شیطان په منځ زما او په منځ د ورونو زما کښی، بیشکه رب زما چه دی باریک تدبیر والا دی دپاره د هغه چه اراده وفرمائی، بیشکه الله هم دی دی ښه عالم (په تولو احوالو) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یوسف علیه السلام له خپل طرفه د خپلو والدینو تعظیم وکړ۔ او دوی پر خپل تخت (پلار) کښینولو ۔ لیکن ځرنګه چه د پاک الله اراده پر دغه تللی وه چه د یوسف علیه السلام تعظیم به پر دوی کوی نو له هغه ځنی ممانعت د یوسف علیه السلام له لاسه کله پوره کیدی شو، نو سم د هغه وقت له دود (رواج) او دستور سره مور او پلار او تول ورونه د یوسف علیه السلام په مخ کښی په سجده ولویدل دغه تعظیمی سجده وه چه د حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمة الله علیه له وینا سره د ادم علیه السلام له زمانی راهیسی د مسیح علیه السلام تر زمانی پوری جائزه وه، او یواځی محمدی شریعت هغه ناجائزه او حرامه وبلله ۔ لکه چه ډیر احادیث پری شهادت ورکوی. بلکه حضرت شاه عبد القادر رحمة الله علیه ﴿ وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ ﴾ الآیة ۔ څخه د دی د حرمت په نسبت اشاره ایستلی ده، ځینو مفسرینو په دغه ځای کښی له سجدی ځنی د هغه متبادره معنی نه ده مراد کړی او تش سر ښکته کول او یواځی لږ څه تیتیدل تری اخلی. ځینی وائی چه دغه سجده د یوسف علیه السلام دپاره نه وه، بلکه د یوسف علیه السلام له عظمت او

عزت لیدلو لامله (له وجی) د پاک الله په دربار کښی د شکر اداء کولو سجده وه نو په دغه تقدیر دغه لام به سببی وی چه په ﴿ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا ﴾ کښی دی یعنی د یوسف علیه السلام د عروج او اقتدار په سبب د پاک الله په دربار کښی دوی د شکرانی سجدی وکری.

تنبیه: تعظیم او عبادت دواړه سره بیل شیان دی. د غیر الله تعظیم په کلی ډول (طریقه) نه دی ممنوع هوا د غیر الله عبادت جلی شرک دی، چه د هغه اجازه د سترګو د یوی رپی په اندازه هم نشته، او نه کیدی شی. «**سجود العبادة**» یعنی د غیر الله مستقل او مالک ګڼل په نفع یا په ضرر کښی په هره درجه چه وی، او ورته سجده کول جلی شرک دی، چه د هغه اجازت په هیڅ یو سماوی شریعت او هیڅ یو موحد ملت دپاره نه دی شوی. هوا «**سجود التعظیم**» یعنی پرته (علاوه) له پاسنی عقیدی محض د تعظیم او تکریم دپاره سر په سجده کیدل په سابقه ؤ شرائعو کښی جائز ؤ ـ خو محمدیه شریعت علیٰ صاحبها افضل الصلوٰة والتسلیمات د هغه بیخ پری کړ ـ پر دغه موضوع حضرت شاه ولی الله په «حجة الله البالغه» کښی د شرک پر اقسامو کوم دقیق بحث چه کړی دی ـ د هغه کتل پکار دی

(﴿ وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ ﴾ الآیة ـ او وویل یوسف علیه السلام ای پلاره ځما دا سجدی بیان او تعبیر دی د هغه خوب زما چه لیدلی می ؤ پخوا له دی نه په هلکتوب کښی په تحقیق وګرځوه دا خوب رب ځما حق (رښتینی) یعنی په دی کښی زه هیڅ مداخله نه لرم څرنګه چه زما د هغه خوب د تعبیر پوره کیدل ضروری ؤ، نو پاک الله هغه پوره کړ ـ او تاسی ګردو (ټولو) ته ئی دروښود او په تحقیق احسان ئی کړی دی له ما سره کله چه راوئی ایستم زه له بندیخانی یا له کوهی نه او راوئی وستئ تاسی له میری او صحرا نه مصر ته وروسته له هغه چه فساد جګړه غورځولی وه شیطان په منځ ځما او په منځ د ورونو ځما کښی بیشکه رب ځما باریک تدبیر والا دی لپاره د هغه چه اراده وفرمائی بیشکه دغه الله هم دی دی ښه عالم په ټولو احوالو ښه حکمت والا چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی. د الله تعالیٰ د احساناتو ذکر ئی وفرمایه او د ده هغه لطیف تدبیر ته ئی توجه وکړه چه الله زه په څه لطیف ډول (طریقه) له بندیګری څخه وویستم، او د دی مملکت مختار عزیز ئی وګرځولم ـ او د هغی جګړی څخه وروسته چه د شیطان له لوری زمونږ ورونو په منځ کښی لویدلی وه کله چه هیڅ هیله (طمعه) او امید زمونږ او ستاسی د بیا لیدلو نه وه ـ بیا ئی څرنګه د لیدلو او سره د یو ځای کیدلو اسباب او وسائل راغونډ کړل ـ په دغی موقع کښی یوسف علیه السلام د خپلو هغو مصائبو تکالیفو هیڅ یو شکایت او ذکر ونه کړ ، چه پری تیر شوی ؤ ـ بلکه د ورونو د واقعی په لور یی هم په داسی یوه عنوان سره اشاره وکړه چه په هغه د هیڅ یوی دلی تقصیر او زیادت ورڅرګند (ښکاره) نشو ـ څو د ده ورونه د هغه له اوریدلو څخه خجل، محجوب او خر نشی «الله اکبر!» داسی عالی اخلاق پرته (علاوه) له انبیاؤ علیهم السلام په بل کوم یوه کښی پیدا کیدی شی؟.

رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنِيْ مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِيْ مِنْ تَاْوِيْلِ الْاَحَادِيْثِ ۚ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۟ اَنْتَ وَلِيّٖ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ تَوَفَّنِيْ مُسْلِمًا وَّاَلْحِقْنِيْ بِالصّٰلِحِيْنَ ﴿۱۰۱﴾

ای ربه زما په تحقیق راکړی دی ده ماته څه له باچاهی (او تصرف د مصر) او ښوولی دی دی ماته څه له ګرځولو د خبرو (لکه تعبیر د خوبونو بیان د کتابونو)، ای پیدا کوونکیه د اسمانونو او د ځمکی (بی له نمونی) هم ته ئی ولی (دوست واکدار کار جوړوونکی) زما په دنیا او په آخرت کښی، وفات کړه ما په دی حال کښی چه مسلمان یم او یو ځای می کړه (په مرتبه او کرامت کښی) له صالحانو سره.

تفسیر: د دی سورت په اوله رکوع د تاویل الاحادیث تفسیر لیکلی شوی دی. یا خو ئی د لقاء الله په شوق کښی فی‌الحال د موت تمنا وکړله ـ یا خو دا مطلب دی کله چه زه مرم ښائی چه موت په داسی حال کښی راباندی راشی چه زه په اسلام یعنی کامل تسلیم او رضاء قائم اوسم.

تنبیه: په حدیث کښی راغلی دی چه «هیڅ یو انسان دی د مصیبت او تکلیف له ویری د موت تمنا نه کوی»! له دی نه داسی مفهومیږی چه د حب لقاء الله یا بل کوم صالح غرض دپاره د موت تمنا کیدی شی. لکه چه د فرعون ساحرینو داسی دعا کړی وه ﴿رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَّتَوَفَّنَا مُسْلِمِيْنَ﴾ یا حضرت مریمی ویلی ؤ ﴿يٰلَيْتَنِيْ مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَّنْسِيًّا﴾ جزء (۱۶) د مریم سورة رکوع ۲ آیت (۲۳) ـ او د معاذ رضی الله تعالیٰ عنه په حدیث کښی دی **«اذا اردت بقوم فتنة فاقبضنی الیک غیر مفتون»**.

د احمد په مسند کښی حدیث دی **«یکره الموت والموت خیر للمؤمن من الفتن»**.

حضرت علی کرم الله وجهه د فتن د هجومو په وقت کښی دعا کړی وه **«اللّٰهم خذنی الیک فقد سئمتهم وسئمونی»** کله چه د امام بخاری جګړه د خراسان له امیر سره ونښتله نو دی داسی دعاء کولو ته مجبور شو **«اللّٰهم توفنی الیک»** په حدیث کښی دی چه د دجال د خروج په وقت کښی یو سړی به پر کوم قبر تیریږی، او د دغو فتنو او زلازلو له لیدلو څخه به ووائی **«یا لیتنی مکانک** ـ کشکی ای مړیه! زه ستا په ځای وی».

(﴿وَاَلْحِقْنِيْ بِالصّٰلِحِيْنَ﴾ ـ او یو ځای می کړه په مرتبه او کرامت کښی له صالحانو سره) دغه داسی لفظ دی لکه نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم چه پخپل مرض‌الموت کښی فرمایلی ؤ **«اللّٰهم فی الرفیق الاعلیٰ»** حضرت شاه صاحب لیکی «کامل علم ئی وموند ـ او کامل دولت ئی ور په برخه شو نو بیا ئی شوق او رغبت پیدا شو چه د خپلو پلرونو او نیکونو په مراتبو هم ورسیږی» ګواکی له ﴿وَاَلْحِقْنِيْ بِالصّٰلِحِيْنَ﴾ څخه دا غرض شو چه زما مرتبه د اسحاق علیه السلام او د ابراهیم علیه السلام له مراتبو سره یو ځای کړه! د حضرت یعقوب علیه السلام

تر ژوندانه پورې يوسف عليه السلام په ملکيه ؤ انتظاماتو مشغول ؤ وروسته د هغوی له وفاته ئې هغه پخپل واک (اختيار) پرېښود. مفسرين ليکي چه حضرت يعقوب عليه السلام وصيت کړی ؤ ـ چه زما مړی دې شام ته يوړ شي ـ او هلته دې دفن کړ شي! لکه چه د دوی جنازه هم هغلته يوړه شوه. حضرت يوسف عليه السلام ويلي ؤ چه «يوه داسې زمانه به هم راشي چه بني‌اسرائيل به له مصر څخه وويستل شي ـ نو په دغه وقت کښې دې زما تابوت هم دوی له خپله ځانه سره يوسي» لکه څه مهال (وخت) چه حضرت موسٰی عليه السلام سره له بني اسرائيلو له مصره ووت، نو د حضرت يوسف عليه السلام تابوت ئې هم له خپلو ځانونو سره يوړ. والله اعلم.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوْٓا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُوْنَ ﴿۱۰۲﴾

دغه (قصه د يوسف) له خبرو د غيبو ده چه (اعجازاً) وحيه کوو مونږ هغه تاته (ای محمده!)، او نه وې ته (ای محمده!) له دغو (ځامنو د يعقوب) سره کله چه دوی راټول کړ فکر خپل (په غورځولو د يوسف په کوهي کښې) حال دا چه دوی مکر فريب کاوه (له يوسف سره نو چه تا غوندې امي په دې سره اخبار کوی نو دغه اعجاز دی)

تفسير: يعنې کله چه د يوسف عليه السلام ورونو دی له پلاره د بېلولو، او په کوهي کښې د غورځولو دپاره مشورې او تدابير جوړول، او پخپلو منځونو کښې سره جرګې کولې، او خبرې سره غوټه کولې، تاسې له هغوی سره نه وئ ـ چه د دوی خبرې به مو اوريدلې ـ او هغه حالات به مو کتل ـ نو بيا داسې صحيح واقعات پرته (علاوه) د الله تعالیٰ له وحيې څخه تاته چا دربښوولي دي؟ تاسې په رسمي دول (طريقه) لوستونکې او ليکونکې نه يئ او نه له کوم ظاهري معلم څخه مو څه استفاده کړې ده، نو بيا دغه ګرد (تول) حقائق چه د هغو په دغه اندازه سره تفصيل په (بائبيل ـ انجيل) کښې هم نشته تاسې ته ماسواء له الله تعالیٰ څخه بل کوم سړي دربښوولي دي؟.

وَمَآ اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۰۳﴾

او نه دي زياتره خلق او اګر که حرص وکړې ته (ای محمده! په ايمان راوړلو د دوی) ايمان راوړونکي (عناداً)

تفسیر: یعنی سره له دی چه ستاسی پر صداقت داسی ښکاره او واضح دلائل هم موجود دی بیا هم زیات خلق هغه کسان دی چه په هیڅ دول (طریقه) سره ایمان نه راوړی .

وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾

او نه غواړی ته (ای محمده!) له دوی څخه په دغه (ابلاغ د قران) هیڅ اجر (بدل، عوض)، نه دی دا قران مگر پند دی (له جانبه د الله) دپاره د تولو خلقو(جن دی که انس).

تفسیر: یعنی که نه ئی منی، ودی نه منی ـ تاسی ته څه نقصان رسوی؟ د تبلیغ څه طلب او تنخاه ته له دوی څخه نه غواړی چه هغه به پر تا بنده کړی ـ پند او نصیحت او پوهول خو هم دا دی چه تاسو هغوی ته وکړه ـ او پرله پسی یی کوئ.

وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾

او ډیر دی له دلائلو (چه دلالت کوی په کامله قدرت او وجود د رب العزت) په اسمانونو او په ځمکه کښې (چه دغه معاندین) تیریږی پری (او په سترگو ئی وینی) حال دا چه دوی له هغو نښو څخنی تل څنگ کوونکی دی (چه نه پکښې فکر کوی او نه تری عبرت اخلی).

تفسیر: یعنی همغسی چه د تنزیلیه ؤ ایتونو په اوریدلو سره دوی ایمان نه راوړی هم داسی د تکوینیه ؤ ایتونو په لیدلو سره هم د الله تعالیٰ د توحید سبق نه زده کوی اصلی خبره خو هم دا ده چه د دوی اوریدل او لیدل خوشی چتی (بیکاره) او محض سطحی دی ـ که په ایات الله کښې دوی لږ څه غور او فکر چلولی وی، نو څه نه څه گته او فائده به تری وررسیده ـ کله چه دوی فکر او تمیز نه لری، نو ایمان به له کومه راوړی.

وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾

او ایمان نه راوړی (یقین نه کوی) اکثر له دغو مشرکانو پر (وجود او

خالقیت د) الله مګر په دی حال کښی چه دوی شریک نیوونکی (له الله سره د بل څیز).

تفسیر: په ژبې سره ګرد (تول) وائی چه خالق او مالک همغه الله تعالیٰ دی مګر سره له هغه دوی ځینی بتان د خدائ حصه داران ګرځوی ـ لکه چه د عربو مشرکانو به په تلبیه کښی دا الفاظ ویل «کقول مشرکی العرب: لبیک اللهم لبیک لا شریک لک الا شریکا هو لک تملکه وماملک» ځینی د هغه دپاره هلک او جونی تجویز کوی ـ ځینی هغه روح او مادی ته اړ (مجبور) او محتاج بولی ـ ځینو احبارو او رهبانانو ته ئې د خدائ اختیارات ورکړی دی ډیرو کسانو د تعزیه داری ـ مجاوری قبر پرستئ ـ پیر پرستئ د خسو او خاشاکو سره د توحید صافه او پاکه چینه مکدره او لوغړنه او خرابه کړی ده ـ څومره داسی موحدین به پیدا کیږی چه له ریا او هوا او هوس څخه پاک وی؟ ـ الغرض تش په ژبه د ایمان داری دعوی ډیره ګرانه ده، او داسی پاک، سوچه او چاندی مسلمانان ډیر لږ پیدا کیږی چه د عقیدی او عمل په درجه کښی د جلی یا د خفی شرک ارتکاب نه کوی. **(اعاذنا الله من سائر انواع الشرک)**

أَفَأَمِنُوٓا۟ أَن تَأْتِيَهُمْ غَٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾

آیا نو په امن کښی دی دا (مشرکان) له دی نه چه راشی دوی ته (عقوبت) چاپیریدونکی پټوونکی له عذابه د الله نه یا راشی دوی ته قیامت ناڅاپه حال دا چه دوی پری خبر نه وی (او څه تیاری نه وی کړی ورته).

تفسیر: یعنی دغه مشرکان داسی بی‌فکره، او بی خوفه ولی کیږی ـ آیا دوی د الله تعالیٰ له عذابه، یا د قیامت له هولناکو او ویروونکو حوادثو څخه د محفوظ پاتی کیدلو څه انتظام کړی دی؟.

قُلْ هَٰذِهِۦ سَبِيلِىٓ أَدْعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِى ۖ وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه دغه (ایمان او توحید) لاره زما ده چه

(تینګ پرې ولاړ یم او) بولم زه تول خلق طرف د(توحید) د الله ته په بیان (او ښکاره دلیل) سره (هم) زه او (هم هر) هغه څوک چه متابعت پیروي کوي زما ، او پاک دی الله (له شرکه او ولده او نورو عیبونو) او نه یم زه له شریک نیوونکیو (په الله پورې).

تفسیر: یعني زما لاره هم دغه د خالص توحید سمه صافه لاره ده ـ زه ګردی (تولی) دنیا ته دعوت ورکوم چه ګرد (تول) چټي (بیکاره) خیالات او اوهام پرېږدي ـ او د یوه واحد احد الله تعالیٰ لوری ته راشي! د ده توحید د ده د صفاتو او کمالاتو او د احکامو او د نورو صحیح معرفت حاصل، او صحیحه لاره پیدا کړي! ـ زه او زما ملګري پر هم دغې سمې صافي لارې باندې رهي (روان) یو ـ او د حجت او برهان ـ او بصیرت او وجدان په رڼا درومو پاک الله ماته داسي یو نور او رڼا راعطا کړې ده چه په هغې سره زما او زما د ګردو (تولو) ملګرو دماغ منور او روښان شوي دي دلته له سره د ړندو تقلید او پیروی نشته. د خاص توحید تلونکي پخپل هر قدم کښې پخپل باطن کښې د معرفت او بصیرت خاصه رڼا او د عبودیت محضه خاص لذت محسوسوي ـ او په ډېر اخلاص او صمیمیت (عزم) سره داسې مخلصانه ناری وهي ﴿ وَسُبْحٰنَ اللّٰهِ وَمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ ﴾ !

کله چه کفارو وویل چه الله تعالیٰ څخه خو ډېرې ملائکي دي نو هغه ئې ولي نه رالیږلي چه ته او نور سري ئې رالیږلي یئ نو دغه آیت نازل شو

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِیْٓ اِلَیْهِمْ مِّنْ اَهْلِ الْقُرٰی ؕ اَفَلَمْ یَسِیْرُوْا فِی الْاَرْضِ فَیَنْظُرُوْا کَیْفَ کَانَ عَاقِبَةُ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَیْرٌ لِّلَّذِیْنَ اتَّقَوْا ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۰۹﴾

او نه ؤ لیږلي مونږ پخوا له تا (په رسالت سره) مګر سړي (بنیادم نه ملائک نه جن نه ښځې) چه وحي به کوله مونږ دوی ته له اهل د قریو(او ښارونو نه له صحرایانو او بیابانیو) آیا نو نه ګرځي (دا کافران) په ځمکه (ملکونو) کښې پس ودې ویني دوی (په نظر د عبرت سره) چه څرنګه ؤ عاقبت (آخره خاتمه) د هغو (دروغجنانو) چه پخوا تیر شوي دي له دوی نه، او خامخا کور د آخرت (جنت) ډېر غوره دی دپاره د هغو کسانو چه ځان ساتي (له شرکه او له نافرماني او ویرېږي له الله) ، ایا نو تاسي عقل نه چلوئ (په بهتری ئې) .

تفسیر: یعني پخوا له دی نه هم مونږ له آسماني پرښتو څخه کوم نبي نه دی منتخب کړی ـ او نه لېږلی ـ پخواني انبیاء علیهم السلام هم د هم دغه انساني کلیو او د ښارونو له هستیدونکو سړیو څخه ؤ ، نو بیا ووینئ ! چه د هغوی د دروغجن کوونکیو کسانو حشر په دنیا کښې څرنګه شو؟ حال دا چه په دنیا کښې علی‌الاکثر کفارو ته ډیر اوقات عیش او عشرت نصیب شوی دی ـ البته د آخرت ښېګڼه (نفعه) او بهتري خالص د هغو کسانو په برخه ده چه له کفر او شرکه خپل ځان ساتي . دغه د مکې معظمې کفارو ته تنبیه ده چه د پخوانیو کفارو له احوالو څخه عبرت واخلي.

تنبیه: له دې آیت څخه دغه خبره راوځي چه هیڅ یوه ښځه د نبوت په درجه نه ده رسیدلې ـ حضرت بي‌بي مریمې ته پاک قران د «صدیقي» مرتبه ورښېلې ده ، او هم له دې آیت څخه ظاهرېږي چه له اهل البوادي (صحرائیانو او بدوانو) څخه هیڅ یو نبي نه دی مبعوث شوی.
پس ښائي چه مغروره نشي معاندان د زماني ستا ای محمده! ځکه چه هغو تیرو اقوامو ته به مونږ په هغه طغیان او تکذیب خپل کښې مهلت ورکاوه او رسولانو به تبلیغ کاوه او نصرت به ئې مؤخر کیده.

حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوْا جَآءَهُمْ نَصْرُنَا ۙ فَنُجِّيَ مَنْ نَّشَآءُ ۭ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۱۱۰﴾

تر هغه پورې چه نا امیده به شول رسولان (له اسلام د کفارو یا د ژر راتللو د عذاب) او ګمان به وکړ دوی چه بیشکه دوی په تحقیق دروغ ویلي شوي دي دوی ته (له جانبه د نفسونو د دوی یا له جانبه د قوم د دوی په وعده د ایمان په هم دې وقت کښې) ناڅاپه به راغي دوی ته نصرت مدد زمونږ نو خلاصي به ورکړه شوه له (عذابه) هغه چاته چه اراده به وفرمایله مونږ (یعني رسولان او مؤمنان)، او نشي دفع کیدلی عذاب زمونږ له قوم ګنهګارانو (کافرانو) څخه.

تفسیر: یعني د عذاب له تاخیره مه خطاء وځئ ـ پخوانیو اقوامو ته هم اوږده مهلتونه ورکړی شوي ؤ ـ او د عذاب په راتللو کښې به دومره زیات ځنډ (ایسارتیا) پیښیده چه منکرین بیخي یاغي او بیفکره کیدل او ډیر زیات شرارت او له حده تیر شرارتونه او بغاوتونه به ئې کول ـ او د دغو حالاتو له لیدلو څخه به انبیاء علیهم السلام د دوی د ایمان راوړلو څخه بیخي مایوس کیدل ـ او له بل لوري به الله تعالیٰ هغوی ته دومره زیات فرصت او مهلت ورکاوه چه تر ډیر

زیات اوږده مدت پورې به هم د عذاب هیڅ یوه نښه او آثار دوی ته نه ښکاره کېدل (ښکاره کیدل). الغرض د دواړو خواؤ حالات او آثار به د انبیاؤ دپاره نااميدی ښونکی او بی‌هیلی کیدونکی ؤ. د دغی منظری له لیدلو څخه کافرانو به په یقيني دول (طریقه) سره داسی خیال کاوه چه له انبیاؤ سره هغه وعدی چه د دوی د نصرت او مرستی (مدد) او زمونږ د ادبار او د اهلاک دپاره شوی دی هغه ګردی (تولی) چټی (بیکاره) او دروغ دی - د عذابونو او نورو ګرد (تول) چل ول او مکر او فریب تش زمونږ د ویرولو دپاره ؤ. هیڅ لری به نه وی چه په داسی مأیوس کوونکو او اضطراب غورځونکو حالاتو کښی د انبیاؤ علیهم السلام په زړونو کښی به هم داسی خیالات راغلی وی چه په هغه رنګ او دول (طریقه) سره چه مونږ د عذاب وعدی له خلقو سره کری وی ښائی صحیحی نه وی؟ یا د وساوسو او خطراتو په درجه کښی به بی اختیاره داسی وهم ور پیدا شوی وی چه هغه وعدی چه زمونږ د نصرت او د منکرینو د هلاکت په نسبت کری شوی وی آیا هغه به نه پوره کیږی؟ لکه چه د البقرة په (۲٦) رکوع کښی ئی فرمایلی دی ﴿ وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُوْلَ الرَّسُوْلُ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ ﴾ کله چه د مجرمینو بی خوفی - او د انبیاؤ علیهم السلام تشویش تر دی اندازی ورسید نو په دغه وقت کښی یو ناڅاپه آسمانی مدد راغی بیا د هر چا په نسبت چه د الله تعالیٰ اراده وشوه یعنی فرمان وړونکی مؤمنین یی محفوظ او مأمون وساتل او د مجرمینو بیخ یی وویست.

تنبیه: د الله تعالیٰ له غیر محدود رحمت او مهربانی څخه مأیوسی کفر دی. لیکن د ظاهری حالاتو او اسبابو په اعتبار مأیوسی کفر نه ده. یعنی داسی ویلی شی چه مثلاً د هغه شیز په نسبت تر هغه ځای پورې چه د ظاهری اسبابو تعلق دی مأیوسی شته - لیکن د حق تعالیٰ له کامل رحمت څخه مأیوسی نه ده پکار. په ﴿ حَتّٰىٓ اِذَا اسْتَيْئَسَ الرُّسُلُ ﴾ ایت کښی هم دغه مأیوسی مراد ده چه د ظاهری حالاتو او اثارو په اعتبار ده چه د کفارو له ایمان او اصلاح څخه مأیوس شوی دی که نه انبیاء علیهم السلام د الله تعالیٰ له رحمت څخه کله مأیوس کیدی شی

تنبیه: د کفر وسوسه چه هاجس او خاطر ورته وایه شی په حق د عامو مسلمانانو کښی کفر نه دی. او نه په کومه درجه د ایمان یا د عصمت منافی ده په حدیث کښی راغلی دی چه اصحابو کرامو رضی الله عنهم اجمعین عرض وکړ «یا رسول الله ! مونږ پخپلو زړونو کښی بی اختیاره داسی شیان مومو چه د هغو په ژبه راوړلو په مقابل کښی مونږ دغه بهتره ګڼو چه وسوځیږو او تک تور سکاره وګرځو» نو رسول الله مبارک وفرمایل «آیا تاسی داسی شیان پخپلو زړونو کښی مومئ؟» دوی عرض وکړ چه «هو!» نو ئی وفرمایل «**ذالک صریح الایمان**» دغه ښکاره ایمان دی.

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

خامخا په تحقيق شته په قصه د دوی (يوسف يا د نورو انبياؤ يا اممو) کښې عبرت (پند) دپاره د خاوندانو د عقلونو (خالصو)، نه دی (دغه قران) يوه داسې خبره چه له ځانه په دروغو ويلې شوی وی ليکن دی دغه قران تصديق کوونکی او (موافق) د هغو کتابونو چه وو پخوا له دی نه او دی تفصيل د هر شی (چه محتاج اليه وی په دين کښې) او هدايت دی او رحمت دی دپاره د هغه قوم چه ايمان ئې راوړی (په الله او په رسول الله).

تفسير: يعنی دغه خو کومه افسانه او رومان نه دی. بلکه تاريخی حقائق دی ښائی چه له هغه څخه عقلاء او پوهان سبق واخلی او نه دی دغه قران يوه داسی خبره چه په دروغو ويلی شوی وی وليکن دغه قران تصديق کوونکی او موافق دی له هغو کتابونو سره چه وو پخوا له دی نه او دی تفصيل د هر شی چه محتاج اليه دی په دين کښی او هدايت او رحمت دی لپاره د هغه قوم چه ايمان ئې راوړی پر الله تعالیٰ او رسول الله يعنی پاک قران چه په هغه کښی قصص بيان شوی دی کوم له خپل ځانه جوړی کړی خبری نه دی د ګردو (تولو) پخوانيو رښتينو کتابونو تصديق کوونکی دی. او د هر ضروری شی په ښکاره ډول (طريقه) سره بيان کوونکی دی څرنګه چه ايمانداران له هغه څخه نفع اخلی. نو په دغه لحاظ د دوی په حق کښی په خاص ډول (طريقه) سره د هدايت او رحمت ذريعه ده

نفعنا الله بعلومه ورزقنا تلاوته آناءاليل و آناءالنهار وجعله حجة و برهانا لنا لاعلينا امين

تمت سورة يوسف عليه السلام بعون الله تعالیٰ

(سورة الرعد مدنية الا الايتين ۳۱ و۳۲ ولو ان قراناً الى)
(فكيف كان عقاب اياتها (٤۳) ركوعاتها (٦) رقمها (۱۳) تسلسهاحسب النزول(۹٦)
نزلت بعد سورة محمد صلى الله عليه وسلم)

د «رعد» سورت مدنی دی. پرته (علاوه) له دوو ایتونو څخه چه ۳۱ و ۳۲ دی او له «ولو ان قرانا» څخه نیولی تر «فکیف کان عقاب» پوری دی. ایات ئی (٤۳) او رکوع ئی (٦) په تلاوت کښی (۱۳) ـ په نزول کښی(۹٦) سورت دی او وروسته د محمد «صلی الله علیه وسلم» له سورته نازل شوی دی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع) په نامه د الله چه خورا (ډیر) مهربان ډیر رحم والا دی

الٓمّٓرٰ ۚ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ ۗ وَالَّذِيْٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ الْحَقُّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُوْنَ ①

دا ایتونه د کتاب (قران) دی، او هغه کتاب چه نازل کړی شوی دی تاته له (طرفه د) رب ستا حق دی ولیکن زیات خلق نه کوی یقین پری (چه له جانبه د الله دی).

تفسیر: یعنی هر هغه شی چه په دغه سورت کښی لوستل کیږی، هغه ګرد (تول) د عظیم الشان کتاب ایتونه دی دغه کتاب چه پر تا د الله تعالیٰ له لوری نازل کړی شوی دی یقیناً حق او صواب دی لیکن ډیر د تعجب او حیرانی ځای دی چه د داسی صافو او واضحهؤ حقائقو له منلو څخه هم اکثر خلق انکار کوی.

اَللّٰهُ الَّذِيْ رَفَعَ السَّمٰوٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۗ كُلٌّ يَّجْرِيْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاۗءِ رَبِّكُمْ تُوْقِنُوْنَ ②

الله هغه ذات دی چه پورته کړی ئی دی اسمانونه (او درولی ئی دی) بی له ستنو چه وئ وینئ تاسی بیا ئی استواء وکړه په عرش باندی (په هم هغه شان چه د ده د الوهیت له شان سره وړ (لائق) ده) او مسخر کړی ئی دی لمر او سپوږمی، هر یو (له دوی نه) روان دی تر نیتی معلومی پوری، تدبیر کوی د هر امر (کار د ملکوت او سلطنت خپل) بیانوی (ظاهروی) په تفصیل سره دلائل (د توحید او قدرت خپل) دپاره د دی چه تاسی په ملاقات د رب خپل یقین وکړئ.

تفسیر: یعنی د دی دنیا داسی عظیم الشان هسک (اوچت) او مضبوط سقف چت پاک الله جوړ کړی دی چه تاسی ئی هم گورئ ـ او لطف په دی کښی دی چه هیڅ یوه ستنه یا طناب یا پایه او گادر یعنی یو د تکیی او استناد شی زمونږ په نظر نه راځی چه پر هغه باندی دومره لوی تعمیر او بی سره او بی‌سامان چت درولی شوی دی ـ پرته (علاوه) له دی نه بل څه ویلی شی چه محض د قدرت د غیر مرئی‌ستنو په قوت دریدلی دی لکه چه جزء (۱۷) د حج په (٦٥) اية ۹ رکوع کښی فرمائی ﴿ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ ﴾ که د اجسامو د راښکوولو (جاذبی) نظریه صحیح وی، نو هغه له دی آیت سره څه منافات نه لری ـ ځکه چه راښکوولو ته عرفاً عمد نه وائی او که عمد وویلی شی، نو هغه مرئی‌نه دی. و روی عن ابن عباس و مجاهد رضی الله تعالیٰ عنهما والحسن وقتادة وغیر واحدرضی الله عنهم «**انهم قالوا لهاعمد ولکن لا تری**» (ابن کثیر) یعنی دغو مشرانو فرمایلی دی چه اسمانونه داسی ستنی لری چه مونږ ئی نشو لیدلی. والله اعلم . د «**استواء علی العرش**» په متعلق په اتم جزء د «الاعراف » په (٥٤) اية (۷) رکوع کښی کلام شوی دی هلته دی بیا ولوست شی ! ﴿ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ ﴾ الآية ـ ـ او مسخرکړی دی لمر او سپوږمی هر یو له دوی نه روان دی تر نیتی معلومی شوی پوری یعنی لـر خپله دوره په یوه کال کښی او سپوږمی ئی په یوه میاشت کښی پوره کوی ـ یا د ﴿ لِأَجَلٍ مُسَمًّى ﴾ معنی تر مقرر وقت پوری واخیسته شی، نو مطلب به ئی دا شی چه لمر او سپوږمی هم داسی روان دی تر قیامت پوری
﴿ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ﴾ تدبیر کوی د هر امر او کار د ملکوت او سلطنت خپل لکه ایجاد اعدام اعزاز ـ اذلال ـ احیاء ـ امانت او نور یعنی هغه ذات چه داسی عظیم الشان مخلوقات ئی پیدا کړی دی ـ ایا هغه ته ستاسی بیا ژوندی کول مشکل دی؟ او هم یو باخبره ـ مدبر ـ ویښ ـ مغز لرونکی طاقتور حکومت باغیان او مجرمان به د همیشه دپاره هم داسی او خپل سر او ازاد پریږدی او نه د وفادارو او امن خوښوونکی رعایاؤ د راحت او هوسائی رسولو څخه سترگی پټولی شی ـ نو بیا څرنگه ممکن دی چه هغه الله قدوس چه د ځمکی او د اسمان د تخت یواځی مالک او څښتن (خاوند) هم دی دی، او پخپل حکمت او تدبیر سره د گردو (ټولو) علوی او سفلی مخلوقاتو انتظام په ډیر ښه ډول (طریقه) او اسلوب سره قائم ساتونکی دی، مطیع او عاصی به هم

داسي مهمل پریږدي نو ضروري ده چه یوه ورځ وفادارانو ته د وفادارئ صله ور ورسیږي او مجرمانو ته د دوی د جرم سزا ورېه غاړه شي نو هر کله چه په دغه ژوندون کښي مونږ د مطیع او عاصي په مینځ کښي داسي صاف او ښکاره عادلانه تفریق او توپیر (فرق) ونه کړو، نو بالیقین دغه خبره د تسلیم وړ (لائق) ګرځي چه وروسته له دی ژوندانه هرومرو (خامخا) یو بل عالي او اساسي ژوندون هم شته چه په هغه کښي ګرد (تول) سره د سماوي عدالت په مخ کښي حاضر او درولي کیږي ـ او د ګردو (تولو) عمرونو د اعمالو نتیجه به ګوري ـ او د هغو د ثمراتو خوند به څکي.

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا
رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا ۖ وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ ۖ
يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَ
فِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ
صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا
عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

او دغه (الله) همغه ذات دی چه غوړولی ئی ده ځمکه او پیدا ئی کړه په دغی ځمکی کښي غرونه ثابت (درانه چه د مضبوطو میخونو په شان ولاړ دی) او ویالی (د اوبو)، او هرو قسمو میوو نه ئی پیدا کړی دی په دغی ځمکی کښي جوړه دوه (لکه سور سپین ـ ژیړ تور ـ خواږه تروه ـ واړه غټ)، پټوی په تیاره د شپې سره ورځ ، بیشکه په دی مذکوره ؤ خبرو کښي خامخا دلائل دی (د قدرت) لپاره د (هغه) قوم چه فکر کوی (په مصنوعاتو د الله کښي). او په ځمکه کښي توټي دی (مختلفي) څنګ په څنګ پیوستي یو له بل سره او (نور) باغونه دی(په دی ځمکی کښي) له انګورو او کښتونه (فصلونه) دی او ونی د خرما دی چه ځینی له یوه بیخه پورته شوی دی او ځینی ځان ځان ته بیخ لری چه اوبه کولی شی په اوبو یو قسم سره او غوره کوو ځینی له هغو څخه په ځینو نورو باندی په خوراک (خوند ـ رنګ او وړم

کښې) بیشکه په دغو (مذکوره ؤ اشیاؤ) کښې خامخا دلائل (د قدرت) دی لپاره د (هغه) قوم چه عقل چلوی پکښې.

تفسیر: یعنې (او دغه الله همغه ذات دی چه غوړولې ده ځمکه او پیدا ئې کړه په دغې ځمکې کښې ثابت) غرونه چه تل په همغه یو ځای کښې کلک ولاړ دی، او سیندونه چه هر وقت بهیږی او له هرو قسمو میوو نه ئې پیدا کړی دی په دغې ځمکې کښې جوړه دوه یعنې لوی، وړوکی، خواږه او تروه ـ تور ، سپین ، گرم ـ یخ ـ او سم له جدیدهؤ تحقیقاتو سره په هر یوه کښې نر او ښځه هم موندلی کیږی. د ﴿ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ ﴾ معنی په اتم جزء د «الاعراف» په (٥٤) آیت (۷) رکوع کښې پخوا له دی نه لیکلې شوی ده هلته دی بیا ولوسته شی. د هسکو (وچتو) اسمانونو په مقابل کښې د تیتې ځمکې بیان هم ذکر کړ ـ له اسمان سره د لمر او سپوږمی بیان هم وشو چه د هر یوه تګ سره بیل دی ـ او د هر یوه کار سره جلا (جدا) دی ـ د یوی تودی او تیزی اشعې او پلوشې هسې کارونه اجراء کوی، چه د هغې بلې د یخې او سپکې روښانې ضیا او وړانګې (پلوشې) څخه هغه په لاس نه راځی. هم داسې دلته د ځمکې د مختلفو احوالو او له هغې سره د تعلق لرونکو مختلفو شیانو ذکر وفرمایه ـ چیری غر ولاړ دی. چیری سیند بهیږی ـ هغه میوی او ثمرات چه پیدا کیږی په هغو کښې هم د شکل ـ صورت ـ رنګ ـ خوند ـ وړوکوالی ـ او لویوالی بلکه په نر او ښځه کښې هم اختلاف دی ـ کله ځمکه د ورځې له رڼا څخه رڼه کیږی ـ کله شپې تک تور نقاب پټونې پر خپل مخ اچولی دی بیا عجیبه ننداره او غریبه منظره خو دا ده چه د ځمکې هغه ځو قطعې چه یوه له بل سره نښتې دی یا څنګ په څنګ سره پرتې دی ـ او ځینې ئې متی او ځینې ئې شګلوړی ـ او ځینې ئې خوړا (دیری) ناپاکې ـ او ځینې ئې پاکې ـ او ځینې د کرلو وړ (لائق) او ځینې ئې د نیالګیو (بوزغلی) د کینولو لائقې ـ او ځینې ئې خوړی او ځینې تروی دی دغه ټول په یو اوبو سره سیراب (پڼ) کیږی ـ او د یوه لمر پلوشې اشعه ګردو (ټولو) ته وررسیږی ـ او یوه هوا د ځمکې پر مخ چلیږی او تری محاطه دی او سره له دی دومره قدر مختلفې میوی او ګلان تری پیدا کیږی او یو له بل سره د حاصلاتو په تزئید او تنقیص کښې دومره فرق او توپیر (تفاوت) لری چه لیدونکی ورته هک پک حیران پاتې کیږی ـ غور او فکر کوونکی د قدرت د دغو دلائلو او نښو له لیدلو څخه پوهیږی چه له همغې یوی د رحمت له وریځې څخه اوبه ځښونکې دی، یا له همغه یوه د هدایت د لمر د اشعه او پلوشې څخه رڼیږی، نو له هم دغې رحمانې وریا (باران) او فیضانی رڼا له هدایت او لارښوونې څخه د انسانانو د مادی او روحانی احوالاتو اختلاف او توپیر (فرق) هم دومره مستبعد او مستنکر نه دی ، او پر دغه هم یقین او باور کوی چه د لامحدوده قدرت کوم زبردست لاس له اسمانه تر ځمکې پوری د ګردو (ټولو) مخلوقاتو ترکیبی نظام پخپله قبضه کښې داسې نیولی دی چه د هر شی له استعداد سره سم د هغه د عمل دائره او د اثر منطقه ډیر کلک او مضبوط حد بندی او ویش سره ترلی دی، نو بیا داسې لامتناهی قدرت او اختیار لرونکی الله

ته دغه کار به څه اشکال لری چه مونږ وروسته له مره کیدلو څخه بیا ژوندی کړی ـ او د دی عالم د مخلوطو عناصرو د کیمیاوی تحلیل او تجزیی څخه هر خیر او شر هغه مستقر ته ورسوی

(سبحان من تحیر فی صنعه العقول سبحان من بقدرته یعجز الفحول)

وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا أَءِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ

او که تعجب لری (ای محمده! له دی نه چه دوی تا نه منی) نو لا عجیبه ده (دا) خبره د دوی چه (وائی) آیا کله چه شو مونږ خاوری آیا شو به مونږ خامخا په پیدایښت نوی کښی،

تفسیر: یعنی له دی نه به زیاته عجیبه خبره څه وی چه هغه ذات چه ړومبی یو شی جوړ کړی وی نو هغه به بیا په دوهم ځلی جوړولو باندی ولی قادر نه وی؟ (العیاذ بالله)

أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلْأَغْلَٰلُ فِىٓ
أَعْنَاقِهِمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ۝٥

دوی همغه کسان دی چه کافران شوی دی په رب خپل او هم دغه گمراهان دی چه د اور طوقونه به وی (په قیامت کښی) په غاړو د دوی کښی او دغه (خاوندان د طوقونو) صاحبان (ملگری) د اور دی، دوی به په دی اور کښی همیشه وی.

تفسیر: گواکی دغه خلق له «**بعث بعد الموت**» څخه انکار کوی، او د پاک الله له مالک الملکوتۍ او شهنشاهۍ څخه منکریږی ـ نو د داسی باغیانو انجام لازم دی چه هم داسی وشی چه د دوی په غاړو کښی د اور طوق او غاړکۍ او په لاسونو او پښو کښی ئی الچکۍ او بیړۍ واچولی شی، او په هغی ابدی بندیخانی کښی وغورځول شی چه په حقیقت کښی د هم داسی مجرمانو دپاره جوړه کړی شوی ده

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلٰتُ ۭ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُوْ مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلٰي ظُلْمِهِمْ ۚ وَاِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيْدُ الْعِقَابِ ۝

او ژر غواړي دوی له تانه بدی (عذاب) پخوا له نیکی (رحمت) څخه حال دا چه په تحقیق تیر شوی دی پخوا له دوی نه عذابونه (مثالونه د امثال د دوی چه موجب د عبرت دی او دوی تری عبرت نه آخلی)، او بیشکه رب ستا خامخا څیښتن (مالک) د مغفرت دی خلقو ته سره له ظلمه (کفره) د دوی (که ایمان راوړی او بیشکه رب ستا خامخا سخت دی عذاب د ده (کفارو ته).

تفسیر: یعنی دوی حق نه قبلوی چه په هغه کښی د دنیا او آخرت ښیګڼی(فایدی) ور په برخه شی، او کفر اختیاروی او ژر غواړی له تانه زحمت پخوا له راحت نه او وائی چه هغه موعود عذاب دی راوله . او حال دا دی چه په تحقیق سره تیر شوی دی پخوا له دوی نه عذابونه په پخوانیو دروغجن کوونکو باندی یعنی پخوا له دی نه پر ډیرو اقوامو عذاب نازل شوی دی لکه غرق ـ خسف ـ زلزله ـ صیحه ـ مسخ او نور نو پر تاسی د عذاب نزول آیا مشکل دی . خبره دومره ده چه ستا پاک الله د خپل حلم او د عفوی له شانه په هر لوی او وړوکی جرم سمدستی نیول نه کوی. دی د خلقو ظلم او تیری ګوری او پرله پسی تری تیریږی تر هغه پوری چه د مظالمو او شرارتونو سلسله له خپل حده تیریږی ـ نو په دغه وقت د ده له تباه او سپیره کوونکی عذاب څخه د نجات هیڅ یو صورت نه پاتی کیږی.

وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ۭ اِنَّمَآ اَنْتَ مُنْذِرٌ وَّلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ۝

او وائی هغه کسان چه کافران شوی دی ولی نه نازلوه شی په دغه محمد باندی کومه معجزه (یا صداقت د ده) له (طرفه د) رب د ده (هغه چه مونږ ئی غواړو)، (نو وفرمایل الله په رد د دوی کښی) بیشکه هم دا خبره

ده چه ته ویرووونکی ئی او دپاره د هر قوم لار ښووونکی (خاوند د خاصی معجزی مقرر) دی.

تفسیر: یعنی هغه دلائل د قدرت او نښی چه مونږ ئی غواړو ـ ولی نه نازلیږی ؟ چه د هغی له لیدلو څخه مونږ په ایمان راوړلو مجبور کیږو نو وفرمایل رب العزت جل‌جلاله په تردید د دوی کښی چه بیشکه هم دا خبره ده چه ته ای محمده ویرووونکی ئی یعنی د آیتونو نزول ستاسی په واک (اختیار) او قبضه کښی نه دی هغه خو د پاک الله کار دی ـ هر هغه آیت معجزه او دلیل چه د رسول د تصدیق دپاره د هری زمانی په اقتضاء سره مناسب وی همغه ورښکاروی نه دا چه هر څه چه منکرین غواړی همغسی به ئی ورکوی ـ ستاسی په غاړه هم دغومره کار دی چه د خیر غوښتلو خبری هغوی ته واوروئ! او د بدی له مهلکو انجام څخه خلق باخبره کړئ! ړومبی به هم د هر قوم دپاره هادی (لار ښوونکی) او نذیر(ویرووونکی) راتلو چه له هغوی څخه هیڅ یوه داسی دعوی نه کوله هر هغه نښه چه معاندین وغواړی هغه به هرومرو (خامخا) ورښکاره‌وی . هو! د پاک الله لاره هغوی ته ورښوول د دغو انبیاؤ کار ؤ ـ چه هم دغه ستاسی فریضه هم ده. هو! دومره دی چه هغوی د خاصو خاصو اقوامو دپاره هادیان وو او تاسی د هر قوم او گردی (تولی) دنیا دپاره هادی یئ !.

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيْضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ؕ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهٗ بِمِقْدَارٍ ﴿۸﴾

الله عالم دی (لا پخوا له توللده) په هغه څه چه بار اخلی هره ښځه او(الله عالم دی) په هغه څه چه کموی ئی ارحام (او ناقص ئی څیږوی) او(الله عالم دی) په هغه چه زیاتوی ئی (من حیث الاعضاء والجثة والعدد والمدة)، او هر شی په نزد د دغه (الله) په اندازه دی.

تفسیر: چه نارینه دی که ښځه؟ پوره دی که نیمگری؟ ښه دی که خراب؟ **و غیر ذلک من الاحوال** دغه گرد (تول) پاک الله ته لا پخوا له توللده پوره ښکاره دی او ښه ورمعلوم دی چه هر هغه چه بار اخلی هره ښځه او هر چه کموی ئی د الله تعالیٰ په اراده ارحام یا ئی زیاتوی **من حیث الا عضاء والعدد والمدة)** یعنی د حاملی په گیده کښی یو مولود دی؟ که دیر؟ کامل مخلوق شوی دی؟ که ناتمامه دی؟ په لږ مدت کښی به پیدا کیږی یا په دیر؟ الغرض د ارحامو د تزئید او تنقیص د گردو (تولو) اسرارو ـ اسبابو ـ اوقاتو او احوالو څخه پوره باخبر دی او سم له خپل محیط علم سره هر څیز په هر حالت او هره زمانه د هغه له اندازی او استعداد سره موافق

ساتي ـ هم داسې هغه آيات او نښې چه الله تعالیٰ د انبياؤ عليهم السلام د تصديق دپاره نازلې کړي دي په هغوی کښې خاصه اندازه ـ مصالح او حکمتونه ملحوظ ؤ او دي په هر وقت او په هره اندازه چه د بنيادمانو له استعداد سره صلاحيت او مناسبت درلود (لرلو) هومره نښې يې ورخرګندې کړې دي او په هغو کښې هيڅ تقليل نه دی واقع شوی باقي د قبلولو او منتفع کيدلو په لحاظ د خلقو اختلاف هم داسې دی لکه چه د حامله ؤ او اميدوارو په ګيډو کښې د مواليدو احوال د تربيت او استعداد په تفاوت او توپير (فرق) سره مختلف وي.

عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ⑨

عالم دی په پټو او ښکاره ؤ چه (ګردو (تولو) څخه) دير لوی لوړ برتر دی (په قدرت او غلبه خپله کښې).

تفسير: دغه د الله تعالیٰ د علم د لامحدوده وسعت او احاطې بيان دی يعنې د تولې دنيا هيڅ يو پټ او ښکاره شی له هغه څخه پټ نه دی، او ګرد (تول) عالم د ده تر حکم او تصرف لاندې دی.

سَوَآءٌ مِّنْكُمْ مَّنْ اَسَرَّ الْقَوْلَ وَ مَنْ جَهَرَ بِهٖ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۭ بِالَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِالنَّهَارِ ⑩

يو شان دی له تاسو نه (علم د الله ته) هر هغه څوک چه پټوی خبره (په زړه خپل کښې) او هر هغه چه ښکاره کوی دا خبره او هر هغه څوک چه هغه پټيدونکی دی په شپه کښې او هر هغه څوک چه ظاهروونکی (د عمل خپل) دی په ورځ کښې.

تفسير: د الله تعالیٰ د علم عموم ئې بيان کړ ـ او د مقام په مناسبت د مکلفينو د خاصو احوالو په نسبت دا راښيي چه ستاسې پر هر قول او فعل زمونږ علم محيط دی، هره هغه خبره چه تاسې پخپلو زړونو کښې پټه کړئ يا ئې په ورو سره ووايئ يا په علانيه او په چغه سره نارې کړئ يا کوم کار د شپې په تياره کښې په پټه سره وکړئ! يا دا چه په ورځ په دانګ پيلې (ښکاره) سره د کوڅو او بازارونو په سر ئې ووايئ په ګردو (تولو) احوالو او تولو حيثيتونو الله تعالیٰ خبردار او د ده د علم په اعتبار سره يو برابر او يو شان دی ځينې مفسرين دغه آيت پر درې راز (قسم) سريو مشتمل راښيي

(۱): ﴿ مَّنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ ﴾ (هغه چه خبره پټوی)
(۲): ﴿ وَمَن جَهَرَ بِهِ ﴾ (هغه چه ښکاروی ئی)
(۳): ﴿ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴾ (هغه چه خپل کار په شپه کښې پټوی مثلاً هغه غل چه د شپې د مخې غلا کوی او هغه بل چه په ورځ کښې ئې ښکاروی مثلاً په ورځ کښې لمونځ کوی روژه نیسی) نو دغه ګرد(ټول) پاک الله ته یو شان معلوم دی. لنده ئې دا چه هیڅ قول او فعل چه پټ وی که ښکاره هغه مخفی نه دی له الله تعالیٰ نه بلکه ګرد (ټول) سره ورښکاره دی

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِّن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِ مِن وَالٍ ﴿١١﴾

انسان لره (له جانبه د الله ملائکی دی) نوبت په نوبت راتلونکی دی یوه له بلی پسی د مخې له طرفه د دغه (انسان) او د شا له طرفه د دغه (انسان) چه ساتنه کوی د ده په امر حکم د الله سره، بیشکه الله نه بدلوی حالت د هیڅ قوم (چه عافیت او نعمت دی) تر هغه پوری چه بدل کړی دوی هغه ښه حالت (طاعت) چه په نفسونو ځانونو د دوی کښې وی (په بد حالت سره چه معصیت دی) او کله چه اراده وکړی الله پر کوم قوم باندی د بدی (آفت) نو نشته بیرته ګرځیدل د هغه، او نشته دوی ته بې له الله څخه هیڅوک متولی (مددګار)

تفسیر: یعنی له هر بنده سره د الله تعالیٰ پرښتی ماموری دی ـ چه له هغوی ځینی د ده ګرد (ټول) پخوانی او وروستنی اعمال لیکی، او ځینی د الله تعالیٰ له حکم سره سم ذریعه ګرځی چه له هغوی څخه هغه بلاوی دفع کړی چه د هغو د اندفاع اراده الله تعالیٰ له بندګانو څخه ولری ـ همغسی چه په دغه عالم کښې د الله تعالیٰ عام عادت دی چه د هر هغه شی چه د پیدا کولو اراده وکړی د هغه ظاهری اسباب هم ورمهیا کوی هم داسی الله تعالیٰ څه داسی باطنی او مخفی اسباب او ذرائع هم پیدا کوی چه د هغو له لیدلو څخه زمونږ سترګی ناتوانه دی او نه ئې شو کتلی ـ لیکن د الله تعالیٰ د مشیت اجراء او تنفیذ د هغه په وسیله سره کیږی بیشکه چه الله تعالیٰ تغییر نه ورکوی هغه نعمت او عافیت ته چه کومی طائفی سره وی تر هغه پوری چه تغییر ورکړی دوی هغه حالت د طاعت ته چه په نفسونو د دوی پوری وی په بد حالت سره چه معصیت

دی. یعنی الله تعالیٰ پخپلی هغی ساتنی او مهربانی سره چه تل د ده له لوری کیږی هیڅ یو قوم محروم او بی برخی نه گرځوی تر هغه وقته پوری چه دوی خپل ښه تګ ـ طاعت او عبادت ـ جمیله عادت او حسنه رویه نه وی بدله کړی ـ او کله چه دوی خپل هغه حالت په بد وضعیت ـ قبیحه اخلاق ـ معصیت سره بدل کړی نو داسی آفت پر دوی نازلیږی چه له سره بیرته گرځیدونکی نه وی، او نه د هیڅا مدد هلته په کار ورتلی شی.

تنبیه: دلته د اقوامو د عروج او زوال قانون راښیی نه د افرادو او اشخاصو. د قوم د ښه او خراب حالت په تعیین کښی تل د اکثریت او غلبی لحاظ وی

(د تیرو ښه ژوندون هلته بد اوړی
چه ښه پریږدی او بدیو ته تول واوړی)

هُوَ الَّذِیْ یُرِیْکُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَّطَمَعًا وَّیُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿۱۲﴾

دغه (الله) همغه ذات دی چه درښیی تاسی ته برق بریښنا (چه نښه د باران ده دپاره د خوف (او ویرولو د هغه چا چه ضرر ورسوی) یا دپاره د طمع (او امید د هغه چا چه فائده وررسوی او پیدا کوی) راپورته کوی وریځی درنی (په اوبو په هوا کښی).

تفسیر: پخوا د بندگانو د حفاظت ذکر ؤ بیا د بدو اعمالو له طرفه کوم آفت او مصیبت چه نازل کیدونکی دی د هغه ذکر وشو او دغه په ښه شان سره رامعلومه شوه چه د الله تعالیٰ شان د انعام او د انتقام د دواړو جامع دی ـ په هم دی مناسبت دلته د قدرت د ځینو داسی نښو په لوری توجه ورکړی شوی ده چه په هغو کښی په یو آن کښی تواماً هیله (امید) او ویره خوف او رجا د دواړو متضادو کیفیتونو د پیدا کولو صلاحیت شته ـ یعنی کله چه بریښنا بریښی نو خلق هیلمن (امیدوار) کیږی چه اوس به باران اوریږی او پرله پسی ویره هم ورته پیدا شی چه د هغه په اثر چیری تندر او تکه (چړق) ونه لویږی او د هلاکت سبب ونه گرځی کله چه درنه وریځ له اوبو څخه ډکه راښی، نو خلق پری خوشالیږی چه هغه د باران د رحمت د نزول سبب وگرځی او متصلاً ورته دغه فکر او چرت (خیال) هم ور ولویږی چه چیری د اوبو طوفان ښیان رانشی، او د رب (رحمت) او تکلیف موجب نشی عیناً هم داسی انسانانو لره ښائی چه د پاک الله رحمت ته هم امیدوار شی، خو ورسره د الله تعالیٰ له مکره هم مامون او بی فکره نشی .

وَیُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهٖ وَالْمَلٰٓئِکَةُ مِنْ خِیْفَتِهٖ ۚ وَیُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَیُصِیْبُ بِهَا

مَنْ يَّشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُوْنَ فِي اللّٰهِ ۚ وَهُوَ شَدِيْدُ الْمِحَالِ ﴿۱۳﴾

او تسبیح وائی رعد (پرښته) سره له ثناء د دغه (الله) او تسبیح وائی نوری گردی (ټولی) پرښتی له ویری (او له هیبته د الله) نه او لیږی (الله) تندرونه نو رسوی (غورځوی دغه تندرونه) پر هغه چا چه اراده وفرمائی حال دا چه دغه خلق جگړی کوی په شان د الله کښی حال دا چه الله سخت دی عقوبت د ده (په جگړه کوونکو باندی یا سخت دی نیول د ده)،

تفسیر: یعنی غوریدونکی وریځ یا پرښته د حال یا د قال په ژبه سره د الله تعالیٰ تسبیح او تحمید وائی لکه چه په (۱۵) جزء د بنی‌اسرائیل په (٤٤) آیت په (٥) رکوع کښی مونږ داسی یو آیت لولو ﴿ وَإِنْ مِّنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ ﴾ او گردی (ټولی) پرښتی له هیبته او خوفه د ده په حمد او ثنا او تسبیح او تحمید کښی مشغولی او لگیا دی.

تنبیه: د «رعد» او «برق» او نورو په متعلق د نن ورځی تحقیقات دا دی چه په وریځو کښی د کهربائیه (بجلیٔ) موجبه قوت موندلی کیږی، او په ځمکه کښی د کهربائیه سالبه قوت دی هغه وریځ چه له ځمکی سره زیاته نژدی وی، نو په هغی کښی کله نا کله د ځمکی سالبه کهر بائیه قوت سرایت کوی بیا پر دغی وریځی باندی ډیر ځلی هغه وریځ تیریږی چه په هغی کښی موجبه کهر بائیه قوت موجود وی او دغه قاعده له تجربی څخه معلومه شوی ده چه د مختلفو اقسامو «کهر بائیه» لرونکی دوه جسمه کله چه سره مخامخ شی، نو هر یو پخپل ځان هغه بل کهر بائیه قوت جذبوی خو دغه دواړه کهر بائیه قوتونه سره متحد شی. سم له دی قاعدی سره لاندنی او باندنی وریځ کله چه یو د بل کهر بائیه قوت خپل لوری ته راکاږی نو د دغو دواړو له یو ځای کیدلو څخه شدید حرارت پیدا کیږی او له دی شدید حرارت څخه د دغو دواړو وریځو د حجم په تناسب یوه اور تویوونکی لمبه راپورته کیږی چه هغی ته صاعقه او تندر وائی او د دغی صاعقی بریښنا او رڼا ته «برق» وائی او هغه اواز ته چه د دی له سرایته هوا کښی پیدا کیږی «رعد» وائی د «کهر باء» دغه اور تویوونکی شراره کله وریځی او هوا هم څیروی (شلوی) او لاندی لویږی چه له هغی څخه نهایت غریب او عجیب افعال او آثار مشاهده کیږی ـ علاوه پر دی هغه عمارتونه غورځوی ـ غرونه سره څیروی (شلوی) د ساکښانو (جاندارو) او ذوی‌الارواحو د هلاکت موجب گرځی. ځینی اوقات لیدلی شوی دی چه هغه په نهایت احتیاط سره د یو سړی له بدن څخه کالی (جامی) راکاږی، او د یوی ونی پر څانگه ئی ږدی، مگر د اغوستونکی جسم ته هیڅ یو ضرر او صدمه نه ور رسوی د (فرید وجدی دائره المعارف) دی وکوت شی چه د هغه له لیدلو څخه سړی ته داسی خیال پیدا کیږی چه د بریښنا په دغو اور غورځوونکی لمبی کښی ذی شعور او ذی‌اختیار قوت شته چه په غیر مرئی طریقی سره کار کوی. مونږ دی ته نه یو اړ (محتاج) او نه

څه ضرورت ورته لرو چه له پاس بیان شوی نظریی څخه انکار وکړو لیکن پر دغی خبری پخپله هغه بیان کوونکی هم اقرار کوی چه د روح په شان د «کهر بائیه قوت» پر اصلی حقیقت باندی تر اوسه پوری پرده لویدلی ده. د انبیاؤ علیهم السلام او نورو ارباب الکشف والشهود هم دغه بیان دی چه د عالم په نظام کښی علاوه پر ظاهری او علتی اسبابو د باطنی او سری اسبابو یوه عظیم الشانه سلسله هم حکم کوونکی ده ـ دغه ګرد (تول) شیان چه مونږ ئی وینو، هغه خو یوائځی ظاهری او صوری اشکال دی. لیکن په دغو صورتونو کښی هغه غیر مرئی او پټ حقائق چه پراته دی، د هغو ادراک ته د عمومو افکار او آراء نه وررسیږی ـ یوائځی هغه ذوات چه د باطنی سترګو خاوندان دی نو هغه کتلی شی بالاخره هغه نظریات چه تاسی ئی بیانوئ مثلاً د کهر بائیه ؤ قوت موجبه او سالبه توب او نور د هغه علم هم د څو طبیعی حکماؤ څخه ماسواء بلا واسطه بل هیچا ته نه دی ور څرګند (ښکاره) شوی نو ښائی چه اقلا هم دغومره وثوق د انبیاؤ علیهم السلام پر خبرو، مشاهداتو او تجرباتو وکړی شی، نو یقین دی چه دغه ګرد (تول) اختلافات به له منځه لری کیدی شی.

له احادیثو څخه دغه خبره څرګندیږی (ښکاره کیږی) چه د نورو طبیعیه ؤ نوامیسو په شان د وریځو او وریا (باران) د انتظاماتو دپاره هم د پرښتو ډلی مقرری دی. چه دوی وریځی په مناسبو مواقعو رسوی او له دوی نه حسب الضرورت والمصلحت د کار اخیستلو په تدابیرو لګیا دی. که سم د تاسی له بیان سره د وریځو او د ځمکی او نورو د کهر بائیه ؤ مدیر کومه غیر مرئیه پرښته وی، نو په دغه کښی د انکار څه وجه ده؟ هغه شی ته چه تاسی د «کهر بائیه شراره» وایئ کله چه هغه د پرښتی له خاصو تصرفو څخه پیدا کیږی، لهٰذا هغه ته چه د «وحی» په ژبه سره «**مخاریق من نار** ـ د پرښتو اور تویوونکی متروکه» ویلی شوی ده، نو په دغه کښی تاسی ته کوم ربړ (تکلیف) او اشکال در پیښیږی ـ په شدت او سخت اشتعال سره کوم تنهار او کرنګهار چه پیدا کیږی که د حقیقت په لحاظ هغه ته د پرښتو په غږ سره تعبیر وکړی، نو دغه به ډیر ښه او موزون تعبیر وی. په هر حال د هغه شی په یوائځی صورت باندی چه «سائنس» پوهیدلی دی، «وحی» د هغه په روح او حقیقت باندی مونږ پوره پوه او مطلع کړی یو ـ نو څه ضرورت پاتی دی چه خامخا دغه دواړه یو د بل حریف او مقابل سره ودراوه شی. علامه محمود الالوسی رحمة الله علیه په روح المعانی د «البقرة » په شرح کښی په دغه موضوع باندی معقول بحث کړی دی فلیراجع

(﴿وَيُرۡسِلُ ٱلصَّوَٰعِقَ﴾ الآیة ـ او لیږی الله تندرونه نو رسوی او غورځوی دغه تندرونه پر هغه چا چه اراده وفرمائی حال دا چه دغه خلق جګړی کوی په شان د الله کښی حال دا چه سخت دی عقوبت د ده چه) پر دغو جګړه کوونکو د عذاب تندورنه غورځوی. په حدیث کښی دی چه پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم د یوه عرب متکبر رئیس ته یو سړی ولیږه چه هغه ماته راوله قاصد د رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه پیغام هغه ته ورسوه او ورته یی وویل چه رسول الله صلی الله علیه وسلم تا بولی.هغه وویل چه رسول الله صلی الله علیه وسلم څوک دی؟او الله څه څیز دی؟ د سرو زرو دی؟ که

د سپینو؟، که د مسو ؟ العیاذ بالله. دری ځلی همغه خبره ئی وکړله دریم ځلی کله چه هغه دغه چتی (بیکاره) خبری وکړی نو یو ناڅاپه یوه وریځ پورته شوه، او علی‌الفور تندر (تکه) پری ولویده او د هغه کوپړی ئی له سر څخه جلا (جدا) کړه په ځینو روایاتو کښی راغلی دی چه عامر بن طفیل او اربد بن ربیعه د رسول الله مبارک په خدمت کښی حاضر شول او وی ویل چه مونږ په دغه شرط سره اسلام راوړو چه وروسته له تاسی اسلامی خلافت مونږ ته ورسیږی، رسول الله صلی الله وسلم د دوی له دغی غوښتنی څخه انکار وفرمایه دوی دا خبره وکړه او له مجلسه پاڅیدل او وی ویل چه مونږ به د مدینی وادی ستاسی د مقابلی دپاره له سپرو او پلیو (سورو او پیادو) څخه ډکه کړو رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چه پاک الله به د هغوی مخه ونیسی او د مدینی انصار به د هغوی مقابلی دپاره ووځی دوی دواړه لاړل په لار کښی پر «اربد» باندی تندر او تکه ولویده او «عامر» پمن شو او په طاعونی خارښت (ګرګ) سره په هلاکت ورسید. فائده د رعد د غږ اوریدلو په وقت کښی ښائی چه داسی وویل شی «**سبحان من یسبح الرعد بحمده و الملائکة من خیفته**»

اللهم لا تقتلنا بغضبک و لا تهلکنا بعذابک و عافنا قبل ذالک.

لَهٗ دَعْوَةُ الْحَقِّ ؕ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَسْتَجِيْبُوْنَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَآءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهٖ ؕ وَمَا دُعَآءُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿۱۴﴾

خاص هم دغه (الله) ته دی دعوت (او بلنه) د حق او هغه شیان چه بلنه (عبادت کوی کفار د هغوی) بی له دغه (الله) نه قبلوی دوی (جواب نه ورکوی دغه اشیاء) دغو بلونکو ته په هیڅ شی سره مګر داسی قبلول لکه قبلول د غځوونکی د دواړو (لاسونو غوړوونکی د) ارغویو خپلو طرف د اوبو ته (د کوهی بی رسی او بی‌بوکی) دپاره د دی چه ورسیږی دغه اوبه خولی د ده ته حال دا چه نه دی دغه اوبه رسیدونکی خولی د ده ته او نه ده دعا د کافرانو (بتانو لره) مګر په زیان او بطلان کښی دی.

تفسیر: یعنی د هغه ذات بلل پکار دی چه د هر قسم نفع او ضرر مالک دی د عاجزانو د بلنی څخه څه فائده په لاس درځی؟ ماسواء له الله جل‌جلاله څخه بل څوک دی چه د هغه په قبضه کښی ځما یا د بل چا څه نفع او ضرر وی؟ د غیر الله بلل خپل مدد لپاره داسی دی لکه چه کوم تږی د کوهی او څاه پر سر کښی ودریږی او خپل لاسونه اوږده کړی، او د اوبو په لوری خپل

دواړه ارغوی وغوړوی او خوشامد وکړی چه هله ژر شه! بلکه که اوبه د ده په لپه کښې هم وی، نو هغه پخپله د ده خولی ته نه شي تلی. حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «هغه کسان چه کفار ئې بولي او عبادت ئې کوی ځینی خو محض خیالات او اوهام دی ـ او ځینی پیریان شیطانان دی ـ او ځینی داسی شیان دی چه په هغو کښې ځینې خواص دی لیکن د خپلو خواصو مالکان نه دی، نو بیا د هغوی د بلنی څخه څه حاصل؟» لکه اور یا اوبه او ښائی چه ستوری به هم په هم دغه قسم کښې داخل وی.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّظِلٰلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ۩ ﴿۱۵﴾

او خاص الله ته سجده کوی هر هغه څوک چه په اسمانونو کښې دی او په ځمکه کښې دی (تعبداً و انقیاداً سره له اسمانونو او ځمکو ځینې) په خوښه او (ځینې) په زور او (سجده کوی) سوری د دغو (مخلوقاتو) په صبا او بیګا کښې (یعنی همیشه).

تفسیر: حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «هغه چه پر الله تعالیٰ باندی یقین کوی نو په خوښې سره ورته سر ږدی او حکم ئې منی ـ او هغه چه پری یقین نه لری نو پر هغه باندی بی اختیاره د هغه حکم جاری دی او سوری چه صبا او بیګا پر ځمکه باندی غوړیږی هم دا دی د هغوی سجدی» مطلب ئې داسی شو چه که جواهر وی ـ یا اعراض، هیڅ یو شی د الله تعالیٰ د تکوینی حکم څخه نشی خارج کیدی ـ د ده د نفوذ او اقتدار په مخ کښې ګرد (تول) سره مطیع او منقاد، او سر په سجده دی ـ د سوری تزئید او تنقیص او د خپل اصل په متابعت او د لمر د حرکت پر مخالفت د ښی او کیڼ په لوری میلان، ګرد (تول) د الله تعالیٰ په مشیت او اراده سره دی. د صبا او بیګا ذکر ښائی د دی له امله (له وجی) فرمایلی وی چه په دغو اوقاتو کښې د سوری امتداد او انتشار ډیر زیات او خورا (ډیر) ښه ښکاره وی.

قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ قُلِ اللّٰهُ ؕ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖۤ اَوْلِيَآءَ لَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ؕ

ووایه (ای محمده! دوی ته) څوک دی رب (پالونکی پیدا کوونکی) د

اسمانونو او د ځمکی، ووایه (ای محمده! په جواب کښې) چه الله دی! (ځکه
چه بل جواب نشته) ووایه (ای محمده! دوی ته کله چه تاسی پره او ملزم
شوئ) نو آیا پس نیولی دی تاسی بی له دغه (الله) څخه دوستان چه نه دی
مالک (نه لری اختیار دوی) دپاره د نفسونو (ځانونو) خپلو د څه نفع
(رسولو) او نه د څه ضرر(د دفع کولو)،

تفسیر: یعنی کله چه د ربوبیت اقرار یواځی د پاک الله دپاره کوئ، نو بیا د مدد لپاره د نورو دوستانو او مربیانو تجویز د څه دپاره کوئ؟ حال دا چه هغوی د یوی ذری په اندازه هم د نفعی او د ضرر مستقل اختیار او واک (مجاز) نه لری .

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمٰى وَالْبَصِيرُ ۙ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمٰتُ وَالنُّورُ ۚ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا برابر دی ړوند (چه کافر دی) او لیدونکی
(چه مومن دی) . بلکه آیا برابری دی تیاری (چه شرک او انکار دی) او نور
رنا (چه توحید او معرفت دی ؟ (بلکه نه دی سره برابر ،)

تفسیر: یعنی د موحد او د مشرک په منځ کښی داسی یو فرق او توپیر (تفاوت) شته لکه د لیدونکی او ړانده او د توحید دوستان داسی وګڼئ لکه نور (رنا) او ظلمت (تیاره) نو آیا یو ړوند مشرک چه د شرک په ظلماتو کښی پروت وی ـ او هر لوری ته لاس او پښی اچوی هغه مقام ته رسیدی شی چه هلته هغه موحد رسیږی چه د فهم او بصیرت او د ایمان او عرفان په رنا کښی د انسانی فطرت په سمه صافه لاره روان وی . له سره دغه دواړه پر یوه نتیجه نه شی رسیدی.

أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ۚ
قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

آیا ګرځولی دی دوی الله لره شریکان چه پیدا کول ئی کړی دی په شان د
پیدا کولو د دغه (الله) نو بیا مشتبه شوه (پیدا کول د دی شریکانو سره د)
پیدائښت (د الله سره) پر دوی باندی ، ووایه (ای محمده ! دوی ته) خاص
الله پیدا کوونکی د هر څیز دی او هم دی دی یو قوی غالب (پر هرڅیز او
هر چا).

تفسیر: یعنی لکه چه الله تعالیٰ گرد (تول) مخلوقات پیدا کری دی ، نو ستاسی دغه بتان او باطل معبودان داسی کوم شی پیدا کری دی ؟ چه د هغه په لیدلو سره د دوی پر خدایٔ ستاسی څه شبهه پیدا شوی وی ؟ دوی خو د مچ یو وزر او د میاشی یوه پښه هم نه شی پیدا کولی او جوړولی ـ بلکه دوی پخپله هم د گردو (تولو) نورو مخلوقاتو په شان د هغه الله واحد ـ احد ـ صمد مخلوق دی ، نو بیا داسی عاجز او مجبور شیان د خدایٔ پر تخت کښینول څومره گستاخی او سپین سترگی او بی عقلی او حماقت دی ؟

اَنۡزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَسَالَتۡ
اَوۡدِيَةٌۢ بِقَدَرِهَا فَاحۡتَمَلَ السَّيۡلُ زَبَدًا رَّابِيًا ؕ وَمِمَّا
يُوۡقِدُوۡنَ عَلَيۡهِ فِى النَّارِ ابۡتِغَآءَ حِلۡيَةٍ اَوۡ مَتَاعٍ زَبَدٌ
مِّثۡلُهٗ ؕ كَذٰلِكَ يَضۡرِبُ اللّٰهُ الۡحَـقَّ وَالۡبَاطِلَ ؕ فَاَمَّا
الزَّبَدُ فَيَذۡهَبُ جُفَآءً ۚ وَاَمَّا مَا يَنۡفَعُ النَّاسَ
فَيَمۡكُثُ فِى الۡاَرۡضِ ؕ كَذٰلِكَ يَضۡرِبُ اللّٰهُ الۡاَمۡثَالَ ؕ ﴿۱۷﴾

نازلی کړی دی (الله) له اسمانه اوبه نو وبهیدل خوړونه په اندازه (د ډکیدو) د دوی سره نو په سر راواخیست دی سیلاب ځگ (او خیری) اوچت شوی (په سر د اوبو) ، او له هغو څیزونو چه بلوی پری (دا خلق لمبی او ویلی کوی) په اور کښی دپاره د طلب د گانی یا نور اسباب ځگ (خیره) په شان د هغه (ځگ) ، په مثل د دی (مذکورو مثالونو) بیانوی الله (مثالونه د) حق او د باطل ، نو هر څه ځگ او خیری نو لاړ به شی په دغه حال کښی چه پریوتی وی له نظره (او بی نفعی به وی) او هر څه هغه څیز چه نفع رسوی خلقو ته (لکه اوبه او ویلی شوی بی غشه فلزات) نو پاتی کیږی په ځمکه کښی (للا نتفاع) ، هم داسی بیانوی الله مثالونه (د حق او د باطل دپاره د متفکرینو).

تفسیر: د اسمان له لوری باران نازلیږی چه له هغه څخه نهرونه ، ویالی ، خوړونه ، سیندونه ، دریابونه بهیږی په هر نهر او خوړ کښی سم د هغه له ظرفیته او گنجائشه هومره چه د پاک الله اراده وی ، اوبه بهوی په وړوکی کښی لږ ـ او په لوی کښی دیر ، کله چه اوبه بهیږی نو د خاوری ـ خس خاشاک او د نورو له کاره وتلیو شیانو له امتزاجه او گډون څخه خړ او مکدر او

خیرن کیږی ـ بیا دغه خره او خیری او ځګ ئی پرسیږی ، او د اوبو په سر راپورته کیږی لکه چه پر سخت تود اور کښی سور او سپین زر مس ژیړ ـ قلعی ـ جست ـ اوسپنه فلزات او نور معدنیات ویلی کوی چه ګانی (کالی) ـ لوښی ـ وسلی توری ـ چړی چوړکی ـ چاکوګان ـ بیاتیګانی (قینچۍ)ـ تبی ـ نغری ـ هرکاری ـ توپ ـ توپک ـ تینکونه ـ طیاری ـ جهازونه ـ موټر ـ ریل ـ بوم ـ تبر او نور د معاش لوازم ـ اسباب او شیان تری جوړ کړی ، نو په هغه کښی هم داسی لوخره او ځګ پورته کیږی ـ مګر لږ څه وروسته هغه وچیږی یا خوریږی ـ او هغه ځګ او خیری ئی تری لری او ورک شی ـ او هغه چه اصلی او کارامد شی دی یعنی اوبه یا ویلی شوی معدنی فلزات خالص اوبه به په ځمکه یا د ځمکی د خاوندانو په لاس کښی باقی پاتی کیږی چه له هغه څخه په مختلف ډول (طریقه) سره خلق منتفع کیږی ، هم دغه مثال دی د حقو او د باطلو ـ کله چه اسمانی وحیی سره حق دین نازلیږی نو د بنیادمانو زړونه هر یو د خپل ظرفیت او استعداد سره سم له هغه څخه فیض حاصلوی بیا نو حق او باطل یو له بل سره نښلی ، نو دوړی او خیری پورته کیږی ـ او په ظاهر کښی باطل د هم هغه خیری او ځګ په شان حق باندی راخیژی لیکن د هغه دا جزوی جوش او پړسیدل سطحی او عارضی او بی بنیاده شی دی ، او لږ څه مدت وروسته د دی د دغه جوش او خروش هیڅ یوه نښه اثر او پته نه پاتی کیږی او الله خبر دی چه چیری ځی ؟ او هغه اصلی او د کار شی چه د هغو ځګونو لاندی پټ ؤ یعنی حق او صداقت پس همغه پاتی وی . وګورئ چه د پاک الله بیان کړی مثالونه څرنګه عجیب وی ؟ او په څومره یوی مؤثری طریقی سره مو پوهوی چه کله په دنیا کښی حق او باطل کذب او صدق سره ونښلی یعنی د دغو دواړو په منځ کښی جنګی مقابله کیږی نو اګر که د څو مودی له مخی باطل پاس او پړسیدلی په نظر راځی ، لیکن بالاخر باطل سره تیت او پرک (منتشر) او همغه حق ظاهر ـ غالب او بریالی (کامیاب) په نظر راځی ، نو هیڅ یو مومن ته نه ښائی چه د باطلو پر عارضی بری او ننداری وغولیږی هم داسی څه وقت چه د کوم انسان په زړه کښی حق ځای ونیسی نو که د څه مودی دپاره پری اوهام او وساوس زور او شور ولګوی ، او خپل قوت ښکاره کړی ، نو نه ښائی چه سری تری ویریږی ـ ځکه چه لږ څه مدت وروسته دغه ځګ او پړسیدل پخپله ورک کیږی او خالص حق او صداقت ثابت قائم او مستقر پاتی کیږی . په پخوانیو آیتونو کښی کله چه د توحید او شرک سره مقابله کړی شوی وه ، په دغه مثال کښی د حق او باطل د مقابلی کیفیت ئی راوښووه او د دواړو انجام ببخی په واضح ډول (طریقه) سره اوس بیان فرمائی

لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ

شته لپاره د هغو کسانو چه حکم قبول کړی دی دوی د رب خپل (جزا) نیکه (چه جنت دی)،

تفسیر: یعني ایمان او صالح عمل ئې اختیار کړ ـ نو د دوی دپاره د دنیا او آخرت نیکي ده او حقیقي خوښي او قلبي طمانیت او سکون غیر له دوی څخه د بل هیچا نه روزي کیږي .

وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

او هغه کسان چه نه وي قبول کړي دوی حکم د دغه (الله) که چیرې وي دوی ته هر هغه څه چه دي په ځمکه کښې ټول (او نور هم وي په مثل د دې له دې سره (او په تصرف د دوی کښې وي په قیامت کښې) نو خامخا به فدیه ورکړي دوی په هغو (تولو سره نو نه به خلاصیږي له عذابه) دغه کسان مقرر دي دوی لره بد (سخت) حساب (چه نه به ئې نیکي قبوله او نه به ئې بدی محو کیږي) او ځای د استوګنې د دوی دوزخ دی او بد ځای د آرام (او خرابه بستره) ده (دغه دوزخ)،

تفسیر: یعني دلته خو خیر دی په هر قسم چه وي تیریږي ، لیکن په آخرت کښې د دوی حالت به داسې پریشانوونکی او ویروونکی وي که د ګردې (تولې) دنیا خزائن له نقده ، له جنسه ، له شرقه تر غربه ، له شماله تر جنوبه او په مثل د دې مذکورو نور هم وي له ده سره او دا تول بیا په تصرف د کفارو کښې شي په ورځ د قیامت کښې او غوښتنه او تمنا وکړي چه مونږ دغه ګرد (تول) د خپل ځان په فدیه کښې ورکوو چه د هغه په بدل کښې له عذابه خلاص شو او له دغې پریشانۍ څخه نجات ومومو ، نو له سره به ئې دغه هیله (امید) او ارمان په سر ونه رسیږي «انّٰى لهم ذلک» . او نه په حساب او کتاب کښې به هیڅ قسم رعایت او تیریدل کیږي ـ په هره یوه خبره به په پوره دول (طریقه) سره نیول وي ـ او تنقیدات کیږي ـ او جزا به پرې ورکولی کیږي

أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٩﴾

آیا نو هغه څوک چه پوهیږي په دې خبره چه بیشکه هغه (قرآن) چه نازل

کړی شوی دی تاته له طرفه د رب ستا حق دی (رشتیا) په مثل د هغه چا دی چه دی ړوند وی (د زړه په سترګو ! یعنی نه د هغه په شان !) بیشکه خبره هم دا ده چه پند اخلی (په دی قرآن) خاوندان د عقلونو خالصو .

تفسیر: د مومن او د کافر د دواړو انجام بیل بیل د ذکر فرمایلو څخه وروسته تنبیه ورکوی چه داسی انجام د عین عقل او حکمت سره موافق دی هیڅ یو عقلمن داسی نشی ویلی چه یو پوخ ړوند چه هیڅ څیز ئی په نظر نه راځی هم داسی خوشی چتی (بیکاره) په تیاره کښی لویږی او جګیږی (وچتیږی) او بودری (تکری) خوری له هغه سړی سره برابری کولی شی چه د هغه د زړه سترګی هم روښنی وی او په پوره بصارت او کامل بصیرت سره د حق له رڼا څخه مستفید کیږی .

الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾

هغه کسان چه وفا کوی په عهد د الله باندی (چه په ورځی د میثاق ئی ورسره کړی دی) او نه ماتوی دوی (هغه) ټینګ عهد . او هغه کسان چه وصل کوی هغه (شی) چه امر(حکم) کړی دی الله په هغه سره داسی چه وصل دی کړی شی (چه د خپلوی پالنه له خپلوانو سره دوسره دوستی ده له مومنانو ایمان دی په ټولو مومن به شیانو باندی) او ویریږی دوی له عذابه د رب خپل او خوف کوی له بده حسابه (د قیامت)

تفسیر: یعنی له الله تعالیٰ سره هغه عهد چه په ازل کښی شوی دی (یعنی د الست عهد) او پر هغه باندی پخپله د انسان فطرت شاهد دی ، او هغه عهد چه د انبیاؤ علیهم السلام له ژبی اخیستی شوی دی ، هغه ګرد (ټول) دوی پوره کوی او د هغه هیڅ یو نه ماتوی ـ او هم بالذات پخپله په هیڅ یوه معامله کښی چه له الله تعالیٰ سره یا د ده له بندګانو سره ئی تړی مشروط په دی چه معصیت نه وی له عهده مخالفت نه کوی او هغه کسان چه وصل کوی هغه شی چه امر او حکم کړی دی الله په هغه سره داسی چه وصل دی کړی شی یعنی صلةالرحم کوی . یا خپل ایمان له عمل سره یا حقوق‌العباد له حقوق‌الله سره یو ځای کوی . یا اسلامی اخوت ټینګ او قائم ساتی . یا د انبیاؤ علیهم السلام په منځ کښی له سره تفریق نه کوی چه یو ومنی په نبوت سره او بل ونه منی او ویریږی له عذابه د رب خپل او خوف کوی له بده حسابه د قیامت یعنی د الله تعالیٰ د عظمت او جلال له تصوره داریږی . او تل تری په فکر او اندیښنه کښی وی ـ او همیشه به په هم دغه چرت (خیال) کښی ډوب تللی وی چه آیا هلته ځما څه حال دی چه د یوی یوی ذری

حساب او کتاب کيږي او څما وضعيت به په دغه وقت کښې څه وي ؟.

وَالَّذِيْنَ صَبَرُوا ابْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ
وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً وَّيَدْرَءُوْنَ
بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنّٰتُ عَدْنٍ
يَّدْخُلُوْنَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَآئِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَالْمَلٰٓئِكَةُ
يَدْخُلُوْنَ عَلَيْهِمْ مِّنْ كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾

او هغه کسان چه صبر کوي لپاره د طلب د رضا د رب خپل (په مالي او جاني مصائبو يا د شرعي يا د جهاد په تکاليفو) او قائموي (سم اداء کوي له تولو حقوقو په ترتيب سره) لمونځ او نفقه کوي (لګوي په لاره د الله کښې) ځيني له هغه (حلالو اموالو) نه چه ورکړي دي مونږ دوی ته هم په پټه او هم په ښکاره (خفيتاً او ظاهراً) او دفع کوي دوی په نيکۍ سره بدي دغه کسان موصوف په دغو صفاتو شته دوی ته (ښه) عاقبت د دار(د آخرت چه) جنتونه دي د تل اوسيدلو چه ننوځي به دوی په هغو کښې او (ننوځي به پکښې بل) هغه څوک چه صالح (مؤمن) وي له پلرونو د دوی او له ښځو د دوی او له اولادي د دوی (اګر که عمل ئي د هغو په درجه نه وي) او پرښتي به ورننوځي پر دوی (سره له تحائفو او زيري او رضوان) له هري دروازي (مانيو د دوی او وائي به ورته چه) سلامتيا دي وي پر تاسي په سبب د صبر کولو ستاسي (په طاعت او مصيبت او له معصيته) نو ښه عاقبت د دار (د آخرت عاقبت د تاسي دي)

تفسير: يعني پر مصائبو او شدائدو او د دنيا پر مکروهاتو صبر وکړ۔ له کومي سختي له ويري د طاعت له لياري څخه خپل پل ئي غلط کښينښود ۔ او د معصيبت په لوري ئي ميلان ونه کړ او دغه صبر او استقلال ئي محض د الله تعالیٰ د رضاء او خوشي د حاصلولو دپاره وکړ ۔ او د دي لامله (له وجي) ئي ونه کړ چه په دنيا کښي خلق ورته ډير صابر او مستقل مزاج ووائي ، او نه د دي لپاره ئي وکړ چه غير له صبر څخه بله څه چاره نه وه ور پاتي نو مجبوراً صبر ئي وکړ ۔

او د صابرانو په شان کیناست
(او نفقه کوی لګوی په لاره د الله کښې ځینی له هغه حلالو اموالو نه چه ورکړی دی مونږ دوی ته هم په پټه او هم په ښکاره) پټه ئې ښائی له دی سببه مقدم ایښی ده چه په پټه سره خیرات ورکول افضل دی ـ الا چه چیری شرعی مصلحت په علانیه ورکولو کښې وی
(او دفع کوی دوی په نیکی سره بدی دغه کسان موصوف په دی صفاتو شته دوی ته ښه عاقبت د دار د آخرت چه جنتونه د تل اوسیدلو دی) یعنی د بدی جواب په نیکی سره ورکوی ، د سختی مقابله په نرمی سره ښکاروی که د چا له لوری پری ظلم او تیری وشی ، نو دی تری تیریږی ، وربښی ئې په دی شرط چه د هغه معافی څخه د بدی د ترقی اندیښنه نه وی له بدی څنی ځان ژغوری (بچ کوی) او نیکی غوره کوی ـ که کله تری کوم بد کار صادر شی ، نو د هغه په مقابل کښې ښه کار کوی یعنی تری توبه وباسی او د هغی ګناه په عبادت او سخاوت سره تلافی هم کوی نو د دی حسنه ؤ اعمالو کوونکی لپاره ښه عاقبت د هغه جهان ور په برخه کیږی

څوک چه دفع د بدی کړی په نیکی سره ای یاره
او کوی دی تل تر تله په دنیا کښې اته کاره)
د بدی په ځای نیکی کړی او د ظلم په ځای عفوه
او د قطع په ځای وصل کړی د الله رضاء دپاره
او که شی تری معصیت ژر طاعت وربسی وکا
او که څوک ئې کړ محروم نو دی ورکړی بیشماره
او که شی تری کوم ګناه نو دی توبه وباسی جلته
او که ووینی منکر نو کوی منع له بدکاره
او که مات شی په کوم جنګ کښې د کفارو له لښکره
نو بیا بیرته شی راستون او نه ویریږی له کفاره
څوک چه دا اته افعال کا اته ورونه د جنت ژر
پری به پرانیځی خالق د دی عمل له اختیاره

﴿ يَدۡخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ ﴾ الآية ـ چه ننوځی به دوی په هغه کښې او ننوځی به پکښې بل هغه څوک چه صالح مؤمن وی له پلرونو د دوی او له ښځو د دوی او له اولادی د دوی اګر که عمل ئې د هغو پلرونو په درجه نه وی) یعنی چه په همغه جنت کښې به همیشه اوسیږی او پرښتی به ننوځی پر دوی سره له تحائفو او زیری د رضوان له هری دروازی د مانیو د دوی او وائی به ورته چه سلامتیا دی وی پر تاسی په سبب د صبر کولو ستاسی په طاعت او مصیبت او له معصیته نو ښه عاقبت د دار د آخرت عاقبت د تاسی دی. «د آباء پلرونو» لفظ ئې تغلیباً ویلی دی چه په هغه کښې امهات ـ میندی هم شاملی دی ـ د جنت د زیری سره دغه زیات بشارت یی هم واوروه

چې داسې کاملینو ته د هغو پاس بیان شوی ښو خویونو او خصالو په بدل یو دغه نعمت او خوشالي به هم حاصل وي چه دوی سره له خپلو هغو میندو او پلرونو او اولادونو او ښځو چه د خپل ایمان او نیکۍ لامله (له وجې) د جنت د دخول لائق شوی وي . ګرد (تول) سره یو ځای کیږي ، تر دې که د دغو متعلقینو د کوم یو رتبه کم هم وي نو حق تعالیٰ پخپله مهربانۍ سره د هغه رتبه هم لوړوي (وچتوي) ، او دغه کامل سړي سره ئې نژدې کوي لکه چه په (۲۷) جزء د «الطور» په (۲۱) آیت اوله رکوع کښې راغلي دي ﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ﴾ له دې نه معلومه شوه چه بې له ایمان او بې له صالح عمله محض د کاملینو قرابت کافي نه دی هو! که ایمان او صالح عمل موجود وي نو د قرابت له تعلقه د درجاتو څه ترقي ممکنه ده والله اعلم

﴿ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴾ او پرښتې به ورننوځي پر دوی سره له تحائفو او زیرې او رضوان له هرې دروازې د مانیو د دوی .) په صحیح حدیث کښې د جنت اته ورونه بیان شوي دي . مطلب دا دی چه د دغو کاملینو د تعظیم او تکریم دپاره د الله تعالیٰ پاکې پرښتې به له هر طرفه سره له تحائفو او هدایاوو راحاضریږي . په احادیثو کښې دي چه له خلق الله ځنې رومبي به هغه فقراء او مهاجرین په جنت کښې داخلیږي چه په سختیو او مصائبو او جنګونو کښې حاضر شوي دي ، او د دښمن په مخ کښې په ډیر شجاعت او حمیت سره دریدلي دي ، او د هر هغه حکم د تعمیل دپاره به تل حاضر او منتظر او مستعد ولاړ وو ، چه هغوی ته ورکول کیده او د دوی دنیوي حوائج او د زړه ارمان د هغوی په زړونو کښې پاتې شوي وفات ئې موندلی وي . الله تعالیٰ به د قیامت په ورځ کښې وفرمائي ځما هغه بندګان چیرې دي راحاضر دې شي ! چه ځما په لیاره کښې جنګیدلي دي . او ځما لپاره ئې تکالیف ګاللي (برداشت کړي) دي او جهاد ئې کړی دی ـ ځئ بې فکره او اندیښنې په جنت کښې داخل شئ ! بیا پر پرښتو حکم کیږي چه ځما د دغو بندګانو په حضور ورحاضرې شئ ! ـ او سلام ور واچوئ ! دوی د تعجب او استفادې په طریقه نه اعتراضاً داسې عرض کوي الٰهَا ! مونږ ستا له بهترینو مخلوقاتو څخه یو ـ آیا مونږ ته چه ستا د قرب د دربار هستیدونکي یو حکم راکوي چه د دغو د ځمکو هستیدونکو په حضور کښې ورحاضرې شو ـ او سلامونه ورواچوو ؟ ارشاد کیږي چه هو! دا ځما د هغو بندګانو څخه دي چه پر توحید باندې ئې خپل ځانونه جار (قربان) کړي دي ـ او سره له دې چه د دوی زړونه له دنیوي ارمانونو څخه ډک ؤ ـ دوی ځما په لیاره کښې جهاد کړی دی ، او هر تکلیف ئې په ډیرې خوښۍ سره پر خپل ځان اخیستی دی د دې خبرې د اوریدلو په اثر ګردې (تولې) پرښتې به له هر لورې د دوی په خدمت کښې حاضریږي ـ او وائي

﴿ سَلَامٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴾ . په حدیث کښې دي چه نبي کریم صلی الله علیه وسلم به د هر کال په ابتداء کښې د شهیدانو پر قبورو تشریف وروړ ، او داسې به ئې فرمایل «سلام علیکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار» او د هم دې پاک سنت متابعت به د حضرت ابوبکر ـ عمر او عثمان رضی الله تعالیٰ عنهم له لورې هم کیده

وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ
وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ
لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾

او هر څه هغه کسان چه ماتوی دوی عهد د الله وروسته د محکموالی د هغه (په قبول او اقرار سره) او پری کوی دوی هغه شی چه امر (حکم) کړی دی الله په هغه سره چه وصل دی کړی شی او فساد کوی دوی په ځمکه کښی (په کفر او ظلم سره) دغه (مذکور) کسان شته دوی ته لعنت لری والی له رحمت د الله (دنیوی عذاب) او شته دوی ته بد عاقبت د دار (د آخرت چه اور دی).

تفسیر: د سعداؤ او نیکبختانو په مقابل کښی دلته د اشقیاؤ عادات او خصال او د دوی آخری پای (خاتمه) او انجام ښوولی شوی دی . د اشقیاؤ کار دا دی چه له الله تعالیٰ سره بد عهدی کوی . د هغو شیانو د وصل او پیوند کولو حکم چه صادر شوی وی ، هغه ماتوی . په ملک کښی د فتنی او فساد اور اچوی . پر خپل ځان او نورو باندی له ظلم کولو څخه لاس نه اخلی هم دغه خلق دی چه د الله تعالیٰ له رحمته لری غورځولی شوی دی او له دیرو بدو ځایونو څخه یو ځای ته رسیدونکی دی.

اَللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ

الله فراخوی رزق روزی هر هغه چاته چه اراده وفرمائی د (فراخی ئی) او تنګوی (ئی پر هغه چا چه اراده وفرمائی د تنګولو ئی)

تفسیر: یعنی د دنیا د عیش او راحت او ارتوالی د لیدلو څخه د سعادت او شقاوت فیصله نه کیږی ـ او نه دغه خبره ضروری ده چا ته چه الله تعالیٰ په دنیا کښی زیاته پیسه او رزق ورکړی وی نو همغه د ده په دربار کښی مقبول هم دی دیر زیات مقبول بندګان د ازموینی او امتحان په دول (طریقه) دلته په تنګسه او عسرت سره ژوندون کوی ـ او مردودو مجرمانو ته دلته مهلت او فرصت ورکول کیږی ـ څو هغوی دلته ښی مزی او تفریح وکړی . هم دغه لوی دلیل دی چه د دی ژوندون څخه وروسته یو بل ژوندون هم شته ـ چه هلته به هر سړی د خپل د نیکو او بدو اعمالو پوره پوره بدل او ثمر مومی په هر حال د دنیا تنګی او فراخی د مقبولیت او د مردودیت

معیار له سره نښي کيدي .

وَفَرِحُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ؕ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿۲۶﴾

او خوشاله شوي دي (کفار) په دي ژوندون لږ خسيس ، او نه دی دا ژوندون لږ خسیس په (مقابل د) آخرت کښې مګر لږ متاع (حقير مال)

تفسير: يعني هغه خپل مقصود ګڼي . تکبر لوئ او ځانمنمي (خود نمائی) کوی حال دا چه د آخرت په مقابل کښې د دنيا ژوندون بيخي هيڅ او لاشي دی لکه چه يو سړی خپله ګوته د سمندر په اوبو لونده کړی ، نو هغه لوندوالي چه د ده ګوتی ته رسيږی د سمندر په مقابل کښې هيڅ حقيقت نه لری نو د دنيا حقيقت د آخرت په مقابل کښې دغومره هم نشته . لهٰذا عقلمنو لره ښائی چه پر فانی باندی باقی مقدم کړی . حقيقت دا دی چه دنيا د آخرت مزرعه ده ، او دنيا بالذات پخپله مقصود نه دی ـ نو لازم دی چه د دی ځای له سامانونو او وسائلو څخه داسی تمتع او استفاده وکړی شی چه هغه په آخرت کښې د بری او کاميابی ذريعه وګرځی لکه چه لويو اصحابو رضوان الله تعالیٰ عليهم اجمعين کړی وو .

وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَ ﴿۲۷﴾

او وائي هغه کسان چه کافران شوی دی ولی نه ده رالیږلی شوی پر دغه (محمد) باندی (هغه معجزه په نبوت د ده چه مونږ ئی غواړو) له (طرفه) د رب د ده ؟ ووايه (ای محمده دوی ته بيشکه الله ګمراه کوی هغه څوک چه اراده وفرمائی (د ګمراهی ئی) او هدايت کوی په طرف خپل (سمه صافه لاره ښيی بی د ليدلو د ايت) هغه ته چه رجوع وکړی (الله ته) ،.

تفسير: مشرکينو به په سلهاؤ معجزی او نښی کتلی مګر د خپلو هغو خبرو څخه له سره نه اوښتل چه هغه معجزه او نښه چه مونږ ئی غواړو راوښيه ـ مثلاً د مکی معظمی غرونه ځمونږ له شاؤ خوا څخه لری کړه ! چه د کرلو او زراعت لپاره څه وسعت پيدا شی ـ يا ځمکی څيری کړه چينی او ويالی راوبهوه ! يا ځمونږ پخوانی مشران بيا راژوندی کړه ! او له مونږه سره ئی په خبرو او اترو راوله الغرض کومه داسی يوه معجزه راوښيه چه مونږ په ايمان راوړلو باندی مجبور کړی . نو د هغه جواب داسی ورکوی چه بيشکه الله تعالیٰ د داسی معجزی او نښی پر ښوولو

قدرت لری لیکن د ده حکمت او عادت د دی خبری مقتضی نه دی چه ستاسی د داسی غوښتنی تکمیل وکړی ـ د انبیاؤ علیهم السلام د تصدیق دپاره هومره چه ضرورت دی له هغه څخه زائدی نښی او معجزی در ښوولی شوی دی ، او درښوولی کیږی ـ د نورو سلهاؤ معجزاتو څخه سترګی واړوئ یواځی هم دغه پاک قرآن د نبی الله د صداقت یو عظیم الشان نښان دی کله چه تاسی سره د دغو د لیدلو سره پر سمه لیاره رانغلئ ، او د حق په لوری مو رجوع ونه کړه نو معلومه شوه چه سم له قدیمی قانون سره د پاک الله مشیت پر هم دی خبری تللی دی چه تاسی په همغه چه تاسی غوره کړی لیاره چه ګمراهی ده خوشی کړی بلاشبهه تاسی سره له دومره لوئ معجزی او نښی د لیدلو سره بیا هم ایمان نه راوړئ او د هغه په لوری رجوع نه کوئ ـ نو دی سم له خپله عادته سره تاسی پر مخ بیائی او تر حقیقی کامیابی پوری مو د رسیدلو لیاری درښیی ـ کله چه تاسی پخپله هغه نه غواړئ نو د هغه حکمت هم د هم دی خبری مقتضی دی چه تاسی مجبور نه کړی ، نو بیا د فرمائشی معجزی ښوولو ته څه ضرورت پاتی کیږی بلکه د هغو په نه درښولو کښی ستاسی فائده ده ځکه چه سنت الله هم دا دی چه فرمائشی معجزی هلته ښوولی کیږی کله چه د کوم قوم تباه او سپیره کول مقصود وی په حدیث کښی دی چه الله تعالیٰ فرمایلی دی «ای محمده ! که ته غواړی نو مونږ دغه فرمائشی معجزی هم دوی ته ورښیو ـ که سره له هغه هم دوی ئی ونه منی ، نو بیا داسی یو سخت عذاب به پر دوی نازلیږی چه په دنیا کښی بل هیڅ نه وی راغلی ـ او که ته غواړی نو د رحمت او د توبی دروازی به پرانستلی پریږدو» نو رسول الله مبارک دغه دوهم شق غوره کړ ـ لکه چه له هم دغو معاندانه فرمائش کوونکو څخه ډیر کسان وروسته له هغه په اسلام سره مشرف شول

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَتَطْمَىِٕنُّ قُلُوْبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ

(دغه رجوع کوونکی) هغه کسان دی چه ایمان ئی راوړی دی او ارام نیسی زړونه د دغو (مومنانو) په ذکر د الله سره ،

تفسیر: دا د الله تعالیٰ په طرف د رجوع کوونکی بیان دی . یعنی د چا چه د ایمان دولت په برخه کیږی نو له ذکر الله یعنی د الله تعالیٰ له یاده اطمینان او دادینه (سکون) حاصلوی ـ ځکه چه له ګردو (تولو) څخه لوی ذکر خو لوی قرآن دی ﴿ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ ﴾ چه د هغه په لوستلو په زړونو کښی د یقین کیفیت پیدا کیږی او شیطانی شبهات او وسوسی لری کیږی ـ او سکون او اطمینان ورمیسر کیږی ، له یوه جانبه که د الله تعالیٰ عظمت او مهابت په زړونو کښی خوف او خشیت پیدا کوی ، نو له بل طرفه د رب العٰلمین لامحدود رحمت او مغفرت د قلبی سکون او راحت سامان وررسوی ، الغرض د دوی زړونه له هر لوری څخه مات وی او یواځی د پاک الله په لوری ګرځی ، او د همغه په لوئی‌او قدرت باندی ځان سپاری او

د ذكر الله نور د دوی له قلوبو څخه نور هر ډول (طريقه) دنيوی وحشت او ويره ورکه کوی .

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾

واورئ خبردار شئ چه په ذکر د الله سره مطمئن کیږی ارام نیسی زړونه (د مومنانو) ،

تفسير: يعني دولت حکومت ـ منصب ـ جائداد او د فرمائشی معجزو ليدل او نور شيان له سره انسان ته حقيقی سکون ، اطمينان او ارام نشی يو ځای کولی ـ يوائحی له ذکر الله څخه هغه مع الله تعلق راحاصليږی چه له هغه څخه د زړونو اضطراب او وحشت لری کيږی .

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ ﴿٢٩﴾

هغه کسان چه ايمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه (عملونه) طوبیٰ (ښه حال) دی دوی ته (له هر حيثه) او ښه ځای د هستوګنی (جنت) دی

تفسير: محقق شيخ الهند رحمة الله عليه د «طوبیٰ» لغوی معنی داسی اخيستی ده «صالح مومنانو لره خوشالی خوښی او د هستوګنی ښه ځای دی» چه په دغه کښی د جنت هغه ونه هم راغله چه په صحيح حديث کښی د «طوبیٰ» په نامه سره موسومه شوی ده .

كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لِتَتْلُوَ عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَٰنِ ۚ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾

هم دا رنګه (لکه چه مو ليږلی وو انبياء پخوا له تا) ليږلی ئی مونږ ته (ای محمده) په داسی يو امت کښی چه په تحقيق تير شوی دی په خوا له دی نه ډير امتونه چه ولولی ته پر دوی هغه (قرآن) چه وحی کړی ده مونږ تاته حال دا چه دوی کافران دی په رحمٰن ، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چه دغه (رحمٰن) رب زما دی نشته بل هيڅ لائق د عبادت مگر يوائحی هم دی دی ،

پر هم ده توکل کړی دی ما او خاص هم ده ته بیا ورتله او رجوع زما دی

تفسیر: یعنی همغسی چه مونږ په خپل لوری رجوع کوونکو ته د بری سمه او صافه لیاره ښیو هم داسی مونږ د هغه امت لیار ښوونی دپاره ته ای رسوله زما مبعوث کړی ئی . ته هغه کتاب چه ما پخپل کامله رحمت سره پر تا نازل کړی دی هغوی ته واوروه ! ای محمده صلی الله علیه وسلم ! ستا تاکل (مقررول) او لیږل پر نبوت باندی کومه عجیبه او نوی خبره نه ده ، پخوانیو امتونو ته هم انبیاء لیږلی شوی دی ، نو هغه بد عاقبت او خرابه نتیجه چه د هغو مکذبینو شوی ده ښائی چه هغه احوال دی د دغو خلقو تر نظر لاندی هم وی

(﴿ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَٰنِ ﴾ حال دا چه دوی کافران دی په رحمٰن باندی) یعنی رحمٰن پخپل کامل رحمت دغه عظیم‌الشان قران نازل کړی دی ﴿ الرَّحْمَٰنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ﴾ او ته مو ای محمده رسول الله صلی الله علیه وسلم رحمة للعالمین گرځولی او لیږلی ئی ! مگر دوی سختی ناشکری او د نعمت کفران ته ملاوی تړلی دی . د رحمٰن د حق منلو څخه منکران شوی دی بلکه د رحمٰن او رحیم له نامه څخه هم سخت وحشت خوری او تری ترهیږی . نو ځکه د «حدیبیه» په صلحنامی (روغلیکه) کښی دوی پر ﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴾ لیکلو باندی جگړی وکړی .

﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَٰنُ ﴾ (۱۹ جزء د الفرقان (۱٦) ایة (٥) رکوع د لوی قرآن اومه سجده

(﴿ قُلْ هُوَ رَبِّي ﴾ الآیة ـ ووایه ای محمده دوی ته چه دغه رحمٰن رب ځما دی نشته بل هیڅ لائق د عبادت مگر هم دی دی پر هم ده توکل کړی دی ما او خاص هم ده ته بیا ورتله او رجوع ځما ده) یعنی له هغه رحمٰن څخه چه تاسی انکار کوئ همغه ځما رب دی ـ او هم دی همغه الله دی چه بل هیڅ شریک نه لری ﴿ قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ﴾

(۱۵ جزء د بنی اسرائیل ۱۱۰ آیت ۱۲ رکوع د څلورمی سجدی څخه وروستی آیت)

زما ابتداء او انتهاء گرد (تول) د همغه الله تعالیٰ د قدرت په واک (قبضه) او اختیار کښی دی ، زه همغه باندی توکل کوم ـ نه ستاسی د دغه انکار او تکذیب څخه ماته د کوم ضرر اندیښنه شته ـ او نه د هغه له امداد او اعانت څخه بی هیلی (ناامیده) او مایوسه یم

وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتَىٰ ۗ بَل لِّلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا

او که په تحقیق یو قرآن (داسی وی په عالم کښی چه) روان کیدلی په (لوستلو د) ده سره غرونه یا څیریدلی توتی کولی شو پری ځمکه یا په خبرو راوستلی شو په هغه سره مړی (نو بیا هم ایمان نه وو راوړی دوی بلکه

(خاص) الله ته دی (اختیار د دی) امر تول (او الله ئی کولی شی هر کله چه اراده وفرمائی)،

تفسیر: دلته له قرآن څخه عام کتاب مراد دی ـ لکه چه په یو حدیث کښی پر «زبور» شریف د قران د لفظ اطلاق شوی دی ـ یعنی که کوم داسی یو کتاب لیږلی کیدی چه په هغه سره ستاسی دغه غوښتلی شوی معجزی او نبنی پوره کیدی ، نو هغه به پرته (علاوه) له هم دغه قرآن کریم څخه بل کوم کتاب کیدی شو ، هم دغه قرآن عظیم دی چه په روحانی دول (طریقه) سره د غرونو په شان وچ کلک خلق ئی له خپلو ځایونو څخه وخوځول ـ د بنیادمانو د زړونو ځمکه ئی څیری کره او د الله تعالیٰ د معرفت چینی ئی ورڅخه راوبهولی ـ او د وصول الی الله لیاری ئی د کلونو په ځای په څو شیبو (لحظو) کښی پر دوی پری کری ـ په مرو قومونو کښی او په مرو زړونو کښی ئی د ابدی ژوندون روح ورننه ایسته ـ کله چه له داسی لوی قرآن څخه تاسی ته شفاء او هدایت روزی نه شو نو فرض ئی کړئ که ستاسی د غوښتنی سره سم دغه عظیم الشان قرآن په مادی او حسی دول (طریقه) سره هم هغه گرد (تول) شیان تاسی ته درښیی چه تاسی ئی غواړئ ، نو بیا هم له تاسی داسی هیله (ارزو) او امید نشی کیدی چه تاسی به ایمان راوړئ او نوی نوی حجتونه او کاږه بحثونه به ونه کړئ ـ تاسی داسی ضدیان او سرکشان یئ چه د هیڅ یو برهان ، دلیل او معجزی د لیدلو څخه ایمان نه راوړئ ! اصلی خبره خو هم دا ده چه گرد (تول) کارونه هدایت او ضلالت د الله تعالیٰ په قدرت او واک (اختیار) کښی دی . د هر چا په نسبت هر څه چه اراده وفرمائی همغسی کوی نو یو گمراه بی د الله تعالیٰ له ارادی څخه تر قیامته پوری هم هدایت نشی موندلی ـ لیکن د هدایت نعمت د هغه په برخه کوی چه د ده په زړه کښی د حق د قبول غوښتنه او د هغه مینه او محبت پروت وی

اَفَلَمْ يَايْـَٔسِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ لَّوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيْعًا

آیا لا نا امیده شوی نه دی هغه کسان چه ایمان لرونکی دی (له ایمان د دغو کسانو په داسی حال کښی چه دغه مومنان پوهیږی) که اراده فرمایلی وی الله (د هدایت د تولو خلقو) نو خامخا به ئی هدایت فرمایلی وی تولو خلقو ته (نو ایمان نه راوړی مگر هغه چه الله اراده د ایمان راوړلو ئی وفرمائی)،

تفسیر: ښائی د ځینو مسلمانانو په زړونو کښی داسی خیال پیدا شوی وی چه که یو ځلی د دوی دغه غوښتنی ور پوره کری شوی وی گوندی دوی به هم په ایمان مشرف کیدی ـ نو دلته دوی ئی وپوهول چه داده اوسئ که د الله تعالیٰ اراده پر دغه تللی وی چه دوی گرد (تول) مسلمانان کری ، نو بی د کومی معجزی د ښکارولو څخه ئی هم دوی گرد (تول) په سمی

لیاری راوستل لیکن دغه امر د الله تعالیٰ د عادت او حکمت څخه مخالف دی ـ الله جل‌جلاله هر انسان ته تر یوی اندازی پوری د کسب او اختیار اراده ورکوی او د هدایت کافی اسباب ور جمع کوی ، چه که دی وغواړی چه تری منتفع شی ـ نو څه ضرورت دی چه د دوی دغه غوښتنی هم ور پوره کړی شی که سره له دی نه چه د هدایت کافی سامان موجود دی او معاندین ئی ونه منی او خپل ایمان پر چټی (بیکاره) او بیهوده و غوښتنو معلق کړی ـ نو موږ هم داسی اراده نه ده فرمایلی چه دغه به پر ګرد (تول) عالم باندی هرومرو (خامخا) ورقبلوو څکه چه د ﴿ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴾ مصداق هم هرومرو (خامخا) پوره کیدونکی دی .

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾

او همیشه هغه کسان چه کافران شوی دی رسیږی دوی ته په سبب د هغو عملونو چه کړی دی (د عناد او تکذیب نه) زړه تکوونکی یا خوځوونکی عذاب یا چه ښکته شی (دغه قارعه یا ته ای محمده) نژدی کورونو د دوی ته تر هغه پوری چه راشی وعده د الله (په نصرت د تا او ترقی د دین) بیشکه چه الله هیچری نه کوی خلاف له وعدی (خپلی).

تفسیر: یعنی دغه د مکی معظمی کفار سره د خپلو غوښتلو شویو معجزو او دلائلو د لیدلو هم ایمان راوړونکی نه دی ـ دوی خو به داسی هغه ومنی چه برابر کوم آفت او مصیبت پخپله پر دوی یا د دوی په شاؤ خوا خلقو ولویږی او دوی د هغه د لیدلو څخه عبرت حاصل کړی ـ مثلاً په جهاد کښی د مسلمانانو په لاسونو د دوی څه سری مړه شی ، یا ئی څه سری بندیان شی ، او څه ئی د څه نورو مصائبو په منګلو کښی ولویږی ـ دغه سلسله به تر هغه وقته پوری دوام ولری چه د پاک الله وعده پوره شی ـ یعنی مکه معظمه فتحه شی او جزیرة‌العرب د شرک له ګندګی څخه پاکه او صافه شی بیشکه د الله تعالیٰ وعده قاطعه او یقینی ده ـ او هرومرو (خامخا) پوره کیدونکی ده ـ څینو مفسرانو په «او تحل قریباً من دارهم» کښی د رسول الله په لوری خطاب منلی دی یعنی چه تاسی د دوی کلی ته نژدی ورښکته شئ ـ لکه چه په «حدیبیه» کښی وشو ، نو په دغه تقدیر سره له «قارعه» څخه به هغه سرایا مراد وی چه په هغوی کښی رسول الله مبارک بالذات شرکت فرمایلی دی ـ له څینو اسلافو څخه منقول دی چه دغه آیت د ګردو (تولو) کفارو په حق کښی عام دی او په مکیانو (مکی والاؤ) پوری څه تخصیص نه لری والله اعلم.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

او خامخا په تحقیق مسخری کړی شوی وی له (نورو ډیرو) رسولانو سره (چه وو) پخوا له تانه (لکه چه ستا قوم په تا پوری کوی) نو مهلت می ورکړی ؤ هغو کسانو ته چه کافران شوی وو (پس له تمسخره څه مدت په عشرت کښی) بیا می ونیول دوی (په عذاب سره) نو څرنګه به ؤ عقوبت (عذاب زما یعنی ډیر سخت ؤ).

تفسیر: یعنی که په سزا رسیدلو کښی څه ځنډ (ایسارتیا) وشی نو داسی مه ګڼئ چه نجات مو وموند پخوانیو مجرمینو ته هم ډومبی مهلت ورکړی شوی ؤ بیا کله چه ونیول شول نو وګورئ چه په داسی بده ورځ آخته شول چه تر ننی ورځی پوری د دوی د تباهی او بربادی قصی د خلقو پر ژبو باندی جاری دی.

أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ

آیا نو هغه ذات چه وی دی ولاړ (ساتونکی) پر هر نفس (صالح او طالح باندی) سره له هغه عمل چه کړی وی (او په جزا ئی هم رسوی دا داسی دی لکه هغه څوک چه داسی نه وی بلکه داسی نه دی) او ګرځولی دی (کفارو) الله ته شریکان؛ ووایه (ای محمده! دوی ته) چه واخلئ نومونه د دوی (او اداء کړئ صفتونه د دوی چه آیا مستحق د عبادت او شرکت دی که نه دی؟)

تفسیر: یعنی هغه الله چه د هر انسان هر عمل په هر وقت کښی لیدی شی او هر شی د ده د قدرت تر کتنی لاندی دی او یوه شیبه (لحظه) له هیڅ شی نه نه غافلیږی که څوک لږ څه شرارت هم وکړی په همغه وقت کښی ئی جزا ورکوی او هم ورته تنبیه ورکولی او په سزا ئی رسولی شی، نو آیا مجرم له دی نه ځان خلاصولی شی؟ او چیری تری تښتیدلی شی؟ آیا العیاذ بالله د ده مثال د هغو د تیږو (ګټو) او نورو بتانو او باطلو معبودانو په شان کیدی شی چه دوی نه لیدلی شی او نه آوریدلی شی ـ او نه د خپلو ځانونو او نه د نورو څخه څه ضرر دفع کولی شی او نه

څه ګټه (فائده) وررسولی شي ـ او نه ئې څه اختيار شته ډير تعجب دی چه د داسی واحد او احد الله له موجوديت سره دوی د داسی عاجز او حقير مخلوق په مخ کښې ولی سر ښکته کوی؟ او د ده د الوهيت اختيارات ولی هغوی ته پخپل زعم او چرت (خيال) ورسپاری؟ آيا د دی ظلم دپاره څه حد او انتهاء شته چه د عليم الکل او په ګردو (ټولو) صفاتو سره موصوف الله شريکان داسی شيان وګرځولی شي چه دوی له خپلو ځانونو څخه هم نه دی خبر نه ويوهيږئ هر هغه څه چه تاسی په پټه يا په ښکاره سره کوئ هغه ټول پاک الله ته معلوم دی الله د خلقو د دغو د مشرکيت ګستاخيو څخه بی خبره نه دی او ژر يا په ځنډ (ايسارتيا) هغوی ته هرومرو (خامخا) سزا ورکوی.

(﴿ قُلْ سَمُّوهُمْ ﴾ ووايه ای محمد رسوله دغو مشرکانو ته چه واخليئ تاسی نومونه د دوی او اداء کړئ صفتونه د دوی چه آيا مستحق د عبادت او د شرکت دی له الله سره؟ که نه دی؟) يعنی لږ څه خو ورﺍندی لاړ شئ او د دغو شريکانو نومونه خو واخليئ! او سراغ او پته ئې راوښيئ! آيا د پاک الله د دغو صفاتو له آوريدلو څخه چه پاس مو واوريدل کوم حياءداره سړی به د هغو تيږو (ګټو) نوم هم اخيستی شي! او که کوم مشرک له بی حيائی څخه د «لات» او «عزیٰ» نوم واخلی نو آيا کوم عاقل به په هغه لوری التفات هم کولی شي؟.

أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ

بلکه آيا اخبار کوئ تاسی الله ته په هغه باطل معبودانو باندی چه نه دی معلوم الله ته په ځمکه کښې (يعنی نشته که وی نو معلوم به ؤ الله ته.) بلکه (مسمیٰ کوی دوی شرکاء) په ظاهره وينا سره (بی له اعتباره د معنی)؛

تفسير: يعنی پاک الله ته د ټولی ځمکی په مخ کښې د خپل الوهيت هيڅ يو شريک او حصه دار نه دی معلوم ځکه چه هغه خو له سره نشته چه معلوم وی نو آيا تاسی هغه ته داسی شي ښوولی شئ؟ چه ده ته نه دی معلوم ؟ العياذ بالله.

تنبيه: د ځمکی قيد ئې ځکه ولګاوه چه د بتپرستانو په نزد د شرکاؤ او اصنامو ډيره ځای هم دغه ځمکه ده. ابوحيان رحمة الله عليه د (لايعلم) ضمير د (م) په طرف اړولی دی يعنی آيا الله ته دغه خبره ښوولی شئ چه ستا په الوهيت کښې حصه داران هغه بتان دی چه لږ څه علم هم نه لری.

(﴿ أَمْ بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ ﴾ بلکه مسمیٰ کوی دوی شرکاء په ظاهره وينا سره بی له اعتباره د معنی) پخوا ئې وفرمايل چه د دغو شرکاؤ خو لږ څه نومونه راوښيئ! بيا ئې تنبيه وفرمايله چه د هغه شي چه په واقع کښې له سره ثبوت نشته. نو تاسی به ئې نوم څرنګه اخيستی شئ اوس دا راښيی چه د کوم څيز پاک الله ته شريک پيدا کول تش الفاظ محض او يو غږ دی چه د هغه

لاندی هیڅ یو حقیقت نشته له مجردو ظنونو او تخمینو او باطلو اوهامو څو بې‌معنی الفاظ له سره بامعنی نه شی کیدی. ښائی په ﴿ اَمۡ بِظَاهِرٍ مِّنَ الۡقَوۡلِ ﴾ کښې دی لوری ته هم اشاره وی چه هغه د شرک خبری چه دوی ئې کوی، که د پرندو له تقلیده او تعصبه تش کړی شی او د خپل زړه او وجدان په لوری رجوع وکړی نو پخپله د دوی ضمیر به هم له دغو لغویاتو او چټی (بیکاره) خبرو څخه انکار کوی ـ نو د دی له امله (له وجې) ښائی چه وویلی شی چه دغه ګردی (ټولی) داسی سطحی او سرسری خبری دی چه انسانی ضمیر او د بشریت فطرت هغه مردود او ملعون دروّلی دی.

بَلۡ زُيِّنَ لِلَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا مَكۡرُهُمۡ وَصُدُّوۡا عَنِ السَّبِيۡلِ ؕ

(داسی نه دی) بلکه ښائسته کړی شوی دی هغو کسانو ته چه کافران شوی دی مکر دروغ د دوی او بند (او اړولی) شوی دی دوی له سمی لاری (د دین څخه) ،

تفسیر: یعنی هیڅ هم نشته ـ د شرک په حمایت کښې د دوی دغه مستعدی او د توحید په مقابل کښې دغومره جداوجهد تش د نفس او د شیطان فریب دی چه هم دغه دوی د حق له لیاری څخه ستانه (واپس) او کاږه کړی دی .

وَمَنۡ يُّضۡلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنۡ هَادٍ ﴿۳۳﴾

او هر څوک چه ګمراه کړی الله (هغه لره) نو نشته ده لره هیڅ لار ښووونکی (د سمی صافی لیاری) .

تفسیر: یعنی هر هغه چا ته چه الله تعالیٰ د هدایت توفیق ور نه کړی دی به څوک په سمه لیاره راوستی شی ! او الله تعالیٰ همغه ته توفیق ور په برخه کوی چه پخپل اختیار د هدایت وروته پر خپل ځان نه تړی .

لَهُمۡ عَذَابٌ فِى الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا وَلَعَذَابُ الۡاٰخِرَةِ اَشَقُّ ۚ وَمَا لَهُمۡ مِّنَ اللّٰهِ مِنۡ وَّاقٍ ﴿۳۴﴾

شته دوی ته عذاب په ژوندانه لږ خسیس کښې (په قتل ، حبس ، قحط او نورو ربړو (تکلیفونو) سره) او خامخا عذاب د آخرت ډیر سخت دی (له عذابه د دنیا)، او نه به وی دوی ته له عذابه د الله څخه هیڅ ساتونکی .

تفسیر: یعنی مقرر دی کافرانو ته دنیوی عذابونه د مجاهدینو په لاسونو یا بلا واسطه د قدرت له طرفه او خامخا عذاب د آخرت ډیر سخت دی او نه به وی دوی ته له عذابه د الله تعالیٰ څخه هیڅ ساتونکی یعنی بی له سزا ورکولو څخه به ئی نه پریږدی نو بیا د هغه ځای د سزا ورکولو څخه څه پوښتنه کوئ؟

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا ۚ

مثال (صفت) د جنت هغه چه وعده کړی شوی ده (په هغه سره) پرهیزگاران (دا دی چه) بهیږی (همیشه) له لاندی (د باغونو او مانیو) د هغه (څلور قسمه) ویالی، میوی د هغی (به همیشه بی انتهاء بلا انقطاع) وی او سوری د هغه (به هم همیشه وی بی زواله)،

تفسیر: چه د هغه هیڅ نوعه هیڅکله نه ختمیږی ، او تل به همغه شی وررسیږی چه دی ئی وغواړی « لامقطوعة ولا ممنوعة» (د الواقعة اوله رکوع ۳۳ اية ۲۷ جزء)

تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوا ۖ وَّعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾

دا(جنت) عاقبت (او مرجع) دی د هغو کسانو چه پرهیزگاری کوی او عاقبت (کښې ځای) د کافرانو اور (د دوزخ) دی .

تفسیر: یعنی سیوری به هم د تل لپاره راحت او هوسائی (آرام) ښونکی وی نه به هیڅکله د لمر د گرمی او سورت نه زحمت وی ـ او نه د یخنی تکلیف «لا یرون فیها شمساولا زمهریرا» (د الدهر(۱) رکوع ۱۳ اية ۲۹ جزء) او عاقبت کښې ځای د کافرانو اور د دوزخ دی یعنی له الله جل‌جلاله څخه ویریږئ شرک او کفر پریږدئ په دغه آیت کښې د اهل‌الحق او د اهل‌الباطل خاتمه او انجام یو د بل په مقابل کښې سره بیان وفرمایه **و بضدها تتبین الاشیاء**

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُ

او هغه کسان چه ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب (او بیا ئی اسلام هم راوړی دی) خوشالیږی په هغه (قرآن) چه نازل شوی دی تاته او ځینې له فرقو (د اهل الکتب) څخه هغه دی چه نه منی ځینی احکام د دی (قرآن)،

تفسیر: هغوی ته چه اوس قرآن کریم ورکړی شوی دی یعنی مسلمانان او هغوی ته چه پخوا له دی نه تورات ـ انجیل او نور ورکړی شوی دی یعنی یهودان او نصرانیان د هغه شی د اوریدلو څخه خوشالیږی چه پر تاسی نازل کړی شوی دی د مسلمانانو خوښیدل خو ظاهر دی چه دوی هم دغه کتاب د دارینو د فلاح مفتاح (کونجی) ګڼی باقی په یهودو او نصارىٰ ؤ کښې هغه خلق چه اهل العلم او د انصاف خاوندان او فی الجمله حق منونکی وو نو هغوی ته هم د یوه راز (قسم) مسرت موقع وه ځکه چه هغوی به لیدل چه لوی قرآن په څه ارته سینه د دوی د اصلی کتابونو په تصدیق او د انبیاؤ په تعریف او تعظیم کښې رطب‌اللسان دی ، بلکه د رښتینو احبارو او رهبانانو وجود هم په مدح کښې معروض شوی دی

﴿ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا ﴾ (د المائده ۱۱ رکوع) لکه چه هم داسی قسم منصف او حق خوښونکی یهود او نصارىٰ بالاخره په اسلام سره هم مشرف شول .

(او ځینی له فرقو د اهل الکتاب هغه دی چه نه منی ځینی احکام د دی قرآن) یعنی یهود او نصارىٰ یا د عربو جاهلانو هغه جماعات هم دی چه له پاک قرآن څخه ځکه ناخوښ دی چه دوی د دی قرآن د ځینو شیانو څخه انکار کړی دی ـ او دا همغه شیان دی چه د دوی د تحریف او تبدیل یا د آراؤ او اهواؤ په خلاف دغه لوی قرآن بیان فرمائلی دی .

قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بیشکه امر (حکم) شوی دی ماته په دی چه عبادت کوم زه د الله او شریک نه نیسم له دغه (الله) سره (هیڅوک په عبادت کښې)، خاص د همغه طرف ته بولم (تمام عالم) او خاص هم ده ته دی ورتله (ځما او د تولو په عقبىٰ کښې)

تفسیر: یعنی که څوک خوښ وی یا ناخوښه وی زه د هغه وحده لاشریک له الله جل وعلا بندګی

کوم چه هغه گردو (تولو) انبیاؤ علیهم السلام او مللو بالاتفاق منلی دی ـ د ده د احکامو او مرضیاتو په لوری گرد (تول) جهان ته دعوت ورکوم ، او ښه پوهیږم چه ځما خاتمه د هغه د قدرت په لاس کښې ده او زه د همغه په لوری رجوع کوونکی یم ـ او همدلته ځما د هستوګنی ځای دی او همغه به بالاخر ما غالب او منصور او مخالفین می مغلوب او مقهور گرځوی ، نو ځکه د هیچا د خلاف او انکار څخه زه له سره پروا نه کوم .

وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم بَعْدَ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾

او لکه (چه نورو انبیاؤ ته پخوا مو کتابونه لیږلی ؤ په ژبو د قومونو د دوی) نازل کړی لیږلی مو دی دغه (قرآن) حکم کوونکی په عربی ژبه، او قسم دی که متابعت وکړی ته (ای محمده !) د خواهشونو د دغو (مشرکانو او کتابیانو) وروسته له هغه چه راغلی دی تاته علم (په توحید او په نسخ د دین د دوی) نو نه به وی تاته له جانبه د الله څخه هیڅ ولی (یار مددګار) او نه ساتونکی (له عذابه د الله)

تفسیر: یعنی لکه چه پرومبی پخوانی کتابونه رالیږلی شوی دی ، په دغه وقت کښې دا قرآن رانازل کړ شو چه پر لوړ (وچت) او عظیم الشان معارفو او حکمونو مشتمل او د حق او باطل آخری فیصله کوونکی دی بیا همغسی چه هر نبی ته په همغه ژبه کښې کتاب ورکړی شوی دی چه د هغه قومی ژبه وه ، هم داسی محمد عربی صلی الله علیه وسلم ته هم عربی قرآن ورکړی شوی دی ـ بلاشبهه د دی عظیم‌الشان قرآن په شان معجز او جامع کتاب ښائی په هم داسی یوی ژبی نازلیده چه نهایت بلیغ ـ وسیع جامع ـ منضبط ـ واضح او پرمغز وی او د پرشوکت‌توب له امله (له وجې) د «ام الالسنه» او ملکة اللغات ویلو وړ (لائق) او مستحق وی .

(﴿ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم ﴾ الآية ـ او قسم دی که متابعت وکړ تا ای محمده ! د خواهشونو د دغو مشرکانو او کتابیانو وروسته له هغه چه راغلی دی تاته علم په توحید او په نسخ د دین د دوی نو نه به وی تاته له جانبه د الله تعالیٰ څخه هیڅ ولی یار مددګار او نه ساتونکی له عذابه) یعنی د هیچا د انکار او د ناخوښی د یوی ذری په قدر پروا مه کوئ ! هغه کامل او عظیم علم چه الله تعالیٰ تاته درکړی دی د همغه متابعت کوئ ! که بالفرض د دی خلقو د دغو غوښتنو په لوری متمائل شوئ نو د هغه له وبال څخه به دی څوک وژغورلی (بچ کړی) شی ؟ دغه خطاب د حق گردو (تولو) طالبانو ته دی ـ اګر که دلته بخپله رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مخاطب دی ، خو مقصود له دوی سره خطاب او نورو ته اورول او لارښوونه ده په صواب لکه چه پخوا له دی

نه په ځو نورو ځايونو کښې د ده اشباه او نظائر تير شوي دي .

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾

او خامخا په تحقيق ليږلي ۇ مونږ ډير رسولان (انسانان) پخوا له تانه (لكه چه رالیږلي مو ئي ته) او ورکړي ۇ مونږ دوی ته ښځې او اولادونه ، او نه ښائيږي دپاره د هيڅ رسول (او نه توانيږي) دا کار چه راوړي داسي يوه معجزه (چه خلق ئي غواړي) مگر په اذن (تقدير) د الله سره ، دپاره د هر وقت او حادثي يو حکم دی (چه پخپله نيته همغسی کيږي).

تفسير: يعنی عربي رسول ته نوی کتاب او نوی احکام ورکول او مبعوثول کومه نوی او عجيبه خبره ده ؟ چه دومره حجتونه پيدا کوی ـ آخر مونږ پخوا له دی نه هغه انبياء عليهم السلام چه ليږلي دي ، هغوی د اسمان پرښتي نه وی . او د هم دی دنيا له هستيدونکو شخه انسانان ۇ ، چه دوډی به ئي خوړه او خپل گرد (تول) ضروريات به ئي پخپلو لاسونو سره پوره کول ـ او د ښځو او وړوکيو خاوندان به ۇ ـ په دوی کښي هيڅ يوه د دی خبری قدرت نه درلود (لرلو) چه هرومرو (خامخا) همغه خلقو ته ورونيبي چه هغوی ئي غواړي بلکه د موجوده رسول الله ﷺ په شان هر شی کښي د پاک الله اذن ته منتظر ۇ ـ او همغه معجزی به ئي ورښولي ـ او همغه احکام به ئي اورول چه د هغه اذن د الله تعالیٰ له درباره کيده . د الله تعالیٰ د اذن حال دا دی چه د ده په دربار کښي د هری زمانی او هر قرن په تناسب سره بيل بيل احکام ليکلي شوی دي ـ او يوه داسي وعده تاکلي (مقرر کړی) شوی ده چه د هغی د اړولو او تبديلولو صلاحيت نه انبياؤ ته شته او نه پرښتو ته ـ بيا کله چه هر نبي د خپلي زمانی سره مناسب احکام راوړی ، او د خپل صداقت ورښوولو دپاره د عمومو د غوښتنو تکميل ته اړ (محتاج) او مجبور نه وی ـ او نه ئي خپل ځان د بشريه ۇ حوائجو او معاشرتي تعلقاتو شخه بی پروا او پورته ظاهر کړی وی ، نو د هم دغو شيانو موجوديت په محمد رسول الله ﷺ کښي د دوی له نبوت شخه د انکار دليل څرنگه کيدی شي ؟.

يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

محوه کوی الله هغه چه اراده وفرمائي (د امحا ئي) او ثابتوی (هر هغه چه اراده وفرمائي د اثبات ئي) او په نزد د الله اصل د هر کتاب (علم الله يا

لوح محفوظ) دی (چه هر شی پکښې لیکلی شوی دی).

تفسیر: یعنی سم له خپل حکمت سره د هر حکم د منسوخیت ـ یا د هر حکم د دوام اراده چه وفرمائی ـ او هر قوم د محوه کولو ، او د هغو په ځای د بل قوم د درولو ـ او د هغو اسبابو د تاثیر د بدلولو ، او د هغو وسائلو د تاثیر د پرېښوولو ـ او سره د موجودیت د شرائطو د یوی وعدی اظهار او بی د شرائطو له موجودیت د بلی وعدی د نه ظاهرولو، الغرض هر قسم تبدیل او تغییر، محوه او اثبات، نسخ او احکام د ده د قدرت او مشیت په لاس کښې دی ـ د قضاء او قدر تمام دفاتر د ده په قبضه کښې دی او د ګردو (تولو) تفصیلاتو او دفاترو اساس ته ښائی چه «ام الکتاب» ووایه شی، له ده سره دی ام الکتاب یعنی د «ازلی محیط علم» چه له هر راز (قسم) تبدیل او تعبیر څخه قطعاً منزه او مبری او د لوح محفوظ ماخذ دی . حضرت شاه صاحب لیکی «په د نیا کښې هر شی په اسبابو سره دی ـ ځینی اسباب ښکاره ځنی پټ دی ـ د اسبابو تاثیر یوه طبیعی اندازه لری ـ کله چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی د هغو تاثیر له اندازی څخه کم یا زیاتوی ، او کله ئی همغسی پرېږدی ـ انسان کله په ګتو (شګو) سره مری ـ أو کله مردک او ګولی څخه هم ژوندی پاتی کیږی ، او د هر شی یوه اندازه د الله تعالیٰ په علم کښې شته چه هغه له سره نه بدلیږی . اندازی ته «تقدیر» وائی دغه سره دوه تقدیرونه شول ـ یو هغه چه بدلیږی ـ او بل هغه چه نه بدلیږی هغه «تقدیر» ته چه بدلیږی «معلق» او هغه ته چه نه بدلیږی «مبرم» وائی

له هغو احادیثو او آثارو څخه چه ځینو افاضلو ته د مبرمی قضاء د بدلیدلو شبهه پیدا شوی ده ـ د هغه متعلق دلته د تفصیل موقع نشته ، هغه به انشاء الله تعالیٰ په مستقل تفسیر کښې لیکل شی . که الله تعالیٰ توفیق راکړ . هوالموفق والمستعان.

وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾

او که وښیو موږ خامخا تاته (په حیات د تا) ځینی له هغه (عذابه) چه وعده ئی کوو موږ له دغو (کفارو) سره (د دی عذاب نو هغه به ووینی) یا که وفات کړو موږ تا (په خوا له دی تعذیبه د کفارو نو پر تا څه ملامتیا نشته بس) نو بیشکه هم دا خبره ده چه په تا رسونه د پیغامونو (او بیانول د احکامو) دی او پر موږ دی حساب (او جزا ورکول د دوی).

تفسیر: یعنی هغه وعده چه موږ له دوی سره کړی ده موږ اختیار لرو چه له هغو ځینی اوس

ستاسي په ژوندون پوره کړو ، یا د تاسي له وفاته ئي وروسته ظاهره کړو ـ نه ښائي چه تاسي د هغو د ظهور په فکر کښي ولوېږئ ـ او نه هغو خلقو لره لازم دی چه د دغه تأخير او امهال له ليدلو څخه بيفکره شي ـ د الله تعالیٰ په علم کښي د هر شي دپاره يو مناسب وقت مقرر دی ، چه د هغو په رسيدلو سره هغه خامخا ښکاريږي تاسي د خپل تبليغ فريضه اداء کړئ، د مکذبينو حساب مونږ پخپله کورو او خلاصوو ئي .

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾

ايا نه ګوري (کفار) چه په تحقيق مونږ راځو مونږ ځمکی (د دوی) ته چه کموو ئي (فتحه کوو ئي مسلمانانو ته) له څنډو (غاړو) د دی ، او الله حکم کوی (په هر څه چه اراده وفرمائي) نشته هيڅوک رد کوونکی دپاره د حکم د الله او الله ډير ژر دی حساب (د ده نو ژر حساب به ورسره کوی په آخرت کښي هم).

تفسير: يعني د مکی معظمی د ځمکی په شاؤ خوا کښي د اسلام اثر خورېږي ، او د کفر رسم او رواج ورځ په ورځ کميږي ـ د لويو لويو قبائلو او اشخاصو په زړونو کښي د اسلام نور او تاثير ځای نيسي ـ د (اوس) او (خزرج) زړونه د حق او صداقت په مقابل کښي مفتوح شوی دی ـ هم داسي مونږ ورو ورو د کفر حکومت کمزوروو ـ او قوت او قدرت ئي کموو نو آيا دغه روښانه آثار دغو مکذبينو ته دا نه ورښيي چه د پاک الله فيصله د دوی د مستقبل په متعلق شوی ده . يو عقلمن سړی پر دی ښه پوهيږی په هغه تګ چه نن اسلام پری پر مخ ځي ، د هغه مخه هيڅ يو طاقت نشي نيولی ـ لهٰذا د خاتمي خير او ښيګڼه (فايده) به هم دی کښي ده چه هغه راتلونکی شي ، راغلی او واقعي شي وګڼی

(﴿ وَاللَّهُ يَحْكُمُ ﴾ الآية ـ او الله تعالیٰ حکم کوی په هر څه چه اراده وفرمائی الخ) يعنی د الله تعالیٰ تکوينی حکم او فيصله قاطع او له خپله ځايه له سره خوځيدونکی نه ده هر کله ئی چه وقت راشي ، نو هيڅ يو طاقت او قوت د هغه مخه نشي نيولی ، او نه د يوی شيبی (لحظی) دپاره ئی ملتوی کولی شي .

(﴿ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴾ او الله تعالیٰ ډير ژر دی حساب د ده) يعنی څه مهال (وخت) چه د حساب وقت راشي ، نو بيا به هيڅ ډير او ځنډ (تاخير) نه لګيږي ـ يا هغه شي چه په يقين سره راتلونکی دی ، نو هغه خامخا جلت وبوله .

وَقَدۡ مَكَرَ الَّذِيۡنَ مِنۡ قَبۡلِهِمۡ فَلِلّٰهِ الۡمَكۡرُ جَمِيۡعًا ؕ يَعۡلَمُ مَا تَكۡسِبُ كُلُّ نَفۡسٍ ؕ وَسَيَعۡلَمُ الۡكُفّٰرُ لِمَنۡ عُقۡبَى الدَّارِ ﴿۴۲﴾

او په تحقیق مکر فریب کړی ؤ (له خپلو انبیاؤ سره) هغو (کفارو) چه پخوا له دغو (کفارو) څخه ؤ (لکه چه دغه کفار مکر کوی له تاسره ای محمده) نو خاص الله لره ده (جزا) د مکرونو تولو ، معلوم دی الله ته هر هغه (ښه او بد) کار چه کوی ئی هر نفس ، او ژر به پوه شی (په قیامت) کفار چه چاته به و (ښه) خاتمه د دار (د آخرت) .

تفسیر: یعنی که د پاک الله اراده نه وی نو ګرد (تول) مکر او فریب بی اثره پاتی کیږی ـ یا دا چه الله تعالیٰ د دوی هغه ګرد (تول) فریب او مکر ماتوی . «مکر» په اصل کښی خفیه تدبیر ته وائی . که د بدی دپاره وکړ شی بد دی ، او که د ښو چارو او د بدی د لری کولو دپاره وکړ شی ښه دی ـ یعنی دوی په پټه پټه سره ناپاکه تدابیر وکړل ـ لیکن د الله تعالیٰ تدبیر پر ګردو (تولو) باندی غالب شو او سر چپه (الته) هغه ګرد (تول) تدابیر پر دوی باندی غورځوی . «ولا یحیق المکر السیئ الا باهله» (۲۲ جزء د فاطر (۴۳) اية (۵) رکوع)

﴿ يَعۡلَمُ مَا تَكۡسِبُ كُلُّ نَفۡسٍ ﴾ معلوم دی الله ته هر هغه ښه او بد کار چه کوی هر نفس) یعنی چه له هغه څخه هیڅ یو حرکت او سکون پټ او ښکاره کار نه دی پټ ـ د ده په حضور کښی د هیچا مکر او فریب نشی چلیدی ، او دی به پر دغو مکارانو باندی دیر بدمزه خوند وڅکوی .

﴿ وَسَيَعۡلَمُ الۡكُفّٰرُ لِمَنۡ عُقۡبَى الدَّارِ ﴾ او ژر به پوه شی په قیامت کښی کفار چه چاته به وی ښه خاتمه د دار د آخرت یعنی لکه چه پخوانیو د خپلو مکرونو او فریبونو پای (آخر) او انجام لیدلی دی نو موجوده ؤ کفارو ته به هم د وروستنی عافیت قدر ورښکاریږی او سخت سخت مصیبتونه او ربړونه (تکلیفونه) به وګالی (برداشت کړی).

وَيَقُوۡلُ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا لَسۡتَ مُرۡسَلًا ؕ قُلۡ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيۡدًاۢ بَيۡنِىۡ وَبَيۡنَكُمۡ ۙ وَمَنۡ عِنۡدَهٗ عِلۡمُ الۡكِتٰبِ ﴿۴۳﴾

او وائي هغه کسان چه کافران دی (تاته ای محمده !) چه نه ئې ته لیږلی شوی (د الله له لوری په نبوت سره) ، ووایه (ای محمده دوی ته) بس کافی دی الله شاهد په منځ زما او ستاسی او بل (کافي دی په شاهدی کښې) هغه څوک چه په نزد د ده علم د کتاب دی (جبرئیل).

تفسیر: یعنی ستاسی له تکذیب څخه هیڅ نه کیږی ، ځکه چه الله قدوس زما د صداقت لوئ لوئ نښې درښیی - قرآن کریم چه د الله تعالیٰ کلام دی لکه چه پخپل کلام الله توب باندی شهادت ورکوی هم داسی زما د نبوت پر حقانیت هم شاهد دی - که سترگی وغړوئ نو په سختو ناموافقو حالاتو کښې د صداقت په داسی ښه شان سره خوریدل - او د دښمنانو تر زړونو پوری دغه خپل اثر غورځول - او د دروغو مغلوب او مقهور کیدل - او په یوه لوری سره غوندیدل او د اسلام نور موفقیت د الله تعالیٰ له جانبه زما پر حقانیت باندی ښکاره دلیل او شهادت دی ﴿ وَمَنْ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ . او بل کافی دی په شاهدی کښې هغه څوک چه په نزد د ده دی علم د کتاب یعنی د لوح محفوظ دغه جبرئیل او مؤمنان دی یعنی هغه څوک چه د قرآن له علمه خبردار او د ده پر حقانیت مطلع دی ، دی هم د دی شاهد دی چه ماله خپله ځانه څه دورغ نه دی جوړ کری لکه اهل د بلاغت او فصاحت له مومنانو یا عالم په علم د لوح محفوظ لکه جبرئیل علیه السلام او هم هغه کسان لکه عبدالله بن سلام او ملکری د دوی چه له پخوانیو سماویه ؤ کتابونو - او د هغو له پخوانیو ویلو څخه اطلاع لری ، د هغو زړونه گواهی ورکوی چه محمد صلی الله علیه وسلم سم له همغه پخوا ویلو سره سم تشریف راوړی دی چه په سلهاؤ کلونو پخوا له دی نه موسیٰ او عیسیٰ علیهما وعلیٰ نبینا الصلوٰة والسلام فرمایلی ؤ .

«ای الله العٰلمینه! ته شاهد اوسه د هغه شی شهادت چه تا او ستا کتاب لرونکو ورکری دی دغه عاجزان او خاطیان هم د زړه له کومی او په پوره صداقت همغه شهادت اداء کوی

فاکتبنا مع الشاهدین والصادقین والشاکرین
تمت سورة «الرعد» بعون الله و حسن توفیقه

سورة ابراهيم مكية الا الايتين ٢٨ و ٢٩ فمدنيتان
وهی اثنتان و خمسون آية و سبعة رکوعات رقمها (١٤) تسلسلهاحسب النزول (٧٢) نزلت بعد سورة «نوح»

د ابراهیم سورت مکی دی پرته (علاوه) له (٢٨) او (٢٩) آیتونو څخه چه مدنی دی. (٥٢) آیته او (٧) رکوع لری . په تلاوت کښې (١٤) او په نزول کښې (٧٢) سورت دی . وروسته د نوح له سورت څخه نازل شوی دی)

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ○

شروع په نامه د الله چه خورا (ډیر) مهربان ډیر رحم والا دی

الٓرٰ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى
النُّوْرِ ۙ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ۙ﴿١﴾ اللّٰهِ الَّذِيْ لَهٗ مَا
فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَوَيْلٌ لِّلْكٰفِرِيْنَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيْدِ ۙ﴿٢﴾
الَّذِيْنَ يَسْتَحِبُّوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّوْنَ عَنْ
سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ؕ اُولٰٓئِكَ فِيْ ضَلٰلٍ بَعِيْدٍ ﴿٣﴾

(دا قرآن) یو کتاب دی چه نازل کړی (لیږلی) دی مونږ تاته دپاره د دی چه راوباسی خلق (په دی کتاب سره) له تیارو د کفر څخه رڼا د ایمان ته په اذن (اراده ، توفیق) د رب د دوی (طرف د) لاری د هغه الله ته چه ښه غالب دی (په انفاذ د احکامو) ښه تل ثنا ویلی شوی دی (په محامدو) هغه الله چه خاص ده ته دی هر هغه چه په اسمانونو کښې دی (له علویاتو) او هر هغه چه په ځمکه کښې دی (له سفلیاتو سره د اسمانونو او د ځمکو) او خرابی (عذاب ، مصیبت ، اور) دی دپاره د کفارو له عذابه سخته ، هغه کفار چه خوښوی (او غوره کوی له ډیره حماقته) ژوندون لږ خسیس پر آخرت او اړوی (خلق) له لاری د الله (چه دین او متابعت د رسول الله دی) او لټوی دوی دغی لاری ته کوږوالی ، دغه کسان په ګمراهی لری کښې دی

(له حقه)

تفسير: يعني د دی کتاب د شان عظمت له دغی خبری څخه ښائی وکړ شی چه مونږ د هغه نازل کوونکی يو ، او ستاسی په شان يو رفيع‌الشان شخصيت د هغه حامل او راوړونکی دی ـ او مقصد ئی هم دومره اعلیٰ او ارفع دی چه له هغه څخه بل لوړ او لوی مقصد نشی جوړيدی ، او هغه دا دی چه د الله تعالیٰ په حکم او توفيق د تمامی دنيا خلق اعم له دی نه چه عرب وی يا عجم ـ تور وی که سپين ـ مزدور وی که په شتو معمور ـ باچا وی که رعايا ګرد (تول) سره د جهالت له لوګيو ـ دوړو ـ خاورو څخه را ايستل ، او د ايمان او ايقان په رڼا کښی د درولو کوشش کاوه شی .

(﴿ إِلَىٰ صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴾ طرف د لاری د هغه الله ته چه ښه غالب دی په انفاذ د احکامو ښه تل ثنا ويلی شوی دی په محامدو) يعنی د صحيح معرفت په رڼا کښی پر هغی لاری لاړ شئ چه د زبردست او غالب او په ستايلو شويو صفاتو سره مطلق شهنشاه او مالک الملک الله له جانبه ښوولی شوی ده او د ده د رضاء تر مقام پوری رسوونکی ده

(﴿ وَوَيْلٌ لِّلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴾ او خرابی عذاب مصيبت اور دی دپاره د کفارو له عذابه سخته) يعنی هغه خلق چه د داسی کتاب له نازليدلو څخه وروسته هم د کفر او شرک او جهالت له ظلماتو څخه نه وځی ، نو هغوی ، سخت عذاب او هلاکت او مصيبت سره په آخرت يا په دنيا کښی مخامخ کيدونکی دی.

(﴿ الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ ﴾ الآية ـ هغه کفار چه خوښوی غوره کوی له ديره حماقته ژوندون لږ خسيس پر آخرت او اړوی خلق له لياری د الله چه دين او متابعت د رسول الله دی او لټوی دوی دغی لياری ته کوږوالی دغه کسان په ګمراهی لری کښی دی له حقه) دغه د کفارو د حال بيان فرمائی ، چه د هغوی برستن او نيالی (تولايی) هم دغه دنيا ده او د آخرت په مقابل کښی همغه غوره کوی او ترجيح ورته ورکوی ـ او شپه او ورځ د همغه په مينه او محبت کښی دوب تللی دی ، او غواړی چه نور خلق هم د هغه په مينه او محبت کښی سره اخته کړی او د الله تعالیٰ له خوښی شوی لاری څخه ئی منع کړی ـ نو ځکه دوی په هم دغه چرت (خيال) او فکر کښی دی چه د الله تعالیٰ په دين کښی څه ناڅه عيب وباسی او د همغه سمه صافه لاره کږه او خرابه ثابته او ښکاره کړی فی‌الحقيقت دغه خلق له لاری څخه داسی بی لاری شوی او دير لری غورځيدلی دی چه د هغوی د بيرته راتګ او هدايت هيڅ هيله (اميد) او توقع نشی کيدی ، او کله چه د الله تعالیٰ په سخت عذاب او عقوبت کښی اخته شی ، نو هلته به د دوی سترګی خلاصيږی .

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ

مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ④

او نه دی لیږلی مونږ هیڅ رسول مګر خو په ژبه د قوم د ده دپاره د دی چه بیان کړی دوی ته (امر او نهی د الله) ، نو ګمراه کوی الله هر هغه چه اراده وفرمائی (د ګمراهی ئی) او هدایت کوی هر هغه ته چه اراده وفرمائی (د هدایت ئی) او هم دی ښه قوی غالب دی (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی) .

تفسیر: یعنی همغسی چه مونږ تاسی ته د خلقو د هدایت دپاره دغه عظیم‌الشان کتاب عطاء فرمایلی دی پخوا له دی نه هم په هره زمانه کښی مونږ د هدایت وسائل خلقو ته ورلیږلی او رسولی دی ـ کله چه له طبیعی ترتیب سره موافق د هر نبی ړومبنی مخاطب د هغه قوم خلق وی چه په دوی کښی هغه نبی مبعوثیږی ، نو ځکه د هغه قوم په ژبه وحی لیږله کیږی څو د الله تعالیٰ د احکامو په پوهولو کښی پوره سهولت او آسانی وی . د نبی کریم علیه السلام په امت دعوت کښی اګر که د جهان ګرد (تول) انسانان او پیریان شامل دی خو بیا هم په هغه قوم کښی چه دوی مبعوث شوی دی ، د هغوی ژبه عربی وه او د طبیعی ترتیب په موافق د هدایت د شیوع هم دغه یو صورت مقدر ؤ چه د دوی ړومبنی مخاطبین، او مقدم زده کوونکی په داسی سهولت او ښه والی سره په قرانی تعلیماتو او حقائقو باندی وپوهیږی چه ښه ئی په یاد او محفوظ کړی، څو د دوی په ذریعه د عالم تمام اقوام او راتلونکی نسلونه درجه په درجه په قرآنی رنګ سره رنګ کړی شی ـ لکه چه هم داسی هم وشو ـ عربو د خپل نبی په صحبت پخپل قومی ژبی کښی چه له هغه سره دوی بیحده مینه او محبت او صمیمیت درلوده (لرلو) پر قرآنی علومو پوره علم او پوه حاصله کړه بیا دوی په مشرق او مغرب کښی خپاره (خواره) شول او په روم او فارس کښی د کلمة الله د اعلاء دپاره خپاره (خواره) شول ـ په دغه وقت کښی د الله تعالیٰ قدرت په عجمی اقوامو کښی داسی زبردست جوش او د الله تعالیٰ د کلام د معرفت داعیه او په عربی ژبه کښی د پوه او مهارت حاصلولو داسی شوق پیدا فرمایلی ؤ چه له لږ مدت څخه وروسته دوی د قرآنی علومو په شرح او تبیین کښی له خپلو معاصرو عربو څخه ډیر پرمخ لاړل ـ بلکه عموماً د دینیه ؤ او ادبیه ؤ علومو مدار تر ثریا پوری الوتونکی عجمیانو ته پاتی شول او په دی دول (طریقه) سره د الله تعالیٰ حجت پر بندګانو په اتمام ورسید ـ او وقتاً فوقتاً له قرآنی آیاتونو څخه د مسستفید کیدلو اسباب په سره برابر کیدل فالحمد لله علیٰ ذلک. په هر حال د خاتم الانبیاء علیه السلام د عربو په خاص قوم کښی د مبعوث کیدلو که څه وجوه موجود دی او یقیناً هم شته نو د هم دغو وجوهو په نتیجه کښی د دی سوال جواب هم راځی چه د قرآن کریم نزول په عربی ژبه سره ولی شوی دی ؟ د لوی قرآن له نزول څخه په عربی ژبه کښی د عربو رعایت ولی وفرمایه شو ؟

(﴿ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ ﴾ الآية - نو گمراه کوی الله هر هغه چه اراده وفرمائی د گمراهی ئی او هدایت کوی هر هغه ته چه اراده وفرمائی د هدایت ئی او هم دغه الله ښه قوی غالب دی په انفاذ د احکامو ښه حکمت والا چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی) یعنی مونږ د تبیین او هدایت گرد (تول) سامان مکمل کړی دی بیا نو هر چا چه له دغو سامانونو څخه د منتفع کیدلو اراده وکړه نو مونږ د هغه لاس نیوی وکړ او توفیق مو ور په برخه کړ ـ او په سمه لاره مو ور برابر کړ او هر هغه چه تری مخ واړاوه ، هغه مو په گمراهی کښی پریښود الله تعالیٰ زبردست او غالب دی ، که اراده وفرمائی نو گرد (تول) خلق به په زور او جبر سره د هدایت پر لاره برابروی ـ لیکن د ده د حکمت اقتضاء داسی شوی ده چه انسان ته د کسب او اختیار آزادی او خپلواکی تر یو ځای پوری ورکړی ـ او د رحمت او غضب د دواړو مظاهر په دنیا کښی باقی پریږدی .

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُم بِأَيَّامِ اللَّهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾

او خامخا په تحقیق لیږلی ؤ مونږ موسیٰ په ښکاره معجزو زمونږ چه راوباسه قوم خپل له تیارو (د جهالت او ضلالت) رڼا (د علم او یقین) ته او ورياد کړه (پند ورکړه دوی ته) په (هغو سختو) ورځو (حوادثو او غورو نعمتونو) د الله ، بیشکه په دغو (یادولو د سختیو او نعمتونو) کښی خامخا دلائل د قدرت دی دپاره د هر ډیر صبر کوونکی (په زحمتونو) ډیر شکر کوونکی (په نعمتونو) .

تفسیر: یعنی د هغو معجزاتو له ورکولو سره مونږ موسیٰ علیه السلام لیږلی ؤ چه د (تسعه ؤ آیتونو) په نامه سره مشهوری دی. یا به د (توریت) آیات مراد وی (او ورياد کړه او پند ورکړه دوی ته په هغو سختو ورځو د الله) یعنی د هغو ورځو واقعات ئی وربه یاد کړه کله چه پر دوی باندی د شدائدو او مصائبو غرونه ولویدل بیا نو الله تعالیٰ دوی ته له هغه څخه نجات ورکړ ـ او خپله مهربانی ئی پری وفرمایله ـ ځکه چه د دواړو قسمو حالاتو له اوریدلو څخه صابرو او شاکرو بندگانو ته عبرت حاصلیږی او د مصیبت په وقت کښی ویریدل ـ او د راحت په وقت کښی مغروریدل نه دی په کار ـ هغه خلق چه پخوا له دی نه په بری او کامیابی رسیدلی دی یوازی په دی ؤ چه هغوی پر سختیو صابران او د الله تعالیٰ پر نعمتونو باندی شاکران ؤ (کمامرفی الجزء ـ (۹) والایة (۱۳۷) والرکوع (۱٦) من سورة الاعراف)

﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴾ .

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ
أَنجَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَ
يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ
مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾

او (یاد کړه) هغه وقت چه ووېل موسیٰ قوم خپل ته یاد کړئ نعمت د الله (چه احسان ئې کړی دی) پر تاسی کله چه خلاص ئې کړل نیکونه د تاسی له تابعانو (عملي) د فرعون څخه چه رساوه به ئې تاسی ته بد سخت عذاب او ذبح کول (وژل) به ئې واړه ځامن ستاسی او ژوندی به ئې پرېښودی دپاره د خدمت لونی ښځی ستاسی؛ او په دی (حلالولو یا خلاصولو یا تولو کښی نصرت مصیبت یا نعمت یا) ابتلا وه له جانبه د رب ستاسی ډېره لویه.

تفسیر: مثلاً له تاسی څخه ئې مریان جوړ کړی ؤ ـ او پر تاسی ئې سخت سخت بیګارونه اجرا کول ـ او ذبح کول وژل به ئې واړه ځامن ستاسی او ژوندی به ئې پرېښودی دپاره د خدمت لونی ښځی ستاسی او په دی حلالولو یا خلاصولو یا تولو کښی مدد مصیبت نعمت یا ابتلاء وه له جانبه د رب ستاسی ډېره لویه چه تاسی ئې د مریتوب له ذلته وویستلئ او د خپلواکی آزادی له دولت څخه ئې مستفید کړئ.

د «بلا» اصلي معنی ازموینه ده په زحمت او راحت په دواړو حالتونو کښی د بندګانو ازموینه په صبر او شکر کښی ده ﴿ وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ﴾ (۱۷) جزء د الأنبیا (۳۵) اية ۳ رکوع ﴿ وَبَلَوْنَاهُم بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ ﴾ (۹ جزء د الاعراف (۱٦۸) اية ۲۱ رکوع) کله چه د فرعونیانو څخه نجات لوی نعمت ؤ نو دلته ئې ازموینه په انعام سره وشوه لکه چه محقق شیخ الهند رحمة الله علیه د معنی د حاصل په دول (طریقه) «بلاء» ئې په «مدد» سره تعبیر کری دی هم داسی بل آیت هم د البقرة او الاعراف په سورت کښی تیر شوی دی ـ ښائی هلته دی د هغو فوائد ولوستل شی!.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ
لَأَزِيدَنَّكُمْ ۖ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾

او یاد کړه هغه وقت چه خبر درکړ تاسی ته رب ستاسی په دی چه قسم دی که چیری شکر وویست تاسی (په تیرو نعمتونو احسانونو زما) نو خامخا زیات به کړم تاسی ته نعمت او قسم دی که بیقدری ناشکری وکړه تاسی (د نعمتونو احسانونو زما) نو بیشکه عذاب زما خامخا ډیر سخت دی .

تفسیر: دا د موسیٰ علیه السلام مقوله ده ـ یعنی ای بنی اسرائیلو ! هغه وقت هم په یاد ولرئ چه ستاسی رب اعلان وفرمایه «که زما احسان مو ومانه ! او په ژبه او په زړه مو زما د نعمتونو شکر اداء کړ ! نو خامخا روحانی او جسمانی ـ اخروی او دنیوی هر قسم نور نعمتونه به هم د تاسی په برخه کړم او قسم دی که بیقدری او ناشکری وکړئ تاسی د نعمت زما نو بیشکه عذاب زما خامخا ډیر سخت دی) یعنی ای بنی اسرائیلو د کفران په صورت دغه موجوده نعمت هم در څخه سلب کاوه شی ـ او د ناشکری مزیده سزا به بیله درکړه شی . په حدیث کښی راغلی دی چه د پاک رسول صلی الله علیه وسلم په خدمت کښی یو سائل راغی ، نو دوی هغه ته یوه دانه خرما (کجوره) ورکړه مګر سائل هغه کجوره وانخیسته ـ یا ئی لری وغورځوله بیا بل سوالګر راغی هغه ته هم پاک رسول الله یوه دانه کجوره ورکړه ـ ده وویل «سبحان الله تمرة من رسول الله صلی الله علیه وسلم» یعنی دغه کجوره یوه تبرکی ده د رسول صلی الله علیه وسلم له خوا رسول الله مبارک جاریی ته امر ورکړ چه هغه څلویښت روپی چه د ام سلمه (د رسول الله له بی‌بی) سره ایښی شوی دی هغه دی هم دغه شاکر سائل ته ورکړی شی .

وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِن تَكۡفُرُوٓاْ أَنتُمۡ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝٨

او وویل موسیٰ (ای قومه زما) که کافران (منکران) شئ (بیقدری وکړئ) تاسی او هر هغه څوک چه په ځمکه کښی دی (له انسانانو او پیریانو) تول نو بیشکه الله خامخا غنی دی (بی پروا له هر څیز او له هر چا) تل ښه ستایلی شوی (ثنا ویلی شوی).

تفسیر: یعنی ای بنی اسرائیلو ! د کفران ضرر به هم تاسی ته رسیږی ، او د پاک الله هیڅ شی نه کمیږی ، او هغه ستاسی شکر کولو ته له سره حاجت نه لری که څوک ئی شکر اداء کړی که ئی اداء نه کړی په هر حال د ده حمیدی او محمودی ته هیڅ تنقیص نه واقع کیږی . «صحیح مسلم شریف» یو حدیث قدسی نقل کړی دی چه حاصل ئی داسی دی «ای زما بندګانو ! که تاسی ګرد (تول) پخوانی او وروستنی جن او انس تول د یوه ښه پرهیزګار سړی په نمونه شئ نو له هغه څخنی هیڅ زما مملکت نه زیاتیږی . او که تاسی پخوانی او وروستنی جن او انس سره تول

یو ځای شئ او په فرض محال د یوه بدترین انسان په شان شئ (العیاذ بالله) نو له هغه ځنی د یوی ذری په اندازی زما په مملکت کښی هیڅ نقصان نه واقع کیږی .

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ
قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَالَّذِينَ مِن بَعْدِهِمْ ۛ لَا
يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ ۚ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا
أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ
وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٩﴾ قَالَتْ رُسُلُهُمْ
أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يَدْعُوكُمْ
لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ
قَالُوا إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا
عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾

آیا نه دی راغلی تاسی ته خبر د هغو کسانو چه (تیر شوی دی) پخوا له تاسی نه چه قوم د نوح او عاد (چه قوم د هود دی) او ثمود (چه قوم د صالح دی) او هغه کسان چه ؤ پس له دوی څخه چه نه دی خبر پر دوی (هیڅوک) مگر یو الله ، چه راوړی وو دوی ته رسلانو د دوی ښکاره دلائل (د قدرت) نو رد کړل (وگرځول دغو کفارو) لاسونه خپل په خولو خپلو (یا په خولو د انبیاؤ کښی چه ونه غږیږی) او وویل دوی چه بیشکه مونږ کافران شوی یو په هغه چه لیږلی شوی یئ تاسی په هغه سره او بیشکه مونږ خامخا په شبهه شک کښی یو له هغه (توحید) نه چه بولئ تاسی مونږ هغه ته (په داسی شک) چه واقع کوونکی دی (زمونږ په اضطراب او خلجان کښی). وویل رسولانو د دوی آیا په (وجود د) الله کښی شبهه شک دی (هسی الله چه) پیدا کوونکی د اسمانونو او د ځمکی (او مافیهما) دی (بلکه شک نشته)، بولی تاسی (لره الله په ژبه زمونږ ایمان ته) دپاره د دی چه وبښی تاسی ته بعضی له گناهونو ستاسی (چه حقوق الله دی) او چه مهلت درکړی تاسی ته (له

عذابه) تر وقته معینه پوری (چه وقت د نزعی دی) ، وویل (کفارو) چه نه یئ تاسی مگر آدمیان پشان زمونږ (نو ولی به تاسی انبیاء ګڼو) اراده لرئ تاسی د دی چه منع کړئ واړوئ مونږ (په دعوی د نبوت سره) له هغو شیانو څخه چه ؤ چه عبادت به کاوه (د هغو) پلرونو زمونږ نو راوړئ مونږ ته کوم برهان ښکاره (حجت واضح په صحت د دی دعوی او استحقاق د فضل خپل).

تفسیر: دا د موسیٰ علیه السلام د کلام تتمه ده ـ یا هغه ئی پریښی حق تعالیٰ دغه محمدی امت ته خطاب فرمائی ـ په هر حال په دی کښی ئی ښوولی دی چه هغه بی شماره اقوام چه پخوا له دی نه تیر شوی دی د هغوی تفصیلی اطلاع او احوال بی له الله تعالیٰ څخه هیچا ته معلوم نه دی ، البته هغه څو قومونه چه د عربو په نزد ډیر مشهور ؤ ، د هغو نومونه ئی واخیستل ، او بقیه ئی په «والذین من بعدهم» کښی درج کړی تنبیه فرمائی چه د دغو اقوامو څه حال او حشر شوی دی ، آیا د هغو احوال تاسی ته نه دی رسیدلی ؟ د تعجب ځای دی چه پخوا له دی نه دومره اقوام سپیره او تباه شوی دی ، او د دوی له حال څخه تراوسه پوری تاسی ته عبرت نه دی حاصل شوی .

تنبیه: ابن عباس رضی الله عنه ﴿ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ ﴾ ولوست او وی ویل «**کذب النسابون**» یعنی د انسابو د پوره معرفت دعوی کوونکی دروغجنان دی ـ عروة بن الزبیر فرمائی چه مونږ هیڅوک داسی نه دی موندلی چه له معد بن عدنان څخه پورته په حقیقی طور د نسب حال او احوال راوښیی والله اعلم .

(﴿ وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ ﴾ الآیة ـ چه راوړی وو دوی ته رسولانو د دوی ښکاره دلائل د قدرت نو رد کړل ، وګرځول دغو کفارو لاسونه خپل په خولو خپلو یا په خولو د انبیاؤ کښی چه چپ شئ نور څه مه وایئ) یعنی کفار له ډیره غیظه او غضبه خپلی ګوتی چیچی . په بل ځای کښی ئی فرمایلی دی ﴿ عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ ﴾ یا د انبیاؤ د خبرو له اوریدلو څخه له نهایت تعجبه خپل لاسونه پر خوله ږدی ، خپل لاسونه د خپلو خولو په لوری وړی او اشاری کوی چه بس دی اوس خو چپ اوسئ لـ یا زمونږ له دی ژبی څخه ماسوا له دی جوابه د بل کوم شی د اوریدلو توقع مه کوئ چه وروسته له دی نه بیان راغی یا د نبی الله د خبرو د اوریدلو په وقت کښی خندل ، او کله د خندا د مخی نیولو لامله (له وجی) پر خپلو خولو به ئی خپل لاسونه کیښودل . او دا هم ممکن دی چه د «ایدیهم» ضمیر د کفارو په لوری او د «افواههم» د رسل په طرف راجع وی یعنی دغو ملعونانو خپل لاسونه د انبیاؤ پر خولو کیښودل ، چه هغوی بیخی هیڅ شی ونشی ویلی . یا په دواړه ضمیرونه د «رسل» په طرف وی یعنی د سختی بی ادبی او ګستاخی له امله (له وجی) د انبیاؤ لاسونه اخلی او په زوره ئی د دوی پر خولو باندی ږدی د ځینو په نزد دلته له «ایدی» څخه مراد نعمتونه دی . یعنی هغه عظیم الشان نعمتونه چه انبیاؤ علیهم السلام دوی ته وروراندی کړی ؤ مثلاً د الله تعالیٰ شرائع او نور ، دوی د هغو بیقدری او

ناشکری وکره او بیرته ئی ور وغورځول ـ ، او هیڅ یو ئی ونه مانه ـ لکه چه زمونږ په محاورو کښی هم ویلی کیږی چه د هغه سړی هغه شی ئی د هغه په مخ کښی ور وواهه یا می د هغه خبره بیرته په خوله ور ووهله یا می لنده کړه ـ په هر حال هره معنی چه واخیسته شی ، د ګردو (ټولو) حاصل هم دغه دی چه دوی د الله تعالیٰ د نعمت ناقدری وکره او د انبیاؤ علیهم السلام دعوت ئی قبول نه کړ ـ بلکه له هغو سره ئی په ډیری بیقدری او سپین سترګی او ګستاخی سره معامله وکړه

(﴿ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ ﴾ آیا په وجود د الله کښی شبهه شک دی هسی الله چه بی له نمونی پیدا کوونکی د اسمانونو او د ځمکو او مافیهما دی ؟ بلکه د ده په واجب الوجودی کښی له سره شک او شبهه نشته!) یعنی د الله تعالیٰ وجود او وحدانیت خو داسی یو شی نه دی چه په هغه کښی د شک او شبهی لږ څه ځای او ګنجائش وی پخپله انسانی فطرت د رب العزت پر وجود شاهد دی د علویاتو او سفلیاتو عجیب او غریب نظام شهادت ورکوی چه د دغه مشین پرزی د وجود په قالب او سانچه کښی اچوونکی او بیا ئی جوړوونکی او په نهایت محکمی او منظمی طریقی سره چلوونکی قوت او قدرت شائی چه ډیر قوی او نهایت زبردست وی چه په کامل حکمت او اختیار سره د عالم مشین پخپل واک (اختیار) او قابو کښی ساتی ـ نو ځکه خورا ډیرو لویو لویو مشرکانو ته په یو نه په بل رنګ د دغی خبری له اعترافه چاره نشته هغه لوی الله چه اسمانونه او ځمکی او نوری کری ئی پیدا کړی دی هغه الله تعالیٰ له ګردو (ټولو) وړوکو بتانو او معبودانو څخه په ډیره لوړه (اوچته) مرتبه کښی دی . د انبیاؤ علیهم السلام تعلیم هم دغه دی کله چه د انسانی فطرت د یوه علیم او حکیم او قادر او توانا منبع الکمالاتو الله تعالیٰ د مجمع الصفاتو ذات پته او سراغ او نښه لګولی او پیدا کړی ده نو بیا ولی د اوهامو او ظنونو په ختو او دلدلو کښی خپل ځان غورځوی او خښوی ؟ او دغه ساده فطرت او ښکاره دلیل څخه لوبی قیصی او معمی جوړوئ ؟ انسانی ضمیر ، د بشریت وجدان شهادت اداء کوی چه د یوه قادر مطلق او عالم الکل الله تعالیٰ له موجودیت سره د کومی تیږی (ګټی) یا ونی یا انسانی تصویر یا فلکی ستوری یا د بل کوم مخلوق په الوهیت کښی شریکول ، د فطرت د غږ بندولو یا خرابولو سره مرادف دی ، نو آیا د الله پاک په ذات او صفاتو کښی معاذ الله د څه نقصان احساس شوی دی چه د هغه تلافی د ده مخلوق د خدایانو په جمعیت سره کوی.

(﴿ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ ﴾ الله بولی تاسی په ژبه ځمونږ ایمان ته دپاره د دی چه مغفرت وکړی تاسی ته بعضی له ګناهونو ستاسی چه حقوق الله دی) یعنی مونږ نه رابولو فی‌الحقیقت زمونږ په ذریعه پاک الله تاسی د خپل په طرف رابولی چه د توحید او ایمان پر لاره لاړ شئ! او د ده د قرب تر مقام پوری ځان ورسوئ! ـ که تاسی له خپلو دغو حرکاتو څخه لاس واخلئ! ـ او د ایمان او ایقان طریقه ځان ته غوره کړئ! ـ نو له ایمان راوړلو څخه پخوا ستاسی ګرد (ټول) ګناهونه (په استثناء د حقوق العباد او زواجرو) درمعافوی بیا وروسته له ایمان راوړلو څخه هر رنګه عمل مو چه وکړ ـ د هغه په موافق له تاسی سره معامله کیږی .

(﴿ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾ او چه الله مهلت درکړی تاسی ته له عذابه تر وقته معينه پوری چه وقت د نزعی دی) يعنی په کفر او شرارت باندی د قائم پاتی کيدلو په صورت کښی له ژر تباه کيدلو څخه به محفوظ پاتی کيږئ! او هومره مدت چه په دنيا کښی پاتی کيږئ، په سکون او اطمينان سره به ژوندون وکړئ

(﴿ قَالُوٓا۟ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ﴾ وويل کفارو چه نه يئ تاسی مگر آدميان په شان زمونږ نو ولی مونږ تاسی انبياء وگڼو اراده لرئ تاسی چه منع کړئ واړوئ مونږ په دعوی د نبوت سره له هغو شيانو څخه چه ؤ پخوا له دی نه چه عبادت به کاوه د هغو پلرونو زمونږ الخ) يعنی بنه ! د الله تعالیٰ بحث پريږدئ ـ او د خپل ځان په نسبت ووايئ! آيا تاسی د اسمان پرښته يئ! يا علاوه پر نوع البشر له نورو کومو نوعو څخه يئ! کله چه بل هيڅ شی نه يئ ـ او فقط زمونږ په شان بنيادم يئ نو بيا په څه دول (طريقه) مونږ ستاسی پر دغو خبرو يقين وکړو ـ ستاسی غوښتنه به داسی وی چه مونږ خپل قديمی مذهب څخه مخ واړوو ـ او ستاسی تابعان شو ـ نو زړونه مو جمع کړئ ـ چه دغه به له سره نه کيږی . که تاسی د خپل امتياز ثابتول غواړئ او په دغه مقصد کښی خپله کاميابی او بری غواړئ نو داسی کوم يو ښکاره سند او د الٰهی فرمان راوښيئ! چه د هغه په مقابل کښی مونږ هرومرو (خامخا) خپلی غاړی کيږدو او دغه کار هلته امکان لری چه تاسی زمونږ له غوښتنی سره سم معجزی او ښکاره نښی راوښيئ .

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ
عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَمَا كَانَ لَنَا أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَانٍ
إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

وويل دوی ته رسولانو د دوی (چه هو!) نه يو مونږ مگر آدميان يو په شان ستاسی وليکن الله احسان کوی (په ايمان او نبوت سره) پر هر چا چه اراده وفرمائی (د احسان د هغوی) له بندگانو خپلو (لکه چه پر مونږ ئی فرمايلی دی)، . او نه ښائی مونږ ته (او نه توانيږو) دا چه راوړو مونږ تاسی ته کوم برهان (سند معجزه) مگر په اذن (حکم) د الله سره ، او خاص پر الله نو توکل دی وکړی مومنان.

تفسير: يعني د تاسي دغه خبرې ګردې (تولې) داسې دي چه نه مونږ پرښتې يو او نه بل کوم مخلوق بلکه په نفس د بشريت کښې مونږ ستاسي پشان يو ليکن د بشر د نوعي په افرادو کښې د احوالو او مدارجو په اعتبار آيا د ځمکې او د اسمان توپير (فرق) او اعتبار نشته ؟ ـ آخر دا خو تاسي هم ګورئ چه الله تعالىٰ د جسماني ـ دماغي ـ اخلاقي او معاشي حالاتو په اعتبار ځينو انسانانو ته پر ځينو نورو څومره فضيلت او عظمت وربښلي دي ـ بيا که داسي وويلې شي چه پاک الله خپل ځينې بندګان د دوی د فطري قابليت او اعلىٰ ملکاتو په سبب د روحاني کمال او باطني قرب هغه لوړ مقام ته رسولي دي چه هغه ته د «نبوت» يا «رسالت» منصب وائي ، نو په دغه کښې څه اشکال او استبعاد دی په هر حال د نبوت له دعوی څخه دغه نه لازميږي چه د خپل ځان په نسبت د ماسواء البشر د بل کوم نوعيت دعوی کوونکي يو . هو ! دومره قدر ثابتيږي چه الله تعالىٰ له خپلو بندګانو څخه ځينو ته پر ځينو داسې خصوصي احسان فرمايي چه هغه په نورو کښې نه وي (لکه نبوت ـ رسالت ـ ولايت ـ علميت ـ درايت ـ کفايت ـ اهليت)

(﴿ وَمَا كَانَ لَنَآ أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ﴾ او نه ښائي مونږ ته او نه توانيږو دا چه راوړو مونږ کوم برهان فرمان مګر په اذن او حکم د الله تعالىٰ سره ـ او خاص پر الله ښائي چه توکل دی وکړي مؤمنان) يعني اوس پاتې شو د برهان او سند معجزه او د فرمان راوړلو خبره نو د الله تعالىٰ په حکم مونږ لا پخوا د خپل نبوت سند او روښانه نښې او دلائل درښولي دي **کما قال** ﴿ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ ﴾ د هر هغه سرې زړه چه د هغه منل وغواړي ، نو د ده د اطمينان دپاره هغه بس او کافي دي ـ پاتې شو ستاسي د غوښتنو پوره کول نو دغه شی د الله تعالىٰ په اختيار کښې دي زمونږ په قبضه او واک (اختيار) کښې نشته او نه زمونږ تصديق په دغه پورې، عقلاً مربوط دی ـ پاک الله سم له خپل حکمت سره د هر هغه سند او معجزې اراده چه وفرمائي ، تاسو ته به ئې درښيي د غوښتلو شويو معجزو له ليدلو څخه ايمان په لاس نه درځي ـ او خاص د الله تعالىٰ په ورکړه سره په برخه کيږي لهٰذا ښائي چه يو ايماندار پر دغه اعتماد وکړي ـ او که بيا هم تاسي دغه خبره نه منئ ـ او زمونږ په عداوت او ايذاء رسولو ځان تياروئ ، نو زمونږ توکل او اعتماد د همغه الله تعالىٰ پر مهرباني او امداد دی .

وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ
ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

او څه عذر دی مونږ ته په دې کښې چه توکل به نه کوو پر الله حال دا چه ښوولې ئې دي مونږ ته لارې (د دين) زمونږ ، او قسم دی چه صبر به وکړو خامخا پر ضرر رسولو د تاسي مونږ لره ، او خاص پر الله نو تل دی توکل وکړي متوکلان .

تفسير: يعنى حق تعالىٰ مونږ ته د توحيد جام راڅښولى دى ، او د حقيقى برى او كاميابى لاره ئى راښوولى ده ، نو بيا څرنګه ممكن دى چه مونږ به پرى توكل او اعتماد نه كوو .(او قسم دى چه صبر به وكړو خامخا پر ضرر رسولو د تاسى مونږ لره او خاص پر الله نو تل دى توكل وكړى متوكلان) يعنى تاسى هومره ضرر او ايذاء چه راورسوئ ، د پاك الله په فضل سره زمونږ په توكل كښى هيڅ فرق نه لوېږى د متوكلينو دغه كار نه دى چه د سختيو په ليدلو سره د توكل او استقامت له لارى څخه واوړى يا بى هيلى شى .

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ۖ فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ مِن بَعْدِهِمْ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

او ووېل هغو كسانو چه كافران شوى ؤ رسولانو خپلو ته چه خامخا وبه باسو مونږ تاسى هرومرو (خامخا) له ځمكى خپلى يا به خامخا وګرځئ تاسى هرومرو (خامخا) په دين زمونږ كښى پس وحى وكړه دوى ته رب د دوى چه هرومرو (خامخا) هلاك به كړو مونږ ظالمان ، او خامخا به واوسوو مونږ تاسى په ځمكه د دوى كښى وروسته (د هلاك) د دوى ، دغه (اهلاك او اسكان حق دى) دپاره د هغه چا چه وېرېږى له درېدلو په مخ زما كښى او وېرېږى له وعدى (د عذاب زما)

تفسير: يعنى اوس خپل د تو كل او استقامت خبرى پرېږدئ! او خپله زياته لوئى او مشرتيا مه ښكاروئ! بس او بس له دوو خبرو څخه يوه خبره ضرور ځانونو ته غوره كړئ! يا تاسى له بعثته څخه پخوا په شان پټه خوله او قرار له مونږ سره ګډ او مخلوط اوسئ او هغه كسان مو چه پخوا له دى نه له مونږ څخنى بى لارى كړى دى هغوى دى بېرته زمونږ په هم دغه پخوانى دين كښى راشى! كه نه تاسى تول زمونږ له ملكه د باندى لاړ شئ! او مونږ مو له دى وطنه نورو ملكونو ته شړو. پس وحيه وكړه دوى ته رب د دوى داسى چه هرومرو (خامخا) هلاك به كړو مونږ ظالمان. يعنى تاسى به څنګه دوى له دى ملكه وباسئ ـ مونږ به هم دغه ظالمان د تل دپاره داسى فنا كړو چه بيا له سره بېرته نه شى راتلى او د دوى په ځاى كښى به تاسى او ستاسى نور مخلص وفاداران

ودانوو ـ وګورئ چه د مکی معظمی کفارو د همیشه دپاره نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم
او نور مسلمانان له هغه ځایه وویستل ـ چه هم دغه اخراج بالاخر د دوی د اخراج سبب او
وسیله وګرځیده او هلته د اسلام او د مسلمانانو دائمی تسلط قائم او د کفر او کفارو هیڅ یو
اثر او نښه نه شوه پاتی. او هم دغه ئی داسی وفرمایله چه او خامخا به اوسوو مونږ تاسی په
ځمکه د دوی کښی وروسته له اهلاله د دوی
(﴿ ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴾ دغه اهلاک د اشرارو او اسکان د ابرارو حق دی دپاره د هغه چا
چه ویریږی له دریدلو په مخ ځما کښی او ویریږی له وعدی د عذاب ځما نه یا) دغه پاس ذکر
شوی بری او کامیابی هغو خلقو لره ده چه له پاک الله څخه ویریږی ـ او داسی ګنی چه الله
جل‌جلاله زمونږ ګرد (تول) حرکات تل وینی ـ او یوه ورځ به هرومرو (خامخا) مونږ د حساب
او کتاب ورکولو دپاره د ده په مخ کښی دریږو، چه هلته به د ده د بی‌څاری عذاب څخه د
نجات او خلاصیدلو هیڅ منجی (نجات ورکونکی) او ژغورونکی (خلاصونکی) نه وی.

وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِّن وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِن مَّاءٍ
صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِن كُلِّ
مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۖ وَمِن وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾

او فیصله (فتح او نصرت) وغوښت (انبیاؤ نو منصور او مامون شول سره له
مومنانو) او نامراده زیانکاره ناامیده شو هر یو متکبر سرکښ (ضدی عناد
کوونکی له حق سره) چه وړاندی د ده دوزخ دی پس له مرګه او په کښی
سوځی) او ورڅښولی به شی (پری په زوره) له اوبو (چه زوی وینی سره ګډی
وی او د دوزخیانو له ګیدو نه بهیږی) چه غړپ غړپ به ئی (په تکلیف
سره) څښی او نه به وی نژدی چه تیر کړی هغه (زوی په آسانی سره له ډیر
تریخوالی او بدبوئی) او رابه شی ده ته (سختی د) مرګ له هر طرف (او له
هر ځایه) حال دا چه نه به وی دی مړ کیدونکی (چه په آرام شی) او له شا
او په مخ د ده کښی به عذاب ډیر سخت وی.

تفسیر: یعنی انبیاؤ له الله تعالیٰ څخه مدد وغوښت او د فیصلی طالبان شول ـ لکه چه نوح علیه
السلام ویلی ؤ ﴿ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي ﴾ او لوط علیه السلام وویل ﴿ رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴾
شعیب علیه السلام عرض کړی ؤ ﴿ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ ﴾ او
موسیٰ علیه السلام دعاء فرمایلی وه ﴿ رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ ﴾ الآیة ـ او کفارو کله چه

ولیدل چه له دومره طویل مدت راهیسی مونږ له عذابه ویرول کیږو ـ لیکن د هغه هیڅ یوه نښه او آثار نه ښرګندیږی (ښکاره کیږی) نو په تمسخر او استهزاء سره ئی په داسی ویناؤ سره خوله ویرانیسته ﴿ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴾ (۲۳ جزء د ص (۱٦) آیة ۱۲ رکوع) او ﴿ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾ (۹ جزء ۳۲ آیة د الانفال ۲ رکوع) دغه خو د قریشو مقولی وی. د نوح علیه السلام قوم ویلی ؤ ﴿ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا ﴾ د شعیب علیه السلام قوم وویل ﴿ فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا ﴾ و غیر ذلک الغرض د دواړو طرفو د فیصلی د ژر صادر کیدلو تقاضا وشوه

(﴿ وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴾ او نامراده زیانکاره نا امیده شو هر یو متکبر سرکښ ضدی عناد کوونکی له حقه سره) یعنی په مجرد د دی چه د انبیاؤ له لوری د الله تعالیٰ په دربار کښی داسی عرض او استدعا وشوه چه یو ناڅاپه د الله تعالیٰ مدد راغی ـ او هر یو سرکښ او ضد کوونکی نامراده شو ـ او ګرد (تول) هغه خیالات چه دوی پخپلو ماغزو کښی پخول په یوی نیونی سره له منځه لاړل او ورک شول ـ نه دوی پاتی شول او نه د دوی توقعات ـ او ګرد (تول) سره یو ځای سره سپیره او فناه شول .

(بد عمل بده وینا ګیږروی سخته بلا

هلاک کړی تل هلاکو ریز مریز کړی تل چنګیز)

(﴿ مِّن وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِن مَّاءٍ صَدِيدٍ ﴾ چه وراندی د ده دوزخ دی او پس له مرګه پکښی سوځی او ورڅښولی به شی پری په زوره له اوبو چه زوی او وینی سره ګډی وی او د دوزخیانو له ګیډی څخه بهیږی) یعنی دغه خو د دی دنیا عذاب ؤ ـ وروسته له دی د دوزخ مدهشه او موحشه منظره ور په مخه ده چه دوی پکښی غورځول کیږی او سوځی چه د تږی کیدلو په شدت کښی زوی یا د زوو په شان اوبه پر دغو کفارو وڅښول شی.

(﴿ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ ﴾ چه ګوټ ګوټ به ئی په تکلیف سره څښی او نه به وی نژدی چه تیری کړی هغه زوی په آسانی سره له ډیر تریخوالی او بدبوئی) یعنی پخپلی خوښی سره ئی کله څښلی شی. په حدیث کښی دی چه پرښتی ئی د اوسپنی په ګرزونو سره په سر وهی او په زوره ئی پری څښی او په خوله کښی ئی ورتویوی څه مهال (وخت) چه دوی خپلی خولی ته ورنژدی کوی نو د هغه د حرارت له شدته د دوی د دماغو او د ماغزو تر پوتکی پوری هم بیل شی او لاندی ځوړند شی ـ کله چه هغه د دوی خولی ته ورسیږی نو د دوی له ستونی (حلق) څخه تیریږی او هلته بند پاتی کیږی ـ په ډیر مصیبت او زیار (تکلیف) سره ئی یو یو ګوټ یو یو غرپ، له ستونی (حلق) څخه تیروی ـ کله چه هغه د دوی نس کښی ولویږی نو سم له لاسه د دوی کلمی توتی توتی غوځی شی او د باندی تری ولویږی ﴿ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ﴾ (۲٦ جزء د محمد (۱۵) آیة ۲ رکوع)

﴿ وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ ﴾ (١٥جزء د الكهف (٢٩) آية ٤ ركوع) **اعاذنا الله منها وسائر المؤمنين.**

(﴿ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ ﴾ الآية ـ او را به شي ده ته سختني د مرګ له هر طرفه او له هر ځايه حال دا چه نه به وي دي مړ کيدونکي چه په آرام شي او له شا او په مخ د ده کښي به عذاب ډير سخت وي) يعني د دوي ځښل به څه وي؟ ـ له هر لوري به د مرګ سره لاس او ګريوان او مخامخ وي له سره تر پښو پوري په هر يوه عضو به د موت سکرات طاري وي ـ له شپږو جهاتو (اطرافو) به پر دوي سخت مهلک عذاب مسلط شي او پري نازليږي ـ پر دغه ژوندون به مرګ ته ترجيح ورکوي ـ ليکن مرګ به هم د دوي په برخه نه کيږي، چه د دوي دغو ګردو (تولو) تکاليفو ته خاتمه ورکړي ـ له يوه عذابه وروسته بل نوي عذاب به پري پرله پسي راځي

﴿ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ ﴾ (٥ جزء د النساء ٥٦ آية ٨ ركوع)

﴿ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴾ (٣٠ جزء د الاعلیٰ (١٣ آية ١ ركوع)

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۖ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ ۖ لَّا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

مثال (حال ـ صفت) د هغو کسانو چه کافران شوي دي په رب خپل باندي عملونه د دوي په شان د (ډيري د) ايري دي چه سخت را والوځي پري باد په هغه ورځ چه سخت او ښورونکي وي باد ئي، نه به قادربږي دوي د هغو عملونو چه کړي دي دوي په هيڅ شي، دا (ګمان د نيکي د دوي (هم دغه ګمراهي ده لري (له حقه)

تفسير: ځينو کفارو ته به داسي خيال پيدا کيده چه مونږ خو په دنيا کښي ډير ښه ښه کارونه د صدقاتو او خيراتونو په سلسله کړي دي زمونږ ښه اخلاق په خلقو کښي مشهور دي ـ له ډيرو خلقو سره مو په مصيبت او تکليف کښي مرستي (مدد) او کومکونه کړي دي ـ او په يوه نه يو صورت سره مو د الله تعالیٰ عبادت هم کړي نو آيا دغه ګرد (تول) کړي او په نورو کولي او راکړه او ورکړه مو هلته په کار نه راځي؟ د هغه جواب ئي په دغه تمثيل سره ورکړ ـ يعني هر هغه شوک چه د پاک الله صحيح معرفت نه لري او يواځي د فرضي او وهمي معبودانو عبادت کوي د هغه ګرد (تول) اعمال محض يو بي روحه او بي وزنه شي ته ورته دي او هغه به په محشر کښي داسي الوزي، او له منځه ورک کيږي لکه چه د لوي باد او سيلي په وقت کښي د ايرو بڅرکي الوځي نو هلته به کفار د نيک عمل څخه بيخي تش لاس وي ـ حال دا چه داسي يوه موقع به وي چه هلته د نيکو عملونو ضرورت له هر شي څخه زيات وي . الله اکبر! دغه به څرنګه د

حسرت او افسوس وقت وی، هغه اعمال چه دوی ئی د قرب او نجات وسیله گنی ، هغه د ایرو د دیری په شان په عین موقع کښی بی حقیقت ثابتیږی ، او بالمقابل نور خلق د خپلو نیکو له خوږو ثمراتو څخه خوندور کیږی

هومره چه بازار موږ وی

د بی وزلو زړه تری سوړ وی

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾

آیا نه وینی (نه پوهیږی ای لیدونکیه!) چه بیشکه الله پیدا کړی دی اسمانونه او ځمکه (او مافیهما) په حقه سره (لکه چه اراده ئی وه) ، که اراده وفرمائی (الله د هلاکولو د تاسی) نو بو به ځی تاسی (په مړینه سره) او رابه ولی نور خلق نوی (یعنی پیدا به ئی کړی). او نه دی دغه (اهلاک د تاسی او پیدا کول د نورو) په الله باندی سخت او مشکل (بلکه آسان دی) .

تفسیر: یعنی ښائی کفارو ته داسی خیال پیدا شی کله چه موږ په خاورو کښی سره گډ او خاوره شو ، نو بیا به بل ژوندون څرنگه وی ؟ د قیامت او عذاب او ثواب خبری گردی (تولی) افسانی دی ، نو د دغه خیال په تردید کښی دا ورښیی ، هغه الله ته چه اسمان او ځمکه ئی پخپل کامل قدرت او حکمت سره پیدا کړی دی ، ستاسی بیا ژوندی کول ـ یا د بل کوم مخلوق دړول ودانول ستاسی په ځای کښی هیڅ سخت او مشکل نه دی که د اسمان او ځمکی د محکم نظام له لیدلو څخه دغه یقین در حاصلیږی چه د هغو پیدا کوونکی او قائم ساتونکی کوم داسی ذات شته چه صانع او حکیم دی لکه چه د «بالحق» په لفظ سره ئی تنبیه فرمایلی ده ، نو څرنگه ویلی شئ چه هغه به اشرف المخلوقات (انسان) محض یو بی نتیجی شی پیدا کړی وی ؟ ـ او د ده د تخلیق او ایجاد سره به بل کوم عظیم الشان مقصد متعلق نه وی ؟ له دغه ژوندون څخه وروسته به بل ژوندون وی چه په هغه سره د آدم د پیدایښت عظیم مقصد په اکمله او اتمه طریقه سره ښکاره شی .

وَبَرَزُوا لِلّٰهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا إِنَّا
كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُّغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ
شَيْءٍ ۚ قَالُوا لَوْ هَدٰىنَا اللّٰهُ لَهَدَيْنٰكُمْ ۖ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَجَزِعْنَآ أَمْ
صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَّحِيصٍ ﴿۲۱﴾ وَقَالَ الشَّيْطٰنُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ
إِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ
لِيَ عَلَيْكُمْ مِّنْ سُلْطٰنٍ إِلَّآ أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا
تَلُومُونِي وَلُومُوٓا أَنْفُسَكُمْ ۖ مَآ أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ ۖ
إِنِّي كَفَرْتُ بِمَآ أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ ۗ إِنَّ الظّٰلِمِينَ لَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۲۲﴾

او ظاهر به شي (خلائق له قبورو د) دوی الله ته تول ، نو وبه وائی کمزوران (د کفارو) هغو کسانو ته چه کبر لوئ به ئی کوله (په کفر کښې) چه بیشکه مونږ وو تاسی ته (په دنیا کښې) تابعان نو آیا اوس ئی تاسی دفع کوونکی له مونږ څخه له (دغه اخروی) عذابه د الله څخه څه څیز ، نو وبه وائی (دغه مشرکان) که هدایت کړی (لاره ښوولی) وی مونږ ته الله نو خامخا هدایت (لارښوونه) به کړی وه مونږ تاسی ته ، برابر دی (اوس) پر مونږ چه آیا شور ، فریاد وکړو ؟ یا که صبر وکړو نشته مونږ ته هیڅ ځای د خلاصی . او وبه وائي شیطان کله چه فیصله شی امر (د حساب په قیامت کښې) بیشکه چه الله وعده کړی وه له تاسی سره (په دنیا کښې) وعده د حق (چه بعث او جحیم او نعیم دی) او وعده کړی وه ما له تاسی سره بیا نو خلاف می وکړله تاسی سره (په وعده کښې لکه چه اوس درښکاره شو) ، او نه ؤ ماته پر تاسی هیڅ حکومت (او غلبه) مگر دا قدر چه وبللئ ما تاسی (گمراهی ته) نو قبول کړ تاسی (په تشو غلولو سره) دعوت زما ، نو مه ملامتوئ تاسو ما او ملامت کړئ نفسونه (ځانونه) خپل نه یم زه اوس فریاد

رس (له عذابه خلاصوونکی) ستاسی او نه یئ تاسی فریاد رس (له عذابه خلاصوونکی) زما ، بیشکه زه کافر (منکر بیزاره یم) له هغه اشراکه د تاسی ما لره (له الله سره په طاعت کښی) پخوا (له دی نه په دنیا کښی)، (نو فرمائی الله) بیشکه چه ظالمان شته دوی ته عذاب ډیر دردناک.

تفسیر: یعنی له گردو (تولو) څنی په یوه لویه عدلیه محکمه کښی به گرد (تول) خلائق کله چه له خپلو قبورو څخه ژوندی پاڅولی کیږی او راوړاندی کیږی ، او په خورا (ډیر) ښکاره صورت په عرصات کښی د الله تعالیٰ په حضور کښی گرد (تول) سره تولیږی ، نو وبه وائی د کفارو کمزوران هغو کسانو ته چه کبر ئی کاوه چه بیشکه مونږ وو تاسی لره تابعان نو آیا پس یئ تاسی دفع کوونکی له مونږ څخه له عذابه د الله څخه د څه شیز ؟ یعنی اتباع به خپلو متبوعینو ته داسی وائی چه «په دنیا کښی تاسی له خپلو ځانونو څخه لویان او مشران جوړ کری ؤ ، نو ځکه مونږ ستاسی ډیر اطاعت او متابعت وکړ نو نن د دغه مصیبت په وقت کښی مونږ ته څه گټه (نفعه) او فائده راورسوئ! آیا داسی کیدی شی چه د دغه الله تعالیٰ د عذاب کومه برخه له مونږ څخه لری یا سپکه کرئ ؟» دغه وینا به وروسته د دوزخ له ورتگه وکړی - یا به د حشر په میدان کښی ووائی - ابن کثیر رحمة الله علیه اول احتمال ته ترجیح ورکری ده لقوله تعالیٰ ﴿ وَإِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا ﴾ الآیة - وغیر ذلک من الایات والله اعلم

(﴿ قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ لَهَدَيْنَاكُمْ ﴾ نو وبه وائی دغه مشران که هدایت کری لاره ښوولی وی مونږ ته الله نو خامخا هدایت ، لار ښوونه به کری وه مونږ تاسی ته - الخ) یعنی که الله تعالیٰ په دنیا کښی مونږ ته توفیق راپه برخه کری وی نو مونږ به تاسی هم له خپلو ځانونو سره یو ځای په سمه لاره بیولی وی لیکن مونږ پخپله وښویدو او تاسی مو هم له خپلو ځانونو سره د ضلالت په سیند کښی دوب کرئ - یا به ئی دا مطلب وی که الله تعالیٰ مونږ ته داسی کومه لاره راوښوده چه له دغه عذابه ووتو ، نو مونږ به تاسی ته هم همغه لاره وښیو اوس خو مونږ هم ستاسی پشان په سخت مصیبت کښی مبتلا یو - او مصیبت هم داسی دی چه له هغه څخه د ژغورنی (خلاصیدلو) هیڅ صورت نه ښکاری - نه له صبر کولو او چوپ (چپ) کیناستلو څنی څه گټه (نفعه) او فائده رارسیږی او نه له ویریدلو او چغو وهلو څخه څه په لاس راځی

(﴿ وَقَالَ الشَّيْطَانُ ﴾ الآیة - او وائی شیطان کله چه فیصله وشی د گردو (تولو) کارونو) یعنی له حسابه او کتاب څخه وروسته کله چه داسی فیصله صادره شی چه جنتیان په جنت کښی او دوزخیان دوزخ ته لاړ شی ، نو هلته پخوا له دی نه چه دوزخیان په دوزخ کښی ولویږی ، دوزخیان به پر لعین ابلیس باندی الزام اړوی ، چه ای مردوده تا په دنیا کښی مونږ تیر ایستو ، او له لاری څخه دی بی لاری کړو - او په دغه مصیبت کښی دی ککړ کړو نو اوس زمونږ څه تدبیر او چاره هم وکره ! مثلاً د سپارش او نورو څه انتظام وکره ! چه د الله تعالیٰ له دغه عذابه

ژغورنه (نجات) مو په برخه شي ـ دلته لعین ابلیس دوی ته به داسي یوه وینا وکړی چه د هغې حاصل دا دی «بیشکه الله تعالیٰ د صادق‌القولو انبیاؤ په ژبه او واسطه د ثواب او عقاب او د دوزخ او جنت په متعلق داسي رښتیا وعدی فرمایلي وی چه د هغوی صداقت په دنیا کښي د دلائلو او براهینو له مخی ثابت ؤ ـ او نن هم په مشاهده سره ظاهر دی ـ ما د هغه په مقابل کښي تاسي ته د دروغو خبری او غلطي وعدی کړی وی چه د هغو کذب او دروغ هم په دنیا کښي په ادنٰی فکر او تأمل سره واضح او ښکاره کیدی شو ـ او دلته خو ستاسي تر سترګو لاندی د هغې بدی نتیجي راڅرګندی (ښکاره) دی ـ له ما سره نه د حجت او د برهان قوت ؤ ـ او نه داسي بل کوم طاقت او قوت ؤ چه په زور او زیاتی سره می تاسي داسي یوی وړوکی خبری ته اړ (محتاج) او مجبور کولي شوی ـ بلاشبه ما تاسي ته د بدئ تحریک کړی دی ـ او تاسي ته می د خپلي دلي په لوری د راتلو بلنه کړی ده تاسي پخپله په منده او ډیری خوښی زما په لوری راوڅغلیدئ ـ او هر لوری ته چه ما تاسي راوغوښتئ ـ تاسي همغه لوری ته په ډیری خوښی او مینی روان شوئ ـ که ما تاسي اغواء ، ګمراه او بی لاری کړئ ـ نو تاسي ولي ړانده شوئ ؟ نه مو دلیل واورید ، نه مو برهان ولید ـ نه په دعوی باندی وپوهیدئ ـ او نه مو اول او نه مو آخر ته وکتل ـ سترګی مو پټی کړی او زما تر شا مو مندی وهلی د انصاف خبره خو دا ده چه له ما څخه پر خپلو نفسونو باندی زیات الزام او ملامتی واړوئ ! زما د اغواؤ غولولو ، لمسولو او تیر ایستولو جرم پر خپل ځای پاتی دی ـ لیکن زما پر مجرمولو تاسي کله پاک او بری کیدی شئ نن تاسي ته مدد رسونه چیری ـ پخپله له تاسي څخه مدد اخیستل هم امکان نه لری ـ مونږ او تاسي دواړو د خپلو خپلو جرائمو سره برابر په سزا کښي نیولی کیږو ـ هیڅ یو به د بل په داد او فریاد نه شي رسیدی ـ تاسي له خپله حماقته په دنیا کښي زه د الله تعالیٰ شریک ودرولم یعني ځینی مستقیماً د شیطان په عبادت کښي لګیا شول ـ او ډیر کسان د شیطان پر خبرو داسي وغولیدل ـ او د ده د احکامو انقیاد ئی په داسي ډول (طریقه) سره وکړو چه هغسی د الله تعالیٰ د احکامو اطاعت او انقیاد به ئی کاؤ پر هر حال زه له هغه شرک او کفره چه تاسي پخپل جهل او غباوت سره کړی دی بیخی منکر او بیزاره یم . یا «بما اشرکتمون» کښي باء سببیه واخیسته شي ، او داسي مطلب تری وویست شي «تاسي ماته د خدائ رتبه راکړه او له دی سببه مو له ما څخنی هم ډیر لوی کافر جوړ کړ ـ که چا زما خبرو ته اهمیت نه ورکاوه زما په عبادت کښي نه لګیا کیده ، نو زه به د کفر او طغیان دغی درجی ته کله رسیدم ـ نو اوس هر ظالم او مشرک لره ښائی چه د خپلو اعمالو او د کړیو چارو (کارونو) سزاوی د دردناک عذاب په صورت وګالی (برداشت کړی) ـ ! له شر شور نښلولو او الزام اړولو څخه هیڅ شی مو په لاس نه درځی» .

په تیر آیت کښي د ضعفاؤ او متکبرینو د کشرانو او مشرانو د خبرو او اترو نقل وکړی شو ، د هغه په مناسبت د دوزخیانو د خورا (ډیر) لوی مشر لعین ابلیس تقریر او وینا نقل فرمائی ـ کله چه د عوامو الزام او د دوی استدعا په دغو دواړو ځایونو کښي یو شان وه نو ښائی ځکه د

شیطان د خبرو او اترو په منځ کښې د هغه ذکر کول ضروری معلوم نشو والله اعلم .
د دغو مکالماتو له نقل کولو څخه مقصود دا دی چه خلق د دغه اضطراب او پریشانی له تصوره او اندیښنې د شیاطین الجن والانس له اتباع او پیروی څخه مخ وګرځوی .

وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۖ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾

او داخل به کړی شی هغه کسان چه ایمان ئې راوړی دی او کړی ئې دی ښه (عملونه په هسې) جنتونو کښې چه بهیږی لاندی له (مانیو او ونو د) هغو (ښلور قسمه) ویالی په دی حال چه همیشه به وی دوی په دغو (جنتونو کښې داخل به کړی شی دوی په حکم او) په اذن د رب د دوی، پیشکشی د دوی (به په وقت د ملاقات کښې) په دغه جنت کښې لفظ د سلام وی.

تفسیر: دغه ئې د مقابلې په ډول (طریقه) سره د کفارو له سزا څخه وروسته د مؤمنینو ښه انجام او خاتمه وفرمایله حضرت شاه صاحب لیکی چه په دنیا کښې «سلام» دعاء ده د سلامتیا غوښتلو دپاره ـ او په آخرت کښې سلام ویل مبارکی ده پر سلامتی موندلو .

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ﴿٢٦﴾

آیا وینې ته (ای بنده) څرنګه بیانوی الله یو مثال کلمه پاکیزه (چه لا اله الاالله ده) په شان د هغې ونې پاکیزې (د خرما ده) چه بیخ د دې ښخ وی (په ځمکه کښې) او څانګې ئې (پورته) په (جانب د) اسمان (تللی) وی ، چه ورکوی (دا ونه) خوراک (میوه) خپله هر مقرر وقت په اذن (حکم) د رب خپل ، او بیانوی الله مثالونه دپاره د خلقو دپاره د دې چه دوی پند پری

واخلي . او مثال د كلمې خبيثې (چه كلمه د كفر ده) په شان د هغې ونې خبيثې (بدبوئي بدخوندي لكه د مرغونې د بوټي) دی چه ايستلې شوې وی له سر د ځمكې چه نه وي ده ته هيڅ قدر قرار (ثبات استحكام).

تفسير: يعني وګورئ او غور وكړئ څرنګه باموقعه او معنی پيدا كوونكي مثال دی عقلمن هومره چه په ده كښې غور وكړي هغومره په سلهاؤ دقائق مسلسلاً ترې پيدا كيږي . په پاكيزه خبرې كښې د توحيد كلمه ـ د الله تعالیٰ د معرفت خبرې ـ ايمان او ايمانيات ـ قرآن ـ حمد ـ او ثنا ـ تهليل ـ تسبيح او رښتيا ويل ګرد (تول) سره داخل دي .
په اكثرو رواياتو او آثارو كښې دلته د پاكيزه ونې مصداق د خرما (كجورې) ونه درولې شوې ده ګواكي نورې پاكيزه ونې هم تر دې لاندې داخلې كيدې شي .
(﴿ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴾ چه بيخ د دې خښ وي په ځمكه كښې او څانګې ئې پورته په جانب د اسمان تللې وي) يعني د هغې بيخ د ځمكې په ژوره (خكته) كښې غوړيدلې وي چه په ډير زوررور او سخت باد او سيلۍ سره هم هغه له بيخه نه ايستلې كيږي ـ او د هغې څانګې اسمان ته رسيدلې دي يعني څانګې ئې ډيرې لوړې او د ځمكې له كثافتونو څخه لرې وي

(﴿ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا ﴾ چه وركوي دغه ونه ميوې خپلې هر وقت كښې چه ورته مقرر كړې وي الله په اذن او حكم د رب خپل سره چه اول «بسر» او په وسط كښې «رطب» او په اخر كښې «ثمر» وركوي او «تمر» ئې خو هر كله موجود وي) يعني هيڅ يو فصل له ميوو او ثمراتو څخه تش نه وي پاتې يا ئې فرض كړئ چه په دولسو مياشتو كښې ګهيځ (سحر) او ماښام به پرې تازه ميوې خوړندې وي په «كلمة خبيثة» كښې د كفر كلمه ـ دروغې خبرې ـ او هره هغه خبره چه د الله تعالیٰ له مرضي څخه مخالفه وي ، داخله ده . او على الاكثره له دې نه حنظل (مرغونې ، زار زنګې تربوز ابوجهل) مرادوي ـ ګواكي د لفظ په عموم كښې هره خرابه ونه شامله كيدی شي يعنی لكه چه هيڅ بيخ ونه لري او په لږ اشاره سره له ځمكې څخه وځي ګواكي د هغه كم قوتي او ناپايداري ښكاره كړې ده ، د دواړو مثالونو حاصل داسې شو چه مسلمانانو د توحيد او ايمان دعوی پخه او رښتيا ده چه د هغه دلائل نهايت صاف او صحيح او مضبوط دي او د دې له امله (له وجې) چه د فطرت سره موافقه ده د هغې ريښې د زړونو ژورو ته راښكته كيږي او د صالحه ؤ اعمالو څانګه عين د قبول تر اسمانه پورې لګيږي
﴿ إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ﴾ (۲۲ جزء د فاطر (۱۰) اية ۲ ركوع) د هغه د لطيفو او خوږو ثمراتو څخه د موحدينو ژبه او خوله خوږه او خوندوره كيږي ـ الغرض د حق او صداقت او توحيد او معرفت هميشه بهارونه او پسرلي ورځ په ورځ وده كوي ، او لوئيږي او په ډيرې پائداري سره لوړيږي او بالعكس د دروغو خبرو او شرك او كفر او د باطني دعوی بيخ هيڅ نه وي ـ د باد په لږ خوځولو سره له بيخه وځي ، د ناحقې خبرې په اثبات كښې هومره زور چه

ولګولی شی لیکن د انسانی ضمیر او فطرت د مخالفت له امله (له وجی) د هغه بیخ د زړونو تر بیخه نشی رسیدی ـ د لږ څه فکر کولو په اثر غلط راښکاری نو ځکه مشهور دی چه دروغ پښی نه لری ، یعنی د رښتیا په شان پر خپلو پښو نشی تلی او نه له هغو څخه په زړونو کښی څه نور پیدا کیږی زمونږ امام فخرالدین رازی رحمة الله علیه د صوفیه ؤ په طرز د دغو مثالونو په بیان کښی له ډیر اطنابه کار اخیستی دی ـ چه دلته د هغو د نقلولو ځای او ګنجائش نشته

يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ ۚ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِيْنَ ۗ وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ ﴿۲۷﴾

مضبوطوی الله هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی په خبره ثابته سره په ژوندون د دنیا (په وقت د فتنی او مرګ) کښی او په آخرت کښی (یعنی په قبر کښی) او ښویوی الله ظالمان (له دغی ثابتی خبری او هیروی ئی تری په دنیا او عقبیٰ کښی) او کوی الله هر هغه څه چه اراده وفرمائی (د کولو ئی له اهداء د مومنانو او اضلال د مشرکانو).

تفسیر: یعنی حق تعالیٰ د توحید او ایمان په خبرو (چه د هغو مضبوطی او پایداری په پخوانی مثال کښی ظاهره کړی شوی ده) مومنان په دنیا او آخرت کښی مضبوط او ثابت قدموی ـ پاتی شو د قبر منزل چه د دنیا او آخرت په منځ کښی «برزخ» دی هغه په دنیا یا په آخرت کښی ګډ شمیرلی شوی لکه چه له اسلافو څخو دغه دواړه اقوال منقول دی . غرض دا دی چه مومنین د دنیا له ژوند څخه نیولی تر محشر پوری د هم دغی طیبی کلمی په برکت مضبوط او ثابت قدم پاتی کیږی ـ په دنیا کښی له هومره حوادثو او آفاتو سره چه مخامخ شی ـ او هر رنګه سخت امتحان او ازموینه چه تری واخیسته شی ـ په قبر کښی چه د نکیرینو سؤال او جواب وشی ـ د محشر هولناکه منظره سره له دی چه فکر او هوش وړونکی وی ـ په هره موقع کښی هم دغه د توحید کلمه د ده د میرانی ـ ثبات او استقامت ذریعه ګرځی .

﴿ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِيْنَ ﴾ او ښویوی اروی الله ظالمان مشرکان له دغی ثابتی خبری او هیروی ئی تری په دنیا او عقبیٰ کښی له ظالمانو څخه مراد دلته کفار او مشرکین دی ـ دوی په دنیا کښی هم وښوئیدل ـ او په آخرت کښی هم ښوئیږی ، او له سره د حقیقی بری او کامیابی مخه به ونه وینی .

(﴿ وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ ﴾ او کوی الله هر هغه چه اراده وفرمائی د کولو ئی) یعنی سم له خپل حکمت سره هره معامله چه له چا سره وړ (لائق) او مناسبه وی ، همغه ورسره کوی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ
دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ
أَندَادًا لِّيُضِلُّوا عَن سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾

آیا نه ئی خبر نه ګوری ته هغو کسانو (د کفارو) ته چه بدل کړی ئی دی نعمت د الله په ناشکری سره(په اختیار د کفر) او راښکته کړی دی دوی قوم خپل په دار د هلاک کښی ، چه دوزخ دی ، داخل به شی دوی په هغه کښی ، او بد ځای د قرار او هستوګنی دی (دا دوزخ) او ګرځولی ؤ دوی الله ته شریکان دپاره د دی چه ګمراه کړی (واړوی خلق) له لاری (د توحید) د الله ووایه (ای محمده دوی ته) چه نفعه واخلئ تاسی (په شهواتو سره په دنیا کښی) نو بیشکه بیرته ورتله ستاسی اور د دوزخ ته دی.

تفسیر: له دی نه د کفارو او مشرکینو مشران او سرداران مراد دی خصوصاً د قریشو رئیسان چه د دوی په لاس کښی په هغه وقت کښی د عربو واک (قبضه) او اختیار ؤ . یعنی الله تعالیٰ پر دوی څومره انعام او احسان فرمایلی دی ـ د دوی د هدایت دپاره نبی محمد صلی الله علیه وسلم لیږلی دی ـ قرآن ئی نازل کړی دی ـ د بیت الحرام مجاوران ئی ګرځولی دی ـ د عربو مشرتیا ئی ورته روزی کړی ده دوی د پاک الله د دغو نعمتونو او احساناتو مقابله په دی سره وکړه چه د الله تعالیٰ پر ناشکری ئی ملاوی وتړلی او د ده خبری ئی دروغ وبللی ـ د ده له رسول سره وجنګیدل ـ په آخر کښی ئی خپل قوم له خپلو ځانونو سره یو ځای بیولی د هلاکت په کنده کښی ولویدل .

(﴿ وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا عَن سَبِيلِهِ ﴾ او ګرځولی وو دوی شریکان دپاره د دی چه ګمراه کړی او واړوی خلق له لیاری د توحید د الله تعالیٰ نه) یعنی که دوی د الله تعالیٰ له نعمتونو او احساناتو څخه متاثر شوی وی او د حقیقی منعم په شکر ګزاری او اطاعت شعاری کښی لګیا وی نو ډیر به ښه ؤ ـ مګر دوی داسی ونه کړل ـ بلکه بالعکس بغاوت ئی غوره کړ ـ او د پاک الله په مقابل کښی ئی نور داسی شیان ودرول ـ چه پر هغو ئی د الوهیت اختیارات ویشلی ؤ ـ او هغه عبادت ئی چه واحد الله ته مخصوص ؤ ، په مختلفو عنوانونو سره د دوی دپاره ثابت کړ ـ څو په دغی سلسلی کښی له خپلو ځانونو سره نور خلق هم بی لاری کړی ـ او ګمراهی ته ئی واړوی او د خپل سیادت په لومه (دام) کښی ئی راګیر کړی

(﴿ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴾ ووایه ای محمده ! دوی ته چه نفع واخلئ تاسی په شهواتو سره په دنیا کښی نو بیشکه ورتله ستاسی اور د دوزخ ته دی) یعنی ښه دی دغه

بیوقوفان پخپلو لومو د کفر او شرک کښې راګیر کړئ ، او خو ورځې ښه عیش او عشرت او دنیوی ښې مزې او خوښې وکړئ مګر تر کله پورې ؟ بالاخر تاسې به د دوزخ په اور کښې تل اوسیږئ ، ځکه چه د هسې دنیوی عیش او عشرت نتیجه به هم دا وی ـ ګواکې دغه جمله داسې شوه لکه چه یو طبیب له یو بد پرهیز مریض څخه خفه شي او ورته ووائی «کل ما ترید فان مصیرک الی الموت ـ څه چه دی زړه غواړی وئ خوره ځکه چه هم دغه مرض هرومرو (خامخا) ستا ساه وباسی»

قُلْ لِّعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خِلٰلٌ ﴿٣١﴾

ووایه (ای محمده) هغو بندګانو زما ته چه ایمان ئې راوړی دی چه سم دې دروی (ادا کړی) لمونځ او ورکړه دې کوی ځینې له هغه ماله چه ورکړی دی مونږ دوی ته په پټه (که مستحب ؤ) او په ښکاره (که فرض ؤ یا واجب) پخوا له راتللو د هغې ورځې چه نشته سودا پلورل (خرڅول) او پیرودل (اخستل) په هغې کښې او نه دوستی.

تفسیر: د کفارو د احوالو له ذکر کولو څخه وروسته د مخلصینو مؤمنینو د تنبیه دپاره ئې داسې وفرمایل چه دوی په پوره دول (طریقه) سره ویښ شي ، او د عبودیت په وظائفو کښې یوه ذره هم فرق او توپیر (تفاوت) رانه ولی ـ په زړه او ځان سره د خالق عبادت او د مخلوق خدمت وکړی ، چه هغه ډیر ښه عبادت دی ـ لمونځونه دې د هغو له حقوقو او حدودو د رعایت سره په کامل خشوع او خضوع سره تل ادا کړی ـ د پاک الله له ورکړی څخه یوه برخه خفیه یا علانیه پر مستحقینو ولګوی . الغرض د هغو کفارو په مقابل کښې چه په کفر او شرک او د نعمتونو په ناشکری کښې ډوب تللی دی ، مؤمنانو ته لازم دی چه په خپلو ځانونو او مالونو د الله تعالیٰ په عبادت او شکر ایستلو سره خپله مستعدی څرګنده (ښکاره) کړی

(﴿ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خِلٰلٌ ﴾ پخوا د راتللو د هغې ورځې چه نشته سودا او پلورل (خرڅول) او پیرودل (اخستل) په هغې کښې چه مقصر څه ورکړی او ځان پرې واخلی او نه په یکښې دوستی وی کفارو لره چه ګوندی خلاص شي د چا په دوستی سره) یعنې لمونځ او فی سبیل الله انفاق او نور حسنات په هغه ورځ به د دوی په کار ورځی بیع او شری او تش د دوستی او خپلوی تعلقات له سره د دوی په کار نه ورځی ـ نه به هغه څوک نیک عمل پیرودی (اخستلی) شي ـ او نه به داسې کوم دوست او خپلوان پیدا کیږی چه بې له ایمانه او صالح عمله تش د دوستی د تعلقاتو لامله (له وجی) د ده د نجات ذمه پر خپل ځان واخلی . ربط پخوا د

کفارو د ناشکری ذکر ؤ ـ بیا د مومنینو د طاعت د مراسمو د اقامت حکم ئی ورکړ او د شکر گزاری په لوری ئی تشویق ورکړ ـ وروسته د الٰهیه ؤ نعماؤ څخه د څو عظیم‌الشانو نعمتونو ذکر فرمائی چه د هر مؤمن او کافر په حق کښی عام او تام دی ـ څو د هغو له اوریدلو څخه مؤمنینو ته د شکر ایستلو دپاره لا ترغیب وشی او کفار هم غور وکړی او پخپلو زړونو کښی وشرمیږی چه دوی څرنگه د داسی لوی منعم او اکبر محسن او مالک الملکوت څخه بغاوت کوی ؟ په دغه ضمن کښی د الله تعالیٰ د عظمت او وحدانیت دلائل هم بیان شول ـ او امکان لری چه د هغو له اوریدلو څخه کوم عاقل او منصف له شرکیاتو څخه مخ واړوی یا د ده د عظمت او جبروت په دغو نښو کښی غور او دقت وکړی او د ده له نیولو او سزا ورکولو څخه وویریږی ، او مسلمان شی .

اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ
مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِیَ فِی الْبَحْرِ
بِاَمْرِهٖ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهٰرَ ﴿۳۲﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
دَآئِبَیْنِ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّیْلَ وَالنَّهَارَ ﴿۳۳﴾ وَاٰتٰىكُمْ مِّنْ كُلِّ مَا
سَاَلْتُمُوْهُ ؕ وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوْهَا ؕ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُوْمٌ كَفَّارٌ ﴿۳۴﴾

الله هغه ذات دی چه پیدا کړی ئی دی اسمانونه او ځمکه (او مافیهما) او نازلی کړی ئی دی (له طرفه) د اسمانه اوبه ، نو رایستلی ئی دی په دی اوبو سره له هر قسمه میوو څخه رزق (روزی) تاسی ته ، او مسخر (تابع) کړی دی تاسی ته بیړی دپاره د دی چه گرځی په سیند کښی په امر (حکم) د دغه (الله) سره او مسخر کړی (لگولی) دی تاسی ته ویالی او مسخر کړی (په کار لگولی) دی دپاره د منافعو ستاسی لمر او سپوږمی په دی حال چه گرځیدونکی دی سم له دستور سره برابر ، او په کار کښی ئی لگولی دی تاسی ته شپه او ورځ ، او درکړی دی تاسی ته ځینی له هر هغه څیز چه سوال کړی دی تاسی د هغه (شی سم له مصلحته) ، او که وشمیرئ تاسی (تول انواع او گرد (تول) افراد د) نعمت د الله نو وبه نه شمیرلی شئ تاسی دا نعمتونه د الله (تر آخره پوری) بیشکه انسان خامخا لوی ظالم ډیر ناشکره

دی

تفسیر: یعنی له آسمان ئې اوبه رانازلې کړې یا ئې دا مطلب چه د ورښت (باران) په نزول د بخاراتو او نوررو ظاهری اسبابو څخه برسیره نور غیر مرئی‌سماوی اسبابو لره هم دخل شته ـ وګورئ د لمر پلوشی (اشعه) د سپوږمی وړانګی (ضیاء) د ستوری ځلیدل ـ د هوا چلیدل ـ د اوبو بهیدل د اور بلیدل ـ د ځمکی غوړیدل انسانانو ته څومره زیاتی ګټی او منافع رسوی؟ وګورئ چه د لمر پلوشی (اشعه) د نورو اشیاؤ په شان پر اور ورکوونکی هنداری (شیشه اتشی) هم لویږی لیکن هغه د خپل مخصوص جوړښت او استعداد په وسیله له همغو اشعاتو څخه په غیر مرئی‌دول (طریقه) سره په دی اندازه د ده له حرارت څخه استفاده کوی چه نور شیان ئې له هغه څخه نشی کولی ـ سپوږمی له سمندره څومره لری ده لیکن د دی له تزئیده او تنقیصه د سمندر په اوبو «مد» او «جزر» پیدا کیږی ـ هم داسی که وریځی هم د کومی سماوی خزانی څخه په یوی غیر مرئی‌طریقی سره مستفید شی نو د انکار دپاره څه دلیل په لاس شته ؟؛

(﴿ فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ ﴾ نو رایستلی دی الله په دی اوبو سره له هر قسمه میوو رزق روزی تاسی ته ای انسانانو !) یعنی الله تعالیٰ د خپل قدرت او حکمت په کمال سره په اوبو کښی داسی یو قوت پیدا کړی دی چه د ونو او کښتونو (فصلونو) او د نورو د ودی او نشوونما او حاصل ورکولو سبب ګرځی ـ او د همغو په ذریعه مونږ د هغو له میوو او حاصلاتو څخه مستفید کیږو .

(﴿ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ ﴾ او مسخر تابع کړی دی تاسی ته بیړی دپاره د دی چه وګرځی په سیند کښی په امر او حکم د دغه الله سره) یعنی د سمندر په خوفناکو چپو او موجونو کښی په یوې وړوکی بیړی باندی سپریږئ ؟ او له کومه ځایه تر کومه ځایه پوری رسیږئ او په څه اندازه سره تجارتی او غیر تجارتی فوائد تری حاصلوئ دغه خو د الله تعالیٰ په قدرت او حکم سره دی چه د سمندر په لویو لویو چپو او هسکو هسکو موږو او غتو غتو شپیرو کښی یوه وړوکی (د پیاز د پوټکی په شان) بیړی یا جهاز نه یواځی ساتی بلکه له یوی لوئ وچی څخه ئې بلی لوئ وچی ته هم بیائی

(﴿ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ﴾ او مسخر کړی لګولی ئې دی تاسی ته ویالی چه تصرف پکښی کوئ ـ او نفع تری اخلئ) یعنی په ویالو او خوړونو او سیندونو او ویالو او لښتیو او نورو کښی د اوبو راتلل او لری ځایونو پوری رسیدل ـ اګر که د بیړی په شان ستاسی د فکر او ارادی تابع نه ده خو بیا هم ستاسی په کارونو کښی بوخت او لګیا دی ـ هم داسی لمر او سپوږمی او ستوری هم د یوه معین نظام او ضابطه سره سمه د خپل تاکلی (مقرر کړی) دود (رواج) او دستور سره موافق تماماً تر قیامه د قیامت پوری پخپلو حرکاتو او ورسپارلیو شویو خدماتو کښی مصروف دی او له سره نه ستومانه او نه ستړی کیږی ـ او نه د دوی په حرکاتو او تاثیراتو کښی لږ څه فرق او توپیر (تفاوت) راښکاریږی ـ یا شپه او ورځ یوه پسی بله په همغه تاکلی (مقرر کړی)

عادت سره سم او تل راځی او ځی ـ دغه گرد (تول) شیان اگر که په دی معنی ستاسی په تصرف او اختیار کښی نشته چه کله مو او چیری مو چه زړه وغواړی ، د هغوی د قدرتی حرکاتو او تاثیراتو مخه ونیسئ، خو بیا هم تاسی داسی دیر تصرفات او تدابیر په کار اچولی شئ چه د هغو تاثیراتو څخه بیشماره فوائد حاصل کړئ او لکه چه کوئ ـ د انسانی تصرفاتو او تدابیرو څخه ماسوا دوی بالذات هم تل تر تله ځمونږ د دی دنیا په یو نه یو خدمت کښی مشغول او لگیا دی مونږ او تاسی په هوسائی (آسانی) سره ژوندون کوو ـ او دوی سرگردانه ځمونږ په منفعت او خدمت کښی مداومت کوی

اور او باد او خاوره باړه سپوږمی او لمر دواړه

شپه ـ ورځ ـ تاوده ـ ساړه اسمان ځمکه لوی واړه

بوخت ځمونږ په چارو واړه خورو میوی دانی نور خواړه

یو هوسا ـ ارام ـ ماړه لوی ښیښتن ته کیږدو غاړه

(﴿ وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ ﴾ الآیة ـ او درکړی دی تاسی ته ځینی له هر هغه ځیز څخه چه سوال کړی دی تاسی د هغه شی سم له مصلحته) یعنی هغه شیان چه تاسی د حال یا د قال په ژبی سره غوښتی دی ، له هغو ځنی له هر شی څخه هومره حصه چه له حکمت او مصلحت سره موافقه وه په مجموعی دول (طریقه) تاسی گردو (تولو) ته مو درکړه .
(﴿ وَإِن تَعُدُّوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ ﴾ او که وشمیرئی تاسی تول انواع او گرد (تول) افراد د نعمت د الله نو وبه نه شمیرلی شئ تاسی دا نعمتونه د الله تر آخره پوری) یعنی د الله تعالیٰ نعمتونه دومره بیشماره او غیر متناهی دی چه که تاسی گرد (تول) سره یو ځای شئ ـ او په اجمالی دول (طریقه) سره د هغو په شمیرلو سره پیل (شروع) وکړئ ـ نو گرد (تول) به سره ستړی او ستومانه کیږئ . په دغه موقع کښی ځمونږ امام فخرالدین رازی رحمة الله الباری د الله تعالیٰ د نعماؤ په بی شمارتیا ـ او علامه ابو السعود د هغو د غیر متناهی توب په نسبت لږ څه شرح او بسط فرمایلی دی او د روح المعانی خاوند پر هغو باندی لږ څه مفید اضافه کړی ده چه دلته د هومره تطویل ځای نشته .
(﴿ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴾ بیشکه انسان خامخا لوی ظالم دیر ناشکره دی) یعنی د انسان په جنس کښی دیره زیاته بی انصافی او بی شکری او بیقدری شته چه سره د دومره بیشماره احساناتو له لیدلو بیا هم د حقیقی منعم حق نه پیژنی او شکر ئی نه اداء کوی.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا ٱلْبَلَدَ ءَامِنًا وَٱجْنُبْنِى وَبَنِىَّ أَن نَّعْبُدَ ٱلْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾

او (یاد کړه) هغه وقت چه وویل ابراهیم ای ربه ګرځوه دا ښار (د مکې) امن والا او لرې وساته ما او ځامن ځما له دې نه چه عبادت به کوو د بتانو

تفسیر: یعنی د قریشو هغو مشرانو چه د دوی د کفران او شرک او کفر بیان پاس په ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ ﴾ الآیة ـ کښې شوی ؤ هغوی ته د ابراهیم علیه السلام قصه ور په یادوی، او تنبیه ورکوی چه تاسې د هغه د اولادیت لامله (له وجې) د کعبة الله او لوی حرم مجاوران شوی یئ، هغه د دې کعبې اساس خاص پر توحید ایښی ؤ، د هم ده د دعاؤ په اثر الله جل‌جلاله دغه د مکې معظمې ښار ودان کړ ـ او په دغو کلکو پرښو (ګټو) او شګلنو ځمکو کښې د ظاهری او باطنی نعمتونو امبارونه ئې جوړ کړل حضرت ابراهیم علیه السلام له دنیا ځنې په داسې حال کښې لاړ چه داسې دعاوې او وصیتونه یې کول چه د ده اولاده د شرک طریقه اختیار نه کړی ـ اوس تاسې ته فکر کول او شرمیدل په کار دی چه تر کومه ځای پورې مو د ده د وصیتونو رعایت کړی دی؟ یا د ده له دعاء ځخه مو برخه اخیستې ده او تر کومه حده پورې مو د الله تعالیٰ پر احساناتو شکر ایستلی دی.

(﴿ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا ٱلْبَلَدَ ءَامِنًا ﴾ الآیة ـ ای ربه ګرځوه دا ښار د مکې معظمې امن والا او وساته ما او ځامن ځما له دی نه چه عبادت کوو د بتانو) یعنی مکه معظمه «حرم آمن» وګرځوی لکه چه الله تعالیٰ مأمونه هم وګرځوله او هم زه او هم ځما اولاده د تل دپاره د بت پرستۍ ځخه وژغوری (محفوظ کړی). او تری مو لری وساتی غالباً دلته به له اولاده ځنې خاص صلبی اولاد مراد وی نو ځکه د دوی په صلبی اولاد کښې دغه مرض رانغی او که عام ذریات تری مراد وی، نو ویلی کیږی چه دغه دعاء د ځینو په حق کښې نه ده قبوله شوی ـ سره له دی چه حضرت ابراهیم علیه السلام معصوم رسول ؤ مګر دا د دعاء له آدابو ځخه ده چه له نورو ځنې پخوا سرې خپل ځان ته دعاء وکړی. دا راز (قسم) دعاوې چه له انبیاؤ ځخه منقولی دی په هغو کښې دغې خبرې ته هم اشاره ده چه د انبیاؤ عصمت هم د دوی له لوری نه دی پیدا شوی، بلکه د الله تعالیٰ له حفاظته او صیانته موجود شوی دی نو ځکه دوی تل د همغه په دربار کښې التجاء کوی چه هغه د دوی د عصمت (تلطفاً) ضامن او کفیل شوی دی.

تنبیه: حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمة الله علیه په نزد ابراهیم علیه السلام دغه دعاوې د معظمې مکې د ودانې او د کعبې شریفې د تعمیر ځخه وروسته کړی دی په اول جزء البقرة په ۱۲۶ تر ۱۲۹ آیاتونو او (۱۵)رکوع کښې د کومو دعاؤ چه ذکر شوی دی، هغه ئې د کعبې شریفې د بناء په وقت د اسمٰعیل علیه السلام په معیت فرمائلی دی. او دغه دعاوې ئې ډیره موده وروسته په

سپین ږیرتیا کښي کړی دی

رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ ۚ فَمَنْ
تَبِعَنِىْ فَاِنَّهٗ مِنِّىْ ۚ وَمَنْ عَصَانِىْ فَاِنَّكَ غَفُوْرٌ
رَّحِيْمٌ ﴿۳۶﴾ رَبَّنَآ اِنِّىْٓ اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِىْ بِوَادٍ غَيْرِ
ذِىْ زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ ۙ رَبَّنَا لِيُقِيْمُوا
الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِىْٓ اِلَيْهِمْ
وَارْزُقْهُمْ مِّنَ الثَّمَرٰتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُوْنَ ﴿۳۷﴾

ای ربه ځما بیشکه دغو (تیرو (ګټو) بتانو) لغزولی دی ډیر له خلقو (چه سبب د ګمراهي د دوی شوی دی) نو هر چا چه متابعت کړی دی ځما نو بیشکه هغه له (اهل د ملت) ځما دی، او هر چا چه نافرمانی کړی ده ځما نو بیشکه چه ته ئی ښه ښښونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره) ای ربه ځمونږ بیشکه چه ما اوسولی دی ځینی له اولاد خپل (چه اسمٰعیل او اولاد ئی دی) په داسی یوه وادی (ناو) کښی چه نه دی خاوند د کښت (فصل) په نزد د کوتی ستا چه حرمت (عظمت) والا ده ای ربه ځمونږه (ومی اوسول دوی دلته) د دی دپاره چه سم ودروی (اداء کړی سره له تولو حقوقو) لمونځ نو وګرځوه (مائل کړه) زړونه د ځینو خلقو په مینه چه راځغلی (په محبت سره میلان کوی) دوی ته او رزق روزی ورکړه دوی ته له هر قسمه میوو څخه دپاره د دی چه دوی شکر وباسی.

تفسیر: یعنی هغو کسانو چه د خالص توحید لپاره غوره کړی ده او ځما خبری ئی منلی دی، هغه زما په ډله کښی شامل دی. او هغه کسان چه ځما خبری ئی نه دی منلی او ځمونږ له لیاری څخه بیل شوی دی، نو ته دوی ته پخپلی مهربانی او ښښنی سره د توبی توفیق ورکولی شی ـ که ستا لطف او مهربانی وی نو هغه به هم ایمان راوړی، او خپل ځان به د خصوصی رحمت او ابدی نجات مستحق ګرځولی شی ـ یا دا مطلب چه ته قدرت لری چه هغه هم په هم دغه موجوده حالت کښی وبښی اګر که ستا له حکمته د هغه وقوع ونشی.

تنبیه: د «المائدة» د سورت په آخر کښی د حضرت خلیل د دی قول او د حضرت مسیح علیه

السلام په مقوله کښې مو فرق بیان کړی دی هغه دی بیا وکتلی شی.
(﴿ رَبَّنَآ اِنِّیٓ اَسۡکَنۡتُ ﴾ الآیة ـ ای ربه ځمونږه بیشکه چه ما اوسولی دی او دیره کړی دی ځینی له اولادی خپلی په داسی یو وادی او ناو کښې چه نه دی خاوند د کښت (فصل) په نزد د کوټی ستا حرمت والا الخ) یعنی حضرت اسماعیل علیه السلام ځکه چه بل اولاد ئې حضرت اسحاق علیه السلام او نور په شام کښې وو. د الله تعالیٰ په حکم د حضرت اسمٰعیل علیه السلام د تی رودلو په وقت کښې د د والدی (بی‌بی هاجری) سره په دغه تور سپیره داګ او دبر دګر (میدان) کښې پریښود، او دی تری لاړ، وروسته له هغه د «جرهم» د قبیلې څه خلق هلته ورسیدل ځکه چه الله تعالیٰ د حضرت اسمٰعیل علیه السلام د تندی او د بی بی هاجری رضی الله عنها د تلوسی او مندی له امله (له وجی) د پرښتی په ذریعه هلته د «زمزم» چینه بهولی ده. نو د «جرهم» کوچیانو چه دغه اوبه ولیدی، هلته ښکته شول ـ او د بی بی هاجری رضی الله عنها په اجازه همغلته مسکون شول کله چه اسمٰعیل علیه السلام لوی شو نو په هم دغی قبیلی کښې ئې واده وشو. په دی ډول (طریقه) چیری چه نن ورځ مکه معظمه ده یو کلی ودان شو حضرت ابرهیم علیه السلام به هم کله کله له «شام» څخه دلته تشریف راوړ او د دی ښار او د دی ښار هستیدونکو ته به ئې داسی دعاوی فرمایلی چه «ای الهٰا ما خپل یو ځوی په دغه لامزروعه (بی کرونده) او داګ دبر میدان کښې ستا په حکم ستا معظم او محترم کور سره نژدی دیره کړی دی، چه دی او د ده نسل ستا او ستا د دی کور حق اداء کړی، نو ته پخپل فضل او کرم سره د خلقو زړونه دی لوری ته متوجه کړه، څو دوی دلته راشی، او ستا عبادت وکړی ـ او د دی ښار رونق زیات شی او هم د دوی د روزی او زړه جمعی دپاره له غیبه داسی سامان ور برابر کړه چه برسیره پر غلو او اوبو چه د ژوندانه له ضروریاتو څخه دی، عمده ثمرات او ښی میوی هم دلته په افراط سره پیدا شی چه خلق د زړه په اطمینان سره ستا په عبادت او شکر ګزاری کښې مصروف شی» پاک الله دغه ګردی (تولی) دعاوی قبولی کړی لکه چه تر نن ورځی پوری هر کال په زرګونو زرګونو انسانان له ګرده (توله) جهانه هلته سره تولیږی ـ او د اعلیٰ قسم میوو او عمده ثمراتو په مکی معظمی کښې دومره کثرت او افراط وی چه ښائی د دنیا په کومی بلی برخی کښې د هغه ساری او نمونه لږ وی ـ حال دا چه پخپله په مکه معظمه کښې یوه باثمره ونه به نه وی موجوده. له ځینو اسلافو څخه منقول دی چه حضرت ابراهیم علیه السلام پخپله دعاء کښې « ﴿ اَفۡـِٕدَةً مِّنَ النَّاسِ ﴾ د څه خلقو زړونه» فرمایلی ؤ که نه ګرد (تول) عالم به هغه لوری ته تلل.

رَبَّنَآ اِنَّكَ تَعۡلَمُ مَا نُخۡفِیۡ وَمَا نُعۡلِنُ ؕ وَمَا یَخۡفٰی عَلَی اللّٰهِ مِنۡ شَیۡءٍ فِی الۡاَرۡضِ وَلَا فِی السَّمَآءِ ﴿۳۸﴾

ای ربه ځمونږ بیشکه چه تاته معلوم دی هغه چه پټوو ئې مونږه او په هغه چه

ښکاره کوو ئې، او نه دی پټ پر الله باندی هیڅ څیز (نه) په ځمکه کښې (له سفلیاتو نه) او نه په اسمان کښې (له علویاتو نه).

تفسیر: یعنی په ځمکه او اسمان کښې هیڅ له تا څخه پټ نه دی، نو بیا ځمونږ ظاهر او باطن له تا څخنی څرنګه پټ او مخفی پاتی کیدی شی؟ داسې چه فرمایلی دی «هغه چه پټوو ئې مونږ او هغه چه ښکاره کوو ئې» په دغه کښې د مفسرانو څو اقوال دی - لیکن د تخصیص هیڅ وجه نه ده الفاظ عام دی چه ګردو (تولو) ښکاره ؤ او پټو شیانو ته شامل دی.
حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه فرمائی «په ظاهر کښې دعاء ئې د ګردو (تولو) دپاره کړی ده لیکن په زړه کښې ئې دغه دعاء د اخر الزمان رسول الله لپاره فرمائلی ده»

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِیۡ وَهَبَ لِیۡ عَلَی الۡکِبَرِ اِسۡمٰعِیۡلَ وَاِسۡحٰقَ ؕ اِنَّ رَبِّیۡ لَسَمِیۡعُ الدُّعَآءِ ﴿۳۹﴾

(تول صفت او) ثنا ده (هغه) الله لره چه رابښلی دی ماته سره له زوړ والی اسماعیل او اسحاق، بیشکه چه رب زما خامخا ښه اوریدونکی د دعاء دی.

تفسیر: یعنی په زوړتوب کښې اسحٰق علیه السلام د «ساری» او اسمٰعیل علیه السلام د «هاجری» له ګیډی څخه په غیر متوقعه دول (طریقه) سره دی راعنایت فرمایلی دی لکه چه د اولاد په متعلق ځما د ﴿ رَبِّ هَبۡ لِیۡ مِنَ الصّٰلِحِیۡنَ ﴾ دعاء دی واوریده - دغه دعاء هم راقبوله کړه! اسمٰعیل علیه السلام په ۹۹ کلنی او اسحٰق علیه السلام په ۱۱۲ کلنی ابراهیم علیه السلام ته عطا شوی دی.

رَبِّ اجۡعَلۡنِیۡ مُقِیۡمَ الصَّلٰوۃِ وَمِنۡ ذُرِّیَّتِیۡ ٭ۖ رَبَّنَا وَتَقَبَّلۡ دُعَآءِ ﴿۴۰﴾

ای ربه ځما وګرځوی ما همیشه قائموونکی (اداء کوونکی) د لمانځه (سره له تولو حقوقو ئې) او ځنی له اولادی ځما (هم کلک کړی پر لمانځه) ای ربه زمونږ او قبوله کړی دعاء ځما.

تفسیر: یعنی ځما په ذریاتو (اولاد) کښې دی داسې خلق تل وی چه په ښه دول (طریقه) لمونځونه دروی او په ښه شان سره ئې له تولو حقوقو سره اداء کوی. او قبوله کړی دعا ځما تولو.

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾

اې ربه زمونږ ښښنه وکړې ماته او مور او پلار زما ته او مؤمنانو ته په هغه ورځ (د قیامت کښې) چه قائمیږي حساب.

تفسیر: دغه دعاء ئې غالباً پخوا د خپل پلار د مړ کیدلو چه د کفر په حالت مړ شو او وروسته دې پرې خبر شو، فرمایلې ده ـ نو مطلب به ئې داسې وي چه هغه ته د اسلام هدایت ورکړې!. او د قیامت په ورځ ئې د مغفرت وړ (لائق) او مستحق وګرځوې! او که د مړ کیدلو څخه ئې وروسته دعا فرمایلې وي، نو ښائې تر هغه وقته پورې به دې نه وي مطلع کړې شوې چه کفار د مغفرت وړ (لائق) نه دې. عقلاً د کافر مغفرت تر څو چه نقل نه وي وارد شوې محال نه دې، خو سمعاً ممتنع دې ـ نو د ده علم به پر سمع باندې موقوف وي. او پخوا له سمع ـ عقلي امکان به معتبر وي . ځینو اهل التشیع داسې لیکلې دي چه په قران کښې چه د ابراهیم علیه السلام پلار ته کافر ویلې شوې دې، هغه د ده حقیقي پلار نه بلکه تره یا بل کوم لوې سړې د ده له کورنۍ څخه ؤ. والله اعلم.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ ۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۖ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾

او مه کوه ګمان (اې انسانه) په الله چه غافل (بې خبره) دې له هغو کارونو چه کوي ئې ظالمان، بیشکه هم دا خبره ده چه وروستي کوي دوي هغې ورځې ته چه خلاصې به پاتې وي (له ډیرې ویرې) په هغه کښې سترګې چه، منډې وهونکې به وي دا (مخلوقات) چه جګ (وچت) نیوونکي به وي د سرونو خپلو (په طرف د بلونکي محشر کښې) بیرته به نه ګرځي دوي ته رپول د سترګو د دوي، او زړونه د دوي به تش وي (له عقله او فهمه له ډیرې ویرې).

تفسیر: یوه رکوع پخوا د ډیرو عظیمه ؤ نعماؤ د ذکر کولو په منځ کښې ئې فرمایلې ؤ « ﴿ إِنَّ الْإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴾ ـ بیشکه انسان خامخا لوې ظالم او ډیر ناشکره دې» وروسته له هغه د حضرت ابراهیم علیه السلام قصه ئې واوروله او د مکې معظمې کفارو ته ځیني خصوصي نعمتونه

ور په یاد کړه ـ او د دوی د ظلم او شرک په لوری ئی اشاره وفرمایله په دغه رکوع کښی تنبیه فرمائی که د ظالمانو په تنبیه فرمایلو کښی څه څُنډ (ایسارتیا) وشی، نو داسی ئی مه ګڼئ چه الله تعالیٰ د دوی له حرکاتو څخه بی خبر دی. په یاد ئی ولرئ چه د دوی هیڅ یو وړوکی او لوی کار له الله تعالیٰ څخه پټ نه دی. البته د ده عادت داسی نه دی چه فوراً مجرم ونیسی او تباه ئی کړی ـ دی ډیرو لویو ظالمانو ته هم مهلت ورکوی، چه یا له خپلو جرائمو څخه لاس واخلی یا د جرائمو په ارتکاب کښی تر دی حده پوری ورسیږی چه له قانونی حیثیته د ده د سزا په مستحق کیدلو کښی هیڅ قسم خفاء پاتی نشی.

تنبیه: د ﴿وَلَاتَحۡسَبَنَّ﴾ خطاب هر هغه انسان ته دی چه داسی یو خیال ئی په زړه کښی پیدا کیدی شی او که پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خطاب وی نو د دوی له دی مخاطبی څخه به نورو ته اورول مقصود وی. چه کله ئی خپل رسول الله صلی الله علیه وسلم ته داسی وفرمایل چه داسی خیال مه کوه! حال دا چه داسی یو خیال له سره دوی ته قریب هم نشو راتلی نو د نورو په حق کښی داسی خیال به په څه اندازه واجب الاحتراز وی.

(﴿ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمۡ لِيَوۡمٖ تَشۡخَصُ فِيهِ ٱلۡأَبۡصَٰرُ ﴾ بیشکه هم دا خبره ده چه وروستی کوی دوی هغی ورځی ته چه خلاصی به پاتی وی په هغی کښی سترګی) یعنی د قیامت په ورځ کښی له ډیر هول ـ هیبت او دهشت څخه سترګی به هم داسی زدی بدی او تیغی پیغی راښکاری، او هم داسی بوتی وتلی، او پرانیستلی به پاتی وی یعنی رپولی به ئی نشی او هم داسی وازی به ختلی وی او هیڅ به ئی نشی پټولی

(﴿ مُهۡطِعِينَ ﴾الآية ـ منډی وهونکی ځغاستونکی به وی دا مخلوقات چه جګ (وچت) نیوونکی به وی د سرونو خپلو په طرف د بلونکی په محشر کښی بیرته به نه ګرځی دوی ته رپول د سترګو د دوی ـ او زړونه د دوی به تش وی له عقله او له فهمه له ډیری ویری) یعنی په محشر کښی له سختی پریشانی خوفه ـ حیرته او اندیښنی ګرد (تول) خلق به تلوار کوونکی وی په غږ د اسرافیل علیه السلام چه دوی رابولی په دی حال کښی چه جګ (وچت) نیوونکی به وی د سرونو خپلو طرف د بلونکی ته چه نه به راګرځی بیرته په طرف د دوی سترګی د دوی او هم داسی ګرد (تول) سره سترګی همغسی یوی نقطی پوری به داسی نښتی وی، هیڅ به ئی نه رپوی، او په ډیری ویری او دهشته سره به همغه لوری ته درومی چه د دوی سترګی لګیدلی وی، او له سره به له هغه ځایه بل ځای ته نه ورګرځی، هک پک به پاتی وی او منظماً او مسلسلاً به همغی یوی نښی ته ګوری، او له سره به د هیڅ یوه نظر لاندی باندی نه کیږی، او نه به خپل او نه به د بل ځان ته ګوری ـ د زړونو حال به داسی وی چه د عقل او فهم او د بهتری له هیلی (امید) او توقع څخه به بیخی خالی او تش وی ـ او د دهشت او خوف له فرطه به سخت ترپیږی، او در ګرده (توله) به غورځنګ وهی او الوځی ـ الغرض د ظالمانو دپاره دغه وقت به نهایت سخت او ډیر حسرتناک وی. پاتی شوه د قانتینو مؤمنینو خبره نو د دوی په حق کښی په (١٧) جزء د «الانبیآء» په (١٠٣)آية (٧) رکوع کښی داسی ارشاد صادر شوی دی ﴿لَا يَحۡزُنُهُمُ ٱلۡفَزَعُ ٱلۡأَكۡبَرُ وَتَتَلَقَّىٰهُمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ﴾.

وَأَنذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ
ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ ۗ

او ویروه (ای رسوله څما) خلق له هغی ورځی څخه چه را به شی دوی ته عذاب (چه قیامت یا مرګ دی) نو وبه وائی هغه کسان چه ظلم ئی کړی دی (په شرک او تکذیب سره) ای ربه څمونږ وروستی کړه (مهلت راکړه) مونږ ته تر نیتی نزدی پوری چه قبوله کړو بلنه ستا او متابعت وکړو د رسولانو،

تفسیر: د (العذاب) څخه یا خو د قیامت ورځ او اخروی عذاب مراد دی یا د موت وقت او د ده د سکراتو او د روح د قبض شدت مقصود دی یا له دنیوی عذاب څخه د هلاک کیدلو ورځ اراده کاوه شی.

﴿ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا ﴾ الآیة ـ وو به وائی هغه کسان چه ظلم ئی کړی دی په شرک او تکذیب سره مهلت راکړه مونږ ته تر نیتی نژدی پوری چه قبوله کړو دعوت او بلنه ستا او متابعت وکړو د رسولانو که دغه وینا په دنیا کښی د عذاب یا د موت د شدت د لیدلو په وقت کښی وی نو ئی مطلب ظاهر دی چه اوس څو ورځی نوری هم مونږ ته مهلت راکړه! مونږ درسره وعده کوو چه وروسته له دی نه خپله رویه او عمل ښه کوو ـ یعنی د حق دعوت قبلوو ـ او د انبیاؤ متابعت اختیاروو کما قال الله تعالیٰ ﴿ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا ﴾ (۱۸ جزء د «المومنون» ۹۹ - ۱۰۰ آیة ٦ رکوع) او که د دوی دغه مقوله د قیامت په ورځ کښی وی، نو په دغه صورت کښی به د مهلت غوښتلو معنی داسی وی چه مونږ بیا دوهم ځلی د لږ څه مدت دپاره دنیا ته بیرته ولیږه، نو بیا وګوره چه مونږ په څه اندازه خپله وفاداری درښکاره‌وو کما قال الله تعالیٰ

﴿ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴾ (۲۱ جزء د «السجدة» (۱۲) آیة (۲) رکوع).

أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنتُمْ فِي مَسَاكِنِ
الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾

(وبه فرمائی الله توبیخاً) آیا نه وئ تاسو چه قسم به کاوه تاسی پخوا له دی نه (په دنیا کښی) چه نشته تاسی ته هیڅ زوال (له دنیا نه آخرت ته په بیا ژوندون سره) او اوسیدلی وئی تاسی په کورونو د هغو کسانو کښی چه ظلم ئی کړی وو پر ځانونو خپلو (په کفر او معاصیو سره) او ښکاره شوی ده تاسی ته (دغه خبره) چه څرنگه کار کړی ؤ مونږ په دوی باندی (د عذابه او اهلاکه) او بیان کړی ؤ مونږ تاسی ته مثالونه.

تفسیر: یعنی تاسی هغه کسان یئ چه له تاسی ځینی مغرورانو او بی‌باکانو به د «قال» په ژبی یا د حال په ژبی علی‌الاکثرو قسمونه به یادول چه ځمونږ دغه شان او شوکت او عیش او عشرت له سره زوال نه مومی ـ او نه به کله مرو . او نه به د الله تعالیٰ په مخ کښی د ریدلو وار رسیږی. ﴿ وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَّمُوْتُ بَلٰى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴾ (١٤ جزء النحل(٣٨) آیة (٥) رکوع) دغه پاک الله د هغوی له جانبه فرمائی (﴿ وَسَكَنْتُمْ فِىْ مَسٰكِنِ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ﴾ الآیة ـ او اوسیدلی وئ تاسی په کورونو د هغو کسانو چه ظلم ئی کړی وو پر ځانونو خپلو په کفر او معاصیو سره او ښکاره شوی ده تاسی ته دغه خبره چه څرنگه کار کړی ؤ مونږ په دوی باندی د عذاب او اهلاک او بیان کړی ؤ مونږ تاسی ته مثالونه) یعنی ستاسی پخوانی په هم دغو کلیو کښی یا د هغو په شاؤ خواؤ کښی اوسیدل، چیرته چه پخوانی ظالمان اوسیدل، او د هم دوی عادات او اطوار ئی خپلو ځانونو ته غوره کړل ـ حال دا چه د تاریخی روایتونو او متواترو خبرو څخه پر دوی باندی دغه خبری ښی څرگندی (ښکاره) شوی دی چه مونږ پخوانیو ظالمانو ته څنگه سختی سزاوی ورکړی دی؟ او مونږ د پخوانیو امتونو دغه قصی په سماویه ؤ کتابونو کښی درج کړی دی. او د انبیاؤ علیهم السلام په ژبو دوی مو خبردار کړی هم دی ـ مگر دوی ته له هغو څخه عبرت هم نه دی حاصل شوی او په همغه سرکشی، عناد او د حق په عداوت کښی پراته او پری ټینگ ولاړ دی ﴿ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ﴾ (٢٧ جزء د القمر آیة (٥) (١) رکوع).

وَقَدْ مَكَرُوْا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ مَكْرُهُمْ ۗ وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُوْلَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾

او په تحقیق سره کوشش د مکر او فریب وکړ دوی د مکر او فریب خپل

حال دا چه الله سره ده (جزاء د) مکر د دوی، او نه ؤ مکر (فریب) د دوی (داسی لوی) چه له ځایه به بیرته شی له دغه مکره غرونه (له خپله ځایه).

تفسیر: یعنی ګردو (تولو) پخوانیو او وروستنیو ظالمانو خپل مکرونه او فریبونه چلولی دی او د انبیاؤ په مقابل کښی د حق د مغلوبولو او لری کولو هیڅ یو تدبیر او سازش دوی نه دی پریښی ـ دوی ګرد (تول) تدابیر، مکر فریب او چال د الله تعالیٰ په نزد یو په یو ښکاره او محفوظ دی او خامخا دوی ته د هغو سزا ورکوی.

(﴿ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴾ او نه دی مکر د دوی داسی لوی چه له ځایه به بیرته شی له دغه مکره غرونه له خپله ځایه)، یعنی دوی ډیر زیات مکرونه او فریبونه کړی دی، او د هغو نتائج ئی لیدلی دی ـ مګر د الله تعالیٰ د حفاظت په مقابل کښی هغه ګرد (تول) ناکامه او بی نتیجی پاتی دی آیا دغه مکر د دوی به غرونه له خپلو ځایونو څخه وخوځولی شی؟ یعنی انبیاء علیهم السلام او حقه ؤ شرائع چه له غرونو څخه زیات مضبوط او مستقیم دی، د دوی د دغو مکاریو او فریبونو څخه به لږ څه متأثر او متضرر شی؟ حاشاوکلا ـ د دی تفسیر سره موافق به

﴿ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ ﴾ کښی «ان» به «نافیه» وی او د آیت مضمون د ﴿ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴾ (۱۵ جزء د بنی اسرائیل ۳۷ اية (٤) رکوع) سره به مشابه وی. ځینو مفسرینو «ان» شرطیه او «واو» وصلیه اخیستی او د دی آیت مطلب ئی داسی بیان کړی دی چه دوی ډیر لوی لوی داسی مکرونه او فریبونه وکړل چه د الله تعالیٰ د حفاظت په مقابل کښی هیڅ ثابت شو ـ اګر که د دوی دغه مکرونه او فریبونه فی حد ذاته داسی غټ او زبردست ؤ چه یو ځلی غرونه به ئی هم له خپل ځایه بیرته کولی شوی او له خپله ځایه ئی لړزولی شوی.

فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ ۚ

نو مه کوه ګمان په الله باندی د خلاف کوونکی د وعدی خپلی رسولانو خپلو سره،

تفسیر: یعنی هغه وعده چه په ﴿ إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا ﴾ او په ﴿ كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي ﴾ او نورو آیتونو کښی کړی شوی ده.

إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٤٧﴾

بیشکه الله دیر غالب ښه قوی دی (په انفاذ د احکامو) څیښتن (خاوند) د انتقام(سخت عذاب له اعداء الله)

تفسیر: نه مجرم له ده څخه خلاصیدی او نه چیری تری تښتیدلی شی او نه دی پخپله داسی مجرمان هم داسی بی له سزا ورکولو څخه خوشی پریږدی.

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾

(یاد کړه) هغه ورځ چه بدل به کړه شی (په کښی) دغه ځمکه په بلی ځمکی سره او آسمانونه به هم بدل کړی شی په نورو آسمانونو سره) او را وبه وځی (تول خلق له قبورو او په ښکاره میدان به ودریږی خاص) الله ته چه یو ښه غالب دیر قوی دی.

تفسیر: په قیامت کښی دغه اسمان او ځمکه په دغه موجوده هیئت سره به باقی نه پاتی کیږی یا خو د دغو ذوات به بدل کړی شی ـ یا به یواځی په صفاتو کښی تغیر کیږی ـ او له ځینو روایاتو څخه معلومیږی چه ښائی څو کرتی دغه تبدیل او تغیر ته به وار ورسیږی والله اعلم د «وبرزوا لله جمیعاً د مخامخ دریدلو» مطلب په ﴿ فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا ﴾ الآیة ـ په ذیل کښی پخوا لیکلی شوی دی هلته دی ولوست شی!.

وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾

او وینی به ته دغه گنهگاران (کافران) په دغه ورځ کښی چه ترلی شوی به وی یو له بل سره په ځولنو (غاړکیو او ځنځیرونو) کښی،

تفسیر: یعنی د یوه یوه نوعیت څو څو تنه مجرمان به په یوه ځنځیر کښی ترلی کیږی کما قال الله تعالیٰ ﴿ اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴾ (۲۳ جزء د الصافات (۲۲) آیة (۲) رکوع) ﴿ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴾ ۳۰ جزء د التکویر ۷ آیة).

سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ

قمیصونه د دوی له نانزړو به وی

تفسير: چه پکښې اور په ډېره جلتي او سرعت اثر کوي او سخت بدبوئي(ددوزې) ترې خيژي، بيا ځرنګه چه د جهنم اور دې همغسې د هغه ځاى نانزرو يا ځرنه (ګوګر) هم وګڼئ.

وَّتَغْشٰى وُجُوْهَهُمُ النَّارُ ﴿۵۰﴾

او پټ به کړي مخونه د دوى اور (د دوزخ)

تفسير: مخ چه د حواسو او مشاعرو ځاى، او د انسان په ظاهري اعضاؤ کښې له ګرد (تول) ؤ ځخه اشرف عضو دى، نو ځکه ئې په خصوصيت سره ذکر کړ، لکه چه په بل ځاى کښې په ﴿ تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٕدَةِ ﴾ کښې د قلب ئې فرمايلى دى.

لِيَجْزِيَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۵۱﴾

(راوځي له قبورو دپاره د دې) چه جزاء ورکړي الله هر يوه نفس ته (جزاء) د هغه عمل چه کړي وى بيشکه الله ډېر ژر دى حساب (د ده)

تفسير: يعنى د هغې خبرې په مخ راتلل بالکل يقيني دى، او هغه له سره لرې مه ګڼئ کما قال الله تعالىٰ ﴿ اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِيْ غَفْلَةٍ مُّعْرِضُوْنَ ﴾ (۱۷ جزء د الانبياء (۱) آية (۱) رکوع) يا ئې دا مطلب کله چه حساب اخيست کيږي، نو بيا په هغه کښې هيڅ ځنډ (ايسارتيا) نه کيږي د ګردو (تولو) اولينو او آخرينو، پيريانو او انسانانو د ذرې ذرې عمل حساب کتاب به ډېر ژر کيږي ـ ځکه چه نه پر الله باندې کوم شي مخفي دى ـ او نه دى يو شان (شي) له بل شان (شي) ځخه مشغولولى شي ﴿ مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَّاحِدَةٍ ﴾ (۲۱ جزء د لقمٰن ۲۸ آية (۳) رکوع).

هٰذَا بَلٰغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوْا بِهٖ وَلِيَعْلَمُوْٓا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿۵۲﴾

دغه قران خبر رسونه ده (کافي ده له جانبه د الله) دپاره د خلقو (چه پند پرې واخلي) او لپاره د دې دى چه وويرولى شي (خلق) په (وعظ) د ده سره او چه وپوهيږي دوى په دې باندې چه بيشکه خبره هم دا ده چه الله معبود

واحد دی (بی شریکه) او چه پند واخلی (تری) خاوندان د عقلونو خالصو.

تفسیر: یعنی د غفلت له خوبه ویښ شئ او له الله څخه وویریږئ او د ده په آیتونو کښې غور وکړئ چه له هغه څخه د الله تعالیٰ په وحدانیت باندی یقین حاصل شی او له عقل او فکر څخه کار واخلئ او پر نصائحو ئې عمل وکړئ

(تمت سورة ابراهيم عليه السلام ولله الحمد والمنه)

سورة «الحجر» مكية الاآية (۸۷) فمدنية وهى تسع و تسعون آية)
وست ركوعات رقمها (۱۵) تسلسهاحسب النزول (٥٤) نزلت بعد سورة يوسف عليه السلام
د «حجر» سورت مکی دی پرته (علاوه) له (۸۷) آیت څخه چه مدنی دی
(۹۹) آیت او (٦) رکوع لری په تلاوت کښی (۱۵) او په نزول کښی(٥٤) سورت دی وروسته د یوسف علیه السلام له سورت څخه نازل شوی دی)

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع) په نامه د الله چه خورا (ډیر) مهربان ډیر رحم والا دی.

الٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ وَقُرْاٰنٍ مُّبِيْنٍ ①

دغه چه وروسته راځی آیاتونه د کتاب دی او د قرآن چه واضح (بیانوونکی د حق او د باطل) دی

تفسیر: یعنی دا د هغه جامع او عظیم الشان کتاب ایتونه دی چه د هغه په مقابل کښی به کوم بل کتاب، د کتاب ویلو وړ (لائق) او مستحق نه دی . او آیتونه دی د هغه قرآن کریم چه واضح بیانونکی د حق او د باطل دی او اصول ئې نهایت صاف ـ دلائل ئې روښان ـ احکام ئې معقول ـ د اعجاز وجوه ئې واضح ـ او بیانات یې عجیب او فیصله کوونکی دی نو وروسته له دی نه هر څه چه بیان کیدونکی دی ښائی چه مخاطبین هغه په پوره توجه سره واوری.

رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ ②

ډیر ځلې به آرزو (تمنا) کوی هغه کسان چه کافران شوی دی(چه ووینی خپل احوال او د مؤمنانو او جنت او دوزخ) چه کشکی وی دوی مسلمانان

تفسیر: که نن منکرینو د قرآن عظیم او د اسلام په شان د الله تعالیٰ د عظیم الشان نعمتونو قدر ونه کړ لیکن داسی یو وقت راتلونکی دی، چه دغه خلق به پر خپلی محرومی ژاړی، او د حسرت لاسونه به سره مښی، او وائی به کاشکی مونږ مسلمان کیدلو ـ هغه وقت به کله راځی؟ د دغه آیت په تفسیر کښی مفسرینو سره اختلاف کړی دی. مونږ د (ابن الانباری) له قوله سره موافق هغه عام ایښی دی یعنی په دنیا او آخرت کښی په هغو مواقعو کښی چه د کافرانو د نامرادی او د مسلمانانو د کامیابی مناظر او مظاهر وردمخه شی په هره موقع کښی کفار د خپل پاتی کیدلو او ناکامی لامله (له وجی) د خپل مسلمان کیدلو تمنا کوی، او د اسلام له نعمته د محروم پاتی کیدلو حسرت او واویلا به کوی په دغه سلسله کښی ړومبنی موقع خو د «بدر غزوه» وه چه هلته د مکی معظمی کفارو د مسلمانانو په لوری د ښکاره غلبی او غیبی تائیداتو د لیدلو څخه پخپلو زړونو کښی ئی داسی محسوس کړ، هغه اسلام چه مهاجرین فقراء او د اوس او خزرج بزګران ئی پر متکبرو او ځانمنمو (خود نمای کونکو) قریشی مشرانو باندی غالب او مظفر کړ۔ افسوس چه مونږ له دغه دولت څخه محروم یو هم داسی د اسلامی فتوحاتو او ترقیاتو په هر منزل کښی کفار پر خپل تش لاس او حرمان افسوس او حسرت او ندامت باندی متاثر او د ناامیدی د اوښکو بهولو موقع ور ورسیده د انتهائی حسرت او افسوس ځای به هلته وی کله چه پرښتی د دوی د روح قبض کولو دپاره ورمخامخ ودریږی، او د عالم غیب حقائق د دوی تر سترګو لاندی راشی، نو دلته به له ډیره غمه خپلی ګوتی چیچی، او تمنا کوی کاشکی مونږ هم اسلام قبول کړی وی؛ څو نن د دغه بعدالموت له عذابه محفوظ پاتی کیدی شوی له دے نه لویه یأس غورځوونکی منظره به هغه وی چه د طبرانی رحمة الله علیه په حدیث کښی راغلی دی چه نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم فرمایلی دی چه «ځما د امت ډیر سری د خپلو ګناهونو له سببه په جهنم کښی لویږی او تر هغه پوری چه د الله تعالیٰ اراده وی، هلته به اوسیږی نو بیا به مشرکین دوی ته طعنی ورکوی چه ستاسی ایمان او توحید تاسی ته څه فائده دروړسوله؟ چه تاسی هم نن څمونږ په شان په دوزخ کښی پراته یئ! نو د دی پیغور له سببه پاک الله به هیڅ یو موحد به دوزخ کښی نه پریږدی» د دی فرمایلو څخه وروسته نبی کریم دغه آیت ولوست «ربما یود الذین کفروا لو کانوا مسلمین» ګواکی دغه به آخری موقع وی چه کفار به د خپل د مسلمانیدلو تمنا کوی.

ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾

پرېږده دوی (ای محمده) چه خوری او گټی فائدی اخلی او مشغول کړی دوی اوږد امید (د ژوندون له ایمان راوړلو) نو ژر ده چه پوه به شی (په عاقبت خپل.

تفسیر: یعنی کله چه هیڅ یو نصیحت پر دوی مؤثر او کارگر نشو، نو تاسی زیاد له دے نه د دوی په فکر کښی مه لوېږئ!، بلکه څو ورځی ئی هم داسی خوشی کرئ! چه د بهائمو (چارپایو) په شان وخوری وڅښی، او په زړه پوری مزی وکړی، او خوندور شی، او د مستقبل په نسبت ښه لوی لوی امیدونه وتړی عنقریب به داسی وقت راشی چه دغه گرد (ټول) حقائق به هلته څرگند شی او د پخوانیو او وروستنیو گرد (ټول) خوړلی او څښلی به له دوی څخه راوځی لکه چه څه قدر حقیقت ئی په دنیا کښی د مجاهدینو په لاس ورښکاره شو او پوره تکمیل به ئی په آخرت کښی کیږی. د «ذرهم» امر د اهانت لپاره دی یعنی هیله (امید) او طمعه پری کړه له دوی نه او هم دی ته ئی ایله (خوشی) کړه چه لکه بهائمو (چارپایو) غوندی خوری او څښی او گرځی

وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤﴾

او نه دی هلاک کړی مونږ له (اهله د) هیڅ کلی مگر خو دپاره (د هلاک) د هغه به یو وقت معلوم وو (لیکلی په لوح محفوظ کښی).

تفسیر: یعنی هومره کلی ښارونه او اقوام چه پخوا له دی نه هلاک کړی شوی دی د الله تعالیٰ په علم کښی د هر یوه د هلاکت یو معین وقت ؤ چه په هغه کښی نه هیره او نه تیرواته او نه غفلت او نه د الله تعالیٰ د وعدی تأخیر او تعطیل امکان ؤ هر کله چه د کوم قوم میعاد پوره او د دوی د تعذیب وقت ور ورسید یو ځلی گرد (ټول) سره سپیره او تباه شوی دی. موجوده کفار دی هم په دغه امهال او تاخیر باندی نه مغروریږی کله چه وقت راشی دوی هم د الله تعالیٰ د سزاء څخه نشی خلاصیدی دغه تاخیر چه کیږی په دغه کښی د الله تعالیٰ لوی لوی حکمتونه دی، مثلاً له دوی څخه د ځینو د خپلو یا د دوی د اولادی ایمان راوړل مقدر وی، او د فوری عذاب په صورت کښی به د هغه د وقوع هیڅ یو صورت نه وی.

مَّا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٥﴾

نه وړومبی کیږی هیڅ امت له وقته (د هلاک) خپل او نه (تری) وروستی کیږی.

تفسیر: یعنی د مهلکه ؤ اممو په منځ کښی څه تخصیص نشته، بلکه د هر قوم د عروج او زوال یا د موت او حیات دپاره کوم میعاد او نیته چه مقرره ده، هغه دی یوی ریږی (ساعت) دپاره هم وړاندی او وروسته کیدی نشی (بلکه په هغه وقت کښی هرومرو (خامخا) هلاک کیږی نه تری ړومبی او نه وروستی کیدی شی).

وَ قَالُوْا يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْ نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ اِنَّكَ لَمَجْنُوْنٌ ﴿۶﴾

او ویلی (دغو کفارو محمد ته) ای هغه سړیه چه نازل کړی شوی دی پر هغه باندی ذکر (قرآن پند په زعم د منکرینو) بیشکه ته خامخا لیونی ئی.

تفسیر: د مکی معظمی مشرکین به دغه الفاظ محض د استهزاء او استخفاف په طریقه سره ویل یعنی «ته له گردو (تولو) څخه ور د مخه شوی ئی، او د پاک الله له درباره دی قرآن راوړی دی، او نورو گردو (تولو) ته احمق او جاهل وایی، بلکه گردی (تولی) دنیا ته د ویری پیغام ورکوی او له هغه سره داسی دعوی هم کوی چه بالاخر به زه غالب یم او یو وقت به داسی راشی چه منکرین به له حسرته او ندامته داسی وائی کاشکی چه مونږ هم مسلمانان شوی وی! دا د کوم عقل او هوش خبری دی، دا خو ښکاره لیونتوب دی او دغه شی چه ته ئی لولی او اوروی ئی د لیونیانو له چتی (بیکاره) او چپوله (گډو ودو) له وینا څخه پرته (علاوه) بل شی نه دی (العیاذ بالله)

لَوْ مَا تَاْتِيْنَا بِالْمَلٰٓئِكَةِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۷﴾

ولی نه راولی مونږ ته ملائکی (دپاره د تعذیب او تکذیب څمونږ په تصدیق د تا) که ئی ته له صادقانو(ریښتینو په دغه دعوی کښی).

تفسیر: یعنی که د احدیت په دربار کښی تاته دومره قرب حاصل دی او له گردو (تولو) خلقو څخه د الله تعالیٰ له لوری هم دا ته د رسالت د منصب دپاره غوره شوی ئی؛ نو د پرښتو خدائی فوج ولی ستاسی سره نه دی راغلی؟ چه په ښکاره ډول (طریقه) سره ئی ستاسی تصدیق کاوه، او پر مونږ باندی به ئی هم ستاسی خبری منلی وی، او د نه منلو په صورت کښی به ئی مونږ ته سزا راکوله.

مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوْۤا اِذًا مُّنْظَرِيْنَ ﴿۸﴾

(نو په جواب کښې الله فرمائی) چه نه نازلوو مونږ ملائکې مګر په حق (حکمت یا عذاب) سره او نه به وی په دغه وقت کښې مهلت ورکړې شوی (یعنې د ملائکو د نزول په وقت کښې به پر دوی هم فی الحال عذاب نازلیږی.

تفسیر: یعنې د قبول کوونکو دپاره اوس ښائسته ډیری نښې شته ـ پاتې شو هغه کسان چه د دوی اراده داسې نه ده چه دغه خبره ومنې نو هغوی به ئې د پرښتو د راتګ په وقت کښې هم نه منې نو بیا د هغو په نزول څه فائده مرتبیږی؟ الله تعالیٰ پرښتې سم له خپله حکمته سره د کوم صحیح غرض دپاره لیږی هم داسې خوشې چټې (بیکاره) د هغوی تماشا وربښوول خلقو ته مقصود نه وی عادت الله عموماً داسې جریان لری ـ کله چه د کوم قوم بغاوت او سرکښې له خپله حده تیری کوی ـ او د تفهیم او هدایت ګرد (ټول) مراحل خاتمه مومی، نو د پرښتو فوج د دوی د هلاک دپاره ورلیږی ـ نو بیا قطعاً هغه قوم ته مهلت نه ورکاوه کیږی ـ که سم ستاسې له غوښتنې سره پرښتې ولیږلې شې نو له هغه څخه یواځې هم دغه مقصد کیدی شي چه تاسې ښائې بلا تاخیر هلاک کړې شئ چه هغه فی الحال (د الله تعالیٰ) له حکمته سره موافق نه دی. ځکه چه تر اوسه پورې ئې وقت نه دی راغلې ـ دغه خو هغه آخری صورت دی چه نور ګرد (ټول) منازل سره طی کیږی. او د ګردو (ټولو) چارو تر ختمیدلو څخه وروسته په ظهور رسیږی.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ⑨

بیشکه مونږ پخپله نازل کړی دی ذکر (پند قرآن) او بیشکه چه مونږ د ده خامخا ساتونکی یو (له تزئیده تنقیصه او نورو).

تفسیر: یعنې ستاسې استهزاء او تعنت ـ او د قرآن راوړونکې په لوری د جنون نسبت کول پر قرآن عظیم او د قرآن کریم پر حامل قطعاً هیڅ اثر نشې غورځولی ـ په یاد ئې ولرئ چه د دغه قرآن شریف نازلوونکې مونږ یو او مونږ د دغه قرآن مبارک د هر قسم حفاظت او ساتنې ذمه پر خپله غاړه د قدرت اخیستې ده ـ په هغه شان او هیت سره چه هغه نازل شوی دی ـ او بې له یوه ادنٰی تغییر ـ تبدیل ـ تحریف او د فتحې ـ کسری ضمې او نورو د اړولو او راړولو څخه ګرد (ټول) عالم ته په کمال د صحت رسیدلی دی ـ وروسته له دی نه هم رسیږی ـ د ژبې د فصاحت او بلاغت او د علم او حکمت دقائق هر څومره چه پر مخ تګ او ترقی وکړی ـ خو د پاک قرآن په صوری او معنوی اعجازو کښې به له سره ضعف او انحطاط نه محسوس کیږی، ډیر قومونه او سلطنتونه به د قرآن په غږ کښېنولو یا ورکولو کښې ډیر زیار (کوشش) وکړی ـ لیکن د هغه یو ټکی به هم تری نشی لری کولی ـ د عظیم الشان قرآن په نسبت د الله تعالیٰ دغه عظیم

الشانه وعده په داسې درستۍ او صفائی او حیرت غورځوونکې طریقې سره تکمیله او پوره شوی ده او پوره کیږي به ـ چه د هغه د لیدلو څخه د متعصبو او مغرورو مخالفانو سرونه شکته شوي دي.

«میور» وائي «تر هغه ځایه پوری چه مونږ معلومات لرو په ګرده (توله) دنیا کښې هم داسې یو کتاب نشته چه د قرآن پشان په دولسو سوو کلونو کښې له هر قسمه تحریفه پاک او سپیڅلی پاتي وي».

یو بل اروپائي محقق لیکي «مونږ په هغه یقین سره قرآن بعینه د محمد صلی الله علیه وسلم د خولې وتلي الفاظ ګڼو ـ لکه چه مسلمانان ئې د خدای کلام ګڼي ـ» واقعات دا راښیي چه پر هره زمانه کښې د علماؤ داسې یو غفیر جم موجود وو (چه د هغوی تعداد الله تعالیٰ ته معلوم دی) او هغوی د دغه لوی قرآن د علومو او مطالبو او غیر منقضي (نه ختم کیدونکي) عجائبو حفاظت کړی دی. او کاتبانو د رسم الخط ـ او قاریانو د اداء د طرز ـ او حافظانو د ده د الفاظو او عباراتو داسې حفاظت کړی دی چه د نزول له وقته تر اوسه پوری د هغه یوه فتحه یا کسره یا ضمه یا نور هم نه دی تبدیل شوي ځینو خدای بښلیو د قرآن رکوع شمیرلی دی. ځینو د هغه آیاتونه حساب کړي دي ـ ځینو د هغه د حروفو تعداد راښولی دی ـ حتیٰ چه ځینو د هغه یو یو اعراب او یو یو تکی هم شمیرلی دی پاک الله دغه مترجم عاصي «برهان الدین کشککي» ته داسې یو توفیق وربه برخه کړی دی چه د ټول قرآن کریم په معنوي فهرس باندې هم مشرف شوی دی. چه مثلاً ځما د دغه تصنیف له تشرفه هر قاري کولی شي چه ژر تر ژره هر راز (قسم) قرآني ارشاد او احکام پیدا کړي مثلاً د الله جل وعلا یا د محمد صلی الله علیه وسلم ـ آدم ـ نوح ـ ابراهیم ـ لوط ـ صالح ـ هود ـ اسحاق ـ اسماعیل ـ یعقوب ـ یوسف ـ موسیٰ ـ داود ـ سلیمان علیهم السلام او د توحید ـ لمونځ ـ زکوٰة ـ روژه حج بیع ـ شری ـ نکاح ـ طلاق ـ یا د نورو دیني یا دنیوي چارو په نسبت د قرآن کریم په کومو کومو آیتونو او سورتونو کښې تذکره شوي دي د رسول الله صلی الله علیه وسلم له زماني څخه تر نن ورځې پوری هیڅ یوه شبهه او ګړی به داسې نه وي تیره شوي چه په هغه کښې د زرګونو او لکونو په شمیر د پاک قرآن حفاظ نه وي فکر وکړئ چه علی الاکثر ځمونږ د مسلمانانو یو اته ـ یا لس کلن ووړکی پوري هم اقلا د پاک قرآن څو څو سورتونه چه علی الاکثر د متشابهاتو څخه ډک وي او د دوی دپاره یوه اجنبي ژبه ده داسې په یاد لري چه په ښه ډول (طریقه) سره ئې لولي او آوروی ئې حال دا چه هغوی پخپله ژبه کښې په دغه عمر او منګ کښې داسې شیان نشي یادولي، او نه ئې داسې لوستلی شي که بیا په کوم مجلس کښې د کوم وجیه عالم او حافظ څخه د قرآن کوم حرف پاتي شي یا په اعرابو کښې ئې څه التباس تری واقع شي نو تر یوه ووړکي پوري هم ده ته فتح ورکوی، او پری انتقاد نیولی شي حتیٰ چه له څلورو خواؤ پری د تصحیح غږونه کیږي او امکان نه لري چه هغه لوستونکي همغسې پخپل سر او خوشي پریږدي چه قرآن غلط ولولي. د لوی قرآن د حفظ په متعلق هم دغه اهتمام او اعتناء (توجه) د نبوت په عهد کښې ګردو (تولو) خلقو

ليدلي او د هم دغه حفاظت په لوري ﴿ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾ اشاره فرمائی او د هغه وقت منكرانو ته توجه وركوی.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١١﴾

او خامخا په تحقيق ليږلي ؤ مونږ (رسولان) پخوا له تا په توليو د پخوانيو (خلقو) كښي او نه به راته هغوی ته هيڅ رسول مگر حال دا چه وو به دوی (د كبره او عناده) چه په هغه پوری به ئی مسخری كولي (لكه چه كوی ئی كفار په تا پوری).

تفسير: په دغه مبارک آيت كښي څمونږ پاک رسول الله صلی الله عليه وعلىٰ آله وصحبه وسلم ته تسلي وركړی شوی ده چه تاسی د دوی له دغه تكذيب او استهزاء څخه مه خپه كيږئ! دغه كومه نوی پيښه او خبره نه ده د منكرانو عادت تل هم داسی وه كله چه كوم نبی عليه السلام دوی ته راته ـ نو په هغه به ئی مسخری او توكی كولی كله به ئی ورته ليونی ويل ـ كله به ئی خپه كاوه او چتی (بيكاره) اوږدی او ساره غوښتنی او مطالبی به ئی تری كولی. فرعون د موسىٰ عليه السلام په نسبت ويلی ؤ ﴿ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴾ (١٩ جزء د الشعراء (٢٧) آية (٢) ركوع) او هم دغه د پرښتو د فوجونو راوستلو غوښتنه كړی وه ـ لكه چه قريشو څمونږ له رسول څخه كوله ﴿ فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴾ (٢٥ جزء د الزخرف (٥٣) آيت ٥ ركوع).

كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾

هم داسی (لكه چه ننه ايستلی ؤ مونږ تمسخر د انبياؤ په زړونو د پخوانيو كفارو كښي) ننه به باسو دغه (تمسخر) په زړونو د مجرمينو (كفارو د زمانی ستاسی كښي هم).

تفسير: يعنی هغه خلق چه د جرائمو له ارتكابه مخ نه اړوی ـ مونږ د دوی په زړونو كښي هم داسی د تكذيب او استهزاء عادت ټينګ كړی دی ـ لكه چه د دوی زړونو ته د غوږونو له لياری د الله تعالىٰ وحی ورځی، نو له هغه سره يو ځای تكذيب هم ورلوېږی.

لَا يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿١٣﴾

چه ایمان نه راوړی په دغه (نبی او قرآن) او په تحقیق تیره شوی ده طریقه (عادت د الله په اهلاک) د پخوانیو (کفارو چه تکذیب به ئی کاوه د رسولانو خپلو).

تفسیر: یعنی تل هم داسی دوی توکی او مسخری کوی، او پر دغه روږدی او عادی شوی دی. او سنة الله پر هم دغه جاری دی، چه تل متمردین هلاک او رسوا کیږی ـ او بالاخر د حق خبری ته غلبه او بری ور په برخه کوی. (کله چه دیره مبالغه کوله کفارو په نازلیدلو د ملائکو کښی لپاره د شاهدی د نبوت د حضرت ختمی مرتبت نو پاک الله داسی فرمائی چه)

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِّنَ السَّمَآءِ فَظَلُّوْا فِيْهِ يَعْرُجُوْنَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوْٓا اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُوْرُوْنَ ﴿١٥﴾

او که پرانستلی وی مونږ پر دغو (غوښتونکو د معجزو په مقتضیٰ خپله (کومه دروازه له آسمانه پس تل ګرځیدلی وی دوی به هغه (دروازه) کښی چه تل ختل (آسمان ته) نو خامخا به ئی ویلی ؤ (له ډیره عناده) بیشکه هم دا خبره ده چه تړلی شوی دی سترګی ځمونږ بلکه مونږ یو قوم یو چه جادو راباندی کړی دوی دی

تفسیر: یعنی د پرښتو نزول خو دومره عجیب نه دی، که مونږ د آسمان ورونه خلاص کړو، او پرښتی پری وخیژوو، او ګرده (توله) ورځ دوی په هم دی ختلو کښی لګیا اوسی، خو بیا هم دغه ضد کوونکی او معاند خلق ئی نه تسلیموی، او په دغه وقت کښی به داسی وائی چه پر مونږ باندی نظر بندی یا جادو شوی دی ـ ښائی په ابتداء کښی ئی نظر بندی وګڼی ـ او بیا ئی لوی جادو وبولی

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَآءِ بُرُوْجًا

او خامخا په تحقیق پیدا کړی دی مونږ په آسمان کښی (دولس) برجونه

تفسیر: ځینی له بروجو شخه دلته لوی لوی ستوری مرادوی. ځینی تری د شمس او قمر منازل

مرادوی ځینی وائی چه بروج هغه آسمانی کلاوی (قلعی) دی چه په هغو کښی د پرښتو دلی پیری ورکوی

وَزَيَّنّٰهَا لِلنّٰظِرِيْنَ ﴿١٦﴾

او ښائسته کړی دی مونږ دغه (آسمان په ستوریو سره) دپاره د کتونکیو (چه عبرت تری واخلی)

تفسیر: یعنی مونږ پخپل بالغه حکمت او قاهره قدرت آسمان ته په ستوریو سره زینت ورکړی دی د شپی چه وریځی او دوړی او غبار او دمه نه وی، نو د ستوریو د دغو بیشمارو واښکیو له کتلو څخه انسان په څه اندازه خوښ او محظوظیږی او د آسمان د ننداری کوونکی په نظر څومره ښائسته او له عظمته ډک معلومیږی، او غور او فکر کوونکی ته په هغه کښی د الله تعالیٰ د کامل صنعت، لوی حکمت مطلقه وحدانیت څومره نښی، دلائل موندلی کیږی مطلب ئی دا دی چه له آسمانه د پرښتو راښکته کول، یا د هغوی پر آسمان باندی د خیژولو هیڅ ضرورت نشته که د دوی زړه د اطاعت او قبول په لوری مائل وی، نو په آسمان او ځمکه کښی د قدرت ډیری نښی او دلائل شته چه د هغو د لیدلو څخه پوه او عاقل سړی د توحید سبق په ډیره آسانی حاصلولی شی دوی له داسی ـ روښانو مثالونو او ښکاره ؤ نښو او دلائلو د لیدلو څخه څه معرفت حاصل کړی دی؟ چه په مستقبل کښی د دوی په نسبت څه توقع وکړی شی.

وَحَفِظْنٰهَا مِنْ كُلِّ شَيْطٰنٍ رَّجِيْمٍ ﴿١٧﴾
إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهٗ شِهَابٌ مُّبِيْنٌ ﴿١٨﴾

او ساتلی دی مونږ دغه (آسمان) له هر شیطانه ویشتلی شوی (په شغلو سره) لیکن هغه (شیطان ختونکی آسمان ته) چه غلا کړی (خبره) اوریدلی شوی (له ملائکو) پس وریپسی شی ستوری ښکاره (روښانه نو وئی سوځوی پخپلی لمبی سره).

تفسیر: یعنی په آسمانونو کښی د شیاطینو هیڅ عمل او مداخله نه چلیږی، بلکه د محمد صلی الله علیه وسلم د بعثت راهیسی د دوی ګزر او تیریده هم آسمان ته ممنوع دی. اوس د دوی انتهائی کوښښ په دی کښی دی چه یوه شیطانی سلسله قائمه کړی او آسمان ته ځان نژدی ورسوی او د ملکوتو له عالمه سره نژدی پر غیبیه ؤ اخباراتو اطلاعات حاصل کړی، دلته هم د

پرښتو پيرې دروليٰ شوي دي ـ چه کله شياطين داسې کوښښ وکړي نو له پاسه د اور په لمبو وويشتلى شي، له قرآنى نصوصو او د نبوي له احاديثو څخه معلوميږي چه د تکويني امورو په نسبت کله چه په آسمانونو کښې د کومې فيصلې اعلان کيږي او پاک الله په دغه سلسله کښې پرښتو ته وحى ليږي، نو هغه اعلان په يو خاص کيفيت له پاسه تر ښکته پورې درجه په درجه راځي، تر څو چه د دنيا آسمان ته ورسيږي. د«بخارى شريف» د يوه روايته سره مطابق په «عنان» وريځو کښې پرښتې د هغه مذاکره کوي، او شياطين زيار (کوشش) کوي چه د دغو معاملاتو په متعلق غيبې معلومات حاصل کړي.

همغسې چه نن ورځ کوم پيغام د بيسيمو (وائرلس) تليگرافو په ذريعه ليږلى کيږي، او له هغه څخه خلق په ليارو کښې د جذب کولو او اخيستلو تدبير کوي، نو ناڅاپه له پاسه بم (شهاب ثاقب) پرې لويږي ـ او د دغو غيبي پيغاماتو غلا کوونکي مجروح يا هلاکوي ـ په دغه کش او کوک (مندو رامندو) کښې چه په کومه يوه يا نيمه خبره باندې شيطانان پوهه حاصلوي نو دوى د هلاکيدلو څخه د مخه په ډير عجلت او تلوار سره ئې نورو شياطينو ته وررسوي او هغه ئې خپلو نورو انسانى دوستانو ته د وررسولو کوښښ کوي، کاهنان د هم دغه نيمگړى او ناتمامى خبرې څخه په سلهاؤ دروغ له خپله ځانه جوړوي او په عوامو کښې ئې د غيبي اخبارو په نامه خوروي. کله چه يوه نيمه خبره ئې رښتيا وځي، نو د دوى معتقدان هغه د دوى د رښتينى په ثبوت کښې ور وړاندې کوي، او له هغه سلهاؤ خبرو څخه چه دروغ ثابتيږي اغماض او تغافل کوي.

(۱). تنبيه: قرآن او حديث د دغو واقعاتو په بيانولو سره تنبيه ورکړې ده چه له ادنىٰ ځنى ادنىٰ، او له وړوکى څخه وړوکى د صداقت او رښتيا سرچينه هم د ملکوتو په همغه عالم کښې ده. د شياطين الجن والانس په خزانو کښې پرته (علاوه) له کذبه او افتراء بل هيڅ څيز نشته ـ او هم دا ښکاروي چه آسماني انتظامات دومره مکمل دي چه هيڅ يو شيطان د دې خبرې مجال او توان نه لري چه هلته قدم کيښودى شي ـ يا سره له انتهائى جد او جهد د هغه ځاى پر انتظاماتو او فيصلو او بروجو کوم معتدبه لاس او غلبه پيدا کړي. پاتې شوه هغه يوه نيمه جمله چه دوى ئې د دې لورې او د هغه لورې له پرښتو څخه آوري، او بيا له هغه ځايه ئې په مندو سره تښتوي نو د دې په نسبت د الله تعالىٰ اراده پر دغه نه ده تللې چه هغه قطعاً بنده کړى شي او که د الله تعالىٰ اراده پر دې باندې تللې وې، نو هغه به ئې هم بندوله، مگر دغه خبره د الله تعالىٰ له حکمته سره موافقه نه وه، د شياطين الجن والانس په نسبت دې عليم او خبير دې چه هغوى له اغواء او اضلال څخه له سره نه اوړي او له دومره طويل مهلت ورکولو او د اغواؤ او اضلالو پر اسبابو او وسائلو باندې د لاس ورکولو څخه د څه نه څه حکمت د وجود څخه هيڅوک نشي انکار کولى هم داسې حکمت دلته هم وگڼئ

(۲). تنبيه: شياطين د شهابو په ذريعه هلاکيږي مگر همغسې چه د «جنوبي قطب» کاشفين او د«هماليې» د ډيرې لوړې څوکې صاعدين د خپلو تحقيقاتو او تتبعاتو په ليارو کښې مړه کيږي

او نور د دوی د دی عاقبت او انجام د لیدلو څخه د هغه کار شا او تعقیب نه پریږدی نو پر هم دغه باندی د شیاطینو هم دغه مسلسل جد او جهد هم قیاس کړئ! دا دی واضح وی چه قرآن او حدیث دغه نه دی راښوولی چه د شهابو وجود تش د هم دی شیاطینو د رجم دپاره دی، ممکن دی چه د هغوی په وجود پوری نور ډیر مصالح هم تړلی وی ـ او حسب الضرورت دغه کار هم تری اخیست کیږی والله تعالیٰ اعلم

وَالْأَرْضَ مَدَدْنٰهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَّسْتُمْ لَهُ بِرٰزِقِينَ ﴿٢٠﴾

او ځمکه غځولی (غوړولی) ده مونږ دغه (ځمکه) او غورځولی دی مونږ په دغه (ځمکه) کښی غرونه (درانه محکم لکه میخونه) او زرغون کړی دی مونږ پکښی له هر شي اندازه کړی شوی څخه. او پیدا کړی مو دی تاسی ته په دغه (ځمکه) کښی (اسباب د) معیشت او هغه شیان چه نه یئ تاسی هغوی ته رزق روزی ورکوونکی (لکه عیال اولاد حیوانات او نور او مونږ ئی رازق یو).

تفسیر: یعنی نوکران، چاکران، حیوانات او نور چه له هغو څخه مونږ خپل کار او خدمت آخلو او د هغوی روزی د پاک الله د لطف او مرحمت په ذمه کښی ده.

وَإِنْ مِّنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَآئِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢١﴾

او نشته هیڅ څیز مګر په نزد ځمونږ دی خزانی د هغه او نه نازلوو (نه رالیږو) هغه شی مګر په اندازی معلومی سره(نه لږ نه ډیر سم ځمونږ له حکمت او مصلحت سره).

تفسیر: یعنی هر هغه څیز په هر مقدار سره چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی پیدا کوی ئی، نه څه ربړ (زحمت) او تکلیف ورپیښیږی، او نه پکښی ستری کیږی، له یوه لوری کله چه اراده وفرمائی سم د لاسه هغه شیان موجودیږی. ګواکی د ګردو (تولو) شیانو خزانه د الله تعالیٰ لامحدوده قدرت دی، چه په هغه سره هر څیز سم له حکمته د یوه معین نظام لاندی په تاکلی (مقرر کړی) اندازی بی له تزئیده (زیاتی) او تنقیصه (کمی) پرله پسی راوځی او راځی.

وَأَرْسَلْنَا الرِّيٰحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنٰكُمُوهُ وَمَآ أَنْتُمْ لَهُ بِخٰزِنِينَ ﴿٢٢﴾

او رالیږلي دي مونږ بادونه بلاربوونکي (ونو او وریځو لره یا پخپله بلاربه) پس نازله کړې (لیږلې) ده مونږ له آسمان (له وریځو) څخه اوبه نو وڅښولي مونږ تاسي ته دغه اوبه او نه یئ تاسي دغو اوبو لره خزانه کوونکي ساتونکي بلکه مونږ ئې درساتو).

تفسیر: یعني اوروونکي هواوې درنې درنې وریځې له اوبو څخه ډکې راولي، چه له هغه ځنې اوبه وریږي، او په ویالو، چینو او کوهیو او نورو کښې سره تولیږي، او ستاسي په کار درځي ـ که د الله تعالیٰ اراده وي، نو هغه به ئې د څښلو وړ (لائق) نه وي پریښې، لیکن ده د خپلې مهرباني څومره خوږې او لطیفې اوبه ستاسي د دولسو میاشتو د ضروریاتو دپاره د ځمکې په مساماتو کښې جمع کړې دي؟. ﴿وَمَآ أَنْتُمْ لَهُ بِخٰزِنِينَ﴾ او نه یئ تاسي دغو اوبو لره خزانه کوونکي ساتونکي بلکه مونږ ئې درساتو یعني نه د پاسني اوریا(باران) خزاین ستاسي په قبضه کښې دي، او نه د لاندني چینې او کوهې مخازن ستاسي په اختیار کښې دي، کله چه الله تعالیٰ اراده وفرمائي داسي اوریا (باران) ورروی چه تاسي ئې مخه نشئ نیولی ـ او نه ئې سم له خپلې غوښتنې سره ورولی شئ ـ او که د کوهې او چینې اوبه وچې کړي ـ یا ئې داسي ښکته بوځي چه ستاسي لاس ور ونه رسي، نو تاسي به څرنګه پرې قدرت او لاس حاصل کړئ؟.

وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِۦ وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوٰرِثُونَ ﴿٢٣﴾

او بیشکه مونږ خامخا هم دا مونږ ژوندي کول او هم وژل کوو او هم دا مونږ وارث باقي پاتي کیدونکي یو (پس له فنا د عالمیانو هم).

تفسیر: یعني دنیا به فناء کیږي او یو الله تعالیٰ به پخپلو کاملو صفاتو سره باقي پاتي کیږي حضرت شاه صاحب لیکي «هر څوک مري او د هغه ګټلي او اموال د پاک الله د قدرت په لاس کښې پاتي کیږي.»

وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴿٢٤﴾

او خامخا په تحقيق معلوم دی مونږ ته ړومبنی له تاسی او خامخا په تحقيق معلوم دی مونږ ته وروستنی خلق (ستاسی هم).

تفسير: يعنی د پخوانيو او د وروستنيو د هيڅ يوه شخص يا د هغه اعمال څمونږ له علمی احاطی څخه خارج نه دی، الله تعالیٰ ته له ازله د هر شی د تفصيل علم شته، او سم له هغه سره د دنيا ګردی (تولی) پيښی او واقعات څرګنديږی (شکاريږی) او سم له هغه سره به په آخرت کښی له ګردو (تولو) مخلوقاتو سره عدل او انصاف کيږی

تنبيه: وړاندی تلل والی او بيرته پاتی والی عام دی چه په ولادت کښی وی که په موت کښی وی په اسلام کښی وی که په نيکو کاری کښی وی، د لمانځه په صفوفو کښی وړاندی يا وروسته دريدل هم د نيکو کاری په ذيل کښی راځی.

وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

او بيشکه رب ستا هم دی به راتولوی دوی (په محشر کښی دپاره د جزا) بيشکه چه دغه (الله) ښه حکمت والا دی (چه هر کار په تدبير او مصلحت سره کوی) ښه علم والا (په تولو احوالو).

تفسير: يعنی هره ذره هم د الله تعالیٰ په علم کښی شته. هر کله چه د ده علم او حکمت مقتضی شی نو ګرد (تول) به په يوه وقت کښی سره تولوی او په دغه کښی هيڅ اشکال نشته ـ د قبر په خاورو او د ځناورانو په ګيډو کښی ـ د سمندرو په ژورو کښی ـ او په فضاء کښی او هوا کښی ـ الغرض په هر ځای کښی هر څيز او د هغه هر جزء چه وی، هغه پخپل محيط علم او کامله قدرت سره تولوی

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾

او خامخا په تحقيق پيدا کړی دی مونږ انسان (آدم) له وچی ختی چه کړنګيدی (لکه کودری چه وی) له توری ختی سخا کړی شوی.

تفسير: د آفاقيه ؤ آيتونو او دلائلو څخه وروسته د انفسيه ؤ آيتونو او دلائلو بيان فرمائی چه د هغه په ضمن کښی ښائی دغه تنبيه هم مقصود وی چه د منبع الکمالاتو هغه ذات چه تاسی ئی په داسی يوه عجيبه طريقه سره ړومبی ځلی پيدا کړئ، نو بيا ستاسی پيدا کول او په يوه ميدان کښی مو سره راتولول هغه ته څه اشکال لری؟

تنبیه: د آدم د پیدا کولو په نسبت دلته ئی دوه الفاظ وفرمایل (١) «صلصال» یعنی هغه کرنګیدونکی خته چه د اور د پخیدلو شخه دغه کیفیت پکښی پیدا کیږی ـ چه هم دغه ئی په بل ځای کښی «کالفخار» فرمایلی دی. (٢) «حمامسنون» یعنی هغه سخا شوی خته چه تری بدبوئی خیژی. داسی خیال کیږی چه ړومبی به ئی له سخا شوی ختی شخه د (آدم) کالبوت تیار کړی وی او بیا به ئی وچ کړی وی، او بیا به ئی داسی پوخ کړی وی چه تری کرنګ ختلو، بیا وروسته له مختلفو تطوراتو دغی درجی ته رسیدلی وی چه انسانی روح پکښی وپوکل شی. په «روح المعانی» کښی د ځینو علماؤ قول نقل شوی چه د هغه الفاظ دا دی

«کانه سبحانه افرغ الحما فصورمن ذلک تمثال انسان اجوف فیبس حتی اذانقر صوت ثم غیره طورا بعد طور حتی نفخ فیه من روحه فتبارک الله احسن الخالقین».

حضرت شاه صاحب لیکی «خاوره ئی په اوبو کښی خوشته کره ـ او خمیره ئی پورته کره چه د تنګهار غږ تری پورته شو، هم دغه د انسان بدن شو، او د هغه خاصیات په سختی او بار پورته کولو کښی پاتی شو؛ هم داسی ګرم کړ شو چه پیریانو (د حدت او خفت) خاصیت د ده په پیدایش کښی پاتی وی». راغب اصفهانی رحمة الله علیه د یوه طویل مضمون په ضمن کښی تنبیه کوی چه «حمامسنون» او «طین لازب» او نور الفاظ دا ښکاروی چه خاوره او اوبه ئی سره ګډ کړی دی ـ او بیا ئی وچ کړی دی او د «فخار» لفظ دلالت کوی چه تر یوی درجی پوری په اور کښی هم پخه شوی ده ـ هم دغه ناری جزء د بنی آدمو د شیطنت منشأ ده، په هم دغه مناسبت په ٢٧ جزء د الرحمٰن په ٤ آیت اوله رکوع کښی فرمایلی دی

﴿ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ ﴾ د راغب رحمة الله علیه دغه مضمون دیر اوږد او خوږ دی، افسوس چه موږ ئی خلاصه دلته نشو لیکلی.

وَالْجَآنَّ خَلَقْنٰهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَّارِ السَّمُوْمِ ﴿٢٧﴾

او جان (پلار د پیریانو) پیدا کړی دی موږ هغه پخوا له (انسانه) له اوره بی لوګی شخه.

تفسیر: یعنی لطیف اور او هوا سره ګډه کما قال الله تعالیٰ ﴿ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ ﴾ (٢٧ جزء د الرحمٰن (١٥) آیت اوله رکوع) یا داسی وبوله چه د اور په شان سوځیدونکی هوا شخه چه موږ ورته «جل» یا «برو» وایو بهر حال د انسانانو پلار له داسی یوی مادی شخه پیدا کړی شوی دی چه د خاورو عنصر پکښی غالب دی. او د پیریانو پلار له هسی یوی مادی شخه روغ شوی دی چه په هغه کښی د اور عنصر غلبه درلوده (لرله) چه (ابلیس) هم په هم دغه قسم کښی ؤ.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّى خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾
فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٢٩﴾

او (یاد کړه) هغه وقت چه وویل رب ستا ملائکو ته چه بیشکه زه پیدا کوونکی یم د یوه بشر له کودرو کړنګیدونکو وچو شخه (چه جوړ شوی دی) له توری ختی سخا شوی شخه نو کله چه برابر می کړ دغه (بشر) او پو می کړ په ده کښی له روح خپل (او دی پری ژوندی شو) نو پریوځئ تاسی ده ته په دی حال کښی چه سجده کوونکی یئ.

تفسیر: یعنی د آدم علیه السلام کالبوت به جوړ کړم، او د دی قابل به ئی وګرځوم چه په انسانی روح سره فائض او کامیاب شی، بیا په هغه کښی به روح او ساه ننباسم، چه په هغه یو جماد انسان کیږی نو په دغه وقت کښی به تاسی ته حکم درکاوه کیږی چه ګرد (تول) ورته سجده وکړئ.

تنبیه: پاک الله چه د «روح» (سا) اضافت پخپل طرف وکړ، دغه محض تشریف او تکریم او د انسانی روح د امتیاز ښکارولو لپاره دی، یعنی هغه خاص «روح» چه په هغه کښی ځما د (علم او تدبیر او نورو) صفاتو نمونه او په اصلی فطرت کښی ځما یادوونکی، او د خصوصی لطافت په سبب له ما سره نژدی علاقه لرونکی وه. امام غزالی رحمة الله علیه په بل عنوان پر دغه اضافت رڼا (رڼرا) اچولی ده او فرمائی «که لمر د نطق او د وینا قوت ومومی او ووائی چه ما د خپل د نور او رڼا (رڼرا) فیض ځمکی ته ورساوه، نو آیا دغه (د خپل نور) لفظ ویل به غلط وی؟ کله چه دغسی ویل صحیح دی، حال دا چه نه لمر په ځمکه کښی حلول کوی ـ او نه د هغه نور او رڼا (رڼرا) له هغه شخه بیلیږی، بلکه له ځمکه شخه په ملیونو کروه لری دی، خو له هغه ځایه د رڼا (رڼرا) اداره او زمام د ده په قبضه کښی دی او ځمکه هیڅ اختیار نه لری پرته (علاوه) له دی نه چه تری سم له خپله استعداه نفع حاصلوی، نو له وراء الوراء د پاک الله دغسی فرمایل چه ما په آدم علیه السلام کښی له خپل روح شخه وپوکل د حلول او اتحاد او نورو دلیل ښرنګه کیدی. شی؟ د روح په متعلق مناسب کلام به انشاء الله وروسته له دی نه په ﴿ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلرُّوحِ قُلِ ٱلرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّى ﴾ کښی وکړی شی.»

فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُوْنَ ﴿٣٠﴾ اِلَّآ اِبْلِيْسَؕ اَبٰٓى اَنْ يَّكُوْنَ مَعَ السّٰجِدِيْنَ ﴿٣١﴾ قَالَ يٰٓاِبْلِيْسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُوْنَ مَعَ السّٰجِدِيْنَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ اَكُنْ لِّاَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهٗ مِنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَاٍ مَّسْنُوْنٍ ﴿٣٣﴾

نو سجده وکړه ملائکو تولو د دوی تمامو (یو کرت). مګر خو ابلیس؛ (چه له ډیره کبره) منع ئی راوړه له دی نه چه شی دی سره له سجده کوونکو (آدم ته نو) وفرمایل (الله) ای ابلیسه! څه (عذر) ؤ تا لره (په دی کښی) چه نه شوی ته سره له سجده کوونکیو؟. وویل (ابلیس) چه نه یم زه (لائق د دی کار) چه سجده وکړم (داسی) بشر ته چه پیدا کړی دی له کودرو کړنګیدونکیو وچ (چه جوړ شوی دی) له توری ختی سخا شوی.

تفسیر: یعنی شیطان وویل آدم علیه السلام پیدا شوی دی د «خسیس» شی نه چه خاوری دی، او زه پیدا یم له «شریف» شی نه چه اور دی، نو روحانی لطیف څیز جسمانی کثیف څیز ته څرنګه سجده وکړی؟

دی احمق دی ته هیڅ ونه کړ نظر
چه په خاورو کښی مدفون وی سیم و زر
امانت دی کار د څمکی اور خائن دی
له امین نه خائن چیرته وی بهتر

قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيْمٌۙ ﴿٣٤﴾

نو وفرمایل (الله ابلیس ته) پس ووځه ته له دی ځایه نو بیشکه ته رټلی شوی ئی.

تفسیر: یعنی له جنته، یا له آسمانه یا د ملائکو له تولی یا له دغه عالی مقامه چه تر اوسه پوری ته هغه ځای ته رسیدلی وی (څه ووځه نو بیشکه ته رټلی شوی ئی) یعنی مردود او مطرود ئی. یا به «رجیم» اشاره وی هغه طرف ته چه پخوا تیر شو چه په «شهاب» د ستوری په لمبو شیاطین ویشتلی شی. ګواکی په دغه لفظ سره د هغی شبهی جواب ورکړی شوی دی چه ستا انکار له

سجدی څخه د عنصری شرف په اعتبار نه دی، فضل او شرف خو خاص هغه چا لره دی چه پاک
الله ورته سرلوړی او افتخار ورکړی، هو! ستا د دغی اباء او استکبار منشأ خو هغه شقاوت او
بدبختی ده چه ستا د بد استعداد لامله (له وجی) په تا کښی مضمر او مقدر دی.

وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾

او بیشکه پر تا باندی دی (ای شیطانه) لعنت تر ورځی د جزاء پوری.

تفسیر: یعنی ای شیطانه! د قیامت تر ورځی پوری د الله تعالیٰ له رحمته لریوالی، او د بندګانو
له لوری به هم لعنت درباندی وریږی، او په دغه ترتیب سره آناً فاناً ته له خیره لری کیږی، کله
چه تر قیامته پوری به د خیر توفیق ونه لری او وروسته له هغه بله موقع له سره نشته ـ ځکه چه
په آخرت کښی به هر سری همغه ریبی چه دلته ئې کرلی وی. یا داسی ووایه چه د قیامت تر
ورځی پوری به لعنتونه پری وریږی، او وروسته له هغه به په بیشمارو اقسامو عذابونو کښی اخته
کیږی. یا به د «الیٰ یوم الدین» لفظ له دوامه کنایه وی.

قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٣٧﴾
إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾

وویل (ابلیس) ای ربه ځما پس وګوره (مهلت راکړه) ماته تر هغی ورځی
پوری چه بیا پورته کولی شی (خلق) له قبورو. وفرمایل (الله) نو بیشکه چه ته
له کتلیو (مهلت ورکړیو) شویو ئې تر (هغی ورځی د وقت معلومه (فناء د
مخلوقاتو) پوری.

تفسیر: یعنی تر هغه معلومه وقته پوری تاته مهلت درکاوه شی چه په ښه زړه پوری خپل ارمان
وباسی د دغی واقعی تفصیل په «البقرة» او «الاعراف» په سورتونو کښی تیر شوی دی او مونږ د
«الاعراف» په دوهمه رکوع کښی د دی پر اجزاؤ څه کلام هم کړی دی هغه دی هلته بیا ولوست
شی، دلته د هغه د بیا اعادی څه ضرورت نشته.

قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي

الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾

وويل (ابليس) اى ربه ځما قسم دى ما لره په گمراه كولو د تا ما لره چه خامخا ښائسته به كړم هرومرو (خامخا) (گناهونه) دوى ته په ځمكه كښى او خامخا زه به گمراهان كړم هرومرو (خامخا) دوى ټول. مگر خو هغه بند گان ستا له دوى څخه چه خالص كړى شوى دى (له گناهونو)

تفسير: يعنى انسانانو ته به د دنيا پسرلى وروښكاروم ـ او د نفسانى غوښتنى په حال كښى به ئى راگيروم ـ او ستا د مخصوصو او منتخبو بندگانو څخه ماسواء نور گرد (ټول) به له لياری څخه بى لياری كوم. لعين ابليس دغه كلمات د انتقام په جوش كښى ويلى دى چه مطلب ئى داسى ؤ چه زه خو ستا هيڅ شى نشم درخرابولى، ليكن به هغه سبب چه زه لرى غورځولى شوى يم. د خپل قدرت او بساط سره موافق د ده تر نسلونو پورى به هم خپل انتقام آخلم، د «الاعراف» په سورت كښى په دغه موضوع مونږ څه ليكلى دى هغه دى بيا ولوست شى!.

قَالَ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾

نو بيا وفرمايل (الله) دغه (اخلاص په عمل كښى) لياره ده تر ما پورى برابره.

تفسير: يعنى بيشكه د بندگى او اخلاص لياره سمه برابره تر ما پورى رسيږى ـ او هم دغه ځما صافه او سمه لياره ده چه پكښى هيڅ لوړه (پورته) ژوره (ځكته) او كاږه واږه نشته، او هر چا چه د عبوديت او اخلاص طريقه اختيار كړه، همغه به د شيطان لعين له تسلط نه مأمون پاتى كيږى ـ او هر څوک چه د هغه ملعون متابعت كوى، له هغه سره به دوزخ ته ځى، ځينو مفسرينو ﴿ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴾ پر تهديد حمل كړى دى ـ يعنى اى ملعونه! ته چه خلق له سمى لياری څخه بى لياری كړى چيرى به ئى بيايى؟ هغه به كومه لياره وى چه بالاخر ځما په لورى نه راځى؟ بيا ځما له سزا څخه ځان ژغورلى (بچ كړى) چيرى به تلى شى؟ په دغه وقت كښى دغه كلام به داسى وى لكه چه وائى «**افعل ماشئت فطريقک علي**» لكه چه د «الفجر» په (١٤) آيت (٣٠) جزء كښى هم فرمايلى دى ﴿ إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴾ والله اعلم.

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾

بیشکه خاص بندګان ځما چه دی نشته تاته پر دوی هیڅ تسلط (او غلبه په ګمراه کولو) مګر هغه څوک چه متابعت کوی ستا له ګمراهانو (چه ستا زور پری رسیږی).

تفسیر: یعنی بیشکه پر هغه ښو غورو او منتخبو بندګانو چه د هغو ذکر پاس وشو ستا هیڅ زور نه چلیږی. یا به ئی دا مطلب وی چه پر هیڅ بنده به ته په زور او زبردستی څه کار نشی کولی، هو! هر هغه څوک چه پخپله ګمراه او بی لیاری شی او د خپل جهله او حماقته تا پسی رهی (روان) شی، هغه به پخپل اختیار خپل ځان خراب او بربادوی، لکه چه په ۱۳ جزء د ابراهیم په (۲۲) آیت (٤) رکوع کښی پخپله د شیطان مقوله تیره شوه ﴿ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ﴾

وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾

او بیشکه چه جهنم (دوزخ) خامخا ځای د وعدی د دغو (تابعانو ستا) دی د ټولو.

تفسیر: یعنی تاته او ستا نورو ملګریو ته د دوزخ بندیخانه تیاره ده تاسی ګرد (ټول) په همغه کنده کښی غورځولی کیږی.

لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٤٤﴾

چه دی دی (دوزخ) لره اوه دروازی دپاره د هری دروازی له دی (ګمراهانو) څخه یوه برخه به وی قسمت (او تعیین) کړی شوی.

تفسیر: ځینو اسلافو له «سبعة ابواب» څخه د دوزخ اوه طبقی لاندی او باندی مراد کړی دی لکه چه ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه د هغوی نومونه داسی راښوولی دی (۱) جهنم (۲) سعیر (۳) لظی (٤) حطمه (٥) سقر (٦) جحیم (۷) هاویه. او د جهنم د لفظ اطلاق پر یوی خاصی طبقی او پر ګردو (ټولو) طبقاتو پر دواړو کیږی د ځینو په نزد تری هغه اووه دروازی مراد دی چه په هغو کښی به بیل بیل مجرمان سره ننوځی والله اعلم.
حضرت شاه صاحب لیکی «لکه چه جنت اته دروازی لری او په نیک عملو کسانو ویشلی شوی دی، هم داسی د دوزخ دغه اووه ورونه هم پر بد عملانو ویشلی شوی دی ښائی د جنت یو ور

ځکه زیاد وی چه ځینی موحدین د الله په خاص فضل او مرحمت سره به بی له عمله په جنت کښی داخلیږی، باقی په عمل کښی دروازی سره برابری دی.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾

بیشکه ځان ساتونکی (له متابعت د ابلیس) په جنتونو کښی به وی او په چینو کښی به وی.

تفسیر: هغه کسان چه له کفر او شرک او معاصیو او له ذنوبو څخه پرهیز کوی دوی به حسب المراتب په باغونو کښی اوسیږی، چه هلته به په ډیری ښی قرینی او نزاکت او لطافت سره چینی او ویالی بهیږی د شیطان له متبعینو څخه وروسته په دغه آیت کښی د مخلصینو عبادو انجام او خاتمه بیان فرمائی.

ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ ﴿٤٦﴾

(او وبه ویلی شی دوی ته) ننوځئ دغو جنتونو ته په سلامتی له هره آفته په دغه حال کښی چه په امن به یئ (له زواله د نعمت)

تفسیر: یعنی فی الحال به له ګردو (تولو) آفاتو او عیوبو څخه صحیح او سالم - او په مستقبل کښی به د تل دپاره له هر قسمه بد فکری او پریشانی او خوف او ویری څخه بی فکره او بی خطری وی.

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾

او وبه باسو (لری به کړو) هر هغه چه په زړونو د دغو (جنتیانو) کښی دی له کینی څخه حال دا چه (لکه) ورونه به وی سره ناست به وی پر تختونو (د زرو جړاو په جواهرو) مخامخ یو بل ته.

تفسیر: یعنی وروسته د جنت د رسیدلو څخه په اهل الجنت کښی به یو تر بله هغه پخوانی کدورتونه به له سره نه پاتی کیږی، او له ګردو (تولو) مکدرو (خیرنو) شیانو څخه به دوی پاکیږی، او وروسته له هغه چه په جنت کښی داخلیږی. نه به هلته یو پر بل حسد او کینه کوی، بلکه ګرد (تول) لکه ورونه او خوارږه ملګری په انتهائی محبت او الفت سره اوسیږی، او هر یو به

د يو بل د ليدلو څخه د ډير زيات مسروريت او محظوظيت احساس کوی (د دی څه بيان د «الاعراف» په ٥ رکوع کښی هم ښکلی شوی دی) او دغه اهل الجنت به د عزت او کرامت پر تختونو (پلازو) سره مقابل ناست وی، او يو له بل سره به خبری او اتری کوی ـ د ملاقاتونو او مجلسونو په وقت کښی به د دوی کيناستل داسی نه وی چه په هغه کښی به څوک وړاندی وی او څوک به وروسته وی.

لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾

نه به رسيږی دغو (جنتيانو) ته په دغه (جنت) کښی هيڅ قدر تکليف او نه به وی دوی له دغه (جنته) ايستلی شوی هيچری.

تفسير: په حديث کښی دی چه جنتيانو ته به وويل شی ای اهل الجنت اوس تاسی ته دغه انعام دی چه تل روغ رمټ او خوشاله اوسيږئ! نه به له رنځوری څخه څه رېړ (تکليف) او زحمت درپيښيږی! او نه به له موت او د هغه د لوازمو څخه څه کلفت در وړاندی کيږی! بلکه تل ژوندی آرام او خوشاله اوسيږئ! او له سره د سفر په تکليف به نه مقابل کيږئ!

نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾

خبر کړه (ای محمده!) بندګان ځما (په دی) چه بيشکه زه هم دا زه ښه ښښونکی (د خطيانو) ډير رحم والا يم (په انعام د اجر او ثواب سره) او (بل په دی چه) بيشکه عذاب ځما هم دغه عذاب ډير دردناک دی.

تفسير: د مجرمينو او متقينو خاتمه او انجام ئی بيل بيل سره بيان وفرمايل او دلته ئی تنبيه کړی ده چه په هر صورت کښی د الله تعالیٰ د يوه نه يوه صفت او شان ظهور دی، هيڅ شبهه نشته چه الله تعالیٰ اصلاً پر خپلو ګردو (ټولو) مخلوقو اراده لری چه بخشش او مهربانی وکړی، او په حقيقت کښی اصلی مهربانی د هم ده ده. د دنيا ګردی (ټولی) مهربانی د ده د مهربانيو يوه پلوشه او تجلی ده ليکن هغه سړی چه له خپل شرارت او بدکاری څخه پر خپل ځان د ده د بخشش او مهربانی وروته بندوی، نو بيا د هغه سزا هم دومره سخته ده چه د هغی مخه هيڅوک نشی نيولی. حضرت سعدی شيخ مصلح الدين څرنګه ښه فرمايلی دی.
به تهديد که چاره وکاړی د حکم

کرو بیلن به شی گرد (تول) سره صم وبکم

که د لطف وکرم عام وکړی یوست

عزازیل هم وائی ماته به څه ورسی رست

وروسته له دی نه د داسی یوی واقعی بیان فرمائی چه په هغی کښی د هغو پرښتو د نزول ذکر دی چه هم دوی په یو ځای کښی زیری ورکوی، او په بل ځای کښی تیری (گټی) ورړوی، څو معلوم شی چه د الله تعالیٰ دواړه صفات (رحمت او غضب) کامل دی ـ نو بندگانو ته ښائی چه نه مغرور او جسور شی، او نه بیخی نا امیده او مأیوس شی.

وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ ﴿٥١﴾

او خبردار کړه دوی له (احواله د) میلمنو د ابراهیم څخه (چه څو پرښتی وی).

تفسیر: میلمه ئی ځکه وفرمایه چه ابراهیم علیه السلام په ابتداء کښی د هغو په نسبت د میلمنو خیال فرمایلی ؤ، څو وروسته ورښکاره شوه چه دوی پرښتی دی.

إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَـٰمًا قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾

کله چه ننوتلی دغه (پرښتی) پر ده (ابراهیم) نو وویل دوی (سلام اچوو مونږ په تا) په سلام اچولو سره نو وویل (ابراهیم کله چه دوی ډوډی ونه خوړه) بیشکه مونږ له تاسی څخه ویریدونکی یو.

تفسیر: په بل ځای کښی ئی فرمایلی دی «و اوجس منهم خیفة» یعنی ویره ئی په زړه کښی پټه کړه، نو ویل کیږی چه په ابتداء کښی ئی د هغی ویری په پټولو کښی کوښښ وکړ، او بالاخر ئی نشوه ساتلی او په ژبه ئی هم ورظاهره کړه. یا به ئی مطلب داسی وی چه سره د هغی د پټولو، د خوف آثار د ده په څیره او نورو کښی داسی څرگند (ښکاره) ؤ چه گواکی د حال په ژبه سره به ئی ویل چه زه خو له تاسی څخه ویریږم دغه ویره د څه لامله (له وجی) وه؟ د هغه تفصیل او د دغی واقعی پر نورو اجزاؤ کوم کلام چه شوی دی هغه گردی (تولی) ښائی چه بیا په ١٢ جزء د هود علیه السلام د سورت په (٧) رکوع کښی ولوست شی!.

قَالُوا۟ لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَـٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾

نو وویل (ملائکو) مه ویریږه بیشکه چه مونږ زیری کوو تاته په هلک ډیر پوه هوښیار سره (کله چه بالغ شی).

تفسیر: یعنی د ویریدلو هیڅ ضرورت نشته، بلکه د خوښی ځای دی چه په دغه زوړوالی کښی مونږ تاسی ته د الله تعالیٰ له جانبه د اولاد زیری درکوو. اولاد هم څرنګه؟ هلک! چه ډیر هوښیار لوی عالم دی چه د نبوت پر علومو پوه او د نبوت پر منصب فائزیږی؛ ﴿وَبَشَّرۡنَٰهُ بِإِسۡحَٰقَ نَبِيّٗا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ﴾ (۲۳ جزء د الصافات (۱۱۲) آیت (۳) رکوع).

قَالَ أَبَشَّرۡتُمُونِي عَلَىٰٓ أَن مَّسَّنِيَ ٱلۡكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ۝٥٤

وویل (ابراهیم) آیا زیری راکوئ ماته (ای پرښتو په ولد سره) سره د دی چه رسیدلی دی ماته زوړوالی نو په کومه وجه تاسی زیری راکوئ؟.

تفسیر: کله چه په غیر متوقع او فوق العاده ډول (طریقه) سره دغه زیری ئی واورید، نو خپل زوړتوب ته ئی کتلی دغه خبره څه عجیبه او غریبه ور څرګنده (ښکاره) شوه. دغه د انسانی طبیعت خاصه ده، کله چه انسان ته کومه ښه فوق التصور او خلاف التوقع خبره یو ناساپه فجأة ورسیږی نو سره له باور او یقین کولو د هغه تحقیق او تفتیش او تعقیب په ډیر ښه ډول (طریقه) سره کوی او د هغه په څیړنه کښی د تعجب لهجه اختیاروی څو خبر ورکوونکی په پوره تاکید او تصریح سره خپله خبره او زیری بیا په ښه ډول (طریقه) سره تکرار کړی ـ او دی ئی په ښه څیر سره بیا هم واوری چه په هغه کښی نه د هیڅ قسم ابهام او غلط فهمی احتمال، او نه د تأویل او التباس جنجال پاتی شی ـ ګواکی د تعجب له ښکارولو څخه د بشارت ښه واضح کول او پخول او د آوریدلو له تکراره نوی لذت حاصلول مقصود وی.

زه ویده یم؟ که یم ویښ؟ چه زه آورمه دا زیری
چه مقصود راته نژدی شو! ته دی بیا ووایه زیری

په هم دغه طرز سره حضرت ابراهیم علیه السلام د تعجب اظهار وفرمایه د (ابن کثیر رحمة الله علیه) الفاظ دا دی «**قال متعجبا من کبره وکبر زوجته ومتحققاللوعد فاجابوه مؤکدین لما بشروه به تحقیقا وبشارة بعد بشارة**» کله چه د کلام له سطحی څخه د نا امیدی توهم کیدی شو چه له اکابرو او بالخاصه د اولواالعزمو انبیاؤ له شان څخه بلکل خلاف دی نو ځکه ملائکو «فلا تکن من القانطین» وویل او تنبیه ئی وکړه حضرت شاه صاحب لیکی «معلوم شو چه کاملین هم تر یوی درجی پوری د ظاهری اسبابو خیال کوی.»

قَالُوا بَشَّرْنٰكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْقٰنِطِيْنَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَنْ يَّقْنَطُ مِنْ رَّحْمَةِ رَبِّهٖٓ اِلَّا الضَّآلُّوْنَ ﴿٥٦﴾

وویل (ملائکو ابراهیم ته) چه زیری کړی دی مونږ تاته په حقه (په رښتیا) سره نو مه کیږه ته له جملې د ناامیدانو څخه وویل (ابراهیم چه زه نه یم نا امیده) او څوک دی؟ چه ناامیده کیږی به له رحمته د رب خپل (نه ناامیده کیږی هیڅوک) مګر خو ګمراهان (کافران)

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ له رحمته خو عام مسلمانان هم نشی ناامیده کیدی، نو انبیاؤ علیهم السلام ته به معاذ الله څرنګه له هغه تردد پیښیږی محض د عادیه ؤ أسبابو او د خپل موجوده حالت په اعتبار دغه یو عجیب شی رامعلوم شو ـ او د هغه په نسبت می د تعجب اظهار وکړ چه د پاک الله په قدرت اوس په دغه زوړوالی کښی به زه د اولاد پلار کیږم؟ حضرت شاه صاحب لیکی «له عذابه د الله نه ویریدل او د الله تعالیٰ له فضله ناامیده کیدل دواړه د کفر خبری دی».
یعنی د وروسته خبر یوالحی الله تعالیٰ ته دی پر یوه خبره باندی دعوی کول او داسی یقین لرل چه دغسی نه کیږی، هم دغه د کفر خبره ده باقی په محض د زړه پر خیال او تصور هیڅ نیونه نشته کله چه په خوله سره دعوی وکړی نو ګناهګاریږی.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُوْنَ ﴿٥٧﴾

وویل (ابراهیم) نو نور څه مقصود دی ستاسی (برسیره پر دی زیری) ای رالیږلی شویو (پرښتو له الله نه او چرته ځئ).

تفسیر: یعنی آیا محض تاسی د هم دغه بشارت آوروولو دپاره لیږلی شوی یئ؟ یا په بل کوم مهم کار هم مامور شوی یئ؟ اغلباً له قرائنو څخه به ابراهیم علیه السلام پوهیدلی وی چه دوی د کوم بل غټ کار لپاره هم راغلی دی.
ممکن دی له هغه خوفه چه ده ته د دوی د راتللو څخه پیدا شوی وی له هغه څخه به داسی یو خیال په زړه کښی تیر شوی وی چه د دوی اصلی مقصد بل کوم شی دی، که نه د خالص زیری کوونکو څخه به ولی د سړی په زړه کښی ویره او خوف پیدا کیږی؟ هرومرو (خامخا) به له دوی سره کوم خوفناک امر وی والله اعلم.

قَالُوٓا۟ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾
إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَآ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٦٠﴾

نو وويل (ملائکو) چه بیشکه مونږ رالیږلی شوی یو(اهلاک د) هغه قوم (د لوط علیه السلام) ته چه مجرمان (کافران) دی مگر آل د لوط چه بیشکه هرومرو (خامخا) مونږ نجات ورکوونکی ساتونکی یو د دوی د تولو (له عذابه) مگر ښځه د دغه (لوط) چه مقدره مقرره کړی وه مونږ (په حکم د الله سره) چه بیشکه دا له بیرته پاتی کیدونکیو ده په معذبینو کښی)

تفسیر: یعنی دغه ښځه به له نورو کفارو سره په عذاب کښی مبتلا کیږی.

تنبیه: ظاهر خو هم دغه دی چه «قدرنا انها لمن الغابرین» د هغو ملائکو مقوله ده چه سره له عذابه راغلی وی ـ کله چه دوی د قضاء او قدر د فیصلی نافذ کولو دپاره په رسمی ډول (طریقه) سره راغلی وی، نو ځکه د تقدیر نسبت ئی نیابت پخپل طرف وکړ ـ او ممکن دی چه دغه «قدرنا» الایة د الله تعالیٰ کلام وی نو په دغه تقدیر سره هیڅ اشکال نشته.

فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٦٢﴾

نو کله چه راغلل آل د لوط ته (هغه) لیږلی شوی (ملائک). نو وویل (لوط) دوی ته بیشکه تاسی یو قوم یئ بل رنګ (نا آشنا ویروونکی).

تفسیر: یا خو ئی دا مطلب دی چه تاسی ماته فوق العاده سری راښکاره شوئ چه ستاسی د لیدلو څخه خامخا ځما په زړه کښی خرخشه (تردد) پیدا کیږی دغه شایی داسی یو خرخشه (تردد) وی چه د ابراهیم علیه السلام په زړه کښی هم پیدا شوی وه ـ یا به ئی دا غرض وی چه تاسی د دی ښار د خلقو څخه اجنبی راښکاریځ تاسی ته د دی ښار د خلقو بد خوی نه دی معلوم وګورو چه هغوی له تاسی سره څه سلوک کوی؟ یا به ئی دغه په هغه وقت کښی فرمایلی وی چه خلقو پر دغو پرښتو د ځنکیانو (ووړکو) او ښکلو هلکانو ګمان وکړ او د لوط علیه السلام پر کور ئی یرغل (حمله) وروړ لوط علیه السلام پر دوی د میلمنو تصور کاوه او د دوی په ممکنه مدافعه او ساتنه کښی ئی زیار (کوشش) ایسته تر دی چه په آخره کښی ئی په نهایت حسرت سره وفرمایل ﴿قَالَ لَوْ أَنَّ لِى بِكُمْ قُوَّةً أَوْ ءَاوِىٓ إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ﴾ نو دی په دغه وقت کښی په تنګ راغلی ؤ او د خوف او ویری په حالت کښی به ئی دغو میلمنو ته داسی ویلی وی چه تاسی خو عجیب ډول (طریقه) سری راښکاریځ چه زه ستاسی د پت او عزت ساتنی دپاره

بیخی ستری ستومانه او له ژونده ولویدم لیکن تاسی ځما په مرسته (مدد) لږ څه لاس او ژبه هم نه خوځوئ؟

قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾

وویل (پرښتو نه یو مونږ ناآشنا دارونکی) بلکه (ملائک یو چه) راغلی یو تاته په هغه (عذاب) سره چه وه (قوم ستا) چه په هغه (عذاب) کښې به ئې شک کاوه (له ډیر جهل او عناده).

تفسیر: یعنی مه ویرېږه! مونږ بنیادمان نه یو، مونږ خو له آسمانه هغه شی له خپله ځانه سره راوړی دی چه په هغه کښې دا خلق له تا سره جګړې کوی. یعنی هغه مهلک عذاب چه ته په هغه سره در ګرده (توله) دوی ویروی، او دوی پرله پسې تری انکار کوی.

وَأَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾

او راوړی دی مونږ تاته حق (چه عذاب دی) او بیشکه مونږ خامخا یو صادقان (رښتین په دغه خبره کښې).

تفسیر: یعنی اوس تاسی بالکل مطمئن شئ! دغه بالکل داسی پخه او غوته شوی خبره ده چه پکښې له سره د درواغو احتمال نشته.

فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾

نو بوځه (وباسه) عیال خپل (له دی ښاره) په یوه توته د شپې او ته (هم ځه) وروسته په دوی پسی او نه دی ګوری بیرته له تاسو څخه هیڅ یو (چه ونه ویرېږی) او ځئ تاسی هغه ځای ته چه پری امر حکم شوی دی (تاسی ته).

تفسیر: یعنی کله چه د شپې لږ څه برخه پاتی شی نو ته سره د خپلی کورنی له دی ښاره ووځه! او تاسی له ګردو (تولو) څخه وروسته لاړ شئ څو پوره مطمئن شئ چه بل ستاسی هیڅوک

نه دی پاتی شوی یا له لیاری بیرته نه دی گرځیدلی نو په دغه صورت کښی به ستاسی زړه بالکل داده او مطمئن کیږی او په پوره خاطر جمعی سره به د الله تعالیٰ په ذکر او شکر کښی مشغولیږئ! او د خپلو ملگرو له احواله به په ښه شان سره خبریږئ! د بل لوری ستاسی د دغه بیرته تللو لامله (له وجی) به وړاندی تلونکی ستاسی له ویری شا نه گرځوی ـ او وروسته به نه گوری ـ په دی دول (طریقه) به د ﴿ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ ﴾ پوره امتثال کیدی شی او دغه کسان به د خطر له ځایه لری پاتی کیږی او دوی به تاسی خپل ظاهری ملاتړ او ظهیر گڼی (اوځئ تاسی هغه ځای ته چه پری حکم کړی شوی دی تاسی ته) یعنی د شام په ملک کښی! یا بل کوم ځای ته چه پاک الله دوی ته هغه د امن ځای مقرر کړی وی.

وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾

او وحی کړی وه مونږ دغه (لوط) ته د دی کار (چه تفسیر ئی دا دی) چه بیشکه بیخ د دی کسانو به پری کړی شی په دی حال کښی چه دوی په صبا کښی داخلیږی.

تفسیر: یعنی لوط علیه السلام ته مونږ د ملائکو په واسطه دغه قطعی فیصله واوروله چه عذاب هیڅ لری نه دی، اوس د گهیځ (سحر وختی) په وقت کښی به بالکلیه دغه قوم استیصال (هلاک) کړی شی! او بیخی به فناه کیږی شائی چه مطلب ئی داسی وی چه د صباح پر شروع کیدلو سره به عذاب هم شروع کیږی او تر لمر ختو (اشراق) پوری به گرده (توله) معامله پای (انجام) ته ورسیږی ـ ځکه چه په بل ځای کښی د «مصبحین» په ځای د «مشرقین» لفظ راغلی دی.

وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾

او راغلل اهل (د هغه) ښار (کور د لوط ته) چه خوښی زیری ئی کاوه (یو په بل سره په چرت د لواطت کښی).

تفسیر: یعنی کله چه ئی واوریده چه د لوط علیه السلام کره ډیر حسین او جمیل هلکان میلمانه شوی دی نو د خپل بد عادت لامله (له وجی) په ډیر شوق او رغبت د هغه په لوری ور په منده شول، او د ده د کور په شاؤ خوا کښی سره ورغوند شول، او د لوط څخه ئی مطالبه وکړه چه دغه هلکان مونږ ته راوسپاره.

تنبیه: په ﴿ وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ ﴾ الآیة ـ کښی واو د مطلق جمع لپاره دی ـ دلته د واقعاتو د ترتیبو بیان ملحوظ نه دی د «هود» او د «الاعراف» په سورتونو کښی دغه قصه تیره شوی ده،

هغه دی سره د هغو تفاسیرو دلته بیا ولوست شی!.

قَالَ إِنَّ هَٰؤُلَآءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ۝٦٨ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ۝٦٩

وویل (لوط) چه بیشکه دا کسان میلمانه ځما دی نو مه شرموئ ما(په رسوائی د دوی ځکه چه د میلمه فضیحت د کوربه رسوائی ده) او وویریږئ تاسی له الله (او لواطت مه کوئ) او مه سپکوئ تاسی ما (د میلمنو په مخ کښی).

تفسیر: یعنی ای د سدوم خلقو تاسی له الله څخه وویریږی او دا بی ځایه کارونه پریږدئ او دا میلمانه مه خپه کوئ! ځکه چه زه به تاسی کښی اوسیږم نو تاسی شائی چه ځما د پت (غیرت) او آبرو خاطر او لحاظ وکړئ! زه به د دغو میلمنو په نظر کښی څومره حقیر شم، کله چه دوی وپوهیږی چه په دغه کلی کښی یو سری هم د ده عزت نه کوی او خبره ئی نه منی.

قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ۝٧٠

بیا وویل (قوم د لوط لوط ته) آیا نه وی منع کړی مونږ ته له (پناه ورکولو د) خلقو نه؟.

تفسیر: یعنی مونږ تا نه بی عزته کوو او ته پخپله ځان بی عزته کوی، کله چه مونږ ته منع کړی وی چه ته هیڅ یو پردی او پردیس پخپل کور کښی مه میلمه کوه! مونږ اختیار لرو چه له باندی راتلونکو مسافرانو سره هر هغه کار چه ځمونږ زړه غواړی وکړو نو بیا ته څه ضرورت لری چه خامخا دغه ځنګیان (هلکان) درکره ساتی، او ځان فضیحت کوی» له دی نه دا مترشح کیږی چه دغو خلقو به همیشه له پردی مسافرانو سره هم دغه شنیعه افعال اجراء کول او حضرت لوط علیه السلام به حتی المقدور د غریبانو او مسافرانو حمایت او پلوی (مدد) ئی هم کوله او د دغو نالائقانو له حرکاتو څخه به ئی ژغورل (بچ کول).

قَالَ هَٰؤُلَآءِ بَنَاتِي إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ۝٧١

وویل (لوط) چه دغه (ستاسی ښځی) دی لونی ځما که یئ تاسی کوونکی (د نکاح له دغو سره).

تفسیر: یعنی بیشکه تاسی زه د اجنبی خلقو له حمایته منع کړی یم، لیکن زه پوښتنه کوم چه آخر د دغی امتناع منشأ څه ده؟ آیا هم دغه خبره نه ده چه زه ستاسی د دغه خلاف الفطرت شهوانی کارونو په لیاره کښی حائل کیږم؟ تاسی خپله غور وکړئ چه آیا د شهوت د قضاء حلالی مواقع ستاسی په مخکښی موجودی نه دی چه د دغسی چتی (بیکاره) حرام کاری مرتکب کیږئ؟ دغه د ستاسی ښځی (چه څما د لونو په شانی دی) ستاسی په کورونو کښی موجودی دی که تاسی څما پر وینا عمل وکړئ او د شهوت د قضاء پر مشروعه او معقوله طریقه لاړ شئ، نو د حاجت د قضاء دپاره هغوی کافی دی دا څومره بده او خرابه خبره ده چه له حلال او طیب شی څخه تاسی مخ اړوئ او د حرامو په پلیتی کښی ځان ککړوئ!.

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾

(نو وفرمایل الله) قسم دی په عمر ژوند ستا) ای محمده !) چه بیشکه دغه (قوم د لوط) خامخا په مستی د ګمراهی) خپله کښی مدهوشان دی.

تفسیر: ظاهر خو دغه دی چه دا خطاب د الله تعالیٰ له طرفه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته دی یعنی ستا په عمر او ژوند قسم دی چه د لوط علیه السلام قوم د غفلتونو او مستیو په نشو کښی بیخی ویده (اوده) او راڼده شوی وو ـ دوی په ډیره بی پروائی سره د حضرت لوط علیه السلام نصیحت ونه مانه بلکه تر پښو لاندی به ئی غورځاوه ـ دوی د خپلو قوتونو په نشو کښی مست وو شهوت خوښول د دوی زړه او دماغ بیخی مسخ او خراب کړی وو دوی په ډیر امن او اطمینان د الله تعالیٰ د نبی سره جګړی کولی ـ او نه پوهیدل چه تر سحره پوری دوی ته څه حال پیښیدونکی دی؟ د تباهی او د موت وریځی د دوی پر سر ورختلی وی دوی د لوط علیه السلام پر خبرو خندل خو مرګ د دوی پر دغه وضعیت وخندیده.

تنبیه: ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه فرمایلی دی چه الله تعالیٰ په دنیا کښی هیڅ یو حیات لکه د محمد صلی الله علیه وسلم حیات اکرم او اشرف نه دی پیدا کړی ـ ما نه دی اوریدلی چه پاک الله تعالیٰ د محمد صلی الله علیه وسلم له عزیز حیات څخه ماسواء پر بل کوم حیات قسم یاد کړی وی ـ د هغو قسمونو په نسبت چه په پاک قرآن کښی یاد شوی دی مونږ په بل کوم ځای کښی لږ څه مفصل کلام کوو انشاء الله تعالیٰ.

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾

نو ونیول هغوی لره غږ هیبتناک (د جبریل) حال دا چه داخلیدل دوی په وقت د ختلو د لمر کښی

تفسیر: د دې په متعلق مونږ په هم دغه قریب ځای د «دابر هؤلاء مقطوع مصبحين» په تفسیر کښې کلام کړی دی. «ابن جریج رحمه الله» وائی هر هغه عذاب ته چه په هغه سره کوم قوم هلاک کاوه شی «صیحه» یا «صاعقه» ویلی شی.

فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾

نو وګرځاوه مونږ پورته طرف د دې ښارونو ښکته طرف د دوی او ووروول مونږ پر هغوی کانی له کوتکانو څخه (چه په هر یوه به د خپل مرجوم (سنګسار) نوم ښکلی ؤ). بیشکه چه په دغه (مذکور کښې چه تیری قصی دی) خامخا دلائل (د عبرت او قدرت) دی دپاره د پوهانو عبرت اخیستونکو.

تفسیر: د سدومیانو د تعذیب تفصیل د «هود» په سورت او نورو کښې تیر شوی دی. «متوسم» په اصل کښې هغه شخص ته وائی چه د ځینو ظاهری علاماتو او قرائنو له لیدلو څخه یواځې په فراست سره د کوم شی سراغ لګوی. په حدیث کښې راغلی دی «**اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله**» په ځینو روایتونو کښې د «بتوفیق الله» زیادت شته یعنی د مؤمنینو له فراسته تل ووېرېږئ چه مومن د الله تعالیٰ له عطاء کړی شوی رڼا په توفیق سره وینی ښائی د «کشف» او «فراست» په منځ کښې (ځمونږ د ضیاؤ الملة والدین) مرحوم امیر عبدالرحمٰن خان په قول دومره فرق وی لکه چه په تیلفون او تیلګراف کښې وی. په هر حال د آیت مطلب دا دی چه فکر او چرت وهونکو او سراغ لګوونکو دپاره د لوط علیه السلام د قوم په قصه کښې د عبرت ډیری نښې او دلائل شته، او انسان پوهیدی شی چه د بدی او سرکښی انجام څرنګه وی؟ د پاک الله د عظیمه قدرت په مقابل کښې دغه ګرد (تول) طاقتونه هیڅ دی. د ده کوتک غږ نه لری د ده په مهلت نه ښائی چه سړی مغرور شی ـ او نه له انبیاؤ علیهم السلام سره ضد او عداوت پکار دی که نه د هغه خاتمه به همغسی کیږی لکه چه د پخوانیو سرکښانو انجام شوی دی وغیر ذلک.

وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾

او بیشکه دغه (قریبی) خامخا پرتی دی په لاره سمه (چلنده) کښې.

تفسیر: له مکې معظمې څخه د شام په لوری تلونکیو ته د دغو چپه (روان) شویو ښارو کندوالی

په نظر راتللی ﴿ وَاِنَّكُمْ لَتَمُرُّوْنَ عَلَيْهِمْ مُّصْبِحِيْنَ وَبِالَّيْلِ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴾ (٢٣ جزء د الصافات (١٣٧ - ١٣٨) آیت (٤) رکوع).

اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٧٧﴾

او بیشکه په دغه (اهلاک د هغوی) کښې خامخا دلیل (د قدرت) دی مؤمنینو ته.

تفسیر: یعنی د هغو کندوالو له لیدلو څخه بالخصوص مومنینو ته عبرت حاصلیږی ځکه چه هغوی پوهیږی چه د قوم لوط علیه السلام د بغاوت او بد کاری په سزا کښې دغه ښارونه سره د وسیدونکیو د هغو له یوه مخ په بل مخ اړولی شوی دی، د مؤمنینو څخه ماسواء نور خلق ممکن دی چه د هغو د لیدلو څخه داسی ووائی چه دغه ورانی محض اتفاقی یا طبیعی ـ یا د بخت او طالع (بدبختی) یا د نورو عواملو لامله (له وجی) واقع شوی دی.

وَاِنْ كَانَ اَصْحٰبُ الْاَيْكَةِ لَظٰلِمِيْنَ ﴿٧٨﴾

او په تحقیق شان دا دی چه وو خاوندان د ځنګل (له قوم د شعیب) خامخا له ظالمانو (په سبب د کفر خپل).

تفسیر: د «ځنګل» وسیدونکی. یعنی د شعیب قوم چه د «مدین» په ښار کښې اوسیدل او هغوی ته نژدی د ونو ځنګل (بڼ) ؤ ـ او ممکن دی چه ځینی خلق به هلته هم اوسیدل ځینی وائی چه «اصحاب الایکه» او «اصحاب المدین» دوه سره جلا (جدا) قومونه دی چه حضرت شعیب علیه السلام د دواړو په لوری مبعوث شوی ؤ. د دغو کسانو ګناه شرک او بت پرستی او داړه ماری او په تول او پیمانه کښې فریب ورکول او غولول ؤ. د دوی مفصله قصه د «هود» او د «الاعراف» په سورت کښې تیره شوی ده هلته دی ولوستله شی.

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ ۘ وَاِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُّبِيْنٍ ﴿٧٩﴾

نو انتقام واخیست مونږ د دوی څخه (په سخته سزا سره) او بیشکه دا(ښارونه د لوط او شعیب) خامخا پراته دی په لیاره لویه ښکاره کښې.

تفسیر: یعنی د شام او حجاز پر هغی لیاری چه د لوط علیه السلام د قوم کلی ؤ له هغو څخه لږ

څه ښکته د شعیب علیه السلام د قوم مسکن ؤ، د دغو دواړو آثار به تلونکو راتلونکو ته په نظر راتلل.

وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَٰبُ ٱلْحِجْرِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾

او خامخا په تحقیق دروغجن شمیرلي ؤ خاوندانو د حجر (چه کنده ده یعني ثمودیانو) د الله رسولانو لره.

تفسیر: له اصحاب الحجر څخه مقصود «ثمودیان» دي چه د دوی د ملک نوم «حجر» ؤ، او د مدینې منورې په شمال کښې واقع دی، او د دوی په لوری حضرت صالح علیه السلام مبعوث شوی ؤ، هغوی دی دروغجن وګانه. چه هم دغه یوه نبي ته د دروغو نسبت کول ـ ګواکې ګردو (تولو) انبیاؤ ته د دروغو نسبت کول دی.

وَءَاتَيْنَٰهُمْ ءَايَٰتِنَا فَكَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨١﴾

او ورکړې دي مونږ دغو (ثمودیانو) ته دلائل (د قدرت) خپل نو وو دوی له هغو (معجزو) څخه مخ ګرځوونکي.

تفسیر: یعني هغه اوښه چه له تیږې (ګټې) څخه ایستلې شوې وه او برسیره پر هغه نور معجزات.

وَكَانُوا۟ يَنْحِتُونَ مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا ءَامِنِينَ ﴿٨٢﴾

او وو دوی چه توږلې کینودلې به ئې له غرو څخه کوټې په دې حال کښې چه په امن کښې به وو (په هغو کښې له هره آفته).

تفسیر: یعني پر دنیوی ژوندون مغرور وو، او د خپل تکبر او لویې د ښکارولو دپاره ئې غرونه توږل، او لوی عالیشان منازل به ئې جوړول، او داسې به ئې ګڼل چه مونږ له سره له دې ځایه بل چیرې تلونکي نه یو، او پخپلو منځو کښې به ئې سره ویل چه «مونږ ته به په داسې مضبوطو او مستحکمو عمارتو کښې هیڅ یو آفت او مصیبت له سره نه وي رارسیدونکي».

فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٨٣﴾ فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٨٤﴾

نو ونيول هغوی لره غږ هيبتناک (د جبريل) په دغه حال کښی چه داخليدل دوی په صبا کښی نو دفع نه کړ له دوی نه (هيڅ عذاب) هغو شيانو چه وو دوی چه حاصلول به ئی (چه تينګی بناوی اموال رجال او نور وو).

تفسير: يعنی مال ـ دولت ـ مستحکم عمارات ـ جسمانی قوت او نور اسباب او وسائل هيڅ يو شی هم د الله تعالیٰ عذاب نشی دفع کولی ـ د دوی قصه هم پخوا تيره شوی ده. په حديث کښی دی چه نبی کريم د تبوک د تګ په وقت کښی کله چه د «حجر» پر وادی تيريده، نو خپل مبارک سر ئی پخپل څادر پټ کړ، او د خپلی سورلی تګ ئی تيز کړ ـ او اصحابو ته ئی امر وکړ ـ چه «د معذب قوم په کليو کښی مه ننوځئ! مګر په داسی شان چه د الله تعالیٰ له ويری وژاړئ ـ او که ژړا نه درځی نو د ژړيدونکو په شان وضعيت ځان ته غوره کړئ! الله تعالیٰ دی داسی ونه کړی چه تاسی ته هم داسی شی در ورسيږی، چه دغو ته رسيدلی ؤ» دغه ئی مسلمانانو ته ادب وروښود چه سړی بايد د دغسی ځايونو له کتلو څخه عبرت واخلی، او د پاک الله له ويری څخه لړزيدونکی او ويريدونکی وی، او د هسی ځايونو ليدل دی تش سيل او تماشا ونه ګڼی.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ ۭ وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيْلَ ﴿٨٥﴾

او نه دی پيدا کړی مونږ (دغه) آسمانونه او ځمکه او هر هغه څه چه په منځ د دوی کښی دی مګر په حق (او حکمت او تدبير) سره؛ او بيشکه قيامت خامخا راتلونکی دی (نو الله تعالیٰ ستا انتقام اخلی له مکذبانو څخه) نو ښنګ وکړه ته له دوی نه په ښنګ کولو نيکو سره (يعنی عفوه ورته وکړه)

تفسير: حضرت شاه صاحب ليکی «د پخوانيو امتيانو حال ئی واوراوه چه دا جهان هم داسی تش نه دی ـ او پر سر ئی يو لوی مدبر شته چه د ده لوی ذات د هر څيز تدارک کوونکی دی. او د مکمل او آخری تدارک نوم قيامت دی او له کفارو څخه د په ښنګ کيدلو امر ئی هلته وفرمايه چه د الله حکم ورسولی شی او د تبليغ فرض اداء کړی شی ـ او کافران لا پخپل ضد او عناد باندی تينګ ولاړ وی، نو دلته حکم وشو چه د زياتی جګړی کولو څخه هيڅ يوه فائده نشته ـ اوس نو د وعدی لاری ته ګوره ـ او د دوی په ايذاء او تکليف صبر کوه ـ او د شکايت حرف پر خپله ژبه مه راوړه! تر څو چه د پاک الله فيصله راشی.» (ځينو ويلی دی چه دغه حکم منسوخ شوی دی په آيت د سيف سره).

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلّٰقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾

بیشکه رب ستا هم دی دی ښه پیدا کوونکی ډیر علم والا.

تفسیر: یعنی هغه الله تعالیٰ چه ستا په صبر، او د هغوی له دغو ایذاؤ له ګردو (تولو) څخه خبردار دی، او هر یوه ته د هغه د عمل سزا ورکوی. په دغه آیت کښې ئې ګواکی د معاد تقریر فرمایلی دی. یعنی هغه الله چه تاسی ئې یو ځلی پیدا کړی یئ آیا دوهم ځلی بیا پیدا کول ده ته څه مشکل کار دی؟ او د هر هغه شي اجزاء چه منتشر شوی وی ـ دی د هغو له هر جزء څخه ښه خبردار دی هر چیری چه وی هغه به ګرد (تول) سره تولوی لکه چه په ۲۳ جزء د یٰسین په (۱۸) آیت (۵) رکوع کښې ئې فرمایلی دی
﴿ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ بِقٰدِرٍ عَلٰى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلٰى وَهُوَ الْخَلّٰقُ الْعَلِيمُ ﴾ الآیة ـ

وَلَقَدْ اٰتَيْنٰكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾

او خامخا په تحقیق درکړی دی مونږ تاته اوه آیته له وظائفو یا له فاتحی او (درکړی دی مونږ تاته) قرآن عظیم (الشان خورا ـ ډیر ـ لوی).

تفسیر: حضرت شاه صاحب لیکی «یعنی دغومره لوی نعمت ته وګوره چه تاته عطا شوی دی او د کفارو له ضده مه خپه کیږه!».

تنبیه: د **«سبع المثانی»** په مصداق کښې اختلاف دی. صحیحه او راجحه هم دغه ده چه له هغه څخه د سورت «الفاتحه» اوه آیتونه مراد دی چه د هر لمانځه په هر رکعت کښې تکراریږی. او د وظیفی په ډول (طریقه) هم څو څو کرته لوستل کیږی، (یا به تری اوه سورت «طوال» یا اوه «حوامیم» مراد وی) په حدیث شریف کښې دی چه الله تعالیٰ په توریٰت انجیل زبور او نورو هیڅ یوه کتاب کښې د هغه مثل نه دی نازل کړی، په صحیحه ؤ احادیثو کښې تصریح ده چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د سورت «الفاتحه» په نسبت فرمایلی دی چه هم دغه «سبع المثانی» او عظیم الشان قرآن دی چه ماته راکړی شوی دی او دغه وړوکی سورت ته «قرآن عظیم» یعنی لوی قرآن فرمایل د اعتبار په درجه دی دغه سورت ته «ام القرآن» هم په هم دغه لحاظ سره وائی چه ګواکی دغه یوه خلاصه او عماد دی چه ښائی د هغه پوره تفصیل او شرح، پاک قرآن ګڼلی شي. د عظیم الشان قرآن د تمامو علومو او مطالبو اجمالی نقشه یواځی په هم دغه سورت کښې شته ـ برسیره په دی د «مثانی» د لفظ اطلاق له ځینو حیثیاتو لامله (له وجی) پر پوره قرآن هم کړی شوی دی، ﴿ اللّٰهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتٰبًا مُّتَشٰبِهًا مَّثَانِيَ ﴾ الآیة ـ (۲۳ جزء د الزمر (۲۳) آیة (۳) رکوع) او ممکن دی چه نورو سورتونو ته هم له مختلفو وجوهو

«مثانی» وویلی شی مګر په دغه ځای کښی د «سبع المثانی» او «قرآن العظیم» مصداق هم دغه د «الفاتحه» سورت دی یا به له «المثانی» نه د «الفاتحه» سورت او له «القرآن العظیم» نه پخپله عظیم الشان قرآن مراد وی او دغه عطف له قبیل د عطف د عام وی پر خاص باندی یعنی او خامخا په تحقیق سره درکړی دی مونږ تاته ای رسوله ځما اووه آیتونه له «الفاتحه» څخه او درکړی دی مونږ تاته قرآن لوی چه ئی لوی دی قدر او ثواب د لوستلو په نزد ځمونږ.

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ

مه راکاږه او مه پورته کوه سترګی خپلی (په رغبت سره) هغو شیانو ته چه نفع ورکړی ده مونږ په هغه سره حال دا چه هغه قسم قسم شیان دی دغو کفارو ته.

تفسیر: مشرکین ـ یهود ـ نصاریٰ او د الله جلاله او رسول صلی الله علیه وسلم نورو دښمنانو ته د دنیا د څو ورځنی ژوندانه سامان چه ورکړی شوی دی، هغه ته مه ګورئ! چه دغو ملعونانو ته دغه سامان ولی ورکړی شوی دی؟ چه له هغه څخه د دوی شقاوت او شرارت لا پسی زیاتیږی او که دغه دولت مسلمانانو ته رسیده، نو هغه به ئی په ښه لاره کښی لګاوه. دوی پریږدئ چه څو ورځی مزی وکړی. تاسی ته پاک الله د قرآن عظیم هغه دولت درکړی دی چه د هغه په مقابل کښی د دنیا نور دولتونه هیڅ دی. په روایاتو کښی راغلی دی «هر چاته چه الله تعالیٰ قرآن ورکړی او دی د نورو نعمتونو هوس کوی ګواکی ده د قرآن قدر ونه کړ.»

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

او خفګان مه کوه په دغو (کفارو چه ایمان نه راوړی یا په دی چه مؤمنان په ظاهری نعمتونو کښی نه دی) او ښکته کړه وزر خپل دپاره د مؤمنانو (او شفقت او مرحمت کوه پر دوی).

تفسیر: غم مه خوره چه دوی ولی نه مسلمانیږی ـ تاسی د خپل تبلیغ فرض اداء کوئ! او معاندینو پسی خپل ځان په زیات فکر او غم کښی مه مبتلا کوئ! ستاسی د شفقت او همدردی مستحق مؤمنین دی ـ له دوی سره د ملاطفت، پوستوالی، مهربانی، شفقت او تواضع وضعیت وکړئ!.

وَقُلْ إِنِّىٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلْمُبِينُ ﴿٨٩﴾

او ووایه (ای محمده!) چه بیشکه زه چه یم هم دا زه ویروونکی ښکاره یم (له عذابه د الله).

تفسیر: یعنی که ئی منئ یا ئی نه منئ زه د الله تعالیٰ پیغام صاف صاف تاسی ته رسوم او د تکذیبونو او شرارتونو له بدو عواقبو (انجام) څخه مو په ښکاره ډول (طریقه) سره آگاه کوم. حضرت شاه صاحب لیکی «ستا کار د زړونو آړول نه دی. دغه د الله له طرفه کیدی شی هر هغه چه ایمان رانه وړی نو ته ئی غم مه خوره!».

كَمَآ أَنزَلْنَا عَلَى ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾ ٱلَّذِينَ جَعَلُوا۟ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾

(درکړی مو دی تاته سبع المثانی یا لیږلی مو ؤ عذاب) لکه چه نازل کړی ؤ مونږ (عذاب) پر قسمت کوونکو. هغو چه گرځولی ئی وو (دغه) قرآن توتی توتی (چه ځینی ته به ئی شعر او ځینی ته به ئی سحر ویل).

تفسیر: د دی آیت معنی په څو ډوله (قسمه) شوی ده. ځینو ویلی دی چه له «مقتسمین - ویشونکو» څخه مراد د رسول الله صلی الله علیه وسلم د زمانی هغه یهودان او نصرانیان دی چه د قرآن تقسیم او تحلیل ئی کړی وو یعنی هغه قرآنی مضامین چه د دوی د تحریفاتو او آراؤ او اهواؤ سره موافق ولویږی، نو ئی منی. او هغه چه تری مخالف واقع شی، نه ئی منی - مطلب به ئی داسی شی چه مونږ تاسی ته «سبع المثانی» او «عظیم الشان قرآن» درکړی او لیږلی مو ئی - او همغسی چه پخوانیو انبیاؤ ته کتابونه لیږل یا وحی مو نازلوله (یا پر پخوانیو کفارو مو عذاب نازلاوه نو دغه) ارسال - یا د وحی انزال کومه نوی عجیبه خبره نه ده چه تری انکار وکړی شی. ځینو له «مقتسمین» څخه یهود او نصاریٰ - او د قرآن له لفظه سابقه کتابونه مراد کړی دی. یعنی هغوی تحریفات وکړل او خپل کتابونه ئی ټیری کړل - ځینو ویلی دی چه هغه مشرکان تری مراد دی چه د استهزاء او تمسخر په ډول (طریقه) به قرآن کښی ئی تقسیمات کول کله چه د قرآنی سورتونو نومونه به ئی آوریدل نو پخپلو منځو کښی دوی سره خندل او ویل به ئی چه «البقرة» یا «المائده» به زه آخلم «العنکبوت» او «النمل» به تاته درکړم. دغو کسانو په یو بل قسم سره هم د قرآن عظیم په متعلق خپل خیالات تقسیم کړی وو. چا به ورته شعر ویل؛ چا به جادو گانه چا به د لیونیانو د اپلتو نسبت ورته کاوه. چا به «اساطیر الاولین» باله. نو دغو گردو (ټولو) ته ئی خبر ورکړ چه زه تاسی گرد (ټول) له داسی عذابه ویروونکی یم. لکه چه تیقناً پر دغو مسخرو کوونکیو باندی نازل کیدونکی دی. په دی تقدیر د «انزلنا» تعبیر به په دی لحاظ وی چه متیقن الوقوع او قریب الوقوع مستقبل گواکی ماضی فرض شوی

دی. ابن کثیر د «مقتسمین» معنی په قسم یادوونکو سره اخیستی ده یعنی هغو پخوانیو اقوامو
چه د انبیاؤ په تکذیب او مخالفت باندی قسمونه یاد کړی وو او پر دغو خبرو ئی قسمونه یادول
- دوی سماوی کتابونه توتی توتی کړی وو، همغسی چه مونږ پر هغوی باندی عذاب نازل کړ، نو
د همغه عذاب پشان سره دغه ﴿ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴾ هم تاسی ویروی. د «مقتسمین» د دی معنی په تائید
کښی «ابن کثیر» دغه آیات وراندی کړی دی ﴿ تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ﴾ (١٩ جزء د النمل
(٤٩) آیة (٤) رکوع) ﴿ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ ﴾ ١٤ جزء د النحل ٣٨
آیة (٥) رکوع ﴿ أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴾ (١٣ جزء د ابراهیم (٤٤) آیة
(٧) رکوع.) ﴿ أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ﴾ (٨ جزء د الاعراف ٤٩ آیة (٦) رکوع).

فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ الربع

نو قسم دی په رب ستا چه خامخا وبه پوښتو مونږ خامخا دوی ټول. د هغو
اعمالو (د قسمت یا نسبت) څخه چه وو دوی چه کول به ئی.

تفسیر: یعنی د چا عبادت مو کړی ؤ؟ او انبیاؤ سره څرنګه مخامخ شوی وئ؟ او څه معامله مو
ورسره کړی وه؟ «لا اله الا الله» مو ولی نه ؤ منلی او دغه حقه کلمه مو ولی نه وه اداء کړی؟ او
نه دی رامعلوم چه له دی قسمه به څومره نوری پوښتنی هم له دوی څخه کیږی.

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾

نو ښکاره (او په جهر کړه ای محمده!) هغه چه ته مامور ئی پری او مخ
واړوه له مشرکانو څخه (او مه کوه هیڅ التفات او پروا د دوی ویلو ته).

تفسیر: یعنی په ویلو کښی هیڅ کوتاهی مه کوئ او ښه پاک په ښکاره ډول (طریقه) سره د
پاک الله پیغام ورسوئ! دغه مشرکین ستاسی هیڅ شی نشی خرابولی.

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾ الَّذِينَ
يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾

بیشکه مونږ کافی شوی یو دپاره ستا (له شره) د مسخرو کوونکو (او بس

شوی یو له طرفه ستا په مقابل د اضرارو د هغو کښی هغه کسان چه گرځوی (شریکوی) دوی سره له الله (چه بر حق معبود دی) معبود بل نو ژر به پوه شی دوی (په عاقبت د کار خپل په دنیا او عقبیٰ کښی).

تفسیر: یعنی په دنیا او آخرت کښی مونږ گردو (تولو) مسخرو کوونکو ته سزا ورکوو ـ تاسی بی خوفه او خطره خپل تبلیغ ته دوام ورکړئ ستاسی یوه ویښته ته به هم څه ضرر او زیان نه رسیږی. ﴿ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴾ هغه کسان چه گرځوی شریکوی دوی سره له الله چه برحق معبود دی معبود بل نو ژر به پوه شی دوی په عاقبت د کار خپل په دنیا او عقبا کښی) یعنی له رسول الله سره د استهزاء ـ او له الله تعالیٰ سره د شریک درولو د دغو دواړو انجام او سزا به دغه خلق گوری.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

او خامخا په تحقیق معلوم دی مونږ ته چه بیشکه ته چه ئی تنگی راوړی سینه ستا په سبب د هغه خبرو چه وائی دغه (کفار) نو تل تسبیح وایه سره له حمده د رب خپل او شه تل له سجده کوونکیو څخه او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پوری چه راشی تاته یقین (یعنی مرگ).

تفسیر: یعنی که د کفارو له ضده او عناده او له دی نه چه شریک دروی الله تعالیٰ ته او طعن وائی په قرآن او تمسخر کوی په نبی صلی الله علیه وسلم ـ زړه تنگه شئ، نو تاسی هغوی څخنی خپله توجه واړوئ او بیخی د الله تعالیٰ په تسبیح او تحمید کښی مشغول شئ! د الله تعالیٰ ذکر ـ لمونځ ـ سجده ـ د الله تعالیٰ عبادت هغه شیان دی چه د هغه له تاثیره قلب مطمئن او منشرح او دادینه مومی او فکر او غم تری لری کیږی نو څکه د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم عادت ؤ کله چه کومه مهمه خبره به ورپیښیده، نو دوی به په لمانځه مشغولیدل.

﴿ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴾ او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پوری چه راشی تاته یقین) یعنی موت. د یقین لفظ د قرآن په بل ځای کښی هم په هم دغی معنی سره استعمال شوی دی ﴿ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ حَتَّىٰ أَتَانَا الْيَقِينُ ﴾ (٢٩ جزء د المدثر ٤٦ ؤ ٤٧ آیة ٢ رکوع) په حدیث کښی دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د یوه میت په نسبت داسی فرمایلی دی «**اما هو فقد جاءه الیقین وانی لارجو له الخیر**» د جمهورو اسلافو په نزد په دغه آیت کښی د «یقین» معنی په موت سره کیږی یعنی د مرینی تر وقته پوری د الله تعالیٰ په عبادت

کښې مشغول او لګيا اوسه!.

د الله په ليار کښې زيار (کوشش) کوه په فکر د عقبیٰ شه!
د مرینې تر سلګې پورې په ذکر د مولیٰ شه!

ځينو عارفينو په دغه ځاى کښې له «يقين» څخه د «قلبيه کيفيت» معنى مراد اخيستى ده د دى توجيه په «روح المعانى» کښې مذکوره ده هلته دى وکتله شي.

تمت سورة الحجر. ولله الحمد والمنة وهوالمسئول ان يتوفانا علیٰ اکمل الاحوال و احسنها فانه جواد کريم ملک بر رب رءوف رحيم

سورة «النحل» مکية الا الايات الثلاث الاخيرة فمدنية وهى مائة وثمان
وعشرون آية وست عشر رکوعات رقمها (١٦) تسلسلهاحسب النزول (٧٠) نزلت بعد الکهف
د (النحل) سورت (مکى) دى پرته (علاوه) له دوو وروستنيو آيتونو چه (مدنى) دى يو سل او اته ويشت آيتونه
او شپاړس رکوع لرى. په تلاوت کښې شپاړسم او په نزول کښې اويايم سورت دى وروسته د (الکهف)
له سورت څخه نازل شوى دى

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ○

شروع په نامه د الله چه خورا (ډير) مهربان ډير رحم والا دى.

اَتٰۤى اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْهُ ؕ

راغى امر (حکم) د الله (په نصرت د مؤمنين او قيام د يوم الدين) نو تلوار مه کوئ تاسى هغه ته (اى کفارو)

تفسير: يعنى د الله تعالیٰ د دغه حکم د وقوع وقت قريب رارسيدلى دى، چه «د رسول الله صلى الله عليه وسلم جماعت غالب او منصور ـ او د حق مخالفان به مغلوب او ذليل وى، او هغوى ته به په دنيا کښې د مجاهدينو مسلمانانو له لاسونو، او په آخرت کښې د ﴿ اَحْکَمُ الْحٰکِمِيْنَ ﴾ د

دربار له لوری د شرک او کفر سزا ورسیږی او د قیامت ساعت هم لری نه دی» د هغه شی
راتلل چه یقینی وی هغه ښائی راغلی وګڼلی شی. بیا د هغه د ژر غوښتلو ضرورت څه دی؟
کفارو به د تکذیب او استهزاء له لیاری ویل چه د هغه عذاب یا د قیامت وعده چه تاسی راسره
کوئ ولی ژر نه راځی؟ نو دوی ته ئی تنبیه فرمایلی ده چه ستاسی له داسی ویلو څخه هغه لری
کیدونکی نه ده، بلکه په حتمی او یقینی دول (طریقه) سره هغه ژر راتلونکی ده، هر څومره چه
پکښی ځنډ (تاخیر) هم ولګیږی هغه هم یو شان ستاسی په حق کښی مفید دی. ممکن دی په
دی ضمن کښی ځینو ته د اصلاح او د توبی توفیق ور په برخه شی
﴿ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَآ أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَآءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾ (٢١ جزء د
العنکبوت (٥٣) آیت ٦ رکوع) ﴿ يَسْتَعْجِلُ بِهَا ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا ۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا مُشْفِقُونَ
مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا ٱلْحَقُّ ۗ أَلَآ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُمَارُونَ فِى ٱلسَّاعَةِ لَفِى ضَلَٰلٍۭ بَعِيدٍ ﴾ (٢٥
جزء د الشوری ١٨ آية ٢ رکوع)

سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ①

پاکی ده الله ته او لوی دی له هغه چه دوی شریک ورسره پیدا کوی (له بتانو او نورو).

تفسیر: یعنی کله چه د حق غلبه او پر کفر او شرک سزا ورکول یقینی دی، نو د توحید لیاره اختیار کړئ! او د شرک دود او دستور پریږدئ هغه شیان چه تاسی ئی د الله تعالیٰ شریکان بولئ له هغو څخه هیڅ یو د الله تعالیٰ د حکم مخه نشی نیولی او نه د پاک الله د عذاب څخه ممانعت کولی شی.

يُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ بِٱلرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ
مِنْ عِبَادِهِۦٓ أَنْ أَنذِرُوٓا۟ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱتَّقُونِ ②

نازلوی (الله) ملائکی سره له روح (اسرار د وحی) په امر (حکم) خپل پر هر چا چه اراده وفرمائی (د نبوت ئی) له بندګانو خپلو (او داسی فرمائی انبیاؤ ته) چه وویروئ (خبردار کړئ تاسی خلق) په دی چه بیشکه نشته برحق معبود مګر هم دا زه یم نو وویریږئ تاسی له ما نه

تفسیر: یعنی د پرښتو په جنس کښی ځینو ته لکه حضرت جبرئیل علیه السلام. یا حفظة الوحی

د هغو په لوری په ﴿ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴾ کښې ئې اشاره کړی ده (۲۹ جزء د الجن ۲۷ آية ۲ رکوع).

﴿ بِالرُّوحِ ﴾ سره له روح او اسرارو د وحي يا سره له نبوت يا قرآن چه هر يو له دغو څخه زړونه ژوندی کوی) دلته له «روح» څخه د الله تعالیٰ هغه وحي مراده ده چه د الله تعالیٰ له لوری انبیاؤ ته په غير مرئی طريقې د يوی سری او پټی خبری په دول (طريقه) راتله، لکه چه په ۲٤ جزء د المؤمن په ۱۵ آيت دوهمه رکوع کښې ئې فرمايلي دی ﴿ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴾ او په (۲۵) جزء د الشوریٰ (۵۲) آيت (۵) رکوع کښې يې فرمايلي دی «وکذلک اوحينا اليک روحا من امرنا» د قرآن يا د الهٰی وحي په «روح» سره تعبير کولو کښې دغه اشاره ده چه همغسی چه مادی اجسامو ته له نفخې څخه ظاهری حيات حاصليږی هم داسی هغه قلوب هم چه د جهل او ضلال له ناروغيو څخه مړه شوی دی، د الله تعالیٰ د وحي له رسيدلو څخه ژوندی کيږی.

﴿ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ﴾ په امر (حکم) خپل پر هر چا چه اراده وفرمائی د نبوت ئې له بندګانو خپلو) هغه بندګان انبياء عليهم الصلوٰة والسلام دی چه پاک الله هغوی پر ګرد (تول) مخلوقاتو سم له خپل حکمت او کامل اختيار سره غوره کړی دی ﴿ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ﴾ جزء(۸) (د الانعام ۱۲٤آيت ۱۵ رکوع) ﴿ اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ ﴾ (۱۷ جزء د الحج (۷۵) آية (۱۰) رکوع) ﴿ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ﴾ داسی چه وويروئ او خبردار کړئ خلق په دی چه نشته هيڅ برحق معبود مګر هم دا زه يم نو وويرېږئ تاسی له ما نه. يعنی د توحيد تعليم د شرک ترديد ـ د تقویٰ په لوری دعوت، دغه علی الدوام د ګردو (تولو) انبياؤ عليهم السلام مشترکه او متفقه نصب العين (ايدآل) دی. ګواکی دغه د توحيد د اثبات نقلی دليل دی وروسته له دی نه عقلی دلائل هم بيانيږی.

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ تَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ③

پيدا کړی دی (الله) آسمانونه او ځمکې په حق (حکمت او رښتيا) سره پورته دی (الله) له هغه چه شريکان ورته نيسی دغه (مشرکان).

تفسير: يعنی د ځمکې او آسمان نظام ئې داسی درست او استوار پيدا کړ چه د هغه د ليدلو څخه لا محاله يقين راځی چه د ګردو (تولو) کائناتو سلسله شائی يواځی د يوه مختار مالک د قدرت په لاس کښې وی ـ او که د څو واک (اختيار) لرونکو خدايانو په لاسونو کښې د خدائی اختيارات وی، نو دغه محکم انتظام او ټينګ انضباط به په دغومره مدت کښې له سره قائم پاتی کيدی نه شوی، او ضرور به ئې پخپلو منځونو کښې سره تصادم او تکر خوړلی وی، بلکه د څو آزادو خدايانو د کش کولو او راکش کولو له وجې به دغه موجوده د عالم نظام بيخی نه وی

پاتي ـ لکه چه په (۱۷) جزء د الانبیاء په (۲۲) آیة (۲) رکوع کښې راغلی دی ﴿ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا ﴾ او په (۱۸) جزء د المؤمنون په (۹۱) آیة (۵) رکوع کښې داسې یو آیت لولو ﴿ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَٰهٍ إِذًا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾

خَلَقَ الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٤﴾

پیدا کړی دی (الله) انسان لره له نطفې (اوبو د منیو) نه نو ناڅاپه دغه (انسان) سخت جګړه کوونکی ؤ ښکاره (په ناحقه سره).

تفسیر: یعنی د علویاتو او سفلیاتو د انتظام څخه مو وروسته تاسې پیدا کړئ تاسې پخپله د خپل خلقت په لوری غور وکړئ! نو د الله تعالیٰ د عجیبو او غریبو صنعتونو او قدرتونو کارونه په درښکاره شي ستاسې اصل څه ؤ؟ یو داسې بې سا څاڅکی چه نه پکښې حس او حرکت ؤ ـ او نه شعور او اراده (او نه د تشکل او تصنع وړ (لائق) ؤ له جهته د نرموالي) او نه د خبرو او کار کولو لائق ؤ ـ او نه د دې خبرې قابل و چه په کومه معامله کښې په جګړه سره خپل حق په چا باندې ومنلی شي ـ یا په نورو باندې غلبه حاصله کړي، اوس وګوره چه الله تعالیٰ د هغه ناڅیزه څاڅکي څخه څرنګه یو ښه شي جوړ کړی دی؟ او څنګه یو عجیب صورت ئې ورعطاء کړی دی؟ او په څومره اعلیٰ قوتونو او کمالاتو ئې فائض کړی دی؟ هغه چه د یوه حرف په ویلو قادر نه ؤ وګوره چه اوس څنګه ښې ویناوې، نطقونه او کانفرنسونه کوي؟ په هغه کښې چه لږ ادنیٰ حس او حرکت نه ؤ اوس څرنګه په هره هره خبره د جګړې کولو ـ او حجت او دلائل ایستلو قدرت پکښې پیدا شوی دی ـ حتیٰ په ځینو اوقاتو له مخلوقه تیر شوی ـ تر خپل خالق پورې هم خبرې کوي او د ده په مقابل کښې تینګ دریږي، او احکام ئې نه مني، او دا ئې هم په یاد ونه ساتله چه د ده اصل څه ؤ؟ او دغه طاقت ئې څرنګه حاصل کړ؟ او چا ورکړ؟ ﴿ أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَن يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴾ (۲۳ جزء د یٰسین شریف ۷۷ ، ۷۸ او ۷۹ آیتونه ۵ رکوع).

وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾

او چارپایان ئې پیدا کړی دی (الله) دغه (چارپایان)، تاسې ته (ای انسانانو!) چه شته په دوی کښې اسباب د ځان ساتلو (له یخنی) او (نورې دیرې) نفعې او له ځینو دغو (چارپایانو) څخه خورئ تاسې.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ اوښ ـ غویی ـ میږه(ګډه) ـ اوزه (بیزه) او نور ئی درپیدا کړل. (چه د هغو له وړیو او ویښتانو او نورو څخه کمبل چکمن ـ جرابی ـ شړی ـ تکر (څادر) ـ تغر ـ لمسی کیږدئ ـ او د یخنی نه د ژغورلو (محفوظولو) دپاره نور شیان جوړوئ ـ برسیره په دی د هغوی شودی څښئ ـ او د بزګری چاری تری آخلئ ـ د غوړیو کچو ـ کرتو او ماستو او شوملو افراط د هم دغو حیواناتو له وجوده دی چه تاسی ته لنګیږی ـ او تاسی پری سوریږئ ـ او سوداګری او کراکښی پری کوئ) د دوی له څرمنی څخه څرنګه ښه ښه او بیش قیمته اسباب او سامان تیاروئ ـ د هغو حیواناتو غوښی چه خورئ په هغو کښی هیڅ کوم معتد به بدنی یا اخلاقی مضرت نشته. د دوی له غوښی او وازدو څخه څومره استفادی کیږی؟ او د څومره غریبانو نسونه پری مړیږی؟ او هغه نور خواړه چه مونږ ئی خورو، د هغو په تیاری کښی تر کومه اندازی پوری د دغو حیواناتو دخل شته؟.

وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾

او شته تاسی ته په دغو (چارپایانو) کښی زیب زینت کله چه بیرته ئی کور ته راولئ لپاره د راحت او کله چه بهر ته ئی د څر لپاره بیایئ.

تفسیر: کله چه مواشی او حیوانات په کورونو کښی ولاړ وی ـ یا په صحراؤ کښی سره تیت او پرک (خواره واره) او په څر کښی لګیا او له سترګو څخه لری وی، نو په دغه وقت کښی د الله تعالیٰ د انعام داسی ښکاره او صافه مظاهره نه کیږی څه مهالی چه دوی ګهیځ (سحر وختی) په اوله د ورځی کښی د څر لپاره له کورونو وځی یا ماښام وروسته د څریدلو او ګیدی مړولو له صحراء څخه د کورونو په لوری راځی، نو یوه عجیبه رونق او خوښی، او ډیره ښه ننداره او خوشالی تری محسوسیږی ـ نه یواځی خاوند د خپلو دغو مالونو د لیدلو څخه خوښیږی، بلکه نور کسان هم د هغو له لیدلو څخه خوشالیږی ـ او یو له بله سره وائی چه پاک الله هغه سړی ته څومره دولت او اقبال ورکړی دی.

وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ
الْأَنفُسِ ۚ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾

او باروی دغه (چار پایان) درانه بارونه ستاسی (او رسوی ئی) هغه ښار ته چه نه وئ تاسی رسیدونکی هغه (ښار) ته مګر په سختی مشقت د نفسونو (ځانو) خپلو سره؛ بیشکه چه رب (پالونکی) ستاسی خامخا لوی شفقت والا ډیر رحم والا دی (چه دغه حیوانات ئی هم پیدا کړی دی ستاسو د منافعو لپاره).

تفسیر: یعنی چیری چه تاسی جره بی له اسبابه او سامانه په ډیر مشکل رسیدی شوی دغه بودګان (ځناور) تاسی او ستاسی درانه درانه اسبابونه هم وړی ـ دا د الله تعالیٰ څومره لویه مهربانی ده چه دغه حیوانات یی ستاسی د خدمت دپاره خلق او درولی دی ـ او له دغو څخه د خدمت آخیستلو اجازه ئی درکړی ده څو خپل ډیر او سخت او مشکل مهمات هم د دغو حیواناتو په وسیله آسان کړئ ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴾ (۲۳ جزء د یٰسین شریف (۷۱ و ۷۲) آیة (۵) رکوع)

وَّالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً ۚ

او (پیدا کړی دی الله) آسونه او قچر او خره لپاره د دی چه سوریږئ تاسی په دوی باندی او (زینت کوئ پر دغو) په زینت کولو سره،

تفسیر: یعنی پری سوریږئ او عزت او شان مو تری ظاهریږی.

تنبیه: په عربستان کښی د خره سورلی معیوبه نه ده، او د هغه ځای خره (څمونږ پښتنو د بلخی خرو په شان) ډیر غښتلی ـ قیمتداره، ګرندی، چالاک او ښکلی وی ـ حتیٰ ځینی خره د اس په شان مزل کوی، ډیر او ښه ځغلی.

وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝٨

او پیدا کوی (الله ډیر نور) شیزونه چه اوس ئی نه پیژنئ تاسی.

تفسیر: یعنی د هغو حیواناتو (او مرکوباتو) ذکر چه پاس وشو برسیره پر هغه الله تعالیٰ ستاسی د انتفاع دپاره داسی نور شیان هم پیدا کړی او پیدا کوی ئی چه له هغو څخه اوس تاسی بی خبره یئ ـ په دغه کښی هغه ګرد (تول) د سورلی شیان داخل شول چه تر قیامته به جوړیږی. (او اوس د هغو یواځی وهم او تصور هم تاسی نشئ کولی او تش خطور او حضور ئی هم ستاسی په قلوبو کښی نشی راتلی. نو ځکه اکثرو مفسرینو د دی مبارک آیت په تفسیر کښی سکوت

غوره کړی دی).

وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيْلِ وَمِنْهَا جَآئِرٌ ۭ

او خاص پر الله دی بیان د لاری (برابری تفضلاً) او ځینی د لارو څخه کږی مائلی هم دی (له حقه)

تفسیر: پخوا ئی فرمایلی ؤ چه تاسی د حیواناتو پر شاؤ سوریږئ او هغه مو سره له اسبابه او سامانه په ډیرو سختو او مشکلو ځایونو کښی هم وړی، او راوړی او د مقصود تر منزل پوری مو رسوی - دغه د بدنی او د حسی سیر او سفر حال ؤ - اوس د دی په مناسبت د روحانی او معنوی سیر او سیاحت په طرف کلام منتقل کړی شو - یعنی هغه شانی چه د ځمکی د لیاری پری کولو او د مقصود تر منزل پوری د رسیدلو وسائل در برابر کړی دی هم داسی تر الله پوری د رسیدلو سمه لیاره ئی هم در پرانستلی ده - د هر چا چه پوه او عقل سم وی نو هغه د پاس مذکور شویو دلائلو او بصائرو کښی له غور کولو څخه د الله تعالیٰ پر قدرت او عظمت او جبروت به ایمان راوړی، او د توحید او تقویٰ په سمه لیاره بی له خرخشی (خطری) تر الله پوری رسیږی - لیکن د هر چا چه عقل سم نه وی نو پر دغه سم سرک باندی به د تللو توفیق له کومه ومونډلی شی، دی به تل د اهواؤ او اوهامو په پیچدارو لوړو او ژورو کښی لالهانده او سرګردانه ګرځی ﴿وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِکُمْ عَنْ سَبِیْلِهٖ﴾ (٨ جزء د الانعام ١٥٣ آیت ١٩ رکوع) شیخ الهند رحمة الله علیه د دی آیت ترجمه داسی کړی ده «او تر الله پوری رسیږی سمی لیاری او ځینی لاری کږی هم دی» ځما نیکه مولینا مراد علی کاموی رحمة الله علیه د دی آیت ترجمه داسی کړی ده او خاص پر الله تعالیٰ دی لیکن تفضلاً نه وجوباً بیانول د میانه لاری چه رسوونکی ده حق ته او بعضی له دی لیارو چه ناپوه خلق پری رهی او روان دی چپی او کږی تللی دی له مقصوده لکه د کفر او د شرک او د هوا او د بدعت لیاری).

وَلَوْ شَآءَ لَهَدٰىکُمْ اَجْمَعِیْنَ ۝٩

او که اراده فرمایلی وی (الله د هدایت ستاسی) نو خامخا سمه برابره لیاره به ئی ښوولی وه تاسی تولو ته.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ له دی خبری څخه نه دی عاجز چه ګرده (توله) دنیا په همغه یوه لیاره کښی ولګوی. لیکن د ده حکمت مقتضی نه دی چه ګرد (تول) د یوه اصول په اختیارولو باندی مجبور کړی. لکه چه مونږ پخوا له دی نه په متعددو مواقعو کښی د هغه تشریح کړی ده.

هُوَ الَّذِىٓ اَنۡزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لَّكُمۡ مِّنۡهُ
شَرَابٌ وَّمِنۡهُ شَجَرٌ فِيۡهِ تُسِيۡمُوۡنَ ⑩

الله هغه (ذات) دی چه نازل کړی راليږلی دی له (طرفه د) آسمانه اوبه چه دی تاسو ته له دی اوبو څخه څښېل او له دغو اوبو څخه ونه (واښه) هم ده چه په دغو وښو کښی څروئ تاسی (حیوانات خپل).

تفسير: يعنی د اوبو څښلو قابل ئی وګرځاوه ـ او له هغه څخه ئی ونی واښه او نور نباتات زرغون کړل چه پکښی ستاسی حيوانات څر کوی.

يُنۡۢبِتُ لَكُمۡ بِهِ الزَّرۡعَ وَالزَّيۡتُوۡنَ وَالنَّخِيۡلَ وَالۡاَعۡنَابَ وَمِنۡ كُلِّ
الثَّمَرٰتِ ؕ اِنَّ فِىۡ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوۡمٍ يَّتَفَكَّرُوۡنَ ⑪

زرغونوی (الله) تاسی ته په دغو اوبو سره کښت (فصل) او زیتون (خونه) او خرما ګانی او (تاکونه د کورو) انګورو او له هر قسمه میوو څخه بیشکه په دغه (زرغونتیا د دغو مذکوره ؤ اشیاؤ) کښی خامخا لویه نښه (د قدرت) ده لپاره د (هغه) قوم چه (غور) فکر کوی (پکښی).

تفسير: يعنی له يو رنګ اوبو څخه راز راز (قسم قسم) ميوی زرغونوی چه د هغو شکل او صورت او رنګ او رائحه او خوند او تاثير بيخي بيل دی، په دغه کښی غور کوونکی ته د الله تعالیٰ د کامل قدرت او غريبه صنعت لوئی نښی دی چه له يوی ځمکی ـ يو لمر ـ يوی هواء او يوه رنګ اوبو څخه څرنګه ډول ډول (قسم قسم) ګلان او ميوی تل پيدا کيږی؟.

وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيۡلَ وَالنَّهَارَ ۙ وَالشَّمۡسَ وَالۡقَمَرَ ؕ وَالنُّجُوۡمُ
مُسَخَّرٰتٌۢ بِاَمۡرِهٖ ؕ

او مسخره کړی ئی ده (په کار ئی لګولی ده) تاسی ته شپه او ورځ او لمر

او سپوږمۍ، او ستوري مسخري (په کارونو کښې لګولي شوي) دي په امر حکم د دغه (الله) سره.

تفسیر: شپه او ورځ برابر یو له بله سره نښتي دي څو دنیوي کاراوبار پرې وچلیږي او خلق سکون او آرام ترې حاصل کړي شي - هم داسې لمر او سپوږمۍ هم تر یوه معین نظام لاندې راښکاري او پټیږي - د شپې او د ورځې د دغه تګ او راتګ او د شمس او قمر د دغه ختلو او پریوتلو سره د انسانانو بیشماره فائدې تړلي دي، بلکه که په غور سره ولیده شي نو بې له دغو څخه د انسان ژوند محال دی الله تعالیٰ پخپل کامل اقتدار سره لمر - سپوږمۍ او نور ګرد (تول) ستوري ئې د ادنٰی مزدورانو په شان څمونږ په کارونو کښې لګولي دي - مجال نشته چه دوی لږ څه سستي وکړي یا غاړه ترې وغړولي شي لیکن څرنګه چه له لمر او سپوږمۍ سره څمونږ اړه بالکل په صریح ډول (طریقه) متعلقه ده او له نورو ستوریو سره څمونږ د فائدو او مصالحو تعلق دومره واضح نه دی، ښائي د هم دې لامله (له وجې) هغه ئې بېل کړل - او تر بل عنوان لاندې ئې بیان وفرمایل. والله اعلم.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ⑫ وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ۗ

بیشکه په دغو (علویه ؤ تصرفاتو) کښې خامخا ډیر دلائل(د قدرت) دي دپاره د (هغه) قوم چه عقل چلوي (پکښې)، او (مسخر کړي ئې دي نور) هغه څیزونه چه پیدا کړي غوړولي دي (الله) تاسې ته په ځمکه کښې حال دا چه مختلف دي سره رنګونه (شکلونه او قسمونه) د دوی.

تفسیر: یعنې هغه لوی او لوړ ذات چه اسماني شیان ئې ستاسې پکار لګولي دي، همغه ستاسې د فائدې دپاره په ځمکه کښې هم مختلف قسم نباتات پیدا کړي دي چه په ماهیت - شکل - صورت - رنګ - بوی منافع او خواصو او نورو ګرده (توله) کښې یو له بل سره بالکل جلا (جدا) او علیٰحده دي په دغه کښې ګرد (تول) حیوانات نباتات - جمادات - بسائط او مرکبات شامل شول.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ⑬ وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۚ

وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾

بیشکه په دغه (اختلاف د اشکالو، اقسامو، انواعو د مخلوقاتو) کښی خامخا (د قدرت لوی) دلیل دی دپاره د هغه قوم چه پند اخلی او الله هغه (ذات) دی چه مسخر کړی (په کار ئی اچولی) دی بحر دپاره د دی چه وخورئ تاسی له (ښکاره د) دی (بحره) غوښه تازه او راوباسی تاسی (په غوپه وهلو سره) له دغه (بحره) گانه چه اغوندئ ئی تاسی (یعنی ښځی ستاسی)، او وینی به ته (ای کتونکیه) بیړی رهی (روانه) په دغه (بحر) کښی (چه څیروی په تیتر خپل اوبه) او چه طلب کړئ تاسی (رزق) له فضله د دغه (الله) او دپاره د دی چه شکر وباسئ تاسی (پر دغو نعمتونو).

تفسیر: یعنی داسی موج او څپی وهونکی خوفناک سمندر ئی هم (چه د هغه په مقابل کښی د ضعیف البنیان انسان بساط هیڅ نه دی) ستاسی په کار کښی لگولی دی چه په هغه کښی بی تکلفه د ماهیانو (کبانو) ښکار کوئ۔ او ډیره لذیذه او ترو تازه غوښه تری حاصلوئ! د هغه د ځینو برخو څخه مرغلری درمرجان ـ حجرالبحر ـ او نور راز راز (قسم قسم) پیداوار پیدا کوئ! چه له هغو څخه ډیری قیمتداری گانی او زیورات تیاربری، ښه! د سمندر دغو لویو موجو او څپو ته وگورئ! چه د هغه په مقابل کښی د ډیرو لویو لویو جهازونو حقیقت د یوه خس او واښه په شان هم نه دی، لیکن یوه وړوکی کشتی او بیړی څرنگه دغه موجونه څیروی؟ او پری درومی؟ دا د الله تعالیٰ د قدرت یوه نمونه ده چه انسان ته ئی عقل ورکړی دی او د داسی شیانو د جوړولو ترکیب ئی ورښوولی او پوهولی ئی دی چه د هغه په ذریعه سره تاسی پر سمندرونو باندی متصرف او له یوه سره تر بله سره پوری ځئ.

﴿ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ ﴾ او چه طلب کړئ تاسی رزق د فضله د الله څخه او دپاره د دی چه شکر وباسئ تاسی پر دغو نعمتونو) یعنی پر جهازونو او کشتیو تجارتی مالونه بار کړئ! او له یوه ملک څخه ئی بل ملک او له یوه براعظم څخه ئی بل براعظم ته ورسوئ! او د الله تعالیٰ په فضل سره ډیره زیاته او فراخه روزی حاصله کړئ! بیا د الله تعالیٰ احسان ومنئ! او د ده د نعمتونو په مقابل کښی شکر وباسئ!.

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾

او غورځولی (پیدا کړی) ئی دی په ځمکه کښی بارونه (غرونه میخونه محکم)

لپاره د دی چه ونه ښوریږی (چپه نشی ځمکه) پر تاسی باندی او (پیدا کړی دی الله په دی ځمکه کښی) ویالی او لیاری لپاره د دی چه لیاره وموموئ (خپلو منازلو او مقاصدو ته).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ پر ځمکه ډیر درانه لوی لوی غرونه ایښی دی، څو ځمکه د خپل اضطرابی حرکت څخه کراره (قلاره) شی ـ له روایاتو او آثارو څخه معلومیږی چه ځمکه د خپل خلقت په ابتداء کښی مضطربه او بی واکه خوځیده او در گرده (توله) لړځیده، الله تعالیٰ پر هغی باندی غرونه پیدا کړل چه د هغو د درونوالی په اثر د ځمکی هغه خوځیدل ورک شول، د نن پرون «سائنس» هم اقرار کړی دی چه د غرونو وجود تر ډیره حده پوری د زلازلو له کثرته مانع دی په هر حال د ځمکی د هغه حرکت او سکون مسئله چه په حکماؤ کښی مختلف فیه ده له هغه سره دا آیت نفیاً یا اثباتاً هیڅ تعلق نه لری ځکه چه د غرونو په وسیله کوم حرکت چه بند شوی دی، هغه دا وضعی حرکت نه دی چه په هغه کښی اختلاف جاری دی.
﴿ وَأَنْهَٰرًا ﴾ او پیدا کړی دی الله په دغه ځمکه کښی ویالی) یعنی د ویالو او سیندونو او نهرونو سرچینه چیری په غرونو کښی وی، څو هغه د غرونو او میدانونو څخه تیریږی او په سلهاؤ او زرهاؤ میله مسافو کښی د الله تعالیٰ په حکم هغو کلیو او ښارونو ته رسیږی چه د هغوی رزق او روزی په هغو اوبو پوری متعلقه کړی شوی ده.
﴿ وَسُبُلًا ﴾ او پیدا کړی دی الله لاری) چه پری وکولی شئ چه له یوه ملکه څخه بل ملک ته لاړ شئ.

وَعَلَٰمَٰتٍ وَبِٱلنَّجۡمِ هُمۡ يَهۡتَدُونَ ﴿١٦﴾

او (پیدا کړی دی الله په ځمکه کښی) علامی (د لیاری) او په ستوریو سره دغه (لار تلونکی) لیاره مومی.

تفسیر: یعنی غرونه چینی ـ ونی ـ د شگو غوندی ـ الغرض د مختلفو اقسامو علایم ئی قائم کړی دی چه د هغو په وسیله د مسافرانو قافلی د سمی لاری سراغ او نښه وموندلی شی. ما پخپلو سترگو لیدلی چه ځینو اعرابو (بدوانو) د خاوری په بویولو سره د لیارو نښی پیدا کړی دی.
﴿ وَبِٱلنَّجۡمِ هُمۡ يَهۡتَدُونَ ﴾ او په ستوریو سره دغه لار تلونکی لاره مومی) یعنی د شپی په وقت کښی لویو سیندونو او لویو بیابانونو په سفر کښی د ځینو ستوریو په ذریعه د لاری درک او طرف معلوموه شی ـ هغه لیار ښوونه چه د قطب نما او نورو آلاتو په وسیله کیږی هغه هم بالواسطه له ستوری سره تعلق لری.

أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ ۗ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾

آیا هغه (ذات چه هر شی) پیدا کولی شی (چه الله دی) پشان د هغه دی چه نشی پیدا کولی (هیڅ څیز چه بتان دی بلکه نه لری سره مشابهت)؛ آیا نو پند نه آخلئ تاسی (چه خالق او مخلوق سره وپیژنئ! او په خالق ایمان راوړئ!)

تفسیر: یعنی فکر کول په کار دی چه دغه څومره حماقت دی هغه شیان چه د مچ یو وزر یا د ماشی یوه پښه بلکه د اوربشی یوه دانه یا د شگی د یوه بڅرکی په پیدا کولو هم قادر نه وی، د هغوی معبود او مستعان درول دغه الله قدوس سره ئی برابرول چه د پاس مذکورو عجیبو او غریبو مخلوقاتو هم پیدا کوونکی او د هغوی د محکم نظام هم قائم ساتونکی دی، ډیره لویه بی ادبی ده. نو تاسی دغی گستاخی او سپین سترگی ته وگورئ چه څومره د وقاحت او قباحت خبره ده؟. او بیا د پاک الله انعاماتو ته خیال وکړئ چه د هغو قدر او عزت څرنگه کاوه شی؟ په حقیقت کښی انسان له حده زیات ناشکره دی.

وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨﴾

او که وشمیرئ تاسی نعمتونه د الله (چه پر تاسو ئی پیرزو کړی دی) نو نه به ئی شئ شمیرلی (نو څرنگه به ئی شکر اداء کړی شئ)؟ بیشکه چه الله خامخا ښه ښونکی (د خطیانو) ډیر رحم والا دی (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: یعنی هغه نعمتونه چه پاس ذکر شول له ډیرو څخه لږ شی دی ـ نور د الله تعالیٰ دومره نعمتونه دی چه تاسی په هیڅ دول (طریقه) هغوی نشئ شمیرلی. نو د دغو بیشمارو نعمتونو شکر په پوره دول (طریقه) سره څرنگه ادا کیدی شی؟ لهٰذا د شکر په اداء کښی کوم قصور چه پیښیږی ـ پاک الله له هغه څخه تیریږی ـ او د لږ شکر په مقابل کښی ډیر اجر تاسی ته اعطاء فرمائی ـ یا دا چه د نعمت د کفران څخه وروسته هر هغه سړی چه توبه وکړی او شکر ایستونکی شی ـ الله تعالیٰ د هغه پخوانی تقصیرات ښښی او په مستقبل کښی پری خپل نعمت مبذول فرمائی ـ بلکه د ناشکری په حالت کښی پخپل رحمت واسعه سره هغه بیخی له خپلو مراحمو څخه هم بی برخی او محروم نه گرځوی او په زرهاؤ اقسامو نعماؤ ئی فائضوی.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّوْنَ وَ مَا تُعْلِنُوْنَ ﴿١٩﴾

او الله ته معلوم دی هغه (عقائد) چه پټوئ ئی تاسی او هغه (اعمال) چه ښکاروئ ئی تاسی.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ له ګردو (ټولو) ظاهری او باطنی احوالو څخه هم خبردار دی چه کوم سری د الله تعالیٰ پر نعمتونو تر کومی اندازی پوری له زړه او تر کومی اندازی پوری په خپلو جوارحو (اعضاو) سره شکر وباسی؟ او کوم یو سری داسی دی چه په ظاهر او باطن کښی د نعمت د حق ادا کولو څخه خالی دی؟ یا د پاس مذکوره ؤ دلائلو او نعمتونو له آوریدلو څخه کوم سری له زړه او په رښتیا سره ایمان راوړی؟ او کوم یو داسی دی چه په ظاهر کښی له دلائلو څخه لاجوابه کیږی خو سره له هغه هم حق نه قبلوی؟. د پاک الله په علم کښی د هر چا حال چه هر قسم وی همغسی به ورسره معامله کوی.

وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَا يَخْلُقُوْنَ شَيْـًٔا وَّهُمْ يُخْلَقُوْنَ ﴿٢٠﴾

او هغه (بتان) چه ئی بولی (عبادت ئی کوی دغه کفار) غیر له الله نه نشی پیدا کولی دوی هیڅ شیز حال دا چه دوی پخپله (هم) پیدا کاوه شی.

تفسیر: یعنی الله خو هغه ذات دی چه د هغه د عظیم الشان او غیر محصور انعاماتو څه تذکره پاس وشوه. اوس د مشرکانو حماقت ملاحظه کرئ چه د داسی الله عالم الکل او خالق الکل، شریک داسی شیان پیدا کوی چه د وښو د یوه دکی په پیدا کولو باندی هم قادر نه دی، بلکه پخپله د دوی وجود هم د پاک الله په مشیت او اراده سره پیدا شوی دی.

اَمْوَاتٌ غَيْرُ اَحْيَآءٍ ۚ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ۙ اَيَّانَ يُبْعَثُوْنَ ﴿٢١﴾

(دغه بتان پخپله) مړه دی (روح نه لری) نه دی ژوندی، او (په دی هم) نه پوهیږی دغه (بتان) چه کله به راولاړاوه شی دغه (بتان یا عابدان ئی).

تفسیر: یعنی ماسواء د الله تعالیٰ څخه د هغو بتانو عبادت چه تاسی کوئ هغه ګرد (ټول) مړه (بی ځانه) دی اعم له دی نه چه دواماً وی لکه بتان یا فی الحال وی لکه هغه بزرګان چه مړه شوی دی او د هغوی طاعت او عبادت کاوه شی یا د انجام او مال په اعتبار مړه وی، لکه حضرت مسیح روح القدس او ملائکة الله علیهم السلام چه د هغو عبادت به هم ځینو فرقو کاوه،

بلکه پیریان او شیطانان (چه ځینی ممسوخ الفطرت د هغوی عبادت هم کوی) پر دغو گردو (تولو) باندی په یوه وقت کښی موت طاری کیدونکی دی. نو د هغه شی وجود چه د بل شی څخه عطاء شوی وی او هغه هر وقت چه وغواړی اخیستی ئی شی، نو هغه ته څرنگه الله ویلی شی؟ او څرنگه د عبادت لائق کیدی شی؟. ﴿ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴾ او په دی نه پوهیږی دغه بتان او دغه بزرگان چه پاس بیان شول چه کله به راولاړاوه شی دوی یا عابدان ئی) یعنی دغه خو عجیب خدایان دی چه له سره نه دی خبر چه قیامت به کله راځی؟ او پخپله دغه معبودان یا د دوی عابدان به کله د حساب او کتاب دپاره بیا ژوندی کیږی؟ دغسی بی ځانه او بی خبره شیانو ته خدای ویل، انتهائی درجه جهل او حماقت دی.

إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُم مُّنكِرَةٌ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾

معبود ستاسی معبود یو دی، نو هغه (کسان) چه نه راوړی ایمان په (ژوندانه د) آخرت زړونه د دغو (بی ایمانانو) منکر دی (له وحدانیت د رب العزت او له راتللو د آخرت) او دوی تکبر کوونکی (مغروران) دی (له ایمان راوړلو نه).

تفسیر: یعنی هغه دلائل او شواهد چه پاس بیان شول، داسی صاف او واضح دی چه په هغو کښی له ادنی غور کولو سره هر انسان پر توحید یقین کولی شی ـ لیکن ښائی چه غور او طلب هغه څوک وکړی چه ورسره د خپلی خاتمی فکر او د عاقبت ویره وی او هغه چه د بعد الموت په امورو باندی له سره یقین نه لری نو د آخری خاتمی په لوری به ئی څه فکر وی؟ هغه پر دلائلو کله غوږ ږدی؟ او د کفر او د ایمان د نیک او بد انجام په لوری به کله التفات کوی؟ بیا په زړونو کښی د توحید اقرار او د انبیاؤ علیهم السلام په مخ کښی په تواضع سره د سر ښکته کولو خیال کله د دوی په مغزو کښی گرځی؟.

لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾

رښتیا واقعی خبره دا ده بیشکه الله ته معلوم دی هغه (مکر او فریب) چه پټوی ئی دوی او هغه (جنگ او جگړه) چه ښکاره کوی ئی بیشکه چه دغه (الله) نه خوښوی تکبر کوونکی (سر غړوونکی له وحدانیت او رسالت او آخرت).

تفسیر: یعني ښه وپوهیږه چه کبر او غرور او لوئي کوم ښه او غوره شی نه دی او تاسی به د هغه نتیجه هرومرو (خامخا) گورئ ـ د توحید هغه انکار چه تاسو پخپلو زړونو کښی ساتئ او هغه غرور ـ تکبر او ځانمنمی (خودنمائی) چه تاسی د هغی اظهار پخپلو چارو او اعمالو او افعالو او اطوارو او طریقو سره کوئ دغه گرد (تول) د الله تعالیٰ په علم کښی دی او هغه به د هر پټ او ښکاره جرم سزاء درکوی.

وَإِذَا قِيلَ لَهُم مَّاذَآ أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوٓا۟ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

او کله چه وویلی شی دغو (متکبرانو) ته څه شی دی هغه چه نازل کړی لیږلی دی رب ستاسی (په محمد باندی) نو وائی دوی (دغه) خوشی افسانی د پخوانیو (خلقو) دی،

تفسیر: یعني که ناواقفه سری د تحقیق په غرض ـ یا واقف سری امتحاناً له دغو مکذبینو څخه پوښتنی کوی، یا دغه مکذبین پخپلو منځونو کښی یو له بله سره د تمسخر او استهزاء په دول (طریقه) سؤال کوی چه «ووایئ ستاسی رب څه شی نازل کړی دی؟» مطلب ئی دا دی دغه قرآن چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ئی د پاک الله له لوری منزل بولی، ستاسی په نزد څه شی دی؟ او محمد صلی الله علیه وسلم په دغه دعویٰ کښی تر کوم ځای پوری صادق دی؟ نو دوی وائی (معاذالله) په قرآن کښی نور څه شته؟ ماسواء له دی نه چه د پخوانیو کتابونو او پخوانیو ملتونو څه قدیمی بی سنده (د توحید ـ نبوت ـ جنت ـ دوزخ ـ او نوری) خبری (استغفر الله) او څو قصی پکښی نقل شوی دی او نعوذ بالله له سره د پاک الله کلام نه دی.

لِيَحْمِلُوٓا۟ أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۙ وَمِنْ أَوْزَارِ ٱلَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾

(نو الله فرمائی دا وینا کوی دوی) دپاره د دی چه په شا واخلی پیتی (د گناهونو) خپلو پوره په ورځ د قیامت کښی او (هم داسی واخلی) له پیتی (د گناهونو) د هغو (کسانو) چه گمراه کړی دی دوی هغوی لره په ناپوهی، واورئ خبردار شئ چه بد دی هغه څیز چه باروی ئی دوی (پر شاؤ خپلو)

تفسیر: یعني له دغی وینا څخه دغه غرض دی چه معاذ الله لوی قرآن بی وقعته او بی اهمیته

ښكاره كړى او خپل نور ملګرى هم بې لياري كړي او په دي دول (طريقه) سره د خپل كفر او ضلال له بوره درانه پيټي سره د هغو خلقو د اضلال، اغواء څه نور بار هم پرې بار كړي چه دوى ئې ګمراهان كوى. خيال وكړئ چه دوى د بدى څومره يو درونډ بار پخپلو سرونو باندې بار كړى دى؟. په حديث كښې راغلى دى «**ومن دعى الى ضلالة كان عليه من الاثم مثل آثام من اتبعه لا ينقص ذلك من اثامهم شيئا**» قال الله تعالىٰ

﴿ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾ (٢٠ جزء د العنكبوت (١٣) آية اوله ركوع).

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُم مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

په تحقيق مكر كړى ؤ (له رسولانو سره) هغو (كسانو) چه (تير شوى) دى پخوا له دوى نه نو راغى (حكم د) الله (په خرابولو او چپه كولو) (د اوچتو) بناګانو د دوى له تاداوونو (د ودانيو د دوى) نو پريوت پر دوى چت (د كوټو د دوى) له پاسه د (سرونو د) دوى او راغى دوى ته عذاب له هغه طرفه چه نه پوهيدل دوى (پرى چه له دى طرفه به راځى عذاب).

تفسير: يعنى د خلقو ګمراه كولو او د حق د پيغام د ښكته كولو او نه رسولو كوم تدابير چه نن ورځ كيږى، له دوى نه پخوا پرومبنيو اقوامو هم د انبياؤ عليهم السلام په مقابل كښې هم داسى تدابير كړى وو ـ هغوى د مكر او تلبيس ډير لوى عمارات درولى وو ـ بيا څه مهال چه د الله تعالىٰ حكم ورسيد نو د هغه نيول د دوى بنيادونه هم سره وخوځول ـ بالاخر د الله تعالىٰ په يوه خوځول سره د دوى دغه تيارى شوى ماڼى او محال پر هم دغو باندى داسى ولويدى چه دوى د هغه تر چت لاندى بند پاتى شول. مطلب دا دى چه د دوى دغه تدابير پر هم دوى واوښتل او هغه سامان او وسائل چه دوى د خپلى غلبى او حفاظت دپاره تيار كړى وو د دوى د فناء او اهلاك سبب وګرځيدل ـ بلكه د ځينو اقوامو ښارونه او كلى په حسى دول (طريقه) سره هم لاندى باندى كړل شول.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ

الۡيَوۡمَ وَالسُّوٓءَ عَلَى الۡكٰفِرِيۡنَ ﴿٢٧﴾

بيا په ورځ د قيامت کښې به (الله وشرموی) رسوا کړی دوی او وبه فرمائی (الله) چه چيرته دی شريکان ځما (په زعم ستاسی سره) هغه چه وئ تاسی چه مخالفت به مو کاوه (له انبياؤ او مؤمنانو سره) په باب د دوی کښې وبه وائی هغه کسان چه ورکړی شوی دی دوی ته علم (يعنی ملائک ـ انبياء علماء) چه بيشکه خواری د نن ورځی او بدی (يعنی عذاب ئی پر کافرانو دی.

تفسير: يعنی د هغو شرکاؤ په مرسته (مدد) او حمايت چه تاسی تل ځمونږ له انبياؤ سره جنګ او جګړی کولی، هغوی نن چيری دی؟ او ستاسی د مدد لپاره ولی نه راځی؟.

﴿ هَلۡ يَنۡصُرُوۡنَكُمۡ اَوۡ يَنۡتَصِرُوۡنَ ﴾ (١٩ جزء د الشعراء (٩٣ آية (٥) رکوع).

﴿ فَمَا لَهٗ مِنۡ قُوَّةٍ وَّلَا نَاصِرٍ ﴾ (٣٠ جزء د الطارق (١٠) آية (١) رکوع). دغسی وينا سره په واقع کښی د هغوی شرمول او رسوا کول مراد دی ـ يا له رسوائی څخه په جهنم کښی له داخلولو څخه مراد دی. او د دوی د پټو مکاريو پرده لری کول دی.

﴿ اِنَّكَ مَنۡ تُدۡخِلِ النَّارَ فَقَدۡ اَخۡزَيۡتَهٗ ﴾ (٤ جزء د آل عمران ١٩٢ آيت ٢٠ رکوع

﴿ قَالَ الَّذِيۡنَ ﴾ الآية ـ وبه وائی هغه کسان چه ورکړی شوی دی دوی ته علم يعنی ملائک انبياء ـ علماء چه بيشکه خواری د نن ورځی او بدی او عذاب ئی پر کافرانو دی.) يعنی هغوی به څه جواب ورکړی شی؟ هو! انبياء عليهم السلام او نور باخبره خلق به په دغه وقت دغو مکارانو او دغا بازانو ته دغه خبره آوروی چه وګورئ! هغه شيان چه مونږ به ويل همغسی وشو او د نن ورځی ګردی (تولی) خرابی او رسوائی يواځی د حق د منکرينو لپاره دی.

الَّذِيۡنَ تَتَوَفّٰهُمُ الۡمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيۡۤ اَنۡفُسِهِمۡ فَاَلۡقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعۡمَلُ مِنۡ سُوۡٓءٍ بَلٰۤى اِنَّ اللّٰهَ عَلِيۡمٌۢ بِمَا كُنۡتُمۡ تَعۡمَلُوۡنَ ﴿٢٨﴾ فَادۡخُلُوۡۤا اَبۡوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيۡنَ فِيۡهَا فَلَبِئۡسَ مَثۡوَى الۡمُتَكَبِّرِيۡنَ ﴿٢٩﴾

هغه (کافران) چه قبضوی (ارواح د) دوی ملائکی په دی حال کښی چه ظلم کوونکی دی دوی په نفسونو ځانونو خپلو (په کفر سره) نو وړاندی به کړی روغه (اطاعت او وبه وائی) نه وو مونږه چه عمل به مو کاوه د هيڅ قسم بدی (نو وبه فرمائی الله ولی مو نه کاوه درواغ مه وايئ) بلکه کاوه تاسی معصيت بيشکه چه الله ښه عالم دی په هغه څه چه وئ تاسی چه کول به مو (په دنيا

کښې) (نو وبه ویلی شي دغو ظالمانو ته) چه ننوځئ اوس تاسی په دروازو د دوزخ کښې چه همیشه اوسئ په هغه کښې؛ نو خامخا بد ځای د هستوګنی د متکبرانو (دا دوزخ دی)

تفسیر: یعنی کفر او شرک ئی اختیار او پخپل حق کښې ئی خرابی وکړه، آخر په دغه حالت کښې د موت پرښتی د دوی د روح وښکلو دپاره راغلی. خلاصه دا چه خاتمه ئی د کفر او شرک په حالت کښې وشوه العیاذ بالله نو په دغه وقت کښې به دغه ظلام (وراندی به کړی روغه او اطاعت او وبه وائی نه وو مونږه چه عمل به مو کاوه د هیڅ قسم بدی) یعنی په دغه وقت کښې به د دوی ګرد (ټول) تکبر، لوئی، او ځانمنمی (خودنمائی) لری شي او له هغو ګردو (ټولو) شرارتونو او بغاوتونو څخه چه دوی په دنیا کښې کول، ځان ناګاره او بیخبره آچوی او تپ تری منکریږی او د اطاعت او وفاء داری اظهار به کوی او وائی به چه مونږ له سره کوم خراب حرکت نه دی کړی او تل ځمونږ افعال او حرکات ښه ؤ.

﴿ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴾

(٢٨ جزء د المجادله (١٨) آیت دریمه رکوع).

(هر کله چه دغه ظالمان د خپلو ښو کارونو مدعیان شي نو وبه فرمائی الله په تردید د دی ویناوو د دوی چه دروغ مه وایئ! ولی مو نه کاوه معاصی بلکه کاوه تاسی معصیت بیشکه چه الله ښه عالم دی په هغه څه چه وئ تاسی چه کول به مو په دنیا کښې).

یعنی آیا تاسی په درواغ ویلو سره پاک الله غولوئ؟ چه د ده په محیط علم کښې ستاسی ګرد (ټول) حرکات دی نن ستاسی هیڅ یو مکر او فریب د الله تعالیٰ له سزا څخه نه پاتی کیږی، اوس هغه وقت راغلی دی چه تاسی پکښې د خپلو اعمالو خوند وڅکئ!.

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۚ قَالُوا خَيْرًا ۗ لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۚ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ ۚ

او وبه ویل شي هغو کسانو ته چه ځان ئی ساتلی له شرکه (او ویریږی له الله) چه څه شیز دی هغه چه نازل کړی دی رب ستاسی؟ نو وائی دغه (مؤمنان) چه (رالیږلی ئی دی ځمونږ) خیر شته هغو کسانو ته چه نیکی ئی کړی ده (په ایمان راوړلو سره) په دغه دنیا کښې نیکه جزا (چه عزت او نصرت دی) او خامخا کور د آخرت (جنت) خیر غوره دی (له دنیا او مافیها څخه)؛

تفسیر: دغه د مستکبرینو په مقابل کښې ئی د متقینو (پرهیزګارانو) حال بیان فرمایلی دی چه

کله د هغوی څخه د لوی قرآن په متعلق پوښتنې کيږی چه ستاسی رب څه شی نازل کری دی؟ نو له نهایتی ښی عقیدی او آدابو به ووائی چه «څمونږ پاک الله داسی نیکه خبره رانازله کری ده چه له سره تر پایه پوری پکښې خیر او برکت دی» داسی خلقو لره دی معلوم وی چه دوی خورا (ډیر) ښه کار کوی په دنیا کښې به د همغې نیکی خوندوره ثمره وررسیږی او د الله تعالیٰ په دربار کښې د هیڅ محنت او د یوی ذری قدر نیکی هم نه ضایع کیږی او خامخا سرای د آخرت (جنت) ډیر غوره خیر دی له دنیا او مافیها نه.

وَلَنِعۡمَ دَارُ الۡمُتَّقِيۡنَ ۝٣٠ جَنّٰتُ عَدۡنٍ يَّدۡخُلُوۡنَهَا تَجۡرِيۡ مِنۡ تَحۡتِهَا الۡاَنۡهٰرُ لَهُمۡ فِيۡهَا مَا يَشَآءُوۡنَ ؕ

او خامخا ډیر ښه سرای د پرهیزگارانو دی (دا دار، دغه دار) جنتونه دی د همیشه اوسیدلو چه ننوځی به دوی (په) هغو کښې چه بهیږی به له لاندی (د ونو او مانیو) د دوی (څلور قسمه) ویالی چه وی به(تل) دوی ته په دغو باغونو کښې هر هغه (نعمتونه) چه اراده ئی کوی دوی.

تفسیر: یعنی د آخرت د ښیګڼو او نعمتونو پوښتنه څه کوی چه هلته دومره حسنات او نعماء شته چه د هغو د ډیر یو وړوکی نعمت په مقابل کښې د دنیا خورا (ډیر) لوی نعمت هیڅ دی. جنتیان چه هر قسم جسمانی او روحانی مسرت وغواړی، هلته به ور ورسی
﴿ وَفِيۡهَا مَا تَشۡتَهِيۡهِ الۡاَنۡفُسُ وَتَلَذُّ الۡاَعۡيُنُ وَاَنۡتُمۡ فِيۡهَا خٰلِدُوۡنَ ﴾

كَذٰلِكَ يَجۡزِي اللّٰهُ الۡمُتَّقِيۡنَ ۝٣١ الَّذِيۡنَ تَتَوَفّٰهُمُ الۡمَلٰۤـئِكَةُ طَيِّبِيۡنَ ۙ يَقُوۡلُوۡنَ سَلٰمٌ عَلَيۡكُمُۙ ادۡخُلُوا الۡجَنَّةَ بِمَا كُنۡتُمۡ تَعۡمَلُوۡنَ ۝٣٢

په شان د دغی (جزاء) جزاء ورکوی الله پرهیزگارانو ته. هغه (کسان) چه قبضوی ارواح) د دوی ملائکی په دی حال کښې چه پاک دی دغه (متقین له شرکه او معصیته) وائی به دغه (ملائک دوی ته چه د الله) سلام دی وی پر تاسی باندی ننوځئ! جنت ته په سبب د هغو نیکیو چه وئ تاسو چه عمل به مو کاوه (په دنیا کښې).

تفسیر: یعني دغو ګردو (ټولو) خلقو ته چه له کفره ـ شرکه فسوقه او عصیانه پرهیز کوي هم داسي بنه بدل وررسیږي، د دوی ځانونه د موت تر وقته پوري د کفر او شرک له نجاسته پاک وي او د فسق او فجور له دوړو او ګردونو څخه پاک وي او د الله تعالیٰ د صحیح معرفت او محبت له وجي په ډیره خوښي او انشراح بلکه اشتیاق سره خپلي ارواح (سا) هغه روح پیدا کوونکی ته ورسپاري (او د ځنکدن او روح سپارلو په وقت کښي به وائي دغه ملائک دوی لره چه سلام دی وي پر تاسي ننوځئ جنت ته تاسي په سبب د هغو نیکیو چه وئ تاسو چه عمل به مو کاوه په دنیا کښي) له یوه حیثیته په روحاني ډول (طریقه) انسان وروسته له مرګه سم د لاسه په جنت یا دوزخ کښي داخلیږي ـ هو! له جسماني حیثیته په پوره ډول (طریقه) انسان وروسته له حشره داخل کیږي. ممکن دی په دغه زیري کښي د دخول دواړو قسمونو ته اشاره وي.
یعني ستاسي عمل د جنت د ننوتلو عادي سبب دی ـ باقي حقیقي سبب د الله تعالیٰ حقیقي رحمت دی لکه چه په حدیث کښي راغلی دی «**الا ان یتغمدني الله برحمته**».

هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَاْتِيَ اَمْرُ رَبِّكَ

آیا انتظار کوي دغه (کفار بلکه نه کوي د هیڅ څیز) مګر د دې چه راشي دوی ته ملائکي (د عذاب دپاره د قبض الروح) یا راشي ورته امر (حکم، عذاب) د رب ستا (دپاره د اهلاک د دوی).

تفسیر: د جنت د محاسنو او د هغه د تفوق او امتیاز له بیانولو څخه وروسته دغو غافلینو ته تنبیه ورکوله کیږي چه تش پر دنیوي سامانونو مست او بیخوده کیږي او آخرت بیخي هیروي او د خپل انجام په اصلاح او تعدیل کښي هیڅ فکر او غور نه کوي. یعني دغه خلق د دې خبري په انتظار کښي دي څه مهال چه پرښتي د دوی د روح قبضولو دپاره راشي، یا د الله تعالیٰ له حکمه سره موافق قیامت قائم شي ـ یا د مجرمینو د جزا ورکولو حکم ور ورسیږي او په موچنو او پښو د دوی سر وواهله شي نو هلته به ایمان راوړي او خپل حال به اصلاح کړي ـ حال دا چه د هغه وقت ایمان یا توبه او رجوع به له سره نافع نه وي ـ بهتر خو دا دی چه پخوا له موته د بعد الموت لپاره تیاري وشي او پخوا د عذاب له راتګه (راتلو) د نجات تدبیر وشي.

كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ وَمَا ظَلَمَهُمُ
اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿٣٣﴾ فَاَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ
مَا عَمِلُوْا وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٣٤﴾ ع

په شان د دغې (کفر او تکذیب) کړي ؤ (شرک او تکذیب) هغو کسانو چه پخوا له دوی تیر شوي وو (پس رسیدلي ؤ دوی ته هغه شی چه رسیدلي ؤ هغوی ته) او نه ؤ ظلم کړی پر دوی الله (په اهلاک سره) ولیکن وو دوی چه په نفسونو (ځانونو) خپلو باندي ئې ظلم کاوه په کفر او معاصیو). نو ورسیده دوی ته جزاء د هغو بدیو چه کړي وو دوی او احاطه وکړ (چاپېر شو) پر دوی هغه (موعود عذاب) چه وو دوی چه په هغه (عذاب پوري) به ئې مسخري کولې.

تفسیر: پخوانی معاندین هم د هم داسې غرور او غفلت په نشو کښې لویدلي وو، او په باطل خوښولو کښې بوخت (مشغول) او لګیا وو، او تمادی ئې پکښې کوله، او د توبې په وقت کښې ئې توبه ونه ایستله، او تر آخره پوري د انبیاؤ علیهم السلام پر تکذیب او مخالفت ټینګ ولاړ وو، او د هغوی پر خبرو به ئې خندل او مسخري به ئې کولې بالاخر څه ئې چه کړي وو، همغه ئې په مخه کښې ورغلل ـ او جزاء ئې وموندله، هغه عذاب او نور شیان چه دوی پرې مسخري کولې، پخپلو سترګو ئې ولیدل، د دوی هغه مسخري او خندا معکوساً (البته) پر هم دوی واقع شوې، او هیڅ یوه د تیښتې لیاره ئې ونه موندله چه پرې چیرې وتښتي ـ او د خپلو شرارتونو او سرکښیو سزا ئې وموندله ـ او هغه ئې وریبل چه کرلي یې وو ـ پاک الله له دوی سره معاذ الله څه دښمني او عداوت نه درلوده (لرلو)، او نه د پاک الله په نسبت (استغفر الله) د ظلم او تعدي تصور کیدی شي، او نه امکان لري دغه خلق پخپلو لاسونو خپلې پښې په تبر وهي، دوی بل هیچا ته هیڅ نقصان نه رسوي.

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ

او وویل هغو کسانو چه شرک ئې اختیار کړی وو که اراده فرمایلي وی الله نو عبادت به نه وو کړی مونږ غیر له دغه (الله) د هیڅ څیز، (نه) مونږه او نه پلرونو ځمونږ او نه به حرام کړي وو مونږ بې له حکمه د دغه (الله) هیڅ څیز.

تفسیر: له دې ځایه وروسته د هغو باطلو اعذارو او چټي (بیکاره) او مهملو خبرو او دلائلو تردید شروع کیږي چه مشرکینو هغه د خپل شرک او مشرکانه اعمالو د جواز او استحسان د

تثبیت (ثابتولو) لپاره وړاندې کول خلاصه ئې دا ده که د غیرالله عبادت یا د ځینو حیواناتو (لکه بحیره ـ سائبه او نور) حراموِل داسې بد او بې سنده خبرې او چارې وې چه بیخي پاک الله نه خوښولې، نو الله به مونږ نه پریښودو چه ئې وکړو او هر کله چه مونږ د الله تعالیٰ له مرضي څخه مخالف کار کاوه نو خامخا به پاک الله مونږ له هغه څخه منع کولو ـ یا به ئې مونږ ژر تر ژره په سزاء رسولو ـ کله چه داسې نه کیږي، نو دغه د دې خبرې دلیل دی چه دغه چارې د الله تعالیٰ خوښې دي د الانعام په ١٤٨ آیت (١٨) رکوع د ﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ الآیة ـ تر آیت لاندې ځمونږ د دغه مبارک تفسیر کوم تقریر چه مونږ کړی دی، په هغه کښې د مشرکینو دغه شبهه او د هغو مفصل جواب بیان شوی دی، ښائي چه هغه دې بیا هلته ولوست شي.

كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾

په مثل د دغه (عمل د دوی) کړي وو هغو کسانو چه پخوا له دوی (تیر شوي) وو، نو آیا شته پر رسولانو (بلکه نشته پرې هیڅ) مگر رسونه ښکاره(چه سمه صافه لیاره خلقو ته وروښیي).

تفسیر: یعنې د مشرکینو دغه وینا غلطه ده چه ځمونږ دغه اعمال د الله تعالیٰ له لورې نه دي ممنوع شوي، ځکه چه د خلقت له ابتداء څخه تر ننه ورځې پورې له ضرورت او مصلحت سره موافق پاک الله انبیاء علیهم السلام لیږلي دي چه د هغوی کار او وظیفه هم دغه وه چه خلق له شرکیه ؤ اعمالو او له شرک او کفر څخه منع کړي او په ښکاره او صاف ډول (طریقه) سره اعلان وکړي چه کوم کوم اعمال د پاک الله خوښ او پرې رضاء دی؟ کوم کوم افعال ئې نه دي خوښ؟ او له دوی ځنې به د هر یوه انجام څرنگه وي؟ باقي دغه خبره چه خلق بې ولې په تکویني ډول (طریقه) مجبور ونه گرځول چه له سره ئې د بدی لیاره نشوی اختیارولی؟ نو دغه خبره د الله تعالیٰ له حکمته سره منافي وه لکه چه مونږ دغه خبره په متعددو مواضعو کښې لیکلې ده، پاتې شوه دغه خبره هر هغه څوک چه د انبیاؤ خبرې ونه مني، ښائي چه هغه ته سم د لاسه سزا ورکړه شي نو ډیرو اقوامو ته په دنیا کښې سختې عبرتناکې سزاوې هم ورکړی شوي دي لکه چه په پخوانی آیت کښې مذکور دي. هو! عقلاً او نقلاً دغه خبره ضروري نه ده چه د جرم له ارتکاب سره فوراً سزا ورکړه شي او مجرم ته د یوې شیبې (ساعت) دپاره هم مهلت ورنه کړ شي، او نه ورته د توبې او اصلاح دپاره کومه موقع او فرصت ورکړ شي. حضرت شاه صاحب لیکي «دغه د ناپوهانو خبرې دي چه دغه کار که الله نه خوښوي، نو ولې مونږ د هغه کولو ته پریږدي؟ آخر د هرې فرقې په نزد ځینې کارونه خراب وي، نو دوی ئې ولې پریږدي چه واقع

شی» (آیا الله د هغه له منع کولو څخه عاجز دی بلکه قادر دی) دلته ئې مجمل جواب وفرمایه چه تل رسولانو ممانعت کړی دی ـ د هر چا په قسمت کښې چه هدایت ؤ هغه ئې ومونده، او هر هغه چه خرابیدونکی ؤ، خراب شو ـ الله تعالیٰ ته هم دغه منظور دی (چه انسان ته فی الجمله د کسب او اختیار قوت ورکړی او آزاد (خپلواک) ئې پریږدی او د لوتو او تیږو (ګټو) په شان ئې مجبور، یا د حیواناتو غوندی ئې د عمل دائره محدوده نه کړی ـ بلکه په هر طرف کښې د پر مخ تګ او ترقی موقع ورته ورکړی.

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ ۚ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾

او خامخا په تحقیق لیږلی (پورته کړی) وو مونږ په هر (پخوانی) امت کښې یو رسول (چه ووائی دوی ته) چه عبادت کوئ (یوائځی) د الله او ځان ساتئ تاسی له شریرانو (باطلو معبودانو) څخه نو ځینی له دوی هغه وو چه ورته هدایت وکړ (لیاره وروښوده) الله او ځینی د دوی هغه وو چه ثابته شوه پری ګمراهی (نو قبول ئې نه کړل احکام د رسولانو) نو وګرځئ تاسی په ځمکه کښې (ای مشرکانو!) نو وګورئ په نظر د عبرت سره) چه څرنګه ؤ (عاقبت آخره خاتمه) د دروغجن کوونکو (د انبیاؤ؟).

تفسیر: یعنی پخپل وقت کښې مو په هر امت او قوم پخوانیو کښې یو رسول مبعوث کړی دی بیا په آخر کښې ئې رسول الثقلین، سیدالکونین صلی الله تعالیٰ علیه وعلیٰ آله وصحبه اجمعین رامبعوث کړ.

تنبیه: له دغه آیت څخه دا نه لازمیږی چه په هر قوم او هر کلی کښې دی بلاواسطه یو رسول لیږلی شوی وی، کیدی شی چه یو نبی په یو قوم کښې مبعوث کړی شی او د ده نائب چه ورته «هادی» او «نذیر» ویلی شی په نورو اقوامو کښې ولیږلی شی ـ د هغه ورلیږل ګواکی بالواسطه د هغه رسول لیږل دی والله اعلم. «طاغوت» شریر فتنه اچوونکی فساد خوښوونکی، د حضرت شاه صاحب په وینا «هغه دی چه په ناحقه سره د سرداری او مشرتوب دعوی وکړی او هغه هیڅ یو سند ئې په لاس کښې نه وی نو داسی سړی ته «طاغوت» وائی بت، شیطان، لوی ظالم ګرد (تول) په دغه کښې داخل دی.»

إِن تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَىٰهُمْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى مَن يُضِلُّ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٣٧﴾

که ته ډیر حرص وکړی (ای محمده !) پر هدایت (لیار ښوونه) د دوی نو بیشکه چه الله نه ښیی لیاره (د هدایت) هغه چاته چه گمراه کوی (ئی) او نه به وی دغو گمراهانو ته هیڅ له مددگارانو (مانع له عذابه د نیران).

تفسیر: یعنی پاک الله هر هغه څوک چه د قصور د استعداد یا د بد اختیاری په بناء گمراه (بی لیاری) کړی وی، هغه ته هیڅوک د هدایت لیاره نشی ښودلی او نه ئی هیڅوک د الله تعالیٰ له سزاء څخه ژغورلی (بچ کولی) شی ـ ستاسی دغه ډیره طمعه او زیات حرص هم د دوی د هدایت په نسبت، هیڅ فائده نشی رسولی، نو بیا تاسی د دوی په فکر او غم کښی ولی دومره زیات خپل ځان کړوئ؟ او ولی خپل سر دومره زیات وریسی گرځوئ؟.

وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ ۙ لَا يَبْعَثُ ٱللَّهُ مَن يَمُوتُ ۚ
بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

او قسمونه کوی دوی پر الله په سختو غلیظو قسمونو خپلو چه بیا به نه کړی ژوندی الله هغه څوک چه (یو ځلی) مړ شی، (الله فرمائی په تردید د دوی کښی چه ولی به ئی ژوندی نه کړی) بلکه ژوندی به ئی کړی (ځکه چه وعده ئی کړی ده) په داسی وعده کولو چه لازمه ده پری (وفا ئی تفضلاً وعده) حقه ولیکن ډیر د خلقو نه پوهیږی (په دغه بعث بعد الموت).

تفسیر: یعنی قسمونه خوری کفار چه پس له مرگه بل ژوندون نشته، بیا نو له عذابه څه ویره ده؟ د دوی دغه گردی (تولی) بابیزه (داگی) خبری او تیرایستل دی. ځکه چه د کفارو او مشرکانو له دغه انکاره او د قیاسی او خیالی قسم خوړلو څخه د الله تعالیٰ هغه پخه وعده له سره وراندی او وروسته کیدی نشی او هغه به هرومرو (خامخا) پوره کیږی خو تاسی د داسی ثابته حقائقو له انکاره د خپل د جهل ثبوت وراندی کوئ ـ هر هغه سړی چه د الله تعالیٰ د محیط علم او د قدرت او حکمت او د تکوین له رازه او د ده د غرض او غایت څخه خبردار وی، هغه له سره د «**بعث بعد الموت**» څخه انکار نشی کولی. «**الناس اعداء ما جهلوا**».

(او دغه بیا وروسته له مړ کولو څخه بیا ژوندی کول)

لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾

دپاره د دې دې چه بیان (او ښکاره) کړي الله دوی ته هغه (حشر او نشر) چه جګړې کوی دوی په هغه کښې او (بل) د دې لپاره دې چه پوه شي هغه کسان چه کافران شوی دي (په دې خبره چه) بیشکه دوی وو دروغجنان (په دې انکار کښې له قیامته).

تفسیر: یعني د معاد (قیامت) راتګ عین حکمت دی که وروسته له مرګه بل ژوندون نه وی نو په دنیا کښې هغه مختلف اعمال او احوال، چه موندلي شي د هغو صاف او مکمل نتائج به څرنګه ظاهریږي؟ـ د دغه ځای د جګړو قاطعه فیصله خو هم هغلته کیږي او هلته به منکرینو ته معلوم شي چه د هغو خبرو انکار چه په قسمونو سره دوی کاوه، هغه بیخي صحیح او رښتیا وی، او قسم خوړونکي دروغجنان وو حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکي «یعني په دغه جهان کښې د ډیرو خبرو په نسبت شبهه پاتې ده، ځینې کسان الله تعالیٰ مني او ځینې تري منکران دي نو د بل جهان وجود لازمي دی چه د ګردو (تولو) جګړو تحقیق پکښې وشي او رښتینی له دروغجن څخه بیل شي او مطیع او منکر د خپل عمل بدل ومومي»

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

بیشکه هم دا خبره ده چه خبره ځمونږ کوم څیز ته کله چه اراده وکړو (د پیدا کولو) د هغه دا ده چه ووایو هغه ته چه (پیدا) شه نو (پیدا) شي (نو د مړو بیا ژوندی کول هغه ته څه مشکل دی).

تفسیر: یعني له دې نه مقصد یوازې هم دغومره خبره ده چه د الله تعالیٰ له ارادې څخه د یوې ثانیې دپاره هم د مراد تخلف نشي کیدی او د ارادې څخه وروسته په نهایت سرعت او سهولت سره د مراد واقع کیدل او د بل هیڅ یو مانع او عائق مزاحمت نه کول او نه توانیدل، په ځان سره د دغې جملې خلاصه ده.

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ۝٤١ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ۝٤٢

هغه کسان چه هجرت ئې کړی دی په (لپاره د) الله کښې وروسته له هغه ه ظلم پرې وکړی شو نو خامخا ځای به ورکړو مونږ دوی ته په دنیا کښې ه (ځای) او خامخا اجر (بدل) ثواب د آخرت ډیر لوی دی. که وی دغه کفار) چه پوهیدی (په ثواب د هجرت نو دوی به هم ورسره موافقت کړی ی په ایمان یا) که وی دغه (مهاجرین) چه پوهیدی (پخپل هغه لوی اجر نو ډیر کوښښ او صبر به ئې کاوه). (او مهاجرین) هغه کسان دی چه صبر ی کړی دی (په طاعت او په مصیبته) او خاص پر رب خپل توکل کوی.

تفسیر: یعنی د مجازاتو د سلسلې (د طاعت او د معصیت د پوره نتیجې اظهار) دپاره «**بعث بعد الموت**» ضروری دی ـ د الله تعالیٰ ښه وفادار بندګان چه په دغې دنیا کښې ډیر مصائب او شدائد تیروی او بیا مری نو آیا د دوی دغه قربانی ضایع کیدی شی؟ له سره به نه ضائع کیږی! هغه چه د حق حمایت وکړ او د الله تعالیٰ رضاء ئې وغوښته او د ظالمانو د ظلم او ستم انواعو ئې صبر او حوصله وکړه ـ تر دې حده پورې چه مجبوراً خپل کور خپلوان ـ کهول دوستان ـ عزت آشنایان ـ راحت او ګرد (تول) شیان ئې د الله تعالیٰ په لپاره کښې پریښودل نو دوی ته به د هغوی د محنت او وفادارۍ ـ صله یقیناً وررسیږی اول هغه کسان چه له دوی ځنې پاتې کیږی نو په هم دغې دنیا کښې د خپلو قربانیو لږ څه ثمره مومی او خوند ئې څکی. یعنی خپل کور کهول پریښوونکو ته د هستوګنې نور ډیر ښه ځای ورکاوه کیږی، له هغه پوره ښه کور، له وطنی ورونو څخه ډیر مهربانه خواخوږی نور ورونه ـ له روزی څخه ئې بهتره روزی ـ له عزته ئې ښه عزت وررسیږی بلکه پر هغو خلقو غالب کیږی چه دوی ئې له وطنه ایستلی دی او پر دنیا باندې به ئې حاکم او د متقیانو به مشر او امام ګرځی. بیا وروسته له دې نه هغه لوړ مقامات او عظیم الشان مدارج چه په آخرت کښې ور په برخه کیږی، دومره عالیات دی چه د هغه اندازه له سره امکان نه لری که د اخروی اجر او ثواب پوره باور او یقین پرو خلقو ته هم پیدا شی نو هغوی به هم (چه اوس د هجرت له سعادته محروم دی) خپل ګرد (تول) کور کهول پریږدی او د الله تعالیٰ په هم دغه لپاره به درومی او تول به د هجرت دپاره تیاریږی.

تنبیه: د آیت پر عمومو الفاظو مونږ نظر اچولی دغه تقریر مو وکړ (**و هو منقول فی روح**

المعاني عن بعضهم) عامو مفسرينو دغه آيت د هغو اتیاؤ اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین په حق کښې ایښې دی چه د مکی معظمې د کفارو له ظلم او تیری څخه په تنګ شوی وو او پرومبی ئی د **(حبشستان)** په لوری هجرت کړی وو ـ ځکه چه د اکثرو په نزد دغه آیت مکی دی چه د منوری مدینې له هجرته څخه پخوا نازل شوی دی. دغو مهاجرینو ته بالاخر پاک الله د هستوګنې دیر ښه ځای په (مدینې منوری) کښې ورکړ رضی الله عنهم و رضوا عنه ا.

﴿الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ مهاجرین هغه کسان دی چه صبر ئی کړی دی په طاعت او په مصیبت او له معصیته او خاص پر رب خپل باندی توکل او اعتماد کوی. یا آفرین دی وی پر هغو مهاجرینو باندی چه صبر یی کړی دی په طاعت او په مصیبت او له معصیته او خاص پر رب خپل باندی توکل او اعتماد کوی). یعنی له هیڅ راز (قسم) ظلم او تیری څخه ونه ویریدل او د محبوب وطن او د ګرانو خپلوانو او اقاربو د بیلتانه پروا ئی ونه کړه او د الله تعالیٰ د خوښې او رضاء له لیاری څخه ونه ښوئیدل او له ګردو (تولو) څخه ئی وشکاوه او خپله علاقه ئی یواځی له پاک الله سره ونښلوله او خالص د الله پر امداد او قاطعه ؤ مواعیدو ئی اعتماد وکړ ـ تر هغه پوری چه وئی لید، هر څوک چه خپل ځان پاک الله ته سپاری، نو پاک الله به څرنګه پری خپل لطف او کرم نه مبذولوی؟.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِمْ فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنَٰتِ وَالزُّبُرِ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

او نه ؤ لیږلی مونږ پخوا له تانه (ای محمده) مګر سړی (ستا په شان له انسانانو) چه وحی به کوله مونږ دوی ته نو پوښتنه وکړئ تاسی له اهل الذکر (خاوندانو د یاد یعنی له علماؤ او پوهانو یا له اهل الکتاب نه) که یئ تاسی چه نه پوهیږئ (لیږلی وو مونږ دغه رسولان) په ښکاره ؤ معجزو او په کتابونو سره او نازل کړی دی مونږ تاته ذکر قرآن (یو) لپاره د دی چه بیان کړی ته خلقو ته هغه چه نازل شوی دی (په دی قرآن کښې) دوی ته او (بل دپاره د دی) چه ښائیږی دوی فکر او غور وکړی (پکښې چه دغه کلام الله دی).

تفسیر: یعنی د انبیاؤ الله علیهم السلام مظلومانو ملګریو ته چه د صبر او توکل په لیاره ثابت قدم وی په دواړو دارینو کښې بری او کومک ورکول ځمونږ کوم نوی عادت نه دی. پخوا له دی نه هم مونږ په پخوانیو انسانانو کښې رسولان لیږلی دی چه د هغو کار دا ؤ چه د الله تعالیٰ له

احکامو او د نیکي او بدی له انجامو خلق خبردار کړی ـ اوس که تاسی ته دغه خبره نه ده معلومه، نو له هغو پوهانو څخه چه د پخوانیو امتونو پر حالاتو او د هغوی د انبیاؤ پر تاریخی معاملاتو علم لرونکی دی، تحقیقات وکړئ! چه آیا په رښتیا سره په تیرو پیریو کښی څه مقدس انسانان د نبوت پر لوی منصب فایض شوی دی؟ او سره له بیناتو (معجزاتو) او زبرو (کتابونو) مبعوث شوی دی؟ که نه؟ او دغه چه آیا د هغو د مصدقینو او مکذبینو خاتمه او انجام څرنګه شوی دی؟ او اهل الحق د صبر او توکل په برکت څرنګه منصور او کامیاب شوی دی؟ او ظالمان معاندان وروسته د حجت له اتمامه څنګه پنا شوی دی؟

﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴾ جزء (٩)(د الاعراف ١٣٧ آیت (١٦) رکوع) مونږ له ﴿ أَهْلَ الذِّكْرِ ﴾ څخه خاص اهل الکتاب نه دی مراد کړی، بلکه د لفظ د عموم رعایت مو کړی دی چه په هغه کښی اهل الکتاب هم شامل دی. په روح المعانی کښی مسطور دی **قال الرمانی والزجاج والازهری المراد باهل الذکر علماء اخبار الامم السالفة کائناً من کان ـ فالذکر بمعنی الحفظ** محقق محمود الحسن شیخ الهند **رحمة الله علیه** هم د «**اهل الذکر**» ترجمه د یاد په خاوندانو کړی ده ـ او ښائی چه په هغه سره ئی دی لوری ته اشاره کړی وی. په هر حال د آیت له عموم څخه دغه مسئله وځی چه غیر د اهل العلم ته ښائی چه له اهل الذکر څخه پوښتنه وکړی او د هغوی په وینا برابر کار وکړی اکثر علماء دغه د ائمه ؤ په تقلید کښی وراندی کوی والله تعالیٰ اعلم.

﴿ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ ﴾ دا رسولان لیږلی وو مونږ په ښکارؤ معجزو او په اوراقو کتابونو سره) یعنی معجزات او هغه علوم چه په اوراقو کښی لیکلی کیږی.

﴿ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ ﴾ الآیة ـ او نازل کړی دی مونږ تاته ذکر قرآن یو دپاره د دی) چه بیان کړی ته ای محمده صلی الله علیه وسلم! خلقو ته هغه چه نازل شوی دی دوی ته ـ او بل دپاره د دی چه ښائیږی دوی فکر او غور وکړی پکښی چه دغه کلام الله دی) یعنی د رسول الله کار د قرآن احکام په ښکاره او واضح دول (طریقه) بیانول دی او د خلقو کار دا دی چه په همغه کښی غور او فکر وکړی. له ذکر څخه قرآن عظیم مراد دی چه پخوانیو امتونو د ضروریه ؤ احوالو او شرائعو محافظ او د پخوانیو انبیاؤ د علومو جامع او د تل له پاره د الله تعالیٰ د احکامو او د دارینو د فلاح د طریقو باور کوونکی او د غفلت له خوبه ویښوونکی دی. مطلب ئی داسی شو «همغسی چه پخوا له دی نه رسولان لیږلی شوی دی او کتابونه نازل شوی دی نن تاته هم (ای محمد صلی الله علیه وسلم) مونږ هم داسی کتاب درلیږلی دی چه د ګردو (تولو) پخوانیو کتابونو خلاصه او د سابقینو انبیاؤ علیهم السلام د علومو مکمل یاداشت دی ـ ستاسی کار دا دی چه د دنیا ګردو (تولو) خلقو ته د دی کتاب تول مضامین په صاف او ښکاره دول (طریقه) بیان کړئ! او د هغه د مشکلاتو شرح او د مجملاتو تفصیل وفرمایئ» له دی نه معلوم شو چه د پاک قرآن همغه تاویل معتبر دی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له احادیثو سره موافق دی.

أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَن يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾

آیا نو په امن کښې شوی دی هغه کسان چه مکرونه ئې کړی دی ناکاره، له دی نه چه ډوب به کړی الله دوی په ځمکه یا چه را به شي دوی ته عذاب له داسی طرفه چه نه پوهیږی دوی (پری چه له دی طرفه راځی).

تفسیر: یعنی د پخوانیو انبیاؤ او د دوی د امتونو د احوالو د آوریدلو او د قرآن عظیم الشان په شان د داسی مکمل ذکر او یاداشت د رسیدلو څخه وروسته هم آیا د مکی معظمی کافران د حق په مقابل کښې د خپلو مکاریو او فریبونو او دغابازیو نه مخ نه ګرځوی؟ آیا د دی خبری امکان نشته چه الله تعالیٰ دوی د (قارون) په شان په ځمکه کښې ډوب کړی ـ یا له داسی یو جانب څخه کوم آفت پری ولیږی چه د دوی په وهم او ګمان کښې هم نه وی لکه چه د «بدر» په غزوه کښې کفارو ته د مسلمانانو له لاسه داسی سزا ورسیده؛ چه دوی خپل قوت او جمعیت او د مسلمانانو د ضعف او قلت په ملحوظ د هغه تصور هم نه وو کړی.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾

یا له دی چه ونیسی (الله) دوی لره په وقت د ګرځیدلو د دوی (په ځمکه) کښې نو نه دی دوی عاجز کوونکی (د الله).

تفسیر: یعنی د دی خبری هیڅ ضرورت نشته چه له پخوا څخه څه اهتمام وکړی شی ـ یا د مقابلی دپاره څه افواج ولیږلی شی ـ پاک الله پر دغه هم قادر دی چه تاسی په تګ راتګ او په کاروبار کښې یا پخپلو بسترو په وقت د اوښتلو له یوه اړخ څخه بل اړخ ته، یو ځلی ونیسی او بالکل مو عاجز او ناتوانه کړی ـ الله هر قسم قوت او قدرت لری او تاسی په هر ډول (طریقه) عاجزولی شی او په تاسی کښې د دی خبری توان نشته چه پاک الله عاجز او ناتوان کړئ.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ

یا (له دی) چه ونیسی (الله) دوی لره پر ویره (او ویرول په ورو ورو تنقیص سره)؛

تفسیر: یعنی یو ناڅاپه به ئې وانخلي ـ بلکه له خبرولو څخه وروسته او د عذابونو د مبادیو د لیدلو څخه پسته په داسې یو حالت کښې ئې نیسي چه خلق پرې خبر او ترې اطلاع ومومي او د عذابونو آثار وګوري او طبعاً وویرېږي. یا د شاؤ خوا نور خلق، په سماویه ؤ عذابونو کښې اخته وګوري او په ویره کښې وي لیکن دغه خوف محض طبیعي وي او د توبې او ندامت سره نه وي چه د عذاب دافع کیدی شي ـ ځینو د «تخوف» معنی «تنقص» اخیستې ده ـ چه ورو ورو کمول دي ـ یعنې دغه هم ممکن دي چه دفعتاً ئې هلاک نه کړي او ورو ورو تاسې کموی او تیتوی مو.

فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٤٧﴾

نو بیشکه رب ستاسې خامخا ښه مهربان دی (پر بندګانو) ښه رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ هر شی کولی شي ـ مګر ولې ئې نه کوي؟ د ده نرمي او مهرباني مانع ده چه پر مجرمینو یو ناڅاپه عذاب نازل کړي. د الله تعالیٰ رأفت او رحمت مقتضي دی چه مجرمینو ته مهلت او د اصلاح موقع ورکړه شي ـ یا خو دغه جمله یواځې له ﴿ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ ﴾ سره متعلقه ده ـ په هغه تقدیر سره چه ﴿ تَخَوُّفٍ ﴾ د تنقص په معنی واخیست شي ـ نو مطلب به ئې دا شي چه ورو، ورو کمول او دفعتاً ئې نه هلاکول، د الله تعالیٰ د رحمت او شفقت له سببه دي، که نه په یوه آن کښې ئې هم ړنګا او خراب او تباه کولی شي.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِّلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾

آیا نه ګوري دوی هغه ته چه پیدا کړي دي الله له کومه شیزه چه ګرځي سیوری د هغه له ښي طرفونو او کیڼ طرفونو (یعنی له هر طرفه) څخه په دې حال کښې چه سجده کوونکي دي (دغه سیوري) الله ته حال دا چه دغه سیوري عاجزي کوونکي دي الله ته.

تفسیر: یعنی کله چه په تکویني دول (طریقه) هر شی د پاک الله په مخ کښې عاجز ـ مطیع او منقاد دی، تر دې چه د سایه دارو شیانو سیوري هم د الله د حکم او د قدرت له قانون سره سم

اوریدیری او لندیږی او په دی لوری او په هغه لوری ځی راځی، نو بیا د داسی قدرت والا الله د عذاب مخه کوم یو قوت او طاقت نیولی شی؟ هر انسان لره ښائی چه په خپل واک او اختیار د الله تعالیٰ د تشریعی احکامو په مقابل کښی غاړه کیږدی. حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «هر شی په غرمه کښی برابر ولاړ وی او د هغوی سیوری هم ولاړ وی ـ کله چه لمر واوړی نو سیوری هم ورسره اوړی بیا پسی په اوږدیدو اوږدیدو له ځمکی سره سم شی ـ لکه چه په لمانځه کښی له قیامه سری رکوع ته او له رکوع څخه سجدی ته ځی، هم داسی هر شی پخپله ولاړ وی او په خپل سیوری سره لمونځ کوی ـ په هر ملک کښی او په هر موسم کښی کله ښی خوا ته او کله کیڼ خوا ته اوږدیږی».

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ مِنْ دَآبَّةٍ وَّالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٤٩﴾

او خاص الله ته سجده کوی هغه شیان چه په آسمانونو کښی دی او هغه شیان چه په ځمکه کښی دی له ګرځیدونکو (تلونکو په ځمکه کښی) او ملائکی حال دا چه دوی نه کوی کبر (لوئی سرکښی د الله تعالیٰ له عبادته).

تفسیر: اول د هغو ولاړو شیانو ذکر وشو چه سیوری لرونکی وو، دلته اوس د عمومو ذوی الارواحو بالخصوص د پرښتو د سجدی په بیان تنبیه فرمائی چه داسی مقرب او معظم ذوات هم د ده په مخ کښی سر په سجده دی او هیڅ قسم تکبر، غرور او لوئی په دی کښی نه کوی چه د خپل الله تعالیٰ په مخ کښی د عجز او نیاز سجده پړدی. حضرت شاه صاحب لیکی «مغرورو خلقو ته سر کیښودل پر ځمکه ډیر سخت او مشکل ښکاری او نه پوهیږی چه د بنده لوئی فقط په هم دغه سجده کښی ده. **من تواضع لله رفعه الله**.

يَخَافُوْنَ رَبَّهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ ﴿٥٠﴾ السجدة

ویریږی دا(ملائک) له رب خپل (چه اعلیٰ دی پر دوی په قهر او غلبه) له پاسه د دوی او کوی دوی هغه (کار) چه امر (حکم) ورته کاوه شی.

تفسیر: یعنی پرښتی سره له دومره قربه او وجاهته د خپل الله تعالیٰ له لوئی او له جلاله ویریږی او هر هغه حکم چه دوی ته ورکولی کیږی هغه علی الفور اجرا کوی په **«موضح القرآن»** کښی راغلی دی «د هر بنده په زړه کښی دغه خبره شته چه ځما د سر له پاسه الله تعالیٰ دی او خپل

ځان ښکته ګڼي هم دغه د پرښتو سجده هم ده او د نورو تولو هم.»

وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوٓا اِلٰهَيۡنِ اثۡنَيۡنِ ۚ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ فَاِيَّايَ فَارۡهَبُوۡنِ ﴿۵۱﴾

او فرمایلي دي الله مه نیسئ تاسي معبودان دوه بیشکه هم دا خبره ده چه دغه (برحق معبود) معبود دی یو، نو خاص له ما څخه پس وویریږئ تاسي راڅخه.

تفسیر: یعني کله چه ګرد (تول) د آسمانونو او د ځمکو مخلوق د یوه الله جل وعلا په حضور کښي په تکویني دول (طریقه) بې اختیاره سر په سجود او تول ورته عاجز او مقهور دي نو بیا په عبادت کښي ئې بل شریک له کومه پیدا شو؟ هغه پاک الله چه د ګرد (تول) جهان مالک او مطاع دی ښائي چه یوائې د همغه عبادت وکړی شي او خاص د همغه څخه خوف او ویره په کار ده.

وَلَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ وَلَهُ الدِّيۡنُ وَاصِبًا ؕ اَفَغَيۡرَ اللّٰهِ تَتَّقُوۡنَ ﴿۵۲﴾

او خاص هم دغه (الله) لره دي هر هغه څه چه په آسمانونو کښي دي او (هر هغه څه چه په) ځمکه کښي دي (له علویاتو او سفلیاتو سره له آسمانونو او ځمکو ملکاً، خلقاً، عبیداً) او خاص هم ده ته دی طاعت (عبادت عدل) واجب لازم همیشه؛ نو آیا غیر له الله څخه ویریږئ تاسي (له بل چا).

تفسیر: یعني په تکویني دول (طریقه) هر شیز خاص د الله تعالیٰ په اطاعت او عبادت مجبور دی ﴿ اَفَغَيۡرَ دِيۡنِ اللّٰهِ يَبۡغُوۡنَ وَلَهٗۤ اَسۡلَمَ مَنۡ فِي السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ طَوۡعًا وَّكَرۡهًا وَّاِلَيۡهِ يُرۡجَعُوۡنَ ﴾ (۳ جزء د آل عمران ۸۳ آیت ۹ رکوع) یا دغه مطلب دی چه تل د الله تعالیٰ عبادت لازم دی ﴿ اَلَا لِلّٰهِ الدِّيۡنُ الۡخَالِصُ ﴾ (۲۳ جزء د الزمر ۳ آیت ۱ رکوع) او ځیني د «**دین**» معنی په «**جزاء**» سره اخیستې ده یعني د نیک او بد دائمي بدل د همغه یوه الله تعالیٰ له جانبه رارسیږي (نو د بل چا څخه په ولي ویریږو) والله اعلم

وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَ ﴿٥٣﴾

او هر هغه چه تاسی سره دی له (کوم قسم) نعمت نو له (طرفه د) الله دی بیا کله چه ورسیږی تاسی ته ضرر نو خاص هم دغه (الله) ته فریاد او زاری کوئ.

تفسیر: یعنی ګردی (تولی) ښیګنی (فایدی) او نعمتونه د همغه له لوری دی او د هر یوی بدی او سختی دفع هم د همغه په واک (اختیار) او قبضه کښی ده ـ لکه چه کوم مصیبت کوم یوه انسان ته ورسیږی نو له غلیظ څخه غلیظ مشرک هم په دغه وقت کښی له نورو ګردو (تولو) وسیلو څخه لاس وباسی او یوازی د پاک الله په دربار کښی دعاء کوی او تری مدد غواړی، ګواکی انسانی فطرت شاهدی ورکوی چه د مصائبو او سختیو څخه نجات ورکول ماسوا له دی نه چه د پاک الله واحد کار وی، د بل هیچا کار نه شی کیدی، بیا د هغه ذات په قبضه کښی چه هر قسم ضرر او نفع ـ نقمت (عذاب) او نعمت (چه پټ وی یا ښکاره ـ وړوکی وی یا لوی ـ دینی وی یا دنیوی علمی وی یا عملی ـ داخلی وی یا خارجی ـ جلبی وی یا سلبی او هر قسم نقمت او ضرر لکه مرض یا ناداری قحط یا غلاؤ حرق یا غرق او نور د ده په اختیار کښی) دی نو بل به څوک د ده په الوهیت کښی حصه دار کیدی شی؟ یا به داسی کیدی شی چه انسان تری وویریږی ـ یا څه هیله (امید) او اسره ورڅخه ولری.

ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنكُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾
لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

بیا هر کله چه دفع (لری) کړی (الله هغه) ضرر له تاسی څخه ناڅاپه یوه فرقه له تاسی له رب خپله سره شریکوی (بل) دپاره د دی چه کفران (ناقدری) وکړی په هغه څیز پوری چه ورکړی دی مونږ دوی ته؛ نو نفع واخلئ (ای منکرینو دنیوی نفع موقتاً). نو ژر به پوه شئ تاسی (په عاقبت د کار خپل).

تفسیر: یعنی څه مهال چه تری سختی پورته شی نو خپل منعم حقیقی هیروی او په نهایت بیحیائی او بی شرمی د الوهیت د چارو په ویشلو پسی لویږی او له دی نه نه شرمیږی چه اوس لږ څه د مخه د عجز او نیاز په حالت کښی د همغه په دربار کښی مو عرض او دعاء کوله نه یی د

حقیقي محسن احسان ومانه او نه ئی د دغی اندیښنه وکړله ـ چه زه به د ناشکری په سزاء کښی ونیول شم ـ یا لږ تر لږه د نعمت کفران به د نعمت د سلب موجب وګرځی، ګواکی هغه انعام چه وحده لا شریک له الله تعالیٰ فرمایلی ؤ بیخی د هغه په انکار باندی تینګ ودرید. بهتر دی چه څو ورځی هغوی ته مهلت ورکړ شی چه په دغه دنیا کښی ښی مزی وکړی او خوندونه ئی وڅکی ـ بالاخر به دوی ته معلومیږی چه د دغه مشرکیت او د نعمت د کفران سخته سزا ورته څرنګه ورکوله شی.

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَٰهُمْ ۗ تَٱللَّهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾

او مقرروی دا (کفار) دپاره د هغو (بتانو) چه په هیڅ نه پوهیږی (علم نه لری) یوه برخه له ځینو د هغو شخه چه ورکړی دی مونږ دوی ته، قسم دی په الله چه خامخا پوښتیدلی به شئ تاسی هرومرو (خامخا) (په قیامت کښی) له هغه چه یئ تاسی چه دروغ تړئ (چه بتان مو خدایان دی).

تفسیر: دغه ئی هغو ته وفرمایل چه په خپل کښت او کار کښی ـ په تجارت او صنعت کښی ـ په مالداری او جهانداری کښی ماسواء له الله څخه د نورو دپاره نذر او نیاز منی (موضح القرآن) لکه چه د عربو د مشرکانو رواج او دستور ؤ چه د هغه ذکر (په ٨ جزء) د «الانعام» په (١٦) رکوع کښی تیر شو. له ﴿لِمَا لَا يَعْلَمُونَ﴾ څخه مراد همغه اصنام او نور دی چه مشرکینو دغه بتان له خپله جهالته او بیخبری ـ خپل معبودان یا د نفعی او ضرر مالکان ګڼل ـ حال دا چه د هغه هیڅ یو دلیل او سند د دوی سره نه ؤ ـ بیا دغه شرکاء ئی هم د دبرو (ګټو) له بتانو ځنی تجویز کړل چه له هر قسم علم او شعور څخه بی برخی دی ﴿إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ﴾
﴿تَٱللَّهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ﴾ ـ قسم دی په الله چه خامخا به وپوښتلی شئ له هغه دروغو چه تاسو ویل) یعنی په قیامت کښی به د دغه افتراء او د دروغو تړلو پوښتنه هرومرو (خامخا) له تاسی څخه کیږی ـ چه د الله تعالیٰ په ورکړی مال کښی مو څه حق درلود (لرلو) چه نور مو پکښی شریک او سهیم ګرځول؟ باقی چاته د ثواب رسولو مسئله، هغه خو بیله خبره ده او د دی آیت په ذیل کښی نه راځی.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ ٱلْبَنَٰتِ سُبْحَٰنَهُۥ ۙ وَلَهُم مَّا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾

او مقرروی (دا کفار) الله ته لونی پاک دی دغه (الله له ولده او له شریکه) او

(مقرروی) ځان ته هغه څیز چه د دوی خوښ وی.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ له دغه پاک او منزه دی چه اولاد ورته ثابت کړی شی بیا په تیره لونی تعجب دی چه دغه خلق د حق تعالیٰ په نسبت څرنګه جراءت کوی، په دغه آیت کښی د«بنو خزاعه) او د «کنانه» د قبیلو رد وشو ـ چه پرښتو ته ئی د الله تعالیٰ لونی ویل (العیاذ بالله)

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

او کله چه خبر ورکړی شی یو تن د دغو (کفارو) ته په (پیدا کیدو د) لور سره نو (توله ورځ) وګرځی مخ د ده تک تور له غمه حال دا چه دی ډک وی له قهره (خپلی ښځی ته چه لور دی ولی راوړه؟).

تفسیر: یعنی د خپلو ځانونو دپاره د لونو په پیدا کیدلو خوښ او راضی نه دی هر کله چه غواړی ځامن غواړی.

يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِن سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ ۚ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ ۗ

پټ ګرځی له قومه (خپله) له سببه د ناخوښی د هغه شی څخه چه خبر ورکړی شوی دی (ده ته) په هغه سره، آیا وساتی (دی) هغه لور سره د سپکوالی او که ئی ومنډی (ژوندی) په خاوره کښی)؟

تفسیر: له دوی څنی که کوم یوه ته خبر ورکړی شی چه تا کره لور شوی ده نو له ډیر نفرت او غم او اندیښنی څخه ئی وچولی (تندی) تریو شی او ګرده (توله) ورځ له ډیره خفګانه په نظر په بله بڼه (شکل) راځی او زړه ئی پخسیږی چه دغه د نه ویلو غبار او مصیبت له کومه رابانندی راغی؟

﴿ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ ﴾ الآية ـ آیا دی وساتی هغه لور سره د سپکوالی؟) یعنی له دغه رسمی او عرفی ننګ او عار له تصوره چه که دغه لور می ژوندی راپاتی شی نو بل څوک به می ځوم کیږی نو زه به هغه وقت کښی چاته خپل مخ ښوولی شم؟ او چیری به پټ ګرځم؟.

﴿ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ ﴾ الآية ـ او که ئی ومنډی ژوندی په خاوره کښی) یعنی شپه او ورځ په فکر او تردد کښی مصروف او تجاویز جوړوی چه آیا زه دغه دنیوی عار قبول او دغه جینۍ

پرېږدم چه ژوندون وکړی؟ یا ئی په ځمکه کښی خښه کړم؟ یعنی وئی وژنم ـ لکه چه د جاهلیت په زمانه کښی ډېر غټ زړه او ظالم سری به خپلی جینکۍ وژلی یا به ئی ژوندی په ځمکه کښی خښولی ـ کله چه اسلامی دین منتشر شو نو دغه قبیح رسم ئی له منځه ورک کړ ـ او په داسی دول (طریقه) ئی سره قلع او قمع وکړه ـ چه وروسته له اسلامه په ګرد (ټول) ملک کښی د دغی بی رحمی یوه پیښه او مثال هم وراندی نه شو ځینی د ﴿ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ ﴾ معنی داسی کړی «بندیانی ساتی جینکۍ په ذلت او خواری سره» یعنی د ژوندی پاتی کیدلو په صورت داسی ذلیله معامله به ئی له دوی سره کوله لکه چه ئی له سره اولاد بلکه انسان هم نه وی.

أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾

واورئ خبردار شئ چه بد دی هغه چه حکم کوی دغه (کفار چه نسبت د عیوبو دی الله ته).

تفسیر: د جینکو په متعلق هغه د ظلم او تیری فیصله چه د دغو کفارو ده له هغه څخنی زیاته بده فیصله دغه ده چه الله تعالیٰ ته ئی د اولاد تجویز کاوه، بیا اولاد هم «**اناث**» چه له هغو څخه دوی پخپله کرکه او تنفر کاوه، ګواکی دوی د خپلو ځانونو دپاره ښه شیان او الله تعالیٰ ته ئی ناقص شیان مخصوصول (العیاذ بالله)

لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ ۖ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾ ع

دی هغه کسانو ته چه نه راوړی ایمان په (ورځ د) آخرت مثال (صفت) بد (ناکاره)، او خاص الله لره دی مثال (صفت لوی) لوړ، او هم دی دی قوی غالب (په انفاذ د احکامو) حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یعنی هغه مشرکین چه د خپلو ظلمونو او ګستاخیو او سپین سترګیو په بد انجام باور نه لری، خراب مثال یا خراب صفت د هم دوی دی. هم دوی اولاد ته اړ (مجبور) او محتاج دی چه د درد ـ رنځ ـ او د ضعیفی په وقت کښی په ښه او په کار ئی ورشی ـ دوی لره په کار دی چه له خپلو ځانمنو څخه مدد او مرسته (امداد) وغواړی، د عار یا د افلاس یا د نورو ویرو په وجی د جونو وژل د دوی دود او دستور دی ـ بالاخر دوی د ظلم او شرک او د نورو د هغه بد

انجام څخه چه مقرر دی له سره ځان نشي ژغورلی (محفوظولی). الغرض هر ډول (طريقه) بد مثالونه او نقص او عيب نسبت ښائی چه د هم دوی په طرف وکړی شي ـ د الله تعالیٰ په طرف د دغو صفاتو انتساب چه د مخلوقاتو خاصه ده او (معاذالله) د ځامنو او د لونو د تجويز دير حقير او سپک مثالونه ورکول د پاک الله له عظيم او رفيع شان سره منافي دی، د الله تعالیٰ دپاره خو هغه مثالونه او صفتونه ثابتيدی شي چه له اعلیٰ څخه اعلیٰ او له هر لوړ او لوی شي څخه لوړ او لوی وی.

﴿ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ او هم دی دی قوی، غالب په انفاذ د احکامو ښه حکمت والا) يعني پاک الله خو داسي غالب او زبردست ذات دی چه ستاسي د دی بی ادبی او سپين سترگی سزا لاس په لاس او ژر تر ژره هم درکولی شي ليکن ځکه علی الفور تاسي ته سزا نه درکوی چه د ده د حکمت سره مناسب نه ده، نو تاسي ته مهلت او وار درکوی، څو په سمه لياره راشئ او د اصلاح او توبی رويه ځان ته غوره او خپله رويه سمه کړئ.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِم مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن دَابَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ۖ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾

او که نيولی وی الله (دا) خلق په ظلم (کفر او معاصيو) د دوی سره نو نه به ئی ؤ پری ايښی پر مخ د دی ځمکی کښي هيڅ خوځيدونکی (تلونکی) وليکن وروستی کوی دوی تر هغه نيتی په نامه کړی شوی پوری نو کله چه راغی نيته (د موت يا عذاب) د دوی نه به وروسته کيږی (دوی له هغه نيتی څخه) (په قدر د) يو ساعت او نه (تری) ړومبی کيږی.

تفسير: يعني که الله تعالیٰ خلقو ته د دوی پر گستاخی ـ تيروتو او د ظلم د سزا ورکولو شروع وکړی، نو په څو ساعتو کښي د ځمکی د مخ دغه نظم او نسق او ودانی نشي پاتی کيدی ځکه چه په دنيا کښي لويه برخه د ظالمانو او بد کارانو ده او د وړو او لږو خطاؤ څخه خو هيڅ يو تن هم تش نه دی **(کلکم خطاءون)** کله چه گرد (تول) خطا کاران او بدان هلاک کړل شي، نو يواځی د معصومو انبياؤ د مبعوثيت او د دوی د اعزام ضرورت د ځمکی په طرف نه پاتی کيږی بلکه د دوی هستوگنه د معصومو ملائکو سره زياته موزونه ده. کله چه نيکان او بدان دواړه پر ځمکه نشي پاتی، نو د نورو حيواناتو وجود به هم بی فائدی وی ـ ځکه چه هغه گرد (تول) د انسانانو دپاره پيدا شوی دی او هم ئی فرض کړئ چه الله تعالیٰ د انسانانو په ظلم او عدوان

باران بند کړ نو آیا له انسانانو سره به حیوانات هم نه مري؟ په هر حال که پاک الله پر هره هره خبره په هم دغې دنیا هر یو ونیسي او سم د لاسه سزا ورکړي ـ نو د دغې دنیا ګرده (ټوله) سلسله به سره وشلیږي او په څو دقیقو (شیبو) کښې به دغه دنیا پنا شي. مګر مجرمینو ته د توبې او اصلاح وار او موقع ورکوي او تر موعوده وقته پورې ئې خوشي پریږدي ـ او مهلت او وار ورته ورکوي ـ کله چه هغه ټاکلې (مقرر کړې) نیټې ته ورسیږي ـ نو بیا هغه یوه ثانیه (ربه) نه وړاندې او نه وروسته کیدی شي.

تنبیه: ځینې مفسرین له ﴿ مَّا تَرَكَ عَلَيۡهَا مِن دَآبَّةٖ ﴾ څخه خاص ظالمه دابه مرادوي ـ که دغه صحیح وي، نو مطلب بیخي واضح دی او هیڅ اشکال نه دی پاتې. والله اعلم.

وَيَجۡعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكۡرَهُونَۚ وَتَصِفُ أَلۡسِنَتُهُمُ ٱلۡكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ ٱلۡحُسۡنَىٰۖ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ ٱلنَّارَ وَأَنَّهُم مُّفۡرَطُونَ ﴿٦٢﴾

او ثابتوي دا (کفار) الله ته هغه چه بد ئې ګڼي (دوی خپلو ځانونو لره لکه لوڼې یا شریکان) او بیانوي ژبې د دوی دروغ (چه داسې وائي) بیشکه شته دوی ته ښه حالت (په نزد د الله کښې)؛ حقه رښتیا (ثابته خبره دا ده) چه بیشکه شته دوی ته اور(د دوزخ) او بیشکه دغه (کفار په منډه بیولې شي بیا هلته په اور کښې پریښودلې شي.

تفسیر: یعنې هغه شیان چه دوی ئې بد ګڼي او د خپلو ځانونو دپاره ئې نه غوره کوي لکه جینکۍ ـ یا په خپل ملک کښې د کوم پردي شرکت یا استهزاء یا استخفاف او نورې سپکې معاملې نو هغه د الله قدوس (جلت عظمته) دپاره ثابتوي.

﴿ وَتَصِفُ أَلۡسِنَتُهُمُ ٱلۡكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ ٱلۡحُسۡنَىٰ ﴾ او بیانوي ژبې د دغو مشرکانو دروغ چه داسې وائي بیشکه شته دوی ته ښه حالت په نزد د الله کښې) یعنې سره له داسې ګستاخیو او سپین سترګیو د دوی پر ژبو دغه دعوی ده چه مونږ په دنیا کښې د ښو ښو شیانو وړ (مستحق) او لایق یو او که د آخرت او د نورو دغه قصې رښتیا وي، نو هلته به هم ښې مزې کوو لکه چه په ۲۵ جزء د حٰم السجده په (۵۰) آیت (٦) رکوع کښې داسې یو آیت شته

﴿ وَلَئِنۡ أَذَقۡنَٰهُ رَحۡمَةٗ مِّنَّا مِنۢ بَعۡدِ ضَرَّآءَ مَسَّتۡهُ لَيَقُولَنَّ هَٰذَا لِي وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةٗ وَلَئِن رُّجِعۡتُ إِلَىٰ رَبِّيٓ إِنَّ لِي عِندَهُۥ لَلۡحُسۡنَىٰ ﴾

﴿ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ ٱلنَّارَ وَأَنَّهُم مُّفۡرَطُونَ ﴾ حقه رښتیا خبره دا ده چه بیشکه شته دوی ته اور د دوزخ الخ) یعنې سره له داسې ګستاخیو هسې باطلې آرزوګانې لرل د دې خبرې دلیل دی چه د هغوی دپاره هیڅ یوه ښیګڼه (فائده) او نیکي نشته، هو! د دوی دپاره د دوزخ اور تیار دی

چه دوی ورته په مندو بیولی او ځغلولی شي او کله چه هلته ورسیږی او پکښې ولویږی، نو ګواکی بیخی هیر شوی دی یعنی تر ابدالاباد پوری هیڅکله د مهربانی نظر به پر دوی نه کیږی حضرت شاه صاحب لیکی دا ئی د هغوی په نسبت وفرمایه چه ناکاره شیان د پاک الله په نامه کوی او سره له هغه داسی یقین هم لری چه مونږ جنت ته هم ځو حال دا چه دوی ورځ په ورځ دوزخ ته ورنژدی کیږی نو فرمائی الله تعالیٰ لپاره د تسلی د رسول الله صلی الله علیه وسلم

تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰٓى اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٦٣﴾

قسم دی په الله په تحقیق لیږلی وو مونږ په طرف د امتونو پخوا له تا څخه (ای محمده نور رسولان) نو ښائسته کړی ؤ دغو (امتونو) ته شیطان هغه (بد) عملونه د دوی (چه کلک پری ولاړ ؤ) نو همغه (شیطان) دوست د دوی دی نن ورځ او شته (په آخرت کښې) دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: د مکی معظمې د کفارو د ګستاخیو او چټی (بیکاره) دعاویو د ذکر څخه وروسته محمد علیه الصلوٰة والسلام ته تسلی ورکوی چه تاسی د دوی له دغو حرکاتو څخه مه خپه او مه زړه تنګی شیءِ! مونږ له تاسی څخه د مخه هم د مختلفو امتونو په طرف انبیاء لیږلی ؤ۔ لیکن تل هم داسی پیښه واقع شوی ده چه لعین شیطان دغو مکذبینو ته د دوی بد عمل ښه ورخرګند (ورښکاره) کړی دی او دوی به پرله پسی پخپلو شرارتونو کښې پر مخ تګ او ترقی کوله او نن هغوی د الله تعالیٰ په عذاب کښې اخته او ککر دی او شیطان چه د دوی رفیق او ملګری ؤ هیڅ د دوی په ښه او کار ورنغی ۔ او نه ئی په داد او فریاد ورسیدی شی ۔ هم دغسی به ستاسی د مکذبینو انجام هم کیږی. ځینی د ﴿ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ ﴾ مطلب داسی ښکاره وی هغه شیطان چه پخوانی امتونه د ده په لمسون ګمراه او بی لاری شوی وو همغه نن د دغو (کفارو د مکی) ملګری شوی هم دی، نو همغسی چه د هغوی حال او خاتمه شوی ده د دوی حال او خاتمه هم کیږی.

وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى اخْتَلَفُوْا فِيْهِ ۙ وَهُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٦٤﴾

او نه دی نازل کړی (رالیږلی) مونږ پر تا دغه کتاب (قرآن) مگر دپاره د دی چه بیان (او ښکاره) کړی ته (ای محمده!) دوی ته هغه (څیز) چه اختلاف کړی دی دغو (خلقو) په هغه کښې او (لپاره د) هدایت او (لپاره) د رحمت دپاره (د هغه) قوم چه ایمان لری (په تولو مؤمن به شیانو).

تفسیر: یعنی لوی قرآن یواځې د دی لپاره نازل کړی شوی دی چه د هغو اساسی او رښتیا اصولو بیان په ډیر وضاحت او تحقیق سره وکړی چه خلق پکښې اختلاف او جګړی کوی (مثلاً توحید معاد د حلالو او حرامو احکام) او نور چه هیڅ اشکال او خفاء پکښې پاتی نشی - ګواکی نبی کریم علیه افضل الصلٰوة والتسلیم د دغه لوی قرآن په وسیله د ګردو (تولو) منازعو او جګړو سمه او صافه فیصله آورولی ده - او د الله تعالیٰ پر بندګانو ئی د الله تعالیٰ حجت تمام کړی دی - وروسته له دی نه د دوی منل او نه منل - بخپله د مخاطبینو کار دی، هر څوک چه توفیق ومومی قبلوی به ئی. تاسی ته نه ښائی چه پر دوی پسی خپل ځان خفه یا پریشان کړئ! ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ او لپاره د هدایت او لپاره د رحمت دپاره د هغه قوم چه ایمان لری) یعنی فیصله او بیان خو د ګردو (تولو) دپاره دی، لیکن د دی هدایت څخه منتفع کیدل - او د الله تعالیٰ د رحمت سره غاړه په غاړه کیدل - د همغه چا په برخه کیږی چه دغه فیصله د زړه په صدق سره تسلیموی - او په طوع او رغبت سره په تولو مؤمن به شیانو ایمان راوړی.

وَاللَّهُ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾

او الله نازلی کړی (لیږلی) دی له (طرفه) د آسمانه اوبه (باران) نو ژوندی (شنه) ئی کړه په دی (اوبو) سره ځمکه وروسته له مرګه (وچوالی) د هغی (ځمکی)؛ بیشکه په دغه (زرغونتیا) کښې پس له وچوالي خامخا دلیل (ښکاره د قدرت) دی دپاره (د هغه) قوم چه آوری (د الله احکام د زړه په غوږونو او په انصاف سره بیا عبرت هم تری اخلی).

تفسیر: یعنی وچه ځمکه په آسمانی باران سره زرغونوی ګواکی وچوالی د ځمکی موت او شین توب او خروپ توب ئی ژوندون او حیات دی
﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾ بیشکه په دغه زرغونتیا کښې پس له وچوالی خامخا دلیل ښکاره د قدرت دی دپاره د هغه قوم چه آوری احکام د الله د زړه په غوږونو په انصاف سره او

بیا عبرت هم تری آخلی) یعنی هم داسی د قرآن په وسیله جاهلان ـ عالمان او مړ زړونه ژوندی کوی که ئی د زړه په توجه او انصاف سره واوری.

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِن بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِّلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾

او بیشکه چه دی تاسی ته په چارپایانو کښی ډیر لوی عبرت؛ چه درڅښوو مونږ تاسی ته له هغه ځینو ځیزونو څخه چه دی په ګیډو د هغو (لنګو څاروو کښی) له منځه د غوشائیو او د وینو شودی صافی پاکی (له رنګه او بویه د غوشائیو او وینو) آسان تیریدونکی (له حلقه او خوش مزه) دپاره د څښونکو.

تفسیر: یعنی اوښه ـ غوا ـ میښه او نور حیوانات چه بوس، پروړ او واښه خوری نو دغه خواړه کله چه د دوی په ګیډو کښی لویږی د درو شیانو په طرف مستحیل کیږی ـ قدرت د دغو حیواناتو د اجسامو په منځ کښی داسی یو مشین لګولی دی چه د غذا د ځینو اجزاؤ د تحلیل کولو څخه وروسته د فضلی (پچی او غوشائی) په شکل د باندی ئی غورځوی ـ او له ځینو اجزاؤ څخه وینه پیدا کوی او په رګونو کښی ئی خپروی (خوروی) چه د دوی د حیات او بقاء سبب ګرځی ـ له هم دغی مادی څخه چه ځینی ئی وینه ګرځیدلی ده، د دغو دوو ګنده ؤ شیانو په منځ کښی یو دریم شی (چه شوده دی) هم تیاروی چه نهایت پاک طیب سپیځلی او خوندور شی دی.

پخوا ئی د کتاب د نزول په مناسبت د اوبو د ښکته کولو ذکر وفرمایه په دغه آیات کښی د اوبو په مناسبت د نورو مشروباتو د انواعو ذکر هم وفرمایه ـ یعنی شوده ـ شراب نبیذ او شات ـ په ۲٦ جزء د محمد صلی الله علیه وسلم د سورت په (١٥) آیت ۲ رکوع کښی چه هلته د جنت د ویالو ذکر راغلی دی د مشروباتو هم دغه څلور اقسام ذکر شوی دی

﴿ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّن مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِّن لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِّنْ خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَفًّى ﴾

دلته د دغو اقسامو د شیانو له ذکره مقصود دا دی چه د خلقو په خیال کښی هغه چه ډیر لوی لوی نعمتونه دی هغه ګرد (تول) د پاک الله پیدا او مخلوق دی بیا نو د تعجب ځای دی چه انسانان د خپل حقیقی منعم دغه مراحم او احسان ولی هیروی او د نورو شیانو خادمان او مریان کیږی. ګواکی د شرک د تردید په لوری اشاره وشوه. او دا هم تری راښکاره شوه چه هغه الله تعالیٰ چه په دغه دول (طریقه) سره ستاسی د جسمانی هوسائی (آسانی) دپاره راز راز (قسم قسم) انتظامات او مناسب وسائل او سامان پیدا کړی دی نو هرومرو (خامخا) د روحانی ژوندون او د باطنی ترقی وسائل او ذرایع به هم په کافی اندازه سره تیار او مهیا کړی وی.

وَمِنْ ثَمَرٰتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَّرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

او له میوو د خرماگانو او (له میوو د) د تاکو (کورو) څخه (هم داسی در څښوو مونږ پر تاسی) چه جوړوئ تاسی له دغو میوو څخه نشه کوونکی (بد) او رزق (روزی) ښه؛ بیشکه په دغو (انواعو د میوو او مشتقاتو) کښی (ئی) خامخا دلیل (ښکاره د قدرت) دی لپاره د (هغه) قوم چه عقل چلوی او فکر او غور په کښی کوی.

تفسیر: یعنی له دغو میوو څخه نشه ئی باسئ ـ او د خوړلو او څښلو نور ښه او عمده شیان تری جوړوئ لکه شربت ـ نبیذ ـ سرکه او وچه خرما او مویز او نور تری حاصلوئ.

تنبیه: دغه آیت مکی دی ـ د شرابو څښل په مکه معظمه کښی لا نه ؤ حرام شوی ـ او شراب څښونکی به هغه بلا تکلفه څښل ـ د شرابو څښل وروسته له هجرته حرام شو ـ بیا هیڅ یو مسلمان له سره لاس نه دی ور وړی ـ خو بیا په هم دغه مکی آیت کښی ئی هم د ﴿سَكَرًا﴾ څخه وروسته د ﴿وَّرِزْقًا حَسَنًا﴾ فرمایلو سره تنبیه فرمایلی ده چه وروسته له دی نه شراب حرام کیدونکی دی، ځکه چه پر شرابو د «رزق حسن» اطلاق نه دی موزون.

﴿إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُونَ﴾ بیشکه په دغو انواعو د میوو او مشتقاتو کښی ئی خامخا دلیل ښکاره د قدرت دی لپاره د هغه قوم چه عقل چلوی او غور او فکر پکښی کوی.) دلته د ﴿يَّعْقِلُونَ﴾ لفظ چه د عقل څخه مشتق دی د «سکر» له تذکری سره خاص مناسبت لری، کله چه نشه عقل زائل کوی، نو ځکه ئی اشاره وفرمایله چه د آیاتونو پوهیدل د عقلاؤ کار دی. او د نشه څښوونکو او مستانو کار نه دی.

وَأَوْحٰى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَّمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾

او په زړه کښی واچوله رب ستا مچیو د شاتو ته (دا خبره) چه ونیسئ (او جوړوئ) تاسی په غرونو کښی کورونه او له ونو څخه او له هغه څخه چه خلق ئی لوړ جوړوی.

تفسیر: یعنی د انګورو د پورته کولو دپاره هغه چپلی او اچی (څپرونه)چه تاسی ئی جوړوئ یا هغه عمارتونه چه خلق ئی تیاروی. د شاتو مچۍ د ور په زړه کښی اچولو او حکم ورکولو څخه دغه مطلب دی چه د هغه فطرت داسی جوړ شوی دی چه سره د ادنیٰ حیوانتوبه په نهایت کاریګری ډیری چالاکی ـ ښه شعور ـ اعلیٰ ادراک ـ نری صنعت خپلی شکرګنی (ګبینونه) د غرو او ونو په سوریو او چاودونو او په عمارتونو او نورو کښی تیاروی ـ او نوری تولی مچۍ د یوی لوئی مچۍ تر حکم لاندی په ډیر ښه اطاعت او انقیاد سره کار کوی ـ د دوی مشر ته «**یعسوب**» وائی چه د ده په متابعت د مچیو فوج هر لوری ته حرکت کوی کله چه دوی کومه ځاله (شکر ګنی) جوړوی، نو د دغی ځالی تولی خونی د «متساوی الاضلاع مسدس» په شکل وی. بی له مسطرو او بی له پرکارو او نورو مهندسی اسبابو په دومره صحت او انضباط سره داسی سم او برابر ـ منظم مرتبه او په همغه یوه شکل د دغو ګردو (تولو) کورونو جوړول داسی شی دی چه انسان ورته هک پک او حیران پاتی کیږی. حکماء وائی که بی له مسدسه کوم بل شکل ئی غوره کړی وی، نو خامخا به په منځ کښی څه ځای فضول او بیکاره پاتی وی ـ فطرت دی ته د داسی یوه شکل په لوری لار ښوونه کړی ده چه په هغه کښی هیڅ یوه فرجه او تشوالی هم خوشی او بیکاره نه وی پاتی.

ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَٰتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنۢ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ فِيهِ شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾

بیا نو خورئ تاسی (ای مچیو!) له هر قسمه میوو څخه نو ځئ (الوځئ) په لیاره د رب خپل په دغه حال کښی چه آسانه ده (صافه او خلاصه درښکاری) راوځی له ګیډو د دوی د ښښلو (شی شات) چه مختلف دی رنګونه د دی (شاتو) په دغو (شاتو) کښی شفاء ده دپاره د خلقو بیشکه په دغو (مچیو او شاتو کښی خامخا ډیر لوی دلیل دی (پر قدرت او حکمت د الله) دپاره د هغه قوم چه فکر کوی (او پر غرائبو ئی عقل چلوی).

تفسیر: ﴿ كُلِي ﴾ او ﴿ فَاسْلُكِي ﴾ ګرد (تول) تکوینی اوامر دی. یعنی فطرت هغه ته هدایت ورکړی دی چه خپل خواهش او استعداد او مزاج سره مناسب له هر قسمه میوو او ګلانو او نورو شیانو څخه خپل خواړه او غذا حاصله او غونده کړی. لکه چه دغه مچۍ له خپلو ځالو څخه راوځی او له هر راز (قسم) ګلانو او میوو خپله غذا په ځبیښلو سره حاصلوی چه له هغه څخه شات او موم

او نور حاصليږي.

﴿ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ﴾ نو ځئ الوځئ او تګ کوئ په لياره د رب خپل په دغه حال کښي چه آسانه ده صافه او خلاصه دړشکاری) يعني د غذاء حاصلولو، او د خوړلو او ښبلو څخه وروسته د بيرته راتللو لياری صافي او خلاصي در پرتي دی او هيڅ يو مزاحمت او ممانعت ستاسي په لياره کښي نشته. لکه چه ليدلي شوی دی چه مچۍ خپلي د غذاء لټولو پسي بعض اوقات ډيرو لرو ځايونو ته ځی ـ او بيا بلاتکلفه خپلي شکرګنی (ځالی) ته برابر بيرته راځی ـ او لږ شانی هم تری ليار نه ورکيږی ـ او نه تری هيريږی. ځينی د ﴿ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ﴾ مطلب داسي اخيستی دی چه قدرت هغه فطری لياری چه ستا د عمل او تصرف دپاره مقرری کړی دی پر هغو مطيع او منقاد شه! او سم برابر پری تل درومه! مثلاً د ګلانو او ميوو څخه خپله غذا وڅکه او وځبيښه! او پخپله فطری قواؤ او تصرفاتو سره شات او نور تری جوړوه!.

﴿ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ ﴾ راوځی له ګيدو د دوی د ښبلو شی شات چه مختلف وی رنګونه د شاتو) يعني د مختلفو رنګونو شاتونه تری وځی سپين، سره او ژيړ. وائی چه د رنګونو اختلاف پر موسم ـ غذاـ او د مچيو په عمر او نورو پوری اړه (احتياج) لری. او د دغو مخالفتونو لامله (له وجی) دغه اختلاف پکښي څرګنديږی (ښکاريږی) . والله اعلم.

﴿ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ ﴾ په دغو شاتو کښي شفاء ده دپاره د خلقو) يعني په ډيرو ناجوړيو کښي له يواځی خالصو شاتو څخه يا له بلي کومي دواء سره د ګډيدلو په اثر کله چه مريضانو ته ورکړ شي باذن الله د رنځورانو د شفاء وسيله ګرځی. په حديث کښي راغلی دی چه يو سړی د نس کيناستلو (دستونه کيدلو) لامله (له وجی) ډير سخت په تکليف ؤ ـ د ده ورور ته ځمونږ پاک رسول الله مبارک وفرمايل چه پری شات وڅښولی شي کله چه شات پری وڅښول شو نو د هغه په اسهال کښي لا تزئيد واقع شو نو هغه سړی بيا د رسول الله مبارک په حضور کښي حاضر شو او هغه واقعه ئی عرض کړه چه يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ځما د ورور د نس ناستی لا پسی زياته شوه رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل «**صدق الله وكذب بطن اخيك**» الله رښتيا فرمايلی دی. او ستا د ورور ګيډه دروغجنه ده بيا ئی پری وڅښوه بيا ورڅښولو څخه بيا هغه کيفيت مداومت وکړ ـ نو بيا هم پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم هغه خپله اوله وينا تکراره کړه ـ بالاخر د دريم ځلی شات ورڅښولو څخه هغه اسهال بند شو او د هغه رنځور طبيعت درست شو. اطباؤ له خپلو اصولو سره سم ويلی دی چه ځينی اوقات په ګيډه کښي «**کيموس**» فاسديږی چه د ګيډی هر راز (قسم) رسيدلی غذاء او خواړه او دواء فاسدوی ـ نو ځکه اسهال (د نس ناسته) پيل (شروع) کوی ـ نو د هغه علاج هم دغه دی چه مسهلات ورکړ شي څو هغه فاسد «**کيموس**» ووځی. د شات په مسهل توب کښي هيڅ شک نشته ـ ګواکی د رسول الله مبارک مشوره د هم دغه طبی اصول په اساس وه ـ د مامون الرشيد په زمانه کښي کله چه «**شمامه عبسي**» ته هم داسي يو مرض لاحق شو، نو د دغي زمانی شاهی طبيب «**يزيد بن يوحنا**» په مسهل د هغه علاج وکړ ـ او هم دغه وجه ئی ورڅرګنده (وربښکاره) کړه ـ د نن پرون طبيبان هم

د «**استطلاق البطن**» د علاج دپاره د شات استعمال بیحده مفید ښئ ـ حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه فرمائی چه «الله تعالیٰ په پاس آیتونو کښې له خرابو شیانو ښخه د ښو شیانو د وتلو دری نښې راوښودی د حیواناتو له ګیدو د وینی او د غوښیو له مادی ښخه شوده ـ د نشی له مادی (کجورو او انګورو) ښخه پاکه روزی ـ د مچۍ له ګیډی ښخه شات. په دغو درو واړو کښې دغی خبری ته اشاره ده چه الله تعالیٰ د هم دغه پاک قرآن په برکت د جاهلانو په اولاده کښې عالمان پیدا کوی لکه چه د محمد رسول الله صلی الله علیه وعلیٰ آله وصحبه وسلم په وقت کښې هم داسې هم وشو چه د کفارو اولاده کاملان عارفان شول».

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰىكُمْ ۙ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ ۝

او الله پیدا کړی یئ تاسی (له عدمه) بیا به وژنی تاسی (بیا به وفات کړی تاسی په اجل خپل سره) او ځینی له تاسی هغه څوک دی چه رد کولی شی هغه ډیر خوار ژوندون ته دپاره د دی چه ونه پوهیږی (دغه زوړ) پس له علمه چه ئې درلود (لرلو) په ځلمیتوب کښې په هیڅ شی (لکه وړوکی)؛ بیشکه چه الله ښه عالم دی (پر هر شی) ښه قادر دی (په کولو د هر شی چه اراده ئې وفرمائی).

تفسیر: د قدرت ډیری خارجی نښې ئې بیانې کړی او په هغوی یې مونږ انسانانو ته تنبیه وفرمائله چه تاسی پخپله پخپلو داخلی حالاتو کښې غور او فکر وکړئ؛ هغه چه ړومبی هیڅ شی نه ؤ پاک الله هغه ته خارجی وجود وروباښه ـ بیا ئې وواژه او هغه وربښلی ژوندون ئې تری بیرته واخیست او ده د هغه په مقابل کښې هیڅ ونشو کړی ـ او ځینی پخوا له مرینی په زوړوالی کښې داسې درجې ته رسوی چه د هغه ګرد (تول) هوش ـ سد ـ حواس ـ قواء بیخی زائلیږی او له لاسه وځی او د هغه په لاسو او پښو کښې له سره هیڅ توان او طاقت نه وی پاتی او بیخی زهیر او له کاره لویږی، نه په خبره پوهیږی او نه ئې هغه کړی خبری او پری تیری شوی تجربی په یاد پاتی وی له دی نه ثابته شوه چه علم او قدرت د هغه واحد ـ احد ـ خالق او مالک په لویه خزانه کښې دی ـ هر کله او په هره انداز ـ هر چاته او په هر وقت کښې چه اراده ئې وفرمائی ورکوی ئې ـ د حضرت شاه صاحب په نزد په دغه آیت کښې دغه طرف ته اشاره ده چه په دغه محمدی امت کښې به ړومبی کامل سری پیدا کیږی او بیا به پکښې نقصانات پیدا کیږی ـ والله اعلم.

وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعۡضَكُمۡ عَلٰى بَعۡضٍ فِى الرِّزۡقِ‌ۚ فَمَا الَّذِيۡنَ فُضِّلُوۡا بِرَآدِّىۡ رِزۡقِهِمۡ عَلٰى مَا مَلَـكَتۡ اَيۡمَانُهُمۡ فَهُمۡ فِيۡهِ سَوَآءٌ‌ ؕ اَفَبِنِعۡمَةِ اللّٰهِ يَجۡحَدُوۡنَ‏ ﴿۷۱﴾

او الله فضل (زیادت) ورکړی دی ځینې ستاسې ته پر ځینو (نورو) په رزق (روزي په غنا، فقر، مالکیت او مملوکیت) کښې، نو نه دي هغه کسان چه فضل زیات ورکړی شوی دی دوی ته رد کوونکي د رزق (روزي، مال) خپل په هغه چا چه ئې مالکان شوي دي ښي لاسونه د دوی (یعني له خپلو ځانونو سره ئې نه شریکوی) آیا نو دا مالکان او مملوکان په دی (اموالو) کښې سره برابر دی؟ (بلکه نه دي سره برابر)؛ آیا نو په نعمت د الله باندی انکار کوی دغه (چه الله ته شریکان ثابتوی).

تفسیر: یعنې د الله تعالیٰ راکړی روزی او ښېنه د تولو دپاره یو شان او یو برابر نه ده د استعدادو او احوالو د تفاوت په لحاظ پاک الله تعالیٰ پخپل بالغه حکمت ځینو ته پر ځینو نورو فضیلت ورکړی دی ـ ځینې ئې داسې مالداره او با اقتداره ګرځولی دی چه د هغوی تر لاسو لاندی ډیر مریان او نوکران او چاکران وی چه هغوی ته د هم ده په ذریعه روزی وررسیږی ـ یو خو هغه مریان دی چه بالذات د یوی پیسی یا د ادنیٰ اختیار مالکان نه دی ـ او هر وقت د خپل بادار (سردار) اشارو ته سترګی په لیاری دی نو آیا په دنیا کښې داسې کوم بادار په خپل ځان به داسې پیرزو او لورینه وکړی چه مریی یا نوکر یا چاکر ئې چه په هر حال د ده په شان انسان دی همغسې د خپل د مرئیتوب او نوکری ـ په حالت کښې د خپل بادار په دولت ـ ثروت ـ عزت ـ ښځې او نورو کښې برابر شریک شي؟ د مریی حکم خو شرعاً داسې دی چه د مرئیتوب په حالت کښې که د کوم شي مالک هم وګرځولی شي خو بیا هم دی د هغه شي مالک نه ګرځي ـ او د هغه مالک خامخا د ده همغه بادار (سردار) کیږی. فرض ئې کړئ که بادار (سردار) خپل مرئې آزاد کړی او پخپل دولت او نورو کښې ورته پوره او برابره برخه ورکړی، نو بیشکه دلته د دوی دواړو په منځ کښې مساوات قائمیږی، مګر په دغه وقت کښې هغه مریی، مریی نه دی پاتی. په هر حال د مرئیتوب کیفیت او مساوات له سره پخپلو منځو کښې سره نشي جمع کیدی. لکه چه د دوو همجنسو او متحدالنوعو انسانانو په منځو کښې په مالکیت او مملوکیت کښې سره شرکت او مساوات نشي جمع کیدی نو بیا د حسرت او حیرت ځای دی چه د خالق او مخلوق په منځ کښې په معبودیت او نورو کښې څرنګه برابری او مساوات کاوه شي؟ او داسې شیان د حقیقي مالک شریک او سهیم تاکلی (مقرر کړی) کیږی چه پخپله

مشرکین هم هغه د الله تعالیٰ مخلوق او مملوک گڼي او پرې داسې اقرار کوي «**الا شریکا هولک تملکه وماملک**» آیا د حقیقي منعم د نعمتونو شکریه هم دغه ده چه د هغو خبرو ځخه چه د هغو په منلو کښې ستاسي وچولي (تندې) تریو کیږي او غړي مو وهلي کیږي او ډیر پرې خپه کیږئ له هغه ځخه زیات قبیح او شنیع صورت هغه دپاره تجویز وکړی شي، ـ همغسې چه په روزي او نورو شیانو کښې الله تعالیٰ ځینو ته پر ځینو نورو فضیلت ورکړی دی او گرد (تول) ئې سره په یوه درجه کښې نه دي ایښي، که په علم او عرفان او د نبوت په کمالاتو کښې هم کوم لوی ذات ته پر نورو فوقیت ورکړی نو د الله تعالیٰ د دغه نعمت ځخه انکار پرته (علاوه) له ضده او عناده بله وجه نه لري.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُم بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ ۚ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾

او الله پیدا کړي دي تاسي ته له جنسه ستاسي ښځې (چه زړه مو ورسره آرام شي) او پیدا کړي ئې دي تاسي ته له ښځو ستاسي ځامن او لمسي (یا لوني یا ځومان چه ستاسي د نوعي د بقاء ذرائع دي) او روزي رزق ئې درکړی دی تاسي ته له طیباتو پاکیزه ؤ (خوندورو شیانو نه چه ستاسي د شخصي بقاء وسائل دي) آیا نو (دغه کفار) پر باطلو (معبودانو) ایمان راوړي او په نعمت د الله (چه اسلام دی) دوی کافران کیږي، او عبادت کوي دغه (کفار) بې له الله د هغه (ځیز) چه نه لري هیڅ واک (اختیار) دپاره د دوی د رزق (روزي ورکولو) له آسمانونو (په ورولو سره) او له ځمکي (په زرغونولو سره) د هیڅ ځیز او نه طاقت لري (دغه باطل معبودان د هیڅ شي).

تفسیر: یعني له هم دغي انساني نوعي ځخه ستاسي ښځې ئې پیدا کړي څو ستاسي په منځ کښې الفت او مؤانست قائم وي او د تخلیق غایه او غرض تکمیل شي

﴿ وَمِنْ اٰيٰتِهٖۤ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوْۤا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً ﴾ (٢١ جزء د الروم (٢١) آیت (٣) رکوع) ﴿ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ ﴾ آیا نو دغه کفار پر باطلو معبودانو ایمان راوړی او په نعمت د الله تعالیٰ چه اسلام دی دوی کافران کیږی؟) یعنی د بتانو احسان منئ چه له ناروغی څخه مو په زعم ستاسی روغ کړی - یا ځامن درکړی - یا روزی در ورسوی چه دغه ګرد (تول) سره دروغ دی او هغه ذات چه په رښتیا سره د دغو شیانو درکوونکی دی د هغه شکر نه اداء کوئ کذا فی الموضح. او ښائی په دی لوری هم اشاره وی چه د فانی او زائل ژوندون د نوعی او شخصی بقاء د اسبابو او وسائلو منونکی یئ - او د الله تعالیٰ د ډیر لوی نعمت (چه د رسول الله مبارک هدایات دی) او د ابدی بقاء او دائمی ژوندون واحده ذریعه ده نه منی «**الا کل شئ ماخلا الله باطل**».

﴿ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ﴾ الآیة - او عبادت کوی دغه کفار بی له الله تعالیٰ څخه د هغه څیز چه نه لری هیڅ واک او اختیار دپاره د دوی د رزق او روزی ورکولو له آسمانه او له ځمکی) یعنی نه له آسمانه د باران ورولو اختیار لری - او نه له ځمکی څخه د غلی او دانی د زرغونولو قدرت د دوی په واک (اختیار) کښی شته نو بیا په معبودیت کښی د مطلق قادر او برحق قاهر شریکان څرنګه کیدی شی؟.

﴿ وَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴾ او نه طاقت لری او نه توانیږی دغه باطل معبودان د هیڅ څیز) یعنی نه فی الحال دغه اختیار ور حاصل دی او نه په فی المآل کښی د دغه قوت او قدرت خاوندان کیدی شی.

فَلَا تَضْرِبُوْا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٧٤﴾

نو مه بیانوئ (مه لګوئ) تاسی الله سره مثالونه (شریکان په خدایی کښی)؛ بیشکه الله ته معلوم دی (بطلان د قول ستاسی) او تاسی نه پوهیږئ (که نه داسی به مو نه کوله).

تفسیر: مشرکانو به ویل چه حقیقی مالک خو الله تعالیٰ دی، دغه کسان د الله تعالیٰ په دربار کښی مختار دی او زموږ کارونه هم دغو پوری اړه (احتیاج) لری او هغه لوی خدای پوری موږ نشو رسیدی. نو دغه مثال بیخی غلط دی چه انسانان دی د احدیت له درباره سره بالکل څه تعلق او مناسبت ونه لری. الله تعالیٰ هر شی پخپله کوی اعم له دی چه بالواسطه وی یا بلاواسطه او هیڅ یو کار ئی هیچا ته داسی نه دی ورسپارلی لکه چه دنیوی سلاطین خپلو ماتحتو - حکامو ته اختیارات ور تفویض کوی چه تفویض ئی په اراده او اختیار سره وی، لیکن د تفویض څخه وروسته هغوی د هغو اختیاراتو په استعمال کښی آزاد او مختار دی. د کوم شوریٰ - اعیان - وزیر - معین - نائب الحکومه مجلس مشوره قاضی او حاکم د فیصلی په وقت کښی نه باچا او

نه وزراء او نه بل څوک ـ د هغې واقعي له جزوياتو او فيصلې څخه پوره خبردار وي، نه په هغه وقت کښې په جزئي ډول (طريقه) سره د باچا مشيت او ارادې ته د هغې فيصلې په صدور کښې څه دخل شته ـ دغه صورت د الله تعالیٰ په دربار کښې له سره نشته. بلکه هر يو لوی او وړوکی کار او له ادنیٰ څخنې ادنیٰ جزئي شی ـ که د اسبابو په واسطه سره وي که بلا واسطه د ده د محيط علم او مشيت او ارادې سره سم واقع کيږي، نو بناء پر دې پر مونږ او نورو هر مسلمان او انسان لازم دي چه د هر کلي او جزئي خالق ـ فاعل او حقيقي مؤثر، همغه پاک الله تعالیٰ وبولي او يواځې بې له مله او شريکه همغه الله واحد جل وعلا خپل معبود او مستعان وپيژني. او پر هم دغه اعتقاد ټينګ او کلک ولاړ وي.

تنبيه: له ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه او نورو اسلافو څخه د ﴿ فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْأَمْثَالَ ﴾ دغه مطلب منقول دی «تاسې هيڅ شی د پاک الله سره مماثل مه بولئ!»

﴿ إِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾ بيشکه الله تعالیٰ ته معلوم دی بطلان د قول ستاسې او تاسې نه پوهيږئ که نه داسې به مو نه کوله) يعنې تاسې په دغه نه پوهيږئ چه الله تعالیٰ دپاره کوم مثال ښائي وړاندې کړی شي چه د اصل الحقيقت او صحيح مطلب په تفهيم کښې ممد او معاون وي او د الله د عظمت او نزاهت په خلاف کومه شبهه پيدا نه کړي ـ که صحيح مثال غواړئ نو وروسته له دې نه دوه مثالونه بيان فرمائلی کيږي ـ تاسې هغه په ډير غور او دقت سره واورئ! او د هغه تمثيل پر غرض او غايه ځان ښه پوه کړئ! تر څو حق او باطل معبود په ښه شان سره وپيژنئ! اول مثال تری دغه دی

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوكًا لَّا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَّمَنْ رَّزَقْنٰهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَّجَهْرًا ؕ هَلْ يَسْتَوٗنَ ؕ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٧٥﴾

تړی (بيانوی) الله يو مثال چه مريي وي مملوک (نه مکاتب او ماذون) چه نه قادر يږی په هيڅ شي (له نفعې او ضرره) او بل هغه څوک وي چه رزق روزي ورکړې وي مونږ ده ته له درباره خپله رزق روزي ښه (ډير مال بې له شرکته) نو دغه سړی نفقه کوي له هغه ماله په پټه او ښکاره؛ آيا برابريږي سره دوی (نه برابر يږي) توله ثناء صفت الله لره دی (چه لوی څيښتن (مالک) د تولو نعماؤ دی)؛ بلکه زياتره يعنې ګرد (تول) د دوی سره نه پوهيږي (چه نسبت د نعمتونو کوی نورو ته).

تفسیر: یو سړی چه هغه خپلواک (خود مختار) او آزاد نه وی او د بل مریی او مملوک وی او هیڅ ډول (طریقه) قدرت او اختیار نه لری او په هر تصرف او کار کښې د مالک اجازی او اشاری ته اړ (مجبور) او محتاج وی او بلا اجازه د هغه ګرد (ټول) تصرفات غیر معتبر وی. بل خپلواک (خود مختار) آزاد با اختیاره سړی دی چه ورته پاک الله پخپل فضل او مرحمت ډیره روزی رزق او مقدرت وربښلی دی ـ چه له هغه څخه شپه او ورځ په پټه او ښکاره (په هر ډول (طریقه) ئې چه زړه غواړی) په خلاص لاس او په ډیر اخلاص ئې صرفوی او هیڅوک د هغه لاس نشی نیولی آیا دغه دواړه سړی سره برابر کیدی شی؟ هم داسی وپوهیږئ چه الله تعالیٰ د هر څیز حقیقی مالک دی ـ او ټول تعریفونه او ښیګڼی (فائدی) د ده په خزانه کښې دی هر چا ته هر څه چه اراده وفرمائی ورکوی ئې او هیڅوک ئې مزاحمت کوونکی نه دی په ذره ذره باندی هم کلی اختیار او کامله قبضه لری دغه به څومره د ظلم خبره وی چه تاسی له هغه الله جل جلاله سره د ډبری (ګټی) یا د ختو یا د نورو یو داسی بت برابروئ . چه هغه د هیڅ یو څیز مالک نه دی بلکه پخپله د بل چا مال دی کله چه مجازی مالک او مجازی مملوک سره نشی برابریدی نو بیا حقیقی مملوک به څرنګه د حقیقی مالک شریک کیدی شی؟ په دی باندی هم ښه وپوهیږئ، چه د الله واحد عبادت کوونکی چه مالک ئې ورته علم او د ایمان دولت ورعطاء کړی دی او په خلقو کښې ئې په شپه او ورځ کښې د روحانی نعمتونو د تقسیمولو ذریعه ګرځولی دی آیا دی له هغه پلیت مشرک سره چه د بت بنده او د اهواؤ او اوهامو غلام ـ او له مقبوله عمله بیخی تش لاس وی برابریدی شی؟ او له دغه موحد مؤمن سره یو ځای دریدلی شی؟ کلا! والله!. دوهم مثال تری دغه دی

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ اَحَدُهُمَآ اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَّهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰىهُ ۙ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُّ لَا يَاْتِ بِخَيْرٍ ۭ هَلْ يَسْتَوِيْ هُوَ ۙ وَمَنْ يَّاْمُرُ بِالْعَدْلِ ۙ وَهُوَ عَلٰي صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٧٦﴾

او بیانوی الله یو مثال چه دوه سړی وی چه یو له دوی نه ګونګ (چاړا) وی (چه نه څه اوری او نه څه وائی) نه قادریږی په هیڅ څیز حال دا چه دغه ګونګ بار (پیټی) وی پر مولا (بادار) خپل هر چیرته چه ولیږی (بادار) دغه (مریی) نه راوړی نه راځی په خیر سره (بلکه شر ورته رسوی) آیا برابریږی دغه (ګونګ بی خبره)، او هغه څوک چه امر کوی (خلقو ته) په عدل (انصاف بلکه له سره نه دی برابر) حال دا چه دی (پخپله هم) پر لیاره سمه (روان وی چه ژر ورسوونکی ده مقصود ته).

تفسیر: څوک چه ګونګی وی نو په لازمی ډول (طریقه) سره کوڼ به هم وی ـ ګواکی دی به نه پخپله خبری کولی شی او نه له نورو څخه څه شي اوریدی شی (او هیڅ قوت او قدرت نه لری به هیڅ شی) ځکه چه نه حواس لری نه عقل او شل او شوټ هم وی چه هیچیری تلی راتلی هم نشی (حال دا چه دغه ګونګ پیتی وی د دواړو اوږو چه بار وی پر متولی او بادار خپل او هغه متولی ئی په هر کار کښی حیران وی ځکه چه هر طرف ته ئی چه مولیٰ ولیږی دغه کوڼ او چاړا غلام) د خپل مالک هیڅ یو کار نشی کولی هر چیری چه ئی ولیږی، یا ئی متوجه کړی، هیڅ قسم ښیګنه (نفع) او فلاح نشی وررسولی (او کار ئی تر سر نه رسوی او خپل بادار (سردار) د هغه په مقصد او کار نه بریالی کوی. نو آیا سره برابریږی دغه ګونګ او بیخبره او هغه څوک چه امر کوی خلقو ته په عدل او انصاف سره ځکه چه سلیم الحواس او فصیح اللسان او فهیم او رشید او دیندار او جامع د ټولو فضائلو او مکارمو دی او حال دا چه دی پخپله هم روان دی پر سمه لاره چه جلت رسوونکی ده مقصود ته) یعنی پخپله هم پر سمه لیاره روان دی او هم نورو ته هم د اعتدال او انصاف سمه برابره لیاره ورښیی او روانوی ئی، کله چه دغه دواړه کسان سره نه دی برابر نو یو له خپله ځانه جوړ کړی بت ته العیاذ بالله د خدائی درجه ولی ورکوله کیږی؟ یا یو ړوند او کوڼ مشرک چه د الله تعالیٰ پیدا کړی روزی څخه خوری او د یوی کودی په اندازه هم کار نه کوی، له هغه قانت مؤمن سره څرنګه برابر کیدی شی چه دی پخپله هم په سمه صافه لیاره روان دی او نور خلق هم له خپله ځانه سره یو ځای بیایی؟ حضرت شاه صاحب فرمائی «یعنی د الله تعالیٰ دوه مخلوق یو تیټ او سپک بت چه نه خوځیدی شی او نه تلی شی لکه ګونګی مریی او بل رسول چه د پاک الله لیاره په زرګونو خلقو ته ښیی او دی پخپله هم د الله تعالیٰ په بندګی قائم دی ـ د دغه رسول الله متابعت ښه او بهتر دی؟ که د هغه کوڼ چاړا بیړا مریی؟»).

(ای لویه څښتنه! ته مو پخپل عبادت او د خپل رسول په متابعت کښی لا کلک او ټینګ وساته!)

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَمَآ أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د آسمانونو او د ځمکی او نه دی امر (قیام) د قیامت (په سرعت او سهولت کښی) مګر په مثل د پټولو یا خلاصولو د سترګو بلکه دا له هغه څخه هم ډیر نژدی دی (لکه د رپولو د شروع آن ځکه چه) بیشکه الله پر هر شی ښه قادر دی (چه اراده وفرمائی او ځینی له هغه بیا ژوندی کول د ټولو مخلوقاتو دی).

تفسیر: یعنی ګرد (ټول) مخلوق سره یو شان نه دی. د یوه سړی حال د بل سړی له حاله بې انتهاء اختلاف لري. ګرد (ټول) شیان پر یوه مستوی سطح نه دی درولي شوي ـ د دغو ټولو شیانو اسرار او د هر یوه پټ استعدادات او مخفی حالات الله تعالیٰ سره دی لکه چه الله سم له خپل محیط علم سره په قیامت کښې له هر یوه سره بیله معامله کوي ـ او پر مختلفو احوالو به مختلفې نتیجې مرتب فرمائي.

(او نه دی امر یعنی قیام د قیامت له جهته د جلتي او آساني مګر په مثل د رپولو د سترګې بلکه هغه قیام دیر نژدی دی له دغه رپولو نه هم ځکه چه دغه دوه کاره دی او هغه یو) یعنی تاسې د قیامت راتګ مستبعد مه ګڼئ ـ پاک الله تعالیٰ ته هیڅ یو څیز مشکل نه دی ـ کله چه د ګردو (ټولو) خلقو د بیا ژوندی کولو اراده وفرمائي، نو د سترګو د یوه رپ په اندازه به هم څه ځنډ (درنګ) نه لګیږي هم دا چه اراده ئې وفرمائي، په یوه طرفة العین کښې به ګرد (ټول) جهان بیا موجودیږي.

تنبیه: د ﴿ كَلَمۡحِ ٱلۡبَصَرِ أَوۡ هُوَ أَقۡرَبُ ﴾ مطلب دا دی چه د عامو خلقو له محسوساتو سره موافق د هغه د سرعت تعبیر د سترګو په رپولو سره وکړی شو. لیکن په واقع کښې له دی نه به هم په ډیر لږ مدت کښې قیامت قائمیږي، ځکه چه «لمح البصر» په هر حال یو زماني شی دی او د الله تعالیٰ پر اراده د مراد ترتیب هرومرو (خامخا) فوري او آني دی.

(بیشکه چه الله تعالیٰ پر هر شی باندې ښه قادر دی) یعنی د هغه ذات چه د محیط علم حال او وصف ئې داسې وی چه د آسمان او د ځمکې ګرد (ټول) اسرار هم د ده په مخ کښې موجود او حاضر وی او د ده کامله قدرت پر یوې یوې ذرې هم محیط وی ـ ښه نو د هغه شریک او څاری بل څرنګه کیدی شي ـ او د هغه پوره مثال به له کوم ځای څخه راوړی شي؟.

وَٱللَّهُ أَخۡرَجَكُم مِّنۢ بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ شَيۡـٔٗا وَجَعَلَ لَكُمُ ٱلسَّمۡعَ وَٱلۡأَبۡصَٰرَ وَٱلۡأَفۡـِٔدَةَ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ﴿٧٨﴾

او الله راوویستئ تاسې له نسونو (ګیډو) د میندو خپلو حال دا چه نه پوهیدئ تاسې په هیڅ شی (څیز له خیره او شره) او پیدا کړی (درکړی) ئې دی تاسې ته غوږونه او سترګې او زړونه (او نور حواس او نور اسباب) دپاره د دې چه شکر وکړئ (په دغو نعمتونو).

تفسیر: یعنی د پیدایښت په وقت کښې تاسې په هیڅ شی نه وئ خبر او نه په څه پوهیدئ ـ پاک الله تاسې ته د علم ذرائع او یوه لږونکی زړه درکړ چه هر یو د دغو بالذات پخپله هم لوی

نعمت دی او د لکونو نورو نعمتونو د متمتع کیدلو وسائل هم دی ـ که سترګی ـ غوږونه ـ عقل او نور حواس، اعضاء او جوارح نه وی، نو د ګردو (تولو) ترقیاتو ورونه به بندیدل هومره چه انسان وړوکی لوئیږی، هغومره د هغه علمی او عملی قوتونه هم بالتدریج لوئیږی او پسی زیاتیږی ـ نو د ده شکر ګزاری دغه ده چه دغه قوتونه ئی د الله تعالیٰ په طاعت کښی لګولی وی او د ده د حق په پیژندلو کښی له پوه او هوش څخه ئی کار اخیست نه داسی چه د احسان منلو په ځای بالعکس پر بغاوت او سرکشی ملا وتړی او د خپل حقیقی منعم څخه غاړه وغړوی او د کوډړو او د ډبرو (ګتو) د بتانو عبادت وکړی.

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

آیا نه ګوری دغه (انسانان) په طرف د الوتونکو (مرغانو) چه مسخر کړی شوی (په حکم سره تړلی شوی) دی په جو (هوا) د آسمان کښی؛ نه ساتی دوی لره (په دی هوا کښی له پریوتلو څخه) مګر الله؛ بیشکه په دغه (تسخیر د مرغانو) کښی خامخا دلائل (د قدرت) دی دپاره د (هغه) قوم چه ایمان راوړی (ځکه چه سترګی د عبرت هم دوی لری).

تفسیر: یعنی لکه چه بنی آدم ته د هغه مناسب قوتونه ورعنایت فرمائلی دی، مرغانو او طیورو ته ئی هم د دوی له حالاتو سره مناسب فطری قوتونه په ودیعت سره ورکړی دی، هر یو الوتونکی پخپله الوتنه کښی د قدرت د قانون تابع دی ـ او د الله تعالیٰ تکوینی احکامو ته مطیع او منقاد دی هغوی ته په هیڅ یوی مدرسی، کښی د الوتلو لوست او ښوونه نه ده ورکړی شوی قدرت د دغو مرغانو او طیورو وزرونه ـ لکۍ ـ منګلی ـ مښوکی او نور اعضاء جوارح او حواس داسی جوړ کړی دی چه په نهایت آسانی سره په فضاء او د هوا په منځ کښی الوتلی شی او داسی نه کیږی چه د هغه ثقیل جسم د لطیفی هوا فضا څیری کړی یا ئی وشکوی ـ او بی اختیاره لاندی ولویږی یا د ځمکی عظیم الشانه جذب او راښکودل هغوی خپل ځان ته راکش کړی ـ او د هغو د الوتلو مخه ونیسی آیا د الله تعالیٰ څخه ماسواء د بل چا د قدرت لاس دی چه دغه طیور بی تکلفه په معمولی دول (طریقه) سره په فضاء کښی ساتی ـ او د هوا په جو کښی ئی چپ چاپیر الوځوی؟ (بیشکه په دغه الوتنه او طیران او تسخیر د مرغانو کښی خامخا دلائل د قدرت دی دپاره د هغه قوم چه ایمان راوړی ځکه چه سترګی د عبرت هم دوی لری) حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «یعنی په ایمان راوړلو کښی ځینی اشخاص متردد کیږی او له دی کبله (وجی) چه دوی د معاش په امورو کښی مصروف دی د معاد له فکره غافل دی نو فرمائی چه د

مور له ګیدی څخه هیڅوک له خپله ځانه سره هیڅ شی نه راوړی، د ګټلو اسباب سترګی ـ غوږونه او نور حواس اعضاء او جوارح د همغه پاک الله تعالیٰ عطاء او د دغو ګردو (تولو) شیانو معطی او ورکوونکی همغه دی او الوتونکی مرغه په فضاء کښی د چا په اعتماد او مرسته (مدد) خپل وزرونه خوځوی؟.»

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْۢ بُيُوْتِكُمْ سَكَنًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ جُلُوْدِ الْاَنْعَامِ بُيُوْتًا تَسْتَخِفُّوْنَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ ۙ وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَاۤ اَثَاثًا وَّمَتَاعًا اِلٰى حِيْنٍ ﴿٨٠﴾

او الله پیدا کړی دی تاسی ته له کوتو (کورونو) ستاسی ځای د هستوګنی (یعنی د خښتی تیږی (ګټی) ـ لرګی او نورو شیانو عمارتونه) او (الله) پیدا کړی دی تاسی ته له پوستکو د چارپایانو (څاروو) کورونه چه سپک مومئ تاسی هغه په ورځ د کوچ او سفر ستاسی او په ورځ د اړوولو ستاسی (په دیره ځاے کښی) او (الله پیدا کړی دی تاسو ته) له وړیو د دغو (چارپایانو ګدو) او له وړیو د دغو (چارپایانو اوښانو) او د ویښتو د دغو (چارپایانو بیزو) اسبابونه(د اغوستلو او غوړولو او استعمالولو) او د نفعی اخیستلو تری تر حین (تر وقته د مړ کیدو ستاسی یا د حیواناتو یا تر قیامته) پوری.

تفسیر: یعنی کله چه د خښتو او د تیږو (ګټو) عمارتونه بل چیری نشو منتقل کیدی نو د څرمنی او د وړیو او د نورو کیږدی او تمبوګان او خیمی جوړول مو وروښودل چه په سهولت او آسانی سره منتقل کیدی شی په سفر او حضر کښی هر چیری چه مو زړه وغواړی هلته ئی ودروئ ـ او هر وقت چه مو زړه غواړی راتول ئی کړئ او بوی خوا ته ئی کیږدئ. ځینو د ﴿ يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ ﴾ مطلب داسی اخیستی دی چه د تګ په وقت کښی او د پورته کولو او ښکته کولو او درولو په وقت کښی سپک وی او هیڅ تکلیف او ربړ (زحمت) نه درپیښوی.
(او الله تعالیٰ پیدا کړی دی تاسو ته له وړیو د دغو چارپایانو چه میږی (ګډی) دی او له وړیو د دغو چارپایانو چه اوښان دی او ویښتو وچغنو د دغو چارپایانو چه وزی (بیزی) دی اسبابونه د اغوستلو او غوړولو او استعمالولو او د نفعی اخیستلو تر وقته د مړکیدو ستاسی یا تر وقته د مړکیدو د دغو حیواناتو یا تر قیامته پوری) یعنی له دغو شیانو څخه ځومره د هستوګنی او هوسائی (آسانی) سامان او اسباب تیارولی شی، چه تر یوه معینه وقته یا تر اوږده مدته (یا ستاسی یا د دغو حیواناتو تر ژوندانه) پوری کار تری اخیست کیږی. که پاک الله مونږ او

تاسي او نورو ته ترقي کوونکي زړه او دماغ او سترګي او غوږونه (او نور حواس او جوارح) نه وی راکړی نو آیا دغه سامان به میسر کیدی شوی؟.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّمَّا خَلَقَ ظِلٰلًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنَ الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَّجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيْلَ تَقِيْكُمُ الْحَرَّ

او الله پیدا کړی دی تاسی ته له هغو شیزونو شخه چه پیدا کړی ئی دی سیوری مثلاً د وریځو ـ ونو ـ عمارتونو ـ غرونو او نورو سیوری د قدرت له قانونه سره سم پر ځمکه لویږی چه په هغه کښی (د حرارت په اوقاتو کښی) خلق آرام او هوسائی (آسانی) کوی او (الله) پیدا کړی دی تاسی ته له غرونو شخه ځایونه د پټیدلو (کاری او سمڅی چه هلته مو سرونه ننباسئ او له بارانه له، لمره یا له دښمنانو او نورو شخه مو ځانونه ساتلی شئ) او (الله پیدا کړی دی تاسی ته) قمیصونه (د پنبی وړیو کتانو او نورو) چه ساتی تاسی له ګرمی نه.

تفسیر: حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «همغسی چه د ګرمی په موسم کښی د ګرمی شخه د ځان ساتلو وسائل شته د یخنی په موسم کښی د یخنی شخه د ځان ساتلو وسائط هم شته خو کله چه په هغه ملک کښی ګرمی زیاته وه د هغه ذکر ئی په خصوصیت سره وفرمایه»

وَسَرَابِيْلَ تَقِيْكُمْ بَأْسَكُمْ

او (الله پیدا کړی دی تاسی ته) قمیصونه (د اوسپنی او ځغری) چه ساتی مو (له ضرره) د جنګه ستاسی؛

تفسیر: یعنی زره او ځغری چه په جنګونو کښی خلق له زخمی (ټپی) کیدلو شخه ساتی او د دښمن د وسلو له واره او د چړو او تورو له ګزاره مو ژغوری (بچ کوی).

كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهٗ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُوْنَ ﴿٨١﴾

هم داسی (چه تیر نعمتونه ئی تمام کړی دی) پوره کوی نعمت (احسان خپل

پر تاسي دپاره د دی چه تاسي اسلام راوړئ (د الله حکم ومنئ).

تفسیر: یعنی وګورئ چه پاک الله پخپل فضل او کرم سره څرنګه ستاسي د هر قسم ضروریاتو انتظام فرمایلی دی؟ او څنګه علمي او عملي قوتونه ئې دربښلي دی؟ چه د هغو په کار اچولو او له هغو څخه د کار اخستلو په اثر دیر عجیب او غریب تصرفات کولی شئ نو بیا څرنګه امکان لری هغه الله چه په مادی او جسمانی دنیا کښي پر تاسي دومره مراحم او احسانات فرمائلي دی، د روحاني تربیت او تکمیل په سلسله کښي به پر مونږ او تاسي خپل لطف او احسان نه وی پوره کړی؟ بیشکه چه هغه ئې هم راپوره فرمایلی دی لکه چه په ٦ جزء د المائدة په ٣ آیة اوله رکوع کښي داسي یو آیت لولو ﴿ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا ﴾ ضرور دی چه د جهان ګرد (تول) خلق د دغه احسان په مقابل کښي خپلي غاړی کیږدی او د هغه حقیقي منعم جل جلاله او اعظم محسن (عم نواله) د زړه له کومی تل تر تله مطیع او منقاد اوسی.

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿٨٢﴾

نو که شا وګرځوله دوی (له اسلامه نو تاته هیڅ ضرر نشته) پس بیشکه چه خبره هم دا ده چه پر تا (ای محمده!) رسوونه ده ښکاره.

تفسیر: یعنی که دوی سره د دومره احساناتو د اوریدلو بیا هم د الله تعالیٰ په مقابل کښي خپل سرونه ښکته نه کړی نو تاسي هیڅ غم او اندیښنه مه کوئ ـ تاسي خپله فریضه او سپارلي شوی وظیفه اداء فرمائلي ده ـ او په دیر صراحت او ښه وضاحت سره مو ګردی (تولی) ضروری خبری هغوی ته آورولی دی وروسته له دی نه د هغوی معامله پاک الله ته وسپارئ!.

يَعْرِفُوْنَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُوْنَهَا وَاَكْثَرُهُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٨٣﴾ ع

پیژني دغه (کفار علماً) نعمتونه د الله چه اقرار پری کوی بیا انکار کوی له هغه څخه (عملاً چه د غیر الله عبادت کوی) او زیات د دغو (منکرانو) څخه کافران دی.

تفسیر: یعنی بیشکه څیني بندګان شکر ګزار هم دی ﴿ وَقَلِيْلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ ﴾ (٢٢ جزء د سباء (١٣) آیة (٢) رکوع) لیکن د اکثرو دغه حال دی چه سره د الله تعالیٰ د انعاماتو او احساناتو د لیدلو او پوهیدلو خو بیا هم د الله تعالیٰ له شکر ګزاری او د اطاعت له اظهاره

غافلان کاهلان او ذاهلان دي ـ او شکر ئې نه اداء کوي او احسانات ئې هيروي، ګواکې له زړه پرې پوهيږي او عملاً ترې انکار کوي.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾

او (وويروه اى محمده! دغه کفار له هغې) ورځې چه راپورته به کړو مونږ له هر امت څخه يو شاهد (يعنې په ايمان او کفر د دوی) بيا به نه ورکولی کيږي اذن (حکم د معذرت يا د دنيا د رجوع) هغو کسانو ته چه کافران شوي دي او نه به له دوی نه طلب د استرضاء کولی شي (له الله نه په منلو د توبې سره).

تفسير: دلته د کفر او ناشکري انجام راښيي. يعنې په ياد ئې ولرئ چه هغه ورځ هم راتلونکې ده چه ګرد (ټول) پخواني او وروستني امتونه به د احکم الحاکمين په وروستني عدالت کښې سره ودريږي او د هر امت نبي به د ګواه په دول (طريقه) درولی کيږي څو د خپل امت د نيک او بد او مطيع او عاصي په نسبت شهادت ورکړي چه کوم يوه څه معامله کړې ده؟ او د الله تعالیٰ د پيغام حق څرنګه اداء او له انبياؤ سره ئې څرنګه سلوک کړی دی؟ په دغه وقت کښې به دغو منکرانو ته له سره د خبرې اجازه نه وي او نه به خپلې شوندې پرانستلی شي. يا اوس وروسته له وقته په توبه ايستلو سره څرنګه خلاصيدی شي؟ دوی به خپلې شوندې وخوځوي؟ حال دا چه دوی به پر خپل مجرم توب او د خپلو د هيڅ قسم ننواتو او معذرتونو نه قبليدلو باندې پوره خبر او د هغه انکشاف به دوی ته شوی وي. او دوی به په دغه وقت په دې باندې هم پوهيږي چه دا ځای «**دار الجزاء**» دی او «**دار العمل**» نه دی چه اوس په پښيماني او توبه ايستلو سره خطاوې وبښلی شي.

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٥﴾

او کله چه ووينې هغه کسان چه ظلم (شرک) ئې کړی دی (پر نفسونو خپلو) عذاب نو سپک به نه کړی شي له دوی نه (درونند عذاب د دوزخ) او نه به دوی ته مهلت ورکړی شي (لپاره د اعتذار).

تفسير: يعنې نه به د عذاب په سختۍ کښې څه تقليل واقع کيږي ـ او نه به په منځ کښې څه

وار او مهلت ورکړ شي سم د لاسه به په بل عذاب کښې اخته کيږي. ځينو د ﴿ وَلَاهُمْ يُنظَرُونَ ﴾ څخه دغه مراد کړی دی چه د جهنم د ليدلو څخه وروسته د يوې دقيقې (منت) دپاره هم دوی ته مهلت او فرصت نه ورکاوه کيږي. او جهنم على الفور ګرد (تول) مجرمان خپل طرف ته کش کوي او دوزخ به پر دغو مجرمانو داسي غوټه (حمله) اچوي او اوچت ئې راپورته کوي او ځان ته ئې راجذبوي لکه چه يو قوتناک مقناطيس د اوسپنې نرۍ بڅرکي په ډير سرعت او سهولت سره خپل ځان ته راکاږي يا لکه چه ډير وږی چرګ دانې له ځمکې څخه تولوي او پخپله ژبه ئې نغاړي ګواکې دغه اشاره د جهنم د دخول د سرعت په طرف ده.

وَإِذَا رَءَا ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ شُرَكَآءَهُمْ قَالُوا۟ رَبَّنَا هَٰٓؤُلَآءِ شُرَكَآؤُنَا ٱلَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا۟ مِن دُونِكَ ۖ فَأَلْقَوْا۟ إِلَيْهِمُ ٱلْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿٨٦﴾

او کله چه ووينې هغه کسان چه شرک ئې (غوره) کړی دی شريکان (بتان وغيره) خپل نو وبه وائي دغه (مشرکان) ای ربه ځمونږ دا دی شريکان (خدايان) ځمونږ هغه چه وو مونږ چه بلل او عبادت مو کاوه (په دنيا کښې د دوی) بې له تا نه نو وبه غورځوی دغه (بتان) دوی ته خبره چه بيشکه تاسي خامخا دروغجنان يئ.

تفسير: يعني مونږ د دوی له شامته ووژلې شو ښائي مطلب ئې داسي وی چه مونږ بالذات بې قصوره يو، يا دا چه دوی ته دوچنده سزا ورکړه! (پس بيرته به وغورځوی خبره د دوی او دا بتان به هم الله تعالىٰ ګويان کړي او دغو مشرکانو ته به ووائي چه بيشکه تاسي خامخا دروغجنان يئ) يعني تاسي دروغجنان يئ چه مونږ مو د پاک الله شريکان درولي وو - مونږ کله تاسي ته ويلي ؤ چه ځمونږ عبادت وکړئ في الحقيقت تاسي يوازې د خپلو اوهامو او د چتي (بيکاره) خيالاتو په عبادت کښې لګيا وئ چه هغه هيڅ اصل او حقيقت نه درلود (لرلو) يا د پيريانو او شيطانانو عبادت به مو کاوه مګر هلته شيطان هم په داسي وينا سره له دوی نه ځان بيلوي ﴿ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍ إِلَّآ أَن دَعَوْتُكُمْ فَٱسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوٓا۟ أَنفُسَكُم ﴾ (١٣ جزء د ابراهيم (٢٢) آية (٤) رکوع) الغرض هغه شيان ئې چه خپل معبودان کرځولي وو هغوی ګرد (تول) به د خپل د بيلتون او بيزاری اظهار او اعلان له هغو سره کوي ځوک به په رښتيا سره او ځوک به په دروغو سره - تيرى (ګتى) او د نورو شيانو بتان خو د دغه خبرې څخه په قطعي دول (طريقه) خپله بيخبرى ښکاروی، ملائکې او انبياء او صالحين به له شرکه او کفره د خپل د دائمي سخت نفرت اظهار او د خپل د خالصې بندګي اقرار کوي پاتي شول شياطين اګر که د دوی دغه د نفرت اظهار به په دروغو سره وی خو بيا

هم له هغه څخه مشرکین به په کلي دول (طریقه) سره مایوس کیږی او پخپلو منځونو کښې به سره وائی چه نن ځمونږ هغه لوی رفیق هم ځمونږ په کار رانغی او زړه مو پری ښه نشو.

وَأَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾

او وبه غورځوی دغه (مشرکان) الله ته په دغی ورځې کښې صلحه (او اقرار به وکړی په ګناه خپلی په عاجزی سره) او ورک (غائب) به شی له دوی نه هغه چه وو دوی چه دروغ به ئی تړل (پر الله).

تفسیر: یعنی ټول شورماشور او طمطراق او افتراء تړل به په هغه وقت کښې غائبیږی ګرد (ټول) به عاجز او مقهور کیږی او د الله تعالیٰ په حضور کښې به د اطاعت او انقیاد اظهار کوی ﴿ أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا ﴾ (١٦) جزء د مریم (٣٨) آیت (٢) رکوع).

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾

هغه کسان چه پخپله کافران شوی دی او اړولی دی دوی (نور خلق هم په دنیا کښې) له لیاری د الله زیات به کړو مونږ دوی ته (په اخرت کښې) یو عذاب د پاسه د بل عذاب په سبب د هغه چه وو دوی چه فساد به ئی کاوه (چه کفر او منع ده د اسلامه).

تفسیر: یعنی یو عذاب د حق په انکار او بل په دی باندی چه نور خلق ئی د الله تعالیٰ له لیاری څخه منع کړی دی. یا یو عذاب د جرم پر صدور او بل د هغه د عادت اچولو په تعمیم باندی. بهرحال له آیت څخه معلوم شو چه څرنګه په جنت کښې د اهل الجنت منازل او مدارج متفاوت وی په جهنم کښې به هم د دوزخیانو مدارج له کمیت او کیفیت او نوعیت له پلوه سره متفاوت وی.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِم مِّنْ أَنفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا

عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ ۚ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَّ هُدًى وَّرَحْمَةً وَّبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِيْنَ ﴿٨٩﴾

او (یاد کړه ای محمده دوی ته) هغه ورځ چه راپورته به کړو مونږ په هر امت کښې یو شاهد (نبی) په (ویلو او کولو د) دوی باندی له نفسونو (قومونو، قبیلو) د دوی او راببه ولو مونږ تا(هم ای محمده) شاهد پر دغو کسانو؛ او نازل کړی لیږلی دی مونږ پر تا (ای محمده! متدرجاً) کتاب (قرآن چه دی) بیان واضح دپاره د هر (دینی) څیز او هدایت (حق ته) او رحمت (له عذابه) او زیری (په جنت سره) خاص مسلمانانو ته).

تفسیر: یعنی هغه هولناکه ورځ د یاد ساتلو وړ (لائق) ده کله چه هر یو نبی به د خپل د امت د معاملاتو په نسبت د الله جل جلاله په دربار کښې بیان ورکوی او ځمونږ نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم به هم د دی امت حالات بیانوی، بلکه د ځینو مفسرینو له قوله سره موافق محمد صلی الله علیه وسلم به د ګردو (ټولو) شهداؤ دپاره داسی شاهدی اداء کوی چه بیشکه دوی خپل منصبی فرائض په ښه شان سره اداء کړی دی. په حدیث کښې دی چه د امت اعمال هره ورځ د رسول الله مبارک په حضور کښې وړاندی کیږی دوی د هغوی د خیریه ؤ اعمالو په لیدلو سره د الله تعالیٰ شکر اداء کوی ـ او د دوی د بد عملیو پر مطلع کیدلو د هغوی دپاره مغفرت او ښښنه غواړی.

﴿ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ ﴾ الآیة - او په تدریج سره نازل کړی، (لیږلی) دی مونږ پر تا ای محمده! کتاب چه دغه قرآن دی او دی بیان واضح دپاره د هر دینی څیز او هدایت حق ته او رحمت له عذابه او زیری په جنت سره خاص مسلمانانو ته) یعنی په قرآن کښې تمام د هدایت علوم ـ او د دین اصول ـ او د دارینو د فلاح په متعلق ضروری امور او نهایت مکمل او واضح بیان شته. په دغه کښې د قیامت هغه واقعات هم راغلل چه د هغو ذکر پاس تیر شو ـ په دغه صورت پر هغه نبی چه داسی جامع کتاب لیږلی شوی دی د هغه مسئولیت او ذمه واری به هم ډیره درنه او ثقیله وی ـ ګواکی د ﴿ شَهِيْدًا عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ ﴾ څخه وروسته ﴿ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ ﴾ ئی فرمائلی ـ د محمد صلی الله علیه وسلم عظیمه مرتبه او د هغی مرتبی سره مناسب د مسؤلیت په لوری ئی لطیفه اشاره وفرمایله ﴿ فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِيْنَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِيْنَ ﴾ جزء (٨) (د الاعراف ٦ آیت (١) رکوع) ابن کثیر رحمة الله علیه دغه لږ څه په تفصیل سره بیان کړی ده.

(او هدایت حق ته او رحمت له عذابه او زیری په جنت سره خاص مسلمانانو ته) یعنی دغه کتاب د ګرد (ټول) جهان دپاره له سره تر پایه پوری هدایت او مجسم رحمت دی حکم منونکو بندګانو ته د شانداره مستقبل څخه زیری اوروی.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَآئِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

بیشکه الله امر (حکم) کوی په عدل (انصاف کولو) سره او په احسان (نیکی کولو) سره او په ورکړی سره خاوندانو د خپلوی ته او منع کوی له قبیحه ؤ کارونو څخه او له بدو کارونو او له سرکښی څخه، پند درکوی تاسی ته (په دغو اوامرو نواهیو سره) دپاره د دی چه تاسی پند واخلئ (په دغو سره).

تفسیر: لوی قرآن ئی «تبیاناً لکل شئ» فرمایلی ؤ ـ دا آیت د هغه یوه نمونه ده. ابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه فرمائی چه الله تعالیٰ د هر یوه خیر او شر بیان په دغه آیت کښی سره راغوند کری دی ـ ګواکی هیڅ یوه داسی عقیده ـ نیک خلق ـ عمل ـ معامله ـ ښه ـ او بد به نه وی چه امراً یا نهیاً د دی آیت په تحت کښی رانشی.
ځینی علماء لیکی که د پاک قرآن بل آیت نه وی ـ نو یوائحی هم دغه آیت د «تبیاناً لکل شئ» د تثبیت دپاره هم کافی ؤ.
ښائی د هم دی دپاره راشد خلیفه حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمة الله علیه دغه آیت د جمعی او د عیدینو په آخری خطبی کښی درج کړ او محمدی امت ته ئی یوه حسنه اسوه قائمه کړه (رحمه الله).
د دی آیت د جامعیت پوهولو دپاره د یو مستقل تصنیف ضرورت دی خو بیا هم لږ څه اندازه دی داسی وکړی شی چه په دغه آیت کښی د دری شیانو امر فرمایلی شوی دی.
(١): عدل (٢): احسان (٣): ایتاء ذی القربی ـ
(١): د عدل مطلب دا دی چه د انسان تمام عقائد ـ اعمال ـ اخلاق ـ معاملات جذبات ـ د اعتدال او انصاف په تله (میزان) کښی تللی شوی وی او له افراطه او تفریطه هیڅ یوه پله ئی لاندی باندی نه وی که له خپل کوم دیر سخت او غلیظ دښمن سره هم معامله کوی، ښائی چه د انصاف له اساسه او اصوله وانه وړی! د ده ظاهر او باطن ښائی چه یو شان وی! هره هغه خبره چه د خپل ځان دپاره نه غوره کوی، هغه دی د خپل بل ورور دپاره هم غوره نه کړی.
(٢): د «احسان» معنی دا ده چه ښائی انسان بالذات د نیکی او ښیګڼی (فایدی) مجسمه شی ـ او د نورو دپاره هم ښه وغواړی! د عدل او انصاف له مقامه لږ څه پورته شی او د فضل او عفو او تلطف او ترحم عادت ځان ته غوره کړی ـ د فرائضو د اداء کولو څخه وروسته د تطوع او تبرع په طرف قدم واخلی! له انصافه سره دی مروت جمع کړی! او یقین دی ولری هره هغه نیکی چه دی ئی کوی ـ الله تعالیٰ هغه ګوری ـ او د هغه د لوی دربار د ښیګڼی (نیکئ) جزاء هرومرو

(خامخا) د ښيګڼی (نيکئ) په صورت وررسيږی! لکه چه د «صحيح بخاری شريف» په يوه مبارک حديث کښی راغلی دی - «**الاحسان ان تعبد الله کانک تراه فان لم تکن تراه فانه يراک**» او په ۲۷ جزء د «**الرحمٰن**» په ٦٠ آيت ۳ رکوع کښی هم داسی يو آيت لولو ﴿ هَلْ جَزَآءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ ﴾

(۳): «ايتاء ذی القربیٰ» يعنی ورکره او احسان او ښيګنه (نيکی) کول له خپلوانو سره هم د الله تعالیٰ خوښ دی. واقعاً چه عدل او احسان يا په بل لفظ (انصاف او مروت) خو د خپل ځان او هر خپل او پردی او دوست او دښمن سره متعلق دی - ليکن د اقاربو حق دی له اجانبو څخه زيات وکړی شی! او هغه تعلقات چه قدرت په منځ کښی قائم کړی دی د هغه رعايت دی خامخا وکړی شی! بلکه له اقاربو سره همدردی او له هغه سره مروت او احسان دی له پرديو څخه زيات وکړی شی، صلة الرحم يوه مستقله نيکی ده - چه ښائی د اقاربو او ذوی الارحامو دپاره درجه په درجه استعمال کړی شی. ګواکی وروسته له »احسان« د «ذی القربیٰ» په بالتخصيص ذکر کولو سره تنبيه ئی وفرمايله چه عدل او احسان ګردو (تولو) لره يو شان دی، ليکن د مروت او احسان وقت له ځينو مواقعو څخه په ځينو کښی د زيات رعايت او اهتمام قابل دی. د مراتبو د فرق هيرول يو شان د قدرت قائم کړی قوانين هيرول دی. اوس د دغو دريو الفاظو جامعيت تر نظر لاندی نيولی هر يو پوه سړی فيصله کولی شی چه هغه کومی نوری فطری ښيګڼی او نيکی داسی په دنيا کښی په پاتی وی چه د دغو دری فطری اصولو له احاطی څخه د باندی وی؟ فلله الحمد والمنه!.

﴿ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ ﴾ الآية - يعنی منع هم له دريو شيانو څخه فرمائی (۱): «فحشاء» (۲): «منکر» (۳): «بغی» يعنی ځکه چه د انسان په وجود کښی هم دری قوتونه شته چه د هغو د بی موقعه او غلط استعمال څخه ګردی (تولی) خرابی او بدی پيدا کيږی.

(۱): شهوانی بهيمی قوت.

(۲): شيطانی وهمی قوت.

(۳): سبعيه غضبی قوت.

غالباً له «فحشاء» څخه هغه د بيحيائی خبری مراد دی چه د هغو منشاء د شهوت او بهيميت افراط وی. «منکر» د «معروف» ضد دی - يعنی هغه نامعقوله کارونه چه تری سليمه فطرت او صحيح عقل انکار وکړی - ګواکی چه د شيطانی وهمی قوی د غلبی څخه د ملکيه عقلی قوه پره شی.

دريم شی ئی «بغی» يعنی سرکشی او ياغيتوب دی - چه سړی په بغاوت سره له حده تير شی او په ظلم او تعدی ملا وتړی - او د ځيرونکو ځناورانو په شان څيرولو داړلو - شکولو او ځغليدلو پسی ولويږی او د نورو د ځان يا د مال - يا پت (عزت او آبرو) او نورو شيانو د نيولو دپاره په ناحقه سره لاس وغځوی داسی حرکات د خپلو ګردو (تولو) اقسامو سره د سبعيه غضبی قوت د بيځايه استعمال څخه پيدا کيږی. الحاصل په دغه آيت کښی ئی تنبيه فرمايلی ده تر هغه پوری

چه انسان دغه دری واړه قواء اداره نه کړی ـ او په خپل قابو کښې ئې ونه ساتی او ملکیه عقلی قوه پر دغو نورو قواؤ حاکمه ونه ګرځوی له سره پاک او مهذب کیدی نشي.! اکثم بن صیفی رضی الله تعالیٰ عنه د دی آیت کریمه د آوریدلو څخه وروسته خپل قوم ته وویل «زه ګورم چه دغه رسول صلی الله علیه وسلم د ګردو (تولو) عمده ؤ او اعلیٰ ؤ اخلاقو حکمونه صادروی او له تیتو او سپکو اخلاقو او اعمالو څخه ممانعت کوی نو د ده په منلو او اطاعت کښې جلتی وکړئ»! «**فکونوافی هذا الأمر رؤوساً ولا تکونوا فیه اذناباً**» تاسی په دغه سلسله کښې سر شئ! او لکئ مه کیږئ!» حضرت عثمان بن مظعون رضی الله تعالیٰ عنه فرمائی چه د دی آیت د آوریدلو څخه ځما په زړه کښې ایمان راسخ شو او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم محبت می په زړه کښې تینګ شو.

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدتُّمْ وَلَا تَنقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾

او وفا کوئ تاسی په عهد د الله کله چه په خپلو منځونو کښې سره عهد وتړئ او مه ماتوئ تاسی قسمونه (عهدونه خپل) وروسته د محکم کولو د هغو (په قسم سره) حال دا چه په تحقیق ګرځولي دی تاسی الله پر خپلو ځانونو شاهد (ضامن ساتونکی په وفا سره)؛ بیشکه الله ته معلوم دی هر هغه څه (هم) چه کوئ ئې تاسی.

تفسیر: په پاس آیت کښې د دری شیانو د کولو یا د پریښودلو حکم وشو، اوس د هغه ځینی افراد بالتخصیص بیان فرمائی یعنی د عهد د ایفاء تاکید ـ د غداری او بد عهدی څخه ممانعت چه دغه شی علاوه پر دی چه فی نفسه مهتم بالشان دی، د هغه وقت مخاطبینو له حاله سره زیات مناسب ؤ او د هغه اثر د مسلمانو اقوامو پر عروج او ترقی او د هغو د مستقبل بری او کامیابی بارزی لویدونکی ؤ نو ځکه ئې حکم وکړ ـ لکه چه د الله تعالیٰ نوم یادوئ او قسمونه پری خورئ او معاهده پری تړئ نو د الله تعالیٰ د نامه حرمت او عزت په ښه شان سره وساتئ! که له کوم قوم یا له کوم سړی سره مو معاهده وی (په دی شرط چه خلاف الشرع نه وی) نو ستاسی او د هر مسلمان وظیفه دا ده چه هغه پوره کړئ ـ اګر که د هغې په ایفا کښې ډیر مشکلات او مصاعب هم درپیښ شی ـ ځکه چه وائی «د نرانو وینا یخه کلا ده» خصوصاً چه د الله تعالیٰ نوم هم پری یاد شوی وی او په قسم سره کومه معاهده هم تړلی شوی وی نو ښائی چه وپوهیږو د قسم یادول داسی دی لکه چه په هغه معامله کښې پاک الله شاهد کړئ ـ یا ئې ضامن وګرځوئ ـ الله تعالیٰ ته دغه خبره هم ډیره ښه معلومه ده چه تاسی ئې ولی شاهد دروئ؟ او په دی هم ښه خبردار دی چه

تاسي تر کوم ځاى پورى د هغه د شهادت لحاظ کوئ ـ که تاسي خيانت او بد عهدى وکړه نو الله تعالىٰ د خپل محيط علم سره سم تاسي ته سزا درکوى، ځکه چه ستاسي هيڅ قسم پټه او ښکاره خبره ـ مکر ـ فريب او دغابازى ترى پټ نه دى او مخفى نه پاتي کيږى.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَن تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ ۚ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ ۚ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾

او مه کيږئ تاسي (په نقض د عهد کښى) په شان د هغى (ښځى) چه بيرته به ئى اومه کول تارونه وريشلى خپل وروسته د محکم والى (د هغه په تاوولو د هغو سره) حال دا چه توتى توتى وى حال دا چه نيسئ تاسي عهدونه خپل دخل (پلمه تگى مکر خيانت) (يو له بل سره) پخپلو منځونو کښى په سبب د دى چه شوه به يوه ډله دغه (ډله) ډيره زياته له هغه بلى ډلى څخه (نو تاسي به خپل عهد ماتوه له يوى ډلى سره به يو ځاى کيدئ) بيشکه هم دا خبره ده چه آزموئى تاسي الله په (وفا د) دغى (وعدى) سره؛ او خامخا بيان به کړى هرومرو (خامخا) (الله) تاسي ته په ورځ د قيامت کښى هغه شى چه وئ تاسي چه په هغه کښى به مو سره اختلاف کاوه (په جزاء درکولو سره)

تفسير: يعنى له عهد تړلو څخه وروسته د هغه ماتول داسي د حماقت کار دى، لکه چه کومه ښځه توله ورځ تار وريشى وغړى بيا دغه خپل جوړ، تيار وريشلى شوى تار يا اوبدلى يا گندلى کالى (کپړى) د ماښام په وقت کښى بيرته اومه کړى يا ئى بيخى وشلوى يا ئى وشکوى او توتى توتى ئى کړى لکه چه په مکى معظمى کښى يوى ليونى ښځى (ريطه بنت سعده نامى) به هم داسي کول. مطلب ئى دا دى چه لکه د اوم تار په شان د معاهداتو گنل چه هر کله مو زړه وغواړى همغسى ئى وريشئ او هر کله چه مو زړه وغواړى د خپلو گوتو په يوه ادنىٰ حرکت ئى وشکوئ نو دغه سخت ناعاقبت انديشى او ليونتوب دى که هر لفظ او قول او عهد او پيمان ته اعتبار نشى پاتى، نو د دنيا نظام بيخى خراب او مختل کيږى ـ د هم دغه قول او اقرار له پابندى څخه د عدل تله سمه او برابره دريدلى شى ـ هغه اقوام چه د عدل او انصاف له قانونه مخ آړوى او محض د خپلو اغراضو او خواهشو پسى تل گرځى نو د دوى په نزد د معاهدى ماتولو دپاره ترلى کيږى او هر کله چه خپل معاهد قوم کمزوره او ناتوانه ووينى نو گرد (تول) معاهدات ځيروى او د رديو په توکرئ کښى ئى غورځوى (پاک الله د دى بد عادت) په نسبت داسي فرمائى معاهدى او

قسمونه د فریب ـ دغابازی مکاری پلمی (تدبیر) او حیلی آله مه جوړوئ لکه چه د اهل جاهلیت عادت ؤ څه مهال چه کوم جماعت به ئی له خپلو ځانونو څخه قوی او طاقتور لیدل نو سم د لاسه به ئی د هغوی سره خپله معاهده غوټه کوله ـ خو هر کله چه د دغو خلفاؤ د کمزور کولو او د خپلو ځانونو د لوبولو دپاره کوم فرصت او موقع ئی په لاس ورتله، نو سم د لاسه به ئی هغه معاهدات ماتول او هغه گرد (تول) قسمونه او حلفونه به ئی د هیری په طاقچه کښی کیښودل کتمت (هوبهو) که هغه وضعیت چه نن پرون د اروپائی اقوامو معتاد او معمول دی.

﴿ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ ﴾ بیشکه هم دا خبره ده چه ازموئی تاسی الله تعالیٰ په وفاء د دغی وعدی سره) یعنی په قوت او ضعف کښی د اقوامو اختلاف او له هغوی څنی د ځینو پاس خیژول او د ځینو لاندی غورځول دغه گرد (تول) الله تعالیٰ ستاسی د امتحان او آزموینی دپاره ایښی دی او د ایفاء العهد په حکم ورکولو کښی هم ستاسی امتحان اخلی څو برأی العین ولید شی چه کوم یو جماعت او فرد له تاسی څخه ثابت قدم پاتی کیږی؟ او د خپل عهد په پوره کولو کښی خپلو خلفاؤ د قوت او د ضعف هیڅ پروا نه کوی؟ـ پاتی شو اقبال او ادبار هغه خو د چا په بد لیدلو سره نه بدلیږی ـ د اقبال په ځای د ادبار او د ضعف په ځای د قوت راوړل د الله تعالیٰ کار دی، که هغه ئی اراده وکړی، نو ئی کولی شی ـ هو! د بد عهدی خیال په زړه کښی راتلل د دغی خبری علامه ده چه ادبار راتلونکی دی.

﴿ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ﴾ الآیة ـ او خامخا بیان به وکړی الله تعالیٰ تاسی ته په ورځ د قیامت کښی هغه شی چه وئ تاسی چه په هغه کښی به مو سره اختلاف کاوه په جزاء درکولو سره) یعنی دلته د امتحان ځای دی او د امتحان نتیجه به د قیامت په ورځ کښی څرگنده (ښکاره) شی ـ کله چه د ضعف او طاقت گردی (تولی) جگړی صافی او پری کړی شی.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ ۚ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

او که اراده فرمائلی وی الله نو خامخا گرځولی به ئی وئ تاسی یو امت (یو تولی متفق په اسلام) ولیکن (پاک الله) گمراه کوی هر هغه څوک چه اراده وفرمائی (د ضلالت ئی) او په لیاره (د حق) برابروی هر هغه څوک چه اراده وفرمائی (د هدایت ئی) او خامخا وبه پوښتیدلی شئ تاسی هرومرو (خامخا) له هر هغه عمله چه وئ تاسی (په دنیا کښی) چه کاوه به مو(او خامخا به وپوښتیدلی شی تری په قیامت کښی)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ په دی باندی قادر ؤ چه اختلاف ته به ئی له سره لیاره نه ورکوله ـ مگر

حکمت نی د دی خبری مقتضیٰ نشو، لکه چه مو په ځو ځو مواقعو کښې دغه تقریر کړی دی.
حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی ـ «له دی نه معلومه شوه چه له کافر سره دی هم غدر او بد عهدی ونه کړی شی کفر په دغو خبرو نه لری کیږی ـ مګر د دغې چاری د کولو ګناه او وبال د ده پر عامل لویږی.

وَلَا تَتَّخِذُوٓا۟ أَيْمَـٰنَكُمْ دَخَلًۢا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌۢ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا۟ ٱلسُّوٓءَ بِمَا صَدَدتُّمْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾

او مه نیسئ تاسی قسمونه خپل (وعدی خپلی) دخل (مکر او فریب) پخپلو منځونو کښې نو وبه ښوییږئ قدم (ستاسی د لیاری د اسلامه) وروسته له ټینګیدو د هغه نو وبه څکئ غم او رنځ (په دنیا کښې په سبب د منع راوړلو د تاسی او) په سبب د منع کولو ستاسی نورو خلقو لره له لیاری د الله نه (یعنی د وفا نه په وعدی باندی) او شته تاسی ته عذاب لوی (ای متخلفینو د وعدی په آخرت کښې).

تفسیر: یعنی په عهد ماتولو او قسم یادولو سره د بدعهدی لیاره مه پیدا کوئ او په دی سره اسلامی قوم مه بدناموئ چه ستاسی له دغسی خراب او تیت (لاندی) سپک وضعیت د لیدلو څخه یقین راوړونکی به په شک کښې لویږی او غیر مسلم اقوام به د اسلام له دخوله ستانه (واپس) کیږی او پر تاسی د الله له لیاری د امتناع ګناه په غاړه کیږی چه د هغه سزا به ډیره سخته وی.

وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِعَهْدِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ إِنَّمَا عِندَ ٱللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾

او مه پیرئ (مه اخلئ) په عهد د الله (او بعثت د رسول الله) قیمت لږ؛ بیشکه هغه (ثواب) چه په نزد د الله کښې دی همغه خیر (غوره) دی تاسی ته که چیری یئ تاسی چه پوهیږئ (پخیر خپل).

تفسیر: پخوا له دی نه پخپلو منځونو کښې د قول ماتولو ذکر ؤ ـ اوس د الله تعالیٰ سره د قول ماتولو ذکر دی یعنی د مال په طمع خلاف الشرع حکم مه کوئ ځکه چه بالاخر دغسی مال د

ځان وبال گرځي هر هغه شي چه د شرعي سره موافق ستاسي په لاسونو کښي راشي همغه بهتر دی کذا فی «**موضح القرآن**» یا د ایفاء العهد کوم اجر چه د الله تعالیٰ له درباره ورکاوه کیږی، هغه د دغه قلیل ثمن څخه ډیر بهتر دی. ثمن ئی ځکه قلیل وفرمایه چه که گرد (تول) جهان هم ورکړ شی، خو بیا هم هغه د آخرت په مقابل کښی قلیل او حقیر دی.

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ ۗ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِيْنَ صَبَرُوْٓا اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩٦﴾

هغه (مال د دنیا) چه تاسي سره دی فناء کیږی او هغه (خزانی د رحمت) چه الله سره دی باقی دی (فناء نه لری)؛ او خامخا به جزا ورکړو مونږ هرومرو (خامخا) (له خپل کبریائی درباره) هغو کسانو ته چه صبر ئی کړی دی (په طاعت او مصیبت او له معصیت نه) اجر د دوی په ډیر ښه د هغو نیکیو سره چه وو دوی (په دنیا کښی) چه کولی به ئی.

تفسیر: بیا نو د دائم او باقی پریښوودل او د فانی او زائل خوښول د کوم ځای عقلمندی ده یعنی هغه کسان چه د الله تعالیٰ پر عهد ثابت قدم پاتی کیږی او گرد (تول) مشکلات او مصاعب په صبر او استقامت سره پر ځان اخلی د هغه اجر له سره ضائع کیدونکی نه دی او د داسی ښو اعمالو بدل هرومرو (خامخا) ځمونږ له درباره ورکاوه کیږی.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً ۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩٧﴾

هر چا چه وکړ نیک (عمل) له نارینه څخه یا له ښځی څخه حال دا چه دی مؤمن وی نو خامخا ژوندون به ورکړو هرومرو (خامخا) هغه ته ژوندون طیبه (پاکیزه)، او خامخا جزا به ورکړو هرومرو (خامخا) دوی ته اجر د دوی په ډیر ښه د هغو (نیکیو) سره چه وو دوی (په دنیا کښی) چه کولی به ئی.

تفسیر: په پاس آیت کښی د صابرینو او پر عهد باندی د وفاء کوونکیو د اجر ذکر ؤ ـ دلته د گردو (تولو) صالحه ؤ اعمالو په متعلق یوه عمومی ضابطه بیان فرمائی ـ حاصل ئی دا دی هر

هغه نارینه یا ښځه چه په نیکو کارونو کښې معتاد شي په دې شرط سره چه هغه کار یوائې صورتاً نه؛ بلکه حقیقتاً نیک وي یعنې د ایمان او د صحیحه معرفت روح پخپل منځ کښې ولري، نو مونږ به هغه ته هرومرو (خامخا) پاک ـ صاف ـ مطهر ـ او خوندور ژوندون ورعنایت کوو. مثلاً په دنیا کښې حلاله روزي قناعت ـ د زړه غناء سکون ـ طمانیت ـ د ذکر الله لذت ـ د الله تعالیٰ د محبت خوند ـ د عبودیت د فرض په اداء کښې خوښي او د کامیاب مستقبل د تصور هغه مزه ـ او د تعلق مع الله هغه حلاوت ورمرحمت کوو چه یو عارف ته مو ځکلې ؤ ـ او د هغه په توصیف او ستاینه کښې ئې داسې ویلي ؤ

د سنجرئ چترئ په شان مې دې مخ تور شی!
که مې په زړه کښې وي هوس د سنجرئ باچاهي
د نیمې شپې چه مې موندلي باچاهي ده څه وقت
په یوې اوربشې به نه پیرم د «نیمروز» باچاهي

رښتیا ده! «**اهل اللیل فی لیلهم الذمن اهل اللهو فی لهوهم!**» نو ځکه یو لوی جناب ویلي دي چه که سلاطین پر دغه کیف خبر شي چه د شپې پاسیدونکیو او د شپې ویښ کښیناستونکو ته څرنګه عجیب لذت او ښه دولت حاصلیږي، نو د هغه د حاصلولو او په زور اخیستلو کښې به ئې هم داسې فوجونه ایستل، لکه چه د کوم ملک او وطن د اخیستلو پسې لښکر وباسي، په هر حال د قانت مؤمن پاک او خوندور ژوندون له هم دې ځایه شروع کیږي ـ وروسته د قبر د رسیدلو څخه د هغه رنګ لا ښائسته او منور کیږي. او هغه اخروی انتهاء پر همغه طیبه حیات کیږي چه د هغه په نسبت داسې ویلي شوي دي
«**حیاة بلا موت وغنیٰ بلا فقر و صحة بلا سقم وملک بلا هلاك و سعادة بلا شقاوة**» رزقنا الله تعالیٰ بفضله ومنه ایاها!.
تنبیه: په دغه آیت کښې ئې دغه راوښود چه د لوی قرآن په نظر کښې د ښځو او د نارینه ؤ نیکي او کامیابي دپاره یوه ضابطه ده یعنې نارینه او ښځه بې له امتیازه د خپل حسب الحال سره سم په نیکۍ کولو سره پاک او مطهر ژوندون حاصلولی شي.

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾

نو کله چه لولې (ته) (پاک) قرآن نو پناه وغواړه (ته) په الله له شیطان رټلي شوي (په شعلو سره).

تفسیر: په حدیث کښې راغلي دي «**خیرکم من تعلم القرآن وعلمه**» ـ ډیر غوره له ستاسي

هغه څوک دی چه قرآن زده کوی او نورو ته ئی هم وربښیئ» معلوم شو چه د مؤمن دپاره د لوی قرآن قرائت ډیر ښه کار دی او په پخوانیو آیاتونو کښی پر ښو کارونو د دوو ځلو اجر ورکولو ذکر شوی ؤ ـ نو ځکه دلته د قرآن د قرائت ځینی آداب تعلیم فرمائی څو کوم سری د بی احتیاطی د دغه ډیر ښه کار له اجره بی برخی پاتی نشی او خپل ثواب ضائع نه کړی ـ د شیطان زیار (محنت) او کوښښ تل په دغه کښی دی چه د انسانانو ښو کارونو ته نقصان ورسوی تر څو ئی تری ستون کړی، خصوصاً د لوی قرآن د قرائت پشان د یوه داسی متبرک او مقدس کار څخه چه د ګردو (ټولو) نیکیو سرچینه ده هرومرو (خامخا) ممانعت کوی او په سره سینه ورته نشی کتلی ـ او که ئی سره له زیاره او کوښښه د قرآن کریم په نه لوستلو باندی بری ونه موند، نو په داسی آفاتو او مشکلاتو کښی ئی مبتلا کوی چه د لوی قرآن قرائت د حقیقی فائدی له حاصلولو څخه مانع شی ـ له دغو ګردو (ټولو) مغوی (ټبشتونکو) تدابیرو او په مخ کښی راتلونکیو خرابیو د حفاظت طریقه هم دغه کیدی شی ـ کله چه مؤمن د قرآن د قرئت اراده کوی، نو ړومبی دی د زړه په صدق سره پر الله تعالیٰ اعتماد او توکل وکړی او د مردود شیطان د پلمو (تدبیرونو) او وسوسو څخه دی وتښتی او د پاک الله په پناه کښی دی ځای ونیسی ـ اصلی استعاذه (په پناء کښی راتلل) په زړه سره کیږی ـ مګر د زړه او د ژبی د موافقت دپاره د لوی قرآن د قرائت په شروع کښی په ژبی سره هم «**اعوذ بالله من الشیطٰن الرجیم**» ویل ضروری دی.

تنبیه: (څرنګه چه د پاک قرآن ابتداء په «**تعوذ**» سره مسنونه ده، نو ځکه هر لوستونکی ته ښائی چه پخوا د عظیم الشان قرآن له لوستلو څخه «**تعوذ**» ووائی. د «**تعوذ**» ماثوره عبارت هم داسی دی لکه چه پاس ولیکل شو. معنی ئی دا ده چه «پناه غواړم په الله تعالیٰ له شره د شیطان رټلی شوی» شیطان په وزن د فیعال له شطن شطونا څخه مشتق دی. (ای بعد بعیداً) د خدای خوار کړی عزازیل تسمیه په شیطان سره د دی لامله (له وجی) شوی ده چه دی د الله تعالیٰ له رحمته لری دی. ځینی وائی شیطان په وزن د فعلان له شاط یشیط شیطا ځنی اشتقاق موندلی دی چه په دی تقدیر معنی ئی هلک هلاکا سره کیږی).

إِنَّهُۥ لَيۡسَ لَهُۥ سُلۡطَٰنٌ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾

بیشکه دا (شیطان) نشته ده ته (هیڅ قدرت) تسلط او غلبه پر هغو کسانو چه ایمان یی راوړی دی او پر رب خپل توکل (اعتماد) کوی.

تفسیر: یعنی هر څوک چه پر پاک الله اعتماد او توکل وکړی او له هغه څخه پناه وغواړی، پر هغه، شیطان په زور او قوت سره نه حاوی کیدی شی ـ که داسی کوم سری تش د څه لږ وقت له مخی د بشریت په مقتضیٰ د شیطان په پلمه (تدبیر) کښی ولویږی، خو بیا هم شیطان پری خپله

كامله قبضه او تسلط نشي قايمولي ـ او ډير ژر به د ده سترګی د هم دغی استعاذی پر برکت خلاصیږی ـ او غفلت به ئی نه متمادی کیږی ـ لکه چه په ۹ جزء د الاعراف په (۲۴) رکوع ۲۰۱-۲۰۲ آیت کښی راغلی دی ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴾

إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُم بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾ ع

بیشکه خبره هم دا ده چه تسلط د شیطان پر هغو کسانو دی چه دوستی کوی دوی له ده سره، او پر هغو کسانو دی چه دوی له دغه (الله) سره شریک ګرځوونکی دی (د بل شی).

تفسیر: یعنی هغه کسان چه په لوی لاس شیطان خپل ملګری او رفیق وګرځوی او د دی په ځای چه پر پاک الله اعتماد او توکل وکړی پر شیطان زړه تړی او پری مطمئن او داده کیږی ـ ګواکی شیطان له الله تعالیٰ سره شریک دروی ـ یا د ده په اغواء سره نور شیان له الله سره شریک کوی ـ نو پر داسی افرادو د شیطان پوره قبضه او تسلط دی او په هر ډول (طریقه) ئی چه زړه وغواړی د خپلو ګوتو په اشارو سره ئی دی خوا او هغی خوا ته نڅوی او ګډوی ـ او هر لوری ته چه زړه ئی وشی بیائی ئی.

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ ۙ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنتَ مُفْتَرٍ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

او کله چه بدلوو مونږ (رالیږو کوم ناسخ) آیت په ځای د (بل منسوخ) آیت (لمصالح الوقت) حال دا چه الله ته ښه معلوم دی هغه چه رالیږی نو وائی دا (کفار نبی ته) بیشکه هم دا خبره ده چه ته دروغ تړونکی ئی (په الله)؛ (نه ده داسی لکه چه دوی ئی وائی) بلکه زیات د دوی نه پوهیږی (په حکمت د نسخی).

تفسیر: پخوا ئی حکم ورکړ چه د قرآن عظیم الشان د لوستلو په وقت کښی د شیطان رجیم له تګی توری څخه پناه وغواړئ چه هغه په دغه ښه او مبارک کار کښی څه موانع او مشکلات دروړاندی نه کړی ـ دلته د هغه د ځینو موانعو ذکر کوی چه د پاک قرآن په متعلق ئی هغه پیدا کوی. واقعه خو دا ده چه پوره قرآن خو یو ځلی نه دی نازل شوی بلکه موقع په موقع د هغه

آیات نازلیده مثلاً په اول کښې ئې د کفارو له قتاله ممانعت فرمایلی ؤ ـ څه مدت وروسته مسلمانانو ته امر ورکړ شو چه له کفارو او مشرکانو سره جهاد وکړی. یا په ابتداء کښې ئې حکم فرمائلی ؤ ـ ﴿ قُمِ الَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا ۝ نِّصْفَهُ ﴾ الآية ـ لږ مدت وروسته په همغه «معظمه مکه» کښې دغه آیت نازل شو ﴿ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ﴾ الآية ـ کفارو د داسې احکامو د آوریدلو څخه اعتراض کاوه ـ چه دغه څرنګه د پاک الله کلام کیدی شي؟ آیا الله تعالیٰ (معاذالله) له بیخبرې څخه د هغې یوی خبرې حکم درکړی ؤ؟ بیا چه خبر شو نو بل حکم ئې صادر کړ؟ معلومیږی چه دغسې خبری ته له خپله ځانه جوړوی که نه د الله تعالیٰ کلام له سره پر دغسې احکامو نشي مشتملیدی چه یوه ورځې یو شی ووائې ـ او بله ورځ بل شی ووائې ـ ممکن ؤ چه هم داسې وساوس او شبهات شیطان د ځینو مسلمانانو په زړونو کښې القاء کړی، نو د هغه جواب ورکوی چه دغه ستاسې اعتراض محض جهالت او نادانی ده. که تاسې ته د نسخې حقیقت معلوم وی، نو له سره به مو داسې الفاظ له خپلې ژبې څخه نه وی ایستلی، د نسخې مطلب تش هم دغومره دی چه د یوه میعادی حکم د میعاد د پوره کیدلو څخه وروسته بل حکم ولیږلی شي ـ آیا که یو طبیب د لسو یا شلو ورځو دپاره د منضج نسخه تجویز کړی ـ او وروسته له هغه د مسهل تجویز وکړی ـ نو دغه تجاویز د هغه طبیب پر لا علمی محمول کاوه شی؟ یا که هغه سړی چه داسې خبری کوی پخپله جاهل او ناپوه دی؟ الله تعالیٰ ته پخپله ښه معلوم دی چه په هر وقت کښې چه هر حکم ئې نازل فرمایلی دی همغه درست او صحیح دی ـ یعنی هغه روحانی غذاء یا دواء چه تجویز کړی شوی ده ـ تر کوم حده پوری د روحانی مریضانو له مزاجه او حالاتو سره مناسبه ده؟.

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾

ووایه (ای محمده دغو کفارو ته چه) نازل کړی دی دغه (قرآن) روح پاک (جبریل) (له طرفه) د رب ستا په حقه سره (بلا شبهه) دپاره د دی چه ثابت کړی (په حقانیت د قرآن) هغه کسان چه مؤمنان دی او هدایت دی او زیری (د جنت) دی دپاره د مسلمانانو).

تفسیر: یعنی دغه ځما یا ځما پشان د کوم بل انسان جوړ کړی کلام نه دی، دا خو هغه کلام دی چه بلا شبهه ځما رب د روح القدس (پاکی پرښتی) جبریل الامین په ذریعه د حکمت او مصلحت سره موافق پر ما باندی نازل فرمایلی دی ګواکی ﴿ مِن رَّبِّكَ ﴾ ئې وویل او تنبیه ئې وفرمایله چه د دغه لوی قرآن نازلوونکی هغه اعلیٰ او ارفع او اقدس ذات دی چه پخپله محمد

صلی الله علیه وسلم ئی په داسی یوی حیرت انگیزی طریقی سره او په داسی اعلیٰ او اکمل اخلاق سره تربیه وفرمایه چه ستاسی په مقابل کښی دی. او د روح القدس د بیان فرمایلو څخه ښائی چه په دی لوری اشاره وی هغه کلام چه حامل ئی ﴿ رُوحُ الْقُدُسِ ﴾ کرځولی شوی دی ښایی چه د روحانیت طهارت ـ او د ملکیه ؤ صفاتو مجسمه وی ـ لکه چه وی گوری چه په دغه شان او اوصاف تر اسمان لاندی بل داسی افصح ابلغ او معجز کلام په نظر نه راځی او دغه قرآن ئی ځکه نازل فرمائلی چه ټینګ کړی په حقیقت د دی کلام باندی زړونه د هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی یعنی موقع په موقع او په تدریج سره د احکامو او آیاتونو د نزول د لیدلو څخه د ایمان لرونکی زړه قوی او اعتقاد ئی پخیږی چه ځمونږ رب ځمونږ له هره حاله او ځمونږ د ژوندانه له هر یوه دور څخه هم پوره واقف او ښه خبردار او په نهایت حکمت ځمونږ تربیت فرمائی څرنګه چه حالات ځمونږ رادمخه کیږی د هغه سره موافق ځمونږ هدایت او لیار ښوونه کوی. او پر هر کار باندی د هغه سره مناسب زیری آوروی.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذِي
يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ ﴿١٠٣﴾

او خامخا په تحقیق ښه معلوم دی مونږ ته چه بیشکه دوی وائی چه بیشکه هم دا خبره ده چه ښوونه کوی ورته انسان. (او په واقع کښی داسی نه دی ځکه چه) ژبه د هغه سړی چه دوی نسبت د ښوونی کوی هغه ته عجمی ده او دغه قرآن په ژبه د عربی ده ښکاره (فصیحه ـ بلیغه چه د عجمی کړکیچونو څخه بیخی مبراء ده).

تفسیر: یعنی منکرانو به ویل چه **(العیاذ بالله)** لوی قرآن د الله تعالیٰ کلام نه دی ـ که نه نسخ به په دغه کښی ولی واقع کیدی او نه دغه ای محمده! ستا کلام کیدی شی ـ ځکه چه ستا امی توب خو ګردو (تولو) ته معلوم او مسلم ؤ، یو داسی امی چه نه ئی لاس پر کوم کتاب لګیدلی وی او نه ئی قلم پخپل لاس اخیستی وی، بلکه سره له اعلیٰ درجی قریشی توبه تر څلویښتو کلو پوری یو شعر یی هم پر ژبه نوی جاری شوی چه په شعر ویلو کښی د عربو تر وړکیو پوری هم فطری مهارت او ذاتی لیاقت درلود (لرلو) ـ او د ادبی قوت او قدرت او ملکی خاوندان وو، نو څرنګه ګمان به کیدی شی چه بی تعلیمه او تعلمه یو ناڅاپه به ئی داسی کتاب راجوړ کړی راوړی وی چه په دغه اندازه پر عجیبو او غریبو علومو او حکمو او وضعیتو او هیئت بدلوونکو قوانینو او احکامو باندی مشتمل وی ـ لاعلاجه ښائی چه منکر سړی داسی ووائی چه کوم بل چا به ده ته دغه خبری ورښودی او دغسی معجز کلام به ئی ورجوړراوه ـ نو دغه به څوک وی؟ چه د

هغه د دغه بی نهایته قابلیت څخه د دغه عظیم الشان قرآن پشان یو مستطاب کتاب تیار شوی دی ـ د ده په نامه د منکرینو په زعم اختلافات ؤ د جبر ـ یسار ـ عائش ـ یعیش ـ څو تنو عجمی مریو په نسبت ویلی شوی دی چه هغوی نصرانیت پریښی او د اسلام مذهب ئی قبول کړی ؤ ـ وائی چه دوی کله نا کله د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور مشرف کیدل ـ یا به پخپله رسول الله صلی الله علیه وسلم دوی لیدل مگر دا ډیر د تعجب ځای دی چه د داسی لویانو او پوهانو انسانانو په نامه هم تاریخ نه دی خبر او هغه ئی په پوره تیقین او تعین سره ضبط او قید کړی نه دی. او د دوی څنی د تش زده کوونکی او نقل کوونکی (یعنی څمونږ امجد محمد د الله صمد رسول احمد صلی الله علیه وسلم) پر قدمونو گرد (تول) جهان لویږی ـ تر دی حده پوری چه هغه کسان چه د دوی په نبوت کښی څه تردید هم لری خو بیا هم دوی ته په لوړ غږ سره د دنیا لوی مصلح او کامل انسان وائی. په هر حال د مشرکینو د دغه د سفاهت د اعتراض څخه دغه خبره خو ضرور ثابته شوه چه د بعثت څخه پخوا محمد صلی الله علیه وسلم أمی او نالوسته ؤ ـ او د دوی په زعم دغه یوه منلی شوی خبره وه چه قرآنی علوم او معارف د دوی د مسلمه امیت سره بیخی نشی تطبیق کیدی نو څکه د دغی خبری ویل لازمیږی چه بل کوم سړی دغه عالی خبری ورښیی بلا شبهه چه زمونږ پاک رسول الله ته هم بل څوک دغه مقدسی خبری ورښولی وی، لیکن دغه ښوونکی کوم یو بشر او انسان نه ؤ ـ بلکه هغه څمونږ دغه قدیر رب دی چه پخپله داسی ارشاد فرمائی ﴿ اَلرَّحۡمٰنُ عَلَّمَ الۡقُرۡاٰنَ ﴾
﴿ لِسَانُ الَّذِیۡ یُلۡحِدُوۡنَ اِلَیۡهِ اَعۡجَمِیٌّ ﴾ الآیة ـ ژبه د هغه سړی چه دوی نسبت د ښوونی کوی هغه ته عجمی ده او دغه قرآن په ژبه د عربی ده ښکاره فصیحه ـ بلیغه چه د عجمی کرکیچونو څخه بیخی مبراء ده) یعنی که تاسی د لوی قرآن په خارقه علومو او د هغه د اعجاز په نورو وجوهو باندی د خپل جهالت او غباوت لامله (له وجی) نه پوهیږئ نو د هغه د ژبی له اعجازه، د ده د فصاحت او بلاغت ادراک خو لږ څه کولی شئ چه د هغه په متعلق څو څو ځلی تاسی ته دعوت درکړی شوی دی او د دغی خبری اظهار او اعلان په تکرار سره شوی دی چه که تول پیریان او انسانان متفقاً سره راتول شی نو د دغه کلام یوه لږه نمونه او مثال هم نشی راوړاندی کولی ـ نو بیا د دی کلام چه د هغه د نظیر او مماثل راوړلو څخه د عربو تول شعراء ـ فصحاء ـ بلغاء او پوهان بلا استثناء گرد (تول) سره عاجز او پاتی وی نو یو مجهول او معلول بازاری اعجمی ـ مریی څخه څرنگه داسی یوه هیله (امید) کیدی شی چه داسی یو معجز کلام به له خپله ځانه جوړولی شی؟ که په تمامو عربو کښی کوم سړی بالفرض داسی کلام جوړولی شوی نو هغه هم دا څمونږ محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ؤ مگر ماسواء له عظیم الشان قرآنه د محمدی صلی الله علیه وسلم کلام بله لویه ذخیره د لوی قرآن پر بیان کړی شوی موضوعاتو موجود دی چه سره له خپله انتهائی فصاحت د پاک قرآن له یوه ډیره وړوکی سورت سره هم برابری نشی کولی.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾

بیشکه هغه کسان چه نه راوړی ایمان په آیتونو د الله (او نه وائی چه دا له طرفه د الله دی) نه ښیی دوی ته الله (لیاره د نجات او جنت) او شته دوی ته عذاب دردناک (په سبب د انکار د قرآن او نبی آخر زمان

تفسیر: یعنی سره د ښکاره ؤ دلائلو له وجوده که یو سړی دغه خبره په خپل زړه کښی ټینګه کړی ـ چه زه به خامخا پری باور او یقین نه کوم نو الله تعالیٰ هم هغه ته تر مقصده پوری د رسیدلو لیاره نه ورښیی او هغه ګردی (تولی) قواوی تری سلبوی څومره چه ویوهولی شی له سره پری ونه پوهیږی بد اعتقاده سړی تل له هدایته بی برخی پاتی کیږی او بالاخر د سختو سزاوو مستحق ګرځی.

إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِآيَاتِ اللَّهِ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾

بیشکه هم دا خبره ده چه تړی دروغ هغه کسان چه نه راوړی ایمان په آیتونو د الله (چه قرآن دی)، او هم دغه کسان هم دوی دی دروغجنان.

تفسیر: یعنی تاسی ته داسی وائی! ﴿ إِنَّمَا أَنتَ مُفْتَرٍ ﴾ حال دا چه ستاسی امانت ـ صداقت ـ او دیانت لا له پخوا څخه ښکاره او مسلم او ستاسی له هر قول او فعل او وضع او هیئت څخه ظاهر ؤ ـ آیا د دروغو ویونکو څیره ـ طور ـ طریقه خبری او اتری هم داسی وی؟ دروغ جوړول خو د اشقیاؤ دود او دستور دی ـ هغه کسان چه سره د الله تعالیٰ د قدرت د دلائلو د لیدلو هم یقین او باور نه کوی هم دوی دروغجنان دی او له دغه څخه به بل کوم لوی دروغ وی چه انسان د پاک الله خبری ته دروغ ووائی.

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَٰكِن مَّن شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾

هر څوک چه کافر شو پر الله وروسته له ایمان راوړلو د ده (نو پری غضب دی د الله) مگر هغه څوک چه زور پری وکړ شو (او مجبوراً د کفر کلمه ئی وویله) حال دا چه زړه د ده آرام نیونکی وی په ایمان سره ولیکن هغه څوک چه ارته کړی په کفر سره سینه (خپله چه راضی شی پری اعتقاداً) نو پر دوی باندی غضب دی له (طرفه د) الله، او شته دوی ته عذاب لوی (اخروی په سبب د ارتداد).

تفسیر: یو خو هغه مجرمان دی چه د سلهاؤ دلائلو او آیتونو په لیدلو هم نه متیقن کیږی مگر له دوی څخه ډیر لوی مجرم هغه دی چه د یقین راوړلو او تسلیم کولو څخه وروسته د شیطانی شبهاتو او وساوسو څخه متأثر شی او له صداقته انکار وکړی لکه عبد الله بن ابی سرح چه د ایمان له راوړلو څخه وروسته مرتد شو (العیاذ بالله) د داسی کسانو سزا وروسته بیان فرمائی ـ په منځ کښی په ﴿ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ ﴾ الآیة ـ کښی یوه ضروری استثنا ئی وفرمایله یعنی که کوم مسلمان د زړه په صدق سره برابر په ایمان قائم وی او د یوی لمحی له مخی هم ایمانی رڼا (رڼرا) او قلبی طمانیت د ده له زړه څخه بیل شوی نه وی مگر تش په کوم خاص حالت کښی د کوم خورا (زیات) ډیر زور او جبر او زبردستی لامله (له وجی) مجبور او لا علاجه شی او د ډیر شدید خوف له سببه د خپل ژوندانه ساتلو له خاطره تش په ژبه منکر شی یعنی کومه کلمه د اسلام په خلاف ووائی، خو په دی شرط چه په دغه وقت کښی هم زړه ئی مطمئن او هیڅ قسم شک، شبهه او تردد پکښی نه وی ـ بلکه د دغه د ژبی د الفاظو په نسبت هم سخت کراهیت او نفرت ولری نو داسی شخص مرتد نه دی ـ بلکه خامخا مسلمان گڼلی کیږی هو! له دی نه لوی مقام او لوړه مرتبه دا ده چه انسان مرگ قبول کړی خو د خپلی ژبی څخه داسی یو لفظ نه باسی ـ لکه چه د حضرت بلال ـ حضرت یاسر ـ حضرت سمیه ـ حضرت حبیب بن زیدالانصاری او حضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنهم او د نورو واقعات په تواریخو او سیرو کښی شته او مونږ د اختصار په اعتبار دلته هغه نشو لیکلی ـ ښه خو به دا وی چه د دغو مطالبو د پوهیدلو دپاره تفسیر ابن کثیر ولوست شی.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿١٠٧﴾

دا (لوی اخروی عذاب) په سبب د دی دی چه دوی غوره کړی دی ژوندون لږ خسیس پر (اعلیٰ ژوندانه د) آخرت ـ او بیشکه الله نه ښیی لیاره (د استقامت) قوم کافرانو ته.

تفسیر: یعنی داسی منکرانو ته چه دنیوی ژوندون د خپل مقصود کعبه وګرځوی ـ د بری او کامیابی لیار کله په برخه کیږی ـ حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «هر څوک چه له ایمانه غاړه غړوی ـ یا د دنیوی غرض لامله (له وجی) یا د ځان له ویری یا د اخوت او قومیت په لحاظ، یا د پیسو په هیله (امید) د آخرت په مقابل کښی دنیا عزیزه وګڼی هغه ته به د آخرت ښیګڼه (فائده) څنګه ورسیږی؟ که د ځان د ویری تلفظ پری وکړی نو کله چه د ویری وقت تیر شی نو بیا دی توبه او استغفار وکړی او سم ثابت دی شی.»

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْغٰفِلُوْنَ ﴿١٠٨﴾

دا (کفار) همغه کسان دی چه مهر وهلی دی الله پر زړونو د دوی (چه نه قبلوی حق) او په غوږونو د دوی (چه نه اوری حق) او په سترګو د دوی (چه نه وینی آثار د قدرت)، او دغه کسان (یعنی کفار) هم دوی دی غافلان (له عقبیٰ).

تفسیر: یعنی د دنیا غوښتلو او هوا پرستی په نشه کښی داسی مست او بی هوشه شول چه د دوی د هوش او په سد کیدلو هیڅ هیله (توقع) او امید نشو پاتی دوی د الله تعالیٰ ګرد (تول) ورعطا شوی قوتونه ضائع کړل بالاخر پخپلو غوږونو د حق غږ د آوریدلو ـ او پخپلو سترګو د حق د دلائلو د لیدلو او پخپلو زړونو د حق د خبرو د پوهیدلو توفیق تری سلب کړی شو ـ د مهر وهلو مطلب پخوا له دی نه د «**البقرة**» په سورت او نورو ځایونو کښی لیکلی شوی دی هلته دی ولوست شی!

لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿١٠٩﴾

دا خبره واقعي ده بلا شبهه چه بیشکه دوی په آخرت کښې هم دوی دی زیانکاران (چه عمر ئې حبطه لاړ).

تفسیر: یعنې هغه کسان چه د خپلو بې اعتدالیو او غلط کاریو څخه د پاک الله ورعطاء کړی قوتونه تباه او بیکاره کړی وی ـ او تش دنیا ئې د خپل مقصود کعبه گرځولې وی نو له هغوی څخه بد او خراب انجام به د بل چا وی؟.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنۢ بَعْدِ
مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَٰهَدُوا وَصَبَرُوٓا إِنَّ رَبَّكَ مِنۢ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٠﴾

پس له دی بیا بیشکه رب ستا دپاره د هغو کسانو چه هجرت ئې کړی دی (له خپله وطنه) وروسته له هغه چه مفتون شوی دی (په عذابونو) بیا جهاد ئې کړی دی او صبر ئې کړی دی بیشکه رب ستا وروسته له دغه (هجرت، جهاد او صبر) نه خامخا ښه مغفرت کوونکی دی (د خطیاتو) ډیر رحم والا دی (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: په مکې معظمې کښې ځینې کسان د کافرانو له ظلم او تیری څخه ښوئیدلی وو یا تش په ژبه ئې د کفر لفظ ویلی وو ـ وروسته له هغه ئې هجرت وکړ او جهاد ئې وکړ او په ډیر استقلال او استقامت پر اسلام قائم پاتې شول کله چه دوی دومره په اسلامی کارونو کښې برخه واخیسته، نو هغه تقصیر ئې ورمعاف شو او د الله تعالیٰ مهربانی پری مبذوله شوه.
یو بزرگ ؤ چه «عمار رضی الله تعالیٰ عنه» نومیده د ده پلار «یاسر رضی الله تعالیٰ عنه» وه چه دغه میره (خاوند) او ښځه د کفارو د ډیر ربړولو (تکلیفولو) او رنځ او درد رسولو لامله (له وجې) اگر که شهیدان شول ـ خو بیا هم د کفر یو لفظ ئې هم ونه وایه ـ دغه د مسلمانانو ړومبی وینې دی چه د اسلام په لیاره کښې توئې شوی ـ لیکن د دوی ځوی «عمار رضی الله تعالیٰ عنه» د خپل ځان له ویری هغه لفظ ووایه ـ خو وروسته له نجاته په ژړا او انگولا د رسول الله «صلی الله علیه وسلم» په حضور مشرف شو ـ نو دلته دغه پاس آیت نازل شو رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین.

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَٰدِلُ عَن

نَفۡسِهَا وَتُوَفَّىٰ كُلُّ نَفۡسٖ مَّا عَمِلَتۡ وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُونَ ﴿١١١﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه ورځ چه را به شي هر یو (نیک او بد) نفس چه جګړه (سوال او ځواب) به کوی لپاره د (نجات د) ځان خپل او پوره به ورکړ شي هر نفس ته (جزاء د) هغه عمل چه کړی ئی دی حال دا چه په دوی باندی به ظلم ونه کړ شي (په تقلیل د حسناتو یا تکثیر د سیئاتو)

تفسیر: یعنی د یوه په ځای به بل څه نشي ویلی. مور - پلار - خور - ورور - ښځه - اولاد - احباب او اقارب هیڅوک به نه پکاریږی . هر سړی به پخپل غم او فکر کښی اخته وی چه څه دول (طریقه) د خپل ځان دپاره یو مخلص پیدا کړی راز راز (قسم قسم) دروغ او رښتیا خبری به د خپل ځان د برائت او عذر دپاره جوړوی او جواب او سؤال او جګړی به کوی - چه د ځان دپاره نجات حاصل کړی.

﴿ وَتُوَفَّىٰ كُلُّ نَفۡسٖ ﴾ الآية - او پوره به ورکړی شي هر نفس ته جزاء د هغه عمل چه کړی ئی دی حال دا چه په دوی باندی به ظلم ونه کړی شي په تقلیل د حسناتو یا په تکثیر د سیئاتو) یعنی د نیکی په اجر او ثواب کښی به هیڅ تقلیل نه واقع کیږی او د بدی سزا به له استحقاقه زیاته نه ورکوله کیږی.

وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا قَرۡيَةٗ كَانَتۡ ءَامِنَةٗ مُّطۡمَئِنَّةٗ
يَأۡتِيهَا رِزۡقُهَا رَغَدٗا مِّن كُلِّ مَكَانٖ فَكَفَرَتۡ بِأَنۡعُمِ
ٱللَّهِ فَأَذَٰقَهَا ٱللَّهُ لِبَاسَ ٱلۡجُوعِ وَٱلۡخَوۡفِ بِمَا كَانُواْ يَصۡنَعُونَ ﴿١١٢﴾

او بیانوی الله مثل د یو کلی چه ده (دا کلی) په امن کښی (له قتله او غارته) په آرام (او هوسا اهل د دی) چه راتله دغه کلی ته رزق روزی (د اهل) د دی ډیره پریمانه له هر ځایه (له هره طرفه) نو کافر (ناشکره) شو (اهل د) هغه په نعمتونو د الله نو وڅکاوه په (اهل د) دی باندی الله کالی (کپړی) د لوږی او ویری (چه لوږه او ویره ئی پری لازمه او محیطه وګرځوله لکه جامه) په سبب د هغو (عملو) چه وو (دوی چه کول به ئی.

تفسیر: (آمنة مطمئنة) یعنی نه د باندی د دښمن څه فکر او اندیښنه وه او نه د دننه څخه کوم

قسم فکر او تشویش، په ډیر امن او هوسائی (آرام) سره به ئی ژوندون کاوه او خوراک دپاره غلې - دانې - میوی او نور ور راوړلی کیدی او هر څیز به ئی په افراط ؤ. په کور ناست دوی ته هر قسم نعمت وررسیده. نو د هغه کلی وسیدونکو د الله تعالیٰ د هغو نعمتونو قدر ونه کړ او په دنیوی خوندونو کښې داسې مشغول او مصروف شول چه په دغه غفلت او مستی کښې حقیقی منعم هم د دوی له یاده ووت، بلکه د هغه په مقابل کښې ئی بغاوت وکړ، بالاخر الله تعالیٰ د دغې ناشکری او د نعمت د کفران خوند پر دوی وڅکاوه چه د امن او هوسائی (آرام) په ځای خوف، ویره او د روزی د ډیروالی او پریمانی په ځای د لوږی او قحط په مصیبت کښې ئی داسې اخته کړل، لکه چه کالی (کپړی) د خپل اغوستونکی چپ چاپیر احاطه کوی او یوه شیبه لوږه او ویره - قحط او خوف له دوی نه نه بیلیده.

شیخ الهند د دی آیت ترجمه داسې فرمائلی ده «او ښیی الله یو مثال یو کلی وه په امن او داډینه راتله دی ته د فراغت روزی له هر ځایه بیا ناشکری ئی وکړله د الله د احسانونو بیا وڅکاوه پر دی باندی الله خوند چه د دی د اهل د ځان کالی (جامه) شوه لوږه او ویره په بدل د هغه چه دوی کاوه.»

وَلَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿١١٣﴾

او خامخا په تحقیق راغلی ؤ دوی ته رسول له (جنسه د) دوی نو نسبت د دروغو ئی وکړ هغه ته نو ونیول دوی لره عذاب (د لوږی او ویری) حال دا چه دوی ظالمان وو (په شرک او تکذیب سره).

تفسیر: علاوه پر هغو ظاهری نعمتونو چه پاس مذکور شول یو ډیر لوی او مهم باطنی نعمت هم هغوی ته ورکړی شوی ؤ - یعنی د دوی له قومه او له نسبه ئی یو داسې رسول ورلیږلی وو - چه د هغه د اتباع په وسیله ئی د الله د خوښی ډیر لوړ مقامات هم حاصلولی شو مګر دوی د اتباع او تصدیق په ځای د ده پر تکذیب او مخالفت ملا وتړله او هم داسې پرله پسی په کندو او ژورو کښې لویدل، بالاخر د قدیمی سنت الله سره سم ګرد (تول) ظالمان او ګنهګاران د الله تعالیٰ په عذاب کښې اخته او دوی ئی سره تول راګیر کړل بیا نو د دوی د نجات دپاره د هیڅا هیڅ یو تدبیر پر مخ تګ ونه کړی شو - ځینی مفسرین وائی چه په دغه آیت کښې د کوم معین کلی تذکره نه ده محض د تمثیل په دول (طریقه) د کوم تباه او ویجاړ شوی کلی لا علیٰ التعین حواله ئی ورکړی ده، یا خو د داسې یو فرضی کلی وجود ئی فرض کړی او د مکې معظمی کفارو ته تنبیه ورکړی شوی وه چه که تاسی هم داسې وکړئ نو تاسی سره به هم داسې معامله

کیدی شي نو د کفران نعمت او د رسول الله د تکذیب او عداوت له سزا څخه مه بیفکره کیږئ! د ځینو علماؤ په نزد په دغه مثال کښې له کلي څخه مراد مکه معظمه ده چه هلته هر قسم امنیت او طمانیت ؤ او سره له دی چه یوه غیر ذی زرع وادی وه خو راز راز (قسم قسم) میوی دانی غلی او نور د دی په لوری راشکودلی کیدی ﴿ اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَّهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُّجْبٰى اِلَيْهِ ثَمَرٰتُ كُلِّ شَيْءٍ ﴾ (٢٠ جزء د القصص (٥٧) آیة (٦) رکوع) مگر مکیانو (مکی والؤ) د دغو نعماؤ هیڅ قدر ونه پیژندو، په شرک او عصیان او بیحیائی او اوهام پرستی کښې لگیا او منهمک شول، بیا الله تعالیٰ له گردو (تولو) نعمتونو څخه لوی نعمت د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په بعثت سره دوی ته ور ولیږه، نو دوی د هغه په انکار او تکذیب کښې هیڅ کمی ونه کره ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَّاَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴾ (١٣ جزء د ابراهیم د سورت (٢٨) آیت (٥) رکوع) بالاخر الله تعالیٰ د امن او اطمینان په ځای د مسلمانانو مجاهدینو ویره د دوی په زړونو کښې واچوله او د فراخی او پریمانی روزی په ځای اوه کاله قحط ئی پر دوی مسلط کړ چه په هغه کښې د سپیو او نورو مردارو تر غوښو پوری هم دوی وخوړل بیا د «بدر» په غزا کښې د اسلامی غازیانو له لاسه پر دوی د الله تعالیٰ عذاب ورگډ شو دلته خو داسې وشو ـ د بل لوری هغه خلق چه د دغو ظالمانو له جور، ستم او تیری څخه پکو (تنگ) شوی وو ـ د دیرو مصائبو او زړه تنگی لامله (له وجی) خپل کور او کهول به ئی پریښودل او تښتیدل، نو دغو کسانو ته پاک الله له پخوا څخه د هستوگنی دیر ښه ځایونه ور په برخه کړل ـ او د دښمنانو له خوفه ئی مامون او مصئون کړل د روزی ورونه ئی پری ورپرانستل، پر زورورو او زبردستو دښمنانو ئی فتح او بری وربه برخه کړ بلکه دوی ئی د اقلیمونو باچا او د متقیانو امام وگرځاوه ښائی د هم دی لامله (له وجی) په دغو آیاتونو کښې د مکیانو (مکی والؤ) حال ئی واوراوه او په ورستنیو آیاتونو کښې په ﴿ فَكُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ ﴾ کښې ئی مسلمانانو ته خطاب فرمایلی دی چه تاسی له داسې حرکاتو څخه ځان ساتئ! چه د هغه له سببه پر مکیانو (مکی والؤ) مصائب نازل شوی وو.

فَكُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلٰلًا طَيِّبًا ۖ وَّاشْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ ﴿١١٤﴾

نو خورئ تاسی له هغو (طعامونو) څخه چه درکړی تاسی ته الله حلال طیب پاکیزه او شکر وباسئ (قدر وپیژنئ) د نعمت (احسان) د الله که یئ تاسی چه خاص هم ده ته عبادت کوئ (او فرمان ئی منئ).

تفسیر: یعنی هر څوک چه د الله تعالیٰ د عبادت مدعی وی ده لره دغه خبره وړ (مستحق) او

لائقه ده چه د الله تعالیٰ د ورکړی نعمت او حلالی او طیبې روزۍ څخه متمتع شی! او د هغه د احسان قدر وکړی! او د الله شکر گزاره بنده شیﹸ حلال دی حرام نه گڼی، حرام دی حلال نه شمیری! د نعمتونو د منتفع کیدلو په وقت کښې حقیقی منعم دی نه هیروی! بلکه په هغه او د هغه پر لیږلی شوی رسولانو باندی دی ایمان راوړی! او د دوی د احکامو او هدایاتو په تعمیل کښې دی ډیر زیار وکاږی!

(د حلالو او طیبو او پاکیزه ؤ شیانو د استعمال له احکامو څخه وروسته اوس په دغه آیت کښې الله تعالیٰ د حرامو اشیاؤ ذکر فرمائی څو د هغو له استعماله ځانونه وژغورلی(وساتلی) شی).

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٥﴾

بیشکه هم دا خبره ده چه حرام کړی دی (الله) پر تاسی باندی (خوراک د) مردار او (د بهیدونکی) وینی او د غوښی د خنزیر او هغه (حلال کړی شوی حیوان) چه غږ کړی شوی دی (د بل شی) بی له الله (د نامه) په (وقت د ذبح د) هغه، پس هغه څوک چه اړ (محتاج) شی (خوړلو د دی حرامو ته) حال دا چه ظالم نه وی (په بل چا) او نه تجاوز کوی (له قدره د کفافه) نو بیشکه الله لوی مغفرت کوونکی (د خطیئاتو) ډیر رحم والا دی (په انعام د اجر او ثواب).

تفسیر: د دی آیت تفسیر د «**البقرة**» او د «**الانعام**» په سورتونو او نورو ځایونو کښې پخوا لیکلی شوی دی ځمونږ دی تفسیر کښې دی بیا ولوست شی دلته دا غرض دی لکه چه په پخوانی آیت کښې اشاره وه چه حلال دی پر خپل ځان نه حراموی! په دغه آیت کښې تنبیه ورکړی شوی ده چه حرام شیان دی هم نه حلالوی! خلاصه ئی دا چه یو شی حلال یا حرام مقررول، د همغه لوی الله حق دی چه د دغو گردو (تولو) شیانو خالق او مالک دی لکه چه په راتلونکو آیاتونو کښې په وضاحت سره د دغه مضمون بیان شوی دی (د اضطرار په تفصیل کښې ځینی مفسرین داسی لیکی چه د لوږی له جهته مرگ ته نژدی شوی وی یا له جهته د مرض چه طبیب حاذق په خوراک د دغه حرام شی سره ورته امر وکړی).

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَٰذَا

حَلٰلٌ وَّهٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوْا عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُوْنَ ﴿١١٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيْلٌ ۪ وَّلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١١٧﴾

او مه وایئ تاسی له وجې د بیانولو د ژبو ستاسی دروغو لره (داسی) چه دا حلال دی او دا حرام دی دپاره د دی چه جوړ کړئ له ځانه پر الله دروغ بیشکه هغه کسان چه تړی دوی پر الله بهتان نه به مومی خلاصی (له عذابه د آخرت؛ دغه چه بهتان تړلی وو دوی پر الله د هغه شی دپاره هغه) نفعه ده لږه او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: یعنی بی له کوم شرعی مستنده د کوم شی په متعلق خوله سپړدل او داسی ویل چه حلال دی یا حرام ډیر سخت جسارت او کذب او افتراء ده. حلال یا حرام خو همغه شیان کیدی شی چه هغه ته پاک الله حلال یا حرام فرمایلی وی ـ که کوم سړی محض پخپلی رأیی سره کوم شی حلال یا حرام وټاکی (مقرر کړی) او د هغه نسبت الله تعالیٰ ته وکړی (لکه چه د معظمی مکی مشرکانو کول) او د هغه ذکر د «**الانعام**» په سورت کښی ګډمونږ د دی مبارک تفسیر کښی پخوا له دی نه تیر شو نو هغوی فی الحقیقت پر الله تعالیٰ بهتان تړلی دی. مونږ مسلمانانو ته هدایت راکړی شوی دی چه ښائی هیڅکله داسی رویه ځان ته اختیار نه کړو او هر هغه شی چه الله تعالیٰ حلال کړی وی حلال ئی وبولو او هر هغه شی ئی چه حرام کړی حرام ئی وګڼو او بی له شرعی مأخذه پخپل سر د حل یا حرمت احکام ونه لګوو.

﴿ مَتَاعٌ قَلِيْلٌ ۪ وَّلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴾ دغه چه بهتان تړلی وو دوی پر الله تعالیٰ د هغه شی دپاره هغه نفعه ده لږه او شته دوی ته عذاب دردناک) یعنی د معظمی مکی مشرکین چه ګډمونږ لوی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته معاذ الله مفتری وویل په یاد دی ولری چه هغوی پخپله مفتریان دی ـ دوی د کذب او افتراء له لوری هر شی ته چه ئی وغواړی حلال یا حرام وائی او د هغه حلت یا حرمت نسبت پاک الله ته کوی دوی ته به عنقریب معلومیږی چه د دغسی رویی د اختیارولو څخه دوی هیڅ یوی ښیګڼی (فائدی) ته نشی رسیدی لږ څو ورځی نوری دی هم دنیوی مزی وکړی او د دغه لږ خسیس ژوندون څخه دی لږ څه خوندور شی بیا به دوی په هغه دائمی بندیخانی کښی اچول کیږی چه هغه هم دوی ته بیخی آماده او تیار دی.

وَعَلَى الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ ۚ وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿١١٨﴾

او پر هغو کسانو چه یهودان شوی دی حرام کړی دی مونږ هغه څیزونه چه بیان کړی وو مونږ پر تا باندی پخوا له دی نه او نه وو ظلم کړی مونږ پر دوی (په دی تحریم سره) ولیکن وو دوی چه په ځانونو خپلو به ئی ظلم کاوه (په علمی عصیان سره).

تفسیر: د دغه بیان د الانعام د سورت د ۸ جزء په (١٤٦) آیت (١٨) رکوع د ﴿ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا ﴾ الآیة - آیت په تفسیر کښی تیر شوی دی هلته دی بیا وکوت شی. دلته دا مقصد دی هر هغه شی چه الله تعالیٰ گردو (تولو) ته یا کوم خاص قوم دپاره دائماً تل ترتله تر یوه معینه وقته پوری حرام کړی وی هغه عین حکمت او صواب دی هیڅ یو انسان د دغه حق نه لری چه په هغه کښی تصرف وکړی او حرام حلال یا حلال حرام وگرځوی.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾ ع

بیا بیشکه رب ستا (چه دی ای محمده) هغو کسانو ته چه ئی کړی دی بدی (گناه) په جهالت (ناپوهی) سره بیا توبه وباسی وروسته له کولو د هغه (بد عمل) او نیک کړی عمل خپل بیشکه رب ستا وروسته له دغی توبی څخه خامخا لوی مغفرت کوونکی دی (د خطیئاتو) ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: مثلاً حرام ئی حلال یا حلال ئی حرام وگڼل په «نادانی سره» ئی ځکه وفرمایل هر څوک چه د الله تعالیٰ له احکامو څخه غاړه غړوی اگر که ئی عملاً او په قصد سره هم وکړی هغه هم فی الحقیقت د هغه نادانی او بی عقلی ده چه له خپله ځانه په لوی لاس جاهل جوړوی او کوی ئی. که عاصی لږ څه له عقله کار واخلی - او د گناه بدو نتایجو ته وگوری او تصور ئی وکړی نو له سره به د معصیت په لوری اقدام ونه کړی د جزء (٤) «النساء» د سورت په (٣) رکوع ١٧ آیت کښی هغه تعلیقات چه پر ﴿ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ﴾ باندی لیکلی شوی دی ښائی چه هغه دی بیا یو ځلی دلته هم ولوست شی.

﴿ ثُمَّ تَابُوا ﴾ الآیة - بیا توبه وباسی وروسته له کولو د هغه بد عمل او نیک کړی عمل خپل، بیشکه رب ستا وروسته له دغی توبی څخه خامخا لوی مغفرت کوونکی دی د خطیاتو ډیر رحم والا دی په انعام د اجر او ثواب سره) یعنی له کفریاتو څخه له توبی ایستلو او په اخلاص سره په

مسلمانیدلو ـ او په مستقبل کښې د خپل اعمال او افعال په درست کولو سره الله تعالیٰ د توبې کوونکو گرد (تول) تیر گناهونه ښښي اگر که ډیرې سختې او غټې گناوې هم وي.
(پاک الله گردو (تولو) گناهگارانو ته د خپل رحمت او مغفرت په ژبه داسې ډاډینه او اطمینان ورکوي)

آدوب شویه! په ککړو ـ آ تور مخیه ماته راشه!
بت پرست ئې! که کافر ئې ـ که ئې گبر! ماته راشه!
هیڅوک نه کړم نا امیده ـ زه ښښونکی لوی الله یم!
که توبې دې زرکرته ماته کړې ـ ماته راشه!
ښه انسان شه! مسلمان شه گټه (فائده) نشته معصیت کښې!
گناه مه کړه! متقي شه! چه ځای ومومې جنت کښې!

إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾

بیشکه چه ابراهیم ؤ (اصلي او اساسي) پیشوا (جامع د تولو نیکیو لکه یو جماعت) فرمان منونکی خاص الله لره حنیف (مائل له باطله حق ته) او نه ؤ دی له مشرکانو (لکه چه قریش وائي)،

تفسیر: دلته الله تعالیٰ جل وعلا د عربو د مشرکینو د شرکیاتو په تردید کښې د امام الموحدین ابو الانبیاء حضرت ابراهیم خلیل الله علیه وعلیٰ ذریته ونبینا الصلوٰة والسلام طور او طر یقه را په یادوي ځکه چه د عربو خلق د ده له ذریې او ځوځات (نسل) څخه وو ـ او خپل ځانونه ئې پر ابراهیمي دین باندې سم او برابر گڼل ـ حال دا چه دوی د ابراهیمي دین سره له لرې هم څه علاقه او نسبت نه درلوده (لرلو) نو دوی ته دا ورښیي چه ابراهیم علیه السلام د موحدینو امام د گردو (تولو) نیکیو معلم ـ د تولې دنیا په مقابل کښې یواځې پخپل سر د یوه عظیمه امت په برابر ولاړ ؤ او د دوی په مبارک ذات کښې پاک الله هغه گرد (تول) محاسن او کمالات ورجمع کړي ؤ چه په یو لوی مجمع کښې په متفرق دول (طریقه) سره موندلی کیږي.

لیس علی الله بمستنکر ـ ان یجمع العالم في واحد

عجب نه دی له الله نه چه قادر دی په هر څیز
چه دې تول پخپل قدرت کړي گرد (تول) عالم په یو سړي کښې
او دا هم نه دی عجب د ده له زوره له قوته
چه دې ځای کړي سیند له څیرمې په یو دم پر یو گړي کښې
ابراهیم علیه السلام د الله تعالیٰ داسې کامل او مطیع او فرمان منونکی بنده ؤ چه له گردو

(تولو) څني شکولي او يواځي له الله تعالیٰ سره ئي نښلولي او ډير خاص مخلص مسلمان ؤ ممکن نه ؤ چه ده کوم څيز بې د الله تعالیٰ له حکمه محض له خپل لوري حلال يا حرام درولي وي. نو دي پخپله معاذ الله څرنګه د شرک ارتکاب کولی شي. ده د مشرکينو په کلي او جماعت کښې وسيدل هم نه خوښول ـ نو اوس هغه کسانو ته (چه دوي خپل ځانونه «حنيف» بولي او داسي ادعا کوي چه مونږ پر ابراهيمي دين يو) شرم او ننګ پکار دي چه څرنګه پر الله تعالیٰ بهتان تړي؟ آيا د حلالو حرام ګڼل، يا د حرامو حلال درول او د شرک په حمايت کښې له انبياؤ سره جنګيدل د يو «حنيف» او ابراهيمي سري له شان سره مناسبت لري؟ په ياد ئي ولرئ چه د حلالو او حرامو په بيان کښې او د دين په اصولو کښې ـ اصل خو هغه ابراهيمي ملت دي چه د همغه ملت د اقامت او اشاعت اوسط او تفصيل دپاره محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم تشريف راوړی دی. که غواړی چه پر اصلي دين د ابراهيم عليه السلام تګ وکړئ نو محمدي صلی الله عليه وسلم طريقه ځان ته غوره کړئ.

شَاكِرًا لِّأَنْعُمِهِ ۚ اجْتَبٰىهُ وَهَدٰىهُ إِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾

(ؤ ابراهيم قدردان) شکر کوونکي د نعمتونو (احسانونو) د الله غوره کړی ؤ (الله) دغه (ابراهيم لره په نبوت سره) او برابر کړی ؤ (الله) دغه (ابراهيم) سمي لياري (د توحيد او اسلام) ته.

تفسير: يعني ابراهيم عليه السلام د الله تعالیٰ شکر ګزاره بنده ؤ ـ تاسي سخت ناشکره او د نعمت کفران کوونکي يئ ـ لکه چه د ﴿ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً ﴾ الايت په تفسير کښې ښکلي شوي دي نو تاسي څرنګه د ابراهيم عليه السلام په دين او ملت او لياره کښې يئ؟ (چه حق پريږدئ او باطل خوښوئ له توحيده مخ اړوئ او شرک او کفر پسي ځغلئ ـ حال دا چه حضرت ابراهيم عليه السلام) د کامل توحيد او تسليم او رضاء پر سمه لياره روان ؤ ـ او الله تعالیٰ ده ته ډيره سمه صافه لياره وربښوولي وه او دی ئي پرې روان کړی ؤ.

وَاٰتَيْنٰهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَإِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِينَ ﴿١٢٢﴾

او ورکړی وه مونږ دغه ته (يعني ابراهيم ته د خپل د الوهيت له درباره) په دغه دنيا کښې نيکي او بيشکه دغه (ابراهيم) په آخرت کښې هم خامخا له صالحانو (د لويو درجاتو د خاوندانو) څخه دی

تفسير: (نيکي) يعني نبوت ـ پراخه روزي ـ اولاد ـ وجاهت ـ (يا جميل ذکر يا نيک اولاد يا

نبوت د محمد صلی الله علیه وسلم یا) عمومی مقبولیت چه گرد (تول) ادیان بالاتفاق د ده تعظیم کوی او هره فرقه هم دا غواړی چه خپله سلسله حضرت ابراهیم علیه السلام سره ولګوی (او بیشکه چه پخپله ابراهیم علیه السلام په آخرت کښی هم خامخا له صالحانو د لویو درجاتو له خاوندانو شخه دی) یعنی هغه دعاء چه ده پخپل حق کښی کړی وه ﴿ وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴾ هغه قبوله شوه بیشکه چه دی به آخرت کښی هم د صالحینو په اعلیٰ طبقه کښی به شامل وه چه هغه د انبیاوٝ علیهم السلام طبقه ده.

ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾

بیا وحی (حکم) وکړ مونږ تاته (ای محمده! داسی) چه متابعت وکړه (په توحید کښی د (دین د) ابراهیم چه حنیف (مائل ؤ له باطله حق ته) او نه ؤ دی له مشرکانو (لکه چه قریش ئی مشرک بولی).

تفسیر: د دی بیان د «الانعام» په سورت د ﴿ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾ آیت باندی څمونږ دی تفسیر کښی تیر شو هلته دی بیا ولوست شی، مقصد دا دی چه به حلت او حرمت او دینی خبرو کښی ابراهیمی ملت او دین اصل دی. په منځ کښی یهودو او نصاریٰ ؤ ته د هغوی حالاتو په مناسبت مخصوص احکام ورکړی شوی دی بالاخر محمد صلی الله علیه وسلم ئی مبعوث کړ، څو هغه اصلی ابراهیمی دین بیا له سره ژوندی او روښانه کړی چه له غفلته او تحریفه او بی ځایه تصرفاتو شخه بیخی ضایع شوی ؤ او د شرک گرد (تول) رګونه پری کړی. په حدیث کښی راغلی دی «**بعثت بالحنيفية السمحة**» د دی داسی پوره شرح او تفصیل حضرت شاه ولی الله په «**حجة الله البالغه**» کښی فرمایلی دی چه د لوستلو وړ (لائق) دی.

إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ ۚ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾

بیشکه هم دا خبره ده چه مقرر کړی شوی دی (تعظیم د ورځی د) خالی (په عبادت سره) پر هغو کسانو چه اختلاف یی کړی وو پکښی او بیشکه چه رب

ستا خامخا حکم به وکړی په منځ د دوی کښې په ورځ د قیامت کښې په هغه څیز کښې چه وو دوی چه په هغه کښې به ئی اختلاف کاوه (چه هغه ورځ ده د عبادت).

تفسیر: یعني په اصلي ابراهیمي ملت کښې د خالي (شنبې) د ورځې حکم نه ؤ - چه پر مونږ محمدي صلی الله علیه وسلم امت باندي هم نه دی. هو! په منځ کښې یهودانو د خپل نبي موسیٰ علیه السلام له ارشاده سره اختلاف وکړ، نو کله چه دوی دغه د خالي ورځ ځانته غوره کړه نو حکم وشو چه په ښه شان سره ئی تعظیم وکړئ! او په دغه ورځ کښې دی د ماهیانو ښکار ونه کړ شي! ځینو یهودانو دغه حکم قبول کړ او ځینو هغه ونه مانه چه هغه نامنونکي په دنیا کښې بیزوګان او خنزیران شول. او د دوی په نسبت کومه فیصله چه په آخرت کښې کیږی، هغه بیله ده، په هم دغه څه انحصار نشته هلته به نور ګرد (تول) اختلافات او جګړی هم سره فیصله کیږی مثلاً د حضرت ابراهیم علیه السلام په نسبت چه ځینو به یهودي ګانه او ځنو به نصراني باله، حال دا چه الله تعالیٰ دوی پوهولی دی چه ابراهیم علیه السلام حنیفي مسلم ؤ په هر حال په آخرت کښې د دغو ګردو (تولو) اختلافاتو فیصله کیږی او هر سړی به پخپلو سترګو سره ګوری چه کومه یوه ډله په غلطه تینګه وه؟ او کومه یوه په غلطه لیاره روانه وه.

ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ ۖ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ
أَحْسَنُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾

بلنه کوه (ای محمده! خلقو ته) لیاری د رب خپل ته (چه توحید او اسلام دی) په حکمت (محکمي خبری د قرآن) سره او په موعظه (پند) نیک سره په ښه ډول (طریقه) او مباحثه کوه له دوی سره په هغې (طریقې سره) چه هغه ډیره ښه وی؛ بیشکه چه رب ستا ښه عالم دی په هغه چا چه ګمراه شوی دی له لیاری د الله څخه او دی ښه عالم دی په لیاره موندونکو (دین ته او پر تا تش تبلیغ دی).

تفسیر: په پاس آیتونو کښې ئی مخاطبینو ته دا ورښکاره کړه چه دغه رسول الله د اصلي ابراهیمي ملت او دین سره راغلی دی که تاسي د بری او کامیابي غوښتونکي یئ او د «حنیفیت» په دعوی کښې رښتین یئ نو پر دغه سمی، صافي لیاری لاړ شی! په ﴿ ادْعُ إِلَىٰ

﴿سَبِيلِ رَبِّكَ﴾ الآية - کښې تر آخره پورې پخپله محمد صلى الله عليه وسلم ته تعليم ورکاوه کيږي چه ښائی خلق په څه ډول (طريقه) په سمې لياري باندې راولی؟ او د هغه درې طريقې ئی راښودلې دی (١): حکمت (٢): حسنه موعظه (٣): جدال بالتی هی احسن

(١): له «حکمت» څخه مراد دا دی چه د نهايتې پخې خبرې - محکمې اترې - جازمه مضامين قاطعه براهين - مضبوط دلائل - معقول عوامل په قوت او رڼا (رنړا) کښې هغوی ته ليار ښوونه وشی - چه د هغو په آوريدلو او ليدلو او پوهيدلو سره، فهم او ادراک او علمی ذوق لرونکې طبقه (خواص) غاړه کيښودې شی او د دنيا خيالی فلسفې د ده په مقابل کښې پرې او مړې ولويږی او هيڅ قسم علمی او دماغی ترقيات د الله تعالیٰ د وحی له بيان کړيو حقائقو يو بڅرکی هم تبديل ونه کړی شی.

(٢): «حسنه موعظه» له هسې مؤثرو معتبرو او مؤثرو او رقت پيدا کوونکو پندونو څخه عبارت دی چه د نرم خوئی او زړه سوی له روحه ډک وی، له اخلاصه - همدردی شفقت - او ښو اخلاقو سره په ښه صورت او معتدله اسلوب او پيرايه سره کوم نصيحت چه وکړی شی، ډير ځلی داسی واقع کيږی چه د تيږو (ګټو) پشان سخت زړونه هم موم غوندې نرموی په مړو زړونو کښې نوی روح غورځوی. يوه مايوس - مړ او له کاره لويدلې قوم د هغه پند په اثر د يوه واښه په مرسته (مدد) ولاړيږی - خلق د ترغيبو او ترهيبو د مضامينو د اوريدلو څخه د مقصودی منزل په لوری په منډو، منډو ورځغلی - بالخصوص هغه کسان چه ډير عالی دماغ او ذکی او فهيم هم نه وی - مګر د حق د طلب سکروټې پخپلو سينو کښې لری په دوی کښې د موثرو پندو او مواعظو نصيحتونو په وسيله داسی يو قوت او قدرت پيدا کيدی شی چه هغه د ډيرو لوړو عالمانه ؤ تحقيقاتو په ذريعه ممکن نه دی هو! په دنيا کښې تل ترتله داسی يو جماعت هم شته چه د هغوی کار هم دا وی چه هره خبره واړوی - او په هر څيز کښې جګړی وکړی - او کاږه واږه بحثونه وکړی - نو داسی خلق نه د حکمت خبرې قبلوی او نه وعظ او نصيحت آوری، بلکه د دوی زړه هم دا غواړی چه په هره خبره باندی د مباحثی او مناظری او مناقشی بازار تودوی ځينی اوقات د فهم او د انصاف خاوندانو او د حق طالبانو ته هم ځينی داسی شبهات پيدا او احاطه پرې کوی چه د هغوی تسلی او ډادينه هم بې له بحثه نه کيږی، نو ځکه ئی ﴿وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ وفرمايل.

(٣): «**جدال بالتی هی احسن**» يعنې که داسی کومه موقع دروړاندی شی نو په ډيره ښه طريقه - تهذيب غوره والی - حق پيژندلو او عدل او انصاف سره مباحثه وکړئ او پر خپل مقابل حريف الزام واړوئ او په ښه اسلوب او پيرايه سره ئی سمې لياری ته درواړوئ او ښائی چه خامخا زړه خوږوونکی او ربړوونکی (تکليفونکی) خبری ونه کړئ! چه په هغه سره قضيه اوږديږی او معامله طول ته رسيږی - ښائی چه بالذات د مقصود تفهيم او د حق احقاق وی ځکه چه له ځيږوالی او خشونت - بد اخلاقی - خبرو غتولو - ضد - عناد او هندی څخه هيڅ يوه ښه نتيجه په لاس نه ورځی.

﴿ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ ﴾ الآية - بيشکه چه رب ستا ښه عالم دی په لیاره موندونکو دین ته او پر تا ای محمده تش تبلیغ دی) یعنی د دعوت او تبلیغ په طریق کښی تا ته ښائی چه د الله تعالیٰ په ورښولی لیاری باندی لاړ شی او تاته نه ښایی چه په دغه فکر او چرت (خیال) کښی ولویږی چه څوک ئی منی؟ او څوک ئی نه منی؟ نتیجه پاک الله ته وسپاره! همغه د په لیار راتلونکو او په لیار نه راتلونکو وګړو(کسانو) له حالاتو څخه هم ښه خبردار دی او له هر چا سره به له هغه سره مناسبه معامله کوی.

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِ ۖ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾

او که عذابوئ تاسی (څوک) نو عذاب ورکوئ په مثل د هغه عذاب سره چه عذاب کړی شوی یئ تاسی په هغه سره؛ او خامخا قسم دی که صبر وکړ تاسی (په طاعت، مصیبت او له معصیت او انتقامه) نو خامخا دغه (صبر) خیر (غوره) دی (له انتقامه) صابرانو ته.

تفسیر: یعنی د تبلیغ او دعوت په لیاره کښی که تاته ډیره سختی او تکالیف در ورسولی شی نو د قدرت او قوت حاصلولو په وقت کښی ته اجازه لری چه سم برابر له هغوی سره معامله وکړی او په مساوی ډول (طریقه) تری بدل واخلی. لیکن د صبر مقام له دی نه لوړ او اعلیٰ دی، که صبر وکړی نو د هغه نتیجه ستا په حق او د لیدونکی او هم د همغو متجاوزینو او تیری کوونکو په حق کښی ښه او بهتره دی

چه درلود (لرلو) څمونږ رسول خلق عظیم ـ نو مامور کړ دی په صبر پاک رحیم
وی به تل صبر کول کار د تسلیم ـ بیصبری دی کار د یو شیطان رجیم

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ ۚ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾

او صبر کوه! او نه دی صبر ستا مګر په (توفیق) د الله سره او مه خپه کیږه پر دغو کفارو (چه ولی نه مسلمانیږی) او مه کیږه په زړه تنګی کښی له هغو څخه چه دوی مکرونه کوی (لتا سره).

تفسیر: یعنی پر مظالمو او شدائدو صبر کول ـ آسان کار نه دی، که الله تعالیٰ چاته توفیق ور په برخه کړی نو صبر او تحمل ئې هم ور په برخه کیږی او کولی شی چه رنځ (تکلیف) او ظلم وګالی (برداشت کړی) او آه ونه کاږی!.

کاږو بلاء مومو جفا ـ صبر او حمد کوو تل
د بد په ځای کوو نیکی ـ دغه عادت دی ځمونږ

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوا وَّالَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

بیشکه الله ملګری دی (په عون او نصرت سره) له هغو کسانو سره چه پرهیزګاری کوی (له کفر او معاصیو او ویرېږی له الله) او له هغو کسانو سره چه دوی نیکی کوونکی دی.

تفسیر: یعنی انسان هومره چه له الله تعالیٰ څخه وویرېږی او تقویٰ او پرهیزګاری او نیکی اختیار کړی، هغومره د الله تعالیٰ امداد او اعانت ورسره وی، نو داسی متقیانو ته د کفارو له مکرونو او فریبونو څخه زړه تنګی کیدل یا غمجن والی نه دی په کار ځکه چه الله تعالیٰ دغه عاجزان او ضعیفان.هم له متقیانو او محسنانو سره پخپل فضل او کرم او مرحمت محشور فرمائی.

تمت سورة النحل بعونه وتوفیقه ولله الحمد

سورة «بني اسرائيل» مكية الا الآيات ٢٦و ٣٢و ٣٣و ٥٧ ومن آية ٧٣
إلى غاية ٨٠ فمدنية وهى (١١١) آية و (١٢) ركوعاً
نزلت بعد «القصص» عدد تلاوتها(١٧) وعدد نزولها (٥٠)
د بني اسرائیل سورت مکی دی. پرته (علاوه) له ٢٦ ، ٣٢ ، ٣٣ ، ٥٧ ـ او له ٧٣ آیتونو څخه تر ٨٠ آیته پوری چه مدنی دی (١١١) آیتونه (١٢) رکوع لری.
وروسته د «القصص» له سورت څخه نازل شوی دی په تلاوت کښی (١٧) او په نزول کښی (٥٠) سورت دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع) په نامه د الله چه خورا (ډیر) مهربان، ډیر رحم والا دی.

سُبْحٰنَ الَّذِيْٓ اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِيْ بٰرَكْنَا حَوْلَهٗ لِنُرِيَهٗ مِنْ اٰيٰتِنَا ۭ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ①

پاکی د هغه ذات چه بیولی ئی ؤ بنده خپل (محمد) په (یوه برخه د) شپی کښی له (منځه یا له څنګه د) مسجد حرام څخه تر مسجد اقصیٰ پوری هغه چه برکت اچولی دی مونږ چار چاپیر د هغه (بیول د محمد د دی لپاره ؤ) چه (هلته) وښیو مونږ دغه (محمد) ته ځینی له دلائلو (د قدرت) خپل، بیشکه چه دغه (الله) هم دی دی ښه اوریدونکی (د ګردو «تولو» اقوالو) ښه لیدونکی (عالم په پټو او ښکاره ؤ).

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ له هر نوعه نقص او له هر قسمه قصور او له هر راز (قسم) ضعف او عجز څخه پاک دی. هره هغه خبره چه څمونږ په خیال کښی بی انتها عجیبه معلومیږی او څمونږ ناقص عقول هغه پیچیده مستبعده ګڼی د الله تعالیٰ د قدرت او مشیت مقابله کښی هغه هیڅ مشکل نه دی.

﴿ اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا ﴾ الآية - چه بیولی ئی ؤ بنده خپل محمد په یوه برخه د شپی ـ الخ) یعنی یواځی د شپی په یوی محدودی برخی کښی خپل ډیر مخصوص او خورا (ډیر) مقرب بنده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ئی د مکی معظمی له حرمه تر بیت المقدس پوری بوتلو. د

دغه سفر غرض څه ؤ؟ د هغه په لوری وروسته له دی نه په ﴿ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيٰتِنَا ﴾ کښی اشاره فرمایلی ده: حاصل ئی دا دی چه پخپله هم دغه سفر کښی له بیت‌المقدس څخه وراندی بل چیری ئی بوتلو او د خپل د قدرت عظیم الشان نشان او ډک له حکمته د انتظاماتو عجیبی او غریبی نمونی ورښوول ئی منظور ؤ. د «النجم» په سورت کښی د دغو آیتونو څه ذکر شوی دی چه له هغو څخه ظاهریږی چه ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وعلیٰ آله وصحبه وسلم تر سدرة‌المنتهیٰ پوری تشریف وړی ؤ. او نهایت عظیم الشان آیات ئی مشاهده فرمایلی ؤ: ﴿ وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰى اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَ مَا طَغٰى لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيٰتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى ﴾
(۲۷ جزء د النجم ۱۳ تر ۱۸ آیة (۱) رکوع) د

علماؤ په اصطلاح له مکی معظمی څخه تر بیت المقدس پوری سفر ته (اسراء) او له هغه ځایه تر سدرة‌المنتهیٰ پوری سیاحت ته «معراج» وائی. او ډیر ځلی د دغو دواړو سفرونو مجموعه په هم دغه یوه لفظ د (اسراء) یا (معراج) سره تعبیر کیږی.

د (معراج) احادیث تقریباً دیرشو تنو اصحابو څخه منقول دی چه په هغو کښی د (معراج) او (اسراء) واقعات په بسط او تفصیل سره بیان شوی دی.

د اسلافو او د اخلافو د جمهورو عقیده دا ده چه زمونږ پاک رسول الله محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم په ویښه (بجسده‌الشریف) (معراج) ته بیولی شوی دی. یواځی دوه دری تنو صحابه ؤ رضی الله تعالیٰ عنهم او تابعینو رحمة الله علیهم څخه منقول دی چه د (اسراء) او د (معراج) واقعه او پیښه د منام (ویدیدو) په حالت کښی د یوه عجیب او غریب رؤیا (خوب) پشان ده لکه چه په دغه سورت کښی وروسته له دی نه د ﴿ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِىْٓ اَرَيْنٰكَ ﴾ الآیة ـ کښی راځی. او دوی له هغه څخه دغه استدلال کوی.

له اسلافو ځینی د هیڅا قول داسی نه دی چه (معراج) د ویښتوب په حالت کښی محض په روحانی دول (طریقه) سره واقع شوی دی لکه چه د ځینو حکماؤ او صوفیه ؤ په مذاق د هغه دا تجویز کاوه شی.

په «روح المعانی» کښی راغلی دی: «**ولیس معنی الاسراء بالروح الذهاب یقظة کالانسلاخ الذی ذهب الیه الصوفیة والحکماء فانه وان کان خارقا للعادة و محلا للتعجب ایضا الا انه امر لا تعرفه العرب ولم یذهب الیه احد من السلف رحمة الله علیهم**» بیشکه ابن القیم رحمة الله علیه په «زاد المعاد» کښی د عایشی صدیقی، معاویه او حسن بصری رضی الله تعالیٰ عنهم د مسلک توجیه په دغه شان سره کری ده. مگر پر هغه باندی ئی کوم نقل نه دی وراندی کری او تش د ظن او تخمین څخه ئی کار اخیستی دی. ابن اسحاق او نورو هغه الفاظ چه له نورو مشرانو څخه نقل کری دی په هغو کښی هیڅیری د ویښتیا حالت نه دی تصریح کری بهر حال قرآن عظیم الشان په هغه اهتمام او ممتاز او ځلیدونکی عنوان سره چه دغه د (اسراء) د واقعی ذکر فرمایلی دی او په هغومره جدیت او مستعدی سره چه مخالفین د هغه انکار او تکذیب په میدان دریدلی دی چه د هغه په اثر د ځینو موافقینو پښی هم ښوئیدلی دی. دغه د دی خبری دلیل دی چه د دغی واقعی نوعیت محض د یوه عجیب او غریب خوب یا

روحانی سیر پشان نه ؤ. د (اسراء) دعوی که د روحانی سیر او انکشاف په دول (طریقه) ومنلی شی نو دغه به کفارو ته د دومره تعجب او استغراب او حیرت خبره نه کیده. ځکه چه د هسی روحانی انکشافاتو او سیرو په نسبت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د خپل د بعثت له ابتداء څخه معلومات او اخبار ورکول. دغه د ده (معراج) یا (اسراء) تعجب پیدا کوونکی او حیرت غورځونکی واقعه چه په خصوصی دول (طریقه) سره د کفارو د تکذیب تردید ـ استهزاء او خندا سبب ګرځیدلی ده علت ئی دا دی چه د هغه نوعیت، خصوصیت او کیفیت د دیر حیرت موجب شوی دی. لکه چه پخپلو منځونو کښی به ئی سره ویل: «راځئ! نن د دی د نبوت مدعی یوه بله نوی ادعا او دیره عجیبه او غریبه محیر العقوله وینا واورئ!» او که داسی نه وی، نو دوی به پخپله د دی واقعی پر اظهار ولی دومره متفکر او مشوش کیدل چه په ځینو صحیحه ؤ روایاتو کښی مذکور دی. په ځینو احادیثو کښی داسی صاف لفظ راغلی دی: «**ثم اصبحت بمکة**» یا «**ثم اتیت مکة**»یا د صباح په وقت کښی بیرته مکی ته ورسید، که (معراج) محض کوم روحانی کیفیت وی نو دوی په دغه شپه کښی له مکی معظمی څخه چیری غایب؟ او کوم ځای ته تللی ؤ؟. او د شداد بن اوس رضی الله تعالیٰ عنه او د نورو له روایاتو سره سم د ځینو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم داسی پوښتنی څه معنی درلوده (لرله) چه: «د شپی له مخی تاسی پخپل دیره ځای کښی ولټولی شوئ او وکتلی شوئ تاسی چیری تللی وئ؟

سفر وکاوه موسی طور سینیٰ ته	سفر وکاوه ادریس عیسٰی سما ته
محمد وخوت بالذاة «عرش اعلیٰ» ته	مقرب «قاب قوسین او ادنیٰ» ته
فکر وکړه ته بیان د «ما اوحیٰ» ته	له زړه ځیر شه ته برهان د «ما یغشیٰ» ته

زمونږ په نزد د «اسریٰ بعبده» څخه دغه معنی اخیستل چه: «الله تعالیٰ خپل بنده په خوب کښی یا محض په روحانی دول (طریقه) سره له مکی معظمی ځنی بیت المقدس ته بوتلو» دغه سره مشابه کیږی چه کوم سری د «فاسر بعبادی» معنی داسی وکړی چه« ای موسیٰ ځما بندګان بنی اسرائیل په خوب کښی، یا محض په روحانی دول (طریقه) سره له مصره وباسه! او له ځان سره ئی بوځه.» یا د «الکهف» په سورت کښی چه حضرت موسیٰ د حضرت خضر علیهما السلام د ملاقات لپاره ته او په سفر روان ؤ، د هغه په څو ځایونو کښی د «فانطلقا» لفظ راغلی دی ـ نو د هغه مطلب دی هم داسی واخیست شی چه دغه ګرد (تول) محض په خوب کښی یا د روحانی سیر په دول (طریقه) واقع شوی ؤ. باقی د «رؤیا» لفظ چه په قرآن کریم کښی راغلی دی د هغه په متعلق ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه فرمایلی دی: «رؤیا عین اریها الرسول صلی الله علیه وسلم.» مفسرینو د عربو له کلامونو څخه د دی شواهد وړاندی کړی دی چه د «رؤیا» د لفظ اطلاق کله ناکله د مطلق «رؤیت: لیدل» په معنی استعمالیږی. لهٰذا که له هغه څخه مراد هم دغه د «اسراء» واقعه وی نو د مطلق نظاره په معنی اخسیته کیږی چه په ظاهری سترګو سره شوی دی څو د نصوصو له ظواهره او د جمهور الامت له عقیدی څخه مخالفت ونشی. هو! د (شریک) په روایت کښی ځینی داسی الفاظ راغلی دی چه د هغو له مخی د «اسراء» وقوع د نوم (خوب) په حالت

کښې معلومیږي مګر محدثین پر دغه خبره ګرد (تول) سره متفق دي چه د (شریک) حافظه خرابه ده، نو ځکه د ډیرو لویو لویو حفاظو د احادیثو په مقابل کښې د هغه روایت د استناد قابل نشي کیدی. حافظ ابن حجر رحمة الله علیه د (فتح الباری) په اواخرو کښې د (شریک) د حدیث اغلاط شمیرلي دي او دا ئې ښوولي ده چه د ده د روایت مطلب داسي کیدی شي څو د عمومي احادیثو څخه مخالف نشي. مونږ دا قسم تفاصیل دلته نشو درجولی. د (صحیح مسلم) په شرح کښې دغه مباحث په پوره شرح او بسط سره درج کړی شوي دي دلته تش دومره ښوولی کیږي چه راجح مذهب هم دا دی چه د (معراج) او د (اسراء) واقعه د ویښتوب په حالت کښې (بجسده الشریف) واقع شوي ده. هو! که پخوا له دې نه یا وروسته هم داسي واقعات په خوب کښې هم دوی ته ورښوولي شوي وي نو له هغه څخه انکار نه دی پکار.

ویلی کیږي چه په یوه شپه کښې دومره اوږده مسافه به ئې څرنګه طی کړی وي؟ یا د ناری او زمهریري کړی څخه به څنګه تیر شوی وي؟ یا د یوروپیانو له خیاله سره موافقه کله چه آسمانونه له سره نشته. نو دوی له یوه آسمانه دوهم دریم او نورو ته څرنګه تشریف یوړ؟ او دغه اخبار چه په روایتونو کښې مذکور دي څنګه به د تسلمیدلو وړ (لائق) او قابل وي؟ لیکن تر نن پوری د دې خبری هیڅ کوم یو دلیل نه دی راوړاندی کړی شوی چه په واقع سره د آسمان په نامه کوم شی نه دی موجود؟ که د دغو خلقو دغه دعوی تسلیم هم کړه شي چه دغه تک شین موجود په واقع کښې تشه فضا او هغه فی الحقیقت آسمان نه وي نو د دوی د دغه ادعا ثبوت به څه وي؟ آیا دوی داسي ادعا هم کولي شي چه د دغه تک شین تشتیا د پاسه د آسمانونو وجود نشي منلی کیدی؟

پاتي شوه دغه خبره چه په یوه شپه کښې دومره یو طویل سفر طی کول به څرنګه وي؟ نو ګرد (تول) حکماء دغه خبره تسلیموي چه د سرعت دپاره کوم حد او اندازه نه ده مقرره شوی. له نن (۱۳٦٤هـ ق) څخه سل کاله پخوا هیڅا داسي یقین نشو کولی چه مثلاً فی ساعت (۳۰۰) میله لار وهونکی موټر به جوړیږي. یا به داسي طیاری (الوتکی) هم وي چه تر لسو زرو فیټو پوری جګ (وچت) ختلی شي د «مشین» او «بخار» او «برق» او نورو موجوده قوتونه او د هغو تأثیرات چا لیدلي ؤ؟ د نار کره نن ورځ د یوه بې‌معنی لفظ په شان ګڼلی کیږي. هو! پاس د ډیر سخت برودت او د نورو عوارضو سره مقابله کوونکي آلات په طیاراتو کښې منصوبیږي چه د طیاری د مسافرینو حفاظت له زمهریري رود نه کوي دا خو د مخلوق د جوړ کړیو مشینونو حال ؤ، د خالق تعالیٰ د بلاواسطي مشین د لیدلو څخه انساني عقل بیخي هک پک او حیران پاتي کیږي ځمکې یا لمر ته وګورئ چه په (۲٤) ساعتو کښې څومره مسافه وهي؟ د شعاع رڼا په یوه دقیقه (منټ) کښې له کومه ځایه تر کومه ځایه رسیږي د وریځو بریښنا په مشرق کښې بریښي او په مغرب په یوه طرفة العین کښې لویږي (د اروپا خبری مونږ په ایشیا کښې آورو د ایشیا او اروپا پیښې په افریقه او استریلیا کښې خلق آوري او د لویو بحارو له وقائعو څخه په همغه آن کښې خبریږي او عکسونه په (تلویزیون) کښې ګورو او د اتومیک بم له خورا (ډیر) لری ځایه

ځخه غورځي او په یوه ربه کښې یوه لویه جزیره له ځرمي (سیلمي) ځخه محوه کوی) چه د دغه سرعت او سیر په مقابل کښې غرونه، کندونه سیندونه بیدیا، ځنګل، ګرمي یخني، د مسافې لریوالی او نور د یوی خاشي او خځلي په اندازه هم اثر نشي غورځولی، هغه لوی خالق جل جلاله چه د دغو شیانو پیدا کوونکی او خپل مخلوق ته وربښوونکی دی، نو د خپل حبیب صلی الله علیه وسلم په براق کښې داسې د بریښنا په شان تګ او د محیرالعقولو مشینونو د پرزو په شان آلات او د حفاظت نور ګرد (تول) سامان نه شي پیدا کولی؟ چه د هغو په وسیله زمونږ رسول کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم په ډیر راحت او تکریم سره د سترګو په یوه رپولو سره له یوه مقامه بل مقام ته منتقل شي؟ ښائی د هم دغی د «اسراء» واقعې بیان په ﴿ سُبۡحَٰنَ ٱلَّذِيٓ أَسۡرَىٰ بِعَبۡدِهِۦ لَيۡلٗا ﴾ الآیة - سره شروع فرمایلی ده څو هغه خلق چه د الله تعالیٰ لامحدوده قدرت او قوت له خپلو لنډ لیدلو او تنګ خیالونو، د خپلو وهمونو او تخمینو په محدود دیوالونو کښې محصورول غواړی، لږ څه له خپلو دغه ګستاخیو، او عقلي لیونتوب ځخه وشرمیږی (او دلته دی د خیل استدلال چرې لا څه، بلکه د منطق او فهم دال دی هم هیسته وغورځوی!)

په هر چا باندې د توری ګزار نشي ځیني ځای کښې غورځول د سپر ښه دی.

﴿ ٱلَّذِي بَٰرَكۡنَا حَوۡلَهُۥ لِنُرِيَهُۥ مِنۡ ءَايَٰتِنَآ ﴾ هغه چه برکت اچولی دی مونږ چار چاپیر د هغه «بیول د محمد د دی لپاره ؤ» چه هلته وښیو مونږ محمد ته ځیني دلائل د قدرت خپل) یعنی په هغه ملک کښې چه «مسجد الاقصی» او بیت المقدس واقع دی الله تعالیٰ ډیر ظاهری او باطنی برکات ایښی دی. له مادی حیثیته د چینو، نهرونو، غلو، دانو، میوو او نورو افراطه او که د روحاني په اعتبار وکوت شي، نو د څومره انبیاؤ او رسولانو مسکن او مدفن او د دوی د فیوضو او انوارو سرچینه او مخزن ؤ. ښائی د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د بیولو ځخه هغه ځای ته دغه اشاره هم وی چه هغه ګرد (تول) کمالات چه د بنی‌اسرائیلو په انبیاؤ او نورو تقسیم شوی ؤ، د ده په مقدس ذات کښې سره تول شوی دی، پر هغه تولو نعمتونو چه پر بنی‌اسرائیلو مبذول شوی ؤ، بنی‌اسماعیل قبضه کوونکی دی. د کعبې شریفې او د بیت المقدس د دواړو د انوارو او د برکاتو حامل هم دغه یو محمدی صلی الله علیه‌وسلم امت کیدونکی دی. په احادیثو کښې مصرحاً راغلی دی چه رسول الله مبارک په بیت المقدس کښې د ګردو (تولو) انبیاؤ امامت وفرمایه. ګواکې د انبیاؤ هغه د سیادت او امامت منصب چه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورکړی شوی ؤ د هغه یوه حسي نمونه دوی ته او نورو مقربینو ته دلته وروښوده شوه

﴿ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ﴾ : بیشکه چه دغه الله هم دی دی ښه اوریدونکی د ګردو (تولو) اقوالو ښه لیدونکی عالم په تولو احوالو) یعنی اصلي آوریدونکی او لیدونکی الله تعالیٰ دی، هغه هر چا ته د خپل د قدرت د علائمو او د نښو د وربښوولو اراده وفرمائی وربښیي ئی. پاک الله د خپل حبیب مناجات واوریده او رفیعه احوال ئی ولیده، آخر په (معراج شریف) کښې «بی بصر» والا سترګو سره محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته هغه عظیمه آیات وروښودلی شو چه د ده د کامل استعداد او رفیع شان سره ور (لائق) او مناسب ؤ.

وَاٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَجَعَلْنٰهُ هُدًى لِّبَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ اَلَّا تَتَّخِذُوْا مِنْ دُوْنِيْ وَكِيْلًا ۝۲

او ورکړی وو مونږ موسیٰ ته کتاب (تورات) او ګرځولی وو مونږ هغه (کتاب) هدایت لپاره د بني‌اسرائیلو (اولادی د یعقوب) چه مه نیسئ تاسی غیر له ما څخه هیڅ وکیل (دوست متولی جوړونکی د کارونو خپلو)

تفسیر : د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم د فضل او شرف د بیان فرمائلو څخه وروسته د حضرت موسیٰ علیه السلام د ذکر په طرف ئی کلام منتقل کړه. کله چه د «اسراء» په ذیل کښی تر «مسجد الاقصیٰ» او «بیت المقدس» پوری د تللو ذکر ؤ، وروسته له هغه پر «مسجد اقصیٰ» او د هغه پر قدیمی متولیانو بنی‌اسرائیلو کومی مختلفی دوری چه تیری شوی وی، هغه د مسلمانانو د عبرت پخپله د بنی‌اسرائیلو د نصیحت لپاره بیانوه شی او دا آیت د هغه تمهید دی. د اسراء، په واقعه کښی اشاره ده چه د حجازی نبی امت یواځی د هم دی امانت مالک ګرځیدونکی دی چه د (شام) په څمکو کښی په ودیعت ایښی شوی ؤ. په دغو آیاتونو کښی بنی‌اسرآئیلو ته تنبیه ورکاوه شی چه که دوی د خپل خیریت غوښتونکی وی نو اوس د هم دی عربی رسول الله صلی الله علیه وسلم متابعت وکړی - نو الله تعالیٰ به هم د دوی پر حال لطف او مهربانی فرمائی، که نه د پخوا په شان به بیا دوی ته د دوی د شرارتونو سزا ورکړه کیږی او د «مسجد اقصیٰ» له تولیته به هم محرremoved شی.

﴿ اَلَّا تَتَّخِذُوْا مِنْ دُوْنِيْ وَكِيْلًا ﴾ چه مه نیسئ غیر له ما څخه وکیل دوست متولی، جوړونکی د کارونو خپلو) یعنی په توریت کښی داسی هدایت ورکړی شوی وو چه پر خالص توحید قائم اوسیږئ! او د الله تعالیٰ څخه ماسواء بل هیڅوک خپل وکیل او کار جوړونکی مه ګڼئ! او تل پر همغه الله تعالیٰ باندی توکل او اعتماد وکړئ!.

ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوْحٍ ۭ اِنَّهٗ كَانَ عَبْدًا شَكُوْرًا ۝۳

ای اولاده د هغه چا چه سور (او بار) کړی وو مونږ سره له نوحه (په بیړی کښی په نعمتونو د الله شکر وباسئ بیشکه چه نوح ؤ بنده ډیر شکر ایستونکی (په هر حال کښی نو ښائی چه تاسی هم شاکر اوسئ!).

تفسیر : یعنی تاسی د هغو کسانو اولاده یئ چه له نوح علیه السلام سره پر بیړی سپاره

(سواره) شوی وو او د الله تعالیٰ له عذابه ئی نجات موندلی وو، هغه احسان چه مونږ ستاسی پر لویانو کړی دی مه ئی هیروئ. وګورئ نوح علیه السلام چه تاسی د هغه (او د هغه د تابعانو) له اولادی څخه یئ څرنګه احسان پیژندونکی او شکر ایستونکی بنده ؤ، نو تاسی لره هم ښائی چه د هغه متابعت وکړئ!.

وَقَضَيْنَآ إِلَىٰ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ فِي ٱلْكِتَٰبِ لَتُفْسِدُنَّ فِي ٱلْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾

او قطعی حکم لیږلی ؤ مونږ بنی‌اسرائیلو (اولادی د یعقوب) ته په کتاب (تورات کښی داسی چه) خامخا به فساد وکړئ تاسی هرومرو (خامخا) په ځمکه (د شام) کښی دوه ځلی او خامخا سرکښی به وکړئ تاسی هرومرو په سرکښی ډیره لویه سره.

تفسیر: په توریت یا په بل آسمانی کتاب کښی دغه پخوا ویل شوی ؤ چه دغه قوم بنی‌اسرائیل دوه ځلی به په مملکت کښی سخته خرابی وکړی او د ظلم او تکبر طریقه به غوره کوی او د سختیو سرکښیو او تمردو مظاهره به کوی، لکه چه هم داسی هم وشو، او هر ځلی د الله تعالیٰ له جانبه د دردناکو سزاؤ خوند ورڅکاوه کیده چه د هغه ذکر داسی فرمائی:

فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ أُولَىٰهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَآ أُو۟لِى بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا۟ خِلَٰلَ ٱلدِّيَارِ ۚ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ﴿٥﴾

نو کله چه راغله وعده د اول انتقام (د هغو دواړو فسادونو څخه) نو مسلط کړل مونږ پر تاسی بندګان زمونږ (هغه چه ستاسی د سزا لپاره مو مسلط کړی ؤ) چه خاوندان د جنګ سخت وو نو ګرد (تول) ګرځیدل دوی (د وژلو او تالا کولو دپاره) په منځ د ښارونو (ستاسی)، او ؤ (دا کار یوه) وعده (خامخا) پوره کیدونکی.

تفسیر: یعنی په کلیو او ښارونو کښی د کورونو په منځ کښی ننوتل او ډیر خلق ئی ووژل او وینی ئی وبهولی او ګرد (تول) ئی سره لوټ او تالا کړل په دغه شانی هغه وعده چه الله تعالیٰ د دوی د سزا ورکولو په نسبت ورکړی وه پوره شوه.

ثُمَّ رَدَدۡنَا لَكُمُ الۡكَرَّةَ عَلَيۡهِمۡ وَاَمۡدَدۡنٰكُمۡ بِاَمۡوَالٍ وَّبَنِيۡنَ وَجَعَلۡنٰكُمۡ اَكۡثَرَ نَفِيۡرًا ۝ اِنۡ اَحۡسَنۡتُمۡ اَحۡسَنۡتُمۡ لِاَنۡفُسِكُمۡ وَاِنۡ اَسَاۡتُمۡ فَلَهَا

بیا بیرته وګرځوله (او درکړه) مونږ تاسی ته غلبه (دولت چه غالب شئ) پر دوی او مرسته (مدد) مو وکړه له تاسی سره په مالونو سره او په ځامنو سره او وګرځولی مونږ تاسی زیات له جهته د ملاتړه (لښکره). که نیکی وکړئ تاسی نو نیکی به کوئ تاسی لپاره د ځانونو خپلو. او که بدی کوئ تاسی نو (زیان ئی) پر نفسونو د تاسی دی.

تفسیر : یعنی کله چه تاسی ځما په طرف رجوع وکړه او د توبی او انابت طریقه مو غوره کړه مونږ بیا تاسی ته پر دښمنانو بری او کامیابی درکړه. له نیکی او بدی څخه هر څه نفع او نقصان چه رسیږی، هم دا تاسو ته دررسیږی.

له غنمو زرغونیږی تل غنم غنم نه کیږی له اربشو نه اربشی له غنم
د نیکی جزا نیکی ده بدی سزا ده بده نیکی وکړه نیکی مومی د بدی سزا ده بده
د عمل له مکافاته غافل مشه له غنمو غنم کیږی له اربشو نه اربشه

فَاِذَا جَآءَ وَعۡدُ الۡاٰخِرَةِ لِيَسُوۡٓءٗا وُجُوۡهَكُمۡ وَلِيَدۡخُلُوا الۡمَسۡجِدَ كَمَا دَخَلُوۡهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّلِيُتَبِّرُوۡا مَا عَلَوۡا تَتۡبِيۡرًا ۝

نو کله چه راغله وعده د وروستی (انتقام، فساد نو بیا می خپل بندګان مسلط کړ پر تاسی) دپاره د دی چه دوی بد کړی مخونه د تاسی یعنی د غم آثار پکښی ښکاره کړی) او دپاره د دی چه ننوځی مسجد د بیت المقدس ته لکه چه ننوتلی ؤ په هغه کښی اول ځلی او دپاره د دی چه هلاک (خراب) کړی هر هغه (ځای او شی) چه دوی غالب شوی وو (پری) په ډیر سخت خرابولو او هلاکولو سره.

تفسیر : یعنی په ډیر ووژلو او وهلو سره ستاسی رنګونه خړ او مخونه مو خراب کړل او په مسجد اقصیٰ بیت المقدس کښی ننوتل او د پخوا په شان لوی شور ما شور او بلوه ئی ونښلوله،

صورتونه، هیاکل او نور شیان ئی خراب او تباه کړل او په دی شان د بنی اسرائیلو قوت د تل لپاره خاتمه ومونده.

عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يَّرْحَمَكُمْ ۚ وَاِنْ عُدْتُّمْ عُدْنَا ۘ وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكٰفِرِيْنَ حَصِيْرًا ﴿۸﴾

نژدې دی رب ستاسی چه رحم وکړی پر تاسی (که توبه مو وکړه) او که بیرته وګرځیدئ تاسی (فساد ته) نو مونږ به هم راوګرځو (عقوبت ستاسی ته) او ګرځولی دی مونږ دوزخ دپاره د کافرانو بندی خانه.

تفسیر : حضرت شاه صاحب لیکی: «په توریت کښی ویلی شوی ؤ چه بنی‌اسرائیل به دوه ځلی شرارت وکړی د هغه په جزاء به دښمنان د دوی پر ملک غالبیږی هم داسی وشوه یو ځلی «جالوت» غالب شو بیا الله تعالیٰ هغه د حضرت داؤد علیه السلام په لاس هلاک کړ. بیا بنی‌اسرائیلو ته لا زیات قوت ورکړ شو. د حضرت سلیمان علیه السلام په سلطنت کښی دوهم ځلی د پارسیانو څخه بخت نصر غالب شو، وروسته له دی نه د یهودانو سلطنت بیا قوت ونه موند. اوس فرمائی چه الله تعالیٰ په مهربانی راغلی دی که تاسی د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تابع شئ نو هم هغه سلطنت او غلبه به بیا در په برخه شي او که تاسی بیا شرارت وکړئ نو مونږ به بیا درسره همغسی وکړو، یعنی محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانان به پر تاسی غالبان کړو. او په آخرت کښی د دوزخ اور در تیار دی. ځینی علماء له ړومبنی وعدی څخه د بخت نصر حمله اخیستی ده چه ۱۲۰۸ کاله پخوا تر هجرته وه او له دوهمی وعدی څخه «طیطوس رومی» مرادوی چه ۵۵۱ کاله پخوا تر هجرته واقع شوی ده ځکه چه په دغو دواړو حملو کښی یهودان په پوره دول (طریقه) سره تباه او برباد شول او «مقدس هیکل» ئی له لاسه وویست، والله اعلم.

اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدِيْ لِلَّتِيْ هِيَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِيْنَ الَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا كَبِيْرًا ﴿۹﴾

بیشکه دغه قرآن هدایت کوی (ښیی نیکانو ته) هغه (لیاره) چه هغه ډیره برابر سمه صافه ښه ده او زیری ورکوی مؤمنینو ته هغه (مؤمنان) چه کوی

دوی ښه (عملونه) د دی چه شته دوی ته اجر ډیر لوی (نعمت جنت).

تفسیر : هسی خو «تورات» هم بنی‌اسرائیلو ته لیار ښوونکی ؤ، لکه چه پخوا ئی فرمایلی دی. «هدی لبنی‌اسرائیل» لیکن دغه قرآن عظیم‌الشان گردی (تولی) دنیا ته له گردو (تولو) څخه زیات او ښه سمه، صافه مضبوطه لیار ښیی او نور گردی (تولی) قومی لیاری د هم دغه «اقوام» لاندی مندرج شوی دی. لهٰذا که نجات او بری ستاسی پکار وی، نو د خاتم الانبیاء محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم متابعت وکرئ! او پر دغه محمدی سم صفا سړک باندی دروميږ! او هغه کسان چه په قلب او جوارح یعنی په ایمان او صالح عمل سره پر دغه سمه صافه ارته لیاره تګ کوی، نو قرآن کریم په دنیا کښی هغه ته طیبه حیات، او په آخرت کښی د جنت عظیم‌الشان بشارات آوروی. باقی هغه کسان چه له هغوی سره بیخی د آخرت څه فکر او خیال نشته او د غفلت او غرور په نشو کښی په دنیوی لذاتو او شهواتو کښی ډوب تللی دی او اصلاً د آخرت په فکر او سودا کښی نه دی د هغوی د بد انجام او خراب عاقبت ذکر داسی فرمائی:

وَّاَنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿۱۰﴾
وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَآءَهٗ بِالْخَيْرِ ؕ وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُوْلًا ﴿۱۱﴾

او بیشکه هغه کسان چه ایمان نه راوړی په آخرت باندی تیار کړی دی مونږ دوی ته عذاب دردناک. او دعاء کوی (غواړی) انسان شر (پر خپل ځان او اولاد د زړه تنګی په وقت کښی) په (مثل د) غوښتلو د ده د خیر، او دی انسان تلوار کوونکی (په غوښتلو د خیر او د شر د دواړو).

تفسیر : یعنی قرآن کریم خلق د ډیرو ښو ښیګڼو (فایدو) په طرف بولی، د اجر کبیر بشارات اوروی. او د بدی د مهلکو نتائجو څخه انسانان خبروی. لیکن د نادان انسان حال دا دی چه هغه سره د دغو گردو(تولو) خبرو د آوریدلو بیا د خپل ځان دپاره خرابی او بدی په همغه اشتیاق او الحاح سره غواړی لکه چه کومه نیکی خپل ځان دپاره غواړی دوی له انجام څخه خپلی سترګی پټوی او په ډیر تیزی او تلوار سره د بدیو او ګناهونو په طرف ورځغلی او منډی وربیسی وهی. بلکه ځینی بدبختان په صافو الفاظو سره پخپلو ژبو سره داسی وائی:
﴿ وَاِذْ قَالُوا اللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَآءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ﴾
ای الله! که دغه نبی پخپلی دغی دعوی کښی صادق او رښتین وی، نو پر مونږ باندی له آسمانه کانی واوروه! یا بل کوم سخت عذاب راباندی نازل کړه!» ځینی بیوقوفان له ډیره قهره او غضبه ریږدی (ریږیږی). او ښین او سور ګرځی، او په دغه حالت کښی خپل ځان یا خپل اولاد یا نورو

ته بی له پوهیدلو او سنجولو (غور کولو) ښیرا کوی، ځینی د دنیا عاجله نفعه خپل معبود او مقصود گرځوی. او په حلالو او حرامو او په هره یوه طریقه سره چه لاس ئی ور ورسیږی د هغه په لوری منډی وهی او نه پوهیږی چه د دغه ښایسته او زړه وړونکی شی لاندی مار یا لړم پټ دی چه بالاخر سری د هلاکت په کنده کښی غورځوی. حقیقت دا دی چه بنیآدم د خپل تلوار او جلتی او د وړاندی او وروسته نه کتلو څخه د یو شی په ظاهری ښائست او سینگار، او وضعیت او هیئت غولیږی او د هغه پر بدو نتائجو هیڅ غور نه کوی پس هره خبره چه کوم وقت سانحه شوه فیالفور ئی وائی، یا په منډو یو لوری ته ځی او دی ته ئی فکر او فهم نه وی چه پښه ئی پر څه لگیږی. که انسان عجلت او جلتی پریږدی او له تدبر او متانت څخه کار واخلی او د هر کار عاقبت او انجام ته وگوری، نو له سره دغسی اغلاط او خطاوی ورڅخه نه صادریږی.

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾

او گرځولی ده مونږ شپه او ورځ دوه دلیله (د کامله قدرت خپل) نو محوه کړه مونږ علامه د شپی او وگرځوله مونږ علامه د ورځی روښانه (چه هر شی پکښی ښکاره کیږی) لپاره د دی چه طلب کړئ تاسی (په رڼا د ورځی کښی) فضل له رب خپل او (دپاره د دی) چه معلوم کړئ وپوهیږئ تاسی (په دغه اختلاف د دی شپو او ورځو کښی) شمار د کلونو او حساب (د اوقاتو) او هر شیز (چه تاسی ورته اړ «مجبور» یئ) بیان کړی دی مونږ هغه په بیانولو واضحو سره،

تفسیر : د شپی تیاره، د ورځی رڼا، د دغو دواړو څخه کله د یوه لوئیدل او کله د بل، بیا د شپی له مخی د میاشتی ورو ورو لوئیدل، او د سپوږمی ورو ورو وړیدل، د سپوږمی تته یخه وړانگی او د لمر تیزی او تودی پلوشی، دغه گرد (ټول) د الله قدوس د کامله قدرت نمونی دی چه د دوی ځنی د هر یوه نظام علیٰحده او مستقل دی، او له هره یوه سره په زرهاؤ فوائد او مصالح تړلی دی او د دغو گردو (ټولو) مجموعی نظام سره بیل دی چه له شروع څخه تر اوسه او تر «ماشاء الله» پوری د نهایتو مضبوطو اصولو او ټینگو قوانینو لاندی دور او حرکت کوی. ﴿ فَمَحَوْنَا آيَةَ الَّيْلِ ﴾ : نو محوه کړه مونږ علامه د شپی) یعنی د شپی نمونه تیاره او ورکه ده او سپوږمی روښنایی د لمر په اعتبار سپکه روښنایی او لږ څه تیاره ښکاری لکه پخپله د سپوږمی

جرم (چکی او تیکلی) د کتونکی په نظر داغداره ښکاري.
﴿ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً ﴾ الآية - او وګرځوله مونږ علامه د ورځي روښانه چه هر شي
پکښي ليدل کيږي لپاره د دی چه طلب وکړی تاسي (په رڼا د ورځي کښي) فضل له رب خپل)
يعنی د ورځي په وقت کښي چه د لمر په اشعه ؤ (پلوشو) هر شي صاف او ښکاره په نظر راځي
خلق تازه دمه بيا پر خپلو چارو کښي لګيا کيږي او د رزق او روزی په تلاش او لټولو پسي
لوېږي او په رنګارنګ کارونو کښي مشغوليږي.. الغرض پر هغه شيانو چه د شپي له مخي د تيارو
پرده لويدلی وی، د لمر پلوشي (اشعه) هغه ګرد (تول) سره بی پردی کوی. او د هغو کسانو
سترګی خلاصوی چه تراوسه په درانه خوب کښي ويده او مدهوشه پراته وو چه دغه لوری او هغه
لوری ته په تګ او راتګ او کاروبار کښي سره بوخت او لګيا په نظر راځي.
﴿ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ﴾ او دپاره د دی چه معلوم کړئ وپوهيږئ تاسي په
اختلاف د دی شپو او ورځو کښي شمار د کلونو او حساب د اوقاتو) يعنی د شپي او د ورځي
د تګ او راتګ د لمر او سپوږمی د ختلو او پريوتلو سره د مياشتو او د کلونو حساب او نور
ډير اقسام لوی او واړه حسابونه اړ (مجبور) او تعلق لري.
﴿ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴾ او هر څيز چه تاسي ورته اړ (مجبور) يئ بيان کړی دی مونږ
هغه بيانولو واضحو سره) تاسي ښه وپوهيږئ چه له ويريدلو، او شور ماشور لګولو، او ژر غوښتلو
څخه هيڅ يوه فائده په لاس نه درځي، الله تعالیٰ د خير او د شر او د نور هر څيز اندازه هم
داسي مقدره او مقرره کړی ده لکه چه د شپي او د ورځي اندازی مقرری دی چه د هيچا په ژر
غوښتلو او چالاکی کولو سره نه شپه لنديږی، او نه ورځ ورديږی او ګرد (تول) پخپله همغه مقرر
وقت کښي صبا او بيګا کيږی. د شر څخه وروسته د خير ځنی پس ته د شر راتګ هم داسي
وګنئ! لکه چه د ورځي پسي شپه او شپي پسي ورځ راځي. او د هغه سلسله لا ينقطع او پرله پسي
ده. د دنيا د ګرد (تول) خير او شر سلسله د يوی معينی ضابطی او نظام لاندی ده چه د هغه
ماتول، يا لری کول د هيچا له واکه (اختياره) نه دی پوره او نه امکان لری. د دغی دنيا مکدر
او منغض ژوندون، د توری تياری شپي په شان وګنئ چه د هغه په تيارو کښي انسان ته د خير
او شر نتائج بيخی په صاف ډول (طريقه) سره نه ښکاری. بيشکه الله تعالیٰ انبياء او مرسلين
عليهم السلام راليږلی دی، څو دوی د دغی شپي په توری تياری کښي مخلوق ته سمه صافه او
صحيحه لياره وښيي، او د دوی په مخکښي سم د دوی له درجو سره رڼا وکړی چه په هغه سره
خلق د خير او شر په حقيقت وپوهيږی. او پری د حقائقو انکشاف په ښه شان سره وشي. ليکن
داسي صريح او بديهی انکشاف چه په هغه کښي د بشر هر فرد ته د انکار او د شبهو ځای او
مجال پاتی نشی هلته به کيږی چه زمونږ د دغه دنيوی ژوندون شپه پای (آخر) ته ورسيږی او د
محشر د صبا لمر وخيژی. هلته به د انسان هم هغه عمل چه د دنيا په تياره ژوندون کښي هر
وخت د ده د غاړی غروندئ او غاړکئ وه خو د غفلت او جهالت او نورو په تياره کښي نه په
نظر ورتله، صاف او ښکاره ئی په نظر څرګنديږی (ښکاريږی). او د يوه واضح او روښان کتاب

په شان به ور د مخه کیږی چه د هغی ورځی په رڼا به ئی هر سړی بی تکلفه لوستلی شی.
﴿ فَكَشَفْنَا عَنكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴾ (۲٦) جزء د «ق» ۲۲ آیة ۲ رکوع) په هغه وقت کښی چه خپل گرد (تول) واړه او لوی اعمال پخپل اصلی رنگ وگوری نو داسی به وائی:
﴿ مَالِ هَٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا ﴾ (۱۵ جزء د الکهف ٤۹ آیة ٦ رکوع)

وَكُلَّ إِنسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ ۖ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا ﴿١٣﴾
اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿١٤﴾

او هر انسان لازم کړی دی مونږ له ده سره عمل د ده په غاړه د ده کښی، او راوبه باسو ده ته په ورځی د قیامت کښی یو کتاب (لیکلی شوی) چه یو ځای به شی وبه وینی هغه غوړیدلی. (او وبه ویلی شی ده ته) ولوله (دا) کتاب د تا (عمل نامه خپله) ، کافی (بس) دی هم دا ځان ستا نن ورځ پر تا باندی حساب کوونکی (د نیکیو او د بدیو).

تفسیر : یعنی د قسمت شومی او د اعمالو بدی د ده د غاړی غروندی گرځیدلی دی چه له سره تری نه بیلیږی. او د قیامت په ورځ به ئی هم هغه په نظر ورځی او هر یوه انسان ته د ده اعمالنامه پخپل لاس کښی ورکاوه کیږی چه پخپله ئی ولولی او فیصله وکړی چه هغه کارونه چه ده پخپل گرد (تول) عمر کښی کړی دی، تول پکښی شته؟ یا تری څه شی پاتی دی؟ یا پکښی څه زیات شی لیکلی شوی دی نو هر سړی به په دغه وقت کښی یقین کوی چه د هغه یوه یوه ذره عمل بی له تزئیده او تنقیصه پکښی شته. پخوا له دی نه دغه ذکر ؤ چه په دنیا کښی الله کتاب لوی قرآن لیږلی دی او هغه حساب چه له لمر او سپوږمی او له نورو سره متعلق دی، اوس په دغو لوستلیو شویو آیاتونو کښی ئی د قیامت د حساب او کتاب ذکر وفرمایه چه پر هغه پخوانی حساب او کتاب باندی د نتیجی په ډول (طریقه) مرتب کیږی.

مَّنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ
وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ

هر چا چه سمه صافه لیاره ونیوله نو بیشکه هم دا خبره ده چه سمیږی دی

په لیاری دپاره د (نفعی د) ځان خپل او هر څوک چه ګمراه شو پس بیشکه هم دا خبره ده چه ګمراه کیږی پر ضرر د ځان خپل، او نه اخلی هیڅ اخیستونکی بار د ګناه د بل چا:

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ ګردو(تولو) ته سمه صافه لیاره ورښولی ده، اوس که څوک پر هغی ځی که نه ځی اختیار لری او پخپله دی خپله نفعه او نقصان وګوری! ځکه چه د ده د عمل د طریقی نفع یا نقصان پخپله هم ده ته رسیدونکی دی. او د یوه سری د ګناه پیتی او بار به د بل په سر نه باریږی.

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿۱۵﴾

او نه یو مونږ عذاب ورکوونکی (هیڅ طائفی ته) تر هغه پوری چه ولیږو کوم رسول (چه لیاره د توحید او شریعت ورته بیان کړی).

تفسیر : یعنی بلاشبهه بد عمل آفت راولی، خو الله تعالیٰ پخوا له پوهولو څخه هیڅوک نه نیسی نو ځکه رسولان لیږی چه خلق غافله او بیخبره پری نږدی او له نیکو او بدو څخه ئی په پوره دول (طریقه) خبردار کړی. د هغو خبرو زیاته تشریح او دیر توثیق د انبیاؤ په ژبه وکړی شی چه پری انسان محض د عقل او فطرت په لیار ښوونه پوهیدی شی (مثلاً د باری تعالیٰ وجود یا ئی توحید) او هغه شیان چه ادراک ئی په محض عقل سره نه وی کافی د وحی او الهام په رڼا کښی وراندی کړی شی، نو ځکه د خلقت له ابتداء څخه الله تعالیٰ د وحی او د رسالت سلسله جاری فرمایلی ده څو د انبیاء علیهم السلام انوار او فیوض په دنیا کښی داسی یوه فضا پیدا کړی چه هیڅ یو معذب قوم په دنیا یا په آخرت کښی د جهل او د ناپوهی عذر به وراندی نه کړی شی. او په دغه پلمه (تدبیر) د الله تعالیٰ له عذابه ځان نشی ژغورلی (بچ کولی)

تنبیه : دلته مفسرانو د «اصحاب الفترة» او ورکیو پر تعذیب باندی بحثونه کړی دی چه مونږ ئی په دغه ځای کښی د تطویل له خوفه نه شو لیکلی.

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿۱۶﴾

او کله چه اراده وفرمایو مونږ د دی چه هلاک کړو کوم کلی (ښار) نو امر وکړو مونږ غنانو (او متمولانو) د هغه (ښار) ته (په طاعت د الله سره) نو

فسق وکړی دوی په هغه کښې نو حق (او ثابت) شی پر (ذمه د وسیدونکی د) هغه خبره (د عذاب) نو هلاکوو مونږ دوی په هلاکولو سختو سره (سره له ګدولو د کلیو او ښارونو د دوی).

تفسیر : یعنی کله چه د بدعملیو په سبب کوم کلی (یا ښار) تباه کیږی نو خلق ئې هم داسی یو ناڅاپی دفعتاً نه نیول کیږی، او نه هلاکیږی. بلکه د حجت له اتمامه وروسته سزا ورکوله کیږی. او د نبی یا د نبی د نائبینو په ژبه د الله تعالیٰ احکام هغوی ته رسولی کیږی. خصوصاً د هغه ځای مشرانو او بارسوخو خلقو ته چه د هغوی له منلو او نه منلو اثر پر تولو لویږی خو هرومرو (خامخا) اطلاع ورکوله کیږی. کله چه دغه مغروران او متکبران سره له پوهی د الله تعالیٰ پیغام نه منی، او په توکو او مسخرو بلا تکلفه تری غاړی غړوی او په دغه وضعیت هغه کلی خراب او مسمومو‌ی، دلته نو دغه کلی خپل ځان ښکاره مجرم ثابتوی، او د الله تعالیٰ د عذاب مستحق ګرځی نعوذ بالله من شرور انفسنا.

تنبیه : وقال بعض السلف ان الامر فی قوله تعالیٰ ﴿ أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا ﴾ امر تکوینی قدری بالفسق. وقوله تعالیٰ ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ ﴾ معناه نفی الامر التشریعی، فلا منافاة ، فافهم.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ ۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿١٧﴾

او ډیر هلاک کړی دی مونږ له (اهل د) قرنو پس له نوح (لکه عادیان او ثمودیان)، او کافی (بس) دی رب ستا په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار ښه لیدونکی (عالم په پټو او ښکاره ؤ).

تفسیر : د آدم علیه السلام له زمانی څخه د نوح علیه السلام تر زمانی پوری ګرد (تول) خلق مسلمانان وو. وروسته شرک او بت پرستی پیدا شوه. نو نوح علیه السلام د هغوی د اصلاح دپاره ولیږلی شو. نوح علیه السلام تر سلهاؤ کلونو پوری خلقو ته دعوت او تبلیغ وکړ مګر هیڅ اثر ئې پر دوی ښکاره نشو بالاخر هغوی ګرد (تول) په طوفان (څپان) کښې هلاک کړل شول. وروسته له دوی نور ډیر اقوام (لکه عاد، ثمود او نور هم) هلاک کړل شو حاصل ئې دا چه د اقوامو د اهلاک سلسله د نوح علیه السلام د بعثت څخه وروسته شروع شوه.
﴿ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ ﴾ الآیة - او کافی بس دی رب د تا په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار ښه لیدونکی عالم په پټو او ښکاره ؤ) یعنی هیڅوک بی قصوره نه نیول کیږی او هیڅا ته

نامناسبه سزا نه ورکوله کیږي. بلکه د هر چا گناهونو ته گوري او د هغه گرد (تول) اوضاع او اطوار په پوره دول (طريقه) ورڅرگند (ښکاره) او معلوم دي او د هغو سره مناسبه او موزونه سزا ورته ورکوي او همغسې معامله ورسره کوي.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَن نُّرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا ﴿١٨﴾

هر څوک چه وي چه غواړي (په عمل خپل سره فقط دغه دنيا نو په تلوار به ورکړو مونږ ده ته په دې دنيا کښې هومره چه مشيت وفرمايو مونږ دپاره د هغه چا چه اراده وفرمايو مونږ بيا به وگرځوو مونږ ده ته (عذاب د) دوزخ (په آخرت کښې) چه ننوځي به په هغه دوزخ کښې ملامت کړی شوی شړلی شوی (له رحمته).

تفسير : يعني دا ضروري نه ده چه د دنيا هر يو عاشق (مين) فوراً هلاک کړی شي. بلکه مونږ له دغو خلقو څخه هغو کسانو ته چه تش د دنيوي متاع دپاره سرگردانه گرځي، هر چا ته چه اراده وفرمايو او هغومره چه اراده وفرمايو سم له خپله حکمته او مصلحته د دنيا سامان ورکوو. خو د دوی د جدّوجهد او د فاني نيکيو فاني ثمره ور ورسيږي. او که هغوی ته آخري سعادت مقدر نه وي نو د شقاوت جام ئې خو په پوره دول (طريقه) تر څندو (غاړو) پوري ورته دک کړی شوی وي او په نهايت ذلت او رسوائي د دوزخ د ابدي بندي خانې خوا ته په تيل وهلو بيول کيږي.

وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُم مَّشْكُورًا ﴿١٩﴾

او هر څوک چه غواړي آخرت (جنت) او سعي کوي هغه ته سعي لائقه د ده (په طاعت د الله) حال دا چه دی (خالص) مومن هم وي نو دغه کسان ده سعي د دوی مقبوله (په نزد د الله کښې).

تفسير : يعني د هر چا په زړه کښې چه يقين او ايمان موجود وي او په نيک نيت د الله تعالیٰ

رضاء او خوښی او د اخروی ثواب دپاره د رسول الله د ورښوولی لیاره باندی په عملی دول (طریقه) مندی وهی او ورځغلی، نو مونږ د دوی کوښښ له سره ضائع او ابته (خراب) کوونکی نه یو. او یقیناً د احدیت په دربار کښی په حسن قبول سره به مفخر او سر لوړی کیږی.

كُلًّا نُّمِدُّ هٰٓؤُلَآءِ وَهٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾

هر یوه (له دغو طلب ګرو د دنیا او عقبیٰ) سره مدد کومک کوو مونږ (په متوالی د عطاء سره) دغه (اولی تولی) سره (چه طالبان د دنیا دی) او د دغه دوهم تولی سره (چه طالبان د عقبیٰ دی) له ورکولو د رب ستا، او نه دی ورکول د رب ستا (په دنیا کښی) منع کړی شوی (له هیچا نه).

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ سم له خپله حکمته او مصلحته ځینو د دنیا طالبینو ته دنیا. او د آخرت ګردو (تولو) طالبانو ته آخرت عطاء فرمائی. د الله تعالیٰ په عطاء کښی هیڅوک مانع او مزاحم نشی کیدی یا ئی دا مطلب چه د دنیا طالب وی یا د آخرت دغو دواړو ته له دنیوی امداد څخه حسب المصلحت حصه وررسیږی، محض د کفر او عصیان لامله (وجی) د دنیوی بخښښ دروازی او ورونه نه پری تړلی کیږی.

اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۚ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجٰتٍ وَّاَكْبَرُ تَفْضِيْلًا ﴿٢١﴾

وګوره چه څرنګه فضیلت ورکړی (غوره کړی) دی مونږ ځینی د دوی ته پر ځینو نورو (په رزق او په نورو کښی) او خامخا آخرت ډیر لوی دی له جهته د مرتبو او ډیر لوی دی له جهته د بهتر والی (له دنیا نه).

تفسیر : یعنی لکه چه په دنیوی ژوندون کښی د مال، دولت، عزت، حکومت او د نورو په اعتبار یو په بل باندی یوه اندازه فضیلت لری په هم دی باندی قیامت هم قیاس کړئ! چه په آخرت کښی به د اعمالو او احوالو په لحاظ په څه اندازه د مراتبو فرق وی. لکه چه له نصوصو څخه ثابت دی چه د جنت درجات، او د جهنم درکات سره بی حده متفاوت دی. په حدیث

کښې راغلي دي چه د جنت په دواړو درجو کښې به د ځمکې او آسمان تفاوت وي. لاندني وسيدونکو ته به باندني وسيدونکي داسې ښکاري لکه چه مونږ ته له ځمکې څخه په افق کښې ستوري بريښي. پخوا ئې راښوولي ؤ چه د جنت دغه درجې د هغو کسانو په برخه کيږي چه د آخرت دپاره د هغه سره لائقې منډې وهلي وي او لازمه کوښښ او زيار (محنت) ئې ورښکلي وي. په ورستينو آياتونو کښې تر لرې ځايه پورې د آخرت د سعې طريقه راښوولې شوي ده چه د هغې په تعميل سره انسان ته دغه لوړ مقامات حاصليږي. د ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنه قول دی چه «حق تعالىٰ د (تورات) گرد (تول) اخلاقي تعليم د بنی‌اسرائيل د سورت په (۱۵) آيتونو کښې داخل کړی دی. هغه پينځلس آيتونه د دې سورت له دريمې رکوع له سره څخه شروع کيږي.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَّخْذُولًا ﴿٢٢﴾

مه نيسه (ای بنده) سره له الله معبود بل (او که دې ونيو) نو (عاجز) به کينې (تل په دوزخ کښې) ملامت کړی شوی (د خلقو) بې ملگرې (بې برخې کړی شوی له خيره).

تفسير : يعنې شرک داسې ظاهر البطلان څيز دی چه د هغه له اختيارولو څخه د الله تعالىٰ او د هغه پرښتې، بلکه د دنيا د گردو (تولو) پوهانو په نزد تاسې مذموم او ملزم گرځئ! لکه چه نن مونږ پخپلو سترگو سره گورو په هغو مذاهبو کښې چه د شرک صريح تعليم ؤ هغه هم د پوهانو په جرگو کښې د ځای حاصلولو دپاره ورو ورو د خپل مذهب اصلاح او ترميم کړی دی او د توحيد په لوری رانژدې کيږي. هر يو عاقل دغه محسوس کړی دی چه اشرف‌المخلوقات انسان دپاره به دغه ډير د ذلت او رسوائي موجب وي چه له خپله ښکته، يا د کوم عاجز مخلوق په مقابله کښې سر په سجده ولويږي، خصوصاً بيا هغو څيزونو ته د غوښتنې لاس وغځوی چه هغه ئې پخپله توږلي او جوړ کړی وي. هغه کسان چه پاک الله پريږدي او د غير الله په مقابله کښې سرښکته کوي. نو بې نيازه الله جل جلاله د حقيقي نصرت او برکت دروازه پر دوی ترې او د کمزوری او بيکسۍ په حالت کښې ئې پريږدي. لکه چه د سخت مشکل او صعوبت په وقت کښې چه دی امداد او اعانت ته ډير اړ (مجبور) او محتاج وي. هيڅوک به له ده سره مرسته (مدد) او معاونت ونه کړي. «ضعف الطالب والمطلوب»

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۚ إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ الْكِبَرَ

اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيْمًا ﴿۲۳﴾ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيٰنِيْ صَغِيْرًا ﴿۲۴﴾

او حکم فرمایلی دی رب ستا چه عبادت مه کوئ تاسي (د بل هیچا) مگر یواځې د هم دغه (الله) او (احسان کوئ) له والدینو (مور او پلار) سره په احسان کولو سره او که چیری هرومرو (خامخا) ورسید تا څخه (حدودود) زوړوالی ته یو له دی دواړو یا دواړه د دوی (یعنی مور او پلار) نو مه وایه ته دی دواړو ته (کلمه د) اف (هم) او مه رټه دوی دواړه او وایه دی دواړو (والدینو) ته خبره پسته (ادبناکه). او ښکته کړه دپاره د دی دواړو (والدینو) وزر (اوږه) د تواضع (نه د تکبر) له مهربانی او ووایه او ربه ځما مهربانی (او ښښنه) وکړه دی دواړو ته لکه چه تربیه (پالنه) ئی کړی ده ځما په هغه حال کښی چه زه صغیر (کمکی) ووم.

تفسیر : په حقیقت سره خو پاک الله د مولود وجود عطاء فرمائی مگر والدین (مور او پلار) د ده د ایجاد ظاهری ذریعه ده نو ځکه پاک الله په خو آیاتونو کښی د خپلو حقوقو پسی د والدینو د حقوقو ذکر فرمایلی دی په حدیث کښی راغلی دی «هغه سړی له خاورو سره برابر او ذلیل شو چه خپل مور او پلار ومومی او د دوی د خدمت کولو په وسیله جنت ځان ته حاصل نه کړی» په بل حدیث کښی فرمایلی شوی دی چه «جنت د میندو تر قدمونو لاندی دی».

که جنت غواړی له ربه تابعدار د مور او پلار شه!

که اور غواړی له قهاره د دی دواړو په آزار شه!

له والدینو سره نیکی کول دا دی چه په ژوندون کښی بخپل ځان او مال سره د هغوی خدمت وکړی او د زړه په اخلاص سره د دوی تعظیم او محبت په ځای راوړی او د مړکیدلو څخه وروسته د هغوی جنازه اداء کړی، او د دوی دپاره دعاء وغواړی، او حتیالمقدور د هغو عهد پوره کړی او د دوی له دوستانو سره په تعظیم او ښه سلوک معامله وکړی او د دوی له اقاربو سره د صلةالرحمی او ښیگڼی (نیکی) چاری وکړی. وغیر ذلک.

﴿اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا﴾ الآية ـ او که چیری ورسید هرومرو تا څخه حدود د زوړوالی ته یو د دی یا دواړه د دی یعنی مور او پلار نو مه وایه ته دی دواړو ته کلمه د اف هم او مه رټه دوی او وایه دی دواړو ته خبره پسته ادبناکه.) په زوړتوب کښی د خدمت احتیاج زیات وی چه د دی لامله آل او عیال هم زړه تنگی او پریشانه کیږی او په زوړوالی کښی هوښ او حواس هم بخپل ځای کښی نه وی پاتی. د ښه او سعادتمن اولاد کار دا

وی چه په داسی وقت کښې د والدینو له خدمت ځنې زړه تنګه نشې، پاک قرآن تنبیه راکوی چه د مور او پلار رټل او ناکاره خبرې کول چیرې ، بلکه تش د «اف» کلمه دې هم د دوی په مقابل کښې له خولې څخه نه وباسې! چه د زړه تنګی علامه ده، بلکه د خبرو او اترو په وقت کښې د دوی ادب او تعظیم دې په پوره دول (طریقه) سره وکړی! ابن مسیب رحمة الله علیه فرمائې چه «صالح ولد ته لازم دې چه له مور او پلار سره داسې خبرې اترې وکړی لکه چه یو خطاکاره مریی، د خپل سخت مزاج بادار (سردار) سره په نهایت خوف او ویره خبرې کوی» (په «اما یبلغن» کښې «اما» په اصل کښې «ان ما» دی. چه «ان» ئې شرطیه دی او «ما» پرې زائد شوی دی دپاره د تاکید، نو ځکه نون د تاکید ئې په فعل داخل شوی دی. او چه یواځې «ان» وی بې له «ما» نو د تاکید د نون دخول پرې جائز نه دی.)

﴿ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ ﴾ الآیة - او ښکته کړه دپاره د دې داړو والدینو وزر (اوږه) د تواضع له مهربانۍ او ووایه ای ربه! مهربانی او ښښنه وکړه دې دواړو ته لکه چه تربیه او پالنه ئې کړې ده ځما په هغه حال کښې چه زه صغیر او کمکی وم) یعنې څه وقت چه زه بیخې کمزوری او ناتوانه وم دوی ځما په تربیت او روزنه خپلې خولې بهولې دی، او وینې ئې څښلې، سم له خپله خیاله او توانه ماته د هر راز (قسم) راحت، خوشالئې او د ښیګنې (فایدې) د رسولو په فکر کښې وو. له زرګونو آفاتو او حوادثو ځنې ځما د ژغورنې (بچ کوونې) او ساتنې په فکر او کوښښ کښې وو. په څو څو ځلې ځما له خاطره خپل ځان په مصائبو او مصاعبو او متاعبو غورځولی دی. نن چه د دوی د ضعیفې وقت راغلی دی نو څه چه ځما له قدرته او توانه کیږی زه هم د هغوی خدمت او تعظیم کوم. خو د دوی پوره حق نشم اداء کولی، ځکه ای الله! ستا له درباره استدعا کوم چه په دغه زوړوالی او وروسته له موته پر دوی باندې د رحمت نظر وفرمائې! په حدیث کښې راغلی دی چه «د پاک الله رضاء د مور او پلار په رضاء کیدلو کښې ده او په غضب کیدل د الله تعالیٰ د مور او پلار په غضب کښې دی.» او په بل حدیث کښې داسې راغلی دی چه «ځان وساتئ! له عاقوالی د مور او پلار نه ځکه بوی د جنت چه د یو زر کاله لیار له مسافې نه نیکانو ته رسیږی هغه عاق الوالدین ته له سره نه رسیږی» بل حدیث دی چه «یفعل البار ماشاء ان یفعل فلن یدخل النار و یفعل العاق ماشاء ان یفعل فلن یدخل الجنة» کوی دی نیکی رسوونکی مور او پلار ته هر څه چه کوی هیچیرې به ونه ننوځی اور ته او کوی دی عاق له مورو پلار نه هر څه چه کوی هیچیرې به ونه ننوځی جنت ته»

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ ۚ إِن تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾

رب ستاسې ښه عالم (خبردار) دی په هغه څه چه په نفسونو (زړونو) ستاسې

کښې دی، که یئ تاسې نیکان (له خپلو میندو او پلرونو سره) نو بیشکه چه الله دی دپاره د توبه کوونکی دیر مغفرت کوونکی (د خطیئاتو).

تفسیر : یعنی د والدینو تعظیم او د دوی په مقابله کښی تواضع او عاجزی کول ځائی چه د زړه په اخلاص او صمیمیت وی. الله تعالیٰ ته ښه معلوم دی چه کوم یو او څرنګه د مور او پلار خدمت کوی! که فی‌الواقع تاسی نیک او سعادتمن یئ! او د الله تعالیٰ په لوری رجوع کوئ! او په اخلاص او حق پیژندلو د دوی خدمت کوئ نو الله تعالیٰ به ستاسی خطاوی او تقصیرات معافوی. فرض ئی کړئ که کوم وقت د نیک نیتی ، له زړه تنګی، یا د فکر او چرت (طبیعت) د خرابوالی لامله ستاسی څنی د مور او پلار د خدمت څخه څه څیز پاتی شوی وی، نو بیا توبه او رجوع تری وکړئ! نو پاک الله دیر مغفرت کوونکی دی.

کومی ګناه ته چه ته شا کړی په اخلاص   د ما مضی عذابه څخه به شی خلاص

تنبیه : د دی خبری تفصیل دی په فقهیه ؤ او نورو کتابونو کښی وکوت شی چه د والدینو فرمان منل په کومو ځایونو کښی روا؟ او په کومو کومو ځایونو کښی ناروا دی؟ (چه د دوی امر د شرع څخه مخالف وی) په روح‌المعانی کښی هم پر دغه موضوع مفید او مبسوط کلام شوی دی. فلیراجع!.

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا ﴿۲۶﴾

او ورکوه (ای بنده!) خاوند د خپلوی ته حق د هغه او (ورکوه! بیخی) مسکین نادار ته او (ورکوه!) مسافر ته او اسراف مه کوه! په اسراف کولو سره.

تفسیر : یعنی د اقاربو او خپلوانو هر قسم مالی او اخلاقی حقوق اداء کړئ! د محتاجانو او مسافرانو له احواله ځان خبروئ! فضول خرڅ دا دی چه پر معاصیو او لغویاتو مال ولګول شی یا په مباحاتو کښی بی فکره او بی له مصلحته او بی د خیر او شر معلومولو څخه دومره زیات ولګولی شی چه وروسته له هغه د حقوقو د فوتیدلو او د حرامو د ارتکاب سبب وګرځی.

اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْٓا اِخْوَانَ الشَّيٰطِيْنِ ۭ وَكَانَ الشَّيْطٰنُ لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا ﴿۲۷﴾

بیشکه چه اسراف کوونکی دی دوی ورونه د شیطانانو (یعنی په مثل د

شیطانانو دی په شرارت او اتلاف کښې)، او دی شیطان رب خپل ته ډیر ناشکره.

تفسیر : یعني مال د الله تعالیٰ لوی نعمت دی چه په هغه سره په پوره زړه او خاطر جمعی سره عبادت کیږی او د نورو اسلامی خدماتو او د نیکیو انجام هم په هغه سره په عمل راځی. نو د مال بی ځایه لګول او صرفول داسی ناشکری ده چه د شیطان اغواء له تحریکه او په وقوع راځی، او انسان په ناشکری د شیطان سره مشابه او ورته کیږی، همغسی چه شیطان د الله تعالیٰ ورکړی قوتونه په عصیان او اضلال کښې صرفوی، دی هم د الله تعالیٰ ورکړی نعمتونه د هغه په عصیان او نافرمانی او طغیان کښې لګوی.

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُل لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ﴿۲۸﴾

او که اعراض کاوه تا له دغو (ذوی القربیٰ مساکین ابن السبیل او نورو نه) دپاره د طلب د رحمت (مهربانی) له (طرفه د) رب ستا چه ته امید لری د هغه (رحمت) نو ووایه هغوی ته خبره پسته خوږه.

تفسیر : یعني هغه څوک چه تل سخاوت کوی او یو وقت له هغه سره څه شی نه وی، نو د الله تعالیٰ په نزد چه د امید کوونکی ناامیده تلل ښه نه ښکاری او د هغه محتاج قسمت الله تعالیٰ سخیانو ته رسوی نو ځکه که یو وقت دی څه شی ورنشی کړی، نو په پستی او خوږی ژبی سره دی تری معذرت او معافی وغواړی! مثلاً ورته وویلی شی، کله چه الله تعالیٰ ماته څه شی راکړی نو انشاء الله تعالیٰ زه به د تا خدمت وکړم! په سختی او بد اخلاقی سره له جواب ورکولو څخه دغه اندیښنه شته چه چیری ستاسی پخوانی خیراتونه ابته او باطل او برباد شی.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿۲۹﴾

او مه ګرځوه (مه نیسه!) لاس خپل (لکه) تړلی شوی تر غاړی د تا پوری (یعني بخل او شومتیا مه کوه) او مه ئی غځوه په بیخی غځولو سره (یعني اسراف هم مه

کوه) نو کښېنې به ته ملامت کړی شوی (په امساک کښې) بې ماله پښېمانه شوی (په اسراف کښې).

تفسیر : یعنی چه ګرد (ټول) ورته مخ واړوی چه کنسک بخل او مچ خوړونکی دی. یا دا چه دومره سخا او ورکړه دی ولی وکړه چه ته پخپله محتاج او ناداره پاتی شوی؟ الغرض په هره معامله کښې د توسط او اعتدال رعایت پکار دی. نه خپل لاس دی له شومتیا او بخله دومره کلک ونیسه! او راټولوه ئی چه ستا له غاړی سره ولګیږی. او نه له خپله طاقته او توانه زیات داسی خلاص لاس او پرانستلی موټی ولری چه وروسته ته پخپله محتاج او په غوښتلو او سؤال خوله پرانیځی او ستا لاس همغسی خلاص پاتی شی (ابن کثیر رحمة الله علیه) لیکی «فتعطی فوق طاقتک و تخرج اکثر من دخلک» یعنی له خپله طاقته زیات یا له خپله دخله زائد صرفول هم د «ولا تبسطها کل البسط» لاندی داخل دی. په حدیث کښې راغلی دی «ما عال من اقتصد» نه محتاجیږی هغه څوک چه ځان ته اقتصاد غوره کړی.)

مه دی تره لاس په غاړه پوری له ډیر بخله
او مه ئی پرانیځه له حده زیات په ورکړه او سخا
څوک چه منځنی کړی ګزاره له هره بابه
نه به شی ملوم نه به محسور نه به خطا

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾

بیشکه رب فراخوی روزی دپاره د هغه چا چه اراده وفرمائی (د فراخی ئی) او تنګوی (ئی په هغه چا چه اراده وفرمائی د تنګی ئی)، بیشکه چه دغه (الله) دی په (مصالحو د بندګانو خپلو) ښه خبردار ښه لیدونکی (عالم په پټو او ښکاره ؤ).

تفسیر : یعنی ستاسی له امساک او لاس نیولو څخه به نه تاسی غنیان کیږئ. او نه به نور فقیران ګرځی او نه ستاسی له سخاوته هغه غنی کیږی. او نه تاسی فقیران کیدی شئ، د فقر او د غناء د مختلفو احوالو رالیږل د هغه مالک علی‌الاطلاق په لاس دی ستاسی کار په توسط او اعتدال او اقتصاد کښې د الله جل جلاله د حکم امتثال دی حضرت شاه صاحب لیکی «یعنی د محتاجو د لیدلو څخه ته ډیر مه وار خطا کیږه! د هغه حاجت پوره کول ستا په ذمه نه دی. د

الله تعالیٰ په ذمه دی. لیکن دغه خبری ئی محمد صلی الله علیه وسلم ته وفرمایلی چه بی نهایته سخی واقع شوی ؤ. باقی د هغه چا له زړه څخه چه مال نه وځی هغه باندی ئی حکم فرمایلی دی چه هغه دی خامخا څه ورکړی. هوا حکیم هم گرمی والا ته یخه دواء ورکوی، او یخنی والا ته توده دواء.»

﴿ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴾ بیشکه چه دغه الله دی په مصالحو د بندگانو خپلو ښه خبردار ښه لیدونکی عالم په پټو او ښکاره ؤ) یعنی د هر یوه بنده د ظاهری او باطنی احوالو او مصالحو څخه خبر دی، سم له هغه ورسره معامله کوی. په حدیث قدسی کښی ئی فرمایلی دی چه ځما ځینی بندگان هغه دی چه د هغوی د حالونو درستی په فقر کښی ده که زه هغوی غنی وگرځوم نو د هغوی دنیا تباه کیږی ، او د هغه بالعکس ځینی کسان می غنی گرځولی دی. که له دوی نه می فقیران جوړ کړی وی نو پر دین به نه وی قائم پاتی شوی، علاوه پر دی د ځینو اشقیاؤ په حق کښی ظاهری غناء د امهال او استدراج په ډول (طریقه) یا فقر او تنگسه د عقوبت په طریقه سره وی الله تعالیٰ مو له دغو دواړو څخه وساتی! مونږ پخوا له دی نه په څو ځایونو کښی دغه تقریر کړی دی.

وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَوْلَـٰدَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَـٰقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ ۚ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْـًٔا كَبِيرًا ﴿٣١﴾

او مه وژنئ تاسی اولاد خپل د ویری د فقره (او فاقه خپله چه که ډیر شی نو روزی به راباندی تنگه کړی ځکه چه هم دا مونږ روزی ورکوو دوی ته او تاسی ته هم، بیشکه چه قتل د دوی ده خطاء (گناه) لویه (چه د نسل او د نوعی قطع ده).

تفسیر : ځینو کافرانو خپل اولادونه وژل چه د دوی خواړه او لگښت مونږ له کومه کړو په ۸ جزء د الانعام په (۱۹) رکوع کښی په هم دغه مضمون یو آیت تیر شوی دی تفصیل دی وکوت شی. او دغه د بی رحمی حرکت د انسانیت او د تهذیب له اصوله مخالف دی. او دغه تعریف څرگندیږی (ښکاریږی) چه داسی کوونکی د الله تعالیٰ پر رزاقیت اعتماد نه لری.

وَلَا تَقْرَبُوا۟ ٱلزِّنَىٰٓ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ فَـٰحِشَةً وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾

او مه نږدی کیږئ تاسی زنا ته بیشکه چه دا زنا ده قبیحه (عقلاً او شرعاً)، او بده ده دغه زنا له جهته د روش هم (چه زیان او فتنه تری پیدا کیږی).

تفیسر : یعنی زنا کول خو ډیر سخت کار دی. تاسی زنا ته له سره مه نژدی کیږئ!. په «ولا تقربوا» کښی د زناء له دواعیو او مبادیو څخه د نه نژدیوالی او نه تقرب هدایت کړی شوی دی یعنی د پردی ښځی ته بی له شرعی عذره کتل او نظر کول مچی کول (قبله) او لاس وروړل (لمس) او نورو څخه ځانونه ژغورئ! (ساتئ) او بیخی د پردیو ښځو له مقاربته لری ګرځئ! ځکه چه له زنا څخه په انسابو کښی بی نظمی او بی ترتیبی او اشکال پیښیږی او ډیر قسم جنګونه او جګړی تری پیدا کیږی، او د ګردو (تولو) دپاره یوه بده لیاره په وجود راځی.
حضرت شاه صاحب لیکی «که دغه لیاره جوړه شی، نو یو سړی به د بل سړی پر ښځه نظر آچوی او هغه به د ده ښځی ته ګوری،» د امام احمد رحمة الله علیه په مسند کښی راغلی دی چه «یوه سړی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته عرض وکړه چه «ماته اجازه راکړه چه زنا وکړم!» د دی خبری د اوریدلو څخه ګرد (تول) حاضرین ورته په قهر شول چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخکښی داسی ګستاخی؟ خبردار چپ شه! رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل «ماته رانژدی شه!» کله چه دی ورنژدی شو، نو هغه ئی خپل خوا کښی کیناوه او وئی فرمایل چه «آیا ته دغه حرکت د خپلی مور، خور، ترور، توری او نورو په نسبت خوښوی؟» هغه عرض وکړه چه «یا رسول الله! الله دی ما له تا جار (قربان) کړی! له سره ئی نه خوښوم!» نو رسول الله مبارک وفرمایل چه «نور خلق هم تا غوندی دی، او له سره خپلو میندو، خویندو، تروریانو، توریګانو او نورو په نسبت دغسی فعل نه خوښوی.» بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته دعاء وکړه چه ای الله د ده ګناه ورمعافه کړه! او زړه ئی ورپاک کړه! او فرج ئی وساته!» ابو امامه فرمائی چه له دغه دعاء څخه وروسته دغه سړی داسی متقی شو چه ښځو او نورو مناهیو ته بی ئی له سره نه کتل».
«اللهم صل علیٰ سیدنا محمد وعلیٰ آل سیدنا محمد وعلیٰ اصحاب سیدنا محمد وبارک وسلم»

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ ۖ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾

او مه وژنئ تاسی نفس هغه چه حرام کړی دی الله (وژل د هغه) مګر په حقه سره (چه ارتداد او زناء مع الاحصان او قصاص دی)، او هر څوک چه ووژلی شو په دی حال چه مظلوم وی نو په تحقیق ګرځولی دی مونږ دپاره د وارث د هغه زور (او قوت چه له قاتل څخه انتقام اخستی شی) نو اسراف دی نه کوی په قتل کښی (چه غیر حق بل څوک وژنی بی له قاتله)، په تحقیق دغه

(وارث) دی مدد ورسره کړی شوی.

تفسیر : په صحیحینو شریفینو کښې راغلي دي چه د هیڅ مسلمان وینه تویول نه دي حلال، مګر په دری صورتونو کښې (١) د ځان په بدل ځان. (٢) د محصن زاني. (٣) د هغه سړی چه دین پرېږدی، یا مرتد شي او له جماعته بیل شي.

﴿ وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا ﴾ الآية ـ او هر څوک چه ووژلی شي په دی حال چه مظلوم وی نو په تحقیق ګرځولی دی مونږ دپاره د وارث د هغه زور او قوت چه له قاتل څخه انتقام اخیستی شي نو اسراف دی نه کوی په قتل کښې چه غیر حق بل څوک وژنی بی له قاتله) یعنی د مقتول اولیاء اختیار لری چه د حکومت په وسیله د هغی وینی بدل واخلي او هغه قاتل په قصاص ورسوی، لیکن د بدل اخیستلو په وقت کښې له حده تیری ونه کړی! مثلاً د قاتل په ځای دی غیر قاتل نه وژنی!، یا نور بی ګناهان دی له قاتل سره نه شاملوی! یا د قاتل پوزه غوږونه، او نور دی نه پری کوی! او مثله دی ونه کړی!.

﴿ إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا ﴾ په تحقیق دغه وارث دی مدد ورسره کړی شوی.) یعنی الله له هغه وارث سره مدد وفرمایه چه د بدل اخیستلو حق ئی ورکړ. او حاکمانو ته ئی امر وفرمایه چه د دغه وارث په حق رسونه کښې دی هیڅ قصور ونه کړی!. بلکه پر هر چا باندی لازم دی چه د وینی په بدل اخیستلو کښې له وارث سره معاونت او مرسته (مدد) وکړی! نه چه بالعکس د قاتل حمایت وکړی! او پر وارث باندی هم لازم دی چه د یوه په ځای دی دوه تنه نه وژنی!. یا که پخپله قاتل ئی په لاس ورنشی، د هغه قاتل ځوی یا ورور یا نور ووژنی. لکه چه د جاهلیت په زمانه کښې هم داسی بد رواج ؤ.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۖ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ﴿٣٤﴾

او مه نژدی کیږئ تاسی مال د یتیم ته (او تصرف پکښې مه کوئ) مګر په هغی طریقی سره چه وی هغه ډیره ښه (په حفاظت او زیادت کښې)، تر هغه پوری چه ورسیږی (یتیم) حد د بلوغ خپل ته (چه د رشد آثار دی) او وفا کوئ په عهد (د الله)، بیشکه چه عهد دی پوښتیدلی شوی (له عاهده).

تفسیر : یعنی د یتیم مال ته لاس مه وروړئ!. هو! که د هغه د مال حفاظت او صیانت او خیر غوښتنه د تاسی مقصود وی، نو په هغه کښې هیڅ مضائقه نشته څه وخت چه دغه یتیم (پلار مړی) ځلمی شي او پخپل نفع او نقصان وپوهیږی، نو مال ئی وروسپارئ!

په دغه (اوفوا بالعهد) کښې ګرد (ټول) عهدونه داخل دي. که له الله تعالیٰ سره وکړی شي یا له بندګانو سره مشروط په دې چه غیر مشروع نه وي. حضرت شاه صاحب لیکی «له چا سره د صلحې قول او اقرار ورکولو ښخه وروسته، بدعهدي کول ضرور ګناه ده او د هغه وبال خامخا پر مستخلف لوېږي.»

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾

او پوره ورکوئ تاسې پیمانه هر کله چه پیمانه کوئ تاسې او تول کوئ تاسې په تله (وزن) برابر سره (چه پکښې کوږوالی نه وي)، دغه (پوره کول د کیل او وزن) خیر ډېر غوره او خورا (ډېر) ښه دی له خیانته له جهته ده مآل (او عاقبت).

تفسیر : یعنې د وزن په وقت کښې ډنډي مه وهئ! په تللو او پیمانه کولو کښې له تزئید او تنقیصه د معاملاتو نظام مختل (خراب) کېږي، او پکښې ګډودي راځي د شعیب علیه السلام د قوم د اهلاک قصه پخوا له دې نه تیره شوه د هغوی ډېره لویه عملي ګناه هم دغه بیان شوې ده. په روایاتو کښې راغلي دي. «د هر هغه سړي چه پر حرامو قدرت ومومي او محض د الله تعالیٰ له وېرې هغه ونه کړي نو الله تعالیٰ پخوا له آخرته په دنیا کښې د هغه نعم البدل ورعطاء کوي.
(دغه پوره کول د کیل او وزن خیر، امانت، ډېر غوره او خورا (ډېر) ښه دی له جهته د مال او عاقبت) یعنې اګر که دغابازي اول لږ څه چلیږي مګر کله چه خلق پرې خبرېږي، نو بیا ورسره معامله نه کوي او په سپکه ورته ګوري. او پوره حق‌ورکونکي ته ګرد (ټول) خلق په درنو سترګو ګوري او ښه سړی ورته وائي او تجارت او معامله ئې په ښه شان سره چلیږي.

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۚ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾

او مه کوه پیروي (تعقیب) د هغه کار چه نه وي تاته په هغه پوه (قول وي که فعل)، بیشکه غوږ او سترګه او زړه هر یو له دغو (درې واړو) دي له هغه څخه پوښتنه کړی شوي (په قیامت کښې چه تا په دنیا کښې ولي ګناه کوله).

تفسیر : یعنی بی له تحقیقه خبره له خپلی ژبی څخه مه وباسه! او نه په ناپوهی او په پټو سترګو د هغه متابعت وکړه! انسان ته ښائی چه له خپلو غوږونو او زړه او ماغزو څخه کار واخلی! او د کفایت په اندازه تحقیق او تعمق وکړی! بیا دی یو خبره له خولی څخه وباسی! یا پر کومه خبره عمل وکړی! له اوریدلو شویو خبرو بی له پوهیدلو او سنجولو (غور کولو) څخه هم داسی په تش اټکل او چرت (خیال) سره کوم قطعی حکم صادر نه کړی! او نه پری عمل وکړی!. په دغه کښی د دروغو شهادت غلط تهمتونه لګول، بی له تحقیقه خبری اوریدل، بی له تحقیقه د کوم سړی د ربړولو (تکلیف رسولو) پسی لویدل، یا چټی (بیکاره) بغض او عداوت ورسره قائمول، د پلرونو او د نیکونو چټی (بیکاره) تقلید پسی لویدل، د رسم او رواج لامله (له وجی) د خلاف الشرع او ناحقی خبری حمایت کول، د نالیدلو او نااوریدلو شیانو، لکه لیدلی، یا اوریدلی څرګندول (ښکاره کول)، د غیر معلومو شیانو په نسبت داسی دعوی کول چه زه پری پوهیږم، دغه ګرد (ټول) صورتونه د دغه آیت لاندی شامل دی. په یاد ئی ولرئ! چه د قیامت په ورځ کښی د دغو ګردو (ټولو) قوتونو په نسبت به سؤالونه کیږی چه تاسی دغه قوتونه په کومو کومو ځایونو کښی لګولی دی؟ او ولی تاسی هغه قوتونه مو بی ځایه او بی موقعه صرف کړی دی؟.

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾

او مه ګرځه ته په ځمکه کښی په دی حال چه خاوند د خیال (او تکبر اوسی) ، بیشکه چه ته له سره به څیری نه کړی ځمکه (په دربولو د پښو سره له کبره) او له سره به ونه رسیږی (سرونو د) غرونو ته (په جګولو (وچتولو) د سر سره له ډیری نخری) له جهته د اوږدوالی.

تفسیر : یعنی د متکبرانو تقلید او متابعت انسان ته ښه نه ښکاری. نه په زوره د پښو په دربولو سره ځمکه څیریدی شی، او نه د غاړی له هسکولو (اوچتولو) او د تتر د باندی ایستلو څخه سړی د غرونو په قدر جګیدی (وچتیدی) شی نو بیا په داسی ضعف او عجز او په دغه بساط کښی خپل ځان دومره پړسولو او اوږده غځولو څخه څه فائده په لاس راځی؟

كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِندَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾

ګرد (ټول) دغه (۱۱ امرونه ۱۲ نهی ولاتجعل نه تر دی ځایه) دی بدی د هغه په نزد د رب ستا ناخوښه (مبغوضه).

تفسیر : یعنی د هغو خبرو ممانعت چه پاس شوی دی، د هغو د کولو څخه د رب العٰلمین بیزاری او د هغو شیانو په کولو سره چه حکم شوی دی د هغو د نه کولو څخه د الله العٰلمین نارضائی او خفګان او بیزاری دی.

ذٰلِكَ مِمَّآ أَوۡحَىٰٓ إِلَيۡكَ رَبُّكَ مِنَ ٱلۡحِكۡمَةِۗ

دا (ټول احکام) له داسی قسمه دی چه وحی کړی ده تاته رب ستا له حکمت (او عقلی کارونو څخه).

تفسیر : یعنی پاس هغه پر مغز او بیش بها نصیحتونه چه شوی دی دا ګرد (ټول) هغه علم او حکمت او تهذیب او موعظت او اخلاقی خبری دی چه سلیمه عقول ئی قبلوی چه هغه ګرد (ټول) د وحی په وسیله نبی امی صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم ته بلاواسطه او دغه محمدی امت ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم په واسطه نازل او رالیږلی شوی دی.

وَلَا تَجۡعَلۡ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتُلۡقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدۡحُورًا ﴿۳۹﴾

او مه نیسه ته له الله سره معبود بل (که دی ونیو) نو وبه غورځولی شی په دوزخ کښی ملامت کړی شوی رټلی شوی (له رحمته د الله).

تفسیر : د پاس ذکر شویو نصائحو له توحیده شروع شوی ؤ، د هغه په خاتمه کښی چه ﴿ لَا تَجۡعَلۡ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتَقۡعُدَ مَذۡمُومًا مَّخۡذُولًا ﴾ ده بیا هم د توحید تذکر او یادونه شوی ده څو قاری وپوهیده شی چه د تمامو حسناتو ابتداء او انتهاء د الله تعالیٰ د خالص توحید سره وی.

أَفَأَصۡفَىٰكُمۡ رَبُّكُم بِٱلۡبَنِينَ وَٱتَّخَذَ مِنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنَٰثًاۚ إِنَّكُمۡ لَتَقُولُونَ قَوۡلًا عَظِيمًا ﴿۴۰﴾

آیا نو غوره کړی یئ تاسی رب ستاسی په ځامنو سره او (پخپله الله ځان ته

په زعم ستاسی) نیولی دی له پرښتو څخه ښځی (لونی)، بیشکه تاسی چه یئ خامخا وایئ خبره ډیره لویه.

تفسیر : یعنی یو د الله تعالیٰ دپاره د اولاد تجویز، او اولاد هم د جونو په صورت چه تاسی هغو ته په ډیره سپکه گورئ ډیر جسارت او لویه سپین سترگی او گستاخی ده.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤١﴾

او خامخا په تحقیق مکرر بیان کړی دی مونږ په دغه قرآن کښی دپاره د دی چه پند پری واخلی دوی او نه زیاتوی دوی ته (دغه مکرر بیان) مگر تیښته او لری والی (له حقه).

تفسیر : یعنی قرآن عظیم په مختلفو عنوانونو او په رنگارنگ دلائلو او شواهدو دغه مشرکین پوهوی لیکن دغه بدبختان د پند او نصیحت د حاصلولو په ځای لا زیات تور خوری او په وحشت تښتی او د بی‌لیاری په لوری مندی وهی او ورځغلی.

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَابْتَغَوْا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) چه که وی له الله سره نور معبودان لکه چه وائی دغه مشرکان نو هلته به خامخا لټولی به ؤ دغو (معبودانو) طرف د څښتن (خاوند) د عرش (او مالک الملک ته) لپاره (د ورتلو لپاره د جنگ).

تفسیر : یعنی دغه اصنام او نور چه تاسی ئی ای مشرکانو د الوهیت شریکان او د خدائی حصه داران راښیئ که په واقع او رښتیا سره معبودان وی، نو دوی به د پردی محکومیت څرنگه خوښاوه، ښائی چه گرد (تول) به تولیدل او د الله تعالیٰ د سلطنت تخت به ئی په بل مخ اړوه که داسی ویلی کیږی چه د عرش د لوی څیښتن (خاوند) په مقابله کښی د دوی څه زور او قوت نه رسیږی نو د داسی یو عاجز مخلوق عبادت کول په انتهائی درجه حماقت دی. او که هغه معبودان پخپله د رب العرش خوښی او رضا خوښوونکی دی او د هغه د قرب حاصلولو پسی گرځی او د هغه خوشالی ځان ته ضروری بولی، نو د هغو عابدانو ته زیات د دی خبری ضرورت شته چه د الله اکبر د رضاء او د خوښی حاصلولو په فکر کښی ولویږی، لیکن الله تعالیٰ د گردو

(تولو) (انبیاؤ علیهم السلام په ژبه او د انساني فطرت په معرفت له شرک څخه د خپلې بیزارۍ اظهار فرمایلی دی، نو بیا د تعجب ځای دی چه دغه احمقان پر کومه لیاره د ظالمانو او بې انصافانو په شان روان دی.

سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يَقُوْلُوْنَ عُلُوًّا كَبِيْرًا ﴿۴۳﴾ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوٰتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ ۚ وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ ۗ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴿۴۴﴾

پاکي د الله او ډیر پورته دی له هغه څه چه وائي دوی په ډیرې لوئي لويئي سره تسبیح وائي ده ته آسمانونه اوه واړه او ځمکه او هغه څوک چه په دوی کښې دي او نشته هیڅوک (له مخلوقاتو) مګر چه تسبیح وائي سره له ثناء د دغه (الله) مګر نه پوهیږئ تاسي په تسبیح د هغوی، بیشکه دغه (الله) دی ښه تحمل والا (په تاخیر د عقوبت دپاره د انابت) ښه رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر : یعني هر مخلوق د «قال» په ژبې، یا د «حال» په ژبې د الله تعالیٰ پاکي او ښېګڼه (صفت) بیانوي لیکن تاسي پرې نه پوهیږئ (ځکه ستاسي په لغت سره نه دی) یعني د تأمل نه کولو له سببه یا د هغه قوت د فقدان لامله (له وجې) چه د هغه په ذریعه د ځینو مخلوقاتو «قالي» تسبیح واورئ او پرې وپوهیدی شئ، او که کوم سړی سره له نه پوهیدلو هغه قبول ونه کړي یا د هغه پر مقتضي عمل ونه کړي نو دغه پوهیدل د نه پوهیدلو په حکم کښې دي.

﴿ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴾ بیشکه دغه الله دی ښه تحمل والا په تاخیر د عقوبت دپاره د انابت ښه رحم والا په انعام د اجر او ثواب سره) یعني هغه ذات چه ګرد (ټول) مخلوقات د هغه پاکي او تسبیح بیانوي تاسي ورته شریکان او لوني او اولاده تجویز کوئ نو دغه داسي ګستاخي سپین‌سترګي ده چه د هغه په مقابله کښې ښائي تاسي سم د لاسه فوراً هلاک کړل شئ! لیکن الله تعالیٰ تاسي د خپل حلم په لحاظ په تلوار سره نه نیسي، او که توبه وباسئ نو ښښي مو هم.

وَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُوْرًا ﴿۴۵﴾

او کله چه لولی ته (ای محمده) قرآن نو گرځوو (پیدا کوو) مونږ په منځ ستا او په منځ د هغو کسانو کښی چه نه راوړی ایمان په (راتللو) د آخرت پرده پټوونکی تا لره (له سترګو د دوی)

تفسیر : یعنی هغه سری چه آخرت نه منی او د خپل ښو او بدو انجام ته څه فکر نه چلوی، نو هغه به د نصیحت په طرف ولی خپل فکر لګوی، کله چه دی له سره د نجات په فکر کښی نه دی، نو د نجات ورکوونکی رسول الله صلی الله علیه وسلم په احوالو او اقوالو کښی د غور کولو یا د رسالت تر درباره پوری د رسیدلو څه ضرورت به ورپاتی وی. پس هم دغه په آخرت باندی ایمان نه راوړل او د انجام له طرفه بی فکری هغه معنوی پرده ده چه د دی سری او د نبی علیه السلام (من حیث هو نبی) په منځ کښی ځرولی (لګولی) کیږی.

وَّجَعَلْنَا عَلٰی قُلُوْبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَّفْقَهُوْهُ وَفِیْٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۭ وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِی الْقُرْاٰنِ وَحْدَهٗ وَلَّوْا عَلٰٓی اَدْبَارِهِمْ نُفُوْرًا ﴿۴۶﴾

او ګرځوو (اچوو) مونږ پر زړونو د دوی پردی (موانع) له دی خبری نه چه پوه شی دوی په دغه (قرآن) او (ګرځوو اچوو) مونږ په غوږونو د دوی کونوالی (چه قرآن وانه وری) او کله چه یاد کری ته رب خپل په قرآن کښی یواځی (په توحید سره بی له یادولو د باطلو معبودانو د دوی) نو بیرته ګرځی دوی په شاؤ خپلو په دی حال کښی چه ترهیدونکی وی (له اوریدولو د توحید نه).

تفسیر : رومبی دغه ذکر ؤ چه دوی د رسول الله د صداقت پوری نشی رسیدی. دلته د دی خبری بیان دی چه د دوی فهم او فکر د قرآن عظیم تر زده کولو پوری هم نشی رسیدی. یعنی په دغه قرآن کریم کښی داسی یو قوی تاثیر شته خو پر کفارو باندی د هغه اثر ځکه نه لویږی چه دوی تری په پرده کښی دی. لکه چه لمر ګرد (تول) جهان روښانوی، لیکن که کوم سری په داسی یوه کوټه کښی ناست وی چه تر ځمکی لاندی جوړه شوی وی او د رڼا د ننوتلو ګرد (تول) منافذ او سوری ئی بند وی او د دغی کوټی وسیدونکی، هیڅ له لمره نه وی خبر، نو په دغه اعتبار ګواکی د لمر د رڼا اثر هیچیری نشته.

﴿ وَفِیْٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ﴾ او ګرځوو، اچوو مونږ په غوږونو د دوی کونوالی چه قرآن وانه وری) یعنی کله چه دوی نه غواړی چه د انتفاع او استفادی په نیت ئی واوری، نو ګواکی اوریدونکی

نه دی.

تنبیه : دغه چه الله تعالیٰ حجاب او پردی او نور اچولی دی، دغه خو هم دغه شیان دی چه دوی د هغه وجود په ډیر خوښی او فخر د خپلو ځانونو دپاره ثابت کړی وو:

﴿ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِيٓ أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدۡعُونَآ إِلَيۡهِ وَفِيٓ ءَاذَانِنَا وَقۡرٞ وَمِنۢ بَيۡنِنَا وَبَيۡنِكَ حِجَابٞ فَٱعۡمَلۡ إِنَّنَا عَٰمِلُونَ ﴾

« (۲٤) جزء د حٰم السجده آیت (٥) (۱) رکوع» پر آخرت ایمان نه لرل او له انعام څخه بی فکره کیدل د الله تعالیٰ له ذکره تښتیدل پر انبیاؤ الله تمسخر او ملندی وهل هغه شیان دی چه د «حجاب» ، «کنان» او «وقر» صورت اختیاروی او هر کله چه د هر شی خالق الله تعالیٰ دی، نو ځکه د هغوی د خلقت نسبت هم رب العزت ته کاوه شی.

﴿ وَإِذَا ذَكَرۡتَ ﴾ الآیة - او کله چه یاد کړی ته رب خپل په قرآن کښی یواځی په توحید سره بی له یادولو د باطلو معبودانو د دوی نو بیرته ګرځی دوی په شاؤ خپلو په دی حال کښی چه ترهیدونکی وی له اوریدلو د توحید نه) یعنی د الله تعالیٰ له ذکره ترهیږی او تور ورڅخه خوری او شا تری آړوی او تښتی، هو! که د دوی د معبودانو تذکره وشی، نو ډیر خوشالیږی

﴿ وَإِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَحۡدَهُ ٱشۡمَأَزَّتۡ قُلُوبُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِۖ وَإِذَا ذُكِرَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦٓ إِذَا هُمۡ يَسۡتَبۡشِرُونَ ﴾

(۲٤ جزء د الزمر (٤٥) آیة (٥) رکوع).

نَّحۡنُ أَعۡلَمُ بِمَا يَسۡتَمِعُونَ بِهِۦٓ إِذۡ يَسۡتَمِعُونَ إِلَيۡكَ وَإِذۡ هُمۡ نَجۡوَىٰٓ إِذۡ يَقُولُ ٱلظَّٰلِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلٗا مَّسۡحُورًا ﴿٤٧﴾

مونږ ښه عالم یو په هغه غرض چه اوری دوی په سبب د هغه سره(دا قرآن چه استهزاءده) کله چه غوږ ږدی دوی تاته او کله چه دوی مشوری (پټی خبری) کوی کله چه وائی ظالمان (مشرکان اصحابو ته) چه متابعت نه کوئ تاسی (ای مسلمانانو) مګر د یوه سړی چه جادو پری شوی وی.

تفسیر : یعنی د دی پاک قرآن له آوریدلو څخه د دغو کفارو مقصود استفاده نه وی بلکه محض استخفاف او استهزاء ئی مطلوب وی. دوی پاک قرآن او ستاسی خبری ئی واوریدی او بیرته لاړل، او پخپلو منځونو کښی ئی مشوری وکړی چه د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په نسبت څه شی ښائی ووایو؟ بالاخر دا ئی سره غوته کړه چه پر دغه سړی جادو شوی دی، یعنی د جادو په اثر لیونی شوی دی او دماغ ئی له سره په ځای نه دی (العیاذ بالله العظیم) ځینی دلته له «مسحور» څنی د «ساحر» معنی اخیستی ده یعنی ګواکی د ده په خبرو کښی د جادو (کودی) اثر شته.

تنبیه : د «مسحور» له لفظ څخه کوم مطلب چه دوی اخیستی د هغه له نفی څخه دغه نه

لازمیږي چه پر نبي علیه السلام باندي به هیڅ قسم سحر په هیڅ یوه درجه په عارضي دول (طریقه) هم اثر نشي اچولی. دغه آیت مکي دی او په مدیني منوري کښي زمونږ پر رسول الله صلی الله علیه وسلم باندي د یهودانو د کودي کولو د واقعي ذکر په «صحاح» کښي شته چه د هغو اثر تر څو ورځو پوري یوائځي دومره قدر لیده کیده چه په ځینو دنیوي کارونو کښي کله ناکله د هیري (ذهول) آثار ښکاریده.

انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾

وگوره (ای محمده!) څرنگه بیانوي دغه کفار تا لره مثالونه (مثلونه د ساحر، شاعر، کاهن مجنون) نو گمراه شول دوی نو طاقت نه لري دوی د سمي لیاري موندلو.

تفسیر: یعني کفارو به څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم ته کله شاعر ویل کله به ساحر کله به کاهن، کله به مسحور یا مجنون، الغرض هرزه برزه (فضول) خبري به ئي کولي او پر هیڅ یوه خبره به تینگ نه وو ولاړ، هر وقت چه به خبره د دوی په خوله کښي ورتله همغه به ئي ویله، حقیقت دا دی چه سره له جداوجهده، د طعن او تشنیع داسي کومه لیاره دوی نشوه موندلی چه د هغه په وسیله د خپل اغواء او اضلال په مقصد کښي بریالي (کامران) او کامیاب شي.

وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٩﴾

او وائي دغه (منکران) آیا کله چه شو مونږ (پس له مرگه) هدوکي او خاوري میده شوي آیا په تحقیق به مونږ خامخا بیا راولاړ (او ژوندي) کړی شو په پیدا کولو نوي سره.

تفسیر: یعني پر تاسي د مسحور او مجنون یا شاعر او کاهن د مثالونو لگول څو هرومرو (خامخا) تعجب راوړونکي دي څو له هغه څخه لا زیات د تعجب وړ (لائق) هغه دلیل دی چه (معاذ الله) د مسحور او مجنون ثابتولو دپاره دوی وړاندي کول چه د هغه خلاصه دا ده چه له مرگه وروسته مونږ گورو چه د انسان بدن ورستیږي او تک سپین هدوکي تري پاتي کیږي چه لږ موده وروسته هغه هدوکي هم رژیږي او ذري ذري شي او له خاورو سره گډوډیږي آیا کوم هوښیار

او پوه سړی داسی کوم تجویز کولی شی چه دغه هډوکی د وړو او د خاورو بخرکی به بیا سره راټولیږی او انسانی حیات به په دغه منتشره ذراتو کښی بیا راځی. که دغه نبی د داسی ناممکنی خبری اخبار ورکوی نو ثابتیږی چه (العیاذ بالله) د ده دماغی صحت په حال نه دی.

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ۝ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ ۚ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا ۖ قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَ ۖ قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَرِيبًا ۝

ووایه (ای محمده ! دوی ته) شئ تاسی تیږی(ګټی) یا اوسپنه، یا بل کوم قسم مخلوق له هغه قسمه چه ډیر لوی (او سخت) ښکاری په سینو (زړونو) ستاسی کښی (قبلول د هغی حیات لره نو سره له هغه به هم بیا تاسی ژوندی کوو)، نو ژر به ووائی دوی خوک به بیرته راولی مونږ (او ژوندی به مو کړی پس له مرګه)، ووایه (ای محمده !) هغه (ذات به تاسی بیا ژوندی کړی) چه پیدا کړی ئی یئ تاسی اول کرت، نو ژر به وخوځوی دوی تاته سرونه خپل (له ډار استهزاء- او تعجبه) او وبه وائی دوی (تمسخراً) کله به وی دغه (بیا ژوندون)، نو ووایه (ای محمده ! دوی ته) ښائی چه وی دغه (بیا ژوندون) نژدی (ځکه چه راتلونکی دی).

تفسیر : یعنی دغه دوړی او د خاورو بخرکی خو په هر حال د هغه انسانی لاش آثار دی چه پخوا له دی نه ژوندی ؤ او پخپله د خاورو په ذراتو کښی د حیات آثار پیدا کیدل دومره لری او مستبعد نه دی زه تاسی ته اجازه درکوم چه د هډوکو دوړی نه، بلکه که ستاسی له لاسه پوره وی تیږی (ګټی) یا اوسپنی وګرځی، چه د حیات د آثارو له قبلولو څخه بالکل محروم ښکاره شئ، یا کوم بل یو سخت شی جوړ شئ! او تجربه وکړئ! چه د هغوی ژوندی کیدل له اوسپنی او تیږی (ګټی) څخه هم زیات مشکل او سخت په نظر درځی تر دی چه بیخی مجسم موت وګرځی، خو سره له هغه هم دغه قادر مطلق جل جلاله ته ستاسی بیا ژوندی کول ډیر سهل او آسان کار دی.

﴿ فَسَيَقُولُونَ ﴾ الآیة - نو ژر به ووائی څوک به بیرته راولی مونږ او ژوندی به مو کړی پس له مرګه ووایه ای محمده دوی ته هغه ذات به تاسی بیا ژوندی کړی چه پیدا کړی ئی یئ تاسی اول کرت) یعنی هغه ذات چه ړومبی ئی تاسی له خاورو یا له نطفی څخه پیدا کړئ ، او لا یعقل جماد ئی په انسانی روح سره فائض کړی دی، آیا اوس په هغه کښی قدرت نه دی پاتی چه د

خاوری ذرات او د مری د لاش اجزاء راجمع کری او بیا ژوندون ورعنایت کری؟.
﴿ فَسَيُنْغِضُونَ ﴾ الآية - نو ژر به وخوځوی دوی تاته سرونه خپل له ډیر استهزاء او تعجبه او وبه وائی دوی تمسخراً کله به وی دغه بیا ژوندون) یعنی له استهزاء او تمسخر څخه خپل سرونه خوځوی او وایی هو! صاحبه په وراسته‌ؤ هدوکو او د خاورو په ذرو کښی به کله روح وپوکلی شی؟ او کله به مری له خپلو هدیرو (قبرونو) څخه راپورته کیږی د حساب او کتاب دپاره؟.
﴿ قُلْ عَسَىٰ ﴾ الآية - نو ووایه ای محمده! دوی ته شائی چه وی دغه بیا ژوندون نژدی ځکه چه راتلونکی دی.) یعنی د قیامت پوره او برابر وقت الله تعالیٰ هیچا ته نه دی ښوولی، هو! د هغه د راتللو امید په قریب مستقبل کښی تاسی ته ظاهرولی شو ګواکی د دنیا پاتی عمر له هغه څخه لږ دی چه تر اوسه پوری تیر شوی دی.

يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ

په هغه ورځ کښی چه وبولی (الله) تاسی حساب ته نو قبول به کړئ (بلنه د ده په فعلی قبول سره) په دی حال کښی چه ثنا ویونکی به یئ الله ته.

تفسیر : یعنی څه مهال (وخت) چه د الله تعالیٰ له طرفه غږ راپورته شی، نو په یوه زوروره بلنه او چغه سره به ټول مړی له ځمکی څخه راوځی او د حشر په میدان کښی به سره راټولیږی، هیڅوک به د غاړی غړولو توان ونه لری، هر انسان به په دغه وخت کښی مطیع او منقاد کیږی او د الله حمد او ثناء به وایی او په ټلوار سره به حاضریږی اګر که کفارو ته له دغه اضطراری حمد او ثناء څخه کومه فایده نه ور رسیږی. په ځینو روایاتو کښی راغلی دی چه د مومنینو پر ژبو به دغه الفاظ وی (الحمد لله الذی اذهب عنا الحزن).

وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾

او ګمان به کوئ (له ډیر هیبته) چه ځنډ (تاخیر) نه دی کړی تاسی مګر لږ شانی (په دنیا یا قبر کښی).

تفسیر : یعنی اوس ټلوار کوئ خو په دغه وقت کښی به اندازه وکړئ، چه په دنیا کښی مو څه زیات ځنډ (تاخیر) نه دی کړی دغه پنځوس یا سل کاله عمر به د هغو زرګونو کلونو په مقابل کښی څه معلومیږی (موضح القران) ځینی وائی چه د هولو او خوفونو له شدته به د دنیا ژوندون دوی ته لږ ښکاری یا له اولی نفخی څخه تر دوهمی نفخی پوری کله چه عذاب نه وی نو دغه منځنی مدت به لږ ګنی او داسی به وایی: «من بعثنا من مرقدنا» د یٰسین شریف (٤) رکوع).

وَقُلْ لِّعِبَادِیْ یَقُوْلُوا الَّتِیْ هِیَ اَحْسَنُ ۚ اِنَّ الشَّیْطٰنَ یَنْزَغُ بَیْنَهُمْ ۚ اِنَّ الشَّیْطٰنَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِیْنًا ﴿۵۳﴾

او ووایه (ای محمده!) (مؤمنانو) بندګانو ځما ته چه وائی دی (مشرکانو ته) هغه خبری چه هغه ډیر غوره دی، بیشکه چه شیطان دښمنی اچوی (او شر پورته کوی) په منځ د دوی کښی، بیشکه چه شیطان دی دپاره د انسان دښمن ښکاره (چه له سره په نیکی ئی روادار نه دی).

تفسیر : د مشرکانو د جهالت او د طعنو او مسخرو له اوریدلو څخه ممکن ۇ چه کوم مسلمان د نصیحت او د پوهولو په وقت کښی زړه تنګی یا قهرجن شی او په تشدد باندی لاس پوری کړی نو ځکه مسلمانانو ته ئی نصیحت وفرمایه چه په مذاکرو او خبرو او اترو کښی سخته زړه خوږوونکی او اشتعال اچوونکی طریقه مه اختیاروئ! ځکه چه له هغی څخه د ګټی (فائدی) په ځای نقصان در رسیږی. شیطان تل بل خوک لمسوی او له لیاری ئی وباسی او په جنګ کښی ئی اچوی بیا د مخاطب په زړه کښی له دغه تشدده داسی ضد او عداوت قائمیږی چه که ئی وپوهوی بیا هم ځان نه پوهوی.

رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِكُمْ ۚ اِنْ یَّشَاْ یَرْحَمْكُمْ اَوْ اِنْ یَّشَاْ یُعَذِّبْكُمْ ۚ وَمَاۤ اَرْسَلْنٰكَ عَلَیْهِمْ وَكِیْلًا ﴿۵۴﴾

رب ستاسی ښه عالم خبردار دی پر تاسی، که اراده وفرمائی (د رحمت ستاسی) نو رحمت به وکړی پر تاسی (په عطاء د ایمان او قبول د توبی) یا که اراده وفرمائی (د عذابولو د تاسی) نو عذاب به درکړی تاسی ته (په کفر او عصیان سره)، او نه ئی لیږلی مونږ ته پر دوی وکیل (ذمه وار).

تفسیر : یعنی رحم به وکړی پر تاسی د ایمان په توفیق ورکولو سره یا به مو په عذاب کړی د کفر په حالت باندی په مړ کولو سره. حضرت شاه صاحب لیکی: «په مذاکراتو کښی حق والا سړی قهرجن کیږی کله چه وګوری بالمقابل سړی هغه حق نه منی نو ځکه ئی وفرمایل چه ته د هغه د هدایت ذمه وار نه ئی الله ښه پوهیږی د هر چا په نسبت چه اراده وفرمائی لیاره به ورته ښیی.»

وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيّٖنَ عَلٰى بَعْضٍ وَّاٰتَيْنَا دَاوٗدَ زَبُوْرًا ﴿٥٥﴾

او رب ستا ښه عالم دی په هغه چا چه په آسمانونو کښې دی او چه په ځمکه کښې دی (له علویاتو او سفلیاتو)، او خامخا په تحقیق فضیلت ورکړی دی مونږ ځینو انبیاؤ ته پر ځینو (نورو) او ورکړی ؤ مونږ داؤد ته زبور.

تفسیر : یعنی مونږ سم له خپل محیط علم سره له هر چا سره معامله کوو هر یو سړی مو چه مناسب وګانه د بنی‌آدمانو له منځه هغه ته مو نبوت ورکړ. حضرت شاه صاحب لیکی: «یعنی ځینی نبیان داسی ؤ چه (د خپل امت له زیات شرارت څخه بالاخر) په قهر شول ستا حوصله مو له هغو څخه زیاته کړی ده (او پر ګردو (تولو) مو فضیلت درکړی دی) لهٰذا ښائی ستاسی دغه ښه اخلاق له خپلی عالی مرتبی سره موافق وی» او په خصوصیت سره د داؤد علیه السلام ذکر ئی وکړ ځکه چه هغه دغه دواړه شیان د پوهولو دپاره درلودل (لرل) جهاد هم او زبور هم (وفی الحدیث کان لا یفراذالاقی) همغه دواړه خبری دلته هم شته قرآن او جهاد. ځینی وائی چه دلته ئی د (زبور) ذکر کړی د محمد صلی الله علیه وسلم کلیه فضیلت او د محمدیه امت د فضل او شرف په لوری ئی اشاره فرمایلی ده ځکه چه د زبور مضامین د محمد صلی الله علیه وسلم پر خاتم الانبیاء توب او د ده د امت پر اشرف‌الامم‌توب مشتمل ؤ ﴿ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُوْرِ مِنْۢ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصّٰلِحُوْنَ ﴾ ۱۷ جزء د الانبیاء (۱۰۵) آیة ۷ رکوع) یعنی د محمد صلی الله علیه وعلی آله و صحبه وسلم مرحومه امت.

قُلِ ادْعُوا الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ فَلَا يَمْلِكُوْنَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيْلًا ﴿٥٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه وبولئ تاسی هغه معبودان چه ګمان پری کوئ (د خدایانو) بی له الله څخه نو نه لری دوی اختیار د لری کولو د ضرر له تاسی څخه او نه د ګرځولو (د ضرر بل چا ته).

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ خو هغه ذات دی چه هر چاته چه اراده وفرمائی عذاب ورکوی او په هر چا چه اراده وفرمائی مهربانی پری کوی په هر چا چه هغومره اراده وفرمائی هغومره پر نورو ورته

فضیلت عطاء کوی، د هغه قدرت کامل او علم ئی محیط دی. اوس دی مشرکان هغو خپلو معبودانو ته ناری کړی چه دوی ئی خپل خدایان ګڼی، یا ئی جوړ کړی وی. آیا په هغوی کښی یو هم داسی مستقل اختیار لری چه لږ څه تکلیف له تاسی څخه لری کړی شی یا ئی لږ څه سپک کړی یا ئی له تاسی څخه لری او په بل چا ئی وغورځوی؟ نو بیا د داسی ضعیف او عاجز مخلوق معبود درول به څرنګه روا وی.

أُولَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ ٱلْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُۥ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُۥٓ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾

دغه (معبودان) هغه دی چه عبادت (ئی) کوی کفار لټوی دغه (کفار) طرف د رب خپل ته وسیله (د نژدی والی) چه کوم یو له دوی څخه ډیر نژدی دی الله ته او امید لری د رحمت د دغه (الله) او ویریږی دوی له عذابه د دغه (الله) نو څنګه ئی بولئ خدایان)، بیشکه عذاب د رب ستا (وړ او لائق د دی) دی چه ویره تری وکړی شی (تل ترتله).

تفسیر : په «بخاری شریف» کښی روایت دی چه څه خلقو د جاهلیت په زمانه کښی د پیریانو عبادت کاوه هغه پیریان خو مسلمانان شول لیکن د هغوی عابدین همغسی پخپل جهالت کښی قائم پاتی ؤ نو د هغوی په حق کښی دغه آیت نازل شو. ځینی وائی د پیریانو او د پرښتو او د مسیح او د عزیر او د نورو ګردو (ټولو) عابدین په دغه کښی شامل دی مطلب ئی دا دی هغه موجودات چه تاسی خپل معبودان او مستعانان ګڼئ او بولئ ئی هغوی پخپله خپل د رب د تقرب په فکر کښی ډیر زیات لویدلی دی او لټوی ئی، د هغوی زیار (محنت) او کوښښ په هم دی کښی دی چه د الله تعالیٰ د قربت په حاصلولو کښی کوم یو وړاندی او د مخه کیږی؟ د هغوی له منځه هر یو چه زیات مقرب وی همغه زیات د الله تعالیٰ د قرب د حاصلولو طالب دی. او په دغه فکر او چرت (خیال) کښی دی چه د کوم بل زیات مقرب مخلوق وسیله ځان ته پیدا کړم څو د هغه په دعاء او د نورو په ذریعه د تقرب الی الله لوړو درجو ته ځان ورسوم. نو کله چه ستاسی د دغو مجوزهؤ معبودانو حال د الله تعالیٰ په مقابل کښی داسی وی. نو تاسی له خپلو ځانونو سره د دغی خبری فیصله وکړئ چه د الله تعالیٰ خوښی او د ده د رضاء حصول تر کوم ځای پوری ضروری دی، او د غیر الله عبادته نه الله تعالیٰ خوښیږی او نه هغه خوشالیږی چه تاسی ئی عبادت کوئ او خوښی ئی غواړئ.

تنبیه : د (توسل) او د (تعبد) په منځ کښی فرق ظاهر دی بیا نو (توسل) هم تر هغه ځای پوری مشروع دی چه د شریعت له لوری مجاز دی.

﴿ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ ﴾ الآية - او امید لری د رحمت د دغه الله او ویریږی دوی له عذابه د دغه الله الخ) یعنی سره له انتهائی قرب د هغوی ګرد (تول) امیدونه محض د الله تعالیٰ پر لطف او مهربانی دی. او دوی تل تر تله د الله تعالیٰ له عذابه ویریږی او لړزیږی او په دی ښه پوهیږی چه د هر قسم نفع رسونه او د ضرر دفعه د همغه پاک الله په قبضه او اختیار کښی دی.

وَإِن مِّن قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا ؕ

او نشته هیڅ کلی (یا ښار د ځمکی په مخ کښی) مګر چه مونږ هلاک کوونکی (مړه کوونکی د اهل) د هغه یو پخوا له ورځی د قیامت یا په عذابو ونکی یو (د اهل) د هغه په عذاب سخت سره ،

تفسیر : د دغه آیت مطلب په څو دوله (قسمه) اخستی شی:

(الف) : د دنیا هر یو کلی او ښار د هغوی د وسیدونکو د عظیم الشانو ګناهونو په بدل پخوا له قیامته مستأصلو عذابونو بیخی تباه او خرابوه شی که د دوی ګناه انتهائی درجی پوری نه وی رسیدلی نو د دوهمی درجی د جرائمو په سزا کښی د عمومی هلاکت څخه ښکته بل کوم سخت آفت پر هغه نازلاوه شی باقی داسی کلی او ښار به چیری وی چه له ازله تر ابده پوری به ئی ګناه نه وی کړی؟ او نه په کوم آفت کښی به اخته شوی وی؟.

(ب) : پخوا له قیامته ضروری ده چه هر یو کلی او ښار ته د هغه طبیعی موت وروليږلی شی او وران کړی شی، یا په کوم آفت او بلاء کښی مبتلاء شی. پر هغه طبیعی موت چه د تعذیب له رنګه تش وی د (هلاک) د لفظ اطلاق له قرآنه او حدیثه ثابت دی ﴿ حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ اللَّهُ مِن بَعْدِهِ رَسُولًا ﴾ (٢٤ جز د المومن ٣٤ آیة ٤ رکوع) وفی الحدیث (کلما هلک نبی جاء نبی آخر).

(ج) : د کفارو کلی او ښارونه یا پخوا له قیامته پخپلو درنو ګناهونو په بدل نابود او لړی کاوه شی یا به په کوم نه کوم بل وقت کښی (یعنی پخوا یا وروسته له قیامته) د سختو عذابونو خوند وڅکی.

په هر حال هره معنی چه تری واخیسته شی له دغه آیت څخه مقصود تحذیر دی ګواکی هغه ئی چه پخوا فرمایلی ؤ ﴿ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴾ دلته د هغه د وقوع خبر ورکړی شوی دی.

كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

دی دغه حکم په کتاب (لوح محفوظ) کښې لیکلی شوی.

تفسیر : یعني دغه فیصله بیخي حتمي او قطعي ده چه د الله تعالیٰ په علم کښې طی شوی ده او په لوح محفوظ کښې لیکلی شوی ده او هیڅ یو طاقت د هغه مخه نشي نیولی. حضرت شاه صاحب لیکي «د هر ښار خلق د یو مشر خدمت کوی چه مونږ د هغه رعیت او په پناه کښې یو خو کله چه وقت راشي هیڅوک به هیڅا ته پناه نشي ورکولی ﴿لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَن رَّحِمَ﴾

وَمَا مَنَعَنَآ أَن نُّرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّآ أَن كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ

او نه دی منع کړی مونږ لره هیڅ څیز له دی نه چه ولیږو هغه معجزې (چه دوی ئې غواړی) مګر (دی خبری) چه تکذیب کړی وو په هغو معجزو پخوانیو (کفارو نو هلاک مو کړل)،

تفسیر : په حدیث کښې دی چه د مکې معظمې خلقو څمونږ له رسول الله څخه معجزې وغوښتې مثلاً دغه چه د (صفا) غر راته سره زر کړه! یا دغه غرونه څمونږ له ښاؤ څخه لری کړه! او د زراعت قابله سمه هواره څمکه تری سازه کړه! وغیر ذالک ، که داسې دی وکړه نو مونږ ستا دغه خبری منو. د دوی په جواب کښې دغه آیت نازل شو یعني د دغې فرمائشي معجزو ښوول الله تعالیٰ ته له سره مشکل نه دی. لیکن پخوانیو خلقو ته سره له دی چه سم د هغو له غوښتنو سره د قدرت هسې معجزې ورښوولي وی خو هغوی نه یواځې ایمان رانه وړ، بلکه په سرکښۍ کښې ئې لا پسې ترقي وکړه آخر له سنت الله سره موافق د هغه نتیجه داسې شوه چه هغوی بیخي سره مستاصل او فناه او په هلاک ورسیدل. اوس که ستاسې دغه غوښتني هم پوره کړی شي نو د الله تعالیٰ په علم کښې شته، بلکه ستاسې له احوالو هم ظاهریږی چه تاسې بیا هم منونکی نه یئ، نو له سنت الله سره سم د دی نتیجه هم ښائی هم هغه استیصال او کلي اهلاک وی چه هغه د دوی په حق کښې خلاف له مصلحت او حکمت دی څکه د الله تعالیٰ اراده د دغه آخری امت په نسبت داسې نه ده چه د تیرو اقوامو او اممو پشان پر دوی هم مستاصل عذاب ولیږلی شي او بیخي تباه کړل شي. پخوانیو امتونو ته د فرمائشي معجزو ښوول پر دغه بناء جائز ایښې شوی ؤ چه د هغوی بالکلیه تباهي د الله تعالیٰ په نزد دومره د التفات وړ (لائق) نه وه او د وروستنیو راتلونکو امتونو دپاره د دوی څه نمونې ورښوول مقصود ؤ چه دوی وپوهیږی چه د فرمائشي معجزو غوښتلو نتیجه او احوال همغسې کیږی لکه چه په دغه آیت کښې د همغو تاریخي نظائرو په طرف اجمالي اشاره فرمایلې شوی ده چه که د دغو فرمائشي معجزو له لیدلو څخه وروسته تکذیب مو وکړ (او بالیقین ئې کوئ) نو کوم حال چه د پخوانیو شوی دی همغه به ستاسې هم

وشی، لیکن د الله تعالیٰ حکمت د دی مقتضی نه دی چه تاسی هم د هغوی پشان هلاک کړی نو ځکه د فرمائشی معجزو لیږل موقوف کړی شوی دی.

وَاٰتَيْنَا ثَمُوْدَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوْا بِهَا ۭ

او ورکړی مو وه (قوم) د ثمود ته اوښه ښکاره معجزه نو ظلم وکړ (ثمودیانو په ځانونو خپلو) په سبب د (عطش او عقر او اهلاک د) هغی،

تفسیر : د (ثمود) قوم له حضرت صالح علیه السلام څخه غوښتنه کړی وه چه د دغه غره له هغی غټی تیږی (ګټی) څخه یوه اوښه راوباسه. پاک الله هغه اوښه ئی له هغی پرښی (ګټی) څخه وروېسته مګر د دی په ځای چه هغوی د داسی فرمائشی معجزی له لیدلو څخه خپلی سترګی غړولی وی او قلبی بصیرت ئی حاصل کړی وی بالعکس د ظلم او عداوت لپاره ئی ملاوی وتړلی لکه چه هغه اوښه ئی ووژله او د حضرت صالح علیه السلام د شهادت په فکر او توتیه (غور) کښی هم سره سم بوخت (مشغول) شول بالاخر د هغوی عاقبت او انجام څرنګه چه واقع شو هغه ګردو (تولو) ته ښکاره او معلوم دی او د هغه د بیانولو ضرورت نه دی پاتی دغه ئی د (ان كذب بها الاولون) یوه نمونه وروړاندی کړه.

وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيٰتِ اِلَّا تَخْوِيْفًا ﴿۵۹﴾

او نه لیږو مونږ (دغه فرمائشی) معجزی مګر دپاره د ویرولو.

تفسیر : یعنی هدایت د معجزاتو پر لیدلو موقوف نه دی، د فوق العادهؤ معجزاتو د لیږلو څخه دغه مقصود وی چه د قاهرهؤ قدرت له لیدلو څخه خلق د الله تعالیٰ څخه وویریږی او له ویری د پاک الله په طرف متمائل شی. که دغه مقصود حاصل نشی او فی الحال د هغه قوم تباه کول هم مصلحت نه وی نو د تشو فرمائشونو د پوره کولو څخه څه فائده لاس ته راځی باقی د عمومی تخویف او انذار دپاره د هغو آیاتونو او معجزاتو لیږل چه مصلحت دی هغه برابر لیږلی شوی دی.

وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ ۭ

او (یاد کړه) هغه وقت چه وویل مونږ تاته چه بیشکه رب ستا احاطه کړی ده پر مخلوقاتو (په علم او قدرت خپل سره)

تفسیر : ښائی چه د رسول الله مبارک په خیال کښې دغې خبرې خطور کړی وی چه د دغو فرمائشي معجزاتو د نه ښودلو څخه به کفارو ته د خندا او طعن موقع په لاس ورشي او داسي به وائي که دی په رښتیا سره نبي وی نو څمونږ له غوښتني سره به ئې سم معجزی راښودلی وی نو ځکه ئې مطمئن کړل چه ستا د رب علم او قدرت ګرد (تول) خلق احاطه او راګیر کړی دی او هیڅوک د ده له علم څخه د باندی وتلی نشي. او نه د ده د قدرت له ماتحت بل چیری خوځیدی شي او ګرد (تول) د ده په واک (اختیار) او قبضه کښې دی تاسی د دوی د دغو طعنو او تشنیعو ته له سره غوږ مه ږدئ او مه التفات ورته کوئ! دوی ستاسی هیڅ یو شی نشي خرابولی تاسی په خپل کار کښې مشغول او لګیا اوسئ! او د دوی فیصلی بیخي مونږ ته راپریږدئ مونږ ته دیر ښه معلوم دی چه دوی سره د فرمائشي معجزو د لیدلو هم ستاسی د خبرو منونکی نه دی او وروسته له هغه څمونږ له سزا او پوښتني څخه خلاصیدونکي یا تری چیری تښتیدونکی نه دی او په دی هم علم لرو چه له دغو خلقو څخه کوم یو اوس سم د لاسه د تباه کیدلو وړ (لائق) دی؟ او د کومو خلقو باقي پریښودل مصلحت دی؟ لهٰذا تاسی خپل ځان په دغو جګړو او جنجالونو کښې له سره مه اخته کوئ! دغه ګرد (تول) څمونږ تر محاصری لاندی دی بالاخر دوی به مسلمانیږی.

وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيْٓ اَرَيْنٰكَ اِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ

او نه ده ګرځولی مونږ (نظاره ښوونه) هغه چه ښوولی مو وه تاته (د کائناتو په نسبت په سترګو سره په شپه د معراج کښې) مګر ازموینه دپاره د خلقو د (مکی).

تفسیر: له نظاری څخه مراد د معراج د شپی هغه ننداری دی چه د هغو په بیان سره د خلقو ازموینه وشوه صادقانو د هغو له آوریدلو څخه پری باور وکړ او وئې منل او بالعکس مکذبینو او ناقصانو د هغو تکذیب وکړ.

وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُوْنَةَ فِي الْقُرْاٰنِ ؕ

او (هم دا رنګه فتنه ګرځولی ده مونږ) هغه ونه چه پری لعنت کړی شوی دی په قرآن کښې،

تفسیر : یعنی د (زقوم ونه) چه په قرآن کښې ویلی شوی ده چه هغه به د دوزخیانو خوراک وی د ایمان لرونکو د یقین موجب شوه او د منکرانو د شک او ریب سبب وګرځیده او وی ویل

چه د دوزخ په اور کښې به ونه څرنګه زرغونیږي؟ دغه هم (لکه همغه د معراج ننداره) یوه ازموینه وه. له دغو دواړو مثالونو څخه اندازه وکړئ چه د خوراقو په تصدیق کښې د طبائعو احوال څرنګه دی؟.

وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾

او ویروو مونږ دوی نو نه زیاتوی دوی ته (دغه ویرول) مګر طغیان سرکښی لویه.

تفسیر : یعنی هغه زړونه چه د الله تعالیٰ له ویری څخه تش وی له ویرولو څخه هم نه ویریږی بلکه لا زیات پخپلو شرارتونو کښې پرمخ تګ او ترقي کوی. له هغوی څخه د فرمائشی معجزاتو په لیدلو سره د حق د قبلولو هیله (توقع) او امید لرل، چتی (بیکاره) او بی موقعه دی.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾

او (یاد کړه) هغه وقت چه وویل مونږ پرښتو ته چه سجده وکړئ تاسی آدم ته (تعظیماً) نو سجده وکړه (ټولو) مګر یواځی ابلیس (چه سجده ئی ونه کړه)، وویل (ابلیس په جواب د الله کښې) آیا سجده وکړم هغه چاته چه پیدا کړی دی تا له ختی،

تفسیر : دغه قصه په څو ځایونو کښې تیره شوی ده دلته په هغې باندی تنبیه ورکول مقصود دی چه د الله تعالیٰ د حکم بی له وراندی وروسته کولو څخه منل (د پرښتو له طرفه) او په هغه کښې شبهې پیدا کول د شیطان کار دی. دغه کفار هم د همغه شیطان د اعمالو متابعت کوی چه په خبرو کښې ئی کاره بحثونه کول مګر په یاد ئی ولرئ چه د دوی عاقبت او انجام هم همغسی کیدونکی دی چه د دوی د امام او مشر لعین ابلیس انجام هم همغسی کیدونکی دی.

قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَٰذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾

وویل (ابلیس) خبر راکړه ماته دا (سړی) چه بهتر کړی دی دی په ما باندی قسم دی که وروستی دی کړم تر ورځی د قیامت پوری نو خامخا به زه بیخ وباسم هرومرو (خامخا) د اولادی د ده مګر لږ (د دوی چه ستا په عصمت او حمایت کښی دی).

تفسیر : یعنی لږ څه به ئی پریږدم او باقی ګرد (ټول) به ئی مسخر او د خپل ځان تابع وګرځوم. لکه چه پر آس د ملونی او قیزی په وسیله سړی لاس مومی نو بیا دغه انسانان چه ځما په مقابل کښی دومره ضعیف او کمزوری دی نو تا دوی ته پر ما ولی لوئی او فضیلت ښښلی دی؟ آیا داسی کول هم جائز دی؟ حال دا چه زه غوره یم له ده نه ځکه چه آدم له خاوری پیدا دی او زه له اوره.

قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُورًا ﴿٦٣﴾

(نو) وفرمایل (الله) چه ځه نو هر چا چه متابعت وکړ د تا له دوی نه (ای شیطانه) نو بیشکه دوزخ جزاء ستاسی ده جزاء پوره .

تفسیر : یعنی هومره زور چه لګولی شی وئی لګوه دلته تاته او ستا ملګرو ته بندی خانی تیاری دی.

وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ

او وخوځوه (راګیر کړه) هغه څوک چه طاقت دی رسیږی پر هغه باندی له دوی نه په غږ (بلنه) خپله سره (فساد ته)

تفسیر : یعنی هغه غږ چه د الله تعالیٰ د عصیان په لوری خلقو ته دعوت او بلنه کوی. له دی نه په زړونو کښی وسوسی غورځول مراد دی. مزامیر (ساز او آواز) هم په دی کښی داخلیدی شی.

وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ

او راکاږه (راټول کړه ګمراهی ته) پر دوی سواره خپل او پیاده خپل.

تفسیر : یعنی خپل گرد (تول) زور او قوت ولگوه او په پوره قدرت او طاقت سره خپلو لښکرو ته د پرمخ تگ (وراندی تلو) امر ورکړه چه د الله تعالیٰ په معصیت کښی گرد (تول) جنگیدونکی شیطانان دی که سواره دی یا پلی(پیاده) ، جنی وی، که انسی، پخپلو شیطانی چارو بوخت (مشغول) او لگیا شی!؟.

وَشَارِكۡهُمۡ فِى ٱلۡأَمۡوَٰلِ وَٱلۡأَوۡلَٰدِ

او شریک شه له دوی سره په مالونو کښی او په اولادونو کښی .

تفسیر : یعنی په زړه کښی دی ارمان مه ساته او دوی ته په هر شانی چه زړه دی غواړی ترغیب ورکړه چه په خپلو مالونو او اولادونو کښی هم تاته برخی درکړی. یعنی دغه شیان په ناجائزو طریقو سره حاصل کړئ او په ناجائزو کښی ئی ولگوئ.

وَعِدۡهُمۡۚ وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

او وعده کوه له دوی سره (د دروغو)، او نه کوی وعده له دوی سره شیطان مکر (په) مکر باطل (او فریب سره چه خطاء ورته ثواب ښکاروی).

تفسیر : یعنی چه شیطان انسان ته زرغونه باغونه ورښیی د ده په مکر او فریب او پلمو (تدبیرونو) کښی راتلل د احمقانو کار دی د شیطان گرد (تول) مواعید پر دغابازی او فریب مبتنی دی لکه چه په قیامت کښی دی پخپله به هم اقرار کوی (ووعدتکم فاخلفتکم) د ابراهیم ٤ رکوع (۱۳ جزء) آیة رقم (۲۲)

إِنَّ عِبَادِى لَيۡسَ لَكَ عَلَيۡهِمۡ سُلۡطَٰنٌۚ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾

بیشکه (خاص) بندگان څما چه دی نشته تاته (ای شیطانه) پر دوی هیڅ قسم غلبه حکومت قدرت، او کافی دی رب ستا (ای شیطانه) وکیل ساتونکی (د خالصو بندگانو خپلو له شره ستا)

تفسیر : یعنی هر څوک چه پر الله تعالیٰ اعتماد او توکل وکړی هغه د ده کار جوړوی او د شیطان له لومو او چمبو (دامونو) څخه ئی راوباسی.

رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ

رب ستاسی هغه (قادر مطلق) دی چه چلوی تاسی ته بیړی (جهازونه) په بحر کښې.

تفسیر : دغه ئی د الله تعالیٰ د کار جوړولو یوه نمونه راوړاندی کړه چه په هغه کښې یو مشرک هم پر داسی اقرار کولو مجبور کیږی چه له ماسواء الله څخه بل هیڅوک د ګردو (ټولو) مهماتو جوړوونکی او وکیل نشی کیدی څکه چه

عارضی زور پکار نه دی ای کمزوره! بخپل لاس ګته! څان ساته تل له پوره!

لِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ

له پاره د دی چه ولټوئ (رزق او روزی) له فضله د ده څخه،

تفسیر : علی‌الاکثر په لوی قرآن کښې روزی ئی په فضل سره تعبیر فرمایلی ده. د فضل معنی زیادت دی څکه چه د مسلمانانو دغه بندګی او عبادت خو د آخرت دپاره دی او دنیوی فوائد دوی ته محض د امتحان او تمائل دپاره ورکول کیږی.

إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾ وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَن تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ فَلَمَّا نَجَّاكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾

بیشکه دغه (الله) دی پر تاسی ډیر مهربان او کله چه ورسیږی تاسی ته سختی په بحر کښې (او ویریږئ له غرقه) ورک شی (له فکره) هغه کسان چه ئی بولئ (او عبادت ئی کوئ) مګر یواځی دغه (الله) ته (زاری او عبادت کوئ) نو کله چه ومو ژغوری (بچ مو کړی) تاسی (له غرقه او ومو رسوی) وچی ته نو بیا څنګ کوئ (له توحیده)، او دی انسان لوی ناشکره (په نعمتونو د رب خپل).

تفسیر : یعنی هم دا چه انسان له مصیبت څخه نجات ومومی نو خپل حقیقی محسن بیخی له یاده وباسی. او هیروی ئی. څو دقیقی (منته) وړاندی د سیند په چپو او د بحر په امواجو کښې پرله پسی د الله تعالیٰ په یادونه کښې ؤ هم دغه چه د ګودر پر وچه باندی ئی پښه باندی ولګیده

نو بیا بیخی بی فکره کیږی او هغه گرځی (تولی) پیښی ئی هیری شی نو له دی نه لویه ناشکری او احسان هیرول به نور څه وی؟.

أَفَأَمِنتُمْ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ

نو آیا په امن (مطمئن او بی ویری) یئ تاسی له دی نه چه دوب کړی تاسی په یو طرف د ځمکی وچی کښی.

تفسیر : یعنی د بحر په ځندو (غاړو) په وچه کښی مو دوب کړی مثلاً چه زلزله راشی او په ځمکه کښی چاودی پیدا شی او د قارون په شان په ځمکه کښی ښخ کړی شیء! خلاصه ئی دا چه ستاسی اهلاک د سیند په موجونو او چپو پوری موقوفه نه دی هر چیری چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی هلته مو وژنی.

أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ﴿٦٨﴾ أَمْ أَمِنتُمْ أَن يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ

یا ولیږی پر تاسی سخت باد وروونکی د وړو کانو بیا ونه مومئ تاسی د خپل ځان دپاره کوم ساتونکی آیا په امان کښی یئ تاسی (بلکه مأمون مه اوسئ) له دی نه چه بیا راننه باسی تاسی (الله) په دی (بحر) کښی (بل کرت) بیا دوهم ځلی.

تفسیر : یعنی داسی کوم ضرورت درپیښ کړی چه د هغه لامله (له وجی) لاعلاجه د سیند د سفر اراده وکړئ.

فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾

نو ناڅاپه راولیږی پر تاسی ماتوونکی (د هر څیز) سخت باد نو غرق به کړی (الله) تاسی په سبب د کفر (شرک) د تاسی پس د هغه بیا به نه مومئ

د خپلو ځانونو دپاره پر مونږ په سبب د هغه غرق پوښتیدونکی (راپسی ګرځیدونکی).

تفسیر : یعنی له الله تعالی څخه څوک پوښتنه کولی شی؟ یا د چا له واکه (اختیاره) او توانه دغه کار پوره دی چه د پاک الله تعقیب وکړی؟ او (استغفر الله) د مجرمینو دیت یا قصاص تری واخلی؟.

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيٓ ءَادَمَ وَحَمَلْنَٰهُمْ فِي ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلْنَٰهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾

او خامخا په تحقیق ډیر عزت ورکړی دی مونږ اولاده د آدم ته او سواره کړی مو دی دوی پر مرکوباتو باندی په بر (وچه) کښی او په بحر (سیند) کښی او رزق روزی مو ورکړی ده دوی ته له طیباتو پاکیزه ؤ شیانو او غوره کړی مو دی دوی پر ډیرو له هغه چا چه پیدا کړی مو دی په غوره کولو (ډیرو) سره.

تفسیر : یعنی انسان ته د صورت حسن، نطق، تدبیر، عقل، حواس، او نور ورعنایت فرمایلی دی چه د هغه په وسیله د خپل په دنیوی او اخروی مضارو او منافعو باندی پوهیږی او د ښو او بدو په منځ کښی سره تفریق کولی شی په هر طرف کښی د پرمخ تګ او ترقی لیاری ورته پرانستلی دی. نور مخلوقات تر خپل واک (اختیار) لاندی راوړی شی او خپلی چاری تری اخیستی شی. په وچه کښی د حیواناتو پر شا او پر نورو راز راز (قسم قسم) نواقلو او وسائلو سفر کوی. په سیندونو او بحرونو کښی پر بیړیو او جهازونو او نورو نقلیهؤ وسائلو سره بی تکلفه تګراتګ مسافرت کولی شی، له قسماقسمو ښو ماکولاتو مشروباتو، ملبوساتو، کورونو او تعمیراتو او د دنیوی نورو وسائلو او وسائطو او د هوسائی (ارام) او هستوګنی د هر راز (قسم) لوازمو او لواحقو څخه منتفع او ګټور کیږی د هم دغو انسانانو لوی پلار حضرت آدم علیه السلام ئی د پرښتو مسجود وګرځاوه او د دوی آخری رسول الله محمد صلی الله علیه وسلم ئی د ګردو (ټولو) مخلوقاتو سردار او بادار غوره کړ. الغرض دغی انسانی نوعی ته ئی له ډیرو حیثیاتو عزت، لوئی او عظمت ورکړی دی. او پر خپلو ډیرو مخلوقاتو ئی ورته فضیلت ورکړی دی. په پاس رکوع کښی د آدم علیه السلام په نسبت د شیطان داسی وینا چه (هذا الذی کرمت علی) او آدم علیه السلام ته د پرښتو د سجود او د انسانانو بحری او بری مسافرت ذکر ؤ. د دی آیت د مضمون ارتباط د پاس مذکورهؤ مضامینو سره په صاف ډول (طریقه) سره ښکاره دی.

تنبیه : مفسرین د دی آیت په ذیل کښی په دغه بحث کښی سره لګیدلی دی چه آیا پرښته افضله ده؟ که انسان پر پرښتو افضلیت لری؟ لیکن انصافی خبره خو دا ده چه له آیت څخه دی خبری (د فاضل او مفضول) فیصله نه کیږی څمونږ د حنفیانو دغه رأیه نقل کړی شوی ده چه بشری رسولان پر (ملکی رسولانو) افضلیت لری (او ملکی رسولان) پر نورو ګردو (ټولو) پرښتو او انسانانو د (بشری رسولانو) په استثناء افضل دی. او عامو پرښتو ته پر عامو انسانانو افضلیت حاصل دی والله اعلم.

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چه وبه بولو (په نامه سره) هر امت سره د انبیاء او مشرانو د دوی، نو هر هغه چاته چه ورکړه شوه اعمالنامه د ده په ښی لاس د ده کښی نو دغه (اصحاب الیمین) لولی به اعمالنامی خپلی (په ډیری خوشالی سره) او ظلم به ونه کړی شی (پر دوی) په اندازه د یو نری تار (چه په منځ د زړی د خرماؤ کښی وی).

تفسیر : دلته دا راښوولی کیږی چه په دنیا کښی له فطری حیثیته کوم عزت او فضیلت چه انسان ته ئی ښښلی ؤ هغه ئی تر کوم ځای پوری قائم ساتلی دی؟ او څومره داسی انسانان دی چه هغوی خپل انسانی عزت او شرف ئی خاورو سره برابر کړی دی؟ . خلاصه ئی دا ده چه د قیامت په ورځ به هره فرقه سره له هغه څیزه حاضریږی چه ده به د هغه پیروی او متابعت کاوه. مثلاً مؤمنین له نبی یا کتاب یا له دینی مشره سره. او کفار له مذهبی مشر، او لوی شیطان او باطلو معبودانو سره چه فرمایلی ئی دی ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنْصَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص (٤١) آیت ٤ رکوع) او په حدیث کښی راغلی دی« لا تتبع کل ما کانت تعبد» په دغه وقت کښی د ګردو (ټولو) انسانانو اعمالنامی به هغوی ته رسیږی، د ځینو اعمالنامی به د مخی له طرفه په ښی لاس کښی او د ځینو اعمالنامی به د شا له طرفه په کیڼ لاس کښی وررسیږی ګواکی دغه یو حسی علامت دی د مقبولیت او مردودیت دپاره. «اصحاب الیمین» یعنی په ښی لاس کښی د عمل‌نامی اخیستونکی هغه کسان به وی چه په دنیا کښی ئی حق قبول کړی وی او خپل فطری شرافت او انسانی کرامت ئی باقی ساتلی وی. همغسی چه هغوی په دنیا کښی سره له پوهیدلو او سنجولو (غور کولو) کار کړی وی او خپل وړاندی وروسته ئی لیدلی وی په آخرت کښی هم همغه احتیاط د دوی په کار ورځی په دغه ورځ کښی به دوی له حده زیات خوښ او خوشاله وی او په ډیر سرور او انبساط سره به خپلی اعمالنامی لولی

او نورو ته به هم وايي ﴿ هَآؤُمُ اقۡرَءُوۡا كِتٰبِيَهۡ ﴾ (۲۹) جزء د (الحاقه (۱۹) آية (۱) رکوع) راشئ! ځما دغه کتاب ولولئ باقي نور خلق يعني «اصحاب الشمال» د هغوی احوال په وروستني آيت کښې بيان فرمايلي شوی دی. ځينې د (امام) له لفظه خپله اعمالنامه مرادوی ځکه چه هلته به خلق د هم دغې اعمالنامې پسې ورځي (لنده ئې دا چه په آخرت کښې به له هر چا سره همغه معامله وکړه شي چه ور (لائق) او مستحق ئې وی او ظلم به ونه کړی شي پر دوی باندې به اندازه د هغه نرۍ تار چه په منځ د زړيو د خرماؤ کښې وی). يعني د خرماؤ د زړيو په چاودو کښې چه هغه نرۍ شان ته تار وی د هغه په قدر هم پر چا ظلم او تيری نه کيږی د هر يوه د زيار (محنت) او کوښښ بدل په پوره بلکه له پوره ځنې به هم زياته ګټه (فائده) ثمره دوی ته رسيږی.

وَمَنۡ كَانَ فِىۡ هٰذِهٖۤ اَعۡمٰى فَهُوَ فِى الۡاٰخِرَةِ اَعۡمٰى وَاَضَلُّ سَبِيۡلًا ﴿۷۲﴾

او هر څوک چه وی په دغه (دنيا) کښې ړوند (له پيژندلو د حقه) نو هغه به په آخرت کښې هم ړوند وی (له ليارې د خلاصی) او ډير لرې به وی (د نجات او برې) له ليارې (د ړندلو پشان).

تفسير : يعني دلته د هدايت د ليارې له ليدلو څخه ړانده پاتې وی. او هلته په آخرت کښې د جنت د ليارې له ليدلو څخه هم ړانده او ډير لرې ترې پاتې کيږی «موضح القرآن» دغه د «اصحاب اليمين» په مقابل کښې د «اصحاب الشمال» ذکر دی ځينو د «اضل سبيلا» مطلب داسې اخيستی دی چه په دنيا کښې د مافات تلافي ممکنه ده ولې په آخرت کښې له هغه څخه هم ډير لرې ولويدل ځکه چه په قيامت کښې د تدارک او تلافي هيڅ امکان نشته.

وَاِنۡ كَادُوۡا لَيَفۡتِنُوۡنَكَ عَنِ الَّذِىۡۤ اَوۡحَيۡنَاۤ اِلَيۡكَ لِتَفۡتَرِىَ عَلَيۡنَا غَيۡرَهٗ ۖ وَاِذًا لَّاتَّخَذُوۡكَ خَلِيۡلًا ﴿۷۳﴾

او په تحقيق شان دا دی چه نژدې وو (کفار د ثقيف دی ته) چه واړوی تا له هغه (قرآن) څخه چه وحې کړی ده مونږ تاته دپاره د دی چه وتړی ته پر مونږ بې له دی قرآنه او (که متابعت کړی وی تا د دوی نو) په دغه وقت کښې به (متابعت کړی وی دوی د تا او) خامخا نيولی به ئې وی دوی ته دوست.

تفسیر : له دغو باطني ړندو څخه ځینې شریران خو هغه کسان دي چه پخپله بیخي پر سمه لیاره نه راځي بلکه نور غتي غتي سترګی لرونکي پوهان او هوښیاران هم غواړي چه وغولوي او تیرباسي لکه چه د معظمی مکی د کفارو دغه بي حیائي او جسارت ته وګورئ چه غواړي تاسي هم دغه طرف ته متمائل کړي چه د الله تعالیٰ هغه وحي او احکام چه پر تاسي ئي لیږلي دي د هغو یوه برخه تاسي د دوی له خاطره (معاذ الله) پریږدئ یا ئي بدل کړئ، کله د حکومت، کله د دولت، کله د ښکلیو پیمخو جونو (جینکو) تطمیع او تشویق دوی ته ورواندی کاوه. کله به ئي ویل چه مونږ به له څرمي (سیلمي) ستا تابع کیږو که چیري له قرآن څخه تش همغه برخه لرې کړئ چه د شرک او بت پرستي په نسبت تردید کوي که په فرض محال (العیاذ بالله) تاسي داسي وکړئ نو خامخا هغوی به تاسي خپل تینګ دوست په شان منلی وی لیکن ستاسي جواب د هغوی په مقابل کښي داسي ؤ: که تاسي لمر او سپوږمی له آسمانه راښکته کړئ او یوه ئي ځما په یوه موټي کښي بل ئي ځما په بل موټي کښي راکړئ، خو بیا هم محمد صلی الله علیه وسلم د هغه څیز پریښودونکی نه دی چه پاک الله د هغه دپاره مبعوث کړی دی څو ئي تر پایه ونه رسوي یا خپل سر پرې جار (قربان) نه کړي.

په طلب کښي تل زیار کاږم ... څو مطلب ته ورسیږم
یا به سر ورکړم په لیار کښي ... یا به خپل یار ته رسیږم

وَلَوْلَآ أَن ثَبَّتْنَـٰكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾
إِذًا لَّأَذَقْنَـٰكَ ضِعْفَ ٱلْحَيَوٰةِ وَضِعْفَ ٱلْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

او که نه وی مونږ تینګ کړی ته (په حق باندی د عصمت) نو خامخا په تحقیق نژدی شوی وی ته چه میلان دی کړی وی دوی ته څه لږ (میلان) (او که لږ څه میل دی کړی وی) نو په دغه وقت کښي به خامخا په تحقیق ځکلی مو وی تاته دوچند عذاب د ژوندون (په دنیا کښي) او دوچند عذاب د مرګ (په آخرت کښي) بیا به نه وه موندلی تا د ځان دپاره پر مونږ باندی مدد کوونکی (په دفع د عذاب کښي).

تفسیر «ترکن» له (رکون) څخه دی چه ادنیٰ راښکته کیدلو او د قلب ډیر خفیف میلان ته وائی له دی سره د (شیئا قلیلا) قید ئي زیات کړ نو له ادنیٰ ځنی ډیر ادنیٰ مرتبه تری مراده شوه. بیا (لقد کدت) ئي وفرمایه او د هغه وقوع ئي لا لږ کړ یعني که دغه خبره نه وی چه ته معصوم نبي ئي چه ستا د عصمت ساتنه الله تعالیٰ پخپل خصوصي فضل سره کوی نو د دغو چالاکو شریرانو د فریب بازی څخه ډیر لږ څه هغه طرف ته به ستا قلبي میلان ورنژدی کیده

ليکن د انبياؤ عليهم السلام د عصمت تکفل الله تعالیٰ فرمايلی دی نو ځکه دغومره يو خفيف تمائل هم په تا کښې ونه مونده شو. له دی نه ظاهريږی چه د نبی کريم صلی الله عليه وسلم په وجود کښې د فطری تقویٰ قوت ډير مضبوط او کلک او بيخی له تزلزل څخه عاری ؤ. (که قاری دغه پاس آيات په دقت سره بيا ولولی، او پکښې ښه دقيق او ښه ځير شی) نو په دغو کښې هم د رسول کريم صلی الله عليه وسلم د فضل او شرف اظهار په نهايت لطيف چل سره مقصود دی . مقربينو ته همغسی چه انعامات ډير دی ډير مصائب او بليات هم د دوی په برخه کښې راځی. او د دوی پر خورا ډير لږ وړوکی غلطی يا قصور باندی هم سخت عتاب واردیږی. لکه چه ځمونږ د رسول الله مطهراتو ازواجو ته فرمايلی دی ﴿ يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ مَن يَّأْتِ مِنكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُضٰعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ ﴾ (۲۱ جزء د الاحزاب (۳۰) آية (٤) رکوع) نو دغه ئی راوښود چه د دوی مرتبه کومه معمولی مرتبه نه ده که په فرض محال سره له ادنیٰ څخه ادنیٰ کومه غلطی وی نو په دنيا کښې او په برزخ کښې او په آخرت کښې دوچنده عذاب ورځکولی کیږی، هر مؤمن لره ښائی چه د دغو آياتونو د تلاوت په وقت کښې په ګوندو او ځنګنو شی. او په انتهائی خوف او خشيت سره د الله تعالیٰ د جلال او جبروت په شان کښې غور وکړی! او همغه دعا دی وکړی چه پخپله به رسول الله مبارک کوله **«اللّٰهم لا تکلني الی نفسي طرفة عين»** ای الها! د سترګی د يوه رپولو په اندازه می هم خپل نفس ته مه خوشی کوه!» يعنی تل می هم دغه ته حفاظت او ساتنه وکړه! او پخپل کفالت کښې می وساته!.

وَإِن كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَّا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾

او بيشکه شان دا دی چه نژدی ؤ (دغه مکی والا او غوښتل ئی) چه خامخا وخوځوی تا له ځمکی (د مکی يا د مدينی) له پاره د دی چه وباسی تا له دغی (ځمکی په مکر او فريب سره) او په دغه وقت کښې (که ته ئی ايستلی وی) نو درنګ به نه وی کړی وروسته له (ايستلو) د تا نه مګر لږ (مدت).

تفسير : يعنی غواړی چه تاسی په تنګ کړی او ومو ويروی او له معظمی مکی څخه مو د باندی وباسی ليکن دوی دی دغه خبره هم په ياد ولری که هغوی داسی وکړه نو دوی به پخپله هم تر ډيرو ورځو پوری دلته نشی اوسيدلی. لکه چه هم داسی هم وشو چه د دوی هم دغه ظلم، ستم او تيری د دی خبری سبب شوه چه محمد صلی الله عليه وسلم له معظمی مکی نه منوری مدينی ته هجرت وفرمايه خو تر دی يو نيم کال وروسته د مکيانو لوی سرداران او مشران له خپلو کورونو څخه ووتل او د بدر په ميدان کښې په نهايت ذلت او خواری سره ووژل شو. او له هغه پنځه شپږ

کاله وروسته پر معظمه مکه باندی هم د اسلام قبضه وشوه. د کفارو هغه حکومت او شوکت تباه او فنا شو او بالاخر په ډیر لږ مدت کښې نه یوائې په معظمه مکه په توله جزیرة العرب کښې د محمد صلی الله علیه وسلم یو تن مخالف هم پاتې نشو.

سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾

(دغه وړاندی) طریقه څمونږ (په مثل د هغی طریقی څمونږ ده) په هغه چا کښې چه پر تحقیق لیږلی ۆ مونږ پخوا له تانه له رسولانو څمونږ ، او نه به مومی ته طریقه (عادت) څمونږ ته هیڅ تغیر تبدیل.

تفسیر : یعنی څمونږ هم دغه دستور له قدیمه تراوسه جاری دی کله چه په کوم کلی یا ښار کښې د الله تعالیٰ نبی ته ئی هستوگنه نه ده ورکړی نو پخپله د همغه ځای وسیدونکی نه دی پاتې شوی.

أَقِمِ الصَّلَوٰةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ الَّيْلِ

قائموه (سم ودروه له تولو حقوقو) لمونځ وروسته له زواله د لمر تر تیاری د شپی پوری (یعنی د ظهر، عصر، مغرب، او عشاء لمونځونه ادا۔ کړه!)

تفسیر : یعنی د دوی د دغو حیلو او پلمو (تدبیرونو) هیڅ پروا مه کوئ او له سره خپل فکر او چرت پری مه خرابوئ تاسی تل خپل رب او مالک ته متوجه اوسئ! خپل لمونځونه سم صفا اداء کوئ! ځکه چه تعلق مع الله داسی یو څیز دی چه انسان ته پر گردو (تولو) مشکلاتو او نوائبو (تکالیف) بری او غلبه ورکوی: ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَوٰةِ ﴾ (اول جزء د البقرة پنځمه رکوع څمونږ د دی تفسیر . په ﴿ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ الَّيْلِ ﴾ کښې د مازپښین، مازدیگر، ماښام، ماسختن څلور واړه لمنځونه راغلل د جمع بین الصلوٰتین له مسئلی سره د دی آیت هیڅ تعلق نه دی که د جمعی اشاره تری واخیستله شی نو دوه نه بلکه د څلورو لمنځونو د جمع کولو مشروعیت به له دی نه ووځی هو! د صحیح ذوق په شرط دغه استنباط تری کیدی شی چه په ظهر کښې تعجیل او په عشاء کښې تاخیر ښائی چه مستحب وی الا لعارض.

وَقُرْءَانَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْءَانَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾

او له قرائت د فجر (یعنی د سهار لمونځ اداء کړه) بیشکه چه قرآن لوستل

(لمونځ کول) د فجر حاضر شوی دی (یعنی ورحاضریږی ملائک د شپی او د ورځی).

تفسیر : ښائی د (قرآن الفجر) له تعبیره دی طرف ته اشاره وی چه په فجر کښی د قرائت تطویل مطلوب دی. په حدیث کښی راغلی دی چه: «د فجر او عصر په وقت کښی د شپی او د ورځی د پرښتو په منځ کښی سره مبادله واقع کیږی» لهٰذا په دغو دوو وقتونو کښی د ورځی او د شپی د پرښتو اجتماع وی نو ځمونږ قرائت او لمونځ د دوی په حضور کښی د زیار (کوشش) برکت او ښیګڼی (نیکی) موجب دی په دغه وقت کښی پاس تلونکی پرښتی الله تعالی ته شهادت ورکوی چه مونږ د خپل تګ راتګ په وخت کښی ستا بندګان په لمانځه کښی مصروف او مشغول ولیدل. علاوه پر دی د سحر په وقت کښی طبعاً د سړی زړه هم حاضر او مجتمع وی.

وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ ۖ عَسٰٓى اَنْ يَّبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُوْدًا ﴿۷۹﴾

او په (یوه توته د) شپی کښی خوب پریږده او ویښ اوسه (په لوستلو د قرآن په لمانځه کښی دا (زیاتی عبادت دی خاص تاته ښائی چه وبه دروی تا رب ستا په هغه مقام محمود (ستایلی شوی ځای د شفاعت) کښی.

تفسیر : حضرت شاه صاحب لیکی: «یعنی له خوبه راویښ شه! (په تهجد) کښی قرآن ولوله دغه حکم مو له ګردو (تولو) څخه زیات پر تا کړی دی چه تاته (له ګردو «تولو» څخه) لویه مرتبه درکوو. یعنی تهجد مو خاص پر تا واجب کړی دی او پر امت دی مستحب دی.
(مقام محمود) د عظمی شفاعت مقام دی. کله چه بل هیڅ یو نبی به هیڅ یو شی نشی ویلی نو ځمونږ بادار او سردار او آغا محمد رسول الله صلی الله علیه واله وصحبه وسلم به عرض وکړی او ګرد (تول) مخلوق به له تکالیفو څخه وژغوری (بچ کړی) په دغه وقت کښی به د هر یوه انسان پر ژبه د محمدی صلی الله علیه وسلم د شریعت او فضیلت حمد او صفت به وی او الله تعالیٰ به هم د دوی تعریف کوی. ګواکی د محمدیت د شان ظهور به په پوره دول (طریقه) سره کیږی.
تنبیه : د «مقام محمود» دغه تفسیر په صحیحهؤ احادیثو کښی راغلی دی او په (بخاری شریف) او په (مسلم شریف) او د احادیثو په نورو مقدسو کتابونو کښی د (کبریٰ شفاعت) نهایت مفصل بیان شته شارحینو رسول الله صلی الله علیه وسلم ته لس قسمه شفاعت ثابت کړی دی په «فتح الباری» کښی دی ولوست شی.

وَقُلْ رَّبِّ اَدْخِلْنِىْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّ

أَخۡرِجۡنِي مُخۡرَجَ صِدۡقٖ وَٱجۡعَل لِّي مِن لَّدُنكَ سُلۡطَٰنٗا نَّصِيرٗا ﴿٨٠﴾

او ووایه (ای محمده !) ای ربه ځما ننه باسه ما په ننویستلو رښتیا (ښو سره مدینې ته) او وباسه ما په ویستلو رښتیا (ښو سره له مکې نه) او وګرځوه ما لره له جانبه خپله یو قوت مدد کوونکی (له اسلامه سره پر کفر باندې)،

تفسیر : یعني چیرې چه زه رسولی کیږم (مثلاً مدینې منورې ته) په نهایت پت، عزت، حرمت شوکت سره می ورسوه چه د حق کلمه علیا وی! او له هر ځای څخه چه ایستل یعني بیلتون دی (مثلاً له مکې څخه) نو هغه دی هم په پت، (غیرت) عزت، حرمت، شوکت سره وی چه دښمنان ذلیل او خوار او دوستان خوښ او فرحان شی! او په هر صورت د صداقت فتح او بری وی او د کذب سر ځوړند او ښکته وی!. او داسې غلبه او تسلط راعنایت کړه چه له هغه سره ستا مدد او نصرت هم وی څو د حق کلمه علیا . او معاندین ذلیل او ښکته وی! په دنیا کښې هر یو قانون چه وی سماوی یا ارضی نو د هغه د انفاذ دپاره تر یوی درجې پورې د حکومت مدد ضروری دی څو د هغو کسانو ضرر او فساد او عناد له مخه ورک کړی شی چه سره د دلائلو او براهینو له آوریدلو او د لمر په شان د حق د واضح کیدلو هم ضد او عداوت چلوی نو ځکه په ۲۷ جزء د حدید د سورت په ۲۵ آیة ۳ رکوع کښې فرمایلی دی ﴿ لَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا رُسُلَنَا بِٱلۡبَيِّنَٰتِ وَأَنزَلۡنَا مَعَهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡمِيزَانَ لِيَقُومَ ٱلنَّاسُ بِٱلۡقِسۡطِۖ وَأَنزَلۡنَا ٱلۡحَدِيدَ فِيهِ بَأۡسٞ شَدِيدٞ وَمَنَٰفِعُ لِلنَّاسِ ﴾ الآیة -

وَقُلۡ جَآءَ ٱلۡحَقُّ وَزَهَقَ ٱلۡبَٰطِلُۚ إِنَّ ٱلۡبَٰطِلَ كَانَ زَهُوقٗا ﴿٨١﴾

او ووایه (ای محمده ! دوی ته کله چه بیرته ننوتی مکې ته فاتحاً) راغی حق (اسلام) او په تیښته ورک شو باطل (کفر او شرک) بیشکه باطل دی ورکیدونکی (بی ثباته).

تفسیر : دغه عظیم الشان پخوا ویل په معظمې مکې کښې شوی ؤ چه هلته په ښکاره دول (طریقه) سره د حق د غلبې کوم سامان نه ؤ یعني ووایه ای محمده ! لوی قرآن چه مسلمانانو ته زیری ورکوونکی او باطل له منځه لری کوونکی او ورکوونکی دی راغی پس وپوهیږئ چه اوس حق دین غالب شو! او د کفر د تښتیدلو پیښه یوازې له مکې معظمې څخه نه بلکه له ګردی (تولی) جزیرة العرب څخه په عمل راځی په حدیث کښې راغلی دی کله چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په مکه معظمه کښې په بری ننوت نو په دغه وقت کښې د کعبې شریفې په چار چاپیر کښې دری سوه او شپیته بتان په یوی لښتی سره پر ګردو (تولو) یو یو وار کاوه او داسې به ئې فرمایل

﴿ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوْقًا ﴾ ﴿ جَآءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيْدُ ﴾
نو هر بت به پرمخی لویده په دغه شان د پاک قرآن یو پخوا ویل پوره شو او بل داسی یو اعلان وکړ شو چه «هغه کفر چه له کعبی څخه تښتیدلی دی. بیا به له سره بیرته نه راځی!» والحمد لله علیٰ ذلک.

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ وَلَا يَزِيْدُ الظّٰلِمِيْنَ اِلَّا خَسَارًا ﴿۸۲﴾

او نازلوو (پر تا) له قرآنه هغه څیز چه شفاء دی (له ظاهری او باطنی امراضو) او رحمت دی دپاره د مؤمنانو (چه نفع پری اخلی) او نه زیاتوی (دغه قرآن) ظالمانو (کافرانو) ته مگر زیان (هلاکت چه ایمان پری نه راوړی).

تفسیر: یعنی څرنگه چه د حق له راتگه باطل تښتی، قرآنی آیات هم چه بالتدریج نازلیږی نو روحانی امراض هم لری کیږی او له زړونو څخه د باطلهؤ عقائدو او ذمیمهؤ اخلاقو د شکوکو او شبهاتو رنځوری بیخی محوه او ورکوی بلکه ډیر اوقات د هغه له مبارک تأثیر بدنی صحت هم حاصلیږی لکه چه په (روح المعانی او زاد المعاد) او نورو کښی د دی فلسفه او تجربه بیان کړی شوی ده. په هر حال هغه کسان چه ایمان راوړی یعنی د شفاء دغه نسخه استعمال کړی نو له گردو (ټولو) قلبی او روحانی امراضو څخه نجات مومی. او د الله تعالیٰ په خصوصی رحمت او باطنی او ظاهری نعماؤ افتخار حاصلوی. هو! هغه مریض چه له خپل ځان سره دښمنی کوی او له طبیب او معالجی سره د مخالفت تصمیم وکړی. نو ظاهر دی چه په همغه اندازه چه دی له علاجه او دواء څخه نفرت وکړی. او لری تری وتښتی په همغه اندازه په زیان ومومی. ځکه چه مرض د زمانی له امتداده داسی مهلک شی چه له روحه سره یو ځای له بدنه لری کیږی نو دغه آفت د پاک الله له طرفه نه بلکه پخپله د همغه ظالم مریض له لوری راغلی دی لکه چه جزء (۱۱) د التوبة په (۱٦ رکوع) ۱۳۵ آیت کښی پاک الله فرمائی ﴿ وَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا اِلٰى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوْا وَهُمْ كٰفِرُوْنَ ﴾

وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ ۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَـُٔوْسًا ﴿۸۳﴾

او کله چه نازل کړو نعمت (او احسان) پر (نافرمان) انسان (لکه صحت، وسعت، راحت) نو مخ وګرځوی (له یاده د الله) او لری شی تری په اړخ ګرځولو (له کبره)، او کله چه ورسیږی ده ته شر بدی نو شی دی ناامیده.

تفسیر : یعنی د انسان عجب حال دی کله چه الله تعالیٰ ده ته پخپل فضل سره نعمتونه وربښی نو احسان ئی نه منی هومره عیش او آرام ئی چه ور په برخه شی هغومره ئی د هغه حقیقی منعم له طرفه غفلت او اعراض زیاتیږی او د عبودیت له فرائضو څخه ځان وباسی او غاړه غړول تری غواړی بیا کله چه سخت او خراب وقت پری راشی نو یو ځلی به ګرد (تول) امیدونه او اسری وشکوی. مایوس او ناامیده کینی. ګواکی په دواړو حالاتو کښی له پاک الله څخه خپله علاقه شکوی. کله د غفلت په بناء، کله د مأیوسی په اقتضاء (نعوذ بالله من کلا الحالین) دغه مضمون ئی غالباً ځکه فرمایلی دی چه د پاک قرآن چه له ګردو (تولو) څخه د الله تعالیٰ لوی نعمت دی زیات خلق قدر نه کوی بلکه د هغه له منلو هم اعراض او غاړه غړوی. نو بیا کله چه د دی انکار، اعراض او کفران بده نتیجه دوی ته وروړاندی کیږی نو په دغه وقت کښی ډیر سخت مأیوس کیږی. او له هیڅ لوری رڼا په نظر نه ورځی او بی هیلی او ناامیده کیږی.

قُلْ كُلٌّ يَّعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَبِيْلًا ﴿۸۴﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) چه هر څوک عمل کوی په هغی طریقی چه مناسب وی له حاله د ده (له ښو او بدو) نو رب ستاسی ښه خبردار دی په هغه چا چه هغه ښه موندونکی وی د سمی لیاری.

تفسیر : یعنی هر یو کافر او مؤمن، معرض او مقبل پر خپلو طریقو، نیاتو، طبیعتو او مذاهبو تګ کوی او په همغه کښی محو او لګیا وی. لیکن په یاد ئی ولرئ چه د الله تعالیٰ له محیط علمه د هیڅ انسان هیڅ یو عمل نشی خارجیدی. الله تعالیٰ د هر چا د عمل طریقه او حرکات او سکنات برابر ګوری او ښه عالم دی چه کوم یو څومره سم تګ کوی او په کوم کوم شی کښی په څه اندازه چپ (کوږ) تګ کوی؟ یا په کږه لیاره ځی؟ او له هر یوه سره سم د هغه له عمل سره معامله کوی.

وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الرُّوْحِ ؕ

او پوښتنه کوی له تانه (ای محمده!) له (کیفیته د) روح څخه،

تفسیر : یعنی انسانی روح څه شی دی؟ او د هغه ماهیت، حقیقت څه دی؟ د صحیحینو شریفینو له روایته سره موافق دغه سؤال د مدینی منوری یهودانو له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د ازموینی په دول (طریقه) کړی وو. او د سیرو روایاتو څخه معلومیږی چه په معظمه مکه کښی قریشو د یهودانو په مشوری دغه پوښتنه کړی ده نو ځکه د دی آیت په مکیت او مدنیت کښی اختلاف دی ممکن دی چه نزول ئی مکرر وی. والله اعلم.

دلته د دی سؤال له اندراجه به غالباً دغه مقصود وی چه دغه خلق د هغو شیانو له پوهیدلو څخه چه ورته اړتیا (احتیاج) او ضرورت لری خو اعراض کوی او په غیر ضروری مسائلو کښی د عناد او تعنت (ضد) له لیاری جګړی کوی. دوی دغی خبری ته زیات ضرورت درلود (لرلو) چه د قرآنی وحی له روح څخه باطنی ژوندون ئی حاصل کړی وی. او د دغی د شفاء له نسخی څخه مستفید شوی وی ﴿ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ﴾ (۲۵ جزء د الشوریٰ (۵۲) آیة (۵) رکوع) ﴿ يُنَزِّلُ الْمَلَـٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ ﴾ جزء (۱٤) (د النحل ۲ آیت (۱) رکوع) مګر دوی ته له لری له کاره او د عنادی مباحثو څخه چیری فرصت پیدا کیده؟ مثلاً دغو معاندینو به داسی پوښتنی کولی: روح څه شی دی؟ جوهر دی؟ که عرض؟ مادی دی؟ که مجرد؟ بسیط دی؟ که مرکب؟ د داسی قسم غامضو او بی ضرورتو مسائلو په پوهیدلو نه نجات موقوف دی. او نه دغه بحثونه د انبیاؤ د تبلیغ له فرائضو سره تعلق لری. لوی لوی حکماء او فلاسفه تر نن پوری پخپله د (مادی) په حقیقت نه دی مطلع شوی روح چه په هر حال له (مادی) څخه ډیر لطیف او خفی دی د هغه اصلی ماهیت او کنهی پوری د رسیدلو څه امید به وکړی شی؟ د مکی معظمی د مشرکینو د جاهلانو او د مدینی منوری د یهودانو د اسرائیلیاتو مطالعه کوونکو ته معلوم دی چه هغه قوم چه په ډیر غټو خبرو او په نهایت واضحؤ حقایقو هم نشی پوهیدی نو دوی به د روح پر حقایقو د پوهیدلو څه قدرت او استعداد ولری؟.

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّى وَمَآ أُوتِيتُم مِّنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) چه روح له امره د رب ځما دی او نه ده درکړی شوی تاسی ته (برخه) له علم (پوهنی) څخه مګر لږه

تفسیر : په موضح القرآن کښی دی چه یهودانو د امتحان په مقصد له رسول الله څخه دا پوښتنه وکړه نو پاک الله په واضح صورت دوی ته دغه ورونه‌ښود. ځکه چه دوی د هغه د پوهیدلو حوصله نه درلوده (لرله). پخوانیو انبیاؤ هم له مخلوق سره داسی دقیقی خبری نه دی کړی دومره پوه کافی ده چه د الله تعالیٰ په حکم سره یو شی په بدن کښی لویږی کله چه هغه روح له بدن څخه وځی نو سا هم خیژی او انسان مری.

تنبیه : د الله تعالیٰ کلام پخپلو محتویاتو کښې عجیب او غریب اعجاز لری. د روح په نسبت ئې دلته چه څه فرمایلی دی د هغه سطحی مضمون عوامو او قاصر الفهمو او کړو تلونکو معاندینو دپاره کافی دی لیکن د هم دغه سطحی لاندی په هم دغو مختصرو الفاظو کښې د روح په متعلق داسې بصیرت زیاتوونکی حقائق او دقائق مستور دی چه د ډیرو لویو لویو عالی دماغو مدققو فلسفیانو او د یوه کامل عارف د طلب او د تحقیق د لیاری دپاره د هدایت د ډیوی په شان کار ورکوی. د روح په متعلق له قدیمی عهده راهیسی د تحقیقاتو هغه سلسله جاری ده چه هغه تر نن پوری نه ده ختمه شوی او شائی چه ختمه نه شی. د روح اصلی کنهی او حقیقت پوری د رسیدلو دعوی خو ډیره مشکله ده، ځکه چه تر اوسه پوری ډیر داسې محسوسات دی چه مونږ د هغو د کنهو او حقیقت د معلومولو څخه عاجز پاتی یو. خو بیا هم ځما په نزد له قرآنیه ؤ آیاتونو څخه د روح په متعلق پر دغو څو نظریاتو صافه رڼا لویږی:

(۱) : په انسان کښې علاوه پر دغه مادی جسم یو بل شی هم شته چه هغه ته (روح) وائی هغه د عالم امر څیز دی او د الله تعالیٰ په حکم او اراده فائض کیږی ﴿ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي ﴾ ﴿ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴾ جزء ۳ (د آل عمران ۵۹ آیت ٦ رکوع) ﴿ ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ﴾ جزء ۱۸ د المومنون (۱ رکوع) ۱٤ آیت ﴿ إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَن نَّقُولَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴾ جزء ۱٤ (د النحل ٤۰ آیت (۵ رکوع).

(۲) : د روح علم او شعور او لوړ صفات په تدریج سره په کمال رسیږی او په ارواحو کښې د کمال د حصول په اعتبار بی حده تفاوت او د مراتبو فرق وی تر دی چه د الله تعالیٰ له تربیته یو روح داسې لوړ او اعلیٰ مقام ته رسیږی چه نور ارواح هغه ته له سره نشی رسیدی لکه چه د محمد صلی الله علیه وسلم روح تر هغه ځایه پوری رسیدلی ؤ چه زمونږ ناقص فکر ورته نشی رسیدی.

«یشیر الیه اضافة الأمر الی الرب والرب الی یاء المتکلم المراد به ههنا محمد صلی الله علیه وسلم وقوله تعالیٰ فیما بعده ﴿ قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ ﴾

(۳) : مګر د ده دغه کمالات ذاتی نه دی حقیقی وهاب ورعطاء کړی او محدود دی. یدل علیه قوله تعالیٰ ﴿ وَمَا أُوتِيتُم مِّنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴾ **فان العلم قد اتاه من مفیض آخر وهو قلیل فی جنب علم الله تعالیٰ** کما قال الله تعالیٰ ﴿ قُل لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَن تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي ﴾ الآیة - جزء ۱٦ (د الکهف ۱۰۹ آیت ۱۲ رکوع) ﴿ وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِن شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِن بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ ﴾ جزء ۲۱ (د لقمان ۲۷ آیت ۳ رکوع) ویدل علیٰ تحدید القدرة قوله تعالیٰ فیما بعد ردا لقولهم «لن نومن لك حتیٰ تفجرلنا من الارض ینبوعاً» الآیة ﴿ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَّسُولًا ﴾ انسانی روح اګر که په علم قدرت او نورو صفاتو کښې ډیره ترقی وکړی تر دی چه د خپلو ګردو (تولو) هم جنسانو په نسبت ډیره د مخه هم لاړ شی بیا هم د هغه صفات محدود وی او د باری تعالیٰ د صفاتو په شان نه لامحدوده کیږی او هم دغه لوی

دلیل دی د دی خبری چه د آریهٔ له عقیدی سره سم روح له الله تعالیٰ څخه بیل کوم قدیم او غیر مخلوق موجود نشی کیدی که نه تحدید به ئی له کومه راځی؟.
(٤) : هومره چه لوی کامل روح وی الله تعالیٰ ته دغه قدرت حاصل دی چه هر کله چه اراده وفرمائی له هغه څخه د کمالاتو سلب وکړی اگر که د ده له فضله او مرحمته داسی شی هیڅ نه دی واقع شوی. یدل علیه قوله تعالیٰ ﴿ وَلَئِن شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴾ دغه څو اصوله چه مونږ بیان کړل اهل الفهم ته تری نسق الایات په ادنیٰ تأمل کولو سره معلومیدی شی. یواځی یو د (عالم الامر) لفظ دی چه د هغه مناسب تشریح ضروری دی او د هغه په پوهیدلو سره امید شته چه د روح په معرفت حاصلولو کښی ډیره مرسته (مدد) وشی د (امر) لفظ په لوی قرآن کښی په شلهاؤ ځایونو راغلی دی او د هغه د معنی په تعیین کښی علماؤ کافی کلام کړی دی، لیکن دلته ځما غرض د «الاعراف» د سورت د ﴿ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ﴾ آیت په طرف توجه ورکول دی، چه هلته ئی (امر) د خلق په مقابل کښی ایښی دی چه په هغه سره مونږ دغی نتیجی ته رسیدی شو چه د پاک الله په نزد دوه مد بالکل علیٰحده علیٰحده دی، یو د «خلق» بل «امر» د دغو دواړو په منځ کښی څه فرق شته؟، په هغه باندی مونږ د آیت له سیاقه په ښه شانی سره پوهیدی شو. ړومبی ئی وفرمایل ﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ﴾ جزء ۸ (الاعراف ٥٤ آیت ۸ رکوع) دغه خو «خلق» شو په منځ کښی د (استواء علی العرش) ذکر ئی وکړ چه د حکم چلولو اظهار تری څرگندیری (ښکاریږی)، بیا ئی وفرمایل ﴿ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ﴾ جزء ۸ (الاعراف ٥٤ آیت ۷ رکوع) یعنی دغه مخلوقات پر یوه معین او محکم نظام پرله پسی چلوی چه هغه ته تدبیر او تصریف ویلی شو، دغه خو «امر» شو. ﴿ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ ﴾ جزء ۲۸ (د الطلاق ۱۲ آیت ۲ رکوع).

گواکی د دنیا مثال لکه یوه لویه کارخانه وگڼئ چه د مختلفو اقسامو مشینونه پکښی لگولی شوی دی یو ئی کالی اوبی (کپړی جوړوی) . او بل ئی اوړه کوی. هغه بل ئی کتابونه چاپوی. یو ئی د ښارونو دپاره د برق او بریښنا قوت پیدا کوی. بل ئی قند او بوره (چینی) جوړه وی وغیر ذلک. په هر مشین کښی ډیری پرزی دی چه د مشین د غرض او غایت په لحاظ په یوه معینه اندازه سره ریژولی شی او ځای په ځای په کښی لگولی شی بیا دغه گردی (تولی) پرزی سره ترلی او جوړولی شی، او مشین تری ساز او سنبال کیږی. کله چه دغه گرد (تول) مشینونه سره روغ جوړ ساز او سنبال شول دلته د بریښنا (برق) د قوی له مخزنه د هر مشین په طرف بیل بیل برق جریان مومی، او د بریښنا قوت ورخوشی کیږی، چه په واحد آن او په یوه شیبه کښی هغه گرد (تول) ساکن او بی حرکته او چپ مشینونه سم له خپل جوړښت او مقرر حرکت سره چلیږی. تاویږی او په راز راز (قسم قسم) چارو کښی بوخت (مشغول) لگیا کیږی او همغه برقی قوه هره پرزه او هر څرخ او نور د هغه مخصوص ساخت او د غرض په مطابق چورلوی او

په حرکت ئې اچوی. تر دې چه هغه قليله يا کثيره برقي قوه چه څراغونو، ديوو، ګرويو او قمقمو بخاريو او نورو ته رسيږی د همغو شيانو رنګ او هيئت ځان ته غوره کوی، په دغه مثال دغه خبره ښه واضحه او څرګنده (ښکاره) شوه چه د مشين قالب جوړول او بيا د هغه هر قسم سامان او لوازم ريږول او جوړول او بيا د هغه ګردی (تولی) پرزی په سمه برابره اندازه، برابرول. او يو له بله سره لګول او نښلول. يوه سلسله مقدماتی کارونه دی چه د هغو له تکميل څخه وروسته د دغه مشين د چالانولو دپاره يو بل څيز راوړلو ته هم ضرورت لرو چه هغه محرکه قوه ده (اعم له دې چه برق وی که بخار يا نور). هم داسې وپوهيږئ چه بلا تشبيه الله تعالیٰ د آسمان او د ځمکې ګرد (تول) مشينونه جوړ کړل، چه هغه ته (خلق) وائی هره وړوکی او لويه پرزه ئې په سمه برابره اندازه جوړه کړه. چه هغه ته (تقدير) ويلې شوی دی (قدره تقديرا) بيا ئې هغه ګردی (تولی) پرزی سره جوړی کړی او وی نښلولی چه هغه ته (تصوير وائی) ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنٰكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنٰكُمْ ﴾ جزء ۸ (د الاعراف ۱۱ آيت ۲ رکوع) دغه ګرد (تول) افعال د (خلق) په مد کښې ؤ اوس نو د دغې خبری ضرورت واقع دی هر هغه مشين چه د هر کار دپاره دروليٰ شوی دی په همغه کار ولګولی شی. بالاخر د مشين چالانولو دپاره (امر الله) يعنی لکه محرکه قوه (برق، بخار، فشار، او نور) پری خوشې کړه شوه ښائی د دی تعلق د «البارى» له اسمه سره وی ﴿ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ ﴾ جزء ۲۸ د الحشر ۲٤ آيت ۳ رکوع و فی الحديث « فَلَقَ الحبة وبرأ النسمة» وفی سورة الحديد (من قبل ان نبرأها) ای النفوس کما هو مروی عن ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه وقتادة والحسن الغرض له هغه طرفه حکم وشو چه (ځه!) فوراً وچليد هم دغه د الله امر ته فرمايلی دی ﴿ إِنَّمَآ أَمْرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيْـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴾ جزء ۲۳ (د يٰسين ۸۲ آيت ٥ رکوع) په بل ځای کښې په ډير وضاحت سره د (کن) امر ئې د جسد پر خلق مرتب کړی او فرمايلی دی ﴿ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴾ جزء ۳ (د آل عمران ٥۹ آيت ٦ رکوع) بلکه له تتبع څخه ظاهريږی چه په لوی قرآن کښې د ﴿ كُن فَيَكُونُ ﴾ مضمون په هومره مواضعو کښې چه راغلی دی عموماً د خلق او ابداع له ذکر څخه وروسته راغلی دی چه له هغه څخه داسې يو خيال پيدا کيږی چه د «کن» کلمه د «خلق» له خطابه وروسته د تدبير او تصريف او د نورو دپاره وی والله اعلم. په هر حال زه غواړم چه داسې ووايم چه دلته «امر» معنی «حکم» دی او هغه حکم هم دا دی چه د «کن» له لفظ سره تعبير کړی شوی دی او د «کن» لفظ د کلام له هغه جنسه دی چه د الله تعالیٰ له قديمهؤ صفاتو څخه دی همغسې چه مونږ د هغه ګرد (تول) صفات (مثلاً حيات. سمع. بصر او نور) بلاکيف تسليم کوو د کلام الله او کلمة الله په متعلق هم ښائی په همغه مسلک باندی ټينګ ودريږو.

د مطلب خلاصه داسې شوه چه له (روح) سره د قرآن کريم په ډيرو ځايونو کښې د (امر) د لفظ استعمال شوی دی مثلاً ﴿ قُلِ ٱلرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّى ﴾ ﴿ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ﴾

﴿ يُلْقِى ٱلرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ﴾ ﴿ يُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ بِٱلرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ ﴾

او پخوا له دی نه تيره شوه چه «امر» د «کن» له کلمی

څخه عبارت دی يعنی هغه انشائی کلام چه په هغه سره د مخلوقاتو تدبير او تصريف په هغه طريقه

سره وکړی شي چه پری د ایجاد او تکوین غرض مرتب شي. لهٰذا ثابت شو چه د روح مبدأ د الله تعالیٰ د کلام صفت دی چه د علم د صفت ماتحت دی ښائی ځکه ﴿ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي ﴾ کښې هغه ئې ځان ته منسوب کړ. د «کلام» او د «امر» نسبت متکلم یا آمر ته د (صادر) یا د «مصدور» په لحاظ وی او د «خلق» او مخلوق په ملحوظ نه وی ځکه په ﴿ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ﴾ کښې ئې «امر» د «خلق» په مقابل کښې کیښود. هو! دغه د «کن» امر د باری تعالیٰ له شأنه څخه د صدور په وقت کښې ممکن دی د مجرد جوهر په لباس یا «اکبر ملک» یا د «اعظم روح» په صورت ظهور ونیسی چه د هغه ذکر په ځینو آثارو کښې شوی دی او هغه ته مونږ د «برقیه روحیه» مخزن ویلی شو. ګواکې له هم دی ځایه د حیاتی روح جریان پر ذوی‌الارواحو تقسیم کیږی او د «الارواح جنود مجندة» بیشماره تارونه هم دلته سره تولیږی او یو له بله سره نښلی او کوم جریان چه د وړکیو او لویو بیشمارو مشینونو په طرف خوشې کیږی همغه له همغه مشین څخه سم د هغه له جوړښت او استعداد سره کار اخلی او د ده له جوړښت سره مناسب حرکت ورته ورکوی بلکه په هغو ګرویو او قمقمو کښې دغه برقی جریان رسیږی له همغو سره مناسب رنګ او هیئت اختیاروی. پاتې شوه دغه خبره چه د «کن» حکم چه د کلام له قسمه دی د مجرد جوهر یا د نورانی لطیف جسم شکل څرنګه اخیتارولی شي؟ دا دغسی وګڼئ چه ګرد (تول) عقلا په دی باندی متفق دی چه کوم اشکال او صور چه مونږ په خوب کښې وینو ځینی اوقات هغه ځمونږ خیالات دی چه د سیند، غره، ځمری، لیوه او د نورو اشکال ځمونږ په نظر راځی اوس د غور کولو مقام دی خیالات چه اعراض دی او له دماغه سره قائم دی هغه په څرنګه جواهر او اجسام جوړیږی؟ او په څه شان په هغو کښې د اجسامو لوازم او خواص پیدا کیږی؟ تر دی اندازی پوری چه ځینی اوقات خوب لیدونکی وروسته له ویښیدلو بیا هم د هغه له آثاره نه بیلیږی.

فی‌الحقیقت الله تعالیٰ د خوب په وسیله هر انسان ته دیر ښه هدایت فرمایلی دی کله چه د یوه انسان په مصوره قوت کښې ئې دومره یو طاقت ایښی دی چه هغه سم له خپل بساط سره غیر مجسم خیالات په جسمی قالب کښې اچوی او په هغه کښې همغه خواص او آثار باذن الله پیدا کړی چه د ویښتوب په عالم کښې له اجسامو سره ترلی دی بیا خوشالی په دی کښې ده چه هغه خیالات د خوب لیدونکی له دماغه د یوی دقیقی (لحظی) له مخی هم نه جلا (جدا) کیږی او د هغه ذهنی وجود تل قائم وی نو آیا د دغی حقیری نمونی له لیدلو څخه مونږ دومره نشو پوهیدی چه ممکن دی د مطلق قادر او برحق مصور جل وعلا د «کن» د بی کیفه امر سره د قائمه صفت بذاته تعالیٰ په کوم یو صورت یا متعددو صورتو کښې راښکاره شي هغو صورتو ته مونږ ارواح یا پرښتی یا په بل داسی نامه سره بللی شو هغه ارواح او ملائکی او نور ګرد (تول) سره حادث وی او د الله تعالیٰ امر پخپل حال قدیم پاتې شي د امکان او حوادث آثار او احکام ارواح او نورو پوری محدود پاتې شي او د الله تعالیٰ امر له هغه څخه پاک او اعلیٰ وی لکه هغه خیالی صورت چه د خوب په حالت کښې اور په نظر راځی په دغه ناریه صورت کښې، احراق،

سوځیدل، تودوالی او نور ګرد (تول) آثار محسوسو حال دا چه د دی اور تصور تر کلونو کلونو پوری هم په دماغو کښی پاتی شی نو مونږ ته د یوی ثانیی له مخی هم دغه آثار نه محسوسیږی. نو هیڅ شبهه نشته چه انسانی روح که جوهر مجرد وی یا نورانی لطیف جسم د (امر ربی) مظهر دی. لیکن دا ضروری نه ده چه د مظهر ګرد (تول) احکام او آثار په ظاهر جاری وی کما هو الظاهر. واضح دی وی څه شیان چه مونږ وښکل او هغه مثالونه چه مو وړاندی کړل له هغوی څخه مقصود محض تسهیل او تقریب الی الفهم دی که نه داسی کوم مثال پیدا کیدی شی چه پر دغو غیبیهؤ حقائقو په پوره دول (طریقه) سره منطبق شی.

پاک الله! ته بهر ئی له اوهامو او له تولو قال ؤ قیله
خاوری دی په سر شی دا څما په دی خیال ؤ دی تمثیله.

پاتی شوه دغه مسئله چه روح جوهر مجرد دی لکه چه د اکثرو قدیمی حکماؤ او د صوفیه ؤ مذهب دی یا نورانی جسم دی لکه چه د اهل الحدیث د جمهورو او نورو رأیه ده په دغه کښی څما په نزد فیصل قول همغه دی چه بقیة السلف بحر العلوم علامه سید انور شاه صاحب اطال الله بقاءه فرمائی چه د عارف جامی په الفاظو کښی دلته دری شیان دی:

(۱) هغه جواهر چه په هغه کښی ماده او کمیت دواړه وی. لکه څمونږ مادیه ابدان.

(۲) جواهر چه ماده پکښی نشته او صرف کمیت دی چه هغه ته صوفیه (مثالیه اجسام) وائی.

(۳) هغه جواهر چه له مادی او کمیته له دواړو څخه تش وی چه هغه ته صوفیه ارواح او حکماء ئی د مجرده ؤ جواهرو په نامه سره یادوی.

د اهل الشرع جمهور هغه ته چه (روح) وائی هغه د صوفیه ؤ په نزد په «مثالی بدن» سره موسوم دی چه په مادی بدن کښی حلول کوی او د مادی بدن په شان سترګی، غوږونه، پوزه. لاسونه، پښی او نور اعضاء لری دغه روح له دی بدن څخه له سره نه بیلیږی او د بیلتون په وقت کښی هم یو راز (قسم) مجهول الکیفیت علاقه له بدن سره ساتلی شی چه د هغه په وسیله بیخی د موت حالت نه طاری کیږی او د حیات د بقاء سبب ګرځی ګواکی د حضرت علی کرم الله وجهه له قول سره چه «بغوی رحمة الله علیه» ئی د ﴿ اللهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا ﴾ په تفسیر کښی نقل کړی دی په دغه وقت کښی روح پخپله بیل دی مګر د هغه شعاع جسد ته رسیږی او د حیات د بقاء سبب ګرځی لکه چه لمر له ملیاردو میلینو څخه لری د اشعه ؤ (پلوشو) په وسیله څمکه تودوی لکه چه می په ننني اخبار کښی یو داسی خبر ولوست چه «د فرانس فضائی اداره بی له طیاره‌وانانو پخپل سر طیاری الوځولی دی او په دغه مورد کښی څه مخفی تجارب ئی کړی دی چه تری دیر تعجب راوړونکی نتائج څرګند (ښکاره) شوی دی. بله اطلاع رارسیدلی ده چه په دغو ورځو کښی یو خاص رقم بم غورځوونکی طیاره لیږلی شوی ده چه پری هیڅوک نه ؤ سور لیکن د برقی امواجو په ذریعه د مقصود تر منزل پوری ورسوله شوه په دغه طیاره کښی بمونه ډک

ؤ چه پر هغو تاکلیو (مقرر کړی شوی) ځایونو وویشتلی شو او بیا بیرته مرکز ته راوستی شوه.»
دعوی کولی شی چه د بیسیمو برقی امواجو په ذریعه طیاری پخپل سر داسی مکمل او منظم کارونه اجراء کوی لکه چه د کوم طیاره والا په ذریعه انجام شوی وی. نن پرون په اروپا کښی کوم مجامع چه د ارواحو په نسبت تحقیقات کوی هغوی داسی مشاهدات کړی دی چه یوه روح په داسی حال کښی چه له جسم څخه علیحده ؤ او د روح پر ښه باندی د حمله کولو اثر د مادی جسم پر ښه ښکاره شو به هر حال هغه روح چه اهل الشرع ئی ثابتوی صوفیه هم له هغه څخه انکار نه لری، بلکه دوی علاوه پر دغه یو بل مجرد روح هم منی چه په هغه کښی هیڅ استحاله نشته بلکه که د دی مجرد روح دپاره بل کوم روح وی او بالاخر د دغه کثرت گرده (توله) سلسله سره یو ځای شی او د (امر ربی) پر وحدت منتهی شی نو هیڅ د انکار ضرورت نشته. شیخ فرید الدین «عطار» په «منطق الطیر» کښی څرنگه ښه ویلی دی.

آ له گردو (تولو) څخه لویه ! آ رومبیه ته له تولو!
تول ستا دی ته ئی لوی الله له تولو !
سامو پته ده په ځان کښی ته ئی پټ ځمونږ په سا !
آی په پټو کښی تل پته! آ ځمونږ د ساؤ سا !

له پاس مذکور تقریر څخه دغه نتیجه لاس ته راځی چه په هر شی کښی چه په (کن) سره مخاطب شوی وی د حیات روح موندله کیږی، بیشکه زه هم داسی پوهیږم چه د هر مخلوق هری یوی نوعی ته د هغه له استعداد سره سم او موافق قوی یا ضعیف ژوندون رسیدلی دی یعنی د هغه کار دپاره چه پیدا کړی شوی دی قالب ئی تیار کړی هغه ته ئی داسی حکم ورکاوه چه (کن) یعنی په دغه کار کښی لگیا شه! بس هم دغه ئی روح دی. تر هغه پوری چه دغه د خپل ایجاد غرض پوره کوی گواکی تر هغه پوری ژوندی گڼلی کیږی او هومره چه له هغه څخه لری او معطل کیږی په همغه اندازه موت ته نژدی یا مړ ویلی شی.
هذا ما عندی. وعند الناس ما عندهم والله سبحانه وتعالیٰ هو الملهم للصواب

وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهٖ عَلَيْنَا وَكِيْلًا ﴿۸۶﴾
اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ ۭ اِنَّ فَضْلَهٗ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيْرًا ﴿۸۷﴾

او که اراده وفرمایو مونږ نو خامخا بیرته به یوسو هغه څیز چه وحی کړی ده مونږ تاته (یعنی قرآن له سینو او له صفحو) بیا به نه مومی ته خپل ځان ته په دی کار کښی پر مونږ کوم وکیل (کفیل چه بیرته ئی دروړی) لیکن

(پری مو شود دا قرآن له جهته د) رحمت له جانبه د رب ستا، بیشکه فضل د دغه (الله) دی پر تا دیر لوی.

تفسیر : (چه ته ئی سردار کری د تمامو بنی آدمو او خاتم د انبیاؤ. او بل بیرغ د حمد او مقام محمود ئی هم) تاته درکری دی او بل ئی دغه قرآن کریم درته درکری دی او بیا تر قیامت ئی ستا په امت کښی باقی پریښی دی یعنی د لوی قرآن علم چه پاک الله تاته درکری دی که الله تعالیٰ اراده وفرمائی او د لږ څه مودی له مخی هغه در څخه واخلی. نو بیا به ئی بل ثوک نشی درکولی، لیکن د الله تعالیٰ مهربانی پر تاسی دیره زیاته ده نو ځکه ئی دغه لوی نعمت در عنایت فرمایلی دی او هیڅ وجه او دلیل په لاس کښی نشته چه هغه در څخه بیرته واخلی او یوائی د عظیمه قدرت اظهار مقصود دی. او هومره چه کامل روح وی خو بیا د هغه گرد (تول) کمالات موهوب او مستعار دی او ذاتی نه دی.

قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) خامخا که یو ځای (راتول) شی (گرد) انسانان او (گرد) پیریان په دی چه راوړی په شان د دی قرآن (په فصاحت بلاغت او درایت کښی) نو رابه نه وړی په شان د دی (قرآن) اگر که شی ځینی د دوی له ځینو نورو سره ملاتړی (او مرستیان).

تفسیر : د لوی قرآن د اعجازو په متعلق په متعددو مواضعو کښی کلام شوی دی. او پر دغه موضوع کښی ځمونږ مستقله رساله «اعجاز القرآن» هم چاپ شوی ده هغه دی ولوستله شی.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾

او خامخا په تحقیق مکرر بیان کری دی مونږ خلقو ته په دی قرآن کښی (مثل) له هر قسمه مثاله (لکه ترغیب ترهیب قصص او اخبار چه عبرت پری واخلی) نو غاړه کینښوده اکثرو خلقو (او راضی نشول په هیڅ) مگر په

ناشکری (او انکار له حقه).

تفسیر : یعنی د دوی د خیر غوښتلو دپاره عجیب او غریب مضامین څو څو ځلی په مختلفو اسالیبو او په قسم قسم عناوینو بیان کړل شول لیکن اکثرو احمقانو د هغه قدر ونه کړ او د احسان منلو په ځای د هغه پر ناشکری ګردو (تولو) سره لاس پو کړ.

وَقَالُوا لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْۢبُوْعًا ﴿۹۰﴾ اَوْ تَكُوْنَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهٰرَ خِلٰلَهَا تَفْجِيْرًا ﴿۹۱﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيْلًا ﴿۹۲﴾ اَوْ يَكُوْنَ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَآءِ وَلَنْ نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتٰبًا نَّقْرَؤُهٗ

او وائی (قریش) له سره به ایمان رانه وړو په تا (ای محمده !) تر هغه پوری چه جاری کړی ته (وباسی) مونږ ته له ځمکی (د مکی تل بهیدونکی خوتیدونکی) چینه (چه تل دکه وی له اوبو او له سره نه وچیږی) یا چه وی تاته یو باغ له خرماؤ او انګورو نو روانی کړی ته ویالی په منځ د دی باغ کښی په روانولو سره، یا چه راوغورځوی ته آسمان لکه چه ګمان کوی ته پر مونږ باندی توتی توتی یا چه راولی ته الله او پرښتی مخامخ (ښکاره چه ئی ووینو) یا چه وی تاته یو کور له سرو زرو (یا ملمع په سرو زرو چه پکښی کینی) یا چه پورته وخیژی په آسمان کښی، او له سره به ایمان رانه وړو په (تش) ختلو ستا) آسمان ته که چیری وخیژی) تر هغه پوری چه راکوز کړی پر مونږ باندی داسی یو کتاب چه لولو ئی (او تصدیق ستا وی پکښی)،

تفسیر : کله چه کفار د لوی قرآن له اعجازه عاجز شول نو په داسی لری له مقصده فرمائشونو ئی لاس پوری کړ. ځکه چه د دوی دغه عرض لپاره د استفادی او انتفاع نه ؤ او محض تعنت او عناد د هغوی مقصود ؤ.

په ﴿ تُسْقِطَ السَّمَآءَ ﴾ کښی هغه طرف ته اشاره ده چه د «السباء» د سورت په (۱) رکوع کښی

داسی ارشاد شوی دی ﴿ اِنۡ نَّشَاۡ نَخۡسِفۡ بِهِمُ الۡاَرۡضَ اَوۡ نُسۡقِطۡ عَلَيۡهِمۡ كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ ﴾
الغرض چه کفارو به تل هم داسی چتی (بیکاره) خبری کولی چه مونږ به له سره ایمان رانه وړو په تا او غاړه به درته کښینږدو تر هغه پوری چه راوختکوی ته مونږ ته له ځمکی د مکی چینه، یا چه پیدا شی تاته کوم باغ جامع د گردو (تولو) صفاتو یا چه وغورځوی پر مونږ باندی د آسمان توتی یا راولی ته الله او پرښتی مخامخ ښکاره چه وئی وینو (او ستا دپاره ضامنان شی) یعنی که معاذ الله په خپله لوی الله له مونږ سره مقابل شی او دغسی ووائی او پرښتی هم علی رءوس الاشهاد شاهدی ولولی چه تاسی رښتین ئی. (یا چه وی تاته یو کور له سرو زرو یا ملمع وی د سرو زرو په اوبو سره چه ته پکښی کینی) یعنی که د سرو زرو څخه نه وی نو لږ تر لږه د سرو زرو په اوبو سره دی خو ملمع وی. (یا چه پورته وخیژی په آسمان کښی او له سره به ایمان رانه وړو په تش ختلو ستا آسمان ته که چیری وخیژی تر هغه پوری چه راکوز کړی پر مونږ باندی داسی یو کتاب چه لولو ئی) یعنی لکه چه تاسی د معراج ذکر کوئ نو ځمونږ په مخ کښی آسمان ته وخیژئ! او له هغه ځایه یو لیکلی شوی کتاب له خپله ځانه سره راوړئ چه مونږ ئی پخپله ولوستی شو او پری وپوهیدی شو.

قُلۡ سُبۡحَانَ رَبِّیۡ هَلۡ كُنۡتُ اِلَّا بَشَرًا رَّسُوۡلًا ﴿۹۳﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنۡ يُّؤۡمِنُوۡۤا اِذۡ جَآءَهُمُ الۡهُدٰۤی اِلَّاۤ اَنۡ قَالُوۡۤا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَّسُوۡلًا ﴿۹۴﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) پاکی ده رب ځما ته آیا یم زه (یعنی نه یم زه) مگر یو انسان رالیږلی شوی (په شان د نورو رسولانو). او نه دی منع کړی دی خلقو لره له دی نه چه ایمان راوړی کله چه راغی دوی ته بیان د حق (په ژبه د رسول) مگر (منع کړی دی خلق) دی خبری چه ویلی به دوی آیا رالیږلی دی الله یو سړی رسول (او پرښته ئی ولی نه رالیږله).

تفسیر : یعنی سره د هدایت د رڼا د رسیدلو د دوی سترگی خلاصی نشوی او در گرده (توله) به ئی هم دا ویل چه آدم څرنگه د الله تعالیٰ رسول کیدی شی؟ که پاک الله نبی لیږه نو له آسمانه به ئی کومه پرښته راښکته کوله.

قُلۡ لَّوۡ كَانَ فِی الۡاَرۡضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَّمۡشُوۡنَ مُطۡمَئِنِّيۡنَ لَنَزَّلۡنَا عَلَيۡهِمۡ مِّنَ السَّمَآءِ مَلَكًا رَّسُوۡلًا ﴿۹۵﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) که چیری وی په ځمکه کښې پرښتې (په بدل د انسان) چه ګرځیدلې په آرام سره (په شان د انسانانو) نو خامخا رالیږلی به وه مونږ پر دوی باندې له آسمانه یوه پرښته رسول.

تفسیر : یعنی که دغه ځمکه د بنی آدمانو په ځای د پرښتو کلي او د هستوګنې ځای وی نو بیشکه موزون به وی چه مونږ کوم پرښته نبی ګرځولی او لیږلی وی که د بنی آدمانو په طرف پرښته خپل اصلی صورت سره ولیږله شي نو زړونه او سترګې له سره د هغې د لیدلو توان نه لري نو له هغه څخه به څرنګه مستفید کیدی شوی او که د بنی آدمانو په صورت راشي نو خلق به په اشتباه کښې لویږی دغه تقریر د «الانعام» د سورت په اوله رکوع کښې تیر شوی دی. هغه دی ولوست شي!

جنس له خپله جنسه آخلی انتفاع
د بد جنسو مشغولا وی تل ضیاع
که وینا وی د توتا که د مینا
لاغ ئی شمیری هغه څوک چه وی بومیا

قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) کافی دی الله شاهد (حق ثابتوونکی) په منځ ځما او په منځ ستاسې کښې، بیشکه چه الله دی په بندګانو خپلو ښه خبردار (په بواطنو) ښه لیدونکی (په ظواهرو د دوی).

تفسیر : هغو کسانو چه داسې به ئی ویل ﴿ أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴾ یعنی که الله له مونږ سره مخامخ شي او ځما تصدیق وکړی نو هله به یې ومنو نو ئی وفرمایل چه الله اوس هم پخپل فعل سره ځما تصدیق کوی ځکه چه هغه علیم او خبیر دی او ګوری چه زه د نبوت وظایف انجاموم او ځما له هغو ګردو (ټولو) مصائبو څخه چه ئی تیروم او له هغو مساعیو څخه چه په پټه او ښکاره ئی کوم پوره خبردار دی. او سره له هغه دی له ماسره مرستی (مدد) کوی. او ځما په لاس او ژبه متمادیاً داسې علمی او عملی نښې ښکاروی چه خارق العاده او د ده د عمومی قدرتی قانون څخه ډیر لوړ او عالی دی. هغه ځما مقصد یوماً فیوماً کامیاب بریالی (کامران) او وسیع‌الاثر ګرځوی او تکذیب کوونکی ته قدم په قدم تنبیه ورکوی چه په دی عمل سره بیخی تاسې فلاح نشئ موندلی آیا دغه د الله تعالیٰ له جانبه فعلی ښکاره شهادت نه دی؟ چه زه په دغه خپله دعوی کښې صادق یم؟ آیا له یوه مفتری سره پاک الله هم داسې معاونت او مرستی (مدد) کوی؟.

وَمَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِهٖ ؕ

او هر هغه چاته چه سمه لیاره وښودله الله نو همغه د سمی لیاری موندونکی دی، او هر څوک چه ئی ګمراه کړی (الله) نو له سره به نه مومی ته دوی ته نور دوستان بی له دغه (الله څخه چه سمه لیاره ورونیی)،

تفسیر : یعنی هم دا د الله تعالیٰ په توفیق او لاس نیونه سره انسان د حق په لیاره تلی شی او د مقصود تر منزله پوری رسیدی شی. که پاک الله د چا لاس نیونه د ده د بدبختی او تعنت له سببه ونه فرمائی نو کوم سړی به ئی په سمه لویه لیار کښی بیولی شی؟.

وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ عُمْيًا وَّبُكْمًا وَّصُمًّا ؕ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنٰهُمْ سَعِيْرًا ﴿۹۷﴾

او راجمع به کړو (مونږ) دوی لره په ورځ د قیامت کښی (نسکور تلونکی په سبب د بدو عملونو د دوی) پر مخونو خپلو چه ړانده او ګونګیان به وی او کانه به وی (په سبب د بدو اعمالو خپلو) ځای د دوی به دوزخ وی، هر کله چه غلی شی (لمبی د دوزخ) زیات به کړو دوی ته تیز اور.

تفسیر : یعنی د قیامت په ځینو مواطنو کښی به کفار پر خپلو مخونو نسکور ړانده او ګونګیان او کانه کړی شوی بیولی کیږی. په حدیث کښی راغلی دی چه لویو اصحابو عرض وکړه چه یا رسول الله دوی به څرنګه په خپلو مخونو نسکور بیولی کیږی. رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل هغه قادر مطلق ئی چه په پښو بیولی شی همغه قادر دی چه په سر ئی هم روان کړی. پاتی شو دوزخیانو سر په ښیری کشول (راښکل)، نو هغه به وروسته د دوزخ د داخلیدلو څخه وی ﴿ يَوْمَ يُسْحَبُوْنَ فِى النَّارِ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ ذُوْقُوْا مَسَّ سَقَرَ ﴾ ۲۷ جزء د القمر (۴۸) آیة (۳) رکوع).
﴿ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ﴾ ځای د دوی به دوزخ وی هر کله چه غلی شی لمبی د دوزخ زیات به کړو دوی ته اور تیز) یعنی نه پریږدی چه له معینی اندازی څخه عذاب کم شی، که د دوی بدن وسوځیږی او د دوی په تکلیف کښی څه تقلیل محسوس شی سم د لاسه به پوستکی ورشین کیږی ﴿ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُوْدُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَيْرَهَا ﴾ جزء ۵ (د النساء ۵۶ آیت ۸ رکوع د دغه مقدس تفسیر او هر کله چه د دوزخ د اور لمبه لږه کینی نو ژر تر ژره د دوی لمبه بیا بلیږی او اور ئی بیرته تیزیږی.

ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا وَقَالُوْٓا
ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَّرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ خَلْقًا جَدِيْدًا ﴿۹۸﴾

دا (عذاب) جزاء د دوی ده په سبب د دی چه بیشکه دوی کافران شوی وو په آیتونو ځمونږ او ویل به دوی آیا کله چه شو مونږ هدوکی او خاوری ریژیدلی آیا مونږ خامخا بیا پورته کاوه شو په پیدایښت نوی سره.

تفسیر : یعنی خامخا په دنیا کښی په دلیل سره خو دوی دغه خبره نه منله.اوس دی پخپلو سترګو سره وګوری چه څرنګه سوځیږی او بیا له سره پوستکی ورتیاریږی.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى
اَنْ يَّخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَّا رَيْبَ فِيْهِ ؕ فَاَبَى الظّٰلِمُوْنَ اِلَّا كُفُوْرًا ﴿۹۹﴾

آیا نه ګوری دوی (او نه دی خبر په دغه) چه بیشکه هغه الله چه (په خپل کامله قدرت سره) ئی پیدا کړی دی آسمانونه او ځمکه (او مابینهما) قادر دی پر دی چه پیدا کړی په مثل د دوی (نور ډیر) او مقرر کړی ئی دی دوی ته یو اجل (نیټه) چه نشته هیڅ شک په هغه کښی نو منعه راوړه (او ونه منله) ظالمانو (هیڅ شی) مګر ناشکری (او انکار له بعثه او حشره).

تفسیر : یعنی هغه لوی ذات چه دومره لوی اجسام ئی پیدا کړی دی نو آیا هغه ته ستاسی په شان د یوه وړوکی شی پیدا کول څه اشکال لری؟ ﴿لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ﴾ (۲٤ جزء د المؤمن (۵۷) آیة (٦) رکوع) بیشکه چه الله تعالیٰ تاسی او نور ګرد (تول) انسانان بی تکلیف پیدا کولی شی (او مقرر کړی ئی دی دوی ته یو اجل چه نشته هیڅ شک په هغه کښی) یعنی ښائی داسی به وائی چه آخر دومره سری چه ګرد (تول) سره مړه شوی دی هغوی به اوس څرنګه بیا ژوندی کیږی؟ نو ځکه فرمائی چه دا ګردو (تولو) دپاره له قبرونو څخه د پاڅیدلو او د بیا ژوندی کیدلو دپاره یو وقت مقرر دی چه هغه ضرور راتلونکی دی. د دغه تاخیر د لیدلو څخه د هغه انکار حماقت دی ﴿وَمَا نُؤَخِّرُهٗٓ اِلَّا لِاَجَلٍ مَّعْدُوْدٍ﴾ د هود (۹) رکوع (نو منعه راوړه او ونه منل ظالمانو هیڅ شی مګر ناشکری او انکار له بعثه او حشره) یعنی سره د دومره واضحهؤ مضامینو او دلائلو د اوریدلو سره هم د دی بی انصافانو په کفر او ضلال او ناشکری کښی همغه ترقی او پرمختګ لیدل کیږی او لږ څه هم په لیاره نه راځی.

قُل لَّوْ أَنتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّيٓ إِذًا لَّأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنفَاقِ ۚ وَكَانَ الْإِنسَانُ قَتُورًا ﴿١٠٠﴾ ع

ووايه (اى محمده! دوى ته) كه چيرى تاسى مالكان شئ د خزانو د رحمت د رب ځما نو په دغه وقت كښى هرومرو (خامخا) منع به راوړئ (بخل به كوئ له صدقاتو) د ويرى د (خلاصيدلو د مال په) انفاق (كښى)، او دى انسان زړه تنګ (پخپل جمع كوونكى).

تفسير: په تيره ركوع كښى ئى فرمايلى ؤ ﴿ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ۝ قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ ﴾ الآية - الله تعالىٰ پخپل رحمت پر تاسى لوى فضل كړى دى چه د قرآن په شان يو بيمثاله دولت ئى عطاء فرمايلى دى.» په منځ كښى ئى د مخالفينو د تعنت او عناد او له كاره وتلى مطالبات، اعراض او تكذيب او د هغو د نتائجو ذكر وكړ. دلته بيا د همغه پخوانى مضمون په طرف عود كړى شوى دى. يعنى يوه بنده ته داسى عظيم‌الشان رحمت او عديم‌النظير دولت وربښل د همغه حقيقى جواد او مطلق وهاب له شأنه ځخه كيدى شى چه د هغه سره د غير متناهى رحمت خزانى دى او كوم مستحق ته زيات ځخه په زيات وركولو كښى نه ده ته د فقر او مسكنت ويره پيدا كيږى او نه د دى خبرى انديښنه ورته پيښيدى شى چه هغه بل به ځما په وركړه او امداد ځما مقابل او مخامخ شى، يا وروسته د دى امداد د هغه لاس به پر ما پورته او زه به ترى ښكته شم. الله قدوس د تنګ زړه او داريدونكى انسان په شان العياذ بالله تنګ زړه نه دى، چه كه هغه د رحمت د خزانى مختار مالک وګرځولى شى خو بيا د ده له طبيعت ځخه بخل او تنګ‌زړه‌توب نه ځى. او د كوم يو مستحق د وركړى ځخه دومره ويريږى چه ځما ګرد (تول) شته او ثروت به پكښى صرف شى او زه به تش لاس په ميدان كښى پاتى شم يا خپل مال چه زه نن پر هغه لګوم نه چه هغه صبا ورځ ځما سيال او شريک يا له ما ځخه زيات ښاغلى شى په هر حال كه د الٰهيه رحمت خزانى ستاسى په قبضه كښى وى نو تاسى به هيچا ته هيڅ شى نه وركول او كله مو پر دغه پيرزو كيده چه د مكى معظمى او د (طائف) د غټانو ځخه پرته (علاوه) د وحى او نبوت دغه ډير قيمتداره دولت د «بنى هاشم» يو دريتيم ته ورسيږى، دغه د الله تعالىٰ فيض دى چه په هر چا كښى چه هر دول (قسم) استعداد او قابليت وګورى د هغه سره مناسب د كمالاتو او انعاماتو دكى پكى خزانى وركوى ستاسى د دغه تعنت او تعصب ځخه د الله تعالىٰ فضل منع كيدونكى نه دى د محمد صلى الله عليه وسلم په بركت هغه خزائن چه د دوى اتباعو ته رسيدونكى دى هغه به خامخا وررسيږى. او د محمد صلى الله عليه وسلم اتباع به هغه دولت په ډير ارت زړه د انسانى په بنى‌نوع ئى لګوى او ستاسى په شان به په هغه كښى خپل بخل او امساک او زړه تنګى نه ښكاره وى.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيٰتٍۢ بَيِّنٰتٍ فَسْـَٔلْ بَنِیٓ اِسْرَآءِيْلَ اِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهٗ فِرْعَوْنُ اِنِّیْ لَاَظُنُّكَ يٰمُوْسٰى مَسْحُوْرًا ﴿۱۰۱﴾

او البته په تحقیق ورکړی دی مونږ موسیٰ ته نهه معجزی ښکاره نو پوښتنه وکړه (ای محمده! له علماؤ) د بنی اسرائیلو څخه کله چه راغی (موسیٰ) دوی ته نو وویل دغه (موسیٰ) ته فرعون بیشکه زه ګمان کوم پر تا ای موسیٰ د سحر کړی شوی.

تفسیر : یعنی همغسی چه پاک الله تاسی ته ای محمده صلی الله علیه وسلم پخپل فصل او رحمت سره عظیم قرآن عنایت کړی دی او نور ډیر مراحم ئی هم پر تا مبذول فرمایلی دی. هم داسی مونږ پخوا له دی نه موسیٰ علیه السلام ته له ښکاره نښی او معجزی د ده د حاله سره مناسب عنایت فرمایلی دی څه وخت چه ده بنی‌اسرائیلو ته د فرعون له ظلمونو څخه د نجات ښښلو دپاره تشریف راوړی وو. که ئی غواړی نو د بنی‌اسرائیلو د باخبره او منصف مزاجه علماؤ څخه پښتنه وکړه او وئی ګوره چه تر کومه ځایه پوری صحیح دی.

تنبیه : هغه نهه معجزی دا دی: ید بیضاء، عصا، سنین، نقص الثمرات، طوفان، جراد، قمل، ضفادع، دم (په ځینو تفاسیرو کښی د طوفان، قحط، او د نقص الثمرات په ځای حجر. بحر او رفع الطور راغلی دی) د الاعراف د «سورت په ۱٦ رکوع ځمونږ د دغه فوائد موضح القرآن» د ﴿ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوْفَانَ وَالْجَرَادَ ﴾ الآیة - په تفاسیرو کښی مو د هغه تفصیل لیکلی دی هلته دی وکوت شی.

په مسند احمد شریف او ترمذی شریف او نورو کښی په یوه حدیث کښی دی چه یهودانو ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د تسع ایات په متعلق سؤال وکړ وی وفرمایل:
هغه احکام دا دی : شرک مکوئ! غلا مه کوئ! زنا مه کوئ! ناحقه وینه مه تویوئ! جادو مه کوئ! سود مه خورئ بی ګناه مه نیسئ چه حاکم یی قتل کړی پر عفیفو ښځو تهمت مه لګوئ له جهاده مه تښتئ! نهه حکمونه خو دغه شول چه د هغو مخاطب ټول کیدی شی لسم حکم (ای یهودانو!) تاسی ته مخصوص ؤ چه د شنبی په ورځی له حده مه تیریږئ! یهوادنو! د دغو خبرو د اوریدلو څخه ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم تصدیق وکړ.
حافظ عماد الدین رحمة الله علیه ابن کثیر لیکی چه په دغه حدیث کښی «نکارت» دی چه غالباً د هغه راوی عبد الله بن سلمه له خوا دی د لوی قرآن نظم او سیاق له سره هغسی نه غواړی چه ﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيٰتٍ ﴾ الآیة - څخه مراد دغه نهه احکام واخیست شی. وروسته د فرعون او د موسیٰ مکالمه چه له (فقال له) څخه نقل فرمایلی دی داسی اقتضا- لری چه له « آیات» څخه هغه معجزی او

نښی مراد وی چه د دلائلو، حججو په شان فرعونیانو ته ورښوولی شوی وی لکه چه د «بصائر» لفظ هم له هغه سره ډیر ښه لګیږی او له پخوا څخه د مکیانو د تعنت او د آیت د طلب کولو کوم ذکر چه راغلی دی له هغه سره هم مناسب هم دا دی چه دلته د فرعونیانو د کونیه ؤ آیاتونو په متعلق وروښوول شی. په هر حال د ابن کثیر رحمة الله علیه خیال دا دی چه یهودانو د «تسع آیات» په نسبت نه، بلکه د هغو لسو کلماتو په نسبت به سؤال کړی وی چه د توریت په مبداء کښی د وصایاؤ په ډول (طریقه) لیکل کیده لکه چه په حدیث کښی هم هغه لس شیان بیان شوی دی. د حدیث راوی ته التباس او اشتباه واقع شوی ده او د «عشر کلمات» په ځای «تسع آیات» ئی ذکر کړی دی او امکان لری چه سؤال له «تسع آیات» څخه شوی وی لیکن دوی جواب علی اسلوب الحکیم ورکړی وی. ګواکی تنبیه ئی فرمایلی ده چه د نهو معجزو معلوممول ستاسی په حق کښی دومره مفید او مهم نه دی بلکه د دغو لسو احکامو یادول او پری عمل کول زیات ګټور، زیات فائده من او اهم دی. والله اعلم.

﴿ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ ﴾ الآیة - نو وویل فرعون موسیٰ ته بیشکه زه ګمان کوم پر تا ای موسیٰ د سحر کړی شوی) یعنی پر تا چا جادو کړی دی چه له هغه څخه معاذ الله ستا عقل خراب شوی دی نو ځکه چتی (بیکاره) خبری کوی. په بل ځای کښی راغلی دی ﴿ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِيٓ أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء (۲۷) آیة (۲) رکوع) ګواکی له «مسحور» څخه مراد «مجنون» دی او ځینی له «مسحور» څخه «ساحر» مرادوی. والله اعلم.

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ أَنزَلَ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ بَصَآئِرَ وَإِنِّى لَأَظُنُّكَ يَٰفِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾

وویل (موسیٰ بیا(خامخا په تحقیق پوهیږی (ته پخپل زړه) چه نه دی نازل کړی دغه (نهه معجزی هیڅ‌چا) مګر رب د آسمانونو او (رب) د ځمکی معجزی ښکاره (چه هر یوه دلالت کوی په نبوت ځما)، او په تحقیق زه خامخا ګمان کوم پر تا ای فرعونه د هلاک شوی (مغلوب کم عقله).

تفسیر : یعنی اګر که ستا ژبه انکار کوی مګر ستا زړه ډیر ښه پوهیږی چه دغه عظیم‌الشان نښان ستا د سترګو د خلاصولو دپاره همغه قادر او قاهر الله درښودلی دی چه د آسمان او د ځمکی حقیقی مالک دی. اوس که کوم سړی عمداً محض د ظلم او تکبر د لیاری له حقه انکار وکړی د هغه په نسبت به پرته (علاوه) له دی نه څه خیال کاوه شی چه د ده د تباهی وقت پر سر رسیدلی دی. له دی نه معلوم شو چه ایمان د پوهیدلو نوم نه بلکه د منلو نوم دی ﴿ وَجَحَدُوا۟ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ﴾ ۱۹ جزء د النمل (۱٤) آیة اوله رکوع).

فَاَرَادَ اَنْ يَّسْتَفِزَّهُمْ مِّنَ الْاَرْضِ فَاَغْرَقْنٰهُ وَمَنْ مَّعَهٗ جَمِيْعًا ﴿۱۰۳﴾

نو اراده وکړه (فرعون) د دی چه وخوځوی او آرام پرېږدی او لری کړی دوی له ځمکی (د مصر) نو ډوب مو کړ فرعون او هر هغه څوک چه له ده سره وو ټول.

تفسیر : کله چه فرعون ولید چه ورځ په ورځ د موسیٰ علیه السلام اثر زیاتیږی نو داسی اندیښنه ور پیدا شوه چه بنی‌اسرائیل چیری زور او قوت ونه نیسی. نو ځکه ئی د هغوی په زیات ربړولو (تکلیف کولو) شروع وکړه او داسی ئی مقرره کړه چه دوی په مصر کښی په امن او راحت سره ژوندون ونه کړی شی. خو بالاخر مونږ هم دغه فرعون او فرعونیان پری نښودل او د قلزم په بحیره کښی مو ګرد (ټول) هغه ظالمان ډوب کړل.

وَّقُلْنَا مِنْۢ بَعْدِهٖ لِبَنِىْٓ اِسْرَآءِيْلَ اسْكُنُوا
الْاَرْضَ فَاِذَا جَآءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيْفًا ﴿۱۰۴﴾

او ومو ویل وروسته (د غرق) د فرعون بنی اسرائیلو (اولادی د یعقوب) ته چه اوسیږئ تاسی (اوس په دی) ځمکه (د مصر) کښی نو کله چه راشی وعده د آخرت (یعنی قیامت) نو به راولو تاسی (سبطیان او قبطیان په محشر کښی حساب ته یو ځای) ګډوډ ،.

تفسیر : یعنی پاک الله د ظالمانو بیخ او بکر ویست او تاسی ته ئی د هغوی د مرئیتوبه نجات درکړ، اوس (مصر) ته (یا شام) هر چیرته مو چه زړه غواړی په ډیر آزادی او هوسائی (ارام) سره تلی شئ. کله چه قیامت راشی بیا به یو ځلی تاسی او ستاسی تباه شوی دښمنان سره یو ځای کوو. او هلته به د شقی او سعید او هالک او ناجی دائمی فیصله صادریږی.

وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنٰهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ ؕ

او په حقه سره نازل کړی مو دی دغه (قرآن) او په حقه سره نازل شوی دی (او له اوله او تر آخره محفوظ دی).

تفسیر : د موسیٰ علیه السلام د معجزاتو او نورو خبرو د ذکر کولو څخه وروسته بیا د کلام مخ ئی د لوی قرآن په لوری وګرځاوه. یعني موسوی معجزات پر خپل ځای پرېږدئ لیکن هغه ښکاره معجزی چه محمد صلی الله علیه وسلم ته ورکړی شوی دی په هغو کښی له ګردو (تولو) څخه لویه علمی معجزه هم دغه عظیم‌الشان قرآن دی چه هغه مو سم له حکمته سره پخپل عظیم علم او په اعلیٰ درجه صداقت مشتمل کړی او لیږلی دی. او پوره په همغه صداقت سره تاسی ته رسیدلی دی او په منځ کښی ئی لږ څه تغیر او تبدیل هم نه دی واقع شوی:
﴿ فَاعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَآ أُنزِلَ بِعِلۡمِ ٱللَّهِ وَأَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ جزء ١٢ (د هود ٢ رکوع) ١٤ آیت

وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا مُبَشِّرٗا وَنَذِيرٗا ﴿١٠٥﴾

او نه ئی لیږلی مونږ ته (ای محمده!) مګر زیری ورکوونکی (مؤمنانو ته په نعیم سره) او ویروونکی (کافرانو ته په جحیم سره).

تفسیر : یعني منونکی ته زیری او خوش خبری واوروه او منکرانو ته د الله تعالیٰ د عذاب ویره واوروه!.

وَقُرۡءَانٗا فَرَقۡنَٰهُ لِتَقۡرَأَهُۥ عَلَى ٱلنَّاسِ عَلَىٰ مُكۡثٖ وَنَزَّلۡنَٰهُ تَنزِيلٗا ﴿١٠٦﴾

او قرآن نازل کړی دی مونږ هغه توته توته لپاره د دی چه ولولی ته (ای محمده!) دغه (قرآن) په خلقو باندی په آرام سره او نازل کړی دی مونږ دغه قرآن په نازلولو سره.

تفسیر : شیخ الهند د دی پاس آیت ترجمه لکه د ځینو نورو مفسرینو داسی کړی ده او (د لوستلو دپاره وظیفه کړی دی مونږ دغه قرآن چه بیل بیل نازل کړی دی مونږ (دغه قرآن) چه وئی لولی پر خلقو په آرام سره او نازل کړی مو دی دغه قرآن په نازلولو سره) د لوی قرآن له رالیږلو څخه اصلی مقصد د هغه پوهیدل او پری عمل کول دی چه هم دغه ته تدبر او تذکر وائی. لیکن د هغه تش الفاظ او حروف هم له نورانیت او برکته تش نه دی ﴿ كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ مُبَٰرَكٞ لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴾ ((٢٣ جزء د ص (٢٩) آیة (٢) رکوع) نو ځکه د هغه سورتونه او آیتونه سره بیل بیل کړی شوی دی څو د وظیفی او تلاوت کولو په وقت کښی پوره تسهیلات وی او د ویونکی او آوریدونکی د علم، فهم، حفظ او نورو ته هم آسانی وی. او ورو ورو ئی ځکه رانازل کړ چه څرنګه حالات به راوړاندی کیده د هغه سره به مناسب احکام او هدایات صادریده څو هغه جماعت چه وروسته له دی نه د ګردی (تولی) دنیا معلمان او لیاره ښوونکی ګرځیدل، د هر آیت او حکم

موقع او محل او نور خصوصیات هم په ښه شان سره په یاد وساتلی شی. او د راتلونکو نسلونو دپاره د کوم آیت د بی موقعه استعمالولو گنجایش نه وی پاتی.

قُلْ اٰمِنُوْا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُوْا ۭ اِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَّيَقُوْلُوْنَ سُبْحٰنَ رَبِّنَآ اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُوْلًا ﴿١٠٨﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه ایمان راوړئ په دی قرآن یا ایمان مه راوړئ بیشکه هغه کسان چه ورکړی شوی دی دوی ته علم پخوا له دغه (قرآنه) کله چه ولوستی شی پر دوی (دغه قرآن نو) نسکور پریوځی دوی (پر ځمکه) په زنو (وچولو (تندو) خپلو) په دی حال چه سجده کوونکی وی (تعظیماً و تشکراً) او وائی دوی پاکی ده رب ځمونږ ته (له خلافولو د وعدی خپلی) په تحقیق سره ده وعده د رب ځمونږ خامخا کیدونکی.

تفسیر : یعنی تاسی ئی منئ که ئی نه منئ د لوی قرآن د حقانیت او د رسول الله مبارک د رسالت تصدیق هغه منصف مزاجه اهل العلم کوی چه د پخوانیو سماویهٔ کتابونو د بشاراتو ځخه خبرداره دی. دوی دغه پاک کلام د آوریدلو ځخه بېرمخی پر خپلو زنو سرونه په سجده ږدی او وائی سبحان الله دا څومره عجیب او غریب کلام دی، بیشکه د الله تعالیٰ هغه وعده پوره کیدونکی ده چه د موسیٰ علیه السلام په ژبه د توریت په کتاب استثناء کښی کړی شوی وه چه (ای بنی‌اسرائیلو زه به ستاسی په ورونو (بنی اسمٰعیل) کښی یو نبی مبعوث کوم چه د هغه په خوله کښی به خپل کلام اچوم بلاشبهه هغه هم دا کلام دی چه د محمد صلی الله علیه وسلم په مبارکه خوله کښی اچولی شوی دی. کله چه اهل العلم د قرآن د حقانیت تصدیق کوی نو اوس د جاهلانو له انکاره هغه ته هیڅ یو اعتراض نه دی متوجه.

وَيَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُوْنَ وَيَزِيْدُهُمْ خُشُوْعًا ﴿١٠٩﴾

او نسکور پریوځی دوی (پر ځمکه) په وچولو (تندو) خپلو چه ژاړی دوی (د الله له ویری) او زیاتوی دوی ته (اوریدل د قرآن) عاجزی.

تفسیر : یعنی کله چه پاک قرآن آوری پر دوی رقت طاری کیږی او په سجده لوېږی او په تواضع

عجز او نیاز کښې تزئید کوی. کله چه سر په سجده پړدی نو لا د دوی د عجز او نیاز په مراتبو کښې تزئید پیدا کیږی د اذقان (زنو) په لفظ کښې ښائی دی طرف ته هم اشاره وی چه په سجود کښې زیاته مبالغه کوی. ګواکې خپلې زنې هم پر ځمکه لګوی. یا به دغه محض د سجود علی الوجه څخه کنایه وی والله اعلم.

قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ ؕ اَیًّا مَّا تَدْعُوْا فَلَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰی ۚ

ووایه (ای محمده! دوی ته) وبولئ تاسی الله یا وبولئ تاسی رحمٰن، هر یو نوم ئی چه وبولئ (او واخلئ تاسی پس هغه ښه دی) نو ده لره دی نومونه ډیر ښه.

تفسیر : د سجود او خشوع او نورو په مناسبت دلته د دعاء (د الله د بللنی) او د دعاء په مناسبت په وروستنی آیت کښې د صلوٰة ذکر کړی شوی دی. واقعه دا ده چه د الله تعالیٰ له نومونو څخه د عربو مشرکینو په نزد د الله استعمال ډیر زیات ؤ او د «رحمٰن» نوم په دوی کښې دومره مأنوس نه ؤ. البته په یهودانو کښې د «رحمٰن» اسم کثیر الاستعمال ؤ. په عبرانی کښې هم دغه مبارک اسم هم داسی مقدسه معنی درلوده (لرله) لکه چه په عربی کښې ئی لری د بل لوری (مسیلمه کذاب) هم خپل لقب «رحمٰن الیمامه» ایښی ؤ. الغرض مشرکانو پر الله د «رحمٰن» د اسم له اطلاقه بد وړل او تور به ئی ځنی خوړ او په وحشت کښې به تری لویدل. لکه څه مهال (وخت) چه د رسول الله مبارک له ژبی څخه ئی «رحمٰن» اوریده نو به خپلو منځونو کښې به ئی ویل: چه محمد مونږ د دوو خدایانو له بللو څخه منع کوی او دی پخپله ماسویٰ د الله څخه «رحمٰن» ته هم غږ کوی. یهوادنو به داسی شکایت کاوه چه په محمدی اذکارو او اورادو کښې ولی د «رحمٰن» د نامه ذکر په دغه اندازه زیات نه دی لکه چه په مونږ کښې شته؟ نو د دغو دواړو جواب په دغه آیت کښې ورکړی شوی دی چه «الله» او «رحمٰن» دواړه د یوه منبع الکمالات ذات دوه نومونه دی، د صفاتو او د اسماؤ د تعدد څخه د ده د ذات تعدد نه لازمیږی او نه د هغه څیز د توحید سره څه منافات لری، پاتی شوه دغه خبره چه یو نوم ولی په کثرت سره استعمالیږی؟ نو وپوهیږئ چه د پاک الله هومره چه اسماء الحسنیٰ دی له هغو څخه هر یو نوم چه واخلئ او په هغه سره پاک الله ته غږ وکړئ صحیح دی. او مقصود تری همغه یو ذات دی. او د عنواناتو او تعبیراتو په تنوع سره معنون نه بدلیږی. هو! دغه یوه ضروری خبره ده چه هره خبره یو وقت لری او هره نکته یو ځای.

عباراتنا شتی وحسنک واحد وکل الی ذاک الجمال یشیر

دغه مبارک نومونه ځکه ښه دی چه د پاک الله پر جلالیهؤ صفاتو او تنزیهیهؤ اوصافو دلالت کوی چه نه جوهر دی او نه عرض او نه شرکاء لری او نه جهات په دغو ګردو (ټولو) اوصافو موصوف دی او پر «اکرام» باندی متصف دی چه د پاک الله پر وجودیهؤ صفاتو مشتمل دی لکه علم او قدرت او نور.
وفی الحدیث :

(۱) الله جل جلاله الذی لا اله الاهو (۲) الرحمٰن جل جلاله (۳) الرحیم جل جلاله (٤) الملک جل جلاله (٥) القدوس جل جلاله (٦) السلام جل جلاله (۷) المؤمن جل جلاله (۸) المهیمن جل جلاله (۹) العزیز جل جلاله (۱۰) الجبار جل جلاله (۱۱) المتکبر جل جلاله (۱۲) الخالق جل جلاله (۱۳) البارئ جل جلاله (١٤) المصور جل جلاله (١٥) الغفار جل جلاله (١٦) القهار جل جلاله (۱۷) الوهاب جل جلاله (۱۸) الرزاق جل جلاله (۱۹) الفتاح جل جلاله (۲۰) العلیم جل جلاله (۲۱) القابض جل جلاله (۲۲) الباسط جل جلاله (۲۳) الخافض جل جلاله (٢٤) الرافع جل جلاله (۲٥) المعز جل جلاله (٢٦) المذل جل جلاله (۲۷) السمیع جل جلاله (۲۸) البصیر جل جلاله (۲۹) الحکم جل جلاله (۳۰) العدل جل جلاله (۳۱) اللطیف جل جلاله (۳۲) الخبیر جل جلاله (۳۳) الحلیم جل جلاله (٣٤) العظیم جل جلاله (٣٥) الغفور جل جلاله (٣٦) الشکور جل جلاله (۳۷) العلی جل جلاله (۳۸) الکبیر جل جلاله (۳۹) الحفیظ جل جلاله (٤٠) المقیت جل جلاله (٤١) الحسیب جل جلاله (٤٢) الجلیل جل جلاله (٤٣) الکریم جل جلاله (٤٤) الرقیب جل جلاله (٤٥) المجیب جل جلاله (٤٦) الواسع جل جلاله (٤٧) الحکیم جل جلاله (٤٨) الودود جل جلاله (٤٩) المجید جل جلاله (٥٠) الباعث جل جلاله (٥١) الشهید جل جلاله (٥٢) الحق جل جلاله (٥٣) الوکیل جل جلاله (٥٤) القوی جل جلاله (٥٥) المتین جل جلاله (٥٦) الولی جل جلاله (٥٧) الحمید جل جلاله (٥٨) المحصی جل جلاله (٥٩) المبدی جل جلاله (٦٠) المعید جل جلاله (٦١) المحی جل جلاله (٦٢) الممیت جل جلاله (٦٣) الحی جل جلاله (٦٤) القیوم جل جلاله (٦٥) الواجد جل جلاله (٦٦) الماجد جل جلاله (٦٧) الواحد جل جلاله (٦٨) الصمد جل جلاله (٦٩) القادر جل جلاله (۷۰) المقتدر جل جلاله (۷۱) المقدم جل جلاله (۷۲) المؤخر جل جلاله (۷۳) الاول جل جلاله (٧٤) الاخر جل جلاله (٧٥) الظاهر جل جلاله (٧٦) الباطن جل جلاله (۷۷) الوالی جل جلاله (۷۸) المتعالی جل جلاله (۷۹) البر جل جلاله (۸۰) التواب جل جلاله (۸۱) المنتقم جل جلاله (۸۲) العفو جل جلاله (۸۳) الرءوف جل جلاله (٨٤) مالک الملک جل جلاله (٨٥) ذوالجلال والاکرام جل جلاله (٨٦) المقسط جل جلاله (۸۷) الجامع جل جلاله (۸۸) الغنی جل جلاله (۸۹) المغنی جل جلاله (۹۰) المانع جل جلاله (۹۱) الضار جل جلاله (۹۲) النافع جل جلاله (۹۳) النور جل جلاله (٩٤) الهادی جل جلاله (٩٥) البدیع جل جلاله (٩٦) الباقی جل جلاله (۹۷) الوارث جل جلاله (۹۸) الرشید جل جلاله (۹۹) الصبور جل جلاله
جل جلاله وعم نواله و عظم شانه واعلیٰ برهانه، رواه الترمذی. کذا فی الجلالین، واقرأ تفسیره فی الجمل).

وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾

او دیر ظاهر والی مه کوه په (قرائت د) لمانځه خپل کښې او مکوه ډیر نرموالی په هغه (قرائت) کښې او ولټوه په منځ د دغه (جهر او اخفاء) کښې یوه لیاره (متوسطه).

تفسیر : یعنی په جهری لمانځه کښې (او هم داسې په ادعیه ؤ او اورادو او نورو کښې هم نه دیر په زور سره غږیدل په کار دی او نه دیر په ورو سره وئیل لازم دی بلکه منځنی، متوسط قرائت موزون دی (موضح القرآن). په احادیثو کښې دی کله چه په مکه معظمه کښې قرائت په زوره سره لوستل کیده نو مشرکینو به د هغه په اوریدلو سره هم قرآن او هم د هغه لیږونکي او د هغه راوړونکي او هم ویونکي په نسبت او شان کښې چتي (بیکاره) خبرې او اپلتي (خرابی) ویلی نو ځکه رسول الله ﷺ په دیر ورو ورو لوستلو شروع وکړه. نو په دغه مناسبت دا آیت نازل شو. یعنی نه دومره په زور ئې ولوله؟ چه مشرکین ئې په خپلو کورونو او مجالسو کښې واوری (د تبلیغ وقت مستثنیٰ دی. ځکه چه هلته خو اورول بالذات مقصود ؤ) او نه دومره ورو ورو ئې ولوله چه پخپله ستا ملګری هم هغه وانه وری. او تری مستفید نشي. افراط او تفریط دواړه پریږدئ! او متوسطه رویه ځان ته غوره کړئ! چه په هغې سره قلب متأثر کیږی، او تشویش بیخې ورک کیږی.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ لَمْ یَتَّخِذْ وَلَدًا وَّلَمْ یَكُنْ لَّهٗ شَرِیْكٌ فِی الْمُلْكِ وَلَمْ یَكُنْ لَّهٗ وَلِیٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِیْرًا ﴿۱۱۱﴾

ووایه (ای محمده!) چه ټوله ثنا صفت هغه الله لره دی چه نه ئې دی نیولی څوک ولد (لکه چه یهوادن وائی) او نشته ده ته شریک په ملک (سلطنت) کښې (لکه چه مشرکان وائی) او نشته ده ته څوک دوست له جهته د عاجزی (لکه چه کتابیان وائی) او نسبت د لوئی وکړه الله ته (هر وقت) په لوئ کاملی سره.

تفسیر : له لمانځه څخه وروسته د خالص توحید ذکر ئې وفرمایه او سورت ئې ختم کړ. یعنی ګرد (ټول) محامد او ثناوی خاص د هغه الله تعالیٰ دپاره دی چه په خپلو ګردو (ټولو) صفاتو او کمالاتو کښې واحد دی او له هر راز (قسم) عیوبو او قصورو او نقصو او فتورو څخه بیخې پاک او منزه دی. د ده په ذات کښې هیڅ قسم داسې ضعف او کمزوری نشته چه د هغه د تلافی دپاره بل چا ته اړ (مجبور) یا محتاج شي. له بل چا څخنې په مدد اخیستلو کښې دری احتماله کیدی شي، یا له ووړوکي څخه مدد وغوښتې شي لکه چه پلار له اولاد څخه مدد اخلی، یا له مساوی څخه لکه چه یو شریک له بل شریک څخه مرسته (مدد) غواړی، یا له لوی څخه، لکه چه کمزور او ضعیف انسان د ذلت او مصیبت په وقت کښې له غټانو او مشرانو څخه امداد غواړی. په دغه آیت کښې د دغو دریو واړو نفی وکړه شوه ګواکې په «لم یتخذ ولدا» سره د اول احتمال او په «لم یکن له شریک فی الملک» سره د دوهم او په «لم یکن له ولی من الذل» سره د دریم احتمال د نفی کولو څخه وروسته په «کبره تکبیرا» کښې ئې د خپل عظمت او کبریائی په لوری مونږ ته توجه راکړه.

یعنی انسان ته لازم دی چه د الله تعالیٰ پر عظمت او کبریائی له زړه او په ژبه سره اقرار وکړی. او

هغه جل او علا له هر راز (قسم) ضعفو او کمزوریو څخه ارفع او اعلیٰ وګڼی. او لطف دا دی چه په «لم یتخذ ولداً» کښی د نصاریٰ او په «لم یکن له شریک فی الملک» کښی د مشرکانو او په «لم یکن له ولی من الذل» کښی د هغو یهودانو تردید وشو چه د هغو په نزد د الله بیری د یعقوب د بیری په مقابل کښی مقاومت ونشو کولی (العیاذ بالله) حضرت شاه صاحب لیکی «هیڅوک ئی مددګار نه دی د ذلت دپاره یعنی پر ده له سره ذلت نه راځی چه مددګار وغواړی. د باچاهانو په دربار کښی امراء ځکه لوړی مرتبی لری چه په بد ساعت کښی له هغوی سره دوی مرستی (مدد) او ملګرتیاوی کړی وی. خو د الله تعالیٰ په دربار کښی داسی قصی له سره نشته.»

تمت سورة الاسراء بعون الله وحسن توفیقه فلله الحمد والمنة والصلوٰة والسلام علیٰ صاحب الاسراء وعلیٰ آله النجباء واصحابه الاتقیاء وتابعیهم الاصفیاء

سورة الکهف مکیة الا آیة (۲۸) ومن آیة (۸۳) الی غایة (۱۰۱) فمدنیة وهی مائة وعشر آیات واثنا عشر رکوعاً عدد تلاوتها (۱۸) وعدد نزولها (٦۹) نزلت بعد الغاشیة

د کهف سورت مکی دی پرته (علاوه) له (۲۸) آیت څخه او له ۸۳ تر ۱۰۱ چه مدنی دی یو سل اولس آیته او دولس رکوع لری په تلاوت کښی (۱۸) او په نزول کښی (٦۹) سورت دی وروسته د «الغاشیة» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع) په نامه د الله چه ډیر مهربان خورا (ډیر) رحم والا دی.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتٰبَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَّهٗ عِوَجًا ۜ ①

هره ثنا صفت خاص الله لره دی هغه (الله) چه نازل کړی دی پر بنده خپل (محمد صلی الله علیه وسلم) کتاب (قرآن) حال دا چه نه ئی دی ګرځولی په دی قرآن کښی هیڅ کوږوالی (نه په الفاظو او نه په معانیو کښی)

تفسیر : یعنی له اعلیٰ ځنی د اعلیٰ تعریفونو او شکرونو مستحق همغه پاک الله کیدی شی چه خپل مخصوص او ډیر مقرب بنده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندی ئی له ګردو (تولو) څخه اعلیٰ او اکمل کتاب ئی نازل کړی دی او په دی شان اهل د ځمکی ئی په ډیر لوی نعمت او برکت سره مشرف او ممتاز فرمایلی دی بیشکه په دغه مقدس کتاب کښی له سره هیڅ یوه کږه وږه او خرابه خبره نشته. عبارات ئی په انتهائی درجه سلیس او فصیح، د بیان اسلوب ئی ډیر مؤثر او صحیح،

تعلیم ئی نهایت واضح، متوسط او معتدل دی چه له هر وقت او له هر طبیعت سره مناسبت او مقاربت لری. او له سلیم عقل سره بالکل مطابق دی. د هیڅ قسم افراط او تفریط هیڅ قسم اثر او شائبه پکښی نشته.

قَيِّمًا لِّيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّن لَّدُنْهُ

حال دا چه سم برابر دی (افراط او تفریط له سره پکښی نشته او نازل کړی ئی دی) دپاره د دی چه وویروی (محمد په دی کتاب سره کفار) د عذابه سخته (چه راتلونکی دی) له جانبه د الله.

تفسیر : یعنی دغه مقدس کتاب له هغه عذاب او سخت آفته چه پر مکذبانو د قهار الله تعالیٰ له طرفه راتلونکی دی خبر ورکوی.

تنبیه : ځینو د «قیماً» معنی په «مستقیم» سره کړی ده او دا ئی د پخوانی مضمون تاکید مقرر کړی دی. یعنی هومره غور چه وکړئ د یوه ویښته په اندازه هم کوږوالی به په هغه کښی ونه مومئ مگر (فراء) د دی لفظ معنی داسی کړی ده «قیما علیٰ سائر الکتب السماویة» د گردو (تولو) سماویه ؤ کتابونو په تصدیق او صحت مهر لگوونکی دی او د هغو اصولی تعلیمات په دنیا کښی قایم ساتونکی دی.» او مسلم وائی «قیما بمصالح العباد » د گردو (تولو) بندگانو د تولو مصالحو متکفل دی او د دوی د معاش او معاد روغوونکی دی.» په هر حال هر معنی چه تری واخیسته شی د هغه په صداقت کښی هیڅ د شبهی ځای نشته.

وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ﴿٢﴾
مَّاكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا ﴿٣﴾

او زیری ورکړی (محمد) مؤمنانو ته هغو ته چه کړی دی دوی ښه (عملونه) چه بیشکه شته دوی ته اجر ښه (چه جنت دی)، حال دا چه اوسیدونکی به وی په هغه (جنت کښی دائم قائم بلاانقطاع بلا انتقال) تل تر تله.

تفسیر : په ظاهر سره له دی نه د آخرت بدل یعنی جنت مراد دی چه هلته به قانتینو مؤمنینو ته دائمی خوښی او ابدی راحت ور په برخه کیږی.

وَّيُنْذِرَ الَّذِيْنَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ﴿٤﴾

او چه وویروی هغه کسان چه وائی (له ډیره جهله) نیولی دی الله ولد.

تفسیر : د الله تعالیٰ دپاره د اولاد په تجویز کښی له ګردو (تولو) څخه وراندی او سابق القدم «نصاریٰ» دی او لکه چه له احادیثو څخه ظاهرېږی له هم دغو سره به د قرآن د عاملینو او حاملینو علاقه او سابقه تر قیامت پوری وی. بیا هم د الفاظو په عموم کښی به ځینی هغه یهودی فرقی چه عزیر علیه السلام ته د الله ځوی یا ځینی هغه مشرکین چه ملائکة الله ته د الله لونی ویلی هم داخل دی. ګواکی دلته د اولاد تجویز کوونکی کافرانو ته بالخصوص او نصاریٰ ؤ ته په اخص الخصوص سره تنبیه ورکړی شوی ده.

مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ وَّلَا لِاٰبَآئِهِمْ ؕ كَبُرَتْ كَلِمَةً
تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ ؕ اِنْ يَّقُوْلُوْنَ اِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾

نشته دوی ته په دی خبره کښی هیڅ علم (بلکه هسی له خپله وهمه ئی وائی او نه پلرونو د دوی ته (څه علم شته)، لویه ده هغه خبره (د دوی) چه راووځی له خولی د دوی څخه، نه وائی دوی مګر دروغ (دیر غټ).

تفسیر : یعنی کوم تحقیق او علمی اصول د دوی په لاس کښی نشته او نه د دوی د پلرونو او نیکونو په لاسونو کښی ؤ چه د هغوی په عمیاء تقلید سره داسی غټی خبری له خپلو خولو څخه راوباسی. ګواکی دوی د الله تعالیٰ د قدوسیت او سبوحیت له شانه بیخی بی خبر وو چه د ده په شان کښی له داسی ګستاخی او سپین سترګی څخه لږ څه هم نه شرمیږی، د دلائلو او براهینو په ځای د دوی په ذخیره کښی هم دغه باقی پاتی دی چه له خپلی ژبی څخه یوه دروغه او بدیهی البطلانه خبره بی پروا راوباسی. او کله چه تری د هغه اثبات وغواړئ نو وائی چه دغه د مذهب له هغو اسرارو څخه ده چه تر هغه پوری د انسانی عقل او ادراک نشی رسیدی.

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَّمْ يُؤْمِنُوْا بِهٰذَا الْحَدِيْثِ اَسَفًا ﴿٦﴾

نو ښائی چه ته قتل کوی نفس خپل پر وروستو (د ګرځیدلو) د دوی (له تانه) که را نه وړی (دوی) ایمان په دی خبره (قرآن، نو ته ځان وژنی) له ډیره غمه.

تفسیر : یعنی که دغه کافران قرآنی خبری نه منی نو تاسی د دوی په چرت (فکر) او غم کښی خپل ځان مه کړوئ! او مه له سره ویلی کیږئ! تاسی د تبلیغ او دعوت فریضه اداء کړی او کوئ ئی. که ئی څوک نه قبلوی نو تاسی لره نه ښائی چه خپل ځان دومره وکړوئ! او دومره غمجن شئ! نه د ارمان او تأسف ضرورت شته او نه داسی وینا په کار ده چه مونږ پخپلو دغو کوښښونو کښی ولی بریالی (کامران) او کامیاب نشو کیدی. تاسی خو په هر حال کښی بریالی (کامیاب) یئ! هغه د دعوت، تبلیغ او د خلائقو سره د همدردی او خواخوږی کارونه چه تاسی انجاموئ هغه ستاسی د مراتبو ترفیع او د مدارجو د ترقی ذرائع دی که اشقیاء هغه نه قبلوی نو په دغه کښی د هم دغو خساره او تاوان دی.

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٧﴾

بیشکه مونږ (چه یو) ګرځولی مو دی هر هغه څیز چه دی پر ځمکه زینت (ښائست رونق) دپاره د دی (ځمکی او اهل د ځمکی) دپاره د دی چه ازموینه وکړو پر دوی چه کوم یو له دوی ښخه ډیر غوره دی له جهته د عمل.

تفسیر : یعنی د هغه د رونق په طرف مندی وهی. یا هغه پریږدی او آخرت اخلی په ځینو روایاتو کښی راغلی دی چه ابن عمر رضی الله تعالیٰ عنه پوښتنه وکړه یا رسول الله صلی الله علیه وسلم «احسن عملا» کوم دی؟ وئی فرمایل «احسنکم عقلا و اورعکم عن محارم الله واسرعکم فی طاعته سبحانه وتعالیٰ» د هر چا یوه چه ډیره ښه وی او له حرامه زیات پرهیز کوی او د الله تعالیٰ د حکم منلو په طرف ډیر ژر درومی».

وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴿٨﴾

او بیشکه چه مونږ خامخا ګرځونکی یو د هر هغه څیز چه پر دغه (ځمکه دی) ډاګ (صاف میدان) وچ کلک (صاف پری کړی شوی دی یعنی خاوری پرتی پر ځمکه توتی توتی).

تفسیر : یعنی یوه ورځ به دغه ګردی (تولی) ونی، واښه، شینکی او نور د ځمکی موجودات تولوه شی او د ځمکی ښخه تش تور ډاګ دبر میدان جوړیږی هغه کسان چه د دی په ښایست او دول سینګار خوښ او غولیږی هغوی دی ښه وپوهیږی چه دغه زرق او برق او دول دیل پرق او پروق پاتی کیدونکی شی نه دی. د دنیا هومره دنیوی ساز او سامان چه سره تول کړئ، او په

مادی ترقیاتو سره د ځمکی مخ لاله او گلزار جوړ کړئ تر هغه پوری چه له آسمانی هدایت او روحانی دولت څخه مو لاس تش وی حقیقی سرور او طمانیت او ابدی فلاح، نجات او راحت مو په برخه نشی رسیدی. آخری او دائمی نجات او فلاح او بری یواځی د همغو کسانو په برخه رسیږی، چه د حقیقی مولا له خوښی څخه د دنیا د هر زائل او فانی شی خوښی جار (قربان) کړی او د حق د لیاری د تللو څخه ئی هیڅ یو تکلیف، مصاعب او متاعب نه ستنوی (منع کوی) او نه د دنیا د لویو لویو جبارانو له تخویف او ترهیب او ویری څخه د ده د ثبات قدم له خپله ځایه وښوئیږی. په دغه سلسله کښی وړاندی د ﴿ أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ ﴾ په غم کښی خپل ځان مه ویلی کوئ. هغه کسان چه د دی دنیا پر ژوندن عیش، عشرت او ښایست مغروریږی. او د دغو حقایقو څخه مخ اړوی، دوی گرد (تول) سره کند او کپر او صاف او برابر کیږی. او بالاخر د گردو (تولو) رجوع د پاک الله په طرف ده او هلته به دغه گردی (تولی) جگړی سره فیصله کیږی.

أَمۡ حَسِبۡتَ أَنَّ أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ وَٱلرَّقِيمِ كَانُواْ مِنۡ ءَايَٰتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾

آیا گمان کوی ته (ای محمده!) د دی خبری چه صاحبان د غار او د تختی وو دوی (په اعتبار د قصی) له دلائلو د (قدرت) ځمونږ ډیر عجیبه (او نور نشته بلکه نور عجیبه دلائل د الله د قدرتونو هم شته)

تفسیر : یعنی د الله د عظیمه قدرت په لحاظ د ﴿ أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ ﴾ قصه چه وروسته ذکر راځی کومه داسی عجیبه او غریبه خبره نه ده چه ئی له حده زیاته عجیبه وگنئ، د ځمکی، آسمان، لمر، سپوږمی، ستوری، اور، اوبه او نورو شیانو پیدا کول، او د دوی تینگ نظام قائمول، د ضعیف البنیان انسان فضیلت پر گردو (تولو) موجوداتو، بیا په انسانانو کښی د انبیاؤ علیهم السلام رالیږل د دوی قلیل او بی سرو سامانو ډلو پر لویو لویو متکبرانو بریالی (کامیاب) او فاتح کول. د خاتم الانبیاء محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وعلیٰ اله وصحبه وسلم او د ده د رفیق حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه نجات د کفارو د مکر او فریب څخه او د (ثور) په غار کښی تر دریو ورځو پوری د دوی دواړو صحیح او سالم ساتل او د کفارو تعاقب او د غار (سمڅی) تر خوله پوری راتلل او بیا نامراده او بی د مرام له نیله بیرته گرځیدل. بالاخر د مسلمانانو هغه ډیر وړوکی بی سر و سامان ډلی ته نه یواځی په «جزیرة العرب» بلکه په مشرق او مغرب کښی په ډیر لږ مدت کښی غلبه نصرت او بری په برخه کول آیا دغو او د دوی په شان نور بیشماره شیان د «اصحاب الکهف» له قصی څخه لږ حیرت او تعجب راوړونکی دی؟.
اصل دا دی چه یهودانو قریشو ته مشوره ورکړه چه د محمد صلی الله علیه وسلم څخه د امتحان او آزموینی په دول (طریقه) دری سؤاله وکړی (۱) روح څه شی دی (۲) د ﴿ أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ ﴾ قصه

څرنګه ده؟ (٣) د ذوالقرنین قصه څه وه؟ د ﴿ أَصْحَابَ الْكَهْفِ ﴾ قصې ته دوی د عجیب توب له حیثیته خاص اهمیت ورکړی وو نو ځکه په دغه آیت کښې دا ښوولې شوې ده چه هغه دومره عجیبه نه ده لکه چه تاسې ئې ګڼئ! د هغه څنې ډیرې نورې عجیبې او غریبې د قدرت دلائل او نښې هم شته وروسته د «اصحاب الکهف» اول مجملاً بیا مفصلاً بیان فرمائي.

وائي چه دغه څو ځلمیان د (روم) د کوم ظالم او جبار باچا په زمانې کښې وو چه د هغه اسم ځینو «دقیانوس» ښوولی دی باچا ډیر سخت غالي بت پرست ؤ او په جبر او اکراه سره د بت پرستي په تعمیم او اِشاعت کښې مصروف ؤ عامو خلقو د تکلیف او سختي او خوف او د څو ورځو دنیوي منافعو په طمع خپل مذاهب پرېښودل او بت پرستي ئې اختیار کړه په دغه وقت کښې د څو تنو هغو ځلمیانو په زړونو کښې چه د هغوی تعلق د سلطنتي عمائدو سره وو داسې خیال پیدا شو چه د یوه مخلوق له خاطره د خالق ناراضي نه ده په کار او د دوی زړونه د الله تعالیٰ له خشیته او د تقویٰ له نوره ډک ؤ. الله تعالیٰ دوی د صبر او استقلال او د توکل او تبتل له دولت څخه ماړه کړي وو. دوی د باچا په مخ کښې ودریدل او په ډیر جسارت او میړاني (بهادري) ئې دغسې ناري وکړي: ﴿ لَن نَّدْعُوَا مِن دُونِهِ إِلَٰهًا لَّقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا ﴾ او د دغه خپل ایماني جرأت او د استقلال د مظاهرې څخه ئې ګرد (تول) لیدونکي او اوریدونکي سره مبهوت او متحیر کړل.

باچا څه د دوی پر ځلمیتوب رحم وکړ او څه د نورو مشاغلو او ملکي مصالحو لامله (له وجې) د دوی د فوري وژلو څخه سترګې پټې کړې او څو ورځې ئې دوی ته مهلت ورکړ. څو دوی پخپل دغه معامله کښې غور او نظر ثاني وکړي.

خو دغو ځلمیانو داسې مشوره او سره ئې غوته کړه چه په داسې د فتنې په وقت کښې چه مونږ د جنګ او د تشدد له لاسه عاجزان شوي یو او په هر حال کښې ځمونږ د قدمونو د خوئیدلو ویره او خطره شته نو مونږ ته به دغه مناسبه وي چه ښار ته نژدې د غره په کوم غار کښې پټ او منتظر اوسو چه په مناسبه موقع کښې بیا له هغه ځایه ووځو نو ئې دعاء وکړه چه: ای الله! ته پخپل خصوصي رحمت سره ځمونږ کار راجوړ کړه! او د رشد او هدایت په لاري د تللو ګرد (تول) انتظام مونږ ته وکړه! بالاخر دوی له ښاره ووتل او په کوم نژدې غره کښې ئې پناه ونیوله او له خپلو ملګرو څخه یو تن ئې مامور کړ چه د لباس په تغیر سره کله نا کله ښار ته ورځه! او ځمونږ د تولو ضروریات او حوائج د ښار د حال او احوال سره راوړه! او مونږ د هغه ځای له اخبارونو څخه مطلع کړه! کوم سړی چه پر دغه کار مامور ؤ هغه یوه ورځ اطلاع ورکړه چه نن په ښار کښې رسماً ځمونږ تعقیب او پلټنه (تحقیق) کیده او زمونږ اقارب اعزه او خپلوان مجبور شوي وو چه ځمونږ پته او سراغ وروښیي. دوی په هم دغو مذاکرو کښې وو چه یو ناڅاپه الله تعالیٰ پر دوی خوب طاري کړو ویلې کیږي چه د حکومت سړي ډیر تلاش او پلټنه (لټون) وکړه، خو د دوی درک او سراغ ئې ونه موند او ستړي ستومان کیناستل، بالاخر د باچا له رأئي سره سم د ښیښې پر یوه تخته د دې ځلمیانو نومونه او ممیزه صفات او نور مناسب احوال ولیکل او

په یو محفوظ ځای کښې کېښود شو څو تل د دولت اراکین، مامورین او راتلونکی نسل په دی خبردار وی چه داسی د ځلمیانو یوه ډله په حیرت راوړونکی طریقه تښتیدلی دی چه سره له ډیر لټولو د هغوی هیڅ نښه او اثر نه دی پیدا شوی. ممکن دی چه وروسته له دی نه د هغو سراغ او پته پیدا او ځینی نور عجیب او غریب واقعات هم څرګند (ښکاره) شی. دغه ځلمیان پر کوم مذهب وو؟ په دغه کښې اختلاف دی. ځینی وائی چه نصرانیان یعنی د مسیح علیه السلام د اصلی دین تابعان وو. لیکن ابن کثیر رحمة الله علیه د قرائنو له مخی دی ته ترجیح ورکړی ده چه د «اصحاب الکهف» قصه د مسیح علیه السلام د زمانی څخه پخوانی قصه ده. والله اعلم.

تنبیه : «رقیم» د غره کندی او سوری ته وائی او «رقیم» د «مرقوم» په معنی هم راځی. یعنی لیکلی شوی شی. د مسند عبد بن حمید په روایت کښې چه هغه ته حافظ علی شرط البخاری ویلی دی له ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه څخه د «رقیم» بله معنی منقوله ده یعنی «اصحاب الکهف» او «اصحاب الرقیم» د هم دغې یوی ډلی دوه لقبونه دی. د غار د اوسیدلو له وجی نه دوی ته «اصحاب الکهف» وائی. او کله چه د دوی نومونه او صفات او نور په تخته کښې لیکلی، ایښود شوی دی نو ځکه هغوی ته «اصحاب الرقیم» هم وائی مګر محقق شیخ الهند رحمه الله ړومبنی معنی اخیستی ده او په هر صورت «اصحاب الکهف» او «اصحاب الرقیم» ئې یو څیز مقرر کړی دی، د ځینو علماؤ رأیه دا ده چه د «اصحاب الرقیم» قصه په قرآن کښې نه ده مذکوره او محض د عجیب توب لامله (وجی) د «اصحاب الکهف» په تذکره کښې د هغه حواله هم ورکړی شوی ده او فی‌الحقیقت «اصحاب الرقیم» د (غار والا یا کنده والا) هغه دری تنه سړی دی چه د باران څخه تښتیدلی وو او په یوه سوری کښې ئې پناه نیولی وه او له پاسه یوه لویه پرښه (ګټه) ورغړیده او د هغه سوری خوله ئې بنده کړه. په دغه وقت کښې هر سړی خپل د عمر د ډیر ښه عمل په طفیل د الله تعالیٰ له درباره خپل نجات غوښت، او متدرجاً د دغه سوری خوله ارتیده. «امام بخاری رحمة الله علیه» د «اصحاب الکهف» د ترجمی د منعقد کولو څخه وروسته د «حدیث الغار» مستقل عنوان قائم کړی دی. او په هغه کښې ئې د دغو دری واړو سړیو قصی مفصل درج کړی دی. ښائی هم دی طرف ته ئې اشاره کړی وی چه «اصحاب الرقیم» هم دغه کسان دی. «طبرانی» او «بزار» د نعمان بن بشیر په حسن اسناد سره مرفوعاً روایت کړی دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د «رقیم» ذکر وفرمایه او د دغو دریو سړیو قصه ئې بیان کړه والله اعلم.

إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾ فَضَرَبْنَا عَلَىٰ آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ﴿١١﴾

یاد کړه هغه وقت چه رجوع وکړه هغو ځلمیانو (د ویری د کفارو) غار ته

نو وویل دوی ای ربه څمونږه راکړه مونږ ته له خپله نزده رحمت (چه پری پټ شو له غلیمه «دشمنه») او تیار کړه مونږ ته له دی کاره څمونږ (چه مفارقت د کفارو دی) هدایت او کېښوده مونږ (پرده) پر غوږونو د دوی (چه هیڅ غږ ئی نه اوریده او ویده پراته وو) په غار کښې څو کاله په شمیر.

تفسیر : یعنی داسی ئی پر غوږونو وتپول چه تر کلونو کلونو پوری په همغه سوری کښی ویده پراته وو. او د دی خوا او هغی خوا له احواله له سره نه وو خبر او نه کومه خبره د دوی غوږونو ته رسیده.

ثُمَّ بَعَثْنٰهُمْ لِنَعْلَمَ اَیُّ الْحِزْبَیْنِ اَحْصٰی لِمَا لَبِثُوْۤا اَمَدًا ﴿۱۲﴾

بیا راپورته کړل مونږ دوی دپاره د دی چه (په حالی علم سره هم معلوم کړو) چه کومه یوه له دغو دواړو ډلو مختلفو په څند کښی) ښه حساب کوونکی ده (یا ئی یاد کړی دی حساب) د هغه چه دوی څه مدت تیر کړی ؤ (په دغه غار کښی).

تفسیر : له ډیرو کلونو څخه وروسته الله تعالیٰ دوی ویښ کړل. څو ظاهر شی چه د اختلاف کوونکو په منځ کښی کوم یو د دوی د نوم د مدت صحیح اندازه ښوولی شی؟ ظاهر دی چه د داسی اوږده خوب څخه وروسته کله چه دوی ویښ شوی دی نو په قدرتی طور سره پخپله د خوب کوونکی او ګردو (تولو) لیدونکو په منځ کښی راز راز (قسم قسم) خبری سره مبادله کیږی. او ځینی ئی مدت لږ ښیی. او ځینی ئی ډیر څرګندوی (ښکاروی). یو به اقرار کوی. او بل به ئی مستبعد ګڼلی تری انکار کوی. نو دوی ئی راویښ او دا ئی وروښوده چه کوم یو جماعت سم له حقیقت سره سمی خبری کوی؟ او واقعیت ته نژدی دی؟ او وروسته د دی حقیقت له پوهیدلو سره د بعث «بعد الموت» عقده حل کولی شی؟ چه په هغه کښی د هغی زمانی خلقو سره جګړی کولی.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَیْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ اِنَّهُمْ فِتْیَةٌ اٰمَنُوْا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنٰهُمْ هُدًی ﴿۱۳﴾

مونږ قصه کوو تاته (مفصلاً) خبر حال د دوی په حقه (رښتیا) سره، بیشکه دوی داسی ځلمیان دی چه ایمان لری په رب خپل او زیات کړی ؤ مونږ

دوی له جهته د هدایته.

تفسیر : یعنی د ایمان څخه زیات درجه ئی ورته ورکړه چه د اولیاؤ درجه ده.

وَّرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ

او ټینګ تړلی دی مونږ پر زړونو د دوی (قوت او صبر)

تفسیر : یعنی زړونه مو قوی کړی ؤ په قبول او اظهار د حق سره او دوی مضبوط او ثابت قدم کیښود او خپله خبره ئی صافه وویله.

اِذْ قَامُوْا فَقَالُوْا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَّدْعُوَا۟ مِنْ دُوْنِهٖۤ اِلٰهًا لَّقَدْ قُلْنَاۤ اِذًا شَطَطًا ﴿۱۴﴾

کله چه پاڅیدل (پس له ماموریدلو د کفر په سجدی سره) نو وویل دوی رب څمونږ رب د آسمانونو او (رب) د ځمکی دی له سره به عبادت ونه کړو بی له همغه الله د بل معبود (او که بل څوک مونږ په الوهیت سره وباله نو) خامخا په تحقیق ویلی به وی مونږ هلته خبره خطا لویه دروغه.

تفسیر : یعنی کله چه «رب» هغه دی نو د بل چا معبود درول حماقت دی، «الوهیت» او «ربوبیت» دواړه هم ده ته وړ (لائق) او مخصوص دی.

هٰۤؤُلَآءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖۤ اٰلِهَةً ؕ لَوْلَا يَاْتُوْنَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطٰنٍۭ بَيِّنٍ ؕ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ﴿۱۵﴾

دا کسان قوم څمونږ نیولی دی دوی بی له الله (نور باطل) معبودان، ولی نه راوړی دوی په (عبادت د باطلو معبودانو) کوم برهان سند، ښکاره نو څوک دی ډیر ظالم له هغه چا څخه چه تړی پر الله دروغ (چه شریکان ورته دروی بلکه لوی ظالم له ده څخه بل نه دی).

تفسير : لکه چه موحدين د توحيد صاف صاف دلائل وړاندی کوی که مشرکين هم پخپله دعوی کښې رښتين وی نو کوم واضح دليل ولی نه وړاندی کوی؟ که ئی وړاندی کړی نو له کومه به ئی راوړی؟ دروغ پېښه نه لری. له دی نه به لوی دروغ څه وی چه دوی د الله تعالیٰ دپاره شريک دروی.

کله چه دقيانوس اصحاب الکهف ته دری ورځی مهلت ورکړ او دوی پخوا د تماميدلو د دری ورځو وتښتيدل نو (يمليخا) چه مشر د دوی ؤ په منځ کښې د لياری کښې ئی وويل خپلو ځينو نورو ځلميانو ته داسی:

وَاِذِ اعۡتَزَلۡتُمُوۡهُمۡ وَمَا يَعۡبُدُوۡنَ اِلَّا اللّٰهَ فَاۡوٗۤا اِلَى الۡكَهۡفِ يَنۡشُرۡ لَكُمۡ رَبُّكُمۡ مِّنۡ رَّحۡمَتِهٖ وَيُهَيِّئۡ لَكُمۡ مِّنۡ اَمۡرِكُمۡ مِّرۡفَقًا ﴿١٦﴾

او کله چه په څنګ شوئ تاسی له دغو مشرکانو او له هغو (بتانو) چه عبادت ئی کوی دوی بې له الله نو ځای ونيسئ تاسی هغه غار ته (او ديره شئ پکښې) خپور (خور) به کړی تاسی ته رب د تاسی له رحمته خپل او تيار به کړی تاسی ته له کار ستاسی اسباب د ګزران (او خوشالئی).

تفسير : يعنی «کله چه د مشرکانو له دينه مونږ بيل يو نو په ظاهری دول (طريقه) سره هم مونږ ته لازم دی چه له هغوی څخه بيل اوسو. او کله چه د دوی له باطلو معبودانو څخه ګوښه (بيل) شو نو ښائی چه له هر طرفه وشکوو او خاص خپل لوی الله جلت عظمته په طرف رهی (لاړ) شو او د هغه رحمت او تلطف ته اميد واری ولرو» پخپلو منځونو کښې ئی سره داسی مشوری وکړی په پای (اخر) کښې لاړل او د غره په سمڅې کښې کيناستل.

وَتَرَى الشَّمۡسَ اِذَا طَلَعَتۡ تَّزٰوَرُ عَنۡ كَهۡفِهِمۡ ذَاتَ الۡيَمِيۡنِ وَاِذَا غَرَبَتۡ تَّقۡرِضُهُمۡ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمۡ فِىۡ فَجۡوَةٍ مِّنۡهُ‌ ؕ ذٰلِكَ مِنۡ اٰيٰتِ اللّٰهِ‌ ؕ

او وينی به ته لمر کله چه راخيژی نو ميلان کوی له غاره د دوی ښی طرف ته او کله چه لويږی نو پرېږدی دوی (او تری تيرېږی) کيڼ طرف ته او دوی په ارت ميدان کښې دی له دی غاره، دغه (مذکوره احوال د دوی) له دلائلو

(د قدرت) د الله دی.

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ پخپل کامل قدرت سره دوی ته د داسی دیره ځای په لوری لیار ښوونه وکړه چه هلته مأمون او مطمئن شول او په آرامی او خوشالی سره پریوتل نه د ځای د تنگوالی څخه د دوی زړونه خفه ؤ او نه لمر دوی ته څه ربړ (زحمت) او تکلیف رسوه. د دی لامله (له وجی) چه د دغه سوری مخ د شمال په لوری او په هسی یوه وضع او هیئت سره واقع وه چه د ضرورت په اندازه به لمر ورته رسیده او بی د څه ضرر د رسولو څخه به تری وته.

مَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ﴿۱۷﴾

هر چاته چه سمه صافه لیاره وروښوده الله نو همغه دی د سمی صافی لیاری موندونکی او هر څوک چه گمراه ئی کړی (الله) نو له سره به نه مومی ته ده ته کوم ولی دوست لیار ښوونکی.

تفسیر : یعنی ظاهری او باطنی لیار ښوونه گرد (تول) د ده په قبضه کښی ده وگوره څه مهال (وخت) چه گرده (توله) دنیا سره ښوئیدلی وه «اصحاب الکهف» ئی څرنگه د هدایت په لیاره تینگ او ثابت قدم کړل او په ظاهری دول (طریقه) ئی هم څرنگه د یوه عجیبه سوری په طرف د دوی لیار ښوونه وکړه.

وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَّهُمْ رُقُوْدٌ ۖ وَّنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِيْنِ وَ
ذَاتَ الشِّمَالِ ۖ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيْدِ ۗ لَوِاطَّلَعْتَ
عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَّلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿۱۸﴾

او ته به گمان کوی په دوی (که چیری ئی ووینی) چه ویښ دی حال دا چه دوی ویده دی او اړوو دوی (د پرښتو په وسیله) په ښی اړخ او کیڼ اړخ او سپی د دوی (د دوی په مخ کښی ورته پروت دی چه) غځوونکی دی (په ځمکه) د دواړو څنگلو خپلو په خولی د غار کښی، که (چیری ورپورته شی

ته دوی ته او (نظر واچوی پر دوی نو خامخا مخ به وګرځوی ته له دوی
څخه په تیښته او خامخا ډک به کړی شی ته له دوی نه له ویری.

تفسير : وائی چه د دوی سترګی به د خوب په وقت کښې هم خلاصې وی او د دومره یو طویل خوب هیڅ یو اثر د دوی په ابدانو کښې نه ښکاریده. نو ځکه هر چا به چه دوی ته کاته نو داسې ئې ګاڼه چه دوی ویښ دی. او الله تعالیٰ دغو ویدو ځلمیانو ته شان. هیبت او جلال ورویاښه. او دوی دغه د هستوګنی ځای ته ئې دومره دهشت او عظمت ورکړ چه هیچا به ورته نه شو کتلی، او نه به ورنژدی کیدلی شو څو خلق د هغه د ځای څخه نندارې جوړې نه کړی او هلته بنداری ونه تری او دوی ناآرامه او بی هوسا (بی آرامه) نه کړی د دوی پسې یو سپی هم رهی (روان) شوی ؤ چه د دغو نیکانو اثر پر دغه سپی هم ورسیده. او تر سلهاؤ کلونو پوری ژوندی پاتی شو. اګر که د سپی ساتل بد دی. لیکن په ملیاردو بدانو کښې یو ښه هم شته. او خورا (زیات) ډیر هسې بدان چه د خپلو بدو اعمالو له کبله (وجی) له سپی او نورو حیواناتو څخه هم ښکته او خراب وو د نیکانو او ښو میړو (خاوندانو) له برکته د عزت او عظمت او رفعت خاوندان شوی دی. او بالعکس د نیکانو له کوره او کهوله ډیر کسان پخپل ځان حیران پاتی شوی دی.

ځوی د نوح چه له بدانو سره مل شو.
کورنی صفت ئې ورک شو دی ځپل شو.
د اصحاب الکهف سپی چه څو ورځې
پل د نیکو کښې رهی شو وصف ئې بل شو .
څوک چه ښه ګرځی ښه وینی پاک الله به تری خوشال شی.
څوک چه بد ګرځی بد پرځی د غلو مل ته وینه غل شو.

وَكَذٰلِكَ بَعَثْنٰهُمْ لِيَتَسَآءَلُوْا بَيْنَهُمْ ؕ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ
كَمْ لَبِثْتُمْ ؕ قَالُوْا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ؕ قَالُوْا رَبُّكُمْ
اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ ؕ فَابْعَثُوْٓا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖۤ
اِلَى الْمَدِيْنَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَآ اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَاْتِكُمْ بِرِزْقٍ
مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا ﴿۱۹﴾

إِنَّهُمْ إِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَن تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا ﴿۲۰﴾

او هم داسی (لکه چه ویده کړی وو مونږ اصحاب الکهف) ویښ کړه مونږ دوی چه پوښتنه وکړی پخپلو منځونو کښی، نو وویل یو ویونکی له دوی نه چه څومره مدت مو تیر کړی دی؟، نو وویل (ورته دغو نورو چه) تیره کړی ده مونږ یوه ورځ یا یوه برخه د ورځی، وویل (نورو) چه رب ستاسی ښه خبر دی په هغه مدت چه تیر کړی دی تاسی نو ولیږئ تاسی یو خپل په دی سپینو زرو ستاسی چه دا دی دی ښار ته نو ودی ګوری چه کوم یو له دغه (اهل د ښار) نه ښه پاکیزه دی له جهته د طعامه نو رادی وړی تاسی ته رزق له هغه او نرمی او زیرکی دی کوی (په معامله کښی) او نه دی خبروی خامخا په تاسی هیڅ یو هم. بیشکه دوی که خبردار (یا قادر) شی پر تاسی نو سنګسار به کړی تاسی یا به بیرته وګرځوی دوی تاسی په دین خپل کښی او له سره به خلاص نه شئ تاسی (او ښه به ونه مومئ) په دغه وقت کښی هیڅکله.

تفسیر : یعنی څرنګه ئی چه پخپل قدرت سره دوی په داسی یوه اوږده خوب کښی ویده کړی ؤ همغسی ئی دوی په مقرره وقت کښی راویښ کړل، کله چه پاځیدل نو پخپلو منځونو کښی ئی سره په مذاکرو شروع وکړه، چه مونږ به څومره مدت ویده شوی یو؟ ځینو وویل «یوه یا نیمه ورځ» یعنی ډیر لږ ویده شوی یو. بل وویل چه (له دغو بی فائدو خبرو څخه څه په لاس درځی) په دغه خو د الله تعالیٰ علم ډیر ښه رسیږی چه مونږ څومره مدت ویده شوی یو. اوس کار کوئ، یو سړی ته پیسی ورکړئ، او ښار ته ئی ولیږئ چه له کوم دکان څخه حلال او طیب طعام واخلی. او رائی وړی مګر دغه ضروری ده چه دغه سړی دی په ډیر هوښیاری سره لاړ شی او بیرته دی راشی او په نرمی او تدبیر سره دی ښائی معامله وکړی چه هیڅ یوه ښاری ته ځمونږ پته او نښه څرګنده (ښکاره) نشی که نه لویه خرابی به راپیښیږی. که هغه ظالم باچا پر مونږ خبردار شی نو مونږ به سنګسار کړی. یا به مونږ په جبر او اکراه سره له دغه حقانی دین څخه واړوی. (العیاذ بالله) که داسی کومه واقعه راپیښه شوه نو هغه اعلیٰ کامیابی او فلاح چه مونږ ئی غواړو له سره نه حاصلیږی. ځکه چه د حق دین څخه اوښتل اګر که په جبر او اکراه سره هم وی د اولواالعزمو مؤمنانو کار نه دی.

تنبیه : ځما په نزد ﴿يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ﴾ محض د مدت د تقلیل څخه کنایه ده د خوب د پاځیدلو څخه وروسته دغه طویل مدت هم دوی ته قلیل محسوس شوی ؤ. رښتیا ده چه «خوب او

مرګ سره برابر دی» د ﴿ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ﴾ د «او» د حرف سره استعمال داسې وګڼئ لکه چه د جزء (۱۸) «المومنون» د سورت په (۱۱۲) آیت (٦) رکوع کښې دی
﴿ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْئَلِ الْعَادِّينَ ﴾

وَكَذَٰلِكَ أَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ

او هم داسې (لکه چه مو ویښ کړی وو دوی) خبر کړل مونږ (خلق) پر دوی باندی چه پوه شی (دغه د حشر منکران چه) بیشکه وعده د الله حقه ده او بیشکه قیامت (چه دی) نشته هیڅ شک په (راتلو د) هغه کښې (او خبر کړل مونږ دغه خلق په اصحاب الکهف) کله چه جګړی کولی دوی په منځ خپل کښې په کار (د دین) خپل.

تفسیر : یوه له دوی ځینې پیسې واخیستې او ښار ته ننوت خو د ښار ګرد (تول) شیان د ده په نظر کښې پردی او غیر متعارف ښکاره شول په دغه مدت کښې څو قرنه تیر شوی ؤ، د ښار خلق د دغو پیسو د سکو د لیدلو څخه حیران شول چه پر دی د کوم باچا نوم دی؟ او د کومې زمانې دی؟ او ګرد (تول) سره داسې وپوهیدل چه دغه سړی له کوم ځایه کومه قدیمې خښه کړی خزانه موندلې ده څو دغه خبره د باچا په غوږ کښې ورسیده او هغه همغه پخوانې لیکلې تخته وغوښته چه پر هغه څو نومونه او ممیزه صفتونه لیکلی شوی ؤ او دغه هم پکښې مسطور ؤ چه دغه ځلمیان یو ناځایه په دغه کال کښې لا درکه او تری تم شول. له تحقیقه ثابته شوه چه دغه سړی د همغه مفقودالخبر ډلې څخه دی. په دغه وقت کښې په دغه ښار کښې د «بعث بعد الموت» په نسبت سخت جګړه نښتی وه چا به ویل چه د مړ کیدلو څخه وروسته بیا ژوندون نشته، چا به ویل چه محض روحانی بعث دی او جسمانی نه دی څوک د روحانی او جسمانی د دواړو معادو قائل ؤ، د دی وقت باچا یو حق خوښوونکی، منصف سړی ؤ، او غوښته ئې چه له یو طرف کوم داسې نظیر او مثال په لاس ورشی چه په هغه سره پوهول آسان شی، او عقلی استبعاد له منځه ورک شی. پاک الله دغه نظیر ورپیدا کړ، بالاخر د آخرت منکران هم د دی حیرت راوړونکی ماجری د لیدلو او اوریدلو سره په آخرت متیقن شول، او دغی نظاری په خاص ډول (طریقه) سره د دوی پر طبائعو اثر وغورځاوه او وپوهیدل چه په دی سره الله تعالیٰ مونږ ته تنبیه راکړه ځکه چه دغه قصه د دوهم ځلی بیا ژوندی کیدلو څخه له سره کمه نه ده.

تنبیه : ځینو د ﴿ إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ ﴾ مطلب داسې اخیستی دی چه الله تعالیٰ د

«اصحاب الکهف» له حاله په هغه وقت کښې خلق خبر کړی ؤ نو ځکه د «اصحاب الکهف» په نسبت جګړو او مناقشو جریان درلود (لرلو)، چه هغه څو تنه ځلمیان چه یو ناڅاپه سره ورک او تری تم (ګدود) شوی وو. چیری لاړل؟ چه د هغوی په نسبت له ډیری اوږدی زمانی راهیسی داسی آورو چه راځی. دوی ولی رانغلل؟ دوی چیرته لاړل؟ د دوی نسل به چیری منتشر شوی وی؟ تر اوسه پوری دوی نه دی ژوندی پاتی. او ضرور ګرد (تول) سره مړه او خاوری شوی دی. په دغه مسئله کښې به ځینو یو شی او ځینو به بل شی ویل چه یو ناڅاپه الله تعالیٰ د حقیقت له مخی پرده پورته کړه او هغه ګرد (تول) اختلافات ئی سره ورک کړل.

فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا ۖ رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ ۚ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ﴿٢١﴾

نو وویل (دغو خلقو یو بل ته) چه جوړه کړئ پر دوی یوه بناء، رب د دوی ښه عالم دی په (احوال د) دوی، وویل هغو کسانو چه غالب وو په کار (د دین) د دوی چه خامخا جوړ به کړو مونږ هرومرو (خامخا) پر دوی باندی مسجد (چه لمونځ پکښې وکړی شی.)

تفسیر : دغه نه دی معلوم چه وروسته له هغه «اصحاب الکهف» همغسی ژوندی پاتی شول؟ یا ئی انتقال وکړ؟ که انتقال ئی کړی دی څه مهال (وخت) ؤ؟ او که ژوندی پاتی دی تر کله؟ یا به تر کله ژوندی پاتی کیږی؟ په هر حال د هغه ښار خلقو چه دغه سوری ته نژدی په کوم مناسب ځای کښې د یادونی په شان کوم عمارت جوړ کړی چه له هغه ځینی زائرینو ته څه سهولت پیښ شی نو په دغه کښې به د آراؤ اختلاف واقع شوی وی چه څه قسم عمارت جوړ کړ شی، د دغو اختلافونو تفصیلات خو پاک الله ته ښه معلوم دی، او دغه هم د ده په علم کښې شته چه دغه تجویز د دوی له موت څخه وروسته وشو؟ یا پخوا له موته؟ یا د دوهم ځلی د خوب طاری کیدلو څخه وروسته؟ آیا خلق تر هغه سوری پوری رسیدلی دی؟ او د دوی په ملاقات یا زیارت مشرف شوی دی؟ که نه؟ خو بیا هم هغو بارسوخو او بااقتدارو سریو «چه د اصحاب الکهف» پر اسلامی دین وو داسی سره غوته کړه چه دغه غار ته نژدی یو معبد تعمیر شی د اصحاب الکهف په نسبت برسیره پر دی چه پاخه موحدان او متقیان وو په یقینی ډول (طریقه) نه ویل کیدی شی چه د کوم نبی علیه السلام پر دین او شریعت وو لیکن هغه کسان چه پر دوی معتقدان شوی او عمارت ئی ورجوړ کړی وو نصرانیان وو. ابوحیان په «بحر محیط» کښې د «اصحاب الکهف» د ځای د متعین کولو په نسبت متعدد اقوال نقل کړی دی. من شاء فلیراجعه.

سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَّابِعُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ وَيَقُولُونَ خَمۡسَةٌ سَادِسُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ رَجۡمًا بِالۡغَيۡبِ

ژر به وائي (یعقوبیه چه دوی) دری دی څلورم د دوی سپی د دوی دی، او وبه وائی (نسطوریه چه دوی) پنځه دی شپږم د دوی سپی د دوی دی، ویشتل (او ویل بی له نښی بی دلیله) په غیب سره.

تفسیر : یعنی سامعین به د «اصحاب الکهف» د قصی له آوریدلو څخه وروسته لکه چه د خلقو عادت دی اتکلی غښی ولی یو به وائی چه دوی دری وو، څلورم د دوی سپی ؤ. بل به وائی چه دوی پنځه وو او شپږم به سپی ښیی. لیکن دغه ګرد (تول) اقوال داسی دی لکه چه څوک یی د نښی له تاکلو (مقررولو) څخه تیری (ګتنی) وولی. ممکن دی د دغو مختلفو خبرو په ویلو کښی برسیره په جهل د رسول الله صلی الله علیه وسلم امتحان هم مقصود وی چه وګورو محمد صلی الله علیه وسلم په دغه معامله کښی څه فرمائی؟ ځکه احتمال لری چه یهوادنو د هغو صحیح تعداد اوه ښوولی وی چه د هغه په طرف لوی قرآن هم اشاره فرمائی.

وَيَقُولُونَ سَبۡعَةٌ وَّثَامِنُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ ۚ قُلْ رَّبِّیۡۤ اَعۡلَمُ بِعِدَّتِهِمۡ مَّا يَعۡلَمُهُمۡ
اِلَّا قَلِيۡلٌ ۬ فَلَا تُمَارِ فِيۡهِمۡ اِلَّا مِرَآءً ظَاهِرًا ۪ وَّلَا تَسۡتَفۡتِ فِيۡهِمۡ مِّنۡهُمۡ اَحَدًا ﴿۲۲﴾

او وبه وائی (مومنان په اخبار د محمد چه دوی) اوه دی او اتم د دوی سپی د دوی دی، ووایه (ای محمده! دوی ته) رب ځما ښه علم لری په شمیر د دوی نه پوهیږی په (شمیر د) دوی مګر لږ (د خلقو) نو جګړه مه کوه (ای محمده!) په باب د دوی (یعنی اصحاب الکهف) کښی مګر جګړه ښکاره او فتوی مه غواړه په باب د دغو (اصحاب الکهف) کښی له دغو (کتابیانو) څخه له هیڅ یو (ځکه چه ته پخپله پری خبر ئی په وحیه سره)

تفسیر : یعنی په دی قسم غیر معتد به خبرو کښی زیاتی جګړی کول او تردید، فضول او لاحاصل دی. د عدد په معلومولو پوری کوم اهم مقصود نه دی متعلق، هومره خبره چه الله تعالیٰ راښودلی ده له هغی څخه د زیات تحقیقاتو پسی لویدل او هغومره تردید چه الله تعالیٰ فرمایلی دی له هغه څخه زیات تردید او جګړی نښلول، فضول دی. ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه فرمائی

زه د هغو قلیلو کسانو څخه یم (چه هغوی د قرآنی سیاقه معلوم کړی دی چه) اصحاب الکهف هم دغه اوه تنه دی. ځکه چه الله تعالیٰ هغو پخوانیو دواړو اقوالو ته ﴿ رَجۡمَۢا بِٱلۡغَيۡبِۖ ﴾ وفرمایه او دریم قول سره ئی ونه فرمایل علاوه پر دی د بیان اسلوب هم بدل شوی دی په پخوانیو دواړو جملو کښی «عطفیه واو» نه وه او په دریم کښی شته. او د ﴿ وَثَامِنُهُمۡ كَلۡبُهُمۡۚ ﴾ په عطف سره له راوړلو څخه ګواکی دغی خبری ته زور ورکول مقصود دی چه د دغه قول قائل په پوره بصیرت او وثوق سره د واقعي له تفصیله واقف دی ځینو د دی په تائید کښی دا هم ویلی دی چه پخوا له دی نه له ﴿ قَالَ قَآئِلٞ مِّنۡهُمۡ كَمۡ لَبِثۡتُمۡۖ ﴾ څخه د یوه تن قول راخرګند (ښکاره) شو. او له ﴿ قَالُواْ لَبِثۡنَا يَوۡمًا ﴾ الآیة - څخه پرته (علاوه) له هغه قائل څخه د دری تنو نورو قائلینو پته ولګیده له «قالوا ربکم اعلم، الایة» څخه برسیره په دوی د دریو تنو قائلینو ثبوت هم په لاس راځی او په دی ډول (طریقه) اقلا لږ تر لږه ښائی دوی اوه تنه وی. چه سپی تری مستثنیٰ پاتی دی ځما نیکه مولانا مراد علی خان کاموی په خپل هغه قلمی تفسیر کښی چه په (۱۲۹۱) هـ ق کښی د خوګیانو په کړه کښی لیکلی دی او بیا په (۱۳٤۰) هـ کښی د لاهور په دین محمدی پریس کښی چاپ شوی دی د اصحاب الکهف اسماء داسی لیکلی دی: (۱) یملیخا (۲) مکسلمینا (۳) مسلمینا (دغه دری تنه د ښی لاس درباریان یعنی اصحاب الیمین دی) (٤) مرنوش (٥) دبرنوش (٦) شازنوس (دغه دری تنه د کیڼ لاس درباریان یعنی اصحاب الشمال دی) (۷) مرطونس هغه شپون دی چه دوی ته ئی د هغه سمڅ لار ښوونه وکړه او د دوی د نجات سبب شو د دوی د سپی نوم (قطمیر) او د دوی د باچا نوم (دقیانوس) او د ښار نوم (افیوس یا طرطوس دی).

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْيۡءٍ إِنِّي فَاعِلٞ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُۚ وَٱذۡكُر رَّبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلۡ عَسَىٰٓ أَن يَهۡدِيَنِ رَبِّي لِأَقۡرَبَ مِنۡ هَٰذَا رَشَدٗا ﴿٢٤﴾

او مه وایه له سره په هیڅ باب کښی چه بیشکه زه کوونکی یم د دغه کار صبا مګر (متصل ورسره ووایه ای محمده!) که اراده فرمایلی وی الله او یادوه رب خپل کله چه دی هیر شي او ووایه (ای محمده! دوی ته) ښائی چه سمه صافه لیاره وښیی ماته رب ځما ډیری نژدی ته له دی نه له جهته د لیار ښوونی (او نیکه لیاره).

تفسیر : د «اصحاب الکهف» قصه په تاریخی کتابونو کښی له نادراتو څخه لیکلی شوی وه او هر سړی تری نه شو خبریدی. مشرکینو د یهودانو په لمسون له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه دغه سوال وکړ چه له دغه پوښتنی څخه د دوی مقصود امتحان وو ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم وعده وفرمایله چه صبا به ئی دروښیم ځکه متیقن ؤ چه جبرئیل علیه السلام به راځی او

زه به تری معلومات اخلم او دوی ته به ئی وایم، خو جبرئیل علیه السلام تر پنځلسو ورځو پوری رانغی رسول الله صلی الله علیه وسلم دیر خفه او غمجن شو مشرکین په خندا او مسخرو لګیا شول بالاخر د الله تعالیٰ له جانبه دغه قصه ورته ولیږله شوه او په پای (اخر) کښی ئی نصیحت هم ورعلاوه شو چه وروسته له دی نه د هیڅ یوی خبری په نسبت بی د ﴿ إِن شَاءَ اللَّهُ ﴾ څخه نه ښائی چه وعده وفرمائی که کوم وقت له تانه هیره شی نو هر کله دی چه په یاد راشی ﴿ إِن شَاءَ اللَّهُ ﴾ ووایه ! او امیدوار شه چه الله تعالیٰ به ستا درجه له دی نه لا زیاته کړی. یعنی هیڅ شی هیڅ کله به له تاسی هیر نشی «موضح القرآن» یا د «اصحاب الکهف» د واقعی څخه زیات په عجیب طور ستاسی حفاظت وفرمائی او فتح او بری به مو در په برخه کړی لکه چه د «ثور» په غار کښی وشو یا د کهف د واقعی څخه زیات عجیب واقعات او شواهد ستاسی له ژبی څخه وباسی چه خلقو ته ئی بیان کړی.

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾

او مدت تیر کړی وو دغو (ځلمیو) په غار کښی دری سوه کاله (شمسی) او زیات کړی ؤ پری دوی نهه (قمری کلونه نور هم)

تفسیر : یعنی د شمسی په حساب پوره دری سوه کاله په هغه غار کښی ویده وو. او په قمری سره (۹) کاله نور زیات شو (په دغه کښی د ورځو او میاشتو کسور نه دی محسوب شوی) یا دری سوه کاله وروسته امکان لری چه لږ څه له خوبه ویښ شی او بیا تر نهو کلو پوری ویده پاتی شی. د ځینو علماؤ رأیه دا ده چه دغه (۳۰۹) کاله د دوی د ویښیدلو څخه بعد د محمدی عهد پوری مدت ئی بیان فرمایلی دی. یعنی له خلقو سره وروسته د لیدلو او ویلو بیا ویده شوی دی چه د دوی له دغه وروستنی ویښی څخه د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تر زمانی پوری دومره مدت تیر شوی دی والله اعلم.
لطیفه د هندوستان د (زیشوان) په علاقه کښی یو سړی د دوه سوه او دوه پنځوس (۲۵۲) کلنی عمر کښی شته چه اوس د خپلی څلیرشتمی (۲٤) ښځی سره ژوندون کوی.

قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا ۖ لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ ۚ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) الله ښه عالم دی په مقدار د هغه مدت (چه دوی ځند (تاخیر) کړی وو په هغه کښی)، خاص هم ده لره دی پټ (اسرار) د آسمانونو او د ځمکی (او د ساکښینو او موجوداتو د هغو هم)، څه ښه لیدونکی دی الله (د هر موجود) او څه ښه اوریدونکی دی الله (د هر مسموع)،

تفسیر : یعنی مؤرخین د دوی د ویدیدلو او د بیا ویښیدلو مدت راز راز (قسم قسم) بیانوی خو له گردو (تولو) ښخه صحیح او صواب همغه ده چه الله تعالیٰ ئی ښیی ځکه چه د آسمان او د ځمکی د گردو (تولو) پټو اسرارو علم هم له ده سره شته او هیڅ یو شی د ده د قدرت له سترگی ښخه نه شی تیروتی.

مَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِۦٓ أَحَدًا ﴿۲۶﴾

او نشته چیری دوی ته بی له دی نه هیڅ دوست (متولی د امورو) او نه شریکوی په حکم (قضاء) خپل کښی بل هیڅوک.

تفسیر : یعنی همغسی چه د ده علم محیط دی د ده قدرت او اختیار هم پر گردو (تولو) حاوی دی همغسی چه د ﴿ لَهُۥ غَيْبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾ په علم کښی هیڅوک له ده سره مل او شریک نه دی د قدرت په اختیاراتو کښی هم هیڅوک له ده سره مل او شریک نشی کیدی.

وَٱتْلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيْكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ ۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ
وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِۦ مُلْتَحَدًا ﴿۲۷﴾

او ولوله (ای محمده! دوی ته) همغه چه وحی کری شوی ده تاته له کتابه د رب د تا، نشته بدلوونکی د کلماتو د دغه (الله)، او له سره به نه مومی ته غیر له دغه (الله) هیڅ ځای د پناه (که قصد ئی وکری)،

تفسیر : د «اصحاب الکهف» په قصه کښی ئی فرمایلی ؤ ﴿ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَآءً ظَٰهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِم مِّنْهُمْ أَحَدًا ﴾ مطلب دا دی چه په بیکاره شیانو د زیات بحث او پلتنی (تحقیق) او مناقشی هیڅ ضرورت نشته. تاسی خپل د منصبی فرض په اتمام کښی مشغول او لگیا اوسیٔ! یعنی همغه جامع او مانع او کافی او شافی کتاب چه تاته ستا رب مرحمت فرمایلی دی، همغه ولوله! او خلقو ته ئی واوروه! کومی خبری چه الله تعالیٰ په دی کښی آورولی دی او همغه وعدی ئی چه فرمایلی دی هیڅ یو داسی طاقت نشته چه همغه واړوی. یا ئی بدل کړی، یا ئی بیرته وغورځوی، یا ئی غلطی ثابتی کړی که څوک د دغو خبرو تبدیل پسی وی یا د دی کتاب د حقوقو په اداء کولو کښی قصور کوی همغه دی ښه وپوهیږی چه د الله تعالیٰ د مجرمانو دپاره په هیڅ یو ځای کښی د پناه ځای نشته. هو د وفادارانو د پناه ورکولو دپاره د همغه

رحمت وسیع دی (اصحاب الکهف) وګورئ کله چه دوی د الله تعالیٰ په خبرو تینګ ولاړ وو نو دوی ته ئی څرنګه ښه ځای پخپل فضل او مرحمت سره ورعنایت کړ.

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ

او صبر (بند او تینګ) کړه نفس خپل له هغو کسانو سره چه بولی (عبادت کوی) د رب خپل په سبب (اول د ورځی) او بیګا (آخر د ورځی یعنی هر کله) غواړی دوی ذات (یا رضاء) د الله.

تفسیر : یعنی د ده د لقاء او رضاء د حصول په شوق کښی په نهایت اخلاص سره تل په عباداتو کښی مشغول اوسیږی. مثلاً ذکر کوی، قرآن لولی. پر خپلو لمونځونو مداومت کوی. د حلالو او حرامو تمیز کوی. د خالق او د مخلوق د دواړو حقوق پیژنی. اګر که د دنیوی حیثیته دوی معزز او مالدار نه دی، لکه په لویو اصحابو کښی په دغه وخت کښی حضرت عمار. صهیب. بلال. ابن مسعود خباب سلمان او نور رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین نو داسی مخلصین مؤمنین له خپل صحبت او مجالست څخه تل مستفید وګرځوه او د هیچا په وئیلو او اورولو سره دوی د خپل مجلسه څخه مه بیلوه!.

وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

او نه دی تیریږی (وړاندی دواړه) سترګی ستا له دوی نه چه غواړی ته، زینت (ښائست) د دی ژوندون لږ خسیس،

تفسیر : یعنی د دغو غریبانو او مات زړو او بی وځلیو (کمزورو) مخلصینو مومنینو څخه له سره خپلی سترګی مه اړوه! او لویو لویو غټو متکبرانو دنیادارانو ته په دغه مقصد مه ګوره! چه د دوی د مسلمان کیدلو څخه به اسلامی دین دیر ښه رونق او ښائست مومی ځکه چه اسلامی اصلی عزت او رونق په مادی خوشحالی او د سپینو او سرو زرو په مسکوکاتو نه دی مضبوط. بلکه په ایمان او تقویٰ او اعلیٰ درجه ښو اخلاقو سره قائم دی. د دنیا تال او تیل، ښائست او سنګار بیخی فانی او د سیوری په شان تلونکی شی دی. حقیقی دولت خو ایمان. تقویٰ او تعلق مع الله دی چه هغه له سره ماتی او زوال نه لری. لکه چه د «اصحاب الکهف» په واقعه کښی د الله تعالیٰ د یاد کوونکو او د دنیا د طالبانو پای (اخر) او خاتمه معلومه شوه.

وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿۲۸﴾

او اطاعت مه کوه (مه اوره خبره) د هغه چا چه غافل کړی دی مونږ زړه د ده له ذکره ځمونږ او متابعت ئی کړی دی د هوا خپلی او دی کار د هغه تجاوز (له حقه او غورځول د حق شاته او تجاوز له حدود الله).

تفسیر : یعنی د هغو کسانو په خبرو تاسی له سره غوږ مه پردئ او مه ئی اورئ چه د هغوی زړونه له حقه زاهل او په دنیوی نشو کښی مست او لایعقل او د الله تعالیٰ له یاده بیخی غافل دی. او تل د خپل نفس د خوښی او غوښتنی پسی مائل او رهی (روان) او لګیا دی. د الله تعالیٰ په عبادت کښی تکبر، لویی، ځانمنی(خودنمائی)، هوا پرستی، تقدم او تعالی د دوی دود (رواج) او دستور دی. اګر که دوی ظاهراً ډیر بدایان (دولتمن)، د جاه او ثروت خاوندان هم وی. په روایاتو کښی راغلی دی چه د قریشو ځینو صنادیدو او غټانو ځمونږ رسول صلی الله علیه وسلم مبارک ته وویل «تاسی د خپلو شاؤ خوا څخه دغه فقراء، مسکینان خواران، غریبان چه ګرد (تول) سره اوپره‌ګان (خوار) دی لری کړئ. څو مونږ غټان. مشران. لویان او سرداران تاسی سره کینو.» ګواکی مسلمانانو ته اوپره (خوار) او کفارو ته ئی بدای او سردار وویل. ممکن دی چه د محمد صلی الله علیه وسلم په مبارک زړه کښی دغه خبره تیره شوی وی چه د دغو غریبانو په بیلولو کښی د لږ څه مدت دپاره څه حرج او مضائقه ده؟ دوی خو پاخه مسلمانان دی، مصلحت ته کلی نه به خپه کیږی او دغه غټان به په دغه وسیله سره اسلام قبلوی. نو په دغه مناسبت دا آیت نازل شو چه تاسی له سره د دغه متکبرانو دغه خبری مه آورئ! ځکه چه د دوی دغه غوښتنی بیخی چټی (فضول) او بیکاره دی په دوی کښی د حقیقی ایمان د قبلولو رنګ او استعداد نشته. نو بیا محض د موهومی فائدی دپاره د مخلصینو مسلمانانو د خاطر احترام ولی پریښودی شی. او هم د غټانو او غریبانو سره د دغسی معاملی له کولو څخه احتمال شته چه د عامو خلقو په زړونو کښی د رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په نسبت ﴿مَعَاذَ اللهِ﴾ بدګمانی او نفرت پیدا شی چه د هغه ضرر له دی ضرر څخه به ډیر زیات وی چه اوس د دغو څو تنو متکبرو د اسلام د نه قبلولو په صورت کښی تصور کاوه شی!

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَّمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ

ووایه (ای محمده! دوی ته اسلام قرآن) حق دی له رب ستاسی، پس هر څوک چه اراده (د ایمان) وکړی نو ایمان دی راوړی! او هر څوک چه اراده (د کفر) وکړی نو کافر دی شی.

تفسیر : یعنی د الله تعالیٰ له جانبه رښتیا رښتیا خبری اوروِلی شوی دی. الله تعالیٰ د چا د منلو او د نه منلو هیڅ پروا نه لری هر څه نفع یا نقصان چه پیښیږی هغه به یواځی ستاسی وی منونکی، او نامنونکی له هر یوه سره د هغه خپل عمل د لاری مل وی. او هغوی دواړه دی خپل هغه عاقبت او خاتمی ته ښه ځیر شی او فهم دی ورته وکړی چه وروسته بیانیږی. خالص دنیوی عیش او عشرت خوشی چتی (بیکاره) او فانی دی. او دنیوی مزی او چرچی هلته ښی او خوندوری کیدی شی. چه د اخروی فلاح او نجات وسیله وګرځی. هوا یواځی دنیوی تمول په کار نه راځی. بلکه هغه کسان چه په دغه جهان د اسلام په حالت خواروزار او پریشان دی په هغه جهان کښی به خوښ او خوشال او فرحان او په عیش او عشرت او آرام کښی وی. امام زاهدی رحمة الله علیه ویلی دی له دغه امر څخه مراد وعید او تهدید یعنی ویرول او زورول دی نه اباحت او اجازت ځکه چه بیا ئی داسی فرمایلی دی.

إِنَّآ أَعۡتَدۡنَا لِلظَّٰلِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمۡ سُرَادِقُهَاۚ وَإِن يَسۡتَغِيثُواْ يُغَاثُواْ بِمَآءٖ كَٱلۡمُهۡلِ يَشۡوِي ٱلۡوُجُوهَۚ بِئۡسَ ٱلشَّرَابُ وَسَآءَتۡ مُرۡتَفَقًا ﴿٢٩﴾

بیشکه چه مونږ تیار کړی مو دی لپاره د ظالمانو (کافرانو داسی) اور چه چاپیر شوی دی له دوی پردی د هغه (چه هغه پردی به هم د اور وی)، او که فریاد وکړی (دوی له تندی) نو فریاد به ئی واخیستی شی (په ورکولو د داسی) اوبو (سره) لکه زوی (یا د تیلو خټ) چه وریتوی به مخونه، بد څیز د څښلو دی (دغه زوی)، او بد دی (دغه اور ځای د آرام یا) له وجی د انتفاع.

تفسیر : یعنی د ګرمی له شدته به تږی کیږی نو «العطش! العطش!» ناری وهی نو د تیلو تلچت (خیری) یا د زوو په شان اوبه دوی ته ورکولی کیږی چه د سخت تودوالی او د تندی له سببه د دوی خوله او کولمی به سره تول وریتی او تناکی وهی.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجۡرَ مَنۡ أَحۡسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾

بیشکه هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه (عملونه) بیشکه مونږ نه ضائع کوو اجر (ثواب) د هغه چا چه ډیر نیک وی له جهته د عمل،

تفسیر : یعنی له ادنیٰ څخه ادنیٰ نیکی هم نه ورک کیږی او پوره بدل به ورکړی شی.

اُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَنّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيْهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ

دغه (مؤمنان چه دی) شته دوی ته (هسی) جنتونه د تل هستوګنی چه بهیږی له لاندی (د ونو او مانیو) د دوی (څلور قسمه) ویالی په لاس به کاوه شی دوی ته په دغه جنت کښی وښی له سرو زرو (څو ښوولی شی چه اصلی او دائمی دولتمن او باثروته کوم سری دی؟)

تفسیر : هغه څوک چه تش د سرو زرو او سپینو زرو او ښو کالیو خاوندان دی یا هغو چه ورسره مسلمانان او د ښو اعمالو خاوندان، یا سره له اسلامه او حسنه اعمالو فقیران او بی وځلی (بی وسه) دی. د سرو زرو باهوګانو او وریښمنی جامی او هم داسی د جنت پر ګردو (تولو) نعمتونو او کیفیاتو باندی نه مونږ او نه بل څوک پوهیدی شی چه څمونږ له فهمه ډیر لوړ او په محسوساتو کښی د هغه موطن کوم خاص او پوره مثال نه دی موجود.

وَّيَلْبَسُوْنَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّنْ سُنْدُسٍ وَّاِسْتَبْرَقٍ

او اغوندی به دغه (جنتیان) جامی زرغونی له نریو وریښمو او له پریرو (غټو) وریښمو.

تفسیر : ښائی چه مخ ئی د نریو وریښمواو استر ئی د پریرو (غټو) وریښمو څخه وی کما یفهم من قوله تعالیٰ ﴿ بَطَآئِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍ ﴾ جزء (۲۷) (د الرحمٰن (٥٤) آیت ۳ رکوع) یا دواړه قسمونه به سره بیل بیل استعمالیږی والله اعلم. په «موضح القرآن» کښی دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چه سره زر او ریښمین کالی نارینه ؤ ته په جنت کښی ور رسیږی هر څوک ئی چه دلته واغوندی هلته به ئی نه آغوندی.

مُّتَّكِـِٕيْنَ فِيْهَا عَلَى الْاَرَآئِكِ ۭ نِعْمَ الثَّوَابُ ۭ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿۳۱﴾

تکیه کوونکی به وی په دغه جنتونو کښې پر تختو باندی، ښومره ښه بدل دی (دا جنتونه او نعمتونه) او ښومره ښه دی (دا جنتونه او نعمتونه) ځای د آرام.

تفسیر : یعنی پر ښو چپرکتو او پالنګونو تکیه لګولی په نهایت عزت او احترام سره به ناست وی.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلًا رَّجُلَيْنِ

او ښیه بیان کړه ته دوی ته یو مثال (د کفارو او مومنانو هغه) دوه سړی.

تفسیر : دغه ئی د غنی کافر او فقیر مؤمن مثال بیان وفرمایه چه د هغه په ضمن کښې د دنیا بی‌ثباتی. او د کفر او تکبر بدانجامی. او د ایمان او تقویٰ پر مقبولیت باندی تنبیه ده. دغه دواړه سړی چه د هغوی مثال بیان شوی دی په واقعی ډول (طریقه) سره موجود وو؟ یا محض د تفهیم دپاره دغه مثال فرض کړی شوی دی. د علماؤ په دغه مورد کښې دوه قوله دی او د تمثیلو فائده په هر حال کښې حاصله ده.

جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَّحَفَفْنٰهُمَا بِنَخْلٍ وَّجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿۳۲﴾

چه ګرځولی (ورکړی وو) مونږ یو له دی دواړو ته دوه باغونه. له انګورو (تاکونه) او پټ کړی وو مونږ دا باغونه په خرماؤ سره او پیدا کړی وو مونږ په منځ د دی (دواړو باغونو) کښې کښت (فصل).

تفسیر : یعنی د دغو باغونو په چار چاپیر د کجورو (خرماؤ) ونی کینولی شوی دی او د دواړو باغونو په منځ کښې ځمکه د زراعت دپاره تخصیص ورکړی شوی ده خو غله او میوه (قوت او فواکه) ګرد (تول) تیار له همغه باغ څخه حاصل واخلی.

كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِّنْهُ شَيْـًٔا

دی دواړو باغونو ورکول به ئی میوی خپلی (پوره) او نه به ئی کاوه ظلم

(کموالی) له محصوله خپله هیڅ قدر.

تفسیر : یعنی داسی نه ؤ چه یو باغ به ښه وده (نشونما) او ښه حاصل ورکوه او بل نه ورکاوه او بی حاصل او بیوده پاتی ؤ یا به یوه کښی ډیری ونی وی او په بل کښی کمی.

وَّفَجَّرْنَا خِلٰلَهُمَا نَهَرًا ﴿۳۳﴾

او بهولی وه مونږ په منځ د دی دواړو باغونو کښی ویاله،

تفسیر : یعنی د دغو باغونو په منځ کښی د اوبو ویاله په ډیر ښه وضعیت سره چار چاپیر بهیده او منظره ئی ډیر ښکلی او فرحت زیاتوونکی او ښائسته کړی وه. او که کله نا کله چه باران هم نه کیده خو بیا هم د دغو باغونو طراوت او زرغونتیا د دغو اوبو په سبب به پخپل حال پاتی کیده او د تندی خرابی او د وچوالی هیڅ ویره او اندیښنه به ورسره نه وه.

وَّكَانَ لَهٗ ثَمَرٌ ۚ

او ؤ ده ته (نوری) میوی،

تفسیر : یعنی هر څه چه ئی لګولی ؤ یا ئی ګټلی ؤ د هغه ثمره او نتیجه ئی په ښه ډول (طریقه) سره ومونده او د عیش او رفاهیت هر قسم سامان جمع شو، نکاح ئی چه وکړه د هغی نتیجه او ثمره هم ورته ښه شوه او د ډیرو اولادونو پلار شو.

فَقَالَ لِصَاحِبِهٖ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗٓ اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَّاَعَزُّ نَفَرًا ﴿۳۴﴾

پس وویل دغه (کافر) هغه (مؤمن) ملګری خپل ته حال دا چه هغه ورسره خبری کولی (په افتخار سره) چه زه زیات یم له تانه له جهته د مال او ډیر عزتناک یم له جهته د سړیو.

تفسیر : یعنی مال، دولت، ملاتړ، سری ماسره له تا نه زیات دی که زه د شرک او کفر په اختیارولو کښی په باطل وی نو دومره مال، دولت او هوسائی (آرام) به ولی ځما په برخه کښی

کیده؟ د ده د شرک ثبوت له دی نه په لاس راځي چه د آفت د رسیدلو څخه ئی وروسته په تأسف او ارمان سره وویل ﴿ يَٰلَيۡتَنِي لَمۡ أُشۡرِكۡ بِرَبِّيٓ أَحَدٗا ﴾ معلومیږی چه د هغه غریب ملګری چه یوځ موحد ؤ د شرک د بطلان اظهار، او له شرک څخه د توبی کولو نصیحت به ئی ورته کاوه چه د هغه په جواب کښی ئی داسی ورته وویل چه زه له تانه په مال، اولاد، سری، ملاتړ او هر ځیز کښی زیات یم. نو څرنګه به یقین وکړم چه زه پر باطل یم او تا غوندی مفلس او ناداره به په حق وی؟.

وَدَخَلَ جَنَّتَهُۥ وَهُوَ ظَالِمٞ لِّنَفۡسِهِۦ

او ننوت دی باغ خپل ته حال دا چه دی ظالم ؤ پر ځان خپل (په سبب د فخر او تکبر او کفر)

تفسیر : یعنی په شرک کښی مبتلا ؤ. د کبر او غرور په نشو د ده دماغ ډک ؤ. نورو ته به ئی په سپکه سره کتل او حقیر به ئی ګڼل. او د الله تعالیٰ پر قدرت او جبروت به ئی نظر نه ؤ. او نه په دی پوهیده چه وروسته به ئی انجام څه کیږی؟ هم دغه باغ د ده جنت ؤ چه هغه به ئی خپل ابدی خیر ګڼلو.

قَالَ مَآ أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَٰذِهِۦٓ أَبَدٗا ﴿٣٥﴾ وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةٗ وَلَئِن رُّدِدتُّ
إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيۡرٗا مِّنۡهَا مُنقَلَبٗا ﴿٣٦﴾

وویل چه زه نه کوم ګمان چه هلاک (خراب) به شی دغه باغ (زما) هیڅیری او نه کوم زه ګمان په قیامت چه قائم (واقع) به شی او قسم دی خامخا که بوتلی شم (په ګمان ستا) رب خپل ته (پس له بیا ژوندون) نو قسم دی چه هرومرو (خامخا) به مومم خامخا غوره له دی باغ څخه مرجع.

تفسیر : یعنی اوس خو په آرام سره تیریږی. او ګرد (تول) انتظامات می داسی مکمل کری دی چه زما تر ژوندانه پوری د دغو باغونو د تباه او خرابیدلو کومه ظاهری اندیښنه نشته. پاتی شوه د بعث بعد الموت قصه، نو اول زه یقین نه لرم چه د مر کیدلو څخه وروسته د هډوکی بخرکی ته بیا دوهم ځلی نوی ژوند په برخه کیږی؟ او مونږ به د پاک الله په مخ کښی وراندی کیږو. لیکن که هم داسی وشو نو یقیناً ماته به له دی نه ښه او بهتر سامان هلته هم راورسیږی. که زمونږ دغه حرکات د الله تعالیٰ خوښ نه وی نو په دغه دنیا کښی به ئی ولی دومره وسعت او

راحت را په برخه کړی وی؟ ګواکی د دی دنیا راحت او هوسائی (آرام) د هغه جهان په خوښی او هوسائی (آرام) باندی دلیل دی چه زه به هلته هم مزی او چرچی کوم.

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لَّٰكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٣٨﴾

وویل دغه (کافر) ته (مؤمن) ملګری د ده حال دا چه دغه مومن خبری اتری کولی له دغه کافرسره آیا کافر شوی پر هغه (ذات) چه پیدا کړی ئی ته (په اول کښی) له خاوری بیا ئی له نطفی بیا ئی برابر کړی ته سړی (روغ په اندامونو). لیکن زه وایم شان دا دی چه الله رب ځما دی او نه شریکوم زه له ربه خپله سره هیڅوک.

تفسیر: یعنی هغه الله تعالیٰ چه ستا اصل آدم علیه السلام ئی له بی ځانه خاوری څخه. بیا ته ئی د ځمکی د حاصلاتو له خلاصی او له یوه څاڅکی ناڅیزه اوبو څخه پیدا کړی ئی او ژوندون ئی دربښلی دی او روحانی او جسمانی قوتونه ئی درکړی دی او لوی غټ انسان ئی در څخه پیدا کړی دی نو آیا ته له دی نه انکار لری چه هغه به دی وروسته له مرګه بیا ژوندی کوی؟ یا دغه درکړی نعمت به له تانه بیرته نشی اخیستلی؟ زما عقیده خو داسی نه ده. بلکه زه پوره یقین لرم چه هم هغه لوی ذات یواځی زمونږ رب دی. د ده په الوهیت کښی بل هیڅوک شرکت نه لری او د ده د حکم او ارادی په مقابل کښی هیڅوک هیڅ شی نشی ویلی او کولی او نه خپله سا اخستی شی.

وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

او ولی نه په هغه وقت کښی چه ننوتی باغ خپل ته ویل تا (یعنی په هغه وقت کښی چه ننوتی خپل باغ ته ولی دی داسی نه ویل(هغه چه اراده وفرمائی الله (هغه کیږی) نشته قوت (هیچا لره په هیڅ کار) مګر په توفیق) د الله.

تفسیر: یعنی مال د الله تعالیٰ نعمت دی خو د غرور، تکبر او ځانمنی (خودنمائی) او د کفر ویلو څخه آفت نازلیږی. لازم او ښه خو داسی ؤ چه د باغ د داخلیدلو په وقت دی د ﴿ مَآ أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَٰذِهِۦٓ أَبَدًا ﴾ په ځای ﴿ مَا شَآءَ ٱللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِٱللَّهِ ﴾ ویل یعنی د هر هغه څیز چه الله تعالیٰ

اراده وفرمائی عطا کوی ئی. څه زور او قوت چه په مونږ کښی شته هغه د ده له امداد او اعانته راحاصل دی. که الله تعالیٰ اراده وفرمائی نو په یوه شپه کښی هغه ګرد (تول) سلب او بیرته ئی اخلی. په روایاتو کښی راغلی دی. هر مهالی (وخت) چه انسان پخپل کور کهول او نور ځای کښی په خوښی، آرام سره ځان مومی نو هم دغه لفظ دی ووائی ﴿ مَاشَآءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ ﴾

اِنْ تَرَنِ اَنَا اَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَّوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسٰى رَبِّىْٓ اَنْ يُّؤْتِيَنِ خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَآءِ فَتُصْبِحَ صَعِيْدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ اَوْ يُصْبِحَ مَآؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيْعَ لَهٗ طَلَبًا ﴿٤١﴾

که ته وینی ما چه زه لږ یم له تانه د جهته د ماله او ولده (ځوی او لور). پس (امید لرم چه ژر دی چه) رب ځما راکړی ماته (په دنیا په آخرت کښی خیر) بهتره له باغ ستا او چه ولیږی پر دغه (باغ ستا) تندر له (طرفه د) آسمانه پس صبا ته وګرځی (باغ ستا) ډاګ میدان ښویی (چه ښوئیږی پری سری) بی زرغونه یا صبا ته وګرځی اوبه د دی باغ وچی ډوبی پس له سره به نه توانیږی (نه شی راوستی) دی ډوبو اوبو لره په لټولو سره.

تفسیر : یعنی یوه توده بوربوړکی (ګرد باد) والوزی یا بل کوم سماوی آفت نازل شی چه ستا د دغه تکبر او غرور د نتائجو په سزا کښی ستا دغه باغ ډاګ ډبر او سپیره او تری صاف میدان جوړ کړی. یا د دغی ویالی اوبه وچی شی. او بیا سره له ډیر زیار (محنت) ایستلو او کوښښ اوبه پکښی ونه بهیږی.

وَاُحِيْطَ بِثَمَرِهٖ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ

او چاپیر کړی شو په انواعو د میوو د هغه (باغ یا سړی یعنی هلاک شو) پس وګرځید په وقت د سبا کښی چه اړوه ئی ځت او مخ د ارغویو خپل (له خپګانه)

تفسیر : یعنی د حسرت او افسوس لاسونه به ئی سره مښل. او هک پک پاتی ؤ.

عَلٰى مَآ اَنْفَقَ فِيْهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوْشِهَا

پر هغه مبلغ چه لگولی ؤ پر دغه باغ حال دا چه دغه باغ لویدلی ؤ پر ځیلو (مناگانو د تاکو کورو) خپلو.

تفسیر : حضرت شاه صاحب لیکی «آخر د ده پر باغ باندی هم هغسی وشوه چه د دغه بنه سری له خولی څخه وتلی ؤ په شپه کښی سماوی آفت د اور په صورت راغی او گرد (تول) باغ ئی وسوځوه او د ایری ډیریځ ئی تری جوړه کره. مال ئی لگولی ؤ د پنگی (راس المال) د تزئید دپاره خو پنگه او گته اصل او فرع دواړه ئی له لاسه ووتل».

وَيَقُوْلُ يٰلَيْتَنِيْ لَمْ اُشْرِكْ بِرَبِّيْٓ اَحَدًا ﴿۴۲﴾

او وائی ای کاشکی ما نه وی نیولی شریک رب خپل سره هیڅوک (څو می دغه باغ نه وی وران شوی).

تفسیر : مگر څه په کار دی اوس ژړا او انگولا لوښی مات او غوړی توی شو په بیدیا. او دغه افسوس او ندامت هم د الله تعالیٰ له ویری نه ؤ بلکه تش د دنیوی ضرر رسیدلو په بناء ؤ.

وَلَمْ تَكُنْ لَّهٗ فِئَةٌ يَّنْصُرُوْنَهٗ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا ﴿۴۳﴾

او نه ؤ ده ته کومه ډله چه مدد ئی کړی وی له ده سره (په دفع د آفت کښی) غیر له الله او نه ؤ دی پخپله مددگار د خپل ځان (په دفع د هلاک کښی)،

تفسیر : یعنی نه ئی گوند (پارتی) او ډله په کار ورغله. نه اولاد او نه هغه فرضی معبود چه له الله تعالیٰ سره ئی شریک درولی ؤ. او نه ده پخپل ذات کښی دومره طاقت او توان درلود (لرلو) چه د الله تعالیٰ د عذاب مخه ونیسی یا خپل بدل واخیستی شی.

هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ ۭ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ عُقْبًا ﴿۴۴﴾

په دی وقت کښی گرد (تول) ولایت اختیار خاص الله لره حق دی، الله خیر (غوره) دی له جهته د ثواب او خیر (غوره) دی له جهته د عاقبته (او بدل

ورکولو خپلو دوستانو لره).

تفسیر : یعنی د هر عمل هر بدل چه دی ورکړی هغه درست دی، دلته او هلته په هر ځای کښې د هم ده واک او اختیار چلیږی او هیڅوک هیڅ طاقت او توان نه لری چه د ده په حکم او فیصله کښې څه مداخله وکړی یا څه ګوتی پکښې ووهی.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيْمًا تَذْرُوْهُ الرِّيٰحُ ؕ

او وښیه بیان کړه دغو (خلقو) ته مثال د دی ژوندون لږ خسیس په تازګی او سرعت د زوال کښې) په مثل د هغو اوبو چه نازلی کړی دی مونږ هغه اوبه له (طرف د) آسمانه نو ګډ یو بل سره ګدوډ شی په سبب د دی (اوبو) سره زرغونه د ځمکی نو صبا ته وګرځی (دغه زرغونه) وچه کلکه ماته ماته چه الوځوی ئی بادونه،

تفسیر : یعنی د دنیا د دغه عارضی پسرلی او د فانی او سریع‌الزوال ښایست او سینګار مثال داسی وګڼئ چه پر وچه او مړه ځمکه د باران اوبه ولویږی او هغه یو په یو تکه شنه او ژوندی شی او پر ګڼو شینکیو او ونو ښائسته شی. او مختلفی ترکودی (نباتات) ځنی خارج او مخلوط او ګده وده زرغونتیا پکښی پیدا شی، ډیر ښائسته او ښکلی کښت (فصل) ئی په سترګو کښی ډیر ښه ښکاره شی. مګر څو ورځی وروسته هغه تک زیړ واوړی او په وچیدلو او رژیدلو باندی شروع وکړی. بالاخر په یوه وقت ګرد (تول) سره لو او قطع او پری او وریبل شی او بیا توته توته او بوس بوس کړی شی. او په هوا کښی والوځولی شی. د دنیا د سترګو غولوونکی او ناپوهان تیرایستونکی ښائست او سینګار هم داسی وګڼئ چه د څو ورځو له مخی ډیر ښکلی او زړه وړونکی په نظر راځی. بالاخر ذری ذری او په هوا کښی والوځی او ګرد (تول) سره لری او پری شی. او ډاګ ډبر صاف میدان تری پاتی شی لکه چه وروسته په ﴿ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً ﴾ کښی اشاره کړی شوی ده.

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿۴۵﴾

او دی الله پر هر څیز باندی (چه اراده وفرمائی) توانا قادر (چه ځینی د هغو انشاء او افنا دی).

تفسير : يعنى هر كله چه اراده وفرمائى ژوندى ئى كړى (موضح القرآن) يا دا چه زرغونول او ذرى ذرى كول او آلوځول، ګرد (تول) د ده په واک (اختيار) او قدرت كښى دى.

اَلْمَالُ وَ الْبَنُوْنَ زِيْنَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ اَمَلًا ﴿۴۶﴾

مال (د دنيا) او ځامن (چه پكښى اخروى مفاد نه وى) زينت (رونق) ښائست د دى ژوندون لږ خسيس دى، او (په اعتبار د جزاء) باقى پاتى كيدونكى نيک (عملونه) خير غوره دى په نزد د رب ستا له جهته د ثوابه او (خير) غوره دى له جهته د اميد.

تفسير : يعنى وروسته له مرګه مال او اولاد او نور هيڅ په كار نه راځى او يواځى هغه نيک كارونه په كار راځى چه د هغو اثر يا ثواب مستقبل ته پاتى كيدونكى وى. په حديث كښى دغه كلمات طيبات(**سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر ولا حول ولا قوة الا بالله**)له باقيات الصالحات څخه فرمايلى شوى دى. دغه محض د مثال په دول (طريقه) دى. كه نه ګرد (تول) حسنه اعمال په دى كښى داخل دى. په «موضح القرآن» كښى دى ﴿ وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ ﴾ دا دى چه داسى يوه علم ښوونه وكړى چه جارى وى يا كومه نيكه طريقه وچلوى، يا مسجد، يا كوهى، يا سراى، يا باغ يا كومه مزرعه وقف كړى، يا خپل اولاد ته ښه تعليم او تربيه وركړى، او وروسته له خپله دغه صالح ولد پريږدى، نو دغه ګرد (تول) داسى ښه اعمال دى چه پر هغو باندى د الله تعالىٰ له جانبه ښه بدل مونډلى كيدى شى. او انسان پرى عمده توقعات قائمولى شى. د دنيا پر فانى او زائل خوشالى طويل او عريض اميدونه تړل د عقل او هوش كار نه دى.

وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَ تَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً ۙ

او (ياد كړه) هغه ورځ چه وران به كړو غرونه او ګورى به ته (اى انسانه!) ځمكه ښكاره (صاف ميدان)

تفسير : يعنى كله چه قيامت راشى نو د غرونو پشان سخت مخلوق هم له خپله ځايه آلوځولى شى بلكه دغه لوى او درانه غرونه هم لكه تكولى شويو وړيو غوندى په هوا كښى سره ګرځى او آلوځى الغرض د ځمكى دغه ګردى (تولى) لوړى او ژورى (نشيب وفراز) به سره سمى برابرى

او ځمکه به له یوه سره تر بله سره پوری صاف، هوار میدان شي.

وَّحَشَرْنٰهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿۴۷﴾

او راجمع به کړو (مونږ) دوی (یعني خلق) نو پرې به نه ږدو له دوی نه یو تن هم (نه له اولینو او نه له آخرینو).

تفسیر : یعني هیڅ یو تن هم د الله تعالیٰ له درباره غیر حاضر کیدی نشي.

وَعُرِضُوْا عَلٰى رَبِّكَ صَفًّا ؕ لَقَدْ جِئْتُمُوْنَا كَمَا خَلَقْنٰكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ ؗ بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَّجْعَلَ لَكُمْ مَّوْعِدًا ﴿۴۸﴾

او وړاندی به کړی شي دوی په رب ستا صف صف (او وبه ویلی شي دغو صفوفو ته) خامخا په تحقیق راغلئ تاسی مونږ ته (یواځی لغړ بربنډ) لکه چه پیدا کړی وئ مونږ تاسی ړومبی ځلی (له خپلی موره په دی شان سره) بلکه ګمان کاوه تاسی (ای منکرینو د بعث) چه وبه نه ګرځوو مونږ تاسی ته ځای او وقت د وعدی.

تفسیر : د بعث منکرینو ته به د تقریع او توبیخ په ډول (طریقه) وویلی شي چه تاسی خو قیامت او نوری ایماني خبری چټی (بیکاره) او دروغ ګڼلی نو نن تاسی هغه ګرد (ټول) دنیوی ساز سامان او اثاثه چیری پریښی؟ او دغسی لوڅ لغړ چیری دروميء؟ او «لکه چه مو پیدا کړی وئ ړومبی ځلی» دغه هم داخل دی چه پر بدن به هم څه زخم او نقصان او بل شی نه وی. په حدیث کښی راغلی دی چه په قیامت کښی به ګرد (ټول) صفوف یو سل او شل صفونه وی چه له هغه څخه به اتیا صفونه د محمدی صلی الله علیه وسلم امت وی.

وَوُضِعَ الْكِتٰبُ فَتَرَى الْمُجْرِمِيْنَ مُشْفِقِيْنَ مِمَّا فِيْهِ

او کیښودلی به شي کتاب (اعمالنامی په لاسونو د خلقو) پس ګوری به ته ګناهګاران ویریدونکی له هغه نه چه پکښی (لیکلی) دی (له ګناهونو).

تفسير : يعني د هر يوه اعمالنامي ورکولي کيږي، دوی به په هغه کښي د خپلو اعمالو فهرست (نوم ليک) ولولي. او مجرمين به له خپلو گناهونو سخت ويريږي او وائی به خدای پوهيږي چه نن څرنگه سختي سزاوی رارسيږي؟.

وَيَقُولُونَ يَٰوَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا ٱلْكِتَٰبِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّآ أَحْصَىٰهَا ۚ وَوَجَدُوا۟ مَا عَمِلُوا۟ حَاضِرًا ۗ

او وائی به ای هلاکه زمونږ (راشه دغه دی وقت دی) څه حال دی د دی اعمالنامی (څمونږ) چه نه پريږدی (گناه) وړه او نه لويه (گناه څمونږ) مگر چه حساب کړی ئی دی هغه (تولی)، او وبه مومي دوی هغه څيز چه کړی وی (په دنيا کښي په خپل مخ کښي) حاضر (ليکلی په اعمالنامه کښي)،

تفسير : يعني د ذری ذری عمل به ئی تر سترگو لاندی وی او هره يوه وړه او لويه نيکی او بدی به په دغه اعمالنامه کښي مندرجه او ليکلی مومي.

وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾

او نه کوی ظلم رب ستا پر هيچا (چه کومه گناه ئی نه وی کړی او وئی ليکی).

تفسير : د الله تعالیٰ په دربار کښي ظلم په دغه معنی له سره امکان نه لری چه معاذ الله د غير په ملک کښي تصرف وکړی ځکه چه گرد (تول) مخلوق د ده مملوک دی. ليکن هغه ظلم چه ظاهراً په نظر راځي او بی موقعه کار گڼلی کيږی دی هغه هم نه کوی نه څوک بی قصوره نيسی، نه د چا يوه ادنیٰ نيکی پريږدی چه ضائع شي، بلکه پخپل بالغه حکمت سره د نيکی او د بدی له هری ونی څخه همغه ميوه راوباسی چه د هغه د نوعيه طبيعت اقتضاء ده. په کفر او په ايمان او په طاعت او معصيت کښي خالق الکل داسي بيل بيل خواص او تأثيرات ايښی دی لکه چه په زهرو او په ترياقو کښي دی په آخرت کښي به د دغه خير او شر دغه گرد (تول) خواص او آثار په علانيه ډول (طريقه) سره څرگنديږی (ښکاريږی).

د عمل له مکافاته غافل مشه! له غنمو غنم کيږی له اربشو نه اربشه.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ ٱلْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِۦٓ ۗ أَفَتَتَّخِذُونَهُۥ وَذُرِّيَّتَهُۥٓ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِى وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّۢ ۚ بِئْسَ لِلظَّٰلِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾

او (یاد کره) هغه وقت چه وویل مونږ پرښتو ته چه سجده وکړئ تاسی (تعظیماً) آدم ته پس سجده وکره (ټولو) مګر (ونه کره سجده) ابلیس، وه دی (اصلاً) له پیریانو پس ووت له امره د رب خپل (په ترک د سجدی)، آیا پس نیسئ تاسی ابلیس او اولاده د دغه (ابلیس) دوستان (چه خبره ئی منئ) غیر له ما حال دا چه دی دغه (شیاطین) تاسی ته دښمنان، بد دی (ابلیس) ظالمانو ته بدل (له الله چه شیطان منی او رحمٰن نه منی).

تفسیر : راجح هم دا ده چه ابلیس د پیریانو له نوعی ؤ ده په عبادت کښی ترقی وکره او د پرښتو په دله کښی شامل شو نو ځکه کوم حکم چه پرښتو ته د سجود وشو هغه ته هم وشو په دغه وقت کښی د ده اصلی طبیعت او سرکشی او غرور د طینت ښکاره شو. او له ډیره تکبره د الله تعالیٰ د حکم منلو څخه ئی غاړه وغروله او د آدم په مخ کښی سجده کول ئی خپل د شان کسر وګانه تعجب دی چه نن د آدم اولاد د خپل رب په ځای هغه ازلی دښمن او د ده اولاد او اتباع څرنګه خپل رفیق ملګری، خیر غوښتونکی او دوست دروی؟ آیا له دی نه به بل کوم ظلم او بی انصافی څه وی؟ دغه قصه پخوا له دی نه هم په څو ځایونو کښی بالتفصیل تیره شوی ده دلته د هغی له تذکری څخه دغه تنبیه مقصود دی چه د فانی دنیا په دول او سینګار مغروریدل او د آخرت څخه غافل کیدل، فقط د شیطان په تحریک او تسویل سره کیږی ځکه چه شیطان غواړی چه مونږ بیا خپل هغه اصلی او آبائی وطن (جنت) ته بیرته لاړ نه شو. د ده د نظر مطمح دا ده چه په دوستی او خپلوی کښی له مونږ څخه هغه خپل پخوانی کسات او انتقام واخلی. انسان ته لازم دی چه د داسی چالاک او هوښیار دښمن څخه خپل ځان وساتی. هغه کسان چه پر دنیوی متاع مغروریږی او ضعیفان خوار او حقیر ګنی او خپل ځان ډیر وړ (لائق)، غوړ، او لوړ (وچت) بولی ګواکی هغوی په تکبر او تفاخر د لعین شیطان پر لار درومی.

تنبیه : ابن کثیر رحمة الله علیه ځینی روایات نقل کری دی چه په هغو کښی د ابلیس اصل د ملائکو له نوعی څخه ښوولی شوی دی او لیکلی ئی دی چه د دغو روایاتو غالبه حصه له اسرائیلیاتو څخه ده چه ښائی وروسته له ډیره فکره او نظره په احتیاط سره ومنلی شی او له هغو څخه اکثر شیان خو یقیناً دروغ دی ځکه چه لوی قرآن بالتصریح د هغه تکذیب کوی. وروسته له هغه ابن کثیر رحمة الله علیه په ډیرو متینو الفاظو سره د اسرائیلیاتو په نسبت څه کلام کری

دی چه د لوستلو او په یاد لرولو قابل دی چه دلته ئی مونږ د تطویل له خوفه نشو داخلولی.

مَآ اَشۡهَدۡتُّهُمۡ خَلۡقَ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ وَلَا خَلۡقَ اَنۡفُسِهِمۡ وَمَا كُنۡتُ مُتَّخِذَ الۡمُضِلِّيۡنَ عَضُدًا ﴿٥١﴾

نه دی حاضر کړی ما دغه (شیاطین) پیدا کولو د آسمانونو او د ځمکی ته او نه پیدایښت د ځانونو د دوی ته او نه یم زه نیونکی د گمراه کوونکو مټ بازو (مددگار یعنی له شیاطینو مرسته (مدد) نه غواړم په هیڅ شی کښی نو ولی تاسی ئی امر، حکم منئ؟)

تفسیر : یعنی د ځمکی او آسمان د پیدا کولو په وقت کښی مونږ دغه شیاطین نه ؤ رابللی چه راځئ ځما کار وگورئ چه ښه دی که څه نقص پکښی شته؟. الغرض له دوی ځنی د تکوین او ایجاد په عالم کښی هیڅ مشوره نه ده اخیستی شوی او نه مدد تری طلب کړی شوی دی بلکه د ځمکی او آسمان د پیدائښت په وقت کښی خو له سره پخپله دوی هم موجود نه ؤ او په خپله د دوی د پیدائښت په وقت کښی هم تری پوښتنه نه ده شوی چه ته څرنگه پیدا کړی شی؟ یا ستا نور محسنان په څه شان سره پیدا کړم؟ لږ خو راشئ! او له ما سره مرسته (مدد) وکړئ! او په فرض محال که می مدد غوښتی وی او که می ځان ته مټ او بازو جوړاوه نو آیا هغه به له هم دغو بدبختانو او اشقیاؤ څخه وی؟ بلکه نه به وی چه زه ښه علم لرم چه ځما بندگان له لیاری څخه بې‌لیاری کوی بیا نه دی معلوم چه انسانان ولی دوی ته د خدائی درجه ورکړی ده او خپل رب ئی پریښی دوی ئی ولی خپل رفیق ملگری او مددگار درولی دی؟ «سبحانه وتعالیٰ عما یقول الظالمون علواً کبیراً»

وَيَوۡمَ يَقُوۡلُ نَادُوۡا شُرَكَآءِىَ الَّذِيۡنَ زَعَمۡتُمۡ فَدَعَوۡهُمۡ فَلَمۡ يَسۡتَجِيۡبُوۡا لَهُمۡ وَجَعَلۡنَا بَيۡنَهُمۡ مَّوۡبِقًا ﴿٥٢﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چه وبه وائی (الله مشرکانو ته) چه ناری کړئ شریکانو ځما ته هغه چه گمان کاوه تاسی (د خدائی پر هغو) پس وبه بولی دوی هغوی نو جواب به ورنه کړی دوی ته (او نه مرسته (مدد) ورسره کوی) او وبه گرځوو مونږ په منځ د دوی کښی ځای د هلاک (دوزخ).

تفسیر : یعنی هغه چه تاسی له ما سره شریکان درولی ؤ هغوی ته ناری کړئ څو د دی مصیبت په وقت کښی له تاسی سره مدد او کومک وکړی. خو په دغه وقت کښی د رفاقت او دوستی ګردی (تولی) کلاڼی ویلی کیږی (او د دوستی تول اسباب غوڅیږی) او د خپلوی دغه چلو صاف به له اوبو څخه وځی څرنګه چه دوی به یو بل ته له سره نژدی کیدی هم نشی نو یو له بل سره به مدد او مرسته (امداد) په څه ډول (طریقه) سره رسولی شی. د دغو عابدینو او معبودینو په منځ کښی به د اور یو عظیم او وسیع خندق حائل وی.

وَرَاَ الْمُجْرِمُوْنَ النَّارَ فَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ مُّوَاقِعُوْهَا وَلَمْ يَجِدُوْا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾

او وبه ګوری (مجرمان مشرکان) اور پس یقین به ئی راشی په دی چه په تحقیق دوی لویدونکی دی په دغه (اور د دوزخ) کښی او نه به مومی دوی له دغه (اوره) ځای د په څنګ کیدلو.

تفسیر : یعنی په اوله ابتداء کښی به لږ څه د مغفرت او بښنی امید لری لیکن هم دغه چه په جهنم باندی د دوی سترګی ولګیږی او جهنم دوی خپل ځان ته ورکش کړی نو پوره یقین به ئی راشی چه اوس هرومرو (خامخا) زه په دغه اور کښی لویږم او د تیښتی هیڅ یوه لیاره ماته نه ده پاتی او نه خپله لیار له دغه اور څخه بل لوری ته پیدا کولی شم.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ؕ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾

او خامخا په تحقیق مکرر بیان کړی دی مونږ په دی قرآن کښی خلقو ته (مثال له جنسه) د هر قسم مثل (له جهته د عبرت)، او دی انسان زیات له هر شی څخه له جهته د جدل (جګړی او خصومت په باطله کښی.)

تفسیر : یعنی لوی قرآن په څه څه مختلفو عنواناتو او قسم قسم دلائلو او امثله ؤ سره رښتیا رښتیا خبری پوهوی مګر انسان داسی جګړه کوونکی دی چه په صافه او سمه خبره کښی هم

کړې وړې خبرې پیدا کوي او د بې‌موردو حجتونو او دلائلو د راوړو څخه لاس نه اخلي او تل جنګ او جګړه کوي، کله چه په خبرو او جګړو سره څه ونشي کړی نو پر مهمل او بیکاره چټی (فضول) فرمائشونو باندی لاس پوری کوی چه هغه شي او دغه شي راوښیه نو زه به ئې منم.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾

او نه دی منع کړی دا خلق له دی نه چه ایمان راوړی کله چه راغی دوی ته هدایت (رسول او قرآن) او (له دی نه چه) بښنه وغواړی له رب خپل مګر (دی خبری) چه راشی دوی ته هغه طریقه د ړومبنیو (خلقو چه هلاک د دوی ؤ) یا راشی دوی ته عذاب مخامخ.

تفسیر : یعنی د دغه ضد او عناد له لیدلو څخه ویلی شی چه د داسی عظیم الشان قرآن د هدایت د رارسیدلو څخه بعد دوی خپل د ایمان نه راوړلو او توبه نه ایستلو دپاره هیڅ کوم معقول دلیل او عذر نه لری. نو اوس د حق په منلو کښی ولی ځنډ (ایسارتیا) کوی؟ او دیر کوی نو اوس د څه شی په انتظار کښی دی؟ پرته (علاوه) له دی نه چه د پخوانیو اقوامو په شان الله تعالیٰ دوی په کلی دول (طریقه) سره سپیره او تباه کړی، او که ئې تباه نه کړی نو اقلا د الله تعالیٰ د عذاب مختلف صورتونه د دوی د سترګو په مخ کښی ودراوه شی هکذا یفهم من تفسیر ابن کثیر رحمة الله علیه وغیره. حضرت شاه صاحب لیکی: یعنی د بل کوم څیز انتظار دوی ته نه دی پاتی، مګر هم دغه چه د پخوانیو اقوامو په شان هلاک او فناء شی. یا د قیامت عذاب پخپلو سترګو سره وګوری.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ۚ

او نه لیږو مونږ رسولان مګر زیری ورکونکی (مؤمنانو ته په نعیم سره) او ویرونکی (کفارو ته په جحیم سره)،

تفسیر : یعنی دوی د دی خبری اختیار له سره نه لری چه هر کله ته وغواړی او دوی ووایی عذاب ورباندی نازل شی او د هغوی هر راز (قسم) غوښتنی انجام او اجراء وومومی.

وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنْذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾

او جگړې کوي هغه کسان چه کافران شوي دي په باطله سره دپاره د دې چه ورک او لرې کړي په دې سره حق رښتيا خبره او نيولي دي آيتونه (د قرآن) ځما او هغه شيان چه (پرې) ويرولي شوي وو دوی مسخره.

تفسير : يعني په دروغو جگړه ئې نښلولې او کاږه بحثونه ئې غوښتل چه د حق غږ ښکته کړي او د دروغو په زور د رښتيا قدم وښويوي خو داسې به له سره نه کيږي.
(او نيولي دي آيتونه د قرآن ځما او هغه شيان چه دوی پرې ويرولي شوي وو مسخره) يعني د الله تعالیٰ له کلام سره مسخرې کوي او ملندې پرې وهي کله چه دوی د الله تعالیٰ له کلامه ويراوه شي نو پرې خاندي او مسخرې کوي.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ

او څوک دي ډير ظالم له هغه چا چه پند ورکړی شوی وی ده ته په آياتونو د رب د ده (قرآن) پس وگرځوی مخ له هغه (فکر پکښې ونه کړي او پند ترې وانخلي) او هير کړي هغه عملونه چه وړاندې ليږلي لاسونو د ده (چه کفر او معاصي دي)،

تفسير : يعني کله له هيرې هم داسې يو خيال ورپيدا نشو چه د تکذيب الحق او استهزاء او تمسخر هغه ذخيره چه دوی وړاندې ليږې د هغه سزا به څه وي؟.

إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٥٧﴾

بيشکه مونږ گرځولي مو دي پر زړونو د دوی پردې دپاره د دې چه پوه نشي پر دغه (قرآن) او (گرځولي مو دي) په غوږونو د دوی کونوالي، او که ته راوبولې دوی په طرف د سمې لياری پس له سره هدايت نه مومي دوی په دغه وقت کښې هيچيرې.

تفسير : يعني د دوی د جدال بالباطل او استهزاء بالحق له سببه مونږ د دوی پر زړونو پرده غورځولې ده او غوږونه مو ورته داسې تپلي او بند کړي دي چه اوس له سره حق پرې نشي اوريدلی او که د انجام او عاقبت په طرف فکر وکړي نو ځرنګه به کولی شي د داسې بدبختانو څخه له سره دغه هيله (اميد) او توقع نشي کيدی چه پر لياره راشي.

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ۖ لَوْ يُؤَاخِذُهُم بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ ۚ

او رب ستا ډير ښښونکی څيښتن (خاوند) د رحمت دی، که نيولی وی (الله دغه کفار په دنيا کښې) په سبب د هغو ګناهونو چه کوی ئې دوی نو خامخا ژر به ئې راليږلی ؤ دوی ته عذاب (په دنيا کښې هم)،

تفسير : يعني د دوی اعمال خو داسې دي چه د عذاب په ليږلو کښې ښائي يو ساعت هم تاخير او ډيل واقع نشي. مګر د الله تعالیٰ حلم او کرم د دوی د فوراً تباه کولو څخه مانع دی او پخپل عمومي رحمت سره تر يو خاص حد پوری تری تيريږی او ډير سخت مجرم ته هم فرصت او موقع ورکوی څو هر وقت چه وغواړی له خپلو بدو اعمالو څخه توبه وکاږی نو د هغه تير ګناهونه ښښلی کيږی او د ايمان راوړلو په سبب د عظيمه ؤ نعمتونو مستحق ګرځی.

بَل لَّهُم مَّوْعِدٌ لَّن يَجِدُوا مِن دُونِهِ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾

(داسې نه دی چه په دغه مهلت او تاخير سره له عذابه خلاص شي) بلکه شته دوی ته ځای (يا وقت) د وعدی چه له سره به ونه مومي دوی غير له الله پناهی (ځای د تيښتې).

تفسير : يعني دغه د عذاب تأخير تر يو معين وقت پوری دی. دغه ممکن نه دی چه د کوم مجرم د سزا ورکولو د وعدی له راتلو څخه پخوا هغه يو طرف يا بل طرف ته ځان وخوځوی. کله چه وقت راشي نو ګرد (تول) سره يو ځای ترلی راځی او هيڅ توان او طاقت نه لری چه چيری ځان پټ کړی.

وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِم مَّوْعِدًا ﴿٥٩﴾

او دغه (اهل د) کليو (چه دی) هلاک کړل مونږ دوی هر کله چه ظلم ئې

اختیار کړ. او مقرره کړی وه مونږ دپاره د هلاک د دوی یوه نیته (معلومه).

تفسیر : یعنی د عاد او ثمود خرابو او ویجاړو کلیو ته وګورئ چه د هغوی واقعات مشهور او معروف دی. کله چه دوی ظلم او تیری وکړ نو څرنګه پخپل معین وقت کښی سره تباه او برباد کړل شوی؟ هم داسی تاسی ته هم ویره په کار ده چه په موعوده وقت کښی تاسی ته د الله تعالیٰ له عذابه هیڅیری د پناه ځای او نجات په لاس نه درځی.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾

او (یاد کړه) هغه وقت چه وویل موسیٰ ځلمی (خادم) خپل ته چه تل به ځمه تر هغه پوری چه ورسیږم ځای د یو ځای کیدلو د دواړو سیندونو ته یا به ګرځم ډیری زمانی.

تفسیر : پاس ذکر شوی ؤ چه مغرورو کافرانو مفلسان، مخلصان مسلمانانو، حقیر ګڼل او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته به ئی ویل چه دوی مه پریږدئ چه له تاسی سره کښینی. څو مونږ له تاسی سره کښینو. د هغه په نسبت ئی د دوو کسانو قصه اوروله. بیا ئی د دنیا مثال او د ابلیس خرابیدل د کبر او غرور لامله (له وجی) بیان کړل، اوس د موسیٰ علیه السلام او د خضر علیه السلام د قصی ذکر کوی چه د الله تعالیٰ خاص بندګان اګر که له نورو ځنی افضل او بهتر هم وی خو بیا هم دوی خپل ځان افضل او بهتر نه ګڼی او کله چه په سهو او تیروتلو سره ځان غوره وګڼی نو د الله تعالیٰ له جانبه دوی ته تنبیه او تادیب ورکاوه کیږی.
په حدیث شریف کښی راغلی دی چه حضرت موسیٰ علیه السلام خپل قوم ته یوه ورځ ډیر مؤثر او خورا (ډیر) ښه پند او نصیحتونه فرمایل، یوه سړی له دوی څخه پوښتنه وکړه چه:
«یا موسیٰ علیه السلام! آیا د ځمکی په مخ کښی به له تاسی څخه بل کوم لوی عالم مونده شی؟»
موسیٰ علیه السلام وفرمایل «نه» دغه جواب اګر که په واقع کښی صحیح ؤ ځکه چه موسیٰ علیه السلام د اولوالعزمو انبیاؤ څخه ؤ او ښکاره ده چه په دغه زمانه کښی د شرعیه ؤ علومو په اسرارو کښی د ده د علم څخه د بل هیچا علم زیات نه ؤ. لیکن دغه ادعا د پاک الله په دربار کښی غیر مرغوبه (ناپسنده) واقع شوه. اګر که مراد ئی صحیح ؤ بیا هم د جواب د عنوان له عمومه داسی ظاهریده چه د ځمکی په مخ کښی من کل الوجوه دی خپل ځان اعلم الناس ګڼی.
د الله تعالیٰ مرضی دا وه چه دغه جواب به ئی د ده پر محیط علم محول کاوه. مثلاً داسی به ئی ویل چه د الله تعالیٰ مقرب او مقبول بندګان ډیر دی له ګردو (ټولو) څخه فقط همغه علیم او خبیر خبر دی او بس نو دلته وحی پری نازله شوه چه په هغه ځای کښی چه دوه سیندونه سره یو

ځای ګډیږی د هغه سره نژدی څمونږ داسی یو بنده شته چه له تانه زیات عالم دی (دغه دوه سیندونه کوم دی؟) ځینی وائی چه د (پارس) او (روم) سیندونه مراد دی. لیکن دغه دواړه سیندونه سره نه یو ځای کیږی. شائی چه له ګډیدلو څخه قرب مکانی مراد دی. یعنی چیری چه د دغو دواړو فاصله ډیره لږه سره پاتی کیږی. د ځینو په نزد هغه څخه د (افریقا) دوه سیندونه مراد دی. د ځینو علماؤ په نزد مجمع البحرین هغه ځای دی چه هلته دجله او فرات د پارس په «خلیج» کښی توئیږی. والله اعلم.

په هر حال موسیٰ علیه السلام غوښتنه وکړه چه ماته د هغه پوره پته ښه او سراغ وښوولی شی څو زه هلته لاړ شم او څه علمی استفاده وکړم.

حکم صادر شو چه ته د ده په لټولو پسی ووځه! او یو وریت کړی مهی (کب) له ځانه سره واخله! هر چیری چه هغه وریت کړی کب درڅخه ورک شو نو وپوهیږه چه څمونږ هغه بنده همغلته موجود دی. ګواکی له مجمع البحرین نه چه یوه وسیعه قطعه تری مرادیده شی هم دغه ځای مراد دی چه د هغه د تعیین دپاره هم دغه علامه مقرر فرمایلی شوی ده.

موسیٰ علیه السلام سم له هم دغه هدایته په سفر شروع وکړه او خپل ملګری ځلمی خادم ته ئی وویل چه «پر دغه (کب) پاملرنه وکړه! زه به تل مزل وهم څو د مقصود منزل ته ورسیږم. فرض ئی کړه که کلونه او قرن هم تیر شی زه بی د دغه مقصد له حصوله له مسافرته لاس نه آخلم.»

تنبیه : له ځلمی څخه مراد حضرت یوشع علیه السلام دی چه په ابتداء کښی د موسیٰ علیه السلام خاص خادم ؤ او بیا د ده په حضور کښی (نبی) او وروسته د موسیٰ علیه السلام خلیفه شو.

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾

بیا کله چه ورسیدل ځای د یو ځای کیدو په مابین د دواړو سیندونو کښی هیر کړ دواړو مهی خپل نو ونیوله (دی مهی) لیاره خپله په بحر سیند کښی (په شان د) سرنګ (کوځه).

تفسیر : هلته ورسید او د لوئ تیږی (ګټی) په څنګ چه تری لاندی د حیات چینه بهیده حضرت موسیٰ علیه السلام ویده شو. حضرت یوشع علیه السلام ولیده چه هغه وریت کړی مهی باذن الله ژوندی شو او په یو عجیبه طریقه سره په سیند کښی چه د سرنګ په شان به ئی لیاره ځان ته جوړوله روان شو او هلته په اوبو کښی د الله تعالیٰ په قدرت د یوه تونل (سوپ یا طاق) په شان خلاص دالان ښکاره شو. یوشع د دی وضعیت د لیدلو څخه متحیر او متعجب شو. او غوښت ئی څه مهال (وخت) چه موسیٰ علیه السلام ویښ شی دغه قصه ورته ووائی او دغه پیښه

ورته وښیي. کله چه موسیٰ علیه السلام ویښ شو نو سم د لاسه ودرید او په تګ ئې پیل (شروع) وکړ خدای زده چه موسیٰ علیه السلام د ویښیدلو او رهي (روان) کیدلو په وقت کښې یوشع علیه السلام په کومو خیالاتو کښې ډوب تللی ؤ چه د هغه مهي د ژوندي کیدلو د پیښې قصه ئې هیره شوه. په روایاتو کښې راغلي دي کله چه د موسیٰ علیه السلام یوشع علیه السلام ته د هغه مهي د ساتلو په نسبت تاکیدات کول یوشع علیه السلام له خولې دا خبره ووته چه د یوه مهي ساتنه دومره لویه خبره نه ده چه ته پرې دومره تاکیدونه کوې. لهٰذا ده ته هم تنبیه ورکړه شوه چه انسان ته په کار دي چه په ډیر وړوکي کار کښې هم پر خپل ځان بې د الله تعالیٰ له فضله تکیه او اعتماد ونه کړي!

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰىهُ اٰتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِيْنَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا ﴿۶۲﴾

نو کله چه تیر شول (له مجمع البحرین څخه) وویل (موسیٰ) خپل ځلمي ته راوړه مونږ ته صباح ناری (خوراک) زمونږ په تحقیق پیښه شوه مونږ ته له دغه سفره ځمونږه ډیره سختي.

تفسیر : موسیٰ علیه السلام پخوا له دې نه په دغه سفر کښې نه ؤ ستړی شوی، څه مهال (وخت) چه د مطلب مهي د ده له لاسه خوشې شو نو هلته ورته پخپل تګ کښې ستوماني ورمحسوسه شوه.

قَالَ اَرَءَيْتَ اِذْ اَوَيْنَآ اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنِّيْ نَسِيْتُ الْحُوْتَ ۫ وَ
مَآ اَنْسٰنِيْهُ اِلَّا الشَّيْطٰنُ اَنْ اَذْكُرَهٗ ۚ

وویل (ځلمي) آیا ولید (خبر شوی) کله چه ځای ونیوه مونږ هغې لویې تیږې (ګټې) ته (چه د چینې په څنګ کښې وه) نو بیشکه ما هیر کړ (بیان د حال د) مهي او هیره نه کړه له مانه دغه (پیښه) مګر شیطان چه یاد کړم هغه (تاته)

تفسیر : یعنې د مطلب خبره هیرول او په عین موقع کښې د هغه یادوني څخه ذهول د شیطان د وسوسې اچولو لامله (وجې) واقع شوی دی.

وَاتَّخَذَ سَبِيْلَهٗ فِي الْبَحْرِ ۖۗ عَجَبًا ﴿۶۳﴾ قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۖۗ

فَارۡتَدَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿٦٤﴾

او ونیوله (دغه مهی) لیاره خپله په بحر (سیند) کښې دیره عجیبه. وویل (موسیٰ) هم دغه (ورکول او هیرول د مهی) هغه څه دی چه وو مونږه چه طلب کاوه مو پس بیرته راوګرځیدل دواړه پر همغو قدمونو خپلو قدم په قدم.

تفسیر : غالباً هلته به له پخوا څخه کومه لاره نه وی وهلی شوی نو ځکه دوی د خپلو قدمونو پر نښو بیرته ستانه (واپس) شول.

فَوَجَدَا عَبۡدًا مِّنۡ عِبَادِنَآ اٰتَيۡنٰهُ رَحۡمَةً مِّنۡ عِنۡدِنَا وَعَلَّمۡنٰهُ مِنۡ لَّدُنَّا عِلۡمًا ﴿٦٥﴾

پس وموندل دوی دواړو یو بنده (خضر) له بندګانو ځمونږ چه ورکړی وو مونږ ده ته رحمت له نزده خپله او ښوولی مو ؤ ده ته له جانبه خپله یو لوی علم.

تفسیر : بنده حضرت خضر علیه السلام ؤ چه الله تعالیٰ دی په خپل خصوصی رحمت سره پاللی ؤ. او د کونیه ؤ اسرارو له علمه ئی وافره حصه ورعطاء فرمایلی وه. په دی کښې اختلاف دی چه حضرت خضر علیه السلام رسول ومنلی شی؟ یا نبی؟ یا د ولی درجه ورته ومنله شی؟ د داسی مباحثو فیصلی په دی ځای کښې نشی کیدی. خو بیا د دی احقر رجحان په دغه جانب دی چه دی نبی تسلیم کړی شی. او لکه چه د ځینو محققینو خیال دا دی هغه انبیاء چه سره له نوی شریعت نه دی راغلی هغوی ته هم دومره تصرف او اختیار عطاء کیږی چه د ځینو خصوصیه ؤ معاملو پر بناء د مستقل شریعت د کوم عام تخصیص یا د مطلق تقیید یا له عامه ضابطی د ځینو جزئیاتو استثناء وکړی شی. هم داسی خضر علیه السلام ته هم جزئی تصرفات حاصل ؤ. والله اعلم په هر حال موسیٰ علیه السلام له خضر علیه السلام سره ملاقی شو. او وروسته له سلام او متعارف کلام څخه حضرت خضر علیه السلام د موسیٰ علیه السلام د دغه سفر د سبب پوښتنه وکړه موسیٰ علیه السلام د خپل د دغه راتګ سبب وروښود خضر علیه السلام وویل « ای موسیٰ علیه السلام! بیشکه چه الله تعالیٰ ستا تربیت فرمائلی دی خو خبره دا ده چه د الله تعالیٰ له طرفه (د کونیه ؤ جزئیاتو) یو علم ماته راښئلی شوی دی چه په دغه مقدار تاته نه دی درکړی شوی. او د تشریعو اسرارو علم چه تاته درکړی شوی دی په هغه مقدار ماته نه دی راکړی شوی وروسته له دی نه یوه چرچنه ئی ولیده چه له دغه سیند څخه ئی اوبه څښلی نو خضر علیه السلام موسیٰ علیه السلام ته وویل چه « ځما او ستا بلکه د ګردو (تولو) مخلوقاتو د علم نسبت د الله تعالیٰ د علم په مقابل کښې هم داسی دی لکه چه د دغه لوی لوی سیندونو د اوبو په مقابل کښې ئی هغه څاڅکی اوبه لری چه دغه چرچنی ئی پخپله دغه وړوکی مښوکی سره څښې دغه هم

محض د تفهیم دپاره ؤ که نه د متناهی او د غیر متناهی نسبت د لوی سیند او د څاڅکی سره بیخی نسبت نه لری او نه په دغسی شیانو سره هغه څه مشابهت لری».

قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰ هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰٓ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾

وویل دغه (خضر) ته موسیٰ آیا زه تابع شمه ستا په دی شرط سره چه وښیۓ ته ماته له هغه علمه چه ښوولی شوی ده تاته ښه لیاره (د رشد او صواب).

تفسیر : یعنی که اجازه دی وی نو څو ورځی به له تاسی سره اوسیږم او د دغه مخصوصه علم څخه به لږ څه شی در څخه زده کړم.

قَالَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ خُبْرًا ﴿٦٨﴾

نو وویل (خضر موسیٰ ته) چه بیشکه ته له سره به ونه کړی شی طاقت له ما سره د صبر او څرنګه به صبر وکړی ته په هغه کار چه نه وی کړی احاطه تا په هغه کار له جهته د علم (او پوهی).

تفسیر : حضرت خضر علیه السلام د موسیٰ علیه السلام د مزاج او د نورو خصوصیاتو د تخمین او اندازه کولو څخه وروسته پر دغه خبره پوهیدلی ؤ چه دی له ما سره نشی اوسیدی. ځکه چه خضر علیه السلام مامور ؤ چه د کونیه ؤ واقعاتو د جزئی علم له حاصلولو څخه وروسته موافق له هغه سره عمل وکړی او موسیٰ علیه السلام د کومو علومو چه حامل ؤ د هغوی تعلق له تشریعیه ؤ قوانینو او کلیاتو سره ؤ. بناء علیه په هغو جزئیاتو کښی چه د عوارضو او خاصه ؤ خصوصیاتو له سببه پر ظاهری عمومی ضابطه عمل نه کیده نو حضرت موسیٰ علیه السلام د خپلو معلوماتو پر بناء هرومرو (خامخا) اعتراض او تنقید کوی. او د صبر او سکوت او انتظار پر مسلک به تر دیر مدت پوری نشی قائم پاتی کیدی او آخری نتیجه به داسی واقع کیږی چه مونږ به سره بیلیږو.

قَالَ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرًا وَلَآ أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ﴿٦٩﴾

وویل (موسیٰ خضر ته) چه ژر به ومومی ته ما که اراده وفرمائی الله صبر کوونکی او نه به نافرمانی کوم د تا په هیڅ یو امر (حکم) کښی.

تفسیر : د دغه وعده کولو په وقت کښې د دغې خبرې تصور هم له موسیٰ علیه السلام نه امید نشو کیدی چه د داسې یو مقرب او مقبول بنده څخه به داسې یو حرکت لیده کیږی چه علانیه نه یوائې د موسوی شریعت بلکه د عمومی شرائعو او اخلاقو هم مخالف او مغائر وی. غنیمت دی چه ده انشاء الله ورسره فرمایلی وه که نه له قطعی وعدی څخه تخلف د یو اولوالعزم نبی له شانه سره نه وی لائق.

قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾

نو وویل (خضر موسیٰ ته) پس که ته متابعت کوی څما پس پوښتنه مه کوه له مانه د هیڅ څیز تر هغه پوری چه زه شروع وکړم تاته د هغه ذکر (او بیان).

تفسیر : یعنی که کومه خبره په ظاهری ډول (طریقه) سره ناحقه په نظر درشی نو علیالفور پر ما باندی تنقید ئی مه کوه ! څو زه پخپله هغه خبره تاته شروع کړم.

فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا
قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ﴿٧١﴾

پس دواړه روان شول تر هغه پوری چه سواره شول په بیړی کښې (او بلی غاړی ته نژدی شول) نو سوری کړه (خضر) هغه (بیړی) ، وویل (موسیٰ) آیا سوری دی (کړه دا بیړی) لپاره د دی چه غرق کړی اهل د دی خامخا په تحقیق دی وکړ یو کار درونډ.

تفسیر : کله چه دوی پر هغه بیړی سوریدل بیړی وانانو خضر علیه السلام وپیژند او تری ئی اجرت او باړه ونه غوښت او ویریا ئی له سینده پوری ویست. نو د هغه احسان په بدل کښې د دغه نقصان د لیدلو څخه موسیٰ علیه السلام ته دیر زیات تعجب پیدا شو. لیکن بیړی په پوره ډول (طریقه) سره ساحل ته نژدی شوی وه. چه دا ئی سوری کړه نو څکه خلقو له ډوبیدلو څخه نجات وموند او تخریق ئی هم په دغه صورت سره ؤ چه یوه دړه (تخته) ئی ویسته یعنی عیبجنه ئی کړه.

قَالَ اَلَمۡ اَقُلۡ اِنَّكَ لَنۡ تَسۡتَطِيۡعَ مَعِىَ صَبۡرًا ﴿۷۲﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذۡنِىۡ بِمَا نَسِيۡتُ وَلَا تُرۡهِقۡنِىۡ مِنۡ اَمۡرِىۡ عُسۡرًا ﴿۷۳﴾

وویل (خضر موسیٰ ته) آیا ما نه ؤ ویلی بیشکه ته له سره به ونه کړی شی طاقت له ما سره د صبر. وویل (موسیٰ خضر ته) مه نیسه ما په هغه کار چه هیر کړی می ؤ (هغه چه وصیت د تا دی) او مه غورځوه ماته په دی کار ځما (چه متابعت یا نسیان دی) اشکال.

تفسیر : یعنی که په هیری او تیروتو هم ما گرم او ملامت کړی نو ځما ملگرتوب به له تاسی سره مشکل شی. دغه ړومبنی پوښتنه له موسیٰ علیه السلام څخه سهواً شوی ده. او دوهمه ئی د اقرار دپاره او دریمه ئی د ترخیص دپاره وه. علیٰ ای حال له بیری نه ښکته شول.

فَانۡطَلَقَا ٚ حَتّٰۤى اِذَا لَقِيَا غُلٰمًا فَقَتَلَهٗ ۙ

پس بیا روان شول تر هغه پوری چه پیښ شول پر یو هلک پس مړ کړ (خضر) هغه (هلک):

تفسیر : یوه کلی ته نژدی څو هلکان پخپلو منځونو کښی سره لوبی کولی د دوی له منځه یو هلک ئی چه ډیر ښکلی او هښیار او یوه ښکاریده، ونیوه او مړ ئی کړ، او له هغه ځایه په تلوار سره روان شو په ځینو روایاتو کښی د ده اسم «جیسور» راغلی دی دغه هلک بالغ ؤ که نه ؤ. د ځینو قول دی چه بالغ ؤ او د غلام لفظ د هغه په نابالغیدلو دلالت کوی. لکه چه تول مفسرین هم هغه نابالغ بیانوی. والله اعلم.

قَالَ اَقَتَلۡتَ نَفۡسًا زَكِيَّةً ۢ

وویل (موسیٰ خضر ته) آیا مړ دی کړ یو نفس پاک بی گناه.

تفسیر : یعنی څو هلک بالغ نشی پر ده باندی هیڅ گناه نه اوړی. دغه لفظ ظاهراً د هغه په عدم بلوغ اشاره او تائید کوی اگر که نورو ته د تأویل ځای پکښی شته.

بِغَيۡرِ نَفۡسٍ ؕ لَقَدۡ جِئۡتَ شَيۡـًٔـا نُّكۡرًا ﴿۷۴﴾

غیر له عوضه د بل نفس، خامخا په تحقیق را دی وړ (لائق) (ودی کړ) یو کار نامعقوله (مخالف د ظاهر د شریعت).

تفسیر : یعنی اول خو نابالغ په قصاص کښی هم نه وژلی کیدی شی. علاوه پر دی دلته د قصاص کومه خبره هم پمنځ کښی نه وه نو بیا له دی نه زیاته نامعقوله به څه وی؟ (چه بی سببه یو بی گناه نفس ووژلی شی).

دقرآن کریم دوقوفو رموز (نښې)

- دهرې ژبې ویونکی چه کله خبرې کوی نو چیرته دریګی اوچیرته نه دریګی، کله ډیراوکله لږ ایساریګی اوپه دی ودریدو أونه دریدوکښې دخبری پوره بیان اومفهوم کښې ډیرلوی دخل دی .

دقرآن کریم معجزکلام اوعبارت هم دوینا په ډول واقع دی. له دغه وجې نه أهل علمو د دریدواُونه دریدو نښې (علائم) مقررکړې دی چه هغې ته دقرآن مجید دوقوفو رموز وائې .

ضروری خبره ده چه ددی عظیم کتاب لوستونکی ددی رموزو پوره خیال وساتی أوهغه رموزدادی.

○ - چیرته چه خبره پوره شی هلته کښې وړه غوندی دائره وی، داپه حقیقت کښې غونډه (ت) ده چه د(ة)په هیئت کښې لیکلې شی اوداد وقف تام علامه ده په دی باندی دریدل پکاردی ، اوس ةخونه شی لیکلې مګروړه غوندی حلقه اچولې شی دی ته آیت وائې .

م -داد وقف لازم علامه ده په دی باندی هرومرو (خامخا) دریدل پکاردی أوکه چیری څوک ونه دریدنواحتمال

لري چه دخبري مطلب به بل څه شي ددي په پښتو ژبه کښي داسي مثال پوهيدل پکارده چه چاته و ويلي شي ،

(پاسه - مه کينه) چه پکښي د پاسيدو امر او له کينا ستو نهي ده نو په - پاسه - باندي دريدل لازم دی او که چيري متکلم ونه دريدنو مخاطب به داسي وګڼري چه (پاسه مه - کينه) چه په هغه کښي به د ودريدو نه نهي او دکيناستو د امر احتمال کيګي او يقيناً دا به د قائل د مطلب خلاف وي.

ط - دا د وقف مطلق علامه ده په دې باندي دريدل پکاردي دا علامه هلته وي چه کوم ځاى مطلب نه پوره کيګي او ويونکی مزيده هم څه ويناکول غواړي .

ج - دا د جائز وقف علامه ده دلته کښي دريدل غوره او نه دريدل جائز دی .

ز - دا د مجوّز وقف علامه ده دلته نه دريدل غوره دی .

ص - دا د مرخّص وقف علامه ده دلته پيوست (يوځاى) لوستل پکاردي ليکن که چيري څوک ستړي شي او ودريګي نو هغه ته اجازه شته ،

معلومه شوه چه په (ص) پيوست لوستل د (ز) په نسبت ترجيح لري

صلے - دا د اَلْوَصْلُ أَوْلٰى (يعنی وصل غوره) اختصار دی دلته پيوست لوستل غوره دی .

ق - داد قِيلَ عليه الْوَقف خلاصه ده دلته دريدل پكارنه دى.

صل - داد قَدْ يُوْصَلُ علامه ده دلته كله ودريدى شي اوكله نه ليكن دريدل غوره دى.

قف - داد قِفْ لفظ دى چه معنى ئې ده ودريګه اودا علامه هلته استعماليږي چه دلوستونكى دپيوستى وينا احتمال وى.

س ياسكته - داد سكتے علامه ده دلته لږ وخت دريدل پكاردى خوچه تنفّس باقى وى (يعنى ساماته نه شى).

وقفه - داداوګدى سكتے علامه ده دلته دسكتے په نسبت ډير دريدل پكاردى ليكن چه تنفّس جارى وى (يعنى ساماته نه شى) په سكته اووقفه كښى دافرق دى چه سكته كښى لږ وخت اوپه وقفه كښى ډير وخت ودريدى شى.

لا - دلا معنى چه نيشته داعلامه كله خود آيت پورته وى او كله دعبارت دننه كه دعبارت دننه وى نودريدل بالكل نه دى پكارا وكه دآيت پورته وى نوبيا اختلاف دى.

دځينو په نزد دريدل اودبعضو په نزد نه دريدل روادى خوكه څوك ودريد ياونه دريد په دى سره مطلب كښى څه خلل نه واقع كيږي وقف هلته نه دى پكارچه دعبارت دننه ليكلى وى.

ك - دادكَذٰلِكَ علامه ده يعنى چه كوم رمز (نښه) دى ك نه

وراندې لیکلې شوې ده دلته کښې دې همغه وګڼلې شي.

۵ ـ داددې علامه ده چه په دې ځای دغیرکوفیینو په نزد آیت ده که چاوقف وکړ نوداعادې (دوباره ویلو) ضرورت نیشته.

∴ ـ داد دریو ټکو (نقطو) وقف نژدې نژدې راځې دې ته معانقه ویلې شي کله خوددې اختصارپه مع سره لیکلې شي. ددې مطلب داده چه دا دواړه وقفونه لکه چه معانقه کوې او حکم ئې داده چه په دې دواړو وکښې په یو باندې درید ل پکاردې په بل نه اوپه وقف کښې درموز و(نښو) قوت اوضعف ملحوظ ساتل پکاردې.

داوّل جلد فهرس

له (۱) تر (۱۵) پارے

دسورة الفاتحہ له ابتداء تر پای (آخر) (۷٤) آیت دسورة الکهف

بحمد الله تعالى وتوفيقه

انتهى المجلد الأول

من الجزء (١) إلى (١٥)

من بداية سورة الفاتحة إلى نهاية الآية (٧٤) من سورة الكهف

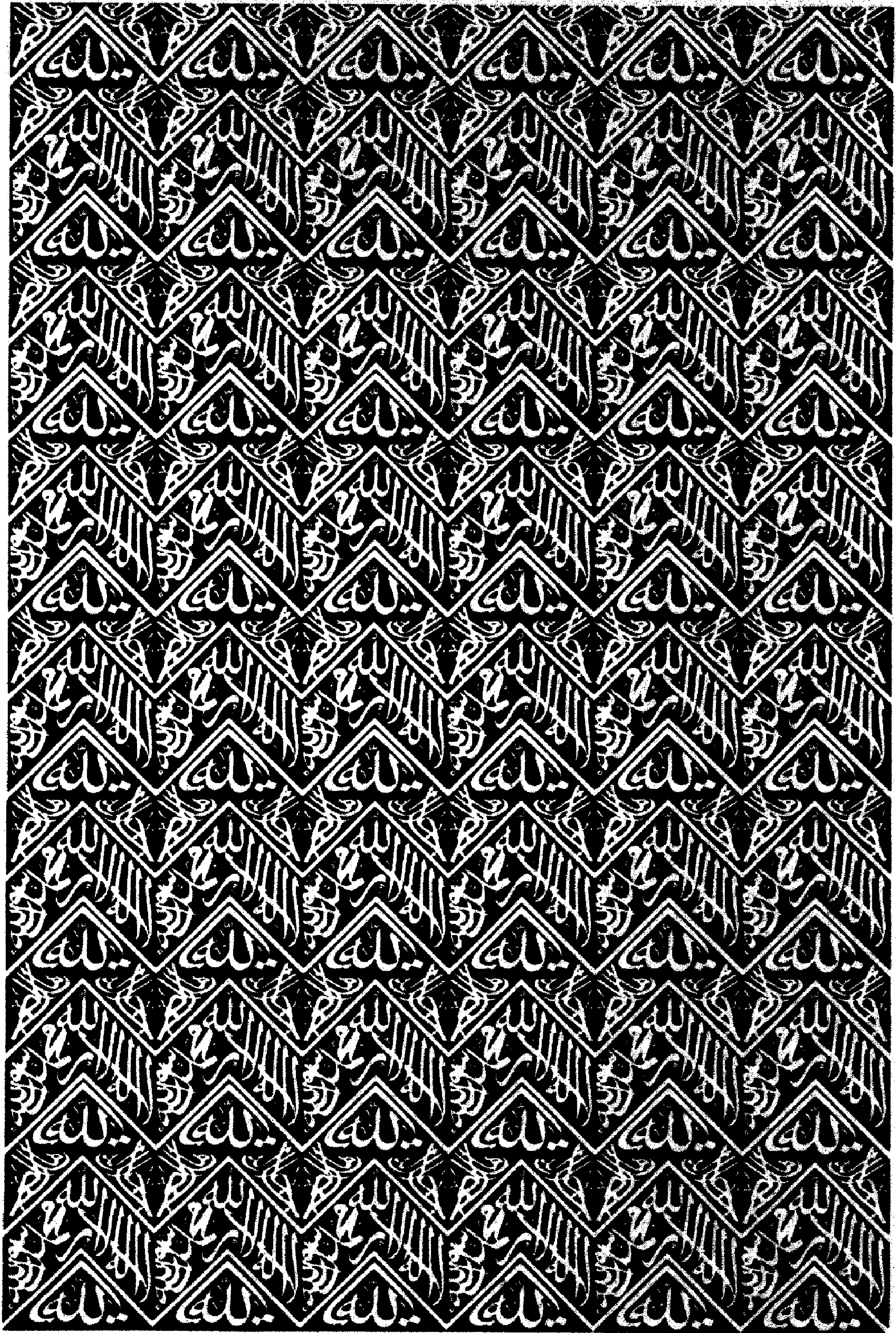
دخدای تعالیٰ په مرسته (مدد) اوتوفیق اوّل جلد پای (آخر) ته ورسید له (۱) تر (۱۵) پارے
دسورة الفاتحے له ابتداء تر پای (آخر) (۷٤) آیت
دسورة الکهف

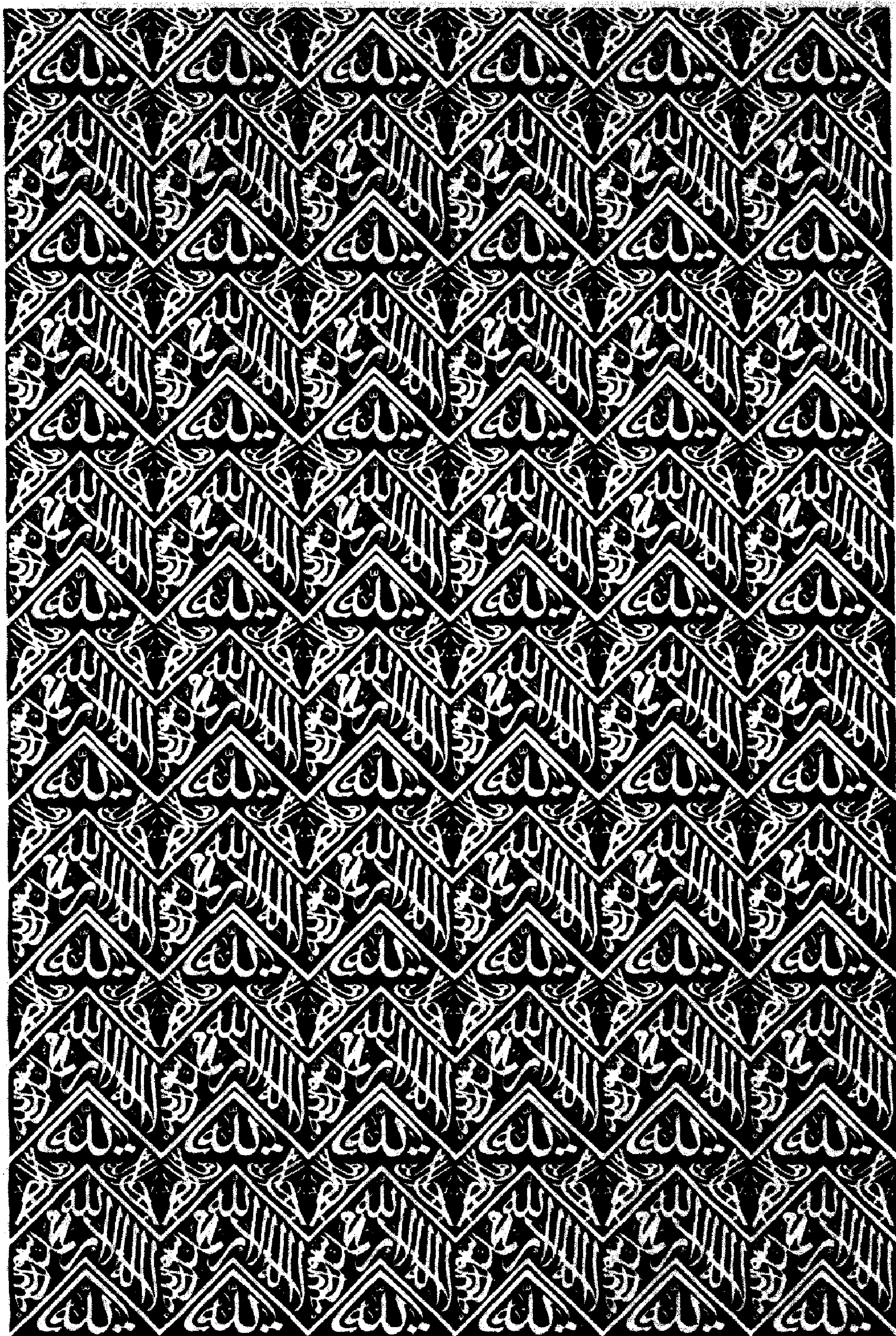

ص.ب ٣٥٦١ - المدينة المنورة

د لوی الله په مرسته
اوتوفيق سره دا رومبي جلد دقرآن
کريم سره د ترجمې او تفسير چاپ حرمينو
شريفينو د خادم پادشاه فهد د قرآن
کريم په چاپ خانه کښې د سعودي عرب
اسلامي امورو او اوقافو او دعوت
والارشاد وزارت داشراف او
مشرۍ ترلاندې چاپ ته
اورسيد کال ١٤١٤هـ

(٢٢٥/٤٠٠٠) (٤) (٠٢)

د

قرآن کریم

ترجمه او تفسیر په پښتو ژبه کښې

رومبی جلد

د (۱) تر (۱۵)

پارې پورې